Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLII
E
54
NAPOLI

XLII
E
54

LAMPAS, SIVE

FAX ARTIVM LIBERALIVM,

HOC EST,

THESAVRVS CRITICVS,

IN QVO INFINITIS LOCIS THEOLOGorum, Iurisconsultorum, Medicorum, Philosophorum, Oratorum, Historicorum, Poëtarum, Grammaticorum, scripta supplentur, corriguntur, illustrantur, notantur,

Tomus Sextus.

Ex otiosa Bibliothecarum custodia erutus

A IANO GRVTERO.

FRANCOFVRTI,
Excudebat Samuel Hempelius, Sumptibus Ionæ Rhodii Bibliopolæ.
M. DC. VII.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

VOLVMINE ISTO
SEXTO

Duo tantum continentur:

Nempe

VALENS ACIDALIVS

&

MARCELLVS DONATVS.

LLVSTRIBVS, MAGNIFICIS, NOBILISSIMIS, CLARISSImis viris,

JOSEPHO SCALIGERO,
WOLFGANGO FREYMONIO,
JOANNI BARVITIO,
ANDREÆ HANNIWALD,
JOANNI CASELIO,
JANO GRVTERO,
HIERONYMO MERCVRIALI,
DANIELI BVCRETIO,

S.

MAGNO ego me ſcelere aſtringerē, Illuſtres, Magnifici, Nobiliſſimi, Clariſſimi viri, ſi quæ ante pluſculos iam annos veſtro merito vobis à fratre fuerunt dicata, aliò transferrem, voſq; gratiſſimis animi vobis deditiſſimi monumentis priuarem. Præterquam enim quod in vos ſummè iniurius, in illius optimos manes omninò eſſem impius; quorum vtrumq; ego certe ſeriò deteſtor & abhorreo, nec committam vnquam, vt alterutrius meritò accuſari poſſim, quin vel ſic ſatis alterius iam accuſor, quod memoriæ & famæ eius apud multos ſeneſcenti, poſt vndecimum demum annum, cui citius debueram, conſulam & ſuccurram. Sed excuſatum hoc alibi mihi; & ſpero æquos omnes

fore iudices causſæ meæ, quam quidem non admodum iniquam cognouerint; neq; iratos vnquam Germani metuo manes, quos metuere meritò poſſim; ſi vel meâ culpâ quid iis indignũ commiſſum foret, vel ſi tanto, quod dixi, ſcelere nunc illos violarem; cuius patrandi quæ mihi cauſſa eſſe queat, non reperio. Ecquem enim tibi, Illuſtris SCALIGER, qui literarum & literatorum omniũ Princeps es & Apollo; ecquem tibi Magn. FREYMONI, BARVITI, HANNIWALDE, qui ſummum in Auguſtâ Imperatoris Aulâ & auctoritatis & dignitatis locum obtinetis; ecquem tibi CASELI & GRVTERE, qui Philologorum Numina; ecquem denique vobis MERCVRIALIS & BVCRETI, qui Medicorum auditis Coryphæi (taceo priuata quorundam in me merita, taceo quorundam etiam publica, quæ iure ſuo totum me ſibi vendicant, coguntque vt quem priuatim cuique veſtrum honorem habeo, publicè etiam auſim prædicare & parte teſtificari.) ecquem vobis, inquam, omnibus, Virtutis & Eruditionis in vnum conſpirantis egregia lumina anteferam, cuius fauorem tanto flagitio exambire coner? Et quinam cuiuſquam fauor tanti à me fiat, vt veſtrum tot & tantorum poſthabeam? qui vel ſinguli omnium cumulatiſſimè mihi explere poſſitis. Eſſet fortè fauor alicuius boni ſat cauſſæ alij quare tantum committere facinus non erubeſceret; qui nunquam mihi fuit, vt alium; ſed nec poſthabenda tamen, vt paucis hiſce vos ſimul omnes compellarem, & vt particellam

ali-

aliquam illius, quo fratrem prosecuti estis, eximij fauoris deriuari in me suo quisque loco pateremini, rogarem. Quod ambitiosè tamen facere non sustineo, meæ mihi conscius tenuitatis, quâ nihil in me, præter obseruantiam vestri, quâ nemini concessero, deprehendo, quod vel tantillum mereri possit. Quod si vel hanc, vel alioquin solitam illam vestram promptam atque obuiam erga omnes humanitatem respexeritis, meque alias indignum planè non repudiaueritis, cum Poëta exclamabo:

Quid me lætius est beatiusve?

quin imò iam nunc bonæ spei plenus nullus dubito, quin si fraterna inspexeritis, ad me quoque sitis oculos demissuri, lubentesque accepturi à me reliquam istorum Plautinorum partem, summis ab ipso Viris vestri ordinis, &, quod præcipuum est, vestris quoque amicis, aut plerisque aut singulis inscriptum. Hos præfestinò sibi ereptos (quantum ex famâ mihi liquet) vt Respubl. literaria æternum & meritissimo luget, sic ipse verè doleo, & ad singulorum nomina & fata altè ingemisco: qui ipsi, licet fraterni istâ cultus & amoris arrhâ priuati in vitâ fuerint, non debuerunt tamen vel post fata apud vos amicos aut posteros ceteros priuari. quod si qui in Libitinæ censum nondum venerunt, vobis eos asscriptos volo, qui defunctorum vicem subibitis, nunc in censendo, & in defendendo quoque, si merebuntur, non deseretis; quin & illorum mihi fauorem supplebitis, & quæ perierunt in ijs Reip. literariæ bona

ſarcietis. Quod vt poſſitis, veſtris DEVS Opt. Max. illorum qui defuerunt annos addat, voſq; valetudine firmâ, iugi & perenni felicitate donet. Bene Valete Viri illuſtres, Magnifici, Nobiles, Clariſſimi, & veſtri cultum in ACIDALIIS ne deſpicite.

V.

Omni cultu & obſeruantia

CHRISTIAN. ACIDALIVS.

INDEX CAPITVM OMNIVM QVÆ IN HOC VOLVMINE CONtinentur.

AMPHITR.

CAPTIVI.

CVRCVLIO.

Velle

EPIDICVS.

BACCHIDES.

MOSTELLARIA.

Perso-

PERSA.

TRVCVLENTVS.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI AMPHITRVONEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Illustrem & amplissimum virum

CAMILLVM PALEOTTVM

incl. Reip. Bononiensis Senatorem primarium.

ITALIÆ *vestræ quoties recordor, Illustris & Amplissime* PALEOTTE, *cuius quidem recordari me nescio, si rectè dico, quando non ex interuallo recurrit eius mihi tam recens adhuc memoria, verùm ipsa perpetuò ante oculos ipsos obuersatur: sed tamen quoties & illius, & in illa vestræ præcipuè vrbis, in qua maximam ferè partem egi, memoriam repeto mecum, & vitam illic retexo meam viris cum doctis & magnis; toties, id est assiduò tu mihi in mente præter alios, fruorq; iucundissima contemplatione maximarũ virtutum, eruditionis, prudentiæ, auctoritatis, meritorum deniq; in patriam Remp. & alteram quasi Remp. ibidem scholam, remq; literariã vniuersam, & verò super alia cuncta beneuolentiæ incredibilis in me & humanitatis, etiamq; beneficiorum tuorum: quæ omnia neque cogitatione tantùm vsurpo tacitus intra me, sed oratione interdum & sermonibus ad amicos: qui vel eadem antè iuxtà mecum docti libenter recognoscũt, tui memores cultores; vel ex mea prædicatione discen-*

tes primùm cupidè cognoſcunt, his etiam in locis tam procul à te diſſiti tui admiratores. Quod ita fieri teſtis ipſe mihi ſum primũ, dein amici, quos laudare nihil opus eſt, plures hic mei: meritò fieri, ſunt & arbitri communes amici noſtri è veſtra gente non pauci, & es ipſe tu religioſiſſimus vnus optimuſque iudex. Etenim nec illi magnam partem neſciunt, & tu conſcius es maximè tibi ſolus, quãtopere me quibus modis deuinxeris, & obnoxium tibi feceris exterum hominem: in quẽ cum magna quadam contuliſſes dictis & factis benè, quoad vobiſcum eram, maiora obtuliſti ſub abitum, quæ accipere verecũda tenuitas mea non audebat, vetabat etiam ratio temporum iſtorum & mearum rerum: etſi tu fortaſſis & hæc & alia pro magnitudine animi tui non adeò computas, nec imputas mihi, quæ tamquam ſi imputentur, ſic à me computantur: atque ita ſanè par eſt, eo maioris à me fieri ſingula & ſollicitius æſtimari, quo tu minoris eadem & cura minori habes. In quo ita me gero, vt facilius tibi, quàm mihi ſatisfaciam, qui ſatago iam diu modis omnibus, hunc gratum, ſi poſſim, aliquo modo animum probare. Et egi quidem hoc in ipſa etiam Italia, cum literarii neſcio quid monumenti pararem illuſtris auſpicio nominis tui vulgare: quod impeditum ſubitò illic fuit & alijs interuenientibus rebus & abitu meo properatiore. Poſtquam autem in Germaniam redij, nondum licuit etiam huic voluntati meæ morem gerere, neque dum licet planè, niſi quòd occaſionem arripui ex horum, quæ in Plautum nuper fui commentatus, editione, partem inde tibi aliquam, & quam niſi primam? inſcribendi. Id quidquid eſt, accipere non dedignaberis interea, dum maius & te dignius aliquid, perque profectum in literis vberiorem meum, perque temporis deinceps opportunitatem meliorem, queam. Hoc enim profectò tenue nimis eſt, & minimè tale, quo ſoluere debiti mei partem aliquantillam poſſe ſperem, aut debiti ipſius adeò magnitudinem rectè putem in publicum profiteri. Quod tamen ita paruum à ſe, fiet ab animo tuo benignè interpretantis ſatis magnum: & qualecumq; non ingratum certè erit à meo offerentis animo grato. Sic enim ab humanitate tua ſpero, de qua non

niſi

nisi optimè debeo sperare. Quòd si quando otium à perpetuis in Rep. maximarumq; tractatione rerum occupationibus tuis nactus in ARGENTINAM *villam tuam, villarum pulcherrimam, tibi recreando natam & cultam, ab vrbe diuertes, vti solere te memini crebriusculè; non grauaberis hunc tibi libellum eò comitem, hospitemque non dedignaberis, illum non cibi multi, sed ioci, eiusque Plautini, nec epulis accipiendum, sed fabulis vltrò accepturum: quibus haud inuitus attendas, vt animum remittas; atque vt vicissim leuiter intendas, iudicio acerrimo tuo censuram facies, an auctoris sui genium aliquem spirent, & ecquod operæ pretium fecerim ijs concinnandis. Hæc in illum sola comitas oro sit, eritque scio tua, cuius omne genus in me ibidem olim hospitem acceptissimum benignissimè effudisti. Viue, vale, immortalitate digne senex, & memoriam mei cum beneuolentia, quarum vtramque sic in absentem seruas hactenus, vt non salutem modò nunties in amicorum literis aliquoties, sed ad reditum inuites etiam humanissimè, porrò mihi splendidissimi tui nominis æternùm obseruantissimo conserua.*

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI AMPHITRYONEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Plauti, Næuij, Pacuuij epigrammata, epitaphia apud Gellium: itemque Volcatij Sedigiti censura in Comicos apud eundem emendata.

Φθέγξομαι, οἷς θέμις ἐστί. θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοις
Πᾶσιν ὁμῶς.

IVuat enim cum Orpheo sic ordiri, vt iam nunc ab his Diuinationum initiis arceam profanum vulgus, & excludam quicumque à Plautinis sacris alieni. Diuinamus, sed non nisi mystis eius

dem Decimæ Musæ, vel certè candidatis. In his quotquot estis, adite & audite. Nec alia præfabor ante rem præter ipsam rem: ne huius auidum lectorem otiosa & odiosa verborum pompa morer. Vnde tamen initium potissimum capiemus? Detur hoc primum Plauti nostri manibus, vt epigramma ipsius de se ipso, quod incidendum sepulcro suo reliquisse fertur, ante omnia corrigamus. Id à Varrone frustrà nobis primò traditum, à Gellio deinde vix conseruatum, non agnoscat, opinor, ipse nunc si redeat paullisper ab inferis auctor. Est enim eius adeò tota facies immutata, vix vt lineam vllam retineat aut vestigium pristini coloris. In verbis enim primò quæ varietas? quæ deinde, quod maximum est, confusio in numeris? Hos quidem cùm alios alii, tum qui rectius aliis omnibus sibi facere videntur, Hexametros faciunt: & illa verò mirificè interpolata sic iidem constituunt:

Postquam est mortem aptus Plautus, Comœdia luget:
Scena est deserta. hinc ludus, risusque iocusque,
Et numeri innumeri simul omnes collacrumarunt.

Sed egon' vt vnquã credam versibus longis & heroicis vsum Plautum? non possum: neque magis hoc, istud ab eo loquendi genus, *mortem aptus*: quod mihi tantum abest ut Plauto linguæ atq; elegantiæ Latinæ principe, vt nec insubidissimo alio scriptore dignũ videatur. Equidem quiduis potius admiserim, ac vel ipsam Stephanicæ scripturam editionis, *morte datus*. Ita namque illo adhuc seculo, pro *morti datus*: quod neq; posteriore planè reprobatum. Alias aliorum ineptiores lectioires nec attingam: simpliciter quid ipse sentiam, exponam, & planè

—— *μαντεύσομαι, ὡς ἐνὶ θυμῷ*
Ἀθάνατοι βάλλουσι.

Numeros, tam miserè distractos & coactos, ego senarios fuisse conijcio, & ipsos numero quatuor; in verbis, tam variè mutatis, ipsum prænomen & nomen latere Plauti. *E mortis* enim vocabulo, & huius quocunque flexu, *Marcus* elicio: ex illis, siue *aptus*, siue *datus*, siue *captus*, siue *raptus*, siue quouis alio simili, *Attius*. His feliciter eductis & reductis, versum iam primum quomodo redintegrabimus? Hic, non diffitebor, hæreo statim: sed non abest, quin verbum absit, quod vix aliud fuerit, nisi *demortuus*:

Postquam Marcu' Attius Plautus est demortuus.

vel *demortuust*. Vtrumque enim mensura patitur: quam vel aure vel digitis facilè percipiet, qui consimilem versum meminerit ex Asinariæ Prologo:

Diphilus scripsit, Marcu' Attius vortit barbarè.

Nam sic hunc ipsum ibi rescribendum è scriptis libris docuit ante decennium, & quod excurrit, optimè, si quis alius, de Plauto meritus, Ianus Gulielmius noster: cuius à tanto interuallo vestigia non æmulandi (quamquam ô!) sed imitandi studio nos sequimur, & illius

& illius exemplo maximè ad benè de eodem scriptore merendum incitari palam fatemur. Vt secundum versum refingam, traiectione verborum opus habeo:

Deserta scena est & luget Comœdia.

Tertio non ego medicus. defectus enim aliquot membris est; quippe cuius ferè nihil supersit nobis, præter has voculas, *Ludus, Risus, Iocus.* Vltimum leuissima facillimaq; mutatione vocis vltimæ restituo:

Et numeri innumeri simul omnes collacrumant.

Atque de hoc quidem epigrammate ita censeo: quam censuram tamen vltrò censendam doctioribus submitto. Quid aũt vetat eodem hoc loco, reliquorum etiam, quos Plauto comites & sodales fecit Gellius, item de se ipsis, ab ipsis facta epigrammata leuiter emendare? Lubet hercle, vel in Gellii, cui debemus; vel Plauti, & ipsorum, quibus æquè volumus, gratiam. Næuii ergo sic legendum puto:

Mortaleis immortaleis flere si foret fas;
Flerent diuæ Camœnæ Næuiom poetam.
Ita qui postquam est Orcino traditus thesauro,
Oblitei sunt Romæ loquei lingua Latina.

Parum à vulgata scriptura hîc demutamus: neque multò magis in Pacuuii:

Adolescens, tametsi properas, te hoc saxum rogat,
Vti ad se adspiciens endo quod scriptum est legas.
Heic sunt poetæ Marcei Pacuuiei sita
Ossa. hoc volebam nescius ne esses. abei.

In vtroq; rationes reddere mutationis nihil attinet: ipsæ per se apparent facilè, quæ potissimæ numerorũ, fuerunt tamẽ & expeditæ constructionis. Iam antequam caput primum claudamus, etiam Plauti nostri censorem cẽsuræ nostræ subiiciamus. Volcatium Sedigitum dico: cuius non sententiam, tamen culpo, qua Plautum in lustro Comicorum secundo collocauit ordine, sed verba quædam vitii arguo, quę fuerit operę pretium hîc quoque repurgare. Nam Cæcilio quod palmam ex omnib⁹ Comicis vni tribuit, eò facilius ferimus, quia & Varronẽ videmus eidem eandem, sed in argumentis, assignasse. Et hoc ipso iudice quoniam in sermonibus Plautus princeps; non ineptè Volcatius ab illo secundum huic locum dat: vt rerum argumentorumque scilicet omnium prima, verborum deinde & sermonis proxima ratio ducatur. Neq; parum hoc Plauto: cui nimio hercle satis, in eo iudicio secundum sine controuersia & dubitatione omni statui, in quo & certatũ ambiguè diu fuerat, & difficillimũ huic Censori erat inuenire, cui iure tandẽ principatus deferretur. Atq; ita est ꝓfectò: quicumq; primus à quocũque legi poterat, secũdus ab eodẽ Plautus legendus fuit. Iam Volcatio credamus, & Cæcilio cedamus. Sit penes hunc iudicio illius

palma, dum omniũ consensu reliquorũ, gloria penes nostrũ Plautum. Quo alii deinceps ordine essent, & minus retulisse arbitror, & facilius potuisse definiri. Næuiũ tamen idẽ ille tertium facit, apertâ quidẽ omninò sentẽtiâ, sed verbis in parte subobscuris. Ait,

Dein Næuius, qui seruet, pretio in tertio est.

Quid autem hoc vult sibi, *qui seruet?* nihil in meis auribus sonat. Et video nec aliis placuisse, qui rescripserunt, *qui seruet pretiom tertiust.* Ita enim Stephanici libri: non multò tamen rectius. Nam *pretium seruare* nemo quisquam alius dixerit, hoc quidem significatu. Me si audias, ita scribas:

Dein Næuius, si quis erit, pretio in tertio est.

Quod mutamus *si quis erit*, ex illo *qui seruit*, existit facillimè: tum vt vulgatum, *in pretio esse*, ita nec inusitatum & elegans, *in primo, secundo*, & deinceps pretio esse. Lusit in eo pulcrè ipse Plautus Pœnulo, Scenâ, *Negoti:*

——— primùm prima salua sis,
Et secunda tu secundo salue in pretio, tertia
Salue extra pretium.

Qui sequitur apud Sedigitum versus, nec ipse sine menda: quã vel ipsa diuersitas arguat lectionum. Pleriq; sic scribunt, non malè:

At si quid quarto detur, dabitur Licinio.

H. Stephanus, omisso etiam verbo, pessimè:

Si erit, quod quarto; dabitur Licinio.

Mihi coniectura, si fortè melior:

Si quid quarto debetur, dabitur Licinio.

quamquam & acquiescere possim vel ei, quã primò dedi, vel Stephanicæ, restituto verbo *detur* in suum locum, scripturæ. In sequẽtibus turbæ etiam & mutatiunculæ: sed quæ lõgius nos abducant à nostra re, nec mihi sanè tanti, vt de iis curiosius disputetur.

CAPVT II.

Flocco, an frustra habere. Frustrari. Lætus, hilaris, tristis. Pace. Periocha & Prologo leuiter Plautus, pariter apud Gellium Ennius correctus.

ARgumenta quæ Comœdiis plerisq; singula, nonnullis etiam bina præfiguntur, eorum ego nullũ à Plauto censuerim: nec vidi qui esse auderet affirmare. Studiosè ex ipso Plauto ad exemplũ eius effecta video: neque raro vel ipsos integros versus, vel imitatione paullùm immutatos, vel certè de iis leuiter adumbratos vbique deprehendo. Velut hìc in Acrostichide penultimus iste;

Vter sit, non quit, Amphitruo, decernere:

factus omninò est ex illo, qui in fragmentis diu fefellit, donec à Gulielmio nostro velut iniecta manu ex iure Quiri ium vindicaretur in suum locum, legendus porrò continuè cum hoc, Scenâ, *Vos inter vos:*

Quid

Quid opust me aduocato? qui utri sim aduocatus nescio,
Qui nequeo, vostrorum vter sit Amphitruo, decernere.

Nam hùc auctorẽ, quisquis is est, respexisse nemo negarit: ꝙ idem in plurimis demonstrare poteram, si vel operæ pretium putarẽ, vel isto adeò loco facere prorsus instituissem. Nunc hac saltem caussa monere breuiter hìc hoc volui, vt ostenderem, aut *decernere* in periochâ retinẽdum contra eos, qui *discernere* supponunt, aut in ipsa fabula rursum contra Nonium *discernere* mutandum. Quorũ quidem hoc potius censeã, quia & ad sententiã paullò aptius vtrobiq; *discernere*, & Nonius hìc etiã Plautum oscitãter legisse potest, quẽ tam multis & huius & aliorũ auctorũ locis per supinã negligentiã vel inscitiã pænè plus q̃ barbaram à mente pariter & scriptura scimus aberrasse. Deinceps aũt hìc ibidem aliud interpolari non patiemur: in quo dissentiendũ nobis ab eo, cũ quo libentissimè semper alias sentimus. Ægrè mihi est, aduersus illum: sed res poscit, vt affectum condonem veritati. Is est, quem paullò iam antè nominaui, popularis olim noster, nunc μακαρίτης, sanctus & carus apud memoriam meam doctorumq; omnium & bonorum. In versu:

Is aduenientes seruum & dominum frustra habet:

ille rescribi voluit ex Baptistę Pii mẽbranis, *flocco habet*. nõ malè, si aut huius loci sententia de cõtemtu & despectu saltẽ esset, aut eius locutionis vis etiã ludibrium ac ludificationem signaret. Et valere quidẽ ille in hanc partẽ censuit, idoneo tamen nõ ꝓbauit exẽplo: ꝙ nec vllum poterit satis idoneũ vsquam reperiri. Nam Plauti idipsum ꝙ affert, nõ ita capiendum planè, de quo suo loco nos etiã aliud, cùm illò erimus ꝓgressi. Sensus hìc irrisionẽ & frustrationẽ omnino poscit, cui vnicè aptũ hoc *frustra habere*, ꝙ vno verbo alias frustrari. Hac occasione non prętermittã insignẽ Ennii locum, in Gellio nõ satis emẽdatè scriptũ: quo venustissimè luditur in varia eius verbi significatione, versib⁹ ipsis vno eodẽ isto multifariã verbo, vt Gellius inquit, cõcinniter implicatis. Eorũ exemplum hoc est:

Nam qui lepide postulat alterum frustrat;
Quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse.
Nam qui sese frustrari quem frustra sentit,
Qui frustratur, is frustra est, si non ille est frustra.

Sic editio recentissima & optima. Nos in primo versu *Nam* alienũ putamus, & ex tertio inscitè repetitum: excidisse autem voculam *se*, occasione literarum similium in capite sequentis vocis. Requirit eam non tam sensus, quàm loquendi in eum sensum consuetudo prisca. Etiam *frustrat* ibidem malè, pro quo vetustiores libri rectè *frustrari*. In postremo *si* abundat, turbatque non sententiam minus quam versum. Et illa tota clara, & hi omnes expediti, si in hunc modum iam rescribantur:

Qui se lepide postulat alterum frustrari,
Quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse.

Nam qui sese frustrari quem frustra sentit,
Qui frustratur, is frustra est, non ille est frustra.

Non difficile, aut obscurum ita nimis acumē loci, quod eludit ac frustratur hebetiores tātum, nec tum potuit, cum emendatū haberetur, vel Gelliū, vel eius sodales valdè pro soluēdo nodo quæstionis exercere. Mercurius apud Plautū, ut illuc redeamus, nō tam flocci facit aut nihili pendit, etsi hoc etiam sanè, quàm ludos & frustrationes facit herū pariter ac seruum. quod argumenti satis, in argumento *frustra habere* retinēdum. Vt hoc autem ille, quē dico, non satis benè: sic illud in Prologo deinceps optimè, cum *Lætum* primus explicauit propitium ac fauentem, quomodo post eum ferè & Centurio nobilissimus: eiq; opposuit *Tristem*, pro irato. Quorū hoc sic usus etiā præter infinitos alios Cæcilius, sed idem è diuerso nouiter, ac, quod sciam, solus, in vicem τοῦ *lætus*, collocauit *Hilarus:* & utraque sic elegantissimè coniunxit ac disparauit in contrariam mentem:

Hi sunt inimici pessimi, fronte hilaro, corde tristi,
Quos neque tu apprehendas, neque vitare scias.

Amicos inimicos describit, qui vultu beneuolentiam ac prothymiam simulant, animo maleuoli interim & auersi. Porrò in Prologo, locum inter se mutare possunt isti versus:

Bonoq; atq; amplo auctare perpetuo lucro
Quasq; incepistis res quasque inceptabitis.

quorum nihil interest vtrum priorem habeas aut posteriorem. Inferius:

Propterea pace aduenio, & pacem ad vos affero:

numeri simplex *fero* requirunt: nisi in vos extrito sibilo vocalem elidi à sequenti facias, quod aliquoties vsu venire in Plauto scio, nec aliter est in Periochæ, de qua egimus, vltimo:

Omnem rem nōscunt: geminos Alcmena enititur.

Non enim nisi hoc pacto versum excusabis. Ceterùm quòd & *pace* quidam mutare nuper in *pacem* conati; nihil agunt. Non ait se aduenire ad pacem, sed per pacem, vt loquitur scena illa prima & ordine & prolixitate:

Obsecro vt per pacem liceat te alloqui, vt ne vapulem.

Et hoc ipsum est *pace*, aduerbiali forma: qua multa consimilia ubique, in nostro quidem, *Salute oria*, & *Nostrûm salute socium:* in Tullio etiam & aliis *silentio*, prorsus vt Græci σιγῇ, neque minus iidem εἰρήνῃ.

CAPVT III.

Παρηχήσεις in Plauto crebra & continua multa. Adhuc in Prologo quædam emendata simul & explicata.

Lepidè Plautus, & suas planè suatim delitias facit in totmoda iteratione vocum earundē, quas multifariā, vt Gellius supra de Ennio dicebat, aliquot istis Prologi versibus concinniter implicauit:

Iustam

Iustam rem & facilem esse oratum à vobis volo.
Nam iustè ab iustis iustus sum orator datus.
Nam iniusta ab iustis impetrare non decet:
Iusta autem ab iniustis petere insipientia est.

Quod hac comœdia deinceps frequens, sed breuius, vt Scena principe: *Optumè optumo optumam operam das.* Et vbique in aliis creberrimum, vix prolixè tamen ita vsquam, certè nusquam copiosius & elegantius, quam Pseudoli, & ipso Prologo, cuius illam totam partem non possum quin hîc adscribam:

Studete hodie mihi, bona in scenam affero.
Nam bona bonis ferri reor æquum maxumè,
Vt mala malis. vt qui mali sunt, habeant mala:
Qui boni, bona. bonos quòd oderint mali,
Sunt mali: malos quòd oderint boni, bonos
Esse oportet. vosq; ideo estis boni, quandoquidem
Semper odistis malos, & lege & legionibus
Hos fugitastis, Quirites, successis bonis.
Huic vos nunc pariter bonam boni operam date gregi,
Qui bonus est, & hodie ad bonos affert bona.

In nostro hîc Prologo tamen istum versum:

Nam iustè ab iustis iustus sum orator datus:

lubentius ita legerim, vt conuenientius omnia sibi respondeant inter se:

Nam iustè ad iustos iusti sum orator datus.

Id enim dicit: iustè se à iustis iustum oratum venire. Quamquam è vulgato idem ferè sensus efficietur, si iūgas, *Orator ab iustis*; non, *datus ab iustis.* Ita tamen nihilominus *iusti* scribendum sit. Nam *iustum oratorem*, pro rei iustæ oratore accipere, videtur insolentius. sed & illud certè duriusculum etiam, verba sic iungere, vt monstraui, ne *datum ab iustis*, sed *oratorem ab iustis* interpretemur. Omninò igitur mutandum potius existimarim. Deinceps quod est:

Sed mos illic nunquam fuit patri meo,
Vt exprobraret quod bonis faceret boni.
Gratum arbitratur esse id à vobis sibi,
Meritoq; vobis bona se facere quæ facit.

Non concoquo vel hoc *Gratum*, vel Lambini *Gnatum*: quorum neutrum sensui accommodatum. Quod veteres editiones habent, *Datum*, facilius interpreteris in hanc non ineptam mentem, vt Iuppiter in bonos beneficia conferens ipse sibi ab illis accipere videatur, iuxta Mimi versum:

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.

Nescio tamen quid aliud latet, quod nec alii dum, nec ipse potui hactenus exputare. Visum aliquando mihi fuit:

Graue arbitratur esse id vobis ac sibi;

nimirum exprobrare, quæ benè fecerit. Haud tamen acquiesco, & aliorum maneo feliciorem medicinam. Ibidem mox:

Quid contraxistis frontem? quian' tragœdiam
Dixi futuram hanc? Deus sum: commutauero
Eandem hanc, si voltis: faciam ex tragœdia
Comœdia vt sit, omnibus iisdem versibus.

Qui Plautinum dictum probius nouit, sic libentius distinguet mecum: ——— *Deus sum, commutauero.*

Eandem hanc, si voltis, faciam ex Tragœdia
Comœdia vt sit.

Et statim: *Vtrum sic, an non, vultis?*

quantumuis Lambinus *sic* prætulerit, elegantius est tamen *sit* in veteribus libris. Ait: vtrum vultis, sit, an non sit Tragœdia? Illud aliquanto inferius:

Quàm liber harum rerum multarum siet:

neque Lambinus in commentariis, neq; nuperi editores ad marginem librorum suorum rectè satis interpretantur. Res multæ vtrisque sunt, quæ vulgò fieri solent; Lambino etiam, quę impunè. Satis id equidem & nobis acceptum, adulteria & stupra intelligi: verba tamen ita simpliciter accipies, vt multarum huiusmodi rerum liberum Iouem interpreteris, qui liberè, imò licenter multa talia faciat. Denique non tacebo & illud hîc in Prologo, quamquam æquè leue: versum,

Dum ille qua cum volt voluptatem capit,

vt sententia pariter ac numeri pleniores sint, ita legendũ videri:

Dum illic quam qua cum volt voluptatem capit.

Neq; tamen id necesse, nec op⁹ quidem valde ipse fateor: quando & sensus ita quoque perfectus, & numeris nihil deest, si vocem syllabamq; primam non elidas.

CAPVT IV.

Excitare. Implere, an Impluere aliquem telis siue flagris. Hospitium pugneum. Fragmentum in ipsa fabula ostensum. Ad scenam primam aliquot censura. Turpilij versus in Prisciano concinnati.

AGgrediamur primam huius fabulæ, eandem & huius, & omnium fabularum longissimam scenam: in qua primò rectè illud emendauit Gulielmius noster:

Hac heri immodestia coegit, me qui hoc
Noctis à portu ingratiis excitauit,

idemq; vltimum verbum venustè explicauit: cuius exempla dabo ego pauca, quando ille dedit nulla. Sic Turpilius igitur Epiclero, cuius hos elegantes versus apud Priscianum de Metris Comicis luxatos eâdem hîc concinno:

S. Quæso edepol, quo ante lucem te subitò rapis
Here, cum vno puero? H. nequeo esse intus Stephanio.
S. Quid ita? H. vt solent me curæ somno segregant,

Forasq; noctis excitant silentio.

Excitant enim & hîc valet, exigunt, pellunt. Facit vir magnus id theatrale saltem verbum, quod communiter alibi tamen vsu creberrimo frequentatum. Sanè Martialis in theatro propriè vsurpauit aliquoties, vt lib. 5.

Sedere primo solitus in gradu semper,
Tunc cum licebat occupare, Manneius,
Bis excitatus terq; transtulit castra.

Nec alii impropriè tamen alibi, vt Turpilius, & hîc Plautus, iterumque Rudente:

Nam vox precantum me huc foras excitauit.

Ciceronis etiam ista non dissimilia. De Oratore lib. 2. *Qui in caussa perorunda non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam.* Ad Att. ep. 1. lib. 2. *Ac nunc quidem otium est: sed si paullò plus furor Pulchelli progredi posset, valdè ego te isthinc excitarem.* Q. Curti lib. 6. *Non contentus musica artificum, quos è Græcia excitauerat.* sed exemplorum iam horum satis. Porrò istâ scenâ istius versus:

Prius ipse mecum etiam volo hic meditari. sic hoc proloquar.

prior pars in fragmentis adhuc malè recensetur, eximenda inde vel nostro indicio, si detulit alius nemo. Deinceps:

Vertentibus Telebois telis complebantur corpora.

quis ausit mutare? Vide tamen, quam facile possis, *complucbantur*: vt acutissimus Palmerius Aulularia iam olim legit:

Tempori, postquam impluisti fustibus istorum caput.

Nam & ibi vulgò *impleuisti*: pro quo stat equidē ille locus Casinâ:

Quæ nisi erunt semper plena, ego te implebo flagris,

Sed & pro illo alius Mostellariâ:

Malum cum impluit ceteris, mihi ne impluat.

Et hic Epidico:

Quem quidem hominem irrigatum plagis pistori dabo.

Tueri igitur vtrumque pariter possis: nisi quòd aliquo genere melior illius caussa, qui receptam lectionem defendit, quam qui nouam sine magna necessitate quantumuis aptam confingit. Quod & hîc opponi nobis posse sentio, itemque inferius ibi:

Certè aduenientem hic me hospitio pugnæ accepturus est.

Nam & illud teneri potest, quamquam ego sanè malo leuissima mutatione, *hospitio pugneo.* Mirum hoc quanto elegantius: & profectò non aliter scripsisse Plautum adiurarim, maximè quia similiter in eadem voce ludit Rudente;

——*si attigeris ostium,*
Iam hercle tibi messis in ore fiet mergis pugneis.

Nec autem vel propriè pugnam hîc dixeris, vel cum aliqua gratia pugnæ hospitium: pugneum, venustissimè, & eò, quod pugnis accipiebatur postea non sanè nimis hospitali comitate. De his ipsis pugnis egregius infrà locus, vbi se expedit Mercurius, & instruit manus ad feriendum:

——MER. pessimum est
Facinus, nequiter ferire malam malè discu manus.
Alia forma esse oportet, quem tu pugne legeris.

Quem alii aliter legunt, & ferè singuli rectius alteris, nemo dum mea sententia planè rectè. Nos ita de eo statuimus:

——MER. pessimum est
Facinus! nequiter ferire malam mala discit manus.
Aliâ formâ oportet esse, quem tu pugne laseris.

Nam & sic versus caussa traiicimus in postremo verba, & eius eorum postremum ipsum ex antiqua scriptura corrigimus, nisi tamen verius fortasse *tetigeris*, aut ferri etiam debet ipsum *legeris*: de quo nihil definimus.

CAPVT V.

Locus primæ scenæ errore vario turbatus & turpatus, in numeros, ordinem, nitoremq; suum, quantum potuit, restitutus.

NON iisdem numeris scena, in qua sumus, procedit, certis tamen & expeditis, nisi ea parte, qua prælii narratio absoluitur. Eam ego senariis conceptam omninò iudico, quibus solent pleræque narrationes: sed magnæ inibi turbæ, verbis his laceris, illis traiectis, toto denique loco sic turbato & confuso, vt interfuisse ipsi prælio, de quo agit, videatur, & vulnera tam varia accepisse. Quæ fuit aliquando cùm sanare meditarer, & per tentamentum versus istos omnes in senariorum legem reponerem; simul quæ traiecta, in locum suum reducerem: ad hoc non genuina etiam quædam de aliorum partim exemplo eiicerem. Si veniam sperare possim non audacissimi conatus, subiiciam adeò modum ipsum, quo tum restitui, nec adhuc me pœnitet attentasse. Et confido, beneuolè accipient operam nostram omnes, qui cogitabunt, melius ita tandem compositos, quam diuulsos; rectius illigatos certis carminum legibus, quàm exleges perpetuò versus legi. Et ad hoc exemplum olim refinxeramus.

Postquam exitum est vtrinq; copiâ maximâ,
Nos nostras more modoq; nostro instruximus
(Vel, *Nos nostras more nostro instruximus & modo*)
Legiones: contrà item hostes suas suo instruunt.
Dispertiti viri, dispertiti ordines.
Deinde imperatores vtriq; in medium exeunt,
Simul extra turbam colloquuntur ordinum.
Conuenit, vtri victi sient eo prœlio,
Vrbem, agrum, aras, focos, seseq; vti dederent.
Postquam actum id est, vtrinq; canunt tubæ, efferunt
Clamorem vtrinq;: terra contrà consonat.
Induperatores vtriq; hinc illinc Ioui
Suscipere vota: hortari vtrinq; exercitum

Pro se quisq; ibi cadit, ferit: tela frangunt,
Boat cœlum fremitu virûm, eq; spiritu
Anhelituq; nebula constat: vulnerum
Vi crebri hostes cadunt, nostri contrà ingruunt.
Sed enim fugam in se nemo tamen conuortitur,
Nec decedit loco, quin statim rem gerat.
Animum amittunt priusquam demigrent loco.
Vti quisq; steterat, iacet, atq; ordinem obtinet.
Hoc vbi Amphitruo herus conspicatus est meus,
Dextrà illico iubet equites inundere.
Equites citi parent: ab dextra maxumo
Cum clamore inuolant, alacriq; impetu
Fœdant & proterunt ita hostium copias
Iure iniustas: nostra, vt voluimus, deniq;
Superat manus: feroces vi, vi vincimus.
MER. Nunquam etiam quidquam, &c.

Non hæc natiua omnium, fateor, facies est: sed & medici membris aliquādo fractis cùm pristinam reparare figuram nequeunt, reparant quàm minimè indecentem possunt: & cum multis gratiis laudamus eos, adeò non vituperamus. Liceat & mihi in hoc medicinæ genere eodem iure frui.

CAPVT VI.

Detexere, an extexere pallio. Igitur, tū igitur, igitur tum, igitur demum, demum igitur, tum igitur demum, post igitur demum: harum particularum vsus exemplis ostensus. Hu, olfacientis gestus. Lassus è naui. Nescio-quis, iocosè fictum nomen. Scin' quomodo? minantis. Qui, qua vocaris? Simili'st, simile st. Multa Plauti correcta, illustrata ac quorundam censura castigata. Pruteriana Catulli emendatio comprobata.

PRÆTERIIMVS in ordine versum:

Illic hoc homo denuò volt pallium detexere:

quem & Lambinus commodè satis, & commodius explicat Dousa pater: idem hic tamen incommodissimè postea ipsum mutat, auctoritate Seruii motus, qui consimile tale dicendi Plautinum genus ex incerta fabula laudet:

Ego hunc hominem detexam pallio: hoc est, exuam & spoliabo. Quæ mihi quidem auctoritas dubia: ac nescio an in hac phrasi non *extexendi* potius verbum vsurpaturus fuerit noster, quàm *detexendi*. Illo enim, eo significatu, vsus Bacchidib:

Extexam ego illum pulcrè iam, si Dij volunt.

Vt hoc igitur ambiguum, sic illud mihi certum, retinendum planè versum, vt vulgò scribitur: in quo pulcra tralatio à textrina, illis, quos dixi, pridem explicata. Iam pergimus ordine:

Igitur magis modum in maiorem in sese concipiet metum.

Miror hoc tam diu ita legi: quamquam non est ineptissimum. Sed certè aptius ego:

Igitur demum magis maiorem in sese concipiet metum.

Qui in Plauto leuiter versati, sciunt quam sæpè vices inter se mutent, *modum* & *domum*, aliaque his cognata: quorum aliqua nos& infra suis locis ostendemus. *Igitur demum* autem prorsus Plautina dictio. Scenâ, *Bene prospereq;:*

Igitur demum omnes scient.

Mostellar: *———miserum est opus.*

Igitur demum fodere puteum, vbi sitis fauces tenet.

Iungit aliquando, *post igitur demum*. Infra scenâ, *Ego ille sum:*

Post igitur demum faciam res fiat palàm.

Etiam, *tum igitur demum*. Trinummo:

Tum igitur demum id adolescenti aurum dabis,
Vbi erit locata virgo in matrimonium.

Mostellaria, *igitur tum*, habes, quod alii mutant:

Vnum vbi emeritum est stipendium, igitur tum
Specimen specitur, quò eueniat ædificatio.

Nam vel abiiciunt *tum*, vel reponunt *demum*: vtrumq; frustrà. Anastrophe est pro *tum igitur*: vt contrà Mercatore *demum igitur* legis, quod alias *igitur demum*. scenâ, *Tandem impetr: Demum igitur cum senex sis, tunc in otium, &c.* Quamquam nec opus ad anastrophen confugere: quando sic planè eadem Mostellariâ iterum:

Igitur tum accedam hunc, quando quid agam inuenero.

Deniq; simpliciter etiam *igitur*, pro *tum* reperies. Casinâ:

Mox magis cum otium mihi & tibi erit,
Igitur tecum loquar. nunc vale.

Milite: *Quando habebo, igitur rationem mearum fabricarum dabo.* Atque ad id exemplum non ineptè Fruterius Catullum emendabat isto loco:

Cui faueam potius? Cœli, tibi. nam tua nobis
Perspecta est igitur vnica amicitia,
Cum vesana meas torreret flamma medullas.

Quæ omnia volui sub vnum aspectum ponere, magis vt innotescāt hæ formulæ, neu quid in iis temerè dehinc quisquā ausit immutare. Nō longè hinc sincer⁹ versus non est, vt maximè videatur:

M E. Exossatum os esse oportet, quem probè percusseris.

Editiones veteres *os* non habent, & rectè non habent. Non os enim, sed totum hominem vult exossari. Patet ex Sosiæ subsequis verbis. At versus ita labat. Fulcrum ei dabo à transpositione:

Exossatum oportet esse, quem probè percusseris.

Porrò hac scena:

M E. Olet homo quidam malo suo. S. hei! numnam ego obolui?

Suspicor leuiter, scribendum sic potius & distinguendum:

M E. Olet homo quidam malo suo. hui! S. numnam ego obolui?

Nota

Nota particula *hu*, in gestu venaturam naribus facientis, vel ex Aristophane. Nec adfirmo tamen hîc positam, etsi potuisse poni tam aptè aio, nihil vt potuerit aptius. Sed neque *hei* ineptum, in metu Sosiæ sibi trepidantis. Mox ibidem possunt hi versus, si lubeat, transponi: *S O. Lassus sum hercle è naui vt vectus huc sum. etiam nunc nauseo.*

Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existimes.

Mihi quidem placeat: sed aliis relinquo. Priorem autem qui nunc est versum puto aliter distinguendum, si è debeat retineri:

Lassus sum hercle è naui: vt vectus huc sum, etiam nunc nauseo.

Sic alibi *lassum de via* dicit. Quamquam deleri sanè cum Lambino malim: sed amplius, cum alia nihilominus distinctione: *Lassus sum hercle: naui vt vectus huc sum, etiamnunc nauseo.* Alibi *in* præpositionem addit. Bacchidib: *Nam vt in naui vecta es, credo timida es.*

Proximè sequitur: ——*SO. saluos sum, non me videt,*

Nescio quem loqui autumat: mihi certò nomen Sosia est.

Hîc argutari mihi non libeat, referendum ad nominis mutationem, de qua supra: ——*S. formido male,*

Ne ego hic nomen commutem meum, & Quintus fiam è Sosia.

vel respici ad ἔτυμον nominis ipsius Sosiæ. quasi dicat, sum quod nomen cluit, id est, saluus. Sosia enim ἀπὸ τοῦ σώζειν vel σώειν apud Græcos, vt serui apud Latinos communi opinione à seruando. Sed nec ita tenuiter cum Lambino explicem illud *Nescio quem*, pro homine ignoto & quasi sine nomine. Quid enim? an si de homine non noto loquitur Mercurius, sequitur non loqui de Sosia? Non necesse fuit, nec potuit adeò ille notus esse. Mihi iocus subesse videtur, sed is non magnæ rei, in illo ipso *Nescio quem.* Accepit Sosia hoc, tanquam esset ipsum illius nomen, quem loqui diceret Mercurius. Aiebat ille, *Nescio quis loquitur.* Iam hic inde infert, non ergo de me sentit, nec me loqui dicit. nam ego non *Nescio quis*, sed *Sosia* vocor. Ludit se sciens fictitio nomine, vt imprudens ille Homericus Cyclops, cui οὔτις ridiculè imponebat. Et argutatur in particula etiam *certò*, quam repetit ex Mercurii sermone. Viderint alii, si poterunt hoc probare.

Post aliquammultos versus hi sunt:

SO. Hic, inquã, habito ego, atq; horum sum seruus. M. at scin' quomodo Faciam ego hodie te superbum, ni hinc abis?

qui malè accipiuntur, quàm diu hæc obtinet distinctio. Sic illam muta: ——*M. at scin' quomodo?*

Faciam ego hodie te superbum, ni hinc abis.

Errori dedit occasionem sequens *quonãmodo?* At non idem illud est. *Scin' quomodo*, formula minandi est, crebra Plauto. Rudente, Scen. *vtrum tu leno.*

L A. Tangam hercle verò. D Æ. tange, sed scin quomodo?

Pœnu-

Pœnulo, scenâ *Negotij sibi:*

AD. Abscede hinc sis sycophanta. MI. pareo. AD. scin quomodo?

Aulularia, scenæ vltimæ ipso fine:

STR. Soleo hercle ego garrire nugas, ita loquor. LY. at scin'
Quomodo? STR. vel hercle enica, &c.

Eadem integra exprimitur Aululariâ, primâ scenâ:

— At scin' quomodo tibi res se habet?

Nec tamen eadem hæc est planè. Nam aliud alibi subintelligendum, de proximis vbique verbis. Hìc ita expleas, At scin' quomodo horum seruus sis? Plenum est Bacchidibus, scena *Quid istuc?*

P. Nimis iracunde. PI. At scin' quàm iracundus siem?
Na tibi hercle haud longè est os ab infortunio.

Tot igitur his exemplis, Amphitruone ne aliter accipiatur. Iam illîc:

ME. Quid igitur? qui nunc vocare? SO. nemo, nisi quem iusseris.

tolle apicem de particula *qui*, ne aduerbiali forma capias, sed ipsa pronominali. Semper ita Plautus: apertissimè Bacchidibus, scenâ *Nunc experiar:*

MN. Vbi ea mulier habitat? LY. hic. MN. vnde eam esse aiunt?
LY. ex Samo.
MN. Qua vocatur? LY. Bacchis.

Terent. Adelphis Act. 5. sc. 6. *D. oh, qui vocare? G. Geta.* Propius finem:

Nonne hac noctu nostra nauis ex portu Persico
Venit, quæ me aduexit?

Syllaba versui deest: nec expleas commodius, nisi vt apponam:

Nonne nostra nauis hacce noctu ex portu Persico.

Vel potius: *Nonne hac noctu nostra nauis huc ex portu Persico.*

Etiam propius:

ME. Cadus erat vini: inde impleui cirneam. SO. ingressu'st viam.
ME. Eam ego vt matre fuerat natum, vini eduxi meri.

Notæ hîc argutiæ nostri Gulielmii: quas præter ipsius morem nimias docti omnes libenter ferimus, probare nec ego possum, qui maximè velim. Simplex in apertis verbis sententia: qua vult id omninò Mercurius tantùm, non infucatum vinum, sed merum se obduxisse. Nam quòd ille ait, & a sententia vocem, & à versu fulcimentum requiri; neutrum concedo. Intelliges enim *Eam*, cirneam, vel, vt alii scribunt, hirneam vini; vt poculum vini: deinde versui consulitur, si non elidatur in *vini* vltima. quod qui nolit, ei facile rescribere ex MSto. *eduxi clam meri.* Sed porrò etiam nunc propius:

Itidem habet petasum, ac vestitum: tam consimile'st atq; ego.

Malunt & in hoc & præcedenti versu quidam scribi, *similist*, & *consimilist*, vel *consimil' est*: quasi quidquam intersit. Fungus Nonius magis turbat, qui in his talibus generis somniat mutationem.

nem. *Similest, Qualest,* aliaque neutrorum flexu ait esse, pro *similis, qualis est.* Bona venia Magister: non generis, sed scriptionis hæc ratione distant. Veteres syllabam vocis præcedentis integram, nos huius extremum saltem sibilum, & sequentis vocalem exterimus primam: quod in iis videre est clarius, in quibus extrema *us* syllaba & *est* vel *es* concurrunt. Veluti *probus es,* & *optimus est,* quæ illis scribebantur *prob' es* & *optum' est*: nobis multò dilucidius hodie *probu's* & *optumu'st.* Atque de his & huiusmodi omnibus in vniversum ita censeo.

CAPVT VII.

Tis. Timidus, Tumidus. Percutere. Illi. Parcere. Pascere, compescere. Polla, paulla. Plauti versus vnus è fragmentis exemtus: Varronis duo in integrum restituti. Scena ordine sequens variè correcta, tum interpretatione & aliorum auctorum collatione illustrata: deniq; à quorundam emendatione defensa.

VIx aliquando nos expediuimus à prima scena, quamquam necdum expediuimus: & insunt nonnulla etiam de quibus ipsi ampliamus, neque pauca, quæ temerè ab aliis mutata. Eorum neutra persequi nunc operæ est: nec operæ omninò nostræ, aliorum omnia, in quibus dissentimus, refutare. Longum id nimis, & nobis inuidiosum, neque cum vllo ferè lectorum fructu: quamquam requirunt hæ tam variæ & dissentaneæ sæpè in toto Plauto vndique ab omnibus collatæ Emendationes Censorem aliquem industrium, qui lineâ albâ signet, & discriminet à veris aut verisimilibus falsas, à certis aut quæ pro certis incertas, à tolerabilibus apertè improbandas. Sed quis hoc sibi regnum in eruditos sumat, aut cui vltrò ipsi permiserint? in tali quippe re, in qua neque conueniunt vnquam ferè sententiæ diuersorum, & quisque suo ipsius omninò iudicio vult vbique stare, vt alteri nec de sua, nec de aliena, si quæ arriserit, opinione concedat. Et Dii melius igitur, quàm vt hoc nobis hac ætate, hac eruditione arrogemus: qui si quid alicubi tale tamen inspergimus, ferri posse remur, quando & modestè facimus, & iudiciũ illud ipsum nostrum vltrò in iudicium aliorũ mittimus, deq; nostris censeri æquè volumus, ac ipsimet de alienis. Nunc pergam' ad sequentē scenam, in qua nihil video post alios, nisi è fragmentis tollendũ istũ vers.

Vno vt labore absoluat ærumnas duas:

qui liquidò in ipsa fabula hîc compatet. Et tamen primo versu,

Bene prosperéq; hoc hodie operis processit mihi:

nescio si rectè alii viderunt, *hodie* delendum, numerorum scilicet caussâ. Mihi potius sit, hoc relicto, copulam eiicere, & *Bene prosperè* interpretari valdè prosperè, vti solet aduerbium id sæpè intendendi quoq; significatu, vt vocant, poni. quod qui non cogitarent, eos verisimile est τὸ que intrusisse. Legas ergò,

Bene prosperè hoc hodie operis processit mihi.

Scenâ, quæ huic deinceps proxima:

IVP. Edepol haud quòd tui me, neq; domi distadeat:

vacillant quidam veteres in particula *neq;*: vt suspiceris, an non fuerit *necq;*. Sed cùm scripturarum varietatem etiam reputo diligentius, labor vt dubitem, si fortè sic scribendum:

IVP. Edepol haud quòd me domi, neq; quòd tu tædeat.

Vt turbas eas dederit hoc *tis*, pro tui. de quo tanti habui monere, qui non nescio pridem aliter hic nostrum Guilielmium.

Ibidem:

ME. Edepol næ illa si istis rebus te sciat operam dare,
Ego faxim te Amphitruonem esse malis, quàm Iouem.

Fallit adhuc acumen, quod Lambinus non expedit, imò malè ad Iunonem torquet, ad quam non pertinet hilum. De Alcumena prorsus interpretandum, quod neque commodè poterit sine emendatione. Particula enim excidit, meo animo, quæ excidere potuit facillimè, *ne*, sic inserenda denuò posteriori versu:

Ego faxim Amphitruonem ne esse malis, quàm Iouem.

Hoc ait: si te talem Alcumena norit, ita profectò te accipiat, vt simulationis huius pœniteas, ac malis Iuppiter mansisse, quam falsus Amphitruo venisse. Oppidò pulcrè, nec in quo putem vllum mihi aduersaturum. Eadem scenâ Mercurius iterum ad spectatores:

ME. facitne vt dixi? timidam palpo percutit.

Quomodo *timidam*? imò *tumidam*, id est iratam. Placat enim palpando, quam præpropero abitu sibi inconciliabat. Et ante dixerat,

Verùm quod tu dicis mea vxor, non te mihi irasci decet.

Tumere autem Plauto millies iratum esse, æquè ac turgere, itéq; in fermento esse. Statius etiam Papinius ita 2. Siluar. in Glauc. Melior.

Accensum quis bile feret, famulisq; tumentem
Leniet?

Nam quòd aliter hîc in Plauto interpreteris, & consimile quid habere putes alterius Statii istum in Synephebis locum, quem Cicero habet 3. de Nat. Deor.

Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
Auertas aliquod nomen: aut per seruulum
Percutias pauidum:

nugas agens. Alia ibi percussio, in fallaciis & circumuentione: quomodo & ferire, & tangere, & circumducere, & alia multa vsurpantur. Nec illud *pauidum* facit ad hoc *timidam*: quod ipsum tam vereor ne non mutandum, sed explicandum potius aliter, vt apud Donatum memini, qui *timidum* aliquando ægrum exponit & per-

& perturbatum. Et hoc hîc certè verum est. Turbatur & dolet abitu viri coniux: & eò mox subiicit,

Lacrumantem ex abitu concinnas tu tuam vxorem.

solaturq; Iuppiter: *tace. ne corrumpe oculos: redibo actutum.* Quod vt magis credas, sæpe Plautus eam vocem ea mente capit. Bacchidib. scena principe:

Nam vt in naui vecta es, credo timida es.

Curculione:

Ego pertimesco: tum ibi me nescio quis arripit

Timidam atq; pauidam, nec viuam nec mortuam.

Rudentis prologo:

De naui timida desiluerunt in scapham.

Et ibidem, alibiq; exempla multò plura. Hac adhuc scenâ:

Nunc tibi hanc pateram, quæ dono mi illic ob virtutem data est.

Videtur flagitare versus *illi*, quod sæpe Plauto illic, nec eget probatione.

Mox etiam:

IVP. Pergin' autem? nonne ego possum furcifer te perdere?

Sollicitat extremum verbum suspicione vir doctissimus, & tentat *parcere*, id est compescere. Primùm nihil hic mutari debet. Ita enim planè Asinaria, Scen. *Quid hoc est negotij:*

Abscede, & sine me hunc perdere, qui me semper incendit irâ.

Et hic infra: *Certum est mihi hunc scelestum perdere.*

Deinde nec scio, si probanda omnia, quæ de *pascendi* & *parcendi* vicibus ex Festo ille notat. Pascere pro parcere dictum concessêrim facilè, non contra. Nam oderant caninam literam antiqui, vt pro ea sibilum serpentinum vterentur: non eandem sic amabant, vt ipsam supponerent huius loco. Inde adeò ista, *Valesius, Fusius, Quæsere*, & similia innumera: vix è diuerso quidquam. Iam viderit etiam Festus, quam rectè *compescere* a pascendo & pascuis ducat. A parco & hoc & eius cognata mihi videntur, quod veteres struebant & cum casu accusandi, cui præter nostrum Curculione,

Qui homo maturè quæsiuit pecuniam,

Nisi eam maturè parsit, maturè esurit.

iunxit Virgilius etiam & Symmachus. Ille, ——*talenta*

Gnatis parce tuis.

Hic lib. 1. ep. 33. ad finem: *Ego tamen, quantum per commeantes licebit, istius muneris operam non reparcam.* Et huc omnia commodè accommodes Festi loca: etiam ipsum illud *Pascito linguam*, quod acceperis, parce linguæ: prorsus vt Plautus, *parce voci, parce muliebri supellectili.* Sed nolim tamen in his pugnare. *Pasco*, pro compesco apud Varronem inuenio, sed corrupto loco, Sesquiulysse: *Vbi nitidi ephebi, veste pulla candidi, modestè amicitus pascunt pectore*, quem operæ pretium fuerit hîc simul emendare. Nam *canu-*

di,&*pulla veste* qui cohærent? Neque Nonium quis mihi dicat, in quem nihil dici tam acerbum aut contumeliosum potest, quin hominis inscitia & ignauia omne id exsuperet. Legam *veste pura:* nisi *pulla* est pro *polla*, id est, paulla siue paruula, quod sequentia innuant de modico amictu, corrupta & ipsa, meoq; iudicio sic restituenda cum reliquis, vt senarii versus exeant, quibus vnus tamen pes desit ad integram dimensionem. Sed & hunc addere non ineptè liceat:

Vbi nitidi ephebi veste polla candidi
Modico & modesto amictu pascunt pectora.

Pascunt hîc est indubiè compescunt, continent, coercent, contegunt. Verùm ad Plautum redeamus, & ipsam eius adhuc scenam, vnde digrediebamur. Inibi leue est, sed tamen nota dignum. Versu,

IVP. *Nunquid vis?* AL. *vt quum absim, me ames, me tuam absentem tamen.*

frustra mutant *absis:* quod si Plautus voluisset, maluisset porrò *absens.* nunc quando *absentem* voluit, maluisse credamus *absim.* Est & aliud ibidem, quod non fero:

Nunc te nox, quæ me mansisti, mitto, vt concedas die,
Vt mortalibus illucescas luce clara & candida.

Duriusculum enim, imò ineptum, noctem illucescere, & quidem clara & candida luce. quin potius scribis *illucescat*, dies scilicet. Vltimos versus:

Atq; quanto nox fuisti longior hac proxuma,
Tanto breuior dies vt fiat. faciam æquè disparet.
Et dies è nocte accedat. ibo & Mercurium subsequar.

sic malui scribere aliquando, cum sententiæ, tum numerorum caussâ:

Atq; quanto nox fuisti longior hacce proxuma,
Tanto breuior dies vt fiat, faciam vtraq; æquè disparent.
Sed dies è nocte accedit. ibo & Mercurium sequar.

Vbi *dies è nocte accedit*, esset, lucescit iam. Ferè similiter Apuleius lib. I. Asin. *Et nox ibat in diem.* Idem lib. II. *Diem, qui dies ex ista nocte nascetur, æterna mihi nuncupauit religio.* Sed minus nunc placet omnis illa mutatio: malimque pristina manente scriptura, paullisper aptata distinctione, saltem in postremo *diei* scribi pro *dies:* nisi quòd simplex etiam *sequar* in fine numeri malunt. Locum obscuriorem dicebat Lambinus: non est amplius. Vt dies, inquit, tanto fiat breuior, quanto longior nox fuit, æquam faciam hanc disparilitatem, atque ita, vt quod nocti superest, diei accenseatur.

CAPVT VIII.

Quid hoc hominis, an ominis? Expetere alicui, in aliquem. Apud hostes sedere; hostes, vel hostibus assidere. Domi de me scio, coniicio. Se, παρέλκει. Sar-

nu. Sarrire, Sartor in obscenis. Terentius & Cicero tentati; Martialis & Varro emendati. Plauti Amphitruo pluries correcta, explicata.

SCenâ, *Age, i tu secundum*, leue peccatum est, nec pænè videtur, est tamen peccatum.

A M. Rogas me improbe etiam, qui ludificas me?

SO. Meritò maledicas mihi, si id ita factum est.

Nam capere possis, sed inficetè, si ita factum est, si te ludifico. Quanto autem verius scribes? *nisi id ita factum est.* & capies, nisi gesta omnia sic sunt, vti narro. Vult hoc omnino sequens versus

Verùm haud mentior, resq; vti facta, dico.

Ibidem mox hæreo:

SO. Nusquam equidem bibi. A M. quid hoc sit hominis?

hæreo, inquam, an *ominis* potius hîc, itemq; scenâ quæ huic proxima:

SO. Neq; edepol ego dixi, neq; istam vidi, nisi tecum simul.

A M. Quid hoc sit hominis? A L. vin' proferri pateram?

Sed & apud Terentium in simili affectu perturbationis, itidem *hominis* legitur Eunuch. Act. 3. sc. 4.

Is est, an non est? ipsus est. quid hoc hominis? qui est hic ornatus?

Quid illud mali est? nequeo satis mirari neq; coniicere.

In illo autem iam deinceps non hæreo cum Lambino:

Quoius ego hodie in tergo faxo ista expetant mendacia.

Dubitauit ille, an planè *tergum* reponeret. Ego planè aut hoc scribo, aut *in* deleo. Duplex enim tantum phraseos istius forma, nec extulit quisquam aliter, nisi vt vel in aliquem, vel alicui expetere aliquid diceret. Exêpla in mûdo plurima: sed singula vtriusq; modi contenti erimus afferre, & ex hac ipsa quidem Comœdia:

Suamq; culpam in mortalem expetere vt sinat.

Item: *Nam mea sit culpa, quod egomet contraxerim*

Id Alcumena si innocenti huic expetat.

Tertii illius exemplum nullum reperias. Sed noua facie primum extulisse Cicero videtur Oratione de prouinciis Consularibus, si Gulielmii quidem nostri satis vera correctio, q̄ ad Mercatorem Plauti dedit è libris partim, partim ex ingenio, & corruptissimum locum feliciter instaurauit: nisi tamen, quòd noua, vt dixi, facies ibi similis locutionis: *Miserandum in modum milites pop. R. capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate consumti: vt, quod est indignissimum, scelus imperatoris in pœnam exercitus expetisse videatur.* Nam insolitum, vt *pœna* vox addatur, cuius est in ipso *expetendi* verbo inclusa significatio. Itaq; veritus aliquando sum, ne glossema esset, quod & eiici non incommodè, sententiâ tamen integrâ, posse videretur. Sed non tam audax ego nunc, vt affirmem: neq; illud tamen affirmare non ausim, vix vnquam id vocabuli additum, cum alia nihilominus addantur, in caput, in tergum alicuius, & similia. In Plauto quod sequitur:

Ordine omne vti quidq; actum est, apud hostes dum sedimus,
Edissertauit.

Valet *apud hostes sedere*, hostes vel hostibus assidere, vt Plinius loquitur Panegyr: *Qui sciant te assedisse ferocissimu populo eo ipso tempore.* Cum quibus paria faciunt ista. Virgil. Ciri:

Ille vides nostris qui mœnibus assidet hostis.

Val. Max. lib. 7. cap. 4. *Ad vltimam ei senectutem apud mœnia Cantabriæ armatae sedendum foret.* Silius lib. 9.

——Vt qui castella per altos
Oppugnat munita locos, atq; assidet arces.

Idem lib. 12. *Assessos Capuæ muros.*

Sed hinc iam ad scenam sequētem; vbi primò nobis occurrit vers.

Nam ego id nunc experior de me, atq; ipsa de me scio, cui voluptas
Parumper data est.

In quo Muretus iampridem *de me* prius mutauit in *domo*, quasi sit οἴκοθεν. Ego alterutrum mutandum quidem censeo, non vt *domo* tamen, sed *domi* reponatur. Ita. n. potius noster: & frequentia sunt exempla, quoru nunc duo subueniūt. Casina, scen. *Omnibus rebus*

Hanc ego de me coniecturam domi facio magis quam ex auditis.

Cistellar: scen. *Credo ego:*

Hanc ego de me coniecturam domi facio, ne foris quæram.

Deinceps ibidem:

Atq; id si vult experiri, suum abitum vt desiderem,
Ecastor med haud inuita se domum recipit suam.

Dicam, quod sentio: non hi mihi continenter sic legendi versus sub vna distinctione videntur, sed eorum prior cu proximè superiore nectendus, vt alter sententiā per se absoluat. Eleganter id ita fit, non sine leui correctione possit tamen, particula *si*, in *se* mutatâ, & interpunctis aliter concinnatis, ad hoc exemplum:

——AL. nam quid ille reuertitur,
Qui dudum properare se aiebat? an ille me tentat sciens,
Atq; id se vult experiri, suum abitum vt desiderem?

Abundat veterum more *se*, cuius hic creberrimus vsus neq; pueros iam latet ingenii & profectus mediocris. Sed pretium est, eandem locutionem in Martiali, adhuc fallentem, geminaq; planè mendâ obscuratā, in lucem hic protrahere, non quæsita, sed sponte oblatâ occasione. Lib. 3. epigr. 93. in Vetustinam: cuius, vt modestè dicam, inuenustum senium & alienum iam prorsus Veneris rebus cùm prolixè descripsisset, ita porrò virositatem eiusdem adeò pruriginosam & vriginosam exagitat:

Gaudes ducentas nupturire post mortes,
Virumq; demens cineribus tuis quæris
Prurire. quid sarrire si velit saxum?

At hic quoq; *si*, in *se* mutandum, pariterq; non *quid*, sed *quis* legendum: *quis sarrire se velit saxum?* qua figura interrogationis statim subiicit:

Quis

Quis coniugem, quis te vocabit vxorem?

Et *sarrire* in obſceno intellectu, vti poſtea & *ſcalpere*:

Quod ſi cadauer exigis tuum ſcalpi.

atq; alia huius generis in Martiali aliiſq; multa, quæ acceruare pudor meus non permittit. Hunc tamen vincam, vt egregium Varronis locum non tam exempli vice, quàm ipſi⁹ etiam emendandi cauſſâ, addam. Apud Nonium in *Sartores.* Varro Vinalibus, an Iuuenalibus, περὶ ἀφροδισίων: *Etenim ſic vide vtrum mercedem accipit is, qui meas venit ſegetes vt ſarriat, an ego ab illo. Sic ego centuſſim ſartor, ſi tu plus laboras, quam ego do.* In numeris verbisq; corruptis lepidiſſima latet & planè Aphrodiſia ſententia, quam oſtendam cum bona Catonum venia, & ſic verſus, qui octonarii fuerunt, antè conſtituam:

——Etenim hoc vide: vtrum mercedem accipit

Is, qui meas venit ſegetes vt ſarriat, an ab illo ego?

Sic age, cùm tuus ſim ſartor: ni tu plus laboras, quam de ego.

Vel, *Sic, ego cum tuus ſim ſartor.* Cum amica queritur: iniquè comparatum, ipſam mercedem capere aut poſcere, quæ ſibi potius debeatur. Id ſimilitudine docet ab agricultura petita. Non, inquit, ego à ſartore, ſed à me mercedem ille fert. Ita ſit inter nos etiam, quorum eadem eſt ratio. Tuus enim ego ſartor. Niſi fortè obiicias, plus in opere communi te laborare, quam me: quod minimè tibi conceſſerim. Tu quidem enim criſſas: at ego: ſed non vltra te violo Pudor. Ouidius in Arte & alibi querelam ſimillimam inſtituit: ſed & hanc verecundius diſſimulauero.

CAPVT IX.

Quàm, i. priuſquam. Haud vidi magis. Iſtic. Intus foris. Ceterò, i. cetera. Ad Amphitruonem multæ variæq; notæ, in vnum ſtipatæ.

QVam ſuperiore capite ſcenam orſi ſumus, hoc porrò detexemus. Sequitur ergo:

A M. Granidam ego illanc hic reliqui quom abeo.

Mutat Gulielmius noſter *quàm*, vt *prius* ſit omiſſum. Non abnuo: tamen ita ad extremum fabulæ:

——Tu grauidam item feciſti, quum in exercitum

Profectus.

Niſi & illic *quàm* reſcribendum, quod non ſit abſque ratione. Et ſic omninò Prologo:

Is priuſquam hinc abijt ipſemet in exercitum

Grauidam Alcumenam fecit vxorem ſuam.

Vtrobiq; ergò idem pariter mutetur. Hic deinceps:

A M. Valuiſtin' vſq;? exſpectatus nunc aduenio. S O. Haud vidi magis

Exſpectatum. Eum ſalutat magis haud quiſquam, quàm canem.

Benè Muretus eam formulam, *Haud vidi magis*, & explicat, & illuſtrat exemplis: id oblitus eſt tamen, ſeparare eandem a pro-

xima voce *Exspectatum*. Nam absolutè, vt cum Grammaticis loquamur, amat poni: neq; aliter vsquam in Plauto, nec in ipsis Captiuis & Pœnulo, quos adducit. Interpunctio ergo sic aptanda:

——Exspectatumne aduenio? S O. *Haud vidi magis.*

Exspectatum eum salutat magis haud quisquam, quàm canem.

Et acerbior irrisio est: Qui se tam exspectatum putat venire, ne salute quidem excipitur a quoquam. Non procul hoc loco:

A M. Quamdudum istuc factum est? A L. tentas. iamdudum, pridem, modò.

Legendum videtur: *A L. tentas. dudum, iam, pridem, modò.* Cui vel illud argumento esse potest, quòd infra, Scenâ, *Dij vostram fidem*, sic perscriptum:

——A M. quis te misit

Furcifer? S O. qui me rogat. A M. quando gentium? S O. dudum, iam, pridem, modò.

Imitatum enim hoc & tralatum inde, vti pleraq; alia è superioribus his in subditiuis illis scenis. Etiam sequens hic versus:

A M. Qui istuc potis est fieri quæso, vt dicis, iam dudum, modò?

vt respondeat isti priori, sic pariter rescribendus:

A M. Qui istuc potest fier quæso, vt dicis, dudum, iam, pridem, modò?

Repetit enim eadem omnia coniugis verba mirabundus Amphitruo. nec numeros mihi quis dicet, intelligens saltem Comicam eorum rationem. Longo hinc interuallo:

A L. Imo mecum cœnauisti, & mecum cubuisti. A M. quid est?

A L. Vera dico. A M. non quidem hercle de hac re, de aliis nescio.

Languet priori versu, *quid est?* in tam graui plaga, quam è mentione concubitus accipit Amphitruo: nec erigit, imò deiicit magis, quod è manuscripto, si Diis placet, vir doctus supponit, *quid id est?* quod neque numeri ferunt. Lego, *A M. quid? hem.* Inopinatò percutitur, & hem, quid ais? inquit. egone tecum cubui? Posteriore, sic eiusdem verba interpretabere: non quidem hercle de hac re, scilicet vera dicis: de aliis nescio, supple, an vera dicas. Id quoque monui, ne aliter, & malè caperetur: de aliis, at non de hac re, nescio: quasi dicat, vtcunque de aliis sit, hoc certò scio minimè ita se habere. Pergo:

A M. Egone istuc dixi? A L. tute istic, etiam astante hoc Sosia.

Non interpreter *istic*, isto in loco: sed accentu demto habeā idem cum *iste*; vt eadem *illic* & *ille*. Scenâ, *Age, i tu:*

A M. Optas quæ facta. S O. egone? A M. tu istic, vbi bibisti?

Pergo vlterius:

A M. Quin nunc mulier audin' illum? A L. ego verò, ac falsum dicere.

Literulâ vnâ minus hoc sanum est. Scribo, *Quid* vel *Qui nunc mulier? audin' illum?* Elegans autem ἀπόκρισις, *Ego verò*, scilicet audio: quæ & paullò post:

A M. Tun' me heri aduenisse dicis? A L. tun' te abiisse hodie hinc negas?

A M. Ego

AM. Ego enimuerò, & me aduenire nunc primum aio ad te domum.

Etsi veteres hic non minus eleganter, *Nego enimuerò:* quod isti pænè prætulerim hoc in loco. nam fortius est in contentione. Etiam vlterius:

AL. Fiat. tu Thessala intus pateram proferto foras.

Hiant numeri, nisi tale quid inseras: *Fiat. heus tu Thessala:* vel potius, *Fiat. i tu.* Nam adfuit ei sine dubio ancilla. Sed ibidem non iunxerim *intus pateram, τὸ ἐντὸς ποτήριον,* vt quidam volunt: verius est, *proferto intus foras.* Habet enim *intus* etiam motum de loco: quod aliis pridem dictum, nos & infra iterum tangemus. Hic vnū Plauti suffecerit exemplum. Bacchidib.

Ego tibi argentum iam iubebo intus efferri foras.

Cui Varronis addo: Epitaph.

Donec foras nos intus euallauerunt.

Porrò etiam vlterius:

AM. Vbi tu cubuisti? AL. in eodem lecto tecum vnà in cubiculo.

Melius *vno* fuerit: quando & infra sic:

Meus Amphitruo vno cubiculo Alcmenam complexus tenet.

Parum tamen hoc retulerit: nec illud multò plus, quod mox sequitur:

AL. Quid iam? amabo. AM. ne me appella. SO. quid tibi est?
AM. perij miser.

si legatur, *Quid ita?* etsi & ipsum melius puto. A paucis versib⁹ ille:

AM. Tute edictas facta tua, ex me quæris quid deliqueris?

rectius sine interrogatione legetur. Et qui continuò hunc sequitur: *AL. Quid ego tibi deliqui, si cui nupta sum, tecum fui?*

Venustè in eo *tibi παρέλκει*: neque inuenustius tamen aliquot veteres legunt *ibi.* Et ab hoc alter:

Saltem tute, si pudoris egeas, sumas mutuum:

sic distinguendus: *Saltem, tute si pudoris egeas, sumas mutuum.*

Euanescit alioqui vis illius *tute.* Etiam ab isto alter:

Tu si me impudicitiæ captas, non potes capere:

benè à Mureto verbis transpositis correctus, *capere non potes:* sed non optimè. Deest enim vna numeris adhuc syllaba, quam absorpsit vltima verbi *captas.* Ego redono:

Tu si me impudicitiæ captas, at capere non potes.

Gradum hìc nobis Muretus ad verum fecerat, non item in eo, qui post paucos:

Namq; de illo subditiuo Sosia mirum nimis est.

Voluit idem, *mirum est minus:* frustrà. verbum tamen *est* præponi non frustrà maluit, etsi potest suo etiā loco ferri, si per apostrophū scribatur *nimi'st.* De quo vtcunq; statues, *nimis* accipies Comico more pro valdè: sed vt sensus ipse totus elucescat, nectes versum hunc sequenti, cuius initio corrigendum etiam *ceterò*, pro *certè*

Namq; de illo subditiuo Sosia mirum est nimis:
Ceterò de isto Amphitruone iam alterum mirum est magis.

De Sosia, inquit, est sanè valdè mirum: sed multò magis de Amphitruone. *Ceterùm* autem & *Ceterò* promiscua veteribus, vt hodieque nobis *primùm* & *primò*, taliaq; infinita. Porrò in illo:

AM. Satis audacter. AL. vt pudicam decet. AM. tu verbis probas.

amplecterer eruditissimi Gruteri coniecturam *probaes*, nisi neque sententiam admodum, & versum prorsus non iuuari sic viderem. Claudicat hic etiam: qua caussa malo: *vt te verbis probas.* Oratio contentiosa est & præsenti litigio aptissima: vt pudicam decet; vt te verbis saltem probas. Iam ille quidem integer:

Quid si adduco tuum cognatum huc à naui Naucratem?

tamen plenior, inuerso duûm verborum ordine, *cognatum tuum.* Nec in illis sanè quidquam vitiosum:

——— atque is si denegat,
Facta quæ tu facta dicis, quid tibi æquum est fieri?

paullò tamen aliter editio quædam vetus; *te ibi*, pro *tibi*: quod nō verius dixero, sed eiusmodi, vt dubiam facere possit alterius veritatem. Familiaris enim locutio ista quoq; Plauto, Terentioque, & aliis, *Quid me fiet? quid te factum? quid illo futurum est?* quæ tam nota omnibus, vt exemplis mihi nullis astruenda. *Ibi* autem æquiualere sæpe τῷ *tum*, neque pueri sunt docendi. Atque ita scenam hāc percurrimus, cuius è superiore capite reliqua omnia in hoc congessimus, leuia maximam partem, & eò potissimum iuncta sic & stipata, vt quæ singula ponderis habent nihil, aliquid haberent multa simul.

CAPVT X.

Cæli cœnaculum. Alcmena verecunda. Abstinere se facto. Madidus sobrius. Atque. Plautus nouè pluribus locis emendatus, explicatus. eiusdem Enniana imitatio.

CVm nouo Actu caput iam nouum ordiamur. Hîc scenâ primâ de se Iuppiter:

In superiore qui habito cœnaculo.

quod vt accipiant Turnebus & Lambinus, est in commentariis eorum promtum: nec ego negauerim, ambiguitate sententiæ captatum quem alter vult iocum: tamen quia tam constanter in multis editionibus priscis, inter has Aldina & Coloniensi, mirificè sæpe bonis, est vox *cæli*; videri hæc ipsa possit iniuriâ neglecta. Me quidem, vt fatear, mouit quasi quædam eius miseratio, nec patior amplius sic destitutam. Rescribo:

Qui in superiore habito cæli cœnaculo.

Perit ita iocus, inquies: pereat potius (etsi non omnis perit) ille, quam hæc venustas dictionis. Equidē nihil dubitādum puto, quin Plauti

Plauti sit hæc compositio *cœli cœnaculo*: quem sonum antiquitas omnis in deliciis habuit, & noster maximè: qui, fallor, aut hoc ipsum ab Ennio habet. Illius enim hemistichium tale laudat aduersus Valentinianos Tertullianus,

——— cœnacula maxima cœli.

vbi consimilis quidam scriptoris eius iocus in Deum nescio quem ad summas tegulas in cœloru tabulatis, id est, Plautinis hisce verbis, in superiore vel supremo cœli cœnaculo habitantem. In eo, quod sequitur, vix audeo a viris doctis dissentire:

Huc autem quom extemplo aduentum apporto, illico
Amphitruo fio, & vestitum immuto meum.

Iam enim recepta locutio *aduentum apporto*, & approbata exemplo similis Lucretianæ. Durior illa mihi tamen & crudior, quam vt concoquam, nec adiuuat hunc tam debilem stomachum ista similitudo, quam a se non sperno. Quin omninò cupiam in Plauto mutari: quod videor ipse non inepte facturus:

Huc autem quem extemplo aduento, à porta illico
Amphitruo fio.

Ait, huc aduenientem se, simul ac limen egrediatur cœli, mutari in Amphitruonem. Licuerit hoc verecundè posuisse, non confidenter adfirmasse. Proxima huic scena pendet sententia istius versus:

Quando ego quod feci, id factum Amphitruoni obfuit.

& deesse videtur alter, qui absoluat: nisi tamen ipse cum sequenti, mutata vulgari interpunctione, iungendus. quod commodè poterat, si porrò, vbi *autem* est, *adeò* legeretur. Sed nec *autem* illud impedit omninò. Ceterùm *illi* cum veteribus in sequenti, quàm *ille* malim:

Atque illi dudum meus amor &c.

Deinceps pulcrè nugatur Nonius, cùm isto versu:

IVP. Nimis verecunda es. AL. potin' vt abstineas manum?

verecundam, audacem & cõfidentem interpretatur: quod ei nemo credit, & interpolare quidam in Plauto maluerunt, *iracunda*: siue quòd in hoc sensus clarior, siue quòd illud excludere numeri viderentur. Nos etiam tentauimus aliquando, *Nimis verò tumida es:* quod esset, superba vel irata. Et alium scio, qui *Nimis ferocula es*, exemplo Turpilii apud Nonium in *Attigas:*

Ne me attigas, atque aufer manum. Eia, quàm ferocula es!

Qui sanè versus huc mirificè facit. At omnes falsi sumus. Et numeri *verecunda* ferunt, extrito *s* in præcedenti *Nimis:* & sentẽtia non repudiat. Inuerecunda fuisset Alcumena, si aduersus illum humana: nunc per inhumanitatem verecunda, vt matronam decet: etsi nimiam ille verecundiam ait, qui maiorem in se velit comitatem. Nescio quid simile habet huic loco Senecæ patris in Controuers. vlt. lib. 2. *Feras iacentes in terram oculos: aduersus officiosum salutatorem inhumana potius quàm inuerecunda sit.*

Mox ibidem:

IVP. Si dixi, nihilo magis es, neque esse arbitror.

versui consulas, si *te* inseras, *neq; te esse arbitror.* Cui proximè hærentem Coloniensis liber sic plenius, quàm vulgò, legit:

Et id huc reuorti, vt me de hoc purgarem tibi.

Quod porrò isthîc:

Nunc quando factis me impudicis abstines,
Ab impudicis dictis auorti volo.

Ita interpretantur *abstines*, alienam ab iis ipse confiteris: nescio si voluit hoc Alcumena. Sensus certè melior fit, *abstineo* si rescribas. Nam quod versus hic supra mẽsuram trahet, absorbebit sequens, vt solet in nostro sæpè. Vita mea, inquit, criminationes tuas refutat: & quando à factis impudicis procul absum, abesse pariter à dictis volo. Taceo, quòd inusitatum prorsus *abstinere* significatu, quem illi faciunt: vulgatissimum eo, quem & quo nos reddimus. Ibidem statim:

Ibo egomet, comitem pudicitiam duxero:

numeri vacillant, & trochæus contra leges ingreditur iambum. Mutato verborum ordine vites, *comitem duxero pudicitiam:* vt tamen extremæ syllabæ in vnam coalescant. Ad finem eiusdem scenæ mutilum versum,

Is adeò impransus ludificabitur:

Gulielmius noster expleuit pridem adiectione voculæ *dolis:* aptè sanè, nisi mihi verisimilius hoc incidit, in verbo *ludificabitur* latere coalita tria, *ludis hic satiabitur.* Sentẽtia venustior fit: at verba nescio si pro germanis habenda. Scenâ deincipe, *Amphitruo assum:* transpositionem videre videor isto versu:

SO. Iam hic ero, quum illic censebis esse me. IVP. actutum huc redi.

Nam prius oporteat mandare Iouem, *Actutum huc redi*, quàm ille respondeat. Scribo igitur:

IVP. Tu gubernatorem à naui huc euoca verbis meis
Blepharonem, vt re diuina facta mecum prandeat.
Actutum huc redi. SO. iam hic ero, quum illic censebis esse me.
AL. Numquid vis.

Versui nulla iniuria fit, & sententiæ verò quàm optimè consulitur. Scenæ, quæ hanc sequitur, eo versu:

Ille aut nauem saluam nuntiat, aut irati aduentum senis.

Argumenta fabularum suadent, *ingrati* potius scribamus, quàm *irati.* Ingratus enim plerumque aduentus senum, non ipsi semper irati: quod in medio tamen sic relinquo. Eadem scenâ:

De supero quum huc accesserit faciam vt sit madidus sobrius.

Elegans ambiguitas in voce *madidus*, quæ & ebrium aliquando signat, vti contra *ebrius* madidum: atque ita Casinâ cœnam ebriam legimus pro madida & benè cocta. Sed quòd sobriam ebrietatẽ hic Mercurius minatur, inde est, quia effudit in Amphitruonem

nem posteà matellam aquæ: quod ex fragmento colligitur apud Nonium in *Matella:*

Ne tu postules matellam vnam tibi aqua infundi in caput.

Quem adeò versum miror inserere quosdam voluisse inferius inter illa dubia: cùm neque structurâ hæreat, etsi sententiâ quidem conuenerit, isti loco: & stultum sit, germana Plauti fictitiis assuere. Claudam hoc caput leuiore notatiuncula in sequentem scenam: cuius versu,

Apud emporium, atq; in macello, in palæstra atq; in foro:

iteratò repetenda fortè particula *atque*, & ibi inserenda etiam, *atque in palæstra*. Cùm numeri sic pleniores, tum ipsa per se venusta perquam iteratio: quam eiusdem particulæ videntur in deliciis habuisse prisci. Cato certè Censorius apud Gell. lib. 7. c. 3. in Oratione pro Rhodiensib. *Scio plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis atque prosperis animum excellere, superbiam atq; ferociam augescere atq; crescere.*

CAPVT XI.

Fores increpare digito. Magna mira. Quod Dii faciant. Stomachum decoquere. Quin, pro quidni? Pugnis satur, plagis ebrius. Scena in hac fabula supposititia examinata: in iis multa superiorum imitationes, turba etiam in Oeconomia notata. Correcta ibidem & explicata similium collatione loca plura; tum emendationes & notæ quorundam refutata.

VEnio nunc ad ea, quæ non immeritò diuersis characteribus excusa, vt magis à Plautinis dinoscerentur. Nec tamen adhuc repertus, qui damnare penitus sustineret: nec is ego verò, qui tantum mihi sumere præ ceteris ausim aut velim. Plauti quidem pleraque non esse, non dubitem affirmare: tam insunt multa inepta, languida, putida: quorum aliqua turbant Oeconomiam fabulæ, plurima de superioribus inscitè adumbrata sunt, vt imitatio falsitasque ipsa manifestò appareat. E diuerso nõ sunt nulla Plauto digna, quædam etiam Plauti germana, scilicet è fragmentis, vt fucum quisquis auctor est facilius faceret, non nimis tamen diligenter collecta & inserta. Ceterùm qualia sunt cunque tandem, non nuper nata censeo, sed benè vetera: quibus & ipsis multum nocuerit iniuria temporis & inscitia negligentiaque descriptorũ. Ea partim & nos aliorum exemplo conabimur emendare, vt aliquanto cùm ipsa puriora sint, tum minus Plautina reliqua deuenustent. Primùm ergo vbi legitur:

Si minusculo digito increpuerint fores, hac tegula
Tuum deminuam caput.

rectius putem scribi *increpueris*: nec id desiderat probari. Statim:

AM. Tun' furcifer meis me procul prohibestis ædibus?
Tun' meas pultare fores? hasce illico toto demoliar cardine.

dubito an potius:

Tun' veteś pultare? foras hasce ill. t. d. card.

Iam illic:

AM. Num formam perdidi? mirum quin me norit Sosia.

vides apertam imitationem: quam interpolare sic malim tamen:

AM. Ni formam perdidi, mirum quin me norit Sosia.

Illo versu:

AM. Sosia. ME. quid (malum) Sosia? AM. num me nouisti verbero?

certò scribendum, *AM. non me nouisti, verbero?* Deinceps obscurus adhuc sensus & dubia lectio illorum:

AM. Cupio accersi. vtinam pro benefactis, dij, patriam,
Ædes, vxorem, familiam, cum forma vna perduam:

etsi Dousa iamnunc patri certans filius haud incommodè sanè parua mutatione explicat, *perduant*. Sed nec imprecatio talis cõuenire videtur, & versus prior vno pede mancus est. Igitur mihi visum scribere:

AM. Cupio accersi. Vtinam ne pro benefactis hodie patriam,
Ædes, vxorem, familiam, cum forma vnà perduam.

Vouet & deprecatur, ne pro benefactis hoc sibi pretium reddatur, vt vna cum formâ reliqua sua perdat omnia. Mox ille penultimus:

Credo iam qua volebat sacrificia ad epulum conduxit.

Inter alios, de quibus dicere longum foret, maximè turbat Oeconomiam. De sacrificiis enim ad epulum conducendis supra, scenâ, *Amphitruo assum*, Iuppiter ad verum Sosiam dixerat: hîc de iisdem Mercurius agit, cui nihil horum constabat. Nisi si scire vltrò putabimus, quia Deus est: quod mihi quidem nimis dilutum videatur. Et hercle si vel scierit, an hoc adeò loco dicere debuit? Nihil ad sententiam: quam & ipsam turbat: siquidem cohærent præcedens hunc & sequẽs versus, quos intermedius importunè diuellit. Cui adde, quòd nec iisdem pedibus incedit: vt alienus omninò sit habendus. Ego audacter eijciam: sed quorsum reijciam, non inuenio. Scenæ proximæ secundo versu:

——Nam verum est quod olim est auditum Fabularier.

melius, *Iam verum est*. Nunc, inquit, facilè vera credam, quæ olim facta incredibiliter mira memorãtur, postquam hoc video in mea familia exemplum. Mox in eadem sequitur:

—BL. quid illuc Sosia? magna sunt, quæ mira prædicas,

sed alio ordine verba collocãda: *magna mira sunt, quæ prædicas*. Sic vbique, & hic sæpe, *tanta, nimia, maxima mira*. Huic illud hæret:

Ain' tu alterum te reperisse domi consimilem Sosiam?

vbi veteres quidam adiiciunt in fine alterum *domi*. Scias, heic quoque, vt solent, voculas has turbasse, quarum altera mutanda in *modo*:

Ain'

Ain' tu alterum te reperisse modò consimilem Sosiam domi?

quod & versus flagitat, alias defectus iusto spatio syllabarum. Ab hoc ipso statim:

SO. Aio. sed heus tu, quum ego Sosiam, Amphitruonem Amphitruo, quid scis an
Tu forte alium Blepharonem pariat? ô Dij faciant, vt tu quoque
Concisus pugnis, & illisis dentibus, id impransus creduas.

Manifestò etiam id adumbratum de illo loco scenæ, *Satin paruu?*

Tu peperisti Amphitruonem, ego alium peperi Sosiam:
Nunc si patera pateram peperit, omnes congeminauimus.

Sed hîc legendum primò, vt Plautinum videri possit, *quod Dij faciant.* Fine primæ scenæ:

Nisi & is quoque me ignorabit. quod ille faciat Iuppiter,
Vt ego hodie raso capite caluos capiam pileum.

Horat. lib. 1. ep. 7.

Quod te per Genium dextramq; Deosq; penates
Obsecro & obtestor, vitæ me redde priori.

Deinde nec *illisis* sanum: pro quo sit *elisus*, vel *elisis.* Porrò habetur:

——*AM. ecquid aliena*
Fabulor? in nostro olim &c.

Dispesce & *quid.* Pendet à superiore Amphitruonis sermone, quo exemplum μιξομορφώτως peregrinum recensuerat: quo nunc omisso, Et quid aliena, inquit, persequar? cùm domi nostroque in genere nimis quam mira euenerint, ne foris quæram. Si *ecquid* retines, inconcinnior est & sensus & structura. Deinceps illa, quæ Sosiæ continenter adscribunt libri:

Si me audias, obserues. nescio quid secum solus, puto
Rationes conigit.

verius forte tribueris Blepharoni, qui seruum inquietum & garrulum compescat. Vlterius ibidem:

Hominem ne congrediamur quæso, priusquam stomachum detexerit.

Nihili verbum *detexerit*, pro quo meditabar ipse *deiecerit*, vel *reiecerit*, cùm multo melius vidi, quod I. Dousa F. coniecit, *decoxerit*; quod Græcis tamen exemplis firmare facilius possis, quam Latinis. Apud illos enim frequens πέψαι ὀργὴν: & Homerus multis locis, χόλον θυμαλγέα πέσσει. Eadem adhuc scenâ:

SO. Qua de re? num satis tempori? non ocius quiui.

Malè hic quoque *num* pro *non*: quod hoc ipso capite emendauimus in superiore scena. Denique hîc ibidem etiam:

Negas scelesté? SO. quin negem? en testis ampliter, qui cum venio.

Mutat princeps nostræ iuuentutis, quem plus semel hîc antè nominaui, *Quid ni negem?* paullò inconsideratius, qui non cogitauerit, id ipsum *Quin* a Plauto pro altero *Quidni* quandoque poni. Sic certè Mil. Glor. Scena *Inde ignem.*

SC. Men rogas, hem, qui sim? PH. quin ego hoc rogem, quod ne- sciam?

Iterumque eadem fabula: sed de quo iterum ad ipsam. Progredior ad consequentem hic scenam, vt vno capite supposititia siue dubia ista omnia comprehendam. In ea vereor, ne frustra sit Gulielmius noster, post duos istos,

AM. Imò ego hunc Thebani ciues, qui domi: vxorem meam
Impudicitia impediuit, (per quem) teneo thesaurum stupri:

tertium hunc è fragmentis inculcans:

Cuique med absente corpus vxor vulgauit suum.

Licenti enim nimis additione septenarium versum facit è senario: qui neque nimis facit ad plenam iam antè sententiam priorum. Vereor item, ne frustra item nobiliss. Dousa in noua verbi *impediui* explicatione, cuius ἔτυμον nescio rectène duci possit a *Pædore.* Nonius quidē quòd *ordidauit* explicat, nihil me mouet, quin simpliciter hic æquè accipiā, ac alibi, inuoluit, implicauit. Loquitur enim tanquam de venefico & præstigiatore, simul ipso mœcho. Supra *implicisci* pæne in re simili vsurpabat:

AM. Vbi primum tibi sensisti mulier implicíscier?

Quod nisi ita est, malim etiam contra Nonii auctoritatem inuertere:

——*qui domi* (vel, *modò*) *vxorem meam*
Impudicitia impleuit, quem teneo thesaurum stupri.

Phrasis nostro familiarissima, qui vbique plenū stupri, adulterii, fastidii, gloriæ dicit. Abstineo tamen, neque tam veterem lectionem temerè damnarim, in versu præcipuè, quē Plauti germanum ferè agnosco: vti sequentem etiam hunc:

SO. Here, si tu nunc esuris, ego satur pugnis ad te volito.

in quo elegans istud *satur pugnis*, quia supra de cœna & hospitio pugneo actum. Loquendi autem simili genere Theocritus Idyll. 22. *plagis ebrium* dicit Amycum:

ἔστη δὲ πληγαῖς μεθύων, ἐκ δ᾽ ἔπτυσεν αἷμα.

vbi venustè supra modum de sputo & quasi vomitu sanguinis adiectum. Porrò hic Plautus, siue Pseudoplautus:

——*AM. proh summe Iuppiter! vbi hodie*
Mihi formam adimus? pergo quærere: tun' Amphitruo? IVP. tu negas?

Vbi cum anteà *perge* foret, *pergo* nunc fecerunt commodius, vt ipsis visum. At illud melius, sub personarum tamen alio positu, quas ita vario: ——*AM. prò summe Iuppiter! vbi hodie*
Mihi formam adimis? IVP. perge quærere. AM. tun' Amphitruo? IVP. tu negas?

In Iouis præsentis inuocatione iocus est. Hunc cum Amphitruo cieret, ille coràm pergere iubet interrogando. Sed & deinceps in persona erratum puto:

——SO: vterque

Rem tenens probè. intus in crumena clausum alterum esse oportuit.

Nam Blepharoni arbitrio magis ea conueniunt, cui & tribuit vetus editio Florentina. Sanè poscere sic videtur etiam verbum statim Iouis, *Attende sis:* quo non seruum, sed Blepharonem compellat, & auersum forte, cum ad spectatores, vel secum ista loqueretur, reuocat & attendere porro iubet. De cetero, & hîc imitatio non obscura, quando sanè liquet paria sibi inuicem & hoc, *intus in crumena clausum alterum esse oportuit,* & illud primâ scenâ, *Mira sunt, nisi latuit intus illic in illa cirnea:* siue iam ipse noster, quod placuerat semel, iterum vti voluit, siue alius de eo sic expressit.

CAPVT XII.

Reliqua in hanc fabulam pauca leuesq; nota: fragmentum indidem in Nonio diuulsum, conglutinatum.

GAudeo euasisse tandem suspecta ista & sublesta, nec minus lætor prospicere iam portum in hac fabula: cuius extremam otam leui velificatione percurremus. Scenâ, *Vos inter vos:*

Seu patrem, siue auum videbo, obtruncabo in adibus:

Obseruemus numeros, & traductim verba sic ordinemus:

Seu patrem videbo, siue auum, obtruncabo in adibus.

Ipsi ibidem vltimi cum hac interpunctione scribendi:

Neq; me Iuppiter, neq; Dij omnes id prohibebunt, si volent,
Quin sic faciam vti constitui. Pergam in ades nunc iam.

Nec enim *Quin* sententiam velut nouam orditur, vt sit corrigendi particula vel hortandi: sed hæret priori, pro *quominus* accipienda. Iam quæ scena sequitur, eius isto versu:

Ibi me inclamat Alcumena, tam ea res me horrore afficit.

pro *tam*, alii *tum* faciunt; ego *iam* malo. Sensus enim: Cum Alcumena me inclamaret, iam inde statim inhorrescebam. Ibidem est: *Ibo & cognoscam quisquis est:* sed veteres leuiter demutant; *Ibo vt cognoscam:* itemque alio versu,

Sed puer ille quem ego laui, vt magnus est, vt multum valet!

non *& multum.* Sed hoc notare non fuerat tanti. Forte nec illud, vbi legitur:

AM. Hac sola sanam mentem gestat mearum familiarium:

legendum *meorum:* quo tamen nihil certius. De omnibus enim familiaribus sentit, tam seruo, quàm ancilla & vxore. Qui in voce *sanam* hîc turbant, & *sagam* vel *sartam* præferunt, non videre videntur, quæ proximo versu repetatur:

BRO: Imò omnes sani sunt profectò. AM. at me vxor insanum facit.

Satin' hinc liquet, eandem ipsam præcessisse? Iam in Amphitruonem quæ habuimus, exhibuimus omnia: nisi antequam hunc libellum componamus, fragmētum indidem, fœdè apud Nonium

diuulsum, lubet etiam componere, si fortè Fortuna conatum adiuuabit. Nonius in *Ceriti*. *Ceriti & laruati malè sani, aut Cereris ira, aut laruarum incursatione animo vexati. Plautus Amphitr. Laruatus edepol hominem miserum medicum quaritat. Idem qui suprà: Quasi adueniente morbo medicati iuuenem, tu certè aut laruatus es aut ceritus.* Idem in *Aduenire*. *Aduenire, incipere. Plaut. Amphitr. Quaeso aduenienti morbo iure medicabis.* Vides, quam turpiter hæc & luxata & deformata, vix vt eadem diuersis in locis agnoscas. In priore primùm illud Nonii *Idem qui suprà*, mutandum, *Idemque supra.* Vnde paret, quæ posterius citat, præcessisse. Quo dato, non difficulter ordinem reliquorum inueniam & nexum vniuersi. Concinno:

Quase adueniente morbo nunc medicum tibi.
Enim tu certè aut laruatus aut ceritus es.
Edepol hominem te miserum! medicum quærita.

Varietatem scripturæ variè secutus sum, & collatis diligenter locis, nunc hinc, nunc inde sumsi, quod magis conueniret. Ac spero nec audacem me fuisse nimis vlla parte, vel in toto si fui, tamen ita fortunam adspirasse, vt temeritas in laudem sit cessura.

* *
*

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI ASINARIAM DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD IO. VINCENTIVM PINELLVM

virum genere, virtute, doctrinâ verè Illustrem.

ITA est: sum in eo, quod aggressurum me primis à reditu in Germaniam literis significabam, quodque tu non semel hortatus es præsentem, ac nuper etiam absentem admonuisti PINELLE *præstantissime, vir vsquequaque virtute, doctrinâ, genere, famâ Illustris. Accessi, inquam, ad ea conscribenda vulgandaq; suo, aut quo tempus fert, ordine, quæ molitum apud vos etiam me & in manibus habuisse nosti. Factum autem initium est, vnde minimè olim destinaram, à Q. Curtio: in quem Animaduersiones nostras vidisse iam te opinor, & iudiciũ de ijs quotidie tuum exspecto, cum religioso sanè horrore quodã & arcano metu. Iure enim vereor & reuereor censuram tuam viri in omni literarum genere sic præstãtis, vt quod tu iudicium de quocunq; scripto tuleris, id non ab homine, sed Deo profectum, nec sententia, sed oraculum videatur ac debeat videri. Nostra quidem illa scriptio tenuis, & quæ non multum ostendat profecisse me post Velleiânam apud vos leuissimam editionem: quod ipse sentio, nec refugio fateri. Quid enim vel ego negem, quod alij tamen sciant, vel ipse tribuam meis, quod præter me nemo sit tributurus? Atqui sic statuo, modestiâ maximè & ingenuitate mea posse sustineri à me iudicia aliena: sicque facio, vt quo minus*

ipse arrogo mihi, tanto alij plus assignare ultrò tantoque libentius velint. Nunc in Plauto fui, quem mihi cordi & curæ fuisse vobiscum scis, & agitatum inter nos iam tum de Diuinationibus edendis meministi: quarum & specimen aliquando Bononiâ ad te transmisi paucular Notas, cum velles in antecessum videre, quid post tam multos scriptoris huius emendatores præstitissem. Ac illæ probatæ tum quidem tibi sunt: editio autem earum cum differretur, quòd nec occasio commoda satis esset, & alijs ibi studijs attinerer, ab eo tempore creuerunt semper, inque iustam voluminis magnitudinem excesserunt: & quamquam augeri porrò etiam poterant, vt in hoc genere fit, assidua lectione plurium scriptorum & meditatione frequentiore: visæ mihi tamen sunt non diutius continendæ, vt his emissis & planè tandem missis ad alia me libero magis animo curaque securiore darem. Quando igitur nunc prodeunt vniuersæ, quarum particellam olim cupidissimè vidisti, vide libenter etiam reliquam turbam: & tamen ne in his te nimis occupem in grauioribus & pluribus occupatum, vide iterum partem aliquam saltem, & hanc eò diligentius, quòd illustri præscripta nomine tuo venit in publicum, teque tutorem sibi quærit, si inuenerit approbatorem. Et inueniet illum te spero: qui si non poteris eius omnia tuo puncto dignari, dignabere tamen patrocinio; quo potes omnia tueri. Mihi quidem, qui nomen ei statim præscripserim tuum, vt commendatior in vulgus exiret, non irascere. Quid autem, irascere, dico? non cadit in humanitatem tuam & amorem erga me verbum hoc, neque rem deprecari necesse habeo, cui non caussa, non locus in ista re. Quid enim iram nunc metuam, qui beneuolentiam initio captabam? Sic enim animus erat, gratum hac inscriptiuncula tibi facere, quem confidebam omninò gratum habiturum, quidquid à me prouenisset. Et tu quidem non spernes fortassis officium tenue, qui maioribus me beneficiis demeruisti: mihi verò sit etiam voluntas dignior te ratione percolendi, si facultas adeò non desit. Nunc quando & debeo grati animi tibi quandam significationem, & hanc neq; potui aliter, &

ter, & ita speraui ostendere qualemcunq; posse, quam tu agniturus esses non inuitus; fac quaeso, ne vel spem meam refutasse, vel studium contempsisse, vel ipsum debitum respuisse videaris. Id quod tu certe non committes, meque amabis etiam amplius hoc nomine, tuamque augebis in me beneuolentiam: quam ego maximam coram expertus vt tantam modò retineas opto, atque isti veteri humanitati tuae perpetuam semperque nouam tui obseruantiam meam commendatam esse patiaris oro.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI ASINARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Praeconum & aliorum, gratis neque tacentium, duplex merces. Vota coniugum alteris superuiuendi. In prologo & scena prima verae quaedam lectiones confirmatae, illustratae; falsae aliae refutatae: & insignis locus insigni versus vnius deletione, alterius traductione emendatus.

VAriae olim & dissentientes eruditorum sententiae fuerunt super hujus in Prologo loci vera lectione:

Face iam tu praeco nunc omnem auritum poplum:
Age nunc reside, caue modò ne gratijs.

Nunc quin haec sit vera dubitari quidem amplius non puto: meritò non potest sanè, quando validissimè firmat similis Poenuli locus, quem ab aliis laudatum nihil tamen vetat etiam hîc adscribere:

Exsurge praeco, fac populo audientiam.
Iam dudum exspecto, si tuum officium scias.
Exerce vocem, per quam viuis & colis.
Nam nisi clamabis tacitum te obrepet fames.
Age nunc reside, duplicem vt mercedem feras.

Sed & alii probant aliorum dicteria: vel quale Martialis iacit in magistrum ludi: lib. 9.

——Vis garrule, quantum
Accipis, vt clames; accipere vt taceas?

Idemque lib. I. ad Helium:

Quod clamas semper, quod agentibus obstrepis, Heli,
Non facis hoc gratis: accipis, vt taceas.

Præ ceteris autem, quod de tibicine Arabio Græcorum versus ait:

Δραχμῆς μὲν αὐλεῖ, τεττάρων δὲ παύεται.

Desinant igitur vlterius hoc sollicitare, quib' vbique manus prurit ad nouationes. Primore primâ scenâ iste locus:

Si quid med erga tu hodie falsum dixeris,
Vt tibi superstes vxor ætatem siet,
Atque illa viua viuus vt pestem oppetas:

docere nos potest, votum apud veteres fuisse maritorum, vxoribus superuiuere: vti contrà & vxorum, maritis. Ita enim accipiendum videtur hoc Casinâ:

Sensim superattolle limen pedes noua nupta: sospes
Iter incipe hoc, vt viro tuo semper sis superstes.

Viri quidem in Comœdiis sæpe citam mortem vxoribus optant, nec quidquam magis auersantur, quàm vnà consenescere. Inde apud Terentium Hecyr. Act. 2. sc. I.

——SO. Non ita me Dij bene amant, mi Laches,
Itaque vnà inter nos agere ætatem liceat. LA. Dij mala prohibeant.

Sed in eam rem non illustrior locus est illo, qui Trinummo nostri, vbi certant inter se duo senes imprecationibus & ominibus malis,

CA. Quid agit tua vxor? vt valet? ME. plus quam ego volo.
CA. Bene hercle est, illam tibi bene valere & viuere.
ME. Credo hercle te gaudere, si quid mihi mali est.
CA. Omnibus amicis, quod mihi est, cupio esse idem.
ME. Ehò, tua vxor quid agit? CA. immortalis est;
Viuit victuraq; est. ME. bene hercle nuntias,
Deosq; oro, vt vitæ tuæ superstes suppetat.
CA. Dum quidem hercle tecum nupta sit, sanè velim.

Eodem Epidico respicitur:

At pol ego te credidi vxorem, quam tu extulisti, pudore exsequi,
Cuius quoties sepulcrum vides, sacrificas ilico Orco hostijs:
Neq; adeò iniuria, quia licitum est eam tibi viuendo vincere.

Et Cistellariâ:

Ea diem suum obijt: facta morigera est viro.

Iam audax facinus porrò molior eiusdem scenæ versibus continuis aliquot, sanis quidem illis, sed turbatis, vt ego iudico, nec ordine suo scriptis, eorum etiam vno bis ibidem male scripto. Ponam ipsos prius, vt vulgò vulgantur;

LI. Num me illuc ducis, vbi lapis lapidem terit?
DE. Quid istuc est? aut vbi est istuc terrarum loci?

LI. Vbi

LI. Vbi flent nequam homines, qui polentam pinsitant.
DE. Quid istuc sit, aut vbi istuc sit, nequeo noscere.
Vbi flent nequam homines, qui polentam pinsitant.
LI. Apud Iustitudinas, ferricrepinas insulas,
Vbi viuos homines mortui incursant boues.
DE. Modo pol percepi, Libane, quid istuc sit loci.
Vbi sit polenta te fortasse dicere. LI. ah.
Neque hercle ego istud dico, nec dictum volo.
Teque obsecro hercle, vt quæ locutus despuas.

Sentio & scio, non incommodè prorsus ita legi: sed commodius multò legi posse, vix equidem ausim dicere, scio; certè quidem sentio: nec aliorum iudiciis sic diffido, quin huius sententiæ meæ aliquos mihi sperem suffragatores. Nam vt de repetito versu nihil dicam, qui non sine gratia sanè omni, vt nunc est, iteratur: illud vrgeo præcipuè, quod & vnum me mouet, & in quo ratio maxima est, continenter insequi iungique oportere eum Libani versum,

Vbi flent nequam homines qui polentam pinsitant:

& istos Demæneti,

Modò pol percepi, Libane, quid istuc sit loci,
Vbi sit polenta te fortasse dicere.

De illis enim Libani solis verbis, in quib⁹ polentę mentio, coniicit tandem senex, de pistrino eum loqui, vbi polenta fiat. Qui nisi cõiungantur, omnis argumentorum ratio iacet & venustas sensuum perit. Nec verò tã Oedipus hic senex, vt ænigma serui de viuis hominib⁹ & bobus mortuis interpretatione tam liquida trahere possit ad pistrinum; non hercle magis, quàm idem Dauus cœcutiuit ad argutias priores. Ergo, quod sine mea, sine Plauti fraude, sine præiudicio denique cuiusquam eruditioris fiat, hoc ordine digestum locum integrum rescribam.

LI. Num me illuc ducis, vbi lapis lapidem terit?
DE. Quid istuc est, aut vbi est istuc terrarum loci?
LI. Apud Iustitudinas, ferricrepinas insulas,
Vbi viuos homines mortui incursant boues.
DE. Quid istuc sit, aut vbi istuc sit, nequeo noscere.
LI. Vbi flent nequam homines, qui polentam pinsitant:
DE. Modò pol percepi, Libane, quid istuc sit loci,
Vbi sit polenta, te fortasse dicere. LI. ah. &c.

Dixi, quod sentirem: neque fallor, nisi tota fallit hæc coniectandi ratio. fallere quidem alios neutiquam volui, qui considerabunt ipsi diligenter etiam antequam probent, ne omnes fallamur. De cetero, quòd hîc ibidem versu,

Apud Iustitudinas ferricrepinas insulas:

vir doctus mutat, *Iustitundinas*; factum & ipsius & Plauti caussâ nollem. Respuunt enim numeri: & antiqui *tudo* dixerunt

omisso *n*, vt in multis aliis, *tago, frago*, quæque longum sit & minimè necessum omnia recésere. Sed nec caussa vlla coegit eundem, vt mutaret etiam *ferricrepidas*: quod magis admittam tamen illâ patronymicâ formâ, qua & in similibus alibi multis, & hoc ipso verbo memini vsum nostrum infra Trinummo:

O culicrepidæ, cruricrepidæ, ferriteri, mastigiæ.

Ceterùm hic vno eodemque flexu procudisse videtur Plautus vt à *tudo, tudinas*; sic à *crepo, crepinas*.

CAPVT II.

Eadem scenâ iterum versus vnus eiectus, alter transpositus: tum leuiora quædam ibidem etiam notata vel correcta.

FVi semel hic audacior, sed ero sæpius idem in toto deinceps Plauto, nec in hac ipsa fabula mutabo; quin idem eâdem hac iterum scenâ sum, ne pœnitere facto vix initio videar statim. Me verò neque nunc, nec vnquam pœnitebit, qui tot vbique traiectiones deprehenderim, quas vt miror ab aliis non animaduersas, ita per me non stare patiar, vt diutius ignorentur. In iis licet audax sanè videar, & esse planè cogar: temerario nusquam esse mihi ipse permittam, nec tentare quid nisi cum ratione sustinebo. Hic quidem in istis versibus:

Cupio esse amicæ quod det argentum suæ.
LI. Demiror quid sit, & quò euadat sum in metu.
DE. Equidem scio iam filium, quòd amet, meum.
LI. Cupis id quod cupere te nequidquam intelligo.

mouendi caussam habeo manifestam. Quid liquidius enim potest esse, quam primum horum & postremum ita cohærere, vt diuelli nullo pacto debeant? Nec igitur inseri duo alii debuerunt: quorũ posterior omninò delẽdus videtur mihi, qui quidem repetitus sit, & idem antè legatur hac ipsa scena superius:

Equidem scio iam filium, quòd amet, meum
Istanc meretricem è proximo Philenium.

Quàm autem ineptum, eundem tanto pòst interuallo iterari, videre omnes puto, qui processum colloquii inter herum & seruum respiciunt. Iam quidem illi eò deuenerant, vt in hanc sententiam nihil seni amplius dicendum. Consenserat enim, & sine tergiuersatione iam dudum fassus erat seruus de filii familiaris amore. Quamobrem eiiciatur hinc iste, & penitus obteratur: alter ille verò pariter hinc remoueatur, sed in alium locum saluus reseruetur. Hunc ei dum quæro, non commodiorem inuenio, quam superius post versum LVII. vt illis inseratur:

Neque puduit eum id ætatis sycophantias
Struere, & beneficiis me emere gnatum suum sibi.
L. Demiror quid sit, & quo euadat sum in metu.

D E. Eos me decretum est persequi mores patris.
Nam me hodie.

Nihil aptius. Dum narrat senex, suspensus interim seruus miratur apud se, quò tandem euasura sit hæc tam inopinata oratio, metuitque paternum istud exemplum quid velit. Prorsus inquam nihil aptius: & quouis pignore cum quouis contenderim, veram eam versus eius sedem, certè nullam totâ scenâ aptiorem. Vbi nunc est, putidè hæreat. Nam satis iam se explicauerat senex, & apertè sciebat Libanus heri mentem, vt nihil planè dubitaret. Ita igitur de hoc quoque turbato loco censemus, in quo momenti plurimum esse nemo neget. Ibidem leuius est, quod non negligam notare. Nam quo loco legitur:

DE. Omnes parentes, Libane, liberis suis,
Qui mihi auscultabunt, facient obsequelam iam:

malim legi *obsequelam eam*, etsi neque *iam* vel numeri vel sensus refutat. Sed certè, vt dico, malim *eam:* nempe in amationibus, vt indulgeant & sumtus subministrent. Nisi forsan *tan'* alii malint, personis etiam variatis:

——facient obsequelam. LI. a
D E. Quippe qui mage amico vtantur gnato & beneuolo.

Etiam leuius ibidem isto versu,

L I. Vbicunq; libitum, uerit animo meo:

Vocali geminatâ *fuuerit* scribendum, vt prima producatur. Id frequens in Plauto: quod semel monitum vbique obseruetur, nec hac tantum in voce, sed & in *fieri, fieret* aliisq; similibus nonnullis. Illorum vtrumq; sic Amphitruone positum. Scenâ, *Bene prosp.*

Pater curauit vno vt fœtu fieret.

Scenâ, *Satin' parua.*

Facta quæ tu facta dicis, quid tibi æquum est fieri?

CAPVT III.

Impannis, inopia, voces hic nihili: Capsis, verbum probum. Modus rei, dandi casu. Pisces patinarii, assi; hi versantur, illi condiuntur. Vt à Plauto, Græca fide mercari: sic Græca mercede curare, ab alio non fictum aut scriptum prouerbium. Versus continui aliquot in numeros repositi: vnius alibi, alibi forte plurium defectus indicatus. Præter hac, alia in Plauto multa, quiddam & in Pomponio emendatum: in vtroq; virorum doctorum vana correctiones reprobata;

SCenæ secundæ principium excidit è numeris suis, quos fuisse generis eiusdem cum sequentibus apparet: neque difficile sit eos recolligere & cogere in antiquas leges. Sumam adeò id ego mihi, & effectum dabo, nihil addendo temere, nihil detrahendo. Vt distracti vulgò sint versus, in libris vulgatis promtum est, nec hîc opus adscribi: satis exhibere nostræ restitutionis exemplum, quod illud:

Siccine hoc fit? ædibus eijci me? promerenti optumè
Hoccine pretij reddi? bene merenti mala, male merenti bona es,
At malo cum tuo. nam iam ex hoc loco ibo ad tres viros: ibi
Vestra nomina faxo erunt. capitis te perdam & filiam.
Perlecebræ, pernicies, adolescentum exitium. Nam mare haud
Est mare, vos mare estis, atq; acerrumum. namq; in mari
Reperi, hic elavi bonis. Ingrata atq; irrita omnia
Esse intelligo, quæ dedi, & quod benefeci. at posthac tibi
Male quod potero facere faciam, meritoq; id faciam tuo.

Sanè vtramque stili partem, & scriptoriam dico & deletoriam alicubi, sed leuiter adhibui, nec nisi cum numeris sententia pariter cogente. Et hæc iam apertior, sat aperta tamen antè omnibus; & illi verò nunc primùm ex impeditissimis expeditissimi, sed iis tantum, qui dimetiendi comicam rationem probè tenent: quam qui non percalluerint, nolim in his iudicium sibi vsurpare. Versu eiusdem scenæ, qui statim sequitur:

Ego pol te redigam eodem vnde orta es, ad egestatis terminos,

vetus editio scribit *eosdem*, non malè. Ad eosdem egestatis terminos, vnde orta es. Mox autem illìc:

Quæ priusquam istam adij, atq; amans ego animum meum isti dedi,
Sordido vitam oblectabas pane, in pannis, inopia.
Atq; ea si erant, magnas habebas omnibus Dijs gratias.

nihil proficit vir magnus ista correctione, *impannis, inopia*: quin officit vel ipsi sententiæ plurimum. Nam qui sic rescribat, quomodo quod sequitur, *Atq; ea si erant, &c.* iis ipsis verbis aptet, vt sensus vllus exeat? Ad hoc sine exemplo est, *inopiam* dici *inopem*: vt *impannem* sanè admittamus. Ego verò defectum hìc odoror, nescio si plurium, certè vnius versus. Nam post hæc verba, quæ sic scribenda, *in panis inopia*, vt habent libri veteres, sequi aliud omninò debet, quod cœptam sententiam absoluat. Ait, ante suam consuetudinem atro pane vitam eam tolerasse, in cuius inopia nescio quibus aliis pro cibo vsam, quæ tamen ipsa si essent, magnas Diis gratias habuisse. Deinceps leuissime peccat is versus:

Nam isti quid succenseam ipsi nihil est, nihil quidquam meret.

Non *quid* enim, sed *quod* scribendum. In extremo etiam illi:

Atq; eccam, illecebra exit tandem, opinor hic ante ostium.
Meo modo loquar quæ volam, quoniam intus non licitum est mihi.

sic interpungendi, quomodo & in editione veteri memini me videre:

Atq; eccam, illecebra exit tandem. Opinor hic ante ostium
Meo modo loquar quæ volam, quoniam intus non licitum est mihi.

Scena proxima non male vulgatur illud;

Remigio veloq; quantum poteris festina & fuge:
Quam magis te in altum capessis, tam æstus te in portum refert.

neque scio tamen an non melius *capsis*, id est, ceperis, antiquo flexu, scri-

xu, scribatur, quo Bacchidibus etiam noster vsus:

Si id capso, gerito te amicis vostris aurum cordibus.

Et Rudente; *Nisi quid concharum capsimus, incœnati sumus profectò.* Nisi quia Nonius disertim *capessis* hic laudat: quem potius audiamus. Non longè deinde:

L E. Quid modi est? ductando, amando nunquamne expleri potes?

Quòd distinctionem mutat Gulielmius noster; rectè; quod & ipsa verba, *ductandi, amandi*; non rectè. Lectio vera est:

Quid modi est ductando, amando? nunquamne expleri potes?

Atqui non respondent hæc iam illis;

A R. Qui modus dandi? nam nunquam tu quidem expleri potes.

Scilicet ibi quoque *dando* scribendum: nec aliter infra ad fabulæ huiusdem finem:

A R. Quid modi pater amplexando facies?

Non enim, vt vulgò, *amplexandi*: quod vnus satis probat locus, qui solus integer emendatorum manus euasit, Milite Glor.

B A. Quid modi flendo quæ o hodie facies? P H. quid ego ni fleam?

Nam etiam Rudente non abstinuerunt, vbi rectè vulgò;

Aliquando osculando meliu' st, vxor, pausam fieri,

Qua eadem forma & Pœnulo:

Neq; vnquam lauando & fricando scimus
Facere pausam,

siquidem postrema hæc vocula prorsus addenda, vt alii pridẽ censuerũt. Aliquãto inferi⁹ interpũctio sentẽtiæ venustatẽ obscurat;

Is habet succum, is suauitatem, cum quouis pacto condias:
Vel patinarium, vel assum, vorses quo pacto lubet.

Confunditur enim obseruata diligenter a Plauto diuersitas rationis in patinariis piscibus & assis. Nec enim patinarii versantur, vel assi condiuntur. Illorum hoc proprium est, vt illud horum. Distingue igitur ad hunc modum:

Is habet succum, is suauitatem: eum quo vis pacto condias
Vel patinarium, vel assum vorses quo pacto lubet.

Sed quod oblitus sum antè dicere, cum de amisso prioris scenæ versu agerem, est etiam hîc meo animo, quamquam multo min⁹ conspicua lacuna: de qua non temerè suspicari videor, cum attentius rem ipsam puto. Nam vbi continua oratione lena;

——*nam si ea durarent mihi,*
Mulier mitteretur ad te, nunquam quidquam poscerem.
Diem, aquam, solem, lunam, noctem, hæc argento non emo:
Cetera, quæq; volumus vti, græca mercamur fide,

sententiarum ἀνακολουθία postulat, vt interlocutus sit aliquid Argyrippus ante ista verba, *Diem, aquã, sole, &c.* Vide mihi seriẽ sermonis, & assentieris. Poscebat argentũ lena: non habere se, respõdet adolescens. Ne habeas igitur, inquit illa: dabũt alii, qui habẽt. At vbi illa, q̃rit hic, q̃ antè dedi? Abusa pridẽ, ait, nã si durarent, gratis mittere, nihil poscerẽ. Iam ille in hanc sententiã debet: Age verò,

neque gratis ego cupio: conficiam aliquid, & dabo: tu interea indulge illam mihi, & mercedem certam mane. Hic propudium feminæ præsentarium argentum poscit, & suo exemplo, quæ Græca fide cogatur omnia mercari, negat illi nisi eâdem vendere. Non credi sibi mercem ait, nisi æs habeat: item suas manus oculatas esse, quæ quod videant solum credant. Hoc filo texi sermonis hanc telam oportet, quæ interrupta alias & hiulca. Ceterùm quod hic prouerbium est, *Græca fide mercari*, id in alterius me similis inducit memoriam, *Græca mercede curare*: quod verisimilibus eâdem monetâ procudit olim Gulielmius noster in Afranio, vt ipse quidem laudat, etsi Pomponius est apud Nonium in *Occupare*. Sed ille prorsus hic infelix, nec quidquam vnquam magis auersis Musis omnibus tentauit. Nonius sic refert: *Occupare, collocare. Pomp. Pistorib. Quæ tuleram mecum, nulla deinde victoria tam Græca mercede ilico curaui, vt occuparem.* Quæ vitiosissima leuiter ille sic ait à se emendata:

——quæ tuleram mecum millia decem
Victoriatûm Græca mercede illico
Curaui, vt occuparem.

Verè leuiter. quid enim hoc est emendationis? & vbi sententia vel illa, quam voluisse videtur, vel vlla adeò, quæ possit esse? Non insulto caris & sanctis mihi manibus: sed siue singula verba, siue totum orationis corpus expendis, nihil ibi quod prouerbii eius aliquam speciem; nihil, quod boni sensus habeat vllum succum. Emendabimus aliter nos, & sic rescribemus,

Quæ tuleram mecum militiæ stipendia,
Victoriæ cum relica mercede, illicò
Curaui vt occuparem.

Verba sunt alicuius, qui cum è bello victoriâ partâ domum cum bona præda rediisset, ait & militiæ stipendia & reliqua victoriæ præmia se fœnori statim collocasse. Id enim est occupare, quomodo & Nonius exponit, & præter hoc Ciceronis ét exemplo mox confirmat. In mutando vim nos verbis nullam fecimus, & nimis quam facilè *militiæ* exit è *nulla* vel *multa* vel *millia*; paullò difficilius *stipendia* ex *deinde*, sed tamen apparent omninò contracti illius & mutilati in eo vestigia; de *græca* autem, procliue satis formare *relica*, quod ita pro *reliqua* veteres scribebant.

CAPVT IV.

O & au mutant inter se. Pelleus pro Pellæus an dici possit, vt quidam in Catullo volunt Dioneus, pro Dionæus. Edere, exedere; vorare, deuorare; commanducare. comesse, edere, cacare; omnia obsceni intellectus. Quoniam. Callide. Multa huius fabulæ, quà verborum, vt versibus; quà versuum, vt sensibus consuleretur, traductione; tum aliis modis correcta passim & scriptorum aliorum collationibus illustrata.

Si nu-

SI numerosum vbique nobis diligenter habenda; quæ nusquam certè prorsus insuper habenda ratio; scenæ eiusdem mox sequente versu:

Semper oculatæ nostræ sunt manus, credunt quod vident.

transponenda leuiter vna vocula, vt vel hic fiat ordo, *nostræ manus sunt*, vel ille, *manus nostræ sunt*. Sed aliud ibidem forte mendum etiam, maiusculo interuallo, quamquam in hunc diem pro mendo, quod sciam, nemo habuit, nec habebunt fortè quidam vel post indicium meum. Tamen sincerum vix illud ego credo:

Osculando, oratione vinnula, venustula.

Nam de osculo cur hîc interserat, de quo pôst demum sequitur?

Suauium si sumsit, &c.

Igitur mutabam *osculando* in *ostultando*, quod antiqua vice ꝯ o & *au* scriptum fuerit pro *auscultando*, legebamq, porrò:

Auscultando orationi vinnula, venustula.

quomodo postulare vel gradus huius illicii videtur: salutari, compellari, auscultare, tractare, denique osculari. Sed ad scenam, *Vbi ego nunc*, veniamus: in qua primò malè interpunctum illud:

Non placet. met● in commune, ne quam fraudem frausus sit.

Nam non in commune metuit Libanus, sed ne quam fraudem alter frausus sit in commune, cuius scilicet ad plures & ipsum quoq; forsan periculum pertineat & pœna. Mutabis ergo iam per te facile: itemq; porrò ibi:

L E. Perij ego oppidò, nisi Libanum inuenio, iam vbi vbi est gentium.

Pertinet enim particula *iam* ad verbum *inuenio*, non ad *est*. De illo deinceps loco:

Quid istuc negotii est? L E. certum est credere. L I. laudatòr licet.

L E. Si vis amanti subuenire familiari filio.

quidquid alii laborent, vt concinnent; ego ita sentio, vt fractum mutilumque audeam pronuntiare. Tam enim sensus ipse, quam sermo coactus nimis exit, vtcunq; constituatur. Vt autem ordine pergo, versus is laborat à mensura quoq;:

Ariolari quæ occeperunt sibi esse in mundo malum.

Rectè traduxeris, *esse sibi.* Quin & istorum prior ab eadem laborat.

Meministin' asinos Arcadicos mercatori Pelleo

Nostrum vendere atriensem? L I. memini. quid tum postea?

Quî feras enim in hoc genere penultimam syllabam longam? quam nimis inconsideratè intrusit etiam vltrò Gulielmius noster hic infrà, cum illum locum sine vlla caussa interpolat:

Hercle vèrò tu cauebis, me attigas: si me taxis

Ne hodie malo cum auspicio nomen commutaueris:

qui versus vt vulgò scribuntur, rectissimè scribuntur. Illîc pedem eum non admitto, hîc non fero. Et traducendæ igitur etiam nobis voces, nisi *Pelleo* scribi potest, exemplo Catulli, qui *Dioneus* pro

Dionaeus posuisse creditur à nonnullis: *Vt albulus columbulus Dionaeus.*

Sed & in Catullo nimis hoc dubium, in quo summo Scaligero emendanti potius fortè sit accedere: & diphtongus ipsa *eq* vereor vt huiusmodi correptionem ablationemq; vocalis alterius ferat, quam *e* sanè fert, sed alia & certa probaq; ratione. Quin transponimus ergo in Plauto, quod commodissimè fieri potest:

Meministine asinos Arcadicos mercatori vendere
Pellaeo nostrum Atriensem?

Iam in illo, qui mox sequitur:

LI. Vbi is homo est? LE. iam deuorandum censes, si conspexeris.

Malè Lambinus interpretatur *deuorandum*. Nulla hîc tralatio à feris, nec vllius saeuitiae intellectus. Nequius id & obscenius verbum, ea notione, qua *Exedere* Apuleius vsurpauit 8. Metamorph. *Et heus, aiunt, caue ne solus exedas tam bellum scilicet pullum: sed nobis quoque tuis palumbulis nonnunquam impertias.* Et *commanducare* & *comesse* Lucillius:

Commanducatur totum complexa comestq;.

Simplex etiam fortassis *edere* Nonius:

Quod editis nihil est, si vultis quod cacetis copia est.

Itèm Pomponius Prostibulo:

Ego quaero quod edim: has quaerere quod tacent contrà ius est.

Vorare quidem omninò ter Catullus:

Nescio quid certè est: an verè fama susurrat,
Grandia te medij tenta vorare viri.

Item: *Non si demisso se ipse voret capite.*

Item: *Nam dextra pater inquinatiore,*
Culo filius est voraciore.

Iocus ergo Plauti turpiculus est. Adolescentem venisse Leonida dicebat: quaerit mox Libanus, vbi ille sit: quod alter accipit, quasi conditionem eius ambiat, & desideret vnà esse: simul eâ formâ eum innuit, vt visus experti possit. Eadem adhuc scenâ manifestissimus est vnius versiculi traiectus in istis:

LE. Ait se ob asinos ferre argentum atriensi Saureae.
Viginti minas, sed eum sese non nouisse hominem, qui siet,
Quoniam ille elocutus haec sit. LI. quid tum? LE. ausculta ergo, scies.
Ipsum verò se nouisse callide Demanetum.

Quis enim non videat, quod nemo tamen omnium vidit hactenus, ordinem germanum hunc esse, quem apponam?

LE. Ait ob asinos ferre se argentum atriensi Saureae,
Viginti minas: sed eum se non nouisse hominem qui siet,
Ipsum verò se nouisse callidè Demanetum.
Quoniam ille elocutus hac est. LI. quid tum? LE. ausculta ergo, scies.
Extemplò facio facetum me atq; magnificum virum,
Dico med esse atriensem.

Simul

simul alia momenti leuioris emendaui, quæ in numeris & interpunctione peccabant. Sed transpositionis ratio maxima est in structura verborum istorum, *Quoniam ille elocutus hac est, extemplo facio facetum me.* Sic enim sensus poscit, vt se consequantur. Et *quoniam* valet hic *postquam*, vti sæpius apud Plautum: quod nec alibi infrequens esse Festus etiam annotauit. Continui autem huius sermonis interruptio, cum Libanus præ nimia cupiditate & festinatione vltrò narrantem interrogando vrgeret, occasionem dedisse potest illi turbæ. Ibidem *callide nouisse*, est pernouisse, quasi percallere. Sic Terentius *callide intelligere*, Andr. Act. 1. sc. 2.

Quid hoc? intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? D. imò callide.

Et rursum Plautus *callide facundum* dixit Mercat. Prologo:

Quia nullus vnquam amator adeò est callide
Facundus, quæ in rem sint suam vt possit loqui.

Idemq; *catè nouisse* Menæchmis:

Num isthæc mulier illinc venit, quæ te nouit tam catè?

Sed *callidus* etiam apud alios pro sciente, perito, prudente. Tacitus 4. Annal. *Senatusq; & optimatium ingenia qui maximè perdidicerant, callidi temporum & sapientes credebantur.* Idem 2. Histor. *Quo nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur.* Sallust. in Fragmentis: *Neq; de futuro quisquam satis callidus satisq; prudens sit.*

CAPVT V.

Perrectum in hac Comœdia, pluscula & varij generis indidem sublatis mendis. Improbatæ quorundam explicationes; correctiones aliorum probatæ in parte, sed simul adiutæ.

FRequens vbiq; mendarum genus, vt binæ in vnam coalescant voces, cuius eadē istâ scenâ nō dubium exemplū hoc occurrit.

Ego me dixeram adducturum, & me domi præsto fore.

Nam præsto legendum pro *dixeram, dixi herum.* Vel tempus, quod vocant, verbi suspicionem poterat mouere: quod inconueniens prorsus huic narrationi. *Dixi* res poscit, & *herum* præcedentia firmant:

si herum vis Demænetum,
Quem ego noui, adducere, argentum non morabor quin feras.

Ibidem adhuc alia ex alio genere menda, satis etiam ipso vulgato. Nam quod legitur:

Iam hoc opus est exasciatum, nam si ille argentum prius
Hospes huic adfert, continuò nos ambo exclusi sumus.

sententia vult vt legatur *exasciandum.* Scio, vt Lambinus alterum torqueat, sed verè torqueat: cui quidem explicationi apertè repugnent consequentia statim verba. Nec vis illa verbi propria, quam facit. Videbis ipse, lector. Sensus germanus est: iam iam sine mora dedolandum esse dolum, ne ab hospite præueniantur. Sed an omninò tamen *exasciandum* scribi debet? Vereor, ne

exasciato potius sit, in eandem planè mentem. Opus est,inquit,vt iam statim hoc sit exasciatum : necesse est hanc hoc ipso momento fabricam paratam esse. Deinceps leuissimus error in interpuncto:

Nunc tu abi ad forum atque herum,& narra hæc,vt acturi sumus.

Verius enim, *& narra hæc,vt acturi sumus.* Ad finem scenæ:

L E.Ego abeo.tu iam scio patiere.sed quis hic est? is est,
Ille est ipsus.

apicem fastigiatum à particula *hic* tolle, quæ prouocabulum, non aduerbium. Proximâ dehinc scenâ, *vt demonstrata sunt*,rectè pridem Gulielmius noster docuit superuacuam vocem illic:

———nolo ego fores conseruas meas
A te verberarier.sanè ego sum amicus nostris ædibus.

Nihil certius enim, quàm *ædibus* expungendum:quod apertum glossema,versus etiam ratio refellit. Verùm cùm præsente eo numeri laborant, tum laborant pariter absente, sed in initio versus nunc, vt prius fine. Laborat autem etiam versus præcedens ipse, cui in extremo vocula superest; quæ huic commodissimè præfigi potest. Mirum,non eundem id animaduertisse. Nos cœptum ab illo opus ita perficiemus:

———L I.at censebam attigisse,
Propterea,huc quia habebas iter.nolo ego fores conseruas
Meas à te verberarier.sanè ego sum amicus nostris.
M E.Pol haud periclum est.

Qua emendatione nihil prorsus verius. Vt superfuit hìc autem vocula,sic paullò inferius alia deest.

M E.Quum iuisset,pòst non rediit?L I.non edepol. quid volebas?

Nam & hic numeri flagitant fulcrum, quod mirum quàm eriget etiam ipsum sensum. Omissa præpositio *non*, quam admirabund⁹ vel iratus repetere debet Mercator,in hunc modum:

M E. Quum iuisset,pòst non rediit? L I.non edepol. ME.non? LI.quid volebas?

Similis ferè locus sequentis scenæ:

L E.Scyphos quos vtendos dedi Philodamo,rettulitne?
L I.Non etiam.L E.hem non?si velis da,commoda homini amicò.

Sed & ibi corrigo transpositione tali, quam ipse quoque postulat versus:

L I.Non etiam. L E.non?hem.si velis,da.

Præterea suadet Terentii exemplum Andriâ Act.i.sc.2.

D.Non hercle intelligo. S.non?hem. D.non. Dauus sum,non Oedipus.

Tamen illo Plauti loco veteres Venetus & Colonienses libri aliò te ducant:qui scripturam paullò præferunt diuersam:

L I.Non etiam.L E.hem nunc si velis.

Vnde feceris:

L I.Non

LI. Non etiam. LE. hem, non? nunc, si velis, da commoda homini amico.

Sed superiore scenâ, vnde digrediebamur, iste versus per se optimus & numeris, & verbis, & sensu:

Truculentis oculis, commoda statura, tristi fronte.

tamen melius, certè ordinatius ex veteribus scribatur:

Truculentis oculis, tristi fronte, commoda statura.

vt quæ ipsa re cohærent, frons tristis & oculi truculenti, ne insertione alieniore diuellantur. Eiusdem finis, nullius etiam vitii manifestus:

ME. Si quidem hercle Æacidinis minis expletus animisq; incedit,
Si me iratus tetigerit, hic iratus vapulabit.

est tamen vnde sic possit interpolari:

ME. Is quidem hercle Æacidinis minis expletu' animisq; incedit.
Sed si me iratus tetigerit, hic iratus vapulabit.

Qui hoc nolit, *incedat* priore saltem versu scribet, aut pro isto ipso vulgatum illud capiet, vt alia solent scilicet, *edit* pro *edat*, *duit* pro *duat*, &c. nam subiunctiuum modum particulæ *Si quidem* poscunt. Ita proximâ scenâ:

Si quidem hercle nunc summum Iouem te dicas detinuisse,
Atq; is precator assiet, malam rem effugies nunquam.

CAPVT VI.

Iussim, iusso. Crura, talos, ceruices diffringere, an defringere. Ciere, perciere. Secundas agere, non facere. Loca pluria, tentata partim ab aliis, quædam aliter correcta, quædam explicata rectius, omnia à maculis ac tenebris simul vindicata.

SVpponit inuicem sibi sæpè tempora verborum Plautus, non tamen, vt præteritum vsurpet pro præsenti. Eius hîc tamen exemplum, scenâ, quæ ordine nunc sequitur, si vera scriptura omnium librorum:

ME. Nimis imperiosus est. LI. va mihi hodie. LE. saluere iussi
Libanum libertum. iam manune emissus? LI. obsecro te.

Nam *iussi* pro *iubeo* accipiendum habemus, quando necdum certè salutatum nunc primulùm salutat. Sed non ita est, neque vera scriptura, cui literam vnam deesse puto. *Iussim* lego, quod valet *iusserim*, vt *iusso* alibi pro *iussero*. Non alia dicam argumenta, nisi sensum vnicè hoc velle. Tu, inquit, nunc mihi velut libertus salutandus fueris, qui meo dicto tam non es audiens, & pro manumisso gerere te videris. Quibus paullò acrius acetum in pectore, statim hoc probabunt. Illud quoq;, sequentiũ versuum alterum:

LE. Si quidem hercle nunc summum Iouem dicas te detinuisse,
Atq; is precator assiet, malam rem effugies nunquam.

ex Aldina editione & aliis, quæ *ad* vel *at* inserunt, ita leui manu refingendum:

Atq; is precator assit, ita malam rem effugies nunquam.

Formula locutionis hoc astruit, quæ Plauto crebra. Amphitruon. scena prima: ——*ME. Quadrigas si nunc inscendas Iouis,*

Atq; hinc fugias, ita vix poteris effugere infortunium.

Epidico, scen. *Male morigerus:*

EP. Si vndecim deos præter se secum adducat Iuppiter,

Ita non omnes ex cruciatu poterunt eximere Epidicum.

Sequitur illa iam acris expostulatio, & mox diligens rationum inquisitio Leonidæ, qua se præstat Atriensem, & facit omnia ex disciplina Curatoris etiam & Villici, cui a Catone præscriptum, *putare rationem vinariam, oleariam, quid venierit, quid exactum siet, quid reliquum siet quod veneat, quæ satis accipienda sient, quæ satis accipiantur, &c.* In eo loco veram sententiam, quod mireris, è falsa lectione Lambinus extricauit. Nam vt iste nunc legitur versus:

Nam vidi huc ipsum adducere ad trapezitam Exaerambum.

intelligitur ille quidem iam rectè: intelligi tamen ita non potest, si verbis ipsis hæremus. Hæc emendationis egent, vt liquida ipsa liquidiusculum ex se pariant sensum. Scribo ego re poscente:

Nam vidi hunc ipsum abducere ad trapezitam Exaerambum.

Qua in lectione coniungo *ipsum Exaerambum*, & *hunc* accipio Stichum vicarium. Exaerambus enim vltro Demæneti domum veniens abduxerat inde secum Stichum in forum ad trapezitam, vt nummos apud eum rescriberet. Vt hinc autem non infeliciter se expediuit interpres, ita contrà mox obhæsit illic:

LE. Sic dedero priusquam credidi, vix anno pòst exegi.

Quod vt exponat, apud ipsum quæri malo: nos rectius, si possumus, exponamus. quod sanè non possumus absq; leui correctione. Legendum enim sic censeo:

Sic dedero. prius quæ credidi, vix anno pòst exegi.

Hui! inquit Leonida: tam citò vinarius soluit? heri quæ vina vendidi, pro iis iam hodie Sticho satisfecit? Equidem sic lubeat dare. Nam antehac sanè lentum ille nomen, atq; olim quæ credidi, vix anno ipso pòst exigi potuerunt. nunc verò mirè quam facilis ipse nostros ad trapezitam abducit, & per eum, quæ debere vix cœperat, resoluit. In qua explicatione sequor aliam etiam emendationem meam alius ibidem versus continui superioribus,

Nunc satagit, adducit domum etiam vltrò & rescribit nummos.

Hic enim ad priorum exemplum ita refingendus:

Nunc satagit, abducit domo etiam vltrò & rescribit nummos.

Sanè illud necessarium prorsus, vt ex ædibus Demæneti seruum abduxerit Exaerambus ad argentarium, non hunc ipsum illùc. Adeundi enim trapezitæ in foro, vbi eorum mensæ, & omnis negotiatio. Non aliter aut hæc pars constat, aut reliquæ: nec illud, *Sic dedero*, vllam hìc aliam admittit explicationem: in qua falsi non Lambinus tantum, sed & Camerarius & Palmerius, quorum

hit vti triumphum accipit in Comœdia familiarem iis quibus successit: vt Terentii Phormione:

Sic dabo: age age nunc Phormionem qui volet lacessito.

Verùm refellit hoc totus locus, & maximè verba coniuncta, q̄ penitus abhorrent triūphalem eiusmodi exclamationē. Porrò ibid.

L E. Quid reliquum? L I. aiebat reddere quam extemplo redditū esset. versui magis consulit editio vetus Florentina, quæ *sibi* inserit: *quàm extemplo sibi redditum esset.* Alias verba traducenda sint, *reddere aiebat.* Eadē versus ratio transponi ēt inferius aliquid vult:

Saluum hercle erit. M E. credam fore, dum quidem ipse in manu habebo.

Numeri enim titubant, ni scribis, *dum quidem in manu ipse habebo.* Sed diuinitus aliquanto pòst insignēm locum Gulielmius noster à personarum & verborum ordine mirificè turbatum constituit: quem ita miror excudi non iussisse nuperos editores, qui alia ei⁹ multò magis dubia nihil dubitarint pro Plautinis in contextum referre. Nihil enim ferè inter multa eius elegantissimi ingenii & iudicii certissimi verius: in quo eodem tamen nescio si leuicula menda superest, eaq; facillimæ emendationis.

M E. Malum hercle vobis quæritis. L E. crura hercle diffringentur,
Ni istum impudicum percies. L I. perij hercle. age impudice.

Vsitatius quidem Plauto sit *defringentur*: quo Milite bis vtitur: scen. *Cohibete:*

Metuerem, ne ibi defregisset crura aut ceruices sibi.

scen. *Nisi hercle:*

Nisi hercle defregeritis talos posthàc quemq; in tegulis
Videritis alienum.

Tamen *diffringentur* absit vt damnem. *Percies* autem caue aut mutes aut in obscenam sententiam interpreteris cum Lambino. Nihil hîc loci subagitationi. Vult impudicum saltem appellari & proclamari clara voce, quod significat *perciere.* Sic Bacchidibus *Ciere,* scen. *Nunc experiar:*

M N. Dij immortales, meum sodalem hic nominat.
Quid hoc negotij est, Pistoclerum Lydus quòd herum tam ciet?

Vbi tamen *accusat*, etiam ad editionis optimæ marginem exponunt, male. Tacitus 3. histor. *Tum ad Mœsicos conuersus, principes auctoresq; belli ciebat.* Valet & his & pluribus alibi locis tantùm vocari, nominari. Denique ad finem eiusdem scenæ:

L E. Iamnunc secunda mihi facis, sciebam huic te capitulo hodie
Facturum satis pro iniuria.

nugatur suo more Lambinus de secūda vel succidanea hostia: nec multo melius emēdat vir & Criticus illo melior, omniumq; pænè optimus, *secundas mihi facis:* etsi rectè interpretatur idē, & allusum ad Comœdos primos & secundos, siue primarum secundarumq; partium verè docet. At enim ὑποκρίνεσθαι, secundas partes *facere,* qꝫ Latini *agere* dicunt. Actio enim histrionum, & agendi saltem ver-

bum in scena habitat, non item faciendi. Rescribe igitur, *secundas mihi acis*, id est *agis*: donec & illud Latinum exemplo nobis, quod nullus ego memini, probetur. Nam *secunda mihi ais* nolim: quamquam *secunda loqui* Naso dixit in Arte lib. I.

Siue erit inferior, seu par, prior omnia sumat:
Nec dubites illi verba secunda loqui.

Sed iam *secundas facere* in Sidonio Apollinari inuenio, si locus tamen sanus, lib. I. ep. 2. *Secundas fastidit vel timere vel facere.*

CAPVT VII.

Hortat. Cassus. Consistere, constare: constitus. Aduostes an Adfostes, pro hostibus. Inductores, duces. Vi, aduerbialiter. Tamen, vt ὅμως, eleganter orationi additum. Prater Plauti multa, & difficilia quadam loca, extricata, emaculata, illustrata: Festus etiam post alios semel, iterumq; nunc primò tentatus.

MInimè necesse illud est mutari sub initium scenæ, *Nequeon' ego:*

Lingua poscit, corpus quærit, animus orat, res monet.

tamen vereor, ne verius sit quod alibi vidi *hortat*, pro *orat*. Vtitur Plautus & crebrò & libenter antiquariâ istâ formâ: qua ad finem maluit etiam *contemples:*

Meum caput contemples, siquidem ex re consultas tua.

Vbi mutari item non opus est *siquidem*: nec malè tamen eius loco quidam *si quid*. Itemque nec hoc anterius interpolari fortè debet.

C L E. Ergo vna pars orationis de die dabitur mihi?

nisi si versus persuadebit aliis, quod mihi suadet, vt *Ergon' pars* rescribatur. Istud autem, credo, ibidem emendationis eget:

Quin pol si reposiui remum, sola ego in casteria
Vbi quiesco, omnis familia caussa consistit tibi.

Etsi enim *caussam* interpretari licet rem & rationem, quomodo cepisse Lambinus videtur: attamen quia insolentior est locutio, non de nihilo suspiceris aliter, & fortè sic legendum: *omnis familia cassa consistit tibi.* Vbi ego vaco, inquit, & quiesco, vacua & inanis est pariterq; mecum esuriales ferias òtiosè sedet tota familia nostra. Sic enim *consistit tibi* exponendum, non vti ad librorum marginem appinxerunt, *in te sita est. Tibi* velut abundat, & *consistit* valet, vnà simul sistit, pariter quiescit. Tali compositione *constare*, simul stare Curculion. scen. *Date viam:*

Constant, conferunt sermones inter sese drapeta.

Pro quo *consistere* dixit eadem fabulâ pòst, scenâ, *Itu pra:*

Nec vobiscum quisquam in foro frugi consistere audet:
Qui consistis, culpant eum.

Nec Tacitus aliter Histor. 4. *Quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæq; gens consistunt.* Inde apud Festum: *Constitutus hominum, à consistentium multitudine appellatur.* Vbi melius legeretur fortasse

fortasse *Constitus*, id est constitio, vel simul-statio. Sed ad Plautum, & illum nostrum locum redeamus, in quo verbi *consistit* explicationem, quam dedi, planè teneo: correctionem ꝗ *caussa* non difficulter omittam; quantumuis locutio nostra melior, in qua non inepte quæsita videri etiam allusio & collisio vocum *casteria* & *cassa* potest. Scenâ eadem non dedignabor & hoc quantulicunque momenti monere.

C L E. Non veto ted amare, qui dant, qua amentur gratia.

Appendiculam ꝗ *d* numeri transferri malint à prouocabulo *te* ad alterum *qua*:

Non veto te amare, qui dant, quad amentur gratia.

Sed & illi hærere facilè patiuntur, dum huic pariter adiungatur. Quod ipsum interponi sequentis etiam scenæ versu illo debet:

Vbi amica, quam amico tuo fueris magis fidelis.

Scribe, *quamd amico.* Sed à capite eandem scenam ordiamur, & ordine percurramus. Igitur initio quidquid alii de *virtute vlmorum*, an *armorum*, an *humerorum* constituent tandem, in quibus ego adhuc sanè hæreo; quæ mox sequuntur intricata admodum nos conabimur expedire. Et horum hic primus est versus:

Qui aduorsum stimulos, laminas, crucesq;, compedesq;:

in quo prima vox meritò abest à veteribus libris, & proxima verò, quamquam sic in omnibus perscribitur, absque dubio tamen est corrupta. Si legis enim consequa ad periodi finem, ἀνακόλουθον esse videbis, & nihil habere, quod inchoatum eà sensum absoluat. Dicam ego liberè, quid censeam, & doctis modestè proponam iudicandum. Latere videtur in ea quam dico voce *aduorsum*, remotior alia quædam & antiqua. Iam sciunt, quicunq; Festum legerunt, *aduosem* in eo pro aduorsario vel hoste nobis explicari: quamquam nec idipsum verbum sincerum cum aliis statuo, & corrigendum autem *aduostem* Fruterio libens credo, libentius huic hoc sanè, quàm Scheckio nostro nuper *adsostem* facienti, quod ab illo non nisi scribendi tamen ratione distat. V namque ipsum pro F nonnunquam etiam veteres, vt F porrò pro adspiratione H sæpissimè vsitarunt. Exempla nihil huc attinet congerere, quæ promta apud alios, & plerisque omnibus iam nota. Id autem verbi Plauto hîc donandum, vel redonandum verius existimo, scribendumq;,

Aduostium stimulos, laminas, &c.

Ita hoc consequemur, non tantùm vt ea pars orationis vniuersæ quadret, sed nec illa abhorreat posteà, quæ mirificas & ipsa turbas dedit, dabitq; porrò, nisi prior, de qua nunc egimus, constituatur. Eccillum versum dico:

Eas nunc legiones, copias, exercitusq; eorum.

Nam quis non se torsit hactenus in isto *eorum?* quod accommo-

dare nemo prioribus vllo pacto potuit,& variè ergo pro se quisque mutare studuerunt. At quam vanus eorum omnis labor! quàm facilis iam & obuia structura! Capis scilicet & repetis *eorum aduostium*. Verùm vt magis videas ἀκολουθίαν totius orationis, quam ὑπέρβατον prolixiusculum nonnihil obscurat: omnes versus hic adscribam, vt legendos, &, qua parte grauiter etiam peccatum est, distinguendos puto.

Perfidiæ laudes gratiasq. habemus meritò magnas:
Quùm nostris sycophantiis, dolis, astutiisq;,
Scapularum confidentia, virtute vlmorum freti,
Aduostium stimulos, laminas, crucesq;, compedesq;,
Neruos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias,
Inductoresq; acerrimos gnarosq; nostri tergi,
Qui sæpè antè in nostras scapulas cicatrices indiderunt:
Eas nunc legiones, copias, exercitusq; eorum
Vi pugnando periuriis nostris, euge, potiti.

Nullæ iam ibi salebræ, plana & expedita omnia: in quibus *inductores* de Palmerii sententia rectè scripsi. Nam in hac perpetua ἀλληγορίᾳ bellicæ rei, ductores etiam facit, sed ridicula ambiguitate tales, qui compedes, numellas, pedicas, & reliqua cuncta seruilium pœnarum instrumenta, ipsorum collis, manibus, pedibusque, peritissimi regionum omnium totius corporis, inducant. Præter interpuncta autem alia mutata, illa penitus sustuli, quibus ea verba diuellebantur,

vi pugnando periuriis nostris.

Non enim sigillatim ea proferenda, sed iunctim vno spiritu, & sic interim capienda, quasi vi, id est fortiter periuriis pugnarint. De *aduostibus* quæso sobrie iudicetur & clementer. Si qui ex rudioribus admittere tam cæcum verbum nolent, alterum ipsum *aduorsum* retineant, sed eadem significatione, tanquam positum pro *aduersorum* siue aduersariorum. Iam de alio ibidem loco non sententiam, sed coniecturam meam timidius etiam proponam. Controuersi enim ille iuris apud magnos pridem viros:

Vbi sæpe caussam dixeris pendens aduersus octo
Astutos audaces viros, valentes virgatores.

Notum enim iam olim *artitos* pro *astutos*, & nuper adeò *limaces* in locum τοῦ *audaces* supposita: de quorum vtroque silere malo, quam alterum acerbiusculè refutare. Ceterùm nec *astutos* mutandum mihi videatur: & mirer, si non hîc quoq; metaphoram semel cœptam persecutus est Plautus, vt cum caussæ dictionem tribuat reo, ab altera parte statuerit accusatores. Ad illam formam quid si scribas?

Astutos, audaces, iuris callentes virgatores.

Sed ego non ausim, nihil fisus incertæ diuinationi: qua neq; certior deinceps isthic:

Vbi sæpe ad languorem tua duritia dederis oclo
Validos lictores vlmeis affectos lentis virgis.

Necdum enim probare vel hoc vulgatum *affectos*, vel Bosianum *affectus* queo: sed neq; meum *affectis* præferri volo, quod magis tamen placeat, vtpote quod cum lictoribus ipsas virgas quantumuis lentas in languorem datas innuat. Affectæ virgæ, quæ quasi morbo afficiuntur & conficiuntur in tergo vlmitribarum; cuius simile dicit alibi quoque, nec vno loco, sed in promtu nullus mihi nunc, præter vbi mortem etiam iis tribuit. Captiuis:

Væ illis virgis mi eris, quæ hodie in tergo morientur meo!

Sequitur à paucis versibus ille:

Quod se absente mihi fidem habere noluisset.

quem iusto breuiorem, nec igitur integrum, omnes vident. Ego augere & explere venusto Plautino sermonis genere possim, inserto scilicet *tamen*, ad hanc faciem:

Quod sese absente tamen mihi fidem habere noluisset,

Ita Milite:

Bene quæso inter vos dicatis & mihi absenti tamen.

Amphitr.

Vt quum absim, ames me tuam absentem tamen.

Casinæ Prologo:

Sciens eius mater ei dat operam absenti tamen.

Sticho:

——*cum tamen absentes viros*
Perinde habetis, quasi præsentes sint.

Captiuis:

Beneq; hero gessisse morem in tantis ærumnis tamen.

Pœnulo:

Facito sis reddas etsi hic habitabit tamen.

Sed satis exemplorum. Græci suum ὅμως similiter vsurpant: vt Euripid. Medeâ:

ἐργάσομαι δ' ἐ κακῶς πάσχουσ' ὅμως.

Deniq; eadem scenâ nõ rectè dispositæ personæ videri possint ibi:

L E. os opprime, is est, subauscultemus.
Lacrimantem lacinia tenet lacrimans. quidnam esse dicam?
Tacitè auscultemus.

Melius enim intermedium versum Libano tribuerimus, qui prohitus à Leonida semper obloquatur tamen: vt iam sic ordinetur:

L E. os opprime: is est, subauscultemus.
L I. Lacrimantem lacinia tenet lacrimans. quid id nam esse dicam?
L E. Tacitè auscultemus. L I. At at.

Sed vulgatum non subsistere prorsus, & mutationem necessariam minimè affirmarim.

CAPVT VIII.

Flocco habere, an Defloccare. Argyrippo nomen amatori adolescenti non

Agyrippo. Abi. Ambo. Nouæ & multigeneres emendationes allatæ: veteres aliorum quædam exacta. Verba transposita, personæ commutatæ. Versus præterea vnus, post alterũ à Lambino restitutum, è fragmentis Casinæ in hanc Asinariam cum Gulielmio reductus: idem sedis & numerorum incertus ab illo relictus, in vtrisq; nunc primùm ius, neq; certum tamen ipsum, sed arbitrarium, assertus.

SÆpius in personarum collocatione peccatum, & id vnde, pridem alii obseruarunt: quorum nos vestigia secuti, quod reliquum eius generis deprehenderimus, tollemus, & pro iudicio nostro, cui nihil tribuimus tamen præ aliis, constituemus. Ambiguè id fecimus paullò antè: certius aliquanto nunc, nisi fallor, eâ scenâ, quæ subsequitur proximè superiorem. Sed quia prolixior locus est, heic non ipsum, vt vulgatur hodie; saltem vt concinnandum personis aliter digestis arbitrer, adscribam.

L E. scio qui periclum feci.
L I. Circumsistamus: alter hinc, hinc alter appellemus.
Here salue. sed num fumus est hac mulier, quam amplexare:
A R. Quî dum? L I. quia oculi sunt tibi lacrumantes, eò rogaui.
A R. Patronus qui vobis fuit futurus, perdidistis.
L I. Equidem hercle nullũ perdidi, ideò quia nunquam vllum habui.
L E. Philenium salue. P H I. dabunt dij, quæ velitis, vobis.
L E. Noctem tuam, & vini cadum velim, si optata fiant.
A R. Verbum caue faxis verbero. L E. tibi equidem, non nisi opto.
A R. Tum tu igitur loquere quod lubet. L E. hercle hunc verberare.
L I. Quisnam istuc accredat tibi, cinæde calamistrate?
Tun' verberes, qui pro cibo habeas tete verberari?
A R. Vt vestræ fortunæ meis præcedunt, Libane, longè,
Hodie qui nunquam ad vesperam viuam,

Collatis his ad vulgata, quædam etiam alia præter ordinem personarum a nobis simul emendata apparebit. Nam & sententiam alicubi, interpũctorum; & numeros adiuuimus, verborũ alia positione. De personis ipsis, quod hîc caput est, nemo dubitabit, qui colloquii processum & alternas quæstionum ac responsionũ vbiq; vices diligẽtius pensitabit. Me verò non ratio tantũ, vt sic digererẽ, in vniuersum, sed & libri Coloniensis auctoritas mouit in parte, qui Libano continenter ista, *Here salue: sed num fumus est hac mulier, &c.* tribuebat: quod ipsa res omninò, tum ea verba flagitant, quæ Libani deinceps constanter in omnibus libris: *Quia oculi sunt tibi lacrumantes.* vt qui hoc dixerit, eundem prius ẽt illud oporteat dixisse. Nõ procul inde dubites, an & illic verba suis personis rectè attributa.

L E. Secede Libane, te volo. L I. si quid vis. A R. obsecro vos.
Eadem istac opera suauius est complexos fabulari.

Sanè ego, qui non ineptè Libanum ista loqui video, *Si quid vis*: tamen vereor, ne melius Argyrippo cum sequentibus adscribantur:

—— A R. si quid vis, obsecro vos,

Eadem

Eadem istac opera suauiust complexos fabulari.

Mox leuiter ex antiquis ille versus refingendus:

LI. Cupio hercle. LE. sequere hac. AR. ecquid est salutis? satis locuti?

Loco enim suo bina verba deiecta, vnum verò planè eiectum. Rescribes:

LI. Cupio hercle. LE. sequere hac. AR. satis locuti iam? ecquid est salutis?

Vel sensus hoc euincit. Cum redeuntes ad se videret Argyrippus, miratur ita subitò transactum inter eos, simul sollicitus, an rectè in se consuluerint. Itaque primò, iamne locuti sint satis; dein, ecquid salutis sit, quærit. Deinceps longo interuallo, post versum CXIII. Lambinus a Camerario sublatum quendam inseruit vicissim,

Asta igitur, vt consuetus es puer olim. scis vt dicam?

rectè atque ordine: cuius exemplo nos alium etiam exulãtem adhuc indidem, & è Casina laudatũ à Nonio restituemus. Ac velut digito ille quidem à Gulielmio nostro monstratus est pridem, qui ad Asinariam & retulit, & aptè ab Argyrippo dici censuit, dum seruum vehit: locum tamen neque certum ei planè dedit, & ipsum verò genere ipso versuum reliquis dissimilem non aptauit, vt recipi inter illos possit: de quo nec in mẽtem ei fortè venit, & necesse est tamen, si debet omnino ceteris interponi. Nos & numeros & sedem ei pariter reddemus. Est autem lectionis diuersitas magna, sed non in verbis adeò, quàm ordine eorum. Nam & apud Noniũ in *Defloccabit* aliter, aliter in Fragmentis Plautinis, & deinceps aliter semper ab aliis, quicunque laudant, scribitur. Ego ad exemplum totius huius scenæ conformo primùm:

Perij. iam illicce homo meos hic lumbos flocco habebit.

Deinde sedem ei do, vt præcedat illum:

Perij hercle. verùm siquidem est decorum herum vehere seruum,
Inscende.

vel certè sequatur istum:

Hem sic, abi. laudo. nec te equo magis est equus ullus sapiens.
AL. Perij. iam illicce homo meos lumbos hic flocco habebit.
Inscende actutum.

Vtrubi malis, Argyrippi versus est, statuendus hac planè regione, vbi se inequitandum præbet: à quo facto nomen etiam ipsum inuenit. *Argyrippus* enim, qui argenti caussa inequitatur: ne audiendum putemus, qui *Agyrippum* è libris nescio quib9 mutat, velut ἀπὸ τοῦ ἀγυρεῖν τὸν ἵππον: cui originationi & lectioni locus vbiuis alibi potius, quàm hîc, vbi non res tantum & euentus, ipsumq; fabulæ argumentum, sed modulus etiam syllabæ primæ, quæ longa esse prorsus vbique debet, apertissimè reclamat. Ceterùm & de Nonio obiter hoc notetur, mutilum ea parte esse, vbi citat hoc exem-

plum, quod cum vnicum est, tum titulo suo minus respondet, & congruentia magis alia innuit præcessisse: nisi quis in hoc ipso nō *flocco habebit*, sed *defloccabit* fuisse velit suspicari. quod L. Carrionem video planè censuisse. cuius asseuerationem censoriam modestiusculo assensu pænè ausim sequi. Nam *flocco habere*, spernere tantum est & nihili facere, vt ad Amphitruonē diximus: *deflocca*-*re* autem, conterere prorsus & ad nihilū redigere. quorum hoc nemo non videt sententiæ Plautini loci melius conuenire. Metuit enim sibi Argyrippus, nō tantùm ne parum parsurus sit seruus suis lumbis, sed verò magis, ne penitus eos insessu & agitatione sua conficiat, & cutem inde sic deterat, vt à vestibus solent flocci. Iam autem porrò quidam sanè benè vir doctus, malè in istis, *Hem sic, abi. laudo:* spernit *abi*, quia nondum inscenderit seruus, & *age* propterea reponit. O quam vellem Terentii saltem meminisset! cuius Adelphis illud geminum:

Laudo Ctesipho: patrissas, abi, virum te iudico.

Exclamatio laudantis est vtrobique *Abi*, nō discedere iubentis inclamatio. quod verbo tetigisse satis sit, neq; sanè debet pluribus ostendi: vti nec illud opus est astrui, qꝫ idem ibidem mutat, *scis vt dicam?* quidquid turbēt pluteani libri, quorum fidem hic sublestam scimus. Iis missis igitur ad alia pergamus, vt hanc etiam scenā hoc capite absoluamus. Breuior ille versus vno pede:

AR. Quid nunc quoniam ambo, vt est lubitum, nos delusistis.

sed scin' quam facilè subuenēris? Itera vocem *ambo*, quam bis perscribere librarius debuerat:

Quid nunc? quoniam ambo, vt est lubitum, nos ambo delusistis.

Alterum pro *ambos* positum: quod neglectum, a quo non intellectum. Seruorum vterque vtrumque amatorum pro libitu deluserant. Sed vt huic deerat, ita duobus qui sequūtur, superest aliquid contra mensuræ iustum modum.

LE. Etiam tu here istunc amoues abs te, atq; ipse me aggredire?

Atq; illa, sibi quæ hic iusserat, mihi statuis nunc supplicasq;.

Vt & his consulas, deme posteriori *nunc*, quod nec habent Veneta & Coloniensis editiones priscæ: priori dele *ipse:* quod si renuis, antiqua flexio verbi *aggredire* repudianda, scribēdumque, *atq; me ipse aggredere*. Verùm *ipse* quorsum retineas? Nulla eius hîc emphasis, ac ne vsus quidem vllus: nisi fortè *ipsum* scribes, in quo videatur aliqua vis, nec tantā tamen, vt *aggredire* præ ea debeas nolle. Porro Fortunæ & Salutis vocabula literis a capite maiusculis semel atque iterum scribenda, vt pro propriis Dearum nominibus habeantur. quod monere me non pudet, quia prætermissum ab aliis piget. Illìc:

Animum Argyrippe aduorte sis. pater nos ferre hoc iussit
Argentum ad te.

rectius feceris, si prouocabulum *hoc* alteri versui dones: *Argentum*

tum hoc ad te: cuius hiant alioqui numeri. Postremò quod ad finem scenæ legis:

LI. Iam dudum est intus. hac quidem non venit, angiporto
Illac per hortum circuit clam, ne quis se videret:

magis placeat, si personis varietur hoc exemplo:

LI. Iamdudum est intus. AR. hac quidem non venit. LI. angiporto &c.

Certè enim Argyrippo conueniunt magis, quæ nunc tribuimus ei, miranti nempe, quòd intus esse iam patrem seruus dixerat, & dubitanti, quia non venisse aduerterat eâ via, quæ ad domum meretriciam rectà & palàm ducebat; cùm ille obiectioni respondens, circuitu & clam iisse ait, ne a quoquam conspiceretur.

CAPVT IX.

Homines, per excellentiam sexus tantum mares Plauto, vt Græcis interdum ἄνθρωποι. Æpol quin. At pol quin. Quasi si. Quasi vt. Quasi si vt. Aliquanta alia in Asinariam censura. Nonius & Lambinus reiecti.

NOn plebiscitum vnquam vllum scitius fuit illis legibus, quas in syngrapho inter Argyrippum & amicam & lenam Parasitus, vnicus ille ad eam rem poeta, scripsit. Inter eas cùm primò vetat alienum quemquam intromitti, qui versus vt integer sit, legi sic fortè debet,

Hominem alienumq; ad se intromittat neminem:

abuti videtur appellatione *hominis*, pro solo masculo: vt vulgus hodie Italorum & Gallorum, patriæ linguæ ἰδιώτισμῷ, nisi mares, homines non dicunt. Quod etsi à Latinis alienum, tamen interdum propter excellentiã sexus nostro generi magis id tributum nomen est, siue temerè, siue cõsultò, siue denique per lusum. Plautus quidem non hoc tantùm loco, qui dubius aliquãtum, sed & Cistellariá palam mulierem & hominem discreuit. Scena *Nisi quid mihi.*

Quid quæritabas? HA. mi homo, & mea mulier, vos saluto.

Nec ille tamen hac Comœdia planè dubius locus, qui vt videatur, falsa lectio facit sequentis versus:

Aut quòd illa amicam suam aut sororem prædicet.

Nam hunc ipsum correxit iam olim rectè Gulielmius noster è veteribus libris:

Aut quòd illa amicæ suæ amatorem prædicet.

Nec enim metuere sibi tribadas habet & subagitatrices feminas: à maribus vnis periculum illi, quos disertim excludi omnes iubet. Ac si libeat, accipere non aliter possis apud Iuuenalem Sat. VI.

Illa iubet sumto iuuenem properare cucullo.
Si nihil est, seruis incurritur. abstuleris spem
Seruorum, veniet conductus aquarius. hic si
Quæritur, & desunt homines: mora nulla per ipsam,

Quo minus imposito clunem submittat asello.

Ne iam barbariei nimis accusemus aliquot in Iurisconsultorum libris loca, quę femininum secus hominum titulo non dignantur. Sed vt de Latinis, quorum incorrupta puritas & castitas, si verum fateri volumus, hoc totum non admittit, nihil addam amplius; Græci quidem certè γυναῖκα καὶ ἄνθρωπον aliquando distinguunt: cui testando nō Æschinis illum, quem Lexica vulgata solum præferunt, locum, sed alium non animaduersum hactenus adferam Dicæarchi è Geographicis fragmentis. qui cum de mulieribus Thebanis loquitur, sic habet inter alia: εἰσὶ δὲ καὶ ταῖς ὁμιλίαις οὐ λίαν Βοιώτιαι, μᾶλλον δὲ Σικυώνιαι. καὶ ἡ φωνὴ δ᾽ αὐτῶν ἐστὶν ἐπίχαρις: τῶν δὲ ἀνθρώπων ἀτερπὴς καὶ βαρεῖα. Cui similia reperiri in scriptoribus Græcis plura non dubito: & tamen illorum ἄνθρωπος communis, vt Grammatici loquuntur, generis est, cum Latinorum sit tantùm masculini, contra magistellos triuiales, qui & hoc commune faciunt, sed ab aliis pridem refutati. Ad Plautum redeo, cuius in scena, quam ingressi sumus, inueterata illa menda est, minus feliciter ab aliis tentata:

——— *ni quatriduo*

Abalienarit, quo ex te argentum acceperit.

Mutant è membranis Langii, *quo abs te.* Verius ego retento *ex, te* deleo. Nam præpositionis ἀναστροφὴ est *quo ex*, pro *ex quo*. Latinum hoc, & germanum Plauti, nihil necessum habeo probare. Paullò pòst metuo, ne sedes inter se mutarint duo versus in illis:

Tecum vna postea æquè pocula potitet.
Abs ted accipiat, tibi propinet, tu bibas.
Ne illa minus, aut plus quàm tu sapiat.

Nam sententiæ nexus ordinem hunc postulare videatur:

Tecum vnà posteà æquè pocla potitet,
Ne illa minus, aut plus quàm tu, sapiat, DI. satis placet.
PA. Abs ted accipiat, tibi propinet, tu bibas.
Suspiciones omnes ab se segreget.

Primùm enim æqualitatem poculorum sancit, vt tantundem bibat, cui caussam hanc suam debet subiicere,

Ne illa minus aut plus quam tu sapiat.

deinde porrò, ne à quoquam alio accipiat, nec alii vel propinet, vel prægustatum porrigat, sed vnde bibit ipsa, solus indidem bibat Argyrippus: cuius itidem addit istam caussam,

Suspiciones omnes ab se segreget.

id est, ne in suspicionem vllam incurrat alterius amoris, si cum alieno poculum communicet: quamquam sanè generatim hoc ad sequentia quoque spectat edicta. Iam eo versu:

Nolo habere illam caussam, & vetitam dicere:

planè *vetitam* contra Nonium legendum esse vel numeri docent, qui neque sine leui alia mutatione constant:

Nolo

Nolo illam habere caussam, & vetitam dicere.

Sequente scenâ, *sequere hac*, leuiculum vnum est, quod non præteribo:

Amoris caussa percitum id fecisse te

Magis quàm sua caussa. DI. at pol. quin dixti rectius.

Non ita non bene: melius tamen, *a pol quin dixti rectius*. Ad hunc enim modum *edepol quin* plerumque iungit Plautus. Vel interpuncto sublato saltem, *at pol quin*. Amphitr.

AM. At pol quin certa res Hanc est obiurgare.

Ab ea statim in proximam transiliamus, vbi rectè illud habet.

DE. Putem ego? quem videam aequè esse mœstum, vt quasi dies si dicta sit,

quantumuis Lambinus expungendum *vt* censeat. Ait sententiam & versum eo corrumpi. Neutrum verum. Quomodo enim versum, si quis rectè metiatur? quomodo item sensum? nisi si insolitam dices loquendi formulam, *vt quasi si*. At hac idem Plautus vsus etiam Clitellariâ:

Non quasi si vt hae sunt hic limaces liuida.

Nam etsi vulgo non legitur insertum ibi *si*, tamen versus ratio poscit. In Appuleio *quasi vt* tantùm, Apolog. 1. *Satis, vt puto, criminũ crimen, quod illi quasi vt capitale intenderunt, refutatum est.* Apud hũc *quasi si* persæpe, cuius nunc vnum exemplum contenti dare, cetera in alium reseruabimus locum. Prologo Casinæ:

Hera fecit, educauit magna industria,

Quasi si esset ex se nata, non multo secus.

Eadem scenâ nescio si satis benè istud:

Ea res me malè habet, at non eò, quin tibi non cupiam quæ velis:

Verùm istam amo.

Scio negationes abundare nonnunquam in Plauto, tamen id hîc ferendum non videtur. Vsus enim particulæ *quin* additum sibi *non* respuit eo sensu, qui debet horum esse verborum. Non ægrè fero, ait, quin velim, quod tu velis, sed quia isthanc amo. Sed numeri negationem retentant. Maneat igitur, dum pro *quin*, *quia* rescribatur. Ita enim quoque vera mens, & numeri ipsi pleni.

CAPVT X.

Mecastor, muliebre; mehercule, virile; edepol, commune iuramẽtum. Sine. Vitium alicui dicere. Funditare. In iactu talorum amicas inuocandi mos. Locus vnus à versuum ordine grauiter turbatus, aliiq; leuius in verbis corrupti, suæ, quod potuit, integritati restituti; simul, quod debuit, explicati.

SCena, *Ain tu meum*, restat nobis in extremo fabulæ, cui extremum hoc caput sit dicatum. Eius versu,

Artemona, si huius rei me esse mendacem inueneris:

vt numeris sit integrior, inuerso verborum ordine scribi malim,

me mendacem esse, vel *mendacem me esse*. Item inferius:

Iube dare vinum, iam dudum factum est, quum primum bibi.

versus caussâ *dari* melius scribas. Deinceps iam grauis confusio facta, nec legitima seruata series versuum, nec vera collocatio personarum.

ART. Miser ecastor es. PA. mecastor dignus est. AR. quid ais pater?

ART. Ain' tandem? Edepol na tu istuc cum magno malo tuo

Dixisti in me, sine venias modo domum, faxo vt scias,

Quid pericli sit dotatæ vxori conuitium dicere.

AR. Ecquid matrẽ amas? DE. egone? illam nunc amo, quia nõ adest.

Ne multa verba faciam, vide exemplum, vt integrum locum restituam, interpunctis etiam præter alia correctis.

PHI. Dic amabo, an anima foetet vxoris tuæ? DE. nauteam

Bibere malim, si necessum est, quàm illanc oscularier.

ART. Ain' tandem? Edepol na tu istuc cum magno malo tuô

Dixisti in me. sine: venias modò domum, faxo vt scias

Quid pericli sit dotatæ vxori conuitium dicere.

PHI. Miser ecastor es. ART. mecastor dignus est. ARG. quid ais pater?

Ecquid matrem amas? DE. egone illam? nunc amo, quia non adest.

Cuius emendationis opus non est prolixè rationem reddi, quæ se facile nunc ipsam prodit & probat. Etenim quis non videat, continuos eos tres versus Artemonæ collocandos statim post senis in eam dicterium? neque diuellenda, quæ necessariò cohærent, Argyrippi filii verba? Tum quis ferat, de miseria senis Artemonam & Parasitum loqui? cui etiam, si Diis placet, muliebre iuramentum, *mecastor*, tribuerunt. Vt breuiter ἀκολουθίαν germanam ostendam: post Demæneti vocem, qua vxoris animam & osculum contemnebat, excipit Artemona statim, & eminus pro se velut caussam dicit: cum tamen eodem quasi momento miseratur senem Philenium, & irridens, miserum ait, cui viuendum cum tam odiosa vxore: sed hic quoque subiicit eadem statim, dignum maritum esse, qui sit verè miser. Tum Argyrippus infit, & de amore patris in matrem quærit: cui ille absentem amari, præsentem morti deuoueri respondet. Hæc in vniuersum Plauti structura: de singulis verbis non libet, etsi poteram, disputare. nisi tamen illud repeto, quod antè tetigi, nullo modo Parasito tribuendum *mecastor*: quod mulierum solùm iuramentum, si Macrobio & Donato fides. Hi namque tradunt, neque viris per Castorem, neque per Herculem iurare feminis licuisse: per Pollucem sanè commune vtrisque fuisse. Atq; id à Comicis omnibus & Plauto diligenter obseruatum, nisi si quibus locis errore librariorum commissum est, vt discrimen hoc confunderetur: quod in Plauto non semel

hic tan-

hic tantùm, ſed & ſæpius factum alibi deinceps oſtendemus. Quin factum idem hac etiam ipſa ſcena in perſona Argyrippi, quem loquentem introducunt infra:

Ecaſtor quin ſurrepturum pallam promiſit tibi.

Quo ſanè loco, hæreo, nec, vt alibi, mutatione perſonarum expedire me poſſum, quando prorſus hunc Argyrippi ſermonem ſequens verſus & ſenis inclamatio teſtatur. Non tamen mihi dubium eſt, quin pro *ecaſtor*, vel *edepol* ſupponendum ſit, vel quauis alia ratione flagitium hoc locutionis declinandum: quod ſuperiore loco commodiſſimè potuit euitari. Sed ibidem verbum *ſine*, ſic à reliquis diſtinxi, vt ſolum proferatur, & pro formula agnoſcatur minandi per quandam conceſſionem, quæ frequenter alias eo ipſo verbo apud Plautum expreſſa. Aulular.

CON. Sine. at hercle cum magno malo tuo, ſi hocce caput ſentit.

Conuitium autem retinere malis, an cum Cl. Grutero *vitium* ex Langianis reſcribere, tui arbitrii facio: dum ſcias, etſi illud ſanè ſcripſi, tamen hoc nunc magis mè probare, quando menſura verſus melius capit, tum quia venuſta & antiqua locutio, *Vitium alicui dicere*, pro vitii aliquem inſimulare, accuſare, reum agere, damnare. Gloſſarium vetus H. Stephani pulcrè exponit, *Vitium furi dico*, κατὰγινώσκω τοῦ κλέπτου. Vſus & Terentius ſolenni imitatione Plauti, vt Gr. monuit, Hecyrâ:

Reddi patri autem cui tu nihil dicas vitij
Superbum eſt.

Hinc porrò illic:

ART. Na ille ecaſtor fœnerato funditat. nam ſi domum
Redierit hodie.

ne muta cum viro doctò *illac*, ſed è veteri libro inſere:

Na ille ecaſtor fœneratò hac funditat.

Non enim *fundit hac*, vt Lambino videtur, è Nonio ſcribendum; qui Plauti verſum mala fide ſolens deſcripſit. Libentius frequentatiuo, quod vocant, illo noſter vtitur. Amphitr.

Cum cruciatu tuo iſtæc hodie verna verba funditas.

Pœnulo: *En monſtrum mulieris: tantula tanta verba funditat.*

Mox vbi legis *Hoc Venerium eſt*, vide ne potius ſit, *Hic Venerius eſt*; vt de iactu ipſo facilius & rectius interpreteris. Neque multis interiectis:

ART. Ego pol viuam, & tu iſthac hodie cum tuo magno malo
Inuocauiſti.

vt ſententiam aſſequaris, *iſthanc* ſcribe, pro *iſthac*. Inuocauerat in talorum iactu Philænium ſenex, quò nunc Artemona reſpicit:

Te Philenium mihi, atque vxori mortem.

Atque id de more, cuius in Plauto crebra mentio. Supra in Legibus:

Quum iaciet, TE. ne dicat, nomen nominet.

Captiuis:

——Nam in conuiuio sibi

Amator talos cum iacit, scortum inuocat.

Aliquanto inferius:

——PH. pol me quidem

Miseram odio enicauit. ART. age surge amator, i domum.

Insititium illud *age* censeo, quod nulli habent vetustiores libri, nec postea cum reliqua verba iterantur, hoc vsquam additum. sed versui fulciendo intruserunt, qui tamen etiam sic nutat. In Coloniensi veteri *hodie* reperio, pro *odio*: malè quidem, nisi vtrumque recipiendum, quod sanè arbitror, & scribo:

Miseram odio enicauit hodie. ART. surge amator, i domum.

Nos quoque ab hac Comœdia surgamus, & non domum, sed aliam fabulam spectatum nunc eamus.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI AVLVLARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Illuſtrem atq; incomparabilem virum

IOSEPHVM SCALIGERVM IVL. CÆS. FIL.

Maximo ſilētium diuturnum tuum dolori fuit eruditis omnibus, atque inter eos vnicè mihi, IOSEPHE SCALIGER, *qui multis ab annis perpetuam anteà ſcribendi docendiq́; nos publicè, quæ diſcere ab alio non poſſemus, conſuetudinem tuam intermiſiſti: ſed maxima viciſſim oborta lętitiā nuper eſt nobis, & ſolidum, inſperatò quidem, obiectum gaudium, cùm te ex Galliæ turbis in Batauiæ quietem ſeceſſiſſe, partumq́; tibi otium exoptatiſſimum audimus, vbi poteris ac voles ad officium moremq́; priſtinum iam redire, nobiſque ex altiſſimis abditæ doctrinæ tuæ theſauris ea communicare, quæ diu dēſideratā cum ſperare vix auderemus amplius, penè deſperaueramus. Ac poſſe iam te, quod dixi, quidni credamus in iſta tanta occaſione? Velle etiam ſcimus, quod & literis & ſermonibus hominum doctorum inter mutuas congratulationes quotidie celebratur. Quin factum ac perfectum iam magnum quid accipimus: vt his diebus adeò venit iſthinc adoleſcens doctus, tibi notus, amicus mihi, qui ſollicitè de te tuiſque ſcriptis (non curioſitati meæ ignoſce, ſed exſpectationem tui maximam & deſiderij impatientiam agnoſce) inquirenti narrauit omnia quæ cuperem, & quæ fama*

iactarat in vulgus, eadem confirmauit. O diem illum! qui velut rediuiuum nobis Scaligerum sistet, & in manus nostras perferet illud primum à tanto cessationis interuallo, sed & dignitate rêque ipsa primum opus, quo & antiquorum gloriam, & præsentium inuidiam, & posterorum famam te superaturum omnes augurantur. Atque hoc quidem nunc auide sic exspectamus: sed obsecro narra nobis, quando in arduis illis scientijs & principe disciplinarum omnium te totum, vt audio, occupasti; ecquid de minutioribus antiquariæ rei & Philologiæ studijs habemus etiam sperare? Tot hîc tibi quoque restant, benè cœpta pridem, peragenda: quæ promisisse te partim eruditis, & hos exinde laudem æternam tibi repromisisse meminimus, & tu non fueris oblitus. Vt de alijs non admoneam (& patere te, summe Scaliger, ab infimo homine admoneri: quamquam hoc non admonendi caussa ego dico, sed quærendi.) quid de P L A V T O *fit tandem? cuius editionem tuam plures ante annos pollicitus, erexisti omnes & implesti maxima spe Latinæ principem illum linguæ tuo beneficio & legendi integrum & intelligendi. Qua pollicitatione illud etiam effeceras, vt ab eius emendatione scriptoris deinceps alij deterrerentur, & superiorum industriæ plurimum detraheretur, omniumq; conatus èuilescerent, dum te vnum ἀλεξίκακον Herculem animo intuiti homines à te solo perfectionem sperari posse tanti operis vero iudicio, & præiudicio quodam non iniusto in eundem te solum laudem transferri debere statuerent vniuersam. At postquam morari te vident longius, & primò non cessare quidem, sed alia tamen agere, deinde neque cessare fortassis etiam, sed nec alia, vt videbaris, agere; postremò cum diu quieuisses & abdicasse te à scriptionis omni munere à quibusdam putareris; alacris illa cœpit exspectatio vbique relanguescere, & spes infringi, donec ipse successit metus: quo moti rursum alij contulerunt hinc inde vicarias operas, & ne vnius morâ desereretur ab omnibus talis auctor, conati sunt non viri tantùm, sed & iuuenes & adolescentes æmulatione quadam varijs ei modis hactenus consulere. quos inter ipse quoque accensus illorum exemplo tentaui meas viriculas,*

riculas, & obseruata diuersis temporibus collegi nuper & recognoui, monitusque ab amicis in publicum emittere decreui. sed hoc antè, quàm de tuo in Batauos aduentu certò cognouissem, aut sperare vicissim aliquid à te potius ac melius in isto genere possem. Neque nunc per eosdem mutare mihi consilium licet: etsi ne nunc quidem, an à te sperari quidquam huius omninò velis, constat. In quo tamen instigatores eo loco non deerunt tibi, forsan & supererunt: atque ego, cum hæc edenda sint, eorum partem ad te nominatim dirigo præcipuam ob hanc caussam, vt ineptiis nostris ad tua meliora proferenda magis exciteris. Nam & alia sanè, fateor, inscriptionis istius sunt caussæ, quas tenuiter haud reddo. Cogitare autem ipse facilè potes, & indicio tuo hæc submitti, cuius omnia subiici legitimæ Censuræ debent, vt tu si probes, auctoritate tua in publicum nitantur; & à splendore celeberrimi tui nominis aliquam rei per se tenui commendationem peti, vt tua luce nostra obscuritas illustretur; & denique honorem quasi quendam haberi tibi tali monumento, vt à quo profecisse in literis plurimum nostro quisque modulo sentimus, eum nos venerari, colere, simul nec ingratos esse tantis pro beneficiis, officio quantillo quisque potest, ego quando non alio possum, hoc ipso, quod neque nomen fortasse meretur officii, cuius vmbram vix habet, ostendamus. Tu, ter maxime Scaliger, qualecunque id ingenii nostri libamentum oblatum diuinitati in eruditionis omni genere tuæ, quam pronus adoro, non spernes, & agnoscere dignaberis ad aram tui Genii prostratum inter alios hunc deuotissimum cultorem: cui tuum si propitium numen erit, Apollinem aut Musas iratas nullus extimescam.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI AVLVLARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Emissitij oculi. Ædes plena inanijs. Effertus fame. Congredimi. Quid nunc? Aulularia pluries correcta, simul declarata.

AVlulariam ordimur, cuius initio statim menda nulli hactenus animaduersa. Nam primore Prologo legis:

——hanc domum

Iam multos annos est cum possideo, & colo:

non hoc quidem malè, quamquam variè se torquet interpres in genere sermonis: sed tamen non optimè, si versum sequentē vides:

Patrique auoque iam huius qui nunc hic habet.

Quomodo enim hunc superiori nectes, siquidem nectendus est planè? Nisi *color* scribes, haud sanè poteris. quod vt rescribas auctor sum, non contra libros tantùm omnes, sed ipsum etiam Nonium. Ait Lar, annos iam multos se domum eam possidere. & a patre auoque hodierni domini pro Lare cultum. Sententia hæc est: quam non euertit, quòd infra idem ait, non impendiò se ab illis cultum. Vtcunque cultus fuerit, Lar tamen ipsorum cultus & habitus fuit. In eiusdem Prologi extremo:

Et hic qui poscet eam sibi vxorem senex,

Is adulescentis illius est auunculus:

nescio, si rectius *Enim hic qui poscet.* Melius quidem oratio cohæreat, & præcedentium sensus magis explicetur. Nam hæc veluti ratio sunt, esse certè debent illorum:

——id eâ faciam gratiâ,

Quò ille eam facilius ducat, qui compresserat.

Scenâ primâ rectè tandem constituti & explicati sunt *oculi emissitij:*

Circumspectatrix cum oculis emissitijs:

quos variè multi vexauerant. Ne quis porrò moueat, eadem formâ sciat esse Pœnulo *tunicas demissitias.* Scenâ, *Si ego minam:*

Sanè genus hoc muliebrosum est tunicis demissitijs.

Dehinc vitiosa in illis est distinctio:

Abscede etiam nunc, etiam nunc, etiam ohe nunc.

Istic adesto.

Sensus

Sensus enim monet ista coniungenda, *ohe nunc istic adesto*: quibus recedentem vsque & vsque, tandem sistit, & astare certo loco iubet. Sic igitur interpunge:

Abscede, etiam nunc, etiam nunc. etiam. ohe nunc
Istic adesto,

Sequente scena ridiculè de ædibus dixit:

Ita inaniis sunt oppletæ atque araneis.

Cùm totas inanes significare vult, ait plenas esse inanitate: quomodo Captiuis hominem famelicum & à cibo inanem denotans, fame effertum dicit.

Neq; ieiuniosiorem neq; magis effertum fame Vidi.

Pòst ibidem distinctio mala facit, imò & scriptio, ne rectè satis illud accipiatur:

Nam non est verisimile, hominem pauperem
Pauxillum parui facere, quin nummum petat.

Quamquam non malè sanè fateor & legi iam nunc & intelligi. Sed profectò in altero versu tolli comma, & *nummûm* scribi melius est, vt sic ordines verba: Non verisimile est, hominem pauperem parui facere, quin pauxillum nummorum petat. Neque enim de vno, sed plusculis nummis sentit Euclio: quando paullò antè dixerat:

Nam noster nostræ qui est magister curiæ
Diuidere argenti dixit nummos in viros.

Scenâ *Præsagibat*, hic versus:

ME. Quò abis? EV. iam ad te reuortar. nam est quod visam domum.

vt sibi constet, è vetustis, qui habent, *Quo nunc*, scribi ita vult:

ME. Quonam abis? EV. iam ad te reuortar. namq; est quod visam domum.

Item illo:

Venit hoc mihi in mentem Megadore, te esse hominem diuitem:

vt rectè metiaris, scribe *ted.* quod idem paullo pòst vno isto versu bis facies:

Et te vtar iniquiore, & meus me ordo irrideat.

Nam *ted*, & *med* omninò numeri requirunt. Nec aliâ, nisi versus caussâ, porrò etiam illo:

Pauper metuit congredi, per metum malè rem gerit:

scribendum *congrediri*, flexu antiquo, sæpius alibi nostro frequentato. Tum porrò leue erratum ibi:

ME. Quid? nunc etiam mihi despondes filiam?

verius tamen distingues, *Quidnunc? etiam m. d. filiam?*

Crebrò diuulsa apud nostrum & alios hæc interrogandi formula. Nunc è Bacchidibus exemplum vnum subuenit, Scenâ, *Memne hic:*

CH. Quid? nunc scelestus tibi videtur Chrysalus.

quod pariter, vt ostendi, mutabis. Illa deinceps statim:

——ME. sponden' ergo? EV. spondeo.

Istuc Dij bene vortant. ME. ita faxint. EV. illud facito vt memineris,

Conuenisse, vt ne quid dotis mea ad te afferret filia.

cum Florentino & Coloniensi codice sic personis distinguere malim. *ME. sponden' ergo? EV. spondeo.*

ME. Istuc Dij bene vortant. EV. ita faxint: tu illud facito vt memineris.

Eosdem & veteres alios audio in illis:

—sed nuptias

Hodie quin facimus? num qua caussa est?

Legunt illi, *Hodie quin faciamus numqua caussa est?* melius ad structuram verborum, nec contra numerorum. De mea autem ipsius sententia personas variare velim in proximis;

ME. Ibo igitur, parabo. nunquid me vis? EV. istuc fiet, vale.

Malim, inquam.

ME. Ibo igitur, parabo. nunquid me vis? EV. istuc. ME. fiet; vale.

Heus Strobile, sequere propere me.

Caussam do; quia non Euclio Megadorum, sed hic illum deserit: & magis abeunti conuenit valedictio. Abit Megadorus: Euclio remanet in scena. Quærit igitur ille, solitâ abiturientium formulâ, numquid se velit? & respondet alter, nihil, nisi istuc ipsum, vt nuptias paret. Futurum id ille rursum spondet, & valedicens abit.

CAPVT II.

Purare. Properàm. Malus mœror. Dispartire, diuidere, nequioris sensus. Pompa: ornatus. Domi. Dimidium diuidere. Lacuna versus vnius, si fortè, monstratur: Multa fabulæ huius emaculantur, explicantur.

PArua pleraque sunt & tenuia, quæ in hac fabula viri docti nobis reliquerunt: non omnia tamen vsque eò vilia, vt non quorundam sit aliquod pretium, in quibus operam minimè lusisse iudicemur. Sed & in illis paruis nô malè prorsus opera ponetur, neque pretium erit nullum vel talia correxisse. In quibus est quod ordine sequitur, scenâ, *Vbi tu es.*

Ecquid audis? vascula intus purè propera atq; elue:

Filiam despondi ego hodie, huic nuptum Megadoro dabo.

Horum versuum priore in quibusdam *pura propere*, magis significanter, vt verbum sit *pura*, non nomen: nisi tamen ex ipso etiam *propera* faciendum *properàm*, quod alibi Plauto aliisque pariter vsurpatum. Altero distingues,

Filiam despondi ego, hodie huic nuptum Megadoro dabo.

Pertinet *hodie* ad posterius, non prius verbum. Nec enim quia de-

spon-

ſponderat illo die filiam, properari neceſſe erat omnia, ſed quia nuptum daturus eodem ipſo. In extremo ſcenæ:

Nam ecaſtor malum mœrorem metuo ne miſtum bibam.

fruſtra laborant quidam, vt mutent hoc *miſtum*. Ego ſimpliciter interpreter, de mœrore non ſimplici. Namque malum imminebat & a filiæ probro, & à tarditate ipſius, ſi vaſa non eluiſſet, antequam rediret ſenex. Interim in voce *mœrorem* ad *merum* alluſiſſe non negem. *Malum* autem *mœrorem* ſolenni epitheto dicit. Moſtellar.

Ita mali mœroris montem maximum ad portum modò
Conſpicatus ſum.

Vbi diſtinctione quidam nimis hæc imperitè diuellit. Etiam in infortunio & re mala bibendi verbo ſolens vtitur Plautus, quaſi de potione aliqua loqueretur. Caſina:

Vt ſenex hoc eodem poculo, quo ego bibi, biberet,

Rudente:

LA. Siccine me ſpernis? CH. ſic ago: ſemel bibo.

quod illic verè Gulielmius noſter in hunc ſenſum explicauit. Initio ſequentis ſcenæ poſt tertium verſum,

Vt diſparticem abſonium hic biſariam,

alius aliquis certò deeſt, in quo Strobilus de tibicinarum etiam & coquorum diuiſione dixerit, vnde ioci obſcenioris occaſionē horum alter captat, & ſe diuidi velle negat. Aliter enim iocandi nulla anſa. Nam quid ad illum, ſi de ſolo obſonio diſpartiendo præcedat? niſi ſi & coquos & tibicinas in obſonio cēſemus: quo quid putidius erit? Quin apertè de ipſis addere debuit, & addidit prorſus, vti deinde ſe explicans repetit:

Ei adeò obſonij hinc dimidium iuſſit dari,
Cocum alterum, itidemq; alteram tibicinam.

Quo poſito, iam illud videndum, vter coquorum hîc argutetur. Equidem confuſæ illorum perſonæ hac totâ ſcenâ, quas rectè ſingulis locis cupiam ſub proprio nomine diſtributas. Hæc autem nihil eſt dubium Anthracis eſſe:

Me tu quidem hercle hic tam palàm non diuides.

Liquet ex Strobili excuſatione,

Atqui ego iſtuc Anthrax aliouorſum dixeram.

Sed Strobili huius opprobratio præcedens an ſic, vt magnus Lipſius legendam cenſuit, ſincera?

STR. Bellum & pudicum verò proſtibulum popli!
Poſt ſi quis vellet te, hau, non velles diuidi?

Mihi non videtur. Et ſenſum vide, neq; negabis, ita potius emendandum eſſe:

Poſt, ſi quis vellet te, haud nunc velles diuidi.

Dixerat coquus, nolle ſe nunc in platea tam palam diuidi: quod ſeruus viciſſim arripiens, Egregiæ verò pudicitiæ proſtibulum!

inquit. quippe qui nunc in publico quidem neges, in occulto postea non recuses. Deinceps est:

Nempe huic dimidium ducis, dimidium domi?

Vbi *ducis* benè sanè exponunt per Græcum πέμπεις, quasi pompam Strobilus duceret, vti reuera duxit. Nā pompa de coquis & culinariis instrumentis etiam alibi. Casinâ:

Redit eccum tandem obsonatu eius adiutor, pompam ducit.

Sed & pro quauis alia multitudine & turba. Truculento de munerigerulis:

Quis homo est qui inducit pompam tantam?

De obsonatu iterum Bacchidib.

Quò nunc capessis tete hinc aduorsá viâ
Cum tanta pompa?

Vbi *ornatum* in eandem quoque rem bis habet: quam vocem cum pompa iungit initio Curculionis:

Quo ted hoc noctis dicam proficisci foràs
Cum istoc ornatu cumq; hac pompa Phadrome?

Hæc, inquam, omnia sanè benè. At quomodo ferent hîc Grammatici, *ducis domi?* quod solent audire *domum*. Quòd si quis interpretetur, dimidiumdomi, scilicet est; refelletur statim, quia sequenti primùm scena dimidium pompæ & abire & domum ferre seruus iubet. Donatus quidem Trinummi isto loco:

Pol quamquam domum cupio, opperiar hic, quam gerat rem:

manifestò *domi* legit. Vnde hoc ipsum habere significationem etiam ad locum videatur. Id si est, & hîc quoque locum habere potest, ego sanè nescio. Verùm enimuerò, quid obsecro quærat coquus, an Euclioni dimidium, dimidium domum feratur, cùm hoc ipsum verbis apertissimis vix modò Strobilus explicarit? Afferam opinationem veterem meam, cuius neque dum me pœnitet in hunc diem. Arbitrabar à coquo ad superiorem iocum respici, quo Diuisionem & Dispartitionem Strobili aliter, quam ille voluerat, in obscenum sensum idem torserat: vti nunc post aliquantam velitationem, cùm dictum suum explicuit alter, hic interpretamentum acceptans, de hoc nempe, inquiat, dimidio diuidendo & distribuendo loquebaris modò. In eam rem versum ita rescribebam:

Nempe hoc dimidium dixti diuidi modò?

Iuuant in partem libri, qui *dicis* habent corruptum è *dicsti*, quod æquiualet scripturâ τῷ *dixti*, & pro eodem nonnunquam in veteribus reperitur. Quòd si quem locutio offendet, *dimidium diuidere*; sciat ea ipsa Plautum inferius vsum:

I refer, dimidiam tecum potius partem diuidam.

Etsi retineri sanè vox *dimidium* vtrobique potest. Nam de mutatione *domi* & *modo*, quæ tam vbique frequens, verbum non opus est fieri. In vniuersum autem qui lectioni vulgatæ patrocinabitur,

bitur, id remittet nobis tamen, vt *domum* saltem pro *domi* scribamus, donec & in hoc motum ad locum esse certioribus exemplis ostendatur.

CAPVT III.

Hoc mitte, mitte ridicularia: & formæ sermonis similes. Detrusti. Lux & medicina sæpius Aulularia facta. Emendatio quædam aliena, itemq; explicatio aberrans in viam reducta.

EAdem scenâ, versuum statim sequentium posteriore numeri nutant:

ST R. Sicut dicis. C O C. quid hic non poterat de suo
Senex obsonari filiæ in nuptiis?

Sed facilè fulcrum des ex antiquis insertione vocis:

C O C. quid? hic non poterat de suo
Senex suæ obsonari filiæ in nuptiis?

Dissyllabum censebis τὸ *filiæ*: vt & infrà:

Vt bene haberem mea me filiæ in nuptiis.

Deinde quod vulgatur;

C O C. Ain' tandem ita esse vt dicis? ST R. tute existima.

magis ex formula sit, *Ain' tandem? ita est vt dicis?* quomodo rectius scribi fatebuntur, qui tritas habent aures Comicorum phrasi. Pôst ibidem:

ST R. Hoc te mihi, sicut tibi me æquum est credere.
C O C. Imo equidem credo. ST R. at scin' etiam, quomodo?

Sic hodiernæ editiones: antiquiores, in quibus Coloniensis, ita:

ST R. Hæc mihi te, vt tibi me æquum est, credere, credo.
C O C. Imo equidem credo.

Inde colligebam aliter omninò scribendum, & sic fortasse:

ST R. Hoc mitte. id vt mihi te, tibi me æquum est credere,
Crede. COC. Imo equid

Præcesserat iocus turpior de gutture inferiore, quem obturarat Euclio, ne quid animæ dormiens amitteret: eum reiiciens seruus, Hoc mitte, inquit: at illud crede mihi, vt credere inter nos alterum alteri par est, quam orationem occupans alter, Imò equidem credo, inquit: iterumque ille, At scin' etiam quid credas & quomodo? Nec enim etiam rem ipsam aut omnia dixi. Quibus in verbis, *At scin' etiam quomodo* nihil ad illam minandi formulam pertinet, de qua ad Amphitruonem, à qua magis demutat alia non inconcinna ipsa quoque, licet haud æquè fortè proba lectio:

C O C. Imo equidem credo. ST R. at scin' etiam? C O C. quid modò?

Ceterùm *Hæc* vel *Hoc mitte*, solita in iocis præcidendis formula, vbi progressuri longius & in illicitum videntur. Pœnulo, *Hæc mitte.* Asinar. *Mitte ridicularia.* Trinum. *Aufer ridicularia.* Mostell. *Abstine sermonem de istis rebus.* Pœnul. *Superstede istis verbis.* Et hac fabula infrà, *Aufer cauillum.* Et vt hoc quoque tangam: quod ait Stro-

bilus, crede mihi, vt te mihi, me tibi credere æquum eſt; in eo tacite ioci quiddam eſt, ſed ciuilioris. Neutri enim innuit ab altero credendum. Similiter Pœnulo cùm miles Anthemonides poſt narratam hominum volaticorum cædem, interrogat: *An hæc mihi non credis?* vrbanè leno Lycus reſpondet, *Credo, vt mihi æquum eſt credier.* quo tectè, quamquam apertè ſatis, indicat habere ſe tantundem militi fidei, quantum ſibi vtpote lenoni æquum ab aliis ſit haberi. Finem huius ſcenæ a perſonarum vicibus laborantem bene vir doctus de ſuſpicione conſtituit: a quo tamen paululum diſcedimus, in verbis etiam neſcio quid mutantes. Ita enim velim totum locum ſcribi:

Sed vter veſtrorum eſt celerior? memora mihi.
CON. Ego, vt multo melior. STR. Cocum ego, non furem rogo.
CON. Cocum ergo dico. STR. quid tu ais? ANT. ſic ſum, vt vides.
CON. Cocus ille nundinaliſt: in nonum diem
Solet ire coctum. AN. tu trium literarum homo
Me vitupeies? fur, etiam fur, trifurcifer.

Vt vni dein hæc poſtrema continue, cum res monet, tum initium ſcenæ ſequentis, quo deſinere tandem velut à longo conuitio iubetur Anthrax, & dicere potius, vter agnorum ſit pinguior. Sed id ipſum initium vide an non melius ita ſcribas:

STR. Tace nunc iam tu, atq; ai agnûm horum vter eſt pinguior.
ANT. Hic eſt. STR. Tu Congrio eum ſume actutum tibi.

Scio ellipſin in priore, in altero aſſentiendi formulam per verbum *licet*, vtramq; non malam, ſed alibi potius, quàm hîc ferendam. In ea verò ſcena porrò mox ambiguè coquis, vt vtri neſcias, iſta tribuuntur:

——*hercle iniuria*
Diſpertiuiſti, pinguiorem agnum iſti habent.

quibus Anthracis omninò præfigendum nomen: quia Congrioni iam erat datus, quem pinguiorem ille iudicarat. Et ibidem paullò poſt:

CON. ô Strobile ſubdole,
Huccine detruſiſti me ad ſenem parciſſimum?

verſus requirat *detruſti*. Itemque ſtatim, quod adhuc vulgatur:

ST. ſtultus & ſine gratia es,
Tibi rectè facere, quando quod facias perit.

& Gulielmius noſter pridem, & nuperius Douſa F. tentarunt, vterque cum ſucceſſu aliquo, neuter etiam pleno. Ille incipiebat, *Stultus, & ſine gratia eſt, Ibi recte facere*: hic pergit, *Stultum & ſine gratia eſt*: nos perficiemus, vt non numeris minus, quam ſententiæ & verbis ſingulis conſulatur:

Quàm quidquam detur. ST. Stultum eſt & ſine gratia,
Tesbi recte facere, quando quod facias perit.

Si me-

Si memini satis, etiam Amphitruone *tibi* coaluerat ex *te ibi*. Iam quæ deinceps est scena, *Heus Staphyla*: eius in extremo turbant etiam personæ: quando inter alia Strobilo tribuuntur, quæ coquo ipsi Congrioni debent. Vulgò vt sit, vbiq; est obuium: hic, vt restituendum censeo, apponam saltem.

ST A. Ligna hic apud nos nulla sunt. C O N. sunt asseres?
ST A. Sunt pol. C O N. sunt igitur ligna, ne quæras foris.
ST A. Quid? impurate, quamquam Vulcano studes,
Cœnæne caussa aut tua mercedis gratia,
Nos nostras ædes postulas comburere?
C O N. Haud postulo. S T R. duc istos intrò. S T A. sequimini.

Non aliter est, vt sententia omni ex parte quadret. Ad coquum omninò anus ista, *Quid, impurate, &c.* quæ frustra nititur in Centurionatu vir magnus ad Strobilum accommodare. Nam cui argutiam eam probabit, ex coqui mercede partem vendicasse Strobilum? Vellem, qu'am facetè Lambinum refutauit, & doctè alias hoc totum explicauit: tam idem cautè cauisset, ne illud excideret sibi frigidiusculæ argutationis.

CAPVT IV.

Scalpturrire. Peracesco, Inacesco. Peracuo. Verba facere ad parsimoniam, ad virtutem. Grauia quædam, & alia leuiora huius dem fabulæ menda sublata. Locus traiectus. Fragmenti ab alio inserti sedes commodior ostensa. Symmachus etiam emendatus.

Apertissimè sensuum ratio conuincit, versuum ordinem turbatum scenâ, *Optati ciues*:

At at perij hercle ego miser, aperitur bacchanal, adest,
Sequitur, scio, quam rem geram, hoc ipsus magister me docuit.
Neq; ligna ego vsquam gentium præberi vidi pulcrius:
Itaq; omnes exegit foras me atq; hos onustos fustibus.

Horum enim sanè duo priores claudere scenam debent: posteriores qui nunc sunt, sententia cohærent cum superioribus istis;

Neq; ego vnquã, nisi hodie, ad Bacchas veni in bacchanal coquinatũ,
Ita me miserum & meos discipulos fustibus male contuderunt;
Totus doleo, atq; oppidò perij, ita me iste habuit senex gymnasium:

vt subiicere iam debeas reliquos hac serie:

Neq; ligna ego vsquam gentium præberi vidi pulcrius:
Itaq; omnes exegit foras me atq; hos onustos fustibus,
At at perij hercle ego miser, aperitur bacchanal, adest,
Sequitur, scio quam rem geram: hoc ipsus magister me docuit,

Quamquam & in postremo simul emendabis *docet*. Aliud enim genus versuum quatuor extremorum ab iis, qui præcedunt. Hæc nullo verborum apparatu velut digito saltem ostendo: quæ probare prolixius & confirmare non libet apud indoctos; apud doctos nihil est opus. Sequente scenâ:

EV. Quia cultrum habes. CON. cocum decet. EV. Quid comminatus
Mihi? CON. Istuc male factum arbitror, quia non latus fodi.

Languet in certamine, *quid comminatus mihi?* Itaque attollit alius eiusmodi correctione: *quid? quod minatus Mihi?* puto audacius: & malim sine interrogandi nota, *Quin comminatus Mihi*. quasi dicat Euclio: non id accuso, quòd cum cultro es, sed quod eo minatus mihi. Deinceps alia scena, *Illic hinc abijt:*

Vbi erat hac defossa, occœpit ibi scalpurire vngulis
Circumcirca. quid opust verbis? ita mihi pectus peracuit.

rectius legas *scalpturrire*: dubites autem, *peracuit* à *peracesco* descendat potius, vt Lambinus voluit, an à *peracuo*: quorum hoc videatur non disconuenire, vt dicat, stimulasse pectus suum scalpturitione vngularum gallum. Tamen alterum non reiicias, quod magis etiam conueniat, si & *ira* scribas, nominandi casu, siue auferendi: quamquam nullus hoc suadeo, & absolutè scio poni Bacchidib.

Hoc, hoc est, quod peracescit, hoc est demum quod percrucior.

Apuleius *Inacesco* paullò aliter, sed mehercules eleganter vsurpauit lib. Metam. 5. *Ac si tibi etiam, vt par est, inacuit nostra contumelia, consilium validum ambæ requiramus.* Illa autem Plauti locutio elegans scenâ, quæ hanc proximè sequitur:

Nimis lepide fecit verba ad parcimoniam.

qua Symmachus etiam vsus ep. 56. lib. 4. *Respublica in vetustatem se recepit, & decrepitos mutauêre animos, postquam vos ad virtutem verba fecistis.* vbi legendum, *& decrepitos mutauit annos*, alibi & ad ipsum Symmachum docebimus. Et similis est iterum Plauti extremo Captiuorum:

Spectatores, ad pudicos mores facta hæc fabula est.

Sed hìc porrò:

Stat fullo, phrygio, aurifex, lanarius,
Caupones patagiarij, indusiarij:

non concoquo *caupones*, neque possum interpretari cum Lambino: neque rursum audeo mutare, *stant ponè*: quod alius videat si tentandum. Illìc quidem inferius:

Iam hosce absolutos censeas, cedunt, petunt.
Trecenti cum stant phylacistæ in atriis,
Textores, limbolarij.

nihil dubito rescribere:

Iam hosce absolutos censeâs: ecce dum, petunt
Trecenti. circumstant phylacistæ in atriis.

quamquam *cedunt* fortè non interpolandum, cuius vsurpatio tam sæpe scenâ istâ frequentata. Mox:

EV. Compellarem ego illum, ni metuam, ne desinat:

malo, *Compellem ego illum.* Ceterùm quod fragmentum è Nonio

Gulielmius reprehensum in extremo scenæ huiusdem collocat, & cohærere facit isti versui:

Etiam ipsus vltrò debet argentario,
Pro illis crocotis strophiis, sumtu vxorio:

videat alii, nū commodius interseri possit illis paullū superiorib⁹:

Vbi nugigerulis res soluta est omnibus,
Pro illis crocotis, strophiis, sumptu vxorio:
Ibi ad postremum cedit miles, æs petit.

Hic quidem si non aptior locus; at æquè aptus, vsq; eò, vt ambiguam faciat alterius possessionem. Quid? quòd nihil ad argentarium, quibus pro rebus illi debeatur? ad nugigerulos autem facit validè, quod ita contemtim ait, *Pro illis crocotis.* Vltimus ibidem versus:

Sed eccum affinem ante ædes. quid ais Euclio?

mutat leuiter in antiquis, *quid agitur.* Scias *agis*, loco *ais* olim fuisse.

CAPVT V.

Corrigitur adhuc Aulularia multis locis. Versus vnius ab exsilio restitutio confirmatur. Alia notantur, haud magnæ admodum rei.

QVod initio scenæ proximæ vulgatur,

E V. Nimium libenter edi sermonem tuum:

nemo nisi insanus damnet: neq; insaniat tamen, qui potius *odi*, id est *audij* scriptum suspicetur, quod nunc est *edi*, quando Megadorus eodem illo verbo excipit, *An audiuisti* Sed hoc tenue, neq; notâ fortè dignum. Ibidē statim adhuc fluctuant cōtinui illi versus:

M E. An audiuisti? E V. vsq; à principio omnia. M E. Tamen
E meo quidem animo, aliquanto facias rectius.

quos constituisse Lambinus sic planè putat. At mihi, quando alicubi pro *e*, quod ipsum eiiciunt quidam, *&* reperio; id illuc transferendum videatur, ac scribendum:

M E. An audisti? E V. vsq; à principio omnia. M E. & tamen
Meo quidem animo aliquanto facias rectius,
Si nitidior sies in filiæ nuptiis.

quorum versuum vltimum frustrà sollicitant etiam nonnulli, *filiai in nuptiis* mutantes. Nam quid eos mouit? Dissyllabum esse *filiæ* debebant scire: quomodo contrahi binis iam antè locis huius fabulæ supra monstraui. Porrò exulantem hinc versum rectissimè C L. Gruterus in integrum restituit: qui præterquam quòd in MStis omnibus, vt ille ait, visitur, in editionibus aliquot antiquis etiam retinetur, inter quas & Coloniensi perbonâ meâ sic leuiter interpolatus, æquè rectus tamen exstat:

E V. Illud mihi verbum non placet: quod nunc habes.
Tam hic scit me habere, quam egomet. anus fecit palam.

Non lepida quidem eius sententia tantùm, sed ipse ad sentētiam profectò alterius explendam necessarius. Mox illum:

E V. Pol ego te vt accusem meritò meditabar. M. quid est?

est,vnde,si lubeat,mutes:

EV. Pol ego vt te accusem meditor. M. mene tu? quid est?

quamquam vt mutes,nulla te necessaria caussa cogit. statim,

Qui mihi intromisisti in ædes quingentos coquos:

cogitabam *intromisti*,cùm alium video occupasse *immisisti*, cui lubens cedo. Mox autem:

Quæ mi interbibere sola,si vino scatat,

Corinthiensem fontem Pirenem potest:

meritò & rectè dissentit a Turnebo & Lambino Gulielmius noster, qui *scatet* vulgatum docuit retinendum. Ab hoc tamen alii vicissim audent dissentire, & dubium faciunt alterum eius exemplorum, *Nimis hercle inuitus abeo, si quid agam scio*, in quo legi volunt *sed*. Hi ex Asinaria aliud habeant sibi; quod non euertent:

——*nauteam*

Bibere malim,si necessum est,quàm illanc oscularier,

Illa verò,quæ statim insequuntur:

Tum obsonium autem. M E. pol vel legioni sat est,

Etiam agnum misi. E V. quo quidem agno sat scio

Magis curionem nusquam esse vllam belluam.

non placet personis sic distingui. Tribuo continenter omnia Euclioni,quod fieri debere series orationis ipsa potest demonstrare.

Tum obsonium autem pol vel legioni sat est.

Etiam agnum misti, quo quidem agno sat scio

Magis.

Diuulsionis occasionem sola vox *misi* dedit, quam rectè nos in *misti*,pro *misisti* commutamus.Ridicula alterius lectionis explicatio apud Lambinum. In extremo:

Fides nouisti me & ego te:caue sis tibi,

Ne tu in me mutassis nomen,si hoc concreduo.

sententia bona est, sed numeri suadent, *Ne tu immutassis.* Addam huic capiti etiam ex scena, *Tu modo caue:* cuius ipsi duo primi versus transponi inter se non incommodè possint, quod debere tamen nemo iudicarit. Tertio quidem:

Edepol ne illic pulcram prædam agat,si quis illam inuenerit,

legendum omninò, *si qui illam*, numerorum caussâ. Et propter eosdem ex illo inferiore:

Tuæ fidei concredidi aurum,in tuo luco & fano modò est situm:

tollenda particula *modò*, quam nec agnoscunt libri veteres Florentinus & Coloniensis.Deniq; vt & hoc moneam, illo:

Se aulam onustam auri abstrusisse hic intus in fano Fidei:

aut *Fide* liquidò scribes antiqua declinatione, aut ipsum *fidei* contrahes tamen in syllabas duas, vt rectè versum metiaris: quod idẽ facies & infra:

Certum est, Syluano potius credam,quàm Fidei.

CAPVT

Dare. Consuetus. Espectare. Præter alia correcta, in versus iterum vnius ab exsilio, restitutione viris doctis assensum; in emendatione eiusdem ab iisdem dissensum. Hic, & alij diligentius explicati. Petronius insuper emaculatus.

OCcupauit alius, quod ipse moliebar, ex editionibus priscis improbioris sententiæ versum in recentioribus omissum restituere: in quo neq; præuentum me doleo, neq; auctori, doctissimo homini, etiam amico, inuideo. Et est tamen, quod de eodem post hunc ipsum etiam nos dicamus. Vide prius exemplum veterum librorum, scenâ, *Foras foras:*

ST R. Hè quid agis? E V. quid agam? auferre non potes. ST. quid vis tibi?
E V. Pone. S T. Dij quidem, pol te data re credo consuetum senex.
E V. Pone hoc sis, aufer cauillum: non ego nunc nugas ago.

Horum medium loco pulsum reducit V. CL. quem dico, sic emendatum:

E V. Pone. S T. equidem pol te datare credo consuetum senex.

Idem ambiguitatem latere ait in verbo *Pone*, quod Euclioni pro verbo enuntiatum, seruus accipiat pro aduerbio. De emendatione non valde pugnarim: declarationem penitus non admitto. Latet equidem in eius ambiguitate verbi iocus, non tamen vt aduerbium id capiatur: cuius exempla quæ dat ille, quid huc faciunt? Vtriq; verbum est: & ille aulam poni volebat, hic interpretabatur, quasi ponere se ipsum iuberet, & quod pace dicam honestarum aurium, substernere libidini illius. In eam verò mentem legi & aliter potest; vel quomodo olim, carissimo Bucretio meo, doctissimo tum iuueni, nunc viro clarissimo videbatur:

E V. Pone. S T. tibi quidem pol te datare credo consuetum senex.

Vel vt mihi tunc ipsum, nulla ferè diuersitate, nisi vt *quidem* diuideretur, & duabus vocibus, *qui dem?* scriberetur. quasi hoc diceret: quid aut quorsum me vis ponere? vti ne tibi dem? Verùm, quod nunc demum video, trahet vtroque modo versus aliquid supra mensuram. Igitur nunc, dum accuratius cogito, pressius insistens vestigiis priscæ lectionis, ita potius statuo:

E V. Pone. S T. Dic quid? pol te dare credo consuetum, senex.

Iubet senex aullam, quam nominare non sustinet, ponere: simulat seruus non intelligere, quid dicat, &, quid ergò poni velit, subdolè quærit: mox è re nata iocum captans, obscenitatis insimulat senem, quasi ipse olim impudicus se nunc postulet impudicare. Quem hic ordinem in respondendo etiam seruat, & priùs quid poni velit, *hoc*, scilicet adhuc innominatum, ostendentis indicat gestu: deinde cauillum reiicit, & à turpi ioco ad rem seriam conuorti iubet. Ita nobis eo de versu nunc videtur. At hunc etiam qui præcedit, nescio si personis rectè interstinctus. Equidem non incommodè sic vulgatur:

ST. Hem quid agis? EV. quid agam? auferre non potes. ST. quid vis tibi?

mihi tamen placeat hoc modo magis:

——EV. at illud quod tibi abstuleras, cedò.

Hem quid agis: ST. quid agā? EV. auferre non potes. ST. quid vis tibi?

Trepido certè seni & omnia suspectanti magis conuenerit hoc, *Hem quid agis?* quod in gestu & actione positum est totum. Fortè Strobilus vel manum ita commouebat, vt magis occultare inter tunicas velle, quidquid id esset, q̀ surripuisse putabatur: vel pedē struebat, vt fugam meditari videretur: cùm senex id ipsum aut quid simile suspicatus, quid agat & moliatur, interrogat: illoque, quid vellet, ignaro, neq; stroph æ dum vllius sibi conscio, rursum, quid se putaret agere, quærente; quidquid agis, inquit, & quocūq; modo auferre meum hoc cogitas, frustrà es, non mitto te manifestò nimis deprehensum. Sed totum illud non erat fortasse tanti, cui verborum tantillum impenderetur. Infrà digresso sene, cùm solus relictus seruus in breui oratione postremò sic ait:

Tantisper hic ego ad ianuam concessero:

melius dicere videatur:

Tantisper hinc ego ab ianua concessero.

Cum enim egrediente sene foris crepares, abeundum inde sibi longius censebat, ne reuideretur. Ad fani quidem fores omnis ratio dissuadebat accedere: nisi aliam dicit ianuam, quod ineptè quis arguetur. Idem seruus postea, surreptâ iam aullâ, cum factum suum in scena narrat, ita narrat:

Nam vt dudum hinc abij, multò illò adueni prior,
Multoq; prius me collocaui in arborem,
Inde expectabam vbi aurum abstrudebat senex.

In quibus postremis nescio cur ferre nequeant *Indeq;*, scriptum sic & in scriptis Langianis, & casis veteribus plerisque. Numeros fortè dicent: nihil dicant. Per eosdem suprà an minus idem stetit?

Indeq; obseruabo, aurum vbi abstrudat senex.

Deinde *aspectabam* fecerunt: cur non potius *espectabam?* quò magis & scriptura vulgata ducit, & ἀρχαϊσμὸς consuadet, alibi Plauto libenter in similibus vsurpatus. Ego non hîc tantum hoc repono, sed idem & Petronio redono, in quo parissimè corruptum. *Tacentibus adhuc nobis, & ad neutram partem assentationem flectentibus, intrauit ipsa vnà comitata virgine: sedensq; super torum meum, diu fleuit, ac ne tunc quidem nos vllum adiecimus verbum, sed attoniti exspectauimus lacrimas ad ostentationem doloris paratas.* Scribes *espectauimus*, quod est tamen idem cum *aspectauimus.* Sed veteres, quorum & Petronius sæpe imitator, in his talibus *e* molliusculum præ asperiore *a* diligebant: quorum exempla non hîc plura congeram, aliò pridem destinata.

CAPVT VII.

Locus Aulularia magis eximius, à confuso versuum & sensus ordine grauiter laborans, leui traductione persanatus.

Ridicu-

Ridicula trepidatio est exanimati senis, dum aullam ablatam queritur & quærit. Oratio ipsa luculenta & perspicua: in qua tamen, aut ego vehementer fallor, insignem traiectionem deprehendo. Vide, oro te, seriem hane vulgatam:

E V. Perij, interij, occidi! quò curram? quò non curram?
Tene, tene: quem? quis? nescio, nihil video, cæcus eo, atq;
Equidem quò eam, aut vbi sim, aut qui sim, nequeo cum animo
Certum inuestigare. Obsecro vos ego, mihi auxilio,
Oro, obtestor, sitis, & hominem demonstretis, qui eam abstulerit.
Qui vestitu & creta occultant sese, atq; sedent, quasi sint frugi.
Quid ais tu? tibi credere certum est. nam esse bonum è vultu cognosco.
Quid est? quid ridetis? noui homines, scio fures esse hîc complures.
Hem nemo habet horum? occidisti. dic igitur, quis habet? nescis?
Heu me miserum! miserè perij, malè perditus, pessimè ornatus eo.

Si legisti accuratius, ecquid hîc offendisti? Me quidem sæpiuscula relegentem ille versus offendit maximè:

Qui vestitu & creta occultant sese, atq; sedent, quasi sint frugi.

Etsi enim sententiæ per se bonæ (vtcunq; de ea variet & hallucinetur vir magnus in Electis:) non habet tamen cui cohæreat. Habebit autem, si traducatur non ipse quidem, sed alius inferior, qui præcedere hunc debebat. Illum dico:

Quid est? quid ridetis? noui homines: scio fures esse hîc complures.

cui subiungendũ istum alterũ tam mihi certum est, q̃ me calamũ hunc tenere. Sed describam tibi rursum plerosq; omnes ordine, vt magis cum hanc aptissimam connexionem, tum reliquam seriem totam pulcherrimo nunc demum orationis & sententiarum cursu limpidi liquidiq; amnis instar videas fluentem:

——obsecro vos ego, mihi auxilio,
Oro, obtestor, sitis, & hominem demonstretis, qui eam abstulerit.
Quid est? quid ridetis? noui homines: scio fures esse hîc complures,
Qui vestitu & creta occultant sese, atq; sedent quasi sint frugi.
Quid ais tu? tibi credere certum est. nam esse bonum è vultu cognosco.
Hem, nemo habet horum? occidisti. dic igitur quis habet? nescis?
Heu me miserum! miserè perij, malè perditus, pessimè ornatus eo.

Hæc iam etsi declaratione non egent, tamen vt rudibus & præfractis quibusdam satisfaciam, tria saltem etiam verba faciam. Quærebat Euclio furem, & demonstrari eum sibi in ipsa cauea petit. Quem cum spectatores mirari & ridere viderentur, qui inter ipsos furem esse insimularet: nihil est, quod rideatis, inquit: nec ego vel insanio, vel frustra quæro. Noui vt morati homines sint: scio complures inter vos, qui sub hominum frugi specie fures occultant, vestitu honesto & togis luculenter incretatis splendidisq; personam quantiuis pretii mentientes, extrorsum cãdidi, intus atra pice nigriores. Dehinc ad vnum aliquem conuertitur: & te tamen, inquit, bonum esse iudico, cui fidem rectè habeam?

F

quæſo te, demonſtra mihi, ſi ſcis. quid ais autem? nihil reſpondes? nemo eſt horum, qui habeat? Hic abnuiſſe cum videretur; occiſum ſe clamat, & vrget tamen porrò, donec fruſtra interrogando fatigans & fatigatus ad querelas & lamenta recidit, eiulatu caueam totam complens. Quid liquidius nunc & elegãtius? Omnis ars diuinandi falſa, imò nulla prorſus ars, ſi non iſthæc diuinatio vera: quam ingenuè fatebor non mihi tantùm, ſed & alii ſubueniſſe, doctiſſimo iuueni, cuius amici mihi quondam in Italia libenter vſurpo memoriam hoc etiam loco, quam vbique mecum iucundiſſimam mihi circumfero, nunquam dum vixero, neq; niſi cum Plauti ipſius & horum ſtudiorum memoria depoſiturus. Is Carolus Piſo Lotharingus eſt, Philoſophiæ ac Medicinæ cognitione exquiſita iam tum præditus, & amœnioribus hiſce literis iuxta mecum deditus: cum quo Patauii familiariter agens à grauioribus illis ſtudiis ad Plautum noſtrum ſæpe diuertebar: inque eo cùm alter alterum erudientes ad hunc locum perueniſſemus, ſubſtitimus vterque: nec expedito, ampliauimus deliberaturi ſeorſim: tum proxima congreſſus vice coniecturam attulimus vterque prorſus hanc, quam expoſui, eandem. Quod & fidei & amoris cauſſa nolui tacere.

CAPVT VIII.

Apud, ob. Onerare gaudiis. Modò quod. Traiectionis in Plauto frequentis exemplum aliud inſigne. Plures ad hanc fabulam emendationes cum locorum ipſorum explicationibus.

CRebriores omnino, quam quiſquam opinetur, certè hactenus eſt vix vllus ſuſpicatus, in Plauti Comœdiis verſuum, & horum ſæpe aliquot iunctim etiam, traiectiones: quarum exempla & dabimus vbiq; deinceps luculenta, & dedimus in ſuperioribus quædam non obſcura, proximo certè capite vel omnium luculentiſſimum vnum: cui non abſimile iam nunc in hoc quoque proponemus. Scena ſequente: *Quis homo hic:*

EV. Niſi refers. LY. quid tibi ego referam? EV. quod ſurripuiſti meum.

Iam quidem ad prætorem hercle te rapiam, & tibi ſcribam dicam.

Priore verſuum horum ἀποσιώπησιν eſſe notant, *Niſi refers.* Non negem in iis verbis eam vel eſſe poſſe, vel eleganter etiam poſſe: tamen eſſe hoc in loco nego, imò pernego prorſus. Inuerte verſuum ordinem, & poſteriorem ſcribe prius:

EV. Iam quidem ad prætorem hercle te rapiam, & tibi ſcribã dicam,
Niſi refers. LY. quid tibi ego referam? EV. quod ſurripuiſti meum.

Vbi iam ἀποσιώπησις, quam fecerant? Ordinem ſic mutandum cùm ipſa verborum ſtructura & ſententiæ ſequela in his, tum ſequentis etiam verſus connexio demonſtrat. Iſta enim interrogatio Ly-

tio Lyconidis, *Surripui ego tuum?* penè et ab Euclionis hac assene-ratione, *Quod surripuisti meum*: quam proximè, &, vt loquuntur, immediatè accessum est præcessisse. Plura argumenta rei tam perspicuæ non dicam. Sequitur ibidem:

——E V. ita te amabit Iuppiter,
Vt tu nescis. L Y. nisi quidem tu mihi, quid quæras, dixeris.

Hîc per interrogationem efferri debet adiurandi formula, quam Lyconidi Euclio præit: quod & ipsum nimis manifestum verbo monuisse sat est. Etiam illîc leuiter noto:

——L Y. neq; edepol ego dixi, neq; feci. E V. negas?
L Y. Pernego, immò neq; ego aurum, neq; ista aula quæ siet
Scio.

distinguendum ita, *L Y. Pernego imò: neq; ego aurum.* fortè & scribendum, *neq; istam aulam.* Sed dum respicio, scenæ huius initio præterisse me video, quod notari etiam mereatur. Ipsum enim initium libri omnes hodie sic concipiunt:

E V. Quis homo hic loquitur? L Y. ego sum. E V. imo ego sum miser, & misere perditus,
Cui tanta mala mæstitudoq; obtigit:

nescio quo auctore: sed ineptè, hoc scio; itemq; alterum, contra veteres editiones. Ea sic habent:

E V. Quis hic loquitur? L Y. ego sum miser. E V. imo ego sum miser & miserè perditus.

Illud omnino rectè, quod vocem *miser* Lyconidi assignant: quam ille certò prior emisit, vnde senex excipiens se miserum potius quiritatur. At versus exorbitat eâ receptâ. Scin' quid facias? Euclioni eandem eripe, ne bis scribas, quæ per se nec iterata subintelligitur tamen. Ego audacter lego:

E V. Quis homo hic loquitur? L Y. ego sum miser. E V. imò ego sum, & miserè perditus.

Conscius sibi Lyconides facinoris sui, trepidansque in aduentum senis, apud quem deprecari culpam & volebat & necesse habebat, illo, quis tam propè loqueretur, interrogante, conturbatus iam magis, ego sum, inquit, ego miser ille: quo audito senex, imò ego sum, scilicet miser, neq; miser tantum, sed & miserè perditus omninò. Sed & illud obliti sumus eadem scenâ pòst:

E V. At ego Deos credo voluisse, vt apud te me in neruo enicem.

In quo caussam non video, cur apud Lyconidem se dicat enecaturum. Si nulla est, videatur *apud* mutandum hîc in *ob*, vti contra mutauit hoc alibi sæpissimè in illud: quippe quæ & significationem inuicem communicent. *Ob te* fuerit, propter te, tua caussa. Leuis tamen hæc suspicio est, in qua nihil, nisi imperitiæ mantellum, vt solemus, quærimus. Etiam proximè superioris scenæ versum vltimum illum

imprudenter neglexim⁹ præ nimia scilicet festinatione:

Quid agam? abeam an maneam? an adeam an fugiam? quid agam edepol nescio.

cui detrahes vno loco ter eandem repetitam particulam *an*, vt bis saltem exprimatur: *abeam, an maneam? adeam, an fugiam?* Vult hoc sermonis elegantia & concinnitas structuræ. Iam postremam quoq; scenam, non à Plauto quidem illam, sed à temporis iniuria postremam absoluamus. Eius primò versu:

Di immortales, quibus & quantis me donatis gaudiis?

quis Latinum aut Plautinum etiam neget, *donare gaudiis*? Comicum tamen sit magis, quod cum dico, Plautinum esse magis per se simul intelligitur, *onerare*, nec ego quidquam ferè dubito, sic hîc scriptum, *med oneratis gaudiis*. Exemplorum huius seges est. Captiuis:

Sed ego cesso hunc Hegionem onerare lætitia senem?

Ibidem:

Ita hic me amœnitate amœna amœnus onerauit dies.

Milite Glor.

Es, bibe, animo obsequere mecum, atq; onera te hilaritudine.

Sticho:

Itaq; onustum pectus porto lætitia lubentiaq;.

Ibid.

Nosmet potius oneremus vicissatim voluptatibus.

Terent. Phorm.

O fortuna, ô fors fortuna quantis commoditatibus,
Quam subitò hero meo Antiphoni ope vestra hunc onerastis diem!

Sed quid pergam? omnes in hanc sententiam tanquam de onere plerumq; loquuntur. Eâdem:

LY. Vbi id est aurũ? ST. in arca apud me. nunc volo me emitti manu.

transponi verba versus postulat, qui iambum in fine non admittit. Scribo, *nunc volo manu me emitti.* Ad finem:

Redde inquam, vt huic reddatur. ST. ab vnde? LY. quod modo fassus es esse
In arca. ST R. soleo hercle ego garrire nugas, ita loquor. LY. at scin' Quomodo?

Efficacius fit, *quin modò fassus es*: nisi traducere malis, *modò quod*, id est, vix iam: de qua forma locutionis ad Asinariam Gulielmius noster, cum gemina vulgatiore altera, *tantum quod*, rectè eam conferens. Deinceps ibidem, *ita loquor*, habes, pro quo qui volet, *ita iocor*, legat: ego non mutabo.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CAPTIVOS

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Magnificum, nobilissimum, & amplissimum virum
IOAN. WOLFGANGVM FREIMONIVM
IN MYLFELDA ET OBERNHAVSEN, Sacr. Cæs. Mai. à Consiliis sanctioribus, & Scriniorum sacrorum Præfectum.

AMo *vbiq; verecundiam & modestiam naturâ: in ambienda clarorum hominum notitia & amicitia paranda non amo quadam institutione. Sic enim sum edoctus, ad tales viros, qui quoquomodo conciliati & decori esse possint & præsidio, non arte tantùm omni irrependum, sed penè vi quoq; irrumpendum, nec vsquam meliore damno frontem poni, aut iacturam pudoris esse lucrosiorem. etsi neq; hic exuere aut excutere possum ego naturam, nec præcepta eiusmodi planè sequi, reluctante semper ingenua pudoris ignauia & pertinaci tarditate frontis: cuius igitur imbecillitati sic consulo, vt non affectem, nisi quorum obuia humanitas vltrò alliciat, & ad se vocet hæsitantem. Quod in te esse, mihiq; euenire nunc verè possum affirmare, Vir Magnifice: cuius amplitudo ac dignitas vt audacissimum quemuis absterrere potest, ita comitas inuitat omnes, & animum timidissimo facit illa tui animi propensio & facilitas voluntatis. Ac me quidem illâ non tam allici sentio*

& inuitari, quàm duci & rapi: cum ipse curro interim & approperο magis, agitatus stimulis variæ cohortationis ab amicis, magnis illis & doctissimis hominibus, quorum familiam nobilissimus amplissimusque vir IO. MATTHÆVS WACKERVS, *Sac. Cæs. Maj. Consiliarius, atque idem Illustrissimi Reuerendissimiq; Principis ac Domini, Episcopi Vratislau. Cancellarius ducit: qui tuas mihi & has & maiores alias virtutes ita depradicant, simul & ipsum me instigant pluribus argumentis, vt acquiescere non antè possim, quàm tuum consequutus amorem, in quo & mihi ornamentum, & studiis adeò meis habeam munimentum. At dum viam ad te quæro, consilium ijdem subiecerunt, vt quemadmodum vites sibi fulturas ac pedamenta quærere videmus, auxilio quorum surrigantur, eaq; clauiculis quibusdam quasi captare: sic ego quando in manibus haberem nescio quid libri, quem essem editurus, eius adminiculo eniterer ad notitiæ tuæ arcem. Intellexi, quid vellent, statim, ac sum secutus, inscriptâ nobilissimo tuo nomini Commentatione in Plautinam nobilem Comœdiam ignobili nostrâ. Quod tu factum, Vir Amplissime, non reprehendes, & hunc tenuem libellum fungi patieris officio Conciliatoris: cuius operâ quamquam inuitus vterer, qui te cogitarem tam magnum virum maiori, & in illustri positum dignitate dignioris argumenti scripto adeundum: tamen vsus eò sum facilius, quòd audirem, istud etiam studiorum genus à te amari, literatosq; ex hoc ordine diligenter & honorificè foueri. Audiebam hoc, & credebam; libenter vtrumq;: conijciebam etiam tacitus apud me facillimè, non aliter esse posse, quando tam diu in Italia, & verò in Gallis, vbi literæ istæ præcipuè, & tam familiariter illis cum hominibus vixisses, qui literarum istarum laude non minus, quàm altiorum disciplinarum gloria floruerunt, hodieq; magnam etiam partem florent. Et quamuis ab eo tempore peregrinationibus aliis per Europam attentus, mox ad res gerendas in supremum sacri Imperij tribunal Spiræ Iudex adlectus, inde in ipsam augustissimi Imperatoris aulam Senator & Consiliarius accersitus, in qua nunc summum gradum honoris, bo-*

ris, bonis omnibus plaudentibus & congratulantibus adscendisti, sanctissimos intra Cancellos sacra scrinia religiosissimè curans, occupatior fuisti semper, & nunc autem es maximè, cum quidquid arduum in tanta Imperij mole vndecunque imminet, in tuos vnius humeros, humeros fide & robore spectatos, potissimum reclinatur: etsi igitur inquam occupatior es & fuisti, quàm vt respicere ad hæc vel adeò meminisse talium videaris: tamen alienum prorsus ab ijsdem non fuisse te nec esse mihi persuadebam & ex aliis, & illa maximè ratione, quòd in quibus illa sunt, eos amas adhuc constanter, & quibus potes, quibus autem iam non potes? beneficiis ornas. Inter quos si me quoq; non tueri nunc dicam, sed tueri aliquando posse aliquem locum iste libellus, quem quasi pararium ad te mitto, fidem seuerissimo atq; integerrimo iudicio tuo fecerit; accensebis eorum numero me quoq;, & à iugi beneuolentiæ beneficentiæq; tuæ fonte riuulum aliquem in arentia & sicca studia nostra deduci sines: quæ irrigata refectaq; si crescent ac maturescent ad optatam frugem sub patrocinio tuo, non oblita per quem creuerint maturuerintq;, eidem frugem omnem debere se suam fatebuntur & grato semper animo prædicabunt.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CAPTIVOS

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Alius & alter sibi inuicem suppositа. Mutare quid aliqua re. Ad Captiuos ventum. Ii plusculis mendis liberati. Traiectio mira versuum aliquot ex scena prima in sequentem. Ordo legitimus ex œconomia fabulæ restitutus.

Eximia inter Plauti fabulas est hæc, quam nunc ingredimur, CAPTIVI: cui profectò, quod ipse dicit, expedit operam dare, propter argumenti castitatem maximè, &

puram (qualem quo ſenſu Heautontimorumeno etiam ſuæ tribuit Terentius) orationem. Eius adeò ipſo Prologo gloſſa ſubrepſit in locum germanæ vocis, cuius reſtituendæ nobis ex Periochę copia, quæ deperditæ indicium & ipſa fecit. Ita vulgant:

Seni huic fuerunt filij nati duo,

Alterum quadrimum puerum ſeruos ſurpuit.

Non dicam à verſu repudiari hîc *alterum*, quod ille non ſanè reſpuit omnino, nec quidquam aliud afferam cauſſæ, cur germanum non ſit, mihi quia in Argumento non idem ſcriptum eſt eo verſu:

Alium quadrimum fugiens ſeruos vendidit.

Inde ſcilicet & hîc *Alium* reponendum, quod *alterum* interpretandum. Quid hoc rationis? inquies. nimium. Alibi ſupra docui, periocharum verſus ex ipſis Comœdiis plerumque petitos, aut adumbratos indidem certè: quod hîc quoque factum nemo auſus fuerit inficiari. Manifeſtius enim eſt, quam vt negari poſſit. Quando igitur *alium* illîc; idem hîc, vnde petitum, fuiſſe ratio vincit. Vt *alius* autem pro *altero*, ſic *alter* contra pro *alio* interdum reperitur. Exempla illius in Plauto crebra, bina quidem in periochę hac ipſa; huius è Claudiano memini nunc vnum, Paneg. 4. in Conſul. Honor.

Altera Romanæ longè rectoribus aulæ

Conditio,

Deinceps in Prologo poſt multa ſequitur:

Et quoniam heri indandiuit, de ſummo loco

Summoq; genere captum, etiam equitem alterum,

Nihil pretio parſit, filio dum parceret.

Quorum medio verſu reſcripſit item Lambinus *Alium* pro *alterum*, non eo tamen, quo nos iam, ſenſu, neque ſcio ſatiſne rectè. Mihi ſuſpectum etiam *equitem*: & vereor ne legendum potius, *etiamq; item alterum*: vt duos dicat, ſummo quendam genere, itemque alterum, non ita nobilem ſcilicet, & viliorem: quod verum erat. Atq; omnino locutum non de vno, mox ille ſequens oſtendit verſus:

Emit hoſce de præda ambos de quæſtoribus.

Hæreo tamen etiam, & oſtendo potius mendum quàm tollo Prologi fine:

Abeo. valete indices iuſtiſſimi,

Domi belliq; duellatores optumi.

Peccat in ſenſum diſtinctio. Quî enim domi eos dicat bonos bellatores? imò iuſtiſſimos iudices domi vult, & belli optimos duellatores. Itaq; interpunge hoc modo:

Abeo. valete indices iuſtiſſimi

Domi, belliq; duellatores optumi,

Primâ ſcena, ad ipſum item finem;

Homines

Homines captiuos commercatur, si queat
Aliquem inuenire, suum qui cum mutet filium.

Peccat lectio in versus & Latinitatis rationem. Neque enim vel hæc, vel ille fert additam præpositionem *cum*. Mutare quid aliquo rectè saltem, aut permutare aliquid cum vel pro aliquo etiam dixeris: quas locutiones pessimè quidam aduersus Iuonem quendam confundit, & exemplis ineptissimis barbariem suam putidè tuetur: homo, qui malè coram acceptus à me ter maximi Scaligeri nomine, hic etiam meritissimo suo vapulat, & a doctis bonisque omnibus sacer violatæ Scaligerorum famæ deuouetur. Sed idem id vitium hæret etiamnum in Prologo, quod indicare non obliti sumus, sed distulimus, vt vtrumque locum iungeremus. Ibi sic;

Cœpit captiuos commercari hic Alios,
Si quem reperire posset, cum quo mutet suum.

Tu *cum* pariter dele, quod nec hic mensura versus ferre potest: à qua sola mirum est non alios admonitos pridem sustulisse. Non addidit Plautus infrà certè;

Hoc illum me mutare confido fore.

Post illos autem, de quibus agebamus, primæ huius scenæ versus, alii plusculi sequi debent, in scenam sequentem pessimo librariorum facinore reiecti. Quid miraris? quasi non idem alibi factum. Factum hercle, neque semel. quod suis locis opportunè demonstrabo. Nunc mihi vide, an hæc retracta & conglutinata vicissim à me debuerint ab aliis distrahi & diuelli.

Nunc hic occœpit quæstum hunc filij gratia
Inhonestum, maximè alienum ingenio suo,
Homines captiuos commercatur, si queat
Aliquem inuenire, suum qui mutet filium.
Quod ego quidem nimis quam cupio, vt impetret;
Nam ni illum recipit, nihil est quò me recipiam.
Nulla est iuuentutis spes, sese omnes amant.
Ille demum antiquis est adolescens moribus,
Cui nunquam voltum tranquillani gratijs.
Condignè est pater eius moratus moribus.
Nunc ad eum pergam. sed aperitur ostium,
Vnde saturitate sæpe ego exij ebrius.

Si quid sapis, lector, hæc in hunc modum cohæsisse per te iudicabis; ni es inuidus, mihi non negabis. Quàm verò aptè iunctim hic leguntur, tam ineptè scenâ proximâ inseruntur, eo quidem loco, qui interrumpi aliena interlocutione nec ipse prorsus vlla ratione debet. Continuus enim & continuandus omnino Hegionis ibi ille sermo.

HEG. Ita vt dicis. nam si (non, *ne*) *faxis, te in caueam dabo.*
Sed satis verborum est. cura quæ iussi, atque abi.

Ego ibo ad fratrem: ad alios captiuos meos
Visam ne nocte hac quippiam turbauerint.
Inde me continuò recipiam rursum domum.

Post quę demum verba, tacente iam Hegione & viam ineunte, Parasitus in proximo stans eum miseratur, & exauditus ab eo statim, deinceps colloquitur. Ita vult Oeconomiæ ratio, quam qui constare aliter putat, cum eo rei mihi nihil esse volo, nec ipsi quidquã cum his Diuinationibus meis.

CAPVT II.

Emin' tu? Commetare. Locus difficilis vnus, alij leuiores emendati & illustrati.

SCenâ, vnde irreptitia modò expulimus, non malè cuditur istud porrò:

HEG. Non pol mirandum est fugitare hanc prouinciam,
Multis & multigeneribus opus est tibi
Militibus:

tamen vix est, quin melius *ibi* legas pro *tibi*: itemque paullò pòst idem pro eodem

Iam maritumi omnes milites opus sunt tibi.

Nam *ibi* venustius exponas in ea prouincia: quamquam, vt dico, non repudio vulgatum. Inferius certò legendum:

——— *HEG. sed si pauxillo potes*
Contentus esse. PAR. ne perpauxillum modò.

Neque enim accipies nunc *esse pauxillum*, pro edere. Iam statim locus difficilis excipit, in quo multi tam frustrà, quàm anxiè laborarunt:

HEG. Nam istoc me assiduo victu delecto domi.
PAR. Age sis roga. HEG. emtum, nisi qui meliorem afferet.
PAR. Quæ mihi atque amicis placeat conditio magis?
Quasi fundum vendens meis me addicam legibus.

Nota, quæ hic Turnebus, quæ Palmerius, alii. Nam Lambinum mittamus, qui nihil mutans, explicatione tortuosa locum totum inuoluit. Mihi (pudenter & modestè dicam) nec verba sana omnia, nec personarum collocatio videtur. Quî enim iste versus Hegioni conuenerit?

Nam istoc me assiduo victu delecto domi.

qui manifestò parasiticus est, & continenter ab Ergasilo cum superiore dimidio pronuntiandus. At præcipua turbarum origo illud *emtum:* quod corrigo decenter, *emin' tu?* locumque integrum sic refingo:

PAR. Facetè dictum. HEG. sed si pauxillo potes
Contentus esse. PAR. ne perpauxillum modò.
Nam istoc me assiduo victu delecto domi.
HEG. Age sis, roga. PAR. emin' tu? HEG. nisi qui meliorẽ afferet.

PAR.

PAR. Quæ mihi atq; amicis placeat conditio magis?

Constabant & perficiebâtur vt alii contractus, sic & emtio interrogationibus & responsionibus: de quibus Palmerius ad hunc locum eruditè. Quando igitur in animo habebat Hegio obnoxium sibi facere venalem parasitum, iubet eum interrogare palàm, an emtorem se profiteatur? Is interrogat, *Emin' tu?* respondet alter, *Emo*; cum additiuncula solita, nisi quidem alius conditionem attulerit meliorem. Negat ille reperiri posse aut curare meliorem vllam: atque ita se protinus addicit. Similis ferè locus Sticho, vbi Gelasimus emtorem logis suis quærit, anxiis & assiduis interrogationibus:

Logos ridiculos vendo: agite, licemini.
Qui cœna poscit? etqui poscit prandio?
Hercules te amabit prandio? cœna tibi?
Ehem annuistin'? nemo meliores dabit.

in quibus menda etiam nō parua, quam videbimus an tollere possimus suo loco. Deinceps qui versus est,

Quasi fundum vendens meis me addicam legibus:

eo legendum fortè non *meis*, sed *eis*: liquidiore sententia tali. Ita me, id est iis legibus, seu illo ritu meipsum addicam, quasi si fundū venderem. Non enim fert peculiares de se leges aut conditiones: tantùm quo more fundi & alia solent, eodem semet vendit. Alii tamen hoc viderint. Illo autem:

Nam meus scrupósam victus commeat viam:

nihil dubito, quin veteres libri verius *commetat*: quod probum ex antiquitate verbum. Nouius apud Nonium:

——— cur ad lupam
Nostram tam multi crebro commetant lupi?

Item Afranius: *Quò tu commetas? vbi confixus desides?*

CAPVT III.

Seruitus herili imperio aut ingenio fera. Coaddere. Fuga officium seruile. Fugam fingere. Commentis quibusdam aliorum refutatis, aliquoties hac fabula Plautus cum locorum illustratione corrigitur: semel item Lucillius. Rursum in Plauto turbæ ac tenebræ à personarum mutatione, forsan & lacuna, sine emendationis ope, saltem indicata.

Elegans & sapiens admonitio est, quam Lorarius sequente scena captiuis nouitiis præit:

Nunc seruitus si euenit, ei vos morigerari mos bonus est,
Eamq; herili imperio ingeniis vestris lenem reddere.

Eadem verbis expressa valdè illustribus: nisi quòd subobscura istorum structura, *herili imperio*, quæ Lambinum mouerunt vt mutaret:

Atque herile imperium ingeniis vestris lene reddere.

Nimis ille quidem licenter: nec abest tamen, quin ad complanandam orationem debeat aliquid mutari. Nos ista relinquimus, & pro *Eamq;*, facimus *Feramq;*. Seruitus herili imperio dura & cruda placidis seruientium ingeniis mitigatur. Quamquam & pro *imperio* cogitaui quondam *ingenio:* quæ locutio elegantior, & Livianæ isti gemina: *Sed cura fuit Consulibus & senioribus patrum, vt imperium suo vehemens mansueto permitteretur ingenio.* Qui locus ab hoc neque sententia prorsus dissidet, & magis conuenit ille Curtii lib. 8. *Regum ducumq; clementia non in ipsorum modò, sed etiam in illorum, qui parent, ingenijs sita est. Obsequio mitigantur imperia.* Sequitur ibidem versus:

LOR. Eiulatione haud opus est, oculis multam miseriam additis.

qui & variè exercuit alios, & ipse vicissim exercitus est ab illis. Vt alia mittam, est qui *mustam miseriam*, sunt qui *cuditis*, vt in antiquis, vel *accuditis* scribant. Hoc postremum vt probent, alius prouerbiale illud affert, *In te isthac cudetur faba:* alius locum ex Mostellaria, vnde & huius explicatio sit petenda. quippini? iunctim ibi de dolore oculorum agitur, & nummorum cusione. Nimium subtiles, imò futiles nugæ. Quid igitur verbi aliud fuit? inquies. Si licet & mihi dicere liberè, nihil fuit nisi *coadditis*. Id insolentius hærere librarios fecit, qui pro suo inde captu hic *cuditis*, ille *additis* emendarunt. Vsus eo tamen alibi Plautus, si rectè Gulielmius noster diuinauit. Casinâ:

Cano capite, ætate aliena, coaddito ad compendium.

Sed ille verò rectè: & eadem formâ Curculione disertim auctor, *Pro ijs decem coacceduunt minæ.* Post pauca non est mendosum illud:

CAP. Quid à nobis metuit? scimus nos
Nostrum officium quod est, si solutos sinat.

Nam *est*, Plauti more pro *sit* positum: cuius exempla ad Aulula-tiam dedi. Procliue tamen id in hanc mutationem,

——*scimus nos*
Nostrum officium quoque, etsi solutos sinat.

Officium autem id, quamquam per ambiguitatem hoc loco, fuga est, quæ Asinariâ palam seruile officium dicitur:

Quin tu tuum officium facis ergo ac fugis?

Itemque Pœnulo:

AG. Fugio. MI. meum est istuc magis officium, quàm tuum.

Officium ergo pro more, & eo quod quis facere solet. Ita enim & Cistellariâ, conquiniscere puerile officium vocatur, quod quale sit, illîc potius dicatur. In proximo versu:

LOR. At fugam fingitis, sentio quam rem agitis.

venustè Gulielmius noster *fingere* moliri interpretatur, vt Nonius etiam parare, ex quo Lucillii exemplum depromsit:

Sed fuga fingitur, timido vadis pede percitus.

quod in numeros ego reponam:

Sed fuga fingitur, ac timido pede percitu' vadit.

Illa deinceps:

LOR. Fiat, abscedite hinc, nos concedamus huc.
Sed breuem orationem incipisse.
PHI. Hem istuc mihi certum erat, concede huc.
LO. Abite ab istis.

malim ita legere:

PHI. Enim istuc mihi certum erat. LO. concedite huc, abite ab istis.

Quæ dehinc sequuntur, mirificè turbata sunt, non tam quod ad verba tamen & versus ipsos, quamquam hi sanè confusissimi; quàm quod ad discrimina personarum. Accuratius enim si legas, nescias quid seruo, quid hero potius tribuendum. Ea difficultas & tenebræ ortæ ex simulatione & permutatione personarum inter ipsos. Alicubi etiam lacuna non minima se prodit, ante illum versum nempe:

TYN. Quod tibi suadeo, suadeam meo patri.

Præcessisse enim, certè debere videntur aliqua, quibus gradus fiat ad eum sermonem, quo herus contrà seruum moneat, vti seruus anteà monuerit herum. Sed quibus opis afferre nihil possumus, de iis frustra neque verba sic faciamus.

CAPVT IV.

Compos aliqua re. Vino cupidus, auidus. Tanta incepturres. Nescibo. Attinere. Quando. Ferias sedere, non Ferias aut Serias possidere. Plautus & hac fabula sæpius, & extra ordinem Epidico semel; tum Varro Sesquiulysse, emendati.

SVnt tamen eadem scena leuia adhuc quædam, quibus mederi videmur posse, nec libet subticere. In illis:

——— cum quod volumus nos,
Copia est, & facitis eius nos compotes.

Variat scriptura veterum editionum, Florentinæ, Coloniensis, Aldinæ: quæ habent, *atq; ea facitis nos compotes.* Vide ne scribendum igitur *eo*, cuius glossa *eius:* vt sic *compos* auferendi casu iungatur, quomodo passim in Plauto alia, quæ vulgò cum patrio saltem leguntur. Memineris, vti *more expertem* Alcumenam in Amphitruone dicat, & Pseudolo lenonis ancillas *vino cupidas:* quomodo & Varro Cyclopem *auidum vino*, ex persona Vlyssis, nisi non rectè locum eum sic restituimus: *Ipsum auidum vino, inuitaui poculis largè atq; benignè:* qui vulgò pessimè scribitur, *Ipsum audiui vino inuitari poculis.* Quin illud ipsum *compos* sexto casu iunctum legimus in Sallustii Fragmentis: *Septimium neque animo neque lingua satis compotem.* Nisi tamen ibi vel *competentem* vel *competere* potius legatur. Alibi sic namq; Sallustius, apud Nonium ex histor. lib. I. *Formidine attonitus, neq; animo neq; auribus aut lingua competere.* Et hunc imitatus Tacitus Annal. 3. *Neq; oculis neq; auribus satis competebant.* Pòst autem in Plauto:

Tanta incepta res est, haud somniculosè hoc
Agendum est.

putem verius scribi *incepti*. Nec enim dum incepta res erat, quam tum primulùm molicbantur. Denique vbi legitur:

Non ego herus tibi, sed seruus sum. nunc obsecro te hoc vnum.

Etsi de compecto seruus iam erat Philocrates, tamen ad eam fallaciam respicere nunc non videtur, sed de captiuitate ipsa sua loqui, vt fortè fuerit *conseruus*: quod ex sequentibus duobus locis astruatur:

Vt qui herum me tibi fuisse atq; esse conseruum velint.

Item: *Perq; conseruitium commune, quod hostica euenit manu.*

Proximâ porrò scena, *Iam ego reuortar*, cum Hegio scitaturus ex Philocrate, de quibusdam occupat monere ne falsiloquus earum rerum sit, respondet ille:

——— non ero,
Quod sciam. si quid nesciui, id nesciuim tradam tibi.

Sed indubiè legendum *nescibo* pro *nesciui*. Et erroris originem quis non videt? *nesciuo* scriptum antiquitus erat: hinc, quod futurum erat, in præteritum degenerauit. Ibidem sequente statim versu:

TYN. Nunc senex est in tonstrina, nunc iam cultros attinet.

Malè mutatur à quibusdam *atterit*, quod ipsum incepta locorum collatione confirmatur. Ego non muto, sed explico vulgatum, in quo noua, sed Plautina significatio. Vt enim noster *abstinere* pro remotum tenere, sic *attinere* dixit pro admotum tenere. Ait omninò hìc, Philocratem iam admouisse cultros & tenere admotos capiti senis. Post multos in illo:

PHI. Imo edepol propter auaritiam ipsius atq; audaciam.

non genuinum est hoc *audaciam*. Quid huc enim audacia? Fuit omninò vox alia, quam non facilè diuinando assequaris, nisi forte *tenaciam*, quæ ipsa literis primoribus abhorret longius. Tamen hanc firmare validè videtur, quòd Hegio quasi vocem eandem excipiens subiicit:

HEG. Quid tu ais? tenax ne pater eius est?

Deinceps proximo fine caussa vir doctus turbat:

Quin etiam vt magis noscas, Genio suo vbi quando sacrificat:

Nunc *suo sibi* legit, nunc *quando* pro glossemate τῷ *vbi* habet & exturbat. Miror. An non quiuis intelligat, *quando* valere *aliquando*, & *vbi quando* idem esse quod *si quando*? Necessariò sic capies. Nam id Plautus eo innuit, rarò eum sacrificare, & si tamen aliquando, Samiis tum vasis vti. Inferius:

Qui imperare insueueram, nunc alterius imperio obsequor.

versum si consulis, ille ut *insueram* scribas consulit. Itemque scenâ, *Miser homo est*, ille versus:

Itaq; venter gutturq; resident esuriales ferias;

vt sui

vt sui rationem habeas, *sedent* restitui monet pro *residente*. Phrasi autem *ferias sedere* vsus Plautus etiam Epidico, sed sic vt eo loco non agnoscatur. Scenâ, *Caue praeterbitas*, editur:

Sexaginta mihi si denumerantur minæ,
Tuas possidebit mulier faxo ferias.

quod hic extra ordinem emendo, *Tuas pòst sedebit mul. fax. ferias.* Neque dissimulo tamen, *sedebit* olim Palmerium ibidem cogitasse. Verùm non negligenda eidem prima corruptæ vocis syllaba fuerat è qua verè nos fecimus *Pòst*. Ex *pòst* enim & *sedebit* coitu solenni natum *possidebit*. quod ipsum verbum vir magnus retinet, & *ferias* in versus fine legit. Malè, ne quid grauius dicam. Nugæ & gerræ germanæ sunt, quæ ad explicationem & confirmationem affert. Nostræ correctioni fundus & subscriptor certissimus hic Captiuorum locus est, quem vna conuellere debebit, si quis illam euertere molietur. Ferias sedere, otiosè feriari vtrobique est: nec Epidico aliud dicit Periphanes, nisi hoc: numeratis mihi sexaginta minis, tua mulier erit, tibi semper feriata, tuis vt vnius rebus tota vacet, aliorum omnibus soluta.

CAPVT V.

Praeuorti. Inepta duo contra fabulæ œconomiam additamenta in vnâ eademque scenâ monstrata primùm, deinde & sublata, cum ratione certa vtraque, alterum ex auctoritate etiam vett. editionum.

PErgimus, ordine scenarum seruato, in quo nunc illa porrò sequitur, *Quid est suauius?* Hic vel Plautum sui oblitum leges Oeconomiæ migrasse conuincemus, vel insignia duo audacissimorum nebulonum additamenta ostendemus. Narratio est senis eorum, quæ hactenus gesta:

Vix ex gratulando miser iam eminebam,
Tandem abij ad prætorem: ibi vix requieui: rogo syngraphum:
Datur mihi. illicò dedi Tyndaro. ille abijt domum.
Inde illicò reuortor domum. postquam id actum est, eo
Protinus ad fratrem, inde abij, mei vbi sunt alij captiui.
Rogo, Philocratem ex Alide &c.

Inibi vetus Coloniensis primùm non *reuortor* legit, sed *praeuortor*, qua de voce nuper ad Curtium: hîc quidem non peius, ac fortasse melius, si tamen illud totum, *Inde ilico reuortor domum*, benè legitur. Ego enim censeam, pessimè: nec putem à Plauto scriptum, nisi si, quod intendebam, violauit œconomiæ legem, & cum ipsi rei, tum sibi pugnantia scripsit. Vide mecum, & cogita. Credesne senem hunc, postquam syngraphum seu diploma impetrasset, ac Tyndarum simulatum amisisset, domum rediisse? Qua verò caussa debuit? aut quo potuit modo? Quin à prætore statim ad fratrem iit, inde demum ad se reuorsurus, ita vti

nunc reuortitur. Quod ita futurum quidem prædixerat etiam ad finem scenæ, *Quæ res bene vortat:*

——— iam ego apparebo domi.

Ad fratrem modò captiuos alios inuiso meos.

Tum enim ad Prætorem cum Pseudotyndaro tendebat: quo expedito, ad fratrem abiit percontatum de adolescente altero, quem retinuerat: eo quoque facto, iam domum redit vnà cum Aristophonte, qui nosse Philocratem dixerat & voluerat conuentum. An non igitur hoc mendacium, quod inseritur, *Inde ilico reuortor domum?* Iam alterum quoque vide. Ait, cum ad fratrem venisset, inde abiisse eò, vbi alii essent captiui sui. Vbi autem alios habuit præterea captiuos, nisi apud ipsum fratrem? Nusquam vllos. Sanè quoties mentionem de aliis facit, eos apud fratrem asseruari palam dicit. Loca plura sunt: pro pluribus hic sit vnus, scenâ, *Aduortite animum:*

Ego ibo ad fratrem, ad alios captiuos meos,

Vi'am ne nocte hac quippiam turbauerint.

Quid? quòd aliò nusquam iisse conuincitur ex iisdem, quæ paullò antè attulimus ex scena, *Quæ res bene vortat:* in quibus testimonium item clarum de captiuis apud ipsum fratrem in custodia detentis. Liquet ergo falsa & hæc duo verba, *inde abij:* quæ à Plauto non scripta scio, vti superiora non credo. Vtriusque argumēta dicam. Hæc manifestò in vetustioribus libris, inter quos editio Coloniensis & Florentina, non exstant: quæ sic, omissis iis, legunt, vt quæ ab horum tergo alibi sunt, cum iis iungant quæ à fronte:

——— postquam id actum est, eo

Protinus ad fratrem, mei vbi sunt alij captiui.

Rectissimè ad scripturam, ad sententiam verissimè. Vt enim diximus, apud fratrem omninò hi captiui. Priora illa, *Inde illico reuortor domum,* sunt etiam sanè in antiquioribus libris: mihi tamen à Plauto nec ipsa esse certum est vel inde adeò, quòd subiungitur, *Postquam id actum est.* Ita scilicet loqueretur Plautus, si de domuitione sentiret. Imò capienda ea verba de senis prioribus actis, de syngraphi nempe apud Prætorem impetratione, & captiui alterius ablegatione. Vt eiectis istis, continenter & hæc legenda sint cum reliquis in hunc modum:

——— rogo syngraphum.

Datur mihi. ilico dedi Tyndaro. ille abijt domum.

Postquam id actum est, eo

Protinus ad fratrem, mei vbi sunt alij captiui.

Sic omninò debet ex ipsa rei veritate, quam prolixè satis demonstrauimus. Mireris, à quo inserta igitur hæc tam absurda: miror ego quoque: nisi quòd ab aliquo esse suspicari licet, qui versibus, vt ipse censuit, imperfectis; vt res est, turbatis; fulcimentis eiusmodi voluerit subuenire. Quod ad me attinet, nec hac parte, nec

totâ

totâ ſcenâ numeros legitimos agnoſco: quorum rationem inire fortaſſis aliquam poſſim, reſtitutionem moliri non audeo, quam præſtare deſperarim, ita quidem, vt nec alium quemuis vnquam præſtiturum ſperem.

CAPVT VI.

Exitium exitio eſt. Ciſpellere. Nugas. Confidentiam in ventrem ſumere. Voraces in ventre cor habent. Maculas exigere, an eximere. Plauti multa correcta, quædam aliunde illuſtrata.

ARgutatur neſcio quid Lambinus de exilii ratione ad illuſtrationem verſûs ſic a ſe reſtituti ſcenâ ſequente:

Neque exilium exitio eſt, neque adeo ſpes quæ mihi hunc aſpellat metum.

Affert Ciceronis locum, qui non video quid ad hunc Plauti faciat: vti neque video, quæ ſententia bona ſubſit huic ipſi, niſi leuiter emendem, & pro *exilium*, *exitium* reponam, vt ſenſus hic emergat: exitium & interitum nulla ratione poſſum vitare vel effugere. Id enim eſt *exire* interdum. Virgil.

Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.

Exitio autem nomen ita formatum, vt hæc cognata, abitio, initio, reditio. Ad ipſum loquendi modum, *exitium exitio eſt*, quod ſpectat; idem eſt, qui in ſimilibus multis Plauto frequentiſſimus. Truculento:

——— *Quid tibi huc ventio eſt?*
Quid tibi hanc aditio eſt? quid tibi hanc notio eſt, inquam;
Amicam meam?

Ac eadem formâ nunc in Gellio probo, quod damnabã olim, lib. 14. c. 2. *Quæ dictio quæſtioq; opus eſt.* Tribuuntur enim & nominibus verborum ſuorum caſus. Eodem verſu neſcio ſi potius *ciſpellat*, quod item pro *aſpellat* alii malunt Mercatore:

Simul autem planiſſimè eos, qui aduerſum eunt, ciſpellito.

Deinceps ſcenâ huic proximâ vulgatur:

TY. Non equidem me liberum, ſed Philocratem eſſe aio.
AR. quid eſt?
Vt ſceleſtus, Hegio, nunc iſte ludos hic facit:

quod malè ſic vulgari vidit, qua eſt ingenii elegantiâ, Douſa F. itaque emendat:

Vt ſceleſtus Hegioni huic iſte ludos hic facit!

Quod eius pace liceat, non tanta mutatione opus erat. Facilius & melius, diuidi voculam *iſte*, quæ diuiſa legitur in antiquis. Sed & præcedentia verba, *quid eſt*, non tribuerim Ariſtophonti, ſed Hegioni, totumque ſic legam:

TY. Non equidem me liberum, ſed Philocratem eſſe aio. HE. quid eſt?
AR. Vt ſceleſtus, Hegio, nunc is te ludos hic facit!

Ad Hegionem omninò ipſum dicit Ariſtophontes hæc poſtrema:

quod vel sequens versus probat. Qui seni dare nolit ista *quid est?* tribuat Aristophonti sanè, sed vt rescribat ex illis *viden'?* A multis versibus ille est:

HE. Quid ais? quid si adeam hunc insanum? TY. nudus ludificabitur. in quo scio *nugas* capi posse *nugax*: tamen distingui magis ita placeat, vt *nugas* seorsum censeatur positum, cui subintelligendum sit, agas vel egeris: vt Mostellar:

——TH. seruos pollicitus est dare

Suos mihi omnes quaestioni. TR. nugas. nunquam edepol dabit.

Sequenti quidem versu:

Garriet, quod neq; pes vnquam neq; caput compareat:

non dubito planè scribere,

Garriet. quoi neq; pes vsquam neq; cap. compareat.

Sed hinc magno interuallo, scenâ, *Quanto in pectore*, non benè interpungitur:

HEG. Quae illaec eminatio est? nam nequeo mirari satis.

Sic enim oportebat, *Quae illaec eminatio est nam? neq. m. satis.* vt τὸ *nam* ad prouocabulum *quae* relato, *quaenam* exaudiatur. Ita Plautus hoc saepe diuidit & traiicit. Aulular.

Sed in aedibus quid tibi meis nam erat negotij?

Ibidem: *ME. Da mihi optima femina manum. EV. vbi ea est? quis ea Est nam optuma?*

quod immissâ superfluâ interrogationis notâ malè dissociauit Lambinus. Fuit sic forsan & Epidico, scenâ, *St. tacete.*

—— EP. quid tu autem Apoecides?

AP. Quid ego nam? nisi te commentum nimis astutè intelligo.

Vulgo ibi *iam*, quod alii transponunt. Pertinet huc illud etiam è Persa: *Quando haec innata est nam tibi?*

Deinceps lepidè iocatur in Parasitum ex saturitate animos sumentem:

HEG. Mira edepol sunt, ni hic in ventrem sumsit confidentiam.

Cui dicto simile quadamtenus illud Clementis Alexandrini 2. Paedag. c. 1. vbi Voraces & eos, qui mentem in ventre infodiunt, assimulari ait Asino pisci, quem Aristoteles solum ex aliis animantibus in ventre dicit cor habere. De cuius Aristotelici dicti sensu doctè & eleganter disputat lib. 4. Variar. Cl. Mercurialis, magnum Italiae suae lumẽ, & inter Medicos ipsos sic hodie solus, vt Medicorum quiuis inter reliquos mortales, πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. Quod Clemens de voracibus dicit, ad Plauti Parasitum scitè accommodes, qui & ipse animum in ventre habebat. Multis interiectis versibus, illi leguntur:

HEG. Pol moerores mi anteuortunt gaudijs. ER. noli irascier.

Iam ego ex corpore exigam omnes maculas moerorum tibi.

quorum priore non sunt germana Ergasili verba, *noli irascier.* Neque enim illi irascebatur nunc senex, sed suas fortunas miserabatur.

batur. Et perperam huc traducta videntur ex alio quinto abhinc versu:

Tuan' caussa me ades incensurum censes? ER. noli irascier.

Quod si est, ne mutanda quidem videantur, sed delenda: quippe quæ corrupta non sint, sed aliena, perditis & extritis illis, quorum locum occuparunt. Tamen alii viderint, si potest aut debet aliud exsculpi. Mihi nunc leuiter conanti hoc proueniebat, *non ita'st. scies.* Altero versu fuit olim qui *eluam* reponeret, quod alios nuper video comprobasse, me calculum adhuc sustinente, qui verbum *exigendi* in re simili reperio apud Suetonium quoque, in August. c.94. *Et statim in corpore eius exstitisse maculam velut depicti draconis. nec potuisse vnquam exigi.* Sic enim libri vetustiores, quos probo; non recentiores, qui præferunt *eximi*: quod si quis ibi potius pertendet, idem in Plauto pariter *eximam* rescribet: qui *curam eximere* sane dixit Casinâ:

Curam eximere, castigare, id ponito ad compendium.

Atque iterum *lassitudinem eximere* Mercatore:

Nunquam edepol omnes balnea mihi hanc lassitudinem eximent.

Eluere autem in hac re planè Horatius lib.4.Od.12.

Spes donare nouas largus, amaraque
Curarum eluere efficax.

CAPVT VII.

Nunc places: non places. Ain' tu? In spe ponere. Facere, fieri, in obscenis. Virtus, pro merito & dignitate. Præter honestiores alios, obsceni quoque duo loci & ioci in Plauto, tum similis etiam vnus in Petronio, correcti declaratique. Martialis denique & Catullus indidem; præterea Iuuenalis & Seneca pater illustrati.

EAdem scenâ versum obsceniorem a Camerario quondam sublatum, rectè Lambinus inserit vicissim, nec tamen emendatè scribit:

HE. Esurire mihi videre. ER. mihi quidem esurio, non tibi.
HE. Credo. tuo arbitratu. facile patior. ER. consuetus puer.
HE. Iuppiter te Dyque perdant.

Medius horum est: quem miror in nupera editione, sed per incuriam credo, nō quòd aspernarentur, omissum. Is ita, meo iudicio, traducta voce legendus:

HE. Tuo arbitratu, facile patior. ER. Credo consuetu's puer.

Magis certè parasito id verbum debetur, qui credere se dicit, Hegionem facilè pati, quando & puer olim cōsuetus sit. quamquam & paullò aliter, multò fortè melius interpreteris: quasi de verbis Hegionis coniiciat parasitus, illum olim pathicum. Nam quia se pati posse dixerat, vt esuriret suo arbitratu; nequā homo torquens aliò, credo consuetum te puerum, ait, qui & nunc alterius arbitratu pati posse fatearis. His continua iam sunt:

HEG. Iuppiter te Dijq; perdant. ER. te hercle mihi æquum est gratias
Agere ob nuntium. tantum ego nunc porto à portu tibi boni.
Nunc tu mihi places. HE. abi stultus. post tempus venis.
ER. Igitur olim si aduenissem, magis tum tu istuc diceres.

in quibus mirificam glossam nuper appinxerunt illi, *Nunc tu mihi places.* Eam videat, qui volet: nam vt rideat, non addam, à tanto profectam viro. Nos ipsa hæc verba eripimus parasito, & editionum veterum iussu reddimus Hegioni, sic tamen; vt à nobis simul emendemus. *Non* pro *nunc*, & reliqua sic scribimus:

HE. Non tu mihi places: abi stultus, post tempus aduenis.

hoc postremum, versus caussâ. nam vt *serus* ex libris vetustioribus introducerem, non sustinebam, quod ipsum glossam scilicet arbitrarer. Formulæ *Non places, Nunc places*; hæc approbandi; illa reiiciendi; notæ ex Plauti sexcentis locis, neque prolixè vel explicandæ verbis, vel exemplis confirmandæ. Pòst ibidem in ridiculis adiurationibus parasiti per barbaricas vrbes, & Hegionis hæsitantis anxia interrogationum frequentatione:

HEG. Iam diu? ER. νὴ τὸν πρæνιστίνην. *HE. venit? ER.* νὴ τὸν σιγνίαν.

non placet illud *iam diu.* Non enim senex quærit, quam dudum; sed an omninò redierit suus gnatus. Emendo, *Ain' tu?* quod exprimit optimè dubitationem & diffidentiam in inopinato nuntio, neque literis abhorret à vulgata lectione. Scenâ, *Ioui Dijsq;*, non dignus mihi Plauto videtur versus istorum posterior:

Quomq; ex miserijs plurimis me exemerunt,
Quæ adhuc te carens, dum hic fui, sustentabam.

Nam quidquid Lambinus de vocula *quæ* sollicitus sit; illam verò mutari & facilius & æquius erat, *quas.* Sed ea me non mouet. Illud quid sibi vult; *dum hic fui?* non conuenit prorsus in Hegionem: nisi iungas forte, *dum te fui carens,* quod sit, dum te carui. Sed quis & hoc Plautinum credat? Aut delendus, aut sic emendandus totus versus:

Quas, dum te carendum hic fuit, sustentabam.

Sic rescriptus probare se vtcunq; pro Plautino potest. Eadem scenâ, Plauti quidem illa phrasis sit, *spem ponere*, in illis:

Fui ego bellus, lepidus, bonus vir nunquam, neq; frugi bona,
Neq; ero vnquam, ne tu spem ponas me bona frugi fore.

& sic pleriq; libri: tamen nescio quomodo placebat magis, quod in vno reperi, *ne tu in spe ponas*: vt Epidico:

——— Hoc quidem iam periýt,
Ne quid tibi hinc in spem referas.

Infra locus consimilis est ei, vnde caput hoc orsi sumus, obscenitate nimis vbique in Plauto obuiâ:

STA. Vt vis, fiat. HE. bene morigerus fuit puer, nunc non decet.

Vbi quamquam vis ioci consistit in ipsa morigeratione maximè,

quæ

llis verbis, *Vt vis, fiat*, exprimitur: tamen est partim in solo et-
oc verbo *fiat:* quod per se notat inuerecundius aliquid inter-
vt *facere* frequentissimè. Martialem ambiguè ludentem, &
eludentem, nisi aduertas, sic accipies: lib. 2.

Sæpe ego Chrystinam futui. det quàm benè, quæris?
Supra quod fieri nil Mariane potest.

manifestius in verbo *faciendi*: lib. 1.

Cum dicis, Propera, fac, si facis, Ædila: languet
Protinus & cessat debilitata Venus.

lus:

Aufilena, bonæ semper laudantur amicæ:
Accipiunt pretium quæ facere instituunt.

ronio crebrum. *Non taces nocturne percussor? qui ne tum qui-
m fortiter faceres, cum pura muliere pugnasti.* Idem: *Si quid vis,
um.* Et mox: *Quare non facimus?* Quæ attuli, non quòd talia
laceant, sed vt locum eiusdem Petronii in hac ipsa voce il-
n, qui, vt nunc distinguitur, intelligi rectè nequit:

——— *non sanguine tristi*
Perfusus venio: non templis impius hostis
Admoui dextram: sed inops, & rebus egenus
Attritis, facinus non toto corpore feci.

enda parenthesi vox *facinus*, quam interiicit, inuidiosè ex-
iggeratum facinus suum eleuans: quod hoc saltem fuerat,
on toto corpore, id est, vt supra loquebatur, fortiter fecis-
a namque verbum illo nequiore sensu & hîc interpretan-
uod in obscuro delituerat hactenus, & eguit omninò luce
n similium locorum. Quibus addo postremò Iuuenalis il-
a è Satyra VII.

Exigite, vt mores teneros ceu pollice ducat,
Vt si quis cerâ vultum facit. exigite, vt sit
Et pater ipsius cœtus, ne turpia ludant,
Ne faciant vicibus. non est leue tot puerorum
Obseruare manus, oculosque in fine trementes.

tamen intellectum aliquantò diuersum Haterii illa sen-
a magis aperit apud Senecam patrem Præfatione Contro-
. 4. *Inter pueriles condiscipulorum sinus lasciua manu obscena*
Quem locum pæne est vt imitatum dicam Iuuenalem: adeò
tiam ferè eadem sublegit, ac maximè phrasin *turpia* siue
ludere. Scenâ proximâ, *Hegio assum*, post eos versus:

Dic mihi, is ne isthic fuit, quem vendidisti meo patri,
Qui mihi peculiaris datus est, huius filius?

ari videatur vnus, quo Stalagmus de quæsito respondeat,
ta esse fateatur: nisi solo nutu aut vultu putabimus assen-
t ad finem versus, cum personæ eius indicibus literis appo-
voculam *u*, quæ perire facilè potuit:

——huius filius? ST. is.

Versus id sanè patitur etiam. nam aut dissyllabum more Plautino *filius* erit, aut vltima syllaba eiusdem elidetur. Huius scenæ finis optimè sic emendatur:

Sed eccum, incedit huc, ornatus haud ex suis virtutibus.

cuius tamen emendationis gloriolam nollem alios sibi nuper adscripsisse, quam Mureto fama publica vindicat a multis annis. Hic scilicet iam olim ad illum ipsum Terentii Adelphis locum,

Si possiderem, ornatus esses ex tuis virtutibus:

quem locutionis exemplum adducunt, Plauti. hũc ita correctum dedit: cui nos alia Plauti ipsius exempla meliore fide subiungemus. Milite:

Nunc volo obsonare, bene vt hospes te virtute ex tua
Mea domi accipiam, benignè, lepide, & lepidis victibus.

Item; *Saltem mihi voluptas est, cum ex virtute forma euenit tibi*
Mea opera super hac vicina, quam ego nunc concilio tibi.

Item paullò alia facie:

Sicut merci pretium statui, pro virtute vt veneat.

Pœnulo:

Cumq; è virtute vobis fortuna obtigit.

In quibus omnibus virtus, pro merito & dignitate.

VALEN-

ALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CVRCVLIONEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Illustrem & Reuerendum virum

FVLVIVM VRSINVM ROMANVM.

N ON *sum oblitus, nec obliuiscar vnquam,* FVLVI VRSINE, *summæ humanitatis in me tuæ, cum Romæ ante biennium te salutarem, aditum facientibus mihi magnorum ad te virorum literis, Io. Vincentii Pinelli, & Hieronymi Mercurialis, quibus amantissi-ei cum aliàs debeo plurimum, tum hoc quoque nomine ultum: etsi frui quidem humanitate illa tua non licebat npore, vt vellem, ac tu cupere etiam te significabas, cum nescio quo morbo decumbẽtem & affixum lectulo offen-, nec ipse valerem optimè, correptus in itinere febri mo-ma, vt neq; tua tum valetudo longo sermoni saltem face-mea vetaret etiam pòst ad te reuisere, qua mox Vrbem, cui temporis dare plusculum constitueram, subitò re-ere inuitissimum coegit. Quod etsi maximo dolore meo nerat, abundè tu tamẽ ostendisti mihi multis signis ext-in me beneuolentiã, cui⁹ nec omni fructu careo, & me-m cõseruo iucundã atq; immortalem. Neq; verò tu mei emineris omninò, aut amorẽ repente natũ repentino oc-passus fueris: cuius vt te leniter admonerem, sed magis memorẽ gratumq; me ꝓbarem, obseruationes in Plau-*

tum meus quasdam ad te destinaui, quæ clarissimo inscriptæ nomini tuo cum in tuas inciderint manus, & in quorumcumque inciderint vbique, de animo meo prolixè testabuntur. Volo enim etiam publicum id esse monumentū obseruantiæ meæ, quam si priuatim debeam tibi minus, publicè agnosco me debere maximè cum omnibus, qui dediti studio Antiquitatis adiutos esse nos mirificè doctissimis scriptis tuis vt ingenuè sentimus, ita fatemur absque inuidia, & confessi libere, liberaliter, infra meritorum tamen magnitudinem tuorum, quæ laudibus impleri nullis queunt, prædicamus. Accipe igitur hoc, Vrsine Cl. quo nomine defertur, quidquid est, & acceptum patrocinio tuo defende. namque & hoc quæritur, ne nescias, & si per te vides ipse, & facies vltrò diligenter, aduersus imperitos & malignos huius seculi multos, qui alieni partim ab hac Musa, nullum, nisi quod ipsis studiorum genus placuit, æstimant; addicti partim & eidem sanè, nihil in isto genere tamen, nisi quod inuenerunt ipsi, probant, aliorum operam vel occultè vel licant, vel palàm traducunt, occasione vndique captata, quæ capi vndecunque potest. Hos iam antè præscriptione tui nominis terrere volui, qui porrò auctoritate tua planè fugabuntur: quam tamen vt hic mihi commodes, ita demum ambio, si non indigna prorsus ista nostra videbuntur eiusmodi officio tuo: digna autem videri posse spero non equidem ex iis omnia, sed pleraque, & illa ipsa non tam ex suo merito, quàm tuo in conatum iuuenilem fauore & nostri ob tui cultum ac reuerentiam amore. Verùm & hoc integerrimo iudicio tuo integrum relinquo: nec eò minus id ipsum ceteris iam nunc quasi præiudicium oppono, vt abstineant iniquiorem in his censuram sibi vsurpare, quæ à tua pendeant æquitate, neu audeant improbare, quæ tu videaris probaturus, &, quod est consequum, defensurus.

VALEN-

ALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CVRCVLIONEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

utus.Ita vti occœpi dicere.Eij.Quipiam.Vt eam censes?Vt eum cre- lu?Locus initio Curculionis difficilis visus,facillimus ostensus. A- ij deinde hinc, & è Bacchidibus vnus, correcti simul & ex se inui- cem illustrati.

'antilla res quantas sæpe tenebras acutissimis etiam & per- picacissimis obiiciat ingeniis,multi multis exemplis & alibi Plauto pridem ostenderunt: cuius generis vnum in ipso ve- Curculionis etiam nobis hîc occurrit, quo vix illustrius a- efficacius ad arguendam vim bonæ malæue interpunctio- ece enim ille locus,minimo distinctiunculæ vitio laborans, multos quam grauiter exercuit!

P A. Istuc quidem nec bellum est nec memorabile,
Tute tibi puer es lautus,luces cereum.

uis omnes istud *lautus*, ex quo magni viri concinnarunt vocabula, quæ legisse piget, meminisse non libet. Alii de oci totius anxii,eò ineptiarum venerunt,vt simile quid ha- el idem esse suspicarentur cum Terentiano illo,

Tute lepus es & pulpamentum quæris.

multa? nemo vidit, interpunctum leuissimum parere o- hanc obscuritatem.Id ita transfer,vt ante,non post vocem collocetur;

Tute tibi puer es,lautus luces cereum.

nunc clarius & facilius? Nihil ,n.profectò aliud Palinurus ꝗ non decere, vt puer ipse sibi sit Phædromus, & homo tã fortunæ serui munus in lucendo sibi cereo fungatur. Ad sententiam accessit Lambinus omnium sanè proximè,tan- men & ipse abfuit, vt nec quid in hero seruus reprehen- roprié videret, & puerum lautum alienissima mente mol- delicatum explicaret. Eant alii nunc,& sua expient absur- nterpretationum & lectionum monstra: nos ad alia porrò m manumq; conuertamus. Sequitur ergo:

Id vti occœpi dicere,ei ancillula est:

co veteres plerique *inducias*: vnde Gulielmius noster,*Inde occepi.* Sed Plautinum & Comicum magis est,*Ita vti iam dicere.* Sic enim de integro ordiuntur interruptam narra-

tionem pertexturi. Pœnulo, scen. *Dij illum infelic.*

——A N. ita vt occepi dicere

Lenulle de illac pugna.

Sticho: *Ita vt occœpi narrare vobis, cum hic non adfui.*

Simul autem eodem versu, versus caussâ *eij* scribes, *i* geminato, quod Plauto solens, vt prior syllaba producatur. Deinceps:

PH. Tam à me pudica est, quasi soror mea sit, nisi

Si est osculando quippiam impudicior.

malim *quipiam*, auferendi casu, qui vsitatior in eo genere structuræ. Mox ibidem etiam:

P H. Imo vt illam censes? vt quæq; illi occasio est

Surripere se ad me, vbi sautum oppegit, fugit.

Perperam Lambinus, qui mutat, *imo quid censes?* Venustissima locutio est vulgata, quæ eadem & Bacchidibus, sed nec ibi rectè intellecta. Transferam adeò inde locum huc, vt vterq; collatione alterius illustretur. Scen. *Mirum est.*

C H. Vt istuc est lepidum! proxima vicinia

Habitat. ecquidnam meminit Mnesilochi? PI. rogas?

Imò vnicè vnum plurimi pendit. C H. papæ!

P I. Imo, vt eum credis, misera amans desiderat.

Hic ita interpretantur: vt ipsum Mnesilochum desiderio Bacchidis macerari facilè credis, ita prorsus illa mutuò illum ardentissimè desiderat. Ineptè, certè falsè. quod tamen ignosco doctis viris: nam lectio ipsa falsa, quam ad hoc exemplum etiam illic emendabis:

P I. Imò, vt eam credis? Formula est, mirum aliquid & inopinatum de aliquo narrare parantium. Bacchidibus ergo valet; quomodo Bacchidem erga Mnesilochum esse credis? Curculione; qui Planesium affectam, & quid facere censes? quasi dicat vtrobique, vix fidem habiturus es mihi de eo, quod verè sum dicturus. Tenuem & adumbratam similitudinem habet illud Terentii Andriâ Act. 5. sc. 2.

S. Ehò non tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?

D. Sunt. S. cur igitur hic est? C H. quid illum censes? cum illa litigat.

Itemq; Adelphis Act. 4. sc. 5.

Quid ipsa? quid aiunt? M I. quid illas censes? nihil.

Multò similius hoc, Mercatore nostri: Scen. *Homo me.*

Nunc si dico, vt res est, atq; illam mihi me Emisse indico, quemadmodum existimet me?

CAPVT II.

Effigere. Odos, amos, lepos. Hæreditates veniunt & eueniunt. Præmium. Strena vnde: origo vocis & rei. Plautus Curculione sæpe, Cornicularia semel, tum Pomponius Pistoribus, & Symmachus Epistolis, emendantur omnes, ac mutuò quidam illustrantur.

Pulcrè

PVlcrè ad antiquum religionũ morem alludit Palinurus, cum herum quò ſe verteret neſcire dicentem ſic illudit:

Si deos ſalutas, dextrouorſum cenſeo.

Quo loco credam ſequentem etiam verſum continuè à ſeruo pronunciatum, quippe cui ioci huius occaſionem ipſa à proxima ſubminiſtraſſe videatur. Ego fidenter illum ei dederim, ſed & reliquos paullò aliter ſcripſerim, totumq; locum ſuo lepori ſic reſtituerim:

PH. Nunc huc Paraſitum in Cariam miſi meum
Petitum argentum à meo ſodali mutuum:
Quod ſi non affert, quo me vortam neſcio.
PA. Si deos ſalutas, dextrouorſum cenſeo.
Nunc ara Veneris heic eſt ante horum fores,
PH. Eum inferre Veneri volui iam tentaculum.
PA. Quod antepones Veneri iam tentaculum?
PH. Me, te, atq; hosce omnes. PA. tum tu Venerem vomere vis?

Quid mutarim, omnes vident, cur, non niſi ingenii elegantioris. Deinceps ibidem:

PA. Ei ne hic cum vino ſinus fertur? PH. niſi neuis.
PA. Nolo hercle. nam iſtunc qui fert, afflictum velim.

ſententiæ ratio ſuadet magis vt ſcribas, *nam iſthuc qui fert*, id eſt, ad anum. Cur enim male illi velit, qui ſinum ferat, niſi quia anui ferat? *Efflictum* etiam fortè potius ſit, de quo verbo ad Ciſtellariam Gulielmius noſter. Extremo primæ ſcenæ:

Viden' vt aperiuntur ædes feſtiuiſſimæ?
Non mutit cardo. eſt lepidus. PA. quin das ſauium.

veteres editiones, in quibus interrogationis nota poſt vocem *cardo*, faciunt vt cogitem, *Num mutit cardo?* Scenæ proximæ principio verſus ſunt:

Flos veteris vini meis naribus obiectus eſt.
Eius amos cupidam me huc prolicit per tenebras.

quorum numeri numeroſiores in vetuſtis aliquibus, & magis ad leges Iambicorum:

Flos veteris vini meis obiectuſt naribus.
Eius amos cupidam me huc per tenebras prolicit.

Neq; dubium, à Plauto ſic relictos. ſed nec illud dubium, vicino verſu,

Nam omnium vnguentûm odor præ tuo nautea eſt,

ſcriptum à Plauto *odos*: quo terminatu in ſimilibus alijs hic vtitur, vt ſermonem anuis blæſulæ exprimat, admodum-quam decorè. Nam caue alia de cauſſa putes *amos* & *lepos* dixiſſe potius, quam *amor* & *lepor*. Illa porrò verba,

Sed hac abijt, hac perſequar,

vix eſt, vt ſuo loco legantur. Certè commodius ante iſta paullo inferiora ſtatuantur:

Canem esse hanc quidem magis par fuit: sagax
Nasum habet.

Nam iocus iste ducitur ex illis, quæ nisi proximè præcedant, hic non est satis manifestus. Tamen de eo non pugnem: nec affirmo sanè, quod posui, sed propono, doctioribus iudicium relinquens, οἱ μὲν φέρτεροί εἰσι νοῆσαί τε κρῖναί τε.

Inferius illa damnatur à quodam locutio: ——*mihi haud sæpe*
Eueniunt tales hereditates.

Ait, non Plauti mundissimam suppellectilem, sed anuis alicuius sordidatam fallulam redolere: corrigitq; *Veniunt*, è Pandectarum scilicet libris, qui sic venustius loquantur. Bona verba. An non Plautus igitur & Menæchmis, ipso prologo?

Illi tum diuitiæ euenêre maximæ.

Et loquitur pariter ibi de hæreditate. Nisi dicet, ibi quoque *venêre* corrigendum. Frustra. Pro eodem sunt vtraq;, nec hoc, an illud malis, refert, tam in hæreditatis re, quàm extra eam vbiuis alibi. Quod Plautus dicit infrà:

Ne forte tibi eueniat malum:

Terentius Eunucho sic extulit: ——*id gaudeo*
Propter me hisce aliquid esse venturum mali.

Plautus Cornicular. apud Nonium in *Luculentum:*

Pulcrum & luculentum hodie euenit prælium:

quod fragmentum simul emendo:

Pulcrum & luclentum mi hodie euenit præmium.

Senarius enim versus est, & *præmium* in eo præda: cuius notionis exempla non placet hîc cumulare. In altero, de quo nunc agimus verbo, alium etiam locum alterius Comici apud Nonium item corrigamus. Nonius in *Strena*: *Strena dicta est à strenuitate. Pompon. Pistorib.*

Asside, si qua ventura est alia strena strenæ.

Inibi non mutem *ventura*, nisi versus *euentura* magis requirat. Nam in numeros verba cum vlteriore mutatione sic repono:

——*accipe,*
Si qua euentura est alia strena strenuo.

Et tamen si *qua* malis, *ventura* non opus sit repudiare. *Strenuo* autem scribo prorsus, quia strenæ originem docere Nonius hoc exemplo vult, quo Pomponius ad eam alluserit. Allusit autem ad eandem & Symmachus Ep. 28. lib. 10. *Maneat euum talis circa vos vsus officij: & honorem clementiæ vestræ interminus annorum recursus instauret. Libenter strenis solennibus Præfectura fungetur, strenuis deferenda.* Vbi corrigemus olim, quod sensus poscit, *delatura*, vel (nam nunc etiam hæsitamus) *deferendis*. Hoc quidem dicit: libenter functuros solennitate strenarum Præfectos, qui strenuis, & quibus ob virtutem conueniant, sint delaturi. Sed idem Symmachus eiusdem epistolæ initio, strenarum etiam vsum & ortum primæuum

memo-

memorat: qui non vbique obuius, ex illo discatur & notetur. Verba eius ipsa digna, quæ hic apponantur: *Ab exortu pæne vrbis Martiæ strenarum vsus adoleuit, auctoritate Tatij regis. qui verbenas felicis arboris ex luco Streniæ anni noui auspices primus accepit, DD. Imperatores. Nomen indicio est, viris strenuis hæc conuenire ob virtutem: atq; ideò vobis huiusmodi insigne deberi.*

CAPVT III.

Minimè. Quædam in Curculione leuiora facilè; alia magis intricata & obscura vix emendantur vel explicantur.

SCenâ; *Placide egredere*, non satisdum fortasse valet is locus, vbi malè ex amore suum dominum valere seruus non paullò sapientior queritur:

PAL. Male valere te, quod mihi ægrè est. PH. male mihi morigerus tace.

Nec enim Lambinianum multi probant *te quidem*: qui nescio si meum magis, *Male vales, ere, quod mihi ægrè est.* Aspirationem solenniter omittebant veteres, vt *ere* scriberent quod esset *here*. Post multa ibidem Planesium, inhibitura Phædromum, nimis blandè deterret à verberatione serui:

Noli amabo verberare lapidem, ne perdas manum.

Cui simile quid Ouidius epistola Acontii ad Cydippen:

Ipsa meos scindas licet imperiosa capillos,
Oraq; sint digitis liuida nostra tuis:
Omnia perpetiar: tantum fortasse timebo,
Corpore lædatur ne manus ista meo.

Deinceps huic puellæ interrogationi:

——quousque ad hunc modum
Inter nos vtimur amore semper surreptitio?

non respondet commodè satis adolescens, *Minimè*: pro quo legendum credam *Minimo*, vt vel subintelligas *vsq;*, vel explices, minimo temporis spatio. Scenâ proximâ, benè sic hodie legitur:

Panes, parasitus quia non redyt Caria.
Afferre argentum credo.

nec tamen veterem lectionem spernas, quæ verbum *Afferre* diuidit, & facit *At ferre*, cum sententiæ quadam luce. Sed ibidem ille versus videtur positus non suo loco:

CA. Lien dierectust. PA. ambula, id lieni optimum est.

Qui enim huic subiicitur, melius hæret iis, qui hunc ipsum antecedunt, ad quos respicitur omnino, quando ait Cappadox, *Aufer isthæc quæso*: iocum scilicet auertens de intestinorum putredine & salsura. Nec verò incommoda ei sedes sit post illum statim:

PA. Tum te igitur morbus agitat hepatarius.

Nam cum de symptomatibus varius & inconditè congestis ridiculè coniicit Palinurus, hepatarium morbum esse: non indecorè

contradicere videbitur ille, & non tam hepatis, quàm lienis affe-ctum caussari, qui sanè potissimus erat, vt ex superioribus cognoscimus, & illo maxime loco:

Nam iam, quasi zona, liene cinctus ambulo.

Quid igitur, si hoc ordine versus digeras?

Sed quid tibi est? C A. lien necat, renes dolent,
Radices cordis pereunt, hira omnes dolent,
Pulmones distrahuntur, cruciatur iecur.
P A. Tum te igitur morbus agitat hepatarius.
C A. Lien dierectust. P A. ambula, id lieni optumum est.
C A. Facile est miserum irridere. P A. quin tu aliquot dies
Perdura, dum intestina exputrescunt tibi.
Nunc dum salsura sat bona est, si id feceris,
Venire poteris intestinis vilius.
C A. Aufer istħac quaeso, atq; hoc responde quod rogo.

Quod vt facias, non omnino suadeo tamen: saltem vt dispicias accuratius, hortor. Ceterùm quis est, qui in iisdem sententiam ioci de intestinis intelligere se possit affirmare? Nunc quidem vt verba leguntur, ego minimè capio. & Lambinus, dii boni, quàm se pariter ac Plautum torquet! Audeo dicere, non ille quid hic Plautus, sed nec quid ipse diceret, intellexit. Nec erit, puto, qui elicere sensum aliquem bonum & sibi constantem ex hodierna lectione possit. Mihi scribendum sic iam olim videbatur:

——P A. quin tu aliquot dies
Dura dum, ne intestina putrescant tibi.
Nondum salsura sat bona est. ni id feceris,
Venire poteris intestinis vilius.

Quomodo sanè iocus fit apertior: neq; germanam tamen eam Plauti scripturam assseuerabo. Coniectura sunt hæ meræ, quibus ignosci potest, si errant: quando neq; pro oraculis venditantur, & auctori nostro nullam inducunt temerariam mutationem. Vtenim hic opinionem nostram ponamus, nihil ea minuit aut violat integritatem vulgati textus, in quo controuersa quæ sunt, licet eodem aliis iure amplius disceptare, & verum qua possunt via porrò vestigare.

CAPVT IV

Te, tibi cui. Graci leues, bibaces ac furaces Plauto: à postremo crimine hic defensi, lubentes sunt thermopolio, ibi calidum sorbent, inde operto capitulo bibunt. Vtare infortunio. Certum & Aliquid. Velle gratiam alicuius. Exefficere. Multa Curculionis emaculata, declarata.

QVo loco somnium suum leno Cappadox narrat, post alia sic ait:

Neq; eum ad me adire, neq; me magnipendere
Visust.

Hic

tremum verbum non cum Lambino & vulgo resoluerim
s est, sed *visum est*, ne ad priora repetendum aliquid sit ἀπὸ
e superioribus: quomodo minus oratio fuerit confragosa.
in responso & consilio coqui non illa rectè scribuntur:

Namq; incubare satius te fuerat Ioui,
Tibi qui auxilium in iureiurando tulit.

quidquam iuuat, qui vett. editionum scripturam reducit,

Tibi qui auxilio in iureiurando fuit

e sententia prorsus eadem vtriusq; lectionis. Atqui talem
m præcessisse oportet, quæ periurii lenonem apertè arguat:
plius euincunt proxima verba:

Siquidem incubare velint qui periurauerint,
Locus non præberi potis est in Capitolio.

uid? editiones priscas sequimur partim, partim nostram
turam, atq; ita scribimus:

Tibi cui auxilium in iureiurando fuit.

indè & quasi honestè eum insimulat, cum sic loquitur co-
Auxilium autem lenonibus in periuriis sæpe, quibus in lin-
a plerumq; salus, qua nunc negent, nunc aiant, vt ex vsu es-
m suarum videnr: vnde patronam eandem alibi noster di-
minibus eiusmodi, quæ, si quid ipsi commiserint, pro illis
. In quam rem exempla colligi nihil est necesse. Ne quem
locutionis insolentia moneat, *Te, tibi cui*: sciat eam Plauti-
e enim aliquoties & alibi & Aulular.

Ego te hodie reddam madidum, si viuo, probè,
cui decretum est bibere aquam.

ihi dubium, hanc ipsam minus notam formulam corrum-
loco maximè fuisse. quamquam excusari vulgata quoq; le-
test, sed excusari, non defendi. Scena proxima salse irridet
atq; describit Græculorum inter vias philosophantium
em & ebriositatem:

Tum isti Græci palliati, capite operto qui ambulant,
Qui incedunt suffarcinati cum libris cum sportulis,
Constant, conferunt sermones inter sese drapetæ,
Obstant, obsistunt, incedunt cum suis sententiis,
Quos semper videas bibentes esse in Thermopolio.
Vbi quid surripuere operto capitulo calidum bibunt,
Tristes atq; ebrioli incedunt.

tem, dixi, tangit & bibacitatem: sed & furacitatem, vt po-
ista volunt. Ego tamen ab hoc vitio defensor illis hoc qui-
co veniam, qui video non eius a Plauto factam, sed ab alio
quo nimis inuidiosè fictam criminationem. Profectò e-
on illa rectè sic hodie legimus, sed vt hîc a me rectissimè, vt
o, emendata subscribant:

Quos semper videas lubentes esse in thermopolio,

Vbi quùm sorbuêre calidum, operto capitulo bitunt,
Tristes atq; ebrioli incedunt.

In quibus *lubentes* à veteribus libris esse testor, qui sanè habent etiam *in*, etsi poterat omitti. Nam Plautinum aliàs, lubentem esse alicui rei. Cistellar.

Qui semper malo muliebri sunt lubentes.

Sed expressior sensus eo retento. In reliquis ad talem emendationem singula pæne verba manu me duxerunt, quæ sententiam aliam subesse tacitè significabant, & in hanc, quam feci, omnia conspirabant. In Thermopolio calidum sorbent: post sorbitionem largiusculam operto capite eunt, qui mos Græcis, idem paullò antè perstrictus ibidem, *capite operto qui ambulant.* Iam *bitunt* & facillimè confieri ex *bibunt*, & Plauti vocabulum esse, nemo docendus, nisi qui planè hospes sit in his vniuersim literis: quem ne lectorem quidem, tantum abest vt iudicem mihi velim. In fine editionis huius parasiticæ, sed plus quam ędilitiæ, imò basilicæ:

Proinde se domi contineant, vitent infortunia.

nihil ambigo, quin antiqua editio melius *infortunio.* Sic enim libenter Plautus, vt hunc casum iungat illi verbo: cuius exempla quisque notarit & meminerit vltrò sibi. Porrò eadem scenâ quod est:

PH. Iam edes aliquid. CV. nolo hercle aliquid: certum quàm aliquid mauolo:

inde Terentius duxit, vt *Aliquid nihil esse* diceret. Deinceps sequitur:

Video tuum sodalem, argenti rogo vti faciat copiam.
Scires velle gratiam tuam, noluit frustrarier,
Vt decet velle hominem amicum amico atq; opitularier.

vbi non Lambinus tantùm ambiguè vel distinguit vel scribit aliter: sed magnus item vir planè post eum æquè mutat, *velle gratiæ tua*: cùm vulgatum manifestè probetur alio gemino sequentis scenæ loco:

Quod istic scriptum est, id te orare iusserat,
Profectò vt faceres, suam si velles gratiam.

Et elegans omnino loquendi modus hic, quem vsurpare possumus, cum amici gratiam & fauorem aut spernere ipsi nolumus videri, aut nostrum illi, ne spernatur, vltrò commendamus. Pertinere videtur huc etiam illud Epidici:

P. Epidice, habeas gratiam. EP. sed ego istuc faciam sedulo.

Sub extremam scenam deniq;:

PH. Laudo. CV. laudato, quando illud quod cupis effecero.

versus postulat *exeffecero*: quo verbo alibi vtitur, & effectum plenum notat.

CAPVT V.

Instare, impendere, seruire, inseruire, cum accusandi casu. Multa Plauti corrupta in verbis & sententiis, multa confusa in personarum vicibus restituuntur. Etiam Turpilius emendatur.

INitio sequentis scenæ, *Beatus*, qui genus antiquum dicendi mutant:

Si magis me instabunt, ad Prætorem sufferam:

& *mi* faciunt pro *me*, temerè faciunt, nec alibi sic locutum Plautum meminerunt. Is autem Pœnulo:

——*Dij immortales meum herum seruatum volunt,*

Et hunc disperditum lenonem: tantum eum instat exitij.

Item Epidico:

Tanta te impendent ruina.

Nam rectè sic editiones priscæ, quibus recentiores *in* inferserunt. Atqui & Terentius omisit;

Tanta te impendent mala.

Mostellariâ nostri bis *inseruire* cum eodem casu.

Matronæ, non meretricium est, vnum inseruire amantem.

Item:

At hoc vnum facito cogites, si illum inseruibis solum,

Dum tibi nunc hæc ætatula est; in senecta male querere.

Ad quod exemplum indubiè Turpilius apud Nonium *seruire*, si rectè emendetur. Turpil. Demiur.

Ego epol docta dico, quæ mulier volet

Sibi summum amicum esse indulgentem & diutinum,

Modicè atq; parcè eius serui ad cupidines.

Restituerim enim *seruiat cupidines*, non *cupidini*, vt Iunius volebat. Sententia cum Enniano ferè versu coincidit, qui ibidem ex Hecuba laudatur:

Quæ tibi in concubio verecundè & modicè morem gerit.

Sed Turpilii medio versu corrigam etiam *suum* pro *summum*. In Curculionis scenâ, quam ordiebamur, vlterius cum perges, ad illud offendes, vbi de amisso ob rempublicam oculo sic vnoculus Parasitus:

Adolescens, ob rempublicam hoc intus mihi

Quod insigne habeo, quæso ne me incomities.

Nam *intus* quid illic notat? Neque tam audax fueris, vt *incussum est* cum viro docto rescribas. Leuius & lenius, vnâ literulâ mutarâ, legeris *ictus*. Insigne ictus, vestigium cape vulneris catapultâ icti. Ob id virtutis pro republicâ acceptum insigne noli, inquit, calamitati meæ insultare. Scenâ, *I tu præ virgo*, non satis aptè concipiuntur ita personæ, vt trapezita lenonem promissi sui tam accuratè moneat: quæ Curculionis partes sunt, velut heri sui caussam diligenter agentis, cuius & personam sustinere deinceps vidett

vult, cum tam acerbè & liberè multa in Cappadocem pariter ac Lyconem. Quæ igitur vulgò Lyconi asscribuntur, ea Curculioni transscribo ad hoc exemplum:

C V. I tu pra virgo: non queo quod ponè me est, seruare.
Et aurum & vestem omnem suam aiebat, quidquid hac haberet.
C A. Nemo it inficias. C V: attamen melius culum est monere.
Memento promisisse te, si quisquam hanc liberali
Caussa manu assereret, mihi omne argentum redditum iri,
Minas triginta. C A. meminero: de istoc quietus esto.
Et nunc idem dico. C V. & commeminisse hac ego volam te:
C A. Memini, & mancipio tibi dabo. C V. Egon' vt ab lenone
Mancipio accipiam?

Vt dixi, sub heri militis persona loquitur hic luscus Summanus: nec ad Lyconem quidquam triginta illæ minæ attinebant. Militi enim ipsi leno repromiserat: quod ipsius infra præsens repetit:

Et leno hic debet nobis triginta minas.
P H. Quamobrem istuc? M I. quia ille repromisit mihi,
Si quisquam hanc liberali asseruisset manu,
Sine controuersia omne argentum reddere.

Sed vt hîc in principio parasiti locum argentarius occupauerat, ita contrà sub finem argentarii parasitus. Ecce enim sic edunt:

L Y. Numquid vis leno? C A. istas minas decem, qui me procurem,
Dum melius sit mihi, des. C V. dabuntur. cras peti iubeto.

Quis autem non videt, à Lycone argentum flagitari, vt idem pro se debeat respondere? Muta: *L Y. dabuntur. cras peti iubeto.* Meridie clarius hoc, & testem tibi tamen eccillum locum è scena, *Quoi homini*:

Postquam rem diuinam feci, venit in mentem mihi,
Ne trapezita exulatum abierit, argentum vt petam,
Vt ego potius comedim quàm ille.

Loquitur hæc leno, qui petitum it eas ipsas decem minas à Lycone. Sed ibidem statim cum à milite occupatur,

M I. Iusseram saluere te:

nescio si scribendum potius *iusserim*, tum quia non iusserat sanè, tum quia pulcrè id exprimat fastidiosum aut iratum salutatorem. Ea quidem facie & Asinariâ corrigebamus, *Iusso saluere Libanum libertum*: quo loco erat item præterito tempore *iussi*: pro quo possis etiam *iussim* illîc reponere, contractum è *iusserim*, vt alia multa solent, & in illis *dixim* pro *dixerim*. Porrò autem scenâ, cuius id ipsum initium.

P L. Phædrome propera. P H. quid properem? P L. parasitum ne amiseris.

Magna res est. PH. nulla est mihi. nam quam habui absumsi celeriter.

vide ne postremum hoc *celeriter* Planesio tribuendum, quæ cum proximo versu sic continuet:

——P H. nulla est mihi. nam quam habui absumsi. P L. celeriter
Tene inquam. PH. quid negotij est? P L. rogita vnde istunc habeas annulum.

Et quod his adhæret:

Pater istum meus gestauit. C V. at mea matertera.
P L. At. Mater ei vtendum dederat C V. pater tune rursum tibi.

id quoque vix est vt sincerè sic scribatur. Ego quidem de luxatione grandi suspicor, qua membra posteriora versuum locum inter se mutarint. Sed suspicor tantùm, neque ausim vlla cum asseueratione sententiam pronuntiare. Quin ipsam pronuntiare vix audeo: quamquam sententia non erit, sed opinio tenui verisimilitudine suffulta. Dicam prius, vnde suspicionem ducam. Versus prior in voce *mea* claudicat, cui vetustæ editiones subueniunt insertione tali, *at pol mea*: tum in eodem *matertera* non aptè videtur opponi *patri*. In altero *quit* vulgò legitur, quod Lambinus iussit expungi: ibidem statim lectionem diuersam Palmerius reperit in antiquis, *pater mios risum tibi*. Hinc ad emendationem eiusmodi moueor, vt translatis versuum membris, leuissimeq; mutatis vno atq; altero verbis, ita refingam:

——P L. rogita vnde istunc habeat annulum.
Pater istum meus gestauit. C V. quin pater meus istum sibi.
P L. Mater ei vtendum dederat. C V. at meo matertera,
P L. Nugas garris.

Vim, nisi si traductione ipsa, nullam verbis facimus. E *quit* sponte nascitur *quin*; è *mios*, *meus*; è *risum*, *istum*: quamquam ex hoc facilius sanè *rusum*, pro rursum. At sensum si vides, eleganter Parasitus Planesium eludens patri eius patrem suum, eiusdemque matri suam item materteram opponit. Sed nihil huius, iterum dicam, affirmo: stabitque aut cadet opinio nostra dubia certissimò iudicio aliorum.

CAPVT VI.

Iterum persona turbatæ digeruntur, aliaq; simul corriguntur, explicantur.

IN eadem interiore scena nescio quid etiam aliud videre mihi videor, quod magnam illi venustatem afferat, si rescribatur ex mea sententia. Nam quo loco legis:

M I. Ego dicam. surge. hanc rem agite, atq; animum aduortite.
Pater meus habuit Periphanes, Planesium.
Is priusquam moritur, mihi dedit tamquam suo.

Vt aquum fuerat, filio.

etsi non inuenustè Planesium præ ceteris compellat miles, dum Phædromo simul & Curculioni narrat: tamen id Plautum non puto voluisse: qui mihi quidem bis scripsisse Periphanis nomen videtur, quod a milite auditum inopinatâ mentione percussa & admirabunda Planesium repetat hoc modo:

Pater meus habuit Periphanes. P L. Periphanes?

M I L. Is priusquam moritur.

Quod tam profectò lepidum, vt istac iteratione tota scena collustretur. Rem cogita, quæ in gestu posita. Nominabat miles patrem suum Periphanem, qui idem Planesii pater: hinc hæc nouitate rei excitata primùm miratur secum Periphanem & illi parentem: mox, pergente illo, & interim filium se eius appellante, magis commota mulier, *prò Iuppiter* exclamat: denique non se suumque gaudium tenens amplius, in affectum penitus effunditur, & repertum sibi fratrem gratulabunda consalutat. Et erit ne, qui non hanc restitutionem ambabus quod dicitur, manibus acceptet? Error, si quis requirit, inde fluxit. Hæsitans librarius, cum iterari vocem vnam omnibus literis videret, eam scribendam potius censuit, quæ notis erat designata. Sic ex *P L.* abiecto nomine altero, natum nobis *Planesium*. Sequitur ibidem alius in personarum vice error:

——M I. Cedò vt inspiciam. PH. sanan' es,

Quæ isti committas? P L. sine modo.

Credesne, tantopere militi, quem tacitè affinem sibi iam sperabat, diffisum Phædromum, vt annulum illi noluerit committi? Quin parasito potius ea verba tribuis, qui decorè admodum nec immeritò timere inducatur, ne vt ipse prius militem, sic hic Planesium vicissim annulo circumducat. Etiam deinceps vix est, vt rectè isthęc habeant, etsi non habent nimis malè.

——P H. Deos volo bene vortere

Istam rem vobis. C V. & ego nobis omnibus,

Tu vt hodie aduenient cœnam des sororiam:

Hic nuptialem cras dabit. P H. promittimus.

M I. Tace tu. C V. non taceo, quando res vortit bene.

Quanto enim concinnius personam hîc quoq; alteram sustuleris, alteram mutaris?

Hic nuptialem cras dabit. promittitin'?

P H. Tace tu.

quamquam militis relinquere sanè potes: vti contrà & Phædromi, si velis, in huius conuertere paullo pòst: *M I. Quid dotis?* Sed horum nihil necesse. Illud autem, nisi fallor: vt in sequentibus militis verbis:

M I. Verum hercle dico, me lubente feceris.

scribas *dicis*. Consuadet enim Phædromo, de parasito dum viuat

alendo.

alendo. Et *verum* ibi est æquum. quasi dicat, ius orat, nec immerito impetrauerit qui quidem nobis occasio fuerit huius inter nos agnitionis. Atq; hinc ad finem suspicor, ne quod vulgò sic absque vllo ferè sensu:

P H. Spondesne miles mihi hanc vxorem? M I. spondeo.

C V. Et ego hoc idem vnum spondeo. M I. lepide facis.

emendandum sit in hanc sententiam:

P H. Et ego huic cibum vnà spondeo.

Respexerit enim ad superiorem perpetui cibi flagitationem Phædromus, cui verba correcta tribuimus: & illum miles, qui antè suaserat, nunc promittentem opportunè collaudarit, *Lepidè facis.* quod militis dictum parasito & eius vulgatæ consponsioni vix aliquo modo queat accommodari. Sed ante ista, vt regrediamur, nec hæc personis rectè digesta:

P H. Nunc eamus ad lenonem. M I. laudo. P H. hic prius volo
Meam rem agere.

Si consideras enim attentius, quid cuique conueniat magis, ita cum superioribus connectenda primùm, deinde & ipsa disponenda iudicabis:

P H. Quamobrem istuc? M I. quia ille repromisit mihi,
Si quisquam hanc liberali asseruisset manu,
Sine controuersia omne argentum reddere.
P H. Laudo. M I. nunc eamus ad lenonem. P H. hic prius volo
Meam rem agere. M I. quid id est? P H. vt mihi hanc despondeas.

CAPVT VII.

Hodie. Comica additio. Promistin'. Liberali, sc. caussa. Tum. Pluscule notæ: quibus alia in verbis, alia in personarum situ, alia in ipso versuum ordine turbata & turpata concinnantur ad locorum lucem ac fabulæ nitorem.

VNA nobis hîc scena superest, cui dabimus istud caput. Malè inibi recentissimæ recensionis optima editio:

——M I. heus tu, leno, te volo.

P H. Et ego te volo. C A. at ego vos volo ambos. M I. sta sis illicò.

quod aliæ omnes rectè, *C A. at ego vos nolo ambos.* Nolebat enim leno, metuens quod futurum erat: atque ideo stare mox à milite iubetur. At quod sequitur, nec hæ, nec illa, scribunt satis aptè:

——C A. quid mecum est tibi?

Aut tecum? aut? M I. quia ego ex te faciam pilum catapultarium.

Interpres explicat sanè, vt debuit: at idem cur non distinxit ad illam ipsam suam explicationem? Quomodo autem & alii, secuti eundem, tamen hoc non animaduerterunt? Certè enim *aut* illud solitarium militi tribuendum est, qui per iracundiam abrumpens lenonis argutationem, repetit hanc eius vocem: & quid, inquit, *aut* mihi oggeris, & disputas quid rei nobis & mihi præcipue te-

cum? Vt scias, catapultarium ego te pilum faciam, nisi argentum mihi properas reddere. Scribes ergo:

——C A. quid mecum est tibi?
Aut tecum? M I. aut? quia ex te hodie faciam pilum catapultarium.

Sic enim etiam præterea veteres editiones, eiecto *ego*, *hodie* inserunt, quod Comicè additur, & abundat in ornatum, vti statim quoque, *Delicatum te hodie faciam.* Inferius hac fabula:

Cui homini hodie peculi nummus non est plumbeus.

Terent. Phorm.

An quidquam hodie est factum indignius?

Deinceps fortassis illud de lenonia linguâ rectè:

Dicendi, non rem perdendi hæc gratia nata est mihi

tamen in suspicionem leuiter inclinabam: *Ditandi rem, non perdendi.* cuius simile Rudente:

Iusiurandum rei seruandæ, non perdendæ, conditum est.

Huic hæret versus:

M I L. Nihil agit: collum obstringe homini. P H. iam iam faciam vt iusseris.

cuius alteram partem quo iure Phædromo assignant? Lenoni debetur, qui minaciis perterrefactus supplex nunc quodammodo fit, & facturum omnia pollicetur quæ iubeatur. Nec errorem hunc antiquiores libri errant, qui sic liquidò Cappadocem his præfigunt:

——C A. iam iam faciam vt iusseris. Statim:

M I L. Promisistin', si liberali quisquam hanc asseruisset manu,
Te omne argentum redditurum.

Versus gratia scribe *Promistin'*. Omittit autem solens vocem *caussa*, quæ *liberali* iungatur, ne hanc putes referendam ad *manu*. Superiore proximâ scenâ:

Si quisquam hanc liberali asseruisset manu,

Deinceps manifestam transpositionem video versus vnius inter istos:

M I. Tu autem in neruo iam iacebis, nisi mi argentum redditur.
C A. Hercle istam rem iudicasti perfidiose Phædrome.
Et tibi oberit; & te, miles, dij deæque perduint.
Tu me sequere.

Horum secundus sequi omninò debet eum, qui primum antecedit, vt statim post sententiam a Phædromo prònuntiatam, perfidiæ eum arguat & refutet leno. Qui ordo flagitatus ab ipsa sententia, interiectu primi huius versus impeditur. Id vt ne sit amplius, traducendus ille ponendusq; ante eum, cuius extremi partem hic aliquam ascripsimus, variata simul & aptata personarum collocatione. Totus locus ita restituetur:

Nunc adeò, vt tu scire possis leno meam sententiam:

Libera

Libera hæc est, hic huius frater est, hæc autem illius soror:
Hæc mihi nubet, tu huic argentum redde. hoc iudicium meum est.
C A. Hercle istam rem iudicasti perfidiosè Phædrome.
Et tibi oberit: & te, miles, dij deæq; perduint.
M I L. Tu autem in neruo iam iacebis, nisi mi argentum redditur.
C A. Tum me sequere. M I. quò sequar ergo te? C A. ad trapezitam meum,
Ad prætorem.

In quibus videas alia quoq; leuicula duo pariter emendata: *tum*, pro *tu*; *ergo*, pro *ego*: quorum tamen hoc non æque vt alterum necessarium. Imprecationem lenonis eludit miles, & tibi quidem malum in mundo iam est, inquit, vt in neruo iaceas, nisi statim nummos reddis. quibus minis velut fractus ille sequi igitur eum iubet ad suum trapezitam. *Tum* enim esse, igitur, nemo fuerit monendus. Exodium verò & scenæ & fabulæ huius etiam ipsum turbat in personis, vt hodie vulgò disponuntur:

——M I. quid tum? rogitas? hisce ego, si tu me irritaueris,
Placidum te hodie reddam. C A. age ergo, recipe actutum. P H. licet.
Tu miles apud me cœnabis, hodie fient nuptiæ.
M I. Quæ res bene vortat mihi & vobis. spectatores plaudite.

Verùm antiquæ editiones diligentius obseruarunt & fideliter nobis asseruarunt positum germanum. Ex *licet* tribuunt militi: cuius est hæc planè vox, qua respondet Cappadoci argentum offerenti. Nam inter eos pecuniarium negotium, & ad militem directa vt reliqua, sic & ista lenonis verba: *age ergo, recipe actutum.* Ad hunc igitur modum ex antiquis corrigatur:

——M I. licet.
P H. Tu miles apud me cœnabis.

Atque hîc in Comœdiæ fine finem etiam nos disputationum ad eam nostrarum faciamus.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CASINAM
DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum & Excellentissimum virum

HIERONYMVM MERCVRIALEM Medicum, Philosophum, & Philologum præclarissimum.

NON humanius omni genere benignitatis habuisti me præsentem, Cl. MERCVRIALIS, quàm nunc absentem etiam prosequeris epistolari comitate. Nam quæ nuper à te litera, bone Deus, quo affectu scripta! quàm spirant illam veterem beneuolentiam, & amorem, quem comparare non nisi paterno possum! Et auxisse tibi quidem ille videtur, adeò nō relanguisse à locorum tanto, maiore sanè quàm temporis interuallo: mihi autem obseruantia tui & cultus itidem quotidie crescit: & vtrinque hoc video euenire, vt è mutuo desiderio magis inuicem amemus & colamus, qui ex ipso inter nos amore cultuq; magis desideramus. Ego enim ægerrimè sanè atq; ægrius indies à tali me viro abesse sentio, cui perpetuò adesse cum fructu meo maximo neque nulla dignitate, non deerat occasio, si vti licuisset: & tu qui hoc agebas, vt me retineres, vltroque deferebas honorificam manendi conditionem, fateris impatientiam negatæ consuetudinis meæ tuam, atq; optas eam postliminio: de qua cum speres non item, eò laberis, vt in scriptis tamen frui me cupias, & ad edendas horteris ingenioli nostri commentatiunculas in varios auctores, quibus apud vos etiam fuisse me deditum in-

tellexisti. Non mediocriter, *aiebat Pliniorum alter ad nescio quem amicum,* ad noua opera tu me lector hortaris: *quid, tu me quàm accendere debet, τελετμίκης Mercurialis, hortator idem qui es & lector es futurus? Equidem propero iam, & propero tanto magis, quanto minus tibi vitæ reliquum esse spatium a:s, vt neq; te voluptate quadam priuem, neq; me ipsum eo fructu, quem ex studijs meis summum percipiam, si à te scriptiunculæ meæ tenues legantur, & fortassis etiam probentur. Atque vtinam, vtinam sint vllæ meæ tales, quas cùm lectione digneris tua, dignari & approbatione possis! Hic verò fructus multò maximus, & vnicus, non studiorum tantùm, sed ipsius meæ vitæ. Cuius etsi fructus spes exigua mihi, conscio meis suæ indignitatis: haud est tamen nulla, cum tuam cogito procliuem in nos æquitatem & voluntatis ac iudicij facilitatem. quamquam interest sanè multum, suo quis merito quid, an gratia & alterius fauore, & vtro magis horum, consequatur. Sed de nobis tu videris: ac vidisti iam absque dubio in parte. Nec enim vidisse te dubito, quæ animaduersa nuper in Curtium dedimus, immatura fortasse, sed tua incitati, quam dixi, cupiditate: quam neque nunc morari volumus in Plauto. Hunc Diuinationibus & Interpretationibus illustrare conati dudum sumus, & meministi iam apud vos de quibusdam eius locis inter nos agitatum: cùm tuo indicio libenter ego vterer, quoties ad hæc minora descendere tibi libuisset, & tu contrà volens erudires me quibuscunque de rebus interrogassem: vt fateri debeam, ac fatear ingenuè, plurimum in his quoque literis tuo beneficio me profecisse: sed interim nescio, plusne de sermonibus & viua auditione tui, an è scriptis tuis eruditissimis, quæ cum omnium sibi studia varie deuinxerint & meruerint laudatorem vnumquemque, neminem inueniunt parem & dignum satis: ne humili præconio sequi vnus ego illa coner, quibus omnem prædicationem supergressis inferiores alij se agnoscunt. Age vero tu vir tantus, & talibus in omnes meritis, quandoquidem amore desiderioq; nugarum mearum sic teneris, inspice nunc hæc Plautina nostra, no expectationi tantæ responsura: sed etsi*

minus

minus responsura, tamē futura grata: quorum tibi partem inscribimus etiam & hac & pluribus de caussis. Nam quæ tu sic audè cupis, & quæ te iubente proferuntur, eorumne debuit ad te mitti dirigiq; nominatim nihil, cum in alijs hanc rationē tenuissem? Imo debuit ad te maximè quidquid hoc erat totum, vt auctoritate vel vnius tua niteretur: sed dissuasit cum alia multiplex, tum illa simplicissima ratio, ne te nimis onerarem & obruerem ista ineptiarum mole, quam non posses solus vniuersam sustinere. Distribui igitur in plures; & sat, scio, negotij tibi faciet hæc particula tantilla, in qua tuenda sola non defugies auctoritatem, quam in edendis omnibus sum secutus. Accipe eam tuo debitam & deditam patrocinio, si non qualem, at quia voluisti: & si desperas adeò in publicum tueri, tuo arbitratu refinge, innoua, orna, quo maximè habitu posse videbitur placere. Permitto in eam tibi ius omne, planeque id vsurpari à te volo, ne pudorem incutiat aut maculam fortassis aspergat aliquam illustri tuo nomini: quod inscitius ego cogitabam initiò illâ ipsâ inscriptiunculâ velut ornare, certe quidem honorare. Namque & hæc erat inscribendi quædam caussa: itemque alia, vt innumeris maximisque in me beneficiis tuis vnam hanc minimamque non gratiam, sed vmbram gratiæ referrem, quam veram atq; illis parem apud animum meum habeo & habebo semper,

——εἰσόκ' ἀϋτμὴ
ἐν στήθεσσι μένει, καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρῃ.

Sic enim meritus es de me,

Et quæcunque homines benè cuiquam aut dicere possunt
Aut facere, hæc à te dictaq; factaq; sunt;
Omnia quæ gratæ manserunt credita menti,

vtque mansisse nec periisse tu ipse, & à te alii cognoscant, volo hoc tenue monumentum exstare, quod animi memoris ac grati priuatim publiceque mihi perhibeat testimonium ad posteros etiam, si ad aliquam hæc talia scripta durare posteritatem queant. Erant denique & aliæ caussæ nonnullæ, sed præcipua omnium, quam primam posui, quamque tu vnam agnosces, etsi reliquas nec aspernaberis, & meum tibi stu-

dium placere modis omnibus patieris. Ipse quidem libellus hic, imperio quasi tuo euocatus, tuo emissus auspicio, tuæ tutelæ commissus, amplius commendari tibi non debet: multo minus ego, quem tu semel in carissimorum tibi numerum humanissimè receptum, benignissimè fotum hactenus, in perpetuum constantissimè retinebis.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CASINAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Plautus, latrans nomen ex sententia Dousiana. Postideà. Autem. Ratione vti. Ad Casinæ Prologum explicationes & emendationes aliquot; vna etiam in Appuleium.

AD CASINAM ex ordine deuenimus, non ipsam; sed Plauti cum latranti nomine. Sic enim iungenda primùm hæc Prologi verba: ——*Diphilus*

Hanc Græcè scripsit, post id rursum denuò
Latinè Plautus cum latranti nomine.

Deinde si me deceat arbitrum agere diuersissimarum opinionum, quas viri docti plures ad hunc locum attulerunt, non accipiendà prorsus aliter putem, quam V. N. Dousa Centurionatu suo disertissimè explicauit: post quem miror alios vel hiscere aliud ausos, & mirabor, si qui pòst audebunt. De cetero, vix est, vt ipsa ea verba rectè vulgò sic. vt exhibuimus, legantur: quando in Edd. Vett. aliquantò diuersa scriptura reperitur:

——*Diphilus hanc*
Græcè scripsit: pòst id, eam rursus denuò.

Et profectò nihil hinc procliuius atque etiam verius, quàm *postideà* Plautinum aduerbium concinnare, prouocabulo *hanc* vel abiecto, vel in finem præcedentis versus reiecto, vt quidem in antiquis ipsis fieri videmus. In eodem autem Prologo, quem Plauti non esse satis constat, sed talem mehercule, cuius nec pudere ipsum possit, leuia sunt præter hoc alia quæ notemus. Sub initium, post scitam illam comparationem vini veteris & veterum fabularum, additur:

Antiqua opera & verba cùm vobis placent,
Æquum placere est antè veteres fabulas.

Quorum versuum priore numeris leui traductione consulas, *Antiqua verba & opera*: altero deinceps *autem* legere malim pro *ante*. Quamquam enim hoc interpretari non ineptè potes, quasi sit prius, magis, potius: illud tamen elegantiæ nescio quid maioris spirat, & sapidiorem gustum habet Plautinæ cuiusdam vsurpationis: quæ cùm alibi frequens, tum Aulularia itidem Prologo eadem:

Illa illum nescit, neq; compressam autem pater.

Mostellar. *Vehit hic clitellas, vehit hic autem alter senex.*

Lucret. lib. 6.

Nec sunt multa parum tactu vitanda, neq; autem
Aspectu fugienda, saporeque tristia quæ sint.

Appuleius ad finem Floridor. primi: *Patior & ipse in meis studijs aliquam pro meo captu similitudinem. Nam quodcunq; ad vos protuli, excerptum ilico & lectum est: nec reuocare illud, nec autem mutare, nec emendare mihi inde quidquam licet.* Rectè enim sic eruditissimus Coluius, cùm pariter mutarum esset *antè*. Sed facile fuit ibi reponere: quia ibidem præcesserat: *Proconsulis autem tabella sententia est: quæ semel lecta, neq; augeri litera vna, neq; autem minui potest: sed vtcunque recitatum est, ita prouinciæ instrumento refertur.* Ex quibus ipsis & loci totius sententia clarum est, emendandum priore etiam loco *exceptum*, pro *excerptum*. quod cum vltrò coniecissem olim, vidi postea & in Aldino codice liquidò exstare, quem sequi debuerat idem quem dixi editor, non modò non hîc planè præterire. Ceterùm *autem* sic ferè & hoc ipso Casinæ prologo iterum positum:

Ratione vtuntur: ludis poscunt neminem,
Secundum ludos reddunt autem nemini.

Vbi *ratione vtuntur*, meo animo, non melius interpreteris, quàm Italorum lingua, *hanno ragione*. Nam & ad verbum respondet, & prorsus quod hac phrasi illi dicunt, dictum voluisse auctorem, quisquis hic est, censeo. vt frustra se torserint Bosius & Lambinus in tam variis & monstrosis glossematis confingendis. Porrò benè scribitur istud:

Id ni fit mecum pignus, si quis volt, dato
In vrnam mulsi.

nec peius in veteri quodam, *Id ni sit.* Clausula verò huius Prologi:

Tantum est. valete, bene rem gerite & vincite
Virtute vera, quod fecistis antidhac.

tota non adumbrata leuiter, sed expressa penitus & translata est ex Cistellaria:

Hac res sic gesta est. bene valete & vincite
Virtute vera, quod fecistis antid hac.

CAPVT II.

Personæ errantes in prima scena iusto ordine disponuntur: & sententiæ laborantium locorum exponuntur.

QVÆ in fine scenæ primæ sub personis Chalini & Olympionis concepta leguntur, vereor vt concepta rectè sub suis quæq; personis legantur:

CHA. Nunc, ne tu te mihi respondere postules;
Abeo intro: tædet sermonis tui. OL. te sequor.
Hic quidem pol certò nihil ages sine me arbitro:

Nam priora quæ Chalino tribuuntur, sententia suadet, vt Olympioni dentur, qui cum superioribus ea continuet hoc exemplo:

Quum mihi hæc dicentur dicta, tum tu furcifer,
Quasi mus, in medio parietis versabere:
Nunc ne tu te mihi respondere postules,
Abeo intrò: tædet sermonis tui.

Præter sententiam vniuersim, etiam verba singulatim hoc volunt. Etenim *Nunc* omninò præcedétibus adhæret, transitiua particula, vel magis præcidens. Deinde *postules*, quod nō intellectum bardis exscriptoribus, caussa mutationis huius ipsa fuit; illud inquam *postules* non aliter interpreteris commodè, nisi in Olympionis persona. Sensus enim & huius, & totius loci germanus iste. Cum enumerasset Olympio, quæ cum molestia & cruce sua auditurus in fenestra Chalinus esset, ne ille respondere ad singula prolixâ odiosaq; sibi oratione pararet, abit intrò, atque ait: Hæc euenient tibi, quæ dixi: iam ne responsionem coneris, aut horum occipias refutationem, abeo: non possum auscultare sermoni tuo. Quod cum ita sit, reliqua iam Chalino vicissim asscribenda, quæ erant antea Olympionis.

——*CH. te sequor:*
Hic quidem pol certò nihil ages sine me arbitro.

Sed, inquiet aliquis, huic personarum mutuæ traiectioni scenæ eiusdem priora omnia reclamant, initium ipsum maximè, vnde liquet, ab Olympione obseruari Chalinum, quem contra nos sectatorem & veluti custodem facimus Olympionis. Video hoc, & scio: sed quando demonstraui, necessariò cohærere; quæ iunctim Olympioni nunc assignauimus; sequitur, non, quæ supersunt, in fine mutanda saltem, vt proxima proximis respondeant: sed vt pariter etiam alia congruant, omnia refingenda, quæ præcedunt, illi sententiæ contraria. Ex fine inquam corrigendum initium: & huc ibam, cum extrema scenæ vitii arguerem, vt inde porrò etiam prima. Iam illis constitutis, hæc ad eandem rationem conformanda: quæ dico mutatis inuicem personis ita ordine scribenda.

OL: Non mihi licere meam rem me solum, vt volo,

Loqui

Loqui atque cogitare, sine ted arbitro?
Quid tu malum me sequere CH. quia certum est mihi,
Quasi umbra, quoquo ibis, te persequi.
Quin edepol etiam si in crucem vis pergere,
Sequi decretum est te: hinc conjcito ceterum,
Possisne; nec ne, clam me sutelis tuis
Praripere Casinam uxorem. perinde vt postulas:
OL. Quid tibi negotij mecum est? CH. quid ais impudens?
Quid in vrbe reptas villice hic magni pretij?
OL. Libet. CH. quin ruri es in prafectura tua.

Sectatur omnino Chalinus Olympionem, quod & ordo nunc iste vult, & alioqui verisimile est magis. Nam cum in vrbem villicus aduenisset, conditionem Casinæ ambiturus, alter sibi repulsæ metuens vbique eum obseruat assiduus comes atque assecla, ne quid eius rei secretò possit attentare. Certum hoc est & perspicuæ veritatis: quamquam non dissimulabo, speciem aliquam defensionis pro vulgata lectione peti ex antiquis sanè quibusdam editionibus posse quæ ad finem non legunt *te mihi*, sed *me tibi*: vt inde Chalini respondentis hæc esse verba, & retinenda cum vulgari vbique distinctione personarum videantur:

CHA. Nunc ne tu me tibi respondere postules.
Abeo intrò: tædet sermonis tui. OL. te sequor.

Sed nemo tam, opinor, erit infirmi animi aut iudicii, qui permoueri tantillùm vano se hoc ictu patiatur, neque cõstanter censeat nobiscum, ad illum quem ostẽdimus modum & hæc & reliqua refingenda. Quòd si quis tamẽ erit; at pro me firmiter vniuersa loci sententia stat, & in extremo illa præcipuè verba; *Nunc*, & *postules*: quę Chalino vt conueniant, nunquam a quoquam vllis machinis efficietur. Latinè ac Plautinè qui sciunt, solos mihi iudices deposco: alios & hìc deprecor, & abominor vbique. Ceterùm eadem scenâ personis laboratur etiam isto loco:

CH. Ex sterquilinio effosse tua illac præda sit.
OL. Scies hoc ita esse. CH. va tibi. OL. quot te modis,
Si viuo, habebo in nuptijs miserum meis?

Abundat, mea sententiâ, & temerè Chalino tribuitur hoc, *va tibi*, quod Olympioni verius quadrat, vt continuè sic ista pronuntiet:

OL. Scies hoc ita esse. va tibi! quot te modis &c.

Atque de hoc dubitare ne is quidem poterit, qui nihil habere soleat certum.

CAPVT III.

Præsepe, stabulum flagitij. Nihil, omnia cum illo mihi sunt. Quadam in verbis, alia in personis emendata: tum versus traiectio insignis ostensa. hac restituta, & reliqua omnia explicata.

SCenâ, quæ primam ſtatim ſequitur:

PAR. Prandium iuſſerat ſenex ſibi parari.

CL. St, tace, atq; abi. neq; paro, neq; hodie loquetur.

ſuboffendit me ſilentii nota, qua nihil ſanè opus. Quis enim metus hîc aut trepidatio? *Sta* referunt veteres libri: quod ſuſpicor vel relictum ex integro nomine *Cleoſtratæ*, vel certè decurtatū ex *Sceleſta*: qua voce iraſcatur ancillæ, & eam increpet hera, quòd prandii & ſenis meminiſſet. Ibidem habes:

—Faciam vti, proinde vt eſt dignus,

Vitam colat, Acherontis pabulum, flagitij

Perſequentem. ſtabulum nequitiæ.

Hîc non concoquo vocabulum *Perſequèntem*, neque magis, quod alibi ſcribitur, *Perſequens*: vnde tamen opinabili diuinatione faciebam *Præſepe*. Non inficetè: vt cum ſtabulum & pabulum nominat, præſepe nominet etiam quod his affine. Et præſepe flagitii quidni dicat eadem ratione, quia flagitii aut nequitiæ ſtabulum? Hoc quidem ſæpe, & Truculento, cuius vnum exemplum habeo in numerato:

Tune ais impudentem me eſſe, quæ ſis ſtabulum flagitij?

Deinceps ſtatim: *——Nunc hinc*

Meas fortunas eo queſtum ad vicinas,

vnitatis numero verius ſcribes, *vicinam*. Et ſtatim:

Sed foris increpuit. atq; ea ipſa eccam egreditur

Foràs. non pol per tempus iter incepi.

dubito, an non aptius, *egreditur Foràs nunc. pol per temp. it. incepi*: ſententiâ contrariâ, ſed quæ mihi veriſimilior videatur, etſi ambigua eius ſanè ratio, quæ poſſit vtrinque ſtare. Quia enim egreditur Murrhina commodùm, opportunè videri Cleoſtrata poteſt iter incepiſſe, quæ conuentam illam cupiebat. At ſi domi eam ſuæ voluit conuenire, vt otiosè ibi ſimul garrirent; iam rurſus haud per tempus eſt profecta. Quæ poſterior opinio tamen leuior, & nullo nixa argumento: prior & à ſe ſolidior eſt, & ſequenti ſcena confirmatur. In qua primùm hoc noto, non mutandam cum viro docto lectionem iſtorum:

Nam vicinam neminem amo meritò magis, quàm te:

Nec qua cum plura ſint mihi, quæ ego velim.

Venuſtum dicendi genus eſt, Multa vel omnia mihi cùm illo ſunt: cui vulgatius hoc reſpondet, Nihil eſt mihi cum illo. Cicero ad Famil. lib. 13. *Cum Patrone Epicureo mihi omnia ſunt: niſi quòd in Philoſophia vehementer ab eo diſſentio*: vnde ſpurciſſimum gloſſema, vocem *communia* rectè pridem expulerunt. Idem ad Attic. lib. 12. *Mihi ante Ædilitatem meam nihil erat cum Cornificio*. Deinde nec Gulielmium noſtrum audio, qui in illis:

CL. Vir me habet peſſimis deſpicatam modis,

Nec mihi ius meum obtinendi copia eſt.

mutat

mutat *optio est*. Errant libri, quicunque sic hoc loco scribunt: neque conuenit nominis significatio rei, quam Cleostrata dicit. At verò ille ipse versus in quo hoc mutat, locô suo motus est, qui legitimus ei fuit a paucis versibus, ac post illum planè, qui hîc idem scriptus, illîc iteratur:

Vir me habet pessimis despicatam modis.

Seriem vide sermonis, & pedibus huc mecum ibis. Petit Murrhina & iubet Cleostratã dicere, quid ægrè sibi sit. respondet illa hoc, à viro se despici & contemni. quod cùm altera non acciperet satis, clarius & planius exprimi vult hanc querelam. Ibi igitur Cleostrata, prioribus repetitis, addit porrò, non esse copiam sibi obtinendi sui iuris. Hæc necessariò sic ordinanda. Quòd si non; minus Cleostrata dicit, plus iussa dicere, quàm prius: nec rem clarius explicat, sed eloquitur obscurius. Id quàm ineptum, omnes vident. Sed aliud etiam est maius traiectionis argumentum. Murrhinæ verba,

Mira sunt, vera si prædicas. nam viri
Ius suum ad mulieres obtinere haud queunt;

manifestissimè demonstrant, hîc illa Cleostratæ præcessisse:

Nec mihi ius meum obtinendi copia est.

Poteram & alia dicere: sed quid morer in re clara? Sic locum integrum ex hac emendatione nostrâ rescribendum posthac curabunt:

MV. Amo te, atque istuc expeto scire quid sit.
CL. Vir me habet pessimis despicatam modis.
MV. Hem quid est? dic idem hoc: nam pol haud satis meo
Corde accepi querelas tuas, obsecro.
CL. Vir me habet pessimis despicatam modis,
Nec mihi ius meum obtinendi copia est.
MV. Mira sunt, vera si prædicas. nam viri
Ius suum ad mulieres obtinere haud queunt.
CL. Quin mihi ancillulam. &c.

Sed & quæ nunc sequuntur, vt asscribam amplius, ipsa requirunt, medicinæ etiam nostræ indiga.

CL. Quin mihi ancillulam ingratus postulat, quæ mea est,
Quæ meo educata sumtu est, villico suo dare.
Sed ipsus eam amat. MV. obsecro tace. nam hic nunc
Licet dicere. nos sumus. CL. ita est. MV. Vnde ea tibi est?
Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro.

Nam offuscant sententiam germanam personæ non leuiter confusæ. Eas sic digero:

Sed ipsus eam amat. MV. obsecro tace. CL. nam hic nunc
Licet dicere: nos sumus. MV. ita est, vnde ea tibi est?

Et illa iam satis elucescit. Incusabat ancillarii amoris virum Cleo-

ſtrata: turbata Murrhina iubet tacere hoc velut in publico. Atqui nemo, inquit illa, præter nos hic eſt: ſolæ ſumus: nemine audiente quiduis dicere licet. Simile Ciſtellaria:

—LE. Amabo, hiccine iſtuc decet?

GY. Ius faſq; eſt. nemo alienus hic eſt.

Quæ reliqua in hanc ſcenam erant, alii diligenter ſatis excuſſerunt: etſi non omnibus omnia prorſus aſſentimur.

CAPVT IV.

Sortitus. Emſim. Aſſulas cit. In aliquot ſcenas pluſcula leues cum inſigniore vna diuinationes.

QVod ſcenâ, *Omnibus rebus*, notauimus, leue eſt, & hic enotari vix dignum. Tamen quod inibi legitur,

Namque vbi amor condimentum inerit, cuius placiturum credo:

non peius antiquior liber, & magis ad ſententiam fortè, refert, *quiduis*, pro *cuius*. Item inferius:

—— CL. Vbi in luſtra iacuiſti?

ST. Egone in luſtra? CL. ſcio plus, quã tu me arbitrare. ST. quid id eſt? Quid tu ſcis?

Vetuſti pleríque minima mutatione. *ST. quid id eſt? Quod tu ſcis?* quod magis amplector: etiamque *luſtro* malim pro *luſtra* vtrobique. Nec in hanc plura: & in ſequentem æquè leuia, æquè pauca. Ibi quod ſcribitur:

CH. Quod velis modò, id velim me ſcire. ST. auſculta, ego loquar.

mutetur, *auſculta ergo: loquar.* Et ad finem:

Si non impetrauit, etiam ſpecula in ſorti reſtat mihi.

Variant cuſi & ſcripti: iamque notum quid ex Langianis confecerit Gulielmius noſter, à quo leuiter abeo, ſcripturæ tamen eiuſdem veſtigiis inſiſtens. Nam vt Langiani MSS. ſic vett. etiam editiones: *ſpecula etiam in ſortita ſunt mihi.* Hinc vereor ne legendum potius,

Si non impetrauit, ſpecula etiam in ſortitu eſt mihi.

Sortitus, ipſe ſortiendi actus: qua voce Tullius etiã vſus, pro Domo ſua: *Quid ſi etiam pluribus de rebus vno ſortitu retuliſti?* Sequitur alia ſcena, cuius ipſum hoc initium non ſatis ſanum:

OL. Vna edepol opera in furnum calidum condito,
Atq; ibi torreto me pro pane rubido, hera,
Quam iſtam operam à me impetres, quod poſtulas.

Neq; verba tamen culpo, ſed verſum vltimum: qui vt conſtet, ſcribe: *Quàm iſtanc operam à med impetres.*

Statim etiam:

OL. Quid tu me verò libertate territas?
Quid ſi tu nolis, filiuſque etiam tuus &c.

lege, *Quin ſi tu nolis*, vel certè *Qui ſi*. Pluribus interiectis:

Sed tandem ſi tu Iuppiter ſis emortuus:

ſenten-

ſententia reſpuit illud *ſed:* igitur facio *Et.* tum deinde vel *mortuum.* abiecto *e*, vel tranſlato, *ſies mortuus*: ne verſus claudicet. Propius finem verbum eſt, quod variè vbique, nuſquam dum rectè ſcribitur, illo verſu:

CL. Non ego iſtud verbum emiſſim titiuilitio.

quem ipſum verſum dixerim de illo ipſo verbo *emiſſim*, & reliquis omnibus eius geminis. Quid fluctuant docti viri? *Emſim* omninò ſcribendum, quod vnum antiquo vero flexu eſt emerim. Et hac forma Epidico *ademſit*, ademerit?

ST. Vno perſuadebit modo, ſi illam, quæ adducta eſt mecum
Mihi ademſit Orcus.

Caue enim aliter illîc interpreteris: & mirum, vel inde non hîc correctum. Sed ſatin' etiam hæc in iſtam ſcenam leuia? Sanè verendum mihi, ne totum hoc caput faſtidioſior aliquis ſic *vno difflet ſpiritu, Quaſi ventus folia aut panniculum tectorium*, niſi grauius aliquid addam: quod opportunè ſe offert ex principio ſcenæ proximè ſequentis. Ibi legis:

CL. Face Chaline me certiorem, quid meus vir me velit.
CH. Illum edepol videre ardentem te extra portam Metiam,
Credo ecaſtor velle. CL. at pol ego haud credo, ſed certò ſcio.

Sic enim editio Douſica, cuius hic vbique lectiones laudo. Antè eam omnes, *Ille edepol.* Latet aliquid nemini adhuc viſum. Detegâ ego, qui ſimile antea ad Aſinariam. Ecce enim iterum *ecaſtor* femininum iuramentum tribuitur mari. Tum bina ſimul vni dantur, *edepol* & *ecaſtor*. Vel inde poterant de vitio ſuſpicari. Nos perſonas variamus, & verè ſic reſcribimus:

CL. Face Chaline me certiorem; quid meus vir me velit.
CH. Ille edepol videre ardentem te extra portam Metiam.
CL. Credo ecaſtor velle. CH. at pol ego haud credo, ſed certò ſcio.

Ἐπαύξησις eſt in reſponſione ſerui: cui cum aſſentiretur hera, & ſe credere diceret, ille amplius non credere ſe tantùm, ſed ſcire. Vnde ſenex in hunc iocatur,

Plus artificum eſt mi, quàm rebar: ariolum hunc habeo domi.

In hunc inquam, ſeruum, non vxorem: & in hanc proximam ſerui affirmationem, non priorem illam, ad quam Lambinus ineptè trahit. Eius autem reſponſum prius attollere magis etiam poſſis, ſi interrogatione vocem primam efferas: *CH. Ille? edepol videre ardentem.* quod mirificè placere mihi teſtor. Non longè ab hoc initio:

CH. Tibi quidem edepol ita videtur, ſtimulus ego nunc ſum tibi,
Eo quod corculum aſſudaſſit iam ex metu. ST. maſtigia.

Glacie frigidior & fragilior interpretatio eſt Lambini in verbo *aſſudaſſit*, quod per antiphraſin poſitum vult, pro conglaciarit: & in ea tamen aſſudaſſe videtur haud parum. Etiam alii ſe torſerunt ibidem, quorum qui optimè, ſic ſcribit, *Eoque corculum aſſu-*

dascit: neque dum tamen vel hic optimè, nisi prorsus ego fallor. Sed nec ego forsan melius, qui olim faciebam, *Eoq; corculum assultat sic iam ex metu.* Etenim saltum in metu sæpe cordi tribuit noster. Captiuis:

Quin quiescis: i directum cor meum ac suspende te.
Tu sussultas, ego miser vix asto præ formidine.

Et hac ipsa fabulâ, imò eadem scenâ pòst:

Perij! cor lienosum opinor habeo: iam dudum salit.

qui versus ambiguæ adhuc lectionis; etsi Lambinus omninò quidem *lienosum* acceptat, aliis exclusis. Verùm nec hoc ego probare possum, non magis hercle, quàm vel Iunii *tineosum*, vel antiquiorum codicum *ludiosum:* quorum hoc tamen ad sententiæ veritatem propius accedit. Nam hoc planè vult dicere, histrionium se cor habere: quod, vt alibi loquitur, artem ludicram faciat, saltando scilicet, vt hîc quoque, vnde abiimus modò. Sed ibi lectio nunc alia in mentem venit, fors fuat an non deterior priore. Seruato *eoque*, ex *assudassit* vel *assudascit*, *assulas cit* videtur opportunè fieri posse. Certè vehementer illi fauet, quod de stimulo præcedit, quasi recalcitret cor, & assulas faciat stimulo aduerso. Tamen hoc quoque lubricum: & in medio relinquo planè vulgatam scripturam, vnde pro suo sibi quisque captu aliam exsculpat.

CAPVT V.

Sortes diribere. Euge, catè! Ominis vituperatio. Præter emendationes alias multa in personis turba composita, & sententia locorum singulorum explicata. In Asinariam coniectura extra ordinem.

EST ibidem nullo interuallo:

OL. Tace Chaline. CH. comprime istum. OL. imo istunc, qui didicit dare.

In quo, meâ sententiâ, personæ turbant. Cur enim Chalinus Olympionem comprimi velit, qui verbum fecerat adhuc nullum? Commutandæ videntur, vt Olympio contrà iubeat illum:

OL. comprime istum. CH. imo istum.

Meritò: quippe qui seni erat oblocutus, *Tibi quidem edepol ita videtur, &c.* Nisi hæc ad Olympionem quis dicta velit: & non seni, sed villico ista tribuat: *te vno adest plus quam ego volo:* cui nullo modo possim assentire. Nam ad senem directum Chalini dicterium fuisse, satis probat eius increpatio, *mastigia.* Sunt igitur & senis illa, quibus grauem sibi præsentiam Chalini queritur. Igitur nec Olympio quidquam in scena dum prolocutus est. Igitur denique mutandæ personæ, vt ostendi. Porrò ad sortes vbi deuenitur, occultum est mendum in illo versu:

ST. Tum igitur ego sortes vtrinq; iam mittam. CL. quis vetat?

quem

quem sic exponunt, quasi senex ipse pro vtroque seruorum in situlam sortes immissurus sit. id quod aperte falsum. Nec enim sortes dum coniiciuntur, neque sanè pòst a sene, sed ab ipsis pro se quoque. Et id iubentur ab eo versibus aliquam multis interiectis ibi demum:

ST. Euge caue coniicite sortis nunc iam ambo huc.

Accedit, quòd in libris suis & Lambinus & Camerarius nullum vestigium extitisse verbi *mittam* profitentur: quod palam sententia repudiat, vt monstraui. Quid ergo? Vetustæ editiones, ad quas confugio semper in manu scriptorum inopia, nec ipsæ *mittam* habent, sed eius vice *ponam*. Inde faciebam aliquando:

ST. Tum igitur ego sortes vtrique iam do. CL. nam quis te vetat?

vel in eandem mentem, *vtrique iam danam*, id est dabo. Mens enim hæc ista prorsus, vt distribuere se velle sortes vtrique dicat senex: ac non abnuente vxore, distribuit ille quidem statim, sed nec illud apparet ex vulgata lectione: cui antequam medicinam aliam quæramus, huic proposito loco suam integram faciamus. Nam vereor, vt emendatione, quam posui, satis adhuc illi fecerimus. Latet absque dubio verbum occultius aliquod: ac mirum, nisi *diribam* fuit, quo proprio antiquis in distributione verbo simul respexerit ad tabellarum in comitiis & alias diribitionem. Sed ambigua leuisque coniectura tantùm hæc est, quam afferre vt probabilem licuit, affirmare tanquam certam non licet. Iam distributionem ipsam videamus, quæ in obscuro delitescit ac sub tenebris vitiatarum personarum:

CH. tene sortem, tene,

Vide quid scriptum est. OL. vnum. CH. iniquum est, quia isti
priusquam mihi est.

Quod per me videram, antiqui etiam libri arguunt, Stalinoni ascribenda, quæ nunc Chalino. Huius illi personam omittunt, rectè: quos & in aliis minutioribus audio, ac scribo totum locum:

ST. Optimum atq; æquissimum istud esse iure iudico:
Postremò, si illud quod volumus eueniet, gaudebimus:
Sin secus, patiemur æquis animis. Tene sortem tibi:
Vide quid scriptum est. CH. enim iniquum est, quia isti prius-
quam mihi est.
ST. Accipe hanc sis. CH. cedò.

Dat primò senex Olympioni suo: hoc Chalinus altero versu indignabundus stomachatur. *Vnum* erat, quod ineptè referri videbatur ad numerum sorti inscriptum: inde *enim* factum. Plerumque hæc vice inter se mutuâ vertunt: ac Asinariâ, vbi *enim*, contra fortassis *vnum* reponendum. Scena, *Perfidia:*

Tacitè auscultemus. LI. at at enim modò hercle in mentem venit.

Sanè *Vnum* probet, quod in hac eius fabulæ scena statim legitur:

mane, vnum venit in mentem modò. Et ſic alibi infinitis locis. Pergamus in inſtituto hîc propriè negotio. Vix aliquod interuallum intercedit, & ſtatim in perſonis iterum error. Nam quî hæc, vt vulgantur, ferri queunt?

——ST A. verbero,

Men' te cenſes eſſe? nulla eſt, habe quietum animum modo.

Quod bonum atq; fortunatum ſit mihi, tuum magnum malum.

OL. Tibi quidem edepol credo eueniet: noui pietatem tuam.

Vtin' vel ſenex Olympioni malè ominetur, vel hic omen in illum cum irriſu retorqueat? Abſurdiſſimum eſt. Chalini illa verba ſunt:

Quod bonum atq; fortunatum ſit mihi, tuum magnum malum.

& perſonam huius nihil cunctatus appones. Serui inter ſe, vt ſolent, velitantur: quorũ hic ſibi bonum, alteri malum imprecatur; ille vanam in ſe imprecationem viciſſim in auctorem per iocum auertit. Inter illos hæc iactari, probant etiam quæ ſunt his continua deinceps, non à nobis prolixius examinanda. Sed ſub ea illud haud rectè ſcribitur tamen:

ST. Euge caue, conijcite ſortes nunc iam ambo huc, eccere,

Vxor aqua.

Lego, *ST. Euge, cate! conijcite ſor.* Plaudit ſenex Olympioni ſuo, qui tam cautè ſibi caueat. *Catè*, an *cautè* malis, hilum nõ intereſt, dum antiquiorem vocem lubentius vſitaſſe Plautum ſcias. Nondum omnes tranquillauimus ſeruiles turbas: noua & magna ecce ingruit in proxima concertatione.

——CH. tace.

OL. Taceo. Deos quæſo, tu vt quidem hodie canem & furcam feras.

CH. Mihi vt ſortitio eueniat, vt quidem hercle pedibus pendeas.

OL. At tu, vt oculos emungare ex capite per naſum tuos.

Quid times? paratum oportet eſſe iam laqueum tibi.

ST. Periiſti. animum aduortite amabo. OL. taceo.

Hanc quà ingenii, quà veterum editionum ope ſic compono:

OL. Taceo. Deos quæſo, tu vt quidem hodie canem & furcam feras,

Mihi vt ſortitio eueniat. CH. tu vt quidem hodie pedibus pendeas.

OL. At tu vt oculos emungare ex capite per naſum tuos.

Quid times? paratum oportet eſſe iam laqueum tibi:

Periiſti. ST. animum aduortite ambo. OL. taceo.

Vix dum hinc emerſimus, & iterum ecce alia, ſed minor:

ST. Quod bonum atq; fortunatum mihi ſit. OL. ita vero, & mihi.

CH. Non, imò hercle. OL. imo mihi hercle. ST. hic vincet, tu viues miſer.

Neruoſius certamen erit, ita perſonis variatis:

CH. Non. OL. imo hercle. CH. imo mihi hercle.

[illegible]ùm ab hac mutua obſeeuatione pendet intellectus eius di[illegible] ou paullò inferius malè interpretantur de pulſatione:

OL. cur

OL. cur omen mihi Vituperas?

Vituperauerat illi Chalinus oblocutione sua, quam hîc habemus, *Non, &c, Imo mihi hercle.* Inde etsi ad manus veniunt, tamen huc potius, vti ad caussam, referenda vitiati ominis interpretatio. Sed iam in languorem hæc scena me dedit tam multiplicibus erratis: in qua vnum tamen etiam indicabo, quamquam erratum fortasse non est. Nam esse quis hîc dicat?

CL. Victus es, Chaline. ST. tum nos diu viuere, Olympio, Gaudeo.

neque minus tamen suspicari alicunde sic scribendum possis: *ST. tum nos hodie vincere.* quod aliis arbitrandum linquo: me hîc tædet diutius hærere.

CAPVT VI.

A me, à nobis. Nuptiæ, nuptias facere, nubere, intellectus obscenioris. Hallucinatio Lambini explosa: Gulielmy correctiones Plautinæ & Arnobianæ pariter acceptæ firmatæq; : tum hac & alia è scriptoribus alys illustrata.

LEpidè & facundè Chalinus ita secum de se victo ratiocinatur:

Si nunc me suspendam, meam operam luserim,
Et prater operam, restim sumtu fecerim,
Et meis inimicis voluptatem creauerim.
Quid opus est, qui sic mortuus? equidem tamen
Sorti sum victus.

In quorum postremis hallucinatur & variat Lambinus de sententia: quæ nec apta satis videtur effieri posse, nisi verba paullò aliter distinguantur: aptior certè fiet, si distinguantur, & hoc exemplo:

Quid opus est, qui sic mortuus quidem tamen?
Sorti sum victus: Casina nubet villico.

Nec iam opus vlla explicatione. Quid liquidius, quam hoc dici saltem? Nullo mihi opus est suspendio, qui quidem sic mortuus sim tamen. Hæc enim mors ipsa mihi, victum esse me; villicũ, imò magis senem vicisse. In extremo breuiculæ huius scenæ nihil erat certius Gulielmii nostri emendatione:

At at concedam huc: audio aperiri fores:
Mihi beneuolentes atque amici prodeunt.

pro quo vulgò, *atque à me*: Lambinus, *ad me.* Tamen ei non acquieuerunt alii postea, qui plus sibi visi sapere fecerunt, *atq. ambo prodeunt.* Vellem os, aut manum potius tenuissent: aut si quid illi derogare voluissent tamen, vulgatum *à me* defendere studuissent, quod posse videatur ex Stichi loco, quem ego, ne nihil moueam, dabo. Illic scenâ, *More hoc fit.*

Cadum modo hinc à me huccum vino transferam.

Loquitur ibi item seruus, & *à medicit*, nõ *à nobis*, quomodo dicendũ esse & Gulielmius & Latinitatis ratio volunt, de herili domo.

At non dissimulandum mihi contrà, flectẽdum illic hoc interpretatione, vt de cella potius ipsius serui, quam dominicis totis ædibus accipiatur. Scenâ, *Sine modò*, nõ habere videtur, sed habet occultiorem is versus intellectum:

Tantisper dum ego cum Casina faciam nuptias.

Vernilius enim quid notat, *nuptias facere*, quam vt vulgari vsu frequentatur. Non conuentionem tantùm in coniugium signat, sed in ipsum cœtum, vt Arnobius loquitur ex Gulielmii nostri correctione. lib. 5. *Nisi fortè dicetis, conuentiones in huiusmodi cœtum gentes vitat atq; exsecratur humanum.* Quæ locutio magis vt firmetur, & ab omnibus accepteтur, eandem in Ausonio deprehensam hic adscribam: qui Periochâ Odysseæ XXIII. sic planè loquitur: *Quadam cubiculi lege, & genialis lectuli positu sibi tantum & Vlyssi cognito, an ipse sit maritus, explorat. In cœtum deinde conueniunt, totamque noctem mutuo sermone consumunt.* Respondet ei Græcum vnum verbum συνουσιάζειν. Nam res est, de qua idem illud Homerus:

——οἱ μὲν ἔπειτα

ἀσπάσιοι λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἵκοντο.

Et mox; τὼ δ᾽ ἐπεὶ οὖν φιλότητος ἐταρπήτην ἐρατεινῆς,

τερπέσθην μύθοισι πρὸς ἀλλήλους ἐνέποντες.

Hæc Ausonius interpretatus est. Sed et de *Nuptijs* probem, quem potius testem appellem, quam Petronium? Aliquoties ille in hanc mentem, sed exempla duo suffecerint. *Continuoque producta est puella satis bella, qua non plus quam septem annos habere videbatur, & ea ipsa, quæ primùm cum Quartilla in cellam venerat nostram. Plaudentibus ergo vniuersis & postulantibus, nuptias fecerunt. Obstupui ego, & nec Gitona verecundissimum puerum sufficere huic petulantiæ affirmaui, nec puellam eius ætatis esse, vt muliebris patientiæ legem posset accipere.* Item: *Iacuerunt ergo vnà non tantùm illa nocte, qua nuptias fecerunt, sed postero etiam ac tertio die.* Quid autem ni *nuptias facere* sic vsurpetur, cum verbum ipsum quoq; *nubere* eodem sensu? Notum virginis Vestalis carmen;

Felices nuptæ! moriar, nisi nubere dulce est.

quod non vulgariter capiendum ex illa Declamatoris nescio cuius, qui incesti eam inde arguebat, apud Senecã patrem interpretatione liquet: *Felices nuptæ: cupientis est. Moriar nisi: affirmantis est. Nubere dulce est: aut experta iuras, aut inexperta peieras.* Et post alia: *Dulce est: quam expressa vox, quàm ex imis visceribus emissa, no experta tantùm, sed delectata. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprũ.* Nec alia de caussa impudica verba *Nupta* vocantur, nisi quia velut deuirginata. Hic quidem apud Plautum senex, qui se nuptias facturum dicit, non vxorem ducturus est Casinam, sed ab Olympione ducẽdam deflorare prior cupit. Vnde *nuptias* pro ipso συνουσιασμῷ positas a Plauto coniicitur. *Nubere* autem & hac, & aliis Comœdiis Plauti sic persæpe: sed Cistellaria potissimùm:

Hæc

Hac quidem ecastor cotidie viro nubit, nupsitq; hodie,
Nubetq; mox noctu. nunquam ego hanc viduam cubare sivi.
Nam si hac non nubat, lugubri mihi fame familia pereat.

CAPVT VII.

Cetrum. Plauti locus vnus è fragmento Festi, alij aliunde emendati: praetereà in alterius cuiusdam explicatione diuersa magnorum virorum sententia cum nostra opinione.

PRincipium scenae est in ordine consequentis:

ST. Nunc amici, anne inimici sis imago, Alcesime, mihi
Sciam: nunc specimen specitur, nunc certamen cernitur.

quod in leges versuum peccat, atq; vt ne peccet, ita scribi debet:

ST. Nunc amicine, anne inimici sis imago, Alcesime,
Mihi sciam: nunc specimen specitur, nunc certamen cernitur.

At qui proximus his est versus:

Curam mi exime, castigare, id ponito ad compendium.

non sic malè, & melius etiam a Gulielmio nostro legebatur, *Curam eximere*: tamen quia in antiqua editione repeti, *Carum at exime*, suspicio mihi suboritur haud fortasse contemnenda, ne refingendus sit amplius, atque initium hoc exinde sic mutandum, *Cetrum Alcesime.* Ceterùm vel ceterò non semel ita Plautus contrahit: & hic aberratio nasci potuit à maiore librariorum contractione, qui compendio scripserunt *Crum.* Nam *Alcesime* quam procliuiter ex *at exime* fiat, in aperto est videre. Sensus etiam huc aspirat, vt praeoccupatione tali tamque blanda seueriorem aliquam vicini reprehensionem declinet. Sed quid suspicer, dixisse dictumque volo, quasi suspicer tantùm. Versu, qui etiam huic proximus:

Cano capite, atate aliena, eò addito ad compendium.

etsi Gulielmius item noster eleganter mutabat *coaddito*, quod amplexum quoque alibi me, vt verum, scio, neq; nunc poenitet: tamen vel ipsum vulgatum *eò* defendi quadam ratione possit, eadem scilicet, qua sequenti versu *illuc* positum:

Cui sit vxor, id quoq; illuc ponito ad compendium.

vel rescribi etiam *ea*, quomodo *id* vtroq; versuum cohaerentium: & *ea:* nempe dicta haec duo, *Cano capite, atate aliena.* Illi autem paullò inferiores?

Sed facito dum, memineris versus quos cantat Colax, cibo
Cum suo quiqui facito vti veniant, quasi eant Sutrium.

vtcunque interpolentur ab aliis, mihi verò, vt numeros suos pariter habeant & verba, ex Festi fragmento concinnandi sic videntur:

Sed facito dum, memineris sat, versu quod cantat Colax:
Cum cibo suo quiq; facito vti veniant, quasi eant Sutrium.

In fragmento quod legitur *merula*, feci inde *memineris sat.* Etenim

meru, *meru* fuiſſe puto, quòd compendio ſcripturæ eſt ipſum *memineris*: ex ſyllaba reliqua *la* quid pronius fieret, quam quod dedi, non exputaui. De ceteris curioſè non eſt ratio reddenda: nec vlla verò habenda ibidem ſyllabæ *per* vel *ber*, quæ ſuperflua, & ex ſyllaba priore vocis adſitæ, *verſus*, perperam nata. Proximæ porrò ſcenæ initio:

C L. Vt properarem arceſſere hanc ad me vicinam meam, hoc erat
Ecaſtor, quod me tanto vir opere orabat meus,
Liberæ ædes vt ſibi eſſent, Caſinam quò deduceret.

Medius verſus ruit, niſi præpoſita ſyllaba fulciatur. Itero particulam *hoc*: ——*hoc erat*, *Hoc ecaſtor*: cuius tam efficax ad ſenſum, quam in ſermone venuſta geminatio. Sed excipit ibidem nos ſtatim locus admodum tenebroſus:

Sed eccum ingreditur, ſenati columen, præſidium popli,
Meus vicinus, meo viro qui liberum præbet locum.
Non ecaſtor vilis emtu eſt modius, qui venit, ſalis.

in quo vt exerciti ſint non Turnebus & Lambinus tantùm, ſed poſt eos & alii, commentarii omnium loquuntur. Vnus Douſa V. N. ad Plauti mentem proximè acceſſit, eamq; non tetigit quidem, ſed ſub ictu certè habuit, cùm ſic phraſi Plautinâ explicat: carum eſſe ſenem modio ſalis contra. Sed is vt hoc eliciat tamen, interpolat leuiter, & *modio* emendat. Fas ſit mihi ſententiam dicere: cum fruſtrà mutat, tum ſenſum neq; dum penitus aſſequitur. In diſtinctione ſola mendum eſt, quæ eſſe debet iſta:

Non ecaſtor vilis emtu'ſt, modius qui venit ſalis.

Iam hic ſenſus: non vilis, id eſt carus eſt ſenex eo pretio, quî ſine quo modius ſalis venditur, qui eſt viliſſimus. Vſque adeò vilem & nullius pretii hominem ſignificat, vt neque viliſſimæ rei pretium æquet, nec vel argento tantillo ſit dignus emi, quo ſalis modius perhibeatur. Hoc omninò teneo, nec interpretationem iſtam vllâ permutem aliâ, ne illâ quidem C L. V. Hier. Mercurialis, quam tamen auctoris cauſſa ſic amo, vt ipſum propter eius in me multa & magna merita colo. Memini enim in ſermone olim Bononiæ, cum de Liuiano loco (qui de ſalis pretio lib. 2.) agitaremus, vt frequentes ac eruditæ ſemper apud illum mihique tam vtiles quàm iucundæ de his quoque literis noſtris inter nos collocutiones, etiam Plauti verſum iſtum in controuerſiam venire: de quo lectis & perpenſis opinionibus aliorum, accuratius ille cogitans in hanc tandem ſententiam abibat, quam & acriter aduerſus meam propugnabat: nihil indicari ſcilicet aliud, quam inſulſum ſenem eſſe. Requiri ad eum ſaliendum tantum ſalis, vt excandefacere annonam ſalariam poſſit. Itaque reſpectu ipſius inſulſitatis, non vilem fore modium ſalis. Quin imo nec eſſe iam vilem vel eo pretio, quo tum vulgò veneat, etſi veneat viliſſimo. Nam adeò inſulſum eſſe hominem, vt ſi copia ſpectetur ſalis inſumendi, et-

di, etiamsi minimè carum sit, tamen sit nimis carum, quia tantum persaliendo ei requiratur. Hæc doctissimi viri sententia erat, meis quàm commodissimè potuit verbis expressa: quam vt referrem grata memoria me induxit obliuiscendæ nunquam amicitiæ nostræ, & familiaris illius desideratissimæ nunc consuetudinis: simul hortata est ea cogitatio, ne Plauto quamcunque lucem inuiderem, si forte locus eius obscurior clarius hinc irradiaretur: quod iam homines eruditi, & nec ipsi salis egentes, neq; Plautini salis non intelligentes, collatis & mea & aliorum explicationibus, arbitrabuntur.

CAPVT VIII.

Factis. Dolum procudere. Variè correcta multa versuum, verborum, personarumq; errata: loca quædam aduersus alios explicata.

NVnc alia persequamur eiusdem scenæ. Versibus his:

——operam vxoris polliceor foras.
Quasi catillatum: flagitium hominis, qui dixit mihi,
Suam vxorem hanc arcessiturum esse: ea se eam negat morarier.

rectius consulas, si demtam alterius initio vocem fini alterius appendas:

——flagitium hominis! qui dixit mihi suam
Vxorem hanc arcessiturum.

Sed hoc leue: grauius, quod sequitur.

C L. Ibo intrò, vt subducam nauim rursum in puluinarium.

Legisti, lector, interpretamentum Lambini ad hunc versum? & vnquamne quidquam ineptius legisti? De me, fateor non legisse; quamquam multa eius multò ineptissima. Sed in omnibus vix reperi, quod huius vanitatem superaret. Cleostrata scilic. a periculo rem abesse, vel inibi certè esse, vt possit esse, significat. quomodo? rationem addit, quam neq; capio, & piget ea describenda vel tantillum chartæ perdere. Nego illi, Cleostratæ eum versum esse; Alcesimi, cōtrà affirmo: cui video tribui ēt in veteri Florentino. Res & sensus id requirūt. Cum negasset Cleostrata, domi se in ornandis nuptiis operam Murrhinæ morari, neq; velle sibi adiutricem venire; indignabundus senex, post conuitia in vicinū senē amatorē iacta, ait intrò se iturū, vt vxorē suam, q̃ paullò antè excitauerat & transire ad viciñā iusserat, reducat ab itinere pposito, & quiescere denuò iubeat domi. Hoc ἀλληγορικῶς dicit p nauis comparationē, q̃ vix deducta, statim subducatur rursus & in puluinario vicissim collocetur. Nihil mihi credes, nisi hoc planè verū. Falsum certè manifestò nimis, vt de sententia reliqua iā nihil amplius dicā, q̄ Cleostrata domū redire fingitur, q̃ manet in scena. cūq; marito mox expostulāte digladiatur. At abit intrò Alcesim⁹ cā, q̃ ex verbis

interpretatus sum: & abeunti deinde callida mulier insultat. Integer locus sic ergo rescribatur:

A L. Quid ego nunc faciam? flagitium maximum feci miser,
Propter operam illius hirci improbi & edentuli,
Qui hoc mihi contraxit. operam vxoris pollicetur foras
Quasi catillatum flagitium hominis! qui dixit mihi suam
Vxorem hanc arcessituram: ea se eam negat morarier.
Atq; edepol mirum, ni subolet hoc huic vicinæ meæ.
Verum autem altrouorsum cum iam mecum rationem puto,
Si quid eius esset, esset mecum postulatio.
Ibo intrò, vt subducam nauim rursum in puluinarium.
C L. Iam hic est lepide ludificatus. Miseri vt festinant senes!
Nunc ego illum, &c.

Et corruptum, nec intellectum fuisse hactenus, omnes fatebuntur. Scenà, *Nulla sum.*

Tanta facilus modo mira miris modis intus vidi.

Veteres libri *facta*, quod nescio si versus admittit: ceteroqui melius putem. Sin is negat; *factus* seorsim accipies, pro re ipsa. Sic enim Comici interdum. Plautus Pœnulo:

Lepidi mores turpem ornatum facile factis comprobant,

Rudente:.

Atq; vt gratum mihi beneficium factis experiar,

Terent. Hecyr.

B A. Beneficium, & volupe est. P A M. factis, vt credam, facis.

Deinceps:

S T. Respice modò ad me. P A. here mi. S T A. quid tibi est?

Inuenio, *Respice dum ad me*: quod alteri non posthabeam. Pluribus internectis illa sunt:

P A R. Imitatur malarum malam disciplinam, viro suo quæ inter
Minatur vitam. S T. quid ergo? P A. ah! S T. quid? P A. interimere ait velle
Vitam: gladium. S T. hem! P A. gladium. ST. quid eum gladium? P A. habet. S T. hei misero mihi!

In quibus primò superfluere censeo vocabulum *vitam* altero loco, & iubeo deleri isthic: *viro suo quæ inter Minatur. S T. quid ergo?* Versus & sententia simul spernunt. Post verbum *inter Minatur*, excipit statim senex, & quid ergo minetur, quærit. atq; illa deinceps clarius de vitæ interemtione subdit. Hoc primum. Deinde pro *ah, vah*, malim. Postremò sublatis in postremo personarum indicibus literis aliquot, seni continenter ista dono:

S T. hem! gladium? quid eum gladium?

Affectui senis magis ab ipso iunctim pronuntiata seruiunt. Aliquantò pòst:

——P A. audi: per omnes deos & deas
Deiurauit, occisurum eum hac nocte, qui cum cubaret.

ego,

Lego, *occisuram*. Nam aliorum ad alterum id exemplum alia ratio est: vt Amphitruone:

Iustam rem & facilem esse oratum à vobis volo.

Et hac scena inferius: *Nisi se sciat villico datum non iri.*
quæ Grammaticè diducere non libet. Statim:

ST. Me occidet. PA. an quidquam ad te attinet?

interrogatione cum antiquis editionibus efferri malim, *Me occidet?* Alioqui nimis se manifestò proderet senex: & ipsa interrogatio nescio quam & quantò maiorem emphasin in se habet. Adhuc eadem scenâ, mendum non minimę rei omnes libros obsidet:

PA. Ludon' ego hunc facete: nam quæ facta dixi, omnia huic
Falsa dixi. hera, atq; hæc dolum ex proxumo hunc protulerunt.

Sic hoc exauditur, quasi dolus ex proximo sit prolatus. Malè. *Procuderunt* legendum, non *protulerunt*: & voces *ex proxumo* iungendæ cum particula *hæc*. Hæc ex proximo, vicina Myrrhina est. Is Comicus sermo. Fine huius fabulæ:

Hæc Casina huius reperietur filia esse è proxumo.

Dolū autem procudere, nihilo minus Plautina phrasis. Pseudolo:

Nam hic mihi incus est: procudam ego hodie hinc multos dolos.

CAPVT IX.

Incanis. Ilicet. Haud ex merito. In plures scenas plurium locorum multigeneres emendationes, interpretationibus, vbi opus est, adiunctæ.

QVæ supersunt nobis è reliqua Casina, in hoc caput, velut vnum fascem congeremus. Igitur scenâ, *Vide sis*:

——OL. seruus ego? ST. atq; meus. OL. non sum ego liber?
Memento, memento ST. mane, atq; asta. OL. omitte, seruus sum tuus.

Minationis affectus atque ipse gestus magis interrogatione exprimatur: *seruus sum tuus?* Nisi si verba hæc non Olympionis, sed, quod suspicor, senis, qui seruum se paullò etiam pòst serui sui dicit: *Tuus sum equidem.* Quod ipsum facit, vt & hic dicentem idem faciam, ceteris hunc in modum accommodatis:

——OL. omitte. ST. seruus sum tuus.
OL. Optimè est. ST. obsecro Olympisce mi, mi pater, mi patrone.
OL. Hem sapis sanè. ST. tuus sum equidem. OL. quid mihi seruo opus est tam nequam?

In huiusdem scenæ extremo:

——OL. tam mihi vita mea, quàm tua
Tibi cara est. ST. verum i modò. OL. si tu iubes, mibitur tecum.

metuo, ne scribendum, *si tu ibis, inibitur tecum*. Non enim iturus est nisi illo comitante: quem ad sensum nihil facit verbum *iubes*.
Proximâ scenâ luxati & fracti, tum deinde interpolati versus sunt:

Illa autem in cubiculo armigerum ornant mulieres,
Quem dent pro Casina nuptum nostro villico.
Sed nimium lepide dissimulant.

Fore huius quod futurum est. dignè autem coqui
Nimis lepide ei rei dant operam, ne canet senex.

Quos aliter scribunt editiones priscæ:

Quem dent pro Casina nuptum nostra. sed nimium
Lepide dissimulant fore hoc futurum huius quod est.
Condignè autem nimis lepidè huc conducti coqui
Ei rei dant operam, ne canet senex.

nón ipsæ quidem rectissimè, sed rectius, & vnde, postremis duobus ita plane, vt exhibent illæ, acceptis & retentis, superiores concinnare est, si verba disiecta in ordinem suum & versuum modum recolligas:

Quem dent pro Casinâ nuptum nostrâ: sed nimis
Lepide huius quod futurum est dissimulant fore.
Condignè autem nimis lepidè huc conducti coqui
Ei rei dant operam, ne canet senex.

Mox etiam antiquum verbum extruserunt inde:

Illarum oratu faciunt: illæ autem senem
Cupiunt extrudere incanatum ex ædibus.

quod seruant fideliter iidem superiorum temporum cusi. Nam *incanem* habent loco ꝙ *incanatum*, & sic versum ordine verborum alio, nec malo scribunt:

Incanem extrudere cupiunt ex ædibus.

At si malis aliter, ita possis: *Incanem ex ædibus cupiunt extrudere*: siue etiam ita: *Ex ædibus cupiunt incanem extrudere*: etiamq; aliter & aliter. Vox quidem *incanis* quin proba, nec temerè nata sit, haud dubitabis. Sequente scena, *Si sapitis*, illic distinctio & lectio peccat leuiter:

ST. Quid hic speculare? AN. nihil equidem speculor. ST. abi
Tu hinc. cunctas? intus alij festinant. AN. eo.

Nam melius, vt opinor: ——*ST. abi:*

Tu hic cunctas: intus alij festinant. AN. eo.

Quæ hanc sequitur, eâ scenâ falsum illud est:

OL. Esurio hercle, atq; adeo haud sitio. ST. at ego amo.

Falsum, etsi Lambinus vt verissimum ex scripturis omnibus, quæ hîc diuersæ plures, amplexus est: cuius etiam interpretatio falsa magis, cum esuriem Olympionis esse tantam dicit, vt siti nulla vrgeatur. Quasi qui inediâ afficiuntur, eos sitis non tentet: quod adeò contra est, vt illa durante, sic hæc increscat, vt cibi solidioris appetitum ferè deleat. Sed lectionem ipsam falsam aiebam, hoc argumento; quia sitire se quoq;, non tantùm esurire questus est anteà, scenâ, *Vide fur.*

——*OL. tu amas;*
Ego esurio & sitio.

Veteres ergo quidam auctiores vna voce legunt, *atq; adeò haud parum sitio.* Verè ad sensum: fortassis & ad scripturam. Ibidem nequissimus

quissimus senex Hymenæum adiutans suo compari commarito villico:

——S T. perij hercle ego miser, dirupi

Cantando hymenæum: licet illo morbo, quo dirumpi cupio,

Non est copia.

Vbi emendandum putem; *ilicet. illo morbo, quo.* Exclamatio est, gemina ei, quæ præcessit, *perij.* Nisi magis placebit hunc in modum:

——dirumpi

Cantando hymenæum licet: illo modo, q. d. c. N. e. c.

vt oppositione ludat: cantando quidem dirumpi licet: at sic vt volo, non licet. Neq; hoc inuenustè: quin verius forsan. Etenim diruptus non erat: sed poterat, si vellet, cantare vel vsque dum se rumperet, qui tamen non ita, sed aliter rumpi vellet, quomodo queritur sibi non licere. Sequitur alia scena, cuius reliqua transiliens, vltimum versum adiutum ab alio porrò adiutum eo:

O L. Quin imus ergo? S T. bella bella tu mea.

Mutauit prius *bella* V. N. in *belle*, rectè: sed inserere debuit etiam *i:* vt, *i belle bella tu mea*, respondeat illi Curculionis; *Sequere istum bella belle.* Et ite prædam suam iubet, cui iam dudum impatiens moræ imminebat. Porrò autem scenâ abhinc secundâ, *Neq; quo fugiam*, fragmentum versus:

Ita quidquid erat, grande erat:

nisi omittendum, quod Palmerium sanè video fecisse; traducendum in sedem superiorem, vbi veteres libri disertim collocant, vt coniunctum legatur isti.

Nisi quidquid erat, calamitas profectò attigerat numquam:

Ita quidquid erat, grande erat.

Inde iam non longe:

Amabo mea vxorcula, cur virum tuum sic me spernis?

Nimis tu quidem hercle audax es. immerito meo mihi hæc facis.

Sic de viri docti sententia ediderunt: etsi alterius etiam addiderunt, qui *audacter* mauult. Neutri acquiesco ego: putoque in voce *audax* idem hîc vitium latere, quod Captiuis illic:

Sed eccum, incedit huc ornatus, audax suis virtutibus.

Atque vt verè illud emendatur, *haud ex*: ita non dubito, quin hoc quoq; sic rectissimè:

Mea es tu quidem hercle: haud ex merito meo mihi hæc facis.

Mutauimus alia simul, audacter fortasse, minimè certè violenter. Arbitros tamen doctos volo. Finis huius scenæ fouet occultum etiam mendum, non tam in verbis, quam personarum situ.

C L. Quid nunc? satin' lepidè adita est vobis manus merito?

Sed concrepuerunt fores? O L. num illa me nunc sequitur?

Sententia duce corrigo:

CL. Quid nunc? satin' lepide adita est vobis manus? OL. meritò.
Sed concrepuerunt fores: num illa me nam sequitur?

Quàm bellè timido Olympioni iunctim omnia dentur, omnes puto elegantiores sentire. Nam *meritò* huius esse, non Cleostratę, quis vel ex illis inuenustis non sentiat? Deinde autem, *num illa me nam*, traiecta sunt Comicè pro *numnam illa me*: qua de figura suprà alicubi plura. Sequentis etiam scenæ fini nimis apertum vitium in recentius editis.

ST. Occidi, reuocor. quasi non audiam, adibo.

Vetustiores enim, *abibo*: quod sensus poscit, & cum pipulo reposcit ab illis, qui mutarunt. Ac mireris eos vbi mentem habuerint, cùm præferre huic alterum sustinuerunt. Sed & hos, & istam fabulam iam mittemus, vbi duo monuerimus etiam scena sequente. Vocula videtur inserenda illi versui:

Nulla caussa est, quin pendentem, vxor, virgis verberes.

& scribendum, *quin pendentem me, vxor*: non sensus adeò, quàm numerorum caussâ. Deinde illic:

Propter eam rem hanc tibi nunc veniam minus grauatè prospero,
Hanc ex longa longiorem ne faciamus fabulam.

Non placere mihi potest *prospero*, vt vt interpretentur, præ quod in veteribus est *propero*: quod tamen vt proximus versus postulat, ita suus repudiat. Verùm vt recipiat, verba transponenda putem in hunc modum:

Propter eam rem minus grauatè hanc propero nunc veniam tibi.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CISTELLARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum & Excellentissimum virum VLYSSEM ALDROVANDVM, PHILOSOPHVM ET POLYHISTORA Clarissimum.

IN *Italiam vestram*, ALDROVANDE *nobilissime, multa me illexerant: inter ista multa non tam ille, quo ducuntur omnes, amor visendi perlustrandique regionem vnam omnium totius Europæ consensu publico florentissimam, itemq; cultissima illius gentis instituta, mores, vitam, propius intuendi, quamquam & horum tenebar incredibili desiderio; quàm cupiditas quædam singularis viros illic doctos, quibus etsi quondam felix ista terra magis abundauit, etiam nunc ad inuidiam aliarum nationum instructa est & ornata, videndi coràm, alloquendi, familiariusq; cognoscendi. Et sanè diuina quasi virgula contigisse mihi videtur, vt quocumq; me darem, in doctissimorum quorumq; notitiam, & si morarer aliquandiu, amicitiam facillimè, quæ præter eruditionem humanitas est natiua & velut indigena toti genti, penetrarem. Quod cum alibi mihi, tum Bononiæ apud vos, vbi & hæsi longissimè, sensi maximè euenire & cedere felicissimè: quando non prius penè pedem in vrbem vestram posui, quàm in maximorum, non tantum doctissimorum hominum amorem &*

familiarem quandam consuetudinem penitius insinuaui: qui aduenientem me exterum hominem, adolescentulum etiam tum, eruditione nulla, minori etiam fortassis ingenio commendabilem, non ipsi tantùm recipere dignati sunt in suam gratiam, sed & aliis porrò conciliarunt studiosè, abeuntemq; omnes ægrè dimiserunt. Nolo hîc singulos commemorare nominatim, ne facere videar ambitiosè: qui iam id, quod dixi, dixisse videri possum iactantius. etsi cum felicitatem istam meam prædico, non eâ me extollo, sed illorum debita laude prosequor comitatem: quorum & amorem & beneuolentiam erga me grato animo colo intra me, & in publicum testatam etiam monumentis quibusdam volo. Atq; id cùm his diebus agerem, plerisq; significationem aliquam affectus huius mei publicam destinans, non fuisti tu mihi prætereundus, optime & doctissime virorum, qui amâsti me quoq; non vulgariter & humanitate complexus es inter ceteros singulari. Nata mihi enim occasio eius rei nunc est ex commentationum quarundam editione in Comœdias Plauti: quod genus etsi videtur à tuorum genere studiorum alienius (quamquam quod est studiorum genus alienum tibi, aut quæ pars literarum non cognita & pertractata?) nihil dubito tamen, quin beneuolè sis accepturus, & qui me amas ob ingenium, vt aiebas, ingenij nostri fœtum qualemcumq; minimè contemturus. Tu verò, cum vacabit, & hæc minuta nostra vide, & tua multò grauiora in quibus dies noctesq; occuparis, multò magis vrge: vt tandem quorum laborum, sanè maximorum, exspectationem iuxtà maximam vbiq; iampridem concitasti, eorum fructum aliquem & eruditi omnes in studiis suis, & tu inprimis ad immortalitatem tui nominis ac gloriam sempiternam consequaris. Namq; vt vrgeas, vrgent te & alia multa, & hæc ipsa, ne vel exspectatio tanta præclarissimorum operum eludatur, vel profectus speratus intercipiatur hominibus doctis huius futuriq; seculi, vel ipsarum vigiliarum perpetuarum, immensorum sumtuum, infinitæ molestiæ cùm in itineribus per orbem terrarum periculosissimis, tum aliis in rebus plurimis à prima iuuenta variis modis exhaustæ, & in isto

adhuc senio quotidie perseuerantis, vnicum maximumq; tibi ipsi præmium & sola condigna merces pereat, illa scilicet æternitas famæ, quam certò à te præparatam, aliorumque iudicio destinatam, & vltro ipsam se spondentem tibi & in apertum gloriæ campum ex angustiis augusti tamen Musei tui, quod Naturæ Theatrum appellare soleo, te carceribus euocantem, obsecro caue maturè, dum etiam licet, ne ipse tibi videaris inuidisse. Scimus ætatem iam tuam grauem, eoq; grauius tibi nobisq; metuimus: at tu effice tamen, quantum potes, vt per te saltem stetisse res tanta non putetur. cui moliendæ magis & emoliendæ valetudinem tibi firmam, quæ hactenus benigna mirum in modum fuit, ipsa nimirum fauens quoq; egregiis tuis cœptis, & vitam, quantum rei magnitudini satis est, diuturnam precor: optoq; postremùm, vt hic libellus non tam sit obseruantiæ in te meæ, cuius esse maximè volo, quàm desiderij illius & mei communis omnium index ac testis, adeoq; monitor & exactor eorum, quæ nobis promissa tam pridem, & tam diu exspectata, non patimur vlterius deberi.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI CISTELLARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Cistellaria ancillæ nomen & Comœdiæ. Si, sis, siue. Versus quidam & sensus antehac turbati, nunc constituti. Præter Plautum emendatum alioj q; simul illustratos, Catullus leuissimè tentatus.

NVnc Cistellariam examinemus, appellatam sic & à Cistella deperdita, & ab ipsa simul ancilla, quæ perdiderat. Erat hæc enim Cistellaria, siue Cistellatrix: quod nomen & munus inter ancillaria Trinummo refertur:

Vestispica, vnctor, auri custos, flabellifera, sandaligerula.
Cantrices, cistellatrices, nuncij, renuncij, raptores panis &, cui.

Scilicet vt aliis singulatim rebus suus in familia curator, ita peculiaris etiam cistellarum alicui præfectura. Magis tamen à cistella ipsa titulum Comœdia traxit, in qua præcipuæ argumenti partes ab eadem ductæ. Huius primâ scenâ:

GY. Rarò nimium dabat, quod biberem, id merum
Infuscabat.

copulam desiderat sermo, quam opportunè veteres inserunt, *atq; id merum.* Duo grauatur, & quòd rarò, & quòd neque merum datum sit. *Infutabat* autem cum Palmerio ibidem volo: sperno hoc, quod Lambinus frigidè explicat, itemq; aliorum *infucabat.* Interuallo magno confragosior & scrupolosior locus est, quem parenthesi voluerunt sic complanare:

GY. Equidem hercle addam operam sedulò. sed quid tu inter isthæc verba.
Meus oculus, mea Silenium (nunquam egò te tristiorem
Vidi esse) quid, cedo, te obsecro tam abhorret hilaritudo?

Sed magis exasperarunt. Equidem multo lenior oratio erat, hac distinctione: ——*sed quid tu inter isthæc verba,*

Meus oculus; mea Silenium? nunquam ego te tristiorem
Vidi esse: quid, cedò &c.

Neque tamen vel sic aures non radit. Mihi traiecta pluscula verba, & integra versuum confusorum membra videntur, quæ dimensionis obseruata lege, & sententiæ concinnitate sic ausim restituere:

——*sed quid tu inter isthæc verba,*
Meus oculus, mea Silenium? quid, cedò, te obsecro, tam abhorret
Hilaritudo? nunquam ego vidi ted esse tristiorem:
Neq; munda adæquè es, vt soles.

Mox etiam numeri peccant:

——*hòc sis vide, vt petiuit*
Suspirium altè? & pallidula es. eloquere nobis vtrumq;.

non dico, quia *es* produxit, quod Plauto solens: quamquam & facile reponi poterat, *vt pallidula est!* sed quòd supra mensuram trahit extrema syllaba in *vtrumq;*: licet hæc quoque videatur ab initio sequentis versus absorberi. Verum concinnius opinor: *eloquere vtrumq; nobis.* Vtrumq; autem id, quòd sequitur:

Et quid tibi est, & quid velis nostram operam, vt nos sciamus.

Ita pòst Auxilium Prologus:

Vtrumq; hæc, & multiloqua; & multibiba est anus.

Non longè sequitur:

GY. Indidem vnde oritur, facito vt facias stultitiam sepelibilem.

Vbi legam, *Ibidem*, sententia magis probante. Deinceps:

SI. Si quid est, quod doleat, dolet: si autem non est, tamen hoc hic dolet?

Apage interrogationis notam, quæ in nupera obrepsit editione: tum

tum scribe, *Si quod est. quod*, id est, aliquod, nempe cor. *Si* autem vtrobique, si voles, *siue* interpretaberis: quod non hic tamen opus adeò, atq; pòst scenâ, *Rem elocuta sum:*

Tu nunc, si ego volo, seu nolo, sola me vt viuam facis.

Ita scribendum enim ibi libri veteres docent, qui *si*, non *siue*, omnes habent: quod Rudente remansit integrum, scenâ *Quam mox:*

At ego Deos quaeso, vt quidquid in illo vidulo est,
Si aurum, si argentum est, omne id vt fiat cinis.

Et Captiuis, scen. *Aduortite animum.*

Sinito ambulare, si foris, si intus volent.

Quin concepta sic etiam formula precum & sacrorum, quę ignoto numini fiebant, SI DEO, SI DEÆ: apud Gellium lib. 2. cap. 28. in quo frustra dubitat vir maximus, qui formulas collegit, an ita rectè, cum alibi, vt Arnobii lib. 3. efferatur, SIVE DEO, SIVE DEÆ. Idem esse *si* monstrauimus: & hoc illo tanto fortasse potius, quanto antiquius. Antiqui enim sic: & vt leges, ita formulæ plerumque lingua veterum conceptæ & conscriptæ. Vt geminetur tamen hoc significatu hæc particula, rarius est: quamquam præter superiora exempla Gellii quoq; illud huc traho lib. 9. cap. 16. *Si placet lex, reddo: si non placet, reddo.* Et si fortè lubeat alicui, hoc etiam Plauti Rudente, scen. *Quid istuc est.*

Iuppiter te perdat, & si sunt, & si non sunt tamen.

Vulgatius, vt vni *si*, *seu* vel *siue* subiiciatur. Atque ita est loco suprà correcto ex inferiore huius fabulæ scena. Ita Truculento:

——Verùm qui improbus est, aquam si bibit,
Siue adeò caret temeto, tamen ab ingenio est improbus.

Ita Curculione:

Si media nox est, siue est prima vespera.

Ita Ennius:

——Si viuimus, siue morimur.

Propertius etiam lib. 2.

Quod si tu Graias, siue es imitata Latinas.

Et quis scit, an non & Catullus sic potius scripserit in Egnatium:

Egnatius, quod candidos habet dentes,
Renidet vsquequaq;. si ad rei ventum est
Subsellium, quum orator excitat fletum,
Renidet ille: seu pij ad rogum filij
Lugetur.

Sic inquam potius, quàm verbis audacius traductis, *seu rei ventum ad Subsellium est.* quomodo nuper, vt versus ratio habeatur, legendum nos credere sibi quidam voluerunt.

CAPVT II.

Hoc opere. En vnquam. Et quisquam. Iniurium, iniurius. Plautus

hac fabula sapicule correctus. item explicatus loco difficili contra aliorum varias opiniones. In Terentium etiam & Ouidium & Nauium singulae correctiones.

PRoximè illi loco, vnde ad alia delapsi sumus, hæret:

GY. Amat hæc mulier. SI. ehò, an amare occipere amarum est, obsecro?

in quo suspectum mihi verbum *occipere*: quia non de amoris inceptione, sed vniuersim de amatione agitur. Et sanè dulce est amare occipere: amare porrò autem amarum. Subit enim cum voluptate primùm amor, cum dolore deinceps hæret. Neque verò & Silenium incipiebat nunc primùm, sed amauerat iam aliquandiu. Igitur quid substituemus? non facilè dixero, nisi si *hoc opere*: id est adeò, tam: vti formantur, magno, multo, tanto opere. Nam inquit imperita Silenium, Adeone amarum est amare? Cui respondet altera doctior & amoris omnes iam vias tenens Gymnasium, verum imprudentis adolescentiæ gymnasium:

Nam ecastor amor & melle & felle est fœcundissimus:
Gustu qui dat dulce, amarum ad satietatem vsq; oggerit,

Quorum versuum priore vel *Namque* legendum è veteribus, vel *Nam mecastor* numerorum gratiá: posteriore lubens emendem, vt magis dulcedinem dulcacido amori detraham, *Gustu vix dat dulce*: vero nimium, & valdè efficace sensu. Vix primoribus labris delibandum datur, quod in amore, si quid est, suaue est: partem alteram potissimam & maximam plenis vsque faucibus haurias, & haurire cogeris vel inuitus non ad satietatem modò, sed nauseam & fastidium quoq;. Fugiamus, mea iuuentus, fugiamus hunc pocillatorem: & ne illud sitiamus,

——unde laboris
Plus haurire mali est, quam ex re decerpere fructum.

Inferius porrò vulgatur hodie:

LE. Stulte ecastor feci: sed tun' vnquam cum quiquam viro
Consuevisti?

Paullùm mutant vetustiores libri: *sed tu, en vnquam*: paullùm ad literas, ad elegantiam dictionis permultum. Ita Trinummo:

——o pater,
En vnquam aspiciam te?

Menæchmis:

Dic mihi, en vnquam intestina tibi crepant.

Vbi sic non Brixiensis tantùm codex, quem Gulielmius noster laudat, sed & Aldinus, & Coloniensis, aliique. Varro lib. I. c. 2. de re rust. *En ibi tu quidquam nasci putas posse, aut coli natum?* Virgil. Eclog.

En vnquam patrios longo post tempore fines, &c.

Terent. Phormione Act. 2. sc. 2.

En vnquam cuiquam contumeliosius

Audistis

Audistis factam iniuriam, quàm hac est mihi?
Item ibidem Act.5.sc.8.
En quidquam hodie est factum indignius?
Ita namque & hic manuscriptus diserte. Quid quod consimiliter Ouidius: Lib.3. Amor. Eleg.7.
En quisquam ingenuas etiamnum suscipit artes?
Aut tenerum dotes carmen habere putat?
etsi quidem apud hunc emendandum puto, *Et quisquam.* Id enim & in exordio elegiæ vehementius fit, & illi certè rei est accommodatius. Scilicet illa exclamandi forma hîc est stomachantis, quæ eadem eleg.3. eiusdem libri:
Et quisquam pia thura focis imponere curat?
Item de Remed. Amor.
Et quisquam præcepta potest mea dura vocare?
Ac indignatur Ouidius, quod amator ingeniosus & poeta excludatur tamen ab amica: in quam sententiam porrò etiam lego *suspicit*, pro *suscipit*, quod in libris, quos vidi omnibus adhuc hæret, planè contra venustatem Ouidianam. Spernit ac reiicit elegantiorem iam omnem eruditionem, neq; suspici aut coli vult amplius, quæ nihil adeò valeat in puellis flectendis & amorib' conciliandis. Sed in Plauto progrediamur, vbi statim habes:
Quo is homo insinuauit pacto se ad te. S I. per Dionysia.
Tollenda στιγμὴ, vt continua narratio fiat cum sequentibus, *per Dionysia Mater pompam me spectatum duxit.* Atque ita vetus meus Coloniensis. Deinceps etiam in distinctione peccatum, etsi leuiter:
L E. Assimulare amare oportet. nam si ames extempulò,
Melius illi multo, quem ames, consulas, quàm rei tuæ.
Ita enim potius erat: *nam si ames, extempulò Melius illi &c.* Mox, quamuis error in sermone nullus:
Nam eum pater eius subegit:
tamen non dubito, quin *suus* à Plauto scriptum, non *eius*, vt proximo superiore versu, *Ei nunc alia ducenda est domum Sua cognata Lemniensis.* Mutasse puto, qui numeris studebant. At hi sic quoq; procedunt tamen. Nunc locus sequitur, in quo plurimum se plurimi torserunt.
L E. Nihil amare iniurium est.
Dionysius primùm ἀπεργάσιμος prorsus in omnibus interpretationibus, quas varias & vanas congerit suo more. Dein Gulielmus noster in πιθανοῖς item frustra, qui *Nihil* pro homine nihili accipit: eoque matri iniuriam fieri, quòd amet filia, a quo nihil abradi possit. Et vt alios mittam, V. N. in Centurionatu denique, *nihil amore iniuriu'st* legit, explicatq; iniuriosius. Ne is quidem satis ad rē apte. Nam huc valere debent verba lenæ, vt periuru Alcesimarchū criminetur. qui cōceptis verbis Silenio iurauerat, du-

ctorum eam esse vxorem, vt proximè præcessit. Igitur inquit, Nihil est, iniurium amare, verbis sic ordinatis, vt in illo Catulli, *Nihil fecisse benignè est.* *Iniurium* autem veteribus fuisse periurium Festus ait: quod hîc pro periuro positum, nota figura, qua & scelus pro scelesto. Quæ si dura nimis alicui videbitur interpretatio, sequatur aliam, quæ nunc hæc commentanti in mentem venit. Nam de illa, sic olim statueramus: cui sanè incipio minus ipse fidere, cum recentem magis expendo. Notat Lambinus in omnibus suis MStis fuisse, *nihil amore iniurium est*: vnde scilicet & Dousa coniecturam suam hauserat. Quid si leuiori literæ vnius mutatione scribamus? *Nihil amori iniurium est*: hoc elegantissimo, tum omnibus decantato in re amatoria sensu: amori nihil aut pro nihilo esse iniurium siue periurium. Eleuet ita lena iuramentum adolescentis: & quid tu, inquit, amatori iuranti credebas, cum in amore iuramentis, vt pila, ludatur, quæ quidem nec ipsi Dii respiciunt, imò rident & pro ioco lusuq; sibi habent? Noti in hanc sententiam Poetarum multi versus: quos sciens prætermitto. Vtrauis iam explicationem malis, in vtraq; *iniurium* est periurium, quod ita Festum diximus interpretari. Alias *iniurius* pro iniurioso valet, apud Plautum creberrimè: & *iniuriè* Nonius exponit iniuriosè, Næuii exemplo adducto, quod corruptum hîc corrigatur. Næuius Lycurgo: *Oderunt Dij homines. Iniuriosè egone, an ille iniuriè facimus?* Quid hoc? Omnes in vniuersum homines oderunt dii? & quidquam discriminis est inter iniuriè, & iniuriosè? Quid Nonio igitur visum alterum altero interpretari? Quòd si eadem sunt, insuauiter hercle coniunguntur. At tu literula vnâ detractâ scribe;

——Oderunt dij homines iniurios.
Egone, an ille iniuriè facimus?

Sermocinatio est duorum, huius accusantis, illius excusantis & in ipsum nescio quem alium, in quem iniurius arguebatur ab altero, culpam retorquentis. Ceterùm de Plauti loco quidquid est, *nihil* quidem cum *amare* non struendum: quod esset frustra amare, vt Persâ: *Nihil amas, cum ingratum amas.*

CAPVT III.

Nubila mens, an nulla in amore. Parenthesis inepta commodiore versuum traductione mutata: quædam alia insuper emendata.

VNum reliquimus primâ scenâ, quod hîc dabimus, etsi perquam leue. Sequitur statim ambiguum illum locum:

SI. Nunc tu amabo, vt hanc triduum hoc solum sinas
Esse & hic seruare apud me.

Versus & sermonis, sed versus maximè caussâ scribo:

Nunc te amabo, vt hanc hoc triduum solum sinas
Esse hic & seruare apud me.

Secun-

Secunda iam ſcena parum negotii nobis exhibebit: niſi quòd traiectionem inſignem video, nec fero, quantumuis alii parentheſi voluerint mederi. Nihil ad ſcenam parentheticus is ſermo, nimis obſcurus & implicatus: cuius nec aliud vſquam in Comœdiis exemplum, nec ferunt earum leges. Qui enim conuenit in theatro tam multos verſus continuo ſermoni interfari? quę interruptum vix è populo quiſquam ſciat connectere, nemo certè æquis auribus redeuntem in orbem tanto tractu exſpectarit. Abhorret vt a familiari, ſic Comicâ oratione diligens & exacta illa ſtructuræ ratio: qua ſuſpendi diutius animos noſtros vix legentes aliquando ferimus, quo magis recuſamus audientes. Itaque bonâ omnium veniâ, quatuor continuos hic in Plauto interiectos verſus, iſtos dico:

(Quin ego nunc quia ſum onuſta mea ex ſententia,
Quiaq; adeò me compleui flore Liberi,
Magis libera uti lingua collibitum eſt mihi,
Tacere nequeo miſera quod tacito vſus eſt.)

retraho fidenter ante tres illos præcedentes:

Nam illanc ego olim, qua hinc flens abijt, paruulam
Puellam proiectam ex angiportu ſuſtuli.
Adoleſcens quidam hic eſt apprimè nobilis,

& totum locum, vt concinnitatem eius magis videas, ordine illo verſuum hîc tibi deſcriptum appono.

Idem mihi, magnæ quod parti eſt vitium mulierum,
Quæ hunc quæſtum facimus: quæ vbi ſaburratæ ſumus,
Largiloquæ extemplo ſumus: plus loquimur, quàm ſat eſt.
Quin ego nunc quia ſum onuſta mea ex ſententia,
Quiaq; adeò me compleui flore Liberi,
Magis libera vti lingua collibitum eſt mihi:
Tacere nequeo miſera, quod tacito vſus eſt.
Nam illanc ego olim, quæ hinc flens abijt, paruulam
Puellam, proiectam ex angiportu ſuſtuli.
Adoleſcens quidam hic eſt apprime nobilis
Sicyone, ſummo genere: ei viuit pater:
Is amore miſerè hanc deperit mulierculam,
Quæ hinc modo flens abijt.

Quis eſt obſecro, qui orationis hac æquabili cōtinuitate interruptam illam, vt ſic dicam, confragoſitatem mutare volit? aut germanum illum Plauti ordinē lubens mecum non agnoſcat? Agnoſcet profectò, aut neq; Plautum, neq; Comicum vllum noſcet. Verùm hanc in rem verborum ſatis eſt: ad alia, ſi quæ ſunt ibidem, conuortamur. Eſt verò vnum leuiculum etiam, quod tanti tamen, vt annotetur.

Eam mea ego amica dono huic meretrici dedi,
Quæ ſæpe mecum mentionem fecerat,

Puerum aut puellam alicunde vt repertrem sibi
Recens natum, eapse quod sibi supponeret.

Versu secundo, *Quia sæpe* lego, vel vt veteres editiones, *Quod:* vltimo, *Recens natam, eapse quo sibi suppon.* Nec enim placent vulgatæ generum mutationes. Reliqua hic & in Prologo alii viderunt: nisi si monere debeo, malè in editione Dousica distinctos versus hos, qui rectius alibi sic habent:

Is eam proiecit. hac puellam sustulit.
Ille clam obseruauit seruus, qui eam proiecerat,
Quò aut quas in ædes hac puellam deferat.
Vt eampse vos audistis confiterier,
Dat eam puellam meretrici Melænidi.

scilicet vt iungantur hi postremi duo, quorum prior ad superiores nihil spectat. Nec enim de seruo quidquā lena confessa erat, quem neque sciebat prorsus insidiatum sibi. Scenâ, *Credo ego amorem*, in graphica descriptione carnificinæ amatoriæ:

Exanimor, feror, differor, distrahor, diripior: ita nullam mentem
Animi habeo.

Emendat Gulielmius noster è Langianis *nubilam mentem:* quod loco Trinummi firmare possim:

Scio te non sponte tuapte errasse, sed amorem tibi
Pectus obscurasse.

Et Iuuenal. Satyr. 6. de amore philtris inducto:

——— *quod desipis inde est,*
Inde animi caligo, & magna obliuio rerum,
Quas modò gessisti.

Neque tamen *nullam* damnem, quod ipsum astruxerim etiam Virgiliano exemplo, Cyri:

Ne tantum in facinus tam nulla mente sequaris.

At quod mox ibidem:

Modò quod suasit, dissuasit: quod dissuasit, id ostentat.

omninò lego, sententia non aliter ferente, *Modò quod suasit, dissuadet:* vti liquido in veteribus exstat: quibus credā potius, quàm coniecturæ olim meæ *dissuasum it:* quæ vera tamen videri poterat, absque illis foret.

CAPVT IV.

Non? hem. Pedatu. Versus aliquot in pedes suos repositi: persona ad sententiam verborum aptata. Post minuta quædam, quædā grauiora in Plautum; Nonius leui manu purgatus. In Asinariam quoque & Pœnulum leues censura.

EAdem scenâ nimis apertum mendum est, quod emendare cuiusuis fuerat, si vel numeros diligentius metiretur, vel altero oculo veteres inspiceret editiones:

Haud metuo, ne iusiurandum nostrum quisquam

Culpitet: tu iam, si quid tibi dolebit, scias qua doleat gratia.

Breuiorem plusquam vno pede versum priorem, altero plusquam vno longiorem quis non mediocriter attentus vltrò deprehēdat? & tamen etiam libri manifeste indicant, & ingerunt ipsam emendationem: inter quos Coloniensis meus maximè sic verba digerit, vt primum posterioris versus apponat vltimo prioris, quomodo plane rescribendum. Ita nempe:

Haud metuo, ne iusiurandum nostrum quisquam culpitet:
Tu iam si quid tibi dolebit.

Mox non necessaria Gulielmii nostri transpositio in illo:

AL. Si illam vxorem duxero mihi vnquam, quam despondit pater.

siue numeris consulere se putauit, siue sententiæ. Constat versus, contracto *mihi* in monosyllabum: itemque sensus æquè patitur idipsum vocabulum vel cum verbo *duxero* iungi, vel cum *despondit*. Supra Prologo huius fabulæ:

Huc commigrauit, duxit vxorem hic sibi
Eandem.

Infra: *Ego inspectaui. herus hanc duxit post sibi.*

Sibi enim illic melius: etsi neque malè prorsus *ibi*. At qui proximus huic versus:

ME. Et me, si vnquam tibi vxorem filiam despondero:

leui eget vnius voculæ traductione, *si tibi vnquam vx.* Et qui hunc sequitur, *patieris* poscit in vicem *patiere*. Nec procul alius iste:

Quod dedi, datum non vellem: quod reliquum est, non dabo.

inseri sibi velit minimum verbulum, *id* (vel *sibi*, quod est in Coloniensi) *non dabo*: ne media in *reliquum* syllaba vim patiatur à productione: quam pati sanè videatur Asinaria quoque:

Non omninò iam perij, est reliquum quo peream magis.

nisi & illic scribendum, *est reliquum quid quo peream magis*: quod varietas librorum suadet, quorum alii *quod*, alii *quo* habent, vt scilicet vtrunque recipiatur. Quanquam alias recurrere ad neglectam vbique elisionem possis. quod planè quidem faciēdum Pœnuli Prologo, in eadem voce:

Hem panè oblitus sum reliquum dicere.

nisi *fuui* scribendum, vice *sum*. Sed has minutas obseruationes relinquamus. Sequitur post pauca:

AL. Non? hem quid agis? ME. igitur animum aduorte, vt quid agas, scias.

Vbi rectè pridem Gulielmius noster è Langianis *agam* reposuit: ego porrò distinguendum aliter etiam monstro:

AL. Non? hem. quid agam igitur? ME. animum aduerte, vt.

De formula *Non? hem*: vel *hem, non?* ad Asinariam pluribus egi. Hic deinceps personis malè distinguuntur ista:

Tu me delenis, propter te hæc pecco. ME. perge dicere.

AL. An nec etiam quid consultura sis, sciam? ME. perge eloqui. Non remittam, definitum est.

Continenter omnia sunt Alcesimarchi præter hæc postrema, *Non remittam, definitum est.* Reliquis contemnificam & fastidii plenam meretricem, quæ respondere non dignabatur, vrget, & instat assiduò, donec vocem & sententiam extorqueat. Sed inibi *consultura sis*, malè sensui quadrat, etiamque versui ipsi. Correxerim *consultaris.* quærit enim non quid consultura sit in futurum, quod ridiculè quærat, sed quid consultum apud se iam decreuerit. Ita igitur rescribes:

AL. Iuno filia, & Saturnus patruus, & summus Iuppiter,
Tu me delenis, propter te hac pecco. perge dicere.
An nec etiam quid consultaris, sciam? perge eloqui.
ME. Non remittam, definitum est.

Statim leuius interpunctum errat:

Ita quid dicam nescio.
Iam scio: imò mulier audi meam vt scias sententiam.

Tamen errat: & melius, *Iam scio imo: mulier audi.* Denique vt hanc scenam absoluam:

Et quidem hercle nisi pedatu tertio omnes afflixero:

Iam supra puto dixi, verius *efflixero* à Gulielmio nostro scribi, quod habent plures antiqui libri, Flor. Ald. Colon: hìc nunc huius occasione versus Nonium in voce *Pedatu*, siue ἀρχαϊκῶς *Pedato* leuiter corrigamus: qui cum ait, *Pedatu positum pro repetitu vel accessu, quasi per pedem, sicuti nunc vulgò dicitur tertio pedatu:* abundant postremæ duæ voces, quę perperam è proximo Catonis exemplo iteratæ. nisi tolerari tamen sub alia possunt distinctione: *quasi per pedem, sicut nunc vulgo dicitur. Tertio pedatu, Cato Origin. lib. I. Igitur tertio pedato bellum nobis fecere.* Vulgo quidem ætate Nonii non vsurpabatur hoc *tertio pedatu*, sed alterum *per pedem*, quo explicat ipsum *pedatu.*

CAPVT V.

Blanditijs subagitare. Coniectura in hanc fabulã vna? tum alterius loci fractis mutilisq; ex antiquis libris restitutio tentata.

Vix est, vt personæ rectè habeant, scenã *Audire vocem.*

LA. Dico ei, quo pacto eam ab Hippodromo viderim
Herilem filiam nostram sustollere.
PH. Extimuit tum illa? ME. iam horret corpus, cor salit.

Certè non nimis aptè, nimis autem callidè, ideoque non aptè satis, Phanostrata quærat, an extimuerit anus, velut indicium conscientiæ captans: magisque conuenerit, vt id sponte seruus continua narratione dicat. Ita demendum tibi Phanostratæ nomen: nisi forte neque seruo tribuenda ea verba, quæ profectò meretrici Melænidi competere potius videntur, ob similitudinem sequentium,

tium, quæ sunt eiusdem, *iam horret corpus, cor salit.* Verùm id non processerit tamen, nisi leuiter immutes:

ME. Extimui in filia: horret corpus, cor salit.

Aptius ita nihil ad sententiam. *In filia*, id est in filiæ nomine, seu ad mentionem eius turbatur meretrix, & in memoriam redit veteris sui facti. Neque verba, singularumque adeò literarum ductus ab emendatione tali abhorrent. Quid enim facilius, quam vt *filia* fiat ex *illa iam?* quod alibi, fabulaque etiam proxima corruptum planè similiter obseruaui. Nam *iam* quod extrudimus, illi intruserunt, qui *iam* fecerant aut repererant factum ex vltimis literis degenerantis vel abolitæ vocis *filia*: præclarè, ipsorum iudicio: quasi quærente Phanostrata, an anus tum extimuisset, Melænis subiiciat, iam se extimuisse. Valdè mihi posterius hoc nostrū placet: neq; facile quis eripiet mihi, quin rectè animaduersum a nobis sit, Melænidis integrum esse versum, tum sagaciter indagatum & inuentum erutumque feliciter *in filia* è vestigiis scripturæ vulgaris. Sed iam locus excipit nos, in cuius voraginem si me immisero, despero vel cum mea, vel ipsius emergere salute. Nam neque integra illa sunt, vt vulgò cuduntur:

LAM. Pergo puellam his alloqui dictis: illac anus
Fortuitò matrem, ne se deseras vocat.
Nam illac tibi nutrix est, ne matrem censeas.

Manifestā enim in sententia lacuna. Neque Lambini satis explet emendatio:

Pergo. puellam his colloquor dictis: istac anus,
Fortuitò inuentam, ne se deseras, vocat.

quam quidem nec vnde hauserit, dignatus est nobis indicare: siue tanti non putauit, quod ignoscam, licet ægrè; siue non è libris, vt vereor, vllis, sed ingenio depromsit, eoque tacet callidus, quod nullo ignoscam modo. Quin idem hoc quoque nomine notam fortè meretur, quòd ne versum quidem priorem satis ad leges fecit, æquo scilicet longiorem. Rursum autem quàm hæ lectiones horum concisæ & abruptæ, tam illa vetustiorum codicum laxa & fluxa, neque multò sanè minus vitiosa:

Pergo illo subagito blandis & benedicis
Dictis: illac (Venetus hìc inserit etiam, *te anus*) *forti fortuna fortius*
Aures obserat. ego Lemniam fores voco:
Nam illac tibi nutrix est.

Horum vt omnia Plauti non germāna, sic pleraque hæc à glossis, meo quidem animo. Nam primùm hoc, *subagito blandis & benedicis dictis*, quin Plauti sit, nemo persuaserit mihi: qui quidem Apuleium sciam eadem vsum phrasi: cuius imitatione, nisi, quæ solennis ipsi, Plauti? Apol. 2. *Cur autem tam absurdis tamque tabernariis blanditiis subagitarem, quem iidem aiunt versibus amatoriis satis scitè*

lasciuire? Quamquam in hoc quoq; ferre nolunt id verbi, & quidam *sublaterarem*, de quo nihil dicam, quia nihil condignum possum, vt tam inhonesta emendatio meretur; alius etiam nescio qui *subulcitarem*, quod item cum auctore suo mitto, substituere sunt conati. Sed satis se vterque vtriusque locus altero probat ac tuetur. Deinde nec *aures obserat* esse Plautinum dubitem, etsi verba non memini in eam sententiam eadem: sententiam ipsam quidem memini crebriusculam. Supra hac fabula:

Non edepol istac tua dicta nunc in aures recipio.

Epidico: *Neq; ego id immitto in aures meas.*

Scilicet ad verba serui claudebat anicula aures & velut obserabat. Iam *forti fortuna* & *Lemniam* perspicuè quidem falsa, nata tamen magis ex dubia manuscriptorum lectione, quam ineptorum glossographorum inculcatione. *Foras voco* deniq; vel sentētia probet: quæ ex ratione Oeconomiæ vult, cum aniculā seruus clamore per viam sectatus esset, eum eam insecutum ad ipsas ædes, atq; ibi cum parum etiam pficeret, ipsam tandem puellam euocasse, & ei rem totam, spe certa abalienandi, denarrasse. De re, quæ geritur, & verbis in parte, quæ libri veteres habent, sic esse, res ipsa loquitur, & verba pleraq; cōsentiūt: ceterùm ex lectionū omnium collatione locum ipsum cōcinnare, sic vt integer ad ipsum Plauti exemplū restituatur, insanus tantùm conari audeat, sanus autem nemo vel sperare possit; tantum abest, vt quisquam omnium, nisi si planè diuinus, aut deus ipse, præstare. Nos tamen animi saltem gratiâ, ludibundi tentauimus, an selectis vndiq; verbis, quæ maximè conuenirent, explere sententiam & connectere versus possemus: atq; in hunc modum quasi ferruminauimus:

PH. Age perge quæso, animus meus audire expetit
Vt res sit gesta. ME. vtinam exaudire non queas.
LAM. Ergo vel, *Ego illam subagito blandis & benedictis*
Dictis: at illac fortius aures obserat.
Ego puellam foras voco, atq; his colloquor.
Illac te anus fortuitò inuentam filiam,
Fortuitò matrem se, ne deseras, vocat.
Nam illac tibi nutrix est, ne matrem censeas.

Scio Plauti non esse hæc, nec videri volo: sed ludere libuit, vel eò, vt quæ in vulgatis libris lacuna hîc esset, ostenderē ex sensuum & œconomiæ ratione, quam ex codicum vetustiorum lectione deprehendissemus.

CAPVT VI.

Conquiniscere. Puerile officium, corollarium. Terminus. Ceuere. Interpuncta, verba versus in melius mutata. Dein liberiores aliquot loci non hic tantùm Plauti, sed & Pseudolo extra ordinem, neque solius Plauti, verùm Apuleij quoq; & Pomponij correcti, simul, quod sit pace seueriorum lectorum, enarrati.

Alia

ALia nunc eiuſdem ſcenæ quanto leuiora, tanto certiora perſequamur.

Ego te reduco & voco ad diuitias, vbi
Tu collocere in luculentam familiam.

Verſus poſcit, *& reuoco*, quod ſuggerunt veteres etiam editiones. Ac ſtatim: —*Non enim hic, vbi ex Tuſco modo*
Tute tibi indignè dotem quaras corpore.

Sententia pendet, quam abſoluerim parua mutatione, vt retrò legatur particula *enim*, ac ſcribatur, *Non mane hic.* Manſionem ei & vitam meretriciam diſſuadet. Poſt aliquammulta:

LA. Vbi locuta eſt. ego continuò anum interrogo,
Vbi habitat, inquam.

Vt numeris obſequar, excludo vocē *anum*, quæ nec ad ſenſum neceſſaria, & gloſſema videtur: item *elocuta* malim ex vetuſtis. Mox verſus iterum cauſſa, pariterque ſententiæ, lego:

——*ſiccine*
Agis nugas? periiſti hercle, ni hoc, vel *hoc ni ediſſeris.*

vbi vulgò, *ni hercle hoc ediſſ.* Deinde:

LA. Seruatur: ſed illac ſe quandam aiebat mulierem:

numeri quodammodo grauantur etiam particulam *illac*, quam ſanè veteres nec habent. Ibidem porrò:

— *ME. me indicabit, & ſuas*
Ad meas miſerias addet.

Videri ſcribendum poſſit *mi*, niſi verius eſſet non de communicatione miſeriarum accipere, ſed de indicio ipſo & delatione, vt inferius hac quoque ſcenâ:

Nunc egomet potius hanc inibo gratiam
Ab illis, quàm illac indicet me.

Poſt alia pauca:

LA. perfectum ego hoc dabo negotium.
PH. Deos teq; ſpero. LA. eoſdem ego, vti abeas domum.

Languidum per ſe hoc eſt, & frigidè explicatur. Ego corrigendum aio: *LA. eoſdem ego. potin' abeas domum?* Domum ire iubet hærentem & ſe precibus morantem. Sequitur alia ſcena: cuius vt primus verſus,

Rem elocuta ſum tibi omnem: ſequere me mea Silenium:

reſpuit abundans alterutrum, *me* vel *mea:* ſic tertius ſanè recipit *meum*, quod veteres inculcant:

Quamquam inuita te carebo, meum animum ego inducam tamen.

Itemque inferior *atque*, quod ingerunt iidem:

Accipe hanc ciſtellam, Haliſca, atq; agedum pulta illas fores.

Deinde quos rogat accurrere Silenium, vt Alceſimarchū ſeruent?

AL. Ecquid agit? remoraret? lumen linquo. SI. amabo, accurrite
Ne ſe interimat.

Quin ipsa accurrit, quod neque præ amore non potuit, & sequentia proxima ostendunt:

AL. ô salute meâ salus salubrior.

Ergo legendum ne *accurrero?* quasi veniam à Melænide præfetur, vt per eam liceat. nisi si putabimus ipsam iussisse, vt legatur: *ME. amabo accurrito*, vel *accurre tu*. In proximis quidem maiuscula littera scribendum *Salute* & *mea* sine accentu. Silenium suam salutem Alcesimarchus dicit ipsâ deâ Salute salubriorem. Nec idem negligendum fuerat sine sequentis scenæ:

In tempore ipso spes mihi sancta subuenit.

quæ verba distinguenda etiam cum præcedentibus sic videntur:

Aut quis Deus obiecit hanc ante ostium nostrum, quasi
Deditâ operâ, in tempore ipso? Spes mihi sancta subuenit.

At eiusdem initiô quoque sic interpuncta potius disponam:

Nullam ego me vidisse credo magis anum excruciabilem,
Quam illæc est. quæ dudum fassa est mihi, quæne inficias eat?

structura & sensu simili, cum alio versu ibidem:

Omnia inficias ire eà, quæ dudum confessa est mihi.

Sed illum porrò versum benè partim, partim malè, id est totum non rectè interpretantur:

Faciundum est puerile officium, conquiniscam ad cistulam.

Conquiniscere, de Nonii sententia, est sanè inclinare se: puerile autem officium facere, vnde est aluum exonerare? An quia pueri tantum (ignoscite honestæ aures) cacant? Aliud multò obscenius etiam latet, etsi hoc erat obscenum satis. Sed germanam sententiam nos quærimus, pace seueriorum Catonum. *Officium puerile* facere, est, facere, quod pueri solent, more puerorum. Ita *seruile officium* interpretati sumus ad Captiuos, nempe fugam, de consuetudine & naturâ seruorum, qui plerique fugitiui. Nec aliter officium Lenonium dicitur perfidia, Pseudolo, *SC. Pseudole.*

Si is non aderit, posse opinor facere officium me meum.
CA. Quid id est? BA. si tu argentum attuleris, cum illo perdiderim fidem.
Hoc meum est officium.

Pueri autem quid solent, ii dicô, qui solent? Intelligit hoc, qui *solere* verbum apud Plautum. Apuleius id in muliebri sexu *puerile corollarium* vocat. De Fotide sua Miloniana lib. 3. *Omnibus abiectis amiculis hactenus denique intecti bacchamur in Venerem: cum quidem mihi iam fatigato de propria liberalitate Fotis puerile obtulit corollarium.* In quibus duo verba suo loco exsulant, quæ hîc per occasionem restituo, & emendo: *Omnibus abiectis amiculis, intecti bacchamur in Venerem: cum quidem mihi iam fatigato hactenus, denique de propria liberalitate Fotis puerile obtulit corollarium.* Martialis eandem rem *puerile* simpliciter nominat Epigr. 69. lib. 9.

Lasci-

Lasciuam tota possedi nocte puellam,
Cuius nequitias vincere nemo potest.
Fessus mille modis, illud puerile poposci:
Ante preces totas primaque verba, dedit.

Hæc de voce *puerile*: iam *officium* magis etiam eódem conuenit, si quis meminerit, quid de eo Seneca pater: vnde *officiosus* apud eundem, & Petronium etiam, ni fallor. Denique conspirat in eandem mentem ipsum verbum *Conquinisçere*: quod non simpliciter est inclinare se, verùm ita, vt admissario præbeatur inscensus. Et hoc schema expressurus erat seruus inclinato corpore ad cistellam humo sustollendam: quo respectu puerile se officium facturum dicit, & conquiniscendi verbo vtitur in ea re proprio. Nam huc abeunt omnia eius apud Nonium exempla, etiam illa dico, quæ habet in *Ocquiniscere*. Pomponius Prostibul.

Vt nullum ciuem pædicaui per dolum,
Nisi ipsius orans vltroque ocquinisceret.

Vbi quis corrigendum non videat *padicaui*? Idem Pistore:

— Nisi nunc aliquis subitò obuiam occurrit mihi,
Qui ocquiniscat, quò compingam terminum in tutum locum.

In quibus quem *terminum* dicat, facile omnes diuinarint: si tamen sana ea vox, quod hîc disputare non attinet. Potius alterum Plauti nostri locum videamus è Pseudolo, quem inde apud Nonium esse magnus Lipsius ostendit, & correxit, vt in ipsa fabula vulgò legitur, quod mihi contra faciendum videbatur. Nam vt ille rescribit, & plerique libri legunt:

Si conquinescet istic, conquiniscito simul:

versus in mensuræ leges peccat, abundantiâ vnius pedis: in Florentino autem veteri vnius item pedis defectu, qui scilicet *conquiniscito* verbum posteriore loco non iterat: vt vel hinc appareat, aliud nescio quid subesse: imò scio quid. Etenim cur dubitem, quod in Nonio est *ceueto*, hic recipiendum? quod tam pulcrè iocum Plautinum iuuet, in eandem cum reliquis omnibus sententiam. Huc enim ibi quoque Plautus respicit: & ad seruum, si oquum, inquit, videris conquiniscere, tu pariter ceueto: quod idem, imo plus est. *Ceuere* & *crissare* sibi respondentia quis non apit? ne ego diutius operam in hac, cuius me pudet & piget, obscenitate explicanda sumere cogar. Qua missâ, apud Nonium in *conquiniscere*, verba: *Idem: & dolosi idem conquinisce, sis, istic ceuetò simul:* ita concipienda dico: *Idem Pseudolo: Si conquiniscet istic, ceueto simul.* dein quod consequum est, in Plauto versum eundem eodem planè modo rescribendum edico.

CAPVT VII.

Euenire. De versuum aliquot & verborum mensura, tum locorum integrorum sententia & emendatione disputatum.

VT vt explicatione torqueat interpres, non est sana tamē vox *petulantia*, horum versuum priore:

Itaq; petulantia mea me animi miseram habet:
Quæ in tergum meum ne veniat, male formido.

Negligentiam dixit Plautus aut socordiam: quod ex illo patet,

Si hera mea sciat, tam socordem esse, quam sum.

Haud facile tamen in eum sensum aliam congruentem vulgatæ literis vocem reperias, qua mutes. Altero versu planè scribendum, *ne eueniat*. Id enim compositum idem est cum *expetendi* verbo, de quo ad Amphitruonem. Ouidius Heroid. Acont. Cydip.

Inq; caput nostrum dominæ periuria quæso
Eueniant: pœna tuta sit illa mea.

Deinceps est:

Non sum scitior, quæ hos rogem aut quæ fatigem.

quod plenius & melius libri veteres cum emendatione Gulielmii nostri: *Sed nonne ecastor ego sum mulo inscitior?* Ibidem non improbo *fatigem*, nescio tamen an non & probandum *flagitem*. Et statim:

Nam si nemo hàc præterijt, postquam intrò abij,
Cistella hic iaceret. quid hic? perijt opinor.
Actum est, ilicet me illicem & scelestam.

Aliter hoc alibi distinguitur, partim & scribitur,

Cistella hic iaceret: quia hic periyt opinor.

de quo non pugno. Verba postrema cogito an sana sint: ne videntur. Quid enim hîc *illicem?* An fuit *infelicem?* Ni sic; vel abundare putem, iteratum supina negligentia ex præcedenti *ilicet*, vel ex eo ipso iterato corruptum, iterandumque denuò; *ilicet me, ilicet me scelestam.* Porrò:

Halisca, hoc age, ad terram aspice, & despice
Oculis inuestiges, astutè augura.

Licet post Lambinum & nobis coniectare. Quid igitur, si legas, *& despice Oculis in vestigia.* nam veteres, *vestiga.* Vel ex vulgato, *& dispice Oculis: è vestigijs astutè augura*, siue *aucupa.* Sanè vestigia deinceps persequitur, & ex iis coniicit iter eius, qui cistellam inuentam abstulerit. Post paucula:

Actam rem ago. quod perijt, perijt, meum corium,
Cistella, redeo intrò.

Ex veteri scriptura concinno: *quod periit, periit: meum quidem corium Cum cistella. redeo intrò.* Post pluscula:

LA. At

LA. At enim ille quidam argentum expetit. HA. at nequidquam argentum expetit.

Trahit supra mensuram versus. Neque sanè reperiturus fuisse videtur Plautus vocem *argentum*: qua tamen & extrita numeri labant in fine. Vt subueniam, scripserim: *HA. at nequidquam expetissit.* Omninò penultima syllaba longa debet esse: qua caussa productim efferenda eadem in *gratuita* sequentis versus:

LA. At pol ille quidam, mulier, in nulla opera gratuita est.

Quomodo Horatius in simili voce:

Nec fortuitum spernere cespitem
Leges sinebant.

Quod illic in Plauto minus necesse tamen, si cum Lambino inseras, *in re nulla.* Qui proximè hos sequitur versus, ei præfigenda Phanostratæ persona, cui magis conuenit iste sermo, quàm Lampadioni:

PH. Commoda loquelam tuam: tibi nunc prodimus & confitemur
Cistellam habere.

Monuit hoc & Camerarius olim, ille non primus tantum benè, sed optimè inter alios deinceps meritus de Plauto. Atque idem non malè etiam ad finem huiusdem scenæ versum Phanostratæ adscriptum rursus eripit, & transscribit Haliscæ:

HAL. Illius ego istanc esse malo gratiam.
Sed istanc cistellam te obsecro vt reddas mihi.

Quamquam neque disconuenit, vt Phanostrata gratiam & beneficium debere se malle dicat ipsi heræ, quam ancillæ. At rursum modestæ ancillæ, quæ quidem se seruam vltrò profiteatur, & exquiri antè iusserit ex ipsa domina, videtur hoc quoque tribuendum, vt bene merendi occasionem a sese in heram transferat, & ab ea præopter hanc totam gratiam iniri. Id quidquid est; regrediamur ad versum a fine scenæ paullo remotiorem:

PH. Mea est. LA. ea est, vt numerus annorum attulit.

Inibi malim, *vti numerum annorum attulit:* scilicet Halisca. Vt hæc, inquit, annos dicit, certè tua illa est. Suprà:

Hanc scire oportet, filia tua vbi sit, signa vt dicit.

Sed iam vltimum huius fabulæ erratum est in vltimo penultimæ scenæ versu:

DE. Abi citò: prævorti hoc certum est rebus alijs omnibus.

Quod hîc, inquies, erratum? Verba non culpo, sed non dici ab iis omnia dico, à quibus debeantur. *Abi citò* non senis sunt, qui quorsum ire seruum iubeat? sed ipsius serui, qui properare hunc iubet in affinis ædes. Ita inquam personarum indices literæ collocandæ.

——LA. propera ire intrò huc ad affinem tuum,
Filiam tuam iam cognosces. intus ibidem vxor tua est.
Abi citò. DE. praeuorti hoc certum est rebus alijs omnibus.

Hoc ab aliis non visum anteà, non miror, etsi quidem etiam miror: ostensum à nobis si verum non videbunt iam nunc omnes, id verò mirabor ac demirabor.

* * *

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI EPIDICVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

IVSTVM LIPSIVM CELEBERRIMVM, ET SVMMA DOCTRINA, summisque in Remp. literariam meritis virum.

Venio ad te, IVSTE LIPSI, principem Senatus Critici nouitius ac pedaneus senator, & de Plautina Comœdia ad te refero, quam multis in locis post accuratas aliorum cognitiones manifestò adhuc vitiosam deprehendisse mihi visus sum, & conatus emendare Diuinationibus, etiamque obscuram alicubi Interpretationibus illustrare. Visus ego sum & conatus, quod dixi: tu an vtrumque recte, considerabis, & de locis ipsis, deque mea ibidem opera sententiam dices ante alios, principe scilicet loco Senatus nostri Princeps. Iterum enim hoc te nomine, merito tuo maximo, appello: quidquid obstrepant mihi maligni quidam & inuidi tuæ famæ: cuius odisse fulgorem non hercle tam videntur, quòd oculos sibi præstingui coràm clarissima nunc luce sentiunt, quàm quod à tuo quondam Sole suas stellulas offuscatum iri adeò verentur, vt posteritati non modò conspiciantur minus, sed vix appareant etiam, & tuo præ nomine ipsi σκιᾶς εἴδωλον. Itaque obtrectationum tibi nebulas offundere & aspergere maculas calumniarum satagunt: frustrà; quia nec maculæ adhærescunt tibi, non magis quàm solaribus radijs, & his ipsis tuis omnes etiam nebulæ vix dum natæ absumun-

tur, inque nihilum soluta subitò vanescunt. Equidem posteritas, inuidiâ & affectu quocumq; libera, vera iudex & æstimatrix seria superiorũ temporum, bona fide suum cuiq; præmium ex merito & statuet & soluet: nec illis aut quibusuis alijs, si quid iure suo poscunt aut sperant sibi, negabitur olim; & te verò merces ea manet, Lipsi, quam meritis tuis parem, id est maximam plurimi iam nunc tibi sinceriore iudicio & animo fauentiore spondent. Nec enim tam sunt omnes hoc seculo vel animi improbi, vel iudicii corrupti, vel quouis modo ingrati & iniqui, vt LIPSIVM *non æstiment rectè, æstimatum non agnoscant libenter, agnitum non fateantur ingenuè, liberè denique virtutes eius & promerita digno honore non prosequantur. Ego certè is sum & videri volo, qui si fortè minus intelligam & diuinos in studiis progressus tuos, & præstantissimos ex iis fructus publicos; at colam, adeoque venerer vnus maximè: cupioque istius animi mei qualecumque hoc exstare monumentum, quod optem ad posteritatem quoq; ipsam perstare, vt testatum de me sit, non fuisse in illorum numero, qui sic impiè in te sunt ingrati. Quod quando sperare de hoc genere scriptorum non licet, quæ paullisper sunt tantùm, vt herbæ solstitiales; esto, quisquis is est, libellus apud te saltem & hos qui nunc sunt homines testis & quasi obses obnoxiæ meæ voluntatis, & quam meritò debiti, tam libenter præstiti tibi cultus. Atque illi quidem vt hoc in te studium meum accepturi sint vniuersi, non moror; plerosque non improbaturos confido: tibi autem scio gratum planè futurum; qui si nec ante nosses me, non ignoti tamen officium respueres aut contemneres affectum. Iam non me nosti tantùm, quod erat mihi magnum, & in quo meritò gaudeam: sed & amas, quod est maius, & in quo exsulto: quin æstimas etiam, quod maximum est, & in quo triumpho, quamquam neutro horum ego me effero, & vtroque non sane dignum puto, aut si meruerim amorem fortasse, quem obseruantia tui potuisse videar mereri, non equidem iudicium tale scio meruisse. Tu tamen & hoc & illum largiter in me confers, alterum in literis ad alios magis,*

gis, alterum in iis, quas ad me vnas humanissimas dedisti: etsi vtrumque etiam in vtrisque. sed amor in meis expressior, in aliorum amicorum iudicium liberius. Quo tibi nomine priuatim quoque nunc debeo multum, qui publicè iam olim plurimum: & fas est denique, priuatum hoc simul esse tibi pro ista beneuolentia, quod initio publicum destinabam pro beneficiis exiguum gratitudinis monumentum. Accipe, Lipsi, accipe tenuem libellum, vtroque iam nomine tuo nomini inscriptum: quod felix aeternumque nomen illud etiam mihi polliceri videtur, quod optare me suprà dicebam, vt possit hoc qualecumque in te animi mei testimonium ad posteros durare. Non enim facilè peribit, quod tibi consecratum tui nominis augustum titulum praefert: cuius & ab ipso tanta erit vis, vt secum adhaerentia sibi omnia feliciter aeternet; & veneratio ab omni posteritate, vt intercidere non modo totam eius memoriam, sed quamuis memorationem nullo tempore patiatur. In quo laeto omine laetus desino, tuaeque immortalitati comitem hunc in secula, solenni inauguratione, liquidissimis auspiciis, dimitto.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI EPIDICVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Coassolet. Eugepa. Dixis. Vt vel vtcunque, exin. Emendata multa, nouiter, aliorum quaedam confirmata, quaedam refutata. Plautinae aliquot argutiae ac ioci declarati.

EPidico primore sanum illud aliis fortasse, mihi quidem vix est:

Venire saluum gaudeo. TH. quid ceterum? EP. quod eo assolet,
Coena tibi dabitur.

Gestio nãq; & hic rescribere *quod coassolet*, eâ formâ, qua *conccedere*, &

coaddere: de quibus ad Casinã Gulielmius noster olim, nos ad Captiuos etiam supra. Neq; tamẽ abiicio vulgatum *eò*, ꝙ interpreteris, ad id. sed nostrum certè venustius fuerit. Statim ille locus:

EP. Quid tu? agis, vt velis? TH. exemplum adesse intelligo. EP. euge Corpulentior videre atque habitior.

Palmetio debet, qui verbis personisq; commutatis emendabat:

——TH. exemplum habes. EP. intelligo. euge!

Rectè: nisi ego sanè malim, *exemplum adest*: sed illius omnino retentâ personarum collocatione, sine qua sententia friget. Hoc autem præterea moneo, *eugepæ* scribendum etiam, versus caussâ: quæ interiectio gestientis item, itemque Plauto familiaris. Tertium abhinc versum:

EP. Dy immortales te infelicitent, vt tu es gradibus grandibus!

nescio si rectè omnes capiũt, explicauit quidem nemo. Inest Plautinus iocus, occultior & fallens, nisi diligenter attendas. *Dij immortales* exclamatio plerumq; est admirantis: hîc & imprecantis oratio: sed diuersimodè cum reliquis iuncta. Admirabundus Epidicus ad Thesprionem ita perfert, *Dy immortales, vt tu es gradibus grandibus!* interim eidem vel secum, vel ad spectatores auersus imprecatur, *te infelicitent*: ob rapacitatẽ nempe, de qua præcesserat. Ita bis exaudiendum illud *Dij immortales*, ad vtramq; sententiam absoluendam: quam si confundas, nihil erit hîc elegantiæ Plautinæ. Tacitarum autem huiusmodi imprecationum alia sunt passim exempla multa, sed alîus generis, quæ per occasionem meliorem alibi infra dabo. Heic deinceps sequitur;

EP. Quid agis? perpetuon' valuisti? TH. variè. EP. qui variè valent, Caprigenum hominum non placet mihi neq; pantherinum genus.
TH. Quid tibi vis dicam, nisi quod est? EP. vt illi responde. TH. probè.

Versu horum primo legendum, *Quid ais?* Vltimus pessimè distinguitur personis, neque scriptura est tolerabili, quam Lambinus effecit multo nequiorem. Ego sub vna Thesprionis persona totum lego:

TH. Quid tibi vis dicam, nisi quod est? vt illi respondi probè!

Nam ad spectatores postrema dirigit, & quam benè, inquit, interrogationem illius elusi! quippe eluserat, cum quærenti de valetudine, variè valuisse responderet: quo non dicit certè quod alter volebat: etsi non contento illo, tamen pertendit, dixisse, quod est. Si Lambinianum sequare sensum, melius tum scripseris: *EP. at illi responde probe: Quid herilis &c.* Me nihil à meo facilè dimouebit. Illo mox:

EP. Quem me dicis digniorem esse hominem hodie Athenis alterum.

nihil interest, *dicis*, an è veteribus *dices* malis: an verò vtriq; etiam horum præponas *dixis*, id est dixeris. Sed *dicis* in re simili Bacchidibus etiam:

BA. Mi-

BA. Miserius nihil est, quam mulier. PI. quid esse dicis dignius?
Interuallo plurium versuum prouerbii speciem gerit iste:

TH. Vtcunq; in alto ventus est, Epidice, exin velum vortitur.

quo caue probandum vllo modo putes Turnebi & Lambini *ex imo*, pro *exin*. Inanis argutia est de ima veli parte, nec quidquam faciens ad rem. *Exin* sincerum esse, vel inde liqueat, quòd ita planè scribitur & Pœnulo, vbi eadem ista sententia cum iisdem verbis. Scen. *Suspendant*;

Tranquillitas euenit, quasi naui in mari.
Vtcunq; est ventus, exin velum vortitur.

Nec est exin aut exinde aliud, nisi, pro ea ratione, vel ita: iungiturque & respondet τῷ *vt*, etiam Mostellaria:

Vt fama est homini, exinde solet pecuniam inuenire.

Paullò pòst elegantem locum eleganter elegantissimus Gruter° emendare occupauit in hunc modum;

EP. Quid? istanc quam emit, quanti eam emit? TH. vili. EP. haud istuc te rogo.
TH. Redde igitur. EP. quot minis? TH. tot. EP. quadraginta minis!
TH. Id adeò argentum.

à quo tamen abeo, vt vides, cum *Redde* retineo: quo mutato magna pars intercidit venustatis. Non placet illi seruum argutari in eo verbo: nego argutari in isto. Certè iocus non in hoc, sed in altero, quod Epidicus dixerat, *rogo*, consistit. Illius ambiguitas argutandi occasionem dedit. Nam cum alter pro interrogo vsurpasset: alter sic accipit, quasi mutuum aut commodatò rogo. Atque ita cum ille aliud velle innuisset, hic reddi id ipsum iubet. Idem ferè iocus infrà etiam hac fabula, scen. *Si quid est.*

PE. Salua sis. MV. salutem accipio mihi & meis. PE. quid ceterum?
MT. Saluus sis, quod credidisti reddo. PE. haud accuso fidem.

De computandi ratione per digitos & ille & CL. Colius ante eum benè; post quos nihil attinet exempla plura aggerare. Nec hinc lōgè Gulielmii nostri emēdatio occurrit, quam item probo:

——TH. nescio edepol, quid tu timidus es,
Trepidas Epidice: ita voltum tuum video, videre commeruisse
Hic, me absente, in te aliquid mali.

nisi quòd malo etiam, *vti voltum tuum video.* nam sic & sermo cohæret melius, & magis sensus elucescit: vt ex vultu tuo coniicio. Paucis interiectis illud habes:

EP. Iuppiter te perduit. TH. mitte nunc iam me. nam ille me ad vos ire vetuit domum.

Nisi me digiti isti fallunt dimetientem, longior est versus quàm pro lege, nec factus omninò ad legem in fine, si *domum* quidem constituet vltimum pedem. At hoc ego abiicio, & glossam scio appictam ad superiores voces, *ad nos. Nos* enim etiam lego, non *vos*: quandoquidem ex eadem familia vterq; hi collocutores ser-

ui. Eorum alter abiturus, ne se comitem ad heriles ædes alter po-sceret, aliò sibi diuertendum ait, & vetitum ab hero minore domum rectà ire. Sed versus laborant etiam in proximo:

Eò venturus est ipse. E P. quid ita? T H. dicam; quia patrem
Prius se conuenire non vult, neq; conspicari, quam id argentum,
Quod debetur pro illa, dinumerarit. E P. heu edepol res turbulenta est.

Priorum priori deficit aliquid, alteri superest: vtrumq; constitues additione & detractione alterna:

Eò venturust ipse. E P. quid ita? T H. dicam. quia patrem prius se
Conuenire non volt, neq; se conspicari, quamd argentum id &c.

Vltimo etiam emendandum, *res turbulentas!* quomodo in Langianis MSS. disertè: nec longè abeunt veteres editi, è quibus eandem coniecturam feceram. Locutio autem talis & Milite, scenâ, *Iam est: Heu hercle odiosas res!* Et similis Menæchmis, scen, *Vt ætas:*

S E. Heu hercle morbum acrem ac durum!

CAPVT II.

Puppis pereunda est. Depolire, pectere, exornare, exsincerare. Degere, an detegere, an delegere. Vulgatæ lectiones quædam defenduntur, de aliis nouis disputatur. Assertio Nonij & fides in dubium vocatur.

ETiam doctos antiquarios interdum fallunt antiquariæ locutiones. quod hîc in prima etiam scena doctissimo cuidam accidit, isto loco:

T H. Mitte me, vt eam nunc iam. E P. haccine vbi scibit senex? puppis
Pereunda est probè.

Neq; Camerarium dico iam, *percinnda* reponentem: sed illum, qui hoc amplius, *pupis Pereundum est probè*, mutabat. Vterq;, bona eorum pace, lapsi: hic magis, tanto scilicet, quanto maior illo. *Pereunda puppis* valet, necesse est puppim perire: vt Trinummo:

Si illa tibi placet, placenda dos quoq; est, quam dat tibi.

De puppi autem seu naui ἀλληγορικῶς frequenter Plautus. Vel Mostellaria insignem locum vide, scen. *Melius anno:*

Sed Simo, ita nunc ventus nauem nostram subito
Deseruit: & quæ sequuntur. Bacchidib. etiam:
Bene nauis agitatur, pulcrè hæc confertur ratis.

Et Ouidius Epl. Sapph. Phaon.

Non agitur vento nostra carina suo.

Hæc igitur etsi remotior a vulgato vsu, nihilo tamen proba minus lectio non fuerat sollicitanda. Mox ibidem est:

Neq; ego nunc quomodo me expeditum ex impedito faciam
Consilium placet.

Placere sanè haud poterat vllum, qui nullum adhuc reperisset aut cogitasset. An ergo placebit nobis hic ipsum verbum *placet?* Mihi vix potest; qui *licet* fuisse suspicer, id est *liquet*. Ex scribendi enim ea

ratione

ratione veteri natum sit fortasse mendum. Paullò pòst omnino legendum;

——nam iam vbi senex senserit

Sibi data esse verba, virgis dorsum depoliet meum.

non *despoliet*, quod perstitit hactenus contra aliorum etiam accusationem. At hercle non vsurpabitur in eum sensum, qui superius hac scenâ:

Detegetur corium de tergo meo:

qui & ipse locus dubius; nec scias, *detegetur* legendum potius, an *degetur*, quod Nonius voluit: etsi Nonio minus ego credo, nimis nos sæpe decipienti. Nam exemplum etiam alterum non firmum, quod affert ex Aulularia:

Nunc ego istum soror laborem degam & deminuam tibi.

Demam enim ibi plerique omnes libri: quod facilè se præ altero probat. Quid autem *detegetur*? an & ipsum sincerum satis? Memini, cum *delegetur* anteferrem: quod pro carpere & deripere vsitatum. Propert. lib. 2.

Altaq. mortali deligere astra manu.

Horat. Sat. 8. lib. 2.

Post hoc me docuit melimela rubere minorem

Ad lunam delecta.

Sed ad propositum locum: quo *despoliabitur* dicendum fuerat, si in eam mentem id verbum poneretur. At hoc numeri spernunt: vt *depoliet* verum esse constet. Id pro eo quod alibi *pectere* dicit. Rudente:

Audio tumultum: opinor, leno pugnis pectitur.

Pseudolo: *Sed vide sis ne tu oratorem hunc pugnis pectas posteà.*

Menæchm. *Quid me vobis tactio est? Pecte pugnis.*

Quæ adduxi, vt Captiuis eadem lectio firmaretur:

Nam hercle nisi manticulatus probè ero, fusti pectito.

Vbi *plectito* adhuc vulgò: & ibidem non omnes libri *manticulatus*, quod rectum tamen Festus, siue Paullus satis probauerit in *Manticulis*. Terentius depectere & exornare iungit, Heautontimor:

——adeò exornatum dabo,

Adeò depexum, vsque dum viuat meminerit semper mei.

Plautus etiam peculiarem sibi vocem in hac re vsurpat, *exsincerare*. Mostellar.

Lubet cauere malam rem prius,

Quàm vt meum tergum exsinceratum fiat.

Vt adhuc fuit, mihi corium esse oportet sincerum.

In quo ludit & Pœnulo:

Si herus meus me esse locutum cuiquam mortali sciat,

Continuò is me ex Sincerasto exsinceratum fecerit.

Sic enim rectè illic emendatur. Ad hæc exempla quis iam non asscribat hoc *Depolire*, qui Nonii quidem insuper legerit *politiones*

& depositiones: de quibus superuacuum arbitror aliquid hîc referre. Secundâ scenâ, non abnuam rectè Gulielmium nostrum emendasse isto versu:

ST. Qui inuident, omnes inimicos mihi istoc facto repperi.

emendasse inquam illum, *Quin vide.* imò dixerim emendasse rectè. Tamen pronius fuerat, *Qui vident*: vt Captiuis.

Vbi qui,que vident, eunt obuiam,

Gratulanturque eam rem.

Pronius hoc fuerat, literas quidem si respicias; sed & sensum. Nec enim omnes prorsus habere potuit inimicos, saltem qui vidissent: & videre dũ potuerunt pauci, cùm vix in patriam rediisset. Nisi aliam longè sententiam subesse putabimus, aliamque requiri correctionem non horum in principio verborum, sed illius, in fine versus: pro *repperi*, scilicet vt *reperiam* scribatur. Et vt rem dicam, rem magis hæc lectio tangit. Id enim metuebat verecundus adolescens, ne vitio sibi verteretur amor captiuæ, neu maligniores & qui talem prædam minus æquis oculis essent visuri, inimica in se odia susciperent ex inuidiæ dolore. Atque hoc planè apud Chæribulum questum fuisse apparet ex illius ista, quæ hanc obiectionem præcedit, reprehensoria oratione;

CH. Præter ætatem & virtutem stultus es Stratippocles.

Idne pudet te, quia captiuam genere prognatam bono

In præda es mercatus? quis erit, vitio qui id vortat tibi?

CAPVT III.

Pistor. Asinus. Huic homini. Elocare, conducere: occupatum, otiosum argentum. Plurium locorum in verbis, personis, versibusque, corruptorum emendationes & explicationes.

QVod pistori se daturum seruum Stratippocles eadem scenâ dicit:

Quem quidem ego hominem irrigatum plagis pistori dabo:

id ipsâ loquendi formâ simile videtur illi Catulliano:

Et non pistrino traditur atque asino?

Nec videtur tantùm, sed est. Vt enim asinus pro asinario labore, sic pro ipso pistrino sumitur pistor. Ita certè malim interpretari, quam cum Lambino de allegoria panificii argutari. Nam quòd *irrigandi* verbo vtitur, non de industria factum putem, vt ad farinæ madefactæ subactionem trahatur, sed temerè, nec alio sensu, nisi quo alibi *impluendi*: de quo, & similibus ad Amphitruonem aliquid nobis dictum. Inferius hîc autem non tribuuntur ista suæ personæ:

CH. Quid istic verba facimus? huic homini opus est quadraginta minis

Celeriter calidis, Danista quas resoluat, & citò.

Stratippocli ipsi danda sunt, cui veteres etiam quosdam video assignare:

ſignate: in his Ald. Flor. & Colon. Qui mutarunt, illo ſunt impulſi, *huic homini*: quaſi Chæribulus ſodalem Stratippoclem deſignaret. Imperiti homines! qui id in Plauto, Terentio, aliiſque pro *mihi* ſæpiſſimè poni non obſeruarunt. Poſitum enim hîc ita quoq; ſerui, quæ ſubiiciuntur, iſta probant:

EP. Dic modo, vnde auferre me vis, à quo trapezitâ peto.

quæ directa ad ipſum herum liquet, tanquam qui proxima ad eum dixiſſet. Et dixiſſe, argumentum ex verbis ipſis, ſi diligentius rimeris, aliud etiam peti poteſt. *Facimus* enim ait. vter ait. Vter autem verba cùm Epidico fecerat? Herus equidem Stratippocles, non ſuppoſititius Chæribulus. Ergo reſcribe iam: *ST. Quid iſthæc verba facimus?* nam *iſtæc* malim ſimul. Statim ſequuntur à Lambino ſic expleti verſus:

ST. Vnde libet. nam ni ante ſolem occaſum hoc argentum eloces,
Meam domum ne imbitas: tu te in piſtrinum rectà inferas.

In quibus fidei eius non diffidimus, etſi ſequitur ipſe fidem, vt fatetur, alienam: viri docti nempe, qui in antiquo ſuo ſic repererit. Accipimus, inquam: ſiquidem & in optimis C. Langii membranis ipſum verbum *eloces* diſertim habetur: nec tamen pariter *argentum*. Sed hoc aliunde ſuppletum rectè: in illius autem explicatione Lambino nequeo ſuffragari. *Eloces* inquit eſt, ex loco eruas. Non veriſimile mihi fit, de ſignificatu eius ſic in oratione ſeria luſiſſe Plautum. Potius credam pro alio poſitum verbo, quod ipſi reſpondeat ex aduerſo. Nam daniſtæ quidem argentum elocant: quibus elocant, hi, cùm ſumunt fœnore, velut mercede quadam conducunt. Neque nouum aut rarum hoc apud noſtrum in relationibus huiuſmodi alterum pro altero capi. Aulularià in hoc ipſo verbo, & ei oppoſito idem factum:

ME. Cadundum illum ego conduxi. EV. tum tu idem optimum eſt
Loces efferendum: nam iam credo mortuuſt.

Nec aliter hac fabulà infrà fortaſſis in voce *occupatum*, quæ pro contrarià *otioſum* poſita videtur:

Atq; id non decem occupatum tibi erit argentum dies.

Neque enim fœnori ibi collocatur argentum: ſed quod quaſi otioſum erat in emta muliercula nulli rei, ſpondetur breui per venditionem receptum iri, vt alibi occupari poſſit. Ita hîc igitur etiam *ni argentum eloces*, fuerit, niſi conducas, niſi vnde vnde quouis fœnore concilies. Quod in medio conſiderandum aliis relinquo: neque certius de ſequentibus pronuntio, in quibus difficultas tamen nulla, ſed varietas ſaltem aliqua ſcripturæ, & talis, in qua momenti ſit perparum. Tamen quæ ſic leguntur hodie:

ST. Quid de illa fiet fidicina igitur? EP. aliqua reperibitur:
Aliqua ope exoluam, extricabor aliqua.

alibi ſic concipiuntur, vt in priore verſu neque *de* ſit, & ſit *aliquid* in altero verò *euoluam*. Hoc ſanè poſtremum optimum: quam-

quam bonum etiam vulgatum. Impeditis enim & inuolutis rebus tam exsoluere conuenit, quam euoluere. Sic in Terentii Phormione, vbi vulgo:

Ego nullo possum remedio me exsoluere ex his turbis:

notum est, *euoluere* Faernum è libris antiquis reposuisse. Nec autem alia in priore versu frustra: quem exinde sic scripseris eleganter:

ST. Quid illa fiet fidicina igitur? EP. Aliquid repperibitur.

Nota phrasis, Quid me, quid illo fiet? de qua suprà alicubi memini dixisse. Et certè *τῷ repperibitur, aliquid* rectius hæret. Sed hæc leuia, vt quod sequitur etiam non longè:

At eundem senem oppugnare certum est consilium mihi.

Malim, *At tandem.* Post conuocatum & habitum in corde senatum consiliarium, cui bellum indicatur, decernit denique de oppugnando sene. Languidius est *eundem*: & longiusculè petita eius interpretatio de priore expugnatione senis in falsa sibi filia emenda. Scenæ quartæ deinceps hoc est initium:

St. tacete. habete animum bonum. liquido exeo foras
Auspicio: aui sinistra. acutum cultrum habeo, senis qui exenterem
Marsupium. sed eccum ipsum ante ædes conspicor Apœciden.

Dousicæ recensionis editio sic legit: aliæ, quas viderim, omnes *Apœcidæ*. Neutræ, credo, rectè. Cur enim vel hæ ante Apœcidæ potius ædes constituunt Periphanem, quam ipsius, & quidem solum; vel illa Apœciden potius, & æquè solum, quam Periphanem? De hoc sanè cura Epidico maxima: de altero nulla aut parua. Sed de vtroque hic loquitur, vt ex sequenti apparet versu: *Quales volo, vetulos duos.* Emendandus igitur qui præcedit, vt ambos & ipse complectatur. Fiet hoc copulæ immissione:

——, sed eccum ipsum ante ædes conspicor & Apœciden.

Nihil verius: herum suum ipsum cum vicino siue amico ante ædes, heriles credo, conspicatur. Verùm laborat etiam intermedius horum, quos adduxi, versus: quem oneratum superflua dictione releuo, vt numeris sit expeditioribus, & hanc in proximi transfero non tergum, sed caput:

——acutum cultrum habeo, qui exenterem
Senis marsupium. Sed eccum ipsum.

De quo non iudicabit, nisi callens numerorum, & eam Plautinam, rationem. Porrò errat etiam, nisi fallor, vna in illis persona:

AP. Epidice. EP. Epidicum qui reuocat? PE. ego sum Periphanes.

Primam enim Periphanis malim: cui magis conuenerit seruum suum reuocare: & reuocasse liquet inde, quod dicit mox, *Ego sum Periphanes:* quod vt rectè capias, neque tenuis te iocus deinceps fugiat, inserendum tibi comma ante ipsum senis nomen. Hic enim quærenti Epidico hoc respondet, se esse, qui reuocet, herum scilicet ipsius Periphanem. Ita minima mora intercesserit ante

nomi-

nominis sui professionem. At senex alter quasi tractu vno omnia pronuntiasset, & simpliciter Periphanem se dixisset esse, in iocum id vertit, subiicitq; & ipse quis sit, neque deest seruus etiam continuare iocum eundem simili sui professione, tanquam ignoti aliàs inuicem omnes forent. Minutum hoc est, sed absque minutus etiam talibus non constant Plauto sui sales, qui sæpe nos nimis pręterfugiunt, ibi nonnunquam de industria maximè sparsi, vbi minimè suspiceris, ægrèque, nisi diligenter syllabis & apicibus propè literarum singulis cònsideratis, persentiscas.

CAPVT IV.

Fœmina impluuium & fundos induta. Destinare, quid? diligenter excussum contra Nonium. Plauti multis & insignibus locis, vni etiam Lucilliano, lux & medicina facta.

PErgo eadem scenâ, in qua dubium etiam nunc illud:

Eos captabãt: id adeo quam maximè animum aduorterim:

etsi pridem alii reponendum *qui* siue *qui* censuerũt: quorum hoc, quamobrem, interpretantur; malè: cùm potius, quomodo: ad illud, *scio* referunt tacitè, quod expresè legitur in antiquis. Mihi ex illis antiquis libeat porrò interpolare:

——id adeò, scin' qui maximè animaduorterim?

Nam argumentum dicturus est, vnde captari senserit: neque id potest elegantius nisi cum tali interrogatione prius insinuare. Dubium etiam deinceps binis versibus, hoc,

Quum ad portum venio, atq; ego illanc video praestolarier:

& illo:

Ea prastolabatur illum apud portam:

vtro vtrum verius, *portum* an *portam*, quorum alterum quidem scribendum vtroq;. De me; *portum* præferam, quando Athenis hęc geruntur. Mox vitium maius occurrit, quod eluemus tamen facilè:

P E. Quid erat induta, an regillam, inducũlam an mendiculam?
E P. Impluuiatam, vt istæ faciunt vestimentis nomina.
Vt in impluuium induta erat.

Quorum postrema quid sibi volunt? Non enim id volunt certè, quod Lambinus atiolatur. Faciam multa verba compendii, & quomodo sit emendandum, breuiter ostendam: Lego, & si quid mihi credis, tu lege:

P E. Quid erat induta? an regillam induculam, an mendiculam,
An impluuiatam? vt istæ faciunt vestimentis nomina.
E P. Vtin' impluuium induta eat? P E. quid autem istuc mirabile est?
Quasi non fundis exornata multa incedant per vias.

Vim verbis nullam fieri, vides: iam neque sententia coacta, vt antè, quæ nunc talis. Quærebat senex de pluribus vestium generibus, quibus tam varia & ridicula imponeret nomina luxuriosus iste sexus: an aliquod horum amica fuisset induta filii sui. Inibi cùm postremò nominasset *impluuiatam*, seruus inde ioci occasionem arripiens, mirabundus interrogat, fierine possit, vt impluuium induta aliqua eat vel incedat? Respondet ille, nihil istuc mirabile de impluuio, cùm totos fundos quædam corpore suo ferant: elegantissimè perstringens vestiariam ambitionem & sumtus incredibiles, qui fundorum pretia ducant, imò patrimoniorum vires & census ipsos æquent. Id quod Ouidius etiam & Propertius suo seculo conqueruntur: quid facturi omnes, si hoc nostro reuiuiscant? Propert. lib. 3.

Matrona incedit census induta nepotum,
Et spolia opprobrij nostra per ora trahit.

Ouidius æquè 3. de Arte:

Quid de veste loquar? non iam segmenta requiro:
Nec qua bis Tyrio murice lana rubet.
Cum tot prodierint pretio leuiore colores:
Quis furor est census corpore ferre suos?

Rectè hoc emendatum nemo dubitabit: & est omninò senis oratio sequens tota de ineptiis muliebribus in vestitu, non serui, contra veteres libros: qui tamen audiendi deinceps fortè, cùm quem versum Epidico nostri asscribunt,

Hæc vocabula auctiones subigunt vt faciant viri,

dant Periphani contra, qui pulcrè stomachationem hanc sic concludat, & ab ea rediens ad rem, persequi iam seruum iubeat, & à diuerticulo repetere cœptam antè narrationem. Pluscula interiecta sunt, & habes:

Quin hodie allatæ sunt tabellæ ad eam à Stratippocle, eum
Argentum sumsisse apud Thebas ab danista fœnore,
Id paratum, & sese ob eam rem id ferre. PE. cedò, ego occidi?

Quam frigidè senex quærit, an occiderit? Certa quidem res erat, & facta, quæ memorabantur, & facta eius malo. Quin scribis, *PE. credo ego. occidi!* Ait, omnia se isthæc credere, & certò periisse. Pòst in illis:

Nunc occasio est faciundi, priusquam in vrbem aduenit,
Sicut cras hic aderit, hodie non venerit. PE. qui scis? EP. scio.

non opus tanta mutatione, vt verba pluscula traiiciantur: saltem ista inter se commuta, *aduenit* & *venerit*: versuq; priore fac *aduenerit*, *venit* posteriore. Iam ille:

Vt enim præstines argento priusquam veniat filius:

monet me, vt suprà in acrostichide periochica *præstinat* item scribam, vbi *destinat* excusum. Nec enim Nonio, cui quotidie minus credo, credo veteribus idem & hoc planè valuisse. Vix inuenia-

certè

certè, præterquam in eo, quod ipse ponit, exemplo: quin nec in illo quidem, si diligentius rimeris. Atque aio Lucillium non illo, sed vulgato ferè sensu id verbum vsurpasse. Lib. 27. *Facio ad lenonem venio, tribus in libertatem millibus Destinet.* Id vt liqueat magis, vna traiicienda vox est, quæ suo excidit loco:

Ad lenonem venio, facio tribus in libertatem millibus
Destinet.

Ades Noni iam, & interpretare. Destinet, est paret, emat? Vbi mens tua? Leno scilicet in libertatem mercabitur suam mercem, meretricem. Non emit hic leno, sed alii emturienti vendere destinat pretio dicto. Hoc enim ait Lucillius: venisse se ad lenonem, & effecisse, vt ancillam nescio quam sibi vendíturum promitteret, eo pacto, tribus vt acceptis millibus in libertatem sineret ire. Denique *destinare* in vtramque partem valet, venditoris & emtoris. Ab vna parte illius, destinare mercem alicui, nihil aliud est, nisi sub certo pretio constituere illi de certa venditione, & addicere sic, vt emtores porrò alii excludantur. Hoc in Lucillio hic Nonium quî fugit? imò quî non fugerit talem: in quem parco tamen acerbè dicere, meritum hoc vno nomine de nobis bene, quòd fragmenta ipsa vetustissimorum scriptorum, quæ potuit, conseruauit, non etiam, quòd eadem, vt potuit, explicauit. Ab altera parte emtoris est destinare quidem emere, sed ita, vt destinatione quadam & certa pretii conuentione contractus saltem absoluatur, non etiam pretium simul ipsum numeretur. Huius tamen vel pars aliqua soluitur arrabonis vice, vel alio quouis modo venditori cauetur, ipsa integra solutione in diem dilatâ, & merce vel acceptâ, vel detentâ. Hoc ex aliis exemplis Plauti colligere est. Mostellariâ, de ficta emtione ædium, quæ & traditæ permissæque statim, datis arraboni quadraginta minis: scenâ *Scelestiorem*:

Quid? eas quanti destinat?

Rudente, de puella emta, sed post arrabonem etiam retenta, Prologo:

Minis triginta sibi puellam destinat
Datq; arrabonem & iureiurando alligat.

Dubius tamen alius Mostellariâ locus est, qui difficulter huc accommodetur:

TH. Ain' minis triginta amicam destinatum Philolachem?

Nam & solutum pretium erat, & merx recepta. Sed loquitur ibi senex ignarus ordinis rei vniuersi, qui imprudens illo verbo vti potuit, si fortè sic putes detorquendum. Etenim haud pugnem nimis pro stricta hac acceptione, quam labefactare videntur & alii loci, vt Persâ, scenis, *Cui homini*, & *Satin' Athenæ*, quos ibi spectare est: nec item de illa duplici in vtramque, vt dicebam, partem. Nam in alteram venditoris, exemplum nõ habemus, nisi Lucillii istud, quod facilè quis eripuerit nobis, si vulgato verborum ordi-

ne retento, mutato tamen eorum vno, legi velit: *Facio, ad lenonem venio, tribus in libertatem millibus destino.* Iam enim planè contrà erit, emo: & id quocunque pacto, siue præsenti pecunia, siue dato arrabone, siue alia conditione. Vt vt sit, non vana ac superuacua tamen fuit hæc in id verbum diligentior inquisitio: nec Nonium cauillati præter meritum sumus, qui si hîc innocens, alibi multo tanto plura commeretur. Sed extremô huius scenæ videtur etiam illud non vna parte vitiosum:

Tace modò, est lucrum hîc tibi amplum. P E. deos quidem oro. E P. impetra.

Primùm enim *impetras* omnino legendum in fine, quòd nescio si alii monuerunt: in principio deinde malim *Face*, id est fac. Altero hortatur, altero felicem euentum spondet.

CAPVT V.

Qui, tibi cui. Hostium potiri. Pluries correctus Plautus & declaratus. eiusdem negligentia notata, error vix excusatus.

SEquamur ad scenam *Exspectando*: in qua ferè nihil nisi numeri aliquoties peccant. Hic enim versus:

Nunquam irridere nos illum inultum sinam, seruum hominem:

vt sit versus, ita est scribendus:

Nunquam nos irridere illum inultum seruum hominem sinam.

Et illo:

Alicunde, ab aliqui, aliquà tibi spes est fore mecum fortunam:

in finem reiici debet verbum *fore: spes est mecum fortunam fore.* Item vltimi isti:

Quod nusquam est: neq; ego id immitto in aures meas,

Nec mihi plus adiumenti ades, quàm ille qui nunquam etiam natus:

Sic in numeros reponendi:

Quod nusquam est: neq; ego id immitto meas in aures, nec mihi

Plus ades adiumenti, quàm ille, qui nunquam etiam natus est.

Et qui hos præcedit,

Quippe tu mihi aliquid, aliquo modo, alicunde, ab aliquibus blatis:

eo *al aliqui* malim, non tam versus caussâ, quàm quia sic Chæribulus, cuius ipsa verba repetit Stratippocles. At superius caue illos audias, qui *tibi* delent istic:

Quid illum facere (ita cum veteribus scribo simul) *vis? qui, tibi cui diuitiæ domi maxumæ*

Sunt, is nummum nullum (siue, *nullus*) *habes.*

De Plautino genere hoc loquendi, *qui, tibi cui*; vel *te, tibi cui* diximus ad Curculionem. Sequentis autem scenæ initio grauius est mendum:

Fecisti iam officium tu tuum, me meum nunc facere oportet.

Per hanc curam quieto tibi licet esse. hoc quidem iam perijt.

Nisi quid tibi hinc in spem referas. hoc oppido pollitum est.

Nam

Nam vltimum horum versum quomodo explicat interpres? pueriliter profectò, ne quid acerbius dicam. Non ad seipsum seruus, sed ad herum, absentem tamen, loquitur, dum ex ædib⁹ in scenam prodit cum argento. Emendo igitur primùm, *Ne quid tibi hinc in spem referas.* Ne quid, inquit, ex hoc argento speres deinceps tibi: ne quid eius in integro tibi fore putes. Deinde etiam, *hoc hostium potitum est:* audaciore, sed necessaria mutatione. quî tamen audace nimis? quasi non facillima sit in altero verbo, in altero neque difficillima. nam *hostium* ex *oppido* etiam conuerti, ductus omnes literarum inspicienti mirum non poterit admodum videri. Sensus autem est, venisse iam quinquaginta istas minas in hostium potestatem. Ea phrasi sæpe vtitur Plautus, & infra scenâ *Si quid est:*

Ita gnata mea hostium est potita.

Et vtitur huius similibus vbiq; ferè in seruorum fraudulentis machinationibus. Hîc autem id iuuat præterea maximè, quòd suprà de bello inferendo, & oppugnando sene dixerat: tum quòd in eadem figura perstat etiam porrò hîc, & vbi seruus triumphans victoriâ abiturum se ait, vt in coloniam commeatum importet, & vbi Stratippocles accepto argento non minus ouans in castra se redire cum præda, Epidici auspicio & virtute, iactat. In penitiore scena deinceps legimus:

Nunc iterum vt fallatur pater, tibiq; auxilium apparetur,
Inueniam:

non rectè. Rectum erit *Inueni iam*, diuisis quæ coaluerant vocib⁹. Etenim inuenerat iam astum, quem quidem apud senem ipsum instituerat, institeratq; paullò antè, & nunc hîc ordinem eius totum narrat. Ibidem statim:

ST. Euge, euge. EP. ea iam domi est pro illa. ST. teneo.

Quid, si *filia* legas hîc quoque pro *illa*, vt alibi eandem vocem memini mutare? Non tamen affirmem seriò: quia *teneo* subiicitur: vnde videri queat non tam expresse suo nomine rem dixisse, sed verbulo saltem innuisse, quod alter intellexerit tamen satis, & intelligere se, vt solet in his dialogismis, profiteatur. Porrò cauillari Plautum, si libeat, possimus: qui prudens an imprudens falsum scripserit, & in leges exactæ œconomiæ peccarit eo loco:

Deueniam ad lenonem domum egomet solus: eum ego docebo,
Si qui ad eum adueniat, vt sibi datum esse argentum dicat
Pro fidicina, argenti minas se habere quinquaginta:
Quippe ego qui nudiustertius meis manibus dinumeraui
Pro illa tua amica, quam pater suam filiam esse retur.

Ait hîc quinquaginta minas lenoni datas: at constat de triginta saltem ex vltima scena:

PE. Dedin' tibi minas triginta ob filiam? EP. fateor datas.
Et eo argento illam me emisse amicam fily fidicinam

Pro tua filia. istis adeò te tetigi triginta minis.

Quæ conciliari nullo modo possunt: excusari tamen Plautus forsan isto, si egisse hoc cùm lenone seruum putemus, vt quamquam triginta tum solùm accepisset, tamen apud alios de quinquaginta nunc fateatur. At inserere Plautus id debuerat, si factum: factum autem omninò nec videtur ex reliqua Epidici oratione, quæ simulatò nihil, omnia seriò gesta, & gestum iri à lenone imprudente monstrat. Error igitur hic Poetæ certus & magnus, cui velum nullum habeo aut colorem.

Non procul inde minor error in verbis, auctori ipsi non imputandus:

Eam ducet simul Apœcides ad tuum patrem. ST. vt paratè.
EP. Eam permeditatam meis dolis astutiisq; onustam
Mittam.

Scripsit enim ille, puto; *ST. vt peritè!* Rectius certè sic collaudarit adolescens fabricam serui. Versu altero *præmeditatam* benè emendatur (& legunt sic veteres libri:) malè, quod alii scio placuisse, diuisa voce in plures, *per me ditatam meis dolis.* Pòst etiam falsum in illo sermone quiddam:

CH. Nimis doctus ille est ad malefaciendum. ST. me quidem certò
Seruauit consiliis suis.

Nondum seruauerat, sed in eo erat, vt seruaret. Neque iam saluum se Stratippocles censet, sed futurum per hæc consilia sperat. Igitur scribo, *Seruabit*: cum quo tamen idem alterum ex antiqua scribendi ratione: quam mutari nihil intererat, si ab omnibus rectè caperetur.

CAPVT VI.

Igitur, noua vsurpatione. Versuum traiectiones in Epidico ostensa binæ, vna leuior, altera grauissima: tum legitimus ordo restitutus. Etiam Nonij leuiculus error tactus & detectus.

Traiectionis integrorum versuum in hac fabula nondum habuimus exempla: nunc se vnum atque alterum dat sequentibus istis scenis. Quæ proxima superiori est, eius principio statim vnum deprehendo.

Non oris caussa modò homines æquum fuit
Sibi habere speculum, vbi os contemplarent suum:
Sed quî perspicere possent cor sapientiæ,
Igitur perspicere vt possent cordis copiam.
Vbi id inspexissent, cogitarent posteà
Vitam vt vixissent olim in adolescentia.

Inter hos versus mirum est neminem vidisse quàm sit iste importunus:

Igitur perspicere vt possent cordis copiam.

Apertè nimis sententiæ turbat, & verborum etiam ipsorum ἀκολουθίαν, qua concinnius nihil erat, nisi is interiiceretur. Eximendum

dum cum amico doctissimo, de quo supra alibi memoraui, Carolo Pisone conueniebat olim mihi: non conueniebat prorsus, in quem locum reponendus. Ille hunc ei dabat:

Profectò deliramus interdum senes.
Igitur perspicere vt possent cordis copiam,
Fuit conducibile hoc mea quidem sententia.

Vt clauderet ita senex de speculo disputationem. Quod non displicebat mihi, sed magis placebat, si quem nunc præcedit versum, potius sequeretur. Atq; ita collocabam:

Fuit conducibile hoc mea quidem sententia,
Igitur, perspicere vt possent cordis copiam.

Nouu; & Plautinus iste particulæ *igitur* vsus, vt mediæ orationi sic nudè inseratur. Amphitruone idem fuit:

Verùm certum est confidenter hominem contrà colloqui,
Igitur, qui possim videri huic fortis, à me vt abstineat manum.

Fuit & Asinaria:

Iam diu est factum, quom discessi ab hero atq; abijsti ad forum
Igitur, inueniundo argento vt fingeres fallaciam.

Nec alibi plura forsan exempla desunt, quæ mihi tamen haud in promtu nunc, & sufficiunt ista ad elegantem loquendi modum reuocandum & firmandum: qui ignoratus non dubiè caussam præbuit huic traductioni. Eius aliud exemplum insignius ad finem huiusdem scenæ. Leguntur illic quatuor isti versus:

Atq; hæc stultitia est me illi vitio vertere,
Egomet quod factitaui in adolescentia,
Quum militabam pugnis memorandis meis:
Eradicabam hominum aures, quando occeperam.

Quorum duo priores videantur vtcunq; præcedentibus hærere: posteriores hærere nullo queunt modo. Demus enim illa se consequi benè, nec sententià abhorrere:

——itaq; me albis dentibus
Meus derideret filius meritissimò,
Atq; hæc stultitia est me illi vitio vertere,
Egomet quod factitaui in adolescentia.

Quid reliqua? nonne pugnant manifestò?

Quum militabam pugnis memorand. &c.

De amoribus & paternis defraudationibus intelligi priora volebant: hæc ad militiam & militares iactationes trahunt. Vis breuiter absoluam, & quod sentio plenè dicam? Omnes illi illo loco sunt alieni, & ad sequentem scenam pertinent, inserendi illic, vbi miles prædicare pugnas suas gestit, & à sene reiicitur, qui recogitans tamen, idem in adolescentia se fecisse, ignoscendum ei putat, & stultè a se reprehendi. Ordo & series ibi loci totius hæc debet esse:

P E. Non repperisti adolescens tranquillum locum,

Vbi tuas virtutes explices, vt postulas.
Nam strenuiori deterior si prædicat
Suas pugnas, de illius ore fiunt sordida.
Sed istum quem quæris Periphanem Platenium,
Ego sum, si quid vis. M I. nempe quem in adolescentia
Memorant apud reges armis arte duellica
Diuitias magnas indeptum? P E. imò si audias
Meas pugnas, fugias manibus demissis domum.
M I. Pol ego magis vnum quæro, meas cui prædicem,
Quàm illum, qui memoret suas mihi. P E. hic non est locus.
Proin tu alium quæras cui centones farcias.
Atq; hæc stultitia est, me illi vitio vortere,
Egomet quod factitaui in adolescentia,
Quum militabam. pugnis memorandis meis
Eradicabam hominum aures, quando occeperam.
M I. Animum aduorte, vt quod ad te venio intelligas.

Cùm militem magniloquum increpuisset senex, ad spectatores auersus quatuor illos versus pronuntiat: post quos, non ferens quasi aliud agentem miles reuocat, & attendere sibi iubet, vt caussam aduentus sui negotiumq; ipsum sciat. Hanc non coniecturam, sed meram veritatem, certè verissimam coniecturam esse res sic ipsa loquitur, vt verbum mihi amplius nullum faciendum. Sed non aptius hæc hîc omnia quadrant, quàm rectius illis exclusis prior scena sic iam clauditur:

——*itaq; me albis dentibus*
Meus derideret filius meritissimò.
Sed hic quis est, quem huc aduenientem conspicor,
Suam qui vndantem chlamydem quassando facit?

Quorum versuum postremum, vt obitèr hoc dicam, falsò Nonius citat ex Milite in voce *Quassum*.

CAPVT VII.

Quemne, Vterne, Quantane, Qualine? Versus vnus iteratus temerè, deletus: alij plures concinnati. Loca integra emendata, illustrata.

Illis constitutis locis, alia nunc in iisdem scenis persequamur. Priore superuacuus etiam versus est, temerè iteratus, & delendus isto loco:

A P. Imo ipsus ille dixit, conductam esse eam
Quæ hic administraret ad rem diuinam tibi,
Facturum dixit rem esse diuinam domi.

Postremus horum, inquam, delendus, cuius nullus ibi vsus: & qui esse possit, fuit ante paucas

P E. Mirum, hoc qui potuit fieri. A P. te pro filio
Facturum dixit rem esse diuinam domi.

illic ſententia eum requirit, iſtic ſpernit. Et abeſt in libris veteribus poſteriore, quo nos volumus, loco, ſed cum ipſo verſus tres alii ſimul, qui abeſſe neutiquam debent: cui fraudi occaſionem ea ipſa geminatio dediſſe videtur. Expungatur ex hac decuria quamprimum, ne quid iterum aliquando turbet. Ante eum locum ſuperius eſt:

Quid fit? A P. dij deaq; te adiuuant. P E. omen placet.
A P. Cui homini omnes ſuppetunt res proſpera.
Sed tu hanc iubeas intro abducier.

Gulielmius noſter ita conſtituit, rectè: niſi tamen *omini*, quod veteres habent, malim, verſui vt melius conſulatur, & ſententiæ ſimul. Meritò, inquit, omen hoc tibi placet, quod proſpera quidem in ſe continet & adducit omnia. At *homini* ſi retinere libeat, per interrogationem ita potius inſertâ particulâ ſcribendum ſit,

Cui homini magis omnes ſuppetunt res proſpera?

Ita in Comœdiis ſolet, cum fortunam alicuius extollunt, re benè geſta: cui exempla non conquiro. Sequitur ibidem mox:

Edepol na iſtam tempore gnato tuo ſumus
Pramercati. P E. quid iam? A P. quia dixit mihi.

Verſus prioris vltima vox ad ſequentis initium pertinet, cui præfigenda. Breuior alioqui alter eſt, nec alteri deceſſiſſe videbitur quidquam, ſi è veteribus corrigatur. Hi legunt additâ voculâ *ſuo tempore*. ſed arbitror ſic emendandum:

Edepol na iſtam nos tempori gnato tuo
Sumus pramercati.

Tempori vetus aduerbium, eſt in ipſo tempore, maturè. Scenâ earum, quas dixi, alterâ porrò ſcribitur:

Ego ſum ſi quid vis. M I. nempe quem in adoleſcentia
Memorant apud reges armis &c.

Langianis abeſt *nempe*: quod ſuſpicari me facit, ipſo deleto, *quemne* ſcribendum. Sanè & verſus melior eſt, neq; Plauto familiare quidquam hoc loquendi modo: qui nec aliis inuſitatus, præſertim Poetis. Catull. Nuptiis Pelei aliquoties:

——*Quemne ipſa reliqui?*

Et mox:

Quine fugit lentos incuruans gurgite remos.

Horat. Satyr.

——*ò ſeri ſtudiorum, quine putetis*
Difficile & mirum.

Item:

Quone malo mentem concuſſa?

Et:

——*vterne*
Ad caſus dubios fidet ſibi certius?

Itemque: ——*illa rogare, Quantane? num tandem se inflans sic magna fuisset.* In quibus postremis nihil ad significatum adiicit adiecta particula *ne*, vt Trinummo etiam nostri:

——ô Callicles,

Qualine amico mea commendaui bona?

Deinde locus est, quem multi vexarunt:

——MI. volo te verbis pauculis,

Si tibi molestum non est. PE. non edepol scio.

Molestum non est mihi, si dicis, quid velis.

Alius: *PE. non edepol scio; Molestum non est.* Alius, relictis ceteris, *velim.* Ex Langii optimis membranis, quæ referunt, *nisi dicis*, ita concinnes; *——non edepol scio,*

Molestumne est mihi, nisi dicis, quid velis.

Nisi rem ipsam dicas, inquit, scire non possum, an molestum mihi sit. Plautinum est, *Molestumne est*, pro sitne molestum.

Hoc non contemnam ego: neque rursum è vulgatis possim non benè in alium interpolare modum:

——non edepol scio,

Molestumne est mihi. sed dic sis, quid velis.

Eligat quisq; quod volet sibi. Mox sequitur:

MI. Mihi illam vt tramittas, argentum accipias.

Rectum est *tramittas*, non *remittas*. Supra idem:

Continuò te orabit vltrò, vt illam tramittas sibi.

De illo versu in proximo,

Tuas possidebit mulier faxo ferias,

ad Captiuos egimus, vnde emendatio petatur. Infemus aliquantò diuine Gulielmius noster hæc restituit:

——ipse hanc in eo articulo emit. MI. hem istic homo

Articulatim te concidit, senex, tuus

Seruus. PE. quid? concidit? MI. nihil, sic suspicio est.

in quorum extremo, quod non tetigit, ita corrigendum amplius, *MI. mihi sic suspicio est.* Nam Lambini, *nihil: sed susp. est*, non placet. Non enim dubitat miles aut dissimulat, sed certò suspicari se ita dicit. Deinde vulgatur ibidem:

Mercatus te hodie est de lenone Apœcides?

FI. Ehodum. ego istunc hominem numquam audiui ante hunc diem.

Puellæ dant *Ehodum*, quod seni interroganti & vrgenti debetur; si debetur tamen. Etenim versus respuit: quamquam eius vix habenda ratio in tali additione. Sæpiusculè namq; talia adiiciuntur, extra versuum mensuram, quod alii & in Græcis obseruarunt. Nihilominus emendandum videri possit:

FI. Egodum istunc hominem nunq. a. a. h. diem.

in quod inclinare me sanè fateor, non tamen vt trahere mecum alios, si nolint, velim. Paullò autem pòst, illorum versuum iusto longior vterq; est:

FI. Tam

FI. Tam facile quam me. PE. vbi habitas? FI. postquam libera est, vbi
Habitet dum, incertò scio. PE. eho, quis eam liberauerit, &c.

Neque iis consulas, nisi ex altero vocẽ vnam deleas penitus, quasi glossam, vt in eius locum succedat alia, quæ in prioris fine. Sic enim numeri processerint:

FI. Tam facile quam me. PE. vbi habitas? FI. postquam libera est,
Vbi dum, incertò scio. PE. eho.

Subintelligitur *habitet* ad explendam sententiam, quod inculcatũ a glossographo corrupit vtrumque versum. Deniq; istic:

Eamne ego sinam impune?

Lambinus *eam* fecit. Cur non reliquit *eum*? Non enim vel iniuriam, quod ipse; vel pecuniam, quod post eum alii voluerunt, interpretandum: sed oratio sic explenda, eumne seruum impune sinam derisui me habuisse? vel, eumne impune abire sinam? vel quouis alio modo in eundem sensum.

CAPVT VIII.

Compos miseriarum, culpa. Animus domum remigrat. Lenocinium facere. Correcta & explicata sæpius Epidicus. In Symmachum leuis nota.

PRoximã his scenã leuis distinctiuncula peccat in iis, quæ primò nobis occurrunt:

——noscito ego hanc.
Nam videor, nescio vbi, me vidisse prius. est ne ea, an non?
Est, quam animus retur meus.

Cohærere enim illa debent, *est ne ea, an non Est quam animus retur meus?* Quibus deinde subiungit, *Certe ea est.* Aliquo pòst interuallo inserenda particula *me*, quæ omittitur in vulgatis:

Nouin' ego te? MV. si ego te noui, animum inducam me vti noueris.

Mox illa: *——commodè*
Fabulata es. MV. mira memoras. PE. hem istuc rectius.
Meministin'? MV. memini id. PE. in Epidauro. MV. ab guttula
Pectus ardens mihi adspersisti.

non repræsentant satis rem, quæ geritur inter hos noscitantes. Etiam versus vnus mensuram non implet. Quid autem hoc vult, *mira memoras?* cum nihil dum memorarit. Nec illud bonam habet sententiam, *istuc rectius*. Omnia & hæc & alia concinno facili emendatione:

——PE. commodè
Fabulata es. MV. mira ni me noris. PE. hem, istuc rectius
Meministin'? MV. memini. PE. id in Epidauro. MV. ah.

Paullatim agnoscunt inuicem: cumque mulier dixisset, mira sunt, ni me noris (ita facimus ex *mira memoras:*) ille vt certum argumentum sibi capiat, propius admouet lineas, quærens, an rectius

fiue occultius illud, quod inter ipsos gestum, & solis cognitum erat, meminerit: atque illa annuente, illud se porrò dicere innuit, quod actum in Epidauro. tum apertè se produnt mutuò, & professi denique pro notis consalutant. In ea consalutatione porrò legitur:

PE. Cedo manum. MV. accipe, arumnosam & miseriarum compotem
Mulierem retines. PE. quid est, quod vultus te turbat tuus?

Sed nec legitur, nec emendatur rectè, prouocabulo *te* deleto. Veteres non id habent sanè: at habent *interturbat*, ex cuius prioribus syllabis id ipsum reliquum factum. Hoc autem verbum integrum repone, extrito sibilo in voce *vultus*, ne numeri te morentur. *Compotem miseriarum* ibidem dicit eâ formâ, qua *compotem culpa* Truculento:

Ego me tibi obnoxium esse fateor, culpa compotem:

Sequitur:

Domi mea eccam saluam. nam postquam audiui illico
Ex meo seruo, illam esse captam, continuò argentum dedi.

Quid *ilicò* illic, cum mox dicat *continuò*? Sed nec *audiui ilicò* bene hærent. Fallor, an pro eo legendum *Epidico*? Ita pòst etiam serui nomen exprimit ad hanc eandem: —*seruus Epidicus dixit mihi.* Nihil tamen affirmo. Quod in fine scenæ scribitur:

MV. remigrat animus nunc demum mihi:

non multum interest, sic, an cum Gulielmio *demum*, an, vt mihi visum olim, *denuò* scribatur. Ita Symmachus quidem loquitur etiam lib. 7. epl. 77. *In tranquillũ denuò animus remeauit.* vbi Schotti liber melius fortè, *remigrauit*, vt & Plautino huic congruat magis, & alteri Symmachi ipsius loco lib. 1. epl. 5. *Tunc mihi animus ab ægritudine remigrauit.* Scenâ, *Quid est pater*, versuum partim ratio, partim vetus lectio vitii arguit ista:

PE. Scio quid erres, quia vestitum atque ornatum immutabilem
Habet hac. MV. aliter catuli longè olent, aliter sues. nego
Eam me nouisse qua sit. PE. prò deum atq; hominum fidem!
Quid ego lenocinium facio? qui habeam alienos domi?

Vt verbis parcam, emendandum:

Habet hac. MV. habeat. aliter catuli longè olent, aliter sues.
Nego eam me nouisse qua sit. PE. prò deum atque hominum fidem!
Quid ego lenocinium facio, qui alienas habeam domi?

Sed *alienas* alii fecerunt pridem, quod firmo tamen è MSS. Langianis. *Lenocinium facere* in re simili dixit & Mercatore:

Atq; vt nunc sunt maledicentes homines, vxori mea
Mihiq; obijcient, lenocinium facere.

Deinceps hic immittenda *te* particula:

Non patrem te ego nominem, vbi tu tuam me appelles filiam?

Atque

Atque ad finem: *MV. hinc Athenis ciuu eam emit Atticus*: lego *heic*, sententia non aliter patiente. Porrò alia scenâ, *Male morigerus*, etsi non malè hoc interpretantur:

ST. Pernumeratum est. D. tene crumenam, huc inde. ST. sapienter venis.

vt scilicet sapiēter eum fecisse dicat, qui cum crumena venerit: tamen hercle malim, *sapienter mones*; vt ad illud referatur, *huc inde*. Simplicior hic & sensus, & dictio magis est Plautina.

CAPVT IX.

Plus duodecim deis: plus decem minis. Ei, i. Beneficij aut mali seges & messis. Transpositio versuum, alterius iteratio ostensa. hac eiecta, illa correcta. Plures deinde versus emendati, locaque difficilia contra & praeter alios explicata.

SCenâ, quam primulùm exorsi sumus, nouum habemus transpositionis exemplum.

EP. Non me nouisti? VI. quod quidem nunc veniat in mentem mihi.
EP. Lunulam atque anellum aureolum in digitum? VI. memini, mi homo.
EP. Non meministi me auream ad te afferre natali die?
VI. Tune is es? EP. ego sum, & istic frater tuus est.

Interruptam orationem esse vidit Lambinus, sed quid faceret non vidit. Idem in horum penultimo *in aurem auream* nobis scripsit, & versum extendit vltra spatium legitimæ dimensionis. Id quam malè, magis patebit ex nostra emendatione, quæ intermedios versus commutat locis inter se, distinctionibus aliter attemperatis. Sic enim scribo:

EP. Non me nouisti? VI. quod quidem nunc veniat in mentem mihi.
EP. Non meministi, me auream ad te afferre natali die
Lunulam, atque anellum aureolum in digitum? VI. memini, mi homo.
Tune is es? EP. ego sum.

Quod qui verum non videt, quid ei homini oculis opus? Ego me talibus his non iacto: quæ tamen ab aliis non obseruata miror sæpe mecum & indignor. Etiam aliud alius mendi exemplum sequenti scena est, cuius in hac fabula simile vnum suprà, & vbique plura notauimus, item aliis neglecta: quæ, si paullùm non ingenium excitassent, sed animum saltem aduertissent, fieri non poterat, quin viderent. An autem vidisse, sed verecundia putabimus impeditos, vt eloqui non auderent? Non putem ego: qui nec ipse sum audacissimus, & in tam manifestis & crassis erroribus silentium tamen imperare mihi non possum. Hoc genus, versuum eorundem repetitiones sunt: quarum vltimâ scena, vt inceperam dicere, perspicuum est exemplum. Illis enim:

EP. Eho, quid agis? PE. tuon' arbitratu? EP. meo hercle verò, atque haud tuo,

Colligandæ hæ sunt tibi hodie. PE. at non lubet. non colligo:

ineptissimè subiicitur hic:

At mihi magis lubet solutum te rogitare. EP. at nihil scies.

qui paullò pòst iterum legitur, & legi suo demum loco isthîc debet:

EP. Tibi moram facis, cum ego solutus asto. alliga, inquam, colliga.

PE. At mihi magis lubet solutum te rogitare. EP. at nihil scies.

PE. Quid ago? AP. quid agas?

Obsecro vos, lectores, iterationem hanc æquo animo feretis? Eiicite priore loco, me auctore, heic nunc quem monstraui, nec alibi deinceps oculis velut clausis similia præterite. Ad præcedentem scenam regredior ego, vt quod reliqui etiá illîc, tollam. Difficilis locus est, nec vllius sensus, ad quem silent tamen quasi de compecto omnes:

EP. Thesprio, exi istac per hortum, affer domum auxilium mihi.

Magna est res. minoris multo facio quàm dudum senes.

Nisi fortè conseruum etiam in subsidium vocat, qui cum Stratippocle & eius inuenta iam sorore suppetias vnà ferat. At quid opis a seruo poterat hic exspectare? Quin nec egebat aliorum auxilio, nec ferre vllus vllum poterat, præter heriles liberos in ea quidem re. Sed neque suâ caussâ transire Thesprionem iubet, sed illorum, quibus præsto sit ille interim, dum ipse incertus adhuc, an domum sit initurus: de quo mox statuit tamen, & illos è vestigio consequitur, spreto vtroq; sene. Quid verbis igitur illis faciendum tandem? Emendanda iudico, & in hunc modum:

EP. Thesprio, exi: istàc per hortum abei (id est, abi) *domum. ausculta mihi:*

Magna est res.

Quod dicitur & agitur, hoc est. Euocat Thesprionem Epidicus ex ædibus vicini Chæribuli, quò concesserat familiarium conspectum fugiens heri iussu, cum rediret: inde eum per hortum abire nunc domum iubet. at illo restitante, nec caussam mutatæ vicis intelligente, subinde vrget; cumq; non deceret ordine rem ipsam in scen 1, vix inibi iam gestâ, renarrare, saltem innuit de ea, & magnam subitamque esse ait, omninò persuadere laborans, vt ignotâ caussâ tamen sibi credat & auscultet. Vltimâ scenâ superest etiam nonnihil, quod nunc, quidquid est, videbimus. Illud mutare Lambinus voluit:

EP. Duodecim deis plus quam in cœlo est deorum immortalium

Mihi nunc auxilio adiutores sunt, & mecum militant.

Idem in sententia hæret, ex impedita, vt ait, constructione se non euoluens. Ego verò non hîc (item vt supra illo loco:

Si vn-

Si vndecim deos præter se secum adducat Iuppiter,

Ita non omnes ex cruciatu poterunt eximere Epidicum.)

respici credam, quod tamen & Camerarius ante Lambinum censuit, ad duodecim maiorum gentium deos, quorum nomina versibus illis notissimis Ennianis comprehensa: verùm hoc dici saltem, præter omnes deos, quantum eorum sit, alios etiam duodecim adiutores sibi esse, id est, plures omninò, quam vulgò sint, posito duodenario certo numero, pro quouis alio, vt solet, incerto. Loquendi forma, *plus duodecim deis*, ea est, qua supra vsus est hac fabula:

Decem minis plus attuli, quam tu danistæ debes.

Attulerat ibi minas quinquaginta, cum quadraginta saltem deberentur: ita decem minis plus erat, siue supernumerariæ erant decem minæ. Simile est & Casina:

Te vno adest plus quam ego volo.

Non aliter hîc accipi verba possunt. Et omnes deos, nec hos tantùm, sed & plures secum ait militare. Seruilis exsultatio est, animique præ nimio gaudio à ratione aberrantis, nec quid dicat satis cogitantis oratio. Deinde autem quod vbique sic vulgatur:

Abi modo intrò. PE. hei, non illuc temerè est. asserua istunc Apœcides.

in eo leuiter suspicor, *hei* neque sincerum, nec senis esse. Certè rei præsenti non conuenit interiectio ista, potius *hem*. Neque tamen hanc putem reponendam, sed *ei*, id est, *i*, cum præcedentibus sub Epidici persona continuandum:

Abi modò intrò, ei. PE. non illuc temerè est.

Multis locis id verbum ἀρχαϊκῶς scriptum in alia atq; alia subinde degenerasse Gulielmius noster ostendit pridem: cuius exemplis poterit & hoc annumerari. Mox honesta locutio illa:

Sed vt acerbum est, pro benefactis cum mali messem metas!

in qua vt ex beneficiis messis malorum dicitur, sic eadem metaphorâ apud alium poëtam veterem satio beneficiorum. Accius Andromedâ:

Quod beneficium haud sterili in segete, rex, te obsesse intelliges.

Statim sequens versus ambiguæ sententiæ, imò nullius est, nisi malæ, quamdiu sic scribitur:

AP. Quamne hodie per vrbem vterq; sumus defessi quærere?

Quid intelliges sub isto *quamne?* Filiam Periphanis? nugas. messem mali? maiores nugas. Scribe *Quemne*. Seruum Epidicum quæsierant per vrbem totam ambo senes: quod clarum est. Suprà:

nam per vrbem duo defloccati senes

Quæritant me, in manibus gestant copulas secum duas.

Et de lassitudine conqueritur initio huius scenæ hic idem senex:

—— ita dum te sequor,

Lassitudine me inuaserunt miserum in genua flemina.

Itaque cum de mala gratia pro bona opera quereretur seruus, auget Apœcides indignitatem rei hac quasi commiseratione: quam in iocum tamen ille vertit,

Ego sum defessus reperire, vos defessi quærere.

sed & ego iam quærendo pariter & reperiendo fine mendarum in hac fabula æquè sum defessus. Eo igitur ad Bacchides, quarum illecebroso sermone viscatisque blanditiis lassitudo mihi omnis eximatur.

* * *

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI BACCHIDES

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum & Amplissimum virum

JOANNEM BARVITIVM

Sac. Cæs. Mai. à Consiliis aulicis & secretis sanctioribus.

MAgnos magna decere, vulgò ferunt: sed eosdem nec parua puto dedecere. Non equidem quemquam literæ qualescunque minus deceant: quibus quanto tenuioribus tanto maiorum in auctoritate præsidium est quærendũ. Eo nomine viam ego, vir magne, cum minutis ad te affecto literulis hisce, quibus ex omni studiorum genere tenuius vix vllum in eruditionis omni censu æstimatur. sed æstimatur à plebecula tantùm, & illo doctorum vulgo, quod earum vim præstantiamq́ non intelligit, aut ab inuidis quibusdam & ambitiosis, qui cum in se doctrinæ genus hoc non habeant, & ipsum, & in quibus est, spernunt, tantoque videri volunt ipsi sublimiores, quo magis illos depresserint, simulque suarum crescere dignitatem speciosarum nugarum arbitrantur, si steriles & aridas istas fecerint viliores. Et viliores, sanè quoquomodo ferendum erat: id agunt etiam, vt inanes habeantur prorsus, & fiant omnibus exosæ. Itaque quotus est iam è numero studiosorum, qui vel amet Philologiam, vel si amet, amorem eius præ se ferre audeat, & Philologum se profiteri? Fu-

gunt hoc nomen omnes, & tanquam dedecoris sit nota, non titulus laudis, in aliarum se disciplinarum induunt appellationem. atque etiam ij, qui tincti imbutiq; doctrinis alijs & ornati insignibus honorum, vilescere metuunt tamen, & vilescunt, si ijdem & Philologi dicantur. O imperitiam inhumanam! ô barbaram iniquitatem! Quid autem, si & Criticus quis indigetetur? Id verò nomen ferre non possumus, & hominem eum detestamur, vt hostem publicum literarum, quarum conseruator est & ipsa salus. O, quid dicam nescio: sed turpem notam temporum nostrorum! quibus imperiti & ambitiosi quidam id effecerunt tandem, vt quibus literulis lux & honos debetur literarum ceterarum, quibusque studiis acceptam ferre coguntur altiora studia suam dignitatem, imò vitam, ea in tenebras deiiciantur, omnique non honore tantùm spolientur, sed ignominia contumeliaque notentur, & quid propius abest quàm morte iam mulctentur? Adeste vos, adeste, qui felicius instituti, rectius sentitis; & euecti in sublimius, eruditione valetis pariter & auctoritate. Retinete labantem disciplinam, fulcite ruentem literarum gloriam, defendite earum decus, aduersus ingratos, vt leuiter dicam, istos; istos, vt paullo dicam grauius, impiè audaces, quos in exitium nostrum effrons imperitia accendit, armat ambitiosa inuidia, vesana temeritas impellit. Aduerte mentem præter ceteros, tu BARVITI, *cuius eam doctrinam scimus, vt pepererit istam tibi dignitatem; eam dignitatem, vt tueri possis omnem vicissim doctrinam. Suscipe communem literarum caussam, & vtere ad eam defendendam illa auctoritate, quã ipsæ tibi in parte conciliarunt. Tuum patrocinium implorant, quem patronum sibi præpararunt. Vindica spretum earum decus, quæ tantum in te contulerunt decus, vt ne possent aliquando sperni. Age iam, cum spernuntur, noli desidere tacitus, ne & ipse spreuisse videaris. Absit hoc vltimum ab illis malorum, & à te primum istud malefactum. Sed facies, quod tuum est, & quidquid est in te toto: neque profectò committes, vt illis defuisse dicaris, quibus si defueris, ipsi tibi dicêris defuisse. Patere verò te admonitum à me communis caussæ,*

caussa, priuatæ occasione meæ: cuius est ratio nata ab editione Plautinarum commentationum: quas cùm his diebus in vulgus proferre statuissem, & ipsis mihiq; validè metuens ab illis, quos iam hostes & aduersarios his studiis apud te accusaui, vndecunque patrocinium conquirerem, parti earum tuum quoq; nobilissimum nomen præscripsi. Nec id tu commodare mihi recusabis in eum vsum, cui lubentes alij suppeditarunt. Sit eius titulus tutela quasi nauiculæ huic nostræ, cui in altum immissæ iudiciorum publicorum mare, quia signum præfert tam illustre, non metuam calumniæ Austrum & æstum obtrectationis, sed Fauonium fauoris & auram beneuolentiæ placidissimumq; cursum sperem. Mercem illa vehit, varias ad Plauti vulnera post tot curatores à tot annis sananda medicinas: quas in grauissimis occupationibus tuis explorare tu quoque velis, ad animi remissionem, & si probabis, adiuuare deinceps, vt procuretur ijs optimi Comici sanitas: quæ vna portus est, ad quem nauicula nostra tuo iam auspicio è littore soluta plenis bonæ spei ventis contendit.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI BACCHIDES

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Benè: rectè. Plenus sanguinis. Iocus latentior aperitur. Versus iteratus expungitur. Alia corriguntur.

PRincipio Bacchidum rectè sic hoc distinguitur ab aliis, sed nescio si & accipitur rectè:

——quid agunt duæ germanæ meretrices cognomines?
Quid in concilio consuluistis? BA. benè. PI. pol haud meretricium est.

Nec enim hoc respondent meretrices, benè se consuluisse, quamquam sic interpretatur adolescens: sed eius interrogationem reiiciunt honestâ illâ formulâ reticendi aliquid sine iniuria quærentis: de qua Donatus ad illum Hecyræ Terentianæ locum:

Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? P. recte, mater.

Nam pro eodem in tali re *benè & rectè*: quamquam hoc sæpius inuenias ita vsurpatum. Noster Mercatore:

DE. Vnde incedis? quid festinas gnate mi? CH. rectè, pater.

Et Terentius iterum, Adelphis:

Huic leges cogunt nubere hanc. Æ. perij. M. quid est?
Æ. Nil. rectè. perge.

Itemque Eunucho:

Rogo, numquid velit. rectè, inquit. abeò.

Iocus est igitur in ambiguitate respōsionis. Illæ nihil ad eum pertinere videri volebant, quod consuluissent: hic benè eas consuluisse, quidquid esset, interpretatus cauillatur, ac mores earum conditionemq; sugillat. Illud autem mox accipitur rectè, sed non scribitur in optimis aliàs libris:

BA. Hæc ita me orat, sibi, qui caueat, aliquem vt hominem reperiam,
Ab istoc milite.

Coniunctim & sine accentu mediæ vocis ista legenda, *sibi qui caueat*. Ordo sensusque verborum à Lambino diligenter ostensus, qui per se liquet tamen, nisi iis, quibus per se nihil liquet. Atque illa nisi paullò obscurior altera lectio esset, poterat etiam ferri: quam nec ego damnare planè velim. In processu colloquii huius lepidè & sapienter de suadelis ac corruptelis meretriciis Pistoclerus:

——quia istæc lepida sunt memoratui,
Eadem in vsu, atq; vbi periclum facias, aculeata sunt?.
Animum fodicant, bona destimulant, facta & famam sauciant.

Vbi verius editiones priscæ, *distimulant*. & versu primo legendum versus sermonisque caussâ:

——quia enim isthæc memoratu lepida sunt.

At qui statim his subiungitur versus:

Apage à me, apage. BA. ah. nimium ferus es. PI. mihi sum.
BA. malacissandus es.

abfuerit hinc, meo iudicio, melius: ineptiusculè repetitus ex inferiore isto loco:

Vbi mihi pro equo lectus detur, scortum pro scuto accubet.
Apage à me, apage. BA. ah. nimium ferus es. PI. mihi sum.
BA. malacissandus es.

Illîc commodissimam habet sedem, neq; tamen & hîc prorsus incommodam, nisi & iteratio ipsa insuauis esset, & rectius alia cohærerent superius, eiusmodi insertionem vix ferentia: tum quod maximum est, nisi affectus tam vehemens isti adhuc rei minus conueniret. Nec enim dum incaluerat adolescens adeò: quem collatio palæstræ & militiæ cum meretriciis agonibus & armis, omniumq; ibi damnorum ac dedecorum contemplatio sic accendit,

rendit, vt exclamet denique, *Apage à me, apage.* Qui sobriis iudiciis hoc expendent, mecum facturos scio: reliqui quid æstiment, non laboro. Teneant, qui volent: ego fidenter eiicio priore, quo dixi, loco. Sequenti scenâ:

LY. O barathrum, vbi nunc es, vt ego te vsurpem lubens?

Distinguendum paullò aliter:

O barathrum, vbi nunc es? vt ego te vsurpem lubens!

Sententia non apparet alioqui satis. Non longè indidem:

Nihil moror discipulos mihi esse iam plenos sanguinis:
Valens afflictat me vacivom virium.

Interrogationem rectè detraxerunt nuper, & *iam* melius omninò quam *tam*: quod tamen ipsum quasi legeretur, aut legendū esset; ita Lambinus explicat *plenos sanguinis.* Interpretatur enim, tam animosos, tam calidos, &c. At non hoc Lydus dicit; quamquam consequitur ex eo quod dicit. Iam pleni sanguinis ei sunt adulti, robusti, & validi, quos nō vult sibi discipulos amplius, quādoquidem valentiores illi afflictent ipsum ætate iam infirmum. *Afflictet* enim etiam scribo ad hanc sententiam, elatam per modum, vt vocant, potentialem. Ac *iam* fortasse potius ad priora respicit, vt iungatur *iam esse*, vel *nihil iam moror.*

CAPVT II.

Versus plures in vno loco variè disiecti, in ordinem redacti. Ordo explicatione comprobatus.

SVb finem eiusdem scenæ:

Istactenus tibi, Lyde, libertas data est
Orationis. satis est, sequere me hac, ac tace.

Aliter. & sanè rectius interpungit Dousa F. *data est. Orationis satis est.* non tamen hoc satis. nam & *hac* delendū versus caussâ, quod neq; libri veteres agnoscūt. Sed nec illud satis omninò. Nescio n. quid maius superest, ita quidē magnæ molis, vt tentare vix ausim: Audacia tamen sumenda, ne tanta res intacta prætereatur. His ipsis versibus claudi debere scena videtur, vt q sequuntur alii duo, aliò pertineant: imò claudi non vtroq; illorum, sed altero saltem, vt prior & ipse aliò referatur. Id quî potest? Vt possit, videro: prius alieno loco etiam illum esse superiorem monstrabo:

PI. Iam excessit mihi ætas ex magisterio tuo.

Nimium, inquies, turbas, & moliris, quod vix emolieris. Ita soleo, cum mea commoui sacra: nec de successu equidem despero. Mane modò, & vide mecum sodes hoc primùm: an nō aptius illa cohærebunt, si non interrumpantur inserto Pistocleri versu?

PI. Omitte, Lyde, ac caue malo. LY. quid? caue malo?
O barathrum, vbi nunc es? vt ego te vsurpem libens!

Ad minas discipuli sic miser exclamat pædagogus, & de iis queri tantum apparet ex deinceps versu:

Magiſtron' quemquam diſcipulum minitarier?

Quòd ſi & illud ille addidiſſet hic, exceſſiſſe ſibi ex magiſterio eius ætatem; hic certè id quereretur etiam, & multò miſerabilius lamentaretur. Iam veſtigium in oratione huius nullum eſt, vnde colligas indignam illam vocem cum minis pariter emiſſam. Quid igitur eo verſu faciemus? Dicam tibi, ſi audire vis: quod auditum ſequi liberum cuiuis erit, aut negligere, quaſi obauditum. Non enim auſcultari me poſtulo: neque tamen ſententiam noſtram ſperni, aut ſi ſperni feram, non feram irrideri. Quod mihi videtur, ingenuè communico, animo Plauti aliorumque iuuandi: nec alio accipient liberalia ingenia, quibus ſolis hic deſudamus, & gratiam ab iis ita benè meritorum exſpectamus, vt interim & veniam ſperemus errorum. Illum ergo verſum cum altero hoc ſociandum iudico,

Iſtactenus tibi, Lyde, libertas data eſt:

& horum vtrumq; ſic collocandum, vt vltimos iſtos alios duos ſtatim ſequantur. Eos autem ipſos ſequi facio poſt illos ſuperiores:

Compendium edepol haud ætati optabile

Feciſti, cum iſtanc nactu's impudentiam.

ſed vt ordinem vniuerſum, ordiniſque rationem in omnibus facilius perſpicias, integer locus prolixius adſcribendus eſt, vbi leuiora ſimul alia concinnauimus:

PI. Omitte, Lyde, ac caue malo. LY. quid? caue malo?
O barathrum, vbi nunc es? vt ego te v.urpem libens!
Video nimio iam multo plus quàm volueram.
Vixiſſe nimio ſatius eſt quàm viuere.
Magiſtron' quemquam diſcipulum minitarier?
Nihil moror diſcipulos mihi eſſe iam plenos ſanguinis.
Valens afflictet me vacivom virium.
PI. Fiam ego, vt opinor, Hercules: tu autem Linus.
LY. Pol metuo magis ne Phœnix tuis factis fuam,
Teque ad patrem eſſe mortuum renunciem.
PI. Satis hiſtoriarum eſt. LY. hic vereri perdidit.
Compendium edepol haud ætati optabile
Feciſti, cum iſtanc nactu's impudentiam.
Edepol feciſti furtum huic ætati malum,
Quom iſtæc flagitia me celauiſti & patrem.
PI. Iſtactenus tibi, Lyde, libertas data eſt:
Iam exceſſit mihi ætas ex magiſterio tuo.
LY. Occiſus hic homo eſt. ecquid in mente eſt tibi,
Patrem tibi eſſe? PI. tibi ego, aut tu mihi ſeruus es?
LY. Peior magiſter te iſtæc docuit, non ego.
Nimio es tu ad iſtas res diſcipulus docilior,
Quàm ad illa quæ te docui, vbi operam perdidi.
PI. Orationis ſatis eſt. ſequere me ac tace.

Omnia

Omnia sic apta inuicem ex se, nec quidquam interruptum, omnes vident: quorum rationes sigillatim nihil opus est dari, & in parte iam dedimus supra: vnumque monemus nunc saltem, in quo maximum momentum totius traductionis. Accusabat acriter adolescentem Lydus amissæ verecundiæ, acquisitæ impudentiæ, denique furtiuæ calliditatis in flagitiis celandis, quæ omnia essent præter & contra ætatem. hanc ille non ferens diutius reprehensionem. Hactenus, inquit, libertate monendi castigandique in me vsus fueris: nunc iam parce, postquam è magisterio tuo ætas me eximit & ferulæ subducit. Ita dum sub disciplina pædagogi se amplius esse aut futurum negat: quid? inquit Lydus: Si sub præceptore non es vlterius, ecquid patrem meministi te habere, ex cuius quidem potestate nondum exiisti? Sed nihil proficit, & contumacius spernitur, pro servo etiam increpatus: lapsusque ad querelas perditæ in docendo operæ, & corruptæ aliunde institutionis, tandem reuocatur & reprimitur ab imperioso μαθητῇ olim, nunc δεσπότῃ, sequique iubetur ac tacere. Is expostulationis modus, is eiusdem scenæ finis.

CAPVT III.

Quámne. Strigo. Trico. Plusculi versus in numeros repositi: quidam aliter emendati explicatique: vnus præcipuè contra virum doctum correctus & alio traiectus.

SCenâ, *Mirum est*, rectè putant scribendum inserto *si:*

CH. Quia si illa inuenta est, quam ille amat, viuit rectè & valet.

sed id qui putant, eximere rursus *ille* potuerant, quod in veteribus non est, vt numeri essent faciliores, qui sic quoque non tamen faciles nimis. Ablato enim etiam hoc, amphimacer in medio manet, sine quo reliquos pedes vitatos non explicabis. Vt demunt hîc autem, sic ibi addunt *ea* veteres iidem:

Anima est amica amanti: si ea abest, nullus est.

plenioribus sanè numeris, neque tamen alias defectis. Quod sequitur:

PI. Egon' vt quod ab illo attulisset nuntius,
Non impetratum id aduenienti redderem?
Regiones colere mauellem Accheronticas.

in eo viri magni παρὰ προσδοκίαν argutia mihi accidit, *coleres* interpolantis, vt sententia sit ipsa præter exspectationem. Relinquamus *colere*, nec vel alium audiamus, qui *me vellem* malit, etsi nihil id sensui detrahit, addit autem etiam sermonis venustati. Sed ibidem *ab illo* non ego verbo iunxerim *attulisset*, sed ipsi nomini *nuntius*, inductus locutione simili, quæ infra:

Nam illud animus meus miratur, si à me tetigit nuntius.
Quid remoratur.

Et alibi: *Credo hercle te esse ab illo: nam ita nugas blatis.*

De illo loco diximus aliquid ad Curculionem:

——— ecquid nam meminit Mnesilochi? PI. rogas?
Imo vnicè vnum plurimi pendit, CH. papæ!
PI. Imò vt eum credis, misera amans desiderat.

Vnum obliti illic sumus, etiam *miserè* corrigendum videri: vt totus sic scribatur vltimus versus:

Imò vt eam credis? miserè amans desiderat.

Nam ingentem amorem vehemensq; desiderium voluit exprimere, cui magis aduerbium seruit quam nomen. Paullo pòst *hercle* delent illic veteres libri posteriore loco:

CH. Tantò hercle melior Bacchus. PI. imo. CH. imo hercle abierat Potius.

quod numeri tamen ferre videntur posse. At proxima scenâ neque numeri, neque sensus *hoc* ferunt illo loco, vnde iidem tollunt:

Volcanus, Sol, Luna, & Dies, dei quattuor
Scelestiorem nullum hoc illuxère alterum.

De numeris liquet: de sensu vt videas, sequens versus prius etiam emendandus. Is ita vulgò scribitur:

NI. Quemne? Archidemidem? CH. quàm, inquam, Archidemidem.

Si *hoc* præcesserat, interrogare nihil necesse habebat, aut certè sic debebat Nicobulus, *Quone? Archidemide?* Et sit fortè, qui rescribere sic malit, vt illud retineat contra nos. At contra cum vicissim serui responsum est, *Quàm, inquam, Archidemidem.* Ex quo fit, quod ego volo: *Quámne Archidemidem?* mutandum scilicet. Ambignum erat serui illud prius, *Scelestiorem nullum alterum.* itaque senex interrogat, an alterum nullum, quam Archidemidem? & ille iterum, ita verò, inquit, aio, quàm Archidemidem. Rescribes ergò sic planè:

Scelestiorem nullum illuxère alterum.
NI. Quámne Archidemidem? CH. quàm, inquam, Archidemidem.

Eâdem illâ scena porrò libri, quos viderim, omnes, & vidisse videor omnes:

Damnatus demum vi coactus reddidit
Ducentos & mille Philippûm. NI. tantum debuit?.

Omnes, inquam, ita cum interrogatione legunt: ineptè. Quid enim senex quærat, quasi nesciat, quantum sibi debeatur? Et non quæsisse patet ex serui sequenti oratione, qua nihil respondet huius. Tolle notam igitur illam, & senem intellige, cùm de mille ducentis Philippis seruus iniecisset, assentientem subiecisse, rectè

reddi-

redditam summam: nam tantum omninò debuisse. Tantundem supra memorauit idem seruus:

Mille & ducentos Philippos attulimus aureos
Ephe.o,quos hospes debuit nostro seni.

Iam in illum ibidem incidimus locum, cuius emendatione Muretus olim se iactitauit:

CH. Postquam aurum abstulimus,in nauem conscendimus,
Domum cupientes. forte vt assedi in stega,
Dum circumspecto,atq; ego tum lembum conspicor:
Longum est rigorem maleficum exornarier.

Horum vltimo versu egregiè se putabat restituisse, *strigonem*: atque ita planè reponendum. Ego, quid alii, nescio: me fateor equidem dubitare. Non dubitem enim *strigonem* apud Latinos hominem dici maleficum? & id de lembo vsurpari? Dare exemplum debebat, si vellet omninò sibi credi. Nam quòd Italorum ita vulgus hodie, nihil ad veterem linguam. in qua Strigones tamen siue Strigores agnosco, sed alio longè significatu, apud Festum, & eius Castigatorem ter maximum Scaligerum, promto. Quid autem *exornarier* ad eius emendationis sensum? Liceat mihi contra talem virum liberè, quod sentio, pronũtiare: Vana nobis hæc correctio videtur: ad quam longè nos alia nitimur via. Primùm alienum eo loco versum eum dico, ne diuellantur isti:

Dum circumspecto,atq; ego tum lembum conspicor.
MI. Perij hercle. lembus ille mihi lædit latus.

inter quos nihil interuenisse ratio conuincit allusionis. Friget hæc enim, nec apparet satis, nisi statim vix mentione facta lembi, de latere læso queratur exclamans & prætimens sibi senex. Deinde locum ei alium habeo, cui dabitur opportunissimè, leuiter antè emendatus. *Rigorem*, vnde Muretus suum *strigonem*, falsum manifestò: cuius vice, literarum iisdem vestigiis insistens, scribo *triconem*. Nota vicissitudo solennis inter G & C ex figuræ cognatione. T initio deperiit, occasione verbi præcedentis *est*, cuius eadem vltima, quæ prima illius, litera. Nam de R & N verbum fieri non opus. Iam totum retraho ad ista superiora, vnde excidisse certò constabit, vbi, quàm conueniat, demonstraro:

NI. Quid,vbi ei ostendit symbolum? CH. insit dicere,
Adulterinum,& non eum esse symbolum:
Quotque innocenti ei dixit contumelias.
Adulterare eum aiebat rebus ceteris.
Longum est, triconem maleficum exornarier.
NI. Habetin' aurum? id mihi primum dici volo.

Occipiebat seruus memorare contumelias, & facinora quæ fecis-

ſet Archidemides in filium herilem: ſed præfatur, longum fore, ſi exornandus & exactè deſcribendus ſit maleficus ille trico. Tum ſenex, ante omnia, relictis ceteris, id ſibi primum dici iubet, an ipſum tandem aurum habeant. Quæ ſententiæ ἀκολουθία nonne probat, & ſedem illam verſus huius germanam, & ipſam vocis æquè correctionem? *Triconem* dicit, lentum nomen: & iure *maleficum*, qui tam malis ſtrophis circumducere creditorem machinabatur. Lucillius ex eadem farina hominem eodem nomine cenſet apud Nonium, qui verſus eius hos laudat è Satyrar. lib. XI.

Lucius Cotta ſenex Craſſi pater huius Panatij
Magnus trico fuit nummarius, ſoluere nulli
Lentus.

Et Gellius (lib. 11. c. 7.) alium indidem:

Hic tricoſus, bouinatorq; ore improbus duro.

Ita namque rectè ſcribunt in Gellio meliores editiones, non *ſtrigoſus*: quod maximus vir tamen ad Virgilii Catalecta tenet & arguta explicatione tuetur: aduerſus quem Dii melius quam vt aſſurgam. nec eo minus ab eo diſſentio, quod integrum omnibus ſcio. Quippe cuiuis vbique licet in his aliiſque ſtudiis ἀμφισβητεῖν: ſed ἀμφισβητεῖν μὲν, ἐρίζειν δὲ μή. Ceterùm in hac reſtitutione vnum eſt de quo quis dubitet: an commiſſis in eum modum verſibus, diſtinctio horum ſic etiam potius mutanda:

Adulterare eum aiebat: rebus ceteris
Longum eſt triconem maleficum exornarier.

CAPVT IV.

Multa variaq; ad Bacchides noua cenſura: tum emendata quadam aduerſus alios: in quibuſdam aliorum ſententia firmata.

MEndoſum eâdem ſcenâ illud omnes poterât videre, nec quiſquam vidit tamen: at corrigere neque mihi quiuis potuit, nec ego ſanè poſſum.

Quoniam vident nos ſtare, occeperunt ratem
Turbare in portu.

Cedò enim, in portu nauem turbarunt, qui iam inde exierant, & auibus ventiſque citius nauem alteram inſequebantur? Ita enim iam iam narrauit:

Vix portu exymus, homines remigio ſequi,
Neq; aues, neq; venti citius.

In altum nempe iam prouectos aliquantum apparet: vnde ſub veſperam ſe receperunt deniq; ad terram, vti mox ſubiungit:

Reuorſionem ad terram faciunt veſperi.

Niſi ſi medio in mari portum tibi exſtrues artificio nouo. Vlcus aperui: ceteram medicinam non tento. Tentaui olim *in ponto.*

ſed

ſed non placeẽ nunc,ne olim quidem placitum ſatis. Hic autem verſus:

Nos apud Theotimum omne aurum deponimus:

paullò ſcribitur aliter in antiquis:

Nos ibi apud Theotimum omne aurum depo'uimus.

vtrubi ſincerius? neutrubi ſincerè fortè. Neque ſcias,vtro reſcribas horum modo: vel,

Nos ibi apud Theotimum omne aurum deponimus:

vel, *Nos apud Theotimum omne aurum depoſiuimus.*

Scenâ *Multimodis.*

Nam vt in Epheſum hinc abij, hoc factum eſt, fermè abhinc biennium,

Ex Epheſo huc ad Piſtoclerum meum ſodalem literas

Miſi.

diſtingui ſic volo,vt parentheſi iſta includantur (*hoc factum eſt fermè abhinc biennium:*) liquidiore ſenſu,magisq; ſtructurâ exquiſitâ. Deinde:

Condignè is quam technam de auro aduorſum meum fecit patrem.

Alii *qui* pro *quam* ſupponunt: quorum neutrum in veteribus aliquot libris. Ego certè malim *quoq;*. Talem enim particulam addere ſolet alteri *condignè*. Aulular.

Condignè etiam meus med intus gallus gallin.&c.

Sed & *quam* alius defendat, ſi per admirationem ſententia efferatur.Denique & abeſſe quodcunque poſſe,numeris ſenſuq; pariter integris,alius affirmet.Poſt pauca ſequitur:

Nimio præſtat impendioſum te quam ingratum dicier:

Illum laudabunt boni,hunc etiam ipſi culpabunt mali.

In priore verſu *te* non quadrare videtur ſatis cum ſententia poſterioris:magis certè quadret,ita ſi interpoles:

Nimio præſtat impendioſum,quamde ingratum dicier.

Scenæ ſequentis initium eſt:

Nunc experiar,ſitne acetum tibi cor acre in pectore.

in quo diuerſæ quorundam opiniones, aliis *aceto* ſcribentibus,aliis vti gloſſam delentibus hæc verba *cor acre.*Eorum illis non repugnem: his nunquam acceſſerim omninò,qui nullam adeò verſus habent rationem. Tamen aliquando fuit, cum ipſe *cor* ſolum ex additamento interpretationis eſſe iudicarem. Totum enim illud, an acetum acre tibi ſit in pectore, nihil ſonat aliud,niſi an cor habeas, vt noſter alibi loquitur,id eſt,an ſapias. Itaque ſic reſcribebam:

Nunc experiar,ſitne,necne acetum tibi acre in pectore.

cuius me coniecturæ neq; dum pœnituit: quia ſic planè ſimilis ſit locus illi,Pœnulo:

Ecquid habet is homo aceti in pectore?CH.atq; acidiſſimi.

Tum *necne* perire hîc potuit facilè,nihil vt vſquam magis. Sed per

me sanè valeat & præualeat aliorum *aceto*: quo scilicet qui cor decies purgarit, is demum videatur melius inuenturus. In ipsa deinde interiore scenâ versui isti:

Eademne erat hac disciplina, cum tu adolescens eras?

nollem ademtum *olim*, quod veteres neq; sententiæ planè superuacuum, & versui pænè necessarium habent. *Eademne erat hac disciplina olim, cum tu.* Et iidem melius statim:

Idq; vbi obtigerat, hoc etiam ad malum accersebatur malum.

maximè, si versus eo collocentur ordine, quo traducendos censeo cum Hier. Groslotio, cuius ad aliquot Plauti locos eruditæ prorsus & elegantis ingenii testes a Dousa F. nobis exhibitæ coniecturæ. Nam sensus equidem concinnior, ita & versibus coniunctis, & rescriptis verbis:

Nego tibi hoc annis viginti fuisse primis copia,
Digitum longè à pædagogo pedem vt efferres ædibus,
Idq; vbi obtigerat, hoc etiam ad malum accersebatur malum,
Et discipulus & magister perhibebantur improbi.

Id vbi contigerat, pedem nempe si puer ædibus extulisset sine præceptore. *Quoi* illi fecerunt, qui retulerunt ad eum qui pœnas penderet Gymnasii præfecto, secundum seriem vulgatam. At de discipulo & magistro quî congruit in illos? optimè in puerum & pædagogum. Iam illa etiam rectius cohærebunt, planâ nec vsquam sententiâ interruptâ:

Ante solem exorientem nisi in palæstram veneras,
Gymnasij præfecto non mediocres pœnas penderes.
Ibi cursu, luctando, hasta, di, co, pugilatu, pila &c.

Quæ disertim adscripsi, vt & ordinem illum nouum Groslotii, qui meus idem iam olim, simulq; lectionem veterem, quam nunc restitui, magis confirmarem. Hinc non procul & lectio & distinctio optima illorum:

——istoccine hic pacto potest
Inhibere imperium magister, si ipsus primus vapulet?

Tamen paullò alia, nihilo deterior esse possit in eundem sensum:

——istoccine hic pacto potest
Inhiberi imperium, magister si ipsus primus vapulet?

Inferius Lambini hoc est, quod alii sunt secuti:

MN. Quid factum est? LY. meretricem indignè deperit. MN. non tu taces?
LY. At quæ acerrimè ac æstuosè absorbet, vbi quemq; attigit.

Non sequor ego: Gulielmium potius nostrum, qui iam olim vulgatam asseruit:

Atq; acerrimè ea est, absorbet, vbi quemq; attigit.

A quo tamen non dissentio quidem vel hilum, sed amplius nescio quid muto, veterum auctoritate librorum, & versus ipsius subiectione. Nam & hic breuior sic est integro pede, & illi vocem inserunt

runt nimium quantum opportunam, si leuiter emendetur. Scribunt, *absorbet viros, vbi quemq; attigit*. En quisquam dubitabit, verum esse *viuos*? cuius sunt vestigia in illo ipso etiam Lambiniano *æstuose*. Nam si reglutines male coalitas voces, *est vos* prodibunt, quarum posterior e nostro *viuos* decurtata. Repone igitur vel *absorbet viuos*, vel *viuos absorbet*, vtro verborum ordine males, quorum alter ex antiquorum diserta scriptura fluit, alter ex corrupta, si quis eius habendam tamen aliquam rationem putet, Dionysiaca lectione. Vehementiam & acritudinem, de qua sermo est, meretriciæ voraginis auget valdè addita vox illa, vt viuos dicatur statim, vbi vix, & quemcunque attigerit, absorbere. De Bacchidum vtraque simile quid supra dixit idem pædagogus:

Bacchides, non Bacchides, sed Bacchæ sunt acerrimæ,
Apage istas à me sorores, quæ hominum sorbent sanguinem.

CAPVT V.

Frustrare. Iimicus in aliquem. Extentare. Ducere se aliquò. Præter alias correctiones miscellas, similia loca Plauti collata inuicem & illustrata. Inibi noscitationis apud eum formula notata.

CErtissima inter alias & deprehendendi vitii & corrigendi ratio est similium obseruatio locorum, & in iis cum verborum singulorum, tum structuræ ipsius vniuersæ consideratio collatioque. Ex ea locum nunc scenæ, *Reddidi patri*, & arguemus erroris, & emendabimus, qui minimè vitiosus alioqui poterat videri.

PI. Est ne hic meus sodalis? MN. estne hic hostis, quem aspicio, meus?
PI. Certè is est. MN. is est. adibo contrà & contollam gradum.
PI. Saluus sis Mnesiloche. MN. salue.

Vt quadrent omnia, quæ vides geminis vbique & iisdem vtriusq; noscitantium inuicem sententiis constare, dico delendum & medio versu, personasq; in hunc modum alternandas:

PI. Certè is est. MN. is est. PI. adibo contrà. MN. contollam gradum.

Is Plauti modus est in noscitatione, sæpè vsurpatus ab eo: cui, etsi plura fortè sunt, hæc tamen illustrando suffecerint exempla. Aulular. scenâ vltimâ:

ST. Herumne ego aspicio meum? LY. videon' ego hunc Strobilum seruum meum?
ST. Ipsus est. LY. haud alius est. ST. congrediar. LY. contollā gradum.

Rudente, scen. *Intelligo.* ——*TR. cuia ad aures*
Vox mihi aduolauit? AM. obsecro quis hic loquitur? quem ego video?
TR. Estne Ampelisca hæc quæ foras è fano hoc egreditur?
AM. Estne hic Trachalio, quem conspicor, calator Pleusidippi?
TR. Ea est. AM. is est. Trachalio salue. TR. salue Ampelisca.

Persæ initio:

Quis illic est, qui contra me astat? TO. quis hic est qui contra me astat?
Similis est Sagaristionis. SA. Toxilus hic quidem meus amicust.
TO. Is est profecto. SA. eum esse opinor. TO. congrediar. SA. contrà aggrediar.
TO. O Sagaristio, dij ament te. SA. o Toxile, dabunt dij quæ exoptes.

Deniq; & Epidico, scen. *Si quid est homini.*

——PE. nosciito ego hanc,
Nam videor, nescio vbi, me vidisse prius. estne ea an non
Est, quam animus retur meus? MV. Dij boni! Visitaui antidhac.
PE. Certè ea est, quam in Epidauro pauperculam memini comprimere.
MV. Planè hic ille est, qui mihi in Epidauro primus pudicitiam
Pepulit. PE. quæ meo compressu peperit filiam, quam domi
Nunc habeo. MV. quid si adeam? PE. haud scio an congrediar, si hæc ea est.
MV. Sin is est homo, sicut anni multi me dubiam dant. PE. longa
Dies meum incertat animum. sin ea est, quam incertò autumo (ita distinxerim nunc simul) *hanc*
Congrediar astu. MV. Muliebris adhibenda mihi malitia nunc est.
PE. Compellabo. MV. orationis aciem contra conferam.
PE. Salua sis. MV. Salutem accipio mihi & meis.

Porrò iam eadem scenâ iustissima est, iniustè semetipsum veluti accusantis interim, querela Pistocleri?

PI. Multi more isto atq; exemplo viuunt, quos cum censeas
Esse amicos, reperiuntur falsi falsimoniis,
Lingua factiosi, inertes opera, sublesta fide.
Nullus est, qui non inuideat rem secundam obtingere,
Sibi ne inuideatur ipsi ignaui rectè cauent.

Inibi nescio si *sublesti fide* scribendum, vt respondeat ceteris omnibus, *inertes opera, factiosi lingua, falsi falsimoniis.* Illud scio, rectè emendatum a V. N. præstantissimoq; Dousa, *quoi non inuideant*: itemque à nobis vltimum versum ad legem versuum horum reconcinnatum:

Ne sibi inuideatur ipsis, ignaui rectè cauent.

Sed addit de moribus eorundem φίλων ἀφίλων ipse Mnesilochus:

Sed etiam vnum hoc ex ingenio malo malum inueniunt suo:
Nulli amici sunt, inimicos ipsi in sese omnes habent.
Atq; ij se cum frustrantur, frustrari alios stolidi existimant.

Etiam hic postremus versus non satis ad regulam factus: cui imperitorum, credo, manus nocuerunt, *frustrantur* & *frustrari* tritiore flexu reponentium, quæ posuisset auctor minus hodie vsitato *frustrant* & *frustrare*. Nam vt verba traiiciantur etiam, *Atq; ij se frustrant, cum frust.* nihil opus. Certè si *frustrari* quidem Plautus hîc, quod patitur versus, non tamen & alterum eâ formâ, quam respuit

ſpuit & longè ſpernit. Atqui illam ibidem notabis elegantem locutionem, *inimicos in ſe*: cuius ſimili Terentius dixit Phormione:

Nunquam tam graues caperem inimicitias in veſtram familiam.

Nec autem iſta mox in hac ſcena valdè diſſimilis:

Ille quod in ſe fuit, accuratum habuit, quod poſſet mali
Facere, & in me inconciliare copias omnes meas.

Etſi malim ibi ego, *Facere in me, & mi inconciliare*: de veterum vtriq; codicum ſcriptura, quæ manifeſtò talis eſt, niſi quòd *& mi* pro fulcimento verſus addidi, pro quo tamen *ac* vel *atq;* ſolum ſteterit ad ruinam adeo leuem ſuſtinendam. Scenæ, *Quid iſtuc*, ſecundus tertiuſq; verſus ſic legendi:

Quæ te mala crux agitat, ad iſtunc qui modum
Alieno vires tuas extentes oſtio?

libros vt veteres ſimul & Lambinum alibi ſequatis. *Extentes*, experiaris omninò eſt, non tamen à *tendo*, vnde ille ducit. nam quî poteſt? Credo illum verſum ruminauit ſomniaus, qui ſuperius ſcenâ *Nunc experiar*:

Ibi ſuam ætatem extendebant, non in latebroſis locis.

Deinceps illic habes:

P L. Non it. negato eſſe ituram. abi & renuntia.
Alium illa amat, non illum. duc te ab ædibus.

Fallor, an legendum? *negat eſſe ituram*. non puto falli. nam & verſus melior, & oratio Plautinior, & ſententia nonnihil etiam concinnior. *Duc te* autem *ab ædibus*, honeſtiſſima phraſis: cui ſimilis Amphitruone:

Nam iam ad regem rectà me ducam, reſq; vt facta, eloquar.

Vbi notant Pollionem Aſinium ſic quoque locutum lib. 10. Ep. Famil. 32. *Duxit ſe à Gadibus.* At cur Plautum non contulerunt Plauto? qui ſic iterum & Aulular. ſcen. *Picos*:

Vbi ille abijt, ego me deorſum duco de arbore.

Terentius etiam Hecyr. Act. 4. ſc. 1.

Vxor vbi me ad filiam ire ſenſit, ſe duxit foras.

CAPVT VI.

Ius & mos. Ingenio, non Genio tali aut tali natus. Eia, quin. Efficere. Mendacij prehendere, & ſimilia, an dicantur. Animus ſperat, ſuperat. Corruptela aliquot à Plauto defenſa, reiectis emendationibus alienis. Nouæ plures emendationes allatæ, quædam aliorum firmata. Multa inſuper in Plauto & aliis illuſtrata.

ALia ſcena ſequitur, cuius hoc initium, *Petulans*; & ille proximus primo verſus:

Sine modo & modeſtia ſum, ſine bono iure atq; honore.

Eius vltimam vocem non malam, damno tamen, & repono *more*. Ius enim & mos iungi ſolent in eum modum, vel ſexcentis vnius Plauti locis: vix alterum vſquam apud quemquam. Statim in

quarto rectum est, *Maleuolente ingenio natus.* Et rectè Lambinus, quòd non probat *Genio* mutantes: vti nec ego, qui apud Terentium similiter interpolant eandem locutionem. Heautontim. Act.3.sc.1.

Aut ego profectò ingenio egregie ad miseriam
Natus sum.

Nam & ibi sunt, qui maluerunt *Genio egregio:* nulla sanè caussa. Ingenio tali vel tali natum esse, merum Latium.
Plautus infra:

Sicut eum si conuenit, scio fecisse: eo est ingenio natus.

Ennius:

Eo ingenio natus sum: amicitiam atq; inimicitiam in fronte promptam gero.

sed exemplis quid fuerat opus? Ibidem porrò legitur etiam rectè:

——*P I. militis*
Parasitus modo venerat aurum petere: hinc eum ego meis
Dictis malis &c.

rectius tamen distinxeris, & quidem cum antiquis, *aurum peterè hinc: eum ego.* nisi Gulielmium potius audis *hunc eum* facientem. Qui continui sequuntur ad finem vsq; plusculi versus, eos ita constituo, vt trochaici septenarii omnes fiant.

M N. Quid mihi id prodest? quid faciam? nihil habeo miser. illic quidē
Hanc abducet scio. P I. si mihi sit, non pollicear. M N. scio, dares.
Noui. sed enim nisi amares, non habeam tibi tantam fidem.
Nunc agitas sat tute tuarum rerum. egone vt putem opem mihi
Ferre posse inopem te? P I. tace modò, Deus nos aliquis respiciet.
M N. Nugæ. P I. mane. M N. quid est? P I. tuam copiam eccum video
Chrysalum.

Conferre cum vulgatis vltrò iam poteris, etiamsi non hîc asscribam tibi quem vocant textum, aut singulorum exhibeam rationem minutatim. Nec improbabis, scio, qui intelligis: nihilque secutum me videbis, nisi quò numeri ipsi rapiebant. Scenâ, quæ dehinc est:

Non placet, nec est temerè etiam. quin mihi respondetis?

scribendum censeo, *Non placet, nec est temerè. eia, quin resp.m?* Tacitos & defixos aliquandiu mœstitia, lacessit hac noua compellatione, iubetque tandem respondere. Verum *eia* credo: poterat tamen, *etiam quid resp.m?* quod si quis malet, per eum mihi liceat alterum tenere. Ibidem porrò:

Isthoc dicto dedisti hodie in cruciatum Chrysalum.

Numeri flagitant *dedidisti:* quo verbo vtitur etiam in hac re alibi: Aulular.

Continuò hercle ego te dedam discipulam cruci.

Mox etiam:

C H. Vix videtur fieri posse. M N. perge, ac facile hac feceris.
C H. Quàm,

CH. Quàm, malùm, facile quem mendacij prehendit manifesto modo. Priore versu non dubito quin rectè Palmerius *facile ecfecerit*: altero adhuc dubito an iusta caussa Gulielmius *manifestum*. Ei Latinum non videbatur *mendacij prehendere*, nec exempla huius locutionis vspiam inueniri. Inueni tamen ego, in Apuleio quidem, cui non derogauerit auctoritatem ille, si alii fortassis, Apuleio non amici. Hic lib. 9. Metam. *Ac pondeum Myrmex vinculis obrutus, non quidem coràm noxa deprehensus, conscientia tamen pessima permistus lacrimis vberibus ac postremis lamentationibus ineffiaacem commouet miserationem.* Quamquam auctoritatem ipse fortassis Apuleius hic defugerit, qui non iunxisse se *noxa deprehensus*, sed *coràm noxa*, possit dicere, suo quodam peculiari more, cuius exempla scio apud eum plura, nec vllum tamen habeo nunc ad manum. At vtcunque tergiuersante illo, non defugiet mihi Gellius, cuius admiserint item omnes. Is liquidò sic lib. 11. c. 18. *seruos item furti manifesti prensos verberibus affici & è saxo præcipitari, sed pueros impuberes prætoris arbitratu verberari voluerunt.* Nisi audaculus quis vt & hoc euertat, aiet vitiosam scripturam, & *furto manifesto* legendum, quomodò paullò ibidem antè Gellius sit locutus. *Nam furem qui manifesto furto prensus esset, tum demum occidi permiserunt.* Suspicetur ita, qui volet: mihi satis exemplum monstrasse, cui minimè, quod ad me, diffido. Quin eo nixus, in Plauto deinceps ausim loquendi genus idem alibi restituere, non hîc tantum tueri. Infrà scenâ *Atridæ duo:*

Dolis ego deprensus sum, ille mendicans pane inuentus interijt.

Legerim *Doli ego deprensus sum*? quod non auderem tamen, nisi versus hortaretur ipse, qui vt porrò iuuetur, in fine simul scribo, *inuentu' interit.* Numeros quidem vix aliter constitues: quos magis Lambinus destruit, cum *In dolis* edit. Sed ad nostram nunc scenam reuortor: vbi quod vulgatur:

Si id capso, geritote amicis nostris aurum corbibus.
Si cui animus sperat. PI. apud te est animus noster Chrysale.

emendari vix debet. Cur enim mutes phrasin optimam, quam & superius habuisti?

Sperat quidem animus, quò eueniat Diis in manu est.

Si tamen debet, quod velle Pistocleri verba videntur; non debet equidem ita, vt quidam censent, *Si cui animus fiet. PI. at apud te est:* sed leuiore mutatione, vel imo mutatione nulla, saltem literulæ vnius insertione, vt *superat* fiat ex *sperat*. Atque ita credam planè à poeta scriptum, cui *superat* valet superest: nec quidquam ad sententiam loci magis aptum. Nihil supererat illis animi, qui totus erat apud seruum. Deinceps:

PI. Quæ imperauisti, imperatum bene bonis factum ilico est.
CH. Quid parauisti? P. quæ parare tu iussisti omnia.

tollo digitum, & cedo iam iis, qui in priori versu corrigunt, *bene* vel *en parata*: quod alter probat. Aliàs ipse feceram pridem:

Quod imperauisti (imperatur benè bonis:) factum ilico est.

Parenthesis sententiæ non sanè ineptæ, quæ Milite, ni fallor, eadem sic effertur, *Facile est imperium in bonos*. Altero versu vel transpones verba, *quæ tu parare*: vel inseres ex antiquis, *quæ parare tu mihi iussi*. Ibidem adhuc:

MN. Loquere porrò. CH. asscribe dum. MN. etiam loquere quid scribam modò.

Non sollicitem hoc, nisi veteres paullo aliter: *etiam loquere, dum id scribam, modò*. valdè mehercule conuenienter. Inter scribendum pergere dictando Chrysalum vult, cuius tamen omnia se satis assecuturum Cum posceret enim plura; at prius hoc, inquit ille, asscribe. Tum iterum adolescens: quin tu verò, dum vel id scribo, loquere tamen interim, quod porrò scribam. Finis eius scenæ sic conceptus est vbiq;:

PI. Nunquid aliud? CH. hoc. atq; etiam, vbi erit accubitum semel,
Ne quoquam exsurgatis, donec à me erit signum datum.
PI. O imperatorem probum! iam bis bibisse oportuit.
MN. Fugiamus. CH. vostrum curate officium, ego efficiam meum.

Nec ego quidquam inibi culpo: nisi personam omissam vnam, quâ penultimus versus diuidatur. Aio enim Chrysalo verba ista danda, *Iam bis bibisse oportuit*: quo nihil fuerit elegantius. In laudes serui erumpente Pistoclero, morantibusq; nonnihil vtrisque: increpat ille, & quin imperata facitis potius, inquit, quàm laudatis imperatorem? Abitum iam dudum, & bis bibitum oportebat: & adhuc statis? Ibi, fugiamus, inquit alter, & cum dicto fugiunt vterq;. Repones igitur:

PI. O imperatorem probum! CH. iam bis bibisse oportuit.
MN. Fugiamus.

CAPVT VII.

Ceterùm. Reliquùm. Estne, pro Sitne. Pluries corriguntur Bacchides: locus vnus diligentius contra alios explicatur. Restituitur item Captiuorum prætermissus locus.

PVsillum & vnicum hoc non præteribo tamen Scenâ, *Constringe*:

CH. Quid illam, meretricemne censes esse? NI. quippini.

Mutandum leuiter verborum duûm ordinem & versus & libri veteres indicant: *meretricemne esse censes?* Illam autem quæ sequitur, paullò in ea plura, neque momenti multò maioris obseruaui. Repetitur inibi versus,

Faxo se haud dicat nactam quem derideat:

qui superius idem ferè scenâ *Amiciorem:*

Ego faxo haud dicet nactam quem derideat.

vt Plau-

vt Plautum videas sui in eadem quoque fabula imitatorem. Sed post hunc, illi sunt statim:

CH. Pacisci cum illo paullulâ pecuniâ
Potes. NI. paciscere ergo obsecro, quod tibi lubet,
Dum ne manifesto hominem opprimat, neue enicet.

Malim scribere, *quo tibi lubet*, vel ex antiqua lectione *quid*, antiquum casum *qui*. itemque mox:

NI. Hem illoc paciscere si potes, perge obsecro,
Paciscere quiduis:

lego *quiuis*. Auferendi enim casus vtrobique reponendus. Illinc autem:

NI. Quid fit? CH. ducentis Philippis rem pepigi. NI. Vah salus
Mea seruauisti me.

eiicienda voecula *rem*, quæ in versu pariter & sententia superfluit. Ante hoc non omiserim ista:

Vis tibi ducentos nummos iam promittier,
Vt ne clamorem hic facias neu conuicium?
CL. Nihil est quod malim. CH. atq; vt tibi mala multa ingerã?
CL. Tuo arbitratu. NI. vt subblanditur carnufex!
CH. Pater hic Mnesilochi est. sequere, is promittet tibi.
Tu aurum rogato. ceterum verbum sat est.

In iis primùm quòd Nicobulo seni tribuunt hæc, *vt subblanditur carnifex*, & interpretantur, quasi de seruo εἰρωνικῶς dicta: mihi parum placet. Melius credam, Chrysalo ipso dari: qui nullâ ironiâ, sed graui conuicio in militem inuehatur. Eum enim subblandiri ait, quia *tuo arbitratu* dixerat velut palpans. Accedit, quòd tam propè steiisse senex non videtur, vt horum sermonem exaudierit. Non exaudiit certè pactionem ipsam, vt è sequentibus apparet: nec igitur reliquæ colloeutionis etiam quidquam. Si tamen audiit, quod non dabo, & verba illa dixit, quod non dato priore non consequitur; dixit is de milite quoque ipso, non de seruo. Nam omniuò militis illa non militaris & submissa velutique blandiloquens oratio respicitur ac tangitur: ab vtro id demum fieri rectius existimabis. Ego in Chrysalo maneo, cui constanter assceribo. Deinde *ceterum verbum sat est*, rectè vt accipias vide. Non hoc dicitur, vnum in rem totam verbum sufficere, quo aurum miles stipuletur: sed *verbum* positum pro verborum: vt Rudente, Scen. *Meamne ille.*

In iure caussam dicito, hic verbum sat est.

Et Trueulento, Sc. *Date soleas:*

Sequere me hac, verbum sat est.

Iam sensus iste: ceterùm, id est de cetero, siue quod ad cetera attinet, verborum satis est: quasi dicat, de rebus aliis nihil opus ad senem meminisse: nummos saltem rogato, id satis est, nec vltra in sermonem alium descendes. Quippe metuebat seruus, ne si plura

miles fabularetur, ac de filii facto, quod futurum quidem videbatur, quereretur, ex verbis eius senex intelligeret, non esse vxorem Bacchidem, vti erat ab ipso persuasus. Id si euenisset, patefactus & irritus fuisset omnis dolus statim, qui pòst demum meliore Chrysali tempore, per militem tamen ipsum innotuit seni, querenti miserè & lamentanti scenâ *Quicunq; vbi sunt.* Illîc, si lubet, ordinem rei vide. *Ceterùm*, absolutè sic poni, vulgatissimum est: non item *Reliquùm* eadem formâ, quo Clitellariâ noster vsus:

Pol ad cubituram mater mage sum exercita:

Reliquùm ad cursituram sum tardiuscula.

Sed altera particula vti crebrior, sic omissa videtur Captiuis, qui locus opportunè nunc incidit, vt de eò moneam, quod illîc nescio quomodo sum oblitus. *SC. Quò illum:*

Ornamenta absunt, Aiacem hunc cum vides ipsum vides.

Sententia quidem vult, ceterùm Aiacem ipsum vides, cùm hunc vides: sed inseri versus spernit. Non spernet, si vox ei sua restituatur, pro qua malo iure itrepsit aliena. *Ornamenta* nunc legunt, & arma, clypeum, vestitumque militarem interpretantur. Atqui vetus lectio est, *Armenta*: quam asseuere non dubitem è fabella, qua fertur Aiax Vlyssem in armentis persecutus, atque ea occidisse, cum putaret ipsum, insanus ex ira, quòd interemti Achillis arma sibi negata ille impetrasset. Huc respicitur apertè, atque assimilationis huius non occulta, & apta caussa: quòd Aristophontes item insanus alium videre insimulabatur, quàm reuerâ quem videret. In Philocrate quippe falsò verum Tyndarum videbat, verè tamen, haud falsò. Cuius elegantiam allusionis qui non intellexère, nec fabulam sciuère; corruperunt Plauti germanissimam hanc scripturam:

Armenta absunt: ceterùm Aiacem, hunc cum vides, ipsum vides.

Ita igitur restitue Captiuis, & *ceterùm* vel in versus dimensione contrahe in dissyllabum, vel ipsâ scripturâ *cetrùm* repræsenta, quod alibi quoque memini nos factitasse. Porrò hîc ad alia. Illo versu:

Si tibi est machæra, & nobis veruina est domi.

malim, *at nobis.* Machæræ militari verutum seu veru culinarium opponit etiam Truculento:

Macharam longiorem habes, quàm hac est: sed verum

Sine dum petere, siquidem belligerandum est tecum.

Vbi & illud:

——si tu

Ad legionem bellator clues, at ego in culina clueo

Deinceps hoc:

Illa autem in arcem abiuit ædem visere

Mineruæ: nunc aperta est. i, vise, estne ibi.

non

non debet aut poteſt in fine per interrogationem efferri, quam appoſuit Lambinus. *Eſtne* Plauto valet, ſitne. Aulular.

Ne perueniſcat, aurum vbi eſt abſconditum.

Ac fortaſſis ita tabulæ huius proximâ huic ſcenâ:

Noſce ſignum, eſtne eius.

Etiam illud male diſtinguitur & apud illum & vbiq;

Quos dare promiſi militi: quos non dabo
Temere: & tum priuſquam filium conuenero,
Nunquam edepol quidquam temere credam Chryſalo.

In hunc modum debet, particulis etiam compulſis:

——quos non dabo
Temere etiam, priuſquam filium conuenero.
Nunquam edepol.

CAPVT VIII.

Belli. Lartius. Illicdem. Tetuli. Congreditor. Præter verborum corre-ctiones, in verſibus concinnãdis præcipuè laboratum. Silius etiam leuiter interpolatus.

PRima ſequentis ſcenæ pars exſultationem continet ſerui iactabundi & quaſi ἐπινίκιον canentis ante victoriam. Ea verſibus concepta pleriſque omnibus fuiſſe Iambicis Octonariis videtur: quod non animaduertentes alii multa mutarunt imperitius, in editionibus antiquis rectè ſcripta. Sed & in ipſis mutanda ſunt etiam alia: quorum generis vtriuſque præcipua nos hîc dabimus nullo in re tam ſterili ieiunaque verborum apparatu.

Nunc priuſquam huc ſenex venit &c.

Hunc cum ſequente verſum antiqui melius ita:

Nunc prius, huc quam ſenex venit, lubet lamentari, dum exeat!
O Troia, ô patria, ô Pergamum, ô Priame! periiſti ſenex.

Continuus illis iſte:

Qui miſerè malè multabere quadringentis Philippis aureis

non patitur immutari ſibi *miſer*, quod alii voluerunt, niſi ex reliquo efacias *ker*. Poſt aliquot, hi cohærent:

Hic ipſum exurit. ego ſum Vlyſſes, cuius conſilio hæc geruntur.
Tum quæ hic ſunt ſcriptæ literæ, hoc in equo inſunt milites
Armati atq; animati probè. ita res ſucceſſit, meliuſq; adhuc.

Quorum primo reſtituendum *gerunt*, quod Lambinus interpolauit: Alter ſic ſcribendus totus:

Tum quæ inſunt ſcriptæ literæ hæic, in hoc equo inſunt milites.

Vltimo nec commodè explicatur illud *meliuſque adhuc* neque rarius commodè mutatur, *meliuſcule adhuc.* Quidquid vocis fuit ſub literis *meli*; certè *vſque* ſeparatum ab illis fuit, cum *adhuc* iungendum. Suſpicor fuiſſe *veli*, id eſt *belli*. Nam neque conſonantes geminabant priſci ſemper, & *b* τῷ *u*, viciſſimque hoc illi

supponebant. *Belli* autem aduerbialiter, vt alibi sæpè. Sensus omninò iste: Ita rem vsque adhuc successisse, vt probe, quod dixerat, non armati tantum milites sint, sed & animati. Successus enim animos facit. In illo:

Miles Menelaust, ego Agamemnon; idem Vlysses Laë-tius.

ita vocem vltimam contrahit, quasi esset *Lartius*. Homeri exemplo, qui non semel Λαερτιάδης. Deinceps sunt:

Is Helenam abduxit, cui caussa nunc facio obsidium Ilio.

Nam illic eidem audiui Vlyssem, vt ego sum, fuisse & audacem & malum.

Priore vel *cuia*, vel *quoius* legendum cum antiquis, aliorum λειπολογήμασι spretis. Altero *eidem* nec habent veteres, neque numeri ferunt: ferant tamen, si scribatur *illicdem*, nouo, imò veteri aduerbio: vel *illic item*. Mox:

Dum ibi exquirit fata illorum. assimiliter mi hodie obtigit.

Vinctus sum, sed dolis exemi: item se ille seruauit dolis.

Eorum hoc, *me exemi* prorsus insere: illo *Iliorum* scribe de Gulielmii nostri sententia, & si voles, è libris veteribus etiam *sibi*. Sequuntur tres, quorum est diuersum à reliquis genus:

Ilio tria fuisse audiui fata, quæ illi forent exitio.

Signum ex arce si perisset, alterum etiam est Troili mors.

Tertium cum portæ Scææ limen superum scinderetur.

Quos interpolare mihi sanè religio sit: neq; tamen valdè reluctantes in habitum refingas ceterorum:

Tria audiui fuisse Ilio fata, illi quæ exitio forent:

Ex arce signum si perisset; alterum etiam est Troili

Mors; tertium, cum portæ Scææ limen superum scinderet.

Si tamen vltimum hoc verbum agendi formâ sensum habere patiendi admittes, quod ego non detrectauerim. Statim:

Paria item tria eis tribus sunt fata nostra huic Ilio.

Ante omnia *nostro* emendabis: & dein versum considerabis. Antiqui libri sic: *Paria item tria tribus eis sunt nunc fata.* Rectè ad legem horum tetrametrorum.

Deinde nec longè:

Iam duo restabant fata tum, nec magis id ceperam oppidum.

Post vbi tabellas ad senem detuli, ibi occidi Troilum.

Horum altero videris, si males *tetuli*, quod & suprà veteres illic præferebant:

Egomet tabellas tetuli vt vincirer sine,

Vbi *detuli* item vulgò. Priore scribes planè, *Iam duo restabant fata dum.* Minimo interuallo:

Cognitum ab Helena esse, proditumq; Hecubæ. sed vt olim ille se

Blanditiis exemit, & persuasit, se vt amitteret:

Item ego dolis me illo expuli periculo & decepi senem.

Ne exorbitēt a cōmuni reliquorum via duo priores horū, feceris:

Ab He-

Ab Helena cognitum esse proditumq; Hecuba: sed vt ille se
Blanditiis olim exeruit, & persuasit, vt se amitteres.

Tertio emendabis *exsolui periclo*. Nihili enim ad eam rem verbum *expuli*. Alterum paullò antè vsurpauit: *Ibi vix me exsolui*. Tamen non dissimiliter admodum Silius lib. 1.

At parte ex alia, qua se insperata iuuentus
Expulerat portu.

At corrigendum ibi moneo *Extulerat*.
Sequentes ita scribo:

Post cum magnifico milite, vrbes verbis qui inermis capit,
Conflixi, atq; hominem reppuli: dein pugnam conserui seni.
Ego eum adeo vno mendacio deuici, vno ictu extempulò
Cepi spolia, is iam nunc ducentos nummos Philippos militi,
Quos dare se promisit, dabit.

Denique ne tricer hîc vlterius, proximos illos nimis aberrantes manifestò:

Nunc alteris etiam ducentis vsus est, qui dispensentur
Ilio capto, vti sit mulsum, qui triumphent milites.

verbis transpositis pauculis concinno:

Nunc alteris etiam ducentis vsus est, capto Ilio
Qui dispensentur, vti sit mulsum, qui triumphent milites.

Neque inter omnes vlla mihi restitutio melior videatur hac postremâ. Iam cum oratione serui, ratio versuum pariter mutatur: & ex alio genere illi sunt:

NI. Cuia nam vox prope me sonat? CH. ô Nicobule. NI. quid fit? quid,
Quod te misi, ecquid egisti? CH. rogas? congredere. NI. congredior.

Sed iidem in hunc constituendi modum:

NI. Cuia nam vox prope me sonat? CH. ô Nicobule. NI. quid fit? quid, quod
Te misi, ecquid egisti? CH. rogas? congredere. NI. congreditor.

Deerat priori syllaba: *congreditor* altero feci, cuius penultima longa, iuxta flexum ἀρχαϊκὸν, in eo ipso verbo Plauto familiarem. Et vterque iubet inuicem alterum congredi siue congrediri. Mox etiam:

Tacitus conscripsit tabellas: obsignatas mihi has dedit:

numeri volunt, *obsignatas has dedit mi*. Sed deinceps variè versus miscentur, & ille quasi triumphalis ex genere superiorum est tetrametrorum:

Nunc superum limen scinditur, nunc propè adest exitium Ilio.

Ita namque & legendum inserto *propè*: tum valdè decorum, tali versu rem eam hic dici, qualibus antea fuerat prædicta.
Illis in extremo variantium versuum:

Verùm qui satis videat, grandes satis sunt. NI. animum adtorta igitur.

CH. Nolo inquam. NI. at volo inquam. CH. quid opus est? NI at enim id, quod iubeo, facias.

CH. Iustum est. tuus tibi seruus tuo arbitratu seruiat.

partim deest, partim superest aliquid. Quantum ego rationem omnium video, sic optimè componentur:

Verùm qui satis videat, grandes satis sunt. NI. aduerte igitur.

CH. Nolo inquam. NI. at volo inquam. CH. quid opust? NI. at enim id, quod te iubeo,

Facias. CH. iustum est. tuus tibi seruus tuo arbitratu seruiat.

Contrahitur vltima vox in dissyllabam.

CAPVT IX.

Neq; haud. De sede versus vnius, de alterius lectione & sensu disputatum. Alij leuius correcti. Scenula tota in numeros reposita.

EMersimus è fluctibus æstuantium numerorum, qui placidiores & constantiores excipiunt nunc, negotii nobis nihil, aut parum facturi. Sed versus ecce dubius se offert, dubius inquam suę sedis, vt mihi quidem videtur. Nam quod Chrysalus dicit, *Inde à principio iam impudens epistola est,* Vulgò post ista Nicobulij:

Ausculta porrò, dum hoc quod scriptum est pellego:

vereor, ne dicere debeat anterius paullò. sed illic rursum hæreo, magisne conueniat hoc ordinari modo:

CH. Malum quidem hercle magnum, tibi dico. NI. quid est?

CH. Inde à principio iam impudens epistola est.

Non prius salutem scripsit? NI. nusquam sentio.

an isto:

CH. Malum quidem hercle magnum, tibi dico. NI. quid est?

CH. Non prius salutem scripsit? NI. nusquam sentio.

CH. Inde à principio iam impudens epistola est.

Non dabis, si sapies.

Vtrouis sanę horum loco fuerit benè: neq; malè tamen est prorsus, quo vulgò collocatur. Vbi malet quisq;, sedem ei aut faciet nouam, aut veterem relinquet. Ex illo:

NI. Prius te cauisse ergo, quàm pudere æquum fuit.

eximendum *te*, numerorum denuò caussâ: at ex isto, *abs*, non nisi quia potest abesse, & abest alicunde:

NI. Nunc si me fas est obsecrare abs te pater.

Post plures, hi leguntur:

CH. Nihil ego tibi consilij hodie quidquam dabo,

Neq; ego haud committam, vt si quid peccatum siet.

Fecisse dicas de mea sententia.

In primo verba pones ordinatius *Nihil ego tibi hodie consilij*: altera

non

non mutabis *haud*, vt nescio qui: nec item *Neq;*, cujus loco Lambinus cogitabat *Namq;*, si scriptura non esset emendata. Est verò illa: nec Plauto insolens duas iungere negationes Græcorum more. Sic Epidico habuimus:

Non fugio. domi adesse certum est. neq; ille haud obijciet mihi.
Pedibus sese prouocatum.

Mox: *Duæ conditiones sunt, vtram tu accipias vide.*
Inuerte, *tu vtram ac.* Pauculis interiectis:

NI. Ne ille edepol Ephesi multò mauellem foret,
Dum saluus esset, quàm reuenisset domum.
Quid ego istuc quod perdundum est properem perdere?

Miram nobis comminiscitur Lambinus vltimi versus explicationem: imò ridiculam verius, quàm miram. Distinctio induxit illum, quam non aptam videre poterat homo tam argutus, si quam aciem in interpretationibus abusus est sæpe, fuisset vsus potius ad emendationes. Interpunges:

Quid ego istuc' quod perdundum est, properem perdere.

Optabat senex, Ephesi hærere filium, quam domum rediisse: quod deinde vanum votum reiicit: & quid ego, inquit, hoc frustra? satius est perdere festinem, quod esse video perdundum. Itaque statim argentum abit promere, Chrysalo manere iusso. Verissima hæc & simplicissima sententia: simplicior autem fortasse, si scribatur, *Quid ago? istuc quod perd.* non tamen, an verior etiam, scio. At argutari si mihi libeat, variare personas possim ad istud exemplum: *CH. Quid ego? NI. istuc quod p.* Cum de filio dixisset senex, malle domum non rediisset, lasciuus & insultans hero seruus ad spectatores, vel secum (nam ipse senex non exaudierit omninò:) quid de me, forsan inquit, censes? etiamne me Ephesi adhuc malles, qui si non rediissem, hoc te argento tanto tam pulcrè non emungerem? Callidè & facetè, de quo docti iudicabunt: quibus testor inantè, primò quod attuli tam simplex nondum displicere, imò per adhuc placere mihi præ isto argutiore. Sed iam noua tempestas oritur in sequente scena versuum turbatorum, quam tranquillabo facilè tamen, ac totam scenam, vt restituendam suis numeris puto, simul aliis quibusdam emendatis, hic apponam: quæ omnia per se quisque dein ad vulgatas editiones comparabit.

PHILOXENVS

Quàm magis in pectore meo foueo, quas meus filius turbas turbet:
Quam se ad vitam, & quos ad mores præcipitem inscitus capessat;
Magis cura est, magisq; afformido, ne is pereat, neu corrumpatur.
Neq; placitant mores, quibus video vulgo gnatis parentes
Esse. scio ego, fui illa ætate, & feci illa omnia, sed modesto more.

Duxi, habui scortum: potaui, edi: donaui, sed enim id rarò.
Ergo ego dare me ludum meo nato institui: vt animo obsequium
Sumere possit: æquum esse puto. sed nimis nolo desidiæ
Eij dare ludum. Nunc ad Mnesilochum, quod mandaui, viso,
Ecquid ad virtutem eum, aut ad frugem opera sua compulerit;
Sicut eum si conuenit, scio fecisse: eo est ingenio natus.

CAPVT X.

It, abit dies, sol. Vesper hic est. Ingens in animo cohibile. Reliqua in Bacchides censura multa. Scena integra versus constituti. Post, alia versuum, sensuum, personarum errata remota. Pleraq; explicationibus aduersus alios illustrata. Fragmentum deniq; Bacchidum contra alium emendatum.

TRaduco me fortassis apud quosdam industriâ meâ, quibus vel stultum videbitur, alienos versus scribere; vel irritum, in Plautinis adeò laborare. Non tamen eo reuocor, vnam quin eius hîc etiam scenam totam demerear mihi, dehinc leuius ista huius generis, neç leuia vbique omnia, sed enormia maximè curaturus: ita quidem vbertim husquam vno loco, quantumuis obseruata pluria, congesturus. Hæc autem, cui nunc immineo, scena vehementer habet opus ista castigatione, cuius laceri plerique versus, potissimùm sub finem. at ne singulis excerpendis frustillatim comminuatur, asscribetur hîc integra, vt in aliis fecimus antè, mistis & quæ sana erant, & quæ nunc sanata. quæ videre singulatim vnusquisq; tamen & iudicare poterit ac debebit ex collatione vulgarium librorum.

NI. Quicunq; vbi vbi sunt, qui fuere, quiq; sunt futuri posthàc
Stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, blenni, buccones: hos
Solus ego omnes longè anteeo stultitia & moribus indoctis.
Perij. pudet. hoccine me ætatis ludum bis factum esse indigni?
Magis quàm id repeto, tam magis vror, quæ meus filius turbauit.
Perditus, atq; etiam eradicatus sum: omnibus exemplis crucior.
Omnia me mala consectantur, omnibus exitiis interij.
Chrysalus me hodie lacerauit, Chrysalus me miserum spoliauit.
Is me scelus vsq; attondit dolis doctis indoctum, vt libitum est.
Ita miles memorat meretricem esse, ille quam vxorem esse aiebat.
Omniaq;, vt quidq; actum est, memorauit. eam sibi hunc annum conductam,
Reliquum id auri factum, quod ego ei stultissimus homo promisissem.
Hoc est, hoc est, quod peracescit: hoc est demum, quod percrucior.
Me hoc ætatis ludificari. imò edepol sic ludos me factum
Cano capite atq; albâ barbâ? sic mi, erum me auro esse emunctum?
Perij! seruum meum me non nauci jacere esse ausum? atq; ego, si alibi

Plus perdiderim, minus agrè habeam, minusque adeo id mihi damno ducam.
PH. Certò hic propè me mihi loqui nescio quis visust. sed quem video,
Hic quidem pater Mnesilochi est. NI. euge, socium ærumnæ & mali mei video.
Philoxene salue. PH. & tu. vnde agis? NI. vnde homo miser & infortunatus.
PH. At pol ego ibi sum, esse vbi miserum hominem decet atque infortunatum.
NI. Igitur pari fortuna, ætate vti sumus, vtimur. PH. sic est: sed tu,
Quid tibi est? NI. pol mihi prorsus idem est quod tibi. PH. numquid nam ad filium
Ægritudo hac attinet? NI. admodum. PH. idem in pectore mihi est morbus.
NI. At mihi Chrysalus optimus homo perdidit filium, me, atque omnem
Rem meam. PH. quid tibi ex filio nam, obsecro, agrè est? NI. scies, id: peryt,
Cum tuo, ambo æquè habent amicas. PH. qui scis? NI. vidi. PH. hei mihi, dispery.

Hactenus vnius omnes versus generis, cuius fuerunt & scenæ superioris, trochaici nempe tetrametri acatalectici: qui sequuntur iam vltimi tres, catalectici sunt, vnâ syllabâ prioribus impares: quos non apponerem, nisi mendum simul inde non contemnendum ablaturus:

NI. Quid dubitamus pultare, atque huc euocare ambos foras?
PH. Haud moror. NI. heus Bacchis, iube sis actutum aperiri fores,
Nisi mauoltis fores & postes comminui securibus,

Scripsi *ambos*, non *ambas*. Nec enim Bacchides euocaturi erant, sed filios suos: quos & produci emittique sibi vnà cum seruo postulant sequente scena. Qua scena quæ non rectè videntur habere nobis, huic capiti adiungam, & Bacchides dein, germanum sororium iugum, abiungam. Scribitur in ea:

BA. Soror, est quod te volo secretò. SO. ehò amabo. NI. quò illæ abeunt?

Vocanti sorori non aptè respondet altera, *ehò amabo*: quod ipsum est vocantis. An igitur nihil eâ respondere faciemus, & seni dabimus ista verba? *NI. eho amabo, quò illæ abeunt?* Non ineptè: quanquam nec admodum seni conuenerit hoc *amabo*, lene scilicet nimis pro irato. Fortè traducendum ita:

BA. Soror, eho amabo, est quod te volo secreto? NI. quò illæ abeunt?

Vtrum malis, nescio quãtum; vtrouis modo nihil alteram respondere, nihil interesse iudicabis. Post multa:

NI. Nisi abeas, quamquam tu bella es, malum tibi magnum dabo iam. BA. patiar.

Non metuo ne quid mihi doleat, quod ferias. NI. vt blandiloqua est?

Hei mihi metuo. SO. hic magis tranquillust.

I hac mecum intrò, atque ibi, si quid vis, filium concastigato.

Quid caussæ est, cur senex metuat sibi? an ne & ipse inducatur blanditiis meretricis, & iam labascat? Non opinor. nec enim è sequentibus hoc apparet: vbi diutiusculè constat adhuc in suo rigore. Magis credã, meretricis ipsius ea verba: quæ cùm minas senis & verbera nihil se metuere dixisset, ad sororem iam conuersa, tamen metuere fateatur, siue ne ab irato sene vapulet, siue ne frustrà conetur eum labefactare. Cui opportunissimè subiunxerit altera mox, *hic magis tranquillus est*: sed subiunxerit hoc tantum. Nam quæ ei reliqua asscribuntur, eius non sunt, sed sororis, cuius nomen literis BA. notatur: in quo discrimine deinceps etiam error, vbi personæ huius indices literæ scriptæ pro alterius, quæ per istas SO. designari aliàs solet. Huic Philoxenum tractandum delegarat illa, quæ Nicobulum sibi legerat iratiorem. Ne res igitur & sensus ipsi confundantur, ita personas suis, vt alibi, peculiaribus notis hîc quoque distingues.

——BA. patiar.

Non metuo, ne quid mihi doleat, quod ferias. NI. vt blandiloqua est!

BA. Hei mihi metuo. SO. hic magis tranquillust.

BA. I hac mecum intrò, atque ibi, si quid vis, filium concastigato.

NI. Abin' à me scelus? BA. sine, mea pietas, exorem. NI. exores tu me?

SO. Ego quidem ab hoc certè exorabo. PH. imò ego te oro, vt me intrò abducas.

SO. Lepidum te! PH. at scin' quo pacto me ad te intro abducas? SO. mecum vt sis.

PH. Omnia quæ cupio commemoras.

Deinceps frusta illa versuum duo:

Quem quidem ego vt non excruciem,

Alterum tantum auri non meream.

non incommodè coniunxeris, & versum vnum reliquis similem feceris, additione perquam leui facilique:

Quem quidem ego vt no excruciem, alterum tantum auri non meream mi.

Sequitur aliud, sed in interpuncto, erratum:

NI. Age iam id, vt vt est, & si est dedecorum, patiar facere: inducam

Animum.

Durius

Durius *patiar facere*, nec a Plauto, qui *facere* sequentibus iunxit, vt sic distinguas: *patiar: facere induxi animum.* Terent. Andr. *Per ego te deos oro, vt ne illis animum inducas credere.* In illis vitii prorsus nihil, quæ saltem vt intelligantur rectè, côtra Lambinum nobis interpretanda:

NI. Quod semel dixi, haud mutabo. BA. it dies, ite intrò accubitum.

Filij vos exspectant intus. NI. quam quidem actutum emoriamur.

Hæc enim postrema nihil ille vult aliud valere, quam: Satius est, nos continuò emori, quam talia flagitia admittere filiis & seruis nostris arbitris. Nihil alienius: nec vlla vi talis inde sensus potest extorqueri. Quantum ego video, Plautus hoc vult, iocans quidem suo more. Cum Bacchis diceret, exspectant vos filii; subiicit argutans senex, id exspectant quidem illi, quam mox emoriamur: non aduentum nostrum desiderant, sed mortem, vt scortari libere, suaque ex sententia sine metu agere omnia possint, & vobiscum voluptuantes benè sibi facere suo modo. Sæpè tales in Comœdiis filii amatores, quibus vnicè paterna mors in votis. Ex iis Philolaches sequenti fabulâ:

Vtinam meus nunc mortuus pater ad me nuntietur,

Vt ego exheredem meis bonis me faciam, atq; hic sit heres!

Imò hac ipsa Pistoclerus:

Scribe. MN. quid scribam. CH. salutem tuo patri verbis tuis.

PI. Quid si potius morbum & mortem scribas? id erit rectius.

Eam igitur illis verbis sententiam subesse puto. Quod ibidem autem *it dies*, id Pseudolo quoque, *SC. Pseudole:*

LE. It dies. ego mihi cesso, i præ puere. & Rudente, *SC. Heus mane.* Catulli hoc aliis notatum, *Abit dies*: cui Plauti item simile, *sol abit*, quod Mercatore, *SC. Diuum atq; hominum.* Sed vnum hic etiam nobis superest, in quo Lambinus æquè turpiter allucinatur.

BA. Vesper hic est, sequimini.

Interpretatur *hic*, domi nostræ, & *vesperem*, nuptias. Vesperi enim sponsa viri domum deducebatur, & cantabatur Hymenæus. Ita prorsus. Sed quid ista huc? aut quò tam longè explicatio ducta? Malam rem istis nugis: quas miror & indignor aliis probatas. *Hic* prouocabulum esse debet, non aduerbium, & δεικτικῶς pronuntiari: vt *Hoc* alibi solet. Terent. Heautontim. *Lucifcit hoc iam.* Curculione nostri: *Nam hoc quidem edepol haud multò pòst luce lucebit.* Nec aliud hic quidquam intelligitur, nisi vesperem iam esse, vel aduentare vespertinum tempus, in quem sensum, ire diem, paullò antè dixerat: & hac subiectione, cœnæ horam esse monet, vt introeant tandem & accumbant. Claudamus Bacchides fragmento Bacchidum, quo ipso, ni fallor, easdem Gulielmius noster inchoauit. Apud Nonium in *Modicum:*

Quibus ingens in animo vtibile est modicum & sine vernilitate, Ille noster corrigebat, *Quibus ingenium animi vtibile, est modicum:* cui non obluctor, maximè quia sententiam facit non ineptam: vix germanam tamen illam è verbis nec ipsis fortè germanis. Opinor a Plauto scriptum, *cohibile est & modicum.* Neque forsan *ingens in animo* mutandum, quod sonat τὸ μεγαλόψυχον, & illud ferox atque vix domabile animi iuuenilis. Agitur planè de iuuenibus ex eo genere, quibus animi illud ingens non sit effræne, sed cohibile, modestum, & sine lasciuia procaciori.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MOSTELLARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobiliſſimum & Excellentiſſ. virum

ALEXANDRVM MASSARIAM

Philoſophum & Medicum Clariſſimum.

Ipſum hoc anni tempus, ALEXANDER MASSARIA V. CL. *admonet me & periculi olim mei ſummi, & tuæ iuxtà maximæ in me benignitatis: cuius quidẽ numquã tamẽ obliuiſcor, & vtrũq; ante oculos verſatur aſſiduò mihi; dum neq; diſcriminis illius imago, quo ad ipſum limen fati ſic acceſſi propè, vt non poſſe propius opinione omnium putarer; neq; fidelis opera, quam in reſtauranda tu ſalute mea tam diligenter, imò ſollicitè ponebas, perit. Sed vt alia ſunt aliorum temporum bene merita in me huius & alterius generis tua, quæ recolo ſolenni ſemper ſua vice: ſic huius nunc maximè celebro memoriam, cuius iſti dies ingerunt annuam recordationem & quaſi præſentem contemplationem. Memineris enim tu quoque, vt ante triennium hodie Patauij apud vos graui diuturnoq; morbo decubuerim, vbi ſalus à pleriſq; iam mea deſperata erat, & à te quoq; ipſo pæne depoſita: cum reniterẽris tamen ſolus omnibus ingenij induſtriæq; viribus, neq; concederes, vt in me ſuperato tuam ſuperaſſe morbus experimentis innumeris teſtatam medendi peritiam diceretur. Ibi tum quam mei curam*

egeris, quid præstiteris mihi sigillatim enumerare non possum: & dixero satis vniuersim, si salutem ac vitam debere me tibi profitear. Id quod ex animo profectò facio, feciq; antehac sæpe, quoties ad quemcunque mentio incidit istius temporis mei: nec omitto, cum res fert, alia tua prædicare plura beneficia, tum illam præcipuè incredibilem humanitatem, qua me semper & sodalem meum D. Bucretium, V. Cl. a'ite Germanos illîc omnes complectebaris. Ac solemus hoc inter nos admirabili cum voluptate sæpius commemorare, simul alter alterum ad animi grati non priuata tantum, sed publica etiam tibi signa prodenda incitare: quam ego quidem in partem vltro semper inclinaui, diuque hoc egi mecum, vt haberes aliquod à me monumentum, qualecunque posset à tenuitate nostra proficisci. Sanè in ipsa iam Italia suscepi cogitationem eius rei, destinauique planè tum votiuam aliquam tuo nomini tabellam suspendere prius adeò quàm à vobis in Germaniam redirem, vt abiens relinquerem certum obnoxiæ voluntatis meæ pignus. Verùm intercesserunt ei destinationi multa illîc impedimenta, neque mihi licitum peragere quod vehementissimè cupiebam, ingenti sanè cum dolore, nonnullo etiam pudore, cum turpe censerem mihi discedere sic velut ingratum. A quo tempore mansit tamen eadem voluntas, & cura excubauit in occasionem: quam nunc tandem adeptus sum nescio quàm bonam, amittere quidem nolui qualem qualem. In Plautum quadam commentati sumus, & iam edimus, vt amicis gratificemur. Hîc opportunum ratus etiam te inserere, partem eorum atque in vnam adeò Comœdiam, vt reliquis, inscribo tibi: quam tu paruam momentique parui non aspernabere tamen, & patiêris in hac moneta tantum tibi debitum persolui. Abhorret quidem à sublimitate tuæ professionis humile genus hoc literarum: sed idem à te non contemni scio, qui te amare & æstimare liberaliores etiam Musas ipse mihi crebrò testatus es, & fidem in re præsenti facilè fecisti. quo maiore fiducia cusum in ista officina libellum hunc offero tibi, tuoq; celeberrimo nomini consecro non ingratum gratissimi testamentum

animi

animi futurum. Hoc enim solo titulo meum in te studiū nunc censebis, quod si declarare porrò illustrioribus argumentis potero, senties ita te coli, vt talis ac tantus vir, ista eruditione, isto inter amplissimos Academiæ vestræ collegas loco, istâ vbique famâ, istis in omnium gentium homines ad audiendum te Magnum Medicorum Alexandrum vndique concurrentes beneficiis, mereris.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MOSTELLARIAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Tradere in pistrinum. Obclere allium. Arbitrem. In vsu, in specie. Mostellaria mostella pluscula correctione & interpretatione domita.

QVæ Mostellariæ nomen fecerunt monstra, sunt in ea præter ipsa Plautina generis alterius adhuc multa, spuria atq; irrepticia, quibus domandis non suffecerunt tot viri fortes & eximio eruditionis ingeniiq; robore: nec ego sat dignus illis subsidiarius vel optio, tantum abest, vt Hercules aliquis ἀλεξίκακος vel λυσίπονος. Admitar tamen post illos & ipse quod possum, experiarque non claua, sed calamo quid possim, ea quidem spe, vt subigere pleraq; confidam, a multis hanc fabulam purgaturus, donec existat ille tandem Hercules, qui ab omnibus & hâc & reliquas totumq; Plautum ad talos a vertice perpurgabit. Ac initio mostella sunt leuia quædam, a quibus initium commodè faciemus. Primâ scenâ leuissimum est in versu:

TR. Quid tibi, malum, hic antè ædes clamatio est?

qui sibi poscit *clamitatio*: & in manuscripta habuerunt, vnde *clamitas* in excusis priscis. Paullò grauius sequitur ibidem in continuis aliquot, fluxæ ac malè vinctæ sententiæ:

GR. Tu vrbanus verò scurra, deliciæ popli,
Rus mihi tu obiectas? sanè credo Tranio,
Quòd te in pistrinum scis actutum tradier.
Cis hercle paucas tempestates, Tranio,
Augebis ruri numerò genus ferratile.
Nunc dum tibi libet licetq; pota, perde rem.

Languet nimis etiam contentio, quam sic animabis:

——*sanè cedo, Tranio:*

Quid? te in pistrinum scis actutum tradier?

Cis hercle paucas tempestates &c.

Tu me ruris, inquit; colonum increpas? cedo & concedo sanè. quid te futurum autem putas? An breui te nescis catenarum fore & pistrini? Ominor ac spondeo tibi, paucos intra dies ad heri reditum rusticus tu quoque fies, sed ferratus, & ex genere annulatorum. *Tradier* autem in *trudier* non mutandum: Rudente:

Quos mecum duxi, hunc qui ad carnificem traderent.

Mox habes: ——*at te Iuppiter,*

Dijq; omnes perdant, oboluisti allium.

Cuius similes locutiones in Sueton. Vespas. cap. 8. *Adolescentulum fragrantem vnguento, cum sibi pro impetrata praefectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam grauissima increpuit, Maluissem allium oboluisses: literasquè reuocauit.* Caligul. cap. 23. *Ille antidotum oboluisset, quasi ad praecauenda venena sumtum.* Ad finem rectè:

Paucorum mensium sunt relicta reliquiae.

nec male *relicae* siue *reliquae*. Finis ipse non concipitur in hodie vulgatis, vt debet:

Nunc rus abibo. nam herilem filium

Video corruptum hic ex adolescente optimo.

Restituendus ex antiquis, inserto *eccum*, ac distinctiunculâ iuuandus:

Nunc rus abibo. nam eccum herilem filium

Video, corruptum hic ex ad. opt.

Versus sensusq; volunt. Nec enim corruptum iam videt demum aut intelligit, sed corruptum illum aduenire nunc commodùm videt in scenam prodeuntem. itaque *eccum* addit, & ne conspiciatur, abit. Alterâ scenâ non multò potiora sunt, quorum emendatione gloriari haud possis. Tamen videantur. Absolutâ aediũ structurâ, dictisque aedificiorum argumentis ingreditur alteram institutae orationis partem adolescens:

——*nunc etiam volo*

Dicere, vt homines aedium esse similes arbitremini.

Credo *arbitrem* scribendum. Nam de se solo ait, quem diu secum hoc disputasse profitebatur suprà scenae principio:

Eam rem volutaui & diu disputaui,

Hominem cuius rei, quando natus est,

Similem esse arbitrarer simulacrumq; habere.

Id repperi iam exemplum.

Quas abieci literas, illi appenderunt, quos inusitatior offendebat verbi, Plauto creber ille tamen, flexus. Statim:

Ei fundamenta substruunt liberorum,

Extollunt, parant sedulò in firmitatem,

Vt & in vsu boni, & in speciem populo
Sint, sibique aut materiæ ne parcunt,
Nec sumtus ibi sumtui esse ducunt.

Parum interest, *in vsu* scribas hic, an *vsum*: itemque infrà:

Ergo sum in vsu Factus nimio nequior.

Vbi caue feceris *insu*, vna voce, quod nuper sunt commenti. Sensus abhorret, qui est idem illic cum hoc superiore: valetque, vel in vtendo, vt Bacchidib.

——Quia istæc lepida sunt memoratu:
Eadem in vsu, atq; vbi periculum facias, aculeata sunt.

vel ipsam notat vtilitatem, vt Manil. lib. 2.

Effectu minor in specie, sed maior in vsu.

Qui locus in Plauto *speciem* confirmet etiam, pro qua voce malim omninò tamen egò *specimen*. Id enim intellectus loci totius postulare videtur, vbi liberi sic ædibus conferuntur, vt in exemplum hi quoque sint populo pariter vt illæ: vnde quiuis specimen sibi expetat, & similes suo vsque sumtu procudant. Vim allegoriæ comparationis vniuersæ cum respicis, & singula mutuò aptas, vides hoc requiri. Eodem loco nihil retulerit *ibi* malis, an è veteribus *sibi* in versu, qui fractus turbatusque cum reliquis ipse temerè factus est hendecasyllabus: *Nec sumtus sibi sumtui esse ducunt*: Paullo pòst.

Vnum vbi emeritum est stipendium, igitur tum
Specimen cernitur, quò eueniat ædificatio.

Vix abest, quin in ista versuū confusione voculæ hìc aliquot perierint, & suo more Plautus scripserit, *Specimen specitur, certamen cernitur*: quod alibi repetit sæpiculè. Sub finem:

Quo neq; industrior de iuuentute erat,
Arte gymnastica, disco, hastis, pila;
Cursu, armis, equo: victitabam volupe,
Parsimonia & duritia disciplinæ alijs eram.

Laudes easdem Philolachi tribuit supra villicus Grumio:

Quo nemo adæquè iuuentute ex omni Attica
Antehac est habitus parcus nec magis continens.

Et Atys apud Catullum de se ipso item:

Ego gymnasii fui flos, ego eram decus olei.
Mihi ianuæ frequentes, mihi limina tepida,
Mihi floridis corollis redimita domus erat,
Linquendum vbi esset orto mihi sole cubiculum.

Cui postremo versui è Bacchidibus illos contuleris:

Ante solem exorientem nisi in palæstram veneras,
Gymnasii præfecto haud mediocres pœnas penderes:

Vbi genera etiam armorum eadem ferè, quæ hìc, pædagogus enumerat Lydus:

Ibi cursu, luctando, hasta, disco, pugillatu, pila,

Saliendo sese exercebant magis quàm scorto aut sauijs.

Sed iis missis, in hoc Mostellariæ loco, quē proposui, an credemus ita scripsisse Plautum, vt vulgatur? *victitabam volupe.* Negationē addidit ille, quam omninò sententia reposcit, *victitabam haud volupe.* Minimè delicatum in victu fuisse ait, qui quidem parsimonia & duritia fuerit aliis exēplo & disciplinæ. Scio Lambini interpretationem: vixisse duriter, & tamen ita iucundè. Sed interpretatio est Lambini, qui prorsus hîc Lambinus.

CAPVT II.

Euge! Tum. Si. Varia loca & insignia quædam variè insigniterq; correcta, declarata. Versus alienus, si fortè, monstratus vnus: alij traiecti. Nonius reprehensus.

Scena *Iampridem* sequitur: in qua errores mixti paruis magni. Minimus ille principio:

——quam mihi amor & cupido

In pectus perpluit meum, neq; iam me vnquam obtegere possum.

vbi nemo non malet *vsquam.* Deinceps nullus iste forsan:

PHILO. Ergo ob hoc verbum te, Scapha, donabo ego profectò hodie aliquid.

Nam quis *Ergo* repudiarit? Nihilo minus, *Euge!* potuit auctor scripsisse, quomodo infrà in hac ipsa scena:

PHILO. Lepidè dictum de atramento atq; ebore. euge! plaudo Scaphæ.

Paullo pòst omnino commutari personæ sic debent, vt alii quoque, ni fallor, olim voluerunt:

PHILE. Nolo ego te assentari mihi. SCA. nimis tu quidem stulta es mulier.

Ehò, mauis vituperari falsò, quam verò extolli?

Equidem pol, vel falsò, tamen laudari multò malo,

Quàm verò culpari aut alios meam speciem irridere.

PHILE. Ego verum amo, verum volo mihi dici, mendacem odi.

Pugnat in se locus aliàs confuso discrimine personarum: cui dedit occasionem illud *malo*, quod ancilla de se temporis, vt vocāt, præsentis flexu, præteriti significatu: nisi si *malui* planè rescribēdum, contractis extremis vocalibus in syllabam vnam. Sensus enim is est, olim ita se animatam, cùm forma sua amoribus idonea fuisset. Nam nūc hac ætate non potest, vbi nec laudi, nec vituperationi tali in ipsa locus. Et fuerat eadem olim, quæ Philematium hodie: vt ipsa testatur infrà:

——rem vide, qua sim, & qua fui antè.

Nihilo ego, quàm nunc tu, amata sum, atq; vni modò morem gessi,

Qui pòl me, vbi ætate hoc caput colorem commutauit,

Reliquit, deseruitq; me. tibi idem futurum credo.

Vbi *crede* simul emendetur. Nam alteram persuadere vult, vt credat: eoque prædixerat:

Postre-

Postremò si dictis nequis perduci, vt vera hæc credas,
Mea dicta ex factis noscas.

Ante quæ fuit illud:

SCA. Ecastor erras, qua quidem illum exspectas vnum, atq; illi
Morem præcipuè sic geras, atq; alios asperneris.

Hic si mutandum *exspectas* nescio: quod vsurpari sic potuit, vt solent, manes aut moraris. Si tamen; *expetas* non præoptarim, quod alii fabricantur, sed *exoptes* potius, quoniam & libri veteres *expectes*. Ac versus hoc postulat magis, alterum pænè spernens: itaque Cistellariâ planè noster:

Quia ego illum vnum mihi exoptaui, qui cum ætatem degerem.

Sed an temerè est, quòd in antiquis omnibus *Tu* præfixum legitur hic τῷ *Ecastor?* Alii putarunt, qui reiecerunt: non ego. *Tum* inde faciendum mihi sedet: quod ad sensum mirificè facit. Orabat Philematium moneri, si quid erraret: igitur (id valet, *tum*) hoc erras, inquit illa, quandoquidem vis moneri. Longè infrà:

SCA. Video te nihili pendere præ Philolachete omnes homines.
Nunc ne eius caussa vapulem, tibi potius assentabor.
Si acceptum sat habes, tibi fore illum amicum sempiternum.

Dubito, an non vltimus hic versus alienus, & è superioribus repetitus, vbi ferè idem:

SCA. Si tibi sat acceptum est, fore amicum tibi sempiternum,
Atq; illum amatorem tibi proprium futurum in vita,
Soli gerundum censeo morem, & capiundas crines.

Nam in quam sententiam hic iteretur? Et plena est eorum, quibus hæret: nec ipse nouam aliam absoluit. Nisi fortè sic illis iungetur, vt *si* quoniam interpretemur: vti solet interdum in Plauto, alibiq; solere item in Virgilium Seruius notauit. Id nisi est, ineptus ille planè: ac ne sic quidē satis aptus. vt verear, eiiciendum esse: quod profectò malim etiam, si doctus aliquis mecum velit. Aliud huiceus mox istic sedet:

PHILO. Ob istuc verbum, ne, nequidquam, Scapha, tam lepidè dixeris,
Dabo aliquid hodie tibi peculi, Philematium mea.

Quorsum voces adduntur, *Philematium mea?* Scaphæ peculium promittit, vnde ad amicam nihil. Et puncto sententia claudenda post *peculi*. Reliqua an exclamatio sunt impotentis amatoris? Ita videatur: sed sit nimis illa quidem nuda. Quid ergo? periit ne quis alius versus? Nescio. An Scaphæ danda hæc cum sequentibus istis? *SCA. Philematium mea,*
Suo quidque loco est. PHI. vide.

Nec istud scio: multoq; minus credā. At quidquid de illis est, proximi versus altera pars scribenda sic planè:

Vide capillum, satin compositum commodè.

absq; interrogationis etiam notâ. Nec enim Nonium nugatorem audies, qui generis mutationem somniat nobis in voce *capillum.* Plautina phrasis illa est: vide capillum, estne siue sitne compositus cõmodè satis. Induxit eum & illius ignoratio, & scriptio hæc ambigua, *compositust.* Iam maiore interuallo sequitur insignis locus, insigni nobis emendatione demerendus:

PHI. Lubet & edepol mihi tecum, nam quod tibi lubet, idem mihi lubet,

Mea voluptas. PHILO. hem istuc verbum vile est viginti minis.

Cedò, amabo, decumbe. na emtum tibi dare hoc verbum volo.

Hæc Lambinus quomodo interpretatur? nolle Philolachem gratuitum sibi istud verbum, sed amicæ pretium pro eo redditurum. Nugæ. Verba quî patiuntur? Emtum aliquid alicui dare, est scilicet, emere sibi. O Plaute, non es Plautus, si sic loqueris. Sed & priora, *Cedò, amabo, decumbe,* quid sibi volunt? Interpres ibi quidem silet: an tamen ad decubitum inuitabit amicam in ipsa via? Nihil absurdius: nec falsius quidquam hodierna lectione. Nos aliam tibi damus, tantò sermonis elegantiâ (præfiscinè dixerim) venustiorem, quanto sententiâ commodiorem. Nec vllam vim affero verbis, etsi vnum diuido; cuius reliquum alii necto. Vide:

——PHILO. hem istuc verbum vile est viginti minis.

PHILE. Cedò, amabo, decem: benè emtum tibi dare hoc verbum volo.

PHILO. Etiam nunc decem minæ apud te sunt: vel rationem puta.

Triginta minas pro capite tuo dedi.

Personis et[iam] ni variaui: quod pariter oportet. Exsultabat amicæ verbo adolescens, quod tam charum sibi ait, vt viginti minis non sit carum. Ibi illa, iocone an serio? si emere velit, non viginti se poscere, sed vel decem, ac pulcrè venditurum, vt benè emat. At hic callidus æquè aduersus obrepentem meretriculam, emtum sibi iam tum id verbum respondet: ac si ratio ineatur, etiam vltrò residuas sibi apud ipsam decem minas, præter illas viginti, quibus nunc verbum æstimarit: Nam dedisse pro eius capite, cum liberaret, minas triginta: quibus si viginti istas demat, superesse scilicet etiam decem, quas poscat. Hæc vera loci sententia, quam eruere non potuit, vt vt se torserit miser Interpres: nec potuit alius, sine emendatione nostra: quæ *decem* & *bene*, opportunissimè eduxit ex *decumbe: na.* In iis enim cardo versatur vniuersæ rei. Quando autem hoc benè successit, attentemus aliud in eadem adhuc scena. Proximè fini versus ita digeruntur:

PHI.

PHI. Age accumbe igitur, cedo aquam manibus, puer. appone hic mensulam.

PHILO. Qui inuident, ne vnquam eorum quisquam inuideat prorsus commodis.

PHI. Vide, tali vbi sint, vbi vnguenta. PHILO. quid opus est? cum flacta accubo.

Quos aio traiectos, & extimos duos cohærere, medium item cum illo, qui primum proximè antecedit. Ordo is omnium esse debet:

PHILO. Bene igitur ratio accepti atq; expensi inter nos conuenit.
Tu me amas, ego te amo: meritò id fieri vterq; existimat.
Hac qui gaudent, gaudeant perpetuo suo semper bono:
Qui inuident, ne vnquam eorum quisquam inuideat prorsus cōmodis.
PHILE. Age accumbe igitur. Cedo aquam manibus, puer, appone hic mensulam:
Vide, tali vbi sint, vbi vnguenta. PHILO. quid opus est? cum flacta accubo.

Quis non videt, & Philolachetis orationē & Philematii continuā sic habendam? Ad puerum illa iunctim omnia de discubitus apparatu: ille de amoris sui felicitate, & huius vel inuidis, vel amicis: quæ eadem ipsa verba in illos usurpare mihi lubeat, qui restituta hæc à nobis gaudebunt, aut inuidebunt.

CAPVT III.

Anni sexaginta pro multis. Plurimis locis hæc fabula contra alios emendata, explicata. Versus vnus eiectus, plures concinnati.

SVauiter & eroticè prorsus, si Veneri placet, argutatur Lambinus ad versum proximæ scenæ:

Sine cadere me. DE. sino: sed & hoc quod mihi in manu est.

Quid credas id esse, quod in manu Delphio fuit? Florem ille cēset purpureum, vel aureum potius illum, quē Moly scriptor Priapeius indigetat, ipsamque radicem Callidamatis, aut suum sibi fortassis etiam hortulum, vt alii opinentur, in quo mereatur illa scilicet pangi. O interpretationem dignam cachinno Catonis non seueri illius, sed Catulliani, imo & illius, cui certè risum expresserit inuito tam bellum & festiuum hoc commentum. Nec tamen errauerit fortasse longius, si scriptura sit sincera. De ea cum diligentius cogito mecum ego, legendum *tibi* videtur, non *mihi*. Potius enim Callidamates tenuerit aliquid Delphii, quidquid id fuisse tandem arbitremur. Forte mammam saltem aut manum: quo maximè videtur sensus ire. Nam cùm sinere iuberet ille se cadere; facturam ita hęc ait, vt ipso cadente cadat id quoque, quod teneat simul. Ipsa autem vna casuram innuit se: quod liquidò versus sequens interpretatur:

Si cades, non cades, quin cadam tecum.

Illius ergo aliquid, aut ipsam amplexus etiam tenuerit adole-

ſcens, & erit *tibi* reſcribendum. Sed tenue nimis hoc & friuolum, quod haud poteram tamen præterire. Non multo momenti plus in ſequenti:

— DE. Cedò manum: nolo equidem te affligi.
CA. Hem tene, age, i ſimul quòd ego eam, an ſcis?
DE. Scio.

At tamen hîc quoque non taceo, diſtinguendum ſermonem perſonis ſic videri:

CA. Hem tene. DE. age, i ſimul. CA. quò d' ego eam an ſcis?

Verùm nugatoriam iſtam ſcenam mittamus, & ſequentem perluſtremus. Ibi primum:

Vbi ſunt iſti plagipatidæ, ferritribaces viri?
Iſti, qui haſtis trium nummorum cauſſa ſubeunt ſub falas?
Vbi aliqui quindenis haſtis corpus transfigi ſolent.

Meritò Lambinus ſuſpectã habet in verſu medio vocem *haſtis*, quę ex proximo malè inſerta. Deleo cum illo ego, tãtò audacius, quia nó exſtare video in antiquis Veneto & Colonienſi, quos ſæpe laudo, libris: ſed ex iiſdem ad caput verſus refero particulam *vel*, quã neglectam temerè reflagitat ipſe ſenſus: *Vel iſti, qui trium nummorum.* Diſcriminat enim, vt debet, hos, qui ſub falis, à verberonibus & ferriteris illis. Mox autem vbi de cruciariis:

Sed ea lege, vt affigantur bis pedes, bis brachia:

quia veteres alii libri *offringantur*, credam verum, quod habent iidem illi, quos modo dixi, *offigantur*. Sed hæc quoq; tenuia: grauius igitur aliquid propè finem eiuſdem ſcenæ. Locus primùm integer aſſcribetur: pòſt de eo noſtra cenſura.

TRA. Pluma haud intereſt, patronus an cliens propior ſiet
Homini, cui nulla in pectore eſt audacia.
Nam cuiuis homini, vel optumo, vel peſſumo,
Quamuis deſubitò facile eſt facere nequiter:
Clauim cedò, atq; abi intrò, atq; occlude oſtium.
Verùm id videndum eſt, id viri docti eſt opus,
Quæ deſignata ſint & facta nequitiâ,
Ne quid patiantur, quamobrem pigeat viuere:
Tranquille cuncta, & vt proueniant ſine malo.
Sicut ego efficiam, quæ facta hîc turbauimus,
Profectò vt liqueant omnia & tranquilla ſint,
Neq; quidquam nobis pariant ex ſe incommodi.

Horum qui quintus eſt verſuum, aio hinc delendum. Non ei locus hoc loco, cui verè ſuus eſt propius ad ipſum finem, vnde per peram iteratus & huc relatus. Illîc eccę legitur idem, legiq; planè debet:

Clauim cedò, atq; abi intrò, atq; occlude oſtium:
Et ego hinc occludam.

Iuſſerat efferri ſibi clauem Tranio ſuprà:

— cla-

—*clauem mihi harunc ædium Laconicam*
Iam iube efferri intus, hasce ego ædes occludam hinc foris.

Eam puer nunc fert demum: qui dum mitteretur a Philolache, secum interim ipse solus omnia ista quæ posui. Et verò rumpi tam aliena insitione quî tela sermonis illa potest, quæ arctissimè ex se nexa?

Nam cuiuis homini, vel optimo, vel pessimo,
Quamuis desubitò facile est facere nequiter.
Verùm id videndum est, id viri docti est opus,
Quæ designata sint & facta.

Sed eorum reliqua nihil attinet iteratò scribere, nisi quia & ipsa emendationis egent non vnius, atq; vnus fortè versus etiam transpositionis. Itaq; rescribo eadem in hunc modum:

Verùm id videndum est, id viri docti est opus,
Quæ designata sint & facta nequiter.
Tranquillè cuncta vti proueniant sine malo,
Et ne quid pariant, quamobrem pigeat viuere:
Sicut ego efficiam, quæ facta hic turbauimus,
Profectò vt liqueant omnia & tranquilla sint,
Neq; quidquam nobis pariant ex se incommodi.

Nequiter legi primùm cum Dousâ F. nec pugno, si quis cum Palmerio malit *nequia*, vel retineat idipsum quod vulgatur. Ordinem deinde versuum sententiæ mihi præiuit ordo, qui talis in altero membro *Sicut ego efficiam.* Confer & videbis. Respondent sibi mutuò versus: huic

Tranquillè cuncta vti proueniant sine malo;
ille *Profectò vt liqueant omnia & tranquilla sint:*
illi *Et ne quid pariant, quamobrem pigeat viuere;*
iste *Neq; quidquam nobis pariant ex se incommodi.*

Vnde præter æqualem seriem ipsorum, verbum etiam *pariant* restituimus, reiecto vulgari *patiantur*, & Lambiniano *patiatur*. Nam & verba se respiciunt inuicem: qua ratione non tamen ausus sum in altero *tranquillent* facere, cum *liqueant* sit in altero. Aliòqui poterat venustè quoq; scribi: *Tranquillent cuncta & vt proueniant sine malo.* Sed de his iamdudum satis. Alia scena sequitur, *Habeo Neptune:* in qua non erat opus fortasse tam accuratâ annorum computatione, quam vir magnus instituit de Theuropidis & alterius, qui huic ædes vendidisset, ætate, ad istum locum:

TH. In somnis? TR. mirum quin vigilanti diceret,
Qui abhinc sexaginta annis occisus foret.

Sed nec altero opus, quò confugit: ad decorum scilicet In perturbatione serui mendaciũ. Non enim exactè subducendi ad liquidũ sexaginta isti anni, nec habẽdi planè pro sexaginta: quos ꝑ multis posuisse saltẽ hîc auctor potest, vt pariter cosuẽ ꝑ ætate lõgiusculâ

Mercatore, ſcenâ *Amicè amico.* Fracti autem & interpolati verſiculi iam proximi:

Interdum ineptè ſtultus es.

TH. Taceo. TR. ſed ecce quæ ille inquit.

Quid verſiculos dixi? non ſunt; & verba vagantia ſine lege ſaltem, nec Plauti genuina. Leguntur alibi enim alia: ex quibus iſta eligo, & in vnum hunc verſum illigo:

Interdum ineptè ſtultu's. TH. taceo. ſed ille quid?

Inferius de induſtria Lambinus ineptiuit, cum optimam lectionem veterem mutauit:

TH. Quid tute tecum loquere? TR. abſcede ab ianua.

Fuge obſecro hercle. TH. quò fugiam?

Fugam clarè ſeruus ſuadet cum obſecratione: tamen ille fecit *Euge, obſecro hercle?* Quorſum hîc *Eugè*, laudantis vox adeoque exſultantis? Nihil importunius: quod ſequutos miror illos, qui recenſitum cum iudicio Plautum alias dederunt. Paullò pôſt omnes libri:

Ita me Dij amabunt, mortuum illum credidi

Expoſtulare, quia percuſſiſſes fores.

At ratio ſuadet *percuſſiſſem* ſcribi. Non de ſene cauſſatur, qui neq; tetigerat: ſed de ſe ipſo, quem ſimulabat inſimulatum à mortuo, cum ab hero vocaretur:

TH. Heu Tranio. TR. non me appellabis ſi ſapis.

Nihil ego commerui, neq; iſtas percuſſi fores.

Mox etiam:

TH. Scio, quid modò igitur cur tantopere extimueras?

Vel *quid* eiicies veterum auctoritate, vel potius diſtingues ex meo arbitrio:

TH. Scio. quid modò igitur? cur tantopere extimueras?

Vltimo verſu:

Quid ego hodie negotij confeci, malùm?

Quomodo conuenit in ipſo fine interiectiua particula, quam eſſe vult Lambinus? Magis emendari deceat?

Quid ego hic hodie negoti confeci malus?

CAPVT IV.

Niſi quid. Ne gry quidem. Calida conſilia deos ſubijcere. Vulnera Plauti multa ſanata. De verſuum plurium lectione, ſenſu, loco diſputatum. Quatuor omninò eiecti, vnus tranſpoſitus. Alia contra alios dicta.

IMmemor eſt ſui noſter ille, qui ſcenæ proximæ verſu:

Manifeſta res eſt, niſi quid occurro prius:

mutauit, *niſi quod occur.* idemq; in Terentio genus alterum dicédi probauit aſtruxitque Phormione, cum ſic emendaret:

Ne quid propter tuam fidem decepta potiretur mali.

Sed &

Sed & Plauti oblitus erat, qui hac ipsa iterum scena sic:

Ne inconciliare quid nos porrò postules.

Et Pœnulo:

Id ego, nisi quid dij aut parentes faxint, qui sperem haud scio.

Tacitus etiam in istum modum Annali 14. *Quod contrà subsidium sibi? nisi quid Burrhus & Seneca expergiscerentur.* Abstineatur igitur à non sano tantùm, sed pulcro etiam membro medicina: quam rectius ad sequentia conuerterimus, vbi igne & ferro videtur opus. Vrendum enim & secandum in istis:

T R. Numquid dixisti de illo quod dixi tibi?
T H. Dixi hercle verò, atq; omnia. T R. va misero mihi.
Etiam fatetur de hospite? T H. imò pernegat.
T R. Cape hercle te obsecro cum eo vnà iudicem.
Sed eum videto vt capias, qui credat mihi,
Tam facile vinces, quàm pirum volpes comest.
Metuo ne techna mea perpetuò perierint.

Irrepserunt hîc iterati è sequentibus quatuor versus: quorum primus statim, reliqui tres paullò inferius suo loco exhibentur. Eam repetitionem à Plauto cur esse non putem, duo dicam argumenta. Primo consilium dat hero seruus, quod nullus ille dum petierat: nec venustè per ordinem rei vltrò ingeratur. Illîc demum illo quærente:

Quid nunc faciendum censes?

opportunè Tranio, *egon' quid censeam?* cum reliquis, hîc præmaturè collocatis. Ad hoc, malè diuellitur intempestiuâ illâ consiliatione serui trepidatio, continuis his expressa verbis:

——va misero mihi!
Metuo ne techna mea perpetuò perierint.

Quæ cohærere prorsùm debent, atq; ita, deletis insititiis, ipse locus ordine germano rescribi:

T R. Nunquid dixisti de illo, quod dixi tibi?
T H. Dixi hercle verò, atq; omnia? T R. va misero mihi!
Metuo ne techna mea perpetuò perierint.
T H. Quid tute tecum? T R. nihil enim. sed dic mihi,
Dixin' quæso? T H. dixi inquam, atq; ordine omnia.
T R. Etiam fatetur de hospite? T R. imò pernegat.
T R. Negat? T H. negat, inquam. T R. perij oppidò, cum cogito.
Non confitetur? T H. dicam si confessus sit.
Quid nunc faciundum censes? T R. egon' quid censeam?
Cape obsecro hercle te cum eo vnà iudicem:
Sed eum videto vt capias, qui credat mihi.
Tam facilè vinces, quàm pirum volpes comest.

Non iudicet mihi quisquam, nisi diligenter inspectâ sermonis serie, per quam videbit haud constare prorsus eiusmodi inculcationem. Infrà corruptus alio modo locus iste est, vbi clamantem da-

nistam compescere & absterrere frustrà Tranio laborat:

TR. Quid? tute hominem, hominum omnium teterrime,
Venisti huc externatum? agas quod in manu est.
Non dat, non debet. DA. non debet? TR. nec erit quidem.

In eo legendum primò:

TR. Quid tu te homo hominum omnium teterrime
Venisti huc extentatum?

Ita Lambini sententia rectè fit, quam veram elicuit è non rectis omninò verbis. Aliorum scripturæ, quas affert & interpretatur idem, vanæ. Sed vltimum deinde hoc quid est? *nec erit quidem.* Variè mutant varii: nemo aptè. Nos emendamus, *ne gry quidem.* Non amo me aut mea, sed aptissimè sic emendamus ac verissimè. Literas vide; huc eunt: sententiam; multò magis. Nihil planè deberi seruus ait: cui facit vnicè *gry* istud, notum & ex aliis, & Aristophane vel vno.

Statim nec hoc sanum est:

Ferre hoc potes? an mauis, vt aliquò abeat foràs?
Vrbem exul linquat factus hinc caussa tui?
Cui sortem vix dare licebit. DA. quin non peto.

Nec satisfacit Gulielmii coniectura, *actus hinc.* Aliud latet in *factus hic*: vt ego opinor, ipsum *fœnoris.* quo reposito clarissimus est sensus:

Vrbem exsul linquat fœnoris caussa tui,
Cui sortem vix licebit dare?

Verba enim sic in altero etiam versu transponenda. Quòd si literarum singulos apices rimaris, haud difficilem mutationem nostram iudicabis, quam sententiæ aptissimam aspectu primo iam vidisti. Non magno deinceps interuallo facinus iterum audax molior, & versum exturbare paro, cuius hîc non esse veram sedem assentientur omnes mihi, cum veram demonstraro. Illorum alterum dico:

DA. Non edepol nunc me tu tuis verbis territas.
Calidum hoc est, etsi procul abest, vrit malè.

Quodnam hoc illud calidum? Infelix explicatio Lambini, cuius me miseret ac tædet. Apage tam exsensos sensus. Non est Danistæ versus: Tranionis est, cui pessimo facinore à temerariis scriptoribus ereptus. Illi infrà de calido mendacio argutanti restituendus:

Calidum hercle audiui esse optimum mendacium:
Calidum hoc est, etsi procul abest, vrit malè.

Quomodo nisi Plautus iunxit, nihil humani aut diuini à quoquam mihi credi volo. Quis dubitet autem, cui palatum vel leuiter sapiat ad Plautinos iocos? Calidum mendacium seruus instituit, quod in re subita optimum dicatur: hoc verò verè calidum esse, quod è longinquo etiam vrat. Ludit nempe in vocis ambiguitate,

mite, quæ & calorem notat & celeritatem. Vnum tamen in versus eius non traductione quidem, sed lectione dubium. *Abeil* an de mendacio ipso, an magis de sene, cui imminet, accipiendum? Vix equidem de neutro putem: scribamque lubentius *abes*, vltimâ, quod Plauto frequens, producta: vel *astes*, vt per secundam personam sententia exprimatur ad quemuis pertinens generatim. Simillimus quidem locus est Epidico, qui videatur hoc quodammodo suadere: scena, *Satin' ille*,

AP. Apage illum à me. nam ille quidem Vulcani irati est filius.
Quaquà tangit, omne amburit: si prope astes, æstu calefacit.

De hoc, vt cuique videbitur: de traductione, nihil ambigi patiar aut mutari. Quid autem sensus illi subesse versui dicemus, qui hos à nobis recens iunctos proximè iam consequetur?

Quidquid Dei dicunt, id rectum est dicere.

An, vt Lambinus voluit, deorum subiectionem accipiemus, qui trepidis ac subitaneis in rebus vltrò consilium suggerant? Atqui *dictant* tum, non *dicunt*, sit legendum. Ac sanè diuinitus obiici videatur, quod incogitabiles ipsi arripimus in angusta necessitate. Non tamen huc respexisse Plautum hîc censeam, sed corrupta eius verba, quæ in aliam longè sententiam possint emendari. Mihi subit: *Quidquid dein fit, nunc id certum est dicere.*

Videbat Tranio, discrimen imminere sibi à tam calido mendacio, quod vreret iamnunc malè: contemtor illius tamen & huius semel placiti retinens, quidquid erit postea, inquit, nunc ne deprehendar, omninò dicam, quod in mentem vnum venit. Appositum id quis neget, verba, siue sensum spectet? De hoc quidem clarius: sed de illis nec obscurum. *Dein* quam facilè *dei* parit! *Dicunt* aliquanto ægrius, *fit nunc*: tamen sine vi maiore, leuiusculè mutatis literis & traductis. Nam *certum* à Dousa F. mutuati sumus, qui verè sic, inuersâ item priore syllaba vulgati *rectum*. Firmat, quod est in veteribus *decretum*: alterius quasi lectionis, vt ipse ait, interpretamentum.

CAPVT V.

Priuum. Iuerit, iuuerit. Cibo iuuari. Ratis an pars nauis? Nauis confertur. Auspiciò. Correcta pluries Mostellaria, & contra varios explicata, illustrata.

NOndum omitto scenam, in qua modò fui: quia est etiam in ipsa, quod non debeat omitti. Illud haud ineptè sanè vulgò nunc legitur:

TH. Quod illud argentum est? TR. huic debet Philolaches
Paullum. TH. quantillum? TR. quasi quadraginta minas.
DA. Ne sanè id multum censeas, paullum id quidem est.

At in antiquis ineptius quidem ita:

—— *TR. quasi quadraginta minas.*

Ne sanè id multum censeas. TH. paullum id quidem est?

sed vnde aptius nos aliquid extricamus. Illi verè Theuropidis verba faciunt, *paullum id quidem est:* non verè, præcedentia Tranionis. Danistæ enim ea prorsus. Iam nobis faciendum quid putes? Membra versus ipsius aliter collocanda, vt senex prior, danista posterior loquatur:

TH. Paullum id quidem est? DA. ne sanè id multum censeas.

Rem diuinaui. Seni de argento quærenti, paullum esse respondebat seruus: vrgentique summam, ad minas quadraginta fatebatur. ibi ille admirabundus & in iram pronus, Paullum tibi quidem tot minæ videntur? inquit. Sed occupat Danista opportunè, blandeque palpat, ne multum id sanè arbitretur: cui bonam gratiam Tranio refert, & capta inde occasione inuehitur in ipsum, vt commotum senem aliò auertat ab instituta expostulatione:

TR. Audin? videturne obsecro hercle idoneus,

Danista qui sit? genus quod improbissimum est.

Tamen, vt fœneratorem illudat, herum non eludit: qui cauilli ac nugarum impatiens premit eum rursus, & rem dicere iubet, versibus, qui nec ipsi videntur incorrupti:

TH. Non ego istuc curo, quis iste sit, vnde sit:

Illud volo mihi dici, id me scire expeto.

Interpolatos quidem è veteribus apparet: vnde pauculis leuiter mutatis sic fortasse fuerint concinnandi:

TH. Non ego isthunc curo qui sit: illud vnde sit,

Volo mihi dici, id me priuum scire expeto.

Distinctionem talem sensus flagitat vniuersim: de verbis singulis non pugno. *Priuum* tamen e *primum* non malè scripsisse videor. id enim quod quærit, non primum, sed solum cupit scire. Forsan eadem vocula superius hac scenâ sic mutanda:

TR. Sortem accipe. DA. imò fœnus, id primum volo.

Namq; fœnus ibi priuum poscit, absq; sorte, quam deinde palàm se ait nolle. Sed iam hinc ad sequentem scenam veniamus. Eius principium est hoc ipsum:

Melius anno hoc mihi non fuit domi,

Nec quando esca vna bene meruerit magis.

In quo statim offendo ad verbum *meruerit*, quod nulli bonæ ibi rei. Corrigo, *me iuerit*, id est iuuerit. Catull. *Non ita me Diui, vera gemunt, iuerint.*

Verissimè. Iam diu nullâ se escâ magis ait delectatum. *Iuuandi* verbum scitè in ea re vsurpatur, quia & voluptatem notat & vtilitatem. Iuuamur enim cibo, qui Græcis exinde ὄνειαρ appellatus: vt eruditè notarunt ad illum Captiuorum locum:

Neq; vnquam quidquam me iuuat, quod edo domi:

Foris aliquantillum etiam quod gusto, id beat.

Progre-

Progrediens non prætergredior illum locum:

Sed Simo, ita nunc ventus nauem nostram subitò
Deseruit. S I. quid est? quomodo pessimè potuit?
Quæne subducta erat tuto in terram antehac?

Vbi malè emendant, *pessum ire potuit*. Non enim periisse dicitur, sed periclitari nauis a vento deserta. Possim vulgatam defendere: sed malo aliter ipse, personâ interiectâ:

——S I. quid est? T R. quomodo pessimè potuit.
S I. Quæne subducta erat.

Quæritur ἀλληγορικῶς, quid naui sit? respondetur, ita esse, vt peius non potuerit. Quod mirum deinde videtur in ea, quæ quasi in terram fuerit subducta. Quid autem in sequentibus statim istis:

T R. Hei. S I. quid est? T R. me miserum! occidi. S I. qui? T R. quia
Venit nauis, nostræ naui quæ frangat ratem.

quid inquam est ratis? An non ipsa etiam pro naui? Velut pars tamen eius hic vsurpatur. An rectè? Censent viri docti, quos video locutionem hanc vt Plautinam in scriptis suis imitari. At mihi mutandum aliquando visum *nostram vi quæ frangat ratem*. Fortè non frustra: facilis enim in iis literis iste error. Sustineo tamen approbationem. Bacchidibus etiam vtraque iunguntur quidem:

Bene nauis agitatur, pulcrè hæc confertur ratis.

sed indiscreto ibi significatu. Conferri dicitur agitata nauis alteri naui, vt concurrant scilicet ac mutuò impingant. Is enim verus sensus, quem nec Lambinus assecutus est, de appulsu ad portum nugatus; nec qui hunc reprehendit postea nobilis vir, qui ad compagines & coagmenta, structuramque ipsam ratium trahit. Nihil vterque dicunt. De periculo ibi quoque imminente, imò præsente Chrysalus figuratè sic loquitur, cum malum sibi strui videret ab hero, qui seruos arcessebat ad ipsum vinciendum. Porrò eadem Mostellariæ scenâ:

Si quid erit quod illi placeat, de exemplo meo
Ipse ædificato. T R. eon' voco huc hominem? S I. voca.

Scribes: *T R. Eon', voco huc hominem? S I. i, voca.* Et *eon'* accipies planè verbum, non aduerbium cum Lambino. Deinceps in iis verbis, vnde nouæ initium scenæ perperam in antiquis factum:

Nunc hunc haud scio an colloquar: congrediar:
Heus Theuropides.

nimiùm quantum variant iidem antiqui, quibus ea quæ posui Lambinus supposuit: rectè quidem, sed in his etiam ipsis occultius adhuc videtur aliquod mendum. Non enim placet ea forma locutionis hôc loco, quam Lambinus esse vult, vt *haud scio*, ponat & affirmet. Quid huic & Ciceronis exemplis inter se simile? In modesta affirmatione vtitur ille, nec alii quicunque minus: at ei qui locus hic in tali re? Sed nec deliberat secum seruus, an herum sit aditurus. Imò verò non alia caussâ veniebat, nisi vt alloquere-

tur, & vocaret ad ædes inspiciendas. Patet ex ordine gestæ & gerendæ rei. Haud scio igitur ego, an pro *haud scio an* deletis, vna voce rescribendum *auspicio*. Sanè & alibi sic hæc vox dissiluit ac mutauit, vt proueniret ex ea vel *haud sitio*, vel etiam hoc ipsum *haud scio*: quod sciunt in Plauto & eius emendatione versati. Iam sensus pulcher & aptissimus rei. Ait seruus, bono se auspicio herum compellaturum. *Auspicio* enim valet *auspicatò*, vt Epidico:

Vt importem in coloniam hunc auspicio commeatum.

Infrà sequitur:

TH. Non videor vidisse postes pulcriores pol mihi.

*SI. ** *pretio emti fuerant olim.*

Nollem veterum editionum lectionem mutatam, quæ verba *Pol mihi* Simoni tribuunt rectius. Huic enim magis debentur, etsi conueniunt & illi. Cum pulcros postes laudaret alter, hic respondet, sanè tali, id est pulcro pretio sibi olim emtos. Nam sic explicabis simpliciter: non cum Lambino, tali pretio, vt debeant pulcerrimi esse. Pulcrum, luculentum pretium: item pulcrè vendere, & similia vbiq; in nostro frequentata. Inferius:

SI. Quid? quid est? TH. errabo potius quam perductet quispiam.

SI. Ædes dico. TH. ergo intrò eo sine perductore. SI. i, licet.

Non inuitus patiar ex antiquis addi *Per ædes*. nam & sensus clarior fit, & numeri possunt ferre. Reliqua autem per interrogationem efferenda: *TH. ergo intrò eo sine perductore?* Denique vbi delicias Tranio facit in canicula abigenda:

TR. abi directa. abin' hinc in malam crucem.

At etiam restas? abi istinc. SI. nihil periculi est, age.

Tam placida est quam est aqua.

Suspectum in responsione senis vltimum verbum *aqua*: & reperio alibi *aquila*, quod est tamen pro eodem. Sed an temerè fecerim ex hoc *ouicula*? Mihi non videar. Etenim facilis & mutatio talis, & res magis suadet ouiculam dici placidam, quàm aquam, tum tranquillam canem illi potius, quâm huic comparari. Non canem, sed ouiculam meram esse ait senex. Vidento tamen alii, si quid aliud latet in vulgatioribus antiquis. Nam hi nescio quid de fœta cane referunt, & mox etiam legunt, *Quando vis ire intrò, audacter licet*: vbi nostri hodie, *Vise: ire intrò audacter licet.*

CAPVT VI.

Peculium, as, opes de suo, à malo, de vetito. Thesauri è pauxillo, quasi paxillo. Ferocem facere. Puere. Eij. Vitia verborum, versuum, ordinis, personarum variis modis quam plurima tolluntur. Loca ambigua & noua nouiter declarantur. Assensum aliis, ab aliis dissensum.

Vnum

VNum est scenâ *Quid tibi visum*, quod reliqua pura omnia conturbat: atq; id in insigni loco isto:

T R. Egone te ioculo modò ausim dicto aut facto fallere?

T H. Egon' abs te ausim non cauere ne quid committam tibi?

T R. Qui tibi nunquam quidquam, postquam tuus sum, verborum dedi.

T H. Ego enim caui rectè. T R. eam mihi debes gratiã atq; animo meo.

T H. Sat sapio, si abs te modo vno caueo. T R. tecum sentio.

Vitium in personis, inquam, est & verbis, sed maius in illis. Sensus arguit manifestò. Nam quomodo Tranioni gratiam vllam debet senex, si ipse rectè cauit? Quin sibi debet omnem, atque ita sensit dixitq;. Scribo personis aliquot sublatis, vnaq; insuper literulâ mutata, cum alia interpunctione:

T H. Ego enim caui rectè: eam mihi debeo gratiam atq; animo meo,
Sat sapio, si abs te modò vno caueo. T R. tecum sentio.

Nunquam deceptum me, inquit, id equidem non tuæ fidei debeo, sed meæ prudentiæ: qui tum rectè deniq; & quod satis est sapio, si possum a te mihi saltem & studeo cauere. Certa & perspicuę veritatis emendatio hæc, cui nemo refragetur. Eiusmodi est & illa proximâ scenâ, quam aliis debitam, non asscribo mihi, sed vt incertam a nuperis editoribus relictam, assero Plauto. Quid enim ista lectione verius, quid elegantius, cui vulgatam ineptissimam prætulerunt?

Sed hi si reprehensi sunt, faciunt à malo
Peculium, quod nequeunt facere de suo.

Non sensus aliter fit vllus idoneus, & locutionem non similis Apuleii tantum probat Asini lib. 9. *Nisi nos putatis as de malo habere.* Sed & Ouidii Fastor. 5.

Sed iam de vetito quisq; parabat opes.

Imò Plauti ipsius Cistellar:

Item vt aliæ pariunt, quæ à malo quærunt sibi.

Nam sic emendatur etiam illic rectè, quod aliis æquè non eripio, sed acceptum ab illis, illisque referens acceptum, meo pariter assensu firmo. Animaduertes autem, in hoc nostro iam loco, non id planè phrasin eam valere, quod in aliis: sed ambiguè & per iocum ad seruiles cruciatus ac pœnas accommodari. Serui enim ex fuga reprehensi a malo peculium faciunt, id est, è verberibus thesaurum mali colligunt: quod sequenti versu magis explicatur:

Augent ex pauxillo, thesaurum inde parant.

Vbi non equidem corrigendum planè censeam cum Gulielmio nostro *paxillo*, sed quod vulgatur, id ambigua pronuntiatione simul pro hoc ipso capiendum. Iocus enim hîc quæsitus etiam, vt spectatores vtrumque exaudirent, dubii, magisne è palo seu paxillo, an paullo seu pauxillo peculium augeri diceretur. Hæc argutia Plautina: quam non est ille satis assecutus: secutum

autem esse Plautum nemo negabit mihi, qui rem considerabit attentius & ipsa verba. Ducunt enim hæc etiam eò singula. Et ordinem vide: Peculium faciunt: id ex pauxillo augent: ita thesaurum parant. Parantur enim thesauri paullatim augendo, & σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ apponendo. Necesse fuit hoc vel breuissimè ostendi, ne iocus amplius falleret insciêntes. Infrà in illis, quæ iungi cum hac scena debere Lambinus censuit, & cum illo ego, sublatis è medio personis, quæ notatæ quasi nouam scenam ordiuntur, & ad caput huius asscriptis simul vniuersis. Nec enim interrumpit vel leui etiam interspiratione Phaniscus orationem continuam suam, priusquam ab alio seruo reuocetur. Sed in illis traiectionem noto versus vnius, si tamen vllus ibi legitimus versus, ac non verborum dicere potius debui. quod vtcunq; sit; hæc, quæ asscribam, traiecta videntur:

P H. Mihi sum, libet esse, quid id curas?

Eorum sedes non vera, quam nunc habent: sed quam habebunt, si hoc ordine omnia rescribantur:

——S E R. mane tu, atq; assiste illico.
Etiam respice. (f. respicis?) P H. mihi molestus ne sis.
S E R. Vide vt fastidit simia.
Manesne ilico impure parasite?
P H. Qui parasitus sum? S E R. ego enim
Dicam: cibo perduci poteris quouis.
P H. Mihi sum. libet esse. quid tu id curas?
S E R. Ferocem facis. quia te herus tam amat.

Vbi inseruimus, ab vtraque parte cohærentia sibi volunt. Cum parasitum alter increpuisset, & vnde ostendisset: subiicit hic, sibi se esse, qui sit, atq; ita libere, nec quidquam illius interesse. Quod tam liberum responsum pro superbia accipit ille, & ferocem se sibi facere ait, quòd ab hero tam ametur. Caue enim cum Lambino mutes *facit*. *Facis* omninò retine; contra quod exemplum nullum stat eorum, quæ in diuersum ab illo afferuntur. Non planè simile, sed nec dissimile prorsus est hoc illis; si commodè interpreteris. Atque ferocem alicui se facere, dixit alibi quoque noster. Ad hæc, *sum* & *esse*, quia parasiticus sermo, vergunt hîc in edendi significatum, decora ambiguitate. Multa porrò minuta sunt in hac seruorum confabulatione, sed haud tanti, vt diligentius notentur. Sene interueniente, versus est inter alios:

P H. Puer nimium es delicatus. P H. ei aduersum venimus.

quo scribes, *Puere*, versus ipsius caussâ: & eadem ibidem *ey*. Deinceps iam quoque sunt friuola quædam, à quibus malo abstinere. Sequitur scena *Perij hercle* i iii quâ de lacuna suspiceris insigni ante istum versum:

S I. Quæso edepol huc me specta, & responde mihi.

Nam abruptus sermo videtur, & debent alia præcessisse, quibus ab ar-

ab argenti debitione ad ædium inſpectionem gradus fiat. Scilicet de ædium emtione alterum contendere, alterum negare prius, aliaque oportuit inuicem agere, quàm ad extremum hoc delaberentur. An verò de induſtria Plautus iſta diſſimulauit? Ita eſt. Conſultò reiecit omnem eam narrationem, ne ſæpius in ſcena contra legem Comicam, & cum ſpectatorum tædio, eadem iterarentur. Atq; id ipſe in fine innuit:

TH. Eadem ego opera hac tibi narrauero,
Quis me exemplis hodie ille ludificatus eſt.

Ceterùm paullo ante eum finem quod legis:

TH. Hei mihi, diſperij, vocis non habeo ſatis.
Vicini, interij, perij.

Vide ne ſcribendum tibi ſit, *Vicine*: Vt ad hunc ſolum Simonem exclamet. Statim perſonæ malè mutarunt in nouitiis omnibus libris:

Te ludificatus eſt & me hodie indignis modis.
Quid tu ais? SI. hæc res ſic eſt, vt narro tibi.

Eas ex veteribus ita rurſum digeres:

SI. Quid tu ais? TH. hæc res ſic eſt vt narro tibi:
Ludificatus eſt med hodie in perpetuum modum.

Abſurda lectio altera: nec Theuropidi conuenit quærere, quid alter aiat: ſed cum ipſe ludificatum ſe diceret, miratur id Simo, & interrogat, vti ſolemus in re inopinatâ: atque ille ita prorſus eſſe reſpondet, vt dixerit, idemque iterum verbis fermè iiſdem dicit.

CAPVT VII.

Fores, quod oſtium. Illi. Captare cum aliquo. Captatio in gladiatoriis inde aliò traducta. Tramus. Plautus ſæpiſſimè, locis etiam difficillimis aliquot, correctus, illuſtratus. Lacuna in eodem ſuſpicio: Quadrigarij apud Gellium emendatio. Aliorum hinc inde correctiones atq; interpretationes reiecta.

DIfficilior eſt ſententia ob intricatiorem verborum ſtructuram, malamque ſimul interpunctionem iſtius loci Scenâ, *Qui homo.*

Abij illà per angiportum ad hortum noſtrum clanculum,
Oſtium, quod in angiportu eſt horti, pateſeci fores,
Eaq; eduxi omnem legionem, & mares, & feminas.

In quorum medio verſu ordinando cum fruſtrà Camerarius & Lambinus laboraſſent, ad mutationem confugerunt, neque ſic tamen ſententiam ſatis expedierunt. Nos diſtinctionem aberrare leuiter dicimus primùm, quæ ſic concipienda:

Oſtium quod in angiportu eſt, horti pateſeci fores:

deinde iam ordinem & ſenſum hunc eſſe patet: pateſeci fores horti, quod eſt oſtium in angiportu. Figurata ſyntaxis, *fores, quod oſtium.* Horti fores erant oſtium in angiportu. Rem & narratio-

nem totam non aliter intelligere est, nisi hac mente. Ait seruus, per angiportum adiisse se ad hortum: eius horti fores; quæ sint domus ostium in angiportu, id est, per quas ibi commeatus ad ædes ipsas & retrò pateat, eas inquam fores patefecisse, atque illà manipulares suos quasi ex obsidione in tutum eduxisse. Versu deinceps illo:

T H. Illico intra limen astate illic, vt cum extemplo vocem.

scribes propter versum *illi*, quod significatu eodem Plauto alibi frequens, nec hîc tantùm interpolatum. Mox:

T H. Doctè atq; astutè mihi captandum est cum illo, vbi huc aduenerit.

Malè Lambinus, *captandus est cum illo*: quasi dicat senex, cum Simone adiutore suo captandum sibi esse Tranionem. *Captandum est* retineri prorsus debet: nescio si & *cum illo*, quod valet cum Tranione. Durum enim, cum aliquo captare. Nam absolutè poni magis amat. Actius Philocteta apud Nonium in *Cautim*:

Contrà est eundum cautim & captandum mihi.

Ac gladiatorium plane verbum est, vt hinc apparet, & magis è Lucani Poematio ad Pisonem:

Arma tuis etiam si forte rotare lacertis,
Inq; gradu clausis libuit consistere membris,
Et vitare simul, simul & captare petentem.

Quin *captatio* in disciplina gladiatoria etiam apud Quintilianum lib.5.c.14. *Vt gladiatorum manus, quæ secunda vocantur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quartæ, si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Quæ non temerè attuli, sed vt per occasionem hanc Quadrigarii loco variè lancinato id ipsum verbum reddam, apud Gellium, in descriptione certaminis singularis Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus sua disciplina scuto proiecto cantabundus. Manlius animo magis quam arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli perturbauit.* Pro *cantabundus* inepta voce, *contabundus* alii, alii *cautabundus*, alii nescio quid ineptius etiam. Mihi certum, *captabundus* reponendum. Ita enim ex disciplina se composuerat, vt aduersarium captaret, proprio, vt ostendi, in ea re verbo. Sed in Plauto non damnes tamen *cum illo*. Sic enim eadem formâ locutionis *cauere cum aliquo* dixit vltimâ scenâ:

T H. Hercle mihi tecum cauendum est, nimis quam es orator catus.

Porrò ibidem est:

T H. Nunc ego illc huc veniat velim.

Veteres *illum*, Plautinissimè: & malum illis, qui mutarunt. Non longè sequitur:

Dixi ego istuc idem illi.

quod ridiculè Lambinus interpretatur. Ego censeo, versum vnum & fortassis alterum hîc deesse. Nam Tranio quædam interfatus

est ad

est ad Simonem redarguendum, quæ eadem iam senex dicit se quoque ipsi dixisse. Non vana ea suspicio, quam ipsa quidem res ingerit. Nam quis è verbis eum extorqueat sensum, in quem Lambinus torquet? Nunc verò ad alium scopulum deferimur, vbi metuo, ne infelicius hæreamus. Statim est hic locus:

——T R. quid ait? T H. seruos pollicitus est dare
Suos mihi omnes quæstioni. T R. nugas. nunquam edepol dabit.
T H. Dat profectò. T R. quin & illum in ius iube ire. T H. iam mane.
Experiar, vt opinor, certum est. T R. mihi huc hominem cedo.
T H. Quid si igitur ego accersam homines? T R. factum iam esse oportuit,
Vel iube ædes mancipio poscere. T H. imo hoc primum volo,
Quæstioni accipere seruos. T R. faciundum edepol censeo.
Ego interim hanc aram occupabo.

Et hæremus in vno sane: quo absque foret, omnia facillimè constitueremus. Sed & ita non omittemus, & quod possumus, emoliemur. Quicunque verborum istorum sensus, *Vel iube ædes mancipio poscere*, in quibus & alii obhæserunt; is quidem versus,

T H. Quid si igitur ego accersam homines? T R. factum iam esse oportuit:

transpositus est omninò: & verba prætereà quædam non suæ personæ asscribuntur. Sic autem omnia putamus restituenda:

T H. Dat profectò. T R. quin & illum in ius iube ire. T H. itan'? mane:
Experiar, vt opinor: certum est. mihi huc hominem cedo.
T R. Vel iube ædes mancipio poscere. T H. imo hoc primum volo,
Quæstioni accipere seruos. T R. faciundum edepol censeo.
T H. Quid si igitur ego accersam homines? T R. factum iam esse oportuit.
Ego interim hanc aram occupabo.

Res ita geritur, quæ per se tamen clara. Non credere simulabat Tranio, seruos in quæstionem datum iri: quod cum senex certus asseueraret; etiamsi dentur, inquit ille, tamen & ipsum in ius voca. Ibi quid faciundum sibi, senex deliberat: & itane censes? inquit: mane, vt mecum etiam cogitem. Cumque cogitasset aliquandiu, inclinat eò, vt iure experiri velit: mox idem planè statuit, &, vti solet in Comœdiis, poscit hominem sibi dari, vt statim ad iudicem cum illo. Tum seruus vt magis incitaret, subiicit de ædibus mancupio poscendis: sed, vt nunc verba leguntur, dubiè, vti nescias, quem poscere eas velit. Lambinus ad filium Theuropidis trahit: incommodè, vt opinor. De Simone magis capi queat: neque commodè tamen hoc quoq; satis. An autem *iubeo* legendum? vt herum Theuropiden ipsum iubeat seruus vel mancipio negatas sibi ædes postulare. Quidquid huius est; vbi Tranio hæc dixisset, differt senex itionem in ius, ne sic elaberetur ille interim, quem comprehendere per seruos quasi

quæſtionarios vellet, ac prius hos accipere velle quæſtioni ait, deinde legibus experiri. Quid faciat? aſſentit Tranio: cumq; vocaturus illos ſenex eſſet, id quoque permittit, ſed de loco ſibi cauet, non imprudens inſidiarum, quæ velut inſcio ſtruerentur. His quæ continua ſunt:

——T H. quid ita? T R. nullam rem ſapis.

in iis melius ſcribas, *nullam ad rem*. vt Perſâ, *Sapis multum ad genium*. quamquam *nullam rem* ſimpliciter interpretari potes, *nihil*. Inferius, admodum eſt controuerſa lectio in hoc verſu:

Nunquam edepol hodie inultus deſtinauerit tibi.

Nota enim Lambini aliorumque commenta. Rudem ego ſententiam dicam, ſed quæ fortè præualeat iſtis nimium argutis. Nam quid ſi ſcribatur?

Nunquam edepol hac hodie inultus deſignaueris mihi.

Nuper ad Curtium oſtendimus errorem perpetuum in verbis *deſtinare* & *deſignare*: quem quis neget hîc committi quoque potuiſſe? Mens quidem ſenis ita commodiſſimè exprimatur. E proximo iſto:

T R. Ne faxis ſis. nam elixus eſſe quàm aſſus ſoleo ſuauior.

deleto *ſis*, quod in antiquis eſt nullum, & verſus iubet non eſſe. Venimus ad vltimam ſcenam, quam leuiter hoc etiam capite percurremus. Primo eius verſu:

Vbi ſomnum ſepeliui omnem atq; edormiui crapulam.

dubites, an non *ſomno* verius. Nam mollius certè, crapulam ſomno, quam ſomnum ipſum ſepelire. Niſi verba fortaſſis ipſa, commutatis eorum ſedibus, aliter iungenda:

Vbi ſomnum edormiui omnem, atq; ſepeliui crapulam.

Sed neutrum horum ego affirmarim. Poſt pluſcula ſanum illud quoque ſit:

Fateor peccauiſſe, amicam liberaſſe, abſente te
Fœnori argentum ſumſiſſe.

tamen inclino, vt *potauiſſe* putem reſcribendum pro *peccauiſſe*. Nam ordine omnia facinora commemorat, & peccata ſanè non vult videri. quamquam infra nihil etiam de potatione, ſed hercle de delicto Callidamates idem:

——nos deliquimus:

Fœnus, ſortem, ſumtumq; omnem, quanti amica eſt, omnia
Nos dabimus.

Illo verſu:

C A. Tace parumper, ſine me viciſſim loqui, auſculta. T H. licet.

tranſpone verba, *ſine viciſſim me loqui*. Vides numeros flagitare. Subinde locus iſte non habet optimè:

Si hoc pudet, feciſſe ſumtum, ſupplicij habeo ſatis.
T R. Diſpudet dari iſtam veniam. quid me fiet nunc iam?
T H. Verberibus cadère lutum pendens, tametſi me pudet.

Interimam hercle ego, si viuo. C A. *fac istam cunctam gratiam.*

Camerarius ita suppleuit, *Dispudet dari*: quem Lambinus & alii post secuti. At *Dispudet* Tranionis profectò verbum non est, sed Callidamatis: qui, cum senex satis esse sibi diceret, si filium puderet, imò dispudere eum, amplius asseuerat. Nec rationis est quidquam, cur vel pudeat veniæ istius seruum. Sed & reliqua sic vitiosè cuduntur, quæ melius aliquantò in Lambinianis. Omnia sic velim concinnari:

Si hoc pudet, fecisse sumtum, supplicij iam habeo satis.
C A. *Dispudet.* T R. *dat* (vel, *dedit*) *istam veniam. quid me fiet nunc iam?*
T H. *Verberibus cadère lutum pendens.* T R. *tamen, si me pudet?*
T H. *Interimam hercle ego, si viuo.*

Quia Philolachi veniam pudor conciliauerat, ipse quoq; seruus indidem eundem sibi sperat: & cum verbera minaretur senex; tamenne, inquit, verberabor, si & me pudet? Simul irridet facilitatem senis, & inanes minas. Statim:

Tranioni remitte quæso hanc noxiam caussa mea.

Aut in trisyllabum *Tranioni* contrahetur, aut *Iranio* rescribetur, illo sæpe in similibus vsurpato flexu, quasi *Tranius* esset nominandi casus. Exempla vbique promta. Adhuc versus ille peccat:

——T H. *tu quiesce hanc rem modò*
Petere: ego illum verberibus, vt sit quietus, subegero.

sed in sola dimensione, quæ verba traduci suadet in hunc modum:

Petere: ego illum, vt sit quietus, verberibus subegero.

Adhuc etiam ille peccat idem ferè:

Ibi vtrumq;, & hoc & illud poteris vlcisci probè.

sed vocula ei excidit, quam ex veteribus repones:

Ibi tum vtrumq; & hoc &c.

Et tandem a mostellis parta nobis quies.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MENÆCHMOS

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum Virum

ABRAHAMVM ORTELIVM Geographum Regium.

NON *miraberis aut quæres*, ORTELI CL. *quis vnde cur ad te quibus cum nugis veniam. Neque enim sic aut nomen tibi iam ignotum meum; aut hoc literarum genus, quod affero, incognitum; aut caussa, cur affero, est obscura, vt eiusmodi me versu sis excepturus:*

Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, τί φέρεις; τί δέ σοι ξεῖνε ζητεῖς;

Me quidem iam non hospitem planè in notitia tua lubenter agnosces in quam inductum ab optimo clarissimoq; MONAVIO *tuo, vel potius nostro (dat enim hoc mihi viri humanitas, vt etiam meus audiri non recuset) memineris ante plusculum temporis: cum tu non spreuisti quasi Mystagogum eiusmodi, neque me difficulter admisisti tanto non notore solum, sed conciliatore nixum: quin vltro complexus es statim, habuistique comiter exinde crebris ad eundem mei salutationibus, quæ quidem humanissimæ indices mihi testesq; sunt non beneuoli tantùm erga me animi, verùm amici, ac prorsus eximiæ cuiusdã voluntatis, de qua non vereor & eximia mihi multa polliceri. Venio igitur ad te nũc,*

Digitized by Google

ab ignoto tam procul remotus, quàm propè admotus ad amicum: cuius tu nomen neque mihi negabis, & si das, ita geram, vt omnibus modis tuear, nec indignus eo puter. ac veniendi caussa est non alia, nisi quam tu ipse facilè cogitas, vt propius innotescam tibi, meque arctius ipse conciliem, per epistolam, cuius mittenda fuit idem mihi Monanius noster auctor, & hoc audenti maiorem fecit animum tua prauiis in me testata multis indiciis beneuolentia, quæ spem fiduciamque porrò dat amicitiæ tam vltrò inclinantis & pronæ, sollicitatæ iam meis insuper literis, vno isto quasi ictu facillimè in nos collapsuræ: iamque ei pectus hoc paro & aperio, locum, vbi molliter excipiatur, excepta iucundissimè requiescat, requiescens officiosissimè foueatur. At ne solis cum istis literis venire viderer inanior ac nudus, vtque momenti haberent eæ plus ad te percellendum; adiunxi mihi & ipsis comites quasique satellites Plautinas quasdam commentationes: quæ sua te mole magis vrgebunt, & si recuses, extorquebunt id, quod à volente te tamen, males impetrari; meque velut honestiorem facient honore suæ stipationis, vt dignior appaream illo amicitiæ tuæ, quam ambio solenniter, honore. Id verò commentationum genus eo depromtum vides ex genere literarum studiorumque, quod, vt dicebam, non incognitum etiam est tibi, quamquam alienius videtur à sublimiore tua professione. Tu quidem maiora illa tractas, & orbem hunc terrarum animo tuo versus vniuersum, quem nobis exactissimè dimensus es totum iam olim, & partes eius singulas, quas remotissimas & in obscuro penitus iacentes admirabili vi ingenij, industria incredibili, stupenda felicitate persecutus inuenisti, in claram lucem protraxisti, radioque tuo solaribus æmulo radiis descriptas accuratissimè subiecisti omnium oculis in illustri amplissimoque Theatro tuo, & Herculis longè superasti fabulosam gloriam verus Orbis Domitor, & domitor, quà patet, vniuersi; cuius ille particulas nescio quas perpaucas à poetis prædabundus obiisse & à monstris repurgatas superasse fertur: in his tamẽ tantis rebus occupa-

occupatus, nunquam liberaliorem animi cultum neglexisti, & austeras inter istas ac spinosas curas humaniorum disciplinarum semper admisisti oblectationem, quarum tibi meile meracum illud etiam nunc temperas, & prae istis gravioribus has tenuiores minime contemnis. Vnde mihi certa spes, nec has te meas lenticulas ad Plautum Diuinationes spreturum, quae remissioni interdum tuae possint inseruire: nec indignas autem habiturum, quae vel offerantur tibi priuatim, vel & publicè nomini tuo inscribantur. Ego quidē id vtrumq; feci: alterum caussis, quas satis exposui prius; alterum, vt non solum inter nos conficeret hic libellus arctiorem nexum, sed & publicum esset animi aduersùm te mei testis, & cultus à doctorum omni coetu praeclarissimis tuis meritis debiti, à me soluti sic in parte, & in totum agniti, monumentum, illud quidem non aeternum, sed nec statim periturum, nec vno haesurum in loco: quod nempe tui vis n̄ minis vt appendicem sibi consecratam rapiet secum per omnes oras, suaq; per vestigia vbiq; ducet, & si sperare fas est, sibi faciet coaeuum, quod ipsum huic orbi coaeuum erit, nec nisi cum illo obnoxio suo interibit. quod si meo non modo non sperare, sed nec optare licuit, vis profectò neutrum ego sumo aut licere puto mihi; at tuo, Cl. Orteli, & augurari licuit, & libuit gratulari.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MENAECHMOS DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Epidamnus an & Epidamnium. De ianua compeditorum admonitiuncula. Cari parasitici. Menaechmorum prologus & principium nouiter, itemq; cum aliis, & contra alios corrigitur aliquoties atq; explicatur.

VIx à mostellis aliqua nobis quies, & ecce rursus ab insanientibus Menaechmis sollicitamur. Aggrediamur hos quoque,

&in tempore, priusquam insania percipit, adhibeamus aliquid medicinæ. quod melius certè faciemus & opportunius, quàm ille Medicus ibidem. Nec perfacile tamen id est nobis, vt hic de se iactitabat, neque planè

Sanos futuros, meo ego id promittam fide.

Sed quod est in nobis, sedulò fiet, & magna cum cura, sine suspiratione quamuis vlla, curabuntur. Age, sublimes deferantur in nostram medicinam, etsi quidem non inuiti, lubentes imò potius & volentes: quippe qui morbum suum agnoscant iam, non negent, nec dissimulent hodie, quod olim simularunt: postquam verè in eos experiit insania temerè quondam affectata. Iamq; deliramenta quæ loquuntur, ab initio, & ordine ad finem auscultemus. Periocha fabulæ:

Hic fuerat auctus ille surreptitius.

Negat hoc sanum varietas in voce *auctus*, quæ quanquam non malè, coactè sanè tamen explicatur, *adoleuerat*: & si istum sensum volumus, cur non veterem scripturam malumus, *altus* vel *alitus*? At ego non hanc intrudo: istam vulgatam emendem libentius, & scribam:

Hic fuerat ductus ille surreptitius.

Ea mens prorsus est, raptum illuc abductum: nisi tamen *auectus* etiam coniicias indidem: quod non excludunt quidem numeri, licet difficilius admittant. *Auctus* qui retinebit contra nos, videat ne cum Lambino præter ætatis incrementum etiam de iure ciuitatis interpretetur. Si illuc trahi tam laxa vox potest, quidni debeat aliò viterius, vt & hæreditate, & vxore, & liberis etiam forsassis, & aliis rebus multis auctus intelligatur? Valeat ineptum adeò commentum, & vapulet eius auctor. In Prologo qui versus 5. scribitur:

Ei nati sunt filij duo gemini:

verbo transposito rectius scribatur, *filij gemini duo*: quod vt vt tenue, magis tamen est ad numeros Plautinos: à quibus nimium quantum aberrat inferior iste:

Puer inter homines aberrauit à patre.

Trochæum enim in Iambico quî feremus? Is equidem nunc tamen tertia regione. Mutes facilè, dispositis aliter aliterque verbis: quorum hic præ omnibus ordo, qui potest multiplex iniri, mihi placet:

Puer aberrauit inter homines à patre.

pes primus vt tribrachys constituatur. Statim quo exemplo Plautus dixerit *Epidamnium*, quæ vrbs *Epidamnus* vbique, nec alio vsquam flexu nominata?

Is puerum tollit auehitque Epidamnium.

Sed ita non nisi per eos scriptum videtur, qui versum refinxerunt. Huius enim caussa, cum extrema illa vox esset, *i* litteram effi-

efficiendo iambo immiserunt. Atque id nuper adeo: cum veteres *Epidamnum* habeant, qui iidem *in* addunt, haud temerè, & vnde spero versum aliter inque pristinum habitum reconciunaſſe. Sic faciam:

Is puerum tollit, in Epidamnumque auehit.

Traiectio non insolens: minus adiectio *in* particulæ, quæ bis hoc ipso prologo deinceps iterata:

Nunc in Epidamnum pedibus redeundum est mihi.

Item: *Hodie in Epidamnum venit cum seruo suo.*

Mirum verò in illo versu:

Eumque hæredem fecit, qua ipse obijt die.

Mirum inquam factum, si eadem demum die, qua casu obiit raptor, raptus est hæres institutus. Hoc enim verba sanè volunt: quod qui fieri potuit? aut si potuit, quid ita fingere Plauto fuit necesse? Valdè vereor ne sit corrigendum, *quòm ipse obijt diem:* alio, nec tam adstricto ad ipsum fatalem diem sensu. Atque ita Pœnuli Prologo noster: vbi hic idem omnibus verbis, literis, & apicibus versus:

—— *eumq; adoptat sibi pro filio,*

Eumq; hæredem fecit, cum ipse obijt diem.

Primâ scenâ in Parasiti circumspecta de custodia fugitiuorũ cautione prudentique consilio, variè de verbi *ianuam* sanitate aut sanatione fuit agitatum:

Tum compediti ianuam lima proterunt,

Aut lapide excutiunt clauum.

Nihil ego coniecturis aliorum derogabo, nihil addam: nisi moneam sanè eos, qui porrò correctionem molientur (nam adhuc quidem nemo verum tetigit, vt ego iudico:) non obstinatè laborent in peculiari aliqua voce exsculpenda, cui necessariò adiuncta verba *lima proterunt* iungantur: quasi prorsus aliò referri hæc non queant. Possunt enim, ac fortasse debent ad sequentem *clauum.* Nam hunc vel excutere lapide, vel lima proterere compediti dicentur. Id si obseruetur, faciliorem emendandi viam fore credo. Atque ipse cogitaui aliquid in hunc modum: sed non probo, locumque felicioribus ingeniis relinquo, quibus vsui sine dubio erit hæc admonitiuncula nostra, si non aliu, certè quidem illi, vt ne temerè in quærendo, quod fortè non est, se defatigent. Ad eiusdem scenæ finem, in explicatione eius versus accedo planè Palmerio:

Id quoque iam, cari qui instruuntur deserit.

sed abeo leuiter in scriptura. Nam *quoniam* volo ex *quoque iam,* nectoque hanc sententiam verbis versus proximi, ne sic absoluta malè pendeat:

Id quoniam, cari qui instruuntur, deserit,

Nunc ad eum inuiso.

Aiebat parasitus, interuallum dierum plurium intercessisse, cum Menæchmi cœnas nô frequentarit, ac domi interim de suo benè, an malè victitarit: iam autem postquam (id enim valet *quoniam*, vt alibi superius ostensum) sumtus & præsidium vitæ familiaris defecerit, ad illum reuisere se velle, vt in antiquam Saturitatis almæ sodalitatem recipiatur.

CAPVT II.

Egere aliquid. Scortum ducere: ad cœnam condicere. Ob industriam. Mille passuum mora. Expeditè fabulari. Variè multa emendantur, & quadam insigniora. Refutantur aliorum superuacua correctiones, inepta explicationes: nostra firmantur.

PArcè, nec semper, vbi opus erat, aliorum refuto emendationes: interim non abstineo tamen, si quæ occurrant vaniores & insignitè falsæ, maximè quæ sine caussa vulgatam lectionem mutant, quin vno verbo afferam hanc & defendam. Sicut hîc Sc. *Ni mala:*

Lanam, aurum, vestem, purpuram benè præbeo, nec quidquam eges.

frustra corrigitur *quiquam*. Antiquè enim *egere* cum accusandi etiam casu: nec exemplum Catonis ignotum illis esse potuit apud Gellium lib.13.cap.22. quod ita scribendum, vt subiiciam: *Si quid est, quod vtar; vtor: si non est, egeo. Suum cuiq; per me vti atque frui licet. Vitio vertunt, quia multa egeo: at ego illis, quia nequeunt egere.* Mox eadem scena illud emendationis eget, quam nemo tamen attentauit:

Atq; adeo, ne me nequidquam serues, ob eam industriam
Hodie ducam scortum ad cœnam, atq; aliquò condicam foras.

Malè verba *ad cœnam* prioribus nectuntur, posterioribus nectenda. Scortũ enim ducere, singularis est phrasis, omnibus ferè Plauti comœdiis vsurpata: & ad cœnam condicere, pariter singularis, nec minus frequens. Traiice igitur verba:

Hodie ducam scortum, atq; aliquò ad cœnam condicam foras.

Quod ibidem est *ob eam industriam*, Plautina item est locutio, aliis non ita familiaris. Infra hac fabulâ:

Ob istanc industriam etiam faxo amabit amplius.

Diuersi paullùm sensus ab hac illa *ob industriam* simpliciter, saltem pro de industria: cuius vnum hîc exemplum satis. Casinâ:

——illa autem quasi ob industriam
Mihi aduorsatur.

Sed hæc adhuc leuia errata, & quasi primæ mentis aberrationes: plenum delirium in istis est:

ME. Perge. PE. non pergo hercle ego, nisi scio qua gratia
Litigium est tibi cum vxore. ME. hoc mihi abs te caueo cautius.
Clam vxorem vbi sepulcrum habeamus, & hunc comburamus diem.

Et delirat æquè Lambinus interpretatione. Quid parasiti interest,

est, caussam litigii scire quod Menæchmo cum vxore? Tum quomodo cauet hic ab illo sibi, cui manifestò se prodit? Denique vltimus versus vnde pendet? nisi sic a parasito cauetur, si vxor celatur. Nugæ. Longè latet aliud, quod sagaciter è parte sententiæ sum odoratus, ac vestigiis eius tenaciter hærens in totam abditiorem denique penetraui. Peccant interpuncta simul & personæ. Primùm sic emenda:

ME. Perge. PE. non pergo hercle ego, nisi scio qua gratia.
Litigium est tibi cum vxore: hoc mihi abs te caueo cautius.
ME. Clam vxorem vbi sepulcrum habeamus, & hunc comburamus diem.

Iam ita cape. Iubet Menæchmus supparasitari sibi parasitum: at ille renuit blandiri gratis, nisi sciat qua mercede: atque ob eam caussam, inquit, diligentius abs te mihi caueo & præscire certò præmium cupio, quia litigium tibi audiui cum vxore esse, vt haud facilè me domum sis ad cœnam vocaturus. Respondet Menæchmus, Eo pretio, quidquid dices, dices, vt hunc diem luculentum nobis & hilarem, ipsa vxore clam, sumamus. Quid elegantius & verius fuerit hac restitutione? Similem in errore simili ad scenæ finem dabo. Ibi vulgatur:

ME. Nunc ad amicam deferetur hanc meretricem Erotium:
Mihi, tibi, atque illi iubebo iam apparari prandium,
Inde vsque ad diurnam stellam crastinam potabimus.
PE. Expeditè fabulatus, iam fores ferio? ME. feri.
Vel mane etiam mille passûm commoratus cantharum.
Placidè pulta. PE. metuis, credo, ne fores Samiæ sient.

In quibus æquè turpiter errat Interpres: neque potuit non errare in tam vitiosa lectione. Sed vitiosam ille nesciit, aut quisquam post eum suspicatus est. Tu scies, personas hic quoque malè dispositas, itemque malè interpunctiones: & ad hoc exemplum mihi credes emendandum:

PE. Expeditè fabulatu's, iam fores ferio? ME. feri:
Vel mane etiam. PE. mille passûm commoratu's cantharum.
ME. Placidè pulta. PE. metuis credo, ne fores Samiæ sient.

Liquida iam horum per se satis sententia non postulat amplius declarari. Tamen hoc dico, quod non omnes videbunt; quid innuant ista, *mille passuum commoratus es cantharum*: à quorum obscuritate pristina fluxit omnis deprauatio. Indicant ea parasiti festinationem, & impatientiam moræ: qui cantharo & potationi destinatæ imminens, ægrè fert cohiberi se, quin statim fores pulset. Ait autem, *mille passuum commoratus es*, solitâ Plauto phrasi, qui sic Truculento quoque:

AS. Quid iam me reuocabas improbe nihilique homo?
Quæ tibi mille passuum peperit mora mora.

Præter id, notabis, opponi Expeditè fabulari, & Mille passuum

commorari, per tacitum iocum, quo ludit in metaphora ab itineribus ducta. Nam itinerum verbum proprie est *expedite*, a quo cum cœpisset, pergit in eadem figura, & de mora tot passuum subiungit. Ipsæ scenæ finis an liber erroris?

ME. Mane mane obsecro, hercle ab se ecca exit. PE. ô! solem vides,
Satin' vt occæcatus est præ huius corporis candoribus.

Mihi non videtur: & legam sanè distinguamque priore versu ita primùm:

Mane, mane obsecro hercle: eapse ecca exit.

deinde personam etiam parasiti sustulerim, & reliqua continuem omnia sub Menæchmi, cui censeo magis conuenire, sed cum leuicula etiam mutatione:

ME. Mane, mane obsecro hercle: eapse ecca exit. oh, solem vide:
Satin' vt occæcatus est præ huius corporis candoribus!

Hoc tamen docti prius arbitrabuntur: quorum iudicia non aliena à nostro spero. Tenue quid in hac scena præterii, quod tamen hîc nunc dicatur:

ME. Olfacta igitur hinc, Penicule lepide, vt fastidis? PE. decet.

Non placet responsio parasiti, *decet*, languida: & quî eum fastidire decet? Fortè *licet* fuit, assentiendi formula solennis, quia nunc denique olfacturus est: aut *cedò*.

CAPVT III.

Iusso, iussim. Obsonatoris officiũ ac disciplina. In verbis pauca, multa in personis & sensu nouantur. Omnia explicantur, illustrantur. Viri docti sententia contra Lambinum reprehensa; Lambini defensa, cum noua ibidem additione: huiusdem alibi vltrò damnata.

PRincipium scenæ sequentis in libris nostris sic conceptum legimus:

ER. Anime mi, Menæchme, salue. PE. quid ego? ER. extra numerum es mihi.
PE. Idem istuc alijs adscriptiuis ad legionem fieri solet.
ME. Ego istic mihi hodie apparari iussi apud te prœlium,
Hodie vt fieret, in eo vterque prœlio potabimus.

Hæreo ego primùm de secundo versu, an nõ Erotio tribui debeat, quo argutissima meretrix cœptam semel allegoriam ipsa persequatur. Id verò non suspicarer, nisi sequẽtia Menæchmi verba inducerent eò. Is enim ex illo Erotii responso ducere videtur occasionem porrò allegoriæ eiusdem continuandæ: quod tamen non videtur apertè satis, nisi verba prius emendentur, vti censeo ego prorsus emendanda:

ME. Ergo isti ac mihi hodie apparari iussi apud te prœlium.

Lego, vt vides, *isti ac mihi*: verè. Sensit ita planè Menæchmus, & de se ac parasito etiam proximo versu *vterque* capit, vti Lambinus olim interpretabatur, immeritò hîc à V. N. Dousa explosus, qui de Me-

de Menæchmo & Erotio contendit accipiendum, eo argumento, quia Peniculus extra numerum esse dictus sit paullò ante. Ratio non ratio: quam cum alia, tum illud maximè refutat, quod sequitur de adiudicatione, cum vtro noctem meretrix sit futura. Necessariò ibi capies cum vtro istorum. Menæchmone ipsò, an parasito. Nam quid absurdius, quam vt Erotium iudicare debeat, cum Menæchmo suo, an secum ipsa velit esse? Et quid erit, ipsam secum esse? Tum quæ parasiti partes erunt, si cum amica solus Menæchmus est potaturus? Enimuerò illi promissa erat potatio iam anteriore scenâ:

ME. Nunc ad amicam deferetur hanc meretricem Erotium.
Mihi, tibi, atque illi iubebo iam apparari prandium,
Inde vsq; ad diurnam stellam crastinam potabimus.

Et infrà certè non excluditur:

ME. Iube igitur nobis tribus apud te prandium accurarier.

Nec excludi profectò debet: & quia casu posteà exclusus fuit, inde nimirum omnes Menæchmo huic cum vxore & meretrice turbæ. Sed quid hæc talia colligo ad probandum, quod est per se diligentius intuenti manifestum? Ibidem *iusso* scripsi, siue tu males *iussim*: quorum vtrumuis alibi supra reposuimus. Nondum iusserat hic, sed erat iussurus: vt constat ex hisdem locis, quos iam iam notaui ex hac & priore scena. Altero iussurum se dicit, altero demum iubet. Atque ita Menæchmus ad Erotium ait: quia commodùm de re militari & asscriptiuis argutata es, vt sermonem meum tuo attemperem, ac persistam in comparatione, iussero mihi & asscriptitio huic alteri militi, quem extra numerum tu habes, tanquam integræ legióni prœlium parari: in quo hodie mox committendo, potando pugnemus, ac vter bellator melior inueniatur cantharo decertemus: teque adeò, cuius hæc est legio, victoriæ statuo arbitram, quæ cum alterutro, cui adiudicabis, ex arbitrio tuo noctem istam agas. Quam paraphrasin adhibui, vt sententia vniuersa magis omnibus liquesceret: ac facilius quiuis assentiretur mihi sic iam initium totum rescribendum:

ER. Anime mi, Menachme, salue. PE. quid ego? ER. extra numerum es mihi,
Item vt aliis (vel, *illis*) *asscriptiuis ad legionem fieri solet.*
ME. Ergo isti ac mihi hodie apparari iusso apud te prœlium,
Hodie vt fiat: in eo vterque prœlio potabimus.
Vter ibi melior bellator erit inuentus cantharo,
Tua legio est, adiudicato cum utro istanc noctem sies.

Porrò in vna Dousica editione vitium est, quod ne latius serpat ac propagetur in alios libros, maturè euellendum & exstirpandum:

PE. Meretrix tantisper perblanditur, dum illud quod rapiat videt.
Versus sensusque *blanditur* exposcunt, abiecto *per*, quod adhæsit à fine particulæ præcedētis. At in omnibus est grauius aliud in proximo, de quo nemini in mentem vnquam venit. Aperiemus nos, & ostensum eiiciemus.

ME. Sustine hoc, Penicule, exuuias facere, quas voui, volo.
PE. Cedò. ME. sed obsecro hercle salta sic cum palla posteà.
PE. Ego saltabo? ME. sanus hercle non es. PE. egone an tu magis?
ME. Si non saltas, exue igitur.

Grauissimè personæ errant: nec bonum vllum sensum erueris è verbis, ita distributis. An Menæchmus exuit pallam, & Parasito dat induendam, vt in ea saltet? Ita volunt: sed falsò. Nec exuit ille, nec dat parasito. Quid hic ergo poscit, cum ait *cedò?* & quid huic ille sustinendum tradit? Ego dicam. Exuuias facturus Menæchmus, id est pallam Erotio destinatam exuturus, pallium dat interea peniculo sustinendum: pallium, inquam, quod pallæ superinduxerat occultandæ, & in quo alias prodibat in scenam, vt solet in Comœdiis palliatis. Id cum Peniculus reciperet, simul orat Menæchmum, vt exuto hoc, nudatâ illâ saltet iam in scenâ aliquantulum antè, quàm & ipsam deponat. Vbi hoc negat alter, adhuc quippe sobrius, exuere statim iubetur, & exuit, exutâque Erotium suum ex voto donat. Ita igitur, verbis nihil immutatis, personas saltem reconcinnabis:

PE. Cedò. sed obsecro hercle, salta sic cum palla posteà.
ME. Ego saltabo? sanus hercle non es. PE. egone an tu magis?
Si non saltas, exue igitur. ME. nimio ego hanc periculo
Surripui hodie. Meo quidem animo &c.

Quòd disputant, vter minus sanus, sic accipiendum. Insanum Menæchmus parasitum arguebat, qui saltare se sobrium & sic palàm iuberet: at hic illum contra, qui saltare nollet, & pallam tamen indutus esset, quæ non sumebatur nisi in hunc ipsum præcipuè vsum. Et hoc sanè alii docuerunt: mentem tamen intimam Plauti non viderunt. Paullò pòst:

ME. Scin' quid volo ego te accurare? ER. scio. curabo quæ voles.
Non scit Erotium, nec credam simulanter affirmare: potius distinctione mutatâ aliter interpretandum, *ER. scio, curabo quæ voles.* Omissa particula *si* fuerit, vti crebrò venusteque solet, atque exstiterit hic sensus: si sciam, aut sciero, curabo. Addam huc, quod in sequente scena pariter corruptum. Vltimi versus sunt:

ER. Elocuta sum, conuiuas ceterùm cura. CY. licet.
Cocta sunt, iube ire accubitum. ER. redi citò. CY. iam ego hic ero.

Eorum priore Lambinus putidè exponit hæc, *conuiuas ceterùm cura*: quæ sumi simul haud debent, sed distinctione tali separari: *ER. Elocuta sum conuiuas: ceterum cura.* Atque ita libri veteres disertim,

ſertim, qui & *tu* in fine adiiciunt, nō ſanè penituſ reſpuente verſu, ſenſu autem pænè flagitante. Quærit de conuiuis Cylindrus, quot & qui ſint futuri: his enumeratis, Erotium, dixi inquit, illos: cetera iam tuum eſt curare, & vt cures vide. Reſpondet ille, curaturu: imò cœnam iam paratam, nec per ſe moram eſſe, quin vel accubitum ſtatim eatur. Id adeò ex diſciplina Obſonatoris, quem pulchrè Martialis in hunc modum deſcribit nobis in Apophoretis, ſub eo ipſo lemmate *Obſonator*.

Dic quotus, & quanti cupias cænare, nec vnum
Addideris verbum: cœna parata tibi eſt.

Qui locus mirè cum hoc Plautino conſentit: & eſt non diſſimilis alius Pſeudolo noſtri:

Hem illic ego habito. intrò huc abi, & cœnam coque
Properè. CO. quin tu accubitum i, conuiuas cedò:
Corrumpitur iam cœna.

CAPVT IV.

Certum facere. De verbis alicuius metuere, cauere ſibi. Au tergo! Scio, vt me dices. Cenſura noua in loca tacta aliis & intacta: contra illos emendata quædam & expiscata. Plauto verſus olim fugitiuus nunc recens reſtitutus. Eadē totidemq; verba Plauti & Varronis in inuitatione ad diſcumbendum oſtenſa. forſan et rei ſolennia.

Lepida diſputatio eſt initio proximæ ſcenæ, de nautarum voluptate, vbi terram conſpiciant ex alto:

ME. Nulla eſt voluptas nauitis, Meſſenio,
Maior, meo animo, quàm quando ex alto procul
Terram conſpiciunt. MES. maior, non dicam dolo,
Quàm ſi adueniens terram videas, quæ fuerit tua.

In quā friget tamen altera pars Meſſenionis, qui aduerſus herum, maiorem contendit neſcio quam, non illam certè, quam Lambinus interpretatur. Quid enim hic locus ad decoctores, quos perſtringi putat ac notari? Dico, quod apud me ſentio: ſuperflua particula *Quàm* eſt, quę a ſtolidiſſimo homine adiecta pulcherrimam ſententiam euertit. Abiice tu, & lege:

——ME. maior, non dicam dolo,
Si adueniens terram videas, quæ fuerit tua.

Maximā voluptatem cēſet Menæchmus, ſi terra ſaltem videatur: at maiorem hāc ſeruus, ſi terra patria videatur. Et verè hoc ex ipſa re, & magis è ſerui perſona, qui itinerum & diutinæ circumuectionis pertæſus, deſiderat vnicè patriam, & redire domum perpetuò ſuadet, vrgetq; herum magnā inſtantiā, vt deinceps eſt videre. Arguriola in verbo *fuerit* inanis eſt: nec in ea vllum ſententiæ huius impedimentum. Nec abnuam tamen, ſi quis emendare malit *ſiet*: vt omnis ambiguitas tollatur. Deinde Plautinam tenuem phraſin non ſperne obſeruare:

Digitized by Google

Ergo istuc quæro certum qui faciat mihi.

qua vsus infra iterum hac fabulâ, Scen. *Vt ætas:*

Nec quid sit, certius mihi facit.

Et Pseudolo: *———nimis velim, certum qui*

Mihi faciat, Ballio leno vbi hic habitat.

Mox illo versu:

Verùm aliter viuus nunquam desistam exsequi.

emendant *vivum:* quod etsi confirmare similis locus possit Rudente, Sc. *Quid mihi mel.*

Neq; si viuit, eam viuam vnquam quin inueniam desistam.

tamen & *viuus* retineri potest, bono etiam sensu. vt dum ipse victurus sit, fratrem viuum an mortuum quærere sit exsecuturus. Atq; hoc casu Amphitruone dixit:

MER. Tu me viuus hodie nunquam facies quin sim Sosia.

quamquam & ibi quidam mutat *viuo*, temerè & nec versu nec sententiâ consultâ. Sed præter exemplum, ratio est etiam hîc illius vulgati retinendi. Non enim viuum tantùm exsequi statuit, sed & mortuum, vsq; dum mortuū saltem certò sciat, atq; in id vel omne vitæ ipsius suæ tempus impensurus. Addo, nisi retineatur, inutilem vocem esse *aliter:* quod tenuius explicare nimis hercle tenue sit ac ieiunum. Ad finem scenę magnâ negligētiâ verba quædam ac versus integer in hodiernis libris est omissus:

ME. Ego istuc cauebo: cedo dum mihi huc marsupium.

MES. Quid eo vis? ME. ne mihi damnum in Epidamno duis.

Omissum enim negligentiâ puto, non eiectum de industria: qui sententiæ absoluendæ sit necessarius, & planè Plautinus, & in plerisq; veteribus exstet. Reduco, & repono:

ME. Ego istuc cauebo. cedo dum mihi huc marsupium.

MES. Quid eo vis? ME. iam abs te metuo de verbis tuis.

MES. Quid metuis? ME. ne mihi damnum in Epidamno duis.

Occasionem negligentiæ dedit affinitas verborum initialium in vtroq; posteriore versu, *Quid eo vis*, & *Quid metuis:* itemq; finaliū, *tuis* & *duis*. Metuebat autem herus, quia seruus ἔτυμον Epidamni deduxerat à damno. Id valet *de verbis tuis:* quæ Plautinissima locutio, & inferius hac Comœdia iterata:

Nunc homo insanire occœptat: de illis verbis caue tibi.

Magnum flagitium commisissem, ni suum tam elegantem versum auctori vindicassem: quem miror in tot libris expositum, à nullo agnitum aut sublatū. Scenâ sequenti, *Bene obsonaui*, ridiculæ sententiæ quin hercle nullius iste versus:

Sed eccum Menæchmum video' à tergo meo?

Quomodo enim a tergo suo videre possit Menæchmum, nisi respiciat? Quid respiciat autem, cum ante eum sit ille, non a tergo? Stabat enim vel ambulabat ad ostium, quo pergebat ipse rediens obsonatu. Ita directò eum antę se vidit, quod ianus

nus iam quiuis per se videt. At non quiuis mihi corrigat:

Sed eccum Menachmum videon'? an tergo meo!

Tergo suo metuit tam tardus obsonator, etsi minimè quidem tardus, cùm ante fores prius conuiuas adesse videt, aut videre potius videtur exspectantes, quam è foro redierit ipse cœnamq; apparârit. *An* Plauti interiectio in metu & alia perturbatione, adeoque commiseratione, sæpius vsurpata. Nec quidquam verius istâ coniectura. nescio si item illâ:

Menachme salue. ME. di te ament. scis quis ego sum?

CY. Non hercle verò. vbi conuiua ceteri?

Malim equidem, *CY. Noui hercle verò.* Neque tamen per εἰρωνείαν subsistere lectionem alteram negarim. Vlterius, benè emendarunt hoc:

——ME. responde mihi

Adolescens, quibus hic pretijs porci veneunt

Sacres sinceri? CY. nummo. ME. eum à me accipe.

Sed melius adhuc potest, & debet forsan ex antiquis editionibus: *CYL. nummo vno. ME. en à me accipe.* Liquidò enim ex, *nummum vnum en.* Mutatio saltem facta casus est, quæ eadem infrà,

Nummum illum quem mihi dudum pollicitus dare &c.

quamquam ibi profectò minimè necesse est ad hanc formam iterum mutare, quod quidam faciunt audacius, non considerata locutione, quæ Plauto bonisque scriptoribus aliis frequens, vt pluribus exemplis Lambinus ostendit ad hunc Amphitruone versum:

Naucratem quem conuenire volui, in naui non erat.

Adhuc ibidem:

CY. Iam ergo hæc madebunt faxo; nihil morabitur.

Malo, *Iam ego.* Nam *ergo* non video cur probetur. Sequitur scena, *Sine fores.* In ea primùm verba:

Vbi lubet, ire licet accubitum:

totidem eademq; sunt apud Varronem Ὕφη Μενίππου: *Vbi lubet, ire licet accubitum. Accedo strenuus, fussilimus, quòd esurigo findebat costas.* Vnde solennia suspicari liceat fuisse vocationi vel inuitationi ad discumbendum. Inde longo interuallo:

ME. Hercle quin tu rectè dicis: eâdem ignorabitur,

Ne vxor cognoscat te habere, si in via conspexerit.

Forte melius interpungas, *Ne vxor cognoscat, te habere si in via conspexerit.* Sed id si melius; melius etiam scribas *agnoscat.* Paullò pòst:

Eho Messenio accede huc. MES. quid negotij est? ME. scire vis?

MES. Quid ergo opust? ME. opus est. MES. scio, vt mendicus. ME. tanto nequior es.

Habeo prædam, tantum incepi operis.

Non vnum in his peccatum, etsi nullum agnoscit interpres ideoq; mirificas comminiscitur explicationes. Primùm tràsposita verba cum personis sunt: *MES. Quid ergo opust? ME. opus est.* deinde corrupta illa, *scio vt mendices.* Emendo:

ME. Opus est. MES. quid (vel *quod*) *ergo opust? ME. scio, vt me dices. ME. tanto nequior (es.)*

ME. Habeo prædam.

Ait Menæchmus, cum seruũ vocâsset, Opus sibi esse, vel vt posteà loquitur, Opus se incepisse. quærit ille, quodnam? Veretur hic ꝓfiteri statim, & reprehensioné conuiciaq; metuit à suo sibi seruo. Itaq; præfatur, scio, quẽ mẽ dicturus sis: nequam scilicet ac nihili hominem. at ille, tantò igitur nequior es, qui sciens tamen nõ caueas. Obscurum illis fuit, *vt me dices*, qui mutarũt: & qui id mutarunt, reliqua etiam traduxerunt, vt ista scilicet cohærerent, *Opus est, vt mendices.* Egregiè. Terentium non meminerant saltem, nec vel illum intellexerant ita quoq; loquentem Phormione: *Videas, te atq; illum vt narres.* Nam Plauti similia plura dedimus alio loco: quibus hoc nunc addatur è Persa: *PÆ. Satis iam dictũ habeo. SO. sed quid tu? confitère, vt te autumo? PÆ. Fatear, si ita sim.*

CAPVT V.

In dies singulas escas edere. An, iterum. Argutia in particulis Huic, Mihi, Tibi, cum verbo auferendi & esuriendi. Leues aliquot emendationes in verbis: grauiores hæ deinde in versu iteratò, qui eiectus; tum interpretationes in obscurioribus, qui correcti contra Interpretem & illustrati.

NE illud quidem rectè Interpres, quod erat facilius tamen; scenâ *Plus annos.*

Affatim est hominum indies, qui singulas escas edunt.

Quos ille nobis fingit escarum singularum esores? non vnius generis: vel qui domi prandent, vel soli cænant, vel qui cibo vno cõtenti dapes plures aut lautiores sibi non apponunt. Nullos horum Plautus dixit, vt quos dixerit facilius tu videas, verba sic scribito & interducito:

Affatim est hominum, in dies qui singulas esculas edunt.

Et quid ego iam interpreter, illos dici, qui semel in die cibum sumant? Alia scena est, *Potin vt quiescas.* Ibi interpolata ista:

Non hercle is sum, qui sum, nisi hanc iniuriam

Meq; vltus pulcrè fuero. obseruabo, quid agat,

Hominem. post deinde adibo ego hunc atq; alloquar.

cognoscimus è priscis libris, qui ita: *Hunc primum. post hunc hominem adibo.* Ac facile est emendare:

—— obseruabo, quid agat,

Hunc primum: post deinde hominem adibo atq; alloquar.

Postea non laborant hæc, nisi fortassis ab interpunctione:

PE. Ne-

PE. Nequeo, qua loquitur, exaudire, clanculum,
Satur nunc loquitur de me & de parti mea.

Sed ab ea quoque leuiter: & leuis correctio,

PE. Nequeo qua loquitur exaudire. clanculum
Satur nunc loquitur.

Rursus alia scena, in qua vnum hoc notamus:

ME. Nunquam hercle factum est. AN. an non meministi obsecro?

Corrigendum hic quoque scilicet *au*, quod item superius paullò: *AN. au! non meministi obsecro?* Sed addatur & alterum, sic scribendos istos versus:

ME. Non habeo. AN. at tu quandoq; habebis, tum dato.
Numquid vis? ME. hac me curaturum dicito.

quamquam in priore, *quandoq;* inuito nemini obtrudam: in altero, *me* alterum audacter quamuis expungo. Magnis nūc gradibus, vt vides, imus, ac facilè multa transimus. Sed erit breui, vt denuò adhærescamus. Scenâ, *Vt hoc:*

Qui neq; leges, neq; aquum bonum vsquam Colunt.

Inferunt veteres, *neq; aquum neq; bonum.* Quis adeò recipere tergiuersetur? Post pluria ibidem:

ME. Dic mea vxor, quid tibi nunc agrè est? PE. bellus blanditur tibi.

non etiam spernas, quod quidam vetus habet, *quid tibi nam agrè est?* Ac supra de ea forma non semel.

Ellus etiam, pro *bellus* queas suspicari. Post pauciora:

—ME. quid hoc est vxor? quid nam hic narrauit tibi?
Quid id est? quid taces? quin dicis quid sit? VX. quasi tu nescias.
Palla mihi est domo surrepta. ME. palla surrepta est tibi?

Hîc iam incipimus obhærere: sed haud difficulter eluctabimur. Aio delendum postremum horum versum, qui præmaturè positus hîc & superuacuè, paullò pòst iterum, & suo demum loco scriptus:

——— VX. quando nihil pudet,
Neq; vis tua voluntate ipse profiteri, audi atq; ades:
Et quid tristis, & quid hic mihi dixerit, saxo scias.
Palla est mihi domo surrepta. ME. palla surrepta est tibi?

Vides, nunc demum effari vxorem, postquam ipse fateri nihil vltrò voluit: atque id ipsa attestatur. vt mireris, quo iudicio quis idem suprà dicentem fecerit, & quo animo tulerint hactenus alii, nec aduerterint ineptissimam repetitionem. Tu obterere nō dubitabis: & obtrito, reliqua sic nectēs:

Quid id est? quid taces? quin dicis, quid sit? VX. quasi tu nescias,
Me rogas. ME. pol haud rogem te, si sciam.

Sed alteri loco, vbi rectè is versus, quid argutiæ porrò inest?

Palla est mihi domo surrepta. ME. palla surrepta est tibi?
PE. Viden' vt scelestus captat? huic surrepta est, non tibi.

Nam profecto tibi surrepta si esset, salua nunc foret.

Mirificè, vt solet, torquet se Lambinus: nec tamen proficit vel hilum. De scripturæ sinceritate videndum primùm, mox de interpretatione. Germanam Plauti lectionem, vt ego iudico, non habemus: igitur nec ioci sensum assequimur satis. In particulis *huic* & *tibi* obscuritas, quam discutere possum similibus exemplis: sed non possum sine correctione. Cum enim Plauti argutationem alibi in iisdem voculis iteratam considero, permutatæ hîc mihi videntur, & altera supposita alterius loco. Quòd si ita restituamus;

PE. Viden' uti scelestus captat? tibi surrepta est, non huic.

Nam profecto huic surrepta si esset, salua nunc foret:

facile sit mentem odorari. Sed prius scire & hoc oportet, ad Menæchmum ista parasitum loqui, non eius vxorem: quod præter sententiam ipsam, quæ verbis nunc inest, probat etiam sequens Menæchmi ad illum sermo: *Nihil mihi tecum est.* Sensus autem nunc iste: Cum mirabundus per simulationem quæreret ab vxore maritus, an surrepta ei palla esset, atque ibi particulam *tibi* vocalius extulisset; nequam parasitus, & vbique intentus ad inuidiam illi faciendam, cauillatur eam in aliam ex ambiguitate partem a captabundo sic prolatam. Nam torquet *tibi*, quasi sit in tuum vsum, vel tuo bono: atque igitur redarguens eum, non huic, inquit, vxori tuæ, sed tibi, vt tu loqueris, est surrepta: siquidem huic surrepta si esset istâ mente, salua scilicet esset. Ita ludere Plautum in ea phrasi, non mirabitur, qui similia cogitabit loca. Tria nunc eorum mihi in memoria: nec scio si plura apud eum reperiuntur. Simillimus iste Aululariæ scenâ *Foras foras:*

STR. Quid tibi surripui? EV. redde huc sis. STR. quid tibi vis reddam? EV. rogas?

STR. Nihil equide tibi abstuli. EV. at illud quod tibi abstuleras cedo.

Nec dissimilis Captiuor. Scen. *Quanto in pectore:*

HE. Esurire mihi videre. ER. mihi quidem esurio, non tibi.

Et Pseudolo, Sc. *Si vnquam:*

Iuppiter te mihi seruet. ST. immo mihi.

Hæc de hoc loco nostra opinio: quam non ægrè feram ab alio conuelli, si melior afferatur. Oro autem, qui iudicaturi sunt, ne temerè traductionem particularum in nobis damnēt, aut putent licentiorem. Equidem aliter quî possent tam intricatæ tricæ solui, nullam viam vidi.

CAPVT VI.

Non audes? Degerere. Se tenere. Plurium locorum noua, nec paucorum contra alios nouata emendationes cum explicationibus aliis nostris.

Dum

DVm falsò repetitum versum vtrobiq; persequor, & in suo denique cubili, vberiore cohærentium explicatione premo, negl xi interim prudens imprudens intermedium locum, cui debita hic emendatio reddetur:

——PE. ò hominem malum!
Vt dissimulat! non potes celare: rem noui probè.
Omnia hercle ego edictaui.

Lego *nouit*: vt de muliere capiatur. Nam hanc nouisse iam ait omnia, se edictante, nec posse, quamuis dissimulet, celari. *Nouit* inquam lego: nisi tu males vxoris personam inserere ex vetustis:

Vt dissimulat! VX. non potes celare; rem noui probè.
PE. Omnia hercle ego edictaui.

Ego me, quam libros, hîc sequi malo: & sentire me rectius scio, qui continuam orationem agnosco. Scenâ eadem infra legimus:

ME. Ego faxo referetur. VX. è re tua, vt opinor, feceris.
Nam domum nunquam introibis, nisi feres pallam simul.
ME. Ego domum?

Vltimum scilicet hoc per ἀποσιώπησιν explendum; Ego domum nunquam introibo? vt Lambino videtur. Mihi illa friget: & sanè lubens immutata paullum ea verba annectam sequentibus parasiti:

PE. Eho dum, quid mihi futurum est, qui tibi hanc operam dedi?

Nam post vxoris verba discedit Menæchmus, restitansque parasitus abeuntem etiam illam quasi reuocat, & mercedem operæ poscit. Etsi forsan & quæ sunt vxoris nunc verba, possunt esse parasiti: qui priora ad Menæchmum abeuntem, quasi consulens & adsuadens, id quod videntur innuere voces *vt opinor*; reliqua sic, vt correximus, ad vxorem nec ipsam vlterius morantem. Sed hoc vero sit modo, parum refert. Proxima scena, *Quis hic me*, sine vitio prorsus sit, absque illo sit vno grandi satis & enormi:

ME. Nimis iracundè hercle. tandem heus tu, tibi dico, mane,
Redi. ER. etiamne astas? etiam audes meâ reuorti gratiâ?
ME. Abiit intro, occlusit ædes: nunc ego sum exclusissimus.

Persona Erotii tollenda, quæ nihil amplius nunc loquitur in scena, sed irata in ædes se proripit, desertumque miserum Menæchmum nec verbulo dignatur. Ille autem frustra sic fugientem reuocat, vt adscribam, interpunctis leuiter etiam correctis.

ME. Nimis iracundè hercle tandem. heus tu, tibi dico, mane:
Redi: etiamne astas? etiamne audes meâ reuorti gratia?
Abijt intro, occlusit ædes.

Verbum *audes* decepit alios correctores, quod nesciebant valere, vis sue etiam dignaris. Ita enim suprà quoque:

ME. Dic modo quod te iubeo. PE. dico, homo lepidissime.
ME. E quid audes de tuo istuc addere? PE. atq; hilarissime.

Nam exempla alia pueris nota quid persequamur? Ad scenam vltimi, vt distribuunt, actus primam veniamus. In ea quoq; vnum adhuc saltem, & id leuissimum:

MV. At mihi negabas dudum surripuisse te,
Nunc eandem ante oculos attines. num te pudet?

Muto, *non te pudet?* Nec adeò nihil interest, vtrum hîc horum malis: quæ quam diuersa sint significatione, vulgus haud aduertit. Pergo ad subsequentem, *Vt ætas.* Versum,

Nescio quid vos velitati estis inter vos duos:

vna voce transposita reddas meliorem:

Nescio quid velitati estis vos inter vos duos.

Deinde:

Vna opera prohibere ad cœnam ne promittat postules:
Neue quemquam accipiat alienum apud te.

Cur *te* maluit, quam *se?* Statim: *—seruiren' tibi*

Postulas viros? dare vna opera pensum postules.

Veteres immittunt, *vnâ illi operâ:* & ego versus caussa, neq; excludente sententia, admitto. Porrò ego nil muto:

MV. At ille suppilat mihi aurum & pallam ex arcis modo:
Me despoliat, mea ornamenta iam ad meretrices degerit.

Nulla enim caussa, cur *modo* & *iam* improbem. Sed nec abnuam pro illo, *domo*; pro hoc, *clam* supponi. Illud plerumq; hîc additū leges: *Ferebat, hodie tibi quam surripuit domo.* Item: *Palla est mihi domo surrepta.* Item: *Palla inquam periit domo.* Item: *Cum pallam atque aurum meum Domo suppilas vxori tua, & tua Degeris amica.* Vbi *degerendi* verbum simul iterum vsurpat. Sed quid hæc superstitiosius inculco? Pòst, omnes libri exhibent:

ME. Tun' senex ais habitare me hic in illisce ædibus?
SE. Tu negas? ME. nego hercle verò. MV. nimio hac impudenter negas,
Nisi quò nocte hac emigrasti. SE. concede huc sis filia.
Quid tu ais? num hinc emigrasti? ME. quem in locum autem obsecro?
SE. Non edepol scio. MV. profectò ludit te hic. SE. non tute tenes?

Sed omnes malè, nec vno modo. Præcipuum id erratum, quòd non obseruatur, hactenus cum Menæchmo solo colloqui senem, & destitisse paullò longius filiam, vt hæc omnia non exaudierit, nec interloquatur, nisi a patre vocata ibi demum, cum ait, *Concede huc sis filia.* Tamen illam, quasi propè astans sermones vna miscerent, ad virum fecerunt loquentem ea, quæ senex ipse ad generū: vti contra, cum vltrò interrogatur, pro illa respondentem substituunt virum: omnia turpiter, & fœda confusione. Repone ad nostrum hoc exemplum:

SE. Tun'

S E. Tun' negas? M E. nego hercle verò. S E. nimio hoc impudenter negas.

Nisi quò nocte hac emigrasti. concede huc sis filia:

Quid tu ais? num hinc emigrastis? M V. quem in locum.

Ecce, negante falso genero de habitatione, miratur eius impudentiam senex, & interim emigrasse hac ipsa nocte aliò suspicatur: quo nomine filiam vocat, & quærit, an igitur emigrarint? *Emigrastis* enim ibi lego. Responsum autem huius non improbo, vt à Gulielmio nostro constitutum: malo tamen scribere, vt libri veteres non mutilati planè referunt: *M V. quem in locum, aut quam ob rem obsecro?* Quod sanè versus tantum non flagitat, hians nonnihil, si *autem* Gulielmianum solum, elegans alioqui & sententiæ aptum, recipiatur. Etiam diuido ibi vocabulum *tute.* Nam bina sunt, atque veteres quidam disiunxerunt. Interrogat senex, an non se teneat, id est ædes suas norit. At bonus Lambinus mulieri tribuit, quæ miretur patrem ipsum non sentire derisionem Menæchmi illudentis.

CAPVT VII.

Pugnorum satio & messis. Cnui. Traducti aliquot versus: plures à diuersis vitiis purgati, & luce explicationum illustrati.

VErsuum integrorum traductiones in hac Comœdia necdum monstrauimus: offert se nunc exemplum vnum, & infrà suo loco alterum ostendemus. Ille versus:

M E. Hei mihi, insanire me aiunt, vltrò cum ipsi insaniunt.

multò legitur inferius, quam vbi debet. Et pignus dem quoduis, nisi post hos superiores statim fuit collocandus:

M V. Viden' tu illi oculos virere? vt viridis exoritur color

Ex temporibus atq; fronte! vt oculi scintillant! vide.

M E. Hei mihi, insanire me aiunt, vltrò cum ipsi insaniunt.

Ac fortassis amplius, qui nunc sequuntur etiam traiiciendi, vt sit iste deinceps ordo:

M V. Vt pandiculans oscitatur! quid nunc faciam mi pater?

S E. Concede huc, mea nata, ab istoc quam potes longissimè.

M E. Quid mihi melius est, quàm quando illi me insanire prædicant,

Ego me assimulem insanire, vt illos à me absterream?

Euoë, Euie, Bromie, quò me in siluam venatum &c.

De posterioribus tamen his non affirmem, etsi valdè sic concinna structura: sed concinna quidem, non & planè necessaria: quod de priore contendo, nec dissensurum quemquam puto diligentius examinantem. Iam illic:

S E. Filia. M V. heus quid est? quid agimus?

Non conuenit *heus*: magis *heu*, vel *hem*. Aut detur ipsum *heus* patri. Paullò pòst distinguendum ita:

Ibo adducam, qui hunc hinc tollant, & domi deuinciant,

Priusquam turbarum quid faciat amplius. ME. enimuero nisi
Occupo aliquod mihi consilium.

Nam senis etiam est illud *amplius*, non Menæchmi. Mox mihi rectum est:

Pugnis me vetas in huius ore quidquam parcere?

quod scio qui mutare velit, *pugnos pascere*, & alium, qui *spargere*: quia tanquam de satione & messe in hunc modum alibi. Hac fabula inferius:

Hisce ego iam sementem in ore faciam, pugnosq; obseram.

Rudente: *Iam hercle tibi messis in ore fiet mergis pugneis.* Abstineo hîc, & velim vbique ipse, mecumq; omnes, vbi necessitas nulla cogit. Ea cogere videtur, vt illic verbum inseratur, quod est in aliquo vetetiorum codicum:

ME. Haud malo illanc amoui: nunc hunc ego perimam impurissimum.

Nec versus admodum reluctatur: quamquam hoc aliàs pleno, plena sententia quoque est, si *amouebo* subintelligatur ἀπὸ κοινοῦ repetendum: aut pro *ego*, scribatur *ago* vel *agam*. Id in medio sit. A paucis versibus legendum planè ex antiquis:

ME. Faciam quod iubes, securim capiam ancipitem, atq; hunc senem
Exossabo, deinde dedolabo assulatim viscera.

Non enim rectè dices exossari viscera seni, sed ipsum: & illa saltem dedolari. Scenâ *Quid esse*:

SE. Magna cum cura ego illum curari volo.
MED. Quin suspirabo plus sexcentos in dies.
Ita ego illum cura magna curabo tibi.

Nec hæc, nec alia Lambini planè recta lectio: nec habet vllum locum illud *in dies*. *Sexcenties*, è cuius vltimis syllabis illud enatum, simpliciter scribendum: atq; ita verba deinceps in versus digerēda:

MED. Quin suspirabo plus sexcenties. ita
Ego illum cum cura magna curabo tibi.

Inserui *cum* de librorum veterum auctoritate, & ea ratione, quia repetere cum aliis verbis senis hoc quoque medicus debebat. Vltimum versum:

Atq; eccum ipsum hominem. obseruemus quam rem gerat:

totum medico ascribunt: vix puto rectè. Nam ille quî norit Menæchmum, nisi præmonstratum? Igitur seni priorem partem demus, alteram saltem ipsi:

SE. Atq; eccum ipsum hominem. ME. obseruemus, quam rem gerat.

Sequenti scenâ in personis itidem erratum:

ME. Quin tu te suspendis? MED. ecquid sentis? ME. quidni sentiam?
MED. Non potest hæc res ellebori iugere obtinerier.

Ridiculum est, medicum interrogare, an sentiat Menæchmus: & hîc verò nimis respondeat molliter, si illud ab eo quæsitum. Rogat non nisi senex, & ipsum medicum, & nihil aliud, quàm ecquid sentiat insanum esse, qui sic salutantem exceperit: tum medicus, se verò

se verò sentire, & tantum, inquit, esse morbum, vt ellebori iugero vix possit expugnari. Sic ergo restituatur:

ME. Quin tu te suspendis. SE. ecquid sentis? MED. quidni sentiam? Non potest haec res.

Paullò pòst nescio si verba senis etiam medico potius tribuenda:

Iam hercle occeptat insanire primulum.

Suadet ratio sanè quædam, & similis deinde locus:

MED. Nunc homo insanire occeptat.

Mox illud vitiosum:

MED. Mane modo. etiam percontabor. SE. aliam occipis fabulam.

Nec sine vitio restituunt *occipias* vel *occipisse*. Non enim iubet alium ordiri sermonem, qui a verbis ad rem venire vult, & omnem moram damnat. Ego tentarim:

MED. Mane modo: etiam percontabor alia. SE. occidis fabulans.

Et puto verum tetigisse. Cum alia percontari etiam vellet diceret medicus, grauatur hoc senex, &. occidis hominem, inquit, tuis fabulis: ad vulgi dictum fortè simul alludens, quo medicus importunè garrulus fertur alter ægroto morbus. Ille tamen pergit, & inter alia quærit etiam istud:

Perdormiscin' vsq; ad lucem?

ac respondet Menæchmus: *facilin' tu dormis curans?*

Perdormisco, si resolui argentum, cui debeo.

Sed nec quærit ille, nec hic respondet benè. Vt alia non arguam, versus qui constat? Illene fert in fine verbum *curans?* quod ineptè interpretantur etiam, cùm aliquâ curâ vrgeris. Curare scilicet a quoquam sic vnquam vsurpatum: & si sit; versus, inquam, an id feret? Mittam vel hoc, vel alia ibidem exagitare: magis operam dabo, vt omnia emendentur. Atque emendata sic opinor fore:

Perdormiscin'? ME. vsq; ad lucem. MED. facilen' obdormis? ME. cubans

Obdormisco, si resolui argentum, cui debeo.

Ne mihi quisquam nugas alias ad hunc locum. Duo Medicus interrogat, & respondet alter ad vtrumque: & vtrumque vterque rectè, aptè, verè. Primùm, totamne noctem continuè dormiat, an somno interuigilet interrupto, aut diu vigilet abrupto: deinde, quàm facili vtatur illo deo, & an promtè, aut ægrè obdormiscat. Hic de se ita fatetur: & facillimè vix dum lecto compositum incipere statim condormire, sed si curis argentariis sit liber; & hunc tam benè conciliatum somnum vno quasi tractu perducere ad ipsam lucem. *Cuii* scripsi caussâ versus, vt alibi *fuuit*, *pluuit*: quod qui nolet, vocalium in medio concurrentium alteram non elidat.

CAPVT VIII.

Satin' hoc pro sano? Sedatè seruire. Ora commentare. Noscito. Re-

stitutio ordinis in versu traiecto vno; in pluribus corruptis aliis, verborum, sententia, numerorum: firmata vbiq; & declarata.

Alia in eadem scena leuiora sunt, quæ nolo tamen reticere. Iste versus scribitur ita rectè:

Satin' hac pro sano maledicta maledictis respondeo?

& se tuetur alio supra simili:

Hoc quidem edepol haud pro insano verbum respondit mihi.

Nec ego quidquam cupio mutare: tamen quia nonnullis in libris *hoc* reperitur, vide si ferri & illud potest distinctiunculâ mutatâ:

Satin' hoc pro sano? maledicta maledictis respondeo.

Ferè clarior & planior ita sensus. An non, inquit, hoc tamquam sanus facio, quod maledictis respondeo maledicta? Nonne oratio mea sanitatis indicium est meæ, qui quidem parem regeram pro pari? Sed hoc nimis leue forsan, & potuerat taceri. Non nego: quin potuerat & illud:

Ad me face vt deferatur. S E. itan' censes? M E D. quippini?

neque tamen mutlo. Versus enim nonnihil interest, vt plenius planiusq; duæ voculæ scribantur:

Ad me face vti deferatur. S E. itane censes?

Etiam istud grauius non est, & nihilominus dicetur, vt ne Lambino concedamus:

M E D. Elleborum potabis faxo aliquot hos viginti dies.

Ita contendo legendum, quidquid ille contra amicum suum de altero *aliquos* argutetur. Hoc quoq; par ceteris:

——tu seruos iube, hunc

Ad me ferant. S E. iam ego illic faxo erit. M E D. ego abeo. S E. vale.

Sed non negligo propter versum, qui *deferant* requirit. Et significantiore hoc composito bis antea in hac re vsus. Denique iam illud superat, atque vt ita dicam, præponderat alia leuitate:

Quid illuc est, quod me hic homines insanire prædicant?

Imitor Lambinum. is *hice* fecit: ego amplius *med' hice*. Quid autem? an non satis caussæ, quod illud etiam iubet versus?

Atqui vltimo iam versu magnus error:

Hic ergo vsq; ad noctem.

Magnus? imò nullus. Omissum enim de industria verbum subintelligendum. Esto. Libri tamen veteres aiunt non omissum, & legendum, *Hic ero*. Nunc si quid grauius in sequenti scena, videamus. Scribunt hodierni libri:

——propterea heri imperium

Exsequor benè & sedatè seruio.

Prisci pro *sedatè*, *sedulò*. Sed nolo hîc illos præualere. *Sedatè* pendet à superiore isto: *Cui cor modestè situm est.*

Deinceps recentes veteresq; pariter omnes scribunt:

Metuam ego haud multum quidem, prope est, quando

Herus, quod strenuè faciam, pretium exsoluet.

Ego

Ego autem ita velim: *Metuam ego, haud malum quidem.* Non enim leuiter sese metuere dicit, qui valde sane metuit, vt superior oratio testatur: sed metuere quidem, non tamen malum. Herum metuit, ne peccet: non pœnam, vbi peccârit. Atque id contra morem seruorum aliorum: quos nihil alias metuentes tum demum ait metuere, postquam promeruerint malum. Se verò ad eorum exemplum esse, qui cum culpa carent, tamen interim metuunt, soli vtibiles heris, vt hic, & iisdem versibus in Mostellariâ prædicantur. Sed iam vnum aliquod maiusculi momenti penset aliorum tenuitatem. Versus vltimi scenæ eius transpositi sunt, atque in ordinem verum ita reponendi:

——nunc fores pultabo, adesse vt me sciat.
Sed metuo, ne serò veniam depugnato prœlio,
Neq; vtrum ex hoc saltu damni saluum scio eliciam foras.

Qui nunc postremus est, in Coloniensi libro omissus erat: qua putes nisi traiectionis huius occasione? Venetus habet sanè: sed *meum* legit pro *vtrum*: quo firmari videatur aliorum coniectura, *vt eum* rescribentium. etsi quidem *vtrum* nunc hoc ordine magis mihi placet. Scenâ, *Per ego:* vbi nunc legimus:

M E. Ecquis suppetias mihi audet afferre? M E S. ego, here, audacissime.

Plautus scripserat:

M E. Ecquis suppetias mi audet ferre? M E S. Ego, here, atque audacissimè.

Ac statim:

Mittitis? M E. nunc obsecro tè, quisquis es, operam vt des mihi.

personâ non mutatâ, sed retractâ: *M E. Mittitis nunc? obsecro te.* Liberatorem nactus Menæchmus ad raptores suos confidentiusculè, Videtis hunc, inquit, & iam me mittitis? Infetius:

Nimis autem benè ora commentaui atq; ex mea sententia.

Non de merito aut commentatione commenta aliorum probo: *carmentaui* tamen aut *carminaui* nec admittam. Quin eò vsque Lambini interpretationem sequar, vt dicat, ora iis verberibus conscribillasse, tamquam librum commentarium literis. Longius non traham. Ora illorum pro commentariò habuit, & in illis commentauit, quod hodie dicimus commentatus est. Porrò vbi manumissus Messenio tamen pro seruo futurum se ait patrono, atq; orat vt recipiatur:

——sed patrone te obsecro,
Ne minus imperes mihi, quàm cum tuus seruus fui.
Apud ted habitabo, & quando ibis, vnà tecum ibo domum.

languidè & ineptè Menæchmus respondet, *Minimè*, quasi abneget palàm: quod si fecisset, aliam seruus orationem subtexuisset, non istam; *Nunc ibo in tabernam &c.* Quin tu deles personam inculcatam, & coalitum id verbum diuidis vicissim, continuato sermone seruus vt ita narret:

Digitized by Google

——— *& quando ibis, vnà tecum ibo domum.*
Mane me: nunc ibo in tabernam: vasa & argentum tibi
Referam.

Iubet eum exspectare se, dum eat & redeat: quod mox iterat, *heic me mane.* Neque de hac correctione vlli dubitandum. Mox:

Alij me negant eum esse, qui sum, atq; excludunt foras.
Etiam hic seruum esse se meum aiebat, quem ego emisi manu.

Scribo, *At iam hic.* Opponit varia & diuersa contrariaque mira. Proxima scena, *Men hodie*:

——— *M E S. quin modo*
Eripui homines, qui te ferebant sublimem, quattuor,
Apud hasce ædes.

Mira locutio, eripui homines: cùm hominibus eripuisset ipsum. Traiice verba:

Eripui te, quem homines sublimem ferebant quattuor.

Hypallagen alii volunt, contra quos Lambinus putidius explicat, & de voce *quattuor* nugatur, vnico *t* scribenda. O hominem acutum! Qualem autem versum facit, si breuem syllabam istam? non equidem par ceteris erit, vti debet. Sed corruperat eum traiectio, vt alius videretur: nunc similem reliquis è nostra traiectione rursus agnoscis. Mox ibidem ediderunt nuper, *Quin ego accurro, teque eripio:* atque ita veteres sane: verùm placet impensius *Quòm* recentiorum. Contrà eadem particula in veteribus est sequente scenâ *Si voltis*, vbi nostri *quoad* supposuerunt:

M. S O. Pol profectò haud est dissimilis, meam quoad formam noscito.

Vtrum melius hic censebis? Ego *quòm* antiquom. Nam sensus est, non, quoad nosco; sed, cum recognosco meam formam. Id valet noscitare: quod qui non ita ceperunt, particulam mutarunt. Eadem vltima scenâ:

Tanquam si me emeris argento, liber seruibo tibi.

malo verba collocare, vt in veteribus digeruntur, *si emeris me argento.* Et ibidem:

O salue insperate multis annis, postquam conspicor, Frater.

Lego distinguoq;:

O salue insperate, multis annis pòst quem consp.

Nescio si quis hoc alius antea monuit, vti dubiâ memoriâ suspicor. sed est tanti, denuò moneri, quia vera emendatio, & immeritò spreta, si ante nota. Simile Pacuuii Teucro:

Quàm te pòst multis tueor tempestatibus!

In fine:

Venibit vxor quoq; etiam, si quis emtor venerit.

Versus hunc ordinem verborum magis velit: *Venibit quoq; vxor etiam.* etsi vltimam in *venibit* posse produci equidem & solere in nostro quoq; plura alia ad eum modum non ignoro.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MILITEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Clarissimum Virum

ALDVM MANVTIVM P. F. A. N.

Antiquarium & Oratorem.

QVANTO *cum gaudio*, MANVTI CL. *Romam superioribus annis properaueram, tanto cum dolore discessi indidem, sanè quidem vtroque maximo, fortasse tamen hoc acriore, quem quidem intimas fibras cordis animiq; sinum omnem mihi senserim penetrare, magis quàm illud anteà, quod summum quasi pectus tantummodo pertentarat. quippe cuius egregij spe fructus erectus veniebam, eo maximam penè partem non potitus abibam. Nec enim in Vrbe quæsieram id tantum, quod plerique solent, eoq; contenti redeunt, vt antiqua illic monumenta & quæ monstrari cunq; possunt inanima veteris magnificentiæ suâ iam ruinâ sepulta signa, quæ nec ipsa quidem omnia mihi licitum meo modo perlustrare: sed hodierna & viua cum prisco splendore certantia decora viderem. viros inquam claros & doctos: quorum cum perpaucos mihi conuenire daretur & noscere familiarius, te Manuti ne salutare quidem coràm aut intueri propius datum fuit. Impedimentum erat non aliud, nisi deplorata mea valetudo, quæ post Neapolitanum iter importunissimo ibi tempore me deprehenderat, atq;*

inuictissimum ante diem cœlo Romano cedere, pristinumque refouendi mei locum reuisere cogebat. Itaq; cum mensem mihi illic destinassem non vnum, vix paucis exactis diebus, itinere subito Bononiam remigraui. Hic quantam me cum aliorum, tum tui non neglecti, sed necessariò posthabiti iacturam fecisse non ipse putas, sed me putare censes? tantam omninò, quantam reparare me posse non confido. quantum dolorem hinc atq; inde multis modis hausisse? quantum profectò nec in hunc diem potui superare. Neq; tamen in te fructus omnis periit mihi, quantùmuis nec vidi ipse nec conueni: percepi aliquid ex te per internuncium, comitem meum, cui cum dedissem meas salutandi tui & compellandi vices, tam multa mihi retulit ex te humana & amica, vt non multo plura præsens potuisse videar experiri, neq; defuerit mihi quidquam præter ipsum conspectum tuum & viuam imaginem exoptatissimæ faciei. Narrabat idem non de beneuolentia tantum in me insigni, sed studiis quoq; tuis literarum: in quibus quid molireris, & diu agitasses, etiam monstraueras comiter & mihi iusseras communicari. Et audiui ex eo ista gratissima auditu omnia: inter cætera de Plauto, quem infinitis te post omnes correctores locis emendasse dixisses simul & prolato libro, variè quidem illo conscribillato, ostendisses. Percussit hoc me, qui in eodem auctore non indiligenter iam tum fuissem, & mirificè affecit: sed percussit affecitque desiderio maximè, & incredibili cupiditate videndi, quid præstitisses: cuius exspectationem ægerrimè tuli hactenus, & ferre quidem vlterius non possum. Quamobrem cum ad te scribere, literisq; confirmare quam tecum præsens absens ad eum modum inij amicitiam, dudum constituissem, distuli semper eam operam, vsque dum mearum aliquid in eundem Plautum commentationum vnà possem mittere: quod occasione nunc tandem nata facio, facioq; solam ob istam caussam, vt his nostris, quæ qualia sint iudicare tu debes, ad edenda tua, quæ futura speramus optima, vehementius inciteris, & solnas aliquando tam diuturnas, præcidasq; longiores omnes tibi quidem non minus indecoras, quàm nobis molestas & inuisas mo-

sas mo-

ſui moras. Sit hic libellus tuorum flagitator, beneuolus tamen & à beneuolente: quem tu contrà humaniter audies, ac monitus promtè ſatisfacies omnium doctorum magnæ, meæ vero maximæ exſpectationi. De amicitia id te oro, recorderis initium eius, & quam tum erga me pronum oſtendiſti te, tam & fuiſſe conſtantem interea demonſtres, & eſſe deinceps eundem probes. Ego me ſic viciſſim geram, quomodo geſſi ab illo interuallo & antè ſemper, vt obſeruantia cultuq; tuis perpetuo, quem egregiis in has literas & propriis & maiorum meritis ab ignoto etiam quouis tibi clariſſimoq; familiæ tuæ nomini vendicare potes, amorem tuum ac cœptam illam beneuolentiam tum iuſtè meritus videar, tum magis in poſterum mereri.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MILITEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Vt qui. Quin vt. Inſaniens & inſanè quomodo vſurpentur. Multæ Militis labes initio deterſæ, plerisq; interpretamenti fax adhibita. Verſus vnius maximè controuerſus, penſiculatius examinatus, & reſcriptus è Varrone.

MEnæchmi, non pro inſanis falsò vel inſimulati, vel ſimulantes, ſed verè inſanientes, reſipuerunt maximam partem ab aliorum noſtraq; medicina: nunc Glorioſi Militis Clypeum videamus, quem ſi curare de mandato ipſius ita non poterimus, vt ſplendor ei clarior ſit,

quàm ſolis radij eſſe olim, cum ſudum eſt, ſolent,

vtque oculorum præſtinguat aciem lectoribus; à ſitu ſaltem & rubigine vindicabimus, exterſumque diligenter in nitorem tamen aliquem dabimus, vt hebetiorum oculos non feriat, ſed iuuet, & circumfuſam vndique caliginem illuſtratus illuſtret, aſpectuque ſui commendet ſe magis acutioribus etiam, exuto priſtino horrore. Acroſtichide periochica, ſententia verſus eius claret ſanè:

Licere vt quiret conuenire amantibus:

sed verba sunt maculis interpolatorum nonnihil offuscata. Nec enim *Licere vt quiret* à Plauto esse, cognoscas ex antiquiore lectione, quæ diuersa quidem nunc *Liceret vbi quiret*, nunc *Liceret vtique*: & scias indidem verum esse, *Liceret vt qui*. Plautina particularum harum coniunctio fefellit hactenus hic: quæ alibi tamen apud ipsum crebra. Captiuis SC. *Quò illum*:

Et eum morbum mihi esse, vt qui me opus sit insputarier.

Asinariâ S C. *Nequeon.*

An ita tu es animata, vt qui expers matris imperij sies?

Bacchidib. S C. *Ibo.*

Adeon' me fuisse fungum, vt qui illi crederem?

Non insolens nimis accidet hoc ei, qui vulgatum cogitabit *vt ne*, itemque Plauti aliud *Quin vt*: in quibus vtrisque superfluit *vt*, particularum geminatione: sed magis in altero, siquidem *Quin* ipsum, vbi resoluis, est *quine*: cui tamen etiam *vt* additum Aulular. S C. *Velim te*:

Neq; occultum id haberi, neq; per metum mussitari,
Quin participem pariter ego te & tu me vt facias.

Iam primâ fabulæ ipsius scenâ, magna loci istius obscuritas:

PY. Istuc quidem edepol nihil est. AR. nihil hercle quidem hoc,
Præut alia dicam: tu quæ nunquam feceris.
Periuriorem hoc homine si quis viderit,
Aut gloriarum pleniorem, quàm illic est,
Me sibi habeto, & ego me illi mancupio dabo.
Ni vnum Epityrum edam apud illum, esuriens insanè benè.

Obscuritas inquam est: etsi Lambino, cui vbiq; omnia, hoc quoq; liquet. Sed per Musas, qualis interpretatio eius est ad postremum horum versum? Eum cogit sententiâ cohærere cum superioribus, à quis planè dissidet, & nullo potest modo iungi. Non per se potest, quia absurdus, vt mox ostendemus: non per illos, quia sensus eorum iam absolutus non admittit. Etenim ista plena oratio est, & omnia à se vlterius excludit:

Periuriorem hoc homine si quis viderit,
Aut gloriarum pleniorem, quàm illic est,
Me sibi habeto, & ego me illi mancupio dabo.

Quis ferat his caudam illam superuacuam appendi? quam vt possent quoquo modo subnectere, *Ni* fecerunt primò, deinde & amplius interpolarunt, abiectâ voce vnâ, reliquis aliquot traiectis:

Ni vnum epityrum apud illum esuriens insanè edam.

At in vetustioribus omnibus *Si* legitur, nec aliter apud Varronem lib. VI. de L L. vbi planè etiam scribitur integer his omnibus verbis, quorum postremum tamen & antiquæ editiones omiserunt:

Si vnum

Si vnum epityrum edam apud illum e, uriens insanè benè.

Ita fluctuatum iam olim hic videmus: atque id opinor, quòd numeros non expedirent, qui difficillimi sunt sanè, neque tamen vt eorum ratio iniri nulla ab intelligente possit. Ad hoc neque illud viderunt, cui hæreret aduerbium *insanè.* itaq, cum *esuriens* iunxère quidam, alii cum *edam*, inter quos est & Lambinus. Atqui velim ab his exemplum, vbi vsurpata locutio hæc ad id exēplum. Quod ego memini; nunquam *insanè* ista forma, cum pro *vehementer*, vt interpretatur ipse Varro, sumitur: nunquam aliis orationis partibus reperi iunctum, nisi nominibus, vt isti, cum quibus loquēdum iam mihi est, loquuntur, adiectiuis, aut inde aduerbiis formatis. Hinc apud Plautum, *insanùm magnum negotium* Bacchidibus, *insanè bonam porticum* Mostellaria *insanùm malum* Trinummo: tum *insanum valdè* Neruolaria, è qua Nonius citat *Insanùm valdè vterq; deamat*: vnde vir magnus tamen eiicit ipsum *valdè* tanquam glossema, paullò inconsideratius. Quidni enim vtraq; ista, quantumuis eiusdem ferè significatus, iunxerit Plautus? & verò iunxit necessariò, quando vt aio nunc & opinor, dicturus non fuit *insanùm deamat*: quod non credam vsque eò, dum alio doceat exemplo, cui nihil insit dubitationis. Itaque nec hîc admitto dum, aut committo *insanè* vel *esuriens* vel *edam*, sed prorsus *insanè benè*. Atque eò distinctionem poni volo post *esuriens*, ne sententia confundatur amplius: quæ talis est iam denique totius versus. Totius, inquam, & solius huius versus. nam nouum diuersumque à præcedentibus orditur ipse & perficit sensum. Hunc vt clarius perspicias, verba sic ordinabis: *insanè benè si esuriens vnum epityrum apud illum edam.* Elliptica locutio est, & ad particulas eas intelliges, est vel erit: vti solet vulgò, cum dicimus: Benè, si hoc vel illud. Cum dixisset parasitus, mancupio se futurum illius, qui periurum & gloriosum magis hominem vidisset: subdit, in ista seruitute benè ac nimis bene futurum sibi, si esuriens vel epityrum vnum edat. Et iam plura de hoc verba fieri nihil est opus, ostensa lectione pariter & sententiā verâ. Nam veram illam, Varro probauerit satis, hanc etiam, verba singula totusque locus accuratiùs examinatus. Ac de numeris iam ante dixi, difficiles quidem, sed tamen à perito posse redigi in suas quoque leges. Illud leuius, sed monendum postremò tamen, primo versu integri loci huius, vt eum hîc adduxi, non *hercle quidem hoc*, sed *hercle hoc quidem* verbulo transposito legendum versus caussâ, quomodo veteres ipsi planè. Porrò autem alia quoque leuiora huiusdem scenæ hoc ipso capite complectamur. Proximus priori loco versus:

PY. Vbi tu es? AR. eccum edepol. Vel elephanto in India:

rectius distinguetur: *AR. eccum. Edepol vel eleph.*

Inferius:

Factum est hercle, memini fieri.

traiicienda, vt paullò antè, particula: *Factum hercle est.*
Etiam inferius:

Triginta Sardi, sexaginta Macedones
Sunt homines, tu quos occidisti vno die:

non scio si mutandum,

———Macedones
Sunt, omnes tu quos occ. v. die:

Etiam nunc inferius:

A R. Rogitabant: hiccine Achilles est, inquit, tibi?
Imo eius frater, inquam. innuit illarum altera:
Ergo mecastor pulcher est, inquit, mihi
Et liberalis visus. caesaries quàm decet!

Hic primò non aptè quæsiisse videtur quæcunque femina fuit, si fuit tamen aut quæsiuit vlla, an iste miles parasito pro Achille sit. Rectius quæsierit, an is ipse sit Achilles: quod & responso quadrat magis, cum non Achilles quidem, sed eius frater affirmatur. Deinde, *innuit* valdè suspectum, neque probius *annuit* Lambinianum, nisi cum alia distinctione. Postremò vetus lectio mutata imprudenter est: *vide caesaries quàm decet.* Melior hæc alterâ, quam & versus damnat. Eratque in conspectu miles, cum ista de eo dicerentur. Ergo totum locum rescripserim hunc in modum:

A R. Rogitabant: hiccine Achilles est. inquit mihi.
Imò eius frater, inquam. annuit illa. tum altera,
Ergo mecastor pulcher est, inquit mihi,
Et liberalis. Vide, caesaries quàm decet!

CAPVT II.

Oppida scenica. Deridiculo esse. Labiorum ductatio, & valga suauia post alios plenius explicata. Interibi. Quod Dij volunt, vt Dij voluerunt, formula excussa. Atq;. In vicem. Versus traiectus vnus: plures variè correcti aduersus alios & illustrati.

PAlæstrio iam deinceps in hanc fabulam ἀτολογίζεται, non optimo poetæ consilio, neque præmeditatè aut cautè satis ad indecorum euitandum, quod ostendit iam olim Gulielmius noster. Sed is Palæstrio cum ita narrat:

Hoc oppidum Ephesust: inde est miles meus herus.

multi variè locutum eum volunt. quidam *inde*, vt hîc excusum, alii *indidem*, alii *ibidem*, vulgus librorum *idem*. Rursùm veteres editiones nihil habent horum, sed ita scribunt omisso quocunque verbo:

Hoc oppidum Ephesus est: miles meus est herus.

Omnium fortassis hæc rectissimè. namque & versus est ita plenus, & sanè ad sensum quid addi referat aliud, ego non video. Quin ineptam censuerim additionem qualemcunq;. Cum enim Ephesi res tota fingatur agi, quorsum dicatur *ibidem* miles esse, quem ibi quidem

quidem necesse est fuisse?ant quid ad rem pertinet, Ephesium eum esse, vt *inde* vel *indidem* scribatur, quorum hoc versus etiam difficilius admittit? Nugæ sunt: quæ si non sunt, aliud latere quid putem in vulgato *idem*. Forsan *in diem* fuit. vt in istum diem oppidum istud Ephesus fore dicatur per iocum, qualis in Prologis alibi sæpè. Vt Menæch.

Hac vrbs Epidamnus est, dum hac agitur fabula.
Quando alia agetur, aliud fiet oppidum.

Et Truculento:

Athenæ istæ sunto, ita vt hoc est proscenium,
Tantisper, dum transigimus hanc Comœdiam.

Sed nec hoc probo: lubentissimeq; veteres, quas dixi, editiones sequar. Ex quibus illo statim versu:

Is derīdiculus est quaquà incedit omnibus:

colligo non sincerum planè *deridiculus*: & quia *derisui* habent, esse glossam credo istam alterius æquiualentis vocis *derīdiculo*: quæ Plautina prorsus. Vt iam dehinc scribatur *Is derīdiculo est.* De quo nec ipso pugnauero tamen. Quantulum enim interest, hoc, an alterum, quod nunc libros obtinet, præferatur? Sequitur continuò locus a pluribus iactatus:

Itaq; hic meretrices labiis dum ductant eum,
Maiorem partem videas valgis suauiis.

Nam quis non de valgis suauiis aliquid dicendum putauit sibi? Nec omnia dixerunt tamen, & non omnes apta. Post omnes aptissima præter omnes N. V. Dousa pater in Præcidaneis ad Petronium: sed hic omisit etiam (pace viri dixerim) vnum, in quo præcipua vis sententiæ vniuersæ. *Suauia* non basia, sed ipsa labia cum summo Scaligero accipit rectè: rectè idem *ductationem labiorum* pro contumeliosa non basiatione, sed subsannatione: minus rectè *valga suauia* pro ipsa oris, inter subsannandum, obtortione. Non enim hoc ait Plautus, valgis suauiis militem a meretricibus assiduò rideri, sed inde adeò, quòd assiduò labiis eum ductent, valga suauia ipsis esse. Dum perpetuò, quaqua incedit miles, per deridiculum fastidientes meretrices oris eum non lasciua, sed contemnifica obtortione insectantur, obtorta sibi ipsis ora fecerunt, vt maxima earum pars ex sannarum illa frequentatione videatur iam valgis suauiis, seu labia prauè distorta gerat. Hoc voluit poeta, poeticè ferè nimis: quod nemo tot interpretum animaduertit; aut animaduersum, atque ita sentire se, certè non expressit. Porrò quod vulgatur:

Interim vt hic miles forte Athenas aduenit:

ex antiqua lectione *Interim tuit hic*, emendandum est, *Interibi hic.* Mutatio solennis V & B huic etiam errori inter infinitos similes mater. Et aduerbium priscæ Plautinæq; notæ pro *interea* nemini ignotum. Mox:

Eamq; inuitam huc mulierem in Ephesum aduehit.
Ego,quanto citius possum,mihi nauem paro,
Vbi amicam herilem Athenis auectam scio.

Malo primùm *auehit* in primo versu cum veterib⁹,etsi parua causa. Altero Latinum vix agnoscam, *quanto citius possum*, quod est à Lambino:cui nec optime substituebat Gulielmius noster *quantocyus.* Omnes veteres, *quantum vnus possum.* Accipio inde *quantum possum*,quo nihil Plautinius potest. At *vnus* an abiiciemus? Liceat, quando versus absque eo quidem constat. Quid autem, si traiciamus potius? vt illis hæreat, *vnus mihi nauem paro.* Conuenienter hoc sanè rei:ne comites diu exspectauerit, sed solus conduxerit sibi statim nauim,vt quam citissimè ad herum perueniret. Eliges, vtrum horum malis.nam vulgatum planè debes nolle. Dicam verò vnum etiam: transponendum videri eum ipsum versum, vt iste sit ordo:

Vbi amicam herilem Athenis auectam scio,
Ego quantum possum,mihi nauem paro,
Inscendo,vt eam rem Naup.ctum ad herum nuntiem.

Et hunc ordinem meliorem, mihi iam persuasi:fortè nec ægrè tibi.Statim est:

Vbi sumus prouecti in altum,id quod Dij volunt,
Capiunt pradones nauim illam,vbi vectus fui.

Sic magnus Lipsius constituit, & ait in rebus subitis ita solitos loqui. Vellem exempla dedisset. nam quæ ego legi,non eò spectant. Apuleius Apolog. 2. *Verùm,vt Dij voluere,quasi caca bestia in cassum hiauit.* Horat. lib.1. Od.12. *Et minax (sic Dij voluere) ponto Vnda recumbit.*

Virgil.5.Æneid.

Iamq; dies,ni fallor,adest,quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic Dij voluistis) habebo.

Valer.Cato Diris:

Tanta mea vita,cum diis,fecere rapinam:

Vt Scaliger quidem legit, & ad Græcorū σὺν θεοῖς trahit,quod in malam etiam partem vult, sine exemplo tamen is quoque, vsurpatum. Mihi, dicam apertè,nunquam potuit ista formula in hoc loco se probare: nec multum dubito, quin è vulgato *id quod volunt*, corrigendum potius sit *atq; aduolant.* Intende in literarum ductum,sensum verborum: nec a meo iudicio lōgius abibit tuum. Interim ego mihi scribam:

Vbi sumus prouecti in altum,atq; aduolant
Pradones,capiunt nauem illam,vbi vectus fui.

Vsus elegantissimus particulæ *atq;*, & iam notissimus. Bina tamen habe simillima exempla. Bacchidib.

——*forte vt assedi in stega,*
Dum circumspecto,atq; ibi tum lembum conspicor.

Merca-

Mercatore:

Postquam illic quod volui tran egi, atque ego conspicor
Nauem ex Rhodo.

Vsurpatur non planè pro *continuò*, *statim*, vt vbique interpretantur; sed ita in re inopinata & improuisa, subitaneaque.

Propius finem difficile est vt illud sanum sit;

Et mox ne erretis, hac duarum hodie vicem
Et hic & illic mulier feret imaginem.

Bis repeti quidem *duarum*, & iungi cum *vicem* simul & *imaginem*, durum est: neque sententia valdè bona. Plautum scripsisse credo *in vicem*, id est per vices. Nam vicibus, nunc hîc, nunc illic, ferebat imaginem duarum. Manifestò autem corruptum istud ibidem:

Ita sublinitum est os custodi mulieris.

Non enim dum sublinitum erat: & omnia dicuntur in futurum. Veteres *sublinitur*: quod bonum, nisi melius *sublinibitur*.

CAPVT III.

Curas, an rugas cogitare. Consilia, facinora coquere, decoquere. Inaudire. In maximum malum cruciatum insilire. Illi, isti. De sublatione ædium in crucem, & ædium metaphorâ ad hominem seruum, opiniones aliorum refutata. Ædes, vt domus, pro familia. Pede, capite sistere. Scenæ Militis duæ examinantur: multis locis contra viros doctos, pluribus aliàs emendantur, explicantur. Locus Truculento illustratur.

SCenâ, *Nisi hercle*, parua sunt etiam menda quædam, aliis non sublata. Nos analecta, vt vbique, item illic conuerremus.

P E. Quære, ego hinc abscessero abs te huc interim. illuc sis vide
Quemadmodum absistit, seuera fronte, curas cogitans.

Correctio facilis *astitit* vel *adstitit*, quam libri quoque suggerunt vetustiores. Non a sene Palæstrio, sed ab hoc ille absistebat, qui priore versu se dicit abscessurum. Et status serui designatur: vt infra per idem verbum: *Euge, euge, ut schemè hercle astitit.* Ibidem placet Dousica interpretatio τ̃ *cogitans*, vt sit, cogens, quæ prima genuinaque verbi est ex origine ipsa significatio. Sed ego *curas* etiam mutare tentabam, vt *rucas* fieret transpositis literis, quod est *rugas*. Rugarum quidem coactio seueræ isti fronti maximè conuenerit: neque curarum tamen congregatio minus.

Illicò sequitur:

Dextera digitis rationem computat, feriens femur
Dexterum ita vehementer, quod factu ægre suppetit.

Non potest ferri lectio hæc, quæ magni tamen viri correctio. Verba sensusque absurda. Verissimum, quod Lambinus excudit, non quia Lambinus probet, sed quia veteres idem excusi: *ita, vehementer quod facto opus est, ægrè suppetit.* Ita namque distinctione iuuabis, vt ordo sit verborum manifestior, & ex illo sensus. Femur, inquit,

ferit, per iram fortassis aut pænè desperationem: adeò ægrè suppetit, quod vehementer est facto opus. Atq; ita demum versus integer est, qui breuior alias vno pede. Mox etiam:

Eccere autem capite nutat, non placet quod repperit.

Mutat vir doctus, *nunc placet*: malè. Nondum repererat, quod placeret. Cur enim deinceps tantoperè laboret etiam in quærendo? Quin ipsa adeò nutatio capitis indicat displicere: nec conquieuit antè, quam senex acclamat, *Habet opinor*. Repererat aliquid iam tum, sed necdum probabat. Itaque amplius de eo deliberat; quo nomine subiicitur,

Quidquid est, incoctum non expromet: benè coctum dabit.

Sic enim illo versu lego, non *expromit*: & distinguo cum illo, quem in altero non sequor. Quidquid id consilii est, inquit, benè percoquet, vt maturum det, non crudum. Qua metaphorâ libenter vtitur Plautus, aliiq; cum eo, in re consiliorum. Noster. Persâ:

Vsq; ero domi, dum excoxero lenoni malum.

Porcius Latro Declamatione in Catilinam: *Consilia nefaria facinoris in amplissimi ciuis M. Leccæ domo decoquebantur.* Sæpè Sidonius Apollinaris: vt lib. 1. Epl. 11. *Cumq; de capessendo diademate coniuratio Marcelliana coqueretur, nobilium iuuentuti signiferum se se in factione præbuerat.* Deinde:

Apage, non placet mihi profectò illa ædificatio.
Nam os columnatum poetæ inesse audiui barbaro.

Optimè de hoc loco N. Dousa: cui nihil ego, nisi veterem lectionem ab illo neglectam restituo. Ea habet, *mandiui esse*: quin melius ac verius, nemo dubitarit. Illud posteà male interpunctū est:

Arripe opem auxiliumq; ad hanc rem properè, hoc non placidè decet.

Tu facito: *ad hanc rem. properè hoc. non placidè decet.*

At de isto versu quando tandem conuenietur?

Magnum illic honorem incipissis, magna munis mœnia.

Omnes aliquid dixerunt: nec mihi lubet meum somnium tacere. Quid, si mutes? *Magnam illic, homo, rem incipissis.* Vide, si placebit. Ego, an sit emendatio verior, nescio: sed certè vix facilior est, id scio. Dicamne verò, quid illic desideretur?

PA. Vt si illic concriminatus sit aduersus militem:

Quidni dicam? A versu enim desideratur *fiet*: id quod in veteribus exstat. Inferius:

At quem hominem inuestigando sumam operam, hinc dissimulauero,
Qui fuerit conseruus, qui hodie fuerit sectatus simiam.

Versu posteriore, posteriore loco scribe *fuit*. Numeris plurimum consules, simulque sententiæ nonnihil: quæ vt vniuersa magis iuuetur, ausim & priorem versum ita legere:

At quam hominem inuestigando sumam operam, hanc dissimulauero,

Iam ordinatior equidè verborum structura: Dissimulabo operam, quam

quam sumam inuestigando hominem, quis fuerit, qui simiam sectatus fuit. Propius a fine;

Res par.ita est, vi pugnandoq; hominem capere certa res est.

Versus caussa voculas postremas duas in vnum contrahe, *rest.* At ipsum versum menmi olim in scenam proximā ablegare: de quo nunc quiesco. Postremo:

Nam illic est Philocomasio custos meus conseruus, atq; it foras.

Emenda, *conseruus, qui it foras.* Hæc in hanc scenam. Alia sequitur, & in ea non pauciores adhuc mendæ, quædam etiam grauiores. Initio statim:

Certo edepol scio me vidisse hic proxima vicinia

Philocomasium herilem amicam sibi alium quærere.

Vel versus indicet vitium, quod & verba innuunt defectiora. Deest enim vox, quæ cum *alium* iungatur. Quæ inserenda autem? an, *sibi virum alium?* an, *amicam amicum sibi alium quærere?* Ni versus habenda ratio foret, non insererem quidquam, sed mutarem, *sibi malum quærere.* Nunc quis scit, an non optimum fuerit, *clam* saltem particulam immittere, quæ delitescere videatur in vltima syllaba *τũ amicam?*

Philocomasium herilem amicam clam sibi alium quærere.

Nam ad *alium* subintelligi facilè aliud quid potest, quod exprimi non adeò necesse. Mox deinde:

SC. Metuo. PA. quid metuis? SC. ne hercle hodie quantum hic familiarium est

Maximum in malum cruciatumq; insiliamus. PA. tu sali

Solus.

Si hiatum admittis, quem non vbique cauit Plautus, in versu; dele copulam appensam voci *cruciatum*, vti sine illa scribūt eam nobis codices antiqui. Et *maximus malus cruciatus* nonne sic eleganter, vt *maxima mala crux* vel *res?* Post pauca:

Atq; ego illā aspicio osculantem Philocomasium cum altero.

Non damno *illā*, malo tamen *illi*: quod est Plauto illic, vt inferius hac scena *isti*, pro istic.

PA. Nempe tu isti ais esse herilem concubinam?

Nam ita scribēdum ibi quoque, cum vulgò alterum vsitatius scribatur. Corrupta sæpissimè illa, quæ versuum ratio plerumq; nec rarò libri veteres produnt. Illo versu tantùm suspicor:

Tuis nunc cruribus capitiq; fraudem capitalem hinc creas.

Suspicor, *cruribus scapulisq;* & hoc inde, quia nec eleganter capiti capitalis fraus creari dicitur, nec aptè in supplicio verberali caput & crura iunguntur. Suspicor etiam deinceps:

Iterum si id verum est, tu ei custos additus perieris.

legendum, *additus, eo perieris:* vt respondeat ei, quod in præcedenti versu, *hoc perieris:* tum vt versus perficiatur, debilis alias & mancus. Sed mitto suspicari: & iam de isto loco iudico:

Edepol facinus fecit audax. hoccine si miles sciat?
Credo hercle has sustollat ædes totas, atq; hinc in crucem.

Tollunt ex altero versu comma, & *atq;*, continuò interpretantur. hoc viris & iuuenibus doctis assentiar. si sit opus. in *ædiũ* metaphora non possum, nec est opus. Quod illud enim metaphoræ genus, aut quæ figura tandem alia, vt pro ædibus homo vnus capiatur? Atqui, aiunt, Pœnulo, Sc. *Quid nunc*, manifestum eius exemplum. Huccine ibatis? nec satis erat ibi ineptisse, nisi huc eædem nugæ accommodarentur? Sed quam illa vana Pœnuli explicatio, suo loco ostendemus: nego saltem nunc hic eidem locum. Quid igitur est, quod ædes in crucem sublatum iri dicuntur? aut tolli qua ratione possunt? Labitur eò vir doctus, vt ad morem priscum trahat, quo in magnis sceleribus damnati non ipsi tantùm supplicio plecterentur, sed ædes eorum quoque diruerentur. Id quid huc faciat, ego non video: nec ipse fidit sibi, cum tandem è Truculento similem, vt videri vult, atq; est sanè, quamquam nõ ex illius sententia, locum affert, vbi de ædibus tanquam de homine Plautus etiam loquatur. Sc. *Date, óleas.*

Quantillo mihi opere nunc persuaderi potest,
Vt ego his suffringam talos totis ædibus?

Loquitur ille verò, sed non tanquam de vno homine, nec quasi quæ de homine alioqui propriè μεταφορικῶς ibi de ædibus dicantur. Quin ædes & hic & illic pro ipsis sumuntur hominibus, sed pluribus, nec alio malo, nisi quo domum vulgò familiam appellamus. Ideò *totæ ædes* vtrobique, vt totam familiam intelligamus. Atque in Milite familiares omnes capi debere, testes sunt loci ibidem plures, qui cruciatum domui toti minitantur. Eius ipsius scenæ, in qua sumus, initio verba erant, quæ paullò antè corrigebamus:

——*ne hercle hodie quantum hic familiarium est,*
Maximum in malum cruciatum insiliamus.

Scenâ *Nisi hercle* fuit:

PA. Sis iube transire huc quantum possit, se vt videant domi
Familiares: nisi quidem illa nos vult qui serui sumus
Propter amorem suum omnes crucibus contubernales dari.

Alia sunt etiam loca: sed cui rei cumulemus? Certum satis, familiæ toti militis crucem hanc imminere: quod cum sit certũ, quid dubitationis relinquitur, ædes ibi totas ita prorsus interpretandas? Nec aliter est Truculenti loco: vbi familiæ meretriciæ miles talos suffringere minatur ita, quomodo Periplectomenes senex fieri iubet hac fabula militis hominibus:

Nisi hercle defregeritis talos posthac quemque in tegulis
Videritis alienum.

Atque illa talorum elisio crebra in Plauto alibi, vt appareat inter supplicia seruilia sic talifragium, vt crurifragium fuisse. Hæc de locis

locis his opinio est nostra, quam mihi non tantùm nouitas turbas vsurpationis huiusce ædium pro familia domus, quantùm stabilit conspirans in eam mentem ipsorum locorum sententia: quam aliam esse non posse satis est demonstratum. Hic in Milite tamen quòd aiebam assensurum me iis, qui *atque* pro statim accipiunt, si opus sit: aio nunc, opus non esse, si *hunc*, ex *hinc* legatur. Per *hunc*, scilicet hominem, se designet, vt reliquos familiares per *has totas ædes*. Sed aiet alius contra, nec hac mutatione opus esse: quod non negabo, patiarq; facilè sententiam aliorum ista parte præualere, dum nostra præualeat alterâ potiore. Nunc huiusdem scenæ reliqua subtexamus.

PA. Sceledre, Sceledre. SC. quis homo interminat? PA. est te alter audacior?

Quis magis dys inimicis natus, quàm tu, atq; iratis? SC. quid est?

Audebon' sollicitare verbum *interminat?* Audacem me dixerint: tamen sollicitabo. Non faciam autem temerè, sed caussa certâ neque paruâ. Ea est, quia nulla præcessit interminatio, sed inclamatio seu inuocatio nuda. Quod satis caussæ esse, qui cogitabunt, sentient. At emendandum etiam planè mecum sentient, si vestigia considerabunt literarum, quas in hunc modum, eiectis personis insititiis, mutamus:

PA. Sceledre, Sceledre: quis homo in terris nam alter est te audacior?

Præter literarum ductum, etiam sententiam mihi nunc vide: qua nihil aptius fatebere, nisi malignus es aut imperitus. De diuulsione τῦ *quisnam* alibi supra non semel egimus. Et in fine versus vna atque altera vocula traiicienda necessariò fuit, vt constaret versus: cui sic consulendum erat etiam si vetus lectio retineretur. Infra:

Vin iam faciam, vt stultividum te fatearis? SC. age face.

Non imperfectus hic quidem est versus, perfectior tamen, è veteribus addito alio verbo, *SC. age face, volo:* quod sententiam illustrat etiam, & hic fuisse pateat ex sequenti versu, vbi idem hoc repetit, scilicet quia præcessit:

PA. Neq; te quidquam sapere corde, neq; oculis vis? SC. volo.

Pòst, versus quoq; caussa:

PA. Quid nunc, si ea domi est, si faciam vt eam hinc exire videas domo:

transpones verba, *exire hinc*. Porrò ibidem:

SC. Consilium est ita facere. PA. pedes ego iam illam huc tibi sistam in viam.

Non aptè cum Lambino *pedes* accipietur, pedibus iter faciens, nō alis sublatus. nam quid hoc ioci intempestiui? *Pede* aut *pedibus* scribendum puto, vt iocetur in loquendi modo, quo alias *capite sistere* dixit. Curculione:

Quin cadat, quin capite sistat in viam.

Captiuis: *Nam qui obstiterit, ore sistet.* Infrà hac Milite:

Hui illecebrose! capite sistebas cadum?

Iam vltimum hîc mendum, præpositionis omissæ in libris nostris:

Neq; cuiquam, quam illi nostra meliust famulo familia.

quam è veteribus induco rursùm, *quàm illi, in nostra.*

CAPVT IV.

Multa variaq; in vnam scenam diuinationes, interpretationes nouæ, veteribus quibusdam aliorum probatis & improbatis.

PLenius & longius aliquanto caput hoc prius fuit: quam prolixitatem fastidire plerosq; scio. Sed absoluere volui quas orsus eram scenas: neq; me sanè iuuat inanitas in his maximè, quæ leuiora, numero debent, quando pondere non possunt, æstimari. Sequitur Sc. *Præcepta*, & in ea primum istud:

PA. At metuo, vt satis sis subdola. PA. cedo vel doctas, docebo.

Meminis malas, vt sint malæ, mihi pol è quo superfit.

Hanc scripturam prætulerunt omnes; ego Col. Flor. & Aldinam, *mihi sola ego superstum.* Ait, ad alias malas collatam se a nulla, nisi a se ipsa superari. Nisi tamen ex altera faciendù censeas potius, *mihi epol quoq; superfit.* Aliis malitiæ multum est: mihi vni plus satis & nimio nimis. *E quo* non fero prorsus. nam vnde? Nusquam referas satis aptè. Sed ad alia.

PH. Vbi iste bonus seruus, qui propudij me maximè innocentem
Falsò insimulauit? PA. hem tibi. hic mihi id dixit. PH. tibi quæso?
dixti
Tuten' vidisse in proximo hic, scelefte, me osculantem?

Versu primo scribam *maximei*, antiquo flexu: vt non *maximè innocentem*, sed *propudij maximi* iungas. Altero ridicule Philocomasium mirabunda quidem interrogat Palæstrionem, ipsine Sceledrus dixerit: quasi vel alii cuiquam ille, vel hæc ab ipso Palæstrione delatum ad se voluerit dissimulare. Quin is eâ causâ introierat, vt eam videret & de illius verbis, ipso sciente, insimularet: quæ vnà exiens statim quærit nunc hominem sibi illum dari, qui detulerit ad ipsum. Corrigas non vno modo. Namque *tibi* vel omittere possis, quod non legitur illic in veteribus, & iungere *quæso dixti*: vel his iunctis, quia legitur illud tamen in illis superius, istic collocare: *Falso tibi insimulauit?* Benè: tibi insimulauit, id est, apud vel aduersum te. Rursum, quia blandius videtur ad criminatorem pro scelesto increpatum *quæso*; retraxeris id quoq; aliò cum ipso *tibi* leuissimè mutato:

PH. Vbi iste bonus seruus, qui propudy me maximi innocentem
Falsò insimulauit? ubi quæso? PA. hem tibi. hic mihi id dixit.
PH. dixti
Tuten' te vidisse.

Namq,

Namq; & in tertio malim vt hic scripsi, quam vt in vulgatis: etsi minimi id inter reliqua momenti. Deinceps est:

PA. Pergin' scelesle intendere atq; hanc arguere? PH. ecastor ergo
Mihi haud falsum euenit somnium, quod noctu hac somniaui.
PA. Quid somniasti? PH. ego eloquar. sed amabo aduortito animum.

Versus & loquendi ratio in horum primo transponi iubent Philocomasii ista *Ergo ecastor.* Vltimo *aduortite* legendum, & fortassis etiam *amabo*. Nam ad vtrumque sanè somnium narrat, non vnum Palæstrionem, quod audire & credere Sceledrum plurimùm referebat, nec alia nisi huius caussa narratur. Quamquam patrocinari vulgatæ lectioni videtur illud Sceledri paullò pòst:

Palæstrioni somnium narratur.

Sed longè aliter est: & aliam non ita pridem illic quoque lectionem fecit N. Dousa: *Palæstrionis som. narratur.* Huic tamen accedere non possum ego. Contra enim omnem rationem est, Sceledrum scire aut suspicari, Palæstrionis hæc omnia consilio & astu fingi, dici, geri. Muto personam, & Palæstrionē ipsum facio dicere illum totum versum:

PA. Palæstrionis somnium narratur. perge porrò.

Ita est, nec potest lepidius. Ad spectatores versus Palæstrio somnii huius auctorem se iactat: mox illam narrare porrò iubet. Et verò fuerat ille auctor, qui fallaciam hanc de sorore gemina cum sene prius institutam, ingressus ad Philocomasium paullò antè, ei præmonstrauit: nisi tamen ipsa scenam vltrò iuuat somnii fictione, cùm rem tantùm vniuersim informatione rudi ab illo accepisset. Atq; ita nihilominus emendatio nostra procedit. Transfert enim, & meritò, commenti totius in se primam laudem primus auctor. Inferius:

Ita me insimulatam perperam falsum esse somniaui.

Lambinus *falsò*. sed aduerbia bina vt iungantur? Antiquam lectionem reducendum potius, *perperam fuisse somniaui.* Statim:

Heu hercle quàm præsentia omnia! abi intrò & comprecare.

Accepto Cl. Passeratii *omina*, si non erunt meliora *somnia*: quibus nihil detrahit multitudinis numerus pro vnitatis. Sic quidē *apologus* etiam *præsens* Sticho dicitur, SC. *Ita me dij*, vt hîc somnium, quæ pariter quasi coràm geri viderentur. Ibidem mox:

SC. Timeo quid rerum gesserim hic, ita dorsus totus prurit.
PA. Scin' te periisse nunc quidem domi certò? SC. certa res est,
Nunc nostrum obseruare ostium voluisse. PA. at Sceledre quaso.

A doctissimo nostrate Camerario est hoc *voluisse*, vnde Gulielmus noster *volup est.* Nam Lambini *ne euolet*, obsecro taceatur. Nec tamen noster ille rectissimè, qui reliqua interpretatur etiam ex sua magis quàm Plauti mente. Vetus scriptura est, *vbi esset.* Inde nihil exsculpo aptius, quàm *vbi est.* Ostium vult obser-

PA. Introrumpam recta in ædes, quemq; hic intus videro
Cum Philocomasio osculantem, eum ego obtruncabo extempulò.
Visane est ea esse? SC. Imo edepol planè ea est. sed quomodò
Dissimulabat? PA. abi macharam huc effer. SC. iam faxò hic erit.
PA. Neq; eques neq; pedes profectò quisquam tantâ audaciâ,
Qui æquè faciat confidenter quidquam, quàm quæ mulieres
Faciunt: vtrobiq; orationem doctè vt edidit!
Vt sublinitur os custodi cauto, conseruo meò.

Simulat Palæstrio vindicaturum se iniuriam illatam hero, si sit ea Philocomasium, quæ ad vicinum introiisset: itaque in ædes heriles abire Sceledrum iubet & machæram efferre sibi; qua obtruncet quemcumque osculantem cum ea vidisset. Id autem hoc vaferrimo consilio: vt, quando Philocomasium in vicini domum ingressa nunc primùm esset, ille statim in heri ædibus offenderet eampse, atque ita non esse eandem persuaderetur. Sed callidissimus mortalium & ad omnia fingenda promtissimus, vbi hoc constituisset, iamq; iturus esset alter; repente dubitare de consilio isto se simulat, an introrumpendum omnino cum gladio ad vicinum sit: quippe non explorata satis re, neque certò agnita muliere, si sit prorsus herilis illa amica. Inde quasi sui pœnitens impetumque reuocans, amplius à conseruo quærit, *Visane est ea esse?* qui vt labantem erigat & impellat hæsitantem, respondet, *imò edepol planè ea est.* Sed idem addit, *Sed quomodo dissimulabas!* id quod non interpretabere, tanquam interroget vltrò, quômodo potuerit dissimulare? Non interrogatio est, sed admiratio: & hoc ait, Planè quidem illa est: sed quàm vafrè & astutè dissimulabat! Ibi Palæstrio cõfirmatus abire denuò ad efferendũ iubet: atq; illo abeunte, manens in proscenio pronuntiat illos sex proximos continuos, vt iam antè dixi, versus. Quorum postremus,

Nimis beat, quod commeatus transtinet iam parietem:

creditur ab omnibus rectè ita legi, à quibus vnus excludo me, hoc assentior, quomodo ligna transtinere duos parietes dicuntur, sic & commeatum dici posse parietem hunc transtinere. Quæ enim commeatus & tigni in hanc mentem similitudo? Neq; tamẽ mutatione magna opus sit: sed vocula *iam* in *trans* mutata rem confecerit. id adeò magis, quia eius loco veteres hanc ipsam disertè habent, qui verbum tamen ipsum *transtinet* non habent. Commeatus transtinet trans parietem, locutio est, simillima illi quæ Sticho, SC. *Cum benè.*

Eà ibo obsonatum, eâdem referam obsonium
Per hortum: vtroq; commeatus continet.

Ex quo loco volebam etiam olim hic *continet*: sed nunc caussam fuisse vanam intelligo. Quin iam neque *iam* fortassis immutandum videatur, si *transtinet parietem* resoluas, & præpositionem à verbo composito, vt sæpè solet, ablatam nomini iungas: vt commeatus

[illegible] parietem in [illegible]. At *vere* non aliter e[illegible] Stichi illo loco [illegible] non vsurpatu [illegible] *contines* esse Plauti mo[illegible] potest, simul tene[illegible] cui opinioni [illegible] & p[illegible] *vtroque* & tota ibi [illegible]. At si qui superiore in loco Palæstrionis illam, quā [illegible] minus esse cōmodam censeant, [illegible] alium [illegible] personarū modum: qui sanè mihi quo[illegible] vehementi[illegible] probetur:

PA. [illegible] amisisti prædam tam ea est, quam poti[illegible]
[illegible] concubina. [illegible] tu hoc facere strennuè?
SC. Quid faciam? PA. affer mihi macharam huc intus. SC. quid [illegible]?
PA. [illegible] in ædes, quemq; hic intus videro
[illegible] volantem, eum ego obtruncabo extempulò.
[illegible] PA. imo edepol planè ea est: sed quomodo
[illegible] labat [illegible] macharam huc effer. SC. iam faxo hic erit.
PA. Neq; eques neq; pedes projecti [illegible] &c.

H[illegible] explicatione [illegible] tam sunt omnia clara; [illegible] mation[illegible] esse certa & indubitata. Quod [illegible] adhuc [illegible] excuditur prope finem:

SC. [illegible] PA. quia [illegible] attingere ausus mulierem hic in pro[illegible]

[illegible] in ea [illegible] *hinc è proximo.* Nā non id dicere vult, [illegible] attig[illegible] quam attigerat in eo [illegible] loco: sed quòd è vicini proximi [illegible] tractasse.

CAPVT VI

[illegible] quædam nouiter alla[illegible] [illegible] detractum, vel additum. Traiectio vna fir[illegible] tentata.

R[illegible] viderat, [illegible] scena, *Satin' abijt,* [illegible] varium?

SC. [illegible], ut nesciam
[illegible] aquum siet,
Nisi [illegible] mihi
An me [illegible].

Sed aliquos [illegible] non viderat: quos è vete[illegible] consideratâ ra[illegible] nos [illegible]:

SC. [illegible], ut nesciam
[illegible] postulare [illegible],
An me expurgare hic tibi [illegible].
Nisi [illegible] non est istac, [illegible] mihi:
Sicut [illegible] quod [illegible].
Ita ista [illegible] est [illegible]

Licere vt quiret conuenire amantibus:

sed verba sunt maculis interpolatorum nonnihil offuscata. Nec enim *Licere vt quiret* à Plauto esse, cognoscas ex antiquiore lectione, quæ diuersa quidem nunc *Liceret ubi quiret*, nunc *Liceret vtique*: & scias indidem verum esse, *Liceret vt qui*. Plautina particularum harum coniunctio fefellit hactenus hic: quæ alibi tamen apud ipsum crebra. Captiuis SC. *Quò illum*:

Et eum morbum mihi esse, vt qui me opus sit insputarier.

Asinariâ S C. *Nequeon.*

An ita tu es animata, vt qui expers matris imperij sies?

Bacchidib. S C. *Ibo.*

Adeon' me fuisse fungum, vt qui illi crederem?

Non insolens nimis accidet hoc ei, qui vulgatum cogitabit *vt ne*, itemque Plauti aliud *Quin vt*: in quibus vtrisque superfluit *vt*, particularum geminatione: sed magis in altero, siquidem *Quin* ipsum, vbi resoluis, est *quine*: cui tamen etiam *vt* additum Aulular. S C. *Velim te*:

Neq; occultum id haberi, neq; per metum mussitari,
Quin participem pariter ego te & tu me vt facias.

Iam primâ fabulæ ipsius scenâ, magna loci istius obscuritas:

F T. Istuc quidem edepol nihil est. A R. nihil hercle quidem hoc,
Præut alia dicam: tu qua nunquam feceris.
Periuriorem hoc homine si quis viderit,
Aut gloriarum pleniorem, quàm illic est,
Me sibi habeto, & ego me illi mancupio dabo.
Ni vnum Epityrum edam apud illum, esuriens insanè benè.

Obscuritas inquam est: etsi Lambino, cui vbiq; omnia, hoc quoq; liquet. Sed per Musas, qualis interpretatio eius est ad postremum horum versum? Eum cogit sententiâ cohærere cum superioribus, à quis planè dissidet, & nullo potest modo iungi. Non per se potest, quia absurdus, vt mox ostendemus: non per illos, quia sensus eorum iam absolutus non admittit. Etenim ista plena oratio est, & omnia à se vlterius excludit:

Periuriorem hoc homine si quis viderit,
Aut gloriarum pleniorem, quàm illic est,
Me sibi habeto, & ego me illi mancupio dabo.

Quis ferat his caudam illam superuacuam appendi? quam vt possent quoquo modo subnectere, *Ni* fecerunt primò, deinde & amplius interpolarunt, abiectâ voce vnâ, reliquis aliquot traiectis:

Ni vnum epityrum apud illum esuriens insanè edam.

At in vetustioribus omnibus *Si* legitur, nec aliter apud Varronem lib. V I. de L L. vbi planè etiam scribitur integer his omnibus verbis, quorum postremum tamen & antiquæ editiones omiserunt:

Si vnum

Si vnum epityrum edam apud illum e,uriens insanè benè.

Ita fluctuatum iam olim hic videmus: atque id opinor, quòd numeros non expedirent, qui difficillimi sunt sanè, neque tamen vt eorum ratio iniri nulla ab intelligente possit. Ad hoc neque illud viderunt, cui hæreret aduerbium *insanè.* itaq; cum *esuriens* iunxêre quidam, alii cum *edam*, inter quos est & Lambinus. Atqui velim ab his exemplum, vbi vsurpata locutio hæc ad id exẽplum. Quod ego memini; nunquam *insane* istâ formâ, cum pro *vehementer*, vt interpretatur ipse Varro, sumitur: nunquam aliis orationis partibus reperi iunctum, nisi nominibus, vt isti, cum quibus loquẽdum iam mihi est, loquuntur, adiectiuis, aut inde aduerbiis formatis. Hinc apud Plautum, *insanùm magnum negotium* Bacchidibus, *insanè bonam porticum* Mostellariâ *insanùm malum* Trinummo: tum *insanùm valdè* Neruolaria, è qua Nonius citat *Insanùm valdè vterq; deamat*: vnde vir magnus tamen eiicit ipsum *valdè* tanquam glossema, paullò inconsideratius. Quidni enim vtraq; ista, quantumuis eiusdem ferè significatus, iunxerit Plautus? & verò iunxit necessariò, quando vt aio nunc & opinor, dicturus non fuit *insanùm deamat*: quod non credam vsque eò, dum alio doceat exemplo, cui nihil insit dubitationis. Itaque nec hic admitto dum, aut committo *insanè* vel *esuriens* vel *edam*, sed prorsus *insane benè*. Atque eò distinctionem poni volo post *esuriens*, ne sententia confundatur amplius: quæ talis est iam denique totius versus. Totius, inquam, & solius huius versus. nam nouum diuersumque à præcedentibus orditur ipse & perficit sensum. Hunc vt clarius perspicias, verba sic ordinabis: *insane benè si esuriens vnum epityrum apud illum edam.* Elliptica locutio est, & ad particulas eas intelliges, est vel erit: vti solet vulgò, cum dicimus: Benè, si hoc vel illud. Cum dixisset parasitus, mancupio se futurum illius, qui periurum & gloriosum magis hominem vidisset: subdit, in ista seruitute benè ac nimis benè futurum sibi, si esuriens vel epityrum vnum edat. Et iam plura de hoc verba fieri nihil est opus, ostensa lectione pariter & sententiâ verâ. Nam veram illam, Varro probauerit satis; hanc etiam, verba singula totusque locus accuratiùs examinatus. Ac de numeris iam ante dixi, difficiles quidem, sed tamen à perito posse redigi in suas quoque leges. Illud leuius, sed monendum postremò tamen, primo versu integri loci huius, vt eum hic adduxi, non *hercle quidem hoc*, sed *hercle hoc quidem* verbulo transposito legendum versus causâ, quomodo veteres ipsi planè. Porrò autem alia quoque leuiora huiusdem scenæ hoc ipso capite complectamur. Proximus priori loco versus:

P Y. Vbi tu es? A R. eccum edepol. Vel elephanto in India;

rectius distinguetur: *A R. eccum. Edepol vel eleph.*

Inferius:

Factum est hercle, memini fieri.

traiicienda, vt paullò antè, particula: *Factum hercle est.* Etiam inferius:

Triginta Sardi, sexagintà Macedones
Sunt homines, tu quos occidisti vno die:

non scio si mutandum,

———Macedones
Sunt, omnes tu quos occ. v. die:

Etiam nunc inferius:

A R. Rogitabant: hiccine Achilles est, inquit, tibi?
Imo eius frater, inquam. innuit illarum altera:
Ergo mecastor pulcher est, inquit, mihi
Et liberalis visus. cæsaries quàm decet!

Hîc primò non aptè quæsisse videtur quæcunque femina fuit, si fuit tamen aut quæsiuit vlla, an iste miles parasito pro Achille sit. Rectius quæsierit, an is ipse sit Achilles: quod & responso quadrat magis, cum non Achilles quidem, sed eius frater affirmatur. Deinde, *innuit* valdè suspectum, neque probius *annuit* Lambinianum, nisi cum alia distinctione. Postremò vetus lectio mutata imprudenter est: *vide cæsaries quàm decet.* Melior hæc alterâ, quam & versus damnat. Eratque in conspectu miles, cum ista de eo dicerentur. Ergo totum locum rescripserim hunc in modum:

A R. Rogitabant: hiccine Achilles est. inquit mihi.
Imò eius frater, inquam. annuit illa. tum altera,
Ergo mecastor pulcher est, inquit mihi,
Et liberalis. Vide, cæsaries quàm decet!

CAPVT II.

Oppida scenica. Deridiculo esse. Labiorum ductatio, & valga suauia post alios plenius explicata. interibi. Quod Dij volunt, vt Dy voluerunt, formulæ excussæ. Atq;. In vicem. Versus traiectus vnus: plures variè correcti aduersus alios & illustrati.

PAlæstrio iam deinceps in hanc fabulam προλογίζεται, non optimo poetæ consilio, neque præmeditatè aut cautè satis ad indecorum euitandum, quod ostendit iam olim Gulielmius noster. Sed is Palæstrio cum ita narrat:

Hoc oppidum Ephesust: inde est miles meus herus.

multi variè locutum eum volunt. quidam *inde*, vt hîc excusum, alii *indidem*, alii *ibidem*, vulgus librorum *idem*. Rursùm veteres editiones nihil habent horum, sed ita scribunt omisso quocunque verbo:

Hoc oppidum Ephesus est: miles meus est herus.

Omnium fortassis hæc rectissimè. namque & versus est ita plenus, & sanè ad sensum quid addi referat aliud, ego non video. Quin inceptam censuerim additionem qualemcunq;. Cum enim Ephesi res tota fingatur agi, quorsum dicatur *ibidem* miles esse, quem ibi

quidem necesse est fuisse: aut quid ad rem pertinet, Ephesium cum esse, vt *inde* vel *indidem* scribatur, quorum hoc versus etiam difficilius admittit? Nugæ sunt: quæ si non sunt, aliud latere quid putem in vulgato *idem*. Forsan *in diem* fuit. vt in istum diem oppidum istud Ephesus fore dicatur per iocum, qualis in Prologis alibi sæpè. Vt Menæch.

Hæc vrbs Epidamnus est, dum hæc agitur fabula.

Quando alia agetur, aliud fiet oppidum.

Et Truculento:

Athenæ istæ sunto, ita vt hoc est proscenium,

Tantisper, dum transigimus hanc Comœdiam.

Sed nec hoc probo: lubentissimeq; veteres, quas dixi, editiones sequar. Ex quibus illo statim versu:

Is deridiculust quaqua incedit omnibus:

colligo non sincerum planè *deridiculus*: & quia *derisui* habent, esse glossam credo istam alterius æquiualentis vocis *deridiculo*: quæ Plautina prorsus. Vt iam dehinc scribatur *Is deridiculo est*. De quo nec ipso pugnauero tamen. Quantulum enim interest, hoc, an alterum, quod nunc libros obtinet, præferatur? Sequitur continuò locus a pluribus iactatus:

Itaq; hic meretrices labiis dum ductant eum,

Maiorem partem videas valgis suauiis.

Nam quis non de valgis suauiis aliquid dicendum putauit sibi? Nec omnia dixerunt tamen, & non omnes apta. Post omnes aptissima præter omnes N. V. Dousa pater in Præcidaneis ad Petronium: sed hic omisit etiam (pace viri dixerim) vnum, in quo præcipua vis sententiæ vniuersæ. *Suauia* non basia, sed ipsa labia cum summo Scaligero accipit rectè: rectè idem *ductationem labiorum* pro contumeliosa non basiatione, sed subsannatione: minus rectè *valga suauia* pro ipsa oris, inter subsannandum, obtortione. Non enim hoc ait Plautus, valgis sauiis militem a meretricibus assiduò rideri, sed inde adeò, quòd assiduò labiis eum ductent, valga suauia ipsis esse. Dum perpetuò, quaqua incedit miles, per derìdiculum fastidientes meretrices oris cum non lasciua, sed contemnifica obtortione insectantur, obtorta sibi ipsis ora fecerunt, vt maxima earum pars ex sannarum illa frequentatione videatur iam valgis suauiis, seu labia prauè distorta gerat. Hoc voluit poeta, poeticè ferè nimis: quod nemo tot interpretum animaduertit; aut animaduersum, atque ita sentire se, certè non expressit. Porrò quod vulgatur:

Interim vt hic miles forte Athenas aduenit:

ex antiqua lectione *Interim iuit hic*, emendandum est, *Interibi hic*. Mutatio solennis V & B huic etiam errori inter infinitos similes mater. Et aduerbium priscæ Plautinæq; notæ pro *interea* nemini ignotum. Mox:

Eamq; inuitam huc mulierem in Ephesum aduehit.
Ego,quanto citius possum,mihi nauem paro,
Vbi amicam herilem Athenis auectam scio.

Malo primùm *auehit* in primo versu cum veterib⁹,etsi parua causa. Altero Latinum vix agnoscam, *quanto citius possum*, quod est a Lambino:cui nec optime substituebat Gulielmius noster *quantocyus.* Omnes veteres, *quantum vnus possum.* Accipio inde *quantum possum*,quo nihil Plautinius potest. At *vnus* an abiiciemus? Liceat, quando versus absque eo quidem constat. Quid autem, si traiiciamus potius? vt illis hæreat, *vnus mihi nauem paro.* Conuenienter hoc sanè rei: ne comites diu exspectauerit, sed solus conduxerit sibi statim nauim, vt quam citissimè ad herum perueniret. Eliges, vtrum horum malis. nam vulgatum planè debes nolle. Dicam verò vnum etiam: transponendum videri eum ipsum versum, vt iste sit ordo:

Vbi amicam herilem Athenis auectam scio,
Ego quantum possum,mihi nauem paro,
Inscendo,vt eam rem Naupactum ad herum nuntiem.

Et hunc ordinem meliorem, mihi iam persuasi: fortè nec ægrè tibi. Statim est:

Vbi sumus prouecti in altum,id quod Dij volunt,
Capiunt prædones nauim illam,vbi vectus fui.

Sic magnus Lipsius constituit, & ait in rebus subitis ita solitos loqui. Vellem exempla dedisset. nam quæ ego legi, non eò spectant. Apuleius Apolog. 2. *Verùm,vt Dij voluère,quasi cæca bestia in cassum hiauit.* Horat. lib.1. Od.12. *Et minax(sic Dij voluère)ponto Vnda recumbit.*

Virgil. 5. Æneid.

Iamq; dies,ni fallor,adest,quem semper acerbum,
Semper honoratum(sic Dij voluistis)habebo.

Valer. Cato Diris:

Tanta mea vita,cum diis,fecère rapinam:

Vt Scaliger quidem legit, & ad Græcorũ σὺν θεοῖς trahit, quod in malam etiam partem vult, sine exemplo tamen is quoque, vsurpatum. Mihi, dicam apertè, nunquam potuit ista formula in hoc loco se probare: nec multum dubito, quin è vulgato *id quod volunt*, corrigendum potius sit *atq; aduolant.* Intende in literarum ductum, sensum verborum: nec à meo iudicio lõgius abibit tuum. Interim ego mihi scribam:

Vbi sumus prouecti in altum,atq; aduolant
Prædones,capiunt nauem illam,vbi vectus fui.

Vsus elegantissimus particulæ *atq;*, & iam notissimus. Bina tamen habe simillima exempla. Bacchidib.

——forte vt assedi in stega,
Dum circumspecto,atq; ibi tum lembum conspicor.

Merca-

Mercatore:

Postquam illic quod volui transegi,atq; ego conspicor
Nauem ex Rhodo.

Vsurpatur non planè pro *continuò, statim*, vt vbique interpretantur; sed ita in re inopinata & improuisa, subitaneaq;.

Propius finem difficile est vt illud sanum sit;

Et mox ne erretis,hæc duarum hodie vicem
Et hic & illic mulier feret imaginem.

Bis repeti quidem *duarum*, & iungi cum *vicem* simul & *imaginem*, durum est: neque sententia valdè bona. Plautum scripsisse credo *in vicem*, id est per vices. Nam vicibus, nunc hîc, nunc illîc, ferebat imaginem duarum. Manifestò autem corruptum istud ibidem:

Ita sublinitum est os custodi mulieris.

Non enim dum sublinitum erat: & omnia dicuntur in futurum. Veteres *sublinitur:* quod bonum, nisi melius *sublinibitur*.

CAPVT III.

Curas, an rugas cogitare. Consilia, facinora coquere, decoquere. Inaudire. In maximum malum cruciatum insilire. Illi, isti. De sublatione ædium in crucem, & ædium metaphorâ ad hominem seruum, opiniones aliorum refutatæ. Ædes, vt domus, pro familia. Pede, capite sistere. Scenæ Militis duæ examinantur: multis locis contra viros doctos, pluribus aliàs emendantur, explicantur. Locus Truculento illustratur.

SCenâ, *Nisi hercle*, parua sunt etiam menda quædam, aliis non sublata. Nos analecta, vt vbiq;, item illic conuerremus.

P E. Quære, ego hinc abscessero abs te huc interim. illuc sis vide
Quemadmodum abstitit, seuera fronte, curas cogitans.

Correctio facilis *astitit* vel *adstitit*, quam libri quoque suggerunt vetustiores. Non a sene Palæstrio, sed ab hoc ille absistebat, qui priore versu se dicit abscessurum. Et status serui designatur: vt intra per idem verbum: *Euge, euge, euschemè hercle astitit.* Ibidem placet Dousica interpretatio ꝭ *cogitans*, vt sit, cogens, quæ prima genuinaque verbi est ex origine ipsa significatio. Sed ego *curas* etiam mutare tentabam, vt *rucas* fieret transpositis literis, quod est *rugas*. Rugarum quidem coactio seueræ isti fronti maximè conueniret: neq; curarum tamen congregatio minus.

Illicò sequitur:

Dextera digitis rationem computat, feriens femur
Dexterum ita vehementer, quod tactu ægre suppetit.

Non potest ferri lectio hæc, quæ magni tamen viri correctio. Verba sensusque absurda. Verissimum, quod Lambinus excudit, nec quia Lambinus probet, sed quia veteres idem excusi: *ita, vehementer quod facto opus est, ægrè suppetit.* Ita namq; distinctione iuuabis, vt ordo sit verborum manifestior, & ex illo sensus. Femur, inquit,

ferit, per iram fortassis aut pænè desperationem: adeò ægrè suppetit, quod vehementer est facto opus. Atq; ita demum versus integer est, qui breuior alias vno pede. Mox etiam:

Eccere autem capite nutat, non placet quod repperit.

Mutat vir doctus, *nunc placet*: malè. Nondum repererat, quod placeret. Cur enim deinceps tantoperè laboret etiam in quærendo? Quin ipsa adeò nutatio capitis indicat displicere: nec conquieuit antè, quam senex acclamat, *Habet opinor.* Repererat aliquid iam tum, sed necdum probabat. Itaque amplius de eo deliberat; quo nomine subiicitur,

Quidquid est, incoctum non expromet: benè coctum dabit.

Sic enim illo versu lego, non *expromit*: & distinguo cum illo, quem in altero non sequor. Quidquid id consilii est, inquit, benè percoquet, vt maturum det, non crudum. Qua metaphorâ libenter vtitur Plautus, aliiq; cum eo, in re consiliorum. Noster. Persâ:

Vsq; ero domi, dum excoxero lenoni malum.

Porcius Latro Declamatione in Catilinam: *Consilia nefaria facinoris in amplissimi ciuis M. Leccæ domo decoquebantur.* Sæpè Sidonius Apollinaris: vt lib. 1. Epl. 11. *Cumq; de capessendo diademate coniuratio Marcelliana coqueretur, nobilium iuuentuti signiferum sese in factione prebuerat.* Deinde:

Apage, non placet mihi profectò illa ædificatio.
Nam os columnatum poetæ inesse audiui barbaro.

Optumè de hoc loco N. Dousa: cui nihil ego, nisi veterem lectionem ab illo neglectam restituo. Ea habet, *mandiui esse*: quin melius ac verius, nemo dubitarit. Illud posteà male interpunctū est:

Arripe opem auxiliumq; ad hanc rem properè, hoc non placidè decet.

Tu facito: *ad hanc rem. properè hoc. non placidè decet.*

At de isto versu quando tandem conuenietur?

Magnum illic honorem incipissis, magna munis mœnia.

Omnes aliquid dixerunt: nec mihi lubet meum somnium tacere. Quid, si mutes? *Magnam illic, homo, rem incipissis.* Vide, si placebit. Ego, an sit emendatio verior, nescio: sed certè vix facilior est, id scio. Dicamne verò, quid illic desideretur?

PA. Vt si illic concriminatus sit aduersus militem:

Quidni dicam? A versu enim desideratur *fiet*: id quod in veteribus extat. Inferius:

At quem hominem inuestigando sumam operam, hinc dissimulauero,
Qui fuerit conseruus, qui hodie fuerit sectatus simiam.

Versu posteriore, posteriore loco scribe *fuit*. Numeris plurimum consules, simulque sententiæ nonnihil: quæ vt vniuersa magis iuuetur, ausim & priorem versum ita legere:

At quam hominem inuestigando sumam operam, hanc dissimulauero.

Iam ordinatior equidē verborum structura: Dissimulabo operam, quam

quam ſumam inueſtigando hominem, quis fuerit, qui ſimiam ſectatus fuit. Propius a fine:

Res parata eſt, vi pugnandoq; hominem capere certa res eſt.

Verſus cauſſâ voculas poſtremas duas in vnum contrahe, *reſt.* At ipſum verſum memini olim in ſcenam proximâ ablegare: de quo nunc quieſco. Poſtremo:

Nam illic eſt Philocomaſio cuſtos meus conſeruus, atq; it foras.

Emenda, *conſeruus, qui it foras.* Hæc in hanc ſcenam. Alia ſequitur, & in ea non pauciores adhuc mendæ, quædam etiam grauiores. Initio ſtatim:

Certò edepol ſcio me vidiſſe hic proxima vicinia
Philocomaſium herilem amicam ſibi alium quærere.

Vel verſus indicet vitium, quod & verba innuunt defectiora. Deeſt enim vox, quæ cum *alium* iungatur. Quæ inſerenda autem? an, *ſibi virum alium?* an, *amicam amicum ſibi alium quærere?* Ni verſus habenda ratio foret, non insererem quidquam, ſed mutarem, *ſibi malum quærere.* Nunc quis ſcit, an non optimum fuerit, *clam* ſaltem particulam immittere, quæ deliteſçere videatur in vltima ſyllaba τῦ *amicam?*

Philocomaſium herilem amicam clam ſibi alium quærere.

Nam ad *alium* ſubintelligi facilè aliud quid poteſt, quod exprimi non adeò neceſſe. Mox deinde:

SC. Metuo. PA. quid metuis? SC. ne hercle hodie quantum hîc familiarium eſt
Maximum in malum cruciatumq; inſiliamus. PA. tu ſali
Solus.

Si hiatum admittis, quem non vbique cauit Plautus, in verſu; dele copulam appenſam voci *cruciatum*, vti ſine illa ſcribũt eam nobis codices antiqui. Et *maximus malus cruciatus* nonne ſic eleganter, vt *maxima mala crux* vel *res?* Poſt pauca:

Atq; ego illà aſpicio oſculantem Philocomaſium cum altero.

Non damno *illà*, malo tamen *illî*: quod eſt Plauto illîc, vt inferius hac ſcena *iſti*, pro iſtîc.

PA. Nempe tu iſti ais eſſe herilem concubinam?

Nam ita ſcribẽdum ibi quoque, cum vulgò alterum vſitatius ſcribatur. Corrupta ſæpiſſimè illa, quæ verſuum ratio plerumq; nec raro libri veteres produnt. Illo verſu tantùm ſuſpicor:

Tuis nunc cruribus capitiq; fraudem capitalem hinc creas.

Suſpicor, *cruribus ſcapuliſq;* & hoc inde, quia nec eleganter capiti capitalis fraus creari dicitur, nec aptè in ſupplicio verberali caput & crura iunguntur. Suſpicor etiam deinceps:

Iterum ſi id verum eſt, tu ei cuſtos additus perieris.

legendum, *additus, eo perieris:* vt reſpondeat ei, quod in præcedenti verſu, *hoc perieris:* tum vt verſus perficiatur, debilis alias & mancus. Sed mitto ſuſpicari: & iam de iſto loco iudico:

Edepol facinus fecit audax. hoccine si miles sciat?
Credo hercle has sustollat ædes totas, atq; hinc in crucem.

Tollunt ex altero versu comma, & *atq;*, continuò interpretantur. hoc viris & iuuenibus doctis assentiar. si sit opus. in *ædiũ* metaphora non possum. nec est opus. Quod illud enim metaphoræ genus, aut quæ figura tandem alia, vt pro ædibus homo vnus capiatur? Atqui, aiunt, Pœnulo, Sc. *Quid nunc*, manifestum eius exemplum. Huccine ibatis? nec satis erat ibi ineptisse, nisi huc eædem nugæ accommodarentur? Sed quam illa vana Pœnuli explicatio, suo loco ostendemus: nego saltem nunc hic eidem locum. Quid igitur est, quod ædes in crucem sublatum iri dicuntur? aut tolli qua ratione possunt? Labitur eò vir doctus, vt ad morem priscum trahat, quo in magnis sceleribus damnati non ipsi tantùm supplicio plecterentur, sed ædes eorum quoque diruerentur. Id quid huc faciat, ego non video: nec ipse fidit sibi, cum tandem è Truculento similem, vt videri vult, atq; est sanè, quamquam nõ ex illius sententia, locum affert, vbi de ædibus tanquam de homine Plautus etiam loquatur. Sc. *Date soleas.*

Quantillo mihi opere nunc persuaderi potest,
Vt ego his suffringam talos totis ædibus?

Loquitur ille verò, sed non tanquam de vno homine, nec quasi quæ de homine alioqui propriè μεταφορικῶς ibi de ædibus dicantur. Quin ædes & hic & illic pro ipsis sumuntur hominibus, sed pluribus, nec alio malo, nisi quo domum vulgò familiam appellamus. Ideò *tota ædes* vtrobique, vt totam familiam intelligamus. Atque in Milite familiares omnes capi debere, testes sunt loci ibidem plures, qui cruciatum domui toti minitantur. Eius ipsius scenæ, in qua sumus, initio verba erant, quæ paullò antè corrigebamus:

——ne hercle hodie quantum hic familiarium est,
Maximum in malum cruciatum insiliamus.

Scenâ *Nisi hercle* fuit:

PA. Sis iube transire huc quantum possit, se vt videant domi
Familiares: nisi quidem illa nos vult qui serui sumus
Propter amorem suum omnes crucibus contubernales dari.

Alia sunt etiam loca: sed cui rei cumulemus? Certum satis, familię toti militis crucem hanc imminere: quod cum sit certũ, quid dubitationis relinquitur, ædes ibi totas ita prorsus interpretandas? Nec aliter est Truculenti loco: vbi familiæ meretriciæ miles talos suffringere minatur ita, quomodo Periplectomenes senex fieri iubet hac fabula militis hominibus:

Nisi hercle defregeritis talos posthac quemque in tegulis
Videritis alienum.

Atque illa talorum elisio crebra in Plauto alibi, vt appareat inter supplicia seruilia sic talifragium, vt crurifragium fuisse. Hæc de locis

locis his opinio est nostra, quam mihi non tantùm nouitas turbat vsurpationis huiusce ædium pro familia domus, quantùm stabilit conspirans in eam mentem ipsorum locorum sententia: quam aliam esse non posse satis est demonstratum. Hic in Milite tamen quòd aiebam assensurum meiis, qui *atque* pro statim accipiunt, si opus sit: aio nunc, opus non esse, si *hunc*, ex *hinc* legatur. Per *hunc*, scilicet hominem, se designet, vt reliquos familiares per *has totas ædes*. Sed aiet alius contra, nec hac mutatione opus esse: quod non negabo, patiarq; facilè sententiam aliorum ista parte prævalere, dum nostra prævaleat alterâ potiore. Nunc huiusdem scenæ reliqua subtexamus.

PA. Sceledre, Sceledre. SC. quis homo interminxat? PA. est te alter audacior?

Quis magis dijs inimicis natus, quàm tu, atq; iratis? SC. quid est?

Audebon' sollicitare verbum *interminat?* Audacem me dixerint: tamen sollicitabo. Non faciam autem temerè, sed caussâ certâ neque paruâ. Ea est, quia nulla præcessit interminatio, sed inclamatio seu inuocatio nuda. Quod satis caussæ esse, qui cogitabunt, sentient. At emendandum etiam planè mecum sentient, si vestigia considerabunt literarum, quas in hunc modum, eiectis personis insititiis, mutamus:

PA. Sceledre, Sceledre: quis homo in terris nam alter est te audacior?

Præter literarum ductum, etiam sententiam mihi nunc vide: qua nihil aptius fatebere, nisi malignus es aut imperitus. De diuulsione τῦ *quisnam* alibi suprà non semel egimus. Et in fine versus vna atque altera vocula traiicienda necessariò fuit, vt constaret versus: cui sic consulendum erat etiam si vetus lectio retineretur. Infra:

Vin iam faciam, vt stultiuidum te fatearis? SC. age face.

Non imperfectus hic quidem est versus, perfectior tamen, è veteribus addito alio verbo, *SC. age face, volo:* quod sententiam illustrat etiam, & hîc fuisse pareat ex sequenti versu, vbi idem hoc repetit, scilicet quia præcessit:

PA. Neq; te quidquam sapere corde, neq; oculis vti? SC. volo.

Pòst, versus quoq; caussâ:

PA. Quid nunc, si ea domi est, si faciam vt eam hinc exire videas domo:

transpones verba, *exire hinc.* Porrò ibidem:

SC. Consilium est ita facere. PA. pedes ego iam illam huc tibi sistam in viam.

Non aptè cum Lambino *pedes* accipietur, pedibus iter faciens, nô alis sublatus. nam quid hoc ioci intempestiui? *Pede* aut *pedibus* scribendum puto, vt iocetur in loquendi modo, quo alias *capite sistere* dixit. Curculione:

Quin cadat, quin capite sistat in viam.

Captiuis: *Nam qui obstiterit, ore sistet.* Infrà hac Milite:

Hui illecebrose! capite sistebas cadum?

Iam vltimum hîc mendum, præpositionis omissæ in libris nostris:

Neq; cuiquam, quam illi nostra melius famulo familia.

quam e veteribus induco rursùm, *quàm illi, in nostra.*

CAPVT IV.

Multa variaq; in vnam scenam diuinationes, interpretationes nouæ, veteribus quibusdam aliorum probatis & improbatis.

PLeniùs & longius aliquanto caput hoc prius fuit: quam prolixitatem fastidire plerosq; scio. Sed absoluere volui quas orsus eram scenas: neq; me sanè iuuat inanitas in his maximè, quæ leuiora, numero debent, quando pondere non possunt, æstimari. Sequitur Sc. *Præcepta*, & in ea primum istud:

PA. At metuo, vt satis sis subdola. PA. cedo vel doctas, docebo.

Memini malas, vt sint malæ, mihi pol è quo superfit.

Hanc scripturam prætulerunt omnes; ego Col. Flor. & Aldinam, *mihi sola ego superfum.* Ait, ad alias malas collatam se a nulla, nisi a se ipsa superari. Nisi tamen ex altera faciendū censeas potius, *mihi epol quoq; superfit.* Aliis malitiæ multum est: mihi vni plus satis & nimio nimis. *E quo* non fero prorsus. nam vnde? Nusquam referas satis aptè. Sed ad alia.

PH. Vbi iste bonus seruus, qui propudij me maximè innocentem

Falsò insimulauit? PA. hem tibi. hic mihi id dixit. PH. tibi quæso? dixti

Tuten' vidisse in proximo hic, scelesle, me osculantem?

Versu primo scribam *maximei*, antiquo flexu: vt non *maximè innocentem*, sed *propudij maximi* iungas. Altero ridiculè Philocomasium mirabunda quidem interrogat Palæstrionem, ipsine Sceledrus dixerit: quasi vel alii cuiquam ille, vel hæc ab ipso Palæstrione delatum ad se voluerit dissimulare. Quin is eâ causâ introierat, vt eam videret & de illius verbis, ipso sciente, insimularet: quæ vnà exiens statim quærit nunc hominem sibi illum dari, qui detulerit ad ipsum. Corrigas non vno modo. Namque *tibi* vel omittere possis, quod non legitur illîc in veteribus, & iungere *quæso dixti*: vel his iunctis, quia legitur illud tamen in illis superius, istic collocare: *Falso tibi insimulauit?* Benè; tibi insimulauit, id est, apud vel aduersum te. Rursum, quia blandius videtur ad criminatorem pro scelesto increpatum *quæso*; retraxeris id quoq; aliò cum ipso *tibi* leuissimè mutato:

PH. Vbi iste bonus seruus, qui propudij me maximi innocentem

Falsò insimulauit? vbi quæso? PA. hem tibi. hic mihi id dixit.

PH. dixti

Tuten' te vidisse.

Namq;

Namq; & in tertio malim vt hic scripsi, quam vt in vulgatis: etsi minimi id inter reliqua momenti. Deinceps est:

PA. Pergin' scelesie intendere atq; hanc arguere? PH. ecastor ergo
Mihi haud falsum euenit somnium, quod noctu hac somniaui.
PA. Quid somniasti? PH. ego eloquar. sed amabo aduortito animum.

Versus & loquendi ratio in horum primo transponi iubent Philocomasii ista *Ergo ecastor*. Vltimo *aduortite* legendum, & fortassis etiam *amlo*. Nam ad vtrumque sanè somnium narrat, non vnum Palæstrionem, quod audire & credere Sceledrum plurimùm referebat, nec alia nisi huius causâ narratur. Quamquam patrocinari vulgatæ lectioni videtur illud Sceledri paullò pòst:

Palæstrioni somnium narratur.

Sed longè aliter est: & aliam non ita pridem illic quoque lectionem fecit N. Dousa: *Palæstrionis som. narratur.* Huic tamen accedere non possum ego. Contra enim omnem rationem est, Sceledrum scire aut suspicari, Palæstrionis hæc omnia consilio & astu fingi, dici, geri. Muto personam, & Palæstrionē ipsum facio dicere illum totum versum:

PA. Palæstrionis somnium narratur. perge porrò.

Ita est, nec potest lepidius. Ad spectatores versus Palæstrio somnii huius auctorem se iactat: mox illam narrare porrò iubet. Et verò fuerat ille auctor, qui fallaciam hanc de sorore gemina cum sene prius institutam, ingressus ad Philocomasium paullò antè, ei præmonstrauit: nisi tamen ipsa scenam vltrò iuuat somnii fictione, cùm rem tantùm vniuersim informatione rudi ab illo accepisset. Atq; ita nihilominus emendatio nostra procedit. Transfert enim, & meritò, commenti totius in se primam laudem primus auctor. Inferius:

Ita me insimulatam perperam falsum esse somniaui.

Lambinus *falsò*. sed aduerbia bina vt iungantur? Antiquam lectionem reducendum potius, *perperam fuisse somniaui.* Statim:

Heus hercle quàm præsentia omnia! abi intrò & comprecare.

Accepto Cl. Passeratii *omina*, si non erunt meliora *somnia*: quibus nihil detrahit multitudinis numerus pro vnitatis. Sic quidē *apologus* etiam *præsens* Sticho dicitur, SC. *Ita me dij*, vt hic somnium, quæ pariter quasi corām geri viderentur. Ibidem mox:

SC. Timeo quid rerum gesserim hic, ita dorsus totus prurit.
PA. Scin' te periisse nunc quidem domi certò? SC. certa res est,
Nunc nostrum obseruare ostium voluisse. PA. at Sceledre quæso.

A doctissimo nostrate Camerario est hoc *voluisse*, vnde Gulielmius noster *volup est*. Nam Lambini *ne euolet*, obsecro taceatur. Nec tamen noster ille rectissimè, qui reliqua interpretatur etiam ex sua magis quàm Plauti mente. Vetus scriptura est, *vbi esset*. Inde nihil exsculpo aptius, quàm *vbi est*. Ostium vult obser-

uare herilis domus, vbi tum Philocomasium erat. Ita loquebatur initio fabulæ:

Praedones capiunt nauem illam, vbi vectus fui.

Sed de hoc quidquid est; priora malè distincta personis, malè intelliguntur: quæ certum est sic rescribenda:

PA. Scin' te periisse? SC. Nunc quidem est domi certò. certa res est,
Nunc nostrum obseruare ostium.

Non domi periisse Palæstrio Sceledrum ait; sed hic, domi certò esse iam Philocomasium, quæ iam iam ipso vidente erat ingressa: itaque certò statuit ostium nunc obseruare. Maior autem turba in sequentibus ibidem:

SC. Me eam non vidisse arbitraris? PA. na tu hercle, obsecro, opinor,
Resipisce. si ad herum hæc res peruenerit, peribis pulcrè.

Viderunt omnes, & quis non videat? non cohærere locum, & illa maxime verba *obsecro, opinor.* Itaque variè varii mutant, hic è Vaticano, ille aliter indidem, alius etiam aliter aliunde. Nihil omnium probo. Veteres editiones hoc legunt ordine: *Na tu hercle opinor obsecro respice.* Dico sedem verborum mutatam, & fuisse in autographis, *opinor obsecro respice, na tu hercle.* Hinc ad emendationem pergo:

SC. Me eam non vidisse arbitraris? PA. opiner? obsecro resipisce.
Na tu hercle, si ad herum hæc res peruenerit, peristi pulcrè.

Quid potest ordinatius, seu verba, seu sententiam, seu versus ipsos spectes? Omnia in vnum conspirant: vt qui probaturus hoc non sit, ei pauca nostrorum futura sint proba.

CAPVT V.

Commeatus parietem transitinet, vtróq; continet, quomodo hic & Sticho accipienda. Scena iterum integra diligenter expensa. Multi in ea versus concinnati, mutata interpuncta, verba emendata, persona distincta, sententia explicata. Locus vnus confusior, eximiè correctus & enarratus.

LEntè pergo, vt in tam lenta materia possum: dum vbique teneor & circumuenior à multitudine vitiorum, quibus plenior est cognominis hæc Militi fabula, quàm ipse olim gloriarum. Initio tamen scenæ sequentis illud vitium fortè non est, & si est, leue est, nec nisi à distinctione:

Qua me in locis Neptunius templisque turbulentis
Seruauit sæuus fluctibus, vbi sum afflictata multum.

Nam & hæc vulgaris bona, præ qua nihilominus malle possit alius istam:

Seruauit, sæuis fluctibus vbi sum affl. multum.

Leuius etiam erratum in versus dimensione deinceps:

Sed facinus mirum est, quomodo hæc hinc nunc potuerit transire.

Syllaba superest: & monosyllabam voculam eximũt veteres libri,

nunc,

tunc,qua nec ad sensum quidquam opus. Nec est in simillimo geminoq; planè versu scenæ præcedentis:

Nisi mirum est facinus, quomodo hæc hinc potuerit transire.

Pòst item quis mendosum illud affirmarit?

SC. Men' rogas, hem, qui sim? PH. quin ego hoc rogem quod nesciam?

Verisimile valdè tamen est, *homo qui sim* scripsisse Plautum: ideò, quia sic rogauerat Philocomasium, *quis tu homo es?* Quæ sequūtur pluscula magnam habēt similitudinem cum illis Amphitr. sc. primâ, vbi Sosiam sic fecerat Mercurius, vt dubitaret de se ipso, quis esset, an idem, qui semper, an mutatus, an deniq; se ipsum perdidisset sui oblitus: quæ collata magnam lectori parient voluptatem. Inferiùs nec illud vitiosum manifestò:

At istuc non decet, & meo adeò hero facis iniuriam.

PH. Egone? PA. tute.

quamquam multò magis Sceledro tam vehementi accusatori cōuenerit illud *tute*, quam Palæstrioni, secundas velut agenti, & ex simulatione leuiter interdum scenæ seruienti. Sed iste versus planè iam in versus legem enormiter peccat:

An ista non sit Philocomasium, atq; eius alia similis.

Verba collocant aliter antiqui, *atq; alia eius similis sit*: rectè, si *sit* in ipso fine scribas. Porrò autem grauius & occultius mendum:

PA. Sceledre, manibus amisisti prædam. SC. tam ea est, quàm potis,
Nostra herilis concubina. vin' tu hoc facere strennuè?
PA. Quid faciam? SC. affer mihi macharam huc intus. PA. quid facies ea?

In his, & quę sequūtur aliquantò plura, personæ vices inter se mutarunt. Nam vt nunc res est, Sceledrus Palæstrionem in ædes ad machæram efferendam ire iubet, qui ipse tamen iit, in scena illo restitante. Patet hoc ex inferiore loco:

SC. Heus Palæstrio, macharanihil opus. PA. quid iam? aut quid opus est?
SC. Domi eccam herilem concubinā. PA. quid? domi? SC. in lecto cubat.

Quid clarius, quam Sceledrum redire, & renuntiare quæ vidisset intus? Ad hoc, iisse liquet eundem ad machæram efferendam, qui nunc non allatâ nihil opus ea dicit. Tum, Palæstrio certè, dum ille abest, ad spectatores interim ista loquitur:

Neq; eques, neq; pedes profectò quisquam tanta audacia,

cum reliquis quæ adhærent. Tamen hunc ab illo mitti faciunt in ædes: quo fieri nihil absurdius potest. Primùm adeò personas tibi concinnabo: dein artificium & astum Palæstrionis in hac tota re monstrabo.

——SC. tam ea est, quàm potis,
Nostra herilis concubina. PA. vin' tu hoc facere strennuè?
SC. Quid faciam? PA. affer mihi macharā huc intus. SC. quid facies ea?

PA. Introrumpam rectà in ædes, quemq; hic intus videro
Cum Philocomasio osculantem, eum ego obtruncabo extempulò.
Visane est ea esse? SC. Imo edepol planè ea est. sed quomodo
Dissimulabat? PA. abi macharam huc effer. SC. iam faxò hic erit.
PA. Neq; eques neq; pedes profectò quisquam tantâ audaciâ,
Qui æque faciat confidenter quidquam, quàm quæ mulieres
Faciunt: vtrobiq; orationem docte vt edidit!
Vt sublinitur os custodi cauto, conseruo meo.

Simulat Palæstrio vindicaturum se iniuriam illatam herò, si sit eà Philocomasium, quæ ad vicinum introiisset: itaque in ædes heriles abire Sceledrum iubet & machæram efferre sibi, qua obtruncet quemcumque osculantem cum eà vidisset. Id autem hoc vaferrimo consilio: vt, quando Philocomasium in vicini domum ingressa nunc primùm esset, ille statim in heri ædibus offenderet eampse, atque ita non esse eandem persuaderetur. Sed callidissimus mortalium & ad omnia fingenda promtissimus, vbi hoc constituisset, iamq; iturus esset alter; repente dubitare de consilio isto se simulat, an introrumpendum omnino cum gladio ad vicinum sit: quippe non explorata satis re, neque certò agnita muliere, si sit prorsus herilis illa amica. Inde quasi sui pœnitens impetumque reuocans, amplius à conseruo quærit, *Visane est ea esse?* qui vt labantem erigat & impellat hæsitantem, respondet, *imò edepol plane ea est.* Sed idem addit, *Sed quomodo dissimulabat!* id quod non interpretabere, tanquam interroget vltrò, quomodo potuerit dissimulare? Non interrogatio est, sed admiratio: & hoc ait, Planè quidem illa est: sed quàm vafrè & astutè dissimulabat! Ibi Palæstrio cõfirmatus abire denuò ad efferendũ iubet: atq; illo abeunte, manens in proscenio pronuntiat illos sex proximos continuos, vt iam antè dixi, versus. Quorum postremus,

Nimis beat, quod commeatus transtinet iam parietem:

creditur ab omnibus rectè ita legi, à quibus vnus excludo me, nec assentior, quomodo ligna transtinere duos parietes dicuntur, sic & commeatum dici posse parietem hunc transtinere. Quæ enim commeatus & tigni in hanc mentem similitudo? Neq; tamẽ mutatione magna opus sit: sed vocula *iam* in *trans* mutata rem confecerit. id adeò magis, quia eius loco veteres hanc ipsam disertè habent, qui verbum tamen ipsum *transtinet* non habent. Commeatus transtinet trans parietem, locutio est, simillima illi quæ Sticho, SC. *Cum benè.*

Eà ibo obsonatum, eàdem referam obsonium
Per hortum: vtroq; commeatus continet.

Ex quo loco volebam etiam olim hic *continet*: sed nunc caussam fuisse vanam intelligo. Quin iam neque *iam* fortassis immutandum videatur, si *transtinet parietem* resoluas, & præpositionem à verbo composito, vt sæpè solet, ablatam nomini iungas: vt commeatus

meatus [illegible] parietem intelligatur. Ac *tenere* non aliter etiam Stichi illo loco forsan vsurpatū. nam *continet* esse Plauti more potest, simul tenet: cui opinioni & particula *vtroque* & tota ibi sententia fauet. At si qui superiore in loco Palæstrionis illam, quā fecimus hæsitationem minus esse cōmodam censeant, illis alium proponam distinguendarum personarū modum: qui sanè mihi quoque nunc vehementius probetur:

PA. [illegible] dre manibus amisisti prædam. tam ea est, quam potis,
N[illegible] a [illegible] concubina. Vin' tu hoc facere strennuè?
SC. Quid faciam? PA. affer mihi macharam huc intus. SC. quid
facies eā?
PA. Introru[illegible]p[illegible]m rectà in ædes, quemq; hic intus videro
Cum Philocomasio o[illegible]antem, eum ego obtruncabo extempulò.
SC. V[illegible]ne est ea esse? PA. imo edepol planè ea est: sed quomodo
D[illegible]ulabat? abi macharam huc effer. SC. iam faxo hic erit.
P[illegible] Neq; eques neq; pedes profectò &c.

H[illegible] explicatione iam vlteriore non egeat, tam sunt omnia clara; sed [illegible] confirmatione, tam v[illegible]tur esse certa & indubitata. Quod autem eadem adhuc scena sic excuditur prope finem:

SC. [illegible]am? PA. qui [illegible] hanc attingere ausus mulierem hic in pro-
[illegible]

sententia melior in ea suadet, *hinc è proximo*. Nā non id dicere vult, quod [illegible] publico alicubi mulierem attigisset, quam attigerat in eo ipso quo nunc vterque [illegible] stabant loco: sed quòd è vicini proximi ædibus aliquam sic tractasset.

CAPVT VI.

P[illegible]rectum [illegible] emendand[illegible]. Correctiones quædam nouiter allatæ [illegible] aliorum detractum, vel additum. Traiectio vna firm[illegible] alt[illegible] tentata.

R[illegible] viderat, sequente scena, *Satin' abijt*, [illegible] inter illos versum:

SC. [illegible] Periplectomene, vt nesciam
V[illegible] tecum æquum siet,
Nisi [illegible] neq; ista sit mihi:
An me expurgare hic tibi videatur æquius.

Sed reliquos etiam [illegible] non viderat: quos è veteribus libris partim, partim ex [illegible] sensuque considerata ratione [illegible] restitui nos [illegible]:

SC. Ita [illegible]m coactus, Perip[illegible] me[illegible] vt nesciam
V[illegible] postulare tecum æquum prius,
An me expurgare hic tibi [illegible] æquius.
Nisi si istæc non est istæc, neq; [illegible] est mihi:
Sicut etiam nunc nescio qui[illegible]m.
Ita istæc huius similis est [illegible]

In eadem deinde quamquam illud est non pessimum:

PE. Vidistin' istam? SC. vidi, & illam & hospitem
Complexam atq; osculantem.

tamen scribi interpungique malo: *SC. vidi & illam, & hospitem Complexum atq; osc.* Porrò etiam quæ in Vaticano fuit, eadem est in plerisque antiquioribus istius versus lectio:

SC. Nunc demum à me insipienter factum esse arbitror.

de qua nemini hærendum amplius, vti nihil habendum insipientius vulgatâ. Probat vnicè quod subditur, *at non malitiose tamen Feci.* Vlterius:

Dato excruciatum me, egomet me dedam tibi.

ἐμφατικώτερον, *Da tu excruc.* Egomet, inquit, tibi me dedam: tu me porrò da excruciandum tuo arbitratu. Adhuc vlterius:

PE. Ne tu hercle, si te dy amant, linguam comprimes.
Posthac etiam illud, quod scies, nesciueris,
Nec videris, quod videris. SC. benè me mones.
Ita facere certum est me. satin' oratus abijt?
Nunquid nunc aliud me vis? PE. ne me noueris.

Priores hic versus ita scripsi, vt vellem scriptos vbique: de posterioribus etiam videndū. In iis, quis oculis sincere vtilitatem obtinens ineptiam non peruiderit illorū? *satin' oratus abijt?* Nec interloqui seruum sic deceat, neq; senex abierat certè: qui nec abit vsque ante abitū illius. Manet enim post ipsum: & digressurus hic ab eo, quærere id voluit, satis ne sibi exoratus esset & placatus. In eam mentem scribo, leuissimè a veteribus adiutus:

Ita facere certum est. sed satin' oratu's? PE. satis.
SC. Nunquid nunc aliud me vis?

Nisi tamen coacta minus scriptura videbitur: *sed satin' oratu es? PE. ab.* quam numeri non abhorrent plane. Solet enim Plautus interdum producere verbum *es*: ne trochæum putes cōtra [illegible] que iambis immisceri. Ibidem statim:

Vt miles cum extemplo à foro aduentat domum,
Domi comprehendat vnà.

Corrige: *Domi comprehendat. vnà hic & Palæstrio*
Me habent venalem.

Ac distinguit ita quidem Coloniensis vetus: à nobis autem [illegible] conuertimus saltem. Statim etiam:

Nam nunc satis & plus nimio merui mali.

Versus *commerui* requirit: sed veteres melius insequuntur, *Nam [illegible] [illegible]* Ita igitur potius expleatur. Iam abiit Sceledrus, [illegible] nens senex de ἀναιδείας ei [illegible] ita infit:

PE. Illic hinc abiit [illegible] at edepol certò scio,
O[illegible] sape super [illegible] multo [illegible]em,
Cum manducetur, [illegible] quod [illegible] videris,

Pareo [illegible] hic nobis Lambinus [illegible] nolo eam ego Nihil [illegible]

[illegible] cohærent illa, *Iste hinc abscedat, ne id quod vidit, viderit.* Quid [illegible] autem? Per interrogationem efferunt hæc separatim, *ne [illegible] vidit viderit?* quasi miretur senex, & hoc dicat. Vtique non [illegible] quod vidit. Quam sententiam non absurdam difficul[illegible] versus integram confieri putem. Et est aliud, quod suspi[illegible] Quid hoc? ne sedem commutauerint inter se bina diuerso[illegible] in membra. Fluxerit enim oratio percommodè ab [illegible]ne:

Cum manducatur. vsque adhuc actum est probè.
Nam [illegible] oculi atque aures atque opinio
[illegible] ad nos, ne id, quod vidit, viderit.

Tamen ægrè patior diuelli iam hæc:

——— *vsque adhuc actum est probè:*
Nimium festiuam mulier operam præbuit.

Sed potius quam a tam commoda traiectione desistam, vnà cum [illegible] versus hunc integrum eòdem transtulerim: quod etsi [illegible], tamen si quis velit, non incommodum fore di[illegible] [illegible]mus eius scenæ versus quot medicos sortitus est & in[illegible]:

[illegible] ne, dum actum, illis sortito fuam.

N[illegible] magnorum virorum ingeniosa commenta, quan[illegible] diuersa, censeo [illegible] tantùm ex veteri scriptura pro[illegible] sententiam, de qua doctores illi ipsi sententias porrò fe[illegible]. Legunt prisci libri, *[illegible] sortito fiem.* Si *fient* scripseris, an non [illegible]eraueris? *Sortito* [illegible] in inflexione, pro sortitu: quo [illegible] nomine ad Calinam superius agebamus, atque actum ipsum [illegible] interpretabamur. Iam verò senex hic nihil aliud me[illegible] ne reliqui senatores illi, dum ipse abfit, in ipso ope[illegible], sortitionem iam aggressi. Qui sensus idem facilior et[illegible] è [illegible] lectione *[illegible] sortiti fuant.* Sed non addo am[illegible] interpono in tam controuerso loco: qui hoc [illegible] aliquid est quod dixi, id vltro dixi in iudicium à me mit[illegible].

CAPVT VII.

Quis homo sit [illegible] Vt [illegible] Merces, i. merx. Quid iis satis est [illegible] expensa. In ea [illegible] ostenditur [illegible] concinnati, verbis, per [illegible] interpunctiones atque alia varie, nec pauca contra [illegible] correcta, explicata [illegible] loca quaedam etiam enarrata. Etiam Turpilij locus defensus.

LOngam & longè lepidissimam illam [illegible] iam ordiamur, in qua [illegible] pro iuuene se gerit facetissimus noster senex. Huius principio turpissimam depichendo luxuriem [illegible] quidem loci, in quo magni viri se exercuerunt, neque de illis, quod ad [illegible] [illegible], quod quam tamen [illegible].

—— nam opus est nunc tuto loco,
Vnde inimicus ne quis nostris spolia capiat consilijs,
Vnde inimicus ne quis nostra spolia capiat auribus:
Nam bene consultum, inconsultum est, si inimicis sit vsui.
Neq; potest, quin, si id inimicis vsui est, obsit mihi.
Nam bonum consilium surripitur tibi sæpissime,
Si minus cum cura aut cate locus loquendi lectus est.

Vt de binis minimo secus simillimis & iisdem pæne versibus nihil dicam, quos non sic a Plauto factos, sed ab hæsitatione descriptorum natos geminos timide suspicor. ceterorum ordinem confusum sententiæ conuincit ordo, qui quidem talem illum retexi vult, vt ipse retexatur ac retegatur:

—— nam opus est nunc tuto loco,
Vnde inimicus ne quis nostr. &c.
Nam bonum consilium surripitur tibi sæpissime,
Si minus cum cura aut cate locus loquendi lectus est.
Iam (vel Tum) bene consultum, inconsultum est, si inimicis [illegible] vsui:
Neq; potest, quin, si id inimicis vsui est, obsit tibi.
Quippe si resciuerint inimici consilium tuum,
Tuopte tibi consilio occludunt linguam & constringunt [illegible]
Atq; eadem qu[illegible] volu[illegible]re tu, faciun[illegible] tibi.

Iam demum sentit omnis in aspectu, quem qui verum [illegible] vidit, aut nunc non videt, vtere, non scio quo sit ipse [illegible]. Sequitur ab exiguo interuallo:

PE. [illegible] tibi [illegible]. PA. facile est [illegible] in bonis.

Legendum *bonos.* quod videor alii [illegible] Continuo sequuntur:

Sed [illegible], eodem consilio, quod intus meditati sumus,
Si g[illegible]us rem. PE. mag[illegible] ad rem non potes [illegible] videre.
PA. Imo quid tibi Pleusides? PL. quodne vobis placeat displiceat mihi?
PE. Quis homo sit magis vsquam, quam tu, loqui lepide & comm[illegible]

Verum sed [illegible] omnes peccant versus. Longior hic, ille breuior, alius alias non satis expeditus. In consilium veteres adhibui, qui nonnihil assuaserunt præter quod ipse statuissem:

Sed [illegible]olo [illegible]re, eodem consilio, quod meditati intus sumus,
Si g[illegible]mus rem. PE. imo: magis adeo ad rem [illegible]e vtibile non potest.
PA. Quid tibi Pleusides? PL. quodne placet [illegible]bis, displiceat [illegible]
PE. Quis homo sit magis vsquam, quam tu, commode & lepid[illegible]

Q[illegible] quam de postremo melius fortè consuli poterat, si [illegible]

PE. Quis homo sit magis vsquã quam tu? loquere lepide & comm[illegible]

No. a locutio, *hominem esse*, crebra M. Tullio etiam, & [illegible] que priscis. R[illegible] interuallo paruo:

Ergo etiam tete ex operibus [illegible] mei honoris gratia.

[illegible] *honoris*, quoniam erga hospitem. *Amoris* tamen antiqui, nec [illegible]: atq. ita sæpius posita de re eadem. [illegible]:

[illegible] Et apud te exemplum experiundi habeas, ne petas foris.

[illegible] haud amauit, ægre amantum ingenium [illegible].

[illegible] Lambinus a personarum mutatione, si quomodo [illegible] versus prior cônueniret, attendisset. [illegible] Non foris exemplum petendum est, qui ipse habeat [illegible] in se olim expertus. Ita mihi non aliunde amantium [illegible] discendæ, notæ mihi ipsi pridem & vsu pernotæ: vt facilius seruire tuis & indulgere nunc possim. Qui enim ipse nunquam amauit, ægre amantis ingenium perspexerit, nec rectè aut promtè consuluerit. Ego verò vetus amator ab adolescentia [illegible] omnia, & scio comitatem in te exercere: qui ne nunc quidem hoc ætatis exaruerim è voluptatis rebus, nec planè ab amoribus sim alienus. *Vt* in initio horum neque mutari attinebat, etiam si veteres ipsi *Quum*. Valet illud, quando, vel vbi, quomodo sæpicule in Catullo. *At* autem proximo versu facilè concesserim:

Et ego amoris aliquantum habeo humorisq; meo etiam in corpore.

[illegible] longior est iusto, nisi *meo* eximas exemtum editionibus priscis. Quæ eadem inserunt rursus, *vnquam*, minus tamen alias defectiuis:

Item ero: neq; ego vnquam oblocutor sum alteri in conuiuio.

Sed pleniores numeri, cum id receptum. Eiusmodi versuum minutiora errata plura atq. infinita sunt: quæ nec omitti, nec annotari omnia decet. Longius hinc rectè Cl. Pithœus:

Tum ad saltandum non cinædus malacus æque est quam ego.

Sed vel *atq; ego* scribes etiam, vel *quamde ego*. Pòst:

Liberæ sunt ædes, liber sum. ego me vti volo libere.

Lambinus [illegible] veteres aliter, quorum elegantissimum *autem* doleo [illegible] Repone:

Liberæ sunt ædes, liber sum autem ego, me vti volo liberè.

Diximus alibi de eo: & hic exemplum tamen iterum habe ex inferiore Milite:

Facile istuc quidem est, si & illa vult, & ille autem cupit.

Ait senex, & se & ædes liberas esse: tum velle, vt liberè quisque se & suis vtatur. [illegible]. Numeros autem explicabis, si pedem primum amphimacrum capias, aut ipsum *libera* in dissyllabū contrahas pro spondæo. Multo inferius:

Illi inter se certant donis, ego [illegible] mussito.

Bona mea inhiant, certatim dona mittunt & munera.

Priore versu non *at ego* cum Lambino, sed *ego [illegible]* facito. Altero *nutricant & munerant* e Vaticano accipiendum: præter hoc ex syllaba priore *tū dona*, quæ insuper habetur, *ideo* legendum: *certatim ideo nutricant & munerant*. Sequenti proxime.

PA. Nimis bona ratione, nimiumq; aperta tu multum vides.
Propter versum, *nimis q; aperta*. Hunc sequenti:

Et tibi sunt gemini & trigemini, si te benè habes, liberi.

Malim *Et tibi sunt*: nempe cognati. Atq; etiam, *si te benè habes*, nutricando nempe certatim, vt dixit, & munerando. Deinceps:

PL. O lepidum caput. ita me dij deæq; ament, æquum fuit
Deos parauisse, vno exemplo ne omnes vitam viuerent.
Sicut merci pretium statui, pro virtute vt veneat,
Quæ improba est, pro mercis vitio dominum pretio pauperat.
Itidem diuos dispertisse vitam humanam æquum fuit.

Oratio non concinna. Facio:

Sicut merci pretium fiat, vti pro virtute veneat,
Quæ improba est merces, pro vitio dominum pretio pauperet:
Itidem diuos disp.

Veteres apertè *stat* habent, cui cum iunctum *vti*, denegarunt vtramque in vnum *statui*. *Merces* autem, pro merx, nominandi casu dictū Carisius notat. Non multis interiectis:

Nam hospes nullus iam in amici hospitium diuerti potest

Volebam *nullus vsquam in amici*. sed veteres, *tam in amici* ... Nemo ad tam amicum deuerterit, quin, quæ continuò narrat, experiatur. Ille versus:

Commodulum obsona, ne magno sumtu, mihi quidvis sat est

in mentem reuocat mihi Turpilianos istos:

Profectò vt quis q; minimo contentus fuit,
Ita fortunatam vitam vixit maximè.
Vti Philosophi aiunt isti, quis quidvis sat est.

In quibus locutionem hanc vir maximus corrupit, substituens, *quis vix* (siue *vix*) *sat est*. Pessimè, & contra Poetæ omnem mentem, ipsiusque rei veritatem. Lucilius sic alicubi quoque:

Cum tecum est, quidvis satis est.

Sed de Plauto tantùm nunc curemus, & hanc adeò scenam porrò, quantum potest, percurramus. Igitur vbi voracium hominum simulatam abstinentiam, & deinde manifestam ingluuiē describit,

Sed percellunt se & procumbunt, dimidiati dum appetunt

malim distinguere, *& procumbunt dimidiati, dum appetunt*. Genuinam sententiam si attendis & discubitus rationem cogitas; assequeris. Dum superiore toto corpore, id est dimidiati procumbūt, ac ... imminent iis, quæ posita longiusculè fortè sunt, præ nimio appetendi studio, se veluti percellunt. Mox

——— *PE. haud centesimam*
Partem dixi, atq; otium nunc si sit, possim expromere.

Veteres, ... rectè, vt *nunc* sequenti versui reddunt, ... hunc anteriorem. Illius & numeri ... & librarium auctoritas ... addicitque vicissim ... legitimum:

PA. Igitur id quod agitur, nunc huic primum praeuorti decet.

Inde non procul:

PA. Herus meus ita magnus moechus mulierum est, ut neminem
Fuisse aeque, neque futurum credam. PL. credo ego istuc idem.

Quae nunc Pleusidis verba sunt, esse Periplectomenis velim: cui magis certe conueniunt, vel ea ratione, quòd militem ciuem & vicinum bene nosset, de cuius moribus nihil magnopere Pleusidi constare potuit in Epheso hospiti nouitio & rudi. Firmare id possit sequens etiam seni huic proprius locus:

PE. Edepol quin te de isto multi cupiunt non mentirier.
Sed ego ita esse, ut dicis, teneo pulcrè.

Qui ipse difficilis, impeditus, & obscurus Lambino visus sententiam non videnti. Tamen conatur: sed vt qui in tenebris palpitat, frustra. Lego primùm ego *nunc*, in vicem τοῦ *non*: iam facilè sic expono. Cùm ambigua locutione Palaestrio sectari omnes vlteris mulieres in Epheso militem dixisset, hic bonus senex esse quidem ita subiicit, & verum se scire, sed esse multos vel hic nunc in isto theatro, qui mentiri eum cupiant, optentque falsum vitium suis, siue ab vxoribus eorum appeti herum suum, siue contra ab hoc illas praedicasset. Nolint omninò militem talem, qualis memoratur, vxoribus suis, atq; etiam vel amicis & filiabus metuentes. Porrò iam:

Vtiq; eam huc ornatam adducas matronarum modo.

Versus & libri suadent, *huc ornatam add. in matr. modum.*

Posteà: ——— *PE. audio.*

PA. Ne me surdum verbera: tu si audis, ego rectè militi
Dabo, a tua mihi vxore dicam delatum & datum,
Vt se deamet conciliarem.

Locum subesse suspicor, quem non assequor, in verbis, *Ne me surdum verbera, tu si audis.* Interea dum quaeram amplius, facilè patior a Lambino partem eorum dari Periplectomeni . sed tum Palaestrionem dicere statim malim: *tum, si audis.* Ceterùm Gulielmium nostrum non sequor *meus* reponenti pro *militi*, quantumuis ita vetere quidem libro. Sed versus alterum non patitur. Benè. Quid sequenti autem versu fiet, si ratio ducetur huius talem? Is enim etiam laborat, nec vtrumque rectius subueneris, nisi vocibus permutatis:

——— *ego rectè dabo*
Militi: à tua mi vx.

Nec in reliquis eundem nostrum probo: magis, & omnium maximè, Pulestionem. *Vt sese ad eum conciliarem.* Tamen nec meum damnare possum somnium, *Vt sed eamet conciliarem* Eomet, id est eo ipso annulo: aptè. Quod si vestigia vulgata etiam vides, nihil ad eum propius accedat. In fine:

Vt nunc etiam hic agit, actutum partes defendas tuas.

Malo *defendes*. sed quantillum auxilium istud? Ipse totus ve... cuius est sententiæ? Tacet Lambinus, aliique. Mihi perstringere videatur actorem, uti sæpe solet in ipsos histriones obiter inuehi, si possint omnia illuc trahi. Priora quidem sponte eunt, *Vt nunc etiam hic agit*: sed reliqua non sequuntur. Igitur in aliam mentem emendarim:

Vnus etiam hîc aget, actutum partes defendas tuas.

vel, *ac tu tum partes defendes tuas.* Iubet eum properare, ac partes suas celeriter curare. nam vnum saltem etiam interim acturum, dum necesse sit esse ipsum & mulierem cum ancillula paratos. Vnus quidem Lucrio puer in proscenium venit, & illi mox composita fallacia statim: si id est, quod Palæstrio sentit, uti sane certo non possum iudicare.

CAPVT VIII.

Nisi quia. Eapse, bis. Aures merum orationis adbibunt. Regio con... Fundare nauem, non profundare. Rogare? Quin? pro quidni. A... locutiones. Bina scena coacta in vnum caput. Earum plurima ... minis generis, vt vno verbo comprehendantur, emendationes, ... interpretationibus necessariis. Aliorum commenta ibidem ... sparsim aut in melius flexa.

TAndem emensi sumus illam enormis ferè prolixitatis scen... sequentes duas hoc iam capite perreptabimus, quando p... currere non licebit. Priore *Quantas res*:

LV. Non opera est Sceledro. PA. quid iam? LV. sorbet dormiens.
PA. Quid? sorbet? LV. illud, stertit, volui dicere.
Sed quia consimile est, quod stertas, quasi sorbeas.

locus ipse claret. versus postremus non sincerus. Suspen... tem, quasi alius sit exspectãdus, sententiam absoluturus. At ... cosita scripsit, quod est plenius:

Nisi quia consimile est, quòm stertas, quasi sorbeas.

Sic solet vsurpari *Nisi*: cui glossema supposuerunt *Sed*, non eiusdem vsus. Et quamquam vulgò per id interpretantur, non respondet tamen omninò. Dein:

Dimisit Nardini vini amphoram cellarius.

Omnes offendit hoc *demisit*: quidni me? Nolo tamen quidqu... torum, quæ comminiscuntur, etsi N. Dousæ *demisit* in speci... valde probum. Simplicius est & verius *Demsit*. *Vini* eiiciu... propter versum: ego muto è veteribus *vnam*: scriboque tot... antiqua etiam distinctione:

——— *te'igit calicem. clanculum*
Demsit ... d ... nam amphoram cellarius.

Quæ d... e ipsa verba vereor ne Palæstrioni danda sint, e... p... ... one rem suspicanti, & potiùs stomachanti, *Eho* ... *Pal...*:

Neq; equidem heminas octo expromsi in urceum,
Neq; ille nec calidum ebibit in prandium.
Verum & hæc sententia ducunt ad correctionem:
Neq; ego quidem h. oct. o exp. in urceum,
Neq; ille hinc calid. ebib. in prandium, aut *prandio*.
Statim excuditur:
——*L V. quia enim ol sorbui,*
Nam nimis calebat, amburebat gutturem.
Alij ebrij sunt, alia postquam potant via.
P A. Bono suppromo & promo cellam creditam.
Hærent in emendatione τῶν *postquam* & *via*, nec pergunt, quasi nihil aliud vitiosum. Et *poscam* quidem verè: *trua* vel *ama* nimis acutè. Ceterùm transpositos versus esse quis vidit? Nos ita continuamus.
——*amburebat gutturem.*
P A. Bono suppromo & promo cellam creditam!
Alij ebrij sunt, alij poscam potitant.
L V. Tu idem hercle faceres.
Aut si transpositos non concedes, illud quidem cogêris, Palæstrionis esse binos versus, quos ei coniunctim asseruimus. Quid clarius, quam eum stomachari in mores & inæqualem conditionem conseruorum, indignarique aliis poscam potandam, alios vino optimo inebriari? Infra:
Ne dixeritis obsecro huic vestram fidem.
Veterem ordinem verborum quis aut cur mutauit?
Ne dixeritis huic, obsecro vestram fidem!
Ibidem postremò:
Quia Sceledrus dormit, hunc subcustodem suum
Foras ablegauit à se, dum huc transiret, placet.
Versus alter exorbitat: redibit in viam traductione, *dum a se huc*: quamquam & illud ipsum *a se* mutari in *eapse* debet. Debet, inquam: cum in antiquis ita sit liquidò perscriptum. Repones ergo:
Foras ablegauit, dum eapse huc transiret: placet.
Ad alteram nunc scenam, quæ hoc capite nobis instituta. Ei inter collocutorum personas præfigitur etiam *Milphidippa* ancillula: cui⁹ nomē deleri melius sit, quia nullæ eius in ipsa scena sermonis partes, sed adhuc κωφὸν πρόσωπον heram saltem pedissequio comitatur. Inibi verò primum:
A C. stultitia atq; insipientia insulsa atq; maxima hæc sit.
credo emendandum *insulsa atq; maxima*: etsi nihil quidem cogit. Quis tamen elegantius illud non agnoscat? Sequitur:
P E. At melius est monerier. A C. meretricem commoneri
Quàm sane magni referat, mihi clam est. quin ego me frustro,
Postquam admirere aures meas tuæ moram orationis.
Tibi dixi, miles quemadmodum potis esset assectari.

Notæ aliorum hic notæ: *adbibere* & *oram*. illud accipio, non item: pro quo ipse faciebam olim *merum*: vt in translatione maneret, merum orationis adbibere. Viderint alii, si benè. Quæ turbæ autem vbique in his verbis, *assicari, deartuari, deasciari, deruncinari, detruncari*, & similibus? Hic *deasciari* verum esse inde puto, quod manuscripti Lambiniani *dea dare* habuerunt. In eo si *d* coalitum resoluas in *ci*, vides idem verbum esse. Sed nihilne aliud in toto loco? Præcipuum nondum etiam dixi. *Frustro*, quod maximè putant, minimè sincerum. *me frustro* mutari vult, *met vltrò*. Iam vide vt omnia sint perpurgata:

——quin egomet vltrò,

Postquam adbibère aures meæ tuæ merum orationis,

Tibi dixi, miles quemadmodum potis esset deasciari.

Sententiam quid ingeram tibi? quæ nunc commoda demum & clara. Nihil se meretrix arguta monēdam ait, quæ ipsa, cum [illegible] illum audiisset ex sene rei destinatæ, vltrò modum ei dixerit perficiendæ. Sed subiicit ille:

P E. At nemo solus sapit. nam ego multos sæpe vidi

Regionem fugere consilij prius, quam repertam habere.

Vbi rectissimè præeunte Palmerio corrigimus:

Regionem fugere consilij, prius quam compertam habuère.

Sic cum Lambino etiam *haberent*. Sed non in eo tantum momenti: maximum in sententia eruta: multos aberrare sæpe a consilij regione, quam compertissimam habuerint antè. Nam apage, qui *Rationem* mutant. Illa voce libenter in consiliis & fraudibus vtitur noster. Supra:

Dum in regionem astutiarum mearum te induco.

Et Pœnuli prologo alias similes coniungit:

Eius nunc regiones, limites, confinia

Determinabo, ei rei ego sum factus finitor.

Lambini interpretatione nihil absurdius. Absurda autem porrò vulgi lectio:

P E. Ergo istuc metuo, quo venit vobis faciundum vtrumq;:

Nam id proderit mihi malitia, malè quod facietis ambæ.

Quidam *malitia* tentauit: sed non hoc satis, neq; verum. Scribo:

P E. Ergo istuc metuo, quòd venit vobis faciundum vtrumq;.

Nam id proderit mihi, militi male quod facietis ambæ.

Dixerat Acroteleutium: male, memoriter agere mulieres; benè, oblitiosè. Tum igitur, inquit senex, idipsum in vobis metuo, quibus vtrumque est agendum, malè & bene simul. Etenim dum militi male facietis, mihi facietis bene: quando quod illi obest, idem mihi prodest. At rursus illa:

A C. Dum nescientes quid bonum faciamus, ne formida.

P E. Mala nulla meretrix est. A C. ne paue, peioribus conueniet.

Quærunt

Quorum valde controuersa lectio, nam me versus posterioris. Ego varie conieci, sed plerorũ q; pœnitet. Quod vnum hic asserri dignum nobis visum, illud est:

A C. Dum ne insciente quid bonum faciamus, ne formida.
Mala ... meretrix est; ne paue ... conueniunt

Eludit alteram metus & cautionis eius parte ... & noli formidare, quid bonum faciamus, inquit, dum ne faciamus inscientes Non ... vocandæ meretrices sunt, sed peiora iis nomina conueniunt. Quid autem reuerear tamen apponere & aliam coniecturam, si cui magis se probare possit?

A C. Dum ne insciente quid bonum faciamus, ne formida.
Mala vna meretrix est: nunc duæ peiores huc conueniunt.

Sed ex ariolationibus nostris erit fortassis alius, qui verum eliciat ... atque eo nomine lubentius incerta talia communicamus. Ex quo tamen genere non illud est, quod statim:

——— *P A. cesso ego illis obuiam ire?*
Venire salutum gaudeo, lepido hercle ornatu incedit.
P E. ... opportuneq; obuiam is Palæstrio: hem tibi adsunt
... ne iussisti adducere, & quo ornatu. A C. heus noster esto.
P A. Palæstrio Acroteleutium salutat.

Ante alia corrigendum hic ... , quomodo veteres ipsi legunt. Alloquitur ipsum senem Palæstrio prior: & in salutatione eo ... est, *Venire saluum gaudeo.* Pòst deinde correctum benè verbis coniunctis, *heus noster esto.* quæ tamen Acroteleutio data, non rectè. Vt quid enim illa pronunciet? & ad quem? Non ad senem: quia nulla in eo sic collaudando caussa. Non ad Palæstrionem: quia non norat hominem, neq; conscium sciebat adeò non ... & architectum eius omnis rei Palæstrionis ipsius sunt, ... qui senem collaudat ob bene conciliatas tam lepidas mulierculas. Sub eius igitur persona continuanda hæc cum sequentibus ——— *P A. heus noster esto.*

Palæstrio Acroteleutium salutat. A C. quis hic amabo est?

Nam senem prius ob diligentiam laudato, conuertitur ad mulierem mox & ... etiam salutat. Porrò:

P E. At tu ... pracepta ... nihil hic nouum appositi

Bona, nec mutanda fortè scriptura: tamen quia *ipse* veteres habent, vide an sic ... .

P E. Ad tua pracepta de meo nihil ipse nouum apposiui.

Ex ... idem, proximo versu:

A C. Nempe ludisi ... militem tuum herum vt ... P A. elocuta es

colligas *rem locuta es.* Deinde:

P A. Atq; huius uxorem esse te volo assimulari. A C. fiet.

probo magis aliorum *assimulare* rem corrigi ... per. Ita enim ... semper, futuram esse, quod illi præst. Mox:

... em ego ... darem ... A C. ... ve ...

Insulsè *nunc* additur: quasi, quæ ante non vera dixisset. Fortè *cuncta* fuit: aut ipsum *nunc* antecedentibus est nectendum Palæstrionis. Et statim:

Bene lineatam si semel carinam collocauit,
Facile esse nauem facere, vbi fundata & constituta est.
Nunc hæc carina satu pro undata bene & statuta est.

Ignotum verbum *profundare*. & cuius vis, si qua est, abhorret ab hoc loco. Valeat enim profundum facere, quomodo explicit ille video & rideo Lambinum. At hîc sensus requirit fundamentum ponere, quod dixit priore verbo *fundare*. Mirum est, nisi diuinem verum. *Pro* decurtatum ex *probè*: quod proximo deinde verbo agglutinatum. Restituo:

Nunc hæc carina satis probè fundata & benè statuta est.

Quamquam in antiquioribus vestigium nullum eius est, sed hæc lectio, non dubium quin interpolata: *satu & fundata est bene & statuta.* Post pauca:

P A. Nempe tu nouisti militem meum herum? A C. rogare mirum est
Populi odium quin nouerim?

Distinguebat aliter & legebat Guliemius noster: *A C. rogare? mirum. Populi od. quin nouerim.* Non alias malè. Atque ita principio fabulæ, si emendes:

P Y. Habes tabellas? A R. hui rogare? habeo & stilum.

Sic enim melius ex τῷ *vis*, quàm Palmerianum *vah*. Et Terent.

Ah rogitare? quasi difficile siet.

Et Horat. Epod.

Rogare longo putidam te seculo,
Vires quid eneruet meas?

Atqui licet alias, vt dixi, non malè: non tamen & hoc loco benè. Præsto enim scripturam vulgatam sanam: quam non videri fecit ignotior particulæ *Quin* significatus. Eam pro *Quidni* poni dicebamus ad Amphitruonem, vbi item non intellecta mutabatur. Sed ita perspicuè & indubitatò hîc supra, S C. *Inde ignem.*

S C. Men rogas homo qui sim? P H. quin ego hoc rogem quod nesciam?

Ibi dum nemo sollicitauit: & Musis gratia, cum etiam nemo. Ne tamen tralatitiam nimis putent locutionem, *rogare mirum est*, vsurpauit eandem & hîc supra Plautus:

P A. Præcepta facito vt memineris. P H. toties monere mirum est.

Iam illa hic in proximo:

——*P A. num ille etiam te nouit? A C. nunquam vidit.*
Qui nouerit me, quis ego sim?

potes absque interrogatione, coniunctimque legere: *numquam vidit, Qui nouerit me quis ego sim.* Dein verius caussa è veteribus:

P A. Vos modo curate ego illum probe iam oneratum huc acceptum accibo. Postremo: ——*hunc si dolo dolamus,*
Quid tibi ego mittam muneris. A C. da: ne abs te mulier operam

P E. Lepidus sum & comis sum. A C. confido confuturum.

Vir magnus in nequiorem ista sententiam commutauit, *damne mulier ab se operam* contra Plauti sensum. Non quærit enim senex, quid mittendum mulierculæ sit muneris, aut illa respondet, quid uelit: sed quasi per admirationem quantum, ait, muneris tibi mittam! Notum itaque *quid* vbique frequentari. Locus similis Pseudolo, *Sc. si vnquam*.

P S. Taceo, sed ego quæ tibi bona
Dabo & faciam, si hanc rem sobriè accurassis!

In meretriculæ autem verbis *eapse* corrigendum pro *abse*: quod sæpe & alii & nos interpolatum sic in hac etiam Comœdia capite hoc ipso ostendimus. Inepta verò etiam senis ista: *Lepidus sum & comis sum*. nec aptiora Palmerius fecit, *Lepida est & comis est*. Emendabis aptissimè, *Lepidissimam & comissimam*: operam scilicet, de qua quæsitum erat ab Acroteleutio, an vllam Philocomasium ipsa daret. Lambino enim suum *Lepida sunt & comes sunt* condonemus: quia de lectione dicendum alias, quod ipse de Camerariana. Hæc scripturæ compendio peccant solùm *Lepidissam & comissam*. Talia autem epitheta *operæ* quis addi nescit? Vbiq; in Plauto, lepida, festiua, benigna, amicabilis, adiutabilis. Et hic verum, operam à Philocomasio talem dari, qualem senex prædicat è nostra correctione. Sed & reliqua verba non satisfaciunt, *A C. confido confuturum*, maximè, si sequentibus sententia copulentur. Aldinus codex casu, an de industria habet, *ac confido*: quasi senex etiam loquatur hæc, neque *ac* nota sit personæ nouæ. Id adeò placet. Nam confidere se dicit senex omninò rem confuturam, quando omnes cum ipsa Philocomasio simul tam bonam operam nauent. Ita sequentibus præponenda Acroteleutii persona: cui certè non conueniunt hæc magis, quàm seni, de fallacia tota rectius iudicanti.

C A P V T I X.

Liberi per impositionem festucæ, non & ingenui statim per eandem. Ius ingenuitatis aliud, præter libertatem. De quibus incautior aliorum [illegible] & [illegible], correcta. Plautinus aliquot versibus medicina luxq; facta.

VOluptas est quod agis, sed procedit lepidè ex sententia, ait noster proxima scena: verè [illegible] mihi voluptas, quod hic ago, quando procedit nescio an lepidè, non certe prorsus ex sententia. Tarde nimis enim progredior, & minuta pleraque errata morantur inuitum, quæ vt ipsi mihi [illegible], ita lectori metuo nauseam ac tædium obiectura. Sed dum & parua quoq; non paruum habere momentum [illegible], [illegible] quibus ipsa constare magna non possunt. Ergo vt [illegible] sub manus venerit, leue sit aut ponderosius, expendamus [illegible]. Milite porrò si non [illegible]-

tari, at quo gradu possumus, grassemur. Ea ipsa [illegible], cuius [illegible] primus versus huic exordiolo capiti huius occasionem dedit, [illegible] sunt quædam, & ea pauca, quod gaudeo, maioribus occupatis pridem, quod non doleo. Versum istum,

P A. Circumspicito, dum ne quis nostro hic anceps sermoni siet:

scribe & distingue,

Circumspicito dum, ne qui anceps nostro hic ser. siet.

Illi,

P Y. Quid hic? unde est? P A. à luculenta atq. festiua femina:

insere, *atq, à festiua.* Tum alium deinde:

Eius nunc [illegible] annulum ad te ancilla, porrò vt deferrem dedit.

de veterum librorum sententia partim, partim mea opinione corrig::

Eius hunc mi annulum ancilla, ad te porrò vt deferrem, dedit.

Statim:

P Y. Quid? ea ingenuan an festuca facta, serua an libera est?

Ingeniosissimè doctissimeque Dousa F. hunc emendauit, cui nos numerorum caussa tenue nescio quid adiicimus, quod vix apparebit:

P Y. Quid ea? ingenuan? an festucâ facta? serua libera est?

De sententia optimè ille. Nec enim, an serua esset, militem quæsiisse patet e Palæstrionis responso: neque an ingenua per festucæ impositionem facta, potuit quærere. Nemo enim sic ingenuus fit, sed liber. Vbi (vt aliorum assertionem temerariam mittam, etsi magni viri fuerunt, qui libertos & ingenuos per festucam pariter fieri imprudentissime scripserunt) verba paullò inconsiderantia notabis eius, quem dixi, cum ingenuum neminem fieri posse ait, nisi qui antè fuerit. Imò verò facti ingenui etiam, qui non nati, prorsus vti liberi: sed non, nisi antè liberi. Quomodo forsan & illius verba capienda, vt ambiguitas tantùm [illegible], non inconstantia culpanda. Post libertatem in multam quidam & in ingenuitatem asserebantur: [illegible]; hæc est autem plena & iusta libertas, vt alii opinantur. Non enim ingenuitatis ius datum omnibus, qui manumissi etiam iusta libertate. de qua ex [illegible] sex vn[illegible] [illegible] scorum rituum I. Lipsius ad Annal. Taciti XIII. Ingenuos & libertinos clare Seneca discriminat De beata vita c. 24. *Hominibus prodesse natura iubet, serui liberiue sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis an inter amicos datæ.* Sed clarius & ad nostram rem ipsius Suetonius Octauio c. 74. *Valerius Messalla tradit, neminem vnquam libertinorum adhibitum ab eo cœna, excepto Mena, sed asserto in ingenuitatem post proditam Sex. Pompey classem.* Mena libertus patere [illegible] Sex. Pompeii, classis eiusdem præfectus, cum Mœnecrate fuit, [illegible] [illegible] multis & in his Velleio [illegible] lib. 2. Huic quasi præmium ait mercedem proditæ classis Augustus ingenuitatem præter alia ornamenta dedit, [illegible] ante libertinus. Sed in l. lauta [illegible]

gau

[illegible] tem porrò hîc eiusdem elegantissimi Dousæ emendatio.

[illegible]us ea e[illegible]? P A. [illegible] eius huius v[x]or Periplectomeni in proximo.

[illegible] oritur te, atq; ab illo incipit abire, odit senem.

Ita sublatis interſecantibus perſonis reſtituit, pulcherrimè. Videtur autem etiam *incipit* mutandum, *hinc cupit*: quod tuear ego tamen ſimili in Ista locutione S C. *Quid modi.*

Quæso vt memineris, ſi fortè liber fieri occœperim.

Deinde eſt: ———*P Y. cupio hercle equidem ſi illa vult.*

P A. Quæ cupit.

Veteres cum interrogatione omnes, *Quæ cupit?* melius omninò [illegible] tero languore. Sed quidam & *næ cupit*. Inde verum *Quæ*[illegible] Quid ais, inquit, ſi illa velit? quæ quidem non vult, ſed cupit. In [illegible]us decantatum plus eſſe cupere, quam velle: vnde multum differunt etiam cupiditas & voluntas. Et *Quæne* ſimileſque dictiones cum ab aliis tum a nobis ſatis alibi illuſtratæ. Scena eadem [illegible] ſubſiſtit verſus infra menſuram & deficit vno ipſo pede:

[illegible]ono habere ſibi, auferre abs te quo lubeat ſibi.

[illegible]el[i]us haud expleas, quam *auferre abs te, abire quò lubeat ſibi.*

C[illegible]p[r]ox[i]mus:

P Y. [illegible] vt dicis. ſed ne iſtam amittam, & hæc mutet fidem.

req[illegible] *[illegible]ane, vel ſ[e]d enim ne iſtam.*

CAPVT X.

C[illegible] ludos. Sermo cinerem non quæritans. Vileſt. Siſti. Multæ [illegible] M[illegible] tem emendationes locorum variorum, vt res & or[illegible]. D[illegible] quædam contra alios, quædam aliter mutata. [illegible] dilucide expoſita, & firmata.

SVper[illegible] mol[illegible] ſunt emendationem viri docti primo ſcenæ [illegible] verſu, qui rectiſſime ſcribitur ſic:

Iam [illegible] ludi faciendi mihi?

niſi quod interrogatio detrahenda etiam, & multò fugienda magis [illegible] lectio *Iam [illegible]*, quam vel ipſa carminis mẽſura damnat. Ancill[illegible] cum prodiſſet, vidit ſtatim adeſſe quos volebat: nec igitur quærit ſibi circum, ſed paratum ait eſſe, vt ludos ſubitò committat. Quod dicendi genus etiam in Cornicularię [illegible] agmento noſtri inuenimus:

[illegible] ceſſamus ludos fa[illegible] noſter ecce adeſt.

Mox verſus excurrit & ſyll[illegible] trahit iſte:

M I. N[illegible]quis nam hinc prope adeſt, qui rem alienam potius curet quam ſuam.

Subuene[illegible] facili medicina, *qui [illegible] potius curet quam ſua.* In eodem etiam vel *hic* legendum, vbi [illegible] *hinc*, vel cum Dousa F. *abeſt*, vbi *adeſt*. Sed in proximo ille [illegible] exorbitat, nec vlla te[illegible] in principio potiſſimùm, lege:

Domo si ibit, ac dum huc tra[illegible]it, quæ huius cupiens corporis est.

Lego: *Domina si domo huc tra[illegible]it, quæ h.c. corporis est.*

Deinceps ridicule interpret[illegible]ur hoc Lambinus:

Edepol huius sermones hanc [illegible]nerem quæritant.

Nec tamen facilius fere quid[illegible]uam. Non requirunt cinerem, quo eluantur, n[illegible]dentur: quippe iam tum tersi ac splendidi. quod docet clarissime sequenti ver[illegible], qui ab ipso Plauto positus in interpretamentum prioris:

P A. Quo argumento? P Y. quia enim loquitur laute & minime sordide.

Sordida cinere defricari, & eius in eluendo maximum vsum quis nescit? At difficilior iam locus, in quo multi connixi parum effecerunt:

Hercle vero iam allubescit primulum, Palæstrio.

P A. Priusne quàm illam oculis tuis? P Y. ideo id quod credo tibi,

Cum hac locutus. illa autem absens adigit me, vt amem hercle hanc quidem.

Parum, inquam, ab aliis effectum, & eo minus, quòd numeros plerique neglexerunt. Hos non minus, quàm sensum, verbaque singula nos spectamus. In verbis magnæ turbæ: sensus non futilior vllus, quàm istorum: *illa autem absens adigit me vt amem hercle hanc quidem.* Pugnant cum ratione: contráque colligendum sit, hæc autem præsens subigit vt amem illam absentem. Sed non [illegible] ita Plautus. Et serui verba sunt vltima, *hercle hanc quidem*, cum sequentibus continuanda. Cetera disiecta, nec posita suo loco. Nobis omnia videntur in hunc modum aptissime emendata fore:

P A. Priusne quàm illam oculis? P Y. tuis video id, quod credo tibi.

Quid illa autem absens, cum hac locutu subigit me vt amem? P A. hercle hanc quidem

Nihil tu amassis: mihi hæc desponsata est. tibi si illa hodie nupserit,

Ego hanc continuo vxorem ducam

Bardus & elephantino verè corio circumtectus miles, nihil sentiens aut sapiens, nisi sensu & corde alieno, cum rueret in amorem nondum visæ, vidisse tamen ait, quia videret oculis Palæstrionis, quibus id videat omne, quod ipsi credat. Et sanè quod alii credimus, nostris an illius oculis videamus haud multum refert: vno videmus quasi coram, quod absens absentes credimus ita esse. Post quam sententiam, oculis animoque in præsentem ancillulam defixus, & ex illa dominam æstimans, Quid illa, inquit, [illegible]mâ tandem suâ faciet, cum hæc sermone me coegerit in amorem? Hoc etsi ambiguum, vtram amari iam a se dixisset: tamen impotentiam heri sui tam, vt ille ait, omniuoli noscens & videns [illegible]uus, metuit aut simulat metuere de ancilla ipsa: quam ab eo [illegible]tans affectari, sibique relinqui iubens, Hanc quidem, inquit, ne amaueris tu, & abstine a mea mihi desponsata. Hac in [illegible]

[illegible] vides [illegible] magnopere, [illegible] traductionem, [illegible] &vnius denique [illegible]. Quorum postremum [illegible] veteres, in quis [illegible], [illegible] reliqua sententia [illegible] aliter aut vix concinnandae. Post multa, in quibus [illegible] quaedam [illegible]:

P [illegible], vt tibi maxime concinnum est. P A. [illegible] est hoc stolidius saxum.

[illegible] ad te. quid me voluisti? MI. quo pacto hoc [illegible] ceps,

Istuc fero ad te consilium. P A. quasi hunc depereat. MI. [illegible] illum.

Scribunt, *Redeo ad te*, &c, ad militem, interpretantur inconuenientissime. [illegible] bant, & ad Milphidippam. A milite dimissus [illegible], cum [illegible] et, *Age age vt tibi maxime concinnum est:* & abiret, [illegible] in eum conuicium fudit, *nullum est hoc stolidius saxum*. Non satis verò scio, si personae deinceps alibi [illegible] tribuendae. Videntur quidem ita locari melius:

Istuc fero ad te consilium, quasi hunc depereat. P A. teneo istuc.
Collaudato formam.

Ac statim veteres [illegible] mutant, ancillae continenter ascribentes hunc versus:

MI Ad eam rem habeo omnem [illegible], tibi vt dudum demonstraui.

Tu contra [illegible], & contempla, & de meis venator verbis.

Ita quoque [illegible] Ait, [illegible] sibi omnem [illegible], nec amplius [illegible] monendam. [illegible] contra [illegible], & de suis verbis captet occasiones adiuuandi. Porrò illud.

——P Y. magnum me faciam

Nunc, quoniam [illegible] me collaudat. P A. viden' [illegible] sese inferat?

Versus de alia paullò scriptura sententiaque monet: *P A. vide [illegible] num, vt [illegible].* Et sequenti [illegible] inferendum [illegible] bulum:

Quin tu huic [illegible] ab illa, quam tibi dudum.

Plurimo intervallo:

[illegible] a [illegible] MI [illegible].

Legendum, [illegible] quae de [illegible] ad Amphitruonem. Non [illegible]

M [illegible] P A [illegible]. MI. quid [illegible] sublectas? P A. [illegible].

M [illegible] mille [illegible].

Trahit [illegible] Non [illegible] licet, [illegible] voces [illegible], quae [illegible]

possit esse: Imò ita verò: sed & altera demenda forsitan, quæ irrepserit peiore iure. Nec enim *sublectare* puto dicimus o, vt [illegible] simpliciter autem sublectare: quod hic aptissimum Scribo [illegible]

MI. Heu ecastor hominem periurum! PA. vt ludo! MI. qui [illegible] sublecto?

Sed amabo mitte.

Deinde sequitur:

Dic me omnia quæ vult facturum. MI. facis nunc vt facere æquum [illegible]

Quæ vult eadem tu vis. PA. non hic insulsum habet ingenium [illegible]

MI. Quumq; me oratricem haud spreuisti, sistiq; exorare ex te.

Palæstrio interiectus de quo loquitur? Si de milite, interrogationis addenda nota: si de ancilla, quod magis opinor, *hac* scribendum. Versus autem vltimus, ne non sit versus, ita reponendus:

MI. Quumq; me oratricem haud spreuisti, sistiq; te exorare.

Huic etiam proximus *admoderari* postulat in fine, non *admoderarier*. Sequitur scena, *Quid mihi nunc*. A principio non procul.

[illegible] atq; vestem omnem muliebrem habeat sibi,

Quæ illi instruxisti, sumat, habeat, auferat.

Bis *habeat* poni sanè nolim: atque altero versu correxerim, *sumat, abeat, auferat*. Dein:

Quibus cum comitata rectè deueniat domum.

Fortè, *Quibus concomitata*. Porrò autem:

PA. Cubare in naui lippam atq; oculis turgidis

Nauclerum dixit, qui illas aduexit, mihi.

PY. [illegible] quos nauclerus hospitio diuortitur?

PA. [illegible]? PY. ecquid fortis. PA. abi sis hinc.

Veteres [illegible] consulo, nascitur alia mihi lectio, quam vulgatæ præfero [illegible]er:

Nauclerus dixit, qui illas aduexit, mihi.

Is [illegible] nauclerus hospitio diuortitur.

PY. [illegible] ecquid fortis? PA. abi sis hinc.

Ita plane illi, de verbis: personas a nobis accommodatas sciet, quæ [illegible] illis etiam errant. Deinceps:

PY. Hoc age nunc istuc, quod das consilium mihi?

PA. Te cum illa verba facere de ista re volo.

[illegible] etiam personas variare:

PY. [illegible] age nunc. PA. istuc. PY. quod das consilium mihi?

[illegible] seruum miles, & iubet hoc agere respondet [illegible] sum. Inferius.

[illegible] tu hic [illegible] interim

[illegible] pronoces.

[illegible] cura, quod [illegible]. PY. curatum id quidem est.

[illegible]

[illegible] curatum id quidem est.

[illegible] cura negotium, ait seruus: nam quod [illegible]

secu-

[illegible] acte prouocem id quidem [illegible] cuto. Sed ego hic nolo [illegible] auctor tibi fieri, cùm nihilo deterior vulgata sit [illegible], quæ [illegible] vt melior defendi. Versu postremo:

[illegible] hinc è proximo.

transpone [illegible] *[illegible] video exeuntes.*

CAPVT XI.

[illegible] Oratme ire. Tamen-etsi, in tmetsi. Deos teq; spero. Ve[illegible] Aliæ loquendi formulæ, quas non est minutatim recensere. Correctiones aliorum veteres assertæ quædam, aliæ refutatæ [illegible] nostræ plures varij generis allatæ. Loca ipsa diligenter [illegible] interpretationibus illustrata.

INuitus facio, vt ab aliis dicta repetam: faciundum in hac opera tamen [illegible] aliquando, cũ optime a quibusdam monita sperni video, quibus [illegible]tionem negare non possum, quam merentur. Velut has [illegible] sequente *Sequimini*, non semel emendationes repudiarunt Guilielmi nostri & Palmerii, quibus elegantius tamen erat nihil neque certius. Tribus verbis has vindicabo: pòst nouas a me dabo. In illis:

——si præsenserit
Miles, nihil hinc ferri poterit, huius nunc quam maximè
Opus est dolis.

explicare maluerunt *huius*, Acroteleutii, quàm distinguere, vt est præmonstratum, *nihil hinc ferri poterit huius. Nunc quam max.* Quasi verò solius Acroteleutii dolis opus foret, quod sequentia refellunt pariter & præcedentia. Vim similitudinis primò non attenderunt: qua sicut ascendenti sursum ex alto puteo periculum maximum est in summo, ne recidat; ita hic præcipue cauendum nunc seruis [illegible], vbi rem prope perduxerint ad supremum. Deinde omnium [illegible] vigilantem operam & inde patet, cum Pleusides enumerat, qui, quot, & quales excubent in eam rem industriæ communi. Mox cum Palmerio fuit omninò scribendum, cuius nos tamen correctionem leuiter adiuuamus:

P A. Quod apud vos fallaciarum exercitus, certò scio,
Oppidum quoduis videtur posse expugnari dolis.

Quantus exercitus, inquit, fallaciarum nobis est, facilè quoduis oppidum possit expugnari. *Quod exercitus*, pro quantum exercitus, cur adiutricem non [illegible] item nec illam dictionem *Ordine*, in sequenti versiculo [illegible] coniectura?

A [illegible] istius caussa amoris ex hoc matrimonio
[illegible] P A. ordine
[illegible]

Cum [illegible] Acroteleutium capita doli, [illegible], ordine, inquit, & [illegible], nisi tamen vnum etiam tibi hoc addendum. [illegible]

P A. Militem lepidè & facetè & laute ludificarier

Volo. AC. voluptatem mecastor mihi imperas. PA. & scin quem ad modum?

Emendauit alius, *at scin.* non valdè necessarium id, aut versui [illegible] sufficiens tamen. Is vt pedibus bonis sit, *Voluptatem ecastor mi i[illegible]peras* legendum, & secundam in *voluptatem* etiam syllabam Plauti more corripiendum. Deinde:

AC. Bene mones. PA. sed vbi ille exierit intus, istuc te procul
Ita volo assimulare.

Scribas *istic*, cum antiquis. Et statim:

Quasiq; eius opulentitatem reuerearis, & simul
Formam amœnitatis illius, faciem, pulchritudinem
Collaudato.

Mutare tentant *Formam* in *Famam*. Potius *amœnitatis* capiamus amœnitates. quamquam disertè reponere malim ego:

Formam, amœnitatem illius, fac. pulchr.

Dehinc in proximo:

PA. Sat habeo, nunc tibi, ausculta, quæ imperabo. PL. dicito.

emenda: *nunc tu ausculta, tibi quæ imper.* Item propè:

Facito vt venias ornatus huc ornatu nauclerico:

fac transposita particulâ, *venias huc ornatus orn.* Et inferius:

Vt si itura est Athenas, eat tecum ad portum citò.

traducto item verbulo, *itura Athenas est.* Quæ omnia versus ipsi poscunt, & libri veteres in plerisque assentiuntur. Scenâ, *Quod volui.*

PA. Etiam me? quomodo ego viuam sine te? PY. age, es bono animo,
Idem ego te liberabo. nam si posset vllo modo
Impetrari vt abiret, ne te abduceret, operam dedi,
Verùm oppressit. PA. deos sperabo, teq; postremo. tamen
Etsi istuc mihi acerbum est.

Totum hoc sic restituo:

——*PY. age, es animo bono:*
Idem ego te liberabo. nam si possem vllo modo
Impetrare vt abiret, ni (vel etiam, nec) te abduceret, operam dedi:
Verùm oppressit. PA. deos sperabo, teq;. Postremò, tamen-
Etsi istuc mihi acerbum est.

De aliis dici nihil est opus. Aduerbium vetus *tamenetsi* in tmesi hic [illegible], vt Casina ostendit esse noster Gulielmius fine scenæ *Maximo.* For[illegible] *Deos teq; spero,* Cistellariâ etiam SC. *Audire.*

PA. Deos, teq; spero. LA. eosdem ego.

Postrem[illegible] nouam sententiam inchoat apud Plautum solemni[illegible]. Scenæ porrò sequentis initium est:

MI. Hera eccum præsto militem. AC. vbi is est? MI. [illegible]
AC. video.
MI. Aspicito limis oculis, ne ille nos se videre sentiat.
AC. Video. MI. edepol nunc nos tempus est malas peiores fieri.

AC. Tu[illegible]

A C. Tuum est principium, obsecro. tute ipsum conuenisti.
Ne parce voci, vt audiat. M I. cum ipso pol sum locuta
Placide ipso, vt libitum est mihi.

Multa hic inepta: quæ ne refutem longius, vide quomodo corrigam: vnde perspicies etiam pòst ineptitudinem priorem.

M I. Hera eccum præsto militem. A C. vbi is est? M I. ad leuam videto.
Aspicito limis oculis, ne ille nos se videre sentiat.
A C. Video. edepol nunc nos tempus est malas peiores fieri.
M I. Tuum est principium. A C. obsecro, tute ipsum conuenisti?
Ne parce voci.

Prior ancilla militem videt, nec hera statim, sed tertio versu, post illius astutam cautionem. Tum ipsa ad dolos se illamque incitat: illa autem, incipe saltem, inquit: nam tuum est ordiri. Orditur ergo, clara voce: quam vt imitetur & ancilla, monet. Initium autem callidè sumunt ab admiratione, quòd magnificus homo miles ab ancillula se passus sit conueniri: quod anteà non sic intelligebatur. Sanè omnia languida erant & exanima, quæ nunc viuunt vigentque, posita in scena rei & actione. Sed & statim malè ad hanc veram loci sententiam illud:

P Y. Audin' quæ loquitur? P A. audio. quàm læta est, quia adit ad te!
M I. O fortunata mulier! P Y. vt amari videor! P A. dignus es.

Dant Milphidippæ verba, *O fortunata mulier!* quasi beatam exclamet heram, quæ amore potiatur istius herois. At contra Acroteleutium ipsa hæc dicit, & felicem ancillam prædicat, quæ ab eodem illo tam benignè admissa sermonem cum eo miscuerit ita placidè & suo, vt iactabat, arbitratu. Huc quadrant magis omnia, quæ cum Palæstrione miles interim, ducta ex illarum oratione, & eius isto sensu. Scribes autem in fine posterioris versus *dignu's* contractis vocibus, numerorum caussâ. Posteà:

A C. Veneri pol habeo gratiam, tandemque & oro & quæso,
Vt eius mihi sit copia quem amo quemque expetisso.

Non placet *tandem: eandem* emendo: vti contrà Epidico SC. *Rem tibi*, faciebamus *tandem* ex *eundem*. Pauculis hîc interiectis:

A C. Si pol me ducere volet vxorem, genua amplectar
Atque obsecrabo aliquo modo: si non quibo impetrare,
Consciscam letum.

Aut verbum mutabis *obsecrabo* in *exorabo*: aut interpunges aliter, *Atque obsecrabo: aliquo modo si non quibo impetrare, Consc.* Nam quid est, aliquo modo obsecrare? Omnibus modis ait se tentaturam: si non possit aliquo impetrare, morituram. Forsan & *velit* legendum, vbi *volet*. *Exorabo* si males, alia distinctione non opus: nec opus eâdem, si velis *exobsecrabo*. Nam horum vtrius rectè iungetur *aliquo modo*. Statim:

P Y. Prohibendam mortem mulieri video. mulierem adibon'? P A. minime.

Nam tu te vilem feceris, si te vltrò largiere.

Versus prior excurrit vltra spatium huic generi finitum. E[illegible] vltimam vocem in caput alterius retrahe: qui tamen ipse [illegible] peccabit idem vicissim. Sed dimensione apta succurrendum illi. In [illegible] *ris* exteratur sibilus, in trisyllabum *largière* contrahatur.

Statim etiam:

Sine vltrò veniat, quaritet, desideret, te exspectet.

Summouere istam vis gloriam quam habes? caue sis faxis.

E Camerarii libris hæc lectio: vnde Lambini & vulgi nimium recedit. Nos illam sequimur magis, quibus fides & religio viri illius in tractandis manuscriptis explorata. Nec tamen in iis *summouere* fuisse planè credimus, aut si fuit, emendandum fuisse *Nisi imminuere*. Ita namq; velim:

Nisi imminuere istam vis gloriam quam habes? caue faxis.

Statim etiam nunc:

A C. Eo intrò. abi tu, illum euocato foras, mea Milphidippa.

Rei aptius sit, *Ehò, intrò abi tu.* Nec enim ipsa it, sed ire ancillam iubet. qua recusante, eundum sibi ait esse. nam non posse longius durare. Iam hinc longiusculè:

P Y. Naso pol iã hac quidem videt plus quam oculis. P A. cœca certè est.

Non multum interest, continuet hæc miles, an vltima Palæstrio subiiciat: etsi illuc è veteribus quidam inclinant. Deinde:

M I. Non edepol tu illum magis amas, quam [illegible] si per te liceat.

Fortassis *ames*: sed fortassis. Iam rarâ gemmula sermonis hoc caput obsignemus. Est ibidem:

A C. Mea Milphidippa, adi obsecro & congredere. P Y. vt me veretur!

In veteri quodam vidi, *vt mei veretur!* non, vt opinor, temerè. Sic certè Appuleius imitator vbiq; Plauti, lib. 2. Asin. *Quin, inquit, etiam ipse parentem tuam accedis & salutas? Vereor, inquam, ignota mihi femina.* Et quis renuat veteres plures sic locutos, etsi plura non facilè inueneris apud alios exempla?

CAPVT XII.

De loci insignis emendatione Gulielmiana disputatum: ea reprobata: ipse constitutus aliter, eiectis vocibus insititiis è repetitione, verbisq. compositus ad suam legem. Alia deinde correctiones, in quibus & transpositio, sed ambigua.

NON negligendus est nobis eadem scenâ locus iste:

M I. Verbum hercle non facere potis, si accesserit prope ad te.
Dum te obtuetur, interim linguam oculi praciderunt.
P Y. Leuandum morbum mulieri video. M I. viden' vt tremit atque
extimuit,
Postquam te adspexit? P Y. viri quoq; armati idem istuc faciunt.
Ne tu mirere mulierem. M I. iube domum ire, melius est. P Y. sed quid
vult me facere?

MI. Ad se vi ra tecum viuere volt atq; ætatem exigere.

Versu primo notarunt ad oram librorum, *poterus* scribendum. Erratise typographum puto, & *poterit* ipsos voluisse, quod res vult, etsi non admodum. Altero recepi veterem lectionem, quam olim magnus Lipsius asseruit: cui probandæ quamquam librorum auctoritas & sententia verborum satis est, valdè facit tamen etiam superior non dissimilis orationis forma, cùm animum per oculos deficere sibi Acroteleutium quereretur. In tertio metricum erratum est Toto.n. pede superat hic ceteros æquales. Et ab eo libens mutuetur aliquid aliquantò defectior quartus. Tmesin admisit iterum Plautus, & in *extimulit* syllaba prima tertii adhuc sola est, reliquæ deinde quarti. Quintum ex emendatione Gulielmii nostri in optima nuper editione sic rescripserunt: de quo vellem tamen ab vtrisque aliter consultum. Nam vt vt argute Gulielmius commentum suum explicet, ipsum versum quomodo vel ipse vel post eum suffraganei editores explicabunt? Numeri inquam non astipulantur, quos neglectos non oportebat. Iam quæ illorum mensuratio? Si generis eiusdem cum reliquis capiemus, vti necesse est; tres omninò pedes abundabunt, quos in leges cogere non possis vlla contractione. Superfluit totum istud, *seu quid vult me facere.* Id autem ad sensum maximè est necessarium. Ideoq; vt locus ei sit, alia potius videntur abiicienda. Hic dum omnia circumspicio, prodit vltrò se quiddam alienum. Est enim profectò alienum, quod Gulielmius ablatum à fine prioris versus in hunc medium inculcauit. Ille sic legebatur anteà:

Postquam te aspexit. PY. viri quoq; armati idem istuc faciunt. iube domum ire.

Cui noster adimenda optimo consilio censuit ista, *iube domum ire:* sed eadem pessimo transtulit in sequentem. Verùm, quid aliud faceret, inquis, sententia sic suadente? Non suasit illa tantopere, quanto verius ipse dissuasit: & huius omninò pace fieri debuit, quidquid illius potuit. Non potuit autem eius quidquam, si recta rem via reputasset. Ac miror, qua ingenii perspicacitate fuit, non vidisse, irreptitias hîc illas ipsas tres voculas, quæ paullò quidem pòst suo loco iterum leguntur: (*mum ire.*

MI. Quia ædes dotales huius sunt. PY. itane? MI. ita pol. PY. iube do-

Hinc quocunq; modo repetitas, & illic perperam collocatas audacter affirmo. Quod qui difficilius credet, ille verò similia multa in Plauto loca nescit, vbi prorsus idem contigit, ad quæ non amplius stupemus. Sic scilicet æui superioris descriptores afflatos in auctore nostro scimus, vt tam incredibile nihil obiici nobis possit, quin ab eorum temeritate partim, partim negligentia prouenire potuisse credamus, adeoq; miremur, id quantillum est, quod sanum habemus, ita sanum ad nos peruenisse. Deletis igitur hic illis, iam versum facilè constituemus. Habent editiones ante hanc Douficam omnes:

Ne tu mirere melius mulierem. sed quid vult me facere?

Rectè, nisi quòd emendandum *melius*, & *plus* scribendum. Quam mutationem ne mireris, eadem adhibita ab ipso Gulielmio Mostellaria, & à doctis comprobata. SC. *Illi buceda.*

Vide sis ne forte ad merendam quopiam deuorteris,
Atq; ibi ne plusculè quam sat fuerit biberis,

Illîc est etiam vulgò *melusculè*: quæ mendæ similitudo magis vtrobique verisimilem facit emendationem. Ita censemus nos de toto loco, cuius maximè controuersam istam partem ita dehinc rescribes:

PY. Leuandum morbum mulieri video. MI. viden' vt tremit atq; ex-
Timuit, postquam te aspexit? PY. viri quoque armati idem istuc faciunt,
Ne tu mirere plus mulierem. sed quid vult me facere?
MI. Ad sed eas, tecum viuere vult atq; atatem exigere.

Nam in vltimo quidem planè cum Gulielmio scribimus ita, numerorum caussa, & quia constat lectionem alteram ex simplici vetere interpolatam. In fine huius etiam scenæ vix illa personis ita legimus distincta, vt Plautus voluit:

PY. Sed quid ego video? PA. quid vides? PY. nescio quis eccum incedit,
Ornatu quidem thalassico. PA. iam nos, volt hic profectò:
Nauclerus est hic quidem, videlicet accersit hanc hinc credo.

Melius ad scenam certè fuerit in hunc modum:

Nauclerus est hic quidem. PY. videlicet accersit hanc hinc. PA. credo.

Cum nauclerum esse Palæstrio diceret, statim miles de illo suspicatur, qui concubinam sit arcessiturus: idq; dissimulator ille subiicit etiam se credere, cum esse planè sciret. Alternari sermonem verba ipsa quoque suadent, *videlicet* & *credo*, quæ ineleganntius coniunguntur. Scenâ, *Si alium.*

Verùm cum multos multa admisse acceperim
Inhonestum propter amorem atq; alienum à bonis.

Multò verior, quæ veterior lectio:

Inhonesta propter amorem atq; aliena à bonis.

quam posthabitam nouitiæ miror. Indecorè de inhonesto amore Pleusides meminerit: nisi sic argumentari eum putant, si propter illum fecerint alii alia, sibi hoc licere magis propter suum honestiorem. At non est ita. Multa alios inhonesta atque a bonis aliena fecisse dicit amoris caussa: quæ si condonata sint illis, veniam sibi faciliorem fore non inhonestæ huius assimilationis. Post versum autem hunc deesse alium explendæ sententiæ, mihi non dubium est: vti neque parenthesin in illo fero, qui nunc proximus. Absoluit Pleusides institutam sententiam: cui cum subiungere exempla vellet, ac de Achille ordiretur, astantem cum Palæstrione militem videt, atque eo repressus commutandam sibi ait orationem,

tionem, & commutat. Ibidem in istis suspicionem veterem meam dicam, quæ nunc minus placet, & ferè superuacanea videtur:

PY. Iamdudum res parata est. heus Palæstrio
Aurum, ornamenta, vestem pretiosam omnem ferat.
Duc adiutores tecum ad nauim, qui ferant.
Omnia composita sunt. quæ donaui, auferat.

Offendebat me toties iteratum idem in versuum aliquot fine verbum, & exasperabant magis asperiusculi numeri in secundo. Denique mutabam sic & traducebam:

——— heus Palæstrio
Duc adiutores tecum ad nauim, qui ferant
Aurum, ornamenta, vestem pretiosam omnem hera.
Omnia composita sunt. quæ donaui, auferat.

Ex *ferat, hera* fit clementissimè: & erat Palæstrio nunc Philocomasio seruus, à milite suprà illi datus:

——— donauiq; ei
Quæ voluit, quæ postulauit. te quoq; ei dono dedi.

Atque hinc infra queritur ipse muliebres sibi mores discédos. Sed non probare nitar aliis, quod mihi non antè satis.

CAPVT XIII.

Labra labellis artè ferruminare. Inuestigando operæ parcere. Dispennere, distennere, tennere, tenus. Plurima adhuc in Milite varie correcta, simul explicata.

SEnsim iam magis magisq; fini propinquamus, & breui Militem amittemus, verberatum tamen etiam nonnihil, vt boni consulat, si vasis saluis abeat saltem nec intestatus. Punctiones aliquot adhuc stili nostri sentiet: quo fieri certè potest vt vulnera vltrò faciam ei, dum meditor medicinam. Sed innoxia erunt, spero, si quæ erunt: & sectionem quidē abstinemus omninò, neq; de industria nihili factum cupimus virum bonum. Scenâ *Quid modi.*

PH. Ibo, quamquam inuita facio. pietas sic cogit. PL. sapis.

Mœchissat hic verbum *cogit*, quod à Lambino conciliatore. Veteres scribunt *sic cohibet*. Legitimi iuris est credo, *sicce iubet*. Adultera deinde Lambini eiusdem interpretatio istorum:

——— PY. nimium hac flet. PH. nequeo
Cum te video.

Ait, non posse lacrumis Philocomasium temperare ad militis aspectum. Minus id est quàm pro re. Cum ipse diceret miles, nimis eam flere: illa hoc ait, non posse nimis se flere, vbi illum talem virum videat vltimò, & cogitet amplius non videndum. Mox Palæstrio:

Nam nihil miror si libenter Philocomasium hic eras.
Forma huius, mores, virtus animum attinuere hic tuum,
Quom ego seruus, quando aspicio hunc, fleo, quia diiungimur.

Quorum medius versus nisi parenthesi claudēdus, vltimus est eorundem faciendus. Nam illi quidem sententiâ cohærent prorsus:

Nam nihil miror, si libenter tu Philocomasium hic eras,
Quom ego seruos, quando hunc aspicio, lacrumor, quia diiungimur.

Ita simul enim ex antiquis scribendi fortè potius, parua diuersitate, quæ non sensum, sed numeros spectat. Deinceps non fuit ipse miles manifestò magis in adulterio deprēsus, quam is locus, aliorum pridem superuentu & incusatione:

PA. Nihil aquam moror. PY. cur? PA. malo ne ipse interueneris,
Quæso dum respicito, capita inter se nimis nexa hice habent.
Non placet, labra & labella inter se ferunt admodum.

Ac de singulis hîc erratis abundè dixerūt plures: quos inter ad restitutionem veram proximè Palmerius accessit, luculentissime totum insuper locum interpretatus. Eius recipimus pleraque, & addimus a nobis istud. Antiqui codices in postremo versu omnes, *labrâ labellis ferruminauit acre malum.* inde præter alia sumtum aptissimum huic rei verbum *ferruminauit*, probo. sed amplius, *acre* negligendum non fuisse contendo. Nos *artè* facimus ex eo, quod est arctè. Totum autem sic scribo:

— PA. malo merum. ne ipse interueneris
Quæso, dum resipiscit. PY. capita inter se nimis nexa hice habent.
Non placet. labra labellis ferruminant artè admodum.

Personas ita distinguere cur maluerim, à Palmerio pete. Sequitur:

PL. Tentabam spiraret an non. at eam ad nos iam oportuit.
Sin magis vis, ambos mittam. PA. nolo retineat, fleo miser.

De his ille, quem secutus sum prius, non optimè. Mihi liquet è veteribus, militis esse verba, *nolo retineat.* quæ sub eius persona distingues, *PY. nolo. retineat.* Aiebat nauclerus, vel ambos se missos facturum (quod rectè de Philocomasio & Palæstrione capiunt) si miles ita velit. nam sua nihil interesse. Tum ille, nolo, inquit: & retineat Philocomasium etiam seruum, quem dono semel dedi. Reliqua Palæstrio ipse afflens dicat, *fleo miser*; an Pleusides, *flet miser*, in haud magno discrimine ponam. Post illa:

PY. Age Palæstrio, bono animo es. PA. heu, nequeo quin fleam.

Geminandum erat *heu heu*, nisi veteres insererent *heu mihi.* Statim:

PH. Sed quid hoc, quæ res est? quid video? lux salue.
PL. Iam resipisti? PH. obsecro quem amplexa sum
Hominem? perij! sumne ego apud me?

Primus versus integer non est, alter alterius generis: qui tamen conformari ceteris possit ex antiquis, traducto in eius initiū Philocomasii nomine, quod insertum illic præcedenti:

PL. Philocomasium, iamne resipisti? PH. obsecro q. a. sum.

At primo nihil, me iudice, nisi lucis epithetô aliquod abest. Fortè,

lux

[illegible] *siue candida*, aut alia talis quæ addita sit & ipse reliquis par & [illegible]. Eius imitationem numerorum non aliam absurdam hic assentiero, si quis contra tendet: sed & idem, quales sint igitur, ostendet. Illis mox verbis, *PY. Quid istuc negotij?* inserendū verbum è priscis, *Quid istuc est negotij?* Ridebis, id moneri. sed ride numeros, qui poscunt: atq; paullò pòst etiam traduci illa volunt, *Ne quis hoc tibi vitio vortat.* Iidem vitium & istic indicant:

Cum venit in mentem, vt mores mihi mutandi sient,
Muliebres mores discendi, obliuiscendi stratiotici.

Forte sic Plautus reliquit:

Cum venit in mentem, mores vt mihi mutandi sient,
Discendi muliebres, obliuiscendi stratiotici.

Deinde certè gemino *n* scripsit iterum *fuerim*, eorundem caussa.

PA. Cogitato identidem, tibi quam fidelis fuuerim.

Pòst, rectè illud emendatur, si & rectè distinguatur:

PY. Scio & perspexi sæpe, verùm cum antehac, tum hodie maximè.
PA. Scis imo hodiè: verùm factus faxo pòst disces (aut etiam *dices*) *magis.*

Finis scenæ manifestò interpolatus:

Stulte feci, qui hunc amisi. ibo nunc intrò nunc iam
Ad amores meos. et iam sensi hinc, sonitum fecerunt fores.

Priore versu bis habes *nunc*, malè. Melius veteres, *ibo hinc intrò nūc iam.* Altero scribendum erat, *& iam* diuisim, aut *sed iam*, nisi aliud lateret, quod non educo. Veteres illi enim *quis exit hinc*, ad sensum commodè, non ad versum. Penultimâ scenulâ quod est:

Inuestigabo, operæ ego non parcam meæ.

est vnde potius legas, *Inuestigando ego operæ n. p. meæ.* Sic dictū, operę inuestigando parcere, vt supra, operam inuestigando sumere. Scenâ vltimâ mirum est vbique sic malè interpungi istud:

PY. Perij. CA. haud etiam numero hoc dicis. tamne in hominem inuolo.

Ait, nondum numerò, id est citò nimis dicere. Dicebat imò, neque dum perierat. Distingue post *haud etiam.* Nondum periisti, inquit, *numero hoc dicis:* præmaturè periisse te dicis, præut peribis. Hoc sensu nihil venustius, nihil absurdius vulgato. Deinde:

PY. Ita me dij ament, vltrò ventum est ad me. PER. mentitur. PY. perij.

Non displicet ista tam crebra militis exclamatio periisse se quiritantis. Hîc tamen veteres libros censeo magis audiendos, qui legunt: ——— *PER. mentitur. feri.*

PY. Mane dum narro.

Versus sequentis sic verba digeres:

PE. Dic. PY. oratus sum huc venire ad te. PE. quare ausus? hem tibi.

In illo:

PE. Vbi lubet, distendite hominem diuorsum & dispendite.

non lubet argutari cū Nonio in *dispennite*, quod pro *dispendite* nobis supponit: alioqui poteramus & in altero *distendite*, quod mutare facillimum erat in *distennite*. *Tennere*, verbum antiquū, quod in Terentii Phormione Donatus notat: vnde & *tenus*, quod Nonius in Bacchidibus nostri laqueū interpretatur in aucupio tendi solitum siue tenni. Proximum sic scribe:

Obsecro hercle te, mea verba vt audias priusquam secer.

Mox negatio superest in isto:

PE. Iura te non nociturum esse homini de hac re nemini.

Eam in *nunc* mutari debere certum: quod Lambini libri habeat etiam illâ retentâ. Sed ita compones;

Iura te nociturum esse homini nunc hac de re nemini.

Hunc in vicinia scribes ex antiquis pleniorem:

Si te saluum hinc mittimus tra Venerium nepotulum.

Paullò inferius;

PE. Si posthac prehendero, ego te hic arcebo testibus.

Sententiæ versusque causâ distinguito ac scribito:

PE. Si posthac prehendero ego ted hic, arcebo testibus.

Postremo propter etiam versum:

Namq; illic, qui lanam ob oculum habebat, nauta non erat.

Non *ille*. Iamque & nos tandem soluimus ac mittimus mitem satis Militem, qui viderit, mihine cognoscenti, an ignoscenti seni gratiam debeat maiorem.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MERCATOREM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Clarissimum virum

JOANNEM CASELIVM IVRISCONsultum, Philosophum, & Oratorem.

D Rama tibi visa fuit nuper epistola quædam mea, CL. CASELI: *quod non mihi tantùm, sed ipsi Bucretio etiam nostro perscripsisti. Ne hoc frustrà dixeris, ecce tibi verum* δρᾶμα, *Plautinam fabulam: in quam illud censorium mihi ius sumsi, quod tu multos in multa sibi sumere interdum stomacharis. Etenim memini, quid ad alios sæpè, quid ad me olim & in sermonibus coram & per literas in eos, quos hodie Criticos inuidioso nomine appellamus, indignanti propior dixeris, quasi nugas quasdam inutiles pleriq; consectarentur, & eruditionem solidam rerumq; cognitionem negligerent, in verbulis solis occupati: cùm de me quoque idem veritus aut suspicatus, egisti diligenter, vt inde me abstraheres & reduceres, qui calore iuuenili temerè prolapsus atque altius immersus viderer in istam sectam. At ego, optime Caseli, monita tua & libenter audiui, & audita numquam spreui: neque tamen efficere id potuisti, quod neque voluisti credo penitus, vt relinquerem prorsus id studiorum genus, quod maxime & naturam mihi sentiebam conciliasse. quamquam vt inter illos Criticos essem,*

ego quidem nunquam affectaui, nec eo titulo volo me censeri, & qui censentur, eos nec ipse omnes probo, neque certe vel animus mihi vel facultas est tueri: qui ipsi quisque viderint, in his literis quid quatenus sequantur, & quam sibi, verborumne an rerum, solidam an inanem, studeant cognitionem comparare. Me scio nec vmbram doctrinæ venari, & quamdiu bonorum auctorum lectioni fui deditus accuratiori, non neglexisse potiora alia: quæ neq; nunc negligo, adeoq; spero constituram mihi operæ vbiq; meæ rationem. Nunc Plauto menses aliquot dedi, quem à puero amaui iuxta (non enim dicam, ante) Ciceronem: & in illum quæ diuerso tempore, vt quidq; legeram, sum ab aliquot annis commentatus, ex aduersariis meis hinc inde sparsa collegi, in vnum volumen digessi, & hortantibus aliorum iam edo. Quod sane factum minime tu reprehendes, qui Latinæ linguæ & ipse, imò vnus præter alios vis optimè, vtq; fit, annos iam plurimos inter cetera tui muneris enixè docendo scribendoq; laboras, atq; idem eandem e Plauto iuuari præcipuè non infiteris, quem ideo Comicum & amas vnicè, vt vnà cum Terẽtio, nostri non tam æmulo, quàm imitatore, in deliciis habes. Vt verò videas tamen propius in hoc nunc poeta sitne reprehendendum tibi studium meum, accipe particulam hanc nostrarum Commentationum: quarum quantum est in vnam Comœdiam eo peculiariter ad te nomine mitto, sed & aliis pluribus in publicum inscriptione solenni tibi dico. Nam censere quidem inprimis ista nostra debes, vt & tu, quod hîc operæ pretium a me factum, quidque laudis aut culpæ meritum; & ego, quousque sustinere serium seuerumque iudicium tuum in his literis vniuersis possim, experiamur: sed vbi censuram eam priuatam peregeris, illud mihi cõcedes non inuitus, vt in publico vtar præscriptione tui apud doctos omnes clarissimi, bonis grati, malis etiam venerandi nominis ad eorundem commendationem ac tutelam: simul, vt hunc ex humaniore literatura depromptum libellum exstare faciam quasi monumentum animi grati cum vt erga præceptorem, a quo ei literaturæ primò sum feliciter initiatus, & sub quo progressus mihi verà deinceps fecit

pro-

profiteri enim id totum, quantulumcumque est quod profeci; tum vt aduersus amicum, qui patroni mihi semper ab vltima pueritia post demortuum parentem loco fuerit, & consilys, officiis, beneficiis perpetuis præsentem, absentem, iuuerit, fouerit, ornarit, etiamq; nunc humanissime & benignissime complectatur: quæ merita omnia & plurima & maxima agnosco, nec possum nisi hoc vno genere remunerari: quamquam ne sic remuneror: & tamen ita volui ac tentaui, ne cum omni remunerandi facultate voluntas etiam ipsa mihi deesse videretur: deniq; vt tenebras obscuri huius scripti luce discuterem clarissima tua fama; cui insuper etiam quasi soli nubem velut istam humentem obiicio & statuo exaduersum, vt illius exceptis radiis, colorem ducat à fulgore vestro, nouamq; nouo exemplo Iridem mihi pariat, quæ cum tuo nomine numquam occasuro ipsa duratura perpetuò posteris in signum sit mutuæ inter nos gratiæ, meiq; tuis æternis meritis æternùm obnoxii affectus.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI MERCATOREM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Censura in Mercatoris initium. Loca quædam dubia post alios tentata, atq; alio modo, si forte, constituta.

MErcator Plautinus adulterinas & improbas quasdam bonis incorruptisq; mixtas diu merces vendit, quas Ædiles nostri non diligenter satis omnes inspexere. Nos quæ sic fefellerũt, ventilabimus hic & excutiemus, æstimabimusque, pro virtute vt cuique pretium stet, nec amplius tam dolo malo incauti decipiantur emtores. Prologo exponitur:

Sed ea vt sim implicitus dicam, si operæ est auribus,
Atq; ad aduortendum animum adest benignitas

Id initio statim non sincerum veteres arguunt libri, & ipsi [illegible] qui mihi suadent interpolare sola transpositione particulæ [illegible] *Atq; aduertendum ad animum.* In hoc tamen nō erat magna fraus, in versibus proximis admodum sanè magna:

Et hoc parum etiam more maiorum insiiti.
Per me ea percontatus sum vos, sutiq; index illico.

Nam quid hîc omnino sanitatis? Et Dii ne sirint, vt Lam[illegible] & Alciati recipiamus emendationes, quibus vix putidius a[illegible] poterat dari. Dicam ego meam, sed ambiguā, ac duplicem [illegible] sententiam, cum venia doctorum, si neutra acceptabilis, etsi qu[illegible] vtraque magis, vt ipse iudico, quam illorum quos damn[illegible] na mihi visa hic olim fuit aliquot versuum, qui inter h[illegible] riores interc[illegible] cōtinuissent principium narrationis [illegible] instituebat adolescens de nouitiis his & ve[illegible] bus suis in ipsa patria, quamque ab initio repetit post[illegible],

Illuc reuerti certum, vt conata [illegible] loquar.

Hoc posito, versus istos sic scribe[illegible]:

Et hoc parum etiam. more m[illegible]rum insiiti,
Pergræcatus sumtuosuiq; [illegible] inde illico.

Et capiebam, quidquid præcessisset, quod diceret à se f[illegible] quidem parum etiam esse: nam aliorum exemplo & qu[illegible] iorum more pergræcari se incepisse & sumtuosu[illegible] vitia mox hac occasione præcipua sectari narraret [illegible] ximè de elegantiæ damnosissimo studio questus. Hæ[illegible] fuit: quam etsi non improbo nunc prorsum, tamen quod [illegible] cogitaui, multo placet impensius, eò quia l[illegible] nam abo[illegible] prius inducebam. Nullus enim videbitu[illegible], [illegible] ne minori quoque & omnium f[illegible] legatur:

Et hoc parum etiam more a[illegible]rum insiiti:
Percon[illegible]atus sum vos, neq; sum i[illegible]dex i[illegible]ico.

Cum narraturus Charinus esset amorum suorum initium [illegible] ordinem, præfatus veniam velut quæsierat, an vacaret [illegible] ribus, & benignè se essent audituri. Id nunc percont[illegible] prius, damnat, neque fecisse ait amatorum modo, qui [illegible] ne parum [illegible] scilicet, & quod [illegible] lubeat dicant sine [illegible], vt loquuntur, [illegible]. In[illegible] decu[illegible]sse potius sta[illegible] licias facere p[illegible]la [illegible] esti[illegible] amato[illegible] aliena. Qu[illegible] pertineat, quod [illegible] multiloquio & pauciloquio [illegible] quam illud exc[illegible] præter ama[illegible] V[illegible] deant eruditi, quod in vtraq; co[illegible] & [illegible] aliqu[illegible] velut amplexari. Voces, quas vtrobiq[illegible], *Per me ea*, spuriæ sunt prorsus & a librariorum interpretu[illegible] tatione natæ. Iam ab hoc [illegible]poso luco ad planiora [illegible] diamur. Est etiam in Prologo:

Inhæret etiam auiditas, [illegible]dia, [illegible].

Hoc

[illegible] malè, [illegible] fortè [illegible] [illegible] *[illegible]*, si verba [illegible] pro[illegible]. Ibi[illegible] mox:

[illegible] ipso [illegible] ani[illegible] [illegible] bis ætate exijt,
[illegible] ardenti studio am[illegible] pueri[illegible] est meus.

[illegible] vidit elegantissimus Dou[illegible] F[illegible] repetitum in primo versu *ani-mum* [illegible] neque ceteram correctionem eius improbo. mo-[illegible] ipse aliique videant, an non repetitum [illegible] & *atque*, [illegible] hic & illic alteri: quo abiecto pariter, etiam leuius ea [illegible] possit,

[illegible] ex ephebis ætate exij,
At [illegible] studio.

Minor [illegible] mutatio, neque minus Plautina locutio. Deinde:

[illegible] ore. interdum mihi se colloqui
[illegible] adeò me natum suum.

Planè [illegible] [illegible] dum, *interdum mussans, colloqui Abnuere* [illegible] nunquam. [illegible] mutemus vlterius cum aliis id-ipsum, [illegible] sic liquidò ibi [illegible], & rei maximè aptum? Inter-uallo [illegible], vt nos facimus intervalla:

Nauim metretas quæ trecentas [illegible],
Para[illegible] atq; eapse mer[illegible] ve[illegible] vndiq;,
A[illegible] dum, qua tum haberet, peper[illegible] bona.

Magni Scaligeri hoc, quod in textum a Lambi[illegible] receptũ iam olim. Non [illegible] est Gulielmius noster, cuius nec ipse sequor æque in-geniosam coniecturam. Hic facie[illegible], *atq. ea[illegible] in Persis vecta[illegible] vn-dique* At dissentaneus à se ipso sens[illegible] in Pe[illegible] simul & vndiq; ve-[illegible]ri. N[illegible]c dicturus fuisse Plautus v[illegible] in Persis. Ab alter[illegible] etiã, n[illegible] sequar, deterret me [illegible] agendi sign[illegible]. [illegible] [illegible] *semet [illegible] ve[illegible] [illegible]* [illegible] nuectri; & [illegible] reliquis pro-ximè [illegible] ad vestigia vulgar[illegible] accedo. Scenã prima:

Simul autem plan[illegible] eos, qui aduersum eunt, [illegible],

Præter qu[illegible] alii hic mutar[illegible], etiam *erunt* m[illegible] ego, quod [illegible] vete-rum [illegible]. Ess[illegible] aduorsum alicui, crebra Plauto phra-sis. Atque mox

Et curre[illegible] & pu[illegible]na[illegible] & a[illegible] surgandum [illegible] in via.

Credo & *[illegible]em* potius [illegible] quod hic mutarat in *ante* C[illegible] quoque Prologo, vbi de [illegible] ea [illegible]. Ibidem:

Quam re[illegible] sa[illegible] res in peri[illegible].

Alii v[illegible]orum ordine [illegible], *[illegible]* p v, & [illegible] meliore. [illegible] versus est, quales & priores esse videntur, & sequentes ad [illegible].

[illegible] A[illegible] tu edepol calid[illegible] [illegible],

A[illegible] in septenarios trochaicos [illegible].

CAPVT II.

Balnea veterum [illegible] & [illegible] L[illegible] me,

Tra[illegible]iones versuum duae [illegible]. alia multa variè correcta [illegible] plicata. Iocus etiam tenuior interpretatus.

ORdo versuum ille non pessimus est eâdem primâ scenâ [illegible]

Perij, animam nequeo vortere, n[illegible]mis nihili tibicen siem.
CH. At tu edepol sume laciniam atq; absterge sudorem [illegible]
AC. Nunquam edepol omnes balneae mihi hanc lassitudinem [illegible] ment[illegible].

Vix scio tamen, an non melior futurus à transpositione [illegible] mentionem lassitudinis ac balnearum subiungatur de [illegible] stergendo: quod fore commodius videtur, q[illegible]am vbi se [illegible] bicinem seruus dixit. Hunc in modum, inquam, ver[illegible]s [illegible] ponendi:

Perij! animam nequeo vortere. nimis nil[illegible] tibicen [illegible].
Nunquam edepol omnes balneae mihi h[illegible]c la[illegible]itudi[illegible] e[illegible]ment.
CH. At tu edep[illegible]l sume laciniam atq; absterge sudorem ti[illegible].
AC. [illegible]min' an foris.

Sed hoc valdè quidem dubi[illegible]. Q[illegible] autem ait balne[illegible] lassitudinem sibi non exemturas, [illegible], veteres ita se lauacris refouere solitos à defa[illegible]tione quacu[illegible]que: vt Truculento Sc. *P[illegible]*

AS. Non [illegible] per d[illegible]rare [illegible]peririer
D[illegible] iam [illegible]um [illegible]rando miser
[illegible] quoque [illegible] lassitudine opus est vt lauem.

At[illegible] hinc potissimum inter caussas tamen alias illae per[illegible] lauationes. quarum in Plauto exempla [illegible] pl[illegible] S[illegible] parua.

A[illegible] heri [illegible] huc? AL. aio, [illegible]uenien[illegible] q; [illegible]
M[illegible] & ego te & osculum [illegible] tibi.
A[illegible] iam [illegible] principium ae[illegible] lo. perge iam ex[illegible]
AL. [illegible]. AM. quid postquam laui? AL. accubuisti.

Epidi[illegible] S[illegible] *Male morigerus.*

T[illegible] fateor. EP. abi intro, ac iube huic aquam calefi[illegible]

Etiam apud A[illegible]puleium lib. 1. Met[illegible]morph. *Et vocat [illegible] an[illegible] [illegible], arculas hospitis [illegible], cep[illegible] fide conde in [illegible] [illegible] è promptuario ole[illegible], & lintea ter[illegible] & [illegible] [illegible] pro[illegible] & [illegible] meum produc ad pr[illegible] [illegible] a[illegible] pl[illegible] [illegible].* Et apud ali[illegible]. In Plauto i[illegible] non videtur & [illegible]

—— C[illegible]

[illegible]

[illegible]

—— [illegible]

[illegible]

Locus [illegible] [illegible]

bos [illegible] particulæ *me, te,* [illegible] abundare [illegible] opus vlla pœna, duo tamẽ hic [illegible]:

[illegible] est [illegible] bincere me.

[illegible] —— *[illegible] magis*

[illegible] cornatum cedere.

Vbi [illegible] Deinceps: —*CH.* [illegible] *mentis, AC. palpo percutis.*

R[illegible] non [illegible] loco. Is autem est, *faciam [illegible]* Nam [illegible] ea particula in posteriore syllaba vocis iam antecedentis. Interim vix est [illegible] suo loco versus ille totus sit:

[illegible] te interrogo, responde. AC. quin tu si quid vis roga.

A[illegible] s, hunc facias seriem omnium [illegible] rum:

AC. [illegible], quandoquid in me oras. tuus pater. CH. quid meus pater?

AC. [illegible] amicam. CH. quid eam? AC. vidit. CH. vidit? va misero mihi.

Qui [illegible] eam videre? AC. oculis. CH. quo pacto? AC. hiantibus.

CH. [illegible] hinc dierectus à me. hæ voculæ causâ versus ex antiquis inserendæ [illegible] *capitali mea.*

AC. [illegible], ego nugas [illegible] tibi, quod me rogas, respondeo?

CH. [illegible] interroga, responde. AC. quin tu si quid vis roga.

CH. [illegible] AC. tam hercle certè quàm ego te actu me vides.

Nihil [illegible] sed omnino germanus hic auctoris ordo: [illegible] clarus [illegible] tione non [illegible] comprobari. Post, [illegible] iam damus:

[illegible] in naui super [illegible], iubes. Vltima [illegible] nc [illegible] Tribus continuis his versibus [illegible] adeò [illegible] ab editionibus [illegible]

[illegible]

[illegible] pater,

[illegible]

Vide [illegible] que [illegible] Sequitur scena *A[illegible]* & Rud[illegible] ic à [illegible] vn [illegible] Si [illegible] est [illegible] & [illegible] Hic [illegible] autem [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] eam Simia concredere.

corrigendum fortassis *ambæ* primo [illegible] ... certò, *[illegible] quam mercatus fueram*, sine accentu, sine alia interpunctione. Sensus est: Cum iam antè capram haberet domi, veritus est illi alteram nuniciam committere, ne inter ambas non conueniret, & altercaretur. igitur hanc, quam posteriorem fuerat mercatus, in custodiam Simiæ dedit. Mox tenuis est locus in verbo *ambadedere*, quem vix quisquam hactenus attendit:

Dicit capram, quam dederam seruandam sibi
Sua vxoris dotem ambadedisse. oppido
Mihi illud videri mirum, vt vna illæc capra
Vxoris meæ dotem ambadederit.

Ludit in verbo, quod dixi. Sonus in eo est vocis *ambo*: cui opponit *vnum*. Et ait mirari se, quomodo vna capra dotem ambadederit. Hoc ita nisi accipias, nihil in iis verbis salis est: quamquam & illud simul ridiculè miratur, quomodo capra vnica totam [illegible] tem arrodere circumquaque potuerit. Id quod manifestius [illegible] patet: neque minus tamen occultior ille iocus ibidem captatur. Scena *Profecto ego.*

DE. Decide collum, si falsum est vti loquar.

Non Lambini, non aliæ lectiones placent. Vellem scriptum, *si falsum est, nec vti loquor.* Ibidem pòst:

Nescis? ne obiurga: hoc non voluntas me impulit.

Melior lectio, *Nè sis, ne obiurga*: de qua monitum ab aliis puto. *Hoc* alii volunt esse *huc*: optimè: atque ita Seruius ac Priscianus in Marone:

Hoc tunc ignipotens cælo descendit ab alto.

Libri tamen veteres aliter, neq; malè, distinguunt, *ne obiurga hoc* quasi sit, propter hoc. Ad finem:

——*Sed optimè gnatum meum*
Video secum, opperior hominem, hoc nunc mihi [illegible] o est opus.

Scribi [illegible] pungique aliter verius ac sententia [illegible]:

Video, e[illegible]. opperiar hom[illegible]em. hoc nunc mihi [illegible]

Ni sic est in [illegible] traiecta [illegible] sit delendum. Sed [illegible] [illegible], atque idem pauè [illegible] postremo versu:

Non ei [illegible] [illegible] audiui. sed præcauto est opus.

Fac, *sit præcauto opus.*

CAPVT III.

Porro—[illegible] examinata. Multa in iis emendata [illegible] [illegible] numeri [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] opus fuit, & de[illegible]ta.

SVbnascitur [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ne, an alius: imò [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] qua hoc le[illegible] mendum, & est mendum tamen [illegible]

DE. [illegible] *lor?*

[illegible] *ſi* [illegible] hanc a- [illegible] Inde porrò [illegible]

DE. [illegible] *melius mea ſententia.*

DE. [illegible] *quidem edepol viſa eſt, cum illam vidi. CH. eho an vidiſti* [illegible]

[illegible] altero *Sic quidem edepol viſa eſt.* [illegible]

[illegible] *mollitiem, ovent tent oſtium.*

[illegible]

[illegible] *oſtium, exurent fores.*

[illegible] *facere.*

[illegible] ſunt omnia verba. Porrò

CH. [illegible] *DE nihil* [illegible] *opus eſt.*

[illegible] *acc*[illegible] *idem*

[illegible] *damni mauolo,*

[illegible] *celebre* [illegible] *domo.*

[illegible] adhærcant iſti [illegible] Mutand [illegible] interpunctiones, & vocul[illegible]

[illegible]

[illegible] *f. e. f. d.* [illegible]*lo,*

Q[illegible]*m oppre*[illegible]

Ex [illegible] neque volo. De particula [illegible] ſic poſita & hic [illegible] dictum. [illegible] alo [illegible], qui [illegible] Mox uide

DE. [illegible] *modo,* [illegible] *qui illam* [illegible]

[illegible] *ad* [illegible]

Non [illegible] ſcripſiſſe. Et hinc ma[illegible]

DE. [illegible] *video,* [illegible] *addere* [illegible] *minas.*

CH. [illegible] *DE.* [illegible] *mihi*

[illegible] *CH.* [illegible]

Fuit com[illegible] *DE. Et-iam* [illegible]

[illegible]

[illegible]

Vbi cum se accepisse negat, [illegible] quam affirmat [illegible] se? An, cum quo communem [illegible]: N[illegible] dum Ilio:

CH. Non ego illam mancupio accepi [illegible] *sine.*

Reiicit pater obiectionem filii. Nihil refert e de n[illegible] niam licet ipse non acceperit, [illegible] est, ita emere tanquam [illegible] emtione, quòd eum [illegible] periculum [illegible] nae finem [illegible]

Ibi venibit. CH. Vin' me te um [illegible] *DE.* [illegible] *CH.* [illegible] *cet.*

DE. Melius est te, quæ sunt mandata [illegible]

Tolle comma, quo nunc lo[illegible] & [illegible] enim hic ordo ac sensus [illegible] sunt mandatæ. Versu pri[illegible] cui etsi minimè quidem placebat, ad por[illegible] leuior est ea dictio quam [illegible] continuet: *Solo, no* [illegible] *et Melius est te.* Pr[illegible] cena [illegible] to, quod est perpusillum.

——— *EV* [illegible]

Mulierem pretii. CH. qui pretium [illegible] *erit id?*

Glossema est verbum *erit*, quod cum non [illegible] tum versus omnino iuste a [illegible] Sacræ, [illegible] um hoc ipsum di[illegible] volunt:

Amice ami operam [illegible] *quod r*[illegible]

Hoc emi mercimonium. me [illegible]

Sed [illegible] ra abhorrent lo[illegible] *operam quod* [illegible] to p[illegible] familiari [illegible] exemplum Ca[illegible]

[illegible] *es quod* [illegible]

In cena [illegible] ordo [illegible]

PA. [illegible]

[illegible] *te,* [illegible]

TY [illegible] *&c.*

R[illegible] e nduum.

PA. [illegible] *mecum* [illegible]

TY [illegible] *cum tecum* [illegible]

[illegible]

[illegible] *o cum* [illegible]

[illegible] etiam [illegible]

[illegible]

——— [illegible] *an* [illegible]

[illegible]

PA. Nullum adolescentulum plus am[illegible]

Magis profecto conuenit, Lysimachum loqui [illegible] de periurio vicini sui senis, quam de adolescentis Pamphili. Ille [illegible] enim certo periurasse, si vera mulier narrabat: hæc d[illegible] tunc [illegible] poterat, & noto amatori plus adhuc fidere, quam [illegible] dum non viso seni. Scenula, quæ continenter hanc [illegible], *[illegible] impetraui*, non probus alter istorum versus:

Demum igitur cum senex sis, tunc in otium
Te colloces, dum potest [illegible] id iam lucro est.

Verba traduces, *te, dum potestur, colloces*. ita pedibus incedet q[illegible] [illegible] debet.

CAPVT IV.

Vnum hoc. Deferre, dare, spondere dotis. Aliorum quædam refutata. Terentij locus defensus. Plautus sæpicule correctus, illustratus. in eodem repetitio importuna duorum versuum ostensa.

SCenâ *Addam*:

Quod si igitur vnum, factum hoc si censes, coquum
Al[illegible]m arripiamus, pr[illegible] [illegible] qu[illegible].

De emendatione Gulielmio mag[illegible] [illegible]tior quam aliis, de distinctione [illegible] mihi potius etiam [illegible]m illi. Scribendum:

Quod si igitur vnum faciam hoc: si censes, coquum
[illegible] [illegible]uem arrip.

Et *faciam* quidem aperte libri veteres: *vnum hoc* sic apud Terentium Adelph.

[illegible]. Labasti, vnum [illegible] [illegible] [illegible] vide si satis placet.

Quod ipsum illic aggressus est [illegible] quidam, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ire [illegible]. At nos contra [illegible], elegantissimum [illegible] [illegible] quod ipse substituit, alienum [illegible] a loco, neque vel cum [illegible] [illegible] [illegible] validum [illegible]. [illegible] [illegible] *vnum* solum in oratione [illegible] Comici vsurpant. Ita [illegible] Bacch. lib.

Magis vnum in mente est mihi nunc, satis vt commode
Pro [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]: *[illegible], [illegible] vnum [illegible] [illegible] modo.*

[illegible] m. *Nihil quidem [illegible] [illegible] pallorem [illegible].*

[illegible]: *Vnum quidem [illegible]*

Terent. Heaut.

[illegible] vnum etiam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Prima [illegible] scena [illegible] duo versus [illegible]:

[illegible] atque [illegible]
[illegible] cum ob [illegible] tibi [illegible]

[illegible] [illegible] consti[illegible] [illegible] S[illegible] [illegible] A[illegible] [illegible] ana[illegible] [illegible]. Etenim qui [illegible] [illegible] hic [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], quam ferret, neque cognitâ triumphet! Et quis [illegible] vicissim! Nec hærent his commodè, quæ [illegible] tur. Illa verò commodissimè reliquis, si quæ volumus [illegible]:

Sed [illegible] est, quem currentem video? is ipsus est. ibo obuiam.
Numquid restat? eheu differij. Vultus neutiquam huius plac[illegible]

Propono tamen hoc, non quia prorsus audiri me velim & haberi pro [illegible] sententia quod dixi, sed quasi refero ad Senatum [illegible] rum, quorum iudicio examinetur & [illegible] cadatque suspicio [illegible]. Ante hæc:

Sed tandem si podagrosis pedibus esset Eutychus,
[illegible] à portu redisse potuit.

Ne [illegible] videatur Plautus in *podagrosis*, aut aliàs [illegible] verlus, deme voculam alterius versus initio, & huic inse[illegible]:

[illegible] tandem iam, si podagrosis pedibus esset Eutychus,
[illegible] u red. pot.

[illegible] versum sensumque considero:

[illegible] est oratio, cum rem agas longinquum loqui:

Labor, [illegible] scribendum potem, [illegible] aueas. Minutæ [illegible] scenæ [illegible] pedes consectari, nisi vnum, quod a fine propius [illegible] est

[illegible] id [illegible] animo acceptum est certum, id pro certo [illegible]

Ecquis est qui [illegible] re ταυτολογίαν [illegible] insulsam possit. Ego [illegible] interpolatione olim suspicatus sum, nunc censeo mitius, & [illegible] tum sic ferè scripsisse persuasum & acceptum habeo:

[illegible] fore [illegible] animo acceptum est certo, id pro certo [illegible]

quumquam [illegible] dubitando locus ne fuerit, *certum id [illegible] pro certo [illegible]*. D[illegible] certum, *sat* confi[illegible] ex altero *si [illegible]*. Sequimur ad sequentem scenam:

ST. [illegible] hanc virgam lauri. DO. abi tu intro. ST. eo

[illegible] quæ [illegible] deleat liber & [illegible] omnia Do[illegible] [illegible] exp[illegible] S[illegible] eo [illegible] & fuerit tum [illegible] in [illegible] one. [illegible] vulgatum no[illegible] mutare, [illegible] veter[illegible] tutius est, *abi [illegible]* [illegible] quæ [illegible] ibidem [illegible]:

DO. [illegible] mulier? ST. mulier meretrix. DO. verón'? [illegible]

Et tamen [illegible] DO *verón'? ST. [illegible]* [illegible] Porrò [illegible] *Persona.*

——— est [illegible] quasi in mare
[illegible]
[illegible]

[illegible], *[illegible] tator*, ne [illegible] ve[illegible] [illegible]

Quàm [illegible] *ßlus.*

Ite[illegible] proximè:

[illegible]

Nomen [illegible] locutionem [illegible], *deferre do*[illegible]. In verba [illegible] hic [illegible] xerim, vt *dare do*[illegible] eadem formâ di[illegible], & a [illegible] apud Nonium in verbo [illegible]. [illegible] *&* *ma*[illegible] *, & magnam pe*[illegible] *retinet.* [illegible] *ex qu*[illegible] *d*[illegible] *ta retin*[illegible] *pe*[illegible]*iam, a viro* [illegible] *ei* [illegible] *torem re*[illegible]*tium, hoc e*[illegible] *, quam* [illegible] *nia receperat, nec dederat dotis,* [illegible]

[illegible] S C. *Quae res*

S[illegible] *, cui* [illegible] *ram damus,*

Q[illegible]*,*

[illegible] *Det dotis.*

[illegible] Aulular[illegible] SC. *Praesagibat.*

A[illegible] *desponde mihi. E*[illegible] *nil est, dotis quod dem.*

Ita distinxerim, nec al[illegible]um al[illegible] admi[illegible] lectionem. *Sponde re* etiam *dotis* [illegible] Trinummo, SC *A*[illegible]*, fuit*

——*L Y. sponden'* [illegible] *tuam gnatam uxorem mihi?*

C H. spondeo, & mille auri [illegible] *dotis. L Y. dotem nil moror.*

Vbique interpreteris, in dotem; & subintelligas, nomine seu loco dotis.

CAPVT V.

Plauti mul[illegible] *magna min*[illegible]*, vulnera obligata. Loca turbata, con*[illegible] *expleta & refecta. Versus du*[illegible] *titutus. Pseudolus* [illegible] *corre*[illegible] [illegible] *& quantum o*[illegible] *f*[illegible]*t.*

A[illegible] eadem [illegible] Dorippa maritum [illegible] aut [illegible] mulier sit, aut quod e[illegible] [illegible] ia[illegible] [illegible]. Ea par[illegible] [illegible] ta vid[illegible]:

L Y [illegible] *D O. nihil ago.*

Manife[illegible] *tene*[illegible]

[illegible] *quid*[illegible] *m* [illegible] *D O.* [illegible] *D O* [illegible]

L Y. Iam s[illegible]

D O. [illegible] *L* [illegible]

[illegible] *D O* [illegible]

[illegible]

[illegible] *D O* [illegible]

[illegible]

D [illegible] *mihi* [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] uod nescitur [illegible] Trinummo, cum [illegible]:

——— *H. quod est [illegible]*

CH Lubet audire. S [illegible]

Dein, cum scire [illegible], illa quæ esset [illegible], inquit: quo verba [illegible] premit, & [illegible] aliquam [illegible] miser ille, [illegible] turum ait esse, [illegible] iam [illegible] commentus interim, [illegible] potuit, [illegible]. Scena sequente.

CO [illegible] naturi? LY. iam satur sumus.

Sed [illegible] DO. quid au[illegible]?

Lan[illegible] hoc, *Sed inter[illegible]*, *St. inter[illegible]*. Silentium [illegible] iubet co[illegible], vt prius.

LY. [illegible] O. quid abeam? L[illegible] st. abi. CO. abeamne? LY. [illegible]

D[illegible] etiam mendum:

[illegible], qui te dudum [illegible] CO. quid est?

[illegible]

Tamen mendum: & scribes [illegible], vt est in antiquis, & sexcenties in Plauto, pro iste. Forsan & ibi[illegible], *conduxit.* Paullò inferius:

LY. Cras [illegible], dabitur. nunc abi. DO. heu [illegible].

Melius ex iisdem veteribus ipsi leni relinquas verba, quæ Dorippæ nunc legimus adscripta: vt continuet ille:

———*nun[illegible] abi. heu misero mihi!*

Nunc ego verum illud verbum esse experior vetus.

Aliquid mali esse propter vicinum malum.

Proximæ scenæ initio:

Hera [illegible] misit ad patrem, non [illegible]

Magis etiam figurata, neque [illegible] locutio in priscis.

Hera [illegible] ad patrem [illegible] hanc [illegible].

P[illegible] ibidem:

[illegible] Sua quidem salute ac familiæ maxima.

Veteres quos [illegible] *familia omnis*: [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] pue-

[illegible]

[illegible] C[illegible]

& [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Char[illegible]

[illegible]

[illegible]

D[illegible] vulgitur:

[illegible] quod [illegible] audie[illegible], id audies [illegible] gaud[illegible]

[illegible] C[illegible]?

[illegible] & [illegible] quoque [illegible]

[illegible] tran[illegible] & tuo [illegible]stam tib[illegible], ne t[illegible]

[illegible] optima, [illegible]

[illegible] & tuo [illegible]

[illegible]

[illegible] & tuo [illegible]stam, ne tune

[illegible]

[illegible] H[illegible] amant[illegible] E[illegible] etiam [illegible]

[illegible] o am[illegible] est [illegible]

[illegible]

[illegible] est [illegible] Nihil [illegible] amicam [illegible] solum [illegible] C[illegible]

——*E[illegible] H[illegible]*

EV. Commo[illegible]

Sic Teren[illegible] H[illegible]ton *C[illegible] M[illegible].*

[illegible]m.

CH. N[illegible], illam [illegible] EV[illegible] ergo ego [illegible] tibi.

S[illegible]

Versu p[illegible]re [illegible] Alter [illegible] hoc loco mihi videtur, nec [illegible] N am q[illegible] quod dicere se prius o[illegible] A[illegible] pr[illegible]. Nam enim ipsum [illegible]at illa a [illegible] Quo m[illegible] [illegible]uisci d[illegible] p[illegible] [illegible] nisset, [illegible] c[illegible]onem? Sed [illegible] quid fuisse oportet [illegible] liud o[illegible] id profecto a[illegible] locum. De a[illegible] sola [illegible] & [illegible]agitur. Quod si d[illegible] hinc, [illegible] Comm[illegible] illi vix alium [illegible]ficio. Sed [illegible] plane d[illegible] [illegible]. Sed & hoc d[illegible] videndo, [illegible] eodem locus possit tamen hac ip[illegible] scena, vt [illegible].

EV. Mane parumper atq; hoc audi. CH. cape sis puer hoc pa[illegible]

E[illegible] hoc non in mentem [illegible] dudum vt [illegible]

Mater irata est patri v[illegible].

Distulit diu caussam Eutychus profiteri, cur adeo recte a[illegible]cam [illegible]tim sodalem non intro[illegible] nunc quia v[illegible] vt retineat [illegible] fugitiuus, celari non posse, simulat hac[illegible] tem sibi non venisse vt dudum d[illegible]ret, quod dict[illegible] dustria non erat, verecundi[illegible] pr[illegible] in par[illegible] [illegible] d[illegible]sum super ista ips[illegible] [illegible]de[illegible]e erubescat. Sequitur [illegible]lius porrò locus, cui sedem, q[illegible] obtinet, etiam n[illegible]gem [illegible]am:

CH. [illegible] dicis. EV. nihil Chari[illegible] [illegible]dem quidquam pudet.

Nec e[illegible] sententiá conuenit [illegible]odum iis, quibus intersec[illegible] [illegible] multo melius coh[illegible] [illegible]pti, scriptique in hunc modum:

EV. Egomet vidi. CH. quis [illegible]duxit ad vos? quis? EV. [illegible] rogas

Quid tua refert, qui [illegible] [illegible]. CH. dum [illegible] sit

Alteri *quis* immi[illegible], propter versum, quod si ma[illegible], Eutycho tribui etia[illegible] [illegible] propter sensum *isticaid* e[illegible] [illegible]ix, vbi q[illegible]em esse ille dix[illegible] abesse melius [illegible] interme[illegible] locum [illegible] stre[illegible], vbi commodius [illegible] videatur [illegible] est ante mutatione, vt *dixi* [illegible] nihil [illegible] t[illegible] quod est ipsum [illegible]. Quae antiqua [illegible] [illegible] du[illegible]. Sed mihi [illegible] co[illegible] co pu[illegible] [illegible]em m[illegible]

CH. Vim

CH. N[illegible] hic quod dixi [illegible]. EV. [illegible] equidem tibi.

Vera d[illegible] [illegible] [illegible].

Hoc quoque [illegible] [illegible] [illegible] æ-stimandu[illegible] [illegible] [illegible] nunc ad-[illegible] [illegible] nec id [illegible] fede in [illegible] *me [illegible].* [illegible] idem vitium [illegible] hæret etiam S[illegible]

[illegible] peri[illegible] [illegible] esse me.

SI. [illegible]

I[illegible] parie[illegible]. Sed hac etiam [illegible] nostra quædam sunt [illegible] n[illegible] non [illegible] mittenda, [illegible] supp[illegible]tunt [illegible]ra.

[illegible] o[illegible] tabo CH. d[illegible] eius faciant [illegible].

Locu[illegible] [illegible]ior, credo [illegible] & [illegible] apertior [illegible]*bo* cum ve-teri[illegible] legamus. Nam [illegible] Charinu[illegible] ipsius erat, op[illegible]m pr[illegible] Is autem [illegible] etiam sua [illegible], non se præstitu[illegible]rum, quod sodaliis e[illegible]bat, sed, quod non exspecta-bat, [illegible]aturum deos ait, qui pr[illegible]. Deinde mox:

Sed qu[illegible] hunc [illegible] heus a[illegible]um huc foras
Exite [illegible] pal[illegible]m mihi [illegible] hem nunc tu [illegible] places?

Iub[illegible] [illegible] nu-me[illegible], & [illegible] *aliquis actu-tum* [illegible] cum ipse interroga-tion[illegible] solens [illegible]*em [illegible] tu m[illegible] places*

S[illegible]

CH. Optime aduenis [illegible] amydem atque hæc istic sta[illegible].

M[illegible], & [illegible]. Paullulo post inferes partice[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

CH. [illegible] nunc [illegible]troe[illegible]. CH[illegible]

A[illegible]

[illegible] amic[illegible] qu[illegible]?

Ex[illegible] *pro[illegible]ras* [illegible] causa.

CAPVT VI

S[illegible]ennula [illegible] verbum, multis [illegible] trase[illegible] [illegible]

S[illegible] tot & tam [illegible]

D[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pr[illegible] & [illegible] exclamat, [illegible], si [illegible] tum [illegible] De[illegible] cr[illegible] Demipho [illegible] [illegible], sed [illegible] fores [illegible], nec C[illegible] & [illegible] illa [illegible] del[illegible] etia[illegible] posset, qu[illegible] ter illo-rum, [illegible] scenæ. Hæc [illegible] a [illegible] posset, [illegible] adi causa. Quis [illegible] non [illegible] tatem, [illegible] Demiphonem [illegible] Lysimach[illegible] in ipsis sese, [illegible] tanquam con[illegible] adiun[illegible] fuit ad vxorem, atque eo prior [illegible] essurus alterum [illegible] dux. Hæc tamen ab[illegible] ea ratio [illegible] ab ex[illegible] pater Lysimachus, is sequi De-m[illegible]. Quis [illegible] dixerit, *Seque[illegible]* Demiphonis [illegible] qua Lysimachi tan-tum. [illegible] in [illegible] totus videtur esse [illegible], qui du[illegible] iam totam scenulam è c[illegible]:

DE. [illegible] huius facti feceris.

LY. [illegible] sum miser;

Nam m[illegible] propter [illegible] et.

DE. [illegible] eas.

LY. [illegible].

Liquida [illegible] optur [illegible] n [illegible] qua [illegible] ctione. Nam [illegible] gat Lysimachus [illegible] consimile, *E[illegible] ol* [illegible] Iuder [illegible] Plautus, vt solet alibi, vt [illegible] onu[illegible] ari voluit [illegible] sint ab illis sensu [illegible] *nunq[illegible] cant[illegible]* Quo modo [illegible] sententia & [illegible] viderentur [illegible], ad [illegible] spectatori[illegible] [illegible]: quò [illegible] comparata, [illegible] pl[illegible] h[illegible] locus & occultos [illegible] intelli-gendos.

CAPVT VII

Per [illegible]

V[illegible] nunc scenæ [illegible] videamus, [illegible] [illegible] p[illegible] l[illegible] contr[illegible] Hoc [illegible] ses ita [illegible] palam o[illegible], quos [illegible]

[illegible] cum ratio [illegible] au[illegible]tem. Qui[illegible] an ex sol[illegible] spem bonam [illegible] potuit vt dicere[illegible] placere? Nihil [illegible] ad huius & alterius [illegible] ndo versu [illegible], & vtri[illegible] e merit[illegible] p[illegible] an fem po[illegible] dol[illegible]centem, qua[illegible] se[illegible] prius [illegible] velut v[illegible] il[illegible]lo[illegible] *[illegible] quid sit E[illegible] Optima [illegible]* [illegible] iam:

E[illegible] ram suam
[illegible] quid sit, [illegible] ho[illegible]
E[illegible] quid rides?

O[illegible] etsi vid[illegible] ip[illegible] per [illegible] vel [illegible] tamen & verba [illegible]. omnia sic [illegible], vt hîc n[illegible] emus. Res [illegible]: & E[illegible] ad Ch[illegible] in ædibus L[illegible]simac[illegible] proli[illegible] prima, q[illegible] pho placere [illegible], [illegible] bon[illegible] continent[illegible] cre[illegible]ctus al[illegible] statim, & [illegible] audire [illegible], [illegible] rit: tum i[illegible] adue [illegible] senum [illegible], oppo[illegible] te[illegible] gratulatur, ac porrò nun[illegible] ipsum perfert. I[illegible] parte vix e[illegible].

EV. Vxor [illegible] literas nun[illegible]
[illegible] D[illegible] m[illegible] . EV. [illegible] esse nuncio.
DE. D[illegible].

Nam p[illegible] & inter [illegible] respondentes [illegible] senem [illegible] hunes a Plaut[illegible] p[illegible] & [illegible] chus, *Dy me* [illegible] dixe[illegible] sin [illegible], [illegible] . Horum vtri[illegible] scrip[illegible] eram [illegible] M[illegible] de[illegible] verbis illis est: *LY* [illegible] imaginem pro [illegible] v[illegible]

DE. [illegible] cum [illegible] cum [illegible]

Et habet: sed [illegible] ab [illegible] opino[illegible] quod neque [illegible] tri[illegible]pa[illegible] I[illegible] cu[illegible]n[illegible] Quod[illegible] ver[illegible]sum [illegible]

D[illegible] p. cum [illegible]

Quæ [illegible]

E[illegible] DE. [illegible]
Se[illegible]

[illegible] vatu[illegible] amplius [illegible]. Corrigo,

——D E. iam ... vult, per me sibi ... at licet.

E V. Tem pers edepol, quoni... ... aliter ... n.e.e.

Irridet Eutychus intempestiuam senis facilitatem, & tandem nūc, inquit, filio concedis, postquam aliter non potes, non vltrò ac voluntate, sed ingratus & coactus. *Temperi* vel *Tempori* Plautinum aduerbium, pro maturè, suoq; tempore: cui per ironiam contrarium hîc notat. Post aliquanta:

L Y. Ora vt ignoscat delictis tuis atq. adolescentiae.

Ipsumne Demiphonem Lysimachus orare iubet? At quem? filium suumne an ipsius? Equidem non aderat Charinus, qui orandus esset: & oratorem vero sibi parat illa ... [illegible] ... Nam hic quid oretur? ... [illegible] ... [illegible]

[illegible]

... velit. ... Eutychus, inquit, vt huius boni senis adolescentiae, ... [illegible] ... qualibus delictis quam veniam filii rogare solent a patribus, eandem iisdem eandem patri a filio nunc rogari cupit. ... mox ... tius est mendum:

L Y. M... ... istas artes faciam. D E. & quidem ego dehinc ...

L Y. ... nihil.

Facturum se ... nunc artes illas Lysimachus, qui ab ... olim alienus. Scribe: *M... ego istas artes ...* ... [illegible] ... Lysimacho referre possit. Hic non futurum ... dem ... esse artes eas aetati suae ... quod id ... quoq; alter in posterum ... facturum ...

L Y. ... E V. me vide. L Y. ... id quasi ... te ...

... : *L Y. satis ... ... vide.* ... pater ... filio, vix ... ... men adhuc ... Postremo:

E V. Eamus intrò, nimio di ... , ... bus leges ... o

Priusquam abeamus.

Suspicio ... ... ista ... ... Lysimacho ... ... gis ... ... iam ... Eutychus, & ... ... Itaque sic ... D E. Eamus ...

[illegible]

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI PSEVDOLVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Clarissimum Virum

ANTONIVM RICCOBONVM

Iurisconsultum & Oratorem.

CVM quod ante [illegible] ex Italia meum præstare [illegible] pridem, vt vestratibus aliquot magnis doctisq; viris, qui per id tempus ibi præcipue me amassent ac fouissent literarum [illegible] animi in eos grati [illegible] mentum exhiberem, [illegible] in Germania præstare vix aliquando mihi [illegible] sit, nec id sanè ipsum, vt [illegible], sed quomodocunq; possum tamen his diebus per occasionem Plautinarum commentationum diu susceptum illud votum [illegible] issem plerisq; ; [illegible] mihi fuit, CL. RICCOBONE, te [illegible] neque [illegible] si ex suis quemq; virtutibus æstimem, [illegible] non postremo; si ex amore & beneuolentia mei, habeo pane primo. Namq; & tu vir talis es, cuius in illo orbe non admodum hodie multi similes, in his maxime dico nostris literis, quæ ab Humanitate non humile nomen ac sordidum, sed [illegible] fuit sortitæ: & idem mei sic amans, vt [illegible] Italorum norim, quos in hac tibi parte compo[illegible] e vllos anteponam. Ac de eruditione quidem tua [illegible] prædicandum, qui te [illegible] ipse pridem scriptis pluribus vbique diffusis celebrasti [illegible], & viua quotidie [illegible] in illustri schola ista vestra laudes tuas in aures

Y

animosque nationum omnium te cum stupore audientium magis ac magis disseminas: de amore autem mei tacere nec debeo, neq; possum. quem tu non humanitate tantum, [illegible] nis & suauissima conuersationis comitate semper ostendisti, sed multis insuper officiis ac studiis saepe praesenti mihi comprobasti: nunc absenti etiam testaris eiusmodi literis, quae beneuolentiae à se plenissimae, sunt eiusdem copiosiores, quod aestimatione quadam mei sunt plenae simul & honorifico iudicio, orto scilicet ab illa ipsa beneuolentia, quae quantum ipsa mihi vellet respexit magis quam quid ego promererer. Earum vnas commodum accidit vt acciperem hoc ipso tempore, quo istum libellum tibi meditabar: ad quem maturandum fuerunt mihi protelum vltro sane properanti maximum. confectum ecce mitto nunc ad te solenni appensa dedicatiuncula, quae tuo eum clarissimo nomini consecret in publicum, & quasi praeconium differat vbiq. sancti amoris in me tui, meaeq; deuotae vicissim erga te obseruantiae & religiosi cultus. Sane, Riccobone, si veneris animi gratum se probare cupientis hoc testimonium: quod eo tu nomine si te noui lubens accipies, & valere tantum patieris apud te, quantum non is certe libellus exigui momenti ab acri iudicio tuo, sed affectus ille sincerus à candore tuo beneuolo videbitur mereri. Tamen & acrem iudicij vim huc adhibe sanè, & quae probare, quae non possis, discerne simul, adeoq; notam impone libere singulis, his laudis, illis culpae. vt omnia non amoris tui tantum honoraria praerogatiua, sed & censurae iusto iure sint vulgo commendata, nec minus accipiant aduersus ingeniosiores aemulos à castigatione tua ornamentum, quam aduersus inuidos malignitores ab approbatione munimentum.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI PSEV-DOLVM

DIVINATIONES ET IN-TERPRETATIONES.

CAPVT I.

Pseudoli [illegible] versus [illegible] lacuna ostensa. Terentij imitatio. [illegible] Herculula papilla. Macrobij inde locus [illegible]. Nugarcus. Flere [illegible], plorare lacrumis. Persona eiecta P[illegible] egredi. Loca plurima correcta & interpretata.

NON hac caussa M. Tullio placuit tantopere Plauti PSEVDOLVS, quanto placuisse sibi post[e]ris etiam voluit testari. Is tamen [illegible] legeret eandem, nescio an probaturus & dilaudaturus ad eundem modum foret. Ita multis locis ne nobis quidem placere nunc potest censoribus minus acutis. Nec enim minus nunc fabulæ potius illa nocuit quæ ceteras omnes miserrimè confecit. Vt autem dign[illegible] commendatione tanta Ciceronis, opinionem quoque nostram non [illegible] longius, quæ multam [illegible] diu sensit. Tollemus vitia, quæ poterimus, leniora pleraque sed quibus sublatis [illegible] se tamen nonnihil [illegible] & pro[illegible]s ad illam pristinam dignitatem accessisse.

Prologus.

A[illegible], oculi, animus ampliter fient saturi.

V[illegible] numeros suos reddes, postremas voces si retrò legas, ac scribas:

Aures, oculi, animus saturi fient ampliter.

Quod idem p[illegible] faciundum in sequenti:

[illegible] qui [illegible] venerit aut sitiens.

Nam hic verborum legitimus ordo, *qui ieiunus aut sitiens venerit.*

Ad finem vana Lambini interpretatio est illorum:

C[illegible] malas abijcite iam, vt otiosi hodie,
E[illegible] lumbos atque exsurgier.
Plau[illegible] in scenam venit.

Ait dic[illegible]n fuisse Plautum, Exporgite frontem: sed risui mouendo substituisse, lumbos. Vanè hoc inquam: nisi mea suspicio [illegible], abesse & deesse hic versum vnum & fortassis alterum ante postremos duos, qui cum proximè superiore ceterisque istis [illegible] sententiam continuarint: Abijcite iam malas curas, vt otiosi nobis operam hodie detis. Si qui autem negotiosi sunt, eos exsurgere atque abire melius est: nam longa

fabula in scenam agenda venit. In qua tamen ne quidem non sententia solum tam apposite, sed ipsa verborum & numerorum hiantium incomposita structura trahit. *Ut ...* *die*, defecta verba sunt, ... numero ... & ... sita, versus nihil faciunt: & ... potius ... quam ... claudunt. certè melius ordiantur, quam claudant.

Scena prima:

C A. idem animus nunc est. P S. fac me certum quid tibi
Sit. iuuabo te aut re aut opera aut consilio bono.

Scè paulle videtur Plautus ... de qua locutione saxè Reliquum versum, *Iuuabo te aut re &c.* Terentium imitatum pueri omnes vident. Postinde:

Lege vel tabellas reade. P S. imo enim pellegam.
... animum. C A. non adest. P S. at tu cita.
C A. imo ego tacebo, tu hinc eum ex cera cita:
Nam ... meus animus nunc est, non in pectore.

Sanus hic locus: in quo tamen olim argutabar & leuiter mutabam ——*C A. ... at tu cita.*
P S. Enim ego citabo. C A. tu hunc ... ex cera cita.

quæ lectio certare cum altera possit, si vel ex dubiis veterum librorum vestigiis, non prorsus ex ingenio hausta foret. Vltimum versum:

C A. Quasi solstitialis herba paullisper fui.

non capiunt rectè, qui a ... in me ... distinguent, commate posito post vocem *herba*. ... omni ... mota ... vult ... Non paullisper ... velut ... se fuisse ... : sed fuisse paullisper ... herba solstitialis ... paullisper. Ea enim ut repente oritur, repentino ... vix natum, mox denatum ait, sui interpres ipse in sequente versu. Porro:

Cras ea quidem sunt. C A. propè adest exitium mihi.

Ne putes e tabellis etiam ista verba, *Cras ea ... fuet*, recitari. Non sunt e literis Phoenicii: sed ... a ... eum legisset, proxima Dionysia argento numerando præstituta esse, ad ... versus, ea ipsa crastino esse subdit ... Calidoro ... qui ... dierum auxi... pronunciet hunc versum. Phoenicium quidem eas literas ... ante plures dies ... prima Dionysiorum: & gestaverat ... secum adolescens itentidem ... .

Supra:

... quod tu exanimatus tam ... dies
Gestas ...

Iam deinceps iste versus:

... :

idem Bacchidibus SC. *Iamdudum.* In proximo:

Capit-

Papillarum horridularum oppressiunculas.

Vocem *horridularum* [illegible] interpreta- tur, [illegible] quam [illegible] turgiditatem & [illegible] quae [illegible] quasi horrere videtur [illegible]. Quid illi voluerint [illegible] explicamenti [illegible] Macro- bius [illegible] margine [illegible]: *Pol quamquam* [illegible] *horr*[illegible]. Quid [illegible] horror? Quia horrere non dicitur [illegible] tempus nominatum. Mirror [illegible] Macrobium legerint, qui [illegible] tam apertum [illegible] & a Plauto tam alienum ausi tamen sint Plauto [illegible]. Post alia

P [illegible] *herclem* [illegible] *dabo.*

Fortè *neparcas* [illegible] *neparcet* [illegible].

Sibi [illegible] *aut ma*[illegible] *nepar*[illegible].

Mihi ne parcas [illegible] *mihi hem* commodando seu dando, qui [illegible] mihi thesaurus est in [illegible] domo. *Nepar*[illegible], ne per- cas, quod difficulter in [illegible] flectes [illegible]. Vidi autem in quodam tribus verbis, *ne par* [illegible] quod [illegible] isto, non illo. *Nepar- cas* omninò melius utroque. Deinde:

Sed quid de drachma facere vis?

Est in aliquo etiam *te* pro *de.* σφαλμα typographi censeat quis, ego Plauti germanam [illegible]. Tales nimirum particulas ad- di [illegible] supervacuò, supra cum exemplis aliquot notaui. Quid vis te facere drachma, pro, quid vis facere drachma? Propè [illegible] est:

Certum est mihi ante tenebras persequi tenebras.

Voculas transpones, *ante tenebras tenebras persequi.* Postea:

Nisi tu illi drachmis fleueris argenteis,

Quod tu istis lacrumis te probare postules,

Non pluris refert quam si imbrem [illegible] *rum geras.*

Inclinat animus credere, [illegible] a Plauto *[illegible]rare*, vbi nunc *pro- bare.* Venit [illegible] sermonis alternatio, flere drachmis, plorare lacru- mis. Melior etiam [illegible] pervertendo fuit verbum *postulas*, [illegible]. Inferius:

CA. [illegible] *futurum est. PS. roga me viginti minas,*

Vt me [illegible] *rum tibi quod promiseris.*

Roga. CA. roga [illegible] *ecro hercle. PS.* [illegible] *promittere.*

Obscura [illegible] Calidorum, [illegible] Pseudolus vel- let. Et rogandi formula proxime [illegible] versu expressa:

CA. [illegible] *mihi hodie viginti minas.*

[illegible] personam adolescentis, vt [illegible]:

[illegible] *hercle,* [illegible] *promittere.*

Ipſe promittere ſic geſtiens o[illegible] alterum v[illegible]. Hab[illegible]tum ægrè mihi aſſenti[illegible] [illegible] per[illegible]iores, [illegible] oſtendero locum: quem [illegible], [illegible] pro[illegible] e[illegible] poſſum e fabula hac ipſa. Nam infra S C. *Ego quid rer[illegible]*, plane ita:

Rogato hercle obſecro, geſtio pr[illegible]m[illegible]tere.

Qui niſi fuiſſet ibi locus, in[illegible] fat[illegible]or, neq; h[illegible] mihi talis eſſet nata [illegible] quam ce[illegible]tiſſi nam ille nunc [illegible] p[illegible] res comprobat ipſa qu[illegible]que [illegible] alterum ſine [illegible] lo[illegible] trobique D[illegible]inctiuncula v[illegible] obſcurat [illegible] et [illegible]

Si nemine [illegible] alium pot[illegible]o, [illegible] patre[illegible].

C A. Dy te mi[illegible] om[illegible] [illegible]

Pietatis cauſsâ, vel etia[illegible] [illegible] quoq;.

Sic hoc nunc accipitur, quaſi dicat · ſi pietatis cauſſa pote[illegible] tas permittit. Id abſurdiſſimum. Aliter interpunge, [illegible] *Pietatis cauſſa vel etiam matrem quoq;.* C[illegible] p[illegible] ſe d[illegible]ſſet, ita probat hoc bonus filius, vt velit etiam [illegible] inu[illegible]di, neque ea in re quidquam obſiſtere pietatem. [illegible] sâ, poſitum ſic, vt Mea cauſsâ, quod eſt, per me. Per pietatem [illegible] q[illegible]t, liceat tibi non patrem tantùm, ſed matrem [illegible] r[illegible], vt lubet. Ea germana Pl[illegible] mens: a qua longiu[illegible] dat, ipſa quoque non inepta. Io[illegible] enim ſic quoque [illegible] Si patrem adorieris, etiam matrem ne præteri, pie[illegible] quaſi impium ſit, vtrique non idem fier[illegible] Sed prior [illegible] verus: hunc eò poſui tantùm, ne ſi alii ſubueniſſet, [illegible] pro[illegible] vt nouum, & vt veriore[illegible] præferret, quia nobis non e[illegible] cogn[illegible] aut cogitatus. At ne illum quidem attuliſſem ego niſi [illegible] aſſecutum non viderem, itemque vt aſſequerentur a[illegible] [illegible], quibus nos ſcribimus, [illegible]. Porrò ibidem:

Nunc ne quis dic[illegible]um ſi[illegible], dico omnibus

Pubi præſenti, in concione, omni populo

Legendum in d[illegible]menſione ve[illegible]s *poplo*, quiuis n[illegible]rit. In vet[illegible] eſt *Præſenti pub[illegible]* quod melius, niſi *pub[illegible]* etiam ca[illegible] au[illegible] *L[illegible], Parti* atque alia ab antiquitate plura. N[illegible] c enim [illegible] *pub[illegible]* ſed formula peculiaris eſt *Præſente pube*, quam Feſtus [illegible] [illegible]t. Vltimo verſu:

C A. Atq; [illegible]greditur peni[illegible] periurum caput.

int[illegible]poſ[illegible] eſt *p[illegible]* M[illegible] *int[illegible]* [illegible] prim[illegible] q[illegible] temere [illegible] *Intus* Plaut[illegible] non [illegible] pe[illegible] in Plauto eſt, [illegible] c[illegible] Vnum [illegible] addo, ſi quis plane [illegible] h[illegible] C[illegible]:

[illegible] Charinus intus cum [illegible]ella & [illegible]ortibus.

CAPVT

CAPVT II.

Habere edictionem [illegible] facere a[illegible]enso-num, [illegible]em ἰχ[illegible] [illegible] Præs[illegible] vo[illegible] e-mendat[illegible]. H[illegible] amica [illegible], non [illegible]. A[illegible] a vel de malo rem quæreri. De[illegible]xe, & similia. [illegible]ndam [illegible] a pro[illegible], quædam rejecta [illegible] nostra var[illegible]um [illegible] or-m[illegible] diligenter expensis & explicatis. In[illegible] li[illegible] no[illegible] emaculata.

FA[illegible] fuit emendatu [illegible] da scena, quod mendose sic legeba-[illegible]:

N[illegible] hanc edictionem [illegible] ant[illegible]um a[illegible]ertit[illegible] omnes &c.

cum alter ibidem locus velut manu ducere ad certam correctio-[illegible]:

[illegible] mulieres habeo hanc edi[illegible]nem.

In [illegible] & in altero l[illegible]nd[illegible], non *adeo*, c[illegible]s erat a-n[illegible]adu[illegible]rter[illegible] nec quicquam viderat tamen ante Dousam F. ele-g[illegible]tissimum iuuenem: cui [illegible] nos [illegible] nunc & pluri-bus loquendi genus [illegible] exemplis [illegible] F[illegible] & Mercatore S C. [illegible]

At[illegible] e[illegible] habeo, ut ne [illegible]censeat.

Fr[illegible] ille Varronis est l[illegible] de L.L. *P[illegible] autem c[illegible]nentiorem habet, qui[illegible] str[illegible] conatus erus est.* Nec alu[illegible] d[illegible]similia: vt *A[illegible]nem facere* R[illegible]qte S C *Mir[illegible]*

[illegible] hinc ndini [illegible] nid[illegible]n v[illegible] est [illegible]

[illegible]e[illegible]ionem vt faceret admol[illegible]r

Et, *Pe[illegible]ionem facere* Bacchidi[illegible] S C. I[illegible]o.

R[illegible]uor[illegible]nem ad terram faciunt ve[illegible]eri.

Ac [illegible]orum plura vbiq; sunt obuia: [illegible] non [illegible] sumus hoc Græcum ἐχ[illegible] μ[illegible] Euripides Oreste:

[illegible] σαι μου[illegible]

Dei[illegible] c[illegible] p[illegible]:

Quin nu[illegible] dol[illegible]em sic datur, si quis herum seruus spe[illegible]

Corrigendum, *Qu[illegible] doletne?* Q[illegible] item Amph[illegible] corri-gebamus:

A M. Qui nunc m[illegible]l[illegible]er. audin' [illegible] L. ego verb[illegible]

In [illegible]quenti loco:

Hæc, cum ego a foro re[illegible]rtor fa[illegible]e vt [illegible] parua,

Vo[illegible]er[illegible], str[illegible] [illegible] omn[illegible]

plane [illegible]um mihi v[illegible]um obiicitur [illegible], de qui[illegible] [illegible]ssi-mo om[illegible]es, quod s[illegible], [illegible] M[illegible] nescio [illegible] docere [illegible] [illegible]e-runt. Prim[illegible] m[illegible]que aliosque [illegible] Deinde [illegible] d[illegible] [illegible] & viderie [illegible] qui-bus. Ac [illegible] De [illegible]

[illegible] Locus est Diome[illegible] lib.1. cap.4. [illegible] Grammaticorum cum putauit ante nos [illegible] Do[illegible] F. [illegible] Plurimum [illegible] notauit [illegible] vt *[illegible]* solum [illegible] qui Diomedes non id solum [illegible] ponit eo loco, [illegible] etiam aliud, *[illegible] sp[illegible]ar[illegible]a*. [illegible] est, quod mihi [illegible] tissimum, hunc Plauti locum in animo fuisse Diom[illegible] quæritur, nisi *spar[illegible]a* post *[illegible]r[illegible]a* in Plauto scriptum? Igitur [illegible] adeò *spar[illegible]a* latet in prima syllaba corruptæ vocis *pr[illegible]* [illegible] literæ syllabæque reliqua *[illegible]a*, [illegible]gnunt alterum *[illegible]*. Quæ [illegible] ruptio quam fuerit olim facilis, quid opus est mo[illegible]? Nam quis nescit G & S literarum cognationem, vt *terg.* [illegible] vicem *[illegible]*? Neque est qui non videat, vt per [illegible] potuerit [illegible] *[illegible]ar[illegible]a*, vt in *pras* de[illegible]tur. Nobis quando [illegible] Grammatici locus tam opportunus [illegible], quod [illegible] nos [illegible] [illegible] ipsi, [illegible] ipsæ vltro literæ [illegible] du[illegible] relinquitur, quin [illegible] nihil voce *prœsterga*, p[illegible] Plauto [illegible]m emendandum?

[illegible] [illegible]ar[illegible] [illegible] strata, lauta, cocta omnia vt sint.

Sed [illegible] etiam rationes [illegible] amplius accedit, quæ pariter [illegible] [illegible]. Namque & numeri [illegible] em veri alacritate [illegible] qui trepidabant hactenus [illegible] syllaba defecti, & [illegible] n [illegible], per quam [illegible] aliam omnem verit[illegible] [illegible]licet [illegible] hic est, & [illegible] verri [illegible] pargi [illegible] d[illegible] de scopis verri [illegible] ædes, quod leno ibi præcipiebat.

T[illegible] [illegible] præ[illegible]io, vt nite[illegible] ad[illegible].

In *[illegible] strata lau[illegible]* con[illegible]itur etiam ordo: sed respici[illegible] o[illegible] ac singula versum istum.

Tu esto l[illegible] [illegible]ernator, tu argentum eluito, idem exstru[illegible]o.

Nam *coc[illegible]a* ref[illegible] ad [illegible]

Tu qu[illegible] vrnam h[illegible]es, a[illegible]uam ing[illegible]e, face plenum aenum sit cito:

& qui subditur ei de caudicali prouincia, & secandis ligni[illegible] vero magis ad hunc inferiorem:

Pernam, callum, gl[illegible]n, sumen, facito in aqua iac[illegible]. [illegible] audis?

in quo coniectura forte Gulielmi nostri vana, qui verbo *audis* [illegible] [illegible] personæ Pseudo inscribit eleganter, *P[illegible] [illegible] Magnif[illegible]* Vestus [illegible], quod [illegible] committendum. Et [illegible] hic abs[illegible], [illegible] nihil [illegible] mutationem cogit. Senten[illegible] [illegible] apta. At mouit [illegible], quod *aud[illegible]* [illegible] [illegible]. E[illegible]: [illegible] [illegible] non [illegible] Nihil [illegible] nec [illegible] Callidori. Quin [illegible] [illegible] quid ista vent[illegible]o. Considere[illegible] [illegible]

P[illegible]

[illegible]

[illegible] me[illegible] [illegible].

A[illegible], qui [illegible] Apuleium interpolarunt, [illegible] *A dua* [illegible] curatore [illegible]. [illegible] apel[illegible] [illegible] quamquam [illegible] ancillam [illegible] & [illegible] [illegible] meretricium, quæ in fragmento nostri [illegible] Contubernij.

[illegible] meam Sedulum oculissim[illegible].

Nam [illegible] ex hoc loco: & Græcanica p[illegible] erant [illegible] quam La[illegible]. Verbo altera gl[illegible] bat al[illegible], *[illegible] quæ moue[illegible]* interpretetur. S[illegible] versus haud patitur. At [illegible] [illegible] & [illegible] b[illegible] *[illegible]*: cui non assentiebar nec [illegible] vt alia alia Plauti, *le-[illegible]*. Simplicissimum sit copulā [illegible] *[illegible] ma[illegible] ac [illegible].* Mox deinde:

[illegible] tu qu[illegible] m[illegible] onum æmulos

La[illegible], qu[illegible] tem [illegible] re[illegible] m au[illegible].

Mutat vir doctus *m[illegible]* [illegible]. [illegible] tamen *ma-lo iureiurand[illegible]*, sed *mal[illegible] quæ[illegible]* [illegible] locutionibus [illegible] *de* vel *a malo quærere*, de quibus & [illegible], & nobis ad Mostellariam actum. Ac præpositio [illegible] & C[illegible]lariæ loco [illegible] ad hæc exempla [illegible], quam addi[illegible] supra non improbaui:

Item [illegible] parium, quæ malo quærunt sibi.

Po[illegible] statim: — *cras q[illegible] Dir[illegible] m[illegible] vt me[illegible] orant duo*

[illegible] Iouis d[illegible] nxere ad taurum, [illegible] hodie stringam ad car[illegible] um,

[illegible]

Profe[illegible] ta[illegible] fiet.

Parenthesis *vt memora[illegible]* nō placet. Sublata ea legerim libentius:

— *cras quasi Dirca[illegible] n[illegible] ngnatos*

Iouis de[illegible] taurum.

C[illegible] Pl[illegible] & priscis [illegible] contractionum eiusmodi *de[illegible]*, *[illegible]* pro deuinxisse, illexisse, aduexisse. P[illegible], quæ non deceat hic [illegible]. Versus prior [illegible] [illegible] vocem e[illegible] de alteri [illegible] qua forte necdum e[illegible] [illegible]. Continuò quod [illegible].

——— *CA. [illegible] huius ira ince[illegible]*

PS. Hu[illegible] hom[illegible] ere iuu[illegible]

In [illegible] an hero c[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]lla, cuius [illegible]: id au[illegible] illa tand[illegible], [illegible] quod [illegible] [illegible] *[illegible]*. [illegible] esse [illegible], quam sent[illegible] [illegible] fatus [illegible] in [illegible] tur. P[illegible]

mutabit infra feliciter personas: *P* [illegible] *CA.* [illegible] & deinceps consimiliter. At cum [illegible] cogito, nihil hoc opus, & Pseudolo certè superiora omnia tribuenda. Post aliquanta:

Sed vbi vsq; ad langueris [illegible] tenes qui [illegible] quod loquor.

Vix ita Plautus scripserit, & damnare non possum [illegible] nationem, *quorsum hæc ecce tendant*. Idem in his [illegible] non [illegible]

—sed scio, tu oleum haud magni pendis vinum te

Deuincis, sine modo, reprehendam ego cum illa hercle vni opera.

Conieceram, *sine modo reprendam ego* [illegible] esse sic [illegible] in editionibus antiquis. *Deuincis* eruditè explicat [illegible] emendatur *Deuingis*. De vino enim, vt de oleo loquitur leno, quia pro oleo vinum Xystilis habebit.

CAPVT III.

An [illegible] aliquid auscultare. Licetne viuere? Lucro pietate [illegible] potest. Porcere. Neplacet. Amatores, dum dant, lenonis [illegible] [illegible] viuunt: mortui sunt, cum [illegible] non [illegible]. Explicati [illegible] & coniecturæ adiuta quæ [illegible], quædam abiecta. Loc[illegible] [illegible] depositus. Personæ [illegible] mutatæ. Plura loca emendata, declarata.

NVgatur, vt solet, Interpretes ad illud sequentis scenæ *Pseud[illegible]*

CA. Quid mihi es auctor huic vt mittam, ne amittat [illegible] an pr[illegible]at?

PS. Benè curassi [illegible] do [illegible] animo, ego pro me [illegible] curabo.

Emendatione [illegible] dum explicant [illegible] non hic opus, quia satis illa clara. *P[illegible]* satis [illegible] & sic possit, *PS. Sin [illegible]* & illici, interpunctione mutata, syllaba geminata, *PS. Benè. ne curassis*. Elige, quod optimum putabis. In proximo non [illegible] aut dubitationi locus:

CA. Quid [illegible] alium [illegible]? CA. at. PS. at.

Vna enim vera [illegible], *CA* [illegible] *est*. Minabatur lenoni præsens malum Pseudolus, ibi [illegible], quid igitur auxilii [illegible] quærit, non quid [illegible] opus. Illud quoque:

PS. In rem quod sit præuortaris, quam re[illegible] animo ausc ultes

non dubium, quin ita corrigendum, *quam rei aduer[illegible] animo a[illegible]* [illegible] N[illegible] tamen in re, [illegible] o rei, vt dic. *fide* & [illegible]. Sensus [illegible] plane [illegible] quod ex re est, agas, [illegible] animo obtemperes [illegible] a[illegible], quæ abs te sunt [illegible]. Animo al[illegible] ausc[illegible] hic dictum, vt [illegible] sequitur [illegible] Lambini hic quoque [illegible] [illegible]. Post multa, [illegible] recepta in textum [illegible] [illegible]:

—— [illegible] A. [illegible]

[illegible]

A[illegible] [illegible] quoque [illegible] & [illegible] Misit [illegible]

[illegible]

[illegible]

I[illegible] quam re-[illegible]

BA. [illegible] nam [illegible]

[illegible]

[illegible] rem d[illegible].

quod [illegible] cum his ve[illegible]

PS. [illegible] res [illegible]

D[illegible] aequum [illegible]

L[illegible] non [illegible] idoneam [illegible] [illegible] Mihi non temere [illegible] iudicio, [illegible] parte [illegible] non [illegible] adscribendum, sed adhuc continuandam B. [illegible]

[illegible] rem divinam deferam.

N[illegible] huc. PS. ut ut res sunt cetera,

[illegible].

L[illegible] omnia, nulla pietate obstiti lucro posse[illegible], nec impe[illegible] vel a religione. T[illegible] ut [illegible] sunt, deorum quidem sceleratus [illegible] metum & reuerentiam spe[illegible] omnino, qui colendi timendique maxime [illegible] scilicet hominibus [illegible] & profanis in rebus, [illegible] sic & sacra ludibrio [illegible] que? *Vt* geminaui ad hanc mentem, quod hausi tamen ex veterum [illegible] lectione. Porro:

BA. Quid agitur Calidore? PS. [illegible] atq[illegible] atriter.

Calidorus interro[illegible] respondere debet. *CA. Amatur atque.* Manifestum hoc: sed [illegible] persona supposita:

PS. E[illegible] & hoc quod te reuocamus, [illegible]. C[illegible].

At[illegible].

N[illegible] tum non animad[illegible] neglig[illegible] fuerunt, vt quia Lamb[illegible] sic ed[illegible] non [illegible] [illegible]dus aut [illegible] homo, [illegible] industri[illegible] [illegible] [illegible] omnes libri. *BA.* [illegible] Q[illegible] si [illegible] hoc, [illegible] pellari & [illegible] quid [illegible] um, [illegible] hoc, Calidor[illegible] loqui. [illegible]

PS. At dabit, parabit [illegible] hoc di[illegible].

C[illegible], *aliquid [illegible] dies [illegible]*. Inepte. [illegible] quidquam a-[illegible] dixi.

PS. At dabit, parabit [illegible] hos dies [illegible].

Non [illegible] hic certi[illegible] & quam[illegible] denique [illegible] continentur, [illegible] sex et [illegible] tri-[illegible] tam cum abs[illegible] D[illegible] [illegible] scriptis istud [illegible]

*BA [illegible] qua[illegible] * [illegible],*

[illegible] m r[illegible] eunt & -

Q[illegible] varia sunt [illegible] libris [illegible]

tiones. Mu[illegible]lus est,eatque [illegible] [illegible] nunc [illegible] è veteri manuscripto verba [illegible] deperdita [illegible]. De quo si spes vlla superest, n[illegible] : qu[illegible] supersunt [illegible] Ballionis esse suspiceris, sed Ps[illegible] ad Ballionem, cuius [illegible] nomen fortè præfigendum. Nam [illegible] partem hero, qui [illegible] excusabat, [illegible] mutuo reperien[d]o, [illegible] videtur, ne ab [illegible] taris qui [illegible] impetrari iam a[illegible] qu[illegible] [illegible]. Quinquam ego non sic statui planè, sed quid esse[t] ut videri non [illegible] possit aliis, indicaui. Vulgatur in sequentibus:

CA. Pery. an non tum lex me perdit quinauicenaria?
Metuunt credere omnes.

Scio, Lambinus vt hoc interpretetur: sed Lex profectò non perdebat adolescentem, si mutuo quid accepisset, sed creditorem, qui dedisset. Igitur ad verbum *perdit*, vt mutandu censuerim aliquando suspicione mera, dicam. Legebam:

CA. Pery. an non me lex dum potcet quina vicenaria?

Adhuc illa ætate lex, quam dicit, eum prohibebat vti consilio [illegible] nonis. Obstabat enim, quo minus mutuum ipsi crederetur. *P[illegible] dum*, id est adhuc prohibet, vetat. Vetabat autem lex, non. vt [illegible] nor annis quinque & viginti mutuo si posset alicunde quid [illegible] trare, sumeret, sed, ne quis ei daret. nam qui dedisset, re[illegible] nullum ius habebat. Est ibidem:

Atque ego te viuum saluum[que] vellem. P[s]eudò an iam mortuus est?
BA. Illico vixit amator, [illegible] lenoni [illegible].

Hæreo de sententia. Nam dum placet, [illegible] qui[illegible] [illegible] amator: quippe qui dare etiam potest, & quo [illegible] perdat [illegible] A[t] di[illegible] omnibus, cum rem datis non suppeditat, [illegible] placet lenoni & pro mortuo habetur. An igitur [illegible] *neplacet*. Vbi non amplius placet, mortuus est. Locus simillimus Truculento, quem adscribam. *Sc. Ad fores.*

AS. Dum viuit, hominem noueris. vbi mortuus est, quiescat.
Te, dum viuebas, noueram. Di. [illegible] me [illegible] arbitrare?
AS. [illegible] potis es amabo planius? qui [illegible] amator [illegible]
Habitu[illegible], istunc a[d] amicam meras querimonias referre?
Di. V[illegible] hercle factum iniuria, qua properauisti olim
Raper[e] [illegible] oportuit, diu vt essem [illegible] vbis.

Eadem certè mens vtrobique: etsi nô nescio, posse quem curiosum [illegible] in altero nostro loco. [illegible] & [illegible] [illegible] adeò perditus, qui [illegible] [illegible] apud eum sua [illegible] [illegible] [illegible] sententia loco [illegible]. [illegible]

CA. [illegible]

[illegible] : *[illegible] quod [illegible]*.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible]-[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] præ-[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ratio [illegible]. [illegible]:

CA. [illegible], [illegible] hoc, quod te [illegible]
Non [illegible] Phœnicium?

[illegible]:

CA. [illegible] [illegible], hoc quod te rogo.
[illegible]

E[illegible] Plauti. Non longè:

[illegible] hic habeo mi[illegible].

[illegible] coniunctum in Lambini li-bris [illegible]. [illegible] vetustiores rectè. Post multa:

[illegible] argento dies.

Lamb[illegible] : *præstit[illegible] summa argen-ta[illegible].* Vnde [illegible] *[illegible]gento dies:* [illegible] nisi quòd ver-sus [illegible], & [illegible] *ar[illegible]*, ex quibus illi opportunum fulcimentum. [illegible] rectissimè: *præstituta summa argento [illegible] dies.* Pòst:

Sed nunc [illegible] operam te [illegible]. CA. [illegible] imperas?

Præopto scribere, *CA.* [illegible] se [illegible] ostendit, vt statim velit impe[illegible]. Sub[illegible]:

P[illegible] ex [illegible] sunt [illegible], homines qui certi sient.
CA. Ego [illegible]. P[illegible] ergo vtrumq; [illegible] delectum para.

Nescio quid hoc interpretationis est ad *vtrumq;* vocē, cum Lambinus [illegible] incertum designari ait. *Vtrumq;* est [illegible] umque, [illegible]torum scilicet [illegible]. Eorum delectus iubenti. Veteres tamen *vtrin[illegible]*, quod sensui æque aptum: nec ineptum [illegible]*mq;* si quis ita [illegible]. In ipso fine:

CA. [illegible] hic [illegible] aderit. P[illegible]. potin' vt abeas? CA. tibi moram di[illegible] [illegible].

rect[illegible] [illegible] Calidori persona, vt Pseudolus con-t[illegible] ista: *pot[illegible]*. Hic enim [illegible] illum quam citissimè [illegible] [illegible] illud sal-tem prius loqueretur *[illegible] aderit*, nimis [illegible] videtur, & verbis his seipsum dicitur [illegible].

CAPVT IV.

P[illegible] fides, plurim[illegible] male[illegible], [illegible] in[illegible]mnia, aff[illegible] & par[illegible] [illegible]eria, abunde liberta[illegible] : & sim[illegible]. Cri-[illegible] Comp[illegible]. Chlamy[illegible]. [illegible] per[illegible] [illegible] multa. Con[illegible] pauci versus. [illegible] correctio-

...simul e...

SCena ... *de ...*, lepide lepidus ... adolescentiae amantis & ... suum percolentis patronus Calipho aduersus Simonem ...:

Sed si vera ea sunt, vt nunc mos est maximè,
Quid mirum fecit? quid ... homo
Si amat, si amicam liberat? PS. lepidum senem.
SI. Vetus nolo faciat. CA. at enim nequidquam neuis.
Vel ... in adolescentia.

In quibus distinctionem aptabis primò, vt sensui ... *si vera ea sunt ...; non, vt nunc ...* D... cum Lambino non interpretaberis, *Vetus nolo faciat*, ... senex dicat nolle se, filium id ita saepè facere, ... sententia ... haec. Non nouum esse dixerat Calipho, ... re, amicam liberare adolescentem: at ille austerior non vult ... & antiquum illud filius faciat suus. Postremò *...ne* diuisim ...

Deinceps:

SI. Tibi auscultabo. PS. itur ad te Pseudole.

Veteres habent, *Tibi auscultabo igitur*. In hoc *ig tur*, est, *ego itur*. Ergo scribe:

SI. Tibi auscultabo ego. PS. itur ad te Pseudole.

Pluscul... interiectis:

SI. Mihin' domino seruos tu succenses? PS. iam tibi
Mirum id videtur? SI. hercle quoi, vt tu praedicas
Cauendum ... mihi ab te irato.

Legerim, *PS. itan' ...* Deinde variát in isto, *SI. hercle qui.* alibi *qui*, alibi *quin*. Nihil omnium male: fortassis optimè, *hercle quin, tu vt praed.* Statim ... variant etiam in antiquis.

PS. Quid censes? CA. edepol merito esse ... arbitror,
Cum apud te parum stet fides.

Et melius in illis Caliphoni haec omnia attribuuntur; *CA. Quid censes? edepol merito est.* Verba deinceps mutari nihil opus erat ... docto, *parum fiet fides.* Etenim & *stet* stare potest, vt in illo non dissimili:

Et bene apud memores veteris stat gratia facti.

Et *fides* nó ... genitiuo, sed ipso vulgatissimo capi potest nominatiuo. Sic enim etiá loquebantur, *Parum fides* cuius exempla ... dit aliquot ad Bacchides Gulielmius noster, & Colu... ad Appuleium ... etiam quaedam subnectemus. Epidico:

——— *aut quasi non plurimum*
Male ... in adolescentia.

Vbi La... nus ... mutabat ... Propertius:

Cum ... in omni aporta ocellus,
Vna ... & ... femina ... ma...

Nam

[illegible] non aliter ex[illegible] *omnes*. Cui haec pulcrè succinit [illegible] Triuiannis.

[illegible] M[illegible] quidem homo n est affatim. CH [illegible] parum [illegible]. [illegible] alter, aff[illegible] alter parum [illegible]. Salust. Orat. Mar[illegible] Trib. pl. *[illegible], neq flagitio [illegible] pra-[illegible] libertatem [illegible] tergis al[illegible]ncitur.* Quod [illegible] fortissi[illegible] in Bello Iugurth. *Dein quid parent [illegible] unde [illegible] noli neq cuiquam omnium satis fuit.* Tragœdia Hercule Oetæo:

> ——— [illegible] *cineres tene,*
> *[illegible] auxilium dabunt,*
> *[illegible] terrebunt tua*
> *R[illegible]*

Plura ab [illegible] pete, & ipse tibi nota. Porrò in nostra hîc scena:

> *[illegible] M[illegible] i. [illegible]. cur hac tu, ubi rescivisti illico,*
> *[illegible]*

P[illegible] antiqu[illegible]: *[illegible] cur h[illegible], ubi tu rescivi. il.* Statim:

> *[illegible] ex me [illegible] pragigni malum,*
> *H[illegible] ut seruos [illegible] crim[illegible] apud herum.*

V[illegible] *pragign[illegible]* ne alt[illegible]um puri diusculè c[illegible]pias, quasi primò g[illegible] magna diuersitas scripturæ: Vbi que inde omnes, q[illegible] admittere noluerunt. Tu tamen ita corrige, nec aliter con[illegible] lucum scito:

> *[illegible]erum ut seruus [illegible] criminaret apud herum.*

Paullo p[illegible]:

> *P[illegible] al[illegible]d malum aderat, istuc aberat longius.*
> *[illegible] hoc erat d[illegible]ula.*

V[illegible] ita distinguendũ sit ad eius mentem:

> *PS. [illegible] malum [illegible], istuc aberat. longius*
> *Illud [illegible] præsens, [illegible] erat [illegible]cula.*

Verùm simpl[illegible] è [illegible] lectione partim, partim nostrâ nou[illegible]:

> *P[illegible]. Qu[illegible] m[illegible]l[illegible]m aderat, istuc aberat longius.*
> *Illud erat præsens, huic erant diecula.*

Priore scripsi *illud*. [illegible] ut omnia sibi respondeant. Illud, a filio: istuc a te. Illud aderat [illegible], hoc er[illegible] in d[illegible]m, ut Terentius loquebatur. *E[illegible]ant* autem ve[illegible] pl[illegible]c.

V[illegible]rsu [illegible] *[illegible]bstuleris, mirum & ma[illegible]um feceri[illegible] facinus.*

traduc, *f[illegible]nus feceris.* Po[illegible]a:

> *Tibicinam illam tuus quam gnatus deperit,*
> *Ea circu[illegible] ducam lepide len[illegible]onem. S[illegible] quid est?*
> *P[illegible]. Effe[illegible]m ho[illegible] h[illegible] eddam utrumq ad [illegible]m.*

Inepte Simo int[illegible]loquitur *quid est?* S[illegible] autem Pseudol[illegible]s con[illegible] [illegible]e debet:

——lepi[illegible] l[illegible]cem & p[illegible]m
Effe[illegible]um ho. hodie re[illegible]um.

Mox in isto loco:

Sed si non faxu,num[illegible]d ca[illegible]a est,illico
Quin te in [illegible]strinum c[illegible]dam? PS. non vnum quidem
Diem modo verùm hercle in omnes quantum est. sed si eff[illegible],
Dabin mi[illegible] argen[illegible],quod dem lenoni illico,
Tua voluntate?

Nimium versus vnus excurrit, cui quod demes, alteri addes: sed alteri prius etiam aliquid demes:

Quin te in pistrinum? PS. non vnum quidem diem modo,
Verum hercle in omnes qu[illegible]tum est.

Suppressit verbum *condam* senex, quod è glo[illegible] in [illegible]m numeros [illegible]auit. Neque hos iam tamen satis expedi[illegible] [illegible] voculas *quidem diem* in vnū cogas pedem, quod minime du[illegible]r & [illegible]lauti more fit. Atq; illo prorsus eodem ad finem scenæ huius v[illegible] pedem constituunt verba *N[illegible]uo m[illegible]do*, [illegible]

——nam [illegible] [illegible]enam [illegible]
Nouo modo,nouum aliquid inuent[illegible] [illegible]erre addecet.

Vbi in ducendum Dousa F. putabat *in uentum*, non ab alia aut pa[illegible]tiori caussa opinor, nisi quia versus [illegible]ed[illegible]re mensuram videretur. Id quod non e[illegible]t, si isto more metiaris. Sed retrogredior, vt illum locum ne omitt[illegible]m:

Quid si hicce inter se consen[illegible]ernt,Calipho,
Aut de compacto f[illegible],co[illegible]utus dolus,
Qui me a[illegible]ento circ[illegible]ort[illegible]? PS. quis me audacior
Sit, si [illegible]c facinus a[illegible] facere? imo sic [illegible]mo,
Si f[illegible] consp[illegible], sine con[illegible]m vnquam [illegible]
De[illegible]re aut [illegible]re vnquam inter [illegible]uenimus,
Q[illegible] in l[illegible]o cu[illegible] [illegible]tur [illegible]amo litera,
Stilis me totum v[illegible]ue vlme[illegible] con[illegible]cribito.

Delent veteres in quarto versu *facere*: quod er[illegible] sibi facile & sensus & numeri patiuntur. At si retineas, ibide[illegible] *sic* expungendum videatur. Videtur autem idem & in sequen[illegible] duobus faciendū particulæ *vnquam*. Sed m[illegible]um est, quod emendandum censeo *compectis*, ex [illegible]. Quis non vid[illegible] illud aptius? & hoc quo plurimis in locis [illegible] nescit ab indoctis libraniis suppositicium factum? Piget afferre variorum auctorum lo[illegible]a, quib[illegible] idem sic corruptum docti pridem ostenderūt. Hic infimu[illegible]atus ab hero [illegible], de compacto seu compecto agere cum lenone, negat se c[illegible]s esse nam quid referat, conspectos [illegible]ut conspici qui potu[illegible], si enim conuenissent? Scena *Proh [illegible]*.

Post ad oppidum hoc vetus continuo meum exercitum prot[illegible] ducam.

Sed

[illegible] illud [illegible]

—— [illegible]

[illegible] cum machæra, & hunc [illegible] dabo [illegible]-
[illegible]

[illegible] dicere, quod [illegible] paucula s ex integra voce [illegible], & [illegible]

[illegible] machæra, & chlamyde, quam rem & [illegible]

[illegible] erat, quæ [illegible] & peregrini [illegible] chlamyde [illegible] ebantur, [illegible] talis [illegible] ipse Harpax:

[illegible] chlamyde [illegible] B.A. non edepol scio.

[illegible] Sed [illegible] locum [illegible] nabatur:

[illegible] & chlamyde & machæra & petaso.

CAPVT V.

[illegible] benè [illegible] dit Eugepæ. Præter alias [illegible] multoties cõstituta. Loca [illegible] post alios aliter [illegible]. Pleraq; interpretata.

PRoximas tres scenas hoc capite perlustrabo, in quibus plura quam grauiora nobis [illegible] tamẽ omnia [illegible]. Sunt, [illegible]:

H[illegible] præuortar principio, illa omnia [illegible] habeo [illegible] quæ ante [illegible] occœpi.

[illegible] *Huic præuortar* [illegible] non [illegible]; casu æquè Plautus [illegible] Hoc ipsum Rudente [illegible] SC. [illegible] Cyrenenses.

[illegible] negotij est?

Deinde [illegible], quod infra vitium [illegible]:

—— [illegible] antehac

[illegible].

Et [illegible] dum *Athenas*? Simile prorsus [illegible]:

—— [illegible] olim [illegible] abijt, argento hic dies

Pr[illegible]

Vel *h[illegible]* scribendum, vel *Pr[illegible]*: sed magis illud Porrò:

H[illegible] Si quid [illegible] supremi [illegible]
[illegible] libellam argenti [illegible] credam, dum tu [illegible] uas.
[illegible] Res erit [illegible]. [illegible] iam potius [illegible].

Vi[illegible] tare quosdam à [illegible] nostro damnatum verbum *[illegible]* [illegible], debet [illegible] pl[illegible] [illegible] ista loquatur: *[illegible] dum [illegible], [illegible] erit* vel *[illegible]*. Dum [illegible], [illegible] Protoxes etiam [illegible] [illegible] Sequitur:

HA. Verba multa facimus, herus [illegible] do[illegible], qui [illegible] pro[illegible],
I[illegible] id agam, quo mi[illegible]us huc sum. PS. qu[illegible]d est nomen tibi,
Si intus esset, euocarem.

Sic iam accipere necessum hoc est, quasi de nomine suo [illegible]tus Pseudolus non digne[illegible]ur de alt[illegible] vicissi[illegible] [illegible] rogare. [illegible] hoc putidum esse, tum per se, tum q[illegible] paullò pòst rogat, [illegible] sentiunt. Aberrauit hîc quoque persona, qu[illegible] in suum locu[illegible] duco:

Vt id agam quod missus huc sum, quidquid est nomen tibi.
PS. Si intus esset, euocarem.

Pseudolus Syrum se vocari dixerat interroga[illegible] [illegible] lit[illegible] militaris homo, quodcunq[illegible] tibi nomẽ est, inquit, herum [illegible] prouocato, vt cum eo rem me[illegible] agam. nam [illegible] cio verba frustra. Scripsi etiam *qu[illegible] missus huc sum*, v[illegible] uent. *Quod* enim, propter quod. Stat[illegible]m non [illegible] eam illa particulam *me* in[illegible]re[illegible] ex antiquis.

Reddere hoc, non perdere, herus me misit. nunc certè scio.

P[illegible]pius finem:

PS. Tu[illegible] arbitratu maximè. HA. nam vt lass[illegible] veni de via,
Me volo curare. PS. [illegible], [illegible] consilium places

Scribes & distingues:

PS. Tuo arbitratu, maximè. HA. nam vt veni, lassus de via
Me volo curare.

H[illegible]c ad illarum p[illegible]nam. In altera [illegible] nunc vid[illegible].

Iam i[illegible]stituta, ornat[illegible] [illegible] in or[illegible]ne a[illegible]o vt v[illegible]luera[illegible]
[illegible]erta deformata habebam.

Verborum or[illegible] [illegible]ior sit, *cun[illegible]a or[illegible]ne in a[illegible]imo*, v[illegible] [illegible] *ordine*: ne in i[illegible] [illegible]m *ord[illegible]e [illegible] animo*. Dein[illegible]:

Bene v[illegible]: quod consilium d[illegible], [illegible]
Eum esse declara[illegible] tu[illegible] a[illegible], [illegible]

Durum vid[illegible] *benì* [illegible]: ce[illegible] [illegible], [illegible] Tamen *accidere* [illegible], vt T[illegible]t. Andr

H[illegible] incertum [illegible]st qu[illegible] [illegible]at.

Atqui & pro [illegible] *[illegible]*. I[illegible]

Eu[illegible] par[illegible] ai[illegible]d [illegible]em [illegible]

Quis ho[illegible] A[illegible] qui[illegible] [illegible]ud ve[illegible]

E[illegible]a! perro [illegible] a[illegible]tem quod c[illegible].

N[illegible] dico, n[illegible] alter[illegible] [illegible] autem in [illegible] n[illegible] [illegible]clinare. Neque in istum plu[illegible] [illegible]oc ord[illegible] *Dulcia a[illegible] q. amara.* Vulgatu[illegible]:

P[illegible] ho[illegible]m [illegible]pel[illegible] bo[illegible] P[illegible]
[illegible]e te[illegible], [illegible] s[illegible]per[illegible] a[illegible]
[illegible]

Te[illegible] p[illegible], *[illegible]* [illegible] tio [illegible] p[illegible]. At [illegible] al[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] modum probat [illegible] per [illegible] quamquam [illegible] [illegible] haud [illegible].

CA. [illegible] carnifex [illegible]
[illegible] rà [illegible].

[illegible] hic etiam personas è libris [illegible], & [illegible]:

CA. [illegible] CH. et [illegible]

[illegible] ad [illegible] Charmu [illegible] [illegible]. Qui [illegible] personæ [illegible] quod [illegible] in [illegible] quoties, sæpissime [illegible]. Atque [illegible] est hic locum integrum [illegible] ad [illegible] exemplum, quo personis distingui [illegible].

CA. [illegible] pemre an [illegible] salutem Pseudole?
PS. [illegible] CA. [illegible] PS. quid times?
CA. [illegible] hunc. PS. [illegible] CA. [illegible] volui dicere.
*PS. Quid [illegible] est? CA. Charmi[illegible] PS. [illegible] iam **
CH. Quin tu quidquid ad opus est [illegible] impera. PS. iam [illegible].
Bene [illegible], Charmide nolo tibi mo[illegible] esse [illegible].
CH. Vos molest[illegible] mihi mol[illegible] PS. [illegible]
CA. [illegible] est? PS. epistolam [illegible] & symbolum.
[illegible] quem [illegible]
[illegible] qui [illegible]
[illegible] qui [illegible]
[illegible] PS. [illegible] fabula.
[illegible] ro.
CA. Quid [illegible] PS. [illegible] ere.
[illegible] ego [illegible] si quidem hoc [illegible] caput.
&c

H[illegible] [illegible] verbis quodam etiam n[illegible] dicemus. T[illegible] versus cum quarto defecto, sic è v[illegible] prisci [illegible] scribo:

CA. [illegible] hunc. PS. [illegible] CA. [illegible], volui dicere.
PS. [illegible] CA. Charmi[illegible] PS. [illegible]

L[illegible] n[illegible] mine [illegible] & [illegible] hominem [illegible]. So[illegible] [illegible] tractus etiam [illegible] minus appa[illegible]. Vtrumque [illegible] hic puto:

CH. [illegible] tu quidquid opust [illegible] imperes. PS. [illegible]
[illegible] est Charmide, nolo tibi [illegible].

V[illegible] & corre[illegible] [illegible] Gratia est? [illegible] patet [illegible] particula [illegible]

Sic enim magis sensus elucescit. Id ipsum [illegible], quod excusarent, & uti eius opera, ne molesti essent, [illegible]. Vltimo, videantur etiam personæ [illegible] variandæ:

CA. Egone? PS. tu[illegible]. CA. ego? PS. ip[illegible], inquam.

Sed verius est, absque illa variatione vocula vnam corrig[illegible] *PS. [illegible] ego ipsus inquam.* Post hæc, illa verba:

———CA. si seruos est, Numquid refert?

quid si Charino potius dentur? Hic enim quia pa[illegible] habebat h[illegible] talem, sed seruum, quod ex sequentibus [illegible] spicit[illegible] que quæret, an seruum [illegible] inter[illegible]. P[illegible] fuit à magno Lipsio & Gr[illegible] ter post alios excussus, omniumque ver[illegible] emendatum, [illegible] explicatus.

[illegible] Car[illegible]sto hic qui aduenit, [illegible]

CH. [illegible], à cunabulis. P[illegible] [illegible]

A quibus ego non abeo, nisi in ipsis versibus v[illegible] paullulum [illegible] constituendi. Numeri sic enim posi[illegible] qu[illegible] impeditur, sed iuuatur:

Sed [illegible] seruus, ex [illegible] qui [illegible] aduenit [illegible]

CH. A cunabulis. PS. [illegible]

Etiam statim numeri [illegible]:

PS. Quid si opus sit vt dulce promat indidem [illegible]

CH. Rogas? murr[illegible] p[illegible]m, d[illegible]

Vox prima versus alterius appen[illegible] priori, [illegible] ipsi libri [illegible], & particella *tum* alteri [illegible].

———quid habet? CH. rogas?

Murrhinam, [illegible] passum, [illegible].

CAPVT VI.

Ministerijs, negotijs præfuit[illegible]. Si eras [illegible] mi, n[illegible] mo[illegible] gratuito[illegible]. Nu[illegible] contra. Cum aliquo cauere, captare, [illegible]rare, [illegible]. Pr[illegible], pr[illegible], & cognatæ voces. De [illegible] nius, [illegible] correctione, dubia quorundam sententia, [illegible] explicatum [illegible] rse [illegible]. [illegible] nius in [illegible] strata.

PE[illegible] alias. & quæro, quid [illegible] *Cui [illegible] præfuit[illegible]*

[illegible] hac [illegible] euenit [illegible], [illegible] ego [illegible]

P[illegible] magnisq. m[illegible]erijs præfultor.

M[illegible] verò, [illegible] *minister* [illegible] omnia [illegible] ministeria impo[illegible], [illegible] lepidissi[illegible] [illegible], [illegible] aliqu[illegible]. Persi[illegible]

[illegible]

quem locum optime [illegible]ntra alios, qui *præfuerat*, id est *pr[illegible]*

[illegible] meus [illegible] G[illegible] defendit [illegible] illustr. [illegible] [illegible] duplex potest [illegible] esse:

[illegible] si eras coquus

Tu [illegible] praeter [illegible]

[illegible] distinguitur, coquū solum [illegible] post ipsum [illegible] sententia. [illegible], cum [illegible] praeter [illegible] desiderit: atq. [illegible] respondetur.

[illegible] or [illegible].

[illegible] verba, *si eras coquus*, elegantissimo [illegible] quo [illegible]. Sic nempe [illegible] dicitur, vt [illegible] illud *s[illegible] e fes [illegible]*. Subsequitur mox:

Il[illegible] drachm[illegible] potest

[illegible] qui [illegible] n[illegible] [illegible] ram [illegible]e.

O[illegible] hic optimus [illegible] lectio [illegible], *[illegible] drachmas [illegible]*, nisi magis [illegible] moren[illegible] in [illegible] *drach[illegible]*. Mouet [illegible] genus, cuius vni, quod [illegible] dat, exemplo [illegible] per [illegible] T[illegible] Diuinat. in Verr. *Cum esset [illegible] modius H[illegible]. I[illegible] pro [illegible] to in [illegible] duodenos sestertios ex[illegible] V[illegible], asse pul[illegible] Ea, qu[illegible] natura auri[illegible] ur nec[illegible] udo.* Sic enim cum locum post alios emendatum volo. Ac ad hanc [illegible] Plauti iam quoque Cistellaria legerim, Se. *Nisi quid*

At [illegible] ille quidam, mulier, [illegible] n[illegible] opera gratuito est.

De cetero, volebat & alter[illegible] [illegible] amicus meus mutare:

M[illegible] qui, quam nummo, [illegible] t [illegible] gere.

cui rectum [illegible] non poteram p[illegible]. Verborum tamen hi[illegible] sententiam eandem facit [illegible] quisquam [illegible]re potest vt [illegible] nummo, [illegible] nummo. [illegible], in loco [illegible], qui pridem ab [illegible] explicatus:

C[illegible] patinae feruer[illegible], omnes aperio.

[illegible] in caelum volat.

[illegible] Iupiter quotidie.

[illegible]A. Odor [illegible]? CO. pe[illegible] inscie[illegible],

[illegible]A. Quid [illegible] CO. qu[illegible] enim demissis [illegible] bus volui dicere.

[illegible] p[illegible] quod [illegible] cabo saltem ego [illegible] b[illegible].

[illegible] patinae feruent, omnes aperi[illegible].

[illegible] demissis [illegible] caelum volat.

[illegible] pe[illegible] inscians

[illegible] m[illegible] dicere.

[illegible] Iuppiter [illegible]

[illegible] am [illegible]

[illegible]

[illegible], de qua mo[illegible]

Ac vulgaris ordo quamquam tueri se sanè potest, fortè malet [illegible] men huic nouitio concedere, si sollicitetur: quod ego me non la- cturum antè dixi. Deinceps:

Si quò hic grauetur, pariter progrediminor.

Adnota pro singulari numero pluralem, quia facie ista minus [illegible] ta[illegible], nisi Plauto: cui [illegible] & Epidico extremâ:

PE. Cedo manus igitur. EP. morantur nihil. atq; arctè colliga,

Nihil vero obnoxiose. PE. [illegible]lo opere arbitraminor.

Contra pro plurali singularis, qui multo minus vsitatus, [illegible] tamen Epidico a nostro:

AP. N[illegible] edepol faciemus. EP. imò si placebit, vtitor

Co[illegible] [illegible]: si non placebit, re[illegible].

Etsi Lambinus illic damnabat, & *vt[illegible]* inuitis versus numeris reponebat. Ibidem porrò:

CO. Habe modo animum bonum. BA. quæso, qui possim doce

Animum habere, qui te ad me adducam domum.

Versus & sententia corrigi iubent:

CO. Habe modo bonum animum. BA. quæso, qui possim doce

Animum bonum habere, qui te ad me adducam domum.

Paucis interiectis:

Sed [illegible]rum vnicus hodie an inimicis tuis

Daturus cœnam? BA. pol [illegible]licet.

CO. [illegible] tu [illegible] amicos vocas.

Quæ ratio est, vt in[illegible] po[illegible] appellet? Quæ quidem [illegible] gi[illegible]r, in aliam mentem it, [illegible] coquus non amicos, [illegible] c[illegible]s vocari voluerit a[illegible] cœnam. Cum, inquam, a[illegible] ca[illegible]sse B[illegible]lio di[illegible]et, ill[illegible] icos inuitari iube[illegible] quia co[illegible] diturus [illegible] cœnam [illegible] sibi prætodant suos: quæ [illegible] na [illegible] in h[illegible], qu[illegible] beneficium aut o[illegible]n in [illegible] At huic t[illegible]n accommodato sensui sola repug[illegible] p[illegible] quæ mutetur *ill*[illegible], at [illegible]nciatur rectius, haud dum [illegible] nec alterutrum igitur attento. Denique ibidem [illegible] quod no[illegible]to:

Ita [illegible] fures, prædo in proximo est.

Iam a me [illegible] apud forum paulo prius &c.

Melior [illegible] sententiæque nexus, *Nam a me h*[illegible] Scenâ [illegible] q[illegible]

[illegible] hercle, vt op[illegible] cùm malo [illegible]

A [illegible] in vet[illegible] excusum, [illegible] lo [illegible]. Cæter[illegible] Plaut[illegible] quæ M[illegible] [illegible]

[illegible] quam es orator [illegible]

Ad quã fabulam [illegible] pertis h[illegible] apud C[illegible] [illegible] quo exemplo T[illegible]

[illegible]

[illegible]

Pos[illegible]. ——*PS. qui potis[illegible] SY. oc[illegible] me.*

[illegible] lepidum, [illegible] etiam dolis,

A[illegible] Iuppiter te mihi [illegible].

[illegible] sententia [illegible] illis verbis intern[illegible] *te quoque* [illegible] *atque etiam mendacij*: maximè, quod ad Pseudolu[illegible] tribuuntur. Nam si Simi[illegible] Sycophantæ; possis interpretari [illegible] auditione, te quoque etiam scilicet hominem lepidum dolis ac mendacijs. Etsi longè etiam alia tum non sit absurda explicatio, si dicas, hoc Simonem velle eâdem elliptica oratione: te quoque ipsum ita fecerunt dolis mendacijsque, vt esse te eum, qui [illegible]; quod quidem iam [illegible] promiserat aduenæ militari [illegible]:

[illegible] eum dolis atq; mendacijs in timorem dabo

[illegible] aduenam, [illegible] neget eum esse qui siet.

Hoc, an illud malueris, si [illegible] tamen alterum; personas ipse tibi [illegible]. Deniq; si prius [illegible], & laudationem mutuam [illegible], erit eadem in [illegible] verbis:

——*PS. Iuppiter te mihi [illegible].*

SY. Imo te mihi.

Nam *te* [illegible] in eam sententiam aptè: quamquam in longè alium [illegible] me retulisse, cum ad Menæchmos agerem de particula *Mihi. Tibi*, in quibus more peculiari Plautus interdum argutatur. Sed hæc nunc, vt [illegible] mihi quidem magis probetur, coniunctam [illegible] sic verbis in alternam collaudationem & benè precationem. Reliqua versus huius [illegible] sincera [illegible] tamen [illegible] mutatione [illegible] animaduertendam: *sed vide or[illegible]* [illegible] propinquo:

— nam [illegible], [illegible], tantum d[illegible]

M. [illegible] est.

Forte *quam [illegible]* [illegible] exegitam hanc antiquitatem strictis [illegible] grammaticorum. Ambiguitas de [illegible] locum parit [illegible] magnum, iocum tamen, & cum Plau[illegible]:

[illegible] Nisi effecero, cruciabiliter carnifex accipito.

[illegible] *accipito* personæ secundæ & tertiæ est. [illegible] hac carnifi[illegible] illa carnificem ipsum Pseudolum appellat. Versus vltimus:

[illegible] verum [illegible] cedit, [illegible] acer [illegible].

aliter Varronis tempore lectus fuit. [illegible] lib. 6. de L. L. [illegible], *Ut tra[illegible]* [illegible] Et [illegible] videtur ex [illegible] *Dicitur [illegible] qui in [illegible]* [illegible], *Prodire & protrudere* [illegible]

cum leno non fa[illegible]ret, sed [illegible] un[illegible] pa[illegible], tra[illegible]uer[illegible]iret; [illegible] tran[illegible]uer[illegible]us cedit, quasi [illegible]an[illegible]er, [illegible] prouer[illegible] [illegible]t h[illegible]mo. Et [illegible] hic versum capit: hic autem leno, in quem explicatio con[illegible] examussim. Et rem profectò di[illegible]ertius aliquanto exponunt [illegible] ptura vetus. quamqua *pror[illegible]* nihil p[illegible] a *prouer[illegible]* [illegible]. Eadem enim sunt, & hoc hodiernum ex [illegible] con[illegible] forma *quor[illegible]m, hor[illegible], [illegible]lior[illegible]*, & similia, nata ex integri[illegible] *q[illegible]sum, hocuer[illegible]um, ali[illegible]u[illegible]m.*

CAPVT VII.

Scenæ aliquot percur[illegible]a; corre[illegible]ionibus, explicationibus [illegible]. [illegible]næ præterea traie[illegible], sed [illegible], proposita.

NImis sæpe, nimis apertè cōtra sensum ipsum nostr[illegible] [illegible]cant, quibus locis veram retinuerunt editiones ill[illegible], [illegible]bique laudo, veteres scriptu[illegible]. [illegible] *Minus malum*, q[illegible] gis viri manifestum, quam *iu[illegible]eras* [illegible]:

SY. Habui numerum sedulo. ho[illegible] [illegible]um à porta proxim[illegible]
Angiportum, in id angiportum m[illegible] deuo[illegible]te iusseras.

Et quis vel vltrò non videat scrib[illegible] *[illegible]u[illegible]eras*, quod ex [illegible] omnes poterant haurire? Rec[illegible] e[illegible] iam a Pseu[illegible] illum loqui putes: & ad eum nō l[illegible]cutum, proximus [illegible] versus ostendit:

Qu[illegible]tumas ades dixerit, id ego admodum incerto [illegible]sio.

Ma[illegible]culo interuallo [illegible]ribunt omnes editiones:

Ipse [illegible]um adol[illegible]cens quem tu quærita[illegible] [illegible]Y. tune [illegible]s Ba[illegible]o?
BA. Ego c[illegible]inuero [illegible] [illegible]. [illegible] v[illegible] [illegible]us est perf[illegible]ssor p[illegible]
BA. Cr[illegible] in tenebr[illegible] [illegible]s m[illegible], a[illegible]stineas ma[illegible]

Et rectè scribunt [illegible] [illegible]ad[illegible] [illegible] abl[illegible] [illegible]dioque vetu. Nam [illegible]mo nihil [illegible]ino quæritur, [illegible] [illegible]ne quidquam. H[illegible] [illegible] [illegible]perit, illum [illegible] q[illegible]e, nisi leuiter mone[illegible]. Verba enim Simiæ, [illegible] *[illegible]ssor pariet[illegible]*, [illegible] [illegible]stingue[illegible], id [illegible]nt. V[illegible] & habitus tuus est, [illegible] [illegible] s[illegible]u [illegible] lenitatem [illegible] [illegible] omnibus [illegible] in hunc, [illegible] ob[illegible]ur[illegible], q[illegible] [illegible] rursus eluce[illegible]cet. [illegible] guntur:

[illegible]Y. [illegible]in, [illegible] B[illegible].e[illegible] P[illegible]ropl[illegible]d[illegible]s
P[illegible] P[illegible]h[illegible]o[illegible]a[illegible]
[illegible] d[illegible] [illegible]stol[illegible]
[illegible]

[illegible] *[illegible]Y. hem, [illegible]* [illegible] a [illegible] eloquet[illegible]. A[illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Nam S[illegible] p[illegible] quod [illegible] referret, sed [illegible] [illegible] [illegible] *[illegible] partus [illegible]* [illegible] *[illegible] ides* [illegible] A[illegible] post- quam nomen [illegible] ecutus, [illegible] [illegible] Sic enim [illegible] & astutus nebulo, [illegible] [illegible]es, explic[illegible] præter spem Ps[illegible]oli, cum de nomine [illegible] uter[illegible] et [illegible] ultrò capt[illegible] improuidum Ballio- nem.

[illegible] nomen memorato mihi,

[illegible]

[illegible]

[illegible] de [illegible]

[illegible] cor [illegible] est oppugnandi [illegible]

Legas rectius:

PS. Quid tu [illegible] de [illegible]?

Mihi [illegible] pectore.

Scenâ *Haba*, vel [illegible] veteres. *[illegible]*

Mihi lubet nunc [illegible] P[illegible] [illegible] ut.

Verbo [illegible]atur, nec [illegible] desiderat, [illegible] eadem veteres omit- [illegible] *Mi*[illegible] quo[illegible] deleatur. Ex hac autem scenâ, fuit, [illegible] versum [illegible]:

[illegible] her [illegible]

[illegible]

[illegible] dare.

[illegible] & [illegible] transferrem in [illegible] [illegible] hoc loco:

[illegible] m[illegible], [illegible] [illegible].

[illegible] A. [illegible]

I. [illegible] verba [illegible] mina

[illegible]

Quod [illegible] [illegible]um [illegible], posui. [illegible] quam dis- [illegible] possit omnino, sed [illegible] aliq[illegible]lo [illegible] [illegible] ec [illegible] sque cert[illegible]e. Hic quidem loc[illegible] [illegible] per lu[illegible] quod ele- [illegible] [illegible]atis [illegible] que ina[illegible] [illegible], [illegible] quamquam non debe[illegible], poss[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] scena

non temerè introducimus, in ea propria si quæ sunt, considere-mus. Et sunt quidem, sed tam parua quam pauca. Versu:

Si ille hodie illa sit potitus muliere.

fac è priscis *Si illic*. Pudet iterare, quod tam sæpe suprà dictum, idem vtrumque vbiq; esse, sed hoc vetus, cui nouum suppositum a numeris alicubi postulari. Deinde pariter e priscis insere, volente versu:

Meministin' obsecro tibi me dudum dicere.

Nam *obsecro* ni addis, ille non est plenus. Statim:

S I. Memini. B A. hem illius seruos hic ad me argentum attulit,
Et obsignatum symbolum. S I. quid postea?
B A. Qui inter me atq. illum militem conuenerat,
Is secum abduxit mulierem haud multo prius.

possisne ferre traiectionem huiusmodi?

Et obsignatum symbolum, conuenerat
Qui inter me atq. illum militem. S I. quid postea?
B A. Is secum abduxit.

Certè duriter interponitur particula prioris narrationis interrogationi responsionique nouæ. Nam omninò quidem ad symbolum referenda verba, *Qui inter me atq. illum militem conuenerat*, non ad sequentem versum, vt accipias, tanquam homo etiam tertius inter eos is conuenerit, qui mulierem abduxit. id quod manifestissimè falsum. Atq; eò, si feras tamen versiorum ordinem vulgatum, quem nec ego penitus reiicio, versus posteriores interpunctione alia distermınabis, ne sensu videantur cohærere. Denique ibidem:

Quin iam quidem illam in Sicyonem ex vrbe adduxit modo.

Puer, si videar, aut neq; videar antiquam lectionem, cogirer ipse tamen & præferat, *abduxit*.

CAPVT VIII.

Nisi quid. Bilinguium. Bilinguis inter se prehendere. Parcipromus. Commemorare. Ioci aliquot explicati. personæ plures passim inuersæ: continui tres versus eiecti: verba quædam traiecta. Multa alia aliter emendata, subinde interpretata.

QVando sumsimus hoc nobis, vt neque tenuia negligeremus, si sententiam peruerterent aut impedirent, notabitur hoc quoque S C. *Malus & nequam.*

Sed tu bone vir flagitare sepè clamore in foro,
Cum libella nusquam est, nisi quod leno hic subuenit tibi?

Nam interrogationis hic adiecta nota nonne vel obscurat sensum vel exstinguit? Aufer, & *nisi quid* etiam scribe, de qua locutione supra mihi ad Mostellariam plura dicta. Iocum deinde non minis conspicuum non vidit tamen Lambinus iste:

S I. Hem memento ergo dimidium istinc mihi de præda dare.

Commu-

Comm... ... oportet. B A. quid, ... totum tuum est.
S... ... quasi particula est *malum* ... indignatione ... sed & nomen simul, damnum & ... Itemque ... dicere videtur: quid adeò commune ... illud quidem est tuum; illud interum ... mecum? malum? id verò totum tuum ... mihi partem inde peto. Quod monui, ne fugere eos, qui ... ex ... Commentariis intelligunt, ... esse perpetuum oportet, intelligunt rectè. Mox personæ ... a verbis ... an verba magis a personis?

Quia mox mihi operam das? S I. tibi do equidem. B A. quid nunc vis? es auctor Simo?
S I. Exploratorem hunc faciamus ludos suppositum.
B A. Adeo donicum ipsus sese ludos fieri senserit,
Sequere, quid ais?

Puto aberrasse in ... Quid enim obsecro, leno Simonis operam postulet, qua vtebatur, vt illum quidem etiam respondere fecerint? Nugæ eæ sunt. Harpax, a quo leno secesserat ad Simonem, impatiens moræ quærit an tandem operam sibi sit daturus. cui respondet is, ipsi daturum se tam quidem: quippe qui illum senem adhortet etiam in rem præsentem, quod paullo antè cum venia ipsius se dixerat facturum.

———B A. video. hunc aduocare etiam volo.
Mane modo istic iam reuortar ad te.

Scribendi sunt ista cum his personis:

H A. Quia mox mihi operam das? B A. tibi do equidem. quid nunc &c.

Sed nec ... nec reliqua distribuuntur aptè, quæ tu sic mecum ordinabis:

S I. Exploratorem hunc faciamus ludos suppositum
A... donicum ipsus sese ludos fieri senserit.
B A. Sequere. Quid ais? nempe tu illius seruos es?

Interuallo magno magnum facinus factum: Repetiti tres continui versus, qui superius in hac scena leguntur iidem:

Edepol hominem verberonem Pseudolum, vt doctè dolum
Commentust. tantundem argenti quod tum miles debuit
Dedit huic, atque hominem exornauit, mulierem qui abduceret.

Sequuntur optima serie, eoque planè suo, post illum versum:

S I. Quid iam? B A. ... nescis quæ sit hæc res? S I. iuxta cum ignarissumis.
B A. Edepol hominem verb...

Hic autem non commodè hi rele iterantur; & quia paucis in editionibus antiquis exstare video, non exstare autem prorsus in optimis Coloniensi, Aldina, Florentina, ... ticque interposit u illorum diuulsa coniungi ... volo, quæ profectò gaudent in vnum coire denuò liberata importuno alienorum interuentu diutinaque interpellatione.

B A. Meo tu epistolam dedisti seruo? cui seruo? H A. Syro.

B A. Non confidit, sycophanta hic nequam est, nugas meditatur male.
Nam illam epistolam ipsus verus Harpax huc ad me attulit.
H A. Harpax ego vocor &c.

Qui defendere contra nos iterationem vulgatam molietur, tam erit [illegible], quam illa est, ineptus. Porrò versu:

I n[illegible] fac e fuit dudum cui dedisti symbolum?

Scribendum, de quo similibusque prius. Hunc qui sequitur, ei praeponere Harpacis nomen in editione Dousica neglexerunt: quod vitium in eadem crebriusculum nec indicaui vbiq;, nec indicabo, ne & insectari illam prorsus optimam videar, & quia corrigi ex aliis facillimè potest. Iterum personae statim videntur aliquantulum turbasse:

Magnus pedibus. S I. perdidisti postquam dixisti pedes.
B A. Pseudolus fuit ipsus. actum est de me. iam moriar Simo.

Sanè cum veteribus ita distinctum malim:

S I. perdidisti postquam dixisti pedes:
Pseudolus fuit ipsus. B A. actum est de me.

Sed iterum statim non videntur, sed omninò turbarunt, ac grauiter, eaedem.

S I. Hercle haud te sinam emoriri, nisi argentum mihi redditur.
Viginti minae. H A. atq; etiam mihi aliae viginti minae.

Contrà mutandae sunt:

H A. Hercle haud te sinam emoriri, nisi argentum mihi redditur,
Viginti minae. S I. atq; etiam mihi aliae viginti minae.

Nam reposcit Harpax heri sui nomine viginti minas, quas [illegible] quinque ipse nunc, quindecim herus dederat iam ante. Reposcit autem prior, ac post eum exemplo illius senex Simo viginti alias, quas erat instipulatus. Argumenta & alia, & praecipua duo sunt huius collocationis. Scriptum enim *redditur*, quod verbum Harpaci conuenit magis. Dein proximae flagitationi respondet l[illegible]: respondet autem senis. senis igitur flagitatio posterior. Scena *Quid hoc?*

An id vultis vt me hic iacentem aliquis tollat?

Simile Mostellar.

Iacentes tolle: postea nos ambos al[illegible].

Sed ad vitia: quorum illud vnum certò credo:

Vbi alter alterum bilinguis manifesto
Inter se prehendunt.

Nec [illegible] vel *bilingui*, vel *bilinguis* conuenit admodum verbis, & sententia [illegible] clara. Nam quis dici non sentit, quod alias solet, de duplici lingua bestiae proserpentis. Equidem meo animo legerer elegantissimè *bilingui*. Ipse & iocus in phrasi: *alter alterum bilingui manifesto inter se prehendunt*. Prehendere aliquem manifestò [illegible] nis aut rei alicuius, est, in ipsa re coram deprehendere: quam locutionem defendimus & asserimus ad Bacchides illustri [illegible] exemplo.

exemplo Amator autem & ... sculpitur & ... utrumque alterum ... chendunt duplicem habere linguam ... lingua ... dependent, quã ipsi inter se pre... Non ... si voluerit etiam, ... hac in re ... poeta. ... paucis:

Non ... me ... ne quis me roget

Scio, ... huic exemplo ... ultis, sed ad me non ... ferret, qui in scriptis ... vna voce hic censeam *parcipromi.* ... intelligitur, sumpus. Ipsa vox vnice Plautina. Truculento:

... qui cum genio ... gerant parcipromi.

Penultimo scenæ versu:

Nunc ab her... ad ... maiorem venio fœdus commemoratum.

Fœdus stipulatio est ... valet common facere, in memoriam reducere, vt No... explicat binis M. Tullii exemplis: quorum alter ... ineptum, prius vix aptum interpretationi: solum ... aptissimum, quod non adduxit. Adduxi autem & notaui ... quis id vulgari sensu capiens, *fœdus* in *facinus* commutet ... iam aliquem tentare. Scenâ vltima varie scribitur ...:

P S. Cur ergo me afflictor. S I. quia tu (malum) ergo in o... ebrius irructas?

Veteres *Cur ego me affi...* Censeam verum, *P S. Cur egomet afflictor.* In eadem penitiore, traiectio verborum facta est, quam e sensu non difficulter odoreris:

S I. Credo equidem p... te, felix, Massici montis vberrimos quattuor

Fructus ebibere in hora vna. P S. hiberna addito. S I. sed dic tamen.

P S. hau... ma-

Mones. S I. vnde ... celocem agere te predicem? P S. cum tuo filio ...porauí modo.

Dico, & edico reponendum, extritâ etiam personâ:

——P S. hiberna addito. S I. haud male mones.

Sed dic tamen, vnde onustam celocem agere te prædicem?

Cum de hiberna hora seruus subiecisset, haud malè monere eum senex ait: sed iubet porrò dicere, vnde sic veniat probe saburratus. In antiquis aliquot hæc verba, *dic tamen, haud male mones,* omissa sunt: quod haud aliunde credendum est nisi per hanc traiectionis occasionem. Sequitur e vestigio:

——Sed Simo, ... probe tactus: Ballio est? quæ tibi ...

Effecta reddidi. S I. deinc... pessimus homo es. P S. mulier hac

Facit, cum tuo filio libera accubat. S I. omnia vt quidquam egisti, ordine ...

Scio.

Quid *mulier hac facit?* accubat scilicet. Sed quid hoc locutionis?

An verò id facit, vt pessimus is homo sit. Nec hoc placeat. Arbitror emendandum:

——— P S. mihi ...

Feci, vt cum tuo filio liberè ...

Deinde certe cum veteribus scribendum: *S I. o ... quid, ego?* ... non *quidquam*: vel adeo inde, ... Deinceps est:

——— *... hunc hominem ...*

Consequere hac. S I. ego istum onerem? P S. onerabis ... quid ego huic homini faciam?

Statim vltro & argentum mi aufert & me irridet. B A. ...

P S. vorte ergo humerum,

Hem nunc ... ego nunquam ... fore.

Quisquamne dubitabit, & hic veteres sequendos? in quibus diserte:

Sat ... vltrò & argentum aufert & me irridet.

sed ibidem, quod indidem non hauriās, non Pseudoli verba sunt, sed Simonis, *vorte ergo humerum*. Dixerat onerat ... seruus, argento scilicet, istis ex stipulatione debitis ... minis: & cum ... posset senex, oneraturus eum, iubet nunc vicissim, aduortere sibi humerum, vt pecuniam imponat. Aliàs non est verborum sensus opportunus vllus: quibus igitur per notam senis, ... Pseudoli, præscribes. *Hem* vel serui humerum vertentis esse potest, vel heri argentum in collo collocantis. Illo verius

B A. Non audes quæso aliquam partem mihi gratiam facere hinc argenti?

Scribito *facere hinc*. itemque sequenti statim:

P S. Noui, me dices auidum esse. nam hinc nunquam eris nummo diuitior.

Ita veteres hoc posteriore, non *hoc*, vt in nostris malè. Postremò illi:

B A. redeo. P S. simul mecum potatum. B A. egone eam?

inserendum fortassis, *i simul mecum*. Atque ita iam & Pseudolus à nobis absoluta.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI POENVLVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum Virum

ANDREAM HANNIWALDVM AB ECKERSDORF, IN PILSNITZ ET ROTSIRBA, Sac. Cæs. Maj. à consiliis & secretis aulicis.

SI quid est, quod in hoc publico literarum antiquiorum contemtu, qui in dissertorum passim vulgus quasi gangraena quadam aut auidius morbus hodie serpit ac se latius indies propagat, cum ab ipsarum dulcedine numquam illis degustata & præstantiâ non intellectâ discessi, me consolatur, illud est vel vnicum vel præcipuum, quod easdem amari tamen inque pretio haberi à magnatibus quibusdam, ideo maximeque in Augusta Cæs. Maiestatis Aulâ, vbi & in publicum statui ipsis, & solus sæpe cultoribus earum eximia honorum præmia, & priuatim eruditos ex hoc genere vel beneficiis ornari vel humanitate tamen foueri singulari, poteram fere dicere experior de meo, sed adhuc malo modestius, scio, vt certe magis adhuc scio, de aliorum exemplo. Sunt tamen inter Aulæ proceres vnus atque alter etiam tum mei, quod mihi gaudeo, amantes, & ad studia mea, quod ipsis literis, quas colo, gratulor, ornandis valde proni. quibus annumerare te quoque, Vir Nobilissime, possum deinceps ex nupero congressu & sermone inter nos pleno humanitatis, & quis ta-

tum mihi beneuolentiam videbatur a te magnum promittere, cum tu ad extremum libro verbis etiam explicasti disertissimis, nec minore doctrinæ, quam leporis ingenui cuiusdam suauitate conditis, operam insuper tuam ad commoda quæuis mea prolixe pollicitus: vt animo prorsus exhilarato, & in spem eius quod tum quærebam, erecto discederem a te: gratias quidem pro tempore tibi actis, & studiis vicissim meis addictis, sed quarum illas tamen disertius & clarius demonstrandas, hac arctius certiusq; deuinciendas, vtrorumque monumentum aliquod ac pignus obnoxio mihi parandum [illegible]. Itaq; tum statim lucubratiuncularum [illegible] aliquid destinaui tibi, & id omnino ex Plautinis his commentatiobus, quas in manibus habebam commodum, quarum [illegible] opportuna in præsens, & aliarum in posterum editione [illegible]gere me intellegebas. Hoc autem mei gratitudinem [illegible]stendere, [illegible] indicium ac monumentum qualecumque, tum studiosi in te cultus è studiis ipsis meis depromtum exile quantumuis pignus affero nunc ad te, atq; [illegible] gratum habeas oro, non a se tam æstimatum, quam ab auctore, quem amare cœpisti: quamquam & illud non spernis ipsum propter se scriptionum genus, cui merito suo fauere te indicas: vt vtrumq;, me & libellum hunc, alterius inuicem nomine tibi conciliatum libentius amplectaris: nec interim vero, cum istas literulas minime quidem despicias, respiciendum tibi magis putes, quo genere dignus in illo positus gradu dignitatis possis debeasq; coli, quam quo a nobis pro nostræ conditionis modo nunc colaris. Es tu quidem ad illa sublimia, magnis præcipuè virtutibus tuis & rara eruditione, simul autem & paternis amplissimis meritis, quorum, viuo etiamnum patre, maximi nominis & auctoritatis viro, te heredem, & ex domestici imitatione exempli æmulum geris, euectus: humiliora tamen, nullà fastidiosus ambitione, magna bene compositi castique animi moderatione gratiosus, haud indigna censes ista nunc dignatione tuâ: & ex iis illa potissimum, quæ ad purpuram illam honorum concipiendam paullatim ac suscipiendam a primis annis te quasi nobilem lanam felicem medicamentis im-

buen-

buendiq; opera præpararunt. Ea disciplinas humaniores esse non diffitebere: quas igitur & agnosces, & tuo vicissim patrocinio ad altiora iacentes nunc passim promouebis. meque & cum hæc, tum reliqua mea ab iisdem ita non aliena, ut sint & cognata & pæne gemina germana, simul de eadem nota tibi patieris diligenter esse commendata. Quod si & illud quod me scis isthinc petere, propediem, ut spero, tua etiam, ut confido, opera impetratum, & hoc autem meum munusculum amice & comiter a te acceptum fuisse intellexero; non magis studia mea beneficentiæ vestræ, quam ipsum me beneuolentiæ tuæ debere fatebor, neq; committam, ut fructus minor ad te huius ex honorifica prædicatione, quam illius ad omnes ex instituetis porro scriptionibus meis peruenisse videatur.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI POENVLVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Pœnuli Periocha & Prologi varie correcta quædam. Versus alij aucti, in numeros alij digesti, alij traiecti. Nonnulla & explicata.

QVod offendi aliquoties alibi, periocharum versus ex ipsis plerumque fabulis vel desumtos integros, vel utcumque imitatos: idem esse hic liquet ex huius initio ipso. Primus enim versus totus iisdem verbis omnibus è prologo desumtus:

Puer septuennis surripitur Carthagine:

quem inueniet illic qui volet quærere. Tertius argumenti porro:

Et facit hæredem eius cognatæ duæ &c.

auctior in veteribus est & melior, insertâ voce (*eius pueri cogn.*) quam numeri sensusque cupide receptant. Et alias ambiguum enim erat, de quo istud *eius* diceretur, de sene, an puero: utcumque iam hiatus admittitur: uti nec quidquam abundat, si Plauti consuetudinem obserues idem *eius* in monosyllabum contrahendi.

Ac scilicet eam qui ignorarent, eos alteram vocem extrusisse. Prologo ipso quod [illegible]:

Scortum exoletum, ne quis in proscenio
Sedeat, neu lictor verbum aut virgæ mutiant.

malè de pueris [illegible] Lambinus cepit: sed Lipsius è veteri more prudentius explicauit. Censeam tamen, vt locutio sit minus aspera, vocales extremarum in *Scortum exoletum* syllabarum fastigiatis illis apicibus insigniendas, vt patrii casus habeantur ex numero pluralitatis:

Scortum e[illegible]m ne quis.

Et *quis* [illegible] vtrumque [illegible] sexum referri potest: siquidem & pro *qua* vel *aliqua* Plauto frequentatur. In reliquis etiam forte mutandum,

neu lictor verbo aut virga mutiat.

Deinceps sic legerim:

Neue ambulator [illegible] extrudatur foràs,
Quò deteriores ante[illegible] bo[illegible]

expeditiore sensu, quam si neglectâ distinctione tali *bonis* subbatur.

Etiam in illo:

Nunc dum scriblitæ æstuant, occurrite.

rectius ad sensum *accurrite.* Quid autem iam illic monstri?

Eius nunc regiones, limites, confinia
Determinabo, ei rei ego sum factus finitor.

Spondæus in Iambis vltimo loco? Sic est quidem, nisi breuis in *finitor* penultima: quod qui possit esse? Repone verborum ordinem antiquum, vt in plerisque veteribus seruatur:

ei rei finitor factus sum ego.

In dimensione, *ei* & *rei* monosyllaba sunt: tum pedes priores duos constituunt verba *Determinabo ei* [illegible] leuiter iuuenes, qui Plautinam rationem minus callent.

Sequitur:

Sed illi seni qui mortuus est, filius
Vnicus qui fuerat.

A[illegible], *qui mortuus est, ei filius Vn.* Plauti repetitio est [illegible] q[illegible] versus [illegible] deposcit.

A[illegible] hic porrò

[illegible] quinquennis, altera quadrimula:

[illegible] est po[illegible] quam re[illegible] particulam in veteribus [illegible]tam, *altera autem* [illegible]. Tum ille,

Hac commigrauit in Calydonem haud diu,

[illegible] ua serie verborum [illegible] geri suos pe[illegible]:

Hac

Huc in Calydon[illegible] h[illegible]

bi enim primogenitu, vt sic dicam, libri [illegible] typographiæ infantiam nati. Sequentes etiam:

Suam sibi cognat[illegible] imprudens, nec [illegible]t q[illegible]

Sit, neque eam vnquam tetigit. ita eum leno [illegible]

rectius concinnauerit.

——*neq; scit qua ea siet.*

Neq; eam vnquam tetig.

Post deinde

D[illegible]t [illegible]um, ducit, noctem rogat. post ibi

Vnde sit, ciuis, capt[illegible]ne an surrupta sit &c.

ὕστερον [illegible] est. Rogatur enim prius nox, quam ducitur. Et *rogitat* fuerit scribendum numerorum caussa. An tamen sic ordi[illegible] verba?

[illegible], noctem rogitat, ducit.

N[illegible] a[illegible]tor [illegible], ad sequentia pertinere τὸ *rogitat*, quod & liquido sic scribunt, & iis, quibus volumus adiungunt editiones priscæ, postulante sententia, quæ alias defecta: nihil vt dubitari debeat, quin ita reponendum:

Dat aurum, ducit noctem: rogitat post ibi

Vnde sit.

Tum ducere noctem Comici dicunt, quam velle aut rogare.

Trucul.

Si raræ noctes d[illegible], ab animo perit.

Hæc leuia non nego. sed ad finem quis traductionem mihi contem[illegible]erit, a nemine animaduersam?

Ita scilicet vulgatur:

Is hodie hu[illegible] v[illegible]et, reperietq; hic filias.

Et hun[illegible] [illegible]ilium, [illegible]t quidem didici ego.

Ego ibi [illegible], vos æquo animo noscite.

H[illegible]net, reperie[illegible]t [illegible]as filias,

Et n[illegible] [illegible]lium. dehinc ceterum

Valete, [illegible] nunc fieri volo.

Quod r[illegible], r[illegible]ant al[illegible], qui [illegible]aciant palam.

Valete a[illegible], vt vos [illegible] salus

At disiectum ordinem quis paullo attentior, si non videat ipse, mihi saltem indicanti non assentiatur? Omnino restituendum ille hunc in modum:

Is hodie hu[illegible] veniet, reperietq; [illegible],

Et n[illegible] [illegible]ris filium, vt quidem didici ego.

Hic q[illegible] veniet, reperiet [illegible]as [illegible],

Et nunc [illegible] fratris filium. dehinc [illegible].

Quod restat, r[illegible] alij qui faciant palam.

Valete, adeste: [illegible] alias fieri nunc [illegible]

Ego ibi, [illegible]bor. vos æquo animo noscite

Valete, atq; adiuuate, vt vos seruet salus.

Quamquam postremi versus etiam disponi poterunt aliter, & æque benè:

Quod restat, restant alij qui faciant palam
Ego ibo, ornabor: vos æquo animo noscite.
Valete, adeste: ibo, alius fieri nunc volo.
Valete atq; adiuuate, vt vos seruet salus.

In primis certum est expellendum eum, qui se medium interposuerat: ne repetitio illa sensus & verborum eorundem importunè diuellatur. Vtcunque tamen de omnibus statuetur, *Ego ibo, ornabor* erit prorsus accipiendum: quando vel a numeris *ibi* repudiatur.

CAPVT II.

Domi doctus. Macerare. Mala malitia. Verùm, verò, pro Imò, multis exemplis. Scenæ primores duæ totæ emaculatæ. In iis plures versus vel longiores, vel turbatiores concinnati; vnus dubiæ sedis, tamen in sua nunc relictus & constitutus, duo spurij locis diuersis [illegible] distinctiones & personæ sæpius mutatæ, vna etiam noua p[illegible] quæ insertæ: locus, in quo quidam nugati, parent bis explicati, [illegible] alia post alios aliter correcta, quædam & interpretata.

PRimâ scenâ trahit supra mensuram versus prior [illegible] rum:

A C. Iocare. M I. vin' tu illam hodie si[illegible] damno & di[illegible]endio
Tuo, tuam libertam facere? A G. [illegible]upio Milphio.

Quod cum ipsa dimensio prodit vltro, tum antiquæ [illegible] editiones, quibus absunt voces *& dispendio.* Eas certum est delendas, atq; ita vtrumq; versum componendum:

A C. Iocare. M I. vin' tu illam hodie sine damno tuo
Tuam libertam facere? &c.

Neq; versuum alteri, neq; toti sententiæ quidquam decedit.
Ibidem & ille verò.

Se amare v[illegible]e atq; obsequi animo suo

p[illegible]us inuerso scribatur ordine verborum, qui fere est in iisdem antiquis:

Amare velle se, atq; animo obsequi suo.

Scenâ deinceps altera:

A[illegible] hec ita loquor, n[illegible] do[illegible] dico.

l[illegible]endum e libris melioribus, [illegible] loquor: & [illegible] urâ n[illegible] d[illegible], non mo[illegible], quod pro altero [illegible] sol[illegible]ct[illegible] [illegible] *[illegible]re,* quod est [illegible] vel [illegible] St[illegible] versum [illegible] n[illegible] ne m[illegible] ad [illegible]

[illegible] amor [illegible] est.

Postq[illegible]

Postquam aurora illuxit, nunquam cessauimus
Ex industria ambæ nunquam concessauimus
Lauari aut fricari.

Nam quis cordatus pro legitimo agnouerit horum secundum?
Postquam aurora illuxit, numquam cessauimus.
quem ex glossematis natum cuiuis erat facillimum videre. Sanè totus ex adhærentibus altrinsecus sibi versibus est [illegible]: è priore pars prior, posterior è posteriore: tam manifestè, nihil vt mero meridie possit esse magis clarum. Tamen latuit hactenus, imò propalam se pro germano venditauit: quod ne cum altera [illegible] fraude sit vlterius, indicio meo protractus & accusatus iusto iudicio ad dignam pœnam condemnetur. Eos autem quos inter [illegible] medius sedebat, agnosces Iambicos, si priorem e Coloniensi codice refingas:

Nam nos ab vsq. aurora ad hoc quod est die.

Sic enim ibi liquidò *die*, pro *diei*, ἀρχαϊκῶς, verbis ita quoque transpositis: nisi quod *ab vsq.* à nobis factum.

Porrò legitur:

M I. Coqua est hæc quidem Agarastocles, vt ego opinor,
Scit muriatica vt macerent.

Vbi *macerent* vel παθητικῶς positum, vt alia infinita, pro macerentur: vel absolutè, vt subintelligas aliquod nomen, veluti fortè *coqui* aut *coquæ*: ad exemplum Propertiani illius:

Non ita complebant Ephyreæ Laidos olim.

Quorum vtrumuis, æque bonum. nisi vtrique præponas Coloniensem scripturam, *vt maceret*: quod fuerit, quomodo macerare debeat. Porrò:

A N. Eamus soror mea. A D. hoc amabo, quid illo nunc properas?
A N. rogas?

Rectius alii libri, *A D. ehò amabo*: nisi vel illis rectius sic sit,

A N. Eamus soror mea hoc. A D. amabo, quid illo.

Vix iam quisquam nescierit, *Hoc* esse huc: quod & Varro & Maro vsurparint. Post:

Qui hæc tanta oculis bona concipio.

Omnes ita, præter vnum, qui *conspicio*: quem vt audias, non edepol magna vel vlla caussa. Personæ deinceps errant puellarum, inuicem permutatæ:

A D. Heu ecastor, cum ornatum aspicio nostrum ambarum, pœnitet,
Exornatæ vt simus. A N. Imo vero sane commodè,
Nam pro herili nostro.

Nec enim oratio pro ingenio vtriusque, nisi quæ nunc Adelphasium dicit, Anterastilis dicat, & contra. Mutabis. Inducitur semper illa minor procacior, cuius [illegible] corrigit [illegible] maturior & modestior. Tum posteriora ab Adelphasio pronunciari, probat Agorastoclis oratio subdita, qua tam sapiens ac lepidum di-

[illegible] excipit: atque item priora pertinere ad Anter[illegible], e[illegible] d[illegible] inferior ostendit huc respiciens in eandem sententi[illegible] [illegible]:

AN. Satis nunc lepide ornatam credo, soror, te tibi viderier:

[illegible] exempla conf.

[illegible] autem magis cauendum in Comœdia, quam ne discrepet a [illegible] semel ex earum ingenio instituta ratio: contr[illegible] [illegible] peccatum infra tamen hac fabula in istis ipsis per[illegible] [illegible] loco apparebit. Hic, versus sequitur intricatæ sen[illegible]:

[illegible] quod satis est, habitus plus quam sat est.

quem [illegible] ne t. mē extricauit elegantissimus D[illegible] [illegible] co, maloque sic restitui, vt magis illa sit a[illegible]:

[illegible] fatu, quod satis est, habitu, quàm quod plus [illegible] est.

[illegible] ob [illegible], inquit, habitu satius est siue melius ha[illegible] potest illud satis, quod est satis, quam illud, quod [illegible] plus quam sat est.

Ergo in eadem adhuc scena:

AG. I in malam rem. MI. ibi[illegible] equidem. AG. pergis? MI. [illegible]
AG. at perpetuo volo.
MI. Enimuero here meo me lacessis ludo & delicias facis.

Dubitaui aliquando, an esset hæc vera sedes post[illegible], qui sententiam loco non satis aptam habere videretur. Namque quas delicias Agorastocles istis dictis facit? Ac censui referendum post illum aliquanto inferiorem:

MI. Quamobrem? AG. quia nunquam audiui verba tot tam suauia.

De quo nunc amplius, & veteri loco facilè relinquo: etsi quid in nihil adhuc ibi deliciarum persentisco: nisi fortè illud est [illegible]rium, *at perpetuo volo*: quo mortem seruo herus imprecari videatur. Nam perpetuam taciturnitatem, cum aliqua argutia quid interpreteris, nisi mortem? Illo versu nihil vitij:

AD. Inuidia in me numquam innata est, neq; malitia, mea [illegible]

An alia tamen vitiosa lectio, quæ libri veteris Coloniensis est? *neq; malitiam [illegible]*. Nempe & alibi malam malitiam noster dicit, & nescio vbi hominem [illegible] omni mala [illegible] prædi[illegible] malitia simplex non planè sit mala. Quod etsi aliud [illegible] est, [illegible] tamen idem [illegible] affirmatum. Omnia porrò [illegible] est, ibi:

AG. At ego [illegible] han[illegible]. MI. at e[illegible] & biber[illegible]. AD. [illegible] tu au[illegible] AN. [illegible]

Restitue ex [illegible] *tu [illegible]* In istis.

—— [illegible] primum prima salua sis,
Et secunda tu [illegible] salue in pretio, tertia

Salue

Salue extra [illegible] Mi [illegible] horum [illegible] operam perdidi.

Credemusne Milphionis esse posteriora verba? Sic libri volunt, & Lambinus censet, qui quidem eò interpretatur, quasi seruus herum ab amore frustra se deterruisse dicat. Ineptissimè. quod in mentem ei venisse nollem, cum antea statuissem, vnum aliquam cum puellis fuisse tertiam, quæ iubeatur extra precium salutare. Atque ita est prorsus: siue anicula, siue alia ancilla, pedissequa siue meretricula, quæ contemtim ita salutatur. Sed eam loqui [illegible] debet, etsi nomen eius expressum non est. Pedissequæ [illegible] in ea verba, conqueritur, operam se perdidisse, cum extra precium nunc habeatur. illam scilicet operam, quam Agorastocli sæpe dederit, dum ad amores eum suos clanculum & furtim admittit: in quem vsum tales ancillæ sunt amatoribus, sed non sine precio. e quo hæc velut exclusa, frustra se benignam & promtam fuisse dicit. Ita locum capio, persona Milphionis abiecta, repositaque ea quæ aliquam pedissequam aut ancillam significat. Proximus hinc versus:

AG. Quid te agis? AD. Egone in ædem Veneris. AG. quid eò? AD. vt Venerem propitiem.

in veteribus Aldino, Florentino, Coloniensi non habet vocabulum ædem: quod abesse sensu saluo & eleganter potest: vt Bacchidibus, *In Dianæ Ephesiæ.* Neque numeri contradicant, si ex iisdem libris deinceps scribas *AG. quid eò tu!* Sic enim constiterint satis. Et ipsum *Tu* blandientis est, vt alias passim. Non claudam hoc caput, nisi omnia, quæ sunt in eadem etiam scenâ, huc conclusero. Ergo sequitur, & id leue.

MI. Bellula hercle. AG. i dierecte in maximam malam crucem.

Inserendum è veteribus *hercle est*: quod sententiæ nihil, versus aliquantum interest. Illud paullo grauius:

AG. Quid agam nunc? MI. si sapias, curam hanc facere compendi potes.
AG. Qui [illegible] ego nunc curem? quid agis Milphio? MI. ecce odium meum,
Quid me vis? AG. cur mihi hæc irata est? MI. cur hæc tibi irata est?

Medius enim versus hæret sententiâ, nec vel *agas*, vel *agam*, quod vtrumque in priscis aliquibus est, iuuat. Mihi corrigendum sic liquet:

AG. Quid ego non curem? quid ais mi Milphio? MI. ecce odium meum.

Consilebat seruus, vt curam compendi faceret amator: eò is interrogat, quam curam mittere, quidue non debeat curare? [illegible] blanda compellatione, vt, quid illud aiat, explicet. ille vero se inhumanum præbet, & pro blandiente *mi*, reponit

asperum istud *odium meum*. A nobis reposuimus hoc *mi*, quod id eò sensus, & præterea numeri postularent. Versus horum vltimi voces etiam transponendæ, *MI. cur hæc irata est tibi?* Iam illic porro non est planum:

A G. Non faciam. A D. nos eamus, nunc etiam morare. A G. malefacis.

Persona & interpunctio mutatæ component:

A G. Non faciam. A D. nos eamus nunc. etiam morare? male facis.

Bene promittis multa.

Abire vult Adelphasium cum sorore tandem, sed etiam tunc ab Agorastocle retentatur: quò dicat, *etiam morare?*

In proximo est:

Dum te exspecto, neq; vsq; aliam mihi paraui copiam.

Lambini, & qui post Lambinum, libri sic: alii *vsquam* in vicem *vsque*. Tu vtrumque recipies ad hoc exemplum:

Dum te exspecto vsq;, neq; vsquam aliam m. p. c.

Neque longè, turpius erratum eorundem librorum, qui quod erat præter Lambini voluntatem (sic puto) in eius editione admissum, temerè sunt secuti. Nam quid inconuenientius, quam Adelphasio isthæc asscribi?

Mene ego illæc patiar præsente dici &c.

Nimiò liquidò sunt Agorastoclis: cuius personæ indices literæ A G. præponendæ, abiectis A D. Incandescit adolescens & cruciatur in deliciis serui cum amica: vt infra iterum,

A G. Non ego homo trioboli sum, nisi ego &c.

Sed & illud non recte accipitur sub vulgari distinctione, pessimè quidem à Lambino & Turnebo est acceptum:

Atq; hic me ne verberet, illud faciet nisi te propitio.

Legunt isti, *illum faciat*; & interpretantur, ne herus vel se faciat illum sæuum herum, vel me plagigerum illum seruum. Parcam Lambino, quia Turnebus ei comes, imò dux ineptiæ istius. Aio, in parenthesi pronunciandum seorsim illud totum, *illud faciet nisi te propitio*: nam reliqua cum sequente versu continuant suum sensum. Ita fac:

Atq. hic me ne verberet (illud faciet, nisi te propitio:)

Male formido noui ego.

Formidat Milphio, ne vapulet: atque id interim certò futurum sibi, nisi illam propitiet, auguratur. Iam quod initio capitis huius & scenæ fecimus, cum versum alienum ostendimus & extrusimus, faciendum hîc iterum nobis ad finem est: vbi profectò iste supposititius est, & nunquam a Plauto scriptus:

Huius cor, huius studium, huius sauium, mastigia.

Nam eadem pleraque verba in præcedentibus duobus iam posita, quæ insuauissime sic iterentur. Et diuinationi meæ fauebunt

buni antiquissimæ editiones, in quibus ille nullus est: ê multis nominatim Florentinam & Coloniensem laudo. Furcillis igitur & hic exturbetur. Vltimum verò sit in hac scena quod notari mereatur.

AD. Verumetiam tibi hanc amittam noxiam vnam Agorastocles.

Non facit sententiæ *Verumetiam.* Diuido particulam, atque etiam interpunctione resolutam in binas distermino: *AD. Verum etiam tibi hanc am.* Particula assentientis est *Verum*, qua hîc Adelphasiũ respondet Anterastilidi sorori monenti:

AN. Aliquid huic responde amabo commodè, ne incommodus
Nobis sit. nam detinet nos de nostro negotio.

Tali ... vsu passim in Comicis. Noster Asinar.

PA ... captiones metuis. DI. Verum.

Menæchmis:

ME. Liberem ego te? MES. verum, quandoquidem, here, te seruaui.

In Terentio sæpe occurrit: atque illic interpretes aiunt inceptiuam esse particulam, non relatiuam. Quanto melius dicerent, affirmatiuam esse: Nam certè valet idem vbique prorsus quod Imò. Eunucho:

PA. Comites secuti scilicet sunt virginem?
CH. Verum: parasitus cum ancilla.

Andriâ:

D. Quemne ego heri vidi ad uos afferri vesperi?
M. O hominem audacem! D. verum, vidi Cantharam
Subsarcinatam,

Iterum sic Eunucho fortè:

PAR. Si quidem istuc impune habueris. PY. verum. PAR. reddam hercle. PY. credo.

Heautont. ——— *Matres omnes filijs*
In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria
Solent esse: id non fit? CLIT. Verum.

Atque ibidem:

SO. Facies? CH. verum. SO. non vides, quantũ mali ex ea re excites?

Adelphis.

C. Syre. S. quid est? C. men quærit? SI. verum. C. perij. S. quin tu animo bono es.

Geminum illi est & *Verò.* Eunucho:

G. rex te in oculis. T. scilicet.
G. Gestare. T. vero.

quamquam hoc Palmerius mutabat: sed frustra. Sic enim & Adelphis.

——*HE. mane, nondum audisti Demea*
Quod est grauissimum. DE. an quidquam est etiam amplius?
H. Verò amplius.

CAPVT III.

Periurium & incestus, pro simplici mendacio & stupro. C[illegible] in aedibus sacris. Loci insignis [illegible], à m[illegible] tentati [illegible] sententia genuina declarata, falsa aliorum & var[illegible] plures nouiter, & quidam contra alios, emendati, explicati. [illegible] aliquot mutata, nonnulla traiecta.

IN emendatione principii Scenæ sequentis,

AG. Quid nunc mihi es auctor Milphio? MI. [illegible] vt me verberes,
Atque [illegible] facias, nam impunissime
Tibi quidem hercle [illegible] dere ha[illegible] ce [illegible].
A[illegible] nostrorem partem [illegible] ore habitas meo.

concurrerunt [illegible] docti viri Lipsius & Mur[illegible] Va-riis, [illegible] A[illegible]s. ad explicationem [illegible] cul[illegible] x [illegible], [illegible] sus [illegible] locum plenè [illegible] qu[illegible] omnium, et nihil in eo desider[illegible] nisi in Mus[illegible]o [illegible], qui [illegible] R[illegible] abel[illegible] alio loco [illegible]: [illegible] qui [illegible] M[illegible] e, [illegible], & n[illegible] [illegible] si [illegible] ipse [illegible] velit. Atque vsum [illegible] & totam locutionem ad Mi-litem [illegible] talem sensum, [illegible] rum dixi [illegible], & [illegible] ostendi se. Hunc [illegible] qui videret, illum [illegible]. [illegible] verus [illegible] sim-pliciss[illegible]: licere [illegible] ori [illegible] ædes ipsius [illegible]eadere, quoniam in ore suo ver[illegible] habitet, atque ædes dico ipsam [illegible], in qua [illegible] h[illegible]. quam d[illegible] particula *Ita* quæ tamen in errorem in-duxit [illegible], [illegible] quam in [illegible] directi. At [illegible] in ho[illegible] egressis meretriculis, vna seruum atque he-rum domum [illegible]. atque in via, vel ante iam ædes ipsas hæc inter eos agitari. Demonstrat igitur seruus [illegible] veras ædes: atque iis hero nihil iam opus esse dicit, quando [illegible] os ipsi pro ædibus sit, in quo pugnis fere totus habitet: [illegible] ser-mo [illegible] eleganti. nam in qua re multum [illegible] nus, in ea dicimur habit[illegible]. Per ludum & iocum [illegible] hoc [illegible] seruus, non p[illegible], vt quidam volebat. Denique cum de au-[illegible] [illegible] meminit, ad [illegible] venditionem [illegible] [illegible] & [illegible] quomodo sua [illegible] [illegible] sit vendendus? Quid enim [illegible] in [illegible] q[illegible] nunquam non ignoro, [illegible] Sic[illegible] audiuimus [illegible] Sed [illegible] p[illegible], [illegible] noui tantùm, sed & noui[illegible] [illegible],

nisi [illegible]

neque tamen se [illegible] solum, [illegible] tis omnibus suis [illegible] indicio. Sed de h[illegible] [illegible] uere:

Per meo[illegible]

Per. tuam [illegible]

Vltimum quoque male interpretantur [illegible] pe. liber [illegible], dicunt, quia [illegible] non [illegible] seruus eam obtestationem vanam [illegible], quia liber [illegible] sit futurus, & perpetuam [illegible] seruitutem [illegible] trasit a. quam [illegible] in paullo aliam [illegible] pont[illegible] *M. [illegible] obsecras [illegible]* [illegible] paullo antè [illegible], nunc ob[illegible] [illegible] in cum verò [illegible] & [illegible] vetust[illegible] *nihil*. Leg[illegible] per [illegible]rogationem, *eho [illegible] nunc ob[illegible]* [illegible] quem verbe bus [illegible] [illegible]bas. Haud [illegible] [illegible]. Metu[illegible]men vulg[illegible] lectio sibi tenet approbatorem sub mea, quam dedi, interpretatione. Mir[illegible] verò in istius versus scriptura variatur:

A G. Neq; nubes omnes quantum. M I. pergin pergere!

Lambinus voluit conciliare, *Et [illegible] omnes [illegible]*. Vide? corrumpitur sic [illegible] eiusdem in initio vbique particulæ Neq. Veterem Colon[illegible] ego sequar:

A [illegible] quantum. M I. pergin verò pergere?

nisi fortè [illegible] in fine [illegible] melius. Illud in principio sic rectissimè, vt formula sit eadem sermonis quæ in proximo vtrinque versu [illegible] quantum [illegible], neque quantum nubes, neq; quantum stell[illegible]. Scena *Dij illum*, not[illegible] vnum hoc, *Periur[illegible]* pro mentiri [illegible] aliquando vsurpatum. Sic enim ibi:

L [illegible] A N. ne ad [illegible] adhæreret.

L Y. Perge optime hercle periuras.

Atque iterum propius fabulæ finem, SC. *Fuit hodie.*

A G. Da [illegible] in ianuam, vter vtri det.

Itidem M[illegible] SC *Iam [illegible]*

Tum argent[illegible] m[illegible], non massas habet. Ætna non æquè alta est.

M I. Heu castor hominem periurum! P A. vt ludo!

Et Mercatore, SC. *Amic[illegible] amico.*

Ne[illegible], neq; erit. L Y. no[illegible] quidem. homo hercle periurauit.

etsi de [illegible]ando ibi aliquid præcedit, quo tamen [illegible] vix refertur. Vt *Periurium* au[illegible] pro [illegible] hac fabula, S C. *Ain' tu, Incestus* [illegible] aut con[illegible] nudo.

—— Earum hic alteram e[illegible]im perit,

N[illegible] eam incestauit v[illegible]quam. POE. a[illegible]er[illegible]a amatio est.

P[illegible]oxima scena, *Ita me Di*, paru[illegible] mendum indico.

Scibam ætate tardiores [illegible] metuo [illegible] amori moram.

Et [illegible]ollo. Scrib. *metus* vt in antiquis etiam exstat. Non tunc primum, sed iam ante metuerat, cum i[illegible]tos spissigrados senes sibi aduocaret. Postea est ibidem:

At si ad pra[illegible]dium me [illegible]n ædem vos dixissem ducere.

quem versum respexisse Do[illegible]a Isidorũ putat, cum *ædem* ab edendo deducit. Accredo huic: [illegible]ed ridiculè quidem ille nimis in ista originatione [illegible]ax. Ædem vero hic sacram accipies, ex antiquorum [illegible]u, qui sacrificantes ad templ[illegible] solebant amicos vocare cõuiua[illegible] [illegible]us rei [illegible]iu[illegible]re exempl[illegible] R[illegible]dentis initio: vbi Labrax leno Pleusidippum ad ædem Veneris in[illegible]itatum per fr[illegible]udem destituit [illegible]mpransum. Et alias conuiuia in templis agit[illegible]bantur etiam, vt cum cœna popularis celebraretur, de [illegible]a Trinummo:

Pel. Q[illegible]id tu, si m[illegible] le[illegible] a[illegible] cœnam veneris,

Atq; ibi op[illegible]lentus tibi par f[illegible]rt[illegible] vt venerit,

Apposita sit cœna, popularem quam vocant,

Si i[illegible]. congesta sint epulæ a clientibus &c.

Seq[illegible]r hic:

Vbi bibas, edas de alieno, q[illegible]antum velis, vsq; affatim,

Quod inuitus tu numquam re[illegible] la[illegible] do[illegible]o, de quo [illegible]eris.

De verborum situ susque deque est, hunc m[illegible]is, an veterem, *[illegible]od tu inuitus.* at *de quo e[illegible]eris*, non probo. Non enim de do[illegible] e[illegible] o edi[illegible]ur, & [illegible]lio sensu Most[illegible]ll[illegible] dicitur *Herum co[illegible]e.* [illegible] *de quo tu*: quo[illegible] & numeri volunt, in vnisyllabum tamen [illegible] tr[illegible]cto, v[illegible]im [illegible]*uius* solet. [illegible] autem est, & [illegible] vel cibo, vel pran[illegible]o. Locutio quidem planè genuina [illegible], De [illegible] cuius v[illegible]speri cœnate. Mox distinctio sensum nonnihil [illegible]:

Quidqui[illegible]d [illegible]st pauxi[illegible]lum illuc nostrum, illud om[illegible] [illegible]st.

Hoc enim iam saltem sonat, vti Lambinus etiam exponit, Quidquid nobis est id omne domi est, neq; aliunde petimus. At n[illegible]d sati[illegible] Etiam suum id esse totum, quod habeant, qu[illegible]n[illegible]lum habeant affirmant. Interpunges ita:

Quidquid e[illegible]t pauxillulum i[illegible]uc, nostrum illuc omne intus est.

V[illegible]terius habes

Horunc [illegible] causſa hæc agitur spectatorum fabula,

H[illegible]sce satius est docere, vt quando agas, quid agant s[illegible]ant.

Sensus emen[illegible] mihi præit, *quid [illegible]gas s[illegible]ant.* Deinde præ[illegible]itia lectione [illegible]:

AG. Ita p[illegible]e[illegible]o est[illegible] sed ag[illegible] [illegible]tur vt sciam [illegible]re[illegible]em

Expedite, & mihi q[illegible] [illegible] [illegible]is dixi, [illegible]ite.

quamq[illegible]am minimum interest. [illegible]lo tamen an[illegible] m[illegible] *[illegible]tos, [illegible]re, r[illegible]m Expe[illegible]te* verbum vt sit hoc verbum, non a[illegible]

quod

quod ni tamen ut melius ... quam cum *decere*, cui Lambinus adiungit. Ibidem ... sequitur:

AD. Hoc iste & curfim ... propera ... teste.

nescio si recte. Veteres quidam ... ad Calium, non advertunt. Quid nisi singularis hic ... pro ... positum est vt factum alibi supra monstrauimus, ... mutare,

Hoc ...

Notum ... propter ... ea nota, qua ... receptam, ... Adhuc eadem ... a, & statim ab hoc loco:

AD. Bene ... igitur ... celeres ducere.

Tardissimus ... AG. optimi ... hercle dictis.

Odeat ... sententiam in contrarium plane ... Quod ... pessime dicebant aduocati, ... optime ire? Contra vo... optime dicere, pessime ire. Atque sic traduce. *AG. pessime ... optime hercle dictis* Hoc enim ait: lingua expediti & celeres, pedibus inertissimi & tardigradissimi estis.

C A P V T IV.

Locus Pœnuli varie iactatus emendatione & explicatione certa constitutus: cum eodem comparati similes alij multi, in quibus duplices sententia & tecta imprecationes: earumq. formula hinc inde e plerisq. Comœdijs auctoris, Captiuis, Casina, Epidico, Milite, Pseudolo, Aulularia, Menachmis, Persa, Mercatore, Rudente, Amphitruone collecta omnes, & hic simul illustrata, ad finem de Amphitruonis ambiguo loco contra quendam disputatur, & ipse postremo aliter correctus, & explicatus.

ANte alia scenæ consequentis, egregium ibi locum a multis varie iactatum, nec a Palmerio satis dum constitutum, perpurgabimus, & larga similium exemplorũ luce perfundemus, quæ collata inter se ipsa plurima pulcherrimum ioci Plautini genus adhuc obscuriusculum clarissime illustrabunt. Sed huius scenæ locus, quem dico, iste est:

AD. Dispereunt. MI. vos quidem hercle commendo, quom quiqui tamen

Et bene & benigne facitis, quod ... hero amanti operam datis.

Principio iam hoc ... absolui, ... hic ... quidquam extra Palmerium qui retinet ... vel ... alius vel interpolatum *commendo*, atque idem ... primus abditam ac latentem hic imprecationem, quam ... obseruaret. Hoc optime. ... illud, cum ... *quom ... tenet*, vt sensum ... vestra nocuam ... bo. tum ...

— MI. vos quidem hercle commendo. quiqui tamen,

Et bene & benigne facitis, quom hero amanti operam datis.

Et [illegible] omnia clarius [illegible] precatio prece-dentibus [illegible] hanc [illegible] ipsis regeret, sed [illegible] atque aliud [illegible]. Nam, [illegible] *perdant* [illegible] [illegible] tur, [illegible] Commendasse [illegible] eius [illegible] videri [illegible], quibus [illegible]:

Hodie [illegible]

[illegible]

Quæ [illegible] & [illegible] impreca[illegible] [illegible], [illegible] commendationem [illegible] locum [illegible], [illegible] [illegible] quæ [illegible] ste, [illegible], quod hero [illegible] dari [illegible], & in publicum [illegible] dem [illegible] verbo [illegible] precationi [illegible] spectatores [illegible], a [illegible] in [illegible] frequentissime iterata: [illegible] locus, & passim nunc in plerisque Comœdiis [illegible] supersunt. Exempla hic omnium subijciam, [illegible], vt semel [illegible] vno in loco illustrentur. Captiuis [illegible]:

[illegible] te D[illegible] perdant. ER. *te hercle mihi æquum [illegible]*

Oratio continua est, *te hercle mihi æquum [illegible] agere* Sed [illegible] tur in vocibus *te hercle*, & [illegible] imprecatio repetito [illegible] [illegible] Casina initio scenæ:

Qui [illegible] Dy omnes Deæ[illegible] [illegible] te [illegible] mea [illegible].

Ratio eadem est. & sistitur sermo in vocula *te.* quamquam [illegible] test illud totum iungi, *te vxor [illegible]*, [illegible] vt Dij perderent. Epidico scena prima:

——*TH. Dy te perdant. EP. te volo*

Percontari, [illegible] mihi da.

Mil. Glorios[illegible]: *[illegible] quidem ego:*

Dy te perdant. PAL. te istuc æquum, [illegible] eloqui.

Pseudolo [illegible]:

BA. [illegible]: PS. [illegible] hac ob [illegible]. BA. [illegible] perdat [illegible] es.

PS. Te volo. BA. at vos ego ambos.

Ambiguum est *te* [illegible] quod vsurpatur, [illegible] [illegible] illud ita [illegible] pe[illegible] [illegible], qui [illegible] voluerit [illegible] [illegible] *vos ego* [illegible] [illegible] [illegible] paulo [illegible] SC *[illegible]*

E[illegible]. Lege [illegible] lectus ne[illegible] [illegible] coque,

Aut

Aut abi in malum cruciatum ab ædibus. [illegible] Non itu modo

Nam duplicem quisquam [illegible] intelligit: & [illegible] ab ædibus simpliciter, & [illegible], & locum habeat cœnæ coq[illegible] & [illegible] in malum cruciatum, in quem a [illegible] ille, ite vicissim [illegible] occurrè iubet. Epidico iterum scena prima:

——TH. abi in malam rem [illegible] à me

[illegible], si quid festinas magis.

Dimittitur illic tandem [illegible] ab altero diu retentus, vt illud [illegible] capias sine [illegible]: sed cum ea capies simul, si respicis illam alterius [illegible], qui hic regendo iteratur.

Idem est Menæchmis SC. [illegible]

Numquid vis M[illegible] in malam crucem.

CY. Ire [illegible] atque accumbere.

In iocum frangitur [illegible], Ire hercle melius est te; scilicet maxumam in malam crucem. Pseudolo SC. *Malus & nequam?*

HA. I in malam crucem. [illegible] tamen hodie temperi.

Temperi satis & Sicer[illegible] domum ire cuculæ licebat, & in malam crucem. Persa SC. *Satin' [illegible].* (*mihi*

DO. I in malum cruciatum. TO. i sane, hanc eme atq; ausculta

Dum ad hospitem Virginis vendonidem iubetur ire leno, iubetur pariter in cruciatum. Non abhorret ab hoc toto genere etiam illud Epidici vltima scena:

AP. Edepol [illegible]. EP. te profecto Apœcides

Nihil moror [illegible].

Nulla hic quidem [illegible], sed duplex æquè sensus, & oratio ad priora exempla conformata. Nam Epidici vocula prima *te* sola accepta [illegible] in Apœciden scelesti appellationem. Mercatore per se clara est allusio, SC. *Ex[illegible]:*

CH. [illegible] tibi. AC. tibi equidem à portu apporto hoc.

Item Militi SC. *Nisi quidem.*

S[illegible] tuo. PA. tuo istuc Sceledre promitto fore.

Itemque has Pœnulo infra SC. *[illegible]*

L[illegible] est tua.

Sic ex veteribus enim [illegible] quidquam obstant. Rudente [illegible] SC. [illegible]

AM. [illegible],

[illegible]

Sed [illegible] reprecatio [illegible], illo [illegible] apud, quæ se paratum [illegible] mortem, [illegible] det [illegible] annectit tuo [illegible] factum [illegible]. At vale prius esse [illegible] Amphitruoni [illegible] mus [illegible] loci [illegible] atque [illegible] te nos attulit ad occulta [illegible] SC. [illegible]

AL. [illegible] a capite tuo. [illegible]

Sed hic quidem non assentior: & apertum esse deberet statuo, non rectum serui in heram inclementius dictum: quod hei ræ ipsius e uincit querela statim subiecta:

AL. Iterum iam hic in me inclementer dicit, atq; id sine malo.

Neque tamen id consequemur absque correctione vocum, quæ ibi profectò non omnes sinceræ. Mea diuinatio est, legendum *SO. tuo istuc erit, nisi curaueris.* Nam *nisi* & veteres libri quidam: & non aliter vlla fit sententia. *erit* ex *refert* ego feci: in quo si negligi quis nolit priores superfluas literas, inde quoque sibi faciat aliquid: & posse fieri videtur *crede*. cuius extremæ vtrinque literæ quiuerint absorberi à verbi præcedentis & sequentis initiali. Nam & in *c istuc* desinit, & *erit* ab *e* inchoatur. neque nouum denique *d* in *f* [illegible]. Vt iam scribatur:

SO. tuo istuc, crede, erit, nisi curaueris.

Sed versum obiiciet aliquis iam nimis extendi: quod nec esse deprehendet, qui peritè dimetietur. Omninò cum Alcmena in somnis caput [illegible] pronuntiasset, ille id enim reponens, tuo quidem capiti, inquit, illud certò erit, nisi somnium tuum procurauerit, & expiatione tibi prospexeris. Nam hoc est, *nisi curaueris.* & de procuratione commodum monuerat:

Sed mulier posteaquam experrecta es, prodigiali Ioui
Aut mola salsâ hodie, aut thure comprecatam oportuit.

Sic enim solebant superstitiosè veteres expiare suspecta sibi somnia; quo de ritu & nimis multa passim scriptorum loca sunt, & satis multi iam olim annotarunt. Nos de Amphitruonis hoc loco sententiam nostram ita proposuisse satis est, & ipsam iam de toto illo Plautinarum argutiarum genere satis perspicuè declarato commentariunculam cum capite, quod dicatum ei propriè voluimus, claudimus & signamus.

CAPVT V.

Comici & tragici condocti & meditati. Attate. Vacillantes distinctiones aliquoties firmatæ: personæ suppositititiæ & proprie mutatæ. Versus qui bis positus, posteriore loco deletus. Occultem loci [illegible] sensus patefacti, aliiq; similis illustratus. Interpretes [illegible], nunc ridiculæ explicationes explosæ. Nomen [illegible] transpositus & [illegible]positis verbis plures concinnati. Iterum alterum [illegible] [illegible] in priorem [illegible] repetitio absurda consumata [illegible] bene extrusus.

Nunc reliqua [illegible] eiusdem videamus. Sub [illegible] libri plerisque [illegible] vulgatur:

AG. [illegible] tibi [illegible] dicta ad hanc [illegible]
CO. [illegible] quam [illegible] omn[illegible]

Malè [illegible] & [illegible]. Lambinus in commentariis [illegible] & [illegible] agnoscit [illegible] alterius facta lect[illegible]

[illegible]

tur Syncerastus. Collybiscus hic ... patriæ ... s apud ... Et auctoris ... us huic ... gonatore. Pers. Sc. Num quid vero

... meditatis? SA. ... atque

... meditatis

Statim ... *AT. Probus homo est.* Sensus ... quod verò ... neque versui id nocet. Est enim & ... Plautus ... ,vt alibi scio ... dictum. Infra ...

... :

... aurum est. CO. profectò spectatores Comicum

Non sic ... potest:

... aurum. CO. est profectò sp. com.

Deinde ... concinnum.

AG. ... quod iubet, abeamus. sed vos, satis dictum est? CO. abi.

Non ... apte comprehendit ipsum qui loquitur: quando duo sunt hic tantum, ad quos refertur. ad Milphionem ... scilicet, & ipsum Agorastoclem, ... volunt ... verbum. Mihi scribere placet, *Facite, quod iubet*: aliter personæ distinguendæ sunt, atq. in hunc modum, quem nunc video Florentinum & Coloniensem ... mihi laudatos libros tenere:

AD. Facite, quod iubet. AG. abeamus. sed vos &c.

Suadet abitionem Collybiscus ... Collybiscus hero & seruo: ipsam cum hic ... hortante Aduocati ... ,vt vterque pareant, ... herus consentiens ... *abeamus.* Sequenti versu:

AG. Abeo. quæ ... immortalis. CO. quin abis? AG. abeo. Mi ...

non etiam suæ personæ tributa vox ... videtur. Melius ... Collybisco: siquidem ... est sincera. quod non est certo ... iam frequentia:

CO. ... AD. quid est? CO ... erunt magnū flagitiū modò:

Variat enim in ... que ... *tace* singulari numero conuenit ad plures: neque ... mutari potest. Sed neque silentii nota ... Florentinus codex, *At at tace.* Facile hinc emendo, *Atate* ... comicis in perturbationibus & ... ta. cuius exempla quid opus sit afferre? Proximi item principium sic lege:

AD. Quid ... flagitij?

Atque item in ante ... *erunt*. Nam minuta ... quod pluribus ... Ad ... porrò scenam descendo, ... è qua primò versum eneio ... ibidem colloca... Ad autem ... legendum ... :

AD. ... nos honoris tui causa ... ad te venimus.

... bene volumus ...

Nam ... ibi ista appendix, & suprà ... suo loco ... :

——AD. ... Dij,

Quamquam hanc salutem ferimus ... tibi,
Et quamquam be..e volumus leniter lenoni ...

Ita meus est animus: alii suum tamen sensum, nec impedio, sequantur. At hi cogitent, neque numeros de... to & con... quod sententia posteriore loco iusserat auferre, neque si versus idem repetitus hic ab Aduocatis esset, impune id laturos fuisse a lenone, qui aliud & in ipsos dicterium iacere non pepercisset. Deinceps est:

Sed quid nunc vultis? A D. hunc chlamydatum quem vides,
Ei Mars iratus est. L Y. capite vestro istuc quidem.

quod obscure ac tenuiter Lambinus explicat his verbis: Quasi Collabiscus miles sit & veniat nunc Calydonem locupletatus & præda onustus. Aliud quid elegantius latet. Est enim allusio in nomen Lenonis, quæ patescit magis e proximo versu:

A D. Hunc nunc Lyce ad te diripiendum adducimus.

Ad lenonem Lycum quasi lupum adducitur diripiendus villicus tanquam ouis. Ideo dicitur ei Mars iratus esse, qui contra propitius lupo. Lupi enim in tutela Martis, cui & ipsi sacri. Prædam ... ter suo Lyco dat istum villicum Mars huic male, illi bene ... Quam allusionem, cum hæc sic scriberet, in mente fuisse Plauto, locus simillimus testabitur è Truculento: SC. *Ast.*

Fuit edepol Mars meo periratus patri.
Nam oues illius haud longe absunt a lupis.

Qui quidem locus vnus interpretationem veram nobis ... suauit. Sed in hoc Pœnuli male ibidem Lyco dantur ista verba, *Capiti vestro istuc quidem.* Sunt Villici siue peregrini Chlamydati qui Martis iram a suo capite reiicit in Aduocatorum ipsorum. Notam igitur eius personæ præpone, *CO. capiti vestro istuc quidem.* Secum ita ille procul stans, & eorum omnem sermonem ... dies: cui & mox duos assigno versus, Aduocatis attributos vulgo, quos loqui ad spectatores Lambinus ita censet.

Cum præda hic hodie incedit venator domum.
Canes ... impellunt in plagas lepide Lycum.

At ego eadem ... spectatores aio ... Collabiscum & ... n...orem ... istos Aduocatos. *Hic ...tor* est, ego ipse. ... non ... Augurа tur enim, ... bona præda, ... quæ velit, omnibus effectis, domum se rediturum.

... quod legitur

... Lycus amant, agere tuam rem occasio est.

... ego damno, qui etiam & tamen sit mutare,

... Agamant, age tuam rem. occasio est.

M... haud receptam Gulielmi ... illic ... tionem:

Trecenti nummi, Philippi, portat præsidi.

Nam quid veteres, ne eam *præsidy* legendum: Præsidium est viatica, & locarro, pro quo nummos præsidii, gerundi illi est, dare tot vel tot talenta dono: de qua egimus ad fabulam proxime superiorem.

Porro in illis ridiculus Lambinus:

——*LI. at ad me lucrum.*

CO. Illud quidem quorsum asinus cædit calcibus.

Putat Lycum spei plenum exsultasse, & solum calcibus [illegible] ni lætitia [illegible] cecidisse. Tu recte verba interpretare sic: Illud quidem, scilicet lucrum, eat, quorsum asinus cædit calcibus, id est, retrorsum. Nam mo servilis & rusticanus est. Aiebat leno, ad se lucrum ire: contra villicus secum aut ad spectatores, minime illud ad te ituri em, sed in diversum, quo calces iactare solet ferocius asellus retrorsum, non prorsum. Quæ sensus clarior sit, in vicem illud, reposito *ea*: quod tamen haud necesse. Deinceps vitium in mensura versus prioris:

LI. Vbi in Leucadio, Lesbio, Thasio, Coo,

Vetustate vino edentulo ætatem irriges.

Syllabæ modulus in *Coo* monet retro legenda cohærentia tria verba, ut sic versus consistat:

Vbi in Leucadio, Coo, Thasio, Lesbio,

Exstant in illi quidem pedibus uterque bonis:

Quid multa verba? faciam, ubi tu laueris, ibi

Vt balneator faciat unguentarius.

Rectius tamen, ni fallor, ultimam prioris vocem ablatam feceris alterius primam: *ibi ut balneat.* Atque ita nunc video in plerisque editionibus exstare. Sed & ille ad finem:

AD. Quid si evocemus foras huc Agorastoclem?

vult transponi particulas, *huc foras Ag.* Denique quo genere emendationis poshremus hanc scenam, eodem nobis est claudenda. Hoc enim versu alienus ad eius finem, repetitus non ex ipsa, sed sequenti: quamquam sequens adeo scena melius una sit cum hac ipsa. Sed repetitum quem dico versum, is est:

LY. Quin si vere intro. CO. duc ergo me intro, addictum tenes.

Est enim idem, etsi nonnihil hic interpolatus, cum illo germano:

LY. Quin sequere me ergo. CO. abduc intro. addictum tenes.

Caussa, cur priore loco ferendum non putem, magna est: quippe ex industria omnino petita. Is enim turbatur. Nondum enim hic deductus in lenonias ædes villicus, sed aurum prius numerat in publico. quod cum ex occulto inspectassent Aduocati, atque re heru [illegible] demum it, neque ante leno eum recepit. et tum illud magis de composito fiebat, ut testes esse possent [illegible] dati.

Atque eo postilla:

Sed hæc latrocinantur, quæ ego [illegible]

CO. Quid ita? [illegible] Quid iam? [illegible] aurum [illegible]

CO. [illegible] hercle accipere tu [illegible] dare.

statim euocant Aduocati Agorastoclem, vt sit ipse sibi [illegible] vna testis. quo prodeunte, tradit lenoni pecuniam Villicus in [illegible] num:

CO. Age accipe hoc sis: hic sunt numerati aurei

Trecenti nummi &c.

Tum accepta, ducit eum leno & sequi iubet: *Age [illegible]* Quis ergo dubitarit exturbare turbatorem huius [illegible] nisi in quem [illegible] grauiter peccari adeò non [illegible] vt spurium [illegible] quidem etiam optimi [illegible] certum [illegible] e legitimo altero tentarit alieno [illegible] gere & contristare.

CAPVT VI.

Me[illegible]ari, pro sequi. Corium aut tergum [illegible]ferre. Te[illegible] p[illegible]us. P[illegible]rd[illegible]am verbum non a[illegible] tinu. per [illegible] vocula tra[illegible] & [illegible] sus traiectus. Verba in num[illegible] lecta: quædam indidem an[illegible]a. Per[illegible] vel quæ turb[illegible]ta, aliter disp[illegible]ta. Interpun[illegible] n.endata passim, simul explic[illegible]a. D[illegible] per[illegible]nis & interpunctus verborum [illegible] ordine, [illegible].

ORdine progredimur: & iam scena [illegible] est, non nullis quoque partibus ægra in hoc quasi vale[illegible] o se no[illegible] [illegible] cuditur in hodiernis libris:

AG. Vidistis, leno [illegible] aurum accepit? AD. vidimus.

AG. Eum vos esse meum [illegible] (scitis.) AD [illegible]

AG. Rem [illegible] populi sæpe l[illegible]s? AD [illegible].

At nescio quid [illegible] nunc faciat [illegible]. quod in vet[illegible] nullum quidem, & pro eo reperias, *AD. Rem [illegible]* Nec [illegible], etsi vulgato [illegible], [illegible] Credo & [illegible] interpretatum: [illegible] paullum [illegible] Ita scilicet:

AG. Rem [illegible] AD. [illegible]mus.

Quam [illegible] sculus & honesta [illegible]tas, a Plauto [illegible] quæ [illegible]. S[illegible] & [illegible] Aduocati [illegible] tio [illegible] que [illegible] Sæpe [illegible] c [illegible] [illegible] A[illegible] [illegible] Si [illegible] & cum [illegible] populi leges [illegible] [illegible], sed [illegible], [illegible] Quod ita non [illegible], quam [illegible] explicant. Si quis [illegible]

contra tendere liberum, quod nihil sequitur, ac vel aliter legere: quod [illegible] quod [illegible] facere, qui in vulgatum τῳ *sic* locum, [illegible] restituere malit. Ego porro tam non voculæ, sed versus transpositionem [illegible] inter istos:

AG. [illegible] furti sese adstringet. AD. haud dubium id quidem est.

AG. Quantum quantum ad eum erit delatum. AD. quippini?

AG. Dupliciter [illegible] perduit. AD. te quippini?

AG. Ibo & pultabo ianuam hanc. AD. ita quippini?

AG. Tacendi tempus est.

Quis verò mihi non [illegible] imprecationem adolescentis vltimo loco [illegible] poni: quippe quam elicuerit illud odiose frequentatum *quippini*: quod senes cum reprecatione iterant tamen. Verùm hic [illegible] ordo:

AG. Quantum quantum ad eum erit delatum. AD. quippini?

AG. Ibo & pultabo ianuam hanc. AD. ita quippini?

AG. Dupliciter vos perdidit. AD. te quippini?

AG. Tacendi tempus est.

Quamquam & secundo loco, ubi *ita quippini*; malim, *ita. quippini? Ianuam* enim, ne quid putes numeris incommodari, quasi dissyllabum exauditur in dimensione. Mox etiam pro hac lectione vulgari:

AD. [illegible] AD. quippini si tu voles

O[illegible] [illegible]

substituam ac restituam veterem, *AD. quippini? quin si voles.* Omissum est [illegible] verbum *voluisses*, quod ex se subintelligitur. Illud *quin* sane necessarium est, & discrimin exprimendum. Sed iam ad aliam porro scenam: in qua proxima nihil ferè, quod [illegible] [illegible] annotari. Tamen istorum versuum sic verba digerenda:

Qui ad te trecentos modo Philippos detulit.

[illegible]

Neque hoc [illegible] [illegible] codicum anctoritate: quæ valeat in re [illegible] mox, ubi legunt:

Q[illegible] [illegible] quod sibi necerunt, qui versus [illegible] [illegible]. Nec enim vel [illegible] permittit, [illegible] quæ nunc [illegible] versus [illegible] scribendus:

[illegible] servus meus? CO [illegible] hercle vero [illegible]cles.

Altera [illegible] hac, cui [illegible] [illegible] dimidio pede [illegible] cus.

A[illegible] [illegible].

Cuius [illegible] [illegible] arbitror [illegible] ad *eas* [illegible] *ta.* Deinde id eadem est.

Equitem peditem, libertinum, furem ac fugitiuum velis.

Scribito, *furem an fugitiuum.* Mox item:

Nam id quidem illi, vt meditatur, verba facit emortuo.

Emenda: *Nam is quidem, vt meditatur, u. f. e.*
Vel retenta verborum serie vulgari, saltem mutetur *is*. *Meditari* autem hic est memorare, loqui. Sic alibi: *Nugis meditatur [illegible]*, pro nugatur. Inferius:

Nunc domum ibo. MI. heus Syncerafte. SY. Syncerastum quis vocat?

Multis in editionibus omissa malè persona est, quæ prorsus initio versus huius præfigenda. Nam non ista Milphio, qui [illegible]. Syncerastus loquitur, a fano Veneris domum rediens, qui ab alio mox reuocatur. Huic igitur ascribe verba, *Nunc domum ibo.* [illegible] pertæ veteres sic habent: quos tu videto an sequi velis & proximo versu, qui leuiter in iis mutat:

MI. Tuus amicus. SY. haud amici facis, quoi cum onere offers moram.

At hunc qui excipiunt, eorum quidem nos cum vulgo, nec [illegible] antiquis personas scribes:

MI. At ob hanc rem tibi reddam operam, vbi voles, vbi iusseris
SY. Habe rem pactam, si futurum est. do tibi operam hanc. MI. quomodo?

sed ex nostra ordinatione: ——*vbi iusseris:*

Habe rem pactam. SY. si futurum est, do tibi operam hanc. MI. quomodo?

Quam veram esse quiuis statim videt. In sequenti:

SY. Vt enim vbi mihi vapulandum est, tute corium sufferas.

nota phrasin, *corium sufferre*. qua noster & in fragmento Casinæ vt citatur vsus:

Intro ad vxorem, sufferamq; meum tergum ob iniuriam.

vbi potius legatur *ad iniur.* Mox illorum:

——*MI. Dy te & tuum herum perduint.*
SY. Me non perdant, illum vt perdant facere possim, si velim.
Meum herum [illegible] perdant [illegible] mihi metuam Milphio. MI. [illegible]

distinctio melior etiam nostra talis: [illegible]

SY. Me non perdant, illum perdant. facere possim, si velim,
Meum herum vt perdant.

Et illa:

MI. Quidnam? SY. quasi tu tacere quidquam [illegible].
MI. Tacetur [illegible]

[illegible] Scaligerum & Camerarium, qui fecerunt [illegible] cum [illegible] personis, verbis & versibus nonnullis [illegible]

MI. [illegible] diam? SY. qu[illegible] quidquam p[illegible] MI. [illegible]
T[illegible] mulieri [illegible]

[illegible]

[illegible], om[illegible]

[illegible]

erat: *Tectum & [illegible]* optime [illegible] quæ iuncta [illegible] & aliquanto p[illegible] *ed hoc tu tectum [illegible] habeto.* [illegible] *cum* excud[illegible] alias bene. Porro Lambinus ineptissime [illegible] digessit in quibus si mutari quid debet, ita potius debet.

MI. Scin' tu herum tuum meo hero esse inimicum [illegible]? SY. [illegible].

MI. Propter amorem. SY. omnem operam perdis. MI. quid iam? SY. quia doctum doces

Sed à vulgo non facile hic abierim. facilius illic:

MI. Quid est, quod metuas? SY. dum hero insidias parem, ne [illegible] perdeam.

Etsi enim *perdeam* pro *peream*, inserto *d*, collocatum ha[illegible] [illegible] negarim: omnino tamen coniectura blanditur magis: *dum hero insidias paro, ne me [illegible] perduim.* Non procul, ita distinguo:

Loquere, [illegible] occasio est, liberè hic: [illegible] sumus.

Neque hinc procul autem:

MI. Duas [illegible] tanti [illegible] emit? SY. nutricem earum tertiam.

obscurius [illegible] postrema verba, quæ [illegible] interpuncto integro a sequentibus debent. Vt [illegible] clarescant magis, legendum fortasse:

MI. [illegible] tanti [illegible]? SY. imo & nutricem earum tertiam.

Sensus enim est: Quid tu miraris duas illas tam vili emi? [illegible] necesse est etiam [illegible] has ipsa nutrix [illegible] vt tres mulieres [illegible] [illegible] cum [illegible] alias pretium vnius, vt [illegible] [illegible] quod [illegible] exemplis in hoc poeta constat. Sed puellæ [illegible] etiam fuer[illegible] [illegible] vt ætas minor partem magnam [illegible] quæ tanta non potuit tamen, si recte venderentur. [illegible]

Ibide [illegible] sibi &c.

L[illegible] numero [illegible] quod alibi non semel ostend[illegible] vsurpatum, & ostendemus. Iam vltimo loco locum [illegible] ex hac forma [illegible], [illegible] atque interpun[illegible] [illegible] & illæ omissæ [illegible] quædam [illegible] traiectæ.

SY. O[illegible] erat

S[illegible] MI. [illegible] modi

SY. Pro[illegible] abduxerit.

MI. Q[illegible] prius [illegible] calceum [illegible]

[illegible] apud [illegible] nonem [illegible]

MI. [illegible] De[illegible]ent.

SY. [illegible] numquam [illegible] M[illegible]phio?

MI. [illegible] vt tibi [illegible] SY. [illegible] tibi & hero tuo est [illegible].

Co[illegible] cum [illegible] quibus [illegible] [illegible] [illegible], vt [illegible] continue [illegible].

* * *

CAPVT VII.

Impetrare, pro patrare, non probatum. Fe[illegible]le, fabulæ [illegible] S[illegible] ptus. Neuis. In Pænulo emend[illegible] [illegible]ur [illegible] sus in pedes [illegible] suos reponuntur. [illegible] [illegible] superuos [illegible], [illegible] ticò veteres & antiquos Plauti [illegible], deteguntur. [illegible] versibus aliquot ex antiquis [illegible] [illegible]ur: nouit[illegible] [illegible]tur. Versus vnius dubia traductio monstratur. Solœcismus [illegible] notatur. Alia contra alios corriguntur, explicantur.

A [illegible]quente iam scena vel inuiti omnes abstinemus: quam quam non minus in ea non intellecta a descriptoribus for tasse peccatum. Et tamen Africa hæc virum Procon[illegible] gerum expectat, qui solus eam prouinciam ex omnibus [illegible] sortitus vtinã eat aliquando, & [illegible] alias linguas [illegible] pultas pridem, etiam Punicam nobis resuscitet, cuiusq; h[illegible] cunq; [illegible]quias animatas interpretatione sua instauret. [illegible] nos in Latio manentes, leniore opera versiculum ibidem [illegible] restit[illegible] [illegible]uius verba sic ordinanda:

Es[illegible] hic e[illegible] prædicant Agorastoclem.

Monosyllaba vox prima est, dissyllaba secunda, per contr[illegible] vl[illegible]a[illegible]. Alia hinc proxima scena venustam nobis ven[illegible] transpositionem occupauit Cl. Gruterus, cui deberi eam a[illegible] ti studiosi adeò non doleo, vt æque, ac si mihi, gaudeam. [illegible] dem autem alii *impetrare* pro simplici suo positum volunt: qui bus, quia sine exemplo est, non assentior, & ipsum simplex repo nendum puto:

Ai[illegible] Impere multò e[illegible], [illegible]m patrare fa[illegible].

Porrò ab o[illegible] [illegible] legitur

Ser[illegible]s [illegible] e[illegible]pol vet[illegible] antiquos habet

AG. [illegible]? MI. vid[illegible] h[illegible]mi[illegible] [illegible]tos cons[illegible]?

at non in o[illegible] & mult[illegible] ver[illegible] in priscis. Vna literula noui tis deest, quæ restituta sensum faciet nimio quanto concinnio rem. Nam hoc loco quid ita quæ[illegible] Agorastocles? [illegible] quæsit[illegible] *Qui [illegible]* Aiebat Milphio, [illegible]os illi Pœno [illegible] id [illegible], ab adolescente [illegible]us, ipsos homines [illegible] [illegible] Intuetur autem in [illegible] [illegible] sub onere c[illegible] incedentes videntur [illegible] quod [illegible] talis est habitus, [illegible] pondere [illegible] [illegible] tempo suo [illegible] [illegible] At[illegible] [illegible] [illegible]

Qui [illegible]

[illegible] vers[illegible]

POE. Pr[illegible]
Per[illegible]c.

[illegible] & [illegible] Fa[illegible] autem:

M[illegible] C[illegible]

[illegible] ex [illegible] [illegible] In[illegible] *[illegible]* [illegible] *[illegible]ucis.* Ca[illegible]lum & [illegible] ve[illegible]bum [illegible] F. [illegible] *[illegible]*. Dubito t[illegible]en & de hac, [illegible] [illegible] a[illegible]te nucibus in commutatione mihi [illegible] [illegible], labor vt *[illegible]culas* scriptum credam, tralatitia [illegible] L & F [illegible] G & S commutatione. Tum [illegible] potera[illegible] [illegible] [illegible] Stichi[illegible]o, vbi [illegible], & nuce[illegible] [illegible] [illegible], sed & f[illegible], diminutiua quidem etiam forma, [illegible]. S[illegible] *[illegible]*:

[illegible], nucibus fabulis ficulis.

[illegible], [illegible] su[illegible]pec[illegible] [illegible] *[illegible]*, quod est *fabulas*, ex *[illegible]*. Quod si [illegible] dimen[illegible]ne versus, *Ficulas* [illegible] [illegible]te

Sequitur [illegible]:

[illegible]
Qu[illegible] [illegible]oclem.
E[illegible] A[illegible]oclem?

In quibus [illegible] scripturam attendas, in [illegible] præter alia est *ho[illegible]em* & [illegible] legendo:

[illegible]
E[illegible] quem [illegible]
[illegible]

Sed non [illegible] ordinem [illegible] Lip[illegible] [illegible]

[illegible]

A[illegible] [illegible] D[illegible] Q[illegible] N[illegible] [illegible] non hic, [illegible] [illegible] aut m[illegible] [illegible]

[illegible]

F[illegible] com[illegible] [illegible]

POE. [illegible]
[illegible]
[illegible]
AG. [illegible]

Namque haud repudio hospitium, neque Carthaginem,
Vnde sum oriundus.

Quibus quid accesserit ad integritatem & ornatum, ex collatione specta. In proximo [illegible] si non solœcismus hæret:

——— [illegible] potuis fieri, ut Carthagini
Gnatus sis, hic [illegible] habeas Ætolum patrem?

Sane [illegible] neque id numeris aduersetur. Tamen & illud in [illegible] Statim:

AG. Surr[illegible], [illegible] Antidamas hospes tuus
Emit me, [illegible].

Primò *Surr[illegible]* [illegible] legendum est, quam elisionem & hîc supra & alibi [illegible] dele[illegible], malè bis in eiusdem sententiæ nexu positum. Pollis [illegible] sed altero faciunt veteres, ut [illegible] potro [illegible] particulam interponunt:

Emit, & is p[illegible] me [illegible] fil.

Atque idem [illegible] vnam isti inferiori:

AG. An m[illegible] POE. faciam quod quidem [illegible] tuli.

nece[illegible] illam numeris, vtilemque sensui: licet vtrumque [illegible] omnibus ita videri possit.

Mox habes:

AG. Mi patrue salue. POE. & tu salueto Agorastocles.

Rectè. sed humanius veteres: *POE. & tu salue, mi Agorast.* Vt vtrobique *mi* sit, affectu pari. Et statim:

MI. Pol [illegible] vobis [illegible] audeo.
Et te moneri [illegible] ne vis? POE. [illegible] lo.

neque malè: sed ego melius: *Sed [illegible] non nevis?* Alieno loco adhæserat particula [illegible] qua ad verbum [illegible] retrahenda [illegible] a nexu orationis requirunt. *Neuis, ne[illegible],* & inde plura, passim in Plauto. Sequitur:

Quid est [illegible] MI. potius fieri [illegible]?

Versus caussâ [illegible] prius *potius*. Bene. Veteres non peius, *pote* [illegible]. Qui [illegible] priorem, prouocabulum eiecerunt. [illegible]

MI. [illegible] id mihi placet.

Vi[illegible] *[illegible].* [illegible] Am-phit.

[illegible] placet [illegible].

S[illegible] *[illegible].*

[illegible].

CAPVT VIII.

[illegible]

IA [illegible] hic [illegible] *Qui* [illegible] *Atque* [illegible] turbis ol[illegible] [illegible] inter personas Agorastocli [illegible] [illegible] occupauit. [illegible] [illegible] nos [illegible]

[illegible] sunt me[illegible] [illegible] re [illegible]
[illegible] Venere. [illegible] E [illegible]
G [illegible] hodie Veneris est festus dies :
[illegible] [illegible] dearum, vt sibi esset propitia.

N[illegible]il certius, quam nutricem respondere Pœno, ab eo interrogatam. Nam Agorastocles importune præripiat eius partes. At [illegible] illi [illegible]erunt, eripio vicissim, [illegible]do

M[illegible] [illegible] impetrarunt quando [illegible]

[illegible] partem & Agorastocli : sed magis conuenit seruo: vt [illegible]dem [illegible] c[illegible].
Mox [illegible] versus [illegible] :

[illegible] [illegible] fuit.

qu[illegible] & infra, antepenultimâ scenâ: *A D [illegible] pater, [illegible] pietas [illegible] [illegible] fuit.* Paullo pòst :

PO [illegible] q[illegible] mul[illegible] [illegible].
[illegible] ? POE [illegible] clamor [illegible].

C[illegible] leg[illegible] h[illegible] *clarus clamor [illegible]*. Non enim verbum [illegible], neque aduerbium *modo* : dicitque [illegible] clamorem. Quæ nunc sequuntur, & in veteri aliquantulum corrupta sunt, & magis iterum in per[illegible]:

Tu abduc hos intro, & vnà nutricem simul
In[illegible] [illegible] ad te. A G [illegible] quod imperas,
M[illegible] [illegible] A G [illegible]
M[illegible] A G. [illegible] [illegible] res, [illegible].

A[illegible] enim illa Pœn[illegible], *Tu abduc hos.* Vt apparet, ad Agorastoclem. At quam conueniret [illegible] ipsum [illegible] ad se [illegible] Tum [illegible] respondet: *Fac quod imperas.* Et hoc [illegible] [illegible] Milphionem: vt [illegible] I[illegible]me [illegible] patet [illegible] N[illegible] hospi[illegible] n[illegible] A[illegible] omnia, quæ M[illegible] hic adscripta. Q[illegible] [illegible] abit, v[illegible] [illegible] [illegible] adhuc restitat [illegible] vbi c[illegible] [illegible] & [illegible] *[illegible]* & in ipso fine [illegible] abire cum peregrinis [illegible]

——[illegible]
A[illegible]

Om[illegible] nihil in hoc [illegible] & personæ distribuantur, vt hic [illegible]

——*POE. cla*[illegible] *us cla*[illegible] [illegible]

Tu abduci hos intro, & una nutricem simul

Iubeto abire hanc ad te. AG. Fac quod imperat.

GI. Sed qu[illegible] *tibi* [illegible] *?AG.* [illegible]

GI. Abeo igitur. AG. Facias modò, quàm memores, mauelim.

Hanno abduci seruos suos vult, & vna nutricem [illegible] in Agorastoclis ædes. Hoc ille assentit: & ad Giddenemen, facito, inquit, [illegible] velle istum vides: quæ paullum tricata, mox eò tamen abit. [illegible] iam in hanc emendationem aperte pugnat sequens locus: e quo liquet, abire Milphionem velut iussum cum Pœnis [illegible], [illegible] abducat ad heri ædes:

MI. Lachanam vos, quos ego iam detr. &c

Hæc enim ad illos Hannonis homines, inter vias. Atque id necesse, quia sic voluerat ipse hospes, vt iam è proximis vidimus. Hic quid nos respondemus? Pugnant ista, nec possunt conciliari, si leguntur suo loco. quod statim iam nego. Pugnant enim magis [illegible] in scenæ reliqua. Nec enim dum abit Milphio, neque fuit iussus quod paullò ante monstrabamus. In fine iubetur demum: [illegible] continui quatuor isti versus hinc reiciendi. Ac omni careo ratione, nisi cogit omnis ratio finem scenæ sic constituere:

AG. Pol istuc quidem iam certum est. tu istos Milphio

Abduce intro: nos hasce hic præstolabimur.

Patruo aduenienti cœna curetur volo.

MI. Lachanam vos, quos ego iam detrudam ad molas,

Inde porro ad puteum, atq; ad robustum codicem.

Ego faxo hospitium hoc leniter laudabitis.

Vt hæc cohæreant, neque diiungi possint, ex ordine rei toto cuiuis non dormitanti perspicuum esse potest. Superiora [illegible] iam optimè se consequuntur in hunc modum:

GI. Abeo igitur. AG. Facias modò, quàm memores, mauelim.

Audin' tu patrue [illegible] *co, ne dictum neges,*

Tuam mihi maiorem fil.

Dimissa nutrice, priusquam & serui ablegentur, interrupit [illegible] sermonem Agorastocles & agit cum patruo de filia [illegible] pendenda: porroque alia de spe [illegible] filiarum [illegible] [illegible] ipsi [illegible] venientibus ac visis, Milphioni [illegible], seruorum [illegible] ductio, & cœnæ curatio mandatur: qui inter [illegible] [illegible] orationem [illegible] unicum hosp[illegible] [illegible]. Hic ordo verus & germanus: [illegible] tota scena consistit. At [illegible] nem quoque traiectionis [illegible] dicam. Video enim, nec me fallit. Est autem illa superior mutatio [illegible], vbi Milphio [illegible] G[illegible] [illegible] GI & MI. Nam cum hic putauerit illa priora [illegible] [illegible] fuit, vt [illegible] [illegible] tentur. Atque ita a fine [illegible]

[illegible] nec [illegible] c ca- [illegible] Legi [illegible]

——— [illegible]

[illegible]

[illegible] Au[illegible].

[illegible] cogitare inter vias Occæpi.

[illegible]h.

[illegible] mecum inter [illegible] &c.

[illegible] & [illegible] Cistellar.

[illegible] vitam.

[illegible] *[illegible] aliquid opertum.*

[illegible].

——— quæ inter decem

[illegible] dexere.

[illegible] inter [illegible] cognita terras.

I[illegible] Panegyr. ad Pisonem:

[illegible]

[illegible].

CAPVT IX.

Qu[illegible] Venerea: item D[illegible]re. In memoriam habere [illegible] Vlpicum. [illegible] adhuc in P[illegible] variè e[illegible] verba, [illegible]. F[illegible] Quædam vt correcta, [illegible].

N[illegible] negotium [illegible] faciunt personæ quas re[illegible] plur[illegible] refert. E[illegible] scenâ [illegible] in libris [illegible] non obseruato v[illegible] vt [illegible] fabulæ notaui. D[illegible] [illegible] [illegible] ex[illegible] earundem [illegible] principium non est [illegible] prosequor. I[illegible].

A[illegible] addi[illegible]

Vbi [illegible] *adiens [illegible] adhæreret* [illegible] Ante[illegible] est, [illegible] altera ma[illegible].

A D[illegible]

[illegible] cumtur, [illegible] ut, vt [illegible] tandem ea faciant omnes [illegible]. Sed tu sic [illegible]:

——— [illegible] quidem.

AD. Edepol ego cum, [illegible] qu[illegible] sumus, atq; alia, cognosco.
E[illegible] gn[illegible] &c.

Quamquam hic ita quoq; [illegible] potest.

——— [illegible] o eq[illegible]dem

Edepol ego, cùm, ingenii quibus sumus, atq; alia, cognosco.
A D. Eo [illegible] g[illegible].

Hanc enim postremam sententiam prorsus Adelphasio tribuendum est, quæ eadem repetit eandem infra:

AN. Non eo [illegible] genere prognatæ, tametsi sumus [illegible], soror,
Vt deceat nos facere qu[illegible]quam &c.

Verum prior modus, animo meo, magis aptus. Porrò illa sic inter vtramq; partienda:

A N T. Vt volupe est homini, mea soror, si quod agit, cluet victoria.
Si[illegible] hodie nos inter alias præstitimus pulchritudine.
A D E L. Stulta, soror, es magis, quàm volo. an verò pulchra vid[illegible] obsecro,
Si tibi illic non os oblitum est fuligine?

Caussa eadem hic est. quia minorem semper reprehendit & corrigit maior: haud contra. & iuuat, quòd Agorastocles statim exclamat iam: *O patrue mi patruissime!* quod vbique facit post Adelphasii verba: & sic [illegible] tissimùm mox illud dicit:

E[illegible] lepida, & lauta [illegible]!

Qui porrò locus in alio [illegible] est, cum ita vulgatur:

POE. Qui est? A G. est lepida & lauta: v[illegible] sapit! POE. ingenium patris habet quod sapit.

A G. Quæres iam diu edepol sapientiam tuam, hæc quidem cum abu[illegible]

Nunc hinc sapit hinc sentit, quidquid sapit meo amore.

Et primo versu scribes, *quo sapit*: leui mutatione. quam alter [illegible] quirit grauiorem. Nam & numeri laborant & ipsa verba. Medeor vtrisque

A G. Quæris? iam diu edepol sapientiam tuam abu[illegible] hæc quidem

Indignatur adolescens, asscribere sibi Pœnum, quod ipse vendicabat sibi. Et indig[illegible]antium aut perturbatorum [illegible] la est, *Quære* [illegible] Gulielmius noster ad A[illegible]. [illegible] idem a numeris corruptus, & defectus [illegible] quasi vet[illegible] scribunt, *quid[illegible]*, *meo amore*, [illegible] ge[illegible] fit

[illegible] hinc sapit [illegible] sentit: quidquid sapit, [illegible] more [illegible]

[illegible] eorum [illegible] ione, quæ a Lambino. Sic amatur [illegible] suo sapere [illegible], vt ingenio suo patri. [illegible]

[illegible] n [illegible] aliquando [illegible] quid [illegible] &c cum [illegible] currens, [illegible]
Isto versu:

Cum [illegible] placent viris.

[illegible] quod [illegible] *ceteram add.* [illegible] Iam [illegible], [illegible] pro ma[illegible] Nihil hic [illegible] hic sunt uxores. Ni[illegible] [illegible] capitur [illegible], quod mutatum illis se[illegible] quitur.

P[illegible]:

AG. [illegible] patre, [illegible] promisi, scio,

L[illegible].

vt [illegible] *[illegible]s*. vt vulgò aut, vt L[illegible] *[illegible]bus.* [illegible] repudiat versus: alterum & sensus. [illegible] & [illegible] non [illegible]:

Sed [illegible] A D. qui quidem inimicus [illegible].

Voculam [illegible] adde, & constabit: *qui quidem non inimicus est.* In h[illegible]:

A G. Multa bona vol[illegible] facere volt A D. bonus bonus beneficeris.

Velim *beneficeris*. Adhuc enim Agorastocli respondet. Deinceps est:

POE. Sed vt astu sum aggressus ad eas? A G. lepide hercle atque commode.

Perge etiam tenta, rem in pauca confer? [illegible] qui sedent.

Censeo personis hoc variandum: vt quærat Hanno prius, an porrò tentandæ videantur, tum paucis id faciendum moneat adolescens. Ita enim percommode potuit.

POE. Pergo etiam tentare. A[illegible] in pauca confer.

Et vix aliter a poeta scriptum credo. In proximo deinde iocus est, non hactenus animaduersus:

AG. [illegible] patrue. POE tu [illegible] si bona es.

A[illegible] leue.

Interpr[illegible] L[illegible] *tu [illegible], si es bona [illegible]*. Sed id non [illegible]. Ambiguitas in verbo [illegible] est, [illegible] Venus [illegible] Agorastocles [illegible] nec [illegible] pauca [illegible] lib. 10. Met[illegible] *[illegible] palam [illegible]* [illegible] lib. [illegible] *[illegible] quod [illegible], [illegible].*

Martial.

[illegible] det qu[illegible] bene quæritet

S[illegible]on A[illegible]ur[illegible]

I[illegible] [illegible]a [illegible] tenere
M[illegible] [illegible] mo[illegible]um,
Ser[illegible] [illegible]

Atque inde [illegible] pud [illegible] de e[illegible] bili, qui & [illegible] endo[illegible] *[illegible]* *patr.* quem [illegible] in [illegible] non [illegible] & [illegible] potest [illegible] magis quin [illegible] *di* verbo [illegible] pta. Id enim quoque in Veneti[illegible] fu: vti Ca[illegible]:

S T A. [illegible] m medi[illegible].
O L Y. C[illegible] bo[illegible].

Item: *S I. P[illegible] miser[illegible] rumpi*
C[illegible] lecet [illegible] modo, quo d[illegible]rump[illegible],
N[illegible]

Sed [illegible] porro sequitur:

A D. [illegible], Agorastocl[illegible] tuus hic? AG. [illegible]

In antiquis est *scibis*: idque re[illegible]. Nam & [illegible] suæ re[illegible] pond[illegible] [illegible]rastocle[illegible], & hinc iam versus incipiunt mutari. Mox ibi:

A D. [illegible]n me mea latrans can[illegible]

sine caussa Lambinus voluit *a[illegible]*. Si mutandum [illegible], [illegible] pienda veterum editionum scriptura perquam hercule venust[illegible] *A D. Et[illegible] me la[illegible]*: Et vix est, vt non hoc [illegible] ab auctore. Infra [illegible] earundem prorsus accipio:

Eas dis [illegible] gratias nos [illegible] ernas

In vulgatis *vos*. cur autem se excludat? Enimuero non exclusisse patet [illegible]:

Cum no[illegible] probant decorantq; dij &c.

Ad finem [illegible] non [illegible] unt [illegible] sana:

———*A G. [illegible] re collum,*
Priusquam te [illegible] de[illegible]ponderi[illegible] D. omi[illegible] AG. sper[illegible] salue. A D.
[illegible]itte
Sal[illegible]em. [illegible] & [illegible] al[illegible]era. A N. [illegible] enecas [illegible].

Cur [illegible] salutari ab amatore puella nolit? maxime [illegible] iam ge[illegible] mo[illegible]em, [illegible] pare[illegible] collum. [illegible] terat [illegible] personas, vnamq; præterea vocem [illegible] restituerim.

———*A D. omitto. A G. [illegible]erata [illegible] omitte*
Sol[illegible]um [illegible] [illegible]era. A N. nolo ego. A [illegible] enecas me.

I[illegible] mor[illegible] adolescens collum patris ab[illegible] traque [illegible], ve[illegible] [illegible] queat despondere. Factum [illegible]a, [illegible] qua [illegible]. Sub[illegible]:

[illegible] G. [illegible] memin[illegible] ve[illegible]
non [illegible] de veteri le[illegible] *[illegible]rium h[illegible]e* [illegible] quæ probe [illegible] & [illegible] lautum. Sal[illegible]

piti & quæ in postremas scenas habemus, sed certe præcipua: quæ sunt ipsa tenuia tamen ac pauca. Tum in scena illud:

Tune h camia or audes esse hallex viri

non sapit mihi ex Lambini quantumuis salsa & muriatica interpretatione: qua nec meliorem ab aliis scio datam. Igitur mutetur interim vocem *hallex*, detracta saltem adspiratione. *Allex viri* sit, impudicus, effeminatus, qui virum sibi quærat. Eius qualem viri Pœnum arguit miles: atque eo indignatur talem etiam amatorem esse & contrectare id audere, quod mares ament. Sed coniectura simplex ea est, nec eo minus forte vera qua tamen argutiorem qui afferet, ei lubens cedam.

Mox:

——ilum autem plenior

Allij vlpiciq, quam sunt Romani remiges.

Libri veteres absque copula legunt, *Alli vlpici*, non improbante sententia, magis probante versu. Vtrumque enim quidni sic iunxerit, cum sint eadem fere: Species enim allij vlpicum. Quin vlpicum epitheton hic esse potest allij, quasi dixerit punicum allium: quod decenter & verisimiliter in hominem Pœnum. Vlpicum autem, punicum allium vocari Columella docet lib. 11. c. 3. *Vlpicum quod quidam allium punicum vocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longè maioris est incrementi quàm allium.* Sed hoc quoque saltem pono, non decerno. Illud:

——A N. ita me Iuppiter

Bene amet, benefactum gaudeo, & volupe est mihi.

aio prorsus aliter interpungendum: *—A N. ita me Iuppiter Benè amet, benefactum: gaudeo, & volup.* Ad scenæ exitum iterum persona, credo, aliena supposita ver.r:

A N. Et mihi hic auri fur est. P OE. bellum hominem quem noueris.

Nam miles haud scio an merito furem sibi lenonem dicat, etsi auro ab eo circumductus iure pro fure vnquam antè vel deinceps compellat. Facit sæpe Agorastocles, & iure solus. Huic enim propriè fur erat ex superiore dolo, cum seruum mitteret cum auro, ei recceptandum & negandum id quod ita postea euenit. Igitur hæc iam sub eius persona contribuamus:

——A G. vtrumq; est, & leno, & Lycus.

In seruitute hic habuit suas filias tuas.

Et mihi (hic) auri fur est.

Probabit hoc scio, qui fallaciæ institutæ, & locorum meminerit, vbi de furto illo agitur: quæ plura sunt passim, quam vt hic necesse sit vlla poni. Et tamen ecce vnum ex vltima scena sed alia causa mihi referendum, vt scil. emendetur:

A G. Duplum pro furto mihi opus est. L Y. sume hinc quid lubet.

Scribendum in responsione lenonis *sume hinc quid lubet*. Sic enim

respondet deinceps semper. Aut in sequentibus contrà muta- dum, *sume hinc quidem*. Eadem enim prorsus esse debet formula v- bique. Et hęc posterior placeat alicui magis, quia videatur ad ea alludi illis quoque subsequis verbis, *haud verbum quidem*. Versu antepenultimo particulam inseres ex antiquis: *Malum postremo hoc omne ad lenonem redit*. & huic fabulæ, si nostra ex emenda tione placuit aliquanto plus quam antè, nouum plausum dabis.

* * *

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI PERSAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Clarissimum Virum

ASCANIVM PERSIVM

Philosophum & Philologum.

MIHI verò assidue in auribus sonat Homerica flagitationis tuæ vox,

—τελέσον μοι … ἐστὶν ὥς περ ὑπέστης:

qua cùm exigis me, CL. PERSI, quod ex promisso debeam, velut incentiuo quodam incitas ad solutionem. Atq; ego me stimulari mirifice quidem sentio, neq; leuis haberi sane pollicitator aut malæ fidei nomen velim: quid est tamen, quod adeò promiserim asseueratò, quodque tam acri tua exactione, & incitatione insuper Homerica dignum tibi videatur? Opinor opinationum mearum in varios criptores vanitas nugas dicis & poscis. Nec enim potius aliud vel abiens recepi tibi, vel absens hinc literis iterum quasi renouata sponsione confirmaui. Ita est inquis: hoc ipsum quæro. Bene est igitur. & an ego moror aut tricor? Iam alteris tertiisq; tibi literis in eo esse me nuntiaui: sed & ipsà re, fuisse hactenus, fidem feci. An tu autem Curtiana nostra anno edita nondum vidisti? neq; male viaticata exemplaria Alpes adhuc superarunt? aut has si superarunt, Apenninum vestrum metuunt, fugiuntq; Hypercritici acuminis tui seueritatem? Frustra hoc quidem sit: nec amiciorem illa censorem inuenerint, aut iudicem indulgentiorem. Et aliter esse

nuper illustris Pinellus mihi noster refert, qui ad se pr[illegible] peruenisse, & a se ad amicos illic, si linguæ vestræ tant[illegible] etiamnum satis capio, dimissa scribit. Habueris igitur [illegible] nunc tu quoque, inter communes amicos minime post[illegible]em[illegible] cui ab illo præcipue me primitus conciliatum magna m[illegible] luptas est meminisse. At vero ne sic implesse fidem pr[illegible] si mei videri velle & auidam exspectationem tuam e[illegible] existimer; ecce porrò continuo Plautina nostra [illegible] tu quidem magis fortasse desideras, vtpote quæ apud [illegible] etiam edi volueris, & in e[illegible] tione conficienda mecum [illegible]à, cum in hanc cupiditatem ipse à tua præcipitatus vl[illegible]ò essem [illegible] laboriis. Frustrà tum tamen vterque solliciti fuimus, & par[illegible] tui nondum maturo temere Iunonem Lucinam [illegible]ma[illegible] mus. At ab eo tempore creuit vsque fœtus noster, & m[illegible] formatus ad lucem tandem [illegible]onte properauit: quand[illegible] nuper ve[illegible]minari, non venter, sed cerebrum c[illegible] & [illegible] tibus partionis doloribus [illegible]n Vulcano, sed Mi[illegible]e[illegible]ua o[illegible] ce diuturnum & pigrum [illegible]us effudi. Cui etiam nu[illegible] r[illegible] informi cir[illegible]umspicio vndique, & conquiro qua[illegible] velut [illegible] sas, quæ mea n[illegible] languentis & ægri a puer[illegible]eri[illegible] labore [illegible] lambendo deinceps aliquantulum effingant: vel cert[illegible] potius aut quasi compatres ambio, in quorum [illegible] [illegible]am [illegible] cationem fideli[illegible]rem tenellæ prolis infirmitatem c[illegible]mmit[illegible] vt ipse [illegible]ollicitudine ea liber liberis iam mox & l[illegible] operam dare possim. Hos tales e vestra præcipue ge[illegible]te [illegible] stino; bono iure, quia in Italia potiss[illegible]mum con[illegible]e[illegible] [illegible] adiu[illegible]go, caussa non mala, vt quocunque l[illegible]cor[illegible] [illegible] quando liber hic meus, vbique cu[illegible]atores habeat [illegible] ma defens[illegible]res. I[illegible]ter autem Ital[illegible]s hoc temp[illegible]re te [illegible] præter alios, mi Persi, et [illegible] plures erant, [illegible]ui & liben[illegible] id amicitiæ nostræ præstarent, & qui [illegible]em forte rogari se de[illegible] bu[illegible]se p[illegible]riter æquo v[illegible]b[illegible]scum iure co[illegible]tend[illegible] [illegible] offend[illegible] hac omissione nolim, neque p[illegible]habitos [illegible] existimare. Res, vt omnium [illegible] [illegible] quod tu, vt intel[illegible], sic in mei ex[illegible] apud [illegible] nomine explicabis, & de fœcunditate [illegible]

[illegible]

aut altero partu non fuerit exhausta, bene iubebis & in posterum sperare. Tu certe adsciscendus fuisti mihi nunc multis de causis, quas omnes persequi pudendum videatur. Et quæ vero potior inter omnes illo cupidissimo mearum commentationum desiderio tuo & auidissima exspectatione? Tu nam autem debuine frustrari ipsam tuam exactionem, quam in fidem promissionis meæ conuenisti, visus es hoc quoque tanquam debitum vltrò postulare? Et ego quidem debere non hoc tantum, sed plura maioraq; me tibi fateor, non tam ex pollicitatione vlla, quam beneficiorum in me tuorum merito; quæ agnosco, mi amice, gratoq; animo memoriam omnium conseruo: sed illa nunc seponamus, neq; debiti nomen inuidiosius vrgeatur. Ego amorem hac in re spectò maximè, spectariq; volo: quem tam mutuũ inter nos scio, quàm magnum in te meum ipse sentio. & per huic parem tuum quis lubentius suscepturus sit quodcunque meum? quis humanius habiturus? quis diligentius curaturus? Nihil aliorum affectui detraho: sed sine vllius iniuria fecero, si non te quidem omnibus, sed nec tibi quemquam anteponam. vt enim & neminem tibi componam, animum non induco vel sentire, vel dicere: neque tulerit modestia tua, quam obseruas etiam in amore. Conciliauit ita nos inuicem arctior familiaritas & quotidiana conuersatio, perque aliquod tempus etiam ipsa cohabitatio, cum in ædibus tuis tecum & cum doctissimo optimoq; viro fratre tuo Antonio viuerem, atq; ita haberer à vobis comiter, vt nusquam melius simul & iucundius fuisse mihi non vanè posse videar affirmare. Complexi tum omni genere officiorum vterque me estis, & illo Romam digresso, tu deinde quomodo me quoque abiturientem Bononiæ apud vos retineres cogitasti: viamq; adeo feliciter inuenisti. Quam vtinam ego non repudiassem! & tuis aliorumq; monitis illustris autem Paleotti nostri etiam auctoritati fuissem in illa conditione amplectenda obsecutus, quâ nec honorificentiorem, neq; commodiorem mei, vti nec infrugiferam aliorum studiis possum nunc optare! Sed verecundia mea me adolescentiorem etiam tum ab illa luce Scholæ vestræ deterruit, & pulpita cathe-

dramq; prohibuit ascendere, qui non nisi iuvenellus a[illegible] dignarer: neq; sane per eandem nunc quoq; ide[illegible] affectare quasi postliminio possim, vel oblitam uer[illegible] acceptare. Vestrum ex illa tum [illegible] summum [illegible] rem perspexi: quo coram diutius, atq; ut vos cuperetis [illegible] sinebant mearum rerum in patriam necessario me re[illegible] tes rationes. Quando autem etiamnunc ita mei cupid[illegible] ultro rursum ad vos [illegible], & tu præcipue red[illegible] a r. p. [illegible] Paleotti suadeas, neq; dum integrum est mihi [illegible] strum ductum & auspicium sequi; ne tamen omnino me [illegible] careatis, illa quoq; caussa libellos hos quasdam velut ima[illegible] culas mei ad vos mitto, interq; vos distribuo: è quibus [illegible] super cognomine tibi Plauti Comœdia tu tibi habe, atque [illegible] te velut pictura, vel ut sobole ingenioli mei, dum ipso me [illegible] licet, interim oblecta: simul inspice diligentius, an [illegible] proles similitudinem aliquam referat patris: illius in [illegible] patris, qualem vos esse vobis amico nimis & bon[illegible] cio persuadebatis. a qua [illegible] te vereor ne nimis ab[illegible] prehendatur, neq; vos spem in ea vestram [illegible] qui vos amor in ipso patre iudicando occæcarat, ut, [illegible] esset, videretur tamen; idem in prole censenda [illegible] non dissimilem præstigiis suis probet. Quod ut opt[illegible] vero iudicio me meaq; probari vobis malim: atq; [illegible] unice d[illegible], ut si iustos c[illegible] nunc etiam minus, at [illegible] magis magisq; vos queam sustinere. Ad alia [illegible] mum adiicimus, nec [illegible] scribendo cons[illegible], quid aggressi [illegible] tamen primo [illegible], rationes om[illegible] nondum [illegible] ad liquidum subdu[illegible]. At quid [illegible] tu e satis scies tu: a quo pr[illegible] pedem aliquid [illegible] mu[illegible] illud præcipue o[illegible]sum opus tuum [illegible] cumq; [illegible] quibus[illegible] [illegible] loquen[illegible] compar[illegible] [illegible] fecim[illegible] rationem [illegible] hic tuum in me dict[illegible] [illegible], FAC OPVS APPARIAT. Fac [illegible]

[illegible]

uertas. qua quemadmodum nunc scribis habere te incepta multa, pauca affecta, confecta nulla. sic, ab edito ex te libro ut contrà nunties multa te habere confecta, plura affecta, plurima incepta. Quod idem de fratris quoq; tui magni magneque exspectationis laboribus opto ac spero: cuius e veteri Thermopolio nouum Θερμοπώλιον, *hospitem mihi desideratissimum, nondum video aduentare, fortasse crapula nimiæ eruditionis tardiorem, ac murrhatis antiqui saporis, an sapientiæ antiquæ vinis nimis oneratum. Tu tamen spem eius propinquam iam mihi feceras: ac si nondum profectus est, iube viam quamprimum inire, & curriculo peruolare. sicque tu etiam contra, vt in quo cœpi finiam,*

——πλεῖστα μοι χαίρειν, ἂν ὡς χαίρεις.

sicque tandem vale, me ama: fratrem & amicos ac beneuolentes reliquos. in his viros eruditionis, virtutis, ac famæ iuxtà præstantissimos, Spannochium, Taliacotium, Claudinum, Gigantem. Pannonium etiam, mei olim amantissimos, saluere & amare iube.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI PERSAM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Quadruplator. Albo ariete oppugnare. Persæ principium à maculis plurimis purgatum. Distinctiones, personæ, verba mutata. Locus totus intricatissimus ope lib. vet. extricatus, & interpretatione clarè enarratus. Albo ariete de oppugnatione rem.......: albus aries..... tutius. Locutio ipsa hac eleganter explicata: altera cum explicationibus aliorum refutata & damnata.

VEnio ad PERSAM, vt & hunc in Romano theatro docerem ...... elegantius loqui: neque hoc tamen solum, sed & facit ...... homo, quod vtile... decere id est ne sensus multis locis abhorreant, quod quidem in ipsa statim periocha fit, vbi sic plerique libri ..... dunt:

Pro ...... amores Toxilus
Emit, ... emittit ......

An non enim sententia absurda, lenonem curare, vt ......

sua manu mittatur? Id quidem Toxilus curabat, ac per ipsum emittitur. Quare nemo fuerit tam puer, qui non videat hoc modo interpungendum: *Toxilus Emit, atq; curat, leno vt em.m.* A lenone hero manumittitur Lemniselene Toxilo liberate. Prima deinde scena nihil est quod offendat magnopere, nisi luxati quidam versus quos tamen prætereo, & in ipso fine personarum grauiusculum peccatum noto. Nam quæ sic nunc inter seruos diuiduntur:

SA. At pol ego abs te concessero. TO. iamne abis? SA. bene ambulato.

TO Sed recipe te quamprimum potes, caue fuas mihi in quæstione

eorum vltima, quantum iudico, melius vni Toxilo continuè dentur omnia, dispuncto Sagaristione:

TO. iamne abis? bene ambulato:

Sed recipe te q.p.

Neque leuis ratio: cum non Toxilus abeat vltrò, sed ab hoc alter, impatiens μωρολογίας ipsius. Atque ait manifestè Sagaristio, concessurum se abillo, simulque concedit: vbi tum ille siccine abis? quærit, & eo pergente, bene ambulare optat, sed ita vt se quamprimum recipiat, nec in quæstione sibi sit aut mora. Sic igitur, vt monstraui, sunt omninò personæ componendæ. Scena secunda difficilis est locus, quem nemo dum satis expediit, etsi plures fuerunt admisi. Eum prius asscribam totum, dein meam suotiuam censuram singulatim.

Neq; quadruplari me volo, neq; enim decet
Sine meo periculo ire aliena ereptum bona:
Neq; illi qui faciunt, mihi placent, planè loquor.
Nam publicæ rei causa quicunq; id facit
Magis quàm sui quæsti, animus induci potest,
Eum esse ciuem & fidelem & bonum.
Sed legirupam qui damnet, det in publicum
Dimidium, atq; etiam in ea lege adscribier,
Vbi quadruplator quempiam iniexit manum,
Vt æqua parti prodeant ad tresuiros.
Si id fiat, ne isti faxo nusquam appareant,
Qui hic albo rete aliena oppugnant bona.

Sic habet Lambinus in mirum modum, nec proficit tantillum vt de aliis sileam, quorum nemo fuit, qui germanum sensum assequeretur, quia nimis omnes recesserunt a veterum librorum lectione Hos [illegible] secutis nobis non erit, vt spero, difficile ad verum peruenire. Verùm a [illegible] primo, *me* Plauti more abundat, quod locutionis genus [illegible] semel attigimus: *quadruplari*, est quadruplatorem [illegible] quem se esse velle parasitus negat: & addit causam [illegible] principio obscuritas [illegible] interpolatione scriptura [illegible] plane [illegible] abeuntis. Vbi enim [illegible]

bi [illegible]

b[illegible], [illegible] *a-* [illegible] *po*[illegible] [illegible] ad [illegible] *u-* *c*[illegible] & de[illegible] vulgo, [illegible] *e* [illegible] dula-b[illegible]. Accedit, quòd [illegible] & [illegible], *[illegible] e* [illegible] *ciuem* [illegible] *fidelem & bonum.* tum quòd [illegible] *in* [illegible] *totum, atq; etiam in ea lege adscribi*[illegible]. [illegible] *piam in* [illegible] *manum.* Quæ tamen omnia sic etiam [illegible] in an-tiquis. At vero [illegible] mutilum iuuare sic nobis liceat:

Eum & fidelem ciuem esse & virum bonum.

[illegible] sententiam defectam sic explere, *atq; æquum etiam in ea lege ad*[illegible]*er.* Vox enim *æquum* a [illegible] potuit absorberi. [illegible] *quoipiam*. Nam eo [illegible] *ut rursus iniciat* [illegible]*um.* Alterum *quempiam* ab iis natum, qui & pro *in*[illegible] fecerant *dexit.* Sed omnia nunc rescri-bamus, vt de ingenio partim, partim ex veterum codicum aucto-ritate [illegible] optime emendari.

N[illegible] *rei causa qui non id facit*
Ma[illegible] *haud* [illegible] *duci potest,*
Eum [illegible] *fidelem ciuem esse &* [illegible] *bonum:*
Sed le[illegible]*rupam qui*[illegible]*: nisi de*[illegible] *in publicum*
Dimi[illegible]*m. atq; æquum etiam in ea lege a*[illegible]*,*
Vbi qu[illegible]*plator quoipiam in*[illegible] *manum,*
Tantidem ille illi rursus in[illegible] *manum,*
Vt æqua parti prodeant ad tres viros

Iam cohæret sibi mutuò sententia, quę diuulsa antè non consiste-bat. Et quid clarius eadem? Hoc quidem tot verbis Pa[illegible] di-cit: Nolle se quadruplari, neque id sibi genus hominum prol[illegible]. non enim decere, aliena bona ereptum ire sine periculo [illegible]: neq; posse fidelem ciuem aut virum bonum esse, qui id faciat non [illegible] reipublicæ, quam priuati quæstus [illegible]. verùm profe[illegible] le-girupam esse hunc talem, nisi si dimidium det in publicum [illegible] qui hoc d[illegible] posse atque id omninò dandum: vtque de[illegible] le-ge cau[illegible] ille: cui [illegible] illud etiam sit æquum ad[illegible], vt cui manum iniecerit [illegible], is [illegible] vicissim quadruplatori ma-num iniciat, [illegible] quidem [illegible] prorsus, vt ad triumuiros [illegible] qua parte veniant [illegible]. Quod si ita fiat, [illegible] appa-ritores illos alienorum [illegible] & fraud[illegible], ini-quissimos quidem illos [illegible] æqui & honesti specie, captatores. Ceterùm quibus verbis hoc [illegible] in [illegible] effertur, ipsa quoque controuersiæ diu fuerunt inter eruditos [illegible], & ali-quandiu etiam scripturæ. Sed hanc omnes amplexi postremò sunt, vt scriberetur, *Qui hîc albo rete aliena op*[illegible] *bo*[illegible]. Sed hæc tamen approbata, nihilominus in illa fluctuarunt [illegible] al-bum illud [illegible] torsit? Alius ad co[illegible]os, [illegible] ad Prætoris solius, alius nunc ad magistratuum aliorum etiam al-

bium, nunc ad aluum [illegible] bularum [illegible] talis: [illegible] & [illegible] uerbium fecit. origine eius [illegible], fed, nisi fallor, a [illegible] diuersis coloribus retibus deducta [illegible] gatorem Gallus tandem [illegible] inturrexit, commu[illegible] litem suam proprie fecit. Atque hic [illegible] optimè [illegible], [illegible] laticium esse sermonem [illegible], & allegoriam in voce *Reti* [illegible] hanc leges intelligi: eas albas dici, quasi [illegible]. Cuius [illegible] plicatione conquiescere omnes hodie puto, etiam [illegible] ta nunc lectione. At ego cum illam [illegible] quoque recipiam, ba[illegible] tamen solus [illegible] quod erit præter omnium [illegible] nem. Quis enim putet nouam litem moueri nunc [illegible] sic interpretat[illegible]? Mouebitur ecce tamen: neque tantum [illegible], sed debet. Possе, lectioni antiquæ prærogatiua facit: debere, [illegible] ta ratio suadet. Prisca lectio est *albo pariete*. Ratio ista. N[illegible] Latinum, *retibus oppugnare*. quod sensit Yuo quoque, cum Titium interrogat, an Latinum putet, pisces retibus oppugnare? A[illegible] tum, qui non hoc admisit, eundem illud admisisse tamen, [illegible] na reti dicantur oppugnari. Non enim diuersa ratio in piscibus & bonis: Manetque idem loquendi genus, dum verbum *oppugnare* iungitur vtrobique voci *reti*. Quis autem paullo elegantior [illegible] dum Plautus elegantiæ princeps, ita loquatur, vt oppugna[illegible] nem in retibus ponat: nam quid hæc ad pugnam? vt maxime [illegible] legoria: quæ quidem nec [illegible], nisi translatio sit cohærentior. [illegible] verò talem ex veteri lectione nos faciemus, & [illegible] tem oppugnandis bonis acce[illegible] *albo* inquit [illegible] *ariete* corrigendum est, ex *alto pariete*: sed ita vt neque p litera [illegible]. Ea mutanda in *d*: quæ interiectio solemnis inter [illegible] inchoantes. Atque ita verò numeri possunt, *albo ariete*, [illegible] ipsorum caussa plerumque [illegible] illud interp[illegible] euit[illegible]o. Iam *ariete* [illegible] accom[illegible] nem [illegible] erit, qui nesciat, nisi qui bellicum arietem [illegible] nam, cuiusque præcipuum in oppugnationibus [illegible]. Hanc machinam albam [illegible] Plauti [illegible] volebat Yuo. Est enim [illegible] cer[illegible] sunt quidem aries, sed is albus [illegible] & [illegible] exor[illegible] quo callidi quidam [illegible] oppugnant [illegible] bona. Inuadunt enim ea [illegible] se [illegible] simulantes, cum [illegible]. Hæc de celebri Plauti loco [illegible] et explicatio [illegible] causa non [illegible] [illegible] futurum [illegible] [illegible] [illegible] volent.

CAPVT II.

[illegible] Inter[illegible]. Her[illegible] pro [illegible], qui [illegible] ad Plautum [illegible], & [illegible] error [illegible] [illegible] diuersi generis mendis correcta.

AV[illegible] m[illegible]lus est hodie Plauti locus iste prima scena:

[illegible] m[illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] & [illegible]

[illegible] fugit olim Plinium, qui [illegible] men[illegible] [illegible] Histor. Nat. lib. 14. cap. 3. *[illegible] ad [illegible] [illegible] ut [illegible] [illegible]* Siquet ad hunc [illegible] resp[illegible] [illegible] illum [illegible] [illegible] mentio [illegible] [illegible] Vtrum dicemus [illegible] Plinium [illegible] Plautum [illegible] Her[illegible], qui [illegible] dixe[illegible], qui Plauti [illegible] po[illegible]. Ne[illegible] [illegible] apparet, vnde quidquam de[illegible]prehendatur, & sensus [illegible] plenus. [illegible] neque [illegible] adeo [illegible] mentio, quamquam [illegible] tamen [illegible] liquidò [illegible] [illegible] Plinium [illegible] *[illegible]*, [illegible] constet, [illegible] Plauto reprehendam. Quod vero quidem non absurdè videtur, vtique cum & [illegible] non sit difficile. & [illegible] ex Plinii [illegible] dicatur: ego tamen hactenus [illegible], vt & mihi & aliis aliter sentiendi libertatem [illegible]. Itaque [illegible] co est, satis mihi sit hanc nunc [illegible] [illegible] [illegible] sit, & [illegible] [illegible] De ceteri[illegible] [illegible] vulgatam interpunctionem, vel hanc in parte [illegible] [illegible] quibus [illegible] [illegible] re[illegible]:

Com[illegible], [illegible]: aquam appara

Vera [illegible] ista erit:

C[illegible] [illegible], col[illegible]theaq; appa[illegible]
Ten[illegible] [illegible] & calamum [illegible]

Vel [illegible]:

Co[illegible] [illegible] [illegible]
Be[illegible] [illegible] [illegible]

Quarum [illegible] [illegible] nu[illegible]mero [illegible] [illegible] [illegible][illegible]runt:

Cynicam esse gentem oportet parasitum probum.

neque attinet omnium restitutiones vel afferre vel examinare: meam pono, quæ reliquis collata facile præponderabit:

Cynica esse è gente oportet parasitum probum.

Ait, qui probus esse parasitus velit, eum Cynicæ gentis esse oportere: quod quomodo, mox declarat. *Probum* feci, quia probum parasitum, quem nunc describit, opponit illi alteri nihili, quem descripsit prius:

Nihili parasitus est, cui argentum domi est &c.

Argutiam nostri popularis in *Probe esse*, non alienam quidem a re aut ingenio poetæ fateor, sed a vero sensu hic nunc remotiorem aio. Sequitur ibidem:

Nunquam hercle hodie hic prius edis, ne frustrà sis.

cuius rumpetes numeros insertione literulæ sustinebis, & scribes *sies*. Ac deinceps:

Qui sibi parentes fuerint, unde surrupta sit:

etsi non necessariò, tamen fortasse *surpta* fuit, in quod numeri [illegible] ipsi nonnihil inclinant. Inferius:

TO. Quasi sit peregrinus. SA. laudo. TO. & tu tuam [illegible] tamen

Ornatam adduce lepidè in peregrinum modum.

Superuacuum hic *tu* videtur, quod abest antiquis. *tamen* autem prorsus inconueniens. Aliquando scribebam: *TO. & gnatam autem tuam Orn. add.*

nunc malim tamen, *TO. & tu tuam gnatam item Orn.* Mutatio hæc leuior, atque *item* eò respicit, quò [illegible] & [illegible] ipse peregrinum in modum [illegible] fuit exornatus. Proximi [illegible] versus hi sunt:

TO. [illegible], & [illegible] cura, ego puerum volo

Mittere ad [illegible] meam, ut habeat animum [illegible].

quorum prior vno pede deficit & integrior in vetustis scribitur quidem:

TO. Abi, & istuc cura. SA. me [illegible] ego puerum volo.

quid autem [illegible] sibi interp[illegible] vna cum [illegible] persona, *me tibi*? Nihil ad rem: sed [illegible] modum, q[illegible]. Conieci, [illegible], *interibi*: quod aduerbium pro interea Comicis vsurpatum, & Appuleio etiam in Apologia vsurpatum:

A[illegible] familiari [illegible] er[illegible] renale[illegible]o.

Hoc [illegible] persona[illegible] perturbati, [illegible] TO. *Abi, & istuc cura: [illegible] ego puerum volo. Mittere.* N[illegible] [illegible] quam hoc vocabulo [illegible], [illegible] aptum, & veterem tam simile scripturæ S[illegible] [illegible] alia a[illegible] obscurata [illegible] *bene in fidem* dici [illegible] fidelis:

P[illegible] Scio [illegible] impud[illegible]

Dele-

Delendum enim sic e medio versu comma, vtque [illegible] cohærent, interpunctio [illegible] diuellantur. Impudi[illegible] a conf[illegible] [illegible]untur in Comœdiis persæpe serui, qui domin[illegible] se studi[illegible] [illegible] fideliores.
Mox ibidem:

TO. Abi modo. PÆ. ergo laudabis faxo.

rectius erit *ego* in vicem *ergo*. Multo pòst.

———SO. ergo hoc mihi expedi,

Quid agis? PÆ. quo t[illegible] O. dic tu prior rogaui. P[illegible] at [illegible]ies.

Inseri volunt, *Quid te agis* [illegible] scio, ad versus tantùm causa [illegible] [illegible] quæ sæpe Plautus ea [illegible] periculum omittit. At veteres libri [illegible]bunt hic tamen *Quo ais?* verius fortasse. Nam versum aliter etiam consalendum ita dico, vt [illegible] *post*, adiectis aliquot literis, *posterior* scribatur. Quod ita necesse. Nam inconcinna alias sententia: *Prior rogaui, post scies.* Quanto [illegible] & sermo venustior? *Prior rogaui. posterior scies.* Nullum est dubium; quin sic debeat reponi. Versu vltimo:

SO. abeo. PÆ. at ego abiero. SO. ambula.

legendum *PÆ. & ego abiero.* Abeunte ancilla, se quoque puer abiturum dicit.

CAPVT III.

Largiri bobus, dictis. Abi dum. R[illegible]ycere. Perennitare, Superstitare. Quæ hæres sunt? Cuiusmodi. Plautina aliquot loca contenduntur. Traducitur ambiguè versus. Scenæ aliquot corriguntur, numeris, per[illegible], distinctionibus mutatis.

SCenâ *Ioui opulento*, ne mihi quis mutandum censeat genus id loquendi, quo verbo *largiri* casus iungitur non, vt solet, accusandi, sed auferendi:

Nunc amico homini [illegible]obus domi [illegible]s mea ex crumena largiar.

Non enim hic semel ita Plautus, sed & Pseudolo itidem:

Quid nunc acturu's, postquam herdi filio
Largitus dictis dapsiles vbi sunt ea?

Quem [illegible] ante no[illegible] acepi N. Dousa P. defendit que contra Lambinum & alios exemplo quidem vno simili, sed quo multo clarius & firmius est hoc nostrum. De bobus [illegible] ex crumena depromendis [illegible] ludit [illegible] suo more, quo etiam Asinaria de asinis ex crumena clamantibus. SC. *Persa* [illegible]

Nimis vellem habere [illegible]am. LE. quos res? LI. qui [illegible]rem

Asinos, si fortè occep[illegible] [illegible] ex crumena.

[illegible] cæterum hac fabula [illegible] hisdem. SC. *Paratum.*

———SA. a[illegible]

A cornu. TO. quid ia[illegible] A [illegible] hi sunt in crumena.
TO. Emitte sodes, ne [illegible]

Nec aliter Truculento: S[illegible] *Ego pro[illegible] Oue[illegible]*

cr[illegible] [illegible] Et [illegible] in [illegible] Comœdia:
[illegible] in [illegible]amena, [illegible]

Quæ [illegible] non [illegible] iucunde nec inutiliter inter se comparantur [illegible] [illegible] [illegible] verius [illegible] vna voce traiecta sic forte [illegible] ad numerum [illegible]:

[illegible] imperti[illegible] ad To[illegible] suum p[illegible]trum P[illegible]

Sequitur alius [illegible], cuius initium *P[illegible]*. In [illegible] videor vnius versus transpositionem animaduertisse. [illegible] non aliter [illegible] admodum commode [illegible] illic:

——*SA. [illegible]celerate, [illegible] re[illegible]?*

PÆ. S[illegible] [illegible] ætatis [illegible] maledictum impune [illegible]

At traductus [illegible], qui nunc [illegible], optime [illegible] sit. [illegible] [illegible]:

——*[illegible] [illegible]scelerate etiam re[illegible]?*

[illegible] tuus herus PÆ. [illegible], neq; te con[illegible].

[illegible], vbi sit, ve[illegible]sice? PÆ. [illegible] [illegible]nam, vlm[illegible] tu.

SA. Maledicus ma[illegible]. PÆ. prior promeritus perpetuare.

[illegible] quid ætat[illegible] [illegible]m: eo istuc maledictum impune [illegible]?

Seruam operam, [illegible] liberam herus meus me [illegible] habere.

Iamis versus ill[illegible] Sagaristionis dicto respondet, *SA. [illegible] [illegible]*. Nam [illegible] hoc ferente, minorem maiori [illegible] [illegible] [illegible], inquit alter, ætatem meam, sed minorem [illegible] sed eam ob caussam tibi licebit impune quiduis in me [illegible] [illegible] reponere [illegible] erit nihil [illegible] accommodatum videtur [illegible] neque tamen [illegible] omnino versum [illegible] quæ enim sit sententia distincte. Quin & suo loco non [illegible] quetur: sed [illegible] notam [illegible] interrogationis, vt [illegible] proferatur. Pro scelerato enim increpates, [illegible] & [illegible] [illegible] eo modo [illegible] h[illegible] [illegible] [illegible] Nec deinde [illegible] at[illegible] Sagaristio [illegible] *M[illegible]* [illegible] [illegible] [illegible]. Tu [illegible] vtrum male[illegible] F[illegible] magis [illegible] adhæreat, nisi [illegible] la[illegible], *prior promeritus perpetuare. Seruam operam [illegible] berum [illegible]* [illegible] hac insertione [illegible] [illegible] ipsum [illegible] illud *Maledicus m[illegible]* [illegible] [illegible] [illegible] est [illegible] [illegible], dum [illegible] autem [illegible] b[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

——*[illegible]*

[illegible] PÆ. [illegible] SA. [illegible] [illegible]

[illegible] hodie, [illegible] olim plus.

Lego primo. [illegible] *nihil nam* [illegible]. [illegible] in locum alterius te. *A. dudeas* [illegible] *praedat.* [illegible] formula deiurationum: a qua [illegible] per locum Plauti [illegible] videri posset, nisi subiiceretur mox a Pegnio, *Euenmant* [illegible]. Optauit igitur sibi Sagaristio, ac *me* dixit: qui si [illegible] id argutum puerum, atque idem longe aliud responsurus [illegible] [illegible]. Proxima scena nihil etiam magni momenti. Quod de [illegible] aprugno ibi dicitur:

[illegible] ea tene [illegible] aleo [illegible] aprugnum callum callet.

Idem fuit Pœnulo:

Iam tenes praecepta in [illegible] *CO. pulcre. MI. vide sis calleas.*

CO. [illegible] *verbum* [illegible] *aprugnum* [illegible] *re aque hoc sinam.*

At sit enim leuiter in scriptura non praecipue libri dissentiunt. Hodie [illegible], *T O. propere* [illegible] *mum.* Vetustior vnus [illegible] *ibidum.* Vtrumque [illegible] Plauti tamen hoc hic fortasse. Tum infra:

[illegible] A. Enim metuo vt possim in bubilem reiicere ne vagentur.

parum refert, *bubilem* nouo, an *bubila* vulgari genere scripserit auctor: *reiiciendi* verbo apposite vsus est bis ibidem, vti & Virgilius:

——*A flumine reiice capellas*

neque audiendi [illegible], qui *reigere* & *reigam* hic esse voluit, quasi melior sit ab *agendo* compositio in illum sensum. Progredior ad illam bonam cum omine, *Quae res bene vortat*: cuius secundo versu, *Perennitate* [illegible] *adeo* [illegible] *perpetuo cibo* [illegible] voci *perennitatis* cauda praetruncanda, vt *perennitatiq;* scribatur, quod est *perennitatique;*, litera *n* omissa, vt in *P*[illegible] [illegible] multis solet. *Perennitare* quidem verbum ea forma procusum, quo statim subsequens *superstitare*, quo Ennius etiam vsus. *Menalip.*

Regnumq [illegible] *vt* [illegible] *superstitent.*

At [illegible] verba casu eodem omnia poni videantur, *perpetuo perennitate* [illegible] quia sic aptior aliquanto sensus. Et si non damno [illegible] *Perennitatis*, quasi alicuius Deae. Inferius in personis nonnihil [illegible]

——*et* [illegible] *nem*

Meo modo [illegible] *potius* [illegible] *quam* [illegible]

VIR. Fiet? PA. [illegible] *VIR.* [illegible] *hoc verbum pater*

Ita vulgo contra quod Lambinus voluit.

VIR. [illegible] *tab.* [illegible]

At ego veteres editiones [illegible] illas quas soleo prae ceteris plerumque sequi, & restituo:

Meo [illegible] *potius* [illegible] *nam* [illegible]

Iat [illegible] *VIR* [illegible] *h. v. p.*

Stomach [illegible] est *Quae* [illegible] cui formulae [illegible],

• *Quae re* [illegible] & [illegible] est [illegible] scena:

H[illegible]e est qu[illegible] quoniam ser[illegible] [illegible] res est [illegible] lapho me icit.

Et Casiná:

——OL. [illegible] et h[illegible] [illegible]tet
[illegible] mihi sermo. ST. quæ res? OL. hæc res. ST. etiamne astas?

Et Asin.

[illegible] res? tun libero homini [illegible] ser[illegible] male loquere?

ad quam fabulam aliquid huius generis & olim G[illegible] no-ster. I[illegible] scenæ post:

PA. Tace stulta, non tu nunc [illegible] m[illegible]res vides,
[illegible] mod[illegible] hic cum fama [illegible]ur?

Vtre[illegible] intelligas, aliter distinguas:

PA. [illegible] stulta, non tu [illegible] ho[illegible] mores vides?
[illegible] r.

Affirmanter enim posterior ve[illegible] efferendus. & [illegible] quærit, [illegible] valet hic cuiusque modi, cuius [illegible] modi [illegible] est, [illegible] qualiscumque, [illegible] cum omnis generis fa[illegible], tamen [illegible] nulli, si [illegible]os non desit. Is particulæ eius vsus nostro [illegible] Nam cum [illegible]ibi, tum Pseudolo ita:

Murrhinam, pa[illegible]um, d[illegible]tum, melinam, mel [illegible] mo[illegible].

Pro quo apud Gellium & Appuleium frequent[illegible] ferè [illegible]modi.

CAPVT IV.

Logi dotis, nummi pr[illegible]sidij, dies spatij, & tali [illegible] quá formâ d[illegible] Tralog[illegible], [illegible] [illegible]legere, & simil[illegible]. [illegible] quia [illegible] pro [illegible] habi[illegible] [illegible]. Dos filiarum [illegible] Dub[illegible] ver[illegible] [illegible] tractatio: alterius adm[illegible] ro-ueri[illegible] [illegible]. Locorum plurimum var[illegible] & m[illegible] E [illegible] explicationes [illegible] aliqu[illegible] scenas ordine per [illegible].

EAdem adhuc scena ridicule Parasitus filiæ suæ dotem promit-tit ex [illegible] libris [illegible] excedros logos. Ridicule [illegible] scilicet exemplo, cui suæ quoque filiæ propter [illegible] sua carmina de[illegible] in dotem perhibetur. Id ex [illegible] scimus, qui habuit ex Pindaro, & [illegible] non nominatis. V[illegible] [illegible] illa Variar. lib. 9. c. [illegible]. λέγεται δὲ καὶ [illegible] [illegible] τὴν θυγατέρα, [illegible] αὐτῇ [illegible] [illegible] [illegible] λογ[illegible] τῶν Πινδάρου. Sed audi[illegible] & Plautum [illegible] [illegible]:

——PA. caue sis tu, [illegible].
Pol deûm virtute dicam & [illegible] meum,
Ne te indotatam [illegible]cas [illegible].
L[illegible].
[illegible] opram [illegible],
D[illegible] dotis [illegible],

Atq; Attici omnes, nullum Siculum acceperis.
Cum hac dote poteris vel mendico nubere.

In quibus traiectionem moliri liceat huiusmodi:

——P A. caue sis tu istuc dixeris:
Ne te indotatam dicas, cui dos sit domi.
Pol Deûm virtute dicam & maiorum meûm,
Librorum eccillum habeo plenum soracum.

Atque in hanc cum ego sanè inclinem, retinent tamen antiquæ editiones, quæ & ordinem vulgatum seruant, & cum sententiæ arctius vinciendæ, tum versui magis explendo, particulam *enim* inserunt ita:

Ne te indotatam dicas cui dos sit domi.
Librorum enim eccillum habeo plenum soracum.

Sed iam pendet, nec habet quò referatur iste versus,

Pol Deum virtute dicam & maiorum meûm.

cui quidem aliud præterea quid fuerat subiiciendum. Ceterùm *Dabuntur dotis* alibi coniungendum dixi: nunc potius videtur, vt *logi dotis* iuncta capiantur, eodemque modo omnia, de quibus hoc genus ad superiorem nescio quam fabulam pluribus egi. Sic & Pœnulo iam *trecentos nummos præsidij* capio: & in Appuleio *trecenta millia dotis*. Apologiâ: *Pudentilla locuples femina trecentis millibus dotis fuit contenta*. Nec aliter Cæsar lib. 1. bel. Ciuil. *Sex dies ad eam rem conficiendam spatij postulant*. Quæ omnia conuersim vulgus diceret, spatium sex dierum, præsidiũ trecẽtorum numûm, dotẽ trecẽtorũ milliũ, sexcentorũ logorũ, atque ita deinceps. Vltimo versũ pulcherrimũ est, q̃ παρ' προσδοκίαν mendicũ suppo-suit homini nobilissimo & ditissimo. Nam auditores exspectabant, vt cum tam præclara dote nubi posse diceretur vel præclarissimo alicui & primori ciuitatis. At ille, quod verius erat, mendici conditionem inueniri posse ait: in quo & ipso honestissima ambiguitas sensus. Dum enim hoc innuitur, vilitate dotis non nisi mendicum conciliatum iri; simul eiusdem præstantia commendari videtur: atque ita interpretari licet, quasi tam opulenta lautaque dos ea sit, vt si puella vel egentissimo & prorsus inopi alicui viro nubat, tamen abundè satis habeat ad vitam inde cum marito & familia commodissimè sustentandam. Omisimus verò superius:

VIR. Futura. P A. scis nam tibi quæ præcipio? VIR. omnia.

in priscis legi, *præcepi*, paullò melius. Nunc curam nostram flagitat scena *Curate*, qua leuissimè defungemur.

Eo versu

Pecunia accipiter, auide atq; inuide:

veteres scribunt *Pecuniarum*, atque ita numeri quoque iubent. Mox *Traloqui* verbum habes, quod est ordine eloqui, seu percensere: ad quod exemplum alibi formatum *Tralegere*, & hîc posteà

Transfundere: & in Appuleii Apologia *Transuorare*. Inferius non interpungitur, ideoque non capitur, rectè satis istud:

TO. Fortasse metuis in manum concredere.
DO. Mirum, quin citius iam a foro argentarii
Abeunt, quàm in cursu rotula circumuortitur.

Tu *Mirum quin* coniunge, & integro puncto a reliquis separato. E præcedentibus enim [illegible] hoc repetes, Mirum quin tibi in manum concredam, vel Mirum quin metuam: id est omnino metuo. Sic enim Plautus vbique formula ista vtitur, in qua frustra Lambinus [illegible] multis locis torquet. Tuit hic paulo antè. *DOR. Mirum quin* [illegible]. Et superius:

Mirum quin regis Philippi caussa aut Attali
Te potius vendam

Et vbique exemplorum copia: quæ commodè accipere satius est, quam de [illegible] retatione per æquiualentia verba frustra satagere. Reliqua iam hic, *Citius argentarii &c.* simillima sunt istis prioribus:

Vbi quid credideris, citius exemplo à foro
Fugiunt, quàm ex porta ludis cum emissus est lepus.

Et tale quid fuit & Pseudoli tracto hodie loco:

*Heus tu [illegible] quam hercle isti a mensa * iurgant,*
[illegible] suum repetunt, alienum reddunt nato nemini.

Scenæ consequentis initium est:

Si [illegible] accures sobrie aut frugaliter,
So [illegible] sub manus succedere.
Atque [illegible] firme, vt quisque rem accurat suam,
Sic ei pro[illegible], post principia denique,
Si malus aut nequam est, male res vertunt quas agit &c.

Vbi primò emendabis *fermè*. quid enim hic firmè, quod omnes tamen [illegible] In reliquis Scaliger legi voluit, *Sic ei procedunt post principia denique*. Cui non repugno, sed oppono veterem lectionem, *post principio denique*, & ex ea nonnihil traiecta sententia [illegible] priorem:

[illegible] edepol, fermè vt quisque rem accurat suam
Principio sic ei procedit post denique.

Namque hoc planè vult, vt initio quisque rem accuret, ita postea [illegible] malè, si malè, benè, si benè. Ibidem mox non margini [illegible], sed in textum intericiendum fuit, quod veteres libri [illegible], vt versus perficeretur.

[illegible] leonem ita hodie mirinatum dabo.

Sermo [illegible] rerum noua est, *Numquid moror*, quæ sit recta [illegible] cum superiore. Huius ille versus diuersissime scribitur a [illegible]

[illegible] lepide condecorat tuum.

Et

Et quid omnium commenta recenseamus? E Prisciani vetere scriptura, quæ hæc lib. 6

Theatrum lepidum cum decora schema,

etsi mihi ecce quoque corrupta, integerrima tamen omnium, novam integriorem ex non dissimili elauti germanam istam facio:

Itare ut lepidam lepide condecorat chemam!

Geminandam vocem, semel in Prisciano scriptam, Canterus etiam & Palmerius olim vidit: sed in reliquis vterque nimium deinde aberrauit, etsi magis ille, ac pueriliter quidem, cum *theatrum* è Grammatico arreptum in theatrum & scenam huius fabulæ pertraxit. Alii vocabulum *ornatum* mordicus tenuerunt, quia ad mensuram versus implendam quadrabat. Id tamen manifestum glossematium est alterius *schemam*. quod ipsum ideò illatum, quia numeris videbatur repugnare. Sed, ô boni, corripitur, inque fine verius ponitur & Amphitruone:

Quid ego huc processi sic cum seruili schema.

Neque Latini semper, & minus Comici, naturam ac modulum originis Græcæ sunt secuti. Quod posui autem, *ornatum* esse huius vocis glossam, audacter posui: nec moueor auctoritate magni viri, qui *chemam* in Amphitruone penulæ seruilis genus interpretatur. Fallitur. & vnde autem sic interpretatur? quis ue ita vnquam vsus? Plautus vtrobique pro habitu accipit quem Græca vox ipsa sonat. Hic Persicum reliquum habitum tiara imposita lepidè condecorare dicitur: illic Mercurius, qui Deus sit, excusat quòd seruili habitu seu ornatu, Sosiæ scilicet æmulus in scenam procedere non dubitarit. Nec iuuat, quòd fortaisse penulam indutus ibi tamen, vtpote peregre venientem assimulans. Quid enim? ideò generis significationem adstringemus speciei? Comprehendit in se schema & penulam & alium quemuis ornatum. Neque postea deposita penula, cum omnem habitum serui Sosiæ porrò Mercurius imitaretur, non incessit cum seruili schema. sed rem claram non necesse est acrius premere, nec fas adeò illum, contra quem hæc dicuntur, insectari. Porrò ibidem illud:

SA. Age illuc aspice deprocul in conspectum. TO. tace.
Vbi cum lenone me videb.

refinxit elegantissimè Dousa F. ad exemplum gemini loci, qui infrà De verbis, non ille quidem malè: sed vtrobique vitium aliud in collocatione personarum. quod mihi cum sententia aperuisset, tum retexit magis editionum veterum scriptura, quæ vtroque loco Sagaristionem, quem huc ex altero illatum ille cupit, omittunt. Et verò continuè pronuntiat hic illa Toxilus:

——TO. lepide hercle adiuuas.
Age illuc abscede procul è conspectu, & tace.
Vbi cum lenone me videbis colloqui,
Id erit adeundi tempus

Eodemque modo rescribendum est & illic. fine, inquam, scenæ *Postquam illuc*

TO. Age illuc abscede procul è conspectu, & tace.
Vbi cum lenone me videbis colloqui,
Tum turbam facito.

Sic enim, vt dixi, veteres libri, Coloniensis & Florentinus: nisi quòd & inserui ego, sententiæ vtile, quamquam non hercule necessarium: sed a Plauto quidem non omissum.

CAPVT V.

Ais & agis sibi sæpe supposita. Prægnauiter. Copissimus. Cadere, Labi, in obscenum sensum post alios adstructa. Locus intricatissimus, in quo aut superfluit, aut deest versus vnus, explicatus. Numeri saepiuli concinnati. Correcta multa in verbis & personis, quæ male dispositis, quà omissis. Tibulli carmen emendatum, & totum enarratum.

QVam paruum, tam frequens erratum est passim in mutua permutatione verborum *ais* & *agis*: quorum illud huic suppositum etiam pato SC. *Satin' Athenæ.*

TO. Quid ais hospes? SA. venio, adduco hanc, vti dudum dixeram.

Nam *agis* ibi quidem opportunius haud paullò. Qua scena seruant adhuc pertinaciter omnes editores aduerbium *prognariter* a Lambino meritò damnatum, qui *prognauiter* & hîc & apud Ennium restituebat, aptissimo sensu, atque vnicè cum interpretatione Nonii conueniente. Nam *gnauiter* est strenuè: cui præfixa particula *pro* significatum intendit, vt sit, valde strenuè. quamquam dubito, an non *præ* potius auctores præfixerint, ac *prægnauiter* sit in Nonio & exemplis ipsis rescribendum. At ibidem pòst intricatæ admodum sententiæ locus est.

———*DO. satis rectè mones.*
Hospes, volo ego hanc percontari. SA. à terra ad cœlum quid lubet.
TO. Iubedum ea huc accedat ad me. SA. i sanè ac morem illi gere,
Percontare, exquire quiduis. TO. age age nunc tu i præ, para.

In quo persona primùm Toxili fallit, qui nunc ad se vult puellam venire, prorsus inepte. Lenonis enim ea postulatio est. Sed ineptius subdit Sagaristio, *I sane, ac morem illi gere*, puellam iis alloqui visus, quæ procul tamen abstiterat, adeunda vltrò, vt adduceretur. Atque etiam alia sunt in iis, quæ porro, absurda, quæ non excutio. Turba autem omnis ab isto vno versu:

TO. Iube dum ea huc accedat ad me. SA. i sanè, ac morem illi gere.

qui aut ipse superfluit: nam eo remoto plana res fuerit:

———*SA. à terra ad cœlum quid lubet*
Percontare, exquire quiduis. TO. age age nunc i, præpara.
Vide vt ingrediare auspicato &c.

Aut alius illi deest, qui sententiam expleat explicetque. & id potius. Nam omninò post hunc in personas ita tribuendum,

D O. Iube dum ea huc accedat ad me. T O. sanè, ac morem illi gere:

sequi debuit alius, quo fastidiosus Sagaristio renuerit adducere lenoni puellam, quod ille petierat, ac Toxilus suaserat, atque ipsum adire iusserit, quæque vellet, ex astante isthic percontari: cuius quidem orationis reliqua particula est in deincipe versu, *Percontare, exquire quiduis.* Tum enim, illo superbius officiolu id negante, Toxilus ipsum igitur lenonem ire iubet: atque age age, inquit, ipse nunc ito, & ad quæstionem inter eundum te præpara, simul vide prius, vt auspicatò iter ingrediare. At illum auspicio satis, vt putabat, liquido profectum reuocat idem statim, & consilio nescio quo se potius iturum ait, & illam adducturum. quod Dordalo facilè permittente, adit ipse virginem, ad quam istud solum pronuntiat, *Sequere me:* rediensque & adducens, ad lenonem porrò ista,

Adduco hanc si quid vis ex hac percontarier.

In hunc modum totus locus accipiendus, in quo inexplicabiles alias absurditates. Iam porrò nec illic personæ dispositæ satis rectè:

T O Do ergo tibi operam. D O. tibi ibidem das, vbi tu tuum amicum adiuuas.

Exquire. T O. heus aduigila

Quid enim leno Toxilum exquirere iubet? qui planè contrà debet illum. Ita repone: *T O. Exquire. heus aduigila.* Tandem post multas tricas, Hoc agere & lenonem & virginem seruus conciliator iubet: & illo, vt initium exquirendi faciat, admonito, callidè huic quoque mandat, vt aduigilet, ambiguo sanè dicto. Nam & hoc clam innuit, vt fraudi suæ attendat, & illud palam, vt quæsitis lenonis. quò hic quidem tantùm respici putat: at illa alterum quoque intellexit, & æquè subdolè respondet, *Satis est dictum.* Ita miserum lenonem paullatim in foueam illiciunt, & dolis suis, quò lubet, offrenatum ducunt.

Inferius, vbi vulgatur:

——nata est in calido loco,

Vbi rerum omnium bonarum copia est sapissimè.

languere mihi videtur hoc *sapissimè.* quæro, an fuerit *copiissima?* an potius ad sequentem versum pertineat: *——copia est. T O. scitissimè. Tactus est leno.* Iterum verò personæ vitiatæ sunt illic:

T O. Ita me Dij bene ament, sapienter atque equidem miserere tamen.

D O. Sed tamen virgo, quæ patria est tua? age nunc aliutum expedi. quid taces?

Sed & alter versus est aliquanto longior. Abiicienda verba *Sed tamen*, & omnia continuè lenoni Dordalo attribuenda:

DO. Ita me Dij bene ament, sapienter. atque equidem miserere: tamen

Virgo, quae patria est tua? [illegible] quid nunc taces?

Quam restitutionem sententia satis ipsa per se manifesta [illegible] ne quid ego verborum inaniter appingam. Post, ita nunc [illegible] [illegible] illum scribes:

[illegible] perdiuit, & beneuolentes perdidit.

Et quod hunc statim sequitur:

DO. Etiam opinor. TO. etiam opinor? DO. summo genere esse arbitror.

eius initio corriges è veteribus, *DO. Etiam opinor.* Alterum [illegible] [illegible] est, nec exprimit integrum sensum. Dubitat adhuc [illegible], an sit [illegible]: sed tamen, etiam opinor, inquit. Ibi Toxilus, [illegible] [illegible] [illegible] nec [illegible] quod tibi Dii obiciunt boni apprehende. Mox omissa persona est:

——*[illegible] & me [illegible] redime: quid nunc? DO. quid [illegible]?*

Toxilus ita pronuntiat, *Quid nunc?* Atque hoc etiam clarum [illegible] [illegible] praenotabis. Altero abhinc versu:

DO. Ne [illegible] plora, libera eris [illegible], si crebro [illegible].

S[illegible] u ob[illegible] positum vocabulum [illegible] [illegible] quidam, [illegible] [illegible] In[illegible] hos ego: & praeter [illegible] exempla, quo[illegible] [illegible] [illegible] apud Senecam: *Fortunae [illegible]* [illegible] [illegible] a Gulielmo [illegible] primitus [illegible] add[illegible] postea Tibulli N. Dousa P.

[illegible] de me

[illegible] cadam.

[illegible] Propertianum *Labi,* quod eodem modo sic [illegible] [illegible] usurpauit lib. 1.

[illegible] labi custode puella

Persi[illegible] [illegible] esse deos.

Sed & de Tibulli loco amplius moneo [illegible] in voce [illegible] corruptum esse, quas hic per occasionem emendem [illegible] illud [illegible], quod doctis aliquot viris ne[illegible] [illegible] [illegible]. Ita autem [illegible] [illegible]:

Gra[illegible] est [illegible] multum quo [illegible]

[illegible], sub [illegible].

Sit [illegible] potior [illegible] quas [illegible]

[illegible] Sulp[illegible].

Sol[illegible] pro nobis [illegible] dolor [illegible],

[illegible] causa [illegible].

Vides [illegible] pro *Permittis, Promittis.* Ita [illegible] [illegible] & ex hac [illegible] nostra, qu[illegible] [illegible] [illegible] reddo. G[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quod

apud togat[illegible]m istam. Hi enim cum exclusi ab illa sint, te solo recepto, in me oculos conijciunt & fixos habent assiduos: quæ etiam maxima quidem mihi caussa est, vt peccare sollicitius caueá, aliquque me toto ignoto prorsus abstineam committere. Sed amplius ibidem legendum videtur etiam *Solliciti sunt de nobis.*

CAPVT VI.

Qui. Triginta minæ solenne pretium mulierculartum. Prorsum. Re præpositio producta. Vero. Frustum versus alteri agglutinatum. Ordinata sæpe verba. Persona d'gesta alios, alibi exempta. Lambiniana versus insertio prolata, argutatio Guilielmiana improbata. Duplex loci distinctio, de elegantia inter se certans. Alia ad lucem & sinceritatem Plautini textus dicta.

SVperest eadem scenâ vnum alterumque etiam mendum: quæ nostro more, sine verborum pompa, correcta lectori proponemus. Literula vnica abundat hoc versu:

DO. Tum tu pauca in verba confer, quid datur, tanti indica.

Legendum enim *qui*, non *quid*, ita cum distinctione.

DO. Tum tu pauca in verba confer: qui datur, tanti indica.

Vno verbo, inquit, absolue: & tanti saltem indica, quo seu quanto es daturus. Idem eodem genere dictum superius:

Indica, minimo daturus qui sis, qui duci queat.

Respondet nunc Persa:

SA. Faciam ita vt te velle videam, vt emas, habe trecentis minis.

Priora lege & interpunge: *SA. Faciam ita, vt te velle video, vt emas.* Iam reliquo in nis statuunt grande pretium, cuius & mox nim a deductio, cum a minis trecentis ad octoginta [illegible] venitur. Nec ita insanum olim [illegible] plerque editiones quarum ex recentioribus optimæ indicant tantum *centum*, & vetustiores addita voce, *habeto centum minis.* Vtrouis modo rectè, quod ad numerus pariter & sensum. A centum ad octoginta, & denique ad sexaginta labuntur, in quibus pretium consistit, illud quidem [illegible], duplo maius tamen vulgari, quod alibi notauimus [illegible] minas triginta. Sed hæc duarum [illegible] propter [illegible] lucri spem, cui totus inhians leno [illegible] præcipitat emptionem. *Trecentis* illud [illegible] vnde [illegible] alicuius [illegible] huc translatum est ex inferiore illo versu:

Nam [illegible] trecentis cara est: fecisti lucri.

cum quo [illegible] frustum præcedens conglutinatum [illegible], vt in vnum [illegible].

A[illegible] es? non edepol trecentis cara est. [illegible]

Ante quem [illegible] inxeris [illegible] rectius ita:

——[illegible] id est ergo? eloquere actutum, [illegible].

Post ea [illegible] si lubet, legens æque recte, *de[illegible] [illegible]* atque in [illegible], *argentum esse*: quomodo quidam [illegible].

mo discrimine a vulgatis recedunt. Proximâ deinceps scenâ:

Simulato quasi eas prorsum in nauem:

interpretor *porsum*, rectâ, quasi prouersùm, directâ viâ. Quæ hanc proximè sequitur, eius versu tertio legis *remigrat*, initiali syllabâ productâ: quod veteribus in præpositione *re* frequens, vt ab aliis alibi ostensum: atque ita erat in superiore scena *Satin'*:

Age, si quid agis. ego ad hanc redeo. sequere, reduco hanc tibi.

Deinde hìc verba versus illius ita digere:

Nihil mihi tam paruu est, quin me id pigeat perdere.

Cui adhærent:

Age accipe hoc sis. SA. hunc in collum, nisi piget
Impone. DO. verò fiat.

Vbi Florentinus liber *hanc* legit, vt crumenam subintelligas: quamquam *hunc collum* suo more potuit auctor voluisse. *Vero fiat* iunctim potes, & separatò capere, virgulâ interiectâ. De particulæ enim *verò* tali vsu ad Pœnulum nobis dictum. Deinde verborum ordinem istum fac:

Eum ego vt requiram, atq; vt redimam, volo pergere.

Nam adiectâ quidem voce planè explendus versus ex antiquis. Mox:

TO. Quid attinet nomen scire? SA. ausculta ergo scies.

Veteres loco ꝙ *nomen* habent *nos*. Inde scribe:

TO. Quid id attinet nos scire? Illud necessarium viderant atque inseruerant, quibus non constabat de præcedente versu:

DO. Sed scire velimus, quod tibi nomen siet.

quem perperam omissum rectè atque ordine Lambinus ex libris suis restituit. Alia scena procedit, *Postquam illic abyt*. Hic frustra Gulielmium nostrum argutatum credimus in illis:

——*nam sensi te sedulo*
Mihi dare bonam operam. TO. tibin' ego? imò serio.

Potius enim quam *serui* mutetur, in quo nimis exilis, si quis esse potest, iocus; aliter personas ordinandas censeo. Neque fallor, ita Plautum distinxisse, aut distinctum voluisse:

——*TO. tibin' ego? DO. imò seriò.*
Atat oblitus sum intus dudum edicere.

In quo simplex & apertus sensus: quem, qui sapiat, mutare nolit illo argutiore, quantumuis eleganti. Quæ ad finem scenæ huius, attigimus supra & cum loco gemino suo correximus. Fine proximæ, verba digere cum libris seculi & fidei melioris:

TO. Pol istuc quidem iam ego omne vsurpabo domi.

Ita versus poscit. At initium porrò proximæ dubiam admittit correctionem:

Nisi ego illunc hominem perdo. DO. pery. SA. atq; optimè
Eccum ipsum ante ædes.

Nam & sic elegans erit, vt ἀποσιώπησις sit, apta quidem mirificè illa

minitanti: *Nisi ego illunc hominem perdo.* Neque non rursum gratia pænè maior sit in sententia, quam multò diuersam efficient personarum notæ exturbatæ, vt Saturionis continuetur ita sermo:

Nisi ego illunc hominem perdo, perij. atq. optume Eccum ipsum.

Perierat enim hercule parasitus, nisi lenonem perderet, abductâ in seruitutem filiâ, neque patrata fallacia, vnde vna illi vitæ in posterum promissa spes, & capta iam fiducia perpetui perennitantis cibi. Vt de me fatear; vulgato acrius, hoc nouo blandius afficior: & tandem cum illud ægre dimisero, istud cupidius acceptarim. Eligat & sibi lector alterutrum: qui serio iudicio cum vtrumque expenderit, non poterit tamen non præuaricari, & nostro impensius fauere. Vltima scenæ eiusdem sic omnia scribenda:

DO. Sine dicam. SA. nolo. DO. audi. SA. surdus sum, ambula:
Sequere hàc scelesle, feles virginaria:
Sequere hàc mea nata me vsq. ad pratorem. VIR. sequor.

personis intermediis vtrinque remotis, quarum cum editio optima eiecisset vnam priore loco, debuit nec alteram ferre posteriore.

CAPVT VII.

Aquula in initio conuiuiorum. Me. particula antiquè abundat. Benè nobis omnibus, formula in Plauto hactenus, fallens, luce dij, inclinis iam protracta. Eycere vehiculum. Manum adire. Hem, verberauit. Staticulum dare. Promisce. κολαφίζειν. Nummi sciunt. Multa in reliquas scenas emendationes. inibi verba, interpuncta, personæ, variè omnia traiecta, abiecta, mutata: versus ipsi concinnati: horum vnus traductus. Lambini absurda glossa sæpius explosa. loca nonnulla declarata.

CVM fabulæ Catastrophe inclinat in catastrophen noster etiam in ea labor. Quinti, vt distinguunt, Actus scenæ sunt hic duę tantùm: quarum priore quis primus illa sic mutarit haud scio nunc, neque vnde nostri imitati:

Statuite hic lectulos, ponite hic quæ assolent. hic statui volo, primum
Vnde ego omnes hilaros, lubentes, lætificantes faciam vt fiant aliqua mihi.

Veteres quidem sic legebant, *hic statui volo primùm aquilam mihi:* quorum postrema verba malè nunc ad finem versus alterius reiecta. Quid enim hîc sententiam iuuant? At ea sine illis illic non constat. Exprimat enim Toxilus, oportet, quid statui primum velit, cùm se dicit primum aliquid statui velle. Aquilam siue aquam vilem credo nimis arbitrati sunt, quæ ante omnia collocaretur. Hi tamen scire debebant, eam in conuiuiorum ingressu principem locum vel lauandis manibus tenuisse. Ac post aquam sumtam, mensa demum apponebatur: quod cum vndique, tum è Mostellaria patet vbi Philolaches cum Philematio suo accubiturus, aquam prius, deinde mensulam apponi poscit, Scena *Iam pridem,*

Atque ita paullò post hic quoque [illegible]: *[illegible] aquam [illegible], [illegible] ponite mensam.* Adhæreo igitur veteribus libris, & paulla tamen mutatione sic rescribo:

Statuite hic lectulos, ponite hic quæ assolent. hic statuo [illegible]lo primum
Aquilam mihi [illegible] inde ego omnes hilaros, lubentes, lætificantes faciam
vt fiant,
Quorum operâ hæc mihi facilia facta, facta sunt, quæ volui [illegible].

Fecunde, quasi deinde, vt respondeat τῷ *primum. Lubentes* iam olim Gulielmius verisimilibus emendarat, etsi postea sibi alii vendicarunt. Porro autem & interpunctorum, & personarum, & denique verborum vitio laborat hic locus, etsi maxime personarum. quem tamen ita, vt vulgò legitur, non hic adscribam, sed vt a nobis saltem est correctus:

——*TO. agedum ergo,*
Accedin' ad me atque amplecteris? LEM. ego verò. oh nihil magis
dulce est!
Sed amabo, oculus meus, quin lectis nos actutum commendamus?
TO. Omnia quæ tu vis, ea cupio. LE. mutua fiunt a me. TO. age, age,
age ergo,
Tu Sagaristio accumbe in summo. SA. ego nihil moror, cedo partem
quam [illegible].

Frustra deinde est, qui [illegible] particulam delet isthinc:

Optatus hic mihi [illegible] datus hodie est a Dijs, quia te licet liberam me
[illegible].

Dixi & hîc & alibi adiectionem illam esse veteribus tam [illegible] quam Plauto familiarem. Quid [illegible] respon[illegible] [illegible] mulelene:

LEM. Tua factum operâ [illegible] o[illegible] nos [illegible] ea manus tua
po[illegible] [illegible].

Sic in omnibus quos viderim libris interpun[illegible], nec vulgo aliter accipitur, quam si structura [illegible] & sensu cohæreat hoc totum *[illegible]*. At mihi dispescendum videtur in [illegible] [illegible] *[illegible]*. Id est, quod a Dijs tibi datam esse [illegible] liberam tibi [illegible] id tua tibi ipsius operâ [illegible], [illegible], habeo pro solenni bene precandi formula in [illegible] qualis a[illegible] Tox[illegible], [illegible] *[illegible]*. H[illegible] [illegible] respicio [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ipsi [illegible] solus, nemineque [illegible] [illegible] obseruasse. Atque ideirco [illegible] [illegible] hic, ne ille dictum præ[illegible]reatur. [illegible] formulæ [illegible]issimo illo p[illegible] [illegible] [illegible] scenæ mutilatur.

——*LE.*

——*TO. bene ei qui inuidet mihi,*

*Et ei qui hoc gaudet.**

vbi Lambinus insipidissimam glossam appinxit. qu[illegible] vno verbo reiiciens, negationem inferendam illic esse dico, [illegible] *non inuidet mihi*. & sententiam in vniuersum fuisse fere talem, qualis ista Mostellariæ scena iam ante a nobis hic citata, vt quidem versus ibi nos etiam coniungebamus:

Hæc qui gaudent, gaudeant perpetuo suo semper bono

Qui inuident, ne vnquā eorum quisquam inuideat prorsus commodis.

Vltimæ scenæ secundus versus interpungendus hoc potius modo:

Solus ego omnibus antideo facile, miserrimus hominum vt viuam.

Quintus vereor ne glossemate sit oneratus:

[illegible]ch[illegible]ulam argenti mi[illegible] er eieci, amisi: neque quamobrem eieci, habeo.

Nam *amisi* illud cui rei? Deleo audacter ego: & *eieci vehiculum* simile esse illi dico, *plaustrum perculi*. Tralatitius enim sermo est. quem non agnouit Interpres, cum explicat de magna vi argenti, atque adeo tanta, vt ei portanda vehiculum sit opus. in quo risum difficile tenemus. Idem alibi nugatoriè phrasin hanc interpretatur, *M[illegible]um [illegible]re*, quæ & hic paullo post;

[illegible] [illegible]as [illegible] no[illegible] de P[illegible]a, manus mihi adita est?

Neque tamen illo sanius alii, qui [illegible] etiam *adeundi* verbum nescio quomodo p[illegible]arunt. At vbique sic liquidò [illegible] omnibus perscriptum, neq[illegible] [illegible] alium [illegible], nisi de callida de[illegible]ptione & fraudulenta frustratione. Loca nostri quid opus omnia a[illegible]? Duo tantum p[illegible]m, quæ videantur ægrius in hanc mentem [illegible]. Aulular. SC [illegible].

A[illegible] [illegible] quoniam [illegible] qui emam.

[illegible] omnibus adij manum.

Pœnulo SC. [illegible]:

Quoniam l[illegible] neq[illegible] illinc [illegible]

Iratus [illegible] exia pro[illegible]

Neq; ea [illegible] quoniam illa [illegible] hora

[illegible] dixit: deam esse indignam [illegible]

E[illegible] paulo [illegible] ad[illegible] manum.

Quando [illegible] satis habere noluit,

E[illegible]

At h[illegible] quo[illegible] palam est, esse frustra[illegible]. Et Pœnulo quidem [illegible] quomodo Veneris [illegible]: Aulula[illegible] Euclio cum æs non [illegible] honesto p[illegible] a macello discedo[illegible] se vera seu simulata, [illegible] fa[illegible] improb[illegible] l[illegible]ios & piscarios frustr[illegible]. Ipsa loquendi ratio vnde sit du[illegible], non [illegible]co, nisi ab [illegible] num adhuc for[illegible]s præcipuæ fuit & [illegible] ad aduersarium occupandum. Sequitur

DO. Quin clude, vt soles, quando li[illegible]er locust hic.
TO. Hui babæ, basilice te intuisti: & fac[illegible]te.

Quæ hic appositæ versibus personæ, libri veteres omittunt, ac meo iudicio [illegible]ctè: vt rursus hæc Toxilo iunctum asscribantur:

TO. vin' cinædum nouum tibi dari, Pægnium?
Quin elude, vt soles, quando liber locust hic.
Hui babæ! basilice te intulisti & facete.
PV. Decet me facetum esse.

Non enim dubium, quia instigantis Toxili sit, non permittentis Dordali, *Quin clude*: cuius exemplo non mutandum superius fuit, *SA. Quin iube adire*: vbi *iubes* suppositum ierunt. Deinceps est:

TO. Perge vt cœperas. PV. hoc leno tibi.
DO. Perii, perculit me prop[illegible]. PV. hem serua rursum.

Scribo, *hem leno tibi.* nam ista interiectione verberātes vtebantur, quæ sexcentis locis apud vnum nostrum. Atque hic ibidem eccam iterum eandem: *hem serua rursum.* vbi corrigendum *seruo.* Feriebat puer lenonem. is ab eo se perculsum propè queritur. igitur ille iterum ferit, atque isto ictu restituere illum rursus in gradum dicit & seruare. Mox in illis:

DO. Caue sis me attigas, ne tibi hoc scipione
Malum magnum dem. PV. vtere, te condono.

suauis etiam Interpres, cum postrema verba de scipione capit, quasi puer lenoni permittat, vt se feriat isto scipione. Tu de *magno malo* intelliges: quod cum Dordalus puero daturum se minaretur; ille recusat istiusmodi munus, eoque ipsum condonat, vt sibi fruatur. Non minus idem ridiculus, & aliquanto ineptior ad illa:

PV. Nequeo, leno, quin tibi saltem staticulum, olim quem Hegea
Faciebat.

Pro verbo accipit *saltem*, quod aduerbium. Quis verò dixerit *staticulum saltare?* At ipsum verbum ibi deest, magno librariorū flagitio: quod e vete[illegible]ibus libris facilè reduco. In illi[illegible] enim opportunissime inuenio, *quin tibi saltem staticulum dem, olim quem &c.* Dare staticulum a Catone dictum etiam memini, sed non suppetit locus. Hic autem *dandi* verbum fuisse vel ex eo colligitur, quod mox subiicitur illi respondens *reddendi:*

SA. me quoque volo Reddere, Diodorus quem olim faciebat in Ionia. ve[illegible]lui, *Iam taceo hercule &c.* Dorda[illegible] persona præfigenda, quam optima editio pessimè omisit Illi verò:

LEM. Attamen non tamen. TO. caue ergo sis malo, & sequere me.

constant suæ personæ vbique, sed nusquam suo loco Toxili ponitur, præter in antiquis, vnde restituo:

LE. Attamen. TO. non tamen: caue &c. quomodo verba pæne eadem in aliam sententiam distermina[illegible] prorsus est necesse Et nihil enim alias significant: & nunc excusaturam oppositur amque

nel[illegible]o

nescio quid amicam cohibet scri... s, nec passus absoluere sententiam, Non oggere mihi, inquit, tuum *attamen*, ac mitte de priore hero, maloque caue, quam nunc meam meo dicto decet esse audientem.

Non longe hinc:

Sed ita pars libertinorum est, nisi patrono qui aduersatus est,
Nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi, nec satis honestus.
Ni id efficit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus est.

Nescio an non postremus horum collocari ante medium debeat: certè quidem pro *Ni id efficit* in eo, legendum ex veteribus est, *Ni illi officit*. Sed interim & transponamus:

Sed ita pars libertinorum est: nisi patrono qui aduorsatus est,
Ni illi officit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus est,
Nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi, nec satis honestus.

Forte autem nec *officit* scribendum, sed *offuit*, quia præteriti sunt reliqua temporis omnia: tum & primo versu *qui* capiendum auferendi casu. Proximè vulgatur:

Prohisce hunc volo ludificari.

quod venuste sanè Lambinus emendat, *Graphicè*: vix adducor tamen vt credam, verè. Propius ad literas fuerit *Promiscè*: idemque nonnihil aptius ad sensum. Promiscuè siue promiscàm, vt alibi loquitur, ab omnib. simul voluisse lenonem miserum ludificari, patet ex Lemniselenes responso: *Meo ego in loco sedulò curabo.* Nam se non defuturam suis partibus ideò ait, quia Toxilus pariter omnes ac singulos ad ludos imperauerat accingi. Vides, si *Graphicè* aut aliud quid malis, non ita conuenienter sequentia subiungi. Superius cùm hunc versum laudarem:

Hiccine est, qui fuit quondam fortis? DO. quæ hæc res est? hei colaphum icit.

non sequebar vllam è Lambini coniecturis, sed propriâ scribebam *colapho me icit*. Neque eam repudio nunc: tantùm, quod ibi res non tulit, moneo de alia, quæ Græcum verbum supponat, Latinis hîc literis scriptum κολαφίζει. quippe solet miscere Græca ad hunc modum Plautus, & in Latina vocabula alibi quoque non dissimiliter alia abierunt. Proximè finem:

DO. Male disperij, sciunt referre probè inimico gratiam.

Verbum *sciunt* de nummis accipe, qui quid agerent quærebatur. Ita suprà verbum idem de iisdem vsurpatum, huius fabulæ scenâ *Probatis:*

Duobus nummis minus est. SA. quid ei nummi sciunt?
DO. Crumenam hanc emere.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI RVDENTEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum atque eruditissimum iuuenem

IANVM DOVSAM

FIL.

NON me tenere diutius potui, Iane Dousa, iuuenum nobilissimorum eruditissime iuuenis, quin his adeo dubiis amorem meum, quo ab vltima vtriusque nostrûm pueritia te mirifico sum ob raram ingenij tui inde vsque efflorescentis indolem, maturamque senilis in adolescentia doctrinæ frugem prosequutus, aperirem literis quibusdam, & pro affectus mei prolixitate prolixiuscule explicarem: quibus has nunc alias submitto statim, seriùs ad te peruenturas tamen, vna cum munusculo, quo tentatæ prius amicitiæ tuæ me propius applicem, & beneuolentiæ occupatæ penitius insinuem, porro atq; arctius inuoluam. Quod vtrumque tu factum meũ ingenuæ mentis in optimam partem candidè accipies: ac pro animi ingenijq; tui nobilitate nec animi in te mei honestissimũ affectum illum, nec hoc ingenioli nostri qualecunque monumentum aspernabere. id quod non deprecor hic oratione loga: nec, quod cupio ex te mihi, opto magis, q̃ spero; neque spero magis, quam confido, certus humanitatis ac comitatis in alios tuæ. quorum tamen nec exemplo magis, quam ipsa re ac caussâ fretus audaciæ mihi hanc assumsi. Quid enim? amoremne cuiusquam tu spreueris, in Amorũ contubernio Gratiarũ manib⁹ educate Veneris pupe? spreueris aut cuiusq; mun⁹, & mu-

nus ab ingenio, & ad hoc munus e Plauto? Iam iam satis est, cum Plautum nominaui: nec egemus ampliore commendatione. Videbam equidem hoc callide: & istum ideo mihi patrarium apud te paraui. Non enim iam nego aut tego meas artes. Plautum mihi conciliatorem esse ad te volui, cui Plauto nemo amicior esset, apud quem impetrabilior nemo Plauto. Et quis vero quemuis alium sa[illegible] lius pelliciat aut corrumpat? Hic quidem mihi vel in[illegible]manissimum Suada sua flexerit: nedum te, Dousa hum[an]issime, qui ab illo ipso fonte humanitatis omnes lepores hausisti, mellitissimosq; mores imbibisti. Plautinam ecce Comoediam ad te mitto, proxenetriam inter nos futuram. dabis ei libens oculos, aures, animum; atque eadem omnia Notis ad illam meis: teque ipsum vna mihi ipsi. quamquam vereor interim, ne te Notae istae rusticiores & Plautinis elegantiis impares suboffendant nonnihil, aut fortassis etiam auertant. quod auertere Plauti ipsius Genius velit, & suis te lentissimis blanditiis teneat, ac si quid peccauimus etiam in ipsum vltro, tamen apud te corrigat, qui quidem conscius sit nobis, non in se peccare quidquam, sed corrigere apud se multa voluisse. tuo scilicet id atque aliorum exemplo, sed tuo potissimum: quo vnius incitari me maxime sensi postea, quam reliquorum sensissem inuitari. Certe enim iam pridem aliorum industria meam sollicitauerat, inprimis popularium tuorum aliquot, & ante hos plerosque omnes tui adeo praestantissimi patris, tum & ex aliis gentibus quorundam, & ex nostris Germanis, Camerarij ab antiquo, recentius Palmerij, denique Gulielmij, & huius praeter ceteros bene meriti, praecipue: tua vero nuperrima editione sum vehementissime accensus & inflammatus, non in aemulati[onem] nem[pe] quidem, sed imitationem,

Nec tibi certandi studio, sed propter amorem.

Vtinam tam felicitatem tuam sim assecutus, quam diligentiam sum secutus: & merita non emendationum numero [sed] pondere exaequem. Verum tu, quid a te, quid post omnes [a]lii effecerim, videbis: & in hanc maxime Rudentem intende[ns], aut Vidulus alligatus nostrarum Diuinationum te arbitr[um]

sibi

sibi possit, & quid boni, malive contineat, optime examinat. Forsan inveneris pleraque in eo P[illegible] quæ [illegible] inita, reddenda auctori adiudicabis: alia nam si quæ [illegible], excuties, dinosces, & legitimas Notas a nothis [illegible] nota dispunges. Omninò tui iudicij nostrum [illegible] iudicium: quod merito concedit tantum tuo, quantum [illegible] e[illegible] & doctrinâ a te relinquor. Habe tamen hoc [illegible] ris amoris [illegible] quam potius, quam eruditionis pignus: quod à me quanto minus est te Plautoq; dignum, tanto fiet utroque dignius à tua censura. Me non amplius commendo tibi, fiducia Plautinæ conciliationis: magis à te, fiducia tua iam ipsius etiam benevolentiæ, commendari cupio magno parenti tuo & termaximo Scaligero, quos humili, sed grata per te salute veneror, tibi utrumque gratulor, alterum a Natura datum invidere non possum, alterum à Fortuna, possim, nisi te tantum amem: quamquam neque debeam, si minus amem, qui fructum beatissimæ illius consuetudinis in publicum sciam, & ad unumquemq;, privataque singulorum studia, & mea igitur etiam, n[illegible]o largissimè redundaturum.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI RVDENTEM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Rudens inchoata. Ibi Arcturi ortus & occasus novo sensu. Quæstus meretricibus. βωμολόχοι. Variis modis oratio sæpe complanata. Contra Lambinum locus unus atq; alter correctus, explicatus: quidam traductione ordinatus: alij cum aliis collati. Plutarchus etiam emendatus.

E Plautino infelicissimo naufragio cum paucis tabulis miserè disiectis ac laceratis evasit tamen etiam RVDENS, non ille quidem plane salvus, sed minus lacer & corruptus præut aliarum Comœdiarum fatum fuit. Ad hoc, operam illi feliciorem multò quàm reliquis industria multorum navavit. Vnde minor in eo nobis labor, & sic tamen satis quoque magnus. Etiamnunc enim non paucis partibus vitia illi pristina e ma[illegible] & tempestate ma-

rituma contracta hærent, & noua insuper accesserunt ab imp[illegible] Censoribus, qui fractum hic, ibi putrescentem resecturi, [illegible] vitro corruperunt. Sed iam de integro nos eum excutiemus, & hinc incipiemus explicare, atque interim vbi opus est, quodque est in nobis opis, restaurare. Prologi initio ita de se Arcturus:

Ita sum, vt videtis, stella splendens candida,
Signum quod semper tempore exoritur suo
Hic atq; in cælo.

dubiâ sententia, & interpunctione. Sic enim distinguunt veteres quidam, vt ista *Hic atq; in cælo* a præcedentibus separata coniungant sequentibus verbis *nomen Arcturo est mihi*: quasi idem in terris & cœlo nomen sibi esse dicat. quod ego non valdè quidem probem. vti neque multo magis illud, quòd sententiam priorum esse vult Interpres de vero sideris ortu, qui motu cœlesti ratoque stellarum ordine & vicibus conuersionum fit vndecim diebus ante æquinoctium Auctumnale. Non illuc Plautus hic respicere videtur, qui seriò quidem de Arcturi ortu & occasu inferius:

Namq; Arcturus signum omnium sum acerrimum,
Vehemens sum exoriens; cum occido, vehementior.

Verum hic simpliciter intelligitur fortasse talis ortus, quo per vices nunc in cœlo, nunc in terra adsit: atque eò vulgata hæc [illegible]ctio retinenda sit vetere contemta. Noctu in cœlo, de die in terra se versari dicit. Et ad hanc mentē exoritur, quoties in cœlo [illegible]: cum in terram descendit, occidit. Id enim mox vocari [illegible] *cælo ad terram occidere*, cum & alia signa inquit idem mun[illegible] nere, vt noctu quidem in cœlo luceant, interdiu autem in terra obambulent, hominumque facta notent, & ad Iouem de sing[illegible] referant. Sed huic interpretationi obstat aliquantulum [illegible] *tempore suo*: quamobrem nondum prorsus a Lambiniana recedo. Deinceps cohærentior & æquabilior oratio fuerit ex antiquis [illegible] concepta:

Co[illegible] s[illegible]t, quis hic sibi quærat malum.
Qui hic litem apisci postulant periurio
Mali, res [illegible] q; impetrant apud iudicem;
Iterum [illegible] rem iudicatam iudicat. &c.

Et paullò post:

[illegible]o vos ego hæc, qui estis boni.

melius crediderim:

Id[illegible]eo [illegible] ego, heic qui estis boni.

Et [illegible] ita interpungendum:

Id esse quasi [illegible] m[illegible]ximum meretricibus.
Persuadet. [illegible] clanculum conducitur.

Tal[illegible]s enim comm[illegible] oratio perpetuò decurrit. I[illegible] te[illegible] prior est to[illegible] verbi[illegible] item infra scenâ Qu[illegible] [illegible], pro eo, qui [illegible]abendis mere[illegible]

ex me-

ex meretricibus, per lenocinium. A Prologo iam ad scenas ipsas. Secunda non difficilis intellectus est illius loci, sed lectio & interpretatio controuersa:

PL. Peculiosum eum esse decet seruum & probum,
Quem hero præsente prætereat oratio,
Aut qui inclementer dicat homini libero.

Lambinus hanc scripturam tenet, & *probum* κατ᾽ ὑπόνοιαν ait dictum pro *improbum*, quod expressè veteres habent: tum reliqua sic explicat: cui hero præsente excidat oratio, qui hero præsente loqui audeat. Non satisfacit. Emendandum:

PL. Peculiosum eum esse decet seruum probè,
Quem hero præsente haud prætereat oratio,
Quiq; inclementer dicat homini libero.

Et iam interpretandum: Benè peculiatus sit necesse est is seruus, qui, fiducia scilicet peculii sui, præsente hero orationem audeat occupare, libereque in liberum hominem contumeliosè dicere. *Probè* vulgatissimum est pro valdè: quod huic τῷ *probum* rectè substituimus, vt contra proximè superiore fabula *probum* in locum τοῦ *probe*. Neque *decet*, pro oportet, exemplis paucis est in nostro. Denique *haud* in vicinum versum e suo excidisse, atque in *aut* mutasse, nemini videbitur nouum.

Ibidem mox istis verbis:

SC. Heus tu, qui fana ventris caussa circuis,

βωμολόχος circumscribitur. è quo genere hominum perditissimorum honestum adolescentem rusticus seruus censet. Erant autem βωμολόχοι & propriè dicebantur scurræ, qui templa & aras frequentabant, sacrificiorum nidorem secuti, vt dicacitate sua victum sibi emererentur, cumque alios oblectarent, offenderent alios, semet interim victimarum partibus explerent, & ingluuiem suam sacerrimam satis scilicet epulis & vino effercirent. De quibus non inelegans Plutarchi locus est, cuius partem mendosiorem hic adscribam, vt nuper in eum incidens correxi: πλείστης μέν τοι ποιητικὴ ἐνέπλησεν ἀδοξίας τὸ ἀγυρτικὸν καὶ ἀγοραῖον καὶ περὶ τὰ μητρῷα καὶ σεράπεια βωμολόχον καὶ πλανώμενον γένος. Vbi potissimum est, quod ἀγυρτικὸν restituimus pro inepto hîc verbo ἀργυρεῖον. Sequitur commiseratio naufragorum cum sententia in miseriam mortalitatis, quæ non apparet satis ex hac vulgari interpunctione:

Homunculi quanti estis eiecti, vt natant!

Sed ex hac nostra clarissimè:

Homunculi, quanti estis! eiecti vt natant!

cui similis Captiuorum Prologo:

Homunculi quanti sunt, cum recogito!

Et Cistellar. *Hilli sunt homines misere miseri.* Sed Persa est

maximè geminus locus itidem in naufragum: *Hæc sunt consilia mortalium, hæc vota magnarum cogitationum. En homo quemadmodum natat!* Interiectis paucis, verè notat Lambinus haud consequentem esse orationem:

——euge, euge, perbenè
Ab saxo auortit fluctus ad littus scapham:
Neq; gubernator vsquam illis esse potuit.

Sed explicatione sua locum non restituit. Mihi traiectus videtur vnus versus, cui personæ quoque suæ ademtæ.

Lego totum:

Quod facimus video? DÆ. quid vides? SC. mulierculas
Video sedentes in scapha solas duas.
DÆ. Neq; gubernator vsquam illis? SC. esse potuit.
Vt afflictantur miseræ! euge, euge, perbene.
Ab saxo auortit fluctus ad littus scapham.
Non vidisse vndas me maiores censeo.
Salua sunt.

Ad solitudinem mulhercularum commotus senex, quærit an nullus illis gubernator sit: respondet obliquè servus potuisse aliquem esse: id est, non esse nunc quidem, sed fuisse forsan, & nunc amissum. Ibidem postremo:

SC. si ad saxum quod capessit, ea deorsum cadit,
Errationis fecerit compendium.

inutilis mutatio Lambini, *cadet*. *Cadit* enim [illegible] pro *cadet*, vt edit, dum. Potius autem, pro *ea*, scribendum *eo*, videlicet saxo.

CAPVT II.

Loca Rudentis aliquot collata: quædam emendata. versus cuiusdam [illegible] dimensio indicata. Lambini interpretatio reiecta. [illegible] occultior in ambiguitate verbi, eruta & illustrata.

SC. *Nimio hominum:* non dubiam per se correctionem præstantissimi Lipsii,

Hoc, quod induta sum, sunt mea opes oppido.

vbi vulgò erat *summa opes*: confirmat similis infra locus SC. *Quæ sunt*:

Neq; hoc amplius, quam quod vides, nobis quidquam est.

Vbi & alia quædam his porro valdè affinia. Sed præter puellas idem hoc quoq; leno ac Siculus hospes postea conqueruntur. SC. *Quis homo*:

Eheu redactus sum vsq; ad hanc vnam tuniculam,
Et ad hoc misellum pallium &c.

Sequitur autem superiorem illum versum statim iste:

Nec cibo, nec loco tecta quo sim scio.

Quum

Quem Lambinus incommodè ſanè explicat, nec ego poſſum aptius, niſi mutem:

Nec cibom, nec locom, tecta quo ſim, ſcio.

In ſolis iis locis neque vnde cibum habitura ſit, neque vbi recipi & tegi contra cœli iniurias poſſit, nouit. E quide[illegible]a non video qui iungi queat *cibo* & *quò* aduerbialiter, *ſim* uic futuro c[illegible]pienda ſtatuo. Fr[illegible]quenter autem c[illegible]ſuum accuſandi forma vetu[illegible] p[illegible]r *o*, deſtructa poſt in [illegible]ferendi, occaſione liter[illegible]e iſtius ipſius. SC.

Quid mihi. ve[illegible]ſus vltimo[illegible] ita ſcribendos reo[illegible]

AM. Haud long[illegible]e abeſſe o[illegible] [illegible] es[illegible], ita hic

Lepidust locus. nun[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]r, deus, ([illegible] [illegible])

Vt nos ex hac ærumna miſeras exi[illegible]at,

Inopes, ærumnoſas aliquo auxilio aduenet.

Sic Iambicorum leges non violabunt.

Tranſilio nunc duas ſcenas, quod admodum quidem inſolens mihi. Verùm ita res eſt: quam tenuia, tam pauca nobis in hanc fabulam relicta: quorum tamen quod ſupereſt cumque,

Animo aduorſaui ſedulo, ne quid vſquam præterirem,

ſi modò eſſet ei mederi in noſtra manu. Iam cuius ſcenæ primum verſum poſui modò hîc aliud agens, eius ſecundo fruſtra delendum *eſe* putauit quidam:

Nam cum modò exibat foras, ad portum ſe aiebat ire.

quod ait verſum reſpuere, non ſatis cautè. Nec enim animaduertit *aiebat* locis plurimis apud noſtrum in dimenſione contrahi ita, vt quaſi diſſyllabum exaudiatur. id quod infinitis poterat exemplis oſtendi. Satis vnum è Pſeudolo S C. *Viſo.*

Malum & ſceleſtum & periurum aiebat eſſe me.

cuius ſimilia paſſim vnicuiq; obuenient, numeros vel leuiter attendenti. Quamquam hunc Rudentis locum & aliter metiri licet, ad *foras* eadem contractione vel potius eliſione remiſsa. Mox ibidem:

Famelica hominum natio, quid agitis? vt peritis?

PI. Vt piſcatorem æquum eſt, fame, ſiti, ſpeq;.

Non puto *nationem piſcatorem* hic dictam: ſed ſcriptum, *vt piſcatores æquum eſt.* Pro omnibus enim reſpondet vnus de omnibus, vt erat vniuerſim interrogatum. Ad finem:

Numquid mihi meliuſt, quàm illico hic operiar herum dum veniat?

Diſpeice primam vocem, *Nunc quid.* S C. *Intelligo:* miror *auferendi* verbum ſic vſurpatum:

Quo pacto leno clanculum nos hinc auferre voluit.

modò ſit illîc vſurpatum. Et mihi quidem *auehere* videatur emendandum. id enim nauigationi appoſitum magis. Nunc binas iterum præterimus ſcenas: neque abhinc tertia noto niſi vnum:

L A. Quin tu hinc is à me in maximam malam crucem.

CH. Eo, eaq; res agebam commodum.

Locum interpolatum videri, qui multo aliter in veteribus [illegible]batur:

CH. Da quas res tecum in naui agebam commodum.

à Lambino autem, vt vulgò legitur, ineptè explicetur. Primo eas satis bene in lenonem dirigit: reliqua hoc ait sonare: Atque ego commodùm nunc id ipsum cogitabam & optabam, vt ires in malam crucem. Apage inficetam glossam. Nos verba primum genuina recolligemus, mox sensum germanum reddituri. Sane [illegible] vetus lectio sincera: sed ex vtraque hanc concinno, sinceram, vt confido:

CH. Eas quidem res tecum agebam commodùm.

Vtrinque quid sumserim, vides. Nam illud *in naui* apertè sensus auersatur, & glossematis conuincit. Ipse autem hic est: Quòd tu me in crucem ire iubes; eam quidem rem iam iam commodùm vterque agebamus, cum naufragi in alto iactaremur, directi in [illegible] maximam malam crucem. Sed enim *eas res*, non *eam rem* dixit Plautus de industria: atque hoc consilio, vt ambiguam rursus sententiam faceret, suo quodam peculiari modo & genere, de quo multis exemplis copiosè mihi actum ad Pœnulum capite [illegible]. Nam dum continuare verba hæc omnia in vnam sententiæ [illegible], quam dixi, comprehensionem videtur; interim interspirationem quadam prima ista, *Eas quidem*, à reliquis distinguit, & [illegible]vicissim ire lenonem solum in crucem iubet, vti priore versu erat ab ipso iussus. Ita *eas* & verbum simul est & prouocabulum. Vide, quæ de toto illo tacitarum imprecationum, duplicisque intellectus genere ad Pœnulum dixi: quibus hoc quoque nunc exemplum accensebis, eo loco, cum omnia sedulò colligerem, tamen [illegible]prudenter a me omissum. Fine proximæ scenæ sola ferè optima editio errat in verbo *edormissemus*, pro quo aliæ omnes *obdorm-*

——si mutare nos paulisper pergeret

Ibidem obdormissemus. Rectè hoc. Nec enim crapulæ edormitio intelligitur, sed perpetuus somnus, id est mors, de qua & Lambinus interpretatur.

CAPVT III.

Deripere. Venire, euenire. Mœnia hunc. Aridum argentum pro viridis mulierculis. Escit. Quine. Medicina plurium porr[illegible] vet[illegible]. [illegible] ει vnius ἀλογία confutata, & ad rectam rationem emendat[illegible] reducta.

TErtium Actum tertio capite inchoemus: cuius prima scena non malè Dionysius *deripere* supponit illic,

Neq; eas eripere quibat inde.

Plerumque enim eo verbo deinde Plautus vsus: quamquam de altero SC. *Exi.*

Qua has hirundines ex nido volt eripere ingratiis.

[illegible] etiam ibi illud rescribendum. Ibidem, non quidem [illegible]

Atq;

Atq; illa animo iam feri j erocior.
velim tamen *Atq; illa nimio iam f. f.* Et altera Longa *Pro Syrosyso,* neque illud damno:

Facite hic lege potius liceat, quàm vi, vi volo viuere.

sed melius item arbitror, *vitam viuere.* Nequaquam verò pòst eum Lambino mutandum *venturam* ibi:

Eamq; euenturam exagogam Capuam saluam & sospitem.

Cur enim? Etsi idem fortè alterum sit, hoc tamen Plautus usurpat noster, atque est ipsum illo significantius. De vtroque, ni fallor, etiam ad Curculionem aliquid dictum. Hic infra leges:

Miroq; modo atq; incredibili hic piratus mihi lepide euenit.

Itemque inferius:

Credebam edepol turbulentam prædam euenturam mihi,
Quia illa sic mihi turbulenta tempestate euenerat.

Et hac ipsa scenâ:

Vt tibi vlmeam vberem esse speres virgidemiam,
Et tibi esse euenturam hoc anno vberem messem mali.

Vbi corrigi porrò volo, *Si tibi vlmeam vberem esse speras virgid.* Sententia vult: nec patitur aliter sermo, qui respondere debet illi superiori:

——TR. teq; oro & quæso, si speras tibi
Hoc anno multum futurum sirpe & laserpitium &c.

Prope finem: *——ite istinc foras*

Turbalio, Sparax, vbi estis? TR. obsecro intrò, subuenis
Illis. DÆ. iterum haud imperabo, sequimini hac.

Veteres omnes habent, *iterum autem imperabo.* quod nimio quanto melius apposita interrogandi nota:

DÆ iterum autem imperabo? Euocabat Dæmones Lorarios suos: qui cum morari viderentur, minaciter eos increpat illo dicto. SC. *Nunc id est*, omnes libri edunt:

Bonum animum habete. PA. nam obsecro vnde animus mihi inuenitur?
TR. Ne inquam timete.

nisi quòd veteres quidam, *inueniatur.* At ego sic scio personam etiam aliter collocandam:

——PA. nam obsecro vnde animus mihi? TR. inuenietur.
Ne inquam timete.

Despondet animum puella: cum seruus inuentum aliquid iri dicit, vnde bonum animum habere possit. Indidem non longe:

TR. Sedete hic modo, ego hinc vos tamen tutabor, aram habete hanc vobis pro castris, mœnia, hinc ego vos defensabo.

turbat vox *mœnia*, cui multi quæsierunt quod inseruendum esset, nemo feliciter inuenit: Ego autem, nisi fallor. Scribo distinguoque, *mœnia hunc, ego vos defensabo.* Aram pro castris, se pro mœnibus futurum ait. Se namque notat ... hunc: quod fa-

miliare Comicis vbique. Sequitur scena *Exi.* Eius initio:

DÆ. Optimè. LO. istuc volueramus, iube modo accedat propè.

DÆ. Hunc legirupionem hic nobis cum Dijs facere postulas?

quæ turpissimè Interpres explicat: melius L. Carrio, qui & corrigi voluit:

——accedat propè

Hunc legirupionem. Hic nobiscum Dijs facere postulas?

Sed neque is assequitur verum: quod istud est sine dubio:

——TR. Huc respice.

DÆ. Optimè. istuc volueram. iube modo accedat propè

Legirupionem hunc. TR. tun' hic nobiscum Dijs facere postulas?

DÆ. Pugnum in os impinge.

Nunc demum omnia sibi respondent inuicem, tamq; sunt clara, vt non egeant vllius interpretationis. At versum medium vt rectè metiaris, ne iusto plures habere pedes videatur, obseruabis, in duos primos duo prima verba *Legirupionem hunc* coarctanda: quod commodissimè fieri potest. Mox deinde:

Si tuas esse oportet, niue eas esse oportet liberas,

Neu te in carcerem compingier est æquum.

Non aptum ibi *Neu*, quod est *Neue*, vbi *Niue* requiritur: pro quo & ipso illud poni non est, quod sciam, vsitatum. Ego verò hoc statim rescripserim, nihil illius exemplum moratus, quod inueniri nusquam credo. Porrò autem manifesta nimisque grauis ἀλογία in hisce: *——LA. mihi cum vestris legibus*

Nihil est commercij. equidem istas iam ambas educam foràs.

Tu senex si istas amas, huc arido argento est opus.

Quomodo Labrax educturum se foras dicit mulierculas, cum omnia hæc non intra fanum, sed exterius agantur, apud eam Veneris aram, quæ in publico præ foribus fani? Mira corruptio, & contra omnem rationem. Nam Plautus ita quidem non scripsit: cuius hanc ego scripturam vestigiis quam proximè consequor:

——Equidem istas iam ambas abducam. vuidas

Tu senex si istas amas, huic arido argento est opus.

Abducturus leno minatur eodem modo, quo & infrà heic:

Atque quia vetas, vtramq; iam mecum abducam simul.

Vuidas e *foras* exsculpsi, quod sensui necessarium. Nam contemptim mulierculas hoc epitheto designat, quæ verè madebant a Neptunio balneo: atq; his *aridum* argentum deinde opponit: quod vtcunque Nonius interpretetur purum & lucidum, non habet locum, aut certè sine gratia est, nisi contrarium illud præcedat, quo alludatur. *Huic* iterum est pro *mihi*: quod idem paullò ante notabamus. Et quia vuidas puellas leno dixit, eò senex subiungit: *Hæ autem Veneri complacuerunt*: quantumuis scilicet humidæ & incultæ. Nam quasi excusabundus hæc profert, atque omninò lenonis dicterium respicit. Statim,

— LA. habeat. ſi argentum dabit

DÆ. Do tibi argentum. nunc a...eo vt ſcias ...

Præ Lambini *Dem tibi*, multis modis melior meum, *DÆ. Ehò, tibi argentum?* quod proximius vulgatæ lectioni, & affectus vehementioris. Inferius:

Iam tanta eſſet. ſi viui, ſcio.

Pro *eſſet*, *est* Lambin. Quid ni *eſcit*? antiquum pro erit. de quo Gellius & Feſtus. Aliquanto longius inde:

LA. Ignem magnum hic faciam. DÆ. quin vt tu manum exuras tibi.

Lego, *DÆ. quine vt tu*, cum interrogatione poſt *tibi?* Interrogat, cur ignem facturus ſit: anne, vt eo manum ſibi exurat? *Quine* pro *quone*, & horum vtrumq; ea loquendi forma iam tritiſſimum auribus Plautinis. Prope finem:

DÆ. Quare herum, atq; adduce. TR. at hic ne?

Interrogationem abiice, quæ libris melioribus & nulla. Ellipticam orationem bene Lambinus interpretatione ſupplet. Vltimo verſu, numerorum cauſſa ex antiquis ſcribe:

Carnifici aut talentum magnum, aut iſtunc hodie ſiſtere.

CAPVT IV.

Amplecti crura fuſtibus. Ampectere. Totum cum pulniſculo. Proficiſci. Profectus ... Pariter qualis. Nequi. Inuentuſt, menſtuuſt, communeſt, qualia. Exurgeri. Exurgebo. Mutata interpuncta, verba, numeri ad concinnitatem. Carrionis argutia reiecta. Locus rationi aduerſus ad ...antitatem correctus. Multa, nec exiles omnes, emendationes, explicationibus paſſim annexis.

MInimus interpunctionis error non minimam elegantiam inuidet huic loco Scenæ *Vtrum tu:*

Age alter iſtinc, alter hinc aſſiſtite.

Aſſiſtite ambo ſic, audite nunc iam.

Quanto enim venuſtius, ſi interuallum aliquod interueniat in ſermone ſenis, ad hunc modum?

Aſſiſtite ambo. ſic. audite nunc iam.

Altrinſecus aſſiſtere ſeruos iubet: iuſſis, moratur aliquantulum, dum aſſiſtant. cum aſtitiſſent, vt voluerat; ſubiicit *ſic*: id eſt, rectè aſtitiſtis, ita volebam: nunc iam audite porrò. Mox editiones quædam:

—— ſi appellabit quempiam:

At *quampiam* melius ex, quæ meliores. Niſi & *quempiam* vtroque genere dici permittis, vt *quis* interdum: quod non impugno. Non de aliis quidem, quam de muliercculis ipſum verbum capiendum. Statim eſt:

Extemplo amplectitote crura fuſtibus.

Vtitur hac phraſi etiá Captiuis, ſed alio orationis habitu, SC. *Quid illum:*

——— *TY. quid cessatis compedes*

Currere ad me, meaq; amplecti crura, vt vos custodiam?

Non enim ausim deletâ literula facere *ampectitote*: quod esset circumpectite, a pectendo: etsi sic crebrius Plautus: vt Pseudolo,

Sed vide sis ne tu oratorem hunc pugnis pectas postea.

Et exempla pluria superius alicubi dedi. Non longè: discrepant à veteribus libri noui, inter quos arbiter ego si adigar, in hac lectionem vtrinque conueniri velim:

LA. Heu hercle, ne istic fana mutantur citò.

Iam hoc Herculis est, modò Veneris fanum quod fuit.

Nullo pæne interuallo exeuditur in omnibus:

Palæstra? LO. quid vis? LA. apage, controuersia est.

Hæc equidem Palæstra, quæ respondit, non mea est.

In quibus scio quam argutiam olim Carrio captârit ex ambiguâ voce *Palæstra*, quæ & mulierculæ nomen sit, & aliam simul veram signet palæstram, qua duo lorarii cum clauis erant ad demulcendum caput lenonis a sene destituti. Ad quam mentem legebat, *absq; controuersia est. Hæc equidem palæstra.* Mihi acutum hoc semper visum est, nûquam verum. atque adhuc simplicitati meæ consto, legoque potius:

——— *LA. apage controuersias.*

Hæc quidem Palæstra, quæ respondit, non mea est.

Pro muliercula compellata lorarius respondebat. ibi leno contestatus nolle se controuersias, agnoscere pro sua negat & nihil ad se pertinere profitetur eam Palæstram quæ respondisset. Nec aliud ibi quidquam occultioris ioci. Iam vbi alteram appellat;

Heus Ampelisca. CO. caue sis infortunio.

LA. Vt potest ignaui homines satis rectè monent.

non sanum esse potest altero versu istud *Vt potest*. Emendauerim: *LA. Id potius est: ignaui homines satis rectè monent.*

Certè potius erat infortunio cauere, monebantque lorarii rectè: quos ignauos ideo vocat, qui monerent potius, quam malum sibi darent. quod strenuè facere ab hero erant iussi. Ad finem:

LA. Quæso hercle abire vt liceat. LO. abeas si velis.

LA. Bene hercle factum, habeo vobis gratiam.

LO. Non, accedam potius, illi tu asta illico.

Memini, ne abitum quidem permisisse lenoni superius senem: nec malè ad hanc sententiam a Lambino personas mutatas: aliter tior. Sed non mihi leno videtur abire voluisse, cui certum erat obsidione vsque eas uincere. Quod dum cogito, venit in mentem lectio vixdum audeo dicere commodior, verum nô minus hercule constanter assimo commoda:

LA. Quæso hercle adire vt liceat. LO. adeas, si velis.

LA. Be-

LA. Bene hercle [illegible], & [illegible]

Nunc [illegible] LO. [illegible]

Persistit in [illegible] adeundi leno. quod [illegible] sed ipse [illegible] periculum atque hoc idem metuunt, [illegible] tem [illegible] an nunc [illegible] bona fide possit [illegible] domi & quiescere potius a suo loco [illegible]. At quanto superius copula inferatur:

——— *atque curriculo affer huc*

Duas clauas. LA. clauas? D. E. ut probas propera, cito.

Nunc pergamus ad Sc. *Meamne*

[illegible] iam hoc me totum cum [illegible] suis.

Scribatur ex antiquis *hic*, Sc. Pleusidippus. [illegible] autem locutio Truculenti Prologo:

Quo citius rem ab eo auferat cum pulvisculo.

Deinde mox:

PL. Etiamne in ara tua [illegible] sedebant mulieres,

Cum ad me profectus [illegible]

Mutant quidam *ires*. Male. Nec enim attendunt satis vim verbi *proficisci*, quod est non ire propriè, sed eundi facere initium, se commouere primum ad iter. Atque hic scribendum fuerat *profectus es*. quæ nota verbi *es* omissa sæpius, atque iterum hac scena mox:

——— *CH. Ut nactus, habe*

Bono animo, melius est te in neruum correpere.

Fac versus caussa *ut nactus*. Nec enim aliter ea syllaba producetur. Sed & sensus caussa distingue paullo aliter:

——— *CH. ut nactu's, habe.*

Bono animo melius est te in neruum correpere.

Singulare dictum est, *ut nactu's, habe*: quod alibi effertur, *[illegible]*, *ut nactus*. Priore loco neque vim phraseos attenderunt in verbo *ire*; qui infinitiuus positus, pro ad eum [illegible]. [illegible] sequitur:

PL. Abi sanè ad [illegible] curriculo, Trachalio,

Iube illos in urbem ire obuiam ad portum mihi,

Quos mecum [illegible]

Exscensa lectio, *ad [illegible]* An enim ad portum adolescens [illegible] aut ire cogitabat? [illegible] in urbem. Iam si in urbem [illegible] bat obuiam venire, quomodo iubet & ad [illegible] portus in urbe: quod insanus dicat aut credat. [illegible] ad [illegible] tus & portum erant, quos prius eò ductos a [illegible] nunc in urbem [illegible] reuocari, quo ipse lenonem in [illegible] [illegible] cur quid certius, quam *a portu* scribendum [illegible] omni dubitatione. Nam quod dicas, [illegible] verba [illegible] *tum*, pro qui ad portum nunc sunt; [illegible] non patiunt [illegible] nis, nimisque violenter ac duriter coacta sit sententia. [illegible] non procul:

Quine arrabonem à me accepisti ob mulierem, &
Eam hinc abduxisti. LA. non auexi. PL. cur negas?

Est qui elidit *abduxti*. Non improbo: sed aio aliud eadem formâ verbum ibi fuisse *auexti*. Eo enim respondet, *non auexi*: in eadem[que] persistit deinde semper. Etiam & particula retrahenda a fine prioris versus ad alterius caput. In illis ibidem versibus caue Lambini aliarumque editionum distinctionem, qua fingi nihil ineptius potest, sequaris: sed hanc tene:

LA. sequere obsecro me. CH. pariter suades, qualis es.
Tu in neruum rapere: eò me obsecras vt te sequar.
Etiam retentas?

Non concoxerunt illud *pariter qualis*, pro quo tulissent *taliter qualis*. sed illud Plauto magis placet: qui hoc ait, tale prorsus cõsilium das, qualis ipse es, id est nequam. SC. *Benefactum.*

Ne quid significem quippiam mulierculis.

Durè iunguntur *Ne quid quippiam*. Igitur scribo *Ne quî*, id est aliquo modo. Sc. *Heus mane:*

TR. Non edepol pisces expeto, quàm tu: sermonis sum indigens.

Non vltrò damnem *quam*: sed quia veteres non habent facilè sinam deleri. Et certè sensum nihil iuuat: impedit etiam, si *tam* subintelligas. Nam planè non expetebat Trachalio pisces: solum conferre sermonem cupiebat. Mox:

GR. Non audio. TR. at pol quin audies pòst. GR. quin loquere quiduis?

Traiicienda particula est: *TR. at pol quin audies. GR. quin post loquère quiduis. TR. Ehò modo. est opera pretium &c.* Abstrudere prædam cupiebat antè Gripus, quàm cum Trachalione colloquium inire. Igitur is differri vult, & paullò pòst locuturũ quiduis ait. Sic enim accipio *loquère* in futuro, vt respondeat *τῷ audies*. in qua contentione vis est iteratarum vtrinque particularum *quin*. alter vrget, vt audiatur iam nunc statim; idque valet, *eho modo*. Deinceps omnes editiones præter vnam, optimam alioqui, rectè:

GR. Ecquid est quod mea referat? TR. scilicet. sed boni consily
Ecquid in te mihi est?

quomodo & in illa quilibet sibi rescribet [illegible] in sensu solus errare, quàm cum reliquis rectè sentire malet. Porrò:

TR. Et quo pacto peryt. GR. at ego quo pacto inuentum est scio.

Non sum ego qui negem *vidulum* neutro quoque genere potuisse vsurpari: sed sequor, qui negant, vetustiores libros. In iis enim *inuentust*: & hoc scio verum. Erratum enim in elidendi ratione, quæ sæpius has turbas dedit. Ita quippe & Mercatore & Pseudolo, quæ nunc loca succurrunt, vtrobique *mentitum est* fecerant, vbi [illegible] rectè *mentitust*, pro mentitus est. Atq; ecce hîc iterum idem *inuentust* eodem modo corruperunt a pauculis versibus:

In mare inuentum est, commune est.

Sed

Sed quid facio? Contra me locum hunc adducere videbor, & in me ipse pugnare. Neutro enim genere hic adhibetur *commune est*. Nescis, quò eam, ô bone. Dico & illud falsò ita scriptum divisim, cum iunctim debuisset *communest*: quod veteri scribendi ratione est pro hodierna *communist*: id est, commune est. Ita enim antiquitus solitum docui ad Amphitruonis illos versus Sc. primâ:

Quemadmodum ego sæpe in speculum inspexi, nimis similest mei.
Itidem habet petasum ac vestitum: tam consimilest atq; ego.

Quò recurre, & eius totius generis cum exempla plura, tum rationem ipsam vide. Propero hic ad alia, neque necesse pluribus locis eadem inculcari. Post pauscula sequitur:

Vide sis cuius arbitratu nos facere vis? GR. viduli
Arbitratu. TR. ita enimuero stultus es. GR. salue Thales.

Conuicio Trachalionis non cohærere debent verba *ita enimuerò*: sed hæc per interrogationem prius efferenda, tum illud subueiendum: *TR. ita enimuero? stultus es.* Deinceps sic Dousica editio:

GR. Ego iam hic te itidem quasi penicillus nouos exurgeri solet,
Ni hunc amittis, exugebo quidquid humoris tibi est.

quæ euariauit de industria ab aliis, in quarum plerisque *exsugeri* & *exsugebo*. Recte illa verò mutauit *exurgeri*: sed cum hoc amplexa esset, cur retinuit alterum tamen *exugebo*? Et illud mutari debet in *exurgebo*: vt vtrumq; fit ab vrgendo, non sugendo. Exurgetur enim seu exprimitur peniculus, haud exsugitur. Et profecto in metaphoræ imagine persistendum fuit. Alias *sugendi* verbum inflexione secunda quoq; futurum format. Nam Epidico quidem:

Iam ego me vortam in hirudinem atq; eorum exsugebo sanguinem.

Sed hic sensui non id aptum esse patet. Quærendum autem, cur Plautus de nouo peniculo potius quàm quouis hic loquatur: si vox *nouos* sincera est habenda. Propius finem:

TR. Vin' qui in hac villa habitat, eius arbitratu tu fieri?

Eiiciendum quidem *tu*, sed *rem* vicissim à Lambino non recipiendum: multo minus cum aliis legendum *fiat hoc*. Nihil additum ab auctore verbo *fieri*, cuius syllabam primam solenniter produxit. Postremus versus ita denique scribendus:

Etsi ignotust, notust: si non; notus ignotissimust.

Aliter in numeris obhærefces.

CAPVT V.

Primarius vir. rem facessens. Abs te, contra te. Abre. Cibit. Solutust. Hoc habet. Propere, placide. Promuscidam, promiscius. Locus vnus intricatior, expeditus: alij multi varie correcti. Lambini interpretationes & censura quadam ventilata. Verba traiecta: versus compositi. Personæ sæpius errantes sub legitima sua signa reuocata & in ordines rursum distributa.

INitio proximæ scenæ Seriò, tam malè editiones nostræ,

Mihi propter vos, ne uxor mea me extrudat pedibus.

quam veteres bene, *aedibus*: vel numeris, ne sententiam dicam, indecibus. At praeter ea non inanis tamen, sed inuersa particulae *me* est addenda ... licet, *ne me extrudat aedibus*. Porrò senex domo prouectus ... puellis incidit in suum & adolescentis seruum inter se de vidulo certantes:

GR. O here, salue. D. Æ. salue Gripe: quid fit? TR. tuus ne hic seruus est?
GR. Haud pudet. TR. nihil ago tecum.

Quorum verborum illa, *Haud pudet*, pessimè Lambinus interpretatur, cum per interrogationem effert & obiurgari a Gripo Trachalionem censet, quem non pudeat secum in praesentia senis heri ipsius contendere & rem alienam sibi vendicare. Friget hic ... ad ... vt ... ipsum meritò dicatur, Haud pudet? Profectò eum pudere debebat huius & similium pessimè ineptissime tum explicationum. Sententia autem germana est vt facilius, sic elegantior ... interrogante Trachalione Daemonem, esset ne is ipsius seruus, ipse pro hero occupat respondere, & ait affirmanter *Haud pudet*: id est, sum verò illius, neque mei pudet eum, vt esse ... Interuallo aliquanto, traiectis verbis erunt versus ita ... emendandi:

——— *TR. vt nequitur comprimi!*
Ita vt occepi dicere, illum quem tu dudum ... Veneris è
Tamen leno ... extrusisti, hic eius ... eum vidulum.

Si Lambini quidem fidem sequimur in ipsis verbis, quae defecta aliquot suppleuit. Paullò pòst:

TR. Quoad primarius vir dicat, comprime hunc sis, si tu vis.

nota *primarium virum* dici accusatorem, cuius primae sunt agendi partes: quas Trachalio sibi vindicat & superius eodem modo:

——— *TR. eloquar.*
GR. Imò ego eloquar. TR. ego opinor, qui rem facesso.

Inserendum enim illic ita planè statuo prouocabulum *qui* ex editionibus aliis haud alias planè bonis. At porrò:

Hoc neque isti vsus est, & illi misera suppetias feret,
Si id dederis, qui suos parentes quaerat.

monitore nemo indiguerit, persona tertia scribendum *dederit*, vt in plerisque. Nam id omnibus, etiam sine aliorum librorum inspectione, subiecerit illud subiectum statim, *Faciam vt det*. Porrò etiam:

GR. Omnia istaec ego facile patior, dum hic hinc à me sentiat.
TR. Atqui nunc abs te stat: verum hinc tibi testimonium.

Vestiu ... sine caussa delet quidam *hinc*, etsi plena absque eo ... in *à me*, cum quo pariter facit. At contra id ipsum, ... Vt enim illud est, pro me, sic hoc, contra te. Qui vsus particulae ...

& ...

& abs venustu ac frequens, sed [illegible] lucis non [illegible]ectus. Vt Trinum. Sc. [illegible]

— eos [illegible] eos [illegible] subdole blanditur [illegible]
Cor [illegible]

Vbi Lambinum contrariam interpretationem merito Dousa P. explosit. Asinaria:

[illegible] ab re aucupis

quod [illegible] Gulielmum nostrum contra vulgum ostendit olim accipiendum, addito & Captiuorum loco:

[illegible] reges, faciam

& altero Terentii A[illegible]h

— At enim metuo ne ab re sint tamen
Omissiores.

quem melius omisisset iudicio meo, neque huc eodem trahendum affirmasset. Ceterum in nostro Rudentis loco, reliquorum verborum, *verum hinc tibi testimonium*, Lambinus explendam ita sententiam censuit, vt *sumendum* vel *depromendum* subintelligatur. contra quem Centuriator Nob. *ibis* ex τοῦ *tibi* legi vult. rursum contra vtrosque ego, *cibis*: quod ad senem æque referendum, vt prius, *das* E vidulo Dæmones testimonium cibat seu ciebat. Ibidem etiam nunc versus ordinem vocum hunc suadet:

Quibus cum parua Athenis periyt, sicuti dixi prius.

Et inferius:

Ibi ego dicam quidquid inerit nominatim, tu mihi
Nullum ostenderis.

Si *Nullum* minus velis, *Nihilum* possis. Etiam mox:

—— DÆ. placet.
*Ius merum oras, meo quidem animo. TR. at meo hercle **
GR. Quid si ista aut superstitiosa aut ariola est &c.

Feliciter Camerarius nostras expleuit primus sensum versumque mutilum appositis vocibus *iniuriam meram* quem dissimulato nomine Lambinus est secutus. At neuter attendit, personas minus constare. Non enim Trachalioni videri poterat iniuriam dicere Palæstra, cuius ipse partes adiutabat. Contra Gripum id erat: cuius persona subsequens ad hæc quoque retrahenda, relegatâ procul Trachalionis:

Ius merum oras, meo quidem animo. GR. at meo hercle iniuriam meram.
Quid si ista aut superstitiosa &c.

Atque iterum paullo post male personæ dispositæ, si verba incorrupta.

GR. Hoc habet, solutum est, aperi, video cistellam. DÆ. haeccine est?

Non enim Gripo conuenit *Aperi*: magis seni, qui hinc incipiat, & reliquum porrò versum absoluat sed aliter veteres scribunt vnum verbum, & hoc ipsum *aperi*, quod certè nullius

boni sensus, aperto iam vidulo & soluto. Pro eo igitur illi, *ab peri* quod q us non apulli n m all ntatur? Ebimu. rò prætermieram & hic pæne imprudens, quod præcedenti capite non debebam m isse. Pro *olutu ne i* hic quoque scilicet scribendum *o* formâ, cuius ibi plusculi exempla cum origine & causa mu ati nis indicabamus Solutus vidulus genere masculino icitur: cui nō incommodat vox soluentis, *Ho. a. ei.* Ita enim Gripus tralatio more exsultantium excl m it a ipsa vel st um a solutione. Mirum autem deinceps, ni denuò in p rsonis & in te erratum:

PA. Sunt crepund. a. DÆ c s vide. GR. per y in primo prælio.

DÆ. Mane ne ostenderis. qua ja ie sunt re sponde ex ordine.

Ad quem enim Dæmones i æ. ? *Mane ne ostenderis.* quæ mihi profectò Gripo ascribenda videatur, heram ipsum monenti, & sibi callidè cauenti. ——— *GR. per y in primo prælio.*

Mane, ne ost nderis. DÆ qua sa te sunt resp. e. o.

Sic, qui me audiet, reponet. At nec ibi quidem verba rectè personis suis singula diuisa:

DÆ. Perge te obsecro continuò placid. GR. aut ite in malam crucem

Quod & imperfecta & in se pugnans sententia poterat mon

Nam nō plenus Gripi sermo, quem liquet priore membro de

cui alterum subiiciatur, *aut it in malam crucem.* Dein *placid. & continuò* qui hærent? Contraria ea sunt: & alibi passim *properè ac placide* opponuntur. vt Milite Sc. *Nisi hercle.*

Arripe opem auxiliumq; ad hanc rem: properè hoc, non placide dec

Distingue igitur hic, sed & corrige leuiter aliud simul:

DÆ. Perge, te obsecro continuò. GR. placide: aut ite in mal. cr.

Properat auidus suæ spei senex, & filiam speratam pergere celeriter iubet & pendentem se absoluere: tum Gripus veritus ne causæ suæ damnum ferat hæc properatio, inhibet eam, & placidè modesteque rem cupit agi. Id vno verbulo exprimit *placide:* quo iterum Mercatore, Sc. *Ex summus:*

Loquere id negotij quid id est. AC. placidè: volo acquiescere.

Quem ibi locum, ne dissimulem, iam olim sic Gulielmus noster interpunxit & explicauit. Alia sunt etiam in hanc scenam, sed minutiora: ac tandem vltimum sit non minutissimum istud:

TR. Eamus intro omnes, quando operam promiscam damus.

Mancus est versus integro vno pede. ac iam olim doctissimus Camerarius aliquid deesse videri censuit: sed is quidem ante vocem *promiscam* forte q ia illic spatium in libris suis vacuum deprehendisset. Ego verò potius ante *operam:* siquidem id deest, quod ego iam pridem mihi persu si. Statuo enim geminandum fuisse *omnes:* & hercule sententiæ id non minus quam numeris necessarium.

TR. Eamus intrò omnes, quando omnes operam promiscam dam

Ideò scilicet hortatur omnes simul introire, quia simul omnes ope-

operam dent promiſcam. quod vocabulu *promiſcam* vtrum voles, aut aduerbium, aut nomen potes accipere. Nam & *promiſcus*, non ſolum *promiſcuus* vſurparunt Latini, vnde *promiſcè* pro xunè ſuperiore fabula: quod alibi iterum commodius oſtendam.

CAPVT VI.

Tamen. Infelicito. Licet. Præda prædatum irier. Or vltima verborum ſyllaba Plauto interdum longa. Numeri verſuum, & interpuncta aliquoties aptata. Lambini quædam inepta explicationes damnata: aliæ cum emendationibus ſubſtitutæ.

ETiamnunc aliquantis porrò locis ſcabra aut hiulca Rudens hæc eſt, quam vt a capite cœpimus, ad extremum euoluemus, totamque conabimur ita reficere, vt & in ſpeciem honeſtior ſit, & firmior in vſum. Scena igitur *Proh Dij*, quamquam relinqui poterat, vt hactenus eſt vulgò:

Iuſſiq; exire huc ſeruum eius, vt ad forum
Iret? nondum egreſſum eſſe eum id miror. tamen
Accedam opinor ad fores.

tamen melius ad numerorum alicubi legem verba, ad ſententiæ nexum interpuncta in hunc modum collocabis:

Iuſſiq; exire huc eius ſeruum, vt ad forum
Iret: nondum egreſſum eſſe eum id miror tamen.
Accedam opinor ad for.

Latuit hactenus hic vis particulæ *tamen*: q̃ ſuperiore aliquâ fabulâ plurib. ſum perſecutus. atq; eam interiectio ſalte obſcurauit horũ verborũ, *id miror*. Proxima dein ſcena rectum illud quoq; ſane ſit:

DÆ. Sed propera. TR. licet. DÆ. iam hic fac ſis. cœna vt curetur.
TR. licet.

at rectius exiſtimem nihilominus, *iam hic fac ſit*, vnius literulæ mutatione. *Sis* enim non adeò ſenſui aptũ: quando nec ipſius præſentiam tantopere, quãto heri cupit: nec eiuſdem, alieni quidẽ ſerui, operã vel eguit, vel vſus fuit in cœna curanda. Facere autẽ hunc iubet, vt herus eius quamprimum ibi *ſit*, cuius cauſſa cœnam erat paraturus, quemque ideo adeſſe ſtatim cupit, vt mature cœna, ac forte nuptialis illa quidem, curari etiam in iſtam veſperam poſſit. Ibidem poſtremis verſibus ita legendum diſtinguendumque:

Herculeſ iſtum infelicitet cum ſua licentia:
Ita meas repleuit aures, quidquid memorabam, licet.

Aliquoties in optima etiam editione *infelicet* & eiuſdem originis alio flexu plura, quaſi *infelico* ſuum ſit, quod per Grammaticos canones eſſe non niſi *infelicito* poteſt. Sed numeri multis locis incautos in fraudem induxerunt, a quibus etſi contractum aut eliſum illud in dimenſione poſtulatur, integrũ tamẽ ipſa ſcriptione vbique debet exhiberi. Nam hic quidem etiam ſine illorum ipſorum damno decurtari nequit, *Licet* illud, quo moleſti ſibi inuicem col-

locutores hi fuerant, est hic vel τὸ, vel τοῦ. Nam vtrumque idem in sensu. quidquid memorabam; vox *licet*, aut seruus voce *l...* ... uit meas aures. Alia scena sequitur. *Quam mox.* In ea non ... Lambini stolida audacia, qua duos versus hos ex sermone Dæmonis exemtos Gripo asscribit:

Mihi istac videtur præda prædatum irier,
Vt cum maiore dote abeat quam aduenerit.

atque eos ita interpretatur, vt profectò nec obscurius, nec ineptius potuerit. Ego Dæmoni eripuos iusta vindicta vicissim assero, ac sensum hunc esse puto. Docebat pius senex impium seruum, periculosè quamuis prædam appeti. nam sæpe dolum subesse, per eamque insidias de industria incautis solere tendi. Atque idem sibi de hac præda videri nunc porrò ait. Videtur, inquit, mihi fore, vt hæc præda vicissim prædetur, id est præda fiat, παθητικῶς. Nam *irier* non *ire* legitur. atque vt ita quidem præda ipsa fiat, vt altera vltrò prædam secum trahat, abeatque multò cum maiore ..., quam venerit. Id fieri poterat, si quis data opera prædam eam abiecisset: cui, si recepta & celata esset, reposcenti ac furti ... agenti, duplum pro furto ex populi lege reddendum erat. ... nullo modo celari vult istum vidulum, quocunque fato ad se ... uenisset. Hanc sententiam omninò reor. etsi dur... verborum, *præda prædatum irier*: non tamen aduersus ... sine exemplis. Eodem enim modo dic, Iste liber scriptum ... itemque, videtur iste liber scriptum iri. Nihilo vero minus expeditior res fuerit, si *præda* casu auferēdi accipiatur, & scribatur ... Sic enim omnes facillime, quod dicitur, apprehendent, nulla locutionis insolentia turbati. Sed hoc posse dico, in rudiorum gratiam; debere non dico, vt Plauto sua scriptura seruetur. Atq; adeò longius huic loco inhæsi, vt cum ipse omnibus clarissime pateret, tum magis, vt stupor quorundam à Lambini Commentariis tantummodo pendentium excitaretur. Iam ibidem hodie vulgo ... statim.

Egone vt, quod ad me allatum esse alienum sciam,
Celem? minime istuc faciet noster Dæmones.

& haud malè *noster* de se ipso: melius autem meo animo, *vester*. quod scribunt veteres plerique. Ad seruum enim suum loquitur herus. Et mox iterum:

Ego mihi ... lusi, nihil moror vllum lucrum.

iterum, inquam, ridiculus Interpres: qui ipse videatur. Sensus hic verus est. Cum, id est, postquam mihi lusi, seu postquam mihi ... modo non ... animo, sed & ... sui sic feliciter satis fuit hic vidulus inuenta nempe & cognitâ filiâ, nullum præterea lucrum inde quæro. Non transi... nenda autem, quod censeas, verba, *nihil vllum moror lucrum*. Longa enim vlt... in *moror*, ex Plauti consuetudine, ... passim ... in fine producit. Hic superius:

Tu prore[t]a isti naui es, ego gu[bern]ator ero

Sticho:

H[o]sus est vxor, inuita quæ ad virum nuptum datur.

Pœnulo:

I soror: ab[s]cede tu à me. AG. perij. eh[o], quid agis Milph[i]o?

Plura vbique inuenietis, si veneris. Illius autem versus:

Ego d[at]urus tibi nihil [s]um, ne tu frustra sis

traijcien[d]æ aliquot voculæ, atque vna eijcienda, tum altera [in]ter augenda.

Ego tibi daturus nihil sum, ne frustra sies

CAPVT VII.

Censionem facere. Os calens frigefactare. Git. Quid [...] Promisti. Mirū quin. In correctione & sensu loci vit[...] scriptum. Versus quidam explets. Contra Lambin[...] multa emendata & explicata. Pœnuli locus ad exem[...] d[...] restitutus. Iuramentum mala fides & de[...] formula de nouo concepta & præsta ex consi[li]o mag[...] inus.

Diuersæ vt scripturæ librorum, sic sententiæ virorum doctissimorum in hoc loco sunt sequentis scenæ *Itera dum.*, quæ quidem omninò sic inchoanda, vt inter pauca rectè quidam correxit Sed locus, quem dicebam, is est:

PL. At [tu] e[q]uidem, ne censionem semper facias, TR. censeo.

Lambinus eam quidem lectioné retinet, & ad Censorum [...] trahit, e[...] multam [...] rogare solitorum: quicquid hu[...] quid hic eò, non video. Turnebus legit, *Adium equidem* & c[...] de alio ritu, quo absentibus, cum citarentur, census [...]. At neque hoc con[...] sine nimis. Immane enim qu[...] f[...] *capere* & [...] *em facere*. Ne aliorum nugas per[se]quar, Lip[sius] [...] est [...] vni adhæream, scribenti, *A[...]e qui lem* [...] à [...]ctoribus, qui cum bona sua ablig[u]rissent, soluti erant necessitate quidquam eorum in censum de[d]icandi. Id enim est *Censionem facere*: in quo alia leuior etiam ambiguit[as], vt sit interim simpliciter pro *censere*. Nam talia ali[...] a[...]bumus, A[sc]ensionem & Re[...]ionem facere, pro Adicen[s]ere & Re[...]. Censet autem semper Trachalio, cum singul[...] heri sen[...]tentiis subijcit assensum suum isto ipso verbo *censeo.* quod hic [...]dē [...] eò, quia suasus erat *assumere* quod, ludens pe[r]pe[...] modo, faciundum sane sibi & ipse censet. [...] quod nulli [...] rum apt[...] q[uo]cunque pacto concetis accom[...] ergo Lipsium, [qu]em vbique ducem agnoscimus, & hic sequimur. Deinde [...] verb[...] isti verum deest:

PL. [...] eam aduenians salutem? TR. censeo. PL. eti. mire [...] [...]?

Insere, *PL. etiamne eius patrem?* vt in sequente: *PL. Post eius matrem.* Sed in illo nostro monosyllabum erit *eius*: quam contractionem memini alibi & mihi, & ante me aliis non semel annotatam. SC. *Nunquam edepol*: editione Dousicá,

LA. Quid refert, qui perijt? GR. tamen si non hoc, aliud fabulemur malè omissum *nihil*, quod inserunt veteres, & exstat etiam in Lambini: *GR. nihil. tamen si non &c.* qui Interpres sensum tamen reliquorum nō est assecutus. Atqui cum de iis quæ in vidulo fuissent, interrogaret Gripus; leno respondere non sustinet. quid enim scire de illis referat, cum quibus vna ipse perierit? Tum ille iterum: Nihil sanè referre, neque se verò alia caussa quærere, nisi vt sermonis sit argumentum. nam si non hoc, tamen aliud se inter se fabulaturos. Potentialis, quem dicunt, modus est *fabulemur*: ne suasionis in eorum arbitreris. Deinceps eadem editio sic exhibet:

LA. Dabo septingentos. GR. os calet tibi, nunc git frigefactas? è veteribus quidem libris & Gulielmii nostri restitutione, vt ad oram notat. Sed illi *num* voluerunt, non *nunc*. atque id necessarium conficiendo sensui, quem spectabant. Ait Grypus: os calet tibi. an ergo calidum pulmētum è git comedisti, quod frigefacias? Et si vo amplius, non ad pulmenti tantùm caloré, sed ipsius etiam git acrimoniam peculiarem alludi potest. Nota enim illius acredo in gustu, ad piperis instar, vel ex Ausoniano versiculo:

Est inter fruges morsu piper æquiperans git.

Quæ omnia verisimiliter quidé dicuntur, ac maximā partem vere. neq; tamen inepta prorsus est vulgata lectio, *nunc id*: pro qua stare videatur geminus ille Pœnulo locus, si arctius contendas:

LA. Calidum prandisti prae [illegible] ? dic mihi.

AG. Quid tam? LA. quia hoc nunc frigefactas, cum rogas.

Vt enim ibi, *hoc nunc frigefactas*: ita hic, nunc id frigefactas. quamquam ibi quidem suspicor nunc ac pæne credo, nō legendum *hoc*, sed id mutandum in *os*. Os enim rectius frigefactari dicitur, quam prandium, aliquanto antè scilicet absumtum, ex quo caleat adhuc fauces. Atque ita etiam hîc peruicerit vulgata lectio, *nunc id*: vt ad *os* æquè *id* referatur. quod pfectò melius, vt aio. Nam os vndecunq; calens refrigerari dicitur: de *git* argutiusculum est, neque ratio [illegible] nueniens, illud frigefactari, cum os caleat. Ergo recipiamus illud [illegible] gatissimum saltem abiecta nota interrogationis:

GR. os calet tibi: nunc id frigefactas.

Sequitur porro:

Talentum magnum: non potest triobolum hinc abesse:

Proin tu vel aias, vel neges. LA. quid istuc necessum esse video,

Dabitur talentum.

M[illegible] lii nō commode: quos vellem libros veteres diligentius inspexisse. Ex his repono ego: *LA. quid istuc? necessum esse video, Dabitur tal.* Imperfecta oratio labascentis, *quid istuc*: quā suppleas verus

tis mod[illegible],sed in eam plane sent[illegible], qua simil[illegible] locum supra Bacchid[illegible]us emendabam,ex[illegible].

Quid ego illuc? quod perdund[illegible], [illegible] perder[illegible].

I[illegible]m ad iuram[illegible]in peruenimus, quod lenoni c[illegible]ceptissimis verbis Gripus præit [illegible] repetendo, olim singulos versus iudicaba[illegible], vt ordine leno [illegible]. Nam pars illa præcipua deest, [illegible] semp[illegible] [illegible], vt in libris nostris personæ d[illegible]. Itaque [illegible]um putabam, vt primis quatuor versibus, *[illegible] Cyre[illegible]s &c.* postquam à Gripo essent pronunciati, [illegible]rentur iidem mo[illegible], iteratò scripti, & lenoni adscripti: tum dein[illegible] reliqui eod[illegible]m modo alternarentur. De quo cum per occasion[illegible], vt de multis huius generis aliis, in familiari sermone apud Nobilissimum & Amplissimum virum Ioan. Matthæum Wackerum, cuius in laudes & titulos ambitiosiùs hic diffundi non debeo, quamquã ęgrè ob merita eius in me tempero, nuper admodùm disseruissem; visum est id paullò incommodius, quia plusculos versus vno tenore non ita facilè comprehẽdere memoriã, & sine titubatione subsequi leno potuisset: ac propterea satius esse, si singuli aut dimidii per vices præirentur ac redderentur, ad hodiernum Iurationum morem, à quo non dissimilem fuisse priscum, vero dissimile nõ est. Ita ruentem vltrò me facilè traxit vir harum quoq; literarum præter grauiores callentissimus & studiosissimus, vt nõ repetere quidẽ versus omnes vellem, sed personam vtramq; Gripi & Labracis pręfigere, quod indicio esset vltrò repetendos. Quamobrem ad hunc iam modum tanto auctore & approbatore locum integrum ipse scribo, cunctisq; rescribendum suadeo, nemini posthac auctoritatem ab illo mihi commodatam defugiturus.

LA. Quod tibi libet id mihi impera. GR. tange aram hanc Veneris.
LA. tango.
GR. Per Venerem hanc iurandum est tibi. LA. quid iurem? GR. quod iubebo.
LA. Præi verbis quiduis. id quod domi est, nunquam vlli supplicabo.
GR. Tene aram hanc. LA. teneo. GR. deiura te mihi argentũ daturũ
Eodem illo die, viduli vbi sis potitus. LA. fiat.
GR. LA. Venus Cyrenensis, testem te testor mihi,
Si vidulum illum, quem ego in naui perdidi,
Cum auro atque argento saluum inuestigauero,
Isq; in potestatem meam peruenerit:
GR. Tum ego huic Gripo dico, inquito, & me tangito.
LA. Tum ego huic Gripo dico, Venus, vt tu exaudias.
GR. LA. Talentum argenti magnum continuo dabo.
GR. Et si fraudassis, dicito, vti in quæstu tuo
Venus eradicet caput atq; ætatem tuam.
Tecum hoc habeto tamen, vbi iurauerîs.
LA. Et illum ego aduorsum si quid peccasso, Venus,

Venerer te, vt omnes miseri lenones sient.

Ita vere meridie sunt omnia liquidiora, nec vsquam qui ... di ... cum ... interpuncta simul adaptata magis, & vocula vi... ista, vna abiecta: quod è comparatione vulgatorum qu... codicum rectissime constabit. Nunc reliqua in scenam vl... quæ paucula sunt, adiiciamus. In oblato certamine sponsion...

—— LA. cedo qui cum habeam iudicem,
Ni dolo malo instipulatus sis, niue etiam dum siem
Quinq. & viginti natus annos.

omissa negatio est vbique, per sensum nequaquam omittend... Is namque planè inseri vult, *niue etiam dum haud siem Quinq. & viginti natus annos.* Nisi putes eundem æque iuuari, repo... *etiam.* quod nec ego negem: sed certe formula stipulation... amat *Ni, niue.* itaque non hæc mutetur, sed negatio addatur. Con... tendit enim, se nondum quinque & viginti annos natum: ... minores, non maiores Lætoria lege gaudent. Paullo pòst

Promisisti huic argentum? LA. fateor &c.

Versus caussâ potius *Promisti.* Hinc longiusculè:

—— LA. nempe pro meo
Iure oras. DÆ. mirum quin tuum ius meo periculo abs te exp...

Sententia efflagitat, *pro tuo Iure oras* quomodo & legunt ve... editiones, quascunque vidi. Turbauit eos. qui *meo* supposue... locutio Plauti *mirum quin* a qua sæpius, vt suo loco nota... eiusmodi turbæ conflatæ. At quomodo ea capienda dictum ... est alibi, ne sim hîc prolixior denuò: qui iam festino, & tempus esse video, portu ex hac naufraga iactatione reperto, Rudentem aliquanto complicare.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI STICHVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nob. & doctissimum virum

IANVM GRVTERVM IVRISconsultum, Philologum & Poetam clarissimum.

IN luctu viduitatis tuae, cuius mihi tristissimus accidit nuntius, CL. GRVTERE, *cum aliis nominibus, tum hoc merito dolemus, quod is studiorum tuorum intercessit laboribus, & institutas doctissimarum vigiliarum operas interrupit. Atque eo enim fore, iam lucem visuros fuisse reliquos Suspicionum plures libros nuper ad me scribis. Itaque communis hic eruditorum luctus est, qui scriptis tuis afficiuntur, quae non esse quidem multorum ipsa res testatur. Ab illo vero tu te recollegeris iam paulatim, & a lacrimosis, quas ipse dicis, cogitationibus animum dehinc penitus abduces, ut abruptam lucubrationum telam redordiri & detexere porro queas. etsi maximam quidem fecisti iacturam, quae non tuo tantum, sed nostro quoque (ad quos fama virtutum praestantissimae tuae coniugis pervenit) iudicio satis deplorari nunquam posse videatur. Sed humana tamen ut ferenda sint, meminimus: neq; tu dolori [illegible] omnem tuam condonaris: quem depones ac sepelies [illegible] nostrorum Sapientum, vtroque luctus consolationem a literis*

& scriptionibus assuetis petes. In quo vt amicè te, mi amicissime Grutere, iuuem, simulque & auocem à mœrore, & ad scribendi studium rursus incitem, mitto ad te mearum commentatiuncularum aliquid, & quidem in Plautum, quo præcipuè solitus es semper oblectari, & nunc commodissimè visus es posse deleniri. Nam duplex ista mihi sanè mittendi potissima caussa. Neque enim his nostris legendis curarum tantummodo tuarum obliuisci te volui, sed & oblitæ industriæ recordari, & ad meliora in hoc genere tua proferenda stimulari. quorum in alterum vsum maximè quidem hæc, neque tam tibi dicam tamen, quàm mihi & aliis poterunt seruire. Nobis enim profuerit, quod tu boni dederis: & vtilitati publicæ interim studeo, cùm te sic à luctuoso otio ad iucundas occupationes pristinas conor reuocare. Quod quidem non patrare & impetrare me facilius hoc tempore posse, quàm istâ Plautinorum meorum missione iudicabam; quorum tu scilicet ineptiis commotus, profectò non tenebis amplius te intra luctus hanc lentitudinem, & animo altius concitato rues ad tuorum perpolitionem ipsamque celeriorem publicationem. Age, commouere, sume pristinam alacritatem, & indigna hæc nostra obrue tuorum maiore dignitate. quæ ita quidem esse cur non auguremur nobis & speremus? Exspectamus etiam verò nihil nisi præclarum, in Plautum nostrum maximè, cuius & nunc caussam maximè agimus: in quo nimirum ea habuisti adiumenta & subsidia industriæ tuæ, quæ huius emolumenta maxima & profectum singularem pollicentur. Habuisti enim & adhuc forsan habes in manibus optimos ac laudatissimos Plauti Manuscriptos duos, illos antiquissimos Camerarii nostratis, vnde tam multa bona senex ille doctissimus olim eruit, vt eorum ope primus velut ab Orco Plautum reduxisse, certè primus optimè de Plauto fuisse meritus, & ad benè merendum alios excitasse deinceps vsque plures, atque ita salutis adeò illius auctor ab omnibus existimetur. Hos ad te nunc beneficio filii, clarissimi viri, paternarumque virtutum & famæ in alio genere eruditionis æmuli, deuolutos tibi

serio.

serio, neq; tibi tamen magis, quam & nobis & ipsi Plauto gratulamur, nec eam felicitatem multis hactenus, atq; etiam mihi negatam, uni tibi indultam inuidemus, qui te scimus in tractandis eiusmodi libris hominem bene versatum, & variantes scripturas non minus cum diligentia colligere, quam cum iudicio seligere, & cum acumine, si opus sit, corrigere peritum. vt quæ ex illis exspectare Plauto amplius instaurando possumus, à te quidem possimus omnia, qui vero non nisi & multa & optima? sperare. Certè enim bonitatis suæ laudem illi tuebuntur, nec à priori Censore sic exhausti fuerint, vt, quod in censum etiamnunc tibi deferant, reliqui parum habeant, dehinc in proletariorum ordinem redigendi. Quamquam tu sane spem eorum non nimis magnam facis, ab illo iam occupata & eruta eruenda pleraq; ad me protestatus. id quod ego nisi oculis coram videam, credere vix possim. ac te modeste magis hoc puto quam vere dicere, ne nimiam tui commoneas exspectationem, & vero vt minora pollicitus, maiora cum maxima laude præstes. Sit ita, vt futurum planè credo: tu autem desiderium nostrum caue diutius moreris. Ego famam à meis his Diuinationibus nullam mihi spero, abominor tantùm & deprecor infamiam: à qua tu defendes illarum hanc præcipuè partem tibi dedicatam, & iudicio politissimo tuo accurate recensitam in vulgus fastidiosi nostri seculi commendabis. quod ego te simul posse, simul velle meâ caussâ scio, virum non doctum magis, quàm mihi beneuolentem & amicum: qui constanter manebis in perpetuum, atq; hoc etiam libello vicissim quasi sponsoriâ tabellâ fidem & constantiam amoris mei tibi habebis oppignoratam.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI STICHVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Saluéne amabo? Saluè agere: & de eius formulæ scriptura. Exangeri. Animum augere. Augeri, Crescere Foueri, Experiri, noua significatione. Implere apud IC. Mureti versificatio in prima Stichi scena non cum aliis approbata. Ibidem vnus alterq; locus excussus, & recens emendatus. Firmata vetus Palmerij in Terentium alibi, & hic in Plautum correctio: noua à nobis Panegyrico Nazarij imputata.

STichi scenam primam in senarios redegit Muretus, exemplo bono: sed non bono, Lambinus in editione sua prorsum est secutus. Neque enim ille sic præiuit, vt pro legitimis Plauti versibus agnosci vellet: & vt possent, non vt deberent, restitui monstrauit, adeoque nimis ambigua res est: ac sunt permulta, in quibus ei nemo, ne Lambini quidem gratiâ assentiatur. quippe qui non modò verba pleraque mirificè trunciat, quod sane fuit hoc aggressio faciendum & a nobis permittendum, sed & multa deleat audacter, & audacius non pauca de suo addat. Inter quæ vel minimum illud non procul initio, vbi sic restituit:

Sed hic mea soror assis, multa dum solo
Tecum loqui de re vir:. PA. aluéne [illegible]?

Nam vt traductionem particulæ *dum* taceam, quam probare nequeo tamen, quia non ad illum, sed priorem orationis partem pertinet, & verbo *assis* continenter adhæret, ne interpunctio quidem, vt in vulgatis, diuellenda. qui fecerim, quod *amabo* abiecit atque suppofuit, atque ita formulam elegantissimam inque percunctatione huiusmodi solennem ac perpetuam destruxit, *Saluéne amabo?* Sic enim ea quoque ipsa scribenda, vt aduerbium agnoscatur *Salue*, non nomen *Salua*. quod disputauit olim ad Aul. [illegible] probauitque, non magna tamen ratione, Vincentius: & pòst tacita quasi sententia decidit Brissonius in arduo opere Formularum, qui & hanc & similes ibi ceteras omnes ita planè concepit atque expressit. Illinc exemplorum thesaurum petes: at pro ratione habebis tibi potissimum, quòd verbum ad illa talia sappressum intelligitur, aliud atque aliud pro sententiæ flexu, plerumque tamen & ad pleraque verbum *agendi*, aptius omnibus & flexibile in quamuis habitum præ ceteris. quod ipsum diserte adiungit Appuleius

[illegible] locis, vnde [illegible] opinioni [illegible] Metamor. lib. 1. *[illegible]. De [illegible] Apu[illegible] xi [illegible] quatuordecim [illegible] liber [illegible] [illegible]*. Ita [illegible] numerorum, [illegible] bantur in nostris libris:

[illegible] al [illegible] ouer [illegible] dum multa volo tecum

Loqui de re [illegible]. PA. [illegible] te amabo?

Quamquam si curiosius in sententiam loci totius inquisiueris, videbitur omnino nescio quid aliud subesse [illegible]. Ait Panegyris, loca [illegible] se de re viri potius [illegible] dum [illegible] Sed [illegible] quæ *multa* dicit, quod facturam [illegible] ni [illegible] sequentibus de [illegible] eps, quod [illegible] viri [illegible] magis [illegible] pere spe[illegible] [illegible] ad ipsa & p[illegible] [illegible] conquerantur & mutuo sol[illegible] [illegible] monuit, vt totam lectionem vulgatam mutandam [illegible] rer, sed facili modo, quem pudenter & cum venia apponam:

Sta [illegible] mea soror, [illegible] dum [illegible] volo tecum

Loqui de re. PA. [illegible] saluene [illegible] o?

P [illegible] spero quidem [illegible]. sed hæc soror [illegible] r,

Parentem tuum &

Cum adesse & at[illegible] re sororem Panegyris iussisset, ad [illegible] de communi re l[illegible] cum [illegible] suspicaretur illa ex [illegible] & timore, de viris id [illegible], quærit que statim, anne mariti [illegible] sint [illegible] sic agant? Quod [illegible] vt nemo [illegible], ita [illegible] non ego tamen [illegible] abo. Sit in medio: ac nos ad alia pergimus.

Honestissimus ibidem ille sermo:

PA. Ne la[illegible] [illegible] neu tuo id animo

Fac, quod tibi tuus pater facere [illegible].

ac sensus elegans non minus: quem præ modestia & reuerentia in parentem Panegyris innuit obscure tantum, [illegible] disertum. Pater ægre & male facere minabatur [illegible] ne ipsa [illegible] faciat, hortatur. Sub finem etiamnunc legitur:

P [illegible]. Scio, atq; in cogitando mœrore augeor.

quod emendandum iam olim Palmerius monuit, *angeor* [illegible] nie. Probat [illegible] Colouiensis meus in quo *angor*. Neque de Terentiano loco dubitandum, Heautontim:

Co[illegible] [illegible] ones, quæ [illegible] animum [illegible] angeant.

quod idem, ni fallor, ille [illegible] scribit. Nam [illegible] *augeant* non modo [illegible] sed plane contra. Neque [illegible] commode, quod [illegible] in scholiis [illegible], subintelligitur vox *dolor* [illegible] *animum exangere* id esse potest, quod alii putant, [illegible] valet autem [illegible] [illegible] loco [illegible] mum, animum [illegible] seu [illegible] non [illegible] hactenus [illegible] sed [illegible] exemplis ostendam. Primum *animus angetur* est ad verbum Homericum [illegible]

ἀνδῆσι θυμός. Deinde apud Symmachum eſt eo ſenſu, loco qui memoriam nunc meam fugit & veſtigationem fruſtratur: *Quæ mihi animum augeant.* At Taciti ſimilem in numerato habeo, XV Annal. *Neq; infamiâ Pati augebatur Corbulo: quod eo maxime pa... quia filio eius tribuno ducere manipulos atque operiri reliquias male pugna imperauit.* Perſpicuè *augeri* eſt hic delectari. Eo amplius & iuuari, alio Taciti loco II. Hiſtor. *Titus aucto animo ad patrem perue- ctus.* Neque enim tantum de maiore atque erectiore, ſed & hilariore ſimul animo ibi interpretandum. Seneca *Cre... cendi* verbum non diſſimiliter vſurpauit Epiſt. XXXIII. *Creſco & ... ... ſa ſenectute recaleſco.* Apud Auſonium *Fouere* itidem inueni, Parentalibus Seueri Cenſoris Iuliani:

Si quid apud manes ſentis, fouet hoc tibi mentem,
Quod fieri optaras, id voluiſſe Deum.

Denique & *Explere* eſt voluptate afficere, Panegyrico Nazarii, qui Conſtantino dictus: *Miſſum eiuſdem Tyranni ad permulcendam Africam caput, vt quam maximè viuus afflixerat, laceratus expleret.* Quem ipſum ibi locum ſic emendamus per viam. nam vulgò male, *vt quammaximè vnus.* Sed ad hoc quidem verbum ſubintelligi videtur aliquid oportere, vt ſit quaſi gaudio explere: quem in modum ſimpliciter in Iuriſconſultorum libris ſæpe ponitur *Implere*, cum ſenſus aſſumendum monet, argumentis implere. Eſt enim pro certis & firmis probationibus euincere & obtinere. quod me monitum a magno amico, magnifico viro Io. Matth. Wachtero teſtor.

CAPVT II.

Voluntate. Igitur deinde. Poſtidea igitur deinde. Illico, quot modis accipiatur. Penſior conditio. Aliæ quædam verborum notæ. Multa vero loca, & quædam contra Lambinum, emendata, explanata, interpunctus, verbis, numeris mutatis. Præter hoc perſonis ſæpius ſui verſus redditi, & ipſi aliter conſtituti. Plauti etiam inconſtantia notata. Et Nonius caſtigatus & expletus.

SEcundæ ſcenæ initium in pleriſque libris non diſtinguitur rectè ſatis, in Lambinianis interpolatur inſertione particulæ *ſua*, pro voce *ſeruus.* Hæc autem ſcriptura & interpunctio germana:

Qui manet vt moneatur ſemper ſeruos homo officium ſuum,
Nec voluntate id facere meminit, ſeruos is habitu haud probuſt.

Quòd ſi Lambinus è libris inſeruit *ſua*, non debuit tamen eiicere vocabulum alterum, a Plauto minimè omiſſum. Et ferant vtrumque numeri ſanè, pede primo Amphimacro, vt ſolet haud rectè, conſtituto, & in monoſyllabum contracto ipſo *ſua*, quo frequentius nihil. Sed è libris hoc eſſe non equidem puto: magis, de ſuo Lambinum attuliſſe, qui neceſſariò id addi perſuaſerat ſibi. At

uo

tiosum prorsus est. nec ille scibat aut meminerat, *voluntate* sic v-surpari absolute ac velut aduerbialiter, vt vulgò *sponte*. Res in nostro multis exemplis clara, quorum vnum saltem asscribo.

Milite:

Quin si voluntate nolet, vi extrudam foras.

Mox etiam interpunctio vacillat:

Iam ego domi adero, ad meam maiorem filiam inuiso domum.
Si quis me quaeret, inde vocatote aliqui, aut iam egomet hic ero.

& huc inclinat, vt *domum* ab *inuiso* discriminetur, accenseaturque ad *vocatote*. quò ego nec impello, nec retineo. *Aliqui* ibidem pro *aliquis* positum, ne multitudinis esse numerum putes. Inepta porro senis oratio:

A N. Si manere hic sese malint potius, quàm alio nubere,
Non faciam. quid mihi opust decurso aetatis spatio cum eis
Gerere bellum?

Quid enim se facturum negat, qui disputauit secum etiam nunc nihil, sed deinceps deliberat primùm? Antiquiores libri *faciant* legunt, non *faciam*. Illud verum, sed falsum nihilominus *non*. idq; aut delendum, aut traducendum, mutandumque sic:

A N. Si manere hic sese malint potius, quàm aliò nubere,
Faciant. nam quid mihi opust &c.

Sententiam hoc efflagitare vides, quae ipsa clarior omni declaratione. Liceat tibi tamen τὸ *nam* non recipere, & *non* ipsum penitus abiicere. Nihil hinc ad sententiam damni, quae in solo *faciant* sita. Aliò non est pro *alij*, sed aduerbium. Sic enim & aliquò nubere, & despondeti in fortem familiam, aliis saepe locis. Statim interpuncta iterum, & verbula quaedam leuiter errant quidem, sed vt sensum grauiter tamen lędant. Totus autem locus, quem dico, sic restituendus, ne bis asscribendi vanam operam sumam:

Minime volo turbas. sed hoc mihi optimum factu arbitror,
Principium ego quo pacto cum illis occipiam, id ratiociner:
Vtrum ego perplexim lacessam oratione ad hunc modum,
Quasi nunquam quidquam in eas simulem, quasi nihil inaudiuerim
Eas in se meruisse culpam, ac potius tentem leniter,
An minaciter?

Quidquid mutaui, quod est parum, sententia iussit. Primò, nihil dum statuerat, quid optimum sibi factu esset senex, de re vniuersa. Sed id optimum esse adhuc dicit, vt ratiocinetur secum prius, quomodo principium sit occoepturus. Deinde duos init modos, vtrum leniter filias tractet, an minaciter: atque in priori includit istum, num perplexabiliter & ex obliquo. Sic enim leniter eas adoriatur. At contra minaciter, si directè & aperta incusatione. Quamobrem pessimè erat scriptum *an potius*, quasi diuersum hoc à praecedentibus caput deliberationis: vbi, vt idem videatur, *ac po-*

tius nunc substitutum. Sed nihil absurdius tota scena, quam qui hic proximum versum,

Exorando, haud aduersando sumendam operam censeo.

seni etiam adscribunt, & quidem vbiq; librorum. Nec quisquam a lhuc [illegible] dit, patri non conuenire, vt ipse de filiabus [illegible] exorandis. Qua [illegible] causa, aut quid orct? vt altò nu[illegible] maneant? Attenuis nihil a consilio eius, nec magis qui [illegible] contra rationem. Quin filiarum alterius est versus, & il[illegible] me, cuius proxime sequens, ille quidem in eandem sententiam cum hoc conspirans. quo mirum magis est, nemini de tam c[illegible] & obuio mendo suboluisse. Deliberant inter se quoque illae, quo nodo cum patre sibi agendum, vt in coniugiis suis relinquantur. Id consilium instituerant paullò superius:

PI. [illegible]d agimus, soror, si offirmabit pater aduersum nos? [illegible] pars

Nos oportet, quòd ille faciat, cuius potestas plus potest.

Nunc hoc constituunt, non aduersandum parenti præfracte, sed blanditer eum exorandum, vt cum gratia impetrent [illegible] volunt, id quod multo facilius sit, & honestius, & in certa [illegible]. Quæ omnia quibus versibus dicuntur, ii a numeris alicubi [illegible] biantes in hunc modum omnes rescribendi, primo illo, de quo [illegible] gebam, contendebamque seni disconuenire, sub Pinacii persona continuati:

PI. Exorando, haud aduersando sumendam operam censeo.
Gratiam si à patre petimus, spero ab eo impetrabere:
Aduersari sine dedecore & scelere summo haud possumus.
Neq; ego sum factura, neq; tu vt facias, consilium dabo:
Verum vt exoremus. Noui ego nostros, exorabilis [illegible].

Quæ vel postrema vox *exorabilis* poterat ad monere primam *Exorando* oportere esse. Atque eidem poterat etiam membrum [illegible] timum, *Noui ego nostros, exorabilis st:* quod respondet illi [illegible] nis consultatione: [illegible] *lites fore. ego meas noui optime* vt sit æqu[illegible] timum. in qua clausularum similitudine summa quoque [illegible] stit elegantia & lepor singularis. Iam porrò senex de[illegible]

AN. Sic faciam. assimulabo quasi aliquam culpam in se ad[illegible] rint:
Perplexabiliter earum hodie perpauefaciam pectora.
Post id agam igitur: deinde, vt animus meus erit, faciam [illegible].

Vbi dubium primò, *assimulabo* an *insimulabo*. Sed rece[illegible] uis in eundem sensum. neque tamen vel assimulat vel insi[illegible] deinceps, vt hic se statuit facturum. de qua varietate & incon[illegible] tia sæpe notatur auctor. Sed verba, *Post id agam igitur*, qu[illegible] v[illegible] N[illegible] nu[illegible] eadem [illegible]m hoc acturus erat. O[illegible] *Pos* [illegible] iussu [illegible] atque etiam interpungendum [illegible]

Prius id agam igitur deinde [illegible] animus meus erit, faciam palam.

Prius perplexabiliter eas paucfaciet: deinde animum suum liquido patefaciet. *Igitur de* [illegible] Plautiuam locutionem cum reliquis cognatis ad primam Coniunctiuam copiosè persecuti sumus. Ex [illegible] aliquanto facilius *Assu* fieri poterat: nisi prius ad sensum a[illegible] intercedo tamen, si quis illud malet. Nam vix fore arbitror, qui audaciorem coniecturam probet *Postidea igitur deinde*: [illegible] inquam sic quoque Plautus potuit forte, qui simili coniunctione [illegible] *Post igitur* [illegible]. Sed certe durior hæc est: nec sensui satis opportuna. Sequitur:

PA. Salue mi pater. AN. & vos ambæ illico agite, assidite.

Distinguendum post *ambæ*: nam prius vtrasque resalutat. deinde non hercle assidere iubet eas, sed absistere potius: quippe qui osculum prohibet, quod offerebatur. Atque ita iam reponebam, *illico agite absistite*: cum inspexi demum veteres libros, & non hoc, sed *abscedite* reperi, quod non tamen melius est nostro. Neque enim abscedere prorsus eas iubet, sed non accedere ad se, & adstare tantum paullò remotius: id quod est *absistere*. iuuatque particula etiam *illico*, quam non valere scies hîc, quod alias vulgò, sed Plautinè & antiquè, eo loco. Non enim tantum χρονικὸν, sed & τοπικὸν aduerbium est, & idem cum *eloco*. de quorum vtroque non nunc primum ego, sed post alios moneo: quos tu ipsos & præcipuè Nonium vide. Qui Nonius sub eius particulæ titulo castigandus, cùm eam & ad locum valere docet magna exemplorum congerie, quorum nullum tamen ea significatione est præter vnicum primum ex Turpilio. Reliqua omnia non *illo*, sed *illo loco* notant. Ac fortè verba illic aliquot exciderunt, quibus nouam porrò & diuersam significationem indicarit: ad hoc inquam exemplum. *Illico, illo. Turpil. Leucadia. Sed quam longè est cum isti illicò? id est in eum locum. Illi* [illegible] *o, illo loco. Nauius Bel. Pun. lib. 6. Septimum decimum annum illico sedent. &c.* Ceterùm è Plauto nostro testimonii vicem nihil hic, cum sit tamen hoc sensu innumeris, quamquam & paucissimis aduertitur locis. Sed satis est attentionem lectorum semel sic excitasse, nullis hic adeò exemplis cumulatis. Statim sic interpunge:

AN. Non sedeo isthic, vos sedete: ego sedero in subsellio.

Et aliquo interuallo *est* insere propter versum:

PA. Nullus est præter nos teq; AN. vostrum animum adhiberi volo. quamquam & ibidem scribere malim, *AN. vos tum adhibere animum volo.* Et enim diuiusculum est alterum; & in hoc, *tum* notat caussam. Quando, inquit, alienus nemo adest, loquar: & vos igitur animum adhibete. Inferius:

PA. Cui malefaciundi est potestas, quæ ne faciat id temperat.

Existimè *Cum* potius legendum initio versus, quia præcedente *Vbi*

fuit: *Vbi facillime spectatur mulier* &c. cui [illegible] hoc respondet, *Cum male, audiendi est potestas,* &c. Statim pergit quærere [illegible] his verbis debet:

———age tu altera, vtra sit conditio pensior,
Virginemne, an viduam habere?

quibus minimum quid a nobis accessit, versus bono. At pen[illegible] rem conditionem non tam explicem, quæ sit maior [illegible], quam quæ pensi magis sit habenda: quamquam in [illegible] sum sic reuoluor. Paullò post suppleuit Lambinus [illegible] sum, ex ingenio magis, opinor, quam vestigiis [illegible] pturæ:

AN. Edepol vos lepide tentaui, vestrumq; ingenium du[illegible]

Asperum hoc *dictum*, quod addidit. Et numeri de se[illegible] possunt facilius expleri: quamquam illi non superflui [illegible] sed neque [illegible] quidquam [illegible]

A N. Edepol vos lepide tentaui vostrumq; ingenium. sed hoc
Est, quod ad vos venio, quodq; esse ambas conuentas volo.

Eadem adhuc scenâ:

A N. Quid illos exspectatis, qui abhinc iam abierunt triennium?

Lambinus fecit *absunt*. Malo vulgatum retinere, sed eius sensum iuuare additione vocularum deperditarum:

—qui abhinc iam, cum abierunt, triennium est.

Non dubie sic Plautus scripsit: quod vel *ab* [illegible] particula [illegible] non commode iungenda cum *abierunt* aut *absunt*. At [illegible] nium abhinc esse ait, cum abierunt. Ad finem reconcinno personas vbique ferè turbatas:

Nunc soror nos abeamus intrò. PI. imò interuisam prius do[illegible]
Si à viro tibi forte veniet nuntius facito vt sciam.
PA. Neq; ego te celabo, neq; tu me celassis quod [illegible]

Etiam primo versu veteribus insertum [illegible] quo lædi numerorum aliquis opinetur. At ipsum monosyllabum [illegible], & primus pes [illegible] phimacer iterum, vt hic alicubi supra.

CAPVT III.

Inter. Ex vero, facile. Ex prouera. Pauperies ridicularia. Supellex parasitica. Locus ab additamentis inquinatus [illegible] versus vnus transpositus: plures in numeros [illegible] cum Plauto compositus. Mutata distinctione. [illegible] de parasiticæ auctionis præconio diligenter [illegible] traiectis aliquot versibus correctus, per[illegible] quædam approbatis, quædam refutata.

FEstiuissimè Gelasimus parasitus ridiculus est [illegible] tuetur sequentis scenæ principium [illegible] exemplo Famem sibi olim matrem & nunc [illegible] tur: quam parere vicissim nequeat [illegible] ipsa

ipſius, ventriſque ſui inanitate pleni diutina verminatione queritur: cuius orationis tam venuſtæ principem partem inuenuſtiſſima interpolatione non inuenuſti alias homines quidam contaminarant. Nam ex librariorum oſcitantia, qui iteratò pleraque verſus tertii verba ſcripſerant, exſtiterunt, qui verſum alium nouum verbis aliquot aliis adiectis concinnarunt, adeo ipſum plenum ruris, & ſententiæ tam inficetæ, vt nullum rus inficetius eſſe poſſit. Quos dicam, ſciunt, quibus Plautus & eius Cenſores curæ. Parco enim alteri, ne lædere ſimul alterum cogar. atque eo nec ipſam eorum lectionem pono, ne vulgatam quidem alteram ponere dignatus, inque vnam ſolam intentus antiquarum editionum, quam literula minus vnicâ veram & germanam præſtare ſum paratus. Ea hæc eſt, additâ literula ibi deficiente:

G E. Famem fuiſſe ſuſpicor matrem mihi.
Nam poſtquam natus ſum, ſatur nunquam fui.
Sed quam ego matri meæ retuli inuitiſſimus,
Eam mihi nunquam retulit mater gratiam
Nam me illa in aluo &c.

Quarto verſu *Ea* in veteribus erat, pro qua *Eam* ſenſus facere monuit: qui ſenſus omninò nihil ad alios homines porrigitur, ſolumque inter matrem & filium gratiæ relatæ inſtituit comparationem. Quod, qui non nimis ſupinè omnia legit, vltrò animaduertet, nec vllam poterit ab hac aliam lectionem approbare. Sed pergit porrò Paraſitus & de ipſo nomine ſuo diſputare:

Gelaſimo nomen mihi, indidit paruo pater,
Propter paupertatem hoc adeo nomen repperi.
Quia inde iam à pauxillo puero ridiculus fui,
Eo quia paupertas fecit ridiculus forem.

Quibus in verſibus manifeſta vnius eſt tranſpoſitio. Nam quantò melius & ſermo fluit, & ſententia cohæret, iſto ordine reſtituto!

Gelaſimô nomen mihi indidit paruo pater,
Quia inde iam à pauxillo riditulus fui.
Propter paupertatem adeò hoc nomen repperi,
Eo, quia paupertas fecit ridiculus forem.
Nam illa omnes.

Veriſſima & ὀφθαλμοφανὴς reſtitutio. in qua præter ordinem legitimum, id boni quoque loco acceſſit, quòd ſuperuacua vox *puero* abſceſſit, a nobis in exſilium procul hinc ire iuſſa. quippe quæ nec ſenſum iuuerit, & numeris fuit moleſta. Nam traiectam ibidem & aliam voculam numerorum item cauſſa, leuius eſt, quam vt debeam imputare. Sententiam autem procedere ſic vides: Gelaſimo paruo nomen inditum: quia a paruulo ridiculus. inditum autem propter paupertatem, quia ridiculus propter illam. Quò Iuuenalis hoc pertinet Sat. 3.

Nil habet infelix paupertas durius in se,
Quàm quod ridiculos homines facit.

Sequitur non longè:

Hæc verba subigunt me, mores vt barbaros
Discam, atq; vt faciam præconis compendium,
Itaq; auctionem prædicem, ipse veneam.

quod è veteribus scribes & distingues rectius:

Hæc verba subigunt nunc me, vt mores barbaros
Discam, atq; vt faciam præconis compendium,
Atq; auctionem prædicem ipse, vt veneam.

Ita præconis compendium facit, dum ipse auctionem prædicat, non dum ipse venit. Atque illud ingerit iterum paulò post, vbi caussam & auctionis & compendii huius dicit:

Ipse egomet quamobrem auctionem prædicem.

Vbi contra sensum apertè veteres alioqui bonæ editiones interserunt negantem particulam *non.* quam temerè tamen irrepsisse non putarim. Et prochiuis emendatio est: *quamobrem nunc auctionem præd.* neque ea incerta: quando numeri inanimento medio quæritant eiusmodi explementum. Mox:

Quæ inter continuum perdidi triennium.

sine caussa mutant *inter*: siquidem illud accipiendum pro *in continuo triennio.* quomodo vsurpari *inter* ostendimus alicubi supra, laudato præter alia Trinummi quoque è Fullonibus exemplo:

——*quæ inter decem*
Annos nequisti vnam togam detexere.

Et statim:

Præ mœrore adeo miser atq; ægritudine
Consenui, penè sum fame emortuus.

labat alter versus, cui fulcimentum dant prisci libri, *fame ipsa emortuus.* quod potius fortè sit *ipse.* Nam & mancipia sibi periisse ait, & denique seipsum ab interitu parum abfuisse per ægritudinem & famem. Nisi *ipsa* hoc innuit, non tantum mœrore, sed & esuritione se ad mortem propè accessisse. Iam verò ipsum præconium parasiticæ auctionis audiamus.

Adeste sultis, præda erit præsentium.
Logos ridiculos vendo, agite licemini.
Qui cœna poscit? ecqui poscit prandio?
Hercules te amabit prandio cœna tibi?
Ehem annuistis? nemo meliores dabit.
Nullus meliores esse parasitos sinam.
Vel vnctiones græcas, sudatorias,
Vel alias magis malacas crapularias,
Cauillationes vel assentatiunculas,
Ac periuratiunculas parasiticas,
Rubiginosam strigilem, ampullam rubidam,

Parasi-

Parasitum [illegible], quo re[illegible]ondas [illegible].
Hæc ven[illegible] opus est, quantum po[illegible]st,
Vti decumam partem Herculi polluceam.

Hic primum obscurum illud, *Hercules te amabit prandio [illegible]* [illegible] cuiaque sententiæ, ad rem non tamen apt[illegible]: aut i[illegible] plenæ rursum orationis. Fortè enim sic aliquis t[illegible] Hercules te amabit, si prandio poscis, aut si prandio t[illegible] [illegible] perfectus hic sermo nimis, & interpretatio violenta. [illegible] coniectanti legendum videbatur.

Hercul[illegible] iste am. tibi prandio? cœnâ tibi?

Vt cum interrogasset, numquis cœna aut prandio poscat, [illegible] cerit quasi bonæ spei plenus, imò emtoris certus, hercule [illegible] poscit: ibique tum vrserit magis illum quemcunque, vendo[illegible] tur tibi prandio? an magis cœna? & tandemne annuisti pl[illegible] Quod nemo facile contemserit: etsi nunc ipse non admodum probo. Nam argutior emendatio subiit, dum retracto veteres cogitationes, & scripturam ipsam inspicio accuratius: à qua minus, atque adeò minimum fit recedam:

Hercules te ama. tibi prandio? cœnâ tibi?

Et ad genuinam Plauti lectionem proximè puto me accessisse, germanumque ipsum sensum non acu, quod dicitur, sed stilo ferè tetigisse. Ridicule hic omnia parasitus itaque & suauis in numinis inuocatione: quam lepide reliquis anxiis interrogationibus inserit. Herculem enim precatur, vt in auctione sibi præstò sit. ita autem precatur, quasi non tam sibi ab illo, quam ipsi a semetipso velit beneficium præstari. ideoque ait, non me, sed te ama. quorsum verò ita? Nempe decimam partem ex auctione vouerat Herculi, quod è præconii extremo patet, & inferiore scenâ *Quisna:*

Hercules decumam esse adauctam, tibi quam voui, gratulor.

Ibidemque:

Hercules sanè, qui Deus sis, discessisses non malè.

Eam vt pollucere possit, opem ipsius sic implorat, vt iubeat ipsum sibimet non deesse. Ni iuuaret enim, polluctum non auferret. Amaret igitur seipsum & lucrum suum, sibique daret operam, dum alii ferret opem. Id quod est tam profectò venustum, vt eo tota ista auctio singulariter commendari, & ipsa scena mirifice collustrari videatur. Sed ibidem porrò non rectè multi accipiunt istum versum:

Nullis meliores esse parasitos sinam.

idque facit scriptura non recta: quam tamen pridem Gulielmius noster benè correxit, *parasitu* legens; & melius nuper optimus editor & censor Plauti Dousa F. *Nulli meliores esse parasito sinam.* De logorum enim bonitate, non de se ipso, quamquam & ita de se, promittit: quos nemini alii parasito passurus est esse meliores, ipse optimos omnium daturus. Ne iam & veterem Lam-

bini interpretationem, & nouitium docti alterius commentum pili facias: qui diligentissimus alioqui, & in Comicis bene versatus, ad Theophrastum exstruere hinc morem solennem voluit antiquis, ostentare solitis suum quoque parasitum, id quod fieri potuit, huc tamen nihil spectat. Non autem nihil est amplius eodem in loco, de quo moneamus. Turbatus etiam porrò versuum ordo videtur mihi: certè confusa oratio est, logos, cauillationes, periurationes, balnearia instrumenta, & ipsas vnctiones inconcinna ratione miscens: has denique postremas non aptè in auctionem accersens. Vide, in quem alium sensum quam aliam seriem ego cogitarim:

——*nemo meliores dabit.*

Nulli meliores esse parasito sinam
Cauillationes, assentatiunculas,
Ac periuratiunculas parasiticas.

quibus inter se mutuò cohærentibus subditur aliud caput auctionis deinceps:

Rubiginosam strigilem, ampullam rubidam
Vel ad vnctiones Græcas sudatorias,
Vel ad alias magis malacas crapularias:
Parasitum inanem, quo recondas reliquias:
Hæc venisse opus est iam, quantum potest,
Vti decumam partem Herculi polluceam.

quæ & ipsa pendent a se inuicem, peculiari structurâ sermonis conuexa. Iáq; nõ ipsæ lauationes atq; vnctiones vẽditãtur, sed ad eas instrumenta, strigilis & ampulla: quæ solenniter a parasitis gestari solita docet locus ille Persa, sic a nobis ibi rescriptus:

Cynicâ esse è gente oportet parasitum probum:
Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium,
Marsupium habeat &c.

itemque Pollux: τοῖς δὲ παρασίτοις ἀπόκειται καὶ στλεγγὶς καὶ λήκυθος. In hunc sensum nihil nisi *ad* præpositionem adiecimus vitio traductionis amissam: cui indicio vel id quoque sit, quod mancus absque ea versus,

Vel ad alias magis malacas crapularias.

Etiam alibi numeros leniter adiuuimus. Sed sententiæ potissimum mihi cura fuit: cuius hæc tracta quibus ostendi modis ratio, non alius potuit a me, vix ab alio etiam poterit fieri. Nunc leuiora scenæ eiusdem attexamus. Proximo inde versu:

C R. Ecastor auctionem haud magni pretij.

plena sententia, & orationis forma venusta: numeri tamen appetunt verbum, quod in medio veteres addunt, *auctionem* [illegible] ita vox *auctionem* in [illegible] syllabam ipsa coit. Mox rectè a Lambino interpretatum, quod in meris:

Nunc Miccotrogus nomine ex vero vocor.

addito Horatiano exemplo,

Cui Canusini more ducibus cognomen adhæret.

cui adstruas multo simillimum aliud Ouidii in Tibulli mortem:

Flebilis indignos elegeia, solue capillos:

Ah nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Nomen enim hic elegiæ ἐτυμολογικόν, quomodo Plauto Miccotrogi. Et fortasse ipsa cum particula *ex* in aliis multis frequentatur: vt *Ex facili, ex tuto*, pro aduerbiis, facile, tutò. Nec procul:

Rogare iussit te, multo opere maximo.

vel *multum* scribe, vt ἀπὸ κοινοῦ sic multùm & maximo opere: vel iunge verba sic, multo maximo opere: quod potius erit. Geminanda autem non interrogatio in distinctum sensum:

Iamne exta cocta sunt? quot agnis feceras?

ne iunctum cum Lambino quæri putes, an exta cocta sint agnorum eorum omnium, quotcumque fecerat. Nam qui & *[illegible]* mutant, ii verò Bonæ Menti facere opus habent. Porro exple versum:

CR. Imo hercle vt abs te mutuum nobis dares.

è veteribus. in quis & proxima leguntur aliter aliquanto:

GE. Negato esse quod dem nec mihi nec mutuum,

Neq; aliud quidquam, nisi hoc quod habeo pallium,

Linguam quoq; mihi etiam esse venditariam.

maximéque postremus versus:

Præter vnam linguam quoq; etiam venditariam.

quomodo etsi non sunt pessimi numeri, si Amphimacrum initio iterum admittas: tamen verius est Plautum scripsisse:

Præterq; linguam vnam, etiam venditariam.

Nihil sibi parasitus ait esse, præter pallium & vnam linguam, sed quæ sit etiam ipsa venditaria. Cui sine interrogatione respondere Crocotium debet:

CR. Hau, nulla tibi lingua est, quæ quidem dicat, dabo.

Nec enim quærit, an dataria ipsi nulla lingua sit: sed aiente illo, linguam sibi esse, hæc contra, nullam esse ait, sed quæ date quidem dicat. Antepenultimum versum vna particula fac auctiorem ex antiquis: *Satin' vt facetè atq; ex pictura hic astitit?*

Vbi *ex pictura* est, quod alibi dicit graphice & eulchemè.

CAPVT IV.

Confundere, an contundere alicuius facta. Contemnere pro contemni facere: & ad eum modum pluscula, Intermittere, Repulsare, Decipere, Desidere, Cohærere, Decidere, Recidere, ex nostro & aliis. Inter, Intercidere, Interbibere, Intertrahere, Interstringere, cum similibus, ex nostro. Contumelia, vnde. Contemtum conterere ...

Spat[illegible]n breue curriculo. In Plau to traiectio verbor[illegible]m [illegible] plura in versibus & verbis correcta. Contra alios qu[illegible] & explicata. Appuleius, Petronius, Manil.us, N[illegible] emendati aut illustrati.

HOnestè quidem illa valdè tralatio sequente scena:

Ripaeq; superat mihi atq; abundat pectus la[illegible] meum

q[illegible] & apta rei non minus. sed neque mala lectio [illegible] n[illegible]m. [illegible] habentium pro *Ripaeq;*, ex quo *R[illegible]* La[illegible] fecit. Tamen hanc omninò præ illa spernimus: & mox ve[illegible] illum,

Heraq; egenti s[illegible]buem, benefacta maiorum tuorum exauge

transformamus in aliud genus, membris conuersis,

Benefacta maiorum [illegible] exauge, heraq; egenti subueni

non tam vt vicinis suis ipse assimiletur (miscentur enim [illegible] rius & inferius numeri tota scena:) quam vt oratio rectè [illegible] & sententia cohæreat cum proximo deinceps. Neque [illegible] tio copula in *Heraq;* conuenit, & ab hoc me[illegible]ro diuel[illegible] test sequens versus, *Quæ misera &c.* inde depend[illegible] intericctum appareat, *Benefa[illegible] maiorum &c.* Iam ve[illegible] erunt omnia:

> *Propera* (sic enim etiam malo, quam *Propterea*) *D[illegible] des hortare, honesta dicta factis.*
> *Nunc tibi potestas a[illegible] gloriam, laudem, dec[illegible]*
> *Benefacta maiorum tuum exauge, her[illegible] eg[illegible] su[illegible]*
> *Quæ misera exspectat[illegible] est Epignomi aduentu[illegible]*

Quam traductionem tam veram fatebuntur omnes, quam [illegible] fari [illegible] vident. Inf[illegible]s paullò continuos aliquot hos [illegible] scribes & interpunges:

> *An verò [illegible] cer[illegible], nihilq; esse, quod e[illegible] nunc [illegible]?*
> *Tantum à portu a[illegible] orto bonum, tam gaud[illegible]m [illegible]*
> *Vix ip[illegible] vt d[illegible] hoc, nisi sciat, exoptare à D[illegible]*
> *Nunc vltro hoc [illegible]? haud placet. [illegible] mi- tror.*
> *Sic hoc videtur mihi magis meo conuenire &c.*

Nusquam enim omnes rectè habent, sed alii alibi melius [illegible] ex c[illegible] ratione deprehendes: nec tamen aliunde id [illegible] n[illegible], quod vsquaque bon[illegible] a nobis factum. Hoc quoque [illegible] con[illegible], apparebit. Pergo cum Dinacio:

> *Non enim possum q[illegible] reuortar, quin loquar, quin edisseram,*
> *Her[illegible]q; ex [illegible], benefa[illegible] maiorum me[illegible]*
> *[illegible] eam, atq; illam augeam ex [illegible] opportuno m[illegible]*

[illegible] medio versu potuit error n[illegible] in superiore c[illegible] [illegible] scribebatur:

[illegible] subueni, benefacta maiorum tuorum exauge

[illegible] satis. In postremo horum delenda superuacua prae-

positio

posito [illegible] & [illegible] province [illegible] sine dubio *bono:* quod Gulie[illegible] coniectat: an autem & *opportune* ex huiusdem sententia, non scio. Potius *a portu* sit, nisi *opportune* ipsum relinquimus: quod haud ægrè videmur posse. In proximo,

Consu[illegible] Talthybij, [illegible] emnamq; omnes nuncios.

audio esse qui legere velit *Confundam*, ista mente: Faciam vt Talthybij factis eat [illegible] mea, populusq; de me tanquam altero Talthybio loquatur, ne nesciat adeò distinctè, quæ ille fecerit. Ego Sati acute, minus verè. Quod vulgatur rectum est, & in eo [illegible] sensus. Superbam illam Talthybij famam se compressurum dicit & facturum, vt præclara eius facta præ suis minora videantur, atque adeò omnes nuncij præ ipso contemnantur. Ita enim lubido est interpretari *contemnam*, pro contemni faciam: quo genere nonnulla interdum vsurpantur. Afferam quædam, vt sub manum venient in Aduersariis meis hic illic delitescentia. Primùm Petronius sic videatur locutus, ibi: *Et quia repentina tranquillitas intermiserat cursum.* Hac enim scriptura stante, quis aliter interpreteris *intermiserat*, nisi intermitti fecerat? Sed alias & *tranquillitas* legi notarunt in librorum marginibus: quod si verius, cadit hoc: & ad *nauigium* præcedens, verbum id referetur. Quod ipsum [illegible] eodem loco aliud, alibi pluribus disputabo. Certò sic autem Appuleius *Resultare* lib. 5. Asini. *F[illegible] aduenium ibiq; d[illegible] oculos, & plangebant vbera quoad crebris earum eiulatibus saxa cautesq; parilem sonum resultarent.* Idem alicubi *Decepit*, pro latere fecit quæ me locus iam planè decipit mu[illegible] [illegible]ntem. Fortè verò & idem *Desidere* non aliter libro primo, vbi m[illegible] in scriptura variatur: *Et quoniam densa habitantium ad[illegible] locum nouo h[illegible] non dabant, ante portam proiectam domum de edit.* id est, desidere fecit. Verùm hac lectione reliquis non p[illegible]nis etiam præiudicatum nihil volo. quanquam omnis ea diuersitas ab hac ratione loquendi forma potuit oriri. Manilium sic quoque accipere necesse est in voce *cohærens* lib. Astronom. III. si ea integra:

Athla [illegible] Graij, quæ cuncta negotia rerum
In genera, & partes bis sex diuisa cohærent.

Athla nempe cohærere faciunt illa quæ in partes duodecim distincta. Sed ibi quidem *cohærent* a nobis emendabitur suo loco. In Plauto nostro pridem ita Colutius accepit *Decidere* Casina, SC. *Omnibus reb.*

——*vt. te bonus*
Mercurius perdat: mi[illegible] qui hæc mihi de[illegible]sti.

vt sit, decidere & stillare fecisti, [illegible] de quibus agit. I[illegible] Colutius eodem modo *Re[illegible]* apud Appuleium libro 5. *Mecam [illegible] quod alterius rei [illegible], [illegible] quadam mea sors [illegible] tuam re[illegible] [illegible].* quod [illegible] probo: non apud eundem ab eodem similiter exaudi[illegible]um [illegible], lib.

VIII. *Nec acerba mortis meæ casus fœdius caritatis intercidit.* Emendandum enim hic *casu*: quod certum est, etsi vel si *casus* retineatur, aliter accipi tamen *intercidit* queat, penultima nempe longa, vt intercidisse, id est rupisse dicatur, a cædendo. Ac valde significanter id dictum ita videri possit. Auget enim *inter* præpositio simplicibus addita vim eorum, vt sit pro penitus & plane. Frequens in hac forma Plautus: & passim habemus Interbibere, Intertrahere, Interstringere, Interprimere, atque alia: sed istorum hic exempla singula ponam. Aulular.

Qua mi interbibere sola, si vino scatit,
Corinthiensem fontem Pirenen potest.

Amphitr,

Ni ego illi puteo, si occepso, animam omnem intertraxero.

Aulular. iterum:

Ibo intro, atque illi socienno tuo iam interstringam gulam.

Rudent,

Qui sacerdoti scelestus fauces interpresserit.

Sed & apud alios paria multa: nec aliud aut aliunde vulgatissimum illud *Interficere*: quod, nimio vsu tritum aures nostras minus ferit, neque mentem huc aduertit. Est tamen quasi penitus conficere. Atque indidem *Interfieri*, Trinummo:

Hem istic oportet obseri mores malos,
Si in obserendo possint interfieri.

Quæ omnia per occasionem dicere hîc licuerit: etsi in Appuleio *intercidere* non sic adstruimus, sed emendationi nostræ inhæremus. Neque verò, vnde primitus huc delapsi sumus, in illo *contemram* nouitio quo dixi intellectu propugno: sit vulgaris etiam positum, ac vel proprio, quo Gulielmius explicauit, etsi certe hinc Vlpianinā *contumeliæ* originationem acceptare possum quæ inde potius, vnde contumax. Sed *contemnere* sic prorsus apud nostrum, quomodo aliàs *conterere*, cui *contundam* optime respondet. Atque inde iunxit idem noster, *contemtim conterere*, Pœnulo.

Est domi, quod edimus, ne nos tam contemtim conteras

quod eodem modo Næuius belli Pun. lib. 6. apud Nonium in Superbiter: *Superbiter & contemtim conterit legiones.* Indidemque forsius petendus vexato Taciti loco de German. *Nec tributis contemnuntur.* Sed nimium exorbitamus. In qua scena eramus, illud porro vix bene est

Sed spatium hoc occidit, breue est curriculo, quàm me pœnitet.

pessimè quidem vir magnus & Plauti familiarissimus interpretatur, quò nos ad marginem editionis optimæ remittunt; quasi hoc dicatur: spatium siue curriculum istud citius a me celeriusque decursum est, quam me cursure porro longioris tędiū aut satietas cepit. Atque is addit, Lambinum se non morari. Ecquæ verò causa est,

est, qui nos hic ... Equidem Lambino hic ego defero: sed qui saue rectius est, quam rectissime, falsa voculæ vnius scriptura fuit impeditus ... cum, non *occidit* legendum, atque illud ... ger ... :

... spatium hoc? occidi! breue est curriculo. quàm me pœnitet!

Magna meditatione ad cursuram se instituerat, quasi ad Olympios ludos, vt ipse iam iam aiebat. At vix vbi currere incepisset, iam spatium deficiebat: atq; igitur Perii, inquit, vix cœptum curriculum ... nimis eius me pœnitet spatii, nimium breuis ad legitimam cursuram id enim verba sonant, *breue curriculo.* Finem scenæ conceptum versiculis Anacreonticis affirmant quidam. Ego non ausim Anacreonticos dicere, qui plerique omnes aut longis syllabis aut longas æquiparantibus constent: tum quorum alius supra mensurā destinatam amplius trahat, vt hic, *Vnde is, quid fers, quid festinas?* alius curtior extremo pede claudicet, vt iste,

Curas. GE. quid istic inest?

CAPVT V.

Multo tanto vanius, impensius. Nimio tanto plus. Nimio multo tanto plus. Nimio min⁹ multo parū. Perbibere & percipere. Vita & Genius parasitorū, rex eorum. Ridiculissimus. Ilicet. Personarum crebri ac turpes errores pluribus & insignibus quibusdam locis castigati. Alia præter id multa correcta: & in iis versus traductio perspicua. Sæpius alii refutati. Pluscula interpretata & illustrata, ex aliis etiam fabulis, Curcul. Menach. Captiu. Epid. Appuleius denique glossemate liberatus: & Seneca contra alium, non esectione sed traiectione emendatus.

SEquitur scena *Quisnam obsecro.* Ibi sub initium leuis personæ forsan error:

PA. Quisnam hic loquitur tam prope nos? DI. Dinacium. PA. vbi is est?

Non enim videtur ipse puer se, sed illum Parasitus indicasse, quoniam Panegyris subiicit, *vbi is est?* Alioqui certè ipsum vocatura fuerat directè, *vbi es?* Sed ita est. Pulsauerat puer, atq; vnà cum parasito superueniente ad fores adstabat. Tamen ipsum hera non videt, cumq; parasito de forium iniuria expostulat, hunc rata sic tumultuatum. Ibi ipse nescio quid interfatus, sono proditur: atque illa quærente, quis tam prope se loquatur, esse ipsius Dinacium, respondet Parasitus. cuius igitur persona præscribenda nomini *Dinacium.* Sed is error, vt dixi, leuis, si tamen adeò error. Deinceps non multo grauius, sed erratur certò, tam hercule, quam variatur, in scriptura:

—— PA. ecquid apportas boni?

DI. Nimio impertior multo tanto plus, quam speras.

In aliis *tanto,* rectius. sed fœde Lambinus interpūctis ita dissparat,

Nimio impertior, multo. tanto plus quam speras.

Cohærent omnes particulæ quas tam multas non mirabere in unum sensum constipatas. Iunctim inquam esse ferendas, *nimio multo tanto plus.* in qua forma sunt aliquot gradus augmenti. Plus, [illegible] plus, multo tanto plus, nimio multo tanto plus. Cuius non [illegible] mili Bacchidibus scriptum memini, *Nimio minus multo parum [illegible] Hunc hominem.*

MN. Chrysale occidi. CH. scit assis tu auri demsisti parum.

MN. Qui, malum, parum? imo vero nimio minus multo parum.

Alibi non tam multa iunguntur simul: frequentius hæc [illegible], *nimio multo* aut *tanto plus*. vt æquè Bacchid. Sc. *Iamdudum.*

Video nimio iam multo plus quam volueram.

Frequentissimè vero *multo tanto*, cum addito gradu, quem vocant, comparatiuo. Appuleius Apologia: *Accipe aliud, pari eandem stultitia, sed multo tanto vanius & n[illegible] excogitatum.* In quo alibi corrupta hæc formula ab imperitis: Asin. lib. x. *Lumen propter adustens, de stagneo vasculo multo sese perungit oleo balsamo, mique indidem largissime perfricat: multo tanta impensius cura etiam nares perfundit meas.* Non dubium, quin glossemate laboret [illegible] cus, & *cura* delendum sit, scribendumque: *sed multo tanto impensius etiam nares perfundit meas.* Nisi tamen retento *cura*, flectendum potius *impensius*, in hanc faciem: *sed multo tanto impensiore cura etiam nar per. m.* Alterum quidem certum: prius mihi magis acceptum. quod idem eodem ferè modo in Seneca turbatum, Epist. 72. *Beatus vero & virtutis exactæ tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda [illegible] non tantum fert, sed amplexatur multoque audire mauult tanto melior, quàm fortior.* Vbi vir doctissimus eiicere pridem monitus est ipsum *tanto*, vt glossema. Trauciendum autem ego dico: *multoque tanto audire mauult melior. quàm fortior* Hæc ipsissima veritas, omnem dubitationem excludens. In Plauto sequuntur hi statim versus:

DI. At ego perij, cui medullam lassitudo perbibit.

GE. Quid ego, cui misero medullam ventris percepit fames?

quorum altero varie mutant verbum *percepit*. alius *peredit*, alius *perrepit*. etiam qui relinquunt, non commode interpretantur. Aiunt enim, *percipere*, degustare interdum esse, ideoque hic oppositum *perbibere*: atque hoc vocant è Menæchmis testimonium:

Quid cessas dare potionis aliquid, prius quam percipit insania?

Miror, quomodo hic insania & quid degustare dici possit. Vtrobique est *Percipere* penitus capere & totum peruadere. idque idem ipsum Amphitruone quoque:

Nam mihi horror membra misero percipit [illegible].

Percipit autem Stichi loco [illegible] vtraque temporis [illegible] *perbibit* & *percepit*: in quis hoc [illegible] affecta-

[illegible]

nam esse ... nec ... Interea ... personæ confunduntur, ab ipso ... tuntur non enim veris & pec ...
Ita restituc integram locum:

—— *DI. ... operimi.*

Ego hinc araneas de ... dejiciam, & ...

GE. Edepol rem negotiosam ... quid ...

Nisi forte hospites sunt venturi. DI. ...

GE. Principium placet de lectis. DI. ... &c.

Mox pede toto mutilus versus est

PA. Tum tu igitur qua ... ad portum ...

quem veteres integrum ... brevi ... particulæ, ...
expulsam iterum personæ mutare ... pulcherrimam obscurare:

Interim Epignomum conspicor tuum virum & servum Stichum.

PA. Hem quid Epignomum elocutus? DI. tuum virum. PA. & vitam meam.

DI. Verus inquam

Sanè vitam suam meritò & benè dicat uxor suum virum: at hic multo rectius Parasitus suum regem. Enimmò sic restituendum:

PA. Hem quid? Epignomum elocutus? GE. tuum virum, & vitam meam.

Occupat respondere Gelasimus, quemnam redisse Dinacium nuntiaret: qui postea statim ... petens confirmat. Nemo autem non viderit vel propter ... vitam vni necessario adscribenda *tuum virum & vitam meam* ... nisi Parasito: quod genus passim reges suos, vitas & ... suos appellat. Ita Phædromum Curculio fabula ab ipso denominata ... *vitam.*

CV. ... qui mihi commonstret, Phædromum genium meum?

Et Menæchmum Peniculus Menæchmis Sc. *Nimala:*

ME. Quis homo est? PE. ego sum. ME. o mea commoditas, ô mea opportunitas,

Salue. PE. salue. ME. quid agis? PE. teneo dextera genium meum.

Quin & Captiuis Ergasilus Philopolemum, Sc. *Quanto*

— ER. ita me amabit Jana Saturnia

H... ... ... conditiores cognosce,

... ... ER. tuum gnatum & genium meum.

Qui locus huic, de quo agimus, prorsum geminus est in germanissimum modum, & emendationem nostram mire præclarissimeque firmat. Adde autem non dissimilem & huic omnino facit item alium e Menæchmis, vbi quomodo parasitorum vita sint reges, aut potius ipsa eorum vita sit regum ipsorum, explicatur. Sc. *Edepol,*

——— ea omnia fecit palam

Parasitus, qui me compleuit flagiti & ...,

Meus Vlysses, suo qui regi tantum conciuit mali.
Quem ego hominem, siquidem viuo, vita deuoluam sua.
Sed ego stultus sum, qui illius esse d... o qua mea est.
Meo cibo & sumtu educatust. anim... priuabo virum.

Sed & porrò ibidem in nostra Sticho personæ, ac versus etiam ipsi sunt turbati:

DI. Venit inquam. PA. tun' eum ipsum vidisti? DI. ita ego lubens
Argenti auriq; aduexit multum. PA. nimis factum bene.
GE. Hercle vero capiam scopas, atq; hoc conuerram lubens.

Primùm parasiti sunt verba, non Panegyridis, *Nimis factum bene.* Gelasimus enim exsultabundus sic interloquitur semper: vt præter alia post quatuor versus in eandem sententiam, *Hercle rem gestam bene.* Quod Parasiticum prorsus est. & simillimus locus Epidico exstat, vbi verba etiam hæc eadem ab eiusdem ordinis homine in rem eandem vsurpata. SC. *St. tacete.*

PE. Quid tu fers? EP. quia ego ire vidi milites plenis vijs.
Arma referunt, & iumenta ducunt. PE. nimis factum bene.
EP. Tum Captiuorum quid ducunt secum? pueros, virgines,
Binos, ternos, alius quinque: fit concursus per vias.
Filios suos quisque visunt. PE. hercle rem gestam bene.

Sic Plautus collatione Plauti corrigendus & illustrandus. Iam versus posteriores duo traiecti sunt inuicem: quod, vt alia taceam, ostendit iteratio vocis *libens* in vltimo nunc versu & primo, non separādis intermedio alio, ne illa separata frigeat, & venustas eius euanescat. Sed nec *ipsum* in primo legendum, sed *ipsus* & inserendæ particulæ binæ ex editionibus antiquis. Vnde hæc loci totius erit emendatio, non illa postrema inter optimas aliquot, nec vanæ (sic iis me iacto) nostras.

Interim Epignomum conspicio tuum virum, & seruum Stichum.
PA. Hem quid? Epignomum elocutu's? GE. tuum virum, & vitam meam.
DI. Venit, inquam. PA. tun' eum ipsus vidisti? DI. ita ego, & quidem lubens.
GE. Hercle verò capiam scopas, atq; hoc conuerram lubens.
DI. Argenti auriq; aduexit multum. GE. nimis factum benè!
DI. Lanam purpuramq; multam. GE. ehem, qui ventrem vestiat &c.

Adhuc eadem scena paullò aliter quam bene excudunt istuc:

DI. Post autem aduexit secum parasitos. GE. heu pery miser.
DI. Ridiculos... nos. GE. ... hercle hoc quod conuerri modo.

Vitium solus versus indicat: a... fallere... nos vocabulum *Ridiculos... nos*, pro quo Plautus scripsit *R... simos*, paullo antè eodem hic ...:

Quando adbibero, alludiabo, tum sum ridiculissimus.

Mox etiam:

GE. Venales logi sunt illi, quos negabam vendere.

Hisce.

Illico, & meo malo est quod maleuolentes gaudeant.

Fortè emendandum, *Ilicet. meo malo est &c.* Vt exclamatio sit desperantis, quæ in hoc & simili affectu frequens. Amphitr.

Ilicet mandata heri perierunt vna & Sosia.

Hoc autem totum hic dicens parasitus respicit ad ista sua priora:

——— *GE. non vendo logos.*

Iam non facio auctionem mihi obtigit hæreditas.

Maleuoli perquisitores auctionum perierint.

CAPVT VI.

Plautus sibi collatus. Reiecta aliquot aliorum coniectura & explicatione, melioribus substitutis. Præterea multa variè emendata. Augurium & auspicium mustela fecit. Quane? Obnoxius, obnoxio se, & quæ alia inde omnia, quid sint, quomodo vsurpentur. Disputatio de ijs ad Gellij caput, quod totum illustratur, & in parte emendatur. De ijsdem ibidem exemplum Ennij correctum: reliquorum auctorum pleraq; explicata: maxime alia Plauti plura, & vnum eximium in Trinummi loco difficili alias & intricato, quo simul explanatur.

ANtiquissimum est reginæ Pecuniæ regnum, & summa perpetuaq; potentia, maiestas, gratia. quam Epignomus hic, SC. *Cum bene*, domum simul & in amicitiam affinis siue soceri, illa cōciliatrice, rediens breui dicto miratur:

Videte quæso quid potest pecunia!

eandemq; persimili triparcus ille Euclio in affinitatem appetitus, illiusce caussa vt rebatur, Aulular.

Illic hinc abijt. Dij immortales obsecro, aurum quid valet!

Quæ in scena plausibiliter iactabātur, ipso toto theatro testimonium poetæ ex affectu suo perhibente. Mox autem eâ, quam hinc sumus orsi, scenâ legendum:

Age abduc hos intrò, quas mecum adduxi, Stiche.

non *adduc* aut *duc*: quorum hoc Lambinus, istud vulgus, illud nostrum antiqui codices habent. Numeri ijdem sunt, qui in ijsdem verbis infra:

Age abduc eas intrò. hunc tibi dedo diem.

Ac statim: *Quàm multas tecum miserias multauerim.* miror virum doctum nugari sic audere, vt quia Festus alicubi dicat *ærumnulas* à Plauto vsurpatum, id hic fuisse censeat *ærumnis*: quod minime fuisse sequens versus ostendit,

Nunc in hunc diem vnum ex illis multis miserijs &c.

cuius principio malè Lambinus necessariā particula *Nunc* demsit tam inquam malè, quàm benè *in* apposuit: vtrumq; numeris libenter recipientibus, quia sensus cupidiulculè adsciscit. Magis verò cum ratione de verbo *multauerim* dubitem, quod nimium insolens nostris auribus: & fortè non pessimè olim pro eo coniectauimus *antlauerim*. quod absit tamen vt suppositum statim eam. Infrà certe:

Iam hercle ego per hortum amicam transibo meam
inferendi præpositio *ad amicam*. Et ibidem:
Quid hoc? Athenis nobis. ad eam ne egim?,
Pol vsquam in diuidiam venam, est etiam hic ostium
Aliud posticum nostrarum harunce ædium,
Posticam partem magis vtuntur ædium,
Ea ibo ob onatum.
Non plenè explicatur *in diuidiam venire*, quasi tantum in t[illegible] & molestiam. Hoc ait seruus: etiamsi liceat seruis, quod [illegible] tuere se tamen, ne in litem & contentionem incidat c[illegible] qui licere id [illegible] nolit: quapropter publicam viam & fr[illegible] tiam hominum se nunc vitaturum, posticoque ædium [illegible] hortum tutò ac quiete commeaturum. Abundare autem v[illegible] possit to[illegible]us is versus,
Posticam partem magis vtuntur ædium.
quem quadro parenthesi seorsim includendum. Vltimo:
Ite hac secundum vos me, ego hunc lacero diem.
pessimè habet optimi libri, *Ita*: quod cuius emendatu facillimū. *Secundùm* autem *ire* benè explicatur, sequi. Amphitr.
AM. Age, i tu secundùm. SO. sequor, subsequor te.
non benè, *lacerare diem*, pro excruciare, aut conterere potan[illegible] pu[illegible]ando, scortando: tantùm imò perdere garriendo. quo[illegible] per[illegible] icuè idem est Asinaria. Sc. *Vbi ego:*
Quin ego hanc iubeo tacere, quæ loquens lacerat diem.
vbi simpliciter etiam accipiunt conterere, non satis inte[illegible] verbi vim assequentes. Sed inspiciamus porrò scenam, vbi libros suos Parasitus inspexit. Excuditur:
——— *augurium hoc facit*
Epignomus hic quidem, qui astat.
quod vt legitur, sic capitur aliter aliquanto quàm rectè. N[illegible] profectò augurium parasito Epignomus faciebat nunc [illegible] primùm, sed fecerat antè mustela, de qua narrauit:
Auspicio hodie inferes, hercule optimo exiui foras.
Mustela murem mihi abstulit præter pedes:
Eam strenue obsonauit. spectatum hoc mihi est.
Nam vt illa vitam repperit hodie sibi,
Item me spero facturum.
quomobrem his subiciendum nunc, *augurium hoc facit*, [illegible] adiecta, ne cum sequenti versu misceatur; qui po[illegible] ferto verbulo ex veteribus scribendus.
Epignomus hic quidem est, qui astat. ibo, atq; alloquar.
Dum secum augurium & auspicium suum commentatur, [illegible] a[illegible]te procul Epignomum videt, quem noscitans a[illegible] st[illegible] & compellat. Planè auspicium illi mustela fecerat. Epignom[illegible] deinde conspectus auspicii fides & euentus erat, a quo [illegible]

vel [illegible]

victus reperiendus. Ad idem auspicium in fide pertinent versus sub finem:

Quin ipsa decies in die mutat locum.
Eam ego auspicaui in re capitali mea?

qui corrupti etiam nonnihil, ad hoc exemplum restituantur:

Quane ipsa decies in die mutat locum,
Eam auspicaui ego in re capitali mea?

Certa correctio vel ex sensu: de qua leuiter aurem mihi vellebant primùm antiquitati, habentes *Quin &c.* atque iidem verba sic digerunt alterius versus, vt e numerorum ratione vides hic a me collocata. De *Quane* & similibus alibi, quod satis. Sed in medio non prætereamus istum locum.

EP. Non edepol possum. GE. quid grauare? censeas?
Nescio quid verò habeo in mundo. i modò.

Quid est nudum istud *censeas*? Fallor, an duæ sunt voces, ita temere coalitæ? Nam equidem *censeo eas* diuino corrigendum: quarum altera præfigenda versui alteri, defecto alias toto pede. Sic inquam:

——— GE. quid grauare? censeo
Eas, nescio quid verò habeo in mundo. I modò.

Instanter iste suadet ad suam cœnam. etsi posterius *i modò* non inepte libri veteres Epignomo transscribunt.

——— EP. i modò,
Alium conuiuam quærito tibi in hunc diem.

Sed nihil hoc nostræ derogat emendationi. quæ alia tenuior requiritur istic?

Vin' ad te ad cœnam veniam? EP. si possim, velim.

Nam *si possis*, verum est. Deinceps scio quid ibi docti viri de medio lecto:

GE. Haud postulo equidem med in lecto accumbere.

Sed non contemnere queo penitus antiquiorem scripturam:

Haud postulo equidem summo in lecto accumbere.

siquidem venustè summo lecto mox opponitur imum subsellium:

Scis tu med esse imi subselli virum

cuius à versus fine remouenda interrogatio, quæ in libris nuperis obrepsit. Illum autem ibidem:

GE. Pery hercle vero planè, non obnoxiè.

paullò citat aliter Gellius, vbi de significatione vocis *Obnoxius* disputat, nihil magis ipse nos certò docens, quam illum Grammaticus in id consultus. Sed ita citat:

GE. Nunc ego hercle pery planè, non obnoxiè.

non peius, & verò paullò ἀσφαλέστερος. *Obnoxiè* hîc autē est quasi clementer: vt & *obnoxiosè* Epidico, Sc. *Satin'*:

PE. Cedo manus igitur. EP. moramur nihil, atque arcte colliga.
Nihil vero obnoxiose.

quod ad marginem ita explicant, sed cum additamento non [illegible] sus apto. Sic enim resoluunt: cuius nomine tibi obnoxius esse debeam. Potius debebant: tamquã ipse mihi sis obnoxius, in obnoxium [illegible] morem. *Obnoxius* propriè, qui ob noxiam aliquam suam alteri concedit, suo iure non vtens, animi conscientia fractus. Ad quam [illegible] Plautus allusit Truculento, Se. *Ego te tibi.*

Scio equidem, quæ nolo, multa mihi audienda obnoxio:
Ego me tibi obnoxium esse fateor, culpæ compotem.

Hinc ad alia trahitur: & obnoxii dicuntur a similitudine quadam affectus & conditionis etiam, qui alicui aliquid debent, tanquam deuincti: Sic Asinariæ loco:

Adeò vt ætatem ambo ambobus nobis sint obnoxij,
Nostro deuincti beneficio.

Et hinc Virgiliana ab eodem ibidem laudata. Qui autem ta[illegible] lenius scilicet ac lentius agunt plerumq; cum iis, quibus obnoxii, [illegible] pro[illegible]re, cedentes & parentes, ac planè velut secundas agentes. Inde iam istæ locutiones omnes: quas facillimum est huc [illegible] & [illegible] interpretari. Nec alius sensus Cæcil ani loci è Chrysio, cui soli Gellius conuenire putauit Grammatici sui sanctiouem:

——[illegible] nquam ego mercede huc conductus tua
Aduenio, ne tibi me esse ob eam rem obnoxium
Reare, audibis male, si male dixis mihi.

putidissime profectò. Quid enim absurdius, quam obnoxium [illegible] esse habentem culpæ [illegible] conscium? Ita namq; scribebat ipse Grammaticum interpretatum: cuius verba leui correctione indigent, per hanc occasionem hic adiicienda. *Quis adeò tam linguæ [illegible] ignarus est, qui nesciat eum dici obnoxium, cui quid ab eo [illegible] incommodari & noceri potest ei, qui habet aliquem noxam [illegible] culpæ suæ conscium?* Verba male [illegible], & in parte [illegible] nexum & lucem reddet copula reddita quæ in ei [illegible] Lege: *cui quid ab eo, cui esse obnoxius dicitur, incommodari [illegible] & qui habet aliquem noxa, i. e. [illegible].* Apud Cæcilium [illegible] natius aliquis, fortassean coquus [illegible] cum [illegible] acciperetur verbis, & conuiciis in id genus hominum vulgatis [illegible] gitaretur, eadem se vl[illegible] libertate dicit in respon[illegible] propterea parum [illegible] ab eo acciperet, & hoc nomine [illegible] ei videatur [illegible] [illegible] nobis [illegible] obnoxium esse. [illegible] significatus, [illegible] vberius in *Obnoxius* [illegible] omnia [illegible] notant. [illegible] versibus fuisse quos Gellius [illegible] lacunola.

Ea [illegible], si [illegible] quenq; [illegible] pectus parum [illegible]

[illegible]

An [illegible]

Epidico nostri disertim supra fuit: atque etiam pòst Trinumo, Se. *Stasime.*

ST. Mores leges perduxerunt iam in potestatem suam,
Magis queis sunt obnoxiosi, quam parentes liberis.

Qui etiam locus hîc enarrandus est contra Interpretem, hoc dici putantem · Mores dominari legibus imperiose. nam obnoxiósos a Plauto vocari, qui alios sibi velint habere obnoxios. Iam ad Epidici locum dicebam non ita esse: neque est. E diuerso prorsus. Obnoxiosus, multùm obnoxius. Atque ibi peruersi iura omnia seruus queritur: & præter alia, leges à moribus iam in suam potestatem perductas, cum ipsi contra legibus obnoxii esse debeant magis, quàm hodie sint parentes liberis suis, qui itidem parentibus esse potius debebant. Ita duplex est incusatio, illa directa in mores, hæc obliqua in liberos: quæ occultior fefellit hactenus: sed quò occultior, eò acrior est, & ex transuerso vehementius mordet. Vtrumque contra naturam est: leges moribus, parentes liberis obnoxios esse. Quem sensum inuidit vsurpatio vocis eius, aut potius reliqua loquendi forma, forma duplex. Semel enim, de iure, vt vocant, accipitur; iterum, de facto: & prius in mores, alterum in parentes dictum. De cetero, Sallustii locum etiam Gellius affert, qui ægrius accedere nostræ superius interpretationi videatur: *Minari etiam ferro, ni sibi obnoxia foret.* At promtissimè accedit: quandoquidem obnoxia ibi est obediens siue gratificans. vt obnoxii solent. Ni se sibi daret, nec aduersaretur, ferro minabatur. Ita Gellii & Grammatici ipsius partes hîc egimus, & pro vtroque, vt opinor, satisfecimus de eo, quod soluere non potuit alter, alter noluit. Sic enim de Gellio potius sentiamus.

CAPVT VII.

Apologum agere. Cibum contruncare, an contrucidare. Hercle quin. Habere rem factam, pactam. Ducere se esse pro adolescente, pro libero: facere se esse venustum, & similia, in Plauto & Catullo. Perdere & dare interdum æquiparata. Ita vt occœpi dicere. Sustentare sedulo. Stas, pro stans. Obstrudere. Contra Lambinum & alios correcta multa & explicata. Loci aliquot integri numeris & distinctionibus constituti. Scena eiusdam principium deesse ostenditur. Persona multoties permutantur. Tragœd. Hercul. Oet. emendatur. Alia sparsim, vt res tulit, addita.

PErperam illud quoque Lambinus explicat proximâ scenâ, *Ita me Dy:*

EP. Iam redeo. nimia voluptas, si diu abfueris à domo,
Domum si redieris, si tibi nulla est ægritudo animo obuiam.

Quasi Epignomus dicat, se domo ad Pamphilippum redire desti-

natò, in quem forte fortunâ tamen incidit cum focero incedentem. Verba sanè domo egredientis sunt, *Iam redeo*: sed ad familiare pronuntiata, quibus abiens mox adfuturum se rursus affirmat. è qua notâ locum insignem corrigebam Mercatoris vltima scena cui hunc confer. Ceterùm *à* delendum priori versu, quotquot in libris est: vt multi sunt, quibus vltrò abest rectè. posteriore legendum *ibi*, pro *tibi*. Malè enim hærent dandi casus duo *tibi* & *animo*. Porrò:

AN. Priusquam abis, præsente te huic apologum agere vnum volo.

Periit archaica loquendi forma, *apologum me agere vnum volo*. Sic enim ea particula rursum inserenda. Ridiculè autem ait, Apologum se agere velle. & reuera agit, non narrat. Præsens enim ipse erit totus Apologus, eleganter in rem præsentem confictus: quod sentit & dicit paullò pòst ipse Pamphidippus:

Perge porrò: præsens hic quidem est apologus.

cui quidem Pamphidippo potissimum hæc quasi fabula agebatur, in ipsum directa: quod & senex iam antè prodit, cum ait *huic* se acturum. Iam in ipso apologo quædam non satis concinna: vt istud:

PA. Quis istuc quæso? an ille, quasi ego? AN. is ipse, quasi tu senex

Ille quasi ego &c.

quod cum sequenti legendum distinguendumque ita:

PA. Quis istuc quæso? an ille, quasi ego? AN. is ipse, quasi tu. tum senex

Ille, quasi ego, si vis, inquit, quattuor sanè dato,

Dum quidem hercle quod edint addas, meum ne cõtruncent cibũ.

Qui *contrucidant* suppositum eunt pro *contruncent*, eos si nõ exempla huius potiora de sententia dimouere possunt, deiicere debent ipsi numeri, qui soli satis conuincant rectum, quod vulgatur. Sequentes etiam statim versus & pedibus nonnihil impeditis cespitant, & sententiâ inæqualiore labant:

PA. Videlicet illum fuisse parcum senem, qui dixerit.

Quoniam ille illi pollicetur, qui eum cibum poposcerit.

quamquam de pedibus res facilior: in sententia scrupulus maior: quam explicatio Briardi facit etiam multo scrupulosiorem. Nõ difficillima autem emendatio est, si *τὸ Quoniã*, seu quod in aliis *Quando*, quorum neutrum aptum, meo mihi modo permittitur mutare. Muto autem minimè violenter, & totum scribo:

PA. Videlicet fuisse illum parcum senem, qui id dixerit.

Quid autem? an ille illi pollicetur, qui eum cibum poposcerat?

Certò hæc sententia est. Cum auaritiæ senem arguisset in cibo poscendo, infit quærere, quid adolescens ille, an poscenti illi sit pollicitus? cui simili forma orationis alter peruenustè respondet:

AN. Pi-

AN. Videlicet fuisse illum nequam adolescentem, qui illice,
Vbi ille poscit, denegauit se dare granum tritici.

vbi rescribendum etiam forrasse *denegarit*, vt respondeat *vel dixerit*. Omnino autem argutia discriminis inter *promittere* & *polliceri* locum hic non habet: & poterat vir doctus alienæ allucinationi confirmandæ supersedere. Proximo etiam versu,

Hercule quin æquum postulabat ille senex &c.

scribes *Hercle quin*: magis ex Plauti formula. Et statim:

Quia nequiuit, qua lege licuit, velle dixit fieri.

Veteres *nequit*, quod est idem alteri, sed contractum numerorum caussâ quasi *nequijt*. Et adhuc statim:

Habeon' rem factam?

ausimne mutare? non profectò temerè, qui Plautinissimam locutionem agnosco. sed hic tamen accommodatiorem opiner, *Habeon' rem pactam?* Ibidem mox vulgatur

Vt tam nunc scelestus esse ducit pro adolescentulo!

In quo corrigunt *esse*. benè quidem: at vide ne sit ipsum tamen *esse* retinendum, simplici *se* inserto. Prorsus autem legendum a me *Vt etiam nunc*. deinceps ita forsan, vt innui, *scelestus se esse ducit pro adolescentulo*. Sic quidem Plautus etiam Captiuis. Sc. Quæres:

Tuque te pro libero esse ducas, pignus deferas.

affectata παρέλκει verbi *esse*: quod itidem abundat in Catulli versu:

Hic futuit multas, & se facit esse venustum

Nec aliter fortè in Tragico, cuius Hercules Oetæus. Ibi namque vulgò sic:

Adhuc ferebas esse te Alcida parem.

Sed diuersa est aliorum lectio, *fremebas*. melior illa quidem, non autem perspicuè satis melior, nisi & alia ibidem alterius vocis melior vna reponatur. Habent enim libri quidam *imparem*. quod planè verum, ipsa sententia in contrarium mutato. Hoc namque dicit Hercules in Iunonem: Ad hoc tempus soli Herculi te imparem esse fremuisti: nunc ecce impar duobus es reperta. Sequitur enim, *Victa es duobus*: mihi scilicet & meæ Deianiræ. quod non hic, sed ibi suo propriè loco olim latius explicandi erit locus. Ad finem scenæ:

PA. Quin vocasti hominem ad cœnam? EP. ne quid aduenient perderem.

oratio non plena, sed quæ videatur explenda, subintellectâ negatione diserta, quæ omissa: Non vocaui, ne quid perderem aduenient statim. Mihi tamen elegantius persuasi fore, solum hoc si per interrogationem efferatur: *ne quid aduenient perderem?* quod valet, Perderemne quid aduenient statim? Nam nota particulæ *ne* traiectio talis, de qua Gulielmus & nos alibi

Perderet autem Epignomus, si quid Parasito daret: quo [illegible] quod quidam ex Vlpiano notant *Perdere & dare* æquiparari in [illegible] Romano, cum aiat, filiofamilias cui libera peculii adm[illegible] concessa est, nō licere donare alteri, quia nō in hoc concessa [illegible] perdat. Sed magis eò faciat alter nostri locus Aulularia, Sc. [illegible]

Nimis hercle ego illum corrum ad me veniat velim,
Qui indicium fecit, vt ego illi aliquid boni
Dicam. nam quod edit, tam duim, quam perduim.

Sequentis iam scenæ principium manifestè vitiosum.

GE. Est ita vt occœpi narrare vobis, cum hic non affui.

Quando enim narrare occœpit? an cum non adfuit? Ridicule. Sed bene, si tantum vitiosum, quod quidem non purgant, qui *St* silentii notam pro *Est* [illegible]ruut: defectum etiam est & mutilum: ipsumque adeo Scenæ principium totum abest. Malè enim profectò sic Parasitus ordiatur, etiamsi respiciat ad finem alte[illegible] scenę *Libr[illegible]ext.* Quin ille versibus aliquot hîc occœpit narrare consilium de amicis consultis: cui narrationi deinde subiecisse v[illegible]tur [illegible] nescio quid pro sermonis occasione paullo hinc a[illegible]us: atque id mox [illegible] aquens, & rediens ad prius institutum, [illegible]c de integro rursus opportunè orditur:

Sed ita vt occœpi narrare vobis.

quæ formula solennis ibi, cum quid institeris, atque ab eo d[illegible]sus aut etiam auocatus, idem repetas postea, narrationi con[illegible]andæ. Trinummo Sc. *Huic ego.*

SY. Ita vt occœpi, si animum aduortas dicam.

Ea verò aliquoties apud nostrum corrupta, nec alibi semel à nobis emendata. Nunc locus è Rudente subit, huc dilatus. Sc. *Serio edepol.*

TR. Vt id occœpi dicere, senex, eam te quæso cistulam
Vt iubeas hunc reddere ill[illegible].

Repone mea fide, *TR. Ita vt occœpi dicere.* quod ipsum eadem scena superius etiam versu 21.

Ita vt occœpi dicere, [illegible]um quem dudum &c.

Et exempla plu[illegible]cula alibi dedi. *Sed,* quod restitui, nititur aucto[illegible]tate antiquitu[illegible] [illegible]tum. Reliqua hinc separata, ex iisdem versibus fortè sic scribenda:

———cum hinc modo absui,
Cum amicis de[illegible]eram iam & [illegible]um cognatis mei[illegible]
Iti mihi [illegible]uctores fuere, vt ego me meâ hodie iugulem fame.

Quæ tamen omnia, vt scripta vulgo sunt, vulgo relinqu[illegible]. V[illegible] autem porrò formula responsioni[illegible], qua de valetudine inte[illegible]ti percyp[illegible] redeuntes vtuntur:

[illegible]E. [illegible]ne bene? PA. [illegible]tam sedulò.

qua[illegible] frequentat Poeta multis locis, & hac fabul[illegible] [illegible] fratri Epignomo, pariter ad Gelasimum, supra Sc. *Libros*

Valuisti n' usq.? EP. festine [illegible]

Deinde puerilis est in hac scena Lambini interpretatio super isto versu:

GE. Quin tu stas, obstru sero aliquid strenue.

Ariolatur de cubiti oppositione: quam refellere non opus est, ipsum exagitare non lubet. Fefellit hominem ἀσύμβλητον, verbum *stas*: quod participium est omisso *n*, pro *stans*, antiqua consuetudine. Tum nec *obstrudere* cognouit parasiticum verbum, auidam notans vorationem ipsamque adeo tuburcinationem. Cum negaret Epignomus accubationi locum superesse, Gelasimus eo nequaquam absterritus, & honorem sedendi parum curans, dum fructum consequatur edendi, se vel stantem ait aliquid obstrusurum. Interpunctum igitur leuiter huc ita dirigatur:

GE. Quin tu stas obstrusero aliquid strenuè.

Mox ibidem:

Quid agis Pamphilippe? PA. ad cœnam hercle aliò promisi foras.

Dixi iam ante crebras esse in verbis *agis* & *ais* permutationes: quorum alterum hîc quoque restituendum. Nam *Quid ais*? ex perpetua formula est compellandi initium, cum quid aliud porrò subiungere volunt. Atque hic parasitus a cœnatica spe apud Epignomum absolutus, ad Pamphilippum conuertit suos palpos: qui præsentiens æquè deludit hominem, cum quidem hoc vterque agerent de compecto. Forsan & inferius hac scenâ mendum idem, hic quoque corrigendum:

EP. Quid ais, Gelasime? GE. oratore. tu accipis: habeas tibi.

A quo versu statim alii sic ex mea opinione scribendi:

EP. Tua pol refert enim. GE. si quidem mea refert, opera vtere.
EP. Posse edepol tibi opinor etiam vni locum esse. conspicor,
Vbi accubes.

Alii aliter flectunt: nemo, vt tam congrua exeat & sententia & structura. Opinatur Epignomus primùm posse adhuc locum vni esse: dein planè se conspicari ait, vbi accubet: minime tamen hoc seriò, sed magis ludificandi hominis esuriosi. quod mox patefit:

PA. Exorabo aliquo modo. EP. veni. GE. [illegible] EP. imo in carcerem.

Vbi turpiter ego fallor, aut personæ [illegible]. Neque enim aptè Pamphilippus aut fratrem se ex[illegible] [illegible], quum nec oratquidem; neque conuiuas, quos non [illegible] [illegible]. Sed Epignomus conuiuator ab hospitibus [illegible] aliquo modo [illegible] impetraturum, vt arctius cubare velint, Gelasimo [illegible] ac simul cum venire vna iubet. Sub illius [illegible] [illegible] verba redigantur:

EP. Exorabo aliquo modo: veni.

Cui & mox adiudicandam fratris orationem censeo, istam porrò:

PA. Non ergo is tu apud me, satis spectata est mihi iam tua felicitas.

Dum parasitus mihi atq; fratri fuisti, rem confregimus.

Neque hic fallor: & supinam omnium negligentiam accusare habeo, qui non attenderint, Pamphilippum iam abiisse, & solum restare cum parasito Epignomum. Abibat enim ille cum istis supra verbis:

PA. Deos salutabo modo, posteà ad te continuò transeo.

Vnde per se liquet, alterius personam hic præscribendam. Neque id satis tamen ipsi loco, qui sententiâ & verbis etiam labascat. Nam quid est, *Non ergo is tu apud me?* Ire apud aliquem, solœcum: nisi *ad* putes mutandum: aut *es*, pro edis. Quorum neutrum mihi probatur; ac ne Lambiniana quidem interpunctio, *Non ergo is tu? apud me satis sp.* quæ ferri tamen videbatur posse. Sed malo certè, nec sine caussa, reponi ad hoc exemplum:

EP. Noui ego ista apud me: satis sp. est i. m. t. f.

Caussa autem est, quia respicitur ad præcedentem parasiti de se prædicationem:

Qui cum vis depugno multo facilius, quàm cum fame.

Id scilicet verum esse respondet Epignomus: & se expertum damno suæ, quam strenuus ille sit pugnator. quamquam interpunctio admitti & altera potest, nullam pæne mutationem huic sententiæ inferens:

EP. Noui ego ista: apud me satis sp.

atque etiam tertia non omnino queat repudiari:

EP. Noui ego: ista apud me satis sp. e. m. i. t. f.

Omnes in hunc eundem sensum conspirant. Malè denique ad finem illa scribuntur, distinguuntur:

GE. Iamne abisti, Gelasime? vide quid es capturus consilij

Egone? tune? &c.

In quibus non *abijsti* pro obiisti positum assentiar viro docto: sed mutandam interpunctionem, vt Gelasimus ad se reliqua quæ dicat, non autem priores binas dictiones: quibus hic non tamen Pamphilippum, quem iam antè discessisse modò nos ostendimus, sed Epignomum hactenus restitantem, nunc quoque ipsum abeuntem prosequi existimandus est. Atque hoc tibi non Lugduno aut aliunde, sed Delphis responsum dicito, Lector: qui si oraculum accipis, & hæc & reliqua, in quibus alii frustrà nescio quid variant, ita mihi rescribe:

GE. Iamne abijsti? Gelasime, vide, quid es capturus consilij.

Egone? tune? mihine? tibine? vides, vt annona est grauis:

Vah.

Vides benignitates hominum ut periere & prothymia:
Vides ridiculos nihili fieri atq; ipsos parasitarier.

Neque enim interrogationes hic probarim: & abominor abolitionem verbi *vide,* medio loco, in cuius iteratione perpetua consistit vis & elegantia ferè potissima. cui sustentandę particulam *es* ibidem nunc suffultam vides.

CAPVT VIII.

Nimiò liquidò. Facetia. Satis esse alicui. Pollucum, polluctura. Versus aliquot in numeris, plurimi interpunctis correcti. Verba quadam transposita, quadam inserta. Somnia multorum discussa. Contra Lambinum & alios plura emendata, interpretata. Persona loci totius ordinata. Versus vnus traiectus, alter eiectus. Spectatores à Grege histrionio sub finem fabula huius ad cœnam ipsorum festinè remissi: alibi ad suam vitrò ridiculè vocati. Qua reliqua in Stichum erant, diligenter emaculata, & si fas ita dicere, extenebrata.

POstremus fabulæ huius Actus nunc spectandus: cuius primâ scenulâ versum accessione leui augemus, vt numeris constet:

Qui hercle illa caussa nihilo citius aduenit.

Alterâ statim:

Sed amica mea & conserua quid agat Stephanium
Cura est, vt valeat.

voculas transponimus, vt concinnior oratio sit,

——— quid agat Stephanium.
Vt valeat, cura est.

Cura & sollicitudo seruulo est, sua quid agat & quomodo valeat amica. A quo loco longiusculè:

——— nam apud nos est conuiuium.
Ibi noster cœnat cum vxore ade & Antipho.
Ibidem herus est noster.

Corrigo primùm, *Ibi vester cœnat.* Nam quid dicat de suo hero? quem quidem necesse est apud se cœnasse, si conuiuiũ apud ipsum erat. Erat autem ipsum, Epignomum nempe: cuius iste seruus Stichus. Tamen ecce idem iterum hic de eodem dicit: *Ibidem herus est noster.* putidissimè. Corrigo id quoque, *Itidem herus est noster.* Apud Epignomum herum ipsius erant in conuiuio Sagarini herus Pamphilippus cum vxore & sene socero Antiphone. Contra liber locus erat datus seruis apud Pamphilippum: vbi intereà vicem heri Sagarinum sibi, & æque dominum conuiuii fore Stichus ludibundus ait. Mira verò somnia multorum de proximo loco:

——— hoc mihi dono datum est.

SA. Quis somniauit aurum? ST. quid id ad te ettinet?

Quidam *obsonauit*, alii aliud substituunt; sunt qui retinent *summauit*, & interpretantur, furatus est: quod rursum alii non accipientes, in istum tamen ipsum sensum reponunt *summanauit*. Mihi quid in tanta diuersitate videatur, aperiam. Id est vero simplicissimum. Non de obsonio vel auro puto quærere Sagarinum sed tantum, vnde id donum habeat Stichus, quod sibi iactabat datum. atque id his omnino verbis: *SA. Quis id donauit autem?* quod ille tum nihil ad eum respondet attinere. Scilicet satis illi esse, à quocunque datum sit, vna frui: a quonam, scire simul, aut nescire, id verò non interesse. Versu ibidem penultimo:

SA. Sequor, & domum redeundi principium placet.

Emendo *redeunti*. Iam enim redibat, imò redierat: non redire incipiebat. Aduenienti principium placet, quia tam bonum auspicium fecerat Stichus: id quod statim vltimo versu declaratur:

Bona scaua strenuaq; obuiam hic occessit mihi.

Tertiam porrò transilio: in quartâ sententia istius non satis concinna;

Sat est seruo homini, modeste melius facere sumtum, quam amplius.

distinctione debet hac expoliri:

Sat est. Seruo homini modeste melius f. s. q. a.

Gnomen posteriora verba sola continent: priora decernunt satis esse sibi id quod habeant: nimirum nuculas, fabulas, ficulas, pultulum oleæ interruptum, lupilli comminutum. Sed nec sequentia satis commodulè interpunguntur:

Suum quemque decet. Quibus diuitiæ domi sunt, scaphis & cantharis,

Batiolis bibunt, nos nostro Samiolo poterio

Tamen viuimus, nos tamen efficimus pro opibus nostra mœnia

Sistenda oratio in istis, *nos nostro Samiolo poterio*, sententia que perfecto finienda: cui ἀπὸ κοινοῦ assumitur præcedens verbum, & subintelligitur, *bibimus*. Nouam reliqua iam ordiuntur & absoluunt, sic distincta:

Tamen viuimus nos, tamen efficimus pro op. n. mœnia

A versus vnius interuallo quod legitur:

Atq; adeo vt tu scire, possis, factum ego hoc tecum diuido.

forte etiam ipsum aliter distinguendum. Certe enim melius sibi cohæserint:

Atq; adeo vt tu scire possis factum.

Quamquam dubitare licet, an non verba ipsa mutanda, *factum ego hoc tecum diuiduum*. numeris iisdem manentibus iuxta cum sensu. Sed potius est, saltem aliter interpungi. Mox Lambinus ad illum locum male;

SA. Quid istuc est prouincia? ST. vtrum Fontinali, an Libero Imperium te inhibere mauis? SA. nimio liquido libero.

Liquido enim interpretatur, defecato [illegible] *Libero* cepisse de vino: quæ vox grandiuscula literâ primâ sit [illegible] scribenda. Sed *liquido* aduerbium est, non nomen. Nimiò [illegible], id est, nimis liquidum & clarum est me malle Bacc[illegible] præsidere quam Fontinali. Ex illo versu,

Vide quot cyathos hos bibimus. ST. tot quot [illegible] sunt tibi in manu.

numeri excludunt *hos*. De subsequenti cantione Græci præter Eustathium & Athenæum, quos consulere ab aliis in explicationem iussus es, adi & Plutarchum Symposiac. lib. 3. & vide istam ipsam ibi quæstionem nonam. Et proximus versus:

Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde si sapis

variè ab omnibus tactatus vix constituetur melius, quàm in hunc nostrum modum, simul scilicet Sagarino adscribendus:

Tibi propino decuum: à fonte tibi tute inde si sapis,

Sagarinus Liberi curator de Libero propinat Sticho: quem Fontinali præsidentem indere & sumere sibi iubet a fonte. Quod diuisum imperium in consequentibus malè confundetur, nisi pluscu-los versus personis ita variabis, vt monstrabo:

SA. Tibi propino decuum: a fonte tibi tute inde si sapis.

Bene vos, bene nos, bene te, bene me, bene nostram etiam Stephanium.

ST. Bibe, si bibis. SA. non mora erit apud me. ST. edepol conuiuij sat est,

Modo nostra huc amica accedat: id abest, aliud nihil abest.

Lepide hoc actum est: tibi propino cantharum, vinum tu habes.

SA. Nimis vellem aliquid pulpamenti. ST. si horum quæ assunt pœnitet,

Nihil est, tene aquam. SA. melius dicis, nihil moror cuppedia.

Bibe tibicen, age si quid agis.

In qua Sagarini adhortatione porrò illud:

Age, si quid agis. accipe in [illegible], non hoc impendet publicum.

perperam explicatur de pensitando vectigali, quasi dicat [illegible] hoc poculum non pendit publicum. Corrige, *no* [illegible] *poculum*. In publico conuiuio agitatur in [illegible] iubetur: eoque ipso nihil debere dicitur [illegible] non enim esse ipsius, vt id reuereatur [illegible] in cantico quo[illegible], quod subiicitur, accipiendum:

Haud tuum istuc est vereri te

Deinceps a vera scriptura leuiter [illegible] optima editio, ex aliis sic dirigenda:

——ST. hem tibi. [illegible]

Hæc facetia est, amare inter [illegible] duos.

Vbi *primum* est præcipuum, pr[illegible] superius: *——ST. [illegible]*

Cum hoc donauisti dono tuum seruum Stichum.

Atque ibidem etiam amplius peccatur, sed in libris, quos viderim, omnibus:

Vnam amicam amamus ambo: mecum vbi est, tecum est tamen:
Tecum autem vbi est, mecum autem ibi est: neuter alteri inuidet.

Neque concinnitatem sermonis ille omni ex parte satis iuuat, qui conatur: *Tecum autem mihi est, mecum autem tibi est.* Hæc germana Plauti venustas, sibi vndique æqualis:

——mecum vbi est, tecum ibi est tamen:
Tecum autem vbi est, mecum tamen ibi est.

Sub finem:

Foras egredere, satis mihi pulchra es. ST. at enim pulcherrima.

Iteratò particula *mihi* inserenda:

——ST. at enim mihi pulcherrima.

Certant laudibus amicæ riuales. Iam Quinta scena, vt disponunt vulgo, rectius annexas sibi complectatur vltimas binas, vt ex tribus vna confletur, sine ratione quidem discerpta in plures. Eâ igitur, tamquam si vna sit, hæc pauca notamus. Medium istorum versum:

Age mulsa mea suauitudo, salta, saltabo ego simul.
ST. Nunquam edepol me istoc vinces, quin ego ibidem pruriam.
STE. Siquidem mihi saltandum est, tum vos date bibat tibicini.

suspicor hinc ad finem propius reiiciendum, & vbi iam saltant, ibi collocandum isto ordine:

SA. Qui Ionicus aut cinadicus, qui hoc tale facere possiet?
ST. Nunquam edepol me istoc vinces, quin ego ibidem pruriam.
SA. Si istoc me vorsu viceris, alio me prouocato.

Quod fortè probabit qui certamen nunc demum saltantium cogitabit. Etsi non nego conuenire nonnihil etiam vulgato suo loco. Contrà autem prorsus eiiciendus videtur ille inferior:

Quid igitur? quamquam grauatu's, non nocuit tamen.

qui repetitus ex scena Actus huius quarta:

Quid igitur? quamquam grauatus fuisti, non nocuit tamen.

Ibi tibicen bibere grauabatur: non hic adeo quod & per se liquet, cum ne verbo quidem vrgeatur, & apertè dictum paullò antè:

SA. Tene tu hoc educe. dudum placuit potio:
Nunc minus grauatè iam accipis. se se tu. interim
Meus oculus da mihi sauium, dum illic bibit.

Quod & obiter ita præeo distinguendum. Ad finem ista sunt valde turbata:

SA. Nunc pariter ambo omnes voco cinædos contra.
Satis esse nobis non magis potis est [illegible]

perturbaturque valdius a correctoribus, Lambino, & quod pace doctoris

ctorum liceat, ipso Turnebo: qui tamen aliquid etiam ibidem bene Sed quod *staticulus stare* intruditur, id nullo modo ferri potest: cui etiam pugnat illud boni, quod attulerunt, *quam fungus imbri.* Cur *Satis esse* damnarunt? phrasin elegantem, & a sensu requisitam. Satis alicui esse, est parem esse, & propriè in certamine. Sic Persæ initio.

TO. Quid ergo faciam? Dijsne aduorser? quasi Titani, cum Dijs belligerem,
Quibus sat esse non queam?

Quod quidem & Charisius sic exponit. Hic autem cum omnes cinædos prouocasset seruus contra se, neminem eorum satis sibi futurum esse ait: non magis, quàm & fungus resistere imbri potest. Tam facile victurum se omnes innuens, quam facilè imber fungum solet prosternere. Itaque sine controuersia locus à me sic rectissimè emendatur:

SA. Nunc pariter ambo. nunc omnes voco cinædos contrà:
Satis esse nobis nemo magis potis est, quàm fungus imbri.
ST. Intro hinc abeamus nunc iam. saltatum satis pro vino est.

& postremum hoc sic distinguitur etiam fortè melius ex antiquis. In ipso fine:

Vos spectatores plaudite, atq; ite ad nos comessatum.

dubiè memini ab alio monitum, *ad vos* legi oportere. quod si monitum antè, non debuit sperni. Certissima & facetissima correctio est, siue alterius, siue mea. Ioco quippe fabula clauditur, ita quidem eleganti, vt insigniore quasi gemma non potuerit signari. Plaudere spectatores finito ludo iubet Stichus, & comessatum ire, non tamen in hoc suum conuiuium, sed ad semetipsos quemq; & in proprias domos. quod inexspectatum dictum omnes in alacrem plausum excitasse certum est: quo languido vix dignati fuerint istud languidum *ad nos.* quo, si Diis placet, totum theatrum seriò inuitatur in apparatum vix seruulis duobus & ancillulæ vni sufficientem. Ineptè & inficetè: ne quid amplius dicam. Etsi non me fugit interim, solere spectatores vocari interdum, sed per iocum & obliquè, numquam seriò & nuncupatim: tum verò semper eludi vocationem illam reiectione in aliud tempus. Sic Pseudolo:

PS. I hàc. BA. te sequor. quin vocas spectatores simul? PS. hercle me isti
Haud solent vocare: neq; ergo ego istos. verùm si voltis applaudere
Atq; approbare hunc gregem & fabulã, in crastinum vos vocabo.

Sic Rudente:

DÆ. Sequimini intrò. Spectatores vos quoq; ad cœnam vocem,
Ni daturus nihil sim, neq; sit quidquam pollucti domi,
Niue adeo vocatos credam vos esse ad cœnam foras.
Verùm si voletis plausum fabulæ huic clarum dare,

Comessatum omnes venitote ad me ad annos sedecim.

Vbi prӕterea notabis sic *polluctum* vsurpari, quomodo hac fabula superius *polluctura*. SC. *Agite:*

——nam hinc quidem

Hodie polluctura prӕter nos iam dabitur nemini.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI TRINVMVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nobilissimum & Clarissimum Virum

DANIELEM BVCRETIVM Philosophum,& Medicum Vratislauiensem.

E Plautinis meis, CL. Bucreti, inter amicos variè distributis, sic tamen, vt indonatos prætermittere multos necessum habuerim, atq; inter eos potissimùm Cornelium Martinum nostrum, & meum Laurentium Wolffium, sodales enim meos diuersis in locis vitæ studiorumq; suauissimos, quos in hoc velut Albo præter alios iustâ nuncupatione non comparere fero ipse ægrius, quàm quiuis reliquorum (nam hos quidem pro amore & candore suo non offensum iri spero) neglectum sui laturus est: sed ex Plautinis illis meis, vtcunq; pro ratione temporis huius & consilii mei necessitate distributis, cùm aliquid omninò tibi amicorum intimo, sodalium præcipuo, minimè prorsus insuper habendo, debere me intelligerem; vix aliud debere mihi potius visus fui, nihil certè repræsentare malui, quam eam partem, quæ commentatiunculas super Trinumo nostras continet, ob memoriam primæ arctioris nostræ coniunctionis & perpetuæ deinceps contubernii, cuius auspicium ab eius ipsius Comœdiæ communi lectione mutuaq; consideratione fecisse nos (id quod ad ipsam fabulam à me commemoratur etiam opportuno suo

loco.) tu quoque meministi. Quam adeo ob caussam nec gratiorem partem earum ullam à me potuisse adsignari tibi, nec si optio data esset, aliam potius electurum te fuisse existimo: qui quidem nihil & ipse iucundius habeas illius nostri temporis & auspicatissimæ consuetudinis recordatione, tum inter omnia Plauti Dramata nullum ferè magis ames hoc isto, quod ideò princeps esse tum volebas inchoandorum communium studiorum & contubernij nostri: ut hoc, & illa isto velut auspice inaugurarentur & teste confirmarentur, ipsiq; nostri animi per ipsum Plauti Genium in amorem ac mutuam rerum omnium societatem congermanescerent, atq; intima ista familiaritas illicio literarum huiusmodi prius conciliata visco eodem mox arctius cohæresceret, ac perpetuo porrò glutine consolidaretur. Et felix omnino certumq; fuit auspicium illud, cuius fidem anni iam plures in arctissima sodalitate, neque tantùm vitæ & studiorum, sed & consiliorum & facultatum ipsarum, ad hoc iocorum, seriorum; tristium, lætorum; incommodorum, emolumentorum; denique & honorum communione per Italiam & Germaniam protelo in hunc usque diem continuati comprobarunt. Sed idem auspicium mihi fuit, quod unà libens recordor, etiam huius in Plautum rectioris studij mei, quem ante id tempus quasi transiens & vulgi more supinius, oculo etiam animi ultrò cæcultante, nec in omnia vel inquirente vel penetrante legeram, tuo autem exemplo tum accuratius expendere, suisque momentis eius & verba & sensa librare, iocos obseruare, locutionum genera notare, compositionem suspectare, modis omnibus omnia rimari incipiebam. quo quidem fiebat, quod hic quoque pariter ibidem commeminisse & commemorare iuuat, ut idem auspicium esset etiam ipsius meæ Criticæ, quam, ex illa intentiore contemplatione oborto mihi lucis aliquo radio liquidioris, ordiebar in mendosis locis peruidendis, horumque simul emendationibus pauculis eruendis. à quo tenui initio deinde porrò in hoc auctore, & ab hoc ad alios paullatim, semperque ulterius progressus, adeò rei difficultate non deterritus, ut & successu quodam magis incitatus,

tatus,

mens, ipsiusque studii amore penitus correptus, an corruptus. eò perueni diligentiâ, cuius tu mihi conscius es, assiduâ, non illâ tam adiutâ ab ingenio nostro, quàm ipsâ ingenium adiuuante, vt in varios scriptores multa passim obseruata collegerim: quorum quantum me pœnitere debeat, aliorum iudicij & iam fuit, editis nonnullis ex hoc genere, quasi in specimen & exemplum, & porro erit ex reliquis subsecuturis, & nunc autem esse maximè debet ex his ipsis Plautinis: cum interim me quidem ipsum, quod modestè mihi apud te licuerit, industriæ meæ nusquam dum planè piget. Sed tu inter ceteros, interque primos, de me meisque videris: nunc tamen, vt dico, maximè de his Plautinis, & eorum de hac potissimum in Trinummum parte: quæ multis nominibus, & iis, quæ memoraui, & pluribus, quæ nec memorare potui voluiue, tibi mandanda præter omnes vnicè fuit, vnicéq; commendata præter omnes esse debet, & profectò est, nisi, quod abesse procul arbitror, animum in me tuum pristinum mutasti ex hac nupera nostra disiunctione, qua nec offensum te vel leniculè sperabo. Moueri quidem non sanè debes. neque enim hoc dissidium est: & scis abitus mei caussas omnes ita graues & velut sonticas, vt necessitatem earum neque potuerim declinare. Patere igitur, & fer animo non tantùm æquo, sed indulgenti quoque, paullisper ita nos diuulsos: vt tanto fortasse lætior sit instaurata redintegratáque consuetudo vetus, quam ego spero & volo interruptam esse paululum solummodo, non abruptam. Habe vero, & habe libens, vt habebis, hunc libellum monumentum primæ nostræ coniunctionis à Plautina hac fabula non infeliciter inauguratæ. Solius inquam huius istud accipe nunc monumentum. Nam contubernii deinceps in hunc diem perpetui aliud erit, si viuam: itemque aliud, si potero, meritorum per istud omne tempus in me tuorum: quæ multa & magna prædicandi non hic est, & nec attingendi quidem locus. Ego, mi Bucreti, gratum probare me studebo tibi: sin hunc minus, certè memorem probabo, neque per me scindetur vnquam sanctissimi amoris nostri vinculum aut laxabitur, officiis poti-

omnibus, si potest, arctius nectetur. quo tua pro parte tu quoque curabis: & communem mecum addes operam, vt quanto hactenus exemplum veræ Amicitiæ, multis admirantibus, cunctis collaudantibus, visi sumus, ab eo neuter in posterum, quacunque causâ, vtrius tandem culpâ, demutemus: sed idem simus ac videamur in perpetuum, dataque semel fidei constantia, nobis, nostrisque conciliatricibus, Eruditionis & Virtutis altricibus literis dignâ, propter & rem honestissimam & famam pulcherrimam, ad extremum vitæ perseueremus.

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI TRINVMVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Notum malum, optimum. Vt bene viuitur, diu viuitur. Vt diu viuitur, bene viuitur. Disputatum accuratius de loci prolixioris mutatio Trinumi lectione, sed magis distinctione in personas: quæ aliter ex ordine rei in ordinem digesta. In verbis tamen etiam quædam immutata.

INter primas auctoris fabulas TRINVMVS est: quam ridiculâ causâ sic indigetatam iure hercle stomachatur vir summus qui THESAVRVM potius ex argumento, & Philemonis exemplo, contendit appellandam fuisse. Sed ingenium & poetæ ita fuit, vt ioculare nomen ex suo perpetuo iocandi more & studio præferret; & seculi illius, vt leuibus & ridicularis, quam seriis quibusuis magis afficeretur. Huius igitur non tribus nummis, sed thesauro ipso contra caræ fabulæ menda quæ supersunt ab aliorum censuris, pleraque eluemus ordine instituto: & hinc ordimur ab initio secundæ scenæ. vbi lepidissima senum duorum contentio personarum distinctione videtur laborare. Nam sic vbique vulgatur:

CA. O amice salue atque æqualis mihi, vt vales
Megaronides? ME. & tu edepol salue Callicles.
CA. Valen', valuistin'? ME. valeo, & valui rectius.
CA. Quid agit tua vxor? vt valet? ME. plus quam ego volo.
CA. Bene hercle est illam tibi bene valere & viuere.
ME. Credo hercle te gaudere, si quid mihi mali est.

CA. Omnibus amicis quod mihi est cupio esse idem.
ME. Eho, tua uxor quid agit? CA. immortalis est.
Viuit, victuraq; est. ME. Bene hercle nuncias,
Deosq; oro, vt vitae tuae superstes suppetat.
CA. Dum quidem hercle tecum nupta sit, sane velim.
ME. Vin commutemus, tuam ego ducam & tu meam?
Faxo haud tantillum dederis verborum mihi.
Nunquam tu credo mihi imprudenti obrepseris.
Ne tu hercle faxo haud scies quam rem egeris.
CA. Habeas vt nactus. nota mala res, optuma est,
Nam ego nunc si ignotam capiam, quid agam nesciam.
ME. Edepol proinde vt bene viuitur, diu viuitur.
Sed hoc animum aduorte &c.

Neque tamen, aliquid hîc esse confusionis, aliunde patet, nisi ex postremis. Etenim superiora omnia sic poterant ferri, satis inter se congruentia. Sed nimirum quando vltima mutationem requirunt, ea pertingit etiam ad media & prima. Cohærent autem & personæ vnius omnia esse debent extrema inde vsque ab his verbis, *Habeas vt nactus.* quod patebit ex ista nostra restitutione, qua rursum omnia rescribimus in suas personas ordine distributa, cum eius adiungenda breui confirmatione.

Sic igitur repono:

CA. O amice salue atq; equalis mihi. vt vales
Megaronide? ME. & tu edepol salue Callicles.
Valen'? valuistin'? CA. valeo & valui rectius.
ME. Quid agit tua vxor? vt valet? CA. plus quam ego volo.
ME. Bene hercle est, illam tibi bene valere & viuere.
CA. Credo hercle te gaudere, si quid mihi mali est.
ME. Omnibus amicis, quod mihi est, cupio esse idem.
CA. Eho, tua uxor quid agit? ME. [illegible] talis est.
Viuit, victuraq; est. CA. Bene hercle nuncias,
Deosq; oro, vt vitae tuae superstes suppetat.
ME. Dum quidem hercle tecum nupta sit, sane velim.
CA. Vin commutemus? tuam ego ducam, & tu meam?
Faxo haud tantillum dederis verborum mihi.
ME. Neq; enim tu credo [illegible] imprudenti obrepseris.
CA. Ne tu hercle faxo haud scies quam rem egeris.
ME. Habeas, vt nactus. nota mala res, optuma est.
Nam ego nunc si ignotam capiam, quid agam, nesciam
Edepol proinde vt diu viuitur, bene viuitur.
Sed hoc animum aduorte, [illegible] aufer ridicularia.

[illegible] vxorum a Callicle oblatam [illegible] Megaronidis, [illegible] qua *Nota mala res, optuma:* ex vulgari prouerbio [illegible] Cuius sententiam porro [illegible] breuiter [illegible] velut ἐξήγησιν. [illegible] in

re veteri & notâ, quantumuis malâ, cum ign[illegible]ta & noua p[illegible] randa: neque se sciturum profectò quid a[illegible]t, si nunc al[illegible] piat, cuius mores non sit doctus: proinde suam se re[illegible] claudit insigni gnomâ, quæ in eiusdem dicti prioris sensum con sentit: ita bene viui, vt diu viuatur: id est, optimam vitam e[illegible] cui assueueris: optime viui, quomodo diu vixeris. Quam t[illegible] gnomen in contrarium planè detortam legis in om[illegible]bus li[illegible] *Vt bene viuitur, diu viuitur.* Sed pessimè. quam peius etiam exp[illegible]t Interpres: *Non viuit, qui misere viuit: nedum diu viuat.* [illegible]nimuero si sit ea lectio vera, verior hæc interpretatio, & philo[illegible] dem prorsus. Etenim Sapientiæ scitum est, longi[illegible] tam, si male agatur, breuem esse: contra breuissimam e[illegible] nè, satis longam. quod vnus Seneca multis locis egre[illegible] illustrans pluribus aliis hoc genus sententiis. quibu[illegible] elegantius, sed & sanctius dici nihil potest. Et profect[illegible] ptime, tam diutissimè viuimus: quando non refert, quam [illegible] uamus, sed quam bene. Verum grauis ista & velut in co[illegible] ambulans Sententia nihil ad Soccum: minus etia[illegible] ad [illegible] cum. Est enim alienissima a mente Megaronidis & ipsa r[illegible] de longitudine vitæ aut breuitate agitur, sed commod[illegible] Commodissimè autem viui affirmatur, vt dixi, diuturnæ & [illegible] consuetudinis, id est, assueta, & cum suetis, ration[illegible] optimâ, tamen periculosissimum sit aliquid mutari: [illegible] metuendum semper, ne eueniat in peius. atque [illegible] vxores vtrisque decernitur, vt eas sint nacti. Transpo[illegible] sumus hoc consecuti: qua minore tamen assequi possi[illegible] dem, si scilicet verba scribas,

Proinde bene viuitur, vt diu viuitur.

Sed alteram illam malui, quia sic numeri simul nitesc[illegible] tur magis. Et tamen parum, aut etiam nihil interest, [illegible] alter[illegible] præoptes. Ceterùm & alia sunt quædam leuiora, quæ [illegible] dem mutauimus. Namque non solum *Neque enim* rescrip[illegible] *Numquam*, idque de certa & iusta veterum librorum au[illegible] sed personis etiã porrò variauimus eos superiores tres ver[illegible]

[illegible] haud tantillum dederis verborum mihi,
Numquam tu credo mihi imprudenti obrepseris,
Na tu hercle faxo haud scies, quam rem egeris.

qui continenter vni vulgo asscripti, nulla cũ e[illegible] tatio iteratæ ter eiusdem sententiæ ab eodem. Qu[illegible] videt, alter[illegible] quam ven[illegible] proferantur, cer[illegible] cem [illegible], vter magis alterum sit in pe[illegible] L[illegible] non negarim, duos totum posteriores e[illegible] coniungi. quod si cui placebit, erit [illegible] vulgata [illegible] d[illegible] prioribus reliqui omnino [illegible] [illegible] tatio demum o[illegible]

ME. Tu [illegible] tuam ego ducam & tu meam?
Faxo haud t[illegible] dederis verborum mihi.
CA. Neque enim [illegible] credo, mihi imprudenti obrepseris.
Na tu hercle faxi haud scies quam rem egeris.
ME. Habeas vt nactus &c.

Quod magis noto, ne quis me non satis omnia diligenter cogitasse putet, quam quod ipse putem multum adeò referre. In his dixi ab initio nulla magna ratio paruumque momentum: in postremis momentum magnum, ratio maxima, & vim planè habens necessitatis. Omnino enim Megaronidis vltima sunt: quò præcipue respeximus hac disputatione, & id euicisse nos speramus. De reliquis arbitrio suo quemque sino stare.

CAPVT II.

Ægretant artes, mores fama. Quoniam. Aduersum quod: præter quod. præ quod. Quidquid, pro quidque. Similia Plauti loca. Eiusdem [illegible] ata in contrarius ÿdem personæ tribuendis. Personarum aberratio non semel & hic in viam reducta. Non pauci versus fracti [illegible], constituuntur: plurimi passim rectius interpunguntur ad verum sensum. Sententia contra Lambinum aliquoties, & sæpè vltrò declarata. Multa loca contra alios, plura nouiter emendata. traductio [illegible] vnius vsurpata.

INchoatam verò scenam insigniore correctione, porrò ad finem purgemus aliis notæ inferioris quidem, at plerisque nihilominus bonæ. Post illum locum statim à persona iterum verbula bina videntur aberrare:

ME. Male te [illegible] verbis multis multum obiurgitem.
CA. Me[illegible] [illegible] numquis est hic alius præter me atque te?
CA. Nemo est, quid igitur ME. rogitas? tene obiurgitem?
Nisi tute mihi [illegible] dictorum male.

Nec eget verbis demonstrare, sic rectius esse:

CA. Nemo est. ME. quid igitur rogitas, tene obiurgitem?

Liquet a se. nam cum nemo adesset alius, & ad Calliclem alter dixisset, eum se obiurgaturum, isque tamen interrogasset, an se ille mirabundus rursum quærit, quid ita rogitet, an ipsum sit obiurgaturus? nisi semet sibimet male dicturum putet. Captatus à Plauto iocus in pronuntiatione & Mene. quod Callicles non dubitantis affectu profert, ipsene, an alius sit obiurgandus, vt detorquet alter; sed admirantis, ob quam adeò caussam reprehensum eatur, qui sibi quidem rei nullius conscius sit obiurgatione dignæ. Quod ante plusculos annos etiam D. Bucretius, diuturno mihi contubernio & intima familiaritate homo coniunctissimus, Plauti [illegible] mecũ studiosissimus olim, animaduertebat, cũ hac prima omniũ Comœdiã, sub initiũ nostræ sodalitatis, vna le-

geremus, adſcito in ſocietatem optimo quoq; & eruditiſſimo [illegible] uene Conrado Memmio, cuius amici [illegible] [illegible] fato ſuo ante diem functi, magni quandoque viri futuri [illegible] & eruditio eius, tempus habuiſſent matureſcendi, γλυκ[illegible] mihi eſt & erit perpetuò μνήμη.

Sed ibidem mox ita ſcriptum:

Nam ſi in te ægrotant artes antiquæ tuæ,
Siue immutare vis ingenium moribus,
Aut ſi demutant mores ingenium tuum,
Neq; eos antiquos ſeruas, aut captas nouos,
Omnibus amicis morbum tu incuties grauem,
Vt te videre audireq; ægroti ſient.

Non fortaſſe malè. quamquam traducendus videri poteſt vnus verſus, vt ſententia vaga nectatur, & ταυτολογία ſimul calligetur.

Nam ſi in te ægrotant artes antiquæ tuæ,
Ac ſi demutant mores ingenium tuum;
Siue immutare vis ingenium moribus,
Neq; eos antiquos ſeruas, aut captas nouos.

Bimembris enim oratio nunc, & ſenſus ſic diſparatus: Siue ſenio huius contagio malus euadis, ſiue ſponte à bonis deſciſcis. Cuius membrum prius, priores duo verſus, alterum duo poſteriores complectuntur. Melior quidem hæc ſtructura: quam vel hoc probabilem præter alia facit coniunctio nunc verborum *vis* & [illegible]. Hæc enim voluntariam vtraq; & ſpontaneam mali [illegible] præcedentia cauſſam corruptis ſeculi moribus aſſeri[illegible] peſtis inſtar omnes inficiant contagio vulgato. atque hic [illegible] phraſi metaphoricâ vtitur, *ægrotant artes*: quâ eadem magis allegoricâ vtebatur & primâ ſcenâ in apertiore de morbo & morte bonorum morum querela.

Nam hic nimium morbus mores inuaſit bonos:
Ita pleriq; omnes iam ſunt intermortui.
Sed dum illi ægrotant, interim mores mali,
Quaſi herba irrigua, ſuccreuerunt vberrimè.

Sed & Lucretius eandem vſurpauit, *Ægrotat fama vacillans.* vt à Lambino tamen ante monitum.

Deinceps ſequitur:

Sunt quos ſcio eſſe amicos, ſunt quos ſuſpicor,
Quorum ingenia atq; animos non poſſum noſcere,
Ad amici partem, an ad inimici peruenìant.

confuſo etiam ſenſuum diſcrimine: cuius [illegible] membra fecerunt librarii [illegible], repetitione [illegible] ad caput verſus, *Sunt quorum ingenia neque* [illegible]. [illegible] tria videantur amicorum genera [illegible] ſenex habere ſe amicos dicit, [illegible] animo [illegible] [illegible], alios, [illegible] plane neſcit, [illegible] potius ſint, an inimici [illegible]

[illegible]

ftremit dicit, atque eâ phrasi, ad amici partem, aut ad inimici peruenient quæ ita efferas aliter, amicis an inimicis propiores sint: vt alibi loquitur. Mostellar.

Pluma haud interest, patronus an cliens propior fiet
Homini, cui nulla in pectore est audacia.

Quamquam dubitaui olim, an non *pertineant* potius legeretur. Sed verbo eo *sunt* recepto ibi, ægrotant numeri: quibus vix alia medicina subuenerit, quam substitutio τοῦ *nequeo* ἀντὶ τοῦ *non possum.* quæ nimis tamen fortassis audax. At hanc temeritatem sensus elegantia & auctoritate codicum vetustiorum redemeris. Ibidem è vestigio:

Si quid scio me fecisse inscitè aut improbè,
Si id non accusas, tu ipse obiurgandus es, scio.

Verbum horum vltimum reliquis non adhæret, interiectâ sequenti personæ proximis deinceps iungendum:

Si id non accusas, tu ipse obiurgandus es. ME. scio,
Etsi alia huc caussa ad te adueni, æquum postulas.

Pugnat autem Megaronidis hoc responsum cum superiore ipsius affirmatione, qua cum destinata obiurgatione se profitebatur ad amicum aduenire:

Nam ego dedità operâ huc ad te aduenio. CA. quid venis?
ME. Malo te vt verbis multis multum obiurgitem.

Notes hîc quoque Plauti oscitantiam, qui sibi contraria loqui fecerit eundem: nisi de industria putabimus hîc nunc senem dissimulare caussam aduentus sui: cuius tamen nullam rationem video. & quomodo verò dissimulare possit id quod semel antè palam & apertè erat fassus? Maiore interuallo:

ME. Emistin' de adolescente has ædes (quid taces?)
Vbi nunc tute habitas? CA. emi atq; argentum dedi.

superuacua parenthesis est, quæ & orationem eneruat. Abiice, vt vi interrogationum iteratarum roboretur:

ME. Emistin' de adolescente has ædes? quid taces?
Vbi nunc tute habitas?

Neque tam iacentis auris & surdi iudicii quemquam esse putem, qui erectius hoc & rectius vel ipso auditu non dignoscat. Subsistit post interrogationem primam Megaronides, exspectans responsum ab altero: quo perculso & hæsitante, iterum vrget, atque iterum: quo postremo etiam, ne possit negare factũ, occupat redarguere argumento habitationis: & acerbè quærit, in quibus ædibus colat: istis ipsis scilicet, quas incusaretur emisse. Porrò:

ME. Mihi quod credideris, sumes vbi posiueris.

simile quodammodo Milite:

Dum in regionem astutiarum mearum te induco, vt scias
Iuxta mecum mea consilia. PE. salua sumes indidem.

Neque longulè:

Quoniam hinc est profectus peregre Charmides,
Thesaurum mihi demonstrauit in his aedibus.

Traducito voces, *Quoniam hinc profectus est peregre* [illegible] gratia. Lambinum autem, si insanire cum illo et [illegible] mutantem *Cum iam* ex *Quoniam.* Ita hoc ille non [illegible] postquam, vt infinitis locis, & huius fabulae sub [illegible] distinctione obscuratum ibi, leges:

Is rem paternam me adiutrice perdidit.
Quoniam ei, qui me aleret, nihil video esse relliqui,
Dedi meam gnatam, quicum aetatem exigat.

Non datur ratio, cur adolescens rem perdiderit [illegible] postquam nil superfuit, ei filiam suam Luxuria se dicit [illegible] Aliquanto inferius:

Gregem vniuersum voluit tecum auertere.

Rectius antiqui scribunt *secum:* atque ita rescribi volo. Non [illegible] illud sic dici potest, vt alia huius exempli, *Tecum oro, quae* [illegible] te. Mox versum leui traiectione voculae corruperunt [illegible] ditione, sic restituendum:

Sed nunc rogare ego vicissim te volo.

Et mox item:

Vtrum indicare me ei thesaurum aequum fuit
Aduersum quàm eius me obsecrauisset pater.

Veteres omnes *Aduersum quod*: & accipio. sic dictum [illegible] *Praeter quod, Prae quod,* & plura similia ellipticae formae: Statim [illegible] sic distingue potius:

An ego alium dominum paterer fieri hisce aedibus?
Qui emisset, eiusne esset ea pecunia?

Parum hoc refert: non tamen nihil. Non enim id praecipuè cauebat, ne dominus aedium fieret, qui emisset: quod caueri [illegible] poterat, si quis emisset: sed ne thesaurus veniret in eiusdem potestatem, qui dominus aedium esset factus. Et thesauri, non aedium [illegible] rum caussa nolebat aedes alienari. Itaque sic proponit quaestionis istam partem: In alienumne dominium paterer aedes transferri, vt pecunia simul ei cederet, qui emisset? Non multis etiam versibus pòst:

Sed quid ais? CA. quid? ME. nunc virgo nempe apud te est. CA. ita est.

melius distinguas: *CA. quid nunc? ME. virgo.* Iterum a paucis versibus aliorum fracti mutilatique sunt quidam:

[illegible] omnia se simulant scire, nec quidquam sciunt.
[illegible] in animo habet, aut habiturus est, sciunt.
Id quod in aurem rex reginae dixerit,
[illegible] quod Iuno fabulata est cum Ioue,
[illegible] neque facta sunt, tamen [illegible] sciunt

[illegible] dicam. Singulis versibus addiderat Plautus [illegible] cuius iteratio totmoda summam [illegible]

conciliabat, quam illi librarii qui interceſſerant & contaminarant. Reſtituenda igitur in nobis ſunt media duo:

Quod in aurem rex regina dixit, id ſciunt.
Quod Iuno fabulata eſt cum Ioue, id ſciunt.

Deinceps mutatur illud forte ſine cauſſa:

Omnes mortales hunc aiebant Calchelem
Indignum ciuitate hac eſſe, viuere.

Nam aut æquiualentia poſuit verba duo Plautus *eſſe* & *viuere*, ſine copula quidem, & diſtincta: aut ſine diſtinctione in diuerſum ſenſum accipi voluit *eſſe viuere*, pro eſſe vt viueret aut viuat. Commodè tamen mutabat noſter Gulielmius, *ciuitate ac ſeſe viuere*. quæ ratio ſi cui probatur, non maiore, minore etiam aliquantò mutatione fecerit, *ciuitate hac & ſe viuere*. Continuò in illis:

Ego de eorum verbis famigeratorum inſcius,
Proſilui amicum caſtigatum innoxium.

Lambinus interpretatione ſuâ iungit verba *de eorum verbis* cum nomine *inſcius*: non benè. debebat cum verbo *proſilui* quæ forma loquendi non vulgata ſimilis iſti vulgatiſſimæ eſt, de alicuius ſententia aut conſilio aliquid facere. Quamobrem & comma extendum poſt ipſum τὸ *inſcius*. Denique minimo ante finem:

Quòd ſi exquiratur vſque ab ſtirpe auctoritas,
Vnde quidquid auditum dicant, niſi id appareat,
Famigerator iure ſiet cum damno & malo.

Cenſeo rectius fore *quidq;*, pro *quidquid*. quod idem tamen alteri ſuppoſitum quoque infra, SC. *Hunc ero:*

Si vnumquidquid ſingillatim & placidè percunctabere.

Non dubiè & illic mutari debet. Vltimum autem horum verſum ita pertinaciter iam omnes amplexi retinent ex Camerarii emendatione, quam ego veram nequeo mihi perſuadere. Quis enim venuſtior ſic loquatur, Ego ſum cum damno aut malo? Sed nec Gulielmianam probo, in qua iocus neque tam lepidus, vt videri ille vult, & intempeſtiuus. Veram tamen vna literula minus puto, quam addo non peiore iure, quam ipſe itidem adiecit vnam manuſcriptorum Camerarii lectioni & quidem iſtam eandem prorſus ego addo. cumque ſcribat ille, *Famigeratori res ſit cum damno & malo:* porrò ego aſcribo,

Famigeratoris res ſit cum damno & malo,

quod vide tamen vt capias rectè. Non enim rem famigeratoris intelligi volo: ſed rem eam eſſe cum damno & malo famigeratoris. Res autem ea eſt ipſum totum, quod præceſſit. Niſi enim in exquiſitione auctoritatis ab vſque ſtirpe appareat, vnde quis auditum quidque dicat; id cum famigeratoris malo eſſe debere ſtatuitur. quæ locutio communis prorſus eſt, & paſſim frequentata.

CAPVT III.

Ars & pars. Pendentem ferire. Pendens habena. Pend... Munire, munerari. Nox ducitur. Abbibere, procul habere... tere. Perpietatem, obtestatio. Confident. Vtrum itane... Homo familiariter prædicatus. Neiuuare. Plauti quædam ... na. Interpunctiones sæpius reddita. Palmeriana loci ... alterius emendatio firmata, sed & amplius adiuta. Contra alias nonnulla correcta, explicata. Pleraq; alia recens obseruata.

SCenâ *Multas res*, non liquet, nec satis cogitatum est, vtram potius harum lectionem expetessam, vtram veritati tuendæ ... trer firmiorem: *artemne* an *partem* amplecti potius par fiet, ... in voce plus vtilitatis sit scripturæ ad Plautum corrigendum ... re mihi satis haud liquet: nisi hoc sic faciam opinor, vtram ... vocem simul exputem, iudex sim, actorque ad eam rem. Sed ... ter nugor amatoris hîc adolescentis exemplo & verbis in controuersia vt non tanti momenti, sic neq; tanto digna mol... Nam quantulo discrimine vocula istæ distant? aut quid interest, vtram hîc legere malis?

Nec satis cogitatū est, vtram potius harum mihi artē expetessam.

Vtraque se defendit & notionis suæ vi accommodata, & exemplo vsurpationis. Etenim mox deinde altera legitur:

Vtra in parte plus voluptatis sit vitæ.

Et paullò post item altera:

——omnium primùm
Amoris artes eloquar.

Sed quod ista præcessit: *amori me, an rei*
Obsequi potius par fiet.

non egeat etiam mutatione. Cur enim *me* hîc nolim? Tamen videatur ab auctore scriptum, *amorine, an rei*. Cui loco & sensu & sermone similis ferè Terentianus Hecyr.

——fecit animi vt incertus foret,
Pudorine, anne amori obsequeretur magis.

Ab interuallo plusculorum versuum:

Ibi ille cuculus, ocelle mi, fiat, & istuc, & si amplius vis dari,
Dabitur. ibi illa pendentem ferit: iam amplius orat.

Sæpe Plautus amatores stupidos cuculorum appellatione ferit. Exemplo sit vnus Asinariæ locus, vt aliis afferendis parcam. SC. *Agedum.*

At etiam cubat cuculus. surge amator i domum.

Pendentem hic autem quo sensu? an suspensum curâ & incertum, vt vult Lambinus? An allusione imaginis quæ Rudente ... *fcno?*

LA. Quid si ... TR. extemplo hercle ego te follem pugilatorium ... pendentem incurſabo pugnis, periurissime.

An simpliciter interlocuti pendentium, dum virgis cæderetur? ec extremo Casinæ:

Nulla causa est, quin pendentem me uxor virgis verberet.

Sed simplicissimè potius est ex Interpretis opinione. Sensu autem alio *habenam* seu lorariam scuticam *pendentem* Horatius dixit, lib. 2. epistol. 1. de seruo cessatore:

In scalis latuit metuens pendentis habenæ.

Quo fere aspectu Virgilius, opinor, etiam aurigam quendã ipsum pendere ait, equorum tergis imminentem:

—— pronusq; in verbera pendet.

Continuò autem sequitur: *—— non sat,*

Id e ? mali, ni amplius etiam, quod ebibit, quod comest,

Quod facit sumti, nox datur, ducitur familia tota.

quod nisi turbatum est in ordine verborum, sic videatur emendandum:

Quod facit sumti, nox datur. munitur familia tota.

Munire enim est muneribus afficere, munerari, vt Truculento: Sc. *Quis illic.*

— ST. suam non enim illa meretriculis

Muniendis rem coegit.

ex disertâ ibi lectione Venetæ editionis perantiquæ à Bucretio meo notatâ, non tantùm de Palmerii suspectâ suspicione: Sed verba potius hic turbata credam, & sic traiicienda denuò:

Quod facit sumti, datur. Nox ducitur. id est, si nox impetratur. Omissa enim particula conditionalis. Et *Ducere* sic Plauto frequens, Truculenti initio;

Si raras noctes ducit, ab animo perit.

Cæterùm reliqua iam, quæ subiiciuntur, omnia pendent, neque sat manifestò redditio sermonis apparet, verbo deficiente:

—— familia tota,

Vestispica, vnctor, auri custos, flabellifera, sandaligerula,

Cantrices, cistellatrices, nuncij, renuncij, raptores panis & peni.

Subintelligi tamen ad postrema potest, ac credo debet, verbum *sunt*. Nam si nox ducatur, totam familiam, quam particulatim enumerat, ait esse raptores panis & peni, id est, rapere ab amatore quidquid habeat: quod proxima declarant:

Fit ipse, dum illis comis est, inops amator.

Vlterius porrò: *— mille modis amor ignorandu'st,*

Procul adhibendus est atq; abstinendus.

Scripsit Plautus *abhibendus*: quod sententia, & alterum verbũ requirunt. Quin pugnãt inuicem *procul* & *adhibendus*. Abhibere autem & Abstinere venustè iunguntur in eundem sensum, quo vix illud non facile alibi reperias eâ compositione. Simplici pro[illegible] similiter vsus est Sallustius, si rectè memini, cum in [illegible] da caussas inuidiæ procul habere se testatur. Ad [illegible]

—boni sibi hæc expetunt, rem, fidem, honorem,

Gloriam & gratiam.

bene corrigit nescio qui: *bonis ibi hæc expetunt, res, fides, honor, Gloria & gratia.* malè tamē, quia numerorum nullam ducit [illegible] qui non satis cōstant in pluribus ibidem versibus: & tota [illegible] pars extrema sic fortasse concipienda.

——— Sunt tamen,

Quos miseros (an miserè) male, habeas, quos tibi fecisti obn[illegible]

Certum est ad frugem applicare animum, quamquam ibi animo [illegible]

Grandis capitur. bonis ibi expetunt hæc, res, fides, honor,

Gloria & gratia. hoc probis pretium est: eo mihi magis lubet

Cum probis potius, quàm cum improbis vaniloquis viuere.

Verbum *expetendi* in euentus significatione esse plures, & nos alibi ostendimus: ac sensum hunc poscit ac firmat sibi, quod additur, *hoc probis pretium est.* Idem verò verbum non in aliam tantum sententiam, sed & scripturam corruptum est superius hac ipsa scena, vt a Palmerio pridem ostensum & correctum.

——— omnium primùm

Amoris artes eloquar quemadmodum expetant

Proxima scenâ quod vbique scribitur:

—PH. feceris par tuis ceteris factis, patrem

Tuum si percoles per pietatem. Nolo ego &c.

rectius distinguitur in veteri Coloniensi meo: *—patrem*

Tuum si percoles. Per pietatem, nolo ego cum improbis te viris

Gnate mi, neque in via, neque in foro vllum sermonem exsequi.

Tu non dubita sequi. Nam obtestantis est *Per pietatem.* Pro *percoles* autem non affirmauero legendum *precoles.* Porrò deinde:

Cetera; rape, trahe, fuge late.

postremum etiam verbum verbum est non aduerbiū. Aufer itaque accentum, & commate a proximo interstingue. Non enim latam aut longam fugam præcipit, sed fugam & latibulum. Forma sermonis autem similis Pseudolo. Sc. *Exite:*

Qui hæc habent consilia, vbi data occasio est, rape, clepe, tene, harpaga,

Bibe, es fuge.

Mox ibidem scripturam etsi non moueo:

Hæc tibi, si mea consilia capesses, multa bona in pectore consident.

sollicito tamen. Nam quo sensu est, *bona in pectore consident?* Et an non ausim suspicari, *bona in tempore consistent?* Certe, si imperiis & monitis suis obsequatur filius, vtilitates & commoda inde multa promittit ei pater suo deinceps tempore percipi[illegible]. [illegible] si credere debemus, *consident* hic positum pro considere [illegible] quomodo *Desidere* in Appuleio, & in eodem, [illegible] & alia plura consimilia vsurpari interdum solita [illegible]

[illegible]. Postea [illegible]

Vtrum id ita ne esse auditi, ut cur [illegible] aquam con[illegible].

Potest esse tmesis, *Vtrum itane,* pro Vtrumne ita. Sed eleganter etiam *ne* ipsum in *se* vertas. Pro *id* autem, plane *it* scribendum, vt quidam habent. Vt iam hæc sit lectio:

Vtrum it ita se esse mauciat.

Omnino quoque mox, *seruibis* scribes, pro *seruiur.* A plusculis deinde [illegible]us:

LY. Ob eam rem hæc, pater, autumaui, quia res quædam est, quam volo

Ego me abs te exorare. PH. quid id est? veniam iam dare gestio.

Abusus est hic Plautus voce *venia*, si est vsus. Nullum enim hic delictum: nec eò trahendum *exorare.* Credo corrigendum,

PH. quid id est? dic. enim iam dare gest.

Quod ita se orare dicit filius vt velit exorare, id dicere pater iubet saltem, quid sit, & continuò daturum se cum prolubio quodã pollicetur. Iterum a pluribus, videtur istorum medius vltimi locum, & medii vltimus occupasse:

PH. Edepol hominem prædicatum fermè familiariter.

Qui quidem nunquam per virtutem rem confregit, atque eget.

Nihil moror eum tibi esse amicum cum eiusmodi virtutibus.

Nam melius oratio sensum suum exsequitur hoc ordine:

Nihil moror eum tibi esse amicum cum eiusmodi virtutibus,

Qui quidem nunquam per virtutem rem confregit, atque eget.

etsi neque mala altera structura, si ad finem medii, nõ punctum colloces, sed comma, vt indicetur, vltimo cohærere, qui quidem omnino nihil commercii debet habere cum primo. Prædicatum autem familiariter eò dicit, quia turpem decoctionem æqualis sui valdè amice & leniter & comiter extulerat adolescens, vt appareret, [illegible]cissimum & plane familiare illi esse. Nam sic interpretari malim, quam cum Lambino, *familiariter* esse liberè, vt familiares solent: etsi vocem eandem hoc sensu Epidici principio fuisse scio:

EP. Heus adolescens. TH. quis properantem me reprehendit pallio?

EP. Familiaris. TH. fateor. nam odio es nimium, familiariter.

Minus id huc conuenit. Non enim liberè & sine circuitione, sed timidè & verecũda circumlocutione caussam egestatis amici sui Lysiteles protulerat, asperam per se nec probam satis mitigans & fuco quodam excusationis exornans. Sic enim aiebat:

LY. ——— per comitatem edepol pater,

Præterea aliquantum animi caussa in deliciis disperdidit.

Non longè inde est:

LY. Deserere illum & deiuuare in rebus aduersis pudet.

Nescio quid verbi hic reponũt ex Festo, quod Plautus nunquam, nec alius fortè quisquã, dum Latinè scriptum fuit, vsurpauit. Mihi aut vulgatum retinere sedet, aut rescribere [illegible]tatione literula: vnius *neiuuare:* quod est non iuuare: formã compositionis in pluribus alius lre-

quentatâ, quorum in nostro celebe[...] neuolt · atq[...] hac scena: sed ibidem porrò minus tritum aliud, [...] subsequenti capite ostendemus. Nam & pluribus verbis & [...] medicina is locus eget.

CAPVT IV.

Nemulta. Post Muretum locus Trinumi valdè eximius ali[...] traiectione versus alterius nunc demum integratus [...] restitutus: eiusdem sent[...]a insignior hactenus Interpret[...], de sapientia condimento & atatis cibo, perspicuè enarrata.

LAudem singularem Muretus inuenit apud doctos, qui versum eadem scena istum:

PH. Agedum eloquere, quid dare illi nunc vis? LY. nihil quidquam pater.

traiectum ostéderit, & reuocarit in inferiorem suum locum. Qui minorem ego mihi sperem, qui & alium ibidem,

Sapientia atas condimentum est, sapiens atati cibus est.

æquè transpositum demonstraturus sim, & æquè in sedem suam inferiorem reducturus: neque hoc tantum, sed amplius emendaturus, atque etiam explicaturus, a nemine quidem in hunc diem, quod modeste liceat, quia verè licet, intellectum. Nam Lambinus, Dii boni! quæ, quot & qualia sententiarum monstra h[...]? Sed non insectemur alios: quod boni ipsi afferimus, proponamus. Ab eius autem versus vnius sensu pendet intellectus totius prolixioris loci; ipsius autem à traductione. Prius exhibeamus ordinem & scripturam vulgaram. nam & in scriptura verborum, tum & personarum distinctione quædam erunt mutanda. Sic igitur vbique excuditur:

LY. Lesbonico huic adolescenti Charmida (huius) filio,
Qui illic habitat. PH. qui comedit quod fuit, quod non fuit?
LY. Ne opprobra pater: multa eueniunt homini qua volt, qua neuolt.
PH. Agedum eloquere, quid aare illi nunc vis? LY. nihil quidquam pater.
Sapientia atas condimentum est, sapiens atati cibus est.
PH. Mentire edepol gnate, atq; id nunc facis haud consuetudine.
Nam sapiens quidem pol ipse fingit fortunam sibi.
Eone multa qua neuolt eueniunt, nisi fictor malus est.
Multa est operâ opus fictura, qui se fictorem probum
Vita esse agenda expetit. LY. sed hic admodum adolescentulus.
PH. Non atate, verùm ingenio adipiscitur sapientia.
LY. Tu modo ne me prohibeas.

Cedò, quis hæc intelligere se commodè, aut intelligi posse, quamdiu sic scribuntur, affirmabit? Ἀσυνάρτητα sunt, & cohærēt vt funes ex arena nexi. Atq; hoc quis audebit negare? Contra quis omnia apta inuicem & plana non fatebitur post hanc nostram restitutionem?

LY. An

LY. Ne opprobra, pater. Multa eveniunt homini, quæ volt, quæ nevolt.
PH. Mentire edepol gnate. atque id nunc facis haud consuetudine.
Nam sapiens quidem pol ipsus fingit fortunam sibi:
Eo nemulta, quæ nevolt, eveniunt, nisi fictor malust.
LY. Multa est opera opus fictura, qui se fictorem probum
Vitæ agundæ esse expetit: sed hic admodum adolescentulust.
PH. Non ætate, verùm ingenio adipiscitur sapientia.
Sapienti ætas condimentum est, sapiens ætati cibust.
Agedum eloquere, quid dare illi nunc (f. nam) vis? LY. nihil quidquam, pater:
Tu modo ne me prohibeas accipere, si quid det mihi.

In eundem locum retractos esse vides vtrósque aberrantes versus, qui quidem vulgato etiam ordine se consequuntur, sed illo inuerso. Præcedit enim qui posterior esse debet. quam commutationē euenisse in traductione mirum nihil est: illud valdè mirum, cum vnius sedem legitimam vidisset Muretus, alterius simul nō vidisse. Sed non potuit, cum caligaret in sententia versus nostri de condimento sapientis & cibo ætatis. in quo ex *sapiens* faciebat etiam *sapientia*, cum contra debuerit *sapienti* ex *sapientia*. Nam diphtongus vltima adhæsit fini prioris huius vocis a principio sequentis *ætas*. Germanus autem sensus in eo hic est: Ætas sapienti velut pro cōdimento est, qui ipsus ætati pro cibo. Sapiens non ab ætate sapit, vt cibus a condimento non est cibus: sed ætas accedens hoc sapienti præstat, quod condimentum cibo. Sapientia ab ingenio est: ætas autem illam mitigat, ad maturitatem perducit, meliorem molliorem que reddit, planè vt cibus a condimento perficitur, & gratior efficitur tantum, ipse alias per se constans. Ita quod condimentum cibo est, id ætas sapienti aut sapientiæ. Nam non pugnem de mea ibi lectione contra Muretinam: & videri potest elegantius, si ipsa sapientia cibus dicatur, & eius condimentum, non sapientis, ætas. Vtrū males, sententia manet eadem: & res ipsa clamat, hunc adeò versum respicere ad istum, imo ex isto duci:

Non ætate, verum ingenio adipiscitur sapientia.

Quia enim sic filius sodalem suum excusabat, adolescentulum adhuc eum esse, & proinde non sapere satis; pater infert contrà, non ab ætate sapientiam proficisci, sed esse ab ingenio: neque qui sapiens sit, ei quidquam ætatem cōferre præter aliquod condimentum. Atq; ibi comparationem hanc mutuam facit cibi ad sapientiam, condimenti ad ætatem; ac rursum sapientiæ & ætatis ad cibum & condimētum. Sed breuiter etiam superiora enarremus, vt totus locus simul illustretur, & appareat magis in aperto veritas emendationis, arctaq; & apta huius ordinis sequela. Cum nomen elocutus esset Lesbonici Lysiteles æqualis, erumpit statim senex in conuitium gulæ illius, & hinc probrosæ egestatis. Id ille auertere nititur, & exprobrari nō debere ait, quia fortuna sua homini nō

sit in manu multaque temerè eueniant ... Hoc senex rursum negat, & ... natum ... suetudinem. Non enim a fortuna, sed ... modum, & suæ quemlibet ipsum fortunæ esse fabrum ... euenire cuiquam multa, quæ nolit, nisi malus sit ... illud *ne multa* prorsus in hunc sensum & ... quod non animaduersum impulit eundem Muretum ... riam mutationem: qua sententiam quidem ... men sua eripit auctori, & versum ipsum decurtat ac ... pede. Ceterum ad senis illam seriam & Philosophicam ... refutationem, excusatiunculam petit adolescens ab ... difficilem & multæ operæ facturam eam esse, ... & experientia probum aliquem existere vitæ agendæ ... illum autem amicum suum adhuc esse pe... adolescentem ... nex ætatis etiam obiectionem remouet, & ostendit a ... genio suo quemque sapere, non ab annis: idque oratione figurati illâ, quam satis exposuimus modò. denique ... tatur filii desiderio, iubet tandem tamen, vtcunque ... qui, quid exorare se velit & æquali suo dare. qui non dare ... quam illi, sed ab ipso accipere velle ait, nisi prohibeatur ... & ratione noua iuuandi alium, sine suo impendio, & vero ... dispendio ipsius. Hæc eò vsque sic aguntur: quæ tam clara ... & perspicua, tamque elegantia & lepida, nihil vt in iis quisquam vel non comprehendere satis, vel reprehendere possit vllo ... Atque eo suo loco caput hoc constet, digno, qui solus integrum sibi vendicet, nec cui debeant adstrui alia leuiora, quibus ... nustetur.

CAPVT V.

Quasi, pro Quamsi. Quasi si. Quasi vt. Tamquã si. Ibidem ... trahere. Eadem & iuxta ponere. Opino. Exigi rem aliquam. ... nit me, vt decet me. Trinummo versus aliquot expleti, ... verba etiam nonnulla mutata. Simul alia leues emendationes, in Mercatorem & Militem nostri, tum & in Martialem, ...

NEmpe sunt etiamnunc ibidem leuiora quædam, & ... vt notentur. Tamen duo apponamus.

Versus iste sic plenus est:

PH. Egone indotatam te vxorem vt patiar? LY. patiundum est pater.

cui alibi *ne*, alibi *te* detraxerunt malè. Non autem male ... tur illic sanè lectio vulgaris:

Verum ego quando te & amicitiam & gratiam in nostram domum
Video allicere, et ... aduor, atus tibi sis, istuc iudico.

Sit enim ... partem censeo. Tamen ... ris melius & sic distinxeris:

——— [illegible]

[illegible]

[illegible] ab antiqua. Non [illegible] Sc. *Nos o; tuma* [illegible] versum [illegible]:

[illegible] ædes, qu[illegible] ibam commo[illegible]

Ipsi [illegible] Lesbonic [illegible] foràs.

sed [illegible] cum ver[illegible] *aperiuntur*, atque cum *exit* iungitur adu[illegible] *commode*: qu[illegible] non debet cum *ibam*. Non enim eadem illu[illegible] & alterum *co[illegible]*: quod quidem huic verbo conuenerit magis. Scena *Athenis quand.* non legit hoc Nonius, vt vulgò:

——— con[illegible] cito,

Quam si tu obiycias formicis papauerem.

quod tamen non absurdum, omisso comparatiuo *magis*, vt sólet, aut, quum neque solet, particulâ alterâ *tam*. Ille autem, *Quasi obiycias*: vnde alius vult, *Quasi tu obycias*. Si quid mutandum, & Nonio fidendum, non equidem illud *tu* addiderim, quod infartú aliunde apparet: ipsam potius posteriorem syllabam τῶ *Quasi* geminarim: *Quasi si obiyc.* cuius geminationis elegantis exempla dedimus quædam ad Aulariam, vnde petatur. Eadem verò fuerit fortasse Mercatore Sc. *Profecto*

Nam meo quidem animo vetulus decrepitus senex

Tantidem est, quasi si signum pictum in pariete.

Vbi vulgò *quasi sit*. Fortè & Martialis epigrammate 8. lib. 2.

Ista tamen mala sunt: quæ si manifesta negamus,

Hæc mala sunt: sed tu non meliora facis.

Etenim legerim.

Ista tamen mala sunt. quasi si manifesta negemus.

Prorsus hoc ita vsurpabant, vt *Nisi si*. Solent & alia in hanc faciem iungi, vt *quasi vt*, de quo dicto prius loco; & *tanquam si*, quod vbique passim & apud Gellium lib. 7. cap. 18. *Commentitio consilio regressi eodem die, tamquam si ob aliquam fortuitam caussam issent.* Sed Nonii lectionem possis aliter etiam aptare. *Quasi* enim sæpe reperias positum pro vulgato *Quam si*, vnde ipsum formatum videatur. Aulular. Sc. *Præsagibat.*

Tu me bos magis haud respiciat, gnatus quasi nunquam siem.

Et Curculionis initio:

PH. Tam a me pudica est, quasi soror mea sit.

Atque ita fortè potius & Casinæ Prologo:

Quasi si esset ex se nata, non multo secus.

Certò quidem ita corrigendum Milite, scenâ quæ indidem incipit:

Sum' abijt ille, neque herile negotium

Plus curat, quàm si non seruitutem seruiat?

Propter numeros alii negantem particulam non transmutant in

haud. Potius scribe, *quasi* [illegible] *Atq.* [illegible] versus [illegible] desiderat. Trinumo nostra & eadem scena [illegible]

ST. Quid quod dedisti [illegible] *LE. eidem* [illegible]

Quem loquendi modum & superius habuimus, Sc. [illegible]

Atq. egomet me adeo cum [illegible] *ibidem traho*

Confer, vt collata loca facilius capias, & elegant[illegible] fugiasque mutationem, quam Lambinus in Commentariis fecit hoc loco, *totidem* legens: manifesto scilicet contra [illegible] plum: atque ergo contra verum. Neque verò dissimilis [illegible] tio ista Curculione, Sc. *I tu prae.*

Eodem hercle vos pono & paro. parissimi estis [illegible]

Isti quidem gemina Val. Maximi lib. 3. cap. vlt. *Metu* [illegible] *tis amicos* [illegible] *osq; iuxtà ponere.* Deinde:

PH. Pol [illegible] *affinis noster ædes vendidit.*

Obscurant alii Plauto crebrum *optumo.* quod hîc quoque fuerit, numeris sic nonnihil suadentibus. Et mox:

LE. Nempe quas spopondi. [illegible] *quas dependi inquito.*

Quas sponsione pronuper [illegible] *es.*

Ambigunt inter se viri docti de germana lectione. *Quam sponsionem* non accipio: non enim & *pronuper.* facilius *Qua sponsione pro.* Sed id nondum plenæ germanitatis. Adde literulam vnam, a simili proxima interuersam:

Quas sponsione pro nuper tu exactus es.

quas minas nuper exactus es pro sponsione. Locutio alibi eadem & ex Cæcilio affert Nonius,

Ego illud minus nihilo exigor portorium.

Multis interiectis, verba versus sic ordina:

[illegible] *Verum hercle hic dicit. LE. oculum ego effodiam tibi.*

Et post pauca:

PH. [illegible] *tunc, si* [illegible] *ad cœnam veneris.*

Alibi *tum* Tu facito, *Quod tu* [illegible] plusculá:

——— *verum nos homunculi*

Salillum animæ, qui cum extemplo emisimus.

Æquè mendicus atq; ille opulentissimus

Censetur [illegible] *ad Acheruntem mortuus.*

De *Salillo* non turbo: *quam* verò, non *qui* legendum [illegible] & forsan *emisimus.* hoc tamen non tam necesse [illegible], vt [illegible] scribatur & ad *censu* referatur. In sententiam hanc ipsam [illegible] similia dixerunt. Sed cum illis & [illegible] tibi [illegible] pulchrè Phocylidæ versus consentiunt, asscribendo [illegible]

Πλοῦτυ μὴ φείδυ. [illegible]

οὐκ ἔν' ἐς ἀΐδω ὄλβον [illegible]

πάντες ἴσοι νεκύων [illegible]

χαῖα μία [illegible]

ξυνὸς χῶρος ἅπασι [illegible]

Iusse

Infra:

ST. Nostramne nutricem, here, quæ nos educat,
Abalienare à nobis?

Aut ipsum verbū cum quibusdam, *here vis, quæ nos ed.* aut in paullo alium habitum flexo sermone prouocabulum *te* inserere, vt verbum aliud subintelligatur:

Nostramne te nutricem h. q. n. ed.

Mirum verò vbique *cuium* in istis retineri:

ST. Neque vnquam quisquam est, cuius ille ager fuit,
Quin postea ne ei res vorterit, cuium fuit.

cum vix quidquā manifestius & certius, quam *cuius*. Longè hinc:

ST. Quin hic quidem cupit illum ab se abalienarier,
Si quidem reperire possiet, cui os sublinat.

Ne bis vno loco sit idem *quidem*, melius altero versu feceris *si quem*. Mox:

PH. De dote mecum conuenire nihil potes.

Veterum alii *potest*, vnus *conuenirι*. Vtrumq; simul recipio: *mecum conueniri nihil potest*. Elegantius id vulgato. Statim autem illud bis interpunges interrogationis duplici notâ:

Quid nunc? etiam consulis?

Post aliquanta:

LE. Tu istuc cura quod iussi, iam ego hic ero.
Dic Callicli me vt conueniat.

Indecorè adolescens cupit ad se venire senem. Sed eam sententiam non esse puto. Nam alia fuit fortassis additurus, nisi seruus interrupisset, in hanc mentem: Dic Callicli, vt seu quomodo me dotem sorori quærere conueniat, atque vt ipse de eadem videat: quod quidem discrtè subiungit. Quin imò nihil defuerit: *& vt me conueniat* valere potest, quomodo me deceat. Nam sic noster alibi verbum id cum accusandi casu iungit. Mercatoris vltima scena:

Itidem vt tempus anni, ætatem aliam aliud factū conuenit.

Atq; idem hic esse, iam mihi persuasi. Mox prouocabulum ἀρχαϊκῶς abundans extruserunt, quod repono versus etiam caussâ:

LE. Nam certum est me sine dote haud dare. ST. quin tu i modo.

Breuior item is versus:

LE. Meam negligentiam. ST. i modo. LE. ô pater.

quem facilè expleueris, *ST. quin i modo.* Aut potest iteratò scriptū fuisse alterutrum horum, *i modo*, vel *ô pater*. Vtrumque enim valdè seruierit vehementiæ affectus & orationis.

CAPVT VI.

Celeri, grandi, vegrandi gradu esse. Exignauero verbum nihili, interpolatum. Facilest, pro facilis est. Grauis & leuis. Acer ad summos bellatores, Grammaticus ad Scaurum, Rhetor ad Probum, & si-

milia. Mutata sæpius persona in ill[illegible] stribus [illegible] locis [illegible] sententia & [illegible]utatum. Verba interdum transposita. [illegible]nes item concinnatæ. Fragmentum corruptum integrum [illegible] Comœdia [illegible]strat[illegible]m. Collatus Plautus sibi, & Ausonio. [illegible] opera emendatur.

SC. Quomodo nihil reliquerunt nobis, nisi quòd diu[illegible] lectionis præterierunt in phrasi vulgata, quæ rariore al[illegible] poterat mutari:

Ne[illegible] quid [illegible]consiatis inter eos conuenit? celeri gradu
E[illegible]

N[illegible] pro *Eunt* elegantius legitur. atque ita Plautus sæpè. Sticho:

——— ita celeri curriculo fui
Propere a portu tui honoris caussa.

Epidico:

Di [illegible]rtales te infelicitent, vt tu es gradibus grandibus.

Idem [illegible] Cistellariæ fragmento:

[illegible] es ve[illegible]andi gradu.

Prodit [illegible] huic scena rectum potest esse:

L[illegible] one? [illegible]E. tu ne. LY. quid male facio? LE. quod ego nolo. cum [illegible]

Sc[illegible]tius & venustius fit detractâ literulâ, *qui male facio?* non aliâ ratione, nisi quia responsio magis interrogationi tali apta. Mox personas [illegible]co male permutatas:

LY. Scio [illegible] & sentio ipse quid agam, neq; à me officium migret,
N[illegible] depelior [illegible], quin rumori seruiam.
[illegible]E. [illegible] aut? LY. nam refrinari nequeo, quin dicam ea quæ promeres.

Non [illegible] iquidquam Lesbonicus, sed huic contra ille consulit [illegible] quod hic spernit & auersatur, ipse sibi sua op[illegible]ne satis sapiens, & officii sui gnarus: quod scilicet idem & antea de se præ[illegible]:

LY. Tuæ rei benè consulere cupio. LE. tu mihi es melior, quàm egomet [illegible]
Sat [illegible] in rem quæ sint meam ego conspicio mihi.

Atq[illegible] rumori seruire se nunc dicit, ne in crimẽ & infamiam apud populum veniat: quod infrà disertius exponit:

[illegible] te tam prospicere, qui meam egestatem leues,
Sed vt [illegible] infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant,
M[illegible]ermanam meam sororem in concubinatum tibi
S[illegible] ne [illegible] in [illegible] quam in matrimonium.

S[illegible] tempore meo [illegible], cum hanc infamiam cauet, quamquam [illegible] seruire [illegible] posset itidem rumori, qui pòst metuit & præca[illegible]:

[illegible] te m[illegible] auaritia [illegible]ment,
[illegible] a[illegible]

[illegible] hæc cautio hic m[illegible], & [illegible] de [illegible]

de cumulo & beneficii repudiatione prorsus cum eo, illi verba istæc, & reliqua iam verumq; sic tribuenda:

LE. Nullum beneficium duco esse id, quod cui facias, non placet.
Scio ego & sentio, si quid agam, neq; à me officium migrat,
Nec tuis depellor dictis, quin rumori seruiam.
PH. Quid ais? nam retinere nequeo, quin dicam ea quæ promeres:
Itane tandem &c.

Quæ sequitur obiurgatio & ipsa validissimè sententiam nostram probat. Inspice tantum & expende. In ea verò distinguenda sic ista porro censeo & legenda:

Tibi pater q; auo q; facilem fecit & planam viam
Ad quærendum honorem. tu fecisti vt difficilis foret,
Culpa maxime & desidia, tuis q; tuam stultis moribus
Præoptauisti amorem tuum uti virtuti præponeres.

Et statim deleri forte debet interiecta Lesbonici persona, vt idem ille continuet sermonem suum a reprehensione in adhortationem delabens:

Nunc te hoc pacto credis posse obtegere errata? ah non ita est.
Cape sis virtutem animo & corde expelle desidiam tuo.

Et profectò, quamquam non inportune interrumpat orationem castigatoris sui Lesbonicus, eamque partem accusationis refutet: omnino tamen nihil interlocutus fuisse, nec antè locutus quidquam videtur, quàm patienter auditis omnibus integram defensionem orditur isthinc:

LE. Omnia ego istæc, quæ tu dixisti scio.

Vbi quod mox sequitur *vel exsignauero*, quid ei verbo faciemus? Incorruptum esse, commodeq; explicari posse, non credo. Nã Lambinus quidẽ ineptissimè interpretatur. Mihi veniã eruditi dabunt, diuinationem animi mei propositurо, quam non absurdam neq; temerariam, etsi veram fortasse minus, eò vsq; amplectentur, dum alius eruerit veriorem. E literis *vel ex*, facio *vebex*, siue *vibex*: è reliquis aliud deinde, sicq; audeo rescribillare:

LE. Omnia ego istæc quæ tu dixisti scio, vibex ignauiâ
Ego vt rem patriam & gloriam maiorum fœdarim meũm.

Quid? an absimile verò est, Lesbonicum repetisse cõuitium sui in se reprehensoris? a quo *vibex* quidem superius appellabatur:

Itane tandem maiores famam tradiderunt tibi tui,
Vt virtute eorum anteparta per flagitium perderes,
Atq; honori posterorum tuorum vt vibex fieres?

Nam veram illic Camerarii coniecturam nemo dubitat hactenus aut negat. De *ignauia* pariter quadrat, literas, siue sensum spectes. Desidia enim maximè illi pro culpa obiicitur, a qua fit omne dein ceps malum. Præcessit:

——— tu fecisti vt difficilis foret
Culpâ maxime & desidia.

Sed neutrubi illorum locorum sic planè esse contendo: ne hîc quidē affirmo. Apparet enim adhuc alia sententia, simplicior, omniumque, vt censeo, verissima: Nunquā alienis molestus & odiosus erit, qui suis se tolerabilem præbet. Id in rem præsentem ita conuenit, vt non possit aliud magis. Nam nolle se sorori iniquū esse, aut exosum facere: & inique statuere in suos, cum idē facile caueret in alienos. Infert ... paullo secus aliquanto, quam bene distinctum est:

LY. Scio equidem, te animatus vt sis video, subolet, sentio.

Certè enim concinnius:

LY. Scio equidem te, animatus vt sis: video, subolet, sentio.

Longius etiam:

Fulmentas iubeam suppingi soccis, non sisti potest.

Inter fragmenta collocarunt priorem versus partem aliquantulū corruptam, *Fulmentas iubeam supponi soco.* quam hinc correctam inde exime. Denique ibidem mox:

Credo ad summos bellatores acrem fugitorem fore,

Et capturum spolia, ibi illum qui meo hero aduersus venerit.

Veteres quidam *sibi*, pro *ibi*: æquè benè, & nullo discrimine, si comma præcedens deleatur. Nam spolia capturus dicitur non herus, sed qui hero venturus sit aduorsùm. Ac in prioribus non accipiam simplicem fugam ad bellatores, sed acrem fugitorem adolescentem, comparatum ad summos bellatores. quæ loquendi forma & Captiuis:

Nam ad sapientiam huius ille nimius nugator fuit.

Id est: Si Thaletem compares cum huius sapientia, nugator ille fuisse videri potest. Imò enim paullò erit alius adhuc acutior sensus, si interpretemur *acrem ad summos bellatores*, qui ad summos bellatores acritudine sua accedat, aut ipsos æquet. id quod pulcherrimum dictionis genus & hoc loco festiuissimum. Nam æquiparare seruus herum suum videtur velle bellatoribus summis arte & fortitudine bellica: cum præter exspectationem subiicit, fugiendi studio illos æquaturum, & laudem in contrariam partem possessurum. Similitudinem autem eiusmodi notari illo *ad*, exemplis liquet. Ausonius, qui eâ forma præcipuè delectatus, in Professorib. de Staphylio:

Grammatice ad Scaurum, atque Probum promtissime Rhetor.

vbi bis fortè fuit idem *ad*, scripsitque auctor etiam *adque Probum.* Idem ibidem de Nepotiano:

Et disputator ad Cleanthen Stoicon.

Cuius & illud ferè huiusdem generis erit in Dedicatione operis ad Syagrium, si corrigatur:

Nec fora non celebrata mihi: sed cura docendi
Cultior: & nomen Grammatici merui:
Non tam grande quidem, quo gloria nostra subiret
Æmilium aut Scaurum, Berytiumque Probum:

Sed quo nostrates Aquitanaq; nomina multos
Collatus, non & subditus, aspicerem.

Nam legendum equidem arbitror *Æmilium ad S[illegible]m* [illegible] positio hic magis ipsum respicit verbum *subiret*, quod [illegible] deret. Non adscendisse & extulisse se gloriâ [illegible] Probi, quibus præcipuis plerumque compar[a]re sole[t], quos [illegible] vult laudare. Simul ibidem etiam [illegible] versu pro[illegible] enim nostrates multos, inquit [a]spexi, sed & hos & pr[illegible] tanos, ita tamen, vt multis coll[a]tus, non etiam [illegible] æquo gradu plerosque vidi.

CAPVT VII.

Iurator, pro Censore. Multa in versu mutata, neq; pauca [illegible] tionibus aliorum, quæ rei[illegible]ta. Persona aliter alicubi distri[illegible] De locorum aliquot in[si]gnium emendatione, tum illustrati[one] [illegible] agitatum & decretum.

SEquête scena *Vt mihi*, locis duobus mutarunt pers[o]narũ [illegible] in verbis, quorum bina secunda, vnum prima eff[illegible] in [illegible] veteribus, in nouis vtrobiq; contra, hoc secunda, illa prima [illegible] dissentiens fit inter senes collocutores sensus, & vices [illegible] niale conuertuntur. Igitur quod hodie sic scribitur:

ME. Vide si hoc vtibile magis atq; in rem deputas,
Vt adeam Lesbonicum, edoceam, vt res sese habet

ex olim cusis restitui debet,

Vt adeas Lesbonicum, edoceas, vt res se habet.

Consilium Megaronidæ est, non vt ipse, sed Callicles ad[e]at [&] edoceat adolescentem. Ipsi enim cum illo nihil rei. Et hu[illegible]se, patet ex eius responsione:

CA. Vt ego nunc adolescenti thesaurum indicem?

Contra Callicles paullo post in hodiernis libris orat alterum, vt argentum ab amico sibi mutuum roget:

——*CA. clam [illegible]s depromi potest,*
Dum occasio ei rei reperiatur: interim
Ab amico al[i]quo ali[c]unde argentum in dotem roges

At antiqui *rogem* habent, & ipsum Calliclem faciunt hoc co[nsi]liũ suum decernere sibi exsequendum. Et rectè, patet ex sequentibus, quæ adscribere nihil opus. Eadem scenâ:

Ignota facies, quæ non vsitata sit.

scribendum omnes videant, & [illegible] tamen omnes [illegible]. Ibidem est alias *vsitata*, quod crediderim germanũ, [illegible] vsurpatum Pseudolo, Pers[a], F[illegible]dico, Curculione. quæ loca [illegible] notarunt. Scena, quæ deinceps, [illegible]:

——*n[a]m [illegible], q[illegible]oret [illegible], at [illegible]o in alto*
Distraxis[illegible] ans d[illegible]q [illegible] satellites: is me multum fœdè,
Bonaq; omnia, item vna mecum passim cæruleos per campos

Scribe,

Scribe, *Benas* [illegible] *dem vnā* [illegible].

Apage [illegible] *hinc certum est* [illegible]

Legendum aut *Apage te sis*, aut [illegible] V[illegible]gatū nugatori. Lambinus interpretatur [illegible] in quo nihil deinceps [illegible] futurum. [illegible] hic:

Dabit [illegible]*, vt me esse ipsum planè Sycophantam* [illegible]

mutabat *ipsus*. Alterius vim non per[illegible]cnsit, quæ in [illegible] Sycophanta, se cōductorem suum [illegible], adeoq. facturum, vt sentiat reuera Sycophantam e[illegible] mulare iubeatur ipsum scilicet [illegible], pro quo [illegible], verum, non fictum. Sequitur ab in[illegible]:

CH. Quid adolescens quæris? quid [illegible] *quid ystas pulsas? S*[illegible] *senex,*

Census contur atori si rectè rationem dedi.

in quod mirifice contor[illegible] exstat interpretatio Lambini, cum Turnebo *cum iuratori* legentis. Hoc [illegible] non [illegible] *Iurator* omnino pro censore, non tam dictus [illegible], quòd ipse iuraret, sed quòd alios sub iuramento ex animi sententia [illegible]. Nec [illegible] tamen si non hic *coniuratorem* pro collega iuratoris [illegible] iuratoribus auctor dixit. Ad censoriam quidē rem [illegible] ludit similiter prorsus modo, Pœnuli prologo:

Nomen iam habetis: nunc rationes ceteras

A[illegible]*pite. nam argumentum hoc hic ce*[illegible]*ebitur.*

Locus argumento est suum sibi pro[illegible]*:*

Vos iuratores estis. quæso operam date.

Vbi iuratores in [illegible] sensum vir do[illegible]ssim* interpretatur testes, qui produci iurati solent. Cui nemo animum [illegible] modabit. Apertè luditur in cōparatione censionis. A[illegible] fabulæ quasi censetur: censendi locus proscen[illegible]: [illegible] iuratores populus & spectatores. Hi rationes accip[illegible] dedicatur Prologi actore. Pariter iam in Trinu[illegible]o, cum [illegible] aduentus & petitionis a sene poscere[illegible]tur Sycophanta, [illegible] ferens in se inquiri, quid tu, inquit, me rationes posci[illegible] sus sum, cum iuratori rectè dedi. neque minus [illegible] Hæc loci germana sententia est, quam facilè verba con[illegible] hunc modum leuiter etiam correcta:

Census cum sum, iuratori recte rationem dedi.

Quo iure *cum* alii fecerunt, eodem ego *sum* addo. Si autem [illegible] ex veterum editionum auctoritate. Post plura:

SY. Pater istius adolescentis dedit has duas mihi epistolas

Lesbonici. CH. mihi est amicus. teneo hunc [illegible]

Ambigo de verbis, *mihi est amicus*, vtrius sint, Charmidis, [illegible] phantæ. Illius esse videantur ex inferiore loco:

CH. Ne male loquare et præsente amico.

Sic enim Lambinus edidit, cum vulgo *præsens* vbique. [illegible] sunt [illegible]ius, & verior illic lectio vulgata. Quia enim [illegible] sibi esse dicit adolescentis illius patrem, id est, ipsum C[illegible]; ideò, cum postea male illi diceret, ipse Charmides præsens [illegible] bet male loqui amico præsenti, se designans. ibidemq; de [illegible] ho[illegible] *Si a[illegible]asses, respondisset nomine.* scilicet, quia [illegible] rat, [illegible] Sycophanta nesciente. Verum hoc esse, magis [illegible] duo intra loci, quibus apertè Charmides amicum illum Sycophantæ appellat, a quo missum ille se dixerat: vnde, nisi quia ipse [illegible] cum sibi eum esse antea professus fuit? Locus vnus:

CH. Quid est negotij? SY. deuoraui nomen imprudens modo.

CH. Non placet, qui amicos intra dentes conclusos habet.

Vbi *places*, & *habes* forte scribendum: etiamsi sententia nō ab hoc recedit, etiam per tertiam personam elata. Alter:

Te potius bene dicere æquum est homini amico, quàm malè.

Necessariò igitur hîc Sycophantæ professio ista adsignanda:

SY. Pater [illegible] adolescentis dedit has duas mihi epistolas

Lesbonici. mihi est amicus. CH. teneo hunc manifestarium.

Diuinitus autem post hæc Palmerius illud sic emendauit:

Quod ad exemplum est? coniectura si reperire possumus.

SY. Ad hoc exemplum est, Char. CH. an Chares? an C[illegible] Charmides?

Hem istic erit. qui istum Dij perdant.

in quo visum mihi olim non bis repetendū nomen Charmidis, sed altero loco supponendum, *an Charidemus?* vt tertio [illegible] ipsius nomen sit elocutus, neq; se prodiderit statim senex. Nūc iteratio illa venustissima videtur, qua deditâ operâ sic [illegible] iuuare studeat hominis obliuiosi præter morem contr[illegible] vulgi, quo Mendacem Memorem esse oportere fertur. [illegible] relinquatur. At *erat* iustius rescribes forsan: etsi neq; *erit* terri nequit. Inferius, *e* præpositio versui inserenda:

CH. Sub solio Iouis? SY. ita dico. CH. è cœlo? SY. atque e medio quidem.

Lepidissimus nugator etiam in cœlum peruenisse se iactat & subuectum quidem piscatoria nauicula, & ad id aduorsa semper aquâ, per illumque adeò amnem, quem sub solio ipso Iouis in cœlo medio exoriri vult sibi credi. Tum igitur hominem confidentissime sic mentientem interrogat obstupidus & attonitus in narrationis exitum senex, anne in cœlo ibi cum fuisset, etiam Iouem viderit. Et hic ille:

SY. C[illegible] ipse ad villam aiebant seruis depromtum cibum.

sane [illegible] promte, & appositè ad reliquorū absurditatē, se ipsum ridiculissima hac nugacitate vincens. Obturbat autem liquidā ceteram [illegible] responsionis adiectamentio *Calliclis*, cui nō video quid hîc possit esse rei. Quid enim? an Callicli referebatur Iouem

abiisse

abiisse? Ergo is quoque in cœlo vnà fuerat? At nunc illum ignotum hic Sycophanta quærit. Hoc verò absurdum non ferendum. Suspiceris, *Charmidi* reponendum: quasi amicus ipsius, quem esse prædicabat, & a quo literas afferre se fingebat, in cœlo vna fuerit, atque huic dictum ibi sit, ut se Iouem ad villam, cum son cuon offenderetur. Nam sanè itineris aliquem comitem fuisse, innuitur loquendi modo, cum non de se solo, sed vt de pluribus, numero multitudinis, Sycophanta semper narrat. Vt,

Omnium primum in Pontum aduecti ad Arabiam terram sumus.

Et, *imò horiola aducti sumus.*

Imò verò ipsum Charmidem comitem fuisse non obscurè colligitur ex his veri Charmidis de se verbis:

CH. Nimium graphicum hunc nugatorem. sed ego sum insipientior,

Qui egomet, vnde redeam, hunc rogitem, quæ ego sciam, atq; hic nesciat.

Vnde & aliud elicias, ipsum Charmidem, cum de Sycophanta solo quærit in libris nostris vnitatis numero, forte de illo quoque gemino suo Charmide simul quærere semper, & flexum pluralem his aliquot locis pro singulari restituendum: (tem?

CH. Qui homo est me insipientior, qui ipse egomet vbi sim quæri-
Sed nihil disconducit huic rei. quid ais? SY. quid? CH. hoc quod te rogo,

Quos locos adiistis? SY. nimium miris modis mirabiles.

Et deinde: *Sed quid ais? quò inde iistis porrò?*

Et postremò: *CH. Ehò an etiam in cœlum ascendistis?*

Quæ qui considerabit omnia & collata inuicem diligentius expendet, ei non vana coniectura videri nostra poterit: etsi non eam ego nimis asseuero, probabili profectò tamen, si non necessaria ratione suffultam. De ipso Charmidæ nomine pro Calliclis substituendo quæ disputauimus, ordine ac rectè disputari sic etiam sane possunt, & tam de remouendo altero, quam altero reponendo firma sunt vtrinque, si quis in illustrandis elaboret, argumenta. Tamen vtcunque tueri id poteram, aliud sentio apud interiorem animum meum, aliterque & melius emendari locum manifesti quidem vitii conuictum posse credo, siue scio. Quid suspicari tu possis, anteà dixi: nunc, quid ipse statuam, habebis. Et confido in hanc sententiam, relicta priori, eiuratisq; aliis, quæ excogitari cunque possint, omnibus, omnes libenter mecum abituros. *Callicli* igitur corruptum affirmo ex *Alii Dij*: atque hoc rescribendum quanta possum asseueratione contendo. Literas vide, & corruptionis originem, tum restitutionis facilitatem agnosces. Quid enim simile inter se magis? Fons erroris inde, quod *d* literula in voce *dij*, dissiliit in duas *cl*, vt locis innumeris factum: ibi mox *alij*

In a b facilius degenerauit: & cum hoc praecipitari ... modo tamen non laberentur in additionem ... c... easisteret iam totum nouum Callicle Enunuerò ... nothum ex legitimo natum, tam facilè ex ipso legitim... vicissim nunc renatum. Par enim ... vestigia erroris ipsa ad verum retrahimus. Vna hæc ... correctionis à similitudine scripturæ ... altera & ... tentiæ aptitudine, imò & elegantia singulari. Ecquid ... dius fingi potest aut potuit a nugatore nostro, quam ... interrogatus, cum non vidisse responsurus esset, ita diceret absente ipso deos alios de eius abitu sibi retulisse. Possum ... emendationi commendandæ: sed abstinebo, ne inuenti ... re & venditare me videar, ipsisq; lectorum iudiciis ... eius a valore nudo suo permittam.

CAPVT VIII.

Postquam pòst. Memoriâ oblitus. Probare, pro æstimare. Tutel... go aut foribus gerere. Ab re. Dignus cum gignendi ca... Subitum est. Re Te: responsio ad interrogationem de salute ... inuentuti incontinentiori in pœnam aut castigationem ... Versus plures variè corriguntur, numeris, interpunctis, ... sæpius interpolatis: ab vno mutilo Lambini additamentum reiectum. Difficilis locus facili emendatione restitutus. Per... ordinatius digesta. Contra alios quædam, plura nouiter ... Leuiter & Ausonius interpolatus

TRinummus hîc quasi censetur. Eius igitur reliqua ... accipite vos vti iuratores: ego bona fide & ex animi ... dabo. Scenâ, quam proximo capite lustrauimus, hæc ... sunt. Versui,

ST. Ego hercle, si eris molestus. CH. nam pudicum neminem &

inserenda rursum particula ablata, ne numeri vacillent,

Ego hercle verò, si eris.

Qui mox sequuntur:

ST. Dimittam vt te velle video. sed monstra hosce homines mi...
Hos ego quæro, quibus me oportet has deferre epistolas.

legi distinguique se volunt:

——, sed monstra hosce homines mihi,
Quos ego quæro, quibus m.

Plautina deinde geminatio est particulæ *pòst*:

Postquam ego me aurum ferre dixi, pòst tu factus Charmides.

quæ iterum inferius hac scenâ:

CH. Postquam ille hinc abijt, pòst loquendi liberè
Videtur tempus venisse.

Ibi verò:

Dum

Dum ... ne sis, quem ego esse nolo. si me ... quod ...
me... s feceris, *qui iubes*. Sed ille obscuræ ... & ambiguæ ... est:

*CH. An (l. At) etiam maledicis SY. imo ... *
nus,
Dii ... si te ... facio, an per ... prius.

Nec ... Iambus, ultro versum ... infestione ... Mihi visa vera ..., & certa ... rulo traiectus *etsi, prius ... te.* Sic scriptura emen... ta est:

——*SY. ... quandoque ... adueniat,*
Dii te perdant: etsi ... facio, an per ... prius.

Sententia hæc porro ... lepidissimo constans ... latutus Sycophanta ... videbatur de prospero aduentu ... inciperet, *aliquis quando ... adueniat* ... reperdant. Quoniam ... inquit ... venisti, ... eris mea causa seu per me perire potueras etiam prius, ... cum interdum, si id factum. Scena ... rectè credo vulgari:

SY. Quid homo nihili, non potest te tribus te potuerit
Memoria esse oblitum?

& frustra mutari *Memoria*. Sic enim dicatur oblitus sei memoria, vt memoria meminisse, quod Captiuis:

Istuc ne præcipias, ... memoria meminim: tamen.

Etsi nec inuenuste seruus ex ista emendatione docetur de ipsa memoria oblita, non de condalio falsum ex memoria dimisso ... non te pudet, inquiat tribus te poculis memoriam omnem ... leuisse tibi, & simul cum vino ebibisse. Multò ... longius, ... culum mendum:

CH. Lubet adire atq; appellare hunc, verum ausculto perlubens.
Sed metuo, si compellabo, ne alium rem occipias loqui.

leuiter cor..., *verùm ausculto perlubens*, *Et metuo* quamquam ... ne relinqui & vulgatum potest.

Pòst ibi:

——*illis quoq; abrogant etiam fidem,*
Qui nihil meriti: quippe ex eorum ingenio ingenium ... probant.

non obuia notione est verbum *probant*, pro æstimant ac ... Ouidius ita tamen in versiculo vulgari:

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Et noster verò etiam Persâ SC. *Satin hæc.*

Tuo ex ingenio mores alienos probas.

qui locus huic plane gemellus. Illos porrò versus in hunc modum interstingue:

Sed ego sum insipientior, qui rebus curem publicis
Potius, quam, id quod proximum est, meo tergo tutelam geram.

Et iocosè ibi *tergo tutelam gerere*: quod ad alia sæpe quoque ...
Hac fabula supra:

Aperite hoc, aperite, heus, ecquis foribus tutelam gerit.

Truculento: *Ecquis huic tutelam ianua gerit? ecquis intus est?*

Paullò pòst:

ST. Emere meliust cui imperes. CH. pol ego emi, atq; argentum dedi.
Sed si non dicto audiens es, quid ago? ST. da magnum malum.

Quod dicam, Lambinus iam monuit: sed dicam tamen. *audiens est* hic, & mox,

CH. Si bonus est, obnoxius sum: sin secus est, faciam uti iubes.

tertia persona legendum, neque de hoc Stasimo, sed de alio indefinitè capiendum. Id conuincit ipsius Stasimi proximus sermo:

ST. Quid id ad me attinet, bonis [illegible] ... tare an malis?

Si enim de ipso actum, quomodo alienum se nunc faciat? Ad verbum *emi* igitur non *te* subintelligendum, sed *a[illegible]*. De vocabulo *Obnoxius* ad Stichum proximam satis a nobis dictum. Hac etiamnum scenâ:

——*ô mi here exoptatissime,*
Salue. CH. salue Stasime. ST. saluum te. CH. scio & credo tibi.
Sed omitto alia: hoc mihi responde.

Rectius in antiquis *omitte*, quod repono. Præcidit enim serui gratulationem senex, & hanc alia que omittere iubet, de liberis autem respondere. Scena *Quid hoc hic*: verba & interpuncta versuum sic distribue:

ST. Nihil est morae? CH. nihil. ambula. actutum redi.
ST. Illic sum atq; hic sum. CA. sequere tu me intrò hàc. CH. sequor

Vltima scenæ mutila sunt, nec Lambini probum additamentum. Non enim de se suisque laboribus seruus loquitur, sed de Callicle: vt apparet ex ipso postremo versu:

Ob rem laborem eum ego cepisse censeo.

Vbi sententiam veram aperio emendatione, *Abre*. Non enim hic conuenit de re facienda: alii sunt labores, quos eum cepisse iudicat ab re, id est, frustrà, & non ex merito ipsius. Immerito enim calumniis exagitatum, & oneratum infamiâ innuit, quam ille fide sua sibi pepererat: vt ex superioribus clarum. Atque igitur verborum defectorum, *Quamquam labores multos*, huc quoque sensus respexit: Etiamsi labores multos Callicles cepit & iniquis hominum maledicorum sermonib. imperitus fuit, tamen ego seruasse eum fidem credo & firmum in amicitia perstitisse. Scena *Hic homo*, aut superfluit verbum *subest*:

Ita commoda quæ cupio eueniunt, quod ago, assequitur, subest
Subsequitur.

aut mutandum fortè *subit*. In *commoda* nihil cum aliis turbo: tamé possim velle *omnimoda*. Quod de deledo *subest* dixi, non est necessarium est. Passim enim delicias Plautus facit in coniungendis sic

verbis *sequi*, *a[illegible]*, *subsequi*. Amphitr.

A M. A[illegible] tu secundum. SO. sequor. Ju[illegible] sequor te.

Fragmento A[illegible]:

Sequere, ad[illegible] lybad. sec: meam spem cupio consequi.

Sequor [illegible] nam libenter mea sperata consequor.

Scena *Neq; [illegible]* at sua sententia versus:

Nam bene [illegible] hom[illegible] quod datur, proprium sumserit.

sed alio flexu efferendam, scribendumque *sumseris*, proximus suadet:

Quod datum est [illegible], ad [illegible] copia est, quando velis.

imò non suadet, sed cogit. Nisi contra *velis* in ipso dicas ad illius exemplum facien[illegible]. Vtrumque quidem verbum eodem terminatu esse debet: sed potior is, vt ego censeo, personæ secundæ. Postea literula superaddit. se[illegible] vulgò corrupit istic:

Neu quis rem ipsam posset [illegible] thesaurum tuum

Me esse [illegible] à me lege populi patrium posceret.

Quis alienus obsecro repetere thesaurum poterat? imò verò solus filius: cuius ea propriè actio, si resciuisset. atque id vltrò indicatur per vocem *patrium*. De[illegible] igitur *s* a fine prouocabuli, & fac aduerbium, *Neu qui*, id est aliquo modo. De filio & hæc dicuntur, vt ipsa il[illegible] quæ præcedunt. Inde porrò potuit scribere Plautus, vt Nonius vult:

CA. Non ego [illegible] salutis dignus?

qua loquendi forma, siue casuum metaplasmus est, siue Græcismus, sed hic potius, alii quoque frequenter vsi, & ipsi, quos sibi classicos nostrum seculum facit & dicit. Virgil. in 12.

Descendam magnorum haud vnquam indignus auorum.

Ouid. 3. de Arte:

Curia [illegible] nunc est dignissima tanti.

Suetonius Othon. *Vt iam vix vllus esset, qui non & sentiret & prædicaret, solum successionis imperij dignum.* Statim, si omnes scenæ versus ad vnam exigis regulam, breuior est toto pede iste:

CH. Deos volo consilia vostra rectè vortere.

Sed ego Iambicum trimetrum hunc esse & de industria mistum fuisse aliis puto. Personæ deinceps non rectè mihi distributæ videntur:

CH. Spondeo, & mille auri Philippûm dotis. LY. dotem nihil moror.

CA. Si illa tibi placet, placenda dos quoq; est quam dat tibi.

CH. Postremo, quod vis non duces, nisi illud quod non vis, feres.

CH. Ius hic orat, LY. impetrabit te aduocato atq; arbitro.

Istac lege filiam tuam sponden mihi vxorem dari?

CA. Spondeo. CA. & ego spondeo i[illegible]em hoc.

Indecorum enim, vt nunc vicarius ad hoc tempus Callicles partes agat etiam præsentis Charmidis, qui ipse pro se vt filiam suam despondet, ita de dote quoq; agere debet. Ergo sic repone:

[illegible]
C A. Ita nunc orat. [illegible] rabis [illegible] tro.
[illegible] vxorem dare?
CH. [illegible]
Callicles aduocatus nunc tantum, primarius [illegible] ipse Ch[illegible] & secundas [illegible] orat. quæ [illegible] Comœd[illegible] reddendi in epistol[illegible] id est [illegible] ternarium [illegible] negabo. Facito, ius denegabo. [illegible] Trium[illegible] rectum:
[illegible], propereque quod eum conuentum volo.
Hoc [illegible] rectum [illegible] Frequens id, atq; item a [illegible] [illegible] Nam Lambinus in distinctione,
[illegible] propere quod e.c.v.
puerilitèr ineptit. Nostrum si recipis, facere potes etiam [illegible] propter quod. Ibidem adhuc perpera distinctio:
C A. [illegible] lens tuus atq; amicus. LE. [illegible] mihi.
C A. Recte tuum patrem rediisse, alium pere[illegible] gaudeo.
Non cohærere debent, Recte tuum patrem rediisse: sed [illegible] accipi[illegible] commate a reliquis separatum. Ea [illegible] responsio ad sciscitationem eiusmodi solemus: de qua [illegible] rium Brissonianum vide. In fine notes in pœnam quasi [illegible] iuuenibus luxurioses vxores dari:
C A. Miseria vna quidem homini est affatim. CH. imo [illegible] est.
Non [illegible] ducat vxores, parum est.
Io[illegible] quidem hoc hic senex: sed omnino serm[illegible] & [illegible] uentus [illegible] vxoria haben[illegible] castigari & coerceri [illegible] vita communis, & huius speculum Comœdi[illegible] ferri, & præcipit prudens Educationis magister Plutarchus [illegible] [illegible] [illegible] non insipiens seruus Epidicus fabul[illegible] consulebat hero maiori [illegible] minorem, SC. [illegible]
[illegible]
quod hoc [illegible] [illegible] verse:
LE. Num [illegible] domum [illegible]
ab[illegible] vox [illegible] per versum & per sensum potest [illegible] tamen [illegible] scias commode [illegible] ros metiri.

VALEN-

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI TRVCVLENTVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

AD

Nob. magnæ indolis ac ſpei adoleſcentem

IVLIVM CÆSAREM WACKHERVM
Magnifici & Ampliſſimi viri IOANNIS MATTHÆI WACKHERI à Wackenfels, Conſiliarii Auguſtalis, & Epiſcopi VratisL. Cancellarij Filium.

MAGNAM *fuiſſe vim oportet, quæ me nuper à cariſſimi ſodalis tam diuturno contubernio Vratiſlaniâ commouere, & Niſſam veſtram abſtrahere potuerit*, IVLI CÆSAR WACKHERE, *flos adoleſcentiæ nobilioris, & ſpes nobiliſſimæ maturitatis. Fuit ea verò permagna vis, ſed eadem & blandiſſima: prorſus adeò ipſa* πειθανάγκη. *Summa me ſcilicet præſtantiſſimi tui patris, ampliſſimi viri, beneuolentia in me & humanitas, ſimul auctoritas apud omnes meritò grauis, apud me grauiſſima, crebris inuitationib. huc & allicuit & abripuit: cuius iſtam mei cupiditatem neque morari debui longius, & minimè fruſtrari, conſuetudinem autem ipſam vltrò ipſe vehementius affectare. Quid enim optatius eſſe mihi poterat, quam euiſmodi viri, tam magni, tam docti, tam humani domeſtica familiaritate, & ſermonibus eruditiſſimis planeq; Muſicis, vt fruor quotidie, de hoc noſtro & omni litterarum genere frui? Quid autē fuerat indignius, quàm hominis adeò beneuoli & benefici,*

sic amantis & cupientis, desiderium contemnere? Quid deinde st[illegible], quàm oblatam ita comiter ac prolixe ac[illegible] vitæ studiorumq; commoditatem repudiare? Quid insanius denique quam fortunam talem, sponte se in amplexus dantem, ambabus, quod dicitur, manibus, excipiendam aspernari? Ego vero neq; tam omni ratione carui, vt boni quid mihi immineret, non intelligerem; neq; tam humanitate, vt non amplecterer: nec autem adeo fui barbarus, vt [illegible] ingestam tamen fastidirem, quodq; votis omnibus & studiis esset [illegible] appetendum, [illegible], sine labore, [illegible] etiam mihi prouenie[illegible] dignarer acceptare. [illegible] & accepi: ta[illegible] tumq; auspiceris, duce [illegible], & autorem [illegible] secutus, Cuius in [illegible] effusissimam humanitatem, prolixissimam beneuolentiam, merita plurima & maxima non an[illegible] hoc loco possum, nec institui prædicare ad te, mi IVLI CÆSAR: quem quidem alia causa literis his ab initio compellabam. Ea nunc non redordiar altius, sed expediam breuiter, vt me tempus & res ipsa monet. Postquam igitur, vt inceperam dicere, Vratislauia Nissam transii, iamq; hic vltra men[illegible] in domestica patris & vestra iucundissima consuetudine [illegible] xi, paternis ædibus & rebus omnibus tanquam meis [illegible] debere mihi sanè videor benignissimæ hospitationis quandam remunerationem: quam quia ipsam ipsi parenti præstare dignam ex tenuibus reculis meis non possum, exhibeo ecce tibi paruum & leue munusculum ex literariis nostris copiolis depromptum: quod libenter accipies tu, & cum fratre etiam suauissimo puero, CAROLO AVGVSTO, patris deliciis, tuis & meis quoq; amoribus, commune facies, vobis quidem liberis communi meo nomine, patris vicem, debitum; tale autem, quo præcipuè vos vti aliquando per ætatis prouectum, studiorumq; prouectum maiorem commodè nec infructuosè possitis. Etsi tu quidem vti iam nunc potes, eò progressus in literis, vt ad Plauti lectionem rectè admonearis: à quo tamen à parenti & præceptori adhuc videris abstinendus. paulo post ad eum paratior & instructior accedes cum commentariolis his nostris, vt mendosa & obscura multa rectius [illegible],

olim

olim etiam illas vltrò examinaturus, & auctâ eruditione confirmatoq; iudicio de nostra sententia tuam inuicem laturus. Quod vt possis, annis tibi non ità multis opus est. opus autem est diligentiâ in studiis plurimâ: cui ne parcas hac ætate, neu indolem præclarissimam tuam necessario subsidio destituas, ipsiq; tibi ita desis, vt exspectationem tui tantam non impleas, vide. Nam alia aliundè adsunt omnia, quibus à natura & fortuna cumulatissimè es instructus: sola diligentia his addenda, & à te ipso tibi assumenda. Ad quam non ego prolixius adhortari te debeo, quando multa acriora & plurima vndecunq; habes incitamenta: domi potissimū ab exemplo magnifici parentis, cuius eximia virtus, doctrina, dignitas te fratremque sollicitè in imitationem sui & æmulationem stimulant: sed & in te ipso, tuiq; tam egregiâ spe, quæ munificentissimā gratiam ipsius Augustissimi Imperatoris iam nunc tibi conciliauit. is nempe, qui nuper ob virtutes & benemerita in Augustā domum, patrem tuum amplissimo honoris præmio, & illustri Cæsarei Consiliarij titulo decorauit: idem ante iam ob insignem tuam indolem te quoq; splendido Canonicatus Vratislaniensis munere donauit. Hæc alia non minus præclara cogitabis assiduè, & in oculis habebis, quantoq; magis indies intelliges, tantò maioris æstimabis & sequêris diligentius, vt ipsum patrem, & in eo quæcunq; sunt, in quo sunt omnia summa, feliciter assequaris. Cui processui tuo faueo & fauebō semper ex animo, læuaq; omnia perpetuò deprecabor: & nunc quidem in signū etiam illius meæ beneuolentiæ & istius voti contestationem libellum hunc do dedicoq; tibi, quem anteà tantùm vt munusculum hospitale destinabam, vel & quasi ξενικόν quoddam esse cupiebam. Meritò enim etiam hoc & idoneo iure conuenientissimoq; causa cupiebam. Nam cum hic apud vos in ædibus vestris extremam manum Plantinus totis in veteri contubernio Vratislauiæ affectis commentationibus imposuerim; extrema pars earum aptè prorsus & iustè cedit vobis vt locarij titulo: nisi potius ipsum istum libellum tanquam vernulam accepturi estis, quem domi vestræ Musa nostra pepererit. sic quoq; vobis & reliquo omni iure debitum deditumq;. Tu ve-

rò quocunque nomine peculiariter eum tibi, mi Iuli Cæsar, habe, & siue donariolum, siue οἰκεῖον, *siue adeò vernam pro peculio prorsus in solidum tuo posside: Fratri tamen, vt dixi, cum vti poterit ac volet, non inuide: patri autem ostende, approbaque, officij ratione & grato munique pro tam comi hospitatione animo meo, magis vt nos porrò amet, neque fouere præsentem absentemve deinceps desinat, effice impetrabili amabilitatis tuæ gratiâ, nostraque ei studia amplius commenda, & ipse cum fratre non ingratum vobis hospitem, vt facitis, amate, simulque omnes amati a me quisque pro vestro merito & culti perpetuo ex meo voto rectissime valete.*

VALENTIS ACIDALII IN PLAVTI TRVCVLENTVM

DIVINATIONES ET INTERPRETATIONES.

CAPVT I.

Parsimonia, res comparsa: Frugalitas, item. Potior, in amoribus. Alteri. Damnosus. Accepti, nō expensi ratio apud meretrices: inibi locus insignis correctus. Senium ac odium. Versus nuperis editionibus restitutus. Interpuncta mutata, verba eiecta. Alia diuersimode emendata, explicata. Curculio & Epidicus illustrata.

VLtimus nobis in TRVCVLENTO labor superest, cuius vel ipso nomine debuerant procul absterreri Corruptores, ne quid ei nocere tentarent. Nunc adeò non abstiterunt & abstinuerunt, vt vltrò irritarint de proximo, & magis omniumque maximè efferarint. Sed enim nos malacissare vicissim conabimur, & aliquid efficere sanè confidimus, maximè post aliorum blandas iam diu palpationes, quibus non parum videtur iam tum mitior & tractabilior redditus: etsi deleniri prorsus quidem posse nulla, nec à me, nec à quoquam porrò spes est. Sed adeamus tempore, & iam hinc experiamur. Argumento fabulæ, vbi ipse Stratilax describitur:

Vi magna seruus est ac trucibus moribus,

Ne pare rapiant domini parsimoniam.

non est pro violentia eius hic sermo. Languet enim qui potuit excitari interrogatione.

Ne pare rapiant domini parsimoniam?

Est enim fortasse μιμητικῶς hoc dictum velut ex ipsius persona, qui sic stomachetur: Æquumne id est, & ego feram, a meretricibus diripi parsimoniam heri? Nimis autem pulchrè *parsimonia* posita pro bonis ipsis comparsis & parsimonia quæsitis: vt ipse infra Sc. *Quis illic*, interpretatur:

———ST. quam non enim ille meretriculis
Munerandis rem coegit, verum parsimonia
Duritiaq; quæ nunc ad vos iam exportatur pessume.

Ad eundem modum Apuleius alicubi *Frugalitatem* vsurpat, pro frugibus & habentia totâ: cum quo nunc nescio libro ait, *Omni frugalitate consumta*. Pessimo verò facto in optima editione vltimum periochæ versum omiserunt: quem ex aliis appones:

Suumq; is repetit à meretrice subditum.

Scenâ primâ:

Sin alter alteri potitus est, itidem perit.

Benè Gulielmius noster editionum veterum lectionem reduxit, *potior: alteri* cur sic reliquit? Nam etsi quidem id omnibus in libris, ego non tamen satis fero. Sanè *altero* requiri videatur. nisi pro hoc illud ipsum est: vt auferendi casus isti per *i* solent efferri aliquando Exemplo sunt, Die crastini, septimi, quotidie, qui. Sed omninò vocis eius nihil hîc fuit, nisi prorsus erro. ac libido sit velle potius scriptum, *Sin alter autem potior est*. Absolutè enim *potior* in re amorum, pro potissimo amatore: neque tam Casinâ nostri, quem locum non nimis aptum Gulielmius laudat:

———hercle me suspendio,
Quam tu eius potior fias, satius est mortuum.

sed magis Horat. Epod. 15.

Non feret assiduas potiori te dare noctes.

Porrò autem in interpunctione vitium:

Atq; hæc celamus nos damna vna industria,
Cum rem fidemq; nosq; nosmet perdimus,
Ne quid parentes neu cognati sentiant.

quod facilè sententia visa docet tollere:

Atq; hæc celamus nos damna, vnâ industriâ
Cum rem fidemq; &c.

Dum damna nostra celamus, inquit, ne parentes aut cognati sentiant, interim vnâ eademque operâ pariter rem, fidem & nosmet ipsos perdimus. At si non celent ipsi, contrà lenones & scorta perituros ait statim:

Quos cum celamus, si faximus conscios,
Qui nostræ ætati tempestiuè temperent,
Vnde anteparta demus postpartoribus,
Faxim lenonum & scortorum vt plus est minus,
Et minus damnosorum hominum, quam nunc est, &c.

In quibus inconcinnum additamentum verbulorum, vt plus est: quæ quidem abesse debere videntur, vt absunt à veteri m[illegible] ludo-mensi. Versus autem facillimè expleatur aliter:

Faxim lenonum & scortorum multominus &c.

Certè, si *vt plus est* hic fuit; inanis posteà versus idem dicens:

Nam nunc lenonum & scortorum plus est ferè.

Damnosos autem homines ibidem vocat, qui damna faciant ποιη-τικῶς, non qui inferant: & eodem intellectu se mox *damnosiorem*:

Damnosiorem me exinde amouit loco.

quod qui ita explicant, vt censeant respectu meretricis accipien-dum, cui damnum ille det, quia nihil aut parum det; hos errare puto. pariter vt Lambinum Curculione *Dites damnosos* interpre-tantem de locupletibus sumtuosis. Ita verò sumtuosis quidem sed olim, dum res superesset, vnde sumtus fierent. Nûc enim damno-sos ideò dicit illos diuites, quia tot damnis vltrò factis eò redactus in egestatem deuoluti sint. Nec aliter Epidico *Damnosus senex*, quam pro infelici & multis damnis confecto. Sed porro pergit Dinarchus de lenonum & scortorum multitudine:

Nam nusquam alibi si sunt, circum argentarias
Scorta & lenones quasi sedent quotidie.
Ea nimia est ratio: quippe qui certo scio,
Triplo plus scortorum esse iam quàm ponderum,
Quos quidem quamnam ad rem dicam in argentariis
Referre habere, nisi pro tabulis, nescio,
Vbi æra perscribantur vsuraria;
Accipiat ilico expensa, neq; censeat.

Quos versus omnes vnius extremi gratia ascripsi: quem corru-ptissimum esse, tum putidissimè ab Interprete exponi pignus in omnes fortunas meas dare sum paratus. Quis enim aut est, potest sensus? aut qualis est, quem Lambinus facit? Accipiat ilico, ait, Phronesium quæ sunt expensa, neq; censeat tñ se accepisse. Idem verò eodem pignore contendam, rectissimè à me sic emendari:

Accepta dico, expensa ne qui censeat:

neq; minus explicari. Nihil enim ad Phronesium ista, sed de scor-tis agunt etiam circum argentarias sedentibus. Atque ait Dinar-chus, nescire se, quid in argentariis scorta haberi referat, & in quẽ vsum esse possint, nisi si forte pro tabulis vsurpentur, in quibus ra-tiones & vsuraria æra perscribantur: Sed æra quidẽ accepta se di-cere, ne quis putet de expensis loqui. dicto hoc magis ne argenta-rios, an scorta perstringens? vtrosq; videtur. Nam & alieni tempo-ris insimulantur accipere lubentius, q̃ expendere, & suum strenuè repolcere, alienũ nemini reddere. Magis tamen in meretrices sic hoc dictum putem, quæ accipiunt semper, nec vnquam est ijs sat satis. semel autem acceptum nunquam dimittent postea: quod hac fabula & interdum ab Astaphio de ipsis prædicatur.

Nam

Nam itidem et Acheruntis ibi ratio accepti scribitur.

Istro accepimus: quando acceptum est, non potest ferri fenus.

Accepti igitur ratio apud scorta perpetuò scribitur, nulla expensi. Quod loco sic innuit Dinarchus, cum æra in illis quasi tabulis perscribi posse ait, sed accepta, non expensa. Locum elegantissimum egregia emendatione à nobis restitutum expectare nemo debet, vt ipse prædicem, ego contra possum, vt alii. Post laborant interpunctis ista:

Eadem postquam alium repperit qui plus daret,
Damnosiorem me exinde amouit loco,
Quem in festum ac odiosum sibi esse memorabat mala,
Babiloniensem militem. Is nunc dicitur
Venturus peregrè.

nec laborantibus illis rectè valet sententia. Sed & versus vnus iusto longior est: in quo *infensum* Lambinus volebat, non tamen assecutus quod volebat. Restituendum ita censeo:

Quem senium ac odium sibi esse memorabat mala.

Detorta hinc ab imperitis ista altera, qui senii ac odii vsurpationem istam ignorabant: non mutaturi, si Nonii principium saltem ipsum legissent. Ibi exempla plura vide: vnum atque alterum hic statim. Accius:

Mors amici subigit, quod mihi est senium multo acerrimum.

Turpil.

Quia enim odio ac senio mihi hæ sunt nuptiæ.

Interpunctiones verò si nunc concinnandæ:

——*amouit loco.*

Quem senium ac odium sibi esse memorabat mala
Babiloniensem militem, is nunc dicitur
Ventur. pereg.

Hoc quoque iidem antiquum loquendi genus non ceperant: sed tam clarum isto literarum seculo, vt inscitia mera sit exemplis docere. Ibidem mox:

Eum esse simulant militem puero patrem.

Cur non *simulat*? quo flexu reliqua sunt omnia.

Distingues autem ista ipsa:

Peperisse simulat sese, vt me extrudat foras:
Atq; vt cum solo pergræcetur milite,
Eum esse simulat militem puero patrem.

ac porrò simul lege:

Quid isti suppositum puerum opus autem pessuma,
Mihi verba retur dare sese?

Feci *opus autem* ex antiquo *optant*: vnde tota tamen oratio in alium sententiæ habitum refingi potest, relicta pristina superiorum interpunctione:

Eum esse simulant militem puero patrem,

Quem isti suppositum puerum adoptant pessume.
Cui me incertæ lectioni iudicem non interponam.

CAPVT II.

In voce Publicani latens obscenitas. Alter pro alius. Longè alter. Obsecro, an & affirmantis. Recipissis. Proficisses. Vrbscum petus. ... tibin'. Suasum. At, ad. Sanus si videare: Herus si domi sit, dicam: Plautina locutionum formula contra alios defensa. Ne, pro non- ... Viuere pro esse. Mutatæ distinctiones: verba ablata alia, alia addita, quædam traiecta. Versus concinnati. Diuersæ præterea correctiones. Militis locus restitutus. Corruptissimus hac fabula ... post alios varie tentatus.

SC... *fores*, perspicuè vna vocula à sententia aberrat & facit ... errare:

AS. At tute bene rem publicam aut amoris alia lege
Habere te postulas quin tu otiosus fias?

Emendo *Habere te postulas*: id est tractare cupis, tractari posse putas. Rem amoris, ita dictam, vt alibi rem voluptatis, pro ipsa voluptate & amore, comparauit cum publica re: quæ vtraq; eadem lege seu conditione habeatur, vt otiosus, qui habeat, fiat, sed otia longe diuersa vtriusq; ratione. Non longo hinc interuallo.

Hunc nos habemus publicum, illi alij sunt publicani.

Legendum suspicor, *Hic nos h. p. illi alibi s. publicani*, quandoquidem sequitur mox *Vtrobidem*, & postea *& illic & hic*. Δεικτικὸν autem est *Hic*, muliebrem partem signans: *alibi* indefinitè de puerili positum sed quæ & ipsa clarè satis notatur in sono *publicani*. Non enim temerè sic hoc flexisse mihi Plautus videtur, sed vt sonum conficeret *publici*. (quod pace dicam honestiorum & verecundiorum aurium) *ani*. Porrò post plura;

DI. Ego, aio certè: sed longe aliter est amicus atq; amator.

Non violo τὸ *aliter*, veram fortasse, certè bonam lectionem. Nescio quis tamen mihi Genius insusurrat à Plauto scriptum *alter*. Alter, est alius, in ipso Captiuorum limine: atq; ibi notauimus, vno tantum aliunde Claudiani exemplo allato: quod huc multo etiam magis quadrat:

Altera Romanæ longè rectoribus aulæ
Conditio.

Addo nunc simillimum ex Sidonio Apollinari:

Concretum gerat ipse caput: longe altera nostri
Gratia iudicii est: ... se, non ... amari.

Neque sic Horatius abhorruit vti Epist. vlt.

Permutet dominos & cedat in altera iura.

Neque Iuuenalis Sat. 3. ——*modo longa coruscat*
Sarraco veniente abies, atq; altera pinum
Plaustra vehunt.

Plautus

Plautus autem in hoc vsu creberrimus omnium: cuius illud nunc vnum etiam succurrit ex Milite:

Atq; ego illi aspicio osculantem Philocomasium cum altero
Nescio quo adolescente.

Dehinc noua significatione positum verbum:

Mala es atq; eadem quæ soles, illecebra. AS. vt exspectatus
Peregrè aduenisti: nam, obsecro, cupiebat te hera videre.
Quæ tandem te vnum ex omnibus amat.

Nam affirmantis videtur esse obsecratio, quæ rogantium aliàs tantùm. Ac forte sic in Terentii illo quoq; Phorm. Act. 5. Sc. 1.

Duasne vxores is habet? SO. au, obsecro, vnam ille quidem hanc solam.

Tamen aliter ibi capi potest: & hic in nostro transponi mihi rectius vox eadem videatur, ac Dinarcho gestibundo & interrogabundo asscribi:

——A S. vt exspectatus
Peregrè aduenisti! nam cupiebat te hera videre. DI. obsecro?
AS. Quæ tandem te vnum ex omnibus amet. DI. euge funde &c.

Quomodo noui & insolentis in oratione nihil: in sensu verò apta omnia & expedita. qui quidem intricatus atque ineptus in istis scenæ extremis:

DI. Quàm mox tete recepisti? iam hic eras? A S. prope est, profecta quò sum.
DI. Redi verò actutum. ego interim te apud vos opperibor.

Nondum abiisse liquet Astaphium: & tamen sic quasi abierit redieritque, Dinarchus ad eam profert ista prima: *Quàm mox te recepisti? iam hic eras.* Manum porrigunt ad emendationem libri veteres, qui Astaphio dant partem horum paullo aliter lectam & cũ sequentibus continuatam. Sed nos porrò manum alteram in auxilium tendamus, & illos conantes saltem plenè adiuuemus. Scribendum:

D I. Quàm mox te recipiss? A S T. iam hic ero: prope est, profecta quò sum.
DI. Redi verò actut.

Turbauit non rectè intellecta locutio, *profecta quò sum*, de qua non nihil ad Rudentē. Est autem, quò institui & incepi ire. Aulul.

Nunc, quò profectus sum, ibo: postidea domum
Me rursum, quantum potero, tantum recipiam.

Trinummo:

Potin' vt me ire, quò profectus sum, sinas?

Terent. Eunuch.

Detineo te fortasse: tu profectus aliò fueras.

Et hic Dinarchus interrogat, quam citò se domum receptura sit Astaphium: cui illa, quàm citissime scilicet: nam non procul esse, quò ire destinarit. Quòd si quid de *recipissis* etiam dicere velim, nugas agam. Norunt omnes, quam id frequens in nostra, cum ge-

minis eius *incipissis, occipissis*: quæ sæpius alibi corrupta passim alii restituerunt. Etsi tamen hic & *recepsis* scribi potuit, pro receperis; id est, quam mox redieris? Idque parum abest quin verum esse dicam. Scena iam proximè sequente:

Nugæ sunt, nisi quod modo cum dederit, dare iam iubeat denuò.

Hic *qui*, ille *iubeat* corrigunt: Ego parum ab vtroq; diuersus, *nisi quoi, modò cum dederit, dare ita iubeat denuò*. Dein sic istud distinguo:

Æquo animo, ipse si nihil habeat, alius qui habent det locum.

Sequitur alia scena *Quis illic*: cuius secundum versum:

AS. Ego sum, respice ad me. ST. quid, ego? nonne ego video? væ tibi.

quia legunt alii aliter, aliter etiam lubet mihi: *ST. quid, ego? AS. non nego. ST. video: væ tibi.* Indignatur violentus seruus, tam confidenter Astaphium respondisse, *Ego sum*: & eò stomachabundus reddit, *quid? ego?* illa verò nihil se territam minaciori dicto simulans, ita dixi, inquit: ego sum: non nego, neq; dixisse, neq; me esse. ibi Truculentus iste: video te ipsam esse. quid, malum, autem huc tibi ventio est? &c. Porrò illic:

AS. Ecquid tibi ego autem dico? ST. quia enim truculentum nominas.

De consilio veterum tollo duas literulas & a me dictionem integram aliam malè perditam restituo:

AS. Quid tibi ego autem male dico?

Vult ita versus: & magis sensus, e præcedenti isto ductus,

ST. Pergin male loqui, mulier, mihi?

Et deinceps:

AS. Rus merum hic quidem est. ST. pudendumne? tu verò clurinum pecus,

Aduenisti huc nos tentatum cum exornatis ossibus.

Corruptissima sunt, quîs variè varii medentur. Immedicabilis autem hactenus vox *clurinum*: pro qua olim ego, cum liberet & liceret allucinari, *vrbicum*; quasi pecus vrbicum ruri opposuisset. At alterum versum legi semper & lego:

Aduenisti huc te ostentatum cum exornatis ossibus.

quod vt non interpretationis, ita nec probationis eget. Non minus autem corrupta, quæ mox sequuntur;

Quia tibi insuaso infecisti propudiosa pallulam.

An eo bella es tu, quia accepisti armo aduentas. AS. nunc places.

Sed ea facile quidem est sanare, quamquam multorum curatio ibi vana. Priore versu scripsit omninò Plautus, *Quia tibin' suaso*. De *suaso* Festus. *Quia tibin'* tmesis est, pro *Quiane tibi*. Ceterùm distinctione iam hic cum altero nectendus, & ille meo iudicio sic item emendandus:

Quia tibin suaso infecisti propudiosa pallulam,

An eo bella es tu quin accedis ar me: aduentas. AST. nunc places.

Ar quin ar pro *ad*, vt alii monuerunt, libens retineo: In sequentibus verò nunc versibus obhæsi semper, neq; dum quidquam quod

placeat

placeat expedio, cum aliorum int[illegible] commenta video [illegible] etiam vaniora. Sed fugio a desperato illo loco ad minus le[illegible]liter affectos. Verba versus huius ita ordinanda:

AS. Mulieres volo conuenire vestras. ST. quas tu mulieres &c.

Atque illum defectum licet:

Pessumæ estis. AS. quid est quod vobis pessumæ hæc v[illegible].

sic restitui tamen in integrum, vt spero:

Pessumæ estis. AS. quid est quod vobis pessumæ fuerunt? ST. hæc aiu.

quod postremum est *abi*. *Sumus* iam olim in proximum *pessumus* correpserat, vnde rursum nunc extraxi. Quærit Astaphium, quid ita pro pessimis habeant ipsas. at ille illam abire tantum, quod [illegible] pius antè, iubet: se enim quidem scire plus quam illa arbitretur. Mox elegantissimum Astaphii dictum:

AS. Sanus si videare, dicam.

cum magno culpæ suæ socio deprauat Lambinus, vt apud ipsum videre, si lubet, potes. Enimuero tam non dicam hic, sed ille dormitauit, vt sensum vel conniuentibus oculis non videret? qui alias aquila videt omnia & peruidet, neque nihil non, quod captat, capit. Est illa Plauti formula, qua duram sententiam molliter effert, aut alioqui circumloquitur, quod non lubet apertè proferre. Hic tantundem est, ac si dixisset, *Non es sanus*. Ad eundem modum alibi, *Si domi sit herus, dicam*: est, Non est domi. Itemque alibi, Si habeam, dem aut commodem tibi: pro Nihil habeo, quod dare queam. Post pauca deinde;

ST. Quin maceria illa ait, in horto quæ est, quæ in noctes singulas
Latere fit minor.

Rectum est: sed malim *Quid* cum interrogatione. Mox illud: *AST. Estne ille violentus?* in mentem mihi reuocat locum Milit. *Ne id, quod vidit, viderit.* Sc. *Satin*. de quo multa illic verba fecimus, & variè torsimus, in omnibus fortasse nosmet ipsos frustrati. Nam relicta sede verborum & versuum ordine vulgato sic [illegible] commodissimè videtur accipi posse, vt per interrogationem [illegible] secum admiretur, & per admirationem seipsum interroget Palæstrio: Nonne id viderit, quod omninò vidit? Ne enim ita pro Nonne, vt hîc, aliisque plurimis locis. Mostell. r.

Sed ego sumne infelix, qui non curro curriculo domum?

Pseudol.

Sumne ego homo insipiens, qui hæc mecum egomet loquor solus?

Persâ;

Sed sumne ego stultus, qui rei curo publicæ?

Simplicissimum quidem id Milite quoque sit, & nihil loco desit, nisi interrogationis nota. Sed Truculenti eadem adhuc scenâ leuiculum hoc mendum est.

Em tu es sexungula, malè viuitis.

Scribe *mala*. Nam *vinitu* valet, estis. quod paullò pòst ibidem etiam fortè corruptum:

At pol hero beneuolens vt is est suo.

Suspectum enim *est* habeo de glossa: quâ sublatâ, ex *vt is* conicio *viuit*. His autem qui interiacent versus:

——— egone hac mussitem?

Iam enim eccere ibo in forum, neq; hec facta narrabo seni.

Neq; istuc in se gestit ergo coget exanimem mali.

eorum corruptissimus hic postremus, nec a viro magno satis ex arte sanatur: etsi iam olim eius medicatio approbata. Benè ille facit *examen mali*, pro magna vi & quasi thesauro mali. De *segestro* violentior est interpretatio, vt maximè scripturâ similem fateamur. Ausim ego sic diuinare potius:

Neq; ego istuc meo gestio tergo cogere examen mali.

Minatur seruus hero maiori se indicaturum flagitia filii, neq; cõmissurum, vt in suum tergum expetat examen illud mali, quod ille conficiat, in se quidẽ, nisi maturè indicio suo præueniat, redundaturum. Non mihi lubido est, inquiat, examẽ istuc mali meo tergo cogere: qua phrasi paullò ante dixit, rem & diuitias cogere: Nisi non de se libidinem hanc dicit, sed filio tribuit, alia nõ minus honestâ sententiæ figura, & verò faciliori scripturæ mutatione:

Neq; ste huic, vt se gestit, tergo coget examen mali.

Neq; iste filiusfamilias, proinde vt gestit, huic meo tergo malum comparabit. *Se gestit*, vt vbique se postulat, se vult, & talia. Quamquam etiamnunc minori ac pæne nulla mutatione poterat legi:

Neq; iste huic in se gesti tergo coget examen mali.

Plenissimus ita fit sensus: non coget iste huic tergo examen mali, in se gesti: id est, quod contra se gessit. Sua suo sibi malo commissa non in me faciet euenire. in quo postremo, dum rectius alii moneant, acquiescam.

CAPVT III.

Varronis ad hanc fabulam obscurus & corruptus locus, emendatus, explicatus. Illud, hoc vide. Bene ambulare. Dan'. Ge..i. Præter alias correctiunculas varias, locus in se pugnans permutatione personarum extricatus.

DE principio consequentis nunc ordine scenæ:

Pisces ego credo, qui, vsq; dum viuunt, lauant,

Minus diu lauare, quàm hec lauat Phronesium:

Varronis est locus lib. 8. LL. obscurus ille mirũ in modum & prorsus [illegible], vt Oedipo ei opus sit, qui Sphyngi interpres fuit. Ascribam, & expetiar, an Oedipi vicem ego illi esse [illegible].

Apud Plautum cum dicit,

Pisces

Pisces ego credo, qui vsque dum viuunt adlauant, diu minus lauari, quàm haec lauat Phronesium.

Adlauant lauari non conuenit; vt T sit postremum, sed R, vt lauantur. Analogia adlauari reddit, quod Plauti aut librarij mendum fuit &c.

Quid Varro in *adlauando* tricatur? aut quid omninò dicit? In nostris quidem libris *lauant* simpliciter est: nec aliter debet ille citare: vti profectò nec citauit. Diuersam tamen lectionem in altero *lauari* secutus est: quam & censura sua persequitur: & id malè sic vel a Plauto vel à librarijs scriptum inculat. *Lauere* verò nostri libri: vt appareat, iam illo seculo multa in auctore nostro mutata, quae plura cognosceremus & miraremur, si Varronis eiusdem Quaestiones superessent. Nam in his non eum magis de interpretatione, quam de scripturá locorum iam tum controuersâ anquisisse credo. Sed hic quod agit, iam id esse colligo. Disputat de analogia, & eius in verborum diuerso flexu certa ratione contra illos, qui analogiam ex incerta diuersitate oppugnabant. Itaque cum hunc Plauti locum in exemplum aduocasset & reperisset vtrumque flexum iungi *lauant* & *lauari*; arguit inconstantiam Plauti si sic scripserit; aut librariorum temeritatem, si mutarint. Non enim ea inter se vtraque conuenire, sed in alterutro fuisse manendum, vt par pari redderetur. Hoc dicit verbis ita corrigendis: *Apud Plautum, cum dicit,*

Pisces ego credo qui vsque dum viuunt lauant,
Diu minus lauari, quam haec lauat Phronesium:

Ad lauant lauari *non conuenit, vt T sit postremum: sed R, vt* lauantur, *analogia ad* lauari *reddit: quod Plauti &c.* Cum Plautus, inquit, *lauant* praemisisset, non debuit subiungere *lauari*: nam ad illud hoc non conuenit: si autem *lauari* scripsit, analogia poscebat praemittere *lauantur.* Quod cùm haud possit per versus rationem, scilicet, concludit tacitè, non *lauari*, sed *lauare* scriptum aut scribendum fuisse: quo loco nostri tamen libri *lauere*, veteres *lauare* ipsum expressè habent. vt ista disputatione nihil opus fuerit: minimè quidem opus nunc sit in loco plano, & re non nimis magna. Sed Varroni dandum hoc fuit, & ego libenter dedi, vt eius tantummodo mens in tenebris hactenus altissimis sepulta per emendationem excitaretur & enicaret.
Sequitur nunc eadem scenâ porrò:

Sed obsecro hercle, Astaphium, i intrò ac nuncia,
Me adesse, tu i propere, & suade iam vt satis lauerit.

literae aliquot similes perperam geminatae. Nam Plautus, opinor, ita scripserat:

i intrò, ac nuncia
Me adesse: tu i pro, & su. &c.

Quod dein statim est:

Quæ tibi mille passuum peperit mora mora.

de eo memini ad Menæchmos, cum geminam ibi locutionem explicarem. Iam verò de scriptura dubito vocis alterius *mora*, quæ detorquenda videtur in *moras* aut *moram*, vt oratio commodius struatur. Nisi tamen hæc de industria tam concisa est, atque sic explendà: quæ mora tantum moræ tibi peperit, quantum est mille passuum. Ibidem mox:

Nescio quem præstolata est, credo militem.
Illud est: vide vt iam quasi volturij triduo
Prius prædiuinant &c.

Nemo sanus id sanum neget: non tamen insanus sit, qui deleto *est* iungendum suspicetur *Illud vide:* quæ locutio peculiaris elegantiæ in tali sensu, & frequentissimi apud nostrum vsus. Curculione:

Hoc vide, vt dormiunt pessuli pessimi.

Pseudolo:

Hoc vide sis, vt alias res agunt.

Mercatore:

AG. Hoc sis vide, vt palpatur: nullus est quum occœpit blandior

Hac Comœdiâ inferius:

—— hoc vide, dentibus
Frendit, icit femur.

Milite denique: *—— illuc sis vide*
Quemadmodum astitit, seuera fronte.

Scenâ *Num tibi nam:*

Benè ne ambulauisti? DI. huc quidem hercle ad te benè
Quoniam tui videndi copia est. PH. complectere?
DI. Libens. ab hoc est mel melle dulci dulcius.
Hoc tuis fortunis, Iuppiter, præstant mea.
Dan' suauium. PH. imo vel decem. DI. haud istoc pauper es,
Plus pollicere tu, quàm ego a te postulo.
Vtinam à principio rei item parsissem mea,
Vt nunc reparcis suauijs.

Formula *Benè ambulauisti?* quærens de incolumitate peregrè venientis, pendet ab altera *Benè ambula*, qua abeuntes dimittebant, omnia felicia sic precantes. In ceteris, quæ hîc attuli, personæ manifestissimè peruersæ sunt, & in seipsam multipliciter pugnare deprehenditur oratio, si non totum prorsus animum auertas: nô enim dicam, si vel leuiter aduertas. Vnum præcipuum contradictorium, *Plus pollicere tu*, & *Vt nunc reparcis.* Et quomodo autem parcebat illa, si vel decem obtulerat? Nolo in nugis refutandis verò amplius nugari. Verissimè rescribo:

DI. Libens. ab hoc est mel melle dulci dulcius.
Hoc tuis fortunis, Iuppiter, præstant mea.

PH. Dan

PH. Dan' suauium? DI. vnum vel decem. PH. haud istoc pauper es.
Plus pollicere tu, quàm ego à te postulo.
DI. Vtinam à principio rei item parsissem mea,
Vt nunc repercis suauiis.

Phronesium vltrò, vt ad complexum, sic ad suauium inuitat. Dinarcho autem non vnum, sed decem parato dare, sinistram eius liberalitatem auara mulier perstringit, & egestatem obiicit tacitè, cum à suauiis non esse pauperem ait, & hinc offerre plus, quam poscatur. Ibi contra ille parsimoniam suauiorum in ipsa incusat: & ad eius exemplum optat, olim rei item suæ se parsisse. Ceterùm *Dan'* etiam correxi, lectionibus aliis reiectis, quia id hîc verum scio. Est enim pro *Dasne:* qua facie vulgatiora sunt, *viden' audin', abin', sein'*, & infinita. Deinceps quos versus Gulielmius noster a glossemate liberatos dedit, amplius ego sic legam:

Sed quod ego facinus audiui aduenieus tuum?
Quod tu hic absente me noui negotij
Gesti, cumq; bene prouenisti, gaudeo.

Inæqualis alioqui oratio: & *Gesti*, pro gessisti, non insolens Plauto. Idem noster ibidem porrò:

Aliam altorsum ire, pramandare & quærere
Puerum aut puellam qui supponantur mihi.

legebat olim *peruenari*, pro nihili verbo *pramandare*. Si tam longè abire licet a vestigiis vulgaribus, equidem *percontari* malim: sed non hac via, metuo, verum assequemur. Altero versu facio *supponatur*, & *qui* habeo pro particula aduerbiali. Non tam sermo, quàm sensus ita concinnior. Vlterius:

——— *Di. o merces mala!*
PH. Eum nunc non illa peperit, quæ peperit, prior.
DI. Sed tu posterior. PH. ordine omnem rem tenes.

Antiquæ editiones omittunt intermedias personas, & iunctim ista Dinarcho vni tribuunt omnia.

——— *DI. ô merces mala!*
Eum nunc non illa peperit, quæ peperit, prior,
Sed tu posterior. PH. ord.

quod sequor, & sequendum suaserim. Mox interpunctis inter se disparandi versus hi duo, non in vnum sententiæ nexum coeuntes:

Vbi sine labore res geri pulcrè potest.
Ad suum quemq; æquum est esse quæstum callidum.

Prior speciatim ad puerperium refertur: alter generatim profertur de omni quæstus genere & modo. cui sententiæ non dispans alius est fabulæ extremo:

Omnes homines ad suum quæstum callent & fastidiunt.

Vbi *fastidiunt* verbum indubiè vitiosum, dubiè Palmerius mutat

in ... : etsi magis se viris eam coniecturam ait probasse. Sed ... quanto certius ego, *casi cluunt* quod primò coaluit in *ca... ...*, mox in istud alterum sibi proximum degenerauit.

CAPVT IV.

Male, pro astutè. Argutus. Munerigeruli. Frictio genuum in kum... li & blanda supplicatione. Quid est negotij? Moneris, pro m... ris. Comparatus aliquoties sibi Plautus. Distinctiones mutata. Versus vnus traiectus: plures aliter constituti. Persona ... Corruptus ... locus ... Aliorum commenta quaedam re... cta. Petronius a mala correctione defensus.

SI incorruptè legitur scenæ proximæ initio,

Edepol commentum male:

non capiendum *male* trito significatu, sed pro vafrè, & astutè: quomodo *malus* & *malitia* cum hic statim, tum alibi passim apud nostrum ac Comicos omnes. Illa sententia:

— nullam rem oportet dolosè aggrediri, nisi
Astute accurateq; exsequare:

similes habet in Plauto multas, simillimamque istam,

Doli non sunt doli, nisi astu colas.

Sequentia hinc euestigio sic distingues:

——— vosmet iam videtis,
Vt ornata incedo: puerperio ego nunc me esse agram assimulo.

Nam ad *agram, puerperio* pertinet, non ad *ornata*. Sic postea *puerperio cubare*:

Eumq; gero ornatum, vt grauida, quasi puerperio cubem.

quod sic ipsum quoque interpungo. τὸ *vt* enim non refertur ad verbum *cubem*: sed cohærent, *eum ornatum, vt* siue tanquam *grauida*. In reliquis iam scenæ huius versibus vnum esse traiectum suspicor:

Date mihi huc stactem atque ignem in aram, vt venerem Lucinam meam.
Hic apponite atq; abite ab oculis. ô Pithecium,
Face vt accumbam, adiutare sic decet puerperam.
Soleas mihi date pallium inijce in me huc Archilis.
Vbi est Astaphium? fer huc verbenam mihi & thus & bellaria.

Quos dum in ordinem redigo, simul alia ex priscis libris aut certiore coniectura emendabo:

Hic apponite, atq; abite ab oculis. ehò Pithecium
Soleas mihi date: pallium inijce in me huc, Archilis,
Face vt accumbam: accede, adiuta: sic decet puerperam.
Vbi es, Astaphium? fer huc verben.

Caussam traductionis vncā, sed satis mihi videor habere grauem. Rei scilicet ordo vult istum ordinem sermonis. Prius enim, quæ

in aram,

in aram, poscit mulier; deinde sibi soleas, deinde pallium: tum adiutari cupit, vt commode accumbat ad aram: mox, quæ prius oblita, verbenam & reliqua petit: denique aquam manibus, vt sacrum ipsum iam suum orsura. Scena *Ne exspectetis*, rarius illud est loquendi genus:

Et Homeronidam, & postilla mille memorari potest.

& cui idem alterum tantum in hoc obseruaui, Pœnuli fine:

Trecentos nummos Philippos, credo, corradi potest.

Mox deinde scribitur:

Non placet cum illi plus laudant, qui audiunt, quàm qui vident.

Ineptiunt toto loco, in prouocabulis *qui* & *quæ*, libri veteres: quos omnes satis refutat is versus,

Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem.

Ex quo vbique scribendum *qui audit, qui videt, qui audiunt, qui vident*. Sed hic insuper muto:

Non placet, quem illi plus laud. atque id ille versus suadet,

Non placet, quem scurræ laudant.

Censoria porrò prorsus censura militaris hominis, in qua non temerè vox *argutus* toties iteratur, ac maximè vbi argutatores isti præficis comparantur:

Sine virtute argutum ciuem mihi habeam pro Præfica.

Nam de Præficis solenniter id verbum noster vsurpat: vt & Friuolar:

Superaboque omnes argutando præficas.

Illud, vtcunque tolerabile, non fero tamen sic perpetuò legi:

PH. Vide quis loquitur. AS. iam propinquè miles, mea Phronesium,
Tibi adest Stratophanes. Nunc tibi opust. &c.

Nam aliquando iam tempus est emendari:

PH. Vide, quis loquitur tam propinquè? AS. miles, mea Phronesium,
Tibi adest &c.

Ibi verò supini omnes editores, necessariam Astaphii personam cum omittunt:

ST. Euge Astaphium eccam, it mihi aduorsum. AS. salue ecastor Stratophanes.
Venire saluum. ST. scio.

At mox:

AS. Peperit puerum nimium lepidum. ST. ecquid mihi similist? AS. rogas?
Quin vbi natust iam macharam & clypeum poscebat sibi.

Fortè cum apostropho scribēdum *Quin'*, aut integrum ipsum *Quine* cum addita pòst nota interrogationis. Plautinum id vt alibi omnes sciunt, ita hic vix quisquam dubitabit. Non longè versum explebis ita:

PH. [illegible] illa nam obsecro est, quæ me hic reliquit, atque [illegible] fuit?

Etiam horum medio pronocabulum *[illegible]hic* inferendum, quod [illegible] sita numerorum gratia ab aliis eiectum:

PH. Saluc, qui me interfecisti [illegible] & vita & lumine,
Quique [illegible] magis doloris mihi per voluptatem tuam
Condidisti in corpus, quo nunc etiam morbo miser [illegible]

Locus ipse verò similis illi ex Epidico, Sc. *Si quid est*

——— MV. tune is es,
Qui per voluptatem tuam in me ærumnam obseuisti [illegible].

Sed illo hic aliquantò elegantior. in quo videtur etiam [illegible] allusio obscœnior esse sub ambiguitate vocabuli *pene.* quod [illegible] tamen fortasse suspicemur. Incipit alia scena:

Ite, ite [illegible] simul mulieri damnigeruli, foras gerones.

Vir magnus hic pridem legit *mulieris.* Mihi [illegible]currit [illegible], *muneri-damnigeruli:* vna voce, compositione duplici. Nam [illegible] *vigerulos* etiam seorsim dixit Pseudolo, Sc. *Exite*

Manipulatim mihi munerigeruli facite ante ædes iam [illegible] sint.

In penitiore hac autem scena deprauatissimus iste locus:

Meretricem ego item esse reor, mare vt est, quod des deuorat, [illegible] quam
Abundat. at hoc saltem seruat me, quom sit subest, apparet, [illegible] des
Quantum vis, nusquam apparet neq; datori, neq; accep[illegible]rici.

tui [illegible] multi: ab omnibus nulla adhuc salus. Mitto lectiones aliorum & explicationes. Ex antiquissima scriptura, [illegible] hæc [illegible] *hoc, [illegible] bi est [illegible] meetum a[illegible] paret* ex illo, [illegible] stultissimo scripturæ monstro post aliós ita tento: [illegible] *[illegible] am illi æstuanti [illegible] apparet.* Ad vel[illegible] ia [illegible] prius. Ex *[illegible]er, interest* ex *[illegible]bi, nam [illegible]:* ex [illegible] ex [illegible]. Quæque modo inuicem respondeant, [illegible] [illegible] cum [illegible] versato, simul occasio e[illegible] si non omnia omninò verba, quod tamen speramus, [illegible] tentiam [illegible] cons[illegible], sumus assecuti. N[illegible]m d[illegible] tricem co[illegible], hanc tamen voraciorem per[illegible] & da-mno[illegible]orem statuit. Interesse enim hoc, quòd [illegible] sorpta reddantur, & appareant ad littus [illegible] meretrix absumserit semel, ea consumpta penitus [illegible] redeant aut reuideantur. Ibidem vlterius:

Ecqu[illegible] audistis hæc quæ imperat a[illegible] GE. [illegible]
Desiccari iubet. PH. impudens es [illegible] de.
Tune au[illegible] impudentem me esse qu[illegible] sic stabuli [illegible]

Primum nihil verius, quam veriorem lectionem [illegible]

fricat. Fictio enim gestum exhibet in blandiore & humiliore supplicatione, quam sui quoque seruus hic heri postulat, vt ille æque fere ut exigeret. Asinaria ab ipsomet hero suo requirebat & impetrabat. Sc. *Curcul.*

Atqui pol hodie non feres, ni genua confricantur.

AR. Quiduis egestas imperat. fricentur. da nunc quod erat.

Et ibidem:

LE. Nunquam herile ferrem, genua ni tam nequiter fricarem.

De siccatione munerum ridiculus est Lambinus, in qua fricarem ipse fuisse putat Getam. Deinde *lubet* an *iube* legas, non interest multo plus hilo. Sed verba ibidem etiam aliquot inserunt antiquæ editiones:

PH. Impudens es mecastor: quantum est negotij?

Quæ putabimus esse temeraria, an recipi debere? Si hoc iudicetur; ego correcti prius debere censeam, ad istud exemplum:

—PH. Impudens es mecastor. GE. quid est negotij? tun' bona fide,
Tun' au impud.

Sit ea formula indignantis, similis alteri, quam habuimus persæpe. *Quæ res?* & de qua diximus aliquoties, ad Pœnulum memini tamen potissimum & ad Persam. Neq; indecenter excandescat Geta si quis sane nonnihil stomachatur, impudentem ab impudentiæ stabulo se vocari. Mox:

Atque vt huc veniat, obsecra. GE. ilicet.

non tantum *obsecrare* è veteribus, sed & *licet* scribendū: quæ est vox assentientis vbique. Et in eā sæpius atq; ad omnia repertā iocus exstat Rudente Sc. *Aliquando.* Hic porro quod legimus:

—GE. quæso hercle, meone loco tu improbe
Maledicere audes, fons vitij & periurij?

monet me Petroniani loci, qui à correctione viri docti hoc exemplo defendendus. Nam vt hic *fontem* Plautus vitii dixit & periurii, sic ille fontem urbanitatis in istis: *Complexus illa tenerius manus & o, inquit, hominem acutum & vrbanitatis vernulæ fontem!* Vt frontem eius deriderès, qui *frontem* ibi iussit emendari. Propius scenæ finem diu quoque iactatum illud est:

———emitere ocius, si manum nicerus.

GE. *Quid manus nicerim? ST. fac quod iussi. mane. iam ego te hic*
Offatim conficiam.

Neque dum conuenit inter doctos, quid reponendū, quando non ipsum quidem retinendum per se constat. Alius fecit, *si manum iceris*: alius *si manum imbiteris*: alius nescio quid aliud: Mihi rudis & simplex coniectura, superfluere pauculas literulas male iteratas ex similitudine aliarū & vna voce restitui posse *manseris*, ac postea *manserim*: quod est solenni vice τῶν *c* & *s*, *manceris* ac *mancerim*. Abire enim hominem iubet: & si manserit, mortem minatur. Hoc

S[illegible] de ioco & ludo delici[illegible] in sermone. [illegible] Non gra[illegible]. Ibi Cyami[illegible] Dinarchum [illegible] an[illegible]micæ:

Ad me [illegible] nunc [illegible] gaudia.

Ipsus [illegible] videtur ob nuntium [illegible] quem [illegible] regulent, qui ad eam [illegible] donis [illegible] ex scena ipsa, [illegible] igitur [illegible] mulier [illegible]

PH. Grat[illegible] GE. [illegible] PH. [illegible]

Fr[illegible]

[illegible] potius [illegible]

PH. [illegible] habere. [illegible]

PH. [illegible]

Sed [illegible] & alia quæ [illegible] ambigui [illegible] Est verò scen[illegible], quam [illegible]

[illegible] non peream, p[illegible]

cuius [illegible] is non vid[illegible] Et [illegible] iam h[illegible] al[illegible] quam [illegible] quodum verba [illegible] Pr[illegible] est pla[illegible] Hanc [illegible] omnino [illegible] non [illegible] *[illegible]*, quod [illegible] *[illegible]eam* [illegible], quod [illegible] Lambinus. En[illegible] pro gloss[illegible] hoc [illegible] oris [illegible]; ex quo superest adhuc C[illegible] *vicem* in [illegible]. Id mihi non [illegible], Plauti [illegible] l[illegible] tamen [illegible] inus *[illegible]* enim fuit, quod [illegible] dit[illegible] positio[illegible] litteris [illegible], *[illegible]* exsur[illegible] [illegible] tamentum est, ut [illegible] codicum *intercam*. [illegible] & [illegible] S. [illegible]*mo.*

[illegible] ne interbitat quæstio.

Sic igitur [illegible] indubiè corrigendus:

[illegible] non peream, p[illegible]

S[illegible] a[illegible]:

[illegible] quis eat intr[illegible]

[illegible]

[illegible] Q[illegible] *[illegible]* &c. [illegible]

CAPVT VI.

[illegible] [illegible] N[illegible], [illegible] M[illegible] [illegible] C[illegible] P[illegible] [illegible] In per[illegible] [illegible] quibusdam o[illegible] [illegible] [illegible] a nobis in locum multo [illegible] [illegible] [illegible] aliis [illegible] & explicati.

LE[illegible] pon[illegible] scena est, incipiens a voce *Lepide* [illegible] [illegible] [illegible] illam heram male hortatur ad officium [illegible], non bene [illegible] ab initio concepta sunt:

[illegible] id quod decet rem tuam, istum exinani[illegible]

Nunc dum [illegible] lubet, dum habet tempus ei re secunda.

q[illegible] alibi c[illegible]fusa. Sed in his si [illegible] non distinguen[illegible] [illegible] præcedentibus, vt ad *tempus ei res* [illegible] [illegible]atur *est*, e[illegible] [illegible] censeo legendum. Tempus ei re[illegible] secundat, id est, op[illegible] [illegible], prosperat, siue adeo secund[illegible] est, quomodo apud nescio quem poetam me[illegible]nisse videor de nauigatione dictum, ventos illi secundari. Proximum hinc versum [illegible], vt est v[illegible] retineri, nec *amanti[illegible]* & *res c[illegible]pes* a viro magno [illegible]ceptari [illegible] proximo, quidquid fiat incerto [illegible] v[illegible] *præsid[illegible]* [illegible] cum Lambino minime [illegible]. Præsid[illegible] [illegible] notat, & quasi custodiæ præfecturam & præsi[illegible] [illegible]. [illegible] sic:

Hic [illegible] tibi præsidebo, ne [illegible] quæstio.

C[illegible] lib. 4. *Quod si [illegible] Ma[illegible], qui præsidebat itineri, [illegible] [illegible]; ing[illegible] clades ac[illegible] potuit.* Idem lib. [illegible] [illegible] *[illegible] quæ Hellesponto præ[illegible]*. Et omnes sic vbi [illegible] [illegible] incep[illegible]:

Tu perge vt lubet ludum istum

[illegible] le[illegible] [illegible] *lud[illegible]*, id est istum ludum. Sequentia sunt Di[illegible]:

DI. [illegible] est iste [illegible] Ast[illegible]m, indica.

vt libri quidem [illegible] [illegible]. Longius hinc ludo literario co[illegible] amoris d[illegible]:

Literas didicisti: quando [illegible], [illegible] alios di[illegible]

DI. D[illegible], dum mihi [illegible] liceat, [illegible]

Quod [illegible]. AS. interea magister dum tu commenta[illegible]

Volo [illegible] sic volo, non [illegible], versus ca[illegible] [illegible] *[illegible]mentari.*

Vbi o[illegible] quid velit [illegible] *Quod dedi* [illegible] ba[illegible] [illegible] bili [illegible] sincera. Le[illegible], *[illegible]* Commentari [illegible] vult, ne [illegible] [illegible] aut, [illegible] [illegible] oblitus. Ita *ne oblitus*, p[illegible], melius [illegible] frequentat. V[illegible]:

P[illegible] [illegible] inyci[illegible] [illegible]

Quem isti suppositum puerum adoptat pessuma.

Cui me incertæ lectioni iudicem non interponam.

CAPVT II.

In voce Publicani latens obscenitas. Alter pro alius. Longè alter. Obsecro, an & affirmantis. Recipissis. Proficisci. Vrbicum pecus. [illegible] tibin'. Suasum. Ar, ad. Sanus si videare, Herus si domi sit, dixim: Plautina locutionum formula contra alios defensa. Ne, pro non. Viuere pro esse. Mutata distinctiones: verba ablata [illegible], alia addita, quadam traiecta. Versus concinnati. Diuersa præterea correctiones. Militis locus retractatus. Corruptissimus hac fabula ver[illegible] post alios variè tentatus.

SCrutatores, perspicuè vna vocula à sententia aberrat & facit aberrare.

AS. At tute bene rem publicam aut amoris alia lege
Habere postulas, quin tu otiosus fias?

Emendo *Habere te postulas*: id est tractare cupis, tractari posse putas. Rem amoris, ita dictam, vt alibi rem voluptatis, pro ipsa voluptate & amore, comparauit cum publica re: quæ vtraq; eadem lege seu conditione habeatur, vt otiosus, qui habeat, fiat, sed otii longe diuer[sa] à vtrinq; ratione. Non longo hinc interuallo:

Hunc nos habemus publicum, illi alii sunt publicani.

Legendum suspicor, *Hic nos h. p. illi alibi s. publicani*, quandoquidem sequitur mox *Vtrobidem*, & posteà *& illic & hic.* Δεικτικῶς autem est *Hic*, muliebrem partem signans: *alibi* indefinitè de puerili positum sed quæ & ipsa clarè satis notatur in sono *publicani*. Non enim temerè sic hoc flexisse mihi Plautus videtur, sed vt sonum conficeret *publici*. (quod pace dicam honestiorum & verecundiorum aurium) *ani*. Porrò post plura;

DI. Ego, alter: sed longè aliter est amicus atq; amator.

Non violo τὸ *aliter*, veram fortasse, certè bonam lectionem. Nescio quis tamen mihi Genius insusurrat a Plauto scriptum *alter*. Alter, est alius, in ipso Captiuorum limine: atq; ibi notauimus, vno tantum aliunde Claudiani exemplo allato: quod huc multo etiam magis quadrat:

Altera Romana longè rectoribus aula
Conditio.

Addo nunc simillimum ex Sidonio Apollinari:

Concretum gerat ipse caput: longe altera nostra
Gratia iudicii est, quis se, non la[u]s, amari.

Neque sic Horatius abhorruit vti Epist. vlt.

Permutet dominos & cedat in altera iura.

Neque Iuuenalis Sat 3. ——*modo longa coruscat*
Sarraco veniente abies, atq; altera pinum
Plaustra vehunt.

Plautus

Plautus autem in hoc vsu creberrimus omnium. cuius illud nunc vnum etiam succurrit ex Milite:

Atq; ego illi aspicio osculantem Philocomasium cum altero
Nescio quo adolescente.

Dehinc noua significatione positum verbum:

Mala es atq; eadem quæ soles, illecebra. AS. vt exspectatus
Peregrè aduenisti: nam, obsecro, cupiebat te hera videre.
Quæ tandem te vnum ex omnibus amat.

Nam affirmantis videtur esse obsecratio, quæ rogantium aliàs tantùm. Ac forte sic in Terentii illo quoq; Phorm. Act. 5. Sc. 1.

Duasne vxores is habet? SO. au, obsecro, vnam ille quidem hanc solam.

Tamen aliter ibi capi potest: & hic in nostro transponi mihi rectius vox eadem videatur, ac Dinarcho gestibundo & interrogabundo asscribi:

——A S. vt exspectatus
Peregrè aduenisti! nam cupiebat te hera videre. DI. obsecro?
AS. Quæ tandem te vnum ex omnibus amet. DI. euge funde &c.

Quomodo noui & insolentis in oratione nihil: in sensu verò apta omnia & expedita. qui quidem intricatus atque ineptus in [illegible] scenæ extremis:

DI. Quàm mox tete recepisti? iam hic eras? A S. prope est, profecta quo
sum.
DI. Redi verò actutum. ego interim te apud vos opperibor.

Nondum abiisse liquet Astaphium: & tamen sic quasi abierit rediritque, Dinarchus ad eam profert ista prima: *Quàm mox te recepisti? iam hic eras.* Manum porrigunt ad emendationem libri veteres, qui Astaphio dant partem horum paullo aliter lectam & cũ sequentibus continuatam. Sed nos porrò manum alteram in auxilium tendamus, & illos conantes saltem plenè adiuuemus. Scribendum:

DI. Quàm mox te recipisti? A S. Iam hic ero: prope est, profecta quò
sum.
DI. Redi verò actut.

Turbauit non rectè intellecta locutio, *profecta quò sum*, de qua nonnihil ad Rudentē. Est autem, quò institui & incepi ire. Aulul.

Nunc, quo profectus sum, ibo: postidea domum
Me rursum, quantum potero, tantum recipiam.

Trinummo:

Potin' vt me ire, quò profectus sum, sinas?

Terent. Eunuch

Detineo te fortasse: tu profectus alio fueras.

Et hic Dinarchus interrogat, quam cito se domum recepitura sit Astaphium, cui illa, quam citissime: scilicet etiam [illegible] ille, quo ire destinarit. Quòd si quis d- *recepisti* etiam [illegible] velim, nugas agam. Norunt omnes, quam id frequens in nostra, cum ge-

minis eius *incipissis, occipissis* · quæ sæpius alibi corrupta passim alij restituerunt. Etsi tamen hic & *recepsis* scribi potuit, pro receperis: id est, quam mox redieris? Idque parum abest quin verius esse dicam. Scena iam proximè sequente:

Nugæ sunt, nisi quod modo cum dederis, dare iam iubeat denuò.

Hic *qui*, ille *iubeat* corrigunt: Ego parum ab vtroq; diuersus, *nisi quoi, modò cum dederit, dare ia iubeat denuò.* Dein sic istud distinguo:

Æquo animo, ipse si nihil habeat, alius qui habent det locum.

Sequitur alia scena *Quis illic:* cuius secundum versum:

AS. Ego sum, respice ad me. ST. quid, ego? nonne ego video? va tibi.

quia legunt alij aliter, aliter etiam lubet mihi: *ST. quid, ego? AS. non nego. ST. video: væ tibi.* Indignatur violentus seruus, tam confidenter Astaphium respondisse, *Ego sum:* & eò stomachabundus reddit, *quid? ego?* illa verò nihil se territam minaciori dicto simulans, ita dixi, inquit: ego sum: non nego, neq; dixisse, neq; me esse. ibi Truculentus iste: video te ipsam esse. quid, malum, autem huc tibi ventio est? &c. Porrò illic:

AS. Ecquid tibi ego autem dico? ST. quia enim truculentum nominas,

De consilio veterum tollo duas literulas & à me dictionem integram aliam malè perditam restituo:

AS. Quid tibi ego autem male dico?

Vult ita versus: & magis sensus, e præcedenti isto ductus,

ST. Pergin male loqui, mulier, mihi?

Et deinceps:

AS. Rus merum hic quidem est. ST. pudendumne? tu verò clurinum pecus,

Aduenisti huc nos tentatum cum exornatis ossibus.

Corruptissima sunt, quîs variè varij medentur. Immedicabilis autem hactenus vox *clurinum:* pro qua olim ego, cum liberet & liceret allucinari, *vrbicum:* quasi pecus vrbicum ruri opposuisset. At alterum versum legi semper & lego:

Aduenisti huc te ostentatum cum exornatis ossibus.

quod vt non interpretationis, ita nec probationis eget. Non minus autem corrupta, quæ mox sequuntur;

Quia tibi insuaso infecisti propudiosa pallulam.

An eo bella es tu, quia accepisti arme aduenias. AS. nunc places.

Sed ea facile quidem est sanare, quamquam multorum curatio ibi vana. Priore versu scripsit omninò Plautus, *Quia tibin' suaso* De *suaso* Festus. *Quia tibin'* tmesis est, pro *Quiane tibi.* Ceterùm distinctione iam hic cum altero nectendus, & ille meo iudicio sic item emendandus:

Quia tibin' suaso infecisti propudiosa pallulam,

An eo bella es tu? quin accedis ar me aduenias. AST nunc places.

Αρχαισμὸν *ar* pro *ad*, vt alij monuerunt, libens retineo: in sequentibus verò nunc versibus obhæsi semper, neq; dum quidquam quod

placeat

placeat expedio, cum aliorum interim commenta video magis etiam vaniora. Sed fugio a desperato illo loco ad minus leibaliter affectos. Verba versus huius ita ordinanda:

AS. Mulieres volo conuenire vestras. ST. quas tu mulieres &c.

Atque illum defectum licet:

Pessumae estis. AS. quid est quod vobis pessumae haec v...

sic restitui tamen in integrum, vt spero:

Pessumae estis. AS. quid est quod vobis pessumae sumus? ST. hac ...

quod postremum est *abi*. *Sumus* iam olim in proximum *pessumae* correpserat, vnde rursum nunc extraxi. Quaerit Astaphium, quid ita pro pessimis habeant ipsas. at ille illam abire tantum, quo ... plus antè, iubet: se enim quidem scire plus quàm illa arbitretur. Mox elegantissimum Astaphii dictum:

AS. Sanus si videare, dicam.

cum magno culpae suae socio deprauat Lambinus, vt apud ipsum videre, si lubet, potes. Enimuero tam non dicam hic, sed ille dormitauit, vt sensum vel conniuentibus oculis non videret? qui alias aquila videt omnia & peruidet, neque nihil non, quod captat capit. Est illa Plauti formula, qua duram sententiam molliter effert, aut alioqui circumloquitur, quod non lubet aperte proferre. Hic tantundem est, ac si dixisset, *Non es sanus*. Ad eundem modum alibi, *Si domi sit herus, dicam*: est, Non est domi. Itemque alibi, Si habeam, dem aut commodem tibi: pro Nihil habeo, quod dare queam. Post pauca deinde:

ST. Quin maceria illa ait, in horto quae est, quae in noctes singulas Latere fit minor.

Rectum est: sed malim *Quid* cum interrogatione. Mox illud: *AST. Est ne ille violentus?* in mentem mihi reuocat locum Militis, *Nonid, quod vidit, viderit*. Sc. *Satin*. de quo multa illic verba fecimus, & variè torsimus, in omnibus fortasse nosmet ipsos ... Nam relicta sede verborum & versuum ordine vulgato ... commodissimè videtur accipi posse, vt per interrogationem secum admiretur, & per admirationem seipsum interroget Palaestrio: Nonne id viderit, quod omninò vidit? *Ne* enim ita pro Nonne, vt hìc, aliisque plurimis locis. Mostellar.

Sed ego sumne infelix, qui non curro curriculo domum?

Pseudol.

Sumne ego homo insipiens, qui haec mecum egomet loquor solus?

Persâ:

Sed sumne ego stultus, qui rei curo publicae?

Simplicissimum quidem id Milite quoque fit, & nihil loco desit, nisi interrogationis nota. Sed Truculenti eadem adhuc scenâ leuiculum hoc mendum est.

Em tu es sexungula, malè viuitis.

Scribe *mala*. Nam *viuitis* valet, estis. quod paullò post ibidem etiam fortè corruptum:

At pol hero beneuolens vt u est suo.

Suspectum enim est habeo de glossa: quâ sublatâ, ex *vt u* concin *viuit*. His autem qui interiacent versus;

——— egone hæc mussitem?

Iam enim eccere ibo in forum, atq; hæc facta narrabo seni

Neq; istuc in se gestit ergo coget exanimem mali.

eorum corruptissimus hic postremus, nec a viro magno satis ex arte sanatur: etsi iam olim eius medicatio approbata. Benè ille facit *examen mali*, pro magna vi & quasi thesauro mali. De *segestro* violentior est interpretatio, vt maximè scripturâ similem fateamur. Ausim ego sic diuinare potius:

Neq; ego istuc meo gestio tergo cogere examen mali.

Minatur seruus hero maiori se indicaturum flagitia filii, neq; cōmissurum, vt in suum tergum experat examen illud mali, quod ille conficiat, in se quidē, nisi maturè indicio suo præueniat, redundaturum. Non mihi lubido est, inquiat, examē istuc mali meo tergo cogere: qua phrasi paullò ante dixit, rem & diuitias cogere: Nisi non de se libidinem hanc dicit, sed filio tribuit, aliâ nō minus honestâ sententiæ figura, & verò faciliori scripturæ mutatione:

Neq; iste huic, vt se gestit, tergo coget examen mali.

Neq; iste filiusfamilias, proinde vt gestit, huic meo tergo malum comparabit. *Se gestit*, vt vbique se postulat, se vult, & talia. Quamquam etiamnunc minori ac pæne nulla mutatione poterat legi:

Neq; iste huic in se gesti tergo coget examen mali.

Plenissimus ita fit sensus: non coget iste huic tergo examen mali, in se gesti: id est, quod contra se gessit. Sua suo sibi malo commissa non in me faciet euenire. in quo postremo, dum rectius alii moneant, acquiescam.

CAPVT III.

Varronis ad hanc fabulam obscurus & corruptus locus, emendatus, explicatus. Illud, hoc vide. Bene ambulare. Dan'. Gc't. Præter alias correctiunculas varias, locus in se pugnans permutatione personarum extricatus.

DE principio consequentis nunc ordine scenæ;

Pisces ego credo, qui, vsq; dum viuunt, lauant,

Minus diu lauare, quàm hæc lauat Phronesium:

Varronis est locus lib. 8. LL. obscurus ille mirū in modum & prorsus αἰνιγματώδης, vt Oedipo ei opus sit, qui Sphyngi interpres fuit. Adscribam, & experiar, an Oedipi vicem ego illi esse possim

Apud Plautum cum dicit,

Piſces ego credo, qui vſque dum viuunt adlauant, diu minus lauari, quàm hæc lauat Phroneſium.

Adlauant lauari non conuenit; vt T ſit poſtremum, ſed R, vt lauantur. Analogia adlauari reddit. quod Plauti aut librarij mendum fuit &c.

Quid Varro in *adlauando* tricatur? aut quid omnino dicit? In noſtris quidem libris *lauant* ſimpliciter eſt: nec aliter debet ille citare: vti profectò nec citauit. Diuerſam tamen lectionem in altero *lauari* ſecutus eſt: quam & cenſura ſua perſequitur & ibi malè ſic vel a Plauto vel a librariis ſcriptum inculat. *Lauare* verò noſtri libri: vt appareat, iam illo ſeculo multa in auctore noſtro mutata, quæ plura cognoſceremus & miraremur, ſi Varronis eiuſdem Quæſtiones ſupereſſent. Nam in his non cum magis de interpretatione, quam de ſcriptura locorum iam tum controuerſa anquiſiſſe credo. Sed hic quod agit, iam id eſſe colligo. Diſputat de analogia, & eius in verborum diuerſo flexu certa ratione contra illos, qui analogiam ex incerta diuerſitate oppugnabant. Itaque cum hunc Plauti locum in exemplum aduocaſſet & reperiſſet vtrumque flexum iungi *lauant* & *lauari*; arguit inconſtantiam Plauti ſi ſic ſcripſerit; aut librariorum temeritatem, ſi mutarint. Non enim ea inter ſe vtraque conuenire, ſed in alterutro fuiſſe manendum, vt par pari redderetur. Hoc dicit verbis ita corrigendis: *Apud Plautum, cum dicit,*

Piſces ego credo qui vſque dum viuunt lauant,
Diu minus lauari, quàm hæc lauat Phroneſium:

Ad lauant lauari *non conuenit, vt T ſit poſtremum: ſed R. vt* lauantur, *analogia ad* lauari *reddit: quod Plauti &c.* Cum Plautus, inquit, *lauant* præmiſiſſet, non debuit ſubiungere *lauari*: nam ad illud hoc non conuenit: ſi autem *lauari* ſcripſit, analogia poſcebat præmittere *lauantur*. Quod cùm haud poſſit per verſus rationem, ſcilicet, concludit tacitè, non *lauari*, ſed *lauar* ſcriptum aut ſcribendum fuiſſe: quo loco noſtri tamen libri *lauere*, veteres *lauare* ipſum expreſſe habent. vt iſta diſputatione nihil opus fuerit: minime quidem opus nunc ſit in loco plano, & re non nimis magna. Sed Varroni dandum hoc fuit, & ego libenter dedi, vt eius tantummodo mens in tenebris hactenus altiſſimis ſepulta per emendationem excitaretur & emicaret.

Sequitur nunc eâdem ſcenâ porrò:

Sed obſecro hercle. Aſtaphium, i intrò ac nuncia,
Me adeſſe, tu i propere, & ſuade iam vt ſatis lauerit.

literæ aliquot ſimiles perperam geminatæ. Nam Plautus, opinor, ita ſcripſerat:

i intrò, ac nuncia
Me adeſſe: tu i pro. & ſu. &c.

Quod dein ſtatim eſt:

Quæ tibi mille passuum peperit mora mora.

de eo memini ad Menæchmos cum geminam ibi locutionem explicarem. Iam verò de scriptura dubito vocis alterius *mora*, quæ detorquenda videtur in *moras* aut *moram*, vt oratio commodè struatur. Nisi tamen hæc de industria tam concisa est, atque hoc explendà: quæ mora tantum moræ tibi peperit, quantum est mille passuum. Ibidem mox:

Nescio quem præstolata est. credo militem.
Illud est: vide vt iam quasi volturij triduo
Prius prædiuinant &c.

Nemo sanus id sanum neget: non tamen insanus sit, qui deleto *est* iungendum suspicetur *Illud vide*: quæ locutio peculiaris elegantiæ in tali sensu, & frequentissimi apud nostrum vsus. Curculione:

Hoc vide, vt dormiunt pessuli pessimi.

Pseudolo:

Hoc vide sis, vt alias res agunt.

Mercatore:

AG. Hoc sis vide, vt palpatur: nullus est quum occœpit blandior.

Hac Comœdiâ inferius:

——hoc vide, dentibus
Frendit, icit femur.

Milite denique: *——illuc sis vide*
Quemadmodum astitit, seuera fronte.

Scenâ *Num tibi nam:*

Benè ne ambulauisti? DI. huc quidem hercle ad te benè
Quoniam tui videndi copia est. PH. complectere?
DI. Libens. ab hoc est mel melle dulci dulcius.
Hoc tuus fortunis, Iuppiter, præstant mea.
Dano suauium. PH. imo vel decem. DI. haud istoc pauper es.
Plus pollicere tu, quàm ego a te postulo.
Vtinam à principio rei item parsissem mea,
Vt nunc reparcis suauijs.

Formula *Benè ambulauisti?* quærens de incolumitate peregrè venientis, pendet ab altera *Bene ambula*, qua abeuntes dimittebant, omnia felicia sic precantes. In ceteris, quæ hic attuli, personæ manifestissimè peruersæ sunt, & in seipsam multipliciter pugnare deprehenditur oratio, si non totum prorsus animum auertas: nō enim dicam, si vel leuiter aduertas. Vnum præcipuum contradictorium, *Plus pollicere tu*, & *Vt nunc reparcis*. Et quomodo autem parcebat illa, si vel decem obtulerat? Nolo in nugis refutandis vltrò amplius nugari. Verissimè rescribo:

DI. Libens. ab hoc est mel melle dulci dulcius.
Hoc tuus fortunis, Iuppiter, præstant mea.

PH. Dan'

PH. Dan suauium? DI. vno vel decem. PH. haud istoc pauper es.
Plus polliceere tu, quàm ego à te postulo.
DI. Vtinam a principio rei item parsissem mea,
Vt nunc repercis suauiis.

Phronesium vltrò, vt ad complexum, sic ad suauium inuitat. Dinarcho autem non vnum, sed decem parato dare, sinistram eius liberalitatem auara mulier perstringit, & egestatem obiicit tacitè, cum à suauiis non esse pauperem ait, & hinc offerre plus, quàm poscatur. Ibi contra ille parsimoniam suauiorum in ipsa incusat: & ad eius exemplum optat, olim rei item suæ se parsisse. Ceterùm *Dan'* etiam correxi, lectionibus aliis reiectis, quia id hîc verum scio. Est enim pro *Dasne*: quia facie vulgatiora sunt, *viden' audin', abin', scin'*, & infinita. Deinceps quos versus Gulielmius noster a glossemate liberatos dedit, amplius ego sic legam:

Sed quod ego facinus audiui adueniens tuum?
Quod tu hic absente me noui negotij
Gesti, cumq; bene prouenisti, gaudeo.

Inæqualis alioqui oratio: & *Gesti*, pro gessisti, non insolens Plauto. Idem noster ibidem porrò:

Aliam aliorsum ire, premandare & querere
Puerum aut puellam qui supponantur mihi.

legebat olim *peruenari*, pro nihili verbo *premandare*. Si tam longè abire licet a vestigiis vulgaribus, equidem *percontari* malim: sed non hac via, metuo, verum assequemur. Altero versu facio *supponatur*, & *qui* habeo pro particula aduerbiali. Non tam sermo, quàm sensus ita concinnior. Vlterius:

——— DI. o merces mala!
PH. Eum nunc non illa peperit, quæ peperit, prior.
DI. Sed tu posterior. PH. ordine omnem rem tenes.

Antiquę editiones omittunt intermedias personas, & iunctim ista Dinarcho vni tribuunt omnia:

——— DI. ô merces mala!
Eum nunc non illa peperit, quæ peperit, prior,
Sed tu posterior. PH. ord.

quod sequor, & sequendum suaserim. Mox interpunctis inter se disparandi versus hi duo, non in vnum sententiæ nexum coeuntes:

Vbi sine labore res geri pulcre potest.
Ad suum quemq; equum est esse quæstum callidum.

Prior speciatim ad puerperium refertur: alter generatim profertur de omni quæstus genere & modo. cui sententiæ non disparis alius est fabulæ extremo:

Omnes homines ad suum quæstum callent & fastidiunt.

Vbi *fastidiunt* verbum indubiè vitiosum, dubiè Palmerius mutat

in [illegible] *videat*: etsi magnis se viris eam coniectur[illegible] ait proba[illegible] Sed [illegible] tanto certius ego, *cati ciuuni* quod primò coaluit in *cat[illegible] dun[illegible]*, [illegible] in istud alteru[illegible] sibi proxim[illegible] degenerauit.

CAPVT IV.

Male, pro astutè. Argutus. Munerigeruli. Frictio genuum in [illegible] li & blanda supplicatione. Quid est negotij? Mancerus, pro m[illegible] rus. Comparatus aliquoties sibi Plautus. Distinctiones mutat[illegible] [illegible] versus vnus traiectus. plures aliter constituti. Personæ red[illegible] Corrup[illegible] locus e[illegible] hiatus. Aliorum commenta qu[illegible] recta. Petronius a mala correctione defensus.

SI incorruptè legitur scenæ proximæ initio,

Edepol commentum malè:

non capiendum *malè* trito significatu, sed pro vafrè, & astutè [illegible] modo *malus* & *malitia* cum hic statim, tum alibi passim apud nostrum ac Comicos omnes. Illa sententia:

— nullam rem oportet dolosè aggrediri, nisi
Astutè accurateq; exsequare.

similes habet in Plauto multas, simillimamque istam,

Doli non sunt doli, nisi astu colas.

Sequentia hinc euestigio sic distingues:

——— vosmet iam videtis,
Vt ornata incedo: puerperio ego nunc me esse ægram assimulo.

Nam ad *ægram*, *puerperio* pertinet, non ad *ornata*. Sic postea *puerperio cubare*:

Eumq; gero ornatum, vt grauida, quasi puerperio cubem.

quod sic ipsum quoque interpungo. τὸ *vt* enim non refertur ad verbum *cubem*: sed cohærent, *eum ornatum, vt* siue tanquam *grauida*. In reliquis iam scenæ huius versibus vnum esse traiectum suspicor:

Date mihi huc stactem atque ignem in aram, vt venerem Lucinam meam.
Hic apponite atq; abite ab oculis. ô Pithecium,
Face vt accumbam, adiutare sic decet puerperam.
Soleas mihi date pallium inijce in me huc Archilis.
Vbi est Astaphium? fer huc verbenam mihi & thus & bellaria.

Quos dum in ordinem redigo, simul alia ex priscis libris aut certiore coniectura emendabo:

Hic apponite, atq; abite ab oculis. ehò Pithecium
Soleas mihi date: pallium inijce in me huc, Archilis,
Face vt accumbam: accede, adiuta: sic decet puerperam.
Vbi es, Astaphium? fer huc verben.

Caussam traductionis vncā, sed satis mihi videor habere grauem. Rei scilicet ordo vult istum ordinem sermonis. Prius en[illegible] in aram,

in aram, poscit mulier; d[illegible] soleas, deinde pallium: tum adiutari cupit [illegible] commode accumbat ad [illegible]: mox, quæ prius oblita, verbenam & reliqua petit: denique aquam manibus, vt sacrum ip[illegible]m iam suum [illegible]. Scena *Ne exspectans*, rarius illud est loquendi genus:

Et Hon.eronidam, &c, osiilla mille memorari potest.

& cui idem alterum tantum in hoc obseruaui, Pœnuli fine:

Trecentos nummo: Philippos, credo, corradi potest.

Mox deinde scribitur:

Non places cum illi plus laudant, qui audiunt, quàm qui vident.

Ineptiunt toto loco, in pronouocabulis *qui* & *quæ*, libri veteres: quos omnes satis refutat is versus,

Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem.

Ex quo vbique scribendum *qui audit, qui videt, qui audiunt, qui vident*. Sed hic insuper muto:

Non placet, quem illi plus laud. atque id ille versus suadet,

Non placet, quem scurræ laudant.

Censoria porrò prorsus censura militaris hominis, in qua non temerè vox *argutus* toties iteratur, ac maximè vbi argutatores isti præficis comparantur:

Sine virtute argutum ciuem mihi habeam pro Præfica.

Nam de Præficis solenniter id verbum noster vsurpat: vt & Friuolar:

Superaboque omnes argutando præficas.

Illud, vtcunque tolerabile, non fero tamen sic perpetuò legi:

PH. Vide quis loquitur. AS. iam propinquè miles, mea Phronesium.
Tibi adest Stratophanes. Nunc tibi opust. &c.

Nam aliquando iam tempus est emendari:

PH. Vide, quis loquitur iam propinquè? AS. miles, mea Phronesium,
Tibi adest &c.

Ibi verò supini omnes editores, necessariam Astaphii personam eum omittunt:

ST. Euge Astaphium eccam, it mihi aduorsum. AS. salue ecastor Stratophanes.
Venire saluum. ST. scio.

At mox:

AS. Peperit puerum nimium lepidum. ST. ecquid mihi similist? AS. rogas?
Quin vbi natust iam macharam & clypeum poscebat sibi.

Forte cum apostropho scribēdum *Quin'*, aut integrum ipsum *Quine* cum addita pòst nota interrogationis. Plautinum id vt alibi omnes sciunt, ita hic vix quisquam dubitabit. Non longè versum explebis ita:

Ph. Vbi [illegible] nam [illegible] est, [illegible] reliquit. [illegible]
[illegible]

Etiam horum medio prouocabulum [illegible] [illegible] cluum, [illegible] istra numerorum gratia ab alio [illegible] ectum:

P.H. S[illegible] qui me interf[illegible] vita & lumine,
Qu[illegible] magni doloris mi[illegible] per voluptatem tuam
C[illegible] corpus, quo nun[illegible] iam morbo miser[illegible]

Locus ipse verò similis illi ex Epidico, Sc. *Si quid e[illegible].*

——— Ve. tune is es,
Qui[illegible] voluptatem tuam in me aerumnam obsen[illegible]

Sed illo hic aliquantò elegantior. in quo videtur [illegible] Iulio obscenior esse sub ambiguitate vocabuli *pene.* [illegible] tamen fortassis suspicemur. Incipit alia scena:

Ite, ite [illegible] simul mulieri damnigeruli, foras gerones.

Vi[illegible] magnus hic pridem legit *mul[illegible]eris.* Mihi [illegible] *muneri-damnigeruli:* vna voce, compositione [illegible]. Nam [illegible] *gerulos* etiam seorsim dixit Pseudolo, Sc. *Exi[illegible]*

Manipulatim mihi munerigeruli facite ante [illegible] iam [illegible]
[illegible].

In penitiore hac autem scena deprauatissimus ille locus:

Meretricem ego item esse reor, mare vt est, quod des deuor[illegible]
quam
Abundat. at hoc saltem seruat me, quom [illegible] subest, appare[illegible]
des
Quantum vis, [illegible] apparet neq; dator, neq; accepitrici.

[illegible] multi: ab omnibus nulla adhuc salus. Mitto lectionum [illegible] & explicationes. Ex antiquissima scriptura, [illegible] *[illegible] vbi est va meum a, paret* [illegible] illo, inquam, [illegible] monstro po[illegible] alios ita [illegible] *[illegible] iam [illegible] aestuanti [illegible] paret.* Ad [illegible] pius. *[illegible] interest.* ex *vat ubi, nam* [illegible] ex [illegible] Quæ quomodo inuicem respond[illegible] [illegible] simul occasio [illegible] si non omnia omnino verba, quod tamen speramus [illegible] tentia [illegible] sumus assecuti. Nam [illegible] tur [illegible] hanc tamen voracitatem [illegible] [illegible] statuit. Interesse enim hoc, quod [illegible] absorpta reddantur, & appareant ad litt[illegible] [illegible] consumpta [illegible] redeant aut reuideantur. Ibidem vlterius:

Eequ[illegible] hæc qu[illegible] Ge. [illegible]
Desiccat lubet. P[illegible] impudens es [illegible]
de.
Tune [illegible] impudentem me esse, [illegible] stabul[illegible]

Primum nihil rectius, quam veriorem lectionem [illegible]
[illegible]

prum. Ecclia [illegible] genuum adhibita in blandiore & humiliore supplicatione [illegible] quoq; seruus hic [illegible] postulat, vt ille æque [illegible] nunquam. Alia [illegible] ab ipsomet hero suo requirebat & impetrabat. Sc. *Curate*:

Atque [illegible] hodie [illegible] fere, [illegible] genua confricantur.

AR. Quidvis egestas imperat. fricentur. da nunc quod oro.

Et ibidem:

LE. Nunquam hercle facerem, genua ni tam nequit[illegible].

De [illegible]tione munerum ridiculus est Lambinus, in qua [illegible] ipse fuisse putat Getam. Deinde *lubet* an *iube* legas, non interest multo plus hilo. Sed verba ibidem etiam aliquot inserunt antiquæ [illegible]ditiones:

PH. [illegible] puden[illegible] es m[illegible]castor: quantum est negotij?

Quæ puta[illegible] mu[illegible]e temeraria, an recipi debere? Si hoc iudicetur; ego c[illegible] prius debere censeam, ad istud exemplum:

—PH. [illegible]pudens es mecastor. GE. quid est negotij? tun' bona fide,
Tun' au impud.

Sit ea formula [illegible]gnantis, similis alteri, quam habuimus persæpe. *Quæres?* & de qua diximus aliquoties, ad Pœnulum memini tamen potissimum [illegible], & ad Persam. Neq; indecenter excandescat Geta si[illegible], qui sanè nonnihil stomachatur, impudentem ab impudentiæ stabulo se vocari. Mox:

Atque vt huc veniat, obsecra. [illegible]E. ilicet.

non tantum *obsecrare* è veteribus, sed & *licet* scribendū. quæ est vox assentientis vbique. Et in eâ sæpius atq; ad omnia repetitâ iocus extat Rudente Sc. *Aliquando*. Hic porrò quod legimus:

—GE. quæso hercle. meane [illegible]o tu improbe
Maled[illegible] audes, fons vitij & periurij!

monet me Petroniani [illegible], qui a corr[illegible]tione viri docti hoc exemplo defend[illegible]. Nam vt hic *fontem* Plautus vitii dicit & periurii, sic ille [illegible]anitatis, in [illegible]: *Complexit illa tenerius manus [illegible] &, inquit, ho[illegible] [illegible]utum & urbanitatis vernula fontem!* Vt frontem [illegible] desideres, qui *frontem* ibi iussit emendari. Propius scenæ finem diu quoque iactatum illud est:

———em[illegible] tere otius, si manum [illegible]ceris.
GE. Quid manus [illegible]cerim? ST. fac quod iussi. mane. iam ego te hic
Offatim consiciam.

Neque d[illegible]m [illegible]onuenit inter doctos, quid reponendū, quando non ipsum quidem retinendum per se constat. Alius fecit *si manum iceris*, alius *si manum imbiteris*, alius nescio quid aliud. Mihi rudi & simplex conie[illegible]ctum, superfidere pauculas literulas male iteratas ex similitudine aliarū & vna voce restitui posse *mancerus*, ac postea *mancerim*. quod est solenni vice [illegible] *t* & *s*, *mansus* ac *manserim*. Abire enim hominem iubet: & si manserit, mortem minatur. Hoc

[illegible] firmari videtur; illo plus Stratophanes [illegible] quid [illegible], mane.

CAPVT V.

Post illuc veni quàm. E pone [illegible]. Metuere. Interbitere. In arbitare. D [illegible] commenta. Lam [illegible] alterum [illegible] nationes remote. [illegible] transp [illegible] us. De Cyamo seruo [illegible]. Plures aliæ correctiones.

VT Fere tragicus Hippolytus est comicus Truculentus [illegible] pleraque omnia membra tam misere distracta, lacerata, [illegible] ta, super etiam ipsam Vrbis sortem: vt quod illi [illegible] eius [illegible] conluge, recollectus in vnum corpus & vi [illegible] tati pristinæ restitueretur, huic euenire posse desperatum [illegible] [illegible] reficere ad illius exemplum vna cum [illegible] [illegible] admittitur. Neq, tamen non in meliu [illegible] hactenus ab Asclepiadis membra [illegible] [illegible] quasi desultoriæ parum etiam [illegible] [illegible] verum. Nos quoq; nō pauca, sed [illegible] [illegible] sanauimus: e quibus & hæc deinceps ordine [illegible] [illegible]:

[illegible] pacto excludis quæso? potin planius
Quam exclusus nunc sum.

Non conuenit irato militi blandiens istud *quæso*, ad [illegible] Phronesium. Ad spectatores verò pertinet: & distinctione [illegible] scribendum:

Quo pacto excludis? quæso potine planius,
Quam exclusus nunc sum?

Illâ enim [illegible] abducta, exclusus ad spectatores se conuertit [illegible] [illegible], inquit, planius excludi & pulcrius ludificari [illegible] [illegible] similis supra hac fabula, Sc. *Ad fores:*

——— *DI an me mortuum arbitrare?*
A. [illegible] es ambo planius?

In illo [illegible] versu varie mutando ludos [illegible] facit [illegible] nus:

[illegible] quasi [illegible] rum mutat mores [illegible]?

At nihil [illegible] sincerum, nisi *mores*, quod [illegible] n [illegible] positionem *ab* [illegible] ferendam vix etiam [illegible] [illegible] *aua* [illegible] facile potuit deperire. S [illegible] quidem [illegible] [illegible] demutare a moribus auari sexus [illegible] [illegible] meretricium morem. Q [illegible] [illegible], nam hoc sic dici videtur [illegible] [illegible] credo legendum *a* [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], an me [illegible]

[illegible] & militem [illegible]

[illegible] pepe[illegible], [illegible] & [illegible] [illegible] iunctum hoc [illegible] bene:

[illegible] quam [illegible] sic D[illegible] placet,
Ad[illegible] tum me qui de[illegible] pa[illegible].

[illegible] *quam.* tmesi, pro postquam [illegible] postquam [illegible] non contra. [illegible]

[illegible] am[illegible]
[illegible], [illegible] omnes [illegible]iam [illegible].

[illegible] Sc. [illegible]:

[illegible] OL. ob [illegible] vt [illegible]la est!
[illegible]

Et [illegible] de gradu [illegible] & forsan a lucta [illegible]

—— [illegible] quam [illegible]

[illegible] enim [illegible] Litterae [illegible] [illegible] Scena [illegible] [illegible] :

[illegible] qu[illegible] fui.
[illegible], [illegible]

[illegible], [illegible] qui[illegible] non est [illegible], si [illegible] passim apud [illegible] hoc necesse [illegible] syllabas [illegible] & hoc ordine cum reliquis [illegible]

ST. [illegible] iam sum, A[illegible] sum, quam fui.
[illegible] exspu[illegible]o tru[illegible]ntiam.
ST. Iam [illegible] truculentus: [illegible] metuere.
D[illegible]

[illegible] non m[illegible]:

[illegible]ol [illegible]minem nihili! AS anne autem [illegible]?
ST [illegible] dico.

[illegible] *AS anne autem.* Iterum [illegible] iam, [illegible], [illegible] ingenium denuò [illegible]? In quo sensu *anne* ap[illegible] [illegible] sibi Plauto sic vsurpatum. Bacchidib. Sc. [illegible]

[illegible] Samium solet.
[illegible]

Sed ille ioco & ludo [illegible] [illegible]. nam [illegible] PH. C[illegible] amissi [illegible] mentionem facit Dinarchus [illegible] an amicæ:

Ad me magna [illegible] C[illegible] gaudia.

Ipsius esse videtur ob nuntium [illegible] quem [illegible] tunc rediderit, quia [illegible] supra [illegible] nullus [illegible] receris ex scena [illegible], [illegible] domus [illegible]. Illic enim [illegible] mulier [illegible]:

PH. G[illegible] [illegible] habeo. G[illegible]
[illegible]

E[illegible] ? GE. [illegible]

k [illegible] [illegible] vera: at[illegible]

PH. [illegible] maior habeo. [illegible]
PH. E[illegible]

Sed [illegible] & alia quæ[illegible] ambigua [illegible] quæ hic [illegible]. Est verò scena, [illegible], [illegible] cum?

[illegible] si non peream, [illegible]

[illegible] quis non vide[illegible] & [illegible] [illegible] has aliqu[illegible] [illegible] sed nunquam [illegible] quædam ve[illegible] Porro [illegible] est, *[illegible]* [illegible] verò [illegible] non hercle *e[illegible]*, quod [illegible] *[illegible]* [illegible] manuscriptos [illegible] [illegible]. E[illegible] pro [illegible] hoc [illegible] [illegible]; ex [illegible] adhuc C[illegible] *vicem* in [illegible] libris. Id mihi non [illegible], Plauti [illegible] [illegible] cum fuit, quid e[illegible] [illegible] in literis delituit, *[illegible]* exst[illegible] [illegible] tamen [illegible] est, ut [illegible] [illegible] codicum *intercam*. Vlus [illegible] & [illegible]. Si, *[illegible] homo.*

[illegible] ne interbitat quæstio.

Sic [illegible] bie corrigendum:

[illegible] si non peream [illegible]

S[illegible] a[illegible]:

[illegible] quis eat [illegible]
[illegible] bo [illegible] [illegible]

[illegible] in [illegible] extremi. Qu[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sit f[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] Google

CAPVT VI.

[illegible] Neolitus, oblitus [illegible]. [illegible] [illegible] Tibi [illegible] per [illegible] [illegible] quid [illegible] locum multo [illegible] [illegible] alios emendatis & explicati.

LEpida porrò scena est, incipiens à voce *Lepide* [illegible] [illegible] illa malam heram [illegible] hortatur ad [illegible], non [illegible] verba initio concepta sunt:

— [illegible] id quod decet rem tuam, istum exinani,
Nunc [illegible] lubet, dum habet, tempus ei res secunda.

quæ [illegible] etiam alias confusa. Sed in his si vitium non [illegible] [illegible] a præcedentibus, vt ad *tempus ei res* [illegible] [illegible] *ad*; [illegible] *dat* centro legédum. Tempus ei res secundat, id est opportunè [illegible], prosperat, [illegible] adeò secundum est quemadmodum apud [illegible] quem poetam [illegible] videor de nauigatione dictum, ventos [illegible] secundare. Proximum hinc versum [illegible], vt est [illegible], retineri, ne *amantiam* & *res* [illegible] a [illegible] acceptare. [illegible] proximo, quidquid [illegible] in [illegible] [illegible] *præsid*[illegible] cum Lambino minime [illegible]. Præ[illegible] [illegible] notat, & [illegible] custodiæ præfecturam & præsidatam. [illegible] sic:

Hic ego tibi præsidebo, ne [illegible] quæstio.

C[illegible] lib. 4. *Quod si perculsis M[illegible], qui præsidebat itineri [illegible] [illegible]; ingens clades accipi potuit.* Idem lib. 3. *Ex fœdere [illegible] [illegible] imperat, quæ Hellesponto præsideret.* Et omnes [illegible] [illegible]. Deinceps:

Tu perge vt lubet ludum istum.

fortè [illegible] [illegible] *ludi* [illegible], id est istum ludum. Sequentia sunt Dinarchi

DI. [illegible] est [illegible] [illegible].

vel libri [illegible] etiam [illegible] [illegible]. Longius hinc ludo [illegible] comparatur amoris disciplina:

Literas didicisti: quando [illegible], [illegible] alii discant.
DI. Discant, dum mihi commentari liceat, [illegible]
Quod dedi. AS. interea magister dum tu commentaberis,
[illegible] sic volo, non [illegible], versus [illegible] [illegible] commentari.

Vbi obscurum, quid velint, [illegible] *Quod dedi.* verba [illegible] [illegible] [illegible] sincera. Legerim, *ne oblitus siem Quod dedi.* Commentari secum vult, ne, quæ [illegible], obliuiscatur, aut, ne [illegible] oblitus. Ita *ne oblitus*, pro [illegible], [illegible] sequenti [illegible]:

Postidea [illegible] [illegible] iniiciam [illegible] veneficia.

V[illegible] *te* sed male [illegible] dam phrasin, vbi erat, [illegible]. [illegible] esse veteris exemp[illegible] [illegible] casu verborum. vt [illegible], [illegible], [illegible] quæ passim ap[illegible]. Statim sequitur

Nihil [illegible] perdi[illegible]

Ne [illegible]

Locu[illegible], a viro d[illegible] Theoph[illegible] Co[illegible] [illegible] emendat simul & ex[illegible]. L[illegible] *tam.* E[illegible] [illegible] cinqu[illegible] Qu[illegible] [illegible] non [illegible] aliorum ad præ[illegible] quæ trahunt eo, [illegible] si impud[illegible] D[illegible], quòd ea quæ [illegible] reposuit. A[illegible] [illegible] tam longè placet interpretatione [illegible] [illegible] prouo etiam [illegible] pr[illegible] [illegible] non neg[illegible] [illegible] sed nec p[illegible] verborum [illegible] [illegible]. Hanc potius *N[illegible] mihi [illegible]* [illegible] nihil pensi. & [illegible] simpliciter [illegible] [illegible] corrigebat Gulielmus noster [illegible] *mi[illegible].* [illegible] *lum* vel *[illegible]lum.* De reliquis [illegible] [illegible] Satius sit tacere. T[illegible] præfatione [illegible]. Non corrupta [illegible] sed [illegible] [illegible] inuicem [illegible] mihi [illegible] tentab[illegible] *[illegible]ciam.* Scilicet [illegible] Dina[illegible] [illegible] Quæ quidem lectio [illegible] lo[illegible]:

ST. Pr[illegible] red[illegible]

MI. [illegible]

Sed quod [illegible] nulla [illegible] [illegible] cia, [illegible] ad Appuleii [illegible] Apologiam [illegible] [illegible] Cl. [illegible] vide, vi videtur [illegible] [illegible] idem [illegible] [illegible] milo [illegible] [illegible] Plauto [illegible] [illegible]

[illegible] Dy[illegible]

M[illegible] fert, an[illegible] duere,
Alter[illegible] em hu[illegible], alteram [illegible].
P[illegible] po[illegible] una cura [illegible] um m[illegible].

post illos [illegible] uam [illegible] tradi[illegible] aut lacioris [illegible] collocandus videtur vltimus sequenti scenæ:

Ne illa stimulum longum habes, quæ vsq; illinc cor pungit meum

[illegible] idoneus i[illegible] loco, si consideres; huic contra, supra [illegible] apt[illegible]us. Ibi enim nihil Dinarchus a Phronesio an[illegible] tur aut [illegible], cuius opportunum sibi occursum gratulatur, e[illegible] quidem [illegible] piens, & vltrò destinatóq; ad eam profectus. At hic ad conspectum ancillæ alterius reductus in memoriam facti sui, quippe filiam eius herilem compressisse sibi conscius, pertimescit: atq; e[illegible] [illegible] cor sibi mouet [illegible] cura dirat, aptissimè subiungat, id ipsum sibi pungi ab hac ancilla, quantumuis etiam longiusculè absente: cui ideo longum stimulum tribuat, ea loquendi ratione, qua & aculeus ad pectoris punctionem adhibetur Trinumo:

Iamdudum meum ille pectus pungit aculeus.

Hæc coniectura sane verisimilis, si quod habet ius, à iudiciis tamen impetrare debet eruditiorum, non à mea testimonii dictione statim obtinere. Postremus huius scenæ versus:

Timeo ne malefacta antiqua mea nunc inueniam omnia.

va[illegible]t in omnibus antiquis. Ex Aldina lectione *mea sine inueniam omnia*, f[illegible] *mea sint inuenta omnia.* liquidissima scripturâ & sententiâ. Metuit, ne flagitium hactenus occultum suum, stu[illegible] rum nempe virginis, planè iam sit patefactum, proditum, & inuentum.

CAPVT VII.

Audere, pro velle, item posse, noue. Paries, homo intermedius alios di[illegible]. Vino carere, Scatere. Mar[illegible] flutor rectius. Confex[illegible]n. Nuga in[illegible] r[illegible] pretu spreta. Loca plura præterquam quod corre[illegible] a post a[illegible] [illegible] exposita. Versus quidam traductus. Numeri [illegible]. Personæ [illegible]. Alia notata.

NOuam significationem deprehendisse mihi videor in verbo *Audeo*, quo in eodem mimus iam nouâ alii pridem notarut, ostenso, poni interdum pro *volo*: vnde *odes*, pro *sis* frequentatum. Hîc verò scenâ proxima *Egone*:

DI. Lap[illegible] us sum, [illegible] mouere me mi[illegible] er non audeo

videtur esse, *possum*. Pot[illegible] is enim, quia lapidum [illegible] Dinarchus, non potest se commouere, [illegible] aud[illegible] audeo [illegible]. Idq[illegible] & [illegible] proprium omninò. E[illegible] en[illegible] p[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] ne fortassis adest [illegible] & [illegible] pos[illegible]

iac[illegible] Dinarchi [illegible], [illegible] pro[illegible] priore versu:

AN. ... at nunc non taceo ... quando ... medicum.

Sed ipsa interpretatio nostra ... argumento illo, quòd lapidem ... dicit. Deinceps ... sensu est illud:

AN. Video ego te propter. CA. mala qui est? AN. ... parieti.

in quo suauiter Interpres nugatur astitisse Dinarchum ad ... latitādi studio, & dum ita se acclinat ei ... æret, ... defendere ne ruat. Sed idem & de reliquis ibidem magis ... landa garrit. Ex antiquarum editionum hac lectione,

Propter male facta, qui es patronus parieti:

diuinationem facio huiusmodi,

AN. Video ego te, propter malefacta quoius ... onus parieti.

non illepidam, nec de cuius veritate multum dubitem. Quid enim ad vestigia literarum vulgata proximius ... Deinde quid elegantius hîc, quam vt alludat ancilla ad ... suopte ... dictum, quo se parietem ipse nominarat? Ita enim ... est:

CA. Omnium primum diuersæ state. hem sic. istuc volo.
Neue inter vos significetis, ego ero paries. loquere tu.

Dicit igitur ancilla, videre se Dinarchum astantem ..., cuius ob malefacta sustineat onus huius parietis, ... promentis & vrgentis indicium nunc verbis, ... ad fastidium expertū. Sic emaculatum pulchrè hunc ... Deinceps maculosus ille quoque est:

Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent,
Qui quidem probi sunt: verum qui improbus est, ... bibit,
Siue adeo caret temeto, tamen ab ingenio est improbus.

Inanis ... sententia: siue aquam bibit, siue ... nimirum hæc sententia? Dicere id quidem debet ... num, seu aquam bibit: vel, seu bibit vinum ... quem ... aut omittenda vox *aquam*, ... *bibit* ... idem *sublibit*: aut hac relicta, ... *fatet.* non ... transformatione, nec ... num A...

Quem ... bibere sola, si ... fuerit,
... fontem Pirenen ... est.

Sed ... non ... tollendum. Vinum ... qua ... de ... *quoniam* ... ordinari, *tamen ab ingenio improbus.* ...

E[illegible], eum Dinar[illegible] [illegible]um [illegible] [illegible]um [illegible]um.

Vbi id audiuit quam[illegible] quam pere[illegible] est [illegible] [illegible] res & liber[illegible].

[illegible] eum, qui man[illegible] tutorem me a [illegible]ptauit bonis.

Plau[illegible] esse vocem hic *manufistitorem*, non credam, [illegible] [illegible] ot Turne[illegible] a affirment. Quid enim huc manu-tutel [illegible] e[illegible] cessaria vox alia [illegible], quam vetusti ores omnes h[illegible] mihi repon[illegible], cum aliud monuero prius, quod mo[illegible] lo grauioris. [illegible] qui ta[illegible]dem ipsi versus hi cohae[illegible], [illegible] tentiae inter se nexu vincti? Medius ne sententiae [illegible] qui tam[illegible] & hinc remotus reliquos co[illegible] faciet [illegible], & alibi collocatus ipse accipiat aliquem [illegible]. Nam hic ferri nullo [illegible], vt mihi [illegible] da[illegible], [illegible]. Duo extrema si sic [illegible]

E[illegible]xit, eum [illegible] puerum esse [illegible]um filium.

[illegible] video ecc[illegible] [illegible] tutorem me [illegible] bonis.

nihil [illegible] amplius [illegible]. Nam abrumpit [illegible] [illegible]em suam Phronesium, cum aduenientem ipsum [illegible] videt. Tertius è medio illorum exclusus recipi post [illegible], [illegible] emendatus:

DI. Dy immortales, vt pleniloqua est! paucis vt rem ipsam attigit.

Vbi id au[illegible] quam pere[illegible] est mea omnia res & liber[illegible]

Commodiore certè nusquam loco erit & [illegible] [illegible], tamen est a Dinarcho pronuntia[illegible]. Huius enim res omnis apud Phronesium erat pridem, perpet[illegible] do[illegible] ad eam translata: nunc verò etiam erat filius, ab ipsa sibi suppositus nuper, quem vnum liberos suos dicit pater plurali[illegible] numero, vulgata consuetudine Latinae linguae. Quòd autem quaerit, *Vbi id audiuit?* id [illegible] de [illegible]. Non enim sanè ignorare potuit, vnde [illegible] Phronesium audisset: sed suspicari facillime, ex [illegible] audi[illegible], quam Callicles antea co[illegible] duxerat & [illegible] rem h[illegible] nuntiare. Verùm gaudio & admiratione velut extra se positus nunc non cogitat haec, quantumuis [illegible] antè gestum. Praec[illegible] lo[illegible]

M[illegible] vidêre vis, & me te amare, puerum petes.

qui numeris defectus, eleganter ex antiquis suppleri [illegible] planè debet:

Me vidêre vis, & me te amare: postula[illegible], puerum pe[illegible].

Sic totidem iisdemque verbis [illegible], [illegible] tempore:

[illegible] castor, quid [illegible] quod [illegible], & quid [illegible]

In illo [illegible], [illegible]:

[illegible] Mulier [illegible] proficisc[illegible] quid a[illegible] mea

profectio [illegible] & interpretantur alii, [illegible] non [illegible]. Corrigendum sic scio:

DI. [illegible] PH. quid igitur vel [illegible]

Seu [illegible] Dinarchus, Ego de [illegible] inatò, in [illegible], ad te [illegible]
illa [illegible] um blanda. quid igitur me a vult pta [illegible],
nis? Infra:

In eam rem, si quid habebo, tibi quoq; etiam prode[illegible]is.

Vide an non iteratis duabus vocalis, & personis variatis [illegible]
dum:

DI. In eam rem? PH. in eam. Si quid hab.

Et inferius:

PH. Nunquid vis? DI facultas operæ vbi mihi erit, ad te vene[illegible]

Non vno modo *facultas* illud mutarunt. hic *valeas*, al [illegible]
Atqui duæ sunt voces [illegible] quam illi volunt altera, qu [illegible]
ibidem non latere sed [illegible] tim comp [illegible] non tamen [illegible]
Scriptura enim Plauti est,

DI fac [illegible] operæ [illegible] b. m. &c.

Fin [illegible] eum dedit:

[illegible] ne enim [illegible] ire vt iussit, ad me, hæc recta: si veneris,
N [illegible] hodie astutis confectum fallaciis.

L [illegible] *hac recta*, intrusit *dimissam*, prors [illegible]
[illegible], & omni sine ratione: quam nec vllam dedit Non [illegible]
[illegible] a sermonis ipsum talem ordinem vocabulorum [illegible]
enim præcedere verbum potest inchoatiuam particulam *N*[illegible]
linque versum priorem, vt vulgatur: altero [illegible] *confe*[illegible]
con[illegible]exim, & confectam rem [illegible] astutia aut fallacia [illegible]
Confexim, valet confecerim antiqua inclinandi ratione, [illegible]
etiam Pœnulo, pro effeceris. SC. *Quid nunc.*

AG. Eg[illegible] egone si istuc lepide e[illegible] mod[illegible].

CAPVT VIII.

Potene est. Magno Pecua in [illegible] Muretus, Turnebus, Lambinus refutati. De [illegible] Versus [illegible] ordine [illegible] interp[illegible] emendatione [illegible]

V[illegible] p[illegible] v[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] dere.

[illegible]

[illegible] intern [illegible]

——[illegible] *amica* [illegible]

PH. At [illegible] *RAB.* [illegible]

[illegible] decorè [illegible], da vocem [illegible]

RAB. [illegible]

certò [illegible] numerorum causa [illegible] Quem [illegible]

[illegible] in illis:

[illegible]

[illegible] Hoc scio, [illegible]

[illegible]

Libri veteres [illegible] *quam* [illegible]

[illegible] non recep[illegible]

[illegible] es, inquit, [illegible]

[illegible] Inc[illegible] & [illegible]

[illegible] conspi[illegible]

TRAB. [illegible]

[illegible] haud [illegible]

[illegible]

——[illegible]

Nisi [illegible] *sachara* [illegible]

PH. Nihil φλ[illegible] [illegible]

Auro, [illegible] ferro deterrere [illegible] [illegible] [illegible]

AStrabacis amore mihis au[illegible] con[illegible]ur au[illegible] [illegible] sed illa ne eum amet, non ferro [illegible] sed auro tantum deterreri [illegible]. Quod meretricium planè [illegible] Strabaci non [illegible] est manifestum: atq; inter alia [illegible]a, quam [illegible] est illud quoque leniculum, quod [illegible] nomine militem compellat, cuius hoc esse nomen neque [illegible], nec audiit antea [illegible] quam. Vlterius legitur:

ST. Malam rem i[illegible] & magnam. STRAB. magno opere [illegible] tium.

Præ[illegible] necessariò præpositio, *In malam rem* deinde [illegible] fortè delenda: quam numeri grauantur. Et τὸ *magno* [illegible] cus [illegible] ore habet, vt post paucos versus:

STRAB. I[illegible] hercle [illegible] magno tu vapula vir strenuus.

M[illegible] an illic:

[illegible] d[illegible] cius [illegible] quid pauxillulum:

melius [illegible] scribi possit. Inde verò statim qui versus leguntur, [illegible] non dubito alieno loco legi:

PH. Cum[illegible] abi, abi, consultaui istuc ST mihi homo

[illegible] tibi iam cui sunt dentes ferrei.

Sed & corruptos esse, tum pessimè a Lambino inter[illegible] [illegible] interpretatos, magis scio: neque me verò [illegible] mea, qua hinc exemtos & sic emendatos [illegible] [illegible]ncto:

[illegible] Hunccine hominem te amplexari tam horridum atque [illegible] dum?

PH. Quamquam hic horridus [illegible], quamquam hic, [illegible] lus mihi.

ST. Caue faxit [illegible]us tibi, tam cui sunt dentes ferrei.

PH. [illegible] abi, con[illegible] istuc mihi, mi homo.

ST. Dedi[illegible]um?

Qu[illegible] quidem [illegible] nihil pl[illegible], & sententia [illegible] gantius. [illegible] amicam miles etiam nunc [illegible] [illegible] horridi, [illegible] squallidi, [illegible] cauere, [illegible] dum [illegible] ipsi [illegible] ferreis [illegible] [illegible], frustra sibi [illegible] illud sibi ipsi pro[illegible] consul[illegible]. M[illegible] [illegible] quoque locus deinceps est corruptus:

ST. Vbi est, quod tu [illegible] zonam? PH [illegible] ST. [illegible]

STRAB. [illegible] [illegible]

[illegible]

V[illegible] tibi versus [illegible]:

ST. [illegible]

STRAB. [illegible]

Digitized by Google

[illegible] in [illegible] adscribi.

[illegible] [illegible] [illegible], qui [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] are [illegible] q[illegible] m[illegible].

Iam cum [illegible] fic tre vic[illegible] iubet Str[illegible] tu [illegible], vbi [illegible], quod tu des? sol[illegible] vero tu[illegible]! Ex[illegible] illum peregrinum esse, [illegible] rio pecuniam [illegible] bitare, neque zenam ære [illegible] dam circum[illegible] quid aurem tenere dictus sit, se q[illegible] negare, [illegible] a [illegible] sal c[illegible] culo se munera sati[illegible] tam [illegible] ad Phronesium [illegible]. peculius in crumena ob[illegible] lu[illegible] ad illa[illegible] quas pro [illegible] acceptas [illegible] m[illegible] bat [illegible] abat, Scena *Rem mane.*

Po[illegible] hic nec in [illegible] multum [illegible]:

PH Intro [illegible] amabo, & tu ergo hac mecum. ST. tu eris mecum quidem.

STRAB. [illegible] tu quid ais cum hoccine? ego posterior dedi.

quo etiam [illegible] è testi[illegible] in hunc modum.

PH. Inmc intrò amabo & tu hàc. ST. ergo mecum tu eris? PH. tecum quidem.

STRAB [illegible] tu quid ais cum hoccine? ST. ego enim posterior dedi.

S[illegible] [illegible] recep[illegible]o, post velitationem hanc ob recens d[illegible] [illegible] et Phronesium militem quoque introire: qui prius q[illegible] [illegible] futura sit: atque illa respondet, futuram. Dolet [illegible] Strab[illegible]: & cum hoccine futura es, inquit, me destituto? Susci[illegible] p[illegible] [illegible] fieri: nam se posteriorem dedisse. Denique vt ad fi[illegible] [illegible]lo veniamus, [illegible] finem nec ego scio, nec quisquam [illegible], quid [illegible]bi sibi velint hi duo versus:

[illegible] iq; vt rem bene gestam, vestram rursus benè geram.

[illegible] amabo si qui[illegible] animatum est facere, faciam vt sciam.

S[illegible] docere possum, hæc huc pertinere, & quò pertineant, mon[illegible]strare [illegible] c[illegible]rruptissimos emendâre. Quod breuiter faciam, ne sim di[illegible]us o[illegible]. Adiuuor autem paululum à priscis editionibus, quæ al[illegible]ro h[illegible]rum versuum pro *Meamq;* exhibent *Æqu[illegible]*. Quantumcunq; id auxi[illegible], tamen eo animosior in correctionem verborum fio · in versu[illegible] [illegible]uctione non nisi me ipso & diuinationis meæ certitudine fretus Aggredior [illegible]umque, & Musis propitiis perficiam; non ignobile fasti[illegible]ium & colophonem la[illegible]bus his meis in optimum Comicum impositurus. Ita finem totum rescribo:

PH. Tu dedisti, hic iam daturus[illegible] istuc habeo, hoc expeto.
Verum vtriq; mos geratur amborum ex[illegible]entia
Æquum, me[illegible] ti re bene gesta vestram rursus bene geram.
Verùm amabo, si qu[illegible] an[illegible]matu's facere faciam [illegible] sciam.
STRAB [illegible] gnatam video, hoc ac[illegible]ndum est quod datur.

[illegible]

[illegible] prohibet & hac [illegible] de [illegible] indus. [illegible] oretur [illegible] non p[illegible] ridet. Ibi [illegible] sic [illegible] ad spectatores, & aucupio [illegible] plausum [illegible] per [illegible] surgere iubet [illegible] quod ego [illegible] oro, secun[illegible] omnes fabul[illegible] prolixitate mea mol[illegible] & [illegible] [illegible]

CAPVT IX. EXTRAORDINARIVM

[illegible]

[illegible]

A [illegible] hic [illegible] & [illegible] q [illegible] olim [illegible] nunc [illegible] manum [illegible] velut comm [illegible] fabularum [illegible] Epid [illegible] scena [illegible], cum locum [illegible] implum [illegible] corrigeremus, atque ad hunc versum,

[illegible] undique exornata mulier incedat per [illegible]

[illegible] & census in vestes ab [illegible] Propert. [illegible] Commentariorum nostrorum IV [illegible] se nobis hæc [illegible] eiusdem rei [illegible] ex [illegible] aliis exempla. Tertullian. de Habitu mulier. [illegible] fine: *[illegible] loculis patrimonium grande profertur [illegible] sestertium [illegible] [illegible] & [illegible] tenera [illegible] fert. [illegible] vium cute [illegible] darum expe[illegible], & [illegible] digito [illegible] He sunt vires ambitionis [illegible] [illegible] & muliebri corpusculo ba[illegible].* Quo loco in [illegible] ambitionis vt [illegible] tur, sic [illegible] & Plautino [illegible]. Quem grauissimum & san-ctissimum [illegible] in eodem argumento magistrum discipulus, vt se ferebat, Cyprianus [illegible] aliquot locis. vt de Bono pu[illegible] *[illegible] delicata, ad vitiorum [illegible]* Et ibidem: *Quorum pretia [illegible] artificum [illegible] ex-cedunt.* Et adhuc ibidem: *[illegible] digiti digitalo) auro [illegible] nec intrare [illegible] possitur, an patrimoniorum [illegible]?* Item Hieronymus in vita Pauli [illegible] *[illegible] in-sumunt [illegible]* in illis Patribus huius [illegible] plura & [illegible] nostro & Plautino [illegible] m[illegible] lib. [illegible] Præfat [illegible] & *[illegible]*

[illegible]

Et M[illegible] lib. III

[illegible]

E[illegible] 9. [illegible] hoc p[illegible]

[illegible]

N[illegible]

[illegible]

[illegible]

P[illegible]

Qu[illegible] d[illegible]e.

PORRO [illegible] *Cur me* [illegible]

[illegible]

[illegible] premam t[illegible]

[illegible] legunt, & cum [illegible] Alii ad Var[illegible] locum [illegible] doctus [illegible] Pom[illegible] [illegible] opinione [illegible] N[illegible] doctissimum iuuenem, ad [illegible] stolā [illegible]psit. Hi igitur putant *S[illegible]mum* [illegible] prema vel [illegible] conclamare, vt in funeribus [illegible] opinionem [illegible] re voluit Quintiliani loco [illegible] tem a[illegible] non [illegible], vt vix probabil[illegible]tem. Ipse [illegible] maxime [illegible] quod [illegible] ipso Plauto [illegible] titus [illegible]

[illegible]

Id[illegible] tamen est cogitatio. Nam Plaut[illegible] id quidem [illegible] n[illegible] [illegible] pe[illegible] sin[illegible] [illegible] mortuo [illegible] tam.

[illegible] eme [illegible] abi[illegible]

[illegible] dicto [illegible] eadem lo[illegible] [illegible] ad [illegible] rum. Sur[illegible] locum [illegible] C[illegible] ad [illegible] Varron[illegible] *Lex Prae[illegible]* [illegible]

interpretatur, & hanc intelligere se vltrò ac disertè satis ostēdit, cum ait, *domum ire iussit*. Supremam dixerat, dum domum ire iusserat: id est, *Ilicet* pronuntiauerat. quæ quidem vox in funeribus tamen etiam adhibita, vt è Seruio pridem alij docuerunt, cuius huc maximè pertinentia verba ad illud v I. Æneid.

———Ferales ante cupressos:

Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari propter grauem vstrinæ odorem, ne eo offendatur populi circumstantis corona: quæ tam diu stabat, respondens fletibus Præficæ, id est plantiuum principi, quamdiu consumto cadauere & collectis cineribus diceba ut nouissimum verbum ILICET, *quod ire licet significat. Vnde est, Dixitq. nouissima verba.* Neq; tamen is locus hilum iuuat Scheckianam opinionem, tanquam solum hunc funebrem ritum Plautus aspexerit: qui non magis in animo habuit hunc, quam & illum vel in Comitio, vel Iudicio, vel denique in Sacris, vbi eadem etiam voce populus dimittebatur. Non, inquam, peculiariter ad funera astringendum *Supremam dicere*, sed communis ipsa illa vox *ilicet* communiter accipienda, quam omnino Plautus interpretatus ipse est additiunculâ ista sua, domum ire iussit.

Aulularię scena *Narrauit*: de mulorum vsu & pretio pariter magno loquuntur versus:

Ego faxim, muli, pretio qui superant equos,
Sint viliores Gallicis cantheriis.

qui mihi præter alia loca non afferenda memoriā refricant Tertulliani ad vxorem lib. I cap. 4. *Non quidem monilium pondera, non vestitum tædia, non Gallicos vultus, nec Germanicos baiulos, &c.* vbi hac occasione lectionem aliam marginalem assero *mulos*, pro *vultus*. Etsi enim hoc vocabulum tres pluresq; Vaticani manuscripti habent, verius tamen est illud *mulos*. Muli namque præcipui vsus in feminarum gestatione, de qua Tertullianus sentit, & in eadem baiulos statim addit. De vultibus Gallicis non ita conuenit: at de mulis apud omnes constat, & maximè omnium conuincit atq; illustrat hic Plauti nostri locus. Sed & in partem Martialis venit, cuius æquè ambigua lectio epigr. 62. libr. 3. pariter in ea voce stabilienda:

Aurea quòd fundi pretio carruca paratur,
Quòd pluris mula est, quàm domus, empta tibi.

Sic veteres. Vulgò *nulli*: quod præoptet, qui nec aptitudinē mulæ ad carrucam adiunctę, neq; mendacium apertum videt de Quinctillius domo, quæ tota vrbe fuerit vna omnium maximo emta.

Eiusdem Aululariæ scenâ primâ *Exi*, asserebam vocabulum *Emissitius:*

Circumspectatrix cum oculis emissitiis.

allato pari *Demissitius* ex Pœnulo. Fugit monere, ad illum Aululariæ locum respexisse Tertullianum videri, qui quidem eodem

Nn

verbo vſus de Chamæleonte, libro de Pallio cap.3. *Capitulum ſtatim à dorſo. Nam deficit ceruix. itaq; durum reflecti: ſed circumſpecti emiſſitij ocelli, imò luminis puncta vertiginant.* Formâ verò inflexionis eadem *Perpeſſitium* dixit Seneca epiſt.53.pro duro & omnia tolerante: *Leuis aliquem motiuncula decipit: ſed cum creuerit & vera febris exarſerit, etiam duro & perpeſſitio confeſſionem accepit.* Vbi non ſincerum vltimum verbum: pro quo nihil aptius nunc ſuccurrit, quam *exprimit*.niſi potius legendum,*etiam à duro & perpeſſitio confeſſionem accipit.*

Captivis Sc. *Inijcite.* veriſſimè Gulielmius noſter olim emendauit:

Vſq; offrenatum ſuis me ductarent dolis.

Sed vocis eius & phraſeos vnum affert ſaltem ex Apuleio exemplum lib.6. Metam. *Hunc effrenatum vnius offulæ prædâ facilè praeteribus.* Addo alterum ex Apologia: *Nouæ nuptæ illecebris offrenatum ſuo arbitratu de via deflectit.* Qui ſcriptor eam ſine dubio è Plauto ſingulari ſtudio fuit imitatus.

Casinæ Scenâ *Omnibus rebus*,pulchrè poſitũ *rugandi* verbũ:

Id eſt mecaſtor: vide,palliolum vt rugat!

Sed idem eodem modo in fragmento noſtri:

Quid eſt hoc? rugat pallium: amictus non ſum commodè.

Ad Epidicum cap.2. hæſitaui in verbo *detegere*,quod primâ fabulæ ſcenâ:

Detegetur corium de tergo meo.

Etſi verò nulla cõiecturarum mearum ibi valdè improba, poſſim tamen hoc nunc relinquere: quamquam tergum potius dici debebat corio, non corium detegi de tergo. Voluit id in Appuleio quidam reſcribere, Apolog. *At tu piſcium inſimulator longe diuerſa inſtrumenta Magus attribuis: non frontibus teneris detergenda,ſed dorſis ſqualentibus exſcindenda.* Voluit inquã *detegenda*. Sed quâ cauſsâ? Eodem iure contra in Plauto poſſis dicere ſcribendum *Detergetur*. Turpilij verſus Pedio, in quibus id verbi, ſic in numeros recolligendi: ———*quæſo omitte ac deſere*

Illam,quæ ſemel te nacta ſemper ſtuduit perdere,

Detegere,ſpoliare,opplereq; adeo fama ac flagitiis.

Ad eandem fabulam cap.3.dixi quædam de verbo *occupandi*,& ſimilibus,ſuper iſto verſu ſcenæ *St.tacete:*

Atque id non decem occupatum tibi erit argentum dies.

Quæ etſi non planè reuoco, vide tamen, an non *Occupatum* ſimpliciter ita Plautus dixerit, quomodo Columella lib.11.cap.1. *Pecuniam domini neq; in pecore nec in aliis rebus promercalibus occupet. Hac enim res auocat villici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam.* Vt noſter non ad fœnebrem occupationem,nec aliò reſpexerit: ſed argentum in mercimonio & emta fidicina ...

occu-

occupatum sentiat, vt pecuniam scriptor rei rusticæ minimè rusticus in quibusuis promercalibus rebus. Scilicet in re emta pretium ita occupatur & hæret, quo minus ad alium vsum numini transferri queant. De verbo ibidem *elocandi* maneo in sententia, maximè, cum meminerim & Iurisconsultos interdum huiusmodi verba permutasse, & in Seneca quoque reperiam *locare* prorsus hoc modo collocatum: de Benef. lib. 3. cap. 22. *Quemadmodum ille (mercenarius) beneficium dat, qui plus præstat, quam quod operis locauit, &c.* Apud quem eundem cùm alia, tum *creditor* & *debitor* etiam inter se commutasse iam pridem ab aliis sunt deprehensa.

MOSTELLARIÆ secunda scenâ, in verbis:

Vt & in vsu boni, & in speciem populo Sint.

mutaui *specimen*: cum quo tamen idem esse *speciem* Nonius vult, cuius exemplum è Lucilio petitum hic per caussam emendemus. Lucill. lib. XXX.

Sicut: ea, qui ea, quæ speciem vitæ putamus esse.

Lego, *Secutiq; ea, quæ spec.*

EIVSDEM Comœdiæ scenâ *Iuppiter*, non interpolari debet:

PHILO. Pery. TR. habe bonum animum: ego istum lepide medicabor metum.

Nam cum accusandi casu Apuleius etiam *medicandi* verbum ponit, & quidem actiuâ insuper formâ. Apolog. *Nunquam apud eum marino aliquo & pisculento meaicauit nec Proteus faciem, nec Vlysses scrobem, nec Æolus follem, nec Helena crateram, nec Circe poculum, nec Venus cingulum.* Atque idem pòst ibidem: *Dum ætatis aliquid superfit, nuptiis valetudinem medicandum.*

ETIAM eiusdem penultima quod hactenus variè vexatur:

Numquam edepol hodie inultus destinauerit tibi.

vide, num possit ita constitui:

Numquam edepol hæc hodie inultus designaueris mihi.

Vt *inultus* sit pro impunitus. *Designare* & *Destinare* quam facilè, quam sæpè sibi inuicem subierint, ostendi ad Curtium nuper. Ipse verò vix quidquam huic coniecturæ hîc tribuo.

MILITE non vanam fortasse correctionem suppressi, quam maiore fiducia nunc reddo. Primâ scenâ:

PY. Facete aduertis animum tuum ad animum meum.

AR. Nouisse mores me tuos meditate decet,

Curamq; adhibere, vt prævolet mihi quò tu velis.

A *prævolando* capiunt *prævolet*: ego a *prævolendo* velim, atq; ita legam, *vt præuelim quod tu velis.* Nihil enim aliud parasitus dicit, quam ita sibi mores militis cognitos esse oportere, atque ita animum iis aduertendum, vt quæcunque ipse velit, ipse prius velit. Nouitas verbi mutationes potest inuexisse.

MERCATORIS Prologo Nonius aliter legit versum,

Sed ea vt sim implicitus dicam, si opera est auribus.

Stuporem hominis vide. qui duobus è verbis *sim implicitus* vnam vocem nouam fecerit *simplicitus*: quam simpliciter hoc vno exemplo munitam ausus est producere. *Simplicitus* ait *simpliciter* *Plaut. Mercat.*

Sed eam simplicitus dicam, si opera est auribus.

Præclare se gessit, & obtinuit omnino quod voluit. Ipsum tamen vocabulum probum esse & consistere potest, etsi hoc Plautinæ auctoritatis tibicine non fulcitur.

Eivsdem scena *Homo me*, elapsa mihi nota phrascos:

Quæq; habeat cotidianum familiæ coctum cibum.

Est enim hæc circumlocutio coquæ: & *habere coctum cibum* nihil aliud, quam cibum coquere. qua phrasi idem noster vsus alibi est in fragmento, quod apud Varronem latens educo & primus fortasse mõstro. Varro lib. 6. L.L. *Plautus Epeum fumificum coquum: ab Epeo illo, qui dicitur ad Troiam se isse equum Troianum Argiuis, & apt. cibum curasse. Ideò ait Epeum fumificum, qui legioni nostræ habet coctum cibum.* Nam verba hæc postrema Plauti versum esse credo:

Epeum fumificum, qui legioni nostræ habet coctum cibum.

quibus coquus circumscribitur, ac nomine Epei fumifici indigetatur. Quamobrem in Varrone non iunctim capienda *Epeum fumificum coquum*, tãquam a Plauto iunctim posita; sed vox *coquum* separãda a præcedentibus, & habenda pro interpretamēto. Nam *Epeũ fumificum* notat Varro iocose dictum a Plauto pro coquo, allusione prisci illius ad Troianum bellum Epei, qui simul achitecti, simul coqui munere functus sit apud Argiuos. Ceterùm formæ ipsi loquendi similes multæ sunt vulgares, quæ ita nouæ non accidunt nobis ad animum vel aures. Talis *infestum habere*, pro infestare, Ciceronis de Rep. lib. 3. apud Nonium in *Infestum*. *Nam cum quæreretur ex eo, quo scelere compulsus mare infestum haberet.* Talis etiam forte Plauti Rudente:

Tune hic feles virginalis liberos parentibus
Sublectos habebis?

quamquam ibi simplicius verba seorsim capi possunt.

Adhvc eiusdem vltimâ scena tentatus alius locus:

EV. Qui bono sunt genere gnati, si sunt ingenio malo,
Suapte culpa genere capiunt, genus ingenuum improbant.

nescio si rectius ita corrigetur.

Suapte culpa genere cadunt, genus ingenuum ingenio improbant.

Vt *genere cadunt*, sit pro excidunt: vt *causâ cadere* vulgò, & nouiter Appuleius *contumeliis cadere*. Apolog. *Imò enim, si audire verum velis Aemiliane, tu potius caducus, qui iam tot calumnijs cecidisti.* Sed dicam & aliam in eundem locum coniecturam:

Suapte culpa culpam generi addunt, genus ingenio improbant.

Probandæ verò vtrique aut alterutri nullum verbum impendere ausim.

Ad Pſeudolum capite ſecundo notaui locutiones, *Aſcenſionem Reuorſionem facere*. quibus Varronis exemplum addatur apud Nonium in *Reditus*: *Ad milites facit reuorſionem.*

Ad Rudentem cap 3 negaui *Neu* pro *Niue* reperiri, & hoc illi ſuppoſititium feci. Feciſſe nunc videor imprudentius, qui non cogitarim, etſi exemplum quidem non in promtu ſit, rationem non deeſſe tamen, qua alterum defendatur. Vt enim à *Siue*, *Seu* frequentatur: quidni ſic etiam a *Niue*. *Neu* poſſit vſurpari? tantoque magis, cum & *Neue* pro ipſo *Niue* in noſtro hac ipſa ad finem Comœdia ſcriptum reperiamus:

——Spectatores vos quoq; ad cœnam vocem,
Ni daturus nihil ſim, neq; ſit quidquam polluctì domi,
Neue adeo vocatos credam vos eſſe ad cœnam foras.

Vltimo nunc loco fragmenta afferam duo ex Comœdia noſtri, cuius neque nomen, adeò non fragmenta ipſa dederunt Fragmentorum Collectores. Citatur enim & *Querulus* ſiue *Querolus*, & ex ea ſub perſona Laris Familiaris:

Mihi theſaurum commendauit.

Vnde conicias, eodem argumento, quo Aululariam, ſcriptam aliam quoq; a noſtro Comœdiam hoc nomine, ducto ab Euclionis eiuſdem aut alterius geminì Querelis. Sic quidem eiuſdem prorſus argumenti duas fabulas nominibus diuerſis noſter fecit Rudentem & Vidulariam: è quarum hac verſus multi conſimiles laudantur iis, qui hodie leguntur in altera, & quos alias ex illa ipſa temerè excidiſſe queas opinari. Sed ex *Querulo* affertur alibi illud etiam: *Poterat perſæpe qui tacet. Tantum eſt enim verum, quantum & falſum dicere.* Quod vt abſurdiſſimam ſententiã continet (quomodo enim idem tantũdem eſt, falſum dicere ac verum?) ita mutilum ego ipſum eſſe, & ſi integretur, illã inſtaurari multo aptiſſimam, elegantiſſimam, veriſſimam affirmo. Ac me quidem reparare confido etiam poſſe ipſiſſimam Plauti ſcripturam, in ſeſquiuerſium ita digeſtam ex facili nec infelici diuinatione:

——Peierat perſæpe, qui tacet.
Tantum enim eſt verum tacere, quantum eſt falſum dicere.

Periurium ait etiam tacendo ſæpe committi. nam in pari eſſe, taceas verum, an falſum dicas. quod quidem puto illic dictum in inquiſitione perſiti, ſiquidem fuit idem Queruli argumentum cum Aularia, theſauri. A ſententia verò ipſa non longè diſſidet locus Ammiani Marcellini lib. 29. *Fallere non minus videtur, qui geſta præterit ſciens, quàm ille, qui nunquam facta fingit.* Quin & cõdem ſpectant Auſonii verba ex Præfatione in Epicedium parentis: *Falſum me autem, mortue eius obitá, dicere, & verum tacere, eiuſdem piaculi exiſtimo.*

Hæc ex pluribus pauca vicem Auctarij adieciſſe nũc ſatis ſit: quibus adeò prolubium erat vlterius ſubnectere, quæ confuſa &

deprauata circumferuntur aliàs mirificè, reliqua omnia Fragmenta Plauti fidelius collecta, diligentius ordinata, sincerius castigata: sed alia consilii ratio suasit istam opellam non planè necessariam vel omittere penitus, vel hoc quidem tempore prætermittere, atque in aliud studiis ac reliquis rebus meis commodius vnà cum ceteris huiuscemodi scitamentorum λειψάνοις differre.

Fuerit enim iste Commentarius quasi iusta cœna, quam
fortè bellaria ac secundæ mensæ sint
aliquando subsecu-
turæ.

F I N I S.

MARCELLI
DONATI
PONZANI CO-
MITIS
&
S. STEPHANI EQVI-
TIS COMMENDA-
TARII,

Dilucidationes.

MARCELLI DONATI

IN TITVM LIVIVM DILVCIDATIONES.

T. LIVIVS LIBRO I.

Pater patratus ad iusiurandum patrandum.

QVI feriendo fœderi præerat, Latinis pater patratus dicebatur. Hic iuramento fœderis pacta firmabat, quod Plutarchus in problematibus scriptum reliquit. Licetq; sacerdotibus fecialibus, qui fœderibus sanciendis præerant, pater patratus præficeretur, nihilominus à Feciali creabatur, quod hoc in loco clare Liuius docet. Cur vero pater patratus appellaretur, ex recentioribus quidam, Calepini authoritate innixi, inquiunt ita vocatum, quod pater patratus esse non posset, qui patrem & filios non haberet. Nam respectu filiorum pater dicebatur, respectu vero patris, patratus nuncupabatur. At hæc nuncupationis ratio mihi imaginaria penitus videtur, nec vlli authoritati innixa. Rationi magis consonum arbitror, patrem patratum appellatum ea de causa, quod sicuti pater filiorum curam gerit, & in illos plenam habet potestatem: ita sacerdos huiusmodi, tanquam pater totius populi Romani, illius vice & nomine iusiurandum peragebat. Eadem de causa Romanos senatores, *patres* vocatos obseruamus, à curæ similitudine, eo quod ita populi Romani vtilitati ac bono inuigilarent, quemadmodum patres filiorum student beneficio; vt

docuit Saluſtius *in coniuratione Catilinæ.* Patratus vero inſimul dictus, vt idem met Liuius aperit, eo quod crearetur ad ferienda fœdera, & iuramenta patranda.

T. LIVIVS LIB. I.

Sagmina inquit te rex poſco.

HErbam fuiſſe ſacram & puram, qua caput Patris patrati Fecialis tangeret vel circundaret, ex Liuii verbis clare patet. Sed illud difficultatem facit, quod primum inquit, *Fecialis ex arce graminis herbam tulit*: mox vero ſubdit, *Verbena caput capilloſq; tãgens.* Aliam autem eſſe herbam Gramen, aliam vero Verbenam nemo ignorat. Huiuſcemodi obiectioni ſic occurrendum puto: gramen non ſolum accipi ſpecifice pro herba ſingulari ita appellata, ſed & generice, pro herba cuiuſcunq; generis. Virg. I X. Æneid.

Pars in gramineis exercet membra palæſtris,

Id eſt, palæſtras exercebant in loco aperto & herboſo. Ita gramineum campum 3. *Faſt.* dixit Ouid. hoc eſt, herbidum. Minime itaq; mirum, ſi Verbenam graminis voce comprehendit Liuius: quod clare ex hiſce Plinii dictis *lib. 22. c. 2.* colligitur: *Non aliunde ſagmina in remediis publicis fuere & in ſacris legationibus, quam verbenæ: certe vtroque nomine idem ſignificatur, hoc eſt, gramen ex arce cum ſua terra euulſum.* Hactenus Plin. Eo autem quod ex ſacro loco, Capitolio ſcilicet, colligeretur, dicebantur ſagmina, quaſi ſancta. Feſtus *lib. 17.* ſcribit: ſagmina eſſe verbenas, hoc eſt, herbas puras, quia ex loco ſancto ſumebantur. Seruius ad illud Virgilii *lib. 12.* Et verbena tempora vincti: *Verbena* (ait) *proprie eſt herba ſacra, ſumpta de loco ſacro Capitolii, qua coronabantur Feciales & pater patratus, fœdera facturi, vel bellum indicturi*: Abuſiue tamen etiam verbenas appellamus omnes herbas ſacratas, vt ſunt laurus, oliua vel myrtus. Vt Terentius *in Andria,* act. 4. & ſce. 4. *Ex ara hinc verbenas ſume*: quem locum explicans Donatus inquit: *Verbena, dixit, quaſi herbena, & ſunt omnes herbæ frondeſque feſtæ, ex aliquo puro loco decerptæ ad aras coronandas*: citatque Menandrum, qui myrtum fuiſſe teſtatur, à quo Terentius

rentius tranſtulit. Vnde & illud Virgilii, ecl. octaua, *Verbenas adole pingues.* Ita & Suetonius *in Caligula, cap.* 27. ſcriptum reliquit: *Alterum, qui ſe periturum eadem cauſa vouerat, cunctantem pueris tradidit verbenatum infulatumque, qui votum repoſcentes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex aggere.* Verbenatum enim non verberatum, vt alii, legendum peritiores decreuere. *Sagmina*, inquit Martianus in l. ſanctum. de diuiſ. rer. *ſunt quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre ſolebant, ne quis eos violaret.* Quo in loco adnotauit Budæus, perperam legi, *ſanctum* dictum à ſanguinibus. Nam legendum, *à ſagminibus*: quod etiam ex poſterioribus Catellianus Cotta, memoralium lib. in dictione, *ſanctum*, confirmat. Nec minus reprehendêdi, qui apud Modeſt. *l. vlt. D. de lege Pomp. de parric.* ſagmineis virgis cædi parricidas legunt. Non enim veriſimile eſt, Romanos religioni quam maxime addictos, permiſiſſe, ſacram frondem parricidarum corpore contaminari. Quare reponendum non dubito *ſanguineis*, hoc eſt, quæ ſanguinem ictibus elicerent, vel, quæ ex frutice illo pararentur, qui *ſanguen* appellatur: cuius meminit Plinius *lib.* 16. *cap.* 37. ſanguineos frutices vocans: & de ſanguineis virgis *lib.* 20. *c.* 10. inquiens: *ſunt, qui ſanguineis virgis tangunt ea, quæ nolunt his obnoxia eſſe*: & lib. 24. *nec virga ſanguinea felicior habetur, cortex eius interior cicatrices, quæ perſanauere, aperit.* Sanguineas autem virgas infauſtas fuiſſe ex hiſce patet. Sed ad rem noſtram reuertêtes addimus, dubio procul ſagmina fuiſſe verbenam, ex loco ſacro decerptam, de qua Plinius *lib.* 25. *c.* 9. ita ſcribit: *nulla tamen Romanæ nobilitatis plus habet quam Hierabotane, aliqui periſtereon, noſtri verbenam vocant. Hæc eſt quam legatos ferre ad hoſtes indicauimus, hac Iouis menſa verritur, domus purgantur luſtranturque*: & *lib.* 22. docet, verbenarium dictum, qui verbenas in ſacris geſtabat: quod pariter teſtatum reliquit Liuius *lib.* 30. circa finem, vbi de verbena & ſanguinibus plura. ἱεϱαβοτάνην, verbenam Græci dixere, hoc eſt, ſacram herbam.

T. LIVIVS LIB. I.

Porcum saxo silice percussit.

PLuribus Deis fabulosa antiquitas porcum mactauit: Siluano porcum cæsum docet Iuuenalis Saty. sexta,

Cadere Siluano porcum:

Et Cereri Eleusinæ quoque immolatum legimus apud Varronem *lib. 2. c.* 4. quod pariter confirmat Tibullus lib. eleg. 1. eleg. 10.

Hostiaque è plena mystica porcus ara.

Nam mystica, non rustica, vt alii, legẽdum docuere Turnebus & Muretus. Et Laribus Deis sacrificabant porcum, teste Horat. lib. 2. saty. 3.

Immolat æquis

Hic porcum Laribus.

Nonnunquam & Veneri mactari solitum scribit Callimachus. In funere defunctis & cæsam porcam Marcus Victorianus in hæc verba scriptum reliquit: *Qui iusta defuncto non fecerunt, aut in faciendo peccauerunt, iis porca contrahitur, quæ omnibus annis immolari oporteat.* Hinc Cicero 2. de legibus: *Sunt iura, quæ in porca contracta.* Postremo & in feriendo fœdere porcus silice occidebatur, quod ex Liuio hoc in loco, & libro etiam 9. elicimus: & Quinctilianus *libro* 8. confirmat, inquiens, cædi solere porcum in feriendo fœdere. At Suet. non porcum, sed porcam mactari solitam tradit, *in Claudio, c.* 25. per hæc verba: *Cum regibus fœdus in foro icit porca cæsa.* Virg. lib. 8. Æneid.

Cæsa iungebant fœdera porca.

Idem pariter sentit Festus, scribens, porci effigiem inter militaria signa locum obtinuisse, quia confecto bello, inter quos pax fieret, cæsa porca fœdus firmari solebat; quod pariter Varro confirmat. Conciliamus Liuium cum aliorum dictis, quod, sicuti sub appellatione hominis, comprehenditur & masculus & fœmina, ita & nomine porci veniunt & mas & fœmina. Vere tamen porca fœmina in sacris mactabatur, quod Cic. 2. *de legibus* docet, dum ait: *E porco fœmina piaculum pati.* Sic Liuii & Quinctiliani dicta interpretanda, sic Virgilianum illud *lib.* 12 vbi de fœdere loquens, ait:

—*Pura-*

—*Paraque in veste sacerdos*
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit.

Male itaque Seruius, explanans illud 8. *AEneid.* inquit: *Falso dixit, porca, nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur:* cum potius porcam accipi solitam ex prædictis pateat, idque omnes autores confirment, si eorum verba recte perpendantur; tum etiam, quia in omnibus fere sacris fœminini generis victimæ immolarentur, & si quando per marem litaretur, succidanea dabatur fœmina, si autem per fœminam litasset, succidanea non admittebatur. Porci autem, qui in sacris cædebantur, seu sacris faciendis destinabantur, *sacres* appellabantur. Plautus in Menechmis: *Quanti hic sunt porci sacres?* & in Rudenti: *Vt rem diuinam faciam, cum intro aduenero, Laribus familiaribus, cum auxerunt nostram familiam, sunt domi agni & porci sacres.* Quod idem est his, quos Tibullus loco supra citato mysticos dixit, quosque Aristophanes modo *μυστηρικὰς*, modo *μυστικὰς*, vocauit. De modo feriendi fœderis, & mactanda porca plura Cic. *lib. de Inuent.* Nec illud hoc loco prætereundum, elegantissime Liuium *saxo silice* dixisse. Nam sicuti silex lapidis duritiem, qualis ex quo ignis excutitur, significat: ita saxum magnitudinem demonstrat. Nam proprie saxum lapidis magnitudinem notabilem præ se fert, ita, vt quandoque hac voce scopuli & montes describantur: Virg. 1. Æneid.

Perque vndas, superante salo, perque inuia saxa
Dispulit.

Ouid. 3. Metamorph.

Per rupes, scopulosque, adituque carentia saxa.

Plautus in Mostel. *Iam ad vnum saxum me fluctus efferunt.* Virg. 2. Æneid.

—*Stupet inscius alto*
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Et 2. Georg.

Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.

Et rursus,

Tot congesta manu præruptis oppida saxis.

Ante omnes, de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset.

COElius Rhodiginus *lib.* 12. *c.* 11. sacratum hominis caput interpretatur ex Dionysio Halycarnassæo, *libro antiquit. Rom.* 2. hominem, quem occidere liceret. Ego quidem doctissimi viri sententiam non improbo: sed *sacratum* hoc loco caput expono, *execratum*, Græcis κατάρατος: iuxta illud Virg. 3 Æneid.

—*Quid non mortalia pectora cogis*
Auri sacra fames.

Sic Horatius ser. 2. saty. 6. *Intestabilis & sacer esto*: quod pariter Macrobius docuit *lib. Satur.* 3. Sic epilepsiæ morbus *sacer* apud medicos vocatus, id est, execrandus, quicquid alii interpretati sunt, quos redarguere facile possumus ex Gal. dictis *in com.* 1. *prognost. & com.* 6. *in sextum de morbis vulgaribus.* Apud eosdem, & herpetis genus *sacer ignis* dictus, cuius meminit Plinius *lib.* 26. *c.* 11. & in pecudibus obseruauit Col. *lib.* 7. *c.* 5. Et *sacer serpens*, ἱερὸς, Græcis ob feritatem scilicet, execrandus dictus. Erit itaque *caput sacratum*, ni fallor, Liuio, homo abominandus, atque ab omnibus auersandus, cuiusmodi sunt hi, quos nos excommunicatos vocamus, hoc est, ab hominum Christianorum consortio abactos, anathematizatos etiam dictos, hoc est, detestatos, deuouendos, a voce Græca ἀνάθημα, quod est seiunctio seu alienatio. Huiusmodi homines ethnicis antiquis, violare impune fas erat. In hunc sensum scripsit Cic. in orat. pro Cor. *Quum caput eius, qui contra legem facit, consecratur.*

T. LIVIVS LIB. II.

Signo amisso signiferos, ad hoc centuriones, duplicariesque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.

QVum primum in hunc locum incidissem, existimabam, per duplicarios Liuium intelligere milites illos, qui

qui centurionibus & signiferis associarentur, vt illis forte in pugna deficientibus, sufficerentur, ne signa laberentur, ordinesque desererentur. In hanc sententiam Liuii eiusdem verba *lib.* 8. me adducebant, vbi inquit: *Romano haud satis fidenti viribus, iam Romæ promissum erat ab Consulibus, vt subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato hoste.* At rem aliter se habere ex mox dicendis manifeste cognoui. Varro *lib.* 4. *de lingua Latina*, duplicarios scribit esse, quibus ob virtutem duplicia dabantur cibaria. Ita & Vegetius lib. 2. c. 7. *Duplares*, inquit, *torquati, & simplares torquati erant, quibus torquis aureus solidus virtutis præmium fuit, quem qui meruisset, præter laudes, interdum duas consequebatur annonas.* Idem *duplares armaturas* vocat, quæ consequantur duplas annonas, *simplares* vero quæ simplas. Liuius *libro septimo* scribit, Consulem milites, qui in præsidio cum Decio fuerant, duplici frumento in perpetuum donasse: & *libro vigesimoquarto* ait: *Arpi sine clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ restituti Romanis, Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaque eorum forti ac fideli persæpe Respublica vsa est.* Vetustum autem morem honorandi fuisse, dare virtutis ergo duplicia cibaria, constat ex Herodoto *libro sexto*, vbi dignationes & iura Spartanorum Regum describens, tradit; quod in conuiuiis dabatur illis duplum omnium quam cæteris conuiuis. Ita Xenophon in orat. de laudibus Agesilai. *Duplicem* (inquit) *portionem in conuiuiis ex constituto accipiens, nec sic quidem tota vtebatur, verum simplici, nec integra ea contentus, reliquum distribuebat; ratus geminam portionem Regi dari, non satietatis gratia, sed quo posset, quem vellet honorare.* Idem Xenophon *in Rep. Lacedæmoniorum*, non procul à fine tradit; Lycurgum instituisse, Reges in cœna duplici parte honorandos, non vt duplo magis quam alii ederent, sed quo & ex hoc quem vellent, honorare quirent. *Milites duplicarios* seu *dupliciarios* vt alii, vel *duplarios*, vti in antiqua marmorea inscriptione in palatio Cardinalis Genuensis iuxta viam salariam, virtute insignes fuisse colligimus; quum eos Liuius cum centurionibus & signiferis commemoret, tum etiam ex

voce Græca, nam δημοιρίτης, duplarius dictus, seu διμοιρίοτης, qui & manipuli dux interpretatur, nam διμοιρία, manipulus est. Vetus inscriptio, de qua paulo ante meminimus, ne ab aliquo desideretur, est huiusmodi: M. AVRELIVS MVCIANVS. V. A. XXXV. NAT. TRAX MILIT. ANN. XV. IN COH: II. PRÆT. III. VENATORIS DVPLARIVS IVLIANVS HERES FECIT BENEMERENTI.

T. LIVIVS LIB. II.

Cætera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.

IGnauos milites, & seditiosos varie castigatos, ac pœna affectos obseruamus; aliquando enim sacramento soluti, militia abire iussi, aliquando eorum ductores, & principes viri, puta centuriones & tribuni, à militia abiecti, aliquando seditionis autores morte multati, nonnunquam prius flagellati, necati & insepulti derelicti; At quum grauiter vniuersi deliquissent, sorte decimum quemque ex illis vltimo supplicio affectum legimus. Quod ex hoc loco etiam colligimus. Appius namque Claudius desertores exercitus decimum quemque securi percussit. Sic Tacitus *Annal. lib. 2.* tradit, L. Apronium decimum quemque ignominiosæ cohortis sorte ductos fusti necasse. Sic legiones iussu Galbæ decumatas idem Cornelius tradit *lib. Hist. 1.* Et *Annal. lib. 14.* scribit: *Ex fuso exercitu quum decimus quisque fusti feriretur, etiam strenui sortiuntur.* Cic. *in Orat. pro Cluentio* inquit: *Statuerunt maiores nostri, si à multis esset flagitium rei militaris commissum, sortione in quosdam animaduerti, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret.* Opilius Macrinus quum seditiones pateretur militares, milites decimauit, teste Capitolino in illius vita. Sorte quoq; ad mortem seditionem ausuros delegit Iulius Cæsar, teste Dione *lib. Hist. 41.* Scribit Diodorus Sicul. *lib. 11. Bibliot.* Græcos cum Xerxe & Persis bellantes, Diis decimãdos deuouisse Græcos quoscũq; Xerxis partes sequutos, si victores extitissent. Quod pariter Herod. *lib. 7.* cõfirmat. Sic quum multitudo capitale crimen cõmisisset,

decima-

decimationem factam colligimus etiam ex Pausania *lib.1. Rerum Atticarum*, vbi scribit, Syllam Romanum captis Athenis, decimum quemque ciuem, vt sors tulit, trucidasse. Polybius *in lib. de tribus politiis*, autor est, duo præcipue fuisse in militari disciplina suppliciorum genera, Decimationem scilicet, (*Δεκατίαν* dicunt Græci,) & fustuariam. Decimationis supplicio Duces exercituum in militari seditione, & nostris temporibus non semel vsos testantur neoterici historiæ scriptores.

T. LIVIVS LIB. III.

Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ, ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen; atque ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te vno, quo possum (ait) modo, filia in libertatem vindico. Pectus deinde puellæ transfigit.

Virginiæ virginis, quam pater Virginius Icilio vxorem desponderat, quamque Appius vnus ex decemuiris vitiare tamquam seruam satagebat, ob idque à patre peremptæ, historiam enarrat Liuius, cuiusque indubitatam fidem facit multæ antiquitatis marmorea tabella, cum huiusmodi inscriptione Romæ in Sancta Maria Monticelli extante.

D. M.
VIRGINIS FILIÆ MEÆ CARISSIMÆ VIRGINEÆ NIMIAM OB PIETATEM PROPRIIS MEIS MANIBVS INTEREMPTÆ, PROH DOLOR QVANTVM FVIT CARISSIMA, IN ANNO XVI. IVVENTVTIS EIVS, MENSES V. D. III.

Huius rei antiquitatis studio commotus meminisse volui, quamuis historiam per se claram, nulla dilucidatione egere cognoscam, nec laboris nostri titulo, aut subiectæ materiæ respondere. Mirum sane, tabellam huiusmodi historiam referentem, vsque ad tempora nostra seruatam, sicq; per annos amplius bismille facti generosi magnitudinem celebrante historia, ac inciso marmore conseruante memoriam, fauentibus etiam longissimis annorum curriculis: Namque Appium Decemuirum magistratum gessisse,

quando id contigit, anno ab vrbe condita 303. constat, & Christum Saluatorem nostrum, anno ab vrbe condita 751. Augusti Imperii 42. natum consentiunt omnes, vnde facta computatione, manifestum euadit, ab insigni facinoris anno vsque adhuc reperiri annos 2040.

T. LIVIVS LIB. IV.

Patres bene cœptam rem perseueranter tueri, conferre ipsi primi; & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant.

QVod æs graue diceretur antiquis Rom. nullus hactenus, quod sciam recte, & quantum satis sit, iudicio meo, explicauit. Budæus (quem tamen semper honoris gratia nomino) *in Annot. ad Pandectas, & lib. 1. de asse, & 5.* ex hoc loco æs graue interpretatus est, non signatum. Eandem interpretationem recepit Alex. ab Alex. *lib. Genial. 4. c. 15.* At præclarissimos viros deceptos, manifeste colligimus ex Festo, vbi de denario loquitur, his verbis: *Graue æs dictum, quia deni asses (singuli pondo libræ) efficiebant denarium, ab hoc ipso dictum denarium.* Et ex Plin. *lib. 33. c. 3.* in hæc verba scribente: *Populus Romanus ne argento quidem signato ante Pyrrhum regem deuictum, vsus est. Libralis, vnde etiam libella dicitur, & dipondius appendebatur assis. Quare æris grauis pœna dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur; item impendia, & pondera. Quin & militum stipendiorum, hoc est, stipis ponderandæ, pensatores libripendes dicuntur: qua consuetudine in iis emptionibus, quæ mancupi sunt, etiam nunc libra interponitur. Seruius rex primus signauit æs, antea rudi vsos Romæ.* Ex his colligimus duo, scilicet Romanos non vsos ære rudi & informi, nisi ante Seruium regem; & signatum æs in solutionibus pendi consueuisse, & ob id graue dictum. Quamobrem manifestum fit, Liuii dicta de ære graui minime intelligenda esse de rudi & informi, quum tunc temporis signato ære vterentur Romani. Sed æs graue appellatum, quia penderetur, non numeraretur in solutionibus. Namque si parua summa erat soluenda, numerabantur nummi ærei, si magna, appendebantur. Quod

enim

enim tam penso, quam numero olim fierent solutiones, clare docet Cassiodorus *lib. Variar. 7. epist. 32.* prioris extat exemplum apud eundem Liuium, *lib. 34.* vbi scribit, M. Catonem militibus diuisisse ex præda in singulos ducentos septuaginta æris, hoc est, asses, nummos scilicet æreos 270. qui numero dati, non pondere, & ideo non adiecta particula illa *grauis*, sed tantum dixit simpliciter *æris*. Exempla secundi apud eundem Liuium plura obseruamus. Nam 4. *lib.* tradit, Posthumium ob rem male gestam in Veios decem millibus æris grauis damnatum. Idem *lib. 5.* scribit: *His creationibus incitata plebs denis millibus æris grauis condemnauit*, & paulo post: *Et pessimo exemplo innoxij denis millibus æris grauis condemnati sunt.* Audiamus & Gellium *lib. 10. cap. 6.* ita scribentem, Tempore primi belli Punici, Claudii Cæci filiæ ob dictum quodpiam petulantius, mulctam æris grauis 25. millia dictam. Liuius item *lib. 5.* vbi de M. Furio Camillo ait: *Absens quindecim millibus grauis æris damnatur.* Item *lib. 10.* sub finem, vbi de triumpho Papyrii de Samnitibus: *AEris grauis magna vis transuersa vicies centies millies, & quingenta triginta millia.* Et paulo post: *AEris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia.* Et lib. 32. *Egregia*, inquit, *duorum seruorum indicum, & vnius liberi fuit, ei centum millia grauis æris dari patres iusserunt.* Et lib. 22. *Indici data libertas, & æris grauis 20 millia.* Quibus omnibus in locis intelligendum, millibus assium æris grauis, autoritate Varronis, *lib. 8. Ling. Lat.* scribentis, æs pro assibus accipi antiquis, vnde &, mille æris legasse, eos dixisse ait, id est, mille asses. Assem enim libralem fuisse, præter Plin. loco citato, docet Cornutus *in Persium*; Vnde & libram pro asse vsurpatam tradidit Priscianus. Hinc emptiones per æs & libram, quando æs ponderabatur, non numerabatur. Horat.

Si proprium est, quod quis libra mercatur & ære.

Liu. lib. 6. *Inde rem creditori palam populo soluit, libraq; & ære liberatum emittit*, hoc est, pecuniam Manlii Nexi nomine fœneratori exoluit, adhibito libripende, qui æra penderet. Sic in Aug. Suet. c. 64. inquit: *Caium & Lucium adoptauit domi per as & libram emptos à patre Agrippa*, non enim per as & libram

& libram legendum puto, quod nonnulli habent textus. Inde fluxit & appellatio testamenti per æs & libram, quum familiæ emptor adhibebatur, cui testator rem suam iudicis causa mancipio vendebat, de quo Gellius *lib.5.c.27.* & Vlp.*cap.Instit* 20. Itaque concludendum, æs graue dictum, quod pendebatur, ita & pœna grauis æris. Possumus quoque dicere, à mulctæ grauitate pœnam æris grauis dictam, ex Gellio scribente lib 20. c.1. de lege 12. tabul. *Sed enim ipsum vide, quod iniurias factas quinque & viginti assibus sanxerunt: non omnino omnes, mi Phauorine, iniurias ære isto pauco diluerunt, tametsi hæc ipsa paucitas assium graue æris pondus fuit. Nam librariis assibus in ea tempestate populus vsus est.* Illud tamen firmiter statutum sit, graue æs eo quod libraretur statera, dictum; idque persolui solitum in maioribus solutionibus, quamuis & id quoque in minoribus obseruatum quandoque non negauerim. Magnitudinem sane æris, quod patres contribuebant, significare volens Liuius, æs graue plaustris in ærarium conuectum scribit, quum nondum argentum Romæ signatum esset; ex quo elicimus, æs illud signatum fuisse, namque ab argenti contributione abstinuere, eo quod nondum signatum esset, alioquin si æs illud rude extitisset, & minori molestia profecto, & rude informeque argentum in ærarium contulissent, & minore labore saltem decupla proportione: quod alias ostendemus factum, quum posterioribus temporibus argentea moneta frequenti esset in vsu, raro admodum, ne dicam nunquam, æris grauis vlla fiat a scriptoribus mentio, nam hæc maturabatur, illud vero vt plurimum pendebatur, præsertim si quantitas persoluenda non esset exigua, sed magna. Quod potissimum colligimus ex Seneca *de consolat.* scribente ad Albinum: *Beatioresq; istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubant, quam Scipionem, cuius liberi a Senatu tutore suo, in dotem æs graue acceperunt?* Nec post cusum argentum, quod in Epit. Flori.16. sub anno 484. factum legimus: Et ex Plinio deuicto Pyrrho rege, vnquam a Liuio æris grauis postea mentionem factam obseruamus. Nec profecto F. H. *lib. de re numaria*, sententia recipienda, dum

ait: *Quum primus assis aris vetustissimis temporibus libralis esset dicta aris grauis, ad differentiam assis leuioris, qua postea fuit in vsu.* Nam quomodo antiquiores hac de causa æs graue, eo quod assis ærea libralis esset, dicere potuerint, non video, quum leuissimi, qui successit posterioribus temporibus, nullam cognitionem habere potuerint. Ad hæc quæ ex Gellio adducit de Horatio, qui pro delectamento habebat, obuii cuiusque liberi hominis os verberare, seruumq; præsto habere, qui crumenam assium plenam gestaret, vt cuicunque, quem depalmauerat, asses secundum legem 25. numeraret, nihil ad rem facit, constat enim ex eodem Gellio ibidem, tunc temporis asses librales fuisse, non leuiores, vt ipse probare profitetur. Vnde nec tam vasta crumena, & immane marsupium imaginandum ad eos asses continendos, quales librales essent, vt ipse imaginatur, nam non multos quotidie palma verberasse Horatium existimandum, atq; etiam semel ea exhausta, iterum replere potuisse. At quoquo modo se res habeat, palam est, Gellium hæc addere, eodem in libro & capite paulo infra. Nam librariis assibus in ea tempestate vsus est populus Romanus. Postremo & è Liuii verbis demendus scrupus, namque ait, nondum cusum argentum, & ideo æs graue in ærarium delatum. Cuius contrarium alibi affirmasse videtur, namque *lib.*1. tradit, Suessa Pometia vi capta, prædaque diuendita, quadraginta argenti aurique talenta redacta; ex quibus videtur innuere argentum signatum tunc fuisse, Respondemus, talentum duplex fuisse, numarium vnum, ponderale alterum, & talentum ponderale accepisse Liuium; non numarium; hoc autem septuaginta librarum fuisse, quam sæpissime tradit Seruius autoritate Plauti, *lib.*5 *AEneid.* eo loco: *Auri argentiq; talenta*, & *lib.*9. ibi: *Auri duo magna talenta.* Africanus talentum omne pondo sexaginta tradit. Numarium talentum Hebræorum tetradrachmam fuisse, scribit Budæus *de asse, lib.*4. sed de re hac alibi plura, quum multiplicia reperiantur apud scriptores talenti grauia pondera, & valore inter se, vti & nomine, valde differentia.

T. LIVIVS LIB. IV.

Hoc decreto consul armatus, quum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset, metu cæteri Sacramento dixere.

VVlgaris nobis, ac familiaris dicendi modus, *ti torcerò il collo*, quum alicui mortem minamur; quamobrem prima statim lectione arbitratus sum, consulem nomina dare nolentibus, mortem ministrasse; at re intimius perspecta, veriorem interpretationem nactus sum; lucem præferente doctissimo Turnebo, *lib. Aduers.* 18. *c.* 34. Siquidem antiquis mos dicendi fuit, collum obstringere vel obtorquere, pro vim inferre, nam rei collo constricto inuiti in ius tendebantur. Ita D. Hieronymus inquit: *Obtorto collo me in ius trabit.* Et Plautus in Curcul. *Collum obstringe.* Et in Rude: *Rape obtorto collo.* Cic. 6. in Verr. actione: *Quem obtorta gula, de conuiuio in vincula, atque in tenebras abripi iussit.* Et in Orat. pro Cluentio, *obtorto collo ad subsellia reducere dixit.* In lib. *de Viris Illustribus* legimus: *Consuli legibus agrariis resistenti, ita collum in comitio obtorsit, vt multus sanguis efflueret è naribus.* Sic itaque interpretandum, Consulem detrectantibus militiam collum torsisse, id est, manum iniecisse, ac vi facere, quæ sponte renuebant, coegisse. Quo pacto & eleganter dictum à classicis autoribus obseruamus, *torquere iura*, hoc est, peruertere, illisque vim inferre. Cic. in Orat. pro A. Cecinna, *verbo ac litera ius omne torquere.* Hinc & *legum tortores*, eodem in sensu apud eosdem.

T. LIVIVS LIB. VII.

AEdem Iunoni Monetæ vouit; Cuius damnatus voti, quum Romam victor reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumviros ad eam ædem pro amplitudine pop. Rom. faciendam creari iussit.

VOtum, Cic. dixit, esse sponsionem, qua Deo obligamur, vt interim Iuristarum ac Theologorum definitiones prætermittamus. Qui vero vota pro re aliqua à Diis impetranda faciebat, vouere, seu vota suscipere, & nuncupare vota dicebatur. Qui vero soluebat, persoluere & signare vota, cuiusmodi, quum passim extent exempla, sine

erit Plinium audire, lib. Epist. 10. ad Traianum: *Solennia vota pro incolumitate tua & suscepimus & soluimus, precati Deos, vt velint semper ea solui, semperq; signari.* ad quod & illud Iuuenalis *Satyr.* 10. spectat:

Propter quæ fas est genua incerare Deorum.

Nam cereas tabellas literis signatas, quæ votum explicabant, Deorum imaginibus affigebant. At, qui votum susceperat, necdum voti compos persoluerat, reus voti appellabatur. Virg. *lib. 5. AEneid.*

Vobis lætus ego candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus,

Hoc est, vt Seruius interpretatur, voti debitor, quem locum quoque enarrans Macrobius lib 3. c. 2. Saturnal. *Hæc vox* (inquit) *propria sacrorum est, vt reus vocetur, qui suscepto voto numinibus se obligat.* Qui vero voto suscepto assequutus id, pro quo vouerat, nondum tamen soluto voto, damnatus voti dicebatur, quod clare Liuii dicta *lib.* 27. demonstrant: *Deos omnes* (ait) *Deasq; precabantur, vt illis faustum iter, felixq; pugna, matura ex hostibus victoria esset, damnarenturq; ipsi votorum, quæ pro iis suscepissent.* Et lib. 5. *Haud mirum id quidem esse, furere ciuitatem, quæ damnata voti, omnium rerum potiorem curam, quam religione se eximendi habeat.* Et *lib.* 39. scribit, se pro ægroto vouisse, vt primum conualuisset, Bacchis eum se initiaturum, damnatum voti Deûm benignitate se id exsoluere velle. Virg. *Ecloga* 5.

—— *Tibi sic vota quotannis*
Agricolæ facient, damnabis tu quoq; votis.

Vbi Seruius, *Quum præstiteris*, inquit, *quæ homines te orauerint, reddes illos obnoxios ad vota soluenda. Nam sumus voti damnati & obnoxij, antequam reddamus.* Ex quibus patet, Alex. ab Alex. *lib. Genial.* 3, *cap.* 22. perperam *damnatum voti* interpretatum, qui voti compos, vota exsoluisset; quod præcipue ex præsenti loco dignoscitur. Nam dictator voti damnatus, nondum eo soluto, dictatura se abdicauit.

Cui voto subsequenti anno satisfactum,
statim subdit Liuius.

T. LI-

T. LIVIVS LIB. VII.

Lauo humero matari prope traiecto.

NVllibi me legisse apud Græcos Latinosve scriptores, præterquam hoc in loco vocem hanc *Matari* recordor, qua de re illius significatum potius diuinare, quam certi aliquid affirmare possum. Vidit difficultatem Glareanus, & mendum in textu esse censuit, legendumq; *machæra* voluit. Sed quum machæra esset breuis gladii species, & cæsim potius, quam punctim feriendo aptior, non acquiesco illius sententiæ. Nam Dioscorid *lib.* 4. *Macharoticon*, gladiolus herba dicitur. Et Apuleius *lib.* 9. *de Asino aureo*, id exprimens, inquit: *Comminabatur sese concisurum eum machæra frustatim*. Plautus vero iter facientes petasatos & machæratos dicit, hoc est, breuiori gladio cinctos, quali peregrinantes vti solent. Alii vero dixere, *Matarin* fuisse hastam seu lanceam longiorem, qua Galli vterentur; at quum Gallos lancea, *Gessa* vocata, passim vsos obseruem, nec interpretationem huiusmodi recipere audeo; quod vero Galli gessa sint vsi, constat ex Cæsare *lib.* 2. *belli Gallici* quod pariter confirmat Lactantius, Statii interpres, *lib.* 4. *Thebaidos*, in cuius locum:

--- Pars Gessa manu, pars robora flammis
Indurata diu.

Idem quoque apertissime demonstrat Virgilius *lib.* 8. *AEneid.* de Gallis verba faciens:

--- Duo quisque Alpina coruscant
Gessa manu.

Et Claudianus in Eutropium lib. 2.

Nuper ab Oceano Gallorum exercitus ingens,
Illic ante vagus, tandem regionibus hæsit,
Gessaq; deposuit Graio iam mitis amictu.

Itaque sicuti neutram interpretationem recipimus, nec reiicimus, tamen ambas suspectas habemus. Sit sub iudice æquo determinatio. Nos sane mendum in textu esse non dubitamus, & loco matari, *materi* reponendum. Nam ματαρις παλτου τι ειδος, hoc est, materis iaculi seu teli est species, vt scribens

ſcribente Strabone *lib.4 Georg.* & Nonius Marcellus materim teli genus poſt lanceam longius dixit. Sitenna: *Galli materibus,* (inquit) *Sueui lanceis configunt.* Et alibi: *Lanceis & materibus medium perturbant agmen.* Sic apud Cæſarem *belli Gallici lib.1.* legendum: *Nonnulli inter carros rotasq́; materes ac tragulas ſubyciebant, noſtrosq́; vulnerabant.* non *ma zaras*, vt vulgati textus, nec *materas*, vt alii, eſt enim tertiæ declinationis. Hinc forte *Materæ* Deæ dictæ in Ægio Siciliæ vrbe religione olim celeberrimæ, quarum ſimulacris tum Meriones, tum Vlyſſes haſtas affixerunt, inſcriptis etiam dicantium nominibus, quarum Dearum meminit Cæl.Rhodig. *lib.lect.antiq.21.c.16.* Gallorum autem materes proprias fuiſſe, ex Cæſaris dictis coniicere poſſumus, rurſusque firmare ex præſenti Liuii loco, nam Romani aduerſus Gallos pugnabant. Vnde docte Turnebus *Aduerſ.lib.9.c.7.* annotauit, & hodie à Gallis ſagittam capitatam, matellatam dictam, quaſi materatam. Nonnulli à materi materiarios milites à Cæſare *libro belli Gall.7.* dictos credidere, quod ſcilicet materi armarentur; at profecto minus recte, ſi textus verba ponderentur, nam Cæſar hoſce cum frumentariis coniunxit, de munitionibus verba faciens; & per materiarios intelligendi, qui materiam ad ædificandas munitiones ſuppedirant. Sic Hircius *de Bello Afric.lib.* in hunc ſenſum in Africa inopiam eſſe dixit materiei ad crates & arietes fabricandos. Et Plautus *in Milit.* ait: Si nos materiarius non moratur, cito erit parata nauis.

T. LIVIVS LIB. VIII.

In Veliternos, veteres ciues Romanos, quod toties rebellaſſent, grauiter ſæuitum, & muri deiecti, & Senatus inde abductus, iuſſique trans Tyberim habitare; vt eius, qui cis Tyberim deprehenſus eſſet, vſque ad mille pondo clarigatio eſſet; nec priuſquam ære perſoluto, is, qui cœpiſſet, extra vincula captum haberet.

CÆl. Rhodiginus *lib 5 c.11.* ex hoc Liuii loco, Taleam vulgo dictam, clarigationem exiſtimat dici poſſe. Budæus *in poſt. Annot.* Clarigationem cum Hermolao Barbaro

esse voluit, quam Græci ἀνδροληψίαν vel ἀνδροληψίον dixere, cuius Iulius Pollux *lib.8.c.1.* si Græca Latina reddamus, ita meminit: *Androlipsia est, quando quis homicidas fugientes petens non accipit; licet ex non reddentibus vsque ad tres abducere.* Eadem fere Suidas. De eadem re & Demosthenes *in orat.* κατὰ ἀριστοκράτους, in eandem fere sententiam: *Si quis violenta morte obierit, pro hoc gentilibus atque cognatis Androlipsia sunto, quoad iudicio cædis, pœnæq; subiecerint, vel necis autores dederint; Androlipsia vero ad tres vsque, nec eo amplius esto.* Hæc *lib.6 Decretalium, Epist. 6. sub titulo de iniur. & auth. sed omnino. c. ne vxor pro mar.* Pigneratio vocatur, interpretes barbari *represaliam* dicere maluerunt. Vet. Glo. ἐνεχυριασμὸς, id est, redemptio pro vita propria, vel pignore, & *Nouell. 52.* ὅμηρος, hoc est, vades, obses, pignus, & quoque ἁρπαγὴ, id est, violentum, nam reddere nolentibus, vi pigneratio seu represalia fiebat. Ego sane Clarigationem pignerationem dici Latine posse censerem, nisi pigneratio res potius, quam personam respiceret. Clarigatio vero, sicuti Androlepsia, potius personas, quam res. At clarigationem fuisse personarum potius, quam rerum prehensionem, ex ipsius Liuii verbis clare percipimus, quæ tamen prehensio cessabat, soluta pœnæ loco pecunia determinata; sicque respectu prehensionis personarum Androlipsiam, respectu vero redemptionis solutæ pecuniæ medio, taleam & pignerationem dici posse, & ita scribentium de re hac sententiæ, quæ diuersæ videntur, conciliantur. Profecto minus apte Calepinus clarigationem belli denuntiationem interpretatus est; sicuti & clarigare, bellum indicere; motus forte Plinii autoritate *lib.22.c.2.* vbi habet: *Legati ad hostem cum clarigatu mitterentur.* At Plinius de fecialibus loquitur, quos & legatos appellat, quique mittebantur ad hostes repetitum, quæ illi vi & iniuste abstulissent, quod si dicto non paruissent, bellum postea indicebant; quorum repetitionis actio sub clarigatione quoque continebatur. Illud sane non reticendum, Gregorium IX. in Concilio Lugdunensi, *c. vnic. de iniur. lib.5. Decret. tit.8.* prohibere androlepsiam personarum Ecclesiasticarum, quam represaliam & peregrinationem & clari-

& clarigationem dici posse, non dubitamus. Clarigationes in Gallia vocantur *Droict de Marque*, vti adnotauit Guido Pap *c.32.* De re hac plura Bart. *in tract. represal. q* 1. & Tiraquell *in com. in l. si vnquam* & D. Thom. 2. 2. q 40. c. 1. vbi adnotatum lector inueniet, quæ represaliæ legitimæ & iustæ, & quæ non, sint dicendæ, & de eadem quæst. Ioan. Andreas *ad reg. iur. non debet, in 6.*

T. LIVIVS LIB. VIII.

Nec quenquam ferme ex Pollia Tribu candidatum, Papiriam ferre solitum.

HEnricus Glareanus in suis ad Liuium Annot. scribit, Maguntinum Codicem non *Papiriam*, sed *suffragia* habere, & interpretationem omittens, ait tantummodo, se vereri locum corruptum esse, quam rem, dum ipse perpéderem, in eam veniebam sententiam, vt Liuium de Papiria lege verba facere existimarem: fuere siquidem plures Papiriæ leges, puta *de consecratione, de refectione Trib. pleb. de re numaria, de triumviris capitalibus*, & postremo Papiria Tabellaria, *de suffragiis*, qua cautum, vt in iubendis legibus, aut antiquandis, populus tabella suffragium ferret, quæ lex gratissima pop. Rom. fuit, vt tradit Cic. *3. de legib.* & de eadem idem dixit *in Planciana*, quod frontem aperiret hominum, mentes tegeret, daretque eam libertatem, vt quæ vellent, facerent. Et *in 2. Agraria*, vindicem tacitæ libertatis, & *in Corneliana*, Principem iustissimæ libertatis appellauit. Putabam itaque, sensum verborum Liuii esse, neminem candidatum ex Pollia Papiriam legem ferre solitum, hoc est, quando populus per tabellas occulta suffragia, vt lege Papiria cautum fuerat, daret, ad petitos honores promotum odio aliarum Tribuum, quod sicuti ipsæ omnes rogationem Flauiam de animaduertenda in Tusculanos antiquassent, sola Pollia censuisset Tusculanorum puberes verberatos necari, coniuges liberosque sub corona lege belli venire. At quum Liuiana dicta exactius perlegissem, dictionem illam *Papiriam* non ad legem, sed ad tribum referendã, manifeste

B 2 depre-

deprehendi, sensumque genuinum esse, Papiriam Tribum neminem fere postea ex Pollia tribu candidatum ad honores petitos promoueri passam, eo quod memor esset immanissimæ sententiæ à sola Pollia in Tusculanos suos latæ. Tusculanos autem in Tribu Papiria suffragia tulisse probat Carolus Sigonius ex hoc loco solo, *lib. 2. de antiquo iure Italiæ, c. 9.* quod veritati consentaneum existimandum; siquidem eos ciues Romanos factos, & legiones ab Tusculo deductas, constat ex ipsomet Liuio *lib. 6.* illiusque mos est, cum absolute profert, gentem aliquam ciuitate Rom. donatam, & suffragium quoque obtinuisse, tandem intelligere; sicuti econtra, si suffragandi ius vna cum ciuitate non concessum, id exprimere, vti *lib.* 8. ait, Acerranis ciuitatem sine suffragio datam. Et rursus, Formianos & Fundanos ciues Romanos sine suffragio factos, & *lib. 9.* Anagninis ciuitatem sine suffragii latione datam, quod pariter confirmari potest ex Val. Max. dictis, *lib. 9. c. 10.*

T. LIVIVS LIB. X.

Primoribus Samnitum ea detestatione obstrictis, decem nominati ab Imperatore, eis edictum, vt vir virum legerent; donec sexdecim millium numerum confecissent. Ea legio linteata, ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma, insignia data, & cristata galeæ, vt inter cæteras emineret.

QVidam hunc locum explanantes dixere, legionem Linteatam dictam, eo quod linteis loricis seu thoracibus armarentur: ait enim Liuius, linteatam legionem appellatam ab integumento, quo erant consepti; Antiquos vero lineis seu linteis loricis vsos, constare aiunt. Æmilius Probus, seu, vt alii, Cornelius Nepos *in vita Iphicratis*, scribit, illum Atheniensibus loricas linteas pro æneis tradidisse, vt expeditiores in militari officio essent. Ad hæc ab Homero *Iliad. 2.* Aiax Locrensis λινοθώρηξ dictus, id est, linteum thoracem habens; ita & paulo post amplius etiam λινοθώρηξ dictus. Sed & apud Xenophontem *in Pædia Cyri, lib. 6.* Abradates Rex Susorum induebatur thorace lineo, more

patrio,

patrio; & apud eundem in expeditione Cyri minoris, *lib.4.* Chalybes linteis loricis ad vnum vsque membrum induebantur. Et Pausanias *lib.1. de Atticis*, Sarmatas, seu Nomadas loricis lineis vsos tradidit. Celebratur & Amasis Ægypti regis linteus thorax ab Herod. *lib.3.* de quo Plin. *lib.19.c.1.* inquit: *Mirentur hoc ignorantes AEgyptij quondam regis, quem Amasim vocant, thoracem in Rhodiorum insula ostendi in templo Mineruæ 365. filis singula fila constantem.* Virg. lib.12. Æneid.

Lancea consequitur, rupitq; infixa bilicem
Loricam.

In hunc sensum Sidonius Apollinaris scribit *lib.8 ad Leonem:* Linteatum dici, veste seu alio tegumento linteo indutum. His tamen non obstantibus, crediderim huiusmodi interpretationem subsistere minime posse, ex ipsius textus verbis. inquit enim Liuius, arma, insignia, & galeas huius legionis militibus data, non ergo loricas lineas, quas certe non reticuisset, sed signatim nominasset, quum eas non ignoraret; siquidem prius *lib.4.* meminerat thoracis lintei à Cosso, interfecto Tolumnio, adempto, ac in templo Iouis Feretrii sacrato. Præterea Samnitum legionem, inquit, linteatam dictam ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, & paulo supra dixerat, paratum locum in castris linteis contectum, & *lib.* linteo lecto sacrificatum, & cætera, quæ sequuntur. Ad hæc Plinius loco citato scribit ex Homeri authoritate, linteis thoracibus armatos pugnasse, non itaq; existimandum, linteos thoraces tot fuisse Samnitibus, vt sexdecim millia ipsorum (tot enim cōstitisse legionem linteatam, scribit Liuius) illis armari potuissent. Postremo omnem scrupulum adimit Festi Pompeii auctoritas, qui *lib.10.* paulo post à principio scribit, Samnitum legionem linteatam appellatam à Liuio, quod Samnites singuli ad aram velis linteis circundatam, se non cessuros Romano militi iurauerant.

T. LIVIVS LIB. X.

Tripudium Solistimum Consuli nuntiauit.

INter cætera auspicia, quibus antiqui Rom. maximam curam adhibuere, ita vt nisi his præmonentibus, comitia

 non

no ihaberent, neminem ad principem magistratum promouerent, non pacem, non bella inirent, nec pugnam aggrederentur; pullorum auspicia multæ existimationis fuisse, passim legimus. His enim è cauea emissis, puls vel offa pro cibo ab aruspice, pullario dicto, dabatur, quod si oblata esca, pulli è cauea non exilent, aut progressi, illam non attigissent, tristis euentus omen erat. quod Val. Max. *lib.5.c.4.* & Liuius *lib.6.* tradidere. Sic Tiberio Graccho, qua die cæsus occubuit, pulli emissi è cauea, retro cessere, *ex Plutarcho in illius vita.* Et Claudius Pulcher in hostes moturus, non pascentibus in auspicando pullis, nauali pugna, classi profligata, improspere conflixit, *ex Suet. in Tiberio, c.2.* Econtra vero, si pulli è cauea egressi, oblatum cibum depasti essent, ita vt illis vescentibus, offæ seu pultis frustulum ab ore in terram decideret, & in terra pauirent, auspicia secunda portendebat, atque fortunatum euentum, quod Cic. 1 *& 2 de Diuinatione,* & Festus Pompeius *lib.*14 tradidere. Hoc autem vocabatur *tripudium solistimum:* In hæc verba docente ibidem Cic. *Sed quia, quum pulli pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primo, post terripudium dictum est, hoc quidem iam tripudium dicitur; quum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nuntiant.* Quod & libro Epist. Famil. refert: *Solistimum vero dicebant ab imo solo, quod offa ex ore cadens feriebat.* At hæc auspicia ab ipsis tandem Romanis post multa secula, tanquam omnino superstitiosa, repudiata, vti videre licet apud Ciceronem, *lib. de Diuinatione.* Diuinis vero legibus, & nostris Canonibus sunt damnata, vt patet *ex causa* 25. *quæst* 5. Nec omittendum illud Acii antiqui poetæ: *Nil credo auguribus qui aures verbis diuitant alienas, suas vt auro locupletent domos.* Et iure Valerius Flaccus 1. *Argonaut.* exta lubrica appellat, quod auspicia omnia inconstantia & fallacia sint. Mendacii autem pullorum auspicia, coarguit locus hic, quia etsi pro Papirio, auspicante pullario, pulli non pascerentur, vicit tamen ille pugnans, & multa millia hostium fudit & interemit, pullario, qui mentiebat, in primo congressu ante signa occumbente.

T. LI-

T. LIVIVS LIB. X.

Equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis armillisq́; argenteis donat.

Millites ob strenuam in pugna nauatam operam donabantur à ducibus coronis multiplicibus, hastis puris, phaleris, torquibus, armillis, addit hoc loco Liuius, *& Corniculis.* Sed quale esset corniculum, haud compertum est, quod ipse legerim; illud sane coniectari licet, ab hoc ornamenti genere, milites corniculo insignitos, *cornicularios* appellatos. De cornicularîis autem militibus, qui scilicet olim essent, nondum certi quicquam ex antiquis scriptoribus, recentioribusve, mihi diligentissime perscrutanti, reperire licuit. Quod tamen ex aliorum scriptis occurrit, in medio afferam, nec, quæ ex mea Minerua deprompsi, reticebo; vt in re ista perdifficili & abstrusa, lumen quod dari potest, non desit. Turnebus *Aduers. lib. 5. c. 10.* ita scribit: *Vti in exercitu & acie dicitur cornu, ita in cohortibus Tribuni militum corniculum, & fortasse in ordinibus Centurionum, à quo cornicularius, qui corniculo Tribuni militum praeest.* Cæl. Rhodig. *lib. 17. c. 10.* scribit: *Cornicularios vero obiter sunt, qui putent, corniculis militantem, sicuti à cornu dicti cornicines.* Et paulo infra addit ex Amm. Marcellino, *lib. 16.* Cornicularios & cornutos vocatos & Baccatos milites, vsu præliorum diuturno firmates; quorum etiam meminit idem author, *lib. 15.* inquiens, Baccatos atque cornutos fluxioris fidei, & vbertate mercedis, ad momentum omne versabiles, Constantini Imperatoris iussu in Siluani mortem, qui ad culmen Imperii surrexerat, solicitatos, illum interfecisse. De cornutorum quoque Tribuno alibi idem Ammianus verba facit. Verum hæc, sicuti, quod quærimus, non aperiunt, ita difficultate non vacant. Namque apud Amm. Marcellinum textus correctiores non habent *cornutos & baccatos*, sed *Carnutes & Braccatos*, hoc est, populos illos Galliæ, inter Celtas Andegauensibus Turonibusque finitimos; *Ex Cæsare, lib. 5. & 6 belli Gallici*, quamuis Plinius inter Danubium & Hercinium saltum eos constituat, *libro 4. cap. 12.* Hos vero,

Braccatos scilicet, Galliæ Narbonensis populos fuisse, testimonio Plinii constat, *lib.3 c.4.* cui lectioni præcedentia & subsequentia verba maxime fauere videntur. Carolus Sigonius de antiquo iure prouinciarum, lib.2.c.2. *Cornicularios* (inquit) *autem qui fuerint, nemo tradidit, ego tribuni militaris ministrum fuisse facile dixerim.* Hoc autem confirmat authoritate Valerii Maximi, *lib.6.c.1.* ita scribentis: *Cominius Tribunus plebis diem ad populum dixit M.Lectorio Tribuno militum, quod cornicularium suum stupri causa appellasset.* Iulius Frontinus idem affirmare videtur Stratagem. *lib.3.* ita scribens: *Tanquam Tribuni cornicularius vigilias excitauit*, vel vigiles, vt alii legunt. Læuinus Torrentius in suis Comment. in Suetonium, in Domitiano, cap.17. *Cornicularius*, inquit, *ordo, ac gradus in militia erat*; *neque aliud, quam accensi Tribunorum, Centurionumque ac Decurionum fuisse videtur.* Huic sententiæ fauent Asconii dicta in Verr. *Accensi* (inquit) *dicebantur attributi Decurionibus, hoc est, eorum ministri, quos nunc Commentarienses & cornicularios appellant.* Accensos autem, ab acciendo dictos, eo quod mandata proferrent, & accirent, alibi docuimus. Ita & Suetonius *de claris Oratoribus*, de Orbilio ait: *Orbilius primo apparituram fecit magistratibus, deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit.* Et de viris Illustribus, libro ... *M.Scaurus primo in Hispania corniculo meruit, sub Oreste in Sardinia stipendia fecit.* Ex his omnibus cogitabam ego cornicularios forte fuisse, qui tribunorum & centurionum imperia mandataque per ordines & in acie proferrent, paruo cornu argenteo varie concinentes, quo pacto hodiernis temporibus triremium ductores corniculo, quod collo appensum gestant, ori apposito varie & diuersimode sibilantes ad varia munia obeunda nautas & remiges excitant. Sicut itaque in vniuerso exercitu, teste Vegetio, *lib.2. de re milit.cap.22.* cornicines erant, & tubicines, qui in pugnam milites incitabant, quod pariter & Liuius tradit, *lib.2.* ita & in singulari quoque ordine erant cornicularii, imperantium mandata corniculo significantes. Ita in militia Palatina cornicularii accipiuntur pro Accensis Primiceriorum, vel Principis proximorum, si

Alciato

Alciato credimus *in l. 2. Corniculario. C. de prox. sacr. scrin. lib. 12.* Veniebat quoque in mentem corniculum fuisse signum seu vexillum, sub quo equites ducebantur, quemadmodum & nostris temporibus equestrium militum signum & signiferum vulgo *Cornetta* dicitur, quod comprobare videtur Vegetius *de re milit. lib. 2. c. 24* scribens: *Qui sub vno corniculo militabant, centurio & sui milites, ambo cornicularii dicebantur.* Et Symmachus *lib. Epist. 1. ad Theodosium* inquit. *Prætorianus vrbanarum cohortium miles ad cornicul.ariorum gradum inculpati laboris diuturnitate promoti.* Postremo dum Liuianum textum præpondero, & animo concipiebam, quod sicut Venetorum Ducum ornamentum illud, quod capite gestant miris gemmis exornatum, cornu vocant, ita & antiquitus militari ornamento caput militis illius honestarent Imperatores exercituum, qui strenuum aliquod facinus egisset, hocque corniculum appellaretur, cui inderentur plumæ, aliudve simile, & argenteum erat, vel aureum, quod nostrates etiam gemmis exornatos ferre, & *aieronera* dici passim scimus; quod ex sculpturis antiquis pariter colligere possumus, in quibus conspicimus militum nonnullos in galeæ summitate huiusmodi cornicula habẽtes; Corniculum autem vocari hoc capitis seu galeæ ornamentum puto, ab animalium quadrupedum quorundam similitudine, quorum caput cornu vel cornibus insigniãtur. Sic Luna *cornu præfulgens* dicitur. Hanc nostram sententiam confirmare possumus ex iconibus galearum militarium à Guliel-mo Choul Gallo *lib. de Castramentatione antiquorum*, descriptis, prȩsertim ex 5. & 6. in ordine, corniculos in summitate præferentes. Sic in numismate argenteo Alexandri Magni caput galeatum cum corniculis conspicimus, vnde & eorum vsum à Græcis ad Romanos translatum existimamus. Sic in sacris literis Moyses cornubus illustris, & 1. Regum c. 2. *Dabit imperium Regi suo, & sublimabit cornu Christi sui*, & pluries, cornu exaltationem pro sublimatione, sacræ paginæ accipiunt. Certe cornicularii milites virtute præstantes, & fortitudine insignes erant, quod tum ex dictis colligere possumus, tum etiam ex Suetonio in Domitiano, c. 17.

dum ait, illum à Clodio, seu vt alii legunt, Clodiano corniculario, cum aliis contrucidatum. Et Cassiodorus *lib.* 11. *variar.* tradit cornicularios dictos, qui præerant cornibus secretarii, hoc est, qui in consilio Præfecti prætorio stabant armati, à Græcis ὑπασπισταί, quo sensu accepta & hæc vox apud Maternum *lib.* 2. & Firmicum *Matheseos* 3. In inscriptione antiqua, in Sacello sanctæ Mariæ, in via Pontificum, legitur: VECTORIVS PROCVLVS ADIVTOR CORNICVL. In alia in hortulo ad Aquam Virgineum: ATENÆVS FIRMVS CORNICVLARIVS SVP. PRÆF. VIGIL.

T. LIVIVS LIB. XX.

Ad hoc ædes liberæ, loca, & lautia legatis decreta.

SIgonius in scholiis ad Liuium, & Turnebus *aduers. lib.* 3 *c.* 32. interpretati sunt, quod ædes liberæ essent, quæ nulli alii vel inquilino, vel habitatori seruirent, sed soli, quibus dabantur vacuæ, incolerent, quam sententiam improbare minime ausim; At vt & ego aliquid noui in re satis dubia afferam, crediderim, *ædes liberæ* interpretari posse ædes gratuito legatis à pop. Rom. traditæ; hoc est, quarum gratia, nullam pensionem penderent legati; ideoque liberæ dicerentur: Cuius interpretationis autorem habeo eundem Liuium scribentem lib. 42. *Ariarathis legatis filium eius Romam adducentibus, decretum à Senatu, vt Cn. Sicinius Prætor ædes instructas locaret, vbi filius Regis. Comitesque eius habitare possent.* Sicuti autem amicis & acceptissimis ædes liberæ dabantur, ita minus amicis aut ingratis, hospitium duntaxat extra vrbem. Ita Liuius *lib.* 45. de Prussia Romam aduentante; *ædes quæ ipsum comitesque eius benigne reciperent, conductæ*, & Val. Max. *lib.* 5. *c.* 1. de eodem Prussia Bithyniæ Rege; *Senatus* (inquit) *censuit, vt ei domus Romæ quam optima conduceretur.* Et iterum de Rege Ptolomæo, qui Romam quum venisset, ac in hospitium Alexandrini pictoris se recepisset, Senatusque id resciuisset, eum ad publicos penates deduxit. Idem Liuius eodem libro scribit, Attalo & Eumenis fratri legato datas ædes liberas. E. .ursus, Legato Antiochi Regis, ædes liberas hospitio

ſpitio datas. Et lib. 35. *Eumeni abſenti, & præſenti Attalo, gratiæ actæ, ædes liberæ decretæ.* Et lib. 45. *Maſgabæ Regis Maſſaniſſæ filio ædes hoſpitales aſſignatæ.* Ex quibus patet, ædes liberas quum darentur à Senatu, & pop. Rom. ſummum honoris genus ac beneuolentiæ indicium extitiſſe. Sicuti etiam coniicimus, vt etiam diximus, minus gratis, vel nullum hoſpitium, vel extra vrbem aſſignatum. Liuius lib. 30. *Carthaginenſibus Legatis de pace agentibus hoſpitium in villa publica datum.* Et *lib.* 45. Legatis Rhodiorum nullum hoſpitale ius dandum patres cenſuiſſe ſcribit. Hæc ſicuti genuina interpretatio mihi videtur, nihilo ſecius & aliam ſubiicere libet; Vt ædes ſcilicet liberæ dicerentur, quæ nulla militum cuſtodia, aut Romanorum aſſiſtentia aſſignarentur. Ita *liber locus* apud Plautum in Pœnulo dictus, in quo remotis arbitris, voluptati opera dari poſſit, ait enim; *Locum velle ſibi liberum præberier, vbi nequam faciat clam*, & iterum; *liberum, vt commonſtraremus tibi locum, & voluptuarium.* Quid autem per *locum* ſit intelligendum, aut *loca* apud Liuium, nullus adhuc (quod ſciam) aperuit. Nos lucem aliqualem afferre conamur, & *locum* ita interpretamur, quod Regibus, aut eorum legatis ad ſpectandum in theatro aſſignaretur, vel in Senatu, aut comitio, ad eos audiendos præberetur. De loco in theatro clare Suetonius in Augusto, cap. quadrageſimoquarto, *Romæ* (inquit) *legatos liberarum, ſociarumque gentium in Orcheſtra conſidere vetuit, quum quoſdam etiam libertini generis mitti deprehendiſſet.* De loco in Senatu Liuius *libro quadrageſimoſecundo*, de Satyro principe legationis Rhodiorum ait: *Itaque omni modo per patronos hoſpiteſque diſceptandi cum rege locum in Senatu quærebat.* Et paulo poſt, Regis Perſei legatis Senatum datum. Et *lib.* 30. Legatos Carthaginenſium, & Philippi Regis, Senatum vt eis daretur petiiſſe. Et lib. eodem: *Eumenes igitur, vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, ſed beneficiis etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret deberi pop. Rom. in Senatum eſt introductus.* Et *libro quadrageſimoquinto*, ait, Maſgabæ regis Maſſiniſſæ filio Romam aduenienti extemplo Senatum datum. Itaque ſicuti dare locum in ſenatu

maximum

maximum erat honoris indicium, ita è conuerso quum in Comitio dabatur. Liuius lib. 29. *Decem legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in Comitio sedentibus Consulibus, velamenta supplicium, ramos oleæ (vt Græcis mos) porrigentes, ante tribunal cum flebili voce procubuerunt.* Et *lib.* 45. de Rhodiorum legatis tradit, stantibus illis in Comitio, Consulem pronuntiasse, sociis & amicis Romanos Senatum dare consueſſe, Rhodios non ita meritos, vt sociorum loco haberentur. Et *lib.* 42. de Illyriis legatis: *Quæsitum & quid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca. & lautia acciperent, sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso, vt curia excederent dictum, responsum tanquam legatis, vt qui adire Senatum non postulassent, dari non placuit.* Quod si medium seruari modum pop. Rom. censuisset, non in Comitio, nec in Senatu Romæ locum audientiæ præbebat, sed extra vrbem in æde Bellonæ, quod colligi potest ex Liuio *lib.* 33. scribente: *Legatis Regis Philippi debellati extra vrbem in villam publicam deducti, ibique iis locus, & lautia præbita, & ad ædem Bellonæ Senatus habitus.* Quoties itaq; honoris gratia locum præbitum, vel non, apud Liuium legimus, intelligendum de Senatu, vti *lib.* 35. Eumeni, *lib.* 44. Onesimo Pythonis filio nobili Macedone alienato à Perseo rege, & *lib.* 28. Saguntinorum legatis, & *lib.* 42. de Illyriis legatis. *Lautia* Beroaldus, Turnebus, Budæus & Sigonius interpretati sunt munera quæ à pop. Rom. legatis vel Principibus externis dabantur. Quibus fauere videntur Plutarchi dicta *Probl.* 42. huiusmodi: *Quæstores legatis munera mittebant, quæ lautia dicebantur*, quæ explicatio nimis profecto generica videtur. Siquidem, vt ego reor, per lautia intelligendum tantummodo munera ad quotidianum victum spectantia, qualia & nostris temporibus Resp. Veneta Principibus viris aduenientibus exhibere consueuit. Lautia enim quasi lauta, seu lautitia sunt dicta; sic Festus epularum magnificentiam *lautitia* dixit, & lautam cœnam pro opipare instructam obseruamus apud Plinium *Epist.* 194. Hanc nostram explicationem confirmare possumus ex ipsomet Liuio; qui præter Lautia, & alia hospitalia, pecuniam etiam & vasa aurea & argentea, & alia

dono

dono data non semel scriptum reliquit, vti *lib.*38. Saguntinorum legatis, ait, locum inde lautiaque præberi iussa, & muneris ergo in singulos dari non minus dena millia æris. Et *lib.* 42. Antiochi legatorum principi Apollonio censum millium æris missum munus, & ædes liberæ hospitio datæ. *lib.*35. Attalo & Eumenis fratris legato datas ædes liberas, ac lautia decreta, & munera, equos duos, bina equestria arma, & vasa argentea, centum pondo, & aurea, viginti pondo. Et *lib.* 45. Masgabæ Massanissæ filio, munera emere Quæstorem iussum ex centum pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum, quoad in Italia esset, præbere, & duas naues conducere, quibus ipse comitesque regis in Africam deueherentur; & comitibus omnibus liberis seruisque vestimenta data. Iterum, *Prusiæ regi præter ædes conductas, & munera ei ex sestertiis iussa dari, & vasorum argenteorum pondo quinquaginta, vt filio eius Nicomedi, ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Massanissæ data erant.* Et lib.42. *Ita Regulus Carthaginensesque demissi, munera ex instituto data vtrisque, aliaque hospitalia comiter conseruata.* Ex quibus satis apertum fieri censeo, per *lautia* non intelligenda alia munera, quam quæ ad victum quotidianum pertinerent. Quum vero idem Liuius hospitalia data vel conseruata scribit; semper comprehendit ædem liberam, locum, & lautia, quæ hospitibus amicis omnia præbebantur à populo Romano.

T. LIVIVS LIB. XXI.

Care sortes extenuatas.

SOrtis instrumenta, *sortes* dicebantur. Cicero de diuinat. *Simia sortes euertit, sortes dissipauit.* Accipiuntur & nõnunquam sortes pro oraculi responso, quæ olim Satana suggerente, diuersis in locis consulentibus reddebantur, quibus imposturis & hodiernis temporibus impuri impiissimique quidam delectantur, & sortilegi dicuntur, 26.*quæst.*1. *in toto titulo, extra de sortileg.* Erant autem, vt docet Cic. *lib.* 1. *de Diuinat.* duo oraculorum genera, seu responsorum, vnum quando voce dabantur à furētibus, ac demum afflatis, puta

à Pythia

à Pythia, Apollinis numine correpta: alterum, quod æquatis & paribus sortibus, ex vrna ducebatur; Habebant enim tabellas, seu folia, aut paginas, taleolasve ligneas, certis quibusdam sententiis obscuris notatas, quarum quædam felicitatem, quædam calamitatem prænunciabant, educebantur vero è sitella, vel vrna; & hæc etiam sortes seu oracula vocabantur. Cic. loco citato: *Quum Spartiatæ oraculum ab Ioue Dodonæo peterent, legatique illud in quo inerant sortes, collocauissent, Simia & sortes ipsas & cætera quæ erant ad sortes ipsas parata, disturbauit*, quod pariter Æschylus docuit. Oraculum itaque Cære reddebatur, non modo responso voce dato, sed sortibus inscriptis; has autem extenuatas ait Liuius, eo quod vel tabellæ imminutæ ex se essent, vel responsa non semper, nec omnibus ex more darentur, quod po... n... tosum habitum. Quæ tamen interpretatio ne exacte satisfaciat, efficiunt eiusdem Liuii verba per initia subsequentis libri, huiusmodi: *Sortes sua sponte attenuatas vnamque excidisse ita scriptam: Mauors telum suum conuertit.* Itaque extenuare & attenuare, non propria significatione & communi accipiendum, sed pro eo quod est disgregare, seu disiungere, & cõcreto & aggregato seu coniuncto opponitur: sic Cic. *de Nat. Deorum*, aerem die extenuatum, nocte concretum dixit, ita vt sensus sit, sortes, quæ in vrna insimul iunctæ erant, attenuatas sponte, hoc est, nullo responsum petente, nec Sacerdote dante ex se extenuatas, hoc est, disiunctas, vnamque ex vrna excidisse, in qua erat inscriptum: *Mauors, &c.* quod pro portento habitum. Cære vrbs præclara Hetruriæ fuit, ex eodemmet Liuio *lib. 1. & in extrema parte lib.* 4. *& lib.* 28. Plinio *lib. 3. c. 5.* & Strabone *lib. 5.* Hanc perperam Seruius Agillinam vocatam tradit in eum Virgilii locum, 8. Æneid. *Vrbis Agyllinæ sedes*, & illud 10. eiusdem: *Qui à Cærete domo.* Seruio autem errandi occasionem præbuisse puto Plinii verba, loco citato, quæ disiunctiue legenda, non coniunctim: Agillinam enim aliam vrbem fuisse à Cærete, palam est. In vrbe itaque Cære religionis eximium fuisse cultum, præter oraculum, & sortes, ex eo colligimus, quod Festus tradat, cærimonias dictas à

Cære

Cære oppido, quamuis Gellius *lib. 4. c. 9.* à Cerere deriuatas; sed minus apposite, scripserit. Nec non ex eo quoque, quod Gallis Capitolium obsidentibus, Flamen Quirinales, aliisq; Sacerdotes Vestales virgines, ac pop. Ro. Sacra Cære conuexere, ex ipso Liuio *lib. 5.* Petasones, Cæretanos, & Cæretana vina, mire extollit Martialis. Quamuis autem à Cæretanis Rom. sacra seruata fuerint, vnde & hodie vulgo *Carete* de seruatis dicitur, illi tamen sola ciuitate Rom. donati sunt, nec vnquam suffragii ius obtinere potuerunt, vnde qui Romani ciues suffragandi notæ causa munere priuantur, ita vt nec ferre suffragia in comitiis, nec in eisdem ad honores promoueri possent, dicebantur referri in Cæritum tabulas, vt docet Gellius *lib. 16. c. 13.*

T. LIVIVS LIB. XXII.

Vbi vis magna Sparti fuit, ad rem nauticam congestam ab Asdrubale.

GEnistam vinculi vsum præstasse antiquis tradit Plinius *lib. 24. cap. 9.* vbi quoq; ait, se du bitare eam esse, quam Græci auctores *Sparton* appellauere, quum ex ea lina piscatoria apud eos factitari docuerit, & hanc designasse Homerum, quum dixit, *nauium Sparta dissoluta* : Nondum enim fuisse Africanum, vel Hispanum Spartum in vsu, certum est: & quum sutiles fierent naues, lino tantum, non Sparto vnquam sutas: Idem Plinius *lib. 23. cap. 12.* scribit, Antigonum ex papyro funes parasse, nondum communicato Sparto. Libro vero 19. c. 2. de Sparto ex professo verba faciens inquit: *Sparti quidem vsus, multa post secula cœptus est, nec ante Pœnorum arma, quæ primum Hispaniæ intulerunt. Herba hæc sponte nascens, & quæ non queat seri, iuncusque proprie aridi soli*, & paulo post subdit : *Hinc strata rustici eorum, hinc ignes, facesque, hinc calceamina, & pastorum vestis*; sequitur deinde Plinius modum parandi Spartum docere, postremo addens : *Verum tamen complectetur animo, qui volet miraculum æstimare, quanto sit in vsu omnibus terris nauium armamentis, machinis ædificationum, aliisque desideriis vitæ.* Itaque hoc loco per Sparti magnam vim intelligendum, vel herbam

ipsam

ipsam perfectam,& paratam in nauium vsum,vel quod magis arridet,funes ex Spatto paratas, namq; & Græcis Σπάρτον, funis,& rudens est, & Σπάρτη filum: Et Athenæus *lib.* 5. filum crassius Spartia appellauit, inquiens: *Putria calceorum Spartia accendens.* Apud Catonem *de re rustica,cap.*11. Spartæis obseruamus vrnas,& amphoras,hoc est,ex funibus Sparteis confectas,pice postea,vel resina cerave oblinitas, fictilibus, & testaceis minus frangibiles, nisi dixerimus, ex Sparti iuncis easdem contextas fuisse. Plinius loco præcitato tradit, *Funes ex Sparto paratas, præcipue in aquis marique inuictas, in sicco præferunt è cannabi funes. At Spartum alitur etiam demersum, veluti natalium sitim pensans.* Cato *de re rust. c.* 3. ait, *Trochleas Græcanicas binas, quæ Spartæis funibus ducantur.* Et Liuius ipsemet *lib.* 26. scribit: *Naues onerariæ* 113. *in portu expugnatæ, captæque quædam,cum suis oneribus.frumento armis,ære præterea, ferroque,linteis,& Sparto, & nauali alia materia,ad classem ædificandam.* Ex quibus satis patere puto, per Spartum intellexisse Liuium funes ex Sparto confectas. Nostris temporibus earum vsum desiisse existimandum ex cannabis redundantia, ex quo firmiores & minori negotio parantur. De Sparto Dioscorides *lib.*4.vbi mirum,in Com.doctissimum Mathiolum de re hac ne verbum quidem fecisse.

T. LIVIVS LIB. XXIII.

Exhortandosque qui redempturis auxissent patrimonia, vt Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent.

REdemptura à verbo *redimere* deriuata, redimere vero multis modis accipitur,præsertim apud Iuristas. Nam redimere quandoque est emere, Cic. *qui merces rediment, vt statim vendant.*Dicitur secundo redimere pro reemere,Cic. in Ant. *Pompeio sua domus patebit, eamque non minoris, quam emit Antonius redimit.* ita in contractibus familiare pactum redimendi. Tertio pro liberare, seu recuperare illos qui sunt capti. Cic. in offic. *redimere captos à seruitute.* Quarto redimere pro corrumpere, vt, redimere delatorem pecunia, hoc est, eum à delatione deducere,*ex Vlp. l.*29. *D, de iur. fisc.*

ſic redimere ſententiam, redimere iudices. Macer. *l. 34. eo.* Et redimere litem, id eſt, futuri emolumenti litis paciſci, *l. 7. D. mandati*, & alibi pluries. Vnde & *redemptor litis*, qui certa mercede pacta, litis periculum in ſe recipit. Vlp. *l. 6. D mandat.* & Cic. pro Q. Roſ. *Roſcius ſocietatis non ſuas lites redemit*, & pro Mil. *Qui palam ſe iudicibus redemerat.* Poſtremo accipitur redimere, pro certo precio aliquid faciendum ſuſcipere, ex Cic. *lib. 2. de Diuinat.* & Celſus *in l. redemptores. D de rei vendicat.* Verum illud animaduertendum, quod ſicuti *locare* proprie eſt precium accipere, & *conducere*, dare pro annuo fructu alicuius rei, nonnunquam tamen promiſcue accipiuntur, vt adnotauit Accurſius *in l. 2. tit. de exercit. act.* & fuſius Budæus ibidem, ita & redimere licet proprie ſit precium accipere pro re facienda ſuſcepta, nihilominus & aliquando eſt precium ſoluere pro re conducta. Ita publicani dicebantur vectigalia redimere, & redemptores vocabantur. Ita redemptor cæſoriarum, redemptor ſyluæ, portus, venalium rerum, ſalinarum, metallorum, picariarum, arenariarum, cretæfodinarum, paſcuorum, & aliorum conſimilium pop. Rom. redituum, quorũ exempla paſſim legimus. Ita & Valla lib. 1. eleg. *locare* etiam promiſcue accipi docet. Locare enim ſepulturam faciendam (inquit) tam ſignificat dari alicui faciendam, quam ſe eam ad faciendam locare. Itaque *redemptores* dicebantur publicani, qui vectigalia & alios reditus publicos conducebant, & magis proprie, qui etiam aliquid opus publicum faciendum pacta pecunia in ſe recipiebant. Redemptores (inquit Feſtus) proprie, & antiqua conſuetudine dicebantur, qui quum aliquid ad faciendum aut præbendum conduxerant, effecerantque, tum demum pecunias accipiebant. A redemptore dicta *redemptura*, quæ eſt redemptio ſeu conductio publicorum operum, ex Vlp. *l. 5. D. de inſtit. act.* & Cic. *de Prob.* Publicanos temeritate redemptionis pene eſſe euerſos. Publicanorum autem ordo potentiſſimus Romæ erat, qui redempturas exercebat, plurimumque autoritate valebat, vt Cic. *in epiſt. ad Lentulum, Appium, & Q. Fratrem, & in Orat. pro Plancio* ſcriptum reliquit: *Flos equitum Rom. (inquit) publicanorum ordine continetur.* Et

Liuius *lib.* 25. ait, publicanos iurgantes cum pop. Rom. Tribunisque Pleb. ausos suffragio euertere concilium, & turbare. Male tamen audiebant Publicani, quod per initia *lib.* 21. docuit idem Liuius, ac illos pecuniosos fuisse, vtpote quibus plurimum lucri ex redempturis accederet, ex hoc loco patet, nec solum singulos redempturas, sed & societate coniunctos, plures exercuisse. Itaque quum vestimenta & frumentum Hispaniensi exercitui mittenda essent, tres societates hominum vndeuiginti id onus in se receperunt, hisce pactis tamen, ne alii triennio futuro publicani essent, & quæ in naues imposuissent, ab hostium tempestatisque vi, publico periculo essent, & ita priuata pecunia respublica administrata est, vt quum pecunia in ærario esset, redemptoribus iis primis solueretur. Publicorum operũ extruendorum locationes passim apud eundem Liuium legimus, huic vero consimilem *lib.* 34. vbi habet: *Itaque redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis, bellum, inquit, se ipsum alet.*

T. LIVIVS LIB. XXIV.

His superioribusq; illis equi adempti, qui publicum equum habebant, tribuque moti, ærarii omnes facti; neque Senatu modo, aut equestri ordini regendo cura se Censorum tenuit. Nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vocatio iusta militiæ, neq; morbus causa fuit. Ea supra duo millia nominum in ærarios relata, tribuq; omnes moti.

QVid esset, *ærarium facere*, seu *ærarium relinquere*, vel in *ærarios referre*, quorum frequens apud scriptores fit mentio, à nullo hactenus plene & ad amussim declaratum inueni. Budæus *in Annot. in Pandect. ex l. vltima de Senatoribus* scriptum reliquit: *AErarii verbum frequens apud antiquos, a paucis satis intelligitur.* Verum sicuti id iure optimo tradit, ita neque ipse rem plene aperit. Nicolaus Grucchius *lib.* ... *de Comitiis Rom.* rem hanc veluti per transennam tantum tetigit, minime tamen explanauit. Carolus Sigonius *lib.* ... *de antiquo iure Rom. capite decimosexto*, AErarios interpretatur, quia militaribus stipendiis essent repulsi, atque pro-

bere contendit auctoritate Liuii scribentis *lib.* 7. Attellanos histriones censoria nota vacuos fuisse, quia neque tribu mouerentur, neque à militaribus stipendiis essent repulsi. At pace doctissimi viri sit dictum, interpretatio minime genuina est, aliud enim est, à stipendiis repelli, aliud, ærarium fieri. Qui enim stipendiis priuabantur, non ærarii dicebantur, sed *ære diruti* appellabantur. Ita Festus scribit: *Aere dirutum militem dicebant, cui stipendium ignominiæ causa non est datum, quod æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculum.* Et Cic in Verr. act. 6. *Aleatoris Placentini castra commemorabuntur, in quibus quum frequens fuisset, tamen are dirutus est.* Præterea sensus verborum Liuii à Sigonio adductorum est, quod quamuis histriones & scenam exercentes, tanquam infames à militia arcerentur, nihilominus Attellani histriones peculiari priuilegio ab hac nota excipiebantur, & stipendia facere poterant. Cœlius Rhodiginus *lib. lect. antiq.* 29. *cap.* 6. scribit, Ærarios in Romana historia nuncupatos, qui plebei ordinis, delicti nomine in Cæritum tabulas à Censoribus reiecti, nec in centuriæ albo scripti amplius, pro capite dumtaxat tributi causa æs conferebant. Sed hæc Rhodigini sententia in duobus potissimum peccat, nam aliud erat, in Cæritum tabulas referre, aliud, ærarium facere; præterea non plebei duntaxat, sed & patritii, grauis & equestris ordinis homines ærarii fiebant, quod ex mox dicendis, & etiam dictis clarissime patet. Petrus Gregorius iuris vniuersi syntagmatis *par.* 3 *lib.* 47. *c.* 7. *nu.* 10. ait: *Referebant in ærarios, hoc est, inter eos, qui ærario pendere debebant, pœnæ nomine, eum qui irreuerenter loquutus esset*, &c. Sed hæc expositio valde diminuta est; nec rem totam aperit, quinimo quum pecuniaria pœna quis afficiebatur, quantitas æris persoluendi explicite addebatur, secus in his qui ærarii fiebant, quod superius in libro 4. Dilucidationibus demonstrauimus. His itaque sic se habentibus, nostram in re ista satis difficili & obscura opinionem in medium afferre libet, eamque doctioribus discutiendam proponere. Dionysius Halicarnassæus *in fine lib.* 2. ita scriptum reliquit: *Censum necessarium legitimum, ex quo numerus militaris ætate hominum cognoscebatur;*

diuitiarumque magnitudo, pro modo quarum oportebat vnumquemque ad bellum tributa pendere; nullo intra decem & [illegible] censu condito, à L. Cornelii, & Q. Fabii consulatu. Ita vt [illegible] dem viri, & vtiles, in censibus militiaque essent: [illegible], & prauissimi sine censu relinquerentur locumque alium [illegible], in quo liceret eis, vt vellent, viuere. Ex quibus elicimus, censum [illegible] solitum non modo bonorum, sed & personarum. Sic sumitur census apud Pomponium *l. 2. §. post deinde, D. de origine iuris*, quod etiam clarius docuere idem Halycar. *lib. 4.* & Liuius *lib.* [illegible] *& 39.* Sic *censum agere* peculiare verbum historicis, est recensere capita & patrimonia, seu substantias suas [illegible], quod late adnotauit Zasius ad dictam l. 2. Qui autem pro censis bonis soluebant, non pro capite; sicuti & econtra, qui pro capite, quum pauperes essent, non pro bonis pendebant, licet enim & diuitum personarum census haberetur, id fiebat, non vt pro capite soluerent, sed vt militarent, si ætas legitima esset, vel aliud impedimentum non obstaret, sicuti censi capite militiæ non admittebantur, nisi per vrgentissimas necessitates. Quod vero pro bonis [illegible] in publicum ærarium conferrent, ex iam dictis patere potest, sed clarius etiam ex Liuio *lib. 39.* de Catonis tristi & asperа censura: *Ornamenta & vestem muliebrem, & vehicula quæ plus quam quindecim millium æris essent, in censum referre [illegible] sit. Item mancipia minora annis 20 quæ post proximum lustrum [illegible] millibus æris, aut pluris eo venissent, vti & quoque [illegible] quanti essent æstimarentur, & his rebus omnibus [illegible] attribuerentur.* Quod vero & capite censi pro capite soluerent, docet Asconius Pedianus *in Diuinatione Cicer.* [illegible] hæc verba: *Censores ciues sic notabant, vt qui [illegible] Ceritum tabulas referretur, & ærarius fieret, ac pro hoc non esse in albo centuriæ suæ, sed ad hoc esset ciuis tantummodo, vt pro capite suo tributi nomine æra præberet.* Idem potest intelligi ex illis paginis in Euangelio Matth. *cap. 22.* vbi Pharisæis Iesu Dominus & Saluator noster percontantur, liceatne censum dare Cæsari, an non? & ille respondit, offerendum sibi numisma census, at illi obtulerunt ei denarium. Hunc autem pro capitis cuiusque censu persolui solitum credendum, [illegible]

pro substantiis plus denario pro earum valore & æstimatione persolui solitum non ambigendum. Idem quoque colligimus ex Dione in Vespasiano, & apertius ex Polyhistoris chronica. Ita Hesychius inquit: κένσος εἶδος νομίσματος ἐπικεφάλαιον, id est, *Censi est genus nummi, quod viritim imponitur, siue Capitatio.* Quod autem capite censi ignobilissimi haberentur, docet Gellius *libro decimosexto, capite decimo,* in hæc verba: *Qui in plebe,* inquit, *Romana tenuissimi pauperrimique erant, neque amplius, quam mille quingentum æris in censum deferebant, Proletarii appellati sunt. Qui vero nullo aut perquam paruo ære censebantur, capite censi vocabantur, extremus autem census capite censorum æris fuit 375. sed quoniam res, pecuniaque familiaris, obsidis vice, pignorisque esse apud Rempublicam videbatur, amorisque in patriam fides quædam in ea firmamentumque erat, neque Proletarii, neque capite censi milites, nisi in tumultu maximo scribebantur, quia familia iis tenuis, aut nulla esset. Proletariorum tamen ordo honestior aliquanto, & re & nomine, quam capite censorum fuit. Nam & asperis Reipub. temporibus, quum iuuentutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur, armaque iis sumptu publico præbebantur & non capitis censione, sed prosperiore vocabulo à munere officioque prolis edendæ appellati sunt. Quod quum re familiari parua, minus possent Rempublicam iuuare, sobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentarent. Capite censos autem primus C. Marius, vt quidam ferunt, bello Cymbrico difficillimis Reip. temporibus, vel potius, vt Salustius ait, bello Iugurthino milites scripsisse traditur, quum id factum antea in nulla memoria extaret.* Hactenus Gellius. Id etiam ex Festo *lib.* 140. Valerio Maximo *libro secundo, capite primo,* Nonnio Marcello, Paulo Orosio *libro quarto, capite primo,* & D. Augustino ciuitatis Dei *lib.* 3. colligere licet. Hinc illud Tertulliani in Apologetico: *Si agri tributo onusti viliores: Hominum capita stipendio censa ignobiliora,* id est, capita qui censum persoluebant, in stipendia militaria eroganda, namque ex pecuniis ex censu collectis stipendium militi persolui solitum clare testatur Liuius *libro vigesimotertio,* inquiens: *Senatus quo die primum est in Capitolio consultus, decreuit, vt eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim*

exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur. Qui vero pro substantiarum æstimatione persoluebat, quantum soluendo esset, in singulo quoque censu agendo, in Censorum tabulis describebatur, prout æstimatio crescebat, vel imminuebatur, ac capite censi omnes semper eandem qualitatem pecuniæ pro capitis censu quotannis pendebant, vti in ærarii tabulis adnotatum erat. Quod autem nus ad Quæstores ærarios spectabat, vt scilicet mulctas reciperent, ex Tacito *lib.* 13. vbi de Pisone designato Consule, inter mulctas enim cõnumerabatur æs illud, quod pro suo capite ærarii facti pendere tenebantur. Nec obstat, quod ab Halycarnass. scribitur *lib.* 4. quod qui pauperrimi erant, & minimi censûs, in sexta classe, immunes erant ab omni militiæ & tributi onere, nam etsi capite censi in sexta classe erant, dicta Dionys. intelligenda, quod essent immunes ab omni onere tributi, id est, quo ad bona, non quo ad capita. nam ideo capite censi dicebantur, quod pro capite censum ærario persoluerent. His itaque omnibus præmissis, dico *ærarium facere*, vel *relinquere*, vel *referre in ærarios*, nil aliud fuisse, quam redigere eum vel eos in numero capite censorum, vt scilicet pro capite, sicuti & capitecensi, statutam pecuniam penderent, nec militiæ adscribi possent, quod ignominiosum fuisse constat. Idem potissimum confirmare possumus ex hisce Liuii dictis lib. 4. *Censores ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Rom. minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoque censu ærarium fecerunt*, hoc est, damnauerunt, vt pro suo capite octo plus ærario solueret, quam capite censi pendere tenebantur. Hoc pariter comprobat Pædianus loco citato, per ea verba: *Et ærarium fieret, ac per hoc non esset in albo centuriæ suæ, sed ad hoc, vt esset ciuis tantummodo, vt pro suo capite suo, tributi nomine æra pendat.* Sic Liuii dicta [illegible] 29. [illegible] pretanda, dum ait: *Exitu censuræ,* [illegible] *set C. Claudius, & in ærarium ascendisset inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen.* [illegible] *rium venit, & præter* [illegible] *quæ se* [illegible] [illegible]

nocentem se condemnasset, & condemnatum consulem, & censorem fecissent.

Reliquum est, vt declaremus quid esset *tribu mouere*. Censores, quos nota afficiebant, triplici pœna plectere solebant, nempe vel ærarios faciebant, vel tribu mouebant, vel in Cęritum tabulas referebant. Grauior erat nota, si Asconio credimus, loco adducto, ærarium fieri, nam & idem suffragio priuabatur, quum ex albo censuræ suæ oblitaretur, & per consequens, in Cærites tabulas relatus esset. Minor nota erat referri in tabulas Cæritas, nam nulla alia pœna hi afficiebantur, quam quod suffragandi munere priuabantur; quod testatum reliquit Gellius *lib.* 16. *cap.* 13. in hæc verba: *Primos autem municipes, sine suffragii iure, Cærites esse factos accepimus, concessumque illis, vt ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, pro sacris bello Gallico receptis, custoditisque.* Hinc tabulæ Cærites appellatæ versa vice, in quas Censores referri iubebant, quos notæ causa suffragiis priuabant. Tertia adhuc minor nota erat, tribu mouere, mouebantur autem tribu, qui ex honestiori in minus honestam migrare iubebantur ob ignominiam, & reatus alicuius pœnam, quod clare docet Liuius *lib.* 45. Id autem præsertim fiebat, quum ex rustica tribu in vrbanam tribum motus pertransire cogebatur. Nobiliores enim Rusticæ vrbanis, & præstantiores habitæ; quod docuit Plinius *lib.* 18. *cap.* 3. ita scribens: *Rusticæ tribus laudatissimæ eorum qui rura habebant: Vrbanæ vero, in quas transferri ignominiæ esset, desidiæ probro.* Ex his colligimus, tribus rusticas nobiliores habitas vrbanis, quia agricultura priscis illis Romanis maximo in honore haberetur, vitaque rustica cæteris commendatior esset; quod pariter Varro testatus est *libro secundo de re rustica*, inquiens: *Viri magni maiores nostri non sine causa præponebant rusticos Romanos vrbanis. Vt ruri enim qui in villa viuunt, ignauiores, quam qui in agris versantur in aliquo opere faciundo, sic qui in oppido sederent, quam qui rura colerent, desidiores putabantur.* Quum itaque tantum honoris tribubus rusticis accessisset, commutata veteri ratione factum est, vt nobiles vrbanique iure in rusticas transferri voluerint. Sic Ap. Claudius in

rusticam tribum, quæ postea ab ipso Claudia appellata fuit, commigrauit, teste Dionysio; sic Augustus, quamuis à gente Iulia & Octauia ortum duceret, ex vrbanis in rusticas Fabiam & Scaptiam transductus, in illam vtique tanquam gentis Iuliæ, in hanc vero vti gentis Octauiæ. Nam Scaptienses & Fabianos Augusti tribules dicit Sueton. in illo cap. 40. Hinc factum, vt temporum successione nonnullæ tribus à familiis nobilissimis, quæ in illis se coniecerant, denominationem susceperint, vti Papiria, Cornelia, Aemilia, Fabia, Horatia, Menenia, Sergia, & Veneria. Ego autem & aliam caulam, quod rusticæ scilicet tribus vrbanis nobiliores sint, dari posse existimo. Nempe, quod plures longe numero euasetint pluribus externis populis in ciuitatem ascitis, qui ex seipsis nouas tribus indies conficerunt, reliquis priscis vrbanis quatuor tantum remanentibus. Ad hæc hisce omni hominum genere humillimis etiam coinquinatis. Appius enim Cæcus censor, teste Diodoro, potestatem dedit ciuibus quibuscunque Romæ vt in quam tribum vellent, distribuerentur. Vnde Q. Fabius Censor, ignobilissimos, qui per omnes tribus dispersi erant, excretos in quatuor vrbanas coniecit, teste Liuio in calce *lib.* 9. Quum itaque tribus rusticæ & numero & qualitate suffragantium, vrbanis quam maxime excellerent, accidit vt in magistratibus dandis, & adimendis, & legibus antiquandis vel ferendis, plurimum valerent Rusticæ tribus, ob idque ingenuiores & nobiliores in illis inseri curauerint, sique pœna plectendus quis esset, ex rustica tribu in vrbanam conficeretur, vel ex Rustica minus honesta in minus honestiorem rusticam, nam moueri tribu nil aliud esse, quam mutare tribum aliquam iubere Censores, quod conceptis verbis docuit Liuius *lib.* 45. Illud sane mirandum, historicos nullibi meminisse prioris pœnæ, hoc est, referendi in Tabulas Cærites, sed solum id haberi ex Gellio loco citato. Hoc autem euenisse contendo, quod Historiæ scriptores sub nomine ærarii facti, & relationem in Cæritum tabulas comprehendisse, ignum tam hanc quam illi eius pœnæ quæcumque fuerant [illegible].

T. LIVIVS LIB. XXIV.

Et in vico Istrico fontem sub terra tanta vi fluxisse vt serias, doliaq; quæ in eo loco erant prouoluta, veluti impetus torrentis tulerit.

SEriam vasis genus quoddam fuisse, omnibus receptum est, sed quæ illius forma, materia, magnitudo & vsus eiusdem fuerit, non ita manifestum. Donatus enarrans illud Terentianum in Heaut. *Releui dolia omnia, omnes Serias*, inquit: *Seria vas fictile de limo oblongum.* Budæus *lib. de asse 5.* ita habet: *Seriam oblonga forma fuisse puto, & in summo ceruicatam.* Recentiores Iuristæ nonnulli, & ipsi vas oblongum fuisse, tradunt. Sed hi omnes nulla ratione, omnes nulla auctoritate sententiam suam comprobant, ita vt mere imaginaria eorum dicta sint censenda. Magnum vas Seriam fuisse, non dubitamus, siquidem miraculo caret portentum à Liuio scriptum, si seriæ, sicuti & dolia, quasi à torrente, à fonte prouolutæ, magnæ non fuissent. Ad hæc Colum. *lib.* 13. docet, ex Seriis in minora vasa vinum diffundi ad vetustatem seruandam, nempe in cados & amphoras. Præterea idem auctor meminit Seriarum, quarum singulæ sint amphorarum septenum. Alciatus, loco infra dicendo, ait, Seriam vas fuisse maius, & capacitatis maioris, quam culeum, quod vicenas amphoras continebat. Addamus à Seria, vase magno, diminutiuum *Seriolam* deriuari. Persius *Satyr.* 4.

Seriolæ veterem metuens deradere limum.

Ita vt & fictile vas fuisse Seriam, ex Persio & Donato affirmare possimus. Necnon & ex Lampridio, scribente in Heliogabalo. *Quumq; Seriam quasi veram rapuisset, quamuis virgo maxima falsam monstrauerat, atq; in ea nihil reperisset, explosam fregit.* Alciatus *in com. in tit. de verb. signific. l.* 206. figulini fuisse operis Seriam, testatur. Sed & alterius quoque materiei confectam constat. Primum ex eodemmet Persio ibidem scribente:

—— Et ô,
Sub rastro crepet argenti mihi seria.

Seriam sparteam, hoc est, ex sparto confectam, & pice

circumlinitam, colligere possumus ex Pacuuio, veteri poeta, scribente:

Nec vlla subscus cohibet compagem aluei;
Sed suta lino, & Spartu serilibus.

Vbi Spartea serilia vocat, hoc est, ad serias cõficiendas aptas. Vnde & ex ære, ligno excauato, aliave consimili materia parari potuisse serias, non dubitandum. Præcipuum vero seriæ vsum fuisse in vino condendo crediderim. Nam Vlpianus *l.u.§.proprietatis. D.de vsufruct.* vinarium vas fuisse testatur, & Colum.*lib.12.c.18.* ita scribit: *Dolia quoque ante quadragesimum vindimiæ diem picanda sunt.* Frumentarium vas ab Iuristæ recentiores Seriam fuisse, contendunt ex Paulo, *ex eadem l.206.de verb.signific.* sed & alium vsum præstitisse Seriam, colligimus ex Col.*lib.13.* vbi de salsura suillæ carnis verba faciens, ait: *Sed quum ad fauces seriæ peruentum est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus, in vas comprimuntur, eaq; caro semper conseruatur, quæ tamquam salsamentum in muria sua permanet.* Varro vero *lib.3.de re rust.c.2.* seriarum olearum meminit, id est, ad oleum seu oliuas conditas seruandas, destinatum vas. Illud postremo annotari libet, Turnebum, quem semper honoris gratia nomino, *lib. Aduers. 30. c.6.* Terentianum illud in Heauton. act.3. scen.1 *relinere serias* interpretatum, serias aperire. Cuius sententiam etsi redarguere non libet, tamen nec prætereundum dicimus, forsin *relinere* eo in loco interpretandum, iterũ linire pice, quum scilicet pix vetus à vase decidisset, ita vt haud bene contenta adseruarentur.

T. LIVIVS LIB. XXVII.

Itaq; colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant.

SAcrosanctum, auctore Festo *lib.28.* dicitur illud, quod iureiurando interposito institutum est, vt si quis violasset, morte pœnas penderet, vel quod sine iure expiabili scelere violari nemini prius fas liceret. Sic Cato ait, Aediles sacrosanctos esse, sic Tribunos sacrosanctos dicere, antiquitus [illegible]

Dionysii Halyc.*lib.5.* quod affirmarunt & Liuius *lib.3.& 9.* & Plinius *lib.7.* Et sacrosancta potestas Liuio *lib.19.* Tribunicia appellata. Ita quoque iura sacrosancta vocauit Aristophanes *in Nebulis*, & Cic. *lib. Offic 3.* Vrbis muri & ipsi sacrosancti dicti *in l.fin.D.de rer.diuis.* ita vt qui eos violasset, morte mulctaretur. In hunc sensum Cic. *in Catil.* illius possessiones sacrosanctas vocauit, hoc est, inuiolabiles, in hæc verba: *In vastitate omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?* Et fœdus sacrosanctum legimus apud Tacitum *lib.12. Annal.* Ita sacrosanctam Ecclesiam, quæ asylum præbet, scribit Iustinianus, *C.de sacrosanct.Eccles.* Et Cic. *in orat. pro domo sua*, sacrosanctam domum appellauit, in qua tutum refugium esset omnibus, vt inde accipi non possent. Nihil vero sacrosanctum esse posse, nisi quod per populum plebemve sancitum esset, idem Cic. *in orat. pro Cornel.* docet. Itaque Coloniarum maritimarum sacrosanctas dixit Liuius vacationes, hoc est, quas vti auctoritate pop.Rom. & iuramento firmatas, nemini violare liceret, ob idque nec inuitæ dare milites cogi possent.

T. LIVIVS LIB. XXVIII.

Secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in quadraginta longas naues opus esset, tritici 120. *millia modium, in viaticum decurionibus remigibusq́; collaturos.*

HÆc omnia, inquit Cæl.Rhodiginus *lib.7.c.30.* facile se à difficultate extricans, sunt classium instrumenta, at qualia sint, minime explicat. *Rutra* ab eruendo seu ruendo deduci, quidam volunt. Nonius à radendo deriuatum rutrum putat: Ego sane instrumentum fuisse censeo ferreum, ad eruendam terram seu arenam, quum opus esset, quale nos *batillum* seu *palam* vocamus, cuius non semel Varro *de re rustica* meminit. Festus ait: *Rutrum tenentis iuuenis effigies in Capitolio Ephebi fuit, more Græcorum arenam eruentis, exercitationis gratia.* Plinius lib.36. cap.23. *Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohærent.* Cato de re *rustica*, cap.11. scribit: *Oportet habere villicum, pallas sex, rutra quatuor, rastros quadridentes duos.* Varro apud Non.

Cui

Cic.in orat.pro Cælio: *Ex quibus requiram, quo modo lauerint, alueisne illi, an equus Troianus fuerit.* Apud Caton.c.43.vitibus infodiendis, alueatos sulcos esse oportere, legimus, h.e. excauatos. Ex quibus omnibus satis patere arbitror, alueolos vasa fuisse excauata, in eum, quem diximus, vsum.

Molæ quæ fuerint, à Liuio commemoratæ, haud facile est affir...re. Namque non molendinariæ, siquidem in nauibus non erant pistrina, itaque coniicio, fuisse nauales machinas, seu classicas, ad saxa magna, cuiusmodi molaria, iacienda in hostiles naues, ad eas mergendas, vel disrumpendas, & opprimendas. Ita Statius lib. Theb.3.

Vestraq; sudes fractiq; molares.

Ouidius lib. Metamorph.3.

-- *Aut comes* (inquit) *ero, dixit, dextraq; molarem Sustulit.*

Liuius lib.31. *Balistis, Catapultisq;, & alio omni genere tormentorum tela ingerentia, & pondere ingenti saxa iaciebant.* Illud sane manifestum est, hæc omnia ad naues pertinentia, fuisse instrumenta.

T. LIVIUS LIB. XXIX.

Tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusq; omnibus suppliciis cruciatos occidit.

QVæ seruilia supplicia à Liuio appellentur, indagandum. Fustibus cædi, liberorum pœna erat, vt notat Marcellus *lib.10.D.de pœn.* inquiens: *Ex quibus causis liber fustibus verberatur, ex iis seruus flagellis cæditur.* Sic Callistratus *l.28.§.1.D.eo.* inquit: *Non omnes fustibus cædi solent, sed ij dumtaxat, qui liberi sunt.* Quomodo autem milites fuste aliquando vsque ad mortem cæderentur, videre licet apud Polybium *in lib.6.Epit.* & tunc grauius est fustigatio supplicium, quam flagellatio, in reliquis vero non ita. Nam flagella, nudatis corporibus, cuti admouebantur, fustes autem vestitis inferebantur, & in flagellatione sanguis eliciebatur, in fustigatione vero nequaquam. § *si quis aliquem. de pœn. tenen. lib.2. feud.tit.27.* Sic maiorem pœnam arbitratus est Accursius flagel-

flagellorum,quam fustium, *in l.veluti, de pœn.P.* *quod etiam statuit Paulus l.Pedius,l.4.de incend.rui. & naufr.g lib.47 P.tit.* 9.Ob id Horatius *lib.Satyr.1.Satyr.3* horribile flagellum vocauit,inquiens:

Nec scutica lignum,horribile sectere flagellum.

Et Virgilius sanguineum dixit, lib.8.Æneid.

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Et Iuuenalis Satyr.6.

-- Hic frangit ferulas,rubet ille flagellis.

Et in sacra Scriptura, Eccles.c.28. *Flagelli plaga liuorem facit.* Seruile itaque supplicium fuit flagellatio, quod etiam ex sacris paginis conuincitur. Nam *Act.Apost.c.22.* legimus de D.Paulo: Sic enim,quum tribunus iussisset ipsum flagellis cædi,eum affatus est: *Sic hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?* quo audito, solutus à vinculis est. Quod etiam innuere videtur Cic.*in orat.pro Rabirio,*scribens: *Porcia lex virgas ab omnium ciuium Rom. corpore amouet, hic misericors flagella retulit,* quasi dicat, virgæ, quibus liberi homines Rom.cædi solebant, à lege Portia inhibitæ sunt: at hic, dum misericordiam profitetur,flagella,hoc est,seruile supplicium retulit. Multis autem modis serui flagellabantur, erant enim flagella *Mastiges* dicta, ex restibus composita, quibus aurigæ vtebantur in incitandis & impellendis equis ad cursum. Martialis lib.14.

Proficies nihil,hoc cadas licet vsque flagello.

Parabantur quoque flagella ex loris seu corrigiis coriaceis, quibus male affici seruile erat; quod testatur est Terentius *in Adelph.*inquiens: *Nam si molestus pergis esse, iam isto arripere, atque ibi vsque ad necem operiere loris. S.Loris liber.* Vlpian.*libro D.29.*scribit, impuberem seruum habena cædi, vel ferula. Hoc genus flagelli innuere voluisse Callistratum Iurisconsultum *in l.veluti.7.de pœn.* vocans vincula, existimant, non contemnendi nominis Doctores, quidam nepotis, vinculorum verberationem pœnam esse. Non enim probant Accursii eo in loco explicationem, dicentis, vinculorum pœnam esse, verberari fustibus. Plagæ, quæ infligebantur huiusmodi vinculis,seu funiculis, acerbiores erant,

quam

Digitized by Google

quam quæ simplicibus coris fiebant, nam habebant etiam in extremitatibus eorum glandes ferreos, & globos plumbeos, vel etiam hamos, vt magis percussa caro laceraretur. Hinc flagella huiusmodi *scorpiones* appellabantur, quod sicuti scorpiones caudarum aculeo maxime lædunt, ita apicibus & extremitatibus flagellorum additis appendicibus, cutis verberatorum misere laniaretur. Horum autem inuentum Cretarum fuisse, ex Plinio *lib.7. c.56.* scripsit vir doctissimus, & Iurisconsultus celeberrimus, cuius nomen lubens omitto, reuerentiæ gratia, illius enim scriptis me multum debere, fateor, sed tormenti vox eum fefellit. Eo enim in loco describens Plinius rerum diuersarum inuentores, ait: *Et in tormentis scorpionem Cretas, catapultas Syrus, Phœnices balistam & fundam*; vbi de bellicis instrumentis tormenta appellata, verba facere Plinium, luce meridiana clarius dignoscitur. Ex dictis patet, cur Græca voce serui criminosi μαςίγιας & ςιγματίας sint appellati, à verberibus scilicet & flagellis, quæ nomina contumeliosa sunt. Legimus apud Xiphilinum Dionis Epitomistam, in Aug. hæc: *Stigmatias quidam non modo prodidit dominum, à quo notis fuerat compunctus, sed etiam ad eum seruandum promptissimus fuit.* Sic & seruus huiusmodi Latinis *verbero* eadem de causa dictus. Et Cic. 2 *Offic.* dixit: *Barbarus stigmatias.* Ita & qui mancipia cædunt, *stigmatia* & *stigones* dicti, sicuti qui cæduntur, *mastigiæ* & flagella ipsa, *mastiges*, vt recte adnotauit Cæl. Rhodig. *lib.25. cap.24.* Impiissimi Iudæi, vt IESVM CHRISTVM SALVATOREM nostrum, regemque cœli & terræ ignominia afficerent, inter cętera tormenta flagellis quoq; eum cæciderunt, simili cruciatu insontem afficientes.

T. LIVIVS LIB. XXIX.

Ludi Taurilia per biduum facti religionis causa.

LVdos Taurios, Festus Pompeius tradit *lib.18.* olim institutos, & dies inferis consecratos, quod, regnante Tarquinio Superbo, magna in mulieres grauidas incidisset pestilentia, ob diuturnam taurinæ carnis esitationem. An

An vero taurilia & taurii ludi idem essent, non fat [illegible] quamuis minime diuersa fuisse existimem. Aliam tamen appellationis causam assignari posse, non abnuerim, quam Festus scriptam reliquit. Denominationem autem puto desumptam à tauris, quibus in huiusmodi ludi genere [illegible]rentur. Sicuti Taurinam Romæ portam, Esquilinam etiam dictam, legimus, à bouis capite, quod supra erat insculptum; & *Taurobobium*, sacrificium taurorum, & *Suouetaurilia*, sacrificium ex oue, sue & tauro paratum. Quod autem in ludis Romani taurorum pugnam frequenter spectandam præberent, veluti & hodiernis temporibus fieri videmus in alma vrbe Venetiis, Florentiæ, & alibi, deprehendimus ex Plutarcho, *in lib. de Alexandri fortuna*, & Seneca, *lib. de Ira* 30. vbi pugnantes tauros in ludis phœniceo colore & [illegible]cundo irritari, efferarique scribunt. Et Plinius *lib. 8 c.* [illegible] de tauris verba faciens, ait: *Thessalorum gentis inuentum est, e quo iuxta quadrupedante, cornu intorta ceruice taurum* [illegible] *primus id spectaculum dedit Romæ Cæsar Dictator.* Varro *lib.* [illegible] aliorum cōmputatione, quarto: *In tauriis ludis*, in quibus [illegible]*suetum, metas circumcurrere*, quod nec a tauris alienum, scribente Plinio eodem in loco hæc de tauris verba: [illegible] *etiam cursu citato, velut aurigas, insistere.* Quod autem diuus Liuius, hos ludos religionis causa factos, explicandum Diis præsertim inferis dicatos, ex Festo superius adnotaui. Præterea scribit Athenæus, tauro Bacchum assimulari. Lycophron Iouem taurum vocauit. In Periegesi Dionysius [illegible] Dianam *tauropolon* dixit, & ταυρεία Græcis, Latinis Diana *taurica* vocata. Et Diodorus scribit, Martis & Dianæ sacrificia *tauropolia* nuncupata, vnde iure Plinius loco iam citato scripsit de tauris: *Hinc victimæ optimæ, & lautissima Deorum placatio.* Ταῦρος quoque Græcis Neptunus dictus, & [illegible] Neptuni festum. In ludis itaque religionis causa factis [illegible] est, in Deorum honorem, taurilia vel taurios appellans [illegible]ris, vsos fuisse Romanos, ob idque ita appellasse, [illegible] ex dictis patere puto, sed & antiquorum numismatum [illegible] comprobare possumus. Sebastianus Erizzus Cæsaris Augusti argenteum numum [illegible], in cuius aduersa parte [illegible]

est pugnacis tauri effigies, enarrans, inquit, eum cusum ob memoriam ludorum tauriorum ab Augusto celeberrime factorũ. Ego argenteos nũmos antiquos binos vidi, similes vndequaque. In parte vna impressum erat caput Mineruæ galeatæ, & galeæ cono cristam adiectam, vel plumeam, vel ex cauda equina, vel ex alia re consimili, quales sæpe describuntur ab Homero in Iliade: in altera taurus integer impressus, eo statu & situ, vt videatur colluctari, atq; aliquem cornu petere velle. Habet enim caput oblique demissum, & cornua ad feriendum accommodata & composita; pedes autem inflexos & incuruatos, quasi eis terram fodere, & puluerem spargere conetur, iuxta illud Virgilianum, lib. 9. Æneid.

Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.

In ora infima inscriptum est ΘΟΥΡΙΩΝ. Hos nummos eadem de causa cusos, affirmare possumus. Nam Græci dicunt θορεῖν, quod Latini, impetum facere, seu impetu insilire. Et θούριος dictus est Mars, quod est bellicosus seu pugnax, θρασὺς, potens, audax, θοῦρος impetuosus. Quamuis & aliter tum Augusti prius numisma, & posteriores hi nummi dici possint cusi à Thuriis populis Italiæ, in Sicilia; quorum meminere Æmilius Probus, & Plutarchus in Alcibiade, Thucydides *lib.* 5. & Diodorus Siculus *lib* 13 & Stephanus de vrbibus, in hæc verba: Θούριοι πόλις Ἰταλίας, ἡ πρότερον Σύβαρις, id est, *Thurij vrbs Italiæ, quæ prius Sybaris dicebatur.*

T. LIVIVS LIB. XXX.

Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt.

PErfugam & fugitiuum appellari apud Iurisconsultos quandoque obseruamus, quod fecit Saturninus *in l. aut facta.16. D. de pœn.* reuera tamen inter se distingui perfugam à fugitiuo, præcipue ex hoc loco clarissime patet. Perfugam autem dici ad hostes confugientem, omnibus receptum est. Cic. in Ant. *Cur de perfugis nostris copias comparat contra nos?* & in Offic. *Perfuga à Pyrrho venit in castra Fabritij.*

Sed fugitiui significatio non vna. Sicut enim fuga quandoque pro exilio à Iurisperitis accipitur, vt in *l.4. §.ad t*[illegible] *de re milit. l.5. D. de interd. & releg.* ita & fugitiuum, qui a fuga deriuatur, pro exule accipi posse existimandum, vel etiam pro alicuius criminis reo. Nam aliquando fugitiui seu fugientes in Iure ad Græcorum exemplum, qui eos φεύγοντας vocant, dicuntur rei. *l. properandum, C. de iud. l. fin. C.* [illegible]. Eandem significationem vocis *fugitiui* obseruamus in sacra Scriptura, vti Num. 35. cap. *Sex erant oppida in fugitiuorum auxilia separata, vt fugiant ad ea, qui fuderint sanguinem.* Ita & Sapientiæ, cap. vlt. *Hos tanquam fugitiuos per*[illegible]*tur, &c.* Ex quibus quis forte suspicari posset, per fugitiuos hoc in loco à Liuio significari posse exules & criminosos Romanos, qui ad Carthaginenses confugerant. At [illegible] res aliter se habet. Nam per fugitiuos intelligendum [illegible]uos, qui à patronis Romanis confugerant ad Carthaginenses, non dubitandum, appellatione enim *fu*[illegible] [illegible]uos venire, qui fugam fecerunt, passim apud Iuriscons. & alios Latinos scriptores obseruamus. Cic. in Anton. [illegible] *bella habet legionem, habet fugitiuos.* Et in Verr. *Neque ta*[illegible] *fugitiui illi à dominis, quam tu à iure & legibus:* & item, [illegible] *princeps fugitiuorum:* & in Epistol. *Dicitur mihi seruus* [illegible] *fugitiuus Vandaci esse.* Fugitiuus, inquit Ofilius, est, qui e[illegible] domini domum fugæ causa, quo se à domino celaret, [illegible]sit. Et Cassius scribit, Fugitiuum esse, qui certo proposito dominum relinquat. Hinc fugam vendere dicebantur, qui seruos fugitiuos vendebant, quod S.C. vetitum erat, ne serui ad fugam inuitarentur. *l.2. D. ad leg. Falcid. l.6. C. eod.* [illegible] *§. si quis amico. D. de contrah. empt.* Et fugitiuarii appellati, qui seruos fugitiuos mercede reducebant. *l.18. D. de* [illegible] *verb.* vel qui dominis indicabant, vbi serui fugitiui celarentur, *l.13 D. eod.* & apud Florum fugitiuarii appellati, qui seruos fugitiuos persequebantur. Sic Varro *lib.3* [illegible] *64, cap.14.* scripsit: *Fugitiuarius dicitur, qui fugitiuum* [illegible] *& sectatur.* Fugitiuos seruos bellum in Sicilia [illegible] vicit C. Marius. Et M. Crassus de fugitiuis seruis & Spartaco eorum Duce laurea coronatus incessit, ex [illegible]

Ex his satis patere puto, fugitiuos Liuium dicere seruos illos, qui à patronis fugam fecerant ad Carthaginenses, tanquam in loco tuto se recipientes. Sciendum autem, quod inter perfugas minus peccant *emansores* dicti, scilicet qui diu vagati extra castra, tandem reuertuntur. *l. de errorem*, § 2. *D. de re mil.* qui & remansores nonnunquam dicti. *l. 5. §. à barbaris, D. eo.* Inter fugitiuos vero, qui minus deliquerant, dicti *errones*, serui, inquam, vagabundi, sic enim interpretatur Vlp. *tit. de seru. fugit.* Ita Arrianus *de re mil. l. qui cum*, inquit, erronis crimen in seruo leuius esse, quam fugitiui; inde L. beo pusillum fugitiuum erronem appellat. At nec ignorandum, nonnunquam huiusmodi seruum emansorem dictum, vti *l. aut facta, D. de panis.* Tempus discernit emansorem à fugitiuo, vti effractorem vel furem diurnum à nocturno. De hac eadem materia plura Azo *in sum. C. de ser. fug.* quæ obiter sint dicta.

T. LIVIVS LIB. XXIII.

Ex argento multaticio tria signa anea Cereri Liberoq́; & Libera posuerunt.

PEr Liberum patrem quidam hoc loco intelligendum credidere Solem, Virgilii authoritate moti, libro Georgicor. I.

—— Vos ó clarissima mundi
Lumina labentem cœlo qui ducitis annum,
Liber & alma Ceres.

Quod pariter confirmari potest ex Macrobio *lib. Saturnal. 1. cap 18. & 21.* scribente, Liberum patrem esse Solem, eundemq; Adonem. Nihilominus Liberum ego communissima appellatione intelligendum non dubito Bacchum hoc in loco; quod aliorum numinum connexa nomina palam faciunt. Siquidem Cic. tradit *lib. 2. de Nat. Deor.* Liberum Cereris fuisse filium, & fratrem Liberæ. Sic idem Liuius *in calce lib. 41.* scribit, supplicationem fuisse ad Cereris, Liberi Liberæque ædes. Has A. Posthumium dictatorem vouisse,

testatum reliquit Halycarnasseus *lib.6.* quod pariter confirmat Cornelius Tacitus, *lib. Annal.2.* vbi quoque addit eandem iuxta Circum Maximum vetustate abolitam, Libero Liberæque & Cereri dedicasse Tiberium Imperatorem. Augustinus Liberam etiam Venerem dictam, [illegible] Quamobrem si & Cererem interpretemur Lunam, sicuti Liberum Solem, ex Virgilii authoritate, & Liberam Venerem, non erit inconueniens, præsertim quum Apollinem & Liberum eadem sacra habuisse apud Thraces, Lacedæmonios & Bœotios, eisdemque honoribus coli mos [illegible] id scribente Macrobio, loco iam allegato.

T. LIVIVS LIB. XXXIV.

Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia, pondo septingenta triginta duo, & signati bigatorum xvij. millia xxiij. & Oscensis argenti cxx. millia ccccxxxviij.

HEluium ouantem in vrbem ingressum, argēti Oscensis 120. millia 438. in ærarium tulisse scribit Liuius, & paulo post M. Porcium Catonem ex Hispania triumphantem, eiusdem argenti Oscensis 540. Et deinceps Q. Minutium argenti Oscensis 278. millia. Et *lib.40.* quod Q. Fuluius Flaccus ex Hispania triumphans signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos. Quale autem esset argentum Oscense, neminem explicauisse hactenus me legisse, scio; qua de re operæ pretium [illegible] me existimo, si, quid in hac re sentiam, literis mandauero. Oscos populos Latii in Campania fuisse, tradit Strabo, vbi de Latio nouo verba facit. Annius ex Manethone *lib.* [illegible] *Commentariorum* scribit, Oscum apud Tuschenos regnasse, cuius insigne fuit serpens, quem Oscum appellarunt Etrusci, à quo Rege Osci populi dicti. Plinius *lib.* [illegible] Oscos populos in Latio veteri constituit. Liuius *lib.* [illegible] Oscæ linguæ meminit, inquiens: *Gnarosque Oscæ linguæ exploratum quid agatur, mittit.* Oscæ fabellæ, seu ludi, idem au[illegible] in principio lib.7. *Quod genus ludorum ab Oscis acceptum, tenuit iuuentus, nec ab histrionibus pollui passa est.* De eisdem Cicero [illegible] *pist. lib.7.* Mario scribens, ait: *Non enim te puto Græcos aut Oscos* [illegible]

ludos desiderasse, præsertim quum Oscos ludos, vel in Senatu nostro spectare possu. Prop. *lib. Eleg* 4. *Eleg.* 2. meminit Oscæ terræ. Et Horat. 1. Serm. Sat. 5. *Messe clarum genus Osci.* Ab huiuscemodi populis argentum, Oscense dictum, denominationem sumpsisse, quis arbitrari possit. Verum id probari non debet, quum populi isti parum potentes, & satis arctæ ditionis, ex historica lectione obseruemus, quinimo & à propriis sedibus dimotos, narrat Strabo, & ad internecionem deletis ipsis, immissam Latinam gentem, vnde *Latium nouum* ea regio appellata; quod etiam comprobare possumus, quum neque bello Punico primo, neque Gallico Cisalpino, neque Punico secundo, vlla fiat Oscensium seu Oscorum mentio apud scriptores, inter Latii populos, qui auxilia Romanis miserunt, sicuti aliorum fere omnium populorum, quibus Latium tunc temporis incolebatur, & quorum Polybius & Liuius nomina memoriæ tradiderunt; nempe Marsos, Samnites, Campanos, Pelignos, Sabinos, Vmbros, Picenses, Etruscos, commemorantes. Non itaque à populis hisce Oscis, Oscense argentum dictum, affirmandum. Quamobrem cogitabam, forte Oscenses nummos ab auibus, quæ Oscinæ appellabantur, dictos, quod scil. Oscinæ auis imago in illis esset insculpta. Quales autem essent huiusmodi aues, docet Seruius in 1. lib. Æneid. ibi:

Aspice bis senos lætantes agmine Cycnos.

In auguriis (inquit) *non solum aues considerantur, sed volatus in prapetibus, & cantus in Oscinibus.* Et lib. 3. Æneid. in eum locum:

Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Aues (ait) *Oscinæ sunt, aut præpetes, Oscinæ ab os & cano dictæ, ore futura prædicunt, præpetes vero à volatu.* Et rursus 4. Æneid. ad illud:

Solaq; culminibus ferali carmine bubo.

Omnes aues (inquit) *Oscines bonæ, præpetes malæ.* De his Cic. *lib.* 1. *&* 2. *de natura Deorum, & lib.* 6. *Epist. Epist.* 6. *ad Cæcinnam,* & Plinius *lib.* 10. *c.* 19. Et Amm. Marcel. *lib.* 22. *& lib.* 28. Cornuum autem in nummis argenteis, Oscensibus dictis, signa-

...um fuisse, coniicere licet, quum Liuius *lib.* 10. de aue O... ...a seu Oscina dicta, ita scribat: *Arte Consulem hæc dicentem ... ...ruus voce clara occinuit.* Et Horatius lib. 3 Carm Ode 2.

Oscinem coruum prece suscitabo
Solis ab ortu.

At quum inter argenteos nummos antiquos, quos pene infinitos vidi, coruum signatum non obseruauerim, quumque videam, Liuium non modo signati Oscensis ... ba facere, sed & simpliciter de Oscensi argento loqui, aliam interpretationem, hac omissa, indagandam iudico, veramque subsequentem esse, non dubito, Oscenses scilicet nummos vocatos, seu argentum Oscense, ab Osca, Hispaniæ vrbe, cuius Ptolemæus *lib. 2. Georgic. cap. 6* & Plinius ... *cap. 1. & 3.* meminere, hodie vocant *Hisca Huesca* & ... Oscenses vero inter Hispaniæ non ignobiles fuisse ... sed inter Principes connumeratos, docet Cæsar *libro primo de bello ciuili*, in hæc verba: *Interim Oscenses & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, ... imperata facturos pollicentur; his Tarraconenses, & Lacetani, & Auretani; & paulo post diebus Lurgauenenses, qui flumen ... attingunt, insequuntur.* In Oscensium autem ditione argenti fodinas celebres fuisse, coniiciendum. Nam Hispaniam argentifodinis abundare, docet Liuius per initia *lib. 2* ... bens: *Hispana gentis ager frugifer, argentum etiam incolæ fodiunt.* Polybius quoque argentifodinas, quæ sunt in Hispania connumerans, citra Carthaginem nouam, ait *Quadraginta decurias hominum operantium, qui tunc in dies singulos viena ... na drachmarum millia pop Rom. referrent.* Plinius *lib. 33. cap. 6* de argento scribit: *Reperitur in omnibus pene prouinciis, sed in Hispania pulcherrimum, id quoque in sterili solo, atque etiam in montibus, & vbicunque vna inuenta vena est, non procul inuenitur alia.* Et paulo post: *Mirum adhuc per Hispanias ab Annibale ... choatos puteos durare, sua ab inuentoribus nomina habere. ... Bebelo hodie appellatur, qui 300 pondo Annibali subministrauit in dies.* Apud Tacitum *Annal. 6.* legimus, Sextum Marium Hispaniarum ditissimum ... h'iam ... Tarpeio deiectum, ac ne dubium haberetur, magnitudinem ...

...

pecuniæ malo vertisse, aurarias eius, quamquam publicantur, sibimet Tiberium seposuisse, quo in loco per aurarias, non modo auri, sed & argentifodinas intelligendum, nam a nobiliori appellationem desumpsit Tacitus. Posidonius Hispaniæ subterranea, non infernum, sed Pluton, id est, opulentiæ & diuitiarum Deum vocauit, tanta est in eo terrarum tractu metallorum fœcunditas. Et in sacra Scriptura, *Macchab.1.cap.*8. legimus, quod Romani multa fecerunt in regione Hispaniæ, & quod in potestatem redegerunt metalla argenti & auri, quæ illic sunt. Liuius ipse *lib.*34. de Catone Consule in Hispania bellum gerente, tradit: *Pacata prouincia, vectigalia magna instituit, ex ferrariis argentariisq́, quibus tum institutis, locupletior in dies prouincia fuit.* His ita se habentibus, inducimus, argentum Oscense dictum a Liuio, quod in Oscea Hispaniarum vrbe colligebatur & coquebatur, ex Hispanicis argentifodinis, ibique etiam cudebatur, quodque pulcherrimum fuisse & optimum coniiciendum, tum ex Plinio, loco supra allegato, tum ex eo, quod a Liuio illius mentio fuit in omnibus prædictis triumphis, in quibus latus est a triumphantibus ex Hispania, sicuti & de Illyrico argento meminit idem Liuius, *lib.* 45. in triumpho L. Ancii, Glareanus in annot. ad hunc locum scribit: *Oscea vrbs est Ilbergetum apud Ptolomæum in Hispania, vbi videntur fuisse argentifodinæ.* Cæterum id argentum meliusne fuerit, an peius alio argento, clarius mihi non constat.

T. LIVIUS LIB. XXXIV.

Si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse inter equitas sparo percutit, & tribunos centurionesque castigari iubet.

HAstilis genus fuisse sparum, quo rustici armarentur, colligimus ex Virgilio, scribente 11. Æneid.

Agrestis; manus armat sparus,

Vbi Seruius inquit: *Sparus est rusticum telum, in modum pedis recuruum*; cuius tamen sententiam minus veram ostendunt, quæ de Epaminunda scribuntur, quem sparo eminus transfixum, scribit Æmilius Probus, siue is sit Cornelius Nepos, in illius vita; hæc etiam addens: *At Epaminundas, quum animaduerteret, mortiferum se vulnus accepisse, simul ac si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum, eo vsque retinuit, quoad renunciatum est, vicisse Bœotios. Id postquam audiuit, satis (inquit) vixi, inuictus enim morior, tum ferro extracto, confestim exanimatus est.* Ita & Diodorus illum, nisi spiculo extracto, quo transfixus fuerat, animam effl asse scribit, quod & Pausanias *in Arcadicis*, & Cicero *in Epist. Famil. illa elaboratissima ad L. Lucium Q. Filium*, & 2. *de finibus*, Ælianus *lib. 12. var. hist.* & Valerius Maximus *lib. 3. cap. 1.* clare testatum reliquere. Si itaque sparo eminus transfixus Epaminundas, non vtique sparus telum in modum pedis recuruum. Illud sane ab omnibus receptum lego, Sparum seu sparus (nam vtrumque obseruamus) armorum speciem vilem & ignobilem fuisse; quod ex iam dictis percipi potest, necnon ex mox dicendis. Festus tradit, sparos fuisse minimi generis iacula; & Lucilius ait:

Tum spara, tum rumices, portantur tragula porro

Salustius in Catil. non longe ab extrema parte: *Sed ex omni copia circiter quarta pars militaribus armis instructa, ceteri, vt quosque casus armauerat sparis, aut lanceis, alij peracutas sudes portabant.* Mirum itaque videtur, Catonem Consulem & insignis exercitus Imperatorem in pugna armatum, sparo ignobili iaculo extitisse. Dicendum arbitror, Catonem seuerissimum Ducem, ac fastus contemptorem, quod eiusdem mores semper demonstrauerunt, in ambitionis contemptum sparum vile armorum genus gestare voluisse, vt suis militibus ostenderet, in animi virtute, & corporis robore, non armorum specie, victoriæ spem constituendam esse.

T. LIVIVS LIB. XXXIV.

Vt emissis solisferreis falaricisque, gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna.

SOlisferreum genus teli fuit, totum ferreum & solidum, hoc est, sine hastili ulla, & quasi totum ferreum dixeris, nam solum totum & solidum significare palam est. *Falarica* autem erat, vt idemmet Liuius interpretatur *lib.* 21. missile telum, hastili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat; id sicut in Pilo, quadratum, stupa circumligabant, linebantque pice, ferrum autem tres in longum habebat pedes, vt cum armis corpus transfigere posset, sed id maxime si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat, quod quum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omittere cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat. De huiusmodi telo Virgil. lib. 9. Æneid. de Turno falaricam iaculante ait:

Sed magnum stridens contorta falarica venit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamma lorica fidelis & auro
Sustinuit, collapsa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum, & clypeum super intonat ingens.

De Falarica autem plena ibidem Seruius; & Vegetius *lib.* 2 *de re militari.* A Falarica forte genus illud hastilis, quod nobiles nostrates ab equorum ephippiis inter equitandum pendentes gestare apertum solent, & vulgo *Falarina* vocantur, dictum est.

T. LIVIVS LIB. XXXVI.

Polixenidas enim, vt virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit.

VArro dolonem exponit *ingens contus cum ferro breuissimo.* Beroaldus in Com. ad Suetonium in Claudio c. 13. *Dolones.* Inquit, *autore Donato sunt tela quædam bellica, à lædendo dicta, nam Græcis δόλος læsio dicitur.* Seruius enarrans illud ex 7. Æneid.

Pila manu, sæuosque ferunt in bella dolones,

ait, dolonem flagellum esse, inter cuius virgam lateat pugio; dolones autem à fallendo dici, quod decipiant ferro, quum speciem primum referant ligni. Hac dictione vsus est Alphenus Iurisconsultus D. *ad legem Aquiliam*, cuius hæc sunt verba: *Tabernarius eum consequutus lucernam reposcebat, & fugientem retinebat, ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolon inerat, verberare tabernarium cœpit.* Accursius legit dolor, sed peritiores *dolon* legendum statuunt, inter quos Budæus in Annot. ad eum locum, Suetonius loco citato scribit: *Vsperti & equestris ordinis duo in publico cum dolone, ac ren...* *in sto.* Hesychius δόλωνες ait, ξιφίδια ἐν ξύλοις ἀποκείμενα, id est *dolones sunt gladioli, seu pugiones in ligno reconditi, vel repositi.* In hac significatione hoc in loco à Liuio dolones minime accipi posse, adeo manifestum est, vt nulla indigeat probatione, idque verborum series clarissime demonstrat, quod & Beroaldus confirmat, inquiens, apud Liuium dolones accipi, pro armamentis naualibus, at genus describit, sed non speciem, aut specificam differentiam, sicuti si quis hominem diceret esse animal. Cogitabam ego dolones dictas à Liuio antennas illas, quibus minora vela breuioribus funiculis alligantur, trochleisque in altum eriguntur, vel deprimuntur, & inferius relaxantur, appellatas vero dolones à verbo *dolo*, quod est dolabro cædere, & læuigare, nam antennæ huiusmodi in rotundum dolantur, crassiores circa medium, & ad extremitates, tenuiores, de quibus Virg. 3. Æneid.

Cornua velatarum obuertimus antennarum.

Nec obstat quod Ouidius Epist. 5. scripserit:

——Rigido pendentia lintea malo,

nam intelligendum est, mediis antennis, quibus vela alligantur. Alias autem esse antennas à nauis malo palam est, vnde Lucanus lib. 2.

Antennas proram, malos, tonsasque natantes.

Quod si hæc interpretatio non arriserit, aliam subiiciemus ex Suida desumptam, δόλωνες qui interpretatur minuscula [illegible] vela, vulgo [illegible] dicunt, sicut maius velum [illegible]

vocant.

vocant, *tertium vero* quod retrorſum panditur in puppi, ἐπίδρομον, noſtrates *meζana* nuncupant, *δόλωνας* autem appellatas puto à verbo *δολόω*, quod eſt, decipio; namque quum Liuius Dux Romanæ, claſſis vela contraxiſſet, maloſque inclinaſſet, armamenta compoſuiſſet, opperiens hoſtilem claſſem ad pugnam, tamen vt æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit; fefellitque hoſtes, qui nihil tale facturum eum exiſtimauerant, ſed ſolum in pugna paratum ſtaturum crediderant, ita & Polyxenidas quum virtute hoſtium ſuperare ſe vidiſſet, ſublatis dolonibus effuſe fugere intendit, ſicque hoſtiles conatus fruſtratus eſt, quia itaque maiora vela, quibus pręcipue pręter remos naues aganıur, ex vtraque parte contracta erant, vt naues ſtabiles in pugna eſſent, Romanus vt æquaret cornu læuum, dolonibus erectis in altum tendens, decepit hoſtem, hoc eſt, minoribus velis, ita hoſtis ſublatis eiſdem fugam arripuit, fuga fallens hoſtes, à qua fallacia minora vela in hunc vſum parata *dolones* dicta veriſimile eſt.

T. LIVIVS LIB. XXXVII.

Regia claſſis ſeptem & triginta maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres, & quatuor hexeres habebat, & præter has decem triremes erant.

QVæ ἐρεσία Græcis, Latinis remigatio eſt, ideo proculdubio *hepteris* nauis fuit ſeptem remorum ordinibus acta, ſicuti *hexeres*, quæ ſex remorum acta ordinibus impellebatur, nam ἓξ ſex, ἑπτὰ ſeptem ſignificat, ita & biremes, triremes, quadriremes, quinqueremes eodem modo dictæ, quod paſſim apud ſcriptores legimus. Plinius *libro 7. capite 56.* prænarratas non ſolum commemorat, cum ſuis inſtitutoribus, ſed addit etiam *decemremen*, 12. ordinum, quindecim, triginta, quadraginta, & vſque ad quinquaginta. Liuius *libro quadrageſimoquinto*, ſcribit: *Paulus ipſe poſt dies paucos regia naui ingentis magnitudinis, quam 21. verſus remorum agebant, ornata Macedonicis ſpoliis, non inſignium tantum armorum, ſed & regiorum textilium, aduerſo Tyberi ad vrbem*

vrbem est subuectus, qua in re semper dubitaui, quales essent huiusmodi remorum ordines adeo multiplices, nam si hinc inde recta linea, vti nostris temporibus heri conspicimus, disponebantur, profecto, quæ tres, quatuor, quinque remorum ordinesve habebant, magna nauigia dici non poterant, & vix ad pugnam capessendam apta fuissent, vt pote quæ octo vel decem remis ad summum agerentur, quatuor scilicet vel quinque vtrinque sitis. Si vero remorum ordines plures in medio, superiori & infimo nauigii corpore positos fuisse dixerimus, non vtique commode, & eodem tempore ad nauim impellendam agi potuissent, quin inuicem implicarentur, præsertim multiplicatis ordinibus, secundum Plinii dicta. Quamobrem in eam veniebam sententiam, non à numero remorum, ordines plures paucioresve dictos, sed potius à numero remigantium, singulis remis appositis; ita vt *triremes* essent, quarum remos singulos tres homines, *quinqueremis*, cuius quinque impellerent. Quod si quis obiecerit, ergo in quinquaginta remorum ordinibus constante naui, qualem habuit Tryphon, si Plinio credimus, remi fuissent immensæ magnitudinis, quippe à quinquaginta hominibus impellendi essent, vel saltem à viginti quinque, si per ordinem interpretemur binos remos alterum dextrorsum, sinistrorsum alterum è directu positum; cui obiectioni facile responderi posse existimamus, si animo conceperimus immensam propemodum magnitudinem nauium, quibus obelisci ex Ægypto Romam conuecti sunt, quarum meminit Plinius *lib.16.cap.40.& 36.cap.9.* necnon etiam ingentem proceritatem quarundam arborum, quarum verba facit idem Plinius *lib.36.c.40.* nempe vnius a Tiberio Cæsare expositæ; fuit autem trabs è larice longa pedes 120. bipedali crassitudine æqualis, quo intelligebatur vix credibilis reliqua altitudo, fastigium & acumen æstimantibus; & alterius à M. Agrippa relictæ in porticibus septorum, miraculi causa, fuit & abies admirationis præcipua in naui, quæ ex Ægypto, C. Principis iussu obeliscum adduxit.

Digitized by Google

Quinque tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt, terrore micantis flammæ via sibi in confertas naues facta, contis enim binis a prora prominentibus, trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant.

TRullam antiquis fuisse vas ad recipiendas alui deiectiones, seu corporis retrimenta existimauerunt ex recentioribus nonnulli, inter quos Cœlius Rhodig. vir eximiæ doctrinæ, *lib.21.c.35. & lib.27.c.14.* Horum sententiæ videtur suffragari Martialis *lib.9.* scribens Epigram.89.

Clinicus Herodes trullam subduxerat agro.

Pro vase potatorio trullam accipiendam esse alii acriter contendunt; inter quos Alexan.ab Alexandro *lib. Gen.3.cap.10.* exponens illud Iuuenalis Sat 3.

——Laudare paratus,
Si bene ructauit, si rectum minxit amicus,
Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Quæ mehercle sententia magis veritati consentanea videtur, nam & Horatius 2.*ser. Saty.*3. in eundem sensum accipit:

—— Qui Veienanum festis potare diebus;
Campana solitus trulla, vappamque profestis.

Et Plautus in Amphit.

Interea dum illi certant, in popinam diuertendum est mihi:
Lances detergam omnes, omnesque trullas hauriam.

Cic. in Ver. 6. *Erat enim vas vinarium ex vna gemma prægrandi trulla excauata, cum manubrio aureo.* Plinius lib.37.c.2. *T. Petronius Consularis moriturus inuidia Neronis Principis, vt eius mensam exhæredaret, trullam murrhinam trecentis sestertiis emptam fregit;* & paulo infra: *Alius hic furor, H.S.150. milia trullam vnam non ante multos annos mercatam a matrefamilias, nec diuite.* In eodem sensu trulla accipitur apud Iurisconsultos. Paulus in l.13. D.de supel.leg. *Trulla, inquit, quæ circa cœnam solet trahi.* Et Scæuola *in l. Seiæ. D. de aur. & arg. leg.* idem confirmat in hæc verba: *Seiæ dulcissimæ poculum aureum, quod elegerit, fidei hæredum commisso vt darent; quæro cum in hæreditate non sint nisi trullæ, scyphi, modioli, phyalæ, an Seia de his speciebus eligere possit.*

Respondi,

Respondi, quum omnia potui parata pocula dicantur, posse. Antonius Panormitanus *lib. 4. de dict. & fact. Alphonsi regis Hisp. c. 12.* scribit, illi à Genuensibus quotannis pro tributo trullam auream pensitam; pro trulla autem poculum intelligendum nulli dubium. Lib. 4 Regum in sacra Biblia capite postremo legimus: *Mare areum, quod erat in domo Domini, fregrunt Chaldai, & transtulerunt as omne in Babylonem; ollas quoque areas, & trullas, & tridentes, & scyphos, & mortariola, & omnia vasa area, in quibus ministrabant*; ex quibus omnibus trullam ex poculorum genere fuisse colligimus, sicuti etiam interpretanda Martialis allegata dicta. Turnebus Aduers. *lib. 17. c. 22.* Varronem citat *lib. 4. de lingua Latina* scribentem: *Trulla qua in culinam in lauatrinam aquam fundunt*, ex quibus inquit: *Trulla de situlis aquam hauriunt, & de ahenis in labris*, lib. tamen 22. *c. 9* & potatoriorũ vas trullam esse dicit. Sed siue potatorium, seu excrementis alui recipiendis paratum, vel in alium vsum vas trullam esse dixerimus, illud sane pro comperto habere debemus, vas magnum, & multæ capacitatis fuisse; Nam Varro loco citato tendit: *Trulla a similitudine Trua, illa magna, hac pusilla*, hoc idem ex prædictis confirmare possumus, nec non & ex Catone *de re rust. c. 10.* vbi habet; *villicum habere oportere vrnam quinquagenariam vinam, & trullas tres*. & c. 13. Torcularium vsui esse oportet trullas æreas tres, amphoras oleareas duas. & paulo post eodem capite: *Vrceos fictiles vrnales duos, trullas ligneas duas*, Itaque hoc in loco per trullas Liuium significare vasa magna, non dubito, namque si multæ capacitatis non fuissent, haud vtique igne quem continebant, incendii timorem hostilibus nauibus incussissent. Nec illud reticendum in studiosorum gratiam, quamuis ad præsentis loci explicationem nihili faciat, Trullam à Vitruuio *lib. 7.* instrumentum illud appellari, quo liniendis & læuigandis muris arenato vel gypsato vtuntur cementarii, vulgo *Cazzolam* vocant

Fuluius Consul vnus creatus, quum cæteri centurias non explessent.

NIcolaus Grucchius *de comitiis Rom. lib. 1.* præsentem locum in hæc verba interpretatus est: *Illud etiam potest ex iis, quæ dicta sunt, intelligi, quid apud Liuium significet centurias non explere, vt lib. 7. Dec. 4. Fuluius Consul vnus creatus, quum cæteri centurias non explessent. Habebat Fuluius tres competitores, quorum nullus legitimum numerum centuriarum conficere potuit, vel quia in singulis centuriis pares numero suffragatores habuerint, vel quia ita alias alii centurias tulerant, vt pares numero centuriarum reperti sint, post vocatas omnes omniũ classium centurias. His enim duobus modis poterant centurias non explere candidati, hoc est, non conficere eum numerum centuriarum, quo vnus tandem plures tulisse iudicaretur, quam alius.* Hactenus Grucchius, qui & *lib. 2.* de electione tribunorum plebis agens ait: *Porro autem tribus non explere eodem modo interpretandum est, quo supra interpretati sumus, centurias non explere,* sicque exponit Liuii verba *lib. 3.* vbi scribit: *M. Duellius comitia habuit, & quinque tribunis pleb. creatis, quum præ studiis aperte petentium nouem tribunorum alii candidati tribus non explerent, concilium dimisit, nec deinde comitiorum causa habuit.* Verum etsi tanti viri sententiæ, cuius lucubrationibus me multum debere confiteor, refragari nolim, tamen Liuii vtrobique verba interpretari aliter posse, affirmare nõ erubesco. Non enim rationi ac æquitati consonum videtur, candidatos consulares seu tribunicios, qui paria suffragia in vnaquaque classe obtinuissent, vel pares centurias suffragantes, repulsam ob id pati potuisse, quinimo vel iterum centuriæ aut tribus ad ferenda suffragia reuocandæ erant, quod de tribunis pleb. constat lege Trebonia, quam tradidit L. Trebonius trib. pleb. Herminio & Virginio Coss. anno ab V. C. 305. scilicet, vt qui plebem Romanam tribunus pleb. rogaret, is eo vsque rogaret, dum 10. Trib. pleb. faceret, quod Liuius tradit *lib. 3, & 5.* Ex hac lege itaque manifestum fit, quod si accidisset tribunos pleb. ad exactum numerum

statutum

ſtatutum minime factos, reuocandas fuiſſe populi tribus ad ſuffragia ferenda, quo vſque 10. trib. pleb. creati eſſent. In Ædilium comitiis, ſi candidati ſuffragiis pares fuiſſent, ſorte decernebatur, quis magiſtratum obtineret. Cic. in orat. pro Plancio: *Neque enim vnquam maiores noſtri ſortitionem conſtituiſſent ædilitiam, niſi videretur accidere poſſe, vt competitores pares ſuffragiis eſſent.* Qua de re æquius proculdubio videtur, quod ſi conſulatus candidati pares ſuffragiis & ipſi fuiſſent, ſorte cui conſulatus obueniret, decerneretur, quam eos à ſpe obtinendi conſulatum deiicerent, nulla præſertim alia de cauſa, quam quod eis paria ſuffragia contigiſſent. Ad hæc, ſi non diſſonum, mirum ſaltem exiſtimandum, quod in conſularibus comitiis tribus Fuluii competitoribus paria æque centuriarum ſuffragia contigiſſent. Alia itaque dictis hiſce Liuii interpretatio excogitanda, quam eſſe exiſtimamus alteram ex mox dicendis. Candidati (vt ego puto) centurias non explere dicebantur; quum vltra dimidiam partem centuriarum omnium ſibi ſuffragantem non haberent, tunc enim illorum in electione nulla habebatur ratio, & *deiecti* dicebantur. Liuius *lib.* 38. tradit, à Fuluio conſule M. Æmilium Lepidum conſulatum petentem ſui inimicum deieciſſe, eo quoque anno, ſicuti & anteacto anno fecerat. Exemplum ſit in tribus 35. quum non ſemper illarum idem fuerit numerus, ni candidati in tribubus comitiis tribus ſaltem octodecim ſibi fauentes habuiſſent, repulſam paſſi dicebantur, nec amplius eorum eiſdem in comitiis vlla habebatur ratio; at qui vltra dimidium tribus ſibi ſuffragantes habuiſſet, ſeu centurias in centuriatis comitiis, (nam in vtriſque par eſt ratio) ex illis, qui competitores ſuffragantium numero ſuperaſſet, obtinebat, & magiſtratum petitum conſequebatur. Quod ſi hæc explicatio aliis non arriſerit, ſequentem accipiat. In comitiis, tribus ſeu centuria quæ ſorte prærogatiua erat, prima ſuffragium ferebat; hæc autem in comitiis tanti momenti habita eſt, vt fere ſemper cæteris præſcriberet, quod ſequerentur. Sic Cic. *lib.* 1. *de Diuinat.* & *in orat. pro Murena* ſcriptum reliquit, Maiores voluiſſe prærogatiuam eſſe omen iuſtorum comitiorum.

tiorum, tantamque comitiis centuriatis religionem fuisse, vt fere semper valuerit omen prærogatiuum. Ita & Liuius *lib.24.* tradit: *Interim prærogatiua suffragium init, creatique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium, eosdem consules cetera centuriæ sine variatione vlla dixere.* & *lib.36.* de Veturia prærogatiua: *Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentem consules dixerunt; auctoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ sequutæ sunt.* His ita se habentibus interpretor illud, quum cæteri centurias non explessent, hoc pacto scilicet, M. Æmilium Lepidum, Cn. Manlium Vulso, & M. Valerium Messalam videntes Fuluium nobiliorem à prærogatiua centuria consulem dictum, spe potiundi consulatum deiectos, uoluisse à cæteris centuriis suorum nominum rationem haberi in suffragando, satius existimantes, sponte à petitione desistere, quam manifestam pati repulsam, quam iure suspicabantur futuram, ob prærogatiuæ aduersum omen. Sicque dicebantur centurias non explesse, eo quod non à cæteris centuriis (ipsis ita volentibus) eorum petitionis per suffragia vlla habita sit ratio. Quod autem in consulibus creandis, habitis comitiis, facultas esset illis, quorum habebatur ratio in suffragando, non solum abnuendi consulatum, sed & obtinendi, ne à cæteris centuriis, quum prærogatiua aliquem consulem declarasset, sui haberetur ratio, constat ex ipsomet Liuio *lib.36.* exemplo T. Manlii Torquati, quem quum Veturia iuniorum, quæ prærogatiua erat, cõsulem dixisset, nec dubium esset, quin & consentirent cæteræ centuriæ in suffragiis ferendis, oculorum valetudinem excusans Veturiam iuniorum in suffragium redire iussit, vt alium consulem, se prætermisso, declararet, quum tamen eadem frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eundemque consulem dicturum; tum Torquatus: *Neque vestros mores,* inquit, *consul ferre potero, neque vos imperium meum, redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse;* tum Veturia auctoritate mota viri, & admirãtium circa fremitu, petiit à Consule, vt Veturiam seniorum citaret, velle

E se cum

Digitized by Google

se cum maioribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules dicere. Consultatione facta alios consules crearunt. Ex his itaque patet, comitiorum suffragium ab aliquo suffragatorum interrumpi potuisse, sicque qui ex candidatis per omnium centuriarum suffragium pertransire noluissent, ab incæpta petitione desistentes, centurias non expleuisse dicebantur. Huic interpretationi Liuii dicta eodem in loco fauere videntur, dum ait, Fuluium Consulem creatum, postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto, (nam Messala tacuit) collegam dixisse; quæso quid aliud est *Messalam tacuisse* dicere, quam eundem noluisse à Fuluio Consule in sibi collega declarando sui rationem haberi? Sic & M. Acilius Glabrio competitoribus in censura T. Quinctio Flaminio, P. Cornelio Cn. filio, Scipione, L. Valerio Flacco, M. Porcio Catone, M. Claudio Marcello, inclinante in eo populi fauore, quod ægre patiebantur tot nobiles competitores nouum hominem sibi præferri, Trib. Pleb. ei diem dixerunt; Glabrio inuidiam declinans desistere se à petitione dixit. Eodem modo interpretanda Liuii citata verba *lib.3.* quum ait; *Quinque trib. pleb. creatis, quum præstudiis aperte petentium nouem tribunorum, alii candidati tribus non explerent*, hoc est, nollent nomina sua per suffragia omnium tribuum transire, timentes concurrentium in petitione nimis ambitiosa ac potentia studia, ideoque mallent à petitione desistere, quam repulsæ dubiam aleam subire. Hæc habui quæ ex mea Minerua, in re perdifficili proferrem, cuius difficultatem testatus Glareanus in Liuianis Annot. inquit: *Quid sit tribus explere, etiam atque etiam secum consideret lector.*

T. LIVIVS LIB. XXXVIII.

Censores Romæ T. Quinctius Flaminius, & M. Claudius Marcellus Senatum perlegêrunt, Princeps in Senatu tertium lectus P. Scipio Africanus, quatuor soli præteriti sunt.

PRæteritum aliquem non semel apud Ciceronem obseruamus dici, pro repulsam passum in petitione magistratus;

ſtratus; vti in Orat. pro Plancio: *Quos omnes ſcimus ad litate præteritos, conſules eſſe factos.* Et rurſus: *Populus ſolet nonnunquam dignos præterire*; & in Tuſcul. *Quum bonus ſuffragiis præteritur, & à vano populo repulſam fert.* Si itaque Liuii verba illa; *Senatum cenſores perlegerunt*, hoc eſt, *elegerunt ſenatores*, interpretemur, ſenſus erit, quatuor tantum præteritos, id eſt, repulſam paſſos. *perlego* enim illud aliquando ſignificat, quod lego; ſcilicet eligo tanquam bonum & præſtantem. Sic Horat. in Car. ſecul. *Virgines lectas* dixit. Et Virg 9. Æneid.

——Lectiſſima matrum

Corpora;

Cic. in 3. Verr. *lectiſſimos viros*, & in 5. *lectiſſimum adoleſcentem*, Et *lectiſſimam fœminam* ad Att. & libro de Inuentione, *vxorem lectiſſimam*, & *fœminam lectiorem.* Alia quoque poteſt afferri interpretatio, quam nobis Feſtus præbet, per hæc verba: *Præteriti ſenatores quondam in opprobrio non erant, quod vt reges ſibi legebant, ſublegebantque, quos in conſilio publico haberent, ita poſt exactos eos, Conſules quoque, & tribuni militum conſulari poteſtate coniunctiſſimos quoſque patriciorum ſibi, & deinde plebeorum legebant, donec poteſtas tribunicia interuenit, qua ſancitum eſt, vt Cenſores ex omni ordine, optimum quemque curiatim in Senatum legerent; quo factum eſt, vt qui præteriti eſſent, & loco moti, haberentur ignominioſi.* Itaque ex Feſto præteritos interpretari poſſumus Senatu motos. Cui expoſitioni etiam maior lux afferenda. Statuamus itaque Cenſores, ſeu dictatorem, ad quos ſpectabat munus legendi Senatum, conſueuiſſe ſchedulam ſeu ſyngrapham habere, in qua ſenatorum omnium nomina deſcripta recitarentur, ſi quando in legendo alicuius mentio fieret, qui antea in ſenatu non fuiſſet, in ſenatorum nouum eum electum intelligebatur, ſi qui vero ex iis, qui in præcedenti ſchedula ſenatoria deſcripti fuerant, ſilentio præterirentur, eos ſenatu motos dignoſcebatur, ideoque præteriti dicebantur, quod ex ipſomet Liuio elicere licet, ita *libro vigeſimotertio*, ſcribente: *Neque enim poſt L. AEmilium, & C. Flaminium cenſores, ſenatus lectus fuerat, quum tantum ſenatorum aduerſa pugna, ad hoc ſui quemque caſus per quinquennium*

absumpsissent. Et paulo post, de Fabio Buteone dictatore ad senatum legendum dicto à C. Terentio Consule, de seipso verba facienti, subdit: *Nam neque senatu motorum quenquam ex iis, quos C. Flaminius, & L. AEmilius Censores in senatum legissent, transcribi tantum, recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium, arbitriumque de fama, ac moribus senatoris fuerit, & ita in demortuorum locum sublecturum, vt ordo ordini, non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. AEmilium & C. Flaminium censores curulem magistratum cœpissent, nec dum in senatu lecti essent, vt quisque eorum primus creatus erat; tum legit qui AEdiles, trib. pleb. quæstoresve fuerant, tum ex iis qui magistratum non cœpissent, qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberet, aut ciuicam coronam accepisset; ita 177. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit. Itaque si de priori senatus descriptione nihil immutatum esset, & noua schedula cum præcedenti conueniret, nullum senatorem nouum factum, nec aliquem senatu motum, qui viueret, manifestum erat; si qui vero dempti aut additi in legendo deprehenderentur, alius senatus dicebatur.* Ita Liuius *lib.* 37. de senatus lectione M. Cornelio Cethego, & D. Sempronio Tuditano censoribus ait: *Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat infamis auctor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem.* Qui itaque senatorum vetere nota aliqua notabatur, quique in recitando senatu, quod quinto quoque anno fieri solebat, præteritus esset, hic senatu motus dicebatur, & è senatorum albo dispunctus, & obliteratus, quod comprobare possumus ex pluribus in Liuiana historia exemplis; vti ex prædicta Cethegi & Tuditani censura, in qua octo in senatus lectione præteriti; Salinatoris, ac Neronis in qua septem; Flaminii, & Marcelli, in qua quatuor, & M. Catonis, in qua septem præteritos legimus, quod & aliquando priuato odio factum nulla saltem legitima præcedente causa colligimus ex Liuio *lib.* 4. scribente: *Retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos*, vnde nonnunquam acres inimicitiæ exortæ, tradente eodem *in Epit. libro quinquagesimonono.* C. Attinium Labeonem trib. pleb.

Q. Me-

Q. Metellum censorem, à quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo deiici iussisse.

T. LIVIVS LIB. XXXVIII.

Substructionem super AEquimelium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt.

GLareanus in Annot. vix hunc locum intelligi posse tradit; quum tamen, vt mea fert sententia, ex eiusdemmet Liuii verbis facile explicari possit. Superius *lib.* 4. scripsit, Melium frumentarium diuitem equestris ordinis in annonæ caritate frumentum plebi elargitum, regnum affectasse, ob idque ab dictatore Quinctio Cicinnato, Q. Minucio deferente, in ius vocatum, reluctantem ab Ahala Seruilio obtruncatum, eiusque bona publicata, atque eiusdem domum dirutam, vt monumento area esset oppressæ nefariæ spei, quam *AEquimelium* vocatam scribit, idque anno ab vrbe condita 317. contigisse testatur, M. Geganio Macinno tertium, & L. Sergio Coss. In eodem vero statu aream Æquimelii permansisse ex præsenti loco colligimus, vsque ad annum 561. M. Fuluio Nobiliore, & C. Manlio Vulso Coss. sicque per annos 244. quo tempore censores T. Quinctius Flaminius, & M. Claudius Marcellus deformitatem eam in Capitolio auersantes, eo in loco denuo ædificandum decreuere: nil enim aliud ea verba, *substructionem super AEquimelium locasse* significant, quam ædificium à fundamentis extruendum in area *AEquimelio* dicta locauisse. Sic Cic. in Orat. pro Milone dixit: *Quo in fundo propter insanas illius substructiones facile mille homines versarentur.* Et iterum: *Areæ, quas ille cæsis lucis substructionum insanis molibus oppresserat.* Columel. lib. 2. c. 2 *Quibusdam substructionibus partes agri sunt occupandæ,* & lib. 1. *Quum ex depressiore loco fuerint orsa fundamenta, non solum superficiem suam sustinebunt facile, sed & pro fultura, & substructione fungentur aduersus ea, quæ mox si forte villam prolatare libuerit, ad superiorem partem applicabuntur.* Cæsar lib. 2. Belli Ciuil. *Altero Theatro; quod est ante oppidum, substructionibus eius operis maximis aditu ad castra difficili, & angusto.* De sub-

ftructione plura apud Vitruuium *lib.1.* videre poterit curiofus lector.

T, LIVIVS LIB. XXXVIII.

Centum funditores ab AEgio, & Patris, & Dymis, acciti; à pueris ij more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arena immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaque longius certiusque validiore ictu, quam Balearis funditor, eo telo vsi sunt; & est non simplicis habenæ, vt Balearica, aliarumque gentium funda; sed triplex scutale, crebris suturis duratum, ne flexa habena volutetur in iactu glans, sed librata, quum sederit, velut neruo missa excutiatur. Coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traiicere, non capita hostium solum vulnerabant, sed quem locum destinassent oris.

GLareanus *in Annot.* inquit ad hunc locum: *Tolerabilius esset, si triplex scytale legeretur.* Sed quid fibi vellet, id fcribens ignoro. *Scytale* animal venenatum effe tradidit Col. *lib.6.c.17.* & Plinius *lib. 32.c.5.* & Gell. *lib.17.c.9.* breuem epiftolam & Laconicam dixit; vtrumque enim σκυτάλη fignificat apud Græcos; quod fi fcytale eft à voce σκύταλον quod eft fcutica, feu virga, quid hæc quæfo commune habeant cum funda non video? qua de re fcutale legendum non ambigo, & pro fcutale intelligendum effe partem fundæ mediam, cui globus traiiciendus imponitur, ita appellatam, quod ficuti formam præ fe ferat, quod in noftratibus fundis videre eft, & oculata fide percipere. Sicuti itaque Baleares funditores funda vtebantur ex fimplici habena conftante, fic memorati à Liuio fundas habebant, quarum fcutale, hoc eft, media pars ex triplici loco coriaceo, feu ex triplici tela funiculove conftabat ad fcuti formam, id eft, orbicularem & in longum protenfam, crebrifque futuris duratam, ne fluxa habena volutaretur, & cum ea in iactu glans, fed librata quum federit in fcutale inquam, velut neruo miffa excutiatur; Legendum itaque *fcutale*, quod pariter docet Cœl. Rhodig. *lib.14.c.7.* Hunc locum quoque aduocat Priscianus in calce fexti libri. Turneb. *Aduerf. lib. 14. c.7.* minus clare, ne dicam apte, hæc Liuii verba interpretatus

eft,

eſt, dum ait: *Scutale hic exiſtimo corium eſſe, cuius lotis habena confutis facta erat, ſic appellata, quod ex eo genere corii ſcuta conficerentur.* Quæ eſſent coronæ modici circuli funda magno interuallo traiici ſolita, ſe neſcire fatetur Glareanus, ſubdens, *niſi exprimere voluerit Liuius iacientis geſtum*, quo nihil inſulſius excogitari poteſt. Ego non dubito, Liuium deſcribere genus glandis ſeu globi iaculive à iam dictis funditoribus traiici ſolitum, vocat autem *coronas*, quod coronæ inſtar orbiculares eſſent, à ſimilitudine ſcilicet coronæ, & ſuperficie ſuperna & inferna plana. Addit vero, *modici circuli*, quia non ingentes, quales coronæ, ſed modicæ magnitudinis eſſent. Sic circulus circa Lunam ἅλως Græcis, Latinis corona appellatur ab Aſtrologis, & philoſophis. Præfert autem Liuius funditores ab Ægio, Patris, & Dymis accitos Balearibus, quos tamen excellentiſſimos funditores fuiſſe ipſemet teſtatur *lib.* 21. & Plinius *lib.3.c.vlt.* Baleares funda bellicoſos dixit, quod pariter confirmat Cæſar *ſecundo belli Gallici*, & Virg. *lib.1. Georg.* ſcribit:

Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ.

T. LIVIVS LIB. XXXVIII.

Vrbem ne quam Formulæ ſui iuris facerent, quæ poſt id tempus, quo T. Quinctius traieciſſet in Græciam, aut vi capta à Romanis eſſet, aut voluntate in amicitiam veniſſet.

FOrmulam aliquando diminutiuum formæ eſſe conſtat ex Plauto in Perſa ſcribente:

Tempori hanc vigilare oportet formulam & ætatulam.

Sed hæc ſignificatio nihil ad rem præſentem. Vt plurimum formula apud Latinos ſcriptores & Iuriſconſultos præſertim, accipitur pro præſcripta verborum norma, vel nota, præſertim circa actiones, à qua recedere antiquitus non licebat; ſicuti autem plures erant actiones, ita & totidem formulæ, quas videre licet apud Carolum Sigonium *libro de antiquo iure Rom.* & has omnes complexus eſt particulari libello, ſeu tractatu, F.N. & de aliis Tacitus *lib. de Orat.* & Cic. *lib. de Finib. in Ver. de claris Orat. in orat. pro Mur. de legibus, in orat. pro ſuo reditu, pro Quinto Roſcio*, & alibi pluries. At proprie

 formula

formula accipitur pro actione ipsa, apud Paulum de Fort. I. *si seruus nauem exerceat, non voluntate domini, de eo, quod ibi periit vulgaris formula, in dominum danda est*, hoc est, actio in factum. Hinc *formulam intendere* pro dictare actionem seu instituere iudicium, ex Suetonio *in Vitellio, c.7.* Et *formula excidere*, pro cadere causa. Suetonius in Claudio, c.14. *Nec semper praescripta legum sequutus, duritiem, lenitatemque multarum ex bono & aequo moderatus est; nam & iis qui apud priuatos iudices formula excidissent, restituit actiones.* Quod autem *formula excidere* dicit Suetonius, idem est cum eo quod vocat Iustinianus lib. 4. Institut. titu. *6. causa cadere*, & *rem amittere*. Praescriptas formulas solemnes antiquas exaratas, circa vnamquamque actionem, sustulere Impp. Constantinus, Theodosius, & Valentinianus, sed non formulas ipsas, hoc est, actiones speciales, quae libellis continentur, vt probat Iason *in l.* I. *D. de edend.* His sic se habentibus, erit sensus verborum Liuii, inter caeteras conditiones pacis initae à Romanis cum Ætolis, hanc fuisse, ne ipsi aliquam vrbem, ex iis, quae post id tempus, quo T. Quinctius traiecisset in Graeciam, aut vi capta à Rom. esset, aut voluntate in eorum amicitiam venisset, formulas sui iuris facerent, id est, in eam vel eas actionem, quasi sui iuris essent, intentarent, sed liberae remanerent, actio enim nil aliud est (vti definiuit Iustinianus) quam, ius prosequendi in iudicio, quod sibi debetur. Eodem modo interpretanda & Liuii verba *lib. 29. subsequenti*, quum ait: *Eiusdem formulae disceptatio de Perrhaebeorum Magnetumque oppidis fuit, omnium enim iura possidendo per occasiones AEtoli miscuerant*, hoc est, eiusdem actionis iudicium Perraebeorum & Magnetum oppida sibi ab Ætolis ablata reddi petentes. Et paulo post subdit Liuius: *Et Paracheloida, quae Athamaniorum esset, nullo iure Thessalorum formulae factam*, hoc est, nullam iuris actionem Thessalos habere in Paracheloida, quae Athamaniorum esset. Et rursus inquit: *De iniuriis, quas vltra citroque illatas querantur, quomodo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendam*, id est, constituendum, iniuriarum actiones ex iuris forma exequendas esse, alterutrum, inter Macedonas,

&gen-

& gentes illas. Formulæ iniuriarum meminit Suet. *in Vitellio, cap.* 7. in hæc verba: *Quum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti, iniuriarum formulam quasi ab eo calce percussus intendisset.* Liuius quoque *lib.* 43. tradit: *Lampsacenos in sociorum formulam referre, Q. Mamius prætor iussus,* hoc est, actionem illis sociorum datam, vt scilicet, quod petierant, si pax cum Perseo fieret, à Rom. exciperentur, nec amplius in regia potestate essent. Et *lib.* 44. de Onosimo Macedone inquit: *Senatus cum in sociorum formulam recipi iussit*, id est, illi eam actionem iuris concedi, quam Rom. socii habebant. Et *lib.* 45. vbi de Paulo Æmilio ait: *Diuisa itaque Macedonia partium vsibus separatis, quanta vniuersos teneat Macedonas formula dicta, quum leges quoque se daturum ostendisset*, hoc est, quam iuris actionem Romani haberent in Macedonas, & quæ iuris actio competeret Macedonibus, statutum. Et *lib.* 40. scribit: *Vis hanc formulam cognitionis esse*, id est, actionem in iudicio. Nam, vt dixi, in vnaquaque actione erat verborum formula statuta, qua vtebantur in actione intentanda. Vnde tot tantæque actionum formulæ, quas videre poterit Lector apud præallegatos scriptores. Hæc omnia interim annotauimus, quum Turnebus *lib.* 14. *c.* 11. *Aduers.* hæc Liuii verba concise, ne dicam subobscure, explicauerit.

T. LIVIVS LIB. XXXVIII.

Illius excetra delinimentis & venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec Deorum verecundiam habere.

NOn *excetra*, sed *echidna* legendum, putarunt quidam, quodnam serpentis genus excetra sit, se ignorare affirmantes, ἔχιδναν vero viperam fœminam esse, cuius mas ἔχις dicatur. Quibus non obstantibus, *excetra* lectionem retineo, nam excetra Hydra Lernæa est appellata, scribente Plauto in Pers.

Nam cum Leone & cum Excetra, cum Ceruo & cum Apro AEtolico, cum Auibus Stimphalicis, cum Antæo deluctari malim, quam cum Amore.

Quæ ad Herculeos labores alludens dixit Plautus. Vene-

natum anguem certe Excetram fuisse dictam, ex D. Hieronymo colligere possumus, qui Hiberam *excetram* obtrectatorem virulentum vocauit, quomodo & Duronia P. Æbutii mater Hispalam filii amasiam excetram hoc in loco appellauit.

T. LIVIVS LIB. XXXIX.

Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in Vrbem est. Ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectiles habebantur, monopodia & abacos Romam aduexerunt.

LAurentius Valla *lib. Eleg 6. cap. 46.* Vlpianum corripit *in l. instratum, D de verb. significat. & in l. lex Cornelia, § inter pulsationem, D. de iniur.* affirmantem authoritate Labeonis omne vestimentum esse, quod iniicitur, & ita stragulum vestem esse, quæ iniiciatur. Quod pariter confirmat *in l. quæsitum est, §. sed si fundus, D. de fundo instr.* Aduertas, ait Valla, vestimentum non esse instratum, neque stragulam vestem pro hominis vestimento, sed pro lecti operimento tantum apud authores inueniri. Vlpianum & Labeonem, Alex. ab Alexandro, *Genial. lib. 3. cap. 19.* tutatus est: & primum authoritate Tranquilli in Nerone, cap. 50. *Funeratus est*, inquit, *Nero impensa ducentum millium stragulis albis auro intextis, quibus vsus Kalendis Ianuariis fuerat.* Addit authoritatem Pompeii Festi scribentis: *Vestis generaliter dicitur, vt stragula, vt pallium, tunica, vel penula.* Paulus quoque Iurisconsultus *in l. quum & tunicam, D. de aur. & arg. leg.* & ipse tradit, ex pellibus vestes confici, quum & tunicam & stragulam pelliceam nonnulli habeant. Postremo adducit & hunc Liuii locum pro sua corroboranda opinione. Addimus & nos Ciceronis authoritatem *in 3. Verr.* scribentis: *Per triennium quæ illa plena domo telarum stragulam vestem conficit, nihil nisi conchylio tinctum:* & iterum 4. Verr. *Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem. &c.* D. Hieronymus stragulam muliebrem vestem appellat Prouerb. capite 31.

pite 31. *Stragulam vestem fecit sibi, byssus & purpura indumentum eius.* Non desunt, his non obstantibus, qui stragulam seu stragulum opertorium lecti, à strato aut sternendo dici putent, ex Plinio *lib.13.cap.12.* vbi de Papyro agens, ait: *Et è libro vela, tegetesq́, necnon & vestem & stragulam, ac funes.* Martialis Epigram.vlt.

Stragula purpureu lucent villosa tapetis.

Et paulo post:

—— *Nudo stragula ne toro paterent.*

Tibul.1.Eleg.2.

Nam neq́ tunc pluma, nec stragula picta soporem.

Et Martialis lib.2.

Zoilus egrotat, faciunt hanc stragula febrem.

Qui à strato stragulam deducunt, citant Virgilium 4. *Æneid.* de Didone scribentem:

—— *Stratisq́ relictis*
Incubat.

Et Papinianum *Syl.1.* de Venere:

Fessa iacet stratis.

Et secundo eiusdem:

Quis matutinos abrumpit murmure somnos,
Impositus stratis.

Varro stragulam à sternendo dictam ait, in hæc verba: *Quicquid insternebant, à sternendo stragulam appellabant.* Budæus *in post. Annotat.* hoc in loco vestem stragulam interpretatur *tapetes*, quos Græci & ipsi τάπητα vocant, tegmen, inquam, seu stratum mire pictum variis coloribus, quo equi, mensæ & pauimenta sternuntur, vulgo quoque tapeti dicti; sicuti & Latinis. Virg.lib.10.Æneid.

—— *Qui forte tapetibus altis*
Extructus, totum perflabat pectore somnum.

Et lib.7.

Instratos ostro alipedes pictisq́ tapetis.

Et Statius lib.1.Theba.

Aliosq́ inferre tapetes.

Plautus in Pseud.

Neq́ Alexandrina belluata, consutaq́ tapetia.

Ego

Ego ſane in hac opinionum varietate exiſtimo, ſtraguli nomine abſolute prolato, venire non modo ſtragula lectorum, ſed ea tapetia, aliaque huiuſmodi telarum ſeu pannorum genera, animalium herbarumque variis figuris & coloribus contexta, ob id *belluata* dicta à Plauto, & *picta* à Tibullo Si vero cum additione *veſtis* ſtragulam protulerimus, dubio procul intelligendum indumentum ſeu veſtimentum, eiuſdem tamen generis, vnde Aſconius *in 3. Verr. Act.* ſcriptum reliquit; ſtragulam veſtem eſſe pictam, & aurum quoque & aliquando intextum habentem exiſtimandum, quum addat Liuius verbum illud, *pretioſam.* Noſtram ſententiam confirmare poſſumus ex ſacris paginis. Nam 4. *Regum, cap.* 8. ſtragulum abſolute prolatum, operimentum lecti ſignificat: loco vero Prouerb. ſupra citato, cum additione, *veſtem ſtragulatam*, indumentum exprimit, quod & loco iſto fecit Liuius. At non minor occurrit difficultas in explicatione alterius vocis *Plagulæ.* Nonius: *Plagæ*, inquit, *grande tegumen linteum, quam lecticariam ſyndonem dicimus.* Varro de vita populi Rom. *Chlamydes, plagæ, vela, vaſa aurea*; & rurſus: *Eburneis lectis & plagis ſigillat.* Suetonius in Tito, *cap.* 10. ſcribit: *Lecticæ dimotis plagulis.* Ex quibus colligere poſſumus, plagas, ſeu diminutiuum plagulas, textilia fuiſſe, quibus lecti vel lecticæ circumtegebantur, quam interpretationem recipit & Turnebus, *lib. Aduerſ. 1. cap. 25.* Budæus loco dicto, Plagam, ſtragulum & tapetia confundit. Vlpian. *l. 23. de aur. & arg. leg.* plagulam inter muliebres veſtes recenſet, ſed quam bene & eleganter, diiudicet lector, mihi quidem audiendus non videtur.

T. LIVIVS LIB. XXXIX.

Tunc pſaltriæ ſambuciſtriæq́ᵹ, & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis.

ΨΑ'λτρια Græcis, ſicuti & Latinis, fidicina dicitur, hoc eſt, quæ inſtrumento muſico ex fidibus conſtante, pulſat ſeu cantat. Hanc vocem à verbo pſallo, ψάλλω etiam Græcis, quod eſt, canto ore vel inſtrumento muſico, deductam quidam exiſtimant. Alii vero à pſalterio, muſico inſtrumento-

ſtrumento,ita vt pſaltriæ eſſent,quæ pſalterio canerent,vel pulſarent; cuius inſtrumenti muſici ſæpe in ſacris paginis fit mentio. Fuit autem pſalterium muſicum inſtrumentum,vt D.Hieronymus tradit, in modum quadrati clypei, cum decem chordis; ita ſcriptum eſt in Pſalmo 32. *In pſalterio decem chordarum pſallite illi.* Et Pſalmo 91. *In pſalterio decachordo cum cantico in cythara.* Idem doctor in expoſitione Pſalmorum ait: *Pſalterium proprie eſt genus organi muſici, melius ſonans, quam cythara, ſimilitudinem habet cytharæ, ſed non eſt cythara. Inter pſalterium & cytharam hoc intereſt, quod cythara deorſum percutitur, pſalterium vero ſurſum.* Et alio in loco: *Cythara deorſum habet cauamen, & ſex chordas habet, pſalterium deorſum habet cauamen.* D.Auguſt. ſcribit: *Pſalterium eſt organum, quod quidem manibus portatur percutientis, & chordas diſtinctas habet, ſed illum locum, vnde ſonum accipiunt chordæ, illud concauum lignum, quod pendet, & tactum reſonat, quia accipit aerem, pſalterium in ſuperiore parte habet, cythara vero hoc genus ligni cauum, & reſonans in inferiore parte habet.* Pſalterium D. Ambroſius in conuiuiis inſeri ſolitum ad libidines excitandas, teſtatum reliquit, quod & Plutarchus *in Symp.lib.3.* confirmat. Illud profecto minime admiratione caret, quod Paulus *lib.5. ſententiarum, tit.4.* tradit, pſalterium ſcilicet eſſe canticum in alterius infamiam compoſitum, quod obiter ſit dictum. Itaque pſaltrites ego interpretor, quæ pſallerent & canerent. Cic. in Catil. *Poetæ lepidi & delicati cantare & pſallere didicerunt.* Gellius lib.19.cap.9. *Quos habere tum adoleſcentes ſciebat ſcitiſſimos vtriuſque ſexus, qui canerent voce, & qui pſallerent.* Nam vt docet Nonius, Melos bipartitum erat, cum aſſa voce, & organico. Aſſa voce ſiue inſtrumento aliquo muſico voce tantum canere dicebantur: organico vero, quum & inſtrumento muſico aliquo canebant. Sic interpretanda puto Terentii verba illa in Adelph.

Iſthæc enim penes vos pſaltria eſt?

Et Cic. in Orat. pro Seſt. *Qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur.* Et in Tuſcul. *Pſaltriam adducamus.* Sic *pſallocythariſtæ*, apud Sueton. *in Domit. cap.4.* hoc eſt, quæ canebant, ſimulque cytharam pulſabant. *Sambuciſtrias* exiſtimo fuiſſe,

quæ

quæ ſambucam ſeu ſambycem, vt alii dicunt, muſicum inſtrumentum pulſarent. Erat autem ſambuca, quam Galli, Hiſpani & Itali eadem voce *arpam* appellant; quod inter recentiores docuit Turnebus *Aduerſ.lib.20.cap.2.* id tamen nulla ratione nec auctoritate comprobans. Athenæus *Lyrophœnicam* nominat, ac fuiſſe Ibici poetæ Rhegini inuentum tradit. Nos vere arpam ſambucam fuiſſe non dubitamus, ex Porphyrii dictis, in Ptolemæi Harmoniaca, vbi ſcribit: *Sambuca triangulum inſtrumentum eſt, quod ex inæqualibus longitudine, ſicut & craſſitudine, neruis efficitur.* Apud Plautum *in Sticho*, vbi legitur:

Fidicinas, tibicines, ſambucas aduexit ſecum forma eximia.

Non *ſambucas*, ſed *ſambucinas* legendum, contendunt nonnulli; ego potius, ſi quid immutandum eſſet, reponerem *ſambuciſtrias*, authoritate Liuii hoc in loco; quamuis non ignorem, & apud Polybium mulierem ſambuca pulſantem, *Sambucam* appellatam.

T. LIVIVS LIB. XXXIX.

Eodem anno Galli Tranſalpini tranſgreſſi in Venetiam, ſine populatione aut bello, haud procul inde, vbi nunc Aquileia eſt, locum oppido condendo cœperunt.

ADmonet Glareanus, non defuiſſe, qui mendum in textu eſſe dixerint, legendumque *in Venetos*, quum hæc locutio frequentior authoribus ſit: ego tamen *Venetiam* legendum non dubito. Nam ſicuti *Venetiæ* vrbs appellatur, ita *Venetia* prouincia ſeu regio, cuius populi ſeu incolæ Veneti nuncupati. Scribit Liuius idem per initia *lib.1.* Antenorem cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & Ducem, Rege Pylæmone ad Troiam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimum maris Adriatici ſinum, Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulſis, Henetos Troianosque eas tenuiſſe terras, & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia vocatur, pagoque inde Troia nomen eſt; Gens vniuerſa Veneti appellati. Hoc pariter tradit Cornelius Nepos, ſi Plinio credimus, id affirmanti *lib.6.cap.2.* qui *lib.2.cap.72.* inquit: *In parte Italiæ,*

quæ

quæ Venetia appellatur, eisdem horis umbra gnomoni par fit. Clarius vero *lib.3.cap.*72. Venetiam decimam Italiæ regionem describit. Et Liuius ipse *libro* 41. scribit: *Ex iis M. Aemilio Senatus negotium dedit, vt Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret.* Hanc regionem Venetorum angulum vocauit Liuius *lib.5.* Quod vero hoc in loco scribit idem author, Gallos scilicet Transalpinos sine populatione aut bello in Venetiam transgressos, in eam me trahit sententiam, vt existimem, horum partem quoque postea, vel patrii soli amore motam, vel suæ gentis authoritate reuocatam, cum de ea re Romani per legatos conquesti essent, in Galliæ maritimam oram reuersos, quæ Brittaniæ opponitur, Venetorum etiam nomen retinuisse. Horum non semel meminit Cæsar *in Com. de bello Gallico, lib.2. & 3.* inquiens, eorundem ciuitatis longe amplissimam authoritatem esse omnis oræ maritimæ regionum earum, quod naues habeant Veneti plurimas, quibus in Britanniam nauigare consueuerunt, & scientia atque vsu nauticarum rerum cæteros antecedunt, & in magno impetu maris atque aperto paucis portubus interiectis, quos tenent ipsi omnes fere, qui eodem mari vti consueuerunt, habent vectigales. De iis quoque meminit Liuius *in epit. lib.*104. scribens: *C. Cæsar gentem Oceano iunctam Venetos, nauali prælio vicit.* Ita Plinius non damnandus, quod Venetos populos *lib.4.cap.*18. in Gallia reposuerit: illud tamen non recipiendum ex ipso, quod ibidem in Lugdunensi Gallia locarit, quum id Cæsaris scriptis minime conueniat. Nisi lata appellatione Galliam Lugdunensem acceperimus pro Gallia Celtica, cuius Ptolemæus fuse *lib. Geograph.2.cap.*8. verba facit, & cuius pars occidentalis mari Oceano alluitur.

T. LIVIVS LIB. XXXIX.

Quinctius alter Prætor, suos equites catellis ac fibulis donauit.

CAtellos quidam exponunt fuisse telorum speciem, more Theutonico fabrefactos, Virgilii authoritate moti, lib.7. Æneid.

Theutonico

Theutonico risu soliti vibrare cateias.

Quo in loco scribit Pierius, in Romano Codice & quibusdam aliis legi *catelas*, non *cateias*. Seruius ibi Gallicum telum exponit. Sed quamuis hæc expositio rationi videatur consentire, nam teli munus equitibus proportionatum videtur, nihilominus quum in Liuiano textu *catellis* per duplex l scriptum legamus, apud Virgilium per simplex, non penitus hanc interpretationem literæ conuenire, dicere possumus. Alii existimarunt legendum esse *catillis*, quum catillus diminutiuum sit catinæ. Col.lib.12. cap.57. *Hanc misturam quum in catillo composueris, oleum superinfundito.* Et Cato *de re rustica, cap* 84. suillam iubet poni in mensa cum catillo & ligulis. Hos autem cateillos ornamenti genus fuisse dicunt, bullis similes, quibus vtebantur prætextati pueri nobiles, quæ bullæ rotundæ erant, & in media parte protuberantes, quales catilli prominentes videntur in rotundum, ita vt id generum ornamenti simile esset ei, quod vulgo *medaglia* vocatur. Ego sane puto, catellum fuisse ornamenti speciem circulare quidem, quo collum vel brachium circumdarent, quod ex Plauto discere licet, scribente in Curcul.

Delicatum te hodie faciam, cum catello, vt accubes ferreo.

Et Horatio lib. Epist.1.

Nota refert meretricis acumina sæpe catellam,
Sæpe periscelidem raptam sibi flentes.

Ex quibus patere potest, catillum seu catillam diminutiuum esse catenæ, sicuti & catenula. Huic expositioni fauet verbi Græci significatio; nam κατηλεῖν est in orbem globari, & colligi in arctum.

Alios autem, ait Liuius, equites victores *fibulis* donatos, quod pariter ornamenti speciem fuisse, non dubitandum, nec tantum à catellis distantem. Namque fibula non solum est, qua cingulum coniungitur ad vestem subligandam, sed & circulus, quo collum circumdari solebant in ornamentum. Col.*lib.6. c.vlt.* de bobus verba faciens: *Aenea fibula pars auriculæ circumscribitur, ita vt manante sanguine tanquam O literæ ductus appareat.* Iurisconsultus *in l. argumento. D. de*

to.D de arg.& aur leg. inquit, fibulas esse magis ornamentum, quam vestem. Plinius *lib.33.cap.1.* ex Homero scribit, Fabricam Deam fibulas & alia muliebris cultus, sicut inaures, in primordio factitasse. Virg.4.Æneid.

—— Vt fibula crinem
Auro internectat.

Philostratus imaginem Cupidinis describens, eum effingit cum fibulis aureis. Quod vero fibulæ non solum mulierum & delicatorum essent ornamentum, sed & militare quoque, constat non solum ex hoc Liuii loco, sed & alio, *lib.7.* vbi habet: *Puero annulum aureum, tunicam laticlauo, cum Hispano sagulo, & aurea fibula, ornatum donat.* Plinius quoque *lib 33.cap.3.* scribit: *Sed in militia quoque in tantum adoleuit hac luxuria, vt M.Bruti in Philippicis Epistola reperiantur frementes, fibulas tribunitias ex auro geri.* Trebellius Pollio *in Claudio* 2.tradit, à Valeriano Imp. Zozimo Syriæ procuratori præceptum, vt Claudio inter extra dona daret fibulas argenteas inauratas duas, & fibulam auream. Flauius Vopiscus *in Aurelio* testatum reliquit, illum concessisse, vt fibulas aureas gregarii milites haberent. Quod si quis hoc in loco fibulas communissima significatione recipiendas contenderit, nō refragabor; vt scilicet fibula esset instrumentum illud, quo extremæ cinguli partes coniunguntur, vel ad vestes connectendas parantur, iuxta illud Virgilianum:

Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

Et Papiniani dictum:

Emicat, & torto chlamydem diffibulat auro.

Ita de fibulis vestium meminere Iurisconsulti *in l.1.C. nulli licere in fran.lib.12.* Sic & apud medicos legimus, *fibulis labia vulnerum coniungi*; & huiusmodi operatio ab eisdem *infibulatio* appellatur. Ita & *fibulis parietes coniungere* docet Col.*lib.1.* & *tigna coniungere fibulis*, demonstrat Cæsar *belli Gallici lib.4.* & Cato *de re rustica, c.152.* fibulas appellat clauos, quibus tigna connectuntur. & *c.31.* fibulas vocat illud, quo aliquid colligatur; has enim præcipit in stercus aut aquam conisci, vt lentiore & flexibiliore sint vimine, ne in adstringendo rumpantur. Hinc *fibulam imponere*, est coer-

cere & reprimere, ex Seneca *in moralibus*, tradente Lactantio *lib.1.cap.16.* de salacissimo Ioue verba faciens, cuius oppositum est, *laxare fibulam*, hoc est, ansam præbere. Ita Tertullianus de Corona militis: *Vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet.* Natus autem vterque dicendi modus à fibula cinguli, qua vestis astringitur, si fluxior sit, aut remittitur, si fuerit adstrictior. Nisi malimus dicere, deriuatum à fibula, qua adolescentulorum genitale traiiciebant antiqui, conseruandæ vocis gratia, cuius operationis rationem describit Corn. Celsus *lib.7.* & de qua Martial. lib.7.

Menophili penem tam grandem fibula necit.

Et lib.14.

Dic mihi simpliciter Comœdis & Cytharœdis
Fibula quid præstas? Vt carius futuant.

T. LIVIVS LIB. XXXIX.

Vtique Fecenia Hispala datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset, vtique ei ingenuo nubere liceret; neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset.

QVia Turnebus hunc locum discutiens *lib. Aduers. 30. cap. 25.* nonnulla perperam exponit, alia omittit, quæ necessario erant perpendenda, alia vero diminute explicat, icciro nos maiorem lucem quoad melius licuerit, Liuii dictis interim afferre conabimur. *Dare*, à quo *datio* deriuatur, apud Iurisconsultos proprie accipitur, quum dominii translationem significat, *§. sic itaque, Instit. de act. I. vbi autem, §. final. D. de verbor. obligat.* ita & *dare in solutum*, frequens apud eosdem; sic & *dare* dicitur, qui permutat, *l. dedisse, D. de verb. significat.* Senatus itaque qui Hispalam ob Bacchanalium scelus detectum, præmio afficere voluit, inter cætera ei concessit, vt sua bona in alium transferre posset pro libito, quod antea facere ei non licebat, nec vti mulieri, nec vti libertinæ. Nam Romanis moribus priscis mulier sui iuris non erat, sed sub perpetua tutela, vel patris, vel mariti, aut proximorum, aut tutoris dati à iudice, quod Cic. *in orat. pro Murena.*

Muræna, & in Topicis, & Boetius *in Comment.* docuere. Nec etiam vti libertina: nam ex lege 12. tabularum semper erat in tutela patronorum, vel liberorum eorum, vel eorum omnium, ad quos successio bonorum libertorum ab intestato spectare poterat §.1. *de success. libert.* nam antiquitus ex iure ciuili erat successionis ius in bonis liberti patronis tantum, *ex* §. 12. *tabul.* si is decessisset sine legitimo hærede, Iure prætorio pars dimidia deinde delata bonorum liberti patrono; subinde lege Papia cum filiis liberti patronus in virilem partem vocatus, si sestertium centum esset patrimonium. Postea Iustinianus decedentibus suis liberis ab intestato libertis, patronis *ex lege* 12. *tab.* delatam successionem reseruauit, succeditq; liberto non tantum patronus, sed etiam coniuncti vel proximi patrono vsq; ad quintum gradum; quod ex dicto tit. *de success. libert.* cognoscitur. Nec solum permissa Hispalæ datio, sed & diminutio.

Pro *diminutione* autem nequaquam intelligendum de capitis diminutione, de qua passim Iurisconsulti, quæ triplex erat, quia quælibet eius species in pœnam, non in præmium dabatur. Quod si per diminutionem cum Turnebo interpretemur, quod scilicet posset de peculio fortunarum suarum disponere, erit verbositatis vitium in Liuio; nam si poterat per dationem totum peculium in alium transferre, nonne & tanto magis & eiusdem partem distrahere? Quamobrem quum per *diminutum* apud Iurisperitos intelligi quandoque videam, quod vsucaptum est, *l. deperditum, D. de pet. hered.* ita & per *datam diminutionem* intelligerem Hispalæ ius vsucapionis. Nam sicuti seruus non poterat suo nomine vsucapere, quia ab alio ipse possideretur. *l. qui in seruitute, 165 de reg. iur. P.* Ita & libertinus, quamuis libertatem adeptus, quum tamen, vt diximus, in perpetua esset tutela patroni, & ad eum bona illius, seu eorum pars spectare posset, ideo videbatur quasi precario possidere, ob idque haud vere vsucapere posse.

Permissa tertio Hispalæ gentis *enuptione*; quod Turnebus interpretatus est, concessum ius, vt posset nubere aliis, quam libertis sui patroni. At, quæso, quo in loco legit

vnquam, aut apud quem authorem obseruauit, libertos ea lege obstrictos, vt non possent nubere extra gentem libertorum patroni, cuius essent liberti? Scio quidem inter capita legis Iuliæ *de maritandis ordinibus* fuisse, vt si liberta ab inuito patrono diuerteret, alii nubere eo inuito non posset, *l.6.§.3.de iure patr.* at hoc aliud esse, quis non videt? nec ob id concludendum, libertam ea lege arctatam, vt extra patroni libertos matrimonio iungi non posset. Itaque magis mihi alia expositio probatur, nempe, Hispalæ datum ius, vt posset nubere extra libertinum ordinem, hoc est patritiorum genti. Namque lege Iulia, quam Augustus tulit, vel antiquatam emendauit, ex Pauli Iurisconsulti sententia, cautum fuerat, ne libertina senatoris filium, nec libertinus senatoris filiam ducerent. Nam senatores vt plurimum ex patricia gente, libertini vero semper plebeii, *ex Cic.in* 4.*in Catilinam.* Hinc Liuius per initia *lib.*4. describit magnum certamen patrum cum plebe, de connubio patrum & plebis, refragantibus patribus, qui sic contaminari sanguinem suum, confundique iura gentium rebantur. Itaque interpretor *enuptionem gentis permissam Hispalæ*, id est, ei concessum, vt posset, quamuis libertini gentis, nubere extra gentem libertinam & plebeiam, hoc est, nobili patritio, gentili scilicet; nam *enubere*, est *extra nubere*, ex eodem Liuio, paulo infra scribente: *Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam, L. Voluminio Cons. matronæ, quod è patribus enupsisset, sacris arcuerant.* Ita quoque gens proprie de patriciis dicta. Sic Liuius lib.1. *Dicti patres maiorum & minorum gentium, qui à Romulo & Tarquinio Prisco è patriciorum numero lecti in senatu fuere.* Sic lib.18. *Scipionem è Cornelia gente* dixit. & libro 4. *gentem Claudiam.* Cic.1.de Orat. *Claudiorum gentem*, in orat. pro Flacco, *Valeriam gentē*, in orat. pro Sextio, *AElierum gentem.* Suet. in Vespasiano, cap.1. *gentem Flauiam.* Et apud Liuium Publius Decius aduersus patricios verba faciens, ait: *Semper ista audita sunt eadem, vos solos gentem habere.* Hinc *gentilitas* nobilium ius, & *gentiles* agnati in nobili familia eadem, ex Cic. *in Orat. & in Top.* Et vulgo nobiles *gentil' homines* appellantur, quasi gentis homines. Nec huic nostræ ex-

plicatio-

plicationi obstat, quod paulo post addit Liuius, datum scilicet eidem, vt ingenuo nubere liceret; nam id ad plebeios etiam ingenuos referendum, vt scilicet Hispalæ, quamuis serua nata, & ancillula esset; etiamsi postea manumissa, & quæ ob id non poterat ingenuo nubere, permissum vt id facere liceret.

Subdit Liuius, eidem datam *tutoris optionem*, *quasi ei vir testamento dedisset*; quorum verborum interpretationem Turnebus omisit, ego sic exponenda censeo, datum scilicet Hispalæ, vt quamuis libertina esset, testari posset, sibi assumendi, quem vellet, tutorem, quum antea testamentum condere non potuisset, nisi post mortem patroni, quia in nullius manu erat, tutore à tribunis & prætore petito; quod clare paulo antea scribit Liuius, vbi de Æbutio herede instituto ab Hispala verba facit. *Virum* enim *bonum* apud Iuristas dictum *Iudicem*, notat glossa *in c.potuit, in ver.celeri, ad fin.de loca.l.continuus. §.cum ita. D. de verbor. obligat.* & nomen *viri* sæpe est dignitatis, refertur enim ad virtutem, vimque animi & corporis. *l.1.C.de dignitat.lib.*12. ita vt per virum intellexerit Liuius iudicem vel magistratum aliquem, puta tribunum, præsidem, vel prætorem, qui prætorem dare posset valide testamento condendo; sic enim expono verba illa, *quasi vir ei testamento dedisset*, hoc est, quasi iudex, seu prætor tribunusve testamento ei dedisset, id est, tutorem ei dedisset, vt testamento valide sibi hæredem instituere posset, quorum certe explicatio, etsi genuina mihi videtur, addo tamen & aliam coniecturalem. *Viri* appellatione maritum nuncupari, manifestum est; hunc vero ab vxore & dominum vocatum, colligimus non solum ex Ethnicorum monumentis, sed & ex sacris paginis. Sara Abraham virum suum dominum vocat, *Genes.cap.*18. Ita & Betsabea Dauidem, 3.*Regum*, idem & *Iudicum cap.*19. obseruamus, quod pariter confirmant D.Petrus *prima Epistola Canon.* & D.Chrysostomus *in Epist.1. ad Corinth. homil.2.* & Clemens *lib.Recognit.9.cap.vlt.* & Iacobus de Voragine, vbi de Diua Natalia, D.Adrianum maritum suum dominum appellante. Apud Iurisconsultos dominum aliquando accipi pro marito obserua-

seruamus. Ita Imperator Diocletianus *in l.si quear*, ibi, *consentiente domino, C de inoff. donat.* dominum accipit pro marito. vt notat Salyc. ita & *in l ea quæ*, vti notat Baldus *D. de donat inter vir. & vxor. & in l. Lucius, § quæ marito, D de legat. 2. & in l. vxorem, § testamento, D. de legat 3.* & Virgilius libro Æneid. 4.

—— Connubia nostra

Reppulit, ac dominum Aenean in regna recepit.

Ouid. in Epist. Acontii ad Cidippen:

Elige de vacuis, quam non sibi vendicet alter,

Si nescis, dominum res habet ista suum.

Et Lucretia *lib. Fast* 2. de marito loquens, ait:

Mittenda est domino (nunc nunc properate puellæ,)

Quamprimum nostra facta lacerna manu.

Apud Plutarchum *in libello de claris mulieribus*, Timoleontis vxor captiua Aristotimi cum aliis mulieribus, suum & illarum maritos dominos appellat. Idem Plutarchus in libro, cui titulus, In Principe requiri doctrinam: *Persarum regem vxores sane dominum appellant.* Itaque sicuti mulieres viros suos olim dominos appellauere, ita & econuerso dominos libertorum vocari posse viros, non inconuenit; sicque hoc loco Liuium virum accipere pro domino & patrono; ita vt sit sensus, permissum Hispalæ optionem tutoris, ac si dominus testamento id dedisset, & libertæ non habenti facultatem, scilicet sibi eligendi tutorem. Nam libertæ mortuo patrono, tenebantur petere tutorem filiis illius. *l. 2. § liberti, de tutel. P. & l. 2. C. qui pet tuto.*

T LIVIVS LIB. XXXIX.

Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus faciebant, malus in Circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atque id deiecit.

CVius rei ille *malus* fuerit, explicatum vellem, tum *Pollentia* qualis fuerit Dea; hæc Glareanus in hunc locum, nil vltra annotans. Nos vtrunque scrupulum demere tentamus. In Circo positas fuisse Deorum statuas, necnon & princi-

principum virorum, docet Alex. ab Alex. *lib. Genialium 5. capit. 8.* & Liuius ipse clare docet per initia *lib. 40.* Signa multa in Circo maximo cum columnis, quibus superstabant, posita fuisse, tradens, ac tempestate deiecta, addimus nos, & forte signa prouinciarũ vel vrbium principum pop. Rom. subditarũ, quod & nostris tẽporibus in summis festiuitatibus fieri solitum à principibus viris, non semel oculata fide percepimus; quemadmodum Florentiæ in nuptiis Serenissimi Ferdinandi Medices, Magni Ducis Etruriæ, & in Oenoponte in mirabili apparatu nuptiarum Serenissimi Archiducis Ferdinandi Austriaci. Signum itaque *Pollentiæ* interpretari potest, *Vrbem scilicet Pollentiæ repræsentans.* non illius quidem existentis in Baleari maiori, de qua Plinius *libro 3. cap. 5.* sed de alia in Piceno sita, cuius meminit Ptolemæus *lib. 3. cap. 1.* & Cicero *de Aurusp. respons.* & rursus Plinius *lib 35. cap. 12.* tradens, in ea fieri vasa testacea nobilia solitum, necnon lanam præstantem velleris cani, *ex eodem libro 8. cap. 48.* Cui tamen videtur contrariari Sillius, *libro 8.* scribens:

—— *Fuscique ferax Pollentia villi.*

Conciliamus tamen, statuentes, Plinium nõn de simplici canicie intellexisse, & absoluta, quæ candida tota est, sed de procedente in hominis capite, in qua non pili omnes candescunt, sed & pars nigrescit, vnde colorem subnigrum seu fuscum præ se ferunt. Sed ad rem nostram reuersi, dicamus, quum Pollentia nondum esset Romanorum colonia, quod ex ipsomet Liuio patet, inferius scribente, Pollentiam anno ab vrbe condita 566. coloniam deductam; haud verisimile videri, illius signũ in Circo positum. Reliquum itaque est, vt statuamus, Liuium intelligendum de signo Deæ *Pollentiæ* dictæ; cuius rei haud dubiam faciunt fidem subsequentia verba illa: *Et religione moti Patres, diem vnum adijciendum ludorum celebritati censuerunt; & signa duo pro vno reponenda, & nouum auratum faciendum.* Nec mirum, Romanos Deam Pollentiam coluisse, ac illius signum in Circo posuisse. Nam, vt docet Festus, *Pollentia* & *Potentia* idem significant. Ita Plautus in Rud. dixit:

Ne impiorum potior sit pollentia.

Et in Cassi.

Vt viro tuo semper sis superstes, atq; vt potior pollentia, vt vincas virum, victrixq; sies.

Ad hæc, quum antiquorum seu gentilium Dei supra triginta millia fuerint, tradente D. Augustino *lib.4. Ciuitatis Dei c.23. & lib.7.c.2.* & Pindarus ante ipsum triginta millia quoque esse dixit; vnde Max. Tyrius, qui illum citat *Ser.1.* innumerabiles fuisse scripsit, cui, inquam, mirum videri poterit, Romanos *Potentiam* seu *Pollentiam* Deam coluisse. *Malum* autem, à quo deiectum Pollentiæ signum tradit Liuius, vnum ex illis fuisse arbitramur, quibus funibus alligatis, vela tensa suffulciuntur ad aeris iniurias arcendas, vt commodius spectatores ludos spectare possint; quod antiquitus non semel factum scriptumque obseruamus, & nostris temporibus plerunque fieri, nemo ignorat. A malo itaque minus firmiter solo hærente signum Pollentiæ deiectum, quod Liuius scribit, quomodo sit intelligendum, palam satisfactum putamus.

T. LIVIVS LIB. XXXIX.

Et separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, vt iter populo esset, & viam per Formianum montem.

QVæ à Liuio Neptuniæ aquę fuerint appellatę, se ignorare fatetur Glareanus; Nos in hoc indagando non parum laborauimus, &, ni animus fallit, veritatem adinuenisse putamus. Dionysius Halycarnasseus *lib.1.* de Neptunia oppido verba facit, quod in Romanæ Campaniæ ora maritima positum est, hodie & *Nettuno* dicitur, cui nobilissima Colonnensium familia dominatur. Hanc olim *Neptunias aquas* dictam existimo, eo quod ad mare sit situm. Ita & à Neptuno *Neptunia* dicta, quæ ad Neptunum seu mare spectant. Neptunus enim non solum est maris Deus, sed & ipsum mare, eo quod terras nubat, id est, cooperiat. Sic *Neptunalia*, Neptuni sacra, quæ & *salatia* à salo. Quod vero ab aquis frequens sit, oppidis nomen indere, exemplo

sunt;

ſunt; caſtrum in Vmbria *Aqua ſparta* dictum, *Aqua viua* in Apulia, & ibidem *Aqua Legna*. *Aqua nata*, hodie. *Aquino* in Samnio. *Aqua nigra* in Gallia Traſpadana. *Aquæ Sextia* in Narbonenſi Prouincia. *Aquæ Statiallorum*, hodie *Acqui*, in Ducatu Montisferrati ſub ſereniſſimi Vincentii Ducis Mantuæ ditione poſitæ. *Aquæ calida*, & *Aquæ Quinctiliana* in Hiſpania, & aliæ *Aquæ calidæ* in Britannia, oppida ſcilicet; & alia multa, quæ conſulto prætermitto. Hanc noſtram interpretationem fouet, quod ibidem Formiæ ciuitas ſit ſita; à qua *Formianus* propinquus mons dictus, vbi & Ciceronis ſitum nobile rus *Formianum* dictum, ſi Volaterrano credimus, cuius meminit Cic. 2. *Orat. lib.* ſicuti & de Formiano ciuitate ad Att. verba facit; de eadem & Martialis lib. 10. Epigram.

O temperatæ dulce Formiæ littus, &c.

In quibus huius oræ amœnitatem deſcribit. Addamus quoque ad noſtram comprobandam ſententiam; eodem in loco & nunc exiſtere antiquum Vicum voluptuoſiſſimum, *Mole* dictum à Flacci conſtructione, ita vt hæc omnia Liuii textui quam optime conueniant. Ad hanc autem regionem populum Romanum frequenter conueniſſe, voluptatis ac animi ſubleuandi, corporiſque recreandi cauſa, credibile eſt. Namque olim Romanorum delitias ea in ora maritima potiſſimum extitiſſe vbique legimus. Hanc noſtram expoſitionem quiſque recipiat aut improbet pro ſuæ Mineruæ captu. Nobis ſat ſit, in re obſcura lumen aliquod dediſſe.

T. LIVIVS LIB. XL.

De peſtilentia in agris, foris, & conciliabulis & in vrbe tanta fuit, vt libitina tunc vix ſufficeret.

Exiſtimabam alias, *conciliabula* dici poſſe loca illa in Vrbe, in quibus viri nobiles conuenire ſolent, negotiandi vel in ſimul colloquendi cauſa, quales nunc Neapolis *Seggi*, & Florentiæ *Loggie* dicta. Hanc natam opinionem confirmabam Feſti dictis *lib. 3.* ſcribentis, conciliabulum fuiſſe locum, vbi in concilium conueniebatur, quo in ſignificatu vſus C. Gracchus apud Gellium, *libro 3. cap. 7.* ſic Plautus in Bach.

Quod si ad se veniat de subito in prandium aut potatio forte,
Aut cœna, vt solet fieri in istu conciliabulu?

Idem in Trin.

Ne penetrarem me vsque, vbi esset damni conciliabulum.

At me haud recte sensisse, hæc verba Liuii primum admonuere, deinde mox subsequenda certiorem reddidere. Namq; loca extra vrbem *conciliabula* fuisse, Liuii verba hoc in loco, tum etiam paulo infra demonstrant, vbi habet: *Decemuiri supplicationem in biduum valetudinis causa in vrbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt*; & rursus: *Et veneficii quæstio ex S. C. quod in vrbe propiusue vrbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori qui in locum T. Minucii erat suffectus, vltra decimum lapidem per fora conciliabulaque, C. Manio priusquam in Sardiniam prouinciam traiiceret, decreta.* Per fora autem & conciliabula Liuius intellexisse videtur, vt mea fert sententia, omnia quæ extra vrbem erant, maiora minorave oppida, castella, & loca, in quibus erant conuentus aliqui iuridici. Conciliabula autem specifice loca fuerunt, in quibus ius dicebatur, foris tamen inferiora. Conciliabulum autem à municipio, colonia, oppido, præfectura, vico, castelloque separari & distingui, docet Paulus Iurisconsultus, *lib. 4. senten. tit. 6.* Hanc sententiam confirmant Frontini dicta *lib. de limitibus agrorum*, vbi de controuersia territorii loquitur. Quod vero in conciliabulis ius diceretur, præter loca adducta clarissime ostendunt verba legum antiquarum de limitibus agrorum, puta Peduceæ, Alienæ, seu vt alii, Alianæ, Rosciæ, Flauiæ, vel vt alii, Fabiæ; in quibus legitur, in agrorum limitum litibus, magistratus, qui in ea colonia, in qua erant agri controuersi, municipio, præfectura, foro conciliabulo iure dicundo facto, vt fiat. Non negandum tamen, & conciliabulum nonnunquam accipi pro frequenti hominum conuentu. Nec ab hac interpretatione discrepant Festi & Gellii dicta, si recte perpendantur; Conciliabulum vero minoris fuisse conditionis municipio, declarat Frontinus loco citato, inquiens: *Hoc conciliabulum fuisse fertur postea in municipii ius relatum.* Et Vrbicus *de limitibus agrorum* ait: *Sunt autem loca publica coloniarum, vbi*

prius

prius fuere conciliabula, & postea sunt in municipii ius relata. Ex quibus colligimus, municipia melioris conditionis fuisse coloniis, quod & Gellius *lib.* 16 *c.*13. ex C. D. Adriani oratione demonstrat. Sic Liuius *lib.* 34. & Paterculus priore volum. scriptum reliquit, Puteolos primum coloniam fuisse, qui tamen postea paulo ante Cic. Consulatum in municipii conditionem mutati, vt constat ex eodem met Cic. *in orat. in Rullum*, & in altera *pro Cœlio.* Ex superius etiam adductis satis constare puto, distinctionem inter forum & conciliabulum allatam a Carolo Sigonio *lib.* 2. *de antiquo Iure Italiæ c.* 15. minime subsistere, dum inquit: *In conciliabulis exercitas nundinas, in foro vero amplius dictum.* Nam locus Liuii ab ipso adductus *lib.* 7. ad suam confirmandam sententiam, tantum abest vt illi faueat, vt illi aduersari facile dignoscatur. Inquit enim legem latam, ne ambiendi magistratus gratia, nundinas & conciliabula obire liceret. Non enim Liuium pro eadem re nundinas & conciliabula accepisse dicendum, sed inter se distincta fuisse, non ambigendum, & vtrobique homines frequentes conuenire consueuisse. In conciliabulis vero & ius dictum fuisse, satis iam probatum existimo.

T. LIVIVS LIB. XL.

Etiam magnificentia crescente notatum est, Ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli AEdilium Curulum, 63. Africanas, & 40. Vrsos & Elephantes lusisse.

PLinius *lib.* 8. *cap.* 17. docet Africanas Pantheras esse, in hæc verba de Pantheris scribens: *Senatusconsultum fuit vetus, ne liceret Africanas in Italiam aduehere, contra hoc tulit ad populum Cn. Aufidius Tribunus plebis, permisitque Circensium gratia importari. Primus autem Scaurus AEdilitate sua varias centum quinquaginta vniuersas misit. Dein Pompeius Magnus quadringentas decem, D. Augustus quadringentas viginti.* Suet. *in Caligula, c.* 18 inquit: *Edidit & Circenses plurimos à mane vsque ad vesperam, interiecta modo Africanarum venatione, modo Troiæ decursione.* Dictæ autem Pantheræ Africanæ, eo quod in Africa frequentes sint, & inde in Italiam translatæ, quemadmodum

modum & *ventum Africanum* ita appellatum, quod ex Africa flare incipit. Horatius:

Luctantem Icariis fluctibus Africum.

Et *Gallinæ Africanæ*, quæ ex Africa ad nos conuehuntur, quarum meminit Cato *lib. 3. de re rust. c. 4.* Vocatæ quoque *Pantheræ variæ*, vt à Plinio loco citato, ob maculas quibus sunt conspicuæ, vnde & *mensæ* quædam dictæ *Pantherinæ* ab eodem Anton. *lib. 13 c. 15.* hoc est, varietate ciborum insignes. Et elegantissime Plautus in Epid. scribit:

Qui varie valent caprigenum hominum non placent mihi, neque Pantherinum genus. scilicet homines ingenii varii & inconstantis. Cicero semper *pantheras* vocauit, præsertim *lib. de nat. Deorum*, bis de illis verba faciens. Ita & Iurisconsulti *l. 2. D. ad legem Aquiliam*; quamuis & apud eosdem *Panthera* genus retis sit & aucupii, Vlp. *l. 11. D. de act. empt.* cuius meminit & Varro *lib. 4. de lingua Latina*, Suidas quoque eiusdem vocabuli fecit mentionem, licet illius significatum omiserit explicare. Græci animal πάνθηρ, rete πάνθηρον dixere, voces distinguentes, sicuti & res ipsæ significatæ distinguuntur.

T. LIVIVS LIB. XL.

Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti Regis habuerat, inanis inuenta, sine vllo vestigio corporis humani, aut vllius rei, per tabem tot annorum ossibus absumptis; in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integra modo, sed recentissima specie.

HAnc eandem Historiam ex Annalibus Heminæ Plinius recenset *lib. & cap. 13.* cuius verba, quia in pluribus à Liuio discrepat, transcribere libet: *Cassius Hemina vetustissimus author Annalium quarto eorum libro prodidit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnauit, situs fuisset; in eadem libros eiusdem repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bebio. Q. F. Pamphilo Coss. ad quos a regno Numæ colliguntur anni 535. & hos fuisse è charta, maiore etiam cum miraculo, quod tot infossi durauerant annis. Quapropter in re tanta ipsius Heminæ verba ponam. Mirabantur alii, quomodo*

quomodo illi libri durare potuissent, ille ita rationem reddebat: Lapidem fuisse quadratum circiter, in media arca vinctum candelis quoquo versus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse, propterea arbitrarier eos non computruisse. ex quibus discrepantia facile dignoscitur inter hosce scriptores, nam Liuius agrum L. Petilii fuisse tradit, Plinius Cn. Terentii, ille binas arcas, hic vnam tantum, ille candelis libros inuolutos scribit, iste in lapide positos, illumque candelis vinctum. At quia vterque durationis causam in candelas refert, ob id quid per candelas sit intelligendum, curque id præstare potuerint, perquirendum. Quum scirem apud Græcos à quibus persæpe Latini voces mutuati sunt, per κανδύλη, arcam reponendis pretiosis vestibus significari, cogitabam, candelæ appellatione intelligendum arcam seu capsam, sed repugnabat scriptura vocis non per y, sed per i, simplex exarata. Præterea verba illa *inuoluti*, Liuii, & *vinctum*, Plinii, huic explicationi minime respondere videbam. Quamobrem candelas accipiendas censui in communissima significatione; Nec in earum formam longæue asseruationis causam reiiciendam, sed in illarum materiam; siquidem candelæ vt plurimum ex cera confici solent, quandoque & ex seuo, pice, & resina, quæ omnia sui crassa visciditate aeris contactum prohibere possunt, à quo putredinem & corruptionem ortum ducere statuere naturalis Philosophiæ periti, necnon & experimentum docet. Nam si flores fructusve testaceo alicui vasi imposuerimus, ore optime obturato, eodemque cera vel pice vndequaque circumlinito, in plures menses incorruptos asseruari videbimus; sic quæ oleo, vel melle condun-tur, diu asseruari manifestum est, ea quidem ratione, quod aeris contactum arcent. Sic Æmilius Probus, seu Cornelius Nepos *in Agesilao*, cui & Plutarchus congruit, scribit: *Ibi eum amici quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt, atq; ita domum retulerunt*, Quamuis Diodorus Agesilai corpus in melle Spartam deportatum scriptum reliquit. Ita Xenophon *lib. 5. de reb. Græc.* cadauer Agesipolidis regis in melle conditum domum reportatum, quum non longe ab vrbe Olyntho mortuus esset, me-

moriæ mandauit. Veruntamen quum horum scriptorum verba pondero, in eam venio sententiam, vt existimem, eas arcas seu arcam commentitias fuisse; nec Numæ tempore infossas, sed longe postea à callido aliquo viro, vt postmodum repertæ admirationi essent effodientibus, & per consequens lucri causa. Hoc autem præcipue conijcio ex ipsius Liuii verbis; dum inquit, nihil repertum in ea, quam Numæ corpus continere, vti indicabat inscriptio, per tabem tot annorum consumptis ossibus; in altera vero repertos libros integra & recentissima specie. Nam Romæ pluries sepulchra effossa marmorea, necnon & in ædibus nunc sacris antiquis reperta, quibus apertis inesse corpora compertum per plures centenos annos sepulta, vna cum vestibus suam speciem præ se ferentibus, quæ tamen mota, statim in cinerem pulueremque euasere; tantum abest à veritate, vt per 535. annorum curriculum Numæ corporis vestigium nullum in arca illa fuerit repertum. Nec minus veritati consentaneum, quod per totidem annos solo candelarum beneficio chartacei libri illi potuerint adeo recenti & integra specie asseruari. Ad hæc inquit Liuius, libros hosce concrematos, quum animaduersum fuisset, pleraque continere ad dissoluendas religiones Pop. Rom. & nihilominus Numam condendæ religionis populo Rom. authorem præceptoremque fuisse, atque religiosissimum habitum & vocatum semper, ex ipsomet Liuio & Plutarcho colligimus.

T. LIVIVS LIB. XLI.

Prodigia eo anno nuntiata, in Crustumino auem Sangualem (quam vocant) sacro lapidem rostro cecidisse.

De sanguali aue ita Plinius lib. 10. cap. 7. *Sangualem auem, atque Immussulum augures Romani in magna quæstione habent. Immussulum aliqui Vulturis pullum arbitrantur esse & Sangualem Ossifragam. Massurius Sangualem ossifragam esse dixit, Immussulum autem pullum Aquilæ priusquam albicet cauda. Quidam post Mutium augurem visos non esse Romæ affirmauerunt; Ego (quod veris-*

verisimilius est) in desidia rerum omnium non arbitror agnitos. Ex his Plinii dictis elicimus, Sangualem auem fuisse Ossifragam appellatam, quam auem dixit Aristoteles esse aquilæ persimilem, sed maiorem tamen, & coloris leuchophæi, seu fusci, hoc est, in nigro albicantis. Ex Aquilarum genere quas *Haliætos* vocant, esse Ossifragam docet Plinius *libro decimo, capite tertio*, nascique ex diuerso Aquilarum coitu. Albertus Magnus *libro de animalibus*, & ipse inter Aquilam Ossifragam reponit, minorem tamen statuit, in hoc ab Aristotele discrepans. Cur vero Liuius *Sangualis* auis rostrum sacrum nuncupauerit, non ita manifestum. Puto ego, eo quod augures huius auis volatum magnifacerent, auem sacram habitam *Sangualem*, ob idque & sacrum illius rostrum appellasse Liuium; vel forte etiam propterea, quod in Sangi Dei sacrificiis huius auis aliquis esset vsus, vnde & *Sangualis* appellatio, quasi *Sangi auis*. De hoc gentilium Deo ita Sextus Pompeius lib. 17. *Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia Herculi aut Sango, quisquis idem est Deus. Alii profecturi viam Herculi aut Iano sacrificabant*. Est & Ianns secundum aliquos, Sabina lingua *Sangos*. De templo huius Dei Plinius *libro octauo, capite quadragesimooctauo*, & Varro *libro quarto, de lingua Latina* inquit: *Ælius Gallus Dius Fidius dicebatur Diouis filius, vt Græci Διόσκουρον Castorem, & putabant hunc esse Sangum Sabina lingua, Herculem ab Græca.* Sangi ædes de cœlo tactas scribit Liuius per initia *libro 32.* & *libro 8.* vbi legitur *Semonis Iani*; eam lectionem dispungendam doctissimi quidam censuere, & reponendum *Sabino Sangi*. Dionysius *lib. Antiquitatum 2.* scribit Sabinorum genti inditum nomen, ex Sabino Sangi Diui gentilis. Sangi sacellum statuit P. Victor in septima Vrbis regione. Nonnulli non *sacro*, sed *sacrum* legendum dixere; & non ad auem, sed ad lapidem adiungunt, quam lectionem si admiserimus, quid per sacrum lapidem sit intelligendum, erit indagandum; Veniebat in mentem historia, cuius meminit Liuius *libro primo*, in hæc verba: *Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Attius Nauius inclytus ea tempestate augur, neque mutari, neque nouum constitui, nisi aues addixissent posse. Ex eo ira regi mota;*

eludens-

cludensque attem vt ferunt; agedum inquit, diuina tu, inaugura, fierine possit quod nunc ego mente concipio, quum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixisset; Atqui hoc animo agitaui inquit, te nouacula cotem discissurum, cape hac, & perage, quod aues tua fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Antii posita capite velato, quo in loco res acta est, in Comitio, in gradibus ipsis, ad laeuam Curiae fuit; cotem quoque eodem in loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi monumentum. De huiusmodi lapide ob miraculum *sacrum* appellatum prius nouacula discissum, mox ab aue Sanguali caesum, forte Liuium intellexisse cogitabam; sed cum id in Crastumino oppido, non Romae, contigisse scribat, vtique non recipienda praesens explicatio. Author est Pausanias apud Troezenios ante Dianae Lycaeae templum lapidem extitisse *sacrum* appellatum; scribit Lampridius *in Heliogabalo*, illum *lapides diuos* dictos è templo Dianae Laodiceae auferre voluisse. Dicamus itaque, in Crastumino forte & lapidem huiusmodi fuisse. Quod si nec expositio ista arriserit, alia erit subsequens recipienda. Fictilia seu lapidea Deo signa & simulachra, *sacros lapides* dictos, quum ea religiosissime colerent Romani, vnde & per Iouem lapidem iurabant, si Plinio credimus id *lib.33. cap.7.* affirmante. Ita & agrorum termini lapidei *sacri* dicti, quod Arnobius scripsit. Iterum aliquem sangualem auem rostro cecidisse in agro Gustunino existentem forte existimandum, idque pro prodigio habitum. De sanguali aue legenda quae à Iulio Obsequente *Prodigiorum libro c. 63.* literis mandata fuere.

T. LIVIUS LIB. XLII.

Censores vias sternendas in vrbe, glarea extra vrbem substruendas marginandasque primi omnium locauerunt; pontesque multis locis faciendos, & scenam aedilibus Praetoribusque praebendam. Et carceres in circo, & oua ad notas curriculis numerandas, & ...dam, & metas trans... & caueas ferreas pe... intromitterentur ferreis in monte Albano Consulibus, & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt.

LOcus hic hactenus deploratae restitutionis habitus, nos tamen lacunas replere, & genuinam lectionem reddere...

re, & vni sensum verum elicere conabimur. Legendum itaque puto, Censores curasse, carceres in Circo faciendos, & Oua ad notas curriculis numerandas, & rhedam, & metas transitus, & caueas ferreas per quas intromitterentur feræ; sicque omnes lacunæ replentur, & lectio sensui congruit. Circo maximo ædificando locum assignatum scribit Liuius *libro decimo*, in eo vero fuisse carceres, hoc est, locum, in quo equi coercerentur, ne inde intempestiue exirent, sed signum expectarent se mouendi, quod à Magistratu, qui ludis præsidebat, dari solebat, adeo manifestum est, vt nulla prorsus indigeat probatione. Quæ vero Oua dicerentur, & in quem vsum parata, non æque manifestum. Ex marmoribus & numismatibus antiquis, quorum icones Onuphrius Panuinius typis cudendos curauit, conspicimus columnas modo binas, quaternas nonnunquam, iuxta postremas metas Circi positas, quibus veluti quendam lectulum superstructum, cui superposita corpuscula quædam ouali forma ad amussim figurata, quina quandoque numero, vt plurimum septena; horum vsum tradit fuisse Petrus Ligorius antiquitatum peritissimus, lib. quem de antiquitatibus Italice conscripsit, quod aurigis singulo transcursu, singulum ouum daretur; sed perperam vt ego conijcio, alius enim ouorum vsus erat, nempe vt aurigantibus ostenderent, quot circuitus in cursu perficiendi essent, nam à loco vbi siti erant, non amouebantur, ob id non semper eodem numero fuisse, ex iconibus prædictis oculata fide dignoscitur. Vt plurimum vero in Circensibus fuisse septem curricula colligimus ex Propertio, *lib. Eleg.* 24. ad Cynthiam scribente:

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quam metam triuerit arte rotam.

Hoc idem ex Seneca *lib. Epist* 4 Gellio *lib.* 3 *c.* 10. Lactantio *lib* 7 *c.* 27. Cassiodoro, *Variarum lib.* 3. *Epist.* Hæc tamen Domitianus, vt Suetonio credimus *in illo c.* 4. ad quina tantum corripuit spatia, scilicet vt quino tantum circuitu currerent aurigæ, vt multiplicaretur cursus, nam cum antea viginti quinq; essent, vsq; ad centum propagauit. Huic nostræ

G sententia-

sententiæ fauent Liuii dicta, dum ait, Oua in Circo posita ad notas numerandas curriculorum, hoc est, ad signa, dum numerum curriculorum quæ ab aurigis perficienda erant. Et rhedæ lego vbi particula illa, *dum* præcedenti lacuna, duorum vel trium elementorum spatium continens. Rhedam autem fuisse vehiculum constat ex Nonio Marcello, & Cic. in Epist. ad Atticum 17. 5. lib. *Hanc (inquit) Epistolam d. Tauli sedens in rheda*, & Quintiliano *lib. 1. c. 5.* & ex Iurisconsultis *l. cum in plures. §. vehiculum, D. locati, & in l. 4. D. de supel. leg.* vnde & *rhedarius*, ipse rhedæ ductor Cic. in Orat. pro Milone, & *rhedarius mulus* Cat. de re rust. lib. 3. c. 17. Erat autem rheda vt plurimum vnius equi currus, aut alterius iumenti, quamuis & aliquando duorum, scribente Cic. ad Atticum Epist. 2. lib. 6. *Hic venit Vedius mihi obuiam cum duobus essedis, & rheda equis iuncta.* Hac vero Romanos primum in Circensibus vsos docet Seruius ad illud Virgilianum in 3. Georg.

Magnis Circensibus actis.

Qui currus etiam *Celes* vocabatur, vt scribit Budæus *in l. athletas, D. de his qui not. infam.* & ante eum docuit Aristophanis interpres, & Plinius *lib. 34. c. 5.* postea Romani in Circensibus vsi bigis & quadrigis, postremo Nero decem iugi curru in ludis aurigauit, vt tradit Suet. *in illo cap.* 14. Itaque sensus erit, additam Rhedam Circo, vt illa quæ vnius equi esset, currus in ludis transcurreret. Et *metas trans....* lego *& metas transitus*, seu *transcursus*, in Circo namque erant ab vtroque capite metæ, circum quas currus agebantur, quod in prædictis iconibus cernimus, & ideo *transitus*, seu *transcursus* metas Liuius appellauit. *Pe.... intromitterentur ferreis*, legendum non dubito *per quas intromitterentur feræ.* In Circensibus enim non solum curru certatum, sed & cum feris pugnabatur, vti ex historica lectione palam fit, præsertim ex Liuio *lib.* 44. scribente, Ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli ædilium curulium 63. Africanas, & 40. vrsos, & elephantos lusisse. Et ex Suet. *in Caligula cap.* 18. inquiente: *Edidit & Circenses plurimos a mane vsque ad vesperas, interiecta modo Africanarum venatione, modo Troiæ decursione.* Hæ autem feræ ferreis caueis continebantur,

nr, quibus reclusis in Circi arenam exibant cum hominibus ad id muneris destinatis concursuræ, quod ex marmoris antiqui icone æneis typis exarati, & passim venalis, videre licet. Itaque ni me fallit animus, locus hic antea habitus incurabilis, pristinæ sic integritati restitutus. Paulo post vbi scribit Liuius: *Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à....... auiariæ*; legendum puto, *Et Sinuessæ glarea viam silice sternendam*, scilicet, nec leuis coniectura me admonet, nam transpositis elementis, & vno corrupto, aut omisso, librarii vitio, vel incuria, ea lectio quoque deprauata; namque ablata litera *m* à voce *Sinuessam*, & loco illius posito, postremum dictionis *auaritiæ* diphthongum fit *Sinuessæ*, & dempta à voce *auiari* quæ relinquitur, *à*, priori, etiam syllaba *ri*, & addita *m*, à priori voce, vt diximus, ablatam: legitur etiam & in dictione seu syllaba *gn*, interposita *l*, quæ prætermissa fuit, & addita *r*, quam à voce *auiari* dempsimus, fit *glar*, & *i*, in *e*, transmutato, & insuper addita *a*, antecedente, fit *glarea*. Et sic locus, cuius nullus percipi poterat sensus, clarus euadit.

T. LIVIVS LIB. XLII.

Medicis omnium Rex erat, circa eum Agema quod vocant, equitum:que sacra ala.

GRæcis ἄγημα dicitur *vehementia*, à qua etiam ἄγημα *agema* illud dictum, teste Arriano, peditum, equitum, & elephantorum, quod in bello ducem præcedebat, vtpote quod fortis & vehemens esset in pugna. *Agemata* dixit Liuius hoc eodem libro 42. Macedonum legiones; inquit enim: *Deleta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant Agemata, hanc ipsi legionem vocabant.* Q. Curtius *de gestis Alex. lib.* 4. vbi de acie Alexandri Macedonis scribit: *In dextro cornu locati sunt equites, quos Agema appellant*; & de eadem *lib.* 5. meminit idem author. Polybius *lib.* 5 de Agemate ita scriptum reliquit: *Vocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agema vocant*; & in alio loco eiusdẽ lib. *Eurilochus Magnes*

tribus millibus hominum praerat, quos reges Agema vocant. Quibus in locis ἄγημα legendum, non ἀγεμα, vti in codicibus qui circumferuntur, mendose legitur.

De *ala sacra*, seu sacris militibus alibi fuse verba fecimus.

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Censores extemplo iam atrium libertatis ascenderunt, & sibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam negotii publici gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.

QVi in publico tabulario, id est, loco, in quo publicæ scripturę custodiebantur, inseruiebant tabularum obsignationi, *tabularios* dictos, in Ammiani dilucidationibus docebimus, hos vero seruos publicos fuisse patet *ex l. vltima. C. de ser. rei pub.* & Capitolinus in Gordianis tabularios *seruos publicos* appellat: *Non scribae, non serui publici, non censuales illis actibus interessent.* Quod etiam ex hoc Liuii loco facile confirmari potest. Postea vero Arcadii & Honorii constitutione sancitum est, vt nulli deinceps ad tabularii officium pateret aditus, qui obnoxius esset seruituti. Hi autem huic conditioni erant addicti & mancipati, vt non possent ad aliam aspirare militiam & dignitatem, quod patet ex *l. scripturas, C. qui potiores in pig. hab. & l. 3. 5. 7. 8. C. Th. de num. act.* His tamen aduersari videtur Taciti locus, *libro Annal.* 14. vbi de Balbo prætorio sene orbo, & diuite, cuius propinquus Valerius Fabianus, subdit testamentum, accitis Vicio Rufino, & Terentio Latino equitibus Rom. & aliis minus illustribus, qui testamenti tabulas obsignarent. Taciti hæc sunt verba: *Igitur Fabianus tabularius, quos memoraui, & aliis minus illustribus obsignat.* Si itaque Vicium & Terentium equites, & alios minus illustres, *tabularios* nominat, non ergo veritati consentaneum, quod diximus cum Liuio, hosce fuisse seruos, seu generis seruilis. Facile diluitur difficultas, si à Corneliano textu mendum auferamus, & literam genuinam legendam subdamus, namque postrema editio præsertim à Lipsio & Vertrano recepta ita habet: *Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoraui, &c.* sicque re-

tet Tacitum loquutum non de tabulariis publicis, sed de testibus testamentum obsig nare solitis, qui septem erant antiquitus, quemadmodum & hoc tempore obseruatur, *l 1. si vnus. C. de test. & Imperator.* § 1. *Instit.* ad quod spectat illud Ciceronis in Ver. *Tabulæ testamenti obsignatæ non minus multis signis, quam è lege oporteat.* Nos vero obsignatores nobiles deligi solitos colligimus ex Cic. pro Quinctio, *Testificantur isti P. Quinctium non stetisse, & se stetisse. Tabulæ maximæ signis hominum nobilium consignantur.* Et ad Att. *Curii testamentum Ciceronum signis obsignatum.*

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Hoc anno intercalatum est, tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere.

TEmpora annorum dimensionibus terminantur. Est autem annus, vt generaliter definitur, certum temporis interuallum, quod fit dum sydus aliquod errans, signiferum orbem suo motu per signorum ordinem integre absoluit. Quamobrem obseruamus apud scriptores annum lunarem, solarem, & omnium planetarum annum, quem magnum dixere, quum scilicet omnia simul errantia sydera ad sua quæque loca recurrunt. Sed lunaris annus quadrifariam accipitur, primus namque est, quum Luna 27. diebus, & 8. horis Zodiacum percurrens, ad signum, ex quo egressa est, reuertitur. Secundus duobus diebus & quatuor horis prolixior, qui consuete *mensis* appellatur, quum Solem à quo noua digressa est, 29. diebus & 12. horis exactis iam defecta repetit. Tertius qui 12. mensibus huiusmodi, id est, diebus 364. expletur, & vocatur communis. Quartus, qui ἐμβόλισμος Græce dictus, id est, superaugmentum, & habet menses 13. id est, dies 384. Qui apud Hebræos à principio mensis paschalis incipit, ibidemque finitur. Apud Romanos vero ab incipiente Luna mensis Ianuarii sumit initium, ibidemque terminatur. Item Solis est annus, quum ad eadem loca signorum redit peractis diebus 365. & horis sex, hoc est, quadrante vnius diei, quæ pars quater

ducta cogit interponi diem vnum, quod Romani *Bissextum* vocant, & ad eundem circuitum redeatur, & sic vnus Bissextilis efficitur, qui & Intercalaris etiam appellatur; eo quod mense Februario dies addatur, & sicuti diebus 28. perfici solet, in anno bissextili die intercalato seu interposito diebus 29. constet. Quamuis apud Græcos aliquando aliter sit intercalatum, scribente Cicerone in Verr. *Tunc Cephaleditani decreuerunt intercalarium 45. dies longum, vt reliqui menses in suam rationem reuerterentur.* Et rursus: *Est consuetudo Siculorum, cæterorumque Græcorum, quod suos dies, mensesque congruere volunt cum Solis Lunæque ratione, vt nonnunquam si quid discrepet, eximant vnum aliquem diem, aut summum biduum ex mense, quos illi exhæresimos dies nominant, ita nonnunquam vno die longiorem mensem faciunt aut biduo.* His sic præmissis sciendum, adhuc Romulum primum Romanæ vrbis parentem, annum ex trecentum & quatuor diebus constituisse, sed quum ea dierum ratio, neque Lunæ, neque Solis cursui conueniret, Numa Pompilius sex & quinquaginta dies addidit, ratus ea temporis intercapedine lunares cursus confici, namque ex hoc dierum numero & prioribus, duodecim menses constituit, quod prius fecisse Ægyptios scribit Herodotus. Verum quia ad Solis cursum conficiendum aliquot adhuc dies deerant, Græcorum more mensem intercalarem adhibuerunt; quod Macrobius *libro primo Saturnalium cap.* 14. his verbis annotauit: *Quum Romani ex distributione Pompilii ad Lunæ cursum, sicuti Græci, annum proprium computarent, necessario etiam mensem intercalarem instituerunt more Græcorum*, & reliqua, quæ de intercalatione author idem prosequitur. Et Liuius libro primo, de Numa rege: *Omnium primum ad cursum Lunæ in duodecim menses describit annum, quem quia tricenos dies singulis mensibus Luna non explet, desuntque dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe, intercalaris mensibus interponendo, ita dispensauit, vt vicesimo anno ad metam eandem Solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spatiis dies congruerent.* Quod vero intercalares dies non omnibus mensibus interposuerit, vt prima facere Liuii verba sonare videntur, sed altero mense

interca-

intercalari dicto comprehenderit, si recte illius dicta perpendantur, satis constare puto. Clarius autem id aperit idem Liuius *libro* 37. vbi habet de L. Scipione: *Triumphauit mense intercalario pridie Kalend. Martias.* Ita *in l. quum Bissextum. D. de verbor. significat.* Ex Catone habemus apud Iurisconsultos, mensem intercalarem esse additum, omnesque dies eius pro momento tempori obseruari. In cuius loci annot. Budæus inquit, mensem intercalarem dici non modo eum, qui intercalatur, sed & in quo intercalatur, & priorem intercalatitium, posteriorem intercalarem dici, cuiusmodi hodie est Februarius. Vnde apud Ciceronem in Episto. legimus, *ad 6. Kalend. intercalares priores*, & ad Lig. *Ego tamen quum ad tertium Kalen. intercalares venissem.* Et in Orat. pro Quinct. *Dic Neui diem ante 5. Kal. intercalares.* Et rursus: *Prid. Kal. intercalares.* Etsi vero intercalandi apud Romanos certam notam habitam, colligamus ex Liuio loco primum allegato, vt scilicet singulo quoque 20. anno mensis intercalaretur, nihilominus quum intercalandi munus ad Pontifices spectaret, factum est, vt illi in intercalando fraude vterentur, publicanis morem gerentes; cuius rei certissimũ testem habemus Suetonium, scribentem ita in Cæsare Dict. cap. 40. *Conuersus hinc ad ordinandum Reipublicæ statum, Fastos correxit, iampridem vitio Pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, vt neque messium feriæ æstate, neque vindemiarum autumno competerent. Annumque ad cursum Solis accommodauit, vt 365. dierum esset, & intercalario mense sublato, vnus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum è Kalendis Ianuariis nobis temporum ratio congrueret, inter Nouembrem & Decembrem menses interiecit duos alios, fuitque is annus, quo hæc constituebantur 15. mensium cum intercalari, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.* De hac eadem re Am. Marcellinus *lib. 26.* modum intercalandi à Cæsare inuentum recensens, hæc in fine scribit: *Hæc nondum extensis fusius regnis diu ignorauerunt Romani. per que secula multa obscuris difficultatibus implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabant; quum in Sacerdotes potestatem transtulissent intercalandi, qui libenter gratificantes publicanorum vel litigantium commodu, ad arbitrium suum*

Qued si ad se veniat de subito in prandium aut potatio forte,
Aut cœna, vt solet fieri in istu conciliabulis?

Idem in Trin.

Ne penetrarem me vsque, vbi esset damni conciliabulum.

At me haud recte sensisse, hæc verba Liuii primum admonuere, deinde mox subsequenda certiorem reddidere. Namq; loca extra vrbem *conciliabula* fuisse, Liuii verba hoc in loco, tum etiam paulo infra demonstrant, vbi habet: *Decemuiri supplicationem in biduum valetudinis causa in vrbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt*; & rursus: *Et veneficii quæstio ex S. C. quod in vrbe propiusue vrbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori qui in locum T. Minucii erat suffectus, vltra decimum lapidem per fora conciliabulaque, C. Mænio priusquam in Sardiniam prouinciam traiiceret, decreta.* Per fora autem & conciliabula Liuius intellexisse videtur, vt mea fert sententia, omnia quæ extra vrbem erant, maiora minorave oppida, castella, & loca, in quibus erant conuentus alli qui iuridici. Conciliabula autem specifice loca fuerunt, in quibus ius dicebatur, foris tamen inferiora. Conciliabulum autem à municipio, colonia, oppido, præfectura, vico, castelloque separari & distingui, docet Paulus Iurisconsultus, *lib. 4. senten. tit. 6.* Hanc sententiam confirmant Frontini dicta *lib. de limitibus agrorum*, vbi de controuersia territorii loquitur. Quod vero in conciliabulis ius diceretur, præter loca adducta clarissime ostendunt verba legum antiquarum de limitibus agrorum, puta Peduceæ, Alienæ, seu vt alii, Alianæ, Rosciæ, Flauiæ, vel vt alii, Fabiæ; in quibus legitur, in agrorum limitum litibus, magistratus, qui in ea colonia, in qua erant agri controuersi, municipio, præfectura, foro conciliabulo iure dicundo facto, vt fiat. Non negandum tamen, & conciliabulum nonnunquam accipi pro frequenti hominum conuentu. Nec ab hac interpretatione discrepant Festi & Gellii dicta, si recte perpendantur; Conciliabulum vero minoris fuisse conditionis municipio, declarat Frontinus loco citato, inquiens: *Hoc conciliabulum fuisse fertur postea in municipii ius relatum.* Et Vrbicus *de limitibus agrorum* ait: *Sunt autem loca publica coloniarum, vbi*

prim

prius fuere conciliabula, & postea sunt in municipii ius relata. Ex quibus colligimus, municipia meliores conditionis fuisse coloniis, quod & Gellius *lib. 16 c. 13.* ex C. D. Adriani oratione demonstrat. Sic Liuius *lib. 34.* & Paterculus priore volum. scriptum reliquit, Puteolos primum coloniam fuisse, qui tamen postea paulo ante Cic. Consulatum in municipii conditionem mutati, vt constat ex eodem met Cic. *in orat in Rullam*, & in altera *pro Cælio.* Ex superius etiam adductis satis constare puto, distinctionem inter forum & conciliabulum allatam a Carolo Sigonio *lib. 2. de antiquo Iure Italiæ c. 15.* minime subsistere, dum inquit: *In conciliabulis exercitas nundinas, in foro vero amplius dictum.* Nam locus Liuii ab ipso adductus *lib. 7.* ad suam confirmandam sententiam, tantum abest vt illi faueat, vt illi aduersari facile dignoscatur. Inquit enim legem latam, ne ambiendi magistratus gratia, nundinas & conciliabula obire liceret. Non enim Liuium pro eadem re nundinas & conciliabula accepisse dicendum, sed inter se distincta fuisse, non ambigendum, & vtrobique homines frequentes conuenire consueuisse. In conciliabulis vero & ius dictum fuisse, satis iam probatum existimo.

T. LIVIUS LIB. XL.

Etiam magnificentia crescente notatum est, Ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli AEdilium Curulum, 63. Africanas, & 40. Vrsos & Elephantos lusisse.

PLinius *lib. 8. cap. 17.* docet Africanas Pantheras esse, in hæc verba de Pantheris scribens: *Senatusconsultum fuit vetus, ne liceret Africanas in Italiam aduehere, contra hoc tulit ad populum Cn. Aufidius Tribunus plebis, permisitque Circensium gratia importari. Primus autem Scaurus AEdilitate sua varias centum quinquaginta vniuersas misit. Dein Pompeius Magnus quadringentas decem, D. Augustus quadringentas viginti.* Suet. *in Caligula, c. 18.* inquit: *Edidit & Circenses plurimos à mane vsque ad vesperam, interiecta modo Africanarum venatione, modo Troiæ decursione.* Dictæ autem Pantheræ Africanæ, eo quod in Africa frequentes sint, & inde in Italiam translatæ, quemadmodum

modum & *ventum Africanum* ita appellatum, quod ex Africa flare incipit. Horatius:

Luctantem Icariis fluctibus Africum.

Et *Gallinæ Africanæ*, quæ ex Africa ad nos conuehuntur, quarum meminit Cato *lib. 3. de re rust. c. 4.* Vocatæ quoque *Pantheræ variæ*, vt à Plinio loco citato, ob maculas quibus sunt conspicuæ, vnde & *mensæ* quædam dictæ *Pantherinæ* ab eodem Anton. *lib. 13 c. 15.* hoc est, varietate ciborum insignes. Et elegantissime Plautus in Epid. scribit:

Qui varie valent caprigenum hominum non placent mihi, neque Pantherinum genus. scilicet homines ingenii varii & inconstantis. Cicero semper *pantheras* vocauit, præsertim *lib. de nat. Deorum*, bis de illis verba faciens. Ita & Iurisconsulti *l. 2. D. ad legem Aquiliam*; quamuis & apud eosdem *Panthera* genus retis sit & aucupii, Vlp. *l. 11. D. de act. empt.* cuius meminit & Varro *lib. 4. de lingua Latina*, Suidas quoque eiusdem vocabuli fecit mentionem, licet illius significatum omiserit explicare. Græci animal πάνθηρ, rete πάνθηρον dixere, voces distinguentes, sicuti & res ipsæ significatæ distinguuntur.

T. LIVIVS LIB. XL.

Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti Regis habuerat, inanis inuenta, sine vllo vestigio corporis humani, aut vllius rei, per tabem tot annorum ossibus absumptis; in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integra modo, sed recentissima specie.

HAnc eandem Historiam ex Annalibus Heminæ Plinius recenset *lib. & cap. 13.* cuius verba, quia in pluribus à Liuio discrepat, transcribere libet: *Cassius Hemina vetustissimus author Annalium quarto eorum libro prodidit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnauit, situs fuisset; in eadem libros eiusdem repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bebio Q. F. Pamphilo Coss. ad quos a regno Numæ colliguntur anni 535. & hos fuisse è charta; maiore etiam cum miraculo, quod tot infossi durauerant annis. Quapropter in re tanta ipsius Heminæ verba ponam. Mirabantur alii, quomodo*

quomodo illi libri durare potuissent, ille ita rationem reddebat: Lapidem fuisse quadratum circiter, in media arca vinctum candelis quoquo versus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse, propterea arbitrarier eos non computruisse. ex quibus discrepantia facile dignoscitur inter hosce scriptores, nam Liuius agrum L. Petilii fuisse tradit, Plinius Cn. Terentii, ille binas arcas, hic vnam tantum, ille candelis libros inuolutos scribit, iste in lapide positos, illumque candelis vinctum. At quia vterque durationis causam in candelas refert, ob id quid per candelas sit intelligendum, curque id præstare potuerint, perquirendum. Quum scirem apud Græcos à quibus persæpe Latini voces mutuati sunt, per *κανδύλη*, arcam reponendis pretiosis vestibus significari, cogitabam, candelæ appellatione intelligendum arcam seu capsam, sed repugnabat scriptura vocis non per y, sed per i, simplex exarata. Præterea verba illa *inuoluti*, Liuii, & *vinctum*, Plinii, huic explicationi minime respondere videbam. Quamobrem candelas accipiendas censui in communissima significatione; Nec in earum formam longæue asseruationis causam reiiciendam, sed in illarum materiam; siquidem candelæ vt plurimum ex cera confici solent, quandoque & ex seuo, pice, & resina, quæ omnia sui crassa viscididate aeris contactum prohibere possunt, à quo putredinem & corruptionem ortum ducere statuere naturalis Philosophiæ periti, necnon & experimentum docet. Nam si flores fructusve testaceo alicui vasi imposuerimus, ore optime obturato, eodemque cera vel pice vndequaque circumlinito, in plures menses incorruptos asseruari videbimus; sic quæ oleo, vel melle conduntur, diu asseruari manifestum est, ea quidem ratione, quod aeris contactum arcent. Sic Æmilius Probus, seu Cornelius Nepos *in Agesilao*, cui & Plutarchus congruit, scribit: *Ibi eum amici quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt, atque ita domum retulerunt*, Quamuis Diodorus Agesilai corpus in melle Spartam deportatum scriptum reliquit. Ita Xenophon *lib. 5. de reb. Græc.* cadauer Agesipolidis regis in melle conditum domum reportatum, quum non longe ab vrbe Olyntho mortuus esset, me-

moriæ

moriæ mandauit. Veruntamen quum horum scriptorum verba pondero, in eam venio sententiam, vt existimem, eas arcas seu arcam commentitias fuisse; nec Numæ tempore infossas, sed longe postea à callido aliquo viro, vt postmodum repertæ admirationi essent effodientibus, & per consequens lucri causa. Hoc autem præcipue conijcio ex ipsius Liuii verbis; dum inquit, nihil repertum in ea, quam Numæ corpus continere, vti indicabat inscriptio, per tabem tot annorum consumptis ossibus; in altera vero repertos libros integra & recentissima specie. Nam Romæ pluries sepulchra effossa marmorea, necnon & in ædibus nunc sacris antiquis reperta, quibus apertis inesse corpora compertum per plures centenos annos sepulta, vna cum vestibus suam speciem præ se ferentibus, quæ tamen mota, statim in cinerem pulueremque euasere; tantum abest à veritate, vt per 535. annorum curriculum Numæ corporis vestigium nullum in arca illa fuerit repertum. Nec minus veritati consentaneum, quod per totidem annos solo candelarum beneficio chartacei libri illi potuerint adeo recenti & integra specie asseruari. Ad hæc inquit Liuius, libros hosce concrematos, quum animaduersum fuisset, pleraque continere ad dissoluendas religiones Pop. Rom. & nihilominus Numam condendæ religionis populo Rom. authorem præceptoremque fuisse, atque religiosissimum habitum & vocatum semper, ex ipsomet Liuio & Plutarcho colligimus.

T. LIVIVS LIB. XLI.

Prodigia eo anno nuntiata, in Crastumino autem Sangualem (quam vocant) sacro lapidem rostro cecidisse.

DE sanguali aue ita Plinius lib. 10. cap. 7. *Sangualem autem, atque Immussulum augures Romani in magna quæstione habent. Immussulum aliqui Vulturis pullum arbitrantur esse & Sangualem Ossifragam. Massurius Sangualem ossifragam esse dixit, Immussulum autem pullum Aquilæ priusquam albicet cauda. Quidam post Mutium augurem visos non esse Romæ affirmauerunt; Ego (quod veri-*

verisimilius est) *in desidia rerum omnium non arbitror agnitos.* Ex his Plinii dictis elicimus, Sangualem auem fuisse Ossifragam appellatam, quam auem dixit Aristoteles esse aquilæ persimilem, sed maiorem tamen, & coloris leuchophæi, seu fusci, hoc est, in nigro albicantis. Ex Aquilarum genere quas *Haliætos* vocant, esse Ossifragam docet Plinius *libro decimo, capite tertio*, nascique ex diuerso Aquilarum coitu. Albertus Magnus *libro de animalibus*, & ipse inter Aquilam Ossifragam reponit, minorem tamen statuit, in hoc ab Aristotele discrepans. Cur vero Liuius *Sangualis* auis rostrum sacrum nuncupauerit, non ita manifestum. Puto ego, eo quod augures huius auis volatum magnifacerent, auem sacram habitam *Sangualem*, ob idque & sacrum illius rostrum appellasse Liuium; vel forte etiam propterea, quod in Sangi Dei sacrificiis huius auis aliquis esset vsus, vnde & *Sangualis* appellatio, quasi *Sangi auis.* De hoc gentilium Deo ita Sextus Pompeius lib. 17. *Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia Herculi aut Sango, quisquis idem est Deus. Alii proficiscentes viam Herculi aut Iano sacrificabant* Est & Ianus secundum aliquos, Sabina lingua *Sangos.* De templo huius Dei Plinius *libro octauo, capite quadragesimooctauo*, & Varro *libro quarto, de lingua Latina* inquit: *Ælius Gallus Dius Fidius dicebatur Dionis filius, vt Græci Διόσκορον Castorem, & putabant hunc esse Sangum Sabina lingua, Herculem ab Græca.* Sangi ædes de cœlo tactas scribit Liuius per initia *libro 32.* & *libro 8.* vbi legitur *Semonis Iani*; eam lectionem dispungendam doctissimi quidam censuere, & reponendum *Sabino Sangi.* Dionysius *lib. Antiquitatum 2.* scribit Sabinorum genti inditum nomen, ex Sabino Sangi Diui gentilis. Sangi sacellum statuit P. Victor in septima Vrbis regione. Nonnulli non *sacro*, sed *sacrum* legendum dixere; & non ad auem, sed ad lapidem adiungunt, quam lectionem si admiserimus, quid per sacrum lapidem sit intelligendum, erit indagandum; Veniebat in mentem historia, cuius meminit Liuius *libro primo*, in hæc verba: *Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Attius Nauius inclytus ea tempestate augur, neque mutari, neque nouum constitui, nisi aues addixissent posse. Ex eo ira regi mota;*

eludens-

cludensque artem vt ferunt; agedum inquit, diuina tu, inaugura, fierine possit quod nunc ego mente concipio, quum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixisset; Atqui hoc animo agitaui inquit, te nouacula cotem discissurum, cape hac, & perage, quod aues tuae fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Antii posita capite velato, quo in loco res acta est, in Comitio, in gradibus ipsis, ad laeuam Curiae fuit; cotem quoque eodem in loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi monumentum. De huiusmodi lapide ob miraculum *sacrum* appellatum prius nouacula discissum, mox ab aue Sanguali caesum, forte Liuium intellexisse cogitabam; sed cum id in Crustumino oppido, non Romae, contigisse scribat, vtique non recipienda praesens explicatio. Author est Pausanias apud Troezenios ante Dianae Lycaeae templum lapidem extitisse *sacrum* appellatum; scribit Lampridius *in Heliogabalo*, illum *lapides diuos* dictos è templo Dianae Laodiceae auferre voluisse. Dicamus itaque, in Crastumino forte & lapidem huiusmodi fuisse. Quod si nec expositio ista arriserit, alia erit subsequens recipienda. Fictilia seu lapidea Deo signa & simulachra, *sacros lapides* dictos, quum ea religiosissime colerent Romani, vnde & per Iouem lapidem iurabant, si Plinio credimus id *lib.33. cap.7.* affirmante. Ita & agrorum termini lapidei *sacri* dicti, quod Arnobius scripsit. Iterum aliquem sangualem auem rostro cecidisse in agro Gustunino existentem forte existimandum, idque pro prodigio habitum. De sanguali aue legenda quae à Iulio Obsequente *Prodigiorum libro c. 63.* literis mandata fuere.

T. LIVIVS LIB. XLII.

Censores vias sternendas in vrbe, glarea extra vrbem substruendas marginandasque primi omnium locauerunt; pontesque multis locis faciendos, & scenam aedilibus Praetoribusque praebendam. Et carceres in circo, & oua ad notas curriculis numerandas, & ...dam, & metas trans... & caueas ferreas pe... intromitterentur ferreis in monte Albano Consulibus, & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt.

LOcus hic hactenus deploratae restitutionis habitus ... tamen lacunas replere, & genuinam lectionem red...

re, &

re, & vna sensum verum elicere conabimur. Legendum itaque puto, Censores curasse, carceres in Circo faciendos, & Oua ad notas curriculis numerandas, & rhedam, & metas transitus, & caueas ferreas per quas intromitterentur feræ; sicque omnes lacunæ replentur, & lectio sensui congruit. Circo maximo ædificando locum assignatum scribit Liuius *libro decimo*, in eo vero fuisse carceres, hoc est, locum, in quo equi coercerentur, ne inde intempestiue exirent, sed signum expectarent se mouendi, quod à Magistratu, qui ludis præsidebat, dari solebat, adeo manifestum est, vt nulla prorsus indigeat probatione. Quæ vero Oua dicerentur, & in quem vsum parata, non æque manifestum. Ex marmoribus & numismatibus antiquis, quorum icones Onuphrius Panuinius typis cudendos curauit, conspicimus columnas modo binas, quaternas nonnunquam, iuxta postremas metas Circi positas, quibus veluti quendam lectulum superstructum, cui superposita corpuscula quædam ouali forma ad amussim figurata, quina quandoque numero, vt plurimum septena; horum vsum tradit fuisse Petrus Ligorius antiquitatum peritissimus, lib. quem de antiquitatibus Italice conscripsit, quod aurigis singulo transcursu, singulum ouum daretur; sed perperam vt ego coniicio, alius enim ouorum vsus erat, nempe vt aurigantibus ostenderent, quot circuitus in cursu perficiendi essent, nam à loco vbi siti erant, non amouebantur, ob id non semper eodem numero fuisse, ex iconibus prædictis oculata fide dignoscitur. Vt plurimum vero in Circensibus fuisse septem curricula colligimus ex Propertio, *lib. Eleg.* 24. ad Cynthiam scribente:

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quam meta triuerit arte rotam.

Hoc idem ex Seneca *lib. Epist* 4 Gellio *lib.* 3. *c.* 10. Lactantio *lib* 7. *c.* 27. Cassiodoro, *Variarum lib.* 3. *Epist.* Hæc tamen Domitianus, si Suetonio credimus *in illo c.* 4. ad quina tantum corripuit spatia, scilicet vt quino tantum circuitu currerent aurigæ, vt multiplicaretur cursus, nam cum antea vigintiquinq; essent, vsq; ad centum propagauit. Huic nostræ

G sententen-

sententiæ fauent Liuii dicta, dum ait, Oua in Circo posi... ad notas numerandas curriculorum, hoc est, ad signa... numerum curriculorum quæ ab aurigis perficienda e... Et *rhedas* lego vbi particula illa, *dum* præcedenti lacuna, duo... rum vel trium elementorum spatium continens. Rhedam autem fuisse vehiculum constat ex Nonio Marcello, & Cic. in Epist. ad Atticum 17. 5. lib. *Hanc* (inquit) *Epistolam d... sedens in rheda*, & Quintiliano *lib. 1. c. 5.* & ex Iurisconsultis *l. cum in plures. §. vehiculum, D. locati, & in l. 4. D. de supel. leg.* vnde & *rhedarius*, ipse rhedæ ductor Cic. in Orat. pro Milone, & *rhedarius mulus* Cat. de re rust. lib. 3. c. 17. Erat autem rheda vt plurimum vnius equi currus, aut alterius iumenti, quamuis & aliquando duorum, scribente Cic. ad Atticum Epist. 2. lib. 6. *Hic venit Vedius mihi obuiam cum duobus essedis, & rheda equis iuncta*. Hac vero Romanos primum in Circensibus v... docet Seruius ad illud Virgilianum in 3. Georg.

Magnis Circensibus actis.

Qui currus etiam *Celes* vocabatur, vt scribit Budæus *in l. athletas, D. de his qui not. infam.* & ante eum docuit Aristophanis interpres, & Plinius *lib. 34 c. 5.* postea Romani in Circensibus vsi bigis & quadrigis, postremo Nero decem iugi curru in ludis aurigauit, vt tradit Suet. *in illo cap.* 14. Itaque sensus erit, additam Rhedam Circo, vt illa quæ vnius equi esset, currus in ludis transcurreret. Et *metas trans....* lego *& metas transitus*, seu *transcursus*, in Circo namque erant ab vtroque capite metæ, circum quas currus agebantur, quod in prædictis iconibus cernimus, & ideo *transitus*, seu *transcursus* metas Liuius appellauit. *Pe.... intromitterentur ferræ*, legendum non dubito *per quas intromitterentur feræ*. In Circensibus enim non solum curru certatum, sed & cum feris pugnabatur, vti ex historica lectione palam fit, præsertim ex Liuio *lib.* 44. scribente, Ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli ædilium curulium 63. Africanas, & 40. vrsos, & elephantos lusisse. Et ex Sueto. *in Caligula cap.* 18. inquiente: *Edidit & Circenses plurimos a mane vsque ad vesperas, interiecta modo Africanarum venatione, modo Troiæ decursione.* Hæ autem feræ ferreis caueis continebantur.

tur, quibus reclusis in Circi arenam exibant cum hominibus ad id muneris destinatis concursuræ, quod ex marmoris antiqui icone æneis typis exarati, & passim venalis, videre licet. Itaque ni me fallit animus, locus hic antea habitus incurabilis, pristinæ sic integritati restitutus. Paulo post vbi scribit Liuius: *Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à....... auiaria*; legendum puto, *Et Sinuessæ glarea viam silice sternendam*, scilicet, nec leuis coniectura me admonet, nam transpositis elementis, & vno corrupto, aut omisso, librarii vitio, vel incuria, ea lectio quoque deprauata; namque ablata litera *m* à voce *Sinuessam*, & loco illius posito, postremum dictionis *auaritiæ* diphthongum fit *Sinuessæ*, & dempta à voce *auiari* quæ relinquitur, *à*, priori, etiam syllaba *ri*, & addita *m*, à priori voce, vt diximus, ablatam: legitur etiam & in dictione seu syllaba *gn*, interposita *l*, quæ prætermissa fuit, & addita *r*, quam à voce *auiari* dempsimus, fit *glar*, & *i*, in *e*, transmutato, & insuper addita *a*, antecedente, fit *glarea*. Et sic locus, cuius nullus percipi poterat sensus, clarus euadit.

T. LIVIVS LIB. XLII.

Medicis omnium Rex erat, circa eum Agema quod vocant, equitumque sacra ala.

GRæcis ἄγημα dicitur *vehementia*, à qua etiam ἄγημα *agema* illud dictum, teste Arriano, peditum, equitum, & elephantorum, quod in bello ducem præcedebat, vtpote quod fortis & vehemens esset in pugna. *Agemata* dixit Liuius hoc eodem libro 42. Macedonum legiones; inquit enim: *Deleta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant Agemata, hanc ipsi legionem vocabant.* Q. Curtius *de gestis Alex. lib.* 4. vbi de acie Alexandri Macedonis scribit: *In dextro cornu locati sunt equites, quos Agema appellant*; & de eadem *lib.* 5. meminit idem author. Polybius *lib.* 5 de Agemate ita scriptum reliquit: *Vocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agema vocant*, & in alio loco eiusdē lib. *Eurilochus Magnes*

tribus millibus hominum praerat, quos reges Agema vocant. Quibus in locis ἄγημα legendum, non ἀγεῖα, vti in codicibus qui circumferuntur, mendose legitur.

De *ala sacra*, seu sacris militibus alibi fuse verba fecimus.

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Censores extemplo iam atrium libertatis ascenderunt, & sibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam negotii publici gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.

QVi in publico tabulario, id est, loco, in quo publicæ scripturę custodiebantur, inseruiebant tabularum obsignationi, *tabularios* dictos, in Ammiani dilucidationibus docebimus, hos vero seruos publicos fuisse patet *ex l. vltima. C. de ser. rei pub.* & Capitolinus in Gordianis tabularios *seruos publicos* appellat: *Non scribae, non serui publici, non censuales illis actibus interessent.* Quod etiam ex hoc Liuii loco facile confirmari potest. Postea vero Arcadii & Honorii constitutione sancitum est, vt nulli deinceps ad tabularii officium pateret aditus, qui obnoxius esset seruituti. Hi autem huic conditioni erant addicti & mancipati, vt non possent ad aliam aspirare militiam & dignitatem, quod patet ex l. *scripturas, C. qui potiores in pig. hab. & l. 3. 5. 7. 8. C. Th. de num. act.* His tamen aduersari videtur Taciti locus, *libro Annal.* 14. vbi de Balbo prætorio sene orbo, & diuite, cuius propinquus Valerius Fabianus, subdit testamentum, ascitis Vicio Rufino, & Terentio Latino equitibus Rom. & aliis minus illustribus, qui testamenti tabulas obsignarent. Taciti hæc sunt verba: *Igitur Fabianus tabularios, quos memoraui, & aliis minus illustribus obsignat.* Si itaque Vicium & Terentium equites, & alios minus illustres, *tabularios* nominat, non ergo veritati consentaneum, quod diximus cum Liuio, hosce fuisse seruos, seu generis seruilis. Facile diluitur difficultas, si à Corneliano textu mendum auferamus & literam genuinam legendam subdamus, namque postrema editio præsertim à Lipsio & Vetrano recepta ita habet: *Igitur Fabianus tabulas iis, quos memorauit, &c.* sicque ha-

tet Tacitum loquutum non de tabulariis publicis, sed de testibus testamentum obsig nare solitis, qui septem erant antiquitus, quemadmodum & hoc tempore obseruatur, *l. 1. si vnus. C. de test. & Imperator.* §. 1. *Instit.* ad quod spectat illud Ciceronis in Ver. *Tabulæ testamenti obsignatæ non minus multis signis, quam è lege oporteat.* Nos vero obsignatores nobiles deligi solitos colligimus ex Cic. pro Quinctio, *Testificantur isti P. Quinctium non stetisse, & se stetisse. Tabulæ maxime signis hominum nobilium consignantur.* Et ad Att. *Curii testamentum Ciceronum signis obsignatum.*

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Hoc anno intercalatum est, tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere.

TEmpora annorum dimensionibus terminantur. Est autem annus, vt generaliter definitur, certum temporis interuallum, quod fit dum sydus aliquod errans, signiferum orbem suo motu per signorum ordinem integre absoluit. Quamobrem obseruamus apud scriptores annum lunarem, solarem, & omnium planetarum annum, quem magnum dixere, quum scilicet omnia simul errantia sydera ad sua quæque loca recurrunt. Sed lunaris annus quadrifariam accipitur, primus namque est, quum Luna 27. diebus, & 8. horis Zodiacum percurrens, ad signum, ex quo egressa est, reuertitur. Secundus duobus diebus & quatuor horis prolixior, qui consuete *mensis* appellatur, quum Solem à quo noua digressa est, 29. diebus & 12. horis exactis iam defecta repetit. Tertius qui 12. mensibus huiusmodi, id est, diebus 364. expletur, & vocatur communis. Quartus, qui ἐμβόλισμος Græce dictus, id est, superaugmentum, & habet menses 13. id est, dies 384. Qui apud Hebræos à principio mensis paschalis incipit, ibidemque finitur. Apud Romanos vero ab incipiente Luna mensis Ianuarii sumit initium, ibidemque terminatur. Item Solis est annus, quum ad eadem loca signorum redit peractis diebus 365. & horis sex, hoc est, quadrante vnius diei, quæ pars quater

intercalari dicto comprehenderit, si recte illius dicta perpendantur, satis constare puto. Clarius autem id aperit idem Liuius *libro* 37. vbi habet de L.Scipione: *Triumphauit mense intercalario pridie Kalend. Martias.* Ita *in l.quum Bissextum. D. de verbor.significat.* Ex Catone habemus apud Iurisconsultos, mensem intercalarem esse additum, omnesque dies eius pro momento tempori obseruari. In cuius loci annot. Budæus inquit, mensem intercalarem dici non modo eum, qui intercalatur, sed & in quo intercalatur, & priorem intercalaticium, posteriorem intercalarem dici, cuiusmodi hodie est Februarius. Vnde apud Ciceronem in Episto. legimus, *ad 6. Kalend. intercalares priores*, & ad Lig. *Ego tamen quum ad tertium Kalen. intercalares venissem.* Et in Orat. pro Quinct. *Dic Naui diem ante 5. Kal. intercalares.* Et rursus: *Prid. Kal. intercalares.* Etsi vero intercalandi apud Romanos certam notam habitam, colligamus ex Liuio loco primum allegato, vt scilicet singulo quoque 20. anno mensis intercalaretur, nihilominus quum intercalandi munus ad Pontifices spectaret, factum est, vt illi in intercalando fraude vterentur, publicanis morem gerentes; cuius rei certissimũ testem habemus Suetonium, scribentem ita in Cæsare Dict. cap. 40. *Conuersus hinc ad ordinandum Reipublicæ statum, Fastos correxit, iampridem vitio Pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, vt neque messium feriæ æstate, neque vindemiarum autumno competerent. Annumque ad cursum Solis accommodauit, vt 365. dierum esset, & intercalario mense sublato, vnus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum e Kalendis Ianuariis nobis temporum ratio congrueret, inter Nouembrem & Decembrem mensis interiecit duos alios, fuitque is annus, quo hac constituebantur 15. mensium cum intercalari, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.* De hac eadem re Am. Marcellinus *lib. 26.* modum intercalandi à Cæsare inuentum recensens, hæc in fine scribit: *Hæc nondum extensis fusius regnis diu ignorauerunt Romani. perque secula multa obscuris difficultatibus implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabant; quum in Sacerdotes potestatem transtulissent intercalandi, qui libenter gratificantes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium suum*

 detra-

detrahebant tempora, & augebant. Ex iam dictis itaque satis patere puto, Liuii dicta intelligenda esse de anno, in quo intercalatum est, hoc est, in quo 13. menses fuere, scilicet 12. ex consuetudine, & insuper 13. intercalares. Quo autem in loco inter cæteros consuetos menses intercalares reponentur, ex Liuii verbis intelligimus, nempe die tertio post Terminalia Kalendas intercalares fuisse. Terminalia autem sacrificia erant, quæ fiebant Termino Deo ad Oct. Kalend. Martias, ex Lactantio *Diuinarum Instit. lib.1.c.20.* de his Terminalibus Cic. *in Philipp.* Horatius *Epod. 2. Ode 9.* & Varro *de lingua Latina, lib.5.* & Ouid. *2. Fastorum.* Itaque circa finem Februarii intercalatum à Rom. constat ex hoc loco Liuii, & ex eodem libro 45. vbi ait: *Intercalatum eo anno, postridie Terminalia intercalares fuere,* Kalendæ scilicet, vt ego interpretor. Vbi notandum hanc intercalationem à præcedenti distare per tres annos tantum, nam prior anno ab V. C. 580. posterior anno 583. Et Censorinus ait, intercalatum, à Romanis inter Terminalia, & Regifugium, & sicuti Terminalium festum celebrabatur 6. Kal. Martias, ita postridie Regifugii festum, in memoriam Tarquinii fugæ, qui eo die Roma profugit; quod pariter Macrobius confirmat. Ex quibus patet, quum apud Catonem legimus de re rust. c.150. *Si intercalatum erit Kal. Maiis, agnos 30. non amplius promittat,* legendum *Kalen Mart.* Postremo sciendum, & intercalandi modum à Cæsare inuentum, & à nobis obseruatum vitio non carere; quod docuere Plinius *lib. 18. c. 25.* & Budæus *in Post. Annot.* & Bæda *de ratione temporum*, & deniq; omnes illi, qui de Gregoriano Kalendario constituendo scripsere.

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Fuga comitum, & quiritatio facta, vt tumultus tota Vrbe discurrentium cum luminibus.

VArro lib. de lingua Latina, *quiritare,* inquit, *est Quirites ciere.* Et Nonius, *quiritare* ait, *est clamare deductū ab iis, qui Quirites inuocant.* Lucillius li.12. Sat. *Concursu velut auxilium, clareq; quiritās.* Ab Apuleio ponitur ꝓ *suppetias petere.* Budæus *in calce li. 2. de asse* scribit: *Quū olim Cato, & alii seueriores in Vrbe magistra-*

magistratus conciones queribundas ad populum haberent, quiritare à crebra Quiritum appellatione vocatum. Ciceroni in Epistolis, *quiritare* est fidem pop. Rom. implorare, ait namque: *Et illi misero quiritanti, ciuis Romanus sum; respondit, abi nunc, populi Romani fidem implora.* Tacitus in calce lib. 16. Annal. *Igitur flentes quiritantesq; qui aderant.* Liuius lib. 40. *Occulebat vim, quod præ vlulatibus, ob tympanorumq; & cymbalorum strepitum, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat.* Et paulo post: *D. ducere in locum, qui circumsonet vlulatibus cantuq; symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.* Publius quoque Nigidius in Commentariis Grammaticis scribit, *clamat, quiritat.* Ab hoc verbo *quirito* tractæ voces, *quiritatio* & *quiritatus.* Testimonio Vallæ, authoritate Varronis, *quiritatus* est clamor vrbanorum, quiritatus quoque infantium est, sicuti clamor virorum, & vlulatus fœminarum. Plinius Epistola 16. *Audires vlulatus fœminarum, infantium quiritatus, clamores virorum.* Ita & quiritatio est clamor publicus, cum mœrore & tristitia auxilium implorantium, quod clare ex ipsius textus verborum serie colligitur. Nec mirum (quod Glareanus annotauit) Liuium Romana voce in Græca actione vsum, nam Romanis, non Græcis scribebat historiam.

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Bis ampliatus tertio absolutus est reus.

IN iudiciis antiquis *ampliare* verbum forense erat, & significabat interloqui, seu sententiam differre, quum causa adhuc esset obscura, vnde iudex pronuntiabat, *non liquet.* Cic. in orat. pro Cluentio: *Homines sapientes, qui neq; absoluere hominem nocentissimum possent, neque re incognita primo condemnare vellent, non liquere dixerunt.* Hoc verbum *ampliare* non extat in Pandectis, extant tamen reliquiæ formulæ (*non liquet*) apud Vlp. *l. Pomponius* 13. § *arbiter. D. de recept. arbit.* scribit A. Gellius lib. 14. cap. 2. *à verbo ampliare deriuata vox ampliatio, & amplius pronuntiare, quæ idem significabant*; quod ex Cic. facile deprehenditur, quum *in Orat. pro Cæcinna*, inquit:

quit: *Quum causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixit sibi non liquere.* Et in Verr. *Glaucias primus tulit, vt comperendinaretur reus antea, vel iudicari primo poterat, vel amplius pronuntiari.* Et rursus: *Vt de Philadomo amplius pronuntiaretur*, al. as *ampliaretur.* Et iterum: *Vt etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen iste turpe existimaret, non primo iudicare.* Et ad Heren. *Quid fuit iudices, quare istum nefarium ampliaueritis?* Et de claris Orat. *Quum Consules re audita, amplius de consilij sententia pronuntiauissent.* Rem hanc clare aperit Asconius, inquiens: *Mos veterum fuerat, vt si quis absoluendus esset, statim absolueretur, si damnandus, statim damnaretur, si causa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, amplius pronuntiaretur.* Verum quum Romanis mos esset, etiam iudicia proferre per tabellas, tres dabantur tabellæ, diuersis notis insculptæ, quarum quam vellent, in vrnam imponerent. Vna habebat signatum *A.* quæ erat absolutionis nota: altera C quæ condemnationis: tertia *N.L.* quæ *non liquere* significabat, & sic causam vel reum ampliandum; quod colligimus ex Cicerone *in Diuinat.* & Paulo, *l. Pomponius, de re iudic. P. & l. final. de inu. iuncta l. decurionum. §. final. ex quibus causis maior. P.* Omitto enim, quod alii scripsere, nempe, D. damnationis notam fuisse, & θ. literam Græcam mortis notam fuisse, ex Persio, Satyr. 4.

Et potis es vitio nigrum præfigere theta.

Et Martiale 7. Epigram. 36. ad Castricium:

Nosti mortiferum quæstoris Castrice signum,
Est operæpretium discere theta nouum.

Et Ausonio:

Tuumq; nomen theta sectilis signet.

Nam de litera D. nihil apud probatum auctorem me legisse memini; de θ. autem, quod diximus, spectat potius ad Græcorum, quam Romanorum morem. Sed ad rem nostram reuertentes, *ampliatos* scribit Liuius, P. Furium Philum, & M. Marienum reos, hoc est, iudicium illorum dilatum, & quum dicenda de integro causa esset, exclusam [illegible] causa solum vertisse. Et M. Titinium bis ampliatum, [illegible] absolutum. Itaque ampliati dicebantur, vt in *Auct.* [illegible]

tradit,

tradit, quorum damnatio vel absolutio differebatur, aut quia coram testes sistendi essent, & cum illis committendi, aut quia nondum plene liquebat, aut de crimine, aut de modo pœnæ, aut quia argumenta & probationes nondum satis erant idonea ad absoluendum vel condemnandum. Ad quod videtur spectare Plautinum illud in Amphit.

Iacent rationes, silet iudicium, quid dicam nescio.

Verum quia comperendinatio & ipsa erat iudicii ferendi prorogatio, ob id Budæus ibidem, Sigonius *lib. de Iudiciis 2. c. 21.* & F. H. *in Com. verbo ius, & in Com. in 3. Verr.* in differentiis assignandis inter ampliationem & comperendinationem plurimum laborauere. Nos, quas præcipuas arbitramur, breuiter adducimus: Ampliatio libera erat, & in iudicum potestate posita, comperendinatio necessaria, & legis Seruiliæ imperio constituta; cuius rei passim in Verr. extant exempla. Ampliatio quoque sæpius fieri poterat, comperendinatio semel tantum; bis factam ampliationem, ex hoc Liuii loco colligimus. Publicanorum quorundam causam tribus ampliationibus prolatam, tradit Cic. *lib. de clar. Orat.* Valerius Maximus *lib. 4.* scribit causam C. Cottæ repetundarum accusati à L. Scipione septies ampliatam fuisse, at comperendinatione semel iudicium dilatatum, alias docuimus. Tertia differentia est, quod ampliationis tempus in iudicis arbitrio positum erat, comperendinationi vero perendinum diem tantum assignatum, hoc est, diem tertium, Græci μεταύριον dicunt, id est, *postcrastinum*, quod ex Cic. in Bruto clare percepimus. Hisce tribus differentiis præcipue ampliationem & comperendinationem distingui puto, cæteras minus forte veras, vel saltem haud necessarias censeo, vtputa quod in comperendinatione posset esse ampliatio, nequaquam in ampliatione comperendinatio; & quod in comperendinatione defensor seu reus primum diceret, secundo loco accusator, in ampliatione primum accusator, deinde defensor, & aliæ eiusdem generis, quas lubens omitto, quum ex dictis Liuii satis sententiam apertam existimem.

T. LI-

T. LIVIVS LIB. XLIII.

Ita præteritis silentio obliteratis, in futurum consultum ab Senatu Hispanis, quod impetrarunt, ne frumenti æstimationem magistratus Romanus haberet, neve cogeret vicesimas vendere Hispanos. quanti ipse vellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur.

PLures vicesimæ differentiæ apud scriptores obseruamus. Dion Cassius *lib.55.*refert, Octauium Augustum vicesimam hæreditatis & legatorum, exceptis, quæ genere proxime iunctis, ac pauperibus morte aliorum relinquebantur, statuisse inferri in ærarium militare Cæsaris. Hinc lex Iulia *de vicesima* dicta. Leges addidisse de hæreditatum vicesima Antoninum philosophum, scribit Iulius Capitolinus, quas omnes sustulisse Iustinianum constat ex C. *de edict. D. Hadr. tollend.* Huius vicesimæ ibidem *l. vlt.* fit mentio, & à Paulo *lib. Sentent. 4. cap. 6.* & à Plinio *in Panegyr. lib. 7. Epist. ad Corelliam*, & alia eiusdem lib. *ad Fabatum*. De eadem Æmilius Macer binos libros conscripsit. Fuit & alia vicesima portorii, vectigal, inquam, quod pendebatur pro exportatione rerum; cuius meminit Cic. *in 4. act. in Verr.* inquiens: *Scribit H—S. LX. so ios perdidisse ex vicesima portorij Syracusis.* Quum Plinius locis allegatis vicesimæ verba facit, sunt qui intelligant de vicesima rerum venalium, cuius tamen impiissimæ & infandæ exactionis nullibi meminisse scriptores obseruaui. Fuit & alia vicesimæ lex longe antiquior, lata anno 298. ab vrbe condita, cuius meminit Liuius *lib. 7.* in hæc verba: *Ab altero Consule nihil memorabile gestum, nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit: Patres quia ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt.* Hac libertini tantum tenebantur, ob idque etiam ad Ciceronis vsque tempora retentam, ipsemet, vti ad Attic. scribens *lib. 2.* ita confirmat: *Portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, quod vectigal superest domesticum præter vicesimam, quæ mihi videtur vna conciuncula clamore pedissequorum nostrorum esse peritura.* Hanc Neronem cum aliis per initia sui Imperii, vt popula-

rem auram aucuparetur, ſuſtuliſſe vel remiſiſſe, teſtari videtur Tacitus *lib.*13. Aurum viceſimarium hinc deductum, putant doctiores, quod ex hac viceſima colligeretur, cuius Liuius *lib.*13. in hæc verba ſcribens, meminit: *Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant, Conſulibus, aurum viceſimarum, quod in ſanctiore ærario ad vltimos caſus ſeruaretur, promi placuit, prompta ad quatuor millia pondo auri.* De hac viceſima, de qua Pomponius ait, A. Ofilium primum ſcripſiſſe, *l.*2.*§.ex his. D. de orig. iur.* intelligendum opinatur F.H. At de nulla harum viceſimarum Liuii verba intelligenda, tum temporum computatio, tum ratio ipſa ſuadet. Namque nulla earum in Hiſpanorum ita erat poteſtate, vt eam quoquo modo vendere poſſent, ſed eorum omnium exactio ad Rom. magiſtratus ſeu viceſimarios exactores ſpectabat. Quamobrem ego per viceſimas hoc loco interpretor, vigeſimam partem frumenti, quam Hiſpanorum vnuſquiſque poſſidebat: duo enim impetrauerunt Hiſpani à Senatu, vnum, ne magiſtratus Rom. eorum frumento pro libito pretium conſtituerent; alterum vero, ne cogere poſſent eoſdem, viceſimam frumenti, quam haberent ſinguli, partem vendere, quanti ipſi magiſtratus vellent.

T. LIVIVS LIB. XLIV.

Romanus ad Clitas, quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis, vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toroniacum mare perducit.

QVi qualeſque eſſent cerui in re bellica, & in munimentis conficiendis, diſcere licet ex Iulio Cæſare, *lib.* 7. *belli Gallici*, de obſidione Vercingetoricis verba faciente, vbi ita ſcriptum reliquit: *Duas foſſas* 15. *pedes latas, eadem altitudine perduxit quarum anteriorem campeſtribus & demiſſis locis, aqua ex flumine deriuata compleuit, poſtea aggerem & vallum* 12. *pedum extruxit, huic loricam pinnasq; adiecit grandibus ceruis, eminentibusq; ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, qui adſcenſum hoſtium tardarent*, & cætera quæ ſequuntur. Ex quibus elicimus, fuiſſe ceruos ligneos ſtipites, truncos ſeu cippos humi infixos ad hoſtium impetum retardandum: quod &

Liuius

Liuius hoc loco confirmare videtur, inquiens, munimentis à Romanis fabrefactis, & ceruis obiectis, viam interclusam. Vocatos autem ceruos, & ab aliis stipitibus differre arbitror, quod in supernis cacuminibus veluti bifurcati essent, & acuminati instar animalium cernorum cornua. Ita & cerui appellatæ furcæ, quæ ad casæ agrestis sustentationem figebantur, & eadem de causa. Vnde Virgil.

Atq; humiles habitare casas, & figere ceruos.

Ita & à similitudine celeritatis animalis cerui fugientes seruos ceruos appellatos, eadem ratione, docet Pomponius Festus. Idem & Varro refert *lib.4. de lingua Latina*, inquiens, Ceruos in castris à similitudine cornuum ceruorum appellatos, quorum meminit & Tibullus *lib.4. ad Messal.*

Qualiter aduersos hosti defigere ceruos.

Male enim qui legunt *neruos*, namque verbum illud *defigere*, quis non vidit neruis minime aptari posse?

T. LIVIVS LIB. XLIV.

Censores censum Idibus Decembribus seuerius quam antea habuerunt, multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus plebis, eos violenter accusarat. Tribu quoque is motus, & operarius factus ad opera publica facienda.

CEnsores variis pœnis animaduertisse in illos, quos nota afficiebant, legimus. Namque equum adimebant quandoque, scilicet quem ei è publico in bellicos vsus assignatum, habebat; vel tribu mouebāt, hoc est, è honestiore tribu in minus honestum transferebant, vti ex rustica in vrbanam, vel ex rustica in rusticam, quod docet Liuius, vbi de Claudio censore. Nam in vrbanam tribum transferri ignominiosum erat, vti testatum reliquit Plinius *lib.18.c.3.* præterea in Ceritum tabulas transferebant, hoc est, suffragio spoliabant. Ad hæc ærarium faciebant, id est, (si Pædiano credimus) nullum aliud ciuitatis ius relinquebant in centuria, atque adeo in tribu, quam vt pro capite suo æs penderent. Senatores etiam aliquos notabant, & senatu amouebant. Hæc tantum censoriæ pœnæ genera ex historiis recentiores adnotarunt. Addimus nos, hoc Liuii loco mini,

rarii, sextum genus, quod erat operarium facere ad opera publica facienda, scilicet, vt pecunias soluerent in opera publica impendendas, hoc est, soluendas illis, quibus opus aliquod publicum faciendum locassent censores. Ita apud eundem Liuium legimus *lib.* 10. ex pecunia collecta & fœneratorum damnatione plura opera publica facta, ita & alia opera publica confecta, ex pecunia multaticia à pecuariis damnatis exacta, & *lib.* 35. De mulcta quoque fœneratorum quadrigas inauratas clypeos inauratos in Capitolio positos, & porticum factam extra portam tergeminam.

T. LIVIVS LIB. XLIV.

Titus Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani pene Veteres ad Vortumni signum, laneasq́; & tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamq́; faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est.

EX hoc Liuii loco patet, differentiam illam, quam Carolus Sigon. *lib. Prouinciarũ* 2. *c.* 8. statuit inter pecuniam attributam & vectigalem, corruere. Ait enim, pecuniam attributam fuisse, quæ hauriebatur ex ærario, vectigalem vero, quæ ex vectigalibus & tributis colligebatur. At hæc pecunia attributa T. Sempronio, ex vectigalibus fuit collecta; ergo non ex ærario, quod ex eiusdem Liuii verbis elicitur, sic scribentis: *Censoribus dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex S. C. à quæstoribus, ex qua pecunia attributa T. Sempronius basilicam faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est.* Cal. Rhodig. *lib.* 10. *cap.* 3. videtur innuere attributam pecuniam fuisse, quæ tributi nomine statueretur, idque ex Liuio *lib.* 39. scribente de censura Catonis asperam ira in omnes ordines; ornamenta & vestem muliebrem, vehicula & mancipia æstimantem, & his omnibus rebus tertium in millia æris attribuentem. Item *lib.* 1. ait: *Vnde equites acciperent equos ex publica pecunia emptos, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent.* Huic sententiæ fauere videtur Varro *libro* 5. *de Lingua Latina*, vbi ait: *Tributum dictum à tribubus, quod in pecunia, quæ à populo imperata erat, tributim à singulis pro portione census exigebatur.*

Cic.

Cic. *in pretura vrb.* inquit: *Ne diutius teneam pecuniam attributam, profectus est quaestor in prouinciam:* quæ verba exponens Asconius, attributam pecuniam esse inquit, quæ in militum stipendium de ærario à tribunis ærariis quæstoria adnumerabatur. Hæc sententia etsi specifice sustineri possit, tamen generice & in vniuersaliori significatione mihi magis probatur Budæi expositio in prioribus Annot. *in P. ex titul. de officio quæst.* vbi pecuniam attributam *assignatam* interpretatur. Nam quæ in stipendium militum assignabatur, attributa dicebatur ex Cic. & Asconio locis adductis, ita & quæ equis alendis assignata erat ex viduarum censu, ex Liuio *attributa* appellata, sic & quæ magistratibus in prouinciam proficiscentibus assignabatur, attributa pecunia dicta. Cic. in Pison. *Nonne sestertium centies & octogies ex ærario sibi attributum Romæ in questu reliquisti?* Idem Cic. Consul ad Caninium scribens, inquit: *De drachmis centum millibus nihil est, quod in isto genere cuipiam possim accommodare, omnis enim pecunia ita tractatur, vt præda à Præfectis, quæ autem mihi attributa est, à quæstore curetur.* Attribuere enim inter cæteras significationes accipitur pro assignare. Cic in Anton. *Antonius mihi pecuniam attribuit:* & rursus: *Quantique locarint, tantam pecuniam redemptori resoluendam attribuendamque curent:* & ad Attic. *Pueros attribue ei, quot & quos videbitur.* Et ad Q. Fratrem: *Insulæ, quæ erant à Sylla, Rhodiis attributa,* & alibi pluries. Quare hoc in loco pecuniam T. Sempronio attributam, *assignatam* interpretandum puto, sicque omnem difficultatem tolli.

T. LIVIVS LIB. XLIV.

Legati ex Macedonia quinquatriis vltimis adeo expectati venerunt, vti, nisi vesper esset, extemplo Senatum vocaturi Consules fuerint.

VVlgatissimum est, Quinquatria fuisse festa, quæ Mineruæ seu Palladi fiebant, ita appellata, quod per quinque dies post Idus, qui inter atros connumerabantur, fiebant, vti Ouid. 3. Fast.

Vna dies media est, post fiunt sacra Mineruæ,
Nomina quæ à iunctis quinque diebus habent.

Et Varro *de Lingua Latina* 5. docet, quinquatria fuisse festa Mineruæ sacra, per quinque dies ab Idibus. Gellius libro 2. cap. 21. *Quod quinquatrus, inquit, dicamus, quod quinque ab Idibus dierum numerus sit atrus nihil.* Porphyrion enarrans illud Horat. Epist. 2. Epist. 2.

At potius puer, vt festis quinquatribus olim,

scribit, quinquatrus à quinque diebus dici, qui dies ad ferias Mineruæ pertinet, propterea quod festæ solemnitates eiusdem Deæ per hoc spatium celebrabantur. Cic. *in Epist.* eleganter dixit: *Quinquatribus egi causam suam, non inuita Minerua:* & rursus: *Ita tumultuosæ conciones quinquatriis afferebantur.* Domitianum Imperatorem quinquatria quotannis Mineruæ celebrasse solemnia in monte Albano, ita vt & collegium ad magisterium earum institueret, testis est Sueton. in illo, *cap.* 4. Quod etiam insigniter describit Iuuenalis *Satyr.* 11. tam liber & verax, quam contra vani & adulatores Papinius & Martialis. Nero Agrippinæ matri struens insidias, eam Baias euocauit ad solennia quinquatrium simul celebranda, ex eodem Sueton. *cap.* 34. Errant sane toto cœlo (vt aiunt) qui quinquatrum diem vnum solummodo fuisse festum ex Varrone existimant, scribente *lib. de Lingua Latina* 2. quinquatrum diem vnum festum sic appellatum, quod erat post diem quintum Idus Martii; quam sententiam & sequutus est Beroaldus in comm. loci citati, qui tamen vna cum aliis eiusdem opinionis facile erroris conuincitur. Nam Sueton. *in August. cap.* 71. scribit: *Nos mi Tyberi quinquatris satis iucunde egimus. lusimus enim per omnes dies, forumq; aleatorium calefecimus.* Præterea Liuius *lib.* 36. sic habet: *Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit pluribus simul locis circa forum incendium ortum.* quo loco *pridie quinquatrus* interpretandum non dubito, priorem ex quinquatriis diem. Sic & apud Cic. ad Attic. 9. *Fuit enim pridie quinquatrus egregia tempestas, qua ego illum vsum puto.* Gellius namque *lib* 19. *c* 24. putat dictum pridie, quasi pristini, id est, priore die. Sed de re hac clarius Ouid. lib. 3. Fast.

——Sunt sacra Mineruæ
Nomina, quæ à iunctis quinq; diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Causa, quod est illo nata Minerua die.
Altera tresq; superstrata celebrantur arena,
Ensibus exertis bellica læta Dea est.

Ex his, quæ à Liuio sunt dicta *vltima quinquatria*, facile colligimus, non vltimum quinquatrium, diem videlicet quintum intelligere, hæc illius verba clare demonstrant: *Legati ex Macedonia quinquatribus vltimis adeo expectati venerunt, vt, nisi vesper esset, extemplo Senatum vocaturi Consules fuerint. Postero die Senatus fuit, legatiq; auditi sunt.* Hunc genuinum sensum verborum Liuii esse etsi arbitror, nihilominus & aliam expositionem afferre libet huiusmodi. Habemus ex Festo Pompeio, *lib.*2. Quinquatria proprium Mineruæ festum fuisse post Idus Martias, aliud vero festum quinquatrium post Idus Iunias, quæ vocabantur *quinquatria minuscula*, seu *minores*, & erat festum tibicinum, qui colebant Mineruam. Hinc Ouid. 6. Fast.

Et iam quinquatras iubeor narrare minores,
Huc ades ô cœptis flaua Minerua meis.
Cur vagus incedit tota tibicen in vrbe,
Quid sibi personæ, quid toga longa volunt?

Itaque *vltima quinquatria* interpretari possumus hæc minora vocata, quæ postremo tempore celebrabantur, mense scilicet Iunio, ad differentiam priorum, quibus proprie colebatur Minerua mense Martio; vtramlibet accipiat lector expositionem.

T. LIVIVS LIB. XLV.

Cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruum, precatus Martem, Mineruam, Lunamq; matrem, & cæteros Deos quibus spolia hostium dicare ius fasq; est, ipse Imperator face subdita succendit. deinde circumstantes tribuni militum, pro se quisque ignes coniecerunt.

HVnc locum enarrans doctissimus Turnebus *Aduers. lib.*16.*cap.*20. non *Lunam matrem*, sed *Luam matrem* legendum

gendum contendit, alio eiusdem Liuii loco *lib*.8. permotus. Per initia enim libri illius legimus: *Armorum vis magna, tum inter caesa corpora hostium, tum in castris inuenta est. Ea Luae matri se dare Consul dixit.* Hanc Luam Deam ita appellatam, inquit Turnebus, à luendo & expiando, eamque praefuisse lustrationibus & lustris, post caedem enim hostium & bellum, opus purgamentis & piaculis esse. Ego sane libentissime, ni ratio aliter suaderet, cum doctissimo viro consentirem. Sed quaeso, vnde haec noua Dea excogitata? quis illius ex classicis authoribus verba fecit? Nam in loco adducto mendum inesse, mox demonstrabimus. Fatemur gentilium Deorum innumeram farraginem, ita vt D. Augustinus *lib*.4.*Ciuitatis Dei, cap*.23. & *lib*.7.*cap*.2. ex Varrone dixerit, supra triginta millia fuisse, & Pindarus ante illum triginta millia esse dixit, si Maximo Tyrio credimus, qui illum citat *Ser*.1. id tamen referens ad opera & effectus diuinitatis. Verum enimuero, quomodo Liuius pene incognitam Deam specifice cum Marte & Minerua nominarit, non video: quinimo rationi consentaneum erat, vt potius eam (si qua est) in generali illa dictione, *& caeteros Deos, quibus spolia hostium dicare ius, fasq; est*, comprehenderet. Auget difficultatem, quod epitheton, *matrem*, adiunxerit, quo praecipuos magnosque Deos donauit antiquitas, non communioribus attribuens. Adhaec admiratione non caret, si haec lustrationibus praeerat, cur scriptores illius non meminere, vbi de exercituum lustratione agunt. *Armilustrum* vocauit Varro *lib*.4.*lingua Latinae*, ex quo Plutarchus *in Romulo*, & Liuius ipse *lib*.1. Dionysius Halycar. *lib*.4. scripsere, cur in classium expiatione, cuius Liuius *lib*.39. & Appianus meminit *lib*.5.*bel.ciuil.* Nec in rogi militaris lustratione, de qua Virg. lib. 11. Aeneid.

Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas enseisq; decoros.

Cur, inquam, in huiusmodi militaribus expiationibus scriptores de Lua Dea ne verbum quidem fecere? Vtrobique itaque Liuium matris Lunae verba fecisse crediderim, mendumque inesse potius *lib*.8. quam *lib*.45. impressorum

incuria, qui pro litera *n*, elementum *u* facile suppoſuere, nam characteres vtranque literam exprimentes, conſimiles maxime ſunt, ſique inuertantur, alter alterum repreſentat. Lunam vero iure matris attributo donatam conſtat, quippe quæ ſublunarium omnium generationi & incremento opem ferat. Vnde non immerito Ariſt. *lib. de Anima. lib.* ſcripſit, Lunæ naturam perſimilem videri naturæ terræ, quam magnam matrem dictam alibi docuimus. Ait Turnebus, *Quid attinet arma in honorem Lunæ comburi?* At ipſe ſciat velim, in re militari maximum Lunæ vſum, nec contemnendum iuuamen plerunque in rebus bellicis eam præſtitiſſe. Communiora omitto, particularia exempla aliquot adduco, ex antiquorum hiſtoria excerpta. Germani in prælio ineundo religioſi Lunam nouam obſeruabant, tradente Plutarcho *in Iulio Cæſare.* Ipſemet Liuius, de cuius dictis agitur controuerſia, quot bellicas inſidias ſilente Luna patratas, quæ itinera ea perlucente noctu facta recenſet? *Lib.* 32. vbi de T Quinctio ſcribit: *Nocte itinera fieri iubet, & pernox forte Luna erat.* At audiamus, quæ magis ad diuinitatem accedunt exempla. Idem Liuius *lib.* 44. hæc habet: *C. Sulpitius Gallus Tribunus militum ſecundæ legionis, qui prætor ſuperiore anno fuerat, Conſulis permiſſu ad concionem militibus vocatis, pronuntiauit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda vſque ad quartam horam noctis Lunam defecturam eſſe, id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſcire ante, & prædici poſſe. Itaque quemadmodum quia certi Lunæ Soliſq; & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe, nunc ſeneſcente, cornu exiguo fulgere Lunam, non mirarentur, ita ne obſcuram quidem, quum condatur vmbra terræ, trahere id in prodigium non debere. Nocte, quam pridie Nonas Septembris inſecuta eſt dies, edita Luna cum defeciſſet, Rom militibus Galli ſapientia prope diuina videri. Macedonas, vt triſte prodigium, occaſum regni, perniciemq́; gentis portendens mouit; nec aliter vates; clamor vlulatuſq́; in caſtris Macedonum fuit, donec Luna in ſuam lucem emerſit.* Pergit deinceps Liuius pugnam deſcribere, & Romanorum victoriam. Sed audiamus & Tacitum, *lib. Annal.* 1. vbi de ſeditione Pannonicarum legionum: *Noctem minacem, & in ſcelus erupturam*

fors

fons leniuit. Nam Luna clariore pene cœlo visa languescere, id miles rationis ignarus, omen præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, prospereq; cessura quæ peragerent, si fulgor & claritudo Deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarum cornuumq; concentu strepere, vt splendidior obscuriorve lætari aut mœrere, at postquam obortæ nubes officere visui, creditumq; conditam tenebris, vt sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes, sibi æternum laborem portendi, sua facinora auersari Deos lamentantur. Et paulo post: *Tum redire paulatim amor obsequij, omittunt portas, signa vnum in locum principio seditionum congregata, suas in sedes referunt.* Itaque parumne momenti in bellicis rebus Lunæ numen esse dicemus? an potius iure hostium arma, sicuti Marti & Mineruæ, Lunæ comburi debuisse non negabimus? Ergo vt ipsissimis Turnebi de Luna prolatis verbis vtar, istam Lunam Deam capite foras præcipitem agendam puto, & in hos penates reuocandam Lunam matrem; quæ tempestates præuidere, & præcauere quoque milites doceat; quæ terras satiaret, accedens corpora impleat, abscedens inaniat, frondes quoque ac pabula iuuet, & tandem in omnia illius vis penetret, ita vt recte Plinius *lib. 40. c. 99.* eam mundi spiritum appellarit.

T. LIVIVS LIB. XLV.

In quatuor vrbanas tribus descripti libertini, præter eos, quibus filius quinquenni maior ex S. C. esset. Eos, vbi proximo lustro censi essent, censeri iusserunt. Et eis, qui prædium prædiave rustica plus sestertium 30. millium haberent, censendi ius factum est. Hoc quum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi Censorem cuique homini, nedum ordini vniuerso adimere posse.

PLures difficultates ex præsentis textus lectione emergunt, quarum prima est, quomodo affirmet Liuius ex Claudii ore eius suffragii, censorem non posse ciui cuiquam adimere, quum oppositum supra docuerimus ex Gellio & Asconio palam id confirmantibus. Altera vero, quo pacto dixerit Claudius, libertinis adimi suffragii ius, & qua de causa. Id enim satis obscurum videtur. Tertia, an li-

bertini solum essent descripti in quatuor vrbanis tribubus, an & aliqui in rusticis? Diluitur prima difficultas, quia adimere suffragium, dupliciter potest considerari, vno modo pro auferre ab eo, qui iam suffragandi ius adeptus esset, alio modo esse impedimento, quo minus quis suffragii ius non adipiscatur, quum antea non habuerit. Priori modo censores ius adimere suffragandi potuisse cuicunque habenti, palam fecimus supra, vbi de censoriis notis loquuti fuimus, nam ea referendo in Cærites tabulas, & ærarium faciendo, id præstare poterant Censores; sicque Gellii & Asconii dicta interpretanda. Secundo modo Liuii verba intelligenda; namque Sempronius Censor statuendo libertinos, qui prius non essent censi, censeri posse, si rustica prædia pluris sestertium 30. millium haberent, excludebat quoq; a censu illos, quibus in prædiis rusticis minus dicta summa esset; quod Claudius impugnabat, inquiens, id esse adimere libertinis singulis, non solum qui minus sestertium 30. millium, sed & eorum ordini vniuerso suffragii lationem, & illis, qui dictam summam non possiderent. Et ratio est, quia qui incensi erant, suffragium ferre non poterant, quamuis ciuitatis Romanæ iure donati essent, & in tribu descripti. Quod docuit Nicolaus Gruchius inter recentiores plurimæ doctrinæ vir, *libro de Comitiis Rom. 2. cap. 3.* & quoque ex hoc loco comprobari facile potest: & ita Censores poterant adimere ius suffragii, hoc est, inhibere, quo minus quis illud consequeretur. Ex quibus etiam facile patet responsio ad secundum obiectum. Quod vero ad tertium spectat, dicimus, Libertinos homines non solum in quatuor tribubus vrbanis descriptos fuisse, sed & in aliquibus rusticis aliquando locatos. Namque Appius Claudius Censor anno ab vrbe condita 441. libertinos ex quatuor vrbanis in alias omnes dispersisse, testati sunt Diodorus & Plutarchus *in Publicola*, quod quum nobiles & ingenui iniquissimo animo ferrent, Q. Fabius Rullianus nouem post annos Censor, iterum in quatuor vrbanas redegit, vnde Maximi nomen ab vniuersa ciuitate obtinuit: quumque subsequentium Censorum incuria vel conniuentia id minime serua-

tum

tum esset, L. Æmilius Papus, & C. Flaminius Censores anno ab vrbe condita 532. libertinos in rusticas tribus dispersos in quatuor vrbanas tantum reuocarunt, & esse voluerunt. Postea S.C. & hæc series immutata, namque permissum, vt libertini, quibus filius quinquenni maior esset, in rusticis censerentur. Postremo Tiberius Gracchus anno ab vrbe condita 585. in solam Exquilinam tribum vrbanam eos redegit, quod ex hoc Liuii loco colligimus, & ex Cicer. 1. *de Oratore libro*, subsequentibus vero temporibus modo per rusticas tribus libertinos descriptos, modo in vrbanas redactos pro dominantium in Repub. libidine, vtque libertinos eosdem vel amore vel odio prosequebantur, velut iam aliquando occasio vel necessitas expostulabant, in historia obseruamus. Et hæc de re hac pro nunc sint satis. Illud profecto non prætermittendum, ne viri doctiss. authoritate studiosi decipiantur, haud veritati consentaneum, quod à Carolo Sigonio, *libro de iure antiquo ciuium Rom. 2. c. 14.* scriptum est ex Liuii authoritate hoc in loco, Tiberium Gracchum scilicet contendisse, omnes libertinos ab omnibus tribubus repellere; quod falsum esse, clare conuincitur ex ipsius Liuii verbis, scribentis, seruatum vt libertini, qui in quatuor vrbanas tribus descripti erant, præter eos, quibus ex S.C. filius quinquenni maior esset, vbi proximo lustro censi essent, ibi & censerentur. Nam disceptatio præsertim Censorum erat, circa illos, qui non solum censi erant, vt superius satis manifestum factum puto.

T. LIVIVS LIB. LVII.

Militem quotidie in opere habuit, & triginta dierum frumentum, ac septenos vallos ferre cogebat, ægre propter onus incedenti dicebat: quum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito.

VAllum in primo casu pro munimento castrorum obseruamus, quamuis & aliquando in eadem significatione & casu eodem *vallus* legatur. Tibull. libro Eleg. 1. Eleg. 2.

Non arces non vallus erat.

Cæsar lib.3.bel.ciuil. *Vallus contra hostem in altitudinem pedum decem.* Fiebant antiquitus valli seu munimenta castrorum nonnunquam ex terra & cespitibus, vti ex Liuio colligimus lib.25. *Circumspectare atque agitare Dux cœpit, si quo modo possit, vallum circum inijcere, sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cadendo, nec terra cespiti faciendo*, & quæ sequuntur. Plinius lib.35.c.14. *Hinc & cespitum natura, castrorum vallis accommodata.* Et de eadem re plura Vegetius *lib.3. c.*8. Fiebant & nonnunquam valli lapidum congestis molibus. Sic Carthaginenses saxis vndique circa, ex propinquis vallibus congestis vallum auxerunt, tradente Liuio *lib.*28. Philippus quoque Macedonum Rex lapidum congerie, vt pro muro essent, præmuniuit castra, apud eundem Liuium *lib.*31. & pariter Antiochus *lib.*36. arboribus obiectis, & quandoque vallum constitutum legimus *lib.*6. post principium, vbi de vallo Volscorum. Et *lib.*25.& 31. vbi de Philippo Macedonum Rege. Ex militum hastis hosti obiectis veluti vallum quandoque factum legimus apud eundem authorem *lib.*36. Eodem pacto Cic. in Pis. Alpium montes aduersus Gallorum ascensum transgressumque *vallum* dixit. Coustruebant pariter antiqui castrorum munimentum seu vallum ex palis solo infixis inuicem adhærentibus & connexis, qui & ipsi valli appellati. Sic palum, cui vitis alligatur, *vallus* dictus. Virg.1.Georg.

Exacuunt alij vallos furcasq; bicornes.

Et iterum:

—— *Et vallos primus sub lecta referto.*

Et 2.eiusdem:

Quadrifidasq; sudes & acuto robore vallos.

In hac significatione accipiendam valli vocem hoc in loco, non dubito, dum ait, Scipionem Africanum coegisse singulos milites septenos ferre vallos, hoc est, palos acutos, quibus conficiendis castrorum munimentis, quum opus esset, vterentur, & humo infigerent. Eodem modo & Cic. in Tuscul. *ferre vallum* dixit: & Epist.6.ad Att. *Vallum Lucilianum*, Satyricum carmen appellauit, quo ceu vallo, id est, fuste Lucillius homines male afficiebat, seu verberabat.

MAR-

MARCELLI DONATI

IN CORNELIVM TACITVM DILVCIDATIONES.

CORNELIVS TACITVS LIB. I.

Neque mortem nepoti pro securitate priuigni illatam credibile erat, propius vero Tiberium ac Liuiam, illum metu, hanc nouercalibus odiis suspecti & inuisi iuuenis cædem festinauisse.

ABIIT in prouerbium, *Nouercale odium*, & pro insigni malo *nouerca*; sic scriptum: *Dies quandoque parens quandoque nouerca.* Et Menander in sententiis Comicis Græcorum *cap.24.* οὐκ ἔστιν ἄλλο δεινὸν μητρυιᾶς κακόν, hoc est, *Nullum maius malum nouerca.* Charondas Sibaritis tulit legem, vt qui liberis superinduxisset nouercam, consilio Senatus, & patriæ submoueretur; nunquam ab eo existimans patriam recta ac salubria consilia sperare posse, qui liberis propriis male cōsuluisset; quod scripsit Diodorus Siculus *lib. 12. Bibliot.* Glossa *in § socrum, de Nupt.* tradit Nouercam dici, quasi *noua arca*; Rectius tamen alii, quasi νέα ἀρχή, id est, *noua princeps*, statim enim atque in domum mariti traducitur, omnia sibi arrogare nititur. Et sæpe nouercalibus delinimentis infatuati mariti coguntur iudicium ferre contra proprium sanguinem; & filios exhæredare, *ex l. 4. de inoff. test. in P.* sic Euripides *in Alceste* scribit:

ἐχθρὰ γὰρ ἡ 'πιοῦσα μητρυιὰ τέκνοις
τοῖς πρόσθ', ἐχίδνης οὐδὲν ἠπιωτέρα.

hoc est: *Inimica est enim subiens nouerca, prioribus liberis vipera*

 nihilo

nihilo mitior. Hinc scriptores semper nouercę voci *impiã, crudelem, iniustam, sæuam,* & huiusmodi adiiciunt. Virg. in Bucol.

Est mihi namque domi pater, est iniusta nouerca.

Cestius Pius apud Senecam lib. 4. Controuersiarum ait: *Sed adhuc crudelis & pertinax nouerca post omnia deuicta, nihilominus sæuit.* Et Ouidius in Epist. Medeæ ad Iasonem:

Sæuiet in partus dira nouerca meos.

Et Claudianus de raptu Proserpinæ.

In diræ subito mores transisse nouercæ.

Virgilius iterum 2 Georg.

Pocula si quando sæuæ infecere nouercæ.

Ouidius rursus 2. Tristium.

Nam quid in Hippolyto est, nisi sæuæ flamma nouercæ?

Et Seneca in Traged. Octauia.

Tulimus sæuæ iussa nouercæ,
Hostilem animum, vultusque truces.

Et iterum:

Sæua cui lacrymis dedit etiam nouerca.

Itemque in Hippolyto.

Vicit sæuas cura nouercas.

Et rursum:

Audite Athenæ, tuque funesta pater peior nouerca.

Et Statius lib. 2. Syl.

Cui sibila serpens poneret, & sæuæ vellet seruire nouercæ.

Valerius Flaccus lib. 1. Argon.

——Heu sæuæ nec quicquam erepta nouercæ.

Et iterum.

——Heu sæuæ formido nota nouercæ.

Ouidius lib. 1. Metamorph.

Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.

Et lib. 9. Metamorphos.

Mors mihi munus erit, decet hac dare dona nouercam.

Horatius lib. Epod. Ode 5. *Quod vt nouerca me intueris.* Iure itaque Tacitus odia Vatiniana, quibus Liuia Drusum prosequebatur, *nouercalia* appellauit. Et paulo infra inquit: *Nouercalibus Liuiæ in Agrippinam stimulis.* Et rursus: *Liuia grauis domui Cæsarum nouerca.* Et *manus auidæ nouercales.*

C.TA-

Nam Tiberius cuncta per Consules incipiebat, tanquam vetere Republica, & ambiguus imperandi. Ne edictum quidem, quo Patres in Curiam vocabat, nisi Tribunitiæ potestatis præscriptione posuit, sub Augusto accepta.

COnsulum ius vocandi Senatum fuisse elicimus ex Liuio *libro 23.* scribente: *Consules edixerunt, quoties Senatum vocassent, vt Senatores, quibusque in Senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent.* Clarius Dionysius Halycarnassæus *libro decimo* id docet. Quamobrem dubium videtur Taciti dictum, quum ait, Tiberium qui cuncta per Consules incipiebat, Senatum conuocasse Tribunitiæ potestatis præscriptione. Cui difficultati obuiam ire possum ex Gellii sententia *lib.* 14. *cap.* 7. vbi habet, ex Varronis sententia ius vocandi Senatum fuisse non solum penes Consules, sed & Dictatorem, Prætores, Tribunos plebis, Interregem, Præfectum vrbis, Tribunos militares, qui pro Consulibus fuissent; Decemuirosq;, qui Consulare imperium habebāt. Item & Triumuiros Reipub. constituendæ causa creatos. De vocatione Senatus à Prætoribus facta plura habemus apud Liuium exempla, præsertim absentibus Consulibus, vti *lib.* 8. post principium, & *lib.* 10. vbi de P. Sempronio Prætore creato loquitur, & *lib.* 32. vbi de Senatu à Prætoribus post Cannensem cladem vocato. Et iterum *lib.* 3. vbi de Senatu vocato à M. Æmilio Prætore. & *lib.* 42. vbi de L. Cor. Lentulo Prætore, & *libro* 46. vbi de M. Iunio prima luce, Catone authore, Senatum vocante, & *lib.* 8. vbi de Seruio Sulpicio, & *lib.* 5. ad finem, & *lib.* 41. Quod pariter habemus ex Tacito *lib.* 17. vbi Prætor Vrbanus, quem non nominat, *Senatum* vocauit. De vrbis Præfecto erat authoritas Liuii *lib.* 31. vbi inquit, Senatum absentibus Consulibus conuocatum fuisse à V. Fabio Præfecto vrbis. Sed quod magis ad præsentem rem facit, quod scilicet à Tribunis plebis conuocaretur Senatus, multæ extant authoritates. Præsertim Cic. *lib. Epist. famil.* 10. *Epist.* 27. vbi inquit: *Nam quum Senatum ad* 13. *Kal. Ian. Tribuni plebis vocassent, deq; alia re referrent*

totam

totam Rempub. sum complexus, egique acerrime. Ex lib. 11. Epist. 6. *Quum Tribuni plebis edixissent Senatus adesset ad 14. Kal. Ian. haberentque in animo de præsidio Consulum designatorum referre.* Ex his itaque satis patere puto, non solum Consules, sed & Tribunos, vt alios omittam, Senatum conuocasse; quod sicuti primis temporibus Reipub. frequens Consulum munus fuit, rarum vero Tribunorum plebis, ita posterioribus, quibus imperantes Tribuniciam potestatem sibi adiunxerant, eadem Senatum conuocare non infrequens. De qua re libet Dionysii Halyc. *lib.* 10. verba subscribere. *Antea* (inquit) *tantum in concionibus regnabant Tribuni, Senatum vocare, aut sententiam dicere eis non licuit; sed Consulum is honos fuit. Huius anni Tribuni primi Senatum conuocare ausi sunt, authore Icilio, qui eius collegii Princeps erat, vir industrius & pollẽs Rom. facundia.*

C. TACITVS LIB. I.

Erat in castris Percennius quidam Dux olim Theatralium operarum, deinde gregarius miles.

TAcitus videtur hisce verbis contrariari Liuio per initia *lib.* 7. scribenti de Atellanis Fabellis. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus, nec ab histrionibus pollui passa est, eo institutum manet, ne actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciunt. Ex quibus patet, histrionibus olim vetitum stipendia facere, nec iniuria; siquidem Iulianus Iurisconsultus eos dicit infamia notari, qui artis ludicræ pronuntiandive caus. in scenam prodierint, *in l. 1. de his qui not. infa. lib. 3. P. tit. 2.* Quod etiam confirmat Vlpianus *l. 4. eodem l. 2. §. fina. eod. & l. 2. §. ait prætor, de iis, qui not. infam.* Marcellus quoque *l. quædam delicta. l. 14. de pœn. P.* ex responsis Menandri tradit, militem qui artem ludicram fecisset, capite puniendum esse. Æmilius Probus *in proœmio Vitæ Imperat.* scriptum reliquit: *Magnis in laudibus tota fuit Græcia auctorem Olympiæ citare; In scenam vero prodire, & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini; quæ omnia apud nos*, Romanos scilicet, *infamia, partim humilia, ac ab honestate remota ponuntur.* Nihilominus Tacitus hoc in loco inquit: *Percennium*

nium quendam olim ducem Theatralium operarum, gregarium militem extitisse, & seditionis militaris ministrum. Conciliari hæc posse existimo, si dixerimus, Percennium non fuisse histrionem, actorem scilicet in scena, sed præfuisse tantum Theatralibus operibus, sic enim significare puto vocari illum Ducem.

C. TACITVS LIB. I.

Et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, Cedo alteram, indiderant, quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, & rursus aliam poscebat.

VEteribus Romanis lege & vsu sancitum, vt ciues suos non virgis sed vite verberarent, quod à Lucio Floro & Liuio *lib.* 57. relatum est. Quare milites ciues Romanos in minoribus criminibus vite corrigebant. Ita Scipio Africanus Numantiam obsidens, milites extra ordinem quos deprehendisset, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, fustibus cecidit. Et Plutarchus *in Gracchis* author est, Liuium Drusum, & C. Gracchum Tribunos plebis plebiscito sanxisse, ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, sed vitibus, in hac re Latinos Romanis adæquantes. Nec obstat, quod Liuius *lib. 5. in Oratione Ap. Claudii* scriptum reliquerit: *Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit.* Et Cic. 3. Philip. *Fustuarium meruerunt legiones, quæ Consulem reliquerunt.* Nam relinquere Consulem & signa, & decedere præsidio, non inter minora delicta enumeranda. Munus autem castigandi milites vite, Centurionum erat, testimonio Plutarchi in vita Galbę, vbi de Sempronio Denso centurione; Vnde Macrobius *vitem* appellat *centurialem.* Et Marc. *D. de re mil. l.* 13. §. 3. scribit: *Eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, sic veteres notauerunt, si vitem tenuit, militiam mutat, si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Plinius *lib.* 14. *cap.* 1. de vitibus loquens ait: *Quid quod inserta castris, summam rerum, Imperiumque continere. Centurionum in manu vitis illius virtutis præmium, tardos ordines ad lentas Aquilas perducit, & in delictis pœnam honorat.* Et Iuuenalis de Mario verba faciens, Saty. 8. scribit:

Nodosam

Nodosam posthæc pungebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Et Silius Italicus *lib.*12. de Ennio, quem Centurionem fuisse dicit:

Ennius antiqua Mesappi ab origine Regis
Miscebat primas acies, Latiaque superbum
Vitis adornabat dextra decus.

Posteriorum tamen Imperatorum tempore hoc immutatum, & in minori etiam delicto, & liberi fustibus etiam verberari cœpti, ex Callistrato, *l.* 2. §.1. *D. de pœn.* & Macer. *l.* 10. *eod.* habet: *Ex quibus causis liber fustibus caditur, ex his seruos flagellis cadi.*

C. TACITVS LIB. I.

Vt denarius diurnum stipendium foret.

LOcus iste eruditissimos plerosque viros exercuit; namque si denarius decem assibus permutabatur, & decem asses diurnum stipendium militibus seditionem agitantibus erant; nihil amplius sibi in stipendium dari petere videbantur, secus tamen eos enixe expetere & poscere, declarat continuata textus lectio; quod vero decem asses stipendium diurnum eisdem esset, ostendunt manifesta verba illa Taciti, paulo supra prolata. Enimuero militiam ipsam grauem, infructuosam, denis in diem assibus corpus & animam æstimari. Denarium autem denis assibus permutatum docent Volusius Metianus *libello de ponderibus*, Vitruuius *libro* 3. & Plinius *libro* 33. *cap.*3. Testatur Vertranus *in Annotat. suis*, Æmilium Ferretum de re hac ad Turnonium Cardinalem scripsisse plura. Iustus Lipsius *in Notis ad Tacitum* ait: *Scripsi de re hac copiose Com. 6. Antiq. lect. Sed quum virorum horum scripta hactenus legere mihi non licuerit, quamuis multam adhibuerim diligentiam, quid de illorum sententia dicam, non habeo. Vertranus ipse rem adeo concise tetigit, vt difficultatem tollere non videatur.* Amplius, milites seditiosos stipendii additamentum non obtinuisse affirmat, quod nullibi apud Tacitum legimus, quinimo oppositum potius existimandum, scribente illo infra eodem libro: *Tiberium lætitia curaque adficere, gaude-*

gaudebat oppressam seditionem, sed quod largiendis pecuniis, & missione festinata, fauorem militum quæsiuisset, bellica quoque Germanici gloria angebatur. Leuinus Forentius *in Com.Suetonii in Iulio Cæs. c.26.* vt difficultatem dilueret, eo deductus, vt sit ausus proferre, decem asses, quæ in diem militi erogabantur in stipendium, alios fuisse à decem assibus, quibus denarius permutabatur; quo nil absurdius excogitari potest; siquidem id repugnat omnium de re nummaria scribētium sententiæ, & veritati ipsi, namque Plinius lib. &c. citato tradit, semper in militari stipendio denarium pro decem assibus datum, ergo asses stipendii & ærarii eo tempore eiusdem generis, & valoris fuere. F.H. *lib. de re nummaria* hunc scrupum demere conatus, veritatem assequutus est, vt ego arbitror. Verum quum ille quoque concise admodum rem ita tractet, vt ex breuitate suboriatur obscuritas; nos operæpretium facturos censemus, si fusius de eadem re verba fecerimus. Duo prius præfati, ex quibus sensus facillimus Corneliani textus eruitur, ac omnis difficultas tollitur. Primum est, quod denarius, argenteus scilicet nummus, primum decem assibus æreis permutabatur, vt superius comprobauimus; at procedentibus temporibus variis de causis pluribus assibus permutatum, ita vt quandoque sexdecim assibus valuerit; quod pręcipue ex Vitruuio colligimus *lib.3.* ita scribente: *Nostri autem primo in denario denos æreos asses constituerunt*, paulo post subiungens, ad sexdecim asses eius valorē deductum, ita vt Augusti tempore denarius sexdecim asses valuerit. Secundo sciēdum, Antiquitus morem fuisse, vt stipendii militaris rationes, non ad denarios argenteos, sed ad æreos asses computarentur. Vnde *ære dicati* dicebantur milites, quibus stipendium quod in nummis æreis erat, subtrahebatur. Ad hæc Liu. lib.5. *Placere* (inquit) *autem omnibus his voluntariam extra ordinem professis militiam, æra procedere, & equiti certus numerus æris est assignatus.* Ita Cæsar ciuil. belli 3. *Scæuam centurionē vt erat de se meritus, centū millibus æris donauit.* His ita constitutis, dicamus; quū milites seditiosi in singulos dies decē asses æreos pro stipēdio haberent, exposcebāt sibi dari loco illorū denariū argēteum, qui tūc sexdecim assibus permu-

permutabatur, ita vt sex assium quotidie lucrum facerent. Namque etsi etiam concedamus, argentea moneta stipendium persolutum, denario inquam, tamen numerabantur secundum currentem valorem, hoc est, sexdecim assium a quæstoribus, ita vt incrementum à decem ad sexdecim assium Reip. commodo, non militum cederet. Nec obstat Plinii dictum illud: *In militari stipendio semper denarium pro decem assibus datum*, quæ verba pluribus negotium ita fecere, inter quos Budæus *lib. de asse 5.* vt se à difficultate extricare nequierint, & aliorum captu & arbitratu quid statuendum sit, reliquerint; quod enim Plinius inquit expositioni nostræ tantum abest vt aduersetur, vt eam plane confirmet. Sensus enim verborum Plinii est; quod etsi denarius decem assibus primum permutaretur, postea ad sexdecim asses excreuerit, Augusti tempore & Tiberii per initia principatus sui, quo tempore militaris seditio excitata, nihilominus militibus pro decem assibus numeratus primum iuxta veteris stipendii valorem; postea Imperatorum munificentia militum vtilitati prospicientium, & indulgentium etiam, licet asses sexdecim valentem denarium solutum. Ex quibus patere potest, Vertranium lapsum ex eisdem Plinii verbis concludentem, militibus nullum commodum accessisse.

C. TACITVS LIB. I.

Repente lymphati districtis gladiis in Centuriones inuadunt, ea vetustissima militaribus odiis materies, & sæuiendi principium prostratos verberibus multant, sexageni singulos, vt numerum Centurionum adæquarent.

LEgiones Romanorum militum, non semper vno eodemque numero peditum fuisse, sed temporum successione variasse, ex antiquorum scriptis colligimus. Per initia enim Romanæ dominationis legionem à Romulo institutam trium millium peditum, & trecentorum equitum constat fuisse. Ex singulis enim tribubus mille conscripti sunt pedites, & centeni equites, sed aucta ciuitate, receptis Sabinis, ad quatuor millia peditum amplificata legio, teste Dionysio, & Plutarcho, vnde & legio quadrata dicta-

quod pariter ex Liuio liquet, scribente libro sexto, *Legionibus quaternum millium scriptis*, & libro vigesimoprimo, *Sempronio datæ legiones duæ, eæ quaterna millia erant peditum*; & in oratione Scipionis Africani: *Propter quod facinus tota legio millia quatuor hominum in foro Romæ securi percussi sunt.* Polybius libro tertio inquit: *Romani quatuor legionibus exercitum complent, singulæ quæque legiones quaternis millibus peditum complent.* Subsequentibus vero temporibus pro arbitrio Imperatorum & Senatus quandoque variatum; Nam bello Gallico teste Liuio, decem legiones descriptæ ex agreste & vrbana iuuentute, quaternum millium & ducentorum peditum; & bello Latino scriptæ quatuor legiones quinis millibus peditum pro singula; ex eodem Liuio *lib.* 8. Et lib. 39. *in bello Hispanico legiones quina millia peditum habuere.* Et *libro trigesimoseptimo*, idem Liuius scribit, duas legiones fuisse quinque millium peditum, & quadringentorum, vel, vt alii scribunt, quadragintorum. Et *libro quadragesimosecundo*, in bello Persico in Macedonia tradit scriptas legiones sena millia peditum, pro vnaquaque continentes. Scribit Festus, C. Marium primum legionem sex millium conscripsisse. Ita Vegetius *rei militaris lib. & c.* 2. sena millia armatorum legionem habuisse testatum reliquit. Et Modestus *in libello de vocabulis rei militaris*, scribit legionem habuisse peditum sex millia. Quod potissimum colligimus ex Eutropio *lib.* 2. vbi habet: *Factæque legiones decem*, qui modus sexaginta vel amplius armatorum millia efficiebat, paruis adhuc Romanis rebus, tanta tamen in re militari virtus erat. Moderantibus autem Imperatoribus Rom. Remp. id quoque vsu venisse patet ex hoc Taciti loco, vbi legimus sexaginta fuisse centuriones in singula legione, nam centum peditibus centurio præerat, vti palam est, vnde militibus in illos sæuientibus, sexageni ipsorum singulos, quod ait Tacitus, multabant verberibus, ita vt numerum centurionum adæquarent.

C. TACITVS LIB. I.

Primam ac vicesimam legiones Cæcinna legatus in ciuitatem Vbi[illegible] nem reduxit turpi agmine, quum fisci de Imperatore rap[illegible] signa atque aquilas vellerentur.

PEcuniæ publicæ ærarii & fisci nomine comprehend[illegible]tur, differunt tamen, vt Budæus inter recentiores [illegible]tauit, eo quod ærarium pertinet ad ciuitatem, fiscus vero [illegible] Principem; quod à Plinio mutuatus est in *Panegyr. ad Traia[illegible]num*, dum ait : *At fortasse non eadem seueritate fiscum [illegible] rium cohibes, imo tanto maiore, quanto tibi plus licere [illegible] de publico credis.* Idem sentire videtur Dion *in Traia[illegible]* [illegible] clarius Spartianus *in Adriano* vbi habet : *Damnatorum [illegible] fiscum priuatum redigi vetuit, omni summa in ærario [illegible]pta.* In eandem sententiam Vulcatius Gallicanus in Aui[illegible] Cassio : *Bona Auidii Cassii hostis appellati proscripta, A[illegible] priuatum ærarium congeri noluit, quare Senatu præcipiente [illegible]rium publicum sunt relata.* Fiscum autem priu[illegible] vocari palam est. Quod & ex Vlp. colligimus, *l. 2.* [illegible] *quid in loc. publ.* vbi legimus : *Hoc interdictum ad ea loca,* [illegible] *in patrimonio fisci, non pertinet, res enim fiscales, quasi pr[illegible] priuatæ Principis sunt.* Posterioribus autem tempori[illegible] rium Principis dictũ est proprie pro priuatis rebus A[illegible] vel Augustæ. Sic terminos istos apud Iuristas con[illegible] seruamus. Ita Paulus *ad ærarium deferri*, pro dela[illegible] fiscum dicit, *l. edicto, de iure fisci, lib. 40. P. tit. 14. Instit.* § *pen[illegible] vsucap. iuncta l. neque enim, tit. de restit. milit. lib. 2. C. tit* [illegible] etiam generaliter acceptus pro sacris thesauris, *in l. 2.* [illegible] *de quadrien. præscrip.* fisci etiam nomine Ecclesiam [illegible] notat Innocent. *in c. cum pro causa, de senten. ex[illegible]* [illegible] ipsa fiscum habet, *cap. quia diuersitatem, de conces. præb[illegible]* [illegible] *glossa.* Illud vero non omittendum, duplicis ge[illegible] na Principis, priuata quædam, & patrimonialia, de qui[illegible] *in tit. de feudis rei priu. & salt. & b. diu. domus*, & potissimum [illegible] & hæc nullo modo sub nomine fisci veniunt [illegible] Princeps ex vectigalibus, tributis & c[illegible] pit, & hæc proprie fiscalia dicta, & ad fiscum spectantia. [illegible]

[illegible]

inimis autem Reip. Rom. nullis extantibus Principibus, & *ea fisci* publicam pecuniam dictam quandoque, constat ex Plinio *lib.* 7. *c.* 28. vbi de L. Siccio Dentato donato ex fisco decem millibus æris. At quod magis ad præsentem locum spectat, fisci ab Imperatore appellati Sacculi, in quibus Principis pecuniæ propriæ, seu etiam publicæ in stipēdia militum eroganda continebantur, quas Asconius docet ita dictos a vase rustico *fiscus, fiscina fiscella, & spartea* appellata; de quo Iurisconsulti *D. locati. l.* 19. §. 5. & Columella, *lib.* 12. *c.* 47. 49. *&* 50. Varro *lib.* 4. *de lingua Latina.* sic dicta scribit à ferendo huiusmodi vasa, in quibus & olim pecunia portari solebat, & ita accipiendo contentum pro continente, fiscus dicitur pecunia fiscalis; sed erant & fisci, vti diximus, proprie loculi seu crumenę, & marsupia, in quibus principis pecunia portabatur, quod ex præsente Taciti loco palam fit, & ex Cic. *in Verr.* vbi habet: *Reperiebam fiscos complures cum pecunia Siciliensi, à quodam Senatore ad equitē Rom. translatos*; idem Isidorus comprobat; & clarius Suet. in Claudio, c. 18. *Auxilio plebem per magistratus ex omnibus vicis conuocauit, ac positis ante se cum pecunia fiscis, ad subueniēdum hortatus est, repræsentaturus per opera dignam cuiq; pecuniam.* Ab huiuscemodi fiscis, & *pecunia confiscata* dicta, Suet. in Augusto, c. 101. *Legionariis trecentos nummos, quam summam repræsentari iussit. Nam confiscatam semper repositamque habuerat.* Inde & *confiscare hæreditates.* Suet. in Domitiano. c. 12. *Confiscabantur alienissimæ hæreditates vel vno existente, qui diceret audisse se ex defuncto quum viueret, hæredem sibi Cæsarem esse.* Ita & *cōfiscare personas.* Suet. in Caligula, c. 41. *Quum prætereuntes duos equites Romanos locupletes sine mora corripi confiscarique iussisset, exultans rediit, gloriansq; nunquam se prosperiore alea vsum.* Confiscare bona vulgatissimum est. Sic & *fiscarii* dicti, à fisco Imperatorum, scilicet exactores, & qui annuas fiscariorum pręstationes repetunt, & qui discussiones rationales tractare consueuerunt, testimonio Vitruuii. Tantæ autem sunt pecuniæ, quas ex publicis exactionibus seu vectigalibus & aliis pensionibus confiscationibusq; principes colligunt, vt iure dictū sit, fiscum semper soluendo esse, *l.* 2. *de fund. dotal. lib.* 23. *Pand.* 5. Non tamē prætermittendum dictū boni Imperatoris

Traiani, aureum profecto, quod in Iuliano Sextus Aurel. memoriæ prodidit; illum nempe exactiones nimias improbantem dicere solitum, Fiscum esse veluti lienem, quo excrescente, artus reliqui contabescerent. Cur autem ... tes fiscos de Imperatore raptos inter signa, Aquilasque ... herent, haud mirum est, ibi enim & proprias pecunias singuli milites deponebant; quod elicimus ex Suet. *in Domitiano c. 7.* & nos alibi fusius docuimus.

C. TACITVS LIB. I.

Centurionatum inde egit.

PEremptus militari seditione legionum centurionibus, nouos elegit Germanicus coram militibus, qui eorundem merita vel demerita perpendentes, eos, vel approbabant, vel reiiciebant; hanc actionem Tacitus *centurionatum agere* dixit, noua quidem voce vsus, semper enim *centuriatum* vocauit Cic. sic in Orat. pro Pomp. inquit: *Imperatori cuius exercitu veneant centuriatus, atque venierint.* Et in Orat. in Pisonem: *Quid centuriatus palam venditos?* Liuius quoque centuriatum dixit, lib. 2, de bello Punico: *Vbi ad dictaturam aut centuriatum conuenissent.* Insueta itaque voce Tacitum ... sum dicendum, vel *centuriatum* non dixisse, eo quod hac dictio singularem dignitatem vel officium significet, *centurionatum* vero vniuersalem & multorum centurionum electionem. In militari autem seditione morem fuisse ... di centuriones, patet tum ex Taciti superius dictis, tum ex Hirtii Com. *de bello Alexandrino*, vbi legimus, legionem vigesimam decessione facta centuriones aliquot occidisse.

C. TACITVS LIB. I.

Idem annus nouas ceremonias accepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio; vt quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Tatios instituerat.

MArcus Vertranus in suis notis ad Cornelium Tacitum, *sodales Titios* legendum putat, eo quod apud alios semper legerit *Titios*, nunquam *Tatios*, vt apud Suet. in Galba, capite octauo, vbi habet: *Inter xv. viros sodalesque Titios*

item Augustales coaptatus. Et apud Lucanum 1. *lib.* Pharsaliæ legimus:

Septemque viri epulis, Titiique sodales.

Ad hæc Varro *lib.1. de lingua Latina* scribit, Titios nuncupatos à Titiis auibus, quas in auguriis certis obseruare solebant. Nos tamen & Titios & Tatios nuncupari posse non dubitamus, rectius tamen *Tatios*, à Tito Tatio, vt scribit Tacitus hoc loco, & *lib.2. Hist.* quemadmodum & *sodales Augustales* ab Augusto dicti ex Suetonio *in Claudio, c. 6. & in Galba c.* 8. & Tacito locis dictis, & *Antoniani* ab Antonino Pio ex Capitolino in illo, & Antonino philosopho non semel, & Spartiano in Caracalla. *Heluiani* ab Heluio Pertinace, vbi & eosdem *Martianos* dictos inquit à Marco Antonino; & ex Spartiano in vita Seueri. *Aureliani* à M. Aureliano, ex Capitolino in vita Antonini philosophi. Et *Alexandrini* ab Alexandro Seuero in eiusdem vita, qui *Mameanos* etiam instituit in honorem matris, eodem teste. Verum quod magis ad rem facit, habemus ex Liuio *lib.* 1. a T. Tatio centuriam equitum Tatiensem appellatam, & ex Festo libro 18. *Curiam Titiam, & tribum Titiam,* à prænomine Titi Tatii appellatas, cur non & sodales Titios & Tatios ab eodem dici potuisse dubitamus? *Titios* nempe à nomine, & *Tatios* cognomine. Verum quia in re hac parum laborat Vertranus, ideo nec nos plura; sed ad illud quod magis refert, sermonem intendimus. Idem Vertranus Tacitum inconstantię insimulat, ac sui dissimilem appellat; quod scilicet hoc loco T. Tatium sodales instituisse Tatios dixerit ad retinenda Sabinorum sacra, at 2. Hist. tradiderit, huiusmodi Sacerdotium à Romulo Tatio regi sacratum fuisse. Ego sane non contradicendi studio, sed quia semper in tutandis potius, quam accusandis veterum scriptis pronior fui, aliter sentiendum puto, ac iniuria Tacito inconstantiæ notam inuri; siquidem haud inconueniunt, sed & simul stare possunt hæc duo, quod scilicet T. Tatius sodales Tatios instituerit, & quod Romulus eosdem T. Tatio consecrarit; nam instituere, primam originem significat, at consecrare, non ita, sed iam institutos duntaxat ad retinenda sacra Sabinorum, mox illo

extincto, à Romulo illius honori consecrari & confirmari. Quod si nec Liuius, nec Dionysius, Plutarchusque de re hac verba fecere, non tamen Tacitus accusandus, imo laudandus, vti illis in scribendo vberior. Sane illi Romulum T. Tatio funus amplissimum fecisse, ac parentale annuum decreuisse, non reticuere, vnde & verisimile, & Sacerdotes Titios ab illo institutos, Romulum consecrasse.

C. TACITVS LIB. I.

Patiens tulit absolui reum criminibus maiestatis, de pecuniis repetundis itum ad reciperatores.

DVo hoc in loco scrupum faciunt. Vnum quod scribat Tacitus, Granium Marcellum duntaxat accusatum à Cæpio Crispino, & à Romano Hispano læsæ Maiestatis postulatum, & tamen subdat, eum ab hoc crimine liberatum, at de pecuniis repetundis ad reciperatores itum. Alterum vero, quod in Senatu reciperatores datos scribat, quod non alibi factum obseruamus. Quibus vt lucem afferamus sciendum, *reciperari, reciperatores, & reciperationem* passim legi in Pandectis Florentinis, pro *recuperari, recuperatores, & recuperatio.* Præterea ratione iurisdictionis duplices iudices fuisse, ordinarios scilicet, & delegatos; Ordinarii dicebantur, qui assiduam & consuetam exercebant iurisdictionem, ab alio iudice vel Magistratu non pendentem. Delegati vero, seu Commissarii vocati, qui alterius iudicis vices agentes, nihil quicquam ex præsenti iurisdictione habebant ordinarium. Hi autem a Romanis antiquis reciperatores seu recuperatores appellati, eorumque iudicium recuperatorium. Hoc quidē vel ex eo patere potest, quod Cicero ad demonstrandum, quod nullam iurisdictionem ordinarium haberent, fere semper eas cum iudicibus coniungit. Ita in Orat. pro Cæcina ait: *Si quis iudex recuperatorve dicat.* Et iterum: *Non reperies quenquam iudicem aut recuperatorem*, & in Verr. 5. *Nullum vnquam iudicem aut recuperatorem dedit.* Præterea & illud memoriæ reuocandum, quæstiones fuisse, vel de re publica

vel

vel de priuata; de publica nunquam iudicium penes recuperatores, sed ordinarii iudices erant Senatus Populusque Rom. Si de priuata; vel quæstio erat de iure vel æquo, vel de facto: de iure iudicabant Centumuiri, vt longa verborum serie docet Cic. *lib. de Orat.* 1. si de facto erat controuersia, iudicium ad recuperatores spectabat, quod pluribus exemplis comprobare possumus. Liuius *lib.* 26. scribit, orta quæstione de præmio coronæ muralis inter Q. Trebellium Centurionem, & Sextum Digitum socium naualem, à Scipione tres recuperatores datos, qui causam cognoscerent. Sic lib. 43. *Cum controuersia subreptæ pecuniæ à L. Cæruleio Prætore quini Senatorii ordinis recuperatores dati.* An aliquis esset seruus vel liber, ingenuus, vel libertinus si disputabatur, & recuperatores dabatur, exemplum habemus apud Suet. in Vespasiano. *c.* 3. de Flauia Domicilla recuperatorio iudicio ingenua pronuntiata. An facta esset iniuria necne, si disputabatur, recuperatores dabantur, quod comprobari potest ex Gellio scribente, lib. 20. c. 1. *Prætores legem duodecim tabularum, si iniuriam faxit, æris pœna sunto; abolescere censuerunt, iniuriisq; æstimandis recuperatores se daturos edixerunt.* Et Cic. in Rhetor. iudicium iniuriarum à Prætore datum, *iudicium recuperatorium* vocat. Ex his patere puto, recuperatores dari solitos in priuato iudicio, vbi de facto ageretur, ob id Domitianus *tradente Suet. in illo, c.* 8. Recuperatores ne se semper persuasoris assertionibus accommodarēt admonuit. Nam recuperatorium iudicium, vti quod de facto procederet, potissimū testibus, non persuasionib. innitebatur. Munus vero dādi recuperatores potissimū ad Prætores spectabat. Vnde Plautus in Bacchid.

Postquam Prætor recuperatores dedit.

Et Cic. *in Frumentaria* ait: *Veniant Syracusas, & de Prætore, videlicet æquo iure Apronium delicias tuas, ac vitam tuam iudicio recuperatorio prosequentur.* Valerius Probus *in libello de notis antiquis*, Prætoris formulam iudicium recuperatorium dantis describit. Idem etiā ex Cic. authoritate *in Rhet.* & Gellii loco adducto cōprobari potest. Non solum autē Prætores, sed & Cōsules recuperatores dedisse elicimus ex veterib. legibus, vbi habemus; *Consulis, Prætoris, quicunq; erit, de ea re iurisdictio,*

iudicii, Iudi is recuperatorumve datio esto. Exercituum Duces, seu Imperatores aliquando recuperatores dedisse manifestum ex superius allato Scipionis exemplo inter milites de corona murali contendentes. Quinimo & Romanos Imperatores recuperatores dare consueuisse, constat ex Capitolino in M. Cæsare; scribente, illum in Senatus hoc officio, multis & Prætoriis, & Consularibus, & priuatis decidenda negotia delegasse, quo magis in exercitio iuris eorum cresceret authoritas; nil aliud est enim, vt diximus *recuperatores dare*, quam causam cognoscendam alicui delegare. Senatum vero dedisse recuperatores nunquam legimus, sed bene ipso iubente à Prætore datos, vti supra authoritate Liuii, *libro* 43. demonstrauimus. Ita quoque & hoc loco non recuperatores in causa Granii Marcelli à Senatu datos, sed iussu illius cum consensu Tiberii; vel ex illius mandato commissum iudicium recuperatorium; quod ostendunt verba illa: *Itum ad recuperatores*; aliter enim Tacitus datos dixisset. Ex his satisfactum secundæ obiectioni præmemoratæ censemus. Quod vero ad primum scrupum spectat, illum facile euitamus. Namque scribente Tacito, Granium Marcellum Prætorem Bithyniæ à Quæstore ipsius Cæpione, Crispino maiestatis postulatum, subscribente Romano Hispone, includit etiam preter maiestatis crimen, & repetundarum obiectum. Nam quum Cæpio Marcelli Quæstor in Prouincia fuisset, ob idque pecunias ac earum rationes tractasset, facile ei fuit, Prætorem suum insimulare; quod Tacitus solita breuitate inuoluit. Illud postremo notandum, apud Athenienses iudices fuisse persimiles recuperatoribus, qui διαιτηταὶ vocantur, quorum meminit Jul. Pollux. Dabantur autem recuperatores statim proposita quæstione, nulla dilatione interposita, quod colligimus ex Plinio *libro Epist.* 4. *epistola penultima*; scribente Maximo suo: *Nam vt in recuperatoriis iudiciis, sic nos in his comitiis quasi repente apprehensi synceri iudices fuimus.*

C. TA-

C. TACITVS LIB. I.

De modo lucaris, & aduersus lasciuiam fautorum multa decernuntur, ex quibus maxime insignia. Ne domus Pantomimorum Senator introiret, Ne egredientes in publicum Equites Romani cingerent, aut alibi quam in Theatro spectarentur, & spectantium immodestiam exilio multandi potestas Praetoribus fieret.

LVcar erat pretium, quod ex lucis percipiebatur à pop. Rom. & *Lucaris pecunia*, quæ in luco dabatur, & *Lucaria festa*, quæ in luco Romani faciebant, qui permagnus erat, inter viam Salariam & Tiberim, in memoriam, quod victi à Gallis fugientes e prælio ibi sese occultauerant, & hæc omnia ex Festo Pompeio, *lib.*10. necnon & ex Plutarcho, *in Quæstionibus.* Lucar ex Lexico antiquo Vectigal interpretatus est absolute Turnebus, *libro Aduers.*28.*cap.*6. nos subaudiendum putamus cum Festo concordantes, *Vectigal*, quod ex luci alicuius prouentibus percipiebatur. Sic sensisse etiam videtur ex recentioribus Cæl Rhodig *lib* 8.*cap.*9. M. Vertranus in Annot. ad hunc locum, interpretatur, pecuniam expendi solitam in spectaculis publicis. Sed etsi exponamus, festa ipsa in primis temporibus in lucis fieri solita, & postea ad vrbem deducta, non reluctabimur: in lucis enim vrbi proximis sacra & ludos peragi solitos, præter Festum & Plutarchum testatur Liuius *lib.*39. de Bacchanalibus, quæ in luco Similæ fiebant, verba faciens. Qui mos à Germanis forte deductus, qui nemoribus pro templis vsi sunt, ex Tacito *in libro de moribus Germanorum.* Hincque illud Plinii *lib.*12. *cap.*1. de arboribus loquentis: *Hæc fuerunt numinum templa, priscoq; ritu simplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant, nec magis auro fulgentia, atque ebore simulachra, quam lucos, & in iis silentia ipsa adoramus.* Quod vero ludi in sacris fierent, palam fit ex omnibus propemodum authorum scriptis, sed præsertim ex Cic. *in* 7. *in Verr actione,* vbi ait: *Nunc sum designatus AEdilis. Scio mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani nominati sunt, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæ esse faciendos, Lucaria scilicet.* Lactantius Firmianus *lib.*6. *cap.*20. ad finem, inquit: *Et cæteris*

Diis paulatim idem honos tribui cœpit, singuliq; ludi numinibus eorum consecrati sunt, sicut Sisinnius Capito in libro spectaculorum docet. Siue itaque *Lucaris modum impositum* interpretamur Festis Ludisque in lucis fieri solitis, siue pecuniæ ex lucis perceptæ, & in ludos faciendos expensæ, parum refert; & sensus verborum Taciti ex serie ipsa fit clarus.

C. TACITVS LIB. I.

Templum vt in Colonia Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes prouincias exemplum.

VErtranus interpretatur, datum Tyberii literarum exemplum ad omnes prouincias, vt scilicet struerent Augusto templum. Nos potius interpretandum censemus, ex concessione facta Hispanis petentibus, vt sibi liceret in Colonia Tarraconensi struere Augusto templum, datumque exemplum cæteris prouinciis, vt & ipsæ idem facerent, motæ scilicet exemplo Hispaniarum, ne, inquam, paterentur in demonstranda erga Augusti Manes obseruantia, se ab Hispanis superari. Possumus & aliter Taciti dictum explicare, nempe, quod Tiberius decreuerit non solum ab Hispanis, sed & ab aliis prouincialibus omnibus construi templa in honorem Augusti, datumq; ad omnes prouincias exemplum, id est, modulum & formam, quibus in ædificandis Augusti ædibus sacris vterentur.

C. TACITVS LIB. I.

De comitiis Consularibus, quænam primum illo principe, ac deinceps fuere, vix quicquam affirmare ausim; adeo diuersa non modo apud authores, sed in ipsius orationibus reperiuntur.

COmitia Consularia hoc loco vocat Tacitus illa, quibus Consules creabantur; quod fiebat comitiis centuriatis. Ita Liuius de primis Consulibus scribit: *Duo Consules inde ex comitiis centuriatis à præfecto vrbis ex commentariis Seruii Tulli creati sunt.* Et Cicero per initia Orat. pro Muræna: *Quæ deprecatus à Diis immortalibus sum, Iudices, more institutoq; maiorum illo die, quo auspicato comitiis centuriatis, L. Mure-*

quam Consulem renuntiaris. Et lib.7. Epist. in Epist. cuius initium: *Ego vero iam te nec hortor*, inquit: *Ille autem, qui comitiis tributis est auspicatus, centuriata habuit, Consulem hora septima renuntiauit.* Idem docet Gellius *lib.13.cap.14.* Huiusmodi comitia primo per vrbis Præfectum habita, ex Liuio citato loco patet. Deinde per Consules haberi solita vt plurimum, & ferme perpetuum, apud Liuium & alios obseruamus. Nonnunquam autem habita comitia Consularia ab Interrege, quum res ad Interegem rediisset, patet ex Liuio, *lib 3.* in creatione Lucretii Tricipitini, & T. Veturii Gemini Consulum. Et *lib.* 4. in creatione L. Papyrii Mugilani & L. Sempronii Atratini Consulum. Et iterum *eodem libro*, in creatione Auli Cornelii Cossi, & L. Furii Medulini Consulum. Et *lib.*7. vbi de creatione C. Sulpitii Petici, & M. Valerii Publicolę Consulum. Et rursus in creatione M. Valerii Coruini, & A. Cornelii Cossi Coss. Et *lib.*8. in creatione Manlii Torquati, & P. Muris Coss. Rursumq; in creatione C. Petilii, & L. Papyrii Mugilani Coss. & alibi etiam non semel. Huiusmodi comitia & aliquando habita per Dictatorem, quum Consules haberi non possent, constat ex Liuio *lib.*7. vbi habet, Dictatorem creatū fuisse ægris Consulibus, L. Furium Camillum, & paulo post T. Manlium Torquatum. Et *lib.*32. L. Veturium Philonem, absentibus Consulibus, & *lib.*36. ob eandem causam Q. Fuluium Flaccum, & *libro* 39. Q. Cæcilium Metellum Dictatores creatos, comitiorum Consularium habendorum causa. Sic & Claudius Nero, M. Liuium collegam Dictatorem dixit eadem de causa, apud Liuium *lib* 38. & *lib* 37. ita scribit: *Hac recitata à Consule, ita mouere Senatum, vt non expectanda comitia Consules censerent, sed Dictatore comitiorum causa dicto, extemplo in prouinciā redeundum.* Non desunt, qui Consularia comitia aliquando per Prætores habita affirment, quorum tamen nullum afferūt exemplum, imo Cic. *lib.9. ad Att.* in illa Epistola, quæ incipit, *Tres Epistolæ*, horum sententiam refellit; habet enim: *Iste omnium turpissimus & sordidissimus, qui Consularia comitia à Prætore ait haberi posse.* Consules denique semel absque comitiis centuriatis à Patribus clientibusque Patrum

factos,

factos, T. Quinctium & Q. Seruilium, quum plebs irata noluisset Consularibus comitiis interesse, habemus ex Liuio *lib* 2. versus finem. Postremo creandorum Consulum comitia ad se transtulere Imperatores cæteri, exemplo Cæsaris, qui, teste Suetonio in illo, *cap.* 41. quamuis comitia cum populo partitus esset, exceptis tamen Consulatus competitoribus, iussit de cætero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur, pro parte altera, quos ipse dedisset. Pulchre itaque de populo Rom. Iuuenalis Satyr. 10.

Qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia,
Nunc se continet, atq; duas tantum res anxius vrget,
Panem & Circenses.

Modestius quidem Augustus, qui & ipse cum populo munia Magistratuum creandorum partitus, validiorum prouinciarum Magistratus ad se transtulit, cæteras Proconsulibus sortito permisit, ex ipsomet Suetonio in illius vita, *capite* 47. Tiberius deinceps, cuius mores fuere simulatissimi ac varii, vt Tacitus in sequentibus docet, publicam quamuis autoritatem seruare professus, re vera Consulum creationem ad sui commendationem trahebat, variis ac diuersis artificiis vsus, ob id iure, inquit Tacitus, de comitiis Consularibus illo Principe, & deinceps, qualia fuerint, certi quidquam firmare, se minime ausum. Illud sane scriptum posteriorum Imperatorum temporibus à Iurisconsultis legimus, ad Principem, Magistratuum creationem pertinere, non ad populi fauorem. Ita docet Modestinus *l.* 1. *ad leg. Iuliam, de ambitu*, vitandi ambitus causa id moris inductum. Quod de bonis Principibus intelligendum, qui & bonos, magistratibusque gerendis aptos eligere student, secus vero malos Imperatores, quos & sui similibus venali fauore, non virtute præualente, magistratus vt plurimum demandasse, magno subditorum malo, passim in lectione historica obseruamus.

C. TA-

C. TACITVS LIB. III.

Atque vbi colonias transgrederentur atrata plebs, trabeati equites, pro opibus loci vestem, odores, aliaq; funerum solennia cremabant.

EX hisce Taciti verbis existimauere nonnulli, trabeam fuisse vestis genus, qua in funeribus equites vterentur, sed perperam; quamuis enim in Germanici funere trabeati equites incessissent, non ob id tamen inferendum, trabeam funerale indumentum extitisse, sed bene familiare equitibus in publicis solennitatibus. Valerius Maximus *lib.2. cap.1.* vbi de ordine equestri verba facit, inquit: *Trabeatos vero equites Idibus Iuly Q.Fabius transuehi instituit.* Et Suetonius *in Domitiano, cap 14.* ait: *Decretum erat, vt quoties gereret Consulatum, equites Romani, quibus sors obtigisset, trabeati & cum hastis militaribus praecederent eum.* Non solum autem equites Romanos trabea vsos, sed ante eos Rom Reges, docet Plinius *lib.8.cap.48.* inquiens: *Trabeis vsos accipio Reges.* Et lib.9. cap.39. *Purpura vsum semper Romae fuisse video, sed Romulo in trabea.* Hinc Romulus *trabeatus* dictus Ouidio, lib.1.Fast.

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini.

Quinimo Papinianus *lib.5.Syl.2.* non solum Romulo, sed & Remo eius fratri trabeam attribuit, inquiens:

Non sanguine cretus
Turmali trabeaq; Remi, sed paupere clauo
Augustam sedem, & Laty penetrale Senatus
Aduena pulsasti.

Ex hoc quoque est illud Iuuenal. ad finem *Satyr.8.* de Seruio Tullo Romano Rege sexto:

Ancilla natus trabeam & diadema Quirini,
Et fasces meruit Regum vltimus ille bonorum.

Isidorus lib.19. *Trabea togae species* (inquit) *ex purpura & cocco, qua operti Romani Reges initio incedebant. Consules post Reges trabeam vsurparunt.* Virgil. lib.7. Æneid.

Ipse Quirinali trabea cinctuq; Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.

Et Claudianus in Panegyr. 2.

Quo

Quo tandem flexus trabeas auctore rogantes
Indueret, factusq; ſuum conceſſerit annum.

Liuius lib.32. *Conſul vere primo trabeatus in continentem ad ho-ſtem pergit.* Halycarnaſſeus *lib.5.* & Amm. Marcellinus lib. 2?. *Trabeam* Conſularem veſtem fuiſſe teſtati ſunt. Et Auſonius in Protreptico ad nepotem:

Vt trabeam pictamq; togam mea præmia Conſul
Induerer, faſiuq; meis prælatus haberer.

Duces autem & trabea vſos, teſtantur Dionyſius Haly-carnaſſeus loco citato, & Am. Marcellinus loco iam dicto, Præfectis Prætorio & principibus exercituum trabeam aſ-ſignant. Sueton. *in libro de veſtium generibus*, & ex eo Seruius enarrans Virgilii locum prænarratum, *trabeam* pallium au-gurale indumentum extitiſſe, ſcribunt. Idem Dionyſ. lib.2. Saliis trabeam togam aſſignat, περιπορφύρους appellans, id eſt, puniceam. Quamuis Liuius *lib.1.* Saliis non trabeam ſed togam pictam aſſignet. Cuiuſmodi autem trabea fuerit, colligimus ex eodem authore, & pariter libro eodem, vbi docet, togam fuiſſe circumdiſtinctam purpura ſub tegmi-ne puniceo, veſtemque fuiſſe Romanis gentilem & hono-rificam; ex quibus colligere poſſumus, trabeam fuiſſe to-gam ſeu veſtem diſcolorem, purpuream & puniceam, vt hoc loco Halycarnaſſ. ex purpura & cocco, vt Iſidorus *in l. 1. C. de pub. lat. & l. 1. eiuſdem. C. de Conſul. lib. 12.* Trabea, inquit, An. Cornutus, erat togæ ſpecies ex purpura & cocco, qua operti nobiles Rom. initio præcedebant. Trabeam autem ita dictam, arbitratus eſt Turnebus, eo quod diſcolores veluti trabes haberet pannorum, ordituram ſcilicet vnius, texturam vero alterius coloris, cui ego non aſſentior. Nam potius diſcolorem ex duplici panno confectam, purpureo ſcilicet & puniceo, ſeu coccineo fuiſſe, elicitur ex prædlle-gatis authoritatibus. Hæc latius dixiſſe volui, quum inter recentiores, V. L. qui librum de veſtibus antiquorum edidit, ſobrie admodum, ne ieiune dicam, rem hanc pertractarit.

C. TA-

C. TACITVS LIB. III.

Ex in biduum criminibus obyciendis statuitur, vtq; sex dierum spacio interiecto, reus per triduum defenderetur.

TEmpus accusatori & reo causam agendi non semper idem antiquitus statutum obseruamus, præsertim apud Asconium *in Orat. Cic.* scribit Plinius *lib. Epist. 4. Epist. 9. ad Vrsum*, in foro coram iudicibus lege cautum fuisse, vt sex horæ accusatori, nouem vero darentur reo orandi, vno scilicet & altero die. At Cn. Pompeius tempus hoc magis etiam restrinxit, scribente Pediano in Cic. Orat. pro Milone: *Pompeius legem promulgauit, qua prius testes dari per triduum, deim vno die, atque eodem, & ab accusatore & à reo perorari iubebat.* Ego puto id iudicis arbitrarium fuisse, pro personarum & criminum qualitate. Sic apud Iurisconsultos legimus, quale quantumque tempus sit, iudicis arbitrio relinqui definiendum, *l. ab hostibus, §. final. ex quibus causis maior.* Id autem ex hoc Taciti loco elici potest, siquidem Tiberius habita ratione personarum Germanici scilicet, de cuius nece ambigebatur, & Pisonis qui reus agebatur, necnon criminis de veneno obiecti, certum accusatoribus & reo obiiciendorum & diluendorum criminum sex dierum tempus constituit. Alioquin id minime facturus, si à lege certum & ordinarium tempus statutum fuisset.

C. TACITVS LIB. III.

Relatum deinde de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis cœlibum pœnis, & augendo ærario sanxerat, &c.

HIc locus Beatum, Æmilium, Ferrettum, Vetranium & Lipsium fatigauit, dum varii varie legendum textum censuere. Nos in eo enucleando non parum laborauimus, & quæ adinuenimus, subiicimus. Plures fuisse apud Romanos leges Iulias obseruamus. Fuit enim *lex Iulia de ciuitate*, quam tulit Sextus Iulius Cæsar Consul cum

L. Mar-

L.Marcio, anno ab vrbe condita 672. Fuit & *Iulia de frumen-ciis*, à C.Iulio Cæsare Consule cum Bibulo lata, anno 695. Idem tulit & legem Agrariam, *Iuliam de vi. Iuliam Maiestatis*, *Iuliam iudiciariam*, *Iuliam de sacerdotiis*, *Iuliam repetundarum*, *Iuliam de prouinciis*, *Iuliam de legibus Cæsaris*, *Iuliam de* [illegible] *Iuliam de Coloniis*. Post C.Cæsarem, Augustus, qui illi in Imperio successit, tulit *Iuliam de vi publica & priuata*, *Iuliam Maiestatis*, *Iuliam de ambitu*, *Iuliam de vicesima*, *Iuliam de* [illegible], *Iuliam de adulteriis*, *Iuliam caducariam*, *Iuliam Theatralem*, *Iuliam sumptuariam*, *Iuliam de manumissionibus*, *Iuliam de veneno*, *Iuliam peculatus*, *Iuliam de residuis*, *de tutoribus*, & *Iuliam Semproniam de limitibus*. Quæ omnes Iuliæ dictæ sunt, quòd à Dictatore Iulio Cæsare latæ sint, vel ab Augusto partim etiam reformatæ, partim vero de nouo latæ, qui eas in honorem eiusdem Iulii Cæsaris Dictatoris patris sui Iulias appellauit, vel quod eas, vt ederet, edoctus esset ex Commentariis Iulii Cæsaris, vt ipse populo suadebat, ne grauaretur eas recipere, tanquam ab authoritate Iulii Cæsaris, quem vehementer viuum amauerat, & peremptum vindicauerat, prodiissent. Hoc loco tamen per rogationes Iulias, Tacitum tantum Iuliæ de maritandis ordinibus intellexisse, nō dubitandum. Vocauit autem Iulias, non Iuliam, non quod plures essent, sed quia Iulia hæc plura haberet capita, per quæ Augustus publicum bonum spectans, multiplicibus præmiis & immunitatibus honoribusque vxorem ducentes seu habentes, atque ex his liberos, prosequutus est. Et econtra cœlibes & orbos pueris subiecit, & de his legibus Tacitus verba facit hoc in loco. Et intellexit Horatius in carmine seculari, scribens:

Diua producas sobolem, patrumq;
Prosperes decreta super iugandis
Fœminis, prolisq; nouæ feraci,
Lege marita.

In errore numquam versantur, qui existimauere, Horatium intellexisse de lege Papia Poppæa. Nam scripsit hæc ille anno ab vrbe condita 736. & mortuus erat anno [illegible] quo lata est Papia Poppæa. Causa autem ferendæ [illegible] Iuliæ

Iuliæ de maritandis ordinibus fuit, quod Rempublicam minime consistere & augeri posse, sine multiplici liberorum procreatione videretur. Vnde & ante August. Q. Metellus censor, vt ducere omnes vxores omnino cogerentur, liberorum suscipiendorum causa censuit, tradente Floro, *lib.* 59. Ciuitatem enim sine matrimoniorum frequentia consistere non posse existimabat, teste Gellio, *lib.* 1. *c.* 6. Quinimo eiusdem Metelli de prole augenda oratio ad posteros prouenit, quam populo recitandam Aug. edicto sanxit, tradente Suetonio in illo, *cap.* 89. Varia autem, vt dixi, capita lex ista continebat, veluti, ne cœlibes, nisi qui genere essent proximi, quicquam ex testamento ciuis Rom. caperent; Ne orbi plus quam dimidiam eorum, quæ relicta essent, vt collegimus ex Eusebio, Nicephoro, & Sozomeno, & *l.* 1. *C. de infirm. pœn. cœlib.* Ne coniunx coniugis testamento, nisi decimam relictorum partem caperet, reliquæ nouem ad fiscum spectarent, ex Vlp. *c. instit.* 15. *l.* 1 *C. de his qui se def. tit.* 10. *& l.* 2 *C. de infir. cœlib. pœn.* Vt si liberta ab inuito patrono diuerteret, alii nubere, inuito patrono, non posset. Vt iusiurandum, quod liberto impositum est ne vxorem ducat, ei remittatur. *l.* 6. §. 3. *de iure pat. l.* 1. *D. rez de vir & vxor.* Ne senatores eorumve liberi libertinas, & quæ ipsæ, quarumve pater vel mater artem ludicram fecerint, item ex numero corpore quæstũ fecerium vxorem ne ducãt. Cæteri autem ingenui prohibentur ducere lenam à lenone, lenamve manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecerit. *ex Paulo, l.* 44. *de ritu nupt.* Marcianus autem *in l.* 19. *eo.* scribit, caput trigesimum quintum legis Iuliæ fuisse, vt qui liberos haberent in potestate, iniuria prohibuerint vxores ducere, vel nubere, à magistratibus cogantur in matrimonium collocare & dotare. Vt patriciis liceret libertinas vxores ducere, prærerquam si senatores senatorumve liberi essent. Ne qua sponsalia rata essent, nisi statim exacto biennio nuptiæ fierent, hoc est, ne puellæ decem annis minores ducerentur, quarum annus ætatis duodecimus maturus coniugio habebatur, ex Zonara, *lib.* 2. & Dione, *lib.* 44. Gellius quoq;

K author

author est, eadem lege cautum; Vt ex Consulibus prior ille fasces sumeret, qui plures liberos, quam collega, haberet, quod si par vtrique numerus fuisset, præferendus qui plories maritus fuisset, quod si in vtroque pares essent, qui maior natu esset, prius fasces sumeret. Plura & alia capita eiusdem legis fuisse constat ex Marciano, vt diximus 35. enumerante, quæ referri non possunt, ob amissos Iurisconsultorum antiquorum libros. Hanc legem pop. Rom. & præcipue equestri ordini inuisam fuisse, colligimus ex Suetonio in Aug. c. 34. scribente: *Leges tractauit, & quasdam de nouo & integro sanxit, vt sumptuariam, de adulteriis & pudicitia, de ambitu, de maritandis ordinibus. Hanc quum aliquantulum seuerius emendasset, præ tumultu recusantium perferre non potuit, nisi adempta demum lenitave parte pœnarum, & vacatione triennij data, auctisque præmiis. Sic quoque abolitionem eius publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici liberos, receptosque partim ad se, partim in patris gremium ostentauit, manu vultuque significans, ne grauarentur imitari iuuenis exemplum. Quumque immaturitate sponsarum & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctauit, & diuortiis modum imposuit.* Ex quibus amplius colligimus, Augustum plories legem Iuliam de maritandis ordinibus emendasse, modo lenius, modo seuerius. Seuerius, inquam, quum iam senescens addidit capita, quæ lege Papia Poppæa continentur, vt hoc loco Tacitus tradit. Continebat autem lex Papia Poppæa de maritandis ordinibus & ipsa plura capita, Vt qui Senator esset, quive filius, nepos proneposve, ex filio vel ex filia natus, ne quis eorum sponsum vel vxorem sciens dolo malo vxorem habeat libertinam, aut etiam quæ ipsa, eiusve pater materve, artem ludicram faceret, fecisset ve. Ne Senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filia nata, nato libertino, eive qui ipse, cuiusve pater, vel mater artem ludicram facit, fecitve, sponsa nuptave sciens dolo malo esset. Vt ne quinquaginta annis minor sexagenario nuberet, aut vir hac ætate iunior quinquagenariam feminam duceret in vxorem. Vt patronis, qui nisi etiam liberorum haberent, contra tabulas testamenti liberti, aut ab intestato

testato contra hæredes suos non naturales, bonorum possessio detur. Vt patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus idem iuris detur, quod patronis ex edicto. Vt liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ idem iuris, quod ipsi patronæ tribuatur. Vt omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, vxores libertinas habere liceret. Quæ omnia colliguntur ex Iurisconsultis, *sub tit. de ritu nupt. de vulgar. substit. de iure pat.* & aliis locis innumeris. Vlpian. *cap. Instit.* 14. Dione, *lib.* 56. & Lactantio, *lib.* 1. *Institut. cap.* 16. Aduersus transgressores legis Papiæ Poppææ seueras pœnas instituit Augustus, quarum nonnullæ legi possunt apud doctissimum Alciatum *lib. Dispunct.* 3. *cap.* 6. Harum ex actione ditabatur ærarium, vt supplere posset maximis expensis, quæ Augusti temporibus in alendis exercitibus fiebant, præcipue quum multi nec coniugia frequentarent, nec prolis procreationi operam darent, iniquilæ legi parere abnuentes, & pœnas potius subire malentes: vnde multi delatoribus etiam perperam legem interpretantibus periclitabantur. Nam, vt paulo post ait Tacitus, inditi & custodes, vt si, (ita enim legendum puto, non, *visi*, vt Vertranus, nec, *aut si*, vt Lipsius, nec locum mancum puto, vt Ferretus) a priuilegiis parentum cessaretur, id est si liberi non susciperentur, populus, Respublica scilicet, veluti omnium parens vacantia bona teneret; vacantia, inquam, ob filiorum defectum, ideoque fisco applicarentur. Lege enim Papia Poppæa cauebatur contra eos, qui cœlibes manerent, ne ex testamento solidum capere possent, nisi intra dies centum legi paruissent, quod Tertullianus *in lib de Monogam.* Sozomenus & Vlpianus *in Instit.* ostendunt. Sed ad institutum reuertentes, duo adnotatione digna addamus; Legem Papeam *Poppæam* perperam ab Alexandro ab Alexan. *lib.* 4. *cap.* 8. ab Augusto latam, Papiam *Pompeiam* appellari, quod & ante ipsum fecisse Isidorum *in* 4. non ignoramus, dum scribit, sub Octauiano Cæsare suffectos Cõsules Papium & Pompeium legem hãc tulisse. In eodem errore & versati Zazius *in Catalogo legum antiquarum*, & Beroaldus *in Suetonium*,

Papiam *Pompeam* appellantes; quum nunquam cum Papio Pompeius Consul fuerit. Quod docuit Ioan. Cuspinianus *in suis Com. in Aurelij Cassiodori Consules, in anno ab vrbe condita* 761. Verum latam fuisse hanc legem M. Papio Mutilo, & Q. Poppæo 2. Coss. suffectis, Augusto Imperante, anno 761. ex supputatione Bartholomæi Marliani *in Annal. Consulum & Dictatorum* constat; quod pariter ex Dione *lib.* 56. conuincitur, apud quem *Popilium* pro *Popæo*, textu corrupto legi existimamus. Alterum vero quod prætermittendum minime duximus, est; Conciliari facile posse Iurisconsultos, qui eandem legem faciunt legem Iuliam de maritandis ordinibus, & Papiam Popæam cum Tertulliano, qui in Apologetico eas sic distinguit: *Nonne vanissimas leges Papias, quæ ante suscipi liberos cogunt, quam Iuliæ matrimonium contrahi.* Cui & hoc loco Tacitus & Suet. & Dion locis citatis fauere videntur. Concilium autem huiusmodi est, Iurisconsultos simul easdem leges coniunxisse, quia ambæ de matrimoniis contrahendis, & liberis suscipiendis pertractant, & sub eodem Augusto latæ sunt; quamuis re ipsa vere sint distinctæ. Hinc in Iurisperitorum scriptis interdum *legem Iuliam*, interdum *Papiam*, interdum *Iuliam Papiam*, nonnunquam *Papiam Popæam* dici obseruamus. Sed de hac lege plura in Dilucidationibus in Suetonium à nobis scripta, adeat studiosus lector.

C. TACITVS LIB. III.

Extitisse tandem viros, qui cruentas Epistolas armis cohiberent.

PRincipum rescripta, quibus scilicet illi vel ad præsentium postulata, vel ad absentium consultationes respondebant, *Epistolæ* dicta, habemus ex Iurisconsultis, *l. 1. D. de const. princip.* & exemplum *in l. sed addes, 19 §. 8. D. locat. l. duo fratres, D. de iure patron. l. 3. D. de testib.* Sanctio etiam Imperatoria, *Epistola* quandoque dicta. Ita Epistola D. Adriani de peculio diuidendo inter mandatores & fideiussores, cuius fit mentio *l. fin. C. de const. pecun.* Itaque Cornelius Tacitus loquit, quod quum Tiberius libellis accusatorum frequens

tem insumeret operam, repertos tandem viros, Florum scilicet & Sacrouirum, qui bellum intentantes cruentas Epistolas armis cohiberent, id est, Tiberium auerterent à decretis & rescriptis pœnalibus, quibus accusatorum ob frequens crimen læsæ Maiestatis modo huic, modo illi attributum, libellis trucibus & sanguinolentis decretis & rescriptis respondebat, hoc est, quibus pœna sanguinis reis accusatis infligebatur.

C. TACITVS LIB. III.

Cæterum tempora illa adeo infecta, & adulatione sordida fuere, vt non modo primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes Consulares, magna pars eorum, qui Pratura functi, multiq; etiam pedarij Senatores certatim exurgerent, fœdaq; & nimia censerent.

GEllius *lib.3.c.18.* ex Varronis sentẽtia in Satyra Menippæa, quæ ἱπποκύων inscripta est, tradit, eos qui non à Censoribus allecti essent in Senatum (vtpote equites, quibus à C.Graccho, teste Plutarcho in eius vita, ius eundi in Senatum, & sententiam dicendi tributum est) *Senatores pedarios* appellatos. Ad hæc addit Gellius, authoritate C.Bassi, Senatores, qui honoribus & magistratibus functi essent, curuli sella in senatum & curiam vehi solitos; qui vero non gessissent, pedibus ibant in curiam, & ideo *pedarij* vocati; quæ etiam à Festo Pompeio *lib.14.* annotantur. Alii tamen pedarios Senatores existimãt dictos, qui in Senatu sententiam non dicebant, sed ab alio dictam comprobabant, mouentes se loco, & in partem cuius sententiam approbabant proficiscentes. Cui opinioni fauere videtur Cic. *in Epist. ad Att. Epist 14. & 15* vbi inquit: *Et raptim in eam sententiam pedarij concurrerunt.* Et rursus: *Quum praclarum caput recitaretur, ne quis ad nos referret, ne decerneret, ne pedibus iret.* Idem & à Tacito hoc loco confirmari videtur, dum scribit: *Pedarij Senatores certatim exurgerent, fœdaq; & nimia censerent.* Festus *lib.1.* inquit: *Pedarium Senatorem significat Lucillius, quum ait: Agipes vocem mittere cœpit, quia ita appellatur, qui tacitus transeundo ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat.* Hinc pedibus

tre in sententiam, & pedariam sententiam obseruamus apud Latinos scriptores; translata scilicet à sententia, quæ rogabatur per discessionem, vt diximus. Pedarios autem Senatores fuisse minoris authoritatis cæteris, ex dictis & ex Tacito ipso hoc in loco facile constare potest. Clare vero ex Liuio *lib.*27. vbi de Liuio antea ex Cõsulatu à populo damnato, & à Censoribus in Senatu reducto, qui ignominiæ acceptæ memor, aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati eius in Senatu stantem sententiam dicere coegerunt. Hinc forte apud Iurisperitos legimus, Pedaneos iudices dictos, qui viliora & humiliora, minimique momenti iudicant, *ex l.*4.*& fin. C.de Ped.iud. & fin. C.vbi & apud quos.* χαμαιδικαστὰς, hoc est, humiles iudices appellauit Theophilus *Instit.de interdict.* Ego sane non modo locis citatis, sed & *l.*3.§.1.*D.ne quis eum qui in ius voc.l.*1.§.*item scribit.D.de postul.& Nouell.*82.non *pedaneos*, sed *pedarios iudices* legendum censeo: nam *Pedanius* Latina vox in hac significatione non est, testimonio Gellii, *lib.*3.*c.*18. Nec omittendus præclarus locus Vopisci in Aureliano, ex quo triplicem modum probandi sentẽtiam in Senatu elicimus, & est huiusmodi: *Deinde aliis manibus porrigentibus, aliis pedibus in sententiam euntibus, plerisque verbis consentientibus, conditum est S.C.* Quæ eo libentius annotaui, quum non alibi rogationis probationem porrectione manuum, ni memoria me defuit, obseruarim.

C. TACITVS LIB. III.

Medio cum delectu castella & munitiones idoneis locis imponens.

OPpida frequentiores & ampliores hominum conuentus facere; Castella minores atque angustiores, sed murorum tamen ambitu vtraq; circumsepta, sicuti vici sine muris. Quod ex Isidoro colligimus, scribente: *Vici, castella & pagi sunt, quæ nulla ciuitatis dignitate ornantur, sed vulgari hominum conuentu incoluntur, & propter paruitatem sui maioribus attribuuntur.* Vicus dictus est a vicinis, scilicet habitantibus, vel quod vias haberent sine muris. *Castellum ...*

dicebant

dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi *casam altam*, à quo *castellum*, siue quod castrabatur ibi licentia habitãtium, ne passim vagarentur. Illud palam est, castrum dici locum muris munitum, indeque *castellum* diminutiuum, castrum scilicet vel oppidum paruum, Græcis ἐρύμιον χωρίον, id est, locus munitus. Author Etymol. definit ἡ κοιμητεία καὶ ἀνάπαυσις ζῴων καὶ ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, id est, *quies animalium & operum, ab agrorum opere*. Namque agricolæ post opera diuturna, seque & animalia tanquam in locum tutum recipiebant ab agris in castella. Interpres sacrorum Euangeliorum, vbi vertit *Matth. 21. & 14. Marc. 9. Luc. 5. 8. 9. 10. 17. 19 24.* castellum, Græcus textus habet κώμην. A castello castellani dicti, castellorum incolæ. Ita Liuius *lib.* 38. inquit: *Stipem à Tyrannis castellanisq́; de vius colligens.* Et lib 35. *Decem millia ria popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit.* Quod autem castellum locus munitus esset, constat ex Cic. scribente in Epist. *Multa castella cepi, multa vastaui.* Et ad Att. *Castellum natura munitum.* Et rursus in Epist. *Castella munita.* Et de clar. Orat. *Ligurum castella oppugnauerunt.* Et in orat. in Pisonem: *Receptaculum veterum Catilinæ militum castellum forensis latrocinij.* Tacitus lib. 4. *Apud castellum seminatum, quod magna vis armata aut inconcita tuebatur.* Et iterum: *Soluta iam castelli obsidio.* & 11. Annal. *Romani ad excindenda castrorum ardua.* & lib. 12. *Castellis sese defensare, bellum ducere statuerat.* Ita apud Liuium lib. 3. *Virginius tribunal Appij Claudij castellum omnium scelerum, id est, tutamen & receptaculum vocauit.* Ab eadem similitudine in acie castella mobilia, non stabilia vocata à Tacito & aliis, quod ex Taciti eiusdem verborum serie facile dignoscitur, dum inquit: *Castella & munitiones idoneis locis imponens.* Erant itaque castella in acie propugnacula, quæ in procinctu portabantur ex assetibus, siue alia consimili materia fabricata, ad castrametandum quam maxime apta, ita dicta à stabilium castellorum similitudine & vsus conuenientia. Ita paulo post Tacitus subdit: *Sed vt in limine belli dispositis castellis per expeditos & solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat.* Cic. in Anton. *Aditus hostium castellis & aggeribus prohibetur.* Liuius libro 5. *Inde ad Volscos exercitu*

ductus, densioraq; castella facta, & à procursationibus cessatum, quæ multæ temere intra murum & vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret. Et lib. 36. *Vno castello aduersus arcem posito, cæteras vrbis partes diuisis copiis pro situ mœnium circumsedit.* Et lib. 25. *Ita tria prætoria circa Capuam erecta, exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa valloq; circundare vrbem parant, & castella excitant, modicis interuallis.* Et rursus lib. 5. *Et iterum castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt.* Et iterum: *Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusque, is, cum pluraque castella oppugnata, superas munitiones. &c.* Ita & Liuius libro 7. *Castellatim dissipatos* dixit, hoc est, per castella disiunctos ac diuisos. Sicuti vero in huiusmodi castellis disponebantur milites ad tutelam; ita eadem consimilitudine castella in aquæductibus dicta aquarum receptacula, quorum frequens mentio apud Iurisconsultos & Vitruuium, *lib. 8. cap. 7. &* 10. *cap. 9.* & Plinium, *lib. 36. cap. 15.* & Frontinum, *lib. de aquæductibus*, quibus qui præerant, *castellarij* dicti, sicuti castellani, qui castellis, quorum primo loco verba fecimus, præsidebant, vt diximus. Extat marmorea tabella Romæ in Æde SS. 40. Martyrum, huiusmodi: CLEMENTI CÆSARVM SERVO CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ, &c. quod adnotare libuit in fidem superius dictorum.

C. TACITVS LIB. IV.

Nam patricios confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex queis vnus legeretur vetusto more: neque adesse vt olim eam copiam, omissa confirmandi adsuetudine, aut inter paucos retenta; pluresq; eius rei causas adferebat, potissimam penes incuriam virorum fœminarumq;. Accedere ipsius cerimoniæ difficultates, quæ consulto euitarentur. Et paulo infra: *Sed lata lex, qua Flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri, cætera promiscuo fœminarum iure ageret.*

TRibus modis olim Romanos nuptias contrahere consueuisse, ex Boetio *com 2. in Cic. Top.* habemus, vsu scilicet, coemptione, & confarreatione. Ita & Arnobius lib.

aduersus

aduersus gentes 4. scribit: *Vxores Dii habent, atque in coniugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæsitu; vsu, farre, coemptione.* Quæ essent nuptiæ vsu contractæ, docet Gellius *lib.* 3. *c.* 2. scilicet quando mulier tutoribus authoribus, cum marito matrimonii causa conueniebat, & per annum impletum apud eum remanebat; qua coniunctione non intercepta, vsu dicebatur capta. Siquidem sui iuris antiquitus nunquam fœmina erat, sed semper in alicuius tutela; quemadmodum M. Portius Cato, pro lege Oppia apud Liuium dixit *lib.* 44. Vnde nec minimam rem fœmina sine authoritate parentum, fratrum, aut liberorum, vel tutoris agere poterat. Sic Cicero *pro Cæcinna* scripsit; non potuisse sine tutore obligari. Excipiebantur tamen Vestales quæ eximebantur à potestate, lege Numæ. Coemptione fiebant nuptiæ, vt ait Boetius, in loco citato, dum sese coemendo inuicem interrogabant, vir ita; An sibi mulier materfamilias esse vellet, & illa respondebat velle; itaque mulier viri conueniebat in manum, & erat materfamilias viro, indeque erat in potestate mariti. Proinde Euripides iure scriptum reliquit: γυνὴ μὲν ἐξελθοῦσα πατρώων δόμων, οὐ τῶν τεκόντων ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ λέχους, id est, *mulier egressa domum parentum, non est amplius parentum, sed mariti*, quinimo & in familia quoq; mariti, & in sui heredis locum veniebat, teste Aulo Gellio *lib.* 18. *c.* 6. & Vlpiani *in fragmentis seu epit. tit. qui heredes institui possint.* Nuptiæ vero, quæ fiebant per confarreationem, celebrabantur inter sacra, hoc est sacrificio libato. Vnde Vlpianus in vndetriginta libris, qui ex corpore eius collecti dicuntur, *tit.* 9. *de iis, qui in manu sunt*, scribit: *Farre conuenitur in manus certis verbis, & decem testibus præsentibus, & solenni sacrificio facto, in quo panis farreus quoque adhibetur.* Dionysius Halyc. *lib.* 2. *hist. Rom.* inquit: *Nominabant autem Prisci Rom. sacras nuptias vocabulo suo farreaceas, quia coniunges vescerentur eodem farre, quod nos Zeam dicimus; & quemadmodum nostri homines antiquissimam hordeaceam frugem rati, hordeo quod molam salsam vocant, hostias initiarent, ita Romani quoduis sacrificium igne adhibendum, aspergunt farre.* Et paulo infra: *Hæc sane inter virum & vxorem communio primi & sancti quondam habiti cibi, atque fortunæ quamuis opimæ, à com-*

num: farre nomen inuenit, Plinius lib. 18. c. 3. ait: *Qui etiam in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo, nouæque nuptæ farreum præferebant.* Farreum autem dicebatur, quod ex farina farris tosti, sale aspersa, & aqua conficiebatur, quod ex Plinio colligimus *lib.* 18. *cap.*2. vbi etiam docet ex Numæ instituto farre tosto vsos, quod salubrius esset, & quod purum ad rem diuinam nisi tostum haberetur, vnde ab adolendo *adoreum far* dictum huiusmodi putarunt, quod pariter elicitur ex *Val. Max. lib.*2 *c.*1. & Festo Pompeio *lib.*6. Hinc & illud Ouidii lib. 2. Fast. *Torrida cum mica farra.* Farra autem & farinam furfure non separatam dixere Antiqui; Sic Sammonius qui versibus medicinam scripsit, *c.*6. ait:

Aut acido Baccho m scebis farra lupini; & cap. 1.

Desinit interea glomerari farrea nubes.

Describens scilicet furfuraceas squamas illas, quę in pectendo caput decidunt. Sic Plinius *lib.*18 *cap.* 9. inquit: *Farinam a farre dictam, nomine ipso apparet.* & *lib. eodem cap.* 7. populum Rom. farre tantum è frumento vsum. Vnde apud Catonem *de re rust. c.*10. obseruamus farream fistulã & pilam farream, ad far scilicet pinsendum, nam farre excorticato vtebantur ad farreum parandum, siue molam salsam quę eadem erant, quod præcipue ex Plinio loco supra citato, & *lib.*12. *c.* 18. & Val. Max. *lib.* 2. *c.* 10. colligitur. Far autem huiusmodi vocauit Cato expinsum; Græci οὐλοχύταν dixere, ex cuius torquam farina, sale & aqua mola parabatur, frequens in sacris pulmenti genus. Ideo Plinius loco iam dicto scribit: *Nec mitius propitii erant Dii mola salsa supplicantibus.* & Plaut. in Amphit.

Prodigali Ioui aut mola salsa hordei, aut thure cõprecatũ oportuit.

Et Horatius lib. Sat 2 Sat. 3.

Ante aras spargisq; mola caput improbe salsa.

Lucanus lib. 1.

——————Infundere Bacchum

Cœperat, obliquoque molas inducere cultro.

Et Virgilius Ecloga octaua.

Sparge molam, &c.

Et quarto Æneid.

Ipsa mola, manibusque piis.

Et

Et Ouid. lib. 1. Fast.

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, & puri lucida mica salis.

Tibul. Eleg. 4.

Farre pio placant & saliente sale.

Non solum autem farre in sacrificiis vsos antiquos, sed & cæteris frugibus, colligi potest ex Virgiliano illo 2. Æneid.

Iamque dies infanda aderat, mihi sacra parari,
Et salsæ fruges.

Hordeo litatum Halycar. docuit. Columella *lib. 8. c. 5.* farris hordeacei meminit, ita vt farris nomine & hordeum non nunquam acceptum. Farris voce & frumentum quandoq; comprehensum constat ex Vlpiano *in Instit. tit. 9.* quod pariter Seruius *in Com. Virg li. 1. Georg.* attestatum reliquit. Idem etiam confirmare possumus ex Liuio *lib. 23.* scribente: *Et agre patiens Gracchus, quum neque pugnam conferre Dictatoris iniussu auderet, pugnandum autem esset, si palam frumentum importare vellet, neque importandi clam spes esset; Farre ex agris circum vndique conuecto, quum plura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia, quæ amnis deferret; insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem à Romano nuncio factam, dolia medio missa amni defluxerunt; æqualiter inter omnes frumentum diuisum.* Idem *lib. 4.* vbi de Spurio Melio, eum frumentarium diuitem appellat, atque statim subdit, bilibri farris sperasse libertatem ciuium suorum emisse, & iterum: *Selibri se farris gratiam seruatori relaturum.* Et lib. 7. inquit: *Iisdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt.* Ad hoc spectat & illud Horatianum libro primo Saty. 5.

——*Cui satis vna*
Farris libra foret.

In lege 12. tabul. (vt refert Gel. *lib. 2. c. 1.*) scriptum erat: *Si volet suo viuito, ni viuit, qui tum vinctum habebit, libram farris in dies dato.* Idem colligere possumus ex Plin. *lib. 18. c. 3.* sic Ruellius *li. 2. c. 17.* scriptũ reliquit: *Duo farris genera Gallia alit, vnum rubeo colore quod frumentũ rubeum appellant.* At quomodocunque sit, illud sane constat, à farre, quo in sacris nuptiarum

vteban-

vtebantur antiqui, *confarreationem* dictam, quod Alex.ab Alex.*lib.Genialium 2*.& Bar.Briſſonius *lib. de ritu nupt.* clare docent. At quod magis ad rem noſtram facit, videndum, cur confarreatis parentibus geniti, Tiberio imperante pauci Binas explicitas tradit Tacitus, tertiam implicitam & ſubobſcuram. Manifeſtæ ſunt. Prima incuriam virorum fœminarumque. Secunda ceremoniarum difficultates, quæ conſulto vitarentur. Tertia non ita aperta eſt. Quod quando per confarreationem geniti, tum lumen, quæ in manum Flaminis conueniret, tum Flamen ipſe exeuntes à iure patrio nihil adipiſcerentur; ſiquidem ex horrida illa antiquitate à Numa, vt diximus, conſtituta confarreationis lege illud conſequebatur; quod Pontificibus reiterari matrimonia non licebat, vti docet Tertullianus *lib. de exhortatione castitatis*, 1. ad vxorem ſcribens, Regem ſicuti Pontificem Maximum rurſus nubere nefas eſſe. Et Dionyſius Halyc. loco ſupra citato ait, de confirmatione loquens: *Hæc ſane inter virum & vxorem communio primi & ſacri quondam habiti cibi atque fortunæ, quamuis opimæ à communi farre nomen inuenit, vinculum efficiens indiſſolubile, nec vlla res tale coniugium dirimere poterat, ita lex hæc mulieres nuptas, non habentes quo ſe verterent alio, cogebat vnius mariti ſe attemperare moribus, viros item ſic habere mulieres vt rem neceſſariam, nulloque vnquam tempore diuellendam* Quod itaque confarreatis orti parentibus pauci reperirentur Tiberii temporibus, in cauſa fuit, quod ex confarreationis priuilegio nihil aliud accederet viris, quam quod inter Pontifices connumerari poſſent; fœminis vero quod eorundem vxores eſſe valerent. Quod commodum econtra incommodo maximo compenſabatur non ſolum, ſed & ſuperabatur. Nam tunc temporis diuortia, repudia, & ſecundæ, tertiæ. & quartæ nuptiæ frequentes erant, voluptate, neceſſitate, aliaque huius generis cauſa ſuppeditante, & ſuadente. Nec obſtat, quod & defarreationis nonnulli meminerint, hoc eſt, ſolutionis matrimonii ex confarreatione contracti. Namque præterquam quod huius vocis nulla apud probatos authores fiat mentio, non tamé ex diſſolutione permiſſa concludendum, quod nouas nuptias tum à Flaminica, tum à

Flamine

Flamine contrahi liceret. Itaque lata lex à Tiberio, vt confarreatis parentibus genitis leuamen aliquod daretur; præsertim mulieribus, vt in posterum Flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri tantum esset; cætera promiscuo fœminarum iure ageret.

C. TACITVS LIB. IIII.

Et erat eisdem regionibus Curtius Lupus Quæstor, cui prouincia vetere ex more Cales euenerat.

QVidam hoc loco per *Cales* interpretati sunt Galliæ maritimã oram, cum vrbe ita appellata in Morinis, quam nos alibi *Gessoriacum* antiquis appellatam ostendimus, duplicique coniectura mouentur; Quarum primam colligunt ex Suet. in Claudio, *c.* 24. vbi verba facit de Gallica Quæstoria prouincia; Secundam eliciunt ex eodemmet textu Taciti, vbi habet, Curtium Lupum Quæstorem, cui prouincia vetere ex more Cales obuenerat, ad seruitia ferocia bellum agitantia cohibenda, quum forte munere Deum tres triremes adpulissent, dispoluisse classicorum copiam, sicque cœptam coniurationem disiecisse. At quale imperium Quæstori Lupo in triremes fuisset, nisi de Cales vrbe maritima & portuosa intellexerimus? Secunda interpretatio est Turnebi *lib. Aduers.* 2. *c.* 9. vbi non *Cal s* sed *Calles* geminata litera *l*, legendum putat, & intelligendum per *Calles* loca inculta, & saltus, vbi pascebantur pecora, qui plurimi in Apulia illo in Italiæ tractu erant. Quorum sic meminit Varro lib. 2. de re rustica c. 10. *Neque senes neque pueri Callium difficultatem, & montium arduitatem, atque asperitatem facile ferant, quod patiendum illis, qui greges sequuntur præsertim armentitios, & caprinos, quibus rupes & Syluæ ad pabulandum cordi.* & Isidorus lib. 15. c. 16. *Callis*, inquit, *est iter pecudum inter montes angustum, & tritum, à callo pedum vocatum, siue callo pecudum perduratum.* Huic expositioni fauere videntur verba textus illa: *Mox positis pro palam libellis ad libertatem vocabat agrestia, per longinquos saltus, & ferocia seruitia.* Verum neutram harum interpretationum recipiendam puto: non priorem, quia Cales in Gallia in Morinis antiquis Gessoriacum, modernis tantum Cales,

non

non in Italia, vbi seruilis coniuratio. Nec conueniens erat, quod si Curtius Lupus Quæstor prouinciam Cales in Galliis habebat, Quæstorium imperium in Italia exerceret. Posterior Turnebi nec ipsa recipienda: siquidem Calles, & syluæ inter prouincias Consulares vetere ex more numerabantur, non inter Quæstorias; quod palam fit ex Suetonio in Cæsare, *cap.19.* scribente: *Eandem ob causam opera optimatibus data est, vt prouinciæ futuris Coss. minimi negotii, id est, syluæ & calles decernerentur.* Quamobrem magis nobis probatur Vertrani expositio, qui per *Cales*, intelligendum existimat Italicam ciuitatem, quæ ab initio Ausonum, dein Romana Colonia, tandemque municipium fuit. Verum quum ipse in hac aperienda nimium sobrius fuerit, paulo fusius rem aperire decreui. Cales vrbem fuisse Ausonum Sidicinis finitimam colligimus ex Liuio *lib.8.* ita scribente: *Insequens annus L. Papirio Crasso K. Diuillio Coss. Ausonum magis nouo, quam magno bello fuit insignis; Ea gens Cales incolebat vrbem.* Et paulo post: *Exercitu victore à superioribus Coss. accepto, ad Cales, vnde bellum ortum erat, profectus.* Et iterum: *Sidicinis finitimis arma coniunxerunt; horum autem exercitu fuso, obsessa Cales & expugnata, Calibus præsidium impositum.* Idem Liuius *lib. 27. & 29.* inter Colonias Romanas Cales connumerat; Hanc quoque Ptolemæus *lib. Geographiæ 3.* inter Campaniæ vrbes statuit. Et de ea Horatius, lib.4. Carminum.

Sed pressum Calibus ducere liberum
Si gestis.

Hanc vrbem à Calai Boreæ filio extructam post Argonautarum reditum testatur Silius lib. 8.

Quem genuere Cales non parua conditor vrbis,
Vt fama est Calais Boreæ.

Hæc hodie *Calui* vocatur, alii *Catinulam* esse contendunt. Municipium effectum *Cales*, ac lege Iulia Ciuitate donatum colligimus ex oratione C. Gracchi, quam de legibus promulgatis habuit. Virg. lib. 7.

Quique Cales linquunt.

Quem locum explicans Servius ait: *Cales vrbs Campaniæ de qua ita scriptum in lib. Coloniarum: Cales municipium muro ductum.*

ctum. Iter populo non debetur. Ager eius limitibus Graecanicis antea fuerat adsignatus, postea iussu Caesaris Augusti militibus nominis sui est reuocatus. De oppido Cicero ad Atticum: *Iter faciens in Samnium venit Cales, mansit Theani.*

C. TACITVS LIB. IIII.

Egressus dein Senatum vitam abstinentia finiuit.

XIphilinus ex Dione, quem *Cremutium Cordum* vocat Tacitus, non abstinentia cibi vitam finisse scribit, sed manus sibi afferre coactum; & paulo infra, accusationis eius causas enarrans easdem cum Tacito, inquit: *De iis enim rebus accusatus occisus est.* Suetonius in August. *cap. 56.* quo spectat ad nominis appellationem, cum Tacito conuenit, hunc historiae scriptorem *Cremutium Cordum* vocans, vnde mendum in Xiphilini textu impressoris incuria esse credendum. At quod ad contradictionem de interitus modo spectat, existimo sic eorum dicta conciliand a; Nempe manum sibi afferre, hoc est, sibi mortem consciscere, etsi proprie fit ferro vitam finire, nihilominus & de quocunque alio mortis modo voluntario dici posse; Sic Cic. in Epist. ad Oct. *Ego Senatum sibi manus afferre coegi.* Ita & *occidere*, licet magis proprie significet gladio & ferro interimere; vti apud Iurisconsultos, *l. 10. si ipse seruus. D. de pec.* tamen Vlpianus, l. 2. §. 1. D. ad leg. Aquil. *Occisum, inquit, accipere debemus siue gladio, siue fuste, vel quo alio telo, vel manibus, si forte strangulauit eum, vel calce petiit, vel capite, vel qualitercunque.* Vulgo enim occidisse dicitur is, qui mortis causam quolibet modo praebuit. Quum itaque Cremutius Cordus iniustis accusationibus petitus, à Seiano consentiente Tiberio mori coactus sit, cibi abstinentia, ob id iure sibi manus attulisse, atque occisum dici potuit. Libet annotare, Cordum historiarum scriptorem, de quo Capitolinus in Gordianis meminit, alium à Cremutio Cordo fuisse, is enim Iunius Cordus appellatus.

C. TA-

C. TACITVS LIB. IV.

Et Segestani AEdem Veneris apud montem Erycum vetustate delapsam restaurari postulauere, nota memorantes de origine eius, & lyta Tyberio, suscepit curam libens, vt consanguineus.

QVæ essent à Segestanis de origine templi Veneris Erycinæ memorata, & quæ Tiberium vti consanguineum incitarint ad illius restaurationem suscipiendam, etsi tunc scribat Tacitus nota, in præsentiarum non ita; quod de re ea perquirenda, vt sensus textus pateat. Segestanos Siciliæ Populos esse docet Plinius *lib. 3 cap.* 8. Ibidemque Erycum montem, in quo vel apud quem Veneris Erycinæ templum. *Segesta* oppidum, vt ait Cicero *6. in Verr. act.* ab Ænea fugiente à Troia, atque Italiam petente, conditum fuit, præposito Egesto, qui eum Ægestum nominauit; verum, quum egestatem præ se ferre nomen videretur, ad euitandam nominis obscœnitatem ante proposita litera *S.* postea *Segesta* dicta. Hoc Æneam, vna & Elymam in Sicilia posuisse author est Dionysius: *Iuxta hoc Eryx Veneris filius templum matri construxit, ibique sepultus & monti & templo Erycu nomen reliquit.* Vnde Ouidius 2. de arte aman.

Sed Dea nec patitur sic ad sua munera cogi
Colle sub vmbroso, quam tenet altus Eryx. Et iterum:
Quid geminas Erycina meos sine fine dolores.

Et Virgil. Æneid. 5.

Tum vicina astris Erycino in vertice sedes,
Fundantur Veneri Idaliæ.

Pomponius: *Montium Eryx maxime memoratur ob delubrum Veneris.* Quum itaque & Æneas & Eryx fratres & Veneris filii memorentur, Romanos vero ab Ænea ortum traxisse palam sit, ideo Tiberium Romanum, & Romanorum Imperatorem, consanguineū Segestanorum dixit Tacitus. Quod vero Romani ab Ænea & Troianis in Italia sedem firmantibus originem duxerint, & Liuius per initia historiæ suæ, & Virgil. passim, & Horatius *lib. 3. Ode 3.* & Ouidius 4 *Fast.* tradidere, aliique plures, sed præcipue Lucretius *lib. 1. Æneadum* id est, Romanorum genitricē Venerem vocans. Illud autem scrupes-

ſcrupum facit, quod Strabo, qui claruit Augusti & Tiberii temporibus, ſcriptum reliquit *lib. 6. Geographiæ*, templum Veneris Erycinæ ipſo viuente vetuſtate collapſum; quod pariter & hoc loco confirmat Tacitus; At Suetonius *in Claudio, cap. 25.* ait, huiuſmodi templum Veneris Erycinæ in Sicilia vetuſtate collapſum, vtque ex ærario Pop. Rom. reficeretur, Claudium authorem fuiſſe. Diluitur apparens contradictio facile, ſi dixerimus, munus à Tiberio libenter ſuſceptum, ſed non aggreſſum, vel ſaltem non perfectum, à Claudio poſtea abſolutum. Apud radices montis Eryces, delubrum Veneri Erycinæ primum erectum diximus, poſtea aliis in locis, præſertim Romæ alia templa eidem extructa docet Liuius, qui *lib. 22.* ita ſcribit: *AEdem Veneri Erycinæ votam à Q. Fabio Max. Dictatore*, & lib. 40. *AEdes deæ eo anno dedicata, vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam.* Et libro 23. *Interea Duumuiri creati ſunt Q. Fabius Maximus, & Otacilius Craſſus ædibus dedicandis, Marti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ, vtraque in Capitolio eſt, canali vno diſcretæ*; de hoc Ouidius lib. 4. Faſtor.

Templa iubet Veneri fieri.——

Calamitatis à Carthaginenſibus ad montem Erycis perpeſſæ meminit Liuius *lib. 21.* de Veneris vero Erycinæ ſacris plura Strabo, *lib. 5.* Polyb. *lib. 1.* ſæpe Cic. *in Verrinis & Cluentiana.*

C. TACITVS LIB. V.

Iiſdem Conſulibus Aſinii Galli mors vulgatur, quem egeſtate cibi peremptum haud dubium, ſponte vel neceſſitate, incertum habebatur. Conſultuſque Cæſar, an ſepeliri ſineret, non erubuit permittere, vltroque incuſare caſus, qui reum abſtuliſſent, antequam coram conuinceretur. Scilicet medio triennio defuerat tempus ſubeundi iudicium Conſulari ſeni, tot Conſularium parenti.

DVo in præſenti textu leguntur, quibus Dion aperte aduerſari videtur, ait namque Tacitus, incertum fuiſſe an Gallus ſponte, vel neceſſitate cibi egeſtate obierit; at Dion, referente Xiphilino, neceſſitate ita mandante Tiberio, peremptum clare oſtendit in hæc verba de Aſinio Gallo: *Nam*

Papiam *Pompeam* appellantes; quum nunquam cum Papio Pompeius Consul fuerit. Quod docuit Ioan.Cuspinianus *in suis Com. in Aurelij Cassiodori Consules, in anno ab vrbe condita 761.* Verum latam fuisse hanc legem M.Papio Mutilo & Q.Poppæo 2.Coss.suffectis, Augusto Imperante, anno 761. ex supputatione Bartholomæi Marliani *in Annal. Consulum & Dictatorum* constat; quod pariter ex Dione *lib.56.* conuincitur, apud quem *Popilium* pro *Popæo*, textu corrupto legi existimamus Alterum vero quod prætermittendum minime duximus, est; Conciliari facile posse Iurisconsultos, qui eandem legem faciunt legem Iuliam de maritandis ordinibus, & Papiam Popæam cum Tertulliano, qui in Apologetico eas sic distinguit: *Nonne vanissimas leges Papias, quæ ante suscipi liberos cogunt, quam Iulia matrimonium contrahi.* Cui & hoc loco Tacitus & Suet.& Dion locis citatis fauere videntur. Concilium autem huiusmodi est, Iurisconsultes scilicet easdem leges coniunxisse, quia ambæ de matrimoniis contrahendis, & liberis suscipiendis pertractant, & sub eodem Augusto latæ sunt; quamuis re ipsa vere sint distinctæ. Hinc in Iurisperitorum scriptis interdum *legem Iuliam*, interdum *Papiam*, interdum *Iuliam Papiam*, nonnunquam *Papiam Popæam* dici obseruamus. Sed de hac lege plura in Dilucidationibus in Suetonium à nobis scripta, adeat studiosus lector.

C. TACITVS LIB. III.

Extitisse tandem viros, qui cruentas Epistolas armis cohiberent.

PRincipum rescripta, quibus scilicet illi vel ad præsentium postulata, vel ad absentium consultationes respōdebant, *Epistolæ* dicta, habemus ex Iuriscōsultis, *l 1.D.de constit.principum.* & exemplum *in l.sed addes,19 §.8.D.locat.l.diui fratres,D.de iure patron.l.3.D.de testib.* Sanctio etiam Imperatoria, *Epistola* quandoque dicta. Ita Epistola D. Adriani de peculio diuidendo inter mandatores & fideiussores, cuius fit mentio *l.fin.C.de constit.pecun.* Itaque Cornelius Tacitus inquit, quod quum Tiberius libellis accusatorum frequenter-

tem

tem insumeret operam, repertos tandem viros, Florum scilicet & Sacrouirum, qui bellum intentantes cruentas Epistolas armis cohiberent, id est, Tiberium auerterent à decretis & rescriptis pœnalibus, quibus accusatorum ob frequens crimen læsæ Maiestatis modo huic, modo illi attributum, libellis trucibus & sanguinolentis decretis & rescriptis respondebat, hoc est, quibus pœna sanguinis reis accusatis infligebatur.

C. TACITVS LIB. III.

Cæterum tempora illa adeo infecta, & adulatione sordida fuere, vt non modo primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes Consulares, magna pars eorum, qui Pratura functi, multiq; etiam pedarij Senatores certatim exurgerent, fœdaq; & nimia censerent.

GEllius *lib.3.c.18.* ex Varronis sentẽtia in Satyra Menippæa, quæ ἱπποκύων inscripta est, tradit, eos qui non à Censoribus allecti essent in Senatum (vtpote equites, quibus à C.Graccho, teste Plutarcho in eius vita, ius eundi in Senatum, & sententiam dicendi tributum est) *Senatores pedarios* appellatos. Ad hæc addit Gellius, authoritate C.Bassi, Senatores, qui honoribus & magistratibus functi essent, curuli sella in senatum & curiam vehi solitos; qui vero non gessissent, pedibus ibant in curiam, & ideo *pedarij* vocati; quæ etiam à Festo Pompeio *lib.14.* annotantur. Alii tamen pedarios Senatores existimãt dictos, qui in Senatu sententiam non dicebant, sed ab alio dictam comprobabant, mouentes se loco, & in partem cuius sententiam approbabant proficiscentes. Cui opinioni fauere videtur Cic. *in Epist. ad Att. Epist.14.* & 15. vbi inquit: *Et raptim in eam sententiam pedarij concurrerunt.* Et rursus: *Quum præclarum caput recitaretur, ne quis ad nos referret, ne decerneret, ne pedibus iret.* Idem & à Tacito hoc loco confirmari videtur, dum scribit: *Pedarij Senatores certatim exurgerent, fœdaq; & nimia censerent.* Festus *lib.1.* inquit: *Pedarium Senatorem significat Lucilius, quum ait: Agipes vocem mittere cœpit, quia ita appellatur, qui tacitus transeundo ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat.* Hinc pedibus

ire in sententiam, & pedariam sententiam obseruamus apud Latinos scriptores; translata scilicet à sententia, quæ rogabatur per discessionem, vt diximus. Pedarios autem Senatores fuisse minoris authoritatis cæteris, ex dictis & ex Tacito ipso hoc in loco facile constare potest. Clare vero ex Liuio *lib.* 27. vbi de Liuio antea ex Cõsulatu à populo damnato, & à Censoribus in Senatu reducto, qui ignominiæ acceptæ memor, aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati eius in Senatu stantem sententiam dicere coegerunt. Hinc forte apud Iurisperitos legimus, Pedaneos iudices dictos, qui viliora & humiliora, minimique momenti iudicant, *ex l.* 4. *& fin. C. de Ped. iud. & fin. C. vbi & apud quos. χαμαιδικαστὰς*, hoc est, humiles iudices appellauit Theophilus *Inst. de interdict.* Ego sane non modo locis citatis, sed & *l.* 3. §. 1. *D. ne quis eum qui in ius voc. l.* 1. §. *item scribit. D. de postul. & Nouell.* 82. non *pedaneos*, sed *pedarios iudices* legendum censeo: nam *Pedaneus* Latina vox in hac significatione non est, testimonio Gellii, *lib.* 3. *c.* 18. Nec omittendus præclarus locus Vopisci in Aureliano, ex quo triplicem modum probandi sentẽtiam in Senatu elicimus, & est huiusmodi: *Deinde aliis manibus porrigentibus, aliis pedibus in sententiam euntibus, plerisque verbis consentientibus, conditum est S.C.* Quæ eo libentius annotaui, quum non alibi rogationis probationem porrectione manuum, ni memoria me defibuit, obseruarim.

C. TACITVS LIB. III.

Medio cum dilectu castella & munitiones idoneis locis imponens.

OPpida frequentiores & ampliores hominum conuentus facere; Castella minores atque angustiores, sed murorum tam in ambitu vtraq; circumsepta, sicut vici sine muris. Quod ex Isidoro colligimus, scribente: *Vici, castella & pagi sunt, quæ nulla ciuitatis dignitate ornantur, sed vulgari hominum conuentu incoluntur, & propter paruitatem sui maioribus attribuuntur.* Vicus dictus est a vicinis, scilicet habitationibus, vel quod vias haberent sine muris. *Castrum* antiqui dicebant

dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi *casam altam*, à quo *castellum*, siue quod castrabatur ibi licentia habitátium, ne passim vagarentur. Illud palam est, castrum dici locum muris munitum, indeque *castellum* diminutiuum, castrum scilicet vel oppidum paruum, Græcis *ἐρύμιον χῶμα*, id est, locus munitus. Author Etymol. definit *ἡ κοιμητικὴ καὶ ἀνάπαυσις ζῴων καὶ ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν ἀγρῶν*, id est, *quies animalium & operum, ab agrorum opere*. Namque agricolæ post opera diurna, seque & animalia tanquam in locum tutum recipiebant ab agris in castella. Interpres sacrorum Euangeliorum vbi vertit *Matth*. 21. *&* 14. *Marc*. 9. *Luc*. 5. 8. 9. 10. 17. 19 24. castellum, Græcus textus habet *κώμην*. A castello castellani dicti, castellorum incolæ. Ita Liuius *lib*. 38 inquit: *Stipem à Tyranis castellanisq́; de vius colligens*. Et lib 35. *Decem millia ria populariium cum castellanis agrestibus in armis habuit*. Quod autem castellum locus munitus esset, constat ex Cic. scribente in Epist. *Multa castella cepi, multa vastaui*. Et ad Att. *Castellum natura munitum*. Et rursus in Epist. *Castella munita*. Et de clar. Orat. *Ligurum castella oppugnauerunt*. Et in orat. in Pisonem: *Receptaculum veterum Catilinæ militum castellum forensis latrocinij*. Tacitus lib. 4. *Apud castellum seminatum, quod magna vis armata aut inconsita tuebatur*. Et iterum: *Soluta iam castelli obsidio*. & 11. Annal. *Romani ad excindenda castrorum ardua*. & lib. 12. *Castellus sese defensare, bellum ducere statuerat*. Ita apud Liuium lib. 3. *Virginius tribunal Appij Claudij castellum omnium scelerum, id est, tutamen & receptaculum vocauit*. Ab eadem similitudine in acie castella mobilia, non stabilia vocata à Tacito & aliis, quod ex Taciti eiusdem verborum serie facile dignoscitur, dum inquit: *Castella & munitiones idoneis locis imponens*. Erant itaque castella in acie propugnacula, quæ in procinctu portabantur ex asseribus, siue alia consimili materia fabricata, ad castrametandum quam maxime apta, ita dicta à stabilium castellorum similitudine & vsus conuenientia. Ita paulo post Tacitus subdit: *Sed vt in limine belli dispositis castellis per expeditos & solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat*. Cic. in Anton. *Aditus hostium castellis & aggeribus prohibetur*. Liuius libro 5. *Inde ad Veios exercitu*

ductus, densioraq; castella facta, & a procursationibus cessatum, quæ multæ temere intra murum & vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret. Et lib. 36. *Vno castello aduersus arcem posito, cæteras vrbis partes diuisis copiis pro situ mœnium circumsedit.* Et lib. 25. *Ita tria prætoria circa Capuam erecta, exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa valloq; circundare vrbem parant, & castella excitant, modicis interuallis.* Et rursus lib. 5. *Et iterum castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt.* Et iterum: *Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusque, is, cum pluraque castella oppugnata, superas munitiones &c.* Ita & Liuius libro 7. *Castellatim dißipatos* dixit, hoc est, per castella disiunctos ac diuisos. Sicuti vero in huiusmodi castellis disponebantur milites ad tutelam; ita eadem consimilitudine castella in aquæductibus dicta aquarum receptacula, quorum frequens mentio apud Iurisconsultos & Vitruuium, *lib. 8. cap. 7. & 10. cap. 9.* & Plinium, *lib. 36. cap. 15.* & Frontinum, *lib. de aquæductibus*, quibus qui præerant, *castellarij* dicti, sicuti castellani, qui castellis, quorum primo loco verba fecimus, præsidebant, vt diximus. Extat marmorea tabella Romæ in Æde SS. 40. Martyrum, huiusmodi: CLEMENTI CÆSARVM SERVO CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ, &c. quod adnotare libuit in fidem superius dictorum.

C. TACITVS LIB. IV.

Nam patricios confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex queis vnus legeretur vetusto more: neque adesse vt olim eam copiam, omissa confirmandi adsuetudine, aut inter paucos retenta; paresq; eius rei causas adferebat, potissimam penes incuriam virorum fœminarumq;. Accedere ipsius cerimoniæ difficultates, quæ consulto euitarentur. Et paulo infra: *Sed lata lex, qua Flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri, cætera promiscuo fœminarum iure ageret.*

TRibus modis olim Romanos nuptias contrahere consueuisse, ex Boetio *com 2. in Cic. Top.* habemus, vsu scilicet, coemptione, & confarreatione. Ita & Arnobius *lib. aduersus*

aduerſus gentes 4. ſcribit: *Vxores Dii habent, atque in coniugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæſitis; vſu, farre, coemptione.* Quæ eſſent nuptiæ vſu contractæ, docet Gellius *lib.*3.*c.*2. ſcilicet quando mulier tutoribus authoribus, cum marito matrimonii cauſa conueniebat, & per annum impletum apud eum remanebat; qua coniunctione non intercepta, vſu dicebatur capta. Siquidem ſui iuris antiquitus nunquam fœmina erat, ſed ſemper in alicuius tutela; quemadmodum M. Portius Cato, pro lege Oppia apud Liuium dixit *lib.* 44. Vnde nec minimam rem fœmina ſine authoritate parentum, fratrum, aut liberorum, vel tutoris agere poterat. Sic Cicero *pro Cæcinna* ſcripſit; non potuiſſe ſine tutore obligari. Excipiebantur tamen Veſtales quæ eximebantur à poteſtate, lege Numæ. Coemptione fiebant nuptiæ, vt ait Boetius, in loco citato, dum ſeſe coemendo inuicem interrogabant, vir ita; An ſibi mulier materfamilias eſſe vellet, & illa reſpondebat velle; itaque mulier viri conueniebat in manum, & erat materfamilias viro, indeque erat in poteſtate mariti. Proinde Euripides iure ſcriptum reliquit: *γυνὴ μὲν ἐξελθοῦσα πατρῴων δόμων, οὐ τῶν τεκόντων ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ λέχους,* id eſt, *mulier egreſſa domum parentum, non eſt amplius parentum, ſed mariti*, quinimo & in familia quoq; mariti, & in ſui heredis locum veniebat, teſte Aulo Gellio *lib.* 18. *c.* 6. & Vlpiani *in fragmentis ſeu epit. tit. qui heredes inſtitui poſſint*. Nuptiæ vero, quæ fiebant per confarreationem, celebrabantur inter ſacra, hoc eſt ſacrificio libato. Vnde Vlpianus in vndetriginta libris, qui ex corpore eius collecti dicuntur, *tit.* 9. *de iis, qui in manu ſunt*, ſcribit: *Farre conuenitur in manus certis verbis, & decem teſtibus præſentibus, & ſolenni ſacrificio facto, in quo panis farreus quoque adhibetur.* Dionyſius Halyc. *lib.* 2. *hiſt. Rom.* inquit: *Nominabant autem Priſci Rom. ſacras nuptias vocabulo ſuo farreaceas, quia coniunges veſcerentur eodem farre, quod nos Zeam dicimus; & quemadmodum noſtri homines antiquiſſimam hordeaceam frugem rati, hordeo quod molam ſalſam vocant, hoſtias initiarent, ita Romani quoduis ſacrificium igne adhibendum, aſpergunt farre.* Et paulo infra: *Hæc ſane inter virum & vxorem communio primi & ſancti quondam habiti cibi, atque fortunæ quamuis opimæ, a communi-*

muni farre nomen inuenit, Plinius lib. 18. c. 3. ait: *Quia in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo, nouaeque nuptae farreum praeferebant.* Farreum autem dicebatur, quod ex farina farris tosti, sale aspersa, & aqua conficiebatur, quod ex Plinio colligimus *lib. 18. cap. 2.* vbi etiam docet ex Numae instituto farre tosto vsos, quod salubrius esset, & quod purum ad rem diuinam nisi tostum haberetur, vnde ab adolendo *adoreum far* dictum huiusmodi putarunt, quod pariter elicitur *ex Val. Max. lib. 2. c. 1.* & Festo Pompeio *lib. 6.* Hinc & illud Ouidii lib. 2. Fast. *Torrida cum mica farra.* Farra autem & farinam furfure non separatam dixere Antiqui; Sic Sammonius qui versibus medicinam scripsit, *c. 6.* ait:

Aut acido Baccho m[illegible] scebis farra lupini; & cap. 1.

Desinit interea glomerari farrea nubes.

Describens scilicet furfuraceas squamas illas, quę in pectendo caput decidunt. Sic Plinius *lib. 18 cap. 9.* inquit: *Farinam a farre dictam, nomine ipso apparet.* & *lib. eodem cap. 7.* populum Rom. farre tantum è frumento vsum. Vnde apud Catonem *de re rust. c. 10.* obseruamus farream fistulã & pilam farream, ad far scilicet pinsendum, nam farre excorticato vtebantur ad farreum parandum, siue molam salsam quę eadem erant; quod præcipue ex Plinio loco supra citato, & *lib. 12. c. 18.* & Val. Max. *lib. 2. c. 10.* colligitur. Far autem huiusmodi vocauit Cato expiulum; Græci οὐλοχύταν dixere, ex cuius inquam farina, sale & aqua mola parabatur, frequens in sacris pulmenti genus. Ideo Plinius loco iam dicto scribit: *Nec minus propitii erant Dii mola salsa supplicantibus.* & Plaut. in Amphit.

Prodigali Ioui aut mola salsa hordei, aut thure cõprecatũ oportuit.

Et Horatius lib. Sat. 2 Sat. 3.

Ante aras spargisq; mola caput improbe salsa.

Lucanus lib. 1.

————*Infundere Bacchum*

Cœperat, obliquoque molas inducere cultro.

Et Virgilius Ecloga octaua.

Sparge molam, &c.

Et quarto Æneid.

Ipsa mola, manibusque piis.

Et

Et Ouid.lib.1.Fast.

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, & puri lucida mica salis.

Tibul. Eleg. 4.

Farre pio placant & saliente sale.

Non solum autem farre in sacrificiis vsos antiquos, sed & cęteris frugibus, colligi potest ex Virgiliano illo 2. Æneid.

Iamque dies infanda aderat, mihi sacra parari,
Et salsæ fruges.

Hordeo litatum Halycar.docuit. Columella *lib. 8. c. 5.* farris hordeacei meminit, ita vt farris nomine & hordeum nonnunquam acceptum. Farris voce & frumentum quandoq; comprehensum constat ex Vlpiano *in Instit. tit. 9.* quod pariter Seruius *in Com. Virg. li.1.Georg.* attestatum reliquit. Idem etiam confirmare possumus ex Liuio *lib. 23.* scribente: *Et ægre patiens Gracchus, quum neque pugnam conferre Dictatoris iniussu auderet, pugnandum autem esset, si palam frumentum importare vellet, neque importandi clam spes esset; Farre ex agris circum vndique conuecto, quum plura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia, quæ amnis deferret; insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem à Romano nuncio factam, dolia medio missa amni defluxerunt; æqualiter inter omnes frumentum diuisum.* Idem *lib. 4.* vbi de Spurio Melio, cum frumentarium diuitem appellat, atque statim subdit, bilibri farris sperasse libertatem ciuium suorum emisse, & iterum: *Selibri se farris gratiam seruatori relaturum.* Et lib. 7. inquit: *Iisdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt.* Ad hoc spectat & illud Horatianum libro primo Saty. 5.

——Cui satis vna
Farris libra foret.

In lege 12. tabul. (vt refert Gel. *lib. 2. c. 1.*) scriptum erat: *Si volet suo viuito, ni viuit, qui tum vinctum habebit, libram farris in dies dato.* Idem colligere possumus ex Plin. *lib. 18. c. 3.* sic Ruellius *li. 2. c. 17.* scriptũ reliquit: *Duo farris genera Gallia alit, vnum rubeo colore, quod frumentũ rubeum appellant.* At quomodocunque sit, illud sane constat, à farre, quo in sacris nuptiarum vteban-

vtebantur antiqui, *confarreationem* dictam, quod Alex. ab Alex. *lib. Genialium 2.* & Bar. Brissonius *lib. de ritu nupt.* clare docent. At quod magis ad rem nostram facit, videndum, cur confarreatis parentibus geniti, Tiberio imperante pauci. Binas explicitas tradit Tacitus, tertiam implicitam & subobscuram. Manifestæ sunt. Prima incuriam virorum fœminarumque. Secunda ceremoniarum difficultates, quæ consulto vitarentur. Tertia non ita aperta est. Quod quando per confarreationem geniti, tum lumen, quæ in manum Flaminis conueniret, tum Flamen ipse exeuntes à iure patrio nihil adipiscerentur; siquidem ex horrida illa antiquitate à Numa, vt diximus, constituta confarreationis lege, illud consequebatur; quod Pontificibus reiterari matrimonia non licebat, vti docet Tertullianus *lib. de exhortatione castitatis*, 1. ad vxorem scribens, Regem sicuti Pontificem Maximum rursus nubere nefas esse. Et Dionysius Halyc. loco supra citato ait, de confirmatione loquens: *Hæc sane inter virum & vxorem communio primi & sacri quondam habiti cibi atque fortunæ, quamuis opimæ à communi farræ nomen inuenit, vinculum efficiens indissolubile, nec vlla res tale coniugium dirimere poterat, ita lex hæc mulieres nuptas, non habentes quo se verterent alio, cogebat vnius mariti se attemperare moribus, viros item sic habere mulieres vt rem necessariam, nulloque vnquam tempore diuellendam* Quod itaque confarreatis orti parentibus pauci reperirentur Tiberii temporibus, in causa fuit, quod ex confarreationis priuilegio nihil aliud accederet viris, quam quod inter Pontifices connumerari possent; fœminis vero quod eorundem vxores esse valerent. Quod commodum econtra incommodo maximo compensabatur non solum, sed & superabatur. Nam tunc temporis diuortia, repudia, & secundæ, tertiæ, & quartæ nuptiæ frequentes erant, voluptate, necessitate, aliaque huius generis causa suppeditante, & suadente. Nec obstat, quod & defarreationis nonnulli meminerint, hoc est, solutionis matrimonii ex confarreatione contracti. Namque præterquam quod huius vocis nulla apud probatos authores fiat mentio, non tamē ex dissolutione permissa concludendum, quod nouas nuptias tum à Flaminica, tum à

Flamine

Flamine contrahi liceret. Itaque lata lex à Tiberio, vt confarreatis parentibus genitis leuamen aliquod daretur; præsertim mulieribus, vt in posterum Flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri tantum esset; cætera promiscuo fœminarum iure ageret.

C. TACITVS LIB. IIII.

Et erat eisdem regionibus Curtius Lupus Quæstor, cui prouincia vetere ex more Cales euenerat.

QVidam hoc loco per *Cales* interpretati sunt Galliæ maritimã oram, cum vrbe ita appellata in Morinis, quam nos alibi *Gessoriacum* antiquis appellatam ostendimus, duplicique coniectura mouentur; Quarum primam colligunt ex Suet. in Claudio, *c.* 24. vbi verba facit de Gallica Quæstoria prouincia; Secundam eliciunt ex eodemmet textu Taciti, vbi habet, Curtium Lupum Quæstorem, cui prouincia vetere ex more Cales obuenerat, ad seruitia ferocia bellum agitantia cohibenda, quum forte munere Deum tres triremes adpulissent, dispo suisse classicorum copiam, sicque cœptam coniurationem disiecisse. At quale imperium Quæstori Lupo in triremes fuisset, nisi de Cales vrbe maritima & portuosa intellexerimus? Secunda interpretatio est Turnebi *lib. Aduers.* 2. *c.* 9. vbi non *Cal s* sed *Calles* geminata litera *l*, legendum putat, & intelligendum per *Calles* loca inculta, & saltus, vbi pascebantur pecora, qui plurimi in Apulia illo in Italiæ tractu erant. Quorum sic meminit Varro lib. 2. de re rustica c. 10. *Neque senes neque pueri Callium difficultatem, & montium arduitatem, atque asperitatem facile ferant, quod patiendum illis, qui greges sequuntur præsertim armentitios, & caprinos, quibus rupes & Syluæ ad pabulandum cordi.* & Isidorus lib. 15. c. 16. *Callis*, inquit, *est iter pecudum inter montes angustum, & tritum, a callo pedum vocatum, siue callo pecudum perduratum.* Huic expositioni fauere videntur verba textus illa: *Mox positus pro palam libellus ad libertatem vocabat agrestia, per longinquos saltus, & ferocia seruitia.* Verum neutram harum interpretationum recipiendam puto: non priorem, quia Cales in Gallia in Morinis antiquis Gessoriacum, modernis tantum Cales,

non in Italia, vbi seruilis coniuratio. Nec conueniens erat, quod si Curtius Lupus Quæstor prouinciam Cales in Gallus habebat, Quæstorium imperium in Italia exerceret. Posterior Turnebi nec ipsa recipienda: siquidem Calles, & syluæ inter prouincias Consulares vetere ex more numerabantur, non inter Quæstorias; quod palam fit ex Suetonio in Cæsare, *cap.19.* scribente: *Eandem ob causam opera optimatibus data est, vt prouinciæ futuris Coss. minimi negotij, id est, syluæ & calles decernerentur.* Quamobrem magis nobis probatur Vertrani expositio, qui per *Cales*, intelligendum existimat Italicam ciuitatem, quæ ab initio Ausonum, dein Romana Colonia, tandemque municipium fuit. Verum quum ipse in ea hac aperienda nimium sobrius fuerit, paulo fusius rem aperire decreui. Cales vrbem fuisse Ausonum Sidicinis finitimam colligimus ex Liuio *lib.* 8. ita scribente: *Insequens annus L. Papirio Crasso K. Diuillio Coss. Ausonum magis nouo, quam magno bello fuit insignis; Ea gens Cales incolebat vrbem.* Et paulo post: *Exercitu victore à superioribus Coss. accepto, ad Cales, vnde bellum ortum erat, profectus.* Et iterum: *Sidicinis finitimis arma coniunxerunt; horum autem exercitu fuso, obsessa Cales & expugnata, Calibus præsidium impositum.* Idem Liuius *lib.* 27. *&* 29. inter Colonias Romanas Cales connumerat; Hanc quoque Ptolemæus *lib. Geographiæ* 3. inter Campaniæ vrbes statuit. Et de ea Horatius, lib.4. Carminum.

Sed pressum Calibus ducere liberum
Si gestis.

Hanc vrbem à Calai Boreæ filio extructam post Argonautarum reditum testatur Silius lib. 8.

Quem genuere Cales non parua conditor vrbis,
Vt fama est Calais Boreæ.

Hæc hodie *Calui* vocatur, alii *Catinulam* esse contendunt. Municipium effectum *Cales*, ac lege Iulia Ciuitate donatum colligimus ex oratione C. Gracchi, quam de legibus promulgatis habuit. Virg. lib. 7.

Quique Cales linquunt.

Quem locum explicans Seruius ait: *Cales vrbs Campaniæ de qua est scriptum in lib. Coloniarum: Cales municipium muro du-*
ctum.

ctum. Iter populo non debetur. Ager eius limitibus Gracanicis antea fuerat adsignatus, postea iussu Caesaris Augusti militibus nomine suo est renouatus. De oppido Cicero ad Atticum: *Iter faciens in Samnium venit Cales, mansit Theani.*

C. TACITVS LIB. IIII.

Egressus dein Senatum vitam abstinentia finiuit.

XIphilinus ex Dione, quem *Cremutium Cordum* vocat Tacitus, non abstinentia cibi vitam finisse scribit, sed manus sibi afferre coactum; & paulo infra, accusationis eius causas enarrans easdem cum Tacito, inquit: *De iis enim rebus accusatus occisus est.* Suetonius in August. *cap. 56.* quo spectat ad nominis appellationem, cum Tacito conuenit, hunc historiae scriptorem *Cremutium Cordum* vocans, vnde mendum in Xiphilini textu impressoris incuria esse credendum. At quod ad contradictionem de interitus modo spectat, existimo sic eorum dicta conciliandа; Nempe manum sibi afferre, hoc est, sibi mortem consciscere, etsi proprie fit ferro vitam finire, nihilominus & de quocunque alio mortis modo voluntario dici posse; Sic Cic. in Epist. ad Oct. *Ego Senatum sibi manus afferre coegi.* Ita & *occidere*; licet magis proprie significet gladio & ferro interimere; vti apud Iurisconsultos, *l. 10. si ipse seruus. D. de pec.* tamen Vlpianus, l. 2. §. 1. D. ad leg. Aquil. *Occisum,* inquit, *accipere debemus siue gladio, siue fuste, vel quo alio telo, vel manibus, si forte strangulauit eum, vel calce petiit, vel capite, vel qualitercunque.* Vulgo enim occidisse dicitur is, qui mortis causam quolibet modo praebuit. Quum itaque Cremutius Cordus iniustis accusationibus petitus, à Seiano consentiente Tiberio mori coactus sit, cibi abstinentia, ob id iure sibi manus attulisse, atque occisum dici potuit. Libet annotare, Cordum historiarum scriptorem, de quo Capitolinus in Gordianis meminit, alium à Cremutio Cordo fuisse, is enim Iunius Cordus appellatus.

ſcrupum facit, quod Strabo, qui claruit Augusti & Tiberii temporibus, ſcriptum reliquit *lib. 6 Geographiæ*, templum Veneris Erycinæ ipſo viuente vetuſtate collapſum; quod pariter & hoc loco confirmat Tacitus; At Suetonius *in Claudio, cap. 25.* ait, huiuſmodi templum Veneris Erycinæ in Sicilia vetuſtate collapſum, vtque ex ærario Pop. Rom. reficeretur, Claudium authorem fuiſſe. Diluitur apparens contradictio facile, ſi dixerimus, munus à Tiberio libenter ſuſceptum, ſed non aggreſſum, vel ſaltem non perfectum, à Claudio poſtea abſolutum. Apud radices montis Eryces, delubrum Veneri Erycinæ primum erectum diximus, poſtea aliis in locis, præſertim Romæ alia templa eidem extructa docet Liuius, qui *lib. 22.* ita ſcribit: *AEdem Veneri Erycinæ votam à Q. Fabio Max. Dictatore*, & lib. 40. *AEdes deæ eo anno dedicatæ, vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam.* Et libro 23. *Interea Duumuiri creati ſunt Q. Fabius Maximus, & Otacilius Craſſus ædibus dedicandis, Marti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ, vtraque in Capitolio eſt, canali vno diſcretæ*; de hoc Ouidius lib. 4. Faſtor.

Templa iubet Veneri fieri.——

Calamitatis à Carthaginenſibus ad montem Erycis perpeſſæ meminit Liuius *lib. 21.* de Veneris vero Erycinę ſacris plura Strabo, *lib. 5.* Polyb. *lib. 1.* ſæpe Cic. *in Verrinis & Cluentiana.*

C. TACITVS LIB. V.

Iiſdem Conſulibus Aſinii Galli mors vulgatur, quem egeſtate cibi peremptum haud dubium, ſponte vel neceſſitate, incertum habebatur. Conſultuſque Cæſar, an ſepeliri fineret, non erubuit permittere, vltroque incuſare caſus, qui reum abſtuliſſent, antequam coram conuinceretur. Scilicet medio triennio defuerat tempus ſubeundi iudicium Conſulari ſeni, tot Conſularium parenti.

DVo in præſenti textu leguntur, quibus Dion aperte aduerſari videtur, ait namque Tacitus, incertum fuiſſe an Gallus ſponte, vel neceſſitate cibi egeſtate obierit; at Dion, referente Xiphilino, neceſſitate ita mandante Tiberio, peremptum clare oſtendit in hæc verba de Aſinio Gallo: *Nam*

quo die cœnabat apud Tiberium, eique propinabat amice, condemnatus est à Senatu, vt quum esset Prætor futurus, in exilium mitteretur. Quumque id Tiberius fecisset, tamen ei mortem obire cupienti [illegible] to Decreto Senatus, non permisit, sed eum quo magis affligeretur, iussit bono animo esse, vtique solutus à vinculis in custodia teneretur, quousque ipse in vrbem veniret (vt paulo ante dix.) vt hac ignominia affectus, & percussus metu, diutissime miser, & calamitosus esset, idque factum est, semper enim custodiebatur à Coss. quum non esset Tiberius Consul; tum autem à Prætoribus, non vt ne fugeret, sed vt ne sibi manus afferret; cum eo nullus amicus, nullus famulus versabatur, loquebatur nemini, videbatque neminem, nisi quoties cibum sumere cogeretur. Cibus vero huiusmodi erat; vt non ei voluptatem afferret, non vires eius reficeret, (quod erat omnium grauissimum) quam non fineret mori. Ex his itaque constat Gallum quamuis tædio vitæ afficeretur, tamen necessitate sibi [illegible] vltimum diem obiisse. Ex eisdem altera contradictio [illegible] tur: nam Dio Asinium hunc Gallum à Senatu damnatum dum cœnaret cum Tiberio, nec adhuc palam se illi [illegible] cum manifestasset, aperte docet; At Tacitus ait, Tiberium doluisse Gallum reum è viuis excessisse antequam coram conuinceretur. Crediderim ego, vtrumque scrupulum facile tolli posse. Quo ad primum dicimus, Tacitum ad [illegible] spectasse, nempe ad cupiditatem Galli se mori cupientis [illegible] ad modum quo iubente Cæsare interemptus est, ob [illegible] incertum protulit, an sponte vel necessitate necatus fuerit Gallus. At Dio mortis modum animaduertens à Tiberio iniunctum, necessariam Galli mortem tradidit & [illegible]. Quod vero ad secundam cõtradictionem apparentem pertinet, etiam sic tolli posse putamus. Nempe Dionem de condemnatione Galli à Senatu facta, retulisse i[illegible] Tiberii, illo inaudito & indefenso, quæ leuis fuit, [illegible] cet tantum exilii multato pœna; sed Tacitus de [illegible] plicio quo damnari Gallum Tiberius cupiebat, [illegible] cum criminibus, quæ quum falsa deprehenderet Senatus, & ipsemet Tiberius talia esse sciret, interitus Galli culpam à seipso auertere volens, & non conficta crimina, [illegible] eadem iure obiecta ostendere, condoluit Gallum [illegible]

excessisse, antequam coram iudicibus sui reatus conuinceretur. Verum veri conscientia ductus, Gallum sepeliri permisit, id tamen humanitati suæ adscribi, non innocentię accusati existimari affectans; Erat tamen omnibus notum ipsius in Gallum virum vndique innocuum, iniustum æque atque implacabile odium, cuius prætensas causas si spectemus, iniustas profecto cognoscemus. Prima odii causa fuit, quod duxerat vxorem Asinius Gallus Vispaniam M. Agrippæ filiam, alias Tiberio coniunctam, at non in eius iniuriam, quum iam eam dimisisset Tiberius. Secunda, quod nimis libere, vt annotauit idem Tacitus *lib. Annal 1.* Tiberio dicenti se non toti Reipub. parem, at quæ sibi eiusdem pars demandaretur, eandem suscepturum, Asinius eum interrogauit, quam partem Reipub. sibi mandari vellet, at ex vultu Tiberii offensionem coniectatus, subdit, vnam esse Remp. & vnius animo regendam, addens laudes in Augustum, & Tiberium ipsum. Obiecit etiam Tiberius Gallo, quod Pollionis Asinii patris ferociam retineret, & quod plusquam ciuilia agitaret. Nam pater August. Asinium imparem Imperio, licet appetentem, eum admonuerat, quamuis nec quicquam ab Asinio imperante Tiberio actum legimus, ex quo affectati imperii argui posset: Annotauit etiam Tacitus *lib. 6.* Tiberium arguentem impudicitiæ Agrippinam ei obiecisse Asinium Gallum adulterum, cuius morte ad tædium vitæ fuerit compulsa; atque id æque falsum Taciti eiusdem testimonio, qui eam dominandi auidam virilibus curis præditam, fœminarum vitia exuisse scribit. Itaque non peccata Asinii, non scelera eiusdem, sed crudelitas Tiberii illius mortis fuit in causa. Nec tamen Asinio e viuis sublato, Tiberii crudele odium in eum ademptum, sed & in illius amicos exercitum. Namque Syrauus, qui nullam ei iniuriam fecerat, homo doctus & eruditus, occisus est, quod Tiberius eum Galli amicum diceret, & familiarem, testimonio Dionis. Sed hæc bonorum ac præstantium virorum apud malos principes calamitas.

C. TACITVS LIB. V.

Paulo Fabio L. Vitellio Coss. post longam seculorum ambitum auis Phœnix in Ægyptum venit.

FAbulosam auem Phœnicem plerique scriptorum affirmant ex Plin. *lib.* 10. *c.* 2. quam tamen veram tradit Corn. Tacitus hoc in loco scribens: *Cæterum aspici aliquando in Ægypto eam volucrem non ambigitur.* Tacito consentit Dion, sed ex illo Xiphilinus, inquiens: *Eodem anno Phœnix in Ægypto visa est, ea Tiberio mortem denuntiare putabatur, etenim sequenti anno grauiter ægrotauit, &c.* Fabulosam auem arguunt, quod de eadem multa scripta legamus, & ipsorummet scribentium assertione minus vera, & varia, præsertim de tempore apparitionis ipsius. Namque Sext. Aurelius Victor temporibus Claudii Imperatoris visam apud Ægyptum Phœnicem tradit, cæteri Tiberio imperante. Tacitus ipse Coss. Paulo Fabio & L. Vitellio, Plinius Q. Plautio, Sex. Papinio Coss. authoritate Cornelii Valeriani; cui consentire videtur Dion, namque si ante Tiberii mortem per annum id accidit, & ille Cn. Acerronio Proculo, & C. Portio, vel vt alii scribunt, Pontio interiit, ergo non Coss. Q. Plautio, & Sex. Papinio, qui in Consulatu præmemoratos antecessere. Solinus Plinio consentit, & hunc sequutus Suidas. Quibus tamen non obstantibus, crediderim Phœnicem veram auem existimari posse, sed raro visam, vtpote quæ vnica dicatur. Vnde Herodotus *in Euterpe lib.* 2. scriptum reliquit, Phœnicem sibi nunquam visam, nisi in pictura. At visam aliquando alii scriptores attestati sunt; quinimo & Romæ concessam Claudii Principis Censura, & in comitio propositam, atque actis testatam ipsemet Plinius scribit; licet autem illam falsam & confictam dicat, & per initia capitis, non fabulosam tamen Phœnicem absolute inquit, sed dubitatiue proferens, ait enim: *Haud scio an fabulose, vnam in toto orbe [illegible]* [illegible]. Nec obstant superius adducta in oppositum. Namque Sext. Aurel. Vict. ex nominis similitudine hallucinatum constat: nam & Tiberius ipse *Claudius* appellatus. Nec differentia temporis de huius volucris apparitione sub Tibe-

rio inter Tacitum & Plinium & alios ita insignis est, vt ex ea propositionis falsitas sit inducenda, siquidem inter binos illos Consulatus tantum tertius numeratur, nempe, C. Cestii, & M. Seruilii. Demus itaque nonnulla de Phœnice scripta, veritate carere posse, haud tamen ipsam fabulosam fuisse dicendum, præsertim quum illius formam & plumarum colores à pluribus historicis antiquis describi obseruemus, vti à Plinio, Tacito, Herodoto, Tzetze, Solino, Sex. Aurel. Victore, & à Poetis etiam, puta Claudiano, Lactantio Firmiano, Ouidio, & aliis. Quod si hanc auem Tiberii tempore visam miraculo haud carere dixerimus, forte non erit incongruum, sub illius enim imperio Iesus Christus Saluator noster passus est, cuius typum quendam referre Phœnicem congrue tradidere Theologi sanctique Patres nonnulli, præsertim D. Ambrosius *lib. 5. Hexam. cap. 23.* & sicuti auis hæc vnica dicta, ita Saluator noster vnicus Christus; illa calore cœlesti sine semine genita, hic ex Spiritu sancto procreatus intra purissima B. Virginis viscera, sicut illa inter beneolentia aromata, hic in ligno Crucis peremptus; illa intra odorata ligna mortua, & in vermem commutata, ille in sepulchro, quasi vermium esca positus; ista, ex verme denuo renata, ille post triduum ex monumento reuixit, illa noua vita resumpta ad Solem euolauit, Redemptor noster ascendit ad dexteram Diuini Patris, quum antea à mortuis resurrexisset.

C. TACITVS LIB. XII.

Claudius triremes, quadriremesque, & vndeuiginti hominum millia armauit.

ETsi numerum nauium, quibus naualem pugnam instituit Claudius in Fucino lacu, Tacitus non describat, nihilominus ex illius dictis facile conciliantur Dion & Suetonius in re hac valde prima facie discrepantes, siquidem Suetonius *in Claudio, cap.* 21. scribit: *Hoc spectaculo classis Sicula & Rhodia concurrerunt duodenarum triremium singulæ.* Dion vero quinquaginta vtrinque naues depugnasse tradit, quod &

Xiphilinus confirmat. Qua in re ingens discrimen quis non videt? Lipsius in suis ad Tacitum notis in re hac se hærere fatetur. Leuinius Torrentius in suis in Suetonium Commentariis Tacitum, ad Suetonii partes trahere [illegible] numerum armatorum, ad triremium numerum accommodare conatur, violenta certe quadam Metamorphosi. Et virum doctum reprehendit, qui loco duodenarum *quinquagenum*, legendum censuit, sic Suetonio Dionem conci-lians. Ego in eam venio sententiam, in Suetonii textu deesse dictionem *quadriremium*, & legendum esse, *duodenarum triremium & quadriremium*, namque ex Tacito habemus in ea Naumachia non solum triremes, sed & quadriremes fuisse, quas omnes Dion vnica appellatione naues vocauit, generali significatione illas comprehendens; ita vt quadraginta octo triremes & quadriremes pugnauerint, ex Suetonio, numerus parum distans ab eo, quem Dion recensuit. Non enim assentior illis, qui ex Dione centum naues [illegible] naua-li conflictu fuisse dixerunt, quinquaginta scilicet hinc inde, quod falsum esse ex textus Græci lectione facile conuincitur. Habet enim: καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν [illegible], οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες. quo loco interpretandum [illegible] *vtrique*, nam *vtrinque*, Græcis ἑκατέρωθεν dicitur [illegible] vero à quo ἑκάτεροι, Latinis *vterque* est, id est, *vtrique* [illegible]ue, seu coniunctim. Ita vt sit sensus verborum Dionis, ambas classes pugnantium, vnam & alteram scilicet, quinquaginta naues habuisse; quas si compares duodenis triremibus, & totidem quadriremibus, singula ex parte, tum Rhodiæ classis, tum Siculæ, ex Suetonio duarum tantummodo nauium erit discrimen. Quinquagenarium vero numerum seu quadragenarium octauum tum triremium tum quadriremium conuenire numero vndeuiginti armatorum millium, quod Tacitus tradit, optime nouere nauticæ militiæ periti. Si itaque Suetonii dictis, quę disiunctim leguntur, addamus dictionem, *& quadriremium*, transcribentium vel impressorum iniuria omissum (nam non solum ea in pugna fuisse triremes, sed & quadriremes, docet Tacitus) coniun-ctim autem si Dionis verba legamus, vbi textus Græcus ha-

Google

nat, tolletur difficultas omnis, quæ hactenus tot viros doctos fatigauit.

C. TACITVS LIB. XII.

Perdita prius Domitia leuibus & muliebribus causis. Quia Lepida minore Antonia genita auunculo Augusto, Agrippinæ sobrina prior, ac Cn. mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat, nec forma, ætas, opes, multum distabant, &c.

BInas Lepidas apud Suetonium obseruamus, alteram in Caligula, *capit. primo.* Germanici sororem patris Agrippinæ natam ex Druso, & Antonia iuniore. Alteram ex Cn. Domitio Neronis auo, & Antonia maiore genitam, sororemque Domitii Neronis patris, & Agrippinæ viri. Quam incestasse eundem Domitium tradit idem Suetonius in Nerone, *cap. quinto.* De hac verba facere Tacitum constat ex ipsius textus serie. Siquidem hæc Domitia dicta, vt ex gente Domitia orta, non illa ex Drusa ortum ducens; Tum hanc mariti Agrippinæ sororem, & Neronis amitam vocat Tacitus. Ex cuius dictis duæ insurgunt non contemnendæ difficultates. Vna, quomodo Domitiam Lepidam minore Antonia genitam dixerit, quam ex maiore natam tradidere Suetonius, Plutarchus, & Plinius, quare mendum in textu inesse dicendum, atque non *minore*, sed *maiore* legendum, non enim rationi consonum, Tacitum in recensenda ferme sui temporis genealogia adeo fœde lapsum; Præterea si Augusto auunculo Agrippina Lepidam priorem, seu, vt legit Vertranus, *propiorem*, (in hoc namque parum laboro, quum vtraque vox propinquiorem significet) dixit Tacitus, cui dubium de Antonia maiore intelligendum? Altera difficultas emergit, quod hanc Lepidam perditam ab Agrippa scribat Tacitus adhuc viuente Claudio Imperatore, eandem vero scribat Suetonius *capitulo trigesimoquarto*, ex Xiphilino ex Dione interemptã post Agrippinæ matris necem iussu Neronis, Medicis, vt largius eam purgarent, adactis. Tollitur & hæc obiectio dicendo: Agrippinam quidem mortem Lepidæ molitam illis causis obiectis, quas recensetipse Tacitus, at non datam, sed

indictam tantum, inquit enim: *Ob hæc mors indicta multum aduersante Narcisso*; Vnde quum paulo post Claudij mors sequuta sit, & Nero ad Imperium assumptus, tum rerum omnium potita Agrippina, & aduersante Nerone in amitam beneuolo, apud quam prius inops & egens puer nutritus fuerat, & adolescens blandimentis, & largitionibus deuinctus, quod Suetonius & Tacitus tradidere, mortem indictam, minime exequutioni mandatam, sed in memoratum à Suetonio tempus dilatam.

C. TACITVS LIB. XIII.

Cæterum peractis tristitiæ imitamentis Curiam ingressus.

QVid sibi velit Tacitus inquiens Neronem Curiam ingressum peractis tristitiæ imitamentis, haud facile est conijcere, si tristitiam in propria & communissima significatione acceperimus, at non ita, si *tristitiæ* vocem aliter interpretemur, cui rei potissimum ex Cicerone lucem afferimus. Nam illi *tristitia* aliquando seueritas, seu grauitas dicitur; item *triste*, graue & seuerum est. Sic libro de Arusp. respons. *Tristitia autem, & in omni re seueritas absit*, & libro de Clar. Orat. *Homo ipsa tristitia, & seueritate popularis.* Et de Orat. *Tristitiam & seueritatem mitigare & relaxare.* Et in Orat. pro Cœl. *Cum tristibus seuere, cum remissis iucunde viuere.* Et rursus, libro de Clar. Orat. *Triste & seuerum dicendi genus.* Item in libro de Orat. *Seuerus ac tristis vultus.* Et libro de Repub. *Qui numero optimatum & principum obtulit his vocibus, & grauitate suæ liquit illum tristem, & plenum grauitatis sonum.* Dum itaque Nero primis annis sub matris Agrippinæ præceptis, Burrhi & Senecæ disciplina vitam duxit, intra tristitiæ imitamenta stetisse dicit Tacitus, at iuuentutem ingressus, egressum tristitiæ imitamenta, nam non sua sponte, & ingenio, decus Imperatorium, seueritatem nempe & grauitatem sectabatur, sed iuxta indita & præcepta ab his, qui illius curæ præerant, ideo non proprie seueritas & grauitas illi inerant, sed simulatæ & tanquam ex imitatione moderatoribus inditæ, & præceptæ.

Id solum Diis & sibi prouisum. quod viueret priuignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrhus, & exul Seneca, trunca scilicet manu, & professoria lingua generis humani regimen expostulantes.

AGrippina Claudii defuncti vxor, quum per malas artes Neronem filium ad principatum prouexisset, posthabito Britannico ex eodem Claudio priuigno, cunctis malæ dominationis cupiditatibus flagrans, plures innocentes etiam pessumdare satagebat, cuncta peruertens ad libitum, cuius ferociæ obsistentes Afranius Burrhus cohortis Prætorianæ præfectus, & Annæus Seneca, ille militaribus curis & seueritate morum, hic præceptis eloquentiæ & comitate honesta contra obuiam ibant, sese inuicem iuuantes. Quam rem moleste ferens Agrippina, indignabunda eos impugnabat, sed incassum, quum apud Principem gratia & authoritate præualerent, ac probris onerabat, Imperatori quoque minabunda, adultum iam esse Britannicum iactans, veram dignamque stirpem suscipiendo patris Imperio, quod insitus & adoptiuus per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suæ inprimis nuptiæ, suum veneficium: Ituram cum priuigno in castra, vbi audiretur hinc Germanici filia inde vilis Burrhus & exul Seneca, trunca scilicet manu & professoria lingua. Hoc in loco duo difficultatem potissimum faciunt. Primum, quid pro *trunca manu* sit intelligendum. Secundum, *professoria lingua* quomodo sit interpretanda. Quoad primum spectat, nonnulli Burrho ea verba applicant, dicentes, eum manum truncam habuisse, quorum vtrumque falsum censemus; nam haud verisimile est, virum militaribus artibus clarum, sub Claudio & Nerone Prætorianis militibus Præfectum fuisse, si manum obtruncatam habuisset, nec Dion, Suetonius, & Tacitus ipse, qui sæpe illius meminere, id reticuissent. Præterea ex verborum serie patet, ea verba Senecæ, cui proximiora sunt, & coniuncta, attribuenda, quem quum nullibi lega-

mus manu detruncatum, verba hæc non ad literam expo-nenda, sed abditiorem sensum habere coniiciendum. ita et Agrippina Burrho viro militari in castris apud milites ver-ba facturo, natalium humilitatem ad infringendam illius authoritatem esset obiectura, mulier ex aduerso nobilissi-ma, & filia Germanici Imperatoris exercitibus charissimi & amantissimi; Senecæ vero ignauiam & ad militaria munia tantam ineptiam, quasi manuum non haberet, & quales sunt, qui mutilati manibus carent; Truncum enim semper in malam partem accipi, obseruamus apud Latinos. Sic homo dicitur truncus, quod quasi stipes stupidus sit. Ci-cero in Pisonem: *Sed qui tanquam truncus atq; stipes, si ste-tisset modo, potuisset tamen sustinere titulum Consulatus.* Virgil. 6. Æneid.

—— *Truncas inhonesto vulnere nares.*

Et 2. eiusdem:

—— *Iacet ingens littore truncus.*

Vocat autem eundem Senecam Agrippina exulem, qua-si facinorosum argueret, ex quo exul factus esset, ingratitu-dinis notam eadem voce inurens, quod ab ipsa reductus ab exilio factus, non modo suarum partium non esset, sed & contra ipsam cum Burrho conspiraret. Quod eidem quo-que professoriam linguam exprobat, expositionem no-stram confirmat, quod scilicet manu nihil, parum lingua, licet tamen eloquentiam maxime profiteretur, valeret, si-quidem *professoria lingua* dixit, hoc est, præceptoria & pæda-gogica. Sic Latinæ linguæ professores, Grammaticæ & ar-tis Oratoriæ præceptores appellare solemus. Vnde profes-sorum nomine neque Medicos, neque Philosophos, ne-que Iurisconsultos contineri, traditum à Iuristis, *l. 1. §. 4. cum seq. D. de var. & extraord. cognit. & in rub. de profess. & medicis, lib. 10. Cod.* Senecam autem Neroni eloquentiæ magistrum datum, testatur Sueton. in illo, *cap. 6.* scribens: *Vndecimo ætatis anno à Claudio adoptatus est, Annæoq; Senecæ iam tunc Senato-ri in disciplinam traditus.* Quod & Dion confirmat, Neronis doctorem appellans Senecam. Tacitus tradit *lib. 14. Annal.* Neronem sic Senecæ præceptori oranti respondisse: *Quod*

meditata

meditata orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris habeo, quod me non tantum præuisa, sed subita expedire docuisti. Professoriam pariter linguam exprobrasse Agrippinam Senecæ dicere possumus, quod scilicet meritorie & orando forenses causas agere solitus esset, lucri causa. Verbum enim *profiteor*, à quo professorium deriuatur, inter cætera significata, est, publice in actis enuntiare. Sic, *profiteri censum, profiteri natales, profiteri merces*, passim legimus. Et apud Iuristas Const. D 2 § vlt. *Professores iustitiæ.* Huius rei præsertim fidem facit Dion, scribens, Caium Caligulam parum abfuisse, quod Senecam non occideret, ideo quod causam quandam in Senatu, præsente Caio ipso, pulcherrime egisset. Nec mirum, Agrippinam Senecæ eloquentiæ detraxisse, illius linguam *professoriam* vocans, quum & ipsius frater Caligula Imperator, Senecam tunc maxime placentem, commissiones meras componere, & arenam sine calce esse diceret, teste Suetonio in illo, *cap. 53.* Itaq; Tacitus ex Agrippinæ ore hoc loco vitio vertens Senecæ eloquentiæ præcepta, & militiæ inhabilitatem, pulcherrima cõtrapositione, *lib. Hist. 2.* Antoninum Pium collaudãs, illum strenuum manu, & sermone promptum appellat. Nisi itaque Senecam manu mutilatum dixerimus, quod nullibi legimus, nec illius vitæ scriptores tradidere, iam dicta expositio erit recipienda; nisi malueris interpretari, *manu trunca*, id est, sine multitudine adhærentium, & amicorum consectantium turba destitutum, in qua Romæ innixa erat Senecæ potentia. Manus enim aliquando pro multitudine & copia accipitur. Cic. ad Att. *Quos impetus in totam illam manum feci.* Virg. 6. Æneid.

Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi.

Et iterum:

—— Iuuenum manus emicat ardens

Littus in Hesperium.

Et præsertim pro multitudine militari. Corn. Tacitus lib. Hist. 2. *Paganorum manus, qui partim inter milites.* Cic. in orat. pro leg. Manilia: *Vt non modo manus tanti exercitus.* & in orat. pro Cec. *Qui manum fecerit, copias armarit.* Sic, *manus militum,*

dixit

dixit Vlpian. *in l. metum autem præsentem, in princ. p D. quod met. causa.* Et pro hominum collectione accipitur, *l. 6. D. ad l. Iul. pecul.* & Cic. in Verr. 4. *Comites illi tui delecti, manus erat tua, Præfecti, scribæ, medici, accensi, aruspices, pracones, manus erant tua.* Accipitur etiam *manus* pro potestate, teste Virg.

Ante oculos interq; manus sunt omnia vestra.

Cic. in Tusc. *Cui in manu sit, quem esse dementem velit.* & in Epist. *Verum hæc non sunt in nostra manu.* Ita & Cic. in Orat. pro lege Manilia: *Mithridates autem & suam manum iam confirmarat.* Sic & apud Pomp. in l. 2. in prin. D. de orig. iur. *Omnia itaq; manu Regis gubernabantur.* Vnde illud vulgatum:

An nescis longas Regibus esse manus?

hoc est, plurimam potestatem habere. Iraque in hoc loco interpretari possumus, *manu trunca*, hoc est, potestate ipsius, quæ Romæ numerosa hominum obsequentium assectatione ingens erat, in castris diminutam admodum amicis destituto futuram apud milites.

C. TACITVS LIB. XIII.

Eius accusationis author extitit Pætus quidam exercendis apud ærarium sectionibus famosus, & tunc vanitatis manifesta.

EOrum bona seu pecuniæ, qui damnabantur, ad ærarium spectabant, vnde ærarios factos passim legimus, præsertim apud Liuium, & *lib. 38.* apud eundem obseruamus, quæstores ærarios scilicet missos à Prætore in Scipionis damnati bona, in iisque non solum vestigium vllum pecuniæ regiæ adinuentum, sed nec tantũ redactum, quantæ summæ damnatus fuerat. Erant enim quæstores publicatũ pecuniarũ ministri; vnde Asconius in Verr. *Quæstor est, ad quẽ rediguntur pecuniæ ex proscriptis bonis, & à quo socijs annumerantur. Sector autem est æstimator redemptorq; bonorum damnati atq; proscripti, qui spem sectatus lucri sui, id est, sequutus spem æstimationis suæ, bona omnia auctione vendit, & simul infert pecuniam ærario, vel sociis.* Quum itaque alicuius bona publicabantur, *sectio* Latinis dicebatur, quæ postea confiscatio dicta est, deriuata appellatione ex eo, quod prædam ex hostibus captam

ptam milites inter se secabant & diuidebant. Cic. in Anton. *Nemo fuit, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, præter Antonium.* Et rursus: *Appellatus es de pecunia, quam pro sectione debebas.* Hinc & *sectores* dicti, qui bona condemnatorum simul & semel auctionabantur. Tacitus *lib. Hist.* 1. vbi de Galba pecuniam colligente à Nerone donatam, ait: *Vbique hasta & sector, & inquieta vrbs auctionibus.* Et iterum de Othone: *Reliquias Neronianarum sectionum nondum in fiscum conuersas, reuocatis ab exilio concessit, iustissimum donum, & in speciem magnificum, sed festinata exactione vsu sterile.* Suetonius in Vitellio, c. 2. *Cuius filius sectionibus, censuturis*, vel, vt alii, *conciliaturis*, vel, *cognituris vberius compendium nactus.* Hinc Festus lib. 17. inquit: *Sectores dicuntur, qui empta sua prosequuntur.* Vet. Glossis *sector* βιώνης dicitur, quæ vox improprie vsurpata; nam proprie præfectum commeatui significat. Suidas tamen & Hesychius appellant τὰ δημόσια ἀγοράζων, id est, *publica emens*; & sectio Aristophani dicta δημιοπρασία, hoc est, *auctionaria emptio*, sicuti Plutarcho in Crasso δημοπράτης dictus, *auctione emptor*, sicuti *sector* verbale masculinum, ita *sectrix* fœmininum. Plinius lib. 36. cap. 17. *Vnde enim vitricus Silla, & Metella mater proscriptionum sectrix.* Cæsar libro belli Gallici secundo scribit: *Postridie eius diei refractis portis, quum iam defenderet nemo, atq; intromissis militibus nostris, sectionem eius oppidi vniuersam Cæsar vendidit.* De sectione Cicero libro de Inuent. 2. ait: *Si dici possit ex hostibus, equus est captus, cuius præda sectione venierit, iuris est.* Idem in Orat. pro Sexto Roscio: *Scimus per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum & bonorum.* Et rursus: *Sector hic est, qui bonorum Sex. Roscij emptor atq; possessor est.* Et in *Anton.* 2. eundem Antonium sectorem Pompeii appellat, quoniam in subhastatione Pompeii bona redemerat: & demum scribit: *Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam Diis hominibusq; hostis, qui ad illud scelus auctionis auderent accedere, inuentus est nemo præter Antonium.* Et rursus: *Tantus igitur te stupor oppressit, vel, vt verius dicam, tantus furor, vt primum, quum sector sis isto loco natus, deinde quum Pompeij sector, non te execrandum pop. Rom. non detestabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, & esse inimicos, & futuros scias?*

Cic.

Cic. Idem in Verr. *Quum videret te iam non contra aduersarium tuum, sed contra quæstorem sectoremq́; pugnare.* Ex his satis patere puto, sectores qui damnatorum bonorum emptioni operam dabant, male audisse, & pessime habitos à probis viris: ob id Tacitus Pætum sectionibus famosum dixit, quæ vox etsi aliquando in bonam partem accipiatur, in deteriorem tamen frequentius intelligitur; inde *famosa mulier* appellata, quæ famæ parum integræ & impudica sit. C[illegible] *Sa-rat.* 2. & Salustius *largitionem famosam impudentemq́;* [illegible] Quod vero improbus vir esset Pætus, ostendunt subsequentia de illo Taciti verba hæc: *Exiliumq́; accusatori irrogatum, & tabulæ exustæ sunt, quibus obliterata ærarij monumenta* [illegible] Sciendum tamen, non solum sectionem dici de damnatorum bonorum venditione & emptione facta, sed & de emptione & venditione qualibet, auctione seu sub hasta facta. Eutropius *lib.* 8. *Histor. Rom.* de Antonino: *Ad huius belli* [illegible] *ærario exhausto, quum largitiones nullas haberet, neq; indicere prouincialibus aut Senatui aliquid vellet, instrumenta regij cultus facta in foro D. Traiani sectione distraxit, vasa aurea, pocula crystallina, & murrhina, vxoriam ac suam sericam, ac auream vestem, multa ornamenta gemmarum, ac per duos continuos menses venditio habita est, multumq́; auri redactum. Post victoriam tamen emptoribus pretia restituit, qui vendere comparata voluerunt, molestus nemini fuit, qui maluit semel empta retinere.*

C. TACITVS LIB. XIII.

Ergo edixit Princeps, vt leges cuiusq́; publici occultæ ad id tempus proscriberentur.

MArcus Vertranus in suis Annot. *cuiusq́; publici legem* interpretatus est, *cuiusq́; communis* seu *ciuitatis legem*, & certe vir alioquin oculatissimus, toto (vt aiunt) cœlo aberrauit. Nam immodestiam publicanorum populus Romanus crebris flagitationibus arguebat, vt inquit Tacitus: *Non prouinciæ externæ, ciuitatesve sociæ, aut vectigales populo Romano*, quamobrem per *publicum*, intelligendum vectigal, vti habemus apud Iurisconsultos, *l.* 14. D. [illegible]

[illegible]

maior. quinimo vectigalia absolute publica vocantur, *l.* 1 §. 1. *de publican.* Et, *publicorum conductores* obseruamus *in l.* 33. *D. pro soc.* Cicero & ipse *Epist.* 1. *ad Q. Fratr.* ait: *Vt & publicanis satisfacias, præsertim publicis male redemptis.* Idem de prouinc. Consul. *An qui frui publico nō potuit, hic ligetur ipsa lege censoria?* Addamus Quintilianum in declamatione 340. scribentem: *Ego non ea voluntate feci, vt hic liber esset, sed vt publica non solueret.* Et declam. 341. *Ante omnia nulla lege comprehensum est, vt alienam rem non profiteri liceret, alioquin publicum euersum est.* Suetonius in Caligula *cap.* 40. de vectigalibus a Caligula institutis, verba faciens, ait: *Additumq; ad caput legis, vt teneretur publico, qui meretricium fecisset.* Et Horatius Epist. 1.

Pars hominum gestit conducere publica.

Hinc vectigalium & publicorum conductores *Publicani* dicti, Suetonio in Vespasiano, *cap.* 1. & passim omnibus. Itaque per *publicum* hoc in loco interpretandum vectigal cuiuscunque generis. Et erit sensus verborum Taciti, quod quum publicani immoderate vectigalia exigerent, legibus quibusdam iam in desuetudinem profectis, innixi, eas in nouum vsum retrahentes suo commodo & populi Romani dispendio; Nero cuiusque vectigalis leges ad id vsque tempus occultas proscribi & aboleri voluit, sicque populi indemnati consultum, ac illius crebris flagitationibus satisfactum, sanciens adhæc, ne publicani omissas petitiones vltra annum resumerent, hoc est, ne vectigal, quod sibi deberi dicerent, a die protensæ exactionis post annum petere & exigere possent.

C. TACITVS LIB. XIV.

Druidæq; circum, preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes, nouitate aspectus perculere militem, vt quasi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent.

QVi apud Gallos Britannosque essent Druidæ, inter ceteros Cæsar *belli Gallici libro* 6. & Amm. Marcellinus *libro* 15. tradidere. Ille in hæc verba: *Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi rebus diuinis intersunt, sacrificia publica ac priuata procurant, leges interpretantur. Ad hos adolescen-*

adolescentium magnus numerus disciplinæ causa concurrit, magno[que]ij apud eos sunt honore: nam fere de omnibus controuersiis publicis priuatisq́ constituunt; si quod est admissum facinus si cædes facta, si de hæreditate, de finibus controuersia est, ijdem discernunt, præmia pœnasq́ constituunt. Si quis priuatus aut populus eorum decreto non steterit, sacrificiis interdicunt, hæc pœna apud eos est grauissima. Et paulo post: *His autem omnibus Druidibus præest vnus, qui summam inter eos habet authoritatem, hoc modo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit, & si sint plures pares, suffragio Druidum adlegitur. Nonnunquam de principatu armis contendunt. Ii certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, considunt in loco consecrato; huc omnes vndique, qui controuersias habent, conueniunt, eorumq́ decretis & iudiciis parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illò discendi causa proficiscuntur. Druidæ à bello abesse consueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt, militiæ vacationem, omniumq́ rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis parentibusque mittuntur; magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent, neque fas esse existimant ea literis mandare, quum in reliquis fere rebus publicis priuatisque rationibus Græcis literis vtantur.* Et rursus: *In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto; multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate disputant, & iuuentuti tradunt.* Et amplius plura alia, quæ breuitatis gratia omittuntur. De iisdem Druidibus Amm. Marcellinus hæc scriptis reliquit, de Galliis verba faciens: *Per hæc loca hominibus paulatim excultis, viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos & Eubages, & Druidas; & Bardi quidem fortia virorum illustrium facta, heroicis composita versibus cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt: Eubages vero scrutantes [illegible] & [illegible] naturæ pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celsiores, vt authoritas Pythagoræ decreuit, sodalitiis adstricti consortiis, [illegible]*

[illegible]

nibus occultarum rerum altarumque erecti sunt, & despectantes humana pronuntiarent animas immortales. De Druidibus Plinius *lib.16.cap postremo* sic scribit: *Non omittenda est in re & Galliarum admiratio; Nihil habent Druides (ita suos appellant magos) visco & arbore, in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos, nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druides videri. Enimuero quicquid adnascatur illis, e cœlo missum putant, signumque esse electæ ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inuentu & inuentum magna religione petitur. Et ante omnia sexta Luna, quæ principia mensium annorumque his facit, & seculi post tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia, omnia sanantem suo vocabulo appellantes. Sacrificio epulisque rite sub arbore præparatis, duos admouent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus, arborem scandit, falce aurea demetit, candido id excipitur sago. tunc demum victimas immolant, precantes vt suum donum Deus prosperum faciat, iisque, quibus dederit, fœcunditatem eo potu dari cuique animalium sterili arbitrantur, contraque venena omnia esse remedio.* Tanta gentium in rebus friuolis plerunque religio est. Rursum idem author *lib.29 cap.3.* de Druidibus inquit: *Præterea est ouorum genus in magna Galliarum fama, omissum Græcis; Angues innumeri æstate conuoluti, saliuis faucium corporumque spumis artifici complexu glomerantur anguinum appellatur Druidæ sibilis id dicunt in sublime iactari, sagoque oportere intercipi, ne tellurem attingat.* Id autem paulo post, inquit Plinius insigne Druidis. Postremo *lib.30.cap.1.* idem Plinius de Gallis loquens, inquit: *Namque Tiberij Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum.* Ex iam dictis, qui fuerint olim Druides, facile colligimus. At in his plures difficultates insurgunt, præsertim si dictis Taciti hoc in loco ea comparemus. Siquidem Tacitus ait, instructa acie Britannorum ad pugnandum cum Romanis, Monæ insulæ incolas Druidas circum adfuisse, preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes, & nouitate aspectus militem percuIentes; Econtra Cæsar eos a militia penitus immunes tradit, & à bello abesse consueuisse. Conciliare possumus dicentes: Druides alioquin à militia vacantes,

publicando. Itaque quum Nero gymnasium dedicasset, in quo non solum ipse, sed & Equites & Senatores publice se exercebant, quod antea minime fieri solebat, præbuit & oleum, quo corpora inungerent, Græca facilitate, id est, vt ego interpretor, indulgentia, licentia & luxu Græco, contraque bonos Romanos mores. Ita scribit Tacitus ipse *lib.15.* Neronem indies magis acriter in vitia prolabentem, minime ausum Romæ incipere scenas, sed Neapolim quasi Græcam vrbem delegisse.

C. TACITVS LIB. XV.

Vna vox eius vsque ad contumeliam Senatus penetrauerat, quod dictitasset, in sua potestate situm, an Proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, gratiæ agerentur.

INsignis hic locus est, & à nemine, quod sciam, hactenus animaduersus, & cuius illustrationem minime prætermittendam duxerim. Itaque quemadmodum, si qui Consules, aut prætores, seu proconsules & proprætores prouinciis præfecti in illis administrandis deliquissent, peculatus, repetundarum, vel alterius criminis à prouincialibus peracta administratione Romæ postulabantur, ita si e[illegible] [illegible]issent, in discessu illis in Concilio prouinciali huiusmodi gratiæ agebantur, quod & Romæ in rei bene actæ testimonium per literas vel legatos significabant. Accusationum exempla passim habemus apud eundem Tacitum & Liuium, aliosque Romanæ historiæ scriptores. Quod vero his qui bene se gessissent, gratiæ agerentur, ex hoc loco patet, nec non ex Liuii verbis *lib 33,* vbi habet: *Placentini Cremonensesque addiderunt fauorem, Consuli gratias agentes, commemorantesque obsidione se esse ab eo liberatos, &c.* Verum cum vsu compertum esset, ex quorundam prouincialium libidine & potentia, iniuria aliquando accusationes exerceri, necnon minime merentibus gratias agi, exemplo Claudii Timarchi Cretensis iactantis, in sua potestate esse, vt Proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, gratiæ agerentur, ob id Pætus Thrasea censuit, vt in posterum, qualis quisque ex prouinciarum administratoribus esset, iudicium penes ciues, non prouinciales esset, qui precibus vel pretio præpotentes [illegible]

quo corrupti, gratiarum actionem à prouincialibus extorquebant, vel ad nutum alterius eisdem accusatio decernebatur. Vt itaque metu repetundarum prouincias administrantium infractam auaritia, ita & vetita gratiarum actione ambitionem cohibendam. Verum abnuentibus Consulibus ex Pæti sententia, haud Senatusconsultum factum: Sed media via incedens princeps, sanxit, ne in posterum apud Concilium prouinciale sociorum proprætoribus aut proconsulibus pro prouincia probe administrata, gratiæ agerentur, sed si opus esset & conueniens, apud Senatum id fieret, & ab ipso Senatu; ob idque minime à prouincialibus Romam legati amplius mitterentur in hunc vsum.

C. TACITVS LIB. XV.

Plusq; infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini AEmilianis proruperat.

MIrum sane est, Æmiliana, è quibus prorupit incendium sub Nerone, in illo incomparabili vrbis incendio, cuius hoc in loco meminit Tacitus, etiam Claudio imperante, exarsisse, teste Suetonio in illo, *cap.* 18. Locus autem hic fuit extra portam Frumentariam, vel, vt alii, Flumentariam, in vrbis tamen continentibus seu suburbiis, testimonio Varronis, *libro* 3. *de re rustica, cap.* 2. scribentis: ***Eorum ædificia, qui habitant extra portam Frumentariam, aut AEmylianam.*** Ita autem appellatam existimandum ab Æmyliorum familia, quæ ab Æmylio Pythagoræ Philosophi ortum duxit, cui propter eximiam humanitatem, quam αἰμυλίαν Græci vocant, cognomen inditum ex Plutarcho *in Numa*, & Paulo Æmylio, & Festo, *libro* 1. vnde per y scribendum contendunt. Quamuis alii dixerint, ita gentem hanc vocatam ab Æmilia Italiæ regione, vnde ortum duxit, ideoque per i scribunt. Verum quicquid sit, manifestum est, ab hac familia Romæ potentissima, & viris præclarissimis insignita *prædia AEmiliana* dicta, sicuti & *Vicus AEmilianus*, qui fuit in regione vrbis septima viæ latæ, vt Rufus docuit; sicuti & *Tribus AEmiliana*, & *AEmilia via*, quæ a Placentia Ariminum

Xiphilinus confirmat. Qua in re ingens discrimen quis non videt? Lipsius in suis ad Tacitum notis in re hac se hærere fatetur. Leuinius Torrentius in suis in Suetonium Commentariis Tacitum, ad Suetonii partes trahere contendit, & numerum armatorum, ad triremium numerum accommodare conatur, violenta certe quadam Metamorphosi. Et virum doctum reprehendit, qui loco duodenarum *quinquagenum*, legendum censuit, sic Suetonio Dionem conciliians. Ego in eam venio sententiam, in Suetonii textu desideri dictionem *quadriremium*, & legendum esse, *duodenarum triremium & quadriremium*, namque ex Tacito habemus in ea Naumachia non solum triremes, sed & quadriremes fuisse, quas omnes Dion vnica appellatione naues vocauit, generali significatione illas comprehendens; ita vt quadraginta octo triremes & quadriremes pugnauerint, ex Suetonio, numerus parum distans ab eo, quem Dion recensuit. Non enim assentior illis, qui ex Dione centum naues eo in nauali conflictu fuisse dixerunt, quinquaginta scilicet hinc inde, quod falsum esse ex textus Græci lectione facile conuincitur. Habet enim: καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες. quo loco interpretandum ἑκάτεροι *vtrique*, nam *vtrinque*, Græcis ἑκατέρωθεν dicitur. ἑκάτερος vero a quo ἑκάτεροι, Latinis *vterque* est, id est, *vtrique* singulatiue, seu coniunctim. Ita vt sit sensus verborum Dionis, ambas classes pugnantium, vnam & alteram scilicet, quinquaginta naues habuisse; quas si compares duodenis triremibus, & totidem quadriremibus, singula ex parte, tum Rhodiæ classis, tum Siculæ, ex Suetonio duarum tantummodo nauium erit discrimen. Quinquagenarium vero numerum seu quadragenarium octauum tum triremium tum quadriremium conuenire numero vndeuiginti armatorum millium, quod Tacitus tradit, optime norunt rei nauticæ minime periti. Si itaque Suetonii dictis, quę disiunctim leguntur addamus dictionem, & *quadriremium* transcribentium vel impressorum incuria omissum (nam non solum ea in pugna fuisse triremes, sed & quadriremes, docet Tacitus) coniunctim autem si Dionis verba legamus, vbi textus Græcus ha-

bet,

nat, tolletur difficultas omnis, quæ hactenus tot viros doctos fatigauit.

C. TACITVS LIB. XII.

Perdita prius Domitia leuibus & muliebribus causis. Quia Lepida minore Antonia genita auunculo Augusto, Agrippinæ sobrina prior, ac Cn. mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat, nec forma, ætas, opes, multum distabant, &c.

Binas Lepidas apud Suetonium obseruamus, alteram in Caligula, *capit. primo*. Germanici sororem patris Agrippinæ natam ex Druso, & Antonia iuniore. Alteram ex Cn. Domitio Neronis auo, & Antonia maiore genitam, sororemque Domitii Neronis patris, & Agrippinæ viri. Quam incestasse eundem Domitium tradit idem Suetonius in Nerone, *cap. quinto*. De hac verba facere Tacitum constat ex ipsius textus serie. Siquidem hæc Domitia dicta, vti ex gente Domitia orta, non illa ex Druso ortum ducens; Tum hanc mariti Agrippinæ sororem, & Neronis amitam vocat Tacitus. Ex cuius dictis duæ insurgunt non contemnendæ difficultates. Vna, quomodo Domitiam Lepidam minore Antonia genitam dixerit, quam ex maiore natam tradidere Suetonius, Plutarchus, & Plinius, quare mendum in textu inesse dicendum, atque non *minore*, sed *maiore* legendum, non enim rationi consonum, Tacitum in recensenda ferme sui temporis genealogia adeo fœde lapsum; Præterea si Augusto auunculo Agrippina Lepidam priorem, seu, vt legit Vertranus, *propiorem*, (in hoc namque parum laboro, quum vtraque vox propinquiorem significet) dixit Tacitus, cui dubium de Antonia maiore intelligendum? Altera difficultas emergit, quod hanc Lepidam perditam ab Agrippa scribat Tacitus adhuc viuente Claudio Imperatore, eandem vero scribat Suetonius *capitulo trigesimoquarto*, ex Xiphilino ex Dione interemptā post Agrippinæ matris necem iussu Neronis, Medicis, vt largius eam purgarent, adactis. Tollitur & hæc obiectio dicendo: Agrippinam quidem mortem Lepidæ molitam illis caussis obiectis, quas recenset ipse Tacitus, at non datam, sed

indictam tantum, inquit enim : *Ob hæc mors indicta quamuis aduersante Narcisso*; Vnde quum paulo post Claudii mors se-quuta sit, & Nero ad Imperium assumptus, iam rerum o-mnium potita Agrippina, & aduersante Nerone in ama-tam beneuolo, apud quam prius inops & egens puer nu-tritus fuerat, & adolescens blandimentis, & largitionibus deuinctus, quod Suetonius & Tacitus tradidere, mortem indictam, minime exequutioni mandatam, sed in memora-tum à Suetonio tempus dilatam.

C. TACITVS LIB. XIII.

Cæterum peractis tristitiæ imitamentis Curiam ingressus.

QVid sibi velit Tacitus inquiens Neronem Curiam in-gressum peractis tristitiæ imitamentis, haud facile est conicere, si tristitiam in propria & communissima signifi-catione acceperimus, at non ita, si *tristitiæ* vocem aliter in-terpretemur, cui rei potissimum ex Cicerone lucem affe-rimus. Nam illi *tristitia* aliquando seueritas, seu grauitas di-citur; item *triste*, graue & seuerum est. Sic libro de Aruspic. respons. *Tristitia autem, & in omni re seueritas absit*; & libro de clar. Orat. *Homo ipsa tristitia, & seueritate popularis*. Eadem O-rat. *Tristitiam & seueritatem mitigare & relaxare*. Et in Orat. pro Cœl. *Cum tristibus seuere, cum remissis iucunde viuere*. Et sen-sus, libro de Clar. Orat. *Triste & seuerum dicendi genus*. Item in libro de Orat. *Seuerus ac tristis vultus*. Et libro de Repub. *Qui numero optimatum & principum obtulit his vocibus, & grauitate suæ loquit illum tristem, & plenum grauitatis sonum*. Dum itaque Nero primis annis sub matris Agrippinæ præceptis, Burrhi & Senecæ disciplina vitam duxit, intra tristitiæ imitamenta stetisse dicit Tacitus, at iuuenturem ingressus, egressum tri-stitiæ imitamenta, nam non sua sponte, & ingenio, decus Imperatorium, seueritatem nempe & grauitatem seruabat, sed iuxta indita & præcepta ab his, qui illius curæ præerant: ideo non proprie seueritas & grauitas illi inerant, sed simu-latæ & tanquam ex imitatione moderatoribus inditæ, & præceptæ.

C. TA.

by Google

C. TACITVS LIB. XIII.

Id solum Diis & sibi promissum. quod viueret priuignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrhus, & exul Seneca, trunca scilicet manu. & professoria lingua generis humani regimen expostulantes.

AGrippina Claudii defuncti vxor, quum per malas artes Neronem filium ad principatum prouexisset, posthabito Britannico ex eodem Claudio priuigno, cunctis malæ dominationis cupiditatibus flagrans, plures innocentes etiam perdere satagebat, cuncta peruertens ad libitum, cuius ferociæ obsistentes Afranius Burrhus cohortis Prætorianæ præfectus, & Annæus Seneca, ille militaribus curis & seueritate morum, hic præceptis eloquentiæ & comitate honesta contra obuiam ibant, sese inuicem iuuantes. Quam rem moleste ferens Agrippina, indignabunda eos impugnabat, sed incassum, quum apud Principem gratia & authoritate præualerent, ac probris onerabat, Imperatori quoque minabunda, adultum iam esse Britannicum iactans, veram dignamque stirpem suscipiendo patris Imperio, quod insitus & adoptiuus per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suæ inprimis nuptiæ, suum veneficium: Ituram cum priuigno in castra, vbi audiretur hinc Germanici filia inde vilis Burrhus & exul Seneca, trunca scilicet manu & professoria lingua. Hoc in loco duo difficultatem potissimum faciunt. Primum, quid pro *trunca manu* sit intelligendum. Secundum, *professoria lingua* quomodo sit interpretanda. Quoad primum spectat, nonnulli Burrho ea verba applicant, dicentes, eum manum truncam habuisse, quorum vtrumque falsum censemus; nam haud verisimile est, virum militaribus artibus clarum, sub Claudio & Nerone Prætorianis militibus Præfectum fuisse, si manum obtruncatam habuisset, nec Dion, Suetonius, & Tacitus ipse, qui sæpe illius meminere, id reticuissent. Præterea ex verborum serie patet, ea verba Senecæ, cui proximiora sunt, & coniuncta, attribuenda, quem quum nullibi lega-

mus manu detruncatum, verba hæc non ad literam exponenda, sed abditiorem sensum habere coniiciendum, ita ut Agrippina Burrho viro militari in castris apud milites verba facturo, natalium humilitatem ad infringendam illius authoritatem esset obiectura, mulier ex aduerso nobilissima, & filia Germanici Imperatoris exercitibus charissimi & amantissimi; Senecæ vero ignauiam & ad militaria munia tantam ineptiam, quasi manum non haberet, & quales sunt, qui mutilati manibus carent; Truncum enim semper in malam partem accipi, obseruamus apud Latinos. Sic homo dicitur truncus, quod quasi stipes stupidus sit. Cicero in Pisonem: *Sed qui tanquam truncus atq; stipes si stetisset modo, potuisset tamen sustinere titulum Consulatus.* Virg. 6. Æneid.

—— *Truncas inhonesto vulnere nares.*

Et 2. eiusdem:

—— *Iacet ingens littore truncus.*

Vocat autem eundem Senecam Agrippina exulem, quasi facinorosum argueret, ex quo exul factus esset, ingratitudinis notam eadem voce inurens, quod ab ipsa reductus ab exilio factus, non modo suarum partium non esset, sed & contra ipsam cum Burrho conspiraret. Quod eidem quoque professoriam linguam exprobat, expositionem nostram confirmat, quod scilicet manu nihil, parum lingua, licet tamen eloquentiam maxime profiteretur, valeret. Siquidem *professoria lingua* dixit, hoc est, præceptoria & pædagogica. Sic Latinæ linguæ professores, Grammaticæ & artis Oratoriæ præceptores appellare solemus. Vnde professorum nomine neque Medicos, neque Philosophos, neque Iurisconsultos contineri, traditum à Iuristis, *l. 1. & seq. D. de var & extraord. cognit. & in rub. de profess. & medic. lib. 10. Cod.* Senecam autem Neroni eloquentiæ magistrum datum, testatur Sueton. in illo, *cap. 6.* scribens: *Vndecimo ætatis anno à Claudio adoptatus est, Annæoq; Senecæ iam tunc senatori in disciplinam traditus.* Quod & Dion confirmat, Neronis doctorem appellans Senecam. Tacitus tradit lib. 14. apud Neronem sic Senecæ præceptori oranti respondisse: Quod

meditata

meditata orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris habeo, quod me non tantum præuisa, sed subita expedire docuisti. Professoriam pariter linguam exprobrasse Agrippinam Senecæ dicere possimus, quod scilicet meritorie & orando forenses caussas agere solitus esset, lucri caussa. Verbum enim *profiteor*, a quo professorium deriuatur, inter cætera significata, est, publice in actis enuntiare. Sic, *profiteri censum. profiteri natales. profiteri merces*, passim legimus. Et apud Iuristas Const. D. 2 § vlt. *Professores iustitiæ.* Huius rei præsertim fidem facit Dion, scribens, Caium Caligulam parum abfuisse, quod Senecam non occideret, ideo quod causam quandam in Senatu, præsente Caio ipso, pulcherrime egisset. Nec mirum, Agrippinam Senecæ eloquentiæ detraxisse, illius linguam *professoriam* vocans, quum & ipsius frater Caligula Imperator, Senecam tunc maxime placentem, commissiones meras componere, & arenam sine calce esse diceret, teste Suetonio in illo, *cap. 53.* Itaq; Tacitus ex Agrippinæ ore hoc loco vitio vertens Senecæ eloquentiæ præcepta, & militiæ inhabilitatem, pulcherrima cōtrapositione, *lib. Hist. 2.* Antoninum Pium collaudās, illum strenuum manu, & sermone promptum appellat. Nisi itaque Senecam manu mutilatum dixerimus, quod nullibi legimus, nec illius vitæ scriptores tradidere, iam dicta expositio erit recipienda; nisi malueris interpretari, *manu trunca*, id est, sine multitudine adhærentium, & amicorum consectantium turba destitutum, in qua Romæ innixa erat Senecæ potentia. Manus enim aliquando pro multitudine & copia accipitur. Cic. ad Att. *Quos impetus in totam illam manum feci.* Virg. 6. Æneid.

Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi.

Et iterum:

—— Iuuenum manus emicat ardens

Littus in Hesperium.

Et præsertim pro multitudine militari. Corn. Tacitus lib. Hist. 2. *Paganorum manus, qui partim inter milites.* Cic. in orat. pro leg. Manilia: *Vt non modo manus tanti exercitus.* & in orat. pro Cec. *Qui manum fecerit, copias armarit.* Sic, *manus militum,*

dixit

dixit Vlpian. *in l. metum autem præsentem, in princ. D. quod metus causa.* Et pro hominum collectione accipitur, *l. 6. D. ad L. Iul. pecul.* & Cic. in Verr. 4. *Comites illi tui delecti, manus erat tua. Præfecti, scribæ, medici, accensi, aruspices, præcones, manus erat tua.* Accipitur etiam *manus* pro potestate, teste Virg.

Ante oculos interq; manus sunt omnia vestra.

Cic. in Tusc. *Cui in manu sit, quem esse dementem velit.* & in Epist. *Verum hæc non sunt in nostra manu.* Ita & Cic. in Orat. pro lege Manilia: *Mithridates autem & suam manum iam confirmarat.* Sic & apud Pomp. in l. 2. in prin. D. de orig. iur. *Omnia itaq; manu Regis gubernabantur.* Vnde illud vulgatum;

An nescis longas Regibus esse manus?

hoc est, plurimam potestatem habere. Itaque in hoc loco interpretari possumus, *manu trunca*, hoc est, potestate ipsius, quæ Romæ numerosa hominum obsequentium affectatione ingens erat, in castris diminutam admodum amicis destituto futuram apud milites.

C. TACITVS LIB. XIII.

Eius accusationis author extitit Pætus quidam exercendis apud ærarium sectionibus famosus, & tunc vanitatis manifestæ.

EOrum bona seu pecuniæ, qui damnabantur, ad ærarium spectabant, vnde ærarios factos passim legimus, præsertim apud Liuium, & *lib.* 38. apud eundem obseruamus, quæstores ærarios scilicet missos à Prætore in Scipionis damnati bona, in iisque non solum vestigium vllius pecuniæ regiæ adinuentum, sed nec tantũ redactum, quantæ summæ damnatus fuerat. Erant enim quæstores publicæ pecuniarũ ministri; vnde Asconius in Verr. *Quæstor est, ad quem rediguntur pecuniæ ex proscriptis bonis, & à quo socijs annumerantur. Sector autem est æstimator redemptorq; bonorum damnati atq; proscripti, qui spem sectatus lucri sui, id est, sequutus spem emolumentorum suæ, bona omnia auctione vendit. & simul infert pecuniam ærario, vel socijs.* Quum itaque alicuius bona publicabantur, *sectio* Latinis dicebatur, quæ postea confiscatio dicta est, deriuata appellatione ex eo, quod prædam ex hostibus ce-

pi...

ptam milites inter se secabant & diuidebant. Cic. in Anton. *Nemo fuit, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, præter Antonium.* Et rursus: *Appellatus es de pecunia, quam pro sectione debebas.* Hinc & *sectores* dicti, qui bona condemnatorum simul & semel auctionabantur. Tacitus *lib. Hist.* 1. vbi de Galba pecuniam colligente à Nerone donatam, ait: *Vbique hasta & sector, & inquieta vrbs auctionibus.* Et iterum de Othone: *Reliquias Neronianarum sectionum nondum in fiscum conuersas, reuocatis ab exilio concessit, iustissimum donum, & in speciem magnificum, sed festinata exactione vsu sterile.* Suetonius in Vitellio, c. 2. *Cuius filius sectionibus, censuturis*, vel, vt alii, *conciliaturis*, vel, *cognituris vberius compendium nactus.* Hinc Festus lib. 17. inquit: *Sectores dicuntur, qui empta sua prosequuntur.* Vet. Glossis *sector* βιώνης dicitur, quæ vox impropriè vsurpata; nam propriè præfectum commeatui significat. Suidas tamen & Hesychius appellant τὰ δημόσια ἀγοράτων, id est, *publica emens*; & sectio Aristophani dicta δημιοπρασία, hoc est, *auctionaria emptio*, sicuti Plutarcho in Crasso δημοπράτης dictus, *auctione emptor*, sicuti *sector* verbale masculinum, ita *sectrix* fœmininum. Plinius lib. 36. cap. 17. *Vnde enim vitricus Silla, & Metella mater proscriptionum sectrix.* Cæsar libro belli Gallici secundo scribit: *Postridie eius diei refractis portis, quum iam defenderet nemo, atq; intromissis militibus nostris, sectionem eius oppidi vniuersam Cæsar vendidit.* De sectione Cicero libro de Inuent. 2. ait: *Si dici possit ex hostibus, equus est captus, cuius præda sectione venierit, eius est.* Idem in Orat. pro Sexto Roscio: *Scimus per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum & bonorum.* Et rursus: *Sector hic est, qui bonorum Sex. Roscij emptor atq; possessor est.* Et in *Anton.* 2. eundem Antonium sectorem Pompeii appellat, quoniam in subhastatione Pompeii bona redemerat: & demum scribit: *Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam Diis hominibusq; hostis, qui ad illud scelus auctionis auderent accedere, inuentus est nemo præter Antonium.* Et rursus: *Tantus igitur te stupor oppressit, vel, vt verius dicam, tantus furor, vt primum, quum sector sis isto loco natus, deinde quum Pompeij sector, non te exetrandum pop. Rom. non detestabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, & esse inimicos, & futuros scias?*

Cic.

Cic. Idem in Verr. *Quum videret, te iam non contra accusatorem tuum, sed contra quæstorem sectoremq; pugnare.* Ex his satis patere puto, sectores qui damnatorum bonorum emptioni operam dabant, male audisse, & pessime habitos à probis viris; ob id Tacitus Pætum sectionibus famosum dicit, quæ vox etsi aliquando in bonam partem accipiatur, in deteriorem tamen frequentius intelligitur; unde *famosa mulier* appellata, quæ famæ parum integræ & impudica sit. Cic. *lib. de orat.* 2. & Salustius *largitionem famosam impudentemq;* dixit. Quod vero improbus vir esset Pætus, ostēdunt subsequentia de illo Taciti verba hæc: *Exiliumq; accusatori irrogatum, & tabulæ exustæ sunt, quibus obliterata ærarij monimenta retrahebat.* Sciendum tamen, non solum sectionem dici de damnatorum bonorum venditione & emptione facta, sed & de emptione & venditione qualibet, auctione seu sub hasta facta. Eutropius *lib. 8. Histor. Rom.* de Antonino: *Ad huius belli vsum ærario exhausto, quum largitiones nullas haberet, neq; indicere provincialibus aut Senatui aliquid vellet, instrumenta regij cultus facta in foro D. Traiani sectione distraxit, vasa aurea, pocula crystallina, & murrhina, vxoriam ac suam sericam, ac auream vestem, multa ornamenta gemmarum, ac per duos continuos menses venditio habita est, multumq; auri redactum. Post victoriam tamen emptoribus pretia restituit, qui vendere comparata voluerunt, molestus nemini fuit, qui maluit semel empta retinere.*

C. TACITVS LIB. XIII.

Ergo edixit Princeps, vt leges cuiusq; publici occultæ ad id tempus proscriberentur.

Marcus Vertranus in suis Annot. *cuiusq; publici leges* interpretatus est, *cuiusq; communis* seu *ciuitatis leges*, & certe vir alioquin oculatissimus, toto (vt aiunt) cœlo aberrauit. Nam immodestiam publicanorum populus Romanus crebris flagitationibus arguebat, vt inquit Tacitus: *Non prouinciæ externæ, ciuitatesve sociæ, aut vectigales populo Romano*, quamobrem per *publicum*, intelligendum vectigal, vti habemus apud Iurisconsultos, *l. 34. D. ex quib. caus.* maior.

maior. quinimo vectigalia absolute publica vocantur, *l.* 1 *§.* 1. *de publican.* Et, *publicorum conductores* obseruamus *in l.* 33. *D. pro soc.* Cicero & ipse *Epist.* 1. *ad Q. Fratr.* ait: *Vt & publicanis satisfacias, praesertim publicis male redemptis.* Idem de prouinc. Consul. *An qui frui publico nō potuit, hic ligetur ipsa lege censoria?* Addamus Quintilianum in declamatione 340. scribentem: *Ego non ea voluntate feci, vt hic liber esset, sed vt publica non solueret.* Et declam. 341. *Ante omnia nulla lege comprehensum est, vt alienam rem non profiteri liceret, alioquin publicum euersum est.* Suetonius in Caligula *cap.* 40. de vectigalibus a Caligula institutis, verba faciens, ait: *Additum'q; ad caput legis, vt teneretur publico, qui meretricium fecisset.* Et Horatius Epist. 1.

Pars hominum gestit conducere publica.

Hinc vectigalium & publicorum conductores *Publicani* dicti, Suetonio in Vespasiano, *cap.* 1. & passim omnibus. Itaque per *publicum* hoc in loco interpretandum vectigal cuiuscunque generis. Et erit sensus verborum Taciti, quod quum publicani immoderate vectigalia exigerent, legibus quibusdam iam in desuetudinem profectis, innixi, eas in nouum vsum retrahentes suo commodo & populi Romani dispendio; Nero cuiusque vectigalis leges ad id vsque tempus occultas proscribi & aboleri voluit, sicque populi indemnati consultum, ac illius crebris flagitationibus satisfactum, sanciens adhaec, ne publicani omissas petitiones vltra annum resumerent, hoc est, ne vectigal, quod sibi deberi dicerent, a die protensae exactionis post annum petere & exigere possent.

C. TACITVS LIB. XIV.

Druidaeq; circum, preces diras sublatis ad coelum manibus fundentes, nouitate aspectus perculere militem, vt quasi haerentibus membris, immobile corpus vulneribus praeberent.

QVi apud Gallos Britannosque essent Druidae, inter ceteros Caesar *belli Gallici libro* 6. & Amm. Marcellinus *libro* 10. tradidere. Ille in haec verba: *Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi rebus diuinis intersunt, sacrificia publica ac priuata procurant, leges interpretantur. Ad hos adolescen-*

adolescentium magnus numerus disciplinæ causa concurrit, magnoq; ij apud eos sunt honore: nam fere de omnibus controuersiis publicis priuatisq; constituunt; si quod est admissum facinus, si cædes facta, si de hæreditate, de finibus controuersia est, iidem discernunt, præmia pœnasq; constituunt. Si quis priuatus aut populus eorum decreto non steterit, sacrificiis interdicunt. hæc pœna apud eos est grauissima. Et paulo post: *His autem omnibus Druidibus præest vnus, qui summam inter eos habet authoritatem, hoc modo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit, & si sint plures pares, suffragio Druidum adlegitur. Nonnunquam de principatu armis contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, considunt in loco consecrato; huc omnes vndique, qui controuersias habent, conueniunt, eorumq; decretis & iudiciis parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illò discendi causa proficiscuntur. Druidæ a bello abesse consueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt, militiæ vacationem, omniumq; rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis parentibusque mittuntur; magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent, neque fas esse existimant ea literis mandare, quum in reliquis fere rebus publicis priuatisque rationibus Græcis literis vtantur.* Et rursum: *In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto; multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate disputant, & iuuentuti tradunt.* Et amplius plura alia, quæ breuitatis gratia omittuntur. De iisdem Druidibus Amm. Marcellinus hæc scripta reliquit, de Galliis verba faciens: *Per hæc loca hominibus paulatim excultis, viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos & Eubages, & Druidas; & Bardi quidem fortia virorum illustrium facta, heroicis composita versibus cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt: Eubages vero scrutantes seriem & sublimia naturæ pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celsiores, vt authoritas Pythagoræ decreuit, sodalitiis adstricti consortiis, quæstioni-*

nibus occultarum rerum altarumq́; erecti sunt, & dispectarres humana pronuntiarent animas immortales. De Druidibus Plinius *lib.* 16.*cap postremo* sic scribit: *Non omittenda est in re & Galliarum admiratio; Nihil habent Druides (ita suos appellant magos) visco & arbore, in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos, nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, vt inde appellati quoq; interpretatione Græca possint Druides videri. Enimuero quicquid adnascatur illis, è cælo missum putant, signumq́; esse electæ ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inuentu & inuentum magna religione petitur. Et ante omnia sexta Luna, quæ principia mensium annorumq́; iis facit, & seculum post tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia, omnia sanantem suo vocabulo appellantes. Sacrificio epulisq́; rite sub arbore præparatis, duos admouent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit, candido id excipitur sago. tunc demum victimas immolant, precantes vt suum donum Deus prosperum faciat, iisque, quibus dederit, fœcunditatem eo potu dari cuique animalium sterili arbitrantur, contraq́; venena omnia esse remedio.* Tanta gentium in rebus friuolis plerunque religio est. Rursum idem author *lib.* 29 *cap.* 3. de Druidibus inquit: *Præterea est ouorum genus in magna Galliarum fama, omissum Græcis; Angues innumeri æstate conuoluti, saliuis faucium corporumq́; spumis artifici complexu glomerantur anguinum appellatur. Druidæ sibilis id dicunt in sublime iactari, sagoq́; oportere intercipi, ne tellurem attingat.* Id autem paulo post, inquit Plinius insigne Druidis. Postremo *lib.* 30.*cap.* 1. idem Plinius de Gallis loquens, inquit: *Namq́; Tiberij Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum.* Ex iam dictis, qui fuerint olim Druides, facile colligimus. At in his plures difficultates insurgunt, præsertim si dictis Taciti hoc in loco ea comparemus. Siquidem Tacitus ait, instructa acie Britannorum ad pugnandum cum Romanis, Monæ insulæ incolas Druidas circum adfuisse, preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes, & nouitate aspectus militem perculentes; Econtra Cæsar eos a militia penitus immunes tradit, & à bello abesse consueuisse. Conciliare possumus dicentes: Druides alioquin à militia vacantes,

tes,in extremo tamen suorum & patriæ discrimine, quum de summa rerum ageretur, futuræ pugnæ adfuisse, precibus suis suppetias ferentes, & ad strenue præliandum animantes,non tamen ipsos armis concursuros. Alia quoque insurgit difficultas. Namque Plinius scribit, Tiberii Cæsaris principatu,Gallorum Druidas sublatos. Econtra Suetonius in Claudio *cap.25.*tradit, Druidarum religionem apud Gallos diræ immanitatis, & tantum ciuibus sub Augusto interdictam,à Claudio penitus abolitam. Diluitur difficultas vel nullo negotio. Nam dici potest, sub Tiberio quidem magos, inter quos Druidas connumerari haud dubium est,Italia Senatusconsulto pulsos, quod præter Plinium docuit Tacitus, *lib. Annal.2.* At & postea reprobasse Claudio imperante, qui licet eos aboleuerit, teste Suetonio. nihilominus & postea resurrexisse, quod constat ex eodem Tacito, ita scribente libro Hist.4. *Imperante Vespasiano, possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portenti superstitione vana Druidæ canebant.* Quinimo & sub posterioribus Imperatoribus eosdem viguisse, manifestum est, scribente Vopisco in Aureliano. Dicebat enim, quodam tempore Aurelianum consuluisse Druidas, sciscitantem, vtrum apud posteros Imperium permaneret; tum illos respondisse, dixit: Nullius clarius in Republica nomen, quam Claudii posterorum futurum. Et est quidem iam Constantinus Imperator eiusdem vir sanguinis, cuius puto posteros,ad eam gloriam, quæ à Druidibus prænuntiata sit, peruenire. Idem autem in Numeriano scribit: *Quum Diocletianus apud Tungros in Gallia quadam in caupona moraretur, in minoribus adhuc locis militans,& cum Druida quadam muliere rationem conuictus sui quotidiani faceret,& illa diceret Diocletiano, nimium auarus, nimium parcus es, ioco non serio Diocletianum respondisse fertur; Tunc ero largus, quum Imperator fuero. Post quod verbum Druias dixisse fertur, Diocletiane iocare noli, nam Imperator eris, quum Aprum occideris.* Lampridius in Alexandro scriptum reliquit: *Mulier Druias eunti exclamauit Gallico sermone, Vadas,nec victoriam speres,nec militi tuo credas.* Quod vero Tacitus subdit, Britannis Monæ Insulæ debellatis, excisos lu-

cos sæuis superstitionibus sacros, Polydori Virgilii Vrbinatis de rebus Anglicis scribentis, detegit errorem. Nam ipse Monam antiquorum, de qua Tacitus hoc loco, & Cæsar *libro 6. bell. Gall.* Dion Cassius & Plinius, verba fecere, vocis similitudine deceptus, quam *Monariam*, seu, vt alii, *Monarinam*, aut *Monaidam*, Ptolemæus appellauit, hodie *Man* vulgo dicunt Angli, esse existimauit; quum tamen hæc distet à continenti per vigintiquinque milliaria. Mona vero, quæ hodiernis temporibus *Anglesen* vocatur, per milliare tantum, quod conuenit Taciti dictis, hoc in loco, ex quo Polydori error innotescit, præsertim quum in Angle[sen] ve[ra], inquam, Mona, trunci innumerabiles & arborum radices passim terra obruti inueniantur, quæ reliquiæ sunt luci excisi à Paulino Suetonio, cuius rei facit fidem Humfredus Lhuyd *in Epist. ad Abrahamum Ortelium.* De Druidibus plura qui scire cupiet, adeat Diodorum Siculum, *lib. 5.* Strabonem, *lib. 4. & 14.* & Laertium *in proœmio.*

C. TACITVS LIB. XIV.

Gymnasium eo anno dedicatum à Nerone, præbitumq; oleum Equiti ac Senatui, Græca facilitate.

ROmanos Græcorum mores aspernatos, constat ex Liuio *libro 36.* vtpote qui leuissimum hominum genus essent: quos & vanos dixit Plinius, *libro 28. cap. 8.* & Græcam vanitatem appellauit, *lib. 2. cap. 109.* Græciamque omnibus libidinum illecebris repletam, tradidit Liuius per initia *lib. 34.* Græcos luxui quam maxime studuisse, docet Firmicus Maternus *Astronomicon libro & capite primo,* & confirmat Seruius *in 6. AEneid. libro,* ibi:

Principium cœlum & terras camposq; liquentes.

Vnde Horatius 2. Serm. Satyr. 3.

—— Vel si Romana fatiget
Militia assuetum Græcari.

De Græcorum luxuria & leuitate abundat Cic. *in orat. pro Flacco.* Plin. *lib. 15. c. 4.* de oleo verba faciens, inquit: *Vsum eius ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omniũ genitores, in gymnasiis*

publicando. Itaque quum Nero gymnasium dedicasset, in quo non solum ipse, sed & Equites & Senatores publice se exercebant, quod antea minime fieri solebat, prabuit & oleum, quo corpora inungerent, Graca facilitate, id est, vt ego interpretor, indulgentia, licentia & luxu Græco, contraque bonos Romanos mores. Ita scribit Tacitus ipse *lib.* 15. Neronem indies magis ac magis in vitia prolabentem, minime ausum Romæ incipere scenas, sed Neapolim quasi Græcam vrbem delegisse.

C. TACITVS LIB. XV.

Vna vox eius vsque ad contumeliam Senatus penetrauerat, quod iactitasset, in sua potestate situm, an Proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, gratiæ agerentur.

INsignis hic locus est, & à nemine, quod sciam, hactenus [illegible] aduersus, & cuius illustrationem minime prætermittendam duxerim. Itaque quemadmodum, si qui Consules, aut prætores, seu proconsules & proprætores prouinciis præfecti in illis administrandis deliquissent, p[illegible], repetundarum, vel alterius criminis à prouincialibus peracta administratione Romæ postulabantur, ita si e[illegible] iustitiæ cessent, in discessu illis in Concilio prouinciali gratiæ agebantur, quod & Romæ in rei bene actæ testimonium per literas vel legatos significabant. Accusatorum exempla passim habemus apud eundem Tacitum & Liuium, aliosque Romanæ historiæ scriptores. Quod vero his, qui bene se gessissent, gratiæ agerentur, ex hoc loco patet, necnon ex Liuii verbis *lib* 33. vbi habet: *Placentini Cremonenses* [illegible] *addiderunt fauorem, Consuli gratias agentes, commemorantes* [illegible] *[ob]sidione se esse ab eo liberatos, &c.* Verum cum vsu compertum esset, ex quorundam prouincialium libidine & potentia, iniuria aliquando accusationes exerceri, necnon minime merentibus gratias agi, exemplo Claudii Timarchi Cretensis iactantis, in sua potestate esse, vt Proconsulibus qui Cretam obtinuissent, gratiæ agerentur, ob id P[ætus] T[hrasea] censuit, vt in posterum, qualis quisque ex prouinciarum administratoribus esset, iudicium penes [illegible] prouinciales esset, qui precibus vel pretio [illegible]

quo corrupti, gratiarum actionem a prouincialibus extorquebant, vel ad nutum alterius eisdem accusatio decernebatur. Vt itaque metu repetundarum prouincias administrantium infractam auaritia, ita & vetita gratiarum actione ambitionem cohibendam. Verum abnuentibus Consulibus ex Pæti sententia, haud Senatusconsultum factum: Sed media via incedens princeps, sanxit, ne in posterum apud Concilium prouinciale sociorum propiætoribus aut proconsulibus pro prouincia probe administrata, gratiæ agerentur, sed si opus esset & conueniens, apud Senatum id fieret, & ab ipso Senatu; ob idque minime a prouincialibus Romam legati amplius mitterentur in hunc vsum.

C. TACITVS LIB. XV.

Plusq; infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini AEmilianis proruperat.

MIrum sane est, Æmiliana, è quibus prorupit incendium sub Nerone, in illo incomparabili vrbis incendio, cuius hoc in loco meminit Tacitus, etiam Claudio imperante, exarsisse, teste Suetonio in illo, *cap.* 18. Locus autem hic fuit extra portam Frumentariam, vel, vt alii, Flumentariam, in vrbis tamen continentibus seu suburbiis, testimonio Varronis, *libro 3. de re rustica, cap.* 2. scribentis: *Eorum ædificia, qui habitant extra portam Frumentariam, aut AEmylianam.* Ita autem appellatam existimandum ab Æmyliorum familia, quæ ab Æmylio Pythagoræ Philosophi ortum duxit, cui propter eximiam humanitatem, quam *αἰμυλίαν* Græci vocant, cognomen inditum ex Plutarcho *in Numa,* & Paulo Æmylio, & Festo, *libro* 1. vnde per y scribendum contendunt. Quamuis alii dixerint, ita gentem hanc vocatam ab Æmilia Italiæ regione, vnde ortum duxit, ideoque per i scribunt. Verum quicquid sit, manifestum est, ab hac familia Romæ potentissima, & viris præclarissimis insignita *prædia AEmiliana* dicta, sicuti & *Vicus AEmilianus*, qui fuit in regione vrbis septima viæ latæ, vt Rufus docuit; sicuti & *Tribus AEmiliana*, & *AEmiliana via*, quæ a Placentia Ari-

minum vsque producta fuit ab Æmilio Consule. Ex hac gente orti Paulus Æmilius, & Scipio Africanus minor, illius filius, & Mamercus Æmilius Censor, qui legem Æmiliam de censuræ tempore tulit, tradente Liuio, *lib. 9.* vt ceterim plerosque alios omittam.

C. TACITVS LIB. XVI.

Liberto & accusatori præmium operæ, locus in theatro inter viatores Tribunitios datus.

QVi viatores Romanis antiquis essent, diu anxie quæsiui, & difficultatem afferebat, quod apparitores, viatores, accensi, lictores, summotores, ita officio commixtos obseruarem, vt quæ inter illos differentia esset constituenda, ignorarem, quod tandem longo studio & diligentia me adinuenisse existimo. Itaque hi omnes iam dicti *apparitorum* nomine & communissima appellatione dicti, quod scilicet Magistratibus assisterent, & præsto essent ad obsequendum. Liuius libro 3. *Postremo quum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam vadens, in vincula duci iubet.* Et libro octauo. *Quum præ strepitu ac tumultu nec ipsius Dictatoris, nec apparitorum eius vox audiretur.* Quod & potissimum passim patet ex lectione Historiæ Ammiani Marcellini, & ex Iustiniano, in *l. 31. §. 5. Cod. de Episcop. & cleric.* Hi quoque nominati ministeria, *l. 3 § tutor. D. de suspect. tutor.* Aliquando apparitio, *l. finali, § finali, D. de euiction.* Cicero tamen *in Epistol. ad Thermum,* apparitionem pro officio apparitoris accepit. Vocati quoque & interdum officia, *l. illicitam, §. ne tenuis, D. de off. præsid.* Nonnunquam officiales, *Rubric. & l 1. Cod. de filiis official. & cap. nullus, 4. quæst. quarta.* Interdum executores, *l. 2. Cod. de sportul.* Aliquando missi, vti *cap. 1. de immunit. eccles. & ibi glossa in Nouell.* τάξεις ταξεῶται, id est, *ordo*, & in glossa veteri, ἀμφιδιάρχαι, ἀρχιπκριται. In horum nomine fuere lictores, qui apparebant his tantum magistratibus, qui authoritatem haberent non solum vocandi & legandi, sed & quoque puniendi, hique ab aliis in hoc distin-

guebantur, quod securi & virgis supplicium de damnatis sumebant, iussu magistratuum, quibus apparebant, quod passim in Hist. palam fit, omnique dubitatione caret. Ita Tribunos Consulari potestate creatos, lictores habuisse, constat ex Liuio, *libro* 3. Ita Consules vbique, ita & Imperatores. Isti autem lictores & aliquando summotores dicti, eo quod eorum officium esset, turbam & alios quoscunque summouere; quod patere potest ex ipso Liuio, *libro* 3 scribente: *Lictor decresse ait, vociferantemq; Iulium summouet*. Et rursus: *Inquit, lictor, submoue turbam, & da viam domino ad prehendendum mancipium.* Et lib. 8. *Repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur.* Et lib. 45. *Assuetis Regio Imperio tamen nouum forma terribili præbuit tribunal, summotor aditus, præco, accensus, insueta omnia*; quo in loco pro summotore intelligendum lictorem, non dubitandum, quum eodem libro alio in loco scribat idem Liuius: *Lictor apparuit, summouente eo incesserunt virgæ, & secures prælatæ.* Et alibi: *Et summouere populum lictores iussit.*

Accensi munus fuit vocandi, & ab acciendo dicti, ex Varrone, *lib.5. de lingua Latina*, vbi habet: *Consul loquitur ad exercitum, Impero, qua conuenite ad comitia centuriata.* Quare hic *accenso*, illic *præconi* dicit, hæc est caussa, in aliquot rebus item vt præco accensus acciebat, à quo accensus quoque dictus. Et Cicero in Epist. ad Q. Fratrem: *His rebus nuper C. Octauius iucundissimus fuit, apud quem primus lictor quieuit, tacuit accensus.* Verum quia & id munus proprium erat; & Viatores in quo differrent & distinguerentur, indagandum. Quod Viatoris munus præcipuum esset vocandi, constat ex Col. in præfat. libri primi: *Illis temporibus* (inquit) *proceres in agris morabantur, & quum consilium publicum desiderabant, à villis arcessebantur in Senatum, ex quo, qui eos arcessebant, viatores nominati sunt.* Cic. de Senect. *A villa arcessebantur in Senatu, Curius & cæteri senes, ex quo qui eos arcessebant, viatores nominati sunt.* Et Festus ait: *Qui magistratibus apparent, eo quia initia tribuum omnium, quum agri in propinquo erant vrbis, atque assidue homines rusticabantur, crebra eorum opera erat in via, quam vrbe, quod ex agris plerunq; homines à magistratibus vocabantur,*

& frequens eorum erat ab agris ad vrbem via. Et Liuius libro .... *Quibus in forum delatus, & a viginti mat onis, apud quas d prehensi erant, per viatorem ac ... us.* Et alibi: *Consul viatorem misit, qui patri nuntiaret, vt sine lictoribus ad Consulem veniret.* Et libro 10. *Per viatorem Imperator acciri iubebat nobilissimum quemque.* Et libro 41. *Cn. Cornelius euocatus a viatore.* Et Plinius libro 18. cap. 3. *Cincinnato viator attulit Dictaturam, & quidem, vt traditur, nudo plerunque pulueris, etiam nunc ore. Cui viator vela corpus, inquit, vt proferam Senatus populique Romani mandata.* Ex dictis patet, sicuti *Accensi*, ita & *Viatoris* quoque vocandi munus fuisse. At quomodo distinguendi sint, non ... manifestum. Ego statuendum puto, in hoc Viatores ab Accensis distingui, quod Viatores non modo vocandi ius haberent, sed & ligandi; Accensi vero minime. Verum quia Carolus Sigonius id aperte negat *libro 2. de iure antiquo ciuium Romanorum, cap. 15.* ideo comprobandum est. Liuius lib. 3. de Appio scribit: *Arreptus a viatore, prouoco inquit.* Et libro 6. vbi de Manlio: *In vincula duci iussit. Arreptus a viatore, &c.* Et lib. 9 *Quum apparitor verecundia maiestatis ... laxe vinciret.* Et *lib* 4 vbi de Maelio scribit: *Quum apparitor iussu Magistri Equitum eam duceret, arreptus a circumstantibus, &c.* Vtrobique enim apparitoris voce viatorem, omnemque alium, qui ligandi ius haberet, intelligendum non dubito. Sicut & *lib. 3.* quum Liuius ait: *Dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumque, num consulto detrectarent, &c.* de Viatoribus interpretandum conicio. At Cicero omnem scrupulum demit, quum ait in Vatinium: *Misisne viatorem, qui M. Bibulum vi domo extraheret.* Itaque quum Viatores facultatem haberent ligandi, in hoc ab Accensis distinguebantur; Accensi vero a Viatoribus alia differentia discernuntur. Nam ... Accensi munus erat, etiam meridiem conclamare populo, quod Viatores nō faciebant. Id autem constat ex Varrone, loco citato, vbi habet: *Accensum solitum ciere Beotia ostendit, vbi primum Accensus clamarit meridiem.* Et Plin. *lib. 7. c. 6.* scribit: *Post aliquos annos adiectus est & meridies, Accenso Consulum id pronuntiante.* Viatores autē proprios fuisse Tribunorum plebis, sicut lictores Consulum, ex ... plurima

plurimæ lectionis vir, Andreas Tiraquellus *in suis Annot. ad Alexandrum ab Alexandro, lib.1. cap. 27.* motus authoritate Liuii *lib. 2.* vbi habet: *Ardens igitur ira Tribunus Viatorem mittit ad Consulem, Consul lictorem ad Tribunum*; qua tamen in re eum hallucinatum non dubito, namque non modo Tribuni plebis, sed & alii Magistratus viatores habuere quibus vocandi ius fuit. De Senatu constat ex Plinio loco citato, vbi Cincin. De Consulibus nulli dubium. De Ædilibus patet ex Liuio *lib. 30.* scribente: *Pecuniam ex ærario Scribæ Viatoresque Aedilitii clam egessisse per iudicium comperti.* Romæ in Basilica Sancti Petri in Vaticano extat tabella antiqua inscripta, in qua fit mentio T. Tettieni Viatoris Ædilitii. Et in Æde Sanctæ Ceciliæ in alia tabella legitur:

Q. LVCRETIVS Q. L. GEMELLO VIATORI QVÆSTOR. AB ÆRAR. Q. LVCRETIVS Q. L. CHRESTVS VIATOR QVÆSTOR. AB ÆRAR. In alia in domibus Dominorum S. Crucis legitur: TIBERIO ONESIMO VIATORI COLLEGII MAGNI. Quod pariter & reliqui magistratus viatores proprios habuerint, rationi consonum est, & constat ex Iurisconsultis, *l. finali, de iudic. P. l. magis puto. § illud quæri potest, de rebus eorum, qui sub tutel. P.* Vnde & viatores Prætoris, scilicet, vel Iudicum aliorum eisdem dicti executores litium, vt Imperator docet *in §. triplici, de actionibus.* Viatores ex seruorum genere fuisse contendunt aliqui ex recentioribus, authoritate Strabonis innixi *lib. 5.* & Gellii *lib. 10. cap. 3.* vbi legimus Romanos abeunte Annibale Brutios ignominię causa à Romanis superatos, non milites scribendos statuisse, nec pro sociis haberi, sed magistratibus in prouincias abeuntibus parere, & administrare seruorum vice. Idem & aduersus Picenos & Lucanos obseruatum, qui viatorum tabellariorum loco sunt habiti. In oppositum tamen stat veritas, siquidem Viatores ciues Romanos fuisse constat ex antiqua inscriptione tabellæ, quam Carolus Sigonius *de antiquo iure ciuium Rom. lib. 2. cap. 15.* describit, quam ibidem studiosus lector legere poterit. Prætereа quomodo Nero liberto & accusatori pręmium operæ dedisset, locum

in theatro inter viatores, si hi ex seruili genere extitissent? Ad hæc Liuius *libro* 38. scribit de Scipione: *Ab Rostris in Capitolium ascendit. Simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est, adeo vt postremo scribæ, viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis præter seruilem comitatum, vt præconem, qui reum ex Rostris citaret, quisquam esset.* Ecce itaque, quod Liuius viatores à seruili comitatu discernit. Ad authoritates autem Strabonis & Gellii dicimus; Aliud esse seruorum vice haberi, aliud vero seruum esse, namque & communi appellatione etiam seruire dicuntur, qui liberi sunt, non serui. Et ita à Frontino *libro de Aquaductibus*, & à Varrone & Liuio apparitores (inter quos viatores statuimus) seruos publicos appellatos obseruamus, hoc est, qui publico inseruirēt, quum tamen hi fere omnes ex libertino genere essent, vti Cicero ad Q. Fratrem scribens, & ad Appium *in Verr. & in Cornel.* docet, & Tacitus *lib.* 13. demonstrat. Valgius Rufus & cum eo Gellius *lib.* 12. *cap.* 3. Viatores in collegio lictorum reposuere, quos tamen aberrasse ex iam dictis constat, apertius vero ex præallegata antiqua tabella, ex qua dignoscitur, præcones potius ex viatorum collegio fuisse, quam lictores. Quantum aberrauerit doctissimus Turnebus *lib. & cap.* 11. viatoris vocem ex antiqua inscriptione interpretatus, ex dictis iam satis patere puto.

C. TACITVS LIB. XVI.

AEquitate Deum erga bona malaque documenta.

IVstus Lipsius in Notis ad hunc locum scribit: *Deprauatio manifesta; quam adnotare volui, tollere non potui.* Ego tamen non solum nullum mendum inesse existimo, quinimo præclarissimam suspiciendamque sententiam mira breuitate Tacitum complexum non dubito. Æquitas animi ab illis est constantia quædam, & moderatio, quum æquo animo patienterq; omnia feruntur, ac in bonam partem accipiuntur, quæ & *tolerantia* dicitur. Cic. pro Plancio: *Fugisti sententiam legis, æquitatem omnem reiecisti.* Et primo de Finibus: *Probabo modo ista sis æquitate, quam ostendis.* Et lib. de Senectute: *Noui enim moderationem animi tui & æquitatem* Et in Epistolis

AEquita-

Æquitatem tuam non potui non probare. Æquitatis vim duplicem dixit idem Cic. *in partit. Oratorius*, cuius altera directi, & veri, & iusti, æqui & boni ratione defenditur, altera ad vicissitudinem referendę gratiæ pertinet, quod in beneficio *gratia*, in iniuria *vltio* nominatur; His sic se habentibus, interpretor Taciti dicta: *Factum æquitate Deum*, id est, tolerantia & permissione, quibus nulla præscripta lex, vt P. Egnatius Sorani infidus amicus, in eum pecunia corruptus testimonium diceret, Cassius vero Asclepiodorus verus & syncerus eum laborantem non deseruerit, etiamsi fortunis ob id exutus esset, & in exilium actus, tolerantia inquam Deorum erga mala bonaque documenta, id est, exempla, nam documentũ pro exemplo sumitur à Sallustio & Cic. non semel; malũ siquidem exhibuit exemplũ Egnatius, bonũ vero Cassius, quibus Deorum eadem æquitate vltio & gratia habita.

C. TACITVS LIB. I.

Adeo animosus corruptor, vt Coccio Proculo stipulatori, de parte finium cum vicino ambigenti, vniuersum vicini agrum sua pecunia emptum dono dederit, per socordiam Præfecti, quem nota pariter & occulta fallebant. Sed tunc è libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, à quo Barbium Proculum Tessararium speculatorum, & Veturium Optionem eorundem perductos.

SPiculatorum, non speculatorum legendum esse hoc loco, non desunt, qui putent, eo quod stipulatores Imperatorum spiculo vterentur, ex Vegetio *lib. 2. cap. 7.* Quibus M. Vertranus assentiri videtur in suis Annot. necnon Turnebus *lib. Aduers. 24. cap. 41.* Caligas spiculatorias, non speculatorias legens, in Suet. Caligula, *c. 52.* & apud Tertul. de corona milit. *spetulatoriam morosissimam pedibus absoluit*; quum vtrobique tamen *speculatoriam* legendum ex mox dicendis patere putem. Quod vero hi in errore versati sint, docet Suidas scribens σπεκουλάτωρας τοὺς δορυφόρους, hoc est, *speculatores stipatores Principis.* Præterea Prætoriani milites, qui Imperatorib. astabant, eosq; stipulabant, lancea nõ spiculo vsos constat ex Suetonio scribente in Claudio, c. 35. *Neq; conuiuia inire ausus est, nisi speculatores cum lanceis circumstarent.* Et in

Galba

Galba cap. 18. *Descendentem Galbam speculator impulsu turbæ lancea prope vulnerauit.* Adhæc speculum à pilo, quod commune legionariorum militum erat, non differebat, si Vegetio credimus, vnde nequaquam credendum, spiculatores à spiculo dictos, sed potius speculatores à speculando, eo quod Principis tutelæ inuigilantes vndique specularentur, vt insidiarum omne genus præcauerent. Speculatores autem non solum in Prætorianis militibus frequentes fuisse, sed in legionibus ipsis, constat ex Hirtio *de bello Hispan.* co scribente: *Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus est.* Et rursus de speculatoribus missis in Cæsaris castris: *Complures Getuli qui sumus clientes C. Marii, & propemodum omnes ciues Romani in legione quarta, & sexta.* Quinimo vnaquæque cohors proprios habebat speculatores, si Tacito credimus scribenti: *Dilapsis speculatoribus cætera cohors non aspernata concionem, &c.* In antiquo marmore Romæ in domo Laurentii de Lallis existente legitur: C. FABIVS C. F. SER. CRISPVS. CARTAG. SPECVL. COH VI. PR. Horum autem speculatorum munus erat, de rebus hostium ad suos deferre quicquid percepissent, siue ex specula, siue in ipsis hostium castris. Neque eorum recipienda sententia; qui speculatores ab exploratoribus differre dixere; quod speculator è specula prospiciat, explorator inter hostes versetur. Namque Liuius lib. 22. inquit: *Per eosdem dies speculator Carthaginensis qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisque naribus* [illegible]. Et Hircius de bello Gallico: *Ex Getulis duos pro perfugis speculandi gratia in Cæsaris castra mittunt.* & paulo post: *Pro speculatoribus missi à Scipione.* Et rursus Liuius lib. 30. *Præmissi speculatores excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem.* Siue itaque hi e specula, siue in castris, seu quocunque alio modo explorarent, speculatores dicti, quod Virgilius in apibus perbelle expressit, inquiens:

— Quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas & nubila cœli.

Vtebantur quoque Principes speculatoribus ad damnatorum caput amputandum, vel alio pacto in reos leges exequendas.

dum.

dum. Iul. Firmicus lib. 8. c. 26. *Speculatores* (inquit) *facit, qui nudato gladio hominum amputant ceruices.* Et Seneca lib. 1. de Ira: *Tum centurio, qui supplicio praerat, condere gladium speculatorem iubet.* Et Vlp. *l. 6. de bonis damnatorum* scribit: *Spolia, quibus indutus est, qui ad supplicium ducitur, neque speculatores vltro sibi vindicent, neque optiores ea desiderent.* Idem confirmare possumus ex sacro Marci Euangelio *c. 6.* vbi de morte D. Ioannis ait, à speculatore eum decollatum; textus Græcus habet σπεκουλάτωρα. Mirandum sane, Torrentium virum doctissimum, quique ante nos spiculatorem, non speculatorem legendum apud Suetonium in Caligula *cap. 51.* annotauit, ausum fuisse affirmare, Caium vsum speculatoribus in mittendis literis ad Senatum, Suetonii *auth. in illo c. 44.* vbi de speculatoribus ne verbum quidẽ, sed simpliciter *latoribus* scribit, vti ex lectione loci illius facile dignoscet diligens lector. Ex dictis itaque satis patere existimo, quales essent milites dicti speculatores, stipulatores scilicet Principis, quorum meminit in textu Tacitus, hos vero electos inter milites, qui fortiores corpore & fide præstantiores haberentur palam est. Sic idem Tacitus *lib. Hist. 2.* ait: *Ipsum Othonem concomitabantur speculatorum lecta corpora.* & rursus: *Et cum ipso Prætoriarum cohortium, & speculatorum, equitumque valida manus discessit.* & iterum: *Postquam speculatores Syria Iudæaque adactum in verba eius Orientem nuntiauere.*

Barbium Proculum, Tesserarium speculatorum, quomodo sit intelligendum, non sat bene explicat Vertranus, dum Tesserarium interpretatur, qui præceptum Ducis per militum contubernia nuntiabat, hoc est, quod à Tribuno per singulos dies extremo Sole acceptsset. Quam expositionem etiam recipere videtur Turnebus *lib. 3. Aduers. c. 7.* & vtrique fauere Vegetium *lib. 2. c. 7.* dum ait: *Tesserarii sunt, qui tesseram per contubernia militum, aut per contubernia prætorianorum nuntiant.* Hæc interpretatio an veritati consentiat indagandum. Multi generis tesseram militarem obseruo apud scriptores. Vna erat symbolum bellicum, seu signum, quo consocii milites ab hostibus dignoscebantur, de qua Virgilius lib. 7. Æneid.

It bello

It bello tessera signum.

Et Silius lib. 5.

Tacitum dat tessera signum.

Claudianus lib. 1. Panegyr. Stiliconis.

Decretoque togæ fœlix legionibus iret
Tessera Romuleas leges aduisse fatemur:
Quum procerum iussis famulitia cernimus arma.

Et Liuius lib. 7. *Cæteris omnibus tesseram dari iubet*. De hac etiam Vegetius *lib. & cap.* 7. Hæc autem tessera verbalis erat. In castris enim Cæsaris Venerem tesseram fuisse tradit Appianus *lib. 2. belli ciuil.* alias fœlicitatem, teste Hircio *de bell. Afric.* In Pompeii Magni Herculem inuictum, *eodem authore eodem in loco*. In Pompeii iunioris, Pietatem, *ex Appiano lib. 5.* Neronem quandoque dedisse Tribuno signum petenti Optimæ matri, *ex Tacito lib.* 13. & Suetonio *in illo cap. 9.* Brutum in Philippicis Apollinem, *ex Plutarcho in illius vita.* Antoninum Pium Æquanimitatem, *ex Capitolino in illo.* C. Caligulam Priapum dedisse Cassio Chereæ Tribuno prætoriano, tradit Suet. *in illo cap. 56.* & Seneca *lib.* 10. *Epist. ad Serenum*, Seuerus Iouem; Septimius, Laboremus, *ex Spartiano in illo*. Pertinax, Militemus, *ex Capitolino in ipso*. Claudius excubitori Tribuno signum de more petenti, versum Græcum quem Suetonius describit *in illo cap.* 42. Vegetius *lib. 3. capite quinto*, Victoriam, Palmam, Virtutem, Deus nobiscum, Triumphum Imperatoris quorundam tesseram fuisse recenset. Illud autem animaduertendum; signum, seu tesseram verbalem aliquando datum congressuris cum hoste militibus, vt in pugna in feriendo se ab hoste discernerent. Ita Hircius loco citato inquit: *Signo fœlicitatis dato, eoq; admisso in hostem contra Principes ire contendit.* Aliquando vero in castris etiã prætorianis excubias agentibus, quod signũ Tribunus ab Imp. acceptũ militibus dabat. Tesseram vulgo contrasegno, excubitores *sentinelle* appellãtur. Prioris tesseræ minime tesserariũ fuisse Proculum Barbium, clarum est, quum in actu bellico non essent Imperator & milites; Nec minus secundæ, non enim existimandũ rem tanti momenti ad Imperatoris vitã custodiendã manipulari ordinario cõmissam,

singula

singula enim die Sole occiduo petebatur,& dabatur tessera, quod ēt nostris temporib. obseruari norūt omnes. Manipularem autē fuisse Proculū patet ex ipsomet Tacito paulo infra scribente: *Suscepere de manipulares imperiū Romanum transferendum, & transtulerunt*; in hoc à Suet. discrepans in Othone *c.5.* qui quinque speculatorib. rem cōmissam tradit. Tesserā aliam militarē non verbotenus, sed naturalē apud scriptores annotamus; quam ēt frumētariam dixere, & erat tabella lignea, certa insignita nota, quæ dabatur militibus; vt ex publico in ipsorummet alimentū frumenti certam quantitatē acciperent, fuisse autē vt plurimum figuræ quadratæ ex ipsa voce Græca coniiciendū, nam Græcis *τέσσαρα* quatuor significat, planas autē, quia & Polybius *πλατεῖαν* eam appellauit, quamuis & aliquādo eas rotūdas fuisse obseruemus ex Dione scribente in Tito: σφαίρια ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν εἰς τὸ θέατρον ἐρρίπτει σύμβολον ἔχοντα, τοῦ μὲν ἐδωδίμου. Fuisse quoq; aliquando Tesserā dare militib. suetum, ad annonā recipiendam stellatæ figuræ, coniicimus, eo quod eā inde *stellaturam* vocabant. Lamprid. in Alex. *Alexander Cæsar annonam militū diligenter inspexit, & Tribunum, qui de stellaturis militib. aliquid abstulisset, capitali pœna affecit.* Et Spart. in Pescennio: *Pescennius Imp. Tribunos duos quos constitit stellaturas accepisse, lapidib. obrui à militibus iussit.* Huiusmodi stellaturę verba faciunt Iurisc. *l.12. C. de erog. milit. annona lib.12.* Et in C. Theod. in constit. quadā Honorii & Theodosii, sicuti & tessaræ frumentariæ Vlp. *l.52. §.1. D. de iudic.* & Paulus *l.49. D. de leg. & iud. lib.31. §.1.* Et Iuuenalis:

Summula ne pereat, qua vilis tessera venit
Frumento.————

Quum itaque vel donatiui loco vel stipendii in solutum dabatur militibus frumentum aliave annona, tesseræ tot assignabantur Tribunis, quot milites sub eis militabant; has vero viritim Tribuni per suum Tesserarium militibus impartiebantur. Fuisse itaq; Barbium Proculum speculatorum Tribuni Tesserarium huiusmodi existimo: Veturium vero ipsius optionem, hoc est, vicarium, seu vices gerentē, *locumtenentem* vulgo vocant. Notum enim est ex Varr. lib.1. *de ling. Latina*, Festo & Vegetio *li.2. c.7.* quod *optio* masculini generis

dici

dici ſolet, qui muneris alicuius militaris adminiſtrandi vi-
ces gerit. Sic Plautus in Aſinaria: *optionem tibi ſummitto Le-
nidam*; Et Calliſtratus *in l. vlt. de iur. immunit.* ſcribit: *Quam-
obrem tum qui in Palatina militia idipſum agat, quod in exercitu o-
ptiones iure arbitror dici optionem.* Ita Vlpianus l 6. de bonis da-
mnat. *Neque ſpeculatores, neque optiones ea deſiderent*; quo loco
per optiones intelligendi ſpeculatorum Vicarii. Prædictæ
autem noſtræ expoſitioni fauent leges nonnullæ, in quibus
optiones accipiuntur pro illis, qui annonam militibus diuiſ-
dunt, vti lex 9. *C. de iure fiſci. l. 9. C. de exact. tribut. l. 3. C. de [illegible]
public. & Nouel. Martiani de indul. rel. Nouel. Iuſtiniani* 129 [illegible]
etiam ſunt ὀπτίωνα Procopio *lib. 3. de bello Vandal.* Illud [illegible]-
per annotare libet, Plutarchum tanti feciſſe has Taciti vo-
ces, vt eaſdem in Galba, vbi de hac coniuratione in [illegible]
Græco, receperit ὀπτίων καὶ τεσσαράριος; quum tamen Teſſe-
rarium interpretatus ſit διάγγελον, optionem vero διο[illegible]
Simphori Teſſerarii fit mentio in marmore antiquo; [illegible]
Epigram. Antiq. Vrbis, pagina 144. & in alio ibidem *pagina* [illegible] in
voto HERCVLI INVICTO Fabiani ſigniferi, & Va-
lerii Firmini Optionis.

C. TACITVS LIB. I.

*Flagitatum, vt vacationes præſtari Centurionibus
ſolitæ remitterentur.*

M. Vertranius hūc locum perperam interpretatus eſt,
ni me fallit animus, dum inquit: *Non erant hæ [illegible]
vacationes, ſed largitiones pecuniæ ob ſpectatam per multos annos fi-
dem, illam vero pecuniam milites honoris cauſa ſinguli primum tri-
buebant.* Vt vero id palam fiat, ſciendum, quod vacatio ho-
neſta & cum honore quædam à militia fuit, quæ militibus
dabatur iis, qui per viginti annos in legione militaſſent, vel
qui quinquageſimum annum exceſſiſſent; & hæc perpetua
erat & cum priuilegiis, atque à Duce exercitus, vel Princi-
pe, vel Senatu dabatur; Veterani enim rude donati in [illegible]-
nias mittebantur, & pro nauata tot annis opera Reipub. a-
gros accipiebant, teſte Liuio *lib. 55. in Orat. M. Pompilio [illegible]-
tionis.* Et *lib. 7.* vbi habet: *Conſul educto in aſtiua [illegible]
[illegible]*

tum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit; aliis emerita stipendia esse dicendo, alios graues tum ætate tum viribus parum validos; Et lib. 42. *Spurius Ligustinus ita loquitur: viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior sum annis quinquaginta, quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas vacationem daret, tamen quum quatuor milites pro me vno dare possem, æquum erat me dimitti.* Erat etiam vacatio perpetua, quæ gratiosa dabatur absque vlla ex memoratis causa, qualem à Senatu P. Æbutio datam legimus *lib. 39.* Altera erat vacatio à militiæ muneribus, non perpetua, sed temporanea, & sine priuilegiis veteranorum, quæ quandoque & ipsa gratiose à Principe dabatur, vnde statutum sub Theodosio, ne quis obtineret à Principe vacationem temporalem, nisi ex iustis causis, illisque probatis, *l. vnica de iis, qui à principe vacat. accep. lib. 10. C. tit. 44.* Sic legimus apud Liuium *lib. 23.* Prænestinis militibus Senatum duplex stipendium, & quinquennem vacationem decreuisse. Erat denique & alia vacatio non solum temporanea, sed & particularis; non quidem ab vniuersa militia eximens, sed tantum à quibusdam militiæ muneribus, & hæc non à publicis Magistratibus, sed à Centurionibus obtinebatur, certa pecunia illis persoluta, nam sicuti Duces Tribunis, ita Tribuni Centurionibus & hi gregario militi, seu manipularibus imperabant. Hinc eueniebat, vt Centuriones milites quosq; locupletissimos labore ac sæuitia fatigarent, donec vacationem emerent, vnde factum, vt miles redempta laborum temporanea vacatione huiusmodi à Centurione suo sumptu exhauriretur, ac otio languesceret; ita vt postmodum pro diuite inops, pro strenuo iners ad manipulum rediret, ac rursus alii pari egestate, & otio corrupti, seditiones ac discordias excitarent, & in bella ciuilia ruerent; dum inter suos manipulares latrocinantur, commeatum rapiunt, aut similia mala ministeria exercent, vt habeāt vnde militare otium redimere possint. Hac de causa apud eundem Tacitum *lib. Annal.* 1. milites tumultuantes Centuriones verberibus cōficiunt, tanquam materiem vetustissimam militaribus odiis præsumentes, & paulo post subdit: *percunctante Germanico,*

quo Centuriones exegissent. Nudant vniuersi corpora, cicatrices vulneribus, verberum notas exprobrant, mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii duritiem operum, ac propriis nominibus incusant; Vallum, fossas, pabuli materia, lignorum adgestus, & si qua alia ex necessitate, aut aduersus castrorum otium quaeruntur. Ex hisce interpretationis nostræ veritatem patere puto. Quis enim cum Vertrano militem Centurioni, ob spectatam in militia fidem pecuniam persoluisse iure affirmare audebit, quum iam Ducis, Imperatoris, Senatusve munus esset, ad quos spectabat, non ad priuatos milites, Centurionis meritis satisfacere, eosq; bene actorum remunerare. Præterea, huiusmodi vacationes haud vniuersales, vel ordinariæ erant, sed tãtum ex Centurionum libitu & permissione dabantur; conuentione habita cum hoc vel illo singulari milite. Quamobrem Otho Imperator effectus, ne militum flagitationem reiiceret, nec centurionum animos auerteret, ex Fisco suo vacationes annuas exoluturum promisit. Sic enim subleuati milites, nec stipe & emolumento ob id percipi soluto Centuriones defraudati. Quod pariter factum à Vitellio idem Tacitus paulo infra scribit; nempe Centurionibus vacationes ex Fisco numeratas, hoc est, certam summam pro vacationibus huiusmodi illis numeratam: quod quoque à bonis postea Principibus perpetuitate disciplinæ firmatum tradit idem Tacitus, vtiliter quidem, nam Centurionibus nihili soliti emolumenti detrahebatur, milites ab impensa subleuati, & militiæ onera æqualiter inter omnes partita.

C. TACITVS LIB. II.

Et Iudæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem, Deumque nec simulachrum Deo, aut templum, sic tradidere maiores: aram tamen, & reuerentiam.

SVetonius *in Vespasiano, cap. 5.* scribit: *Apud Iudæam Carmeli Dei oraculum illum consulentem, ita confirmasse sortes, & quicquid cogitaret volueritque animo, quantumlibet magnum, id esse prouenturum pollicerentur.* Duos esse montes Carmelos author est D. Hieronymus, alterum Galilææ prouinciæ ad Australem

Australem plagam, in quo fuit Nabal maritus Abigail, vt 1. *Regum* 25. Alter iuxta Ptolemaidem mari imminens, in quo Helias flexis genibus pluuiam impetrauit, 3. *Regum*, *c.* 18. Et huius meminere Suetonius & Tacitus, & Plinius *lib.* 5. & Strabo & Ptolemæus *libro pariter* 5. Huius quoque frequens in sacris Bibliis fit mentio. gratissimumq; Deo locum fuisse constat, quum populo Hebræo per eum & in eo, modo gratiam donaq;, modo iram & pœnam demonstraret. Prioris exemplum Ieremiæ c.2. *Et induxi vos in terrã Carmeli. vt comederetis fructum eius, & bona illius.* Et c.49. eiusdem: *Et reducam Israel ad Tabernaculũ suum, & pascetur Carmelum*, & Micheæ 7. *Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli pascentur.* Secundi habemus exempla Isaiæ c.16. *Et auferetur lætitia & exultatio de Carmelo*, & 33. *Concussa est Basan & Carmelus.* Et 37. *Ego ascẽdi in altitudinem montium, iuga Libani, & succidam excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis eius, saltum Carmeli eius.* Et Ierem. c.4 *Ecce Carmelus desertus, & omnes vrbes eius destructæ sunt à facie Domini.* & c.48. *Ablata est lætitia & exultatio de Carmelo*, & Amos 1. cap. *Exsiccatus est vertex Carmeli.* Et Nahum 1. cap. *Infirmata est Basan & Carmelus.* Et in Cantico quum Deiparæ virginis pulchritudo repræsentatur: *Caput illius assimilatur Carmelo*, cap.7. & Isaiæ cap.35. de eadem: *Data est ei gloria Libani, & decor Carmeli.* In Carmelo *lib.* 1. *Regum*, Saul parta victoria de Amalec, erexit sibi fornicem triumphalem, & obtulit holocaustum Domino de initiis prædarum, quæ attulerunt ex Amalec. Ex his mihi coniici posse videtur, Deum, quem Carmeli dicit Tacitus, fuisse Deum, qui sine fine viuit & regnat, cui Hebræi illo in monte sacrificium offerebant, eumq; ibidem venerabantur, aram & reuerentiã habentes, minime vero templum, hoc enim solum in Hierusalem, innominatum vero, quia non illi particulare nomen vt cæteris Diis gentium. Basilidem autem Sacerdotẽ eum, de quo paulo post Tacitus Hebræum fuisse conicio, quia Suet. de ea re verba faciẽs meminit Iosephi cuiusdã captiui Hebræi Vespasiano ea fœlicia vaticinãti, ob id vinculis soluti. Ioseph. de bel. Iudaico eum *Iosippũ* appellat; quinimo

Beroaldus multis rationibus eundem inter historiæ scriptorem fuisse comprobare contendit. Ad hæc Suetonius in *Traiano cap.* 4. ita scribit: *Percrebuerat Oriente toto vetus & constans opinio, esse in fatu vt eo tempore Iudæa profecti rerum potirentur.* Id de Imperatore Romano, quantum euentu postea patuit, prædictum patuit. Iudæi ad se omen trahentes rebellarunt; Nam vt Cornel. Tacitus subdit; Pluribus persuasum fuerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, vt valesceret Oriens, Præfectique Iudæis rerum potirentur. Quæ ambages Vespasianum & Titum prædixerunt. Sed vulgus modo humanæ cupidinis sibi tantam fatorum altitudinem interpretari, ne aduersaris quidē ad vera mutabantur. Orosius in hanc scribit sententiam: *Iudæi in Carmelum montem seductu sortibus, quæ portendebant, exortos è Iudæa duces rerum potituros esse, bellum ad se trahentes, in rebellionem exarserunt.* Egesippus vero *lib.* 5. refert, in sacris literis expressum fuisse, quod futurus esset vir, qui de regione Iudæorum imperium assumeret in orbe terrarum, quæ res eos in tanto furore posuit, vt sibi non solum libertatem, sed & regnum pollicerentur. Id alii ad Vespasianum referendum putauere, sed & prudentiores (ait Egesippus) ad Iesum referendum esse constanter crediderunt, qui in Iudæorum terris secundum carnem genitus ex Maria virgine beatissima, regnum suum per vniuersa terrarum spatia diffudit. Hæc commemorare volui, vt videant nostri seculi & futuri homines, eam esse Dei summi opificis omnipotentiam, vt etiam ex ore Taciti & Suetonii alioquin acerrimorum Hebraicæ & Christianæ religionis subsannatorum, & aliorum, & gentilium aliorum, suam gloriam & honorem inuitis ipsis, & caligine ignorantiæ perstrictis mentis oculis, elicere potuerit; eosque futuri Messiæ & Christi Iesu Domini nostri, & generis humani Redemptoris vaticinium literis mandare coegerit, ita tamen, quod quæ scripserint non intellexerint, gratiæ illius minime participes, cui honor & gloria sit in secula seculorum. Ita & Lampridius *in Alexandro Seuero* testatum reliquit, illum Christo templum facere voluisse, quod & Adrianum cogitasse fertur, qui templa in

omnibus Ciuitatibus sine simulachris iusserat fieri, sed prohibitus est ab iis, qui sacra consulentes repererant omnes Christianos futuros, si id optato vertisset, & templa reliqua deserenda. Idem Imperator inter bonos optimus, in suo sacrario Christi imaginem habuit. Ad hæc, quum Christiani locum quendam qui publicus fuerat occupassent, è contra Popinarii dicerent, sibi eum deberi, rescripsit: Melius esse vt quomodocunq; illic Deus colatur, quam Popinariis dedatur. Hæc omnia attulisse libuit, vt videant Christicolæ etiam ab Ethnicis sine fide & baptismate Christum magnifactum. Deiparam virginem de monte Carmelo colunt Carmelitani Monachi, quorum primus institutor fuit Angelus, nobilibus Hierosolymitanis ortus parentibus. qui temporibus Sancti Francisci & D. Dominici floruit, illius Seraphici ordinis, huius Prædicatorum primi institutoris.

C. TACITVS LIB. II.

Gratum primoribus ciuitatis, etiam plebs approbauit, quod reuersis ab exilio, iura libertorum concessisset, quanquam id omnino seruilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus.

IVstus Lipsius in suis ad Tacitum Notis in hunc locum inquit: *Hæc cum sequentibus suspecta erroris habeo, sed suspecta tantum, nam quid inuem non habeo.* M. Vertranus genuinum certe sensum assequutus est, at verborum difficultatem nō ademit. Patrono egenti tenebatur alimenta præbere libertus, *l. 2. de libert. & eorum lib. 6. C. tit. 7.* tenebantur & libertorum filii petere tutorem à patronis, *l. 2. §. liberti. C qui pet. tut.* libertus quoque tenebatur obsequia honoremq; & reuerentiam præstare patrono, *l. 5. de obseq. à lib. pat. præst.* C. Plato *lib. de legibus* 11. inquit, ius esse patrono propriis authoritate capere libertum, si ab eo sufficienter non colatur. Item lis à liberto moueri aduersus patronum non poterat; nec eundem actione famosa in ius vocare poterat, saltem nisi venia à Prætore impetrata *l 4. §. Prætor ait, de in ius voc. in P. l. veniam, C. eod. tit.* Poterat & patronus libertum ingratum ac contumacem; in seruitutē reuocare, *l. 1. de ingrat. lib.* C. Tenebatur

& libertus operas præstare ad nurum patroni, *Caius l. cum patronus l. 22. & l. 1. & 3. de ope. libe lib. 38. P. tit. 1.* Sed quod magis ad rem præsentem facit, erat & successionis ius patronis in bonis liberti, ex l. 12. tab. si is decessisset sine legitimo hærede, §. 1. *de success. libe.* Deinde l. Papia cum filiis liberti patronus in virilem partem vocatus, si sestertium centum esset patrimonium, §. *postea eod.* Postea & Iustinianus decedentibus sine liberis ab intestato libertis, patronis ex l. 12. tab. delatam successionem reseruauit, §. *Sed vestra constitutio*, *eod.* Succedebantque liberto non solum patronus, sed etiam coniuncti, vel proximi patrono, vsq; ad quintum gradum, §. *sed nostra.* His stantibus, quum Galba nobiles exulantes patriæ reddidisset, minime tamen bonis restitutis, egeniq; ideo essent, neç à Vitellio bonorum traditione iuuarentur, tamen ius libertorum illis concessit, quod parum vel nihil profuturum fuit calliditate libertorum, qui pecunias, quibus potissimũ eorum diuitiæ cõstabant, transferebant in potentes amicos, sicq; patronos fraudabant. Ita enim interpretor ambitiosos & occultos sinus. Namq; intimos amicos sinus quandoque appellatos obseruamus. Ita Cic. ad Atti. dixit in hunc sensum, *in sinum & familiaritatem adolescentis.* Et iterum: *Bibulum noli dimittere ex sinu tuo.* Et in 3. Verr. *Calumniatores de sinu suo apposuit*, id est, familiares, & amicos, sic & ipse Tacitus lib. Hist. 4. *Tradi se præfectis Centurionibusq;, quos vbi spoliis, sanguineque expleuerint, mutari, exquiriq;, nouos sinus*, id est, amicos. Addidit autem Tacitus *ambitiosos*, hoc est, per ambitioné conquisitos, vt eorum fauore & gratia tutarentur. Sic Iurisperiti *ambitiosa decreta* dixere per gratiam fauoremq; elicita. *Vid. l. ambitiosa 4. de decret. ab ordi faciend. & l. 3. D. de minor. 4. l. sed, §. cum Prætor, D. ad SC. Trebel.* ita & *ambitiose iubere* apud Marcianum, id est, grauiore & fauorabiliter, obseruamus, *l. sed, §. cum Prætor, D. ad S C. Trebel.* dixit autem Tacitus non solum ambitiosos sinus, sed & *occultos*, haud congrue, siquidem apud eosdem Iuristas legimus, *in sinu habere*, id est, in occulto, *l. 27. D. de prob.* Et Lampr. in Cõmodo scripsit: *prædã omnem in sinum contulit*, hoc est, occultauit. Et iterum: *Qui etiã condemnationes in sinũ vertisse diceretur.* Tertul. *in lib. De fuga in persecu-*

ait.

ait: *Paciscens cum delatore, vel milite, vel ministro aliquo præsidis, sub tunica & sinu q; aiũt.* Et ipsemet Tac. lib. Hist. 3. *Sed opes Cremonensiũ in sinu præfectorũ, legatorũq; fore*, id est, occulta potestate,

C. TACITVS LIB. II.

Postremo ne salutis quidem cura, infamibus Vaticani locis magna pars tetendit, vnde crebræ in vulgus mortes.

VAticanus Collis non procul à Tiberi est, conterminus Ianiculo supra molem Adriani, in quo D. Petri Basilica nunc est, & Pontificum aliorumq; nobilissimæ ædes; quomodo itaque illius locos infames vocet Tacitus difficultate non caret, præsertim quum antiquitus in eo & Circus Caii & Neronis, & Obeliscus fuerint, tradente Plinio *lib.* 16. *cap.* 40. *& lib.* 36. *cap.* 11. nec non & celeberrima illa Ilex, de qua idem author *lib.* 16. *c.* 44. Ibidemq; etiam laudabiles perficerentur patellæ, scribente Iuuenali Saty. 6.

Et Vaticano fragiles de monte patellæ.

Et quod pariter delitiosus haberetur, innuere videtur Horat. *lib.* 1. *Carm.* scribens:

——————Vt paterni
Fluminis ripæ, simul & iocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.

Itaque cur infames illius locos scripserit Tacitus, indagandum. Ego sane ab effectu sic appellatos existimo, eo quod Vitelliani milites, æstus & sitis impatiẽtes, libidinibus quoque operam dantes, Fluminis vicinitate allecti, crebris mortibus occasionem præbuerint, vires concubitu frequenti imminuentes, & copiam aquę ingurgitantes, nam tunc forte à meretricibus loci illi frequentibus incolebantur; sicuti ea Tiberis flumen adiacentem habuisse constat. Quod si hæc expositio non placet, aliam subiicimus, Tacitum non vniuersum Vaticanum infamem appellasse, sed tantum partem, hoc est, locos infernos, quos tunc aquis putribus, & cœno multo abundasse credendum, ob idque insalubres habitationes habuisse, præsertim æstiuo tempore caloribus æstuantibus. Cuius rei aliquod lumen habemus ex Gellio,

M. Varr. auth. ſcribente, *libro decimoſexto*, *cap.* 17. Aram & ſtatuam Aio Deo locatam in Vaticano in infima noua via, Ælius Lampridius in Ant. Heliogabalo ita ſcribit: *Fertur Elephantorum quatuor Quadrigas in Vaticano agitaſſe, dirutis ſepulchris, quæ obſiſtebant.* Ex quibus colligere poſſumus, poſtquam Romæ ſepeliere mortuos (quod antea, vt alibi oſtendimus, vetitum erat) Vaticani locos ſepeliendis cadaueribus deſtinatos, ob idque à Tacito infames vocatos.

C. TACITVS LIB. III.

Secuta è claſſicis Legio.

SVpra dixit Tacitus: *E Claſſicis Rauennatibus legionariam militiam poſcentibus optimus quiſque adſciti*; Hic e claſſicis legionem ſcribit, vtrobique an de militibus claſſis, an de naualibus miniſtris, ſeu remigibus ſit intelligendum, indagandum. Hos *claſſiarios* vocauit Suetonius *in Galba*, *cap.* 12. inquiens: *Nam quum claſſiarios, quos Nero ex remigibus iuſtos milites fecerat, redire ad priſtinum ſtatum cogerit, recuſantes, atque inſuper Aquilam & ſignum pertinacius flagitantes, non modo immiſſo equite diſiecit, ſed decimauit etiam.* Item in Tiberio, c. 62. *Damnatos poſt longa & exquiſita tormenta præcipitari coram ſe in mare iubebat, excipiente claſſiariorum manu, & contis atque remis elidente cadauera, ne cui reſidui ſpiritus quicquam ineſſet.* Et in Othone, c. 8. *Et placuerat per claſſiarios arma transferri, remittiq; nauibus.* Et in Veſpaſiano, c. 8. *Claſſiarios vero qui ab Hoſtia & Puteolis Romam pedibus per vicos comeant, petentes conſtitui ſibi aliquid calcearii nomine, quaſi parū eſſet ſine reſponſo abegiſſe, iuſſit poſt hac excalceatos curſitare, & ex eo ita curſitant.* Hircius lib 3 bel. ciuil. *Aqua prohibere claſſiarios inſtituit.* His ſic ſe habentibus, ſi demus, claſſicos Tacito eoſdē eſſe, quos claſſiarios Suetonius & Hircius appellauere, conſtat nautas, remiges, & nauium miniſtros quoſcunque in legionem militarem redactos. Si vero à largiori ſignificatione claſſicos acceperimus pro his omnibus, qui claſſi inſeruiunt, dubio procul & milites claſſi aſſignati ſub eadem voce continebuntur; Nam & apud Iuriſtas *in l. vnica. C. de claſſic. lib.* 2. *& C. Theod. eodem l. vnica.* claſſici milites ſunt deputati nauibus. Quinimo & claſſiarios

quando-

quandoq; nuncupatos obſeruamus. Lampridius in Commodo: *Quum illi ſæpe pugnanti vt Deo populus fauiſſet, irriſum ſe credens, pop. Rom. à claſſiariis, qui vela ducebant, in Amphitheatro interimi præcepit.*

C. TACITVS LIB. IV.

Nam ſi caderet Marcellus, agmen reorum ſternebatur.

REum appellaſſe Latinos ſcriptores illum, de quo pateretur, qui cauſam diceret, qui lege aliqua tenetur, qui aliqua culpa argueretur, paſſim obſeruamus. Vnde *reum facere*, pro *accuſare*, dixit Cic. *in Verr. in Orat. pro Planco, pro Sextio, de Aruſp. Reſp. & ad Attic.* quod pariter Iuriſperitis receptum, *l.3. D. de accuſat.* Ita etiam & *agi reus*, eodem ſenſu dictum, quo *accuſari*. Valer. Max. lib. 6. cap. 8. *M. Antonius auorum noſtrorum temporibus clariſſimus Orator inceſti reus agebatur.* Et lib. 8. cap. 1. *Q. Fuluius à C. Valerio AEdile apud populum reus actus.* Et Plinius iunior inquit: *Dum ille peragitur reus, ſedimus.* His ſic ſe habentibus, obſcurum & improprium videtur, quod Tacitus delatores reos appellauerit, quum potius actores eſſent dicendi. Delatorem autem fuiſſe Marcellum Eprium, præſertim ſub Nerone, conſtat ex ipſomet Tacito ſupra, & paulo infra. Cuius potentia ſi cecidiſſet, ſternebatur actio delatorum aliorum minus potentium. Hunc ſcrupum ſic tolli poſſe cenſemus. Rem, pro lite, antiqui dixere, vnde illud Ciceronis contra Iuriſconſultos in Orat. Murænaiana: *Tot homines, tam ingenioſos ſtatuere non potuiſſe, vtrum rem an litem dici oporteat.* Et Varro *lib. 6. de lingua Latina* ſcribit: *Quam rem ſeu litem dicere oportet.* Hinc, *rem amittere*, eſt, litem amittere, *l. 8. D. de reſtit. in integ. l. 22. §. penultimo, D. rem ratam habere.* A re autem, id eſt, lite, reus dictus antiquis; & reus non modo accuſatus & conuentus, ſed & accuſator & actor appellati. Cic. 2. *de Orat.* ait: *Reos appello non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur,* ſic enim olim loquebantur. Et Gal. Ælius apud Feſtum inquit: *Reus eſt, qui cum alio litem conteſtatam habet, ſiue is agit, ſiue cum eo actum eſt.* Ex quibus manifeſtum fit, reos olim fuiſſe, qui nunc litigagatores ſeu litigantes, & per conſequens, nomine rei non

solum accusatum, sed & delatorem intelligi posse, sicque iure optimo Tacitum, Marcellum Eprium, licet delatorem, Rei nomine vocare potuisse, sicuti & vterque ex contrahentibus reus appellatur à Iur sconsultis, *l.5.§.conuentionales, D.de verb.oblig.* Addimus tamen, Eprium & alios, qui sub Nerone delatores fuere, assurgente Vespasiani Imperio, recte à Tacito reos appellatos, & proprie, quia in iudicium vocabantur, vt de illis supplicium sumeretur.

C. TACITVS LIB. IV.

Asiaticus enim (is libertus) malam potentiam seruili supplicio expiauit.

CORnelius Tacitus non solum hoc loco, sed & *lib.Hist.* 20.scribit: *Sumptum de eo supplicium in seruilem modum.* Et lib.4.Hist.*Solatio fuit seruus Virginij Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo affixus.* Seruile itaque supplicium, quod fuerit Tacito indagandum, quum qui in illum annotationes scripsere, id prætermiserint. Seruile supplicium crucis patibulum fuisse, colligimus ex antiquis scriptoribus, præsertim historicis. Vulcatius in Auidio Cassio inquit: *Centuriones rapi iussit, & in crucem tolli, seruiliq; supplicio affici.* Iul.Capitolinus in Macrino: *Nam & milites in crucem tulit, & seruilibus suppliciis semper affecit.* Hircius de bello Hispaniensi: *Ea nocte speculatores prehensi serui tres, & milites ex legione vernacula; serui sunt in crucem sublati, militibus ceruices abscissæ.* In eundem sensum intelligenda Liuii verba, libro 30. *De captiuis, vt quisq; liber aut seruus, suæ fortunæ a quoq; sumptum supplicium est*, id est, serui cruce, securi liberi mulctati. Nam & lib.33. de Marco Accilio seruilem coniurationem debellante, scribit: *Ex his multi occisi, multi capti, alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant.* Et libro 30. de fugitiuis & profugis à Carthaginensibus redditis, ait: *De perfugis grauius quam de fugitiuis consultum. Nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati.* Idem *lib.29.* inquit, Legatos tribunos militum seruilibus omnibus cruciatibus cruciatos occidisse. Et libro 24. *Qui caput*

bellu

hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurum esse, qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurum. Et libro 22. *Et serui quinque & viginti in crucem acti, quod in campo Martio coniurassent.* Capitolinus in Pertinace scribit: *Eos, qui calumnijs appetiti per seruos fuerant, damnatis seruis delatoribus liberauit, in crucem sublatis talibus seruis.* Sic Herodianus *lib.5.* tradit, à Macrino seruos, quicunque dominos detulerant, in crucem actos. Dion lib.54. *Seruitia dominis reddita ad pœnam, quorum domini non extarent, cruci sunt fixa.* Valerius Maximus libro 2. capite 7. ait, cruce dignissimos fugitiuos seruos. Cui sententiæ alludens Cicero in Orat. pro Deiotaro, inquit: *Quæ crux huic fugitiuo potest satis supplicij afferre?* Iuuenalis Satyr.6. habet:

Pone crucem seruo.

Et apud Petronium in Satyrico mulier de seruo inquit: *Nec Dij sinant, vt amplexus meos in crucem mittam.* Apud Plautum in milite seruus ait:

Noli minitari, scio crucem futuram mihi sepulchrum,
Ibi maiores mei siti sunt, pater, auus, proauus, abauus.

Et in Amphitr. Mercurio serui Sosiæ personam agenti, inquit Amphitrio:

Ita ego te certo cruce & cruciatu mactabo.

Et in Aulularia *Scen.1.* Euclio herus Staphilæ seruæ ait:

Si respexeris Donicum,
Continuo hercle ego te dedam discipulam cruci.

Vnde & Horatianum illud lib.1. Serm.1.

Si quis eum seruum patinam qui tollere iussus
Semesos pisces, tepidumq́; ligurierit ius,
In cruce suffigat, Labione insanior inter
Sanos dicatur.

Paulus *lib.5. Sent. tit.21.* habet: *Si serui de Domino consuluerint, summo supplicio,* id est, cruce, *afficiuntur.* In sacra Genesi, c.40. & 41. *Seruus Pharaonis magister pistorum suspensus in cruce.* Denique seruile supplicium crucis fuisse, docet Lactantius *lib.4. cap.26.* Non negandum tamen, præter seruos & aliquando liberos summosque viros cruce peremptos: vti Polycrates Samiorum tyrannus, teste Cic. *lib.5. de Finibus,* Herodoto

in Thalia,

in Thalia, & Eusebio *lib.8. de præpar. Euangel. cap.* 14. & Hamilcar Pœnorum Dux, tradente Iustino. Item & Annibal eorundē Dux, si Epit. Liuianæ credimus, *lib.*17. & Gauius ciuis Romanus, de quo Cic. *in postrema in Verr. act.* Mago Suffetes Magistratum Insulæ Cambis cruci affigi iussit, ex Liuio *lib.*28. Præter alios plurimos, quos enumerare nimis longum esset. Erat namque crucis mors cæteris acerbior, scribente D. Augustino in Ioan. tract. 36. *Supplicium crucis ideo durius, quod diutius cruciabat, & omnes crucifixi longa morte necabantur.* Erat & ignominiosissimum, tradente eodem Augustino in Matth. Serm. 18. *Nihil illo tempore fuit ignominiosius, quam mors crucis.* Verum post Saluatoris nostri Christi Iesu mortem, adeo venerandum, tantæque maiestatis fuit crucis patibulum, vt Constantinus Magnus lege lata sanxerit, ne quis amplius crucis supplicio, quod tum frequentissimum erat, puniretur, tradente Cassiodoro *lib.1. hist. Trip. cap.*10. & Sozomeno *lib.1. hist. Eccles. cap.*8. & Nicephoro *lib.* 7. *cap.*46. Nec illud prætermittendum, crucis patibulum ab antiquis *Gabalum* vocatum. Varro: *Nos barbari quod innocentes in gabalum suffigimus homines, vos non barbari, qui noxios absoluitis.*

C. TACITVS LIB. IV.

Signo vltionis in accusatores dato, petijt à Cæsare Iunius Mauricus, vt Commentariorum principalium potestatem Senatui faceret, per quos nosceret, quem quisq; accusandum poposcisset.

Commentaria dixere Latini libros, in quibus non fuse lateque res, sed tantum quasi per capita describerentur. Cic. in Brut. *Non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium.* Paulo plenius Seneca lib. 3. Declamat. *Sine commentario nunquam dixit Seuerus Cassius, nec hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur.* Hunc *Diurnum*, *Ephemeridem*, *Regestum*, à verbo *regero*, quo vsus est Quintilianus, vnde vulgo *Registrum* & Latine vocari posse, docet Budæus *in Annot. in Pand. in l. abesse 32. D. ex quibus causis maior.* Ita Plutarchus Iulii Cæsaris Commentarios *Ephemerides* appellauit, inquiens: Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφε.

Huius-

Huiuſmodi autem commentariis omnes fere Magiſtratus, qui Reipublicæ Romanæ munia obibant, vſos fuiſſe comperimus. De Conſulibus inquit Cic. ad Att. *Commentarium Conſulatus Græce ſcriptum, ad te miſi.* De Prætoribus idem in Verr. *Audite decretum mercenarij Prætoris, ex ipſius commentario.* De Regibus in orat. pro Rabirio: *Ex Annalium monumentis & Regum commentariis aliquid conquirere.* Et T. Liuius lib. 1. *Omnia ea ex commentariis Regis in album relata.* Et in fine eiuſdem libri: *Duo Coſſ. inde comitijs centuriatis à præfecto vrbis ex commentarijs Seruij Tulli creati ſunt.* Et lib. 45. *Eumenes Rex commētarium ferens ſecum, quod de apparatibus belli fecerat, omnia inquirens, Romam venit.* Et lib. 45. *Quod ex alijs gentibus Principum literas deprehenſas in commentarijs Regis habebant.* De Pontif. Cicero de claris Orat. ait: *Quod ex pontificum commentarijs longe plurimum ingenio valuiſſe videatur.* Et Liuius libro 4. *Si non ad faſtos, non ad commentarios pontificum admittimur.* Quod vero & Imperatores propria haberent commentaria, patet ex Cicer. in Anton. *Nihil tum, niſi quod erat notum, in C. Cæſaris commentarijs reperiebatur.* Tranquillus in Tiberio: *Commentario* (inquit) *quod de vita ſua ſummatim breuiterq́; cōpoſuit, auſus eſt ſcribere, Seianum ſe puniiſſe, quod comperiſſet furere aduerſus Germanici liberos filij ſui.* Idem in Caligula: *Commentarios ad matris fratrumq́; ſuorum cauſas pertinentes confectos in forum concremauit, vt inde delatorum nomina exciperentur.* Et Traianus ad Plinium: *Dediſſe me ius trium liberorum Suetonio Tranquillo, & conditione, qua aſſueui, referri in commentarios iuſſi.* Quod etiam publica ſcriberentur, & vrbana Commentaria, patet ex Cic. in lib. de Orat. *Pater publicis commentariis conſignatis.* Et in Epiſtolis: *Quam quiſq; ſententiam dixerit, in commentario eſt rerum vrbanarum.* Et iterum: *Commentarium rerum vrbanarum primum dedi L. Caſtrinio.* Ex his patet, qualium Tacitus dixerit Iurium Mauricum Commentariorum Senatui poteſtatem fieri petiiſſe à Cæſare, principalium, inquam, hoc eſt, ſuperiorum Principum, quorum ſub Imperio delationes frequentes exercitæ, puta Claudii & Neronis. Ita *commentarium Principis* legimus apud Modeſtinum, *in l. abeſſe. 32. D. ex quibus cauſis maior.* Vnde & qui Principis Com-

Commentaria perſcribebant, *Commentarienſes* dicti. Et in caſtris *Commentarienſes* appellati, ex Vegetio, *lib.1.* qui militum munia, vti excubias commeatusque, & alia huiuſmodi in commentarios referebant. Et apud Iuriſtas, *l.4. de cuſt. reo.* obſeruamus, Commentarienſes vocatos, qui detractorum nomina in commentariis deſcribebant, ac veluti cuſtoditorum diarium conficiebant; ſic accepti *in l. in fraudem, 45. §. quoties, D. de iure fiſci,* Commentarienſes, quorum manu acta ſubnotantur, quoties apud fiſcum agitur. Illud ſane poſtremo minime prætereundum videtur, quod admiratione haud carere credo, explanationes ſcilicet in Virgilium, Horatium, aliosque authores *Commentaria* inſcribi, quum Commentaria, vt diximus, breuia ſint, ac veluti per capita ſcripta, hæc antem fluxiore oratione fuſeque ſint literis mandata. Scio quidem, Gellium dixiſſe: *Qui Commentaria in Virgilium ſcripſerunt.* Et alibi: *Probi Grammatici Commentarium.* Et iterum: *Taurus in primo Commentariorum, quæ in Gorgiam Platonis conſcripſit.* Scio quoque in ſcholis ab expoſitionis excellentia Auerroem communiſſima appellatione *Commentatorem* vocari. Attamen apud alios probatos ac claſſicos authores Commentarium in hac ſignificatione me legiſſe minime recordor, ob idque haſce expoſitiones potius & rectius *Commentationes* dicendas, ſemper cenſui. Siquidem Commentatio paſſim Ciceroni meditatio eſt, & præſertim *lib. de Orat.* vbi habet: *Subitam orationem, commentatio & cogitatio facile vincit.* Et iterum: *Quos locos multa commentatione ac meditatione paratos atque expeditos habere debetis.*

C. TACITVS LIB. V.

Illic immenſæ opulentiæ templum, & primis monumentis vrbs deiugis, templum intimis clauſum.

DOctiſſimus Lipſius Taciti obſcura breuitate & obſoletarum vocum vſu perſtrictus, hunc locum mutilatum annotauit, quum tamen integer ſit; quod pluries eidem in Taciti annotat. accidiſſe manifeſtum eſt, dum locos

ex ſui

ex sui sententia deprauatos, alteratiōo designat, quorum tamen plerique, si exacte perpendantur, nullo mendo scatere facile dignoscitur. Sensus itaque Taciti verborum est, Hierosolymam vrbem propriis munimentis primis circumductam seiunctam fuisse à templo, quod & ipsum munimentis propriis in vrbis intimis postea munitum fuit. Sicut enim *iugo* verbum *coniungo* significat, & ab eo *iugis*, pro *coniuncto* accipitur, ita & *de* præpositio, quæ in cōpositione detrahit & negat, addita, fit *deiugo*, quod est secerno & separo, vnde *deiugis*, id est, secreta & disiuncta. Sic Pacuuius dixit: *Nostram vnanimitatem memoria deiugat.* Quod vero vrbs Hierosolyma, & in illa templum propria mœnia & munimentum habuerint, eaque inuicem disiuncta, constat ex eodemmet Tacito, in sequentibus, & Strabone *libro* 14. passimque ex Iosepho *de bello Iudaico*, & Egesippo *de excidio Hierosolymitano.*

C. TACITVS LIB. V.

Nenter ducum cunctator; sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentem.

Ingenium in animatis, pro moribus, industria, solertia & intellectus acie semper à Cicerone & à reliquis accipi annotauimus. At in inanimatis nonnunquam ab aliquibus pro insita & ingenita natura. Ita Iuristæ *in l.6. C. de bon. præscript.* dixere, ingenium naturam significare, & ad ea, quæ anima & sensu carent, transferri. Virgilius 2. Georgicorum:

Nunc locus aruorum ingenijs.

Et Plinius *lib.*140. scripsit: *Ad cœli mores soliq; ingenia.* Salustius lib. Hist. 3. *Castrisq; collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur.* Et Næuius in Lycurgo:

Ite actutum in frondosos lucos,
Ingenio arbusta vincta sunt, non obsita.

Ipsemet Tacitus alibi: *Locorumq; ingenio sese contra imbelles regias copias tutabantur.*

C. TA-

C. TACITVS DE MORIBVS GERMANORVM.

Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem Barditum vocant, accendunt animos, futuræq́; pugnæ fortunam ipso etiam augurantur; terrent enim trepidantve prout sonuit acies. Nec tam vocis illi, quam virtutis concentus videtur, affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur, obiectis ad os scutis, quo plenior & grauior vox repercussa intumescat.

QVamuis *bardus* Nonio sit, vi propria & ingenio tardus, Græcorum authoritate, quibus *βάρδιςος* piger, & tardus dicitur, sic Homerus *Iliad.*4. equi *βάρδιςοι* dicti tardi. Ac Festo *bardus*, ingenio tardus vocatus. Nihilominus *Bardi* proprie inter Gallos homines fuere, fortia illustrium virorum facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitantes, test. Amm. Marcell. *lib.*5. de quibus Lucanus lib.1.

Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Et Martialis lib.4. Epigram.4.

Lassi Bardiaci os, quod euocat.

Et Iuuenalis Satyra 19.

Bardiacus iudex datur hæc punire volenti.

Quod vero Bardi Galli genere essent, præter iam dicta confirmat etiam Hesychius, scribens: *Βαρδαῖοι ᾠδοὶ παρὰ Γαλάταις.* Verum quia Bardi laudabilium doctrinarum studiis incumbebant, nec ad militiæ munera proni erant, hinc forte & *Bardi* nuncupati, hoc est, tardi. Vnde iure optimo Zasius *in epit. feud. tit. de feud. success.* strenuum virum ac bellicosum bardo opposuit. Ab horum Bardorum cantu forsitan *Barditum* dictum cantum illum, seu clamorem, quo per initia pugnæ Germani Gallis contermini, vt sit, Taciti testimonio. Nonnulli textus legunt *Barritum*, non *Barditum*, nec mehercle iniuria. Siquidem Ammianus lib. 16. de Germanis & Alemannis verba faciens, inquit: *tum perstrepentes barritum ciere vel maximum, qui clamor ipso feruore certaminum à tenui susurro exoriens, paulatimq́; adolescens, ritu extollitur fluctuum cantibus illusorum*; hunc quem dissonum & tu-

com-

cem cantum Liuius *libro 5.* appellauit, & Vegetius *lib.3.c.18.* Barritum vocauit. Idem Tacitus paulo infra cantum, fremitum, clamoremque dissonum nuncupauit, inquiens: *Excepere orationem alacres barbari, moti cantu & fremitu, clamoribus dissonis.* Barritum autem hunc dictum existimant quidam à similitudine inconditæ vocis elephanti, quem *barrire*, tradit Spartianus, *in Antonino Geta*, vnde & *barrus* elephas Latinis dictus, vt docent interpretes in illud Horatii, Ode 12. Epod.

Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?

Huiuscemodi clamore, vel saltem consimili, non solum Germanos vsos per initia pugnæ, sed & alias nationes, obseruamus. Liuius *libro* 4. vbi de prælio Volscorum & Romanorum: *Clamor indicium fuit quo res inclinatura esset, excitatior crebriorq. ab hoste sublatus, ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto tempore prodidit pauorem animorum, eo ferocior illatus, hostes vrgere scutis, micare gladijs.* Et lib 30. *Ad hoc dictu parua. sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis, eoq; maior & terribilior, dissona illis, vt gentium multarum discrepantibus linguis, voces.* Et libro 40. de Romanis aduersus Ligures pugnaturis: *Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, Calonum quoque & Lixarum, sublato simul omnibus portis Romani eruperunt.* Cæsar libro 3. belli ciuilis: *Est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata nobis, quæ studio pugnæ incenditur, hanc non reprimere, sed augere Imperatores debent.* Neque frustra antiquitus institutum est, vt signa vndique concinerent, clamoremque vniuersi tollerent, quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. Hoc idem refert Plutarchus in ipsius Cæsaris vita. Idem Cæsar libro 7. belli Gallici: *Hostes committunt prælium, vtrimque clamore sublato, excipitur rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor.* Hircius de bello Hispanico: *Hic etsi virtute nostri antecedebant, aduersarij loco superiori defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab vtrisque clamor.* Ex his, id moris fuisse Italis & Hispanis, vt scilicet pugnaturi clamorem ederent, quam possent, maximum, manifestum est, quod & de Germanis

diximus. De Pœnis pariter id affirmari potest ex Liuio libro 26. scribente: *Prælium non solito modo clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum, equorum armorumque sonitum, disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamorem, vt auerteret etiam pugnantium animos.* Hoc quoque à Galliis obseruatum, idem Liuius docet *libro* 21. in hæc verba: *Galli occursant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuque more sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela, quanquam ex aduerso terrebat tanta vis nauium, cum ingenti sono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes hortabantur.* Sed & ante hos omnes id factum etiam à Græcis, docet Homerus *Iliad δ.* vbi de Troianis loquens, inquit:

οὐ γὰρ πάντων ἦεν ὁμὸς θρόος, οὐδ' ἴα γῆρυς.

Quod pariter confirmat Polybius *lib.* 15. vbi eos docet, Romanos more patrio in prælio simul vociferari, & gladiis ad scuta illisis, strepitum edere. Verum ad rem, vnde initium desumpsimus, concludamus, in textu Taciti legi posse *Barditum* & *Barritum*; namque vtraque lectio ratione non caret, vt diximus.

C. TACITVS IN VITA AGRICOLÆ.

Media campi Couinarius & Eques strepitu ac discursu complebant.

POmponius Mela *lib.* 3. *cap.* 4. docet, Couinum vehiculi falcati genus esse, quo Britanni in prælijs vterentur, quod pariter legimus apud Diodorum Siculum, *lib.* 5. De hoc Martialis lib. 12. Epigram. 24.

O iucunda Couine solitudo,

Carrucaque, magis, essedoque gratum.

Et Silius lib. 17.

Agmina falcifero circumuenit arcta Couino.

Et Sydonius Apollinaris in laude vrbis Narbonensis:

— Lamque, & pectora prona Couino

Extensi rapiuntur, &c.——

Lucanus lib.3. Pharsal.

Et docilis rector monstrati Belga Couini.

Ex his credidere aliqui, Couinarium dictum Couini rectorem, rectorem seu aurigam; Nos tamen ex hoc Taciti loco *Couinarium* interpretamur militem ex Couino pugnantem, cuius & paulo post meminit idem Tacitus in hæc verba: *Interim equitum turmæ fugere, Couinarij peditum prælio miscuere, & quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus, & inæqualibus locis hærebant, minimeq; equestris, & pugnæ facies erat, quum in gradu stantes, simul equorum corporibus impellerentur, ac sæpe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, vt quemq; formido tulerat, transuersos aut obuios incursabant.*

MARCELLI DONATI

IN C. SVETO-NIVM TRANQVIL-LVM DILVCI-dationes.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE

Cap. I.

Donec per virgines Vestales perq; Mamercum AEmilium, [illegible] lium Cottam, propinquos & affines suos, veniam impe[illegible].

MIRVM videtur, virgines Vestales, [illegible] tatem professæ, saltem per annos [illegible] Deæ sacratæ, & igni æterno co[illegible] assidue assistebant, publica neg[illegible] se, eaque perdifficilia & profana, [illegible] reconciliatio Cæsaris cum Sulla, quod Suetonius [illegible] admiratio omnis cessabit, si in memoriam reuoce[illegible] tæ eas dignationis fuisse, vt illis in publicum egre[illegible] præcederent, testimonio Plutarchi, *in Numa*, & [illegible] *lib.*47. illisque etiam Prætores & Consules de via [illegible] rent, vti scriptum reliquit Seneca, *lib.*7.*Declamat* [illegible] vbi etiam addit, illis magistratus eosdem fasce[illegible] Quod & D. Hieronymus in Iouianum *lib.*1.tr[illegible] ea si ipsis foras progredientibus, occurrisset qu[illegible] ad capitale supplicium traheretur, eum [illegible] licebat, tradente Plutarcho *in Numa.* Qu[illegible] & honore habitæ sunt, vt serui [illegible] egressa, retinere in loco precatio[illegible] [illegible]

stante, *lib.28.c.2.* Et Val.Max.*lib.5.de pietate erga parentes*,inquit: *Claudia Vestalis, quum patrem suum triumphantem,è curru violenta manu Trib pleb detrahi animaduertisset, mira celeritate vtrisq; se interponendo amplissimam potestatem inimicitiis accensam depulit.* Suetonius tamen in Tiberio,*cap.2* non patrem, sed fratrem Claudiæ Vestalis fuisse scribit. Ad hæc Suetonius ipse,*in Vitellio,c 16.* tradit, eum suasisse Senatui, vt legatos cum virginibus Vestalibus ad Flauianos Duces mitterent,pacem petituros. Ex iis omnibus, quanta in publicis rebus Vestalium esset authoritas,facile dignoscitur. Ideoq; minime mirandum, si mediatrices fuerint in venia à Sulla Cæsari impetranda. Quæ eo libentius annotaui,quo videant illi, qui Christum vocetenus, non re ipsa profitentes, virgines Deo sacras temerare audent, quanta qualiq; pœna sint afficiendi; quum Gentiles Vestalium violatores in foro sub furca flagris cæsos necarent, Dionysio Halycar.*lib.9.* tradente.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
CAP. V.

Tribunatu militum (qui primus Romam reuerso per suffragia populi honor obtigit) authores restituendæ Tribunitiæ potestatis, cuius vim Sylla diminuerat,enixissime iuuit,&c.

Militum Tribuni primum creabantur à Dictatoribus & Consulibus,postmodum anno ab V.C.443. C.Iunio Bubulco tertio,& Q.Æmilio Barbula,iterum à populo creari cœptum, ex Liuio *lib.9.* vbi inquit: *Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum,vtraq; pertinentia ad rem militarem, vnum, vt Tribuni militum seni, deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, Dictatorum & Consulum ferme fuerant beneficia.* Et apud Plutarchum in vita Catonis Vticensis legimus: *In petitione Tribunatus militaris legem, quæ candidato nomenclatores adesse vetabat,solus Cato seruauit per seipsum,appellans populum.* Ex quibus apparet,populi suffragiis etiamnum ea ætate tribunos militum à populo creari solitos. Idem etiam ex Salustio habemus *in bello Iugurthino*,vbi de Mario loquens,ait: *Ergo vbi pri-*

num Tribunatum militarem a populo petit, plerisq; eius facie ignorantibus, facile notus per omnes tribus declaratur. Quod etiam ex Cic. *in 2. in Verr. act.* colligi potest, & Asconio Pediano eodem in loco. Hic mos postea seruatus est, nisi nominatim latum esset ad populum, vt suo iuri cederet. Quod factum fuisse, scribit Liuius, *lib.13.* iis verbis: *In Tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod Consules ex S.C. ad populum tulerunt, ne Tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed Consulum Praetorumq; in iis faciendis iudicium arbitriumq; esset.* Aliquando etiam per milites suffectos tribunos militum creatos, obseruamus ex Polybio, *lib.* [illegible] & clare ex Liuio, *lib.7.* vbi habet: *Et quum eo anno primum placuisset Tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam antea sicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipsi faciebant) secundum* [illegible] *sex locus tenuit.* Cur autem Rufuli vocarentur, docet Festus Pompeius, *lib.16.* sic scribens: *Rufuli appellabantur tribuni militum à Consule facti, non à populo, de quorum iure quum Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli, ac post Rutili sunt appellati.* Et Asconius Pædianus loco supra citato, inquit: *Tribunorum militarium duo genera, primum eorum, qui Rufuli dicuntur, hi in exercitu creari solent, alij sunt Comitiati, qui Romæ in comitiis designantur. Postremo Cæsares vti, qui in se omnē Reipub. vim contulerunt, Tribunos militū ex libito creare voluerūt.* Spartianus in Adriani Cæsaris vita ita scribit: *Nec tribunū nisi plena turba faceret, aut* [illegible] *tatu, quæ prudentia, & annis tribunatus robur impleret, nō pateretur quicquā tribunum à milite accipere.* Augustus tamē, vt colligimus ex Suet. *in illius vita, c.38.* Senatorū filios, qui nondum annū ætatis 17. haberent, non solū ad togam virilem sumendam habiles fecit, sed & tribunatum militum eisdem dedit. Ita apud Vopiscū in vit. Probi Imperatoris legimus, ipsum Probum adolescentē prope impuberem, tribunū militum factū fuisse, Valeriani Imperatoris iudicio. Sed & liberæ Reipub. tempora legimus, Scipionē Africanum superiorē admodum iuuenem, tribunum militum fuisse, apud Valer. Max. *lib.5. c.6.* & apud I.C. extat lex *si Rufinus. 4. C.* [illegible] quæ cautum est, Tribunum militem minorem annis, [illegible] stantem non posse dare libertatem seruis, &c.

CAP. V.

Lucio enim Cinnæ vxoris fratri, & qui cum eo ciuili discordia Lepidum sequuti post necem Coss. ad Sertorium confugerant, reditum in ciuitatem rogatione Plotia confecit, habuitq́; & ipse super ea re concionem.

FVisse Romæ Plautios seu Plotos, constat: de Plautiis Plin. *lib.* 11. *c.* 45. *& lib.* 10. *c.* 2. vbi de Quinto Plautio Cõsule. Sext. Pompeius *lib.* 14. & Quintilianus *lib.* 1. *c.* 8. C. Plautium Consulem cum C. Fabio, iterumque cum Manlio Torquato memorat Liuius, *lib.* 7. *& lib.* 8. Lucium, Cneum, & Publium, Plautios omnes, & Aulum Plautium apud Suetonium *in Nerone, c.* 38 legimus. Hos vero & quandoq; *Plotos* dictos coniicio. Quod leges nonnullas modo *Plautias*, modo *Plotias* vocatas a scriptoribus obseruo. Fuerunt autem hæ plures. Fuit enim *Plautia Iudiciaria*, seu de iudicibus, de qua Cic. *in orat. pro Cornelio, & ad Att. lib.* 4. Fuit & *Plautia de vi publica*, de qua Cic. *de Respons. aruspic. & in orat. pro Milone, & lib. Epist. ad Q. Frat.* 2. & Salustius *in Catilinã.* Fuit & *Plautia Papiria de ciuitate*, de qua Cic. *in orat. pro Arch.* Fuere & binæ leges Plotiæ, altera *Agraria*, de qua Cic. *lib. Epistol. ad Att. Epist.* 1. Altera vero *de exulibus reducẽdis*, vt scilicet qui Lepidum ciuili bello secuti, post necẽ Consulis ad Sertorium confugerant, impune in ciuitatẽ redirent; quam tulisse, suadente Cæsare, Plotiũ Tribunum pleb. coniiciendũ, ob idq; *Plotiam* appellatã, de qua hoc loco Suet. Coniecturam nostrã firmat Gell. *lib.* 13. *c.* 3. vbi meminit orationis Cæsaris, de qua Sueton. in textu, quaq; Plautiam rogationem suasit, vbi *Plautiam*, nõ *Plotiam* vocat, sic & Plautiã de Iudiciis, *Plotiam* vocat Cic. *in orat. pro Mil.* Plautiam itaq; seu Plotiam si vocauerimus, eadem lex erit. *Plautiam* tamen potius, quam *Plotiam* dicendam. Nam sicuti frequens apud scriptores *Plautium* nomen in Rom. historia, ita nullibi *Plotium* obseruo, quod externum, non Romanum diiudico. Nam Plotium Lugdunensem, Gallum, insignem Rhetorem fuisse obseruo, a quo Cicero & Q. Frater Latinas literas didicere, teste eodem Cic. *lib. de Orat.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE

CAP. XI.

Trophæa C. Marij de Iugurtha, deq; Cimbris atq; Theutonis olim à Sylla disiecta restituit.

TRopæa legit Torrentius, cæteri omnes *trophæa*, & ego communem lectionem sequor: nam elegantissimum scriptorem voce potius vsum Græca, quam Latina, cumque passim recepta ab auctoribus, non arbitror. Quod si apud Plutarchum & Dionem Latinos factos, hanc vocem nonnunquam legimus, haud mirum, nam illi Græce scripserunt, & interpretes Græcam vocem τρόπαιον receperunt, quæ purgate scribentibus Latinis haud familiaris, in hac [illegible] significatione. Nam de *Tropæis* hominibus sic dictis, legenda quæ apud Suetonium in Claudio adnotauimus, cap. 8. sicuti & *tropæas*, pluuias procellosas dictas, annotauit Cælius Rhodiginus *in lib. 20. cap. 24.* Nihilominus in Arcu Romæ, qui nunc non extat, legebatur: *Arcum sim[illegible], tropæisq; decorat.* Trophæum tamen semper, vt diximus, obseruamus apud primæ classis authores scribi, non tr[illegible]. Virgil. 11. Æneid.

—— *Tibi magne trophæum.*

Et Georgicor. 3.

—— *Diuersa ex hoste trophæa.*

Iuuenalis Satyra 10.

—— *Truncis affixa trophæis.*

Claudianus lib. 1.

—— *Qui me de more trophæis.*

Sidonius Apollinaris in Panegyrico Maiorani:

—— *Propter Bellona trophæum.*

Salustius: *Deuictis Hispanis trophæa in iugis Perinæi [illegible]* Plinius lib. 6. cap. 28. *Trophæa eadem in loco Iouis & Neptuni [illegible] tuisse.* Horat. lib. 2. Carm. Ode 9.

Cantemus Augusti trophæa.

Nonius: *Spolia capta, fixa in stipitibus appellantur trophæa.* Postremo Cicero recte scribendi magister, semper *trophæum* [illegible]

vt in Pisonem: *In Macedonia trophaea posuit.* In Oratione de Prouinciis: *Non turribus sed trophæis*, & in Oratione pro domo sua: *Non est habitandum in ea vrbe, in qua trophæa de me videam constituta.* Hæc licet friuola & Grammaticalia, longiori oratione diximus, ne candide scribere satagentes, sub doctissimi viri authoritate periclitentur.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. CAP. XX.

Campum Stellatem maioribus consecratum, agrumque Campanum ad subsidia Reipubl. vectigalem relictum, diuisit extra sortem, ac vginti millibus ciuium, quibus terni pluresve liberi essent.

STellatem agrum Campani campi partem fuisse colligimus ex Liuio *lib.9.* scribente: *Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitum incursiones factæ.* Huius quoque meminit Cic. contra Rullum *pro lege agraria.* Et Sil. Ital. lib.9.

Stellatosque docent campos.

Itaque coniicio primis Reipub. Roma. temporibus, quum circummuicini populi debellarentur, subactum & agrum Stellatem, quumque tunc temporis sæpe sæpius inter Tribunos plebis & Senatum contentiose leges agrariæ pertractarentur, hoc est, de diuidendis Pop. Rom. agris, quod passim apud Liuium in primis libris legimus, factum forte ad tollendas discordias, vt ager Stellates nec iuxta plebis placitum, nec Patrum decretum diuideretur, aut indiuisus remaneret, sed medio quodam temperamento Diis immortalibus consecraretur, vt nullum populo nec Senatui in illius possessione ius remaneret, sicque agri huius lites publicæ dirimerentur. Siquidem *consecrare* significat Deo dicare, quod passim apud Canonistas obseruamus, vbi de Episcoporum, Archiepiscoporum, Patriarcharum, & Papæ consecratione verba faciunt, sed præcipue 24 *quæst.* 1. *c. pudenda.* Hoc verbo vsus est & Iulianus Patritius in versione Nouellæ 6. loco verbi χειροτονεῖσθαι, quo vsus fuit Iustinianus, manuum impositionem significante. Sic enim Episcopos consecrari cœptos docet liber qui πράξεις τῶν ἀποστόλων inscriptus est. Sic μεταφορικῶς consecrari etiã dicuntur inanimata,

puta ædes Imperatoriæ, *l. vnica de Pal. domib. domin. l. 11.* in e
dem sensum & Suet. accipere hoc in loco puto, dum ait *grum Stellatem consecratum*, id est, Deo dicatum. Ita Cic. *de tura Deorum* dixit: *Aram in via noua consecratam*; & *consec aram in littore*, in orat. pro Domo. Et iterum: *Quid nunc a Pontifices agis? te meam domum consecrasse?* Et in Verr. *Delu sanctissimis religionibus consecrata*, & rursus: *Tui nominis ætei memoria simul cum templo illo consecratur.* Et quod magis rem præsentem facit, Liuius *lib.* 38. Agrum sacrum app latum Milesiis restitutum à Rom. scribit. Quod vero Tu nebus *lib. Aduers.* 3. *c.* 22. tradit, illa scilicet tempestate, q Cæsar diuisit agrum Stellatum minime sacratū fuisse, ha mihi probatur. Namque quod semel Diis erat dicatum, n nime amplius adimi, & in alium vsum traduci licebat. Pr terea, Cæsaris nimiam potentiam & immodicam ambiti nem innuere volens Tranquillus ait, illum popularem a ram affectantem diuisisse ciuibus, quibus terni pluresve beri essent, non solum agrum Campanum, quamuis ad su sidia Reip. vectigalem relictum, sed & Campum Stell licet à maioribus Diis esset dicatus, idq; extra sortem, h est, præter consuetum modum, nec solita seruata forma c nidendi. Cui interpretationi & præcedentia & subseque tia Suetonii verba manifeste fauent.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XX.

Postremo in vniuersos diuersæ factionis inductum præmiis, vt se de i ferenda Pompeio nece solicitatum à quibusdam profiteretur, pr ductusque pro rostris, auctores ex compacto nominaret.

COmpactum pro coagmento & composito obseru mus apud Latinos scriptores. Cic. *lib. de fini.* inquit: *Qu enim enim in operibus manu factis tamque compactum & coagme tatum inueniri potest?* At hoc in loco aliud significat vox il *ex compacto*: in prima enim significatione deriuatur à verb *compingo*, in præsenti vero ex *cum* & *paciscor* conficitur, ita fit compactum, pacto firmatum, & pacto conuentum: Ita pud Iurisconsultos *in constitutione Diuorum Seueri & Antoni*

l. 3.

l. 3. de execut. rei iudic. structam in vnum collato consilio machinationem vox ista significat; ita vt *compactum* vere sit *pacto conuentum & firmatum, vt quis fraudem faciat.* Liuius lib. 6. ait: *Vt multo verisimilius sit compacto eam rem & communi fraude patritiorum actam.* Sic Plautus in Capti. *Extemplo rem de compacto gerit.* Ita & in præsenti textu inquit Suet. P. Clodium ex compacto cum C. Cęsare fraudulenter nonnullos authores necis Pompeii patrandæ pro rostris nominasse, vnum atq; alterum, sed frustra, & non sine fraudis suspicione.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XXII.

Et initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit.

VAtiniam familiam Romę fuisse non contemnendi nominis constat præsertim ex Plinio, *libro* 11. *cap.* 14. ex qua tamen improbi viri ortum duxere; Namque testimonio Valerii Maximi *libro 6. cap. 3.* C. Vatinius, quod sinistræ manus digitos sibi, ne militaret, bello Italico amputasset, publicatis omnibus bonis, à Senatu æternis vinculis puniendus adiudicatus. Fuit & alter Vatinius Rom. ciuis vitæ adeo impudentis, vt dixerit Seneca, Vatinium assiduo conuicio depudere didicisse. In hunc Cic. ita acerbe inuectus est, vt patefactis illius flagitiis, in summum Rom. populi odium perduxerit. Vnde prouerbio locus: *Vatinianum odium*, id est, id est, implacabile & capitale. Hic idem P. Vatinius Cæsaris voluntati obtemperans, quum Trib. Plebis esset, C. Cæsare & M. Bibulo Coss. anno ab V. C. 614. legem tulit, vt C. Cæsari Gallia Cisalpina cum Illyrico in quinquennium sine Senatus decreto, & extra sortem mandaretur, vtque ii, quos in rogatione nominabat, Legati sine Senatus decreto cū Cæsare proficiscerentur; vtq; eidem pecunia ex ærario ad exercitum attribueretur; necnon vt idem Cæsar coloniam Nouumcomum deduceret; quod ex Tráquillo hoc in loco Cic. *in orat. pro Balbo in Vatiniana, Epistolis ad Lentulum*, Salustio *in Iugurtha*, & Plutarcho *in Vitis*, colligimus. Hæc autē Lex aduersabatur legi Semproniæ de prouinciis, qua inter alia cautum erat, vt

quotan-

quotannis prouinciæ decernerentur arbitratu Senatus, ante comitia Consularia, quas deinde Consules designati inter se sortirentur. De qua lege fusius Cicero *in Orat. pro domo sua, pro Balbo, in Vatinium, & de Prouinciis Consularibus, & Epist. 7. ad Lentulum.* Tulit & hic idem aliam legem: Vt qui repetundarum reus esset, ei alterna consilia reiicere liceret, quæ *Vatinia de repetundis* dicta est, & de qua Cic. *in Orat. in Vatinium;* sicuti prior antedicta *Vatinia de prouinciis* appellata.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XXII.

Magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam.

AMmianus Marcellinus, *lib.* 22. Thoatias describens, in eis Amazonas resedisse commemorat, at Thracia regio Europæ est, intra partes Scythiæ posita, Macedoniam sequens, quę à Septentrione Istrum habet, ab Oriente Pontum, à Meridie Ægeum mare, vti Ptolemæus *libro* 3. & alii Cosmographi omnes scriptum reliquere. Non ergo Asiaticæ, vt Suet. hoc loco tradit. Ad hæc fuerunt & in Lybia Amazones, teste Silio Italico *lib.* 2. vbi Haspiteno Hiarbæ filium Amazonica pelta insignem facit; quod pariter confirmatur ex Diodoro *lib.* 4. *Biblio.* At Lybia Africa est, non ergo Asiæ incolæ, quod Suet. scribit. Tollitur omnis difficultas, si dixerimus, multiplices fuisse Amazonas, ob id variis in regionibus sedes habuisse, quum e proprio solo natiuo egressæ, Asiatico scilicet, aliis nationibus debellatis, ac domitis variis regionibus, ibidem sedem suam locauere; quod perbelle docet Ammianus loco citato per hæc verba: *Thermodoon his est proximus ab Armonio defluens monte, & Themiscyreos interlabens lucos. Ad quos Amazonas quondam migrare necessitas subegerat talis. Attritis damnorum assiduitate finitimis, Amazones veteres, quæ eos cruentis populabantur incursibus, altiora spirabant, viresque suas circumspectantes, bisce propinqua sæpius appetebant, validiores raptæ præcipiti cupiditatis ardore. Et perruptis nationibus pluribus, manus Atheniensibus intulerunt, acrique concertatione fusæ ac disiectæ, omnes nudatis equitatus sui lateribus corruere. Harum interitu cognito, residuæ imbelles domi relictæ, extrema perpessæ vitæ*

mitera

nes ac his repensantes similia, funestos impetus declinantes, ad pacatiorem sedem transiere Thermodoontis, quarum progenies longe deinde propagata per numerosam sobolem, manu firma, ima ad loca reuerterat genitalia; sequuto tempore populis diuersarum originum formidabilis. Ex quibus facile conciliantur loca allegata, quæ discrepantia videntur. Nam origine, & priori dominatione apud Thermodoontem Cappadociæ Asiaticæ regionis fluuium resedere, sed bellica fortitudine & alias regiones diuersas, ac orbis terrarum diuersarum partium occupauere successione temporum. Eadem fere quæ Am. de Amazonibus, etiam Iustinus recenset *lib.* 2. illud insuper addens, earum scilicet progeniem esse desiisse, & penitus extinctam tempore Alexandri Magni.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XXII.

Et initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit, mox per Senatum Comatam quoque, &c.

VAtinia lex lata fuit à Vatinio viro contaminatissimæ vitæ, & adeo impudenti, vt de eo dixerit Seneca, Vatinium assiduo conuicio depudere didicisse. In hunc tam acerbe inuectus est Cic. vt patefactis eius flagitiis in iudicio, in summum populi Romani odium peruenerit. Hincque factus est locus vulgari prouerbio, *Vatinianum odium*, id est, capitale, & implacabile; vnde Catullus ad Caluum.

Ni te plus oculis meis amarem
Iucundissime Calue, munere isto
Odissem te odio Vatiniano.

Seneca ad Nouatum, Vatinium scribit hominem natum ad risum, & ad odium, & scurram appellat venustum, & dicacem. Huius malos mores quum graphice depinxisset M. Tullius, tandem inquit: *Odio enim tui etsi omnes superare propter tuum in me scelus debeo, tamen in omnibus pene vincor.* Fuit tamen ciuis nobilis ex Vatinia familia, cuius meminit Plin. *lib.* 11. *c.* 45. & hunc Iulius Cæsar ad summos honores prouexit, vel ipsius Ciceronis testimonio, qui *lib.* 2. *epist. ad Att.* ita scriptum reliquit: *Proinde isti, licet faciant quos volent Consules, Tribunos*

bunos plebis etiam, deinde Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ, *vestiant*, id est, illius flagitia honoribus contegant, siquidem *dibaphum* purpuram fuisse alibi docuimus bis tinctam, qua vtebantur principes magistratus gerentes, ex Plin. *lib. 9. c. 39.* Macrobius *lib. 2. Saturnal. c. 2.* scribit Cic. in Vatinium, qui paucis diebus Consul fuit, ita iocatum: *Vatinii anno magnum ostentum fuit, quia eo Consule, nec bruma, nec ver, nec æstas, aut autumnus fuit.* Idem Cic. teste Plutarcho: *Ad hunc Consulem congratulandi, & associandi gratia pluribus euntibus: Maturemus (inquit) vt hominem ante sui Consulatus exitum præueniamus.* Quum itaq; Vatinius Consul fuerit, leges tulisse Cæsaris dignitati consulens ad eius vota, existimandum; quarum meminit hic Suet. scilicet de Vatinia, qua Cæsari Gallia Cisalpina Illyrico adiecta obuenit. Et infra *cap. 28.* rogatione Vatinia Cæsarem Nouumcomum colonos deduxisse. Et Cic. *in Vatinium* inquit, cum legem tulisse de alternis consiliis reiiciendis. De legibus Vatiniis Cic. etiam *pro Balbo. & epist. ad Lentulum*, & Salustius *in Iugurth.* meminere. Vatiniū hunc author est Macrobius in cœnis à populo in ludis gladiatoriis lapidib. obrutum. Refert tamen Val. Max. *lib. 6. c. 3.* Vatinium, quod sinistræ manus digitos sibi, ne militaret, bello Italico amputasset, publicatis omnibus bonis, à Senatu æternis vinculis adiudicatum.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
CAP. XXVI.

Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per Equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat.

LAnistas seruos coemptos exercitasse in gladiatoria arte alibi docuimus, vt in publicis munerib. eorum operam venundarent iis, qui gladiatorium spectaculum populo exhibere volebant. Gladiatorium autem munus primum Romæ datū fuisse in foro Boario, Appio Claudio & Q. Fuluio Coss. testatur Val. Max. *lib. 2. c. 1. de institut. antiq.* Dederunt autem Martius & Decius filii Bruti, funebri memoria patris cineres honorando. Quamuis Iul. Flor. *in Epit. Liuii, lib. 16.* id à Decio factum eodem modo scriptum reliquerit. Succedentibus

[illegible] temporibus adeo creuit vſus exhibendi in ſpectacula gladiatores ad interniciem vſq; pugnãtes, vt laniſtæ eorum magiſtri & ipſi mirum in modum Romæ excreuerint, ad quos tirones ſeſe contuliſſe, vt pugnandi artem perdiſcerent, ex hoc Suetonii loco colligimus, ducesque in bellum profecturi gladiatorium munus exhibere conſueuere, ſcilicet, vt milites tirones vulnera cernere aſſueſcerent. Quod teſtatum reliquit Pomponius Lætus *in compendio Rom. hiſtoriæ*, vbi de Nemeſi Dea verba facit, & Iulius Capitolinus in Maximo & Balbino Imperatoribus ita ſcribit: *Celebratis ſacris, datis ludis ſcenicis, ludisq; Circenſibus, gladiatorio etiam munere, Maximus ſuſceptis votis in Capitolio ad bellum contra Maximinum miſſus eſt cum exercitu ingenti, Prætorianis Romæ manentibus. Vnde autem mos tractus ſit, vt proficiſcentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum eſt. Multi dicunt, apud veteres hanc deuotionem cõtra hoſtem factam, vt ciuium ſanguine litato, ſpecie pugnarum ſe Nemeſis, id eſt, vis quædam Fortunæ ſatiaret. Alii hoc literis tradunt, quod veriſimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter ſe cohortes, ne dimicantes in bello armatos hoſtes timerent, aut vulnera & ſanguinem perhorreſcerent.* Hactenus Capitolinus. Eadem cauſa aſſignatur à Spartiano in Pupieno, & Albuino, quod & ex Liuio *lib* 41. colligi poteſt, vbi ſcribit de Perſeo Rege: *Gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis primo maiore cum terrore hominum inſuetorũ ad tale ſpectaculum, quam voluptate dedit, deinde ſæpius dando, & modo vulneribus tenus, modo ſine ſanguinis miſſione etiam, & familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & ad armorum ſtudium pleroſq; iuuenum accendit.* Hac item ratione Solon apud Lucia. *in Anach.* narrat, legẽ Athenienſib. fuiſſe, vt iuuenes cothurnicibus, ſiue qualeis, ac gallis pugnantib ſpectandi ſtudiũ impenderent, quo illi volucres vſq; ad extremã virium defractionẽ roſtris certãtes intuẽtes, ad fortiora ſubeunda pericula, & cõtemnenda vulnera, ne auib. ingeneroſiores apparerẽt, inflammarẽtur. Cuius ſtudii mentionẽ quoq; fecit Æſchines contra Timarchũ, & Ælian. *lib.2. variæ hiſt.* id acceptũ à Themiſtocle dicit. Seneca quoq; filios Herodia. ſcribit diffidere ſolitos pueri i

primum

diderim, huiusmodi vocem omnibus speciebus fictę pugnę accommodari posse, scribente Cic. in Orat. educendum ex exercitatione vmbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, in aciem, quicquid in re hac viri clarissimi digladiati sint. At *sciamachiam* fuisse propriè, quando quis aduersus vmbram brachiis & cruribus pugnabat, præter Platonem, qui in Apologia, & alibi σκιομαχεῖν de pugnantibus sine aduersario dixit; author est etiam Oribasius, qui ex Antylli sententia tradit, ita certantes consuesse nō solum cum vmbra manibus atq; cruribus pugnare, verumetiam aduersus columnam, & aduersus palum; cuius meminit Iuuenalis *Saty. 6.* Vmbratilis pugnæ huiuscemodi verba fecit Plato *lib. 7. de legi.* cuius verba Græca Latine ita sonant: *Si omnibus animatis & inanimatis careamus, nunquid nos ob eorum, qui nobiscum exerceant inopiam aduersus nosmetipsos vere vmbratili pugna certare audebimus?* Et Plutarchus *in 7. Problem. problem. 10.* ait: *Sed video vos iam vmbratili pugna aduersus Idola pugnare paratos.* Hac dicendi phrasi vsus est Paulus Apostolus, inquiens: *Ita pugnis certo, quasi aerem non cedens.* Pausanias 5 *Eliacon* narrat, quod Glaucus Carystius Athleta strenuus, non minus ob pugilatoriam, quam in vmbra pugnandi excellentiam celebratus sit, eiq; statua habitu formaq; in vmbra pugnantis erecta. Diony. *in lib. de diuin. nom. cap.* περὶ δυνάμεως, si Græca Latina reddamus, ita scribit: *Quod sapiens minime intelligens inexpertos vincendi athletas imitatur, qui sæpe Antigonistas imbecillos esse supponentes, vt ipsis videtur, necnon aduersus eos absentes fortiter vmbratili pugna certantes, aduersarios ipsos vicisse putant.* Aliquando etiam antiquitus cum armis aduersus vmbram pugnatum post cœnam a Celtis, Possidonius author est, & Gal. *lib. 2. de tuenda valetudine, c. 11. & 12* ad exercenda brachia & crura sciomachiam commendauit. De armorum exercitatione aduersus palum scribit Vegetius *lib. 1. de re milit.* Palorum vsum non tantum militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum profuisse, nec vnquam aut arenam, aut campum victores vllos declarasse, nisi qui diligenter ad palum fuissent exercitati, & *eodem lib. cap. 11.* scribit idem Vegetius, hanc pali exercitationē ita exercitam, quod singulis

tyronibus singuli pali designarentur in terram, ita vt micari non possent, & sex pedibus eminerent, & contra illum palum veluti contra aduersarium scuto & claua tanquam gladio se quisq; exercebat, nūc quasi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdum contenderet poplites, ac crura ferire, recederet, insultaret, insiliret, & quasi præsentem aduersarium, sic palum omni impetu omnique bellandi arte tentaret. Non solum vero ad palum exercebātur tyrones milites, vel gladiatores, sed & inuicem bini certabant rudibus armis; quod & approbasse Arist. in Politicis, & Platonem 7. *de Legib.* satis liquet, & clarius Plato idem *in Pachate* scribens, iuuenibus conducere, vt armis pugnare discant. Hanc rudibus armis factam Monomachiam Athenæus *lib.* 4. Hermippum Mantinatum inuenisse, & Cyreneos æmulatos scribit, quam vulgo Itali *scrimiam* appellamus. Cui haud mirum quod hoc loco tradit Suetonius, nobilissimos Equites & Senatores Romanos studuisse, quum legamus apud Gal. 3. *de fractu. lib. hist.* 1. etiam Græcos Sacerdotes monomachiam exercere solitos, & Athenæus scribat, illustres viros atq; Duces eandem exercuisse; quinimo Herodianus & Iulius Capitolinus testes sunt, Commodum Imperatorem gladiatorem eximium fuisse, & in publicis theatris, spreta Imperatoria dignitate gladiatoris partes adimpleuisse. Et de Nerone Imperatore Suet. in illo *c.* 12. scribit eum exhibuisse ad ferrum etiam quadringentores Senatores, sexcentosque Equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ. Et Corn. Tacitus *lib.* 15. inquit: *Spectacula gladiatorum idem annus habuit pari magnificentia ac priora, sed fœminarum illustrium Senatorumque filiorum plures patenam fœdati sunt*, vnde exiit illud Iuuen. Sat. 8.

Quem sedet, & spectat triscurria Patritiorum
Planipedes audit Fabios ridere potest qui
Mamercorum alapas, quanti sua funera vendant:
Quid refert? vendant nullo cogente Nerone,
Nec dubitant celsi Pratoris vendere ludis.

Ad hæc cap. seq. Suet. testatur, Augustum ad gladiatorias operas etiam Equitibus Romanis aliquando vsum fuisse, ve-

[illegible]ſquam S.C.intercederet; nihilominus Vlp. Iuriſc. *l.q[illegible] Prætor,2.D.de iis qui not.infam.* §.[illegible] ſcribit, eos qui in certamen propter præmiũ deſcendunt, famoſos eſſe, quod & D.Aug.*2.ciuita.Dei,c.27.* confirmat.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE, CAP. XXVIII.

Annuam etiam habitationem Romæ vſque ad bina millia nummûm, in Italia non vltra quingentos ſeſtertios remiſit.

INter cæteras artes, quibus Cæſar Reipublicæ occupationi inhians, ad vniuerſi populi Rom. animos conciliandos vſus eſt, & hæc vna fuit, vt ſcilicet illis, qui publicas domus habitabant, annuas penſiones, quas pendere tenebantur habitatores, remitteret. Sicuti autem commorari & commoratio ad tempus dicitur, ita & habitare, & habitatio perpetua eſt. Quæ diſtinctio elicitur ex Cic. *lib.de Senectute*, vbi habet: *Commorandi enim natura diuerſorium nobis, non habitandi dedit.* Attamen hæc differentia ſæpe confunditur. Itaq; *habitatio* dicta domus, ſeu locus, quem habitamus, quod paſſim obſeruamus apud Latinos Scriptores. Habitare autem dicimus quempiam, vel in ſuo, vel in cõducto, vel gratuito. Habitationem tamen Iuriſtæ in genere definiunt *in l.2.§.domus, D. de vſu & habitat.* eſſe ius in ædibus alienis commorandi, cum propriis rebus, quoquo modo ad ſe pertinentibus, ſalua ædium ſubſtantia. Quæ deſcriptio propriè competit habitationi, de qua in præſenti textu meminit Suetonius, nam non de ea, quæ gratuito, nec in ſuo fiebat, habitatione, verba illius intelligi poſſunt, ſed de habitatione in domo aliena, in qua annuam penſionem ſoluentes habitatores commorabantur. Sic habitatorum nomine apud Iuriſperitos intelliguntur inquilini, *l. habitatores, D. Locati.* Nec ſolum habitatio, de qua Suetonius, erat domus alienæ, ſed duntaxat etiam domus publicæ. Sicuti enim Populi Romani erant agri publici vectigales, ita & domus, quæ annua penſione conſtituta locabantur. Remiſit itaque Cæſar huiuſmodi annuas penſiones, minores ſcilicet, non ſolum Romæ, ſed & per Italiam, quæ ad publicum ſpectabant.

 Nam

Nam si alterius priuati fuissent, si habitatorem sibi conciliasset, remittendo, locatorem vtique ab se alienasset, cuius damno remissio cessisset. Quod vero minores pensiones remiserit duntaxat Cæsar, fuit in causa, ne publicis redditibus nimium officeret, sicque sibi publicam inuidiam concitaret. Bina vero millium numum habitationis pensionem non magnam fuisse, colligere possumus ex Cicerone scribente in orat. pro Cœlio: *Sumptus obiectus est habitationis, 30. millibus dixisti eum habitare.* Et iterum: *Cuius in aediculis habitat decem millibus.* Hanc nostram interpretationem confirmant eiusdem Cæsaris verba *lib. 3. de bello ciuil.* vbi habet, M. Cœlium Rufum Prætorem ad hominum excitanda studia, duas leges promulgasse, vnam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit, alteram, tabularum nouarum.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XXIX.

Circensibus spatio Circi ab vtraque parte producto, & in gyrum Euripo addito, quadrigas, bigasque, & equos desultorios agitauerunt nobilissimi iuuenes.

DEsultores, & Desultorii equi, qui in Circensibus ludis dicerentur, nullus hactenus, quod sciam, plene assequutus est. Id nos ex marmoreis tabulis, numismatibusque antiquis cognouisse censemus; in quibus bigarum, quadrigarum imagines ad metam cursum dirigentes spectauimus, præcurrenti equo, cui homo insidet ad cursum incitans, modo palmam, modo coronam manu elatam demonstrās; quę in Circi maximi Iconibus studio Pyrrhi Ligorii, Onuphrii Panuinii, & Michaelis Trapezini opera typis excusis spectare cuilibet licet, necnon in quorundam Neronis & Traiani numismatum parte inuersa, quorum icones in libro Sebastiani Erizzi conspicari vnusquisque potest. Itaque hos equos præcurrentes *desultorios* dictos, & insidentes desultores non dubitamus; presertim quum scriptorum sententiæ in re hac satis diuersæ, omnes huiusmodi equis connectantè videantur. Cassiodor. *lib. Epist. 3.* ita scribit: *Biga quasi Luna, quadriga*

quadrigæ Solis reperta est, & equi desultorii per quos Circensium ministri, missos denuntiant exituros, Luciferi præcursorias velocitates imitantur. Quæ desultoriis equis à nobis dictis congruere palam est. Idem confirmare possumus ex Liuio de Circensibus *lib.* 44. scribente: *Semel quadrigis, semel desultore misso.* Et nostræ sententię fauent Iurisconsulti, *l.* 20. *de præscrip. verb.* vbi habemus: *Si tibi equos venales experiendos dedero, vt si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his curreris & viceris, &c.* Expleto cursu in Circensibus desultor in alium equum, fatigato derelicto, mira facilitate & velocitate insiliebat, quod colligimus ex Isidoro *libro* 18. *cap.* 39. vbi de desultore loquens ait: *Quum ad finem cursus venisset, desiliebat, & de equo in equum trāsilicbat.* Hoc pariter appositissime scriptum reliquit Manilius *lib. Astrono.* 5. hisce versibus:

Nec non alterno desultor sidere dorso
Quadrupedum, & stabiles poterit defigere plantas,
Per quos vadit equos, ludet per terga volantem.

Desultorem quoque scite designat Elegiacum illud:

Est etiam aurigæ species Vertumnus, & eius
Traiicit à terno qui leue pondus equo.

Ita Sextus Pompeius Desultorios equos à desiliendo dictos annotauit, eo quod milites quidam in prælio duobus vterentur equis, vt fesso altero, & sudante, transirent in siccum, & validum; quod Scytharum morem fuisse docuit Amm. Marcellinus *libro* ... Ælianus, vbi de phalange verba facit *Antistoma* appellata: *Valet*, inquit, *hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca amni Istro vicina incolunt, quos Amphippos cognominant, à mutatione equorum, ex aliis enim equis in alios transilire consueucrunt.* Hos & Suidas vbi de vocabulis rei militaris; & Pollux *lib. Onomastici* 1. ἀμφίππους & ipsi nominant. Liuius *libro vigesimotertio*, tales Numidas describit, in hæc verba: *Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in morem binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso transultare mos erat.* Hoc idem confirmat Strabo *libro decimoseptimo*, & Herodotus *libro septimo*, tradit Indos equis desultoriis vsos. Et Varro *lib. de re rust.* 2. ait: *Itaque perosus belli alios eligit,*

alit, & docet, aliter quadrigarius, ac desultor, neque idem qui vectorios facere volet. Ex his omnibus colligere possumus, veritati maxime consentaneum esse, quod diximus de desultoriis equis, & desultoriis equitibus, hi namque in Circo, curriculo peracto, ex vno in alium equum transilientes, illum exagitabant, modo dextrorsum, modo sinistrorsum inflectendo, ante, & retro, & sursum attollendo, atque in varios gyros circumflectendo. Vulgo dicimus *maneggiare.* Desultorios equos Dionysius Halycarnas. *lib.* 1. *Antiq. Rom.* παραβάτας, appellauit, Poetæ vero Athenienses, vt ipse refert, ἀποβάτας, hoc est, *currus socios*, vel *dominos*; Vnde Plutarchus in Phocione dixit, ἀποβάτην ἀγωνιούμενος, tales autem conspiciuntur in marmoribus & numismatibus antiquis, vt diximus. Extat Romæ in æde D. Ant. Colosii Epitaphium, in cuius medio sunt duo equi desultorii, inter quos vir vnus cum hac inscriptione in marmore: *Aquiloni Aquilonis vicit CXXX. Secund. tulit LXXXVIII. Tert. Ful. XXXVII. Hirpinus. N. Aquilonis vicit CXIIII. Secundas tulit. LVI. Ter. Ful. XXXVI.* Et Turnebus *Aduers. lib.* 18 *cap.* 26. desultorem iure Græcis dici μεταβάτην scribit, hoc est, *transitiuum*, seu *transmutatiuum*, eo quod de vno in alium equum se transferat. Nec prætereundum, nobiles iuuenes, qui Circensibus studebant, primum se equis desultoriis exercuisse, postea ad aurigandum in bigis vel quadrigis se transtulisse; cuius rei habemus indicem Ciceronem scribentem in orat. pro Muræna: *Nescio quo pacto mihi videtur Prætorius candidatus in Consulatum, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere.* Ex quibus etiam patere potest, desultorium per translationem dici instabilem, seu in alium facile commeans. Sic Apuleius libro primo de Asino aureo, *desultoriæ scientiæ stylum* dixit. Et Martianus *de nuptiis Philologiæ*, in eundem sensum scriptum reliquit: *Pernix leuitate desultoria gestiebat.*

Equos desultorios quos diximus, quos singulares appellauere Panuinius, Ligorius & Erizzus, ea forte de causa, quod sicuti Bigæ, binis equis, Quadrigæ quatuor in Circensibus decurrerent, ita desultores vno & singulari tantum: Sed quum hac appellatione nullus ex antiquioribus scri-

ptoribus

patribus vsus fuerit, eam haud recipiendam arbitramur, sed vocem *desultorii* recipiendam, qua omnes, vt diximus, vsi fuere. Equites profectò singulares apud antiquos extitisse obseruamus, sed non equos, hoc est, militum equestrium excellentem titulum: siquidem singulare pro excellenti dici Latinis patet, ex Cic. lib. *de Orat.* vbi Antonii *vim ingenii singularem, & prope diuinam* dixit. Et ad Att. *singularem & incredibilem virtutem.* Et in Epist. *singularem & propemodum incredibilem fidem.* Et *singularem & præstantißimam virtutem P. Lentuli.* Et *singularem, & eximiam Pompeii virtutem*, in Orat. pro illo. Et Plinius in Epist. 45. *Vxorem singularis exempli* scripsit. Singulares autem milites olim vocatos, vel singularios, constat ex Cassiodoro *libro* 2. & ex libro cui titulus, *Notitia Rom. Imperii.* Quod pariter colligimus ex antiquis inscriptionibus, cuiusmodi vna quæ Romæ extat in S. Ioanne de Mercato, talis:

P. ÆLIO DECIMINO B. M. MIL. A. XVII. EQ. SING. AVG.

Alia conspicitur in domo D. Caroli Astalli, huiusmodi:

M. VLPIO VIATORI EQ. SING. AVG.

Tertia apud sanctum Marcum in pariete Ecclesiæ.

T. HORTENSIO MVCRONI NATIONE MARSO Q. V. A. XXXXV. AEL. VERNVS ARM. CVST. EQ. SING. AVG.

Et in Hospitali Anglorum altera.

M. VLPIVS EQVES SINGVLARIS AVGVSTI.

Ex quibus colligimus, equites singulares olim non modo fuisse, sed *Augusti*, seu *Augustales* vocatos, eo quod Augustis familiares essent, illisque assisterent, vel quod in Cæs. Augusti honorem essent instituti, namque Cornelius Tacitus *libro* 14. & Dion *in Neronis vita* testatum reliquere, Neronem quinque millia militum instituisse, quos *Augustales* nominauit.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XLI.

Iudicia ad duo genera iudicum redegit, Equestris ordinis, ac Senatorii.

IVdicia apud Romanos olim in tres ordines diuisa fuisse, ex hoc loco clare colligimus, scilicet *senatorū, Equestris ordinis, & Tribunorum ærariorum*, quod etiam docet Alex. ab Alex. *libro 2. cap. 24.* Primum enim Senatores soli iudicabant, quamobrem plebi inuisi erant. Vnde C. Gracchus rogatione promulgata trecentos ex Equestri ordine adiecit iudices, parem Senatoribus numerum, vt metu communicati imperii, iudicia æqua lance librarent. Quæ omnia habemus ex Plutarcho *in vita Gracchi*, ex Velleio Paterculo, & ex Varrone referente Nonio *libro 4. de vita populi Romani*. Quamuis Florus *libro 60. Ep. tom.* scripserit, Gracchum legem tulisse, qua Equestrem ordinem Senatorio duplicem constituebat, statuens vt trecenti Senatores essent, Equites sexcenti, vt Equester ordo bis tantum virorum haberet. Postmodum a L. Aurelio Cotta Prætore, lege lata iudicia communicata non solum Senatui & Equitibus, sed & Tribunis ærariis. Quod Asconius in Oratione Ciceronis in Pisonem, & in Oratione pro L. Cornelio clarissime docet. Vnde lex ista iudiciaria appellata, vti ibidem legimus. Sed ærarios Tribunos iudicatura ablegauit Iulius Cæsar, quod hic docet Suetonius, quos tamen restituisse Augustum non dubitandum, id attestante eodem Suetonio in illius vita *cap. 32.* in hæc verba: *Ad tres iudicum decurias quartam addidit ex inferiori censu, quæ ducenariorum vocaretur, iudicaretque de leuioribus summis.* Quod etiam ex Plinio colligimus *in calce cap. 1. libro 33.* Itaque sicuti Senatorius ordo de maximis causis iudicabat, ordo Equester de mediis, ita Tribuni ærarii de minoribus, de minimis Ducenarii. In Senatorio autem ordine iudicatura non excedebat Prætorium magistratum; nam Consules non ferebant aliquius iudicium, teste Liuio *libro 3.* Nec obstant Auli Gellii dicta ex Marci Messalæ authoritate *libro [illegible] capite 14.* Consules, Prætores & Censores, *maiores magistra-*

magistratus appellantis, reliquos vero *magistratus minores.* Nam aliud est magistratum dicere, aliud iudicem; quamuis Bartolus *in l.1. de offic eius cui mand. est iurisdict.* iudices & magistratus maiores indifferenter vocet, qui de maioribus rebus & arduis iudicent. Quod tamen haud veritati consentaneum est; namque Cic. *lib.3 de leg.* ita scribit: *Videtis igitur, hanc esse magistratus vim, vt præsit præscribatque recta & vtilia, & coniuncta cum legibus; vt enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus, ireque dici potest, magistratum esse legem loquentem, legem autem mutum magistratum.* Et 1. Offic. *Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, debereque eius dignitatem & decus sustinere, seruare leges, iura describere, & fidei sua commissa meminisse.*

Iudex porro dicitur, quasi ius dicens populo, & qui causas litigiorum cognoscit. Vnde recte Rhod. *lib.18. lectionum antiquarum, cap.19.* scriptum reliquit, quod legum ministri sunt magistratus, legum interpretes iudices; & nisi magistratuum ordinem ab ordine iudicum segregemus, erit profecto contradictio in Suetonii verbis, in eodem hoc capite, dum Cæsarem per initia scribit ampliasse minorum magistratuum ordinem, & postmodum Tribunos ærarios sustulisse, tertium iudicum ordinem, quos minores causas olim cognouisse, omnibus receptum est, præsertim pecuniarias; vnde forte ærarii dicti, & non quod exigerent pecunias ærarii publici, id enim munus Quæstorum proprie erat. Sed de hac re sententiam nostram comprobantia alia plura legi possunt apud Sigonium, *lib.2. de antiq. iur. Rom. per init. cap.18.* Ærarios autem Tribunos non ex Senatorio vel Equestri ordine fuisse, sed ex plebe, docet Dion, præsentem Suetonii authoritatem confirmans, per hæc verba, de Cæsare loquens: *Iudicia Senatoribus, Equitibus commisit, vt purissima pars ciuitatis iudicaret: ante enim ex plebe quidam etiam vna iudicia exercebant.* Illud postremo non prætermittendum, quod ex Cicerone elicimus *in prima Philippica,* M. Antonium scilicet Consulem, Cæsare interfecto, legem tulisse, vt ad duas decurias Senatorum & Equitum iudicum, tertia adiungeretur, Centurionum & manipularium mili-

tum legionis Alaudæ, quos ego censeo postea ab Augusto inter ducenarios iudices collocatos, nisi eos omnino a iudicandi munere amouerit, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. CAP. XLII.

De pecuniis mutuis, disiecta nouarum tabularum expectatione (quæ crebro mouebatur) decreuit tandem, vt petitores creditoribus satisfacerent, &c.

TAbulæ dicebantur *testamenta*, in quacunque materia inscripta, *ex l.1. & 4. de bonor. possess. sec. tab. in P.* & tabulæ nouæ *testamentum nouum*, priori scilicet expuncto & irrito, quod *Epistolarum 2.* approbat Cæcilius, sicuti Budæo teste, primæ & secundæ tabulæ intelligi possunt prima & secunda charta testamenti; antiquissimus enim mos scribendi fuit ceratis tabulis, quæ & *codicilli & pugiles* vocantur, plurali numero, teste Vigellio. Sed & tabulas nouas dicebant Romani, legem quæ ferebatur de ære alieno plebi, inuitis creditoribus, relaxando, quas & Cicero *in Epistolis ad Atticum* χρέων ἀποκοπαὶ appellauit. Lex lata nouarum tabularum Romæ maximas sæpe perturbationes peperit; vnde iure Liuius, *lib.33.* rogationes de tabulis nouis, & de agro viritim diuidendo, *duas faces nouantibus res, & plebem in optimates accendendam* dixit. Et Salustius Catilinam publicæ quietis turbatorem arguens, inquit: *Tunc Catilina polliceri cæpit tabulas nouas, & proscriptionem locupletium.* Cicero in Officiis ait: *Tabulæ nouæ quid habent argumenti? nisi vt emas mea pecunia fundum, & eum tu habeas, ego non habeam pecuniam.* De hisce tabulis nouis non semel Cicero ad Atticum. Seneca appellat tabulas nouas *rem perniciosissimam beneficiorum.* Quum itaque Cæsar adhuc in armis esset, & Dolobella Tribunus plebis cogitaret de ratione promulganda de nouis tabulis, quod innuere videtur Cicero *ad Atticum*, dum scribit: *Maxime autem expecto, ecquid Dolobella tinniat, an in meo nomine tabulas nouas fecerit.* Cæsar, ne sibi apud Optimates insidias pareret, & vt plebi simul satisfaceret, tabularum nouarum publi-

publicationem à populo expectatam suppressit, & quicquid vsurarum nomine numeratum fuerat, in sortem redegit, decreuitque vt debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quisque ante ciuile bellum comparasset, qua conditione quarta pars fere debiti deperibat. Apud Cæsarem *de bello ciuili, lib.* 3. legimus, M. Cælium Rufum Prætorem ad excitanda hominum studia, binas leges promulgasse; vnam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; aliam, tabularum nouarum, ex quo impetum multitudinis in alium Prætorem vrbanum, C. Trebonium factum, & nonnullis vulneratis, eum de Tribunali deturbauit. Scribit ita Liuius in Epit. lib. 3. *M. Cælius Rufus quum seditiones in vrbe excitaret, nouarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu, pulsus vrbe.* Et in Epit. lib. 112. *Quum seditiones Romæ à P. Dolobella Trib. pleb. legem ferente de nouis tabulis, excitatæ essent, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXIV.

Inprimis Martis templum, quantum nusquam esset, exstruere, repleto & complanato lacu, in quo Naumachiæ spectaculum ediderat.

MArtis ædes seu templum in vrbe, & extra fuisse, ex lectione antiqua obseruamus, extra portam scilicet Capenam, ex Liuio, *lib.* 7. vbi habet: *Quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset.* Cuius rei causam Vitruuius *lib.* 1. *cap.* 7. ita scribit: *Martis ædem ideo extra vrbem collocatam, vt non sit inter ciues armigera dissensio, sed ab hostibus ea defensa à belli periculo conseruetur.* Fuit etiam Martis templum Romæ dicatum, de quo Liuius ita scribit lib. 6. *Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata est à Tito Quinctio duumuiro sacris faciundis.* Seruius *lib.* 1. *AEneid.* enarrans eum locum:

> *Cana fides, & Vesta Remo cum fratre Quirino*
> *Iura dabunt, &c.*

Mars,

Mars, inquit, *quum ſæuit, Gradiuus, quum tranquillus, Quirinus dicitur. Vnde habet duo templa, alterum in vrbe, quod Quirini eſt, alterum extra vrbem, in via Appia, prope portam, quaſi Bellatoris & Gradiui*. Et *lib.* 6. eiuſdem in alium locum:

Tertiaq; arma patri ſuſpendat capta Quirino.

Quirinus (ait) *eſt Mars, qui præeſt paci, & intra ciuitatem colitur; nam belli Mars extra ciuitatem templum habuit.* Cur autem *Gradiuus* dicatur, declarat Feſtus Pompeius *lib.* 7. quod ſcilicet ita nuncupatus eſt à gradiendo in bello vltro citroque, ſiue à vibratione haſtæ, quod Græci dicunt *κραδάειν*. Quod autem ſpectat ad præſentis loci explanationem, dicendum, Iulium Cæſarem maxima & difficilia, quæ viderentur, ſemper animo voluentem, cogitaſſe de extruendo templo Martis, in vrbe præſertim, quia lacus, in quo Naumachiæ ſpectaculum ediderat, replendus eſſet, quem intra vrbem fuiſſe, elicitur ex iis, quæ *cap.* 39. leguntur ſuperius. Sed Marti vltori Auguſtum ædem in Palatino extruxiſſe, teſtatur Suetonius *in eius vita, cap* 29. Nam quæ Iulius Cæſar cogitarat, ſed intermiſerat, expleuiſſe fere omnia Auguſtum Imperii ſucceſſorem conſtat, etiamſi non in eodem loco à Cæſare deſtinato, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XLIV.

Theatrumq; ſummæ magnitudinis Tarpeio monti accubans.

SEptem Romæ collles fuiſſe, vulgatiſſimum eſt, inter quos præcipuum *Capitolinum*, qui *Saturnius* primum appellatus eſt, teſte Varrone, *lib.* 4. *de lingua Latina*, & Solino, *cap.* 2. in cuius faucibus Fanum Saturni ſitum, quod ærarium populi Romani erat. Idem fuit etiam *Tarpeius* dictus à Tarpeia virgine Veſtali, Spurii Tarpeii filia, quæ Tatio Sabinorum Regi proditione arcem in Capitolio conſtitutam dedit, ibidemque a Sabinis ſcutis obruta, necata fuit, quod Plutarchus *in vita Romuli*, & Valer. Maxim. *lib* 9. *cap.* 6. Propertius *lib.* 4. & Ouid. *Metamorph.* 14. & Liuius *per initia* [illegible]

ſcriptum

scriptum reliquere, & Virg. 8. *AEneid.* Tarpeiam sedem appellauit, inquiens:

> *Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit:*
> *Aurea nunc, olim syluestribus horrida dumis.*

Collis hic *Capitolinus* vocatus, ex hominis capite inuento, dum templi Iouis fundamenta effodiunt. Titus Liuius *lib.* 5 & Cornelius Nepos *lib. de viris illustribus, cap.* 8. tradidere: *In hoc, præter Saturni templum, erant & Iouis, Iunonis & Mineruæ ædes.* De Iouis æde, quod Capitolium dixere, omnibus receptum est. De æde Iunonis testatur Cic. *in orat. ad Equites Romanos.* Mineruæ, & omnium testis est Liuius, *lib.* 5. vbi hæc verba proferentem inducit Manlium Capitolinum, à viatore arreptum: *Iupiter optime maxime, Iuno Regina, ac Minerua, cæteriq; Dij Deæq; qui Capitolinum arcemq; incolitis, sic ne vestrum militem ac præsidem sinitis vexari ab inimicis?* His itaq; sic se habentibus, videtur absurdum, quod hoc loco tradit Tranquillus, quod Theatrum summæ magnitudinis in Tarpeio extruere cogitaret Iulius Cæsar, quum hic collis non ingentis magnitudinis capax esset, præsertim tot templis, & Capitolina arce præpeditus, aliisque pluribus ædificiis refertus, ita vt iure Plinius *lib.* 36. *cap.* 15. scripserit, homines insanas substructiones Capitolii admiratos; & quem exiguum collem vocat Liuius, *lib.* 5. Quod vtique veritati consentaneum esset, si Tranquillus de exstructione Theatri in colle ipso intellexisset, sed secus interpretanda eius dicta, nempe mentem Cæsaris fuisse construere theatrum non in colle ipso, sed iuxta collem illi innixum & incumbentem; ita enim verbum *accubo*, à quo *accubans*, interpretatur Ambrosius Calepinus, vnicam huius loci authoritatem adducens, id est, *iuxta cubantem.* Quod magis etiam innotescit Capitolini collis situ perspecto, siquidem ab vna illius parte fuisse *rupem Tarpeiam*, seu, *saxum Tarpeium*, à qua præcipitari solebant noxii homines, & mortis rei, testatur Plutarchus loco citato supra, & Liuius *lib.* 6. vbi M. Manlium damnatum Tribunos de saxo Tarpeio deiecisse tradit. Quod pariter confirmatur Plin. *lib.* 5. *de vir. Illust.* siue quiuis alius illius libri auctor, *cap.* 24. Hinc Horatius Serm. 1.

Tunc

Tune Syri Damæ, aut Dionysi filius audes
Deijcere è saxo ciues.

Quem locum exponens Porphirius, per saxum, *Tarpeium* intelligendum docet. Scribit Plinius, Metellum à Catinio Labeone Tribuno plebis ad Tarpeium esse raptum, vt præcipitaretur. Sic & Lucretius lib. 3.

Carcer, & horribilis de saxo iactus eorum.

Cornelius Tacitus *lib. 2. Annal.* meminit, L. Pitunnium de saxo deiectum. Sp. Cassium apud Dionys. Halycarnass. *lib. 8.* de saxo deiectum legimus, vbi dicitur hoc tunc temporis supplicii genus vulgare fuisse apud Romanos. Et Phileas Tarentinus, & obsides Tarentini, qui aufugerant, eodem supplicio affecti, ex Liuio, *lib. 25.* Apud Senecam *libro primo Declamationum, tertia Declamatione,* incestam saxo deiiciendam obseruamus. Sic & qui testimonium falsum dixisset, lege duodecim tabularum, è saxo Tarpeio miræ altitudinis deiiciebatur. Quod genus pœnæ atrox quorundam animos irritasse, tradit Liuius loco citato. Vnde haud mirum, si hæc pœna è legibus nostris sit sublata, authore Modestino, *l. si diutino, §. vltimo, ff. de pœnis.* His itaque sic se habentibus, statuendum, mentem Cæsaris fuisse, accubare Tarpeiæ rupi theatrum ingentis magnitudinis, vt inde, vbi hæreret, ad planiciem per alias dimensiones late circumferretur, ædificium theatrum constituens, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

Cap. XLIV.

Siccare Pontinas paludes, emittere Fucinum lacum, viam munire à mari supero per Appenini dorsum, ad Tiberim vsque, &c.

Miror sane, Iouianum Pontanum virum alioquin doctissimum scripsisse, cap. 2. de Magnificentia, *quod Cæsar non satis habuit exsiccare Pontinam paludem, qua re mirum in modum vicinis populis consuluit, sed per mediam illam strauit viam, pontibus pluribus erectis, quo iter ad vrbem & breuius fieret & commodius, quorum vestigia quum hodie quoque singularem magnificentiæ plurimum in loco faciunt, ipsa etiam ruinæ admirationi habendæ*

dantibus

dentibus atq; contemplantibus sunt. Sic enim hic Suetonius tradit, eum tantum cogitasse de exsiccandis Pontinis paludibus,& præuentum morte id exequi non potuisse, vtique Pontanum deceptum constat in nomine Imperatoris, qui licet Cæsares sint appellati,nihilominus quum absolute legimus,*Cæsarem*, de Iulio Cæsare intelligendum, qui certe id opus minime aggressus est, sed Traianus Imperator fuit, qui strauit paludes Pontinas lapidibus, exstruxitque iuxta vias ædificia, pontesque magnificentissimos fecit, teste Dione & Xiphilno illius abbreuiatore in illo. Hanc paludem primum à Cornelio Cethego Consule exsiccatam, & ex ea agrum factum, colligimus ex Liuio *in Epit.lib.*46. sic scribente: *Pontinæ paludes à Cornelio Cethego Consule, cui & prouincia euenerat, siccatæ, agerq; ex ijs factus.* Quæ dixisse volui, ne studiosi sub viri alioquin præstantissimi fide periclitentur.*Pontina palus* dicta fuit ab vrbe Pontia, si Straboni credimus. Namque tradit Plinius *lib.*3.*cap.*5. circa eam authoritate Mutiani,olim ciuitates 23.sitas fuisse. Huius meminit Lucanus lib.3.

Et qua Pontinas via diuidit vda paludes.

Et Iuuenalis:

Et Pontina palus,& Galtenaria pinus.

Et Sillius lib.8.

Et quos pestifera Pontina vligine campi.

Et Martialis:

Pendula Pontinos quæ spectat sitia campos.

Has paludes aliquando exsiccasse Theodoricum Regem Gothorum, testatur marmorea tabella, cum inscriptione ibidem posita, attestante Raphaele Volaterrano in sua Geographia. At nihilominus non permanserunt exsiccatæ, sed semper ad pristinum statum reductæ, tum ex aquis Aufentis fluminis propinqui, hodie *Aufidio* dicti, & alterius etiam minoris,tum etiam ex quamplurimis aquis e radicibus circumiacentium montium sponte scaturientibus, quæ tandem humanam operam frustratæ sunt, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

Cap. XLIV.

Emittere Fucinum lacum, iam munire à mari supero per Appenini dorsum ad Tiberim vsque, &c.

FVcinus lacus in quarta regione Italiæ reponitur, prope Albenses populos, quo etiam nomine dictus est lacus Volscorum, quod elicere possumus ex Liuio, *lib.* 4. vbi ait à P. Cornelio Dictatore Volscum agrum depopulatum, & castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum. Huius meminit Martialis lib. 1.

Fucinus; & pigra taceantur stagna Neronis.

Et Virgil. 7. Æneid.

—— Vitrea te Fucinus vnda,

Te liquidi fleuere lacus.

Plinius *lib.* 2. *cap.* 103. scribit, flumen lacum Fucinum ingrediens, non eo commisceri, sed supra fluere. Et *lib.* 3. *cap.* 12. Archyppe oppidum in lacu Fucino submersum. Et *libro* 9. *cap.* 20. meminit piscis cuiusdam, quem dumtaxat in lacu Fucino reperiri, tradit. Hodie vocatur *lacus Celani*, teste Leandro Alberto. Hic tantæ longitudinis est, vt mare videatur, non lacus, & aliquando in immensam propemodum altitudinem augetur, quandoque ita decrescit, vt quasi exsiccari videatur, flumen in eo ingrediens, *Pitorinum* olim vocatum, teste Vibio Sequestro, hodie *Giouenco* appellant. Ab hoc lacu aqua *Martia* nuncupata, à Martio Ædili perducta fuit, cæterarum omnium potior & optima, quæ Romam perductę fuere. Remanent vsque ad hodierna tempora, vestigia aquæductus inæstimabilis sumptus, & miræ structuræ ab ipso lacu Romam vsque. Cogitauerat itaque Cæsar extra mittere lacum hunc, opus siquidem difficillimum, vt lacus maximus exsiccari posset, nisi si *emittere* interpretemur, id est, aquam ab eo extra Romam perducere, quod a Martio factum superius docuimus. Secundum quam significationem verbum *emittere* sumptum legimus à Cic.

a Cic *ad Attic.* 4. vbi habet: *Lacus Velinus à M. Curio emissus.* Hoc opus emittendi lacum Fucinum perfecisse Adrianum, testis est Ælius Spartianus in Adriano, inquiens: *Fucinum lacum emisit.* Miror ſane, Pontanum *lib. de magnificentia* ita ſcribentem: *Claudius Cæſar per tria paſſuum millia montem effudit & excidit ad emittendum Fucinum lacum; quod opus ægre abſoluit poſt vndecim annos, quamuis triginta hominum millia ſine intermiſſione operantium adhibuiſſet.* Quod nullibi cum opus ita geſtum legerim, imo id opus ab Adriano patratum legam, quid dicam, non habeo. Dion certe teſtis eſt, Claudium in emittendo Fucino lacu inanes feciſſe ſumptus; tu ſic concilia, Claudium perfeciſſe ægre canalem ſeu emiſſarium, non tamen emiſiſſe ſeu exſiccaſſe lacum, ex Suet. *in Claudio, cap.* 20, & clarius ex Tacito, *lib. Annal.* 12. ſcribente de ſpectaculo Naumachiæ à Claudio in Fucino lacu inter illum, amnemque Lyrim prærupto monte edito, in hæc verba: *Sed perfecto ſpectaculo apertum aquarum iter, & incuria operis manifeſta fuit haud ſatis depreſſi ad lacus ima vel media, eoq; tempore interiecto altius effoſſi ſpecus, & contrahendæ rurſus multitudini gladiatorum ſpectaculum editur inditis pontibus pedeſtrem ad pugnam. Quin & conuiuium effluuio lacus appoſitum, magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat conuulſis vlterioribus, aut fragore & ſonitu exterritis. Simul Agrippina trepidatione principis vſa, miniſtrum operis Narciſſum incuſat cupidinis & prædarum.* Ex quibus patere poteſt, opus iſtud à Claudio haud ſatis perfectum, quod & Plinius innuere videtur, *lib.* 36. *c.* 15. &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XLIV.

Emittere Fucinum lacum, viam munire à mari ſupero per Appenini dorſum ad Tiberim vſque, &c.

HAnc viam fuiſſe exiſtimo, quam prius inſtruxiſſe M. Lepidum & C. Flaminium conſtat, à quo Flaminia dicta eſt, incipiens ab Arimino Romam vſque. Quod ex

Straboue colligimus, *lib.5.* per initia, & à Liuio, *lib.39.* vbi ſcribit, C. Flaminium Conſulem, ne in otio militem haberet, viam à Bononia perduxiſſe Aritium vſque. Quo loci ego legendum cum Beroaldo puto, *Ariminum*, non *Aritium.* Sed vtraque lectio expoſitioni noſtræ non repugnat, & paulo poſt, M. Æmilium Lepidum eius collegam, pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxiſſe, viamque à Placentia, vt Flaminiæ committeret, perduxiſſe. Hanc Flaminiam viam ab Arimino in ripa ſuperioris Adriatici maris poſito, Romam vſque ſibi muniendam ſumpſiſſe Auguſtum, teſtatur Sueton. *in vita illius, cap 30.* forte vt opus deſignatum à Cæſare patre ipſe perficeret. Et Cicero *in Philippicis* ſcribit: *Tres viæ ſunt ad Mutinam à ſummo mari Flaminia, ab infero Aurelia, media Caſſia.* Ex quibus patet, Flaminiam viam ad mare ſuperius pertigiſſe, quod tradit Sueton. hoc in loco. Hanc autem ſententiam noſtram, præter iam dicta, confirmare videtur verbum illud *munire*, quo tum hoc in loco, tum loco citato, in Auguſto vſus eſt Suetonius, quod interpretes in loci explanatione, ieiuni admodum in reliquis, explicant, vtrobique ſignificare *reſtituere & reſarcire, ac in priſtinum ſtatum reducere.* Quo in ſenſu *munire viam, munire ripam & alueum*, dici, adnotauit Perottus, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. CAP. XLIV.

Perfodere Iſthmum, Dacos, qui ſe in Pontum & Thraciam effuderant, coercere, &c.

ISthmus anguſtia illa dicitur intermedia, inter peninſulam & continentem, quæ veluti quædam ceruix à continente, ſicuti à corpore gracileſcens, peninſulam cum continente connectit. Iſthmo opponitur Porthmus, id eſt, fretum anguſtum inter duas continentes, quale Gaditanum exiguo interuallo Europam ab Africa diuidens. Plures ſunt Iſthmi, ſed celeberrimus ille, quem Corinthiacum & Achaicum, & Peloponneſiacum obſeruamus apud ſcriptores appellatum, quinque tantum milliarium ſpacio

Ægeum

Aegeum mare ab Ionio separans. In huius faucibus Corinthus olim sita fuit celeberrima vrbs; ex vna parte Corinthiacus sinus ob id nūcupatur, ex altera Saronicus, Lecheae hinc, Cenchreae illinc angustiarum termini. Liuius *lib 45.* de eo ita scribit: *Isthmus duo maria ab occasu & ortu Solis finitima arctis faucibus dirimit.* Multos illum rescindere tentasse legimus in historiis, quos recenset Plinius *libro & capite 4.* vt recto tramite ab vno in aliud mare transfretare possent naues; splendidum siquidem arbitrabantur, abscissa terra maria diuersa coniungere, & ambitum sex millium viginti stadiorum (tot enim fere in ambitu nauigando conficiuntur) in breue coniicere. Quorum primus Demetrius Rex, post eum Caius Caligula, & Domitius Nero aggressi sunt. Iulius Caesar idem fecisset etiam, ni morte praeuentus esset, omnes tamen infelici successu, infaustoque & frustrato exitu. Quod Pausanias *in rebus Corinthiacis* scribit, inquiens: Gnidos Isthmum intercidere adortos, detentos ab Apollinis oraculo, siquidem diuinitus constitutis rebus, manum iniicere non licere, dicente. Demetrium vero ab incepto destitisse, architectorum monimentis deterritum, qui cum loca metiti essent, renuntiarunt, sinus Corinthiaci maris altius esse, quam quod ad Cenchreas, itaq; futurum, si medium locum intercideret, vniuersum ad Aeginam transitum cum ipsa pariter Aegina, & proximas insulas demersum iri. Praeterea nec nauigationi alueum futurum habilem ob affluxus rapidam varietatem; qualis in Euripo visitur, Suetonius in C. Caligula, cap. 20. *Sed ante omnia Isthmum in Achaia perfodere destinarat, miseratq; ad demetiendum opus Primipilarem.* De Nerone sic scribit Xiphil. ex Dione: *Isthmum Peloponnessi cupiuit perfodere, quod non est aggressus hominibus id grauate facientibus, propterea quod ijs, qui primum rem attigerunt, sanguis è terra erupit, auditaq; sunt lamenta & mugitus, & spectra multa apparuerunt: quocirca Nero accepto ligone ipse aliquantulū effodit, eoq; facto, caeteros adduxit, coegitq;, vt idē facerent. Ad hoc opus faciendum magna multitudo hominū ab exteris etiā gentibus accersita est.* Suet. ipse in Nerone, c 19. sic scribit: *Isthmū perfodere aggressus, praetorianos pro cōcione ad inchoandum*

dum opus cohortatus est, tubaq; signo dato primus rastello humum effodit, & corbulo congestam, humeris extulit. Herodem Atheniensem tantis fuisse diuitiis instructum legimus, tantaque animi magnitudine, vt quum præclara multa in Græcia & Italia opera edidisset, nihil tamen se dignum perfecisse conquereretur, quoniam Isthmum non perfodisset. Dignum quoque relatu, Nicanorem Seleucum perfodere excogitasse spacium à Bosphoro Cimmerio ad Caspium mare, quo tempore à Ptolemæo Cerauno interfectus fuit, quod interuallum esse centum quinquaginta millia passuum, prodidit Claudius Cæsar. Tradit in Meteoris Arist. Sestorem Ægyptiorum Regem adortum proscindere interstitium à rubro mari ad Nilum, qua parte vocatur *Delta*, insequuto mox Persarum Rege Dario, quod in Hexamero commeminit Magnus Basilius. In prouerbium vulgatum venit de re difficili & impossibili dicere, *Isthmum fodere*, id est, rem aggredi, quæ perfici nequeat. Huius Isthmi meminit Statius lib. 1. Thebaid.

—— Et geminis vix fluctibus obstitit Isthmos.

Et lib. 4.

—— Quaq; obiacet alto
Isthmos, & à terris maria inclinata repellit.

Rursusque lib. 6.

—— Planctu conclamat vterq;
Isthmos, Echioniæ responsant flebile Thebæ.

Item lib. 7.

—— Atq; omne quod Isthmius vmbo
Detinet.

Eiusdem meminere Solinus *lib.* 2. Pausanias *lib.* 10. Zenodorus in Prouerbio, ὀνῦ ὄγμ, & Seruius locum Virgilii enarrans in 7. Æneid.

Et pater ipse manu magna Portumnus euntem
Impulit.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. CAP. XLV.

Vsum enim latoclauo ad manus fimbriato, nec vt vnquam aliter, quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura, &c.

LAtumclauum vestis genus fuisse Senatorũ proprium, clare ex hoc loco elicimus, & ex eodem auth re *in August. c. 38. in Tiberio, 35. in Claud. 24.* & ex Horatio *Satyr. 6.* vbi per *latumclauum* Senatorem designat:

—— Et latum demisit pectore clauum.

Et lib. 1. Satyr 5.

Fundos Aufidio Lusco Prætore libenter
Linquimus, insani videntes præmia scribæ,
Prætextam & latumclauum.

Et lib. 1. Satyr. 6.

Sumere depositum clauum, fieriq́; Tribunum.

Et alibi;

Prætextam, & latumclauum, prunæq́; batillum.

Et Ouid. lib. 4. Trist. Eleg. 9.

Induiturq́; humeros cum lato purpura clauo.

Suetonius *in Othone, cap. 10.* inquit, Neronem à laticlauo, cuius vxorem attrectauerat, cæsum, hoc est, à Senatore; item Dione teste *in Othone*, is fuit Iulius Montanus Senator. Et Quintil. lib. 11. *Cui laticlaui ius non erit, ita cingat, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulũ, posterioribus ad m dios poplites vsq́; perueniat.* Et Lampridius in Alex. ait: *Florente quidem Imperio tantum laticlauo vsi sunt Senatores & Præfecti pretorio, quibus Senatoriam concessit dignitatem Alex. Cæsar. sicuti & Claudius Cæsar Heduis*, quia fœdera i antiquo iure cum Romanis, & Galli fratres dicti sunt, attestante Cornel. Tacito, *libro 11.* Sueton. in Vespasiano, cap. 2. *Sumpta virili toga latum clauum quanquam fratre adempto diu auersatus est, nec vt tandem appeteret, compelli nisi à matre potuit.* Et in Tib. cap. 35. *Senatori latumclauum quamuis ademit.* Idem in Claudio, c. 24. *Latumclauum initio affirmasset non lecturum se Senatorem, nisi ciuis Rom.* Ad Nepotem etiam Libertini filio tribuit. Martialis *lib. 5. Epigram. 17.* in Gelliam:

Dum te posse negas, nisi lato Gellia clauo
Nubere: nupsisti Gellia cistifero.

Liuius *lib.* 27. inter munera, quæ Scipio Massinissæ filio dedit, tunicam laticlauo fuisse dicit. Suet. *in Augusto, c.* 94. inter alia præsagia fœlicitatis illius, quod tunica laticlauo resuta ex vtraq; parte ad pedes decidit. Val. Max. *lib.* 5. *c.* 1. ait: *Tunica laticlauia donatum ad Massinissam remisit.* Ouidius *lib.* 4. *Trist. Eleg.* 9. significans se laticlauium, id est, Senatoriam dignitatem assecutum, scribit:

Cœpimus & teneræ primos ætatis honores,
Deq; viris quondam pars tribus vna fui.
Curia restabat, claui mensura coacta est,
Maius erat nostris viribus illud opus.

Plin. *Epist.* 2. *Epist.* 9. *ad Apollinarem* scribit: *Ego Sexto latumclauum à Cæsare nostro, ego Quæsturam impetraui.* Verum sicuti latumclauum Senatoriam vestem fuisse pro comperto habemus, ita qualis fuerit, apud aliquem nec antiquum nec modernum scriptorem inuenire potui. Ex hoc loco elicimus, fuisse vestimenti genus succinctorium, & supra hoc vestimentum, *toga* dictum, iniici poterat, vt dicit Wolphgangus Lazius *lib.* 2. *Com. de Rep. Rom. c.* 3. Lazarus Baysius *libello de re vestiaria* fatetur, ingenue non satis sibi liquere, quæ vestis diceretur latusclauus. Latum sane clauum vestem oblongam ad talos vsque declinantem fuisse, ex Quintiliano, loco superius citato, existimãdum, cuius formam puto eam esse, quam in statuis antiquis Senatorii ordinis homines repræsentantes videmus. Doctiss. Tiraq. *in Annot. in Alex. ab Alex. lib.* 5. *c.* 18. interpretatur laticlauum, id est, tunicã latisclauis ornatam. Et subdit: *Erant autem hi claui ornamenta quædam purpurea clauorum speciem præbentia* (*Bottoni* dicũt Itali) *tunicis attexta, seu fortasse assuta, a quibus latusclauus dictus, id est, tunica laticlaui, quod erat insigne maiorum magistratuum.* Pet. Gregor. *in parte* 3. *Syntag. iuris vniuersi, lib.* 47. *c.* 23. *n* 17. ita scribit: *Latusclauus erat vestimentum succinctorium, quod clauus* (vocant Galli *Agrafes, ou clochetes*) *iungebatur in pectore, quasi instrumentum, quod apud Hungaros hodie circa pectus & longitudinem brachiorum clauos aureos vel coccineos habet.* Horum sententiæ

adstipu-

adstipulari videtur Festus Pompeius *lib.14.in verbo picta*, vbi scribit, Tunicam palmatam à latitudine clauorum esse dictam, quæ nunc à genere picturæ appellatur. Quibus verbis indicat, clauos illos in tunicis acu fuisse depictos. Varro lib. 8. de ling. Lat. *Nam si quis tunicam ita consuit, vt altera plagula sit angusta clauis, altera lata, vtraq; pars in suo genere caret analogia.* Alex. ab Alex. *lib.5.c.18.* inquit, in laticlauo veste clauos affigi solere quandoq; aureos, idq; Titum Cæsarem interdixisse, teste Vopisco in illius vita. Io. Bap. Egnatius *in scholiis in Aurelianum Vopisci*, interpretatur, *auro clauatas vestes*, id est, *quæ clauos aureos habent*, nos *flores* appellamus. Verum illud pro comperto etiam habemus, non solum Senatores, sed & principes alios viros laticlauo vsos in honoris signum, quinimo & mulieres quoq;, teste Herodiano, *lib.3.* de Plautina scribente: *Siquidem latumclauum perpetuo habebat, atq; in secundis Consularibus numerabatur.* Ita quum Lampridius in Commodo scribat, per laticlauii honorem paternũ à præfectura remotum; intelligendum, eum honore gestationis laticlauii insignitum; nam Præfecti prætorio Equestris ordinis erant, teste Suet. in Tito; nisi interpretemur, *Paternum Senatorem effectum.* Sic quoq; Suet. dicta exponenda in Domitiano, *c.10.* dum inquit, donatum venia à Domitiano, tribunum laticlauium, hoc est, tribunũ laticlauii vestis indumento exornatum, nisi Senatorii ordinis dixerimus. Nam tribunos alios angusticlauios, alios laticlauios fuisse, cõstat ex Suet. ipso *in Othone, c.10.* scribente, patrẽ suum Othoniano bello tribunum angusticlauium fuisse. De clauis, quibus vestis *laticlauiũ* dicta insigniebatur, Vlp. *l.19.§.1.D. de aur. & arg.* De angusticlauis veste Caius *in l. nuper, 43. D. de don. inter vir. & vx.* & Imp. Alex. *in l. si Rufinus, C. de testam. milit.* sed de re hac nos alibi plura. Illud profecto maiorem difficultatẽ habet, quid scilicet per fimbriatum ad manus sit intelligendũ. Nonnulli exponunt, Cæsarem gestasse laticlauum vestẽ ad manus fimbriatum, hoc est, opere Phrygio ornatum, vulgo *Ricamato* dicimus. At nos rectius interpretãdum ducimus, fimbriatũ, id est, manicarũ extremitates cæsuratim recisas, seu cæsim dissectas habentẽ, quemadmodũ & Plin. *li.21.c.15.*

Vrticæ folia fimbriata dixit, hoc est, per extremitatum orbem concisa. Sic & alibi auellanarum barbas fimbriatas vocauit. Et Virg. in Georg. 1.

—— Et amaris intuba fibris.

Nam à fibra & *fimbria* deriuata. Vnde fibriatas etiam Plinius *lib.25.c.5.* cæparum radices vocauit. Quod & allii radici adscribit Colum. & in eundem sensum Cic. *in Pison.* scripsit: *Erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. XLVI.

Villam in Nemorensi à fundamentis inchoatam, magnoq; sumptu absolutam, quia non tota ad animum ei responderat, totam diruisse.

DVplicem sensum huic loco assignare possumus; nempe interpretantes *Nemorensi*, id est, Nemorali scilicet loco, nemoribus circumsepto. Quod idem significat cum Nemorensi, vnde Col. lib. 9. c. 4. *Ex omnibus deterrima nota mel habetur Nemorense, quod ex spartho atq; arbuto prouenit.* Ita Martialis lib. 13.

Mittit præcipuos Nemoralis Aricia porros.

Lucanus:

Distat ab excelsa Nemoralis Aricia Roma.

Et ita erit sensus, *in Nemorensi*, id est, prope Ariciam vrbem, vbi templum & nemus Dianæ erat, de quo Ouid. 1. de arte amandi:

Ecce suburbanæ templum nemorale Dianæ.

Et lib. Fast. 6.

Inspice quos habeat nemoralis Aricia Fastos.

Ibi erat etiam lacus; vnde idem 4. Metamorph.

Quæq; colunt Scythicæ stagnum nemorale Dianæ,
Finitimosq; lacus,

Vocabatur autem lacus, speculum Dianæ, teste Sipontino, & erat in nemore seu luco, qui non longe aberat ab Aricia. Inde Nemorensis Rex dicebatur, qui Dianæ Aricinæ sacrificiis præerat, ex Suet. in Caligula, vbi habetur. *Nemorensi Regi,*

Regi, quod multos iam annos potiretur Sacerdotio, validiorem aduersarium subornauit. Quis fuerit Rex Nemorensis, Seruius refert in illud Virg.lib.5.

———Latet arbore opaca

Aureus, & foliis, & lento vimine ramus.

Idem & Strabo *lib.5.* Quibus addamus Pausaniam in Corinthiacis scribentem: *Dicato enim ab Hippolyto, postquam eum Æsculapius in vitam restituerat, Dianæ Aricinæ templo (cui lucus adiacet, & lacus hodie quoque Nemorensis dictus, vulgo speculum Dianæ) postea barbarico Scytharum more inductum fuit, vt inter seruos fugitiuos is, qui singulari certamine victor primus hostiam immolasset, Deæ Sacerdos fieret, quem & Regem appellabant, & Sacerdotii Regnum tantisper obtinebat, dum vertente anno fortior aliquis superueniens eum pugna superaret, qualem Caius ei, qui multos iam annos Sacerdotio præfuerat, submisit*, ex Suet. *in illo c.34.* Vnde Ouid.3 Fast.

Regna tenent fortes, manibus, pedibusque fugaces,
Et perit exemplo post modo quisque suo.

Et Val.Flaccus 2. Argonaut.

——Et soli non mitis Aritia Regi.

Et Lucanus in 3.Pharsaliæ:

Qua sublime nemus, & Scytica regna Dianæ.

Sed de hac re plura legat studiosus lector apud Gregorium Giraldum *Syntagm.12.* Huiusmodi autem Sacerdotem forte Regem appellatum, eo quod in Aricino nemore, vbi Dianę templum erat, Ægeria Nympha extabat, cum qua loqui ferunt solitum Numam Romanorum Regem, ex Liuio *lib.1.* Aricia hodie paruum castrum est, *Riccia* vulgo dicta: In hoc itaque loco Cæsarem villam construxisse, ait Suet. eamque diruisse, quum ad animum illius non respondisset. De hac re Cic. *ad Atti. Epist.2.lib.6.* dum ait, Cæsarem in Nemorensi reædificando diligentiorem fore; sic enim legendum doctissimi viri Turnebus & Torrentius, & iure optimo contendunt. Huius villæ Cęsaris adhuc prope Ariciam conspiciuntur vestigia. In huiusmodi Aricino nemore delitioso desidem vitam traduxisse Vitellium testatus est Cornelius Tacitus *libro Hist.3. &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

Cap. LIIII.

Vnde factum vt auro abundaret, ternisque millibus numum in libras promercale per Italiam, prouinciasq; diuenderet.

IO. Baptista Egnatius locum istum explanare contendens variis ambagibus sese implicat, dum *quaternis millibus* legendum censet, vt argenti ad aurum proportio decupla existat. In eundem scrupum incidere & Agricola *de re numaria*, Didacus à Couarruia *de veterum numismatum collat.* Budæus *lib.* 3. *&* 4. *de asse*, & alii ex recentioribus, dum certam auri ad argentum analogiam Romanorum præsertim temporibus, statuere conătur. Cuius tamẽ certa ratio nulla adhiberi potest, quum non ex natura rei, sed ex dominantium volũtate, ac legis præscripto, affluentia, vel paucitate metallorum, etiam pretia augeantur, aut minuantur, quemadmodum & in aliis mercibus ac rebus accidere consueuit, vt I.C. tradunt. *l.* 3. *D. de eo quod cer. lo. l.* 9. *D. de aur. & arg. lega. & l. si quis* 35. *in fin. prin. C. de dona.* vbi auri argentiq; precium ex varietate temporis & locorum, variari dicitur. Hanc autem sententiam exemplis ex auctorib. desumptis facile est cõfirmare; Siquidem Platonis tempore vti ipse in Hipparcho tradit, proportionem auri ad argentum duodecuplam fecere. Menander Poeta, (qui à Platone non multum distanti ætate scripsit) decuplam eandẽ fecit in quadam fabula, priori loco *auri talentum* dicens, & paulo post pro eadem summa *decem argenti talenta* assignans. Quod etiam ex Liuio *lib.* 38. colligi videtur, dum inquit, Ætolis à Rom. debellatis pensione numaria imposita cõcessum, vt pro argenteis decẽ, aureum darent. Herodot. *in Thalia*, talentorũ numerum exponens, quæ Darius suis subiectis imperauerat, auri talentũ tredecim argenteis taxauit, ita vt auri ad argẽtum analogiam tertia decimam fecerit. Arcadii & Honorii imperii tempore auri libra quatuordecim & fere dimidia argẽteis taxata est, vti colligimus ex l. 1. C. *de argen. prat.* Ex Plinii dictis *lib.* 33. *c.* 3. colligit Budæus, auri ad argẽtum quindecuplam fuisse analogiam. Vanum itaq; puto, tãtum laborasse Scriptores in perquirendo

iam memoratam proportionem, quæ nullibi, nec vllo vnquam tépore certa reperiri potest, vt diximus. Ego sane nihil aliud innuere voluisse Tranquillum cēseo, nisi auri affluentiam Cæsarem habuisse tantam, vt libra auri venirei triginta aureis coronatis, si supputationem faciamus ternorum millium numum, siquidem numos centum aureum nostratem coronatum æquiualere ostendit doctissimus Budæus *lib. de asse* 2. vbi numum & sestertium tantum valere docet; nec est ambigendum, quia auri informis libra numis tam aureis quam argenteis cusis emi & vēdi potuerit. Quod & hodiernis temporibus fieri neminem latet. Illud tamen certe maxime suspiciendum videtur, aurum Cæsaris tempore adeo redundasse, quum exiguum antea Romæ fuisse testetur Plinius loco toties citato, necnon & aurum à Cæsaris tempore in hanc ætatem vsq; adeo excreuisse, vt nunc auri libra, quæ tunc venundabatur aureis 30. nunc centum quindecim & amplius veneat. Quod ex argenti & auri copia ab Indiis & nouo orbe ad nos exportata prouenisse vsu probatum est. Vox autē *promercale* nihil aliud significat, teste Budæo, quam illud, quod præter vsui suo necessaria paterfamilias aliquis venale habet. Quod & ex hoc Suet. loco colligi videtur, & Cœlius Rhod. *lib.* 28. *c.* 10. affirmat, inquiens, Promercale in venalium ratione dici, quod extra domesticum vsum redundans venui proponitur. Tamen & promercale communiter accipi potest pro quacunq; mercimonia, quæ venūdari proponitur. Ita idem Suet. *de claris Grammaticis* scribit *& officinas promercalium vestium exercebat.* Et Columella lib. 1. c. 8. *Pecuniamque Domini neque in animalibus, aut aliis rebus promercalibus occupet, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. CAP. LVI.

Sed dum voluit alios habere paratum vnde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui illa volunt calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit.

CAlamistris inurere, est fucosis verbis componere & exornare historiam, quod per translationem dixit, nam

notum

notum est, calamistrum crinalem stylum seu acum esse, quo excalefacto crines cōtorquentur, & in cincinnos rediguntur, & crispātur, Cic. post reditum: *Non frons calamistri notata vestigiis.* A calamistro deriuatur *calamistratus.* Cic. pro Sestio: *Calamistrata coma,* & vbi supra; *Calamistratus saltator.* Et Plaut. in Asinaria, *Cinœdæ Calamistratæ.* Refert Varro 4 *de ling. Latina.* Calamistrum parari ob ornatum, quod calefactum in ignito cinere capillos ornet. Calamistros interpretatur Varro *lib. 4. linguæ Latinæ,* stylos, quibus calefactis in cinere capillos exornatur, quod & Nonius Marcellus confirmat. Cic. in Orat. *Remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, nec calamistri quidem adhibebuntur, &c.*

EODEM CAPITE.

Epistolæ quoq; eius ad Senatum extant, quas primum videtur ad paginas & formam memorialis libelli conuertisse, quum antea Coss. & Duces nonnisi transuersa charta scriptas mitterent.

AD *paginas & formam memorialis libelli,* id est, recta pagina per longitudinem illius, quemadmodum hodie scribimus nos supplices libellos. Duces autem & Consules olim transuersa charta scribere solitos ait Suet. id est, (vt ego interpretor) eo modo, quo & nos hodie scribimus communi vsu; nisi dixerimus, per *transuersam chartam* interpretandum ab vno angulo in oppositum angulum oblique progrediendo in scribendo. Hebræi in oppositam partem, id est, a dextera in sinistram scribunt, quod & Turcæ faciunt, nos a sinistra in dexteram. Æthiopes, teste Herodoto *lib. 2.* & Diodoro Siculo *lib. 4. c. 1.* non dextrorsum, vt nunc, scribebant, sed à summo deorsum versus. Quod genus scribendi Græci Tepocon dixere, teste Festo Pompeio lib. 18. *Indi os quosdam scribere transuersa charta scimus, inter quos Japponenses, vt ipsi vidi, &c.*

EODEM CAPITE.

Extant & ad Ciceronem item ad familiares domesticis de rebus, in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit.

VAriis fuere hodiernis temporibus occulte scribendi modi, & præcipue per notas, seu zifra vulgari appellatione,

ne, cuius vsum etiam apud antiquos fuisse quoquomodo constat ex præsenti Suet. loco, & ex Gellio etiam qui furtiuas literas vocat, & furtiua scripta, quæ eo artificio fiunt, vt à nullo alio legi possint, quam ab eo ad quem scribuntur; libro enim 17. *cap.* 9. scribit: *Res quasdam occultas nuntiari furtiuo scripto valebat.* Ibidem etiam meminit σκυτάλης, quod apud Lacedæmonios Epistolę genus erat, quod surculum loricatum interpretatur, quo occulte & furtiuę scribebatur. Eodem loco & tertii modi furtiuæ scripturæ meminit, quo vsus est Histeius ad Aristagoram scribens, subditque extare Probi Grammatici commentarium satis curiosum de occulta literarum significatione in Epistolis C. Cæsaris. Sed de hac re plura à recentioribus excogitata, de qua iusta volumina conscripta. Illud profecto non reticendum, hoc loco per notas minime intelligendum literas, seu characteres, quibus olim vtebantur antiqui ad compendiose & breuiter scribendum. De qua re nos fusius infra in Tito, *cap.* 3.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
CAP. LXIV.

Quum desiliisset in mare, nando per ducentos passus euasit ad proximam nauem, elata læua, ne libelli, quos tenebat, madefierent, paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis.

QVod *paludamentum* Imperatorium esset indumentum, clare paret ex Varrone *lib.* 6. *ling. Lat.* & Corn. Tacito *lib. Hist.* 2. Suet. *in Vitellio, c.* 11. Plutarcho *in Crasso, & in Cæsare,* & Plinio *lib.* 22. *c.* 20. & Suet. hoc loco. Nec obstat, quod apud veteres scriptores obseruemus, Coss. & Prætores etiam paludamento vsos, vti de Coss. apud Liuium *lib.* 37. per initia, vbi de L. Corn. & *lib.* 36. de M. Attilio; & *lib.* 9. vbi in pace Caudina T. Viturio Caluino & Spur. Posthumio Coss. paludamenta detracta scribit, & ex Cœlio, scribente Cic. lib. 8. *Consules quia verentur ne S.C. illud fiat vt paludati exeant.* Cic. in Pisonem: *Quum proficiscebamini paludati in prouincias Consules vos quisquam putauit:* Plin in Panegyrico: *Gestus est Consulatus non in hoc Vrbis otio, sed iuxta barbaras gentes, & illi solebāt quibus*

erat

erat moris paludamento mutare prætextam. Prætores etiam paludamento vſos obſeruamus, vti apud Val. Max. *lib.5.c.6.* de Genutio Cippo, & ex Cæſ. *lib.1.belli ciuil.* ſcribente: *In reliquas prouincias Prætores mittuntur, neque expectant quod ſuperioribus annis non acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur, paludatique votis nuncupatis exeant.* Cic. de Verre Prætore Siciliæ: *Quum paludatus exiſſet, &c.* Pro concilio ſciendum, paludamentum ſemper bellicum indumentum fuiſſe, ob id ſeu Imperatores, ſeu Coſſ. aut Prætores, ſi quando cũ imperio militari & exercitu in bellũ proficiſcebãtur, paludaméto induebantur, votis auſpicatis in Capitolio; Quod præſertim ex Liuio *lib.22.* elicimus, vbi inquit, C. Flaminium à Senatu reprehenſum, & commonitum, vt ad vota nuncupanda, & paludamenta ſuſcipienda rediret, quum his omiſſis in prouinciam prouectus eſſet. Quod & pariter *lib.41.* de C. Claudio Pulchro in Hiſtriam prouinciam profecto, eodem modo contigiſſe ſcribit; quodque etiam clarius dignoſcitur ex eodem *lib.42.* vbi de P. Licinio Conſule vota in Capitolio nuncupante, & paludato, verba facit. Non ſolum autẽ Coſſ. & Prætores exercituum duces in bellum paludatos profectos obſeruamus, ſed & eoſdem Lictores etiam paludatos habuiſſe, ex Liuio *lib.1.& lib.5.* in oratione M. Seruilii Conſulis. Idem *lib.31.* inquit: *Tunc L. Sulpitius ſecundum vota in Capitolio nuncupata, paludatur cum Lictoribus.* Et *lib.41.* increpat C. Claudium Pulchrum Conſulem, cui Hiſtria prouincia ſorte obtigerat, quod votis non nuncupatis, non paludatis Lictoribus, in eam prouinciã abiiſſet. Paludatos Duces vocat Iuu.

Cumque paludatis ducibus præſente marito
Ipſa loquitur.———

Sextus Pomp. *Teſt. lib.14.* ex Veranio ait, per *paludatos* intelligendum armatos, armiſque ornatos, & omnia ornamenta militaria *paludamenta* dici. Sic de priuato milite, vel ſaltem non Duce, *paludamentum* obſeruamus apud Liuium *lib.1.* hoc eſt, veſtem militarem. *Cognitoque (inquit) ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, ſoluit crines, & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat.* Sponſum autẽ vnum ex Curiatiis fuiſſe certum eſt, quorum nemo Albanorum

Dux

Dux fuit. Hanc sententiam confirmare possumus ex Salustii dictis, lib. Hist. 3. *Et eodem tempore Lentulus duplici acie, loco in edito, multo sanguine suorum defensus, postquam è sarcinis paludamēta aspiciare, & delecta cohortes intelligi cœpere.* Cic. in Epist. *Exierunt duo Vulturii paludati*, & in Antonium: *Ant ante lucem gemens paludatus.* Non desunt qui & *paludamentum* muliebrē quoq; vestem fuisse contendant, authoritate Plinii *lib. 33. c. 3.* vbi habet: *Vidimus Agrippinam Claudii Principis, assidentem ei, indutam paludamento aureo textili, sine alia materie.* Sed pace eorū dixerim, Plin. nō sensit, vere muliebrem vestē fuisse paludamentum, sed nimiū Agrippinę fastū & luxū nimiamq; Claudii in eā indulgētiam detestari voluit, quæ marito permittēte militarē vestem aureā in spectaculo naualis pugnę induere ausa est. Ex hoc Plinii loco paludamētum totū aureū obseruamus, purpureū vero ex eodem, *lib. 22. c. 2.* scribente, Coccum Imperatoriis paludamentis dicatū. Sill. de Scipione bellāte:

At contra ardenti radiabat Scipio cocco.

Hoc idem Plutarchus affirmat in Crasso: *Fertur eo die Crassum non purpurea veste, vt Pretorum Romanorum mos est, sed palla veste ad milites processisse.* Et Val. Max. *lib. 1. c. 6.* de eodem qui apud Parthos occubuit, inquit: *Pullum ei traditum est paludamentum, quum in prælium exeuntibus album aut purpureum dari soleret.* Et quib. etiā paludamentum pullum & album adnotamus. Isidorus auro & purpura distinctū fuisse paludamentum testatum reliquit. At cuius figuræ paludamentum fuerit, ex veteribus nullus, quod sciam docuit, ex recentioribus Budæus *in Annot. in Pand. ex l. 1. §. 1. in tit. Depositi*, eius generis paludamentum fuisse existimauit indumētum, quale hodie *Cottam armorum* vocamus; cui libenter assentiri vellem, nisi illud obstare videretur, quod *armorum Cotta* dicta, corpora militum circumuestiri scirem, paludamentū verò tantū exterius veluti pallium apponi, quod ex statuarū antiquarum Ducum inspectione dignoscimus non modo, sed & ex ipso Suet. hoc in loco colligimus, si enim paludamento Cæsar corpus circum indutum habuisset, quæ erat necessitas, vt illud mordicus teneret? quod etiā cōprobamus ex Liuio *lib. 9.* scribente: *Inter hæc dicta paludamento circū læue brachium intorto*

(nam

(*nam ne scuta quidem secum extulerant*) *in hostes impetum fecit.* Concludamus itaque ex iam dictis, haud mirum esse, si Cæsar paludamētum *vestem Imperatoriam*, Plutarchus *Prætoriam*, Dion *militarem* appellauere, quum de Pompeio Pharsalico prælio excedente loquuti sunt. Sed quod ad historiæ veritatem spectat, Suetonius profecto mendacii, vel saltem adulationis nota haud carere videtur, siquidem Hircius *libro de bello Alexandrino*, describens hanc Cæsaris ex nauigio adnatationem, ne verbum quidem de paludamento facit. Dion *lib.* 42. scribit, Cæsarem vestium pondere grauatū, & quum essent purpura insignes, frequentibus telis petitum pene periisse, tandemque iis abiectis ad proximam nauem nando euasisse. Appius *Ciuil.* II. Cæsaris paludamentum hostes intercepisse ait, & Dion addit, Ægyptios eo potitos, in victoriæ trophæum tāquam Cæsarem interemissent, suspendisse.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

Cap. LXVII.

Diligebat quoque vsque adeo, vt audita clade Tituriana, barbam capillumque summiserit, nec ante deposuerit, quam vindicasset.

MIrum sane est, priscos homines modo in lætitiæ, modo in mœstitiæ indicium capillos & barbam aluisse, nonnunquam etiam summisisse, pariter in ignominiæ signum vel deditionis idem fecisse, quod nō solum ex Ethnicorum scriptis, sed & ex sacris paginis colligimus. Detonsi capilli & barbæ in dolore & mœrore plura exempla habemus apud Hebræos. In Iobi hist. *cap.* 1. legimus, illum audita filiorum clade totondisse capillum. Hieremiæ *cap.* 7. habemus: *Tonde capillum tuum, & proiice in directum planctum.* Et Micheas cap. 1. *Decaluare, & detondere super filios delitiarum tuarum, dilata caluitium tuum, sicut Aquila, quoniam captiui ducti sunt ex te.* Esdræ 1. cap. 9. *Et euelli capillos capitis mei, & barbæ, & sedi mærens.* & Isaiæ cap. 15. *Moab vlulabit, in omnibus capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur.* Et Ieremiæ 41. *Venerunt viri de Sichem, & de Silo, & de Samaria octoginta viri, rasi barba, & scissis.*

vestibus, & squalentes. Et eiusdem c. 48. *Omne caput caluitium, & omnis barba rasa erit, in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium.* Ex quibus facile conuincitur, perperam Origenem aduersari D. Hieronymo affirmanti Iob *cap.1.* hunc morem fuisse lugentium; quem pariter obseruatum apud Ethnicos legimus. Plutarchus in vita Alexandri, & Arrianus de gestis eiusdem, & Ælianus *de varia Historia, lib.7.cap.8.* scribunt, Alexandrum Magnum, mortuo Ephestione amico, inter cætera mœstitiæ signa iussisse equos & mulos etiam tonderi; hoc idem à Persis factum mortuo Masistio Herodotus *lib.9.* scriptum reliquit. Suetonius *in Caligula, cap.5.* tradit, mortuo Germanico illius patre, Regulos quosdam barbam deposuisse, & vxorum capita rasisse. Dictys Cretensis refert *libro quarto de bello Troiano*, corpore Aiacis concremato, omnes Reges apud tumulum eius comam deposuisse. Apud Statium *li.6.Thebaidos,* Lycurgus in funere Archemori filii comam & barbam totondit.

——Tergoque & pectore fusam
Cæsariem ferro minuit, sectisque iacentis
Obnubit.————

Sic apud Virgilium *9.AEneid.* Euryale mater audita morte filii comam deposuit.

Euolat infelix, & fœmineo vlulatu
Scissa comas.

Propertius lib.1 Eleg.17.

Illa mea charos donasset funere crines.

Catullus in Argonauticis.

Sæpe fatebuntur gnatorum in funere matres,
Quum in cinerem canos soluent à vertice crines.

Ouidius lib.3. Metamorph. de sororibus Narcissi.

——— ———Planxere sorores
Naiades & sectos fratri imposuere capillos.

Et in epist. Canaces ad Macarium:

Non mihi te licuit lacrymis perfundere iustis,
In tua non tonsas ferre sepulchra comas.

Seneca in Phœdra, actu 5. Sce. prima:

Placemus vmbras capitis, exuuias cape,

Lacereque frontis accipe abscissam comam.

Dionysius Halycarnass. vbi loquitur de funere Virgineo inquit, Virgines cum cæteris donis etiam retortos crines detonsos lectulo iniecisse. Eundem morem pluries apud Homerum obseruamus, *lib. Iliad.* 23. vbi loquitur de Myrmidonibus, & paulo post vbi de Achille verba facit. Et 4. *Odyss.* in morte Antiochi. Et *lib.* 24. eiusdem de funere Achillis, vbi & Briseidem quoq; κειραμένη πλοκάμους, id est, tonsis crinibus eundem prosequi scribit. Apud eundem legimus, Patrocli cadauer opertum capillis amicorum detonsis superiectis. Et Homerum imitatus Q. Calaber, facit Myrmidones in funere ipsius Achillis comas circumtondere. Eundem moré obseruauit Anto. Bassianus Caracalla in funere Festi, tradente Herodiano *lib.* 4. Macedonibus assuetum, vt crinem tonsi defunctos lugerent. Ita Archelaus Rex illorum, Euripidem Tragicum intimum familiarem crinem tonsus luxit. In quo facetissimum illud Bionis proditum, referente Cicerone *Tuscul.* 3. lugentes capillum euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. De Archelao idem tradit Solinus *lib.* 14. *vel* 15. ex aliorum computatione: & Seneca *libro de beneficiis*, 5. Apud Theocritum, *in Idyllio*, Cupidines mortem Adonidis lugent κειράμενοι χαίτας *detonsis crinibus*. In luctu comam vellendi moris, meminit & Lucianus *in libello de luctu.* Herodotus *lib.* 2. scribit, apud quosdam ritum esse in funere proximi, caput deglubare. Apud Plutarchum in Lysandro: *Barchiadæ Corintho exules squalidi detonso capillo Lacedamona profugerunt.* Herodotus *lib.* 1. tradit, Argiuos ob amissam victoriam in Thyreaticis, lege cauisse, ne quis comam nutriret ante pristinæ gloriæ decus recuperatum. Lacones vero victores econtra sanxisse, ne quis comam tonderet contra morem eorum. Huius rei nonnihil etiam meminit Plato *in Phædone.* Strabo *lib.* 6. & Herodotus *in Eratho*, prodidere, quod Sybari à Crotoniatis direpta, Milesii omnes capita derasere, ingentem luctum edentes. Q. Curtius *lib.* 10. literis mandauit, Persas detonsis coniugibus & liberis peremptos lugere. Niceph. Calistus *lib.* 18. *hist. eccles. cap.* 30. testatum reliquit, in Chubda ciuitate in finibus Indiæ, Præfectum lugere coniuges

tuges caput nouacula radentes. Postremo addamus D. Hieronymum *in c.7.Hieremiæ*, & Gregorium Magnum *lib.2. Moral.* & in Iob, c. 17. testatos, morem fuisse veterum, vt quisq; in speciem sui corporis capillos nutriret, quos tempore afflictionis abscinderent. His omnibus sic se habentibus, non difficultate vacat, quod hoc loco scribit Sueton. Cæsarem scilicet, audita Titutiana clade, barbam & capillum summisisse, quum potius oppositum facere debuisset, stantibus iam dictis. Huic obiectioni sic satisfaciendum putamus; Cæsarem inquam non externorum morem sequutum, sed Romanorum, quibus mos fuit in mœrore barbam & capillos summittere, quod Plinius iunior Epist. Suræ suo testatum reliquit, inquiens, Romanos criminis alicuius reos, crinem summittere solitos. Hoc idem colligimus ex Liuio *libro 6.* vbi de Manlii Capitolini vinculis verba facit. Et *libro 27.* de M.Lucio inquit: *Sed erat veste obsoleta, capilloque, & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ.* Varro ille, qui cædis Cannensis causa fuit, post eam capillum barbamque summisit, tradente Iulio Frontino *Stratagematon lib. 4. cap. 5.* Nonius Marcellus *libro 4.* author est, Sisennam complures menses barba summissa, & intonso capillo flentem lugubri vestitu populum vicatim circuisse. Caligula Imperator in morte Drusillæ sororis adamatæ, barbam capillumque promisit, ex Suetonio in illo *cap. 24.* Addamus & secundam rationem, cur Cæsar potius summiserit barbam & capillos, quam deciderit, eaque hæc est; ne tondendo crinem & barbam, animum despondisse videretur ob Titurianam cladem, siquidem ex historica lectione obseruamus, capilli vel barbæ depositionem deditionis & subiectionis deiectionisque indicium extitisse. Paulus Diaconus *libro 6. Hist. Longobard. cap. 15.* scribit, Carolum Francorum Regem misisse filium suum ad Liuthprandum Longobardorum Regem, vt iuxta morem capillum susciperet, qui eius cæsariem incidens, pater eius effectus est. Fuit enim antiquus mos, præsertim nobilibus Francorum, comã nutrire, teste Greg. Turonensi *lib.3. Hist. Franc.17* Et quod affirmat P. Æmilius in Carolo Magno, in Clodoueo,

& Clotario secundo : *apud Longobardos detondebantur capilli in symbolum seruitutis. Pilum barbamque deponere deditionis cuiusdam signum erat.* Refert Gregorius Turonensis *lib.2. Hist. Franc. c.* 41. Clodoueum, Regem Francorum indignatum contra Chararicum quod in pugna contra Siagrium sui partes non adiuuasset, illum cum filio vinctos totondisse. Ita Trithemius *lib.1. Breu Hist. Franc. in Rege* 44. scribit, Clodium Regem Francorum anno quo post patris mortem Regno potitus est, iussisse, vt Franci omnes barbam & comam nutrirent, vt internoscerentur à Gallis, quos subactos tonderi iubebat. Sic seruis olim vetitum erat comam nutrire, attestante Aristophane *in Auibus*, dum inquit, δοῦλος ὤν, κόμην ἔχεις? id est, *Seruus quum sis, comam nutris?* Honorius & Theodosius inhibuerunt seruis maiores crines deferre, *l.* 4. *Cod. Theod. tit.* 10. Aribertus 26. Rex Longobardorum, Rhotarium Ducem, Bergonum, & Fæodonem Reges quum cœpisset, eorum caput, & barbam radens Taurinis in exilium misit, teste Paulo Diacono *lib. 6. de gestis Longob. cap.* 6. 2. Regum c.19. eandem ob causam legimus Dauidis legatis per Ammonitas & Anonem regem barbæ mediam partem rasam. Iussit Carolus Magnus *in tit. de pace, capite decimo*, aduersus conspirantes mutuo se detondere, quasi damnati in seruitutem. Sic in deditionis & subiectionis signum virgines Deo se vouentes crinem detondunt; quod fecerunt Priscilla & Aquila, *Act. Apost. cap.* 18. Idem mos & Sacerdotibus & religiosis nostris, exemplo D. Pauli & aliorum discipulorum *Corinth.* 11. Sed de re hac plura legat curiosus Lector apud Franciscum Venetum *lib Probl. Sacræ scrip. tomo* 6. *Sect.* 9. *Problem.* 397. Dixerunt & Rabbini Iudæorum Sum. Pontif. Legis antiquæ (quod etiam per Ezech. *c.*44. præcepit Deus Sacerdotibus) eos non debere nutrire comam, sed singulis octonis diebus tondere oportere; Id quod adnotauit Paulus Israelita *in præcept. negatiuis Iudæorum, præcepto* 301. Gentilibus Ethnicis quoque mos fuit idem, quod de Vestalibus *libro* 16. *cap.* 44. tradit Plinius, & de sacerdotibus Isidis *in Pescennio Nigro* Spartianus; & Suetonius *in Nerone, cap.* 12. de prima barba ab eo Ioui Capitolino consecrata. Sed eo vnde digressi sumus

mus reuertentes, dicamus, Cæſarem forte ob dictam cauſam comam & barbam ſummiſiſſe, nec depoſuiſſe niſi vindicata Titur iana clade. Quem morem etiam Græcorum fuiſſe colligimus ex Dyčte Cretenſe, *libro* 4. tradente, Neoprolemum Achillis filium, poſtquam vindicatam necem ex Alexandro necato à Philoctete vidit, ad patris ſepulchrum crines depoſuiſſe. Germanorum quoque eundem morem fuiſſe obſeruamus ex Cornelio Tacito *lib. hiſt.* 4. ſic ſcribente: *Ciuilis, barbaro voto poſt capta aduerſus Romanos arma perplexum rutilatumque crinem patrata demum cæde Legionum depoſuit.* Et rurſus lib. *de Germanorum moribus* inquit: *& aliis Germanorum populis vſurpatum, rara & priuata cuiuſque audacia apud Cattos in conſenſum venit, vt primum adoleuerint, crinem barbamque ſummittere, nec niſi cæſo hoſte exuere votiuum, obligatumque virtuti oris habitum.* Itaque Cæſar audita cæde Q. Titurii & L. Cottæ Legatorum cum militibus ſuis dolo circumuentis ab Ambiorige Eburonum Duce inter Moſam & Rhenum, de qua ipſe *lib. 5. Belli Gallici*, comam & barbam ſummiſit, nec ante depoſuit, quam vindicaſſet, quod eum ſtrenue feciſſe libro eiuſdem 8. legimus.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXVIII.

Famem & cæteras neceſſitates non quum obſiderentur modo, ſed etiam ſi alios ipſi obſiderent, tantopere tolerabant, vt Dyrrhachina munitione Pompeius, viſo genere panis ex herba quo ſuſtinebantur, cum feris ſibi rem eſſe dixerit.

VIdimus nos in maxima annonæ caritate ad famem ſubleuandam, præter vſitatos panes ex ſegetibus quibuſcunque fieri ſolitis, non ſolum factos; ſed & alpinos homines, locorumque ſterilium & incultorum incolas, panem confeciſſe ex corticibus nucum, ex iuglande priſtino mollitis, & quod magis mirandum eſt, ex palea in clibano excalefacto, nec tamen ignito, exſiccata, & priſtino in tenuem pollinem redacta, panem confectum, commixta tamen dimidia ſaltem portione alicuius farinæ comeſtibilis. Ex

furfure quoque molito idem effectum scimus. Legimus in libro Italice scripto, cui titulus *Thesoro Politico*, in Relatione Regni Persarum, illius Regni incolas quosdam pauperes caritatis annonæ tempore vesci solitos pane confecto ex farina corticum pini & abietis, & nihilominus robustissimos esse. In eodem libro in relatione Neapolitana legimus, à Prorege tentatam confectionem panis ex radice herbæ vocatæ *pan porcino*, eum tamen reclamante populo minime in vsum tractum. Quare & ex herba exsiccata factos panes in Dyrrhachina obsidione eodem modo facile credimus; quod hoc loco Suetonius docet.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

Cap. LXVIII.

Memorabile illud apud Græcos Cynegiri exemplum imitatus, transiliuit in nauem, vmbone obuios agens.

CYnegirus fuit ciuis Atheniensis, cuius tanta in prælio nauali fuit pertinacia, vt nauem hostium dextera iniecta, vi retinuerit, eaque amputata iniecerit sinistram, quam & ipsam quum amisisset, mordicus nauem arripuit. Quod refertur à Iustino Trogi abbreuiatore. Hunc imitatum Accilium in nauali pugna ad Massiliam inquit Suetonius, quum iniecta in puppim hostium dextera, & abscissa transilisset in nauem, vmbone obuios agens. Vmbonem autem mediam clypei partem eminentiorem vocauere Latini. Statius:

Iam clypeus clypeo, iam vmbone repellitur vmbo.

Quandoque tamen pro toto clypeo accipitur. Liuius libro quinto, *Gallum vmbone ictum deturbat.* Vtraque significatione hoc loco accipi potest, attamen videant doctiores, an hic nouo & singulari significatu accipiatur pro brachii parte extrema, à qua manus fuerat abscissa, vulgo nostrates incolæ *Moncone* appellant, quod certe magis adnotatione dignum videtur, scilicet vt Accilius ita hostes obuios repelleret;

leret; si enim scuto sinistro brachio appenso id fecisset, non æque mirum fuisset.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. CAP. LXX.

Decumanos autem Romæ cum ingentibus minis summoque etiam vrbis periculo missionem & præmia flagitantes.

DEcumanos vocat Suetonius milites decimæ legionis; *Decumum* enim antiqui, sicuti *decimum* dixere. Plautus in Amph. *Alter decumo post mense nascetur puer.* Sicuti enim plures Romanis fuere legiones, ita & à primo numero incipientes, ordine illas vsq; ad alios successiue nominauere. De Primanis verba facit C. Tacitus lib. 1. *Primani ducendum ad agmen deliguntur.* Et lib. 17. 18. 19. & 20. & alibi sæpe. De Secundanis idem Cornelius, *lib.* 21. & Liuius *lib.* 31. *post principium, & lib.* 4. in duobus locis, vbi clare declarat *secundanos* dici milites secundę legionis. Hos autem fuisse ex oppido Arausione Galliæ Narbonensis tradunt Pomponius Mela *lib.* 2. *c.* 5. & Plinius *lib.* 3. *c.* 4. Eorundem meminit quoq; Hircius *de bello Alexandrino.* Tertianos notamus ex Cor. Tac. *lib.* 12. *&* 19. non semel, & *lib.* 20. *in prin.* De Quartanis idem Tacitus *lib.* 20. & Iul. Capit. *in Claudio.* Quintanos legimus apud eundem Tacitum *lib.* 1. 17. 18. *&* 20. Sextanos apud Pomp. Melam *lib.* 2. *c.* 5. & Plin. *lib.* 3. *c.* 4. vbi dicunt hos fuisse ex Arelate. Septemanos ex ipso Tacito *lib.* 19. non semel, ex Pomponio Mela, & Plinio locis supradictis, vbi Septimanos fuisse dicūt ex Blittera Narbonensis Galliæ; Vndecimanos ex eodem Tacito *lib.* 1. Tertiadecimanos ex eodem Tacito dicto *lib.* 1. Quartadecimanos ibidem Tacitus, & *lib.* 4. 15. *&* 18. sæpe, vbi eos quartadecumanos vocat, & *lib.* 19. 20. *&* 21. Quintadecimanos apud eundem *lib.* 1. *&* 20. Sextadecimanos apud eundem non semel *lib.* 19. Vndeuigesimanos Tacitus *lib.* 1. pluries, & *lib.* 20. Et Hircius *de Bell. Alex.* Duodeuigesimanos idem Tac. *lib.* 19. *&* 20. Vnauigesimanos apud eundem *lib.* 18. Duo & vigesimanos ex eodem libro 21. *in prin.* Decimæ legionis & decimanis militibus inter cęteros plurimum fidebat Cęsar.

Quod ipse *libro* I. *Belli Gallici* testatum reliquit per hæc verba: *Quod si praterea nemo sequatur, se cum sola* 10. *legione iturum, de qua non dubitaret; sibique eam Pratoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæsar indulserat pracipue, & propter virtutem confidebat maxime.* Et paulo post: *Princeps* 10. *legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset, sicque esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit.* Et rursus paulo infra: *Cæsar quod nec colloquium interposita causa tolli volebat, neque salutem suam Gallorum equitatui committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis, equitibus detractis, legionarios eis milites legionis decima, cuique maxime confidebat, imponere; vt præsidium quam amicissimum, si quid facto opus esset, haberet. Quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus decima legionis, plusquam pollicitus esset Cæsarem facere, pollicitum esse in cohortis pratoria loco Decimam legionem habiturum, ad equum rescribere ait.* Et *lib.* 2. eiusdē Cæsar scribit, se quum confligendum cum hoste esset, cohortando milites ad legionem decimam deuenisse. Et paulo infra: *legionum nona & decima milites strenue dimicantes Atrebates confecisse, transiecto flumine hostes, qui reintegrarant prælium, in fugam coniecisse.* Ex quibus patere potest, Decimanos, seu Decumanos milites, & Decimam legionem principem locum apud Cæsarem inter cæteros habuisse. Trebellius Pollio in vita D. Claudii, scilicet secundi, qui post Gallienum Valeriani filium imperauit, ita scribit: *Quæso igitur mi Venuste, si mihi fidem exhibes, vt eum facias à Grato & Herenniano placari, nescientibus hoc militibus Dacisanis.* Quo loco legendum puto *Decumanis*, vel *Decimanis*; Quamuis enim Pannonicam legionem, Italicam, Macedonicam, Gallicam, Parthicam, Scythicam in historica lectione obseruarim, eo quod in locis, à quibus denominationem sumpsere, militarint, vnde & à Dacia *Dacisianos milites*, id est, Dacicæ legionis appellatos existimare possimus; nihilominus quum huius legionis nullibi mentionem factam obseruarim, censeo potius mendum in textu esse, & legendum, vt dixi.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXXVI.

Insuper prænomen Imperatoris, cognomen patris patriæ, statuam inter Reges, suggestum in Orchestra.

ORchestra locus erat in theatro, in quo Senatorum sedes designabantur, teste Vitruuio, *lib.5.cap.6.* vbi ait, eius pulpiti altitudinem non debere excedere pedes quinque, vt qui in Orchestra sederint, spectare possint omnium agentium gestus. Idem Sueton. *in Nerone, cap.12.* Deinde in Orchestram Senatumque descendit, & orationis quidem carminisque Latini coronam, de qua honestissimus quisq; contenderat, concessam sibi recepit. Ex quibus clare colligimus, Orchestram non patuisse popularibus, sed Senatoribus, principibusque viris tantum, & ex Iuuenali, Sat.3.

—— Similemq; videbit
Orchestram, & populum.

Vnde alio in loco populum sedisse, & non in Orchestra, principibus viris tantum destinata, clare patet. Vnde & Sueton. *in August. cap.35.* eum Senatoribus, qui se à Senatu sponte abdicassent, locum spectandi in Orchestra seruasse tradit. Et Iuuenalis inquit:

Quæq; reportandis posita est Orchestra cathedris:

Innuens, in sellis dignioribus destinatis sessum eo in loco. Orchestram volit Vitruuius loco supra citato, dictam ab ὀρχέομαι, id est, *salto, tripudio, gesticulor*; in ea enim etiam chorus & gesticulatores & citharædi, cæterique omnes, qui personam ex fabula non agebant, sed tantum actioni inseruiebant, stabant, & eorum erat propria, teste Iulio Polluce, *lib.4 cap.19.* Vitruuius *lib.5.* scribit: *Ampliorem habent Orchestram Græci, & scenam recessiorem, minoreq; latitudine pulpitum, quem logeum appellant; Ideoq; apud eos Tragici & Comici actores in scena peragunt, reliqui autem artifices suas per Orchestram præstant actiones.* Cic. de Pro. *Piso iam cum Græcis in Orchestra belluatur, antea post siparium sedebat.* Imperatores & Consules in loco, quem *Podium* appellabant, spectatores erant, teste

 Alexan-

Alexandro ab Alex. *lib.5.c.16.* quod tamen non proprie acceptum, verum esse constat, ex Iuuenali *Satyr.2.* dicente:

Omnibus ad Podium spectantibus.

Quod si in eo Neronem quandoque spectasse, ex Suetonio legamus in illo, *cap.12.* vbi habet: *Nam perraro præsidere, cæterum accubans, primum paruis foraminibus, deinde toto podio adaperto spectare consueuerat:* non tamen à sententia nostra recedimus; siquidem ea verba, *perraro præsidere*, demonstrant, Neronem non in proprio & Imperatoribus destinato loco spectasse, sed aliquando in podio, & aliquando è proscenii fastigio, teste eodem Sueton. loco citato. Ita & Augustum Cæsarem, vt tradit Suetonius in illius vita, *cap.45.* Circenses ex amicorum libertorumque cœnaculis spectasse, interdum è puluinari, & quidem cum coniuge & liberis sedentem. Quæ loca quis sanæ mentis affirmabit, spectandi Imperatoribus propria fuisse? Statuamus itaque ex hoc loco Suetonii, Orchestram locum Imperatoribus & aliis Principibus viris dicatum fuisse, spectandi in theatro. Quod etiam ex alio Suetonii loco *in Aug.cap.44.* colligimus, vbi habet: *Romæ legatos liberarum sociarumq; gentium vetuit in Orchestra considere, quum quosdam libertini generis mitti deprehendisset.* Legatis namque apud Principes sedendi in publicis solennitatibus antiquitus, & hodiernis temporibus ius fuisse, & esse, omnibus receptum est. In Orchestra autem altior locus erat suggestum, honoris maximi gratia institutum, Cæsarique dicatum. Quod Cicero in Anton. *fastigium* appellauit, inquiens: *D.Iulius habuit puluinar, simulachrum, fastigium, flaminem.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE, Cap. LXXVI.

Sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, sedem auream in Curia, & pro tribunali thensam, & ferculum Circensi pompa.

THensæ sunt sacra vehicula, quibus in ordine pompæ diuinæ & hostiarium, simulacra Deorum vehebantur. Asconius

Asconius Pædianus *in 3. in Verr. act.* Thensas vocari, inquit, quod ante eas linea (*lora* alii legunt) tendantur, quas gaudēt manibus attrectare, qui eas deducunt, vel ἀπὸ τοῦ θείου, id est, à re diuina. Et sic per *th* scribitur, Seruius lib. 1. Æneid.

—— Hic illius arma,

Hic currus fuit,

scribit: *Aut currus, quo ipsa in cœlo vtitur, vel thensa, qua Deorum simulacra portantur.* Huius meminit Cic. in orat. de Arusp. Respon. *Te appello Lentule, cuius Sacerdotij sunt Thensæ.* Et rursus: *Si puer ille terram non tenuit, si thensam aut lucrum omisit.* Et in vltima in Verr. act. *Omnes Dij, qui vehiculis thensarum, solemnes cœtus ludorum initis.* Et in 5. act. in Verr. *Qui ex thensarum orbitis prædatus est.* Et rursus: *Via Thensarum & pompæ.* Thensæ etiam meminit in orat. pro Planco. Suet. hoc loco, & in Vespasiano, *cap. 5.* Neronem diebus vltimis monitum per quietem, vt thensam Iouis O.M. è sacrario in domum Vespasiani in Circum deduceret. In Augusto quoq; idem Suet. Thensæ verba facit. Liuius *lib. 5.* scribit: *Qua augustissimæ vestis est thensas ducentibus triumphantibusve.* Nec omittendum, à Festo Pompeio scribi lib. 18. *Thensa vehiculum argenteum, quo exuuiæ Deorum ludis Circensibus per Circum ad puluinar ducebantur.* Ex quibus locis omnibus clare colligitur, thensam vehiculum Diuini simulacri fuisse, & ita appellatam, quod desuper tenderetur illud, quod hodie vulgo *Baldachino* dicitur, & proprie Thensa vocatur, & est illud teguminis genus, quo Imperatores, Reges, & cæteri Principes, tam seculares, quàm ecclesiastici, vti solent illis in locis, vbi sedent, epulantur, & in Ecclesiis, vbi sacra fiunt, & etiam altaribus & Diuæ Virginis, & Sanctorũ imaginibus superimponi consueuit. Thensam autem ferri solitam, non vehi, colligimus ex Dionys. *Antiq. Rom. lib. 7.* de Circensi pompa scribente: *Postremum agmen claudebant simulacrorum baiuli.* De hac eadem pompa Ouid.

Aurea pompa venit, linguis animisq; fauete.

Vocat autem *auream pompam*, quia qui eam ducebant, aurea veste, sicuti & triumphantes, vti solebant, vti ex Liuio, loco citato, colligimus. Quod autem ad ferculum pertinet,

epulari

epulari Romanos consueuisse, in sacris ædibus sacrificio peracto, hostiarum extis & carnibus, docet Alex.ab Alex. *lib.4.cap.17.*& elicitur etiam ex Sueton.*in Claudio,cap.33.* vbi habet: *Cognoscens quondam in Augusti foro, victusq; nidore prandij, quod in maxima Martis æde Saliis apparabatur, deserto Tribunali, ascendit ad Sacerdotes, vnaq; discubuit.* Vnde & Iouis epulum, de quo Liuius in calce libri 29. & lib.30.& 32. *Quamobrem quum cætera Diis adhiberi solita recepisset Cæsar, & ferculum etiam sibi viuenti cum illis in Circensi pompa præferri permisit*, nisi (& certe rectius) dixerimus, per *ferculum* non hoc loco intelligendum ciborum missum, ita vocatum, eo quod mensæ inferatur, sed eadem appellationis deriuatione pro parte vehiculi inferiori, super quā Dei alicuius simulacrum eminens ferebatur, Thensa alia vehiculi superiori parte superinducta. Ita Sueton.in Cæsare: *Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum protulit titulum.* Et Liuius lib.1. *Spolia ducis suspensa, fabricato ad id apte ferculo.* Et Cic.lib.1.Offic. *Cauendum, ne tarditate vtamur in ingressu mollioribus, ac similes pomparum ferculis esse videamur.* Hinc, *ducere sacra, vehere ac ferre sacra*, iure apud scriptores obseruamus. Virg.8.Æneid.

——Castæ ducebant sacra per vrbes
Pilentis matres in mollibus.

Et Cicer.in 6.Verr.Virgines Athenienses sacra reposita canistris in capitibus sustinentes, *Canephoras* vocauit. Et Horat.*lib.1.Serm.Satyr.3* sæpe veluti qui Iunonis sacra ferret. Et rursus Maro lib.2.Georg.

Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero.

Ita & ex Liuio *vehere sacra*, lib.34.vbi de L.Oppia, & *lib.5.*vbi de matronis verba facit, obseruamus.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXXVI.

Simulacra iuxta Deos, Puluinar, Flaminem, Lupercos appellationem mensis è suo nomine, ac nonnullos honores ad libidinem cepit & dedit.

Sacer-

SAcerdotem ſingulo Deo aſſignare Romani ſolebant, quem *Flaminem* nuncupabant. Vnde Cic. 2. *de legib.* ſcribit: *Dyſq́; alijs alij Sacerdotes, omnibus Pontifices, ſingulis Flamines ſunto.* Ex Liuio *lib.* 1. tres Flamines à Numa creatos obſeruamus; nempe Flaminem aſſiduum Ioui vnum, alterum Marti, tertium Quirino. Horum primus *Dialis* vocabatur, ἀπὸ τοῦ Διὸς, hoc eſt, *à Ioue*, quaſi *Iouialis.* Varro *lib.* 4. inquit: *Cum Dia'is a Ioue ſit, qui Dionis eſt.* Feſtus Pompeius *lib.* 6. Dialem Flaminem appellari ait à *Dio*, à quo vita hominibus dari putabatur. Flaminem Viminalem eundem cum Diali quoquo modo exiſtimamus, eo quod in colle Viminali ita Romæ appellato, quod inibi Viminũ ſylua eſſet, ara Iouis quoque coleretur, *Viminalis* dicti. Diali (teſte Liuio *lib.* 5.) manere extra vrbem noctem vnam nefas erat, nec iurare in leges poterat, ex eodem authore, lib. 32. *Martialis* vocabatur Marti dicatus, de quo etiam Liuius *lib.* 44. vbi de P. Quintilio Varo defuncto Martiali Flamine: *& libro ſequenti*, vbi de L. Poſthumio Albino Martiali, eo anno inaugurato. Et Valerius Maximus *libro & cap.* 1. vbi ſic ſcribit: *Metellus Pontifex Max. Poſthumium Conſulem, eundemq́; Flaminem Martialem ad bellum gerendum Africam petentem, ne à ſacris diſcederet, mulcta indicta, paſſus non eſt.* Macrobius *lib.* 3. *Saturnal. cap.* 13. Lentuli Flaminis Martialis meminit inaugurati à L. Iulio Cæſare augure. De eodem Feſtus Pompeius *lib.* 13. & Cicero 2. *Philipp.* Flacci Flaminis Martialis meminit. Et *in orat. de Aruſp. Reſponſ.* Lentuli Flaminis Martialis, quo loco etiam Flaminis Quirinalis verba facit. De quo etiam Liuius *lib.* 1. *& lib.* 32. vbi de Q. Fabio Pictore duobus in locis loquitur, & Valerius Maximus *libro & cap.* 1. vbi de Lucio Furio Bibaculo. Feſtus quinetiam *dicto lib.* 13. Flaminis Vulcanalis meminit, quem Vulcani Sacerdotem fuiſſe, non ambigimus; nam & Vulcanalia Sacra fiebant, id eſt, Feſta Vulcano conſecrata, Auguſto menſe, teſte Columella, *lib.* 11. *cap.* 3. vbi habet: *Cæterum Auguſto circa Vulcanalia tertia ſatio eſt*, de quo Varro *lib.* 1. *de lingua Latina, vel* 4. ſecundum aliorum computationem: & iterum 3. *aut* 6.

Carmentalis Flaminis meminit ex antiquioribus Cic. de claris

claris Orat. *Quum M. Popilius sacrificium publicum cœna faceret, quod erat Flamen Carmentalis.* Cuius Dii aut Deæ Carmentalis Flamen Sacerdos esset, adhuc apud neminem legisse recordor; in eam tamen venio sententiam, vt *Carmentalis* diceretur Flamen à *Carmenta* matre Euandri, quæ diuinitate quadam inter sui temporis homines claruit, *Fatiloquam*que appellauere, teste Liuio, *per initia libri primi.* Quod si hæc sententia non arridet, aliam propono ex eodem Liuio ibidem ductam, siquidem *Carmentalem Flaminem* fuisse Herculis sacerdotem, qui cum perempto Caco, ad Euandrum peruenisset, ille, quod veridica Carmenta mater interpres Deum cecinerat, aram dicauit, sacraque fecit, quæ à Potitiæ familiæ, qui sacras dapes & exta apposuere hominibus, Antistitibus per multas ætates facta fuere, Romulusq; hæc eadem sacra faciunda suscepit, quæ à Carmenta fuere instituta, & *Carmentalia* dicta, & *Carmentalis Flamen* eorum minister, sicuti eadem de causa *Carmentalem* portam Romanam dictam accepimus, de qua Virgil.

—— Carmentalem Romano nomine portam.

Et Ouid.

Carmentis porta dextro est via proxima Iano.

Quam nostram sententiam confirmat Alex. ab Alex. *lib. 2. c. 14.* tradens, hanc aram in Capitolii faucibus, iuxta Carmentalem portam & forum Boarium positam fuisse. Et Plinius *lib. 34. c. 7.* statuam vetustam Herculi sacratam ab Euandro in foro Boario. Quod & confirmant Dionys. Halycarn. *libro citato.* Liuius *lib.* 10. Vnde Ouid. lib. 1. Fast.

Constituitq; sibi, quæ maxima dicitur, aram,
Hic vbi pars vrbis de boue nomen habet.

De hac sacra Herculis ara etiam Virg. lib. 8. Æneid.

Et domus Herculei custos Pinaria sacris,
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, erit & quæ maxima semper.

Vbi Virgilium lapsum credi potest, *Pinatiam domum* loco *Potitiæ* accipientem, si Liuio credimus loco citato dicenti: *Potitios sacris præsto fuisse, iisq; exta apponerentur. Pinarij extis adesis, ad cæteram venirent dapem. Vnde Potitij ab Euandro edocti antistites*

tistites sacris per multas ætates fuerunt, donecq; Pinarium genus fuit, ne extis solemnibus vesceretur. Quod etiam confirmari potest ex eodem Liuio *libro nono* ita scribente: *Eodem Appio authore, Potitia gens, cuius ad aram maximam Herculis familiare Sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegendi causa solemnia eius sacri docuerat.* Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset, quum duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annũ cum stirpe extinctos, nec nomen tantum Pontitiorum interiisse, sed Censorem etiã Appium memori Deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Quod & Valerius Maximus *lib.1.cap.2.* & Lactantius *lib.1.cap.11.* Plinius *de viris Illustribus*, & Seruius in Virgilii locum 8. Aeneid.

Tum lecti iuuenes certantem Araq; sacerdos
Viscera tosta ferunt.

confirmat.

Falacer Flamen à Falacore Pomorum Deo dictum, putat Alex. ab Alex. *lib.6. cap.12.* ex Varrone, *lib.4.* vbi habet: *Flamen Falacer à Diuo Patre Falacere.* Quis autem esset Falacer Deus, non satis constat. Ego censeo Priapum fuisse, quem falce vsum esse hortorum cultorem, sculpsit antiquitas; vnde Virg. 4. Georg.

Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

Palatualis Flamen fuit ita dictus à Palatua, teste Varrone, *lib.6.* quæ fuit Dea, cuius in tutela Palatium erat, tradente Festo Pompeio, libro 14. *Furinalis Flamen* fuit Furinæ Deæ sacerdos, de qua Pompeius Festus *lib.6.* & Cic. *lib.3. de natura Deor.* Eumenidas commemorans, inquit: *Quæ si Deæ sunt, & Athenis fanum est, & apud nos, vt ego interpretor, Lucus, Furinæ, Furiæ sunt speculatrices credo, & vindices facinorum & sceleris.*

Peciri Flaminis meminit Alex. ab Alex. *loco citato*, antiqui textus corruptione deceptus in vita Pertinacis à Iulio Capitolino descripta, vbi in fine legebatur: *Filius Pertinacis Peciri Flamen est*, qui locus postea ita restitutus in nouis codicibus legitur: *Filius Pertinacis patris Flamen est factus.* Erãt quoq; *Curiales Flamines*, Sacerdotes scilicet, qui Curiis præerant, quorum

quorum ſinguli in ſua curia ſacra faciebant, teſte Feſto Pompeio, *lib.3.* qui etiam *lib. 11.* eos inter maiores & minores diuidit, inquiens: *Seniores Flamines appellabantur patritij, generis minores plebei.* Cicero nihilominus *in orat. pro Domo ſua,* clare docet, Flamines omnes patritios eſſe debuiſſe. Illud etiam adnotamus, Flaminis honorem ſeu Sacerdotium non potuiſſe conferri alicui digamo ſeu bigamo, quinimo demortua Flaminis vxore, quæ Flaminica appellabatur, Flamen Flaminio ſeu Sacerdotio obire ſolitum, vti ſcriptum reliquit Gellius *lib.10. cap.15.* & matrimonium Flaminis ſola morte dirimi, teſtatur Plutarchus *Probl 39.* nec faba veſci poterat Flamen, teſte Plinio, ex ſententia Varronis, *lib.18. cap.12.* Neque creari poterat, niſi qui ex confarreatis parentibus progenitus fuiſſet, quod in Tacitum adnotauimus. Plura alia huiuſmodi, quæ Flamini, præſertim Diali, vetita vel conceſſa erant, legere poterit curioſus lector apud Gellium, *lib.10. cap.15.* Plutarch. *Probl.42. & 48.* Varro. *lib.4. de lingua Latina,* Dionyſ. Halycarnaſſ. *lib.2.* Tandem illud non omittendum, quod licet plures eſſent Flamines, collegæ tamen non erant, ſiquidem (vt diximus) vnicuique Deo ſuus erat Sacerdos, Flamen dictus, & vnuſquiſque ſua habebat ſacra diſtincta, quod Cicero comprobat præcitato loco, *ſecundo de legibus,* dum ait: *Singulis Flamines ſunto.* Quum itaque Imperatorum eo creuiſſet honorum libido, vt ſibi ea omnia fieri vellent, quæ in Deorum honorem dicari conſueuerant, nonnullis nedum Sacerdos datus poſt mortem, tanquam Deificatis, ſed & in vita, inter quos non ſolum Cæſaris (prout colligitur ex præſenti loco) ſed & *Martianum, Helianum* ſeu *Helutanum, & Alexandrinum, atq; Aurelianum Flaminem* legimus. Quorum meminere Iulius Capitolinus *in Pertinace, Antonino Pio, & Antonino Philoſopho.* Ælius Spartianus *in Septimio Seuero, & Caracalla,* & Lampridius *in Alexandro Seuero.*

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
Cap. LXXVI.

Templa, Aras, Simulacra iuxta Deos, Puluinar, Flaminem, Lupercos, &c.

PVluinar, seu puluinus videtur dici à pluma, qua fulcitur, προσκεφάλαιον Græcis vocatur, eo quod capiti supponatur; necnon & super eisdem sedere soleamus. Cic. de Orat. *Tum Crassus puluinos poposcit, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub Platano, consedisse dicebat.* Et in Epist. *Sella tibi erit in ludo, eam puluinus sequetur.* Iuuenalis:

—— Et de puluino surgat equestri.

Hæc, sicuti & nostris temporibus, & Romanis in communi vsu fuisse constat, dicente Iuuenale, Satyr. 6.

Fœda lupanaris tulit ad puluinar odorem.

Et Ouid. 2. de Ponto, Eleg. 2.

Incolumis coniunx sua puluinaria seruat.

Sed & præcipue in Deorum sacris vsos quoque Romanos, clare innotescit; siquidem Ouid. lib. 14. Metamor. scribit:

—— Et puluinaribus altis
Dignior est.

Cic. pro Domo sua: *Et aram & ædiculam, & puluinar sub saxo sacro dedicauit.* Et in Catil. *Quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est.* Et in Tuscul. *Puluinaria Deorum. Qui puluinaribus Bonæ Deæ stuprum intulit.* Et in orat. de Resp. Arusp. *Qui Sacerdotem ab ipsis aris puluinaribusq. detraxisti.* Seruius libro 3. Georg. ad finem, inquit: *Puluinaria Deorum sunt propriè lectuli, qui sterni in quibusdam templis consueuerant.* Acron in Horat. lib. 1. Carm. 17. *Puluinaria,* scribit, *dicebantur, aut lecti Deorum, aut tabulata, in quibus stabant Numina, vt eminentiora viderentur.* D. August. *lib. 3. Ciuitat Dei,* puluinar & lectisternium idem esse docuit. Alex. ab Alex. *lib. 5. cap. 27.* ait: *Puluinaria apparata lectica Diuorum erant,* quod & Acron pariter affirmauit. Quæ tamen omnes sententiæ (pace tantorum virorum dixerim) non sunt veritati consentaneæ; nihil enim aliud Deorum puluinaria erant, quam puluinaria, quæ super lectos stratos in templis ad simulacra Numinum sub-

S leuanda

leuanda ponebantur. Quantum enim lecticæ à puluinaribus distent, nemo ignorat. Quod autem lectisternium aliud esset à puluinari, dignoscitur ex Liuio, *lib.5.* vbi de primo lectisternio Romæ parato verba faciens, ait: *Lectisternio tum primum in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinem, Latonamq; & Dianam Herculem Mercuriumq; atq; Neptunum tribus quam amplissime tum apparari poterant stratis lectis placauere.* Et sic deinceps pluries, puta *lib.7.8.22.* de lectisternio, nec verbum quidem de puluinari. Quinimo *lib.22.* vbi habet: *Decretum vti supplicatio ad omnia puluinaria haberetur.* Et paulo post subdit: *Romæ immolatum, lectisterniumq; imperatum.* Quod vero super lectos puluinaria etiam apponerentur, patet ex Liuio, *eodem lib.22.* scribente: *Curatum lectisternium, & per triduum habitum Decemuiris Sacrorum curantibus, & puluinaria in conspectu fuere, Ioui & Iunoni vnum, alterum Neptuno & Mineruæ, tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini & Dianæ, quintum Vulcano & Vestæ, sextum Mercurio & Cereri.* Et libro 40 in calce scribit: *Terra mouit in foris publicis, vbi lectisternium erat Deorum, capita quæ in lectis erant, auerterunt se.* Ex quibus colligimus, in singulo lecto strato & puluinari, bina simulacra Deorum accubuisse, sicque conciliari cum sententia nostra facile posse Augustini dicta. Nam *lectisternium* aliud à puluinaribus extitisse constat, si diuisim considerentur, si vero coniunctim, idem fuisse manifestum est. Cælius Rhod. *libro & cap.18. antiquæ lectionis,* scribit, apud Persas lectulum Regium ita stratum, vt capiti incumberet pentaclina habitatio, in qua perpetuo asseruarentur auri talenta quinque millia; dicebatur autem id ædificium βασιλικὸν προσκεφάλαιον, id est, *Regium puluinar.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. Cap. LXXVI.

Flaminem, Lupercos, appellationem mensis e suo nomine, ac nonnullos honores ad libidinem cœpit, & dedit.

LVperci sodales erant & sacerdotes Panos Dei pastorum, qui sacra faciebant in Lupercalibus sacrificiis, de

quibus alibi, institutis à Romulo & Remo. Lupercos autem nudos incessisse, patet ex Virg. 8. Aeneid.

Hinc exultantes Salios, nudosq; Lupercos.

Et non solum nudos, sed & vnctos cursitasse, Plutarchus *in Antonino* testatur. Quinimo accincti pelle caprina, pastorum instar, ex Iustino *lib.* 43. discurrebant per vrbem. Augustus tamen pudori consulens, statuit, ne imberbes cursitarent, ex Suet. *in illius vita*, *c.*31. Horum instar postea aliæ societates quædam institutæ, quæ in Lupercalium die per vrbem cursitarent, diuersimode appellationem sortitæ ab eorum auctoribus; ita Luperci *Fabiani* dicti à Fabio, eorum institutore, quorum meminit Propertius lib. 4. Eleg. 1.

Vnde licens Fabius iura Lupercus habet.

Fuere & *Quintiliani* vocati à Quintilio. Vtrosque nominat Ouid. 2. Fast. lib.

Risit, & indoluit Fabios potuisse, Remumq;,
Vincere Quintilios non potuisse suos.

Horum in modum in Cæsaris honorem & tertia sodalitas Lupercorum instituta. Hos *Iulios* vocatos legimus *in 2 Philipp.* in qua Cicero M. Antonium insectatur, quod in Lupercalibus, in quibus sedebat Cæsar amictus toga purpurea, in sella aurea coronatus, se Lupercum exhibuerit. De qua re Suet. noster *in Iulio Cæsare, c.* 79. ait: *Lupercalibus pro rostris à Consule Antonio admotum sæpius capiti suo diadema repulerit, atq; in Capitolium Ioui Opt. Max. miserit.* Liu. in epist. li. 96. *Et quòd à M. Antonio Consule collega suo, inter Lupercos currente, diadema capiti impositum in sella reposuit.* Lupercos in honorē Cæsaris Iulios institutos, docet quoq; Dion *li.* 44. Cur vero Lupercorum sodalitatem germanorum Cic. *in orat. pro Cæl.* dixerit, indagandum. Ciceronis verba hæc sunt: *Fera quædam sodalitas, & plane pastoritia, atq; agrestis germanorū Lupercorum, quorum coitio, &c.* ego sane existimo, eos ita nominasse, quod sodales huiusmodi essent inter sese veluti fratres & germani. Hos etiā & *Crepos* vocatos legimus apud Sex. Pomp. Fest. à crepitu pellicularū, quē faciebant verberantes, mos enim erat Romanis, nudos in Lupercalibus discurrere, & pellibus obuias quasque fœminas ferire, sponte etiam palmas

feriendas præbentibus mulieribus, ob id sibi fœcunditatem & partus facilitatem dari arbitrantibus, teste Plutarcho in Romulo. *Lupercos & Lupercalia* dictos, Seruius inquit, vbi enarrat illud Virgilianum:

—— Et gelida monstrat sub rupe Lupercal.

Quod sub monte Palatino canem sacrificabant, lupi inimicum. Vnde & *Lupercal* quidam dictum putant, quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Ouid. 2. Fast.

Illa loco nomen fecit, locus ille Lupercal,
Magna dati nutrix præmia lactis habet.

Alii (quod verisimilius est) aiunt, locum hunc esse sacratum Pani Deo Arcadiæ, cui etiam mons Lyceus est consecratus, quod λύκους, id est, lupos non sinat in oues sæuire. Et Ouid. 2. Fast.

Quid vetat Arcadia dictos de monte Lupercos.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE. Cap. LXXVIII.

Adeuntes se cum pluribus honorificentissimisq; decretis vniuersos P. C. sedens pro æde Veneris genitricis excepit, &c.

SEnatus & Senatorum maximam fuisse, ac præ cæteris venerandam dignitatem, consentiunt omnes, non semper tamen & decens erat eo in honore, qui par esset, ab Imperatoribus quibusdam habitus. Quod ex hoc Suetonii loco colligimus, cui & congruunt dicta hæc Liuii in Epit. lib. 116. *Caius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit, & quum plurimi maximiq; honores ei à Senatu decreti essent, inter quos, vt pater patriæ appellaretur, ac Sacrosanctus & Dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersus eum præstitere, quod Senatus deferenti hos honores, quum ante ædem Veneris genetricis sederet, non assurrexit.* Hanc Cæsaris inciuilitatem detestatus illius successor Augustus, teste Sueton. *in illius vita, cap.* 53. die Senatus, nunquam Patres, nisi in Curia salutauit, & quidem sedentes, ac nominatim singulos, nullo submonente, & discedens eo modo sedentibus valedicebat. Et Vespasianus *ex eodem Sueton. in illo, cap.* 9. sanciuit, non oportere maledici

ledici Senatoribus. Tradit Aelius Lampridius *in Alexandro Seuero*, eum nullum in Senatu admisisse, neque laticlauum ademisse, aut pœna affici passum, nisi consulto Senatu; eundem argentatis rhedis carrucisque, Senatoribus vti posse, permisisse tradit Alex. ab Alex. *lib.4.cap.11.* cuius rei authorem me ignorare fateor. Dion *in Nerua* ait, iurasse illum, nullum è Senatoribus suo iussu interfectum iri, quod iusiurandum facta etiam contra se coniuratione ratum habuit. Aelius Spartianus *in Adriano* tradit, eundem iurasse, se nunquam Senatorem, nisi ex consilio Senatus puniturum. Tib. Cæsar, *ex Sueton. cap.30.* ita Senatus authoritatem seruauit, vt neque tam paruum quicquam, neque tam magnum publici priuatique negotii fuerit, de quo non ad P. C. referretur. Et *cap.29.* se seruire Senatui, & Senatores *dominos* vocasse Tiberium, idem author scribit, ac alia venerationis indicia erga Senatum in genere, & singulares Senatores enumerat. Claudius quoque, referente eodem Suet. *in illo, c.23.* tanti Senatores fecit, vt in Curia & Senatu acturus de maiore negotio, medius inter Consulum sellas Tribunitio subsellio sederit. Spartianus *in Adriano*: *Ad conuium venientes Senatores, stans excepit, semperq; aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa.* Econtra Heliogabalus, scribente Lampridio *in illius vita*, Senatum adeo floccifecit, vt Senatores omnes vrbe expulerit, eosque seruos togatos appellarit. Idem quoque, eodem scriptore referente, & P. Victore in sexta regione vrbis Romæ, Senatulum ex mulieribus in colle Quirinali instituit, & vt Mesa Varia, eius auia, in Senatu admitteretur, peruicit.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
CAP. LXXIX.

Proximo autem Senatu percrebuit fama, L. Cottam Decemuirum sententiam dicturum, vt quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi à Rege non posse vinci, Cæsar Rex appellaretur.

ANtistites, qui sacris faciendis carminibusq; Sybillinis interpretandis, ac Deorum iræ placandæ præerant, &

quos adibant, si quando prodigia euenisse nuntiabatur, à principio binos fuisse constat, demum ad decennalem numerum redactos, docet Liuius *lib.10. in orat. P. Decij Muris*, his verbis: *Decemuiros Sacris faciundis carminum Sybillæ, ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri, ceremoniarumq; aliarum plebeios vidimus, nec tum patritiis vlla iniuria facta est, quum Duumvirum Sacris faciundis adiectus est propter plebeios numeros.* Id vero à Sextio & Licinio Tribunis plebis factum, vt scilicet pro Duumuiris sacrorum Decemviri crearentur, quinque patrum, quinque plebis, ex eodem Liuio habemus, *lib.6.22.& 5.* qui & alibi de Decemuiris verba facit. Mansit hic numerus vsque ad tempus Cornelii Syllæ, quo ad quindecim numerus auctus est. Seruius *lib.6. AEneid.* eum locum explicans:

—— Lectosq; sacrabo
Alma viros,

numerum creuisse vsque ad sexagesimum, retento nihilominus quindecim virorum vocabulo & appellatione. Cuius sententiæ quum ex antiquioribus nullum habeamus testem nec authorem, parum illi acquiescimus. De quindecim viris Horatius loquitur, vbi de ludis secularibus ita:

Quæq; Auentinum tenet, Algidumq;
Quindecim Dianæ preces virorum
Curet.

Et Papinius:

Solemni prece quindecim virorum.

Et Ausonius:

Quos ter quinorum seruat cultura virorum.

Eorundem meminere Liuius *lib.41.* vbi de Tiberio Sempronio, Valer. Max. *lib.1.c.1.* Cornelius Tacitus *lib.3.& 5.* vbi de Caninio Gallo, item *lib.11.* Plinius *lib.28.c.2.* Gellius *lib.1. c.19.* Aelius Lampridius *in vita Seueri.* Lactantius & Fenestella *lib.1.c.6.* Horum Sacerdotium *quindecimuirale* appellauit Tacitus *lib.11.15.16.* Hos autem sacris faciundis præfuisse docet Apuleius *Apol.1.* & alii, quos citauimus; Supplicationibus vero clare Plinius *lib.28.c.2.* Lectisterniis, ex Liuio *lib.5.* vbi etiam tradit, expiationibus & placationibus ope-

ram natam esse, officiisque ceremoniarum, ex Tacito, *lib.* 11. librorum Sybillinorum curam habuisse, ex eodem *lib.* 5. Suetonio hoc loco, Lactantio & Varrone, *lib.* 1. *c.* 6. Illud non reticendum ex Plin. *lib.* 7. *c.* 43. vbi loquitur de Lucio Metello: *Quindecimuiro agris dandis, seu diuidundis*, an scilicet horum quindecim virorum munus fuerit, diuidere agros, an potius alii fuerint quindecim viri huic muneri dicati; dum enim eum quoque Pontificem fuisse ait, prima sententia sequenda videtur, at quum non alibi id à scriptore probato antiquo probatum sciamus, posteriorem potius acceptandam censemus, præsertim, quum dare agros, nihil ad rem diuinam spectet; nisi dixerimus, agrum sacrum quoq; fuisse, quem Romanos Milesiis restituisse, tradit Liuius *lib.* 38. cuius agri administratio ad quindecim viros spectabat.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
CAP. LXXX.

An in sacra via vel in aditu Theatri adorirentur, postquam Senatus Idibus Martiis in Pompeij Curia editus est, facile tempus & locum prætulerunt.

QVæ & qualis esset sacra via, quum sobrie admodum interpretes aliqui declarauerint, alii penitus prætermiserint, nos de ea paucula adnotare voluimus. Sacram viam Romæ fuisse in quarta regione, P. Victor scriptum reliquit, & quod Varro *lib.* 4. *de lingua Latina* adnotauit. Caput eius erat à Carinis, & ab Streniæ sacello, ducebatq; in Capitolii arcẽ, quo sacra quotquot mẽsibus per eam ferebãtur, atque per eam quoque augures ex arce profecti solebant inaugurare. Per eandem frequens in Capitolium iter erat, solemnisque triumphalis pompa ducebatur. Hanc *Sacram* nuncupatam, tradit Pompeius Festus, quod in ea initum fœdus sit inter Romulum & Tatium; alii eam appellationem sortitam putant à Sacris, quæ singulo mense in arcem per eam ferebantur. Quod voluisse Ouidius videtur, dum scribit lib. 3. Trist. Eleg. 1.

Hæc est à Sacris, quæ via nomen habet.

Addamus, in hac eadem via poma & reliquos fructus vendi solitos, ex eodem authore, lib. de arte amandi:

Rure suburbano poteris tibi dicere missa,
Illa, vel in Sacra sint licet empta via.

Viæ sacræ etiam meminere Varro, *Rei rust. cap.* 2. Dionysius Halycarnass. *lib.* 5. Cic. *in orat. pro Planco.* Horat. *Ode* 4. *& lib.* 1. *Serm. Satyr* 9 *in princ.* Liuius *lib.* 2. *&* 43. Asconius Pæd. *in* 2. *in Verr. act.* Appianus *lib.* 2. *bell. ciuil.* Plinius *lib.* 19. *cap.* 1. Iulius Capitolinus *in Salonino*, & Dion *in Adriano.* Fuit & Athenis via *Sacra* nuncupata, de qua Herodotus *lib.* 6. Pausanias *libro* 1. Isæus *in Apologia*, & Dicearchus in iis, quæ scripsit *de descensu ad Trophonium*, & ex eo Athenæus *lib.* 13. *c.* 23. Polemo integrum librum concinnauit de via sacra, cuius etiam Cratinus & Harpocration verba fecere, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXXXI.

Tabula ænea in monumento, in quo dicebatur Capys conditor Capuæ sepultus, inuenta est, conscripta literis verbisq; Græcis, hac sententia.

CApys Capuæ conditoris meminere Dictys Cretensis, & Dares Phrygius. Item interpres Quirini Calabri Poetæ, *lib.* 12. & Virg. lib. 10.

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.

Sili. in 11. Puni. inquit:

—— Cui nomina
A Ioue ducta Capys magno cognatus Iulo.

Liuius *lib.* 4. scribit, Capuam a *Capy*, Samnitum Duce appellatam, vel quod propius vero est, à campestri agro. Dionysius tradit, Capuam conditam à Romulo, qui à nomine proaui *Capys*, patre scilicet Anchisæ, ita eam appellauit, quamuis Strabo Capuam ita vocatam scribat, eo quo circumiacentium vrbium esset velut caput. Capys veteribus Tuscis *Falco* vocatus, quod viso Falconis augurio, vrbem à se conditam Capuam vocitauit, referente Nicolao Perotto, &c.

EODEM

EODEM CAPITE.

Pridie autem easdem Idus auem Regaliolum cum laureo Romulo Pompeianæ Curiæ se inferentem, volucres varii generis ex proximo genere persecutæ, ibidem discerpserunt.

REgaliolum seu regulum alii dicunt, vulgo *Reatino*, alii *Scricciolo*. Hunc Plinius *lib. 8. c. 25.* Trochilum appellauit. Item & *lib. 10. c. 73.* vtrobique Regem auium appellari in Italia, tradens, qua de causa ab Aquila prosequi tradit. Nec Plinii dictis contrariatur Baptista Mantuanus *Tom. 3. lib. 5. Alph.* scribens.

Non Cynis infestæ Aquilæ, discordia nulla est
Cum Trochilo, licet hic fastus, nomenq; superbum
Regis & immeritos Aquilæ indignetur honores.

Nam eo loco designare volens aliquid à primo instituto naturæ mutatum, ea similitudine vsus est. Hæc auicula ab Arist. vocatur *lib. de hist. animal. 9 c. 11.* πρέσβυς quasi *præses auium*. Quod vero Torrentius eruditissimus in Com. huius loci tradit, Regaliolum scilicet seu Regulum auiculam dictam à medicis Græcis passerem Trogloditem, eamque esse voluerit, penitus est à veritate alienum; Nam Ætius *lib. 11. c. 12.* clare Regulum à passere Troglodite diuersum docet, inquit enim, Trogloditem, passerculum omnium auicularum minimum, ea excepta, quę Regulus appellatur, similem tamen Regulo in multis, præterquam quod in fronte auricolores pennas non habet. Et rursus subdit: *Est etiam Troglodites passer, Regulo paulo maior, & nigrior, caudamque semper subrectam, & albo colore retro interpunctam habet, magis item garrulus, quam regulus est, & sane iuxta summum alæ lineamentum cinerei amplius coloris, breues item volatus facit.* Paulus & ipse Græcus medicinæ scriptor *lib. 7.* de Troglodite, sic habet: *Trogloditus passer est omnium auium, excepto Regulo minimus.* Gal. siue quis alius auctor *lib. de renum affectionum dignotione & medela*, de Troglodite meminit, nec verbum tamen de Regulo habet. Nec minus hoc loco cæcutiit Beroaldus, Regaliolum auem Icterum esse credens, à voce forte similitudine deceptus, nam Itali Icterum Regalbulum vocare solent, quem *Galgulum*

seu *Galbalum* dixere Latini, Ικτερὸς Græcis à coloris lutei similitudine, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXXXI.

Et Calphurnia vxor, imaginata est collabi fastigium domus, maritumque in gremio suo confodi, ac subito cubiculi fores sponte patuerunt, &c.

Sicuti in sensu tria sunt, sensibile, virtus sensibilis, & potestatis eiusdem functio, ita & in intellectu tria sunt, intelligibile, virtus intelligens, & eiusdem virtutis circa intelligibile functio; sic etiam in imaginatione eadem tria obseruantur, videlicet imaginabile, virtus imaginatiua, & eiusdem virtutis imaginatiuæ circa imaginabile functio; quod à Peripateticis, præsertim Græcis, habetur pro constanti; Quum itaque virtus imaginatiua versatur circa species, seu figuras, & phantasmata medio sensuum in anima nostra existentia, fit functio illa, quæ proprie *imaginatio* appellatur. Hæc autem virtus imaginatiua semper est in motu & actione cõtinua, tam in somno, quam in vigilia; propterea, vt docuit Commentator *in lib. de Somno & vigilia*, illi attribuitur actio somniandi, quia virtus rememoratiua & cogitatiua non agunt in somno, & propterea virtutis imaginatiuæ motus magis intenditur in somno, quia tunc soluta est à ligamento virtutis cogitatiuæ, cui in vigilia ministrat. Quamobrem haud incongrue Latini, *imaginari*, pro *somniare* quandoque accipiunt. Sic Plinius *libro secundo, capite decimotertio*, ait: *Venerem crebro per somnum imaginantibus.* Et alter Plinius in Epist. de somnio C. Fanii; *Mox imaginatus venisse Neronem*, Sic & hoc loco Suet. noster ait, *Calphurnia vxor imaginata est*, id est, somniauit, &c.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXXXIII.

Postulante ergo L Pisone socero, testamentum eius aperitur, recitaturque in Antonii domo, quod Idibus Septembribus proximis in Lauicano suo fecerat.

SVburbanum delitiosum apud portã Lauicanam positũ, erat Lauicanum, à quo denominationẽ sumpsit, de quo Plinius *lib. 36. cap. 5.* Hodie vocatur *porta maior*, ab ædificii magnificentia, propter aquæductum Claudiæ aquæ, cuius ibi vestigia apparent; Nisi dixerimus *Lauicos* oppidum fuisse, non multum ab vrbe distans, de quo Liuius *lib.* 4. apud Lauicanos bello victos expugnato Lauico oppido eorum, eoque deductam Coloniam, colonis mille quingentis missis, quorum singuli bina iugera accepere. Quo loco forte Iulius Cæsar ædificauit, villamque habuit voluptuosam, *Lauicanam* dictam. De Lauicis populis Virg. 7. Æneid.

Et pictis scuta Lauici.

Et *via Lauicana* meminit Strabo *in* 5. quam inquit incepisse ab Exquiliana, & in Appiam discurrisse. Et Martialis:

Lauicana leui cespite velat humus.

Plinius lib. 3. c. 5. *agri Lauicani* verba facit, licet scriptum sit, *Labicano*, nam loco *u*, vti *b*, vsitatum Latinis, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.

CAP. LXXXIII.

Sed nouissimo testamento tres instituit hæredes Sororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante; Reliquos in ima cera, &c.

DVo potissimum sunt, quæ dilucidatione egent in præsenti textu, vnum quid pro *dodrante*, & *quadrante* intelligẽdum sit, & quid per *ima cera*. Quod ad primum pertinet, sciendum ex Varrone *libro* 1. *aut* 4. vt alii computant, *de lingua Latina*, & ex Iustiniano *in* §. *hæreditas, Instit. de hæred. inst.* & nouissime ex Budęo *de asse & eius partibus*, præter alia significata *assis*, hoc præcipuum esse in hæreditate, vt *As* pro tota hæredi-

hæreditate accipiatur, *vncia* pro duodecima parte, quibus as constat, quarum singula particularem appellationem obtinuit. Namque *Vncia* est duodecima pars assis, *Sextans* duę vnciæ, quæ faciunt sextam partem assis, *Quadrans* quarta pars assis, id est, tres vnciæ, quia quater tria duodecim faciunt. *Triens* quatuor vnciæ, quæ faciunt tertiam assis partem; nam ter quatuor conflant duodecim. *Quincunx* est quinta pars assis, id est, quinque vnciæ. *Semis* sex vnciæ, id est, media assis pars. *Septunx* septem vnciæ. *Bes* octo. *Dodrans* nouem. *Dextans* decem. *Deunx* vndecim. *As* duodecim. Sciendum præterea, *As* componi cum *tres*, *quatuor*, & sic vsque ad centum; vnde *Tressis*. Persius:

Hic damna est non tressis agazo.

Octussis. Horatius:

Quanti emptam parui, quanti ergo? Octussibus.

Et sic per omnes numeros vsque ad centum, vnde *Centussis*. Persius:

Et centum Græcos curso centusse licetur.

His stantibus, clare patet sensus Tranquilli, nempe C. Octauium in dodrante à Cæsare institutum hæredem nouem partes hæreditatis consequuturum, reliquos vero duos, scilicet L. Pinarium, & Q. Pedium in quadrante, tres vncias sibi vindicasse, ex quibus computatis fit tota As, id est, hæreditatis vnciæ duodecim, quæ integram hæreditatem constituunt. Quod non ineleganter dictum à Iuuenale Saty. 1.

Vnciolam Proculeius babet, sed Gillo Deuncem;

Totam enim assem, seu patrimoniũ comprehẽdit, quum ex 12. vnciis alteri vnciam, alteri vndecim tribuit. Quod si quis obiiciet, si Octauius & Pinarius, & Pedius totã hæreditatem recepere, quomodo aliquid recipere poterunt, quib. in ima cera relictũ fuit, & qui secundi hæredes nominati sunt in testamento. Quoad primum, dicendũ in ima cera legata contineri, quorum solutioni hæredes dicti pro rata tenebantur satisfacere. Quoad aliud, arbitramur, secundos hæredes dictos substitutos in defectu primorum. Reliquum est indagare, quid intelligendum sit pro *ima cera*; Itaque sciendum, antiquis Romanis morem fuisse scribendi in tabulis ceratis,

tis, quas *pugillares* vocabant, in quibus ſtylo ſcribebãt; Quod ex Plinio iuniore *libro primo Epiſtolarum* conſtat, dum ait: *Erat in proximo, non venabulum, aut lancea, ſed ſtylus, aut pugillaris, meditabar aliqua, adnotabamque, vt ſi manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem.* Et Iuuenalis:

Nonne libet medio ceras implere capaces
Quadriuio.

Accepit quandoque Cic. in Verrem tabellam ceratam pro ſcriptura ipſa, dum inquit: *Tabella cerata cera legitima, non illa infami, ac nefaria.* Et ceram etiam pro tabellis teſtamentariis, in quibus ſcilicet teſtamentum ſcriptum eſſet, ſumptam ab antiquis, obſeruamus ex hoc Suetonii loco, & ex eodem in Nerone *cap. 17.* vbi habet: *Cautum vt in teſtamentis primæ duæ ceræ, &c.* Tres enim ceras in teſtamentis, id eſt, tres partes fuiſſe conſtat, primam ſcilicet, ſecundam & tertiam. Primæ meminit Horat. *lib. 2. Serm. Sat. 5.* inquiens:

Qui teſtamentum tradet tibi cunque legendum
Abnuere, & tabulas à te remouere memento;
Sic tamen vt bimis rapias quid priua ſecundis
Cera velit verſu, ſolus multine coheres
Veloci percurre oculo.

Quo in loco Acron inquit: *Prima cera ſecundo verſu continet hæredis nomen,* Porphyrion autem ſentit, in 1. teſtatoris in 2. hæredis nomen inſcribi. Poſtrema cera erat, in qua legata continebãtur, vt diximus, quam *imam* vocat hoc loco Suet. Tull. in 3. Verr. *extremam* vocauit, & Martialis *vltimam,* lib. 4. Epigram. 26.

Nihil Amiano præter aridam veſtem
Moriens reliquit vltimis pater ceris.

Aſconius in interpretatione loci ſuperius citati Ciceronis *vltimam tabulam* dixit. Quod autem diximus veterem teſtatorum morem fuiſſe, vt prima teſtamenti parte ſeu cera hæredis eſſet inſtitutio, id depromptum eſt ex l. 1. *D. de hæredi. inſtit.* Secus tamen apud noſtrates obſeruatur, ſiquidem vltimo loco hæres nominatur, & prius legata extenduntur, & deſcribuntur, vna cum legatariis à tabellione ſeu notario, cuius rei nullam rationem, præter inueteratum vſum adducere

cere possumus, ab Accursianis & formulariis introductum qui tamen improbandus non est, nam primo loco præfationem scribunt, secundo legata, tertio hæredis institutionem, quarto substitutiones, quinto cęteras testatoris dispositiones. Illud sane manifestum est, Iustinianum scripsisse *in §.an hæredis*, se veterem hunc morem emendasse; Sed de re hac lege plura apud Alex.ab Alex.*lib.& c.1.Dierum genialium*, & Alciatum *lib.Parerg.c.6.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CÆSARE.
Cap. LXXXV.

Postea solidam columnam prope 20. pedum lapidis Numidici in foro statuit, scripsitque Parenti patriæ.

NVmidiam prouinciam Africæ esse docent Ptolemæus *lib.4.* & Plinius *lib.5.c.4.* vbi tradit nil memorandum in ea reperiri, præter marmora Numidica, & ferarum copiam. Numidicos vrsos centum Domitium Æneobarbum Ædilem curulem in Circo dedisse Romæ, recenset Plinius *lib.8. c.36.* Numidicarum tamen auium multæ æstimationis verba facit *lib.10.c.48.* Et pita Numidiana celebrat *lib.15.c.15.* Numidiæ certe incolæ non boni; nam Numidas Liuius *lib. 25.* gentem fallacem vocat, & *lib. 28.* Scipio in oratione ait: *Carthagine nil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros, Numidasque leuissima mutandæ fidei ingenia.* Hos autem ante omnes in Venerem effusos esse docet *lib.29.* Et *lib.30.* in Venerem præcipites appellat. Illos quamuis equitatu in bello maxime pollere, doceat idem Liuius *lib. 21. 22. 23. 25. 26. & 35.* nihilominus eosdem equos habere ait sine frænis, & graciles. Quod & Virgil. 4. *AEneid.* scribit, appellans infrænos.

Et Numidæ infræni cingunt, & inhospita Syrtes.

Numidicum lapidem, seu marmor vocamus hodienis temporibus Africanum, & est maculosus, nigro colore cum albo, & rubeo commixtus. De quo Plinius *lib.35.c.1. & 36.c.6.* hunc silicem Lybicum vocauit Papirius; & olim pauimenta, quæ ex marmore Numidico strata erant, *pauimenta Punica* dicebantur. De hoc Martialis:

Afra

Afra quod nomas mittit, &c.
Nec superius dictis per initia obstat, quod Vitruuius *lib.* 8. *c.* 3. Arabiæ Numidarum meminerit; nam Numidiam in Africa sitam nemo inficiatur, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. IIII.

Materna tibi farina, siquidem ex crudissimo Aritiæ pistrino, hanc pinxit manibus collybo decoloratis Nerulonensis mensarius.

COnueniunt expositores omnes, M. Antonium & alios Augusti inimicos ei stirpis ignobilitatem obiecisse, tum respectu aui paterni, quem argentarium fuisse exprobrabant, tum etiam respectu proaui materni, quem pistrinum Arritiæ exercuisse prædicabant. Idem & Cassium Parmensem fecisse scommate illo metaphorico, non est, qui ambigat. At non solum ignobilitatis Cassium Augustum insimulasse, sed & minus legitimæ descendentiæ ego censeo, ita vt sensus illius verborum sit, non solum exprobrare Augusto maternam ignobilitatem sub nomine farinæ ex pistrino Arritię ignobilissimi oppidi scilicet, hodie *la Rizza* vocati, quod abest ab Vrbe ad decimū lapidem, sed & paternam; quod non modo nepos, sed pronepos esset nummularii, sed & ex illegitima stirpe procreatus, compressa inquam farina, id est, vxore aui paterni argentarii à mensario quodam Nerulonensi, seu subacta manibus collybo decoloratis, hoc est, spurcis & inhonestis. Et ratio, qua impellor ad id sentiendum, ea est, quod auum argentarium ex pago Thurino fuisse scribat Suet. c. antecedenti. Oppidum vero Thurinum à Plinio inter duos amnes Crathin & Sybatim *c.* 11. *lib.* 3. situetur. At *Nerulum* duplicem apud scriptores obseruamus, alterum in Lucanis, quod à Romanis vi captum scribit Liuius *lib.* 9. alterum vero Nerulum in Latio, non multum distans ab Vrbe, quod & hodie *Nerulo* vocatur prope Monasterium Farfaræ situm, à quo populi Nerulenses dicti, quorum meminit Plinius *lib.* 3. *c.* 6. licet mendosi textus habeant *Verolenses.* Ex quibus conuincitur, Cassium Parmensem

per

per menſarium Nerulonenſem, minime auum Auguſti argentarium intelligere potuiſſe. Fateor quidem ego, argentarium, nummularium, menſarium, collybiſtam, & trapezitam ſynonyma eſſe aliquando, & generali ſignificatione pro eodem accipi, ſed magis ſpecifica & propria argentarium à menſario diſtingui, ſiquidem argentarius proprie vocatur, qui officinæ argentariæ dominus eſt, atque illi præeſt; Menſarius vero, qui & menſularius & nummularius dictus, qui pecunias cuſtodit, eaſque recipit, & perſoluit, & earum rationes tractat, *Campſor* communi appellatione vocatus, ita vt argentarius maior ſit menſario, quod colligimus ex Iuriſconſul. *D. de edendo, & præcipue l. 9. §. 2.* Liuius lib. 7. *Solutiones æris alieni in publicam curam verterunt quinque viris creatis, quos menſarios à diſpenſatione pecuniæ appellarunt.* Et Cic. pro Flacco: *Cum ciuitate mihi res eſt acerrima, & conſicientiſſima literarum, in qua nummus nullus moueri poteſt, ſine quinque Prætoribus, tribus Quæſtoribus, quatuor Menſariis, qui apud illos à populo creantur.* Apud Capitolinum in M. Antonino Philoſopho obſeruamus *leges de Menſariis.* Carolus Sigonius *lib. 2. de antiq. iur. ciu. Rom. cap.* 11. recte quidem decernit, argentarios alios à menſariis fuiſſe, ſed differentia, quam aſſignat, non ita ſubſiſtit, quod ſcilicet hi publicæ, illi priuatæ pecuniæ rationem conficerent. Rectius Alciatus *lib. Diſpunct.* 4. *cap.* 20. quam nos recipimus ſententiam ſequutus eſt. De qua re etiam legi poteſt apud Budæum *in Annotat. ad l. ſi hominem, §. Quoties, tit. depoſit.* Quum itaque auus Auguſti argentarius eſſet, & ideo miniſtrum haberet, ſeu ſeruum menſarium, obiecit illi Caſſius metaphorice, quod cum illo aui vxor minus pudice rem habuerit, inquiens: *Materna tibi farina ſi quidem ex crudiſſimo Ariciæ piſtrino, quam pinxit, &c.* Vocat autem crudiſſimum piſtrinum in eum ſenſum (vt ego interpretor) quo medici crudum vulnus, hoc eſt, recens, vocant, & *crudam ſenectam* in Charonte dixit Virgil. *lib. 6. AEneid.* hoc eſt, viridis, & viuida, innuens illud quod obiiciebat Auguſto, minime vetuſtate obliteratum, ſed recenti memoria cognitum. *Hanc* ſcilicet farinam, inquam, ſubdit: *manibus collybo decoloratis Nerulonenſis pinxit menſarius*, ea ſcilicet ratione, quod ſicuti in ſe-ctandis.

ctandis, ac numerandis pecuniis conſpurcantur manus, ita turpe & inhoneſtum commercium menſarii cum auia innuere videtur; Nec verbum *decolorare* ita inſolens in hoc ſenſu, vt adnotauit doctiſſimus Torrentius; namque non ſemel illud apud ſcriptores & ſemper in malam partem obſeruamus. Ouid. in Epiſt. Deianiræ ad Herculem.

Fama Pelaſgiades ſubito peruenit ad vrbes,
Decolor, & factis inficienda tuis.

Horatius.

Quod mare Daunia non decolorauere cædes.

Virgil. 8. Æneid.

Deterior donec paulatim, ac decolor ætas.

Vbi Seruius interpretatur *decolor*, id eſt, vitioſa, in omni enim vitioſo corpore color ineſt peſſimus. Cic. in Tuſcul. *Iam decolorē omnem ſanguinem exſorbuit.* Et de Diuin. *Sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena.* Et ad Heren. *Si tumore aut liuore decoloratum eſt corpus.* Et rurſus: *Tumore preditum corpore decoloratum fuiſſe conſtat.* Seneca quæſt. nat. 2. *Decoloratur id, cuius color vitiatur, non mutatur.* Col. lib. 12. c. 16. *Exiguum pati dum decolorentur.* Quod autem inquit, *manibus collybo decoloratis*, aliquali expoſitione eget; nam licet nummarium vocabulum κόλλυβος Grçcis & Latinis ſit, nihilominus diuerſimode aliquando accipi inquit Pollux, ἀργυρίου ἀλλαγὴ, id eſt, *pecuniæ permutatio.* Budæus *in Annot. ad Pandectas l. vltima, titu. de pignor. actione*, Collybum interpretatur eſſe id detrimentum pecuniæ, quod in ratiociniis permutandarum pecuniarum, vel ad exteras rationes exportandarum fit, vulgo *cambio* dicunt. Quod Ciceronis authoritate confirmatur, ſcribentis in 4. Verr. actione: *Ex omni pecunia, quam aratoribus ſoluere debuiſtis, certis nominibus deductiones fieri ſolebant, primum pro ſpectatione, è collybo, deinde pro neſcio quo cerario. Hæc omnia iudices, non rerum certarum, ſed furtorum improbiſſimorum ſunt vocabula; Nam collybus eſſe quis poteſt quum vtantur omnes vno genere nummorum?* Idem Cic. ad Atticum: *De Cælio vide quæſo, ne qua lacuna ſit in auro, ego iſta non noui, ſed certe in Collybo eſt detrimentum.* In hoc ſignificatu hoc in loco minime accipi à Suetonio manifeſtum puto; nam quæ profecto ma-

T nuum

nuum decoloratio ex cambio, quum quod accipitur in una prouincia, in aliam transcribitur numerandum, & collybus huiusmodi à fœnore excuset, & à legibus permittatur. Propterea dicendum, collybum accipere Suet. pro numi [illegible]li permutatione, & numi tractatione, *κόλλυβος* enim Græcis proprie numus est, authoritate Cœlii Rhodig. *lib.* 26. *cap.* [illegible] *lect. antiq.* & Beroaldi in explanatione huius loci; nam in pecuniis tractandis manus fœdari ac decolorari nemini [illegible]bium. Quibus sic se habentibus, haud difficile coniectatu[illegible] quod Torrentius se ignorare fatetur, quem scilicet [illegible]lonensem Mensarium dixerit Cassius Parmensis, qui in partibus Cassii & Bruti Tribunus militum militauit, & [illegible]ctis Athenas se contulit, ibique interfectus à Q. Vario Augusti iussu, scriptor Tragœdiarum, & aliorum operum non inelegans, iuxta illud Horatianum:

Scribere quod Cassi Parmensis opuscula vincat.

IN C. SVET. TRANQVIL. AVGVSTO. CAP. VIII.

Quadriennio post virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est; quanquam expers belli propter ætatem.

POst decimumseptimum annum togam virilem sumere cōsueuisse Romanos ingenuos omnibus receptum est. Etenim erat ætas eadem & militaris, *ex libro* 43. Nonnunquam tamen & ante 17. annum virilem togam Principes viros sumpsisse extra ordinem legimus; siquidem Augustus, teste Suet. hoc in loco, in decimosexto anno virilem togam sumpsit. Nero vero vix pubescens eandem induit, scribente Tacito *lib.* 12. T. L. Claudio quintum, Ser. Cor. [illegible] Coss. Virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ Reipublicæ habilis videretur. Antoninus Philosophus [illegible], teste Iulio Capitolino in illius vita, virilem togam [illegible] anno [illegible]decimo ætatis suæ, [illegible] per binos annos antequam [illegible]gem [illegible].

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. X.

In locum Trib. Plebis forte demortui candidatum petitor cui se ostendit, quanquam Patritius necdum Senator.

IN Patrum inuidiam, ac aduersus Patritiam potestatem populum Romanum Tribunos Plebis creasse constat ex Liuio *lib. 6.* cuius rei causam tradit ortum duxisse, eo quod M. Fabii Ambusti potentis viri filiæ duæ nuptæ, maior Ser. Sulp. Trib. militum, minor C. Licinio Stolini, illustri quidẽ viro, tamen plebeio; Hæc ad honorem publicum cõiugem promoueri cupiens, ne sorori inferior videretur, eam pater consolatus, Tribunos Plebis fieri curauit C. Licinium generum, & L. Sextium. Quamuis & prius dissidentibus Patribus à plebe, Menenius Agrippa, exemplo corporis & partium eius proposito, inter se dissidentium, plebem mouit, ita vt concordia inter Patres & plebem acta, inter cæteras conditiones plebi fuerit concessum, vt illi essent magistratus sacrosancti, quibus auxilii latio aduersus Consules esset, neve cui patrum capere eum magistratum liceret; Ita Tribuni plebis creati duo C. Licinius & L. Albinius, teste Liuio *lib. 2.* alios tamen nominat Plutarchus in Coriolano, & Asconius Pædianus *in orat. Ciceronis pro Cornelio.* Quamuis tradat Diodorus Siculus *in 6.* primum plebem transacto bello Volscorum Æquorum, & Sabinorum, petentem à patribus remissionem debitorum, & nexorum, contractorum, quod sæpe polliciti erant patres, non obtinuissent, secessionem fecisse, neque prius compositum negotium, donec promissa est electio Magistratus plebeii, & ita tunc plebs comitiis curiatis Tribunos creauit L. Iunium Brutum, & C. Sicinium Bellusum, quos antea Duces habuerat. Sed sit quomodocunque, postea multiplicatum numerum ad 5. & demum ad 10. omnibus receptum est. De qua re plura Fenestella *in libro de Magistratibus, capite decimo*, & Diuus Augustinus *lib. 2. de ciuitate Dei, c. 18.* Procedente autem tempore & gliscente patrum cum plebe dissidio, multiplicato numero Tribunorum plebis factũ, vt etiã Patritii generis homines

ad plebis tribunatum promouerentur; Quod testatum reliquit Liuius *lib.3.* inquiens, duos patritios, consularesque viros inter cęteros Plebis Tribunos cooptatos, Sp. Tarpeium, & Atium Æterninum, quod etiam ex Liuio *lib. 4.* iterum colligimus, ita vt Patritii & Senatores Tribunatum gerere amplissimum munus existimarent. Demum Imperatores Tribunitiam potestatem tam cupide appetiuerunt, vt eam non solum per constitutum tempus, sed etiam perpetuo obtinuerint. Et quidem non immerito; Nam Consulem in carcerem coniicere poterat Tribunus plebis. Ita Drusus Trib. plebis Philippum Consulem, qui concionantem interpellaret, in carcerem coniecit, referente Valerio Maximo *libro 9. cap. 5.* Ita & L. Licinium Lucullum, & A. Posthumium Albinum Consules, cum delectum nimis seuere agerent, nec quenquam gratia dimitterent, à Tribunis Plebis in carcerem fuisse coniectos, tradit L. Florus Epit. Liuianæ *libro* 48. qui & ipse *libro* 45. scribit, Tribunos Plebis, quia non impetrarant, vt sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, Consules in carcerem mitti iussisse. Plutarchus in vita Tiberii Gracchi eum asserétem scribit, per quam rem Consulem à Tribuno Plebis in carcerem duci posse, ipsum autem Tribunum à plebe deponi & abrogari non posse. Scribit Liuius libro 4. *Tribuni Plebis pronunciauerunt placere, Consules Senatui dicto audientes esse, si aduersus consensum amplissimi ordinis vltra tendant, in vincula se duci eos iussuros, quod etiam fecere.* Cicero *in Orat. ad Vatinium* inquit: *Vatinius Tribunus Plebis M. Bibulum Consulem in vincula duxit.* Appianus *libro 4. belli ciu.* ait, nonnullos ex Consulibus à Tribunis Plebis fuisse custodię inclusos. Liuius item *libro secundo* scribit: *Considius, & Genutius Trib. pleb. diem dixere Tito Menenio anni praecedentis Consuli, cumque condemnarunt.* Et paulo post: *Alii Trib. plebis diem quoque dixere Sp. Seruilio, mox quam à Consulatu abiit.* Et libro tertio, *Alii Trib. Plebis diem quoque dixere Sp. Tarpeio, & Atio AEternino, & aliis quibusdam Consulibus postquam magistratu abiere.* Imperium quoque & iurisdictionem Tribunorum plebis in Censores habuisse constat exemplis pluribus, & primo ex Liuio *libro nono*, vbi P. Sempronius

pronius Trib. plebis Appium Claudium Censorem, nisi Æmiliæ legi paruerit, in vincula illum duci iussurum se minatur. Et *lib.* 43. Rutilius Trib. plebis C. Claudium Pulchrum, & Tiberium Sempronium Gracchum Censores multauit. Valerius Maximus *lib.6.cap.5.* tradit Tiberio Graccho, & C. Claudio ob nimis seuere gestam censuram, M. Popilium Trib. plebis diem perduellionis ad populum dixisse. Et *lib.2.cap.7.* scribit, Cl. Neronem & L. Salinatorem reos actos à Cn. Bobio Trib. pleb. etiam ob nimis asperè actam censuram. In Dictatorem dum in officio esset, vllam Tribunos plebis authoritatem habuisse nullibi obseruaui, at bene deposita Dictatura à Tribuno plebis diem dictum, ex Liuio *lib.* 7. vbi habetur, L. Manilio, postquam Dictatura abiit, diem dictum à M. Pomponio Trib. Pleb. In Pontifices quoque habebant Imperium; nam poterant eos cogere, vt Comitiis tributis adessent ad consecrationem faciendam, vt colligimus ex Cic. *in orat. pro domo sua.* Erat præterea eorundem potestas vocandi & dirimendi Comitia, vti habemus ex Halycarnassæo *libro* 8. & Floro *in Epit. Liu. lib.* 105. Poterant etiam Tribuni plebis, quoties oportere visum esset, habere & dissoluere Senatum, quod colligimus ex Appiano *libro 2. belli ciuili*, vbi de Curione Trib. plebis loquens ait; *Quum nihil peregisset, imperfectis adhuc rebus Senatum dissoluit, id enim Tribuno facere licebat.* Quod etiam cõfirmat Liu. *lib.* 4. non multum post principium; Adhæc poterant Tribuni approbare & improbare Senatus decreta, quod attestatur Liuius *libro* 34. vbi legitur: *Nam quum L. Manlius Acidinus à Senatu impetrasset, vt ex Hispania decedens ouans in vrbem rediret, probibitus est à Portio Lecca Tribuno plebis.* Tribuni quoque plebis patrum decreta attentissima cura examinabant, vt si qua ex his improbassent, rata esse non sinerent, quod si comprobassent ex litera T. subscribebant. Fuitque tam excelsa Tribunitia potestas, vt M. Vectius capitis vltimo affectus fuerit supplicio, quod Tribuno transeunti non decessisset de via, referente Plutarcho in vita C. Gracchi. Lex de potestate Tribunorum plebis sacrosancta lata, cuius verba ita refert Dionysius Halycarnassæus: *Tribunum inuitum nemo, vt*

vnum ex vulgo, quicquam facere vegito, nec verberato, nec alium verberare iubeto; si quis contra fecerit, sacer esto, & bona eius Cereri dicata sunto, & qui eum occiderit, purus a cæde esto. Lex 12. tabularum, referente Cic. 3. de legibus: *Plebes quos contra se auxilii ergo decem creassint, Tribuni eius sunto, quodque ii prohibuissent, quodque plebem rogassent, ratum esto.* Rogabat autem Tribunus plebem pro plebiscito sanciendo, ita enim legem popularem appellabant. Tribunitia hæc potestas succedentibus Impp. vna cum Reipublicæ libertate in eos translata est, ob idq; populi, ac Senatus authoritas, si non deleta, saltem valde imminuta. Tribunum enim plebis maiores nostri Præsidem libertatis esse voluerũt, inquit Cic. *contra Rullum.* Et in *orat. pro Quinctio,* de Tribunis loquens, ait: *Ita tamen more & instituto per eum Magistratum, qui auxilii gratia constitutus est.* Quum itaq; Tribunatus plebis Magistratus plebeis primum tantum, & per initia originis illius dari solent, quamuis postea & aliquando patritus viris aliquibus impartitus pro temporum occasione & necessitate (graue non tamen ferente plebe, nam plebem defendere plebei magistratus erat) hinc est, quod Augusto Patritio difficile erat Tribunatum plebis assequi, præsertim quum adhuc Senator non esset, non quod (vt ego interpretor) necessarium esset ad hoc, vt quis assequeretur Tribunatum plebis, eum prius & Senatorem fuisse, siquidem illo tum ac quis plebis Tribunus erat, Senator efficiebatur, vt in huius loci explicatione docent Torrentius eruditissimus F. Hor. Aldus, & Sigonius, omnes præcipue Gellii authoritate innixi, sed eo quod non ad eam ætatem tunc peruenisset, vt in Senatorem crederet, quam fuisse annum 27. [illegible] Carolus Sigonius *lib. 2. de iur. ciu. Rom.* Siquidem App. [illegible] Augustum [illegible] tradit, quo [illegible] Tribunus fieret, [illegible] Tribunitia annus [illegible] docet Nicolaus Gruchius *lib. 1.* [illegible] Tribunos plebis Senatorum [illegible] in loco [illegible] Sed de his re plura [illegible] curiosius lector apud Lipsium [illegible] *lib. 2. cap. 13.* &c.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XVI.

Portum Iulium apud Baias, immisso in Lucrinum & Auernum lacum mari, effecit.

PRope Baias celeberrimam olim vrbem Campaniç secus mare positam, & aquarum celebritate & amœnitate famosam, portus *Misenus* antiquis dictus fuit, in cuius dextro cornu Baiæ, in sinistro Puteolum sitæ erant. Hic autem Misenus dictus fuit à Miseno monte propinquo, & imminente, ita à Miseno Æneæ tubicine appellato, de quo Virgil. 6. *AEneid.* & Horat. 2. Serm. Saty. 4.

Ostrea circeis Miseno oriuntur Echini.

Baiæ vero dictę fuere à Baio Vlyssis socio ibi sepulto, de quibus ita scriptum reliquit Silius:

Primores adsunt Capuæ, & docet ille tepentes
Vnde ferant nomen Baiæ, comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina monstrat.

Et Horat. rursum lib. 1. Epist.

Nullus in Vrbe locus Baiis prælucet amœnis.

Maritima hæc vrbs est; vnde apud Statium legimus *Baiana littora*, & *ora Baianæ*, *Baiis*, & Miseno portui vicini sunt & contermini lacus Auernus & Lucrinus, teste Plinio *lib. 3. cap.* 4. qui lacus inter se ita sunt propinqui, vt in maximis tempestatibus coniungi soleant; Vnde Martialis scripsit:

Dummodo Lucrino, modo se promittit Auerno.

Idem Poeta Auratas & conchas seu ostrachas excellentes ex Lucrino lacu expiscari ait, inquiens:

Non omnis laudem, pretiumque Aurata meretur,
Sed cui solus erit Concha Lucrina cibus.

Et alibi:

Ebria Baiano veni modo Concha Lucrino
Nobile nunc sitio luxuriosa Garum.

Horum excellentiæ etiam meminit Plinius *libro nono, capite quinquagesimoquarto*, Baiarum vrbis & sinus Baiani meminere Plinius, Strabo, Suetonius *in Caligula*, Tacitus *libro vndecimo, & decimoquarto, & decimoquinto.* Appianus lib. 5. Pomp.

Mela, & Syllius 8. & 15. *lib.* Tyrrheni maris vnda & ſinu Baiano in Lucrinum lacum, & ex Lucrino in Auernum tranſit; Proinde olim aggere vnius milliaris longitudinis, & tantæ latitudinis, vt duo currus cõmode per eum tranſire poſſent, à ſinu diſcretus, ſeiunctuſq; fuit à Gerione primum, poſtea ab Agrippa in melius redactus, & aptatus, teſte Strabone; Ad quod ſpectaſſe videtur Virg. dum in Georg. *lib.* 2. ait:

An memorem Portus Lucrinoq; addita clauſtra?

Quem locum enarrans Seruius per multas ambages, id opus C. Iulio Cęſari adſcribit, nulla tamen authoritate fulfultus aut innixus. Plinius *lib. 6. c.* 15. inter mirabilia opera & ædificia à Romanis facta enumerat hanc Tyrrheni maris à lacu Lucrino ſeparationem, quam ſecaſſe atq; deleuiſſe abſtuliſſeque Auguſtum, coniunctis lacubus Lucrino & Auerno mari ipſo, ex hoc Suet. loco colligimus, ad hoc vt portus magis capax & tutior eſſet, eumque Iulium appellari in Iulii Cæſaris patrui honorem voluit, vnde error F. Leandri Alberti patet, qui id opus Iulio Cæſari ex Suet. adſcribit, quod falſum præſens Suet. textus declarat. Huius meminiſſe exiſtimo Virg. loco ſupra citato, dum ait:

Iulia qua Ponto longe ſonat vnda refuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Auernis.

Baiæ vrbs hodie penitus diruta eſt, conſpiciuntur tamen ruinæ quædam, & ſereno tempore in fundo maris veſtigia ampliſſima ædificiorum terræ motu dirutorum & abſorptorum maris excreſcentiis, quod & quampluribus aliis vrbibus, maritimis præſertim, accidiſſe olim docent hiſtorici quamplurimi. Ita & Anno 1538. cuniculus ille, ſeu incile, per quod aqua ex Lucrino in Auernum deferebatur, erumpente magna vi ignis, ac ruente ex ea vndique terra mota penitus obturatus eſt & delituit. De Lucrino lacu Strabo libro 4. *Contiguus Baiis Lucrinus adeſt ſinus, inter quem Auernus eſt.* Huius meminit etiam Liuius *lib.* 24. & Vibius Sequeſter. Auernus [illegible] dictus ab ἀ & ὀρνέον, quaſi [illegible] carens, quod aues ſuperuolitantes graui ſulphuris odore necentur. Vide Lucretius lib. [illegible]

Principio quod Auerna vocant, nam nomen id ab re

Impoſi-

Impositum est, quia sunt auibus contraria cuncta.

Et Virgil. in Æneid.

Inde vbi venere ad fauces graue olentis Auerni,
Tollunt se celeres, &c.

Et paulo infra:

Quam super haud vllæ poterant impune volantes,
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat,
Vnde lacum Graij dixerunt nomine Auernum.

Huius aquæ salsæ & nigræ conspiciuntur, salsæ quidem ob maris aquæ permixtionem, nigræ vero ob maximam profunditatem, teste Vibio Sequestro, qui trecentesimum & sexagesimum cubitum, seu vlnam nostratem loci incolas excedere, fune demissa experimento comprobasse tradit. Ioan. Boccatius *in libro Lacuum* scribit, se ab hoc lacu, quum ibi commoraretur cum Roberto Rege, in littore eiectam piscium multitudinem conspexisse, qui nigri erant, & sulphurem quam maxime graue olebant, quod aliqua vi igniti sulphuris prorumpente, in lacu euenisse, adiudicatum fuit, quum illis in locis aquæ calidæ & thermales plurimæ reperiantur, & quod supra memorauimus, ignis aliquando prorumpat maximo cum impetu. Hinc non ineleganter Poetæ, initium ibi esse descensus ad inferos tradidere, & præsertim Virgil. ipse:

Vnum oro, quando hic inferni ianua Regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso.

Et Ouid. 10. lib. Metamorph.

Ne flectat retro sua lumina, donec Auernas
Exierit valles, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XVIII.

Quoq; Actiacæ victoriæ memoria celebratior & in posterum esset, vrbem Micopolim apud Actium condidit, ludosq; illic quinquennales constituit.

QVI fuerunt Quinquennales ludi Romanis, varii varia dixere. Ludicrum quinquennale nonnulli dicunt

fuisse,in quo, tam versu, quam prosa oratione, Græce Latineque certabatur, quod ex Cornelio Tacito, *lib.*14. *Annal.* elicitur,scribente, Nerone quartum, Corn.& Cossi Consulibus,quinquennalem ludum Romæ institutum ad morem Græci certaminis, in quo eloquentiæ primas partes nemo tulit, sed victorem esse Cæsarem pronunciatum. Hos primus omnium L. Mummius in triumpho, ad morem Græcorum, Romæ perduxit, Cor.Tacito eod.lib.authore. Eosdem pariter fecisse Lugduni Cæsarem Caligulam, testatur Suet.*in illius vita, c.*2. non quinquennales, sed *miscellos* appellans,in quo fuit certamen Græcæ Latinæq; facundiæ. Suet.*in Domit. cap.*4.scriptum reliquit, eum quinquennale certamen instituisse,in quo certatum prosa oratione Græce Latineque,& in eo Publius Mimographus palmam tulisse dicitur, scribente Macrob.lib.1.Saturnal.c.7. *Productus Publius natione Syrus Romæ per Cæsaris ludos, omnes qui tunc scripta & operas suas in scenas locauerant, prouocauit, vt singuli secum proposita materia inuicem, pro tempore contenderent; nec vllo recusante, superauit omnes.* Cuius rei etiam meminit Gellius *libro* 17. Hos autem ludos à Græcis ad Romanos deriuatos, non solum ex dictis, sed etiam colligimus ex mox dicendis. Athenis ad Thesei sepulchrum celebratos hos ludos fuisse legimus,ad quos eloquentissimi ex omni Græcia confluere,inter quos Æschylus à Sophocle victus, mœrore occubuit; quamuis eum aliter interiisse tradat Valer.Max.*lib.*9. *c.*2.E diuerso autem Philippides Poeta in certamine Poetarum victor renuntiatus, præ gaudio extinctus est, tradente Gellio,*lib.*3.*c.*18. Ita & Menander, quum centum & octo scripsisset Fabulas, in certamine Comœdiarum, licet esset superior, tamen ambitu & factione à Philomene victus fuit,ex Gell.*lib.* 17.*c.*4.& Quintil.*lib.* 10 *c.* 1. Legimus præterea,quod dum in Elide Poetæ accepto themate carminibus certabant, Artemisia Manibus Mausoli proposuit ludos,in quibus doctissimi decertarunt, inter quos Theopompus Socratis discipulus victoriam tulit, teste Gellio,*lib.*10.*cap.*18. Pausanias *lib.*9. *de Bœoticis*, testis est, Corinnam mulierem lyricam tanta eruditione claruisse, vt Thebis cum Pindaro

celebi-

cestibus certans, quinquies victrix fuerit. Euthymus quoque Locris oriundus Olympicis ludis, qui & ipsi quinquennales fuere, semper victor fuit, semel tantum vni postpositus, teste Plinio, *lib.7.c.47.* Gellius *lib 3.c.11.* tradit, Hesiodum carminibus cum Homero contendisse, victoremq; Hesiodum Epigramma cum tripode in Helicone posuisse, quod Epigramma recenset Dion. Et Plutarch. 1.*Symposiac. & in Conuiuio septē sapientum*, describit versus, quibus Hesiodus & Homerus decertarunt. Fuere tamen, qui Homerum faciunt Hesiodo longe antiquiorem, inter quos Cic.*lib.de Senect.* Porphyrius & Solinus *c.7.* Cyrillus *lib.1.contra Iulianū*, & Eusebius Chronographus. De qua re etiam Heraclides Ponticus duos dialogos scripsit. De eadē etiam Seneca *li.13. Epist.89.* [illegible] & Gell. *lib.3 c.11.* & Pausan. *in Bœoticis*, & Velleius Paterculus *lib.1.* verba fecere. Ex quibus authoritatibus contendunt aliqui, quinquennales ludos fuisse literatorum certamina à Græcis ad Romanos deriuata; Nos vero, sicuti assentimur facile, huiusmodi ludos à Græcis ad Romanos deductos, ita certe decernimus, non solum Poetarū & Oratorum, sed etiam Gymnasticorum ludos extitisse. Fuere siquidem apud Græcos celeberrimi ludi Olympiaci quinquennales, qui scilicet singulo quoq; quinto anno repetebantur, teste Pausan. *lib.5.* quod temporis interstitiū *Olympiadem* Græci appellauere. Fuere & Athenis *Panathenæa*, in honorem Mineruæ, singulo quinto anno celebrari solita, de quibus Isocrates in libro, cui tit. *Panathenaicus*, & Aristophanes *in Nebulis*, Eusebius *in Chronicis*, Plutarchus *in Theseo, & in Pericle*, Pausanias *lib.8.* Suidas tamen duas Panathenæorum festiuitates fuisse tradit, alterā anniuersariam, alteram quinquennalem. Quos quinquēnales seu quinquatria potius Domitianum Mineruæ quotannis in Albano celebrasse, testatur Sueton. *in illius vita, c.4.* & Xiphil. & Dion in eodem, in quibus venationes, Scenici ludi, super Poetarum & Oratorum certamina reddebantur. Ex quibus patet, non solum in quinquennali ludicro literatorum certamina, sed & alia [illegible] Quod [illegible] constat ex Suetonio *in Augusto, cap. 98.* vbi legitur, Augustum Neapoli

quin-

quinquennale certamen Gymnicum honori suo institutum perspectasse. Quod & habemus ab eodem Sueton. *in Nerone, cap.12.* scribente: *Instituit quinquennale certamen primus omnium Romæ, more Græco triplex, Musicum, Gymnicum, & Equestre, quod appellauit Neronia.* Qui locus tamen non pugnat cum his, quæ superius ab ipso Suetonio dicta sunt, vbi & Augustum Quinquennales ludos instituisse tradit. Nam hic Neronem primum omnium non Quinquennale ludicrum instituisse tradit, sed triplex, Musicum scilicet, Gymnicum, & Equestre. Concludamus itaque, Quinquennales ludos fuisse vere, qui quinto quoque anno celebrabantur, de quibus Plinius *lib.4.cap.5.* & Cicer. de Orat. *Quum Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum.* Strabo *lib.5. Geographiæ*, iubente Oraculo Neapoli Quinquennalem Agonem celebratum tradit. Et *lib.9.* inquit: *Apud eos Quinquennalis Sacer ille Musicus & Gymnicus compluris dies celebrabatur Agone, illis æmulus, qui per Græciam clarissima celebritate geruntur.* Horum certaminum meminit Statius Neapolitanus Poeta lib.3. Syl. Syl.2.

Huc me post patriæ lætum quinquennia lustri,
Cum studio iam pigra quies, canusq; sederet
Puluis.

Et rursus lib.5. Sylua 3. in Epicedio in Patrem:

Ille suis toties perstrinxit tempora sertis,
Quum strata laudato caneret quinquennia versu.

Spartianus *in Hadriano* scribit, Antoninum Pium templum ipsi Hadriano pro sepulchro apud Puteolos constituisse, & Quinquennale certamen. Ammianus Marcellinus *libro 21.* per initia, tradit, Iulianum Augustum Quinquennalia edentem, ambitioso Diademate vsum, lapidum fulgore distincto. In alia significatione Liuius lib.4. *Quinquennalem censuram* appellauit, per quinque annos perdurantem, dum alii magistratus annui essent. Et *Quinquennalia vota*, idem Liuius lib.31. appellauit, inquiens: *Vouit in eadem verba Consul. præeunte Max. Pontifice, quibus antea Quinquennalia vota suscipi solita erant, prætérquam quod tanta pecunia, quanta tunc, quum solueretur, Senatus censuisset, ludos donaq; facturum vouit.*

Sicuti

Sicuti itaque Quinquennales ludos appellabant antiqui, qui fingulo quoque quinquennio repetebantur, ita Quinquennalia dicta sunt Festa, quæ quinque diebus continuis Palladi fiebant, quorum meminit Ouidius *libro 3.Fastor.* inquiens:

Vna dies media est, post fiunt sacra Mineruæ,
Nomina, quæ in iunctis quinq; diebus habent.

Et Cicero Epist.198. *Quinquatribus egi causam tuam, non inuita Minerua.* Lex Quinquennalis certaminis legitur apud Platonem, 12.*de Legibus*, in hæc verba: *Si quis aliquem secum Musica, vel Gymnica, vel alia quauis facultate certaturum in certamen descendere vi prohibuerit, quisquis velit, munerum declaratoribus id significet, qui procurent, vt quilibet liber certare possit, id si facere non potuerint, munera prohibito dentur, si prohibitor vincet, & ipsius tamquam victoris nomen, in quibuscunq; volet templis, scribatur. Prohibenti vero, nec nomen inscribere, nec victoriæ offerre insignia liceat. ac seu vincat certando, seu vincatur, illati damni crimine reus sit.* Vrbis Nicopolis appellationem deduxit Augustus à voce Græca νίκος seu νίκη, id est, *victoria*, & πόλις, id est, *ciuitas*, Nicopolim appellans, id est, *ciuitatem victoriæ*, ob victoriam partam ibidem ex Antonio & Cleopatra. Plures vrbes huius nominis apud scriptores obseruamus, quarum vna in Cilicia, hodie *Caramania*, ex Ptolemæo *lib.5.cap.*8. alteram in minori Armenia, eodem authore, *libro eodem*, *c.7.* alias binas in Thracia, hodie à Turcis vocata *Romania*, ex eodem Ptolem. *lib.3. cap.2.* quarum priorem apud montem Æmum, posteriorem vero apud Nisum situm tradit. Sed illa, de qua hoc loco Suetonius, in Epyro sita est, in sinu Ambratio, hodieque vulgo vocatur *la Preuesa*, apud Actium posita. Meminit quoque Plinius vrbis Nicopolis, *lib.5.cap. vltimo.* Actium Promontorium Epyri docet esse Ptol. *lib.3. c.14.* hodie vocatur vulgo *Capo Figo.* Actiaci Portus Arcaniæ meminit Liuius *lib.35.* Acarnaniam autem partem Epyri esse, nemo ambigit, hodie *Albania* & *Schiauonia.* Virgilius lib. Æneid.

Actiaq; Iliacis celebremus littora ludis.

Et Ouid. in Epist. Sapphus ad Phaonem:

Cur

Cur non Actiacas misi ram memoria ad erat.

Plutarchus in Antonii vita scribit, circa Actiacum Promontorium vbi postea Nicopolis vrbs extructa fuit, illum naues omnes congregasse.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. XXIII.

Vouit & magnos ludos Ioui Opt Max. si Rempublicam in meliorem statum vertisset, quod factum Cymbrico Marsicoq; bello erat.

Minus propria, vt mihi videtur, appellatione, ludorum votiuum istud munus nuncupatum, quum potius sacrificium & libationem fuisse res ipsa doceat, ad Deorum iram arcendam, ac secunda melioraque deprecanda, & aliquando etiam ad gratias Diis agendas, ob rem prosperè factam, in quibus munera Diis dabantur, nec vllum gymnicum, scenicum, aut simile spectaculum edebatur. Quod ex Liuio potissimum probare possumus, siquidem Liuius libro 22. scribit: *Ludi magni voti æris 334. millibus, & trecenti præterea bobus Ioui 300. multis aliis Diis bobus albis, atque ceteris hostiis.* Rursus *lib. 36.* habet: *Certa deinde sorte S.C. factum est, quod P Rom. eo tempore duellum iussisset cum Rege Antiocho esse, quique sub Imperio eius essent, vt eius in causa supplicationes imperarent Coss. vtq; M. Acilius Cos. ludos magno Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria.* Et paulo post Liuius Acilii votum ita describit: *Id votum in hæc verba præeunte P. Licinio Pont. Max. Cos. nuncupauit; Si duellum quod cum Antiocho Rege sumi populus iussit, ex sententia S. P. Q. R. confectum erit, tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet, donaque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quam tum Senatus decreuerit. Quisquis magistratus eos ludos quando vbiq; faxit, hi ludi recte facti, donaq; data recte sunto.* Libro 31 ita scriptum legimus: *Ciuitas religiosa in principiis maxime nouorum bellorum supplicationibus habitis iam, & obsecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Ioui donumque vouere, Consulem, cui prouincia Macedonia euenisset, iussit.*

Moram voto publico Licinius Pontifex Maximus attulit, qui negauit, ex incerta pecunia vouere debere, si ea pecunia non posset in bellum usui esse, reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri, quod nisi factum esset, votum rite solui non posse; Quamquam res & author mouebat, tamen ad collegium Pontificum referre Consul iussus, si posset recte votum incertæ pecuniæ suscipi posse, rectius etiam esse Pontifices decreuerunt. Vouit in eadem verba Consul, præeunte Maximo Pontifice, quibus antea Quinquennalia vota suscepta erant, præterquam quod tanta pecunia, quanta tum, quum solueretur, Senatus censuisset, ludos donaq. facturum Senatus vouit, antea ante ludi magni de certa pecunia voti erant, hi primum de incerta. Libro 39. *Triumphus M. Fuluio est decretus. Is quum gratias Patribus Conscriptis egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui Optimo Maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vouisse; in eam rem sibi centum pondo auri, à ciuitatibus collatum, petere, vt ex ea pecunia, quam in triumpho latam, in ærario positurus esset, id aurum secerni iuberent. Senatus Pontificum collegium consuli iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Quum Pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret, Senatus Fuluio, quantum vellet impendere, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet.* Et libro 5. *Creati Coss. L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi Consules magnos ludos fecere, quos M. Furius Dictator vouerat Veiensi bello.* Ex quibus Liuii locis, quod superius diximus, satis constare existimamus, quinimo & illud elici potest, ludos hosce *magnos* appellatos, quod Ioui potissimum & inprimis vouerentur, quem Maximum & Deorum Principem antiqui fecere. Nam quamuis in eorum solutione & aliis Diis dona mitterentur, Ioui tamen præcipue, & in illius honorem vouebantur. Vnde Sextus Pompeius *libro vndecimo* scribit: *Magnos ludos Romani ludos appellabant, quos in honorem Iouis, quem Principem Deorum putabant, faciebant.* Vel dicamus, magnos Deos duodecim Romanis fuisse, quod Lactantius *libro de falsa religione primo, cap. 5.* docet, sex mares & fœminas totidem, quorum imagines auratæ ad forum stabant, vt refert Varro *rerum humanarum lib. 1. cap. 1.* Quos Ennius disticho est complexus:

Iuno,

Iuno,Vesta,Minerua,Ceres,Diana,Venus,Mars,
Mercurius,Iouis,Neptunus,Vulcanus,Apollo.

Herodotus tamen *lib.2.* inter duodecim Deos Herculem nominat. Meminit & horum duodecim Deorum D.Augustinus *lib.4.cap.23.Ciuitatis Dei,* & Virgil.3.Æneid. *Cum sociis,natoq́;,penatibus,& magnis Diis.* Cur autem vocati θεοὶ μεγάλοι, docet Macrobius *lib.3.cap.4.* Quos & *penates* vocatos, tradit Seruius *in lib.3. AEneid.* quia vrbi & Latio præsidebant. Magnos itaque dictos ludos hosce, existimare possumus, quod præter Iouem Maximum, & iis duodecim etiam persoluerentur, donis & sacrificiis ad eorum puluinaria factis. Quod vero Conradus Lycosthenes *in Theatro vitæ humanæ,lib.*18.tradit, authoritate Liuii, populum Romanum scilicet coronatum spectasse ludos magnos, victoribusque palmas tum primum è Græcia translato more Ædiles dedisse, falsum esse, facile conuincitur, & errandi causam præbuisse, quod ad ludos magnos transtulit, quod de Apollinaribus ludis scribit Liuius, *lib.*25. Quod si quis contenderit, etiam ludos, præter oblationes in magnis vocatis ludis celebratos, non obstinate reluctabimur.

Marsia Regiuncula Italiæ, quamuis exigua, vltra Picenum, Samnites versus, de qua Plinius *lib.3.cap.*11. magnis tamen & difficilibus bellis Romanos non semel fatigauit. Ita Marsos à Romanis desecisse, ac superatos, tradit Liuius, *lib.9.*& eisdem fœdus petentibus, datum. Et lib.10. *Parte agri multatis Marsis a M.Valerio Maximo Dictatore, fœdus restitutum.* Et *lib.*72. Marsos, Picentes, Vestinos, Pelignos, Lucanos, Samnites, defecisse, & populo Romano Sociale bellum intulisse scribit. Et *lib.*73. Publicum Rutilium Consulem parum prospere contra Marsos pugnasse, & in prælio cecidisse, & C.Marium meliore euentu cum hostibus conflixisse, & Marsos prælio fudisse. Et *lib.*47. rursum C.Marium cum Marsis dubio euentu pugnasse, & Cn.Pompeium Consulem Marsos acie vicisse. Et *lib.*75. L.Porcium Consulem rebus prospere gestis, fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidisse. Et *lib.*76. Marsos a L.Murena & Cæcilio Pio Legatis, aliquot præliis fractos,

putem

pacem petiisse, quum Silo Popedius Dux Marsorum præfectus esset. Marsos fuisse belligeros, testatur Sylius lib.8.

—— At Marsica pubes

Et bellare manu & chelydris cantare soporem,

Vipereumq; herbis hebetare, & carmine dentem.

Marsos Italiæ populos herbarum vires & veneficia optimè callusse, testatur etiam Gellius *lib. 16.cap.11* & Aelius Lampridius *in Heliogabalo* scribit: *Serpentes Marsicæ gentis sacerdotes collegisse fertur, eosq; subito ante lucem, vt solet populus ad ludos celebres conuenire, effudisse, multosq; afflictos morsu & fuga.* De huiuscemodi bello haud locutum Suetonium hoc in loco, nec de Marsico bello (sociali, inquam,) intellexisse, non dubitandum, de quo Eutropius *lib.5.Hist.* ita scribit: *Sexto Iulio Cæsare, & Lucio Marcio Philippo Coss. sexcentesimo quinquagesimo anno ab vrbe condita, quum prope omnia alia bella cessarent, in Italia grauissimum bellum Picentes, Marsi, Pelignique. Qui quum annis numerosis iam populo Romano obedirent, tum libertatem sibi æquam asserere cœperunt. Perniciosum admodum hoc bellum fuit. Publius Rutilius Consul in eo bello occisus est. Cæpio nobilis iuuenis, & Portius Cato alius Cos. Duces autem aduersus Romanos Picentibus & Marsis fuerunt Titus Vettius, Nierus Asinus, Titus Herennius, Aulus Cluentius. A Romanis bene contra eos pugnatum est a C.Mario, qui sexies Consul fuerat & a Cn.Pompeio, maxime tamen a L. Cornelio Sylla, qui inter alia facta egregie ita Cluentium hostium ducem cum magnis copiis fudit, vt ex suis nec vnum amitteret. Quadriennio, cum graui tamen calamitate hoc bellum tractatum est, quinto demum anno finem accepit per L.Cornelium Syllam.* Marsici huius belli meminit Cicero *in orat. contra Rullum, de re agraria*, in quo bello & ipse interfuit, verum bellicas crudelitates abominatus totum postea se literarum studiis dedidit. Hac in re fratris Leandri *in suo libro de descriptione Italiæ* fœdum lapsum non omittendum, vbi de Marsis agit, Cornelium Tacitum in primo libro Ann. scilicet de Marsis Italiæ populis meminisse tradens, quod falsissimum, ex ipsius Taciti dictis colligitur, ibi enim de Germanico bello verba faciens, ait: *Ventum ad vicos Marsorum, & circumdata stationes.* Ex quibus clare patet, quum bellum in Germania

fieret, non de Marsis Italiæ verba facere potuisse. In quod etiam erratum impegit Beroaldus in explanatione præsentis loci. De Marsico bello itaque intellexisse [illegible]nium in Germania aduersus populos Germaniæ Marsos infeliciter gesto, manifestum est; siquidem Varianam cladem & Lollianam in Germania acceptas, idem Suetonius per initia capitis testatur. Hæc autem interpretatio facile firmatur ex Cornelio Tacito, scribente *lib. Annal. 2.* [illegible] verba de Germanico: *C. Lolio cum triginta peditum, [illegible] equitum millibus ire in Chattos imperat, ipse ma[illegible] Marsos irrumpit. Quorum Dux Malouendus nuper in de[illegible] acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis Aquilam [illegible] praesidio seruari indicat. Missa extemplo manus, quæ hostem a fronte eliceret, alij qui terga circumgressi, recluderent humum, & vtrisque adfuit fortuna.* De Lolliana clade, lege Dionysium *libro 54.* & Eusebium *in Chronicis Olymp. 190.* & Velleium Paterculum; hanc autem recepit M. Lollius [illegible] in Germania à Cimbris. Fuerunt & alij Marsi [illegible] populi, teste Herodoto, de quibus intellexisse [illegible] Alexandrum ab Alexandro, *lib. 2. cap. 1.* dum ait: *[illegible] Marsi populi singulari sydere seu fato geniti, vt præcipua [illegible] uitate cæteris præstent, ingentiaque spacia vix credibili celeritate [illegible] agerent.* Marsorum militum meminit Cæsar *lib. [illegible]* ciuili. Et de bello Marsico consulas Paterculum. [illegible] autem Germaniæ populos fuisse, omnes consentiunt, sed quales fuerint, & quomodo nostris temporibus appellentur, varia varii dixere. Communis opinio est, Cimbrorum nomine complecti Danos, Hollandos, Dacos, & [illegible]dos, generali nomine *Cimbros* appellatos. Di[illegible] *mine*, quia propria appellatione & strictiori [illegible]modo ciuitatem Cimbros comprehendisse, [illegible] Cornelio Tacito, *libro de moribus Germanorum*, [illegible]ptum relinquit: *[illegible] Germaniæ sinum [illegible] bri tenent, parua nunc ciuitas, sed gloria ingens, [illegible] gna vestigia manent, [illegible] nunc quoque [illegible]* [illegible]. Cimbr[illegible] Ptolem. [illegible]

[illegible]

Germanicas gentes eos connumerabis. Tacitus *libro de moribus Germanorum* ita scribit: *Sexcentesimum & quadragesimum annum vrbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt arma, Cecilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo si ad alterum Imperatoris Traiani Consulatum computemus, ducenti ferme & decem anni colliguntur, tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi æui spacio multa inuicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere, quippe Regno Arsacis acrior est Germaniæ libertas. Quid enim aliud nobis, quam cædem Crassi, omisso & ipso Pacoro infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? At Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Seruilio Cæpione, M. quoque Manlio fusis, vel captis, quinque simul Consulares exercitus P. Romano, Varum, tresq́; cum eo legiones Cæsari abstulerunt.* Et rursus idem Tacitus *lib. 4. Hist.* Cerialem in orat. ad exercitum dicentem, ita introducit: *Quot prælijs aduersus Cimbros Theutonesq́;, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove euentu Germanica bella tractauerimus, satis clarum.* Ex quibus clare patere potest, bellicosam gentem fuisse Cimbros, vnde haud mirum sit, si in Cimbrico bello Romani ludos magnos Ioui Maximo vouerint, mandante Augusto. Eutropius *lib. Hist. 4.* scribit: *C. Cecilio Metello, & Cn. Carbone Coss. nuntiatum Romæ est, Cimbros è Gallia in Italiam transisse.* Et per initia *lib. 5.* tradit, M. Manlium & Q. Cæpionem a Cimbris & Theutonibus, & Tigurinis, & Ambronibus, quæ erant Germanorum & Gallorum gentes, victos iuxta flumen Rhodanum & ingenti internecione attritos, etiam castra sua & magnam partem exercitus perdidisse. Timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent. Ergo Marius post victoriam Iugurthinam secundo Consul est factus, bellumque ei contra Cimbros & Theutones decretum est, tertio quoque ei & quarto delatus est Consulatus, quia bellum Cimbricum protrahebatur, sed in quarto Consulatu collegam habuit Q. Luctatium Catulum. Cum Cimbris itaque conflixit, & duobus prælijs ducenta millia hostium cecidit, octoginta millia cepit, & Ducem eorum Theutobodum; propter quod meritum

absens, quinto Consul est factus. Interea Cimbri & Theutones, quorum copia adhuc infinita erat, ad Italiam transierunt. Iterum à C. Mario & Q. Catulo contra eos dimicatum est, sed in Catuli parte felicius. Nam eo prælio, quod scilicet ambo gesserunt, centum quadraginta millia aut in pugna, aut in fuga cæsa sunt, sexaginta millia capta. Romani milites ex vtroque exercitu ter mille perierunt, triginta & sexaginta signa Cimbrica sublata sunt, ex his exercitus Marii duo reportauit, Catuli exercitus triginta & vnum. Is belli finis fuit, triumphus vtrique decretus est, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XXIV.

Centuriones statione deserta, itidem vt manipulares, capitali animaduersione puniit.

MAnipularis vocis non simplicem significationem apud scriptores obseruamus; Aliquando enim [illegible] pro *signifero* aut *vexillifero*, eo quod signa militaria in primis temporibus fœni manipula essent hastis alligata, quæ signiferi præeuntes deferre solebant, quod Plutarchus in [illegible] *mulo* scriptum reliquit, & Seruius *libro* 2. *Æneid.* in eum locum:

Disiectiq; Duces, desolatiq; manipli.

Signiferi (inquit) *deserti: Manipuli enim dicti sunt signiferi, [illegible] quod sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus [illegible] manipulos alligabat, & hos pro signis gerebat, vnde hoc nomen [illegible]*

Et *lib.* 11. enarrans illud:

Tu Volusi armari Volscorum edice maniplis.

Maniplis (inquit) *signiferis.* Et Ouid. lib. 3. Fast.

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Vnde maniplaris nomina miles habet.

Volaterranus *lib.* 13. scribit, manipularem esse, cui viginti milites obtemperabant, & duobus [illegible] imperabat, [illegible] Liuius *lib.* [illegible] dum ait, Manipulum [illegible] centos milites habere [illegible] & [illegible] bâ [illegible] dictam, alius [illegible] Volaterrano [illegible]

[illegible]

gendum. Xenophon *Pædiæ Cyri lib. 6.* Manipulum constare scripsit ex 24. militibus. Vegetius *lib. 2* scribit, Manipulum fuisse contuberniu m decem tantummodo militum, sub vno papilione degentium, ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant, ex quo alii colligunt, manipularem decem militum Præfectum fuisse. Alex ab Alex. *lib. 6. c. 14* scribit: *Singuli manipuli homines recipiunt ducentos quinquaginta sex, Decurias vero sexdecim, cui ductor manipularis præerat.* Verum quum ibi Alexand. loquatur de Græcorum phalange & militia, sed rem nostram nihil eius dicta faciunt. Seruius locum citatum euarrans:

Tu Volusi armari, &c.

Aiunt (inquit) *manipulum dici ducentorum militum numerum, sub vno Rectore constitutum.* Obseruamus quoque, per *manipularem* significari priuatum militem. Ita Plautus in Mostellaria, Act. 1. Scen. 3.

Conueniunt manipulares, eccos, prædam participes petunt.

Et rursus eiusdem fabulæ Act. 5. Scen. 1.

Postquam ex obsidione in tutum eduxi maniplares meos.

Et in milite glorioso, Act. 3.

Si centuriati bene sunt manipulares mei.

In eundem sensum recepit hanc vocem Cæsar *lib. 7. belli Gall. & 2. belli Ciuil.* & Cic. lib. Epist. 9. ad Atticum, Epist. 12. *Amens mihi fuisse videor à principio, & me vna res hæc torquet, quod non omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompeium, tanquam vnus manipularis sequutus sim.* Et in Anton. *Addo etiam iudices manipulares ex legione Alaudarum.* Cæsar enim ex Gallis legionem conscriptam *Alaudam* vocauit. Ego quidem censeo, hoc loco Suetonium per manipulares non priuatos milites intellexisse, sed vexillarios & signiferos; nam quum de Centurionibus verba fecisset, subiungit statim *Manipulares*, id est, *signiferos*, quos potius credendum Augustum, sicuti & Centuriones, pœna & ignominia ob patrata crimina affecisse, quam priuatos milites, quos ex cohortibus decimatos hordeo pauisse scribit. Ex quibus erroris arguendus doctissimus vndequaque Alexander ab Alexandro, quum per initia cap 5. lib 1. ait, quod qui præerat

 mani-

manipulo Centurio, manipularis dictus, nam hic Sueton. Centuriones à manipularibus distinguit.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO, CAP. XXIV.

Interdum tunicatos discinctosq́, nonnunquam cum decempedis, vel etiam cespitem portantes.

ANtiquos Romanos milites manipulares fortes & strenuos semper præcinctos militasse (discincti enim ignaui & militiæ minime apti habebantur) constat. Horatius in Epodo, Od. 1.

Discinctus aut perdam vt nepos.

Quo loco Acron & Porphyrion interpretantur, *Discinctus*, id est, *negligens, & luxu diffluens.* Et Persius Satyr. 3.

Non pudet ad morem discincti viuere Nattæ.

Et Satyr. 4.

Cum bene discincto cantauerit Ocyma Vernæ.

Et Seruius enarrans eum Virgilii locum 1. Æneid.

Illi se prædæ accingunt.

Et alium, lib. 8.

Discinctos Mulciber Afros.

Discinctos interpretatur inhabiles militiæ, sicut præcinctos, strenuos. Vnde Horatius: *Altius nos, Præcinctis vnum.* De hoc etiam vide Festum Pompeium, *lib. 5.* Milites autem discinctos ignauia notatos, ait Trebellius Pollio *in Saloniano Galieno*, & Spartianus *in Seuero*, & Vulcatius Gallicanus de Auidio Cassio corrigente legiones Syriacas luxuria diffluentes, inquit: *Programmata in parietibus fixit, vt si quis vinctus inueniretur apud Daphnem, discinctus rediret*, vbi militum cinctum appellat, illisq; ignominiæ seu pœnæ dat, vt discinctus rediret. Mœcenas & Iulius Cæsar delicati habiti, & amatores quod discincti, vel parum præcincti incederent. Vnde Tibullus Eleg. 6.

Effluit effuso cui toga lapsa sinu.

Et econtra cinctus vocarunt antiqui strenuos, fortes & viriles. Vnde Mœcenas in eius Epicœnio ita excusatur:

Quod

Quod discinctus eras, animo quoque carpitur vnum,
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea virgo,
Quæ bene præcinctos postmodo pulsa fugit.
Inuide, quid tandem tunica nouercæ solutæ?
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?

Iterum:

Et tibi securo tunicæ fluxere solutæ.

Rursum:

Lydia te tunicas iussit lasciua fluentes,
Inter lanificas ducere sæpe suas.

Quod etiam in pueris obseruatum antiquitus; nam Plaut. *in Bacchid.* puero, quod ignotus esset, honori dat:

Cinticulo præcinctus in sella apud magistrum assideres.

Secus vero in Pœnulo, vbi inquit: *Quis hic homo cum tunicis longis, quasi puer cauponius?* Iuuenal. Satyr. 8.

Cum tenues nuper Marius discinxerat Afros,

id est, *subegerit.* Vnde & Græcis εὔζωνος appellatur, non qui bonam zonam habet, sed qui strenuus & fortis est. Quod milites eligerentur, constat etiam ex Gellio, qui ait: *Scuto pedestri & gladio Hispanico cinctus contra Gallum constitit.* Plutarchus in Lucullo contumeliam grauem militi fuisse tradit, vt loco pagani haberetur, & discinctus incederet. Ad hoc pulchre facit, quod Cicero ad Q. Fratrem scribit: *Cæsar, mihi crede, in sinu est, neque ego discingor.* Et de Cæsare Suetonius in illo, capite 45. *Vsus enim latoclauo ad manus fimbriato, nec vt vnquam aliter, quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura.* Vnde emanasse illud Syllæ dictum constat, optimates sæpius admonentis, vt male præcinctum puerum cauerent. In pœnam itaque ea ignominia adhibebat Augustus milites delinquentes, iubens ante prætorium stare, aliquando discinctos, aliquando tunicatos, nonnunquam cum decempedis. Tunicatos autem dixit, quia tunica vestis erat apud Romanos, quæ primo induebatur, & cui aliæ superponebantur. Vnde nobili vel insigni viro turpe erat, tunica duntaxat indutum prodire. Quod autem cuti proxima esset tunica, constat ex Cicerone, scri-

bente in libro de Oratore: *Vt discinderem tunicam, & cicatricem ostenderem.* Et in Tuscul. *Quum pila ludere vellet, tunicamq. poneret.* Parui faciendos autem tunicatos, id est, qui supra tunicam nullam aliam vestem habent, idem Cicero ostendit, dum ait in orat. contra Rullum: *Iam vero qui metus erat tunicatorum illorum.* Et Plaut. in Pœnul.

Nouistin tu illum tunicatum hominem qui siet?

Et Ouid. li. 3 Amor.

Illic nec tunicam sibi sit posuisse pudori.

Carthaginiensium iuuentutem tunicatam non sine probro, vocauit Ennius, referente Cælio Rhodigino, *libro 18. lect. antiq. cap.* 38. Sed decempeda erat pertica, qua mensurarentur, a numero pedum dicta. Cicero 14 Philipp. *Saxa pristinus metator vrbem tam decempeda sua diuiserat.* Et in oratione pro Milone: *Quicum architectus & decempedis villas multorum, hortos, prædia peragrans.* Et in Academ. *Solis magnitudinem quasi decempeda metiri.* Et Acron in Horat. Carm. libro 2 Ode 15. *Decempeda, i. qui regula est decem pedum, ad quos ab artificibus fabri æ mensura colligitur.* Vnde *Decempedator*, qui illa vtitur. Ita Cicero Philipp. 3 *L. Antonius æquissimus agri publici & priuati decempedator.* Hoc loco autem Suetonium accepisse reor absolute pro pertica seu conto, quem ad ignominiam militi gestandum vice bellicæ hastæ Octauius dabat. De huiusmodi ignominiis & aliis, quibus affici milites errantes solebant, lege Frontinum *lib. 4. cap.* 1. & Valerium Maximum, *libro 2 cap.* 7. & Gellium *lib.* 10. *cap.* 8. & Festum in dictionibus, *Censio & Dirutum.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXV.

Has quam parcissime, & sine ambitione ac sæpe etiam caligatis tribuit, &c.

CAligatos milites in bello incessisse, ex historiæ lectione patet. Hoc autem loco per caligatos intellexisse Suetonium priuatos milites, omni mihi videtur carere dubi-

difficultate; Huius enim indumenti, seu calceamenti genus, humile, vulgatum & ob cuiusm antiquum fuisse constat; siquidem Plinius *lib. 7. cap. 42.* scribit P. Ventidium, qui de Parthis triumphauit bis in triumpho ductum, & iuuentam inopem in caliga militari tolerasse. Et Iuuenalis Saty. ...

Veniam caligatus in agros,

Et Saty. vltima.

Quum duo crura habeas offendere tot caligatos.

Et Cicero *in Philippicis*, nobile indumentum ab ignobili discernens, ait: *Rediui cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Et iterum: *Cum caligis & lacerna cucurristi.* Et ad Att. *Mihi etiam caligæ vit fasciæ cretatæ non placebant.* Hoc autem etiam ex Iuris ... is clare patet, vti *in l. 2. in princ. D. de iis, qui not. infam.* vbi Vlpianus ita scribit: *Quod ait Prætor, qui ab exercitu dimissus erit, dimissum accipere debemus militem caligatum*, id est, vt inquit Accursius, *infimum, & obscurum.* Sic Venuleius *in l. de militibus. D. de custodia & exhibit. reorum, & in l. à Caligato 21. C. de nuptiis*, & ibi glossa: *Caligatus*, ait, *dicitur ille, qui habet ocreas ferreas, & § quisquis, Auth. qu b. mod. nat. effic. legitimi.* Suetonius itaque hoc loco per *Caligatos* intelligit gregarios milites, quos antea manipulares vocarat, sicuti & in Caligula *cap. 9.* scribit: *Caligulæ cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur.* Tacitus *libro Annal. primo* scribit, Drusum Germanici & Agrippinæ filium puerum aliluc, Caligulam a militibus appellatum, quia plerunque ad conciliandа vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Ita Marium à Caligulis ad Consulatum perductum scribit Seneca, *libro de beneficiis 5.* Milites enim caligati omnes incedebant, Caliga enim vocatur a Dione lib. 48. ὑπόδημα στρατιωτικόν. Vnde *caligatus* proprium militis epithetum est, præsertim gregarii & manipularis; nam qui gradum aliquem militiæ tenebant, in caligis vtebantur clauis argenteis & aureis, quibus non solum caligæ fulciebantur, sed & effulgebant etiam. Huiusmodi clauorum meminit Plinius lib. 9. cap. 18. *Duo (inquit) lacus Italiæ in radicibus Alpium ... Larius, & Verbanus appellantur, in quibus pisces omnibus annis Vergiliarum ortu existunt, squamis conspicui crebris, atque præacutis, clauorum caligarium*

effigie. Et *libro* 22. ait: *Si enim caligaris clauus, si ferri vel chalybis aliqua rubigo, aut panni marcor affuerit, omnem illico succum, alimentumque saporem in venenum decoquit.* De clauo caligari quoque Iuuenalis illud scitè prolatum:

In digito clauus mihi militis haeret.

Et alibi:

Offendere tot caligatos
Millia clauorum.

Iosephus quoque & Egesippus Hebraicae Historiae scriptores tradunt, Iulianum Hecatontarchum, id est, Centurionem, propter clauos, quibus creberrimis & acutis caligas, vt caeteri solent milites, fixos habebat, in lubrico solo lapsum, fuisse ab hostibus Iudaeis interfectum. Sed de his alibi fusius, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXV.

M. Agrippam in Cilicia post naualem victoriam caeruleo vexillo donauit.

INdagatione dignum videtur, cur Octauius Agrippam potius vexillo caeruleo, quã alterius coloris donarit. Duae mihi huius rei causae potissimum occurrunt, quarum prior est, Caeruleum colorem marinum propriè appellari, qui etiam & *Venetus* appellatur à Latinis, eo quod Venetiae Italiae, & Venetia Galliarum vrbes maritimae sint. Sic Lampridius scribit Heliogabalum comedisse pisces coctos conditura Veneta, quasi in marina aqua cum colore suo. Ita Vegetius *libro* 4. *cap.* 37. *de re milit.* scribit, Nautas vestes Venetas esse induendos, & vela nauium exploratorum colore Veneto esse tingenda, vt similitudine coloris marini facilius lateant, hostilesque oculos fallant. Hic quoque color vocatus fuit *Thalassicus*, id est, marinus, Graeci enim θάλασσαν mare dicunt, Ita Plautus:

Nescio quis tecum incedit, ornatu quidem Thalassico.

Et Caeruleum colorem vocauit marinum Catullus . . . . . .

Caerula verrentes abiegnis aequora palmis.

Et Virgilius *decimo AEneid.* appellauit mare, *Cærula freta.* Iure itaque Octauius Agrippæ dedit vexillum cœruleum, eo quod potitus esset victoria nauali in Siculo. Secundam & posteriorem causam adducere possumus, quod apud Romanos factiones fuere, præsertim in publicis Ludis, quæ pugnantium, aurigantium, & aliorum certantium colore hoc vel illo inductorum distinguebantur; Quod & nostris temporibus in bellicis simulacris equitum & peditum inter se certantium obseruari norunt omnes. Hæ autem factiones plures fuere, vt alibi adnotauimus, inter quas Veneta vna fuit, ita appellata à colore cœruleo. Iis autem factionibus non solum popularis fauor, sed & Principum, plerumque victoriam procurabat, clamore, & plausu spectantium, suam hincinde fouendo. Inter has scribit Suetonius *in Vitellio, capite decimoquarto*, eum factioni Venetæ ita addictum fuisse, vt illius homines per æqua & iniqua amplo fauore prosequeretur, ita vt quosdam de plebe, ob id ipsum, quod Venetæ factioni clare maledixerant, interimi iusserit. Econtra vero author est Iulius Capitolinus *in vita Veri Antonini*, eum à Venetæ factionis hominibus, quam odio execrabili prosequebatur, intoleranda probra & contumelias tulisse, quod contra eos Prassinæ studeret; quod ante eum fecerant Caligula & Nero, teste Suetonio in illius vita, *capite quinquagesimoquinto*, huius vero, *cap. 22.* forte itaque dici posset, Octauianum Augustum Venetæ factioni studuisse, quod & nostrorum temporum Reges, Imperatores, aliique Principes faciunt, dum milites suos & alios inseruientes hoc vel illo vel pluribus coloribus vestiri mandant; ob idque Agrippam victorem vexillo cœruleo donasse. Verum quum nullibi scriptum legerim, Augustum Venetæ factioni fauisse, priorem interpretationem magis probare cogor, &c.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXVII.

Nam & Pinarium Equitem Romanum cum concionante se [illegible] turba paganorum apud milites, subscribere quædem a[illegible]tisset, curiosum ac speculatorem ratus, coram se confodi [illegible]uit, &c.

PAganorum dictionem hanc varia significata apud La[illegible]nos obtinere quum constet, qua sit hoc loco intelligenda considerandum. Pagani proprie dicuntur, qui habitant in pagis vel oppidis rusticis, à fontibus ita dicti, quia [illegible] fontes consueuerunt antiqui domos & villas ædificare [illegible]tionis facilioris gratia, vt ait Festus, & Seruius ἀπὸ τ[illegible] η. in α, Dorice mutato, pagi & pagani dicti, πηγὴ [illegible] dicitur. Ita & πηγαὶ, id est, *pagæ* dicuntur partes illæ, quæ prope nasum & oculos iacent, quasi dicas lachrymarum fontes. In hunc sensum Persius per initia sua Poe[illegible] arrogantiam declinans *semipaganum* se vocat, quasi dicat [illegible]poetam, vt qui fonte musarum Minime plene ab[illegible], aut exsaturatus esset; sic enim intelligendam vocem illam [illegible]mo, & non vt alii exponunt, *semirusticum*; quod ex [illegible] contextus facile dignoscitur, scribit enim:

Nec fonte labra prolui caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, vt sic repente Poeta prodirem.
Heliconidas pallidamque Pyrenem
Illis relinquo, quorum imagines lambunt
Hederæ sequaces, ipse semipaganus
Ad sacra vatum carmen affero nostrum.

Prima itaque significatione pagani dicuntur, qui [illegible] educatique sunt, & villam habitant. Ita Cic. pro domo sua. *Nullum est in hac vrbe collegium, nullus pagus aut [illegible] amplissime non modo de salute mea, sed etiam de dignitate [illegible]rit.* In eundem sensum Ouid. lib. 1. Fastorum.

Pagus agat festum, pagum lustrate coloni,
Et date paganis annua liba focis.

A paganis pag[illegible] [illegible] quorum [illegible]

[illegible]

minit Varro *lib.5.lingua Latina*, & Dionysius Halycarnassæus *lib.4*. Ita & *nundinæ paganorum*, de quibus Plinius lib.18. cap. 3. Hinc etiam *pagana lex*, cuius meminit Plinius idem *lib.28. cap.2.* qua cauetur ne mulieres in via torquerent fusos, quoniam frugum prouentibus aduersari putabantur, & *pagana fercula* apud Propertium lib.4.

Annua pastorum conuiuia, lusus in vrbe,
Cum pagana mandent fercula diuitiis.

A pagano *paganicus*, id est, quod ad rusticos pertinet, vnde apud Martialem, lib.4.

Et quæ difficilis turget paganica pluma
Folle minus laxa est, & minus arcta pila.

Rustici enim vtebantur pila plena pluma crassiore quidem, nec ad vsum agili, vtpote quæ iactata non ita facile, vt follis, resiliret. Et apud Iuristas *Paganicum peculium*, quod ex prædiis, pastione, aliisve rusticis redditibus prouenit, cui opponitur *Castrense*. Antoninus in l.1.C.de testamen.milita. *Frater tuus miles si te specialiter de bonis, quæ in paganico habeat, heredem fecit, bona quæ in castris reliquit, petere non potes.* Pagorum præpositi fit mentio *in l. quadragesima nona, Cod. Theod. de Decur. & in l. prima, C. Theod. de pignoribus*, & de pagorum præpositura *in l tertia, C. de suscipien. præpositura pagorum*; hi vero præpositi pagorum πανάρχοι vocantur apud Iustinianum edicto decimoquinto, & in Nouellis aliquoties, sicuti pagenses vocati pagi eiusdem incolæ *libro feud. 2. titulo 68. §. 2.* In hoc priori significatu paganum receptum pro rustico à Iurisconsultis obseruamus, vt Vigl.*in titulo, Instit.*In secunda significatione accipitur paganus, præsertim apud Iurisperitos, pro homine non militante, & pro opposito militi, quique omnino militiæ sacramento non tenetur. Ita Vlpianus tit. de milit. testam. *E[illegible]scriptum à D Pio in eo, qui quum esset paganum, fecit testamentum, mox militare cœpit.* Idem: *Quemadmodum plerique pagani solent, quum testamentum faciunt per scripturam [illegible]*, Idem in titulo de irrito facto testamento: *Si paganus, qui iam factum habebat testamentum, aliud fecisset, & in eo [illegible] prius testamentum ruptum [illegible]* Marcellus quoque [illegible]*batur an tale aliquid & in paganorum*

ganorum testamentis indulgendum esset. Et Tertulus : *Omnino [illegible] posthumus rumpet illius testamentum , sed siquidem pagano [illegible] facto illo natus sit.* Et Paulus : *Fecit testamentum exemplo eius , qui paganus fecit , deinde militare cœpit.* Idem de lib. & posthum. *Filiusfamilias miles similiter vt paganus nominatim a patre hæres [illegible] bi debet.* Mod. titulo locati, l. si ignorans, inquit: *Militi [illegible] pagano locauerit.* Marcellus in l. quædam. D. de pœnis : *Quædam delicta pagano aut nullam aut leuiorem pœnam irrogant, militi [illegible] grauiorem.* Ex quibus constat , paganum accipi pro opposito militi , & non militante. Quod etiam confirmare possumus ex Suida scribente συνέθεον γυναῖκες τε καὶ παγανοί. In hac significatione obseruatur dictio hæc apud Iuuenalem, Sat. 16.

———Citius falsum producere testem
Contra paganum possis, quam vera loquentem
Contra fortunam armati.

In tertia significatione Paganus accipitur Ecclesiasticis scriptoribus pro illo , qui Christi pietatem non colit , teste Alciato , quia Christi non sint milites , & ita sæpius Diuus Augustinus infideles & idolatras vocat *paganos.* Et ita [illegible] tur à Iuristis *in Rub. C. de paganis.* & Cæsares Christiani [illegible] dem significatione vsi sunt titulis : *Ne Christianum [illegible] pium hæreticus , vel Paganus , vel Iudæus habeat* , libro primo, C. tit. decimotertio, & de paganis , & sacrificiis eorum [illegible] *titulo decimoquarto,* & in iure Pontificio legimus sacrificia pagana prohibita , apud Gregor. *cap. licet nobis , de [illegible].* In quinta Synodo maxima sub Innocentio III. celebrata plura decreta in Iudæos & Turcas facta , & Paganorum [illegible] interdicta. Ita pagani etiam consanguinei Episcopi ab Episcopo hæredes institui nequeunt , pœna anathematis , *capitulo si quis Episcopus, capitulo quinto, de hæreticis.* De paganis [illegible] tutum idem *l. secunda, & quarta , & sexta , & [illegible] libro decimosexto. Cod. Theod. tit.* 8. vt eorum [illegible] sacrificiorum infamia aboleretur.

Quarta & vltima significatione accipitur paganus, præsertim apud Romanos , teste Zasio , pro eo qui [illegible] piens erat , & ei adscribi volebat, & [illegible] eo interuallo quo id quærebat , & ad [illegible]

tenebat, *paganus* dicebatur, ſicuti demum eam adeptus *miles* dicebatur. Et ſecundam hanc poſtremam ſignificationem locum hunc Suetonii interpretandum non dubitamus, quod à nemine antea obſeruatum ſcimus, veriſimile enim eſt Auguſtum concionaſſe apud huiuſmodi paganos, qui ſcilicet adſcribi militiæ poſtulabant, quam apud militares, vel alios, qui ſimpliciter milites non eſſent. Tacitus libro Hiſtor. 4. *Tria millia legionariorum, & tumultuariæ Belgarum cohortes, ſimul paganorum, lixarumque ignara, ſed procax ante periculum manus omnibus portis erumpunt.* Et libro 3. Hiſtor. *Caeteri ad naues ruebant, vbi cuncta pari formidine implicabantur permixtis paganis, quo nullo diſcrimine Vitelliani trucidabant.* Et ante eodem libro: *Ipſique pagani fauore municipali, & futuræ potentiæ ſpe iuuare partes annitebantur.* Et paulo ante: *Mox infrendens prætorianis, Vos, inquit, niſi vincitis pagani, quis alius Imperator, quæ caſtra excipient?* Quod etiam ex eodemmet Suetonio comprobare poſſumus ſcribente in Galba c.... *Ibi equites quibus mandata cædes erat, quum per publicum dimota paganorum turba equos adegiſſent, viſo Proculeo reſtiterunt, deinde rurſum inciteri deſertum à ſuis contrucidarunt.* Ex quibus colligi poteſt, apud Galbam non ſolum milites, ſed & paganorum turbam, id eſt, militiam auſpicari petentium adfuiſſe. Non inficiati fuerim tamen, vtrobique Suetonii verba interpretari poſſe, pro paganorum turba, multitudinem popularium non militantium, & vt ita dicam, plebeiorum hominum, vrbanorum tamen, quum legamus apud Dionyſ. Halycarnaſſæum, *libro 4. antiquita.* Romam olim diuiſam fuiſſe in quatuor tribus, quas pagos vocitabant, in quibus habitantes pagani dicebantur, qui in nullam aliam habitationem transferri poterant. In Gallia homines plebei, qui Gallis dicuntur *Roturiers Villaens, & payans,* poſſunt ſine Regia diſpenſatione obtinere feuda nobilia, vt adnotauit Ægidius Magiſter in Deciſ. tit. *De amortiſſemens.* Et hæc forte verior & accommodatior interpretatio exiſtimanda.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL IN AVGVSTO.

CAP. XXIX

Multaque ab aliis extructa sunt, sicuti a Martio Philippo ædes Herculis, & Musarum a L. Cornificio ædes Dianæ, ab Asinio Pollione Atrium Libertatis, &c.

ASinium Pollionem non fabricauisse atrium in æde Libertatis, sed amplificauisse, & restaurasse credendum; quum libertatis ædes habuisse (vt aliæ quoque) Romæ atrium multo antea, non sit dubitandum. Hoc autem fecisse ex multatitia pecunia Gracchorum Patres, testatum reliquit Liuius lib. 24. Ex quo Alexandrum ab Alexandro lib. [illegible], *cap.6.* lapsum facile conuincitur, quum *Atrium Libertatis* post Asinium Pollionem à Gracchorum patre fabrefactum tradebat; quum tamen tempore secundi belli Punici id fecerint illi, quod fuit ante Augusti Imperium plus minus annis 170. Quinimo & ante Asinii Pollionis tempora Atrium Libertatis refectum & ampliatum legimus a Sex. Ælio Pæto, & C. Cornelio Cethego Censoribus, apud Liuium *lib.* 34. Qui etiam libro 24 per initia scribit, quod obsides Tarentini in atrio libertatis custodiebantur. Ex quibus clare patere potest, ante Asinii Pollionis tempora id atrium Romæ fuisse, & per consequens non primo extructum, sed potius refectum, & ampliatum ab Asinio Pollione. Huius Atrii meminit quoque Cornelius Tacitus *lib.* [illegible]. Erant enim Romæ atria plura insignia, quorum fit mentio apud Latinis; fuit enim atrium publicum in Capitolio, de quo Liuius libro 24. ita scribit: *Tactum de Cœlo atrium publicum in Capitolio, &c.* De Atrio Scauri bis meminit Plinius lib. 36. nempe *cap.2. & cap.* 15. De Atrio Pompeii Publius Victor in quarta Regione verbis verba facit; qui etiam meminit Atrii Mineruæ. Atrium Regium obseruamus apud Liuium *libro* 26. & 27. & apud Spartianum *in vita Septimii Seueri.* Et idem Liuius *lib.* 39. scribit duo atria, Mænium & Titium, in publicum empta in Lautumiis à Catone. Fuit etiam Vestæ, de quo Ouid. lib. 6. Fast.

Hic locus exiguus qui sustinet atria Vestæ.

Vati-

Varro libro 2. de atrio Sutorio vel Sotorio ita scribit: *Tubilustrium appellatur, quod eo die in atrio Sutorio (ut alii legunt Sutrinio) sacrorum tubæ lustrantur.* Ex quo Varronis loco arguendus Alexander ab Alexandro, qui lib. 5. cap. & lib. 2. cap. 22. & lib. 5. cap. 6. hoc atrium Saturniam vocauit. Cicero in oratione pro Quint. Fratre meminit Atriorum Liciniorum, in quibus auctiones fiebant, vnde & *auctionaria Atria* vocauit in oratione contra Rullum, nisi auctionaria alia Atria fuisse discrimus ab atriis Licinius, scribit enim priori loco ita: *Nemo ... necessarius ab atriis Liciniis & faucibus Macelli corrogat.* Et in secundo loco citato: *Vt in atriis auctionariis potius, quam in triuiis, aut in compitis auctionentur.* Atrium autem fuisse ædificii genus continens mediam aream, in qua ex omni tecto pluuia recipiebatur, columnis quadrifariam per angulos dispositis, constat ex Gellio *libro 16. cap. 5.* & Festo Pompeio *lib. 1.* & Seruio. *in 1. lib. Æneid.* in eum locum,

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria——————

Atrium autem fuisse primam ædium partem, constat ex Vitruuio *libro 6. cap. 7.* Plinio *lib 35. cap 2.* & ex illo in Lucæ Euangelio cap. 11. *Quum fortis armatus custodit atrium suum in pace sunt ea quæ possidet.* Et ex sacris Bibliorum paginis passim, præsertim Hester, *cap. 5. & 6.* Quamobrem valde lapsum Seruium puto, qui eum docet, in Atrio fuisse culinam, ex cuius fumo atrum redditum, *Atrium* ob id diceretur; nam id minus rationi consonum videtur, præcipue ex eo, quod in atrio adstruarentur (vt alias ample docuimus) imagines præclarissimorum familiæ hominum, quas certe fumus conspurcasset, & fœdas aspectu reddidisset, quamuis atramentis pingerentur, vt quidem mundas has quantum fieri posset, & nitidas habitas demonstrabimus. Præterea seruos Atrienses, seu Atriarios, id est, Atrii curatio destinatos inter nobiliores seruos habitos constat ex Iurisconsultis, vti in l. 1. §. cæterum ... D. Nautæ Caupo. Stabu. & in l. instrumenta, vers. vlt. D. de fundo instructo, vel instrumentis legatis, & in l. Censoria, §. itemque, D. de verb. signif. & alibi quoque. Vnde Alciatus & Oldendorp. hos fuisse putant, qui aliis præpositi essent. Quod pa-

riter colligere possumus ex Cic. *in Pisoniana*, *in* [illegible] Columella *lib.12. cap.3.* & Plinio. [illegible] *in epistola ad* [illegible] *uisium Rufum*, & ex Apuleio *in lib. de Mundo.* [illegible] culinæ inseruientes [illegible] dicendi. Illud postremo [illegible] reticendum, quod sicuti in domibus & templis [illegible] atrium extruebatur, ita forte & in locis publicis [illegible] [illegible]tudinem loca columnis exornata extructa [illegible] & ipsa vocata nullis ædibus coniuncta. Extitisse autem [illegible] dibus antiquis atrium maius & minus, quod *A*[illegible] bant, constat ex eodem Cic. *in eadem orat. pro* [illegible] vbi legitur: *Atriolum non solet fere fieri, nisi in iis ædi*[illegible] *bus est Atrium maius.* Obseruamus in Ezech. 46. cap. [illegible] *atriola in illo, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO Cap. XXXI.

Nonnulla etiam ex antiquis ceremoniis paulatim abolita [illegible] *tuit: vt salutis augurium, &c.*

ANtiquis Romanis salutandi & imprecandi salutem [illegible] rem fuisse constat ex librorum lectione [illegible] matutino tempore Græci verbo χαῖρε, hoc est, *aue* [illegible] no ὑγίαινε, quod est *salue*, faciebāt. Vnde illud Dionis in *Clau-dio* prolatum à reis damnatis decertaturis in [illegible] *Salue Imperator, pereuntes salutamus te.* Salutem [illegible] di in epistolis antiquis moré fuisse, clare colligimus ex Dione in Tiberio, vbi habet: *Quum Rhodii magistratus ad Tiberium scripsissent, nec essent ei, vt erat consuetudo, in extrema epistola salutem precati, eos ob eam rem accersiri iussisse,* [illegible] *uersurus essent, qui quum venissent, nihil* [illegible] *quam vota, quæ deerant epistolæ subscripsissent* [illegible]. Sic Cicero in epistolis plures modos *salutem* [illegible] modo *referre*, modo *mittere*, modo *accipere*, [illegible] *re*, *consalutare*, & *persalutare* solet. Obseruamus [illegible] apud veteres in sternutamentis morem fuisse [illegible] hodie) salutem precari. Quod Plinius [illegible] & Apuleius *in Metam. libro*, necnon [illegible]

[illegible]

ctionem in *Thalass.*, & in *Epithal. Helen.* Idem quoque Propertius *lib.* 2. *Eleg.* 3. affirmat, dum scribit:

Huncine ei nascenti primis (mea vita) diebus
Aridus argutum sternuit omen amor.

Et Tiberium Cæsarem in sternutatione exegisse salutationem, & salutis precationē dirum & insendum quereret tradit *Plin. lib.* 28. *c.* 2. Vnde Aristoteles signum augurale sternutamentum tradit 33. *sect. Problem.* 7. *&* 9. huius rei causam dicens. Ex iis quidam opinantur ita locum hunc interpretandum, quod Augustus scilicet omissum salutandi morem & salutis augurandę restituit. Quem morem salutis augurandę potissimum seruatum per anni initium docuit Plinius loco supra citato, quod etiam & nostris temporibus obseruari palam est. Nos tamen, quum nullibi legamus omissum vllo vnquam tempore, nedum abolitum fuisse salutādi & salutis imprecandæ morem, aliter locum hunc interpretandum cogitabamus; Nempe, quod sicuti Romani nullum negotium serium aggredi consueuerant, nisi prius augurium captassent, ita etiam consueuisse futuræ salutis augurium capere, ex quo salutem portenderent, vel mortem imminentem, aut futuram ægritudinem, vt facilius eas præcauere possent. Vnde etiam salutis Deæ Romæ templum fuisse testantur Festus Pompeius *lib.* 17. & Varro *lib.* 4. Hasce salutis ædes C. Iunium Bubulcum Censorem locasse, quas Consul bello Samnitum vouerat, tradit Liuius *lib.* 9. Et rursus *lib.* 10. scribit, eundem, quum Æquis subactis triumphasset, in vrbem rediisse, Ædem salutis, quam Consul vouerat, Censor locauerat, Dictatorem dedicasse. Ab hoc salutis sacello vrbis Romæ *salutaris* dicta, eo quod illi propinqua. Et ob candem causam in Quirinali *ager salutaris* appellatus, ex Festo *lib.* 11. Hanc autem nostram sententiam confirmat locus Ciceronis *de Diuinatione*, vbi ita scribit; *Adde ... itato salutis augurio.* & in Epist. 8?. *Constitui apud te autoritatē augurii & diuinationis meæ.* Tacitus lib. Annal. 12. de Claudio Imperatore; *Salutis augurium quod ... viginti annis omissum repeti, ac deinde continuari placuit.* Hæc dum ego mente concipere... in Dionis lectionem, ex quo clare perceperi, quid esset Romanis

riter colligere possumus ex Cic. *in Pisoniana, in [illegible]*, & Columella *lib.12. cap.3.* & Plinio, *lib.* [illegible] *epist. ad Calvisium Rufum*, & ex Apuleio *in lib. de Mundo*. Atria et [illegible] culinæ inseruientes [illegible] dicendi. Illud postremo non reticendum, quod sicuti in domibus & templis [illegible] [illegible] extruebatur, ita forte & in locis publicis [illegible] [illegible]itudinem loca columnis exornata extructa [illegible] & ipsa vocata nullis ædibus coniuncta. Extitisse autem [illegible] antiquis atrium maius & minus, quod *Atriolum* vocabatur, constat ex eodem Cic. *in eadem orat. pro Quint. Fratr.* vbi legitur: *Atriolum non solet fere fieri, nisi in iis ædibus, in quibus est Atrium maius*. Obseruamus in Ezech. 46. cap. *Atrium & atriola in illo, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XXXI.

Nonnulla etiam ex antiquis ceremoniis paulatim abolita restituit: vt salutis augurium, &c.

ANtiquis Romanis salutandi & imprecandi salutem morem fuisse constat ex librorum lectione passim, [illegible] matutino tempore Græci verbo χαῖρε, hoc est, *aue*, vespertino ὑγίαινε, quod est *salue*, faciebāt. Vnde illud Dionis in Claudio prolatum à reis damnatis decertaturis in prælio nauali: *Salue Imperator, pereuntes salutamus te*. Salutem autem precandi in epistolis antiquis morē fuisse, clare colligimus ex Dione in Tiberio, vbi habet: *Quum Rhodii magistratus ad Tiberium scripsissent, nec essent ei, vt erat consuetudo, in extrema epistola salutem precati, eos ob eam rem accersiri iussisse tanquam in eos animaduersurus essent, qui quum venissent, nihil [illegible], sed eos, postquam vero, quæ deerant epistolæ subscripsissent, dimisit*, &c. Sic Ciceroni epistolis plures modos *salutem* [illegible] modo *dicere*, modo *ascribere*, modo *mittere*, modo *impertire*, & ab salute *salutare, resalutare*, & *persalutare* solet. Obseruamus etiam apud ceteros in sternutamentis morem fuisse (quemadmodum & hodie) salutem precari. Quod Plinius *libro* [illegible] & Apuleius *in Metam. libro*, [illegible]

[illegible]

[illegible] *in Thalyſiis*, & in *Epithal. Helenæ.* Idem quoque Propertius *lib.2.Eleg.3.* affirmat, dum ſcribit:

[illegible] tibi naſcenti primis (mea vita) diebus
Aridus argutum ſternuit omen amor.

Et Tiberium Cæſarem in ſternutatione exegiſſe ſalutationem, & ſalutis precationē dirum & infandum queri tradit Plin. *lib.*28.*c.*2. Vnde Ariſtoteles ſignum augurale [illegible] notamentum tradit 33. *ſect. Problem.* 7. *&* 9. huius rei cauſam docens. Ex iis quidam opinantur ita locum hunc interpretandum, quod Auguſtus ſcilicet omiſſum ſalutandi morem & ſalutis augurandę reſtituit. Quem morem ſalutis augurandę potiſſimum ſeruatum per anni initium docuit Plinius loco ſupra citato, quod etiam & noſtris temporibus obſeruari palam eſt. Nos tamen, quum nullibi legamus omiſſum vllo vnquam tempore, nedum abolitum fuiſſe ſalutādi & ſalutis imprecandæ morem, aliter locum hunc interpretandum cogitabamus; Nempe, quod ſicuti Romani nullum negotium ſerium aggredi conſueuerant, niſi prius augurium captaſſent, ita etiam conſueuiſſe futuræ ſalutis augurium capere, ex quo ſalutem portenderent, vel mortem imminentem, aut futuram ægritudinem, vt facilius eas præcauere poſſent. Vnde etiam ſalutis Deæ Romæ templum fuiſſe teſtantur Feſtus Pompeius *lib.* 17. & Varro *lib.* 4. Hanc ſalutis ædem C. Iunium Bubulcum Cenſorem locaſſe, quas Conſul bello Samnitium vouerat, tradit Liuius *lib.*9. Et rurſus *lib.*10. ſcribit, eundem, quum Æquis ſubactis triumphaſſet, in vrbem rediiſſe, Ædem ſalutis, quam Conſul vouerat, Cenſor locauerat, Dictatorem dedicaſſe. Ab hoc ſalutis ſacello vrbis Romæ *ſalutaris* dicta, eo quod illi propinqua. Et ob eandem cauſam in Quirinali *ager ſalutaris* appellatus, ex Feſto *lib.* 11. Hanc autem noſtram ſententiam confirmat locus Ciceronis *de Diuinatione*, vbi ita ſcribit: *Addubitato ſalutis augurio.* & in Epiſt. 8. [illegible] *Conſtitui apud te authoritatē augurii & diuinationis meæ.* Tacitus libr Annal. 12. de Claudio Imperatore: *Salutis augurium quinquaginta & viginti annis omiſſum repetit, ac deinde continuari placitum.* Hæc dum ego mente conciperem, incidi in Dionis lectionem, ex quo clare percepi, quid eſſet Romanis

quod plerunque hominis ætate semel inuisi possunt, idque aliquandiu seruatum est, & postea ambitione Cæsarum cupientium id solemne suis temporibus exhiberi, ordo corruptus est, & pro libidine seculares ludi habiti. Quod vero eos magnificentissimos ediderit Philippus, ibi describi Lætus, & Augustum quoq; hos celebrasse patet ex præsenti Suet. loco, & pluribus eiusdem numis æreis & argenteis; Qui etiam *in Claudio c. 21.* habet: *Fecit & seculares quasi anticipatos ab Augusto, nec legitimo tempori reseruatos quamuis ipse in Historiis suis prodat, intermissos eos Augustum multo post diligentissime annorum ratione subducta in ordinem redegisse. Quare vox præconis irrisa est inuitantis more solemni ad ludos, quos nemo spectasset quisquam, nec spectaturus esset, quum superessent adhuc, qui spectauerant, & quidam histrionum producti olim, tunc quoque producerentur.* Et *in Domitiano cap. 4.* idem Suet. ait: *Fecit & ludos seculares ita computata ratione temporum ad annum, non quo Claudius proxime, sed quo olim Augustus ediderat.* Seculares ludos factos tempore Domitiani, scribit etiam Sextus Aurelianus Victor in illius vita, & Martialis libro 4. Epigram. 1.

Bis mea Romano spectata est vita Tarento,
Et nihil extremos prodidit ante rogos.

Et Papirius;

Nec tantum induerint fatos noua secula crimen,
Aut instaurati peccauerit ara Tarenti.

Seculares ludos huiusmodi a Domitiano factos anno Consulatus sui 14. constat ex numismate ipsius magno æris Corinthii, in cuius auersa parte id descriptum legimus. Quinimo & illud amplius ex eodem nummo colligimus, non solum ludos populo dedisse, sed & fruges impertisse. Id etiam ex alio numismate ipsius magno, æreo conspicari licet, in cuius parte auersa extat templum cum ipsius imagine [illegible], & litteris significantibus ab eo seculares factos. De ludis secularibus à Claudio & Domitiano factis seu celebratis, verba facit Tacitus *libro Annal.* 11. & Dion facta supputatione annorum à [illegible] ad G. Furnii & C. Silani Consulatum, an quo seculares Augustus perfecit, quum intercesserint anni quingenti, [illegible]

Augusti

Augusti celebrationem quintam fuit; sed Claudium & Domitianum [illegible] centesimum anni cursum non spectasse, ex locis [illegible] clare innotescit, quod nec a Philippo [illegible] magnificentissimos fecit, obseruatum legimus, sed [illegible] ad id spectasse, vt ætate hominis communi & suis temporibus fierent. De secularium a Philippo factorum magnificentia præter Pomponium verba fecere Capitolinus *in Gordiani*, Eutropius *lib.4 cap.9*. Orosius *lib.7. cap.13*. Ita Plinius *lib.7. cap.48.* scribit Stephanionem vtrisque ludis secularibus [illegible], nempe Augusti & Claudii, inter quas spacium fuit 63 annorum. Hos autem ludos tribus diebus & trinoctio celebrari solitos constat ex Val. Max. loco citato. Vnde etiam illud Ausonii:

Trina Tarentino celebrata trinoctio ludo.

Et ex Horatio in carmine seculari ex versibus superius citatis, vbi Acron interpres inquit: *Ludi seculares tribus diebus & noctibus agebantur pro cultu Solis die, & nocte Lunæ.* Alii quemadmodum Alex. ab Alex. refert *libro 6. cap.* 19. Plutoni, Proserpinæ, Apollini, & Dianæ sacros fuisse tradunt. Iuuenes vtriusque sexus in huiusmodi ludis interesse noctu, nisi cum aliquo maiore natu propinquorum, prohibuisse Augustum [illegible] scribit Suet. Ad quod optarim respicerent Christiani quidam nostri, ne Ethnicis peiores sint, dum in sacris [illegible] Romana Ecclesia in honorem Dei & sanctorum [illegible] aliquando profana quoque, & [illegible] inhonesta tentare audent. Ludos seculares [illegible] Valerio, viro locupleti Romano, & [illegible] Vrbs pestilentia graui laboraret in [illegible] po Marno ita vocato, docet Nicolaus [illegible] *tro, in Epigram.* 1 Cuius rei historiam [illegible] poterit curiosus lector, atque etiam ex eadem percipere, eos sacros fuisse Diti patri & Proserpinæ, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXI.

Nonnulla etiam ex antiquis ceremoniis paulatim abolita restituit, vt salutis augurium Dialem Flaminium, sacrum Lupercale, ludos seculares, & Compitalitios.

COmpitalitia sacra erant, quæ fiebant Diis Laribus, seu Geniis, ex Macrobio *libro 1. Saturnal. cap. 7.* & Ouidio lib.1.Fast.

Fitque grauis geminosque parit, qui compita seruant,
Et vigilant nostra semper in vrbe lares.

De his pertractat Varro *lib.2 aut 5* secundum alios. & Dionysius Halycarnass. *lib.4.* de Compitalitiis sacris, inquit: *Sacrificiis Compitalia sacra facientibus, non ingenuos, sed seruos ministrare voluit, quasi hoc gratius esset Laribus. Quod festum nostra aetate Romani agitant, paucis diebus post Saturnalia, cum primis celebre & sumptuosum, Compitalium appellatione, durat[illegible] mos ille prisc[illegible] in sacris placandi genios per seruorum ministeria, qui [illegible] frauntur per eos dies, vt hac [illegible] humanitate [illegible] [illegible] Dominos chariores haberent, & [illegible] ferrent [illegible] [illegible]tiam.* Ad quod spectat & illud Cic. ad Att. *Quoniam 4. Nonas Ian. Compitalitius dies est, nolo eo die in Albanum venire molestus familiae.* Compitales vocati sunt [illegible] compitis, id est, triuiis seu quadriuiis, hoc est, locis in quibus homines [illegible] per plures vias, & diuersas. Ita Cato *de re rust. c.5.* [illegible]: *Rem diuinam nisi Compitalibus in compito, aut in foco ne faciat.* Hunc autem bis in anno fieri consueuisse, ex hoc Suet. [illegible], dum scribit: *Compitales [illegible] ornari in anno instituit, vernis floribus & aestiuis.* Hos per vicorum magistros fieri, & in compitis celebrari, ac per multum temporis desitos à L. Pisone [illegible], Asconius Pædianus *in orat. Cic. contra Pisonem*, & [illegible] Alex. ab Alex. *lib.* [illegible] scriptum reliquere. Compitalia sacra [illegible] regnante Tarquinio Prisco [illegible] scribit Plinius lib. [illegible] c.27 *Quem [illegible] apparuisset, [illegible] Regina [illegible], [illegible] grauida [illegible], [illegible] aiunt, qui Tarquinio successit, cui [illegible]*

in [illegible]

In Regno illo dormienti, cuius caput ardere videretur, ex hoc creditur Dei Laris filium fuisse. Quamobrem primus Diis Laribus Compitalia instituit, &c. Quamuis Liuius *lib.* 1 scripserit Seruium Tullium ex vxore Seruii Tullii Corniculi Principis in expugnatione loci illius occisi captiua facta natum. Et *lib.* 4 eundem captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & virtute Regnum tenuisse tradiderit, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XXXI.

Itaq; & opera cuiusque, manentibus titulis, restituit, & statuas omnium triumphali effigie in vtraq; fori sui porticu dicauit, &c.

TRibus de causis potissimum antiqui Romani statuis abundarunt; altera fuit, vt præclarissimorum virorum, qui literis vel armis, vel aliquo præclaro facinore Rempublicam iuuassent, memoriam honestarent; secunda fuit, vt familiarum nobilium antiquitatem posteri obseruarent, colerent & ostenderent. Principes enim familiæ in atriis maiorum imagines adseruabant, quod Plinius *lib.35.cap.2.* declarat, & Seneca *lib.3.de beneficiis,cap.28.* inquit: *Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris in parte ædium prima collocata, noti magis, quam nobiles sunt.* Et ad Lucillum Epist.44. *Non facit nobilem atrium plenum formosis imaginibus.* Verum non solum eorum, qui familiæ decus fuerunt & ornamentum, in atriis simulacra habuere, sed & etiam Principum & patronorum. Ita L. Vitellium Vitellii Imperatoris patrem, Narcissi & Pallantis imagines, qui plurimum sub Claudio fauore valuerunt, inter alias coluisse, scribit Suetonius *in Vitellio, cap.2.* Hæ etiam imagines in funeribus & exequiali pompa extra ædes producebantur. Nec solum propinquorum, & agnatione vel affinitate coniunctorum, in funere statuæ deferebantur, sed etiam Principum, illustriumque virorum imagines, ita vt etiam quandoque inimicorum & hostium suorum, illustrium tamen virorum, statuas in funebri apparatu delatas obseruemus. Ita C. Cæsar in amitæ

ſuæ funeri Marii ſtatuas deferri voluit, pro decore familiæ, ne quid deeſſet, quod exequiarum apparatum diminueret, teſte Plutarcho in illo. Ita in Auguſti funere, teſte Dione *in Auguſto*, delatæ non ſolum propinquorum ipſius ſtatuæ, excepta Iulii Cæſaris, eo quod eſſet in Deorum vel heroum numerum relatus, ſed & ſtatuæ ciuium Romanorum, quicunque Principatum vnquam tenuerant, capto ab ipſo Romulo exordio, & quædam etiam Pompeii magni ſtatua ferri viſa eſt; & Tacitus *in ima parte libri tertij Annalium*, eam auream protulit ſententiam; In funere Iuniæ C. Caſſii vxoris, & M. Bruti ſororis, ſub Tiberio, viginti clariſſimarum familiarum imagines ante latas, in quibus præfulgebant Caſſius atque Brutus, eo ipſo, quod effigies eorum non viſebantur. Et iterum *lib.4.* ſcribit, Tiberium in Druſi filii ſui funere originem Iuliæ gentis Æneam, omneſque Albanorum Reges, Romulum & Appium Claudium, cæteraſque Claudiorum imagines longo ordine produxiſſe. Plinius *lib.35.cap.2.* inquit: *Expreſsi cera vultus ſingulis, diſponebantur armariis, vt eſſent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera.* Et Ouidius libro Amorum primo, Eleg.8.

Nec te decipiant veteris plena atria ceræ.
Tolle tuos tecum pauper amator auos.

Iuuenal. Satyr. 8.

Tota licet veteres exornent vndiq; ceræ
Atria, nobilitas ſola eſt, atq; vnica virtus.

Et Apuleius lib. 6. Metamorph. *Et depictam in tabula ſugæ præſentis imaginem meæ domus atrio dicabo.* Horatius in Epod. Ode 8.

Eſto beata, funus atq; imagines,
Ducant triumphales tuum.

Et Statius Papinius lib. Thebaid. 6.

Exin magnanimum ſeries antiqua parentum
Inuehitur.

Ita etiam, qui ob aliquod crimen damnati fuiſſent, ſtatuæ honore priuabantur, vnde in funere Iuniæ Caſſiæ nec Bruti nec Caſſii prelatæ, quod ex Tacito ſupra adnotauimus.

mus. Et ex eodem lib. 2. habemus, censitum fuisse, ne imago Libonis exequias posteriorum comitaretur. Sic in porticu fori sui Augustus Ducum statuas, qui Imperium populi Romani ex minimo maximum reddidissent, edicto professus, commentum se id, vt illorum veluti exemplar, & ipse dum viueret, & insequentium ætatum Principes exigerent à ciuibus, ex Suetonio hoc loco. Quam Augusti sententiam vtinam nostrorum temporum Principes & nobiles illustresque viri sequerentur, dum aliqui stulta quadam ambitione maximas pecunias in coemendis statuis antiquis profusissime expendunt, non vt sculptorum in illis excellentissimorum artem admirentur, ac honore prosequantur eorum memoriam, atque vt præclara facinora eorum, quorum effigies referunt, æmulari conentur. Faxit Deus, vt aliquando resipiscant, & veram virtutem & gloriam non apparentem sectentur, & boni quicunque Catonem imitentur, qui interrogatus, quid ita inter multos nobiles statuam non haberet: *Malo* (inquit) *bonos ambigere, quamobrem id non meruerim, quam, quod est grauius, cur impetrarim, mussitasse.* Memoriæ proditum est à Plinio lib. 34. *cap.* 7. Rhodi fuisse signorum ad septuaginta tria millia, nec pauciora Athenis, ac Olympiæ Delphis vltra etiam superfuisse creditum est, ex Pausania lib. 1. de Atticis: *L. Mummius deuicta Achaia signis vrbem Romam repleuit, multaq; & Luculli inuexere, cæteriq; deinceps Duces & Imperatores Romani vniuersa Græcia debellata.* Tertia & postrema causa multitudinis statuarum apud antiquos, fuit Deorum copia, quos colebant ad millia plura, vt alias docuimus, quibusque statuas dedicabant, multa quidem pietate, si verum Deum agnouissent. In signorum sectatores stulta prodigalitate inuehitur Cicero *in Verrinis.*

Cap. XXXII.

Triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit.

Vocem istam, *honorarium*, pluribus significationibus recipi apud Latinos obseruamus, & præsertim apud Ciceronem, qui *in orat. in Pisonem*, honorarium vocat frumentum, quod olim Consulibus in prouincias aduenientibus, honoris loco dabatur, sicuti & hodie Principibus, primum vrbes ingressis, dari solent donaria honoris gratia. Idem Cicero *de optimo genere oratorum*, honorarium accipit pro honorabili, dum inquit: *Docere debitum esse, delectare honorarium, permouere necessarium.* Honorarium vocauit Vlpian. *in l. 1. de var. & extraord. cogn. lib 50. Pand. tit. 13.* stipendia & recognitiones, quæ Iuris Professoribus dabantur. Est enim res [illegible] ciuilis sapientia, sed quæ pretio nummario non [illegible] æstimanda, nec dehonestanda. De qua re [illegible] *lib. 3. & 5.* Honorarium quod patrocinii nomine dabatur, [illegible] vocauit Aristophanes *in Vespis.* In quem sensum Cicer. *in orat. pro Cecinna*, honorarium vocauit operam amici. Et in Tusculanis inquit: *Contemnendus [illegible] tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades.* Dicuntur etiam *honoraria militia*, & *honorary milites*, Equites & milites a Principibus facti honoris gratia, quos Lampridius in Alexand. *ostensionales* vocauit, nempe ostentationis gratia factos. Honoraria militum etiam dicuntur donaria, quæ a Ducibus militibus ob strenue nauatam operam in bello dabantur, qualis in calce *lib* [illegible]. apud Liuium legi possunt, & alibi plures. Sed quod ad præsens negotium spectat, *honorarii ludi* antiquitus apud Romanos vocatos censeo, qui celebrabantur ab iis qui Ædilitatem, Præturam, Consulatum, & similes honores & magistratus adepti erant, ad conciliandum sibi populi fauorem, sicuti a Prætoris magistratu *honorarium* [illegible] dictum, quod ex dictis Prætorum [illegible] [illegible] & Pomponius [illegible] [illegible] Sic & [illegible]

cia, honorariæque actiones, Prætoris edicto constitutæ *l. 28 D. de legat 1. l. 25. ad S.C. Trellian. & l. 19 D. de noxal. act.* Eodem pacto & *honorariæ obligationes*, *l. obligamur, 52. D. de obl. g.* Et *honorary successores* seu possessores, *Vlpian. l. 9. § 3. de inter. act.* Sic & *honorarius curator*, tit 21. *Instit.* Et *honorarius arbiter*, cuius meminisse videtur Proculus, *l. 76. D. pro socio.* Ita & *honoraria pœna*, *§ 6. Instit. de iniur.* Quæ omnia a Prætore proueniunt & constituuntur. Hermolaus Barbarus *in Plinianis castigationibus*, hos ita vocatos, ait, ab honore illorum, qui eos ludos populo edebant. Et Festus Pompeius *lib. 8.* hos etiam *liberalia* vocatos, inquit, eo quod in honorem Liberi patris fiebant. Ego potius crediderim, honorarios ludos liberalia vocatos, a liberalitate eorum, qui illos edebant; legimus namque apud Plin. *lib. 8. c. 6.* & apud Senecam, *in lib. de breuitate vitæ*, plures elephantos, leones, & alias bellues Pompeium maxima impensa in ludis exhibuisse, ad sibi conciliandos populares animos. Quod & Plutarchus in eiusdem vita confirmat, inquiens, quingentos leones in ludis exhibuisse. Et primus omnium Scæuola in curuli Ædilitate leonum pugnas dedit, teste Plinio, *lib. 8 cap. 16.* & Solino, *cap. 40.* Iulius Cæsar in eisdem ludis quadringentos leones exhibuit, tradente Plinio in eodem loco. Pomponius Lætus *in Val. Iust.* scribit, illum Iustinianum sororis suæ filium Consulem fecisse, qui Consulatus contra Marciani legem adeo insignis fuit ludis, vt facile priores superarit. Qua de re potius liberalia dicta censeo ludos honorarios. Quæ omnia scribere libuit, quum nullus ex interpretibus locum hunc recte explicarit, nec genuinum sensum perceperit.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO
CAP. XXXII.

Ne quod autem maleficium negotiumve impunitate vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit, &c.

EST titulus legalis *de Actione rerum*, & apud Iurisperitos multiplex est actio, & nomine *actus*, omnes hominum

actiones

actiones generali appellatione actiones vocantur. Actiones autem strictiori nominatione dicuntur quædam persecutiones forenses, quæ in iudicio fiunt, & vt cum Iustiniano loquamur, hæc actio est ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur, ex §.1.*de action.l.nihil aliud,l.*[illegible]*.eod.in P.* & ius persequendi est facultas agendi vel conueniendi. Et Theophilus inquit § 1.de act.lib.4.Institut.titul.6.*Sciendum est, quas Athenienses δίκας vocabant, eas a Romanis actiones dici.* Porro dicuntur actiones, eo quod improbos & perfidos ad iudicia agamus. Ita Cicero lib.1.ad Herenn.*Et a causa cadit is, qui agit, ni si habeat actionem.* Et in Verrem: *Dare actionem & dare iudicium alicuius rei cuipiam.* Et rursus: *Prætor asseuerat, se eius rei inprimis actionem esse daturum.* Et in Philipp. *Nec constituere iuris actiones malebat, quam controuersias tollere.* Vlpianus *in titulis Iuris 25.& 19.* actiones formulas vocat, eo quod cuique actioni antiquitus formulæ erant præscriptæ pro natura cuiusque negotii. Vnde Suetonius in Vitellio, cap.7. *Quum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti iniuriarum formulam quasi calce ab eo perculsus intendisset.* Et Cicero pro Roscio: *Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere iniuriæ, aut ratione actionis errare possit.* Constituebantur autem actiones agere volentibus, vel à legum præscriptis, vel à magistratibus, apud quos erat legis actio, id est, iudicandi authoritas, vel à collegio Pontificum, *ex l.2. D.de orig.iur.* Et refert Pomponius ibidem, Appium Claudium & Sextum Ælium olim de actionibus scripsisse. Hæ autem actiones non quibuslibet diebus concipiebantur, sed tantum diebus fastis, in quibus licebat iudicia exercere, & iudici illa tria verba effari, *do, dico, addico.* Vndeque Ouidius Fast. 1.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Nefasti dies [illegible] [illegible] in quibus non [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Macrobio [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Varrone [illegible] [illegible] [illegible] Plutarcho in Camillo [illegible] [illegible] Festus Pompeius [illegible] [illegible] [illegible] *Nefasti dies* [illegible]

litera N. notabantur, per quos dies ea verba fari fas non erat, & si Prætor fati fuerit, piaculum faciunt. Tria autem verba erant; Do scilicet, quum dabant potestatem citandi aliquem; Dico, quum pronuntiabant sententiam in causa, quam cognouerant; Addico vero, quum quid in iure cedebat. De quibus Asconius Pedianus *in Verr. act. 3.* Hinc Cicero actionem huiusmodi *Dicam* vocauit in *Verr. Archagatho imperat, vt aliquid illis, quorum argentum fuerat numorum, dicis causa daret.* Et rursus *scribente ibi actio dica, id est, actio & iudicium.* Terentius in Phormione:

Ea vnquam iniuriarum audisti mihi scriptam dicam?

Et alibi:

Si tu illam attingeres, secus quam dignum est, dicam tibi impingam grandem.

Liuius *lib. 9.* scribit, Cn. Flauium fastos dies circa forum in albo proposuisse, vt quando lege agi posset, sciretur. Et *lib. 1.* Numam Pompilium nefastos dies fastosque fecisse, quia aliquando nihil cum populo agi vtile futurum erat. Nec etiam diebus festis actiones exercere licitum erat, in quibus vel sacrificia Diis offerebantur, vel ludi exercebantur, vel epulationes celebrabantur. Itaque Augustus, ne negotia vel maleficia impunitate vel mora elaberentur, dies ludis honorariis dicatos, actionibus rerum accommodauit. Quo in loco notanda sunt illa duo verba, *maleficium* & *negotium*; nam quum actiones iuris multiplices apud Iurisperitos sint, & multas diuisiones & subdiuisiones sortiantur, nihilominus ea præcipua est diuisio, quæ partitur actionem *in rem*, & in actionem *in personam*, quam summam & primam diuisionem dixit Iustin. in §. 2. de act. l. actionum: *Nam agit* (inquit) *vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio, quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare, id est, dominium transferre oportere; aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen illi de aliqua re controuersiam, quo casu proditæ sunt actiones in rem.* Ex quibus patet, Suetonium probe his duabus dictionibus, *maleficium* & *negotium*, totam hanc diuisionem actionum potissimam compre-

comprehendisse. At quæ in calce capitis scribit Suetonius, non leuem prima facie difficultatem legenti faciunt, siquidem si Augustus plures sacros dies ludis dicatos actui rerum accommodauit, vt frequentior esset iudicandi exercitatio, quomodo res solitas agi Nouembri & Decembri mense, vt omitterentur, concessit? Cui obiectioni dupliciter satisfaciendum puto: Primo, quod mendum sit in textu, & inter duas postremas dictiones, *Ro*, & *Omitterentur*, interponenda sit dictio negatiua (*Non.*) Secundo, quod magis satisfacere videtur, dicendum, Augustum non absolute permisisse, vt res suetæ agi Nouembri, & Decembri mense omitterentur, sed tantummodo, quum iudiciale munus à pluribus detrectaretur, annuam vacationem singulis Decuriis per vices concessisse, quamquæ eæ essent quatuor, vt singuli Iudices quarto quoque anno saltem mensibus Decembri & Nouembri à iudicando [illegible] carent, & essent immunes. Itaque Augustus rerum actui dies, qui in honorariis ludis occupabantur, accommodauit, id est, vt in illis iudicia prosequerentur, essent. Eodem modo in *Claudio cap.* 15. scribit Suetonius: *Claudium quum Decurias rerum actu expungeret*, id est, cum Iudices, eorum quibus actio rerum prosequebatur, amoueret vel confirmaret; ita enim intelligendum in ablatiuo casu actu, quemadmodum *a secretis, a libellis, a memoria, a manu*, & similia. Item etiam in Nerone, cap. 17. scribit: *Ac rerum actu ab ærario causæ ad forum ac recuperatores transferrentur*, id est, iudicia causarum ab ærario ad recuperatores transferrentur. Quibus in locis iudicia, iudices, & tempus iudiciis dedicatum intelligendum non dubito, quo in sensu & Plinius lib. 8. Epist. 25. inquit: *Nunc me rerum actus modice, sed tamen distringit.* Quod insuper ex Capitolino in M. Antonino clare dignoscitur: *Festos* (inquit) *dies iudiciarios addidit, ita vt ducentos triginta dies annuos rebus agendis litibusque disceptandis constitueret*, vt bene notandum, Capitolinum vocasse dies iudiciarios, quos Tacitus libro... agendarum appellauit, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXII.

Ad tres Iudicum decurias, quartam addixit ex inferiore censu, quæ ducenariorum vocaretur, iudicaretq; de leuioribus summis, &c.

TRia Romæ iudicum genera fuisse, ex Suetonio, supra in Iulio Cæsare, *cap.* 41. vidimus, eumque illa tantum ad bina redegisse; Verum succedente in Imperio Octauiano Augusto, rursus ad tria genera Iudices redactos, ex hoc loco colligimus, insuperque postea & quartum genus, seu quartam Decuriam adiunctam ex inferiori censu, id est, ex plebeio genere. Quo loco sciendum, nonnullos scripsisse, Decuriam fuisse Romæ classem & ordinem à decies centenis iudicibus appellatam, qui in singulis curiis sedebant, hincque erat *Decuriatio* in curias descriptio, & *decuriatus* vocabatur, qui in curiam adscriptus erat. Dionysius Halycarnasseus *lib.* 2. scribit, populum Romanum à Romulo in tribus primum partitum, quarum Præfecti *Tribuni* dicti; Deinde Tribus singula in decem diuisa partes, quas *Curias* dixere, & eorum Præfecti *Curiones*. Curiæ rursus in decem decurias diuisæ, quarum Præfecti *Decuriones* appellati, vt scribit Varro *lib. 4. de lingua Latina*, cui adstipulatur Nonius Marcellus. Et ex Liuio per initia libri primi habemus, mortuo Romulo, decem Decurias factas à centum Patribus, singulis in singulas Decurias creatis, qui summæ rerum præessent. Accipitur etiam nonnunquam Decuria pro classe & ordine quolibet, neglecto numero denario & determinato, vt apud Vegetium *lib. 2. cap. 14. de re milit.* in quem significatum accipi vtplurimum à scriptoribus Latinis obseruamus. Ita Cicero pro Planco: *Decuriatio Tribulium, descriptio populi.* Et pro Domo: *Quum desperatis Ducibus decuriatos ac descriptos haberes exercitus.* Et rursus pro Planc. *Decuriasse Plancium, conscripsisse populum.* Et iterum: *Tu doce Plancium Sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse tribulis, decuriasse, quum vicatim serui conscriberentur, decuriarentur.* In hac quoque significatione Suetonium hic Decuriam accepisse,

piſſe, non dubitandum, id eſt, pro claſſe & ordine iudicum, nullo determinato numero decennario; Quod ſi quis etiam decurias iudicum determinato numero deſignatas voluerit, non refragabimur. Illa certe non reticenda, quæ à Plinio iuniore *Epiſt.1.lib.33.* traduntur talia: *D. Auguſto* (inquit) *decurias ordinante, pars maior iudicum in aureo annulo fuit, iiq; non Equites, ſed Iudices vocabantur, Equitum nomen ſubſiſtebat in turmis Equitum publicorum.* Iudicum quoque non niſi quatuor fuere decuriæ, primo, vixque ſingula millia in decuriis inuenta ſunt, nondum prouinciis ad hoc munus admiſſis. His vero quatuor iudicum decuriis Caium & quintam adieciſſe, Plinius *lib.eod.33 cap 2.* per hæc verba teſtatur: *Decuriæ quoq; ipſæ pluribus diſcretæ nominibus fuere, Tribunorum æris, & Selectorum, & Iudicum.* Præter hos etiam numero nongenti vocabantur, ex omnibus ſelecti ad cuſtodiendas ciſtas ſuffragiorum in comitiis. Tandem & quinta decuria à Caio adiecta, & in ferreo annulo Iudices Equitesq; vocabantur. Nec etiam omittendum ex eodem Suetonio *in Auguſto, cap.46.* in coloniis duodetriginta ab eo deductis, decurias & decuriones fuiſſe, nedum in vrbe Romana. Idem Suetonius *in Caligula, cap.16.* ait: *Vt leuior labor iudicantibus foret, ad quatuor priores quintam Decuriam addidit.* At vero ſextam petentibus, Galba denegauit, ex Suetonio in illo, *cap.14.* ſcribit Amm.lib.38. *Hiſtrionum generi omni, & iudicibus celſis, itidemq; minoribus, necnon etiam matronis clametur aſſidue, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. XXXIII.

Et quum falſo de teſtamento ageretur, omnesq; ſignatores lege Cornelia tenerentur, &c.

TRia genera teſtamentorum fuerunt priſcis temporibus, vnum, quod fiebat ſolemne in otio & tempore pacis; Aliud quod fiebat in procinctu, id eſt, in expeditione bellica. Tertium, quod per æs & libram, *ex Inſtit.* [illegible]

&c.

& 2. de teſtam. Inſtit. & Aulo Gellio, libro 15. cap. 27. Primum fiebat à Romanis coram populo, conuocato calatis comitiis; quem morem etiam apud Græcos ſeruatum, docet Iulius Pollux *lib. 8. Onomaſt.* vbi agit, *περὶ ἱππάρχων*, id eſt, *de magiſtris equitum.* Secundum, quod *procinctum* vocabatur, fiebat, quum milites ituri in prælium, nulla legum ſolemnitate tribus aut quatuor adhibitis teſtibus, nempe apud commilitones teſtabantur, vt ſcribit Plutarchus *in Coriolano*, Gellius loco citato, & Feſtus Pompeius *in verbo, in procinctu.* Tertium fiebat per æs & libram, libripende adhibito, & emptore familiæ; cum ſcilicet teſtator addicebat bona ſua, & manu ſua tenens quaſi vendebat ei, quem hæredem faciebat, imaginaria venditione, adhibita libra & ære, ab emente dato libripende, vti Gellius loco citato, & Vlpianus *capite Inſtitutionum vigeſimo.* Has teſtandi formas aliquando ius ciuile probauit, ſed poſtea ius Prætorium alias adinuenit teſtandi formas, quum prædictæ certis rationibus diſplicuiſſent, quia non tutum viſum eſt, tantam turbam hominum vltimis voluntatibus interuenire, quanta in comitiis aderat; nam publicata teſtantium voluntate, proximi, quibus teſtamento nihil relictum erat, oderant teſtantem, & qui ſe nouerant inſtitutos hæredes, mortem teſtantium accelerabant, conſequendæ hæreditatis gratia. Tandem autem iure ciuili cum Prætorio coniuncto, & in vnum corpus redacto, teſtamentorum aliæ tres formæ ſeu ſpecies cœperunt eſſe vſitatæ; Aliud namque teſtamentum *Paganicum*, aliud *militare*, ex *§. 1. de milit. teſtament.* apud Iuſtinianum; & Paganicum duplex, aliud quod ſcripturam ſolemnem exigit, vnde *ſolemne* dicitur, *§. ſed cum paulatim, de teſtamen.* aliud, quod ſine ſcriptura fieri poteſt, *nuncupatiuum dictum, §. penultimo, de hæred. & Falc. in auth. & §. final. de teſtamen.* Ita vt antiquorum formulæ teſtandi, partim in deſuetudinem abierint, partim immutatæ veſtigia priſtina hodie retineant, aliæ omnino ſubſiſtant. Militare teſtamentum, definiunt Iuriſtæ, eſſe vltimã voluntatem, quam declarat miles in expeditione, quoquo modo potuerit ſecundũ priuilegia

iure ſibi conceſſa, *ex l.2.de milit.teſtam.in P. & l.milites, 15, C. eodem.* Nuncupatiuum teſtamentum dicitur, quod ſine neceſſitate ſcripturæ teſtantis vel teſtium fieri poteſt a teſtatore, præſentibus ſeptem teſtibus, ſimul vnoque tempore collectis, coram quibus nominat ſeu nuncupat hæredem, quem ſibi delegit & inſtituit, & reliqua ſuæ voluntatis exponit, *ex l.hac conſultiſſima.§.per nuncupationem, C de teſtamen.* Et Plinius *lib.14.cap.22.* ſcribit: *Teſtamenta ſua alij nuncupant,* id eſt, viua voce, quid ſuis rebus fieri velint, declarant. Teſtamentum ſolemne & in ſcriptis factum, Antonomaſticos dicitur, quod ſolemnitate maiori perficiatur, de quo agitur *in l.ad teſtium, ff. de teſtamentis, & in l.hac conſultiſſima, 21.C.eodem,* vbi Paul.Caſtr.ponit 13.requiſita ad huiuſmodi teſtamentum. Et in ſumma, quod ad præſens noſtrum negotium ſpectat, qui ita teſtari vult, debet per ſe ſcribere teſtamentum, vel per alium ſibi confidentem; Deinde vocare debet teſtes ſeptem, & iubere, vt in continenti ſe ſubſcribant omnes, quæ ſubſcriptiones ponuntur in vltima & ima parte teſtamenti, in quo etiam apponuntur ſigilla ſingulorum teſtium, qui ſe ſubſcripſerunt; Proinde huiuſmodi teſtes *ſignatores* vocantur, & teſtamentum *ſignatum, l.22. D.de teſtamen.l.3.§.hoc interdictum, D.de tabul.exhiben.l.32.D.de fur.* Ita Saluſt. in Catilin. *Multis modis facinora docebat, Ex illis teſtes ſignatoresq́, falſos commodare.* Et apud Ciceronem legimus: *Tum oſtendi tabulas Lentulo, & quæſiui, cognoſceretne ſignum.* Et in Verr. *Tabulæ teſtamenti obſignatæ, non minus multis ſignis, quam è lege oporteat.* Et Valerius Maximus lib.7. cap.7. *In eo Tullianus Pompeij Magni familiaris ipſo Pompeio ſignatore hæres ſcriptus.* Extat quoque alia teſtamenti ſpecies, *Holographum* dictum ab Iſidoro, & à Valentiniano, *Nouell.2.de teſtamen.* & eſt, quod manu teſtatoris conſcribitur & ſubſcribitur, vnde nomen recepit. Verum frequentior vſus Romanis teſtandi fuit, quod per teſtes obſignabatur, de quo hoc loco Suetonius, & alibi, inquiens: *Deceſſit hærede Auguſto palam nuncupato, quum vrgente vi valetudinis non ſufficeret ad ſignandas teſtamenti tabulas.*

Quod vero ad legem Corneliam ſpectat, ſciendum plures

res fuisse leges Cornelias, ita dictas, eo quod à Cornelio Sylla fuerint institutæ; Vna est lex Cornelia *de Sicarijs*, qua puniuntur dolosa homicidia, & dicitur de sicariis, à *sica*, id est, gladio recuruo, quo clam necabantur homines, teste Suida. in illo verbo, & Iosepho, *lib. 20. antiq. Iud. iic. cap. 1.* De hac lege plura apud Iuristas, *lib. 48. D. tit. 8. & lib. 9. C. tit. 16.* Vetat quoque hæc lex Cornelia, ne quis seruum liberumve castret, ex Paulo, *lib. 4. § fin. ad leg. Cornel. de sicar.* & Venuleius *l. is qui seruum, l. 6. eod.* quia qui hoc procurant, homicidæ censentur; Prohibent enim, ne homines possint generare, & sic generandi naturam iugulant. Lex quoque Cornelia *de sicarijs* veneficos punit; nam plus est veneno, quam gladio occidere, *ex l. 1. de malef. & mathe. C.* & Bald. *in l. nemo. in 2. colum. in vers. simile, de venefic.* veneficium crimen occultum esse ait, quod habet proditionem. Hac eadem lege puniuntut incendiarii, si dolo malo incendium fecerint, teste Martiano *in l. 1. ad l. Cornel. de sicar. in Pand.* Alia fuit lex Cornelia *de falsa moneta*, de qua *lib. 48. D. tit. 10. & lib. 9. C. tit. 22.* Fuit quoque alia lex Cornelia, quæ prohibebat, sicuti Publicia & Titia faciebant, sponsionem fieri ex aliis rebus, quam pro certamine, quod virtutis causa fieret, auctore Martiano I. C. *in l. 3. de aleæ lusu & aleatoribus, lib. 11. D. titul. 5.* Fuit & lex Cornelia *maiestatis*, qua iudicabantur læsæ Maiestatis & perduellionis rei, cuius meminit Cicero in Pisonem. Obseruamus apud Cicer. *pro Cluentio*, legem Corneliam, qua reo licebat optare, an clam palamve de se sententiam ferri vellet. Fuit & lex Cornelia *testamentaria*, qua puniebantur, qui dolo malo testamentum falsum scripsissent, signassent, vel signari curassent, recitassent, mutassent, subiecissent, amouissent, celassent, deleuissent, interleuissent, vel resignassent; Quod ait Vlpian. *in l. 2. & lege Cornelia, l. 9. § pœna, l. Paulus respondit, l. 16. eodem tit. in Pand.* qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat, *l. impuberem, l. 22. § qui codicillos eodem titulo.* Insuper captiuo mortuo apud hostes, fingitur ex lege Cornelia mortuus apud suos, ita vt ei succedant ab intestato, siue ex testamento, qui successuri erant, si apud suos decessisset,

fisset, *ex l. pater*, 10 *ff. de captiuis, & l. iusto errore*, 44. *§. fin. de vsu-cap. lib.* 41. *ff. tit.* 3. Sed quod ad præsens negotium pertinet, non prætermittendum, Romæ tunc temporis multas falsitates committi consueuisse, ob id, teste Suetonio *in Nerone, cap.* 17. sub eo Imperatore cautum aduersus falsarios, ne tabulæ, nisi pertusæ, ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur, & vt in testamentis primæ duæ ceræ, testatorum modo nomine inscripto, vacuæ signaturis ostenderentur, ac ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet. De lege itaque Cornelia testamentaria Suetonium verba facere, ex textus lectione conuincitur. De Corneliis legibus meminit Cicero *contra Rullum*, inquiens: *Valeria lege & Corneliis eripitur. quum datur.* Et de iisdem Corneliis legibus Suet. ipse *in Cæsare, cap.* 11. *&c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXV.

Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim super mille, & quidam indignissimi, & post necem Cæsaris per gratiam & præmium allecti, quos abortiuos vulgus vocabat) ad modum pristinum & splendorem redegit duabus lectionibus.

ROmulum primum Romæ fundatorem & Regem, centum creasse Senatores, auctor est Liuius, *lib.* 1. per hæc verba: *Centum erant Senatores, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui ciere patres possent. Patres certe ab honore, Patriciique progenies eorum appellati.* Hactenus Liuius. Plutarchus *in Romulo* inquit, Patres dictos, quod hi soli ... qui legitimi patres forent, creari possent, vel hinc, adeo, quod illi patres suos ostendere possent; vel à patrocinio id nomen fluxisse, eo quod priniores & potentes oportere paterno officio & indulgentia humiliorum causam in se ... dem curamque suscipere. Alexander ab Alexandro lib. 4. *cap.* 10. scribit, Romulum communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, alios centum legisse in Patres, explendo numerum

tum

rum ducentorum; quod falſum eſſe, ex ipſo Liuio ibidem facile conuincitur, qui nihil de hac re; imo peremptis Tatio & Romulo, centum Patres Numam, quem populus iuſſiſſet, Regem decreuiſſe. Vnde & miror Tiraquelli conniuentiam, qui *in Annotat. ad Alexand.* à Liuio lib. 1. id deſumpſiſſe tradit, quod pace tantorum virorum dixerim, à quibus quam maxime in his laboribus & elucubrationibus noſtris iuuatos, libentiſſime confitemur: Tarquinius Priſcus, teſte Liuio, *lib.* 1. fuit, qui alios centum legit, qui deinde *minorum gentium* ſunt appellati. Quod & Dionyſius Halycarnaſſeus *lib.* 3. confirmat: *L. Iunius Brutus, perempto Tarquinio Superbo, & libertatis Romanæ auctor, quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus Tarquinij Regis diminutum Patrum numerum, primoribus Equeſtris gradus lectis, ad trecentorum ſummam expleuit, traditumq́; inde fertur, vt in Senatum vocarentur, qui Patres, quiq́; Conſcripti eſſent, Conſcriptos videlicet in nouum Senatum, appellabant lectos.* Quæ omnia ex Liuio habemus ad literam, *libro* 2. Hos tamen fuiſſe appellatos à Bruto *minorum gentium*, teſtatur Tacitus *lib. Ann.* 11. *in orat. Claudij Cæſaris*, cui nec penitus Liuium refragari credimus; quamuis ſuperius dixiſſet, Patres à Tarquinio Priſco lectos tales appellatos, quum verbis ſupra adductis ſtatim ſubdat: *Id mirum, quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq́; Patribus plebis animos.* Siquidem equeſtris ordo, teſte Appiano *libro ſecundo bellorum ciuilium*, medium tenuit locum inter plebeium & Senatorium. Nec illud ſilentio inuoluendum, Plutarchum ſcilicet in Valerio Publicola ſcriptum reliquiſſe, eum poſt exactos Reges Patrum numerum à Superbo cædibus imminutum expleuiſſe, electis centum ſexaginta quatuor, ita vt Plutarchus adſcribat Publicolæ id, quod Liuius Bruto adſcripſit. Et Plutarcho adſtipulatur Feſtus Pompeius, *lib.* 15. Ex quo forte Tiraquellus deceptus, qui & Liuium de Publicola idem ſenſiſſe, *in Annotat.* teſtatum reliquit. Qui quidem Liuius à Plutarcho diſcrepat, quod hic *Patres conſcriptos* appellatos Senatores à Romulo electos, ille à Bruto dixerint; maior tamen fides

Liuio, vti antiquiori habenda. Sed eo, vnde digressi sumus, reuertentes, dicimus, succedentibus deinde temporibus, plures etiam Senatores, quam trecentum fuisse. Cicero *in orat. quam pro reditu suo habuit*, quadringentos decem enumerat. Refert & Appianus Alexandrinus *libro 4. Bell. ciuil.* tempore triumuiratus fuisse proscriptos Senatorii ordinis trecentos, quorum numerum valde auctum ex eo constat, quod ex Dione Cassio *libro 54. Hist.* habeamus, quod ad hoc, vt S. C. rata essent, ea oportuit fieri 400. Senatoribus præsentibus, Octauianusque quum videret, non tot frequentes conuenire, minori numero rata fieri voluit. Ex præsenti vero Suetonii loco supra mille Senatorum numerum Augusti tempore fuisse colligimus. Idem superius *in Nerone, capite duodecimo*, inquit: *Exhibuit ad ferrum etiam quadringentos Senatores.* Ex quo Neronis tempore multiplicem fuisse Senatorum numerum coniicere licet. Auctor est Plutarchus *in C. Graccho*, eum primum, mox Liuium Drusum Tribunum plebis, lege sacrata primo, deinde plebiscito sanxisse, vt Equites, præsertim qui aliquo magistratu functi essent, in Senatum venirent, & sententiam dicerent, quod & L. Florus *Epito. Liuia. lib. 60.* confirmat, ex quo etiam antea multiplicatum Senatorum numerum, haud mirandum. Dion *libro 43.* scribit, Cæsaris ætate nongentos fuisse Senatores. Crescente enim populi Romani censu & numero, etiam necessum fuit ordines omnes multiplicari, inter quos & Senatorium præsertim, quum non solum vrbanos ciues, sed & exteros in Senatum cooptatos, ex lectione historica obseruemus. Liuius namque *libro 1.* testatur, Vrbe & re Romana cum Albanis communicata, Principes Albanorum, Iulios, Seruilios, Quinctios, Geganios, Curatios, Cælios in Patres lectos. Et Claudius Cæsar apud Tacitum, *libro Annalium vndecimo*, maiores suos origine Sabinos fuisse, inquit, & Alba, Coruncanios Camerio, Portios Tusculo, & ex Ætruria Lucaniaque, & omni Italia in Senatum adscitos, & Balbos ex Hispania, aliosque insignes viros ex Gallia Narbonensi. Huius Imperatoris tempore ibidem

ibidem testatur Tacitus, Heduos Senatorium in Vrbe ius adeptos. Quidam indignissimi. Post Cæsaris necem bello ciuili Vrbe Romana quassata, multos per gratiam & præmium Senatores factos ex hoc loco Suetonii palam fit, quos vti indignos amouit Augustus duabus lectionibus. Sciendum vero, & ob aliquid facinus aliquando Senatores apud Romanos Senatu amotos. Vnde Paulus Iurisconsultus, *l. cum prætor, 12. §. penultimo, de iudic. P.* Senatu motum, à iudicandi munere prohibitum tradit, videlicet, si propter turpitudinem à Ssnatu motus fuerit, vt notat Marcellus, *l. 2. de Senato. in P.* Cic. *pro Cluent.* ait, extare legem huiusmodi: *Hominibus turpi iudicio damnatis, in perpetuum, neque vllum ad honorem, neque in Curiam aditus esto.* Ita Marcellus, & cum eo Venuleius explicant, lege scilicet Iulia *repetundarum*, Senatores amoueri à Senatu, vel ob pecuniam acceptam ad dicendum testimonium, vel ad denunciandum, vel ob iudicandum, vel non iudicandum, vel ne aliquem vinciat, aut vt quendam in publicos carceres coniiciat. Erat autem munus amouendi à Senatu Censorium, donec Respublica viguit, ex Dione *lib. 53. Hist.* & Cic. *in orat. pro A. Cluentio*, & Asconio Pædiano *in primam in Verrem.* Ita M. Valerius Maximus & C. Iunius Brutus Censores, L. Antonium Senatu amouerunt, quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiasset, nullo amicorum in consilium adhibito, teste Valerio Maximo, *lib. 2. cap. 4.* C. Fabricius Licinius, & Q. Æmilius Papus Censores, P. Cornelium Rufinum, qui bis Consul & Dictator fuerat, Senatu mouere, quod eum comperissent argenti facti cœnæ gratia, decem pondo habere, ex Gellio *lib. 17. cap. 21.* & Valerio Maximo *lib. 2. cap. 4.* quamuis Fenestella *de magistrat. Roma. cap. 17.* id L. Fabritio Censori adscribat. M. Antonius, & L. Flaccus Censores, Duronium Senatu mouerunt, quod legem de coercendis sumptibus conuiuiorum latam Tribunus plebis abrogauerat *ex eodem Valerio Maximo ibidem.* P. Sempronius Tuditanus altero Censore M. Cornelio Cethego concedente, in legendo Senatu octo prætermisse, inter quos L. Cecilius Metellus fuit, infamis auctor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem, testatur Liuius *lib. 27.* M.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO, ÇAP. XXXII.

Triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit.

VOcem istam, *honorarium*, pluribus significationibus recipi apud Latinos obseruamus, & præsertim apud Ciceronem, qui *in orat. in Pisonem*, honorarium vocat frumentum, quod olim Consulibus in prouincias aduenientibus, honoris loco dabatur, sicuti & hodie Principibus, primum vrbes ingressis, dari solent donaria honoris gratia. Idem Cicero *de optimo genere oratorum*, honorarium accipit pro honorabili, dum inquit: *Docere debitum esse, delectare honorarium, permouere necessarium.* Honorarium vocauit Vlpian. *in l. 1 de var. & extraord. cogn. lib. 50. Pand. tit. 13.* stipendia & recognitiones, quæ Iuris Professoribus dabantur. Est enim res quidem [illegible] ciuilis sapientia, sed quæ pretio nummario non [illegible], nec dehonestanda. De qua re fusius [illegible] *lib. 3. & 5.* Honorarium quod patrocinii nomine dabatur, [illegible] vocauit Aristophanes *in Vespis*. In quem sensum Cicer. *in orat. pro Cecinna*, honorarium vocat [illegible] operum amici. Et in Tusculanis inquit: *Controuersias [illegible] tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades.* Dicuntur etiam *honoraria militia, & honorarij milites*, Equites & milites a Principibus facti honoris gratia, quos Lampridius in Alexand. *ostensionales* vocauit, nempe ostentationis gratia factos. Honoraria militum etiam dicuntur donaria, quæ a Ducibus militibus ob strenue nauatam operam in bello dabantur, qualia in [illegible] apud Liuium legi possunt, & alibi plurima. Sed quod ad præsens negotium spectat, *honorarios ludos* [illegible] apud Romanos vocatos censent, qui celebrabantur [illegible], qui Ædilitatem, Præturam, Consulatum, & similes honores & magistratus adepti erant, ad conciliandum sibi populi fauorem, sicuti [illegible] magistratu honorarium ius dictum, quod ex dictis [illegible] prouenit, [illegible] Papinianus scribit, & Pomponius *l. 1 in fin. D. de iust. & iur. & l. 2. §. [illegible] D. de orig. iur.* Sic & *honorarios* [illegible]

cia, honorariæque actiones, Prætoris edicto constitutæ, *l.* 28. *D. de legat.* 1. *l.* 25. *ad S.C. Vellejan.* & *l.* 49. *D. de noxal. act.* Eodem pacto & *honorariæ obligationes*, *l. obligamur*, 52. *D. de oblig.* Et *honorarij successores* seu possessores, *Vlpian. l.* 9. § 5. *de tutor. act.* Sic & *honorarius curator*, tit 21. *Instit.* Et *honorarium arbiter*, cuius meminisse videtur Proculus, *l.* 76. *D. pro socio.* Ita & *honoraria pœna* § 6. *Instit. de iniur.* Quæ omnia a Prætore prouenIunt & constituuntur. Hermolaus Barbarus in Plinianis *castigationibus*, hos ita vocatos, ait, ab honore illorum, qui eos ludos populo edebant. Et Festus Pompeius *lib.* 8. hos etiam *liberalia* vocatos, inquit, eo quod in honorem Liberi patris fiebant. Ego potius crediderim, honorarios ludos liberalia vocatos, a liberalitate eorum, qui illos edebant; legimus namque apud Plin. *lib.* 8. *c.* 6. & apud Senecam, *in lib. de breuitate vitæ*, plures elephantos, leones, & alias belluas Pompeium maxima impensa in ludis exhibuisse, ad sibi conciliandos populares animos. Quod & Plutarchus in eiusdem vita confirmat, inquiens, quingentos leones in ludis exhibuisse. Et primus omnium Scæuola in curuli Ædilitate leonum pugnas dedit, teste Plinio, *lib.* 8. *cap.* 16. & Solino, *cap.* 40. Iulius Cæsar in eisdem ludis quadringentos leones exhibuit, tradente Plinio in eodem loco. Pomponius Lætus *in Val. Iust.* scribit, illum Iustinianum sororis suæ filium Consulem fecisse, qui Consulatus contra Marciani legem adeo insignis fuit ludis, vt facile priores superarit. Qua de re potius liberalia dicta censeo ludos honorarios. Quæ omnia scribere libuit, quum nullus ex interpretibus locum hunc recte explicarit, nec genuinum sensum perceperit.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO

CAP. XXXII.

Ne quod autem maleficium negotiumve impunitate vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit, &c.

EX vetustis tabulis legalibus *de Actione rerum*, & apud Iurisperitos multiplex est actio, & nomine *actus*, omnes hominum actiones

actiones generali appellatione actiones vocantur, Actiones autem strictiori nominatione dicuntur quædam persecutiones forenses, quæ in iudicio fiunt, & vt cum Iustiniano loquamur, hæc actio est ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur, ex §.1.*de action.l.nihil aliud,l.*50.*ead.in P.* & ius persequendi est facultas agendi vel conueniendi. Et Theophilus inquit §.1.de act.lib.4.Institut.titul.6. *Secundum est, quas Athenienses δίκας vocabant, eas à Romanis actiones dici.* Porro dicuntur actiones, eo quod improbos & perfidos ad iudicia agamus. Ita Cicero lib.1.ad Herenn. *Et a causa cadit is, qui agit, n. si habeat actionem.* Et in Verrem: *Dare actionem & dare iudicium alicuius rei cupiam.* Et rursus: *Prætor asseuerat se eius rei inprimis actionem esse daturum.* Et in Philipp. *Nec constituere iuris actiones malebat, quam controuersias tollere.* Vlpianus *in titulis Iuris* 25.*&* 19. actiones formulas vocat, eo quod cuique actioni antiquitus formulæ erant præscriptæ pro natura cuiusque negotii. Vnde Suetonius in Vitellio, cap.7. *Quum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti iniuriarum formulam quasi calce ab eo perculsus intendisset.* Et Cicero pro Roscio: *Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere iniuriæ, aut ratione actionis errare possit.* Constituebantur autem actiones agere volentibus, vel a legum præscriptis, vel à magistratibus, apud quos erat legis actio, id est, iudicandi authoritas, vel à collegio Pontificum, *ex l.*2. *D.de orig.iur.* Et refert Pomponius ibidem, Appium Claudium & Sextum Ælium olim de actionibus scripsisse. Hæ autem actiones non quibuslibet diebus concipiebantur, sed tantum diebus fastis, in quibus licebat iudicia exercere, & iudici illa tria verba effari, *do, dico, addico.* Vnde Ouidius Fast. 1.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Nefasti dicebantur dies illi, in quibus non reddebatur ius, nec [illegible] licebat, ex Macrobio, [illegible] [illegible] Varro [illegible] [illegible] [illegible] Persius [illegible] [illegible] Festus Pompeius [illegible]

[illegible]

litteræ N. notabantur, *per quos dies ea verba fari fas non erat, & si Prætores fati sunt, piaculum faciunt. Tria autem verba erant, Do*, *quum dabant potestatem citandi aliquem; Dico, quum pronunciabant sententiam in causa, quam cognouerant; Addico verò, quum in iure cedebat.* De quibus Asconius Pedianus *in Verr. act. 3.* Hinc Cicero actionem huiusmodi *Dicam* vocauit in Verr. *Archagatho imperat, vt aliquid illis, quorum argentum fuerat numorum, dicis causa daret.* Et rursus: *Scribente ... dica, id est, actio & iudicium.* Terentius in Phormione:

Ea vnquam iniuriarum audisti mihi scriptam dicam?

Et alibi:

Si tu illam attingeres, secus quam dignum est, dicam tibi impingam grandem.

Liuius *lib. 9.* scribit, Cn. Flauium fastos dies circa forum in albo proposuisse, vt quando lege agi posset, sciretur. Et *lib. 1.* Numam Pompilium nefastos dies fastosque fecisse, quia aliquando nihil cum populo agi vtile futurum erat. Nec etiam diebus festis actiones exercere licitum erat, in quibus vel sacrificia Diis offerebantur, vel ludi exercebantur, vel epulationes celebrabantur. Itaque Augustus, ne negotia vel maleficia impunitate vel mora elaberentur, dies ludis honorariis dicatos, actionibus rerum accommodauit. Quo in loco notanda sunt illa duo verba, *maleficium & negotium*, nam quum actiones iuris multiplices apud Iurisperitos sint, & multas diuisiones & subdiuisiones sortiantur, nihilominus ea præcipua est diuisio, quæ partitur actionem *in rem*, & in actionem *in personam*, quam summam & primam diuisionem dixit Iustin. in §. 2. de act. I. actionum: *Nam agit (inquit) vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio, quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare, id est, dominium transferre oportere, aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen illi de aliqua re controuersiam, quo casu proditæ sunt actiones in rem.* Ex quibus patet, Suetonium perbelle duabus illis dictionibus, *maleficium & negotium*, totam hanc diuisionem actionum pitissimam

compre-

comprehendisse. At quæ in calce capitis scribit Suetonius non leuem prima facie difficultatem legentibus faciunt, siquidem si Augustus plures suetos dies ludis dicatos actui rerum accommodauit, vt frequentior esset iudicandi exercitatio, quomodo res solitas agi Nouembri & Decembri mense, vt omitteretur, concessit? Cui obiectioni dupliciter satisfaciendum puto: Primo, quod mendum sit in textu, & inter duas postremas dictiones, *R. s*, & *Omitteretur*, interponenda sit dictio negatiua (*Non.*) Secundo, quod magis satisfacere videtur, dicendum, Augustum non absolute permisisse, vt res suetæ agi Nouembri, & Decembri mense omitterentur, sed tantummodo, quum iudicandi munus à pluribus detrectaretur, annuam vacationem singulis Decuriis per vices concessisse, quumque essent quatuor, vt singuli Iudices quarto quoque anno feriati mensibus Decembri & Nouembri a iudicandi munere vacarent, & essent immunes. Itaque Augustus rerum actui dies, qui in honorem ludis occupabantur, accommodauit, id est, vt in illis iudicia prosequerentur [illegible]. Eodem modo *in Claudio cap.* 15. scribit Suetonius: *Claudium quum Decurias rerum actu expungeret*, id est, cum Iudices, coram quibus actio rerum prosequebatur, amoueret vel confirmaret; ita enim intelligendum in ablatiuo casu, alii quemadmodum *à secretis, a libellis, a memoria, a manu*, & similia. Item etiam in Nerone, cap. 17. scribit: *At rerum actu ab ærario causæ ad forum ac recuperatores transferrentur*, id est, iudicia causarum ab ærario ad recuperatores transferrentur. Quibus in locis iudicia, iudices, & tempus iudiciis destinatum intelligendum non dubito, quo in sensu & Plinius libro 3. *Epist.* 25. inquit: *Nunc me rerum [illegible] sed tamen [illegible].* Quod insuper ex Capitolino in M. Antonino elicitur docuisse, (inquit) *dies iudiciarios addidit*, [illegible]

bi notandum, Capitolinum vocasse dies iudiciarios, quos Tacitus libro [illegible]

[illegible] appellauit, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXII.

Ad tres Iudicum decurias, quartam addixit ex inferiore censu, quæ ducenariorum vocaretur, iudicaretq; de leuioribus summis, &c.

TRia Romæ iudicum genera fuisse, ex Suetonio, supra in Iulio Cæsare, *cap.*41. vidimus, eumque illa tantum ad bina redegisse; Verum succedente in Imperio Octauiano Augusto, rursus ad tria genera Iudices redactos, ex hoc loco colligimus, insuperque postea & quartum genus, seu quartam Decuriam adiunctam ex inferiori censu, id est, ex plebeio genere. Quo loco sciendum, nonnullos scripsisse, Decuriam fuisse Romæ classem & ordinem à decies centenis iudicibus appellatam, qui in singulis curiis sedebant, hincque erat *Decuriatio* in curias descriptio, & *decuriatus* vocabatur, qui in curiam adscriptus erat. Dionysius Halycarnasseus *lib.*2. scribit, populum Romanum à Romulo in tribus primum partitum, quarum Præfecti *Tribuni* dicti; Deinde Tribus singula in decem diuisa partes, quas *Curias* dixere, & eorum Præfecti *Curiones*. Curiæ rursus in decem decurias diuisæ, quarum Præfecti *Decuriones* appellati, vt scribit Varro *lib.*4. *de lingua Latina*, cui adstipulatur Nonius Marcellus. Et ex Liuio per initia libri primi habemus, mortuo Romulo, decem Decurias factas à centum Patribus, singulis in singulas Decurias creatis, qui summæ rerum præessent. Accipitur etiam nonnunquam Decuria pro classe & ordine quolibet, neglecto numero denario & determinato, vt apud Vegetium *lib.*2. *cap.*14. *de re milit.* in quem significatum accipi vtplurimum à scriptoribus Latinis obseruamus. Ita Cicero pro Planco: *Decuriatio Tribulium, descriptio populi.* Et pro Domo: *Quum desperatis Ducibus decuriatos ac descriptos haberes exercitus.* Et rursus pro Planc. *Decuriasse Plancium, conscripsisse populum.* Et iterum: *Tu doce Plancium Sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse tribulu, decuriasse, quum vicatim serui conscriberentur, decuriarentur.* In hac quoque significatione Suetonium hic Decuriam accepisse,

pisse, non dubitandum, id est, pro classe & ordine iudicum, nullo determinato numero decennario, Quod si quis etiam decurias iudicum determinato numero designatas voluerit, non refragabimur. Illa certe non reticenda, quæ à Plinio iuniore *Epist.1.lib.33.* tradúntur talia: *D. Augusto* (inquit) *decurias ordinante, pars maior iudicum in aureo annulo fuit, iiq; non Equites, sed Iudices vocabantur, Equitum nomen subsistebat in turmis Equitum publicorum.* Iudicum quoque non nisi quatuor fuere decuriæ, primo, vixque singula millia in decuriis inuenta sunt, nondum prouinciis ad hoc munus admissis. His vero quatuor iudicum decuriis Caium & quintam adiecisse, Plinius *lib. eod. 33. cap. 2.* per hæc verba testatur: *Decuriæ quoq; ipsæ pluribus discretæ nominibus fuere, Tribunorum æris, & Selectorum, & Iudicum.* Præter hos etiam numero nongenti vocabantur, ex omnibus selecti ad custodiendas cistas suffragiorum in comitiis. Tandem & quinta decuria à Caio adiecta, & in ferreo annulo Iudices Equitesq; vocabantur. Nec etiam omittendum ex eodem Suetonio *in Augusto, cap. 46.* in coloniis duodetriginta ab eo deductis, decurias & decuriones fuisse, nedum in vrbe Romana. Idem Suetonius *in Caligula, cap. 16.* ait: *Vt leuior labor iudicantibus foret, ad quatuor priores quintam Decuriam addidit.* At vero sextam petentibus, Galba denegauit, ex Suetonio in illo, *cap. 14.* scribit Amm. lib. 38. *Histrionum generi omni, & iudicibus celsis, itidemq; minoribus, necnon etiam matronis clametur assidue, &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. XXXIII.

Et quum falso de testamento ageretur, omnesq; signatores lege Cornelia tenerentur, &c.

TRia genera testamentorum fuerunt priscis temporibus, vnum, quod fiebat solemne in otio & tempore pacis; Aliud quod fiebat in procinctu, id est, in expeditione bellica. Tertium, quod per æs & libram, *ex Iustin. in Inst.*

& alii

& 2 *de testam. Instit.* & *Aulo Gellio, libro* 15. *cap.* 27. Primum fiebat à Romanis coram populo, conuocato calatis comitiis, quem morem etiam apud Græcos seruatum, docet Iulius Pollux *lib.* 8. *Onomast.* vbi agit, περὶ ἱππάρχων, *id est, de magistris equitum.* Secundum, quod *procinctum* vocabatur, fiebat, quum milites ituri in prælium, nulla legum solemnitate tribus aut quatuor adhibitis testibus, apud commilitones testabantur, vt scribit Plutarchus *in Coriolano*, Gellius loco citato, & Festus Pompeius *in verbo, in procinctu.* Tertium fiebat per æs & libram, libripende adhibito, & emptore familiæ; cum scilicet testator addicebat bona sua, & manu sua tenens quasi vendebat ei, quem hæredem faciebat, imaginaria venditione, adhibita libra & ære, ab emente dato libripende, vti Gellius loco citato, & Vlpianus *capite Institutionum vigesimo.* Has testandi formas aliquando ius ciuile probauit, sed postea ius Prætorium alias adinuenit testandi formas, quum prædictæ certis rationibus displicuissent, quia non tutum visum est, tantam turbam hominum vltimis voluntatibus interuenire, quanta in comitiis aderat; nam publicata testantium voluntate, proximi, quibus testamento nihil relictum erat, oderant testantem, & qui se nouerant institutos hæredes, mortem testantium accelerabant, consequendæ hæreditatis gratia. Tandem autem iure ciuili cum Prætorio coniuncto, & in vnum corpus redacto, testamentorum aliæ tres formæ seu species cœperunt esse vsitatæ; Aliud namque testamentum *Paganicum*, aliud *militare*, ex §. 1. *de milit. testament.* apud Iustinianum; & Paganicum duplex, aliud quod scripturam solemnem exigit, vnde *solemne* dicitur, §. *sed cum paulatim, de testamen.* aliud, quod sine scriptura fieri potest, *nuncupatiuum dictum*, §. *penultimo, de hæred.* & *Falc. in auth.* & §. *final. de testamen.* Ita vt antiquorum formulæ testandi, partim in desuetudinem abierint, partim immutatæ vestigia pristina hodie retineant, aliæ omnino subsistant. Militare testamentum, definiunt Iuristæ, esse vltimã voluntatem, quam declarat miles in expeditione, quoquo modo potuerit, secundũ priuilegia

iure ſibi conceſſa, *ex l.2.de milit.teſtam.in P. & l.milites, 15. C. eodem.* Nuncupatiuum teſtamentum dicitur, quod ſine neceſſitate ſcripturæ teſtantis vel teſtium fieri poteſt à teſtatore, præſentibus ſeptem teſtibus, ſimul vnoque tempore collectis, coram quibus nominat ſeu nuncupat hæredem, quem ſibi delegit & inſtituit, & reliqua ſuæ voluntatis exponit, *ex l.hac conſultiſſima.§.per nuncupationem, C de teſtamen.* Et Plinius *lib.14.cap.22.* ſcribit: *Teſtamenta ſua alij nuncupant,* id eſt, viua voce, quid ſuis rebus fieri velint, declarant. Teſtamentum ſolemne & in ſcriptis factum, Antonomaſticos dicitur, quod ſolemnitate maiori perficiatur, de quo agitur *in l.ad teſtium, ff. de teſtamentis, & in l.hac conſultiſſima, 21.C.eodem,* vbi Paul.Caſtr.ponit 13.requiſita ad huiuſmodi teſtamentum. Et in ſumma, quod ad præſens noſtrum negotium ſpectat, qui ita teſtari vult, debet per ſe ſcribere teſtamentum, vel per alium ſibi confidentem; Deinde vocare debet teſtes ſeptem, & iubere, vt in continenti ſe ſubſcribant omnes, quæ ſubſcriptiones ponuntur in vltima & ima parte teſtamenti, in quo etiam apponuntur ſigilla ſingulorum teſtium, qui ſe ſubſcrīpſerunt; Proinde huiuſmodi teſtes *ſignatores* vocantur, & teſtamentum *ſignatum, l.22. D.de teſtamen.l.3.§.hoc interdictum, D.de tabul.exhiben.l.32.D.de fur.* Ita Saluſt. in Catilin. *Multis modis facinora docebat; Ex illis teſtes ſignatoresq́; falſos commodare.* Et apud Ciceronem legimus: *Tum oſtendi tabulas Lentulo, & quæſiui, cognoſceretne ſignum.* Et in Verr. *Tabulæ teſtamenti obſignatæ, non minus multis ſignis, quam è lege oporteat.* Et Valerius Maximus lib.7. cap.7. *In eo Tullianus Pompeij Magni familiaris ipſo Pompeio ſignatore hæres ſcriptus.* Extat quoque alia teſtamenti ſpecies, *Holographum* dictum ab Iſidoro, & à Valentiniano, *Nouell.2.de teſtamen.* & eſt, quod manu teſtatoris conſcribitur & ſubſcribitur, vnde nomen recepit. Verum frequentior vſus Romanis teſtandi fuit, quod per teſtes obſignabatur, de quo hoc loco Suetonius, & alibi, inquiens: *Decesſit hærede Auguſto palam nuncupato, quum vrgente vi valetudinis non ſuffeceret ad obſignandas teſtamenti tabulas.*

Quod vero ad legem Corneliam ſpectat, ſciendum, pla-

res fuisse leges Cornelias, ita dictas, eo quod à Cornelio Sylla fuerint institutæ; Vna est lex Cornelia *de Sicariys*, qua puniuntur dolosa homicidia, & dicitur de sicariis, à *sica*, id est, gladio recurno, quo clam necabantur homines, teste Suida. in illo verbo, & Iosepho, *lib 20. antiq. Iudaic. cap. 1.* De hac lege plura apud Iuristas, *lib. 48. D. tit. 8. & lib. 9. C. tit. 16.* Vetat quoque hæc lex Cornelia, ne quis seruum liberumve castret, ex Paulo, *lib. 4. § fin. ad leg. Cornel. de sicar.* & Venuleius *l. is qui seruum, l. 6. eod.* quia qui hoc procurant, homicidæ censentur; Prohibent enim, ne homines possint generare, & sic generandi naturam iugulant. Lex quoque Cornelia *de sicariys* veneficos punit; nam plus est veneno, quam gladio occidere, *ex l. 1 de malef. & mathe.* C. & Bald. *in l. nemo. in 2. colum. in vers. simile, de venefic.* veneficium crimen occultum esse ait, quod habet proditionem. Hac eadem lege puniuntur incendiarii, si dolo malo incendium fecerint, teste Martiano *in l. 1. ad l. Cornel. de sicar. in Pand.* Alia fuit lex Cornelia *de falsa moneta*, de qua *lib. 48. D. tit. 10. & lib. 9. C. tit. 22.* Fuit quoque alia lex Cornelia, quæ prohibebat, sicuti Publicia & Titia faciebant, sponsionem fieri ex aliis rebus, quam pro certamine, quod virtutis causa fieret, auctore Martiano I. C. *in l. 3. de alea lusu & aleatoribus. lib. 11. D. titul. 5.* Fuit & lex Cornelia *maiestatis*, qua iudicabantur læsæ Maiestatis & perduellionis rei, cuius meminit Cicero in Pisonem. Obseruamus apud Cicer. *pro Cluentio*, legem Corneliam, qua reo licebat optare, an clam palamve de se sententiam ferri vellet. Fuit & lex Cornelia *testamentaria*, qua puniebantur, qui dolo malo testamentum falsum scripsissent, signassent, vel signari curassent, recitassent, mutassent, subiecissent, amouissent, celassent, deleuissent, interleuissent, vel resignassent; Quod ait Vlpian. *in l. 2. & lege Cornelia, l. 9. § pœna, l. Paulus respondit, l. 16. eodem tit. in Pand.* qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat, *l. impuberem, l. 22. § qui codicillos eodem titulo.* Insuper captiuo mortuo apud hostes, fingitur ex lege Cornelia mortuus apud suos, ita vt ei succedant ab intestato, siue ex testamento, qui successuri erant, si apud suos decessisset,

fisset, *ex l. pater, 10. ff. de captiuis, & l. iusto errore, 44. §. fin. de usucap. lib. 41. ff. tit. 3.* Sed quod ad præsens negotium pertinet, non prætermittendum, Romæ tunc temporis multas falsitates committi consueuisse, ob id, teste Suetonio *in Nerone, cap. 17.* sub eo Imperatore cautum aduersus falsarios, ne tabulæ, nisi pertusæ, ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur, & vt in testamentis primæ duæ ceræ, testatorum modo nomine inscripto, vacuæ signaturis ostenderentur, ac ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet. De lege itaque Cornelia testamentaria Suetonium verba facere, ex textus lectione conuincitur. De Cornelii legibus meminit Cicero *contra Rullum*, inquiens: *Valeria lege & Cornelia eripitur, quum datur.* Et de iisdem Cornelis legibus Suet. ipse *in Cæsare, cap. 11. &c.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXV.

Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim super mille, & quidam indignißimi, & post necem Cæsaris per gratiam & præmium allecti, quos abortiuos vulgus vocabat) ad modum pristinum & splendorem redegit duabus lectionibus.

ROmulum primum Romæ fundatorem & Regem, centum creasse Senatores, auctor est Liuius, *lib. 1.* per hæc verba: *Centum erant Senatores, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui ciere patres possent. Patres certe ab honore, Patriciiq; progenies eorum appellati.* Hactenus Liuius. Plutarchus *in Romulo* inquit, Patres dictos, quod hi solum, qui legitimi patres forent, creari possent, vel hinc, adeo, quod illi patres suos ostendere possent; vel à patrocinio id nomen fluxisse, eo quod primores & potentes oporteret paterno officio & indulgentia humiliorum causam in fidem curamq; te suscipere. Alexander ab Alexandro *lib. 4. cap. 10.* scribit, Romulum communicata vrbe cum Sabinis, & Tatio, alios centum legisse in Patres, explendo nume-

rum ducentorum; quod falsum esse, ex ipso Liuio ibidem facile conuincitur, qui nihil de hac re; imo peremptis Tatio & Romulo, centum Patres Numam, quem populus iussisset, Regem decreuisse. Vnde & miror Tiraquelli conniuentiam, qui *in Annotat. ad Alexand.* a Liuio lib. 1. id desumpsisse tradit, quod pace tantorum virorum dixerim, à quibus quam maxime in his laboribus & elucubrationibus nostris iuuatos, libentissime confitemur: Tarquinius Priscus, teste Liuio, *lib.* 1. fuit, qui alios centum legit, qui deinde *minorum gentium* sunt appellati. Quod & Dionysius Halycarnasseus *lib.* 3. confirmat: *L. Iunius Brutus, perempto Tarquinio Superbo, & libertatis Romanæ auctor, quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus Tarquinij Regis diminutum Patrum numerum, primoribus Equestris gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit, traditumq́; inde fertur, vt in Senatum vocarentur, qui Patres, quiq́; Conscripti essent, Conscriptos videlicet in nouum Senatum, appellabant lectos.* Quæ omnia ex Liuio habemus ad literam, *libro* 2. Hos tamen fuisse appellatos à Bruto *minorum gentium*, testatur Tacitus *lib. Ann.* 11. *in orat. Claudij Cæsaris*, cui nec penitus Liuium refragari credimus; quamuis superius dixisset, Patres à Tarquinio Prisco lectos tales appellatos, quum verbis supra adductis statim subdat: *Id mirum, quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq́; Patribus plebis animos.* Siquidem equestris ordo, teste Appiano *libro secundo bellorum ciuilium*, medium tenuit locum inter plebeium & Senatorium. Nec illud silentio inuoluendum, Plutarchum scilicet in Valerio Publicola scriptum reliquisse, eum post exactos Reges Patrum numerum à Superbo cædibus imminutum expleuisse, electis centum sexaginta quatuor, ita vt Plutarchus adscribat Publicolæ id, quod Liuius Bruto adscripsit. Et Plutarcho adstipulatur Festus Pompeius, *lib.* 15. Ex quo forte Tiraquellus deceptus, qui & Liuium de Publicola idem sensisse, *in Annotat.* testatum reliquit. Qui quidem Liuius à Plutarcho discrepat, quod hic *Patres conscriptos* appellatos Senatores à Romulo electos, ille à Bruto dixerint; maior tamen fides

ibidem testatur Tacitus, Heduos Senatorium in Vrbe ius adeptos. Quidam indignissimi. Post Cæsaris necem bello ciuili Vrbe Romana quassata, multos per gratiam & præmium Senatores factos ex hoc loco Suetonii palam fit, quos vti indignos amouit Augustus duabus lectionibus. Sciendum vero, & ob aliquid facinus aliquando Senatores apud Romanos Senatu amotos. Vnde Paulus Iurisconsultus, *l. cum prætor*, 12. §. *penultimo*, *de iudic. P.* Senatu motum, à iudicandi munere prohibitum tradit, videlicet, si propter turpitudinem à Ssnatu motus fuerit, vt notat Marcellus, *l.* 2. *de Senato. in P.* Cic. *pro Cluent.* ait, extare legem huiusmodi: *Hominibus turpi iudicio damnatis, in perpetuum, neque vllum ad honorem, neque in Curiam aditus esto.* Ita Marcellus, & cum eo Venuleius explicant, lege scilicet Iulia *repetundarum*, Senatores amoueri à Senatu, vel ob pecuniam acceptam ad dicendum testimonium, vel ad denunciandum, vel ob iudicandum, vel non iudicandum, vel ne aliquem vinciat, aut vt quendam in publicos carceres coniiciat. Erat autem munus amouendi à Senatu Censorium, donec Respublica viguit, ex Dione *lib.* 53. *Hist.* & Cic. *in orat. pro A. Cluentio*, & Asconio Pædiano *in primam in Verrem.* Ita M. Valerius Maximus & C. Iunius Brutus Censores, L. Antonium Senatu amouerunt, quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiasset, nullo amicorum in consilium adhibito, teste Valerio Maximo, *lib.* 2. *cap.* 4. C. Fabricius Licinius, & Q. Æmilius Papus Censores, P. Cornelium Rufinum, qui bis Consul & Dictator fuerat, Senatu mouere, quod eum comperissent argenti facti cœnæ gratia, decem pondo habere, ex Gellio *lib.* 17. *cap.* 21. & Valerio Maximo *lib.* 2. *cap.* 4. quamuis Fenestella *de magistrat. Roma. cap.* 17. id L. Fabritio Censori adscribat. M. Antonius, & L. Flaccus Censores, Duronium Senatu mouerunt, quod legem de coercendis sumptibus conuiuiórum latam Tribunus plebis abrogauerat *ex eodem Valerio Maximo ibidem.* P. Sempronius Tuditanus altero Censore M. Cornelio Cethego concedente, in legendo Senatu octo preteriisse, inter quos L. Cecilius Metellus fuit, infamis auctor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem, testatur Liuius *lib.* 27. M.

Sempronius Sophus, & Valerius Maximus Censores, quum Senatum legerent, tredecim Senatu mouerunt, vt scribit Florus *Epit. Liuii lib.* 18. Plutarchus in Catone Censorio eum dici Senatu amouisse L. Quinctium Flaminium, quod & Valerius Maximus loco citato tradit, & Liuius *lib.* 39. vbi dicit, M. Porcium Catonem cum collega L. Valerio, septem Senatu mouisse, & ex iis Flaminium ipsum virum Consularem ob libidinis & crudelitatis notam; nam Censores, motis à Senatu adscribere debere notas, vetus institutum fuisse ibi testatur Liuius. Fuluius Flaccum fratrem, cohortis Præfectum, & Tribunum militum Senatu mouit, quod Legiones iniussus domum misisset, *ex Valerio Maximo loco citato.* Tiberius ex Tacito, *lib.* 2. *Annal.* Prodigos, & ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium mouit Senatu, aut sponte cedere passus est Dictatori, qui prius tamen Censor fuisset; permissum & quandoque vt in Senatum legeret, & à Senatu amoueret, vt legimus apud eundem Liuium *lib.* 23. exemplo N. Fabii Buteonis. Postremo quum Imperatores Censuram & Dictaturam in se ipsos transtulissent, etiam mouendi à Senatu authoritatem sibiipsis attribuere, vt ex hoc Suetonii loco patet, & ex Dione, referente Xiphilino in Augusto, per hæc verba: *Quum ante vellet Senatores pauciores esse, certoque definito numero contineri, plerisque molestiam exhibuit.* Quærunt quidam, an moti à Senatu notæ alicuius causa, Magistratus habere possent, qua in re distinguendum; nam nota seu ignominia Suetonii moto à Senatu, vel erat iudiciaria, id est, à Iudice aliquo inusta, & tali ignominia notatus non poterat recipi ad Magistratum; vel erat nota Censoria, & hac notatus poterat adipisci magistratus, quod docet Cic. *in orat. pro Cluentio.* Præterea, multos in historia legimus; quibus Censoria nota minime fuit impedimento ad magistratus assequendos. Ita ætate Ciceronis C. Antonius, qui postquam à Censoribus Senatu motus fuerat notæ causa, postea Prætor & Consul cum Cicerone fuit. Sed quod subdit Suetonius, admodum pristinum Senatum redegisse Augustum; explicatione eget, si scire volumus, ad quem

quem modum, id eſt, numerum Auguſtus Senatores redegerit, quod docet Dion *lib.* 54. de hac re ſcribens, eum (inquit) in animo habuiſſe trecentos duntaxat ex antiquo more conſtituere, ſed offenſionis vitandæ cauſa numerum ſexcentorum expleuiſſe.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXXV.

Seruauitque etiam excuſantibus inſigne veſtis, & ſpectandi in Orcheſtra, epulandique publice ius, &c.

PRandium & cœnam apud antiquiſſimos Romanos in propatulo fieri ſolita, teſtatur Valerius Maximus, lib. 2. cap. 1. *Fuit* (inquit) *etiam illa ſimplicitas antiquorum in cibo capiendo humanitatis ſimul & continentiæ certiſſimus index: Nam maxime viris prandere & cœnare in propatulo verecundiæ non erat, nec ſane vllas epulas habebant, quas populi oculis ſubiicere erubeſcerent.* Et Iſidorus *libro Etymolog.* 28. *cap.* 2. & Macrobius *lib.* 3. *Saturnal. cap.* 17. ſcribunt, legibus Romanorum præceptum fuiſſe, vt patentibus ianuis pranſitarent, & cœnitarent, ſic vt oculis ciuium teſtibus factis, luxuriæ modus fieret. At ab hac priſca norma poſtea Romani declinauerunt, maiorum ſuorum inſtituta peruertentes. Vnde Iuuenalis *Satyra* 1. conqueritur, quod inter priuatas ædes lautiſſime ſuis temporibus cœnaretur, inquiens:

———Quis fercula ſeptem
Secreto cœnauit aues.

Id quoque apud Lacedæmones Lycurgi lege cautum, teſte Plutarcho *in Problematibus, cap.* 32. Quinimo & Lacedæmonii Reges in communi conuiuabantur, teſte eodem *in Ageſilao*, & Strabo, *lib.* 15. morem eundem fuiſſe Indis tradit. Ægyptii etiam in propatulo veſcebantur, teſtimonio Herodoti ſcribentis: *Domi ventrem exonerant, exterius in viis comedunt; reddentes rationem, ea quæ ſunt turpia, ſed neceſſaria, ea in occulto fieri debere: palam vero, quæ non ſunt turpia.* Et Pomponius Mela *libro* 1. *capite* 21. ſcribit, quod Moſſynœci in propatulo veſcebantur. In priuatis autem comeſſationibus

Romanos

Romanos tempore Augusti & aliorum Imperatorum domi comedisse adeo clarum est, vt nulla indigeat probatione. Publice autem vesci solitos, tribus de causis potissimum in historica lectione obseruamus. Prima fuit, quum dabatur epulum, seu potius visceratio in funere alicuius Principis viri & insignis. Altera fuit, quum publice sacrificabant, seu sacra faciebant. Tertia vero, quum ob publicam lætitiam publicum aliquod epulum à quopiam Principe viro dabatur. Et quo ad primam, publica conuiuia, seu epulum olim parari solita, nempe in funere alicuius, seu parétali obseruamus ex Iurisconsulto, *in l. ad munus, C. de leg. tertio*, vbi habetur: *vel si epulum relictum fuerit.* Liuius *lib.* 8. tradit viscerationem populo datam à M. Flauio in funere matris. Et *lib. 39.* inquit: *P. Licinii funeris causa visceratio data est.* Et lib. 11. *Munus insigne fuit T. Flaminii, quod mortis causa Patris sui cum visceratione, & Ludis Scenicis dedit quatriduum.* Plinius *de vir. Illustr. cap.* 32. ita scribit: *Mortuo huic tantum æris populi liberalitate congestum, vt inde felicius viscerationem & epulas publice daret.* Viscerationis seu funebris epuli meminere Dionysius Halycarnass. *libro* 5. Tertullianus *in lib. aduersus Iudæos & Gentiles*, & Cic. lib. 2. *de Off.* & clarius *in orat. pro Flacco*, vbi inquit: *Sepulchrum L. Catilinæ multorum conuentu epulisque celebratum.* Vt interim omittamus cœnas, quæ dabantur propinquis & amicis ab exteris quibusdam, puta Massiliensibus, ex Valerio Maximo *lib.* 2. *cap.* 1. Et Athenis per funeris præfectos conuiuium apud defuncti magis necessarium dari cōsueuerat propinquis, & illis (inquam) qui funus associauerant, quem morem & in compluribus Italię locis obseruari testatur Pontanus *de magnificentia, cap.* 15. Quo & Romanos quoque vsos existimandum, quum apud Iuuenalem legamus Saty. 5.

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Vbi interpretes per feralem cœnam *funeralem* interpretantur, ab aliis exequialem dictam. De qua etiam Apuleius *lib.* 4. Floridorum verba facit, & clarius Persius Saty. 5.

————Sed cœnam funeris hæres

Negliget iratus, quod rem curtaueris.

Hanc quoque vocatam *Silicernium* obseruamus ex Verrio

Mallgar.

Melegne, apud Nonium Mercellum; Quamuis Donatus enarrans illud Terentii in Adelph. de Sene.

I sane, ego te exercebo hodie, vt dignus es, Silicernium.

Interpretatur Silicernium esse cœnam, quæ infertur Diis Manibus, quod ea silentes cernant vmbræ, & Festus Pompeius *lib.* 17. inquit, id fuisse genus farciminis, quo familia in luctu à fletu purgatur, citatque illud Cæcilii:

Credit me Silicernium eius esse.

Fulgentius vero in vocum antiquarum interpretatione ad Calcidium scribit, Silicernios vocari senes iam incuruos, quasi sepulchrorum suorum silices aspiciẽtes. Vnde & Cincius Alimetus in Historia *de Gorgia Leontino* ait: *Quidam iam Silicernius sui finem temporis expectat, si mori non potuit, tamen infirmitatibus exultat.* Nec obstat quod publice comedere inhonestum fuisse videri possit ex Ammon. *lib.* 28. scribente de Ampelio Romæ Præfecto, qui inter plura bona instituta & hoc instituit, *Ne honestus quidam mandens videretur in publico*; Nam respondemus, id intelligendum, non de conuiuantibus publice, sed de homine mandente extra publicum cœnæ apparatum. Secundæ meminit Dionysius Halycarnassæus *lib.* 2. inquiens: *Vidi ego quidem in sacris Laribus Diis cœnas appositas, &c.* Seneca lib. 16. epist. 3. *Tubero paupertatem se dignam & Capitolio indicauit, fictilibus in publica cœna vsus.* Suet. *in Vitellio cap.* 13. hæc habet: *Vt autem homo non profundæ modo, sed intempestiuæ quoq; ac sordidæ gulæ, ne in sacrificio quidem vnquam, aut itinere vllo temperauit, quin inter altaria ibidem statim viscus & farra pene rapta è foco manderet, circaque popinas fumantia obsonia, vel pridiana, atque semesa.* Idem Suet. *in Claudio cap.* 33. ita scribit: *Cognoscens quondam in Augusti foro, victusque nidore prandii, quod in maxima Martis æde Saliis apparabatur, deserto Tribunali, ascendit ad Sacerdotes, vnaque discubuit.* Ad hæc faciunt vltima verba Liuii lib. 29 *Et Ludi Romani biduo instaurati; item per biduum Plebei ab AEdilibus P. AElio, P. Villio. Et Iouis Epulum; fuit ludorum causa.* Et lib. 30. ait: *P. AElius Tubero, & L. Latorius AEdiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, quum ludos, ludorumque causa epulum Iouis fecissent.* Et libro 32. *Ludi Plebeii instaurati, & epulum Iouis fuit ludorum causa.* Et lib. 33. *Ludi Plebeii per*

biduum

biduum instaurati, & epulum fuit ludorum causa. Cic. *de Arusp. resp.* meminit libationum, epularumque, & ludorum huiusmodi. Apud eundem Cic. de Senect. *Ludorum sacrificium epulare* legimus. Et rursus ibidem: *Patres conscripti, vo que epulo...*, *ad quos epulones Iouis Opt. Max. si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt.* Postremo loco adducamus Liuii authoritatem *lib. 3. belli Macedonici*, vbi ita scribit: *Romæ X. anno primum epulones facti. Hi epulas Ioui, cæterisque Diis instituendi potestatem habebant.* Fuerunt autem, vt ibidem Liuius attestatur, primum tres viri Epulones. Postea eorum numerus excreuit: nam in inscriptione marmorea antiqua in sancto Nicolao in carcere Tulliano Romæ legimus:

L. CORNELIO P. F. SVLLÆ COS. P. VI. VIR. EPVL. CLIENTES COS.

Et in S. Stephano in Silice, in alia simili fit mentio.

APOLAVSTI MODIANI. VII. VIR. EPVLON. & APOLAVSTI CLAVDIANI. VII. VIRVM EPVLON.

In alia quoque in sancto Nicolao legitur:

NONIVS ASPERNAS. VII. VIR EPVLONVM.

Extat denique iuxta portam S. Pauli in celebri illa Pyramide memoria:

C. CESTII. VII. VIR. EPVLONVM.

Vnde Lucanus libro primo:

Septemuiros epulis testes.

Munus autem istud primariis viris dari solitũ constat, nempe Coss. ex superiori inscriptione, & Cæs. Dictator Epulo fuit, tradente Plinio *lib. 14. c. 15.* Nec septenarium numerum excessisse epulones obseruamus. Publici epuli ob lætitiam plura obseruantur exempla, & præsertim apud Liuium, qui *lib. 24.* scribit, Tiberium Gracchum superatis Pœnis in Beneuentanorum gratiam, permisisse milites omnes epulari in propatulo, ab iisdem palam & extra ædes parato cõuiuio. Et lib. 25. habet: *Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non valetudinis ergo (vt plerique rentur) votorum, factorumque, populus coronatus spectauit, matronæ supplicauere, vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt.* Author est Cic. *pro Mur.* Quintum M[illegible]

Africani

Africani patrui sui nomine epulum Pop. Romano dedisse. Celebre fuit epulum, quod dedit Cæsar de Africa triumphans, vt meminere Suet. *in Cæsare, c.38.* & Plutarchus in illius vita, & Plin. *lib.9.c.15.* Nec minus opiparum, quod post Hispaniensem victoriam populo præbuit, eodem Suet. eodem loco referente. Tyberium quoq; post Illyricam victoriam, epulum mille mensis parasse testatur Suet. *in Tiberio cap.20.* & apud Liuium *lib.45.* perfecto Macedonico bello à L. Paulo Æmylio M. Seruilius pro illi dando triumpho, differens aduersus Ser. Galbam inter cætera inquit: *Omnes illas victimas, quas traducendas in triumpho iudicauit, alia alio cadente mactata. Illas quidem epulas Senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur, vt non hominum voluptatis causa, an Deorum, hominumq;, authore Ser. Galba, turbaturi estis?* Ex quibus facile dignoscitur, in publicis epulis Senatores pręcipue discumbere solitos, & vesci, more cœpto à Romulo, qui, vt disserit Cœlius Rhod. lib.27.c.24. *Brumalia* instituit, quibus conuiuio publico excipiebatur Senatus, quum necessarium diceret, ab Rege suo ali Senatum hyeme, nullis obstrepentibus bellis. Quamobrem Augustum Senatoribus, qui se sponte à Senatu abdicassent, locum edendi & discumbendi ius in publicis epulis inter cætera seruasse, tradit Suet. Possumus etiam interpretari verbum illud *publice*, non solum quod in publico & propatulo vesceretur, sed etiam quod epula huiusmodi publica impensa pararentur.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXXV.

Vt priusquam consideret quisquam, thure ac mero supplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.

EX hoc Suetonii loco colligitur, Senatum conuenire solitum in loco sacro, & non profano, quod & Seruius docuit 7. *AEneid.* enarrans illud:

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis.

Et nisi (inquit) *in loco augusto Senatus Consilium habere non poterat: ideo templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conueniret Senatus, vbi erant virgines.* Herodianus libro 7. ait:

Conue-

Conuenerunt igitur in templum Capitolini Iouis, quod in arce summa pracipua venerationis Rom. habebant, ibi clausis foribus soli Senatores, quasi teste & confessore, atque adeo rerum omnium inspectore Deo, selectis qui atate ac dignitate cateros anteirent, duos ex omni numero, Maximum, & Albinum, plurimis suffragantibus, Imperatores creauere. Item in templo Iouis Statoris, quod erectum fuit contra ædes Vestæ in Palatini radicibus, clare monstrante Ouidio 6. Fastorum.

Templum idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

Et in æde Concordiæ, quæ fuit in cliuo Capitolino, ex Iulio Capitolino *in Maximo & Balbino, in principio.* Quod & Cice. 2. *Philip.* confirmat, inquiens: *Quum in hac cella Concordia, o Dii immortales, in qua me Consule salutaris sententia dicta sunt.* In æde etiam Telluris, referente Cicerone *in prima Philipp. per initia*, & iterum postea. Quod & comprobatur ex Appiano *lib. 2. Belli ciuil.* vbi inquit: *Ex eo die, quo in ade Telluris conuocati sumus.* Et in æde Apollinis, ex Cicerone *lib. 6. epist. Famil. epist. 4. &* 138. Et in æde Castorum, ex Trebellio Pollione *in Valeriano, post principium.* Ex quibus locis clare patere potest, Senatum non consueuisse colligi, nisi in loco sacrato. Contra tamen & alii sentiunt, pluribus & ipsi authoritatibus innixi. Et primo adducunt locum Liuii *lib. 3.* vbi aiunt, Senatum collectum in Campo Martio, & in Pratis Flaminiis; qui locus nihil priori sententiæ refragatur; nam non tantum Senatus, sed & Plebis Concilium ibi congregatum fuit, vt clare legenti palam fit. Præterea & Campum Martium, quum in eo comitia habebantur, sacratum fuisse patet ex Cicerone *pro Rab.* vbi legitur: *Qui in Campo Martio Comitiis centuriatis auspicato in loco crucem defigi iubes.* Addunt alium Liuii locum *libro 23.* vbi ita legitur: *Consules edixerunt, quoties Senatum vocassent, vti Senatores, quibusque in Senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent.* Quæ nec etiam aduersantur; Nam Senatum ordinarie colligi in loco sacro diximus, extra ordinem tamen, & aliqua vrgente necessitate, etiam alibi, puta ad portam Capenam post Cannensem cladem rebus Romanis in angusto positis, per quam portam ad Annibalem

balis caſtra proficiſcebatur, vti commodius & celerius, quod ex re fuiſſet, & decerni & exequi ſine vlla mora poſſet, prærterquam quod ibidem ſacellum aliquod fuiſſe exiſtimandum, vbi ſacra fierent, & Diis ſupplicaretur, priuſquam conſideret Senatus, & de agendis decerneret. Illud ſane indubitatum eſt ex Feſto *libro* 17. authoritate Nicoſtrati in libro qui inſcribitur *de Senatu habendo*, tria fuiſſe Senacula, id eſt, loca Senatui habendo deſtinata, vnum inter Capitolium & forum, alterum ad portam Capenam, tertium in æde Bellonæ. Quare dicere etiam poſſumus, Senaculum dubio procul ad portam Capenam inauguratum ſeu cōſecratum fuiſſe. Addunt ex eodem Liuio *libro* 23. *Hæc Senatus quo die primum eſt habitus in Capitolio, decreuit, vt eo anno duplex tributum imperaretur.*. Ex quibus Senatum conuenire quoque in Capitolio conſueuiſſe patet. Quod & rurſus idem Liuius *libro* 28. confirmat. Cui obiectioni & facillime ſatisfit, ſiquidem in Capitolio ipſo erant Iouis Optimi Maximi, Iunonis Reginæ, & Mineruæ ædes, paruo diſtinctæ ſpacio. Vnde Liuius, libro 6. facit Manlium Capitolinum à viatore arreptum hæc pronuntiantem: *Iupiter Optime Maxime, Iunoque Regina, ac Minerua, cæterique Dii, Deæque, qui Capitolium, arcemque incolitis, ſiccine veſtrum militem ac Præſidem ſinitis vexari ab inimicis?* Ita Cicero *in oratione ad Equites Romanos*, antequam iret in exilium. *Nunc ego* (inquit) *Iupiter Optime Maxime, cuius nutu ac ditione ſola terrarum gubernantur, tuque particeps connubii, ſocia ac Regina Iuno teque Tritonia armipotens, Gorgonia, Pallas, Minerua cæterique Dii Deæque immortales, quæ excellenti tumulo ciuitatis ſedem Capitolii incolitis, oro, obſecroque, &c.* Addunt præterea ex Liuio *libro* 22. Senatum collectum in curia Hoſtilia, & ex Cic. *libro* 2. *de Diuinat.* in Curia Pompeia, & ex Gellio, *libro* 14. *cap.* 7. in Curia Iulia. Quæ etiam ſententiæ noſtræ officiunt; ſiquidem ſingulis curiis præpoſitos binos Flamines ſeu Sacerdotes fuiſſe, qui ſacra facerent, conſtat ex Feſto Pompeio *libro* 3. vbi Curiales Flamines ait fuiſſe Curiarum Sacerdotes. Hinc iure Cicero *in orat. pro Milone*, Curiam dicit templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, &c. Præterea dicunt iſti obſeruatū apud Tac. *lib.* 2.

Senatum in Palatio conueniſſe. At & in Palatio erant locā ſacra, ſaltem cum in eo eſſet curia. Ita Cic. *de Diuin.* inquit: *Curia Saliorum, quæ eſt in palatio.* Poſtremo dicunt ex Liuio *lib.* 23. & in foro conuenire conſueuiſſe Senatum. Verum & hæc obiectio facile diluitur, ſiquidē Foros multiplices Romæ fuiſſe alibi oſtendimus; Præcipuum tamen erat forum vetus, Romanum & Latinum nuncupatum, in quo erat & comitium, & in quo Senatores conueniebant, quod conſtat ex Plinio, *lib.* 15.*c.* 18. vbi ſcribit: *Colitur ficus arbor in foro ipſo ac Comitio Romæ nata.* In Comitio autem fuiſſe baſilicā Pauli conſtat ex Cic.*lib.4.epiſt ad Atticum*, vbi habet: *Paulus in medio fori Baſilicam texuit, iiſdem antiquis columnis.* Et Philipp.6. *Qui forum & Baſilicas ornaret.* Et rurſus: *Forum plenum & baſilicas vidемus.* Et ex Plinio *lib.36.c.15.* Cornelio Tacito *lib.3:* & Plutarcho *in Cæſare.* Ex quibus non Pauli ſolum Baſilicam, ſed & alias, puta Opimiam, Iuliam, Portiam Baſilicas in foro fuiſſe colligimus, vti demonſtrat Alex. ab Alex. *lib.2.c.12.* In his inauguratos ſacra facere conſueuiſſe Senatores, facile coniiciendū. Sed quid dicemus ad Plinii locū lib.8.c.45. *Quum eſſet nuntiatum bouem loquutum* (quod frequēter in priſcorum prodigiis fuiſſe ait) *Senatum ſub dio haberi ſolitum fuiſſe*; certe dicēdum eſt locum illū etiam prius conſecratū fuiſſe, quod & diximus factum, quum in Campo Martio & pratis Flaminiis Senatus ſeu comitia habita ſunt. Statuamus itaque cum Varrone & Gellio locis citatis, nō licuiſſe colligere Senatū, niſi in loco inaugurato, & cōſecrato. Quod ex hoc loco Suetonii etiam clare colligitur, quicquid alii in oppoſitum ſenſerint, & ſentiant. Sed nec illud omittendum ex Feſto, *loco ſupra citato*, in æde Bellonę, quæ extra mœnia erat, legatis exterarū nationum, quos in vrbē admittere nolebant, Senatum dari ſolitū à Rom. Obſeruamus etiā magiſtratibus, qui ad vrbē redibāt, in eodē templo datū Senatum fuiſſe. Liu. *in lib.* 38. de P. Scipione loquens ait: *Ipſe decem nauibus Romam redit. & Senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit.* Et *lib.* 49. idem Liuius inquit: *Manlius Proconſul ex Hiſpania redierat, cui poſtulanti ab Senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat.*

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXXV.

Et ne plus, quam bis in mense legitimus Senatus ageretur, Kalendis scilicet, & Idibus.

CONuocandi Senatum ius ordinarium penes eos semper fuit, qui Reipublicæ præessent Ita Gellius *lib.14.c.7.* scribit ex Varrone, Senatum haberi solere more maiorum per Dictatorem, Coss. Prætores, Tribunos Plebis, Interregem, & Præfectum Vrbis. Extraordinario iure Tribunos quoq; militares, qui pro Consulibus fuissent, item Decemuiros quibus imperium Consiliare tum esset, item Triumuiros Reipublicæ constituendæ gratia creatos, ius vocandi Senatum habuisse, ex eodem Gellio ibidem colligitur. Singulis autem diebus Senatum colligi potuisse obseruamus, præterquam Comitialibus, id est, in quibus Comitia à Populo habebantur, ne Senatores à suffragio ferendo auocarentur, scribente Cic.lib.1.Epist.Famil.Epist.2. *Consecuti sunt dies Comitiales, per quos Senatus haberi non poterat.* Quod lege Pupia cautum idem Cic. *Epist.4.eiusdem*, ita confirmat: *Senatus haberi ante Kalendas Februarias per legem Pupiam (id quod scis) non potest, neque mense Februario toto, nisi profectis aut reiectis legationibus.* Et lib.1.Epist.ad Q.Fratrem Epist.2. *Comitialibus diebus, qui Quintinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat Senatum, & quod Gabinia sanctum sit etiam cogi ex Kalendis Februariis vsque ad Kalendas Martias Senatum legatis quotidie dari.* Nec diebus tetris & nefastis cogi poterat Senatus, quum ex Gellio *lib.5.c.17.* Pontifices decreuissent, nullum ex iis diebus sacrificium recte futurum; sed Senatus, vt paulo ante docet idem Suet. haberi non poterat, nisi prius auspicato, sacrificioque facto. Quum tonuisset, nec tunc Senatus haberi poterat, quod colligitur ex Plutarcho *in Catone minore* dicente: *Tum Pompeius subito mentitus se tonitru audisse, turpissime Comitia soluit, erat etenim in consuetudine positum, vt si de cælo esset seruatum, nihil perageretur.* Ad hæc si ventorum procellæ aut tempestates fuissent, non habebatur Senatus. Hinc Appius Claudius subito cohorti

imbris beneficio damnationem effugit, scribente Valerio Maximo lib. 8. c. 1. *Itaque cui marina tempestas causæ dictionem contraxerat, cœlestis salutem attulit.* Si etiam Consules ambo absuissent ab vrbe, cogi non poterat Senatus, vel saltem nisi ad nonam diem ab ea qua aberant, quod clare tradit Cic. *lib.* 12. *Epist.* his verbis, Cornificio scribens, Epistola omnium 262. *Senatus sæpius pro dignitate tua appellaretur, si absentibus Consulibus vnquam nisi ad diem nonam ageretur.* Quum alter tantum Consulum aberat, cogi poterat Senatus; quod ex Dionysio Halycarnas. *lib.* 10. habemus: *Necesse* (inquit) *habuit Sextius solus Senatum cogere, quoniam Memenius collega propter morbum aberat.* Dubitari etiam potest, quod sicuti comitia soluebantur si quispiam epileptico morbo corruisset, quem ob id Comitialem appellatum tradunt, ita & Senatum haberi non potuisse, si in eo coeundo quis eodem morbo correptus fuisset, vnde Serenus:

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo,
Quod fieri nobis suffragia iusta recusat.

Et Cato: *Quod Comitia prohibere solet, nec id quidem mihi vitium fuit.* Quum itaque cæteris omnibus diebus, præter memoratos colligi Senatum potuisse censendum sit, mirabar sane Augustum, quem rerum actioni maxime studuisse ex eodẽ Suetonio *cap.* 32. vidimus, Senatus legitimam coitionem ad binas vices singulo mense, nempe per initium ad Kalendas, & ad dimidium per Idus coarctasse; Sed mirari destiti meditans & animo concipiens, virum, qui in se totam Reipublicæ vim contraxerat, id consulto fecisse, vt negocia vrgentia & maiora prius ab ipso vna cum Semestri Senatorio Consilio sorte ei assignato pertractaret, & statueret, quæ postea à Senatu collecto decernenda essent, vel censenda, quum ad frequentem Senatum referrentur, & ob eandem causam de maiori negocio, non vt antea moris erat, & eo ordine, quo prius tractari solebant, sed prout libuisset, verſute tamen & caullose se id facere prædicabat, vt vnusquisque animum intendere posset, an assentiendum vel repugnandum esse censeret. Verum & pro textus clariori intelligentia sciendum, quod Senatus alius habebatur legitimus,

alius indictus. *Legitimus* dicebatur, qui lege vel more semper certis diebus habebatur, puta Kalendis, & Idibus, nisi aliqua ex memoratis causis obstaret. *Indictus* autem dicebatur, qui reliquis diebus mensium magistratus, cui id faciendi ius esset, vocatu cogebatur. Quod potissimum colligitur ex Capitolino *in Gordiano* ita scribente: *Non legitimo, sed indicto Senatus die Consul iam domi conuentus cum Pratoribus, AEdilibus, & Tribunis in Curiam venit.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXXVI.

Author & aliarum rerum fuit, in queis ne acta Senatus publicarentur.

Liuius author est *lib.* 23. anno ab V. C. 404. institutum à Val. & Horatio Consulibus fuisse, vt Senatusconsulta in ædem Cereris ad Ædiles plebis deferrentur, quæ antea arbitrio Consulum supprimebantur, vitiabanturque. Postea tamen ad ærarium ea delata fuisse, & Cicero *Philipp. quinta*, & Tacitus *lib.* 3. testantur. Et locus hic Suetonii de S. C. seu sententiis à Senatu latis, seu rogatis, quæ publicari consueuerant, intelligendus est; Fuerunt enim & alia S.C. *Tacita* appellata, quæ palam enunciari nunquam licebat; quod ex Capitolino in vita Gordianorum elicitur, vbi legitur: *Dicit Iunius Cordus, istud S.C. fuisse tacitum, quod quale sit, & quare sic appellatum breuiter exponendum. Omnino exemplum S. C. Taciti non aliud est hodie, quam quod vestra clementia conuocatis ad interiora maioribus, ea disponit, quæ non sunt omnibus communicanda, de quibus etiam siletis, ne quis ante rem completam quicquam vel audiat, vel intelligat.* Hũc autem morẽ apud veteres necessitates publicæ inuenerunt, vt si forte aliqua vis ab hostibus immineret, quæ vel cogeret humilia captare consilia, vel aliqua constituere, quæ prius non oporteret dici, quam effici, vel si nollent ad amicos aliqua permanare, S. C. Tacitum fieret, ita vt non scribæ, non serui publici, non Censuales illis actibus interessent, Senatores exciperent, Senatores omnium officia Censualium, scribarumq; complerent, ne quid forte proderetur.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. XXXVI.

Ne magistratus deposito honore statim in Prouincias mitterentur.

PRouinciarum duplex diuisio fuit; nam stante Republica,& præsertim Ciceronis temporibus, Prouinciæ aliæ Consulares, aliæ Prætoriæ fuere;at Imperio constituto, alię Populi Romani, aliæ Imperatorum erant Prouinciæ, de qua differentia inferius *cap.* 47. pertractabimus. Prouinciæ Consulares erant, quæ ab iis, qui in Vrbe Consulatum gessserant, Consulari Imperio obtinebantur, ad quas peracto Consulatu proficiscentes Proconsules dicebantur. Prouinciæ Prætoriæ erant,quas qui Prætores proximo anno in Vrbe fuerant,Prætorio Imperio obtinebant, ad quas Profecti Proprætores appellabantur.Illud autem sciendum,Prouincias non ex sui natura & essentia Consulares vel Prætorias fuisse ,sed tales effectas, prout iussu Senatus Consulibus vel Prætoribus decernebantur, ita vt aliquando Consulares Prætoriæ efficerentur, & Prætoriæ Consulares, sic vt nonnunquam ignobiles admodum Prouinciæ Consulares fierent,quod superius in Cæsare, *cap.* 19.obseruauimus.Et Cicero *de Prouinciis Consul.*ait: *Ex Consulare prouincia facere Pratoriam.*Quod & ex Liuio & Tacito fuse docet Sazius *Com.Reipublicæ Romanæ, lib.*2. *c.*5. Porro autem solebant postremis illis Reipublicæ temporibus, quod ex orat. Cic. *de Prouinciis Consul.* animaduertimus,Prouincias tam Consulares, quam Prætorias in Senatus potestate esse, at non simili modo decerni consueuisse, si quidem Consulares Consulibus anno proximo futuris ante Comitia mandabantur, & Comitiis centuriatis creatis Consulibus, post menses plures eas inter se sortiebantur,vel partiebantur,idq; ita erat in Senatus potestate,vt Tribuni intercedere non possent decretis quæ de iis Senatus fecisset Prętoriæ vero Prouincię Prætoribus anni præsentis mādabantur,decernebanturq; ipsis, dum Præturā gererent, in hoc à Consularibus differentes, quod illæ in incertū tempus Consulibus nondū designatis decernebantur,

bantur. Et quamquam Consulare & Prætorium Imperium vtrumq; summum esset in Prouincia, maior tamẽ erat Proconsulare, vnde & Proconsules maiorem exercitum & plures fasces habebant, & reliqua omnia Proconsularia ornamenta. Proprætores vero minorẽ exercitum, fasces pauciores, & Prætoria insignia tantũ præ se ferebant; quamuis sciã, non defuisse Iuristas quosdam, qui secus senserint, dicentes Propretores fere semper in Prouincias Regias, id est, in quibus Reges, priusquam Romanæ iurisdictionis essent, imperauerant; quod ex Prætoriis Prouinciis in Nouellis Iustinianeis relatis probare contendunt, puta Pisidiæ *Nouella* 24. Lycaoniæ, & Arcadiæ *Nouel.* 25 *&* 145. Phrygiæ, *Nouel.* 45. Thraciæ, *Nouel.* 26. Paphlagoniæ, *Nouel.* 29. Siciliæ, *Nouel.* 104. Sed id erroneum esse ex dictis iam conuincitur. Nec hasce Prætorias fuisse, sed etiam Consulares aliquando, compertum est. Solebant autem Consules & Prætores totum annum sui magistratus in Vrbe consumere, nec fere prius in suas Prouincias proficiscebantur, nisi aliquod in Prouincia esset bellum, quod maturandum discessum ab Vrbe cogeret. Quinimo & aliquando in Prouincias proficisci noluisse obseruatum est. Ita Hortensius in prouinciam profectus non est, teste Cicerone *in Bruto*, & Bibulus post Consulatum in Vrbe mansit, & ipse Cic. Galliam sibi Prouinciam decretã in concione deposcit, ex orat. *in Pisonem.* Et Pompeius & Crassus post Cõsulatum in Vrbe manserunt, quo casu alii viri Consulares ad Prouincias administrandas mittebantur, qui extra ordinem mitti dicebantur. Ita Cic. post Consulatum multo tempore in Ciliciam missus est, Bibulus in Syriam, L. Domitius in Galliam. Sicuti vero Consules, & Prætores in Vrbe annuum magistratum gerebant, ita Proconsules & Proprætores in Prouincia per annum manebant, nisi à Senatu eis prouinciæ regimen prorogatum esset; quod multoties factum in historica lectione obseruamus. Nam hos magistratus vltra annũ geri, lege Cornelia *de prouincia* prohibebatur, cuius meminit Cic. *ad App. lib. Famil.* 5. quod & lege Annaria cautum, scriptum reliquit Alex. ab Alexandro, *lib.* 4. *cap.* 6. perperam tamen; nam lex Annaria, seu potius Annalis,

quæ & *Villia* dicta fuit, erat, qua finiebantur anni magistratus capiendi, & Festus *libro primo*, & Cicero in Philipp. 5. *Maiores nostri leges Annales non habebant*. Et de Leg. *Consules Annali lege ciuitatem seruanto*. Et de Orat. *Lex Annalis, quæ annorum numerum præfiniebat ad capiendos magistratus*. De eadem Liuius *lib.* 10. vbi differit de Consulatu superioris Africani, & etiam ex libro decimo belli Macedonici. Hæc autem lata fuit à L. Villio Annali, Trib. Pleb. L. Manlio, Quinto Fuluio Coss. anno ab Vrbe condita D LXXIIII. Quot annos nati quemque magistratum peterent, caperentque, Liuius *libro* 40. vbi tamen corrupte legitur *ab L. Iulio*. Et apud Val. Maximum *L. Tullius Annalis*, cum vtrobique legendum sit, *L. Villio*, ex Cœlio, 8. *lib. Epistol.* & Carolo Sigonio. Quum itaque vrbano magistratu perfuncti erant Consules, & Prætores, lege statim eis in Prouinciam proficiscendum erat, quod ne fieret, Augustus cauit lege alia, *ex Suetonio hoc in loco*.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXXVI.

Vt Proconsulibus ad mulos, & tabernacula, quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur.

FLorente Romana Republica, nulla impensa Prouincialibus dabatur magistratuum gratia ad Prouinciam proficiscentibus, sed ex ærario publico, quæ illis necessaria erant, Romæ parabantur. Quod ex Liuio per initia libri 42. clare patet, vbi ait de Posthumio Consule in Campaniam misso ad agrum publicum à priuato terminandum, ita verba faciens: *Hic iratus Prænestinis, quod quum eo priuatus sacrificii Templo Fortunæ faciendi causa profectus esset, nihil in se honorifice, neque publice, neque priuatim factum à Prænestinis esset, priusquam Roma proficisceretur, literas Præneste misit, vt sibi magistratus obuiam exirent, locum publice pararent vbi diuerteretur, iumenta cum exiret inde, præsto essent. Ante hunc Consulem nemo vnquam, sociis in vlla re oneri aut sumptui fuit, ideo magistratus mulis tabernaculis*

tabernaculuq́; & omni alio instrumento militari ornabant, ne quid tale imperarent sociis; priuata hospitia habebant, ea benigne comiterq́; colebant, domusq́; eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati qui repente aliquo mitterentur, singula iumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant, aliam impensam socij in magistratus Romanos non faciebant. Postea lege Iulia quid in prouinciam proficiscenti magistratui à sociis tribui deberet, præfinitum: nam præter fœnum, tectum, & ligna, aliud gratis nihil dari debere decreuit. Quod Cicero ad Atticum *lib.5. Epist 16.* scribit: *Scito* (inquit) *non modo nos fœnum, & quod lege Iulia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem, nec præter quatuor lectos & tectum, quemquam accipere quicquam, multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerunque.* Verum & hic optimus mos aliquando immutatus, ita vt magistratus extra vrbem iturus, maximis sumptibus ærarium non solum, sed & prouincias grauaret, quod Cicero Pisoni obiicit, inquiens: *Nonne sestertium centies octogies, (quod quasi vasarij nomine in venditione mei capitis adscripseras) ex ærario tibi attributum Romæ in quæstu reliquisti?* Vasarium enim Cicero appellat totum id, quod publice dabatur magistratibus, vt muli, vasa, & reliqua, vt docet Budæus *lib. de asse* 3. quamuis Alciatus, sed minus congrue, elucidans *l. inter domum, D de verb. signific.* exponat, esse præmium, quod reducibus magistratibus, præter gestum apud exteros honorem impenditur. Et Budæo adstipulatur Cælius Rhodig. *lib.27. cap.27.* ita scribens: *Vasaria intelligunt eruditiores apud M. Tullium, quæ magistratibus publice contribuebantur, quo in genere muli sunt, equi, vasa, & id genus alia, vel hoc nomine pecunia erogata.* Cicero item de lege Agraria contra Rullum scribit, de Decemuiris loquens, quos Rullus creandos censuerat ad agros diuidendos per prouincias; *Dat* (inquit) *potestatem verbo Prætoriam, re vero Regiam, definit in quinquennium, facit sempiternam, tantis enim confirmat opibus & copiis, vt inuitis eripi nullo modo possint, deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis, præterea mulis, tabernaculis, tentoriis,* (vel vt alii, *centuriis,*) *supellectili, sumptum haurit ex ærario, suppeditat à sociis.* Proficiscentibus enim in prouinciam, dabantur ex publico, quæ necessaria vi-

debantur; sicque ornari Consules, Prætores, Prouincialesque dicebantur antiquis Romanis. Cic. lib. 2. ad Q. Fratr. *Referebatur de prouinciis Quæstorum, & de ornandis Prætoribus.* Et ad Att, lib. 3. Epist. 24. *Quum scripsissetis, Consulares prouincias ornatas esse.* Et paulo post addit: *De ornandis Consulibus.* Et in orat. pro lege Manilia: *Ornatæ prouinciæ lege curiata.* Quod vitium & antea inualuisse, testis est Liu. *lib.* 43. ita scribens: *Eodem anno C. Popilius, & Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, S.C. Thebis primũ recitatum per vrbes omnes Pelopõnesi vrbes circumtulerunt, ne quis vllam rem magistratibus Romanis conferret, præterquam quod Senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoq; præbuerat, leuatos se oneribus impensisq;, quibus alias aliis imperantibus exhauriebantur.* Hunc abusum corrigere tentauit Augustus, Senatusconsulto ad mulos & tabernacula paranda certam & determinatam pecuniam constituens; & post eum Alexander Imp. quod ex Lamprid. in illius vita colligitur, dum ait: *Iudices quum promoueret exemplo veterum, vt & Cicero docet, argento & necessariis instruebat, ita vt Præsides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, mulos & equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, coquos singulos, & si vxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, reddituri deposita administratione, mulas, mulos, equos, muliones & coquos, cætera sibi habituri, si bene gessissent.* Quæ fere eadem scribuntur à Iulio Capitolino *in Alexandro*, dum inquit, Alexandrum Imperatorem ex more veterum instruxisse magistratus, quos in prouincias mittebat, ita vt Præsides acciperent argenti pondo vicena, phyalas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, coquos singulos, & si vxores non haberent, concubinas singulas, quod sine iis esse non possent, reddituri deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones & coquos, cætera habituri si bene gessissent, in quadruplum reddituri, si male.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXVI.

Vt cura ærarij à Quæstoribus vrbanis ad Prætorios Prætoresve transiret.

QVæstorum originem vsque ad Reges Romanos transferunt Iuristæ nonnulli, ex Vlpiano *in l.1.ff.de off.quæst.* vti Gracchanus & Iunius *lib.7.de potestat.* qui Tullum Hostilium primum in Rempublicam induxisse Quæstores tradidere. Et idem Trebatius & Fenestella scribunt. Quod tamen nullibi apud Historicos scriptum obseruamus, præterquam apud Tacitum, *lib.2.Annal.* cuius hæc verba sunt: *Sed Quæstores Regibus etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex Curiata ostendit à L.Bruto repetita.* Sed Valerium Publicolam, qui cum Bruto Consul fuit, in Saturni æde ærarium primum condidisse, illiusque custodiæ binos Quæstores assignasse, quod Plutarchus in illius vita tradit. Inter hos, qui postea ad multum numerum excreuere, sicuti & multæ prouinciæ postea, excrescente Republica, illius dominationi subiectæ sunt, ad quas vna cum Proconsulibus seu Prætoribus, Consulibus & Prætoribus, qui ad ius dicendũ, & exercitus regendos in eas mittebantur, & Quęstores vna proficiscebantur, vt publicæ pecuniæ in illis curandæ Præfecti rationem haberent. Erant tamen digniores, ex Quæstoribus Vrbani, qui vocabantur, qui in vrbe ærarii & publicorum redditυum & expensarum curam habebant. Hic primus erat magistratus, qui à Patriciis adolescentibus gerebatur, & ad Ædilitatem, Præturam & Consulatum aditum faciebat. Quamuis & à populo tentatum aliquando, vt & Quæstores plebeii fierent, tradiderit Liuius *libro quarto.* Quod deinceps obtinuit, tribus ex quatuor Quæstoribus plebeis creatis, Q.Silio, P.Ælio, & P.Pupio, & vnico tantum patritio N.Fabio Ambusto. Itaque Augustus concipiens quanti momenti esset Quæstura, eo quod præcipue publicam pecuniam Reipublicæ neruum, & pace & bello tractaret, curam ærarii à Quæstoribus ad Prætorios viros transtulit. Quod hic Suet.& Tacit.*lib.13.* docet. Quod

& sub

& sub Tiberio postea obseruatum, ex eodem Tacito, *lib.* 1. scribente: *Resistentibus ærarij Prætoribus, subuenit Cæsar.* At sub Claudio rursus ærarii cura Quæstoribus demandata. Testes adduco Tacitum, *eodem lib* 13. & Suetonium, *in Claudio, cap.* 24. & rursus: *Nero curam publicarum tabularum à Quæstoribus ad Prætores transtulit*, ex Tacito, *lib. Histor.* 4. vbi etiam habemus, Vespasiani temporibus Prætores ærarii curam habuisse. Quod si quando *Præfectos ærarij* apud scriptores legimus, puta apud Plinium iuniorem, *libro Epist.* 1. *Epist.* 9. *& in Panegyrico*, intelligendum per Præfectos, Prætores, scribente Gellio, lib. 13. cap. 23. *Quod per Quæstores autem dixi, intelligi nunc oportet Præfectum ærario significari: Nam cura ærarij à Quæstore ad Præfectum translata.* Quod & Dion *lib.* 55. confirmat, qui etiam *lib.* 43. scribit, publicæ pecuniæ administrationem, quæ Fabio Caninio Consule ad Ædiles translata fuerat, postea Quæstoribus redditam non esse, sed Prætoriis viris commissam. Ex quibus non solum à Quæstoribus ad Prætores, sed & ad Ædiles aliquando ærarii curam translatam obseruamus Sic Frontinus lib. 2. de Aquæd. *ærarios Prætores* dixit. Sic Tacitus *lib. Annal.* 1. inquit: *Resistentibus ærarij Prætoribus.* Non solum autem Prætores ærarii curam gessere, sed & viri Consulares, & summis honoribus functi, quæsturam gerere, non indecorum putarunt, scribente Liuio, lib. 3. *Cum M. Valerio Valerij filio Volesi Nepote Quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter Consul fuerat.* Quod & Catoni viro Consulari accidisse, tradit Alexander ab Alexandro, *libro & cap.* 2. sed perperam profecto, vt in Annot. in eundem recte testatur doctissimus Tiraquellus, siquidem M. Porcius Cato, qui & Cato Censorius & Senior vocatus fuit, Quæstor extitit sub Scipione Africano, anno ab vrbe cond. 546. nec prius creatus Consul cum L. Valerio Flacco, quam anno 554. Nec minus errati coarguendus Volaterranus, qui *lib.* 14. scribit, Catonem Quæstorem è Cypro septem millia talenta asportasse; in quo Strabonem habet repugnantem, qui Catoni Prætori illud tribuit, qui Prætorius se bello ciuili Vticæ interemit, vnde Vticensis appellatus. Hunc vocauerunt Quintilianus & Seneca virum sapientissimum.

Et de

Et de priori scripsit idem Seneca ad Lucillum, eum tam necessarium Reipublicæ fuisse nasci, quam Scipionem, quorum alter cum hostibus, alter cum moribus bellum gessit, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XXXVI.

Vt Centumuiralem hastam, quam Quæstura functi consueuerant cogere, Decemuiri cogerent.

DEcemuiri Reipublicæ administrandæ primum creati sunt, mortuo Romulo, vt ait Liuius *lib.1.* in hæc verba: *Itaq; trecentum Patres decem decuriis factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. Decem imperitabant, vnus cum insignibus Imperij & lictoribus erat, quinque dierum spacio finiebatur Imperium, ac per omnes in orbem ibat, annuumq; interuallum regni fuit.* Dionysius tamen Halycarnass. *lib.2.* à Liuio in eo discrepat duntaxat, quod id 200. Patres fecisse tradit, in reliquis Liuio consentit. Horum Decemuirorum dominatio populo Romano inuisa, breui desiit, creato Rege Numa Pompilio. Regibus deinde Roma exactis, Consules, qui vrbi præessent, creati, quorum opera plebs minime satisfacta, teste Dionysio, *lib.10.* & Liuio, *lib.3.* Anno trecentesimo altero, iterum mutata forma ciuitatis, ab Consulibus ad Decemuiros, Decemque viri creati Reipublicæ administrandæ, cum summo Imperio, qui decimo die ius populo singuli redderent, & eo die penes præfectum iuris fasces essent. Ab his leges 12. tabularum latas, authores sunt Liuius, *lib.3.* & Dionysius, *lib.2.* Fuerunt & alii Decemuiri, *Sybillini* dicti, qui sacris præerant, & sacra plura faciebant, quæ prius à Duumuiris tractabantur; lege enim lata à C. Licinio Stolone, & L. Sextio Trib. pleb. facti sunt Decemuiri, simulq; lege cautum, vt pars ex plebe, pars ex patribus fieret, anno vrbis 338. quorum Decemuirorum meminit Cicero *6 in Verr. act.* & de quibus toties apud Liuium fit mentio, *lib.16 & 22. & 25. & 26. & 27.* & alibi sæpe, qui vsque ad Syllæ Dictaturam perdurarunt, post enim Syllæ Dictaturam Quindecemuiri Sybillini siue sacrorũ creati sunt.

ſunt. Fuerunt & aliquando alii Decemuiri creati à M. Iulio Prætore vrbis, pro metiendo diuidendoque agro Apulo Samnitino, ex Liuio, *lib.31.& 42.* vbi habet: *Eodemq; anno cum agri Liguſtici & Gallici, quod bello captum erat, aliquantulum vacaret, Senatuſconſultum factum, vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex S.C. creauit Prætor.* Horum Decemuirorum apud Cic. ſæpe fit mentio, *in orat.1. pro lege Agraria, lib. 11. Epiſt. Famil. Epiſt.13.19.& 20.* Poſtremo fuere Decemuiri litibus iudicandis, quorum meminit Pomponius *in l.2. D. de orig. iur.* vbi legitur: *Deinde quum eſſet neceſſarius magiſtratus, qui haſtæ præeſſet, Decemuiri ſtlitibus iudicandis ſunt conſtituti.* Legendum autem *ſtlitibus*, & non *in litibus*, vt quidam docent antiqui lapides & monumenta. Et Quinctilianus tradit, *ſtlitibus* ſignificare idem, quod *ſuper lites*; Quod etiam ex Sexto Pompeio, & V. Probo liquet, antiqua Latina loquendi formula, qua ſane forma Decemuirorum conſcriptæ ſunt tabulæ, & cuius pars vlla vix ſubſiſtit innoxia, ſi Sexto Pompeio credimus. Decemuirorum horum fit mentio à Spartiano *in Adriano*, vbi: *Quando à Traiano abductus à patria, & pro filio habitus, nec multo poſt Decemuir litibus iudicandis datus.* Et Cicero in Oratore: *Plane Duumuirorum aut Triumuirorum capitalium, aut Decemuirorum litibus iudicandis, dico numquam.* Idem pro Cæcinna: *Probaui, cum Aclinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta Decemuiris religionem inieciſſet, non poſſe ſacramentum noſtrum iuſtum iudicari.* Et paulo poſt: *Decemuiri prima actione non iudicauerunt, ſed poſtea re quæſita & deliberata, ſacramentum noſtrum iuſtum iudicauerunt.* Ex quibus patere puto, Decemuiros magiſtratum ſeu iudices fuiſſe (vtrum enim dixeris parum laboro, quicquid dicant alii) ſeiunctum à Centumuiris, nec partem eorum; id quod tamen recentiores fere omnes de re hac ſcribentes exiſtimarunt, inter quos Budæus *in d.l.2. ad §. deinde quum eſſet neceſſaria, D. de orig. iur.* Sabellicus & Beroaldus *in explanatione huius loci*, & Grucchius *lib.2. de comit Rom.* & Zaſius aliique plerique: qua in re eos aberraſſe, non dubitandum, quum certis de cauſis iudicaſſe Cicero *in orat. pro Cæcinna, & pro Domo ſua*, clare doceat, diuerſis ab iis, de quibus cognoſcebant

Centum-

Centumuiri. Quod etiam comprobare possumus ex Dione, *lib.54.* vbi scribit, Decemuiros iis iudiciis, quæ ad Centumuiros deferebantur, præfuisse, quin eos ex 26. viris fuisse tradit, in quorum numero erant Triumuiri capitales, Triumuiri monetales, & Quatuoruiri viarum vrbis, & Duumuiri, qui viarum extra vrbem curam habebant, & Quatuoruiri, qui in Campaniam mittebantur, quos omnes si cum Decemuiris computabis, numerum 26. exæquabis. Hos itaque viros præfuisse hastæ Centumuirali, & eis curam demandatam ab Augusto, inquit Suetonius, vt scilicet eam cogerent, quam Quæstura functi antea consueuerant cogere. An vero ante Augustum Decemuiris ius non fuerit Centumuiralem hastam cogendi, an minus istud ad Quæstorios viros spectaret, an potius eam potestatem, quam sibi Quæstura functi arrogauerant, Augustus Decemuiris restituerit, quod L. Charonda, *lib.1. antiquit. Rom. cap.16.* disputat, determinare non ausim. Nihil enim certi ex scriptoribus in re hac habeo, quod in medium afferam.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO, CAP. XXXVII.

Curam operum publicorum, viarum & aquarum aluei Tiberis.

Operæ seu operis apud Latinos multæ obseruantur significationes. Verum quod ad præsens attinet negocium, in triplici tantum significatione Suetonii dictum accipi potest, nempe vt Augustus nouum officium excogitarit, Curatorum operum publicorum, id est, qui curarent, vt operæ mercenariæ, quæ operam suam publice locabant, laborem iustum quotidie præberent, vel quod Curatores operam darent, vt publica opera, vtpote ædificia, recte & iuxta conuenta fierent; & tertio, quod fierent eleganti forma, & decenti artificio. In priori significatu operas accepit Cicero *orat. in Philipp.* quum ait: *Operæ mercenariæ multitudo conductæ.* Et in orat. pro Sestio: *Erat mihi contentio cum operis conductis.* Iuristæ has in duplicem differentiam

secant,

secant, nam alias officiales, alias artificiales dicunt, *D. de oper. libert.* Zasius in intellect. suis tertiam addit speciem, quam communem seu mediam inter officiales & artificiales facit. Secunda significatione operam pro re ipsa facta sumpsit Cicero *de nat. Deor.* inquiens: *Opus tam elegans, tam perfectum, tam elaboratum.* Et rursus: *Opera tam magnifica, tam praeclara.* Et in Verr. *Publicorum operum depopulatio.* Et in orat. pro domo: *Operum publicorum exactio.* Quae opera, tam priuata quam publica scilicet aedificia, Graecis ἔργα dicuntur. In tertia significatione Cicero *opus* accepit *in Verr.* dum ait: *Galeae caelatae opere Corinthio.* Et rursus: *Candelabrum & gemmis clarissimis, & opera mirabili perfectum.* Et de Legibus: *Exornare sepulchrum opere tectorio.* Quo itaque ad primam significationem, dubio procul hic Suetonii dictum non est intelligendum, siquidem antiquis Romanis publica aedificia facienda locari solita à Censoribus, alibi docet, nec quotidianis operibus hominum construxisse, satis constat, praesertim ex Liuio, *lib.* 40. & alibi pluries. Quamobrem secundum posteriorem significationem, Curatores operum publicorum fecisse Augustum, dicendum est, id est, qui publica opera, id est, basilicas, theatra, fora, templa, aedes, curias, thermas, piscinas, aquaeductus, fontes, fana, porticus, & similia, de quibus Iuristae, *C. de oper. public.* curarent, vt solida fierent ab aedificatoribus, qui de vitio aedificii tenebantur intra 15. annos, *ex l. omnes, l. 7. C. de oper. public.* Cura etiam erat horum aedificiorum Curatorum, vt fierent apte & eleganti forma iuxta modulum seu archetypum ab architectis praebitum. Curatoresque operum non tantum se, sed & suos haeredes obligabãt ob cessationem, *ex l. 1. de oper. publ. in Pand.* De huiusmodi Curatoribus operum publicorum struendorum, *in eod. tit. de operib. publ.* passim se offerunt exempla. Hos etiam aliquando Curatores Reipublicae vocatos à Iuristis obseruamus, fuisseque magistratum municipalem ex Decurionibus creatum, qui pecuniae publicae administrandae, vectigalibus locandis, operibus locisque publicis praeerat, vt constat *ex l. 2. 3. & vltima, D. de admin. rerum publ.* Varro, Festus, Pomponius Iurisconsultus, Dionysius, & Theophilus

curam

curam Ædilium fuisse tradunt, ædificia publica & priuata curare; quod etiam ex Platone *lib.6.de leg.* colligitur, & Aristoteles *lib.6.Politicor.cap.3.* de ædificatione decenti curam ad Ædiles spectasse tradit, qui ἀγορανόμοι ab ipsis Græcis vocantur. Hos enim curasse, vt ædificia priuata publicaque fierent, Festus Pompeius *lib.1.* docet. Templorum ædificandorum curam gessisse, auctores sunt Dionysius Halycarnasseus *lib.6.* & Cicero *in 1.in Verr. actione.* Theatra vt construerentur, Fenestella *de magist.Rom.cap.14.* Fora, Suetonius *in Cæsare, cap.10.* vbi etiam porticus ædificare, & Basilicas, & Capitolium exornare. Ab Ædilibus itaque Augustus hoc munus auocauit, & ad particularem magistratum transtulit, vti plures essent, qui Reipublicæ administrandæ partem caperent, sicque ipse noua officia excogitata pluribus impartiendo sibi eos deuinciret.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XXXVII.

Triumuiratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi turmas equitum, quotiescumque opus esset.

SEnatum primo legisse Reges, Liuius *lib.1.* mox Consules primos, *lib.2.* deinde Censores, postremo Dictatorem, *lib.23.& 37.* & pluries etiam alibi clare docuit; Verum quum Imperatores ad seipsos Regiam, Consularem, Censoriam & Dictatoriam potestatem auocassent, etiam ipsi Senatores ex libito faciebant, quod superius *cap.25.* Augustum fecisse, tradit Suetonius. Cum autem idem vellet, vt plures administrandæ Reipublicæ partem acciperent, nouos magistratus excogitauit, vel veteres intermissos renouauit. Inter nouos fuit electio Triumuirorum, quibus esset potestas legendi Senatum, & alterum Triumuiratum, qui recognoscerent turmas equitum, quandocunque opus esset. Curiosus aliquis quærit, cur potius Triumuiratum vtriusque rei fecerit, quam Duum, quatuor quinque, &c. Cui satisfieri posset, si ternarii numeri excellentiam omnibus

magni factam huius causam assignamus. Præterea, ternarius numerus in magistratu, nec deficiens, nec superabundans videtur ad prædicta munia obeunda. Ob id & multos alios magistratus ternario numero comprehensos legimus. Ita Triumuiri capitales, Triumuiri monetales, Triumuiri legendæ multitudinis in bellum, seu delectui faciendo, Triumuiri sacris conquirendis, & donis prosignandis, Triumuiri ædibus reficiendis, Triumuiri Reipublicæ constituendæ, Triumuiri agris diuidendis, Triumuiri coloniis deducendis & supplendis, Triumuiri nocturni, & Triumuiri epulares. De quibus omnibus alias fusius.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XXXVII.

Censores creari descitos longo interuallo, creauit, numerum Prætorum auxit.

SI quæ materia in historia scriptores fatigauit, ea est, quæ de re Prætorum numero pertractatur: siquidem de ea re varii varia scripsere, ita tamen citra distinctionem, vt nouæ semper difficultates emergerent, quarum emendationem facile habebimus, præmissa distinctione, quod Prætorum alii Romanis fuere *Vrbani*, id est, in vrbe degentes, ibique magistratum exercentes, alii vero *Prouinciales*, & in prouincias profecti, & ius dicentes, & cætera munia Prętorum obeuntes. Hoc stante, sciendum, non omnes conuenire, quo tempore primum Prætoris officium institutum sit apud Romanos; nam aliqui ex Liuii authoritate *lib.7.* contendunt, anno ab V.C.387. primum Prætorem Sp.Furium, M.F.Camillum ex Patribus creatum, quum & ipsi plebeium fieri Consulem alterum permisissent, qui Prętor in vrbe ius diceret, nam ante illud tempus aliquando Senatus, Consules interdum, nonnunquam populus ipse ius dicebat. Alii vero antiquiorem Prætoris magistratum faciunt, ex eiusdem Liuii authoritate *lib.3.* quo loco meminit vetustæ legis de clauo figendo: *Lex vetusta* (inquit) *est prisscis literis verbisq; scripta, vt qui Prætor maximus sit, is Idibus Se-*

ptembri-

premibribus clauum figat. Quod & Festus seu Paulus apud eum in dictione *Prætoria* videtur confirmare, quum ait: *Prætoria porta in castris appellatur, qua exercitus in prælium educitur, quia initio Prætores erant, qui nunc Consules, & y bella administrabant, quorum tabernaculum quoq; dicebatur Prætorium.* Hæ tamen sententiæ conciliari possunt, si dixerimus, imperantibus Regibus, nec etiam Consulibus, ante dictum tempus nullos fuisse Prætores, de quibus verba facimus, sed primum Prætorem creatum Sp. Furium. Et ad authoritates Liuii & Festi ita satisfaciendum: Prætorem maximum Liuio intelligi Consulem primum seu maiorem appellatum, quod eius verba subsequentia ostendunt; ait enim statim, indicans, quis esset ille Prætor. A Consulibus postea ad Dictatores, quod maius imperium erat, solemne claui figendi translatum est. Ex quibus clare percipitur, per Prætorem maximum Consulem intellexisse; Quod & Festi verba allegata testantur, dum ait: *Quia initio Prætores erant, qui nunc Consules, id est, quia Consulibus & Prætoribus idem munus & eadem potestas erat, præterquam quod Consules maius imperium habebant.* Prætor enim dictus, qui præerat iuri & exercitui, teste Varrone 4. *de lingua Latina*, & Cic. 3. *de Legib.* quod munus ad Prætores, necnon ad Consules spectasse, omnibus receptum est. Hinc factum, quod exactis Regibus, qui hæc munia pacis tempore obibant, & progredientes in bellum, Præfectum vrbis ad ea substituebant, Consules aliquando ob id Prætores vocati, non quod, vt inepte quidam tradũt, initio Prætores fuerint, qui postea Consules appellati sint, (hoc enim ab historia Romana alienissimum est, ex Gellio *lib.* 12. *cap.* 14. vt docet L. Charunda *lib.* 1. *antiquit. Rom. cap.* 13. qui tamen in eo, vt ego sentio, hallucinatur, quum Reges per Prætores bella gessisse tradit; (id enim nullibi, nec ab aliquo scripris mandatum legimus) sed Reges ipsos bella gessisse, Præfectis vrbis Romæ relictis, qui rebus omnibus administrandis præessent, & quasi Proreges essent, vt alibi fuse demonstrauimus; Vnde Iustinianum *Nouella* 25. hallucinatum non ambigimus, vbi de Prætore Lycaoniæ scribit, nomen Prætoris proprium Imperii Romani fuisse, &

ante ipsos etiam Consules in Republica vsurpatum, quum veteres Romani suos Imperatores *Pratores* appellarent, nullam enim Rempub. Romanam constitisse sub Regibus, qui omnia pro libidine & voluntate faciebant, dicendum, & illis exactis, statim Consules creati L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, *ex Liu. in calce lib. 1.*

Sed vnde digressi sumus, reuertentes, post Furium Spurium primum Prætorem, postea duo primum creati Prætores, anno ab V.C. DVIII. ex Liuii testimonio, *lib.* 19. a Posthumio & C. Lutatio Coss. vt ex Chronologia Sigonii, & ex eodem Liuio ibidem colligitur, non vt perperam tradidit Charunda loco citato, M. Fabio Buteone, & C. Atilio Balbo Coss. Horum autem Vrbicorum Prætorum alter *Vrbanus*, alter *Peregrinus* vocabatur, ille ciuibus inter se ius dicebat, hic inter ciues & peregrinos, vel inter peregrinos & peregrinos. Aliquando vni tantum Prætori iurisdictio obueniebat, vt cui vrbana obtigerat, peregrina adderetur, quod Liuius *lib* 25. scriptum reliquit de Publio Cornelio Sulla, qui Vrbanam & Peregrinam habuit, quæ antea duorum sors erat. Et *lib.* 27. de C. Hostilio, cui vrbana iurisdictio obuenerat, addita & peregrina à collega, vt ipse cum aliis in prouincias exire posset. Hi Prætores priuatis iudiciis præerant, post constitutas quæstiones perpetuas, quod Cicero *in Bruto* ait factum esse Censorino & Manlio Coss. qui est annus vrbis 605. in Chronologia Glareani ad Syllæ vsque tempora. His binis Prætoribus, Vrbano & Peregrino quatuor additi, qui publica iudicia exercerent, singuli de singula quæstione; Erant enim quatuor publicæ quæstiones tunc temporis, scilicet *repetundarum*, *ambitus*, *maiestatis*, *& peculatus*. Dicebantur autem perpetuæ quæstiones, tum quod lege erat præscripta quædam forma perpetui iudicii de his rebus, vt lege noua opus non esset, tum quod in huiusmodi prouinciis exercendis annuam prouinciam Prætores peragerent, & non quod antea fieri solebat, vt quoties casus tulisset, crearetur, qui iudicium exerceret, cui absoluto iudicio nulla potestas de eadem re quærendi remanebat. Ad Syllæ itaque & Marii vsque tempora sex fuere Præ-

re Prætores, quod docet Velleius Paterculus *lib. 1. Hist. Roman.* qui Sylla cauit, ne Prætor fieret, priusquam fuisset Quæstor, & ne esset Consul, nisi per decennium post Præturam exercitam, teste Appiano, *lib. 1. Bell. ciuil.* Quum itaque L. Cornelius Sylla Dictator perpetuus Quæstionum numerum auxisset, addendo scilicet binas *de falso, de veneno, & iudicio corrupto, de vi* scilicet, & *de sicariis*; ita & decem extitere in totum Prætores, & tot fuisse Ciceronis tempore, colligimus ex ipsius orat. *pro Cluentio*, vbi habetur: *Quid ergo est? Hæc quæstio ita sola gubernatur? Quid M. Letorij & C. Flaminy inter sicarios? Quid Corinthij peculatus? Quid mea de pecuniis repet. Quid C. Aquilij, apud quem de ambitu causa dicitur? Quid reliquæ quæstiones?* Ex quo loco colligimus sex diuersos Prætores, qui quæstiones publicas exercerent, duos qui inter sicarios quærerent, vnum peculatus, alium repetundarum, alium ambitus, & alium qui ex lege Cornelia de veneno & iudicio corrupto quæreret, quod erat iudicium, de quo in Orat. Quanquam enim quæstio de veneficiis, *lib. 48. D.* coniungatur cum quæstione de sicariis & veneficis; attamen ex præsenti Ciceronis loco clarum est, Ciceronis tempore alium Prætorem, præter duos, qui de sicariis quærerent, quæstioni præfuisse, qui de veneficio & corruptis iudicibus cognosceret. Præter has duas alias quæstiones fuisse, quas Cicero complexus est sub illis verbis: *Reliquæ quæstiones quæ fuerunt de maiestate & de vi.* Quod ex aliis Ciceronis locis colligi potest; Erat enim primum quæstio *Maiestatis*, ex lege Apuleia, vt intelligitur ex *lib. 2. de Orat.* vbi Cicero de causa Horbatia loquitur, quem Maiestatis lege Apuleia postulatum, defendit Antonius. Post vero fuit lex Cornelia *maiestatis*, cuius meminit Cicero *in Pisonem*. Quod autem esset iudicium proprium de maiestate, clare demonstrat Asconius Pædianus in argumento orat. pro Cornelio, vbi legimus: *Sequenti anno, M. Lepido & L. Voltatio Coss. quo anno Prætor fuit Cicero, & dixit pro Cluentio, Cassium Prætorem de Cornelia, quem Cominy fratres lege Cornelia reum maiestatis fecerant, quæsiuisse.* Alium item Prætorem l. Ploria *de vi* quæsiuisse, colligimus ex Cicerone *pro Milone*, vbi habet, de Clo-

dio loquens: *Illi erat vt odisset primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem facinoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum*; Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. Præterea *lib.8.Epist.* Cælius ad Ciceronem ita scribit: *M Tuccium accusatorem suum post ludos Romanos reum l Plotia de vi fecit.* Et Cicero ipse lib.2.ad Atticum, in Epist. cuius initium est, *Quas Numestio literas*, ita scribit: *Nunc reus erat apud Crassum diuitem Vectius de vi.* Deinde ex orationibus *pro Sestio & pro Cælio*, clarum fit, inter quæstiones ordinarias fuisse quæstionem de vi, nam vterque accusatus fuit de vi; quod etiam ex Salustio confirmatur *in coniuratione Catilinæ*, quem lege Plautia de vi à L.Paulo interrogatum scribit. Ex dictis itaque octo Prætores fuisse, qui de quæstionibus ordinariis publicis cognoscerent, constat, binos vero qui de priuatis, & sic numerum decennalem eos non excessisse.

Nec obstat, quod Cicero *in orat.pro Milone*, scriptum reliquerit, septem Prætores de eius reditu concessisse. Et in Pisonem, & pro Sestio: *Omnes Prætores præter vnum de suo reditu promulgasse.* Vnde sequitur, omnes Prætores octo tantum fuisse, & non decem, vt statuimus, nam hæc, quæ alioquin ex modernis scriptoribus nonnullos maxime fatigarunt, nihil obstant. Nam quum reditus Ciceronis causa publica esset, cui dubium, de ea tantum Prætores quæstionibus publicis præfectos, consuluisse & pertractasse? & ita tantum octo, quibus si addamus priuatarum causarum cognitores Prætores binos, numerus decennalis clare subsistit. Illud autem hoc loco non omittendum, semper apud Liuium Prætoriam vrbanam iurisdictionem peregrinæ opponi, vt lib.22. *Romæ iuris dicendi vrbana sors Pomponio, peregrina P.Furio Philo.euenit.* Et lib.33. *L.Apustius Fullo vrbanam, M.Acilius Glabrio peregrinam sortiti.* Et lib.40. *Illa M.Ogulnio Gallo, hæc M.Valerio obuenit.* Et lib.41. *L.Papyrius Maso vrbanam, M. Aburius peregrinam sortiti sunt.* Et lib.42. *M.Attilius Serranus vrbanam, C.Cluuius Sexula peregrinam.* Honoratiorem autem vrbanam peregrina fuisse, Appianus & Dion clare demonstrant, ille *lib.de bello ciuili 2.* vbi scribit, Brutum & Cassium

Præto-

Prætores designatos inter se contendisse, vter vrbanam obtineret. Hic autem *lib.* 42. vbi narrat, Prætorem Cæcilium indigne tulisse, quod Cæsar vrbanam collegæ Trebonio dedisset. Quod etiam manifeste Cicero *in orat. pro Murena*, demonstrat, cuius ætate Prætores decem extitisse, superius diximus. Vnde errasse constat Pomponium Iurisperitum, *l. 2. § deinde Caius*, & cum eo Alexandrum ab Alexandro, *libro 2 cap. 15.* qui videtur asseuerare, Iulium Cæsarem binos Prætores addidisse, Cereales dictos, quibus commeatus frumentique, vbi deesset, inuehendi cura demandata fuit; Namque id nullibi apud Historicos legimus; quamuis enim Suetonius *in Cæsare, cap.* 41. scribit, eum Prætorum numerum ampliasse, non ob id tamen decennalem numerum excessisse, dicendum, quum Ciceronis tempore, qui sub Cæsare viguit, plures non fuisse, satis aperte declarauerimus, sed solum ex decem enumeratis aliquos elegisse. Et Dion *libro* 48. docet, Cæsarem decem Prætores ad insequentem annum designasse; Nam Augustum, eius successorem in Imperio, Prętorū numerum auxisse, scribit idem Sueton. hoc in loco; hos autem additos curam ærarii, quod prius Quæstorium munus erat, transportasse, antecedenti c. 36. docuit, hosq; binos fuisse, credendum, scribente Cor. Tacito, *lib. 1 de Tiberio* ita: *Candidatos Præturæ 12. nominauit numerum ab Augusto traditum, & hortante Senatu, vt augeretur, iureiurando obstrinxit, se non excessurum.* Nec minus veritati consentaneū, quod in dicta lege scriptū legimus, scilic. T. Claudium duos Prætores adiecisse, qui de fideicommissis ius dicerent. Nam Suet. in illo, *c.* 23. ait, iurisdictionem de fideicommissis quotannis, & tantum in vrbe delegari magistratibus solitam in perpetuum, atque etiam per prouincias potestatibus demandauit. Sed dato, Potestatem & Prætorem idem fuisse, aliud est certe augere illorum numerum, aliud Prætoribus fideicommissorum iurisdictionem demandare. Nec minus, quod ibidē Pomponius tradit, vllibi legimus, D. Titum & D. Neruam hunc Prætorū numerum immutasse, illum vnum demendo, hunc vnum addendo, qui inter fiscum & priuatos ius diceret. Nec enim eodem

modo, quum Iulius Capitolinus M. Antoninum Philosophum tutores à Coss. antea peti solitos a pupillis, proprio magistratui demandasse scribit, qui tutelaris dictus est, ob id dicendum, Prætorum numerum eum auxisse. Quod si apud Dionem, præsertim *lib.*42. legimus, Cæsarem tantum decem Prætores designasse, alio vero libro, quatuordecim fecisse. & Augustum vno anno sexdecim, tot enim eo anno magistratum petebant, nec ex iis aliquem offendere Augustus volebat, Tiberium vero nunc 15. nunc 16. Prætores, nonnunquam vno aut duobus plures paucioresve facţos fuisse. Sic & lis & varietas conciliandа, nempe non solum tunc de vrbis Prætoribus Dionem aliosve ita scribentes, verba facere, sed prouinciales Prætores cum vrbicis promiscue mixtos; numerus autem Prætorum prouincialium variatus, prout Romano Imperio hæc vel alia prouincia pluresve additæ, & Prætoriæ modo, modo Consulares pro libito imperantium factæ, ex quo Prætorum numerus variatus, modoq; auctus, modo diminutus. Ita Liuius *lib.*33. 34. 35. *& lib.* 42 *&* 49. vbi Prætores annuos creatos enumerat, vrbicos à Prouincialibus in sortiendis prouinciis secernit. Quod si Vrbicos in prouincias profectos, easque sortitos legamus, id non eodem anno factum clare legenti innotescet, sed priore anno in vrbe, & sequenti in prouincia Præturam gessisse. Hinc intelligimus, quod dictum est per Pomponium I.C. *in d.l.* 2. §. *capta deinde Sardinia, de origin. iur in Pandect.* scilicet capta Sardinia, Sicilia, Hispania, & Narbonensi prouincia, tot Prætores creatos. Postremis autem Imperatoribus regnantibus, Prætorum numerum in vrbe auctum, tres namque in vrbe creari iussere Martianus & Valentianus, per singulos annos iudicio Senatus ex iis, qui in vrbe haberent larem, non in prouinciis, quod colligitur ex *l. fin. C. de offic. Prat. lib.* 1. *C. tit.* 42. Verum Leo Imperator postea *Nouella constitutione*, inter excusas 47. ademit potestatem præficiendi hos Prætores in vrbe, & ad potestatem Imperatoriam transtulit tit. περὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ δι᾽ ... νόμου τοῖς βουλευταῖς στρατηγῶν, καὶ ἄλλων τινῶν ἀρχῶν προβολῆς; Ciceronis autem tempore Prætores creabantur

à Senatu

à Senatu & populo; scribit enim lib. de Legibus: *Prætor esto quoscunque Senatus creauerit, populusque iusserit, tot esto.* Quamuis hanc legem non vere viguisse, sed a Cicerone ad instar Platonis confictam nonnulli existiment. Quod tamen & apud Iuristas habemus ex l. *Barbarius Philippus, de off. Præto. lib. 1. Pandect. tit. 14.* Comitiis enim Centuriatis Prætores authoritate Senatus creabantur, quod docuit A. Gellius *lib. 13. c. 14.* ex Messala *lib. 1. de auspicus*, & Cicero per initia orat. *pro lege Mantlia*, clare docet.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXVIII.

Nec parcior in bellica virtute honoranda, super triginta Ducibus iustos triumphos, & aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curauit, &c.

APud Romanos triumphum summum honoris fuisse cumulum ex historica lectione ita colligimus, vt nemini id dubium esse debeat, ita vt iure apud Liuium *lib. 20.* Scipio Africanus dixerit, nihil magnificentius quicquam apud Romanos esse triumpho. Hic vero Reipub. temporibus non nisi Principibus viris ob victoriam de hostibus partam concedebatur, multis etiam legibus præscriptis, quæ ne irritæ essent, multoties præclarissimis viris re optime & strenue in bello gesta triumphum expostulantibus, negatum non semel legimus. Inter has autem leges prima fuit, quod quamuis aliqui Imperatores exercituum res triumpho dignas gessissent, si tamen neque Dictator, neque Consul, aut Prætor exercitui præfuissent, cum absoluta & legitima potestate, triumphare nequirent. Quod Plutarchus *in vita Scipionis*, testatum reliquit, & clarius Liuius *lib. 28.* vbi scribit, P. Scipionem, quamuis in Hispania multa oppida ex hostibus vi cœpisset, & multas gentes in deditionem Populi Romani redegisset, & aduersus quatuor Imperatores, quatuor victores exercitus duxisset, ob has res tamẽ gestas magis tentasse triumphandi spem, quam pertinaciter petiisse, quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res

gessisset, cõstabat. Et *lib.* 31. scriptum legimus, L. Cornelium Lentulum Proconsulem ex Hispania reuersum, rebus feliciter gestis, petiisse sibi decerni triumphum, Senatum vero res gestas triumpho dignas censuisse, sed exemplum à Maioribus non accepisse, vt qui neque Dictator, neque Consul, neque Prætor res gessisset, triumpharet, Proconsulem illum Hispaniam Prouinciam, nisi Cõsulem, aut Prætorem obtinuisse. Cui legi & postea derogatum, apud eundem Liuium obseruamus, vti *lib.* 40. vbi L. Æmilium Paulum Proconsulem de Liguribus Ingaunis triumphasse scribit. Et *lib.* 39. Cn. Manlium Proconsulem de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphasse. Et *lib.* 36. M. Acilium Proconsulem de Rege Antiocho & Ætolis triumphasse, quum eodem tempore Q. Minucio Proconsuli de Liguribus triumphus denegatus esset, & Seruilium Proconsulem de Cilicibus & Isauris triumphasse tradidit Sextus Rufus *de Hist. Romanorum*, vbi de Sicilia & Isauria. Sed quod maius est, progrediente tempore & Pompeium magnum, Equitem, non Senatorem, & adhuc adolescentulum Africa deuicta, & superato Sertorio triumphasse testis est locupletissimus, Plinius *libro septimo, cap.* 26. Et in Liuiana Epit. *lib.* 89. legimus, eundem 24. annos natum, adhuc Equitem Romanum, quod nulli antea contigerat, ex Africa triumphasse. Et Hircius *in bello Africano*, inquit: *Adolescentulus atque Eques Romanus triumphauit.* Quod & Valerius Maximus *libro* 8. *cap.* 16. & Plutarchus *in Mario*, non semel testati sunt. Postremo Republica ab Imperatoribus occupata, eo res deuenit, vt Ducibus iusta triumpha ad Imperatorum nutum concederentur, quod ex præsenti loco clarissimum fit. Præterea, quum olim penes Senatum duntaxat facultas esset decernendi triumphum, quemadmodum testatum reliquit Liuius *lib.* 2. per hæc verba: *Nunquam antea de Triumpho per populum actum, semper æstimationem arbitriumque eius honoris penes Senatum fuisse, ne Regiæ quidem maiestatem summi ordinis imminuisse.* Consules L. Valerius & M. Horatius, victis Sabinis & Volscis primi fuere, qui negante Senatu, populi iussu, & authoritate Romæ triumphum egere, *ex eodem Liuio eodem in loco.* Et C. Marcius Rutilius

lius Dictator primus de plebe dictus hostibus captis, cæsis, & ex agro Romano fugatis, sine authoritate Patrum, populi iussu Romæ triumphauit, *ex eodem Liuio lib. 7. & Dionysio Halycarnass. lib. 2.* & M. Attilius Consul Samnio atque Hetruria subactis, negante Senatu triumphum, nec populo iubente, auxilio tantum Tribunorum Plebis trium, aduersus intercessionem septem Tribunorum, & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Nonnullos etiam sine authoritate publica triumphasse legimus, non Romæ quidem, sed in monte Albano. Quod C. Cicereium Prætorem subacta Corsica fecisse scribit Liuius *lib. 61.* per hęc verba de eo loquens: *Is expositis, quas in Corsica gessisset, postulatoq; frustra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt sine authoritate publica fieret. triumphauit.* Quod & M. Papirium Massonem fecisse, authores sunt Val. Max. *lib. 3. c. 6.* & Plinius *lib. 15. cap. 20.* & M. Marcellum, ex Plutarcho *in illius vita*, & Liuio *lib. 36.* & authore *de viris illustribus cap. 41.* si is est Plinius secundus, aut alius. Et Q. Minutium, ex Liuio *libro 33.* & Pub. Seruilium Priscum, apud Dion. Halycar. *lib. 6.* Reipub. postea ab Imperatoribus occupata libertate, ex eorum arbitrio & libito decreti triumphi, qui vt diximus, non nisi authoritate Senatus, vel iussu Populi decerni cōsueuerant, vel amborum, scilicet Senatus decreto, & Populi iussu simul. Ita Aulo Cornelio Cosso Dictatori ex S.C. & populi iussu in vrbe triumphus datus, *ex Liuio lib. 4.* Eoque res deducta, vt non modo Imperatores ipsi, sed & eorum Duces magnos triumphos haberent, quos hic Suet. *iustos* appellat, id est, magnos. Ita Asconius *iustas inimicitias*, pro *magnas*; apud Cic. exposuit, omnibus scilicet numeris absolutos, plenos inquam, & suetis ceremoniis omnibus celebratos, quorum meminit Cic. *in Pisonem*, inquiens: *Quid tandem habet iste currus? Quid vincti ante currum Duces? Quid simulacra oppidorum? Quid aurum? Quid argentum? Quid legati in equis & Tribuni? Quid clamor militum? Quid tota illa pompa? Quid vehi per Vrbem?* Quæ autem a Romanis in triumphali pompa fierent, legi possunt fuse descripta ab Alex. ab Alex. *lib. & c. 6.* Possumus etiā exponere *iustos triumphos*, id est, legitimos, & veros, & meritos,

ex

ex ipso Cic. qui *Epist.66.* habet: *Quasi vero non iustissimi triumphi in Dalmatia res gesserim.* Et in Philipp. scribit: *Is demum est mea sententia verus triumphus ac iustus, quum bene de Republica meritis testimonium à consensu Ciuitatis datur.* Triumphalia ornamenta interpretantur nonnulli, honores assuetos dari triumphalibus viris, id est, qui triumphum gessissent, sicuti locum in Circo ad spectandum, cum Laurea & Sella curuli, inter viros triumphales & Consulares, qui honor ad posteros etiam transiret, cum veste etiam triumphali, & statua in foro. Ita Liuius *lib. 2.* de M. Valerio Dictatore verba faciens scribit: *Super solitos honores locus in Circo ipsi posterisque ad spectandum datus, sella in eo loco curulis posita.* Plinius, vel quisquis est. qui illum elegantissimum librum edidit, *cap. 54.* L. Paulo Æmilio concessum fuisse, vt in veste triumphali ludos spectaret. Et Liuius circa finem *lib. 9.* tradit, Q. Martio Tremulo triumphanti de Hernicis, statuam equestrem in foro decretam. Verum si hæc intimius spectemus, & verbis Suet. conferamus, illorum sensui genuino haud congruere dignoscemus, siquidem hi honores post triumphum viris illustribus decreti fuere. At hic Suet. ait, compluribus triumphi loco triumphalia ornamenta data, alias sequeretur, plures vltra triumphum percepisse ornamenta triumphalia, quam qui triumphum iustum obtinuissent, quod haud verisimile est, nec narrationi Suet. consonum. Quamobrem rectius dicendum, per triumphalia ornamenta intelligenda, quæ triumphantibus dari solebant, quibus ornamentis Scipio Massinissam Regem honestauit, apud Liuium *lib. 30.* vbi ita legimus: *Ibi Massinissam primum Regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat, addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium exterorum dignum Massinissam populus Romanus ducat.*

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XXXVIII.

Liberis Senatorum, quo celerius Reipub. assuescerent, protinus virilem togam, latum clauum induere, & Curiæ interesse permisit.

PAtritii pueri pertexta vtebantur vsque ad 17. annum, quo anno togam virilem accipiebant, tuncque in viros militaris ætatis recipi incipiebant, quod ex Gellio *lib.* 10. *cap.* 28. clare percipitur, & quoque docet Plinius *lib.* 35. vbi scribit, inopia iuniorum creatos Triumuiros, qui vndique ingenuorum copiam perquirerent, eosque etsi nondum militari ætate essent, milites facerent, si modo satis roboris ad ferenda arma habere viderentur. Et paulo post, quos vocarat militari ætate, appellat minores septem & decem annis; vnde necessario efficitur militarem ætatem fuisse anno 17. Quod vero Senatorum liberi prætextam deponerent, & togam assumerent, habemus ex Cic. *de Amicitia*, vbi inquit: *Pueri togam sumentes, Prætextam deponebant.* Et Horatius lib. 1. Carm. Ode 36.

Memor actæ non alio rege pueritiæ,
Mutatæque simul togæ.

Et Seneca lib. Epist. 1. *Tenes vtique memoria, quantum gaudium senseris, quum prætexta posita sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es.* Quamuis autem legitima ætas sumendi virilem togam, & initiandi ad militiam, Senatoriis pueris esset annus 17. nihilominus Augustum, teste Sueto. *in illius vita, c* 8. anno ætatis suæ 16. eam assumpsisse cognoscimus, dum scribit: *Quadrimus Patrem amisit, duodecimum agens annum auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit, quadriennio post virili toga sumpta, militaribusque donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, quamquam expers belli propter ætatem.* Quamobrem haud mirãdum si & ipse facile liberis Senatorum ante legitimum tempus sumendi virilem togam, atque militiam auspicandi, veniam fecit. Hinc postea factum, quod Cornelius Tacitus *lib.* 12 *Annal.* scribit, nempe: *T. L. Claudio quintum, & Ser. Cor. Orfito Coss. virilis toga maturata, quo capessendæ Reipublicæ habilis videre-*

videretur. Iulius Capitolinus *in vita Antonini Philosophi* scribit, eum virilem togam sumpsisse quintodecimo ætatis anno. Sunt qui legant præsentem locum Virgilii, *togæ latumclauum inducere*, vel *induere*, quam lectionem probant Obert. Gifanius, & Leuinius Torrentius, quod tamen nobis non placet, siquidem, etsi post tempus, quo toga virilis assumebatur, & latumclauum indui solitum in lectione historica obseruemus, vti in Suetonio infra in Vesp. cap. 11. *Sumpta virili toga, latumclauum, quamquam fratre adempto, diu auersatus est.* Huic tamen sententiæ aduersari videtur alius Suetonii locus *in Aug. cap.* 71. vbi legimus: *Sumenti virilem togam tunicam laticlaua resuta ex vtraque parte ad pedes decidit*; ex quibus inferri posse videtur, prius & subtus latumclauum indutum, quam togam virilem, quæ exterior vestis erat, vti manifeste colligi potest ex his, quæ alibi fuse de toga scripsimus, & passim obseruatur in lectione historica. Non itaque assentiri possumus lectioni à doctissimis viris propositæ, nisi dixerimus, eos intellexisse non de ordine vestium in vestiendo corpore, sed de tempore, quod scilicet post togam virilem assumerent laticlauum, quo efficiebatur vt ad munia Reipublicæ capessenda habiles redderentur; Quod tamen laticlauum sub toga vestiebatur. Vnde Dion de re hac eadem verba faciens, quemadmodum & Suetonius tunicam laticlaui χιτῶν vocauit; quamuis interpres illius perperam *togam* verterit. Nec repugnat, vna & eadem hora Augustum indutum & laticlauum & togam virilem, sed primum clauum tanquam vestem sub toga vestiri solitam; Quamuis prius admitterentur Senatorii iuuenes ad togam virilem, mox ad laticlauum. Ex quibus conciliari facile possunt loca & sententiæ diuersæ & prima facie inter se pugnantes. Laticlauum autem superius *in Cæsare, capite quadragesimoquinto*, ostendimus Senatoriam vestem fuisse, quod & clare ex hoc loco Suetonii innotescit, quum filios Senatorum latumclauum induere protinus permisisse Augustum tradit. A qua veste, & *laticlauos* Senatores viros dictos pariter hoc loco obseruamus. Plinius *libro* 33. *cap.* 2. scribit, Tunicam laticlaui Senatorem ab Equite, vt annulum Equestrem

ſtrem ordinem à Plebe, diſtinguere. Alexan. ab Alexandro *libro ſecundo, capite vigeſimonono* tradit, Equitibus Cæſares laticlauum diſtinctum tantum à Senatorio honoris ornamentum conceſſiſſe; cuius rei tamen nullam authoritatem nec rationem adducit, nec minus *in Annot.* Tiraquellus id facit, ſicco pede rem pertranſiens. Quamobrem, quod nos in librorum lectione obſeruauimus, adducimus pro intelligentia & diſcuſſione propoſitionis Alexandri. Apud Suetonium *in Othone, capite decimo,* legimus, bello Othoniano interfuiſſe Suetonium Lenem ipſius Suetonii patrem, tertiædecimæ legionis Tribunum anguſticlauium, (ita enim legendum, non *auguſticlauium*, eo in loco clare demonſtrabimus) ex quo loco colligimus, veſtem laticlauiam alia ab Anguſticlauia fuiſſe, illa vtebantur Senatorii viri, iſta Equeſtris ordinis; quumque Tribuni militum alii Senatorii eſſent ordinis, alii Equeſtris ordinis ad Tribunatum euecti, illi latumclauum, hi anguſticlauium induebant; vnde Tribuni ſi qui erant maioris dignitatis, *laticlauii* dicti, qui minoris, *anguſticlauii.* Quod vero Tribuni militum ex Senatoriis viris eligerentur, ex hoc Suetonii loco colligitur, & paſſi in hiſtorica lectione obſeruatur; ex Equeſtri vero ordine, & eoſdem etiam creatos colligimus clare ex Polybio *libro ſexto, de Repub.* & in Cicerone *in ſecunda in Verr.* vbi tradit, M. Capereium ex acerrima Equeſtri familia Tribunum militum deſignatum. Et ideo Suetonius quum hic de liberis Senatorum verba faciat, *laticlauos* eos appellat. In Othone vero de patre ſuo Tribuno ex Equeſtri ordine, *anguſticlauium* dicit. Et in Auguſto *cap.* 73. Suet. idem, Auguſtum tradit vſum clauo, nec lato, nec anguſto, quod eum feciſſe coniiciendum, vt tam Senatorio quam Equeſtri placeret. Vnde forte illud Ouidii:

Curia reſtabat, claui menſura coacta eſt.

Varro *libro* 8. *de lingua Lat.* vtriuſque claui, anguſti & lati, verba facit. Laticlaui apud ſcriptores paſſim leguntur exempla; anguſti non ita frequens mentio. Huius tamen meminit Papinianus *Syluarum libro* 4. ex caſtigatione Turnebi ſcribens:

Hic

Hic paruus inter pignora Curiæ,
Contentus arcto lumine purpuræ
Crescens, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
Cap. XXXVIII.

Militiamq; auspicantibus non Tribunatum modo Legionum, sed & Præfecturas alarum dedit.

VNamquamque legionem ex peditibus & equitibus apud Romanos cõstitisse adeo clarum est, vt nulla protsus indigeat probatione. Equites vero vniuscuiusque ita diuisos constat, vt pars turmis continerentur, & in ipsius legionis (vt ita dicã) corpore; pars vero quæ latera circũ tegeret, & hi alis constabant, quod potissimum elicimus ex Liuio *lib.* 40. scribente: Pugnantibus Romanis cum Celtiberis, Flaccum iussisse duplicari turmas, equites scilicet duarum legionum,& immitti in hostium cuneos; quo facto, & dissipato cuneo, Alarii equites quum vidissent tam memorabile Romanorum equitum facinus, & ipsi eorum virtute accensi, sine vllius imperio in perturbatos iam hostes equos immisere, Celtiberosque omnes in fugam effudere. De turmis equitum Varro *lib.* 1. *aut* 4. secundum aliorum computationem, *de ling. Lat.* Sex. Pompeius *in ver. turmam,* & Veget.*lib.*2.*rei milit.c.*14.& Virg.*lib.*5.*AEneid.* vbi ait.

Tres equitum turmæ.

Et Cic.ad Att. *Appius noster turmas aliquot equitum dederat.* Et in Epist. Fam. *Equitum turmæ,&c.* Hinc *Turmales*, turmarum equites dicti. Ita Liuius lib. 5. *Manlius Consulis filius supra castra hostium cum suis turmalibus euasit.* Alæ vero quæ cõstabant ex equitibus,ita dictæ,quia,sicuti alæ à lateribus auium sunt constitutæ, ita in legione & acie, huiusmodi equites, veluti alæ muniebant latera, vti docet Vegetius *lib.*2. *rei milit. cap.* [illegible] Ita Aulus Gellius *lib.* 10. *cap.* 9. instructæ aciei vocabula recensens meminit & alę.sed clarius *lib.*16.*c.*4. inquit: *Alæ dictæ exercitus equitum ordines,quod circum legiones dextra sinistra[que] alæ tanquam alæ in auium corporibus locabantur.* De his Virg.4.AEn.

Dum

Dum trepidant alæ saltusq; indagine cingunt.

Et Cicero 2 Offic. *Quo in bello te Pompeius alæ alteri præfecit.* Sensus itaque literæ Suet. est, Augustum laticlauiis militiam auspicantibus, dedisse nō modo tribunatum legionum, sed & præfecturas alarum. Cic *in orat pro Cluentio* scribit: *Qui M. AEmilio clarissimo viro legati & Præfecti & Tribuni militares fuerunt.* Ex quibus colligimus, secundum ordinem enumerationis, Præfecturam alæ, sicuti minor erat legatione, ita minorem Tribunatu militari fuisse. Quibus tamen & aliud Suet. dictum *in Claudio, c. 25.* aperte contrariari videtur, quum hic maiorem gradum præfecturam alarum Tribunatu legionum fuisse, manifeste innuere videatur, altero vero loco econtra; scribit enim ita. *Equestres militias ita ordinauit vt post cohortem alam, post alam Tribunatum legionis daret*; ita vt minus dignam alæ Præfecturam Tribunatu legionis faciat. Mihi certe nullo alio pacto contrarietatem hanc è medio tollendam subuenit, quam si dicamus, quod Augusti tempore erat, id Claudium permutasse. Possumus etiam dicere, quod quum Romanis plus roboris in pedestrib. copiis esset, quod Plutarchus *in Fabio Max.* attestatur, dum inquit, ob id Dictatori non licuisse vti equo, vti in legione permaneret, nec locum desereret; Tribunatū militum alæ Præfecturæ honorabiliorem gradum Claudium cēsuisse, quum alioquin equestris militia pedestri insignior & præstantior dubio procul sit. Quamobrem Augustus alæ Præfecturam Tribunatum digniorem existimauit. Quod tamen Suetonii dictorum cōcilium aliqui improbare possent, eo quod & Tribunos militum equis vsos obseruemus, apud Cæsarem *lib 7 belli Gallici*, vbi ita legitur: *Eorum aduentu, quod minus idoneis equis vtebantur, à Tribunis militum, reliquisq; equitibus Romanis, atq; euocatis, equos sumit, Germanisq; distribuit.* Et Cic. *in Pisonem* ait: *Legati in equis, & Tribuni.* Et Tac. lib. 1. vbi de Cæcinna: *Equos deinde, orsus à suis legatorum, Tribunorumq;, nulla ambitione fortissimo cuiq; bellatori tradit.* cui obiectioni satisfaciēdum putamus, dicentes, quod etsi Tribuni militum equos habebant quibus vtebantur extra aciem & legionem, quod & hodie pedestrium copiarum duces & ductores facere scimus, nihilominus in

prælio eo non vtebantur, ſed pedites pugnabant. Quod ex lectione hiſtorica ſatis palam omnibus fiet.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XXXVIII.

Equitum turmas frequenter recognouit, poſt longam intercapedinem reducto more tranſuectionis, &c.

TRanſuectionem noſtris temporibus vulgo *Monſtram* appellamus, quæ fit, quum Equites ſolemniter recenſentur. Hanc primum inſtitutam à Fabio Max. legimus, apud Liuium *in calce lib.* 9. fierique ſolitam Idibus Quintil. Quod & Val. Max. *lib.* 2. *c.* 2. *de inſtitutis antiquis*, refert, *equitum, que probationem* vocat; à Plutarcho in Pompeio, *πάροδος* dicitur, qua ad ſedentes in foro Cenſores vnumquemq; equitũ equum ſuum adduxiſſe ſcribit, & de ſtipendiis legitimis cõfectis interrogatum, rationem iis reddidiſſe. Ex Dionyſ. *lib.* 6. habemus, in honorem apparitionis caſtrorum eiuſq; victoriæ, quæ ad lacũ Regillum parta eſt, equites in equis ſedentes trãſuehi ſolitos à templo Martis extramurano pergentes per forum iuxta ædem Caſtrorum. Fiebat autẽ hæc trãſuectio Idib. Quintilibus, qua die apud lacũ Regillũ proſpere pugnatum eſt Caſtore & Polluce auxiliantibus. In tranſuectione Equites vehuntur coronati oliuarum ramis, indutique trabeis punicei coloris, ſecum geſtantes ornamenta, præmiaq; omnia fortitudinis, quæcunque in præliis ob rem bene geſtam à ductoribus ſuis receperant. Dion ſcribit inſtitutam tranſuectionẽ, ex quo A. Poſthumius ad Regillum lacum Latinos ingenti prælio vicit. Plinius *lib.* 15 *c.* 4. tradit, quod tranſuectionis die turmæ equitum coronabantur corona oleagina. Quare etſi omnes de hac re ſcribentes recentiores, de vna & eadem tranſuectione citatos ſcriptores antiquos vnanimiter loquutos exiſtiment, ego tamen cenſeo, quod duplex fuerit apud eos tranſuectionis genus, alterum ad pompam duntaxat inſtitutum, in memoriam ſcilicet partæ victoriæ ex Latinis; alterum vero ad militarem diſciplinam ſpectans, in quo Equites recenſebantur. Quod etiam ex

Val. Max. loco citato colligere possumus, vbi habemus, Equestris ordinis iuuentutem omnibus annis *bis* Vrbem spectaculo sui sub magnis auctoribus celebrasse die Lupercalium & Equitum probatione. Præterea video Dionysium vocasse transuectionem, de qua agit loco citato πομπὴν τῶν ἐχόντων δημόσιον ἵππον, id est, pompam habentium equum publicum; at certe transuectio, in qua recensentur equites, non est pompa, seu triumphus. Hanc veritatem olfecisse mihi videtur Vlp. *in l. 2. D. de in ius vocando*, quum ait: *Sed nec is, qui equo publico in causa publica transuehatur, ad transuectionem equitum referri debet à Fabio Max. institutam*; quæ veritas etiam magis innotescet, si notæ illæ in textu C. A. P. interpretentur, non *causa publica*, sed legamus in *Capitolio*, vel in *Castoris, & Pollucis*; quod adnotarunt doctissimi Iurisperiti Iacobus Reuardus & Cuiacius. Hoc etiam probatur ex Isocrate; nam à Græcis istud *transuehi* explicatur ὀχεῖσθαι διὰ τῆς ἀγορᾶς, id est, sensim equo mouere in foro; nam similem legem fuisse apud Athenienses testis est Demosthenes in orat. κατὰ Μειδίου. De hac re plura author libri *de viris Illust. c. 32.* Illud sane manifestum est, Suet. hoc loco de transuectione proprie accepta, *monstra* scilicet, loquutum. Quod ex ipsa textus lectione facile innotescit, quam institutam legimus à Fabio Max. anno 449. ab V. C. Victoria vero illa ex Latinis parta auxilio Castoris & Pollucis fuit anno 255. si Liuio credimus, ex quo clare differentiam harum transuectionum colligere possumus, hallucinatumq; Dionysium, dum pompam illam Idibus Quintilibus celebrari solitam, tradit eandem fuisse, de qua Liuius in vltimis verbis *lib. 9.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XXXVIII.

Mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui maiores annorum quinq; & triginta eum retinere nollent, &c.

EQuitibus Romanis ex publica pecunia emptos equos assignatos, quibus militando vterentur, clare constat ex

ignominia scilicet duntaxat. Aulus Gellius *lib.4.c.12.* scribit ex Catone, Equites Romanos equum habentes gracilentum aut parum nitidum, impolitiæ notari solitos. Et *lib.4.c.20.* inquit: *Censores (referente Sabino Massurio) P. Scipio Nasica, & M. Pompilius, quum equitum censum agerent, equum nimis strigosum, & male habitum, sed equitem eius vberrimum, & habitissimum viderunt, & cur (inquiunt) ita est, vt tu sis quam equus curatior? Quoniam (inquit) ego me curo, equum Statius meus seruus, visum est parum reuerens esse responsum, relatusque in ærarios vt mos est; Alii vero Equites, qui minus deliquerant, admonitione tantum castigabantur oretenus, leuius vero tradito pugillario, quem tacitus Eques legebat*, vt in sequenti capite docet Suetonius. Illud vero sciendum, nonnunquam equitibus permissum in præmium, vt sponte equum publicum redderent, quod Publio Ebutio factum ex Senatusconsulto, superius ex Liuio diximus. Nonnunquam & ob grauem ætatem, vel corporis labem aliquam, & Equiti sine nota remittendi equum publicum venia dabatur; Quod hic docet Suet. fecisse Augustum, sciendum enim quod ex iis, qui inter Equites censi erant, quum primum ad 7. & 10. annos peruenissent, militare cogebantur, & si id non fecissent, ærarios faciebant, vt docet Liuius *libro* 27. & Gell. *libro* 10. *cap.* 28. Et *lib.* 32. idem Liuius inquit: *Dictator ex authoritate Patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister Equitum, & delecto edicto iuniores ab annis 17. & quosdam prætextatos scribunt. Tribuni Plebis, si iis videretur, ad Populum ferrent, vti qui minores septē & decem annis sacramento dixissent, iis proinde stipendia procederent, vt si septē & viginti annorū, aut maiores milites facti essent.* Vnde quum apud eundē Liu. *libro* 27. in aliquibus textibus legatur: *Post Cannensem cladem, quod ii, qui sexdecim annos nati fuerant, nec militauerant, omnes ærarii facti fuerant*; mendum in numerati nota esse suspicandum, & loco *XVII. XVI.* scriptum; aliter sibiipsi dictis in locis repugnaret, vnde in textu Pauli Manutii Venetiis edito, *XVII.* iure in hoc loco legitur. Ita quum primum aliquis ad ætatis suæ annum quadragesimumsextum peruenisset, *Seniores* appellabantur, ex Gellio *ibidem*, ex Tuberonis historia, & à militia immunes esse poterant. Sic habemus

apud Liuium libro 43. *Edictum à C. Claudio Pulchro, & T. Sempronio Graccho Censoribus factum huiusmodi: Tu minor annis sex & quadraginta. Tuq; ex edicto C. Claudii & Tiberii Sempronii Censorum ad delectum prodito, & quotiescunq; delectus erit, quicunque Censores magistratum habebunt, si miles factus non eris, in delectum prodibis.* Ex quibus suspicari licet, in Suetonii textu præsenti mendum esse, & loco *triginta*, legendum *quadraginta*, nisi diximus Augustum ampliorem & laxiorem libertatem remittendi militiam Equitibus concessisse, quam antea habere consueuerant quod tamẽ haud verisimile videtur, quum ætas illa triginta quinque annorum vsq; ad quadraginta sex videatur aptior cæteris ad militiam, quumque præter vires corporis, & animi prudentiam & ex militari experimento peritiam augeant. Polybius lib. 6. tradit, pedites, qui sextum & quadragesimum annum attigerant, nisi in necessitate Reipublicæ, stipendia facere non cogi, nec equites, qui decem stipendia fecissent. Hinc mirandum, quod Seruius *in 2. AEneid.* ad illud,

Fas mihi Graiorum sacrata soluere iura,

scripserit, quod qui habent plenam militiam, quinque & viginti annis tenentur. Et iterum lib. 7. ibi,

Ipse vocat pugnas, &c.

tradit completa stipendia & militiæ tempora viginti quinque annis. Legimus quoq; apud Plutarchum *in C. Gracchi vita*, eum lege Sacrata sanxisse, ne minores 17. annis, maiores 46. militiæ adscriberentur; quod ita intelligẽdum est, quod scilicet 46. annus fuerit tempus ordinarium vacationis militię, nisi qua vrgens necessitas cogeret maiores deligi. Ita Camillus contra Latinos & Volscos vrgenter dimicaturus, seniores quibus adhuc vires suppeterent, in sua verba iuratos centuriauit, teste Plutarcho in illius vita. Scribit quoq; Liu. lib. 10. *His nuntiis Senatus conterritus, Iustitium indicit, delectum omnis generis hominum haberi iussit, nec ingenui modo, & iuniores Sacramento addicti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique succenturiati.* Val. Max. *lib. 2.* & Plutarchus *in Mario*, testes sunt, eum magnæ partis milites seniores, qui multa stipendia meruissent, & capite censos, sacramẽto asciuisse; Et Liu.

lib. 40.

*lib.*40. ſcriptum reliquit: *Imperatum à Senatu Q. Petilio Prætori, vt omnes minores 50. annis ſacramento legerentur.* Et rurſus lib. 42. *Illud præcipue datum ſorti Macedonicæ, vt Centuriones militeſq; veteres ſcriberet, quos vellet Conſul, vſq; ad 50. annos.* Et paulo poſt: *P. Licinius Conſul S. C. recitari iuſſit, primum, quod bellum Senatus Perſeo iuſſiſſet, deinde quod veteres Centuriones quamplurimum ad id bellum ſcribi cenſuiſſet, nec vlli, qui non maior annis 50. eſſet, vacationem militiæ eſſe.* Cornelius Nepos in vita Pomponii Attici tradit: *Incidit in Cæſarianum bellum ciuile, quum haberet annos circiter ſexaginta, vſus eſt ætatis vacatione, neque ſe quoque mouit ex Vrbe.* Quod intelligendum, non quod ætas 60. annorum vacationis eſſet terminus, ſed quod poſt 50. annum terminus vacationis eſſet. Siquidem Seneca lib. 2. de breuitate vitæ: *Lex, inquit, a quinquageſimo anno militem non cogit.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XL.

Comitiis Tribunitiis ſi deeſſent candidati, Senatores ex Equitibus Romanis creauit, &c.

HOc loco expoſitores inter ſe digladiantur: alii enim intelligendũ dicũt de electione per Comitia Tribunorũ plebis, alii Tribunorũ militum. Poſteriores mouẽtur, quod Tribunatus plebis plebeius erat magiſtratus, & plebeis dari cõſueuerat, & non Patritiis, & Senatoribus; quod primũ ex origine ipſius magiſtratus probatur, ſiquidẽ quũ anno 260. ab V.C. teſte Liuio, plebs à Patrib. ſeceſſiſſet in Auentinũ facta cõcordia Menenio Agrippa oratore intermedio, hac cõditione, vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quib. auxilii latio aduerſus Cõſules eſſet; ne cui Patrũ capere eũ magiſtratum liceret. Ita Trib. plebis creati. Qui etiã *lib.* 6. tradit, C. Liciniũ & L. Sextiũ Plebis Tribunos factos à Plebe in Patrũ inuidiam. Et *lib.* 2. rurſus inquit, anno 280. Plebẽ amplexam Voleronem Publilium, eum Trib. plebis feciſſe, qui rogationem tulit ad populũ, vt plebi magiſtratus tributis comitiis fierent, quæ lex *Voleronia* dicta ob id; quamuis ex Dionyſio *lib.* 9. alii *Publiliam* vocandam cenſeant; ſicuti enim Liuio *Volero* nomen, *Publilius* prænomen, econtra in Dionyſio

legitur πόλλιος Βουλευρὸν. Quod autem Tribunatus plebis daretur Comitiis tributis, & plebeius esset, constat ex Liuio *libro* 2. vbi anno 281. Tribunos plebis, aduersante Appio plebi, tributis Comitiis creatos numero etiam aucto scribit. Et *lib.* 3. vbi de M. Duillio, & rursus de Appio, qui Comitia tributa habuerunt, vt seipsos iterum Tribunos plebis facerent. Hac ratione Suetonii dicta hoc loco interpretanda de Tribunitiis comitiis, de militum scilicet Tribunis creandis, censuere Beroal. & Sabellicus. Verum (eorum pace dixerim) errant; Namque etsi primis Reip. temporibus Tribuni plebis plebeii essent, & ex plebe, & à plebe creati, nihilominus procedentibus temporibus, & Patritios viros Tribunos factos obseruamus, vti apud Liuium *libro* 3. quo loco tradit anno 305. inter Tribunos Plebis cooptatos Spu. Tarpeium & A. Alerium, viros non modo Patritios, sed & Consulares quoque. Quod & iterum *libro quarto*, confirmat. Præterea Cæsarum temporibus Patritios & Senatorios viros non modo Tribunatum appetiuisse, sed illos, Imperatores inquam, Tribunos Plebis factos, Tribunitiam potestatem occupasse manifestum est; siquidem Iulius Cæsar, teste Tacito, per initia *lib.* 1. *Annal.* Consulem se ferens, & ad tuendam plebem, Tribunitia potestate contentus fuit. Et Augustus ex Appiano *lib.* 5. *belli ciuil.* perpetuus Plebis Tribunus, à Romanis delectus fuit. Et Suet. illum *cap.* 27. Tribunitiã potestatem perpetuã recepisse scribit. Quod & Dion in illius vita confirmat, & Tacitus *lib. Annal.* 1. describens pompam funeris Augusti, ait de illo: *continuata per* 37. *annos Tribunitia potestate.* Et *lib.* 3. de Tribunitia potestate loquens, inquit: *Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret.* Hanc Tribunitiam potestatem Augustum Tiberio dedisse in quinquennium, author est Dion *in Augusto*. Item & Druso, ex Tacito *libro* 3. *Annal.* scribente: *Tiberius mittit literas ad Senatum, queis potestatem Tribunitiam Druso petebat.* Et idem Tacitus *lib. Hist. primo*, scribit: *Ita Othoni Imperatori decretam Tribunitiam potestatem.* Vespasianus & ipse, teste Suetonio, in illius vita, *cap. duodecimo*, licet sero, potestatem Tribunitiam recepit.

Capito-

Capitolinus *in Antonino Pio* tradit, ipsum in Senatu gratias egisse, quod patri Hadriano in Imperio Proconsulari & Tribunitia potestate factus esset collega. Idem author *in Macrino* scribit, illi statim delatam Tribunitiam potestatem & Proconsulare imperium. Et *in Maximino & Balbino*, Tribunitiam potestatem vna cum aliis honoribus eis decretam fuisse docet. Ælius Spartianus *in vita Adriani*, ait, illum Tribunum plebis factum perpetuum, Candido & Quadrato iterum Coss. Nec immerito Imperatores hunc magistratum maxime expetiuere, siquidem Flauius Vopiscus *in Aureliano* scribit, Tribunitiam potestatem esse partem maximam Regalis Imperii. Solus Nero Tribunorum plebis potestatem maximis edictis coercuit, teste Tacito, *libro* 13. *Annal.* quod ante illum fecisse quoque Syllam Dictatorem, Cæsar *lib.* 1. *Comment. bell ciuil.* Cic. 3. *de Legib.* Appian. *bell. ciuil. lib.* 1. Florus *in Epit.* Liuius *lib.* 89. Suetonius *in Cæsare, c.* 5. & alii, scriptum reliquere. Quare haud mirum esse debet, si Suetonius scribit hoc in loco, Senatores creatos, si deessent petitores Tribunatus plebis, siquidem refert Aulus Gellius *lib.* 14. *cap. vltimo*, quod Attinio Plebiscito cautum est, vt Tribuni plebis Senatores essent, quamquam antea non essent, illisque nihilominus Senatus habendi ius esset. Præterea scire debuerant Beroaldus & Sabellicus, eundem esse potuisse plebeium & Senatorem, & plebeium quidem ex origine familiæ, Senatorem vero ex ordine, quia inter Senatores cooptatus, vt recte adnotauit Leuinus Torrentius in suis Commentariis, in hunc locum. Concludamus itaque, rationem & causam adductam à Beroaldo & Sabellico, minime obstare, quin hoc loco Suetonius non sit loquutus de Tribunitiis comitiis plebis. Quinimmo si Dionem sequamur, clarum fit, Suetonii dicta intelligenda esse de comitiis Tribunorum plebis; scribit namque Dion, *libro* 45. de Augusto loquens : ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπατεῦσι δημαρχίαν αἰτῆσαι ἐπέτρεψε. Quinimo si Suetonio credimus supra *capit.* 10. scribenti de Augusto : *In locum Tribuni plebis forte demortui, se candidatum petitorem ostendit, quamquam Patritius, necdum Senator*, statuendum videtur, quod qui Senator non

 esset,

esset, Tribunus plebis tunc temporis fieri non posset. Quamuis Carolus Langius id negans, dictiones illas (*nondum Senator*) dispungendas esse contendat, sed perperam sane, si & præsentem locum cum illo conferamus. Addamus & Appiani authoritatem, qui *lib.3.* scribit, ætatem Augusti obstitisse, quo minus Tribunus plebis fieret. Quod intelligendum puto, quia nondum Senatoriam ætatem attigisset, vt in Senatum scilicet cooptari posset, ad quod munus tamen admissus postea gratiose lege soluta, Cicerone suffragante, constat. Quod vero sic intelligenda sint Suetonii verba de tribunis plebis, & non de tribunis militum, ex eo vel suaderi potest, quod tribuni militum etiam alii quã Senatores creabantur; nam ille erat primus honorum gradus, & teste Polybio *in 6. de Repub.* satis erat petenti tribunatum militum, vt militiam fecisset equestrem per decenniũ, vel pedestrem per sex annos. Quod si quis alius Beroaldo & Sabellico hærens, locum hunc interpretandum censuerit de tribunatu militum, non negauerim, quinimmo & lubens manus dabo, siquidem ex superiori cap. 38. satis constat, Senatoriis viris militum tribunatum datum. Quod & confirmare possumus exemplo Iulii Cæsaris *ex Suetonio*, Catonis Vticensis *ex Plutarcho*, & C. Marii *ex Salustio* in bello Iugurthino, & aliis pluribus. Verum cogitanti mihi illud in mentem veniebat, facile omnem dissensionem tolli posse, si loco dictionis illius (*Tribunitiis*) in textu reposuerimus, *Tributis*, ita vt sensus esset, si in comitiis Tributis candidati deessent; siquidem iis tributis comitiis creabantur, tum tribuni militum, tum tribuni plebis tanquam minores magistratus, vt omnibus receptum est. Nec obstat, quod apud Liuium in concione Camilli in calce libri sexti scriptum sit, comitiis centuriatis tribunos militares creatos; nam eo in loco loquitur Liuius de Tribunis militaribus Consulari potestate, & non de tribunis militum ad legiones, qui nondum tempore Camilli populi suffragiis creabantur, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XL.

Quum autem pleriq; Equitum, attritis bellis ciuilibus patrimonio, spectare ludos è quatuordecim non auderent, metu pœnæ theatralis, pronuntiauit non teneri ea.

QVum populus Romanus promiscue & nullo discrimine facto in spectandis publicis spectaculis vsque ad quinquagesimum octauum annum sedere consueuisse, P. Africano iterum, & T. Sempronio Coss. Sextus Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus Censores gratiam ingentem sibi apud Senatum pepererunt, quod ludis Romanis, Ædilibus Curulibus imperarunt, vt loca Senatoria secernerent à populo; nam antea in promiscuo spectabant. Quæ Liuii verba sunt *libro* 34. Libro vero 35. qui fuerint Ædiles, subdit, inquiens: *Magalensia ludos scenicos C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo, Aediles Curules primi fecerunt. Horum Aedilium ludos Romanus primum Senatus à populo secretus spectauit; præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis tandem, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini, aliis ademptum ex dignitate populi, quicquid maiestati Patrum adiectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuendæ esse; ad quinquagesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse, quid repente factum? cur immisceri sibi in cauea Patres plebem nollent? cur diues pauperem cõsessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem, ab nullius ante gentis Senatu neq; desideratam, neq; institutam. Postremo ipsum quoq; Africanum, quod Consul author eius rei fuisset, pænituisse ferunt.* Cic. *in orat de Arusp. respons.* rescriptum reliquit: *P. Africanus iterum Consul maior ille ludis Magalensibus primum ante populi consessum Senatui locum dedit, ne ludos hac lue impura pollueret.* Quamuis idem Cic. *in orat. pro Cornelio maiestatis reo,* dixerit: *P. Africanus ille superior, vt dicitur, non solum à sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam à seipso sæpius accusatus est, quod quum Consul esset cum T. Longo, passus esset tum primum a populari consessu Senatoria subsellia separari.* Ex quibus, Africanum non authorem, sed consentientem

tantum facere videtur, & per consequens non sibiipsi consentire, imo diuersa & pugnantia de re hac protulisse. Verum Pædianus interpres hoc loco concilium tradit, inquiens, esse Oratoriæ calliditatis, vt quum opus sit, eisdem rebus ab vtraque parte vel à contrariis vtatur. Quum itaque in oratione pro Cornelio habita, causa popularis esset, premereturque Senatus authoritate, atque ob id dignitatem eius ordinis eleuare quam maxime expediebat, pœnituisse ait Scipionem, quod passus esset id fieri. In oratione autem *de Arusp. respons.* quia in Senatu habebatur, cuius auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & authorem dandi facit. Valerius Maximus *lib. 4. cap. 5.* vbi de populi Romani verecundia scribit: *Sed vt* (inquit) *à laudibus eius ad facta veniamus, à condita vrbe vsq; ad Africanum & Tib. Longum Coss. promiscuus Senatui & populo spectandorum ludorum locus erat; nunquam tamen quisquam ex plebe in theatro ante Patres conscriptos spectare sustinuit, adeo circumspecta nostræ ciuitatis verecundia fuit.* Quum postea constitutione abrogata, Senatus & populus solutissimo more spectaret, Lucius Roscius Otho Tribunus plebis legem tulit, vt Equitibus Romanis in theatro 14. gradus proximi assignarentur, vt refert Florus in Epit. Liu. *lib. 99.* Et Cicero in orat. pro Muræna ita scribit: *L. Otho vir fortis, meus necessarius, Equestri ordini restituit, non solum dignitatem sed etiam voluptatem.* Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Et Plutarchus in Cicerone: *Quum in theatris hactenus Equites commixti plebi spectarent ludos, primus Otho eos à plebe disiunxit, eumq; sessum illis in spectacula designauit, quem nunc vsq; præcipuum retinent: Quam rem quum plebs sibi ad ignominiam existimaret, prodeunte in spectaculum Othone, contumeliose aduersum illum sibila efferre, tum Equites contra læto plausu illum suscipere. Verum mox, quum iteratis altius sibilis, & iterum à maiori plausu Equitum in iurgia alter in alterum prodiret, omne id theatrum inhonesta specie completum est. Quare quum ea nouisset Cicero, plebem in Fano Bellonæ ad se vocatam, adeo modeste increpauit, & obtinuit, vt quum in spectaculum rediisset, Othoni alacri plausu* all. de-

alluderet, & cum Equitibus de laude & gloria viri certarent. Quod & Plinius *lib.7.cap.3.* recenset. De hac lege Roscia Horatius lib. Epist. 1. Epist. item 1.

Roscia dic sodes, melior lex, an puerorum est?
Naenia, quae regnum recte facientibus offert,
Et maribus Curiis, & decantata Camillis.

Idem Horatius *Epod. Ode* 4. ad Maenam libertum Pompeii Magni:

Sedilibusq́; magnus inprimis Eques
Othone contempto sedet.

Et Iuuenalis Satyr. 3.

Si pudor est, & de puluino surgat Equestri,
Cuius res legi non sufficit, exeat.

Et iterum:

Sic libitum cerno, qui nos distinxit, Othoni.

Et Martial. lib. 5. Epist. 26.

Quadringenta tibi non sunt Cherestrate, surge.

Haec lex Roscia Equitibus data est, vt in primis 14. ordinibus, id est, proximioribus Orchestrae, in qua sedebant Senatores, sederent ii, qui quadringenta sestertia possiderent. Ita Horat. lib. Epist. 1. Epist. 1.

Et quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores & lingua, fidesq́;
Plebs eris.

Et Iuuenal. Satyr. 3.

—— Effice summam;
Bis septem ordinibus, quam lex dignatur Othonis.

Quod vero census equester esset sestertiorum quadringentorum, clare docet Plinius Iunior *Epist.* 19. vbi inquit: *Esse autem tibi centum millium censum satis indicat, quod apud nos decurio es. Itaq; vt te non decurione solum, verum etiam Equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas Equitis facultates* 300. *millia nummum.* Et Plinius *Hist. nat. lib.33. cap.2.* de Equestri ordine verba faciens, inquit: *Hac de causa constitutum, ne cui ius id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri, auoq́; paterno sestertia* 400. *census fuisset, & lege Iulia Theatralis in 14. ordinibus sedendi.* Nec dictis obstat, quod Tacitus *lib. Annal.* 15. scripserit, quod lex Rosc

Roſcia nil niſi de quatordecim ordinibus ſanxit. Nam ſenſus illius loci eſt, quod Nero in Circo ſedilibus plebis Equitum Romanorum locos antepoſuit, quum lege Roſcia tantum in theatro eſſent aſſignata, vt docte Lipſius adnotauit,& ex textus lectione innoteſcit clare, & ex Suetonio *in Nerone, cap.*11. habetur: *Circenſibus loca equiti ſecreta à cæteris tribuit.* Qua in re miror, fœde lapſos Prateum *in Iuris Lexico, in verbo, Roſcia Theatralis,* & Ludou. Charund. *in Annotat. leg. antiq.* exponentes locum hunc Taciti, quod illius mens fuerit, legem Roſciam eam vim habuiſſe, vt Equites non ante plebem ac ſeparatim, ſed confuſe tantum quatuordecim ordines haberent; quo nihil inſulſius, veritatique magis repugnans dici pôteſt. Nec minus iam dictis obſtat, quod Suetonius *in Cæſare, cap.*39. ſcripſerit, Decimum Laberium, quum Mimum ſuum egiſſet, donatum à Cæſare quingentis ſeſtertiis, annulo aureo, & ſeſſum in decimaquarta, ita vt illum equeſtri dignitate donarit, ita vt hunc cenſum equeſtrem fuiſſe quingentorum, non quadringentorum ſeſtertiorum colligatur. Nam reſpondemus, Laberium prius equitem fuiſſe, quod ex textu patet, in quo Laberium equitem Romanum patet fuiſſe. Præterea potuiſſe eum munifice donare Cæſarem, non ſolum quingentis ſeſtertiis, ſed etiam maiori ſumma, nec ob id coniectandum, cenſum equeſtrem fuiſſe quingentorum, & non quadringentorum ſeſtertiorum. Nam omnis difficultas tollitur ex eodem Suetonio *in Cæſare, cap.*37. quo loco milites concionante Cæſare, ſuſpicatos tradit, quum annulum oſtentaſſet, promiſſum illis ius annulorum cum millibus 400. Vidit hunc ſcrupum Budæus *lib. de aſſe* 2. & ait, cenſum equeſtrem à quingentis ſeſtertiis ad quadringenta contractum, id eſt, ad priſtinam formam redactum; Sed pace eius dixerim, nullibi cenſum equeſtrem quingentorum ſeſtertiorum fuiſſe obſeruamus. Illud ſane haud ſilentio prætereundum, quod à Macrobio *lib.*2. *Saturnal.*3. traditur per hæc verba: *Deinde quum Laberius in fine ludorum annulo aureo honoratus à Cæſare è veſtigio in decimoquarto gradu ad ſpectandum tranſiiſſet, violato ordine, id eſt, quum detractus eſſet eques Romanus, & quum nimium remiſſe,*

remissus, ait Cicero, prætereunti Laberio, & sedile quærenti, recepissem te, nisi anguste sederem, simul & illum respuens, & in nouum Senatum iocatus, cuius numerum Cæsar supra fas auxerat; Nec impune, respondit enim Laberius, Mirum si anguste sedes qui soles duabus sellis sedere, exprobrata leuitate Ciceronis, qua immerito optimus ciuis male audiebat. Ex quibus Macrobii dictis colligitur, Laberium equestri dignitate donatum à Cæsare non fuisse prius equitem, vt eum vocat Suetonius, nisi dixerimus, fuisse equitem, id est, militem equestrem militiam facientẽ, non tamen equestri dignitate nobilem, vel melius forte, equitem fuisse Laberium, id est, ex familia equestri ortum, sed cui non permissum sedere in 14. ordinibus, quia ei census equester non esset, vel potius ipsum vel eius patrem nõ fuisse ingenuum, aut saltem de eius ingenuitate dubitatum fuisse; vocat enim ibidem Macrobius Laberium asperæ libertatis equitem Romanum, interpretor ego *aspera*, id est, non planæ & omnibus receptæ libertatis; asperũ enim opponitur leni seu leui. Ita *hominem asperum* appellamus, moribus difficilem, scilicet & durum. Ita tradit Liu. *lib.* 3. L. Trebonio Trib. pleb. *aspero* inditum cognomen, cum esset moribus difficilimis, & ingenio impotens. Apud Cic. de finib. legimus: *Homo asper & durus oratione & moribus.* Apud Teren.

Asperum hoc pater est, aliud fodes para,

id est, durum & difficile. Hoc loco pariter adnotare libet, ne studiosi veritate ipsa fraudẽtur, Petrum Gregorium virum alioquin multæ doctrinæ, falso *lib.* 22. *Syntagmat. iuris, c.* 11. asseruisse, lege Roscia decoctoribus bonorum obæratis datum publice in theatro locum 14. graduum ab omnibus separatum, ita vt sederent in 14. gradibus proxime equitibus in ludibrium. Errandi autem occasionem illi dedit locus Ciceronis *in Philipp. ca* 2. vbi sic scribit: *Illud tamen audaciæ, quod sedisti in* 14. *ordinibus, quum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamuis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset.* Ex quibus colligimus, Ciceronem exprobrasse Antonio, quod quum dilapidasset bona, nec ei esset census equester amplius, sedisset audacter in 14 gradibus, cum tamen debuisset sedere iure in loco decoctoribus in theatro assignato: Ad quod spectat illud Iuuenal. Sat. 3.

Si

Si pudor est, & de puluino surgat Equestri,
Cuius res legi non sufficit, exeat.

Et Seneca lib. 5. ad Lucillum, Epist. 44. *At mehercle multis quatuordecim gradus sunt clausi.* Hanc legem latam L. Metello & Q. Martio Coss. colligimus ex Flori Epitome, & Chronologia Caroli Sigonii, anno ab vrbe condita 682. Quamuis perperam Petrus Gregorius loco supra citato, nescio qua authoritate ductus, id factum, Lucio Pisone & M. Acilio Coss. tradat; in quem pariter scrupum impegisse legimus Zasium *in catalogo legum antiquarum.* Hanc Rosciam Augustus ampliauit, addito quod ex Plinio superius ostendimus, ni cui ius annulorum esset, & ius sedendi in quatuordecim ordinibus, ne ipse pater & auus ingenui fuissent, & census 400. sestertiorum. Correxit vero, & restrinxit in ea parte, qua illis, qui fortunæ vel suo vitio decoxissent, locus in quatuordecim gradibus non dabatur, statuens, vt hoc loco ex Suetonio habemus, non teneri pœna theatrali, nec prohiberi posse loco sedendi in quatuordecim ordinibus illos, quibus ipsis parentibusve Equester census vnquam fuisset; Hæc autem sanctio Augusti *lex Iulia Theatralis* appellata fuit, *ex Plinio, loco iam dicto.* Quum enim leges Iuliæ, de quibus nos alibi fusius pertractauimus, aliæ à Cæsare Dictatore, aliæ ab Augusto latæ fuerint, huius Iuliæ Theatralis author fuit Augustus, non Cæsar, quicquid in oppositum senserit Prateus *in Lexico Iuris, in dictione. Iulia Theatralis*; nullibi enim obseruamus, Iulium Cæsarem legem Theatralem tulisse. Quod vero nonnulli suspicantur, lege Iulia sancitum ab Augusto illa, quæ de ordine subselliorum refert Suetonius in illo, *cap.* 44. non subsistere, dignoscitur tum ex dictis, tum etiam id ex verbis ipsius capitis aperte elicimus: inquit enim: *Facto igitur decreto Patrum, &c.* Ex quibus patet, & à Patribus, quamuis authore Augusto, & admonente ipso Senatusconsulto decreta. Postea quum sub Domitiano leges Theatrales dictæ non obseruarentur, ille suscepta morum correctione, licentiam theatralem promiscue spectandi inhibuit, non quidem quod nouam legem sanxerit, sed reuocaris Roscia & Iulia. Diutissime autem durasse me-

rem in spectaculis discretim sedendi, elici potest ex Ælio Spartiano *in Pescennio Nigro*, vbi tanquam insolitum refert, quod Circensibus subsellia indifferenter & indiscrete repleta essent, maxima iniuria ob id affecto populo. Ad hoc quoque spectant, quæ legimus apud Tacitum, Annal. lib. 6. *At Iunium Gallionem qui censuerat, vt Prætoriani actis stipendiis ius adipiscerentur in quatuordecim ordinibus sedendi, violenter increpuit.* Subsellia autem Equitibus dicata, *Equestria* Romanis vocata fuisse, colligimus ex Seneca *lib. 7. de beneficiis, cap. 2.* vbi ait: *Equestria omnium Equitum Romanorum sunt.* Et *lib. 4. controuers.* hos quatuordecim gradus *Equestria* ab ipsis Equitibus appellat. Ita & Suetonius in Caligula, cap. 26. *Scenicis ludis inter plebem & Equitem causam discordiarum serens, decimas maturius dabat, vt Equestria ab infimo quoq; occuparentur.* Ita econtra *Popularia* vocabantur Sedilia in spectaculis plebi dicata, dicente Suetonio in Domitiano: *Omne genus rerum missilia sparsit, & quia pars maior intra popularia deciderat, quinquagenas tesseras in singulos cuneos Equestris ac Senatorij ordinis pronuntiauit.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XL.

Magni præterea existimans syncerum, atq; omni colluuione peregrini ac seruilis sanguinis incorruptum seruare populum, & ciuitatem Romanam parcissime dedit, & manumittendi modum terminauit, &c.

A Principio ciues Romani non alii erant, quam qui vel in vrbe Romana, vel in agro Romano habitabát, quiq; inibi oriundi erant; at conditor ciuitatis Romulus ab initio, vt vrbem amplificaret, deuictos populos in ciuitatem recepit, populi multitudinis augendæ causa. Itaque eo tempore ciues Romani facti Coreinenses, Castuminii, Antemnates, & ex fœdere Albani, teste Liu. *lib. 1.* Romuli postea atq; Regum exemplo nunquam est intermissa à Romanis ciuitatis largitio & communicatio, quod non vno, sed pluribus modis fiebat. Quod vt apertius intelligatur, nonnulla

ſubiicienda de iure ciuitatis Romanæ. Sciendum itaque, quod ſicuti externæ gentes in Romani populi amicitiam atque deditionem admiſſæ, varii generis ac cōditionis fuere, ita & varii generis Romanis ciues fuiſſe obſeruamus. Harum autem aliæ liberæ, aliæ fœderatæ, aliæ ſtipendiariæ, aliæ Latinæ fuere, quemadmodum recte adnotarunt Budæus *in Adnotat. in Pandectas*, & Alciatus 1. *Parerg. cap.* 14. & Carolus Sigonius *lib. de iur. Rom.* Erant itaque alii coloni, alii municipes, alii ex præfectura aliqua, alii ciues modo Romani. Hi vero erant, qui ex nullo municipio, ex nulla colonia præfecturave Romanorum erant, ſed vel in vrbe, vel in agro, vrbisve ſuburbano, & ex ſeruis & illis gentibus externis libertate vel ſpeciali priuilegio ciuitate donatis. Erant autem municipes, ex Gell. *lib. 6. c.* 13. ciues Romani ex municipiis iure ſuo viuentes, muneris tantum cum populo Romano participes, nullis aliis neceſſitatibus, neq; vlla populi Romani lege adſtricti, quum nunquam populus eorum fundus factus eſſet. Ciues autem coloni non veniebant extrinſecus in ciuitatem, ſed ex coloniis, quæ ex ciuitate propagata erant, & iura inſtitutaq; populi Romani omnia, non ſui arbitrii habebāt. Ciues autem ex præfecturis qui eſſent, intelligemus, ſi, quid eſſent *præfecturæ*, explicauerimus. Erant itaque præfecturæ oppida Italiæ, in quibus qui habitabant, nec ſuis legibus, vt municipes, viuebant, nec vllos de ſuo corpore magiſtratus creare poterant, ſicuti coloni, ſed à magiſtratibus Roma miſſis regebantur, iis legibus, quas Romanus magiſtratus dixiſſet, qui quoniam Præfectus vocabatur, iccirco præfecturæ appellabantur. Exemplum habemus vrbis Capuæ, quæ quum antea colonia eſſet, in præfecturam redacta eſt, tanquam vrbs inimica Romanis, quemadmodum docet Liuius *libro vigeſimo ſexto*. Horum autem omnium ciuium, quos quatuor generibus comprehendimus, non eædem erant conditiones. Quum enim ius ciuitatis diuerſis prærogatiuis conſtaret, non omnibus omnia iura permittebantur; vnde efficiebantur variæ conditionis ciues. Ciuium, qui vere Romani erant, & ingenui, primum ius erat, ne virgis cædi, nec vinculis coerceri, nec

omnium

omnino capite plecti, nisi populi ipsius iudicio possent. Quod & pluribus legibus cautũ obseruamus. Primum lege Valeria, ter lata & repetita post exactos Reges, ab eadem familia Valeria, qua sancitum fuit, ne quis ciuis Romanus, qui prouocasset, virgis cæderetur, securive necaretur, teste Liuio *lib.*10. Dionysio *lib.*5. Plutarcho *in Valerio,* Valerio Maximo, *lib.*4.*cap.*1. Post hanc lata est lex Portia à M. Portio Catone Tribuno plebis, Valerio & Apulaio Consulibus, efficacior multo, quam superior. Quum enim illa contrafacienti nil præter improbitatem facti adiecisset, quod validum satis legi vinculum visum fuit, hæc graui pœna affecit verberantem, necantemve ciuem Romanum, vt inquit Liuius *eodem libro* 10. & Cicero pro Rabirio perduellionis reo: *Porcia* (inquit) *lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit.* Et Salustius Ciceroni grauiter obiecit, quod ciues Romanos Catilinæ socios contra legem Porciam necasset. Huius quoque meminit Suetonius *in Nerone.* Postea lege Sempronia cautum fuit, ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi Romani iudicaretur; quod si quis aduersus fecisset, in eum populi animaduersio esset. Hæc lata fuit à C. Sempronio Graccho Tribuno plebis, Quinto Cecilio, T. Quinctio Consulibus, de qua Cicero *in oratione pro Rabirio, pro Domo sua, pro Cluentio, & septima in Verrem, & in Catilinam, & 3. de Legib.* & Salustius *in oratione Cæsaris.* Has leges Octauius Augustus, aut Iulius Cæsar (vt alii) in legem Iuliam *de vi publica* transtulit, decernens, vt qui aliqua potestate præditus ciuem Romanum, antea ad populum seu Imperatorem prouocantem, necarit, necarive iusserit, torserit, verberauerit, in pubica vincula duxerit, humilior si sit, pœna capitis, honestior vero, insulæ deportatione multetur; quod refert Paulus *lib.*5.*Sentent.tit.*26.*l.*7. *D.ad l.Iul.de vi publ.* & de hac quoq; Vlp. *in l.lex Iulia, ff.ad l.Iul.de vi publ.* Præter Iuristas autem de re hac neminem ex antiquioribus historicis verba fecisse reperi, dicentemve, hanc legem ab Augusto vel Cæsare latam. Apud Dionem Cassium duntaxat adnotaui *lib.*54. Octauianum Augustũ Cyzicenos, quod

nonnullos ciues Romanos in seditione flagris cæsos necassent, in seruitutem redegisse, quibus tamen postea libertatem restituit. Sicuti itaque peregrini poterant à magistratibus verberibus & morte plecti, ita ciues Romani ortu, quique proprie ingenui dicebantur, nullo pacto (vt diximus) ita inconsulto populo affici poterant aut permittebantur. Quod etiam ex sacris paginis comprobamus, siquidem habemus *cap. 22. Actuum Apostol.* de D. Paulo hæc: *Accedens Tribunus, dixit ei, Dic mihi, Num tu Romanus es? Cui respondit Paulus, esse se vtique ciuem Romanum. Dixitque Tribunus: Ego multa summa ciuitatem Romanam consequutus sum. Paulus vero respondit, se etiam natum esse ciuem Romanum. Protinus ergo recesserunt ab eo, qui, vt eum torquerent, astiterant. Et ipse Tribunus vehementer timuit, audito Paulum esse ciuem Romanum.*

Alterum ius erat ciuium Romanorum, vt sibi testamento ciuis Romani hæreditatem capere possent; nullus enim peregrinus poterat adire hæreditatem ciuis Romani, quod Cicero ostendit *in oratione pro Archia Poeta*, vbi probans, Archiam ciuem Romanum fuisse, & pro ciue Romano se gessisse, hoc argumento probat, quod hæreditates ciuium Romanorum sæpe adiisset. Et *in oratione pro Cæcinna* inquit: *Ebutius Cæcinnæ aduersarius negat, posse heredem Cæsenniæ esse Cæcinnam, quod ciuitas Volaterranis adempta esset à L. Sylla, ideoque ciuis Romanus non esset Cæcinna.* Præterea solis ciuibus Romanis iam dictis ius fuit testamentum iure Quiritum facere, quod Cicero demonstrat, quum pro argumento accepit, Archiam se pro ciue Romano gessisse, quia sæpe legibus Romanis testamentum fecisset. Erat & ius connubiorum ciuibus Romanis proprium, quia tantum ciues cum ciuibus matrimonium contrahere poterant, ita vt si pater aut mater peregrini erant, non legitimæ essent nuptiæ. Militare etiam in Legione Romana non aliis, quam ciuibus licebat, ideoque soli ciues ad ærarium in beneficiis deferri ab Imperatoribus, & beneficiarii milites fieri poterant. Quod Cicero *eadem oratione pro Archia* ostendit, & *Epist.* 20. *lib. 6. Epistol. Familiar.* Ad hæc liberos habere in potestate, proprium erat ius Quiritum, vt ait Iustinianus *primo Institutionum*

tutionum libro, titul. de patria potestate. Ius etiam alienandi per nexum, proprie fuisse Romanorum, ex eo intelligi potest, quod omnes, inter quos huius iuris solemnitas transigebatur, ciues Romanos esse oportebat, vt ait Boetius *in Commentario Topicorum*, & docet Cicero ipse *in oratione pro Cæcinna*, enumerans inter iura ciuium Romanorum nexa atque hæreditates. Erat etiam eorundem ius, proprium suffragium in Comitiis dare, iudicia facere, magistratus creare, leges ferre, iisdemque suffragiis ad magistratus publicasque cæteras administrationes ac dignitates peruenire, & in censum deferre. Vtebantur etiam iure gentilitatis, adoptionis, agnationis, togæ ferendæ, libertos Patronorum filios in potestate habere, & vt vno verbo omnia complectar, omnium legum Romanarum beneficio vti poterant. Hæc vero tam multa & tam varia ciuitatis Romanæ iura non omnibus, qui ciuitate donabantur, omnia concedebantur; Multis enim reperimus datam fuisse ciuitatem abque suffragio, vt apud Liuium *libro octauo*, Campanis Equitibus honoris causa, quia cum Latinis bellare noluissent, quod & *libro 23. & 26.* etiam legitur. Fundanis & Formianis, quod per fines eorum tuta parataque fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Et *libro decimo*, Anagninis, quia arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragii latione data, & Acerrani, lege à L. Papyrio Prætore lata, qua ciuitas sine suffragio data, ciues Romani facti, ex eodem Liuio, *libro octauo*. Idem scribit de Messolanis ibidem, & de Cumanis eodem loco, & libro 23. Quod & Lauiniis & Tusculanis, vt Cicero *in oratione pro Cornelio Balbo*, & idem Liuius, *libro octauo*, vbi & dicit, idem factum Arecinis, Nomentanis, Pedanis, Lanuuinis, & Ansiatibus. Addamus & Sabinos, qui & post Sabinarum raptum, & fœdus factum inter Romulum & T. Tatium recepti in vrbem sunt, ea lege, vt inquit Seruius in eum locum Æneid. septimi libri:

—— *Postquam in partem data Romana Sabinis*,

vt in omnibus essent ciues Romani, excepta suffragii latione, nam magistratus non creabant; Quod tamen (pace

Seruii dixerim) nullibi legimus, quo scilicet ad prohibita suffragia; imo si, quæ primo libro & quarto ab eodem scribuntur, perpendamus, oppositum coniiciendum. Liuius *libro trigesimo octauo* de Formianis Fundanisque municipibus & Arpinatibus scribit, quod C. Valerius Tappo Tribunus pleb. legē promulgauit, vt iis suffragii latio (nā antea ciuitatem sine suffragio habuerant,) esset. An vero, qui ex municipio vel præfectura ciues Romani erant, & iis suffragii haberent, dubium certe est; Nam quod non haberent, ex superius adductis exemplis constat, & ex Cicerone *in oratione pro Cæcinna* colligimus, vbi ait, Syllam Dictatorem ita tulisse de ciuitate, vt non sustulerit horum nexa atque hæreditates, iussit enim eodem iure esse, quo fuerint Ariminenses, quos, quis ignorat, duodecim coloniarum fuisse, & à populo Romano hæreditates capere potuisse. Ex quibus colligimus, quum Sylla legem tulit de adimenda ciuitate Volaterranis, fuisse duodecim Colonias, quæ non pleno iure ciuitatem Romanam haberent; ex quo dicendum, iis defuisse ius suffragii. In oppositum tamen, quod Municipia, Coloniæ, & Præfecturæ Italiæ ius suffragii haberent, videtur affirmatum à Cicerone, qui *in oratione post reditum ad Quirites*, loquens de Comitiis Centuriatis, quibus ab exilio reuocatus est, ita scribit: *Nullus in eorum reditu motus municipiorum & coloniarum factus, at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit.* Et in oratione pro Sestio: *Nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas, nullum collegium, aut consilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentißime de mea salute decreuisset.* Idem etiam ex multis eius aliis locis *in oratione pro Murena, pro Sylla, & pro Plancio*, intelligi potest.

Quibus tamen non obstantibus in contrarium stare veritatem non dubitamus, & Ciceronem loquutum locis antedictis oratorie, & per amplificationem dicimus, non quod vere in illius reditu opus fuerit decreto vniuersæ Italiæ, namque in comitiis ipsis, præter ciues consuetos, colonos, municipes & præfecturæ ciues adfuisse, quum sedi-

tas Ciceronis decretus est, absurdum esset affirmare, nisi dixerimus, & aliquando huiusmodi ciuibus suffragii ius datum gratiose, & non ex consuetudine vel iure. Ita Liuii dicta interpretanda, quum *libro* 25. scribit: *Testulis datis Tribuni populum summouerunt, situlaq́ adlata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent*; non enim Latini suo iure suffragium ferre poterant, sed ad suffragandum admissi beneficio & benignitate magistratuum Romanorum, id tribuentium societati & consanguinitati Latinorum, qui tum forte Romæ erant, quum haberentur comitia, sicuti & ex eodem libro 8. habemus, Lanuuios, Aricinos, Nomentanos & Pedanos, qui omnes Latini erant, ciuitate donatos, post quinquennium demum censos fuisse, & in duas Tribus, Meciam & Scepsiam, descriptos, quæ Tribus tum primũ propter eos additæ sunt. Ex quibus constare clare existimo, etsi aliquibus Latinis, siue colonis, siue municipibus, siue ex præfectura ciuitas dabatur, non tamen ius suffragii habebant lege vel iuris necessitate, nisi gratiose demum adderetur. Ita & intelligendum Ciceronis dictum *in Epistol. ad Atticum*, dum inquit: *Quoniam videtur in suffragiis valere Gallia Cisalpina*, scilicet quæ in Italia est. Quæ vt apertius intelligantur, sciendum est, quod aliud erat, ciuitatem dari à Romanis, à concessione iuris Latii seu Latinitatis; siquidem ius Latii seu Latinitas originem habuit ex fœdere seu societate, quod cum priscis Latinis Romani pepigere; His enim superatis ad lacum Regillum, & deinde ad Vesserim, in eas conditiones pacem firmauerunt, vt Latini suo iure viuerent, atque in bellicis expeditionibus milites darent, hostesque omnes cum Romanis haberent, sociique & amici populi Romani dicerentur, & in victoriis de hostibus tertiam prædæ partem haberent. Verum quum Latini hisce conditionibus minime contenti essent, non semel conati sunt, modo precibus, modo minis, ius suum melius facere, aliquando ipsum ius ciuitatis, aliquando vt alter Consul ex Latinis crearetur, *ex Liuio lib.* 8. postulantes; quorum postremũ in perpetuũ denegarunt, alterum tandem fuit ea conditione concessum, vt qui

ex Latinis stirpem ex se domi relinquerent, ciues Romani fierent. qua in re quum multæ fraudes inessent, C. Claudius Consul ex Senatusconsulto legem tulit *Claudiam* dictam, qua illis obuiam itum. Postea vero & alia lex Papia de eadem re lata est. His legibus remotos à spe consequendæ ciuitatis, denuo inflammauit M. Fuluius Flaccus, qui cum in Consulatu, tum in Triumuiratu agri lege Sempronia diuidendi, ciuitatem omnibus Italicis pollicitus est primus, vt scribit Appianus, vel, vt Plutarchus tradit, Tiberius Gracchus, P. Mutio & L. Calphurnio Consulibus, ciuitatem Italicis promisit, qui ambo decreto Senatus ob id interfecti sunt. Post aliquot deinde annos M. Liuius Drusus Tribunus plebis, Senatui iratus rursus ad dandam ciuitatem Italiæ animum adiecit, qui & ipse in turba percussus, vitam vna cum actione deposuit, lataque lex, L. Licinio Crasso & Quinto Mutio Scæuola Consulibus, quæ *lex Licinia & Mutia* appellata, aduersus eos, qui se pro ciuibus, quum ciues non essent, gererent, de qua Cicero *in Offic.* Hac lege Italicorum animi ita exasperati sunt, vt vniuersi propemodum aliquibus fortissimis viris Ducibus moti, ingenti bello à Romanis desciuerint, quo quum vehementer premerentur Romani, ciuitatem lege Iulia primum Hetruscis, deinde Vmbris, qui non aperte defecerant, deinde etiam reliquis Latini nominis sociis dederunt. Hanc autem legem tulit Sex. Iulius Cæs. Consul cum L. Martio, anno quadringentesimo sexagesimo secundo, cuius meminere Cicero *in oratione pro Balbo*, & Appianus *bell. ciuil. libro primo*, & Gellius *lib. 4. cap. 4.* Iuliam autem dictam, adnotauit Manutius, quod solus Iulius Cæsar eam tulerit, cum eius collega in acie occubuisset. Nil autem aliud hæc lex Latinis dedit, nisi vt omnes ciues Romani appellarentur, attamen suffragium ob id non habebant, nec ad magistratus promouebantur, nisi Romæ habitantes cum eo migrassent, ibi censerentur, & in tribu describerentur, Quod patere potest ex iam dictis ex Liuio, *lib* 8. & ex eo, quod quum Latinis Romana vrbs concessa esset, & Latini primum in ciuitatem accepti, vt in Q. Cæcilii Metelli Orat. Liuius *libro 4.* tradit.

tradit, omnia & iura Romana plene sunt concessa. Præterea & id ex Liuii dictis lib. 39. per initia comprobari potest, vbi ita scribit: *Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto vndiq; ex Latio frequentes conuenerant, Senatus datus est. His querentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Quinto Terentio Culleoni Pr. negotium datum est. vt eos conquireret, & quem C. Claudio & M Liuio Censoribus, postve eos Censores ipsum parentesve eius apud se censum esse probassent socii, vt redire eo cogeret, vbi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenorum Vrbem onerante.* Præterea apud eundem Liuium legimus *lib.* 33. Spur. Caruilium post Cannensem cladem suadere tentasse explendi Senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis populos, vt ex singulis populis Latinorum binis Senatoribus, quos Patres Romani censuissent ciuitas daretur, atque in demortuorum locum in Senatum legerentur, ex quo tota curia indignationem cœpit. Si igitur pleno iure Latini post Iuliam rogationem ciues Romani fuissent, atq; quod Romam se conferrent, censerentur, & in tribu describerentur, frustra Caruilius eos Ciuitate donandos dixisset. Sed ideo dixit Ciuitate donandos, id est, gratuito & per beneficium plenum ius Ciuitatis illis dandum, vt suffragia dare & magistratus assequi possent. Pręterea extat Suetonii dictum *in Claudio, c. 9.* Imperatorem eum scilicet Latinis ius Quiritum constituisse. Si itaque ex lege dicta Latini ius plenum ciuitatis habuissent, frustra Claudius homini Latino ius Quiritum proposuisset. Ad hæc quum nemo ciuis Romanus duarum ciuitatum ciuis esse posset, teste Cic. *pro Cornelio*, non itaque Municipes, seu Coloni, vel Latini iura suæ ciuitatis, & Romanas leges seruare poterant, sed ad hoc vt ciuitatem Romanam plene assequerentur, necesse erat, vt in Vrbe degerent, ibi in censum referrentur, & in Tribu describerentur, & Romanis legibus seruirent, patriis institutis vna cum patrio solo derelicto. Ita Cato Tusculanus ortu, vt Cicero testatur *de Legibus*, & ipse Cicero Arpinas oriundus, ciuitatem Romanam adepti sunt. Proinde Latini plu-ries post Iuliam legem dictam tentarunt, vt ciues Romani

quum essent honorarii, vt ita dicam, etiam ius plenum Romanæ Ciuitatis obtinerent, quamuis in Colonia nomen dedissent. Ita Liuius *lib 34.* scribit: *Nouum ius eo anno a Ferentinatibus tentatum, vt Latini, qui in Coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos, Salernumque & Buxentum adscripti Coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, Senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos.* Ad ... & in Cæsare Suetonium, vbi inquit: *Decedens ergo ante tempus Colonias Latinas de petenda Ciuitate agitantes adiit.* Si itaque ciues Romani erant Latini ex lege Iulia pleno iure, ad quid de ea consequenda agitabant? Verum, vt vnico verbo rem hanc comprehendamus, dicimus, quod sicuti in genere Latini omnes ciuitate Romana donati erant ex lege Iulia, honorariæ scilicet, & ita vt suo iure viritim apti nati essent ad plenam Ciuitatem consequendam, ita & multis modis id eis viritim euenire poterat. Prima ratio erat per legem, cuius meminit Liuius lib. 41. *Lex sociis, ac nominis Latini, qui ex sese domi ... vrbem relinqueret, & in Vrbem censum profiteretur, & in Tribu de... ... ciuis Romanus pleno iure euaderet.* Secunda ratio erat cuius meminit Appianus *lib 2. belli ciuil.* vbi ... Latinitatis hoc ius fuisse, vt fierent ciues Romani, qui in Latinis Coloniis magistratum gessissent. Alia ratio ... per legem Seruiliam, qua Latinis ius erat Ciuitatem assequi in locum eius, quem accusando damnassent repetundarum. Hanc legem tulit C. Seruilius Glaucia, vt docet Cicero *in orat pro Balbo,* & Asconius *in oratione pro Scauro.* Alias vero etiam fuisse, quibus Latinis premii loco ciuitas proposita esset, Cicero in eadem oratione *pro Balbo*, indicat his verbis: *Num fundos igitur arbitramur factos populos Latinos, aut Seruilia lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium Ciuitatis.* Incassum itaque his legibus, & modis proposita Ciuitas Romana fuisset Latinis, si pleno iure Ciues Romani fuissent, & cum suffragio, eo quod Latini iuris essent, vel Latinitate donati. Quamobrem si quando legimus apud Scriptores Historiæ antiquæ, Latinos suffragia in Comitia dedisse, id potius factum dicendum beneficio & benignitate magistratuum Romanorum id tribuentium facultati,

tati, & consanguinitati Latinorum, qui tum forte Romæ essent, quum haberentur Comitia, quam iuris ac legum necessitati attribuamus. Quod etiam comprobare possumus ex Dionysio libro octauo, vbi ita loquentem introducit Sp. Cassium: *Latinos Romanorum consanguineos, Vrbis tamen Romæ dominationem, & gloriam iniquo semper animo ferentes in amicitiam adduxi, concessa eis ἰσοπολιτείᾳ, vt iam non sibi aduersariam vocent Romam, sed Patriam.* Et paulo post: *Sp. Cassius quam plurimos potuit Latinorum & Hernicorum ad suffragium euocauit ferendum; Qui frequentes conuenerunt, vt propemodum plena esset peregrinis ciuitas; Quo à Virginio animaduerso, iussit per compita proclamari, vt omnes peregrini Roma exirent; dato ad id perexiguo tempore. Tum contra Cassius edicto iussit omnes in Vrbe manere, quibus concessa erat ἰσοπολιτεία, donec lex prolata esset.* Ex quibus intelligere certe possumus, fœdere concessam Latinis ἰσοπολιτείαν, hoc est, communem & parem cum Romanis Reipublicæ gerendæ curam, ob idque vocatos ἐπὶ τὴν ψηφοφορίαν, hoc est, *suffragii lationem.* Quod non pleno iure illis proprium fuisse dicendum; alioquin Virginius non tentasset eos à suffragio submouere, sed permissu potius, vt diximus magistratuum, seu populi vrbanitate. Quod etiam eo argumento confirmare possumus, quod in Historia C. Gracchi legimus, Socios Latinos Vrbe exire iussos à C. Fannio Consule, ne tum Romæ essent, quando legibus Gracchi ferendis tribus in suffragium vocabantur. Ad quod pertinet illud Ciceronis pro Sestio: *Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, exire de Vrbe à Consulibus iuberi.* Si itaque Latini per leges ius habuissent suffragii, Consules edicto non potuissent illos priuare suffragio; nam Consules tollere non poterant, quod legibus cautum erat. Nec C. Gracchus passus esset contra quam legibus licitum esset, vt socii Latini suffragio priuarentur, quos ipse euocasset. Quamobrem statuendum, Latinis non pleno iure suffragii ferendi ius fuisse, sed permissione potius, & concessione, vt diximus;

sicuti

sicuti Octauianus Augustus, teste Suetonio infra *cap* 46. Colonijs duodetriginta numero per Italiam deductis iure, ac dignatione Vrbi quodammodo adæquauit, excogitato genere suffragiorum, quæ de magistratibus vrbicis Decuriones colonici in sua quisque colonia ferrent, & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent.

Hoc autem loco non prætermittendum, donari iure Latii, seu Latinitatis, aliud fuisse à iuris Italiæ seu Italici donatione. Dabat enim Populus Romanus ius Italicum aliquibus, id est, eos immunes faciebat à præstatione tributorum, tum agris, tum capitibus impositorum. Coloniæ enim, quæ donatæ fuerũt iure Italico, immunes fuere à tributis, vt habemus apud Iurisconsultos, *C. de his l. 3. C. de episcop. & cler.* quod etiam confirmari potest ex Appiano *lib. belli ciu. primo,* & ex Cicero. *in Bruto.* Harum Coloniarum iure Italico donatarum nonnullos recenset Vlpianus *l. 1. Celsus, l. Colonia ex.* & Paulus *l. iuris Italici 7. & l. finali de censib. in P. lib. 5 0. titu. 14.* Cuiacius tamen *obseruat. lib. 1 1. tit. 35.* id falsissimum arbitratur, inquiens nonnullas Colonias immunes fuisse, quæ tamen ius Italicum nõ habebant, vti Colonia Cęsariensis prima Flauia, quam Vespasianus deduxit, authore Plinio *lib. 5. c. 13.* remisit enim ei Vespasianus tributum capitis primum, & postea Titus etiam solum immune factum decreuit. Quę ratio iudicio meo haud concludit; siquidem manifestum esset Coloniam potuisse esse immunem, & tamen non ius Italicum habere, & econtra; nam & aliæ conditiones peculiares erant tum Coloniarum, tum etiam locorum iure Italico donatorum, quibus præter immunitatem distinguerentur, & immunitates concessæ Coloniis poterant differre ab immunitate iuris Italici secundum magis & minus, vt hæ scilicet ampliores essent illis. Præterea, obseruamus etiam, Colonias nonnullas appellatas etiam iuris Italici. Ita Celsus tractans de fideicommisso relicto Coloniæ Philippensium. *l. balista. D. ad Trebel.* adiecit, Coloniam Philippensem esse iuris Italici, *l. sexta, D de censib.* Præterea constitutum erat, vt singulæ Coloniæ annuam pensionem Populo Romano penderent; quamuis Liuius Drusus Trib. Pleb. duodecim

Colonias

Colonias sine onere pensionis deduxerit, ex Plutarcho *in vita Gracchorum*. Et Iliensibus Claudius Imperator, quasi Romanæ gentis authoribus tributa in perpetuum remisit, & Seleuco Regi societatem & amicitiam pollicitus est, si Ilienses ab omni onere immunes præstitisset, ex Suetonio in illo, *cap.25.* & ob id Callistratus *in l.non tantum, §.primo, D.de excus. tut.* Iliensibus Senatusconsultis & constitutionibus Principum plenissimam immunitatem tributam tradit. Illud tamen sciendum, iure Italico donatos, minime ciues Romanos fuisse.

Sed vt eo reuertamur, cuius gratia præsens tractatio est instituta, dicimus per initia Romanæ Reipublicæ, & ante Cannensem cladem, Ciuitatem Romanam dare pleno iure maximum duxisse Romanos, teste Liuio *libro 23.* Vnde L. Manlio Tusculano ciuitatem datam fuisse ob ingens beneficium in Rempublicam collatum, legimus apud Liuium *libro 3.* & Sosidi Syracusano, & Metico Hispano, ex eodem Liuio *libro 26.* & Cornelius Tacitus *libro 3.* scribit ciuitatem datam Iulio Floro Treuero, & Iulio Sacrouiro, ob maiorum benefacta, quum in rarum, nec nisi virtutis precium progredientibus temporibus data his ciuitas, non ita parce. Cæsar medicinam professos, & liberalium artium Doctores præcipui muneris loco, ciuitate pleno iure donauit, teste Suetonio in illo, *cap.* 42. sed non ita pleno iure credendum, quod cap. 24. scribit Suetonius, eundem vniuersam legionem ex transalpinis conscriptam, quam ipse Gallico vocabulo *Alaudam* vocabat, disciplina cultuque institutam, ciuitate donasse; quamuis idem postea propter quosdam sordidos homines, qui ipsius beneficia vendebant, tabulam in qua nomina Ciuitate donatorum incisa erant, reuelli iussit, vt tradit Cic. *epist. Famil. libro 13. epist.* 37. Quemadmodum nec etiam Sylla, qui quum illorum seruos, qui ciuili bello ceciderant, partium suarum ciuitatis iure donasset, & in nouas tribus locasset, in quibus vltimi suffragarentur, qui postea quum rerum potiretur, & summam imperii teneret, illis ademit, teste Plutarcho *in illius vita*, & Appiano *lib. 1 belli ciuilis*. Deinceps eo procedentibus temporibus ventum est, vt

ex

ex omni genere omnique natione terrarum ciues adscisce-rentur. Ita Iulius Cæsar Hispanos & Græcos in Ciuitatem Romanam adsciuit, teste Liuio *lib.* 34. Et Claudius Imperator ex Tacito *lib.* 2. omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas Ciuitate donauit. Quod & Otho Lingonibus vniuersis fecit, & Antoninus Pius omnes, qui in Vrbe Romana essent, ciues Romanos esse iussit, si Vlpiano Iurisconsulto credimus *in l. in orbe, D. de statu hom.* & D. Augustino *lib.* 5. *de ciuit. Dei, cap.* 17. Vnde forte Modestinus *in l. Roma, D. ad municipal.* Romam communem patriam esse ait, de qua re lege Alciatum *lib.* 2. *Dispunctionum, cap.* 21. Quod factum existimandum, quia quum per initia Reipublicæ Romanæ, Ciuitatis ius à Populo, Comitiis vel Senatu daretur, vel ab vtroque, vt colligimus ex Liuio, libro 27. vbi refert, Mutinum Syracusanum ob plurima in Rempublicam merita, ex authoritate Senatus & rogatione Populi Ciuitate donatum, pleno scilicet iure. Et *lib.* 23. Prænestinis militibus ob rem strenue gestam Romanum Senatum duplex stipendium, quinquenii militiæ vacationem decreuisse, & quum Ciuitate donarentur, non mutauisse.

At postea præualentibus ciuibus potentioribus, liberalius & facilius munus istud, quod antea fiebat parcissime, dari cœptum, præsertim pleno iure. Quod Syllæ exemplo docuimus, & lege Gellia, & Cornelia à L. Gellio Publicola, & Cn. Cornelio Lentulo lata, anno Vrbis 681. sancitum, vt ciues Romani essent ii, quos Cn. Pompeius Ciuitate donasset, quod Cic. *in orat. pro L. Cornelio Balbo*, tradidit, & Lex Appuleia, quam tulit L. Appuleius Saturninus, Trib. Plebis, C. Mario Sexto & L. Valerio Coss. decretum, vt in singulas Colonias ternos Ciues facere liceret ipsi C. Mario. Id muneris postea Imperatores in seipsos, quemadmodum & plura alia transtulere, potestate Populi & Senatus Romani sibiipsis arrogata. Quod vero ad præsentem Suetonii locum attinet, illud certe intelligendum, Augustum parcissime ciuitatem dedisse, id est, ciuitatem pleno iure, seu ius Quiritium proprium, quod tanquam quid magnum Archagaio Medico cum taberna in compito Acilio datum, primum tradit Plinius

nius *libro 39. cap. 1.* Sic intelligenda verba Suetonii *in Galba, cap 14.* quum inquit: *Ciuitatem Romanam raro dedit.* Sic quoque & Cornelii Taciti *lib. Annal. 3.* scribentis: *Eoque Romana Ciuitas olim data, quum id rarum, nec nisi virtutis pramium esset.* Iure itaque Augustus Græco ciuitatem petenti rescripsit, Non aliter se daturum, quam si præsens sibi persuasisset, quam iustas petendi causas haberet. Et Liuiæ pro quodam tributario Gallo roganti, Ciuitatem negauit, immunitatem obtulit, affirmans, se facilius passurum fisco detrahi aliquid, quam Ciuitatis Romanæ vulgari honorem, vt hoc eodem capite docet Suetonius.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XL.

Et Ciuitatem Romanam parcissime dedit, & manumittendi modum terminauit.

Libertas est naturalis facultas eius, quod vnicuique facere libet, nisi vi aut iure prohibeatur, vt definiunt Iuristæ, seu vt Cicero *in Paradox.* est potestas viuendi vt velis. Huic opponitur *seruitus*, quæ ademptio est libertatis, & qua cogitur seruus alieno arbitrio viuere. Liberis itaque, seu ingenuis opponuntur serui, qui & ipsi manumissionem adipisci possunt, manumissionem, scilicet, de qua alibi abunde loquuti sumus. Hi autem *libertini* vocabantur, & libertatem assequebantur triplici modo, & ideo libertas triplex enumeratur: *Maior*, quam & iustam hic vocat Suet. *minor* seu media, & *infima*. Maiorem seu plenā assequebantur libertatē, qui testamento, vindicta, aut censu manumittebantur, de quib. loco iam dicto, vt apud Caiū *lib. 1. tit. 1.* & Vlp. *Inst. tit. 1.* & hoc modo manumissi optimo iure erant ciues Romani, & ius Quiritū obtinebant, ita vt ius testamentorū, connubiorum, nexorū, tutelarum, & reliqua priuilegia ciuium Rom. obtinerent. Mediam seu minorē libertatem assequi dicebātur, qui aut per Epistolam, aut inter amicos, aut conuiuii adhibitione manumittebantur, & ii *Latini Iuniani* dicti fuere; Iuniani quidem, eo quod id fiebat lege Iunia Norbana, quam tulere M. Iunius Silanus, & L. Norbanus Balbus

Coss.

Coss. Anno V.C.771.quatuor post Augusti mortem annos, imperante Tiberio, & post Christi Saluatoris nostri Natalem anno 21. Hos Plinius *lib.1.cap.*82. æuo suo fuisse Coss. testatur. Hac lege manumissi modo dicto libertatem consequebantur, sed Ciuitatis ius illis minime obueniebat. Huic legi primum Senatusc ōsulto Largiano obuiam itum, de quo *l.vlt.de success.libert.& l.1. C.de Lati. libert.tollen.* Deinde D.Traiani edicto abrogatum. Postremo autē Iustiani Principis nouell.68. tota sublata,& constitutum vt omnes liberti ni, sublatis antiquis differentiis, ciues Romani sint, §.*sed hæc, Institut. de success. libert.* Latini vero dicti fuerunt etiam, quia ea duntaxat Priuilegia consequebantur,quæ habebant coloniæ Latinæ, antequam lege Iulia Ciuitate donarentur. Minorem libertatem consequebantur demum, qui deditii vocati fuere, in quorum numero, qui pœnæ causa vincti à Domino,ob crimina cæsi publice, ob noxam torti nocentes inuenti,traditi ad ferrum,aut ad bestias, & quibus notæ aut stigmata ignito ferro erant impressa, ex Vlpiano *tit de libert.* Hi nullis priuilegiis fulti,viuentes liberi erant, sed morientes testari nequibant, l. Ælia Sentia, lata à Sexto Ælio & C.Sentio Coss.anno 756. Augusti temporibus, quam legem habemus *in Authen. Constitut. ibi, à Republica ex corpore legum suarum ablegatam.* Hanc legem Augusto instante latam credimus, vt Ciuitatem contaminatam seruili colluuione corrigeret, seruos à iusta & plena libertate multis difficultatibus remouens, quod hic Suetonius & Dionys.Halycarnass.*lib.*4.tradidere. Illud hoc loco adnotare libet, quod de seipso scribit Iosephus *libro 5. belli Iudaici*, ipsum scilicet à Vespasiano emissum è vinculis, catena securi decisa, vt vna cum vinculis ignominia solueretur. Ex dictis facile explicatur locus Plauti in Cassina,vbi ait seruus:

Tribus conduci non possum libertatibus,
Quin ego hodie illis comparem magnum malum.

C. SVET

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XL.

Ac visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus, & clamitans, En, ait, Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

PVllatos hic vocat Suet. veste pulla indutos, qua veste indui solebant non solum qui lugubrem habitum ferebāt ob alicuius mortem, vel ob reatum aliquem, sed & hac etiam induebantur viliores personæ, quod ex hoc loco Suet. colligimus, necnon ex alio infra *cap.* 44. vbi habet: *Sanxitque ne quis pullatorum media cauea sederet.* Ex Quintiliano item *lib.* 2. *c.* 13. vbi inquit: *Collidere manus, terræ pedem incutere, ferire pectus, frontem cedere, mire ad pullatum circulum pertinet*, hoc est, ad cumulum rudium, & imperitorum hominum. Et Plinius *lib.* 7. *Epist.* Pullatos *sordidos* appellat. Sic Cic. *in orat. contra Vatinium* illi obiicit, quod in epulo Q. Arrii cum toga pulla discubuerit, atratus scilicet, quum Arrius & alii conuiuantes in alba sederent. Et *in orat. in Verrem*, illi opponit, quod cum tunica pulla & pallio incesserit. Illud autem nec omittendum, huiusmodi vestem non solum ex colore, sed & forma, vile indumentum fuisse; siquidem qui Principes viri funus faciebant, nigra Prætexta vtebantur, teste Festo Pompeio *lib.* 14. Thraces, teste Plutarcho *in vita Pauli AEmilii*, in aciem prodibant induti tunica pulla. Et Pompeius qua die ad Pharsaliam profligatus fuit, pullo amiculo fuit indutus, quod refert Alex. ab Alex. *lib.* 5. *c.* 13. Sed cuius authoritate, nescio. In statutis militum Hierosolymitanorum *tit.* 4. sancitum, ne in funere cuiusuis Equitis, nec etiam magni magistri, quis, siue fuerit frater, siue secularis, pullatus fusus sequatur, ob hanc forte causam, quod vile indumentum pullum censuerint. Spartianus *in Adriano*. Senatores & Equites Romanos semper in publico togatos esse iussit, nisi si à cœna reuerterentur. Ipse quum in Italia esset, semper togatus processit. Capit. *in M. Antonino* ait: *Veniens in Italiam, togam ipse sumpsit, & milites togatos esse iussit, nec vnquam sagati sub eo fuerunt mili-*

Est & aliud apud apophoretum *lib.eod.c.133.* Lacernæ.

Non est lana mihi mendax, nec vtor aheno,
Si placeant Tyriæ, me mea tinxit ouis.

Quo significatur, eas esse albas; nam his lacernis albis vtebantur in spectaculis, teste eod. Martial.lib.4.Epigr.2.

Spectabat modo solus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet,
Toto nix cecidit repente cœlo,
Albis spectat Horatius Lacernis.

Et Iuuenalis Sat. 2.

Crispinus Tyrias humero reuocante Lacernas.

Quo ostenditur, facile deponi lacernas, & quæ tantum togis superponerentur. Cic. secunda Philipp. *Primum luce non tenebris, deinde Rhodius cum calceis, non toga, nullis nec caligis, nec Lacerna.* Gellius *lib.13. c. 20.* citat Ciceronem *in 2. Antonian.* dicentem, *Cum Gallicis, & lacerna cucurristi.* Et *lib.eod.cap.5.* refert Castritium summum Rhetorem spectatum à D.Hadriano ob mores, atq; literas, quum discipulos suos quosdã Senatores vidisset die feriato tunicis & Lacernis indutos, eis dixisse: *Equidem maluissem vos togatos esse.* Permittebatur autẽ pluuię & frigoris causa, prę sertim in Theatro, ac ludorũ spectaculis, ad arcendã cœli iniuriã togæ lacernã superinduere. Quod ex iã dictis colligitur, & ex Plin.*lib.19.c.25.* vbi de Vergil.sydere inquit: *Nubilo occasu pluuiosam hyemẽ denuntiant, statimq; augent lacernarum pretia.* Suet.*in Claudio,c.6.* scribit, ei aduenienti spectaculis, Equestrem ordinẽ depositis lacernis assurgere consueuisse. Am.Marcel. *lib.14.* sic habet: *Sudant sub ponderibus lacernarum, quas in colli exerta singulis ipsis adnectant.* Ex quibus lacernarũ gestatio qualis esset, colligitur. Quo loco non *singulis*, sed *fibulis* legendum puto; nam fibulis circa colli exerta adnectebantur lacernæ, ne aliqua ex parte prolaberentur; Nam vtrinq; humeris superindui poterat, & ex vtraq; quoq; parte reiici, iuxta illud Iuuenalis Saty.2.

Crispinus Tyrias humero reuocante lacernas,

Quod vero inquit Suet. Augustũ cauisse, ne Ædiles posthac

Paterentur Romanos in foro & circo nisi positis lacernis togatos cõsistere, decreti causam desumptam, quod in concione pullatorum turbam vidisset, ita intelligendum, quod quo ad formam, pulla vestis à lacerna non multum differret, sed tantum in colore; nam lacernæ modo albæ, modo purpureę erant, vt ex dictis facile elicitur, pulla vero semper nigra, &c. Quamuis & nigris lacernis, præsertim ob luctum, aliquos quandoque vsos, ex Martialis loco superius adducto censendum est.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XLI.

Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa, duodecies II. S. taxauit.

PRæter ea quę alibi adnotauimus, sciendum, ex hoc Suet. loco clare colligi, vt perbelle supputat Budęus *lib. 2. de asse*, Augustum ampliasse censum Senatorum, qui ante erat viginti millium ad triginta millia, id est, tertia parte pluris, quod etiam ex Iuuenalis dictis colligi facile potest, qui ita habet Satyra 3.

Mensura tamen quæ
Sufficiat, si quis me consulat edam.

Et paulo post:

Bis septem ordinibus quam lex dignatur Othonis
Hoc quoque si rugam trahit extenditque labellum,
Sume duos equites, fac tertia quadringenta.

Quum enim Equester census esset, vt alias docuimus, quadringenta sestertia, hoc est, decem millia coronatorum, hæc summa triplicata triginta millia aureorum censum Senatorium fuisse constat. Quæ etsi Lipsio *elect. 2. c. 17.* minime probari videantur, ex Dione *lib. 54.* vbi duobus in locis Senatorium censum fuisse tradit 25. myriadum, hoc est, vt Plutarchus *in vita Antonii* testatur, decies, H-S. & nõ 12. H S. vt hic Suet. Ego tamen magis Suet. & Iuuenali assentior, quũ Dion minus clare rem explicet, & Plutarchi locus nihil de censu Senatorio habeat. Nec sane mirandum, Alex. ab Alex. *lib. Genial. 4.*

nial.4.c.11. ſcripſiſſe, Cenſum Senatoriū olim fuiſſe ad nummos octingentos millium; ibi enim de primæuo Senatorio cenſu verba facit, nondum aucto ab Auguſto ad duodecies centena millia ſeſtertium nummum. Qui primus cenſus Senatorius factus poſtremis temporibus, vt inquit Plinius *in procemio, lib.* 14. Hoc à Cæſare Dictatore primum factum ex hiſtoria confirmamus, Senatores enim antea erant multi, qui non valde magnum cenſum habebant, quod præter ea, quæ alias diximus, etiam innoteſcit, quod Tribuni plebis ex quinque claſſibus fiebant, teſte Liuio, qui poſtea in Senatum legebantur poſt Aſinium plebiſcitum, *ex Gellio libro* 14. *cap. vltimo*, & tamen quintæ claſſis cenſus exiguus erat, ex eodem Liuio. Tiberius, *ex Cornelio Tacito lib.*2. cenſum Senatorium iuuit, egentiſſimos loco cedere coegit, & Claudius eos laudauit, qui ob rei familiaris anguſtiam Senatorio ordini ſponte ceſſere, *ex eodem Tac. lib.* 11. & lib.1. de Tiberio inquit: *Propertio Celeri Prætorio veniam ordinis ob paupertatem petenti decies ſeſtertium largitus eſt*, id eſt, decies centena millia nummum, ſi Budæo credimus *lib.2.de aſſe*, id eſt, 25. millia aureorum coronatorum. Suetonius *in Veſpaſiano, cap.*17. ſcribit eum in omne genus hominū liberaliſſimum expleuiſſe cenſum Senatorium, id eſt, vt ego interpretor, Senatores plenū cenſum non habentes iuuiſſe. Et Nero Senatoribus pauperib. annua ſalaria, & quibuſdam quinaria ſtatuit, *ex Suetonio, in illius vita, cap.*10. Non immerito ſane Plinius *lib.*14. poſteriorum temporum mores inſectans ait: *Reges innumeri honore artium colebantur, & in oſtentatione has proferebant, opem & immortalitatem per illas ſibi prorogari arbitrantes. Quare abundabant & præmia & opera vitæ. Poſteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit, poſtquam Senator cenſu legi cœptus, iudex fieri cenſu, magiſtratum ducemque nil magis exornare, quam cenſus, poſtquam cœpere opes in authoritate ſumma & potentia eſſe, captatio in quæſtu fertiliſſimo, ac ſola gaudia in poſſidendo, peſſum iere vitæ pretia, omneſque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidere.* Et Ouid. lib.3 amorum.

Curia pauperibus clauſa eſt, dat cenſus honores,
Inde grauis iudex, inde ſeuerus eques.

Et Propertius lib. 3.

Aurea nunc vere sunt secula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor,
Auro pulsa fides, auro venalia iura.

Et Horatius lib. 1. Epist.

Scilicet vxorem cum dote, fidemq; & amicos,
Et genus & formam regina pecunia donat.

Et lib. 2. Serm.

————Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, diuina, humanaq; pulchra
Diuitiis parent, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, simul & Rex,
Et quicquid volet.

Et Iuuenalis Saty. 3.

Protinus ad censum, de moribus vltima fiet
Quaestio.

Et Lucretius lib. 5.

Posterius res inuenta est, aurumq; repertum
Quod facile & validis & pulchris dempsit honorem,
Diuitioris enim sectam plerumq; sequuntur.

Petronius.

Quisquis habet nummos, secura nauiget aura,
Fortunamq; suo temperet arbitrio,
Vxorem ducat Danaen ipsumque licebit
Acrisium ... credere quod Danaen,
Carmina componat, declamet, concrepet omnes,
Et peragat causas, sitque Catone prior:
Iurisconsultus paret, non paret, habeto,
Atque esto quicquid Seruius & Labeo.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XLII.

Magna vero quondam sterilitate ac difficili remedio quam venalitias, & Lanistarum familias, peregrinosque omnes, exceptis medicis & praeceptoribus, partemque seruitiorum Vrbe expulisset.

QVi essent Lanistae, superius in *Caes. c.* 26. docuimus, hoc loco sat est dicere, Lanistas fuisse magistros & institutores

tores gladiatorum, Hi enim pueros venalitios ementes, eos ad gladiatoriam artem instruebant, atque vt peritia magis præstabant, ita & cariores vendebantur, quorum maximam copiam Romæ fuisse, ex hoc patere potest, quod ad sterilitatem minuendam eos Augustus ab Vrbe abegerit, sicuti & illos, qui seruos venales habebant, Vrbe expulit. Non solum enim publice alebatur à Lanistis maximus numerus gladiatorum, quos venundabant illis, qui in spectaculis publicis pugnas gladiatorum exhibebant, sed & apud proceres Romanos & diuites integræ familiæ eorundem numerosissimæ in eundem vsum alebantur. Ita legimus apud Cæsarem *lib. 3. belli ciu.* M. Cœlium Rufum Senatus decreto Repub. amotum, Milonem ob Clodii necem damnatum, sibi adiunxisse, eo quod magnis muneribus datis gladiatoriæ familiæ reliquias habebat. Et *libro 1. belli ciu.* Lentulum gladiatores, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos, eisdem libertatem confirmasse, iis equos attribuisse, & se sequi iussisse. Gladiatorum familias recenset Cice. *pro Syll.* & C. Terentius, auctore Plinio *libro 34. cap. 7.* Gladiatorum quadraginta paria in foro per triduum auo suo à quo adoptatus fuerat, dedit. Et C. Seruilius in funere P. Licinii Crassi, Pont. Maximi fratris sui, exhibuit Gladiatores 120. qui pugnarunt, teste Liuio *libro 39.* & T. Flaminius mortis causa patris sui, munus gladiatorium exhibuit, in quo per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarunt, *ex eodem Liuio in calce libro* 41. Cæsar Ædilis 320. gladiatorum paria in spectaculum exhibuit, teste Plutarcho *in vita illius*, & Suetonius de eo scribit, c. 10. *Nam quum multiplici vndique familiæ comparata inimicos exterruisset, cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam habere Romæ liceret.* Illud sane minime reticendum duximus, nō solum gladiatorium munus per Lanistarum familias exerceri solitum, sed & etiam per alios, puta per captiuos, quo pacto Annibal spectaculum gladiatorium exercitui suo præbuisse, ac pugnantia aliquot paria captiuorum montanorum, idem author refert *lib. 21.* Aliquando etiam per voluntarios pugnatores munus gladiatorium perfectum tradit idem Liuius *lib. 28.* vbi habet:

Scipio Carthaginem ad vota tribuenda Diis, munusq; gladiatorium, quod mortis causa patris patruiq; parauerat edēdum, rediit. Gladiatorum spectaculum fuit nonnunquam nō ex eo genere hominum, ex quo Lanistis comparare mos est, seruorum delectu, ac libertorum, qui venalē sanguinem habēt, sed voluntaria omnium, & gratuita opera pugnantium fuit; nam alii missi ab Regulis sunt ad specimen insitę gentis virtutis ostēdendum, alii ipsi professi se pugnaturos, in gratiam Ducis, alios æmulatio & certamen vt prouocarent, prouocatique haud abnuerent, traxit; quidam quas disceptando controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacti inter se, vt victorem res sequeretur, ferro decreuerunt; Neque obscuri generis homines, sed clari illustresq; Corbis & Orsua patrueles fratres apud Liuium de principatu Ciuitatis, quamobrem vocabant ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Non solum vero in funere in honorem demortuorum gladiatorium munus exhibitum, sed & Romanos in Festis, in Amphitheatris, foro, & circo, quinimo, & in conuiuiis à Tyrrhenis consuetudinē mutuatos adhibuisse, locupletissimus testis est Athenæus *lib.* 4. *Dipnosophistarum*, authoritate Nicolai Damasceni Philosophi Peripatetici.

Non modo vero ad minuendam sterilitatem Augustus Gladiatorum familias Vrbe expulit, sed post illum succedentibus temporibus penitus munus Gladiatorium Christianæ fidei lumine tenebras dissipante sublatum scimus. Ita Iustinianus Imperator *l.* 2. *Cod. lib.* 43. non immerito prohibet gladiatoria spectacula tanquam cruenta præberi, & D. Cyprianus *lib.* 2. *Epist. in Epist. ad Donatum*, gladiatoriam voluptatem execratur his verbis: *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet, homo occiditur in hominis voluptatē, & vt quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est, scelus non geritur, sed docetur.* Præterea Lactantius Firmianus *lib.* 6. *de vero cultu, cap.* 20. ample detestatur gladiatoria munera. Otho. *libro* 4. *Chroni. capite* 16. refert, Arcadio & Honorio imperantibus, sedente Romæ Damaso Summo Pontifice, ab Oriente venisse Dirimachium quendam monachum, & quum spectaculo gladiatorio vidisset Populum

Romanum

Romanum operam dare, & huiusmodi lætitiæ genus tamquam dirum & inhumanum abominaretur, Tribunitia quadam facundia longa oratione cum populo egisse, vt Lanistas vrbe pelleret, atque ab eorum spectatione abstineret, verum nihil obtinuisse, quinimo intempestiuum illius consilium atque suasionem ægre ferentem, illum declamantem lapidibus obruisse. Qua de causa Imperatores illo in numerum Diuorum relato, lege sanxerunt, ne posthac gladiatores vsquam essent, & eorum cruenta spectacula penitus è Republica tollerentur. Nicephorus Calistus *libro* 13.*cap*.1. atque Theodoretus *lib.2.Hist.Tripart.cap.2.* huic historicæ narrationi consentiunt, quamuis *Thelemacum*, non *Dirimachium* appellent. Scribunt quoque idem Nicephorus *lib.7.cap.46.* & Sozomenus *lib.1.Hist.Tripart.cap.9.* Constantinum Magnum, deuicto Licinio, spectaculum gladiatorum decertantium Romæ frequentari solitum, prohibuisse. Tatianus Iustini martyris discipulus *in oratione contra Græcos*, illis exprobrat, quod oblectarentur aspectu gladiatorum pugnantium in spectaculis, quodque ita mente essent Anthropophagi, vt emerent nutrirentve seruos, vt occiderentur in spectaculo, & coronarentur Athletæ homicidæ ab Agonotheta & munerario. Franciscus Petrarcha *lib.5.Epist.Epist.73.* huiusmodi spectaculum detestatur, quod Neapoli se vidisse testatur, neque fidendum ei ciuitati admonet, in qua hominem innoxium in ludo occidi accidat, Virgilianum illud vsurpans:

Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.

Et Plinius Iunior *lib.4.Epist.* Gymnicum agonem detestatur, Clemensque Alexandrinus *lib.3.Pædagog.cap.*11. scribit, non sapere ciuitates, quibus ludus pro re seria habetur, neque enim ludi sunt inanis gloriæ cupiditates, quæ ad efficiendum mortes adeo sunt immisericordes. Quis enim non detestetur certamen, in quo pugnantes quam grauius poterant, sese ferire studebant? & non modo, (quod scripsit Scribonius Largus, qui tempore C. Tiberii Cæsaris & Messalinæ medicinam Romæ exercuit,) contusiones in luctationibus paterentur, sed etiam non raro vsque ad alterius,

vel etiam amborum pugnantium interitum certamen protenderetur, quemadmodum præter Athenæum & Plutarchum Gal. quoque testatur *3. lib. de composit. medicament. per genera* i quiens, se g'a liatores grauiter vulneratos curasse, & ob id à suæ ciuitatis Pontifice in eorum medicum cooptatum fuisse. Quin auctor est Gellius *lib. 7. c. 3.* gladiatori ad pugnandum composito pugnæ hanc propositam sortem fuisse, aut occidere, si occupauisset, aut occumbere si cessasset. Et Cic. 2. *Tuscul.* memoriæ mandauit, eosdem vulneribus confectos ad Dominos mittere solitos, qui quærerent, quid vellent, si satisfactum iis non esset, se velle decumbere, nam vsque adeo mortem & vulnera intrepide obibant, vt nec ingemiscerent, nec vultum mutarent. Ita & Plutarchus *lib. 5. Sympos.* scriptum reliquit, in Pisa ciuitate & Elide Peloponnesi regione Monomachiam, seu singulare certamen, in Iouis sacris vsque ad mortem deuictorum, cadentiumq; iugulationem procedere consueuisse.

Præter gladiatores, qui iure ablati sunt, & exhiberi prohibiti in spectaculis, necnon in monomachia, seu duello dicto, iudicialis pugnæ genere per Tridentinã Synodũ *sess. 9.* recte prohibitæ, & à Principibus Christianis tollendæ. Torneamenta quoq; seu decursoriæ pugnæ *Giostra* dictæ, in quibus mortis periculum imminet, per constitutionem sanctam Clem. 5. detestata & ablata fuere, quum in iis decedentibus denegetur sepultura, *extra, cap. 1. & 2. de torneamen. lib. 5. Decretal. tit.* 13. & horum loco à nobilibus & Principibus cæteræ species torneamentorum in vsum trahendæ, eo quod periculo mortis vacent, puta quæ Bareræ, cursus ad annulum, & ad hominem ligneum, *Quintanam* dicunt, quibus militiæ studentes se exercere possunt, & populum spectantem voluptate afficere.

Illud profecto haud satis mirari possum, quod & Reip. Romanæ libertatis tempore, & sub Imperatoribus nobilles, ignobiles, Consulares & Imperatores ipsi spectacula adeo inhumana, ac omni sæuitia plena libentissime, maximaque cum voluptate intuerentur, ita vt Nero pugnantes gladiatores adeo attente spectaret, vt ad refocillandum visum,

ſum,acutioremque reddendum ac robuſtiorem, per Smaragdi lucidum virorem intuitus ſit,teſte Plinio, *lib.37.cap.5.* Adeoque valuit huiuſmodi ſpectaculi genus ad populi fauorem conciliandum, vt ex capite legis Iuliæ *de ambitu*, à Cicerone Conſule latæ,quod citatur *in oratione pro Seſtio,& in Vatinium*, & de qua Dion *libro* 37. vetitum ſit, ne gladiatores eo biennio, quo quis petierit, aut petiturus ſit, dare liceret. Et Dolobella cenſuit ſpectaculum gladiatorium, per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui Quæſturam adipiſcerentur, teſte Tacito, *Annal.lib.*11.& Tiberius Imperator coactus fuit impenſas gladiatorum nimias coercere,paribus gladiatorum ad certum numerum redactis,ex Suetonio *in illo,cap.*34. Eo enim proceſſerant,vt aliqui,quamuis diuitiis haud affluentes, ad captandam popularem auram gladiatores multa pacta mercede ad ſpectacula exhiberent.

Quid autem per venalitias familias intellexerit Sueton. videndum modo. Venale dicitur, quicquid venditioni expoſitum eſt; ita Cicero *lib.*3.*Offic.* hortos venales appellat. Et *in oratione contra Rullum*, poſſeſſiones venales vocat. Ita apud Iuriſconſultos *l.*1. *C. de rerum permutat.* venalis poſſeſſio,quæ vendenda proponitur. Quamuis aliquando ignominiam ſignificet. Ita Saluſtius *in Iugurt.* vrbem venalem appellat,in qua homines pretio, non iure agant. Et Cic.in Anton. *Quum domi ſuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia.* Et rurſus:*Vt haberet omnia iura regna venalia.* Et iterum:*Venalem in Sicilia iuriſdictionem habuit.* Necnon & habere fidem venalem,& proponere fidem venalem. Et in Saluſt *Saluſtius nihil in eo honore non venale habuit.* Et *in orat.*Syros venales appellat. Et apud Iuriſtas venalis ſententia,quæ pretio fertur, *l.venales, C.quando prouoc. non eſt neceſ.* Venales, ſi nihil aliud addamus, proprie ſerui vocantur,qui ad vendendum ſunt expoſiti,*ex Quintil.lib.8.c.*1.& præſertim ſerui nouitii ita appellãtur I.C. *ex l.*11. *D.de neg geſt.* Ita & Seneca *lib.*4.*de benef c.*12.ſcribit:*Mercator vrbib.prodeſt.medicus ægrotis,mãgo venalibus.* Idẽ li.2.*Detrahis veſtimẽta venalib.ne ꝙ vitia corporis lateãt.* Eadẽ in ſignificatione vſus eſt Plin.*li.*35.*c.*17. Ita & Cic.*in orat poſt*

reditum,

reditum, Cappadocem modo abreptum de grege venalium dixit. Et in orat. pro Q. Fratre: *Publ. qui ex Gallia pueros venales adducebat.* Et de Orat. *Manlianæ leges venalium vendendorum.* Et Quintil. Declamat. 338. *Quum forte videret puerum venalibus interpositum.* Et Suet. in lib. de clar. Rhetor. *Venalitij quum Brundusii gregem venalium naui educerent.* Venales autem (vt diximus) proprie nouitii serui dicuntur, ex Quintil. *loco citato*, & Iuristis, & ex Cic. in orat. pro domo: *Iste nouitius Ligur venalis ascriptor & subscriptor tuus.* Et Plin. Epist. 21. lib. 1. *Credo decentes esse seruos, qui mihi sunt empti consilio tuo, superest vt frugi sint, quod de venalibus melius auribus, quam oculis inducetur.* Horat. Satyr. 1.

——————— *Etsi*
Reticulum panis venalis inter onusto
Forte vehas humero.

Venalitios esse magones, ex hoc Suetonii loco patet, & magis ex Cicer. *in Orat.* vbi habet: *Neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitij mercatoresq; superarunt.* Ita & appellatos venalitios mangones, apud Iuristas legimus *l. vlt. D. de ædil. edict.* Quamuis venalitiarii eisdem etiam vocentur mancipiorum negotiatores, *l. 207. D. de verborum significat. l. 1. §. 1.* Et nos venalitiariam vitam exercere, Vlpianus dixit *l. 73. §. fin. D de leg. 3.* & venalitia pro venalibus, sicuti seruitia pro seruis dixit, *l. 5. de iur. deliber.* & è venalitio nouitiorum emere, dixit Venuleius *l. vlt. de ædil. edict.* pro, ex corpore seu grege venalium, velut alii interpretantur, ex venalitio, id est, loco, vbi nouitii serui venduntur. Cæl. Rhodig. *lib. 28. cap. 10.* adnotauit locum, quem inscenderent venalitii, ab Aristophane vocatum τράπεζα. Venalitium tamen aliquando etiam à Iuristis appellatur vectigal rerum publice venalium, *l. 4. C. de proximis sacro. scrin.* Ex dictis patet, *venalitium* adiectiuum quid significet, id est, venale, vnde *venalitiæ familiæ*, id est, venalium, vt Pomponius I.C. *l. sed etsi, 31. §. fin. D. de donat. inter vir. & vxor.* In qua significatione & hic familias venalitias accepit, id est, seruorum vendendorum, præsertim nouitiorum, quos veteratoribus opponunt Iuristæ, *l. vlt. D. de ædil. edict.* Nam quicunque ex venalitio nouitiorum

tiorum emptus, alicui ministerio propositus sit, statim eum veteratorum numero esse. Et Martianus veterana etiam mancipia vocat, ad differentiam nouitiorum, qui anno continuo in vrbe, non in agro seruierunt, *in l.interdum,§. quoties,D.de public.& vectigal.* Venuleius tamen *in l.vlt.* aliter hanc rem explicat, inquiens, Veteratores non spatio seruiendi, sed genere & causa æstimandos esse, ita vt veterator sit seruus alicui turpi aut sordido ministerio addictus, nouitius vero, qui vel nulli adhuc, vel nobili alicui ministerio sit præpositus. Sed quomodocunque res se habeat, Suet. hoc loco per venalitias, familias vendendorum seruorum indistincte accepisse, iure existimandum puto.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XLV.

Itaque corollaria & præmia alienis quoque muneribus ac ludis, & crebra & grandia de suo offerebat.

COrollarium, auctore M.Varrone *lib.I.de ling.Lat.* significat communi significatione id, quod additum est præter illud quod debitum, tanquam auctarium quoddam. Omnis itaq; accessio & additio lucrosa *corollarium* dici poterit. Ita Cic. *in Verrem*, illius auiditatem exprobrans, inquit: *Cœnabat apud Eupolemum, argentum is cæterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur, duo pocula non magna, veruntamen cum emblematis. Hic quasi festiuum acroma, ne sine corollario de conuiuio decederet, ibidem conuiuis inspectantibus emblemata auellenda curauit.* Ex quibus liquet, Ciceronem Verri exprobrasse auiditatem; quum illi nec conuiuium nec argentum purum sat fuisset, verum etiam & emblemata corradi mandasse, tanquam corollarium, id est, additamentum lucri. Pecuniarum corollatium apud eundem *in Verr.* obseruamus, dum ait: *Vt esset, vnde Apronio ad illos fructus orationum hoc corollarium nummorum adderetur.* Apud Plinium 21.*lib.* corollarium accipitur pro corollis ipsis, quæ in ludis seu muneribus publicis, quando actores placuissent, illis dabantur;

ait enim: *Paulatim Romæ subrepsit appellatio, corollis inter initia, propter gracilitatem nominatis mox & corollariis, postquam è lamina area, tenui & aurata, aut inargentata dabatur.* Apud eundem Plinium, *lib* 19. corollarium pro supranumerario positum obseruamus, vbi loquens de Cleopatræ conuiuio inquit: *At illa corollarium id esse, sumptuumq; in cœna taxationem confirmans*, quasi dicat, supra cœnæ taxationem, quam se sponsione interposita sumptuosissimam Antonio paraturam promiserat. Ita & scriptores quum aliquid extra ordinem rei tractandæ addunt, *corollarium* appellare passim consueuere. Apuleius posticam Venerem seu præposteram symbolicos corollarium appellauit, inquiens: *Mihi iam fatigato de propria liberalitate Photis puerile obtulit corollarium.* Quod vero ad præsentis textus dilucidationem pertinet, dubio procul vox ista *corollaria* accipienda pro coronis, vel pro donatiuo aliquo, quo Augustus etiam in aliorum ludis actores prosequebatur; nec in alia ex Plinio significatione accipiendam puto, quia munificentiam Augusti Cæsaris, quam efferre Suetonius studet, minueret. Erant enim coronæ illæ leuissimi valoris, *ex Plinio, loco superius allegato.* Quinimo & Cicero *in Frumentaria* scribit: *Noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum bonis ac de scenicorum corollariis decumam emerunt.* Magis itaque congruet Augusti liberalitati, si interpretemur *corollaria*, id est, munera, & etiam adiectiuis illis, *crebra & magna*, ita vt sensus sit, quod in alienis muneribus & ludis, nedum in suis, Augustus actoribus proposuerit non solum magna præmia, sed & crebra etiam corollaria. Sicut enim pretium dicitur, quod pro re empta datur, ita præmium, quod in ludis pro victoria dandum proponitur, ita dictum, quasi præuium, quia primum proponitur, quod dandum est victori, deinde certatur.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XLV.

Nulloq; Græco certamini interfuit, quo non pro merito certantium quemq; honorauerit.

Mirum ſane, quantum in huius loci explanatione hallucinentur interpretes omnes, quos hactenus viderim, dum alii Græca certamina interpretantur, id eſt, facta in Græcia, alii Romæ, ſed more Græco; quamplurimi ſacra & ludos apud Græcos celebrari ſolitos, vt conſtat ex lectione hiſtorica, quorum maximam partem recenſet Alex. ab Alex. *lib. Genial. 5. c. 8. & lib. 6. c. 19.* Nos tamen, quia Suetonium minime verba facere exiſtimamus, nec de certaminibus in Græcia vel Romæ, Græco more factis, hæc miſſa facimus, exiſtimantes, Suetonii dicta intelligenda de certaminibus à Græcis hominibus athletis ſeu pugilibus Romæ factis, ob idq; vocari Græca certamina, ad differentiam eorum, quæ fiebant à Latinis, quod veritati conſentaneum eſſe, ſubſequentia verba oſtendunt, quum ait: *Spectauit autem ſtudioſiſſime, & pugiles Latinos, quos etiam committere cum Græcis ſolebat.* Ad id ſpectare videtur illud Horatii in Epiſt. ad Auguſtum:

Venimus ad ſummum fortunæ, pingimus, atq;
Pſallimus, & luctamur, Achiuis doctius vnctis.

Si enim de certaminibus Græcis proprie ἀγῶνες dictis, quæ quatuor præcipue fuere, vt ſcribunt Budæus *in prior. adnot. in Pand.* & Pollux *lib. 3. c. 30.* & Cæl. Rhod. *lib. 13. c. 30.* nempe, Olympia, Pythia, Nemea, & Iſthmæa, meminiſſet vtique Suet. illorum, nec ita ieiune de illis ſcripſiſſet, nulla eorum facta mentione, quæ tamen ſumma ſpectacula olim fuiſſe, nemo eſt qui ambigat. Præterquam quod nunquam huiuſmodi Romæ celebrata, ſed duntaxat in Græcia, præſentibus Imperatoribus & militibus Romanis, non ſemel apud Liuium obſeruamus; ſique Auguſtus in Græcia prouincia huiuſmodi certamina ſpectaſſet, id profecto Suet. nec alii hiſtorici reticuiſſent. Quibus accedat, quod iam diximus, ſequenti nimirum lectioni textus, minime aptari poſſe expoſitorum interpretationes.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XLV.

Coercionem in histriones, magistratibus in omni tempore & loco lege vetere permissam, ademit.

NOmen *coercio* eſt deriuatum à verbo *coerceo*, id eſt *reprimo, reſtringo*. Ita *coercere aquam, ne dilabatur,* dixit Cicero *in Top.* Et de clar. orat. *Fluuium extra ripas diffluentem coercere.* Et Iuriſtæ *in l.1.§.penult. D.de font.* Coercere arbores etiam eſt ramos conſtringere & circumcidere, ne eorum vmbra vicino prædio noceat; qua in ſignificatione ſoli Iuriſtæ *in l.1.§.deinde, D.de arbor.* Alias coercere, tum de pecuniaria, tum de corporali pœna vſurpatur. In priori ſignificatione Cic. de Orat. *Coercere aliquem ablatis pignoribus.* Item apud Iuriſtas *coercere pignoribus* dicitur *in l.4.§.1.D.de damn.infect.* Cic. in Offic. *Eos morte, exilio, vinculis, damno coercent.* Et lib. de Legib.3. *Magiſtratus ciuem nec obedientem, multa, vinculis verberibus coercento.* Sic Iuriſperiti *in l.6.D.de pœn. l.nemo 7.D.de reg. iur.* Hinc *coercio*, animaduerſio pecuniaria, ſeu in corpus dicta, cuius variæ ſpecies ſunt. Quædam enim capitalis, *l.hæc ſtipulatio, 200.D.de verb.ſignific.* quæ ad corporis punitionem pertinet, & dicitur publica caſtigatio ſeu coerctio. Quædam vero eſt modica, *apud Paulum l.final.D.de offic.eius cui mand. eſt iuriſdict.* ad miſtum imperium pertinens, quæ pecuniaria eſt. Eſt & leuis coerctio, *apud Vlpianum in l.prætor 7 §.præterea, D.de iniur.& l.non ſolum, §.quamquam, D eod.* qua ſignificatur leuis pulſatio & emendatio, vt ipſe Vlpianus interpretatur *in d.§.præterea.* Verum Suetonii dictum in hoc loco ſumendum pro generica coerctione, omnes ſpecies ſuperius dictas comprehendens, &c. Nam quum lege vetere magiſtratibus Romanis permiſſum eſſet animaduertere in hiſtrionum nimiam licentiam, eos minime coerceri poſſe, voluit Auguſtus, ea forte ratione motus, vt in publicis ſpectaculis, præſertim ſcenicis, libere publica & priuata malefacta redarguere poſſent, ex quo homines erubeſcere puderecque diſcerent.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XLV.

Nec tamen eo minus aut Xysticorum certationes, aut gladiatorum pugnas studiosissime semper exegit.

XYstus & Xystum, quum apud Græcos idem significet, quod apud Latinos, tamen differre contendit Gulielmus Philander in *Annotat. in Vitruuium*, inquiens: *Xystos Latini vocat porticus tectas, vbi athletæ per hyemem exercebantur. Xysta autem subdiales ambulationes, vbi sudo cælo exercebant palæstras*; cuius assertionis quum nullam probabilem causam assignet, nec scriptoris alicuius authoritate firmet, quid credam, nescio. Hoc sane pro constanti affirmare possim, Xystos seu Xystum fuisse porticum in athletarum exercitatione, & aliorum etiam deambulationes exstructum. Ita Suet. *in Aug. c.72.* illum sua prætoria xystis & nemoribus excoluisse tradit, quæ loca deambulationibus assignata subdialibus, Græci περιδρομίδας vocant. In his autem moris erat fuisse Romanis arbores nutrire, & in varias figuras conformare, constat ex Plinio, *Epist.5.* scribente: *Ante porticum Xystus concisus in plurimas species, distinctusq́; buxo.* Quod ex antiqua Græcorum lectione obseruatum reperio vt in Aristeæ Orpheo: ἦν μοὶ παλαίστρα καὶ δρόμος ξυστός πέλας, id est, *erant mihi palæstra & dromos xystus prope.* Et Xenophon *in Oeconomico.* εἰ ἐν τῷ ξυστῷ περιπατοῖεν, id est, *si in xysto obambularent.* In posteriori significatione fere semper accipitur apud Cicer. & vniuersaliter pro qualibet porticu. Nam & de clar. orat. inquit: *Quum inambularem in xysto.* Et de opt. orat. *Spatiari in xysto.* In Academ. quæst. *Et quum pauca in xysto loquuti essemus, tum in eodem spacio consedimus.* Ad Atticum tamen, quum gymnasium xysto coniungit, & quandoque etiam priori significatu vsum dicere possumus. Sed de Xysto plura apud Vitruuium *lib 5. cap.11. & lib.6. cap.10.* Ita autem appellatum dicunt omnes, à telo seu hasta, quo vterentur in se exercendo athletæ, ξυστὸν illud Græci appellauere. *Xysti* inquit Arrianus *prælongæ hastæ sunt.* Herodotus *Hist. prima*, enumerat Xystum inter

Crœſi donaria. Vnde *Xyſtarches* gymnaſii athletici princeps, qui ſcilicet Xyſto præerat, vti apud Tertullian. *in lib. ad martyres*, & *ξυστάρχειν*, inquit Suidas, *γυμνασίου ἄρχειν*. Et apud Am. Marcellinum legimus lib. 21. *Xyſtarchæ ſimili purpurato*. A Xyſto etiam *Xyſtici* dicti iI, qui per hyemem ſe in Xyſtis exercebant, vt Græci *ad l. 4. D. de iis qui not. inf.* interpretantur. Xyſtici enim inquiunt, *οἱ ἐν τῷ ξυστῷ ἀγωνιζόμενοι*. *Xyſtici* enim legendum, non *exuſtici*, vti perperam in Pand. Florentinis. Xyſticorum ſubſtantiue Suet. hoc in loco non ſolum meminit, ſed & *in Galba, cap. 15.* adiectiue inquiens: *Si quid ſcenici aut Xyſtici donatum olim vendidiſſet*. Xyſticorum meminit quoque Tertullianus *in lib. de ſpectacul.* inquiens: *Etenim & actores & adminiſtratores ſpectaculorum, quadrigarios ſcenicos, xyſticos, arenarios illos amœniſſimos*. Gladiatores autem minime Xyſticos vocatos, quod perperam Cæl. Rhodig. *lib. 21. c. 12.* affirmauit, clariſſime dignoſcitur ex hoc loco Suetonii, vbi Xyſticorum certamina contraponit gladiatorum pugnis. Erant itaque, vt vno verbo dicamus, Xyſtici ex athletarum numero, & qui athleticas exercitationes agebant. De quibus nos plura inferius ſcribemus.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XLV.

Vt Stephanionem togatarium, quum in puerilem habitum circumtonſam matronam miniſtraſſe compererat, per trina theatra virgis cæſum relegauerit.

HVnc hiſtrionem fuiſſe, ex textu clare patet, quem primum togatæ ſaltationis inuentorem vtriuſque ſecularibus ludis & D. Auguſti, & Claudii Cæſaris ſaltaſſe, memoriæ proditum eſt à Plinio, *lib. 7. cap. 48.* Hiſtriones autem fabulas in ſcena ſaltare ſolitos, author eſt idem Suet. *in Caligula, c. 57.* vbi inquit: *Pantomimus Mneſter tragœdiam ſaltauit, quam olim Neoptolemus tragœdus ludis, quibus Rex Macedonum Philippus occiſus eſt, egerat*. Saltare autem fabulas, nihil aliud erat, quam motu ac geſticulatione illas explicare, atq; imitatione proponere, cuius rei nos alibi abunde meminimus.

mus, vbi ex Rhodig.*lib.5.cap* 3. de saltatore illo, qui Neronis tempestate, Demetrio Cynico inspectante, saltauit Veneris & Martis adulterium. Et alterius pantomimi, qui Neronis temporibus, spectante Barbaro Rege, ex Ponto Romam profecto, ita scite fabulam saltauit, tanta peritia & artificiosa imitatione, peragili motu, & continua gesticulatione, vt Rex eum à Nerone petierit sibi tradi, vt interpretis loco apud accolas barbaros lingua & moribus diuersos, illo vteretur. *Togatæ* autem fabulæ vocabantur, quæ Romanorum more scribebantur, sicuti *Palliatæ*, quæ iuxta Græcorum morem, quibus gestandi pallium ita peculiare fuit, sicuti Romanis induendi togam; eam enim Romani gestare iubebantur, neque peregrinis ea vti licebat, *ex l. sed si accepto,* 32. *D. de iur. fisci.* Vnde illud Plinii iunioris Epist. lib. 3. *Idem cum Græco pallio amictus intrasset (carent enim togæ iure, quibus igni & aqua interdictum est) postquam se composuit, Latine, inquit, declamaturus sum.* Et Sueton. in Claudio, cap. 15. *Peregrinitatu reum orta inter aduocatos leui contentione, togatumne an palliatum dicere causam oporteret, quasi æquitatem integram ostentans, mutare habitum, prout accusaretur defenderetur ve iussit.* Et Cicero *in orat. pro Posthumo, & in Verrinis,* aperte ostendit, ciui Romano crimini datum fuisse, si qui in prouinciis quum essent, toga non vterentur, qua de re Scipio à Q. Maximo accusatus. Quibus autem ciuitatis Romanæ ius dabatur, eisdem & togæ ius concedebatur, vnde nomen, *Gallia togata,* vt apud Martialem:

Gallia togatæ nomine dicta togæ.

Ita & *fabulæ togatæ,* Romano more scriptæ. Et *togatarij*, vel *togatarum actores & scriptores*, qualem Stephanionem appellat Suetonius hoc in loco.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XLV.

Hylam Pantomimum quærente Prætore in atrio domus suæ, nemine excluso, flagellis verberauit.

PAntomimi antiquis dicebantur omnium personarum in Scena imitatores histriones, quiq; personas per singulorum

gulorum actuum similationes ostendebant & effingebant, à voce Græca παντομιμέομαι. Plinius in Panegyrico: *Idem ergo populus ille Scenici Imperatoris spectator & applausor, nunc in Pantomimis quoque aduersatur, & damnat effeminatas artes.* Iulianus in l.27.D.de oper.liberr. *Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est, debere eum non solum ipso patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere.* Vlpianus l.43.in fine, de act.empt. *Plane si in tantum pretium excessisti proponas, vel si proponas agitatorem postea factum pantomimum.* Cassiodorus lib.4. Variarum Epistola vltima ita ait: *Pantomimo igitur, cui a multifaria imitatione nomen est, quum primum in Scena plausibus inuitatus aduenerit, assistunt consoni chori diuersis organis eruditi, tunc illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit, & per signa composita quasi quibusdam literis edocet intuentis aspectum, in illa leguntur apices rerum, & non scribendo facit, quod scriptura declarauit. Idem corpus Herculis designat, & Venerem, femina in mare præsentat, Regem facit & militem, senem reddit & iuuenem, vt in vno credas esse multos tam varia imitatione discretos.* Ex dictis patet manifeste, quis Pantomimus fuerit. Seneca in [illegible] Claudij, Mnesterem in hac arte ludicra excellentem, *pantomimum & histrionem* promiscue appellat. Eiusdem meminit à Suet. *in Caligula, c.36.* scribente de eo: *Marcum Lepidum, Mnesterem quosdam obsides dilexisse fertur commercio mutui stupri.* Et cap.55. *M. Nestorem Pantomimum etiam inter spectacula osculabatur.* Et cap.57. *Pantomimus M. Nestor Tragœdiam saltauit.* M. Nestor hic sub Claudio Nerone, interfecta Agrippina matre, cuius libertus erat, accenso rogo, ipse ferro se transfegit, incertum charitate in Patronam, an metu exitii, ita referente Tacito, lib. annal.14.

Hylas huius Pantomimi, de quo in textu Suetonij meminit Macrob. lib.2 c.7. vbi & Pyladis, qui Comicus Pantomimus excellens fuit, sicut nobilis in Tragœdia Bathyllus, teste Seneca lib.3.controuers. Vide & Dionem lib.54. Ex hoc Suetonij loco compertum est, Suidam hallucinatum, qui hanc mollem & effeminatam Pantomimorum gesticulationem Tiberij temporibus prodijsse vult [illegible]. Quinimmo scribit Dion lib.57. Tiberio hanc artem ita displicuisse, vt

Roma-

Roma Pantomimos eiecerit. Tacitus *lib.1. Hist.* scribit, Tiberium sanxisse, ne domos Pantomimorum Senator introiret. Hos etiam à Domitiano sublatos, Suet. *in eius vita.c.7.* ita refert: *Interdixit histrionibus Scenam, intra domum quidem exercendi artem iure concesso.* Idem Suet. *in Nerone,* Pantomimorum factiones cum ipsis simul relegatas scribit: At seditionibus Pantomimorum 26.c. tradit, eundem spectatorem simul & spectatorem adfuisse, ex parte proscenii superiore. In oppositum tamen Tacitus *lib 13.* scribit *Quum vero ludicrum fautorum licentiam impunitate & praemiis velut in praelia conuertisset, tandem non aliud remedium repertum est, quam vt histriones Italia pellerentur.* Tacitus vero idem alibi eosdem restitutos fuisse, sed à sacris certaminibus prohibitos tradit. Plinius *in Panegyr.* Pantomimos à Nerua reductos, rursus à Traiano abactos, auctor est. Vnum sane est, quod mihi stagnum facessit in re hac negotium; video enim Suet. hoc loco scribentem, Augustum Hylam Pantomimum querente Praetore in atrio domus suae, nemine excluso, flagellis verberasse, & Stephanionem togatarium per trina theatra virgis caesum; nihilominus obseruo apud Tacit. lib.1. Annal. *Theatri licentia ventum ad seditionem, vnde apud Patres dicebantur sententiae, vt Praetoribus ius virgarum in histriones esset, intercessit Haterius Agrippa Trib. pleb. increpitusq; est Asinij Galli oratione, silente Tiberio, valuit tamen intercessio, quia Diuus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neq; fas Tiberio infringere dicta eius.* Et quum vtriq; in histrionum albo dubio procul sint reponendi, non video, quomodo loca haec conciliari possint. Quamuis enim hoc capite Suet. scribat, Augustum coerctionem in histriones magistratibus omnibus ademisse, & coerctio, animaduersio pecuniaria sit non solum, sed & in corpus castigatio, vt superiori capite adnotauimus, tamen inquit, Augustum permisisse magistratibus in ludis scenicis coerctionem; Possumus tamen dicere, Tacitum loquutum de theatrali licentia, quae non modo histriones, sed & spectatores respicit, quod clare verba Taciti sonant quoque; etsi Pantomimi inter histriones connumerari possint, non tamen inter scenicos histriones repo-

nendi, quum hi motibus & gesticulatione quadam fabulam repræsentarent, histriones vero scenici voce & cantibus modulationibusque fabulas agerent, veluti Comœdias Tragœdiasque.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XLV.

Pugiles, Athletæ, & Gladiatores, de quibus in textu huius cap.

EX huius cap. 45. Augusti lectione clare patet, quanto in errore versentur, qui nullum discrimen inter athletas, pugiles, & gladiatores faciendum putant, sed eorum significationem promiscue confundi à scriptoribus observari. Quomodo autem inter sese differant, breuiter perquirendum. Hoc tamen prius præsupposito, omnibus his ... commune fuisse, quod se exercerent, vt in publicis ludis seu certaminibus possent populum delectare, & cum victoria præmiis potiri. *Athletas* Galenus *in libro ad Trasybulum* eos fuisse tradit, qui corpori incrassando roborique comparando solummodo incumbebant, ex quo, dum gulæ nimium indulgent, factum, vt sicuti corpori pingui & crasso, ita mente hebetes & torpidi redderentur. Hinc iure Plato 3 *de Repub.* illos somnolentos, segnes, ignauos, desides appellauit. Et Plutarch. *in libro de tuenda valetudine*, eos saxis atque gymnasiorum columnis similes tradit. Et Hippocrates *libro primo Aphorismorum*, ob id habitum athletarum tamquam periculosum, maximisque ægritudinibus obnoxium detestatus est. Et Hieronymus *in exhortatione medicinæ*, Athletas, inquit, quorum vita & ars sagina est, nec diu posse viuere, nec sanos esse, animasque eorum ita nimio sanguine & adipibus, quasi luto inuolutas, nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de carnibus & victu, & ventris ingluuie cogitare. Constat itaque, athletarum omnium institutum eo spectasse, vt corporis magnitudinem & robur compararent. Quinque erant præcipua certaminum genera, quibus in publicis ludis & spectaculis certabant, nempe lucta, pugillatus, cursus, saltus & discus. Vnde luctatores, pugiles,

pugiles, curſores, ſaltatores, diſcoboli nuncupabantur. Frequentius tamen, vt Iulius Pollux *lib.5.* teſtatur, in tribus ſe exercebant, nempe in curſu, pugillatu, & lucta, quinimmo ipſorum proprium magis cæteris omnibus, erat lucta ſeu palæſtra, vnde *palæſtritas* potiſſimum appellatos athletas obſeruamus, Latini enim luctam *palæſtram* appellauere vtplurimum, quam Græci πάλην dixere. Ita Cic. 16 *Verr.* de Heraclii hæreditate, quam palæſtritis conceſſiſſet, maximam partem Verrem abſtuliſſe inquit. Et Perſius Satyra 4.

Quinq; palæſtritæ licet hæc plantaria vellant.

Et Cic. *de Seneƈt.* ſcribit: *Quum Milo iam ſenex eſſet, athletasq; in curriculo exercentes videret, aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illacbrymansq; dixiſſe: At hi quidem iam mortui ſunt.* Ibidem: *Nec enim ex te vnquam es nobilitatus, ſed ex lateribus & lacertis tuis.* Et Galen. 1. *de aliment facult. cap.* 2. ſcriptum reliquit, luctatores potiſſimum athletas veros eſſe vocatos. Sed tria præcipua athletica munia perbelle Ariſtoteles *primo Rhetoricorum libro* comprehenſus eſt, inquiens: *Agoniſtica ſeu certatoria corporis virtus magnitudine conſtat, vi, & celeritate, celer namque robuſtus eſt, qui vero pedibus diu ac citiſſime mouetur, Dromicus eſt, ſiue curſor. Qui aduerſarium premere ac retinere valet, Palæſtricus, id eſt, luctator. Qui vero plagas impingere poteſt, Pliticos, id eſt, pugil ac percuſſor; qui duobus his precellit, Pancraciaſticus, qui his omnibus, Pentathlus.* Ab Ariſtotele mutuatus Quintilianus *lib. 2. Orat. Inſtit.* ita ſcribit: *Peritus non ſe docendum Pancratiſte ſuſceperit, pugno ferire vel calce tantum, aut nexus modo, atque in his ictus aliquot docebit, ſed omnia quæ ſunt eius certaminis.* Ad hoc ſpectant, quæ à Plutarcho *in Paralellis in Lucullo* ſcribuntur: *Athletas,* inquit, *die vna, qui lucta & pancratio coronantur, more quodam admirabili, vixas vocant, id eſt, victores.* Pugiles vero ſub athletis vniuerſaliori ſignificatione comprehendi, ex dictis ſatis patet, pugilesque quemadmodum & athletas roburi & pinguedini comparandæ operam dediſſe, legimus apud Teren. *in Eunucho, act. 2. Scen. 3.* Ita & Teſpiro ille Plautinus *in Epid.* herilem filium valere dixit *pugilice* atque *athletice*, hoc eſt, robuſtum & pinguem eſſe, id enim agebant, vt validius percutere valerent, & plagas ſibi

illatas minus sentire. Hi autem inter se nudi pugnabant pugnis strictis & nudis, vel sphæra ærea aut lapidea, plumbo vel loris laminisve circumseptis mutuo sese percutientes. Et pugiles etiam cæstibus pugnasse certum est, nec cæstuum pugnam à pugillatu separandam, (quod voluit doctissimus Hieronymus Mercurialis *libro Gymnastices 2. cap. 9.*) facile conuincitur ex Cicerone ipso *de clar. orat.* ita scribente: *Pugiles inexercitati, etiamsi pugnos & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt.* Et in Tuscul. *Pugiles cæstibus contusi non ingemiscunt.* Et paullo ibidem: *Pugiles etiam quum feriunt adversarium, in iactandis cæstibus ingemiscunt.* Qui autem essent gladiatores, supra ample docuimus, cumque armis incidentibus & pungentibus usque ad mortem, præmio conducti, dimicarent, quantum ab athletis & pugilibus distent, satis apertum putamus. Quum & Cicero *in Orat.* athletis à gladiatoribus aperte secreuerit, & clarius etiam *Epist. Famil. libro 7. Epist. 1.* per hæc verba: *Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris?* Addamus, Suetonium athletarum omnium exercitationes certamina seu certationes hoc capite appellare, gladiatorum vero pugnas. Xysticorum enim a nomine athleticas exercitationes omnes comprehendi posse, paulo ante diximus.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. XLVII.

Provincias validiores, & quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile, nec tutum erat, ipse suscepit, &c.

DVplicem divisionem provinciarum superius capite [illegible] inimus, & priorem explicuimus, secundæ in expressionem in hunc locum remittentes. Erat autem hæc, quod occupata Republica a Cæsaribus, & ad unum Republica translata, provinciæ populo Romano subditæ, aliæ Cæsaris factæ sunt, aliæ pop. Romano assignatæ, ut à Proconsulibus gubernarentur, sicuti Cæsareæ per Præsides sibi adscriptos regebantur, quod ex hoc Suetonii loco elicitur; quinimo & Strabo *lib. 6. in calce operis sui*, de hac re ita scriptum reliquit:

relinquit: *Provinciæ sæpenumero aliter atque aliter diuisæ sunt; nunc autem ut Augusti Cæsaris instituto ita sunt partitæ: nam quum ei patria totam imperii summam permiserit, penesque eum belli potestatem habere, in perpetuum imperium bipartito diuisit; & partem illi sumpsit, quæ militum præsidio indigeret, partem vero populo attribuit, quæ pacata est, & sine armis facile regeretur. Complures igitur Prouincias fecit, quarum aliæ Cæsaris, aliæ populi appellantur: ipse in suas Præsides cum imperio mittit, populus in suas Proconsules & Prætores.* Quibus consentanea sunt quæ a Dione *libro* 53. de rebus scribuntur, in nomenclatura tamen nomi-sorum ad Prouinciarum gubernacula a Strabone dissidente. In Pandectarum lib. 1. de Prouinciarum Rectoribus legimus, quod qui Cæsaris erant, *Præsides*, qui populi *Proconsules* appellabantur, *l.* 1. *& passim D. de off. præs. & sub rub. de off. procons.* His autem prouinciarum magistratus annuos fuisse Reipublicæ temporibus, superius diximus; a Iulio Cæsare tamen sancitum, ne Prætoriæ Prouinciæ ultra annum, neve Consulares plus biennio obtinerentur. Quamobrem, quum hic Suetonius de Prouinciis, quæ annuis magistratuum imperiis regebantur, tantum verba faciat, de Prætoriis tantum sanxisse Augustum dicendum est; Nam quum ante Iulio Cæsari successisset, utique & Prouincias Consulares biennales fuisse existimandum est, quum nullibi legatur, Cæsaris legem abrogatam. Præterea & id etiam comprobari potest, quod Præsides Prouinciarum sub Cæsaribus ius tantum Prætorium habebant, quod inferius erat imperio Proconsulari, quod ex Vopisco *in Probo* colligimus, vbi legitur: *Accepto igitur hoc Senatusconsulto secundum orationem permisit Patribus, ut ex maiorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, Proconsules crearent, Legatos Consulibus, ius Prætorium Præsidibus darent, quas leges Probus ederet, Senatusconsultis propriis consecraret.*

Prouinciæ appellatione intelligebantur regiones omnes ab Italia seiunctæ, quæ populi dominio subiiciebantur, vt Festus docet, & Ægesippus scribit, Romanos, quum in ius suum vincendo redigerent procul positas regiones, appellauisse *Prouinciales.* Prima vero omnium Sicilia Prouincia

fuit appellata, ſicut docet Cicero *in Verrem Act.* 3 ſic dicens: *Primo, quod omnium nationum externarum princeps Sicilia ſe ad amicitiam fidemque Pop. Romani applicuit, id quod ornamentum imperii eſt, Prouincia eſt appellata.* Et Ouid. 1. Faſtor.

Redditaque eſt omnis populo Prouincia noſtra.

Proconſulatum magiſtratum Prouincialem fuiſſe diximus. Nec obſtat, quod Cæſar de bello Gall. *libro* 6. per initia ſcripſerit, Cn. Pompeium Proconſulem in Vrbe fuiſſe, quod extra ordinem factum ex eodem loco clare patet, quum dicat ibidem Cæſar, Reipublicæ cauſa Pompeium Proconſulem ad Vrbem cum imperio manſiſſe. Scio & alia Prouinciarum diuiſionis membra enumerari à modernis, vt à Wolphgango Lazio *libro ſecundo, capite tertio*, qui eo loco de Quæſtoriis Prouinciis pertractat, quæ tamen improprie ita appellatæ ſunt; nam Quæſtoribus nullæ Prouinciæ ordinariæ aſſignabantur, ſed Quæſtores cum Proconſulibus & Prætoribus in Prouincias proficiſcebantur, quibus exactio tributorum & publicæ pecuniæ cura demandabatur. Quod ſi aliquando aliqua de cauſa Prouinciæ ſine Proconſule, vel Prætore relinquebantur, & aliis abeſſe contingebat, totum Prouinciæ regimen Quæſtoribus demandabatur aliquando. Vnde Cicero *ad Atticum libro* 6. *epiſt.* quæ incipit, *Tarſum venimus*, ſcribit: *Mihi difficilis ratio adminiſtrandi, qui paucos dies habebam reliquos annui muneris, illud autem difficilimum, relinquendus erat ex Senatuſconſulto, qui praeeſſet.* Solebat autem fere ſemper cum imperio relinqui, aut vnus ex Legatis, aut Quæſtor præficiebatur; quod & Cicero ibidem oſtendit, dum ait, ſibi liberum fuiſſe, vt Quæſtorem ſuum Meſcennium præficeret, vel Q. Fratrem, qui vnus ex ſuis quatuor Legatis erat. Tandem tamen neutrum præfecit, ſed C. Cœlium Quæſtorem ſucceſſorem Meſcennii. Ita & *in Verr. Act.* 4. ſcribit: *Quæſtores vtriuſque Prouinciæ, qui ſub Pratore fuerant, cum faſcibus mihi praſto fuere.* At certe faſces Quæſtores non habebant, vti Quæſtores, ſed vti cum imperio Prætoris loco Prouinciam regentes, ſiquidem iam dudum Verres deceſſerat de Prouincia, quum Cicero ad inquirendum eum eo profectus eſt, etiam L. Metellus ſucceſſor

cessor declaratus. Quæstores autem non habuisse lictores, nec viatores, nec vocationem, nec prehensionem quatenus Quæstores, clare docet Gellius *libro 13. cap. 12. & 13.* unde nec fasces. Eodem pacto & Ciceronis dicta interpretanda *in orat. pro Plantio Quæstore*, existimo, quæ hæc sunt: *Nam simul ac me Dyrrachium attigisse audiuit Plantius, statim ad me lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata profectus est.* Ita & Ciceronis *in 3. in Verrem actione*, dicta exponenda, dum loquitur de Cornelio lictore ipsius Verris legati; nam nec legati lictores habebant, nisi cum præficiebantur Prouinciis, quemadmodum nec Quæstores. Quamobrem non mihi probatur Alexandri ab Alexandro sententia *libro primo, capite vigesimoseptimo,* dum inquit, Quæstores, quatenus Quæstores, extra Vrbem lictores & fasces habuisse; quod ex Gellio falsum superius ostendimus, & ex Varronis etiam sententia. Quinimo quod ipse negat, Quæstores in Vrbe fascibus vsos, ex Liuio clare colligimus, qui *libro secundo* scribit, Sp. Cassio Consulatu peracto, à Cesonio Fabio & L. Valerio Quæstoribus diem perduellionis dictum. Item *libro 3.* A. Cornelium & Q. Seruilium Quæstores M. Velocio, quod falsus haud dubie testis in Cæsonem extitisset, diem dixisse. Ex quibus Quæstores vocationem habuisse, & per consequens lictorem, non ambigendum. Quod clarissime idem Liuius *libro quarto* docet, vbi P. Sestium Quæstorem ad militem quendam seditiose vociferantem misisse lictorem tradit.

Ex quibus patere existimo Vrbanos Quæstores in Vrbe vocationem & lictores habuisse. Scio quosdam hunc scrupum effugere tentasse, dicentes hoc ius non omnibus Quæstoribus in Vrbe fuisse, sed duntaxat illis, qui *Parrici* ab Alexandro vocati fuere, rectius *Parricidii*, quorum meminere Pomponius *in l. 2. §. Deinde quum ærarium, de orig. iur.* & Festus Pompeius *libro* 14. inquiens: *Parricidii Quæstores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quærendarum.* Sed quum horũ à nullo historiarũ probato scriptore mentionẽ factam obseruarim, crediderim, nõ alios Quæstores præter dictos creari consueuisse; quamuis non negẽ illis de capitali

causis

causa quandoque cognitionem adscriptam. Quamobrem Alexandrum hallucinatum, atque cum eo ex posterioribus quamplures, inter quos Nou. crediderim, dum asserunt, Prouinciales habuisse lictores, Vrbanos minime, quum oppositum ostenderimus ex dictis, & præsertim ex Liuio, cuius authoritatibus quidam satisfacere censent, legendo non *Quæstores*, aut *Quæstor* sed *Quæsitores*, & *Quæsitor*; aiunt namque Romanis. Quæsitores dictos fuisse, qui quæstionum iudicia exercerent. Quæsitores ante Leges 12. tabularum creari cœptos tradi Pomponius *d.l.2 de orig.iur* Dictatorem quæstionibus exercendis creatum legimus apud Liuium libro 4. Consules qui de Bacchanalibus quærerent, memorantur ab eodem *libro* 39. sic Consuli Iugurthinæ coniurationis quæstioni cognitionem demandatam scribit Cic. in Brut. De Prætoribus, qui de veneficiis & peculatu quærerent, scribit Liuius *lib*, 38. & 39. Talis fuit quæstio de vi a Cn. Domitio Prætore cognita, de qua Cic. & Ascon. *in Milon.* [illegible] *Cic. pro Rabirio Posthumo*, quum ait: *de pecuniis repetundis* [illegible] *sed Prætor. quæsiui*; & Asconius: *Iudicium in C. Cornelium de* [illegible] *te exercuit Q. Gallius Prætor.* Item Cic. de finibus: *L. Tubulus Prætor quæstionem inter sicarios exercuit.* Verum quum memoratos apud Liuium vere Quæstores fuisse omnibus receptum sit, legendum dubio procul *Quæstores*, & *Quæstor*, non *Quæsitores*, & *Quæsitor*, quamuis non negauerim, & his quandoque assignari potuisse quæstionū Capitalium ius & exercitium; tamen non ob hanc causam, sed quod ex se vocationem haberent, Lictores Vrbanos Quæstores habuere, quod posterior Liuii authoritas clare demonstrat.

Equestres etiam Prouincias, aliud membrum diuisionis, enumerat Alex. ab Alexandro *lib. 2. c. 2*. quibus scilicet Equites præficiebantur, puta Cappadociæ & Ægypti, ex *Tacito lib.12 & 7*. & Suet. *in Vespasiano, c.8.* scribit: *eum Cappadociæ propter assiduos barbarorum incursus Legiones addidit, Consularemque rectorem imposuit pro Equite Romano*: Verum ne hæ proprie Prouinciæ Equestres appellandæ, quamuis ab Equitibus sub Imperatoribus, (quod florente Republica nunquam euenit) gubernatæ aliquādo fuerint, sed potius Consulare

sulares & Prætoriæ, quia non priuatam & Equiti decentem authoritatem habebant, sed imperium Consulare & Prætorium, ita vt ex Tacito locis citatis eorum decreta perinde haberentur, ac si Consules Prætoresve ea censuissent.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. XLIX.

Definitis pro gradu cuiusque, & temporibus militiæ, & commodis missionum.

TRia missionum genera apud Iurisconsultos, ex historiarum tamen fontibus desumpta, obseruamus: Vlpianus *in l.2.§.ignominiæ. D.de iis qui not.inf.* inquit: *Multa sunt genera missionum. Est honesta, quæ emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur. Est causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluit. Est ignominiosa, quæ toties est, quoties is, qui mittit, addit nominatim, ignominiæ causa se mittere; semper enim debet addere, cur miles mittatur.* Martianus Iurisconsultus in l. milites agrum, §.missionum, D.de re milit. *Missionum,* inquit, *generales causæ sunt tres, Honesta, Causaria, Ignominiosa. Honesta est, quæ tempore militiæ impleto datur. Causaria quum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renuntiatur. Ignominiosa causa est, quum quis propter delictum Sacramento soluitur, & is qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro Comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus ignominia missi intelliguntur.* Hactenus Iureperiti. Sciendum autem, quod milites missi honesta missione, dicebantur *solui Sacramento militari.* Amm. Marcellinus lib 30. de Gratiano maiori: *Tandemque honeste Sacramento solutus reuertitur ad Larem.* In causaria autem missione dicebantur *remoueri Sacramento.* In ignominiosa, Sacramento abiiciebantur. Et quod ad primum missionis genus pertinet, fiebat missio honesta, quum annos stipendiorum miles expleuerat, ac emeritis stipendiis dimittebatur, teste Liuio *lib.39.* & Mart. Iuriscon. *d.l.milites, §. missionum.* Quot autem anni requirerentur militiæ ad hoc, vt miles honestam missionem mereretur, non omnibus eadem sententia. Quidam, nisi miles decennio stipendia meruisset,

ruisset, missionem haud petere potuisse tradidere, vt Plutarchus *in vita C. Gracchi*, & Polyb *in libello de Roma. castram.* qui est portio lib. 6. illius in principio. Ex Tacito *lib. 1. Annal.* colligimus, Prætorianis militibus, expletis sexdecim annorum stipendiis, missionem permitti solitam, dum scribit: *ad Pretorias cohortes, quæ binos denarios acceperint, quæ post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum susciperem.* Quam missionem & seditiosos milites in exercitu petiisse tradit, Blæsi filio Legato ad Tiberium misso, qui peteret militibus missionem ab sexdecim annis. Et paulo infra: *Clemens centurio Druso totius exercitus nomine missionem à sexdecim annis petiit.* Quibus postea subdit: *Satisfactum à Germanico, scriptis epistolis nomine Principis, quibus promissa missio vicena stipendia meritis, exautorati qui sena decem fecissent, retentis tamen sub vexillo, cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis.* Eodem tamen in libro, quum Pannonicas legiones seditio incessisset, ea rum nonnullos senes memorat Perennius seditionis fautor, qui tricena aut supra stipēdia numerasse ait. Statuamus itaq; quod anni viginti erāt, per quos antequam veterani honesta missione soluerentur, militassent necesse erat. Quod ex dictis patet, & confirmatur ex eodem Tacito *in fi. lib.* 1. vbi Tiberius inquit: *Imparem oneri Rempublicam nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur, ita proximæ seditionis mala consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant abolita in posterum*; dabatur tamen & militibus honestissimis vacatio militiæ absoluta ante illud tempus viginti annorum à Principe ex priuilegio, quod tradidere Iuristæ *in §. ignominia*, toties supra citato, & plerumq; temporalis per quinquennium, ex Liuio *lib.* 33. Data etiam per annum Q. Fabio & Q. Fuluio Coss. eodem Liuio authore, *lib.* 39. Quamuis sub Theodosio Imperatore statutum sit, ne quis vacationem militiæ obtineret à Principe temporalem, nisi ex iustis causis, illisq; probatis ex l. vni. *de iis qui à prin. vacat. accep. lib.* 10. *Cod. tit.* 44. Differebat autem vacatio hæc ab ea, quæ veteranis expletis stipendiis dabatur, quia illa temporalis, & sine priuilegiis, hæc perpetua & cum priuilegiis, vt traditur a Iuristis *l.* 2. *et si qui non implet stipen. lib.* 10. *Cod. tit. de priuileg. veter. in P.* Iccii co vetetraud

terani in Colonias mittebantur, vt pro nauata opera tot annis Reipublicę agros acciperent, vt meminere Liuius *lib.52. in orat. M. Pompilii Centurionis*, & Tacitus *lib.1.* Qui vero missionem expletis stipendiis obtinebant, ii etiam vacationis tempore scuta, gladium, & cætera arma dicabant Laribus; vnde Ouid.lib.4. Trist.

Miles vt emeritis non est satis vtilis armis,
Ponit ad antiquos quæ tulit arma Lares.

Causaria missio erat, quando propter valetudinem corporis, vitiumve, senium, aut ægritudinem animi, quis ante tempus honestæ missionis non idoneus militiæ renunciabatur. Hique milites causarii dicebantur, teste Liuio *lib. 7.* in hæc verba: *Tertius exercitus ex causariis Senatoribusque à T. Quintio conscribatur, qui Vrbi mœnibusque præsidio sit.* Militum causariorum meminit pariter Tacitus *in oratione Drusi ad tumultuarias Illyrici legiones.* Ignominiosa missione exauthorabantur milites ob delictum in pœnam. *Exauthorare* erat insignia militaria detrahere, & militandi facultate abdicare, *ex d.l.2. §. ignominiæ*, vnique omnia militaria priuilegia adimebantur, & ignominia notabantur ita exauthorati, sicuti veterani & causarii, sacramento solui, & proprie dicebantur abiici. Am. Marcellinus, lib.24. de Iuliano Imperatore; *Duos Tribunos sacramento soluit, vt desides & ignauos.* Et per initia lib. 25. *Abiecti sunt autem sacramēto etiam alii quatuor, ob flagitium simile vexillationum Tribuni.* Quamuis Tacitus *lib. 1. Annal.* de centurionibus auaris & crudelibus loquens, eos solutos militia scribat, & exauthoratos dicat milites, qui sexdena fecissent stipendia, his verbis indifferenter vsus. Illud præterea obseruandum etiam ex Tacito eodem loco, quod quibus missio honesta concedebatur, dabantur & præmia, sed qui exauthorabantur, soluebantur tantum militia sine præmio; scribit enim ita: *Igitur voluntatis inter se rationibus, placitum vt epistolæ nomine Principis scriberentur, missionem dari vicena stipendia meritis, exauthorari qui sexdena fecissent, ac retineri sub vexillo cæteros immunes, nisi propulsandi hostis.* Qui enim honestam missionem obtinebant, statim in Colonias mittebantur, vbi agri assignabantur, sed qui exauthorabantur, adhuc

sub

ſub vexillis retinebantur, donec coloniæ & præmia aſſignarentur. Quod etiam confirmari videtur per ea quæ Suet. de Tiberio ſcripſit *cap.* 47. in hunc modum: *Atque etiam miſſiones veteranorum rariſſimas fecit, ex ſenio mortem, ex morte compendium captans.*

Nec illud prætereundum, quod qui ignominiæ cauſa mittebantur milites, *Ære diruti* dicebantur, inquit enim Feſtus: *Ære dirutum dicebant militem cui ſtipendium ignominiæ cauſa non eſſet datum, eo quod æs diruebatur in fiſcum, non in loculum.* Hoc verbo uſus eſt Cic. in Verr. Act. 6. [illegible] quum) *Placentini caſtra commemorabantur, in quibus frequens fuiſſet, tamen ære dirutus eſt.* Quid autem eſſet militare Sacramentum, oſtendemus *in Galba cap.* 16.

Sciendum autem, quod qui miſſionem obtinuerant veterani, inuiti, præterquam in ſummo Reipub. diſcrimine rurſus ad militiam adigi non poterant, teſte Liuio [illegible] qui P. Sulpitio Conſule Patres prohibuiſſe tradit, ne quem militem veterem inuitum ducendi fas eſſet; voluntarios tamen aliquando & ipſos nomina dediſſe [illegible] ſponte tractaſſe, colligimus ex Liuio [illegible] habente: *Ad quinque millia voluntariorum [illegible] qui emerita ſtipendia ſub Imperatore P. Africano habebant, [illegible] excurri Conſuli, & nomina dederunt.*

Nec etiam prætermittendum, non ſolum ſingulares milites miſſos, ſed & aliquando exercitus integros, vel legiones & cohortes, quod munus ſenatui vel Conſulibus Reipub. temporibus reſeruabatur, & ſub Imperatoribus penes quos ſumma poteſtas erat, ſed hi non dicebantur miſſi, ſed dimitti, & dimiſſionem, non miſſionem [illegible] Liuius lib. 31 [illegible] Conſulem [illegible] lib. [illegible] Valerius [illegible]

scribit, quod Q. Fulnius Flaccus Censor Fulnium Fratrem cuhortem legionis, in qua Tribunus militum erat, iniussu Consulis domum dimittere ausum, Senatu amouerit. Quod etiam confirmat Iulius Frontinus *lib. stratagemat. 4. cap. 1.* Honorificum fuisse, militia solui missione honesta, non dubitandum; quum in Epitaphiis antiquis id non semel in defuncti honorem adscriptum obseruemus; veluti in æde Pomponii Læti Romæ in quodam marmore antiquo legimus: L. Domitii Valeriani missi honesta missione. In alio; in domo Marcelli de Monte. C. Marii C. L. Arg. Saluiani missi honesta missione. In alio, in palatio dominorū de Vilinis in Mõte Iordano, P. Ælii P. F. Ser. missi honesta missione.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. XLIX.

Vtque perpetuo, ac sine difficultate sumptus ad tuendos eos, prosequendosque suppeteret, ærarium militare cum vectigalibus nouis constituit.

ÆRarii militaris meminit Dion Cassius *libro 55. Historiæ Romanæ*, & præter Suetonium Zonara. Ærarii vero milites appellati, si Varroni credimus *lib. 4. linguæ Latinæ*, ab ære, quod ipsis stipendia facientibus ex ærario persoluebantur. Vnd & Ærarii Tribuni ab ære, quod ex ærario militibus reddebant, teste Festo *libro 1.* vti Budæus *in prioribus Annot.* Verum sicuti in hoc nulla subest difficultas, ita nemo ex expositoribus, quos hactenus viderim, aperuit, quæ fuerint noua vectigalia, quibus Augustus militare huiuscemodi ærarium constituerit. Nos bina vectigalia, quæ in hunc vsum cõstituta sunt, apud Historię scriptores obseruauimus; quorum primum est apud Dionem loco citato, vbi tradit Octauium Augustum vicesimam hæreditatis & legatorum, exceptis quæ proxime genere iunctis ac pauperibus relinquebantur morte aliorum, statuisse inferri in ærarium militare; qui tamen Dion *lib. sequenti, 56. scilicet,* scribit, eundem Augustum vicesimam hanc sustulisse, cum eam ægre admodum pateretur populus, quumq; idem populus cum Senatu

dixisset, se quamuis aliam ex [illegible] subiturum, quam illam. Postea Adrianus edicto sanxit, vt hæres non [illegible] hæreditatem, nisi vicesima prius soluta esset, quod edictum antiquatum, vt notat Iustinianus *l. 3* [illegible] *lib.6. Cod.tit.33.* Legem tamen de vicesima parte hæreditatum iterum addidisse M. Antoninum Philosophum scribit Iulius Capitolinus, in illius vita. De hac etiam Plinius *in Panegyr. & 7.epist.ad Cornelium, & alia ad Fab*[illegible], meminit.

Aliud vectigal spectans ad ærarium militare ab Augusto constitutum elicimus ex Tacito *lib.1.* vbi scribit hunc modum: *Centesimam rerum venalium post bella ciuilia institutam, deprecanti populo edixit Tib. Militare ærarium eo subsidio niti, simul imparem oneri Rempublicam.* Hanc tamen, referente eodem Tacito *lib. 2. Annal.* vbi de Cappadociæ Regno loquitur, deuauit, ducentesimam pro centesima instituens Tiberius. Num ita inquit: *Regnum in Prouinciam redactum est, fructibusque eius leuari posse vectigal professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit.* Vnde mendum in Dione *lib. 58.* esse suspicor, cum primum pendi ducentesima scribit solere, cuius loco centesima fuit instituta. His vectigalibus [illegible] ærarium militare, ex historica lectione obseruamus, & non [illegible] Læuinius Torrentius in huius loci explanatione [illegible] ad militare ærarium spectasse pœnas quasdam, [illegible] quam ex Tacito *lib.1.Annal.* colligimus, Augustum scilicet legem Papiam seu Poppæam in ditandis cœlibum pœnis, & in augendo ærario sanxisse. Nam constat pœnas [illegible] quasquam ad ærarium militare deferri solitas, sed ad ærarium commune, [illegible] & ante ærarii militaris constitutionem ab Augusto factam, qui pœna aliqua afficiebantur; dicebantur facti ærarii, seu referri inter ærarios, hoc est, inter eos, qui ærarium pendere debebant pœnæ nomine. Dion & Zonaras tamen narrant, Agrippam abdicatum & relegatum in insulam, peculium [illegible] ad ærarium militare relatum Augusti [illegible] pro [illegible]

[illegible]

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. L.

In Diplomatibus libellisque & Epistolis signandis initio Sphynge vsus est.

ANtiquos eodem modo, quo & nostrates in signandis claudendisque literis & instrumentis & aliis, vsos fuisse sigillis, alibi docuimus, sic veteres per similitudinem signatam, virginem dixere, id est *hymen*, (membranula dicta) *obsignatam*, quæ in virili cõgressu[?] rumpitur. Quod vero in eis quoq; insculpta haberent sacra, & imagines varias, ex hoc Suet. loco manifeste innotescit; siquidem ait Augustum in suo sigillo seu signo Sphynge primum vsum fuisse, mox imagine magni Alexandri, nouissime sua, qua signare quoq; insequentes Principes perseuerarũt. Cic. *in Catil* Lentulum sigillum habuisse refert, in quo erat insculpta imago aui sui. Plin. *lib. 37. c. 1.* author est, Syllam Dictatorem annulo signasse, in quo insculpta erat imago Iugurthæ vincti. Quod & Plutarchus *in vita Syllæ & Marii*, & Val. Max *lib. 8. c. 15*. confirmant. Et Mecænatem rana in signo vsum fuisse, ibidẽ Plin. tradidit. Qui etiam affirmat, Scatiẽsem, vel (vt alii) Intercatiensem, cuius patrem Scipio Æmilianus, singulari certamine prouocatus, interfecit, eo certamine in sigillo insculpto vsum fuisse. Vnde eum Lucontinus[?] falso ioco redarguebat, inquiens: *Quid fecisses amplius, si eius pater Scipionem occidisset?* Pompeius Magnus Leonem ensiferum, quem Plutarchus in illius vita, voce Græca *Macharophorum* appellauit, ad signandum, insculptum in gemma habuit, *ex eodem Plutarcho ibidem*.

Sed vt ad rem nostram reuertamur, Plinius *lib. & cap. citato*, scribit Augustum in matris annulis duo sigilla reperisse, in quibus Sphyngis imago insculpta erat, ita consimiles, vt alterum ab altero discerni non posset, quorum alterum vsus fuit in obsignandis Epistolis, & libellis. Postea ad fugiendam detractionem eorum, qui cum illo ex ea cera Sphynge signata accipientes, illa ænigmata afferre dicebant, ea omissa Alexandri imagine vsum; Nihil tamen credo, quod

postea sua imagine, vt Suet. hic inquit, vsus fuerit, insculpta à Dioscoride Excellentiss. artifice in sculpendis gemmis, quam in signando in vsum sequentes Principes traxere, excepto Galba, qui, *ex Dione*, signatorium habuit annulum, maioribus suis familiare, cuius erat sculptura, canis è prora se proclinans. Sylla annulum, in quo gloriæ imago insculpta erat, habuit, teste Plutarcho *in illius vita*. Et Vopiscus in Aureliano scribit, *Vxori & filiæ annulum sigillaritium, quasi priuatus instituit.*

Sigillum autem dictum ita à sigillo, hoc est, paruis figuris, qualemque in sigillis obsignandis literis dicatis, obseruamus. Sic Vlpianus de fund. instr. l. quæsitum; *Sigilla (inquit) & statuæ affixæ non continentur.* Ita & sigilla legimus in ædificiis, *l. 13. §. sed si ædium, D. de vsufruct. l. 41. pen. de leg. 1. l. 12. §. Papinianus, D. de fund. inst. & instrum leg. l. 17. § castella, D. de ædil. empt. l. 19. §. idem Celsus, de auro & argen. leg.* & apud Plinium *lib. 36. cap. 24.* Pediculis argenteis adiuncta sigilla. Et *in l. 32. D. de auro, & argen. leg.* sigillum candelabro adiectum *in l. 23. § si quis rei suæ, D. de rei vind.* & patellæ adiecta sigilla, apud Ciceronem *6. in Verr. actione.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. L.

Ad epistolas omnes horarum quoque momenta, nec diei modo, sed & noctis, quibus datæ significarentur, addebat.

Sicuti *dies* quandoque accipitur pro tempore intermínato. Iuuenal.

Longa dies igitur, quid contulit?

Et Virgilius.

Multa dies, variusque labor;

Et apud Vlpianum *in l. 3. de ann. lega.* Annua, bima, trima dies pro tempore vnius, duorum, & trium annorum: Item *hora* quandoque pro die sumitur. Cicero Verr. 1. *Et enim horis nostris nos essemus vsi.* (Asconius inquit) *Horæ sunt tempora modus, qui dabantur accusatori ad accusandum legitimi, itidem que defensori.* Quamobrem, quum nimia diligentia Augustus accusaret

cusari posset, si in propria significatione horarum momenta eum epistolis apposuisse dixerimus, ego per horarū momenta diei horas vel noctis interpretor; ita vt Augustus in epistolis scribendis solitus sit datam significare, non modo apposita die, sed & hora diei, vel noctis, qua scriptæ essent; non etenim (vt dixi) verisimile videtur, Augustum apposuisse datæ primum, vel secundum, tertium, quartum, quintum, sextum, & vltra etiam, horæ momentum. Sic diem in epistolis præscribere, vulgatum etiam nostris temporibus est, & *datam* vulgo dicunt. At horas adscribere à nullo obseruatum scimus, quum tamen id facere multis de causis perutile esset, cum exinde varii rerum successus & accidentia ostendi possint. Quod apud Iurisconsultos legimus, qui voluerunt inseri libello accusationis diem, & horam, si inde delicti possit esse peristasis necessaria iudicio, vt adnotauit Bartolus *in l. libellorum, de accusat. in P. num.* 12. *& in l. non solum, §. sed vt prohiberi, num.* 3. Idem & in aliis negotiis ciuilibus, si expediat, faciendum consultum, ex Vlpiano *in l. eum actū, de neg. gest. in P.* & in clericalibus, quum concursus est rescriptorum ad beneficia, horæ prioritas multum prodest, quæ in libellis supplicationum in rescriptis hora signaturæ apponenda, *ex cap. si à sede, c.* 31. *de præben. in* 6. Ita & accusatori & reo, orandi in iudiciis, non solum dies constitutus, sed & horæ assignatæ, teste Plinio *epist.* 4. *lib. epist.* 9. *ad Vrsum.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. LIII.

Domini appellationem, vt maledictum & opprobrium, semper exhorruit.

ANtiquitus Domini dicti sunt Patresfamilias, vt contumelia seruorum tolleretur, teste Macrobio *lib. Saturnal.* 1. *c.* 2. nam Dominus dicitur quasi qui domui præest, & eidē dominatur, & cui omnis familia paret. Hinc *domini* nomine solebant veteres aliquem honoris gratia salutare, vti habemus *in l. Nesennius, in princ. ad legem Falc.* sic & domini dicti, quibus populi subsunt. Virgilius:

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Dominos quoque & dominas, Deos & Deas antiquitas vocauit. Virg.

Et iuncti currum Dominæ subiere Leones.

Et Ouidius:

——Et Domino soluere vota Ioui.

Ob id ex hoc loco habemus Augustum dominum appellationem exhorruisse, & edicto cauisse, ne dominus appellaretur. Et Suetonius *in Tiberio, cap. 28.* scribit, Tiberium Cæsarem dominum à quodam appellatum denunciasse, ne se amplius contumeliæ causa ita appellaret. De eodem Cornelius Tacitus *in libro annalium secundo* scribit. *Acerrimeque increpuit eos, qui diuinas occupationes ipsumque dominum dixerant.* Et Lampridius in Alexandro Seuero ait de illo: *Dominum se appellari vetuit.* Populus Romanus magno odio prosequutus est Domitianum Imperatorem, quod nimis elatus, voluit se Dominum & Deum vocari. Quod idem Tranquillus *in Domitiano, capite vigesimotertio,* scribit. Alii tamen Imperatores passi sunt se Dominos orbis appellari, *ex l. bene a Zenone, de quadr. præscr. in Cod. cap. conuenior, 23. quæst. octaua* & Iustinianus *in procem. Inst. in subscript.* dicitur Dominus. Quod nomen (eo processit est ambitio, proh dolor) quum Deo Optimo soli conueniat, scribente Daniele Psal. 82. *Cognoscant quia nomen tibi est Dominus, & tu solus altissimus in omni terra.* & Psal. 99. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* nihilominus huiusce ætatis homines priuatissimi quicunque, Dominus sese appellari non solum permittunt, sed si secus fiat, indignantur. Quum tamen Dominus noster Iesus Christus dicatur formam serui accepisse a Paulo *ad Philip. cap. 2.* Et Gregorius Nonus Pontifex Maximus *in proœmio Decretal.* Seruum seruorum Dei se nominauit, quem posteà Pontifices successores imitati sunt, sicuti etiam Iustinianus *Seruum se nominat, in l. 1. de off. Præf. Prætorio Africæ.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LVI.

Affuit & clientibus, sicut scutario cuidam euocato quondam suo, qui postulabatur iniuriarum.

SCutarii appellationem multiplicem inuenio apud Scriptores Latinos. Apud Gallicos siquidem *scutarii* nomine intelliguntur qui stabuli Regii & equorum ministeria tractant, & *magnus Scutarius*, quem vulgo Galli dicunt *le grand escuyer*, Comes seu præses stabuli appellatur, translata in eum magni magistri authoritate, tempore Caroli Septimi, sub quo creatus fuit Potonus Xantralius primus magnus Scutarius, quod Gallici historici memoriæ mandarunt. Scutarius etiam Vegetio *lib. 2. de re milit.* dicitur scutorum artifex; in militia enim Romana habebant fabricas scutarias & loricarias, eodem teste. Scutarium etiam alii appellari contendunt armigerum, qui gestit scutum domini, quem Plautus *Scutigerulum* appellauit. Scutarii denique, teste Amm. Marcellino, pluribus in locis militum genus erant, ita appellatum à scuto, quo vtebantur. Quod & Paulo Diacono, *decimo libro Historia Romanæ, & per totum Supplementi in Eutropium*, comprobatur, dum ait, Valentinianum ex Tribuno scutariorum apud Niceam Augustum factum. Scutatos milites hos vocauit Cicero *in Philippica secunda*, quod etiam Virgil. *lib. 9. AEneid.* fecit:

Ter centum scutati omnes Volscente magistro.

Scutatos item appellauit Liu. *lib.* 8. inquiens de Latinis: *Clypeis ante Romani vsi sunt, deinde postquam stipēdiarii facti sunt, scuta pro clypeis fecere, & quod antea Phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse, postremo in plures ordines instruebatur ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati erant, manipuli quindecim distantes inter se modicum spatium, manipulus leues vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autē, qui hastam tantum, gaesaque gerebant vocabātur. Hæc prima frons in acie florē iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus Principibus est nomen. Hos sequebantur scutati,*

omnes insignibus maxime armis, hos triginta manipulorum antepilanos appellabant,&c. Ex his Liuii verbis, scutati qui essent milites, facile deprehendemus, necnon & clypeum a scuto apud antiquos differentem fuisse, non quidem quod Seruius docuit, enarrans illud Virgilianum paulo antea citatum, quod Clypeus peditum esset, scutum equitum; nam & pedites scuta gessisse ex hoc loco Liuii patet, & ex secunda Philippica, vbi inquit : *Agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites*; Non negauerim tamen & equites scutis vsos, cum id præter Virgilium, clare Liuius *libro* 48. tradiderit. Sed differentia in hoc præcipue erat, quod clypeus formæ rotundæ erat, quod in comparatione oculi Cyclopis demonstrat, inquiens 3. Æneid.

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.

Argolico enim clypeo olim Romanos vsos testatur Plutarchus *in Romulo*, & Dionysius Halycarn. lib. 4. scutum vero erat formæ oblongæ, maiusque clypeo, quod Nonius Marcellus docet in generibus armorum, & alibi etiam, & Seruius 8. *AEneid.* in eum locum.

——*Scutis protecti corpora longis.*

Quod etiam ex Liuio dignoscere licet, quum *primo lib.* ait, primæ classi imperatum esse clypeum, cum galea, ocreis, & lorica; Secundæ pro clypeo scutum, & præter loricam eadem omnia. Datum itaq; scutum pro clypeo secundæ classi, vt milites corpus tegerent, quod sine lorica essent, vnde scutum θυρεὸν Græcis dictum à forium similitudine, quæ longiores, & latiores esse solent, & ita vocauit Dionys. Halyc. sicut ἀσπίδα scutum.

Ex dictis iam patere puto sat superque, quinam essent scutati milites Romanis ipsis. Reliquum modo est, vt videamus qui essent *Euocati.* Dum ego primum faciem huic locum Suetonii considerabam, in eam veniebam sententiam, vt [illegible] interpretandum esse scutarium militem e legione seu cohorte vocatum in iudicium ad causam in iure dicendam, vt, cum Cicero ad Atticum : *Euocari ex [illegible]* [illegible] *cet.* Et in Verr. *Verres [illegible] literis [illegible]* [illegible] *bis.* Et Cicero ad Atticum : *Non expulsi, sed euocati ex patria.*

Et

Et pro Deiotaro: *Venit vel accersitus vt socius vel euocatus vt is, qui Senatui parere iudicerat.* Ita Plautus in Amph.

Euocate huc Sosiam.

Terentius in Eunuch.

Quem euocari hic vis foras?

Quod vero qui alibi essent, Romam ad dicendum causam euocarentur,& quod ad præsentem locum facit, clare docet Cicero *in Verr.3.* ita scribens: *Pericles Ephesius homo nobilissimus Romam euocatus est,quod author iniuriæ illius fuisse arguetur.* Vt interim omittam,veteres *euocare Deos* dixisse,cum precibus obsessæ vrbis numina deprecabantur, vt ea relicta in obsidentium vrbem transire vellent, ne aduersus Deos pugnare,aut capta vrbe etiam captiuos Deos habere viderentur. Quibus autem conceptis verbis id fieret, describit Macrobius *lib.3.Saturnal. cap.9.* & clarius etiam Liuius *lib.5.* vbi de M.Furio Camillo Dictatore Veientum vrbem obsessam aggrediente. Verum mutare sententiam coactus sum, quum pluries euocati militis mentionem fieri apud authores Latinos obseruarim.Cæsar *lib.3.comm.bell.ciuil.* scribit: *Erat Crastinus euocatus in exercitu Cæsaris.* Et lib.5. *Quumq; idem animaduerti cœptum esset, subito Legati, euocatiq; supplicare Cæsarem,ne dubitaret signum dare.* Et rursus *lib.3.* loquens de exercitu Pompeii: *Hæc erant millia 55.euocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum conuenerant, quæ tota acie disperserat.* Cicero Epist.Famil. libro quinto,Epistola omnium 35. *Itaq; virum fortem, mihiq; inprimis probatum Antonium Præfectum euocatorum misi ad te,cui (si tibi videretur) cohortes traderes.* Suetonius in Galba,cap.10. *Delegit equestris ordinis iuuenes, qui manente aureorum annulorum vsu,euocati appellarentur, excubiasq; circa cubiculum suum vice militum agerent.* Et in Vespasiano,cap.1. *T.Flauius Petronius municeps Reatinus bello ciuili Pompeiarum partium centurio,incertum sponte,an euocatus, profugit ex Pharsalica acie, domumq; se contulit.* Et Velleius Paterculus lib.2. *Deciderat Cassii caput, quum euocatus aduenit,nuntians Brutum esse victorem.* Et Tacitus *lib.17.* scribit, quosdam dixisse, Terentium euocatum occidisse Galbam. Salustius: *Heu quis miles, sed pro milite nem*

ipse ab iis omnes vocatos & centuriones. Ex his omnibus clare patet, euocatos milites fuisse, sed quales fuerint, neminem adhuc recte declarasse scio. Nam Seruius enarrans illud Virgilii 2. Æneid.

Fas mihi Graiorum sacrata euoluere iura.

Et etiam declarans aliud eiusdem lib. 7.

Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

Dum vtrobique tria militiæ genera assignat, *Euocati*, inquit, *non sunt milites sed pro milite.* Et iterum: *Fiebat enim euocatio; nam ad diuersa loca diuersi, propter cogendos exercitus, mittebantur.* Ex quibus verbis colligitur, euocatos milites fuisse ignobiles. Vnde forte Seruii authoritate ductus Ambrosius Calepinus in dictione *Euocati*, inquit: *Ita dicuntur, non quia iusti milites sunt, sed quia repentina aliqua necessitate exciti in bellum tumultuarie vocabantur*, ita vt Calepino *euocati* sint, quos vulgo *Bisogni* appellamus, quam etiam sententiam secutus est Alex. ab Alex. *lib. 6. cap. 22.*

Sed his non obstantibus, censeo ego, euocatos fuisse milites strenuos & veteranos; si enim imperiti fuissent, quomodo ausi essent vna cum legatis Cæsarem obseruare, vt signum pugnæ daret. Quomodo Galba equitibus, quibus suipsius custodiam commiserat, euocatos, nomine probabilissimo inter milites, appellari mandasset? Quomodo T. Flauius Petronius euocatus centurio fuisset? Ad hæc, nonne Cæsar euocatos Pompeianarum partium ad eum ex beneficiariis superiorum exercituum conuenisse tradit? At certe beneficiarios non ignobiles milites fuisse, omnibus receptum est; quidam enim ex variis significationibus interpretantur, beneficiarios fuisse, quos Imperator suo beneficio promouisset in militiam. Alii beneficiarios fuisse dicunt milites veteranos, qui expletis [illegible], missione obtenta, [illegible] vel [illegible] beneficio affecti sunt, vnde beneficiarii dicti. Sicut in Iure Canonico beneficiarii [illegible] dicuntur, qui beneficia ecclesiastica possident. Sic [illegible] necessitate ab Imperatoribus [illegible] & aliquibus, [illegible] beneficiatos [illegible]

[illegible]

tur, vnde *euocati* dicti. Huic nostræ sententiæ adstipulari videtur Cæsar, qui libro 1. *Bell. ciuil.* inquit: *Petreius vero non deterretur, sed ad se etiam cum hac, & Prætoria cohorte cetratorum, barbarisq. equitibus paucis beneficiariis suis, quos suæ custodiæ causa habere consueuerat, improuiso ad vallum aduolat.* Sed quis quæso dicere audebit, virum principem Petreium ad sui custodiam milites imperitos & vilifaciendos delegisse? Audiamus & Plinium Iuniorem *Epistol.lib.*10. *Epistol.*281. incipiente, *Gabius Bassus*, cuius hæc sunt verba: *Quantum prospicere potui, vir egregius & indulgentia sua dignus, cui ego notum feci, præcepisse te, vt ex cohortibus, quibus me præesse voluisti, contentus esset beneficiariis decem, equitibus duobus, centurione vno.* Vegetius *libro* 3. meminit beneficiariorum, quos ex ipso ignobiles aut imperitos milites fuisse, minime dignoscimus. Item ex Festo, *libro* 2. colligimus, beneficiarios milites opponi solitos municipibus, nam hi non vacabant, sed munus Reipublicæ faciebant; econtra beneficiarii appellabantur, qui vacabant muneris officio, quos quis audebit viles & infimos in militia appellare? Non me latet, *in Nouella* 13. beneficiarios intelligi, authoritate Cuiacii, exploratores & iudices, quos pro huius ministerii præmio, habebat prætor plebis immunes. Et Tertullianus *de fuga in persecutione*, scribit: *In matricibus beneficiariorum & curiosorum inter tabernarios & lanios, & fures balnearum, & aleones continentur.* Sed hęc militiæ limites excedunt, nec ad rem propositam faciunt.

Postremo, quum frequenter in marmoribus antiquis nomen Euocati obseruemus, euocatorum militum præstantiam arguere possumus. Romæ extat prope S. Laurentium in via publica inscriptio, in qua *Iulij Iuliani euocati* fit mentio. Et in alia, in atrio S. Potentianæ: *Aurelij Dassiani euocati Augusti.* In æde Pomponii Læti; in alia, *L. Millely Valentis euocati Aug.* In alia S. Andreæ in Portugallo: *T. Albany Principis euocati Aug.* In alia, in pauimento S. Marcelli: *Aurelij Proculi euocati.* In alia, in S. Nicolao de Forbitoribus: *Flaui euocati Augusti.* In alia, prope arcũ Trofeli in pariete: *Aurelianj euocati.* In alia, apud S. Mariam in Pusterula, in pariete

cuius-

cuiusdam domus: *Minucij Asellani euocati.* In alia, in palatio Vrsinorum in S. Iordano: *Vipij Vrsini euocati.* In alia, in S. Nicolao post campum Florum: *Petronij Mamertini statorum euocati.* In alia, in domo D. Iulii Tamarotii: *M. Vipij Antonini euocati.* In alia, in domo D. Iacobi de Alberinis: *Auenu Eutropi euocati.* In alia, in pariete domus prope pontem Sixtum: *Far. euocati August.* In alia, apud Sacellum D. Mariæ de Febribus: *Sept euocati.* Ex quibus omnibus clare patere potest, milites euocatos præstantissimos fuisse, non viles, aduersus Calepini & Alexandri ab Alexandro sententiam, necnon & Nicolai Perotti *in sua Cornucopia*, sentientis, euocatum fuisse non militem, sed pro milite, authoritate Martialis scribentis:

Lani Bardinus quod euocati.

Cuius loci interpretationem alias docuimus, ex qua percipiet lector, nihil ad rem præsentem facere Martialis authoritatem, nec minus quam ex Salustio profert Perottus, scribente: *Neu qui miles, neu pro milite*, nam euocatum pro milite dici non posse, ex dictis satis patet, nec id ex Salustii verbis posse colligi, palam est, præsertim quum idem Salustius euocatos cum centurionibus coniungat; ait enim: *Ab his omnes euocatos & centuriones.*

C. SVET TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LVII.

Ex qua summa pretiosissima Deorum simulacra mercatus, vicatim dicabat, vt Apollinem Sandaliarium & Iouem Tragœdum, &c.

ALexander ab Alexandro *lib. 6. cap. 4.* permulta cognomina describit, quibus Apollo appellari ab antiquis consueuit, inter quæ quum hoc reticeat, quid per *Apollinem Sandalarium* sit intelligendum, breuiter docendum. Conueniunt omnes, Apollinem ita vocatum à vico Sandalario, quem Sextus Rufus tradit Romæ fuisse è regione templi Pacis. Huius etiam meminit Gellius *lib. 17.* his verbis: *In Sandalario forte apud librarios fuimus.* Videtur autem, quod vicus ille ita vocatus fuerit à sandaliis calceamentis, quæ in

coll-

eo fiebant, seu vendebantur. Sandaliorum meminit in Eunucho Terentius;

Utinam tibi commitigari videam sandalio caput.

Iulius Pollux docet, sandalia esse calciamenta peculiaria Hetruscis. Ita Sardinia *Sandaliotes* dicta ab effigie sandalii, hoc est, soleæ, & *Sandalides* palmæ genus à sandalii similitudine. In sacris paginis *in lib. Iudith* legimus, quod illa induit sandalia in pedibus suis. Et sandalia inter Episcopalia indumenta enumerantur ab Ecclesiasticis, quibus pedes calceant.

Iouem Tragœdum dictum putamus à vico Tragœdo, quem Sex Rufus è regione Exquilina fuisse commemorat, ita forte appellatum, quod eum Tragœdi, id est, Tragœdiæ histriones τραγῳδοὶ Græcis dicti, præsertim incolerent.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. LIX.

Prouinciarum pleræque, super templa & aras, ludos quoque quinquennales pene oppidatim constituerunt, &c.

TAcitus lib. I. Annal. *Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum, datumque in omnes prouincias exemplum refert*, quæ confirmant scripta à Suetonio hoc in loco. Quod vero spectat ad ludos quinquennales, hos Græcis percelebres fuisse, satis constat, qui ita dicebantur, quod singulo quinquennio celebrarentur, quales Olympici & Isthmii, quod Pausanias *lib. 5.* refert, vbi etiam temporis rationem reddit, in quibus gymnica tractabant; nam Palæstra pugnis, cursu, & disco certabatur, *ex Homero lib. 2. Iliad. & lib. 8. Odyss.* Olympica certamina Syllam Olympiade 175. Romam traduxisse, solum stadii cursu Græcis relicto, author est Pausanias, *Belorum ciuilium lib. 1.* sic scribens: *In hunc modum Romani Regibus supra centesimam Olympiadem inprimis vsi, quum ab illis Democratia & annuis Consulibus functi essent. Aliis interiectis centum Olympiadibus iterum Reges experti sunt, Olympiade apud Græcos quinta & septuagesima supra*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. LXIV.

Caium & Lucium adoptauit domi per assem & libram, emptos à patre Agrippa.

PEr *as & libram*, Leuinius Torrentius legendum contendit; at nullius momenti difficultas; siquidem appellatione æris assem intelligi, & econtra, docet Budæus *lib.2.de asse.* Fateor tamen, *per as & libram*, si legerimus, magis conuenire vetustiori appellationi. Boetius docet, quod antiquitus ille, qui aliquem mancipio accipiebat, æs manu tenens, hæc verba proferebat: *Hunc ego hominem ex iure Quiritum, meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære aeneaq; libra*: deinde ære percutiens libram, æs alteri dabat. Ita & in 12. tab. lege 12. scribitur: *Quum nexum faciet mancipiumq; præsentibus quoq; ciuibus Rom. & libripende, qui rem mancipio ceperit, rodusculo libertatito, atq; ei, cum quo nexum mancipiumue faxit, as dato.* Cic. *lib. de Orat.* meminit nexus, quod per libram agitur. Hæc verba etiam leguntur *in 2. lib. Instit. Iustiniani, sub titulo, de testamentis.* Testamentum enim fieri dicebatur per æs & libram, Græci ζυγὰ καὶ ἀσσάρια vocant, pro familiæ emancipatione, cui æs & libra adhibebatur, teste Gellio, *libro 15. c.27.* quum quis scilicet alterius familiam, id est, ius patrisfamiliæ vniuersum, mancipio emebat, & testator tabulis tenens, ita loquebatur: *Hæc vt in his tabulis ceris ve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor; itaque vos testes testimonium perhibere.* Vlpianus *capite Instit.20.* quo genere testamenti diu vsi sunt Romani, idque sustulisse Constantinum, credit Cuiacius *in l. quoniam, C. de testam.* ex illis verbis: *Ademptis his, quorum imaginarius vsus est.* Cicero de Orat. *Tacere (inquit) testamentum in procinctu sine libra atque tabulis.* Testamentum enim in procinctu, teste Gell. *loco supra citato, cap.5 27. lib.15.* fieri dicebatur, quum viri in acie, vocatis tribus aut quatuor testibus, hæredem nuncupabant, nullo ære libraue adhibitis. De re hac lege Budæum *in Annot. ad Pandect.* Sed quod ad præsentem locum explanandum attinet, dicamus, antiquis placuisse, titulis transferendi dominii, habere, vt plerunque, additam emptionem, quod fiebat adhibito ære & libra,

libra seu libripende. Vnde ius mancipii & dominii. sic enim Plinius *lib.33.cap.3.* scribit, consuetudinem seruatam fuisse in emptionibus, quæ mancipii sunt, libram interponere. Vnde Horat.2.Epist.ad Florum:

Si proprium est quidquid libra mercatur & ære.

Hoc pacto Suetonius ait, Augustum adoptasse Caium & Lucium emptos à patre per æs & libram. Apud Liuium libro 6. obseruamus quoque loquutionem: *Liberare aliquem per æs & libram*, vbi de Manlio verba faciens, inquit: *Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ, quum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit. vociferatusq; de superbia Patrum, & crudelitate fœneratorum & miseriis plebis, virtutibus eius viri fortunaq;, tum vero: Ego (inquit) necquicquam hac dextera Capitolium arcemq; seruaui, si ciuem commilitonemq; meum, tamquam Gallis victoribus captum in seruitutem ac vincula duci videam. Inde rem creditori palam populo soluit, libraq; & ære liberatum emittit.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. LXVII.

Diomedem dispensatorem, a quo simul ambulante, incurrente repente fero apro per metum obiectus est, maluit timiditatis arguere, quam noxæ.

DIspensatores vocauere antiqui, qui pecunias Domini dispensabant, quique impendia & expensa rationibus notabant, & necessaria inter familiam distribuebant. Ita Martialis lib.6.

Dispensatoris nobile cernis opus.

Et Iuuenalis: *Prælia quanta illic videbis dispensatore armigero.* Cic. apud Nonium in Aera. *Quid? tu, inquam, soles, quum rationem a dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam, quæ ex his confecta est, non probare.* Macrobius lib.2.cap.4. de Augusto loquens, ait: *Dispensatorem vocauit, & [illegible] Græculo numerari iussit.* Nomen deriuatum a verbo Dispenso. Cic. ad Attic. *[illegible] sit suo.* Vnde & dispensatio pro munere [illegible]

proli-

pensatoris. Cic.in Verr. *Rabirius curationem & quasi dispensationem regiam suscepit.* Et ad Att. *Profectionem meam vt video. Erotus dispensatio impedit.* Varro *lib.4.ling.Lat.* Pomponius Festus *lib.4.* & Isidorus, inquiunt, dispensatores dictos, quibus pecuniarum administratio credita erat, à pendendi æris antiquo modo, nam teste Plinio, libralis & dipondius assis appendebantur; vnde & stipis pensatores *libripendes* dicti. Ideoque qui Principum pecunias curant, thesaurique administrationem gerunt, in Constitutionibus *dispensatores* appellantur, *l.1.C.si aduersus fiscum*, & *C.Theod.de iis, qui cum dispen.contra.in nu.* Erant autem dispensatores, qui familiæ rationes dispensabant, peculiique administrationem habebant, in numero seruorum, *l.51. & 62. D de solu. & ex Nonio in ver.æra, & Quintil.lib.6.* Ita Plinius *lib.33.c.11.* scribit: *Seruus Claudij Drusillanus nomine, rotundus dispensator, &c.* Idem ex Suet.in Nerone, c.44. *Certum nominis seruorum numerum indixit, nec nisi ex tota cuiusq; familia probatissimos, ne dispensatoribus quidem aut amanuensibus exceptis recepit.* Tacitus *lib.1.Hist.* inquit: *Galba corpus diu neglectum, & licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argiuus è prioribus seruis humili sepultura in priuatis eius hortis contexit.* Et scribit Suet.in Galba, cap.20. *Sero tandem dispensator Argiuus & hoc, & cæterum truncum in priuatis eius hortis Aureliæ viæ sepulturæ dedit.* Idem Sueton.in Othone, cap.5. *Ante paucos dies seruo Cæsaris pro impetrata dispensatione decies sestertium expresserat.* Et in *Vespasiano, cap.22.* inquit de eo: *Expugnatus autem a quadam, quasi amore sui deperiret, quum producta pro concubitu sestertia quadraginta donasset, admonente dispensatore, quemadmodum summam rationibus vellet referri, Vespasiano, inquit, adamato.*

Notandum autem, ex historica lectione obseruari, dispensatores aliquos ordinarios fuisse, alios extraordinarios. Ordinarii dispensatoris meminit Suet. *in Galba, c.13.* in hæc verba: *Ordinario quidem dispensatori breuiarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse.* Extraordinarii meminit Plinius *lib.7.cap.39.* qualis dispensator Armeniaci belli Neronis seruus, qui libertatem centies vicies sestertium redemit. Talis & Drusillanus Claudii

dispensator Hispaniæ, qui lancem illam quinquagenariam possedit, de quo Plinius *lib.* 33. *c.*11. Talem & fuisse dispensatorem censendum, pro quo Otho seruo Galbæ pro impetrata dispensatione decies sestertium expressit, teste Sueton. *in Othone, c.*5. Et in Vespasiano, cap. 23. *Quidam è claris ministris dispensationem cuidam, quasi fratri petentem, quum distulisset, ipsum candidatum ad se vocauit, exactaq́; pecunia, quantum cum altero pepegerat, sine mora ordinauit.* Ex quibus etiam colligere possimus, dispensatoribus, præsertim extraordinariis, licet serui essent, ingens peculium fuisse, & munus istud non contemnendæ vtilitatis & prouentus fuisse. Domi meæ extat lapis ex marmore Græco, in quo legitur inscriptum seu incisum: FRONTO TI. CLAVDI. CÆSARIS AVG. GERMANICI DISPENSATOR LENTLANVS.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXVII.

Thallo a manu, quod pro epistola prodita denarios quingentos accepisset, crura effregit.

A *ad* vel *ab* præpositiones in officiis seu dignitatibus significandis vsurpatas a Latinis sæpe obseruamus, ita Suetonius in Claudio scribit, cap. 28. *Super hos Polybium è studiis, Narcissum ab epistolis, Pallantem a rationibus, quos decreto quoque Senatus non præmiis modo ingentibus, sed & Quæstoriis Prætoriisq; ornamentis ornare libenter passus est*, id est, qui præerant studiis, epistolis & rationibus. Ita & *a commentariis*, qui præest commentariis, quem Asconius Pædianus Commentariensem vocat. Et D. Hieronymus *lib.* 2. *Regum* [illegible]: *Iosaphat erat a commentariis.* Ita *a pedibus*, quorum opera ad [illegible] [illegible]. Ita Cicero ad Atticum: *Nam* [illegible] *a pedibus* [illegible]. Et Martialis:

Cur non [illegible] *a pedibus?*

Et [illegible]:

Lagenam ad pedes [illegible].

A sugge-

A pugione dicitur, qui Principis pugionem gestabat, eiusque semper prælio est. Lampridius in Commodo: *Interque Libertinus, qui à pugione appellatus est.* Apud Frontinum lib. 2. de aquæductu: *A cunctis qui præst reddi ita quatenus.* Sic *à voluptatibus*, qui præest oblectamentis Principis. Suet. in Tiberio: *Denique, instituit officium a voluptatibus, præposito equite Romano T. Cæsonio Prisco.* Sic *à secretis*, vulgato secretarium nomine, qui præest secretis Principis, quique, teste Budæo, ab ore Principis imperia recipit diplomatum subscribendorum dictorumque, quæ in consilio selecto decerni solent. Ita *à manu*, vt hoc loco Sueton. quorum manu Princeps ad scribendas literas vtitur. Idem in Vespasiano, cap. 3. *Post vxoris excessum Cenidem Antoniæ libertam ad manum & à manu dilectam quondam, sibi reuocauit in contubernium.* Hi etiam dicti sunt *ad manum.* Cic. lib. 2. de Orat. *Licinium seruum sibi Gracchus habuit ad manum,* quæ tamen Pratæus *ad manum,* hoc in loco interpretatus sit *in promptu*, quasi dicas, præ manu, qui præsto sit & paratus, sicuti etiam interpretatum est locum Liuii, per initia libri septimi, vbi habet: *Inde ad manum cantari histrionibus cœptum*; sed perperam certe vtroque in loco, quum ex Ciceroniano textu clare pateat, Licinium fuisse à manu, seu ab epistolis, & Liuii verba sint intelligenda, histriones tunc cœpisse accommodare cantui manuum gesticulationes, ita vt manibus loqui viderentur, quod nos alias fuse docuimus, vbi de Pantomimis tractauimus. Hi itaque *à manu*, seu *ad manum*, & *amanuenses* dicti à Suetonio in Nerone, cap. 44. & in Tito, cap. 3. *Cum amanuensibus suis per ludum iocumque certantem imitari chirographa, quæcunque vidisset.* Spartianus in Pescennio Nigro. *Vnus ad memoriam, alter ad libellos.* Trebellius Pollio in D. Claudio, de illius epistola ad Senatum populumque Romanum: *Hanc autem ipse dictasse perhibetur: Ego verba magistri memoriæ non requiro.* Forte *à memoria dicti, qui literas a Principe dictatas regerebant.* Quæ omnia etiam facile confirmari possunt ex variis antiquis marmoribus. Romæ extat inscriptio in S. Hadriano: *T. Claudius Lemnus D. Claudij Aug. lib. a studiis.* In S. Martino de Montibus: *Monsdrus Aug. libertus a comment.* [illegible] ducitur

domus Ioannis Ciampolini: *M.Vlpio Aug.lib.Phædimo à Commen.Beneficiorum.* In ſancto Syluestro: *T.Claudij Aug.L.Abaſcanti à rationibus.* In domo D.Caroli Aſtalli: *Aſcanius & Pallans Cæſ.N.Ser.Adiutor à rationibus.* In domo D.Rigeti Secret. Apoſt. *T.Claudio Auguſti liberto Corintho à veſte regia.* In Eccleſia SS.40.Martyrum: *Venuleia Cleopatra fecit ſibi & Rhodano Cæſaris Vernæ à veſte Regia.* In pariete domus Ioan.Ciampolini: *M.Vulpius Aug.lib.valens à veſte.* Et in eodem Epitaphio: *Phædimianus à veſte.* In Eccleſia ſanctæ Mariæ prope fontem Triuii: *M.Vlp.Augu.lib.Dionyſio,qui fuit ab auraturis.* In domo D.Marii de Mellinis: *Cognationi ſuæ Fortunatus Aug.L.Verna Paternus ab Epiſt.* In Palatio D.Gieron.Pici: *Libano Cæſaris Vernæ ab Epiſt.* In pariete domus Ioan.de Ciampolinis: *Securitati cognationis ſuæ Fortunatus Aug. L. Verna Paternus ab Epiſt.* In eadem inſcriptione: *Epaphrodino Aug.liber ab Epiſt.* In domo D.Iulii: *Matth.Baſſo Aug.lib.ab.Epiſt.Græcis.* In Palatio D. Hieron.Pici: *Doryphoro Cæſaris à cyatho.* Ad cyathum & vinum ſtetiſſe Cæſarem Nicomedi,dixit Sueton.*in illo, c.49.* Horat.1.Ode 29.

Puer qui ex Aula capillis
Ad cyathum ſtatuetur vnctis.

Iuuenalis Satyra 13.

Nec puer Iliacus formoſa nec Herculis vxor
Ad cyathos.

Quem & *prægustatorem* dictum obſeruamus, ex inſcriptione marmoris antiqui Romæ in monte Pincio, huiuſmodi: *Diadumenus prægustator Auguſti.* In domo D.A.Colotii: *Alexio Cæſaris Augu.ab Bibliotheca.* In domo Petri Aſtalli: *L.Hymenæus Medicus à Bibliotheca.* In platea Maranorum in pariete cuiuſdam domus: *Hermæ Auguſt.L à cubiculo.* In Eccleſia ſanctorum 40.Martyrum: *Neſtor C.Cæſaris Ser. Germanicianus à ſupellectili.* In domo D.Iulii Matthæi: *Eumolpus Cæſaris à ſupellectile domus Aurif.* In domo Antonii de Canobio: *T.Claudio Splendori Auguſt.liber. Procurator formis fondis Caietæ, Procuratori Laurento ad Helephantos.* In domo D.Ludouici Marchetti: *Aſſa[illegible] Ti N. à manu.* In pariete domus cuiuſdam prope pontem Sixtum: *Leonas lib.ad cenſus.* In ſancta Maria de palmai

ma: *Asclepiadi Athictus L.N. a frumento.* In vinea M. Ioannis de Macerata prope portam Appiam: *Polycryso Augusti lib. a copiis militarib.* In domo Pauli de Alexiis: *August. lib. Parthenopæi Eunuchi ab ornamentis.* In sancto Blasio de Foss.: *Q. Fabius Africani L. Cytisus ab ærario.* In domo Mariani Castellani: *Q. Valerio ad alimenta Consiliario.* Pyrrhus Ligorius *lib. Antiquitat.* 1. vbi de Augusti Mausoleo verba facit, Epitaphii in marmore antiquo meminit huiuscemodi: *Dis Manibus Martialis Augusti libertus a marmoribus.* A libellis, seu ab Epistolis, & alios huiuscemodi seruos vel libertos fuisse constat, vel saltem non nobiles, ex Spart. in Hadr. scribente: *Ab epistolis & à libellis primus Equites Rom. habuit.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXVIII.

Et assensu maximo comprobauit versum in Scena pronuntiatum de Gallo matris Deûm tympanizante.

Locus hic ieiune admodum ab expositoribus explicatur, quamobrem nos eum fusius interpretandum assumpsimus. Gallos fuisse matris Deûm Sacerdotes, nemo ambigit, ita dictos à Gallo, Galatiæ seu Phrygiæ fluuio, vbi potissimum hæc Dea colitur, teste Plinio, *lib. 5. cap. vlt.* & Ouidio scribente lib. 4. Fast.

Amnis it insana nomine Gallus aqua.

In hoc significatu hoc loco accipienda *Galli* vox, quam & auem Gallinaceum, & gentem Gallicam alio significatu indicare manifestum est. Hi autem castrati erant, vt refert D. Augustinus *lib. 7. de Ciuit. Dei* scribens: *Ideo abscissos seruire matri Deûm, vt significaretur, eos, qui semine indigeant, terram sequi oportere, quæ mater Deûm antiquitus appellata fuit, quippe in qua omnia reperiantur.* Plinius *lib. 11. cap. 48.* inquit, Gallos Sacerdotes matris Deum sibi genitalia amputare. Et *lib. 35.* Gallos Sacerdotes matris Deum castrari solitos testa Samii vasis. Martialis:

Aerea Celænos lugentia matris amores,
Esuriens Gallus vendere sæpe solet.

Et Iuuenalis:

Aut resupinati cessantia tympana Galli.

Lampridius in Heliogabalo: *Iactauit autem caput inter præcisos Phanaticos, & genitalia sibi deuinxit, & omnia fecit, quæ Galli facere solent.* Non solum autem Galli sacerdotes erant Cybeles, sed & fœminæ Gallæ dictæ, de quibus Catullus de Berecynthia & Atti, ita:

Agite ite ad alta Gallæ Cybeles nemora simul,
Simul ite Dyndimenæ dominæ vaga pecora.

Et rursus infra:

Rapidæ ducem sequuntur Gallæ pede propero.

A Gallis Cybeles sacerdotibus *Galliambus* versus dictus, quia in huius Deæ sacris eo plurimum vtuntur, qua de causa & μητρωακὸς ἀνακλώμενος vocatus, vt tradit Hephæstion. De quo Martialis his versibus:

Hæc dicat mihi luculentus Attis,
Molle debilitate Galliambon.

De eo Maurus Terentianus Grammaticus in hæc verba:

Sonat hoc subinde metro Cybelcium nemus,
Nomenque Galliambis memorant hinc datum,
Tremulos quod esse Gallis habiles putant modos.

Seruius *ad tertium & ad decimum Æneidos*, Gallos hosce sacerdotes, quos & *Corybantes* appellari tradit, per furorem motu capitis comam rotantes vlulatu olim futura prædicere suetos. Ita & Lucanus lib. 1. ait:

—— Crinemque rotantes
Sanguineum populus vlularunt tristia Galli.

Liuius *lib.* 37. eiusdem rei fidem facit, inquiens: *Præter ripam euntibus Galli matris magnæ a Pessinunte occurrere cum insignibus suis vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam & victoriam dare, imperiumque eius regionis.* A Tertull. c. 24. *Apologetici*, summus sacerdos matris Deum *Archigallus* appellatur. Hos etiam a cibis fuisse abstinentes, observamus ex D. Hieronymo *in Iouinianum*. Hos etiam irrisisse Ciceronem existimo, quum ait in libris ad Herennium: *Galli e Phrygia,*

siquidem

ſiquidem ea in regione potiſſimum Deam & ſacerdotes huiuſmodi viguiſſe, ex Plinio diximus. Et Liuius *lib.*29. de Attalo Rege: *Is Legatos comiter acceptos, Peßinuntem in Phrygia deduxit ſacrumq́; iis lapidem quam matrem Deûm incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportari Romam iuſſit.* Ex quibus, cur Dea hæc quandoque *Phrygia & Peßinuntia* dicta ſit, clare patet, quod & Strabo *lib.*10. & Apuleius *lib* 11. tradidere, & Plutarchus *in Mario.* & Herodotus *lib.*1. Cybelem quoque frequentiori appellatione vocatam, ex eodem Strabone ibidem ſcimus, à Cybelo Phrygiæ monte, quamuis Feſtus ideo appellatam ſcripſerit, quia ageret homines in furorem, quippe κυβιστᾶν *in caput ſaltare* Græcis ſignificat. Et Homerus 16. *Iliad.* tradit, quod ſacerdotum Cybeles proprium erat caput rotare. De hac Martialis:

Et Cybele picto ſtat Coribante tholus.

Quandoque *Cybellem* metri cauſa per duplex l, ſcriptum obſeruamus, vt apud Propertium:

Vertice turrigero iuxta Dea magna Cybelle.

Et Luc. lib. 1.

Et lotam paruo reuocant clamore Cybellen.

Strabo loco citato *Rheam* vocauit, quod & fecit Suidas, montanam Deam eſſe inquiens. Alii *Berecynthiam*, vt Strabo ibidem. Et Seruius à monte Phrygio *Berecyntho* ita vocatam tradit, ad illud Virg. lib. 9. Æneid.

Ipſa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus hæc affata Iouem.

Et iterum Virg. 6. Æneid.

—— Qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes.

Et Horat. lib. 1. Carm. Ode 18.

Saua tene cum Berecynthio cornu tympana.

Et iterum lib. 3. Ode 19.

Cur Berecynthiæ
Ceſſant flamina tybiæ.

Ouid. lib. 4. Faſt.

Protinus in flexo Berecynthia tibia cornu
Flabit & Ideæ feſta parentis erunt.

Acron & Porphyrion Horatii interpretes, non, vt Seruius, à monte, sed à Berecynthia vrbe Phrygiæ ita dictam docent. Non defuere qui *Bonam Deam* appellarint, vti Varro *lib.1.* aut secundum aliorum computationem, *lib.4. linguæ Latinæ.* Hanc etiam *Opem* vocauit Macrobius *lib.1. Saturnal. c.12.* aliorum tamen authoritate *Idam* appellauere Strabo, *lib.10.* & Liuius *lib.39.* vnde & illud Tibulli lib.1.Eleg.4.

Idea currus ille sequatur Opis.

Et Virgil.lib.10.Æneid.

Alma parens Idea Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeraq; vrbes biiugiq; ad frena leones.

Isidem etiam vocatam legimus apud Strabonem, *lib. 10.* & Apuleium lib.11 *Dindymena* quoque & *Philena* eodem loco à Strabone dicta. Hanc & *Pasitheam* recte vocatam, docet Cæl.Rhodig.*lib.& cap.18.* & *magnam matrem*, cap. antecedenti, vnde illius sacra μυτειάζειν, est ea obire. Ita Plutarchus in Cleomonis vita, Ptolemæum Regem subsannans, τυμπανίζω vocat, taxans scilicet illius molliciem, quum paulo antea scripsisset, eum inter mulierculas & comessationes transegisse, ac mysteria obiisse, & tympana tenuisse, quæ sunt matris Deum propria. Quod ex hoc loco Suetonii etiam elicimus, & Seruius *in 3. Aeneid.* inquit, Tinnitum æris in sacrificiis Cybeles additum, cuius causam quoque assignat, licet diuersam ab ea, quam tradidit Diodorus Siculus *lib.4 c.vlt.& lib.6.c.11.* Ita Lucretius in 2. de Sacerdotibus Cybeles verba faciens, ait:

Tympana tenta sonant palmis, & cymbala circum,
Concaua raucisono mirantur cornua cantu.

Catullus quoque tympanum *tubam Cybeles* non ineleganter appellauit. Et Apuleius *lib.de Dæmonio Socratis*, huiusmodi Sacerdotes *Tympanistas* appellat. Et Sydonius lib.1.Epist. *Tympanistrias* mulieres tympanum pulsantes vocauit, sicuti & *Tympanotriba*, qui tympanum pulsat, dicitur Plauto *in Trucul.* Augustinus tradit, matrem Deorum habere tympanum, vt significetur, eam esse orbem terræ, ob idque illius sacerdotes in eiusdem sacris tympana terere solitos. Quod etiam elicimus ex Virg.lib.9.Æneid,

Tympana vos, Buxusq; vocant Berecynthia matris
Idea, finite arma viri, & cedite ferro.

Et Ouid. 4. lib. Fast.

Ibant semimares crepantia tympana tondent.

Et 4. Metamor.

Quacunque ingrederis clamor iuuenilis, & inde
Fœminea voces impulsaque tympana palmis.

Ex quibus locis, & ex Plut. loco supra allegato coniicere licet, iuuenes molles & pueros, & fœminas luxuriantes, puellasque in sacris matris Deum interuenire solitos; Quinimo (quod Ambrosius Calep. scriptum reliquit in dictione *Cybeles*) Cynedi eidem Deæ sacri erant, quod etiam ex hoc loco innuere videtur Suet. dum Gallum, Sacerdotem scilicet matris Deum, tympanizantem in scena pronunciasse scribit: *Videsne vt Cynedus orbem digito temperat?* Illud obiter adnotare libet, Iudæos in sacris, tympanis concinere solitos, prout ex *Num.* 10. *Leuit.* 16. *& Exod.* 28. *&* 39. collegi. Verum quia, vt diximus superius, sacra facientes Matri Deum veluti furentes debacchabantur, ideo de eo qui impetu aliquid facit, dici solitum à verbo τυμπανίζω, quod est tumultu expello, τυμπανίζειν. Ita proditum memoriæ Scopelianum in Declamationibus, in quibus Darius effingeretur, aut Xerxes, tanto impetu ac vehementia dicere solitum, vt ex Polemonis sectatoribus quidam eum vt furentem scommate lacessiuerit, τυμπανίζειν illum dicendo, cui Scopelianus respondit: *Tympanizo, sed Aiacis scuto.* Quæ adnotare volui ex Cœlio Rhod. *lib.* 20. *c.* 11. pro declaratione dictionis *tympanizante* in textu præsenti prolatæ, quam non solum tympanum pulsantem Sacerdotem, sed & veluti furentem significasse demonstrauimus.

Verum quia in Tympani mentionem incidimus, nec illud prætereundum, hanc vocem non modo musicum instrumentum, sed & partem rotæ currus significare. Ita Virgil. 2. Georg.

Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustris.

Esse & tympanum machinæ genus, elicimus ex Lucretio, libro 4.

Multaque per trochleas, & tympana pondere magno
Commouet, atque leui sustollit machina nisu.

Et *tympanum* vasis genus obseruamus apud Plinium, *lib.* 37. *cap.* 11. Tympana quoque idem Plinius *lib.* 9. *cap.* 35. vocauit margaritas, quibus vna tantum est facies rotunda, auersa vero planities. Quarum meminit & Paulus *l.* 32. §. *vlt. de auro & arg. lega.* inquiens: *Quum quidam ornamentum mamillarum ex tympanis margaritas triginta quatuor legasset.* Tympana *in Aristophanis Pluto*, ligna sunt, quibus cæderentur nocentes. Ita Pollux Tympanum inter carnificis recenset instrumenta. Tympana Ptolemæo sunt partes Astrolabii; & *Tympanias* Hydropis species medicis, quam & *tympanitem* dicunt, inter capitulorum columnarum partes, & tympanum à Vitruuio numeratur. Sensus verborum Suet. est per translationem, seu amphibologicam similitudinem ad Aug. *Vides ne vt Cynædus*, id est, Sacerdos Cybeles, *digito orbem temperat*, id est, percutiendo tympanum, qui orbiculatus est, digito temperat, id est, harmonice pulsat, quod translatum ad impudicitiam Augusti, qui orbem, id est, mundum digito temperat, quia digito ostendentes imperamus.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. LXIX.

Qui matresfamilias, & adultas virgines denudarent, tanquam Thoranio mangone vendente.

DVplicem sensum hunc locum habere posse existimamus, alterum nempe, quod sicuti alii amici Augusti, ita & Thoranius ex iis vnus, tanquam Mango quidam matresfamilias & virgines denudatas perspiceret, vt Augusti libidini subiiceret eas; Namq; superius *c.* 27. legimus Augustum habuisse tutorem C. Thoranium, qui quondam collega fuerat in Ædilitate Octauii patris sui; vel vt Appianus vocat, procuratorem. Alterum vero, quod amici Augusti mulieres dictas denudatas prospicerét ita diligenter, ac si à Thoranio mangone illis emptori essent, siquidem Thoranius Mango huc Aug. temporibus insignis, cuius meminere Solin. *in Polyhistore*, & Plinius *lib.* 7. *cap.* 12. scribentes, eum vendidisse

didisse Marco Antonio duos pueros eximiæ formæ, inter se ita consimiles, vt inuicem Antonio admodum discernerentur; quorum Asiaticus vnus, alter Gallicus esset. Et eodem Macrobius 2. *Saturnal.* sic scribit: *Delectatus erat Augustus inter cœnam Symphoniacis Thoranii Mangonis, atque eos frumento donauerat.* Legimus enim apud Iurisc. lib. 3. *de legatis*, choros Musicæ apud antiquos ex venalitiis seruis constare solitos. Posterior interpretatio nihi magis probatur, quia Thoraniũ illum Augusti tutorem, seu procuratorem, virum probum & prudentem fuisse constat ex Cic. Epistola. *libro 6. Familia.* ad eum scripta. Et Dion *libro* 54. attestari videtur, scribens C. Thoranium, quum Tribunus Plebis esset, patrem suum mira pietate ductum in Theatrum in subsellio tribunitio iuxta se collocasse. Ex quibus satis apertum fieri existimo, haud verisim le eum Augusti voluptatum & illecebrarum ministrum fuisse, præsertim cum *eodem cap.* 27. legamus, eundem ab Augusto proscriptum, non quidem ob illius demerita, sed ad collegarum in Triumuiratu gratiam. Prærerea *Toranium* illum tutorem sine aspiratione scriptum obseruamus, alium vero cum aspiratione.

Mangones autem fuisse antiquis, qui seruos coemebant, vendebant, præsertim q; pueros, omnibus receptum est, qui tamen mercatores dici nullo modo poterãt, siquidem mercis nomen in seruis locum non habet, *ex l. seruos, in fi. de leg.* 3. Venditores autem erant mangones præcipue puerorum & puellarum formosarum, & elegantium, quod ex Plinio loco citato demonstrauimus. Vnde & Martialis scribit:

Millia pro puero centum me mango poposcit.

Et Suetonius in Domitiano: *Castrati mares vetuit, spadonum, qui residui apud Mangones erant, precia moderatus est.* Porphirion enarrans illud Horatii: *Nemo hoc Mangonum faceret tibi*, tradit, quod Mango dictum est, quasi *manu ago.* Horum officiũ erat, si Quintiliano credimus *lib.* 2. colorem fuco, & verũ robur inani sagina mentiri, vt mãcipia vendibiliora redderẽt. Docet Plin. *lib.* 21. *c.* 26. solitos fuisse Mãgones medicamẽtis pubertatẽ puerorum venaliũ coercere, inquiẽs. *Hiacynthi radix est bulbacea mangonicis venalitiis pulchre nota, quæ e vino dulci*

illita

illita pubertatem coercet, & non patitur erumpere. Et lib. 30. c. 5. *Ne sint malæ hirsutæ, formicarum oua pueris infricata præstant, item Mangonibus, vt lanugo tardior sit pubescentium, sanguis e testiculis agnorum, qui castrantur, qui euulsis pilis illitus, & cōtra virus præstat.*

Aliarum quoque rerum quam seruorū venditores, Mangones appellatos obseruamus apud eundem Plinium *lib. 37. c. 13.* Mangones gemmarum politores appellantem. Et Seneca *in Epist.* scribit: *Mangones, si quid est quod displiceat, aliquo lenocinio absc ondunt.* A mangone, *mangonium* deriuatum, pro artificio quod ad res facilius vendendas adhibetur. Ita Plinius lib. 10. c. 50. *Nec tamen in hoc Mangonio quidquam totum placet, hic clune, alibi pectore tantum gallinarum laudatis.* Et Suet. ... *Necessarioque ad Mangonicos quæstus sustinendæ dignitatis causa descendit*, id est, lucra percipi solita per Mangones in vendendis mancipiis. Hinc etiam verbum *Mangonizare*, quod significat componere & exornare rem aliquam ad alliciendos emptores, vt facilius emant. Ita equos mangonizatos venire dicimus. Plin. lib. 23. c. 1. *Succus vitis nigræ cum eruo, lætiore quodam colore, & cutis teneritate magonizat corpora.* Et *lib. 9.* villas mangonizatas appellat, quasi mangonio opere vendibiliores factas, inquiens: *L. Crassius pensiles inuenit balneas, ita mangonizatas villas subinde vendendo.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. LXX.

Quum primum istorum conduxit mensa choragum.

Vox ista *Choragum*, sicuti & pleraque aliæ, à Græcis desumpta & ad Latinos translata, siquidem χορηγὸς Græcis dicitur chori ductor, seu princeps, ex nomine χορὸς, & verbo ἄγω formatum. Ita Plautus in Persa:

Sed πόθεν ornamenta? T. abs chorago sumito.

Et in Trinummo:

Ipsa ornamenta a Chorago hæc sumpsit suo periculo.

Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis: ὦ χορηγὲ, id est, *o ductor chori, excogitasti quo pacto locus hic inhonoratus fieret honorabilior?* Chorus enim significat conuentum hominum in

vnum, veluti coronam, coeuntium, canentium vel saltantium, vel choreas ducentium, aut conuiuantium, præcipue autem accipitur pro conuentu canentium & psallentium in sacris. Ita interpretatur Seruius in illud Virg. 6. Æneid.

Illa chorum simulans ouantes Oryga circum
Ducebat Phrygios.

Et 1. Georg.

Omnis quam chorus, & socii comitantur ouantes.

Hinc forte deductum quod D. Hieronymus ad Dardanium scribit, *Chorum* appellatum musici instrumenti genus, ex simplici pelle constans, cum duabus cicutis æreis, per quarum primam inspiratur, & per secundam vox emittitur. Potissimum autem (vt diximus) accipi *chorum* pro conuentu canentium & psallentium, constat etiam apud Iuristas, vti apud Africanum, *l. cum eiusdem*, 34. *D. de ædil. edict.* Et Cels. *l. si chorus* 79. *de leg.* 3. Quod & Seneca & Macrobius tradidere; & Aristophanes *in Pluto.* Sic & nos Christiani Chorum clericorum psallentium, conuentum dicimus, qui constat ex plurium vocibus concentus; Quinimo & chorum appellamus locum in Ecclesiis, vbi id munus perficiunt. Ita in Decretalibus Pontificum Epistolis, *cap. dilectus, extra de præbend. & dignitat. in antiq.* Vnde qui canentium chorum ducunt, *Choragi* dicti, cuius meminit Athenæus *lib.* 14. *Dipnos. c.* 33. inquiens: *Non hos qui volunt nunc choros conducunt, sed eos qui chori sunt ductores, qui, sicut ait Demetrius Bizantius lib. 4. Poematis, iubet recte musicæ incumbere, neq; leges vetustas musicæ præterire.* Huic consimilis qui χοροδίκτης à Suida dicitur, qui scilicet canentes & saltantes admittebat in chorum, quique sciebat, qui admittendi, & in quo loco chori essent disponendi, ab Arist. *lib.* 3. *Polit. c.* 9. χοροδιδάσκαλος vocatum obseruamus, quasi chori magistrum dicamus. Qui item Arist. *in lib. Poeticæ* docuit, necessarium esse, curam chori apud vnum esse. Apud Ethnicos autem chorum ex mulieribus & viris constasse canentibus & musica instrumenta personantibus, constat ex Macrobio per initia Saturnalium, vbi inquit: *Vides quam multorum vocibus chorus constet, vna tamen ex omnibus redditur vox, vna est illi acuta, aliqua grauis, alia media, accedunt viris feminæ, in-*

terposi-

interponitur fistula. Apud nos Chorum in Ecclesiis, aut ex solis mulieribus, monialibus inquam, aut ex solis hominibus constare palam fit. Ita enim Suidas chorum Ecclesiasticum esse cœtum canêtium in templis definit, & huiusmodi choros diuisos fuisse in binas partes sub Constantio Magni Cōstantini filio, & Flauiano Episcopo Antiochiæ, tradit. Quæ tamen sententia Suidæ non omnibus probatur. Siquidem Socrates *lib.3.Hist.Tripartitæ cap* 9. & Nicephorus, Calixt. *lib.* 13. *cap.* 8. *Hist.* morem psallendi Psalmos Dauidicos per choros bipartitos, cœpisse vsque ab Apostolorum temporibus tradidere, & tempore D. Ignatii, qui tertius in Ecclesia Antiochena à D. Petro Hierarcha fuit, hunc formulam psallendi traditam docet. Theodoricus vero *libro 5 Hist. Trip. cap.* [illegible] illum morem primum institutum Antiochiæ à Flauiano & Diodoro scribit, quod obiter sit dictum. Sed quod ad præsens negotium magis facit, scripsere Demosthenes *in oratione in Midam*, & in eam Libanius *in argumento*, quod apud Athenienses in festis & sacris suorum Deorum constituebantur chori à Tribubus; qui decem erant, & ex vnaquaq; tribu eligebatur Choragus, cui cura chori mandabatur.

Verum chorum non modo canentium, sed & etiam aliorum in vnum cōuentium apud Latinos accipi obseruamus, quum Cicero *pro Muran.* dixerit, Catilinam stipatum choro iuuentutis, & ad Attic. *Baiana negotia, chorumque illum, de quo scire vis, quum perspexero, tum scribam.* Et in Offic. *Potest esse vtile, quod sit huic tali choro virtutum contrarium.* Factum est, vt & plurium in vnum conuenientium, aliam etiam ob causam, quam cantus, principem & ductorem Choragum appellarint. Quo pacto hoc in loco vsus est Sueton pro principe & ductore cœnæ choragum appellans.

A chorago *choragium* dictum, quod significat cuiuslibet rei apparatum. Ammia. lib. 29. *Et impressiones has carminum [illegible], choragiisque multis ac diuturnis [illegible]* [illegible] *tandem.* Ita Cic. lib. 4. ad Heren. [illegible] *fragile falsi choragium gloriæ comparetur.* Apuleius lib. [illegible] de asino aureo. *Iam ferreum [illegible] choragium struitur*, quem locum [illegible] Fulgentius *de [illegible]*

[illegible]

antiquis interpretatus est, inquiens choragium significare virginale funus, quum funeris apparatum significet, quod Beroaldus doctissime adnotauit. Ita & Scenicum apparatum choragium dictum apud Vitruuium *libro quinto*, obseruamus, vbi inquit: *Post scenam porticus sunt constituendæ, vti quum imbres repentini ludos interpellauerint, habeat populus, quo se recipiat ex theatro, choragiaque laxamentum habeant ad comparandum, vt sunt Porticus Pompeianæ.* Choragi, & Choragii meminere etiam Val. Max, *libro* 2. *cap.* 1. vbi de instit. antiquis, & Plinius *libro* 30. *cap.* 15. vbi de Theatro M. Scauri, quos tu omnino vide, & vna Budæum *in l. si vt certo*, §. *interdum*, D. *commodati.* Choragia tradit idem *libro de asse* 5. præstatio suppeditando choro. Choragicos dici item tripodas obseruamus apud Plutarchum *in Nicio*, quod is χορηγήους omnes facile superasset. Caue autem ne te decipiat vox *Choragos* ex similitudine, qua vsi sunt Theodosius & Neuterius *in libro de limitibus*, villam significante, ἀπὸ τοῦ χώρας ἀγροῦ. Chorum Musicorum constare solitum ex seruis patet *tertio de legatis*, & ex Vlpiano *in l. sed & si quis, in princ. D. de vsufructu*, vbi de Symphoniacis, & Asconius refert, celeuma cani solitum per Symphoniacos seruos remigibus. Et Cicero in libro de Diuinatione: *Ab hac (inquit) muliere Præfectus Antonii quidam Symphoniacos seruos abducebat per iniuriam, quibus se in classe vti velle dicebat.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXXI.

Quum existimautur quosdam propter vasa Corinthia inter proscriptos curasse referendos.

EXpositores omnes, quos hactenus mihi videre licuit, hunc locum enarrantes, intelligendum inquiunt de vasis ex ære Corinthio fabrefactis, quę apud antiquos maximo fuisse in precio cōstat, referentes in materiam appellationē eorum, vt vasa Corinthia dicantur, quemadmodū argentea, aurea, ærea, lignea, eburnea, vitrea, marmorea, testacea, & similia,

& similia, quorum olim vsum frequentem apud Romanos fuisse compertum est. Erat autem æs Corinthium, quod auro argentoq; cum ipso ære confuso fiebat. Hæc autem commixtio metallorum non arte vlla, sed casu primum est adinuenta, confusis & insimul commistis metallis dictis ex incendio Corinthi. Plinius *lib.9.& 34.* tria genera æris Corinthii describit: Primum candidũ, quod nitore accedit quam maxime argento. Alterum in quo fuluus auri color inspicitur. Tertium in quo æqualis omniũ portio fuit; nam quum à L. Mummio capta fuit Corinthus, ac incendio absumpta, quamplurimis statuis atque simulacris igne liquatis, æris, auri, argentiq; venæ in vnum fluxere. Nos vero validissimis rationibus secus interpretari hunc locum cogimur. Scilicet, vasa Corinthia non ex materia, nempe in ære Corinthio fabrefacta preciosiora & optabiliora, sed ex artificio sculpturæ Corinthiæ talia fuisse antiquis. Et ratio est, quod & ante Corinthi demolitionem Corinthia signa maximo in pretio fuisse ex historica lectione clarissime constat. Fuit enim Corinthus Achaiæ vrbs prædiues inter Græcas vrbes omnes, quod Strabo *lib.*8. docuit, & L. Florus *in Epitome Liuiana lib.* 52. & ante hos Homerus *Iliad.* 2. Corinthum diuitem vocauit ἀφνειόντε κόρινθον. Et Thucydides Græciæ emporium, *Corinthum* vocauit, & apud Athenæum legimus, Corinthios eo felicitatis prouectos, vt seruorum myriadas sex & quadraginta possiderent. Eam autem pręclarissimis signis & statuis picturisque excellentissimis affluentem fuisse, scribunt plures; nam vt interim prætereeam statuam illam illustrissimi nominis Iouis Corinthii dictam, de qua Suidas, Aristophanis interpres & Philostratus meminere; audiamus L. Florum ita scribentem: *Corinthus Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria Ionium & AEgæum quasi spectaculo exposita.* Et paulo infra, vbi ruinas eiusdem felici breuitate transcurrit, inquit: *Quid signorum? Quid vestium? quidve tabularum raptum, incensum, proiectum est? quantas opes victor abstulerit, & cremarit.* Hinc scias, quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio supersuisse comperimus. Nam & æris notam pretiosiorem fecit iniuria, quia permistis incendio plurimis statuis,

ſtatuis, atque ſimulachris, æris, auri, argentiq; venæ in commune fluxere. Liuius *lib. 45.* Corinthum appellat vrbem præclaram ante excidium. Et *lib. 34. in orat. Catonis*, inquit: *Infeſta (mihi credite) ſigna ab Syracuſis illata ſunt huic vrbi, iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum laudantes ornamenta, mirantesq;, & antefixa fictilia Deorum Romanorum ridentes.* Verum ſententiam hanc noſtram omnium clarius tuetur Plinii authoritas *lib. 34. c. 2.* vbi ſcribit, Corinthum captam anno tertio centeſimæ quinquageſimæ ſextæ Olympiadis, & anno vrbis Romæ ſexcenteſimo octauo, iamque per ſeculum antea deſiiſſe nobilium operum artifices, quę ab omnibus Corinthia appellantur. Et paulo poſt ſubdit: *Sunt ergo vaſa tantum Corinthia, quæ iſti elegantiores, nunc as ſculpendo transferunt, modo in lucernas, modo in trullas.* Ex quibus facile dignoſcitur, vaſa Corinthia potius ex ſculpturæ excellentia, & ex cælatura magnifactas, quam ex æris materia. Addamus, quod quum æs Corinthium arte imitari ita potuerit, fuſis mutcem metallis tribus, nempe auro, argento, & ære, ex materia vaſa Corinthia minime magnifacta, ſed potius ex cœlaturæ excellentia, opere ſcilicet Corinthio fabrefacta. Niſi forte dixerimus (quod in aliquibus numiſmatibus antiquis obſeruamus, ære Corinthio extantibus) in ære inquam Corinthio non omni modo commixta metalla, ſed, quum incendio fuſa eſſent, ita inuicem adhæſiſſe, vt inſimul coaluerint, nec totali permixtione, in vnum redacta fuerint; videmus enim in dictis numiſmatibus partes rubentes aliquas, alias vero fuluo colore auri præditas. Cui ſententiæ noſtræ etiam fauet Cicero ſcribens in Verr. *Galea ænea cælata opere Corinthio*, Strabo *lib. 8.* ſcribit: *Ciuitas ipſa Corinthiorum ampliſſima diu fuit, & opulentiſſima, ſiue viros innumerabiles ad ciuile regimen peritiſſimos, ſiue eximias opificum artes animaduertas.* Legimus in Epitome Liuiana, Mummium, expugnata Corintho ſe abſtinentiſſimum virum egiſſe, nec quicquam ex iis opibus, ornamentiſq;, quæ prædiues Corinthus habuit, in domum eius perueniſſe, quamuis à cæteris ſigna multa ea parta victoria in Vrbem illata cōſtet. Corinthia æra vocauit *Ephyrea* Virg. 2. *Georg.* nam Corinthus antea *Ephyra*, ſeu *Ephyri*

Quod si opus est vt dulce premant
Iidem ecquid habeant roga myrrhinum?

Et apud Fabium: *Mittebant vinum pulchrum myrrhinum.* Quæ tamen sententia haud rationi consentanea est, siquidem ex Plinio *lib. 12. c. 15.* colligimus, Myrrhæ arborem potius arbusculum esse,& fruticem, nec ad eam crassitudinem deuenire, vt ex illius trunco vasa construi possint. Myrrhæ vero vinum amari saporis esse omnes norunt, & per consequens calices ad vini potationem ex eo minime formari potuisse, quum tamen antiquos myrrhinos calices in hunc vsum seruasse clare constet, præsertim ex Martiale scribente lib. 13.

Si calidum potas, ardenti myrrha Falerno
Conuenit,& melior fit sapor inde mero.

Et rursus:

Surrentina bibis, nec myrrhina picta, nec aurum
Sume, dabunt calices hæc tibi vina suos.

Quæ vero fuerint antiquis myrrhina vasa tanto in pretio, colligere licet ex Plinio, apud quem legimus *murrhina* pro *myrrhina*, ea ratione, vt adnotauit Laurentius Valla, quod literam Græcam υ, Latini plerique vertant in *V*, literam, & ex Sylla, *Sulla*, & aliis pluribus, quæ res (vt ait Cic.) perquam familiaris est, qui *Phruges* pro Phrygibus dictos à veteribus testatur. Et Quintilianus *Bruga* dixit, pro eo quod Græcis *Brygas* dicitur. Quod etiam testatum reliquit Hermolaus. Plinius itaq; *lib. 37. c. 2.* ita scribit: *Oriens myrrhina mittit, inueniuntur enim ibi pluribus in locis nec insignibus, maxime regni Parthici. Præcipue tamen in Caramania, humorem putant sub terra calore densari amplitudine nusquam parua, excedunt abacos crassitudine rara, quanta dictum est vasi potorio. Splendor his sine viribus nitorq; verius quam splendor, sed in precio varietas colorum, subinde circumagentibus se maculis in purpuram candoremq;, & tertio ex vtroque se ignescentem, veluti per transitũ purpura rubescente, aut lacte candescente. Sunt qui in iis maxime laudant extremitates, & quosdã coloris repercussus, quales in cœlesti arcu spectantur; His maculæ pingues placent; translucere quicquã, aut pallescere vitium est.* Eodẽ capite myrrhinorum incredibile precium tradit, Pompeiumq; ex victoria Mythridatica primũ in vrbem Myrrhina inuexisse,

ſexque vaſa huiuſmodi Ioui Capitolino dicaſſe refert; Et amplius, Romæ myrrhinum vas LXXX. ſeſtertiis emptū, caliceque myrrhino virum Conſularem ita auide in bibendo vſum, vt illi extremitatem arroſiſſet. Ad hæc T. Petronium virum Conſularem moriturum, in inuidiam Neronis Imperatoris, vt illius menſam exhæredaret, trullam myrrhinam trecentum ſeſtertiis emptam fregiſſe: ſed Neronem, vt par erat Principem, quadraginta ſeſtertiis fragmenta emiſſe. Capito. in Nerone: *Donatos etiam calices ſingulos per ſingulas potiones Murrhinos & Cryſtallinos Alexandrinos.* Prateius in ſuo Iuris Lexico, in dictione *Murrhina*, vaſa Murrhina fuiſſe fictilia, ex Propertio falſo opinatus eſt. Propertius enim *lib. 4. Eleg.* Elegia 4. ita ſcribit:

Seu quæ palmiferæ mittunt venalia Thebæ
Murrhea, in Parthis pocula cocta focis.

At ex eo deceptus eſt Prateus, quod exiſtimauit, Poetam loquutum de foco materiali, quum tamen eius dicta intelligenda ſint de foco ſeu calore ſydereo, & cœleſti, quod docuit Plinius loco citato per illa verba: *Putant calore denſari.* Regionem enim eam Orientalem calidam maxime eſſe, nemo eſt qui ignoret, ſicuti cryſtallum frigoris vi denſari, ibidem demonſtrat. Et quamuis *lib. 33.* ſcribat: *Murrhina & cryſtallina ex eadē tellure effodimus, quibus precium faceret ipſa fragilitas*, intelligendum enim de tellure in genere, & non ſpecifice. Quæ ſi animaduertiſſet Turnebus *lib. Aduerſ. 8. cap. 1.* non affirmaſſet celebres hoſce ſcriptores contraria ſenſiſſe & ſcripſiſſe de Murrhenis vaſis. De Murrhenis Lucanus:

Non auro, Murrhaque bibunt.

Et Iuuenal.

———Maxima rurſus
Murrhina.

Lampridius *in vita Heliogabali* ſcribit, eum in myrrhinis, & onychinis minxiſſe. Et Iulius Capit. *in M. Ant. philoſopho*, cum vendidiſſe aurea pocula, cryſtallina, & myrrhina, ærario exhauſto in bello, quo Marcomanni, Sarmatæ, Wandali & Quadi extincti ſunt, Pannoniæque liberatæ. Apud Iuriſperitos Iabulenus *in l. vaſa ænea, ff. de ſupellectili legata*, ſcribens,

Murrhina

Murrhina vaſa, quæ ad vſum edendi & bibendi parata ſunt, eſſe in ſupellectili. Et de Murrhinis meminit etiam Pomponius *l. 21. § perueniamus, in fine, ex Caſſio D. de aur. & arg. leg.* eaque in gemmis eſſe negat, licet perlucida ſint, quemadmodum neq; cryſtallina, quia vtraque fragilia ſint. Sed an recte, conſiderandum; quum Plinius eadem in Gemmarum albo reponat, & multæ reperiantur gemmæ & ipſæ fragiles. De vaſis huiuſmodi Seneca *lib. de benef. 7. c. 9.* Murrhea vaſa appellantur *in l. 11. D. de ſupell. leg.* murra enim pro myrrha vſurpauit Pompon. *in l. 21. §. 1. D. de auro & arg. leg.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. LXXI.

Miſi tibi denarios C C L. quos ſingulis conuiuis dederam, ſi vellent inter ſe inter cœnam vel talis vel par impar ludere.

HOc luſus genus, quo & pueri & mulieres pręcipue hodiernis etiam temporibus ludunt, & antiquis peculiare fuiſſe ex hoc loco colligimus, vel etiam ex Horatio, 2. *Serm. Saty. 3.* vbi ſcribit:

Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Et Ouidius de nuce.

Eſt etiam par ſit numerus qui dicat, an impar
Vt diuinatas auferat augur opes.

Et ex Græcis Ariſtophanes in Pluto: στατῆρσι δ' οἱ θεράποντες ἠρτιάζομεν, id eſt, *ſerui nummis quatuor drachmarum ludentes par impar*; ἀρτιάζειν enim Græci dicunt huiuſmodi luſu ludere. Et de luſu facto lapillis, & teſtaceis par impar, meminit D. Gregorius Nazianzenus *in carmine de Virginitate.* De hoc luſus genere pertractat Pollux *lib. 9. cap. 7.* Qui vero huic ludo incumbunt, ſuperſtitione quadam conſueuere modo numero pari, modo impari animum adiicere. Quidam enim ex Pythagoræ ſententia parem imperfectum, & mali cauſam exiſtimant, ob id numero impari tanquam perfecto & bonorum exordio totos ſe dant, quod & Homeri ſententia confirmant, qui vnitatis naturam in boni quidem portione conſtituit, in dualitate vero mali. Nam bonum ἐνίσα ſæpius

dicit, contrario autem modo θεῖν, & superis imparia semper tradit, inferis vero paria. Ita facit Nestorem immolantem Neptuno ἐννεάκις ἐννέα ταύρους, Achillem vero Patroclo pari offerentem omnia ἵππους μὲν πίσυρας δώδεκα δὲ τρεῖς. Et Virg. Eclog. 8.

Numero Deus impare gaudet.

E contra alii parem pro æquo accipi dicunt, vt apud Legisperitos, *l. Seruo. C. de rei vend.* Ita Cic. pro Muræna. *His rebus fretum ad Consulatus petitionem aggredi par est.* Et de Amicit. *Par est autem ipsum primum esse virum bonum.* Item & clare in lib. 2. de Inuen. *At hæc omnia fortunæ ludibrio in lusu suppositâ sunt, quæ mox pro libito pari, modo impari fauet, & sors omnes versat. Et qui fortunam amicam habet, ludat, qui aduersam, caueat, & abstineat.*

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. LXXII.

Habitauit primo iuxta Romanum forum supra scalas annularias in domo, quæ Calui oratoris fuerat.

QVæ essent Romæ Scalæ Annulariæ, varii varia sensere. Nonnulli cum Beroaldo ita appellatas dicũt ab annulis a lateribus eorum propendentibus. Alii cum Sabellico existimauerunt ita nuncupatas, quod forma rotunda essent conformatæ, vti annuli sunt orbiculares, quod genus scalarum *cochlium* dicitur, eo quod cochleæ instar sint fabrefactæ. Cuius generis scalarum meminit Strabo *lib. vlt.* inquiens: *Altitudo quædam manu facta turbinea, petrosæ ripæ persimilis, in quam per cochlium ascenditur.* Tertii quibus & nos libenter assentimur, ita vocatas scalas Annularias dicunt, quod inibi essent sitæ officinæ annulariorum, id est, artificium annulorum. Quum enim Equites Romani omnes annulos aureos gestarent, ferreos minus nobiles, multos fuisse eorum artifices nõ ambigendum. Quod & ex eo dignosci potest, quod tradit Liuius *lib. 23.* Magonem scilicet Carthaginem quum venisset post victoriam Cannensem, missum ab Annibale ad fidem rerum narratarum, effundi in vestibulo Curiæ iussisse annulos aureos, qui tantus aceruus fuit, vt metientibus dimidium

dimidium super tres modios expleuisse, sint quidam authores. Fama tenuit, quod ꝓpriis vero est, haud plus fuisse modio. Quamobrem rationi consentaneum est, scalas Annularias ita dictas fuisse ab annulorum artificibus eorundem, qui eo loci officinas habebant. Ita Cicero 4. *Academ.* Annularios, annulorum artifices appellat, inquiens: *An tibi erit quærendus annularius aliquis: quoniam gallinarium cognouisti Deliacum illum, qui oua cognosceret.* Onuphrius Panuinius has scalas in Regione fori Romani collocat, quod ex hoc Suetonii loco forte collegit.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. LXXII.

Postea in Palatio, sed nihilo minus ædibus modicis Hortensianis, neque laxitate, neque cultu conspicuis, vt in quibus porticus breues essent Albanarum columnarum, & sine marmore vllo, aut insigni pauimento conclauia.

ALbam Insulam in Ponto fuisse, vbi Achillis corpus trãslatum, elicimus ex Pindari carminibus. Albana vrbs fuit felicis Arabiæ, vt docet Ptolemæus. Et Albania regio in Oriente est, sub mare Caspium surgens, per oraq; Oceani septentrionalia vsque ad Mœotidas paludes per deserta extenditur, in qua Albana Ciuitas, & Albanus fluuius, tradente Strabone *lib.* 11. In Bœtica fuit & Alba, quæ & *Virgeo* dicta, teste Plin. *lib.* 3. *c.* 1. Fuit & Alba Heluetiorum in Gallia Narbonensi, quæ & Alba Augusta, ex eodem Plinio *libro eodem cap.* 4. & Ptolemæo *lib.* 2. de Albanis populis, & mari Albano, & Albano flumine, idem *lib.* 6. *c.* 13. Fuit quoque Albania regio, quorum populorum pars in Peloponeso, pars in Macedonia sedet. Addamus & in Pannonia, aliam Albam, olim Taurunum dictam, & Belgradum, nunc Albam Græcam, & Albam Regalem, quod in ea Reges Vngarici coronari & inaugurari solerent. Verum à nullo ex memoratis Albanas columnas denominationem sumpsisse, ex ratione colligimus, quod ex vili lapide constarent, si textus verba optime ponderentur; at si ex longinquis partibus Romam

conuectæ fuissent, vtiq; preciosiores extitissent. Quamobrem cōcludendum, ex viciniori loco excisum lapidem tunc in vsum tractum, à quo Albanæ appellatæ columnæ ex illo confectæ. Tres Albas, ciuitates, seu oppida in Italia obseruamus. Prima Alba Pompeia in Liguribus Cisalpinis, nunc Ducatus Montisferrati, sub ditione & imperio Serenissimi Ducis Mantuæ, Domini mei semper colendissimi. Romæ propinquiores fuere aliæ duæ, vna quidem *Alba Colonia* olim appellata, cuius nunc duntaxat ruinæ conspiciuntur in Latio, inter Marsos prope lacum Fucinam super collem, Apenninum versus positæ. Hæc Colonia Albensis deducta fuit à Romanis L. Genutio & Seruilio Cornelio, Coss. teste Liuio *lib.*10 Cuius Sylius meminit lib.8.

Alba sedet campis, primasque rependet aristas.

Alia Alba fuit tertia, *Alba longa* vocata, de qua Plin.*lib.3.c.5.* in Latio & ipsa sita, ita vocata ab Ascanio Æneæ filio omine albæ porcæ, & à situ porrectę in dorso vrbis, teste Liuio *lib.1.* Hac funditus à Romanis euersa, ciues Albani Romam traducti. Quorum meminit Virg.lib.1. Æneid.

Albanique patres.

Hodiernis temporib. vbi hæc erat sita, nihil cōspicitur præter paruū oppidū, quod *Sauellū* appellant. Huic adiacet Albanus mōs vini excellētissimi ferax, cuius meminit Martial. ita;

Nec de Cæsarei mitres vindemia collis,
Misit Tubeo, quæ tibi monte placet.

Plinius *lib.* 14. *cap.* 6. scribit: *Albanæ vuæ vrbi vicinæ predulces ac raræ in austero.* In hoc monte fuere olim lapidicinæ, ex quibus lapis Albanus effodiebatur, ex quo consternebantur columnæ, hicque cæteris vilior habebatur, quum vel nullo negotio in vrbem conueheretur, mollisque esset. Quod ex Vitruuii libro secundo elicimus, vbi habet: *Lapidicinæ quædam molles, & circa vrbem Fidenates, & Albanæ. Saxa Albana in locu tectis sustinent laborem, si autem in apertis fuerint, & patentibus collocata, quia mollia sunt, pruinis & gelicidiis dissoluuntur.* Ex quibus clare patere potest, quales antiquitus fuerint Albanæ columnæ, quarum meminit in textu Suetonius.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. LXXII.

Vbi etiam in porticibus Herculis templi ius persæpe dixit.

HErculem inter cæteros Deos maxime à Romanis excultum, ex eo constat, quod plura templa illi Romæ, & in conuiciniis magnifice ædificarint. Vnum enim ad portam Collinam extitisse, obseruamus ex Liuio, *lib.26.* scribente, Annibalem cum duobus millibus equitum ad portam Collinam vsque ad Herculis templum progressum. Alterum vero templum iuxta Tiberim conditum à Romanis, author est Diodorus Siculus *lib.5.cap.2.* Aliud Romæ in foro Boario extitisse, tradit Plinius, *lib.34.cap.7.* inquiens, Statuam vetustam Herculi sacratam ab Euandro in foro Boario, vbi templum Herculis. Et Liuius *libro* 10. ædem Herculis in foro Boario sitam, rotundam fuisse testatur. Quod & Dionysius Halycarnasseus *lib.1.* confirmat, & cum eo Plinius, *lib.10.c.19.* Alias item Romæ fuisse exstructas ædes Herculi, Augusti temporibus, elicimus ex Suetonio supra, *cap.29.* Fundani Herculis templi meminit Fl. Vopiscus *in Aureliano*, Tiburi, quod amplius sexrodecimo lapide ab vrbe non distat, pereximium Herculi constructum fuisse templum, ex hoc loco colligimus; Tibur enim sub Herculis tutela, illique sacrum erat, ex eodem Suet. *in Caligula, c.*8. Vnde Herculeum vocat illud Strabo, *lib.5.* & Martial.lib.1.Epigram.

Itur ad Herculei gelidas, qua Tiburis arces,
Canaq; sulphureis Albula fumat aquis.

Huius templi pulchritudinem ostendit Iuuenalis, quum ait:

Vincens Fortunæ atq; Herculis ædes.

Hinc forte Virgilius lib.7.Æneid. Tibur vocat superbum, quamuis aliam reddat causam Seruius. Ita & Sillius lib.8.

Tibur Catille tuum, sacrisq; dicatum.

Aulus Gellius *lib.15.* scribit, Tiburi in templo Herculis fuisse Bibliothecam, libris optime instructam. De sacris, quæ

fiebant maxima cum religione à Romanis Herculi, Liuius *lib.* 1. & Valerius Maximus *lib.* 1. *c.* 2. Et Virg.

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. LXXII.

Ampla & operosa Prætoria grauabatur, & neptis quidem suæ Iuliæ profuse ab ea exstructa, etiam diruit ad solum.

PRætorium vocatam domum obseruamus, in qua Prætor habitabat, vel ius dicebat, qua significatione Prætorium in Euangeliis acceptum, clare patet. Festus Pompeius scribit, Prætoriam portam in castris dictam à Prætoribus, qui initio bella administrabant, sicuti postea Consules & eorum tabernaculum Prætorium dicebatur. Nam ante Consules penes Prætores summa erat authoritas, quæ postremo in Imperatores translata. Ob id huiusmodi Prætorium Quintilianus vocauit *Augustale tabernaculum*, quo in loco sancet Duces seu Imperatores exercituum consilium de agendis habebant, quod consilium pariter & *Prætorium* appellatum Liuio, in hæc verba: *Fuluius ne id ipsum impedimento incepto, dimittens Prætorium, Tribunis militum, ac Præfectis sociorum imperauit.* Ita apud Ciceronem obseruamus, *dimittere Senatum & Consilium.* In procinctu itaque tabernaculum Imperatorum exercituum, Prætorium dictum, scribente Liuio, lib. 3. *Quercus ingens arbor Prætorio imminebat, cuius vmbra opaca erat.* Et lib. 21. *Et examen apum in arbore Prætorio imminente consederat.* Et *lib.* 26. vbi de Coss. Appio Claudio, & Q. Fuluio, & C. Nerone Prætore Capuam obsidentibus scribit: *Tria prætoria circa Capuam erecta. exercitus diuersis partibus opus aggressi. fossa valloq; circumdare vrbem parant.* Prætoria quoque appellatæ domus magnificæ exstructæ in vrbibus, in Iudicum & Præsidum habitationem, ex l. 3. *C. de episcop & cleric. l. penultima, C. de offic. rect. prouin.* Ita Cic. in Verr. *Onera & merces in domum prætoriam deferebantur.* Prætorium etiam appellant

pellant Legistæ domum ruri ad Domini vrbani habitationem exstructam & seiunctam à villici habitatione. Vlpian. l.198. D. de verb.signific. *Vel si prætoria tantum voluptati deseruientia*. Et Neratius l.2.D.de seru.rust præd.*Rusticorũ prædiorum seruitutes sunt, non licere altius tollere & officere prætorio vicini*. Palladius *lib.1. cap.8.* scribit: *Ipsius prætorij situs sit loco aliquatenus erectiore & ficciore propter iniuriam fundamentorum, & vt lato fruatur aspectu*. Et alibi: *Columbarium potest accipere sublimis vna porticula in prætorio constituta*. Statius libro primo Syluarum:

Alternas seruant prætoria ripas.

Et Ausonius:

Alternas cernunt prætoria ripas.

Tertullianus *lib.de Idololatria* ait, *voluptati seruientia prætoria*. Martialis inquit:

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum.

Iuuenalis Satyr.1.

Criminibus debent hortos prætoria.

Prætoria autem dicta sunt hæc ruralia magnifice exstructa ædificia, quasi talia sint, qualia à principibus viris incolantur. Sic prætorium vocata Principis domus, quam & Palatium alii dixere, vnde & prætoriæ cohortes appellatæ, quæ Principibus viris pro custodia assistebant, & Præfectus prætorio, qui illis præerat. Ita & prætoriam nauim, in qua classis Imperator nauigabat, Liuio *lib.29.* vbi de Scipione in Africam transmissuro verba facit. Talia itaque fuisse Prætoria à Iulia Nepte extra vrbem exstructa, & quæ dirui mandauit Aug. non ambigendum, quod non modo ex textus præsentis lectione patet, sed & ex eodem Sueton. aliis in locis, vti in Caligula, cap.37. *In exstructionibus prætoriorum atq; villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur*. Et in Tito, cap.8. *Vrbis incendio nihil nisi sibi perijsse testatus, cuncta prætoriorum suorum ornamenta, operibus ac templis destinauit.* Has Iuliæ domus, quas Suetonius prætoria vocat, C. Tacitus *lib. Annal. 4.* villæ nomine donauit.

C. SVET.

Cap. LXXIV.

Conuiuabatur assidue, nec vnquam nisi recta, non sine magno ordinum hominumq́; delectu.

QVæ fuerit Romanis cœna recta, non omnes eadem sentiunt. Nonnulli dixere, cœnam rectam vocatam, in qua conuiuæ recto ordine sedentes, eisdem epulis excipiebantur. Alii quia recta mensa conuiuæ admittebantur, discumbentes eo ordine, quo in eius cœnaculis seu tricliniis Monachi cœnare seu prandere consueuerunt nostris temporibus, ad rectas mensas ab vno latere tantum sedentes omnes ex regione triclinii, ad differentiam eorum, qui quadratis seu rotundis mensis cœnitare consueuere, in quibus nullus ordo. Nonnulli dixere, cœnas rectas vocatas, eo quod rectæ nobilioribus exhiberentur conuiuantibus, quum ignobilioribus sportulas loco cœnæ rectæ dari mos esset. Et si cœna eis dabatur, vocabatur popularis, de qua Plautus in Trinummo. Rectam cœnam interpretatus est Turnebus *Aduers. lib.* 18. *cap.* 1. Cœnam lautam, authoritate Senecæ, *lib.* 19. *Epist.* 3. vbi habet: *Non magnam rem facis, quod viuere sine recto apparatu possis.* Idem lib. 22. Epist. 123. *Hanc petunt omnes, qui, vt ita dicam, recte viuunt.* Hæc tamen interpretatio, quamuis ingeniosa, minus genuina videtur; siquidem locus Senecæ, priori loco adductus, minime ad rem facit; nam textus emendatiores *Regio apparatu*, non *recto* habent. Secundus autem, si antecedentia & subsequentia verba ponderentur, sensui Turnebi non conuenit: Ad hæc Suetonius ipse *in Vespasiano, cap.* 19. scribit de illo: *Sed & conuiuabatur assidue nec vnquam nisi recte & dapsile.* Quamobrem si *rectum* interpretemur *laute*, erit nugatio & superflua repetitio in textu; nam & *dapsile* laute significare eo in loco demonstrauimus. Nos vero, vti ex antiquorum dictis colligere potuimus, arbitramur, cœnam rectam dictam, in qua inuitati Patricii viri, vnusquisque recto ordine, secundum dignitatem & ætatem suam, loco assignato discumbebant, ab Imperatore vel publico magistratu lætitiæ causa omnes conui-

conuiuio excepti. Ita superius adnotauit Suetonius, cap.... Senatoribus quibusdam exauthoratis, Augustum reliquisse ius publice epulandi, id est, vt in huiusmodi publicis conuiuiis, licet Senatorio munere amplius non fungerentur, tamen ad cœnas rectas vocati sedere possent suo in loco & ordine. Quem epulandi publice morem, & exhibendi Senatoribus conuiuium, à Romulo primum institutum legimus; in brumalibus enim conuiuio excipiebat Senatum, quum necessarium diceret, ab Rege suo ali Senatum hyeme, nullis obstrepentibus bellis. Sic enim obseruamus Ciceronem *in orat pro Quint.* dixisse, *recte & ordine factum.* Et in Philipp. *Aliquem recte atq; ordine ex Repub. fecisse, & facere.* Et rursus: *Literas Bruti recte & ordine scriptas videri.* Ita & Iuristæ, *recte atq; ordine factum* aliquid, dixere, vti in l.2. D. ad Senatusconsultum Velleianum: *Arbitrari Senatum recte atq; ordine facturos, ad quos de ea re in iura aditum erit.* Et Vlpian. in l. Diui, 27. §.1. D. de libe.cau. *Recte atq; ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint consequuti.* Quum itaque discumbentes ordine cœnarent (vt diximus) ideo cœna recta dicta est; Rectum enim, vt docuit Cicero *ad Herenn.* dicitur, quod cum virtute & officio fit, siquidem recte facit, & operatur qui sapienter & habita considera ione vnicuique locum suum tribuit. Et ita cœna recta dicebatur, quæ dabatur discumbentibus recto ordine, vt diximus. Quo cœnæ genere principes viri excipiebant Senatores & Patricios Romanos splendide. Quam sententiam confirmant subsequentia Suetonii dicta, quum subdit: *Non sine magno ordine, hominumq; delectu.* Huiuscemodi cœna sæpius excipiebat conuiuantes Augustus. At post eum Nero (ex Tranquillo *in illo, cap.16.*) parcior & tenacior loco cœnæ rectæ distribuere faciebat sportulas; Ait enim: *Adhibitus sumptibus modus, publica cœna ad sportulas redacta.* Post eum Vespasianus rursus restituit cœnas rectas, vt tradit Tranquillus in illius vita, *cap.19.* inquiens: *Sed & conuiuabatur assidue, ac sæpius recte & dapsile.* Quod etiam post eum fecisse Domitianum, tradit idem author in illo, *cap 7* quum ait: *Sportulas publicas sustulit, reuocata etiam cœnarum rectarum consuetudine*; erant enim,

quo ad præsens negotium facit, sportulæ, seu sportæ, aut sportellæ Calathi vimmei, quibus rem penuariam, seu obsonia determinata iis singulis partiebantur, qui ad conuiuium inuitari solebant, vt colligimus ex Vlp. *l 3. D. de penu lega.* Vnde Martialis lib.8.Epigram.50.

Promissa est nobis sportula, recta data est.

Et lib.5.Epigram.77.

Sportula nulla datur, gratis conuiua recumbis.

Et Iuuenalis *Satyr.*1.conqueritur, imminutam esse prioris sportulæ liberalitatem, quæ in primo limine domus exhibentis partiebatur nobilibus, inquiens:

—— Sportula primo

Limine parua sedet turba rapienda togatæ.

Et ideo Claudius munus gladiatorum breue vocauit *sportulam*, teste Tranquillo in illo, *cap.*21. quod populo dedit, eo tanquam ad cœnulam inuitato. Sed de sportulis alibi vberiorem sermonem habebimus. De cœna recta plures neoterici verba fecere, inter quos Budæus *in annot. in Pandectas, ex l. si mulier, D. de donat. inter vir. & vxor.* qui tamen (ni fallimur) non exacte rem ipsam discussit. Possumus etiam aliam interpretationem afferre, quam & nos excogitauimus, nempe, quod cœna recta diceretur, qua conuiuantes recte sedentes mensæ accumberent, quod vsu eueniebat in conuiuiis, quibus Senatores & Principes viri multi excipiebantur, sicuti ex aduerso in cœnis domesticis in lectis prostrati discumbebant, præsertim à balneo loti; quod probare conatur Hieronymus Mercurialis, *lib. Gymnast.* 1. *cap.*11. Horum autem vtrumque & nos veterum scriptorum monumentis comprobare conabimur. Virg. 8 Æneid.

Hæc vbi dicta, dapes iubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoq; viros locat ipse sedili,
Præcipuumq; thoro, & villosi pelle leonis,
Accipit Æneam.

Horatius epist. lib.1. epist 5.

Si potes Archiacis conuiua recumbere lectis.

Cœnandi autem moris in lectis, meminit Valer. Max. *in lib.* 2. *cap.* 1. *post principium.* Virg. lib. 1. Æneid.

Tu das

Tu das epulis accumbere Diuûm.

Et in eodem libro:

Id pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus
Conueniunt. stratoq; super discumbitur ostro.

Et paulo post:

Thoris iussi discumbere pictis.

Plaut. in Amphit. Act. 2. Scen. 2.

Alc. *Cœna apposita est, cœnauisti mecum,*
Ego accubui simul. Amph.
In eodem lecto? Alc.
In eodem. Sos. *Hei non placet conuiuium.*

Liuius *lib.* 28. vbi de Rege Syface scribit: *Cœnatumq; simul apud Regem est, eodemq; etiam lecto Scipio & Asdrubal (quia ita cordi Regi) accubuerũt.* Philostratus in vita Apollonii, lib. 2. c. 11. *Rex in lecto stramentis facto accubat.* Martialis *lib.* 4. *Epigram.* 8. ad Euphemum de hora cœnæ vel prandii:

Sufficit in nomen nitidis octaua palæstris,
Imperat exstructos frangere nona thoros.

Virgilius lib. 1. Æneid.

—— Aulæis iam se Regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamq; locauit.

Suetonius in Aug. cap. 75. *Solebat & inæqualissimarum rerum sortes, & auersas tabularum picturas in conuiuio venditare, incertoq; casu spem mercantium vel frustrari, vel explere, ita vt per singulos lectos licitatio fieret.* De lectis Tricliniorum meminit & Cicero *in Verrem.* Philo Iudæus in libris de vita contemplatiua: *Triclinia lectos habent, &c.* Cic. in orat. pro Muræna: *Atq; ille rogatus, vt triclinium sterneret, strauit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos.* Horat. Serm. lib. 1. Satyr. 4.

Sæpe tribus lectis vidi cœnare quaternos.

Iuuenal. Satyra 5.

—— Ergo duos post
Si libuit menses neglectum adhibere clientem,
Tertia ne vacuo cessaret culcitra lecto,
Vna simus, ait.

Persas in lectis cubantes, cibos assumpsisse, tradidere Herodotus *lib.* 9. Plutarchus in *Apophtegmat. Pausaniæ & Cleombroti.*

broti. Ex iam dictis authoritatibus patet, antiquos in cibo sumendo solitos accumbere lectis, hocque præcipue, vbi non multi simul conuiuabantur, vel etiam loti essent. Ita Gellius authoritate M. Varronis ex Satyris Mœnippæis, *libro* 13. *cap.* 11. scribit: *Conuiuarum numerum incipere oportet à Gratiarum numero, & progredi vsque ad Musarum.* Quod & Macrobius confirmat *lib.* 1. *cap.* 7. Hucque illud alludit Horatii carmen lib. 3. Ode 19.

Da puer auguris Murenæ, tribus aut nouem
Miscentur cyathis pocula commodis,

& quæ sequuntur. Vnde & vetus adagium apud Iuliũ Capitolinum, in vita L. Veri Imperatoris, *septem conuiuium, nouem conuitium facere.* Et Athenæus *lib.* 1. *Dipnosophist. cap.* 1. in hanc rem describit versus Archistrati Syracusii:

—— Cœnare vna homines hinc diuite mensa;
Atque adsint illis vel tres, vel quattuor omnes,
Non plures vel quinque forent in cœna parata
Militibus, rapide promptas rapientibus escas.

Plato in Timæo, tres aut quinque conuiuas esse oportere, dixit, εἷς δύο τρεῖς, ποῦ δὲ τέταρτος. At quum conuiuæ numerosiores erant, non recumbere in lectis, sed sedere ad mensam solebant antiqui. Virg. lib. 7. Æneid.

Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Id moris quoque Laconibus & Cretensibus fuisse, docet Varro *in lib. de gente populi Romani*, & Homerus 1. Odyss.

Ες δὲ ἦλθον μνηστῆρες ἀγήνορες, οἳ μὲν ἔπειτα
Εξείης ἕζοντο κατὰ κλισμούς τε θρόνους τε.

Id est:

At Proci ingressi sunt, qui mox inde superbi
Ordine sederunt scamnis, & ordine thoris.

Et vbi Telemachus & socii à Menelao hospitio accepti cœnant sedentes, ἐς ῥα θρόνους ἕζοντο παρ' Ἀτρείδην Μενέλαον, id est, *thronis sedebant prope Atridem Menelaum.* Et lib. 3 Odyss. Ἀμφοτέρων ἕχε χεῖρα καὶ ἵδρυσε πὰρ δ' ἄρα δαιτὶ, id est, *Amborum prehendit manum, & sedere fecit ad conuiuium.* Et iterum ad finem eiusdem libri: δαίνυνθ' ἑζόμενοι, id est, *epulabantur sedentes*

tes. Quod etiam ex sacris literis probare possumus, ex Genesis cap.42. circa finem, vbi ad mensam Ioseph, fratres cum Ægyptiis in conuiuio sedere facit. Ex his itaque concludere possumus, cœnam rectam dictam in eo, id, quod Senatores & alii plures ad conuiuium vocati ab Augusto, non accumberent in lectis (quod fieri solebat, quum pauci & domestici erant cœnantes) sed sederent, non prostrati aut iacentes, sed erecti & recti cibum assumentes.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. LXXIV.

Et aut acroamata & histriones. aut etiam triuiales ex Circo ludos interponebat.

Acroamata vox Græca est, cuius significatio non omnibus eadem; etsi enim *Acroama* auditionem significet simpliciter, vt & *Acroamatici* Aristotelis, auditorii libri, seu auscultatorii dicti, quales ipse appellat in quadam sua epistola ad Alexandrum, & eos continere ait, recondita præcepta doctrinę Peripateticæ. Et Cicero *lib.5. de Finib.* Acroamaticos vocat genus librorum limatius, quod in Commentariis reliquerat Aristoteles, quum alterum genus *Exoterica* dicat, populariter scriptum; Nihilominus apud scriptores aliquando accipitur Acroama pro festiua ludicraq; narratione, sæpius vero & fere semper, pro ipsis hominibus acroamata recitantibus. Quo in significatu hoc loco accepisse Suetonium non dubito, & Ciceronem *in Verrem*, dum ait, illum quasi festiuum acroama, ne sine corollario de conuiuio discederet, ibidem continuis spectantibus emblemata euellenda curasse. Idem *in orat. pro Archia*, inquit: *Themistoclem illum summum Athenis virum respondisse aiunt, quum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissime audiret? eius, a quo sua virtus optime prædicaretur.* Et in orat. pro Sestio: *Ille ipse maxime ludius non solum spectator, sed auctor & acroama.* Lampridius in Alex. scribit, illum nanos & nanas, moriones & vocales exoletos, & omnia acroamata & pantomimos populo donasse. Apud Xenophontem Socrates

in Sympoſio Calliæ laudans δεῖπνον ἄμεμπτον, id eſt, cœnam omnibus numeris abſolutam, inquit: *Theamata atq. acroamata*, id eſt, quæ oculos & aures paſcant & oblectent, *adiunxiſti, quid ſi vnguentum etiam quis effundat?* Plenius in Epiſt. inquit *Acroamata audiebamus.* Significare etiam acroamata pueros ſymphoniacos, colligere poſſumus ex lepidiſſimo Thoranii Mangonis in Auguſtum dicto, apud Macrobium lib. 2. *Saturnal. cap. 4.* Nec mirum, ſiquidem antiquorum acroamatibus modernos illos ſcurras, qui Hiſpanis vulgo *Loubr* vocantur, ſeu *Hombres de plazer*, quiq; & in Italorum Principum, & Germanorum aulæ frequentes quoque ſunt, optime reſpondere non dubitamus. His vero in conuiuiis & cœnis prandiiſque hilaritatis gratia canentibus, & citharam pulſantibus, ac lepidis & argutis ſcommatibus obloquentibus, noſtra tempeſtate aliquos Principes ſummopere oblectari nemo ignorat, qui & e menſa ſtupidiores dapes & epulas arripere, niſi eis porrigantur, conſueuere, quod & Acroamata apud antiquos facere conſueuiſſe, ex Cic. dictis *in Verrem*, facile elicere poſſumus.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXXIV.

Aut etiam triuiales ex Circo ludos interponebat, ac frequentiſſime Aretalogos.

IN huius vocis *Aretalogos* interpretatione maxime lapſi expoſitores; namque Porphyrionis anthoritatem inſecuti, interpretantur *aretalogos* garrulos & loquaces in oſtentationem virtutis, deducentes nomen ab ἀρετή, quod Græcis eſt *virtus*, & λόγος, id eſt *ſermo*. Quam enim voluptatem afferre poſſent loquaces homines virtutem oſtentantes in conuiuio, non video, præſertim quum obſtruem huncce talem lubentem Satyr. 6.

Vt riſum forta?e quibuſdam
Mouerat vt ?ndax aretalogus.

Nec loquax virtutem oſtentans riſum mouere quomodo poſſit, video. Hinc aliud dicitur aut vocem diſere ...

Græci

[illegible] ἀρέσκω quod est Latinis placeo, Turnebus Aduers. lib. 10. c. 12. a voce Graeca ἀρεστὸν, quod est, *gratum & placens*, tradidit. Sed [illegible] haec nobis arridet, [illegible] habendum [illegible] *aretalogos* [illegible] *Aretalogos*. Dicemus itaque [illegible] hanc vocem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς quae [illegible] homines *Aretalogi* vocati, placita & delectabilia loquentes [illegible] conuiuantes oblectarent, & ad risum [illegible], quod Iuuenalis innuit, mouerent, suis verbis facetis [illegible] affabiles. Possumus etiam interpretari *Aretalogos* id est, de virtute verba facientes, ideoque a Iuuenale mendacem dictum Aretalogum, quod verbotenus virtutem profiteretur, reipsa vitiis redundaret, quales histriones infames, vt alias docuimus.

Triuiales ludos seu ludios, quos dixerit Suetonius, non difficulter erter. Beroaldus interpretatus est *vulgares* & qui in triuio passim fierent, cui sententiæ repugnat dictio illa *ex Circo*, in quo nihil vulgare, quale in triuiis fieri solebat, & quos antea *cap* 45. Cateruarios vocauit, inquiens, Augustum spectasse & cateruarios oppidanos inter angustias vicorum pugnantes temere ac sine arte. Eadem de causa nec expositio Sabellici arridet, triuiales *rudes ac minus accuratos* exponens: Nec minus Forentii explanatio recipienda stantibus oppositis, nam interpretatus est triuiales, *non legitimos, atq; ordinarios*; ego sane *rusticos ludos vel ludios* exponerem, cuiusmodi in triuiis fieri, & se exercere solebant, namque & triuialis scientiæ magistri sic dicti à Quintiliano, qui in triuiis docebant; & eadem de causa Grammatica, triuialis scientia appellata; Apud Varronem extat Satyra inscripta *Triodote Trifolium*, hoc est, Triuiale Trifolium, sylnestre scilicet, quale illud, quod in triuiis nasci, rustici inquam, soler, vt ego interpretor, quicquid de illius mystico sensu scripserit Turnebus *lib.* 17. *cap* 21. *Aduers.* Et Suetonius ipse *libro de claris Rhet.* verba triuialia dixit inelegantia, & rusticitatem quæ sapiant, in triuiis enim oppidani seu ruris incolæ conuenire solebant, ibi confabulari inuicem, conciliuum habere, ac fieri facere. Cicero de lege Agrar. *in triuiis auctionari*, dixit. Et Catullus:

Omnibus in triuiis vulgetur fabula passim.

Et Tibullus lib. I.

Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in triuio florida serta lapis.

Nec obstat, quod Suetonius scribat Triuiales ludios e Circo conuiuiis interpositos; nam coniicere possumus, quo tempore in Circo spectatores conueniebant, huiusmodi ludios introductos, qui interim populum, donec spectacula parabantur, ridiculis, facetiis, ac [illegible] detinerent ac oblectarent. Quod & hodierno tempore [illegible] in Scenis & per personatos [illegible] & in conuiuiis sæpenumero fieri sciunt omnes. [illegible] ferte aretalogis contraposuisse Suetonium, [illegible] rim, suadente verborum serie.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. LXXV.

Modo munera diuidebat, vestem, & aurum, & argentum, modo nummos omnis notæ, etiam veteres, regios, ac peregrinos.

QVod Suidas in verbo ἀσσάρια scribit, nempe nummum appellationem sumpsisse, eo quod Numa Pompilius apud Romanos primus nummos ex ære & ferro percussisset, cum antea coriaceis & ostreacis, & fictis vterentur, quod Plutarchus *in Numa*, & Donatus in illud Virgilianum lib. I. Æneid.

[illegible] quantum [illegible],

& D. H[illegible] [illegible], prorsus inepte dictum [illegible] [illegible] Nam Herodotus [illegible] Lydos [illegible] [illegible] [illegible] Plin. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

colligitur. Et quod antiquius est, Iosephus *lib.1.antiquitat. cap.4.* Caino inuentionem pecuniae adscribit. Et in *Genesi cap.23.* legimus, Abrahamum mercatum fuisse sepulchrum, & appendisse pecuniam probatae monetae. Et *cap.42 [illegible] pecunias in saccus fratrum Ioseph.* Et cap.43. *Pecuniam duplicem ferte vobiscum.* Et cap.44. *Pone pecuniam singulorum in summitate sacci.* Ex quibus satis constat Suidae sententiam minime recipiendam, quinimo nec etiam, quam Varro *libro 4. de lingua Latina*, & Pollux *lib.9.* recenset, nummum scilicet vocabulum Siculum fuisse, a Romanis receptum; quod falsum esse constat, cum Siculi à Romanis, ex communi sententia probatorum authorum, ortum duxerint. Rectius dicamus nos, Romanos vocem hanc mutuatos fuisse à Graecis, quibus nummus dicitur νόμισμα & δίναιον etiam appellatum; cuius vtrumque exemplum habemus apud Matthaeum Euangelistam, *cap.22.* νόμισμα autem apud Graecos deriuatum à νόμῳ, id est, lege, docet Aristoteles *lib.Ethicor. cap.25.* Quinimo & Latini numisma dicunt, Graeca retenta voce, nummum ipsum. Nummum autem seu numisma aliquando generale nomen est, & recipitur pro quocunque nummo ex quacunq; materia formato, vel quouis forma & figura impresso, quo in significatu quamuis sit vsus Cicero pluries, vnicum tamen vel alterum exemplum adducamus, vt *in orat.pro Flacco*, quum inquit: *Ciuitas, in qua nummus moueri nullus potest sine quinque Pretoribus.* Et pro Font. *Nummus in Gallia nullus sine Romanorum ciuium tabulis commouetur.* Altera significatione accipitur etiam nummus à Latinis pro speciali & particulari nummo. Ita Cicero, quum in Epist.[illegible] scribit: *Emi eam ipsam domum millibus nummum 35.* Et apud Varronem *lib.3.de re rust.* legimus ita: *Ex Pauonibus M. Aufidius Lurcho supra sexaginta millia nummum in anno dicitur capere.* Verum addamus, nummos, siue in generali, siue in speciali significatione acceptos, ex diuersa materia cudi solitos; Primum enim ex aere, mox ex argento, demum ex auro. Seruii Tulli Regis tépore primum Romae aes signatum, docet Plinius *lib.33.cap.3.* Argentum etiam Romae primum signatum, eodem teste in eodem loco, anno ab V. C. 581.

Q. Fabio Consule, per annos quinque ante bellum Punicum; quamuis mendum in textu Pliniano esse, clare constet, centum ad minus annorum, siquidem anno 485. Q. Fabii Consulatus respondeat, iuxta Chronologiam Glareani & Hildebrandi ad T. Liuium; & primum bellum Punicum initium habuisse, anno ab vrbe condita 489. teste Polybio lib. 1. Solin. lib. 1. c. 2. & Aulo Gellio lib. 17. cap. 21. Quamuis Alex. ab Alex. lib. 4. c. 15. scriptum reliquerit, Seruio Cæpione, & Cn. Sempronio Consulibus, argentum primum figuratum Romæ, altera parte Iano bifronte, altera rostris nauium, qui anno 497. ab V.C. Consules fuere. Aurum vero in nummos signatum post argentum anno 62. [illegible] Plinius idem ibidem docet. Itaque quum Suet. inquit, Augustum Saturnalibus diebus donasse nummos Romanos & peregrinos, intelligere debemus nummos in generali significatione non modo, sed etiam ex quacunque supplici materia superius adnotata, nempe æreos, argenteos & aureos. Quod præsertim subsequentia verba declarant, nam si omnis notæ nummos donabat, ergo cuiuscunque generis nummos dabat. Multis autem notis antiquitus signarunt pecuniam, & cuiusuis generis nummos [illegible] obseruamus. Aristoteles in Tarentinorum Rep. meminit, eos numismati impressisse imaginem Neptuni filii equo insidentis. Mytilenæi Sappho monetæ suæ insculpserunt. Homerum Chii, ex Strabone. Dardani Gallorum pugnam. Aspendii luctatores. Corinthiaci Pegasum. Rhegini leporem. Cephalleni caprum. Philippi Persam. [illegible] teste Iulio Polluce lib. 9. c. 6. in Laurio Atticæ fuisse [illegible], & multa numismata aurea Noctuas insculptas, vnde & prouerbium γλαῦκα Λαυριωτικὴν, id est Noctua Lauriotica. Et [illegible] accipitur [illegible] Suidas in verbo γλαῦξ. Quod pariter tradunt interpretes Aristophanis, & Pollux lib. 9. & Plutarchus in vita Lysandri, qui & in Theseo mentionem [illegible] Athenienses bouis figuram nummis insculpsisse. [illegible] nummos fuisse [illegible] imagine insignitos, testatur Sophoclis Scholiastes in illam Electræ. [illegible] nummo [illegible] habuere, testimonio Plutarchi in [illegible]

& Plin.

& Pausania *in Corinthiacis*. Persæ in suis Daricis sagittarium incusum habuere, teste Plutarcho *in Apophthegmat.* ex quo celebre emanauit dictum Agesilai, se ex Asia pulsum triginta millibus sagittariorum, totidem nempe Athenien-sibus ea pecuniæ quantitate à Rege Persarum, qui eum e prouincia discedere iussere; Qui & stateres Darici vocati, eodem Plutarcho teste *in Artaxerxe* a Dario [illegible] Xenophonte *lib.5. Pædia Cyri*. Darius enim ex auro purissimo monetam percussit, authore Herodoto *lib.4* Opuntii ex Locris Hesperum stellam effinxere in nummis, scribente Strabone *lib.9*. Tenedii securim, *ex Heraclide in Politiis, & Stephano in vrbium catalogo, & Plutarcho in comment. de Pythiæ oraculis*. In Cistophoris ferentem cistam insculptum vbique ita vocatos obseruamus, quorum meminit Liu. *lib.* 4 c [illegible] vbi de triumpho M. Acilii. Et ad finem *lib.* 3[illegible] in triumphis L. Æmilii Regilli, & Scipionis Asiatici, & *lib.*39. in triumpho Cn. Manlii. Et Cic. *in orat. pro domo sua, & in epist. ad Att.* non semel. Cistiphoros autem in eis insculptos aliqui dicere fuisse, qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, vt in Cybeles mysteriis, Bacchi Orgiis, Cereris initiis. Alii aiunt, istos fuisse Canephoras Palladis Atticæ ministras virgines, & nummum fuisse quatuor millium & quingentorum denariorum. Alii longe viliorem dicunt, vt Cistophoros homines contemptos esse, testatur Martialis, inquiens:

—— *Dum non vis lato Gellia clauo*
Nubere, nupsisti Gellia cistifero.

Fuerunt & apud Germanos antiqui nummi, teste Tacito *de moribus Germanorum*, nempe bigati & serrati. In illis bigam, his serram insculptam, tradit Cælius Rhodig *libro* 10. *cap.*2. Sed quum ego nunquam ab aliquo numisma tale obseruatum legerim audierimve, econtra vero multos nummos in circum instar ferri concisos viderim, & huiusmodi pleriq; inueniantur, ideo hos serratos dixerim, quorum meminit etiam Liuius *lib.*39. vel (vt alii) 40. Ita & à forma vocatos quadratos, quorum meminit Iustinian. §. *fin. de exa*[illegible]*tributorum. in auth.* nisi *quadrantes* potius legendum

censuimus eo in loco. Fuerunt & nummi Oscenses dicti, de quibus latius, vbi de argento Oscensi egimus. Fuerunt & Philippæi & Alexandræi aurei nummi, ab insculpta in eis patris Philippi & Alexandri filii imagine. Meminit Philippæorum Liuius *lib.* 34. vbi de triumpho Quinctii, & *libro* 37. vbi de triumpho Scipionis Asiatici. Plautus in Bacchidibus:

Ducentos aureos Philippæos probos dabin'?

Et in Trinummo:

Nummûm opus Philippeum ad tria millia.

Et Horatius Epist. 1. secundi libri:

Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos

Alexandræorum meminit Pollux *lib.* [illegible] [illegible] & Romæ fuisse aureos Valerianos & Salonianos [illegible] Philippæos dictos, ex Trebellii Pollionis authoritate [illegible] *Claudio* 2. In quadam epistola Gallieni filii Valeriani [illegible] tera Valeriani ibidem legimus ab illo scriptum: *Philippæos nostri vultus annuos* 15[illegible]. Addemus Antoninianos & Aurelianos apud Vopiscum *in Probo*.

Quæcunque hactenus de numismatibus exterarum antiquis diximus, reliquum est, vt de Romanis quoque [illegible] loquamus, quorum omnium si imagines aut impressiones referre vellemus, opus propemodum infinitum susciperemus. Sat itaque erit, generice vel saltem specifice de eisdem verba facere. In Latio antiquiores æreos nummos signatos ex vna parte bicipiti [illegible] Iani effigie, ex altera nauis puppi retulerit Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 7. Vnde Ouidius 1. *Fast.* scribit:

Multa quidem didici: sed cur nauals in ære

Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde subdit:

At bona posteritas puppim formauit in ære,

Hospitis aduentum testificata Dei.

Nam fabulata est antiquitas, a Iano Saturnum classe prouectum in Latium hospitio exceptum. [illegible]

[illegible]

[illegible]

Digitized by Google

notæ, & ponderis antiquissimos vidi, & appendi. Post hęc signati nummi a Seruio Tullo Rege, pecudum nota *ex Plinio lib. 33.c.3.* Deinde Romani vsi sunt argenteis nummis bigatis, quadrigatis & victoriatis dictis, in quibus bigæ, quadrigæ & victoriæ insculptæ erant, altera in parte & ex aduerso caput Romæ armatum. Quorum numerus ingens ad nostra vsque tempora peruenit, quos denarium fuisse, fere omnes de re hac scribentes asserunt, & Consulares appellantur, eo quod in parte, in qua bigæ, quadrigæ, vel victoriæ signatæ, nomina quoque Consulum, sub quorum imperio cusi fuerant, signabantur, sicuti altera in parte Roma literis insculpta erat, quæ literæ capita illa non fuisse Consulum, quod falso opinatus est Blondus in sua Roma triumphante, clare demonstrant. Bigatorum meminit præter Tacitum Liu. *lib.* 33. vbi C. Cornelium in triumpho de Insubribus & Cœnomanis transuexisse ait argenti bigati septuaginta nouem millia, & *lib.* 23. vbi Marcellũ L. Bancio Holano, qui in Cãnensi pugna strenue se gesserat, per Quæstorẽ numerari bigatos quingentos scribit. De quadrigatis *lib* 32. vbi de deditis Annibali post pugnam Cannensem redimendis ciuibus Romanis, trecentis quadrigatis, sociis ducentis, seruis centenis, & paulo infra, vbi Venusinos eisdem Equitibus vigintiquinque quadrigatos, peditibus decem persoluisse tradit. De Victoriatis idẽ Liuius *lib.* 41. vbi de triumpho C. Claudii Pulchri, in quo tulisse inter cætera Victoriatum 85. millia tradit. Et Cic. *in orat pro Fonteio* meminit, non modo victoriarum, sed & cum illis Vmbinnos nominat, quorum interpretationem nullibi hactenus legi. Ego crediderim fuisse, in quibus vmbo impressus erat. Nam apud me est nummus argenteus in cuius altera parte vmbo, quem scuti speciem esse norunt omnes, ponderis denarii, cuiusmodi vmbinos fuisse coniicio. Et in Augusti numismate scutum obseruamus in aduersa parte. Quum vero Reipublicę Imperatores pręessent, nummi cum eorum effigie, tum aurei, tum argentei cusi fuere. Vnde legimus apud Pli. *lib 6 c.*22. loquentẽ de Rege Taprobanæ: *Postea enarrauit, Romanos & Cæsarem, miro in modum inauditis iustitia illum suspexisse, quod pares pondere denarii essent in captiua pecu-*

sua quum diuersæ imagines induarent à pluribus falsos. Hinc pu- [illegible] Iuuenal. Sat. 14.

Quem sit causa mali tanti, & discriminis huius [illegible] argentum in titulos fa[illegible]esque minutas.

[illegible] Pollio in Gallienis: *Manum sibi osculantibus qui [illegible] nominis dedit.* Idem Treb. Poll. in victoria [illegible] *[illegible]ant eius nummi aurei & argentei quorum hodie forma [illegible] apud Treueros.* C. Vopiscus in D. Aureliano: *Ipse [illegible] aureos Antoninianos diurnos binos, argenteos Philippæos minu[illegible] quinquagenos æris denarios centũ, reliqua per Præfectos ærarij [illegible] Et [illegible] dabis ad editionẽ Circensium aureos Antoninianos tre[illegible] argenteos Philippæos minutulos tria millia in ære H S [illegible]* [illegible] in Probo inter munera data illi a Valeriano [illegible] aureos Antoninianos centũ, argẽteos Valerianos mille, æreos Philippeos decẽ millia. Idem in Saturnino: *Ipse dabis aureos Phi[illegible] argenteos Antoninianos mille, æris H S decies.* Am. Mar[illegible] lib. 26. *Aureos [illegible] nummos effigiatos in vultũ noui [illegible], &c.* In his, præsertim parte diuersa, cuius [illegible] rerum obseruamus, Deitates, quas gentilitas illa [illegible] recolebat, vt Pietatẽ, Iustitiam, Concordiã, Se[illegible] Æquitatem, Constantiã, Felicitatem publicã, Augusti, [illegible] temporis, Fidei simulachrũ, Fortunæ, Honoris, Vir[illegible] Libertatis, Deæ monetæ, Pacis, Prouidẽtiæ, Securitatis, Spei, Annonæ, Cereris, Mercurii, Iunonis sospitæ, Dii Termini, Veneris, Floræ, Saturni, Herculis, Vestæ, Castoris & Pollucis, Quirinũ, Cybeles, Dei boni euentus. Ad hæc [illegible] antiqua, Paterã, Lituum, Ancylia, Sacrificia, Tẽpla ædificata, Insignia militaria, Ludos secularẽs, Circenses, Ducũ & exercituũ iuramenta, Alloquutiones, militũ decursiones, Cõgiaria; Idem Prætorianorũ, Castrorum Prætoriorum, Coronas ciuicas, obsidionales, triumphales, murales, rostratas, currus triumphales cũ equis, elephantis, centauris, [illegible] Prouincias varias subactas, spolia, trophæa, equestres [illegible] victorias, Romanorũ colonias, Flumina, Pyramides, Animalia diuersa, Amphitheatra, portus, aquæductus, sepulchra, pontes, vias, pugnas nauales, lectisternia, [illegible] Venationes, consecrationes, mulieres [illegible], & alia per-

multa

multa, quæ enarrare nõ modo superuacaneum, sed & nimis longum esset. quum iam dicta exempla, quod ad præsens negotium pertinet, satis superq; sufficere arbitremur. Ea præ-narratis modo facile interpretari possumus Suetonii dicta, namq; per omnis notæ nummos dubio procul superius adnotatos omnes cõprehendi posse statuendum, nisi fortè & addiderimus, spectasse quoq; non solum signa ipsorum, sed & pondus & valorem, quales exempli gratia fuere Assis, Libra, seu Libella, Dipondium, Semis, Triens, Quadrans, Sextula, seu Sextans, Sestertium, & Sestertius, Denarius, Obolus, Siliqua, Drachma, Didrachma, Tetradrachma (ita enim legendum, non *Tetracina*, apud Liuium) Stater, Siclus, Mina; Quorum frequens fit mentio apud scriptores, & Decargyros, de quo in l. si C. Theod. si quis pecu. conflа. In quorũ nõnullis, vt in denario, libella * vel X. & Didrachma seu *διδραχμον*, vti in Neronis argenteo nummo sculpta est, & in aliis ponderib. notæ huiusmodi.... vel —— —— aut : : : : : : : Ita vt ad has notas pondus valorem respiciens, dixerit *nummos omnis notæ*.

Quod vero pertinet ad aliam particulam: *Etiam veteres regios*, duplicem sensum habere posse existimamus, vt scilicet intelligẽdum sit de nummis tempore Regum antiquorum Romanorum cusis, quos omnes æneos fuisse superius docuimus, quos ad Augusti tẽpora peruenisse nõ ambigimus; Siquidẽ legimus, vsq; ad tempora Adriani Imp. pueros ludere solitos in aliũ iactantes nummum, & vocantes caput, aut nauim; cuiusmodi nummũ tempore Regũ cusum fuisse ex superius dictis satis apertũ est. Alius sensus est, intelligendam particulã illam de nummis regiis argẽteis, posterioribus temporibus cusis, sed cum Regum effigie, quales obseruamus vsq; ad hodierna tempora peruenisse, vti argẽnteũ a M. Terentio Verrone Lucullo in suo Consulatu cusum anno ab V. C. 680. cum effigie Quirini, seu Romuli, (vt alii) ex vna parte, ex altera Lupã lactantem binos pueros, Romulum scilicet, & Remum Consimilẽ signauit C. Memmius Quirinus. Aliũ vidimus cusum a Sex. Pompeio Fastulo in suo Consulatu anno ab V. C. 7[illegible]8. habentẽ ex vna parte eandẽ Lupam cum pueris, in opposito Faustulum Pastorẽ, qui Romulũ &

Remum

Remum nutriuit. Inuenitur & nummus alius argenteus pariter cum effigie Numæ Pompilii, cusus Cn. Pompeii Magni Proconsulis iussu deuicta Hispania. L. Mandonius Consul anno ab V. C. 608. nummum alium argenteum signauit cum effigie Tulli Hostilii, tertii Romanorum Regis. In Consulatu L. Marcii Philippi anno ab V. C. 647. & alius nummus cusus cum imagine Anci Marcii, quarti Regis Romanorum. C. Marcius, Rutilius dictus, Censorinus Consul, anno ab V. C. 401. signauit æreum nummum cum effigie Numæ Pompilii & Anci Marcii. In Consulatu M. Tullii Decula anno ab V. C. 672. cusus est nummus cum effigie Seruii Tulli Rom. Regis. Qui omnes id fecere, vt memoriam generis sui repararent, cum à Regibus illis originem duxisse profiterentur. Quare & *veteres regios* huiusmodi nummos appellasse Suetonium, nos non iniuria suspicari possumus.

Postremo & ipsam particulam (*Peregrinos*) dupliciter interpretari posse coniicimus, primum quidem, vt peregrinos intellexerint, nummos proprios singularum ciuitatum & prouinciarum apud exteras nationes signatos, antequam imperio Romano subiicerentur, quorum multa exempla superius recensuimus. Secundario vero pro nummis apud prouincias, & ciuitates deuictas & subactas cusis. Siquidem non modo Romæ, sed & apud exteros signatos nummos Romanos, demonstrant non modo numismatum antiquorum plurimæ inscriptiones Græcæ & Latinæ, sed & scriptorum authoritates. Cic. in Epist. ad Plancum: *Quum signaretur argentum Apolloniæ, non possum dicere eum præfuisse, neque possum negare eum adfuisse, sed non plus duobus aut tribus mensibus.* Hebræos quoque tributum pendere solitos Romanis, ex nummis argenteis Imperatorum Romanorum effigie signatis, constat ex Euangelio Matth. cap. 22. quum tamen prius cuderent propriam monetam, vt patet ex lib. Machab. c. 15. vbi legimus Regē Antiochum scripsisse Simoni Sacerdoti magno, inter cætera per Epistolam ita: *Permitto tibi facere percussuram proprii numismatis.* Quod vero Romani tributum nummorum argenteorum populis & regibus deuictis imponere consueuissent, patet ex Liuio lib. 35. exemplo Antiochi & Aetolorum.

Amuses

Antiochi, De isto ita: *Argenti probi Attica talenta 12. millia data intra duodecim annos pensionibus aequis.* De illis vero ita: *Vt quingenta darent Euboica talenta, ex quibus* ... *per annos sex pensionibus aequis.* Quod vero ... esse argentea, ostendit, inquiens paulo ... *argento si aurum dare mallent, darent, convenit, ... pro argenteis decem, aureus vnus valeret.* Plinius *lib.* 33. *c.* 3 ... à Romanis deuictis pro tributo imposito ... sine sui admiratione scribit, exemplo Carthaginensium ... actorum adducto, inquiens: *Sed praeter alia mirror quidem populum Romanum victis gentibus in argento semper tributum imperasse, non auro, sicuti Carthagini cum Annibale victa argenti pondo annua in annos quinquaginta, nihil auri.* Dion in vita Vespasiani ... scriptum reliquit: *Itaque Hierosolyma die Saturni, quem diem imprimis Iudaei colunt, ad hac nostra tempora conciderunt. Ab eodem Tito iussi sunt quotannis Didrachmum pendere Ioui Capitolino, qui patrias eorum leges tuerentur.* Nec illud omittendum, Lugduni Romanos Imperatores monetae omne genus signare consueuisse, siue quod prompta ibi ad cudendum materiae copia foret, siue quod ... issimus locus & accessu ... ad confluentes, eo quod ibi Rhodano Arar commisceretur, esse censebatur, quod scriptum reliquit Strabo *lib.* 4. Ex quibus omnib. Suet. locum satis abunde interpretatū censemus.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO

Cap. LXXVIII.

A coena se in lecticulam lucubratoriam recipiebat.

LEcticarum vsum frequentem Romanis fuisse, passim in librorum lectione ... us, sed & ex eo palam fieri potest, quod Romae ... lecticariorum, sicuti salgamariorum, victimariorum, ... rum, vt docet Coel. Rhod. *lib.* 3. *c.* 11. Lecticarii ... bantur serui, qui lecticam humeris subeuntes ... *D de leg.* 2. & Seneca ... *Non* ... *tuam per itinera* ... *peregrina portantium.* De quare ... Tertullianus *in lib. ad vxorem.* Sul ... in Epist ... ad Cic. *Coactus sum eadem*

dem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis cum in vr-bem referre. Non omnibus autem licuisse lectica per vrbem vehi, clare patet ex Suetonio, *in Claudio cap.* 24. scribente, illum inter cætera beneficia Harpocræ Liberto [illegible] lecti-ca per vrbem vehendi tribuisse. Et ex eodem, *in Iulio Cæsa-re, cap.* 43. vbi habet: *Lecticarum vsum, item conchyliatæ vestis, & margaritarum, nisi certis personis & ætatibus, per certos dies ademit.* Et Eusebius Chronographus scribit: *Prohibitæ lecti-cis margaritisque vti mulieres, quæ nec viros, nec liberos haberent & minores essent annis quadraginta quinque.* Et Domitianus teste Suetonio *in illo, cap.* 8. Probrosis fœminis lecticæ vsum ade-mit. Erat autem lectica lectulus stratus, seu puluinatus, in qua ditiores portabantur sex seruis, vel octo deferentibus. Vnde *Hexaphorum* dixere lecticā, quæ a sex seruis ferebatur, sicuti *Octophorum* quę ab octo, vt adnotauit Beroaldus in *Cæ-sare Suetonii cap.* 43. Et Cicero in Verrem: *Verres ibi octo-phoro ferebatur.* Et Liuius adnotauit *lib.* 4[illegible] tanquam [illegible] firum, quod Mictio Princeps legationis Chalcidensium, pedibus captus, in Senatum introlatus fuit lectica.

Lecticarum vero alias instructiores fuisse, alias minus or-natas existimandum, prout in varios vsus [illegible], at-que etiam alias maiores, alias minores. Lecticæ militaris meminit Q. Curtius, in qua Alex[illegible] in militari expeditione. Ita lecticam Consularem, in qua Consules portabantur, cæteris præstantiorem & potentio-rem, iure censendum, cuius meminit Cornelius Tacitus Græcis [illegible] sellam opertam, erudite ob-seruat P. Faber *ad l. secundam, D. de orig. iur.* Lecticas [illegible] ita constitutas obseruamus, vt ea [illegible] vel aperta ad libi-tum portarentur [illegible], vel [illegible]. Ita Cicero ad Q. fratrem: *Is repente aperit lecticam.* [illegible] *quas aperta lectica [illegible] portabatur.* Et de Diuinat. *Lectica aperta [illegible]* Et in Ant. *at ipse aperta lectica latus est per oppidum.* Et Iuuen. Saty. [illegible]

Namque facit somnum clausa lectica fenestra.

Lecticæ vsum antiquissimum colligimus ex sacris paginis Isaiæ, cap. 66. *Adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus [illegible]*

donum Domino in equis, quadrigis, & lecticis, & mulis, & carrucis. Lecticulæ quoque meminit Cic. *lib. de Diuin.* & Liuius *libro* 24. scribit, Scipionem, cui femur tragula confixum erat, lecticula in aciem illatum cum Pœnis conflixisse, non dubia victoria. Talem lecticam habuisse vel consimilem cellulam, Augustum domi, in qua se subduceret, dum lucubrationes suas scriberet, ex Suetonio loco illo, existimandum. Ad quod & illud facere videtur Iuuenalis Satyra 7.

Qui facis in parua sublimia carmina cella.

Quam satis magnæ capacitatis fuisse existimandum, quum in ea non solum sederet Augustus, sed & scriberet. At cur eam lecticulam vocarit Sueton. non lecticam, vt in fra, in quiens: *Deposita lectica inter aliquas moras condormiebat,* facit scrupum; præsertim quum idem author *in Tito, cap.*10 de illo sic scriptum reliquerit: *Quum inde lectica transferretur, suspexisse dicitur dimotis plagulis cælum*; Difficultatem sic tolli facile posse putamus, dicentes, Suet. lecticulam comparatiue appellasse ad magnam, quales diximus superius vocatas *Hexaphoron & Octophoron*, quibus Principes viros vsos diximus, & rationi consonum est. Sic lecticulam eadem de causa dixit Cic. in Epist. ad Marium: *Vt nostras villas obire, & mecum simul lecticula concursare possis.* Ex quibus colligimus, quod quum in lecticula bini portari possent, in eadem facile & commode Augustum scribere potuisse.

Errant qui *lecticariolam* cum *lecticula* confundunt, idem diminutiuum à lectica significare existimantes; quod facile ex Martiali *libro* 12. conuincitur, vbi in Alaudam maritum scribit:

Ancillariolum tua te vocat vxor, & ipsa
Lecticariola est, estis Alauda pares.

Vbi constat *ancillariolum* dici, qui ancillæ officium subit, vel qui sectatur ancillas, sicuti *lecticariola* quæ subit lecticarii officium, vel cum lecticariis rem habet, illis sui copiam faciens.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXXX.

Corpore traditur maculoso, dispersis per pectus atque aluum genitiuis notis, in modum & ordinem ad numerum stellarum cælestis Vrsæ, sed & callis quibusdam ex prurigine corporis, assiduoque & vehementi strigilis vsu, plurifariam contractis, ad impetiginis formam.

QVid per *genitiuas notas* sit intelligendum, non explicant expositores, & tamen sensus si non obscurus, prægnans saltem est. Namq; quum dictio *genitiuus* duplicem habeat significatum, in vtroq; simul hoc loco posita. Genitiuũ enim dicimus, quod vim habet generandi, sic genitiuus humor semen appellatur, necnon genitiuum vocamus quod connatum, congenitũ, & originale est. Itaq; notas genitiuas dixit Suet. hoc est, congenitas, & à primo ortu Augusto impressas, quod innuũt verba illa, *in modum, & ordinem, numerumq; stellarum cælestis Vrsæ.* At & rursus genitiuas appellauit, eo quod & alias per vniuersum corpus propagarint, sicq; illud totum maculosum, impetiginosum, ac pruriginosum reddiderint, additis & callis ex frequenti & vehementi strigilis vsu, nam quum ex impetigine, assiduo prurítu laboraret Augustus, strigile partes corporis prurientes scalpens, præsertim in balneo, pruritus molestiam leuare conabatur.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXXX.

Coxendice & femore & crure sinistro, non perinde valebat, vt sæpe etiam inde claudicaret; sed remedio arenarum atque arundinum confirmabatur.

QVale esset remedium arenarum antiquis, necnon & arundinum, [illegible]

[illegible]

comprobatum;Ideo pro earum curatione, quantum ad auxilia localia spectat, (nam vniuersales euacuationes præmissis præparantibus, incidentibus, & digerentibus, per interius ante topica præsidia præcessisse, non est dubitandum) iure adhibita à peritissimo Medico Musa, quæ vim extenuandi, digerendi,&discutiendi pituitosum humorem exuberantem, ac exsiccandi vires haberent, inter quæ arenam & arundinem plurimum valere communi sententia comprobatum. Nam arenam ipsam seu marina, seu fluuiatilis sit, tali facultate præditam omnibus receptum est. Eæ enim omnes humiditates exsiccandi & absumendi communem vim habent. Et ideo Hydropicis maxime conferre docuit Gal. *lib. 9 de simpl. med. facul.* Et Gellius *lib. 19. cap.* 8. meminit hominis erudidi & Poetæ illustris liberati aquæ intercutis morbo, quod arenis calentibus vsus esset. Et Celsus *lib. 4. c.* 22. siccum calorem arenæ calidæ dixit. Et Plinius *lib. 21. c. 6.* ait arenam littoris maris præsertim tenuem & solibus candentem, in medicina esse siccandis corporibus hydropicorum. Vnde Lucanus:

Auxilium membris aridas infundit arenas.

Et ab ariditate arenam dictam putarũt quidam. Hac eadem ratione Ætius & Celsus grauissimi medici, in curanda Leucophlegmatia, maxime extollunt arenam ipsam, qua vniuersum ægrotantis corpus aspergendum, imo in ea prorsus occultandum consulunt, ad hoc vt succi pituitosi habitui vniuerso adhęrentes dissoluantur. Cur vero huius remedii vsus omissus sit, & penitus abolitus, eam rationabilem causam assignare possumus, quod thermalium aquarum ca lidarum lutum idem efficacius præstare experimentum docuerit. Quo vero ad arundinem spectat, memoriæ reuocandum, in eundem vsum antiquos medicos arundinem traxisse. Sic Ætius illam habere vim exsiccantem. & calefacientem, & iccirco hydropicis conferre tradit *Serm.* 10. *c.* 32. vbi de diæta cõmuni hydropicis pertractat; Eadem fuit præclara Archigenis sententia, apud eundem auctorem *Tetrabibl.* 3. *Serm.* 2. *cap. vlt.* vbi inquit: *Lectus non valde mollis sit his, qui hydrope subter cutem laborant. Substernenda autem arun-*

dinum folia, & herbæ exsiccantes. Huiusmodi autem facultatis esse arundinem, scilicet exsiccantis, & digerẽtis vsq; ad tertium gradum, docuere Gal. *lib. 7. simpl. med.* Dioscorides *lib. 1. c. 97.* quod pariter confirmarunt ex Arabibus Serapio & Rasis, vbi ea cum aceto ad exsiccanda vlcera, & absumendos humores, ad spinam & lumbos conferre docent. Eandem habere vim exsiccantem & extractoriam inquit Plin. *lib. 24. c. 11.* ob idq; mederi conuulsis, hydropi, luxatis, & spinæ doloribus. Omissum autem temporum successione hoc præsidii genus, antiquitus celebre, censeo, eo quod homines, vel vt in sui admirationem alios trahant, vel vt inde lucrum vberius percipiant, in noua excogitanda præsidia assidue student, præsertim materiã suggerentibus Indicarũ herbarum noui orbis, fruticum, & arborum, lapidum, liquorum, & aliorum ad nos conuectio. Nam quæso nostræ arundini Indicæ quid similius Indica Chyna, cuius tam frequens vsus medicis neotericis, magno cum ægrotantium crumenę dispendio, vtinam saltem cum morborum profligatione.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. LXXXII.

Hyeme quaternis cum pingui toga tunicis, & subucula thorace laneo, & femoralibus & tibialibus muniebatur.

TOgam exteriorem fuisse amictum à tegendo dictum, alibi ex Varrone docuimus, sed quæ esset pinguis toga, hoc loco aperiendum, præsertim quum diminute & sobrie admodum res hæc ab interpretibus discutiatur. *Pingue* hoc loco accipi pro crasso, nulli dubium, quo pacto Cic. *lib. de Fato*, Thebis crassum Cœlum, itaq; Thebani pingues. Et lib. de Diuinat. *Pingue & concretum est Cœlum.* Et Columel. *lib. 2. c. 2.* pinguiter dẽsum dixit, id est, crassum. Ita apud I.C. pinguius, id est, Crassius habetur, *l. 14. §. 1. D. de except. rei iud.* Græcis *παχυμερέστερον, vt l. 7. §. scire, D. de pecul. l. 12. §. Iulianus, D. rem rat. habe.* Item Martialis, pingues tunicas appellauit.

Et pingues tunicas serra secare potest.

Et Iuuenal. dixit: *Pingues lacernas munimenta togæ.* Huiusmodi autem

autem fuisse, scilicet pinguiorem togam, quam *Lenam* appellauere Romã, patet: Martialis namq; de læna loquẽs ait:

Tempore brumali non multum lænia præsunt,
Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Vnde manauit prouerbium: *Æstate lenam teris.* De hac scribit Varro ita: *Læna quod de lana multa, duarum enim togarum instar.* Et Festus de eadem inquit: *Læna vestimenti genus habitus duplicis.* Et Seruius enarrans illud Virg. 4. Æneid.

Tyrioq; ardebat muric e Læna.

inquit, læna genus vestis est, est autem proprie toga duplex. Sext. Pomp. *lib.* 10. scribit: *Læna vestimenti genus habitus duplicis, quidam appellatum existimant Thusce, quidam Græce chlænam dicunt.* Nonius Marcellus de propriet. Ser. *Læna vestimentum militare, quod supra omnia vestimenta sumitur.* Hanc pinguem togam crassam appellauit Horat. *lib.* 1. *Saty.* 3. ait enim:

Toga quæ defendere frigus
Quamuis crassa queat.

Et Seneca *lib.* 1. *de benefi iis*, vbi de Gratiis loquitur, vestem spissam dixit. Cui oppositam fuisse existimandum vestem rasam, de qua Plinius *lib.* 8. *c.* 48. ea quoque *Chiton* à Suida appellatur, & esse vestem pertenuem docet.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. LXXXIII.

Mox nihil aliud, quam vectabatur, & deambulabat: ita vt in extremis spaciis subsultim decurreret sestertio vel lodicula inuolutus.

VNicus hic locus inter Latinos obseruatur, in quo sit mentio Sestertii vestimenti, seu indumenti, quod quale fuerit antiquis Romanis, coniectura tantum explicare licet. Ob id Beroaldus legendũ contendit *Sesticulum*; Sesticula enim, Suida auctore, vestis erat Imperatoria; quæ tamẽ opinio nobis haud probari potest, siquidem Suet. sententia est clara, adnotãtis, Augustũ expedita & breui veste indutũ cursim & subsultim in extremis spaciis se exercere consueuisse. Parum autẽ referebat, an Imperatoria veste corpus mu[n]iret,

ret, dummodo succincto breuiq; indumento & expeditiori corpus circumuestiret, ita vt facilius cursitare posset. Nec minus placet, quod idem Commentator adiungit, nempe posse etiam legi *Xysto*, quum ξύστον, authore Iulio Polluce, sit nomen vestis, quæ virorum & fœminarum communis erat. Sabellicus hunc locum enarrans exponit *S. stertium*, seu *Sextertium* fuisse veli genus quo Augustus se inuolebat in currendo, ita dictum, quod ex triplici licio contextum esset. Sed nec huiusmodi etymologia rationi vllo modo conuenit. Turnebus *Aduers. lib. 3. c.* 18. exponit *Sestertium* fuisse vestem duum in omni parte pedum, & semissis, quæ exercitationi corporis apta erat. Quam sententiam ex eo deductam puto, quod sicuti Sestertium nummi genus antiquis erat, quod duo asses & semissem singulum valeret, id est, dipondium & semissum æris, ita Sestertia ex eo dicta sint, quod duas libras singula, & selibram argenti valerent, vt docet Budæus *lib. 1. de asse.* Sicuti itaque Sestertius dictus est quasi semis tertius, & quod in se continebat asses duos, & tertium dimidiatum, ita vestis species hæc *Sestertium* dicta, eo quod in omnem dimensionem extenderetur per pedes binos, & dimidium tertii. Hæc opinio profecto probabilior cæteris iam dictis videtur; nihilominus nec nobis omnino satisfacit, præsertim quum Sestertii denominatio Budæi nõ penitus placeat, vt inferius dicemus. Et præterea, quum pannosum genus palmis magis, quam pedibus mensurari, sicuti agros pedibus, & non palmis, ex scriptoribus obseruamus. Qua de re & nos nostram opinionem addere volumus; Et ea est, quod Sestertium vestis genus esset, ita breue, vt ex sex partibus panni, quibus Penula confici solebat, ex binis tantum constaret, id est, ex tertia parte; Erat enim penula vestis species, qua antiqui Romani vti solebant in itinere faciendo, & ad arcendam pluuiam, vti docet Lampridius in Alex. inquiens: *Alexander Imperator Penulis intra vrbem frigoris causa vt senes vterentur permisit, quum vestimenti genus semper itinerarium aut pluuiæ fuisset.* Et Horatius in Epist.

Rhodos aut Mitylenæ pulchra facis, quod
Penula solstitio, campestre, niualibus auris.

Quod

Quod Nonius, Varro & Spartianus in Hadriano etiam confirmant. Itaque Sestertio vsos iter facientes loco penulæ, quo corpus inuoluerent, cum pedibus se exercere motu velociori vellent, coniicere licet. Quod indumenti genus binis partibus ex tribus penula minus breuiusque esset, atque per consequens magis expeditum; verum quia nimis forte censeri posset arcta & breuis vestis, quæ ex duabus partibus ex sex penulæ constaret, ob id magis rationi consonum videbitur, si dixerimus Sestertium appellatum, eo quod constaret ex tribus partibus ex sex, referendo tertium ad tres partes ex sex, & ad tertiam partem sex. Vel etiam interpretari possumus (si adhuc ampliorem vestẽ optemus) Sestertium, id est, ex tribus partibus & media, ita vt Sestertium dicamus compositum ex tribus & semis, sicuti Sescuntiam dicimus vnciam cum dimidia. Quæ interpretatio si accipienda, legendum semper *Sestertium*, & non *Sextertium*; si enim Sextertium legamus, priores interpretationes magis conuenient, siue modo hæ partes pedali mensura metiremur, siue, vt potius existimo, palmali. Illud vero reticere haud possumus, Sestertium pecuniarum non ideo dictum, quod ex binis & dimidia asse, seu libra argenti constaret, vt Budęus & alii eum secuti censuere, sed potius quod constaret ex tribus assibus seu libris cum dimidia. Ita namq; vox sonat *Sestertium*, id est, ter & semis, vti *Sescuntia* id est, vncia & semis. Ita Cic. *in orat. pro Cæcinna*, Sextulam appellauit sextam partem vnciæ. Ita *Sextans* seu *Sestans* dicitur antiquis scriptoribus sexta pars assis, seu libræ, id est, vncię duæ. Verũ hæc cõiecturalia sunt, & nihil certi in re hac afferri posse fatemur, quum scriptores antiquiores ieiune penitus de ea verba fecerint.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. LXXXIII.

Animi laxãdi causa modo piscabatur hamo, modo talis, aut ocellatis, nucibusque ludebat cum pueris minutis, quos facie & garrulitate amabiles vndique conquirebat. præcipue Mauros, & Syros.

IN huius vocabuli intellectu admodum nutantes interpretes legimus. Inter quos nonnulli *ocellatum* aliquando,

tanquam adiectiuum, nucibus adiungunt, nonnunquam pro substantiuo accipiendum existimant. Vnde & varias interpretationes afferunt. Beroaldus in primis *nuces ocellatas* interpretatur, id est, ocellis distinctas, vel perforatas. Addit etiam ex vetustissimo Codice legendum, non *ocellatis*, seu *castellatis*, id est, per aceruos castellatim dispositas, quo genere ludi, nostrates pueri frequenter ludere conspiciuntur. Vnde apud Iulium Capitolinum obseruat, quod Galienus de pomis castella componebat, id est, aceruulos faciebat, tribus scilicet suppositis iunctim, & altero super ipsis posito. Secundo modo accipit *ocellatis*, pro substantiuo, & dupliciter interpretatur, vno modo pro pilulis rotundis instar ocellorum, quibus puellæ puellariter ludentes obiectantur. Hanc interpretationem amplectitur quoque Turnebus *Aduers. libro 3. cap 18.* Hoc enim vocabulo vsum ait Varronem apud Nonium in Margaritam. Ita & Leuinius Torrentius in præsenti loco ob eandem Varronis authoritatem, *ocellatis*, interpretatur pro globulis, quibus nunc quoque omnibus in prouinciis puellæ ludunt. Huius ludi Ouidium meminisse tradit Beroaldus, sed locum non adducit, nec quid Turnebus & Torrentius per hoc ludi genus intelligăt, scioq; quum apud nos huiusmodi ludi genus a puellis tractari penitus ignorem. Sabellicus pro nucibus ocellatis intelligendum arbitratur auellanas, quæ in summo veluti paruum oculum figuratum habent, seu amygdalas, quarum testa minutissimis foraminibus quasi ocellis perforata sit. Addit quoque & aliquorum sententiam dicentium, pro *ocellatis* intelligendum perforatas, & non bonas, sed malas; reprobat tamen, inquiens non potuisse allici pueros, deprehensa fraude, ad ludendum, sed potius alienari. Alexander ab Alexandro, *libro 3. cap. 21.* hæc Tranquilli verba interpretatur, ocellatas nuces vocatos nucleos, quos in Persicis pomis sitos inspicimus, quibus persæpe pueros nostrates ludere videmus, dictosque ocellatos propter ocellos & foramina, quibus vndique circumfigurantur. Hancq; suam sententiam cæteris præferendam tanquam exploratam, minimeque ambiguam censet. Nos certe eam haud improbandam existimamus,

mamus, quam si *ocellatis* accipiamus seu pro substantiuo, seu adiectiuo, coniunctim seu diuisim, sensus esse possit, Augustum laxandi animi gratia cum pueris lusisse nucibus, & ocellatis, id est, nucleis persicorum, vel nuces ocellatas etiam appellasse nucleos Persicorum, ocellatas inquam, id est, paruis ocellis refertas. Ocellum enim diminutiuum esse oculi, satis constat. Ita Metaphotice Catullus Sermionem villam suam Insularem *ocellum* vocauit. Ita Cic. ad Atticum scribens, inquit: *Cur ego tecum non sum? cur ocellos Italiæ villulas meas non video?* & ex neotericis Poetis elegans Flaminius in Hencedasyllabo de laudibus Mantuæ scribit:

Felix Mantua ciuitatum ocelle.

Et Io. Cotta de Calore fluuio.

Ocelle fluminum Calor, Calor pulcher.

Et Flaminius Alexandrum Farnesium Cardinalem, *Quiritum ocellum* vocat in suis Carminibus. Et idem *lib.2.carm.* Casertam Campaniæ vocat ocellum. Et Plautus in Trin.

Ocelle mi fiat & isthuc.

Puellarum autem & puerorum oculos ocellos à scriptoribus, presertim Poetis blandiendo appellari manifestum est. Catullus:

Flendo turgiduli rubent ocelli.
Nec somnus tegeret quiete ocellos.
Mihi mille iam ante ocellos noua lumina radiant.

Item:

Quem procul ex alga mœstis Minois ocellis.

Et Tibullus:

Etsi perque suos iurauit ocellos.

Et Propertius.

Compositos leuibus radiis patefecit ocellos.
Non tibi iam somnos, non illa relinquet ocellos.
Quippe vbi non liceat vacuos seducere ocellos.
Quamuis labentes premeret mihi somnus ocellos.
Quamve mihi viles isti videantur ocelli.
Non tamen illa suos poterit componere ocellos.
An poteris fucus mea fata reponere ocellis?

Non adeo leuiter noster puer hæsit ocellis?
Sed quum posientes somnum declinat ocellos.
Illa puellarum ingenuos corrupit ocellos.
Interea nostri quærunt sibi vulnus ocelli.
Quod si forte suos vidisset Glaucus ocellos.
Illa meus tantum non vnquam desit ocellis.

Ioannes Brodæus *lib. 4. Miscel. cap. 7.* legendum putat *ossilis*, vel *ossiculis*, vt ludus ille significetur, quem Græci ὀστραγάλιν vocant, de quo Ausonius in præfatione Eidylii, quod *Cento* inscribitur. Alii (inter quos & Beroaldus) legendum arbitrantur *oscillis*; namque oscilla fuisse sigilla, seu breues imagunculas arte fictas, Græci ἀγαλμάτια dixere, quas venales proponebant, quibus homines pro se suisque piaculum Saturno faciebant, vt testatur Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. 5.* Quibus & viros antiquos rusticos in ludis suis rusticanis colligitur ex Virgil. *lib. 2. Georg.* & ex Seruio in illud:

Oscilla de alta suspendunt mollia pinu.

De quo ludo etiam Festus. Liber & nostram sententiam subnectere, Per nuces ocellatas intelligendas nuces ocellum habentes; namque tales pueri probare in ludo puerili solent, & improbare quæ ocellum non habent. Ea autem pars ocellus appellatur in nucibus, vbi interstitia interiorum nucleorum terminantur in summo putamine, seu cortice testacea, qui ocellus si putredine, carie, vel alia de causa tollitur, nuces exinde malas, & non bonas pueri deprehendunt; ob id prouerbio in ludendo edicere, tanquam lege certa solent, nuces ea in parte ocelli perforatas, seu exclusas, à ludo arcendas, tanquam improbas, & malas, easque dignoscunt spiritu in foramine insufflato. Vt itaque Suetonius ostenderet quantum Augustus puerili ludo oblectaretur, nucibus ocellatis adiectiuum coniunxit, vt significaret ita impense Augustum ludo incubuisse, vt nuces etiam obseruaret, seligens bonas, ocellatas scilicet à malis & à ludo puerili relegatas, quibus luderet. Nucum autem ludum antiquis pueris frequentem fuisse didicimus ex Catullo in Epithalamio Iuliæ, & Manlii, vbi habet:

Da pueris nuces iners concubine,
Satis diu lusisti nucibus.

Et Horat.lib.2.Satyr.3.

——Te talos Aule nucesq;
Ferre sinu laxo, donare, & ludere vidi.

Et Persius Satyr.1.

Et nucibus facimus quæcunq; relictis,
Cum sapimus patruos.

Et Martialis lib.5.Epigram.25.

Iam tristis nucibus puer relictis
Clamoso reuocatur à magistro.

Et lib.14.Epigram.1.

Lude inquit nucibus, perdere nolo nuces.

Et iterum Epigram.18.

Alea parua nuces, & non damnosa videtur,
Sæpe tamen pueris abstulit illa nates.

Multos autem ludos, qui nucibus fiunt, sigillatim declarat Ouid. *Eleg. de Nuce*, illis versibus:

Has puer aut certo lectas diuerberat ictu,
Aut pronas digito bisve semelve petit;

& quæ sequuntur. Quum itaque ita familiaris ludus nucum pueris esset, vt passim de eo scriptores meminerint, & non ita de aliis iam memoratis, ideo interpretationem nostram locum hunc Suetonii probe aperire existimamus, præmemoratisque omnibus magis conuenire & quadrare textui. Ocellatam fuisse etiam familiam Romanam antiquam, constat ex Suetonii *in Domitiano, cap.8.* vbi de Ocellatis sororibus verba facit. Et *in Galba, cap.3.* Liuiæ Ocellinæ meminit. Et cap.4 *Et Ocellare nomen assumpsit.* De qua familia etiam Cicero *in Epist. Famil. ad Attic.* Interpretari etiam possumus hunc locum per adiectiuum *Ocellatis*, nucibus additum, specialem nucum lusum adnotasse Suetonium; Quum enim plures essent lusus nucum, quibus pueri ludebant, *ex Ouid. de Nuce*, voluit Suetonius designare lusus genus illud, quod & hodie aceruulus dicitur, eo quod in illum inicientes pueri nucem, & ictum certiorem dirigant,

solent Ocellum distringere, & semiclaudere nuci appositum, deinde nucem iacere. De quo Ouid.

Et condit lectas parca colona nuces.
Has puer aut certo lectas dilaniat ictu,
Aut pronus digito bisve semelve petit.
Quattuor in nucibus, non amplius alea tota est,
Cum sibi suppositis additur vna tribus.

Alios etiam ludos nucum prosequitur ibidem Ouidius, quos, quum ad rem præsentem minime faciant, omittam. Sed & forte suspicandum, Suetonium hoc loco Augusto amoris in pueros notam inurere voluisse, quum legamus apud Catullum in nuptiis Iuliæ & Manlii hæc:

Ne diu taceat procax
Fescennina locutio.
Neu nuces pueris neget.
Desertum domini audiens
Concubinus amorem,
Da nuces pueris iners
Concubine, satis diu
Lusisti nucibus, lubet
Iam seruire Talassio,
Concubine nuces da, &c.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. Cap. LXXXIV.

Pronuntiabat dulci & proprio quodam oris sono, dabatque assidue Phonasco operam, sed nonnunquam infirmatus faucibus, Praeconis voce ad populum concionatus est.

Sicuti in rebus naturalibus & sublunaribus successiue annorum curricula, earum vicissitudines mutationesque accidere videmus, id quoque in artificialibus venire, clare cognoscitur. Multæ quidem artes hodiernis temporibus adinuentæ florent, quibus omnino caruere antiquiores, & aliæ, quæ apud ipsos viguere, nullo penitus nobis in vsu sunt; inter quas *Phonascia*, cuius meminit Theophrastus, penitus abolita, & illius magistros *Phonascos* dictos, haudquaquam habemus. Erant autem hi formandæ vocis magistri.

stri. φωνασκὸς enim Græcis dicitur, qui vocem exercet & regit; præceptor scilicet formandæ, regendæ, & moderandæ vocis. Is enim vocem intorquere, remittere, lenire & exasperare docebat. Huius meminit Quinctil. *lib.* 11. inquiens: *Sed cura non eadem Oratoribus quæ Phonascis.* Et in 2. *Non satis est dicere præesse tantum, aut subtiliter, aut aspere, non magis, quam Phonasco, acutis tantum, aut mediis, aut grauibus sonis, aut horum etiam particulis excellere.* Sidonius in Hendecasyll. bo ait: *Psalmorum hic modulator & Phonascus.* Idem author *in* 1. *Epist.* laudat Theodoricum Regem Gothorum, quod in eius cœna, non sub Phonasco vocalium concentus meditatum acroma simul intonat. Quibus in locis improprie vsum Phonasci voce pro musices magistro, seu præfecto (magistrum capellæ vulgo dicunt) Sidonium, clare patet. Scribit *in Lexico Rhetorico*, Ælius Dionysius, à Phonascis vocem quandam dici ἀνδρυάζουσαν, id est, amœnam. Et Suetonius non in hoc loco tantum, sed & in Nerone quoque, *cap.* 25. Phonasci meminit, inquiens: *Ac posthac tantum abfuit à remittendo laxandoq; studio, vt conseruandæ vocis gratia, neq; milites vnquam nisi absens, aut alio verba pronuntiante, appellaret, neque quicquam serio iocove egerit, nisi astante Phonasco, qui moneret, parceret arteriis, ac sudarium ad hos applicaret.* Illud obiter hoc loco Principibus viris insinuandum, nimium musices perdiscendæ affectantes studium ipsis indecorum esse, testimonio sapientissimi viri Philippi, qui quum accepisset filium suauius quodam loco cecinisse, vrbane eum obiurgasse, traditur, inquiens: *Non te pudet, quod tam bene canere scias? satis enim superq; est principi viro, canentibus aliis, audiendi superesse otium.* Quantum vero ex nimio musices studio criminis Neroni accesserit, maximeque ob id improbatus fuerit, nemo est qui ignoret. Secus vero principi viro studendum est, vt grauiter, concinne loquatur, & composite, præmeditata oratione, exemplo Augusti hoc loco, ex Suetonio colligi facile potest. Vnde & iure optimo Tacitus inquit: *Augusti prompta & profluens, quæ deceret Principem, eloquentia fuit.*

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXXXV.

Item hortationes ad Philosophiam, & aliqua de vita sua, quam XIII. libris Cantabrico tenus bello, nec vltra exposuit.

VAria sunt *vitæ* significata apud scriptores; aliquando enim accipitur pro anima ipsa corpus viuificante, quam D. Ambrosius *in lib. de bono mortis*, spiraminis fruitionem appellat, mortique opponi ait, de qua Virg. *6. Æneid.*

Quin & supremo cum lumine vita reliquit.

Modo accipitur pro motibus hominis. Terentius in Adelphis:

Inspicere tamquam in speculum vitas hominum iubeo.

Modo alimentum seu victum. Idem Terentius:

Eadem quippe homo iam grandior, cui opera vita erat.

Aliquando etiam pro substantia à Iuristis accipitur, vt *in Nouell. de referendar.* post medium. Postremo *vita* accipitur pro actionibus in humanæ vitæ tractu paratis. Ita Cicero *in lib. de Offic.* inquiens: *Parare res, quibus actio vitæ continetur.* Et lib 2. ad Her. *Deinde vita hominis ex anteactis spectabitur.* Et ita *lib. de Orat.* dixit: *Historia vitæ memoria.* Qua in significatione hoc loco vitam accipiendam, non dubitamus; vt scilicet Augustus libris triginta gestorum suorum in vita historiam complexus fuerit, quod opus eum antea meditasse coniicere possumus ex dictis eiusdem Suetonii supra, *cap.* 78. vbi habet, quod Augustus se in lecticam lucubratoriam recipiebat, & ibi, donec residua diurni actus omnia aut maxima parte conficeret, ad multam noctem permanebat. Romanis autem Imperatoribus mos hic familiaris fuit; Nam & Cæsarem per commentaria sua, præcipua acta sua in bello Gallico comprehendisse scimus. Hunc sequutum Augustum, hoc loco docet Sueton. & post illum Tiberium, ex eodem Sueton. *in eiusdem vita, cap* 61 scribente: *Et in commentario, quem de vita sua summatim breuiterque composuit, ausus est scribere, Seianum se punisse, quod comperisset furere aduersus Germanici liberos filij sui.* Hos Domitianum, idem author

scribit

ſcribit *in illo, cap.* 20. lectitaſſe ſæpe; ait namque: *Præter commentarios & acta Tiberij Cæſaris nihil lectitabat.* Claudius Imperator & ipſe ſuiipſius vitam deſcripſit, teſtimonio Suetonii eiuſdem *in eodem, cap.* 41. ait namque: *Compoſuit & de vita ſua octo volumina, magis inepte, quam ineleganter.* Idem Hadrianus, M. Aurelius. & Septimius Seuerus fecere, *ex Spartiano & Lampridio.* Nam de Hadriano Spartianus ita ſcribit: *Famæ celebris Hadrianus tam cupidus fuit, vt libros vitæ ſuæ ſcriptos à ſe, libertis ſuis literatis dederit, iubens, vt eos ſuis nominibus publicarent.* Cicero *lib. de clar. Orat.* meminit librorum, quos Scaurus de vita ipſius acta ſcripſit; ſed quoad Augusti libros, quos ipſe de propria vita ſcripſit, notandum, mendum in textu eſſe, & vbi legitur, fuiſſe numero triginta, reponendum *tredecim.* Nam Suidas in dictione Αὔγουστος, XIII. ſolum enumerat. Horum librorum meminit & Vlpianus *in l.* 1. *de cadauer. punitorum,* his verbis: *Corpora eorum, qui capite damnantur, cognatis eorum neganda non ſunt.* Et id ſe obſeruaſſe, D. Auguſtus *lib.* 10. de vita ſua ſcribit. Macer quoque I.C. *l.* 12. *de re milit.* libros Auguſti *de diſciplina milit.* citat; vnde inter illa multa, quæ ab ipſo proſa oratione ſcripta, per initia capitis tradit Sueton. & hunc librum fuiſſe credendum, præſertim cum id etiam teſtatum reliquerit Vegetius *lib.* 1. *de re milit. cap.* 8. Idem quoque dicendum de libris Epiſtolarum, quorum etſi non meminerit Suetonius, extaſſe tamen eos, non dubitandum, teſtimonio Gellii *lib.* 15. *c.* 7. & *lib.* 10. *c.* 24. Quintil. *lib.* 1. *cap.* 10. Macrobii *lib.* 2. *cap.* 4.

C. SVET TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. LXXXV.

Quærentibusq́; amicis, quidnam Aiax ageret? reſpondit, Aiacem ſuum in ſpongiam incubuiſſe.

MAcrobius *lib* 2. *cap.* 4. refert eadem, quæ & hic tradit Suetonius, ſcilicet Auguſtum ſcripſiſſe Aiacem tragœdiam, quam, quum ſibi diſplicuiſſet, obliterauit, ad delendam

lendam enim ſcripturam antiqui ſpongia vtebantur. Vnde Martialis dixit, de ſpongia verba faciens:

Vtilis hæc quoties ſcripta nouare voles.

Et idem Suet. in Caligula, c. 20. *Eos autem qui maxime diſplicuiſſent ſcripta ſua ſpongia linguave delere iuſſos.* Apud antiquos ſpongiæ quoque in deliciarum inſtrumentis habitæ, ſtrigilum vice & linteorum ad mundanda & exſiccanda corpora illis vtentes, ob idque illas purpura tingebant, & candidæ reddebantur ſalis ſpuma, unctæ ad lunam & pruinas inuerſæ expoſitæ, vt docet Plinius *lib. 31. c. 9. & vlt.* Et ad tergendas quoque, & alias immunditias obtergendas vſui erant. Vnde Martialis lib 14.

Nec tibi forte datur tergendis ſpongia menſis.

Et Seneca lib. 10. Epiſtol. *Vnus è germanis lignum illud, quod ad emundanda obſcœna, adhærente ſpongia, totum in gulam fixit.* Hinc verbum *ſpongiare*, pro ſpongia extergere, quo frequenter Apicius vtitur. Et fortè *ſpongiatores* dicti, qui ſpongiis emundabant propoſita; Quamuis Cæl. Rhod. *lib. 8. c. 11.* & Budæus *in annot. ad Pand. ex l. 2. ad l. Rhod. de iactu.* §. 1. ſpongiatores interpretentur ſpongiarum piſcatores, quos rectius cum Plutarcho *ſpongotheras* appellarim. Et Homerus Odyſſ. t. ſic cecinit: Οἱ δ' αὖτε σπόγγοισι πολυτρήτοισι τράπεζας Νίζον. Et apud Vlpianum in l. quæſitum, § canales, D. de fundo inſtructo: *Item ſpongiæ, inquit, quibus columnæ, menſæ, pauimenta, podia exterguntur.* Illud & obiter addamus, multibibos ſeu bibulos a Demoſthene σπογγίας dictos. & Veſpaſianus Imperator Procuratoribus, quos ad exigenda vectigalia rapaciſſimos promouebat, vt locupletiores factos mox condemnaret, pro ſpongiis dicebatur vti, quod quaſi & ſiccos madefaceret, & exprimeret humentes, quod tradit Sueton. *in illo, cap 16.* Aliam quoque poſſumus huius loci interpretationem afferre, quod Auguſtus dixerit, Aiacem ſuum tragœdiam in ſpongiam incumbere, id eſt, ad eam vſque partem illam perfeciſſe, in qua Aiax ſibimet mortem conſciuit, ſiquidem gladiatoribus morem fuiſſe geſtandi ſpongias ad ſiccandum vulnerum ſanguinem, ex Tertulliano docet Turnebus *Aduerſ. lib. 18. c. 43.* Verba Tertulliani

tulliani hæc ſunt: *Poterit de miſericordia moueri defixus in morſus vrſorum, & ſpongias Rudiariorum.* Nec illud reticendum, Rudiarios, & qui iam pugnandi neceſſitate ferro non tenebantur, ſolitos munire ſe ſpongiis, cum rude batuebant, vt baculorum ſeu rudis percuſſionibus & ictibus minus offenderentur, & ex Liuio ſcribente *lib.9.* Samnites inter cætera munimenta corporis ſpongiam pectori tegumentum habuiſſe. Secundum itaque hunc vſum ſpongiæ in bello interpretari poſſumus hunc locum, ſcilicet tragœdiam Auguſto incumbere in ſpongiam, id eſt, per ſimilitudinem ſpongiæ munitam & paratam ad recipiendos maledicorum & reprehenſorum ictus, ſicuti Rudiarii muniebantur ſpongiis ad ſuſtinendos minori cum offenſa aduerſarii ictus batuentis rude. Prior tamen expoſitio potior videtur, & magis placet.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. LXXXVI.

Cacozelos & antiquarios, vt diuerſo genere vitioſos, pari faſtidio ſpreuit.

CAcozelos vox Græca eſt, à Latinis vſurpata, & compoſita ex κακὸς, id eſt, malum, & ζῆλος, id eſt, ſtudium, æmulatio, & ita cacozeli dicuntur, qui cacozeliam ſectantur. Eſt autem cacozelia ex Diomede, oratio indecora ob nimiam affectationem, dum ſcriptor orationem ornare cupiens, nimio tumore & cultu eam dedecorat. Veluti ſi quis male affectans Atticiſmum, ieiunus euadat & aridus, & ſi quis copiam, in futilem incidat loquacitatem. Huius vitii in oratione, quod κακόζηλον vocant, meminit Quintil. *lib.8. cap.3.* inquiens: *Cacozelon, id eſt, mala affectio, per omne dicendi genus peccat; nam & tumida & exilia, & prædulcia, & abundantia, & exercita, & exultantia, ſub idem nomen cadunt, quod ſpecie boni fallit, omnium in eloquentia vitiorum peſſimum.* Hoc vitio peccantem Mœcenatem exagitabat Auguſtus, quem cacozelon fuiſſe, conſtat ex Seneca, *libro 20. Epiſt.* nam *epiſt. 115.* de illo loquens ait: *Non oratio æque ſoluta eſt, quam ipſe diſcinctus: non tam inſignita eius verba ſunt, quam cultus, quam*

comita-

comitatus, quam vxor. Et mox: *Videbis eloquentiam ebrij hominis inuolutam & errãtem, & licentiæ plenam.* Et de eadem re idem Seneca verba facit *Epist.* 19. & 33. inquiens, etiam Mœcenatem fuisse magni ingenii virum, si illi oratio non diflueret. Verba Mœcenatis hæc sunt, ex quibus dignosci facile potest, Cacozeliæ vitio eum laborasse: *Quid pulchrius amne sylvisq́; ripa comantibus? Quid si quis fœminæ cirrhos crispat, & labris columbatur? exigunt genium Festo vix suo teste, tenui vt cerei fila, & crepacem mola focum. Mater aut vxor inuestiunt.* Quam orationem & dicendi modum eneruatum, quis non ut probe structum & affectatum nimis, non dignoscit? Apud Macrobium *lib.* 2. *cap.* 4. extat pars epistolæ Augusti ad Mœcenatem, quæ ad hanc rem facit. Itaque iure quoque irridebat Augustus Mœcenatem, qui affectate dixerat voce Græca *Myrobrichis*, id est, capillis vnguento delinitis. μύρον enim Græci vnguentum vocant, & verbum βρέχω irrigo vel proluo significat. Consimili voce vsus est Plautus in Aulularia, nominans *Myrobricharios*, id est, confectores vnguentorum ad capillos irrorandos, quamuis Beroaldus *Myrobaptarios* legendum censeat, id est, murrhei coloris tinctores.

(Antiquarios) Huius vocis varias interpretationes assignari obseruamus. Apud Iurisconsultos enim Antiquarii erant, qui bibliothecæ codices componebant, vel pro vetustate reparabant, vt docet Imperialis Constitutio, *l* 2. *in prin. C. Theod. de stud. lib. vrb. Rom. lib.* 14. quo etiam sensu accipiuntur *in l. hac parte decima, C. de proximis sac. scrin.* Antiquarios quoque appellari ait Sabellicus, veterum Poetarum & historiarum peritos ac studiosos. Et vulgo Antiquarii dicuntur, qui veterum numismatum & statuarum ac lapidum inscriptionum dignotioni student & operam dant. Cælius Rhod. *lib.* 13. *cap.* 31. Antiquarios recte dici ait, quia memoria sunt Principibus, ad manum, ac in numerato habentes, quicquid antiquis gestum temporibus est. Postremo, Antiquarii Latinis dicti, qui vtuntur verbis priscis, ab vsu remotis, antiquitatem male olentes, exoletas & obsoletas dicunt. In quem sensum Iuuenalis Sat. 6. scripsit:

Ignotosq́; mihi tenet Antiquaria versus.

Hoc

Hoc vitium autem esse in Orat. constat. Nam, vt inquit Gell. *Verbis vti aut nimis obsoletis, exulctis, aut insolentibus, nouitatisq; duræ & illepidæ par Cacozeliæ delictū vid. tur.* Quod vitium etiam Gellius adscribit Nigidio *lib.19 cap.postremo.* Et Corn. Tacitus *in Dialogo de Oratoribus* ait: *Nec quemquam adeo Antiquarium puto, vt Cœliū ex ea parte laudem, qua antiquus est.* Cic. *in Epist.ad Att.* illudit librum Serapionis, ex quo vix ex antiquitate millesimam partem intelligeret. Et *lib.de Orat.* non laudat eos, qui id faciunt, quo magis antiquitatem eorum sermo retinere videatur. Et *ad Herenn.* non omnia antiquitati concedenda esse ait. Et *lib.de Diuinat.* tradit, quod errabat in multis rebus antiquitas, quam, vel vsu iam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus. Et *in orat.in Verr.* nimis antiqua *obsoleta* vocat. Nec minus Quintilianus damnat præceptorem quendam, qui discipulos suos iubebat obscurare, quæ dicerent, verbo Græco vtens σκότισον, id est; obtenebra, obscura. Et Heraclitus Philosophus improbatus, qui styli obscuritate sensus inuolueret. Vnde Cicero *lib.de Nat.Deorum*, scribit: *Heraclitus quid diceret, intelligi noluit.* Et rursus: *Nec consulto dicis occulte, vt Heraclitus.* Et *lib.de Finib.* σκοτεινὸν appellat eundem Philosophum, cuius meminit etiam *lib.4. Academ.Quæst.* quasi dicas tenebrosum. De industria enim adeo obscurabat stylum, vt eius volumina Philosophi non nisi sudantes intelligerent. Ita & Augustus vt insanum increpabat Ant. quasi ea scribentem, quæ mirentur potius homines, quam intelligant, vtens verbis obscuris Catonis, quem imitatum Salustium grauate incessit:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe Iugurtinæ conditor historiæ.

Et Leneus Pompeius Magni Pompeii libertus Salustium ob id *popinionem* appellauit, scriptisque monstruosum, Catonisque verborum ineruditissimum furem, vt scriptum reliquit Quintilianus *lib.8.cap.3.* De huiusmodi antiquis & obscuris Catonis verbis lucuentos scripsit libros Verrius Flaccus, teste Gellio, quorum verborum vsum eundem damnasse existimandum, quum Augustus illum præceptorem nepotibus suis elegerit, teste Sueton. *de clar.Grammat.*

Quod vtique haud fecisse Augustum existimandum, [illegible] quas voces & obsoletas abominatur, si vetustiorum verborum antiquorum ex vsu fuisset, [illegible] fuisset in legendo & scribendo obscure. Horatius lib. 1. Satyr. 10. ob id iure scripsit:

— Vt currat sententia, neu se
Impediat verbis lassas onerantibus aures.

Phauorinus adolescentem nimis veterum loquentem & prisce, reprehendit apud Gellium lib. 1. c. 10.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. LXXXVII.

Et quum hortatur, ferenda esse præsentia qualiacunque sint, contenti simus hoc Catone.

Beroaldus hunc locum ex Macrobio, *lib. 2. Saturnal. cap. 4.* interpretatur verba authoris, ita describens: *Venit Augustus forte in domum, in qua Cato habitauerat, deinde [illegible] in adulationem Cæsaris male existimantis de Catonis pertinacia, ait: Quisquis præsentem statum ciuitatis commutari non volet, ciuis & vir bonus est.* Satis & serio Catonem laudauit, & [illegible] affectaret res nouas, consuluit. Quum itaque Cato præsenti ciuitatis statu contentus foret, nec enim commutari vellet, vtpote homo constantissimus, merito dixit Augustus: *Contenti simus hoc Catone*, hoc est, præsenti statu, qualiscunque sit. Turnebus *Aduers. lib. 24. cap. 15.* scribit: *Catone simus contenti*, velut, ac si dicas, feramus hæc æquo animo, nec nobis [illegible] consciscamus, satis sit hoc vnum fecisse Catonem. Ego vero neutram interpretationem probare possum, siquidem quod priorem spectat, haud verisimile est Augustum voluisse dictum hoc ab honore, quem Catoni [illegible], detrahere, [illegible] Cato contrariarum partium [illegible] & [illegible] publicæ [illegible], & Cæsari [illegible] [illegible], & per consequens, Augusto [illegible] [illegible] oppugnator[illegible]s. Posterior Turnebi [illegible] [illegible], [illegible] non solum Cato, [illegible] multi alii bellis ciuilibus [illegible] sis [illegible]

Quum-

Quamobrem nos cogitauimus, dictum Augusti non ad Catonem Vticensem referendum, sed ad Censorinum. Duo enim fuere Catones celeberrimi, ambo Tusculo Italiæ oppido oriundi, senior videlicet, qui & Censorius dictus, alter Vticensis appellatus, eo quod se ipsum Vticæ interfecerit, ne in Cæsaris manus viuus veniret. Censorius Cato aduersus corruptos Reipublicæ mores semper [illegible] sese gessit, vnde de illo Seneca ad Lucilium [illegible] scripsit: *M. Cato Censorinus, quem tam necessarium Reipub. fuit nasci quam Scipionem: Alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit.* Itaque Augusti dictum, vel ipsi vel aliis accommodari potest. Si ipsi, sensus erit, Contenti simus præsenti Catone, id est, patienter ferendū à se quemcunq; qui instar Catonis illius dominio vrbique leges præscriptas incesseret & improbaret. Si vero ad alios idem dictum referamus, sensus erit, quod sicuti Catonis censuram populus Romanus, vtpote rectam & Reipublicæ proficuam semper patienter recepit, quamuis multa mutaret & tolleret consueta, ita & Augusti dominationem quamuis insolitam, tamen vrbi & populo Romano congruam, & decentem ferendam esse, cumque contentum esse debere hoc Catone, id est, morum correctore, & vrbis moderatore, iuxta quod apud Tacitum *lib.4 Hist.* Marcellus inquit, se meminisse temporum, quibus natus sit, quam ciuitatis formam patres auiq; instituerint, vlteriora mirari, præsentia sequi bonos Imperatores, voto expetere, qualescunque tolerare. Quod si ad Catonem Vticensem dictum etiam istud referendum quis contenderit, hunc illi intellectum dandum existimamus, quod Augustus hortatus præsentia ferenda esse, qualiacunq; essent, diceret: *Contenti simus hoc Catone,* id est, patienter feramus & cōstanter, sicuti Cato faciebat. Eum omnium namque constantissimum fuisse, [illegible] colligitur ex Plutarcho in illius vita, & Cic. ad Attic. scribente *lib.1. Epist.*14. vbi illi præ cæteris tribuit constantiam & integritatem. Venit in mentem, an forte pro Catone legendum esset Catonio. Namque Catonium, testimonio Cælii Rhod. *lib.* 10. [illegible] 18. & 12 [illegible]. pro quopiam exitioso, & pro inferno apud antiquiores scri-

ptores accipi animaduertimus; & quum Augustus hortaretur, præsentia qualiacunque ferenda, de aduersis profecto intelligendum, & voluntati nostræ haud respondentibus, quæ tanquam molesta constanter toleranda esse suadebat, inquiens, *Contenti simus hoc Catonio*, id est, hac molestia, & vt vulgo dicitur, hoc inferno. Huiusmodi enim vocibus consimilibus & aliquando vsum Augustum, paulo post refert Sueton. vbi *baceolum pulleiaceum, & vacerrosum*, & alia, quamuis apud Gell. *lib.16.c.7.* textus *Catomium* habeat, non Catonium, vti Rhod. loco enim citato adducit carmen Saberii in mimis staminariis huiusmodi:

Tollet bona vos Orcus nudos in Catomium.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. LXXXIX.

Admonebatq; Prætores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri.

COmmissiones verbale esse, à *committo* deriuatum, plane constat. Quamobrem si huius vocis genuinum sensum hoc loco habere volumus, etiam verbi, à quo deriuatum diximus, varia significata percurrenda. Primum itaque *committo* significat alterius fidei tradere, vt Terent. in Andr.

Bona nostra hæc tibi committo, & tuæ mando fidei.

Et rursus:

Ne satis digna, cui committas primo partu mulierem.

Cic. ad Q. Fratr. *Vt eos, quos suæ fidei potestatiq; S.P.Q.R. commisit, & credidit, diligas.* Quandoque pro *peccare*. Cicero in Verr. *Ego etiam, quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum?* Et Virg. 1. Æneid.

Quid meus Aeneas in te committere tantum
Quid Troes potuere?

Et Cic. pro Syll. *Committerem vt etiam fieret.* Et lib. de Leg. *Sacram commissum, quod expiari non poterit, impiam interemptum esse.* In quo significatu vt plurimum obseruantia in Legis literis.

Nonnunquam signi ficat incidere in poenam, vt vulgo dicitur, *incidere in poena.* Ita Cic. *Pænam* [illegible]

quida

qui in Verr. & pro Cl. *Nihilominus enim potest, vt illam multam non commiserit accepisse tamen ob rem iudicandam.*

Aliquando significat *facere.* Salustius: *Sempronia quæ multa sæpe virilis audaciæ commiserat.* Cic. in Epist. *Committam vt tibi insanire videar.* Et rursus: *Non committam posthac, vt me accusare de epistolarum negligentia possis,* & alibi millies.

Aliquando *coniungere,* vti apud Virgil.

Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Gell. *Gordium nomen est vrbis quam Sangarius fluuius interfluit, magna ex parte cingitur fluctibus, speciem insulæ prabet, & nisi tenue discrimen obijceret, maria quæ nunc diuidit, comitteret.* Et Catullus in Epithalamio:

Quare nunc animos saltem committite vestros.

Quandoque *incipere.* Cic. in Catil. *Tum interuentu pontini pugna, quæ erat commissa, sedatur.* Et Virg. lib. 5. Æneid.

Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Et Sal. *Mox prælium commisere.* Quamuis etiam committere pugnam, pro pugnare obseruemus. Cic. in Epist. *Eo die, quo Pansa prælium commisit, eodem à Gadibus naues profectæ sunt.* Et pro Mur. *Pugna quæ cum Rege commissa est, & summa contentione pugnata.* Et Vlpian. in l. 1. §. quum aries, D. si quadrupes paup. fe. iss. dic. *Quum arietem vel bouem commisissent, & alter alterum occidit.* Et in sacris paginis, 3. *Regum cap* 22. legimus: *Commissum est ergo prælium in die illa.* Ex quibus facile patere puto, Budæum doctissimum *in suis annotat. in Pandectas, ex l. qua ratione, ad legem Aquiliam,* non recte apud Liuium, *bellum commissum,* interpretatum, *bellum apertum,* & quasi re ipsa indictum, quum potius interpretandum, *bellum inceptum,* vel *factum,* vel *mandatum*; nam & *committo* aliquando significat, aliquid faciendum iniungere. Ita Cic. de Orat. *Ego tibi vllam causam maiorem committendam putem.* Et pro domo: *Cn. Pompeio plurima bella extra ordinem sunt commissa.* Et in Epist. *Neq; te impedio quo minus susceptum negotium pro tua fide & diligentia ex voluntate Cæsaris, qui tibi rem magnam difficilemq; commisit, gerere possis.*

Committo postremo significat, ad contentionem & concertationem exhibere & comparare. Ita Suet. in Clau-

dio, cap.41. *Circenses etiam frequenter in [illegible]* [illegible] in Caligula cap. ... *Non [illegible]* *[illegible] committere*, id est, ad [illegible] certamen & conventum [illegible]. [illegible] Suetonius cap. 45 *Quos etiam cum [illegible] committere [illegible]*. Sic [illegible] gladiatorum [illegible] dicebantur. [illegible] Vegetius *lib.2.cap.7* [illegible] cornicines que & buccinatores committere prælium dicit, id est, accendere ad pugnam. Et *in [illegible], cap.18* obseruauit committendi [illegible] pro [illegible]. Ita enim [illegible] *[illegible] in [illegible] committere [illegible], ne [illegible] in contentione*. Vnde & committiones dictæ [illegible] exhibitiones [illegible] & translatum [illegible] oratores, & poetas, qui in publicis [illegible] inter se [illegible]tur. Vnde [illegible] Satyra [illegible]:

Committit vates, & comparat inde Maronem.

Harum committionum meminere Plinius [illegible] & Macrobius *lib.2 cap 7.* & Cic. ad Attic. *[illegible] ipsa committione [illegible] quemadmodum [illegible].* Et [illegible]: *Commissione [illegible] frequentiam non [illegible].* Quum itaque Prætores præessent ludis, ad [illegible] Augustum [illegible] referent in Scenicis vel Poeticis contentionibus numen suum [illegible] pari & [illegible], ne enim interpretantur omnes fere interpretes, quos hactenus mihi legere contigit. Quæ expositio sicuti [illegible] docta est, & acuta, ita mihi plene non satisfacit. quum apud eundem Suetonium legam *in Caligula, cap 53.* de illo: *[illegible] genera [illegible], vt [illegible] tum [illegible] commissiones* *[illegible] & [illegible] dicere[illegible]. [illegible] tamen [illegible] [illegible] in publicis [illegible]* [illegible] *dicere [illegible]* [illegible]. Quare [illegible] committio[illegible] [illegible] Tranquillus per [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Augusti, eo Imperante [illegible] [illegible], & in [illegible] [illegible] [illegible] Senatus vel populi Romani nomen [illegible]

[illegible]

rent; & nostris temporibus in processibus & instrumentis, vulgo ita dictis, fieri à tabellionibus seu notariis vocatis, officinatur, idque vulgato & incompto scribendi genere, quo nomen suum dehonestari seu obsolescere nolebat Augustus. Ob id Prætores, coram quibus iudicia exercebantur, admonuit, ne paterentur nomen suum in commissionibus, scilicet, in iudicialibus contentionibus & actis scribendis imponi, & sic coinquinari. Suet. *in Caligula*, c. 15. ait, eum fuisse authorem, vt in relationibus non solum nomen ipsius præscriberetur, sed & sororum, per hæc verba: *Quod bonum felixque sit Caio Cæsari sororibusque eius; nam quum publicis adulationibus Consulum nomina addi præscriberentur, voluit ipse & sororum nomen addi.* Vnde & nostris quoque temporibus *Commandamenti* dicuntur commissiones seu præcepta, quæ partibus litigantibus à tabellionibus iussu iudicum indies fiunt. Quod vero Prætores præessent iudicibus, constat, præsertim ex Cicerone *in lib. de Leg.* scribente: *Iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor esto. Iuris ciuilis custos esto.* Quod vero scribæ litigantium acta omnia in tabulas referrent, constat ex Cicerone *in 5. in Verr.* & Plutarcho *in M. Catone*, & clarius docet ex neotericis peritissimus historiæ antiquæ Carolus Sigonius *de antiq. iur. Rom. ciu. lib. 2. cap. 9. & lib. 1. & 2. de iudic.* Hinc factum puto, vt apud Iuristas frequens manarit vsus huius verbi, vt committere pro confiscare dicatur. Vnde titulus, *D. lib. 39. & C. lib. 4. de vectigal. & commiss.* Ita *committere in legem, stipulationem & testamentum*, dicuntur apud ipsos, qui aduersus legem, stipulationem & testamentum quid faciunt, *l. non solum, § illud, D. de lib. lega.* & committere, pro delinquere, *l. 1. §. cum vrbem, D. de officio præfect. vrb.* & in commissum cadere res dicuntur, pro quibus debitum vectigal solutum non est. *l. vltim. §. si quis D. de vectig. & commiss.* & commissum factum pro homicidio, *in l. is qui cum telo, C. ad l. Corn. de sica.* & commissoriales pro pactione in venditionibus, & oppignorationibus vsurpatur, *l. 2. & toto tit. D. de lege commissoria.* Ita & commissæ hypothecæ, quæ creditoris factæ sunt, ex Cic. *in Epist. Famil.* Quæ adnotasse libuit, vt non alienam expositionem

nostram penitus quis putet, dum per commissiones interpretandum censemus acta iudicialia à scribis in tabulas relata. Quæ pariter interpretatio facile accommodari potest dictis Suetonii *in Caligula*, vt scilicet ille Senecæ scripta tanquam vulgari & domestica oratione, id est, composita, non tamen graui & eloquenti stylo exarata, meras commissiones in hunc sensum appellarit, & arenam sine calce, nam Neronis principatus primis annis Afranius Burrus, & Annæus Seneca pari in societate concordes moderatores fuere, ille bellicis rebus præpositus, hic ciuilibus curis; quod ex Tacito, *lib. Annal. 13.* clare colligitur. Quinimmo auctor est Dio, eundem Caligulam præstantissimum virum Senecam parum abfuisse quin occiderit, ideo tantum, quod causam quandam in Senatu, præsente Caio ipso, pulcherrime & sapienter egerat. Vnde iudicia eum antea tractasse, vel saltem iudiciis sæpe se ingessisse & interuenisse credendum. Itaque Caligulæ facile illius scripta meras commissiones dixisse; nam quod illi interpretes exponunt commissiones pro commissuris, ædificiorum similitudine, vel gladiatorum congressus, haudquaquam probari possunt intimius rem perscrutanti.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO. CAP. XCIV.

In secessu Apolloniæ Theogenis Mathematici pergulam comite Agrippa ascenderat, quum Agrippæ, qui prior consulebat, magna pene & incredibilia prædicerentur, reticere ipse genituram suam, nec velle edere perseuerabat, metu ac pudore, ne minor inueniretur.

QVum antiqui Philosophi plerique, & Mathematici seu Astrologi, (quos Gellius Chaldæos etiam appellant, & Augustinus in 4. Confessionum Planetarios, qui etiam Genethliaci dicuntur, & ex astrorum positione in hominum natiuitate futura prædicere profitentur, & natiuitates facimus, seu genituras, vt Spartianus in Seuero,) locos certos suam subdio, & cœlo aperto spectantes, hinc, quod in pergulis vel ambularent, à pergendo pergulam dictam, & ideo hunc locum à Suetonio pergulam appellari, communiter

signifi-

significatione, & vulgari, quidam contendunt, id est, per topiarium genus, scilicet vites dispositas ad instar fornicum per palos rectos hinc inde fixos exporrectas, quibus superius semicirculari figura dispositis viminibus, vites supertexuntur, Galli *Treillam* vocant. Quo sensu Plinius *lib.* 17. *cap.* 24. Vitium generosas pergulas quinquatribus putandas tradit. Et Col. *lib.* 11. *c.* 2. dixit: *Si quæ pergulæ vitium generosarum à putantibus relictæ sunt, ante Kal. Aprilis vtique deputari debent.* Vnde & *pergulanus* adiectiuum, vt *pergulana* vitis species apud Col. lib. 3. c. 2. *Nam has mihi nuper cognitas, pergulanam dico, & Irciolam.* Pergulanam autem Romæ etiam speciem arbitramur, quę vulgo *Pergolizza* dicitur, & etiam hyeme vuarum racemos appensos habet. Verum hæc sententia haudquaquam recipienda, quum Suetonius vtatur verbo *ascenderet*; pergulæ autem vitium in plana terra (vt plurimum) educentur & in viridariis nō pensilib. Quamobrē rectius alii interpretātur hoc in loco pergulā pro loco extra parietē porrecto in domo, inter quos Budæus *in annot. in Pand. ex l. si vero, de iis qui deiecerunt*, ita scribit: *Pergulam, cuius hic quoque fit mentio, pro parte domus exporrecta & propendente accipi debere hoc in loco, eius generis, quas salientes artifices nostri appellant, nemo semidoctus ignorat.* Verum quum huiuscemodi loca à Suetonio appellari *Meniana* solere obseruemus, vti in Caligula, c.... *Pauci è proximis Menianis spectabant,* & *Podia*, vti *in Nerone c.* 12. quamuis Podium Theatri magis sit pars, & Menianum domus; ob id potius per pergulam hoc loco intelligendum puto loca illa detecta, quæ in superiori domus parte super tectum ædificari solent, vulgo *Terrazzi* & *Antane* ab Italis dicuntur, & *Galerias* Galli vocant; Quamuis & aliquando tegantur ab aliquibus. Ita enim pergulam apud Vlpianum *l. hæres*, §. 2. *de iudiciis*, Glossæ antiquorum explicant ὑπερῷον, ἰκρία, μεσόδμη, ὀρσοθύρα, στεγόν, οἴκημα. In hoc significatu Tertullianus aduersus Valentinianum: *Cœnacula in adicularū disposita forma. aliis, atque aliis pergulis superstructa.* Et Proper. in Lęnam

Horruit algenti pergula tecta foco.

Et Plinius lib. 2. c. 3. *Lucius Fuluius argentarius bello Punico secundo, cum corona rosacea interdiu è pergula in forum prospexisse dictus.*

ex authoritate Senatus in carcerem abductum. Et Plautus in Pseudolo:

Cras faciam deportare in pergulam.

Et rursus:

Cras Phœnicio corio inuises pergulam.

Significans se puellam flagris cæsam in loco aperto omnibus ostentaturum, vt censeo. Non quod interpretatur est Turnebus *lib. Aduers. 8. cap. 1.* quod pauperes & scorta in pergulis habitarent, & mererent. In pergulas quoque res venales exponi consueuerant, præsertim à pictoribus. Ita Plinius *libro 35 cap.* 10. de Apelle: *Idem perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus, atq, post ipsam tabulam vitia, quæ notarentur auscultabat.* Et apud Iuristas *in l. 5 §. penul. D. de iis qui deiecer. vel effud.* legimus: *Quum pictor in pergula clypeum vel tabulam expositam habuisset.* Et in l. vltima C. Theod. de excusat. artif. *Priuilegium hoc pictoribus dari, vt pergulas, & officinas in locis publicis sine pensione obtineant.* Hinc illud Lucilii Satyrici apud Lactantium:

Pergula pictorum veri nihil, omnia ficta.

Et Lucill. *Credit signo cor inesse in alienu pergula pictorum* Quod vero in pergulis artifices non solum opera sua in propatulo haberent, sed etiam præceptores discipulos erudirent, constat ex Suetonio, vbi de Cassicio Grammatico inquit: *Deinde in pergula docuit*, vnde Iulius Capitolinus eleganti epitheto *pergulæ magistros* appellauit. Vopiscusque in Saturnino: *In Africa Rhetoricæ operam dederat, Romæ frequentauerat pergulas magistrales.* Et Iuuenalis Saty. 11.

Sed mire [illegible] erit, cui cedere debeat omnis

Pergula.

Itaq. quum Suetonius inquit, Augustum Apolloniæ ascendisse pergulam Theogenis Mathematici, intelligendum ascendisse in locum apertum in domus superiore parte, in quo Theogenes artem suam docebat, & profitebatur, quo in loco & alios artifices se exercere, & artes suas exponere consueuerant, vt ex dictis docuimus. Vnde Vlpianus in [illegible] de instit. & [illegible] §. [illegible] consistat, non [illegible] *sed tabernam, pergulam, horreum, armarium, [illegible]*

[illegible]

decens illius dominus volgit diffindere freto his adhibit. Ex quibus superius illius facile patere potest, eruditissimum vndequaque Cælium Rhodiginum *lib.* 14. *cap.* 5. hallucinatum, dum inquit, Pergulam adulteri cognomen esse, ita dictum, quod aduentu mariti latuerit in pergula. Quum pergula locus eiusmodi sit minime latebræ accommodatus, sed potius expositionem.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

Cap. XCVIII.

Huius Masgabæ ante annum defuncti tumulum quum ex triclinio animaduertisset, magna turba multisque luminibus frequentari, versum compositum ex tempore clare pronunciauit.

Aliquos in funeribus & parentalibus, tædis, facibus, & cereis accensis vsos, ex loco isto Suetonii facile probatur, vbi tradit Augustum ex triclinio vidisse Masgabæ ante annum defuncti tumulum magna turba multisque luminibus frequentari, quod & infra *in Caligula, cap.* 13. adnotari potest, vbi inquit, illum Tiberii funus prosequentem inter ardentas tædas incessisse. Et superius *in Iulio Cæsare, cap.* 84. tradit, rogum illum à duobus gladiis succinctis, ac bina iacula gestantibus, cereis succensum. Seruius *in Virg.* 6. *AEneid.* enarrans illud in funere Miseni:

—Et subiectum more parentum
Auersi tenuere facem.

ait, ex Varrone, *funus dictum a fune, & à fune funalia dicuntur,* id est, faces ex contortis funibus, cera aut pice circundatis, quod & erat maximi honoris indicium. Plinius de viris illustribus: *Druillio concessum est, vt prælucente funali & præcinente tibicine a cœna publice rediret.* Et Cic. de Senect. *Delectabatur crebro funali, & tibicine.* Hinc & *funalis cereus*, Valerio Maximo, libro 3. cap. 6. *C. Druillius ad funalem cereum præeunte tibicine & fidicine a cœna domum reuerti solitus est.* Et Martialis:

Hinc tibi nocturnos præstabit cereus ignes.

Et Cic. de offic. *Omnib. vicis statuæ factæ sunt & ad eas thus, & cerei.*

His

His itaque cereis, seu funalibus, vt diximus, vtebantur [illegible] in funeribus. Virg. lib. 11. Æneid.

——— ———Et de more vetusto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammarum.

Tacitus *lib 3 Annal. post principium*, de funere Germanici: *Die [illegible] reliquiæ tumulo Augusti, modo per silentium vastus, modo [illegible] plena Vrbis itinera, comburentes post Campum Martium [illegible].* Ad hæc vide Senecam *extremo libro de breuitate vitæ, & de tranquillitate vitæ, cap. 11.* Cereis etiam accensis [illegible] in pompis seu triumphis, tradit Trebell. Pollio in [illegible], vbi de Decennalibus inquiens: *Mulieribus cum [illegible] & lampadibus præcedentibus, Capitolium petiit*, quod [illegible] *in Tiberio*, docuimus. Et in sacris cereos accensos colligimus ex Am. Marcellino, *lib. 22.* scribente, vbi de [illegible] Apollinis templo incensi verba facit, Asclepiadem [illegible] Deæ cœlestis argentum breue figmentum, [illegible] ibat, solitum afferre, ante pedes simulachri [illegible] statuisse, accensisque cereis ex via cessisse. Vnde [illegible] noctis emensa, quum neque adesse quisquam [illegible], nec [illegible] volitantes scintillæ adhæsere materiis vetustissimis, ignesque aridis nutrimentis erecti, omne quicquid contingi potuit, licet ardua distetetum celsitudine, concremarunt.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.

CAP. CI.

Testamentum L. Planco C. Silio Coss. iii. Non. Aprilis, ante annum & quatuor menses [illegible] decederet, factum ab eo, ac [illegible] partim [illegible] partim libertorum Polybii & Hilarionis [illegible] scriptum, [illegible] apud sex virgines Vestales, cum tribus signatis [illegible] protulerunt.

Liuius libro 1. de Numa Rege loquens sic scribit: *Virginesque Vestæ legit, Alba oriundum sacerdotium, [illegible] haud alienum. His vt adsiduæ templi antistites essent, [illegible] de publico statuit, virginitate aliisque [illegible]*

[illegible]

Ctas fecit. Et in legibus veteribus Numæ Pompilii legimus: *Virgines Vestales ignem foci publici sempiternum in Vrbe custodiunt. Illis vivo etiam patre testamentum facere, cæteraque sine curatore gerere ius esto* Has vero à principio quatuor fuisse, concordes omnes scriptores tradunt; Primusque Plutarchus in Numa, *Geganiam*, *Bereniam*, *Camillam & Tarpeiam* appellatas inquit; quamuis Alexander ab Alexandro *lib.5.cap.*12. corrupte *Gegamiam*, *Beremiam*, *& Gamiliam* tres primas vocet, qua in re etiam subdit, mirari Gellium scribentem, *lib.1.cap.*12. *in calce*, primæ Virgini Vestali nomen fuisse *Amata*, hincque Pontifices Maximos inter capiendas Vestales, *Amatæ* nomen non recepisse. His quatuor Plutarchus loco citato, & binas alias additas dicit succedentibus temporibus, quod & Dionysius Halycarnassæus confirmat *lib.* 3. & clarius Festus Pompeius *lib.*17. per hæc verba: *Sex Vestæ Sacerdotes constitutæ erant, vt populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum, quia ciuitas Romana in sex erat distributa partes, in primes, secundosque, Titienses, Rannenses, & Luceres.* Alexander ab Alexandro loco supradicto perperam scriptum reliquit, aucto & propagato imperio collegium Vestalium ad vicenarium constitutum fuisse, quod falsum esse ex dictis & dicendis palam fiet. Verum erroris occasionem Alexandro dedisse existimandum verba Gellii, loco iam dicto, vbi legimus: *Sed Pappiam legem inuenimus, qua cauetur, vt Pontificis Maximi arbitratu, virgines è populo viginti legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat.* Quod pariter conuenit cum eis, quę à Suetonio *in Augusto* scribuntur *cap.*31. in hæc verba: *Sacerdotum & numerum, & dignitatem, sed & commoda auxit, præcipue Vestalium virginum. Cumque in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirentque multi, ne filias in sortem darent, adiurauit, si cuiquam neptium suarum competeret ætas, oblaturum se fuisse eam.* Ex quibus patet, viginti virgines seligi lege Pappia, de ritu Vestales capiundi, ex qua in demortuæ locum vna sorte eligeretur. Sex vero tantum numero fuisse, nec vnquam amplius, omnes fere scriptores vnanimi consensu fatentur, locusque præterea iste Suetonii facile ostendit. D. tamen Ambrosius *in quadam epistola ad Valentinianum Augustum*, septem fuisse sentire videtur per hæc

verba;

verba: *Vix sex tum Vestales capiuntur* [illegible] *infulæ vittæ ti capitis* [illegible] *dictua, ministrorum* [illegible] *ingentia, præscripta denique pudicitiæ tempora* [illegible]. Vidi [illegible] aliqui hanc difficultatem & eam [illegible] conati sunt, [illegible] res, sex virgines Vestales simpliciter fuisse, at [illegible] Vestali Maxima septem. Quod tamen [illegible] haud nos probare possumus; Siquidem [illegible] potest [illegible], inter Vestales sex fuisse maximam, [illegible] fuisse [illegible] quæ cæteris præsideret. Quum apud scriptores [illegible] observetur. Sit tantum ad id probandum locus Suetonii in *Domitiano, c. 8.* vbi habet: *Mox Corneliam virginem maximam* [illegible] *solutam olim, dehinc longo interuallo repetitam atque* [illegible] *fodi imperauit.* Quo in loco dici potest, *Maximam* [illegible] fuisse Corneliæ virginis Vestalis; Nam [illegible] Q. Fabio [illegible], Maximorū cognomen ad posteros translatum [illegible] *lib. 33.* Quod & confirmare possumus, quum Plinius [illegible] 4. *epist.* 11. de hac ipsa Cornelia verba faciens eam [illegible] appellet, & non *Maximam*. At demus virginem [illegible] vestalibus fuisse, quæ præesset cæteris, [illegible] num collegiis hodie *Abbatissa* dicitur, [illegible] Et clare profecto elicitur ex Suetonio [illegible] bit: *Testamentum eius aperitur, recitatum* [illegible] *Idibus Septembris proximis in* [illegible] *que virgini Vestali Maximæ.* Et Lampridius in Ant. Heliogabalo. [illegible] *quasi verum* [illegible] *virgo Maxima* [illegible] *monstrauerat.* H[illegible] [illegible] numero [illegible] sed septimam minime dicendum. Ita doctissimus Carolus Sigonius *lib. 1. de antiquo iure* [illegible] *cap.* [illegible] scribit: [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] Ambrosiano [illegible]

libra-

librariorum incuria positum, vel Ambrosium in historia gentili memoria lapsum. Apud has autem Vestales virgines testamenta reponi solita, vt suo tempore in lucem proferrentur, constat ex hoc Suet. loco, de testamento Augusti, necnon ex C. Tacito *lib. Annal. 1.* scribente: *Nihil primo Senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti, cuius testamentum illatum per virgines Vestae, Tiberium & Liuiam heredes habuit.* Idem de Antonii Triumuiri testamento legimus apud Plutarchum *in illius vita.* Quod & Dion confirmat. Et de testamento Cæsaris, *ex Suet. in illo, c. 83.* Ad quod etiam spectare videtur quod *l. 3. ff. de tab. exhib.* Vlpianus tradit; ostendit enim, testamentum in Æde sacra reponi solere.

C. SVET. TRANQVIL. IN AVGVSTO.
CAP. CI.

Tertio breuiarium totius imperii, quantum militum sub signis vbique essent, quantum pecuniæ in ærario & fiscis & vectigaliorum residuis, &c.

NOn desunt qui *Rationarium, Breuiarium, Kalendariũ* apud scriptores Synonyma esse, & in eodẽ significatu accipi posse putent, quod tamen absolute prolatũ haud verum esse conuincitur. Siquidem rationarium proprie acceptum nihil aliud significat, quã liber, seu codex, in quo accepti & expẽsi rationes describuntur. Suet. supra in Aug. c. 18. *Tadio diuturnæ valetudinis, quum etiam magistratibus, ac Senatu domum accitis Rationarium Imperii tradidit*, id est, reditus & expensas Populi Rom. vnde etiam *rationibus inferre*, pro scribere in loco rationum, seu rationario. Ita Iul. Cæs. emit seruitia recentiora immenso pretio, & cuius etiam ipsum puderet, sic vt vetaret rationibus inferri. Et apud Iurisconsultos *rationibus inferre*, id est, quod receptum quodque expensum, in libro Rationum inscribere, *l. qui sine v, uru. D. de vsg. glss.* Et infra in Caligula, capite 16. *Rationes Imperii ab Augusto proponi solitas, sed a Tiberio intermissas publicauit.* Et rationes relatæ Iusto Pompeio libro 15. rerum Rom. dicuntur, quæ in tabulis descriptæ publicæ data atque expensa docent Indices. Quod & Cicer

Cicero *lib. 5. Epist. ad Rufum* ostendit. Et in orat. pro Roscio: *Non habere se hoc nomen accepti in Codicem accepti & expensi relatum, confitetur.* Et rursus: *Si tabulas* (inquit) *Caius Fannius accepti, & expensi profert suas.* Sed clarius in Verrem: *Videamus rationes quemadmodum retulerit, accepti inquit vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos septendecim nummos: dedi stipendio, frumento legatis, Proquaestore cohorti Praetoriae sestertium mille sexcenta triginta quinque millia, quadringentos septendecim nummos, reliqui Arimini sestertium sexcenta millia, hoc est, rationem referre?* Vnde & apud Marcellinum *Rationarius Apparitor*, qui rationes conficit, vel qui rationibus praeest, quique [illegible] *in annot. in Pand. ex l. vltima, de Senat.* Rationales, seu [illegible]niorum praefecti appellantur. Quod & confirmat Caelius Rhodiginus, *lib. 12. cap. 21. & vlt.* Cicero ad Atticum [illegible]*natorem* appellauit; ait enim *Hilarem ratiocinatorem* [illegible]. Offi. *Vt boni ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo, deducendoq; videre, quae reliqui summa fiat.* Ita & in Regno Neapolitano hi vulgo *Rationali* appellantur. Sic & nobis *Computisti & Ragionati* dicuntur.

Kalendarium certe, & ipsum pro Codice rationum accipi obseruamus. Ita Papinianus, *l. fin. §. item rescripserunt a curatore*, meminit curatoris Kalendarii Reipub. videlicet, qui curam gereret libri, quo nomina & debita continebantur, quod & adnotauit Cassiodorus, *lib.* [illegible] *variarum*. Et apud Africanum Iurisconsultum legimus *Kalendario praepositum*. Et Sceuola *D. de statu liberis*. Et Vlpianus dicit, *Kalendarii curationem*, & qui eam habent in aliqua ciuitate, inter honores non haberi. Verum quia foeneratores huiusmodi rationes singulo mense diligenter adnotabant in suis Codicibus, hinc foeneratorum Codices *Kalendarii* appellari, sicuti [illegible], seu ephemeridem dici [illegible], in quo singulis quoque die rationes [illegible], [illegible] Kalendarium [illegible] pro Codice [illegible] collocatum. Seneca lib. 1[illegible] epist. *D[illegible]* [illegible] *Kalendarium* [illegible], [illegible] Horatius [illegible] Epod. Ode 2.

Hæc vbi locutus fœnerator Alphius,
Iamiam futurus rusticus,
Omnem relegit idibus pecuniam,
Quærit Kalendis ponere.

Et lib. Ser. 1. Saty. 3.

Odisti & fugis vt Brussonem debitor æris,
Qui nisi cum tristes misero venere Kalendæ,
Mercedem, aut nummos vnde, vnde extricat amaras,
Porrecto iugulo Historias captiuus vt audit.

Et Martialis 8. Epigram.

Superba densis arca palleat nummis,
Centum explicetur pagina Kalendarum.

Et Ouid. lib. 2. de remed. amor.

Qui puteal Ianumque timet, celeresq; Kalendas,
Torqueat hunc æris mutua summa sui.

In hunc sensum Kalendarium acceptum à Plutarcho legimus, libro cui titulus: περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, id est, De non fœnerãdo. Et in hac significatione plura sunt exempla apud Iuristas, vt Kalendario præpositus seruus, *in l. penul. D. de re. cred.* vnde, & Kalendarium exercere, *l. vxorem, 41. §. legauerat, D. de legatis 3.* Hinc Kalendario destinatæ pecuniæ, id est, fœnerationi, *l. 62. D. de leg. 3.* & in Kalendarium conuersa pecunia, id est, fœnerationi, *l. 39. §. negligentiæ, D. de administr. tut.* Sic acceptum etiam Kalendarii nomen, *in l. vltima, D. de peculio. l. 6. D. de Instit. l. 3. D. de compensat. l. vltima, D. de muner. & honor. & alibi persæpe.* De re hac plura apud Lazium *de repub. Rom. lib. 3. cap. 15.*

Breuiarium si simpliciter accipiamus, opus concisum significat, seu summarium, Græcis voce ἐπιτομὴ fœminini generis dicitur. Ita Plinius *lib. 18.* dixit: *Vt omnis cultura quoddam Breuiarium peragatur.* Quod & hoc loco Suetonii dicta demonstrant, quod etiam *breues* appellauit Lampridius *in Alexandro* inquiens: *Milites suos sic vbique sciuit, vt in cubiculo haberet breues & numerum, & tempora militantium.* Et *breue* neutro genere sic Vopiscus in Aureliano. *Breue* (inquit) *nominatim conscripsit.* Quod si Breuiarium dixerimus cum additione rationum, erit summarium dati & expensi. Ita Suetonius in

Galba, cap. 12. *Dispensatori Breuiarium rationum afferenti paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse.* Sic apud Scæuolam, *l. vltima, D. de pecu. lega.* Breuiariæ rationes dictæ, id est, in epitomen & compendium contractæ. *Breuis* dicitur in l. vltima, de conueniendis fisci debitoribus, libro 10. Cod. *Inter chartulas confiscati, breuis quidam asseueratur inuentus, qui nomina debitorum contineret.* Vlpianus, *l. 3. §. 6. D. de penu lega.* videtur appellasse logarium, dum inquit: *Sed chartas ad rationunculam, vel ad logarium paratas contineri.* Vnde & *logographi*, qui libros rationum scribebant, & *logistæ*, qui eos curabant, Alciato *in libro Annot. in tres posteriores lib. Cod.* quamuis non desint qui non *logarium*, sed *legatarium* eo loco legẽdum putent. De qua re Maffæus Vegius *in libello suo de verb. signif.* Et Catellianus Cotta *in suis memorabilibus in dictione Penoris.* Seneca *libro 5. epist. Breuiarium*, parum Latinam dictionem esse contendit, & Latine loquendo dicendum *Summarium.* Qua in re quum habeamus luculentissimos authores Suetonium & Plinium, ac alios, Senecam hallucinatum in re hac facile asseuerare possumus.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. I.

Agrum insuper trans Anienem clientibus locumque sibi ad sepulturam sub Capitolio publice accepit.

LVcum non *locum* legendum existimat Læuinius Torrentius, exemplo Petri Victorii, apud Tacitum *libro 3. Annal.* vbi pro *locum Ortygiam, lucum Ortygiam* reponit, & addit, quod augustius & religiosius esset genti Claudiæ lucum datum, non locum sepulturæ, honoris gratia. Sic Augustus Mausoleo suo syluas adiecit, ex Suetonio, *in eius c. 100.* Idem elicitur ex Martiale, *de Fusco, Epigram. 76. lib. 6.* His Torrentii rationibus addamus & nos Ciceronis [illegible] *pro Milone* scribentis: *Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos inquam imploro, & obtestor.* Nemora quoque, sacra habuit Germania obseruamus, præcipue quibus prior tempus [illegible]

[illegible]

tur, testimonio Tacit. *in libro de eorum moribus.* Hincque illud Plinii *libro* 12 *cap.* 1. vbi de lucis & arboribus verba faciens, inquit: *Hæc fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura, etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant, nec minus auro fulgentia, atque ebore simulachra, quam lucos & in iis silentia ipsa adoramus.* Varro *lib.* 14. scribit: *Lucus neque aquam caduus est, quin potius manu consitus religiosusque, atque vel alicui Deo, vel alicuius hominis cineribus consecratus, ideoque aut circa delubra Deorum aut circa sepulchra hominum positus est.* Apud Hebræos quoque in literis sacris obseruamus, sepulturæ traditos nonnullos in lucis seu nemoribus. Ita *lib.* 1. *Regum, cap* 31. Saulis & filiorum eius ossa sepulta in nemore Iabes legimus. Quod etiam repetitum videmus 1. *Paralipo. c.* 10. His tamen omnibus non obstantibus, *locum*, non *lucum* legendum constanter affirmare non dubito; & ratio est, quod antiquis mos fuit extra ciuitatem sepelire cadauera, nec intra vrbem sepeliendi alicui fas erat, nisi permissu S.P.Q.R. ob alicuius præclarum facinus in aliquod Remp. Romanam. Veterum autẽ sepulchra in agris fuisse, probatur ex multis, & Vlpianus scriptum reliquit, *in l.* 3. §. *D. Hadrianus, de sepul. viol. in P.* Diuum Hadrianum pœnam statuisse aureorum quadraginta in eos, qui in ciuitate sepulchrum fecissent, & in magistratus eandem statuit pœnam, qui id passi forent. Cic. 2. *de Legibus*, legis 12. tab. meminit huiusmodi: *Hominem mortuum in Vrbe ne sepelito.* Id ipsum vetarunt Cæsares Diocletia. & Maximin. *l. mortuorum, l.* 12. *de relig. & sumpt fun.* & Iulius Paulus *libro* 1. *recept. senten* scribit: *Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis.* Antoninus quoque Pius intra vrbem sepeliri mortuos vetuit, teste Iulio Capitolino *in vita eiusdem*, & Spartiano in eodem. Refert Dion Cassius *lib.* 48. *ab V. C. cap.* 76. Romæ cautum edicto, ne mortui intra duo millia passuum ab vrbe cremarentur. Ex Horatio quoque *lib.* 1. *Ser. Saty.* 8. idem patet.

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulchrum
Pantalabo scurræ, Momentanique nepoti.
Mille pedes in fronte trecentos cippus in agrum,
Hic dabat, hæredes monimentum ne sequerentur.

Morem fuiſſe veterum ſepeliendi in agris, docet Liuius *lib.* 6. & Cice. *in orat. pro Sex. Roſcio*, vbi de Procuratore Chryſogoni inquit: *Cui de tanto patrimonio iſte nefarius prado ne iter quidem ad ſepulchrum patrium reliquiſſet*. Suetonius tradit *in Domitiano, cap.* 17. quod illius cadauer populari Sandapila per Veſpillones, Phillix nutrix in ſuburbano ſuo Latina via funerauit. In Flaminia quoq; via, ſepulchra gentilitia fuiſſe tradit Strabo *lib.* 5. vnde Martialis lib. 6. Epigram.

Hoc ſub marmore Glaucias humatus,
Iuncto Flaminea iacet ſepulchro.

Et lib. 11. Epigram. 14. in Epitaphio Paridis.

Quiſquis Flaminiam teris viator,
Noli nobile praterire marmor.

Et Iuuenalis Saty. 1. in fi.

——*Experiar quid concedatur in illos,*
Quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina.

Et rurſus Saty. 5.

Cliuoſa veheris dum per monumenta Latina.

Et congruum inter viam Flaminiam ripamque Tiberis in Mauſoleo conditum tradit Suetonius *in illo, cap.* 100. & Cic. *libro* 1. *Tuſcul. Quaſt.* non longe à principio: *An tu* (inquit) *egreſſus porta Capena, quum Collatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulchra vides, miſeros putas illos?* Scipionem Africanum in agro Linterni ſepultum in monumento ſibi ædificato, ſui iuſſu tradit Liuius *libro* 38. In Campo Martio quoque corpora magnatum & Principum virorum, teſtimonio Ammiani, *libro primo bell. ciu.* & Herodiani, *libro* 4. vbi de ſepultura Seueri, tumulabantur. Ita Plutarchus tradit *in vita Pompeii*, illius præſidio Syllam tumulatum, obſtante Lepido, & aliis aduerſantibus. Idem Pompeius funus Iuliæ vxoris ſuæ, & filiæ Cæſaris, apud Albanum ſepelire paratus, à Plebe coactus eſt eam in Campum Martium efferre. Et Appianus *libro* 1. *bell. ciu.* inquit, deſcribens funus Syllæ, eum Campo Martio illatum, quo in loco Reges tantum humati conſueuerant. A. Hircius & C. Panſa ille in caſtris hoſtium cæſus, hic in aduerſo prælio vulnere accepto defuncti, in Campo Martio ſepulti ſunt, *ex Liuio in Epitome libro* 119. Et

in epit. libro 116. *Cæsaris corpus, quum in Campum Martium deferreretur, à plebe ante rostra crematum est.* Et in epit. libro 106. *Iulia Cæsaris filia Pompeii vxor decessit, honosque maximus ei à populo habitus est, vt in Campo Martio sepeliretur.* Et in epit. libro 90. *Sylla decessit honosque ei à Senatu habitus est, vt in Campo Martio sepeliretur.* Ita Suetonius *cap.* 84. Cæsarem in Campo Martio humatum scribit. Campum autẽ Martium extra Vrbem fuisse patet ex Liuio *libro* 2. scribente: *Ager Tarquiniorum, qui inter Vrbem & Tiberim erat, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit, qui tamen hodie in Vrbe existit.*

Nihilominus claros quosdam viros speciali Pop. Rom. studio, eo quod de Republica optime meriti essent, intra Vrbem tumulatos, ac sepulturę traditos, obseruamus, quod maximum decus erat. Quod & Tullius 2. *de leg.* tradit, accidisse Publicolæ & Tuberto, quodq; Fabricius virtutis causa publico decreto & ipse sortitus est, quod & de Publicola tradit Dionysius 5. & Plutarchus *problem.* 79. ait, Cineres eorum, qui triumphassent, in Vrbem ferre licuisse. Quod & priuilegium fuisse Imperatoris, qui Rempublicam armis auxisset, docet Seruius *lib.* 11. *Æneid.* eum in locum,

———Auctaque partim
Finitimos tollunt in agros. vrbique remittunt.

Eutropius tamen *lib.* 8. *de gest. Rom.* scribit, Traianum solum Imperatorum omnium intra Vrbem fuisse sepultum, ossaq; illius collocata in vrna aurea in foro, quod sibi ædificauit, columna ibi posita; quod etiam scribit Aurelius Victor *in vita illius.* Vestalibus virginibus quoque permissum, vt intra Vrbem sepulturæ traderentur, testis est Seruius in prænarratum Virgilii locum. Et Cœl. Rhod. *lib* 17. *cap.* 20. quoque docet. Illud profecto haud prætermittendum, quod inquit Cic. in Antonium: *Maiores nostri statuas multis decreuere, sepulchra paucis.*

Nec solum Romanis fuit mos extra Vrbem sepelire mortuos, sed & fuisse Græcis, docet Æschines, dum quendam Timachum vniuersum patrimonium profudisse ostẽdens, ait, matrem eius orasse filium, ne fundum certum alienaret, vt si nihil inde aliud commodi caperet, saltem mortua

haberet, vbi sepeliri posset, nec ipsum quoque præd[illegible] percisse Aristophanes in ἐκκλησιαζούσαις, siue con[illegible]bus idem docet. Et Dares Phrygius *in libro de excidio Troiæ*, scribit Priamum, suorum more, Hectorem ante portas sepelisse. Diuus Chrysostomus *in Psal. 5. tom. 1.* ait: *Si intra vrbem corpora mortua sepelimus, multo magis qui verba mortua, & qui talia proferunt, & ne tegere aut obumbrare quidem volunt, longe amandare oportet.* Plato *libro de leg. 12.* ostendit quoque olim sepultos in agris homines, dum inquit: *Nullum in agro fecundo & ad culturam apto sepulchrum fiat, sed is locus corpora defunctorum recipiat, qui ad cætera inutilis, & ad id tantum commodus, viuentes minime lædat; nec enim a viuis, nec a mortuis terra [illegible] impedienda est.* Addamus quod etiam apud Sicyonios lege neminem intra mœnia humari licebat, vt tradit Plutarchus *in vita Arati circa finem.* Id quoque Hebræis familiare fuisse docent sacræ literæ. Genesis cap. 23. Abrahamus sepeliuit vxorem suam Saram in spelunca duplici, quam quadringentis siclis argenti probatæ monetæ publice emerat ab Ephrone, præsentibus filiis Heth. Et D. Ioannis *cap.* 19. traditur, Iosephum ab Arimathia & Nicodemum corpus Domini nostri Iesu Christi posuisse in monumento nouo, quod erat in horto. Et Abdias ille, qui vitas Apostolorum descripsit, tradit, corpora Diuorum Petri & Pauli in via Latina sepulta. Quum itaque Appius Claudiæ Gentis Princeps, post Reges ab ipso exactos, in Patres cooptatus, & agro pro clientibus accepto, locum quoque sibi ad sepulturam sub Capitolio publice acceperit, vt hoc loco docet Suetonius, non video, cur alius lucum potius [illegible] possit; præsertim quum eo in loco lucum fuisse multos apud scriptores idoneorum videamus; Qua in re ex recentioribus consulendi Bartholomæus Marlianus *libro [illegible], capite quarto. Topographiæ antiquæ Romæ*, & Georgius Fabricius, *lib. de Roma*, & alii huiusmodi scriptores plures.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. II.

Etiam virgo Vestalis fratrem iniussu populi triumphantem, ascenso simul curru vsque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut interdicere fas cuiquam Tribunorum esset.

CIcero *in orat. pro Cœlio* ita scribit: *Illa vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico Trib. pleb. de curru trahi passa non est.* Et Valerius *libro* 5. *cap* 4. de pietate erga parentes inquit: *Claudia Vestalis, quum patrem suum triumphantem à curru violenta Trib. pleb. manu detrahi animaduertisset, mira celeritate vtrisque se interponendo, amplissimam potestatem, inimicitiis accensam, depulit; igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in AEdem Vestæ duxit.* Hoc idem refert & Orosius *lib.* 5. vnde necessario fatendum, vel mendum in textu subesse, vel Suetonium hallucinatum. Verum nec minori scrupo animus hæret, quum apud Liuium luculentissimum Romanæ Reipublicę gestorum scriptorem de re hac, ne verbum quidem legamus, quinimo ipse duorum triumphorum gentis Claudiæ tantum meminit, nempe C. Claudii Neronis *libro* 28. & C. Claudii Pulchri *libro* 4. quorum vterq; S. P. Q. R. consensu quum triumphasset, neutrum eorum patrem vel fratrem Claudiæ Vestalis affirmare possumus. Et quod magis negocium facit, illud etiam est, quod sex triumphos Suetonius genti Claudiæ *cap.* 1. adscribit.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. V.

Sic enim in Fastos Actaque publica relatum est.

NEmo ex interpretibus Suetonii explicat hoc loco, quo pacto cognitum ex Fastis, Tiberium natum Romæ 16. Kal. Decembris, M. Æmylio Lepido iterũ & Munatio Planco Coss. Qua de re nos operæ preciũ facturos existimamus, si id aperire conabimur, necnon addẽtes quo pacto id quoque in Acta publica relatum fuerit. Quod itaq; ad primum

attinet, minime obscurum puto, Fastos & festos dies eosdem esse, ex Macrobio *lib. 1. Saturnal. c. 16.* & Plutarcho *Problem.* 24. & clarius ex Sexto Pompeio *lib. 6.* Natales vero dies clarissimorum virorum inter Fastos accipi solitos; Ita Ælianus *de varia Historia, lib.* 2. & Apollodorus *in Chronicis*, & Laertius *in vita Socratis*, diem sextum Februarii, in quo Socrates natus fuerat, festum habuisse, ac lustrasse ciuitatem, tradidere. Et Probus Æmilius *in vita Timoleontis* ait, illum Syracusanorum ducem præcipuas victorias semper Syracusanis in natali suo dedisse, adeo vt ipsius natalis diem omnes Siculi festum agerent. Sic Herodotus *lib. 9.* scribit, Xerxem diem, qua Rex dictus fuit, tanquam natalem, singulis annis insigniter celebrasse. Qui mos etiam Romanis familiaris fuit, vt scilicet celebrarent quotannis diem natalem suum. Ita Cic. *ad Atticum*, agere diem natalem suum dixit. Et lib. *de Finibus*, agere diem suum natalem quotannis, & colere diē natalem. & de natali suo die idem Cic. *in orat. pro Sestio.* Virg. Ecloga 3.

Phyllida mitte mihi, meus est natalis Iola
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

Et Sueton. tradit *in Domitiano, c.* 11. illum Saluium Cocceanum exilio multasse, quod Othonis Imperatoris patrui sui diem natalem celebrauerat. Et Suetonius in Tiberio, c. 26. *Natalem suum plebeiis incurrentem Circensibus, vix vnius bigæ adiectione honorari passus est.* Horatius lib. 2. Saty. 2.

——— ———*Licebit*
Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Suetonius in Tiberio, cap. 65. *Seianum res nouas molientem, quamuis iam & natalem eius publice celebrari, & imagines aureas passim coli videret.* Idem in Augusto, c. 57. *Equites Romani natalem eius sponte atque consensu biduo semper celebrarunt.* Idem in Tiberio, c. 53. de Agrippina: *Quum diem quoque natalem eius inter nefastos referendum suasisset.* Lampridius in Alexandro Seuero: *Quum natalem diem commendaret, hostia cruenta effugit.* Et Plinius.... *Dum natales suos celebraret.* Vnde & natalitia dare, pro soluere Festum natalis diei. Cic. in 2. Philip. *Hodie non descendit Antonius, cur? dat natalitia in hortis*, & vt interpretatio-

nit, *natalitia sunt conuiuia luxuriosa ad celebrandum natalem diem peculiariter structa*. Et Terent.in Phorm.

Porro autem alio, vbi erit puero natalis dies.

Similiter & *natalia* pro celebritate diei natalis obseruamus apud Iuuenal.Satyr.6.

Palmam inter dominas virtus natalibus aequat,

id est, vt interpretes adnotarunt, non aliter à victoria exhilaratur, quam si dies natales celebrarentur. Ita Plinius libro 18.cap.8. *Hodie*, inquit, *sacra prisca, atq; natalium pulte fritella conficiuntur*. Et Varro in eo libro, cui titulus est, *de numeris*, & ex eo Censorinus de die natali: *Id moris* (ait) *atq; instituti maiores nostri seruauerunt, vt quum die natali munus annale Genio soluerent, manum à caede & sanguine abstinerent, ne die, qua ipsi lucem accepissent, aliis demerent*. Hac eadem de causa Romani diem 12.Kal.Maii, quo fundamenta vrbis iacta sunt à Romulo, singulis annis festum agebant, quod ex Plutarcho *in Romulo*, & Solino, *cap.2.* & Festo Pompeio, *libro* 14. Censorio *lib.1.de die natali*, Eusebio *de temporibus*, Varrone *de re rust. lib.2.cap.1.* Cicerone *2.de Diuinat.* Suetonio *in Caligula, c.16.* & Flauio Vopisco *in Aureliano*, & Plinio *lib.14.c.4.* elicimus. Vnde Propertius *lib.4.Eleg.4.*ad fin.

Vrbi festus erat, dixere palilia Patres,
Hic primus coepit moenibus esse dies.

Et Ouid.lib.4.Metamorph.

——Festisq; Palilibus vrbis
Moenia conduntur.

Eundem morem Hebraeis fuisse, ex sacris paginis elicere possumus, vti Genesis 40. *Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat, qui faciens grande conuiuium, &c.* Et lib.Macchab.2. c.6. *Ducebantur autem cum amara necessitate in diem natalis Regis ad sacrificia, & quum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hedera coronati Libero circuire.* Et apud Matth.14. *Die autem natalis Herodis saltauit filia Herodiadis in medio.* Et apud Marcum 6. *Herodes natalis sui die coenam fecit Principibus & Tribunis, & primis Galilaeae, quumq; introysset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, &c.* Romani itaque, qui nullum adulationis modum in Augustum omisere, diem, quo Tiberius natus est, inter Fastos,

... Fastorum libris descriptū reposuere, vt singulo anno ... natiuitatis illius, quo in Palatio ortum duxerat, festum agerent. Quamobrem scripsit Suet. ex Fastis habuisse verum Tib. natiuitatis diem. Subdit vero, *& ex actu publico*, ... explicatione haud ignorandum ex Strabone, *lib.* 15. apud Indos fuisse vrbis præfectos tertii ordinis, natiuitates & mortes perscrutantes, & quomodo & quando fiant ... idque tributorum gratia, tum ne bonæ malæve natiuitates & mortes laterent. Consimilis mos fuit Rom. antiquus, vt filiorum ortus diem in actis publicis profiterentur, idque à Seruii Tulli temporibus obseruatum, quod Dionys. Halycarnass. tradit *lib.* 4. inquiens de Seruio Tullo: *Hic enim in singula recens natorum capita Iunonis Lacinæ templo inferri aliquid iussit, & in censu agendo non solum facultates sed & liberorum nomina atq; ætatem referri voluit.* Quod vero Romæ profiterentur nomina, diem & Consulem natiuitatis pueri ... constat apud Iuristas *in l cum de ætate, l.* 13. *& ... de proba. lib* 22. *Pandect. tit* 3. *l.* 1. *§. si minor se maio. dix. lib.* 2. *C. tit.* 3. Apuleius quoque *lib.* 2. *de Asino*, inquit: *Pater natum sibi filium ... rum more professus est.* Sic Sueton. de Caligula in illo, cap. 8. *Ego in actis Antij ipsum inuenio editum.* Ad hæc, morem hunc, maxime post legem Iuliam & Papiam Poppeam de maritandis ordinibus, necesse obseruatum, credendum, ob eorum qui liberos haberent, commoda, & orborum pœnas. Has certe sub Augusto latas constat ex Suet. *in Aug. c* 34. Dione *lib.* 56. Gellio *lib.* 2. *c.* 15. Tertulliano *in Apologetico*, & ex Vlpian. *l.* 1. *ff. vnde vir & vx.* Et Inst. *tit.* 25. Et Paulo, *l. ... §. vlt de iur. patr.* Iuliam nempe P. & Cn. Lentulis Coss. anno ab V.C. 736. Papiam vero Poppeam M. Papio Mutilio & Q. Poppeo 2. Coss. si Dioni credimus, apud quem *Popilium* pro *Poppeo* legitur. Nec obstat, quod Capitolinus *in vita M. Aurelij Philosophi* scripserit, illum primum iussisse apud præfectos ærarii in æde Saturni vnumquemque ciuium natos profiteri, intra ... nomine imposito, & per prouincias vsum publicorum tabellionum instituisse, apud quos idem de singulis fieret quod Romæ apud præfectos ærarii, vt si quis forte natus in prouincia, causam ...

ralem diceret, inde ferret; Nam antiquiorem hunc vsum fuisse ex dictis probatum, & amplius ex Iuuenale comprobari potest, scribente Satyr 9.

Nullum ergo meritum est ingrate ac perfide, nullum
Quod tibi filiolus vel filia nascitur ex me?
Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri.

Vixit autem Iuuenalis, teste Suida, sub Domitiano, qui adeptus est Imperium, autoritate Orosii & Aurelii, anno Domini 84. vel sub Traiano, vt alii, qui Imperium assumpsit anno Domini 102. M. Antoninus vero Philosophus Imperator fuit declaratus anno Domini 163. vt tradidere Orosius & Eusebius *lib.7 cap.15.* Ne vero Iulium Capitolinum indefensum relinquamus, dicere possumus, M. Aurelium neglectam diutius consuetudinem reuocasse, quam etiam in vsum tractam posterioribus temporibus patet, ex eodem Capitol. *in Gordiano*, scribente, Gordianum filium nomine Antonini illustrasse, quum apud Præfectum ærarii more Romano professus filium, publicis actis nomen eius insereret. Sub Augusto igitur Tiberium natum, ex actis publicis se recepisse, inquit Suet. iure optimo. Res enim illustres annalibus, alias vero diurnis actis vrbis mandari, testatum reliquit Tacitus *lib 13.* Ita Suet. *in Cæsare, c.20.* scribit, illum instituisse, vt tam Senatus, quam populi diurna acta conficerentur & publicarentur.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. VI.

Per Siciliam quoq; & Achaiam circumductus, ac Lacedæmoniis publice, qui in tutela Claudiorum erant demandatus, digrediens inde itinere nocturno, discrimen vitæ adiit.

APud antiquos Romanos moris fuit, vt prouinciales & socii populi Romani in clientelam seu tutelam se darent proceribus Romanis, dico in clientelam priuatam, quia quamuis etiam se in tutelam totius Reip. darét, ea publica appellabatur, sicuti hæc, de qua verba facturi sumus, priuata,

Priuata erat autem vinculum huiusmodi, vt clientes perpetuo patronorum suorum patrocinio sese ac fortunas suas tuerentur, vicissimque ipsi patronos suos colerent, & omni studio venerarentur. Hæc autem necessitudo seu clientela non vinculum personale, sed gētilitium in pluribus familiis fuit, & ad hæredes transiens, ita vt hæc vel illa potens Romana familia, huius vel Coloniæ vel Prouinciæ patrona diceretur. Hos autem à Romulo in Rempublicam inductos, testatur Dionys. Halycarnass. *in Romulo*; vt enim ciues patricios plebeiorum patronos tutelaresque constituit, sic colonis ac sociis populi Romani patronos sibi deligendi facultatem fecit, quorum opera in ciuitate vterentur, si quid esset, quod sua interesse existimarent Romæ curandum. Quod quidem compluribus authoritatibus comprobare possumus, & præsertim ex Cicer. scribente in orat. pro Sylla: *Primum omnis Pompeianorum colonorumq; dissensio delata ad patronos est, quum inueterasset, & per multos annos esset exagitata, deinde à patronis ita res cognita est, vt nulla in re à cæterorum sententiis Sylla dissenserit.* Idem pro Roscio: *Nam quum multos veteres a maioribus Roscij patronos hospitesq; haberent, omnes eos colere atq; obseruare desiterunt, ac se in Chrysogoni fidem ac clientelam contulerunt.* Et in prima in Verr. act. *Clarissimi viri nostræ ciuitatis temporibus optimis hoc sibi amplissimum pulcherrimumq; ducebant, ab hospitibus clientibusve suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitia populi Romani ditioneq; essent, iniurias propulsare, eorumque fortunas defendere.* Et in 2. in Verr. *Vexauit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent.* Idem in 5. in Verr. *Itaq; nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni? Verres in eorum locum substitutus est, quam in te tantam virtutem arbitratus es, vt conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ prouinciæ abducere & auferre à certissimis antiquissimisq; patronis?* Et rursus: *Scit hoc C. Marcellus, scit is, quem adesse video Lentulus Marcellinus, quorum fide & præsidio maxime vtuntur Siculi, quod omnino Marcellorum nomini tota illa prouincia adiuncta est.* Liuius lib 25. in orat. Legatorum Syracusanorum ad Marcellum: *Nam nostra de Atheniensibus Carthaginensibusq; trophæa, nunc tua ab hoste ostendat, in columes q; Syracusas familiæ vestræ sub clientela* [illegible]

Marcellorum, tutelasq; habendas tradas. Sueton. in August. c. 16. *Bononiensibus quoq; publice, quod in Antoniorum clientela antiquitus erant, gratiam fecit coniurandi cum tota Italia pro partibus suis.* Et hoc loco, Lacedæmones in Claudiorum tutela fuisse, tradit idem Suetonius. Cic. *in Verrinis*, Allobrogos Fabiorum in clientela fuisse tradit. Idem in Epistolis: *Quare si te fautore vsus erit, amplissime clientelas acceptas à maioribus confirmare poterit.* Et *in Catilin.* clientelarum prouincialium meminit. Et *in primo de Offic.* patronos vocat, qui ciuitates & nationes deuictas in fidem recepissent. Iulius Cæsar *lib. 7. belli Gallici* scribit, clientibus Gallorum nefas esse, etiam in extrema fortuna deserere patronos. De clientela plura Gellius *lib. 5. cap. 13.* Ad hæc legimus, M. Catonem illum sapientem & prudentissimum virum, multas grauesque inimicitias gessisse, vt propulsaret iniurias Hispanorum, quos in fidem receperat, quum Consul apud ipsos fuisset. Illud enim haud ignorandum, apud scriptores eodem sensu dici, esse in tutela & clientela & fide, quod ex superius dictis patere potest. Ita Cic. pro Planco: *Eorumq; preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere contendi.* Et rursus: *Iter à Vibone Brundusium terra petere contendi, quum omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundusium, in fide mea (iudices) essent.* Et Terentius in Eunucho: *Thais se patri commendauit in clientelam & fidem.*

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. VI.

Post reditum in vrbem à M. Gallio Senatore testamento adoptatus, hereditate adita, mox nomine abstinuit, quod Gallius aduersarum Augusto partium fuerat.

LOcum hunc satis obscurum, mirum certe est, vel prætermissum, aut ieiune admodum explicatum ab expositoribus, præsertim à Torrentio. Beroaldus exponit, *abstinuit nomine*, id est, *noluit nominari Gallius*, quamuis ex more Romano, qui testamento adoptabantur, testatoris nomen acciperent. Ita Pomponius Atticus cognominatus est *Cæcilius*,

cilius à Q. Cæcilio, qui moriens eum testamento adoptauit, hæredemque fecit ex dodrante, teste Cornelio Nepote, & Varrone scribente 2. de re rust. *Atticus qui tunc Titus Pomponius, nunc Q. Cæcilius esset, nomine eodem.* Addamus nos authoritatem Dionis scribentis, *lib. 46. Hist. Rom.* Octauium adoptatum à Iulio Cæsare, dictum C. Iulium Cæsarem Octauianum. Ita & Octauius ex Tacito, *Annal. 1.* durus instituit hæredes suos, Tiberium ex parte dimidia, & sextante, & Liuiam ex parte tertia, iussit eos ferre nomen suum. Et duo priores filii Pauli Æmilii, maior horum à Fabio Maximo, alter à Scipione Africano adoptati, ille Fabius Maximus, hic Scipio appellati sunt, teste Plutarcho *in Pauli Aemilii vita.* Sic M. Brutus à Q. Cæpione adoptatus, *Q. Cæpio* dictus. Et P. Scipio à Q. Metello adoptatus, *Q. Scipio* appellatus. Et Tacitus *lib. 3.* ait, Crispum equestri loco natum, C. Salustium rerum Romanarum florentissimum authorem, sororis nepotem in nomen adsciuisse. Et Caius I.C. *in l. in fact. l. 62. § si sub conditione, vers. fin. in dand. ad Senatuscons. Trebell. lib. 36. P. tit. 1.* Quod si a testatore quid relinquatur nominis ferendi conditione, recte fieri, si illam quis expleuerit, remitteret tamen prætor hanc conditionem in famosis & turpibus nominibus, vt si nomen Vespillonis quis deferre iubeatur, quia dignitatis ratio habenda est, tradente Martiano, *l. sed sciendum, l. 7. eod. tit.* Vlp. *l. hoc iure, l. 10. § fin. de donat. lib. 39. P. tit. 5.* Apud Cic. etiam *in orat. pro domo*, videriamus hæreditatem nominis. Verum quum in scriptorum monumentis admodum infrequens sit obseruatio eorum, qui hæredibus testamento non solum hæreditatem, sed & nominis ipsorum assumptionem edixere, præsertim si testator esset minoris dignitatis hærede instituto, sed duntaxat paucorum, & non priuatorum, non possumus omnino assentiri huic interpretationi, præsertim quum aditam hæreditatem, sed non susceptum nomen Gallii a Tiberio tradat Suet. Quamobrem aliam expositionem indagare coacti sumus, quam adinuenisse veram & legitimam profitemur, sensumque dictorum Suetonii arbitramur esse huiusmodi: quod adita hæreditate a Tiberio, cum postea cognouisset,

Gallium aduersarum Augusto partium fuisse, abstinuisse se à cõmodo hæreditatis, nec se amplius in ea ingessisse. Siquidem sub voce *nominis* modo debitum, modo creditum à scriptoribus Latinis accipitur; creditum quidem, si partem creditoris respiciamus, eique *nominis* dictionem applicemus, econtra vero debitum, si debitori. Quod pluribus exemplis paulo post comprobare conabimur. Quum itaque Tiberius ex testamento Gallii creditor hæreditatis ipsius esset, ab ea consequenda se abstinuit; Nominis enim abstinentia locutione elegantissima Suet. significauit hæreditatis repudiationem. Quod vt clarius innotescat, sciendum, Cic. in hac significatione sæpius *nominis* vocem assumpsisse, quod & I.C. frequentissimum fuit. Hominibus olim obligatio scriptura fiebat, vt ait Iustin. *sub tit. de verbor. obligat.* Et Quintil. ait: *Nam si quis argentum omne legauit, videri potest signatam quoq; pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus dari voluisse creditur.* Quod vt clarius pateat, sciendum, Romæ olim moris fuisse, vt vnusquisque paterfamilias domi haberet tabulas, in quibus acceptum & expensum describeret, sicque debitorum & creditorum nomina, vt Cic. *in orat. pro Cluentio* demonstrat. De earum tabularum fide Censores quinto quoque anno ciues ad iusiurandum adigebant, teste Dionys. Halyc. *lib* 4. Hinc fidem in iudiciis facere solebant, vt ex Cic. *in orat. pro Q. Roscio* colligit Hot. In hac significatione nomina accepit Vlp. *in l. 4. D. de pecu.* & Pomponius *in l. 1. D. de annuis lega.* Extat etiam apud Scæuolam faciendi nominis mentio, *in l. Thais, 41. in fin. D. de fideicom. libert.* Quod autem nomina dicerentur in tabulis tituli debitorum, docet Plautus in Curcul.

Noui edepol nomen, nam mihi istoc nomine
Dum scribo, expleui totas ceras quattuor.

Et Seneca lib. de Benefic. 3. *Ille* (inquit) *per plurium tabulas nomina interpositis pararius facit.* Cic. in Topicis ait: *In nominibus esse, & in tabulis deberi.* Et in Philipp. *Pecuniam alicui esse in nominibus, numeratã non habere.* Et in Epist. ad Att. *Si Fabritius nomen illud explicat, noli quærere quanti.* Et rursus: *Nomina mea per Deos expedi.* Et iterũ: *Etsi nomina iam facta sint, vel induci, vel*

mutari possunt. Et in Offic, *Caninius nomina facit, negotium conficit.* Et in Salust. *Ex Africa tantum hic exhausit, quantum potuit, aut fide nominum traijci, aut in naues contrudi.* Et in orat. pro Quin. *Quum aris alieni aliquantum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Roma curari oporteret.* Et iterum: *Moritur C Quintius, qui tibi, vt ait, certis nominibus grandem pecuniam debuit.* Et rursus: *A me nominis eius, quod inficiatus esset, diem petiuit.* Et in Epist. Famil. *Nomen erat sestertiis triginta.* Et alibi: *Quum pecunias sumpsisset mutuas, nomina sua exegisse, prædia vendidisse diceretur.* Et lib. 4. Epist. ad Att. Epist. vlt. *Hæc pactio non verbis, sed & nominibus & præscriptionibus multorum tabulis quum esse facta diceretur, prolata à Meuio est, nominibus inductis, authore Pompeio.* Ex hac autem nominis significatione nata sunt hęc loquendi genera, quæ deinceps subiicimus; videlicet: *Nomina dissoluere.* Cicero pro Plancio: *Hoc nomen quod vrget nunc, quum petitur dissoluere.* Et Catilina apud Salustium: *Non quia æs alienum meis nominibus ex possessionibus soluere non possem, quum & alienis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ suis filiæq; copiis persolueret.* Item & *nomina exigere.* Cicero Verr. tertia: *Quum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumpsisse mutuas, nomina sua exegisse.* Ita hic, *nomen bonum,* pro debitore bonæ fidei, & qui sit soluendo, Cicero Epist. 6. lib. 5. Sestio: *Ego autem meis rebus gestis hoc sum assequutus, vt bonum nomen existimer.* Et ad Atticum: *Nam aut bono nomine centesimis contentus erat, aut non bono, quaternos sperabat.* Et apud Iurisconsultos Paulus l. inter causas 26. §. 2. D. de manda. *Bonum nomen facit creditor, qui admittit delegatum*; & secundum hoc loquendi genus in Senatusconsulto Macedoniano scriptum est: Bonum nomen filiumfamilias fieri non posse. Econtra *nomina deteriora peiorave* dicuntur, quorum difficilior est exactio, quique bonis facultatibusque lapsi, non soluendo facti sunt. *l. 37. D. si certum petat. l. 30. D. ad leg. Falcid. l. fin. §. penult. D. de adm. re. ad ciu. pertinen.* Et Columell. libro 1. cap. 7. *Alphius fœnerator optima nomina non appellando fieri mala, dixit.*

Ex his omnibus superius dictis confirmari facile potest nostra huius loci interpretatio, quod scilicet Tiberius post

aditam Gallii hæreditatẽ nomine abstinuerit, id est, vsu & credito ipsius hæreditatis, quod creditum adeptus fuerat iure testamenti, & hæreditatis aditæ; necnon etiam dignosci, doctissimum Budæum *in annotat. in Pandect. ex l.1 ad Senatusconsultum Macedon.* non exacte nominis significationem explicasse. Tacitus de Tiber. *lib. Annal 2.* scribit, illum Patulei equitis Romani hæreditatem, quanquam ipse hæres in parte legeretur, tradidisse M. Seruilio quẽ prioribus, neq; suspectis tabulis scriptũ cõpererat. Et paulo post subdit: *Neq; hæreditatem cuiusquam adijt, ignotos & aliis infensos, eoq; Principem nuncupantes, arcebat, nisi quum amicitia meruisset.* Quæ quantum expositioni nostræ faueant, non est qui non videat.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO. CAP. VI.

Dehinc pubescens Actiaco triumpho currum Augusti comitatus est, sinisteriore funali equo, quum Marcellus Octauiæ filius dexteriore veheretur.

FVnale dici à fune manifestum est, quinimo funale pro ipso fune acceptum, legimus apud Liuium, *lib. 42.* paulo ante finem, vbi habet: *Funda media duo funalia imparia habebat.* Accipitur etiam pro re quapiam lucente, ex fune aut cera, vel alia re pingui composita. Vnde *funalem cereum* obseruamus apud Valerium Maximum, *lib. 3. cap. 7.* vbi de C. Duilio loquitur. Et simpliciter funalem pro cereo, apud Ciceronem *de Senectute.* Et in eodem significatu apud Plinium (aut quisquis est) *de viris Illustribus.* Et apud Ouidium lib. 12. Metamorph.

—— Et primus ab æde,
Lampadibus densum rapuit funale coruscis.

Et Syllius Italicus lib. 6.

Cui nocturnus honos funalia clara, sacerq;
Post epulas tibicen adest.

Et Virg. lib. 1. Æneid.

Et noctem flammis funalia vincunt.

batuando ostendebat. Quod colligimus ex Suet. ipso *in Caligula, c.32.* vbi habet: *Mirmillonem è ludo rudibus secum batuantem, & sponte prostratum confodit ferrea sica, ac more victorum cum palma discurrit*; Quod & confirmari potest ex Lampridio, scribente *in Commodo*, illum in arena rudibus inter cubiculares gladiatores depugnasse. Gladiatores autem cubiculares illius non nisi excellentes, & ideo iam missione donatos existimandum. Vnde Ouid.

Et me donari iam rude tempus erat.

Et Cic. in 2. Philipp. *Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti.* Et Horatius ad Mæcenatem:

—— Donatum iam rude quæris

Mæcenas, iterum antiquo me includere ludo.

Et Cic. in Epist. ad Octauium: *Qui veteres gladiatores reliquias ludi Cæsaris ad rudem compulisset*, id est, gladiatores, quos iam missionem artis obtinuerant ad pugnandum rudibus compulerat; namque vt gladio aliove ferro secante & pungente pugnarent, cogi iure nequaquam poterant. Hosce rudiarios & *consummatos gladiatores* dictos, contendit Cælius Rhodig. *lib. & cap.* 11. Plinii authoritate, *lib.8.cap.*[illegible]. sicuti & *milites consummatos*, militia missos seu emeritos, authoritate Iulii Frontini *Stratagematum quarto*, siquidem rude & pileo donabantur gladiatores. quum & libertate donabantur, & ferro dimicandi necessitate liberabantur, sed tantum batuere rudibus cogebantur. Ita Septimius Florus de spectaculis inquit: *Qui insigni homicida leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem & pileum cum ferro.* Sensus itaque præsentis loci Suetonii erit, Tiberium gladiatores iam armis missione impetrata, & rude tantum pugnare solitos, ad ferrum & sanguinariam pugnam rursus reuocasse auctoramento centum millium, id est, obligata mercede centum millium. Auctorare enim est obligare, & sacramento adigere, quod de militibus sæpe Liuius dixit. Et auctoratus dicitur propriè gladiator, qui mercede pacta vel accepta, se obligat, vt depugnet in arena. Vnde Horatius lib. 2. Serm. Satyr. 7.

Quid refert? vri virgis ferroque necari?

Auctoratus eas.
Hinc auctoratio accipitur apud clarissimos authores pro gladiatorum vēditione seu obligatione, cuius iurisiurandi forma extat apud Petronium, quam refert Turnebus 2.*Aduers.cap* 20. Dicuntur etiam auctorati milites sacramento militiæ & stipendio obligati, sicut exauctorati obligatione & sacramento soluti. Et Cic.1.*Offic.*inquit: *Illiberales autem & sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis.* In eodem sensu Seneca *lib.4.de Benefi.*ait: *Hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat.* Et alibi: *Nullum malum sine auctoramento est.* Et rursus ad finem operis: *Magno auctoramento labor peruenit.* Et Paterculus lib.posteriori vol. *In ea iugulati ciuis Reipub.constitueretur auctoramentum.* Et iterum: *Auctoramento funebri ad conseruatoris quondam Reipub. tantiq; Consulis irritandam necem.* Et Quinctil.in gladiatore: *Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere.* Et Plinius *auctoratum vendemiatorem* dixit. Et alibi: *Auctoratum pop.Rom.*id est, mercede obligatum. A Liuio *auctoratus proditor* dicitur, id est, deuinctus & obligatus pacta pecunia. Postremo non reticendum à Sexto Pompeio, *lib.15.* Lucilii authoritate Rudiarios interpretari, qui saga noua perpoliunt, sed quam apposite, viderint doctiores.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. VII.

Et semel omnino ex occursu visam, adeo contentis & tumentibus oculis prosequutus est, vt custoditum sit, ne vnquam in conspectum eius posthac veniret.

CONtentus deriuatum à contendo, significat idem, quod intensum & vim quandam seu vehementiam animi vel corporis addit. In qua significatione vsus est Cic. in orat.pro Muræna: *Cum contento cursu hostium classis Italiam peteret.* Et pro Sest. *Contento studio cursuq; veniamus.* Et in Tuscul. *Onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt*

haberet, vbi sepeliri posset, nec ipsum quoque prædio pepercit ille Aristophanes in ἐκκλησιαζούσαις, siue concionantibus idem docet. Et Dares Phrygius *in libro de excidio Troiæ*, scribit Priamum, suorum more, Hectorem ante portas sepeliuisse. Diuus Chrysostomus *in Psal. 5. tom. 1.* ait: *Si extra vrbem corpora mortua sepelimus, multo magis qui verba mortua, & qui talia proferunt, & ne tegere aut obumbrare quidem volunt, longe amandare oportet.* Plato *libro de leg. 12.* ostendit quoque alios sepultos in agris homines, dum inquit: *Nullum in agro serendo & ad culturam apto sepulchrum fiat, sed is locus corpora defunctorum recipiet, qui ad cætera inutilis, & ad id tantum commodus, viuentes minime lædit; nec enim a viuis, nec a mortuis terra frumenti ferax impedienda est.* Addamus quod etiam apud Sicyonios lege neminem intra mœnia humari licebat, vt tradit Plutarchus *in vita Arati circa finem.* Id quoque Hebræis familiare fuisse docent sacræ literæ. Genesis cap. 23. Abrahamus sepeliuit vxorem suam Saram in spelunca duplici, quam quadringentis siclis argenti probatæ monetæ publice emerat ab Ephrone, præsentibus filiis Heth. Et D. Ioannes *cap.* 19. testatur, Iosephum ab Arimathia & Nicodemum corpus Domini nostri Iesu Christi posuisse in monumento nouo, quod erat in horto. Et Abdias ille, qui vitas Apostolorum descripsit, tradit, corpora Diuorum Petri & Pauli in via Latina sepulta. Quum itaque Appius Claudiæ Gentis Princeps, post Reges ab ipso exactos, in Patres cooptatus, & agro pro clientibus accepto, locum quoque sibi ad sepulturam sub Capitolio publice acceperit, vt hoc loco docet Suetonius, non video, cur alius lacum potius legendum hic esse censere possit; præsertim quum eo in loco lacum fuisse nullum apud scriptores idoneorum videamus; Qua de re ex recentioribus consulendi Bartholomæus Marlianus *libro primo, capite quarto. Topographiæ antiquæ Romæ*, & Georgius Fabricius, *lib. de Roma*, & alii huiusmodi scriptores plures.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. II.

Etiam virgo Vestalis fratrem iniussu populi triumphantem, ascenso simul curru vsque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut interdicere fas cuiquam Tribunorum esset.

CIcero *in orat. pro Cœlio* ita scribit: *Illa vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico Trib. pleb. de curru trahi passa non est.* Et Valerius *libro 5. cap 4.* de pietate erga parentes inquit: *Claudia Vestalis, quum patrem suum triumphantem a curru violenta Trib. pleb. manu detrahi animaduertisset, mira celeritate vtrisque se interponendo, amplissimam potestatem, inimicitias accensam, depulit; igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in AEdem Vestæ duxit.* Hoc idem refert & Orosius *lib. 5.* vnde necessario fatendum, vel mendum in textu subesse, vel Suetonium hallucinatum. Verum nec minori scrupo animus hæret, quum apud Liuium luculentissimum Romanæ Reipublicę gestorum scriptorem de re hac, ne verbum quidem legamus, quinimo ipse duorum triumphorum gentis Claudiæ tantum meminit, nempe C. Claudii Neronis *libro 28.* & C. Claudii Pulchri *libro 4.* quorum vterq; S. P. Q. R. consensu quum triumphasset, neutrum eorum patrem vel fratrem Claudiæ Vestalis affirmare possumus. Et quod magis negocium facit, illud etiam est, quod sex triumphos Suetonius genti Claudiæ *cap. 1.* adscribit.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. V.

Sic enim in Fastos Actaque publica relatum est.

NEmo ex interpretibus Suetonii explicat hoc loco, quo pacto cognitum ex Fastis, Tiberium natum Romæ 16. Kal. Decembris, M. Æmylio Lepido iterũ & Munatio Planco Coss. Qua de re nos operæ preciũ facturos existimamus, si id aperire conabimur, necnon addẽtes quo pacto id quoque in Acta publica relatum fuerit. Quod itaq; ad primum

attinet, minime obſcurum puto, Faſtos & feſtos dies eoſdem eſſe, ex Macrobio *lib. 1. Saturnal. c. 16.* & Plutarcho *Problem. 24.* & clarius ex Sexto Pompeio *lib. 6.* Natales vero dies clariſſimorum virorum inter Faſtos accipi ſolitos; Ita Ælianus *de varia Hiſtoria, lib. 2.* & Apollodorus *in Chronicis*, & Laertius *in vita Socratis*, diem ſextum Februarii, in quo Socrates natus fuerat, feſtum habuiſſe, ac luſtraſſe ciuitatem, tradidere. Et Probus Æmilius *in vita Timoleontis* ait, illum Syracuſanorum ducem pręcipuas victorias ſemper Syracuſanis natali ſuo dediſſe, adeo vt ipſius natalis diem omnes Siculi feſtum agerent. Sic Herodotus *lib. 9.* ſcribit, Xerxem diem, qua Rex dictus fuit, tanquam natalem, ſingulis annis inſignem celebraſſe. Qui mos etiam Romanis familiaris fuit, vt ſcilicet celebrarent quotannis diem natalem ſuum. Ita Cic. *ad Atticum*, agere diem natalem ſuum dixit. Et lib. *de Finibus*, agere diem ſuum natalem quotannis, & colere dię̃ natalem, & de natali ſuo die idem Cic. *in orat. pro Seſtio.* Virg. Ecloga 3.

Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis Iola
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.

Et Sueton. tradit *in Domitiano, c. 11.* illum Saluium Cocceanum exilio multaſſe, quod Othonis Imperatoris patrui ſui diem natalem celebrauerat. Et Suetonius in Tiberio, c. 26. *Natalem ſuum plebeiis incurrentem Circenſibus, vix vnius bigæ adiectione honorari paſſus eſt.* Horatius lib. 2. Saty. 2.

——————Licebit
Ille repotia, nataleis, alioſve dierum
Feſtos albatus celebret.

Suetonius in Tiberio, cap. 65. *Seianum res nouas molientem, quamuis iam & natalem eius publice celebrari, & imagines aureas paſſim coli videret.* Idem in Auguſto, c. 57. *Equites Romani natalem eius ſponte atque conſenſu biduo ſemper celebrarunt.* Idem in Tiberio, c. 53. de Agrippina: *Quum diem quoque natalem eius inter neſaſtos referendum ſuaſiſſet.* Lampridius in Alexandro Seuero: *Quum natalem diem commendaret, hoſtia cruenta effugit.* Et Plinius.... *Dum natales ſuos celebraret.* Vnde & *natalitia dare*, pro ſoluere Feſtum natalis diei. Cic. in 2. Philip. *Hodie non deſcendit Antonius, cur? dat natalitia in hortis*, & vt interpretes expo-

nit, *natalitia sunt conuiuia luxuriosa ad celebrandum natalem diem peculiariter structa.* Et Terent.in Phorm.

Porro autem alio,vbi erit puero natalis dies.

Similiter & *natalia* pro celebritate diei natalis obseruamus apud Iuuenal.Satyr.6.

Palmam inter dominas virtus natalibus aequat,

id est,vt interpretes adnotarunt, non aliter à victoria exhilaratur,quam si dies natales celebrarentur. Ita Plinius libro 18.cap.8. *Hodie*, inquit, *sacra prisca,atq; natalium pulte fritellæ conficiuntur.* Et Varro in eo libro,cui titulus est,*de numeris*,& ex eo Censorinus de die natali: *Id moris* (ait) *atq; instituti maiores nostri seruauerunt,vt quum die natali munus annale Genio soluerent,manum à cæde & sanguine abstinerent, ne die, qua ipsi lucem accepissent, aliis demerent.* Hac eadem de causa Romani diem 12.Kal.Maii, quo fundamenta vrbis iacta sunt à Romulo, singulis annis festum agebant,quod ex Plutarcho *in Romulo*, & Solino,*cap.2.* & Festo Pompeio, *libro* 14. Censorio *lib.1.de die natali*, Eusebio *de temporibus*, Varrone *de re rust. lib.2.cap.1.*Cicerone 2.*de Diuinat.* Suetonio *in Caligula, c.16.* & Flauio Vopisco *in Aureliano*, & Plinio *lib.14.c.4.* elicimus. Vnde Propertius *lib.4.Eleg.4.*ad fin.

Vrbi festus erat,dixere palilia Patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Et Ouid.lib.4.Metamorph.

——*Festisq; Palilibus vrbis*
Mœnia conduntur.

Eundem morem Hebræis fuisse, ex sacris paginis elicere possumus,vti Genesis 40. *Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat,qui faciens grande conuiuium, &c.* Et lib.Macchab.2. c.6. *Ducebantur autem cum amara necessitate in diem natalis Regis ad sacrificia, & quum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hedera coronati Libero circuire.* Et apud Matth.14.*Die autem natalis Herodis saltauit filia Herodiadis in medio.* Et apud Marcum 6. *Herodes natalis sui die cœnam fecit Principibus & Tribunis, & primis Galilææ, quumq; introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, &c.*Romani itaque,qui nullum adulationis modum in Augustum omisere, diem,quo Tiberius natus est,inter Fastos,

[illegible] Fastorum libris descriptũ reposuere, vt singulis anni[illegible] [illegible]tatis illius, quo in Palatio ortum duxerat, festum agere[illegible]. Quamobrem scripsit Suet. ex Fastis habuisse ve[illegible] Tib. natiuitatis diem. Subdit vero, *& ex actu publico*. [illegible] explicatione haud ignorandum ex Strabone, *lib.* [illegible] apud Iudæos fuisse vrbis præfectos tertii ordinis, natiuita[illegible]tes & mortes perscrutantes, & quomodo & quando facta essent, idque tributorum gratia, tum ne bonæ malæve natiuitates & mortes laterent. Consimilis mos fuit Romanis [illegible]quus, vt filiorum ortus diem in actis publicis profiterentur, idque à Seruii Tulli temporibus obseruatum, quod Dionys. Halycarnass. tradit *lib.*4. inquiens de Seruio Tullo: *Hic enim in singula recens natorum capita Iunonis Lacinæ templo inferri aliquid iussit & in censu agendo non solum facultates [illegible] & liberorum nomina atq; ætatem referri voluit.* Quod vero Romæ profiterentur nomina, diem & Consulem natiuitatis [illegible] [illegible]dente, constat apud Iuristas *in l. cum de ætate, l.*13. *& [illegible] de proba. lib.*22. *Pandect. tit.* 3. *l.* 1. *§. si minor se maio. dixe. lib.* [illegible] *tit.*3. Apuleius quoque *lib.*2. *de Asino*, inquit: *Pater natum [illegible] [illegible] cæterorum more professus est.* Sic Sueton. de Caligula, in [illegible]lio, cap. 8. *Ego in actis Antij ipsum inuenio editum.* Ad hæc, [illegible] [illegible] hanc, maxime post legem Iuliam & Papiam Poppeam de maritandis ordinibus, necesse [illegible], credendum, ob eorum qui liberos haberent, commoda, & orborum pœnas. Has certe sub Augusto latas, constat ex Suet. *in Aug.* *c* 34. Dione *lib.* 56. Gellio *lib.* 2. *c* 15. Tertulliano *in Apologetico*, & ex Vlpian. *l.* 1. *ff. vnde vir & vx.* Et Inst. *tit.* 25. Et Paulo, [illegible] *§. vlt de iur. patr.* Iuliam nempe P. & Cn. Lentulis Coss. anno ab V.C. 736. Papiam vero Poppeam M. Papio Mutilio & Q. Poppeo 2. Coss. ii Dioni credimus, apud quem *Poppæus* pro *Poppeo* legitur. Nec obstat, quod Capitolinus *in vita M. Aurelij Philosophi* scripserit, illum primum iussisse apud præfectos ærarii in æde Saturni vnumquemque ciuium natos profiteri, intra diem tertium nomine imposito, & per prouincias vsum publicorum tabellionum instituisse, apud quos idem de originibus fieret: quod Romæ apud præfectos ærarii, vt si quis forte natus in prouincia, causam [illegible]

ralem diceret, inde ferret; Nam antiquiorem hunc vſum fuiſſe ex dictis probatum, & amplius ex Iuuenale comprobari poteſt, ſcribente Satyr 9.

Nullum ergo meritum eſt ingrate ac perfide, nullum
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me?
Tollis enim, & libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri.

Vixit autem Iuuenalis, teſte Suida, ſub Domitiano, qui adeptus eſt Imperium, autoritate Oroſii & Aurelii, anno Domini 84. vel ſub Traiano, vt alii, qui Imperium aſſumpſit anno Domini 102. M. Antoninus vero Philoſophus Imperator fuit declaratus anno Domini 163. vt tradidere Oroſius & Euſebius *lib.7 cap.15.* Ne vero Iulium Capitolinum indefenſum relinquamus, dicere poſſumus, M. Aurelium neglectam diutius conſuetudinem reuocaſſe, quam etiam in vſum tractam poſterioribus temporibus patet, ex eodem Capitol. *in Gordiano*, ſcribente, Gordianum filium nomine Antonini illuſtraſſe, quum apud Præfectum ærarii more Romano profeſſus filium, publicis actis nomen eius inſereret. Sub Auguſto igitur Tiberium natum, ex actis publicis ſe recepiſſe, inquit Suet. iure optimo. Res enim illuſtres annalibus, alias vero diurnis actis vrbis mandari, teſtatum reliquit Tacitus *lib.13.* Ita Suet. *in Cæſare, c.20.* ſcribit, illum inſtituiſſe, vt tam Senatus, quam populi diurna acta conficerentur & publicarentur.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. VI.

Per Siciliam quoq; & Achaiam circumductus, ac Lacedamoniis publice, qui in tutela Claudiorum erant demandatus, digrediens inde itinere nocturno, diſcrimen vitæ adyt.

APud antiquos Romanos moris fuit, vt prouinciales & ſocii populi Romani in clientelam ſeu tutelam ſe darent proceribus Romanis, dico in clientelam priuatam, quia quamuis etiam ſe in tutelam totius Reip. darét, ea publica appellabatur, ſicuti hæc, de qua verba facturi ſumus,

priuata,

Priuata erat autem vinculum huiusmodi, vt clientes perpetuo patronorum suorum patrocinio sese ac fortunas suas tuerentur, vicissimque ipsi patronos suos colerent, & omni studio venerarentur. Hæc autem necessitudo seu clientela non vinculum personale, sed gẽtilitium in pluribus familiis fuit, & ad hæredes transiens, ita vt hæc vel illa potens Romana familia, huius vel Coloniæ vel Prouinciæ patrona diceretur. Hos autem à Romulo in Rempublicam inductos, testatur Dionys. Halycarnass. *in Romulo*; vt enim ciues patricios plebeiorum patronos tutelaresque constituit, sic colonis ac sociis populi Romani patronos sibi deligendi facultatem fecit, quorum opera in ciuitate vterentur, si quid esset, quod sua interesse existimarent Romæ curandum. Quod quidem compluribus authoritatibus comprobare possumus, & præsertim ex Cicer. scribente in orat. pro Sylla: *Primum omnis Pompeianorum colonorumq; dissensio delata ad patronos est, quum inueterasset, & per multos annos esset exagitata, deinde à patronis ita res cognita est, vt nulla in re à cæterorum sententiis Sylla dissenserit.* Idem pro Roscio: *Nam quum multos veteres à maioribus Roscij patronos hospitesq; haberent, omnes eos colere atq; obseruare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem ac clientelam contulerunt.* Et in prima in Verr. act. *Clarissimi viri nostræ ciuitatis temporibus optimis hoc sibi amplissimum pulcherrimumq; ducebant, ab hospitibus clientibusve suis, ab externis nationibus, quæ in amicitia populi Romani ditioneq; essent, iniurias propulsare, eorumque fortunas defendere.* Et in 2. in Verr. *Vexauit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent.* Idem in 5. in Verr. *Itaq; nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni? Verres in eorum locum substitutus est, quam in te tantam virtutem arbitratus es, vt conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ prouinciæ abducere & auferre à certissimis antiquissimisq; patronis?* Et rursus: *Scit hoc C. Marcellus, scit is, quem adesse video Lentulus Marcellinus, quorum fide & præsidio maxime vtuntur Siculi, quod omnino Marcellorum nomini tota illa prouincia adiuncta est.* Liuius lib 25. in orat. Legatorum Syracusanorum ad Marcellum: *Nam nostra de Atheniensibus Carthaginensibusq; trophæa, nunc tua de nobis ostendat, incolumes q; Syracusas familiæ vestræ sub clientela nomine*

Marcel-

Marcellorum, tutelasq; habendas tradas. Sueton. in August. c. 16. *Bononiensibus quoq; publice, quod in Antoniorum clientela antiquitus erant, gratiam fecit coniurandi cum tota Italia pro partibus suis.* Et hoc loco, Lacedæmones in Claudiorum tutela fuisse, tradit idem Suetonius. Cic. *in Verrinis*, Allobrogos Fabiorum in clientela fuisse tradit. Idem in Epistolis: *Quare si te fautore vsus erit, amplißime clientelas acceptas à maioribus confirmare poterit.* Et *in Catilin.* clientelarum prouincialium meminit. Et *in primo de Offic.* patronos vocat, qui ciuitates & nationes deuictas in fidem recepissent. Iulius Cæsar *lib. 7. belli Gallici* scribit, clientibus Gallorum nefas esse, etiam in extrema fortuna deserere patronos. De clientela plura Gellius *lib. 5. cap. 13.* Ad hæc legimus, M. Catonem illum sapientem & prudentissimum virum, multas grauesque inimicitias gessisse, vt propulsaret iniurias Hispanorum, quos in fidem receperat, quum Consul apud ipsos fuisset. Illud enim haud ignorandum, apud scriptores eodem sensu dici, esse in tutela & clientela & fide, quod ex superius dictis patere potest. Ita Cic. pro Planco: *Eorumq; preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere contendi.* Et rursus: *Iter à Vibone Brundusium terra petere contendi, quum omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundusium, in fide mea (iudices) essent.* Et Terentius in Eunucho: *Thais se patri commendauit in clientelam & fidem.*

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

Cap. VI.

Post reditum in vrbem à M. Gallio Senatore testamento adoptatus, hæreditate adita, mox nomine abstinuit, quod Gallius aduersarum Augusto partium fuerat.

Locum hunc satis obscurum, mirum certe est, vel prætermissum, aut ieiune admodum explicatum ab expositoribus, præsertim à Torrentio. Beroaldus exponit, *abstinuit nomine*, id est, *noluit nominari Gallius*, quamuis ex more Romano, qui testamento adoptabantur, testatoris nomen acciperent. Ita Pomponius Atticus cognominatus est *Cæcilius*,

cilius à Q.Cæcilio, qui moriens eum testamento adoptauit, hæredemque fecit ex dodrante, teste Cornelio Nepote, & Varrone scribente 2 de re rust. *Atticus qui tunc Titus Pomponius, nunc Q.Cæcilius esset, nomine eodem.* Addamus nos authoritatem Dionis scribentis, *lib.46.Hist Rom.* Octauium adoptatum à Iulio Cæsare, dictum C.Iulium Cæsarem Octauianum. Ita & Octauius ex Tacito, *Annal.* 1. dum instituit hæredes suos, Tiberium ex parte dimidia, & sextante, & Liuiam ex parte tertia, iussit eos ferre nomen suum. Et duo priores filii Pauli Æmilii, maior horum a Fabio Maximo, alter à Scipione Africano adoptati, ille Fabius Maximus, hic Scipio appellari sunt, teste Plutarcho *in Pauli Aemilij vita.* Sic M.Brutus à Q.Cæpione adoptatus, *Q.Cæpio* dictus. Et P. Scipio à Q.Metello adoptatus, *Q.Scipio* appellatus. Et Tacitus *lib.*3.ait, Crispum equestri loco natum, C.Salustium rerum Romanarum florentissimum authorem, sororis nepotem in nomen adsciuisse. Et Caius I.C.*in l.in fa? l.* 2 *§. si sub conditione, vers. fin. in danda, ad Senatusconsul. Trebell. lib.* 36. *P.tit.*1. Quod si a testatore quid relinquatur nominis ferendi conditione, recte fieri, si illam quis expleuerit; remittet tamen prætor hanc conditionem in famosis & turpibus nominibus, vt si nomen Vespilionis quis deferre iubeatur, quia dignitatis ratio habenda est, [illegible] Martiano, *l. sed sciendum, l.*7.*eod.tit.* Vlp.*l.hoc iure, l.*19.*§ [illegible] de donat.lib.*39. *P.tit.*5. Apud Cic.etiam *in orat.pro domo,* ubi legimus hæreditatem nominis. Verum quum in scriptorum monumentis admodum infrequens sit obseruatio eorum, qui hæredibus testamento non solum hæreditatem, sed & nominis ipsorum assumptionem edixere, præsertim si testator esset minoris dignitatis hærede instituto, sed duntaxat paucorum, & non priuatorum, non possumus omnino assentiri huic interpretationi, præsertim quum aditam hæreditatem, sed non susceptum nomen Gallii a Tiberio tradat Suet. Quamobrem aliam expositionem indagare coacti sumus, quam adinuenisse veram & legitimam profitemur, sensumque huius loci Suetonii arbitramur esse huiusmodi, quod adita hæreditate a Tiberio, cum postea cognouisset

Gallium

Gallium aduersarum Augusto partium fuisse, abstinuisse se à cõmodo hæreditatis, nec se amplius in ea ingessisse. Siquidem sub voce *nominis* modo debitum, modo creditum à scriptoribus Latinis accipitur; creditum quidem, si partem creditoris respiciamus, eique *nominis* dictionem applicemus, econtra vero debitum, si debitori. Quod pluribus exemplis paulo post comprobare conabimur. Quum itaque Tiberius ex testamento Gallii creditor hæreditatis ipsius esset, ab ea consequenda se abstinuit; Nominis enim abstinentia locutione elegantissima Suet. significauit hæreditatis repudiationem. Quod vt clarius innotescat, sciendum, Cic. in hac significatione sæpius *nominis* vocem assumpsisse, quod & I.C. frequentissimum fuit. Hominibus olim obligatio scriptura fiebat, vt ait Iustin. *sub tit. de verbor. obligat.* Et Quintil. ait: *Nam si quis argentum omne legauit, videri potest signatam quoq; pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus dari voluisse creditur.* Quod vt clarius pateat, sciendum, Romæ olim moris fuisse, vt vnusquisque paterfamilias domi haberet tabulas, in quibus acceptum & expensum describeret, sicque debitorum & creditorum nomina, vt Cic. *in orat. pro Cluentio* demonstrat. De earum tabularum fide Censores quinto quoque anno ciues ad iusiurandum adigebant, teste Dionys. Halyc. *lib* 4. Hinc fidem in iudiciis facere solebant, vt ex Cic. *in orat. pro Q. Roscio* colligit Hot. In hac significatione nomina accepit Vlp. *in l.* 4. *D. de pecu.* & Pomponius *in l.* 1. *D. de annuis lega.* Extat etiam apud Scæuolam faciendi nominis mentio, *in l. Thais,* 41. *in fin. D. de fidei-com. libert.* Quod autem nomina dicerentur in tabulis tituli debitorum, docet Plautus in Curcul.

Noui ædepol nomen, nam mihi istoc nomine
Dum scribo, expleui totas ceras quattuor.

Et Seneca lib. de Benefic. 3. *Ille* (inquit) *per plurium tabulas nomina interpositis pararius facit.* Cic. in Topicis ait: *In nominibus esse, & in tabulis deberi.* Et in Philipp. *Pecuniam alicui esse in nominibus, numeratā non habere.* Et in Epist. ad Att. *Si Fabritius nomen illud explicat, noli quærere quanti.* Et rursus: *Nomina mea per Deos expedi.* Et iterũ: *Etsi nomina iam facta sunt, vel induci, vel*

mutari

mutari possunt. Et In Offic, *Caninius nomina facit, negotium conficit.* Et in Salust. *Ex Africa tantum hic exhausit, quantum potuit, aut fide nominum traijci, aut in naues contrudi.* Et in orat. pro Quin. *Quum æris alieni aliquantum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret.* Et iterum: *Moritur C. Quintius, qui tibi, vt ait, certis nominibus grandem pecuniam debuit.* Et rursus: *A me nominis eius, quod inficiatus esset, diem petiuit.* Et in Epist. Famil. *Nomen erat sestertiis triginta.* Et alibi: *Quum pecunias sumpsisset mutuas, nomina sua exegisse, prædia vendidisse diceretur.* Et lib. 4. Epist. ad Att. Epist. vlt. *Hæc pactio non verbis, sed & nominibus & præscriptionibus multorum tabulis quum esse facta diceretur, prolata à Meuio est, nominibus inductis, authore Pompeio.* Ex hac autem nominis significatione nata sunt hæc loquendi genera, quæ deinceps subiicimus; videlicet: *Nomina dissoluere.* Cicero pro Plancio: *Hoc nomen quod vrget nunc, quum petitur dissoluere.* Et Catilina apud Salustium: *Non quia æs alienum meis nominibus ex possessionibus soluere non possem, quum & alienis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ suis filiæq; copiis persolueret.* Item & *nomina exigere.* Cicero Verr. tertia: *Quum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumpsisse mutuas, nomina sua exegisse.* Ita hic, *nomen bonum*, pro debitore bonæ fidei, & qui sit soluendo, Cicero Epist. 6. lib. 5. Sestio: *Ego autem meis rebus gestis hoc sum assequutus, vt bonum nomen existimer.* Et ad Atticum: *Nam aut bono nomine centesimis contentus erat, aut non bono, quaternos sperabat.* Et apud Iurisconsultos Paulus l. inter causas 26. §. 2. D. de manda. *Bonum nomen facit creditor, qui admittit delegatum*; & secundum hoc loquendi genus in Senatusconsulto Macedoniano scriptum est: Bonum nomen filiumfamilias fieri non posse. Econtra *nomina deteriora peiorave* dicuntur, quorum difficilior est exactio, quique bonis facultatibusque lapsi, non soluendo facti sunt. *l. 37. D. si certum petat. l. 30. D. ad leg. Falcid. l. fin. §. penult. D. de adm. re. ad ciu. pertinen.* Et Columell. libro 1. cap. 7. *Alphius fænerator optima nomina non appellando fieri mala, dixit.*

Ex his omnibus superius dictis confirmari facile potest nostra huius loci interpretatio, quod scilicet Tiberius paull

adieci-

aditam Gallii hæreditatẽ nomine abstinuerit, id est, vsu & credito ipsius hæreditatis, quod creditum adeptus fuerat iure testamenti, & hæreditatis aditæ; necnon etiam dignosci, doctissimum Budæum *in annotat. in Pandect. ex l 1 ad Senatusconsultum Macedon.* non exacte nominis significationem explicasse. Tacitus de Tiber. *lib. Annal 2.* scribit, illum Patulei equitis Romani hæreditatem, quanquam ipse hæres in parte legeretur, tradidisse M. Seruilio quẽ prioribus, neq; suspectis tabulis scriptũ cõpererat. Et paulo post subdit: *Neq; hareditatem cuiusquam adijt, ignotos & aliis infensos, eoq; Principem nuncupantes, arcebat, nisi quum amicitia meruisset.* Quæ quantum expositioni nostræ faueant, non est qui non videat.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. VI.

Dehinc pubescens Actiaco triumpho currum Augusti comitatus est, sinisteriore funali equo, quum Marcellus Octauiæ filius dexteriore veheretur.

FVnale dici à fune manifestum est, quinimo funale pro ipso fune acceptum, legimus apud Liuium, *lib. 42.* paulo ante finem, vbi habet: *Funda media duo funalia imparia habebat.* Accipitur etiam pro re quapiam lucente, ex fune aut cera, vel alia re pingui composita. Vnde *funalem cereum* obseruamus apud Valerium Maximum, *lib. 3. cap. 7.* vbi de C. Duilio loquitur. Et simpliciter funalem pro cereo, apud Ciceronem *de Senectute.* Et in eodem significatu apud Plinium (aut quisquis est) *de viris Illustribus.* Et apud Ouidium lib. 12. Metamorph.

—— Et primus ab ade,
Lampadibus densum rapuit funale coruscis.

Et Syllius Italicus lib. 6.

Cui nocturnus honos funalia clara, sacerq;
Post epulas tibicen adest.

Et Virg. lib. 1. Æneid.

Et noctem flammis funalia vincunt.

Ex quibus coniicere licet *equos funales* dictos, in quibus insiderent ante currum triumphi, qui faces seu funalia gestarent, siquidem lumina aliquando in apparatu triumphi iuxta triumphantem deferri solita esse, vnico exemplo patere potest, ex Sueton. *in vita Casaris, c.* 37 vbi tamen non à prosimioribus seu filiis triumphantium, sed à Lychnuchis prælata tradit. Quod vero filii triumphantium, vel in eorum defectu, qui pro filiis proximiores haberentur, in equis triumphalibus sedere solerent, patet ex Cicer. in orat pro L. Muræna: *At quum sedere* (inquit) *in equis triumphantium prætextati potissimum filij soleant.* At quum & hos curru ipso triumphantium vehi solitos accipiamus ex Tacito, scribente in triumpho Germanici: *Augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusq; quinq; liberis onustus.* Et Domitianum triumphum patris & fratris Iudaicum equo albo comitatum tradit Suet. *in illo, cap.* 2 Quumque etiam Iulius Capitolinus *in vita M. Antonini Philosophi* scriptum reliquerit, illum die triumphi mille puellas virgines in equis triumphalibus secum habuisse, nulla facis vel funalis, alteriusve luminis facta mentione, nec minus in tot triumphis præclarissimorum virorum, quorum meminit Liuius, faces prælatas obseruemus, idcirco huic interpretationi haud acquiescere possumus, & eo magis, quod in curribus triumphantium in numismatibus antiquis cusis, & præsertim in Augusti æreo numismate, in quo expressus currus cum quatuor elephantis iunctis, in quibus totidem pueri insunt, nullam facem seu funale in manibus videamus. Quamobrem aliam sententiam magis recipiendam putamus, quam Beroaldus, Sabellicus. Onufrius Panuinius *lib. de triumpho*, & Turnebus *lib. Aduers* & Alex. ab Alex. *lib.* 5. *cap.* 21. receperunt, vt potè veriorem. Vt funalem equum interpretemur, qui non temoni seu iugo, sed a latere seu lateribus, fune vel loro adiunctus. Hi vero quandoque bini, quandoq; vnicus erant, sicuti currum tribus vel quatuor equis ducere contingebat. De tribus extat exemplum apud Statium *in* 6. *Thebaid.* in ludis Archemori, vbi equum nomine *Thoen* funalem appellat. Sic enim ait:

Ibi-

Nec iam sufficiunt stimuli, nec verbera voce,
Nominibusq; cient, Pholoen, Admetus, & Iron,
Funalemq; Thoen.

In curru vero triumphali Augusti quatuor fuisse, constat ex hoc Suetonii loco, vbi D. Germanicum dextero, Tiberium sinistro funali equo insedisse, dicit in Actiaco Triumpho. Hunc funalem equum inuenimus, & *habenalem* dictum à Dionysio *lib. 8. antiquit.* inquiente, institutum fuisse vetus & heroicum, vt trium equorum currum in ludis decurrerent. Duobus enim equis iunctis, tertius iuxta adhibebatur, *Habenalis* dictus, qui vinctus loris à prætertrahendo, simulque iungendo παρήορος vocabatur à priscis Græcis. Vnde patet, hunc funalem equum perperam σειραῖον Græcis dici, quod tradit in hunc locum Leuinius Torrentius, quum equi dextri currus in theatro ludentis σειραῖος vox hæc significatiua esset, & non funalis appellati.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. VII.

Primum in foro, secundum in Amphitheatro, Rudiariis quoq; quibusdam reuocatis, auctoramento centum millium.

RVdiarios hoc loco appellari vnanimi consensu, dicunt omnes expositores, qui impetrarunt missionem artis gladiatoriæ, qua impetrata rude donabantur. At cur rude ob id donarentur, haud sane explicant. Nos huius causam, quam ex scriptorum antiquorum monumentis indagasse & adeptos fuisse arbitramur, subnectere volumus, eo vno præsupposito, rudem fuisse virgam ligneam impolitam, authore Prisciano & Catone *de re rust. cap.* 104. Ita Plinius *lib. 34.* inquit: *Vritur in patinas per laminas minutas cum sulphure, versatum rudibus ferreis aut ferrulaceis.* Quum itaque gladiatorem, iam ætate grauem, puta sexagenarium, vel qui probe pluries pugnasset, & multas reportasset victorias, à gladiatorio munere Prætor eximeret, eũ donabat rude. Cuius causa erat, quod posthac inuitus cogi nõ poterat, vt gladio in arena pugnaret, sed dũtaxat artis suæ excellentiã rude

batuando ostendebat. Quod colligimus ex Suet.ipso *in Caligula*, *c*.32.vbi habet: *Mirmillonem è ludo rudibus secum batuentem, & sponte prostratum confodit ferrea sica, ac more victorum cum palma discurrit*; Quod & confirmari potest ex Lampridio, scribente *in Commodo*, illum in arena rudibus inter cubiculares gladiatores depugnasse. Gladiatores autem cubiculares illius non nisi excellentes, & ideo iam missione donatos existimandum. Vnde Ouid.

Et me donari tam rude tempus erat.

Et Cic.in 2.Philipp. *Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti.* Et Horatius ad Mæcenatem:

—— Donatum iam rude quæris

Mæcenas, iterum antiquo me includere ludo.

Et Cic.in Epist.ad Octauium: *Qui veteres gladiatores ... ludi Cæsaris ad rudem compulisset*, id est, gladiatores, qui iam missionem artis obtinuerant ad pugnandum rudibus compulerat; namque vt gladio aliove ferro secante & pungente pugnarent, cogi iure nequaquam poterant. Hosce rudiarios & *consummatos gladiatores* dictos, contendit Cælius Rhodig.*lib.& cap.*11. Plinii authoritate, *lib.8.cap.*7. sicuti & *milites consummatos*, militia missos seu emeritos, authoritate Iulii Frontini *Stratagematum quarto*, siquidem rude & pileo donabantur gladiatores, quum & libertate donabantur, & ferro dimicandi necessitate liberabantur, sed tantum batuere rudibus cogebantur. Ita Septimius Florus de spectaculis inquit: *Qui insigni homicida leonem posuit, idem gladiatori atroci petat rudem & pileum cum ferro.* Sensus itaque præsentis loci Suetonii erit, Tiberium gladiatores iam antè missione impetrata, & rude tantum pugnare solitos, ad ferrum & sanguinariam pugnam rursus reuocasse auctoramento centum millium, id est, obligata mercede centum millium. Auctorare enim est obligare, & sacramento adigere, quod de militibus sæpe Liuius dixit. Et auctoratus dicitur proprie gladiator, qui mercede pacta vel accepta, se obligat, vt depugnet in arena. Vnde Horatius lib.2.Serm. Satyr.7.

Quid refert? vni virgis ferroq; necari?

Auctoratus eas.

Hinc auctoratio accipitur apud clarissimos authores pro gladiatorum vēditione seu obligatione, cuius iurisiurandi forma extat apud Petronium, quam refert Turnebus 2. *Aduers.cap.*20. Dicuntur etiam auctorati milites sacramento militiæ & stipendio obligati, sicut exauctorati obligatione & sacramento soluti. Et Cic.1.*Offic.*inquit: *Illiberales autem & sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis.* In eodem sensu Seneca *lib.*4.*de Benefi.*ait: *Hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat.* Et alibi: *Nullum malum sine auctoramento est.* Et rursus ad finem operis: *Magno auctoramento labor peruenit.* Et Paterculus lib.posteriori vol.*In ea iugulati ciuis Reipub.constitueretur auctoramentum.* Et iterum: *Auctoramento funebri ad conseruatoris quondam Reipub. tantiq; Consulis irritandam necem.* Et Quinctil.in gladiatore: *Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere.* Et Plinius *auctoratum vendemiatorem* dixit. Et alibi: *Auctoratum pop.Rom.*id est, mercede obligatum. A Liuio *auctoratus proditor* dicitur, id est, deuinctus & obligatus pacta pecunia. Postremo non reticendum à Sexto Pompeio, *lib.*15. Lucilii authoritate Rudiarios interpretari, qui saga noua perpoliunt, sed quam apposite, viderint doctiores.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. VII.

Et semel omnino ex occursu visam, adeo contentis & tumentibus oculis prosequutus est, vt custoditum sit, ne vnquam in conspectum eius posthac veniret.

CONtentus deriuatum à contendo, significat idem, quod intensum & vim quandam seu vehementiam animi vel corporis addit. In qua significatione vsus est Cic. in orat.pro Muræna: *Cum contento cursu hostium classis Italiam peteret.* Et pro Sest.*Contento studio cursuq; veniamus.* Et in Tuscul.*Onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt.*

Et iterum: *Vt in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, vt concentum seruare possit, omnes aeque incontentae sunt.* Et rursus: *Balistae lapidum & reliqua tormenta telorum eo grauiores emissiones habent, quo sunt contenta & adducta vehementius.* Et de Orat. *Contenta vox.* Et Horatius:

Contenta ceruice feram.

Et Virgilius:

Contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.

Et alibi:

Hunc rapidus iam dudum arcu contenta parato
Tela tenens.

Et Lucillius:

Hic & Musipula contenta, ac scorpio cauda
Sublata.

Sensus itaque verborum Suetonii est, Tiberium aspexisse Agrippinam oculis contentis, id est, intente fixis. Hinc Ausonius *Epist.* 10 inquit: *Sic enim amatoribus accidit, quando, vt ait Virgil.*

Oculos in virgine figunt.

Namque Virgil. habet:

Turnus ad haec oculos horrenda in virgine fixus.

Et iterum;

Illum turbat amor, oculosq; in virgine figit.

Tumentes quoque addit Suetonius, ad maiorem vehementiam aspiciendi imprimendam, quasi dicat, adeo intense Tiberium aspexisse Agrippinam, vt oculi prominerent, ac veluti è capite erumperent. Ita oculis turgentibus aspicientes, Theocritus vocat κυλοιδιόωντες, à verbo κυλοιδιόω, quod est *oculis turgesco.* Oculos enim in amore duces vocarunt Poetae. Et Virg. Eclog 8.

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.

Ouidius Epist 12.

Et vidi, & perij, nec notis ignibus arsi.

Et Plautus in Merc.

Ego illic adspicio forma eximia mulierem,
Quam ego postquam adspexi, non ita amo, vt sani solent

Hominis spiritus, tanquam in quibus anima potissimum

resideat.

resîdet, in illius passionibus ad oculos confugientes, eos tumentiores reddunt & prominentiores. Vnde iure Plinius *lib.11.cap.37.* inquit de oculis: *Neq; vlla ex parte maiora animi indicia cunctis animantibus, sed homini maxime.* Et rursus: *Profecto in oculis anima inhabitat.* Et Philostratus in vita Apollonii lib.2 cap.22. *Oculi*, ait, *mores hominum indicant.* Quod pariter confirmat Albertus Magnus *lib.1 Animal* Sic Galenus *in comment. in Hippocrat. de morb. vulg lib 3. & in arte medica*, corporis temperamentum, quod consequuntur mores animi, ex oculis dignoscere docuit, quod ex Aui.4. *cap.3.* & Aristot. *in lib. de generat animalium*, confirmare possumus. Si quæ vero animi passio ex oculis dignosci potest, ea est, quam amorem appellamus. Hinc Aristoteles 2. *de animalium generatione, cap* 5. oculorum sedem maxime seminalem esse cæteris locis, dixit. Et Apostolica est sententia, esse mœchationem oculos plenos & adulterii. Quamobrem haud mirum, quod Sueton. tradit, Tiberium amantem Agrippinam, contentis oculis & tumentibus eam aspexisse, hincq; illius amorem deprehensum.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. VIII.

Interq; hæc duplicem curam administrauit: annonæ, quæ arctior inciderat & repurgandorum tota Italia ergastulorum.

ERgastula loca fuisse in agris, in quibus vincti serui operarentur, tradidit Beroaldus. Sabellicus ergastula interpretatur loca, in quibus lapides vel metalla foderentur. Verum vterque minus apte, siquidem nil aliud fuit Romanis ergastulum, quam veluti priuatus carcer, locus scilicet, in quo serui, operarii præsertim ruri includebantur, quum cessassent ab opere, ne fugam noctu arriperent. Quod & hodiernis temporibus in iis, qui ad quinqueremes damnati sunt, obseruari clarum est, nauibus armamentis destitutis. Ita interpretandus Liuius, quum ergastulum appellat locum, in quo mancipia deteriora in

vinculis custodiebantur; nam ait *lib.2.* ductum se à credit[illegible]re, non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam. Quomodo enim ruri operam præstare potuissent in ergastulis detenti. Quod etiam ex ipsomet Suet. facile colligitur, scribente *in Aug.c.32.* quod grassatorum plurimi per agros, viatores liberos & seruos raptos ergastulis possessorum supprimebant. Et clarius Iuuenal.Sat.14.

Quem mire officiunt inscripta ergastula carcer
Rusticus.

Et Satyr.8.

Quid facias talem sortitus Pontice seruum?
Nempe in Lucanos aut Thusca ergastula mittas.

Eunum Syrum in Sicilia refractis ergastulis numerosum exercitum seruorum collegisse, tradunt Florus *Epit.lib.56.* Plutarchus *in Crasso,* & Orosius *lib.8.cap.5.* Varro de re rust. *Misit mox eo virum, qui tota ergastula libertate donaret.* Et Plinius .... *Coli rura ergastulis potissimum est, vt quidquid agitur a desperantibus*, id est, a seruis in ergastulis custoditis, continente pro contento vsus. Columella *lib.1.cap* 8. de ergastulis villarum pertractat, vbi & *ergastularios*, ergastulorum custodes & præfectos appellat. Cic pro Cluentio: *M. Aurius in Q. Sergij manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo.* Et in Epist. Famil. *Quacunque iuit, ergastula soluit.* Ex quibus omnibus facile est elici sensum verborum Suetonii, quod scilicet Tiberius, sicuti alias fecerat Augustus, *ex Suet. in illo, cap.32.* repurgauit in Italia ergastula, in quibus viatores intercepti supprimebantur; ad quæ & alii, ne adigerentur nomina dare, & sacramentum militiæ assumere, tanquam ad latebras sponte confugiebant. Ob id iure Adrianus ergastula seruorum & libertorum sustulit, teste Spartiano *in illo*. Liuius in *Epitome lib.95.* sic scriptum reliquit: *Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerant, & congregata se uorum & ergastulorum multitudine Crixo & Spartaco ducibus, bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Varinium Prætorem prælio vicerunt.* Ex quibus colligimus, non solum carceres [illegible] d[illegible], sed & seruos in illis detentos, ergastula etiam appellatos, ad differentiam seruorū, qui extra

cultes

custodiam habebantur à dominis, sic autem dicta à voce Græca ἔργον quod est opus, & ἐργάζομαι *operor*, ἐργασία *operatio*, ἐργαστικός *operarius*.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO. CAP. IX.

Quas ob res, & ouans & curru Vrbem ingressus est primus, vt quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus, nouo, nec antea cuiquam tributo genere honoris.

DVo hoc loco maxime perpendenda prætermisere interpretes, quorum alterum est, cur tot confectis bellis Tiberio ouatio, triumphus minime decretus fuerit; alterum vero, cur ouans insignibus triumphantium vsus fuerit, præsertim curru. Quod ad primũ attinet, dicimus quod etsi Regnum Tigrani restituerit, eo deducto exercitu, nihilominus non ob id triumphauit, eo quod minime debellasset hostes, sed solum eis perculsis & consternatis, nulla magna clade eis affectis, intento potitus fuerit; quæ ouationem, non triumphum postulabant, ex iis, quæ tradit Dionysius Halycarn. *lib.* 8. vbi de ouatione C. Aquilii de Hernicis: *Nec minus triumpho honestatus receptis à Parthis signis, quæ M Crasso ademerant, siquidem ignominia cladis acceptæ tantum eleuata ouatio, non triumphus dabatur.* Et *lib.* 5. vbi inquit: *Posthumio Tuberto Consuli ouationem, non triumphum, decretam, eo quod cladem paulo ante acceptam cum ignominia aboleuit, dum in sinistro cornu abolendæ ignominiæ cupidus, dexterum hostium cornu impulit, nullo vitæ respectu, dummodo vinceret, coniiciens se in hostes medios, quos vicit.* Cuius rei meminit quoq; Pomponius Lætus in compendio Historiæ Romanæ: *Nec minus gesto bello Rhetico, Vindelicoque, quia non omnino pacatæ Prouinciæ, illi triumphus datus.* Ob eandem causam L. Florus *Epitome lib.* 2 scribit, in bello Gallogræco negatum triumphum Cn. Manlio; de eaque contentione plura refert Liuius *lib.* 38. Quod autem Tiberius prædicta bella non confecerit, constat ex Horatio scribente:

Videre Rheti bella sub Alpibus
——Drusum gerentem, & Vindelicum.

Qui cum & Germaniæ populi sint; nec minus de illis, nec de Pannonico, quum Dalmatas tantum & Breucos subegerit. Quin etiam, quum ex Pannonia & Germania exercitus non deportasset, minime ei triumphus decretus, quod ex Liuio colligimus *lib* 39. sed tantum ouatio. Quod vero in Pannonia & Germania exercitum dereliquisset, constat ex Tacito, *lib.* 1. *Annal.* vbi de tumultu exercituum & legionum in Pannonia & Germania per initia Principatus & Imperii Tiberii verba facit. Nec minus Triumphus decretus, quod quadraginta millia Germanorum dediciorum in Galliam traiecisset, nam qui deditione facta bello finem imponebant, eis triumphus non debebatur, testimonio Plinii & Gellii locis citatis. In ouatione vero, quæ erat minor triumpho (quam prior omnibus assecutus est Posthumius Tubertus, authore Plinio *lib.* 15. *cap.* 29.) primum pedibus ouantes pompam victoriæ egisse constat ex Dionysio *lib.* 9. vbi Veturium ouantem pedibus Vrbem ingressum tradit. Ita & Sabinus Massurius, scribente Gellio *lib.* 5. *cap.* 6. pedibus ingredi ouantes dixit. Verum postmodum vsu factum, vt ouantes equo insidentes ouationẽ ducerent. Quod Dion de Cæsare, de Augusto, de Druso, de Antonio scribit. Et quod maiorem difficultatem facit, scribit quoque idem de Tiberio inquiens: τὰ ἐπὶ τοῦ κέλητος ἐπινίκια ἔπεμψε, id est, *equo insidens victoriæ pompam egit.* Qua in re Suetonius contradicere videtur, qui eam ouationem curru duxisse tradit. Nos vt scriptores hosce conciliemus, dicimus Dionem præcitatis in locis, & alibi etiam pluries ouationem cum triumpho confundere, & quod magis refert, in re hac scriptori Romano Suet. magis quam Dioni Græco credendum. Quo ad secundum propositum, dicimus; Quum legibus Romanis Tiberio triumphus decerni non posset, nihilominus iam Imperatorum potentia gliscente, Senatusque & Pop. Rom. authoritas & obseruantia, adulatione in eos valde labefactata esset, Tiberius etsi nomine ouationem duceret, re tamen ipsa Triumphum agere voluit, ob idq; curru vehi, laurea corona, aliisq; triumphantium insignibus Vrbem ingredi nouo, nec antea cuiquam tributo genere honoris. Idem Suet.

infra c.16. tradit Tiberium totam Illiricum, quod inter Italiam Regnumq; Noricum & Thraciam & Macedoniam, inter Danubium flumen & sinum maris Hadriatici patet, perdomuisse, subdens *seq.cap.17.* ob hasce res triumphum ei decretum, sed distulisse triumphum, mœsta ciuitate clade Variana. Nihilominus vrbem prætextatum, & laurea coronatum intrasse.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XVII.

Nihilominus Vrbem prætextatus, & laurea coronatus intrauit, positumque in septis Tribunal Senatu astante conscendit, ac medius inter duos Consules cum Augusto simul sedit.

SEpta loca erant in Campo Martio, inclusa tabulatis, in quibus Pop. Romanus ad ferenda suffragia conueniebat, ita dicta, quod tabulatis circum cluderentur, sicuti & ruri loca in quibus animalia clauduntur, septa aliquando vocata obseruamus, & econtra. Locum etiam in Campo Martio, Septa dictum, ouile quoq; appellatum sæpe legimus, quod Seruius tradit *in Virg Ecloga* 1. enarrans illud:

Quamuis multa meis exiret victima septis.

Licet iniuria hac in re eum Beroaldus vellicet. Quod exemplis facile conuincitur. Septa enim pro ouili accipi, ex allegato Virg. loco patet. Insuper Varro *de re rust.* appellat septa, omnia loca in quibus includuntur animalia; Itaque ab eo laudantur septa Fuluii Hirpini & Pompeii, quibus feræ inclusæ pascebantur. Itali *Barium* vocant. Idem Varro lib. 1. cap. 14. *In villa*, inquit, *ædificanda hoc potissimum, vt intra septa villæ habeas aquam.* Et *lib. eod cap.* 17. inscriptio est de septis, quę tutandi fundi causa fieri deberent? Et Cic. in Ant. *Quibus enim septis tam immanes belluas continebimus.* Econtra septa Romæ Ouilia dicta constat ex mox dicendis. Lucanus dixit:

—Et miseræ maculauit ouilia Romæ.

Id est, septa. Et Iuuenalis Saty. 6.

—Antiquo quæ proxima surgit ouili.

Hoc quoq; confirmat Dionys. Halyc. *lib.* 10. vbi de Comitiis

L. Quin-

L. Quinctii loquitur. Et Strabo *lib. 6.* scribit, Syllam Dictatorem Marianos ad tria millia, vel vt alii, quatuor millia, qui arma proiecerant in Campo Martio, ad ouilia coactos, immissis militibus, triduo iugulasse. Et Liuius lib. 26. *Citatu* (inquit) *centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus.* De huiuscemodi autem septis Ouidius lib. 1 Fastorum.

Est quoq; quo populo ius est includere septis.

Et Martialis lib. 9. epigram. 60.

In septis Mamura diu, multumq; vagatus,
Hic vbi Roma suas aurea vexat opes.

Et Lucanus.

Septorumque nefas, & clausi prælia campi.

Plinius lib. 16. c. 4. *Trabs fuit in porticibus septorum à M. Agrippa relicta.* Ausonius in Panegyrico: *Non passus septa, non campum, non suffragia.* Et Cic. *lib. Epist. 4. ad Atticum*, ostendit, in Campo Martio septa fuisse, quæ Comitiis vsui essent, quæ septa Cæsar, quum in Gallia esset, cogitabat marmorea facere, eaque excelsa porticu cingere, mille passuum spatio. Et *in orat. pro Milone*, inquit: *Quid? Comitiis in campo quoties potestas fuit, quum ille in septa corruisset.* Et in Ant. *Nisi septis reuulsis introiri in forum non potest.* Et Suetonius non solum de huiusmodi septis hoc loco, sed & *in Augusto, cap. 43.* meminit C. Caligulam in septis gladiatorium munus edidisse, testatur Suetonius *in illo, cap. 18.* & *cap. 20.* eundem iuxta septa Amphitheatrum inchoasse tradit, Spartianus ait, Adrianum septa restaurasse. Hunc locum autem tabulatis circumclausum fuisse, præter Seruii authoritatem, colligitur ex Cic. *in orat. pro Sestio*, vbi ait: *Inermem atque imparatum Tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum, & fustibus.* Ob id Plutarchus in Mario scribit, Marium in petitione Præturæ ambitus suspicionem dedisse, quod sui cuiusdam amici seruus intra cancellos visus fuisset, dum populus suffragium dicebat, septa cancellos vocans, eo quod cancellis clauderentur. Cœl. Rhodig. *lib. 8. cap. 6.* adnotauit, à Plutarcho in Delfinio septa appellata peribolia [illegible], vbi creditum habitasse Ægeum, recte [illegible] περιφράγματα. Et septa vocantur animalium [illegible]

conclu-

conclauia ad venationem adſeruatorum, vulgo *Barchi*, cuiuſmodi illud celebre fuit prope Ticinenſem vrbem, Regulorum Mediolanenſium olim delitiæ, ſeu (vt alii cenſent) Regum Longobardorum. Septa viuaria appellauit Amm. Marcellin. *lib.* 31. de Gratiano, in hæc verba: *Ita hic quoque inter ſepta, quæ appellant viuaria, ſagittarum pulſibus crebris dentatas conficiens beſtias, incidentia multa parui ducebat & ſeria.* Dicta autem hoc loco ſepta à verbo *ſepire*, quod eſt ſepimento vallare. Ita Suet. *in Auguſto, c.* 65. ſcribit, illum Agrippam in Inſulā tranſportatum militū cuſtodia ſepſiſſe, vnde & ſepes & ſepta & ſepiměta deriuata. Elegantiſſime Cic. 3. de Orat. *Sepire verborum ambagibus*, pro obſcurare vſus eſt, inquiens: *Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit ſedulo.* Et *ſeptuoſe* pro obſcure apud Nonium Liuius: *Septuoſa dictio, abs te datur.* Illud poſtremo loco adnotare libet, ſepta minus apte à Iureconſultis obices, ſeu clauſtra, quibus vtimur ad impetus fluuiorum coercendos, vocari. Ita Vlpianus, in l. 1. D. de riuis. *Septa ſunt, quæ ad incile opponuntur, aquæ deriuandæ compellendæve ex flumine cauſa, ſiue ea lignea ſint, ſiue lapidea, ſeu ex alia qualibet materia, ad continendam tranſmittendamve aquam excogitata.*

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XXVI.

Ac ne Auguſti quidem nomen, quanquam hæreditarium, vllis niſi ad Reges ac Dynaſtas epiſtolis addidit.

VOx Græca deriuata à verbo δυναστεύω, id eſt, dominor, præſum, vnde δυνάστης, id eſt, magiſtratus, qui poteſtate funguntur in Ciuitate, qui ſunt in imperio, & primas partes gerunt, & δύναμις, id eſt, poteſtas, vis, ac potentia. Vnde Strabo author Græcus, qui Auguſti & Tiberii temporibus Romæ diu verſatus eſt, *lib.* 12. ita ſcribit, de Romanorum Dominio verba faciens: εἰσὶ δὲ καὶ δυνάσται τινὲς, καὶ φύλαρχοι καὶ ἱερεῖς ὑπὸ αὐτοῖς, οὗτοι μὲν τείζωσι κατὰ τοὺς πατρίους νόμους, id eſt, *ſunt & Dynaſtæ quidam ſub eis*, id eſt, potentatus nomine dominantes, *hi quidem ipſi legibus quibuſdam ſuis viuentes.* Et A. Hirtius de bello Alexandrino, de Cæſare loquens in Bythiniam & Pon-

& Pontum profecto : *Commoratus fere in omnibus Ciuitatibus quæ maiores sunt dignitates, præmia benemeritis & viritim & publice tribuit, de controuersiis veteribus cognouit, ac statuit Reges, Tyrannos Dynastas Prouinciæ, finitimosque, qui ad eum concurrerant receptos in fidem, conditionibus impositis prouinciæ tuendæ, ac defendendæ dimittit, sibi ac Pop. Rom. amicissimos* Et Cic. ad Att. *Erit nebulo iste cum istis Dynastis in gratia.* Et in Ant. *Itemque si cæteri Reges, Tetrarchæ, Dynastæ.* Ex quibus facile dignosci potest, quod, sicuti Reges pluribus Ciuitatibus imperant, Tyranni per vim dominium occupant, ita Dynastæ magistratus homines sunt in Ciuitate primarii & potentes, eam gubernantes. Vnde nunquam in singulari nomine Dynastam apud scriptores obseruamus, sed semper in plurali, quia magistratus erat non vnius, sed plurium. Iuristæ (quamuis non satis proprie) vsurpant hoc nomen pro principibus feudatariis. Ita Cassanæus *in Consuet. Burg. tit.* 2. §. 1. meminit constitutionis latæ 8. Idus Sept. anni 1486. qua cautum, vt Fiscus Regius in nothorum bonis occupandis præferatur Dynastis. Dynastas quos Græci vocant, Latini Potestates apposite appellant.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

Cap. XXVII.

Consularem vero satisfacientem sibi, ac per genua orare conantem ita suffugerit, vt caderet supinus.

SAtisfacere hoc loco accipitur in eo sensu, quo vulgo *Dar satisfattione*, scilicet, quum ab aliquo, cui iniuria a nobis re vel facto illata est, veniam deprecamur, ea excusata, vel abnegata, vel confessa, venia tamen petita. Quod antiquitus fieri solebat iuramento addito, vti ex Plauto in Amphit.

Sc. Durare nequeo, obseruamus,
Aut satisfaciat mihi, atque adiueret insuper,
Nolle esse dicta quæ in me insontem protulit.

Et rursus Actu 3.

Mane arbitratu meo iusiurandum dabo,
Me meam pudicam esse vxorem arbitrarier.

Et

Et Sce. sequenti.

Quando isthæc omnia exiurasti te mihi dixisse per iocum.

Terent. in Adelph. Actu 2. Sce. 1.

Tu quod te posterius purges,

Nollem iniuriam hanc mihi factam esse, huius non faciam.

Et paulo post:

Noui ego vestra hæc, nollem factum,

Iusiurandum dabitur esse te indignum iniuria hac.

Apud Iuristas Vlp. *l.* 5. de iniuriis inquit: *Hac lege permittitur actori iusiurandum deferre, vt reus iuret iniuriam se non fecisse.* Quum itaque Suet. ait, Tiberium Consularem virum satisfacientem sibi, ac per genua orantem ita suffugisse, vt caderet supinus, intelligendum illud de viro isto, quem Tacitus *lib. Annal.* 1. Q. Haterium vocat, & deprecandi causa ad Tiberium venisse ait, id est, vehementer & suppliciter precandi, siquidem ait Cic. ad Heren. lib. 1. *Deprecatio est, quum & peccasse reus confitetur, & tamen postulat, vt sui misereatur*; ad Tiberium accessisse. In hunc enim sensum satisfacere receptum à Cæsare lib. 5. bell. Gall. accepimus, dum scribit: *Seseque paratos esse demonstrant omnibus rationibus de iniuriis satisfacere.* Et Cic. in Ant. *Cæsar ad me scripsit, vt mihi satisfieri paterer à te.* Et ad Her. *Pueri tui modo me pulsauerunt, satisfacias oportet.* In hoc eodem significatu vsus est Suet. & alias hoc verbo, quemadmodum in Cæsare, c. 73. *Valerium Catullum, à quo sibi versiculis de Mamurra perpetua stigmata imposita non dissimulauerat, satisfacientem eadem die adhibuit cœnæ, hospitioque patris eius, sicuti consueuerat, vti perseuerauit.* Et in Claudio, cap. 38. *Ostiensibus, quia sibi subeunti Tiberim scaphas obuiam non miserant, grauiter correptis, eaque cum inuidia, vt in ordinem se coactum conscriberet, repente tantum non satisfacientibus veniam modo dedit.* Illud præterea hoc loco subiungendum, hunc Haterium, quem Suet. virum Consularem appellat, Tacitum *lib. Annal.* 4. familia Senatoria fuisse tradidisse. Hunc autem virum Consularem à Suet. dictum Q. Haterium clare patet ex ipso Tacito scribēte *lib. 1. Annal.* Tiberiū in Q. Haterium statim inuectū, quod dixisset. *Quousq; patieris Cæsar non adesse caput Reip. cui Haterius quum deprecandi causa palatium introisset, ambulantisque Tiberii*

adigmine ... , ... Tiberius ... Tiberium ... eiusque ... M. ... tus, ... sus ad Catullum Commentarium ... præsentibus affirmare, pœnitere se ... [illegible]

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

Cap. XXXI.

Negante eo destinatos magistratus abesse oportere, vt ... acquiescerent, Prætor designatus liberam legationem impetrauit.

Beroaldus nonnullas Cic. authoritates hoc ... zens, quæ tamen esset libera legatio, ... liqui expositores rem silentio obuoluunt, quamobrem quid hoc loco per liberam legationem intelligendum sit, aperire operæpretium duximus, præsertim quum recentiores nonnulli in re hac aperte lapsi sint. Budæus in posteriore annotat. in Pandectas tit. de leg. *Legationes liberæ (inquit) olim ornamenti secundum causam ab Senatu impetrabantur, quemadmodum honorarii magistratus à Principibus ... dantur, tituloque tenus obeuntur, & geruntur. Hæ ab his Senatoribus impetrabantur, quibus negotia futura erant in Prouinciis, vt qui hæreditates persequi, aut legata, aut qui nomina exigere volebant in Prouinciis, legatorum personis acceptis, commendabiliores ... sias haberent, atque fauorabiliores; quamobrem lege ... cautum erat, his verbis. Ne ... ergo ne quis legatus esset, Quæ verba ... lib. de leg. 3. exponit.* Hæc Budæus, ... potius legationis, quam quidditatem ipsam describens, vt paulo post demonstrabimus, quamuis illius dicta confirmari possint Ciceronis authoritatibus, qui *in oratione ... Legatos vestros authoritate tenui, qui rerum ... legationis liberæ obeunt, tamen ... nationes ferre ... Et ... orat. pro Flacco* inquit, Liberas legationes multos sæpe bonos viros sumpsisse causa nomina exigendi. Et in Epist. famil.

Nigro-

Negotiorum suorum causa legatus est in Africam legatione libera. Et rursus in orat. contra Rullum: *Hereditatum obeundarum causa, quibus vos legationem dedistis.* Idem tertio, de leg. *Legationes hereditatum aut syngraphas persequantur.* Legationis liberæ etiam, qua quis sui commodi, non Reipublicæ causa, abest, fit mentio ab Vlpiano, *in l. qui libera D. de legatio.* Hotomanus scribit, tribus de causis liberas legationes postulari solitas, quarum prima iam dicta, & à Budæo annotata, secunda periculi vitandi gratia, de qua Plutarchus *in Gracchis*, inquiens, Senatum Scipioni Nasicæ liberam legationem in Asiam decreuisse, quum ob mortem Tiberii Gracchi, cuius ille auctor fuerat, videret plebem aduersus eundem male animatam, & iam de vindicta cogitantem, tertia voti soluendi causa, cuius meminit Cic *libro secundo & tertio Epist. ad Atticum.* Verum, & hic vir doctissimus & ipse tantum causam finalem non formalem, & quidditatiuam affert. Præterea quam *votiuam* Cic. appellat, non voti soluendi causa institutam, omnes consentiunt, quinimo votiuam legationem alii potius tradunt ita appellatam à Cic. quod ad votum postulantis concederetur; quamuis ego Hotomano in re hac potius assentiendum putem, quum in eisdem Epist. ad Att. legatur: *Legatio libera, causa voti.* Et alibi: *Votiua ne quidem tibi placebat, etenim erat absurdum, quæ si stetisset Respublica, vouissem, ea me euersa illa vota dissoluere.* Quamobrem nos essentiam legationis liberæ fuisse existimamus, ob idque liberas esse nuncupatas, quod præfinitum tempus non haberent, sed ad libitum illius, cui concessa fuerat, perduraret, quam libertatem tanquam nimiam Cicero in suo consulatu repressit, annuas faciens, postea lex Iulia quinquennales indulsit. Ita Cic. ad Att. lib. 5. Epist. 6. *Habent*, inquit, *vt opinor liberæ legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest; bella est autem huius iuris quinquennarii licentia.* Legationis liberæ meminit & Brutus *lib. 2. Epist. fam. Epist. 1.* per hæc verba: *Quum in his angustiis versarer, placitum est mihi, vt postularem liberam legationem mihi reliquisque nostris, vt aliqua honesta causa proficiscendi quæreretur* Et præter citata loca, Cic. *in Philip.* inquiens: *Cum haberem legationem liberam*; Et in orat. pro Q. Fra. *Illud autem, quod*

cupit Clodius, est legatio aliqua [illegible] per Senatum, [illegible] libera. Memoratu dignum & illud, quod Cicero scribit ad Cornificium, *epist.21 lib.12.* [illegible], qui cum libera legatione Senatores mittebantur, [illegible] à [illegible] magistratibus, & cæterorum legatorum insignia accepisse. Est itaque sensus huius loci, Prætorem designatum [illegible] honori non acquieuisse, sed liberam legationem impetrasse à Senatu, nec Tiberio [illegible].

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO

CAP. XXXI

Iterum censente, vt Trebianis legatam in opus noui theatri pecuniam ad munitionem viæ transferre concederetur, [illegible] potuit, quin rata voluntas legatoris esset.

LOcum hunc Suetonii a nullo expositore [illegible] [illegible]um existimo. Beroaldus & Sabellicus legunt [illegible] à Trebula oppido, quos Trebulanos [illegible] tradunt à Plinio *lib. 3 cap.* [illegible] qui eodem lib. [illegible] Trebulanos populos Mutuscos & [illegible] appellatos tradit; vnde constat Trebulam antiquitus [illegible] dictam, quod & Blondus confirmat, Seruium secutus [illegible] illud Virgilii 7 Æneid.

Et ti manus [illegible] [illegible]feraque Mutiscæ.

Inquiens [illegible] *Trebulam* dictam [illegible] grauiter [illegible] pendit Seruius, qui eam existimet vrbem, apud quam ab Annibale insignem cladem Romani acceperunt, quum id acciderit (vt Liuio credimus *lib.* 21.) [illegible] Trebiam fluuium Galliæ [illegible] seu Cisalpinæ, prope Placentiam. Trebulas vtrasque hodie *Treui* vulgo dicunt (vt [illegible] Leandro [illegible] adhibeamus) in [illegible] Italia vbi de Vmbria tractat, prope [illegible] [illegible] hodie *Trepagule* dici docet (sed perperam) [illegible] ad Ptolemæum Commentariis [illegible] Andreas [illegible] [illegible]. Quod [illegible] Sabinis Trebula [illegible] præter Plinium [illegible] [illegible] Strabo & Ptolemæus. Et Dion. Halyc. *lib.* v. Trebulam prope [illegible] [illegible], [illegible] in Sabinis [illegible] manifestum est. Huius oppidi quoque meminit Martialis in *Epigram.* celebrans Caseum Trebulanum:

Trebula

Trebulanos genuit, commendat gratia duplex,
Siue leui flamma siue domamur aqua.
Humida qua gelidas immittit Trebula valles,
Et viridis Cancri mensibus alget ager.

Laurentius Torrentius in hunc locum, *Trebulanos* & ipse legit, & reponendum ait *Ouiculanos*. At omnes hæ positiones haud legitimæ sunt. Siquidem Trebiam locum fuisse non multum distantem à Roma colligimus ex Liuio *libro* 2. scribente, Volscos Romanis ademisse plura oppida prope vrbem, inter quæ Trebiam enumerat. Hanc aliam à Trebula Liuio fuisse constat *libro* 2. scribente, Trebulam à Romanis receptam. Et per initia *lib.* 11. Trebulanos ciuitate Romana donatos, Lucio Genucio & Ser. Cornelio Coss. qua de re *Trebianus* legendum facile conuincitur, sicut quoque Trebianos legi obseruamus apud Plinium *lib. 3. cap. 5.* in aliquibus Codicibus, vbi alii textus *Trebanos* habent, quos non distantes, diuersos tamen à Trebulanis fuisse demonstratur ex eodem Plinii loco.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XXXIV.

Quotidiana oscula prohibuit edicto.

Ælius Donatus enarrans illud Terentianum,

O Thais mea, meum suauium,

Inquit, osculum, suauium, & basium inter se distingui, nam osculum officiorum esse, sicuti quum amicum osculamur, basia pudicorum affectuum, vti quum Pater & filius inuicem sese deosculantur, suauium vero libidinum, ita à suauitate dictum; quæ tamen distinctio haud veritati consentanea, siquidem hæc inter se confunduntur, nam & oscula & basia impudicorum dicuntur, suauia pudicorum. Priores habuimus exempla apud Ouidium primo de arte amandi.

Quantum defuerat pleno post oscula voto?

Et paulo ante:

Oscula, qui sumpsit.

Et alibi:

Oscula si dederis fiam manifestus amator.

Posterioris habemus exemplum apud Ciceronem ad Atticum, libro 16. *Attica, quoniam (quod optimum in pueris est) hilarula est, suauium des.* Osculum vero [illegible] ab antiquis, præsertim Romæ, datum [illegible] de quorum [illegible] lorum genere Suetonii verba in præsenti loco [illegible] sint, indagandum. Cognationis gratia osculum [illegible] fuse documus, in eiusdem authoris Claudio, cap. 20. Osculum quoque honoris, ac religionis causa [illegible] mus apud Plinium, *lib. 28. c. 2. & lib. 11. cap. 45.* & Plutarchum *in Catone Vticensi.* Cicero *in Ver.* dum de [illegible] *Cuius mentum paulo attritum* (inquit) [illegible] *lationibus non solum venerari eam, sed & osculari solent.* [illegible] libro 45. scribit, Regem Prussiam, [illegible] curiam, summisisse se, & osculo limen Curiæ [illegible] Deos suos Senatores appellasse. Quod vero liminibus & postibus religionis aliquid inesse R[illegible] to colligimus in Mercat. *Limen superum & inferum [illegible] ligione salutatur,* Hinc illis oscula [illegible] 2. Æneid.

Amplexæque tenent postes, & oscula figunt.

Et apud Tibullum *libro primo, Eleg.* [illegible], liminibus oscula dantur:

Non ego sic merui, dubitem procumbere templis,

Et dare sacratis oscula liminibus.

Sic Hebræi iuxta suæ linguæ proprietatem [illegible] pro veneratione ponunt, [illegible] *libro 4. cap.* 3. Posterioribus Rom. Imperat. [illegible] etiam honoris gratia osculum [illegible] *l. 1. de Imm. [illegible] & Protect. lib. 12. C.* [illegible] *tector.* [illegible] *ticeant* [illegible] *bitisent.* In discessu quoque [illegible] nes beneuolo[illegible] Xenophon *libro primo Cyropædiæ* [illegible] pro eodem more [illegible]

Digitized by Google

tus est. Ita Orpheus *in Argonauticis* refert, Chironem Heroas hospites aduenientes osculo excepisse. Et nostris temporibus, vt scribit Sigismundus liber Baro *in Comm. rerum Moscouitarum*, Moscouitæ seu Rhuteni osculo mutuo hospites recipiunt, quod non solum apud exteros, sed & Romanos factum obseruamus, testis est Suetonius *in Nerone, cap 37.* scribens: *Certe neque adueniens, neque proficiscens quemquam osculo impertiuit, ac ne resalutatione quidem.* Item in Domitiano cap. 12. *Canidi patris concubinæ, ex Istria reuersæ, osculumque vt asseuerat offerenti, manum præbuit.* Sic Cæsarem ad comitia descendentem mater osculata est, *in illo, cap.* 13. Idem Suetonius in Tiberio, cap. 10. *Relictis Romæ vxore, & filio, confestim Hostiam descendit, ne verbo quidem cuique persequentium reddito, paucosque admodum in digressu osculatus.* Dion de Traiano scribit, eum Senatum osculo excepisse, & dimisisse: Sic Plinius in Paneg. *Gratum erat quod aduenientem Senatum osculo exciperes, vt dimissus osculo fuerat.* Amicitiæ inque beneuolentiæ signum etiam osculum datum, ex iam dictis patere potest. Quibus addamus eiusdem Suetonii authoritatem *in Claudio, cap.* 26. in Othone, cap 6. *Mane Galbam salutauit, vtq; consueuerat, osculo excepit.* In Vitellio, cap. 7. *Tota via caligatorum quosque militum obuios exosculatus.* In Caio: *Marcum Nestorem Pantomimum etiam inter spectacula osculabatur.* Capitolinus *in M. Antonino Philosopho* tradit, Apranium Rusticum ita reueritum & sectatum, vt ei etiam Præfectus Prætorio semper osculum dederit.

Non solum autem deosculari se inuicem amoris est indicium, sed & salutationis, qualia fuisse quotidiana oscula, quorum præsenti in textu fit mentio, conucimus, quæ à Tiberio prohibita sunt edicto; Causam autem adducere cur Tiberius huiusmodi oscula quotidiana prohibuerit, etiã indagare libet, quum Suetonius non assignet in textus serie. Ego sane prima fronte existimabam, id ab eo factum, vt turpitudinis omnem notam effugeret, siquidem oscula quotidiana frequentare, libidinis excitat suspicionem; quod innuit Martialis *libro* 11. insectatus basiorum vsum in illo Epigram. *Effugere non est Basse basiatores, oscula enim poterant pueri &*

puellæ deliniri, mulieres & viri [illegible], quod Christianis [illegible] culum. & Romanis aliquando exprobratum [illegible] D. Paulo [illegible] Rom. Et Cato Censorius tam [illegible] semper [illegible] M[illegible] Senatu mouerit, quod interdum [illegible] xorem [illegible] affereus se nunquam, nisi quum [illegible] su[illegible] complexum, vel in illo scribit Plutarchus, & in [illegible] columb. [illegible] 12 At certe hæc causæ assignatæ haud [illegible] namque manifestum est, Tiberium [illegible] Græcos apud Rhodios [illegible], [illegible] Græc[illegible] mente improbata, sed maximo & celebri [illegible] comprob[illegible] Ic[illegible] *Epist.* 12. describit apud M[illegible], [illegible] p[illegible] ineunte osculatum [illegible] qui [illegible] e [illegible] osculatus, corollis [illegible] alios [illegible] *Pollux lib.* 10 *cap.* 24. meminit osculationis a Græcis [illegible] Su[illegible] das [illegible] appellat, quæ apud illos fiebat [illegible] vtrinque auribus, pueros puellasve [illegible] Tibullus.

Oscula comprehensis auribus eripit.

Quod autem Tiberius in omni libidinum genere [illegible] rit, & præcipue in turpissimis [illegible] ipsamet Suetonius *in illius vita* [illegible] *&* 45. [illegible] fecisti, illius e [illegible] a [illegible] oscula honesta [illegible] cæsum fuisse. Quamobrem [illegible] se, [illegible] [illegible], quod. [illegible] oscula [illegible] *[illegible]*. Nam [illegible] plus, qui mores [illegible] [illegible] osculum ferebat, [illegible] quid in [illegible] fil[illegible] nostrorum [illegible], [illegible] & [illegible], quo [illegible] [illegible] Val. Max. lib. [illegible]

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO,

CAP. XXXIV.

Item strenarum commercium, ne ultra Kal. [illegible] [illegible] quadruplam [illegible] & de [illegible] se interpellari [illegible], qui potestatem [illegible] habuissent, [illegible] tulit.

MOS fuit R[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Digitized by Google

originem ad Tacitum Regem refert Symachus *lib. 5. Epist. 4.* per hæc verba: *Ab exortu pene vrbis Martiæ strenarum vsus adolevit authore Tatio Rege, qui verbenas felicis arboris ex luco STRENIÆ anni noui auspices primus accepit.* Ex quibus & appellationis rationem colligere possumus, quamuis Sext. Pompeius *lib. 17.* aliam nominis causam assignet, inquiens: *Strenam vocamus, quæ datur die religioso ominis boni gratia a numero, quo significatur alterum tertiumque venturum simi is commodi, veluti Trenam præposita litera, vt in lato, & lite solebant antiqui.* Vnde Nonii Marcelli deprehenditur error, qui Strenas a strenuitate dictas scripsit, quum potius econtra, a Strena munere, scilicet viris ob virtutem debito cum illi strenui fuerint dicti, quod Symachus loco supra citato docuit. Quod autem Kal. Ianuariæ dies sacer & religiosus esset Romanis, alibi fuse docuimus, & Suetonius hoc loco diem festum vocat. Ouidius 1. *Fast.* & Macrobius 1. *Saturnalium, c. 7.* tradidere, strenas dari solitas, in memoriam ætatis Saturni, in qua homines liberales erant. Qui tamen vt ego censeo, respexere potius ad munera, quæ inuicem mitti & remitti solebant ab amicis diebus Saturnalibus, vti adnotauimus supra *in Augusto*, quæ & ipsa communissima quondam significatione strenarum nomine comprehensa; licet proprie dona iis diebus missa xenia & remissa, *Apophoreta*, dicerentur. Dabantur autem strenæ non solum inter priuatos inuicem, sed & inter priuatos & principem, vti legimus apud Iuristas, *l. laudabile 4. de Offic. diuerso. iudic. lib. 2 tit. 18.* Quod tamen diuersimode factum obseruamus. D. Augustus ita parce strenas Kalen. Ianuarii recepit, quamuis omnes ordines vbertim eos afferrent, vt tantummodo summarũ aceruos delibaret, neque ex quoquam plus denario auferret, residuum in publica opera expendens, quemadmodum Suet. *in illo c. 57.* annotauit. Tiberius eius successor, vti ex præsenti loco colligimus, quas receperat, ad quadruplum rependebat, quamuis offensus se interpellari toto mense ab iis, qui potestatem sui die festo non habuissent, vltra non reddidit, ex quibus percipimus, Dionem lapsum, quum *libro 57.* scriptum reliquit, Tiberium Imperatorem absolute strenas recusasse. Caligula

Qui cum & Germaniæ populi sint; nec minus de illis, nec de Pannonico, quum Dalmatas tantum & Breucos subegerit. Quin etiam, quum ex Pannonia & Germania exercitus non deportasset, minime ei triumphus decretus, quod ex Liuio colligimus *lib* 39. sed tantum ouatio. Quod vero in Pannonia & Germania exercitum dereliquisset, constat ex Tacito, *lib.* 1. *Annal.* vbi de tumultu exercituum & legionum in Pannonia & Germania per initia Principatus & Imperii Tiberii verba facit. Nec minus Triumphus decretus, quod quadraginta millia Germanorum dediticiorum in Galliam traiecisset, nam qui deditione facta bello finem imponebant, eis triumphus non debebatur, testimonio Plinii & Gellii locis citatis. In ouatione vero, quæ erat minor triumpho (quam prior omnibus assecutus est Posthumius Tubertus, authore Plinio *lib.* 15. *cap.* 29.) primum pedibus ouantes pompam victoriæ egisse constat ex Dionysio *lib.* 9. vbi Veturium ouantem pedibus Vrbem ingressum tradit. Ita & Sabinus Masurius, scribente Gellio *lib.* 5. *cap.* 6. pedibus ingredi ouantes dixit. Verum postmodum vsu factum, vt ouantes equo insidentes ouationẽ ducerent. Quod Dion de Cæsare, de Augusto, de Druso, de Antonio scribit. Et quod maiorem difficultatem facit, scribit quoque idem de Tiberio inquiens: τὰ ἐπὶ τοῦ κέλητος ἐπινίκια ἔπεμψε, id est, *equo insidens victoriæ pompam egit.* Qua in re Suetonius contradicere videtur, qui eam ouationem curru duxisse tradit. Nos vt scriptores hosce conciliemus, dicimus Dionem præcitatis in locis, & alibi etiam pluries ouationem cum triumpho confundere, & quod magis refert, in re hac scriptori Romano Suet. magis quam Dioni Græco credendum. Quo ad secundum propositum, dicimus; Quum legibus Romanis Tiberio triumphus decerni non posset, nihilominus iam Imperatorum potentia gliscente, Senatusque & Pop. Rom. authoritas & obseruantia, adulatione in eos valde labefactata esset, Tiberius etsi nomine ouationem duceret, re tamen ipsa Triumphum agere voluit, ob idq; curru vehi, laurea corona, aliisq; triumphantium insignibus Vrbem ingredi; bono, nec antea cuiquam tributo genere honoris. Idem Suet.

ipse

infra c.16. tradit Tiberium totam Illiricum, quod inter Italiam Regnumq; Noricum & Thraciam & Macedoniam, inter Danubium flumen & sinum maris Hadriatici patet, perdomuisse, subdens *seq.cap.17.* ob hasce res triumphum ei decretum, sed distulisse triumphum, mœsta ciuitate clade Varriana. Nihilominus vrbem prætextatum, & laurea coronatum intrasse.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XVII.

Nihilominus Vrbem prætextatus, & laurea coronatus intrauit, positumque in septis Tribunal Senatu astante, conscendit, ac medius inter duos Consules cum Augusto simul sedit.

SEpta loca erant in Campo Martio, inclusa tabulatis, in quibus Pop. Romanus ad ferenda suffragia conueniebat, ita dicta, quod tabulatis circum cluderentur, sicuti & ruri loca in quibus animalia clauduntur, septa aliquando vocata obseruamus, & econtra. Locum etiam in Campo Martio, Septa dictum, ouile quoq; appellatum sæpe legimus, quod Seruius tradit *in Virg Ecloga* 1. enarrans illud:

Quamuis multa meis exiret victima septis.

Licet iniuria hac in re eum Beroaldus vellicet. Quod exemplis facile conuincitur. Septa enim pro ouili accipi, ex allegato Virg. loco patet. Insuper Varro *de re rust.* appellat septa, omnia loca in quibus includuntur animalia; Itaque ab eo laudantur septa Fulnii Hirpini & Pompeii, quibus feræ inclusæ pascebantur. Itali *Barium* vocant. Idem Varro lib. 1. cap. 14. *In villa*, inquit, *ædificanda hoc potissimum, vt intra septa villæ habeas aquam.* Et *lib. eod cap.* 17. inscriptio est de septis, quę tutandi fundi causa fieri deberent? Et Cic. in Ant. *Quibus enim septis tam inmanes belluas continebimus.* Econtra septa Romæ Ouilia dicta constat ex mox dicendis. Lucanus dixit:

—Et miseræ maculauit ouilia Romæ.

Id est, septa. Et Iuuenalis Saty. 6.

—Antiquo quæ proxima surgit ouili.

Hoc quoq; confirmat Dionys. Halyc. *lib.* 10. vbi de Comitiis

L. Quin-

L. Quinctii loquitur. Et Strabo *lib. 6.* scribit, Syllam Dictatorem Marianos ad tria millia, vel vt alii, quatuor millia, qui arma proiecerant in Campo Martio, ad ouilia coactos, immissis militibus, triduo iugulasse. Et Liuius lib. 26. *Citatis* (inquit) *centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus.* De huiuscemodi autem septis Ouidius lib. 1. Fastorum.

Est quoq; quo populo ius est includere septis.

Et Martialis lib. 9. epigram. 60.

In septis Mamura diu, multumq; vagatus,
Hic vbi Roma suas aurea vexat opes.

Et Lucanus.

Septorumque nefas, & clausi prælia campi.

Plinius lib. 16. c. 4. *Trabs fuit in porticibus septorum à M. Agrippa relicta.* Ausonius in Panegyrico: *Non passus septa, non campum, non suffragia.* Et Cic. *lib. Epist. 4. ad Atticum*, ostendit, in Campo Martio septa fuisse, quæ Comitiis vsui essent, quæ septa Cæsar, quum in Gallia esset, cogitabat marmorea facere, eaque excelsa porticu cingere, mille passuum spatio. Et *in orat. pro Milone*, inquit: *Quid? Comitiis in campo quoties potestas fuit, quum ille in septa corruisset.* Et in Ant. *Nisi septis reuulsis introiri in forum non potest.* Et Suetonius non solum de huiusmodi septis hoc loco, sed & *in Augusto, cap. 43.* meminit C. Caligula in septis gladiatorium munus edidisse, testatur Suetonius *in illo, cap. 18.* & *cap. 20.* eundem iuxta septa Amphitheatrum inchoasse tradit, Spartianus ait, Adrianum septa restaurasse. Hunc locum autem tabulatis circumclausum fuisse, præter Seruii authoritatem, colligitur ex Cic. *in orat. pro Sestio*, vbi ait: *Inermem atque imparatum Tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum, & fustibus.* Ob id Plutarchus in Mario scribit, Marium in petitione Præturæ ambitus suspicionem dedisse, quod sui cuiusdam amici seruus intra cancellos visus fuisset, dum populus suffragium dicebat, septa cancellos vocans, eo quod cancellis clauderentur. Cæl. Rhodig. *lib. 8. cap. 6.* adnotauit, à Plutarcho in Delfinio septa appellata periphracta, vbi creditum habitasse Ægeum; rectius forte τειεφεάγματι. Et septa vocantur animalium diuersorum conda-

conclauia ad venationem adseruatorum, vulgo *Barchi*, cuiusmodi illud celebre fuit prope Ticinensem vrbem, Regulorum Mediolanensium olim delitiæ, seu (vt alii censent) Regum Longobardorum. Septa viuaria appellauit Amm. Marcellin.*lib.*31.de Gratiano, in hæc verba: *Ita hic quoque inter septa, quæ appellant viuaria, sagittarum pulsibus crebris dentatas conficiens bestias, incidentia multa parui ducebat & seria.* Dicta autem hoc loco septa à verbo *sepire*, quod est sepimento vallare. Ita Suet.*in Augusto, c.*65. scribit, illum Agrippam in Insulā transportatum militū custodia sepsisse, vnde & sepes & septa & sepimēta deriuata. Elegantissime Cic.3.de Orat. *Sepire verborum ambagibus*, pro obscurare vsus est, inquiens: *Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.* Et *septuose* pro obscure apud Nonium Liuius: *Septuosa dictio, abs te datur.* Illud postremo loco adnotare libet, septa minus apte à Iureconsultis obices, seu claustra, quibus vtimur ad impetus fluuiorum coercendos, vocari. Ita Vlpianus, in l.1.D.de riuis. *Septa sunt, quæ ad incile opponuntur, aquæ deriuandæ compellendæve ex flumine causa, siue ea lignea sint, siue lapidea, seu ex alia qualibet materia, ad continendam transmittendamve aquam excogitata.*

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. XXVI.

Ac ne Augusti quidem nomen, quanquam hæreditarium, vllis nisi ad Reges ac Dynastas epistolis addidit.

VOx Græca deriuata à verbo δυναστεύω, id est, dominor, præsum, vnde δυνάστης, id est, magistratus, qui potestate funguntur in Ciuitate, qui sunt in imperio, & primas partes gerunt, & δύναμις, id est, potestas, vis, ac potentia. Vnde Strabo author Græcus, qui Augusti & Tiberii temporibus Romæ diu versatus est, *lib.* 12. ita scribit, de Romanorum Dominio verba faciens: εἰσὶ δὲ καὶ δυνάσται τινὲς, καὶ φύλαρχοι καὶ ἱερεῖς ὑπὸ αὐτοῖς, οὗτοι μὲν τείζωσι κατὰ τοὺς πατρίους νόμους, id est, *sunt & Dynastæ quidam sub eis*, id est, potentatus nomine dominantes, *hi quidem ipsi legibus quibusdam suis viuentes.* Et A. Hirtius de Bello Alexandrino, de Cæsare loquens in Bythiniam & Pon-

& Pontum profectò: *Commoratus fere in omnibus Ciuitatibus quæ maiores sunt dignitates, præmia benemeritis & viritim & publice tribuit, de controuersiis veteribus cognouit, ac statuit Reges, Tyrannos, Dynastas Prouinciæ, finitimosque, qui ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis prouinciæ tuendæ, ac defendendæ dimittit, sibi ac Pop. Rom. amicissimos* Et Cic. ad Att. *Erit nebulo iste cum istis Dynastis in gratia.* Et in Ant. *Itemque si cæteri Reges, Tetrarchæ, Dynastæ.* Ex quibus facile dignosci potest, quod, sicuti Reges pluribus Ciuitatibus imperant, Tyranni per vim dominium occupant, ita Dynastæ magistratus homines sunt in Ciuitate primarii & potentes, eam gubernantes. Vnde nunquam in singulari nomine Dynastam apud scriptores obseruamus, sed semper in plurali, quia magistratus erat non vnius, sed plurium. Iuristæ (quamuis non satis proprie) vsurpant hoc nomen pro principibus feudatariis. *Ita* Cassanæus *in Consuet. Burg. tit.* 2. §. 1. meminit constitutionis latæ 8. Idus Sept. anni 1486. qua cautum, vt Fiscus Regius in nothorum bonis occupandis præferatur Dynastis. Dynastas quos Græci vocant, Latini Potestates apposite appellant.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

Cap. XXVII.

Consularem vero satisfacientem sibi, ac per genua orare conantem ita suffugerit, vt caderet supinus.

SAtisfacere hoc loco accipitur in eo sensu, quo vulgo *Dar satisfattione*, scilicet, quum ab aliquo, cui iniuria a nobis re vel facto illata est, veniam deprecamur, ea excusata, vel abnegata, vel confessa, venia tamen petita. Quod antiquitus fieri solebat iuramento addito, vti ex Plauto in Amphit.

Sc. Durare nequeo, obseruamus,
Aut satisfaciat mihi, atque adiueret insuper,
Nolle esse dicta quæ in me insontem protulit.

Et rursus Actu 3.

Mane arbitratu meo iusiurandum dabo,
Me meam pudicam esse vxorem arbitrarier.

Et

Et Sce. sequenti.

Quando isthac omnia exiurasti te mihi dixisse per iocum.

Terent. in Adelph. Actu 2. Sce. 1.

Tu quod te posterius purges,

Nollem iniuriam hanc mihi factam esse, huius non faciam.

Et paulo post:

Noui ego vestra hac, nollem factum,

Iusiurandum dabitur esse te indignum iniuria hac.

Apud Iuristas Vlp. *l.* 5. de iniuriis inquit: *Hac lege permittitur actori iusiurandum deferre, vt reus iuret iniuriam se non fecisse.* Quum itaque Suet. ait, Tiberium Consularem virum satisfacientem sibi, ac per genua orantem ita suffugisse, vt caderet supinus, intelligendum illud de viro isto, quem Tacitus *lib. Annal.* 1. Q. Haterium vocat, & deprecandi causa ad Tiberium venisse ait, id est, vehementer & suppliciter precandi, siquidem ait Cic. ad Heren. lib. 1. *Deprecatio est, quum & peccasse reus confitetur, & tamen postulat, vt sui misereatur*; ad Tiberium accessisse. In hunc enim sensum satisfacere receptum à Cæsare lib. 5. bell. Gall. accepimus, dum scribit: *Seseque paratos esse demonstrant omnibus rationibus de iniuriis satisfacere.* Et Cic. in Ant. *Cæsar ad me scripsit, vt mihi satisfieri paterer à te.* Et ad Her. *Pueri tui modo me pulsauerunt, satis facias oportet.* In hoc eodem significatu vsus est Suet. & alias hoc verbo, quemadmodum in Cæsare, c. 73. *Valerium Catullum, à quo sibi versiculis de Mamurra perpetua stigmata imposita non dissimulauerat, satisfacientem eadem die adhibuit cœnæ, hospitioque patris eius, sicuti consueuerat, vti perseuerauit.* Et in Claudio, cap. 38. *Ostiensibus, quia sibi subeunti Tiberim scaphas obuiam non miserant, grauiter correptis, eaque cum inuidia, vt in ordinem se coactum conscriberet, repente tantum non satisfacientibus veniam modo dedit.* Illud præterea hoc loco subiungendum, hunc Haterium, quem Suet. virum Consularem appellat, Tacitum *lib Annal.* 4. familia Senatoria fuisse tradidisse. Hunc autem virum Consularem à Suet. dictum Q. Haterium clare patet ex ipso Tacito scribēte *lib. 1. Annal.* Tiberiū in Q. Haterium statim inuectū, quod dixisset. *Quousq; patieris Cæsar non adesse caput Reip. cui Haterius quum deprecandi causa palatium introisset, ambulantisque Tiberii*

ad

ad genua aduolueretur, prope à militibus interfectus, quia Tiberium casu, an manibus eius impeditus procideret. Neque tamen periculo talis viri mitigatum Tiberium, donec Haterius Augustam orarit, eiusque accuratissimis precibus protectus est. M. Antonius Muretus, vir de re literaria inter recentiores optime meritus, in suis ad Catullum Commentariis ait, satisfacere, esse testibus præsentibus affirmare, pœnitere se iniuriæ dictæ vel scriptæ.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XXXI.

Negante eo destinatos magistratus abesse oportere, vt præsentes honori acquiescerent, Prætor designatus liberam legationem impetrauit.

BEroaldus nonnullas Cic. authoritates hoc loco adducens, quæ tamen esset libera legatio, minime declarat: reliqui expositores rem silentio obuoluunt, quamobrem aliquid hoc loco per liberam legationem intelligendum sit, aperire operæpretium duximus, præsertim quum recentiores nonnulli in re hac aperte lapsi sint. Budæus in posteriori-notat. in Pandectas tit. de leg. *Legationes liberæ (inquit) olim ornamenti secundum causam ab Senatu impetrabantur, quemadmodum honorarii magistratus a Principibus honestamenti causa conceduntur, tituloque tenus obeuntur, & geruntur. Hæ ab his Senatoribus impetrabantur, quibus negotia futura erant in Prouinciis, vt qui hereditates persequi, aut legata, aut qui nomina exigere volebant in Prouinciis, legatorum personis accepti, commendabiliores controuersias haberent, atque fauorabiliores; quamobrem leg. XII. tab. id cautum erat, his verbis: Rei suæ ergo ne quis legatus esto; Quæ verba Cic. lib. de leg. 3. exponit.* Hæc Budæus, causam finalem ponens legationis, quam quidditatem ipsam describens, vt paulo infra demonstrabimus, quamuis illud facile confirmari possit Ciceronis authoritatibus, qui *in orat. contra Rullum scribit: Legatos vestros authoritate tenui, qui rerum priuatarum causa legationes liberas obeant, tamen exteræ nationes ferre vix possunt.* Et in *orat. pro Flacco* inquit, Liberas legationes multos [illegible] bonos viros sumpsisse causa nomina exigendi. Et in Epist. famil.

Nego-

Negotiorum suorum causa legatus est in Africam legatione libera. Et rursus in orat. contra Rullum: *Hæreditatum obeundarum causa, quibus vos legat onem dedistis.* Idem tertio, de leg. *Legationes hæreditatis, aut syngraphas persequantur.* Legationis liberæ etiam, qua quis sui commodi, non Reipublicæ causa, abest, fit mentio ab Vlpiano, *in l. qui libera D. de legatio.* Hotomannus scribit, tribus de causis liberas legationes postulari solitas, quarum prima iam dicta, & a Budæo annotata, secunda periculi vitandi gratia, de qua Plutarchus *in Gracchis*, inquiens, Senatum Scipioni Nasicæ liberam legationem in Asiam decreuisse, quum ob mortem Tiberii Gracchi, cuius ille auctor fuerat, videret plebem aduersus eundem male animatam, & iam de vindicta cogitantem, tertia voti soluendi causa, cuius meminit Cic. *libro secundo & tertio Epist. ad Atticum.* Verum, & hic vir doctissimus & ipse tantum causam finalem, non formalem, & quidditatiuam affert. Præterea quam *votiuam* Cic. appellat, non voti soluendi causa ita dictam, omnes consentiunt, quinimo votiuam legationem ab ipso potius tradunt ita appellatam à Cic. quod ad votum postulantis concederetur; quamuis ego Hotomano in re hac potius assentiendum putem, quum in eisdem Epist. ad Att. legatur: *Legatio libera, causa voti.* Et alibi: *Votiua ne quidem tibi placebat, etenim erat absurdum, quæ si stetisset Respublica, vouissem, ea me euersa illa vota dissoluere.* Quamobrem nos essentiam legationis liberæ fuisse existimamus, ob idque liberas esse nuncupatas, quod præfinitum tempus non haberent, sed ad libitum illius cui concessa fuerat, perduraret, quam libertatem tanquam nimiam Cicero in suo consulatu repressit, annuas faciens, postea lex Iulia quinquennales indulsit. Ita Cic. ad Att. lib. 5. Epist. 6. *Habent*, inquit, *vt opinor liberæ legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest, bella est autem huius iuris quinquennarii licentia.* Legationis liberæ meminit & Brutus *lib. 2. Epist. fam. Epist. 1.* per hæc verba: *Quum in hac angustius versarer, placitum est mihi, vt postularem liberam legationem mihi reliquisque nostris, vt aliqua honesta causa proficiscendi quæreretur.* Et præter citata loca, Cic. *in Philip.* inquiens: *Cum haberem legationem liberam*; Et in orat. pro Q. Fra. *Illud autem, quod*

cuperet Cledius, est legatio aliqua [illegible] per Senatum, per [illegible] libera. Memoratu dignum & illud, quod Cicero scribit ad Cornificium, *epist.21 lib.12.* eos falleret, qui cum libera legatione Senatores mitterebantur, [illegible] a prouincialibus magistratibus, & cæterorum legatorum insignia [illegible]. Est itaque sensus huius loci, Prætorem delegatum Prætorio honori non acquieuisse, sed liberam legationem impetrasse à Senatu, nec Tiberio conquiescente.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO
CAP. XXXI.

Iterum censente, vt Trebianis legatam in opus noui theatri pecuniam ad munitionem viæ transferre concederetur, obtinere non potuit, quin rata voluntas legatoris esset.

LOcum hunc Suetonii à nullo expositore [illegible] existimo. Beroaldus & Sabellicus legunt *Trebianis* à Trebula oppido, quos Trebulanos [illegible] traditum à Plinio *lib.3 cap.5.* qui eodem lib. *cap.12.* [illegible] Trebulanos populos Mutuscæos & [illegible] tradit: vnde constat Trebulam antiquitus [illegible] dictam, quod & Blondus confirmat, Seruium secutus [illegible] illud Virgilii 7. Æneid.

Ereti manus omnis oliuiferæque Mutiscæ.

Inquiens [illegible] *Trebulam* dictam, quod [illegible] grauiter carpendus Seruius, qui eam ex [illegible] apud quam ab Annibale insignem cladem Romani accepere, quum id acciderit (si Liuio credimus *lib.21.*) apud Trebiam flumen Galliæ Togatæ seu Cisalpinæ, prope Placentiam. Trebula vero, quæ hodie *Treui* vulgo dicitur, si Fratri Leandro fidem adhibemus in sua Italia, vbi de Vmbria [illegible] prope Sabinos [illegible], quam hodie *Treperale* dici docet (sed perperam) [illegible] ad Ptolemæum Commentariis Petrus Andreas Matthiolus. Quod in Sabinis Trebula fuerit, præter Plinium, docent Strabo & Ptolemæus. Et [illegible] lib. [illegible] Trebulam prope viam [illegible] sitam, quam in Sabinis fuisse alibi manifestum est. Huius oppidi quoque [illegible] *Epigram.* celebrans Cæcium Trebulanum:

Trebula nos genuit, commendat gratia duplex,
Siue leui flamma siue domantur aqua.
Humida qua gelidas immittit Trebula valles,
Et viridis cancri mensibus alget ager.

Leuinus Torrentius in hunc locum, *Trebulanos* & ipse legit, & exponendum ait *Trebulanos.* At omnes hæ expositiones haud legitimæ sunt. Siquidem Trebiam locum fuisse non multum distantem à Roma colligimus ex Liuio *libro* 2. scribente, Volscos Romanis ademisse plura oppida prope vrbem, inter quæ Trebiam enumerat. Hanc aliam à Trebula Liuio fuisse constat *libro* 2. scribente, Trebulam à Romanis receptam. Et per initia *lib.* 11. Trebulanos ciuitate Romana donatos, Lucio Genucio & Ser. Cornelio Coss. qua de re *Trebianu* legendum facile conuincitur, sicut quoque Trebianos legi obseruamus apud Plinium *lib. 3. cap. 5.* in aliquibus Codicibus, vbi alii textus *Trebanos* habent, quos non distantes, diuersos tamen à Trebulanis fuisse demonstratur ex eodem Plinii loco.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XXXIV.

Quotidiana oscula prohibuit edicto.

ÆLius Donatus enarrans illud Terentianum,

O Thais mea, meum suauium,

Inquit, osculum, suauium, & basium inter se distingui, nam osculum officiorum esse, sicuti quum amicum osculamur; basia pudicorum affectuum, vti quum Pater & filius inuicem sese deosculantur; suauium vero libidinum, ita à suauitate dictum; quæ tamen distinctio haud veritati consentanea, siquidem hæc inter se confunduntur, nam & oscula & basia impudicorum dicuntur, suauia pudicorum. Prioris habuimus exempla apud Ouidium primo de arte amandi.

Quantum defuerat pleno post oscula voto?

Et paulo ante:

Oscula, qui sumpsit.

Et alibi:

Oscula si dederis fiam manifestus amator.

Posterioris habemus exemplum apud Ciceronem ad Atticum, libro 16. *Atticæ, quoniam (quod optimum* [illegible]*) hilarula est, suauium des.* Osculum vero [illegible] antiquis, præsertim Romæ datum obseruen[illegible] de quo [illegible] lorum genere Suetonii verba in præsenti loco [illegible] sint, indagandum. Cognationis gratia osculum [illegible] fuse docuimus, in eiusdem authoris Claudio, cap. 26. [illegible] lum quoque honoris, ac religionis causa [illegible] mus apud Plinium, *lib. 28. c. 2. & lib. 11. cap. 45.* [illegible] *in Catone Vticensi.* Cicero *in Ver.* dum de [illegible] *Cuius mentum paulo attritum* (inquit) *quod in* [illegible] *lationibus non solum venerari eam, sed &* [illegible] libro 45. scribit, Regem Prussiam, quum Rom[illegible] curiam, summisisse se, & osculo limen Curiæ [illegible] Deos suos Senatores appellasse. [illegible] stibus religionis aliquid inesse R[illegible] to colligimus in Mercat. *Limen superum &* [illegible] *ligione salutatur.* Hinc illis oscula [illegible] legimus. Virg. 2. [illegible]

Amplexæque tenent postes, & oscula [illegible]

Et apud Tibullum *libro primo, Eleg.* [illegible] liminibus oscula dantur:

Non ego sic merui, dubitem procumbere templis,
Et dare sacratis oscula liminibus.

Sic Hebræi iuxta suæ linguæ proprietatem [illegible] pro veneratione ponunt, vt [illegible] Gellius [illegible] *libro 4. cap. 3.* Posteriorum Rom. Imperatorum [illegible] etiam honoris gratia [illegible] *l. 1. de Dom.* [illegible] *& Protect. lib. 12.* [illegible] [illegible] *bitis sint.* [illegible] benevolentiæque [illegible] Xenophon *libro primo* [illegible] [illegible] pro eodem more [illegible]

tus est. Ita Orpheus *in Argonauticis* refert, Chironem Heroas hospites aduenientes osculo excepisse. Et nostris temporibus, vt scribit Sigismundus liber Baro *in Comm. rerum Moscouitarum*, Moscouitæ seu Rhuteni osculo mutuo hospites recipiunt, quod non solum apud exteros, sed & Romanos factum obseruamus, testis est Suetonius *in Nerone, cap 37.* scribens: *Certe neque adueniens, neque proficiscens quamquam osculo impertiuit, ac ne resalutatione quidem.* Item in Domitiano cap. 12. *Cenidi patris concubinæ, ex Istria reuersæ, osculumque vt assueuerat offerenti, manum præbuit.* Sic Cæsarem ad comitia descendentem mater osculata est, *in illo, cap. 13.* Idem Suetonius in Tiberio, cap. 10. *Relictis Romæ vxore, & filio, confestim Hostiam descendit, ne verbo quidem cuique persequentium reddito, paucosque admodum in digressu osculatus.* Dion de Traiano scribit, eum Senatum osculo excepisse, & dimisisse: Sic Plinius in Paneg. *Gratum erat quod aduenientem Senatum osculo exciperes, vt dimissus osculo fuerat.* Amicitiæ inque beneuolentiæ signum etiam osculum datum, ex iam dictis patere potest. Quibus addamus eiusdem Suetonii authoritatem *in Claudio, cap. 26.* in Othone, cap 6. *Mane Galbam salutauit, vtq; consueuerat, osculo excepit.* In Vitellio, cap. 7. *Tota via caligatorum quosque militum obuios exosculatus.* In Caio: *Marcum Nestorem Pantomimum etiam inter spectacula osculabatur.* Capitolinus *in M. Antonino Philosopho* tradit, Apranium Rusticum ita reueritum & sectatum, vt ei etiam Præfectus Prætorio semper osculum dederit.

Non solum autem deosculari se inuicem amoris est indicium, sed & salutationis, qualia fuisse quotidiana oscula, quorum præsenti in textu fit mentio, conijcimus, quæ à Tiberio prohibita sunt edicto; Causam autem adducere cur Tiberius huiusmodi oscula quotidiana prohibuerit, etiā indagare libet, quum Suetonius non assignet in textus serie. Equidem prima fronte existimabam, id ab eo factum, vt turpitudinis omnem notam effugeret, siquidem oscula quotidiana frequentare, libidinis excitat suspicionem; quod innuit Martialis *libro 11.* insectatus basiorum vsum in illo Epigram. *Effugere non est Basse basiatores, osculis enim poterant pueri &*

puella delinit, mulieres & [illegible] [illegible] culum. & Romanis aliquando exprobratum [illegible] Romæ. Et Cato Censorius [illegible] Manlium Senatu mouerit, quod [illegible] xorem [illegible], asserens se [illegible] cum [illegible] vti in illo scribit Plutarchus [illegible] connub. [illegible] At certe hæc causæ [illegible] namque [illegible] est, Tiberium [illegible] Græcorum [illegible] Rhodios [illegible] sed maximo & celebri [illegible] Ita [illegible] *Idyllio* 12. describit [illegible] puero [illegible] osculorum certamē [illegible] esse [illegible], corollis [illegible] 10. *cap.* 4. meminit osculationis [illegible] Græcis [illegible] dicas [illegible] appellat, quæ apud illos [illegible] vtrinque auribus, pueros puellasve [illegible] Tibullus.

Oscula comprehensis auribus [illegible].

Quod autem Tiberius in omni libidinū genere se [illegible] rit, & præcipue in turpissimis [illegible] ipsemet Suetonius *in illis [illegible]* [illegible] fitendo, illud [illegible] quoniam [illegible] honestū [illegible] cationem fuisse. Quamobrē [illegible] se, [illegible] quib. [illegible] & [illegible] fuit [illegible] fuit [illegible] positum est, [illegible] oculis [illegible] Val. Max. [illegible]

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO, CAP. XXXIV.

[illegible] quadruplum [illegible] [illegible] [illegible].

MOx [illegible] minari, [illegible]

originem ad Tacitum Regem referi Symachus *lib. 5 Epist. 4.* per hæc verba: *Ab exortu pene vrbis Martiæ strenarum vsus adoleuit authore Tatio Rege, qui verbenas felicis arboris ex luco STRENIAE anni noui auspices primus accepit.* Ex quibus & appellationis rationem colligere possumus, quamuis Sext. Pompeius *lib.* 17. aliam nominis causam assignet, inquiens: *Strenam vocamus, quæ datur die religioso ominis boni gratia, a numero, quo significatur alterum tertiumque ventorum simi'is commodi, veluti Trenam præposita litera, vt in lato, & lite solebant antiqui.* Vnde Nonii Marcelli deprehenditur error, qui Strenas a strenuitate dictas scripsit, quum potius econtra, à Strena munere, scilicet viris ob virtutem debitum illi strenui fuerint dicti, quod Symachus loco supra citato docuit. Quod autem Kal. Ianuariæ dies sacer & religiosus esset Romanis, alibi fuse docuimus, & Suetonius hoc loco diem festum vocat. Ouidius 1. *Fast.* & Macrobius 1. *Saturnalium*, c. 7. tradidere, strenas dari solitas, in memoriam ætatis Saturni, in qua homines liberales erant. Qui tamen vt ego censeo, respexere potius ad munera, quæ inuicem mitti & remitti solebant ab amicis diebus Saturnalibus, vti adnotauimus supra *in Augusto*, quæ & ipsa communissima quondam significatione strenarum nomine comprehensa; licet proprie dona illis diebus missa xenia & remissa, *Apophoreta*, dicerentur. Dabantur autem strenæ non solum inter priuatos inuicem, sed & inter priuatos & principem, vti legimus apud Iuristas, *l. laudabile 4. de Offic. diuerso. iudic. lib. 2 tit.* 18. Quod tamen diuersimode factum obseruamus. D. Augustus ita parce strenas Kalen. Ianuarii recepit, quamuis omnes ordines vbertim eos afferrent, vt tantummodo summarũ aceruos delibaret, neque ex quoquam plus denario auferret, residuum in publica opera expendens, quemadmodum Suet. *in illo c.* 57. annotauit. Tiberius eius successor, vti ex præsenti loco colligimus, quas receperat, ad quadruplum rependebat, quamuis offensus se interpellari toto mense ab iis, qui potestatem sui die festo non habuissent, vltra non reddidit; ex quibus percipimus, Dionem lapsum, quum *libro* 57. scriptum reliquit, Tiberium Imperatorem absolute strenas recusasse. Caligula

summa auaritia permotus edixit, strenas ineunte anno se recepturum; stetitque in vestibulo ædium Kalen. Ianuariis ad captandas stipes, quas plenis ante eum manibus, ac sinu omnis generis turba fundebat, scribente Suetonio [illegible] 42. Inter Christianos Reges liberalissimus Ferdinandus Neapolis ac Siciliæ Rex, populis remisit strenam, quam principibus inueterato quodam more quotannis reddi solebant. In quo non solum liberalitatis laudandus, sed & [illegible] Christianæ pietatis. Siquidem strenas dare pro bono omine futuri anni, tanquam superstitionem gentilitiam, [illegible] veterum Pontificio iure. *Can. Non licet* [illegible] *Con. [illegible] 36 distin.* Cauendumque ne cum paganis [illegible] colamus, Concilio Laodiceno [illegible] *Non oportet 18. distin.* Cautum quoque a Concilio Turonensi 2 *cap.* 16 Ne secundum errorem antiquum quisquam colere Kalen. Ianuarias. Et ex Concilio Antisiodorensi habito sub Pontifice Max. anno Domini [illegible]. *Non licet Kalen. Ianuarias Vetula, aut Ceruula* [illegible] *vel strenas diabolicas obseruare.* Illo enim [illegible] dant his mutuo strenas pro [illegible] fruges copiosas, Veneri, & Cereri sacra [illegible] Vetula & Ceruula appellantur, [illegible] *Vetulo Ceruum [illegible]*; sic [illegible] voces [illegible] Zacharias Papa *Can. Si quis 26. q. 7.* [illegible] *Kalendas Ianuarias ritu paganorum colere vel aliquid plus noui facere propter nouum annum [illegible] anathema sit.* Nostris temporibus tamen strenas dare in sanctis Natiuitatis Domini [illegible] & per initia anni noui, frequens est in usu, præsertim minoribus a superioribus illas exigentibus. Illud [illegible] ob bonum Saluatoris nostri ortus [illegible]; [illegible] profecto non ita, si ad superstitionem [illegible]. [illegible] dicunt, vel manentem, [illegible] omnibus [illegible] dentur. Sic enim [illegible] *solebat quadruplam strenam de manu reddere*, [illegible] Caligula strenas datas [illegible]. De strenis meminit Ausonius.

[illegible] pro strenis [illegible]

Et Pomponius: *Assidesi qua ventura est alia strena strena.* Et Ouidius:

Tu tamen auspicium cur sit stipes vtile quaris.

Extat Romæ vetusti marmoris inscriptio,non procul ab arcu Septimii Seueri eruti, ex qua ineunte anno strenas dari solitas Principibus colligimus,huiusmodi:

IMP. DIVI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP, XIII. COS. XI. TRIB. POTEST. XV. EX STIPE, QVAM POPVLVS ROMANVS ANNO NOVO ABSENTI CONTVLIT, NERONE CLAVDIO DRVSO T. QVINCTIO CRISPINO COSS. VOLCANO.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XXXVII.

Romæ castra constituit quibus Prætorianæ cohortes, vagæ ante id tempus, & per hospitia dispersæ, continerentur.

COhortes prætorianorum militum in vrbe,ad illius & Imperatoris custodiam sine castris sub Augusto fuisse, tradit Suetonius *in illo, cap* 49. his vero Tiberium castra constituisse,quum antea dispersę per castra continerentur, tradit idem Suetonius hoc loco, cuius verba tamen difficultate non carent; namque castra Prætorianorum extra vrbem fuisse,pluribus authoritatibus demonstratur,& primum ex ipsomet Suetonio, scribente *in Nerone,cap.*48. illum metu mortis extra vrbem proficiscentem, vt secreto inter Phaontis liberti suburbanum, inter Salariam & Numentanam viam circa quartum milliarium, in itinere audiuisse ex proximis castris clamorem militum sibi aduersa,& Galbæ prospera ominantium,& ex obuiis viatoribus quendam dicentem: Hi Neronem persequuntur; alium sciscitantem: Et quid in vrbe noui de Nerone? Equo vero, cui insidebat, odore cadaueris in via abiecti, consternato, de-

[illegible] facie agnitum, & salutatum a quodam Milite [illegible] [illegible]. Ex quibus facile dignoscitur, castra Prætoria [illegible] extra vrbem fuisse. Quod pariter colligitur ex Iulio Capitolino *in Maximo & Balbino*, vbi ait, [illegible] se in castra prætoria contulisse cum ipsis prætorianis, quæ cœpit populus obsidere, nec vnquam [illegible] [illegible], nisi fistulas aquarias populus incidisset. In [illegible] tem priusquam dictum esset, milites [illegible] venire, [illegible] læ de tectis iactæ sunt, &c. Quod clarius [illegible] Herodiano *in Maximino* scribente, prætorianis cum populo Romano dissidentibus, illos se in castra recepisse, [illegible] portis, armisque arreptis [illegible] defendisse, oppugnante populo, qui tandem defatigatus, & multis [illegible] atque in vesperam vergente die, regredi in vrbem [illegible] re. Ad hæc idem Herodianus *in Severo*, vbi describit Prætorianos extra castra sine armis callide [illegible], illos [illegible] [illegible] & exauthoratos relegasse in pœnam [illegible] [illegible] interfecti; subdit eundem militibus [illegible] [illegible] [illegible], deinde Romam petiisse.

Ex his omnibus (vt dixi) conuincitur, prætoriana castra extra vrbem fuisse, quamuis Romæ [illegible] Tiberio, hoc [illegible] scribat Suetonius. [illegible] (vt [illegible] [illegible] difficultate) Alexander ab Alexandro [illegible] inquiens, Tiberium Prætorianis, ne per [illegible] populares tumultus facerent, extra frequentia [illegible] dedisse, & illos iuxta pomerium [illegible] castra [illegible]. Qua in re tamen illum toto cœlo (vt [illegible]) errasse, [illegible] dictis constat. Quamobrem nos [illegible] [illegible], dicentes, castra prætoriana non fuisse [illegible] mœnia [illegible] circumdanea [illegible], sed in suburbanis Romæ adiacentibus, quod [illegible] docet Plinius [illegible]. *Romæ vrbis magnitudinem [illegible] per hæc verba [illegible] [illegible] [illegible] D. [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]* [illegible]

fuisse dicemus, sin vero quatenus mœniis colligitur, extra vrbem eadem fuisse, non negandum.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XXXVII.

Cæde in theatro per discordiam admissa, capita factionum, & histriones, propter quos dissidebatur, relegauit.

FActiones propriè sunt hominum cœtus & catervæ, in idem studium minime inclinantes, sed in diuersa, inuicem dissidentes, inter quos æmulatio est, alias vocantur *partes*, ita & vulgo *Fattioni, & Parti, & Sette* dicuntur, quibus potissimum *Guelfa & Gibellina* appellatis, fere vniuersa Italia conflagrauit. Cicero *in oratione pro Milone* sic inquit: *Sæpe inter se Milo & Clodius cum suis factionibus Romæ depugnauerunt.* Et rursus: *Factionibus armatorum succincti.* Et ad Q. Fratrem: *Gabinium tres adhuc factiones postulant.* Et ad Atticum: *Tenuisti prouinciam per decem annos, non tibi a Senatu, sed & a teipso per vim & factionem datos.* Et ad Herennium: *In inuidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem & diuitias proferemus.* Quas vero hisce locis appellat factiones, alibi *partes* dixit. Ita ad Atticum: *Animi hominum infecti partibus.* Et in Catilinam: *Partium quadam contentio tum in Republica versata est.* Et de petitione Consulatus: *Homo nullarum partium.* Et in oratione pro Quinctio: *Studium partium.* Et in Anton. *Alteri victi sunt, alteri sunt e mediis partibus Cæsaris.* Ita Cæsar *lib. 1. de bell. Gall.* Galliam vniuersam in duas factiones diuisam dixit. Et lib. 6. *In Gallia non solum in omnibus ciuitatibus atq. pagis, partibusque, sed & pene etiam in singulis domibus factiones sunt.* Factiones optimatum & plebis, pluries obseruamus apud Liuium, qui *lib. 4.* antiquam illam sententiam protulit, ex hominum corde nunquam euellendam: *Factiones* (inquit) *fuerunt, eruntq. pluribus populis magis exitio, quam bella, quam fames, quam morbi.* Et lib. 9. *Fabium Rullum Maximum dictum, quod omnem forensem factionem coegerit.* Quod & Val. Max. *lib. 2. c. 1.* confirmat. Suet. *in Cæs. c. 11.* factionis optimatū Romæ memi-

meminit, vt interim omittam Marii & Syllæ, Cæsaris & Pompeii, aliasque huiusmodi Romæ fuisse factiones. Fuisse factiones & partes in Sicilia, tradit Thucydides *lib.* 3. *belli Pelopon.* In omni fere Græcia fuisse partes & factiones, docet Strabo *lib.* 14. Athenis extitisse factiones duas, Pedieos & Paralos, tradit Plutarchus *in Solone*, illos tamen Aristoteles *in Polit. lib. & c.* 5 Pedianos vocat, & Plutarchus in [illegible] [illegible]dicos, & Dionys. Halycarnass. *lib.* 1. eorundem meminit, necnon & Thucydides *lib.* 8. *belli Pelopon.* & Probus Æmilius *in Phocione*, Athenis fuisse factiones optimatum, cui Cassander præerat, & plebeiorum, cui Polyarchon, tradit. Et Plutarchus *in Pericle* meminit duarum factionum Atheniensium, vnius Thucydidis, Pericli alterius. Aliquanto plurium vt Ephialtis, Myronidis, Thomidæ, Cimonis & Leocratis. Duas factiones fuisse in Thessalia accepimus ex Cæsare *lib.* 3. *belli ciuilis*, vbi inquit: *Cassius in Thessaliam peruenit* [illegible]. Hic quum essent factiones duæ, varia voluntate ciuium vtebantur. Egesaretus veteris homo potentiæ Pompeianis rebus studebat, Petreius summæ nobilitatis adolescens, suis ac suorum opibus Cæsarem enixe iuuabat. Apud Milesios vna Plutis, alia Cheromacha factio fuit, tradente Plutarcho *Problemate* 145. Heraclides Ponticus *lib.* [illegible] & etiam Athenæus *lib.* 12. *cap.* 8. apud eosdem alteram factionem fuisse dicunt, eorum scilicet, qui opes possidebant, & popularium, quos ipse *Gergithas* appellabat. Factiones apud Carthaginenses fuisse Barchinam & Hannonianam, habemus ex Liuio *lib.* 21. & alibi pluries. Spartæ duas factiones fuisse, Phylas & Obas nuncupatas, ex Plutarcho *in Lycurgo*. In Chio quoque fuisse factiones duas, quorum vnius princeps [illegible] [illegible] alteram [illegible], ex eodem Plutarcho [illegible] *in* [illegible] & ex Polluce [illegible]. [illegible] duæ Pheræorum factiones, de quibus allegantur [illegible] [illegible]. Messeniorum quoque duas fuisse factiones Androcli & Antiochi, scribit Pausanias *lib.* 4. Qui huiuscemodi factionibus studebant, *factiosi* dicti. Salustius [illegible] [illegible] *Catilina* [illegible]. [illegible] factionarios dictos, qui ex factione [illegible], vel illam [illegible]

tant.

bant, ex lapide antiquo docet Turnebus *lib. Aduerſ. cap.* 11. Factionarii tamen luriſtis dicuntur domini factionum, *l final. C. Theodoſ. de equis curul.* de quibus Suetonius *in Nerone, cap.* 5. & Lampridius *in Commodo.* Et hoc loco factionum capita dicit, factionum ſcilicet Circenſium. In Circo enim aurigantium fuiſſe quatuor factiones, docet Sidonius Apollinaris de Narbonenſis vrbis laudibus, quæ diſtinguebantur pannorum coloribus, ex quibus dictæ Praſina, Veneta, Albata, Ruſſata ſeu Roſea, de quibus Iuriſtæ *l.* 1. *C. Theodoſ. de equis curul.* & Feſtus *lib.* 6. & idem Sidonius in Hendecaſyllabis:

Micant colores,

Albus & Venetus, virens rubensq;

Et Caſſiodorus *variarum lib.* 3, *Epiſt.* cuius initium eſt: *Quantum hiſtrionibus.* Et Caſſiodorus Poeta Thebanus *in Græcorum Epigrammatibus*, & Plinius *lib. Epiſt.* 9. *Epiſt.* 6. & Paulus Diaconus *lib.* 4. *Hiſtoriæ Longobardicæ, cap* 11. Caſſiod. hoſce quatuor factionum colores cum quatuor anni partibus comparat: Praſinum virenti Veri, Roſeum flammeæ Æſtati; Venetum nubiloſo Hyemi; Album pruinoſo Autumno. His quatuor factionibus binas addidiſſe, auream ſcilicet & purpuream, Domitianum Imperatorem, tradit Suetonius *in illo, cap.* 7. Auream & argenteam dixit Xiphilinus in illo: τὸ μὲν χρυσοῦν τὸ δὲ ἀργυροῦν ὀνομάσας. Harum autem factionum ſtudioſiſſimos patritios & plebeios variis temporibus non ſolum obſeruamus, ſed & Imperatores ipſos. Vnde perſæpe tumultus & diſſidia euenere, quod ex Suetonio præſenti loco colligimus; ſiquidem Vitellius, vt tradit Suetonius *in illo, c* 14. ita Venetæ factioni addictus fuit, vt quoſdam de plebe ob idipſum, quod Venetæ factioni clare maledixerant, interimi iuſſerit. Et Caligula, *ex eodem Suetonio in illo, cap.* 55. Praſinæ factioni ita deditus fuit, vt cœnaret in ſtabulo aſſidue, & maneret. Et Dion in illius vita ſcribit, adeo ſtuduiſſe homini viridi veſtitu induto, cui ex colore eius veſtis *Praſinus* nomen, vt noſtris etiam temporibus locus, vbi ille currus agitabat, Caianus appelletur. Et Nero, tradente Suetonio *in illo, cap.* 22. quondam tractum

Praſi-

Prasinum agitatorem inter condiscipulos suos querens, obiurgante magistro, de Hectore se loqui, ementitus est. Et Caligula, *ex eodem Suetonio cap. 55 in illo*, agitator C[illegible] comessatione quadam in apophoretis vicies [illegible] tulit. Iulius Capitolinus de Vero Antonino tradit: *amauit & aurigas. Prasino fauens.* Et iterum, à Venetæ factionis hominibus, quam odio ingenti prosequebatur, intoleranda probra & contumelias tulisse, quod contra eam Prasinæ faueret. Herodotus de Caracalla, *lib. 4* scribit: *Denique, id quod nunquam alias factitatum, quum [illegible] spectante eo, populus [illegible] manus in aurigam, cui studebat, [illegible] sibi contumeliam illatam, repente [illegible] iussit in populum, ac rapt[illegible]re & o[illegible] quemcunque in aurigam dixisset.* Lampridius in Heliogabalo: *D[illegible] coloribus exhibuit, vt hed[illegible] Prasinum [illegible] deinceps exhiberet.* Et rursus: *Pisces semper quasi in marina aqua cum colore suo [illegible] Veneta [illegible].* V[illegible] interpretatur Egnatius *in an[illegible] præ[illegible]*, quod [illegible] dictis Lampridius [illegible] ia [illegible] cærulea dicitur. Et ex Vegetio *lib. 4 de re milit.* [illegible] Veneta esse in[illegible]ndos, & vela [illegible] Veneto esse tingenda, [illegible] colores [illegible] ant, hostiúmque oculos fallunt. Ex quibus [illegible] colligere possimus; Primum, quod quamuis quatuor fuissent Romæ factiones, albatam tamen & russatam non ita floruisse, quemadmodum [illegible], & inter has [illegible] me prasinam seu viridem. Vnde Martialis Satyr. 11

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, euentum viridis quo colligo panni:
Nam si deficeret, mœstam attonitamque videres

Alter[illegible] factiones non [illegible] semper fuisse. [illegible] quit *lib. 5* quod olim [illegible] [illegible] [illegible] Tertullianus *in Apologetico* [illegible] [illegible] D. Augustinus [illegible]

dicendus. Ad hæc Iurisperiti *in l. 2. §. cum placuisset ff. de orig. iur.* accipiunt factionem pro diuisione seu conspiratione in diuersa studia, vnde discordia & seditio. Itaque iure optimo Spartianus delendarum factionum cupidum fuisse Seuerum, scribit *in illo.* Et Capitolinus *de Maximo*, in illius & Balbini vita scribit: *Factionibus se nunquam præbuit.* Amm. Marcellinus *lib* 14. longa oratione inuehitur in nimium populi Romani, & tam patritiorum quam plebeiorum aurigantium diuersarum factionum studium ac fauorem. Quæ dicta intelligi volumus de factione in proprio significatu superius dicto. Nam aliter sentiendum est de factione testamenti, id est, facultate testandi, de qua Cicero *in Topicis*, & Papinianus *in l. 3. ff de testamen.* Item de factione sumpta pro amicitia, vti Cato apud Sosipatrum, lib. 2. Gramm. *Vtrinque iræ, vtrinque factiones sibi pares*, id est, iram & amicitiam sibi parem, vt interpretatur Turnebus *lib. Aduers. 3 cap. 20.* Interdum capitur pro potentia & opulentia ac authoritate alicuius. Ita Plautus in Aul.

Istas magnas factiones, dotes dapsiles nihil moror.

Et in Cistell.

Neq; nos tanta factione sumus, neque opes nostræ tam sunt validæ.

Et in Trinummo:

Vestras cum nostris factiones atque opes.

Turpilius in Trasileone: *Non vtique te factione fretus intercedere.* Et Titinnius: *Sed iam metuo hercle, ne nimis stulte fecerim, qui ex tanta factione atque opibus ea ausus sum aggredi.*

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. XLVI.

Vnam modo liberalitatem ex indulgentia vitrici consecutus, quum tribus classibus factis pro dignitate cuiusque, primæ sexcenta sextertia, secundæ quadringenta distribuit, ducenta tertiæ, quam non amicorum, sed Græcorum appellabat.

Beroaldus vir doctissimus, & Latinæ linguæ peritissimus hunc locū enarrans, toto errat cœlo, vt aiūt; siquidem

dem explicat, sub Augusto, et Vegetio *lib.* 4. fuisse duas militares classes, quarum altera Miseni custodiens litora praeerat, altera Rauennatum, ita vt ab vtroque mari custodiretur Italia, quibus adiecta tertia a Tiberio, quam Græcorum vocauit, tanquam instructa esset nauarchis & remigibus Græcis. Hallucinationis causa fuit, quod classis vocabulum in communissima significatione accepit, pro multitudine scilicet nauium militarium; quamuis & pro vna tantum naui eandem acceperit Virgilius in 6. Æneid.

—— *Lyciæ ductorem classis Orontem.*

Quinimo & pro terrestri exercitu aliquando accipitur classis. Ita Isidorus *lib.* 9. & Seruius quoque exponunt illud Virgilii 2. Æneid.

Classibus hic locus.

Ita & Plautus in Curcul. *Classem vnanimem Amazonum contitum* dixit. Vnde procincta classis dicebatur exercitus confestim pugnaturus. Et classis clypeata exercitus, Festo Pompeio, *lib.* 3. Sed & militum ordines [illegible] Liuio, *lib.* 1. vbi de classibus factis a Ser. Tullio. Ita & Dionysi. Halycar. & Appian. *lib.* 5 *bell. ciu.* Ita Virg. lib. 3.

Scio me Danais e classibus vnum.

Hinc factum, vt quilibet cœtus [illegible] collegium *classis* appellent. Proinde Quintilian. [illegible] lorum classes ait à præceptoribus fieri debere, qua in significatione & hic an [illegible] appellauit Suetonius. Quis enim in peregrinationibus Tiberio classium triremium [illegible] & ob id ait, illum [illegible] classem Græcorum appellasse, non amicorum. Cur autem appellauerit Græcorum interpretes silent. Turnebus *lib.* [illegible] *Aduersar.* [illegible] legendum putat *Gratorum*, quia [illegible] Tiberio grati essent [illegible] [illegible] vteretur [illegible]

Hinc [illegible] est Torrentius [illegible] loco; Mihi tamen [illegible] [illegible] ex classibus, ex quibus [illegible] classis [illegible] [illegible] Vnde metaphorice Gellius [illegible] [illegible] scriptores vocat; & classici testes [illegible]

primæ

primæ authoritatis homines, qui signandis testamentis adhibebantur, vt latius adnotauit Budæus *in l. vltima, D. de pignorat. act.*) Ita hoc loco Suetonius tertiæ classis amicos Tiberii ab eodem *Græcos* dictos tradit, id est, minoris authoritatis & nobilitatis quam prioris & secundæ clasis, qui Romani dicebantur, & erant. Græcos enim hoc pacto Romanis contradistingui communiter, in historica lectione obseruamus, & non semel apud eundem Suetonium, quibus & minorem pecuniæ summam largitus est. Ad hæc forte & Græcorum classem vocauit, quia in ea essent illi, qui etiam in eo comites fuere in secessu Rhodiensi, de quo supra idem Suetonius.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.
CAP. LXX.

Quæ mater Hecubæ, quod Achilli nomen inter virgines fuisset, quid Sirenes cantare sint solitæ.

TRyphiodorus & Lycophron *in Alexand.* & Tzetzes *hist. Chiliade 5. cap. 16.* & Narsus *Chil. 8. cap* 226. tradunt, quod quum Thetis ex oraculis intellexisset, filium Achillem breuis vitæ futurum, si aduersus Troianos nauigaret, illum abscondit in Lycomedis regiarum puellarum conclaui, veste muliebri vestitum, ne agnosceretur. Quod Ouidius *lib* 1 *de arte aman.* & Statius *lib.* 1. *Achilleidos* descripsere, quoad Vlysses positis in vestibulo regiis muneribus fœmineis, clypeum & hastam admiscens, tubicine classicum canente, Achilles dilaniatis vestibus muliebribus, adesse hostem existimans, scutum & hastam arripuit, ex quo agnitus est, & abductus. Plinius *lib* 35 *cap* 11 scribit, Athenionem Maronitem pinxisse Achillem virginis habitu occultatum, Vlysse deprehendente. Quod nomen autem habuerit Achilles, dum virginibus permixtus fœminino habitu vitam traduxit, hoc loco fatentur interpretes se ignorare, nec alibi id comperisse. Hyginius tamen, qui fuit libertus Augusti patris Tiberii adoptiui, *Fabularum cap.* 96. scribit, Achillem tunc temporis mutato nomine, Pyrrham fuisse

vocatum, quod esset capillis flauis; nam Græci πυῤῥὸν rufum dicunt. Hanc Hyginii sententiam comprobare possumus, quod Achilles, dum inter virgines mentito habitu degeret, ex Deianira filium generauit, cui Pyrrhi nomen inditum. Hæc adnotare libuit, quamuis hasce Grammaticas quæstiones inutiles censeam, & deridendas potius, ex Seneca *de breu. vita ad Paulinum.* Quinctil. *lib.* 1. Gellio *lib. postremo*, & aliis fere omnibus.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

CAP. LXXI.

Abstinuitq; maxime in Senatu, adeo quidem vt monopolium nominaturus, prius veniam postularit.

DE monopoliis agi solitum in Senatu, ex hoc loco patet, & superius ex cap. 30. & quidem ad submouenda ea, non ad innouanda, existimandum; siquidem ab aliquo alio magistratu in vrbe vel in prouinciis permissa fuissent; hæc enim passim à Scriptoribus detestantur. Monopolium autem dicitur proprie, voce à Græcis (vt plures aliæ) mutuata; nam illis μονοπώλιον dicitur, quum penes aliquem solum potestas est alicuius rei emendæ & vendendæ, ἀπὸ τοῦ μόνον, καὶ πωλέομαι, id est, *vendo.* Fitque, quum vnus solus aliquod genus mercaturæ vniuersum emit, vt & solus vendat. Vocatur item Monopolium pensio illa, quæ Principi, vt monopolii alicuius exercitium permittat, penditur quotannis, Cassiodoro *lib.* 2. Quin & Monopolium vocari contendit Turnebus *lib. Aduers.* 28. *cap.* 6. Stationem, vbi res vna venditur tantum. Monopolii meminit Plautus, inquiens:

Habes murrhinam & calamum. potes monopolium instituere.

In monopoliis abolendis laborasse Senatum Romanum, superius diximus, & confirmari potest ex Plinii dictis, *lib.* 8. *cap.* 37. vbi de Herinaceis: *Magnum (inquit) fraus & ibi lucrum monopolio inuenit: de nulla enim crebrioribus Senatusconsultis, nullaq; non adito Principe querimonia prouincialium.* Extat Iust. *tit. C. de monopoliis*, in quo statuitur, monopolia non esse

lituro.

intromittenda, quoniam non ad commodum Reipub. sed ad labem detrimentumque pertinent. Quinimo *l.vni.C.de monopol.lib.4.C.tit.59.* monopolia seuere puniuntur confiscatione bonorum, & exilio, & bona omnia monopolantium ipso iure pertinent ad fiscum. Puniunt & Imperatoriæ leges nouissime latæ in Germania tempore Caroli V. in Comitiis Augustæ Vindelicorum habitis anno 1548. *cap. seu articulo* 11. eadem pœna publicationis bonorum & exilii monopolistas. Franciscus quoque primus Galliarum Rex prohibuit monopolia pœna confiscationis bonorũ & corporis vltimo supplicio indictis, vti *in Constitutione prima eiusdem de abbreuiat. litium, artic.* 191. De qua re plura videre qui cupit, legat Ioannem Berberium *in viatorio Iuris, tit. de collegiis illicitis & monopoliis*, & Franciscum Lucanum in suo tractatu celeberrimo, *in 2. parte principali, de casibus bonorum publicandorum, num. 5. & 6.* Et Iodocum Damhuderium Brugensem *in Enchiridio praxis rerum criminalium.* Illud sane nos reticere nolumus, inuentoribus alicuius rei nouæ, seu artis Reipublicæ proficuæ, concedi posse remunerationis gratia ad aliquod tempus illius solum exercitium, præsertim si ad victum quotidianum hominum non pertineat, sicuti in Africa apud Hipponem coralii, aluminis in Sicilia & Etruria, vuarum passarum in Achaia, bituminis in Iudæa, aliquando factum obseruamus. Sic Alexander Seuerus optimus Imperator negotiatoribus, vt Romam volentes concurrerent, maximam immunitatem dedit, tradente Lampridio in illius vita. At quæ in communi vsu sunt, victuique humano quotidie necessaria, monopoliis restringere, hominum industriam languescere facit, & vrbium desolationem paulatim gignit. Qua in re Principes solertissimi cauere debent, ne ministrorum auaritia, quibus aliquando nimis fidunt, decepti, sibi ita imposturam fieri permittant, vt monopolia concedant, præsenti aliqua vtilitate allecti, quam temporum successione experimento sibi suisque perniciosissimam fuisse certo tandem cognoscent, sique pœnitentiæ erit locus, non ita quoque facilis damni passi reparatio, nisi eodẽ tempore monopolantium

male partam rem, & consulentium vtilitatisq; participantium (prout iuris est) bona vniuersa fisco adiudicarint.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

Cap. XII. et Cap. LXXII.

Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficij sui, Centuriones, à commeatu castra repetentes, mandata ad complures dedisse ambigua. Et Cap. LXXII.

Nam Chariclem Medicum, quod commeatu abfuturus è conuiuio egrediens, manum sibi osculandi causa apprehendisset, existimans tentatas ab eo venas, remanere ac recumbere hortatus est, cœnamq; protraxit, &c.

HÆc loca ambo vniformiter exponi ab interpretibus, erratum esse, facile demonstrabimus, quinimo & sobrie nimis materiam hanc pertractari ab eisdem. Commeatus significationem priorem esse animaduertimus, alimenta præsertim exercitibus pro victu destinata, seu annonam exercituum, vel Reipublicæ, aut alterius. Quod constat ex Cicerone primum, scribente in oratione pro Pomp. *Quum ex omnibus prouinciis commeatu, & publico & priuato prohibeamur, suscepto autem bello, aut tenenda sit vrbs, aut ea relicta, ille à commeatu & reliquis copiis intercludendus.* Et Cæsare libro primo bell. ciuil. *Reliquas merces commeatusq; ad obsidionem vrbis (si accidat) reseruans.* Et Liuio, lib. 26. *Vt commeatus paratos & in vrbibus haberet, & ex agris de viis in viam proferret.* Et paulo post: *Non per vrbes modo, sed circa viam expositis benigne commeatibus.* Secundum hanc significationem, priorem Suetonii locum interpretantur quidam, *Centuriones à commeatu castra repetentes*, id est, commeatu procurato pro exercitu, reuertentes ad castra. Quæ tamen interpretatio floccifacienda, quum nullo [illegible] propinqua essent castra, quorum milites alendi essent, procurato commeatu ab illis, quorum officium [illegible] erat huiusmodi. Quæ de re [illegible] interpretatio excogitanda. Commeatus significat apud Scriptores quoque, licentia seu venia obtenta a militibus per certum tempus [illegible] & reuertēdi ad exercitum, & tempus profectionis &

nis & reditus *commeatus* dicitur,&c. Ita Liuius lib. 2; *Magna pars sine commeatibus dilabebatur.* Et libro 43. *Famam ... multos ex Macedonicis legionibus incertis commeatibus ... Imperatorum ab exercitu abesse.* Et libro 28. vbi de militibus in castris ad Sucronem existentibus: *Postremo ... sine commeatu ab signis abibant.* Et libro 23. *... aestiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebatur neq, aliae latebrae, quam Capua, desertoribus erant.* ... apud eundem *libro* 30. extat formula huiusmodi commeatus concedendi, hisce verbis: *Si quis vestrum suos inuisere vult, commeatum do, primo vere adsitis, edico.* Non dabatur hic commeatus, nisi iustissimis de causis approbatis, vt ait Vegetius. De hoc meminere Iuristae *in l.1. & 2. & 14. D. de re militari.* Hinc & commeatum accipere, *l.miles, 34. D. ex quibus caus. maior.* & commeatum dare, & commeatum impetrare, *l.filij, 22. §.penult D.ad municip.* In eundem sensum obseruamus apud Varronem *libro 5.de lingua Latina:* Commeatum petere; Nazianzenus χρήμυατα τῆς ἀφέσεως vocat commeatum. Et Commeatus (inquit Festus) tempus illud significat, quo quis ire & redire pot.st. Hinc etiam Commeatales milites *C.de offic.Praefect.Praet Afri l. in nomine, secunda*, vbi legitur: *Nullum audeant Duces vel Tribuni Commeatales de ipsis dimittere, ne, dum sibi lucrum student conficere, incustoditas nostras relinquant prouincias;* Quamuis & Commeatales milites interpretentur, qui vna commeatum accipiunt, vel qui in stipendii partem accipiunt alimenta ex commeatu publico. In hunc sensum commeatum accepit Suetonius, *cap.12.in Tiberio.* Postremo accipitur simpliciter commeatus pro itinere, & praesertim traiectione maris facta. Ita apud Ciceronem obseruamus ad Herenn. *Vt ille, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquae interclusissent.* Et in Verr. *Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa, qui propter grauem morbum oculorum tum quum nauigaret, & iussu eius, qui potestatem habuit, in commeatu Syracusis remansisset.* Et rursus: *Hanccine impudentiam iudices? Ciuitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere certo pretio sexcentos nummos nautarum missione constituere, quos qui dederat commeatum totius aetatis auferebat.* Sed cla-

riusapud Cæsarem de bello Gallico lib.5. *Obsidibus acceptis exercitum reducit ad mare, naues inuenit refectas, his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempestate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum reportare constituit, ac sic accidit, vt ex tanto nauium numero tot nauigationibus, neque hoc, neque superiore anno vlla omnino nauis, quæ milites portaret, desideraretur: at ex iis, quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curauerat, numero 60. perpauca locum caperet, reliquæ fere omnes reycerentur.* In hunc sensum intelligenda verba Suetonii in hoc Tiberii *cap.*72. de Chaticle medico commeatu absfuturo, qui Misenum vsque cum Tiberio deuectus fuerat, & inde discedere parabat.

C. SVET. TRANQVIL. IN TIBERIO.

Cap. LXXIII.

Alij in remissione fortuita febris cibum desideranti negatum: nonnulli puluinum iniectum, quum extractum sibi deficienti annulum, mox resipiscens requisiuisset. Seneca eum scribit intellecta defectione, exemptum annulum, quasi alicui traditurum parumper tenuisse, dein rursum aptasse digito, & compressa sinistra manu iacuisse diu immobilem.

HVnc locum explanans Beroaldus, inquit, annulum solitum tradi a morte proximis illi, quem hæredem habere volebant, quod comprobat exemplo Alexandri Magni, qui moribundus detractum annulum digito Perdicæ tradidit, tanquam id signum foret declarandi, quem vellet successorem, seu cui mallet Regnum commendare, eiusq; tutelam, sicuti scribit Æmilius Probus, seu vt alii, Cornelius Nepos in vita Eumenis. Addamus & nos Valerii Maximi authoritatem *lib.*7. *cap.*9. vbi ait, Q. Cecilium annulos suos morientem L. Lucullo tanquam hæredi tradidisse. Quod & M Popilium Oppium Gallo itemdem fecisse, paulo infra tradidit Leuinius Torrentius in huius loci explanatione, authoritate Plinii *lib.*33.*c.*1. scribit, morientibus & somno grauatis de religione quadam annulos detrahi solitos. Ve-

re. Verum neutrum horum interpretum huius loci genuinum sensum assecutum fuisse, facile ex mox dicendis luce meridiana clarius innotescet. Rom.Imp.& Principes viros olim annulos signatorios digito gestare consueuisse, superius in Augusto demonstrauimus, quibus non modo scripturas magnifaciendas signabant, sed & pecuniarum, gemmarum, ac reliquarum rerum pretiosarum scrinia, ea continentia signare solebant, nec alicui non nisi probatæ fidei & spectatæ credere consueuerant. Quod facile comprobari potest præsertim ex Liuio, *lib.*27.vbi tradit: *Quum Marcellus & Crispinus Consules cum Annibale infelici pugna conflixissent, quod interempto Marcello Crispinus Pœni Ducis dolos metuens, qui non solum corpore Marcelli, sed & illius annulo signatorio potitus fuerat, ciuitatibus proximis misit nuncios, admonefaciens, ne Marcelli literis nomine compositis fraude deciperentur.* Ita Cicero *in Epist.ad Q.Fratrem*, eum admonet, curam annuli sui signatorii tanquam suimet curam habeat, inquiens: *Sit annulus tuus non vt vas aliquod, sed tanquam ipse tu.* Ita Plinius loco citato à Torrentio de annulo signatorio seu sigillatorio, (vt vocari etiam docet Cælius Rhodiginus *lib.*6. *cap.*12) verba faciens, inquit: *Digito minimo vnum anrulum vidi, quo signanda signent, conditurq; ille, vt res rata, demumq; vt plurimum opum, ita scelera annulis fiunt; Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nihil signabatur; At nunc cibi potusq; vindicantur annulo à rapina. Nunc rapiendæ comparantur epulæ, pariterq; qui rapiat eas; sed & claues quoq; ipsas signare, non est satis, grauatis somno aut morientibus annuli detrahuntur.* Ex quibus clare patet, non superstitione aliqua morientibus annulum detrahi solitum, sed vel fraudis committendæ aut cauendæ gratia, quod manifeste colligitur ex Valerio Maximo, loco supra citato, vbi ait, M. Popilium Oppio Gallo moribundum annulos tradidisse, ne quid ex hæreditate amitteret. His sic se habentibus, quis non intelligit sensum verborum Suetonii esse, extractum annulum Tiberio morienti ab assidentibus, vel vt custodirent, neque eo abuterentur, vel vt resignatis scriniis illa rursus obsignarent. Quam sententiam & magis confirmat, quod

ex Seneca subdit Sueton. Tiberium exemptum annulum, quasi alicui (nempe confidenti) traditurum, parumper tenuisse, dein rursum aptasse digito, & compressa sinistra manu, iacuisse diu immobilem, quum scilicet nullum præsentem videret, cuius fidei annulum mandare posset. Addamus pro huius nostræ sententiæ confirmatione, & Beroaldi confutatione, nulla opus fuisse annuli traditione ad declarandum hæredem, quum ante biennium testamentum fecisset, quod ex postremo capite à Suet. traditum [illegible]mus.

Sed [illegible] forte aduersus hanc nostram interpretationem [illegible] quiens, Annulum, de quo Suet. in textu, minime signatorum fuisse, quum huiuscemodi annuli non ab [illegible] Imperatoribus, sed ab illis, qui ab epistolis vel à secretis erant, apud illos custodirentur. Ita Trogus Pompeius *libro* 43. scribit patrem suum sub Cæsare annuli curam habuisse. Et Horat. *lib.* 2. *Serm. Sat.* 2 Mœcenati sub Aug. eiusdem annuli custodiam creditam. Quibus sic satisfactum putamus, priscis temporibus, quemadmodum & præsentibus, Principes annulos signatorios plures habuisse, [illegible] quosdam, quibus epistolas & acta alia publice obsignarent, quorum illi, qui à secretis, vel à libellis & epistolis apud ipsos erant, curam habebant. Alios vero, quos digitis propriis gestabant assidue, quibus secretiores scripturas, gemmarum, pecuniæ, & aliarum pretiosiorum rerum arces obsignabant, quod satis superq; omnibus palam esse non dubitamus. Signatorii huius annuli mentio fit apud I. C. *l. signatorius* 74 *ff. de verb signif.* & *l. argum* § *ornamenta ff. de aur & arg.* [illegible] *ubi.* Huiusmodi signatorii annuli non semel fit mentio in sacris paginis, puta in *Genesi cap.* 41. vbi de Pharaone dicente ad Ioseph: *Ecce constitui te super vniuersam terram Ægypti; Tulitq; annulum de manu sua, & dedit eum in manu eius.* Et 3. *Regum, cap.* 21. vbi de Iezabel: *Scribit itaq; literas ex nomine Achab, & signauit eas annulo eius.* Et *Esther capite tertio*, vbi de Assuero: *Tulit ergo Rex annulum, quo vtebatur, de manu sua, & dedit eum Aman, quo literæ scriptæ ad vniuersas satrapas obsignatæ sunt.* Et capite 8. *Tulit Rex annulum, quem ab Aman recipi iusserat,*

inferat, & tradidit Mardochæo, qui constitutus est super domum illius. Et Danielis 6. cap. vbi de Dario Rege: *Allatusque est lapis vnus, & positus est super os laci, quem obsignauit Rex annulo suo, & annulo Optimatum suorum.* Et 1. Machab. 6. de Antiocho Rege: *Et vocauit Philippum vnum ex amicis eius, & præposuit eum super vniuersum regnum suum, & dedit ei diadema, & stolam suam, & annulum.* Et Tacitus *lib. Annal.* 7. de Vonone Rege Parthis dato ab Augusto: *Irridebant & Græci comites, ac vilissima vtensilium annulo clausa.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.

CAP. I.

Quæsturam quinquennio ante, quam per leges liceret, & post eam Consulatum gessit.

EX hoc Suetonii loco conuincitur erroris doctissimus Paulus Manutius, affirmans *lib. de Legibus Romanis*, ad Quæsturam petendam, nullam ætatē statutam fuisse, quemadmodum ad cęteros magistratus obtinendos. Si enim Germanicus, quinquennio ante, quam per leges liceret, Quæstor factus est, ergo lex ætatem Quęstoriam statuebat. Quod etiam ex Quintiliano comprobari potest *lib.* 12. *cap.* 6. scribente: *Caluus, Cæsar, Pollio, multo ante Quæstoriam omnes ætatem graui[ss]ima iudicia susceperunt.* Sicuti vero Consularis ætas erat anno 43 Prætoria. 40 Ædilitia, 37. Ita Quæstoria anno 27. Namque nullus poterat magistratum obtinere, qui decem stipendia non fecisset; erat autem militaris ætas annus 17. vt docet Liuius *lib.* 25. Quare quum Quæstura esset primus magistratus vrbanus qui peteretur, sequitur Quæstoriam etiam fuisse anno 27. qua ætate vtrunq; Gracchum Quæsturam adeptum tradit Plutarchus. Nec obstat, quod Cæsar anno ætatis suæ 33. Quæstor factus fuerit ex Suetonio, in illo, *cap* 17. Cicero anno 31. Cato 30. ex Plutarcho. Namque etsi ante annum 27. Quæsturam petere, obtinere, & exercere non licebat, non tamen vlla lege vetitum, post eam ætatem id facere.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.

CAP. III.

Forma minus congruebat gracilitas crurum, sed ea quoq; paulatim replebat aßidua equi vectatione post cibum.

COlligit ex hisce Suet. dictis Leuinius Torrentius, Romanos Equites haudquaquã vsos staffeis, seu stapedis; quod & confirmare contendit ex eo, quod neq; Xenophon *de arte Equestri*, neq; Iulius Pollux *de Equestribus instrumentis* huius equitandi instrumenti vsquam meminere, quinimo ex Xenophonte, vbi docet Equitem equum ascendere, & ibi iacula contorquere, clare colligitur, sui temporis equites stapedis minime vsos. Praeterea, nulli prisci scriptores nedum expresse, sed non tacite quicquam ad rem hanc faciens monumenti reliquere. Addamus, quod si prisci vsum stapedum habuissent; non vtique Scythis ea mala accidissent ob diuturnam equitationem, quae ab Hip. referuntur *lib. de aere, aquis & locis*, vbi *c.* 2. inquit: *Ab equitatione diuturna eos corripiunt dolores, nimirum propendentibus semper ex equis eorum cruribus, deinde claudi fiunt*; Quod etiam colligere potest [illegible] ex Galeno scribente *libro de sanitate tuenda, c.* 2. insidentes aeque vtrisque femoribus equi costis firmiter haerere, & crura extendere oportere. His adiungamus, equestres statuas aeneas vel marmoreas excellentissimae structurae, quae ad nos peruenere ex antiquitate, cerni sine staffeis equis insidere, quod pariter & in antiquis numismatibus obseruamus. Praeterea Virg. lib. Aeneid. 12. scribit:

Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos,

Ex quibus satis constare patet, Romanos priscos nec minus Graecos staffeis non vsos, quum nullibi Homerus de eis quicquam literis mandarit.

Non desunt tamen qui oppositam sententiam tueantur; authoritate praesertim Auicennae 1. *Cano. Fen.* 3 *doct.* 1. *c.* 5. vbi habet, non oportere subsellares aut pedum integumenta esse iusto arctiora, quoniam eius membri motus longe facilius arcere valeat frigus, ibi enim Auic. interpres, ea equitantium

tantlum adminicula, quibus pedes inferuntur, et sessio commodior fiat in equo, *subsellares* vertit. Verum haec Auic. authoritas recte intellecta, nihil aduersus priorem sententiam concludit; quam & perperam interpretatus est doctissimus Cael. Rhodig. *lib.21.cap.31.* similitudine forte vocis deceptus. Namq; Iacobus de Partibus in Comm. eius loci docet, iuxta antiquam translationem per *subsellares* intelligendum strepas vel ocreas, quę subsellares dicuntur, quia equitando sub sellis equorum pendent. At quis ignoret, strepas non esse staffas, sed potius genus calciamenti, seu crepidæ, ita dictum à verbo *strepo*, quod est proprie, pedibus vel alio quocunque modo strepitum facere, quod illis contingit, qui hoc munimento pedes calceati incedunt. Præterea, postrema editio seu traductio à Iulio Palamede Adriensi apud Iuntas Venetiis edita, omnem profecto tollit difficultatem: habet enim illius tex. loco subsellaris, *sotular*, quam vocem à solea deriuatam puto, esseque genus calceamenti potius quam equitandi instrumentum illud, vulgo *staffe* appellatum. Illud sane manifestum est, Andream Bellunensem in interpretatione vocum Arabicarum Auicennæ de hac ne verbum quidem fecisse. Martius Narniensis *lib. de doct. promiscua, cap. 25.* reprehendit Ioannem Tortellium Aretinum qui antiquos staffarum vsum ignorasse credidit, & adducit locum Lucretii huiusmodi:

Et prius est armatum in equo conscendere clostris.

Sed quæso quis clostra staffas interpretatus est? Ad hæc tex. Lucretii *costas* habet non clostra. Sed demus legendum *clostra* vel *crosta*, deriuatam vocem à Græca *κρ...*, erit potius interpretanda *scalam*, quam stapedam. Addunt authoritatem D. Hieronymi in quadam Epist. scribentis, se recepisse literas, quum pedes in bistapiis haberet. Sed quid tum? demus tempore D. Hieronymi familiarem & frequentem fuisse stapedum vsum, non tamen ob id inducendum antiquioribus Romanis eundem communem fuisse. Nec pariter obstat epitaphium marmoreum ab Equite Magio, & Thoma Porcaccio in suis funeralibus, & Polyphito in Hypnorotomachia descriptum, in quo stapiæ fit mentio, namque

date

daro quod illud veteri lapidi esset incisum, non tamen tam antiquum censendum, vt ad priscorum Romanorum tempora iure retrotrahi possit. Demum huius sententiæ sectatores addunt, Equestrem illam statuam Antonini Pii percelebrem, & indubitatæ antiquitatis, conspici in foro Ticinensi, pedibus in staffeas propendentibus. Nam qui oppositam sententiam tutantur, eas statuæ à posterioribus ornamenti gratia appositas contendunt. Ego sane crediderim, sicuti prioribus Romanorum temporibus staffas ignoratas, ita forte posterioribus & declinante Imperio cognitas, & in vsum tractas.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.

Cap. XIII.

Itaque vt Miseno mouit, quamuis lugentis habitu, & funus Tiberii prosequens, tamen inter altaria & victimas, ardentesque tædas, densissimo & lectissimo obuiorum agmine incessit super fausta nomina, sydus, & pullum, & puppum, & alumnum appellantium, &c.

DVbio procul Populus Romanus faustis acclamationibus Caligulam excipiens, illum *pullum puppum* appellabat; Quæ tamen voces quum apud scriptores non solum in bonam partem, sed & in malam acceptæ obseruentur, mali principatus illius futuri omen dederunt, quod ex mox dicendis clare apparebit. Quod enim faustam felicitatem significent, & nomina blandimenti sint *pullus & puppus*, præsertim nouellæ ætatis pueris accommodata, constare potest ex Pompeio Festo scribente lib. 14. *Pullus Iouis dicebatur Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod eius nates fulmine icta fuissent.* Et Arnobius contra gentes, lib. 4. *Fert vt Iouis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus, obsignaturq. posticus.* Et Plautus in Cas.

Meus pullus, meus passer.

Et Horat. lib. 1. Sat. 3.

Appellat Paetum patrem & pullum.

Hinc iure Festus ait: *Quem quis amabat, pullum eius vocabat.*

Idem

Idem de puppa affirmandum. Horat *lib.2. Saty.3.* Puppum & Pupillam appellat. Et Martialis lib.10.

———Puppam se Gellia dicit,

Cum sit anus.

Varro: περὶ γήρως, *Mammam lactis sugentem pascere puppum.* Et Ausonius.

Barbara, quæ Latias vincis alumna pupas.

At in malam partem pulli vocem acceptam constat. Extat enim Epigramma Ausonii in M. Pullarium Felem *num. 73.* quod incipit:

Quid Marcus? Feles, nuper pullaria dictus.

Nam vt Felis virginalis à Plauto *in Rudente* dicitur virginum raptor, ita Ausonio *Feles pullaria*, raptor est puerorum, & corruptor. Habet enim in eo:

Peruersæ Veneris postico vulnere fossor,

Lucilli vatis suppilo pullipremo.

Vnde Lucilius *pullipremones* vocat compressores puerorum, seu pædicones. Ita *pupæ* dictæ sunt imagunculæ, seu simulacra puellaria, ex linteo insuta, & tormento infarcita, quas vestibus amicire solent puellæ, & illis ludos suos exercere. Varro περὶ ἀνθρώπων φύσεως: *Itaque breui tempore magna pars in desiderium puparum & sigillorum veniebat. Quas priscis temporibus virgines pueritiam egressæ, tanquam virginitatis suæ insignia Veneri condonabant.* Hæ itaque imagines tanquam vilia rudimenta habita sunt, & nullius momenti. Vnde Persius Saty.2.

Dicite Pontifices, in sacro quid facit aurum?

Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine pupæ.

Ita & vulgo *Pupones* seu *Puoni* per superlatiuum dicuntur stolidi viri & inepti; & pupæ diminutiuum *pupulum.* Ita in Catulli Epigrammate:

Deprendi modo pupulum puellæ.

Sic *Pupillum*, cuius significatio vulgatissima est, pupi diminutiuum dixit Caius, *l.141.§.1.ff.de verb.sign.* His itaque vocibus licet faustis & blandis Romana plebs excipiens Caligulam, illius luxuriem & stoliditatem inscia tum, præsagio quodam diuinata est. Ex dictis patet, quomodo interpretanda sint verba illa Liuii libro 42. *Priuerni lana pulla terra enata,*

enata, hoc eſt, pura ſeu iuueni, & virgine, quæ ſcilicet non antea fructificauerat.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
Cap. XVIII.

Edidit & Circenſes plurimos à mane vſque ad veſperam, interiecta modo Africanarum venatione, modo Troiæ decurſione, quoſdam autem præcipuos, minio & chryſocolla conſtrato Circo, nec vllis, niſi ex Senatorio ordine aurigantibus.

HVnc locum perperam interpretatum Leuinium Torrentium libet adnotare, non doctiſſimi viri carpendi ſtudio, ſed ne ſtudioſi bona fide periclitentur, quorum beneficio conſulere mens eſt. Inquit itaque Torrentius in Com. huius textus: *Idem factum eſt à Nerone, Plinii authoritate lib.33. c.5. quum ipſe concolori panno aurigatus eſſet, concolorem autem praſinum vocat. Et Neronem, & Caium id feciſſe credendum, quum vterque pari inſania praſinæ factioni fauerit.* Sed Dii boni, quid chryſocollæ & minio cum colore praſino, quum illam lutei coloris, hunc rubei eſſe clare conſtet. Et præſertim id de Chryſocolla eodem loco teſtatur Plinius inquiens: *Chryſocollæ duo genera faciunt, lutumque ſeruant in lomenta, & liquidam globatis ſudore reſolutis.* Et Vitruuius ſcribit pro Chryſocolla, infici cæruleum herba, quæ lutum appellatur. At quum Plinius ſubiungat paulo poſt: *Summa commendationis eſt, vt colorem herbæ ſegetis lætæ virentis quam ſimillime reddat*, excuſari poteſt Torrentii dictum de Chryſocolla; ſed de minio, nullo pacto; Namque Plinius *eodem libro* 33.*cap*.7.ait, ex arena rubente parari, & inſuper illius arenam cocci colorem habere. Et paulo poſt: *Neque alius eſt color, qui in picturis proprie ſanguinem reddat.* Euſtachius Homeri interpres ſcribit, apud Armenios quandoque rubentes niues conſpici, quod loca illa μιλτῷ, id eſt, minio ſcateant. Ita Miniatas leges obſeruamus appellari ob earum rubricas, quas dicunt, & quod rubro colore earum capita ſint conſcripta. Vnde Perſius Saty 5.ſcribit.

Excepto ſi quid Maſuri rubrica notauit.

Loquens

Loquens de Iurisconsulto Masurio Sabino. & Iuuen. Sat. 14.

Perlege rubras
Maiorum leges.

Et Ouidius lib. 1 Tristium.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Et Prudentius contra Symmachum *lib. 2.* inquit:

——— Dicat cur condita sit lex
Bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur.

Et Fabius Quintilianus *libro 12. cap. 3.* tradit, quod Leguleij quidam ad album & rubricas se transtulerunt. Ita miniatam ceram pro rubea obseruamus apud Ciceronem scribentem ad Atticum lib. 15. Epist. 8. & lib. 16. Epist. 6. *Num miniatula cera aliquid notare, est loca corrigenda adnotare.* Ita Cicero loco prius allegato de scriptis literis inquit: *Vereor ne miniatula cera tua pluribus locis notanda sint,* Et posteriore loco: *Ceras enim illas tuas miniatulas extimescebam.* Et Vitruuius *libro 9. cap. 3.* tradit Democritum de rerum natura sua volumina & commentaria annulo signasse, & cera ex milto; Miltum autem antiquis fuisse minium constat ex Plinio, loco citato. M. Varrro *Deos Minianos* vocat eorum simulacra antiqua consuetudine minio depicta, quod Plinius docet *lib. 33. cap. 7.* id est, colore rubeo. Quodq; constat etiam clare ex Virgilio *in Eclog. 10.* cui titulus *Gallus*, vbi habet:

——— Quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubentem.

Quo loco Seruius adnotauit triumphantes solitos oblinere se rubrica, & ita Camillum triumphasse. Quod loco citato etiam confirmat Plinius, & *lib. 35. cap. 12.* tradit, Iouis effigiem fictilem fuisse, & ideo miniari solitam, & Æthiopes in bellum profecturi, corpora minio inficiunt, forte, ne vulneribus sanguinem effluentem agnoscant, minusque ideo terreantur, quod tradit Herodotus *lib. 8.* Ex his itaque nullo pacto affirmari potest, Neronem & Caium circumstituisse minio, eo quod fauerent Prasinæ factioni, id est, viridi. Amphitheatrum *arenam* dictum etiam obseruamus, eo quod locus hic arena sabulari consterneretur, vt stabiliori gradu pugnantes pedes sisterent, & vt, bibula quum sit sanguinem profluen-

prof luentem e vulneribus eb beret, & si caret, ne lubrico pauimento facile caderent gladiatores, & cæteri pugnantes. Aliquando tamen prodigentia Principum rasura lapidis alibi locus stratus, scribente Plinio lib. 36 *Inuenere & aliud vsum eius lapidis in ramentis quoque Circum maximum sternendi, vt sit in commendatione & candor. Aliquando & minio & chrysocolla,* vt hic tradit Suet.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.

Cap. XX.

Edidit & peregre spectula in Sicilia: Siracusis Hasticos Ludos, & in Gallia Lugduni Miscellos.

NOn possum præterire hunc locum, quem perperam mea quidem sentētia interpretati sunt viri doctissimi. Inter recentiores Leuinius Torrentius hunc textum enarrans, non *Hasticos* sed *Atticos*, vel *Aciacos* legendum putat. Turnebus *Aduers. lib.* 18. *cap* 5. Atticos vel Asticos reponit. Asticos autem interpretatur *vrbanos*, quod sint etiam ludi rustici, vel potius Atheniensium ludos, quorum vrbs *Asty* dicebatur, ex Athenæo *lib.* 8. *in Dipnosophistis*, vbi Charicles inquit: περὶ ἀςυκοῦ ἀγῶνος, & Plutarchus *in Isocratis vita* scribit: διδασκαλίας ἀςυκὰς καθῆκον. In eundem sensum legi posse ait *Atticos*, id est, quales Athenienses dabant scenicos, scilicet liberalibus, lenæis, chytris, & panatheneis. Quod si quis *Actiacos* legat, non improbo, quod in Italia celebrantur, ex Ausonio Edil. 9.

Tales Cumano despectat in equore ludos
Liber, sulphurei cum per iuga consita Gauri,
Perq; vaporiferi graditur vineta Vesuui
Cum Venus Actiacis Augusti læta trophæis
Ludere lasciuos fera prælia iussit amores,
Qualia Niliacæ classis Latiaq; triremes
Subter Apollineæ gesserunt Leucados arces.

Idem Turnebus lib. 14. c. 17. *Actiacos* ait, *faciebant in memoriam Actiacæ victoriæ* de quibus Maro 3 Æneid.

Actiaq; Iliacis celebramus littora ludis.

Sed

Sed quam inepte Virgilii hunc locum adducat, non est qui non videat, celebrabantur enim Iliaci ludi in Actio littore à Troianis; non Actiaci, quum nondum Roma ædificata esset. M. Antonius Sabellicus *Actios* & ipse legendum esse magis probat, *Hasticos* tanquam verbum nouum reijciens, nam si ab hasta deductum, *Xysticos* (inquit) *dixisset Suet. non Hasticos, vt alibi*; at pace eius dixerim, longe aliud Xystum vel Xysticos ludos fuisse, constare eodem Suet. *in Augusto, c.* 45. *&* 72. *& in Galba, cap.* 15. vt nos superius demonstrauimus, quamuis ξυστὸν Græce hastam significare non ignorem, & inde Xysticos vocatos quandoque gladiatores, qui hasta vterentur. Ego vero cum Beroaldo dubio procul recipiendam vulgarem & Germanicam editionem, existimo quæ habet *Hasticos*: Non enim video cur potius *Actiacos* iure legendum quis existimet; Quum enim quinquennales Actiaci ludi essent; ex eodem Suet. *in Augusto, c.* 18. non vtiq; reticuisset Suet. Caligulam Syracusis Actiacos celebrasse, quum statutum tempus celebrandi eos aduenisset, nec ipse Romæ esset, sed in Sicilia; Addamus ex eodem loco, Augustum post Actiacam victoriam vrbem Nicopolim apud Actium condidisse, ludosq; illic constituisse. Quamobrem quum Syracusana vrbs non multum distet ab Actio promontorio; non vtiq; Caligula in spectaculorum editione profusissimus, ludis consuetis Syracusanum populum & Insulares Siculos oblectare elegisset. Quod si quis etiam ex ipso Suet. *in Tiberio, c.* 6. Actios ludos Romæ edi solitos contenderit, præsertim post Actiacum triumphum ab Aug. Romæ habitum, non abnuemus; at par erit ratio, siquidem Siculi & cæteri prouinciales omnes Romam frequenter proficiscebantur, ibiq; præ cæteris etiam diutius & frequentius commorabãtur, ob rei frumentariæ negotium, quod ex scriptorum monumentis palam est. Amplius, quum ex *c.* 23. habeamus, Caligulam Augusti insectatione Actiacas singulas victorias, vt funestas populo Romano & calamitosas vetuisse solemnib. feriis celebrari, quis affirmare vere poterit Actiacos ludos, qui in Actiacæ victoriæ memoriam celebrabantur, Syracusis edidisse? Nec minus censendũ *Atticos* vel *Asticos* (quod

idem est) legendum; quum enim apud Græcos potissimum quatuor spectaculorum genera exhiberi solita apud scriptores omnes obseruemus, nempe Olympica, Isthmia, Pythia, & Nemea, profecto non ita generice Suet. (alioquin exacte diligens in scribendo) ludos Atticos appellasset. Rationi ideo magis consonum, quod Hasticos dixerit ab Hasta, sicuti gladiatorii dicti à gladio, quibus paria pugnantium in spectaculis publicis inuicem dimicabant. Quod vero hastis milites Romani legionarii in bello æque ac gladiis vterentur, (cuius imago quædam erant pugnæ gladiatorum Athletarum, & aliorum Gymnasticorum (clare constat ex Liuio *libro* 8. vbi etiam inquit, quod hastati omnium primi pugnam inibant. Et Hastatorum quoque in pugna meminit *libro* 22. Et manipuli hastatorum *libro* 10. *circa fin.* Et ex Varrone *lib.* 1. aut aliorum computatione 4. & ex Æliano *de instruendis aciebus.* Ex Ouidio quoque *lib.* 3. *Fastorum*, vbi habet de Romulo: *Hastatosque instituit decem.* Erantque & suæ dignitates & munia in hastatis, sicuti & in cæteris legionariis militibus, quod docuit Vegetius *lib.* 2. *c.* 8. & ante ipsum elicimus satis aperte ex Liuio *lib.* 30. *&* 41. *in orat. Sp. Ligustini.* Ad hæc qui in prælio strenue pugnasset, & præclarum aliquod facinus edidisset, hasta pura, id est, sine ferro donabatur, quod docet Seruius in 6. Æneid. eo loco:

Ille vides pura iuuenis qui nititur hasta?

Et Flauius Vopiscus *in vita Probi*, scriptum reliquit, illum quum bello Sarmatico adhuc Tribunus multa fortiter fecisset, inter plura cætera militaria dona, hastis puris quatuor donatum; Quod factum inquit Sex. Pompeius, quia in hasta summa armorum & Imperii erat. Ita ignauis militibus, & qui grauiter deliquissent, in pœnam hastam ademptam obseruamus ex Festo Pompeio *lib.* 3. vbi de censione hastaria verba facit. Vel etiam ob eandem causam illis hasta defringebatur, ex Amm. Marcell. *lib.* 25. loquente de Iuliano puniente desertores in prælio aduersus Persas, cuius hæc verba sunt: *Ad indignationem iustam erectus Imperator, ademptis signis hastisq; defractis, eos qui fugisse arguebantur, inter impedimenta & sarcinas, & captiuos iter agere imposuit.* Addamus frequentem

vsum

vsum hastæ in re militari satis ostendere varia hastarum nomina, & vtendi illis modi diuersi, siquidem *Præpilatas hastas* legimus dici, quæ ferreas habent cuspides, quasi præ ferratas. Herodotus Hist. 7. τυλωτὰ vocat. *Sarissas & Macedonicas hastas* prælongas obseruamus apud Liuium lib. 37. & 39. *Velitares hastæ*, id est, quibus eminus iaculabatur, apud eundem *lib.* 38 Et apud Ouidium in Ibin.

Vtq; petit primo plenum flauentis arenæ,
Nondum calfacti velitis hasta solum.

Hanc Polybius vocat γρόσφον. *Amentata hasta* hac grauior erat, & maior, quæ vt maiori impetu torqueretur, habena vel amento media vinciebatur. Vnde *amentatam sententiam intorquendam*, metaphorice dixit D. Ambrosius. Huiusmodi *Ansatas hastas* vocauit Macrobius *lib.6.cap.5.* inquiens: *Spargere sese hastis ansatis.* Et apud Nonium: *Ansatas mittunt è turribus.* Aceraces hastæ Persicæ vocantur ab Arriano, sicuti Frameæ Germanorum erant, & Gessæ Gallorum. Hastas quasdam Naumachas apud Homerum legimus, quæ erant oblongæ ad naualem pugnam accommodatæ. Hastas veluti vallum obiectas, apud Liuium *lib.35.* legimus. Vnde & illud Virgilianum *6.* Æneid.

Stant terræ defixæ hastæ.

In hunc enim vsum antiqui posteriorem hastæ partem acuebant; vnde σαυρωτῆρα appellat Homerus. Amplius ex Liuio lib. 1. *Quum Romani bellum alicui populo indicebant, Fecialis hastam ferratam sanguineam, & præustam ad fines illius ferebat.* Et ex Pausaniæ monumentis habemus vetus Adagium: *Hastam & caduceum mittere*, id est, pacis, vel belli arbitrium. Quod pariter docet Polybius lib. 4. *Carthaginenses quum bellum vellent indicere Romanis, miserunt hastam.*

Hastarum vsum in bello duplicem potissimũ agnoscimus; nam vel è manu cominus vtimur, *Anchemalæ* vel *Orectæ* dictæ; nam ὀρέξαι *manu percutere* significat; vel eminus iaculantur & à vibratione *Pallæ* dicuntur. Apud Tacitum *lib.* 2. hastas in prælio tormentis excussas adnotauimus. Et apud eundem eleganter, *protendere hastam*, pro in hostem aduersum dirigere, sicuti *colligere* apud eundem habemus, pro hastam

reducere, quam antea in hostem intenderas, vt eum ferires: [illegible] enim ibidem in hæc verba: *Quum ingens multitudo ar[illegible] locis prælongas hastas non protenderet, non colligeret.* Colligere autem hastam, Virgil. lib. 10. *reducere* dixit:

———— Ille reducta
Loricam clypeique ingens onus impedit hasta.

Postremo adnotamus, bellatores viros magnos inuocare hastam, & iurare per illam, apud scriptores legi. Ita Virgil. 12. Æneid.

——Nunc o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos.

Ita apud Æschylum Parthenopeus per hastam iurat. Et apud Valerium Flaccum legimus.

Hanc ego magnanimi spolium Didymaonis hastam,
Quæ neque iam frondes virides, neque proferet vmbras,
Vt semel est auulsa iugis, ac matre perempta
Fœda ministeria, & duras obit horrida pugnas,
Testor.

Ex his omnibus patet, quam frequens præcipuusq; vsus hastarum in re militari fuerit, cuius ad imaginem quum ludi ederentur, iure optimo Suetonius ab hastis *hasticos* eos appellare potuit, in quibus, hastis præsertim pugnantes, inuicem dimicarent. Nec verbum istud, tanquam monstruosum, relegandum à textu, quod perperam viri doctissimi Torrentius, Turnebus, & Sabellicus opinati sunt.

Minori sane difficultate elicimus, qui fuerint ludi Miscelli. Beroaldus existimauit posse *Miscellos* interpretari Athleticos, sicque appellatos à Miscello Crotonis conditore, in qua ciuitate Athletæ plurimi floruerunt. Sabellicus vocis interpretationem prætermisit, immoratus tamen in Lugduni voce clarissima explicanda. Torrentius Turnebum, iniuria quidem, carpit, obiiciendo illi, quod *lib. Aduers. 22. cap. pariter* 22. Miscellos ludos eos arbitratus sit, quos Iuuenalis Saty. 11. *Miscellanea* dixit;

——Sic veniunt ad Miscellanea ludi.

At id Turnebus non scripsit, & si scripsisset (vt mea fert Minerua) non aberrasset. Recte tamen Torrentius ipse *Miscellos*

exponit

exponit ludos varii generis, quod & ante ipsum Beroaldus fecit. Sic Gellius lib. vlt. cap. 11. *Miscellaneam doctrinam* dixit, hoc est, varii generis. Ita & Apuleius lib. Metamorph. *Miscellaneam turbam* scripsit, id est, ex variarum gentium colluuione constantem. Sic *Miscellanea* libros suos nonnulli ex recentioribus inscripsere, in quibus variis de rebus pertractant. Ita & *Miscellæ columbæ* Varroni *lib. 3. c. 7.* ex agresti & domestico progenitæ, & *Miscellæ vites* Catoni *lib. de re rust. cap. 6.* quæ omni agro conueniunt, cæterisq; omnibus vtiliter miscentur. Et *vuas Miscellas*, c. 13. ex quo præliganeum vinum, quod rustici bibunt, conficitur, *Mischiato*, vel *Torchiato* vulgo dicimus. Sic & *Miscelliones* appellati authore Festo *lib.* 11. qui non certæ sunt sententiæ, sed variorum mixtorum iudiciorum sunt. Eodem modo Suetonius ludos Miscellos appellauit, quod ex variis ludorum generibus confecti Lugduni præbiti à Caligula fuere.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
CAP. XXII.

Hostiæ erant Phœnicopteri, Pauones, Tetraones, Numidicæ, Meleagrides, Phasianæ, quæ generatim per singulos dies immolarentur.

QVi sint temporibus nostris *Phœnicopteri*, *Tetraones*, *Numidicæ*, *& Meleagrides*, nec expositores hoc loco docent, nec apud alium authorem scriptum adhuc mihi legere contigit. Quinimo Alexan. ab Alex. *libro* 3. *cap.* 12. hunc locum citans, Tetraones, Numidicas & Meleagrides prætermittit, tanquam huiuscemodi voces expauescens, alioquin vir æque diligens, ac doctrina insignis. Qua de re non incongruum futurum existimo, me id aperire conari. Phœnicopteros nobis esse puto Psittacos illos magnos, qui ad nos ex Indiis afferuntur, siquidem hanc vocem deriuari scimus à dictione Græca φοινίκεον, id est, rubrum, & πτερὸν, id est, alam. Huiusmodi autem esse Psittacos iam memoratos constat. Quod & Iuuenalis testimonio *Saty.* 2. confirmare possumus scribentis:

——*Scythicæ volucres, & Phœnicopterus ingens.*

Præterea Plinius *lib.* 10. *c.* 48. inquit, Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse. Apicius docuit, *Nepotum omnium altissimus gurges.* Psittacos autem memoratas ingentes linguas crassasque habere nemo ignorat, ob idque sapidissimas existimandas, quod experimento Apicius comprobauit. Lampridius in Heliogabalo: *Exhibuit & Palatinis ingentes dapes, extis mullorum refertas, & cerebellis Phœnicopterum.*

Tetraones. Has aues esse apud nos, quas Anatas Indicas vocamus, conicere licet ex Plinio *lib.* 10. *c.* 22 inter anseres reponente, & ita scribente: *Decet & Tetraones suus nitor, absolutaque nigritia, in superciliis cocci rubor*, tales autem esse iam memoratas non dubitandum. Legendum autem *Tetraones*, non *Erythrotaonas*, vt alii, quod Angelus Politianus *Miscellan. c.* 57. docet, & Torrentius hoc loco, ex Tertulliani verbis aduersus Marcionem.

Numidicæ & Meleagrides aliqui legunt coniunctim, alii separatim. Quare si nos Numidicas, & Meleagrides, aues diuersas accipiamus, Meleagrides, Africanas gallinas esse (quarum meminere Plinius *lib.* 10. *c.* 48. & Varro *lib.* 3. *de re rust.*) dicemus, quæ nobilis gallinæ Turcicæ seu Cairinæ appellantur, quum sint grandes, gibberæ, & variis conspersæ plumis, vt dicti scriptores tradidere: nisi quis cum Calepino has esse malit nostrates Gallinas Indicas, seu pauones Indicos dictas. Numidicas vero esse puto quæ ex Alexandria ad nos transferuntur, Venetiisque *Pharaonis Gallinæ* vocantur. Quæ coniectura dicta lector accipiat, quum de huiusmodi auibus ex scriptorum sobrietate quid amplius afferamus non habeamus.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
CAP. XXVI.

Quosdam summis honoribus functos ad Essedum sibi occurrere togatos per aliquot passuum millia, & cœnanti, modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est.

IN huius loci interpretatione satis parci sunt interpretes, nec rem exacte aperiunt. Quare, quid nos sentiamus, in medium

medium afferre libet. Per *Pluteum* Suet. intelligere lecti triclinaris caput existimo, vt sensus sit, Senatores, modo ad caput, modo ad pedes lecti, linteo succinctos stare passum Caligulam, dum cœnaret. Pluteum vero dicitur, quia ea pars consepiebatur tabulis, quod & hodiernis, præsertimq; patrum & auorum nostrorum temporibus fieri consueuisse norunt omnes. Plutei enim, vt cętera significata omittamus, proprie appellantur tabulæ, quibus aliquid præsepitur, *ex Festo Pompeio*. Ita Liuius inquit: *Cratibus, pluteis & linteis contectus*. Ita tabulæ vocatæ constituentes librorum vel signorum repositorium. Iuuen. Saty. 2.

Et iubet Archetypos pluteum seruare Cleanthas.

Et apud Ciceronem lib. 1. ad Atti. *Sigilla plutealia, imaguncula pluteis*, id est, tabulis inclusæ dicuntur. In hunc sensum etiam testudinis machinæ bellicæ partem, quam Athenæus *θωράκιον* Græce dixit, Vitruuius appositissime vertit *Pluteũ*. Quod alii ad verbum *Loriculam* appellauere. Et apud Iurisperitos plutei dicuntur tabulæ affixæ, vel parietibus adiunctæ, *in l.* 41. §. 7. *de legat.* 1. Vlpianus l. 17. §. 2. de act. empr. *Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia vela, partes ædium non sunt.* Quia itaque discubitorii lecti prior & superior pars tabulis circumsepiebatur, ob id ea pars pluteum dicta. Hanc nostram sententiam confirmare videtur Martialis *lib. 3. Epigram.* 49. vbi inquit:

Excluduntq; senem sponda qui parte cubabat;
Namque puer pluteo vindice tutus erat.

Hanc lecti partem puto à Iuuen. *Saty.* 11. frontem appellatam, quum ait:

Sed nudo latere, & paruis frons area lectis,
Vile coronati caput offendebat aselli.

Pluteus enim, seu frons lecti circummuniri tũ tabulis tum æreis tum asseribus ligneis poterat. Propertius lib. 4.

Lygdamus ad plutei fulcra sinistra latens.

Id est, ad fulcra sinistra plutei absconditus, ne videretur. Pars enim sinistra fulcri plutei est latus ad tabulas capitis lecti in parte sinistra, quam vulgo *Sponda stretta* dicunt, quæ versus parietem thalami situari solet. Fulcra enim

dicta partes lectorum thorum sustinentia, vnde fulcrum sinistrum & dextrum. Virgilius 6. Æneid.

——Fulgent genialibus altis,
Aurea fulcra thoris.

Et Gellius, *Neque apud eius lecti fulcrum capsam esse cum strue aut ferro oportet.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
Cap. XXVI.

Scenicis ludis, inter Plebem & Equitem causam discordiarum serens, decimas maturius dabat.

QVid hoc loco per Decimas intelligendum sit, se non sat scire fatetur Leuinius Torrentius. Beroaldus ait, id nomen esse Imperatoriæ liberalitatis, at qualis esset, non explicat, sed alteram interpretationem adiungit, explicans *decimam ad horam*, ita vt sensus sit, Caligulam decima hora ludos exhibere consueuisse, sed vt sereret causas discordiæ inter Equites & plebem, maturius dedisse ludos scenicos, hoc est, ante horam decimam. Sabellicus refert *decimam* ad tributi seu vectigalis genus. Quæ sane interpretationes minus apposite textus sensum aperiunt, quemadmodum ex serie verborum in illius lectione facile dignoscitur, nam in earum singula confutanda tempus conterere superuacaneum duco. Nec profecto magis ad rem faciunt quæ Glareanus scriptis mandauit. Probabilior certe, mea sententia, Turnebi explicatio, quam affert *libro Aduers.* 18. *capite* 5. inquiens, per decimas hoc in loco intelligendum, missilia & tesseras, quæ in spectaculis ab Imperatoribus (vt alias fuse docuimus) populo impartiebantur. Verum optarem, quod declarasset, qualia essent huiusmodi missilia, cur Suetonius decimas vocet, & cur maturius data, discordiarum causa essent inter Equites & plebem. Nos textus genuinum sensum percipere cupientes, quæ diligenti indagatione assequuti sumus, lectori proponimus. Occurrebat primo; In Scenicis Ludis aliisque consimilibus spectaculis aliquando Romanum populum pro subsidiis certam

pecuniam

pecuniam persoluere consueuisse, quod ex Plutarcho *in vita C.Gracchi* colligimus, scribente: *Quum esset populus gladiatores in foro spectaturus, pleriq; magistratuum pulpita ad spectandum circa forum construxerunt, easq; mercede locabant, hæc eos amoliri Gracchus iussit.* Cornelius Tacitus & ipse *lib. Annal. 4.* meminit Attilii cuiusdam, libertini generis, qui in gladiatorio spectaculo apud Fidenam amphitheatrum construxit, non municipali ambitione, sed sordita mercede negotio quæsito.

Nonnunquam etiam Principum liberalitate subselliorum loca gratuito dabantur plebi, quod docet præsenti capite Suetonius, inquiens, Caligulam inquietatum fremitibus media nocte occupantium gratuita in Circo loca, eos fuste abegisse. Quibus sic se habentibus, sic textum interpretari posse cogitabam, plebi scilicet frequenti, maturius solito decimas dedisse, hoc est, tesseram vnicuique exhiberi consuetam, ad hoc vt intra Circum admitterentur ad scenicum spectaculum, quod & nostris temporibus factum non semel obseruauimus, illas autem tesseras decimas appellatas putamus, eo quod essent veluti denarius constans ex decem assibus, quale & diurnum militare stipendium fuisse, ex Tacito alibi diximus. Sed mehercle hæc explicatio (vt ingenue fatear) haud plene satisfacit; quam itaque genuinam censeo, propono. Quoties spectacula publica à Romanis Principibus, ob diem natalem, cultum Deorum, aliamve similem causam populo dabantur, eisdem mos fuit, peractis spectaculis, patritii generis homines conuiuio excipere, quod *cœnam rectam* dictum, alias docuimus, verum multitudine aduenientium, & negotii difficultate tædio affecti, rem ad sportulas traduxere, & in quibus certa obsonia vnicuique impartiebantur. Sed & hoc prætermisso, ad pecuniæ certam quantitatem singulis exhibendum, sportularum loco, deuentum. Hanc autem fuisse decem nummos, ex Martiale colligimus, scribente:

Quum data sint equiti bis quinq; numismata, quare
Bis decies solus Sestiliane bibis?

Vnde & huic pecuniarum summæ *decimæ* nomen inditum

simus, ob id, in confutanda seu recipienda Turnebi expositione non immorandum. Erant antiquis quoque pegmata machinæ quædam ligneæ, quæ in triumphis, necnon & scenicis, aliisque publicis ludis circumferri solebant, variis non modo picturarum generibus exornatæ, sed & super quas pueri, gladiatores, aliique, pugnas, obsidiones, aliasve hominum actiones repræsentabant; quemadmodum & hodiernis temporibus, in publicis supplicationibus seu rogationibus, aliisque publicis Ecclesiasticis festiuitatibus non semel factum vidimus, *repræsentationes* vulgo *sacras* vocant. Ita & in profanis ludis, vti Comœdiarum intermediis dictis, & in pedestribus simulatis pugnis, pluries factum norunt omnes. Hoc idem Romæ priscis temporibus frequenter actum constat. Pegmata enim in scena, in triumphis, in ludis publicis cum pueris & aliis ludioris ex ligneis tabulis confecta perducebant. Ad quod alludens Iuuenalis *Satyr.*4. inquit:

—— Sic pugnas Cilicis spectabat & ictus,

Et pegma & pueros inde ad velaria raptos.

Et Martialis *in Amphitheatro Domitiani Cæs. Epigram.*2. de mole, super qua impositus erat Domitiani Colossus:

Et crescunt media pegmata celsa via.

Et lib.8. Epigram.33. ad Paulum:

Hæc fuerat nuper nebula tibi pegma perunctum.

Hæc autem pegmata modo repente excrescebant, modo residebant, quod ex Dione colligimus scribente in Adriani vita: *Nam si surgentia spectacula & pegmata efferre voluerint, illud nullo pacto effici poterit humilitate loci.* Sed clarius Seneca ad Lucillum *Epist.*88. diserteque, quæ & qualia essent huiusmodi pegmata, aperit his verbis: *His annumeres licet machinatores, qui pegmata ex se surgentia excogitant, & tabulata tacita in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut quæ distabant sua sponte cohærentibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus.* Pegmatis formam habemus etiã ex Iosepho *de bello Iudaico, lib.7.c.*1. in hæc verba: *Maxime autẽ erat stupor machinarum, quæ portabantur, siue pegmatũ fabricatio, pro quorũ magnitudine viribus portantium occurrentes*

rentes timebant, multa enim in tertium, nedum quartum, surgebant tabulatum, & magnificentia fabricæ cum admiratione delectabant. In illis machinis simulachrum belli repræsentatum fuisse significat, vt alii fugere, alii capere viderentur, & per singula pegmata dux captæ vrbis agebatur, ita ordinatus, vt captus fuerat. Plinius *lib.33. cap.3.* magnitudinem commemorans, & pretium ingens pegmatis à Caio in Circo deducti ait, centum & viginti quatuor argenti pondo fuisse. De pegmate Prudentius: *Tabulis superne strata tegunt pulpita rimosa rari pegmatis compagibus.* Apuleius pegma confixilem machinam vocauit, sic enim lib.4. *Confixilis machinæ sublicæ turres tabularum nexibus, circumforaneæ domus floridæ picturæ decora futuræ venationis receptacula.* De pegmate etiam idem Suetonius verba fecit *in Claudio, cap.34.* inquiens, illum obiecisse ministros & fabros, si pegma illorum recte & feliciter non processisset. In huiuscemodi machinis etiam igne & flammis fusos antiquos, constat ex Claudiano scribente:

Mobile ponderibus descendat pegma reductis,
Inq; chori speciem spargentes ardua flammas
Scena rotet.

Et Vopiscus in Carino ait: *Præterea exhibuit pegma, cuius flammis scena conflagrauit.* Ad huius generis machinas respexisse D. Augustinum puto, quum *lib.24. de ciuitate Dei* inquit: *Ad quam stupenda opera industria humana peruenit, quæ in theatris mirabilia spectantibus, audientibus incredibilia, facienda & exhibenda molita est?* Fortasse de eisdem meminit Aristoteles *libro de Mundo*, in hæc verba: ὥσπερ δρῶσιν μηχανοτέχναι, διὰ μιᾶς ὀργάνου σχασηρίας, πολλὰς καὶ ποικίλας ἐνεργείας ἀποτελοῦντες. Vertit Apuleius: *Machinatores fabricarum, astutia vnius conuersionis multa & varia pariter administrant.* Nos verbum verbo reddentes, ita vertimus; *Quemadmodum agant machinarum opifices vnius instrumenti fune vel trochlea multas & varias actiones perficientes.*

Quibus omnibus sic se habentibus, sensus erit textus, Caligulam gladiatores pegmates, id est, non fortes, nec vsque ad internecionem pugnare solitos, sed qui super pegmata tantum imaginarias pugnas repræsentare consueuerant,

rant,

rant, rabidis feris ſubieciſſe, vt nullo negotio dilaniarentur, ſicque crudelitas, quam profitebatur, magis eluceſceret, dum populum ſpectantem æſtui ardentiſſimo exponeret, & pegmates gladiatores patresquefamilias ſenio confectos rabidis feris obiiceret. Sic enim legendum non dubito, quod fere omnes editiones confirmant; non *rabidas feras*, quod cenſuit Torrentius doctiſſimus, nam noſtra lectio magis capitis inſcriptioni congruit.

Illud etiam profecto reiiciendum, quod interpres quidam adduxit, nempe gladiatores pegmatis fuiſſe, qui in pugna debilitati, ad pegmata deducenda in ſpectaculis adſeruabantur: nam ex iam dictis clare patet, ad id munus peragendum opus fuiſſe validiſſimis, non debilitatis. Poſtremo tanquam corollarium addimus, Pegmata aliquando à Latinis ſcriptoribus accepta pro loculamentis pluteisque librariis, nos vulgo *Scancie* appellamus. Sic Ciceronis dicta interpretanda, lib. 4. ad Attic. Epiſt. 8. *Nihil venuſtius, quam illa tua pegmata, poſtquam miſiſti, libros illuſtrarunt valde.* Cælius Rhodiginus *lib. 6. cap. 12.* conſeptum quadratum illud, in quo farina venalis habetur, pegma vocauit, ſed quam appoſite, neſcio.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
CAP. XXVII.

Sæuitiam ingenij per hæc maxime oſtendit: Quum ad ſaginam ferarum muneri præparatarum carius pecudes compararentur, ex noxiis laniandos adnotauit, & cuſtodiarum ſeriem recognoſcens, nullius inſpecto elogio, ſtans tantummodo inter porticum mediam à caluo ad caluum duci imperauit.

INterpretes fere omnes in hoc conſentiunt, Caligulam, quamuis ex noxiis, quos laniandos adnotauerat, ex cuſtodibus ferarum, nihilominus, nullius inſpecto elogio, omnes medios inter caluum & caluum deduci cuſtodes ad ſupplicium iuſſiſſe; & quamuis locus hic pleroſque fatigarit, omnes caluum in propria & communi ſignificatione accipiendum tradidere, quod mihi haudquaquam ſatisfacere

cere poteſt, ſiquidem Suetonius alioqui exquiſitiſſimus & diligentiſſimus author in ſcribendo, non adeo ſicco pede (vt aiunt) rem ipſam deſcripſiſſet, ſed vt res clara eſſet, appoſuiſſet, binos caluos fortuito eo in loco repertos, inter ſe ſe diſtantes occaſionem præbuiſſe Caligulæ, vt illos inter medios omnes ſupplicio deſtinaret. Quamobrem dum rem ipſam penitius ipſe indago, in hanc venio ſententiam, Suetonium per *caluum* non hominem intellexiſſe, ſed extremas partes porticus & carcerum, quibus includebantur feræ ad publica munia reſeruatæ, ſiquidē foueæ ſeu carceres huiuſmodi ſingulæ, alter alteri cohærentes, in longum extendebantur, quibus porticus anteſtabat, extremam autem partem quamlibet vocatam puto *caluum* metaphorice, & ad ſimilitudinem, ſicuti enim in caluicie pili nequaquam conſpiciuntur, ita partes extremæ porticus fouearum, in quibus feræ includebantur, quum eis deſtitutæ eſſent, *caluum* dicebantur. Hocque ex eo colligi poſſe exiſtimo, quod ex Theſauris Stephani habeamus, Phalacres dictos vertices montis Idæ, vbi planta nulla viſitur, niuium ac gelu magnitudine; φαλακρὸς enim Græcis caluus dicitur. Quin addit, Phalacra montana omnia fruticibus nuda vocari. Ita apud Catonem & Plinium *caluatam vineam* legimus, in qua vites quidem ſunt, ſed paucæ admodum & raræ. Apud Columellam *caluari* & *caluefcere* in eodem ſenſu obſeruamus, & apud Plautum *caluor*; ait enim in Caſina:

Nam vbi domi ſola ſum, ſopor manum caluitur,

id eſt, ab opere fruſtratur. Ita milites & mimi, qui fruſtrati eſſent, calui dicebantur. Et Salluſtius *tertio Hiſtoriarum* habet: *Contra ille calui ratus*, id eſt, fruſtrari. Et Pacuuius: *Cenſeo pater te vocis calui ſimilitudine.* Turnebus *lib. Aduerſ. 20. c. 8.* ex Lexico antiquo *Nucem caluam* adnotauit eſſe auellanam, eo quod ſuprema pars illius cortice deſtituatur. Calua Catoni *de re ruſt. cap. 8.* generis nomen eſt, eas arbuſculas complectens, quæ nuces gerunt, non vndique cortices putamine obductas, ſed ſummo apice nudas, quales auellanæ. Itaq; ſicuti metaphorice hæc omnia ſcriptoribus priuatiue dicta adnotamus, ita & extremam vtramque partem porticus

caueis

caueis ferarum antepositæ, eadem ratione caluam dictam, existimamus, sensusque verborum Suetonii erit, quod Caligula quamuis noxios custodes adnotasset, nihilominus nullius eorum inspecto elogio, stans in media porticu à caluo ad caluum, id est, ab extremis partibus custodes ad supplicium duci ingenita sæuitia & feritate iussisse, quod idem est, ac si dixisset, *omnes*. Hinc prouerbium ortum duxisse, ait Dion, *à caluo ad caluum*, id est, à summo ad imum à primo ad vltimum, eadem enim voce vtitur ipse Dion, ἀπὸ τ φαλακροῦ μέχρι τ φαλακροῦ. Nec obstat, quod quis obiicere posset, pro interpretum tutela, ex ipsomet Dione scribente, Seianum ad Tiberii ludibrium, qui caluitio deformior erat, in spectaculo quodam curasse per caluos effici omnia à matutina hora in vespertinam, quodque etiam Cæsar Dictator caluitio laboraret, ex Suet. *in illo, c.45.& 51.* Et Domitianus Imperator, quod sæuitia Neronem æquasset, vel anteiisset, & caluus esset. Iuuenalis Sat.4. scripsit:

Caluo seruiret Roma Neroni.

Namque data Romæ caluorum frequentia, nihilominus interpretationem nostram ob iam dicta magis textui congruam arbitramur. Præterea addamus nos, (& forte melius) Caligulam non custodes pecudes carius ementes laniandos damnasse, sed ex noxiis capitali causa carceribus custoditis, non tamen eorum causa cognita omnes destinasse à principio ad finem custodiatum laniandos loco pecudum feris exhibendis. De elogio enim alibi plura.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA. CAP. XXXII.

Myrmillonem è ludo rudibus secum batuentem, & sponte prostratum confodit ferrea sica.

QVi antiquis dicerentur Myrmillones, non explicant hoc loco expositores. Nos, quæ ex lectione scriptorũ adnotauimus, adducere operæpretium duximus. Erant Myrmillones, authore Festo, pugilum seu gladiatorum genus, qui in spectaculis publicis pugnabant aduersus Retiarios, ob id (inquit) *Retiario pugnante aduersus Myrmillo-*

nem

nem cantabatur. Non te peto, piscem peto, quid me fugis Galle? namque Galliæ Myrmillonis piscis effigies inerat, quod genus pugnæ institutum ait à Pittaco, vno ex septem Sapientibus, sicuti Retiarii tunicati retem & fuscinam in pugna gestabant, quod ex Suet. supra *in Caligula, cap.30.* dignoscitur, & ex Iuuenale scribente:

Postquam vibrata pendentia retia dextra
Necquicquam effudit.

Et rursus:

Vicit & hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi.

Nam Retiarii tunicati pugnabant, *ex hoc loco Iuuenalis, & ex Suetonij loco allegato.* Gallos autem vtplurimum fuisse Myrmillones, ex Festo patet, vel saltem Gallicæ armaturæ genere munitos. Dicti auté fuere Mirmillones seu Myrmillones deflexa voce à Græco, quasi *Myrmidones* dixisset, qui Alexandri Magni milites habiti sunt omnium fortissimi; Latinis enim mos est in vocibus à Græco sermone deriuatis, D in L commutare; ita dicunt *Vlysses*, qui est Græce ὀδυσσεύς. Dicti autem fuere etiam Myrmillones sequutores, quia fortissimi in pugna, nunquam terga dabant, sed fugientes insequebantur. Quod autem pugnarent cum Retiariis, patet ex Iuuenale scribente:

—— *Cum Graccho iussus pugnare secutor.*

Quod si dicimus, Myrmillones Gallos fuisse, id intelligi volumus origine, vel quod Gallica armatura vterentur; nam quod & aliæ gentis reperirentur, constat. Scribit namque Cicero in Philippicis: *Ille autem ex Myrmillone Dux, ex Gladiatore Imperator.* Et rursus: *Etiamne ab hoc Myrmillone Asiatico Senatus mandata, legatorum verba audientur?* Et iterum: *L.Frater, qui Myrmillo Milasis depugnarat.*

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
CAP. XXXIII.

Quin & subinde iactabat, exquisiturum semel fidiculis de Cæsonia sua. cur eam tantopere diligeret.

FIdiculas antiquis tormenti genus fuisse, vnanimiter omnes fatentur moderni Scriptores, sed quale id esset, nemo satis explicat, ita ieiuni sunt interpretes hoc in loco, & supra *in Tiberio, cap.62.* Quidam aiunt, fuisse torquendi instrumentum ex duobus obliquatis lignis compactum. Alii machinam fuisse tradunt, qua vti in musicis instrumentis fides extenduntur, ita & in hominibus torquendis nerui hinc inde multis funibus extendantur, quæ machina multos funes habebat. Eculei partem statuit Carolus Sigonius *lib 3.de iudiciis, cap.*19. Nos vero existimamus, non aliud tormenti genus fuisse ab illo vulgato, quo Iudices ad eruendam veritatem noxios seu culpatos torquere consueuerunt, illos fune alligatos in altum extollendo, ea coniectura innixi, quod non sit existimandum, si fidiculæ aliud genus tormenti fuisset, penitus intermissum, nec minus funis tormentum adeo nouum, vt illius antiqui non meminissent, præsertim Iurisconsulti. Non enim alio pacto interpretandum illud *in l.1.& 2.C.Theod.de quæstio.* tormenti genus *fidiculæ* ab eo dictum. Fidiculæ autem dictæ à fidibus seu chordis & neruis, quibus manibus post tergum deuinctis, homines ad torturam funi alligabantur, sicuti fidiculæ musicalium instrumentorum *fides* appellantur. Cic. de natura Deorum: *Fidiculæ numerosæ sonantes, & tibiæ modulate canentes.* Non enim assentiendum puto Isidoro *lib.5. Etymolog. cap.*27. tradenti, quod fidiculæ dicti sunt à fide, eo quod ad fidem inueniendam hoc tormenti genere vterentur antiqui. Verum quia retro alligatis manibus torquendum in altum extollebant ligneo instrumento torcularis instar, *Torchiello* vulgo dicunt, & *Torchlea*, iccirco in fidicularum tormento adesse ligna bina aliqui dixere; alii, esse instrumentum ligneum. Quod vero fidiculæ huiusmodi non sint par-

tes eculei, sed tormenti genus diuersum, constat ex Valerio Maximo, scribente cap. de patientia: *In Theodoro viro grauissimo Tyrannus tortorum manus frustra fatigauit: Rupit enim verbera, fidicula laxauit, soluit eculeum, laminas extinxit, quam efficeret, vt tyrannicidij consocios indicaret.* Et Seneca lib. 3. *de Ira*, inquit: *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tribularibus, eculeo, igne.* Ex quibus non solum clare patet, fidiculas aliud tortorium instrumentum ab eculeo, quinimo esse funis tormentum, vt diximus, dum ait, *fidiculas laxauit*, id est, chordas tortorias, vti Ascensius interpretatus est. Quod tormenti genus eleganter explicauit Prudentius *in Hymno D. Vincentij*, inquiens:

Vinctum retortis brachijs,
Sursum ac deorsum extendite,
Compago donec ossium
Diuulsa membratim crepet.

Et in D. Romani Hymno:

Miserum putatis, quod retortis pendeo extentus vlnis.

Quod si quis fidiculas partem eculei contenderit, ego potius eculeum fidicularum partem dixerim, lignum scilicet rotundum, super quem funes in attollendo torquendum obuoluuntur, fundito in foraminibus illius ligno aut ferro, quo circumcirca vertitur lignum illud rotundum & oblongum, quod vsu venire vulgatis torcularibus obseruamus. Quod comprobare possumus ex Sozomeno *Historiæ Ecclesiasticæ libro* 5. scribente: καὶ προσαγαγὼν πρὸς τὸ βασανιστικὸν ξύλον αἰωρεῖσθαι προσέταττεν, id est, *& cum ad tortorium lignum adduxisset, in sublime tolli iussit.* Et Quinctilianus declamatione vltima: *Ideo enim eculeum mouebam artifex senex, temebam fidiculas ratione sæuitiæ vt leniter sedibus suis remota compago per singulos artus membra laxaret.* Hæc cum adnotaremus, lætati sumus, legentes apud Cælium Rhod. lib. 10. cap. 5. *Fidiculas accipiunt pro tormento, quo à tortore iam rei funibus alligatis manibus a tergo torquentur vulgo.* Ex quibus coniecturalem nostram interpretationem confirmari clare patet.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA. CAP. XXXV.

Ptolemaeum de quo retuli, & accersitum e regno, & exceptum honorifice, non alia de causa repente percussit, quam quod edente se munus ingressum spectacula, conuertisse hominum oculos fulgore purpurae Abollae animaduertit.

NOnius Marcellus, vbi de generibus vestimentorum, authoritate Varronis *in Cosmophthorine*, Abollam vestem militarem esse dixit, senatoriam alii contendunt, vel saltem honestum vestimenti genus, ex Iuuenale, *Satyra* 4. scribente:

—— Rapta properabat abolla
Pegasus attonitae positus modo villicus vrbi.

Fuit enim Pegasus Iurisconsultus celeberrimus, qui à Vespasiano vrbi praefectus fuit, *ex eodem Iuuenale*, & vt scribitur *in l.2.§.vlt.ff.de orig.iur.* Ad haec Martialis scribit, Crispinum Aulicum potentissimum, *lib.8.Epigram.*48. & Cynicos Philosophos, *lib* 1 *Epigram.*133. abolla vestitos. Et *lib.*4. de Cosmo Cynico Philosopho inquit:

Cerea quem nudi tegit vxor Abolla grabati,
Cui dat latratus obuia turba cibos.

Et Iuuenalis Sat.3. de Stoico quodam Philosopho:

—— Atq; audi facinus maioris Abollae,
Stoicus occidit barram, delator amicum,
Discipulumq; senex.

Vbi Britannicus interpretatur *maioris Abollae*, id est, Philosophicae & grauioris authoritatis, non minoris, qualis militaris. Turnebus *Aduers.lib.*27.*c.*15. authoritate vocabulari bilinguis perquam veteris, in quo legitur Latine *Abollam*, Graece *ἱμάτιον* dici docet, & Abollam pallii genus fuisse, *ἱμάτιον* enim pallium significat. Quod vero Philosophi pallio vestirentur, nobis testis est Gellius *lib.9.cap.*2. vbi habet: *Video barbam & pallium, Philosophum non video.* Miror Seruium scribentem in eum locum Virg lib.5. Aeneid.

—— Duplicem ex humeris reiecit amictum,

Abollam fuisse vestem duplicem, quum id nulla autoritate ipse firmet, nec ipse alibi id legisse meminerit.

Cap. XXXV.

Erat Esius Proculus patre Primipilari, ob egregiam corporis amplitudinem & speciem Colosseros dictus. Hunc e spectaculis detractum, repente & in arenam deductum, Thraci, & mox Hoplomacho comparauit, bisq; victorem constringi sine mora iussit & pannis obsitum vicatim circumduci, ac mulieribus ostendi, deinde iugulari, &c.

Adeo ieiune locum hunc interpretes explanarunt, vt mirum sit, quum tamen ampliori interpretatione opus sit, vt sensum genuinum illius elicere valeamus. Thraces feros homines & aspero cultu esse, tradit Pomponius Mela, vbi de Thracia verba facit. Liu. *lib.* 43. Thraces ferocissimas gentium appellat. Et *lib.* 36. inquit: *Quippe & Macedones Thracesq; & Illyrici erant, ferocissimæ omnes gentes.* Catullus in Faselli laude & dedicatione habet: *Rhodum ire nobilem, horridamve Thraciam*, vbi expositores aiunt, Thraciam horridam appellasse; ab incolarum feritate & immanitate. Quod pariter colligitur ex eodem *per initia lib.* 39. Cæl. Rhod. *lib.* 23. *c.* 28. ex Platone & Arist. docet, Thraces ingenio & memoria oblæsos esse, in iisdem tamen robur ad belli munia & promptitudinem singularem non deesse. Tyrannos olim Thracibus ad patrandas cædes vsos, constat ex Hesychio scribente: τρύλλεις ὅτως ἐκάλουν μιαιφόνοι θρᾶκες τοῖς βασιλεῦσιν οἱ τὰς φονικὰς χρείας πληροῦντες. Quod & in Pisonem Cicero cognouisse colligitur, dum inquit: *Vt Rex Ariobarzanes Consulem vestrum ad cædem tanquam aliquem Thracem conduceret.* Idem etiam innuit *lib.* 2. *Offic.* scribens: *Tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbatum, & eum quidem (vt scriptum est) compunctum notis Threiciis*, vel, vt alii legunt, *Thraciis*, *districto gladio iubet anteire.* Nam Thraces notis se compungebant in fronte, ex Strabone *lib.* 7. Nobilitatis enim loco censebantur Thraces frontem notatam punctis prætulisse, *ex Herodoto*, vnde *Thraciæ notæ* in prouerbium. Et in 6. Antoniana: *Myrmillo in Asia depugnauit, quum ornasset Threcidicis comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem iugulauit.*

Quo

Quo loco siue legamus *Threcidicis*, siue *Thraciis*, seu *Threiciis*, (vt nonnulli inter se contendunt) intelligendum est de armis, quibus Thraces vti solebāt in pugna, & in amphitheatralibus muneribus, inter quæ præcipua erat Parma, vt docet Aristophanes in Comœdia, quæ inscribitur *Acharnes*. Quum autem fortissimi inter gladiatores Myrmillones essent (vt alibi adnotauimus) illis opponebantur Thraces & & ipsi validissimi, quod ex superiori loco Ciceronis colligere possumus, necnon ex Ausonio in Monosyllabis scribente:

Quis Myrmilloni contendit? æquimanus Thrax.

Qua de re quum Caius Esium Proculum ex amplitudine corporis *Colosseros* dictum, iussisset in [illegible] duci, per inuidiam illi opposuit Thracem validissimum gladiatorem, de quo fort[illegible] illud Plinianum vigesimo primo: *Thracio studioso in Caij Cæsaris ludo notum est, dextram fuisse proceriorem.* Quod autem Caius Thracibus gladiatoribus maxime faueret, constat ex Suetonio scribente de illo. cap. 54. *Sed vt aliorum generum artes studiosissime & [illegible] exerceret, Thrax & auriga idem cantor atq; saltator batuebat pugnatoriis armis.* Et [illegible] 55. *Thraces quosdam Germanis corporis custodibus præposuit.* Thrace itaque victo ab Esio, Hoplomachum etiam gladiatorem rursus comparauit, hoc est, vndiq; armis contectum gladiatorem, quod vocis à Græcis deriuatæ significatio demonstrat; namque Græce τὰ ὅπλα *arma*, & μάχομαι pugno. Vnde a [illegible] pugnantes *Hoplomachi* dicti. Hos autem Tacitus lib. Annal. 3. *Crupellarios* vocat, necnon & *ferratos*, inquiens: *Adduntur e seruitiis gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen, Crupellarios vocant.* Et paulo infra de iisdem: *Paulum moræ attulere ferrati restantibus laminis aduersus pila & gladios.* Caius itaque qui optabat Esium succumbere, quum ille Thracem superasset, opposuit armis tectum gladiatorem, alias enim inermes, quoad tegmina corporis pugnabant. Quod clare ex Seneca *lib. 1. Epist. 7.* manifestum fit. Hoplomachum etiam interpretari possumus ex [illegible] quæ Galenus scribit *lib. 2 de tuenda valetudine, c. 11.* & 12. pro perito Sciamachiæ, id est, vmbratilis pugnæ, seu

armorum meditationis, quam voce Græca deluxata vulgares *Scrimiam* dicunt; Armorum enim meditationis motus Hoplomachicos vocat Galenus, qui inter gymnasticè se exercentes, saltatores, Hoplomachicos, Pancratistes & luctatores enumerat. Prior tamen interpretatio magis arridet, tum quia magis textus sensui conuenit, tum etiam, quia superius docuimus ex Suetonio *in Iulio Cæsare, cap.* 26. Lanistas in ludo armorum peritos tyrones erudire solitos, quod munus & aliquando per Senatores peritos fieri voluit Cæsar. Hoplomachi meminit Martialis *lib.* 8. scribens:

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus ante,

id est, ex medico oculorum effectus armatus gladiator, vel armorum exercendorum magister.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.
CAP. XXXV.

Ita se proripuit è spectaculis, vt calcata lacinia togæ, præceps per gradus iret indignabundus & clamitans.

LAciniam esse togæ partem nemo negat, at quæ fuerit, à nullo hactenus rectè explicatum existimo. Qua de re quid nos putemus veritati consentaneum esse in re hac, aperire libet. Sciendum itaque, præter ea, quæ superius adnotauimus, vbi de toga verba fecimus, eam fuisse amictum Romanorum supernum, in cuius forma describenda conueniunt Scriptores. Siquidem Dionysius *in Prisco* semicircularem fuisse scribit, inquiens, togam pictam fuisse amictum non vt Lydorum quadratum, sed semicircularem, eamque à Romanis *togam*, a Græcis τήβεννον appellatam. Isidorus *lib.* 19. ait, Togam pallium esse purum, forma rotunda, mensuram vero togæ iustæ, esse sex vlnas. Athenæus *lib* 5. δειπνοσοφιστῶν, vbi loquitur de sæuitia Mithridatis in togatos, si Græca Latina reddamus, inquit, Romanos oppressos in Asia ad simulacra Deorum confugiendo, aut quadratis vestimentis abiectis ad pallia redeundo, antiquumque patriis iam ab ipsis relictis agnoscendo, vitam quam sieri ... De huiuscemodi autem calamitate nunc temporis

poris, de rationeque vitandi impetum Regium Cicero meminit *in orat. pro C. Rabirio*, inquiens: *Factum certe P. Rutilium necessitatus ex usu atque defendit, qui quum a Mithridate Mytilenis oppressus esset, crudelitatem Regis in togatos, vestitus mutatione vitavit.* Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis antiquitatisque, prudentiæ Consularis homo, soccos habuit & pallium; ex quibus authoritatem Athenæi confirmari, non est qui non videat, affirmantis tamen quadratæ figuræ fuisse Romanis. Quod etiam confirmari potest ex Sexto Pompeio scribente *lib.* 18 Romæ Recinium omne vestimentum quadratum. Recinium autem dici vestem, quæ retrorsum reiiceretur, testatur Varro & Seruius *lib.* 1. *Aeneid.* Ex quorum numero fuisse & togã, non dubitandum; etsi mulierum fuisse togam tradat Varro *lib.* 4. *lingua Lat.* scribens de læna toga, in hæc verba: *Lana quod est de lana multa; duarum enim togarum instar, vt antiquissimum mulierum recinum.* Ex dictis itaque authoritates de forma togæ scribentium sibi inuicem contrariari videntur.

Ego tamen conciliari posse crediderim, si dixerimus, togam indumentum fuisse vna in parte semicirculare, in altera vero quadratum, cuiusmodi illud amictus superni genus, quo hodie nostrates mulieres vtuntur, & vulgo dicuntur *manti*. Qui etiam & ipsi ea in parte, quæ ad dorsum porrigitur, circularis formæ conspicitur, desinit autem retrorsum in acuminatas & in angulos acutos terminantes; quarum respectu dici potest quadratum indumentum. Consimilis sane figuræ fuisse Romanorum togam coniicio, tum ex iis qui scribuntur ab authoribus, tum etiam ex conspectu vestimentorum, quæ in statuis antiquis Romanorum nobilium obseruamus. Togas autem superinduxisse corpori nullo vinculo annodatas, nec cingulo vllo superiniecto, manifestum puto, sed togam corpus inuoluisse acuminatis illis duabus partibus complicatis, & modo sub axilla altera iniecta, altera super humerum oppositum adacta, cẽlendum, vti videre est in antiquis statuis. Partes autem extremas has acutiores, *lacinias* vocatas, iure optimo suspicari posse coniicio. Si enim istæ implicabantur, vt dixi, fiebant

ſinus vnus, vel duo, pro diuerſæ complicationis ſpecie. Ita Macrobius de Cæſare: *Cæſari ita præcipiebatur, vt trahenda laciniam, veluti mollis incederet.* Et de Hortenſio: *Hortenſius ad ſpeculum ſe intuens, togam corpori ſic applicabat, vt rugas non ſorte, ſed induſtria locatas artifex nodus adſtringeret, & ſinus ex compoſito defluens lateris medium ambiret.* Vnde Cicero in Epiſtol. Tironi: *Videor enim videre te ementem ruſticas res cum villico loquentem in lacinia ſeruantem ex menſa ſecunda ſemina*, id eſt, vt ego interpretandum puto, in ſinu. Ita & exponendum Gellii dictum lib. 11. *Obtentu togæ tanquam ſe amiciens ex lacinia facto.* Ita quoque Columellæ dicta *lib.* 8. exponenda, vbi ait; *Pecus ægrotum diſtribuendum in lacinias, vt facilius conualeſcat*, id eſt, varia loca ſeparatim & diſiunctim ponenda & ſeparanda, ne

Morbida facta pecus, totum corrumpat ouile,

vt ait Poeta. Ita D. Hieronymus *ad Theod.* ſermonem ſinuoſum & flexuoſum *laciniοſum* appellat, & ab eodem dicitur *diſputatio lacinioſa*, id eſt, tortuoſa & implicata, vti ſinus ex lacinia confecti ſunt. Ita Plin. *lib.* 5. *c.* 16. Alexandriam *lacinioſam* vocat, id eſt, in varios gyros & flexus productam. Et in eundem ſenſum lib. 25. c. 10. *lacinioſa folia* dixit. Si vero laciniæ hæ togæ partes ſolutæ erant, nec corpori circumdatæ aut obuolutæ, ſed laxæ & liberæ, tunc non dicebatur toga ſinuoſa, vel in ſinus redacta, ſed aperta appellabatur. Ita Valerius Maximus *lib.* 3. de Scipione Africano verba faciens, inquit: *Læuam manum apertæ togæ circumdedit.* Et Velleius Paterculus; *Scipio Naſica circumdata læuo brachio togæ lacinia in Gracchum irruit.* Et rurſus Val. Max. lib. 3. *Iuſſit eum togæ laciniis abſciſsis amictum, diſcinctaq; tunica indutum, nudis pedibus adeſſe.* Et Frontinus lib. 4. *Piſo ad Titium præfectum cohortis, quod loco fugitiuis ceſſerat, cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus in principiis quotidie ſtare iuſsit.* Et Plaut. in Merc.

Ac tu adepol ſume laciniam, & abſterge tibi ſudorem.

Et Suetonius in Cæſare: *Cæſar quum interficeretur, toga caput obuoluit, ſinum ſiniſtra manu ad ima crura deduxit, quo honeſtius caderet*, id eſt, ſoluto ſinu ex laciniis obuolutis facto, togæ laciniis crura cooperuit. Ita Plutarchus ſcribit, Tiberium

Gracchum

Gracchum fugientem togam dimisisse, atque in tunica cecidisse. Et Suetonius hoc loco ait, Caligulam calcata lacinia togæ præcipitem per gradus iuisse. Plaut. *in Asin.* inquit:

Hæc lachrumantem lacinia tenet lachrumans.

Ammianus Marcellinus *lib.* 30. de Hunnorum gente tradit: *Hostisque dum mucronum noxias obseruat, contortis laciniis illigant, vt laqueatis resistentium membris equitum, digrediendi vel gradiendi adimant facultatem.* Ex quibus omnibus satis patere existimo, quam perperam omnes fere interpretes exponant pro *laciniis*, fimbriatas partes togæ ornamenti gratia imponi solitas, quas vulgo *frangias* vocamus.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA. Cap. XXXVIII.

Fabricauit & de cedris Liburnicas gemmatis puppibus, versicoloribus velis, magna Thermarum & Porticuum, & Tricliniorum laxitate, magnaque etiam vitium & pomiferarum arborum varietate, quibus discumbens de die inter choros ac symphonias littora Campaniæ peragraret, &c.

Videtur Suetonius hoc loco male vsurpasse vocem *Liburnicas*; Quum Liburnica, teste Appiano, nauis genus esset velocissimum & bellicum, ita à Liburnis in Illyrico populis dicta, qui consimilibus nauibus Ionium mare & eiusdem Insulas deprædabantur, & per consequens, non excedentes in magnitudine; quod & Lucanus innuere videtur, scribens lib. 3.

Ordine contentæ gemine creuisse Liburnæ.

Et Horatius:

Ibis Liburnis inter alta nauium
Amice propugnacula.

Si itaque Liburnæ seu Liburnicæ naues ordinem geminum remorum non excedebant, & illis vtebantur pernauigantes inter altas & magnas naues, & velocissime mouebantur, quo pacto naues à Caligula de cedris fabrefactas, quę Thermas, porticus, triclinia magna laxitate habebant, magnaque vitium & arborũ varietate refertæ erant, & per consequens

motui veloci ineptæ; Quomodo, inquam, eas Liburnicas appellare iure potuit Suetonius? At, ne authoritatem nostram indefensam relinquamus, dicimus illum in describendis nauibus à Caio fabricatis voluptatis gratia, non magnitudinem, non modum spectasse, sed formam, ideoq; Liburnicas appellasse, quod instar Liburnicæ factæ essent. Liburnicis autem nauibus vsi sunt in maritima pugna Romani, tanquam aptissimis, quas rostratas dixere, ad differentiam paruarum Liburnicarum; Quod constat ex Eutropio scribente lib. 2. Hist. Rom. *Primum Romani C. Duillio & Cn. Cornelio Coss. in mari dimicauerunt. paratis nauibus rostratis, quas Liburnas vocant*; Et idemmet Suetonius *in Augusto, c. 17.* tradit Augustum post victoriam Actiacam, dum in Italiam traiceret, bis tempestate cōflictatum, partem Liburnicarum demersarum amisisse, simulque eius, in qua vehebatur, fusis ornamentis & gubernaculo distracto. Ita Cæsar *lib. 3. bell. ciu.* tradit Scribonium Libonem Liburnicæ classi præfuisse. Victoriæ Actiacæ potissimam fuisse causam assignat Xiphilinus, quod Antonii naues erant hostium nauibus longe maiores, in quibus triremes paucæ, quinqueremes & deciremes complures, reliquæ inter has mediæ, Cæsariani minores, & celeriores naues habebant. Has maiori ex parte biremes fuisse, & iure Liburnicas existimandum, si minores, & velocissimæ. Qua de re statuendum, Suetonium minime lapsum in nomenclatura nauium à Caio extructarum, quum figuram, non velocitatem, aut magnitudinem spectauit.

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA
CAP. LIIII.

Nec alia de causa videtur, eo die quo periit, Peruigilium indixisse, quam vt initium in scenam prodeundi licentia temporu auspicaretur.

PEruigilium Nicolaus Perottus *in Com. linguæ Latinæ*, perperam vigiliam vel custodiam interpretatus est, quod manifeste dignoscitur ex Liuio *lib. 23.* vbi habet, Graccum in ...

insuisse castra Campana, omnibus portis et peruigilio neglecta; Peruigilium vero sacrorum causa induci, quum triduum sacrificatum esset, & sacrum nocturnum esset, quod ante noctem medium complectetur; Ex quibus etiam & illud colligimus; Antiquos in sacris quibusdam peruigilare solos. Quod pariter comprobari potest ex Tacito lib. 15. vbi de Iunone propitiata primum per matronas in Capitolio, deinde ad proximum mare, sic scribit: *Inde hausta aqua templum, & simulachrum Deae perspersum est, & Lectisternia, & peruigilia celebrauerunt feminae quibus mariti erant.* Herodianus quoque idem testatum reliquit libro 3. inquiens: *Vidimus sub id quoque omnis generis ludos, cunctis editos theatris, simulque supplicationes & peruigilia, ad formam Cereris celebratos.* Ad hæc Cicero 2. *de Leg.* ait: *Nocturnæ vero Deos & in his colendis nocturna peruigilationes.* Et Suetonius *in Galba*, de illius simulachro Fortunæ inquit: *In parte ædium consecratum, menstruis deinde supplicationibus & peruigilio anniuersario coluit.* His tamen non obstantibus, & voluptatis gratia & hilaritatis causa peruigilia egisse priscos etiam, ex hoc loco clare colligimus. Quid enim licentiæ Scenicæ cum sacris. Sic eadem in significatione idem Suetonius *in Vitellio, c.* 10. vbi Vitellii luxum detestans, eum in Apennini quidem iugis peruigilium egisse tradit. Clarius Tacitus *lib. hist.* 3. scribens omnia apud Vitellium indisposita, temulenta, peruigiliis & bacchanalibus, quam disciplinæ & castris propiora fuisse. Peruigilium vero vigilia quid maius est, ex Martiale scribente, lib. 9.

Nam vigilare leue, est peruigilare graue.

Et Tacito *lib. Annal.* 1. ingente Rom. milites insomnes magis, quam peruigiles fuisse. Peruigilii mos & nostris temporibus retentus hilaritatis gratia, quum scilicet amici & cognati vel affines inuicem noctu conueniunt, præsertim hyeme, ludisque, confabulationibus, tripudiis, compotationibusque maiorem noctis partem socialiter transigunt. Vulgo dicunt *andare alla veggia.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CALIGVLA.

Cap. LV.

Incitato equo, cuius causa pridie Circenses ne inquietaretur, viciniæ silentium per milites indicere solebat, præter Equile marmoreum, & præsepe eburneum, præterque purpurea tegumina, ac monile è gemmis, domum etiam & familiam & supellectilem dedit, quo lautius nomine eius inuitati, acciperentur, Consulatum quoque traditur destinasse.

ABerrant expositores à genuino sensu huius loci, Beroaldus & Sabellicus; ille inquiens, *incitatum*, nomen esse aurigæ, & illi Gaium ob illius equum munera illa & regalia præbuisse; Hic, dum ait, legendum *incitati equo*. Multum ille à veritate declinans, hic minus; ambo tamen eadem de causa lapsi, nempe authoritate Martialis, qui *libro* 11. *Epigram*. 1. scribit.

Cocco nullo fulget incitatus.

Et lib. 10. Epigram. 76.

Sed cum sponsio, fabulæq; lassæ
De scorpo fuerint & incitato.

Quibus in locis *Incitati* nomen mulionis vel aurigæ fuisse non dubitandum. Verum qui mores Caii ex eodem Suetonio ponderabit, equum adeo celebrem & adamatum non alterius iuris fuisse non permissurum dignoscet. Ad hæc Dion *libro* 59. scribit, quod in Sacerdotibus nouis, quos Caius numini suo instituit, *ex Suet. in illo, cap.* 22. præter Caligulam ipsum, Cæsoniam vxorem, Claudium patruum, qui ei in imperio successit, & equum incitatum, ascriptos fuisse, & cuius sacerdotii magister ditissimus quisq; ambitione & licitatione maxima vocibus comparabat. Et idem Claudius patruus coactus in dicto sacerdotio impendere sestertium octogies, gratis tamen Incitato equo per summam stultitiam datum. Caium itaque omnibus in rebus immodicum, & in equi amore in immensum excessisse credendum est. Quod & ante ipsum alios quoque Imperatores & Principes viros effecisse legimus. L. Verus Antoninus equo, cui *volucer* nomen, aureum simulachrum fecit, quod secum porta-

portabat, cui quidem passas vuas & nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat, & quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberiana ad se adduci iubebat, eidemque mortuo sepulchrum in Vaticano fecit, *teste Capitolino in illius vita.* Hadrianus Cæsar Borysteni equo mortuo monumentum ædificauit, erexitque columnam inscripto Epigrammate, *ex Dione & Spartiano in illius vita.* Plinius libro 8. cap. 42. *Fecit, inquit, & D. Augustus equo tumulum, in quo Germanici carmen est. Et Agrigenti complurium equorum tumuli pyramides habentur.* Idem Plinius eodem loco & *lib.6.c.*20. scribit, Alexandrum Bucephalo defuncto exequias duxisse, vrbemque tumulo circumdedisse nomine eius; quod confirmat Pomponius Mela *lib.*2. *cap.*47. Solinus *cap.*47. Plutarchus *in vita Alex.* & Diodorus Siculus *lib.*17. Q. Curtius *lib.* 5. Iustinus *lib.* 12. & Gellius *lib.*5.*cap.*2. Narrat Pausanias *in Laco.*3. super equi monumentum procos Græcos iuramentum cœpisse, se vendicaturos Helenæ raptum. Horum omnium dementiam prætergressus Caligula, qui non modo eum inter cætera insigniuit gemmis, sed &, proh nefas, Consulatus dignitatem deferre cogitarat. Extat l. vni. Nulli licere in frænis & in equest. *lib.* 11. *C.tit.*11. pœna pecuniaria multans illos, qui ausi essent lapides pretiosos & margaritas equestribus frænis inserere. Rectius Probus Imperator, vere probus, quod testatum reliquit Vopiscus *in eius vita*, equum præstantissimum captum ex Alanis, qui centum milliaria singulo die obiret, vel in decimum diem, labore haud interpellato, fugaci magis, quam strenuo militi conuenire pronuncians, sorte in vrna missa, eum cui sorte obuenit, assignauit.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

CAP. V.

Sed instantius legitimos flagitanti, id solum codicillis rescripsit, quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria se misisse ei.

Liuius *lib.*2. per initia sic scriptum reliquit, A. Cn. Seruilio Consule, C. Flaminio collega aduersus Annibalem exerci-

exercitum ducente, Romæ placandis Diis operam dare, et libris Sybillinis, Decembri mense ad ædem Saturni Romæ inclitum, Lectisterniumque imperatum, & eum lectum Senatores strauerunt, & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum, populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus. In Saturnalium festiuitate libertas seruis concedebatur, & cum liberis exæquabantur, vt sæculi aurei, quo Saturnus regnauit, fieret imitatio. Solinus *capite tertio*, scribit, quod mense Martio matronæ seruis suis cœnas ponebant, sicuti Saturnalibus Domini; illæ, vt honore promptius obsequium prouocarent, hi quasi gratiam rependerent perfecti laboris, Quod pariter Macrobius *libro Saturnal*. 1. *cap*. 12. testatum reliquit; Sed & de hac quoque re nonnihil Plutarchus in comparatione Numæ & Lycurgi, & Lucianus *in Chronicis seu Saturnalibus*, & Athenæus *libro* 14. *cap*. 17. scribit, morem fuisse apud Romanos, vt in Saturnalibus domini seruis conuiuium exhiberent, ipsique seruorum officio fungerentur; Vnde Horatius *libro secundo, Serm. Saty. septima*, scribit:

Iamdudum ausculto & cupiens tibi dicere seruus
Pauca, reformido, Dauusne? ita Dauus amicum
Mancipio Dominum, & frugi, quid sic satis? hoc est
Vt vitale putes, age, libertate Decembri
(Quando ita maiores voluerunt) vtere, narra.

Quo loco Acron interpretatur, intelligendum de libertate seruis in Saturnalibus concessa. Ad hoc quoque spectat versus L. Accii antiqui Poetæ, relati à Macrobio lib. 10. Saturnal. cap. 7.

Maxima pars Graium Saturno, & maxime Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse feruntur ab illis,
Cumque diem celebrant per agros vrbesque fere omnes,
Exercent epulis læti famulosque procurant
Quisque suos, nostrique itidem & mos traditus illinc
Iste, vt cum Dominis famuli tum epulentur ibidem.

Præter autem authoritatem hanc Accii Poetæ, Caryslius quoque in historicis Commentariis scribit, Græcam Cretensium

cum fuisse consuetudinem, in sacris seu festis *Hermais* dictis, vt conuiuantibus seruis Domini seruirent & ministrarent. Et Athenæus *lib.*14.*cap.*17. huiusmodi tamen Festa Cretensium *Mercurialia* vocans idem confirmat. Idem Athenæus eodem loco inquit : *In Troezene Gerestiones mense per multos dies fit conuentus, quorum in vno serui cum ciuibus vna ludunt astragalis, & seruis Domini conuiuium prabent, vt asserit Carystius.* Berosus *libro primo, rerum Babylonicarum* prodidit, mense, quem *Loum* vocant, agi festum consueuisse, *Saceas* nomine apud Babylonem, diebus quinque, quibus Dominis imperabant serui, quorum vnus sumebat stolam Regiæ persimilem, dicebaturque *Zoganes.* Quod & Ctesias *libro secundo, rerum Persicarum,* & Athenæus loco citato confirmant. Et ibidem Athenæus, authoritate Baronis Sinopei *in oratione de Thessalis & Hammonia*, scribit, apud Thessalos fuisse Festa, *Peloria* dicta, in quibus eundem morem Domini cum seruis seruarent, quod in Saturnalibus fieri paulo supra retulimus. Ex quibus illustrari potest Dionis locus in Claudio, qui quum ad milites tumultuantes misisset Narcissum libertum apud ipsum formidulentæ potentiæ, vt eos placaret, ille, quum suggestum concionaturus conscendisset, milites moleste ferentes hominis qualitatum, indignabundi succlamarunt, *ἰὼ σατουρνάλια*, id est, *eo Saturnalia*, exprobrantes Claudio Domino liberti authoritatem apud eum. Huius rei Cœlius Rhodiginus *Antiq. lect. libro decimoquinto, capite vigesimotertio,* Astronomicam caulam affert, inquiens, Saturnalia Romanos celebrare solitos, Solem Capricorno gestante, in quibus feriabantur serui, liberorum calceos sibi circumponentes, omnibus vero inuicem cõmunicantibus; innuente prorsus legis authore, per Capricorni portã homines quib. nunc grauis imminet seruitus, euadere in libertatem mox plenissimam. Plutarchus *in Homero* scribit : *Longo tempore post Thebas ad Saturnalia, qui ludi Musici erant, profectus est.* Superius ex Liuio diximus, Saturnalia vnius diei tantum festum fuisse, quod ex Macrobio & Liuio locis adductis etiam colligitur. Adduxit huic festo Caligula, vt publicã lætitiam augeret in perpetuum vnũ diem, vocauitq; *Iuuenalem,* ex Sac-

ex Suetonio, *in Caligula, c.17.* His Caius Cæsar binos adiunxit, teste Macrobio *libro 1.cap.2. & 10.* Ita vt quatuor fuerint; Quamuis Dion Caſ. *lib.59. & 60.* ſcriptum reliquerit quinque fuiſſe, & alii ſeptem; nulla tamen authoritate ſuffulti.

Ex quibus coniicere licet, quam decipiantur qui locum Ciceronis *in Epiſt.ad Atticum,* interpretantur. *Huc Cæſar ſecundis Saturnalibus ad Philippum veſperi venit,* exponentes *ſecundis Saturnalibus,* id eſt, *ſecunda die Saturnalium,* quum tamen Caligula, qui ſecundum diem Saturnalibus adiunxit, per multos poſt annos ab obitu Ciceronis imperarit. Hos dies Saturnalibus adiunctos *ſigillariorum dies* vocatos colligimus ex Macrobio *libro 1. Saturnal. cap.7. & 10. & 11.* niſi forte dixerimus, hos ſigillarios fuiſſe alios dictis quinque Saturnalibus adiunctos; Prior tamen ſententia magis nobis probatur. Hoc certum eſt, diebus Saturnalibus & ſigillaribus morem fuiſſe, vt Romani ciues inuicem munera alterna mitterent. Quod ex præſenti textu & aliis infra paulo adducendis clare patere poteſt. Alexander ab Alexandro, *lib.2.c.22.* ſcribit, ad aram Saturni accenſis luminibus ſacrum fieri ſolitum, vnde cereis miſſitandis in Saturnalibus mos inoleuit. Quam ſententiam ex Macrobio, *libro Saturnal.1.cap.7.* & ex Feſto Pompeio *lib.3.* deſumpſiſſe videtur. Nos obſeruamus, omnis generis munera mitti, morem fuiſſe Romanis, & præcipue in Saturnalibus, ex Suetonio *in Auguſto,* vbi habet: *Saturnalibus, etſi quando alias libuiſſet, modo munera diuidebat, modo nummos omnis notæ,* quæ munera *Saturnalitia & ſigillaritia* vocabantur, teſte Spartiano *in Adriano,* vbi ſcribit: *Saturnalitia & ſigillaritia frequenter amicis inopinantibus miſit, & ipſe ab his libenter accepit.* Et Iuuenal. lib.5.

Saturnalitiæ ligulam miſiſſe ſelebræ.

Prioris appellationis deriuatio ex ſe conſtat; ſecundæ denominationis cauſa perquirenda. Sicuti à diebus Saturnalibus *Saturnalia & Saturnalitia dona* dicta non ambigendum, ita econtra *dies ſigillares* à ſigillaria & ſigillaricis donis appellata. Erat ſiquidem Romæ vicus celeber, vbi vaſa, ſigna, imagunculæ, aliaque huiuſmodi æris, auri & argenti fabrefacta venum exponebantur. Quod docuit Gellius *lib.2. Noct. Atticarum,*

rum, cap. 3. Et iterum *libro* 5. *cap.* 4. inquiens: *Apud sigillaria forte in librarii, ego & Iulius Paulus Poeta considebamus*. Ausonius Ody. 16. *Pro quo si per sigillaria in actione venerit, neque Afranius Varius daret, nec Stichum suum Plautus offerret.* Et Suetonius in Claudio: *Essedum argenteum sumptuose fabrefactum, & venale ad sigillaria, redimi, concidique coram imperauit.* Idem autem in Nerone: *Sporum Romae circa sigillaria comitatus est.* Et apud Iuristas, *in l. penultima* §. *paterfamilias D. de legat. tertio* scribit Scaeuola: *Paterfamilias ita legauit: Lances numero duas leues, quas de sigillaribus emandam volo. Is de sigillariis quidem leues non emerat, &c.* Quem locum explicans doctissimus Alexander ab Alexandro *libro & capite tertio*, per sigillares aurel i-gendum inquit, locum seu vicum superius dictum. Et ad hoc spectat illud Senecae libro primo, epist. prima: *Ego sum felicior, cui soles sigillaria afferre.* Huc pertinet & illud Spartiani in Caracalla: *Quae à parentibus acceperat sigillariorum gratia, ea vel clientibus, vel magistris sponte donauit.* Nec omittendum quoque illud Flauii Vopisci *in Aureliano*, vbi scribit, illum instituisse vxori & filiae annarium sigillariorum. Sic Tiberius Claudio nepoti suo, quadraginta aureos in Saturnalibus misit, *ex hoc Suetonii loco*. Ex quibus & alio Suetonii superius adducto existimant aliqui, non simulachra, vasa, & imagunculas, & alia huiusmodi donari solita, sed numismata, hac vel illa imagine signata, quibus vnusquisque donans vteretur in sigillis suis consuetis, vnde sigillaria dicta, & *sigillaria* locus, vbi cudebantur & signabantur Romae in hunc vsum. Vnde colligitur Augustum, *ex Suetonio*, his diebus donasse nummos omnis notae, id est, nulla habita distinctione, cuius imaginem vel figuram referrent. Quem morem etiam hodiernis temporibus à Venetiarum Ducibus seruari dicunt, quum singulo die natalis vel assumptionis suae, annuum munus, numisma, suam imaginem referens, nobili cuique Veneto dono dare consueuerint; Addunt praeterea, nummi genus obseruari apud Scriptores, *signum* dictum, Graecis σῆμον vocatum, quasi sigillum dixeris. Vnde aurum, argentum, & aes signatum accipitur pro pecunia, sicuti factum pro elaborato, & caelato. Sic Seneca

libro primo, de Beneficiis: *Libentius dabo argentum factum quam signatum.* Et Liuius libro 34. *Cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti ac æris domi haberemus.* Quod & apud Iurisperitos obseruatum legimus, & præcipue ex Pomponio, D. *de auro & argento legato*, vbi argento facto legato, inquit contineri paropsides, trullas, pelues, & similia. Et apud Paulum, Octauenus ait: *Infectæ materiæ pondus, signatæ vero numerum, factæ autem speciem dici oportet.* Et Cicero libro de Leg. *AEs argentum, aurumve publice signat.* Et in Epistolis: *Quum signatum argentum Apolloniæ.* Ex quibus signatum aurum, argentum, nummos appellari, sicuti simulachra, & vasa, factum, clare patet. Addunt & Ciceronis authoritatem *in Verr.* vbi legimus argentum factum atque signatum. Signum autem & signatum pro sigillo & sigillato Latinis accipi, & dici clarum est. Cicero in Catil. *Tum ostendi Lentulo tabulas, & quæsiui, cognosceretne signum.* Et ad Brut. *Literæ omnes integris signis Prætoribus traduntur.* Et rursus: *Nec signum tuum in epistola, nec dies appositus est.* Et pro Flac. *Signum publicum, signum quo epistola obsignata erat.* Et in Verr. *Obsignare literas publico signo.* Et ad Atticum: *Signum & manum meam requiret.* Et rursus: *Neque vtar meo chirographo, neque signo.* Et ad Atticum: *Accepi à te signatum libellum.* Et iterum: *Signata iam epistola Formiani venerunt.* Ex quibus omnibus illi sigillaria munera, nummos seu pecuniam fuisse contendunt. Prior tamen sententia magis amplectenda videtur; siquidem nullibi obseruamus priuatas personas Romæ nummos videre pro libito potuisse, sed hoc tantum magistratum gerentibus, Consulibus, Imperatoribus, & aliis permissum fuisse. Præterea emblemata, statuas, & vasa alia, signa appellari à Latinis non dubitandum. Ita Salustius: *Signa & tabulas pictas, vasa cœlata mirari.* Et Cicero de Orat. *Signa ac tabulas pro palam collocare.* Et in Verr. *Signum AEneum, marmoreum, eburneum.* Quinimo & quod magis ad rem facit, sigillum & sigillatum accipi obseruamus pro cœlatis operibus. Ita Cicero in Verr. *Apposuit patellam, in qua signa erant egregia.* Et iterum: *Sigillis auulsis reliquum argentum reddidit.* Et rursus: *Tabulæ, in quibus sigilla perfecta erant,*

tant, & amplius: *Sigillata simulacra*. Et denuo: *Iubet me scyphos sigillatos ad Praetorem afferre*. Ita & *ad Atticum libro primo*, Sigilla plutealia, imagunculas pluteis, id est, tabulis, inclusas vocauit; quamuis alii, sed perperam, *plutealia*, legant, vti Calepinus.

Decembri mense (vti diximus) Saturnalia Festa celebrabantur, in quibus etiam ludis & conuiuiis operam dabant Romani. Ita Suetonius in Augusto, cap. 71. *Lusitque simpliciter & palam oblectamenti causa etiam senex, ac praeterquam Decembri mense, aliis quoque festis, profestisque diebus*. Seneca *in Epist. ad Lucillum* scribit: *Mense Decembri ius luxuriae publice datum est, ingenti apparatu sonant omnes*. Et Macrobius Saturnalium primo cap. quinto. *Vultis ne diem, quem omnes, plerique abaco, & latrunculis conterunt, &c*. Saturnalia enim 14. Kalen. Ianuarii, Romani summa animi remissione celebrabant, vt & aliae nationes. De quibus Athenaeus libro 14. Horat. libro 2. Saty. 7.

———Age libertate Decembri
Quando ita maiores voluerunt, vtere, narra, &c.

Iuuenalis Satyra 7.

————————Tunc vtile multis
Pallere, & vinum toto nescire Decembri;
Inuitat genialis hyems, curasque resoluit.

Suetonius in Caligula: *Durauitque etiam per Festos Decembris dies*, loquens de luctu ob Germanici mortem. Martialis *in Xeniis & Apophoretis* ostendit aleam exerceri solitam impune diebus Saturnalitiis. Plutarchus *in Problem. cap. 33*. Decembrem sacrum dicit Vestae. Verum Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. 7*. ait, Saturno sacrum esse Decembrem Martialis lib. 4. Epigram. 4.

Dum blanda vagus alea December
Incerta sonat hinc, & hinc fritillis.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

CAP. VIII.

Et quoties post cibum obdormisceret (quod ei fere accidebat) olearum ac palmularum ossibus incessebatur: interdum ferula flagroue, velut per ludum, excitabatur a Tropeis.

HIc locus, si quis alius Suetonii, mirum in modum torsit viros doctos, inter quos se maxime excruciatum fatetur Turnebus *lib. 22. Aduers. cap. 32.* qui non *a Tropeis*, sed *Copreis* legendum tandem determinat. Tranquillum que vsum voce Græca ob rei fœditatem; Copreos enim stercorarios interpretatur. Ita & legendum tradit Ioseph. Scaliger *in notis ad Festum, in scurra*, authoritate etiam Dionis, qui *in Pertinace κοπρίας* appellat scurras ac ridiculos homines. Sed quæso, quis in conuiuio Principum virorũ admissos fœdissimos ac impudicos homines credet? Vidit & ipse vir prudens difficultatem, quamobrem *lib. 27. c. 19.* non *Tropeis*, non *Copreis*, sed *Crepis* legit, inquiens, Lupercos Crepos esse vocatos à crepitu plagarum, quas infligebant obuiis, quorum similitudine idem facientes per ludum *Crepi* dici potuere Beroaldus quorundam affert sententiam legentium *a capreis*, id est, meretriculis, quam ridiculam vocat, item & aliorum, qui *capreis* legendum contendunt, id est, ab iis, qui in Insula Caprensi erant, tales contumelias Claudius perpessus fuerit. Tandem suam addit interpretationem, retinens vulgatam lectionem *a Tropeis*, id est, a se conuertentibus, id est, quum Claudium flagro illusores percussissent, se conuertebant, ne ab illo deprehenderentur authores percussionum. Tropei autem vocari à verbo Græco τρέπω, quod est *verto*, vnde & τροπὴ *versio*, τρόπος *figura* dicitur, quæ Latinis *conuersio*. Sabellicus *Capreis* legit, hoc est, impudicis prostitutis. Sic supra in Tiberio, cap. 45. *Hircum vetulum capreis naturam ligurire.* Torrentius *capreis* legendum contendit ex eodem met Sueto. *in Tib. capite sexagesimoprimo*, & homines ridiculos ex scurrarum genere interpretatur, *capreas* dictos, vel ab illius animalis obscœnitate, vel a consuetudine rodendi.

Verum

Verum quum hæ omnes expoſitiones coniecturis tantum innitantur, & noſtram eiuſdem generis adnectere libet. In Lexico Græco animaduerti dictionem τρόπα aſteriſtico præſignatam interpretati obuerſionem, genus ludi quod aſtragalis exercebatur, nam iactantes aſpiciebant ſcrobem in quam iactati excipiebantur. Quo in memoriam reuocarunt me non ſemel, dum apud Germanos cum Sereniſſimo Domino meo, Mantuæ & Montisferrati Principe degerem, obſeruaſſe poſt comeſſationes, Principes & Nobiles viros ſemel vel pluries corpore in gyrum conuerſo explo ſis tormentis, vel baliſtis, pilis vel ſagittis in ſcopum propoſitum iecisse, ex quorum numero illis, qui à ſcopo vndequaque aberraſſent, à ſcurris varicolori amictu cum tintinnabulis & cuculis veſtitis, flagro quodam ligneo, ſeu tabella nates percutiebantur, vulgo Germani ferulæ id genus eine Pritſchen vocant. Sic & coniiciendum, antiquitus Romanos poſt conuiuia conſimili modo luſiſſe, aſtragalo in ſcrobem iacentes, corpore prius in gyrum conuerſo, quod fieri ſolet, vt ſpiritus animales commoti facilius iacientem à ſcopo declinare faciant, & qui extra ſcrobem aſtragalum forte proieciſſet, à ſcurra, (quorum aliqui ſemper Principum virorum epulis aſſiſtunt ſuis iocis conuiuas oblectantes) ferula percuteretur, ſicque ludus à circulari conuerſione *Tropea* dictus, & *Tropei* Scurra luſionis miniſtri. Erit itaque ſenſus literæ talis, Claudium dormientem, veluti per ludum, id eſt, tanquam vnum ex ludentibus, & in luſu aberrantem, ferula à Tropeis percuſſum, & à ſomno excitatum. Hæc habuimus quæ in re perdifficili, & lectionem vulgatam retinentes, afferremus; Quæ ab amico lectore tanquam coniectura in re incerta deprompta accipi æquo animo optamus.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. XII.

Vtque rata essent, quæ procuratores sui in iudicando statuerent, precario exegit.

QVid per procuratores hoc loco intelligendum sit, non omnes conueniunt. Quæ diuersitas & interpetum discrepantia facile tollitur, præmissis aliquibus ad hanc rem maxime facientibus. Procuratorum varia genera obseruamus apud Iurisconsultos & scriptores alios; Quidam enim sunt litis Procuratores, quibus scilicet instituendę sustinendæve litis negocium est datum, vti §. 1. *Inst. de iis per quos agere possumus.* Et Cic. in Verrem. *Procuratores postulant, vt se ad leges suas reiiciat.* Et pro Quinct. *Libellos Sex. Alphenus Procurator P. Quinctii deiicit.* Procurator alio modo dicitur negotiorum Procurator, cui vel certa vna res, vel generaliter omnia negotia administranda mandantur, cuiusmodi frequens apud Iurisperitos mentio, vti *l. 13. ff. de pact. l. 6. ff. de institor. l. 8. ff. de calumniat.* & alibi sæpius. Huiusmodi quoque verba facit Cic. in orat. pro Cæcin. *Vtrum me tuus Procurator deiecerit is, qui legitime procurator dicitur, omnium rerum eius, qui in Italia non sit, absitve Reipub. causa, quasi quidam pene Dominus, hoc est, alieni iuris vicarius.* Suetonius in Galba, cap. 9. *Nam & mandata Neronis de nece sua ad procuratores clam missa deprehenderat.* Et cap. 12. *Et præpositos procuratoresque supplicio capitis affecisset, cum coniugibus & liberis.* His addamus Procuratores vtriusque generis posse esse, vel priuati hominis, vel Principis supremi, puta Cæsaris. Hoc autem loco Suetonium locutum de Cæsaris procuratoribus, nulli dubium. At, an de primi generis, vel de secundi generis procuratoribus, non omnibus eadem videtur sententia; Nam Torrentius inquiens, hoc loco fuisse quoque præter procuratorem fisci, eiusdem aduocatum primum institutum ab Alex. Seuero, testimonio Lampridii, videtur innuere Suetoniũ verba facere de Procuratore litium Fiscalium seu Cæsaris, quæ actitantur à Procuratoribus consulente aduocato; præsertim, quum addat idem Torrentius, huiusmodi procuratori ante Claudium

iudicandi

iudicandi ius minime datum, sed tantummodo quæ Imperatoriis nomine gessisset, rata habebātur perinde ac ab Imperatore gesta. At hoc alienum à proposito, ex infra dicendis facile patebit. Procuratores Cæsaris, qui vectigalia conquirebant, & circa Principis reditus & pecunias versabantur, primus omnium Augustus instituit, atque in omnes Prouincias, præterquam vbi Proconsules erant, misit, ex Dione *lib.* 53. Curatores vocans. Hi itaque publicos reditus colligebant, & circa Cæsaris impensas in præsidiis, negotiis, ac magistratuum stipendia, opus suum impendebant. De his Suetonius in Vespasiano, c. 16. *Creditur etiam Procuratorum rapacissimum quemque ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores mox condemnaret, quibus quidem vulgo pro spongiis dicebatur vti, quod quasi & siccos madefaceret, & exprimeret madentes.* De huiusmodi Procuratore Cæsaris Herodianus *lib.* 7. ait: *Procurator erat quidem Carthagine, cui nihil ad extremam vel asperitatem vel sæuitiam deerat. Is damnandis iudicio hominibus, exigendisque pecuniis fauorem Principis aucupabatur. Siquidem Maximinus, quos sibi satisfacturos cognoscebat, eos potissimum deligere consueuerat. Quicunq; igitur Fisci rem curabat, si modo viri probi forent (quod perraro eueniebat) aut procuratione exciderant, aut præsenti periculo conterriti, gnariq; illius auaritiæ, quamuis inuiti, cæteros imitabantur. Quapropter Africæ Procurator, cum pleraq; alia violenter factitabat, tum ab adolescentibus quibusdam nobilibus atq; opulentis damnatione circumuentis, statim exigere pecunias intenderat, patrimonioq; illos, & auitis bonis exuere.* Iulius Capitolinus *in Maximino* inquit: *Erat Procurator Fisci in Lybia, qui omnes Maximini studio spoliauerat; Hic per rusticanam plebem interemptus est, sed quum per eos qui rationalem in honorē Maximini defendebant, authores cædis, &c.* Ex his authoritatibus colligimus, eosdem fuisse Procuratores Cæsaris, seu Curatores Rationales eiusdem, & Procuratores Fisci. Cuius sententiæ etiam adstipulatur Lampr. *in Alex.* dum scribit de Eunuchis: *Quum plerosque Eunuchos rationibus & procurationibus præposuisset Heliogabalus.* Quæ dicta sint aduersus recentiores I. C. quosdam, qui Procuratorem Fisci à Procuratore Cæsaris distinguunt, *in l. 1. de offic. Procur. Cæsar.* necnon & Alciatum, qui *in Annot.*

in tres post. lib. Cod. tit. de fun lis rei priuatæ. Rationalem inquit esse generale verbum, quod & Fisci & Procuratorem Cæsaris in se continet. Vtrûmque enim nomen idem officium significare docet Alex. Imperator *l. 2. C. de modo multan.* inquiens: *Procuratores meos vel Rationales mulctæ iudicandæ ius non habere sæpe rescriptum.* Hos autem à Græcis *Logistas* dictos docet Gordianus l. 3. eod. *Curator* ait, *Reipub. qui a Græco vocabulo Logista nuncupatur, multandi ius non habet.* Falsum tamen videtur. Procuratores Cæsaris multandi ius non habuisse, quod ex allatis Alexan. & Gordianus, sanxere, & Callistr. tum auctoritate *in l. vlt. ff. de offic. Procur.* tum ex superius allatis auctoritatibus Capitolini & Herodiani *in Maximino,* tum etiam ex Tacito scribente *libro 15.* Iesum Christum Saluatorem nostrum Tiberio imperante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectum. Conciliari tamen puto hæc dicta, quod in Orientem, puta in Ægyptum & Iudæã mittebantur Procuratores Cæsaris, qui Præsidis Prouinciæ partibus fungebantur, ac tum de rebus omnibus, quasi Præses ipse cognoscebant, *ex l. 4. C. ad l. Fab. de plag. l. 3. C. vbi caus. Fisc. l. consensu 23. § 1. ff. de appell.* Quod etiam constat ex dictis Taciti *in lib. 12. Annal.* Nam D. Augustus apud Equestres, qui Ægypto præsident, lege agi, decretaque eorum perinde haberi iusserat, ac si Magistratus Romani constituissent. Ita Xiph. *in Epit. Dionis in Tiberio,* meminit Æmylii Recti, qui ad Tiberium aliquando miserat maiorem summam pecuniæ ex Ægypto, cui præerat, quam imperata fuisset, cui rescripsit Tiberius: *Tondi oues meas volo, non deglubi.* Hicque Æmylius Rectus, quum pecuniam Cæsaris colligeret, Procurator erat, at & simul præerat Ægypto. Huiusmodi autem & fuisse Pontium Pilatum, non dubitandum. Addamus etiam, sub diuersis Imperatoribus plus, minusve authoritatis Cæsarum Procuratoribus datum, prout minus vel magis illis fauebant, ipsique pecuniæ tenacissimi erant. Sic sub Traiano optimo Imperatore huiusmodi Procuratores minimæ authoritatis fuisse docet Plinius *in Panegyrico,* scribens ad Traianum: *Dicitur actori atque Procuratori tuo, in ius veni, sequere ad Tribunal.* Secus sub Maximino, vt dixi-

vt diximus, auarissimo Principe, Procuratoribus summa potestas tradita. Sub Tiberio Lucillius Capito Asiæ Procurator, accusante prouincia, causam dixit magna cum asseueratione Principis, non se ius, nisi in seruitia & pecunias familiares dedisse, quod si vim Prætoris vsurpasset, manibusque militum vsus foret, spreta in eo mandata sua, audiret socios, ita reus cognito negotio damnatur. Hæc Tacitus *lib. Annal* 4. qui & sub Claudio *lib.* 12. scribit, multum attributum Procuratoribus ipsius: nam inquit; *Eodem anno sæpius audita vox Principis, parem vim rerum habendam à Procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset, ac ne fortuito prolapsus videretur, Senatus q[uo]q[ue] consulto cautum.* Et Suetonius hoc in loco, Claudium à Senatu precario exegit, vt rata essent, quæ Procuratores sui in iudicando statuerent. Hinc Fenestella *lib. de Magistrat. cap.* 26. putat, Procuratorem Cæsaris eum fuisse, qui inter Cæsarem ac Romanum populum & alios prouinciales constitutus esset iudex, quum inter Cæsarem & priuatos causa ageretur. Ita Antoninus Cæsar *ex l.* 1. *C. de iurisdict. omn. iudic.* ait, Procuratorem quidem suum habere iudicandi potestatem inter certas personas & fiscum, sed non esse competentem iudicem in lite priuatorum, nisi ratione consensus eius sententiæ se subiecerint. Et generaliter Constantinus inquit in l. ad fiscum, l. 5. C. lib. 3. titul. 26. *Ad fiscum pertinentes causas Rationalis decidat, omnibus concessionibus prohibendis, veluti si agatur de bonis, quæ leges vel sententiæ Iudicum iusserunt fisco deferri, de colonis domorum Principis, de inquilinis & seruis eius, de causis ciuilibus officialium suorum, qui exactioni vel chartis inseruiunt*, & denique plura alia agere, quorum meminere leges, vbi de officio Procuratoris Cæsaris verba faciunt. Illud postremo adnotandum, Procuratores primum ex equestri ordine eligi consueuisse, docente Cornelio Tacito *in vita Agricolæ.* At Claudius Imperator, teste eodem, *lib. Annal.* 12. libertos rei familiari præfecit, sibiq; ac legibus adæquauit. Præterea addamus, quod Imperatores non solum Procuratores Imperii habebant, hoc est, rerum publicarum, sed & primus Seuerus Imperator, teste Spartiano *in illo*, priuatarum rerum suarum procuratores insti-

tuit; ait namque: *Filiis etiam suis ex hac proscriptione tantum reliquit quantum nullus Imperatorum, quum magnam partem auri per Gallias, per Hispanias, per Italiam Imperator iam fecisset, tuncq; primum priuatarum rerum procuratio constituta est.* In sacris paginis obseruamus *lib.2. Macchabaeorum, cap.11. & 13.* Lysiam Procuratorem & praepositum negotiorum Regis. Et in Euangelio D.Lucę, *cap.8.* Chusam procuratorem Herodis. Capitolinus in M. Antonino Philosopho: *Procuratores suos puer semper moneret, ne quid arrogantius facerent.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO. CAP. XII.

Ius nundinarum in priuata prædia à Consulibus petijt.

VElleius Paterculus *in priore lib. Histor. Romanæ, circa principium*, inquit, Genus emptionis celebre, negotiationem & mercatum, primum institutum ab Iphito Elio apud Græcos, apud Romanos vero nata & crescente Republica, nundinæ institutæ sunt, testamento Liuii, & ex Macrobio, *lib.1. Saturnal. cap.16.* quæ & feriæ paganorum dictæ sunt, vt rustici in vrbem nono quoque die, a quo nundinæ, quasi nouem dies appellatę, conuenirent, negotiis propriis vel mercibus prouisuri. Quod & testatus est Plutarchus *in Coriolano*, & Dionysius *lib.2.* Columella *lib.1. de re rust.* & Festus Pompeius *lib.12.* scribit: *Nundinas feriarum diem esse voluerunt antiqui, quo rustici mercandi vendendiq; causa in vrbem cōuenirent, eumq; nefastum, ne si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Et illud adnotandum, quod Seneca *lib. Epist. 13. 1. Epist.* per hæc verba scribit: *Nam, vt aiunt, qui priscos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opera collegerant, cæterum toti nundinis lauabantur.* Nundinis autem comitia haberi non potuisse, testatur Plinius *lib.18. c.3.* ita scribens: *Nundinis vrbem reuisebant, & ideo nundinis comitia haberi non licebat, ne plebs rustica auocaretur.* Et Cic. ad Att. in Epist. quæ incipit. *Auere te certe scio.* idem confirmans, ait: *Ante diem 10. Kalendarum nundinæ, concio biduo*

nullas

nulla; quibus verbis ſignificat de comitiis P. Clodii nihil actum eſſe illis duobus diebus, propter interuentum nundinarum. At Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 7. & Plutarchus *in Coriolano*, authores ſunt, M. Coriolano poſt accuſationem trinundinum ita datum, vt tertiis nundinis iudicium de eo futurum eſſet; vnde colligitur, nundinis haberi potuiſſe comitia. Huius diuerſitatis ſeu contrarietatis difficultas dilui poteſt ex Macrobio loco citato, vbi variis authoritatibus vtramque opinionem confirmat, & tandem pro concilio inquit, C. Licinianum *lib.* 2. ſcribere, nundinas Iouis ferias eſſe, ſiquidem Flaminica omnibus nundinis in Regia Ioui arietem ſolebat immolare; ſed lege effectum, vt faſtæ eſſent, vti ruſtici, qui nundinandi cauſa in vrbem veniebant, lites cōponerent; nefaſto enim die Prætori fari nō licebat, ergo qui ferias dicunt, à mendacio vindicantur patrocinio veritatis, qui contra ſentiunt, æſtimatu ætatis, quæ legem ſequuta eſt, vera depromunt. Etſi vero comitia nundinarum diebus non habebantur, & Coriolano cauſam dicenti præter ius & conſuetudinem lege Hortenſia, vel aliqua alia de cauſa indultum fuerit, vt trinundinis de eo iudicium ferret populus, quod in comitiis fiebat, concionem nihilominus ad populum haberi potuiſſe, ex eo conſtat, quod trinis nundinis leges promulgarentur, ex Macrobio loco ſuperius citato, & Cicerone *in oratione pro domo ſua, & in quinta Philippica*, & Dionyſio, *libro decimo.* Apud Prætorem quoque nundinis agi potuiſſe, conſtat ex Aulo Gellio, *lib.* 10. *cap.* 1. vbi de obæratis, quibus non eſſet ſoluendo, ait, eos trinis nundinis continuis apud Prætorem in comitium productos, quantæque pecuniæ iudicati eſſent, prædicabantur. Ab iis nundinis & dicti ſunt mercati vulgo *Fiere*, qui ſtatutis temporibus aliquo in loco immunes à vectigalibus celebrantur. At alia difficultas in re hac magis ad textus explanationem faciens inſurgit; namque hoc loco Suetonius ait, ius nundinarum in ſuis prædiis Claudium à Conſulibus petiiſſe, econtra vero Plinius *lib.* 3. *Epiſt. Epiſt.* 5. ad Valerianum ſcribens, inquit: *Solers vir Prætorius à Senatu petijt, vt ſibi inſtituere in agris ſuis nundinas permitteretur.* Cui

Cui difficultati sic satisfaciendum puto, Consules Principes viros Senatus fuisse, ac veluti caput illius, ob id ius nundinarum potuisse peti, tum à Senatu, tum à Consulibus.

Ex hoc eodem loco & aliud notandum, Nundinas antiquitus alias publicas fuisse, quæ scilicet in vrbe vel oppido aliquo habebantur. Ita Cic. *in orat. contra Rullum*, meminit nundinarum, quæ Capuæ habebantur. Et *in Epist ad Att.* ait: *Nundinarum πανηγύρεις in Circo Flaminio.* Aliæ erant priuatæ, & quæ in agris priuatorum exercebantur, quales Claudium à Consulibus petiisse, tradit hoc cap. Suetonius, & Cicero in *Philippica* 2. conqueritur, domesticis Antonii nundinis vectigalia populo Romano diminuta. Plinius *in Epist. ad Valerianum* scribit, vt diximus, virum prætorium à Senatu contendisse, vt sibi instituere in agris suis nundinas permitteretur. Nostris temporibus in Gallia, solus Rex nundinarum ius concedere potest, ex Constitutione Ludouici publicata, anno 1512. *artic.* 2. Ita & in Hispania solus Rex priuilegium nundinarum concedere potest, ex legibus Alphonsi *part* 1 *tit.* 3. In Italia Respublicæ, summus Pontifex, & Duces, seu potius Reguli in suis ditionibus idem ius soli obtinent. Nec illud prætermittendum, mercatum à nundinis differre, siquidem mercatus locus est, qui Græcis ἐμπόριον dicitur, sicuti mercatores ἔμποροι dicti à Platone, *lib.* 32. *Dialogo* 2. *de Repub.* à venalitiis rebus die destinato vendendis deputatus, seu forus venalis certis diebus deseruiens cum modico priuilegio. Nundinæ vero dicuntur statuti dies in ciuitate vel loco mercandi causa libere concessæ à Principe cum immunitate donata vectigalium & pedagiorum, *ex l. vnı. C. de nund. & mercat.* Ad nundinas concurrentibus multa priuilegia concessere Valens & Valentinianus, Cæsares, quod & fecisse Alexandrum Seuerum, testis est Lampridius in illius vita, inquiens: *Nundina vetera ex ordine instituit, vel dies, vel tempora*, id est, quo tempore & quibus quotque diebus agerentur. Hostes tamen publicos ab illis arceri obseruamus, sicuti sancitū est ab Honorio & Theodosio Cæsaribus, *ex l. mercatores, l. 4. & l final. C. de commerc. & mercat.* & Ludouicus Galliarum Rex Anglos seu Britannos

in volumine priuilegiorum quatuor nundinarum Lugdunensium, tanquam hostes ab illis arcendos constituit.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.
CAP. XV.

Quum Aemiliana pertinacius arderent, in Diribitorio duabus noctibus mansit.

COmmentatores, & reliqui, qui Diribitorii essentiam explicare conati sunt, non exacte, vt mea fert opinio, rem assequuti sunt; illius tamen difficultatem plerique attestantur. Beroaldus pro Diribitorio *Delibatorio* legit, authoritate Plinii *lib.16.cap 4* c. scribentis: *Fuit & memoria nostra in porticibus Septorum a M. Agrippa relicta aeque miraculi causa, quae Delibatorio superfuerat viginti pedibus breuior, sexquipedali crassitudine.* At ex Pliniano textu corrupto, corrumpit & Beroaldus Suetonii locum, vtrobique enim textus castigatiores habent *Diribitorio*, nequaquam *Delibatorio*; Quod & ex Dione constare potest, qui *lib.55.* scriptum reliquit: *Diribitorium domum omnium, quae vno culmine fuerunt, maximam, Agrippa imperfectum reliquit.* Ex quibus Dionis verbis satis Plinianus locus illustratur & corrigitur. Sabellicus & ipse rei difficultatem testatus, pro Diribitorio *Deriuatorium* reponit, atque explicat esse aedificium in aquaeductibus, quod *Castellum* alii vocant, vnde aquae in diuersas vrbis partes deriuabantur, *ex Vlpiano & Iabuleno Iurisconsultis, quibus & Frontinus adstipulatur.* Ita vt sensus sit, Claudium incendium spectasse ex Deriuatorio, hoc est, Castellorum vno, vbi suo arbitrio aquas subministrari ad restinguendum illud iuberet. Sed haec Sabellici sententia nec ipsa subsistere potest, aduersantibus Dionis verbis iam adductis, tum & Xiphilino *in Caligula*, tradente, illum in ardentissimis caloribus Diribitorio pro theatro vsum. Torrentius exponit, Diribitorium fuisse locum, ad Diribitorum manus seruiens. Erant autem Diribitores, qui Romanis in suffragia euntibus tabellas ministrabant, vti Rogatores, qui cistam deferebant, in quam tabellae mittebantur, & custodes qui obseruabant,

ne quid fraudis committeretur in fortionibus & suffragiis dandis seu dicendis, & describerent etiam cuiusque Centuriæ educta è cista suffragia, & inde appareret, quæ essent illius Centuriæ suffragia. Cic. in orat. post redit. in Senatu: *Quando illa dignitate Rogatores, Diribitores, custodesq; vidistu?* Et in Pisoniana, *diribi tabellas* ostendit: *An ego expectem, dum de se quinq; & septuaginta tabellæ diribeantur.* Ita & *diribitas tabellas* dixit *lib. 3. Epist. ad Q. Fratrem*, in Epist. cuius initium est, *Gabinius*, inquiens: *Cato diribitis tabellis de circulo se subduxit.* Et diribitionem tabellarum distributionem appellauit *in orat. pro Plancio*, & distributores, quos alias diribitores vocauit. Hæc Torrentii expositio nec ipsa satisfacit. Siquidem quum diribitores non plures essent, quam pontes, in quibus ferebantur suffragia, nempe 35. pro numero totidem tribuum, vel amplius singuli pro singulo candidato & competitore, quod pluribus rationibus demonstrat Nicolaus Grucchius *de comitiis Romanorum*, *lib. 1.* haud rationi vtique consonum videtur, ædificium ingens, & culmine omnium maximum, in diribitorium vsum duntaxat constructum, Cæl. Rhodig. *Antiq. lect. lib. 7. cap. 6.* tradit, Diribitorium fuisse locum, in quo recensebantur exercitus, & militibus stipendia numerabantur, à Strabone vocatum *Militare Logisterium*, subdens etiam, Diribitorium fuisse ministratorium seu locum, in quo obuersarentur ministri, qui quoniam Græce vocantur παῖδες, *Pedagium* à Plinio in Epistolis vocatur: *Puer* (inquit) *in pedagio mixtus pluribus dormiebat.* Priorem Rhodigini sententiam ex hoc confirmare possumus, quod diribitorium à diribendo dictum sit. *Diribo* autem, vt ex Cic docuimus, est *diuido*, vel *distribuo*. Posteriori fauere videtur Apuleius *lib. 2. de Asino aureo*, scribens: *Diribitores plusculi splendide amicti, fercula copiosa scitule subministrata.* Ita vt diribitorum interpretari possimus locum, in quo Principum ministri degebant. Turnebus *Aduers. lib. 38. cap. 6.* & ipse ex Lexico vereri interpretatur locum contubernii. Verum quum diribitorium non prope Imperatoriam domum, sed apud septa in regione Circi Flaminii fuisse tradat Victor, huic expositioni acquiescere nequeo. Proinde in eam venio sententiam, Di-

ribito-

ribitorium scilicet fuisse locum, in quo populo Romano Imperatorum & virorum Principum congiaria, epulæ, viscerationesve distribuerentur; quum, inquam, frumentum, carnes crudæ, vel epulæ coctæ, aliæve annonæ species seu pecuniæ viritim diuiderentur, quod multis ex causis fieri solitum passim legimus. Diribitorium autem constitutum fuisse prope septa, vbi conuenire solebat populus ad comitia habenda, alibi fusius docuimus. Erant autem in campo Martio tum septa, tum diribitorium; Vnde Suetonius *in Augusto, cap. 3.* Octauium eiusdem patrem inter diuisores operasque campestres à nonnullis connumeratum tradit. Erant autem operæ campestres dicti, qui in campo Martio in comitiis operam suam præstabant, inter quos diuisores, quos & diribitores vocatos non dubitamus. Sic Numius diuisor apud Cic. lib. de Orat. 2. *Nucula & Lento diuisores*, in Philipp. & frequens apud eundem diuisorum fit mentio. Sed apertissime eorum ministerium describitur in 2. *in Verr.* vbi quoque legimus, singulis tribubus suos legitimos diuisores attributos, quod ibidem comprobat Asconius. Et eodem loco Cic. Verri patrem diuisorem exprobrat. Et *lib. 1. ad Att.* in Epist. cuius initium est, *Nihil mihi*, C. Herennio Trib. pleb. probri loco obiicitur pater diuisor. Erant itaque Romæ diuisores seu diribitores, qui in largitionibus præmemoratis pecunias annonęve genus aliquod seu agros pop. Rom. diuidebant, per eiusdem tribus singulas viritim. Quod opus in diribitorio, amplissimo loco, conueniente populo perficiebatur; à qua distributione ita appellatum verisimile est.

Nec obstat, quod Nicolaus Grucchius loco citato, alios diuisores à diribitoribus fuisse contendat, nam quodcunque sit, quum *diribo & diuido* verba idem significent, non inconuenit a diuidendi munere, quod eo in loco perficiebatur, diribitorium potuisse appellari. Sic eodem in sensu Amm. Marcellinus *lib.* 18. diuisores *diribitores* vocauit. Namque de Constantii Imperatoris curiæ ministris verba faciens, inquit: *Diribitores venundatæ subito potestatis pretium per potiores diffunditant domos.* Has autem prædictas largitio-

num

num distributiones fieri solitas in Circo Flaminio (è cuius regione constructum diribitorium Victor tradit) Cicero docet *in orat. pro Plancio*, in hæc verba: *Caluit re recenti, nunc in causa refrixit. Neq; enim qui nummi illi fuerint, nec quæ tribus, nec qui diuisor, ostenderis.* Diribitorium ab Agrippa exstrui cœptum, *ex Plinio & Victore*, postea perfectum, penitus conflagrasse sub Tito, tradit Dion *lib. 55.* Quamobrem haud mirandum, quum paucis annis superstes extiterit, si in hoc ædificio (alioquin celeberrimo) describendo sobrii admodum fuere scriptores.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO. CAP. XVI.

Notauitq; multos, & quosdam inopinantes & ex causa noui generis, quod se inscio ac sine commeatu Italia excessissent.

SEnatores, quiq; magistratus gererent, Italia abesse non potuisse, innuere videtur Liuius *Lib 36.* per hæc verba: *P. Cornelius edixit, qui Senatores essent, quibusq; in Senatu sententiam dicere liceret, quiq; minores magistratus essent, ne quis eorum ab vrbe abiret, quam vno eo die redire posset, neve vno tempore quinq; Senatores ab vrbe Roma abessent.* Hoc clarius Dion *lib. 52.* inquiens: *Quum nulli Senatori aliquo, quam in Siciliam, Galliamq; Narbonensem liceret proficisci peregre, eo autem propter propinquitatem ac quia pacatæ sunt regiones, armisq; vacant, etiam sine venia impetrata, licet Senatoribus, quoties velint proficisci, iis qui aliquam habent locorum possessionem.* Et Xiphilinus Dionis abbreuiator *in Augusto* tradit, illum cauisse, ne Senatores ex Italia, nisi iussu aut permissu suo proficiscerentur, id quod etiam obtinet vsque ad hæc tempora: non enim ius est Senatoribus proficisci, nisi in Siciliam, aut in prouinciam Narbonensem, possunt autem in has prouincias abire non habita licentia, propterea quod proximæ sunt, & quod eas incolunt homines inermes. Tacitus *lib. Annal.* 12. scribit, Galliæ Narbonensi ob egregiam in Patres reuerentiam datum, vt Senatoribus eius prouinciæ, non exquisita Principis

c[illegible]sententia,iure,quo Sicilia haberetur, res suas inuisere liceret.

Alia etiam de causa Senatoribus quibusdam ab vrbe abesse,& Italia excedere licebat, iis scilicet, qui sexagesimum & quintum annum agerent, nam tunc vacare à curia licebat,authoritate Senecæ 2.*Declam.* qui tamen *lib. de breuitate vitæ,cap.postremo*, sexagesimum annum duntaxat terminum vacationis facit: *Lex* (inquit) *à quinquagesimo anno militem non cogit,à sexagesimo Senatorem non citat.* Et Cornelius Nepos *in vita Pomponij Attici* scriptum reliquit: *Incidit Cæsarianum bellum ciuile, quum haberet annos circiter sexaginta,vsus est ætatis vacatione,neq; se quoq; mouit ab vrbe.* Secunda causa erat, quum obtinuissent liberam legationem, ex qua licebat ab vrbe abesse, & Italia excedere, cuius rei abunde supra *in Tiberio,c.*51.verba fecimus. Ita Brutus *Epist.Famil.lib.*2.*Epist.*1. scribit, sibi & aliis petiisse liberam legationem, vt aliqua honesta causa proficiscendi ab vrbe quæreretur. Postrema & vltima causa, qua licebat Senatoribus impune ab vrbe abesse, erat commeatus obtentus, hoc est, licentia proficiscendi & redeundi intra determinatum tempus, de qua re item plura superius in Tiberio diximus.

Nec obstat,quod quis obiicere possit,commeatum scilicet proprie militibus dari solitum, nam & aliis concessum constat,præsertim & ex hoc loco, exemplo Chariclis Medici;Ad hæc & Senatores ipsos militiæ operam dedisse quis ignorat? Fatemur quidem, commeatum præcipue militarem fuisse licentiam à ducibus dari suetam, quod Liuius *libro* 43.in hæc verba testatum reliquit: *Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus in certis commeatibus per ambitionem Imperatorum ab exercitu abesse, edixerunt de militibus P. Aelio & C.Popillio Coss.post ve eos Consules in Macedoniam scriptis, vt qui eorum in Italia essent intra dies triginta censi, prius apud sese,in prouinciam redirent,qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur, missorum quoq; causas sese cognituros esse,& quorum ante emerita stipendia gratiosa missio visa sibi esset, eos milites fieri iussuros.* Et paulo antea: *Exercitum Consulus infrequentem commeatibus vulgo datis per ambitionem esse culpam*

eius rei Consulum in Tribunos militum, contra illos in Consulem conferre. Liuius item lib. 3. de Appio Clau. Trib. *Collegiq; in castra scribit, ne Virginio commeatum darent, atq; etiam in custodia haberent; Improbum consilium serum, vt debuit, fuit, iam enim commeatu sumpto, profectus prima vigilia Virginius erat.* Verum sicuti militarem commeatum à ducibus, seu tribunis in exercitu dari solitum, manifestum est, ita & clarissimum, Senatores & ciues alios Romanos à Senatu petere & obtinere consuetos, deinde vero (sicut & pleraque alia) hoc ius concedendi commeatum in Imperatores Rom. translatum, scribente Suetonio in Claudio, cap. 23. *Commeatus à Senatu peti solitos, beneficij sui fecit.* Et in Nerone, cap. 35. *Senecam praeceptorem ad necem compulit, quamuis saepe commeatum petente, bonisq; cedenti, persancte iurasset, suspectum se frustra, periturumq; potius, quam nociturum ei.* Iure itaque Suetonius hoc in loco scriptum reliquit, Claudium Imperatorem multos notasse, & quosdam inopinatos, quod se inscio ac sine commeatu Italia excessissent, nondum enim ius concedendi commeatum à Senatu abdicauerat, & sui iuris fecerat, quod postea effecit. Quamuis si Xiphilino credimus loco citato, id & prius ab Augusto decretum.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. XVII.

Quare à Massilia Gessoriacum vsq; pedestri itinere confecto inde transmisit.

VAriae scriptorum, praesertim neotericorum, sententiae inter se discrepantes, dum quaerunt, vbi terrarum Gessoriacum reperiatur, efficiunt, vt nos veritatis indagandae gratia locum hunc effusiori sermone interpretandum suscipiamus, expositorum breuitati nimiae pro posse supplentes. In Galliis fuisse, fere omnes contentiunt. Quidam adducunt Polybii authoritatem *libro Histor. 2.* scribentis: *Qui trans Alpes Rhodanum habitant, & propterea quod militiam mercenariam exercent, Gessatae vocantur (nam id ea dictio significat)*

ficat) Reges habebant, bello Insubrum Gallorum cum Romanis peracto Congolitanum & Anereſtem, ij cum Boiis & Insubribus pugnantes contra Romanos, ob magnitudinem animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, abiectis ſubligaculis & ſcutis, nudi ante omnes ſtabant, &c. Geſſatæ itaque (dicunt iſti) Geſſorici incolæ fuere viri fortes, quod Seruius etiam comprobat in illud Virgilii, *lib.8. Aeneid.* de Gallis loquentis:

—— Duo quiſq; Alpina coruſcat
Geſſa manu,

inquiens, Gallos vocare Geſſos viros fortes. At hi dupliciter errant; nam Geſſi ſeu Geſſatæ, non à loco, ſed à genere haſtæ, quo vtebantur, ita appellati, quod inſuper comprobari poteſt ex Lactantio, Statii interprete, *lib.4. Thebaid.* in eum locum:

—— Pars Geſſa manu, pars robora flammis
Indurata diu,

Et ex Claudiano in Eutropium, lib.2.

Nuper ab Oceano Gallorum exercitus ingens,
Illis ante vagus tandem regionibus hæſit,
Geſſaq; depoſuit Graio iam mitis amictu.

Idem quoque habemus ex Cæſare, *lib.2. belli Gallici.* Et Nonius Marcellus Geſſa inter genera armorum connumerat. Geſſa, quibus præter Gallos, vſos quoque fuiſſe Hetruſcos, author eſt Liuius, *libro nono*, & eundem vſum ab Iberis ad Romanos translatum, tradit Athenæus *libro ſexto, capite* 8. Errant præterea ſecundo, quod Geſſatæ populi prope Rhenum incolant, non Britanniam verſus, quo Claudius Imperator pergebat. Horum itaque reprobata, ſuccedit non minus reprobanda Bilibaldi ſententia, qui Geſſoriacum Gandauum eſſe opinatur, cuius opinionis error facile deprehenditur, quum Gandauum non ad oram maritimam, ſed in media Flandria poſitum ſit. His ſuccedit Adriani Turnebi *libro* 8. *cap.*31. expoſitio, qui Geſſoriacum, Soiacum, ſeu portum Soiaci eſſe affirmat, vnde olim traiectus in Britanniam eſſe ſolebat, nunc vero longo ſpacio

à mari disiunctum, quum olim tota illa vallis æquore inundata, cedentibus aquis terræ accreuerit, quod loci facies ipsa sinus imaginem præ se ferens indicat, præter quod & anchoras ab aratoribus aliquando exaratas incolæ narrant. At nec huius clarissimi viri sententia mihi probatur, sed potius Soiaci portum fuisse, quem vocant *Iuium portum*, de quo Strabo scripsit, ab illo in Angliam interiectum maris trecenta viginti stadia complecti, quæ milliaria constituũt quadraginta, quod suadet præter vocis similitudinem etiam hodierna ab Anglia distantia. Verum quum portus Cales & Bononiæ portus, hodie quam breuissimum in Angliam traiectum habeant, horum alterum Gessoriacum nauale fuisse existimandum, quem Plinius *Morinorum Gessoriacum* appellat *lib.4. cap.16.* à littore tamen Britanniæ traiecto distare quinquaginta millia passuum scribit, quó in loco corruptum textum re ipsa clare patet, quum à Douerio Angliæ portu vtrumque oppidum, tum Cales, tum Bolonia, seu vt alii, Bononia, illud octodecim, hoc sexdecim milliaribus duntaxat distent, testimonio Abrahami Ortelii *in totius orbis Theatro.* Meierius Gessoriacum Boloniam maritimam esse credit, qua ad Douerium Angliæ portum breuissimus est traiectus; quod comprobari potest ex Amm. Marcell. scribente *lib.*20. Vrsicinum missum à Constantio in Britanniam, qui hic apud Parisios hyemem agebat, Bononiam venisse, quæsitisque nauigiis, & omni imposito milite, obseruato flatu secundo ventorum, ad Rutupias sitas ex aduerso delatum, petiisse Lundinium, vt exinde suscepto pro rei qualitate consilio, festinaret iocyus ad procinctum. Et *lib.*27. de Theodosio in Britannias misso à Valentiniano, inquit: *Quum venisset ad Bononiæ littus, exinde transmeato lentius freto defertur Rutupias, stationem ex aduerso tranquillam.* Robertus vero Cœnalis *de re Gallica lib.2. Perioche 3.* Gessoriacum Nauale Calesium arbitratur, quamuis & Gessoriacum portum Boloniam appellatam olim scribat.

Nos profecto in re hac potius assentimur, Gessoriacum, de quo Suetonius hoc loco (quæ & magis communis est opinio) Cales esse, quum ibidem temporibus nostris præ-

cipuum

cipuum esse in Angliam è Gallia traiectum obseruemus, magnasque classes inde in Angliam fere semper soluisse, ex Historiarum lectione pateat. Et sane miror, in indice copioso, quem ad Commentaria Cæsaris edidit Aldus Manutius scriptum, Cales, *Caletum* Latinis fuisse, namque *Caletos* alios populos fuisse à Morinis, in quibus Cales, clare patet ex Cæsare *lib. 2. belli Gallici*, vbi enumerat armatorum millia, quæ Regi Galbæ Galliarum populi decreuerant, ait namque, Morinos 15. millia, Caletes 10. millia obtulisse. Caletes autem populos esse in superiore Normandia, vltra Rhotomagum ad ostium Sequanæ, quos etiam hodie Caletenses appellant, docet Adrianus Turnebus *lib. Aduers. 9. cap. 8.* Nec minus eodem in indice peccatum, quum Gessoriacum Nauale esse doceat Geneuam, quum hanc Cæsar proprio nomine Geneuam appellet non semel *lib. 1. belli Gallici*; nos enim Gessoriacum Nauale proprie esse diximus portum Gessoriaci, id est, portum Cales. An vero hic fuerit à Latinis iam vocatus portus Iccius, vt alii contendunt, alias dicemus.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

CAP. XIX.

Constituit pro conditione cuiusque ciuis vacationem legis Papiæ Popeæ.

SCriptores omnes, qui huius loci meminere, quosque adhuc mihi legere contigit, exponunt, Claudium expetentem quamplures naues fabricari ad annonam in vrbem conuehendam, concessisse vacationem capitis legis Papiæ Popeæ ad viros sexagenarios pertinentem. Ego vero secus interpretandum censeo; ipsum scilicet constituisse vacationem diuersorum capitum eiusdem legis secundum intentum diuersorum naues fabricantium, hoc est, si sexagenarii essent, non obstante legis Papiæ Popeæ decreto, vxorem ducere possent; Si Senatores, vel Senatorum filii, libertinas vxores habere, & econtra, sicque de aliis singulis capitibus eiusdem legis, de quibus supra in Cornelii Taciti

beros habere, aliud, ius trium liberorum, nam qui tres liberos habebant, suo iure prænarratis priuilegiis gaudebant, at qui non habebant, eo iure donabantur à Principe. Ita Plinius *in Epistola ad Traianum*, id ius Suetonio dari petens, inquit: *Huic ius trium liberorum necessarium faciunt duæ causæ, nam & iudicia amicorum promeretur, & parum felix matrimonium expertus est, impetrandumq́; à bonitate sua per nos habet, quod illi fortunæ malignitas denegauit.* Concessionem autem iuris trium liberorum minime vulgarem fuisse, demonstrat Xiphilinus in Augusto, scribens: *Tum Liuiæ statuæ positæ sunt consolandi eius causa, eaq́; in numero matrum, quæ tres liberos peperissent, scripta est. Lex enim antea ex Senatus, nunc autem ex Imperatoris authoritate eadem iura beneficij loco tribuit quibusdam mulieribus, quæ data sunt eis, quæ ter pepererint. vt non subijciantur pœnis sterilium. sed eis omnia fere præmia tribuantur, quæ mulieres fœcundissimæ consequuntur, quæ non modo sunt hominum, sed & Deorum inuenta, vt accipiant, si quid à morientibus sibi relictum fuerit, id enim huiusmodi est.* Hoc idem confirmare possumus ex Suetonio metipso, scribente in Galba, cap. 24. *Ius trium liberorum quum vix vni atq; alteri, ac ne his quidem nisi ad certum præfinitum tempus dedit.* Ad hæc à Domitiano Imperatore, cui Martialis summo studio adulatus est, ipse laborum suorum præmium, ius trium liberorum enixe petiit, vti *lib. 2. Epigram. 65.* constat, vbi habet:

Quod fortuna vetat fieri, permitte videri
Natorum genitor credar vt esse trium.
Hæc si displicui, fuerint solatia nobis:
Hæc fuerint nobis præmia si placui.

Et Epigram. 66. ad vxorem:

Natorum, mihi ius trium roganti,
Musarum pretium dedit mearum,
Solus qui poterat.

Et lib. 3. Epigram. 31.

Præmia laudato tribuit mihi Cæsar vterq;
Natorumq́; dedit iura paterna trium.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. XXXIII.

Caput Papiæ Popeæ legis à Tiberio Cæsare, quasi sexagenarij generare non poßint, edicto abrogauit.

INterpretes hunc locum sicco pede pertranseunt; vnus Torrentius vidit difficultatem, à qua quum se extricare nesciret, in eam venit sententiam, vt verba illa (*à Tiberio Cæsare*) non Suetonii genuina, sed ab alio superaddita putandum arbitretur. Verum hoc pacto facile omnes à textu exorientes difficultates de medio tolli posse quis ignorat? at non æque bene. Difficultas in hoc consistit: Quod quum lex Papia Popæa sub Augusto lata fuerit, teste Dione, M. Papio Mutilo Q. Popæo secundo Cosl. apud quem tamen pro Popæo *Popilius* legitur, qua sexagenarii à matrimonio arcebantur, haud verum esse potest, hoc à Tiberio Augusti successore sancitum. Cui difficultati sic satisfieri posse censemus: Quod quum relatum esset, teste Tacito, *lib. Annal. 3.* de moderanda sub Tiberii Imperio lege Papia Popæa, quam Augustus senior sanxerat, Tiberium statuendo remedio quinque Consulares, quinque è Prætoriis, totidem è cætero Senatu sorte duxisse, apud quos exsoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere. Ex quibus Taciti verbis colligimus, legem Papiam Popæam sub Augusto latam, sub Tiberio quidem emendatam, quo scilicet ad particulares quosdam, ab illius nexu solutos, non tamen penitus abrogatam, imo confirmatam, præsertim quoad caput sexagenariorum, sicque quamuis ab Augusto latam, tamen sub Tiberio illius successore, quoad aliqua alia capita, emendatam, in hoc tamen confirmatam fuisse; ideo iure dici potuisse à Suetonio, edictum à Tiberio, eo quod sexagenarii generare non possent, sicque quoad caput istud, cui non derogauit, legem Papiam Popæam illum Aug. decreto consentientem, de nouo sanxisse. Quo pacto si Suetonii dicta interpretemur, manifestum, scrupulum omnem tolli, alioquin negotium plerisq; maxime facturum.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

CAP. XXIV.

Ornamenta Consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit.

QVi essent Procuratores ducenarii, non omnibus eadem sententia. M. Ant. Sabellicus interpretatur ducenarios, qui ducentesimam ex auctionibus exigebant, quam Caligula Italiæ ab initio sui principatus indulsit; eandem interpretationem Turnebus *Aduers. lib. 22. cap. 32.* approbat Dionysii authoritate ducentesimam appellantis *διακοσὴν*, cui & ducenarius est *διακοσιοςὸς*. Huic etiam sententiæ suffragatur Alciatus *in Annot. in tres post. lib. Cod. ad l. Matriculam*; ita appellatos tradens publicanos & exactores vectigalis ducenarii, adducitque authoritatem Apulei *lib. 7.* vbi habet: *Nam procuratorem Principis ducenaria perfunctum, dein tristiore fortuna decussum, orato fueram aggressus.* Torrentius inquit, Procuratores ducenarios fuisse eos, qui per prouincias in colligendis publicis reditibus constituti ducentena millia nummum, seu (quod idem est) ducenta sestertia pro stipendio accipiebant, quod ex Dione *lib. 53.* confirmat. Alii, quibus Budæus fauere videtur *lib. 3. de Asse*, procuratores ducenarios fuisse dixere, qui ducenta sestertia in censu haberent, dimidiatum scilicet censum Equestrem, quemadmodum & Iudices ducentarii dicti. Alii existimauere, Procuratores ducenarios vocatos, qui sub se ducentos minores Procuratores haberent exactionibus vacantes, sicuti in militari negotio ducenarii dicti sunt, teste Vegetio *lib. 2. cap. 8.* qui duas Centurias, hoc est, ducentum milites in aciem ducebant. Ita apud Iurisconsultos Ducenarii dicti sunt, qui ducentum scholaribus præsunt, *l. 3. C. de agentibus in rebus lib. 12. l. 9. C. Theod. de exact.* Horum omnium allatas sententias nec approbare nec improbare ausim; libet tamen & nostram subnectere, quæ est huiusmodi. Quod sicuti ex Suetonio *in Augusto, cap. 32.* Ducenarii dicti sunt Iudices ab Augusto instituti, qui de leuioribus causis cognoscebant; Ita & hoc loco procuratores ducenarios vocarit idé author minores in ordine procura-

torum, qui scilicet leuioribus summis pecuniarum redimendis præerant. Suetonii namque hoc in capite, (quod ex illius lectura dignoscitur) mens fuit ostendere, Claudium fuisse nimium & profusum in largiendis honoribus, & eo vsque processisse, vt procuratoribus etiam minoribus Consularia insignia tribueret. Hinc factum puto, vt nos Itali res quaslibet viliores *Dozenalia* vocemus, quasi ducenaria dixerimus; Ita & præceptores, seu magistros, qui pueros educandos & docendos annua seu menstruali pensione recepta suscipiunt, recipere *à Dozina* vulgari appellatione dicamus. Hoc officium erat ducenam gerentium in schola, *ex l fin. C. de agentibus in rebus, l. 1. de officio magistri offic.* Procuratorum ducenariorum meminit Cyprianus *lib. 1. Epist. 4.* in hæc verba: *Quum actis publice habitis apud ducenarium Procuratorem.* Nec sententiæ nostrę refragatur Nicephorus *lib. 6. cap. 8.* vbi de Paulo Samosateno loquens ait: *Sublatus mundanis dignitatibus ducenarius, quam Episcopus vocari maluit.* Non enim Nicephori dicta interpretanda, quod ducenaria dignitas maior esset Episcopatu, sed quod Paulus Samosatenus maluit dignitatem viliorem secularem, & mundanam, quam Ecclesiasticam præeminentem.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.
CAP. XXIV.

Collegio Quæstorum pro stratura viarum gladiatorium munus iniunxit, detractaq; Hostiensi & Gallica Prouincia, &c.

PRouinciarum Romanarum stante Republica ea fuit omnibus recepta diuisio, vt alię Consulares, Prætoriæ alię dicerentur. Consulares erant, quæ ab iis, qui in vrbe Consulatum gesserant, Consulari Imperio obtinebantur; Prætoriæ vero, quas qui Prætores in vrbe proximo anno fuerant, Prætorio Imperio obtinebant. Quod Cic. tradidit *in 1. Philipp.* Neq; certæ erant prouinciæ, in quas semper viri Cōsulares, & aliæ in quas semper Prætores mitterentur; sed ex Magistratuum, qui eas obtinebant nomine appellationem sumebant. Ex Augusti Cæsaris instituto, quum Imperium

obtinuis-

obtinuisset, aliter sunt partitę; Alias enim suas, alias Pop. Ro. fecit. Prouincias validiores, & quæ annuis magistratuũ Imperiis regi nec facile, nec tutũ erat, ipse suscepit, pacatiores Populo permisit; etiã & nonnullas cõmutauit interdum, tradente Suet. *in illius vita, c.* 47. Prouinciis, quas ipse suas appellabat, Præsides, seu Præfectos, vt alii dicunt præficiebat. Eas vero quæ populi erant, regentes Proconsules dici voluit, quamuis & omnes pręsides dictos fuisse authore Dione Cassio *lib.* 53 legamus, cui etiam consentit Strabo *lib.* 17. in appellatione nominũ ad gubernãdas prouincias missorũ tantum dissidens. Fuerunt & Prouinciæ Quæstoriæ dictæ, ad quas sc. Quęstores vna cum Consulibus vel Prętoribus mittebãtur, ad curam publicarum pecuniarum administrandam; non tamen hi summam imperii in illis obtinebant.

Hæc omnia passim ex historica lectione obseruamus, de quibus superius scriptum est. At illud addimus nos, quod ab alio antea adnotatum ignoramus; quasdam & fuisse prouincias Quæstorias, quæ propriæ erant collegii Quæstorum; quorum sibi & omnimoda iurisdictio ad Quæstores, qui illis præficiebantur, spectabat; Quod præcipue ex hoc loco colligimus; Non enim Claudius Imperator Quæstorum collegio Hostiensem & Gallicam prouinciam ademisset, nisi illius propriæ fuissent. Ad hæc nullibi legimus, Hostiensem Prouinciam à Cõsulibus seu Prætoribus antea vnquam obtentam. Quod vero hæc propria Quæstorum esset, colligi potest ex Cicerone *in oratione pro Murana*, vbi habet: *Tu illum cui quum Quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Hostiensem, non tam gratiosam & illustrem, quam negotiosam & molestam.* Habebat autem hæc Prouincia frumentariam procurationem, vti Cicero docet *in oratione pro Sestio, & ad Arusp.* Et Hostienses coloni maritimi dicebantur, *ex Liuio, libro decimoseptimo.* Fuere & aliæ prouinciæ Quæstorum propriæ, vti *Aquaria*, cuius meminit Cicero *in Vatinium*, de Quæstura illius loquens in hæc verba: *In eo magistratu quum tibi magno clamore Aquaria Prouincia sorte obtigisset.* Habuit quoque Quæstorum collegium Prouinciam propriam in Gallia, quam hic Gallicam vocat Suetonius.

De qua sorte Tacitus *libro Annalium 2.* inquiens: *Erat iisdem regionibus Curtius Lupus Quæstor, cui Prouincia veteri ex more, Cales obuenerat*, de qua plura in eum locum disseruimus. Ex his facile conuincitur, non legendum (quod Torrentius existimauit) hoc loco *Calliam*, sed *Gallicam*, nam *Callium* prouincia Quæstoria non erat, sed Consularis, ex eodemmet Suetonio scribente in Cæsare, cap. 19. *Eandem ob causam opera optimatibus data est, vt prouinciæ futuris Coss. minimi negotii, id est, Syluæ Callesque decernerentur.* Nec obstat, quod obiicit Torrentius; si legamus *Gallicam Prouinciam*, futurum, vt Galliam totam Quæstoriam dicamus, non enim interpretamur *Gallicam*, hoc est, quam in Gallia propriam Quæstores habebant. Ita Liuius per initia lib. 32. loquens de sortitione Prouinciarum inter Coss. & Prætores, tradit, L. Lentulo obuenisse Italiam, & Cn. Bæbio Ariminum, atque extra Italiam Ariminum ponit. Ariminum tamen Gallicam prouinciam appellatum, hoc est, in Gallia Cisalpina positum, constat ex Liuio *lib. 28.* scribente: *Tum Prætoriæ Prouinciæ in sortem coniectæ, vrbana Cn. Seruilio obtigit, Ariminum* (ita Galliam appellabant) *Sp. Lucretio.*

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.
CAP. XXV.

Ciuitatem Romanam vsurpantes in Campo Esquilino securi percussit.

HAbet Liuius *lib. 1.* Ser. Tullum Rom. Regem ad vrbem amplificandam duos colles addidisse, Quirinalem, Viminalemque, deinceps auxisse Esquilias, ibiq; ipsum, vt loco dignitas fieret, habitasse, aggere & fossis & muro vrbe circundata; ex quibus Esquilias, & per consequens campum Esquilinum in Vrbe fuisse patet, sicque ciuitatem Romanam vsurpantes in Campo Esquilino securi percussos, ac intra mœnia neci datos; Quæ si vera demus, contrariabitur hic Suet. locus Cornelio Tacito scribenti *lib. 2. Annal.* In P. Martium Consules extra portam Esquilinam more prisco a .imaduertisse, & rursus, sumptũ more prisco extra Esquiliam

liam de nocentibus ſupplicium. Pro concilio dicamus, Eſquilinam, ſeu vt alii, Exquilinam portam vnam vrbis Romæ fuiſſe, quod ex Cic. *libro ſecundo de Orat. & in orat. in Piſo. & pro Cluentio.* Strabone *lib.* 5. Liuio *lib.* 1. 2. & 21. & 24. clare conſtat. Extra eam in regione aggeris ſontium corpora necabantur à carnifice, & incombuſta, præſertim pauperum proiicebantur. Vt conſtat ex Horat. Epod. 5. Ode 17.

Poſt inſepulta membra different lupi,
Et Exquilinæ alites.
Neque hoc parentes heu mihi ſuperſtites,
Effugerit ſpectaculum.

In quem locum adnotauit Porphyrius, corpora eorum de quibus eſſet ſumpta pœna, proiici conſueuiſſe, comburi vero, ex Plauto ſcribente in Caſſina. Act. 1.

Illum adepol videre ardentem te extra portam Metiam,
Credo ecaſtor velle.

Hæc enim porta Eſquilina & Metia quoque dicta, ex hoc loco Plauti, & Taurina à capite Tauri in ea inſculpto, Procopius *Præneſtinam* vocauit, Fuluius & alii recentiores *Tiburtinam*, de qua re plura apud Georgium Fabritium in Roma. Campus itaque qui huic portæ adiacebat, *Exquilinus* dictus ab ipſa porta Exquilina, cui iunctus erat. Et quamuis Exquiliæ ad intra vrbem eſſent, quemadmodum ex Liuio demonſtrauimus, & Dionyſius Halycarnaſſæus *libro* 4. confirmat, inquiens: *Vrbi duos colles, Viminalem, & Exquilinum addit, ſingulos iuxta Oppidi magnitudinem, atque ibi loca ciuibus lare carentibus ad ædificandum diſtribuit, ipſe quoque in Exquiliis habitauit loco regionis illius commodiſſimo.* Quæ Dionyſii verba in eum ſenſum accipienda, ne contra Liuium ſenſiſſe videatur, Romulum ſcilicet & Tatium illorum montium quaſdam particulas Vrbi addidiſſe, Tullumque Regem poſtea maiori ambitu eſſe complexum, id enim Liuius innuere videtur quum ait: *Exquilias auxit*, ſi enim auxit, ergo pars ipſarum intra vrbem antea fuerat recepta. Ouid. lib. 1. Faſtorum.

——Excubias vbi Rex Romanus agebat
Qui nunc Exquiliis nomine collis habet.

Hoc in loco Beroaldus adnotauit, Campum Exquilinum forte

forte fuisse illum, quem minorem campum vocauit Catullus, quum ad Camerium scribens inquit:

Te quæsiuimus in minore campo.

Sed pace eius dixerim, perperam opinatus est, siquidem & minorem campum, sicuti & alia loca, quæ ibidem à Poeta connumerantur, intra Vrbem fuisse constat, & vt adnotauit M. Antonius Muretus, situm ad Campum Martium, quique forte ita dictus fuit ad differentiam Campi Martii, quem magnum fuisse constat, quum in illo haberentur P. R. Comitia.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. XXV.

Iudæos impulsore Christo assidue tumultuantes Roma expulit.

SCribit Tacitus *lib. Annal.* 15. Dominum nostrum Iesum Christum imperante Tiberio per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectum. Quo pacto ergo Suetonius tradit hoc loco, Iudæos tumultuantes illo authore à Claudio Roma expulsos? Addamus, nullibi ex historia sacra vel profana elici, eundem vnquam Romæ fuisse. Ex his colligunt nonnulli, Chrestum alium fuisse à Christo Saluatore nostro; verum quum apud Historicos quosuis alios nulla de hac re fiat mentio, nec apud scriptores Chrestum vllum insignem virum obseruemus, præter Chrestum Sophistam Bizantium, qui Adriani Imperatoris tempore Romæ Herodis Attici fuit auditor, testimonio Philostrati; Nos Suetonium de Christo sospitatore nostro verba facere existimamus, eo magis quod Tertullianus & Lactantius docent, Christum seruatorem nostrum mutato *i*, in *e*, *Chrestum* per contumeliam homines impios appellare solitos, quemadmodum & de Pertinace tradit Capitolinus, *Chrestologum* vocatum fuisse, quod bene loqueretur, maleque faceret, blandusque esset verbis, re non item. Quod & Sextus Aurelius refert. Conciliantur autem Taciti dicta cum Suetonii

nii ſcriptis, quod Chriſto impulſore Iudæi tumultuantes expulſi ſint Roma, ſcilicet, doctrinam Chriſti per Apoſtolos diſſeminatam, ſuſcipiente parte eorum ab aliis ſegregatam, ex quo inuicem diſſentientes eſſent, dogma ſcilicet & Hebraicam doctrinam relinquentibus ac retinentibus aliis. Namque manifeſtum eſt, Chriſtum Saluatorem noſtrum nunquam fuiſſe Romæ, ſed bene Petrum & alios Apoſtolos, ibique plurima miracula edidiſſe, vt ex Apoſtolorum Actis clare patet. Dion Romæ quidem Iudæos toleratos ſcribit, ſed prohibitum ne conuenirent. Veruntamen quum in marmoribus antiquis Romæ pluries CHRESTI nomen inſcriptum obſeruemus, & illud conſtanter confirmare poſſumus, CHRESTVM, non CHRISTVM in textu legendum, huncque Chreſtum ſeditioſum quendam Hebræum ſeu Iudæum fuiſſe, tumultuum excitatorem.

In Ara Cœli in tabella marmorea legitur:

IVNIVS CHRESTVS.

In Sancto Sergio & Baccho:

M. IVNIO EPICHONO CHRESTVS LIB. PATRONO B. M.

In Sancto Syluestro:

C. PONTIVS CHRESTVS.

In domo D. Laurentii Signoretti:

CHRESTO FILIO DVLCISS.

In domo D. Iulii de Porcariis:

C. OCTAVIVS PARTENIO C. OCTAVI CHRESTI.

In Sancta Cæcilia:

C I A R I T E P. F. C H R E S T V S.

In Vinea D. Martii Particappæ:

L. C O C C E I O C H R E S T O.

In Sancto Ioanne Portæ Latinæ:

C H R E S T O F I L I O.

Fuit autem & nomen istud commune cum masculis & fœminis, siquidem in eisdem marmoribus id obseruamus, vti pauimento Basilicæ Lateranensis.

CLAVDI CRHESTE CONIVGI.

In domo Marcelli de Monte:

VOCCONIA CHRESTÆ VOCCONIÆ.

In domo Francisci de Sinebarbis:

S A L V S T I A C. L. C H R E S T E.

In domo Ioannis Ciampolini:

V L I A. Q. L. C H R E S T E.

In domo D. Iulii Tamarotii:

PAMPHILO ET IVLIÆ CHRESTE.

In Ecclesia SS. quadraginta Martyrum:

S A N D I L I A M. I. C H R E S T E.

Inter portam Appiam & Latinam:

CHRESTÆ CONSERVÆ ET CONIVGI.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. XXVI.

Verum illecebris Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ, per ius osculi, & blanditiarum occasiones, pellectus in amorem.

SIcuti viris Roma. antiquitus mos fuit, vt se inuicem salutationis & honoris gratia oscularentur, quod alias fuse declarauimus, ita viris oscula cum mulieribus minime promiscua, eadem de causa erant. Mulieribus tamen licuit virorum consanguineorum frontem osculari, & viris mulierum, cum quibus necessitudine aliqua erant coniuncti, quod testatum reliquit Plutarchus *in Romulo*. At succedentibus temporibus, quum vsus vini mulieribus interdictus esset, ex authoritate M. Catonis, tum primum viri mulierum

rum cognatarum os osculari cœpere, vt si vinum potassent, eos non lateret, quod Gellius testatum reliquit *libro* 10. *cap.* 23. per hæc verba: *Qui de victu aut cultu Populi Romani scripserunt, mulieres Romæ atque in Latio ætatem abstemias egisse, hoc est, vino semper, quod temetum prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt, institutumque vt cognatis osculum ferrent, deprehendendi causa, vt odor indicium faceret, si bibissent.* Plinius quoque lib. 14. capite 13. inquit: *Vinum non licebat fœminis Romæ bibere.* Inuenimus inter exempla Egnatii Meteutini, vxorem, quod vinum bibisset è dolio, interfectam fuisse à marito, eumque cædis à Romulo absolutum. Fabius Pictor in Annalibus suis scripsit, Matronam, quod loculos, in quibus erant claues vinariæ cellæ, resignauisset, à suis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos fœminis dare osculum voluit, vt scirent an temetum olerent; Hoc tunc nomen vino erat, vnde & temulentia appellata. His subscribunt Polybius *libro sexto*, Athenæus & Plutarchus *in Problemat.* & eadem refert Blondus *libro nono Romæ triumphantis*; Sed & Nonius Marcellus addit, *ex quarto Ciceronis de Repub. libro.* Quod si quæ Romæ erat mulier famosa, ei cognati osculum non deferebant: Ex quibus clare patere existimo, quale esset ius osculi inter Claudium patruum, & Agrippinam neptem, nempe ius, quo osculum mulieribus & viris cognatis & necessitudine coniunctis permittebatur, cæteris vero prohibebatur, sic Suet. in Cæsare, capite decimotertio, *Quum mane ad Comitia descenderet, prædixisse matri osculanti fertur, domum se nisi Pontificem non reuersurum.* In sacris paginis cognatorum osculum mulieribus datum nō semel obseruauimus, vt Genes. *cap.* 27. Iacobus Patriarcha in Mesopotamiam profectus, Rachelem auunculi sui filiam occurrentem osculatus est. Ibidem *capite* 29. Laban icto fœdere cum Iacobo genero, nepotes & filias suas deosculatus abiit. Nostris temporibus, præter maritis, vxoribus, patribus, filiabus, osculum dare apud Italos & Hispanos adeo vetitum est, vt vxorem, quæ alteri quam viro osculum dederit, vel ab alio acceperit, tanquam adulteram arguant, & vti talem dote priuandam censeant, vt tradit Ioannes à Ripa *in rub. de Iud. col. tertia.* Quod

& iure Pontificio receptum esse videtur *cap. plerunque, de donatio. ap. Grego.* Cui sententiæ tamen repugnant præclarissimi Iurisconsulti Ias. & Dec. Gallorum moribus magis addicti, qui non modo admittunt virorum oscula mulieribus, sed si quis eas osculo non excipiat, inciuilitatis accusant. Ripa vero Hispanorum & Italorum morem magis sectatus est. Hæc adnotare libuit, nam expositores hoc in loco sobrii nimis, ne dicam ieiuni, fuere.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO. CAP. XXXIV.

Induxit & vnum ex Nomenclatoribus suis, sicut erat togatus.

PRincipes viri Romani Nomenclatores seruos habebãt, quorum munus erat nomina salutãtium, & ad illos quauis de causa accedentium illis suggerere, cuiusmodi fuisse Nomenclatorem, quem Claudius Imp. induxit in arenam, ex hoc loco facile colligitur. Quinimo & plures Nomenclatores Imperatorum vnumquemq; habuisse, clare perspicimus ex illis verbis, *vnum ex Nomenclatoribus suis.* De huius generis Nomenclatore verba fecit Cicero *ad Att. lib. 4. epist. 70.* inquiens: *Nemo vllius ordinis nomenclatori notus fuit, qui mihi obuiam non veniret.* Notat Beroaldus ex Plinio, veteres Romanos, quum seruorum legiones domi haberent, quorum nomina ignorabant, nomenclatore necessario vsos. Et C. Augustus, authoritate Macrobii, Nomenclatori suo, de cuius obliuione conquerebatur, dicenti, nunquid ad forum mandas, *accipe,* inquit, *commendatitias, quia illic neminem nosti.* Refert Spartianus Hadrianum tanta memoria præditum, vt nomina quamplurimis sine Nomenclatore redderet, nomenclatoresque suos sæpe errantes emendaret. Habebant & Censores nomenclatores suos, quod ex antiquis tabulis inscriptionibus constar. Romæ in Ara cœli extat tabella marmorea cum inscriptione huiusmodi.

L. VOLVSIO VRBANO NOMENCLATORI CENSORIO.

Et in alia in stabulis D. Caroli de Martellis. Erant & nomenclatores qui nominatim accersebant inuitatos ad conuiuia, quod colligimus ex Amm. Marcellino *lib. 14.* scribente: *Homines enim eruditos & sobrios, vti infaustos & inutiles vitant ut oque, accedente quod Nomenclatores assueti hæc & talia venditare, mercede accepta, cœnis & prandiis quosdam inserunt subditit os, ignobiles & obscuros.* Et Apuleius dixit: *Et ad nomenclatorem mox citati venerunt.*

Aliud nomenclatorum genus fuit, qui operam suam locabant candidatis & petitoribus, mos enim fuit, quum Comitia haberentur, homines quoscunque qui ferebant suffragia, præhensare, rogare, appellare, & obtestare, quorum omnium nomina, quum memoria referre nequirent, adhibebant nomenclatorem, qui singulorum nomina diceret, vt eos nominatim aduocare possent. Quod & aliquando lege vetitum Plutarchus *in Catone* tradit, atq; eam solum Catonem seruasse, quamuis Cicero nec Catonem illam seruasse testetur *in orat. pro Mure.* his verbis: *Quid quod habes nomenclatorem Cato? in eo quidem fallis, & decipis, nam si nomine appellari abs te ciues tuos honestum est, superest eos notiores esse seruo, quā tibi.* Huius generis nomenclatoris meminit Horat. in Epist.

Mercemur seruum qui dictet nomina, læuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere, hic multum in Fabia valet, ille Velina.

De eisdem quoque verba facit Sueto. *in Augusto, cap 19.* dum ait: *Telephi mulieris serui nomenclatoris.* Nam quis mulieri quæso nomenclatoris vsus? Et in quo poterat nomenclator seruus dominæ seruire, nisi illa eius operas locasset. In eundem sensum intelligendum Venulei dictum, l. vlt. in fi. de lib. caus. *Potest tamen impubes operas dare, veluti si nomenclator sit, vel histrio.* Nomenclator enim barbare, & vt pleraque alia, nomenclatorem vocat, quod pariter factum ab Vlp. *l. 7. §. 2. D. de oper. lib.* Plutarchus *in Catone* ὀνοματολόγον vocat. Nomenclatoris voce vsus est Quintilianus *lib. 6. c. 4.* Et rursus Cicero *in epist. ad Q. Fratrem*, qui & *in orat pro Murena* monitorem eundem appellat. Et Sextus Pompeius *libro 6.* Fartorem vocauit, quod clam veluti infarciret nomina rogandorum

candidatis & petitorum auribus. Non desunt qui Nomenclatores apud Iurisperitos *Nominatores* dictos putent, sed minus recte, siquidem nominatores Iurisconsultis sunt, qui quum aliqui ad munus eligendi sunt, certorum hominum tanquam idoneorum nomē edunt, & eorum eligendorum authores sunt. Sic tutorum nominatores, *sub rub. D. de fideiussoribus*, vbi *in l. 4 ad fin.* & affirmatores dicti. Sic nominatores appellati *sub rub. C. de pericul. nominat.* qui quum duo viri essent, successores sibi designabant, quorum fidem suo periculo Reip. præstabant. Ex dictis constat, hominum seruile genus fuisse nomenclatores, præsertim qui suam locabāt operam, quod clarius ex ipsomet Suet. *in Augusto, c. 19.* patet, dum Telephum mulieris seruum nomenclatorem inter vltimæ sortis homines commemorat. At Imperatorum nomenclatores maioris existimationis fuisse, ex hoc Suetonii loco manifestum fit. Siquidem Claudii nomenclatorem togatum fuisse tradit; at toga nobilium Romanorum ciuium vestis erat, sicuti plebeiorum & popularis turbæ pulla, vnde togatos illos, pullatos hosce, passim legimus. Nomenclatorum nomina in tabellis marmoreis antiquis non semel obseruamus. Extat vna Romæ in domo D. Antonii Colotii:

F. STATILIVS CALOCERVS
NOMENCLATOR.

Alia in pariete domus Ioannis Ciampolini:

M. ÆMILIO LEPIDI LIBE. FELICI
NOMENCLATORI.

Altera in domo D. Francisci Nouelli:

T. POMPONIVS REPENTINVS
NOMENCLATOR.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. XXXV.

Et ne cuiuis comiti aut Librario calamariæ aut graphiariæ thecæ adimerentur.

QVi essent Romanis Librarii Beroaldus hoc loco non explicat. Torrentius *in Nerone, cap. 37.* Librarium ait fuisse

fuisse seruum, qui capsulam cum libellis deferens, nobiles pueros cum pędagogo concomitabatur, quem etiam Suetonius eodem in loco capsarium vocat; quod falsum esse ibidem demonstrabimus, necnon & ex mox dicendis palam fiet. Idem quoq; Torrentius *in Vespasiano, c.* 3. perperam librarium antiquis fuisse interpretatur, qui à studiis, vel à Bibliotheca dicebatur. Sabellicus Librarium fuisse tradit literarum vel librorum transcriptorem, & vt ego censeo, veritatem quoquomodo attigit, at nudam proposuit; hinc nos operępretiũ facturos existimamus, si rem hãc fusius aperire tentauerimus. Fuere profectò antiquis Librarii; qui ea perscribebãt, quę ab aliis voce dictabãtur, vel ab aliis literis exarata transcribebant. Vulgo dicũtur *Scrittori & Copisti.* Quod verum esse veterum Scriptorum authoritatibus comprobamus; à Cicerone exordientes, qui *in orat. contra Rullum* inquit: *Lex in publicum proponitur, concurrunt iussu meo plures vno tempore Librarii, descriptam legem ad me afferunt.* Et in Ant. & pro Syl. *Illas tabulas describi ab omnibus Librariis imperaui.* Et in epistolis Famil. *Sed peto à te, vt quam celerrime mihi Librarius mittatur, maxime quidem Gręcus, qui mihi exscribat Hypomnemata.* Et ad Att. *Legi literas, non tuas, sed Librarii tui.* Et rursus: *Lippitudinis meę signum sit tibi Librarii manus.* Liuius libro 38. in L. Scipionem: *Malim quidem Librarii mendum, quam mendacium scriptoris esse.* Non igitur scriptor Librarius erat, sed transcriptor; quod clarius etiam patet ex ipsomet Cicerone *ad Att.* 3. vbi habet: *Ornat eos apparitoribus, scribis, librariis, pręconibus, architectis.* Alius igitur Librarius à scriba. Idem colligimus ex Horatio in arte Poet.

Vt Scriptor si peccat, idem Librarius vsque,
Quamuis est monitus venit, cauet.

Idem colligimus ex Scęuola Iurisconsulto, *l.* 92. *D. de regulis iuris*, vbi legimus: *Si Librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset.* Catelianus Cotta *in Memorialibus, in dictione Colon*, reprehendit & ipse illos, qui apud Vlpianum *in l. sed & si quibus, in principio, D. de vsufru.* interpretantur Librarium esse seruum, qui partiendis pensis pręficitur, de quo meminit Cato, & subdit intelligendum esse de illo, qui libros

transcribit. In sacris literis *Hester cap.* 8. habemus. *Accitis scribis & Librariis scriptæ sunt epistolæ.* Itaque quod Librarii non solum ab aliis scripta rescriberent, sed & quæ ab aliis voce dictabantur, scriptis exciperent, ex dictis satis patere puto; sed & clarius ex Plinio *lib.* 9. *cap.* 25. vbi de insigni memoria Iulii Cæsaris ait: *Epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter Librariis dictare, aut si nihil aliud ageret, septenas.* De Librario Iuuenalis Saty. 9.

Finxerunt pariter Librarius Archimagiri.

Quamuis sciam ibi vocem Librarii in alia significatione accipi à nonnullis; sicuti & Saty. 6. quum inquit:

——— Si nocte maritus

Auersus iacuit, periit Libraria.

Scimus tamen, apud antiquos Romanos Librarii munus non solum homines sed & mulieres adeptas; Romæ extat marmorea inscriptio huiusmodi:

IVCVNDVS DOMITIÆ BIBVLI LIBRARIÆ AD MANVM.

Huiusmodi fuisse puto Antoniam libertam à manu tantopere à Vespasiano adamatam, *ex Suet. in illo, cap.* 3. Nec prætermittendus Lampridii locus sententiæ nostræ quam maxime fauens, qui in Alexandro Seuero scribit: *Lectioni epistolarum semper dedit operam, ita vt ab epistolis & libellis, & à memoria semper assisterent, nonnunquam etiamsi stare per valetudinem non possent, sederent, relegentibus cuncta librariis, & iis qui scrinium gerebant.*

Illud postremo adnotandum; Et librarium in re militari fuisse inter castrensia officia, qui scilicet rationes ad milites pertinentes in libros referret, teste Vegetio *lib.* 2. *cap.* 7. Et librarii in singulo propemodum magistratu erant, vnde *librarii Quæstorii, Ædilitii, Prætorii, Nauales,* & alii eiusdem generis. Posterioribus similitudine quadam librarii appellati Impressores seu Typographi, qui typis scilicet, veluti librarii transcriptores, librum vnum seu epistolam in varia multiplicant exemplaria, quorum venditores (Bibliopolæ inquam) & ipsi librarii hinc nomen sortiti sunt.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

CAP. XL.

Quum de laniis aut vinariis ageretur, exclamauit in Curia, rogo vos, quis potest sine offula viuere?

CIcero *in orat pro Fonteio*, meminit portorii vinarii, & criminis vinarii, hoc est, de vini vectigali, deque fraude in eo facta. Vinarios seruos vino deditos & ebriosos vocauit Vlp. *in l. ob quæ, de ædil. edic.* Vinaria vasa dicta ad vinum spectantia. Cic. in 6. Verr. *Erat & vas vinarium ex vna gemma prægrandi.* Horat. *Saty. vlt.* lagenas vinarias appellauit, inquiens:

Inuertit Aliphanis vinaria tota.

Cato *de re rustica, cap.* 33. vinarios palmites dixit, qui vuæ procreandæ & gerendæ sunt apti, quamuis & vinarios custodes ibidem interpretari possimus, qui vuarum & vini conficiendi curam habebant. Plin. *lib.* 12. *cap.* 13. vinariam cellam vocauit, in qua vina asseruantur. Et Colum. *lib.* 12. *cap.* 18. vinarios lacus nuncupauit cauitates, in quibus vina exprimuntur. Vinarios hoc in loco Suetonius, à vino scilicet, vini venditores vocauit; in quo sensu Lampridius in Alex. scribit; Illum constituisse corpora vinariorum, caligaliorum, & omnino omnium artium, hoc est, collegia & vniuersitates; Plautus in Asinaria: *Sed vina, quæ heri vendidi vinario.* Græcis vinarius οἰνοπώλης dictus. Hæc omnia itaque à vino denominationem receperunt. Ita & à vino, vinalia dicta sacra seu dies festi, quæ celebrabantur 9. *Kal. Mar.* degustandis vinis instituta. Altera 13. Kal. Septemb. qua die Flamen Dialis conspicabatur vindemiam, de quibus Plin. *libro* 18. *cap.* 29. & Varro *lib.* 5. *ling. Lat.* Et hæc etiam posteriora, vinalia rustica vocabantur, ex eodem Varr. & Festo Pompeio *lib.* 16. Vinalia non à vino, sed quasi veneralia dicta perperam scribit Turnebus *in suis Aduers.* forte deceptus ex Ouidii lectione 4. *Fast.* vbi habet:

Cur igitur festum Veneris vinalia dicant
Quirites? Et quando sit Iouis ista dies.

Non enim hæc sacra Veneri dicata erant, sed Ioui, vt idem Ouid. paulo post docet, inquiens:

Venerat autumnus calcandis sordibus vuis,
Redduntur merito debita vina Ioui.
Dicta dies hinc est vinalia, Iuppiter illa
Vendicat, & festis gaudet inesse suis.

Dicebatur nihilominus Veneris festum *vinalia rustica*, quod ea die ædes Veneri dedicatæ erant, si Festo Pompeio credimus, id loco iam dicto affirmante, quæ obiter sint dicta.

C. SVET. TRANQVIL. IN CLAVDIO.

Cap. Vltimo.

Præsagia mortis eius præcipua fuere, exortus crinitæ Stellæ, quam Cometam vocant.

PLinius *lib. 2. cap. 25.* Cometam terrificum sydus appellat, & ex his ait quæ *Typhon* appellatur, diram Æthiopum & Ægypti populis; Id vero exemplis comprobat; nam quum Græcia apud Salamina depugnauit, Cometa visus. In ciuili motu, Octauio Consule, iterumque Pompeii & Cæsaris bello, & Cometæ apparuere. Addit, suo æuo circa initium, quo Claudius Cæsar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius, assiduum prope, ac sæuum. De eodem C. Tacitus visum Cometem, *lib. 15. Annal.* inquiens: *Fine anni vulgatum prodigia imminentium malorum nuncia. Vis fulgurum non alias crebrior, & sydus Cometes sanguine illustri semper Neroni expiatum, Vespasiani Imperatoris mortem præcessit crinitæ Stellæ seu Cometa apparitio*, ex Plinio loco citato, Suetonio *in illius c.* 28. & Dione, *in eiusdem vita*; Quod sydus Parthorum Regi mortem portendere Vespasianus dixit, non sibi, quod ille comatus, ipse caluus esset. Addamus exemplum Stellæ comatæ ab Aristotele *lib. Meteor.* 1. relatum; de Stella comata, quæ apparuit in Achaia, mortem Demetrii Regis Syriæ enunciante, vt dixit Seneca, *lib. 1. quæst. Natural.* & quam terræmotus, & inundationes subsequutæ sunt, ita vt duæ ciuitates magnæ, Elicæ & Buri, sint submersæ. Cornelius Tacitus *libro Annal. 14.* ita scriptum reliquit: *Sydus Cometes effulsit, de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem Regis portendat.* Vide & Lucanus lib. 1.

Ignota obscuræ viderunt sydera noctes,
Ardentemq; polum flammis, cæloq; volantes.
Obliquas per inane faces, crinemq; timendi
Syderis, & terris mutantem regna Cometen.

Et Virgil. 1. Georg.

Non alias cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere Cometæ.

Cicero *lib. 2. de natura Deorum* ait: *Tum facibus visis cœlestibus, tum stellis his, quas Græci cometas, nostri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ.* Amm. Marcell. *lib. 15. circa finem*, tradit, imperante Iouiano inter alia malorum futurorum prodigia prænuntia, extitisse syderum cometarum apparitiones. Suetonius *in Nerone, cap. 36.* scribit: *Stella crinita quæ summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri cœperat.* Beda *de natura rerum lib. cap. 23.* ait: *Cometæ sunt stellæ flammis crinitæ, repente nascentes, regni mutationem, aut pestilentiam, aut bella, aut ventos æstusve portendentes.* Et ne recentiorum exemplo aliquo veritas destituatur, ex quamplurimis libet referre illud, quod à Nicolao Perotto *in Cornucopia, Epigram. 53.* scribitur in hæc verba: *Anno Salutis* 1471. *Cometes singulis noctibus super Bessarionis nostri lares effulsit, qui in Gallias legatus designatus, paucis interiectis mensibus rediens Rauennæ morbo inopinate extinctus est.* Ex his omnibus videtur concludendum, semper Cometas mala portendere. Econtra tamen obseruamus Plinium loco citato scribentem: *Cometes in vno totius orbis loco colitur in templo Romæ, admodum faustus iudicatus ab ipso, qui incipiente eo apparuit ludis, quos faciebat Veneri genitrici, non multo post obitum patris Cæsaris, in collegio ab eo instituto. Namq; his verbis id gaudium prodidit: Iis ipsis ludorum meorum diebus, sydus crinitus per septem dies in regione cœli, quæ sub Septentrionibus est, conspectum. Id oriebatur circa vndecimam horam diei, clarumq;, & omnibus terris conspicuum fuit. Eo sydere significari vulgus credidit, Cæsaris animam inter Deorum immortalia numina receptam: quo nomine id insigne simulachro capitis eius, quod mox in foro consecrauimus, adiectum est. Hæc ille in publicum, interiore gaudio sibi illum natum, seq; in eo nasci interpretatus est: & si re-*

rum fatemur, salutare id fuit. Sunt & qui hac sydera perpetua esse credunt, suoq; ambitu ire, sed non nisi relicta à Sole cerni; Alij vero, qui nasci humore fortuito, & ignea vi, ideoq; solui. Hactenus Plinius, qui Octauio adulans, communissimæ sententiæ contrariam afferre voluit. Ita & Seneca *lib. Quæst. Nat.* 7. vbi de Cometis pertractat, hæc proferre non erubuit, Neroni blandiendo: *Sex mensibus hic Cometes, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se prætulit, in diuersum illi Claudiano circumactum.* Eadem de causa de iam dicto post Cæsaris obitum Comete, de quo & Suet. *in illo, c.* 88. cecinit, & Virg. *Eclog.* 9. quæ *Mæris* inscribitur:

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

Si tamen, quæ sub Nerone & post Cæsaris decessum acta sunt, spectemus, Cometæ apparitionem non nisi mala portendisse, manifestum est. Quare concludamus, Cometem semper mala portendere. Cuius rei Astrologi causam in stellas, iuxta quas fieri Cometes contingat, referre conantur, vti apud Obsequentem *cap.* 127. videre licet. Philosophi in causam naturalem referunt, inquientes, Cometem generari ex exhalatione calida & sicca, & ideo esse igneæ qualitatis, ita vt subsequantur siccitates in aere, & inde sterilitates, arborum exsiccationes, & ægritudines acutæ, legum permutationes, & regnorum euersiones, quia ex nimia caliditate & siccitate generantur humores subtiles & cholerici, cito inflammabiles, & ideo facile homines inclinantur ad irã, odia, dissidia, ad arma & certamina, præsertim Principes, qui etiam ob inordinatum delicatioremque victum ægritudinibus acutis & lethalibus sunt obnoxii. Qua de re per se nihil boni ad Cometis apparitionem subsequuturum iure credendum, sed tantum aliquando aliquid per accidens. Quod si Octauiano Aug. post Cometes apparitionem multa felicia euenere, id fortuito non ex Cometes natura accidisse censendum, ad quam tot bella ciuilia, nobilium mortes, aliaque mala in communi subsequuta sunt. Ad hæc dicere possumus, eam vtique minime Cometem, sed vere stellam fuisse, quæ Dei omnipotentis nutu miraculosa apparuit, illius gloriosissimi filii aduentum præmonstrans,

ſtrans, nam tunc temporis natus eſt Chriſtus Dominus & Saluator noſter, cuius incarnatione Deorum gentium cultus cecidit, & Dei omnipotentis trini & vnius vera adoratio effulſit. Quod vero ſtella fuerit, non Cometes, ex eo elicere poſſumus, quod, vt Plinius & Seneca teſtatum reliquerunt, per omnem terram ſeptem menſibus ſplendeſcere viſa eſt. Cometes vero ex Philoſophorum, præcipue Ariſt. placitis, octuageſimum diem à ſui ortu non excedat. Præterea non vt Cometa motum habuit, ſed vt verum ſydus effulſit, iter Magis demonſtrans ab Oriente, Cometæ vero non in Oriente cœli parte, ſed in Septentrionali ortum habent, ſi Ariſt. credimus, huius euentus rationem afferenti *lib. Met.* 1. De Cometarum ſpeciebus plura præter Plin. Amm. Marcell. & Ariſt. ad quos lectorem remittimus, quum ad præſens negotium parum vel nihil faciant.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. VI.

Eiuſdem futuræ infelicitatis ſignum euidens die luſtrico extitit.

PLura luſtrationum genera, variaque apud priſcos Romanos obſeruamus. Luſtrabant enim exercitum, quod Liuius *lib.* 1. *&* 38. tradit. Et Dionyſ. Halycarnaſſ. *lib.* 4. Cic. *lib. de Diuinat.* confirmant. Diem autem huiuſmodi luſtrationis *Armiluſtrium* vocabant, teſte Varr. *lib.* 4. *linguæ Latinæ.* Sub dio autem fiebat luſtratio hæc, vti Plutarchus *in Bruto*, & Liuius *lib.* 1. *&* 3. ſue, oue, tauro mactatis, à quibus tamen variat Dionyſ. Hal. *lib.* 4. hircum pro ſue ſupponens. Græcos vero mactato cane luſtraſſe exercitum, conſtat ex Liu. *lib.* 4. & Herodoto *lib.* 7. Vrbem quoque luſtrabant & populum Romani, tradente Liuio, *lib.* 22. *&* 38. maioribus hoſtiis, partim etiam lactentibus ſacrificatis, de qua re Feſtus *lib.* 6. Varro *lib.* 5. *linguæ Latinæ*, & Macrobius *lib. Saturnal.* 1. *&* 3. Galli in vrbis luſtratione hominem extra pomœrium vrbis lapidibus obruebant, ex Lactantio Statii interprete in eum locum:

—— Et tandem matri data flere poteſtas,

Luſtra-

Lustralemne feris ego te puer inclyte Thebis,
Deuotumq́; caput vilis ceu mater alebam?

Curias pariter expiare solitos Romanos accepimus ex Var. *lib.5.ling.Lat.* excerptum vitulum ex fordæ bouis immolatæ vtero sacrificantes, vnde & *Furdicitia* sacra illa vocata, de quibus Festus *lib.6.* & Ouid.4.*Fast.*

Forda ferens bos est, fœcundaq́; dicta ferendo,
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Lustrabantur etiam coloniæ deducendæ, *ex Cicer.lib.de Diuinat.* Victimis cæsis lustrabant quoque classem, crudis extis cæsæ victimæ in mare proiectis, teste Liuio, *lib.29.* vbi de lustratione classis à Scipione facta. Et Appiano *lib.5.bell.ciu.* Vnde Virg.*lib.Aeneid.5.*

Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hunc candentem in littore taurum,
Constituam ante aras voti reus, extaq́; salsos
Proijciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Lustrabant pariter & agros Romani, vina fundendo, testimonio Catonis *rei rusticæ lib.41.* De huiusmodi lustratione Virgil.1.Georg.

Et quum lustrabimus agros.

Armenta quoque, & præcipue ouium greges à pastoribus lustrabantur, eo pacto, quo ab Ouidio *lib.4.Fast.* scriptum legimus:

Pastor oues saturas ad prima crepuscula lustret,
Vnda prius spargat, virgaq́; verrat humum:
Frondibus & fixis decorentur ouilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant puro de sulphure fumi,
Tactaq́; fumanti sulphure balet ouis.
Vre maris rores, tedasq́;, herbasq́; Sabinas,
Et crepet in mediis laurus adusta focis.
Libaq́; de milio milij fiscella sequatur,
Rustica præcipue est hac Dea læta cibo.
Adde dapes mulctramq́; suas, dapibusq́; refectis,
Syluicolam tepido lacte precare Palem.

Et Tibullus *lib.1.Eleg.1.* scribit:

Hic ego pastoremq́; meum lustrare quotannis,
Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Lustrabant etiam tubas, vnde *Tubilustria* dicta, teste Varrone *lib.5.lingua Latina*, & Ouidio lib.Fast.

Summa dies & quinq; tubam lustrare canoram
Admonet, & forti sacrificare Deæ.

Et libro 5.

Proxima Vulcani lux est, quam lustria dicunt,
Lustrantur puræ, quas facit ille tubæ.

De eadem re Festus Pompeius *lib.18.* Rogus quoque in funeribus lustrabatur, ex Virgilii sententia lib.2.Æneid.

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, per mœstum funeris ignem
Lustrauere in equis vlulatusq́; ore dedere.
Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur & arma:
It cœlo clamorq́; virûm, clangorq́; tubarum.
Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, ensesq; decoros,
Frænaq́; feruentesq́; rotas, pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa captantur corpora morti,
Setigerosq́; sues, raptasq́; ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes, tum littore toto
Ardentes spectant socios, semiustaq; seruant
Busta, neq; auelli possunt, nox humida donec
Inuertit cœlum stellis ardentibus aptum.

Lustrabant pariter domos, eas sulphure suffientes, quod habemus ex Dioscoride *lib.7.cap.78.* & Plinio *lib.35.cap.15.* & Proclo Platonico, *lib.de sacrificiis*, & clarissime ex Homero *lib.22.Odyss.* circa finem:

οἶσε θέειον γρηῦ κακῶν
ἄκος, οἶσε δέ μοι πῦρ,
ὄφρα θεειώσω μέγαρον.

Id est: *Porta sulphur anus malorum medelam, postea autem ignem, vt suffiam domum.* Et Virg.6.Æneid.

Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ
Lustrauitq; domos.

Insuper lustrabant etiam lectum sulphure & ouo. Ouid.2. de arte am.

Et veniat quæ lustret anus lectumq́, locumq́,
Præferat & tremula sulphur, & oua manu.

Ouis enim lustrationibus vsos antiquos, constat etiam ex Iuuenale Satyr.6.

Grande sonat, metuiq́, iubet Septembris & Austri
Aduentum, nisi se centum lustrauerit oues.

Hasce lustrationis species recensere volui, vt subnecterem, mirum esse, apud neminem me sciente legi, modum quo infantes die lustrico expiarentur, quod præsentis negotii est, quum tamen alios iam dictos lustrationis modos non reticuerint. Quamobrem nos infantium lustrationis modum, quantum coniectura assequi licet, afferre conabimur. Corpora humana ab antiquis multifariam expiari solita obseruamus. Primum aqua, igne, & sulphure, ex Ouid.lib. 6.Metamorph.

Terq́, senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Ad quod etiam spectare videtur illud Tibulli, lib.1. Eleg.5.

Ipseq́, ter circum lustraui sulphure puro,
Carmine quum magico præcinuisset anus.

Et Propertius lib.4.Eleg.9.

Imperat & totas iterum mutare lacernas,
Terq́, meum tetigit sulphure & igne caput.

Ad idem facit Virgilianum illud lib.12.

—— Alij fontemq́, ignemq́, ferebant.

Vnde & aqua in corporum lustratione vsos priscos Romanos constat, quod & ex alio Virgiliano loco, *lib.2.Aeneid.* patere potest:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq́, penates.
Me bello ex tanto digressum, ex cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Et 4.Æneid.

Annam chara mihi nutrix, huc siste sororem,
Dic corpus properet fluuiali spargere Lympha.

Et lib.6.eiusdem:

Idem ter socios pura circumtulit vnda.

Et Ouid. lib. 13. Metamorph.

Rore leui spargens ego lustror ab illis,
Et purgante nefas nouies in his carmine dicto,
Pectora fluminibus iubeor supponere centum.

Orestem aqua fluuiali à materna cæde expiatum, tradit Pausanias *lib. 2. Corinthiacorum.* Et Suidas ait in dictione *ἀρδάνιον*, Græcos egredientes domo, vbi mortuus aliquis esset, aqua, quæ præ foribus apponebatur in vase, se aspersisse, vt se expurgarent & expiarent. Et in sacris paginis 8. *&* 9. *cap. Num.* aquam expiationis apud Hebræos obseruamus. Aspergebant autem corpora aqua excepta ramo oliuæ. Sic Virg. lib. 6. Æneid.

Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ, (vel lauri.)

Vnde Iuuenalis Satyr. 2.

—— Cuperent lustrari, si qua darentur
Sulphura cum tædis, & si foret humida laurus.

Ex dictis itaq; coniici posse existimo, infantes die lustrico à Romanis igne, aqua, & sulphure expiari solitos, igne quidem & sulphure suffitibus excitatis, aqua vero eosdem aspergentes, adhibitis etiam verbis seu carminibus ad rem facientibus. Vel etiam in aqua die lustrico infantem forte immergebant: namque Galenus *lib. 1. de sanitate tuenda, c. 7.* Auicenna *lib. 1. Fen. 3. doct. 1. cap. 1.* Alsarauius *lib. 2. pract. tit. 26. cap. 2.* sale & aqua, vel aqua marina primis diebus abluere infantes docent. Vnde Cic. *in orat. pro Q. Roscio* scripsit: *Mare, quo omnia, quæ violata sunt, expiari putantur.* Quo vero ad ignem spectat, tradit Plato *in Theateto*, Athenienses infantes die lustrico manibus gestantes circum ignem cursitare solitos. Legimus 2. *Paralip. cap.* 28. de Achaz filio Dauid: *Ipse est qui adoleuit incensum in valle Beneumon, & lustrauit filios suos in igne, iuxta ritum gentium.* Quo vero die à primo ortu infantes expiarentur, varii varia scripsere. Plato, loco citato, die quinto id factum scribit, Suidas & Plutarchus *Problem.* 102. Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. 16.* Festus Pompeius *lib. 10.* vbi de lustricis diebus, decimum masculis statuunt, fœminis octauū, nonnunquā septimum. Arist. *li. 7. de natura*

anima-

animalium, septimum assignat. D. Antoninus Imperator, teste Iulio Capitolino *in illo*, tertio die a partu infanti nomen indi iussit, & in actis apud præfectos ærarii nomen profiteri. Hinc illud Iuuenalis Satyr. 9.

Tollis enim & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri foribus suspende coronas,
Iam pater es.

Quod vero die lustrico & nomen infanti imponeretur, clare patet ex hoc Suetonii loco, & aliis locis superius adductis, quod & nono die aliquando factum, ob idque potissimum Nundinam Deam Romanis excultam, Macrobius & Festus tradidere.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

Cap. XI.

Spectaculorum plurima & varia genera edidit: Iuuenales, Circenses, Scenicos ludos, Gladiatorium munus.

IVuenales ludos credidere nonnulli celebratos in die Saturnalibus a Caligula adiecto, auctoritate Suetonii nostri *in illo, cap.* 17. vbi tradit, eum, vt lætitiam publicam in perpetuum quoque augeret, adiecisse diem Saturnalibus, appellasseque Iuuenalem; vnde Iuuenales ludos dictos, contendunt. Sed pace eorum dixerim, hallucinantur; siquidem aliud est dicere, *diem Iuuenalem*, aliud *ludum Iuuenalem*. Præterea hosce ludos a Nerone institutos, clare docet Cornelius Tacitus, *lib. Annal.* 14. inquiens: *Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos Iuuenalium vocabulo, in quos passim nomina data, non nobilitas cuiquam, non ætas, aut acti honores impedimento, quo minus Græci Latinive histriones artem exercerent vsq; ad gestus modosq; haud viriles, quin & fœminæ illustres deformia meditari.* Ex quo loco etiam colligimus, quod quamuis Iuuenalia appellarentur, eo quod iuuenes in eo præcipue exercerentur, & iuuenũ causa constituti essent, (Iuuenalis enim adiectiuum est a *iuuene*, & sonat quod iuuenilis; quod ex Festo, *lib.* 9. colligimus. Vnde Liuius libro 33

bro 35. cap. 1. *Quum C. Sulpitius Galba iuuenalem famam apud Principem popinarum pœnis aucuparetur*, Quamuis alii quidem, non iuuenalem, sed *venalem famam* legant.) Nihilominus ex dictis nullam ætatem ab illis fuisse immunem patet. Quod & clarius ex præsenti Suet. loco manifestum fit, vbi inquit: *Iuuenalibus senes quoq; Consulares, anusq; matronas recepit ad lusum.* Et Dion in Nerone scribit: *Iuuenalibus ludis interfuerunt multi, sed inprimis nobilissimi viri, cuius argumentum est, quod Aelia Catula fœmina nobilissima atq; ditissima, ac iam grandis natu (nata erat annos octoginta) saltauit. Cæteri, qui propter senectutem & morbos præcipue nihil poterant facere, canebant: se enim exercebat vnusquisqze, vt poterat, erantq; ob eas res scholæ constitutæ, quas frequentabant clarissimi viri, mulieres puellæ, adolescentuli, vetulæ, senes. Quod si quis non posset spectaculum aliter præbere, ad choreas ibat, quumq; multi pudore adducti, ore facerent personati, Nero, petente populo, ab eis personas auferebat, eosq; patefaciebat hominibus, apud quos ipsi paulo ante magistratus gesserant.* Tacitus libro 14. *Annal.* scribit de Nerone: *Ratusq; dedecus amoliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros egestate venales in scenam deduxit, quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto: Nam & eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinqueret. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert.* Dion Cassius modestiam Taciti non sequutus, eorum nomini non pepercit, qui famæ suæ non pepercerunt, sic enim referente Xiphilino, inquit: *Visæ sunt eo tempore veteres & illustres familiæ Furij, Fabij, Porcij, Valerij, cæteriq; omnes, quorum trophea atq; templa conspiciebantur, ea die inferiori loco facere, quæ nec ab aliis quidem hominibus fieri vnquam visa fuerant, iamque vicissim digito monstrabantur, dicebant enim Macedones, hic est nepos Pauli: Græci autem, ille Mummij; tum Siculi aiebant: Videte Claudium; Mox Epirotæ, Vos vero Appium videte; Asiatici Lucium ostendebant, Hispani Publium, Carthaginenses Africanum, Romani vero, omnes.* Et Iuuenalis Satyr. 8.

Qui sedit & spectat triscurria patritiorum
Planipedes audit Fabios, ridere potest, qui

Mamercorum alapas, quanti sua funera vendant.
Quid refert? vendent nullo cogente Nerone,
Nec dubitant celsi Prætoris vendere ludis.

Suetonius in Nerone, cap.12. *Exhibuit* (inquit) *ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentos Equites Romanos, & quosdam fortunæ atq; existimationis integræ ex iisdem ordinibus, confectores ferarum, & varia arenæ ministeria.* Et Cornelius Tacitus lib. 15. *Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora, sed fœminarum illustrium Senatorumq; filiorum plures per arenam fœdati sunt.* Traseum Pætum Senatorem, virum alioquin multæ, & vt ita dicam, Catonianæ seueritatis, Patauini, vnde ortus erat, in ludis cesticis à Troiano Antenore institutis, habitu tragico cecinisse, tradit Tacitus lib. [illegible] ob idque infensum Neroni, quod Iuuenalium ludicro parum expetibilem operam præbuerat. Scribit Iulius Capitolinus, Gordianum edidisse de proprio per quatriduum ludos scenicos, & iuuenalia. Et Sidonius Apollinaris horum meminit, inquiens:

Iam vero Iuuenalibus peractis,
Quem te præbueris sequenti in æuo,
Chartis posterioribus loquemur.

Dion, & eius abbreuiator Xiphilinus scribunt à Nerone Iuuenalia celebrata ὥσπερ τινὰ νεανισκεύματα, propter suam barbam, quam tum primum raserat, pilis in aureum coniectis sphærion, & Capitolino Ioui dicatis. Vnde forte suspicari licet, Iuuenales ludos dictos, eo quod secundum suam incontinentiam Nero deposita barba iuuenis imberbis haberi voluit, & Iuuenalia ludicra celebrare. Vel forte Iuuenalia, quasi Iouialia seu Iouenalia dixeris. Alexand. ab Alexandro lib.6.cap.19. scriptum reliquit, quod in Iuuenalibus ludis ludebant Troiam & Pyrrhicham; At certe, apud authores [illegible] fateor me ignorare. Non desunt qui Iuuenales ludos ortum habuisse censeant a Romulo & Remo, quos [illegible] cum grege iuuenum ferias ac iocos celebrasse, scribit Liuius per initia libri primi. At hi decipiuntur; nam inde Lupercalia ortum traxisse, fidem Liuius [illegible]

nissimae, vel legenti clare patere potest. Illud postremo addamque quod Festus Pompeius *lib.* 9. quum dixisset iuuentutis sacra pro iuuenibus instituta, subiungit: *Iuuenalis singularis Dianae singulare, quia aetas fortis est ad tolerandum ..., Diana enim viarum putabatur Dea.* Ex quo quis forte suspicari posset, in Dianae honorem Iuuenales ludos institutos.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE. CAP. XII.

Exhibuit & naumachiam, marina aqua innantibus beluis.

Item Pyrrhichas quasdam e numero epheborum, quibus post editam operam diplomata ciuitatis Romanae singulis obtulit. Inter Pyrrhicharum argumenta, taurus Pasiphaea ligneo iuuencae simulachro abditam iniit, vt multi spectantium crediderunt.

PLinius *lib. 7. cap.* 56. Pyrrhicam saltationem à Pyrrho, sicuti & armatam Curetes, in Creta docuisse vtramq; docet. De hac eadem Amm. Marcellinus *lib.* 16. Pyrrhicham artem modulatius incedendi, concinentibus fistulis inter praeludia disciplinae castrensis exerceri tradit, de Iuliano Caesare inquiens: *Quum exercere praeludia artis, Castrensis Philosophus cogeretur, vt Princeps, artemq; modulatius incedendi per Pyrrhichiam concinentibus disceret fistulis, &c.* Et *lib.* 18. de Sabiniano: *Militari Pyrrhichio sonantibus modulis pro histrionicis gestibus in silentio summo delectabatur.* Spartianus *in Adriano*, Pyrrhichias militares appellat. Strabo *libro decimo*, Pyrrhicam docet repertam fuisse à Pyrrhicho Curete pro iuuenibus ad disciplinam militarem exercendis. Solinus *libro* 16. de Creta insula verba faciens, ait: *Pyrrhi hen docuit Creta Pyrrhico repertore, ex qua disciplina bellicae rei vsus datus.* Plato *septimo de Legibus*, inquit: *Motus Pyrrhiches imitatur flexus corporum, quibus tela plagaeque vitantur declinando, in altum exiliendo, humique se contrahendo, contrarios item gestus imitatur, quibus videlicet contra alios quicquam infertur, sagittando, iaculando & feriendo.* Dionysius Halycarnassaeus docet *libro septimo*, Pyrrhicam saltationem armatam esse. Apud Xenophontem, Mimam saltatricem à Myso saltare iussam

Paphlagones conſpicari, admirantes Græcos, interrogarunt, nunquid mulieribus etiam in pugna vterentur. In hoc ſaltationis genere quum Phrynicus excellenter ſe geſſiſſet, illum ſibi Athenienſes Imperatorem delegerunt. Marcus Plotius *in libro de Metris* ſcribit, Pyrrhycham dictam à Pyrtho Cydoneo, qui primus Cretenſes ſub armis ſaltare, ad metri ſeu pedis metrici *Pyrrhichij* dicti ſonum inſtituit. Quod pariter confirmatur à Nicolao apud Stobæum. Inter recentiores Hieronymus Mercurialis multæ doctrinæ vir, *lib.2. Gymnaſtices, cap.6.* Pyrrhichias ſaltationes eius generis fuiſſe exiſtimauit, quas *Moriſias* populari vocabulo noſtrates appellant, ex Icone antiqui lapidis id demonſtrans, in quo armati ſaltantes conſpiciuntur. Diodorus Siculus *libro quinto, capite decimoquinto* ſcribit, Cretam reperiſſe enſem & galeam, & cum armis ſaltandi morem. Pollux *lib.4. cap.14.* Pyrrhichiam ſaltationem *Enopliam* vocat, hoc eſt, armatam. Feſtus Pompeius *Bellicrepam* appellat *libro 2.* & a Romulo tradit inſtitutam, vt cum armis ſaltarent, ne ſimile paterentur, quod ipſi Sabinis in virginum raptu in ludis fecerunt. Scholiaſtes Homericus *lib.π.* ſaltationem hanc fuiſſe armatam docet. Quinctilianus *lib.1. cap 11.* & Athenæus *lib.14. cap.12.* ex Ariſtoxeni ſententia idem affirmant.

Quibus ſic ſe habentibus, mirum videtur, Suetonium inter Pyrrhichiarum argumenta, Paſiphaæ & Icari fabulas reponere, quibus nullam cum Pyrrhichia proportionem aut conuenientiam eſſe, non eſt qui clare non perſpiciat. Addamus, Pyrrhichias ſaltare ſolitas per nobiles ephebos, quod hic innuere videtur Suetonius, ſed clarius tradit in *Cæſare, capite trigeſimo nono,* inquiens: *Pyrrhichiam ſaltauerunt Aſiæ Bythiniæq́ Principum liberi.* Adhæc, quum *Troia* [illegible] ciua, & ipſe inter Pyrrhichias numeretur a Sal[illegible] dicto, vereque equeſtris Pyrrhichia [illegible] nobiles conſtet ex Suetonio in [illegible] citatum in Auguſto, *cap.4*[illegible] in Tiberio, *cap.6.* [illegible] & Nerone, *cap.7.* & Virgilio *lib.5.* quis [illegible] tero, hoſce fabulas Paſiphaæ & Icari [illegible]

[illegible]

difficultatem duobus modis posse tolli existimamus. Primo modo dicendo, Suetonium Pyrrhichias saltationes non accepisse hoc loco in propria significatione, de qua nos hactenus, sed generice pro omni Græca saltatione. Græcos enim fabulas quascunque saltare consueuisse, [illegible] alibi docuimus. In hunc sensum Apuleius in 10 [illegible] *reo*, scripsit. pueros (puellasque Græcanicam [illegible] Pyrrhichiam, non armatam scilicet, quum nunc in [illegible] xuosi, nunc in quadratum sinuosi, discursus [illegible] plicarent.

Secundo modo nodum soluere possumus, [illegible] scenicis ludis non solum Pyrrhichicas saltationes, [illegible] lias fabulas vna exerceri solitas, atque ob id, qui [illegible] siphaæ & Icari priori loco actæ sunt, ideo quod Pyrrhichicas saltationes, argumenta dicta sunt eo pacto, quo in Comœdiis argumentum dicimus partem illam, quam Græci *Periocham* vocant, totius fabulæ summam continentem paucis versibus, item prima actione expressam. Ita nostris temporibus fabularum actiones illæ, quæ ante primum actum, & inter cæteros repræsentantur, (intermedia vulgo dicta) in eadem significatione, argumenta dici possunt. A Pyrrhiaca Pyrrhiacharii dicti, *Vlpian. l. 9. §. 11. D. de pœnis, qui Pyrrhichiam exercent.*

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XII.

Gymnico, quod in septis edebat inter Buthysiæ apparatum, barbam primam posuit, conditam in auream pyxidem, & pretiosissimis margaritis adornatam, Capitolio consecrauit.

SI cæteras rationales Neronis actiones spectemus, & hanc eiusdem generis existimare, à ratione non erit alienum; secus tamen rem se habere, ex mox dicendis cognoscemus. Siquidem barbam & capillum deponere, olim [illegible] cuiusdam dedi[illegible]nis erat indicium; inoleuerat enim mos vetus vt qui ex ephebis essent, capillum & barbam Fluminibus & Apollini primum tonderent ac vouerent.

 rent.

rent. Ita apud Homerum fecisse Achillem, Theseum apud Plutarchum legimus. Meminit Scholiastes Homeri in Iliad. Ψ. huius moris, inquiens: ἔθος ἦν τοῖς Ἀρχαίοις μετὰ τὸ ἀνδρωθῆναι [illegible] τῆς νεότητος τὰς κόμας ἀποκείρειν τοῖς ποταμοῖς. Et Eustathius scribit: ἔθος ἦν τρέφειν κόμην τοὺς νέους μέχρι [illegible], εἶτα κείρειν αὐτὴν τοῖς ἐγχωρίοις ποταμοῖς. Id est, *Mos fuit antiquitus comam iuuenes nutrire vsque ad integram aetatem, postea tondere fluuiis ipsius regionis.* De hac re plura Tarrheus *in 4. Odam Pythiorum Pind. Antist.* 4. scribit, & Iulius Pollux *lib. 3. c. 3.* Virgines quum matrimonium inirent, comae primitias Diis consecrasse. Author est Pausanias, *lib.* 2. quod Troezeniae puellae ante nuptias detonsam comam templo illatam Hippolyto dedicabant. Idem Pausanias *in Corinthiacis* tradit, in Sicyonia esse ὑγιείας, hoc est, sanitatis simulachrum, quod haud facile conspici potest, quum vndeque comis, quas mulieres Deae illi detonsis obruunt, velatur. Athenienses quum ex ephebis excessissent, primitias crinium & barbae Delphos deferebant. Quem morem publice & ad Romanos peruenisse, colligimus ex Martiale *Epigram* 32. *lib.* 1. vbi Encolpus Auli Pudentii Centurionis puer Phoebo consecrat comam:

> *Hos tibi Phoebe vouet totos a vertice crines*
> *Encolpus, domini Centurionis amor.*
> *Grata Pudens meritis tulerit quum praemia pili,*
> *Quam primum longas Phoebe recide comas.*

Et apud Petronium:

> *[illegible] ludentes iuuenis Phoebeie crines.*

Erat autem (vt diximus) deuotae deditionis & seruitutis hoc signum; seruis enim olim comam & barbam alere vetitum erat, vnde legimus apud Aristophanem, δοῦλος ὢν κόμην ἔχεις; Id est, *Seruus quum sis, comam nutris?* Hinc & Sidonius Apollinaris *lib. 2. Epist.* 1. dum conqueritur de Seronati tyrannide in Aruernia, Hedicio sic scribit: *Si omnino [illegible] remedia [illegible] Principis opes, si [illegible] se authore [illegible] Francorum [illegible] dimittere, seu capillum, id est, [illegible].* Paulus Aemilius in Carolo Magno, in Clodouaeo & Clotario Secundo, Longobardis quibusdam scribit in

comam

contumeliam & seruitutis signum, capillos & barbam detonsos. Vero In peccatori vitio datum ἀγύρτῳ, quod ad vulgaris amicæ albarum barbam posuerit, vt tradit Capitulinus *in illo*. Idem & apud Hebræos si reuidimus, cluimus ex sacris paginis. Namque 2.*Regum*, *cap.*10. legimus: Legatos Dauid, Hanon in contumeliam & seruitutis indicium barbam radi iussisse. Et *Paralipom.*1. *cap.*19. idem reuenimus. Item & in signum obsequii & deditionis. Ieremiæ cap.41. *Viri de Sichem & de Silo & de Samaria ... rasa & scissis vestibus munera & thus tulerunt, vt offerrent in domo Domini.* In eundem sensum, cap.48. *Omne caput caluitium, & omnis barba rasa erit, in cunctis manibus colligatio.* Et Isaiæ capite 15. *Moab vlulabit, in cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur.*

Aliam etiam ob causam antiquitus radebant barbam, & Diis offerebant, vt scilicet se ipsos mundos & purificatos dedicarent. Hac ratione Sacerdotes Ægyptios totum corpus rasisse & depilasse, testatur Herodotus *in* 2. quod item ex Diodoro Siculo *lib.*2. *cap.*4. elicitur. Qui mos & Hebræis frequens fuit. Namque habemus *in Leuitico*, *cap.*14. de leproso mundato offerente se Sacerdoti: *Die septimo radat capillos capitis, barbamq́, & supercilia, ac totius corporis pilos.* Et Baruch 6.*Sacerdotes sedent habentes capita & barbam rasam*, idem quoque apud nos, qui Christum profitemur, inualuit mos, nempe tonsuræ clericalis & monasticæ, de qua re videndus D.Ambrosius *Epist* 36. D.Hieronymus *ad Sabinam*, D.Dionysius Areopagita *de Ecclesiastica Hierarchia*, *cap.*6. D.Augustinus *lib.de opere Monach.cap.*31. Sed quoad gentiles spectat, eisdem forte de causis obseruatum fuit, Romanorum Imperatores vsque ad Hadrianum Cæsarem, barbam deposuisse, scilicet, vt se seruos legis, licet eiusdem domini essent, ostenderent, mundosq; esse debuisse ab omni labe, & integros iustitiæ ministros. Namque Hadrianus primus barbam non deposuit, sed eam promissam nutriuit, ad tegenda vulnera, quæ illi in facie naturalia erant, Ælio Spartiano in illius vita id affirmante. Dion fere eisdem conceptis verbis, eadem de Nerone, quæ hic Suetonius, refert,

ab eo tamen in his discrepans, quod ipse eam pyxidem appellat. & Ioui Capitolino, non Capitolio sacrasse inquit, adque non in Gymnico certamine, sed in Iuuenalium instiutione fecisse.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

Cap. XV.

Orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per Coss. plerunq; recitabat.

Reipublicæ Romanæ temporibus nullos alios Quæstores fuisse obseruamus, preter vrbanos & prouinciales, de quibus alibi fuse pertractauimus, ad quos spectasse epistolas vel orationes, aut libellos & acta Senatus & Principis scribere aut recitare, nullibi legimus. At sub Imperatoribus Quæstores fuisse, quibus munus istud demandatum esset, non semel scriptum reperimus. Et primum id ex hoc Suetonii loco colligitur, necnon & ex Tacito, *lib. 16. Annal.* vbi ait, de Nerone loquens: *Et oratio Principis per Quæstorem audita est.* Et iterum ex Suetonio *in Tito, cap. 6.* vbi habet: *Receptaq; ad se prope omnium officiorum cura, cum patris nomine & epistolas ipse dictaret, & edicta conscriberet, orationesq; in Senatu recitaret etiam Quæstoris vice.* Quamuis Alexander ab Alexandro ob incuriam hæc, non de Tito, sed de Vespasiano prolata scripserit *lib. & cap. 2.* & ex eo forte, quod & Titi Vespasiani nomen additum fuerit à scriptoribus antiquis. Et Suetonio *in Augusto, cap. 65. Absens ac libello per Quæstorem recitato notum Senatui fecit.* Velleius Paterculus *lib. 2.* se fratremq; suum hoc functos officio scribit. Dion *lib. 54. & 55.* communi nomine ταμίας appellat. Ex quibus locis clare patet, Cæsarum Romanorum temporibus Quæstores fuisse, qui acta Senatus & Principis perscriberent, orationes Imperatorum & libellos recitarent, & mandarent literis, essentq; vacarent dictandis & legendis epistolis. Quod Vlp. in l. vn. *D. de offic. Quæst.* tradit, vbi appellans huiusmodi Quæstores candidatos. Quæ nomenclatura nullibi obseruatur apud

Histori-

Historicis, quod ipse meminerim, præterquam apud Lampridium *in Alexandro*, vbi scribitur: *Quæstores candidatos ex sua pecunia iussit munera populo dare, sed vt post Quæsturam Præturas acciperent, & inde Prouincias regerent.* Nec mirum certe, quum Vlpianus ipse, teste eodem Lampridio, Alexandri Imperatoris Consiliarius & commensalis charissimus fuerit, & illius opera in legibus disponendis & tractandis maxime vsus fuerit. Cur autem tum Quæstores candidati vocarentur, quum à nemine explicatum obseruarim, breuiter explicabo, de qua re lectoris iudicium qualecunque esto. Qui magistratus peterēt, candidatos vocatos fuisse, & in candida veste postulare consueuisse alibi docuimus. Verum quum hi plures essent, qui eundem magistratum postularent, nec omnes adipisci eum possent, Nero Imperator (quod hoc cap. 15. Suetonii patet) hos candidatos, qui supra numerum essent, in solatium dilationis ac moræ, legionibus præposuit. Quum itaque Quæstura prima esset dignitas, quam Patritii viri adirent, qui repulsam patiebantur, nec admittebantur, solandi morem fuisse existimo, vt apud Principem vel Consulem superius dicto muneri præficerentur, donec nouis Comitiis iterum Quæsturam candidati peterent, & à Quæstura postmodum ad Præturam peruenirent. Quod ex supra allegato Lampridii loco satis constat. Hanc vero nostram sententiam confirmare videtur Tacitus loco superius adducto, vbi non solum de Principis huiusmodi Quæstoribus verba facit, sed & de Consulis Quæstore, qui ad Thraseum de eius letho decretum pertulit, quem iuuenem fuisse tradit Tacitus, dum inquit, Thraseum propius vocato Quæstore ei dixisse: *Specta iuuenis*, & quæ sequuntur. Iuuenum vero patritiorum veluti tyrocinium fuisse Quæsturam, satis manifestū est. De huiusmodi Quæstore verba fecit & Dion lib. 54. συναγαγὼν δὲ ἐκ τούτου τὸ βουλευτήριον αὐτὸς μὲν οὐδὲν εἶπεν, ὑπὸ βράγχου· τὸ δὲ δὴ βιβλίον ταμιεία ἀναγνῶναι δοὺς τά τε τιμήματα οἷς κατηριθμήσατο. Huiusmodi Quæstores candidatis sub Imperatoribus Constantinopolitanis Quæstores sacri Palatii dicti sunt, & erant qui petitionibus subscribebant, præcipueque responsa & leges dictabant & subnotabant, vt

constat ex *Notitia Imperii Romani Nouell.* 53. & 114. *l. vltima, C. de diuersis rescrip.* Et Symmachus ad Ausonium inquit: *Quæstor es memini, consilii Regalis particeps, fsio, precum conditor, recognitio.* Et alio loco: *Te magis Quæstura honos & condendarum sanctionum vsus exercuit.* Vnde Procopius libro 1. de bell. Pers. εἰ μὴ τρόκλ⊕ ἐκώλυσεν, ὃς Βασιλεῖ τὸ τέ παρήδρευε τὴν τοῦ καλουμένου κοιαίστωρ⊕ ἀρχὴν ἔχων ἀνὴρ δίκαι⊕ Τειβονιανός Βασιλεῖ τάξις ... Κοιαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Quibus de causis Quæstor, iustitiæ & legum custos appellatur, & Thesaurus fortunæ publicæ, & armarium legum *in Nouell. Valentiniani de homicid. cas. fact.* & à Cassiodoro duobus aut tribus in locis. Denique is plane est Quæstor, quem in aula *Cancellarium* Latini appellarunt. Niceta 7. τὸν οἰκεῖον. Quod etiam legitur *in Notitia officiorum Constantinopoleos.* Quæstorias scribas, quorum Suet. *in Domitiano* meminit, credunt quidam fuisse Quæstores huiusmodi, & perperam certe, vt eo loco demonstrabimus, & de his Quæstoribus scribis idem Suet. *in Claudio*, verba fecit *cap.* 38. Apud eosdem Iuristas in Nouellis fit mentio Quæstoris exercitus, à Procopio *Nouell.* 41. & à Iustino *Nouell.* 41. qui annonam dispensabat per castra, & *Nouell.* 80. fit mentio Quæstoirs constituti à Iustiniano Constantinopoli ad quærendos coercendosque mendicos. Apud eosdem legimus Exquæstorem & Quæstorem Familiam, qui dispensabat in domo Imperatoria alimenta. Quæ nomenclaturæ profecto impropriæ omnes Latinis sunt, licet eas non reformidarint Iurisconsulti, imo Iustinianus ipse quandoque eis vsus, nec mirum, Nam, vt inquit Cœl. Rhodig. *libro* 25. *capite* 12. creditur Iustinianum prorsus fuisse literarum expertem. Etenim Iustinus pater boues pauit, sed antea sues, mox materiarii faber minister vilis. Vnde Iustinianum Suidas ex imperitia ἀναλφάβητον vocat, sicuti alterum Iustinianum Constantini filium ab rescissis naribus ῥινότμητον.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XVII.

Item vt litigatores pro patrociniis certam ratamq; mercedem sol-uerent. pro subselliis nullam omnino daretur.

LEgitur *in Decretis Canonicis* 11. *q*. 3. quod non liceat Iudici vendere iustum iudicium, etsi liceat Aduocato vendere iustum patrocinium, & Iuriconsulto iustum consilium. Ita & Nero dari patronis causarum iustam mercedem voluit, quod antea aduersus Oratorum licentiam, ne quis ob patrocinium donum munusve acciperet, lege Cincia cautum fuerat. Hanc tulit M. Cincius Trib. Pleb. Cornelio Cethego & Sempronio Tuditano Coss. an. 549. ab V. C. Huius meminit Liuius *libro* 34. in hæc verba: *Quid legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria plebs esse Senatui coeperat.* Amm. Marcel. *lib.* 30. inuehitur in Aduocatos causarum, inquiens eos sellulariis quæstibus inescari. Et Tacitus *libro* 15. *Annal.* ita scribit: *Sic Oratorum licentia Cinciam rogationem candidatorum ambitus, Iulias leges, magistratuum auaritia, Calpurnia scita pepererunt.* Et Cicero *in libro de Senect. & 2. de Orat. & etiam libro primo, Epist. ad Att.* Hanc Festus *muneralem* vocari à Plauto scribit, dum ait: *Neque muneralem legem, neque lenoniam, rogatæ fuerint nec ne, flocci æstimo.* Lege quoque Titia cautum fuit, vt patrocinia, quæ tenuioribus præstabantur, gratuita essent, quum eo tempore causarum patroni miseram plebem donorum & munerum occasione exhaurirent. De qua Tacitus *libro vndecimo*, ita scribit: *Consurgunt Patres, legem que Titiam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat.* Quo loco tamen nonnulli existimant, legendum esse, non *Titiam*, sed *Cinciam*; Hallucinari tamen eos patet, quum alia fuerit lex Titia à Cincia, quamuis eadem de causa lata. Quod patet ex Ludouico Charunda, qui scribit, se legisse in quodam antiquitatis Romanæ fragmento hæc: *Titius Tribunus plebis vir non imprudens, multas leges ad populum tulit, & inter cæteras vnam patronis odiosam, ne ob orandam causam pecuniam donumve acciperent, quod etiam lege*

Cincia sancitum erat. Ad hæc accedit Ausonii authoritas, qui ita scribit:

Iurisconsulto cui nubit adultera coniux,
Papia Lex placuit, Iulia displicuit.
Quæritis vnde sit hæc distantia? semiuir ipse,
Scatiniam metuens non metuit Titiam.

Hoc in loco certe ob carminis rationem verbum illud *Titia* non potest mutari in *Cincia.* Sensus autem dictorum Ausonii fuisse interpretatur Zasius in suo Catalogo legum antiquarum hoc pacto: *Quum Papia lege proposita essent præmia his qui vxores duxissent, placebat ea lex Iurisconsulto, qui iuxta legis voluntatem maritus erat; sed vicissim Iulia lex de adulteriis eos, qui adulteras ducebant, puniebat, infamabatque, qua ratione & lex incommoda erat Iurisconsulto, qui & ipse etiam, quum parum pudice viueret, pœna legis Scatiniæ, quæ eos, qui muliebria patiuntur, prosequebatur, obnoxius erat, & propterea eam timebat. Sed quum propter imperitiam eius, nemo eo patrono vti vellet, non erat quod metueret legem Titiam, quum eum nemo muneribus, & donis coleret.* Hunc locum quoque subtilius interpretatus est P. Pithœus lib. 2. *Aduersariorum*, quæ interpretatio præstat singulari doctrina & iudicio. De oratorum autem & patronorum salariis, deq; Senatusconsulto Claudiano & edictis quibusdam ad hanc rem pertinentibus, legendum apud Tacitum *lib. 11. Annalium*, & Plinium *lib. 5. Epist. epist. 6. ad Rufum.* Iurisconsultis videtur concessum capere vsque ad centum aureos ex *Vlpiano in l. 1. §. cui cautum, D. de variis & extraord. cognit.* a qua summa non discrepat, quod Tacitus scribit de eadem re *lib. 11. citato*, neminem Claudium Imperatorem posuisse modum vsq; ad dena sestertia. Amm. *lib. 30.* ait, quod primus omnium ob defensum negotium pecuniam accepit Antipho Rhamnusius. Ouidius 1. *Amor.* inquit:

Turpe reos empta miseros defendere lingua,
Quod faciat magni turpe tribunal opes.

Sed de re hac omnino legendæ apud Tacitum eodem in loco binæ orationes luculentæ admodum, quarum prima [illegible] author Silius Consul, detestatus patronos, seu oratores qui defensionis gratia pecuniam exigerent, Secunda Suilius [illegible] Cossutia-

Cossutianus, quorum ille (quum tunc temporis nil publicæ mercis tam venale fuit, quam aduocatorum perfidia) Samium insignem Equitem Romanum quadringentis nummorum millibus acceptis defendêdum suscepit. Quibus orationibus auditis Claudius Imperator neutri eorum assentitus, modum (vt diximus) statuit. Quod sane aduersari videtur Suet. scribenti in Claudio, cap. 16. *Nec quemquam, nisi sua voce, vtcunque quis posset, ac sine patrono, rationem vitæ passus est reddere, ita enim quum patrono nullo opus esset ad defensionem, superuacaneum fuisse de modo salarii illius statuisse.* Conciliare possumus, quod Taciti dicta sint intelligenda de patronis, qui concedebantur in aliis causis, in quibus de vita & moribus minime ratio reddenda esset, vel etiam eos noluisse Claudium habere patronos in ratione vitæ reddenda, qui ex se apti essent id facere, quod innuere sane videtur particula illa textus: *Vtcunque quis posset*, id est, Si quis ex se ipso id præstare posset. Aliud quoque difficultatem facit inter Taciti dicta loco citato, & Suetonii in hoc loco; si enim Claudius Neronis antecessor modum in Oratorum salariis statuerat, quorsum Nero illius successor sanciuit, vt iusta merces à litigatoribus daretur patronis pro patrociniis, quæ hic Suetonius tradit? Tolli potest præsens difficultas, eo quod Claudii decretum auctum fuisset (vt solent semper nouæ leges nouis limitationibus fraudari) vt pro patrocinio darentur duo sestertia, sed & pro subselliis adderentur & aliæ pecuniæ; cui fraudi Nero obuiam ire voluit, vt scilicet pro iusta mercede persoluerentur patronis & oratoribus pro patrocinio decem sestertia iam à Claudio statuta, sed pro subselliis nihil, quum gratuito ex publico ærario huic expensæ satisfaciendum esset.

Quid autem hoc loco intelligendum sit pro subselliis, ex expositoribus quidam fatentur se ignorare, alii varii varia dixere. Nos duas interpretationes cæteris præferimus, quarum altera est, vt pro subselliis intelligendi sint Iudices, & sensus sit, quod Nero voluerit dari patronis causarum iustam mercedem, iudicibus vero nihil, quibus ex publico ærario soluebatur pensio, seu salarium. Et modus loquendi

hujusmodi

huiusmodi videtur desumptus ab eo, quod iudices minora iudicia exercentes, sicuti Triumuiri, Tribuni, & Quæstores, in subselliis consedebant, dum publicis iudiciis disceptandis operam dabant, sicuti maiores magistratus, vel Prætores, & alii similes in sedibus curulibus, & pro tribunali ius dicebant. Quæ fuit sententia Asconii *in quarta in Verr. act.* Et Cicero pro Cluentio: *Accusabat Trib. pleb. idem in concionibus, idem ad subsellia.* Idem in Vatinium: *Quæro ex te, nunquid reus post Vrbem conditam in tribunal P.R. quæstoris ascenderit, cumque vi deturbarit, subsellia dissiparit.* Hoc in loco Cicero Tribunal Prætori assignauit, qui iudiciis publicis præerat, & *Quæsitor* vocabatur, subsellia vero iudicibus, qui reos sententiis suis tabellaribus iudicabant. Quod & *de clar. Orat.* repetit inquiens: *Locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal.* Idem *in Verrem act. quarta*, Aram legum Tribunal prætoris, & Iudicum subsellia vocat. Præterea, subsellia pro ipsis iudicibus accepit Martialis *libro primo* scribens:

Sextiliane bibis quantum subsellia quinque.

Et Cicero pro Rab. posth. *Dicere ad subsellia*, id est, ante iudices. Et de clar. Orat. *Subsellia grandiorem & pleniorem vocem desiderant.* Et Plautus in Sticho, *imi subsellii virum* dixit, hoc est, inter iudicantes infimum virum. Sic Tacitus *libro Annal. quarto*, scriptum reliquit, Consules in funere Drusi sede vulgari per speciem honoris sedisse, non in sede Curuli, quæ eorum erat propria. Hæc tamen interpretatio extorta nimis videtur, & minus legitima; Qua de re secundam & magis rationi consonam, vt existimo, videamus. Hæc autem est, vt subsellia in propria & communi significatione accipiamus, quæ conduci solebant a litigantibus, ad hoc vt iudices, assessores, seu accusatores, & testes ipsi in peroractando iudicio in illis sederent. à quo onere leuari voluit litigantes Nero, & suppleri per ærarium publicum. Quod autem ita se res haberet, & subsellia conducerentur, non solum a litigatoribus, sed etiam à recitatoribus, testatur Iuuenalis *Satyr. 7.* scribens:

Nemo dabit Regum quantum subsellia constant.

Et rursus:

Et qui conducta pendent Anabathra sigillo.

Et Cornelius Tacitus *in Dialog. de Orato.* inquit: *Rogare vltro & ambulare cogitur, vt sint qui velint audire, & ne id quidem gratis, nam & domum mutuatur, & auditorium extruit, & subsellia conducit.* Quod vero in eum dictum vsum subsellia haberentur, testatur Quintilianus *libro 10. cap 5.* per hæc verba: *Quod accidisse Portio Latroni traditur, vt quum ei summam in scholis opinionem obtinenti, etiam in foro esset orandum, impense petiuerit, vti subsellia in Basilicam transferrentur.* De subsellijs in Curia in eundem vsum meminit Cicero in Catilinam: *Subsellia erant etiam in Senatus loco.* Idem Cicero in Verr. *Quum inter subsellia nostra versarentur armati.* Et rursus: *Quum inter subsellia Senatus versarentur latrones.* Sed quod ad præsens negotium attinet, in subsellijs sedisse iudices, quos diximus, præter iam dicta constat etiam ex ipsomet Cicerone, qui *in Salustium* scribit: *Salustius bis ad iudicis subsellia attractus extremæ fortuna stetit.* Quod in eisdem sederent testes & accusatores, testatur idem Cicero pro Flacco: *Testes ex accusatorum subsellijs surgunt.* Et pro Roscio Amerino: *Erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Roscijs, quorum alterum sedere in accusatorum subsellijs video.* Quum itaque subsellijs quamplurimis in iudiciis opus esset, eaque conducerentur, hac etiam impensa grauari solebant litigantes à patronis causarum, quod ne fieret, cauet Nero.

Sed neque hæc mihi omnino satisfacit interpretatio (vt ingenue fatear quod sentio) quare & tertiam excogitare coactus sum, quam à doctioribus, genuinam esse existimandam confido, & est huiusmodi; Pro subsellijs intelligendum iudicium ipsum, & sensus sit, Neronem voluisse per litigantes solui certam & iustam mercedem patronis, seu oratoribus causarum; at pro iudicio, id est, sententia ipsa à iudicibus lata, nihil soluendum iudicibus. Quod vero subsellia accipiantur aliquando pro iudicio ipso, audimus Ciceronem *de Orat.* sic scribentem: *Eum si a subsellijs in otium contulerit*, id est, à munere iudicandi. Et ad Herennium: *Longi subsellij iudicatio & mora*, id est, longi iudicij.

Et

Et in Epist. Famil. *Versatus in vtrisque subselliis optima fide, & fama*, id est, in vtrisque iudiciis, nempe publicis, & priuatis. Et in Verrem, *Alienus à subselliis*, id est, à munere iudicandi.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

Cap. XX.

Ibidem sæpius & per complures cantauit dies, sumpto etiam ad reficiendam vocem breui tempore, impatiens secreti à balneis in Theatrum transiit: mediaque in Orchestra frequente populo epulatus, si paululum subbibisset, aliquid se suffertim tinniturum Græco sermone promisit.

Locus hic non solum interpretes omnes fatigauit, sed & doctissimos plerosque alios suspensos tenuit, & re vera inter difficilimos huius scriptoris ab omnibus reputatur. Beroaldus non *suffertim*, nec *sufferti*, sed *sufferri* legit, & sensum esse ait, *aliquid sufferi tinniturum*, hoc est, quod sufferretur siue extolleretur laudibus, perinde ac si dixisset, se cantaturum canticum dignum sublatione, laudatione & gloria; & subdit idem author: *Quidam legunt aliquid sufferri, tanquam dictio sit composita ex Græco Latinoque, significetque tolerabile; sed prima lectio verior est, & accommodatior.* Aduersus hanc Beroaldi expositionem inuehitur Cœlius Rhodiginus *lib. antiq. lect. 9. cap. 10.* scribens: *In huius nodi explicatione hæsit Lynceus interpres, & in Solœcismum fœdissimum coniecisse authorem Latinissimum videtur. Quod si Senecæ verba vel aduertisset, vel expendisset exactius, facilis illi fuisset enarratio. Sic igitur primo natur[illegible] scribit: Præterea quum dicitur tibi, nubem esse Sole suffultam, non dicitur colorem illum immixtum esse, veluti duro corpori, & [illegible] & manenti, sed & fluido & vago, suffertam nubem [illegible] falsam, aut illustratam. Ex quo liquet, Tranquilli [illegible] cantaturum se clarius aliquid aut quod Græci [illegible] [illegible] quippiam, ac [illegible]. Nam & [illegible] [illegible] apud Horatium [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]*

[illegible]

[illegible]

[illegible]

differto odoribus folio iuxta ſuum ſe collocauit Antonium. Sed & Seneca in conſolatione ad Albinam, Iumentorum inquit corpora differta & coacta pingueſcere. Quin in quæſtionibus rurſum: Erant enim pinguia & differta corpora ex longiore ocio. Adiicit calculum Tacitus de Poppea inquiens: Corpus odoribus differtum conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Erit ergo aliquid ſufferti, plenius paulo quippiam, & luculentius. Hactenus Rhodiginus; cui aſſentitur Turnebus *Aduerſ. lib.* 17. *cap.* 18. inquiens: *Ibidem aliquid ſufferti tinnire eſt, quod Græce dici poteſt πυκνὸν τι ἠχεῖν, ſuffertum enim intelligo plenum, denſum, confertum, oppletum, quod auditorum aures impleat. Quamquam ſuffertum minus aliquanto eſt, quam refertum, & confertum.* Eidem interpretationi fauet Torrentius in huius loci explanatione; M. Antonius Sabellicus, *ſufferri* legit, & *ſubtolerabile* interpretatur, quæ expoſitio ſenſum literæ potius corrumpit, quam explicat.

Sed nec antecedens quamuis grauiſſimos viros authores habeat, difficultate caret; ſiquidem ea data, videntur particulæ illæ, *ſufferti*, id eſt, pleni, & *tinniturum*, inter ſe contrariæ, namque tinnitum proprie de metallorum ſono dicitur. Varro vbi de apibus, dixit, *circuntinniendo ære.* Et Plinius lib. 11. c. 2. *gaudent tinnitu æris.* Et Virg. 4. Georg. de eiſdem.

Tinnituſque ciet Matris quaſi Cymbala circum.

Quis itaque æris tinnitum plenum ſonum dicet. Ita tinnitus dicitur debilis ille ſonus, qui in auribus percipitur ex vapore ſubtili & leui auris membranam internam quatiente excitatus, de quo Plinius *lib.* 28. *cap.* 2. & fuſius Medicinæ ſcriptores fere omnes. Quamobrem tinnire in homine erit potius læui voce & ſummiſſa modulari & ſuccinere, quam voce intenſiori & plena cantum proferre. Quando enim æs plene & vehementer pulſatur, *ſonus* dicitur, tinnitus nequaquam. Martialis de campana thermarum ſic inquit:

Redde pilam ſonat æs thermarum, ludere pergis?

Cogitabam itaq; , minime legendum *ſufferri* cum Beroaldo & Sabellico, non *ſufferti* cum Turnebo & Rhodigino, non *ſuffertim* cum Torrentio & Egnatio, ſed potius *ſuffecti*; à verbo enim *ſufficio* fit ſuffectus, quod eſt ſubſtituere, & ſubdere; ſic Virg. 2. Georg.

Atque aliam ex alia generando suffice prolem.

Ita & *suffectos Consules* legimus. id est, substitutos. Erit itaque si sic legamus, verborum Suetonii sensus, Neronem quum νόμον Latinum & præmeditatum absoluisset, si paululum subbibisset, se aliquid suffecti, scilicet de nouo additi & subditi Græco sermone modulaturum. Possumus quoque legere *confertim* vel *confestim*, hoc, est statim vna, è vestigio, repente. Vinum autem valde cantoribus prodesse docet Horatianum illud lib. 1. epist.

Fœcundi calices quem non fecere disertum?

Et Ouid. de arte amandi:

Vina parant animos.

Et Poeta Epigram.

—— Possum nil ego sobrius, bibenti
Succurrunt mihi quindecim Poetæ.

Et Iacobus Boccatius ex recentioribus haud inelegãs Poeta.

Dulcia vina iuuant modulantem carmina, cantor
Non bene cantabit ni bene potus erit.

Postremum veniebat in mentem, forte legi posse *suffeti*, quum de Græco sermone loquatur, à verbo σοφίζω, vel σοφίζομαι, quod est sapienter loqui, vel docere, vnde & *Suffetes* Carthaginensium dicebatur summus magistratus Liuio *lib.* 28 *&* 30. *&* 34. & ita sensus esset Neronem tinniturum aliquid summe sapienter.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XXIV.

Atque etiam in quodam Tragico actu, quum elapsum baculum cito resumpsisset, pauidus & metuens ne ob delictum certamine summoueretur, non aliter confirmatus est, quam adiurante hypocrita, non animaduersum id inter exultationes, acclamationesque populi.

CONuenerunt omnes expositores, Hypocritam dici vnumquemque alteram personam simulantem, quales Scenici omnes Histriones, & fabularum actores, vti Mimi, Pantomimi, Archimimi, Helogi, Hoperi, Comœdi, & Tra-

& Tragœdi, & eorum actio hypocrisis dicitur; quod late docuit Budæus *in suis Annot. in Pandect. ad l. Athletas.* Verum de quo hypocrita hic intellexerit Suetonius, nemo sat bene explicat. Sabellicus in genere ait, se credere intelligendum esse de aliquo, qui ministerii gratia Neroni assisteret. Torrentius specifice inquit, interpretãdum Phonascum, vel alium, qui monendi causa, siue subiiciẽdi causa ea, quæ memoriam sugerent, assisteret. Verum haud rationi consonum videtur, Neronem excellentiam in actione profi entem, in Scena tales in actu secum adnatisse. Quamobrem mihi videtur, per hypocritam hoc loco exponendum Histrionem alium, qui vna cum Nerone fabulæ partem in Scena caneret, aut recitaret Namque in Tragœdia, quæ per actus distinguitur, plures interlocutores interuenire nemo inficiatur. Vnde sicuti aliquando insunt soliloquia, ita & duorum vel plurium sermocinationes. Quum itaque in actione tragica in Scena alter histrio reperiretur, quum Neroni baculus cecidisset è manibus, ab eo admonitus Nero, à populo minime baculi lapsum animaduersum, animum resumpsit. In Tragœdia namq; actores in Scena inuicem alloquentes hypocritas dici, docet Cœl. Rhodig. *lib. & cap.* 8. Et Græcis ὑπόκεισις non solum simulatio, sed & actio, quæ pronunciatione & motu ab Histrione scenico fit, appellatur; quinimo & responsio quoq; eadem voce significatur. Ita Herod. in lib. τῶν χρησμείων oraculorum responsa τὰς ὑποκρίσιας vocauit. Vnde Scenicum interlocutorem, quasi responsorem dixerimus; iure hypocritam dici non dubitamus, sicque Suetonii dictum interpretandum.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.
CAP. XXVI.

Quintana domi constituta, vbi partæ & ad licitationem diuidendæ prædæ pretium assumeretur.

OMnes expositores *Quintanam* exponunt castrorũ portam ita appellatam, quod vt apertius reddatur, sciendũ Castrorum portarum appellationes plures reperiri apud scriptores Latinos. Ex Liuio *libro* 40. extraordinariam,

dextram principalem, ſiniſtram principalem, & Quæſtoriam in caſtris obſeruamus. Scribit namque Æmylius: *Ad quatuor portas exercitum inſtruxit, vt ſigno dato ex omnibus ſimul portis eruptionem facerent, quatuor extraordinariis cohortibus binas adiunxit, præpoſito M. Valerio Legato erumpere extraordinaria porta iuſſit. Ad dextram principalem haſtatos legionis primæ inſtruxit, principes ex eadem legione in ſubſidiis poſuit, M. Seruilius, & L. Sulpitius tribuni militum his præpoſiti; Tertia legio aduerſus principalem ſiniſtram portam inſtructa eſt, id tantum mutatum, principes primi & haſtati in ſubſidiis locati. Sex. Iulius Cæſar, & L. Aurelius Cotta tribuni militum, huic legioni præpoſiti ſunt. Q. Fuluius, Legatus cum dextra ala ad Quæſtoriam portam poſitus.* Obſeruamus pariter apud Vegetium *libro 1. cap. 23.* Prætoriam portam, ait enim: *Porta, quæ appellatur Prætoria, aut Orientem ſpectare debet, aut eum locum, qui ad hoſtium caſtra reſpicit, aut ſi iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus.* Sext. Pompeius libro 14. *Prætoria* (inquit) *porta in caſtris appellatur, qua exercitus in prælium educitur, quia initio prætores erant, qui nunc Conſules, & bellum adminiſtrabant. Quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.* De hac eadem porta & Cæſar *lib. 3. bell. ciuil.* ſic ſcribit: *Quos in ſtatione ad Prætoriam portam poſuerat.* Et Amm. Marcell. de eadem lib. 25. *Equitum cunei porta perrupta Prætoria, prope ipſius principis tabernaculum deuenire auſi.* Vegetius loco iam citato de porta Decumana ita verba facit: *Decumana porta, quæ appellatur, poſt Prætoriam eſt, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.* Quo loco animaduertendum, verbum illud *poſt*, interpretandum *retrorſum*, ſiquidem, Decumanam portam Prætoriæ auerſam fuiſſe colligitur ex Tacito ſcribente lib Annal. 1. *Vt cuncti ruerent ad portas; quarum Decumana maxime auerſa hoſti, & fugientibus tutior.* Sic Liuius lib. 10. *Ab tergo caſtrorum Decumana porta impetus factus.* Clare autem id dignoſcitur ex iconis marmoris antiqui, cuius ſupra meminimus, inſpectione; præterquam quod Vegetius id docet *libro 1. capite 23* Et Liuius *libro 3.* ſcribit: *Interim in caſtris Furius Conſul, quum primum quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem Decumana porta erupit, hoc, eſt hoſti auerſa.* Et libro decimo, *Ab tergo caſtrorum Decumana porta*

reſiſtere

resistere conabatur. De eadem pariter Hircius *de bello Africano.*

His non obstantibus, nunquam plures quam quatuor portas in Rom. castris fuisse existimamus, quod ex dictis & mox dicendis manifestum erit, tam ex marmoris antiqui delineatione, in quo castrorum Rom. effigies conspicitur, à Gulielmo Choul Gallo antiquitatis peritissimo, lib. *de Roma. castrametatione* typis exarata. His vero nō semper eadem denominatio fuit, sed modo vnam, modo alteram denominationem sortitæ, præsertim prout variæ in illis, seu prope illas militum erant stationes, vel Principum virorum in exercitu imperantium tabernacula. Sic à Prætore Prætoria porta, vbi & Prętoris tabernaculum erat, ita à Quæstore Quæstoria, vbi & illius tabernaculum figebatur, vti ex Liuio habemus *lib.* 10. scribente: *Namque captum Quæstorium, Questorq, ibi, L. Opimius Pansa occisus. Conclamatum inde ad arma, Consul tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam, Suessanamque, quæ forte proximæ erant, tueri Prætorium iubet.* Et per initia libri quarti: *In castra impetu facto, isti quum alius armatus iis nemo obuiam esset, in Prætorio instruentem atque adhortantem suos, oppresserant.* Et paulo post: *Prætorio obiecto direptis quæ ibi fuerunt, ad Quæstorium forum, Quintanamque hostes peruenerunt.* Ita cui milites Principes dicti assistebant, Principalis porta dicta, & si binis astitissent, vna dextera, sinistra alia, Principales ambæ nuncupatæ. Ita pariter extraordinaria porta appellata, cui milites extraordinarii vocati, astitissent; Necnon & Decumana dicta porta, cuius tutelam Decimæ legionis milites, Decumani vocati à Suetonio *in Cæsare, cap.* 7. haberent, qui Decumani præstantissimi etiam habiti, *ex Cæsaris lib.* 1. *belli Gal.* ita vt se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, & cui propter virtutē confideret maxime, diceret; ita vt Decumanam portā pręcipuam inter cæteras fuisse in castris sit existimandū, dempta Prætoria quæ Princeps erat. Vel etiā ita dicta, quod patentior esset & magna; quemadmodum Festus Decumana oua, & fluctus decumanos, & scuta decumana quæ magna essent, appellari scripsit. In Gromatico Hygini ita scriptum legimus: *Porta è cohortibus decimis ita tendentibus Decimana est appellata.*

Statutum itaque sit, quatuor tantum in castrorum ambitu fuisse vere portas, iuxta quatuor mundi oras, & cœli partes, Quintanam autem portam intra castra fuisse, per quam in forum venalium rerum ingrediebantur, quod ex Festo colligimus scribente libro 15. *Quintana appellatur porta, in qua rerum vtensilium venalium forum erat*. Huic sententiæ suffragari videntur Liuii verba inquientis libro 41. *Pretorio deiecto, direptis quæ ibi fuere, ad Quæstorium, forum Quintanamque hostes peruenerunt, ibi, quum omnium rerum paratam expositamque copiam & stratos lectos in Quæstorio inuenissent, Regulus accubans epulari cœpit. mox idem cæteri omnes, armorum hostiumque obliti faciunt, & vt quibus insuetus liberalior victus esset, auidius vino ciboque corpora onerant.* Itaque Nero, quæ nocte prædabundus, è tabernis furatus esset, quasi miles ipse fortis, & consocii egregii essent, veluti manubias de hostibus partas, porta in domo sua quasi in castris Quintana constituta, ad licitationem diuidenda proponebat, vt diuēdi æ prædæ pretiū assumeretur. Portam vero Quintanam vocatam puto, quod præter quatuor in castrorum ambitu portas positas, ipsa quinta intus in forum venalium aditum præberet, vel forte quod illius curam milites quintæ Legionis haberent.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XXVII.

Indicebat & familiaribus cœnas, quorum vni mellita quadragies H-S constiterunt, alteri pluris aliquanto ab Syrtio rosaria.

VEre locus iste interpretes omnes fatigauit; Nonnulli legendum putarunt *Absyrtio* copulatiue, vt sit sensus, rosas ab Absyrtidum insulis, (quæ à fratre Medeæ Absyrtio sic vocatæ sunt) petitas, aliquanto pluries constitisse quadragies H-S, quæ lectio minime est recipienda, vti ex dicendis patebit. Alii legunt, *absorptio rosaria*, Lampridii authoritate moti scribentis *in Heliogabalo*; illum rosatum pineatum ac ritione odoratius reddi itasse; & potionis genus fuisse interpretantur, nec male sane, nam masticatum, pulciatum, rosatum,

rosatum,absintheatum poculorum genera odorata fuisse ab ipso excogitata, clare constat ex Lampridio loco citato scribente: *Et masticatum, & pul iatum, & omnia hac quæ nunc luxuria retinet, primus inuenit. Nam rosatum ab aliis acceptum, pineatum etiam attritione odoratius reddidit.* Et rursus: *Condito piscinas & solia temperauit, & rosato atque absinthiato vulgus ad bibendum inuitauit, & ipse cum populo tantum bibit, vt in piscina eum bibisse intelligeretur, viso quod vnus bibisset* Et iterum: *Momentarias de rosato & rosis piscinas exhibuit, & bibit cum omnibus suis, caldaria de nardo exhibens.* Nam qui caldaria solia & piscinas de balneationibus, seu natationibus intelligendum crediderе, errauerunt, siquidem magna poculorum genera sunt intelligenda; ita à similitudine appellata. Sic Plinius dixit: *Decoquitur in aqua, & in piscinas ligneas funditur.* Torrentius *Aspersione rosaria* legendum putat, authoritate Senecæ, qui aspersiones odoratias dixit; Addimus nos Lampridii authoritatem in Heliogabalo: *Oppressit in triclinius versatilibus parasitos suos violis & floribus, sic vt animam aliqui efflauerint.* Et iterum: *Strauit & triclinia de rosa.* Suetonius in Nerone capite 31. *Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, vt flores ex fistulis, & vnguenta desuper spargerentur.* Spartianus in Ælio Vero: *Accubationes & mensas de rosis ac liliis fecit, & quidem purgatis.*

Aduersus tamen hanc sententiam dici potest, huic lectioni repugnare verba textus illa, *quadragies H S, plus constitisse,* quæ enim rosarum aspersio excogitari potest tanti pretii? Quamobrem cogitabam ego legendum esse, *à Syria, rosaria,* seu *Assyria rosaria,* hoc est, vnguenta odorata è Syria Romam deuecta. Habemus enim ex Dione in Traiano, *Attyriam* Barbaris dictam, S, litera in T, mutata, quam *Assyriam* nos vocamus. Scriptores fere omnes in eo conueniunt, vt Syriæ & Assyriæ appellatione indistincte vtantur. Syri sunt eiusdem prouinciæ populi, compotationibus, ludis, celebritatibusque dediti, perunguntur oleo pretioso & liniuntur vnguentis, maximam diei partem in comessationibus & potu absumunt, testimonio Posidonii *libro Historia.* 16. Horum æmulatione Romanus luxus ex ea prouincia vnguēta & olea

pretiosa mutuatus, quibus se in conuiuiis oblinirent conuiuantes. De Syriæ illecebris Am. Marcellinus *lib. 22.* sic scribit, de Iuliano Aug. verba faciens: *Ibi hyemans ex sententia, nullis interim voluptatum potiebatur illecebris, quibus abundant Syriæ omnes.* Catullus & ipse scripsit:

" *Fragrantem Assyrio venit odore domum.*

Et rursus:

Sertis, ac Syrio fragrans oliuo.

Tibullus.

Non soror Assyrios cineri, quæ dedat odores.
Si sapis Assyrio semper sibi crinis amomo.

Martialis.

Splendeat.

Horatius.

Coronatus nitentes
Malobatro Syrio capillos.

Pretiosa vero vnguenta odorata Romæ vsitata fuisse ex dictis patet, & clare ex Galeno scribente, *quarto de locis affectis, & tertio de compos. medic. sec. loc.* Foliata & spicata vnguēta pretiosa fuisse. Et *primo eiusdem*: Vnguentum diuitum fœminarum Foliatum. Et *sexto de sanit. tuenda.* Diuites solum vti posse vnguentis spicato & foliato; Vngebatur autem caput conuiuantibus, in eum præcipue vsum, vt redolerent, delitiarumque potius causa, quam sanitatis, vt alii arbitrati sunt. Quod patet ex Cicerone scribente ad Atticum: *Cæsar vnctus est, & accubuit.* Id intemperantius factum obiicit idem Cicero in Antonium inquiens: *Non te illius vnguenti odor, non vini anhelitus in eam cognitionem adducebat.* Et libro de natura Deorum: *Vnguentorum compositiones & conditiones ciborum copulat.* Et secundo de Legibus: *Vncturam & circumpotationem iungit.* Apud Xenophontem testatur Socrates; Cum bellariis & corollis, quæ in secundis mensis veniebant, vnguenta profligatis & impudicis moribus congrua apposita. Ita Alcæus sibi conuiuanti in caput & pectus affundi vnguentum præcepit. Et Martialis *lib. 5. Epigram. 65.* scribit:

Pinguescat nimio madidus mihi crinis Amomo,
Lassenturque rosis tempora sutilibus.

Et Horatius lib.2.Carm.Ode 3.

Huc vina & vnguenta.

Et, si licet sacra misceri profanis, *Libro Sapientiæ cap.2,* legimus: *Vino pretioso & vnguentis nos impleamus.* Valerius Maximus *lib.2.* inter Xenia in secundis mensis vnguenta odorata & coronas recenset. Olei Iasmini odorati vsum non modo in balneis, sed in conuiuiis recenset Dioscorides. Plutarchus *in Othone* narrat, disposuisse eum in triclinio, variis locis argenteos atque aureos cauales, instar aquæ vnguenta odorata fundentes. Lampridius in Heliogabalo: *Strauit triclinia de rosa.* Vocabant autem antiqui huiusmodi vnguenta seu olea odorata, *rosaria,* vel eo quod inter cætera, præcipue ex rosis, nonnulla parerentur composita huiusmodi, & rosam redolerent, vel quod odoratissima essent; nam testimonio Plutarchi rosa Græcis ῥόδον dicta, quia odoris emittat plurimum fluxum. Id autem confirmare possumus ex Plinio, *libro decimotertio, capite tertio*, scribente de vngulis odoratis: *Iliacis temporibus non erant, nec thure supplicabatur, Cedri tantum & Citri suorum fruticum in sacris fumo conuolutum nidorem verius, quam odorem nouerant. Iam rosæ succo reperto nominantur.* Et rursus: *Sed diuulgata maxime vnguenta crediderim rosa.* Itaque sensus verborum Suetonii erit, in cœnis à Nerone familiaribus indictis, vni Rosaria, id est, vnguenta, & alia ex rosis parata, odorata, inquam, à Syria conuecta, constitisse pluris aliquando quadragies H——S. Quod vero in eundem vsum odorata vnguenta aliunde Romam comportarentur, & ideo etiam carius venirent, ita vt Plinius *libro tertio, capite secundo,* scripserit de illis, *Exceduntq́; quadragenos denarios libræ*, præter ea quæ de Syria diximus, constat ex Spartiano *in Aelio Vero* scribente: *Iacensq́; cum concubinis velamine de liliis facto se tegebat, vnctus odoribus Persicis.* Plinius *lib.13.cap.1.* laudatissimum vnguentum Persicum tradit, & in calce *cap.3.* Ægyptum accommodatissimam vnguentis. Et rursus, *cap.1.* inquit, Alexandrum expugnatis castris Darii Regis, scrinium vnguentorum inter cætera adinuenisse; Laudatissimum quoque antiquitus fuisse vnguentum in Delo Insula; plura alia quoque enumerans. Et *cap.2.* Regale

Parthorum odoratum vnguentum deſcribit. Ita Plautus in Muſtel.

Non poſſunt omnes olere vnguenta exotica.

Qui luxus adeo aliquando olim Romæ exceſſit, vti Antiocho Rege deuicto, P. Licinius Craſſus, & Iulius Cæſar Cenſores, ne quis exotica vnguenta venderet, inhibuerint, teſtimonio Plinii *lib.* 13. *cap.* 3. & Solini, *cap.* 48. vel ex aliorum comparatione, *cap* 58 Horum tamen vſum poſtea libidine ſceleſtorum Imperatorum reuocatum, vt loco citato Plin. comperiatur, M. Othonem monſtraſſe Neroni, vt pretioſis vnguentis veſtigia tingeret; Et C. Principem illis ſolia temperaſſe, aliosque priuatos balinearum parietes etiam vnguentis aſpergi iuſſiſſe. Et Lucium Plotium L. Planci bis Conſulis Cenſoriſve fratrem proſcriptum à triumuiris, in Salernitana latebra vnguenti odore ſummo cum dedecore proditum. Sic Veſpaſianus adoleſcentulum fragrantem vnguento, quum ſibi pro impetrata præfectura gratias ageret, nutu aſpernatus, voce etiam grauiſſima increpuit; *Maluiſſem allium oboluiſſes*, literasque reuocauit. Quod teſtatum reliquit Suetonius *in illo*, *cap.* 8. quinimo & *cap.* 1. addit, luxum hunc in eum abuſum deductum, vt in honorem defunctorum traheretur.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

Cap. XXVIII.

Super ingenuorum proægogia, & nuptarum concubinatus, Veſtali virgini Rubriæ vim intulit.

TVrnebus lib. Aduerſ. 23. cap. 19. *pædagogiam*, non *proægogiam* legendum contendit, cui aſſiſtere videntur Torrentius, Sabellicus, nec etiam diſſentire Beroaldus, quamuis hic in Codice vetuſto & ſynceræ fidei, ſe legiſſe *pæderaſtiam* ſcribat. Eſt autem Græcis παιδεραστία laſciuus amor in pueros, & παιδεραστής, puerorum amator, & παιδεραστεῖν, pueros amare. Verum ſicuti hæc lectio minus videtur reiicienda, ita profecto prior minime recipienda; nemo enim adeo rudis eſt, qui in textus lectione non agnoſcat Suetonium

nium Neroni obiicere, turpem cum pueris ac libidinosum congressum; at quis iure asserere poterit, authorem Latinissimum Romanæ historiæ scriptorem, pædagogiam in turpem sensum accepisse, cuius significationis nullibi apud scriptores Latinos extet exemplum. Nam Plinii locus *lib. 33. cap. 12.* ad id probandum adductus, nihil ad rem facit, ait namque Plinius: *Argenti ad minus conuenientes vsus, superfluumque luxum deducium detestans. Iam vero pædagogia, in transitum virilitatis custodiantur argento.* Quibus in verbis quis obscœnitatē inesse dicet? Nec minus illis fauet locus alter eiusdē libri, *cap. 3.* vbi legitur: *Honestius viri, pædagogiis id damus, balneaeq; dures puerorum forma conuertit.* Plinius namque damnans nimium fœminarum in auri & gemmarum vsu luxum, subdit ea verba, in quibus profectò nullam inesse turpitudinem, clare dignoscitur. Addamus, pædagogiam ex Iurisconsultorum scriptis fuisse seruorum puerorum cœtum, sic Vlpianus *in l. quæsitum est, §. 16. D. de fundo instruct. vel instrum. leg.* inquit: *Si instructum fundum legasset. pædagogiaq; ibi haberet, vt quum eo venisset. præsto essent in triclinio, legato continentur.* Quis itaque puerorum seruitium in triclinio fœdum dicet? Ita & Ammianus Marcell. *lib. 26.* pædagogianos pueros appellat seruitia puerilis ætatis nobilibus ministrantia. Et de Procopio verba faciens ait, illum inductum in pædagogiani pueri speciem purpureis obtectum tegminibus pedum. Et *lib. 30.* refert, pædagogianos pueros in venatione disponi ad retinendos canes. Hinc puto apud nostrates Principes nobiles pueros similes in vsus seruientes, *Paggios* vocatos corrupta voce, quasi pædagogianos diceres, qui & Gallis *Pagies* dicti, quosque à Lampridio *in Alexand.* Castrenses pueros seu ministros vocatos, nonnulli arbitrati sunt. Quod si Seneca *Epist. 124.* scribit: *Omnium pædagogia velata facie vehuntur, ne scilicet illis iter facientibus, Sol faciem fusaret.* Item lib. de vita beata, c. 17. *Quare pædagogium pretiosa veste succingitur.* Et rursus de tranquillitate vitæ, cap. 1. *Perstringit animum apparatus alicuius pædagogij.* Non tamen ex iis turpitudo vlla elicienda. Siquidem principes viros in nobilium puerorum huiusmodi delectu, pulchriores

& venu-

& venustiores deligere solitos norunt omnes, illosque eleganter vestibus indutos habere; quod si quis hinc eos obscœnitatis arguere vellet, iure optimo reprehendendus esset. Plutarchus in Pompeio, *pædagogium* locum, in quo huiusmodi pueri versantur, nuncupauit. Ita & Seneca *lib. 7. Epist.* epist. ad Suram: *Puer in pædagogio mistus pluribus dormiebat*, quo in loco male textus nonnulli habent *pædagio.* His itaque sic se habentibus, statuamus, rectius cum Egnatio *in Annot.* & Aldo Manutio aduersus Calepinum, legendum hoc in loco *proagogia*, quam lectionem & in Codice Germanico obseruamus, quæ vox à Græco verbo προαγωγεύω deriuata, productionem vel prostitutionem significat, vnde προαγωγὸς prostitutor dictus. Fauet huic lectioni Pædianus scribens, lenones dici tantum scortorum, productores vero etiam inuitarum personarum, & in quibus stupra exercita, legibus puniuntur. Ita verba hæc à Cicerone in Verr. disparari annotauit Cælius Rhodig. *lib. 14. cap. 8.* atque apud Arist. *lib. Ethic. 5.* προαγώγημα *productionem*, non *lenocinium*, quod fecit interpres, vertendum. Addamus Græcis προαγωγὸν *stuprum* & *prostitutionem* Latinis significare. Terentius in Eun.

Pretium sperans, illico producit & vendit.

Et Plautus de matre prostituente filiam dixit:

Audientem dicto mater produxisti filiam,

hoc est, prostituisti. Quod si hæc lectio alicui omnino non arriserit, potior eligenda, profecto Beroaldi, *prodrastia* inquam, nam *pædagogia* nullo pacto placere potest.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XXX.

Nunquam carrucis minus mille fecisse iter traditur, soleis argenteis mularum, canusiantis mulionibus, armillata & phalerata cum hamaxicorum turba atq; cursorum.

IN codice emaculatiore legi *Amaxicorum*, testatur Beroaldus, interpretaturque vehiculorum aurigas atque rectores, à Græco vocabulo ἅμαξα, quod est plaustrum. Ita & Septen-

Septentrionale sydus ἅμαξαν dictum, quod plaustri figuram repræsentet. Et Iulius Capitolinus de Maximino scribit, quod amaxas manibus traheret, rhedam onustum solus moueret. Et Plinius Amaxobios populos, *lib.5 cap.3.* vocat, qui vitam in plaustris degunt, quales Numidæ. Verum hæc Beroaldi expositio duplici ratione haud recipienda. Prima, eo quod Suetonius carrucarum tractioni mulas subiicit, & muliones earum rectores appellat; vnde Amaxicorum vocem si *rectorum* interpretemur, erit incongrua in Suetonio verbositas notanda, quod vitium in purgatissimo scriptore minime dicendum est. Quod vero antiqui mulis in trahendis curribus, rhedis, carrucis, carpentisque vterentur, vbique in sculpturis antiquis conspicimus, clare vero in Agrippinæ numismate æreo. Secunda ratio est, quia adiectiuum illud *phalerata* minime hominibus aptari possit, quales Amaxici, quum equorum phaleræ proprium sint ornamentum, quod colligimus ex Virgil. *6. Aeneid.* scribente:

Primus equum phaleris insignem victor habebit.

Et Suetonio in Claudio: *Crassius frugi equo phalerato, & veste palmata.* Amm. Marcell. *lib. 26. de Hilario Senatore* inquit: *Equo phalerato insidens.* Et Liuius *lib. 44. de Perseo Rege* ait: *Ipse equos phaleratosq; & sagula donum Principibus ferre.* Et *lib. 39.* equites victores phaleris donatos scribit à C. Calphurnio. Plinius *libro 37. cap. 12.* de factitiis gemmis verba faciens: *Quondamq; tanta magnitudini fecere, vt equis Regum in Oriente frontalia, atq; pro phaleris pensilia facerent.* Gellius lib. 5. & cap. 5. *Equitatumq; frenu, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgentem.* Iuuenal. Sat...

—— Frangebat pocula miles,

Vt phaleris gauderet equus.

Hæc tamen ratio aduersus Beroaldum minus facere videtur; siquidem etsi recentiores plerique (inter quos præsertim Aldus Manutius in suis quæsitis) phaleras tantum equorum ornamentum fuisse testati sint; nihilominus & hominum extitisse facile conuincitur, scribente Liuio *lib. 9.* comitia ædilitia Flauii tantum habuisse indignitatus, vt plerique nobilium annulos & phaleras deponerent,

rent, quod pariter affirmat Plin. *lib. 33. cap. 1.* inquiens, olim ab ordine Equestri phaleras fuisse positas ex indignatione. Cicero in Verr. *Q. Rubrium phaleris & torque donasti?* Virgil. lib. 9.

Eurialus phaleras Ramnetis, & aurea bullis
Cingula.———

Et paulo post:

Agnoscunt spolia inter se, galeamq; nitentem
Mesali, & multo phaleras sudore receptas.

Tacitus lib. Hist. 1. *Sed manu, uli quoque & gregarius miles viatica sua, baltheos, phalerasq; insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant.* Et lib. 2. eiusdem: *Et militum phaleræ torquesq; splendebant.* Et libro Annal 12. *Tunc incedentibus Regiæ clientelis, phaleræ, torques, quæq; externis bellis quæsierant, &c.* Ex quibus locis & authoritatibus satis patere potest, phaleras promiscuum ornamenti genus, tum hominibus tum equis antiquitus fuisse; vnde iure Terent. *in Phorm.* mulierem phaleratam dixit, id est, ornatam.

At his omissis ad propositum reuersi, dicamus, magis recipiendam Egnatii, Sabellici, & Torrentii sententiam, qui hoc in loco *Mazacum* legendum censent, quos etiam secutus est Turnebus *lib. Aduers. 24. c. 6. & lib. 27. c. 18. & lib. 30. c. 3.* Verum sicut hi in loci lectione conueniunt, ita in expositione valde discrepant. Egnatius Mazacum interpretatur Cappadociæ seruos, quorum ingens Romæ copia; Horum, ait, meminisse Horatium eo in versu:

Eget æris Cappadocum Rex.

Mazacos autem dictos arbitratur ab vrbe horum Regia *Mazaca*, in medio totius Cappadociæ, sub Argeum montem posita, *Cæsarea* postea appellata, cui Magnus Basilius fuit Antistes. Hanc Pomponius Lætus *in compendio Hist. Roman.* Cæsaream in Cappadocia positam in radicibus montis Argei, antea *Mazam* dictam scribit, sed, vt ego puto, subest mendum in litera, nam *Mazacam* reponendum. Hoc idem confirmare contendit Torrentius authoritate Plinii, *lib. 6. c. 3.* & Claudiani *lib. 1. in Rufinum* scribente:

Velocumq; parens Argæus equorum.

Et

Et Martialis lib.10. Epigram.76.

Nec de Cappadocis eques catastris.

Hos ego puto fuisse, quos inter Cappadoces enumerans Strabo *lib.*17. Mazacenos appellat, & per consequens, Asiæ populos; nam Cappadociam Asiæ partem omnes Cosmographi statuunt, vti Ptolemæus *lib.*5. Strabo & Solinus; econtra Turnebus locis citatis, Mazacas Africæ populos fuisse contendit, qui in comitatu Romanorum Principum olim erant, quod confirmat authoritate Martialis *lib.*10. *Epigram.*13. scribentis:

Quum cathedra litius portet sibi rheda ministros,
Et Libys in multo puluere sudet eques.

Addit authoritatem Nemesiani, equos Mazacas laudantis, qui ex interiori Africa erant:

Quemq; coloratus Mazax deserta per arua
Perduxit. ————

Et Lucanus lib.4.

Marmaridæ volucres, æquaturusq; sagittas
Medorum, tremulum quum torsit missile Mazax.

Aurelius Olympius lib.2. Cynegi:

Quemq; coloratus Mazax deserta per arua
Pauit, & assiduos docuit tolerare labores.

Mirum sane est, viros præstantissimos, & de re literaria optime meritos, in loci lectione concordantes, in vocis significatione adeo dissentire. Quamobrem quid in re hac sentiendum, & nos in medium afferre decreuimus, in studiosorum gratiam, quorum erit iudicium, an veritatem assequuti simus. Illud autem ante omnia præmittendum, Reges & populos Rom. amicos & socios, imperante Octauiano Augusto, æmulatione quadam in suis quisq; Regnis & prouinciis, in illius honorem vrbes condidisse, easque *Cæsareas* appellasse, quod testatus est Suetonius *in illo, c.*60. necnon & Eusebius *lib.*7. *Hist. Rom.* tradit, Augustum tanto amore apud Barbaros fuisse, vt Reges populi Rom. amici, in honorem eius conderent ciuitates, quas *Cæsareas* nominarent, sicuti à Rege Iuba in Mauritania & in Palæstina, quæ nunc est vrbs clarissima. Amm. tamen Marcell. *lib.*14.

scribit,

ſcribit, in Palæſtina Cæſaream in honorem Octauiani Principis ab Herode exædificatam. Sextus Aurelius Victor in Tiberio Cæſare ait: *Tiberius Cæſar Augusti ſucceſſor in Imperio, Cappadocas in prouinciam redegit, remoto Archelao eorum Rege, atque, vt ſubdit Eutropius lib.7. maximam illius ciuitatem Mazacam Cæſaream appellari iuſſit.* Ita & Euſebius *in Chronicis* ait: *Tiberius Archelao pulſo, & Cappadocia in prouinciam redacta, Mazacam Cæſaream nominauit.* Amm.Marcellinus *lib.*20.inquit: *Apud Cæſaream Cappadociæ etiam tunc degentem inuenere Constantiam, Mazacam antehac nominatam, opportunam vrbem & celebrem ſub Argei montis pedibus ſitam.*

His ſic ſe habentibus, dicimus, quod quum tanta fuerit in Auguſtum populorum adulatio, vt non ſolum multis in locis illi templa ſtruerent, vt docet Tacitus *lib. Annal.*1. & vrbes ædificarent, quod factum in Cappadocia docuimus, ita & in Africa, in eiuſdem honorem forte conſtructam vrbem, *Cæſaream* vocatam, vbi ſunt Mazaces populi nuncupati, quos Ptolemæus *lib.*4. Africæ populos conſtituit. Hoc autem colligere poſſumus ex Amm. Marcell. ſcribente libro 29. *Exinde quum diſcurſis itineribus magnis Tipaſam noster Dux introiret, legatis Mazicum, qui ſe conſociauerant Firmo, ſuppliciter obſecrantibus veniam, animo elato reſpondit, ſe in eos vt perfidos arma protinus commoturum. Quibus imminentis periculi metu defixis, reuertiq; iuſſis ad ſua, Cæſaream intendebant vrbem opulentam quondam & nobilem, cuius itidem originem in Africæ ſitu digeſſimus plene.* Et paulo poſt: *Agenſeſq; etiam apud Cæſaream.* Et rurſus ſubdit: *Dumq; hæc aguntur, reuerterunt Gildo & Maximus, Bellen è Principibus Mazicum & Fericium gentes præfectum ducentes.* Et denique: *Ad Tingintanum Caſtellum progreſſus per Ancorarium montem Mazicas in vnum collectos inuaſit, iam tela reciprocantes volitantia grandinis ritu, & quum eſſet vtrinq; diſcurſum, agmina viris armisq; incitata, non perferentes Mazices, licet bellicoſum genus & durum, diuerſis ſtragibus implicati fœdo diffluxere terrore.* Et rurſus: *Ni gentium turbulenta concuſſio, procul Mazicum viſis auxiliis, quos adierant Romani quidam.* Et iterum: *Exinde quum milites ducens incolumes Theodoſius ad fundum veniſſet nomine Mazucanum.* Ex quibus omnibus plane conſtare

constare patet, fuisse in Africa Cæsaream prope populos Mazacas (ita enim legendum, non *Mazuas*, mendoso textu Ammiani, & vbique manco & decurtato) quemadmodum & in Cappadocia Asiæ prouincia Cæsaream aliam, prius Mazacam appellatam, hincque inter doctissimos viros digladiandi occasio oblata ob vocum similitudinem, facile tamen ex iam dictis conciliari posse.

Sed quod ad Suetonii locum illustrandum pertinet, dubio procul Turnebi sententia præferenda; siquidem censendum, Suetonium loquutum de Mazacis Africæ, tum ex allegatis à Turnebo ipso, & à nobis adductis, tum etiam ex Seneca, *Epist.* 87. recensente in principum virorum comitatu Numidas ex Africa extitisse. Cuius equitatus præstantiam Liuius non semel extollit *lib.* 21. 22. 23. *&* 25. sed potissimum *lib.* 26. vbi eos fortissimos equitum toto Punico exercitu appellat. Et *lib.* 29. longe primum equitum genus in Africa dicit, quorum ope strenue vsos Romanos *lib.* 35. tradit. At Cappadocum equitum semel tantum meminit *lib.* 37. missorum in Romanorum auxilium ab Ariarathe Rege, nullo eos encomio commendans. Imo Cappadoces infidos habitos, constat ex Suida scribente, iactatum vulgo *τρία κάππα κάκιστα*, scilicet Cretum, Cilicum, Cappadocum. Iure itaque credendum, equites Mazacas ex Africa, non Asiaticos Cappadoces Neronem in sui comitatu habuisse; hosque phaleratos, cursores vero pedites armillatos. Per cursores autem arbitror intelligendum, quos nostris temporibus vulgo *staffieri* seu *palafrenieri* vocamus. Circumpedes moderni Latine dicunt; nequaquam vero, (quod Calepinus in dictione *Armilla* interpretatus est) quos vulgo *postas* appellant, equestres scilicet tabellarios seu veredarios nuncupatos. Cursoribus autem pedestribus vsos priscos Imperatores, colligimus ex Spartiano, scribente in Ælio Vero: *Iam illa leuiora, quod cursoribus suis exemplo Cupidinum alas frequenter apposuit, eosq; ventorum nominibus sæpe vocitauit, Boream alium, alium Nothum, & item Aquilonem, & Circium, cæterisq; nominibus appellans, & indefesse atq; inhumaniter faciens cursitare.*

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

Cap. XXXII.

Reuocauit & præmia coronarum, quæ vnquam sibi in certaminibus ciuitates detulissent.

VRbes omnes prouinciarum pop. Rom. tributariarum atque subiectarum solebant certam auri quantitatem persoluere, quo exercituum ducibus seu Imperatoribus aureæ coronæ pararentur, victoria parta, quas in triumpho gestarent. Hoc autem aurum coronarium vocabant, de quo Gell. *lib. 5. c. 16.* inquiens: *Triumphales coronæ sunt aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triũphi mittebantur*; id vulgo dicitur aurum coronarium. Hæ antiquitus laureæ fuerunt, post fieri ex auro cœptæ. De eodem Cicero in Pison. *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, nisi decreto triumpho: quod ad quemq; peruenerit ex præda, manubiis, ex auro coronario.* Et contra Rull. *Aurum coronarium dabitur Proconsulibus vel Imperatoribus ex prouincia decedentibus, ad decorandum triumphum.* Apud Iuristas habemus, aurum coronarium esse id, quod offertur à curiarum ordinibus, vel amore proprio, vel indulgentiarum lætitia, vel rebus prospere gestis, *l. quæ diuersarum, C. Theod. de aur. coron.* Hoc autem non nisi ab admonitis & ex consuetudine præstabatur, *dicta l. & l. sequenti.* Hanc solum Iustinianus in C. sui nominis transcribi iussit, quæ extat *lib. 10. C eod. tit.* Et aurum coronarium voluntatis munus voluntarium, D. Iulianus rescripsit. Et denique aurum coronarium illud erat, quod exigebatur ad coronam vel statuam principis conflandam ab iis, qui solebant illud pendere, *l. 1. de auro coron. lib. 10. C. tit. 74.* Seruius vero *in lib. 8. Aeneid.* scribit, aurum coronarium fuisse, quod à victis gentibus dabatur propter concessam vitam. At quomodocunque sit, illud sane manifestum est, Imperatoribus obtinentibus summam Imperii Romani à singulis subiectis prouinciis, id auri genus persolui solitum; quod clare elicitur ex Spartiano *in Adriano*, scribente: *Aurum coronarium Italiæ remisit, in prouinciis minuit, & quidem difficultatibus*

ribus erarij ambitiose & diligenter expositis. Ex Lampridio etiam in Alexand. tradente: *Aurum coronarium & negotiatorum Romæ remisit.* De eodem Amm. Marcellinus *lib.25.* inquit: *Liberalitatis eius plurima sunt testimonia, & verissima; inter quæ indicia sunt tributorum admodum leuia, coronarium indultum, remissa debita multa diuturnitate congesta, &c.* Spartianus iterum in Antonino Pio: *Aurum coronarium, quod adoptionis suæ causa oblatum fuerat, Italicis totum, prouincialibus medium reddidit.* Dabantur etiam honoris gratia coronæ aureæ Principibus Romanis à Regibus sociis seu amicis in conuiuio, quod docet Tacitus *lib. Annal.2.* vbi Germanico & Agrippinæ coronas aureas magno pondere, leues Pisoni & cæteris oblatas in conuiuio à Rege Nabateorum tradidit. Vnde & aurum coronarium dici potuit, quod in huiusmodi coronis conflandis à Regibus & prouinciis insumebatur. Cuius rei exempla passim habemus apud Liuium, sed præsertim *libro* 38. vbi ait: *Ab Asiæ ciuitatibus ad Cn. Manlium legationes missas, non gratulatum modo, sed coronas etiam aureas pro suis quæq; facultatibus deferentes.* Et *lib.37.* in triumpho L. Æmilii Regilli: *Vnde quinquaginta coronas aureas translatas.* Et *lib.40.* in triumpho L. Manlii Acidini coronas aureas 124. traductas. His ita præmissis, videndum, quomodo Suetonii verba sint interpretanda. Leuinius Torrentius exponit, Ciuitates, apud quas musici agones edi solebant, *ex ipsomet Sueton. supra, c.22.* Citharœdorum coronas omnes ad eum mittere instituisse. Igitur Nero, si quæ ciuitates id facere omisissent, ad id præstandum compulit. Verum bona doctissimi viri venia dixerim, expositio ipsius haud recipienda, siquidē tanta fuit ciuitatum populi Romani subditorum in Neronē adulatio; Huius vero assequendi in musices agone victoriam tanta cupiditas, vt nec illas omisisse coronarum exhibitionem, nec illum recipere eas neglexisse sit credendum; quod etiam colligimus ex ipsomet Suetonio supra scribente *capite* 28. Neronem coronas, quas ob victoriam musici agonis retulisset, in cubili circum lectos posuisse, quum easdem Romæ reuersus triumphans reportasset. Et *capite 22.* tradente; instituisse ciuitates, apud quas musici agones

edi solent, omnes Citharœdorum coronas ad ipsum mittere, quas adeo grate recipiebat, vt legatos, qui pertulissent, non modo primos admitteret, sed etiam familiaribus epulis interponeret. Rectius sane (vt mea fert sententia) Beroaldus & Sabellicus locum explicant, inquientes; Non solum in sacris certaminibus coronas dari solitas, sed & præmia victoriæ deferri, quæ quum Nero omisisset, vtpote contentus solo honore & coronis, pecunia deinde exhaustus, præmia illa à ciuitatibus repetere voluit. Hanc sententiam confirmari posse (addo ego) ex Suetonii dictis, *cap.* 22. a Nerone palmarium numerum, hoc est, præmia ampliata. Verum quum verba textus perpendo, video clare de coronarum præmiis, id est de auro coronario intelligenda, non de præmio victoriarum. Quamobrem quum *reuocare* inter alia plura significata præcipue *rursus vocare* significet, interpretandum puto hunc locum; Neronem reuocasse, id est, rursus petiisse à ciuitatibus, quæ illi in certaminibus coronas detulerant, illarum præmium, idque egens, aliasque illicitas plures extorsiones eiusdemque generis excogitauit. Huic expositioni fauet Cicero, qui hoc verbo *reuocare* in eodem sensu sæpe sæpius est vsus, vti *de clar. Orat. lib.* inquiens: *Ego me ad pristina studia reuocaui.* Et rursus: *Studium Philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo authore & doctore reuocaui.* Et in Tuscul *Retuli me ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui.* Et lib. de Orat. *Meq; ad meum munus pensumq; reuocabo.* Et alibi pluries.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE. CAP. XXXIII.

Denique bustum eius consepiri, nisi humili leuiq; materia neglexit.

NOn aliorum dicta impugnandi studio, sed ne veritas lectionis periclitetur, non prætermittendum duxi, Torrentium & Beroaldum interpretes minus apposite hunc locum explicasse. Siquidem ille per *bustum* intelligendum

dum putat locum, in quo crematus fuerat Claudius, quem custodiæ causa consepire mos erat, quod Nero pro defuncti dignitate facere neglexit. Hic vero *bustum* interpretatus est rogum iam exustum, à Nerone minime sepimento circumuallatum, vt decens erat; subdens, *lex incendium verita, rogum bustumve nouum vetat erigi propius LX. iuxta ædes alienas, inuito domino.* Nos tamen per *bustum* intelligendum censemus sepulchrum seu monumentum, præsertim exstructum eo in loco, in quo cadauer combustum est, tradente Festo Pompeio, lib. 2 *Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus & sepultus, diciturq; bustum, quasi bene vstum. Vbi vero quis combustus tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab vrendo vstrina vocatur, sed modo bustum, eo quod sepelitur, sepulchrum vocamus.* Hæc Festus. Eo autem in loco cremari solitos, quo & sepelirentur nobiles Romani, elici potest ex Tacito, scribente *lib. Annal.* 2. de Germanici cadauere: *Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium; qui locus sepulturæ destinabatur.* In eundem sensum Liuius *lib.* 5. de Gallis Romæ pestilentia peremptis, inquit: *Iam pigritia singulos sepeliendi. promiscue aceruatos cumulos hominum vrebant, bustorumq; inde Gallicorum nomine, insignem locum fecere.* Et iterum lib. 22. *Atque illo ipso die media in vrbe, qua nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones.* Et Suetonius in Iulio Cæsare, capite quadragesimo octauo, *Iudæi noctibus continuis bustum frequentarunt.* Et Propertius Eleg. 5.

Scabris hoc bustum cedito saxis.

Sed omnium clarius Cicero in Tusculanis: *Qui incidi iussit in busto, hæc habui, quæ edi.* Et in 2. Philippic. *Quum ijdem in foro bustum fecerent, qui illum insepultum sepulturam effecerant.* Et in Pison. *Quorum ego funeri nisi restitissem, in Catilinæ busto mactatus essem.* Et pro domo: *Vt in viri etiam spirantes caput bustum, suis manibus imponeret; & iterum signum de busto meretricis oblatum iste dedit.* Et ad Atticum: *Quinctius ad bustum Basilij vulneratus & dispoliatus est.* Et de Legibus secundo: *Pœna est, si quis bustum* (nam id puto appelllari τύμβον) *aut monumentum violarit.* Nemini autem dubium, τύμβον Græcis, esse Latinis

 sepul-

ſepulchrum; quæ vox etiam ad Latinos, Italos, & Gallos migrauit: nam *tumba* primis, *tomba* ſecundis, *tombeau* tertiis ſepulchrum dicitur. Amm. Marcellinus lib. 12. *Impletiq; funerum buſtis.* Et lib. 18. *Placuerat buſto vrbis ſubuerſa excipere peremptiiuuenis manes.* Virgilius clare ſepulchra vocauit buſta 12. *Aeneid.* inquiens:

Alitis in paruæ ſubito collecta figuram,
Quæ quondam in buſtis aut culminibus deſertis
Nocte ſedens.

Et libro 11.

—— Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum.

Propertius lib. 3 Eleg. 14.

Afferet huc vnguenta mihi ſertiśq; ſepulchrum
Ornabit cuſtos ad mea buſta ſedens.

Et Silius Satyr. 6.

Dum cineri titulum, memorandaśq; nomina buſtis
Prætendit.

Et Satyricus Poeta:

Portandum ad buſta cadauer.

Et in legibus 12. tabularum extat lex ex Solone: *Heroum buſtum ne vſucapito*, in eodem ſenſu, quo Imperator Iulianus lege pergit Senatuſconſulto *de ſepul. viol.* Suetonius ipſe infra cap. 58. *Ad monumentorum buſtorumq; monumenta plebe compulſa.* Et cap. 50. *In eo monumento ſolium porphyretici marmoris ſuperſtante Lunenſi ara, circumſeptum eſt lapide Thaſio.* Ex quibus ſatis conſtare puto, verba Suetonii intelligenda de ſepulchro Claudii, quod Nero conſtrui non niſi humili materia neglexit, buſtumque hoc in loco interpretandum ſepulchrum ſeu monumentum. Vnde à buſto, gladiatores buſtuarios dictos, qui ante mortuorum ſepulchra pugnabant & digladiabātur. Ita & mulieres buſtuarias τυμβάδας nominat Heſychius, quæ in mortuorum monumentis verſentur. Sic Martialis *lib. 3. Epigram.* 51. ſcripſit:

Admittat inter buſtuarias mœchas,

hoc eſt, *ſcorta* vulgaria & vilia, quæ inter buſta & monumenta proſtituantur, de quibus rurſus *lib. 1. Epigr.* 91. dixit:

Abſcon-

Abscondunt spurcas & monumenta lupas.
Sic Amm.Marcellinus libro 28.Leonem notarium *bustuarium latronem* appellat, quasi diceret, etiam ex sepulchris furta abstrahens.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

Cap. XXXIV.

Veneno aggressus est, quod acceptum à quadam Locusta venenariorum indice, quum opinione tardius cederet, ventre modo Britannici moto, accersitam mulierem sua manu verberauit, arguens pro veneno remedium dedisse: excusantiq́ minus datum, ad occultandam facinoris inuidiam, sane (inquit) legem Iuliam timeo.

VEnenarii dicti Iurisconsultis & aliis, qui venena miscét, *l.29.§.venenarij.D.de pœn.*& Tertullian.in Apolog. cap.43. *Si qui forte fere de sterilitate Christianorum cumq́ possunt, primi erunt lenones, productores, aquarioli, tum sicarij, venenarij, magi.* Idem in libro de pudicitia; *Vt Tragœdias omittam, sicut hodie venenarij sciunt magi.* Vtitur & hoc verbo in eodem significatu Iulius Firmicus *lib.6.cap.19.* quod pluribus authoritatibus confirmamus, quod in huius verbi expositione lapsus sit Baptista Pius *in post.annot.* Sed quod ad rem nostram spectat, alias credebam mendum inesse in textu, & non *venenariorum*, sed *venenorum* legendum esse; non videbam enim, quo pacto Suetonius vocasset venenariorum indicem Locustam, quum ipsa venenaria excellentissima, hoc est, venenorum confectrix & ministra esset; nec opus Neroni mortem Britannico veneno molienti, alio venenario, quam Locusta, cuius opera antea Agrippina ipsius mater in necando Claudio Imperatore, ex voto vsa erat; ita vt Tacitus *in calce libri Annal.12.* eam venenorum artificem vocet, ob idque diu inter instrumenta regni habitam scribat; & de eadem Iuuenalis Sat.1.dixerit:

Instituitq́ rudes, melior Locusta propinquas;
Per famam & populum nigros efferre maritos.

Verum quum perpenderem, Tacitum loco citato scribentem, Locustam nuper veneficii damnatam, in eam veniebam sententiam, illam à Saetonio venenariorum indicem appellatam, eo quod, quum de ea iudicium haberetur, alios criminis consocios venenarios indicasset seu detulisset. Index enim ab indicando dictus, vt Pædianus docet, & ita nuncupatus, qui crimen aliquod indicasset vel detulisset, quo in sensu sæpissime vsi Liuius, Cicero, Sallustius, & Suetonius ipse; sic *indicasse*, est detulisse, arguisse, accusasse, Vlpiano etiam teste, *l.* 197. *D. de verbor. significat.* hanc interpretationem & Torrentius recepit. Possumus etiam exponere, Locustam venenariorum indicem, scilicet magistram; nam sæuissimum Neronem non solum illam in aula habere veneficam excellentissimam voluisse censendum, ob artis scilicet præstantiam, sed & eandem discipulos habere, quos doceret, vt in venenarios præstantes euaderent, ne scilicet ea defuncta, Nero crudelissimus veneficii ministerio destitueretur.

Sed quod interpretes hoc in loco vnanimi consensu tradunt, non minorem difficultatem facit, interpretantur enim legem Iuliam, legem de veneno. Namque quum plures fuerint leges Iuliæ, vt alias fuse annotauimus, nullam tamen Iuliam de veneno authores antiqui vel recentiores enumerant. Latam certe primum legem de veneno, C. Valerio Flacco, M. Claudio Marcello Coss. Liuius testatur *libro* 8. secundam a L. Sylla Dictatore, ex Cicerone *in oratione pro Cluentio*, obseruamus. Apud Iurisconsultos veneficia ad legem Corneliam *de sicariis* pertinere legimus, §. *item lex Cornel. de publ. iud. l.* 1. *ad leg. Corn. de sicar.* Marcellus C. 5. legis Cornel. *de sicariis & veneficiis*, teneri tradit, qui malum venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit. Succurrit etiam, legis Pompeiæ de parricidiis reum dictum, qui venenum emit, vt patri daret, etiamsi non potuerit dare, *l.* 1. §. *fin. ad legem Pompeiam de parr.* Nullibi itaque legem Iuliam de venenis obseruamus; quamobrem alia certe interpretatio verborum Suetonii perquirenda; quam huiusmodi esse genuinam arbitror. Nero vt summus

Impe-

Imperator, se legibus solutum existimans, inquit, sane legem Iuliam timeo, non quidem veneni causa, sed legem Iuliam maiestatis, inter cuius plura capita illud enumeratur, quo quis opera, consilio, vel dolo malo, magistratum Pop. Rom vel Imperium, potestatemve habentem aliquem occiderit, &c. Quum itaque Britannicus, C. Imp. filius, & Neronis Imperatoris frater, & ad quem etiam legitima Imperii successio spectabat, esset; illius necem consulens & procurans, legis Iuliæ Maiestatis pœna tenebatur, à qua se exolutum Nero censebat, tanquam legem legibus dans, ideoque tyrannice inquit: *Sane legem Iuliam timeo*, Maiestatis inquam ab Octauio Augusto latam.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XXXIX.

Accesserunt tantis à Principe malis probrisque quædam & fortuita; pestilentia vnius Autumni, qua XXX. funerum millia in rationem Libitinæ venerunt.

EX hoc Suetonii loco argumentatur Torrentius, in Libitinæ ratione adnotari solita morientium nomina, sicuti nascentium in Fastis, actisque publicis, vti *in Tib. c.* 5. idem author docuit. Rectius, vt mea fert sententia, Beroaldus inquiens, Deæ Libitinæ templi ministros retulisse in rationes, se locauisse apparatum exequiarum ad 30. millia vno Autumno; Namq; sicuti Torrentii opinio solum coniecturæ innititur, ita Beroaldi expositio multis scriptorum testimoniis confirmari potest, quod nos comprobare satagemus. Clarum est in Æde Libitinæ, quæ ad funus & sepulturam pertinebant, condi & locari consueuisse, cuiusque muneris plures erant ministri, *Libitinarii* omnes dicti, licet officio inter se discrepantes; Sicuti designatores appellat, qui constituendæ funebri pompæ præerant, vnicuiq; incedendi locum ordinemque præscribentes, quorum meminit Cic. *ad Atticum lib.* 4. Græci βραβευτάς dixere. Et Horat. lib. 1. Epist. 2.

——*Dum ficus prima, calorque*

Designatorem decorat lictoribus atris.

Et Vlpianus *in l. Athletas*, vbi Budæus annotat, designatores olim fuisse, qui hodie Magistri ceremoniarum vocantur. Ex Libitinari familia erant & Pollinctores, qui mortuos lauabant, vngebant, & curabant. Græcis νεκροφόροι dicti. Plautus in Asinaria:

Et quis currit pollinctorem accersere.

Et in Pœnulo:

Mihi pollinctor dixit, qui eum pollinxerat.

Apuleius: *Pollinctor eius funeri dum vnctionem parat.* Et in sacris pag. in Ezech. 39. c. *Vt sepeliant eum polinctores.* Horum quoque meminit Vlp. *l. 5. §. 1. D. de instit. act.* Et Tertul. *in lib. aduersus Gnosticos.* Martialis *lib. 10. Epigr. 95.* & Iulius Firmicus *lib. 2. cap. 5.* Inter Libitinarios quoq; numerabantur Præficæ, quæ mercede conducebantur in funeribus vt flerent, & quæ facta defuncti laudarent, ex Nonnio Marcello & Varrone *lib. 4. de vita Pop. Rom.* Lucillo *lib. 22.* Festo Pomp. qui citat Næuium Poetam, ex Donato *lib. 6. Ænei*, ad eum locum:

Et ferales ante cupressum.

Et 9. eiusdem in illud:

Hæc te funera mater.

Hæ Græcis vocatæ θρηνῳδοί. In eadem familia connumerandi Vespillones, viles scilicet cadauerum funeratores, qui ea afferebant, vnde Martialis lib. 2.

Qui fuerat Medicus, nunc est vespillo Biaulus.

Cæsar lib. 4. belli ciuil. *Erat tunc Orici Lucretius vespillo.* Clarius ex Suetonio, *in Domitiano, cap. 17.* scribente: *Cadauer eius populari Sandapila per vespillones exportatum.* Vocati autem & hi *sandapilarii* à sandapila, hoc est, humili feretro, de quo item Martialis lib. 8.

Grandis in angusta sarcina sandapila.

Vnde Sydonius Apollinaris *lib. 1. Epist.* iure vespillones & sandapilarios coniungit. Hos Bustiarios vocauit Am. Marcellinus lib 29 inquiens: *Infaustam Bustuarii Libitinam, ad vsque sepulchrum incedentes pedibus, quosdam etiam complicatis articulis praeire mandauit.* In horum quoque serie reponendi, qui postremis temporibus in vrbe Constantinopoli humandorum

rum

rum cadauerum curam habebant, *ex l.4.& 9. C. de sacros. eccl. & ex Nouell.*59.& ab Epiphanio *circa finem lib.3.siue Tomi septimi, contra hæreses*, definiuntur. In eorundem albo describendi *Choraules monumentarii*, id est, tibicines ad defunctorum sepulchra canentes, quos & siticinas vocarunt, teste Gellio *lib.* 20.*c.*2. Vt interim omittam, quod Budæus *in annot. in Pand.* Codonophoros, hoc est, tintinnabula gestantes, & anteambulones atratos seu ferales præcones vocat. Quum itaq; tot essent Libitinæ ædis ministri, quorum opera funerandis necessaria erant & mercede paciscenda, iure optimo, quicquid in singulo funere ea de causa exigebatur, in rationibus referebatur, & describebatur, vnde facile funerum & defunctorum numerus colligi poterat. Hinc legimus apud Liuium *lib.* 40. tantam in vrbe fuisse pestilentiam, vt Libitina tunc vix sufficeret. Et lib.41. *Nec liberorum quidem funeribus Libitina sufficiebat.* Quod vero in æde Libitinæ, vt diximus, ea, quæ humandis corporibus vsui essent, locarentur, aut venderentur, habemus ex Plutarcho *Probl.*22. & Seneca *lib* 6. *de Benef.* scribente: *An tu Aruncium & Aterium & cæteros, qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quæ designatores & Libitinarios vota; illi quorum mortem optent nesciunt, hi familiarissimum quemq; mori cupiunt.* Et Valerius Maximus lib.5. scribit: *Marco Pretore, Hircii & Pansæ funus locante, qui tunc Libitinam exercebant, tum rerum suarum vsum, tum ministerium suum gratuitum, polliciti sunt, quæstumq; contempserunt.* Apud Horat. *lib.* 3. *Carm.* qui sibi immortalitatem vendicant, Libitinam vitare dicuntur, quum inquit:

Non omnis moriar, magnaq; pars mei
Vitabit Libitinam.

Ex his omnibus crediderim Suetonii dicta clarum lumen recipere.

Nec illud obiter prætermittendum, Alexandrum ab Alexandro *lib.4.cap.*16. & Cœlium Rhodiginum *lib.*29.*c.*18. & Beroaldum hoc in loco, & recentiores alios, deceptos, inter portas Romę Libitinensem reponentes, per quam solita efferri cadauera credidere, nã lege aiũt vetitũ sepeliri in vrbe, nisi perpaucos, quibus id summi honoris gratia dabatur, *ex*

Cice-

Cicerone in orat. pro Flacco, & Polybio in libro 8. Hist. quod & nos fusius alibi demonstrab:mus. Verum quum frequentia sepulchra & passim in agro Romano omni ex parte essent, mortuos extra quamlibet portam elatos non est dubitandum. Erat autem porta Libitinensis, non Vrbis, sed Amphitheatri, per quam interfecti gladiatores extra ferebantur, quod elicimus ex Lampridio *in Commodo* scribente: *Ipse autem prodigium non leue sibi fecit. Nam quum in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit, & contra consuetudinem penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat, ipse in pullis vestimentis præsidens Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Eadem fere ex Dione, qui tamen portæ Libitinensis non meminit, sed ait: *Galea eius allata fuit ad portas, per quas efferri mortui solent,* quæ profecto de Amphitheatri portis intelligenda, siquidem de Commodo digladiaturo verba facit.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.
Cap. XLIV.

Exegitque ingenti fastidio & acerbitate nummum asperum, argentum postulatum, aurum Obryzum, vt plerique omnem collationem palam recusarent.

Nvmmus asper à veteribus dicebatur, recens, nouus, beneque percussus, id est, non lenis, quales sunt qui vsu sunt attriti, sed qui formam habent bene expressam, & notas claras, minimeque tactum fugientes; sic enim loquitur Seneca *lib. 2. epist. 19. ad Lucillum*, vbi legimus: *Nec voles quod debeo, nisi in aspero & probo, accipere. Integritatem attactu ipso percipimus, si asper sit.* sic Virg. 5. Æneid.

Bina dabo argento cœlata, atque aspersa signis
Pocula———

Et Iuuenal. Saty. 14.

Vasa aspera tergeat alter.

Et Persius Saty. 3.

Quis modus argento, quid fas optare, quid asper
Vtile nummus habet?

Hinc

Hinc forte apud Turcas, quos nummis recenter cusis oble-ctari adeo manifestum est, vt nullam ad eos pecuniam, nisi nouam, transportare mercatores didicerint, argenteum nummum minimum *Asprum* vocari obseruamus. Asprum enim pro Aspero dici synæresi scimus. Ita Virg. 1. Æneid.

Improuisum aspris pressit qui sentibus anguem.

Qua in re hallucinatum F. H. *lib. de re nummaria* existimamus, nummos asperos interpretatum illos, quos & serratos dicebant; nam longe alios fuisse asperos, pluribus coniecturis coniicimus à serratis, de quibus nos fusius alibi. Non solum autem exegit Nero nummos nouos, sed ex argento pustulato, & auro Obryzo fabrefactos, id est, ex optima materia. Pustulatum vocabant antiqui purissimum argentum, eo quod multiplici excoctione, vi ignis, in eo velut pustulas excitari experimento compertnm sit. Hoc alii *pusulatum* vocandum contendunt, non pustulatum; Ita legendum apud Alphenum in l nauim, trigesimaprima, D. loca. *Veluti quum argentum pusulatum fabro daretur, vt vasa fierent*, quum prius legeretur mendose *pusilatum*. Qua in re parum laborandum, quum pustula & pusula, idem significent. Ita apud Columellam *lib.* 7. *c.* 5. pusula vocatur Sacer ignis, qui pustulas excitat, & pusulosæ oues, quæ eo morbo laborant, ab eodem ibidem vocantur. Ita & pustulum pusulum dixit Festus in verbo *Netam*. Legendum tamen hoc loco Suetonii *pustulatum* non dubito, ex Martial. *lib.* 7. scribente:

Sed causam scio. Nulla venit à me
Argenti tibi libra pustulati.

Grauius mehercle errant, qui apud Alphenum legunt *pastillatum*, vt intelligamus, aurifici datum informe argentum, & in massam, veluti in pastillos redactum; Ita enim Festus Pompeius dicit, massam cuiuscunque materiæ in formam panis parui redactam *pastillum* vocari. De quibus frequens apud medicos fit mentio. Et apud Plinium *lib.* 33. *c.* 6. Vnde Horat. 1. Serm. Saty. 2.

Pastillos Rufillus olet.

Nec minus delinquunt qui postulatum legendum censent à postulando, Iuuenalis authoritate freti, scribentis:

Accip-

Accipe victori populus qui postulat aurum.

Quæ interpretatio tanquam insulsa nemini propemodum probatur. Hoc vno omnes consentiunt, hoc loco intelligẽdum de argento puro,& ab omni sorde & societate alterius metalli repurgato, quod Cineraceum vocari à nonnullis testatur Budæus *lib. 3. de Asse*, & in Annot.in Pandect.à Germanis promercale afferri,& *Cindreas* appellari tradit. Et Hispanis *Acendrado* dici docet Didacus *libello de collatione numismatum,c.3*. Hoc ipsum argentum Aulus Gellius *lib. 6. c. 5.* argentum purum putum vocari inquit,id est, purissimum, atque expurgatissimum,taleque in fœdere,quod inter P.R.& Carthaginenses factum fuit, dandum à Carthaginensibus Romanis statutum. Cur vero vocatum fuerit purum , apertum est, cur putum , non ita. Ideo audiendi quid de hac re scripserint antiquiores. Varro *de lingua Latina* inquit: *Disputatio & computatio à putando dicta , quod valet putum facere , ideo antiqui purum putum dixere. Et putatorem , qui arbores puros facit.* Et Festus Pompeius refert, quod antiqui putum pro puro dicebant , vnde *putatæ vites*, quod decisis superfluis impedimentis expurgatæ remanerent. Et Nonnius Marcellus in libro de proprieta.serm. *Putus* (ait) *à putando dictus. Hinc putare arbores appellantur.* Et Gellius *libro 6. cap. 5.* scribit: *Putare veteres dixerunt vacantia ex quaque re, ac non necessaria aut etiam obstantia & aliena auferre , & excidere , & quod est vtile ac sine vitio videretur ,relinquere.* Ex quibus palam fit , cur argentum purum putum veteres dixerint, id est defœcatum & expurgatum , purumque ad naturalem puritatem , quantum fieri potest, redactum. Ita & Cicero *ad Atticum 2.* Orationem putatissimam , id est, expurgatissimam vocauit. Et Plautus *in Pseudolo* ad hominem transtulit,inquiens:

Polymachero Placidis purus putus est,ipsus noui,

Quasi dicat,ipse omnino est purus. Et rursus in eadem :

Purus putus sycophanta est ,

Hoc est,merus sycophanta.De argento vero puro puto meminit Liuius *per initia libri secundi, de bello Macedonico*, tradens Carthaginenses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam aduexisse , id, quia probum non est,

Quæsto-

Quæstores nuntiauerant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutuo sumpta intertrimentum argenti suppleuisse. De argento autem puro puto nõ solum in fœdere Carthaginen sium fit mentio, sed & alibi apud alios, puta in Q. Ennii Tragœdia, quæ inscribitur *Alexander*, & in Saty. M. Varronis, quæ inscripta est: *δὶς παῖδες οἱ γέροντες*, id est, *bis pueri senes*, & Iuuen. Saty. 10.

Pauca licet portes argenti vascula puti.

De re hac plura habere poterit curiosus Lector apud Alciatum *libro sexto Parerg. capite quarto*, C. M. *in tract. de contract. q.* 100. *numero* 785. & Stephanum Furcatulum *in Necromantia iuris*, *Dialogo* 6. Quid autem sit aurum obryzum, postremo hoc in loco declarandum. In quo omnes concordes sunt, intelligẽdum esse aurum expurgatissimum & syncerissimum. Vnde merito Hermolaus Barbarus enarrãs locum Plinii *lib.* 33. *c.* 3. scribit ex Phocionis sententia dictum quasi *ἄζευξον*, id est, purum & merum ac purissime excoctum, eo quod sæpe igne coctum ita purum ac syncerum remaneat, vt amplius in coctione non minuatur. De eodem Plinius *lib.* 33. *c.* 3. inquit: *Aurique experimento ignis est, vt simili colore rubeat quo ignis, atque ipsum obryzum vocant.* Alii ophiritium aut ophirizum dictum putant, ex authoritate Sancti Hieronymi, eo quod ab Ophir Insula laudatissimum aurum adueheretur, qua in re certe decipiuntur; Nam nullibi D. Hieronymus hoc dixit, sed duntaxat sic scribit *in Commentariis in Hieremiam lib.* 2. *cap.* 10. super illa verba: *Aurum de Ophen, opus artificis, & manus ærarii septem nominibus apud Hebræos appellatur, quorum vno Ophaz dicitur, quod nos dicere possumus obryzum.* De auro obryzo non semel fit mentio in sacris paginis; nam *lib.* 2. *Paralip. c.* 3. scriptum est: *Domum quoque maiorem texit tabulis ligneis abiegnis, & laminas auri obryzi affixit per totum.* Et paulo superius ibidem dixerat, *& deaurauit eam intrinsecus auro mundissimo.* Et in Iob cap. 28. *Non dabitur aurum obryzum pro ea.* Et in Esaia capite decimotertio: *Preciosior erit vir auro, & homo mundo obryzo.* Et in Daniele capite decimo: *Renes eius accincti auro obryzo*, vbi Hieronymus ex Aquila interpretatur, *aurum Ophaz.* Quibus in locis omnibus significari

aurum

aurum mundissimum & summæ puritatis non est qui ambigat. Capitolinus *in Pertinace* elutum aurum vocauit, vbi de vasis Commodianis auro eluto compositis verba facit. Beroaldus hoc loco adnotauit, ex Fortunato interprete Ecclesiasticarum dictionum, aurum Ophir dici Hebraice, quod est valde preciosum, quod Latini Obryzum dicunt. Isidorus *libro 6. Etymologiarum, c.17.* ait, Obryzum dici aurum, eo quod obradiat splendore, & quod coloris sit optimi. Qua in re cum Plinio concordare videtur. Auri quoque & nummi obryzati meminit Agathias Historicus. Ad hoc quoque illud spectat quod legitur in l.5. C. de susceptor. l.2. de metallar. *Itaque quum libra balluca quæ modo ex aurifodina effossa est, quatuordecim sit vnciarum, obryza duodecim duntaxat est.* Et Imper. l. vltima, C. tit. de ponder. habet. *Diu multumque flammæ educis examine in ea obryza detinetur.* Obryzam autem putamus iis locis dici examẽ illud quod bonitatis auri fit in igne ab artificibus, ita vt expurgetur ab aliena permixtione quantum arte fieri potest, quod aurum Copellatum, seu de *Copella* vulgo dicunt. Et ita quoque intelligendum dictum Iustiniani in libro Edict. c.11. *Nec monetarii quicquam Obryzæ nomine capiant*, id est, vt ego interpretor, in auri probatione. Latini elegantiores *obrussam* dixere, vti Seneca *Epist.13.* Aduersitates tanquam animi obrussam vocauit. Ita Cicero *in Bruto*, dum ait: *Expurgandus est sermo, & adhibenda quam obrussa ratio, quæ mutari nõ potest.* Id sane olfecit doctissimus Alciat. *lib.5. Parerg. c.9.* dum *obrussum* interpretatur, id est, summam bonitatem. Et hinc deductum prouerbium, *Ad obrussam*, id est, ad summam bonitatem & perfectionem. At certe, non plene rem aperuit, qua in re etiam castiganda P. Victorii sententia in suis annotationibus, dum mendum in Ciceroniano & in Seneca textu esse existimat. Obryzati solidi, id est, ex auro excocto & purissimo conflati, obseruantur *in l. vltima, C. de vet. numism. potest. l.2. C. vt nemini liceat in coempt.* qui & Obryziaci dicuntur *in l.1. C. de oblat. vol.*

Aurum vero ad summam & exactam puritatem, arte vlla reduci minime posse, ex testimonio peritorum, quos Chrysurgicos vocat Budæus *lib.3. de Asse*, comprobat. Quod secus fieri

heri ait in argento, quod ad omnimodam, & exactam puritatem reddi posse testantur iidem periti. Expurgatissimum autem aurum viginti quinque caractorum vocatur, solumque deficit vnius caracti sextadecima pars, nempe totius massæ, id est, in libra seu marcho portio tricentesima octuagesima quarta. Ex his cogitabam ego, locum Liuii *lib.27.* interpretari posse, quum ait: *Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant Consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit, prompta ad quatuor millia pondo auri.* Et intelligendum pro auro vicesimario, id est, summæ bonitatis elaboratum, vsuali inquam in vasa, quod & vascularium dicunt, quod vicenarium aurifices esse confirmant. Ita Plinius loco toties citato scrupulum auri valere vicenis sestertiis dixit. Ex syncero enim auro ob sui mollitiem vasa non fabricantur commode, quia inutilia essent, & facile in attrectatione comprimerentur, & in vsu corrumperentur. Et ita aurum vicesimarium in vasa elaboratum in sanctione ærario reseruatum crediderim, non depromendum, nisi in maximis necessitatibus. Et me mouet quod nullam aliam haberi posse video rationem, cur potius ita seruaretur aurum ex vicesimæ vectigali exactum, quam ex alio prouentu vel reddit Pop. Romani, quod obiter sit dictum. Scimus enim & nos aliter interpretatos locũ hunc in expositione cap. 49. Augusti supra. Libet & addere, aurum coronarium, teste Gellio *lib.5.cap.6.* dictum antiquis, ex quo triumphales coronæ aureæ fiebant, quæ Imperatoribus mittebantur in honorem triumphi. Et *in l.1.de auro corona.libro decimo, C. tit.74.* habemus, aurum coronarium illud fuisse, quod exigebatur ad coronam, vel statuam Principis conflandam, ab illis qui soliti erant illud pendere. Seruius *in 8. AEneid.* ait, Coronarium aurum fuisse, quod a victis gentibus dabatur propter concessam vitam. Lampridius *in Alex.* huius meminit. Et Plinius *lib.40.* ait, Q. Fuluium Flaccum in triumpho Hispanico coronas cẽtum viginti quatuor habuisse. Vopisc. in Probo: *Coronas quas mihi obtulere omnes Galliæ ciuitates aureas, vestræ P.C. clementiæ dedicaui* Am. Marcel. *lib.25.* inter multas liberalitates Iuliani Aug. enumerat corona-

rium indultum. De qua re nos alibi plura. Sicuti & aurum Tolosanum dictum, eo quod oppidum Tolosanum in Gallia Q. Cæpio Consul diripuisset, multumq; auri in eius templi oppidis fuisset, quisquis ex ea direptione aurum attigit, misero exitu periit; quod idem author testatur *lib. 3. c. 9.* & Cic. *lib. 3. de Nat. Deorum*, & Trogus *lib. 32.*

Aurum lustrale dicebatur, quod quarto quoq; anno pendebatur, quod (vt ait Zonaras) onus negotiatorum & mercatorum erat, & ob id etiam negotiatorium appellatur à Lampridio *in Alexandro*. Huius etiam fit mentio, C. *de lustrali auro collatione*, vbi sunt duæ tantum leges Græcæ, à quibus χρυσαργύρειον vocatur. Alii, & forte mea sententia melius dixere, aurum lustrale dictum, quod in fine cuiusque quinquennii seu lustris singulis tributum aliquod certum præberetur à Prouinciis P. R. subiectis. Sic legimus in sacris paginis, *Iosuæ cap. 6.* quod Hebræi aurum, argentum, vasa ærea, ferrumque in ærarium Domini mittebant consecrata pro [illegible]. Et in Legibus Iudæorum *l. 16 de Iudæis lib. 1. Cod. tit. 12.* legimus, à Iudæis & primatibus Palestinæ, qui ante ob ius Synedrii seu Sanhedrin, id est, Concilii vel congregationis suæ, aurum solitum præstari Patriarchis occidentalibus, donec in suum thesaurum transtulerunt Theodosius & Valentinianus. Huiusmodi autem aurum fuisse existimo, quamuis aliter sensisse videatur Cœlius Rhodig. *lib. 5. cap. 9.* scribens: *Quoniam vero quæri posse scio, cuiusmodi aurum sit, quod in historiis quandoque celebratum nouimus, Iudaicum nuncupatum, non grauabimur hoc obiter explicuisse. Erat autem quod Iudæorum nomine quotannis ex Italia & ex omnibus prouinciis Hierosolymam exportari soleret.*

Aurum glebale obseruamus *in l. 2 C. de Prætor. & honor. præt. lib. 12. Codicis*, & erat quod pro possessionibus pendebatur. Ex aduerso fuit aurum oblatitium, quod nō canonis vel iurisdictionis causa, sed oblationis genere quondā à Senatoribus pendebatur, quod ex Symachi & Synesii epistolis didicimus.

Fuit & aliud genus, quod à Lampridio in *Alexand. o Seuero* vocatur *Electrum*, scribens ita: *Alexander [illegible] nummos plurimos figurauit, & quidem electreos aliquantos, sed plurimos aureos.*

Vocatum

Vocatum autem fuit electrum aurum istud, eo quod vt Plinius docet *lib. 33. cap.* 4. in eo auro quinta argenti portio inesset, quod modo naturale esse, modo cura efficiatur, & si quintam argenti portionem excedat, incudibus non resistere tradit. Ex mistella enim argenti, auri fuluus color aliquantulum pallescit, & colorem adipiscitur, qualem in ambra, quod electrum etiam vocatum obseruatum, cuius gummi, electri inquam maxima copia in Septentrionalibus reperitur partibus, & ad nos in varias species animalium aliarumque rerum etiam efformatum, & in frusta etiam ingentia afferri non semel vidimus, in quibus, muscæ, apes, & lacertulæ, aliaque similia animalcula continebantur interclusa. De qua re Plinius passim.

C. SVET. TRANQVIL. IN NERONE.

CAP. XLV.

Statuæ eius à vertice currus appositus est, cum inscriptione Græca; Nunc demum agona esse, & traheret tandem. Alterius collo, & ascopera delegata, simulque titulus, Ego quid potui? Sed tu culeum meruisti.

EXistimat Turnebus *lib. 24. Aduers. c. 6.* legendum non *currus*, sed *cirus*, nõ *traheret*, sed *raderet*, quod ex fidissimis libris se habere affirmat; Ita vt sensus sit, quod non deberet in tanto sui discrimine cirratus, aut cincinnatus esse, sed cirros rãdere. Hanc lectionem non recipit Torrentius, quid enim ait agoni cum cirro? cui & ego assentior, addens, cur statuæ Neronis cirrus appositus, si cincinnato capite erat efficta? quod ex antiquitatis monumentis, illius scilicet statuis & numismatibus oculata fide dignoscimus. Quamobrem rectius Beroaldus, Sabellicus & Torrentius *currus* legunt; illi tamen nullum verborum sensum explicantes peccant; hic vero tradens, inscriptionem partim Græcam partim Latinam fuisse, cuius oppositum habemus ex text. ipso affirmãte Græcam inscriptioné extitisse. Ego, ni fallor, asserere audeo, verborũ Suetonii genuinũ sensum esse, Neroni statuæ currum appositum, cum inscriptione: *Nunc demum agona esse,*

& traheret tandem; hoc est, Gallia & Hispania à Galba & Vindicé deficientibus, verum, non fictitium Neroni certamen esse; Et sicuti in Circo ludens quadrigarius agitator equos incitabat, & ludicrus auriga: ita nunc in tanto rerum discrimine, ipse currum traheret, hoc est, solicite suæ & publicæ saluti incumberet; Nam qui in re aliqua enixe laborat, vulgari & vsitato prouerbio, *currum trahere* dicimus. Quę interpretatio conuenit & alteri inscriptioni columnis factæ, quam statim subdit Suetonius, scilicet Gallos cantantes iam eum excitasse.

Ita quoque, & *Ascopera* legunt omnes textus correctiores, nam quod Beroaldus de scopa fabulatur, insulsum est. Namque genus illud supplicii quod nos *scopare* dicimus, antiquis erat virgis cædere. Neque authoritas ab ipso adducta, ex D. Hieronymi in Esaiam interpretatione, ad rem facit, siquidem leue admodum supplicium Deus minatus esset Babyloniæ. Turnebus autem & ipse *Ascoma*, quod Græcis vter est, vel pellis caprina, non *Ascopera* legendum censet, cuius sententiam non sequimur, quum omnes textus, quos hactenus videre licuit, habeant *Ascopera*, hoc est, marsupium, seu sacculum; sic enim vox Græca ἀσκοπήρα interpretanda. Ita vt sensus sit, Neronis statuæ collo appositum marsupium seu sacculum, cum inscriptione, *ego quod potui*, sic enim lego, *non quid potui; sed tu culeum meruisti*, nam parricidæ (qualis Nero, qui matrem Agrippinam interemit) culeo insuebantur, ex *Quintiliano lib. 7.* Vnde Martialis de Seneca:

Cuius supplicio non debuit vna parari
Simia, nec serpens vnus, nec culeus vnus.

Et rursus de Parricida sic:

Et deducendum corio bouis in mare, cum quo
Claudetur aduersis innoxia Simia fatis.

Huic interpretationi fauet Suidas inquiens: Ἀσκοπήρα τὸ μαρσύπιον ἤτοι σακκοπάτιον. Necnon & Dion, vsus voce [illegible]γόν. quod nos interpretamur vtrem seu sacculum ex corio bubulo. Hanc enim vocem recipiunt alii Suet. interpretes, & Angelus quoque Politianus *in suis Miscellaneis, capite vigesimo.*

C. SVET. TRANQVIL. IN GALBA.

CAP. III.

Probibitusque à Tyberio sortiri anno suo Proconsulatum, voluntaria morte obiit.

VAlde suspiciendum, Torrentium, alioquin oculatissimum Suet. interpretem, hunc locum penitus sicco (vt aiunt) pede pertransisse. Beroaldum vero diligentissimum eiusdem commentatorem pauca, eaque minus rationi consentanea attulisse in hoc tex. alioquin iudicio meo difficilimo explicando. Quamobrem pro illius declaratione illud præponendum, quod sæpius dictum est, stante Republica Prouincias alias Consulares, Prætorias alias fuisse. Imperio vero constituto, aliæ Pop. Rom. aliæ Cæsaris factæ sunt. Prouinciæ Cõsulares erant, quæ ab his, qui in vrbe Consulatum gesserant, Consulari imperio obtinebantur, vnde & *Proconsuli*, & *Proconsules*, & *Proconsulatus* dicti. Prouinciæ vero Prætoriæ, quas qui proximo anno in vrbe fuerat, Prętor imperio Prætorio obtinebat; Hinc *Proprætoriæ*. Vnde & *Proprætores* appellati, & *Proprætoriæ* dictæ. Nec certæ erant Prouinciæ, in quos Consulares viri, & aliæ, in quas semper Prætorii mitterentur, sed sorte inter illos partiebantur, vt ex Magistratuum nomine, qui eas obtinebant denominationem sumebant. Harum Prouinciarum à Consulibus, & Prætoribus sortitarum innumera propemodum & passim apud Liuium extant exempla. At demum Augusto summa rerum potitó, Prouincias ipse validiores, & quas annuis magistratuum imperiis regi non facile, nec tutum erat, ipse suscepit, cæteras Proconsulibus sortito permisit, tum etiam nonnullas commutauit interdum, atque ex vtroque genere plerasque sæpius adiit, Suet. tradente *in illo, cap.* 47. Quibus addamus hæc Strabonis verba in calce sui operis: *Prouinciæ sepenumero aliter, atque aliter diuisæ sunt. Nunc autem ex Augusti Cæsaris instituto ita sunt partitæ. Nam quum ei patria totius Imperii summam permiserit, pacisque ac belli potestatem habeat, vniuersum Imperium bipartito sic diuisit, vt partem sibi sumeret, eam scilicet, quæ militum præsidio indigeret, partem vero populo attribueret eam, quæ*

pacata esset, & sine armis facile retineretur, complures igitur prouincias fecit, quarum aliæ Cæsaris, Populi aliæ appellabantur. Ipse in suas Præsides cum imperio misit, Populus in suas Proconsules & Proprætores Ex his omnibus colligere possumus præsentis loci expositionem, Cn. Sergium scilicet Galbam, Imperatoris fratrem, prohibitum suo anno sortiri prouinciam à Tiberio sibi manum consciuisse; hoc est, quum Consul designatus prouinciam sortiri deberet, inhibitum, quo minus id faceret; quod genus ignominiæ minime vulgare fuisse docet Plinius *lib. 5. Epist. ad Minitianum*, vbi de Norbano loquitur. Verum quum nullibi apud Chronographos, præsertim vero apud Tacitum, qui annales Tiberii diligentissime conscripsit, legatur, hunc Ca. Sergium vnquam Consulem fuisse, huic expositioni minime acquiescere possum; Nec minime Beroaldi explanationem recipere, qui annum legitimum Ca. Sergii interpretatur, annum quo Consul fieri poterat, hoc enim dato, sequeretur, quod quicunque ad huiusmodi ætatem peruenisset, etiam prouinciam Proconsularem adipisci potuisset, quod dissonum valde est, habita præsertim ratione numerosæ quantitatis Senatorum, qui eodem tempore ad ætatem Consularem peruenire poterant. Alia itaque explicatio perquirenda, quam ex superius dictis, & ex Tacito quoque *lib. Annal.* I. adinuenisse putamus, vbi habet: *Germanico Cæsari Proconsulare imperium petiuit, missique legati qui deferrent, simul mœstitiam eius ob excessum Augusti solarentur; Quo minus idem pro Druso præstolaretur, & causa, quod designatus Consul Drusus, præsensque erat. Candidatos præturæ duodecim nominauit, numerum ab Aug. traditum, & hortante Senatu vt augeret, iureiurando obstrinxit, se non excessurum. Tum primum e campo comitia ad Patres translata sunt. Nam ad eum diem, etsi potissima arbitrio Principis, quædam tamen studio Tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est nisi inani rumore. & Senatus largitionibus, & precibus sordidis exolutus, libens tenuit moderante Tiberio, ne plures quam quatuor candidatos commendaret sine repulsa & ambitu designandos.* Ex quibus colligimus, quod sicuti Reipub. temporibus prouincias sortiebantur Consules, & Prætores vt diximus, Ita sub Imperatoribus, præter prouincias, vt diximus,

mus, à Cõsulibus & Prętoribus ex ordine obtentis, aliæ quę Populi dicebantur extra ordinem & gratiose candidatis petitoribus, qui à populo vel postea à Senatu Principeve obtinuissent, impertiebantur, & fortuito sortitæ assignabantur singulis pro tempore constituto; Quamobrem quum Ca. Sergius Proconsularem prouinciam anno sibi assignato & promisso sortiri ex more deberet, prohibitus à Tiberio ob dilapidata bona, sibi mortem consciuit. Nec obstat quod & Reip. temporibus obseruemus, prouincias Proconsulares imperio viris nec Consulibus nec Consularibus extra ordinem non semel decretas, vti Cn. Pompeio aduersus Sertorium, teste Cic. *in orat. pro lege Manilia & XI. Philip.* P. Scipioni Hispaniam, & Lentulo, *apud Liuium*. Nam dicimus hisce certas prouincias à Populo & Senatu assignatas extra ordinem, ob vrgentem necessitatem, minime incertas, & sortiendas, & prece vel pretio datas, quod sub Imperatoribus factum demonstrauimus.

C. SVET. TRANQVIL. IN GALBA.
CAP. XIIII.

Regebatur trium arbitrio, quos vna & intra palatium habitantes, nec vnquam non adhærentes, pædagogos vulgo vocabant. Hi erant; T. Iunius legatus eius in Hispania, cupiditatis immensæ, Cornelius Laco ex assessore Præfectus Prætorii, arrogantia, socordiaq; intolerabilis: Libertus Icelus, paulo ante annulis aureis, & Martiani cognomine ornatus, ac iam summæ Equestris gradus candidatus.

Libertini quicunque aureis annulis donabantur, per annulorum ius ad ingenuitatem adsciscebantur, non tamen antea Equites efficiebantur, quam censum Equestrem quadringentorum millium obtinuissent. Quamobrem Libertus Icelus primum iure aureorum annulorum à Galba donatus, mox & Equestri peculio ab eodem ditatus, ordini Equestri ascriptus fuit. Ita verba illa, *Sũmæ Equestris gradus candidatus*, Interpretati sunt Sabellicus & Beroaldus; Candidatũ inquam ea in significatione accipientes, qua Quintilianus *candidatum eloquentiæ*, D. Hieronymus *candidatum fidei*,

& Seneca lib. Epist. 32. *hominem multarum rerum candidatum* dixere, hoc est, ornatum, insignitum, & locupletem. Torrentius tamen ex Petri Fabri I.C. sententia hanc interpretationem non recipit, censens Suetonii verba intelligenda esse, non de Equestri censu, sed de Præfectura Prætorii, quæ in Equestri ordine princeps, & summa erat dignitas; scribente Suetonio in Tit. c. 6. *Præfecturam quoque Prætorii suscepit, nunquam ad id tempus, nisi ab Equite Rom. administratam.* Et in Claudio, capite 12. *Precario exegit, vt sibi Præfectum Prætorii Tribunumque militum secum in curiam inducere liceret; quum enim Senatorii ordinis non essent, in Senatum venire non poterant.* Idem & Capitolinus docet de Pertinace, scribens M. Aurelium palam doluisse, quod eum, quum Senator esset, Præfectum Prætorii facere non posset. Et Plinius *in Præfatione Naturalis Historiæ* ad Titum ait: *Et quod nobilius hu fecisti, dum illud patri & Equestri ordini præstas, præfectus Prætorii eius.*

Nec obstat quod nonnullos Senatores & Præfectos Prætorio fuisse obseruemus; siquidem hi Equites quum essent prius, præfecturæ dignitatem obtinuere, mox Senatores effecti. Sic Alexandrum Imperatorum Præfecto Prætorii insignia Senatoria tradidisse author Lampridius in eo. Et Spartianus in Adriano tradit, eum Præfectum Prætorio à Tacito Senatorem factum. Itaque Torrentius interpretatus est Suetonii verba memorata, quod scilicet Icelus eo prouectus esset potentiæ, vt Præfecturam Prætorii ambiret, atque ad eam aspiraret. Verum pace illius dixerim; prior expositio magis textui conuenit, cuius verborum series haudquaquam Torrentii & Fabri explanationi aptari potest, nisi addamus verbum *dignitatis*, vel loco *summæ*, *summi* legamus. Ad hæc haud verisimile videtur, Icelum eo imprudentiæ & temeritatis deuenisse, vt coniunctissimi amici (nam teste Tacito lib. Hist. 1. Laco & Icelus mutuo consentiebant in rebus apud Galbam administrandis) maioris nobilitatis & audaciæ animum faceret, Præfecturam Prætorio ambiendo. Nec obstat quod quis pro Torrentio dicere posset; Icelum scilicet candidatum tantum Præfecturæ Prætorii à Suetonio appella-

appellatum, hoc est, petitorem, quatenus ea dignitas quauis de causa vacaret; vel vt dignitatis illius consocius & adiutor fieret, seu successor. Sic Spartianus *in Adriano* scribit, illum Tatiani præfecti prætorii, & quondam tutoris sui potentiam ferre non potentem, præfecturam illius in Turbonem transtulisse, & Simili, alteri Præfecto Septimium Clarum successorem dedisse. Namque constat, Galbæ & antecessorum Imperatorum tempore præfecturam prætorii plus vno non admisisse, eamque potentiam indiuisibilem & insociabilem fuisse, quamuis posterioribus temporibus plures fuerint prætorii præfecti, qui non, vt antea dumtaxat prætorianorum militum regimen haberent, & de illis iudicarent, a quo iudicio appellare non licebat, *ex l. 1. D. de offic. præf. prat.* sed & ad prouincias regendas summo cum Imperio mittebantur, ita vt Constantinopolitani Imperii tempore quatuor memorentur in lib. Codicis, de quibus latius videre licet in lib. qui inscribitur, *Notitia Romani Imperij*; erant autem hi: Præfectus prætorio per Orientem, per Illyricum, per Gallias, & per Italiam, quibus quintum addit Iustinianus, subactis Vandalis; Africam à præfectura Italiæ, sub cuius erat potestate, eximens, & præfectum prætorio Africæ constituens, *ex l. 1. & 2. C. de offic. præf. prat.* Non itaque Icelum prætorii præfecturæ candidatum, iuxta Torrentii dicta, censendum, nec id profecto reticuisset Tacitus, qui tantum eum anulis donatum à Galba scribit, & Marcianum vocatum, postremoque loco inter gratiosos Galbæ recenset. Nec illud in I.C. gratiam reticendum, Vlpianum I.C. sub Alexandro Seuero Imperatore præfecturam prætorio gessisse, *ex l. Diui. 4. C. de locato & conducto*, & Lampridio in vita eiusdem Seueri, his verbis: *Qui se maiore animaduersione exigere rem deprehenderit, ad Domitium Vlpianum præfectum prætorio, & parentem meum remittere curabit.* Necnon & Papinianum eadem dignitate perfunctum, scribente Dione *in Alexandro Seuero & Antonino Caracalla*. Huius dignitatis potentiam amplificat & extollit Cassiodorus *lib. Epist. 6.* inquiens: *Potestati præfecti prætorio nulla dignitas est æqualis, vice sacra iudicat, nullus ei miles fori aut hori-*

 tate

tate præscribit, curiales etiam verberat, in officio suo ius retinet singulare, & tantis talibusq; noscitur iubere, quos etiam prouinciarum non auderent iudices in qualibet parte contemnere, militia perfunctis, tribunorum & notariorum honorem tribuit, & milites suos illis exæquat; gratanter implet Imperator, quæ ille constituit.

C. SVET. TRANQVIL. IN GALBA. Cap. XIV.

Iudicibus sextam decuriam adyci precantibus, non modo negauit, sed etiam concessum à Claudio beneficium, ne hyeme initioq; anni ad iudicandum euocarentur, eripuit.

HOc in loco maximum inesse mendum suspicor, quod à nullo antea annotatum scio, legendumque *ab Augusto*, non *à Claudio*, siquidem tantum abest, quod Claudius iudicibus vacationis vllum beneficium indulserit, vt potius ab aliis concessa ademerit. Sic Dion *lib.51.* scriptum reliquit, eum quarto Consulem multas ferias abrogasse, quum maior anni pars his absumeretur, non sine magno Reipublicæ detrimento. Et Suetonius ipse *in illo, cap.23.* scribit, eundem rerum actum diuisum antea in hybernos æstiuosque menses, coniunxisse; hoc est, vt ego interpretor, vacationes Iudicibus ab Augusto concessas abstulisse. Namque Augustus tradente Suetonio *in illo, cap.32.* quum triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodasset, aliaque ad actum rerum pertinentia statuisset, plerisque obid iudicandi munus detrectantibus, concessit singulis per vices annuam vacationem, & vt solitæ agi Nouembri & Decembri mense res omitterentur: Vacationẽ enim concessam interpretor, quæ æstiuo tempore in magnis æstibus concedebatur, rerum vero actũ omissum Nouembri & Decembri mensibus, vacationem scilicet permissam hyberno tempore, quas adiunctis Claudius iudicibus, dicitur coniunxisse menses æstiuos & hybernos. Non itaque Claudius beneficium Iudicibus, de quo Suetonius hoc in loco, concessit, sed Augustus res agi solitas Nouembri & Decembri mensibus, omitti in iudi-

cum leuamen mandauit. Ex quibus explanata loca hæc ab interpretibus prætermissa opinor; illud etiam addens, M. Antoninum Imperatorem (quod testatum reliquit Capitolinus in illius vita) fastis diebus, hoc est, rerum actui accommodatis, iudiciarios alios addidisse, ita vt ducentos triginta dies annuos rebus agendis & litibus disceptandis constitueret. Hos autem dies, quos Capitolinus *iudiciarios* vocat, Tacitus *negotiosos*, Suetonius *actui rerum destinatos*, appellauere.

C. SVET. TRANQVIL. IN GALBA.

CAP. XVI.

Ergo primi obsequium rumpere ausi, Kalend. Ianuarij adigi sacramento, nisi in nomen Senatus, recusarunt, &c.

Milites adigi sacramento in militiam, ita ordinarium fuit Romanis, vt qui sacramento non tenerentur, licet in castris versarentur, tamen nec hostes illis prælio lacessere, nec ferire fas esset, vt authoritate Catonis scribit Plutarchus *Problemate* 38. eius rei multas rationes afferens. Quinimo, si aliquis miles missione militia vacans iterum, studio pugnæ, vel coactus militiæ adscribebatur, nisi secundo sacramento suscepto arma sumere in hostes, & mereri nequibat, teste Cicerone, *libro* 1. *Offic.* vbi ita habet: *Vnde Cato ad Pompilium scripsit, vt si filium pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret sacramento. quia priore amisso, iure cum hostibus pugnare non poterat.* Iusiurandum autem seu sacramétum definit *eodem lib.* Cic. esse affirmationem religiosam; quod autem affirmatiue quasi Deo teste promissum fuerit, id tenendum esse. Duplex autem militare sacramentum in historiis obseruamus; alterum, quo milites Duci suo se obstringebant, pollicentes se strenue facturos, quæ præcepisset, iurantes in eius verba; quod milites in Galbæ Imperatoris verba fecisse hoc loco, autor est Suet. Ita Tacit. *lib. Annal.* 1. scribit, Germanicum ad exercitũ superiorem tumultuantem profectum, secundam & tertiamdecimam & sextamdecimam

decimam legiones sacramento adegisse. Ita Liuius *lib.2.* Milites in verba Cn.Manlii & M.Fabii Consulum iurasse tradit, qui præceperant, vt iurarent, non rediturgs è pugna, nisi victores, inquiens: *Centurio erat M.Flacco eius inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M.Fabi reuertar ex acie, si fallat, Iouem Patrem, Gradiuumq́ Martem, aliosq́ iratos inuoco Deos. Idem deinde omnis exercitus in se quisq́ iurat.* Et hæc est prima forma iuramenti militaris apud Liuium obseruata. Secunda forma elicitur ex *lib.10.* eiusdem, vbi ita scribit de L.Papyrio Cursore Consule: *Forte eodem conatu apparatuq́ omni opulentia insignium armorum bellum adornauerat, & opes Deorum etiam adhibuerat ritu quodam sacramenti vetusto, veluti initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege, vt qui iuniorum non conuenisset ad Imperatorium edictum, quiq́ iniussu abysset, caput Ioui sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. Ibi mediis fere castris locus est consептus cratibus, pluteisq́ & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere lineo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Pacio quodam homine magno prognato, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitum religione, qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto per viatorem acciri Imperator iubebat nobilissimum quemq́ genere, factisq́ singuli intromittebantur. Erant cum aliis apparatus sacri, qui perfundere religione animum possent, tum in luco circa omni contecto aræ in medio victimæque circa cæsæ, & circumstantes centuriones strictis gladiis. Admouebatur altaribus miles, magis vt victima, quam vt sacri particeps, adigebaturq́ iureiurando, quæ visa auditaq́ in eo loco essent, non enuntiaturum. Dein iurare cogebatur diro quodam carmine in exsecrationem capitis familiæq́ & stirpis composito, nisi isset in prælium quo Imperatores duxissent, & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, extemplo occidisset: id primo quidam abnuentes iuraturos se, obtruncati circa altaria sunt, iacentes deinde inter stragem victimarum documento cæteris fuere, ne abnuerent.* Tertiam militaris iuramenti formam legimus apud eundem Liuium *lib.22.* in hæc verba: *Delectu perfecto, Consules*

paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent, milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando a Tribunis militum adacti iussu Consulum aduenturos, neq; in iussu abituros: nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat, & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent sua voluntate ipsi inter se equites decuriati & centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atq; formidinis ergo non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa, id ex voluntario inter ipsos fœdere à Tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Ex quibus colligimus, etiam iuramentum à militibus Ducibus datum, *iusiurandum* dictum, sicuti quod sponte aut ex vsu inter sese milites faciebant, sacramentum dicebatur. Iulius Frontinus *lib.4. Stratagem. cap. 1.* iusiurandum militare à sacramento distinguere videtur, dum scribit: *L. Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iureiurando facti sunt, ante enim sacramento tantummodo à Tribunis rogabantur.* De sacramento militari Seruius in illud Æneid.

Ipse vocat pugnas sequitur tum cætera pubes,

Sacramentum (inquit) *militare erat, in quo vnusquisq; miles iurabat, se non recessurum, nisi præcepto Consulis post impleta stipendia. Et hoc erat secundum genus iuramenti, seu secundum membrum diuisionis, a nobis supra propositæ, quod milites singulis annis Kalend. Ianuarij dicebant, in nomen primo Consulum, deinde Imperatorum;* quod ex hoc loco Suetonii colligimus, dum ait, milites, qui in verba Galbæ Imperatoris absentis iurauerant, exacerbatos aduersus eum, se Kal. Ianuariis adigi sacramento, nisi in nomen Senatus, recusasse.

Aliam formulam iurisiurandi militaris obseruamus apud Gellium, *lib. 16. cap. 4. ex lib. 5. Cincij de re milit.* ita scriptam: *Quum delectus antiquitus fieret & milites scriberentur, iusiurandum eos Tribunus militaris adigebat in hæc verba: In magistratu C. Lælij C. filij Cons. L. Cornelij P. filij Coss. in exercitu, decemq; millia passuum prope, furtum non facies dolo malo, solus neq; cum pluribus, pluris nummi argentei in dies singulos. Extra hastam, hastile, ligna, pabulum, vtrem, follem, faculam, si quæ ibi inueneris, sustuleris ve, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, vti tu ad C. Lælium C. filium Cos. Luciumve Cornelium P. filium*

Coss. siue ad quem eorum ius erit, proferas, aut profitebere in triduo proximo, qui quid inueneris sustuleris ve dolo malo, aut domino suo, cuium id censebis esse, reddes, vti quod rectum factum esse noles. Militibus autem scriptis dies præfiniebatur, quo die adessent, & citati Coss. responderent. *Deinde ita concipiebatur iusiurandum, vt adesset, tribus additis exceptionibus, nisi harum aliqua causa erit: Funus familiare, feriæ vindimiales, Kalendæque, quæ non eius rei causa collatæ in eum diem sint, quo is eo die minus ibi siet ibi.* Sacramenti militaris meminere Liuius *lib.* 32. *&* 35. *& lib.*7. Polyb. *in Castram. Rom.* Vegetius *lib.*2 *de re milit.* Nonius Marcell. *lib.*2. apud quos legimus, quod non modo pollicitatibus eiusmodi fiebat, verum etiam strictis gladiis, ceruicibusque admotis perficiebatur.

Sacramentum militare Græci ὅρκον στρατιωτικὸν appellant. Apud I.C. huius sacramenti fit mentio *in l.8 C. de leg. a l.*... *C. Theod. de immun. concess.* Sic tradit Ammianus Marcellinus libro 21. *Iussique, vniuersi in eius nomen iurare sollemniter gladiis ceruicibus admotis, sub execrationibus diris verbis iurauere conceptis, omnes pro eo casus quoad vitam profuderint (si id necessitas exegerit) perlaturos: quæ sequuti rectores, omnesque Principes proximi fidem simili religione firmarunt.* De sacramento militari idem Suetonius *in Cæsare, cap.*42. in hæc verba: *Sanxit ne quis ciuis maior annis 20. minorve 10. qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset*, hoc est, qui militiæ sacramento non esset addictus. Et in Nerone, cap.44 *Mox tribus vrbanas ad sacramentum citauit.* De eodem Iuuenalis *Satyra* 16. quum ait:

> *Præmia nunc alia, atque emolumenta notemus*
> *Sacramentorum.*

Sic Horatius *lib.*2. *Ode* 17. pulcherrima à re militari translatione cecinit:

> *Non ego perfidum dixi sacramentum.*

Non solum autem in Imperatoris verba iurasse milites, sed & in Senatum, magistratusque alios, tradit Dion in Caligula, in quo & apud Suetonium ipsum, *cap.*15. legimus, eundem authorem fuisse, vt omnibus sacramentis adijceretur.

C. SVET. TRANQVIL. IN OTHONE.

CAP. I. ET VI.

Cap. I. Ausus est etiam in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia præpositos suos, quasi defectionis aduersus Claudium authores occiderant, capite punire, & quidem ante principia se coram.

Cap. VI. Inter faustas acclamationes strictosq; gladios ad principia deuenit, &c.

CONueniunt omnes, per *principia* his locis intelligendum esse locum in castris, sed quis qualisve fuerit hic, varii varia dixere. Quidam enim existimant, principia fuisse locum, vbi Imperatores seu Duces exercituum stationem & habitationem habebãt; Hi enim vocabantur Principes, quia primi in exercitu. Ita Liuius: *Princeps prælium inibat.* Ita Cic. de Arusp. resp. *Sed tamen eorum omnium hic Dux atq; Princeps.* Et in Epist. *Deinde te & Senatui, bonisq; omnibus authorem, principem, ducem præbeas.* Et lib. de Vniuersitate: *Deinde vt illi principem ducemq; se præberet.* Et in sacris paginis exercituum ductores fere semper principes vocari obseruamus. Ita *in Gen. c.* 39. Phutiphar Pharaonis exercitus princeps dicitur. Et *Iosuæ, c.* 5. princeps exercitus Domini. Et *Reg.* 4. *c.* 5. Naaman princeps militiæ Regis Syriæ, & Iudith cap. 2. *Vocauit Nabuchodonosor Rex Holophernem principem militiæ suæ.* Et Macchab. c. 2. *Iudas Macchabæus fortis viribus à iuuentute sua, sit vobis princeps militiæ.* Huic opinioni suffragari videtur doctissimus Alciatus in principio *de verb. signif. & in l. vrbana prædia, eod. tit.* adducens Vegetii locum *lib.* 2. *c.* 7. vbi scribit, principia dici principis tabernaculum, quemadmodum & prætorium dicitur domus Imperatoria.

Verum horum opinio penitus improbanda, quum locus in castris, Ducibus seu Imperatoribus exercituum dicatus, prætorium diceretur, quod nos alibi ostendimus, & clare testatur Liuius *libro* 25. vbi tradit, tria prætoria circa Capuam erecta, quum Appius Claudius Consul, Q. Fuluius eius collega, & C. Nero Prætor eam vrbem obsiderent. Et ex eodem Liuio elicimus, aliud fuisse in

castris

castris principia, aliud prætorium, inquit enim: *Circumeuntes enim tentoria, deinde in principiis tentorioq., &c.* Et lib. 7. *Milites non in circulis modo fremere, sed iam in principiis ac prætorio in vnum sermones confundi.* Alii, inter quos Antonius Nebrissensis *in Lexico iuris*, voluere, principia fuisse loca castrorum, in quo figebantur tentoria militum, qui Principes in exercitu vocabantur. Quod autem huiusmodi milites principes dicti in Romanorum castris essent, clare patet ex Liuio *lib.* 8. vbi in prima acie hastatos ponit, in secunda scutatos, in tertia illos, quibus principibus est nomen. Et rursus: *Interualla ordinem principes recipiebant.* Et iterum: *Tum principum pugna erat.* Et denuo: *Si apud principes haud satis prospere esset pugnatum.* Et *lib.* 22. inquit: *Noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes, hastatos, & triarios.* Horum meminit & Polybius lib. 6. Hist. *Tum minimum quemq; natu ac pauperrimum in velites legunt. Qui vero his proximi sunt, in hastatos: ætate præstantes in principes, grauissimos vero in triarios.* Idem etiam apud Varronem legimus: *Hastati dicti, qui primum hastis pugnabant, pilani qui pilis, principes qui a principio gladiis.* Cicero ad Brutum: *Cretensi bello Metello Imperatore octauum principem duxit*, id est, octauum ordinem inter principes. Item apud Liuium *lib.* 41. Sp. Ligustinus inquit: *Hic me Imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris centuriæ assignaret.* Et paulo post: *Mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus.* Et Ouid. lib. Fast. 3.

> —— *Hastatos instituitq; decem:*
> *Et totidem princeps, totidem pilanus habebat*
> *Corpora.*

Et Nonius Marcellus *in lib. de proprietate Latini sermonis* scribit: *Post principia paulatim recedunt, atq; inde cum paucis fugæ se mandant.* Et Terentianus Gnato *in Eunucho* militem inducens: *Ego mihi cauebo post principia, inde omnibus signum dabo.* Verum neque hæc sententia recipienda, quod ex modo dicendis facile apertum fiet. Postremam itaque opinionem amplectendam omnino arbitramur, quæ authores habet Wolphgangum Lazium *lib. de Repub.* [illegible] Gulielmum Budæum *in posterioribus adnotationibus*, & Didacum Couarruuiam

uiam *variarum Resol.lib.4.cap.23.* Et est huiusmodi; Per principia intelligendum esse publica tabernacula seu tentoria in castris, in quibus militares magistratus iura militibus reddebant, atque vbi aquilæ & signa militaria custodiebantur. Quod ita se habere, facile ex scriptorum authoritatibus conuincitur. Liu.*lib.8.secundi belli Punici*, inquit: *Forma castrorum Romanorum constabat vna ea spe, quod milites Tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisq́; rati forent, & iura reddere in principiis sinebant, & signa ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine ibant.* Et lib.28. *Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo post è castris Tribunis.* Et rursus: *Circumeuntes enim primo tentoria, deinde in principijs prætorioq́;.* Et lib 3. *Equites suæ cuiq; parti post principia collocat.* Et lib.37. *Ibi in principijs sermo primo inter tribunos militum secretus oritur.* Cicero ad Brutum Epist.10. *Spes libertatis nusquam nisi in vestrarum principijs est*, id est, non tam in ipsis copiis spem esse, quam in prudentia C. Cassii & M.Bruti, qui eas ducebant & imperabant, & ius dabant, vt docte interpretatur Petrus Victorius *lib.3.var.lect.cap.6.* Iustinus lib.11. *Ordines quoq; nemo in exercitu Alexandri nisi sexagenarius duxit, vt si principia castrorum cerneres, Senatum te alicuius Reipublicæ cernere diceres.* Vopiscus in Numeriano, de Apro Præfecto Numeriani socero, occiso à Diocletiano, inquit: *Eumq́; ante signa & principia protraxere.* In Quinctiliani declamatione, cui titulus, *miles Marianus*, Trebonius miles, qui C.Lusium Trib.militum, Imperatorisque C.Marii ex sorore nepotem, occiderat, quod ei pudicitiam eripere tentasset, inquit: *Sed neq; hoc Roma parens, nec signa militaria, Aquilave victrices, nec tua, summe Imperator, diuina virtus sinat, vt tua quoq; sententia quisq; vir & Romanus & miles, nimium pudicus sit, apud quem ante principia agendum est.* Cornelius Tacitus lib.1.Annal. *Prima Vari castra lato ambitu & dimensis principiis trium legionum manus ostentabat.* Et rursus: *Tunc contractus in principia, cuiusque dicta cum silentio accipere.* Et lib.4. *Coliq; per theatra & fora effigies eius, interq́; principia legionum sineret.* Idem lib.17 *Legati eorum in squalorem mæstitiamq́; compositi per principia, per contubernia.* Et lib.19. *Nox proditionis electa, vt cæteris ignaris soli in principia defectores coirent.*

terpretemur, non, quod alii fecere, milites principes. Hoc vnum reticendum minime censemus, apud Liuium *libro* 4. legi: *Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit, intentos deinde hostes in vallum egressus dextra principali cum triariis repente inuadit.* Ex quibus coniicere possumus, dexteram portam castrorum principalem vocatam, eo quod iuxta illam principia posita essent. Apud Iuristas obseruamus etiam principia huiusmodi. Extat enim locus elegans *in l. iubemus, de erogat. milit. anno. lib.* 12. *C.* §. *si qua tamen*, vbi inquit Augustus: *Quatenus causa apud deuotissima principia prapositis sacrosanctis scripturis inter actuarium & militem tractetur.* Et Martianus Iurisconsultus *in l. officium*, §. *officium, D. de re milit.* inquit: *Officium Tribunorum est principiis frequenter inesse.*

C. SVET. TRANQVIL. IN OTHONE.

CAP. IV.

Quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim diuidebat.

QVod hic à Suet. scribitur, pariter & à Plutarcho *in Othone*, eisdem fere conceptis verbis traditum; habet enim ita: χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων, id est, *aureum singulis distribuens.* Tacitus vero loco vnius aurei centenos nummos viritim datos scribit, ita vt satis constet, aureum cētum nummos seu asses liberales expendi solitum Romanis; Quod & Budæo probatur *lib. de asse* 2. qui & *lib.* 3. ait, mille asses valuisse aureos decem, & per cōsequens, centum aureum vnum. Ex Dione tamen *lib.* 55. elicimus, aureum Romanum valuisse 25. drachmis, dum de Domitiano loquens, ait: *Quum militibus septuagenæ quinæ drachmæ soluerentur, centenas dari iussit*, id est, quum tribus aureis stipendium esset, quartum addidit, ita vt aureum 25. drachmis constitisse (quod Zonaras *tomo* 2. ex ipso Dione probat) sit dicendum. Cuius rei veritate data, concludendum, drachmam Græcam minus valuisse denario Romano, cum decem denarii in ratione decem

assium pro singulo aureum constituant. Ex quibus patet, Budæum deceptum, qui *lib. de asse*, non semel, sed pluries, denario Romano cum Attica drachma communem & parem valorem fuisse contendit. Quod etiam pluribus authoritatibus conuincit lib. suo *de re numaria*. F.H.

C. SVET. TRANQVIL. IN OTHONE.

Cap. XII.

Fuisse enim traditur & modicæ staturæ, & male pedatus, caluusq; munditiarum vero pene muliebrium, vulso corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato & annexo, vt nemo dignosceret.

Tvrnebus *lib. Aduers. 5. cap. 1.* & Torrentius in huius loci explanatione, non *caluus*, sed *scambus* legendum contendunt, quadam potius acuminis ingenii iactantia, quam veritate moti, quo nomine appellari aiunt eum, cui crura sunt deprauata & curua; σκαμβὸς peruum curuumq; Græcis significare scio, at vocem hanc crurum potius, quam totius corporis alteriusve illius partis vitium denotare, non video. Quinimo Nonium Strabones scambos vocasse, non ignoro. Nec adeo Latinis frequens vox ista, vt ea Suet. alioquin purgatissimum authorem vsum, sit credendum. Sed quod magis refert, subsequentia hæc textus verba, *caluum*, non *scambum* legendum, demonstrant: *Galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato & annexo, vt nemo dignosceret.* Caluos autem depiles esse, & capillorum raritate laborare, nemo non ignorat, præsertim ea in parte, qua caluitium desinit. Ad caluitium autem occultandum galericulo vsum Othonem, inquit Suetonius, id est, adulterina coma, et alienis scilicet capillis instar galeri compacta, & ita graphice capiti annexa, vt à vera coma dignosci nequiret, πηνίκη & φενάκη, & προκόμιον Græcis dicta, à Demosthene [illegible] appellata. Petronius Arbiter *Corymbium* vocauit, inquiens: *Corymbioq; dominæ pueri adornat caput.* Capillamentum nuncupauit Suet. *in Caligula, cap. 11.* & Caliendrum Horat. *lib. 1. Satyr. 8.* teste Acrone, cum aliis interpretibus, in illud:

Altum sagana Caliendrum.

Qua voce & Varronem vsum testantur. Caluitium vero inter turpitudines corporis enumerari, constat, scribente Ambrosio *in Hexamero, lib.6.* Comam esse reuerendam in senibus, venerandam in sacerdotibus, terribilem in bellatoribus, decoram in adolescentibus, comptam in mulieribus, dulcem in pueris; tolle arboris comam, arbor ingrata est, tolle humani capitis capillum, tota pulchritudo flaccessit. Vnde Ouidius:

Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
Et sine fronde frutex, & sine crine caput.

Et Apuleius ait: *Mulier etiam venustissima, si capillicio nudetur, licet illa cœlo deiecta, mari edita, fluctibus educata, licet, inquam, Venus fuerit, licet omni Gratiarum choro stipata, & toto Cupidinum populo comitata, & baltheo suo cincta, cinama fragrans, & balsama rorans, si calua processerit, placere non poterit, ne Vulcano quidem suo.* Hanc turpitudinem populus Romanus Domitiano maledicens, obiecit, illum crudelem & sæuum, Neronem caluum appellans. Vnde Iuuenalis Satyr.2.

Et caluo seruit Roma Neroni.

Et Ausonius de Cæsaribus:

Et Titus Imperij felix breuitate secutus
Frater, quem caluum dixit sua Roma Neronem.

Iulium Cæsarem etiam caluitio laborasse testis est Suetonius, *cap.45.* quod laurea corona, quam perpetuo decreto Senatus gestauit, & reuocato à vertice capillo obtegebat, exprobrantibus militibus in triumpho caluitii deformitatem & in eum scomma iacientes & mœchum caluum appellantes. Et Galbam capite caluo fuisse tradit Suetonius, *in illo, cap.21.* Vnde Martialis:

Fiunt absentes & tibi Galba coma.

In veteri Scriptura sacra *Reg.4. cap.2.* habemus, Elisæo ascendenti in Bethel, pueros egressos de ciuitate ei illusisse, dicentes, *Ascende calue, ascende calue*, vnde maledixit eis in nomine Domini. Caluos autem libidinosos, & Veneri nimium addictos, & ideo vitiosos habitos, vel ex eo constat, quod Venerem caluam celebrabant Romani, vt tradunt

Lactantius *lib.* 1. *cap.* 20. & Capitolinus *in vita Maximinorum*. Cyprianus *de idolorum vanitate*, & D. Augustinus *Epistol.* 44. siquidem quum à capite seu cerebro semen decidat, vti docuit Galenus *in Medicis definitionibus, & in Comment. ad tertium Epid. Hippocratis*, & Hippocrates ipse, *lib. de aqua, aere, & locis, cap. quarto.* Auicenna *secundo Fen. tertij, tract. primo, cap.* 3. Polybius *in libro περὶ γονῆς*, Albertus *libro* 22. *animal. cap.* 4. Constantinus Africanus *in libro de coitu*, D. Augustinus *de vera religione, cap.* 40. D. Gregorius *in libro de viribus animæ, capit.* 17. haud mirum esse debet, si pluri semine exhausto, exsiccetur & caput seu cerebrum, sicque decidant capilli, ob id pueros & spadones minime caluescere, dixit Hippocrates *libro sexto Aphorismorum, & lib. de natura pueri*, & Aristoteles *lib.* 3 *de hist. animal. cap.* 11. *& in problem. & lib.* 5. *de generatione animalium, cap.* 3. & Plinius *lib.* 11. *cap.* 37. eo scilicet, quod semen non emittant. Quamobrem, quum Otho libidinosissimus fuerit, quemadmodum docet ideo quoque Suetonius *in illo, cap.* 2. ita vt cum Nerone luxuriosissimo quoque mutuo stupro sit vsus, haud mirum, caluum illum fuisse, & caluitii vitio laborasse, ideoque *caluus* legendum in textu Suetonii, non *scambus*.

C. SVET. TRANQVIL. IN VITELLIO.

Cap. XIV.

Nullis tamen infensior, quam Vernaculis & Mathematicis.

MVlti hunc locum mendosum existimantes, varie illum restituere conati sunt, eiusdem genuinum sensum haud percipientes. Beroaldus coniunctionem demit, & interpretatur, Vitellium seruitiis Romæ natis, atque etiam Mathematicis infensum fuisse; Velaliter: Mathematicis Romæ genitis, & indigenis. Sabellicus & ipse interpretatus est, Mathematicis Romæ natis, vel pro *vernaculis*, esse reponendum *oraculis*. Turnebus non *vernaculis*, sed *diuinaculis* legendum diuinatur. Ioseph. Scaliger *veraculis* vel *vericulis* legi posse contendit, Tibulli authoritate, veracis

epithe-

epitheton ſagæ tribuentis, *lib.* 1. *Eleg.*2. Sed, bona tantorum virorum venia ſit dictum, omnes à vero ſcopo aberrant. Si itaque ſine coniunctione legamus (cui lectioni & Dion & Tacitus fauent) ſolos Mathematicos memorantes, erit ſenſus genuinus, Vitellium infenſum Mathematicis vernaculis, id eſt, domeſticis, patriis, vſitatis, incolis, indigenis, quo etiam in ſignificatu dicimus, *Linguam vernaculam.* Sic Cicero in Epiſtolis, *Antiquam & vernaculam feſtiuitatem* dixit. Et lib. de clar. Orat. *ſaporem vernaculum* appellauit, inquiens: *Teneam multa ridicule dicentem, Granius obruerat neſcio quo ſapore vernaculo.* Et in 6. in Verr. act. *Non vt ſolemus interdum ve defenſionibus dicere crimen domeſticum ac vernaculum.* Et in lib. de Orat. *Quotidianæ & vernaculæ res.* Et in eadem ſignificatione Hircius *de bello Hiſpan.* inquit, Pompeianas legiones binas contrahentes nuncupatas. Qua in ſignificatione Græci & ipſi vtuntur voce ἐπιχώριος, id eſt, *vernaculum*, à verbo ἐπιχωριάζω vel ἐπιχωριάζομαι, quod eſt *frequens, vſitatus & patrius.* Erunt itaque Suetonii verba interpretanda, Vitellium vernaculis Mathematicis infenſum, hoc eſt, non modo Romæ indigenis, ſed & totius Italiæ incolis, quo pacto Plinius lib. 14. cap. 2. *vuas peculiares atque vernaculas Italiæ* dixit; quæ interpretatio confirmari poteſt ex Tacito, *lib. Hiſtor.* 2. tradente, Mathematicos à Vitellio Italia pulſos; & Dione ſcribente, eoſdem ab illo omni Italia excedere iuſſos. Alia quoque expoſitio adhiberi poteſt, ſeu vocem *vernaculis* à Mathematicis ſeiungamus, ſeu eorundem epitheton faciamus, & eſt huiuſmodi, vt pro vernaculis intelligamus homines malis moribus & lingua proterua præditos, vernarum inſtar, hoc eſt, ſeruorum: quamuis enim Vernæ proprie ſint ſerui domi geniti, & nati ex ancilla noſtra, aut ſeruo, vti Iuriſconſulti docent *l. ſeruus*, §. *fin de leg.* 3. nihilominus & pro ſeruo abſolute, & etiam pro liberto accipi ſolet, vti *in l.* 15. *D. de auro & arg. leg.* & ex inſcriptione antiqua hac: FORTVNATVS AVGVSTI LIBERTVS VERNA. Et nonnunquam pro ſeruo publico vernam accipi apud Suidam & Cedrinum obſeruamus. In hunc ſenſum Horat. *lib.* 2. *Serm.* dixit:

Vernasq́, procaces

Pasco libatus dapibus.

Et Cæl.Rhodig.*antiq,lect.lib.7.cap.31.* docet, vernaculos appellatos homines procaci lingua & malis moribus præditos, à seruorum genere, qui & ipsi non solum vernæ, sed & vernaculi etiam appellati, vti præsertim in sacra Genesi, *cap.* 14 15.*&* 17.& Esdr.*c.*3. Hier.2. & Leuit.22. Marc.1.Latinam cum Græca appellatione coniunxit, ὃ ἐς ἑαυτὸν οἱ κοινῶς νερνάκλος. Erit itaque sensus verborum Suetonii, Vitellium Mathematicis vernaculis, id est, maledicis vel Mathematicis, & hominibus malis moribus & lingua præditis infensum, quales & Chaldæi, quorum statim post meminit, & à quibus Italia excedere iussis, propositus libellus huiusmodi: *Bonum factum, ne Vitellius intra eundem diem vsquam esset.*

C. SVET. TRANQVIL. IN VITELLIO.

Cap. XVI.

Statimq́, pro gradibus Palatij apud frequentes milites, cedere se Imperio, quod inuitus recepisset, professus, cunctis reclamantibus rem distulit.

IN vetustis ædificiis operosis, puta templis, prætoriis & palatiis in primo eorum limine scalares fuere gradus, quod ex ipsismet, quæ adhuc supersunt, tum ex eorundem iconibus à variis exaratis, & præsertim ex Vitruuio oculata fide percipitur. Itaque hoc loco pro *gradibus* explicandum puto, *in primo palatij limine*, à gradiendo dicti, quod per illos scilicet intro esset accessus. Hinc Virg.1.Æneid.

Aerea cui gradibus surgebant limina.

Dion in Traiano: *Huius vxor Plotina quamprimum ingrederetur in palatium, essetq́, adhuc in gradibus, talis (inquit) huc ingredior, qualem me exire cupio.* Et Cic.ad Att. *Gradus templorum ab infima plebe completi erant.* Et in orat.pro Sest. *Gradus eius templi tollebantur.* Et pro domo: *Cum gradus Castoris conuellisti ac remouisti, tum vt modeste tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atq́, ascensu repulisti.* Sic gradus templi Genij dixit Am.Marcell.*lib.*23. Et in sacris paginis legimus 4.*Reg. c.*2[illegible].

de gra-

de gradu templi Domini, in quo ſtetit Rex Ioſias. Liuius libro 41. in fine, *Gradibuſque aſcenſum ab Tiberi in Emporium fecerunt.* Fuerunt & Romæ Gradus Gemonii, quorum meminit Plinius *lib.* 5. *c.* 40. & etiam *lib.* 8. ad quos damnatorum ignominioſa cadauera trahebantur. Dion *in Tiberio*, *ἀναβαθμούς* appellat; erat autem ſurrectus locus, ad quem per gradus conſcendebatur. Fuerunt pariter Romæ in foro gradus Aurelii. Cic. in orat. pro Flacco: *Hoc minimum eſt illud, quod non longe à gradibus Aureliis hæc cauſa dicitur.* Et pro Cluentio apertius: *Gradus illi Aurelii tum noui, quaſi pro theatro illi iudicio ædificati videbantur.* In vnaquaque Vrbis parte erant & gradus ad piſtrina, vti conſtat ex deſcriptione antiqua Romæ, è quibus dabantur panes populo. Hinc panis gradilis apud Iuriſtas *in rub. C. Theod. de anno. ciui. & pane gradili, lib.* 14. *tit.* 17. Vnde Prudentius ad Symmachum;

Et quem panis alit gradibus diſpenſus ab altis.

Fuerunt pariter gradus in Comitio. Liuius lib. 1. *Statua Atii poſita capite velato, quo in loco res acta eſt in Comitio, in gradibus ipſis ad læuam Curiæ fuit.* Vlterius ſciendum, gradus à ſcala differre, eo quod minoris aſenſus ſint gradus, maioris vero ſcalæ. Quamuis non negandum, & gradus aliquando ſcalas & ſcalares dictos.

C. SVET. TRANQVIL. IN VESPASIANO.

CAP. I.

Non negauerim iactatum à quibuſdam, Petronii patrem è regione Tranſpadana fuiſſe mancipem operarum quæ ex Vmbria in Sabinos ad culturam agrorum quotannis commeare ſolerent.

MAncipem definit Feſtus quiſquis à populo aliquid emit, conducitve, quia ſublata manu, ſignificat ſe authorem emptionis ſeu conductionis eſſe. Pædianus *in* 1. *in Verr. act.* Mancipem eſſe ait, qui quæſtus ſui cauſa exigenda à ſociis ſuo periculo exigat, & Reipublicæ repræſentet, & erat Manceps publicanorum princeps. Namque in conductione vectigalium tributorum, alicuiuſve operis publici inſeruiebant Manceps, Præs, & ſocii; manceps princeps erat

 in cou-

in conductione, præs sponsor, seu fideiussor, socii vero, qui in partem quęstus & iacturę à mancipibus & præsidibus vocabantur, quod præter Asconium Polybius etiam affirmauit. Cicero in Verr. *Mancipes à ciuitatibus pro frumento pecuniam exegerunt.* Et rursus: *Quum frumentum ex decumis Romam mancipes aduexissent.* Erat itaq; fere idem manceps, quod redemptor vel conductor. Siquidem conductor pro redemptore accipitur, teste Iauol. *l. quadragesimaquarta, D. de fideicom.* re uera tamen manceps ab his differt, nam sicuti manceps versabatur proprie circa publicos reditus, ita redemptores seu conductores proprie dicebantur, qui opus certo pretio faciendum suo periculo conducebant. Ita Cicero in Verr. *Vt eam statuam faciendam locent, quantique locarint, tantam pecuniam redemptori soluendam attribuendamque curent.* Et libro de Diuinat. *Redemptor qui columnam illam de Torquato condux rat faciendam.* Ita Vlpianus, *l. trigesimanona, D. de rei vend.* ait, *Redemptores, qui suis cementis ædificant.* Hinc redemptor pontis, qui pontem sartumtectum tuendum conducit, *l. Labeoni, l. 60. §. octauo, D. locat.* Manceps quoque dictus aliquando custos vel præfectus. Ita Prudentius περὶ στεφάνων, custodem carceris mancipem vocauit. Et manceps Thermarum, qui curam earum habebat, *l. prima, C. Th. de mancip. ther.* & præfectum rediti bus mancipem vocauit Socrates *libro quinto hist. Ecclesiast.* Et Plinius *libro decimo, capite quadragesimotertio.* Officinæ mancipem dixit, hoc est, magistrum. Quum itaque Suetonius T. Petronium mancipem operarum scribit, vtroque modo possumus interpretari, scilicet vel pro conductore operarum, vel pro præfecto seu præposito operibus; & vtram maluerit lector expositionem, rationi erit consentanea.

C. SVET. TRANQVIL. IN VESPASIANO.

CAP. III.

Inter hæc Flauiam Domicillam duxit vxorem, Statilii Capellæ Equitis Romani Sabracensis ex Africa delegatam olim, Latinæque conditionis.

TVrnebus lib. Aduerſ. 22. cap. 16. *Delicatam*, non *delegatam* legendum contendit; Cui & Torrentius aſſentiri videtur, & *delicatam* exponunt amicam & concubinam Domicillam & in delitiis habitam à Statilio Capella. At doctiſſimi viri corrumpunt potius, quam corrigunt Suet. textum, nec vocis *delicatam*, genuinum ſignificatum percipiunt. Non enim veriſimile eſt, Veſpaſianum alioquin virum præſtantiſſimũ, vxorem duxiſſe alterius concubinam, nec Suetonium actionem præcipuã tanti Principis obſcuris verbis inuoluiſſe. Ad hæc nullibi ego lego, pueros dedicatos pro cynædis, & mulieres delicatas pro concubinis accipi à ſcriptoribus antiquis. Namq; Spartiani locus in Hadriano à Turnebo adductus ad id comprobandum nihil facit. Etſi enim Hadrianũ pueros delicatos Traiani curaſſe & ſepeliſſe tradat Spartianus *in illo*, (vbi tamen & minime legendum, *delicatos*, ſed *delegatos*) nihilominus in voce hac nihil obſcœni ineſſe affirmamus. Namq; ex Dione habemus, Traianum iuſtitia, fortitudine, & bonitate præſtantem, cunctaque in eo optima atque præſtantiſſima extitiſſe. Namque etſi in puerorum amoré natura pronus eſſet, & vino naturaliter deditus, tamẽ nihil ob eas cauſas turpiter aut nequam fecit paſſuſve fuit. Nec minus Suetonii authoritas *in Tito*, *cap*. 7. à Torrentio addita, per delicatos, *exoletos* intelligi debere, conuincit, ſi illius verba recte perpendantur, ait enim: *Quoſdam è gratiſſimis delicatorum, quamquam tam artifices ſaltationis, vt mox Scenam tenuerint, non modo fouere prolixius, ſed ſpectare in publico, omni cœtu ſuperſedit*. Nec minus inſcriptio antiqua à Turnebo adducta fidem vllam facit, quæ eſt talis:

TEIÆ EVPHROSINÆ RVFINÆ V. V.
DELICATÆ.

Nam

Nam quum binæ illæ notæ, V. V. Virginem vestalem signet, quis impudicitiæ eam iure arguet? vt recte Torrentius adnotauit; in hoc tamen & ipse arguendus, quod vocis *delicatæ* in inscriptione, verum significatum non assequutus est, vel alterum reticuit. Siquidem, prisci *delicati* pro *dedicati*, & *Diis sacrati* vsurparunt, teste Aldo Manutio & Nicolao Perotto, illo *in addit ad Calep.* hoc *in Cornucopia*; quo in sensu accipienda dictio illa, *delicatæ*, in inscriptione adducta. Ad hæc nec in propria significatione *Delicatum* vllam obscœnitatem continere facile conuincitur, sed tantummodo, plenum deliciis, & in delitiis & otio viuentem vel habitum significare, ex mox dicendis palam fit; & ob id eneruatum gregem delicatum vocauit Victor. Cic. *ad Att.* Iuuentutem delicatam dixit, hoc est, otio & delitiis deditam & lib. de Nat. Deorum: *Epicurus quasi pueri delicati nihil cessatione melius existimat.* Et iterum, mplles & delicatas voluptates appellauit. Et in oratione pro Muræna: *Asia ista referta, & eadem delicata.* Et de clar. Orat. lib. *Adolescens delicatus*, & ventos eos quos ἐτησίας dicunt Græci, ob hoc somniculosos & delicatos vocatos à nautis, quod incipiant tantũ flare circa meridiẽ, & ante Solis occasum desinant, tradit Perottus *in Comm. linguæ Latinæ.* Cic. in Catilinam: *Puer lepidus & delicatus.* Et pro Mil. *Muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu.* Et lib. Off. *Delicatum sermonem* aliquem in re seria conuiuio dignum inferre. Et in Pis. *Is omnia adulteria delicatissimis versibus expressit.* Et ad Atticum, *delicatum conuiuium.* Et in Paradox. *Delicatæ regum patræ*, Et in 7. Verr. *Qui tam beati vt iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus.* Et delicata nauigia nuncupauit Suetonius, *in Vitellio, cap.* 10. In sacris Bibliis pluries D. Hieronymus hac voce, sine vlla obscœnitate vsus est. Vti Deut. 27. *Mulier tenera & delicata*; Et Reg. 2. cap 3. *Ego autem adhuc delicatus & vnctus Rex.* Et 1. Paralip. 22. *Filius meus paruus est & delicatus* Et Esa. 47 *Hæc delicata habitans*, & 58. *Sabbathum delicatum.* Et Ierem. 6. *speciosæ & delicata*, & 31. *puer delicatus*, & 49. *filia delicata*, & Daniel. 3. *Susanna erat delicata.* Ex quibus omnibus satis superque patere existimo, Delicatum nihil turpitudinis in se continere; sed tenerum, deliciosum, & in deliciis educatum

vel

vel habitum significare. Turnebi itaq; omittenda emendatio; Nec minus recipienda Petri Pithœi sentẽtia, qui lib. Aduers. suorum 2. cap. 9. *delegatam* legendum contendit, id est, pœnæ nomine vinctam, ob rationes à Torrentio aduersus adductas, & alias, quas referre superuacaneum duco. Constanter itaq; affirmandum puto; legendum *delegatam*, quod omnes fere textus habent, scilicet, non quidem creditam, commissamq;, ac demandatam, vt coniectura affirmat Torrentius; cui tamen assentior reponendum pro Statilii, *Statilio*, & pro Equitis, *Equiti*. & sic de aliis in datiuo casu, non genitiuo. Et vt tandem vltimam manum huic rei imponamus; Ego *delegatam* interpretor, ea in significatione, quæ Iuristis est familiaris, hoc est, assignatam seu designatam coniugem, scilicet Statilio Capellæ, & sponsam destinatam. Sic dicunt Iurisconsulti *delegare nomen*, id est, assignare debitorem alium, qui pro te soluat, *toto titulo D. de nouat. & deleg.* quod pariter obseruamus apud Senecam *lib. 4. de benef. c. 11.* Deos deleg. *de Clement. c. 15.* exili Massiliæ delegato, sic Paulus *delegatam pecuniam* dixit, pro decreta & designata, *l. 2. ad leg. Iul. pecul.* sic Sueton. de Nerone: *Nulli delegauit officium, vt non adiiceret, &c.* hoc est, decreuit, officium assignauit, dedicauit, destinauit, & spopondit, & Perottus *in Com. linguæ Latinæ, Epigr. 22.* delegatam interpretatus est *dedicatam*, & in sacra scriptura Reg. 11. *cibum constituit & terram delegat.* Sed huic nostræ interpretationi quis forte obiiciet; Domicillam Latinæ conditionis à Suetonio dictam, & à Sexto Aurelio Victore simpliciter libertam vocatam, ideoque minime potuisse delegari seu desponsari Statilio Equiti Rom. Nam id per leges vetitum erat, vt alias fuse docuimus. Cui sic satisfacimus, antea, quam Domicilla delegata seu promissa esset Statilio Equiti Rom. pronuntiatam ciuem Romanam recuperatorio iudicio, asserente patre Flauio Liberali, quod ex Suetonii verbis facile colligitur: vnde & factum, vt Vespasiano ciui Rom. nubere potuerit, sponsione seu delegatione facta Statilio irrita, vel effectum minime sortita.

C. SVET. TRANQVIL. IN VESPASIANO

CAP. V.

Prandente eo quendam, canis extrarius triclinio manum humanam intulit, mensaque subiecit.

QVidam *externus* reponendum putat, eo quod extrarius minime vox Latina sit, at profecto iniuria: nam non solum Latinam esse vocem, sed & maxime propriam constat, & ab extero & externo differentem. Namque ait Festus, Extrarium dici, qui extra focum iusque nostrum ac sacramentum est. Extraneum vero dicunt Grammatici, quasi exterraneum, hoc est, alienigenum, & ex altera terra, quod & Beroaldus ipse docet. Iure itaque Suetonius *canis extrarius* scripsit, significans canem fuisse extra focum Vespasiani: minime vero ex iis, qui domi alebantur, quod etiam ex mox dicendis apertius reddetur. Apuleius in secunda Apologia scribit: *Praeterea minabatur si extrario nupsisset, nihil se filiis eius, ex paternis eorum bonis testamento relicturum*; Vbi proculdubio extrarius accipitur pro eo, qui non sit domesticus, & ex eadem familia. Et Terentius in Phormione:

Hanc conditionem si cui tulero extrario.

Apud Lucretium quoque legimus, *lucem extrariam*. Cicero de Inuen. ad Her. *Quum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicimus, sine vlla assumptione extrariae defensionis.* Ita & extraria vis, apud Iurisconsultos, *l. trigesimaprima, §. fina. D. locat.* Quintilianus, libro septimo, capite secundo, *Quum in personam certam transfertur accusatio, aut in extrarium*, id est, extra rem, de qua agitur. Ex his itaque constitutum sit, recte & Latine *extrarius canis* dictum Suetonio, & magis proprie, quam si exterum vel extraneum scripsisset.

C. SVET.

C. SVET. TRANQVIL. IN VESPASIANO.

CAP. VIII.

Classiarios vero, qui ab Hostia & Puteolis Romam pedibus per vicos commeant, petentes constitui sibi aliquid calcearii nomine, quasi parum esset, sine responso ab.gisse, iussit post hac excalciatos cursitare, & ex eo ita cursitant, &c.

CAlciarium interpretantur omnes donatiuum, quod dabatur in coemendis militum calceis, vt *in Pandectis Florentinis* legitur, vbi fit mentio apud Vlpianum, *L. cum hi, §. qui transigit, D. de transact.* De calceario quoque, arbitrio Prætoris transigendum est. Legimus etiam in l. Diariis, D. de alim. & cib. lega. *Diariis & cibariis relictis neque habitationem, neque vestiarium, neque calciarium deberi palam est.* Classiarios itaque milites petentes calcearium, non solum abegit Vespasianus, sed & in posterum in ignominiam, vt excalceati cursitarent, iussit. Et quod Suetonius Calcearium vocat, vocasse puto Tacitum *libro 3. Histor.* Clauarium, id est, donatiuum in clauos calcearios impendendum; quod antea à nemine animaduersum scio. Vnde & clauarius appellatus Suetonii pater, quod præfectus fuerit clauario donatiuo Imperatorio inter milites dispartiendo. Quod enim calceis militaribus calcearentur milites, constat ex Lampridio *in Alexandro*, vbi inter vestimenta militaria connumerat & calciamenta. Et apud eundem *milites calceati* dicuntur. Et Flauius Vopiscus *in epistola militari Aureliani* scribit: *Militis arma tersa sint ferramenta samiata, calciamenta fortia.* Et D. Paulus in armatura Christianorum inserit, *vt habeant pedes calceatos.* Et D. Hieronymus in lib. quid cauendum, in libris περὶ ἀρχῶν, & in epistola de Origenis erroribus, docet calceatis pedibus pergere, necubi à serpentibus mordeatur. Et in Deut. *Ferrum & æs calciamentum eius.* His autem fortibus calciamentis seu militaribus infigi solitos clauos peracutos, præsertim in ea parte, in qua planta pedis circumuestitur calceo, vt firmius solo pes milius in pugna hæreret, palam fit ex Iosepho *de bello Iudaico, libro septimo, capite tertio*, vbi de Iuliano fortissimo milite ita scribit: *Calceos habens creberrimis, atque acutis clauis,*

vt cæteri

vt cæteri solent milites, fixos, dum strato saxeis crustis solo occurreret, labitur, magnoque cum sono armorum solo deiectus in tergum fugientes reduxit. De eodem Iuliano & Egesippus de excidio Hierosolymitano *libro* 5. *cap.* 30. inquit: *Hic Iulianus, qui tergo imminebat hostium, dum alios perimit, & claustro coercet, ipsa alacritate incautior, confixum clauis calciamentum gerens, vsu militarium virorum, non considerauit polito lapide solum stratum, quod cauendum foret, sed quasi in campo præliaretur securus labitur, & ingentem strage sua sonitum dedit.* Apud Plinium *libro* 10. *capite* 18 & *libro* 34. *cap.* 14. obseruamus clauos caligares, quos ferreos vel ex chalybe paratos *libro* 22. *cap.* 22. tradit; quibus in locis legendum potius *caleares*, quam *caligares* existimamus; quum & apud eundem *lib.* 33. *cap.* 3. legamus, Agnonem Alexandri magni præfectum aureis clauis suffigere crepitas solitum. Quinimo Valerius Maximus, *libro* 9. author est, Antiochum Syriæ Regem, & milites exercitus eiusdem magna ex parte aureos clauos crepidis subiectos habuisse. Hinc apud Suetonium *in Vespasiano, cap.* 23. legimus: *Mulionem in itinere quodam suspicatus ad calceandas mulas desiliisse, vt adeunti litigatori spatium moramque præberet, interrogauit quanti calceasset.* Quo in loco calceare mulas, soleis ferreis pedes munire significat. Ita Plinius *lib.* 11. *cap.* 45. de camelis scribit: *Pessimus vestigio carnoso, quæ de causa in longiore itinere sine calceatu fatiscunt.* Et Catullus ad Coloniam inquit:

Et supinam animam graui derelinquere cœno
Ferream vt soleam tenaci in voragine mulam.

Ita & metaphorice apud Plautum *in Captiuis*, parasitus Ergasilus sedentes calceatos pedes habere ioco dixit, id est, ferreos, vel ferro munitos.

C. SVET. TRANQVIL. IN VESPASIANO, CAP. XXI.

Post decisa quæcunque obuenissent negotia, gestationi, & inde quieti vacabat; accubante aliqua Pallacarum, quas in defunctæ locum Cænidis plurimas substituerat.

NOn ab re Suetonius elegantissimus historiæ scriptor voce Græca ad Latinos translata vsus est, poterat enim

conıabı-

concubinæ, pellicis, aut *amicæ* vocibus vti, quæ Latinis frequentes sunt. Cuius rei causam, (non enim id casu & inconsulto factum existimo) quum interpretes prætermiserint, reucere nolumus. Pallacam παλλακὴν Græci dixere, aliud quam voces iam dictæ, & quid differens significantem. Nam sicuti Pellex ea proprie dicitur, quæ cum eo concumbit, qui vxorem habet, ita Pallaca seu Pallace proprie vocatur, quæ cum cœlibe consuescit: quæ distinctio colligitur ex Festo *libro* 14. scribente: *Pellicem eam antiqui nominabant, quæ vxorem habenti coniungebatur.* Et Gellio libro 4. cap. 3. *Pellicem autem eam appellatam, probrosamque eam habitam, quæ iuncta coniunctaue esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii causa foret;* Quod lege antiquissima hac ostenditur, quam Numæ fuisse accepimus: *Pellex AEdem Iunonis non tangito, si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.* Ouid. *lib* 6. *Metamorph.* de Philomela:

Pellex ego facta sororis.

Et Cicero pro Cœlio: *Vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex.* Et Suetonius ipsemet *in Cæsare, cap.* 49. Cæsarem ipsum Bithyniæ Reginæ Pellicem dixit, quod cum eo Nicomedem Regem rem habuisse crederetur. Liuius *libro* 4. *belli Macedonici,* Perseum Philippi Regis filium ex pellice ortum, & Demetrium ex iusta matrefamilias, dixit. Pallacam autem dici, quæ cum non vxorato rem habet, patet ex Plinio scribente, *libro* 35. *cap.* 10. Alexandrum Apelli dono dedisse Campaspem sibi dilectam, & Pallacem, quam ob formę præstantiã quum nudam illi pingendam tradidisset, Apelles illius amore captus est. Ita & Q. Curtius gestorum Alex. Magni scriptor, eadem voce Pallacis vsus est, quamuis incuria librariorum, in quibusdam exemplaribus *Pellicem* legamus. Sic *in lege Massurius, de verb. sign.* adnotauit Budæus, Pallacem dici Græco verbo eam, quæ vxoris loco in domo sine nuptiis sit, quam iniustam vxorem vocasse Iurisconsultum puto, *in l. si vxor, § sed si ea sit. D. de adult.* quam ibi illegitimam & putatiuam exponunt Glossa, & Bart. licet alii authoritate Homeri *lib.* 9. *Iliad.* iniustam vxorem exponãt, cum qua quidem matrimonium fit, sed nõ solenniter celebratum. Hanc nostram distinctio-

nem confirmant Paulus *in d. l. Massurius 144. de verb. sign.* addens authoritatem Flacci *in lib. de iure Papiniano*; & Valla *lib. 6. Eleg. c. 48.* Quod vero per dictionem *Pallacarum* Suetonius intellexerit eas, quæ cum Vespasiano inuxorato commiscebantur, demonstrant verba illa; *quas in defunctæ Cænidis locum plurimas substituerat.* Huiusmodi autem fuisse Cœnidem docet idem Suet. *in Vesp. c. 3.* scribens: *Post vxoris excessum, Cænidem Antoniæ libertam & à manu, dilectam quondam sibi, reuocauit in contubernium, habuitq; etiam Imperator pene iustæ vxoris loco.*

C. SVET. TRANQVIL. IN VESPASIANO CAP. XXII.

Erat enim dicacitatis plurimæ, & fere scurrilis, ac sordidæ, vt ne prætextatis quidem verbis abstineret.

Beroaldus *prætextata verba* exponit obscœna, ita dicta, quod prætextatis nefas esset verbis obscœnis vti. Vel quod alii putarunt, quod nubentibus depositis prætextis, à multitudine puerorum obscœna clamarentur. Quæ expositio authoritati Festi innititur, eadem ad verbum scribentis. Torrentius prætextata verba exponit, quæ viros ingenuos minime decerent. Prætextatos enim vocabant ingenuos, quibus prætexta vti tantum liceret. Nam libertinis nunquam, nisi postremis temporibus prætexta vti haudquaquam fas fuit, teste Macrobio *libro primo Saturnalium, cap. sexto.* Turnebus *libro Aduers. 24. cap. 36.* interpretatus & ipse est prætextata verba obscœna, & turpia, sed aliam rationem assignat, à fabulis scilicet prætextis, quales Afranii fuere. In quibus fœdissima & turpissima dicta & argumenta erant; fuerunt enim Comœdiæ quædam prætextæ, quædam togatæ; Vnde Horatius cecinit:

Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.

Ego sicuti has interpretationes non reiicio, nec improbo, tamen nimis extortas & à longinquis petitas censeo. Proinde prætextata verba expono *puerilia*; Ita vt sensus sit, Vespasianum dicacitati adeo addictum, vt nonnunquam à scurrilibus, sordidis & puerilibus verbis non abstineret. Sic enim & interpretor illud Macrobii lib. Saturnal. 2. *Hæc nobis sit literata lætitia,*

lætitia, & docta cauillatio, vicem planipedis & fubulonis, impudica, & prætextata verba iacientis; non enim impudica & prætextata illi synonyma, sicuti nec Suetonio scurrilia, sordida, & prætextata verba. Facile autem hæc nostra interpretatio comprobari potest; Siquidem omnibus receptum, pueros & puellas Romæ prætextatos vsque ad annum decimumseptimum, quo præterito virilem togam assumebant, prætexta deposita, sic Cic. in proœmio Lælii: *Pueri togam sumentes prætextam deponebant.* Et in Verr. *Eripies igitur pupillæ togam prætextam.* Et iterum: *Pupillus cum toga prætexta.* Clarius autem Suetonius *in Augusto, c. 56.* vbi illum questum ait, quod ab vniuersis filiis suis adhuc prætextatis assurrectum esset, & *c. 8.* vbi illum duodecimum annum agentem auiam Iuliam defunctam pro concione laudasse scribit, quadriennio post virili toga assumpta. Et Macrobius *libro Saturnal. 1.* tradit Tarquinium Priscum filio suo decimumquintum annum agenti, eo quod bello Sabino hostem percusserat, prætextam donasse, quæ postea communis fuit pueris nobilibus, quod pariter confirmat Val. Max. *capite de Indole*; Hinc prætextata ætas, pro puerili, Gellio *libro primo, cap. 23.* & Iurisperitis, *l. 3. §. fina. de lib. exhib. lib. 43. P. tit. 29.* & prætextatum, prætextatamque pro puero & puella, *4. Instit. tit. de Iniuriis*, §. 1. Ita Iuuen. *Sat. 10.*

Ne prætextatum rapuit Nero loripedem, vel
Strumosum.————

Et mores prætextatos, id est, pueriles, dixit idē author *Sat. 2.*

Sic prætextatos referunt Artaxata mores.

Et prætextati anni, id est, pueriles, Plinio *lib. 33.* Erant itaque Suetonio prætextata verba, puerilia scilicet, & non grauia, qualia Imperatori Vespasiano (inquam) conueniebant.

C. SVET. TRANQVIL. IN TITO.

CAP. III.

E pluribus comperi, notis quoque excipere velocissime solitum.

NOtis scribere, multifariam accipi posse ex veterum scriptorū monumentis colligimus. Nā vulgo tabellio-

num primas exceptiones & præscriptiones informes, Notas appellauere Iuristæ, *vti in c. cum P. tabel. de fid. instrument.* quas postea transcribunt notarii in proprio Codice, quas & vulgo appellant minutas, eo quod minutis literis scribantur, & etiam protocolla, vocant & *Bastardellum.* vt notat Baldus *in rubrica, de fide instrumen.* videlicet quum scribit Notarius, *talis Petrus, talis loci vendidit, &c. talem rem, &c. Ioanni &c. præsentibus talibus, &c. renuncians, &c.* A notis dicti notarii. Secundo Notis etiam dicuntur scribere, qui vice verborum extensorum vtuntur characteribus quibusdam, veluti apud antiquos, M. mille scribebatur, ↃMↃ decem millia. X. denarium, H-S. Sestertium, & alia huiusmodi, quibus notis vetitum scribi testamentum, *l. sed cum patrono 6. § fin. de bonor. poss. P. §. 1. de testam. imperf. in auth.* Huiusmodi autem notis pleni olim erant Iurisconsultorum libri; sed Iustinianus quicquam in libris suis notis scribi vetuit, *l. 2. §. penult. C de vetere iure enucl.* Et ante Iustinianum si quæ notis in testamento scripta erant, pro nō scriptis habita. *Paulus, in l. 6. de bo. possess. & in l. 40. de test. milit.* Vnde Tiberius Imperator legatum à Liuia Augusta Galbæ in testamento factum, quia notata, non perscripta erat summa, quod quingentis erat, ad quinquagies reduxit, & tandem legatum pro irrito habuit, *ex Suet. in Galba, cap. 5.* A postremis etiam Imperatoribus idem vetitum, tradente Basilico Orientis Imperatore, se aduertisse occasionem maleficii prauis hominibus dari, si scribantur notæ pro verbis, ideoque sanxit vnciam, sextans, semis, & alia huiusmodi, literis, non notis scribi, vti *in const. 2. Basilii, περὶ σημείων* legitur. Tertio scribere notis dicebantur antiqui, quando litera singulari vtebantur pro dictione, sine vlla coagmentatione syllabarum, vti quando vna litera pro alia, vel numeri pro literis scribebantur; Ita vt ex earum vnione nullus sensus percipi possit, nisi ab illo qui notarum significationem calluerit, vulgo dicunt *scriuere in Zifra*; Plutarchus *in Catone*, compendio quædam dictionum appellat, nam inquit: σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα. Has notas *Siglas* vocatas fuisse scribit Iustinianus Græca Pandectarum authoritate. Dd hisce notis Suetonius

tonius *in Cæsare, cap. 56.* inquit: *Extant & ad Ciceronem, & ad Familiares domesticis de rebus epistolæ, in quibus si qua occultius perferenda, erant per notas scripta*, id est, sic structo literarum ordine, vt nullum verbum effici possit, quæ si quis inuestigare vellet, aut persequi, quartam elementorum literam, id est, d, pro a, & deinde reliquas commutet. Gellius *lib. 15. c. 3.* de Cæsaris notis scribit: *Cæsaris inueniuntur literæ singulariæ, sine coagmentis syllabarum ex quibus confici nulla verba possunt.* De hoc scribendi genere sic Cicero Q. Valerio: *Reliquis Epistolis tantum faciam, vt notam apponam eam, quæ mihi tecum inuenit.* Et libro 15. ad Attic. *Διὰ σημείων scripseram.* Et Liuius: *Instruit secretis notis, per quas cognosceret sua mandata esse.* Quibus autem notis vteretur Titus, ad velocissime excipiendum, mihi videtur aperte declarare Plutarchus *in Catone* scribens, orationem ipsius Catonis, & eam quidem solam exscriptam seruatamq; fuisse Cicerone Consule, velocissimos scriptores deponente ac docente, vt per signa quædam, & paruas breuesque notas, multarum literarum vim habentes, ita quidem vt literæ (sicuti etiam scribit Seneca) dictiones referrent, Catoniana dicta colligerent; quam orationem aduersus Cæsarem de Catilinæ sociis, notis exceptam sua adhuc ætate extitisse idem Plutarchus attestatur. De hoc genere scribendi Seneca *lib. Epist. 14. ad Lucilium*, habet: *Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur.* Solinus huiusmodi notis scriptam fuisse Homeri Iliadem, quæ nucis putamine contineretur, author est. De huius generis scriptione & Quintilianus *libro vndecimo, capite secundo.* Et Manilius Astronomicus *ad Augustum lib. 4.*

Ille scriptor erit felix, cui litera verbum est,
Quique notis linguam superet, cursumque loquentis
Excipiet longas noua per compendia voces.

Et Ausonius Epigram. 150.

Puer notarum præpetum solers minister aduola
Bipatens pugillar expedi.

Et de Cassiano martyre Prudentius περὶ στεφάνων, Hym. 19.

Magister literarum sederat

Verba notis breuibus comprendere cuncta peritus,
Raptimque punctis dicta praepetibus sequi.

Varro apud Seruium in 6. Æneid. *In foliis palmae interdum notis interdum sermonibus scribebat.* De notis autem plura Isidorus *lib.1.c.21* Et Trithemius Abbas *de Polygraphia* scripsere.

C. SVET. TRANQVIL. IN DOMITIANO, CAP. IIII.

Nam venationes, gladiatoresque, & noctibus ad Lychnuchos, nec virorum modo pugnas, sed & foeminarum.

MVlieres etiam nobiles in publicis ludis aliquando operam suam fecisse memoriae proditum est. Quod ex Dione retulit in Domitiano Xiphilinus de Ælia Catula muliere nobilissima & ditissima, & natu grandi, nata annos octoginta, haec etiam ibidem addens: *Id vero turpissimum visu atque grauissimum fuit, quod viri foeminaeque non solum Equestris, sed & Senatorii ordinis in Circum & Amphitheatrum ingressae sunt.* Praeterea fuisse à Domitiano institutas foeminarum pugnas testatur Papinius, quum ait in primo Syluarum Syl. vltima.

Stat sexus rudis, insciusque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles,
Credas ad Tanaim, ferumque Phasim, &c.

Et Iuuenalis foeminarum impudentiam, quae sub Domitiano in pugnas Theatrales descendebant, ita satyrice dilacerat:

——Meuia Tuscum
Figit aprum, & nuda teneat venabula mamma.

Suetonius *in Nerone c. 11.* scribit de Circensibus loquens: *Ex vtroque ordine & sexu plerique ludicras partes sustinuerunt.* Martialis quoque describens Amphitheatrum Domitiani *in Epigram.* foeminei praelii ita meminit:

Belliger inuictis quod Mars tibi saeuit in armis,
Non satis est Caesar, saeuit & ipsa Venus.
Prostratum Nemeis, & vasta in valle Leonem,
Nobile & Herculeum fama canebat opus.

Prisca

Prisca fides taceat, nam post tua munera Cæsar,
Hæc iam fœminea vidimus acta manu.

Hinc & illud Iuuenal. Saty. 2.

Luctantem pauca, comedunt coliphia pauca.

Quantum autem à bonis moribus id alienum fuerit, ex eo ſcire licet, quod teſte Lactantio Grammatico, antiquitus apud Græcos omnes, ſacrorum legibus interdictum fuit mulieribus, ne ſe Olympicis certaminibus, ſpectandi gratia immiſcerent. Vnde Thebaides primo Papirius:

——Excluſæque expectant præmia matres.

Et Menander Rhetor ſcriptum reliquit, quod in quibuſdam Panegyricis non viſuntur mulieres, vt in Olympia. Et Pauſanias *Eliacorum primo* inquit, Phereoicem, quod Olympicorum tempore Alpheum amnem tranſire auſa eſſet, quod capitale erat, quæſitam ad pœnam. Author eſt Pauſanias, eo quod Calipatria mentito habitu Gymnaſtico in arenam deſcendiſſet, legem in reliquum latam, vt in certamine nudi prodirent Gymnaſtæ. Apud Suetonium *in Tiberio, cap.* 35. habemus, fœminas famoſas ad euitandas legum pœnas, iure ac dignitate matronali ſponte exolutas, lenocinium profiteri, vt & operam ſuam Scenæ impune locare poſſent. Quod & viros profligatiſſimos feciſſe etiam tradit, quum ſcilicet eadem ratione & viri infames impune in arena verſabantur. Papinianus in l. 10. de adult. *Mulier* (inquit) *quæ euitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium facit, aut operas ſuas Scenæ locauit, adulterii accuſari damnarique Senatuſconſulto poteſt.* Plutarchus *in Apophtheg.* tradit, apud Lacedæmonias prohibitum fuiſſe mulieribus ad Comœdiarum ſpectacula pergere. Verum ne illum morem tantum fuiſſe Græcis quis exiſtimet, legat Æmylium Probum *in proœmio Vitæ. Imper.* vbi Romanos maxime abominaſſe tradit, quod mulieres ad ſpectacula publica intereſſent, vnde Theodoſius & Valentinianus *in l. conſenſu, l.* 8. *§. vir quoque, de repud. lib.* 5 *C. tit* 17. enumerant inter cauſas, ob quas vir vxorē repudiare poteſt, ſi vxor circenſibus vel theatralibus, vel arenarū ludis & ſpectaculis, in illis locis, in quibus hæc aſſolent celebrari, marito prohibēte fuerit. Et Octauius Auguſtus, teſte Suetonio *in illius vita,*

Ecce nummos tres habes,

Abi, atq; obsonium affer.

Appellauerunt etiam antiqui Romani sportulas sportellas illas, quas obsoniis & penuariis rebus refertas singulis patritiis exhibebant Principes viri & Imperatores lætitiæ ergo & liberalitatis, loco cœnæ rectæ, vt alias adnotauimus, quæ dispensabantur in primo limine domus. Vnde Iuuenalis Sat. 1. scribit:

—— Sportula primo

Limine parua sedet, turba rapienda togatæ.

Et Martialis *lib.* 8. *Epigram.* 50. ad Cæsarem Domitianum:

Grandia pollicitus, quanto maiora dedisti

Promissa est nobis sportula recta data est.

Hinc forte Cic. *in epist. ad Papir. Pæt.* sportellas genus quoddam bellariorum appellauit. Interdum vero sportulæ huiuscemodi obsoniariæ loco, numi certa quantitate dabantur, vtputa centum quadrantes. Quod colligimus ex Martiale, *lib.* 1. *Epigram.* 2. ad Flaccum:

Dat Baiana mihi quadrantes sportula centum,

Inter delicias quid facit ista fames?

Et *lib.* 3. *Epigram. lib.* 7. de sportula:

Centum miselli iam valete quadrantes.

Et Iuuenalis Sat. 1.

Sportula quid referat, quantum rationibus addat

Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est,

Et panis, fumusq; domi, densissima centum

Quadrantes lectica petit.

Vbi Domitius interpres: *Ex sportula,* inquit *omnia sibi coemebant, quæ ad victum & cultum pertinebant.* Vnde Martialis lib. 5. Epigram. 77.

Sportula nulla datur, gratis conuiua recumbis,

Dic mihi, quid Romæ Gargiliane facis?

Vnde tibi togula est, & fusca pensio cellæ,

Vnde datur quadrans, vnde vir es Chiones?

Mos autem erat, huiusmodi sportulas impartiri nobilibus tantum; vnde Martialis ipse:

—— Iubet à præcone vocari

Ipsos Troiugenas, nam vexant limen & ipsi
Nobiscum, da Pratori, da deinde Tribuno.

At & aliquando plebeis hominibus vna etiam datas sportulas obseruamus. Plinius enim ad Traianum scribens, ita inquit: *Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bullam, atque etiam è plebe non exiguum numerum vocare, binosq; denarios, vel singulos dare, quod an celebrandum, & quatenus putes, rogo scribas. Ipse enim, sicuti arbitror, præsertim ex solemnibus causis concedendum iussi istiusmodi inuitationes.* Et Traianus ad Plinium rescribit: *Merito vereris ne in malam speciem incidat inuitatio, quæ & in numero modum excedit, & quasi per corpora, non viritim singulos ex notitia ad solemnes sportulas contrahit.* Nuptiales sportulas in eundem sensum obseruamus apud Apuleium, quippe inquit: *Ita placuerat in suburbana villa potius vt coniungeremur, ne ciues denuo ad sportulam conuolarent.* Erogationes illæ quoque, quæ in ordinem decurionum fiebant, id est, honorarium, quod decurionibus dabatur, sportulæ appellatæ fuere, de quibus Papinianus *in l. Spurij, in tit. de Decurionibus*, ita scribit: *Minores viginti quinque annis decuriones facti, sportulas Decurionum accipiunt, sed interim suffragium inter cæteros ferre non possunt.* Quod etiam ex Epistola Plinii ad Traianum, *lib.* 10. clare patet. Sed & pecunias illas, quæ à iudicibus vel viatoribus, id est, executoribus litium ac negotiorum pro salario dabantur, sportulas appellatas obseruamus. Multis in locis, & passim apud Iurisperitos, & præsertim in Iustiniani Codice titulus est notissimus, qui inscribitur *de sportulis.* In Instit. quoque Tribonianus ait: *Quum quidam maiorem vere æstimationis quantitatem in libello conuentionis inseruit, & ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exegerint, tunc ad id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit, reus triplum ab actore consequatur.* Suidas auctor est, decimam partem eius, quod à debitore petebatur, pro sportula dari solitum, *in authent. de iudic. § si qua autem,* in causa, quæ centenario maior sit, coactatum legimus, vt octo aurei soluantur, quum alioquin denos necessarium fuisset præstari. Has iudicum sportu-

las in Gallia *esfices* vocari, tradit Petrus Gregorius *Syntagmatum libro trigesimo sexto*, easque ibidem nimias, & ad libitum extorqueri conqueritur. In quem significatum & Græcos πρυτανεῖα accepisse, obseruauit Aristophanis interpres *in Nubibus*, vbi Strepsiades senex conqueritur, quod vereretur, ne Prytaniis condemnaretur. Interpres *Prytania* scribit nuncupari à Græcis, quod Romani sportulam dicunt. Prytanorum in eundem significatum meminit etiam Isocrates *ad Callimachum*. Prytanea autem à Græcis vocatas sportulas, quas dixere Romani, etiam existimare possumus in priori significatu, de quo nos supra per quandam similitudinem, eo quod in Prytaneo, qui locus erat Athenis Iudicibus & Magistratibus dicatus in arce dignissimus, alerentur publice, qui bene meriti erant de Republica. Ita Cicero lib. I. de Orat. *Et vt ei victus quotidianus in Prytaneo publice praberetur.* Sportulas etiam in iure ciuili obseruamus, quandoque dici annua salaria, seu municipales erogationes (vt alii interpretantur) *in l.* 120. *D. de leg.* I. Apud Cecil. *libro secundo*, sportulæ accipiuntur pro mercede aduocatis data. Sed & Cyprianus *Epistola trigesima quarta*, sportulas vocat, quæ Christianorum consuetudine Sacerdotibus distribuebantur, his verbis: *Presbyterij honorem designasse nos illis iam sciatis, vt ex sportulis ijsdem cum presbyteris honorentur, & diuisiones menstruas aquatis quantitatibus partiantur.* Vnde etiam sportulantes appellari ab eodem, *Epistola sexagesima sexta*, quibus dabantur sportulæ. Apud nostrates pecuniæ, quæ in Ducali Cancellaria persoluuntur, sportulæ dicuntur à participantibus, qui à libellis & à secretis Principis sunt, quorum in numero & nos alias fuimus. Ex dictis clare patere existimo, hoc in loco sportulas publicas à Suetonio appellari, quæ rectæ cœnæ apponebantur, & illius vice exhiberi quandoque solebant. Ammianus Marcellinus *libro decimoquarto*, detestatur distributionem solemnium sportularum, & enumerat inter cætera, quæ antiquam Romanorum virtutem fregerunt, &c. Sportularum fit mentio nō semel in marmoribus antiquis; Vt in quodam in Ecclesia ruinosa Romæ prope portam

Portuen-

Portuenſem: *FL. ANNII, qui die natali ſuo III. Kal. Maias ſportulas viritim diuidendas voluit.* Extant alia in domo D. Franciſci Nouelli: *T. Pomponius Repentinus Nomenclator dedicauit XV. Kal. Iul. M. Marulo, & Aeliano Coſſ. Ob Dedic. ſportulas dedit ſingulis* * II.

C. SVET. TRANQ. IN DOMITIANO.

CAP. VII.

Geminari legionum caſtra prohibuit, nec plus quam mille nummos à quoquam ad ſigna deponi.

INter plura verbi (*deponere*) ſignificata familiare & vſitatum eſt, cuſtodiendam rem dare, de quo Iuriſconſulti *per tot. tit. D. & C. depoſiti*, & depoſitum illud, quod cuſtodiendum alicui datum eſt. Moris antiquis Rom. fuit, pecunias in foro Romano in æde Caſtoris deponere. Vnde Iuuenalis Satyr. 14.

——Aerata nullus in arca
Numus, & ad vigilem ponendi Caſtora numi.

Herodianus *lib.* 1 ſcribit, Romanos in templo Pacis pecunias ſuas deponere ſolitos. Iuriſconſulti ſæpe in æde ſacra deponi debere iubent, vt *in l. ait prætor, in P. l. acceptum, de vſur. C.* Quod moris & Hebræis fuiſſe, elicimus ex 1. *Macchab. cap 3.* vbi ſummus Sacerdos Heliodoro volenti exportare è templi ærario pecunias, ait, eas eſſe depoſita & victualia viduarum & pupillarum. Author eſt Thucydides, primo Athenienſes in templo Delii ſolitos deponere publicas pecunias, quod pariter confirmat Æmilius Probus *in Ariſtide*, qui etiam *in Annibale* tradit, depoſitum Gorthynis præſentibus factum in templo Dianæ. Cicero 2. *de Legib.* ſcribit, Alexandrum in Cilicia apud Solem in delubro depoſuiſſe pecuniam, & Cliſthenem Athenienſem cum rebus ſemet ſuis depoſuiſſe in templo Iunonis Samiæ dotes filiarum. Et Plautus *in Bacchid.* inquit: *Nos apud Theotimum omne aurum deponimus, qui illic Sacerdos Dianæ Epheſiæ eſt. Quin ipſa in æde Dianæ conditum eſt ibi.* Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. c* 8.

tradit,

tradit, pecunias publicas solitas deponi in ærario, quod Romæ erat in Saturni templo. Quod sicuti pacis tempore, & ab vrbem incolentibus factum manifestum est, ita in bello à militibus secus actum obseruamus, præsertim ex hoc Suetonii loco, vbi habemus, milites, quæ super quotidianum vsum & necessarium victum superfluebant, ad signa deponere consueuisse. Cuius rei duplicem causam assignat Vegetius *lib.2.cap.20.* inquiens: *Diuinitus institutum est, quum milites publica sustinerentur annona, ex donatiuo quod consequebantur pars dimidia ipsis seruaretur, ne inutiliter se absumerent, & depositi memores signa non desererent.* In reddendo autem deposito inuiolabiliter fides seruanda, quod non solum ex sacris paginis, vti *Leuit.cap 6.* sed & ex legibus ciuilibus sancitum palam est, ita vt & furti depositum restituendum, etiam docuerit Baldus *in tit.deposit.* Secus tamen Cic. quando scilicet vtilitas vel bonum publicum aliter suadent; ait enim lib. Offic.3. *Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, non reddere officium.* Et alibi: *Si quis apud te pecuniam deposuerit, & bellum patriæ inferat, reddesne depositum?* Huic publicæ vtilitati prospiciens Domitianus, quum animaduerteret, L. Antonium res nouas molientem, fiduciam etiam cœpisse ex duarum legionum depositorum summa, prohibuit, ne in posterum miles quiuis plus mille numos ad signa deponeret; Priscum morem penitus abolere non ex re putans, sed tutius moderamen futurum, si summam militaris depositi imminueret. Ælius Spartianus tradit, Pescenninum Nigrum Imperatorem tantæ seueritatis in re militari fuisse, vt omne argentum summouerit ab vsu expeditionali, addito, vt ligneis vasis vterentur; dicebat enim, posse fieri, vt sarcinæ militares in potestatem hostium venirent, seque barbaræ nationes argento nostro gloriosiores facerent. Iussit item, ne in zonis milites ad bellum aureos vel argenteos numos portarent, sed publice commendarent, recepturi post prælia, quæ dederant, addens, liberis eorum & vxoribus hæredibusque certe reddendum, qui venissent; ne ad hostes aliquid prædæ proueniret, si quid forte aduersi fortuna fecisset. Quum

vero

vero secus aliquando factum, magnum incommodum subsequutum, quod Liuius testatus est *lib* 33. scribens, milites quamplurimos ab hospitibus oppressos, eo quod argentum in zonis negotiandi causa haberet in commeatibus. Addamus & nos, ideo pecunias militares reponi solitas apud signa, potissimum duplici ex causa. Primam elicimus ex Liuio, *libro* 22. vbi de pugna, quæ fuit ad Thrasymenum lacum, verba faciens, tradit, eum locum tutiorem fuisse: nam pro signis pugnabant antesignani, & post signa alia acies idem faciebat. Sola enim Aquila præibat, docente Plinio *lib*.10.*cap*.4. & Iosepho *de bello Iudaico lib*.3.*cap*.5. Secunda causa erat, quod nonnihil diuini & sacri signorum loco inesse credebant Romani; ideo Romani signa, quæ in castris ante prælium humi erant fixa, haud ante quam capitatis auspiciis in prælium prodibant, quæ si facillime euellerentur, prosperrimi augurii & indubitatæ victoriæ indicium habebatur, quod si econtra in euellendo magno conatu opus foret, malum omen portendebat; quod Cicero *lib. de Diuinat.* Liuius *lib*.1.& 22. tradidere. Ita Crassus cum filio in bello Parthico occisus, qui in prælium iturus, auellere signa vix potuit. Vnde & Virg. lib. 11.

—— Vbi primum vellere signa
Annuerint superi pubemq; educere castris.

Sicuti itaque, vt diximus, pacis tempore in æde aliqua sacra pecuniæ deponebantur, ita vigente bello à militibus penes signa, tanquam in loco sacro.

C. SVET. TRANQ. IN DOMITIANO.

CAP. VII.

Addidit & quartum stipendium militi aureos ternos.

STipendium à *stipe* dictum, tradit Isid. *orig. lib*.16. stipendium vero milit- re ex publico, vt alias diximus, Senatum decreuisse, postquam tres exercitus opulentum oppidum Anxures diripuissent maximo cum plebis gaudio, constat ex Liuio, *lib*.4. *anno ab V.C.*347. quod de peditibus intel-

intelligendum est, non equitibus, quibus tantum triennio post præstitutum fuisse, ibidem Liuius testatum reliquit. Quantum autem fuerit tunc stipendium, nec apud ipsum, nec alios scriptores legimus, cuius rei causam elicere possumus, vt ego puto, ex eodem Liuio inquiente paulo infra: *Postremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri, conferre ipsi primi, & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant.* Ex quibus coniectari licet modum stipendii, quod in singulos milites persoluebatur, minime determinatum, quum eo tempore nullus nummus aut pecunia argento cusa extaret, sed pondere æs praue partitum & solutum esset. Quum vero signari aurum & argentum cœptum, singulo pediti fuisse asses quinque in singulos dies, coniectura pariter assequi possumus, quum nihil de re hac à scriptoribus historiæ memoriæ mandatum sit. Initio quidem perexiguum fuisse Polybius suo tempore ostendit; Quod autem quini asses fuissent indies, colligimus ex Suetonio *in Cæsare, capite 26.* vbi scribit: *Legionibus stipendium in perpetum duplicauit.* Verum quum Augusti excessus tempore, teste Tacito, denos indies asses milites acciperent, nec ipsum ampliasse militum stipendia, tradat Suetonius, *cap.49.* reliquum est, ante Iulium Cæsarem quinos asses meruisse singulo die pedites, & quod res, vt diximus, ita se habeat, audiamus Tacitum, *libro 1. Annal.* vbi de seditione Pannonica loquens, quæ per initia Principatus Tiberii accidit, milites eam agitantes dicunt: *Enimuero militiam ipsam grauem, infructuosam, denis in diem assibus corpus & animam æstimari.* Hoc autem stipendium auctum in denarium vsque, vt satisfieret legionibus tumultuantibus, a Tiberio inter cæteras conditiones petentibus, ex Tacito constat eodem libro. Petebant enim legionarii, vt singulis denarius in diem daretur, sextusdecimus annus stipendii finem afferret, nec vltra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecunia solueretur. Et paulo post: *Responsum est à concione, mandata esse*

Clementi

Clementi Centurioni, quæ perferret. Is orditur de missione à sexdecim annis, de præmiis finitæ militiæ, vt denarius diurnum stipendium foret; quod ipsis à Germanico concessum, elicimus ex eodem Tacito, eodem in libro scribente: *Germanicus superiorem ad exercitum profectus, secundam & tertiam decumam & sextam decumam legiones nihil conatus sacramento adigit. Quarta decimari paulum dubitauerat, pecunia & missio, quamuis non flagitantibus oblata.* Denarius itaque legionario militi sub Tiberio in stipendium assignatus, quem sexdecim asses valuisse sub Augusto, & per consequens per initia statim assumpto ad Imperium Tiberio, tradidere Vitruuius *lib.3.* & Plinius *lib.33.cap.3.* His ita stantibus, sensum huius loci genuinum esse huiusmodi credimus; Quod primum fuerit stipendium diurnum assignatum quini asses, secundo deni, tertio sexdecim, quartum vero menstruum addidisse Domitianum ternos aureos, hoc est, ad ternos aureos vsque. Quod si *ternis aureis* legamus, ita enim legendum voluere etiam Iustus Lipsius *Elect.1.cap.2.* & Leuinius Torrentius *in Suet. in Cæs.cap.26.* erit sensus, Domitianum multiplicasse stipendium, additis singulo mense aureis ternis aureum quartum, siquidem aureum Romanum centum asses siue nummos valuisse, *in Othone Suetonij, cap.4.* demonstrauimus; & tricenos asses triginta diebus, quibus constat mensis, computatis singulo die decem assibus respondere, & ita prius tres aureos persolutos, facta supputatione, clare constat. Quod etiam ex Dione *lib.55.* confirmare possumus, qui de Domitiano loquens, ait: *Cum militibus septuagenæ quinæ drachmæ soluerentur, centenas dari iussit.* Ita vt sensus sit, trinis aureis priori stipendio quartum addidisse aureum, quod constare vigintiquinque drachmis ex ipso Dione probat Zonaras. Hunc itaque esse arbitramur sensum genuinum verborum Suetonii hoc in loco, qui tot viros celeberrimos fatigauit. Procedentibus temporibus, præsertim sub posterioribus Imperatoribus, quum Imperium mercari à militibus pecunia cœptum esset, stipendium nimium excreuisse constat. Ita Spartianus *in Seuero* scribit: *Dedit q; militibus tantum stipendium, quantum nemo Principum, dedit.* Et paulo

infra:

infra: *Post hoc dato stipendio cumulatiore militibus, &c.* Nec obstant, quæ Capitolinus ex Epist. Imperat. Commodi ad Clodium Albinum, quem sibi successorem designabat, profert in hæc verba: *Habebis praeterea dandi stipendij vsque ad tres aureos liberam potestatem.* Nam hęc intelligenda sunt non de stipendio ordinario, sed de additamento ad illud faciendo, quod veluti donatiui loco succedebat. Sic Spartianus in Hadriano: *Ternis iam per singulos aureis se absente diuisis.* Sententiam hanc nostram confirmat Ammianus Marcellinus *lib.* 20. scribens: *Abstractum sibi torquem capiti Iuliani imposuit, qui rursus ad necessitatem extremam quamque periculum præsens vitare non posse aduertens, si remittere perseuerassent, quinos omnibus aureos, argentiq́, singula pondo promisit.*

C. SVET. TRANQ. IN DOMITIANO.

CAP. VIII.

Nummarios Iudices cum suo quemque Consilio notauit.

DVplicem interpretationem patitur locus hic; Alii enim interpretantur nummarios iudices, id est, qui de nummaria causa tractant & iudicant de pecuniis; ita enim nummariam causam, & nummarium iudicium appellant Iurisconsulti, quando de pecunia disceptatur, vti Callistratus *l. vltima, Ne de statu defunctorum post quinq, quaratur.* Confirmari posse videtur hæc sententia ex Liuii dictis, *lib.* 23. vbi scribit, M. Iunium Dictatorem ad vltimum prope desperatæ Reipublicæ auxilium, quum honesta vtilibus cedunt, dixisse, qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ iudicati in vinculis essent; qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaque se exsolui iussurum. Quo in loco dubio procul pro *iudicati pecunia* intelligendum, qui debitores alicuius pecuniæ sententia iudicum declarati, quibus non esset soluendo, in carceribus detinebantur. Ita Plautus in Menech.

Nam ego ad Menechmum non eo, quo iam diu sum
Iudicatus, vltro vt me vinciat.

De his Gell.lib.20.c.1. *Confeßis igitur aris ac debiti iudicatis, triginta dies sunt dati, conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent, eosq; dies Decemuiri iustos appellauerunt, velut quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi interstitionem quandam, & cessationem, quibus diebus nihil cum his agi iure posset. Post deinde nisi dissoluerent, ad Prætorem vocabantur, & ab eo, quibus erant iudicati, addicebantur, neruo quoq; aut compedibus vinciebantur.* Verum quum huiusmodi iudices non facile notari potuerint à Domitiano, & suis consiliariis assessoribus, idcirco alia interpretatio magis probanda, quod, inquam, per nummarios iudices intelligamus lucri auidos, quorum scilicet iudicia venalia sunt pecunia, vt notant Iurisconsulti *in l.1.C.publ lati. vel consul.nuntiat. vel insinua. lib* 12. Sic Hieronymus ad Oualem scribit: *Volo in numarios inuehi Sacerdotes*, id est, lucri auidus, & pecuniæ accumulandæ studentes. Et Cic.1.in Verrem: *Vt enim quisq; sordidissimus videbitur, ita libentissime seueritate iudicandi sordes suas eleuet.* Et in 5.*in Verrem* nummarium appellat iudicium, quod acceptis pecuniis agitur. Et nummarios iudices, dicit *in orat.pro Cluentio.* Et *lib.1.ad Attic.* de illis qui nummis se corrumpi sinunt, verba faciens, ait: *Afflicta Republica, empto constupratoq; iudicio.* Et Seneca *de benef.1 cap* 19. ita scribit: *Prouincias spoliari, nummarium tribunal, audita vtrinq; licitatione, alteri addici non mirum, quando quæ emeris vendere ius gentium est.* Huiusmodi itaque sordidos iudices notauit Domitianus, & iure optimo, vt scribit Suet. hoc in loco. Et Hesiodus *in Ergis*, hos iudices δωροφάγους, id est, *donivoros* vocauit. Sordes Græci δωροδοκίαν vocant, & ob id sordidos iudices δωροδόκους. Fures etiam à quibusdam huiusmodi iudices dicuntur, imitatione Græcorum, qui κλέπτας appellant, vt in Lampridio in Alex. & Vopisco in Aureliano. Ob idq; Martialis *lib.2.ad Sextum*, illi suadet, vt potius soluat, quam litiget, inquiens:

Et petit iudex petit & patronus,
Soluas [illegible] creditori.

Apud Romanos in legibus Decemuiralibus hæc erat, vt iudex conuictus ob rem iudicandam pecuniam accepisse, aut qui turpe iudicium nundinaretur, capite plecteretur,

scribit Gellius *lib.20.cap.1.* Præterea vetustissimum iudices, qui pecunia corrumpi se passus est, seuerissime puniti, extat exemplum apud Herodotum, lib.5. *Cambyses Persarum Rex Sisamnem ex Regiis Iudicibus, quod iniuste ob pecuniam iudicasset, occidi iussit, & detrahi corium, atq; in lora concidi, quibus tribunal in quo ille sedens iudicauerat, intendit, ibidemq; eius filium Oranem sedere Iudicem præcepit, atq; memorari, in quo tribunali iudicaret.* Idem Herodotus *lib.7.* scribit, Darium primum, Sandocem, qui iniquam sententiam ob pecuniam tulerat, cruci affixisse. Am. *lib.28.* eadem de causa inquit: *Pari sorte etiam procurator monetæ extinctus est.* Qui itaque iudicia exercent, caueant, ne, quod inquit Cic. *6.act.in Verrem*, abducantur nonnunquam ab institutis suis magnitudine pecuniæ. Et rursus *2.act.* ait: *Ingentes diuitiæ iudiciorum religionem veritatemq; solent perfringere.* Et lib. 1. ad Att. scribit: *Catulus quum vidisset quendam ex iudicibus, quos pecunia Clodius corruperat. Quid vos a nobis præsidium postulatis? an, ne nummi vobis eriperentur, tenebatis?* Et iure optimo Horatius *lib.1.Serm.Satyr.2.* ait:

—— Male verum examinat omnis
Corruptus iudex.

Et Petronius inquit:

Ergo iudicium nihil est, nisi publica merces,
Atq; eques in causa qui sedet empta probat.

Et iterum Horat.4.Carm.

Iudex honestum prætulit vtili, & reijcit alto
Dona nocentium vultu.

Et Ouid.1.Amorum:

Non bene selecti iudicis arca patet.

Et in Decretis Canon. 11 *q.3.* prohibitum est iudici, vendere iustum consilium, in oppositum tamen quotidie immodicis salariis suis, vt vocant, vel sportulis quidam exhauriunt litigantium crumenas, ita vt qui iudicium post longum tempus, etiam fauorabile & secundum votum obtinent, auiditate iudicum pecunia vacui ita remaneant, vt tuti possint victores incedere, absque latronum suspicione; ita sunt nostrorum temporum corruptissimi mores. Laudandus

quam maxime Adrianus, qui, vt tradit Spartianus *in illo*, iudicum sumptus cõstituit, & ad antiquum modum redegit.

C. SVET. TRANQ. IN DOMITIANO.
CAP. VIII.

Excepto Prætorio viro, cui dubia & etiam cum causa, & incertis quæstionibus atque tormentis de semet professo, exilium indulsit.

DVbius horum verborum sensus mihi videtur, nec silentio obuoluendus, quod expositores fecere. Si enim coniunctim legantur, cur tormentorum meminit Suetonius, si adhuc causa dubia, & quæstiones incertæ? Si vero punctus sit in dictione *quæstionibus*, quomodo meruit vir Prætorius, qui fuit Valerius Licianus, si Plinio credimus, *epist.* II. *quarti libri*, diminutionem pœnæ à Domitiano, viro alioquin sæuo, si crimen non sponte, sed per tormenta confessus est? Crediderim itaque coniunctim legendum verba illa, ita vt sensus sit; Virum illum reum, quamuis dubia etiamnum esset causa, quæstiones incertæ, & item tormenta, scilicet, an extarent indicia ad torquendum, ex semetipso crimen detexisse, ob idque solo exilio multatum; Nisi etiam dixerimus, *incertis tormentis*, hoc est, incertum, an criminis consocii stupratores scilicet damnati, vt virgis in comitio ad necem cæderentur, illum per tormenta accusassent. Illud vero in elegantissimo scriptore suspiciendum, quod de iudicio criminis pertractans, legalibus vocibus penitus vsus fuerit. Siquidem causa Iurisconsultis generalius verbum est lite ipsa: causa enim criminalia & ciuilia continentur, litis vero appellatione ciuiles tantum actiones comprehenduntur; Vnde causam à lite distinxere Imperatores, *in l. causas*, 16. *C. de transact.* & Pontifices, *in cap. forum, extra, de verb. signific. in antiq.* Quæstionibus autem dixit in numero plurali, non vero singulari, vti causa, quia quæstiones publica sunt iudicia, inde ducto nomine, quod in iis reo in iudicium vocato, nocens sit an innocens constituto iudicio quæritur, *l.* 2. *de orig. iur.* dixit etiam, *incertis quæstionibus*,

quia quæstionum [illegible] t gener[illegible] quale sit. Prima [illegible] coniecturis exped[illegible] quæ [illegible] tem boni & æqui explicantur, [illegible] apud [illegible] leguntur. Addidit [illegible] ad veritatem eruen[illegible], patet [illegible] fiteri verbo demum visus est [illegible] Imperio. Profiteri namque est, publice apud acta vltro aliquid denuntiare. Hinc *professus*, id est, *confessus*, obseruamus *l.finali*, *§.quoties*, *D.de iudic.*

C. SVET. TRANQ. IN DOMITIANO.

CAP. XI.

Quosdam Maiestatis reos in curiam induxerat, & quum prædixisset, experturum se illa die, quam charus Senatui esset, facile perfecerat, vt etiam more maiorum puniendi condemnarentur.

QVale supplicii genus esset, quo rei more maiorum plectérentur, subobscurum reddit scribentium diuersitas. Suetonius ipse *in Nerone, c.49.* sic scriptum reliquit: *Legitq́, se hostem à Senatu iudicatum, & quæri vt puniatur more maiorum, interrogauitq́, quale esset id genus pœnæ. Et cum comperisset, nudi hominis ceruicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi, conterritus, duos pugiones, quos secum tulerat, arripuit, tentatáq́, vtriusq́, aciε rursus condidit, causatus nondum adesse fatalem horam.* Idem *in Claudio, cap.34.* scribit: *Quum spectare antiqui moris supplicium Tiburi concupisset, & deligatus ad palum noxiis carnifex deesset, accitum ab vrbe vesperam vsq́, operiri perseuerauit.* Eutropius *lib.7.Hist.Rom.* sic de Nerone scribit: *A Senatu hostis iudicatus, quum quæreretur ad pœnam (quæ pœna erat talis, vt nudus per publicum ductus, furca capiti eius inserta, virgis vsq́, ad mortem cæderetur, atq́, ita præcipitaretur de saxo) è palatio fugit.* Liuius *lib.1.* vbi de Horatio superstite in pugna cum Curiatiis, eodemq; sororis interfectore, & iudicio Duumuirorum, inquit. *Scilicet, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito, verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Et paulo post, P. Horatius pater ait: *Hunccine quem modo decoratum ouantemq́,*

 victoria

victoria incedentem vidistis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbem & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ Imperium pop. Rom pepererunt. I, caput obnube liberatoris vrbis huius, arbori infelici suspende, verbera, vel inter pomœrium, modo inter illa pila & spolia hostium, vel extra pomœrium, modo vt inter sepulcra Curiatiorum. Idem Liu. *lib.* 2. vbi de supplicio filiorum Bruti Conf. qui cum Tarquiniis aduersus Rempub. conspirauerunt, meminit, habet: *Stabant ad palum deligati nobilissimi iuuenes*; & deinceps: *Missiq; lictores ad supplicium sumendum, nudatos virgis cædunt, securiq; feriunt.* Quibus in locis Liuium de supplicio, quod postea more maiorum appellauere, verba facere non est, qui insicietur. Apud Lamprid. *in Commodo* legimus, in acclamationibus Senatus illo perempto dictum: *Carnifex Senatus more maiorum vnco trahatur.* Cicero *in Pisoniana*, vti docet Cælius Rhodiginus *libro decimo, capite* 5. supplicium more maiorum intelligit, quum securi caput præciditur. Tacitus non semel de supplicio more maiorum verba fecit, at quale esset, non explicauit. Namq; *lib. Annal.* 14. ait: *Adimendam reo Præturam, necandumq; more maiorum* Et rursus: *Decretumq; vt more maiorum puniretur.* Et lib. Hist. 4. *Delatores & ministros more maiorum puniendos flagitabat.* Sallustius in Catilinam Liuio concordat, sicuti & Cic. *in orat. pro Rabirio.*

In tanta scriptorum varietate illud profecto mihi concludendum videtur, quod licet esse possit, & vere sit, diuersis temporibus hoc pœnæ genus Reipub. hostibus variè illatum, tanquam summum & sæuissimum supplicium, nihilominus aliquando scriptores de toto supplicio verba fecisse, aliquando de parte illius, necnon & eadem re ipsa protulisse suis verbis discrepantia videantur. Namq; caput furcæ inseri, vnco trahi, palo deligari, infelici arbore suspendi, eadem fuisse, vel parum differentia, iure interpretari possumus. Plin. *lib.* 16. *c.* 26. infelices arbores vocat, quæ neque seruntur vnquam, neque ferunt fructum. Et *lib.* 24. *c.* 9. Myricum vulgo, inquit, infelicem arborem appellari, quoniam nihil ferat, nec seratur vnquam. Eadem Macrobius

lib.Saturn.1.c.vlt.& Cato quoque *lib.de re rust.* scripsere. Nihilo secius & furcam, quo ligno suspenduntur sontes, infelicem arborem & lignum dictam non dubitamus. Sic idem Plin.*lib 26 c.4.* canes viuos in furcas annuo supplicio pendere Sambucea arbore, scriptum reliquit. Et *lib.17 cap.44.* tradit, in Aulocrene platanum ostendi, ex qua pependit Marsia victus ab Apolline, quas arbores infelices ob id dici posse, non ambigendū. Sic Cic. *in orat. pro Rabir.* quemadmodum & supra in Liu. adnotauimus, dixit: *Caput obnubito, infelici arbori suspendito.* Quam sententiam recipit & doctissimus Turnebus *lib. Aduers.4.c.3.* Siue itaque Reip. hostes palo deligarent, seu furcæ insererentur illorum capita, siue infelici arbori suspenderentur, parum differt.

Illud postremo adnotandum, quod licet primis Reipublicæ temporibus ciues Romani ob graue aliquod facinus virgis cæderentur, vt diximus, nihilominus anno 454. ab vrbe condita, Valerio Apuleio Cos. à M. Porcio Catone Trib. pleb. legem latam Porciam, qua cautum, ne quis magistratus ciuem Romanum virgis cæderet necaretve. Hinc factum postea, vt quouis grauiore delicto sontes capitis amputatione tantum punirentur, vel de saxo præcipitarentur; non amplius vt antea, furcæ caput eorum insereretur, & virgis cæderetur. Addamus & illud, huius pœnæ olim executores fuisse lictores, at sub Imperatoribus postea carnifices. Primum ex Liuio colligimus, secundum ex Suetonio *in Claudio.* locis citatis, nisi & forte rectius dixerimus, lictores ministros pœnæ in nobilioribus fuisse, in vilioribus vero carnifices.

C. SVET. TRANQ. IN DOMITIANO.

CAP. XIII.

Ianos arcusq; cum quadrigis & insignibus triumphorum per regiones vrbis tantos ac tot exstruxit, vt cuidam Græce scriptum arcus sit, Aream & Calitirium.

QVid per Ianos hoc loco intellexerit Suet. nullus expositorum assequutus est, pauci tetigere, per Ianos Iani Dei templa intelligenda putantes. At quum tria Romæ

Iani templa tantum fuisse legamus; Primum à Numa ad infimum Argileti exstructum, teste Liuio, *lib.*1. de quo Seruius in illud Virgilii 7.Æneid.

Sunt geminæ belli portæ.

Secundum ad forum transitorium translatum. Tertium à Cn.Duillo Consule dedicatum, *ex L.Floro in Epitome Liuianæ,lib.*17.*& D.Hieronymo in Iouianum,lib.*1. Hæc interpretatio minime recipienda;nec minus quam tradit Beroaldus, per Ianos interpretari Iouis simulachra: nullibi enim obseruamus,Domitianum Cæsarem huic Deo ita addictum, vt tot simulachra illi sacrarit. Cæteri interpretes de re hac nihil. Nos vero arbitramur,per Ianos intelligendas esse portas illas magnas, quæ in viarũ capitibus exstrui solebant ab antiquis Romanis,vnica tantum ianua aditum præbentes, vulgo *Portoni* dicuntur. Has peruias transitiones & Ianos appellatos,quasi ianuas dixeris.Dion *in Nerua* ἀψῖδας appellauit,id est,fornices; quod etiam comprobamus authoritate Ouidii,2.*Fast.*scribentis:

Carmentis portæ dextro est via proxima Iano:
Ire per hanc noli,quisquis es,omen habet.

Et Liuius *lib.*2.inquit: *Infelici via è dextro Iano portæ Carmentalis profecti.* Siquidem porta Carmentalis duas contiguas habebat vias, suis Ianis binis antepositis, dextra scelerata est appellata, ob trecentorum Fabiorum, qui per eam profecti sunt, calamitatem & necem. Ad hæc Petrus Victor in octaua regione vrbis, quæ forum Romanum est, tradit,in eo foro duos fuisse Ianos, mercatorum & fœneratorum, locum celebrem. Quis tamen potius tres fuisse fori Romani Ianos dubitare posset, siquidem scriptores meminere summi,& imi,& medii. Horat.lib.1.Epist.1.

——Hæc Ianus summus ab imo
Perdocet.

De medio,idem Horat.lib.2.Serm. Sat.3.

Postquam omnis res mea Ianum ad medium fracta est.

Et Cic.lib.2.Offic. *Commodius à quibusdam optimis viris ad Ianum medium sedentibus.* Et in 6.Philipp. *Ianus medius in Antonii clientela sit?* Et rursus: *L.Antonius patronus Iani medij.* Verum

duo

duo tantum fuere Iani in foro; Primum occupabant fœnerantes pecuniam; Ad secundum reddebatur fœnus, vt exposuere Porphyrion & Acron. Quum autem inquit Horatius:

Hæc Ianus summus ab imo,

intelligit vtrunq; Ianum, id est, primum & secundum; medius enim imus dicebatur, quia secundus & vltimus; medius vero, quia ad medium forum situs erat. Ita illud Ouidii *2. de remed. amoris.*

Qui Puteal Ianumque timet celeresque Kalendas.

Intelligendum est de Iano imo, seu dixeris medio, vbi fœnus reddebatur, qui ad Puteal Libonis positus erat, teste Victore; Kalendis præterea reddi solebant fœneratæ pecuniæ, vt alias docuimus. Erant autem non statuæ Iani, sed fornices, seu portæ magnæ, per quas ad intra forum ingredi licebat, qua in re Horatii expositores, & cum illis Alexander ab Alexandro *lib. 1. cap. 15.* hallucinati sunt. Huic nostræ interpretationi fauet quoque Liuius *libro* 41. scribens versus finem libri, Censorum alterum Pisauri & Sinuessæ cloacam in fluuium circunducendam, & forum porticicus tabernisque claudendum, & Ianos tres faciendos locasse. Suetonius idem *in Augusto, cap. 31.* Pompeii statuam Augustum marmoreo Iano supposuisse dicit. Ammianus Marcellinus *lib. 28.* inquit: *Ex plebe Romana quosdam nominibus cultos & seniores per Ianos & fora clamitare sæpe, &c.*

Sed videndum quis sensus verborum eorum, *Aream & Caluicium.* Quidam arcui seu Iano ita Græce inscriptum legunt: ἄρτι, id est, *nuper*, paulo antea alii ἄρθητι, id est, *tollere*, ἀρκεῖ alii, quod est *satis est, sufficit*, ab ἀρκέω, quod est *sufficio.* Postremam lectionem comprobat Torrentius hoc loco, & Turnebus Aduers. *lib. 5. cap. 10. & lib. 22. cap. 16.* Verum, pace eorum dixerim, si in textu Suet. vocem Græcam exarasset, non vtique addidisset verbum illud *Græce*, satis enim insulsa fuisset locutio; Quis enim ignorasset, Græce scriptum, si Græcam vocem adiunxisset? Quare ergo potius Latinas dictiones *Aream & Caluicium*, quas habent alii textus, præsertim Germanicus correctissimus, recipiendas puto, Græce inscriptas fuisse, nec eas merum somnium appellandus, quod

Torrentius facit, imo iocum seu scomma elegantissimum in Domitianum iactum arcui inscriptum, quum enim multitudine arcuum & Ianorum quos ædificauerat omnes Vrbis areas propemodum occupasset, iocatum in illum, quia caluus erat, ea inscriptione, quasi diceret, & caluitium eius aream esse, super quam erigere poterat Ianos & arcus, eoque scomma acutius videtur, ob amphibologiam vocis *area*, quæ non solum significat locum purum in Vrbe sine ædificio, de qua Florent. *l. fundi*, 211. §. *locus*, *D. de verbor. signif.* Festo, locus vacuus quasi exaruerit, & non possit generare; sed & verticis partem depilem morbo, de quo Cels. *lib. 6. c. 4.* & Gal. *lib. de remed. paratu facilibus c. 6.* Ex hac itaque similitudine vocis *area* in ambigua significatione Arcus inscriptionem, *Aream & Caluitium*, Latine potius expressit Suet. quam Græce, vti inscripta fuerat, ob idque addidit *Græce*, admonens Lectorem.

MARCEL-

MARCELLI DONATI

IN AMMIANVM MARCELLINVM DILVCIDATIONES.

AMMIANVS MARCELLINVS, LIB. XIV.

Per Palatii Pseudothyrum introducta.

CVM memoriæ reuocarem, Ciceronem in Verrem scripsisse: *Ea pecunia quemadmodum ad istum postea Pseudothyrum reuertatur, tabulis vobis & testibus iudices planum faciam*, Existimabam prima facie, Ammianum intelligere mulierem Alexandrinam per Palatii Pseudothyrum ad Reginam introductam, hoc est, per falsum ac subdolum ianitorem. Sed re intimius perspecta, cognoui per Pseudothyrum intelligendum Palatii ianuam occultam, seu posticum, quæ & hodie vulgariter *porta falsa* nũcupatur. Sic Orosius scriptum reliquit: *AEgre per Pseudothyrum in Palatium refugiens, furorem excitatæ plebis euasit.* Ita & *Pseudaulam*, quæ verum mentitur aulam, & *Pseudoportus*, cæci qui sunt portus, & *Pseudoporticus*, non veri qui sunt porticus, obseruamus, & demum ea omnia, quæ ad imitationem fiunt, nec principalem sed temporarium præbent vsum, id sibi cognomentum asciscunt. Quod ex Vitruuii libris *de Architectura* cognoscere licet, qui & *pseudourbana ædificia* vocauit rustica ædificia, elegantia tamen vrbana extructa. Hanc autem interpretationem confirmant paulo post subsequentia eiusdem Ammiani verba huiusmodi: *Latenter intromissi per posticas in Regiam nunciabant.*

AMM.

AMM. MARCELLINVS LIB. XIV.

Inter hæc Orphitius Præfecti poteſtate regebat Vrbem æternam.

ROmanæ vrbis præſtantiam ex eo potiſſimum colligere poſſumus, quod per antonomaſiam, ſcilicet per excellentiam, Vrbs appellata ſimpliciter ſit Roma; cætera enim *Oppida* dicta, atteſtante Quintiliano *lib.* 8. *cap.* 2. Vrbem itaq; quum ſimpliciter prolatam legimus, Romam ſignificari palam eſt. Quæ (vt ait Virgil. in Bucolicis.)

Inter alias tantum caput extulit Vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſsi.

Quo pacto pluries vocata Roma à Iuriſconſultis, *vt in l.* 11. *D. de Senato. l.* 1. *D. ad legem Iuliam, de ambitu, l. penul.* §. *negociatores, D. de mun. & honor. l.* 7. §. *conſtitutum, D. de interdic. & releg. l.* 1. *D. de off. Præf. Vrb. & alibi etiam.* Ob id iure Plinius *lib.* 3. *cap.* 5. ſcriptum reliquit; Nullius vrbis magnitudinem in toto orbe Romæ comparari potuiſſe; & *c. eodem*, Romam terrarum caput ait. Sic Liuius *lib.* 21. Romam orbis terrarum caput affirmauit. Et ſceleratus Imperator Phocas hoc vnum porro ſanxit, quod laudem meruit, vt vrbs Roma totius ſalutis vitæ caput eſſet, quum antea propter ſedem Principis, Conſtantinopolis caput haberetur. Et 1. Æneid.

Romanos rerum dominos.

cecinit Virgilius noſter. Et Athenæus Romam appellauit τῆς οἰκουμένης ἐπιτομήν, hoc eſt, mundi epitomen, ſeu compendium; Communis namque & patria dicta *in l.* 33. *D. ad municip.* Et terrarum orbis, Romanus orbis vocatus, *l.* 17. *de ſtatu hom. l.* 5. *D. de metallar. in C. Theodoſ.* & à Caſſiodoro, *lib.* 3. *variarum Epiſtola. Epiſt. penultima*, & Ammianus ipſe *lib.* 17. Romam mundi totius templum vocauit. Et Cicero *in orat. contra Rullum*, eandem principem omnium terrarum ciuitatum, & illuſtri Timum orbis terrarum monumentum appellauit. Reginam totius orbis dictam, in decreto Tertulli cuiuſdam, marmorea tabella inciſa Romæ anno Imperii Iuſtiniani quinto, obſeruamus, vbi etiam legimus, Vrbem Romanam ſingulari virtute, fertilitate, potentia, ſapientia & pullu-

& pollucitate, & pulchritudine, bonitateque diffinitoris toto orbe sacratam, à Deo æternam conseruatam. Æternam etiam alibi sæpe sæpius vrbem Romam dixit ipse idem Am. puta lib. 16. *Aliaque inter hæc decora vrbis æternæ.* Et lib. 19. *Difficultatem aduentantis inopiæ frumentorum Vrbs verebatur æterna.* Et lib. 21. *In locum Tertulli Maximum Vrbi præfecit æternæ.* Et lib. 22. de Nicomedia: *Vt ædium multitudine priuatarum & publicarum recte nescentibus regio quædam Vrbis æstimaretur æternæ.* Et lib. 23. *Iisdem diebus legatos ad se missos ab Vrbe æterna.* Et paulo infra: *Palatini Apollinis templum in Vrbe conflagrauit æterna.* Et lib. 25. *Tiberis intersecans Vrbem æternam.* Et lib. 26. *Apronianus regens Vrbem æternam.* Et lib. 28. *Post Nepotini exercitum sæuiens per Vrbem æternam vrebat cuncta Bellona.* Et paulo post: *Quæ decolorabat speciem Vrbis æternæ.* Et rursum: *Funera deplorauit Vrbs æterna.* Eadē appellatione vocatam Romā videmus in tabula marmorea Romæ in porta Portuensi, vbi insculptum: *Ob instauratos muros Vrbis æternæ.* Eadem à Constantino vocatur Vrbs æterna, *l.* 1. *C. de suariis, lib.* 11. Ita *in l.* 4. *C. de oper. publ.* Imper. Valentinia. & Valens *intra Vrbem æternam* scripserunt. Sic etiam vocata à Symmacho *libro primo Epist.* Æternitatis Vrbis Romę causa Dei voluntati adscribitur in tabella Decreti Tertullii superius adducti, qui Tertullius certe, vt ex eiusdem Decreti lectione colligitur, vir Christianus fuit.

Gentiles scriptores eidem sententiæ, sed minus pie, adstipulantur. Inter quos Liuius *lib.* 1. *de Romulo* loquens: *Abi, nuncia (inquit) Romanis, cœlestes ita velle, vt mea Roma caput Orbis terrarum sit.* Et *lib.* 38. inquit, Vrbem auspicato Diis authoribus in æternum conditam. Et Ammianus ipse lib. 19. *Moxque diuini arbitrio numinis, quod auxit ab incunabulis Romam, perpetuamque fore respondit.* Et lib. 26. *Etiam victura cum seculis Romam adiumento numinis diuini.* Et lib. 27. *Prospera Deo spondente, cuius sempiternis auxiliis stabit res Romana inconcussa.* Ob hanc tutelam diuinam eodem libro paulo post, *Vrbem sacratissimam* Romam vocauit. Ita & in inscriptione marmorea Romæ in Porta Exquilina, & *Taurina* olim dicta, nunc *Sancti Laurentii*, legimus Aquam Martiam ab Antonino Pio in sacram Vrbem suam perductam; Sicuti & in Tertullii iam dicto decreto

creto sacratam Vrbem Romam appellatam. Ob id Liuius *lib.5.* ait: *Vrbem auspicato, inauguratoque conditam habemus, nullus locus in ea non religionum Deorumque est plenus.* Romanæ æternitatis profecto (quantum tamen sublunaribus contingere potest) non leue argumentum, quod à Gallis capta, anno ab Vrbe condita 163. ab Annibale ter trucidatis & fugatis militibus Romanis ad Cannas, Trebiam & Trasymenum obsessa, à Nerone pene tota incensa, à Gothorum Rege Totila, Val. Iustiniano imperante, capta & direpta, & rursus sub Arcadii & Honorii imperio ab Alarico Gothorum Rege, anno post V. C. 1164. captiua facta, & populata, a Vandalis, Genserico Duce, anno ab V. C. 1208. capta, & imperialibus ornamentis spoliata, referente Iustiniano, *C. de offi. Praf. Prat. Africa*, denique nostrorum patrum ætate a Borbonio & aliis pariter capta atque direpta, semper resurrexit, & pristinum splendorem recuperauit. Quin imo & Imperii maiestate Bizantium à Constantinis Imperatoribus traducta, tantum emicuit, vt Constantinopolim *Romam nouam* appellari ab Imperatoribus statutum sit, vti habemus *in l. sexta, C. de sacrosanct. eccles. l. 40. C. de Episcopis & clericis, l. 4. C. de oper publ. l. vlt. C. in quib. caus. pign.* Zonaras etiam non temel hanc νέαν ῥώμην vocat; Quam etiam Chalcedonensis Concilii cap. 22. ita appellatam legimus. Imo Romano Imperio Orientali Bizantino à Turcis occupato Occidentalique in Germaniam translato, interim Ecclesiastico fulget Imperio Summorum Pontificum, qui in æterna Vrbe, Petri nauis clauo assident, quam perpetuo sub Christi D. N. tutela futuram, fluctibus & ventis quandoque exagitatam, nunquam tamen procellis mersam iri, pie credunt fideles, & sacræ paginæ spondent.

AMM. MARCELLINVS LIB. XIV.

Quo comitatu matronæ complures opertis capitibus & basternis per latera ciuitatis cuncta discurrunt.

BAsternam idem cum Pilento fuisse existimauit Alexander ab Alexandro *lib. 2. cap. 30.* qua ferebantur Romanæ matro-

matronæ. Turnebus *lib. Aduers. 28. c. 5.* ex Onomastico antiquo in membranis conscripto: *Basterna*, inquit, *tecta manualis, lecticam puto dici tectam, quæ manibus hominum portabatur, non dorso iumentorum gestabatur.* Cui opinioni & nos assentimur, addentes, ita dictas vel à Bastarnis populis Sarmatiæ, quorum meminit Strabo *lib.7.* & frequens apud Historicos eorum fit mentio, vti apud Capitolinum *in Marco Philosopho*, qui eos subegit, & Vopiscum *in Probo*, qui centum millia eorum in solo Romano constituit. Et D. Octauianus Augustus eos ad concordiam compulit, *ex Sexto Victore in illo.* Tacitus in calce libri *de moribus Germanorum* inquit: *Peucini, quos quidam Bastarnas vocant sermone, cultu, sede, ac domiciliis, vt Germani agunt, sordes omnium ac torpor.* His forte sellæ tectæ ac gestatilis ab hominibus familiaris fuit vsus, vt etiam mulieres tectæ incedentes portarentur à seruis, qui mos & nostris temporibus nonnullis in Italiæ locis frequens existit, præsertim in vrbe Neapolitana, vel quod ex his, quum fortes essent, eligerentur serui, qui basternam matronarum gestarent. Sed rectius sententia mea à verbo Græco βαστάζω, quod est *porto*, seu *baiulo*, vnde & βαστάζοντες, baiuli & geruli, qui & vulgo *bastai* dicti, & in C. Theodosiano *Bastagiarii*, vocantur, quos corpore prægrandes & fortes ad basternas portandas olim eligebant. Basternam enim cubitorum quinque dicit apud Athenæum Possidonius; tales fuisse antiquitus Ægyptias testatum reliquit Aristophanes in Batrachis.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XIV.

Partilibus præsidens fatis.

NEmesin, seu Adrastiam Deam describens Ammianus, ait eam esse ius quoddam sublime, numinis efficacis, humanarum mentium opinione lunari circulo superpositum, vel, vt definiunt alii, substantialis tutela generali potentia partibus præsidens fatis. Quem locũ dum perlego, nouitate vocis motus, hærebã cogitans, quæ dicerẽtur partilia; & natalia significari statuendum putaui, à partu scilicet ita dicta, sicuti *partiliter* aduerbio dixit cognosci genituram

Cœlius

Cœlius Rhodiginus *lib.19.c.4.* Ita Septimus Florens Deam, quæ puerperiis præerat, *Partulam* vocatam tradit. Sic Horatius *in Epod. Ode* 17. Samiæ veneficæ ventrem partumeium vocat, hoc eſt, ea facilitate parturientem, ac ſi meieret, dum inquit:

Tuuſque venter partumeius.

Et Gellius *lib.3. cap.16.* à partu parenſam, immutata litera vna, nominatam docet. Quod vero hæc vocis interpretatio textui perbelle congruat, ex lectione ipſius apertiſſimum euadit.

AMM. MARCELLINVS. LIB. XV.

Et per admiſſionum magiſtrum, qui mos eſt honoratior, ac cito, eodem ingreſſo conciſtorium effertur purpura.

VT plurimum ad priſcos Imperatores liberum ingreſſum minime fuiſſe, conſtat ex Suetonio *in Claudio, c.35.* ſcribente: *Salutatoribus ſcrutatores ſemper appoſuit, & quidem omnibus, & acerbiſſimos.* Quod & Lampridius in Alexandri Seueri vita per initia teſtatum reliquit. Quum itaque temere quiuis ad Imperatores non admitteretur, factum neceſſe fuit, vt miniſtri adeſſent, qui admittendos introducerent, non admittendos arcerent. Hos autem plures fuiſſe, dignoſcitur ex Suetonio *in Veſpaſiano* tradente, *cap.14.* de eodem: *Trepidum cum interdicta aula ſub Nerone quærentem quidnam ageret, aut quo abiret, quidam ex officio admiſſionis ſimul expellens abire Morboniam iuſſerat.* Hoc munus libertis credi ſolitum diſcimus ex Plinio ſcribente lib. 33. Claudii Cæſaris libertos admiſſionum ius habuiſſe. Honoratiorem tamen fuiſſe qui admiſſionum officio præerat, colligi poteſt ex hoc Ammiani Marcellini loco. Huncque antiquitus admiſſionum magiſtrum vocatum. Meminit & Xenophon *primo Cyripadiæ* apud Aſtyagem Regem admiſſionũ magiſtrum fuiſſe quendam Sacam, qui quos oporteret, ad Aſtyagem deduceret, non admittendos expelleret. Et Flauius Vopiſcus *in Aureliano* ait: *Acholium, qui magiſter admiſſionum Valeriani Principis fuit.* Hos autem tum magiſtros admiſſionum, tum admiſſionales, ianuæ Principum habitationis aſſiſtere conſueuiſſe, colligi-

colligimus tum ex hoc loco, vbi tradit Marcellinus, Vrsicinum iussu Constantini Imperatoris accitum ad Consistorium; tum clarius ex Lampridio in Alexandro, vbi inquit: *Salutaretur vero quasi vnus de Senatoribus patenti velo, admissionalibus remotis, aut solis iis, qui ministri ad fores fuerant.* Admissionum officium sub dispositione Magistri officiorum ponitur in Notitia Imperii Romani, de quo est textus *in l. 2. de privileg. eo. qui in sacro Palat. mil. lib. 12. Cod.* Et admissionum magistri meminit l. 1. *C. The. qui a presb. tyr.* Admissionales Græcis dicti προσάγειν τοῖς δεομένοις τιμὴν ἔχοντες, *l. 2. de diuer. offic. lib. 12. Cod.* Admissionum facilitatem Plinius *in Panegyrico Traiani* laudat; eadem facilitas admissionis in Aureliano, *ex Vopisco loco citato.* Econtra difficultas admissionis in Principibus improbatur ab omnibus. Hinc vituperatum legimus apud Herodotum *in primo,* Deiocem Regem Medorum, qui neminem admittebat, sed per internuncios cuncta transigebat. Quum ab internunciis vera Principi pluries non deferantur, sed ex relatoribus vnusquisque pro libito res, vt sua cuique vtilitas, exponat. Hos Seneca *cohortem interioris admissionis* appellat, *lib. 1. de clemen. c.* 10. qui primum fauoris locum apud Principem obtinent. Qua de re quid senserit idem Seneca, latius & apertius colliges *lib. de benef. 6. c. 33. & 34.* Difficultatem admissionis sane exprobrat Verri Cicero, inquiés: *Salutatum veniebant, admissus est nemo.* Admissionum magistros consueuisse in acta referre quæ in Curia coram Principe agerentur, patere potest ex Vopisco, scribente *in Aureliano*, de arrogatione Aureliani facta ab Vlpio Crinito coram Valeriano Imperatore; Quam fidei causa inserendam credidi ex libris Acholii, qui magister admissionum fuit Valeriani Principis, *libro Actorum eius nono.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XV.

Idque scrutari iusserunt arctius, interrogato Remigio etiam tum Rationario apparitionis armorum magistri.

RAtionarium hoc loco accipit Ammianus pro ratiocinatore, hoc est, qui rationes tractat, vt *l. 7. C. de bo. proscr.* de quo Cic. 1. *Off.* in hæc verba: *Hæc igitur & talia circumspicienda sunt*

da sunt in omni officio, & consuetudo exercitatioque capienda, vt bonι ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo deducendoque videre, quæ reliqui summa fiat, ex quo quantum cuique debeatur, intelligas. Hos perperam nonnulli rationales dixere, nam rationales & procuratores Cæsaris, iidem erant, vt docet Lampridius *in Alexan.* & Budæus ostendit. Itaque Am. vocem *rationatio* minus Latinis vsitatam hoc loco in vsum traxit. Hinc Budæus *in Annotat. ad Pand.* ratiociniorum Præfectum vocat. Per armorum magistrum intelligendum puto, qui armis præerat, seu armorum præfectum, qui & armorū custos vocatur à Paulo *in l. qui commeatus, §. fi. D. de verb. sig.* qui sc. militibus arma committebat. Nam cum *Magistrū Populi, Equitum, census, auctionum, epistolarum, libellorum, memoriæ, militum, nauis, officiorū, societatis, scriniorum curiæ, vestium, admissionū*, inter agentes apud Iurisconſ. legam, nullibi vero apud eosdem de armorum magistro fiat mentio, eum armorum custodem appellatum existimo; Secus apud Am. obseruo: namque sicuti *libro vigesimoseptimo*, meminit Victoris magistri equitum, & Arinthei, & Seueri peditum magistrorum, Rustici Iuliani & Eupraxii Cæsariensis magistrorum memoriæ, & Remigii magistri officiorum, & Iouini Seuerique, magistrorum rei castrensis, tandem & Cylacis spadonis armorum magistri verba facit. Et *libro* 20. Lupicini, & pariter Gumoharii, & *libro* 21. Neuitæ, & *libro* 26. Iouini, quos omnes armorum magistros fuisse tradit. Nec illud reticendum; Magisterium inquam dignitatem principum fuisse, ex eodem Ammiano scribente *libro* 26. de Equitio: *Nondum Magister, sed Comes.* Et paulo post de eodem ait: *Auctum Magisterii dignitate.* Apparitionis quoque vocem præsente in loco accepit Am. pro apparitoribus ipsis, & sic officium pro personis illud exercentibus, quod quandoq; fieri tradit Vlp. *l. fina. §. fin. D. quod met. caus.* & eodem sensu accipitur *in l. 1. C. de loc. præd. ciuil. lib.* 11. vt recte sentit Odofredus, docens, ibi apparitionem sumi pro apparitoribus, non pro iudice, vt Accursius & Ioannes de Platea tradidere. Ita Ammianus ipse libro decimooctauo dixit: *Sine apparitione reuersi Mesopotamiam, ad alium omni potestate translata*; hoc est, sine apparitoribus

ritoribus. Item & *libro* 24. apparitionem pro apparitoribus accepit, scribens: *Sarcinas vero & calones & apparitionem imbellem, impedimentorumque genus omne inter vtrumque latus instituit procedentium ordinum, ne qua vi subita raperetur.* Erant autem apparitores Magistratuum ministri, qui eorum iussa exequebantur, vt passim in legum voluminibus. Hos autem ita vocatos à verbo *apparere*, docet Seruius *lib.* 12. *Æneid.* in eum locum:

—— ——*Sauique in limine Regis*

Apparet.

Cui loco persimilis & alter lib. 8.

Quam Turno Regi, aut Regi apparere Latino.

Nam est *apparere*, teste Budæo, in Forensibus, exhibendi officii & obsequii gratia præsto esse. Vnde & Festus dixit lib. 12. *Naualis scriba, qui in naui apparebat.* In apparitorum vero numero, non modo scribæ, sed viatores, lictores, & præcones continebantur, vti Cic. *in orat pro Cluentio*, scriptum reliquit: *Quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, & cæteri, quos apparere video.* Ita & apud Liuium *lib* 1. apparitores à lictoribus minime differre colligimus, vbi Romulum sibi duodecim lictores sumpsisse ait, & numeri duodeni rationem reddens, eosdem apparitores vocat, & postmodum rursus lictores appellat. Item & vbi de morte Tarquinii Regis à duobus pastoribus patrata, iterum apparitores regios cum lictoribus confundit. Et deinde de Seruio Tullo regnum inuadēte inquit: *Seruius cum trabea & lictoribus prodiit.* Et postmodum de Tarquinio ipsi arripiente regnum ait: *Fit fuga apparitorum atque comitum,* Erant autem apparitores diuersorum officiorum, nam in C. Iustiniani habemus *apparitores Præfecti annonæ, Præfecti vrbis, Præfecti Prætorii, Proconsulis, Legati, & aliorum*, vti *libro* 12. à titu. 52. vsque ad sexagesimum. Apud ipsummet Am. legimus lib. 26. *Venustum largitionum apparitorem.* Sed vt vno verbo dicamus, erant apparitores, qui cuiusque magistratus iussa exequebantur. Vnde Amm. *libro* 17. inquit: *Vt nec Præfectianus, nec Præsidialis apparitor ad soluendum quemquam vrgeret.* Et libro vigesimooctauo. *Et Mutianum Barbarumque aliquoties discretim trudi iubebat ad fallendum aptissimos.*

Et iterum de Abieno apud Anepsiam delitescente: *Missique apparitores, indicatos è latebris extraxerunt*. Et rursus de Helychia: *In domo apparitoris, cui custodienda est tradita*. Et *lib.* 20. de Iuliano Cæsare Constantio Augusto scribente inquit: *Nuntius crebris vt apparitor fidus tuas aures impleui*. Et *lib.* 26. de Valente fratre Imperatoris Valentiniani in consortiũ Imperii ascito ait: *Participem quidem legitimum potestatis sed in modum apparitoris morigerum*. Et rursus de Hiperechio verba faciens illum *gastrensem apparitorem* appellat, hoc est, vt ego interpretor, qui ventris voluptatibus presto esset. Illud postremo adnotandum, quod quando Magistratus dignior erat, tanto plures apparitores habebat, quod ex ipso Am. elicimus scribente lib. 27. *Diodori ex agente in rebus, triumque apparitorum potestatis vicariæ per Italiam*. Nec reticendum, inter Prætorii mollitiam apparitores cõnumeratos, *ex Vlpiano in l. in eadem causa, ex quib. caus. maior.* & horum manus dicta militaris, *l. qui restituere, de rei vend. in P.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVI.

Cæsar apud Viennam in Collegium Fastorum à Consule octies Augusto adscitus.

FVerunt Romæ opificum atque artificum collegia à Numa primum instituta, vti Plutarchus *in illo* scriptum reliquit; & Valerius Maximus confirmat *cap. de Institutis*, vbi de Tibicinum collegio meminit; & Plinius *lib.* 33. *&* 35. confirmat; quamquam Florus id potius Seruio Tullo adscribat. Quæ postea L. Cæcilio & Q. Martio Coss. sublata, teste Asconio *in Com. in Cornelianam & Pisonianam*. Post nouem deinde annos P. Clodius Tribunus Plebis non solum restituit priora collegia, sed & noua adiecit, quod Dion *lib.* 40. scribit, & Cic. *in Pisoniana* affirmat. Sed & hæc iterum à Cæsare Dictatore sublata, vt tradit Suet. in illo *c.*... quod decretum quum in maximis illis Reip. motibus recidisset ad nihilum, ab Augusto repositum fuit; nam præter antiqua & legitima collegia cætera dissoluit, teste Suet *in d. c.*... Fuerunt præter hæc nobiliora collegia, præsertim & sacerdotum plurimorum, nempe Pontificum, Augurum, Aruspicum, Curionum,

rionum, Vestalium, Flaminum, Epulonum, Sibyllinorum librorum, Fœcialium, Saliorum, Lupercorum, fratrum Arualium, Sodalium Titiorum, Augustorum, Heluianorum, Aurelianorum, & aliorum, quemadmodum passim legimus; sed & de Tribunorum plebis collegio verba facit Cic. *in Verr.* vbi etiam de collegio Decemuiralium meminit, & *in lib. Officiorum*, de collegio Prætorio, & Dion *lib.* 42. *&* 43. de collegio quindecim virorum meminit.

Sed ne omnes enumeremus, hoc satis erit, nullibi nos Fastorum collegium obseruasse. Quamobrem in textu mendum esse existimamus, & legendum *in collegam Factorum*, non *collegium fastorum*, quæ lectio certe perbelle sequentibus congruit, quod scilicet Cæsar à Constantio Augusto in collegam Factorum adscitus, somniabat pugnas & cædes barbarorum; At si quis obstinate lectionem primam retinere voluerit, sensum eliciemus huiusmodi. Cæsarem Iulianum scilicet ab Augusto Constantio octies Consule, Consulatus sui octaui collegam factum; Namque non Consules *Augusti*, sed Imperatores dicebantur, & quia Consulum nomina successiue in Fastis describebantur, ideo in collegium Fastorum eum adscitum dixit Am. Fuisse enim librorum Fastorum collegium, id est, eorum, qui libros illos curabant, censendum, sicuti & Sibyllinorum librorum, vti adnotauimus; Fasti enim erant libri, in quibus non modo omnium dierum anni ratio & numerus continebatur, sed & Consulum nomina describebantur. Ita Cic. *pro Sestio* inquit, Consules non modo ex memoria, sed etiam ex Fastis euellendos. In eadem quoque dies, aliqua victoria vel feliciter euentu insignes describebantur, necnon & virorum, qui insigne aliquod beneficium in Remp. contulissent. Cic. ad Attic. lib. 13. *Deinde vt in Fastis ad eum diem Bruti nomen adscriberetur.* Et iterum: *Quod ego quum dabam, Bruto notam esse in Fastis gratissimæ victoriæ memoriam volebam.* Possumus itaque interpretari, Iulianum Cæsarem in collegium Fastorum adscitum, hoc est, vt Consulem descriptum in Fastis, vel vti virum fortem, ac Reipublicæ maxime proficuum. Prior tamẽ interpretatio potior, & comprobatur, eo quod infra eodẽ lib.

ita scribat Am. *At Cæsar exacta apud Senonas hyeme turbulenta Augusto nouies, seque iterum Coss. Fastorum libros, Consulares paginas vocauit.* Idem Am. *lib.* 22. per hæc verba: *Quum Mamertini & Neuita nomina suscepissent paginæ Consulares.* Et *lib.* 26. de Valentiniano & Valente Augg. in expeditiones militares profecturis habet: *Sumpserunt prius trabeas Consulares.* Et lib. 29. *Et præcipue Consulares post Scipiones, & Trabeas, & Fastorum munimenta mundana.* Ex quibus omnibus iam dicta expositio confirmari potest. Collegia quamplurima enumerat Cuiacius *libro* 7 *Obseruat. cap.* 30. ad quem curiosum lectorem remittimus.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVI.

Tamquam astrictus sumptuaribus legibus viueret, quas ex Rhetris Lycurgi, id est, axonibus.

Ῥήτρας Græci dixere proprie Lycurgi leges, teste Plutarcho, quamuis vox eadem generaliori significatione de quacunque lege, dogmate & decreto dicatur, ἄξονα vero Athenienses legum suarum tabulam vocauere, quod apud Demosthenem obseruamus, & ἄξονες legum Solonis tabulæ dictæ. Namque Polemonis testimonio, huiusmodi leges tabulis ligneis forma triangularibus erant inscriptæ, & in Prytaneo adseruabantur, ἄξων vero proprie dicebatur Græcis lignum rotam peruadens, Latinis axis nuncupatum.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVI.

Inductis quadam solemnitate agentibus in rebus in Consistorium, vt aurum acciperent.

Agentium in rebus extat tit. *lib.* 12. *Cod.* & erant, qui a[illegible] per Prouincias speciebus annonariis, quæ fisco & vrbibus præstabantur ex Canone aut indictione conuehendis, ac importandis, præerant, vt Canoni Romano, Canoni Alexandrino, frumento militari, atque etiam eorum officiorum annonis, qui in Palatino erant comitatu. D. Hieronymus eos interpretatur *frumentarios & veredarios*, quos LXX. interpretes transtulerunt πραγματευτάς. Quod essent agentes in rebus inter Palatina officia, indicat D. Ambrosius *in Epist. ad*

Marcel.

Marcell. atque ex hoc Amm. loco colligere possumus, & superius *lib.* 14. vbi de Apodemio agente in rebus Palatino; tamen & munus eorum etiam in Prouinciis erat, & sicuti in Imperatoris aula frumentationibus & annonis cæteris præerant, ita & in Prouinciis easdem res curabant. Quod pariter ex Ammiano eodem dignoscimus, qui hoc eodem lib. 16. paulo infra verba facit de Gandentio agente in rebus Africano, & alio agente in rebus in Hispania. Et *lib.* 25. de Malarico ex familiaribus negotiis agente etiam tum in Italia. Ex quo non solum agentes in rebus publicis obseruamus, sed & in priuatis & propriis. Qui plura de his dignoscere cupit, legat Cuiacium *in Commento, in C. de agent. in rebus*, & Turnebum *Aduers.* 13. *c.* 10.

A *consisto* formatum Consistorium, nouum quidem verbum, vel saltem infrequens, quum raro admodum apud antiquiores id obseruarim, elegans tamen diebus nostris vocabulum, pro loco scilicet in quo Patres cum summo Pontifices consultandi gratia consistunt. Consistorii meminerunt Impp *l. fi. C. de off. diuers & l.* 1. *de comit. consist.* Definit Cōsistorium Suidas, quod sit συνέδριον καὶ τὸ σύστημα, ἐν ᾧ περὶ τῶν ἐπειγόντων βουλεύονται, id est, conuentum, & cōgregationem, vbi vigentes deliberationes habentur, in quo etiam legati & alii adeuntes Principem audiuntur, & causæ cognoscuntur, perquirentibus Consistorianis, hoc est, qui conuentui Consistoriali interueniunt; sic enim eos appellat idem Am. *libro* 15. inquiens: *Inquirentibus in negotium Consistorianis, atque militaribus, vt praceptum est.* Ita & apud D. Ambrosium Consistoriani dicti, qui amplissimi ordinis apud Principem, puta Senatores ad consilium eligebantur. Hinc iure optimo Consistorium appellatus Cardinalium sacer cœtus cum Pont. Max. consistens, in quo proponuntur & deciduntur summa negotia, & vrgentiores causæ ad Christianam Religionem & ad sedem Apostolicam spectantes. In eodem eliguntur præponendi Ecclesiis sedi Apostolicæ reseruatis, vnde & beneficia illa Consistorialia dicuntur. Et Consistoriales causæ, quæ & sacri Palatii vocantur, id est, quæ in Consistorio discutiuntur, vnde & Aduocati

Consistoriales decemuiri, qui conscripti sunt, & intercessiones seu oppositiones electionum Ecclesiarum in Consistorio cognoscendas exponunt. Et patroni Consistoriales dicti Patres seu Cardinales, quos singulę Prouinciæ & regularum sodalitia Protectores habent in Consistorio, de quibus omnibus fusius Octauianus Vestrius lib. qui inscribitur: *Introductio in actiones Romanæ aulæ*, & ibi Nicolaus Ant. Grauatius. Nec illud prætermittendum, quod magis ad rem nostram facit, antiquitus fuisse & Comites consistorianos vocatos, qui tranquillitati Consistorii Principis prospiciebant, de quibus *in l. 1. de Com. consist. lib. 12. C. tit. decimo*, & ex istis conflabatur iudicium aulicum; ducebant enim Cæsares secum inter Comites & Iurisconsultos, vti Spartianus *in Adriano* docet de Iulio Celso, Saluio Iuliano, & Neratio Prisco. Et Lampridius *in Alexandro*, de Vlpiano, quod pariter Eutropius *lib.* 8. confirmat.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVI.

Et Pompeii Theatrum, & Odæum.

INter cætera magnæ molis, quæ Romæ admiratus est Imperator Constantinus, recenset Ammianus Odæum; quale vero esset, percunctantibus amicis quibusdam studiosis antiquitatis respondebam, Odæum à Domitiano Imperatore fabrefactum Romæ, teste Suetonio *in illo, cap.* 5. & Eutropio in calce *lib.* 7. in quo Musicorum chori, & Poetarum recitationes, & commissiones Musicæ populo edebantur, quale & antea Theatri instar Athenis fuisse Pausanias *in Atticis*, & Plutarchus *in Pericle* tradiderunt, quod multis sedibus & columnis exornatum Pericles ille Olympius ab Atheniensibus vocatus, extruxit. De quo item Eusebius *in Chronicis*, & Vitruuius *lib.* 5. *cap.* 9. fuse verba fecerunt. Odæum Græci ᾠδεῖον dixere. De hoc Cicero *ad Atticum quarto*, ita scribit: *Monumentum illud, quod tu laudibus tollere solebas, vt Odæum laxaremus, & vsque ad Atrium libertatis explicaremus, consumpsimus sestertium sexcenties.* At illud in re hac non leue negotium facit, quod Suetonius & Eutropius Odæum & à Domitiano erectum tradidere. Dion vero & illius abbreuiator Xiphili-

Xiphilinus *in Adriano*, illud inter opera Traiani Romæ iacta connumerant. Inquit enim Xiphilinus: *Apollodorum vero Architectum, qui forum, & Odæum, & Gymnasium opera Traiani Romæ fecerat, primum exilio, deinde etiam morte multauit.* Conciliare possumus, dicentes, Odæum à Domitiano exstructum, sed non perfectum, à Traiano postea absolutum, & forte ampliatum.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVII.

Factumq́ est tunc, & deinde vnius animi firmitate, vt præter solita, nemo Gallis quicquam exprimere conaretur Camelasii nomine inique.

PRimis Reipublicæ temporibus, habito ciuium Romanorum censu secundum facultates vniuscuiusque, imposita fuere onera, quibus Reipublicæ subueniretur, quæ præstatio *tributum* dicta fuit à tribubus, tradente Varrone, *quarto de lingua Latina*, quamuis à contributione dictum tradat Vlpianus *in l. ager, D. de verb. significat.* Cæterum crescentibus Romanorum opibus, ipsi quoque se tributis exonerauerunt, factis reliquis prouinciis subactis tributariis, cuius rei sunt authores Plinius *lib. 33. cap. 3.* & Cic. *2. Offic.* Tributorum autem duo erant genera, vnum personarum, aliud reale, rerum scilicet. Personale seu capitale erat, quum per capita aurum, argentum, vel æs pendebatur, & dicebatur *Capitatio*. Reale vero, seu prædiale, quum equi, vestes, frumenta, laridum, veruece, vel alia ad annonam spectantia soluebantur, quæ omnia potissimum erogabantur in persoluendis stipendiis, militibus, aliisque militaribus necessitatibus. Verum qui Capitationem persoluebant, fere nunquam tributo grauabantur; Iulius itaque Cæsar optimus (quum in Gallias venisset expugnaturus Alemanos, qui eas inuadebant) reperit (vt Amm. supra *lib. 16.* tradidit) Gallis, quamuis extrema penuria anhelantibus pro capitibus singulis tributi nomine vicenos quinos aureos flagitari, sed septenos tantum voluit, quibus munera vniuersa complerent. Verum quum Florentius Præfectus prætorio (vt paulo ante inquit idem Amm.) permensus (vt

contendebat) quicquid in Capitatione deesset, ex conquisitis supplendum affirmaret, Iulianus renuit, quippe qui norat huiusmodi prouisiones, seu potius euersiones esse insanabilia vulnera, & quæ sæpe prouincias ad extremam egestatem perducerent; addens se vere computando edoctum, non solum Capitationis calculum ad commeatus necessarios apparatus sufficere, sed & etiam exuberare. Hinc factum, vt nemo posthac Gallis quicquam exprimere conaretur Camelasii nomine inique. Erat autem Camelasium tributum, quod persoluebatur, expendendum in conducendis seu emendis iumentis, quæ non solum militum sarcinas, sed & cætera impedimenta exercitus in profectionibus seu expeditionibus ferrent, cui vectionis oneri etsi Capitatione vna cum reliquis satisfactum esset, nihilominus Præfectorum auaritia & Camelasium (inique tamen) exigebatur. *Camelasium* enim tributum erat, *Camelasia* vero munus alendorum camelorum, & *Camelary*, qui curam illorum habebant. Primum ex hoc Ammiani loco elicimus, secundum & tertium ex Iurisconsultis. Nam apud Hermogianum, *l.1.D.de mun & hon.* legimus καμηλασία, & Charisium, *l.fin.* Camelasiam, vbi non audiendus Budæus vir alioquin sublimis doctrinæ, qui ibidem legendum putat *Camelisariam*, vel vt alii, *Camelariam*, non *Camelasiam*; verum iure à Ludouico Ressuardo Iurisconsulto, & à Turnebo, *lib.21.cap.28.* non auditur, hoc potissimum Am. loco fultis. Ibidem quoque fit mentio Camelariorum. Nec obstat huic interpretationi, quod in Gallia non reperiantur Cameli: nam dicimus, illis temporibus Romanos Imperatores in Orientalibus partibus vitam transegisse, vbi Cameli copiosissimi; vnde qui inde ad bellum quocunque mittebantur, voces retinebant, eisque vtebantur, quæ Imperatorum Curiæ & comitatui familiares erant.

AMM.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVII.

Vnde chamulsis impositus tractusq; lenius per Ostiensem portam, piscinamq; publicam, Circo illatus est maximo.

POllux lib. 7. onomast. *Chamulci erant* (inquit) *machinæ quædam & instrumenta, quibus naues trahebantur.* Verum quales essent, & cuiusmodi, nec ipse tradit, nec Turnebus docet, qui *lib. Aduers. 21. cap. 13. & lib. 27. cap. 24.* ieiune admodum chamulci verba facit. Quamobrem nos id cupientes dignoscere, quod indagando assequuti sumus, in medium afferimus. Compositam hanc vocem ex duabus Græcis dictionibus non dubitamus, nempe χαμὸς quod est *curuus*, & ὁλκὴ, quod non solum *attractionem*, sed & *conuersionem* & *reuulsionem* significat. Ita Plato *in Cratylo* dixit: γλίσχρα ὄντως ἡ ὁλκὴ τῆς ὁμοιότητος, hoc est, *vana*, vel *inefficax est conuersio similitudinis.* Hinc existimo, Chamulcum fuisse illud instrumenti genus, quod vulgo *Ruzzolo* dicimus, hoc est, lignum terete rotundum, cuius extremitatibus insunt foramina, quibus imposita ferramenta seu vectes cylindrinorum instar versentur, & vna etiam cum ipsis pondus quoduis graue impositum, vnde quum vertantur, ac supernæ partis superficies quoquo modo incuruari videatur, Chamulci antiquis sunt dicti. Quod pariter confirmare possumus ex verbo illo *impositus*; nam versatilibus machinis, quæ funes nauibus alligatas vertendo trahunt, verbum illud *impositus* minime accommodari potest. Quamobrem quamuis ὁλκέω, sit *traho* nauem onerariam, & ὁλκὴ *attractio*, nihilominus audacter pronuntio, non aliud fuisse instrumentum Chamulcum, quam iam à me memoratum, quibus permultis, pyramides seu obeliscus quamuis ingentissimus impositus, impelli facile potuit. Ex hoc Amm. loco non parum lucis allatum existimo viro perspicacissimo Equiti Dominico Fontanæ, qui iussu Sixti Quinti Pontificis Maximi præteritis annis obeliscum, non solum de loco ad locum traduxit, sed & in D. Petri foro erexit, quod legenti Am. dicta, & inspicienti machinarum iconem, quibus id Romæ perfectum est, facile innotescet.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVII.

Ideoq́ Neptunum humentis substantiæ potestatem Ennosigæon & Sisichthona Poetæ veteres & Theologi nuncupauerunt.

ENνοσείγαιος Neptuni epitheton, dictum ἀπὸ τῆς ἐνόσεως, id est, *concussio*, & γαῖα *terra*, scilicet, eo quod terram quatiat, & Σεισίχθων, hoc est, *motor terræ*, à verbo σείω, quod est, *quatio* vel *concutio*, & χθὼν, quod *solum* seu *terram* significat. Vocauere quoque antiqui scriptores eundem Neptunum *Geuhom* & *Enosicthon*, eadem de causa *Hippium, Dameum, Mecetam, Petræum, Hippodromium* quoque; quarum appellationum rationem docet Cæl.Rhodig. Sed quod ad præsens attinet negotium, Neptunum censebantur antiqui tridente suo non solum mare, sed terram etiam mouere & concutere, atque abrumpere, quod tradit Strabo *lib*.10.& Virgil.2.*Aeneid.*

Neptunus muros, magnoq́ emota tridenti
Fundamenta quatit.

Et Actius apud Cic.2.de nat.Deorum: *Aut forte Triton fuscina euertens specus subter radices penitus vndanti in freto molem ex profundo saxeam ad cœlum cernit.* Nam & Neptunum *Tritona* quoque appellari, *in Alexandro* meminit Lycophron. Hinc forte factum, quod Pausanias tradit, Neptuno & Terræ templum & oraculum fuisse commune, *ex Musæo in Eumolpia.* At illud maxime mihi mirandum occurrit, quod si quando terra concussa tremuisset, magna portendere credebant prisci Romani, ob idque supplicationes decernebantur, feriæ indicebantur, Senatus non habebatur, neque Respublica administrabatur, & sacra fiebant, incerto tamen numini, quia verebantur, ne alium pro alio nominando, falsa religione populum alligarent. Quod Gellius *lib*.2. *cap*.28. Plato *in Philebo*, Æschylus *in Agamemnone*, Euripides *apud Clementem Alexandrinum, lib*.5. *Stromat.* & Catullus *in Hymno ad Dianam*, testati sunt; & tamen ex dictis constat, Neptunum terræmotus Deum habitum; quinimo & Ælianus refert *lib.6.de varia histor.cap.*76. quum Lacedæmonii

contra

contra seruos Tenatentes, qui erant ex genere Cylotarum, per vim ac perfidiam insurrexissent, indignatum Neptunum, terram Spartanam concussisse, vt ex vniuersa vrbe quatuor tantum ædificia relinquerentur. Sed magis admirationem auget Proclus scribens, quod qui vellent terræmotus cessationem impetrare, solitos Neptuno rem diuinam facere, quem tunc *Asphalium* vocabant, ἀσφάλιος ποσειδῶν, hoc est, *firmus Neptunus* dictus. Sed admiranda profecto Remigii Florentini inscitia, qui Ammianum vulgari idiomate nõ transtulit, sed tradidit potius, ipsius historiã inuertens, nonnulla de suo addens, multa passim adimẽs & transponens, Græcas voces terræmotuum species significantes, Poetarum nomina censuisse.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVII.

Bramatiæ, Climatiæ, Chasmatiæ, Mycenatiæ.

Βρασματία Græcis *ebullitio* dicitur, & sicuti in aquæ ebullitionibus eam sursum attolli videmus, ita & in hac specie terræmotus è terræ concussione moles sursum propelluntur, κλιμάζειν Græcis est *peruertere* & *diruere*, ex quo patet, vnde climatiæ secundæ species terræmotus dictæ, ἀπὸ τοῦ χάσμα, quod est, *hiatus*. Tertia species chasmatiæ nuncupatæ, μύκημα, *mugitus* Latinis dicitur, vnde & quartæ speciei terræmotus nomenclatura deducta. Qua in re non possum non satis admirari linguæ Græcæ peritissimum, & multæ lectionis virum Cælium Rhodiginum *lib.* 30. *cap.* 27. qui terræmotus species enumerans hasce quatuor, primæ *plasmaticæ* nomen assignauit, & secundæ σεισματίαι, quum tamen prior appellatio nullo pacto conueniat; vnde esse mendum in textu existimo; secunda vero generalis sit, & absolute terræmotum significet, vox Græca σεισμὸς, à qua σεισματίαι. De terræmotus differentiis multa Plinius *lib.* 2. *à cap.* 80. *vsq; ad* 85. & Aristoteles, atque eius interpretes *in Meteor.*

AMM.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVII.

Conditione difficili premebatur, hac scilicet, vt quoniam consentaneum erat post tot secundos euentus ciuitates quoq; reparari, vi barbarorum excisas, carpenta & materias ex opibus suis, suorumque praeberet.

VEhiculi genus fuisse carpentum, Romanis matronis præsertim conuehendis dicatum, constat ex Ouidio, *lib.*1.*Fast.*scribente:

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant.

Et Liuius *lib.*1. de Tullia loquens, inquit: *Carpento certe in forum euecta.* Et paulo post: *Flectente carpentum dextera in Virbium cliuum restitit pauidus is qui iumenta agebat.* Et deinceps: *Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur.* Quod & Plinius *de viris illustribus* confirmat. At non solum matronarum, sed & principum virorum carpentum fuisse vehiculum, manifestum est ex Tacito, *lib.* 1. de Agrippa scribente, illum carpento in Capitolium vehi voluisse. Iudices quoque seu Magistratus eodem vsus, constat ex Vopisco *in Aureliani vita*, vbi carpenti iudicialis meminit. Ex hoc vero Ammiani loco coniicere possumus, commune omnibus fuisse vehiculum carpentum, quum Horatio Regi Alemanorum à Iuliano Cæsare imperatum scribat, vt ex opibus suis præberet carpenta & materias ad reparandas ciuitates à barbaris excisas; quod & eo magis censendum diiudico, quum carpentum vehiculi genus velox fuisse constet. Iuuenalis Satyr.8.

Carpento rapitur pinguis Damasippus.

Et Apul.*lib.*11.*Meta.* vbi habet: *At huc carpento peruolaui.* Si tamen alicui hæc interpretatio non arriserit, poterit exponere per carpenta *ligna*, ita vt fabrum lignarium *carpentarium* à carpentis, hoc est, lignis, appellemus, non à carpentis vehiculis conficiendis, cuius tamen interpretationis authorem neminem habeo. Verum quæ infra tradit Ammianus, *per initia lib.*18. vbi de vrbium reparatione rem totam aperit; ait namque: *Romanis Reges ac pacto superioris anni, ædificiis habilia multa sui misere carpentis.* Nam prouincias ex vehi-

vehiculorum contributione valde labefactatas, docet de Anatolio Illyrici præfecto, loquens Am. idem *lib. 13.* inquiens: *Prouinciæ vehiculariæ rei iacturis ingentibus, quæ clausere domus innumeras, & censualis professione speciosa fiducia releuatæ.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVII.

Hirsutum Iulianum carpentes, appellantesq; loquacem talpam, & purpuratam simiam, & literionem Græcum.

DOctos, & literarum eruditos, literatos vocari, notissimum est; literator etiam, qui literas nouit, non perfecte tamen, sed illis tantum imbutus dictus à Suetonio de clar. Gram. *Obseruauimus* (ait) *quum familia alicuius venalis produceretur non temere quem literatum in titulo, sed literatorem inscribi solitum esse quasi non perfectum literis, sed imbutum.* Literosum quoque obseruatum dici Latinis pro literato, qua voce vsus est Cassius Hemina, *libro Annalium quarto*, vt citat Nonius; at *literionem* non alibi me legisse pro literato recordor, literionem Græcum certe vocabant obtrectatores aulici Iulianum Cæsarem, quasi vitio illi dantes, quod literarum studiis indulgeret nimium, qui arma tractabat. Ni forte dixerimus, quod sicuti vocabant illum purpuratam simiam, quia non vere Augustus, sed Cæsar tantum purpuram vti Augustus gestaret, ita & illius mandatis obsequentem, non sui iuris in bello tractando, literionem quasi seruum nuncuparunt. Namque serui literati quandoque vocati, eo quod literis inusti essent. Ita Plautus literatum seruum pro stigmatico dixit; & literatum Cilicem Seneca in libro de mort. Claud. & Dion. *In theatro publicatum* (ait) *in seruili genere intolerabilem esse mastigiam fortunarum.* Et Aristophanes in Babyloniis Samios πολυγράμματυς, hoc est, valde literatos ob id appellat; quod & Plutarchus *in Pericle*, & Herodotus *libro quarto*, & Ælianus *varia Histor. libro secundo, capite nono*, testatum reliquere. Ita & *in Penul.* Plautus epulas vocauit literatas, hoc est, inscriptas. Itaque in palatio Augusti adulatores Iuliano prospere euenientia in bello, fortunæ Constantii adscribebant, Iulianum

veluti illius seruum appellantes *Literionem*, quemadmodum & purpuratam simiam vocitabant, vel, vt prius diximus, eidem (quod laude maxime dignum erat) contumeliosum effingebant, nempe quod literas probe calleret, Græcum literionem nuncupantes; nam Romani, quibus Latinæ literæ maternæ erant, Græcis erudiebantur, sicuti nos Latinas docemur, patriis vna cum educatione à primis annis adeptis.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVIII.

Valentinus ex Primicerio protectorum Tribunus.

SI Primicerii etymologiam vetam nacti fuerimus, & eiusdem essentia facile innotescet. Pandulphus Prateus *in Iuris Lexico* ait, quod Primicerius non est, vt quibusdam videtur, iunctum verbum; non enim aliud in eo verbo notandum est, quam *primus*: nam *cerius* productio verbi est; qua in re minime eum recte sensisse, ex mox dicendis manifestum erit. Accursius *in rubr. de Primicerio*, denominationem plane irridendam tradit, nempe ita vocari, quod primus ferat cereum: nam dato quod id verum esset in Primicerio religioso, in aliis falsum esse iamiam palàm fiet. De Primicerio in Ecclesiasticis loquutos existimo D. Hieronymum *in Chronicis*, & Cassiodorum *in Epistol.* quum scripserunt, Primicerium à cereo dictum. Alii vero dixere, Primicerium appellatum, eo quod in cera primus scribatur. Mos enim erat antiquis in tabulis ceratis pugillari scribere, testimonio Plinii, *lib. 13. cap. 11.* & Plinii Iunioris *lib. 1. Epist.* scribentis: *Erat in proximo, non venabulum, aut lancea, sed stylus, aut pugillaris, meditabar aliqua, annotabamq́, vt si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem.* Et Iuuenalis:

Nonne libet medio ceras implere capaces.

Et qui in primo loco tabellæ scribebantur, in prima cera scribi dicebantur, & deinceps in secunda & tertia, & ita, vt ex Suetonio *in Cæsare*, & Asconio Pædiano *in Verr. Ciceronis.* Itaque eo, quod primus erat, in quolibet ordine conscriptus, Primicerius dicebatur, quem nos Antesignanum dicimus, & vulgo *Antiano*. Horum sententiam minime reproba-

probamus; at & nos aliam excogitauimus, nempe primicerium vocem compositam esse ex Latina *primus*, & Græca χεὶρ, quod est *manus*, quæ vox tam Græcis, quam Latinis aliquando potestatem significat, vt quum dicimus, rem aliquam in manu nostra esse sitam, & Græci dicunt, διὰ χειρὸς εἶναι. Sic Lucanus lib. 1.

In manibus vestris quantum sit Cæsar habetis.

Et in vulgari locutione dicimus, aliquid facere manu Regia, id est, potestate absoluta. Cui nostræ opinioni non repugnat, quod *primicerium* scribi obseruemus, non *primicherium*, quod fieri deberet ratione χ, literæ Græcæ, cui L[atinis] correspondent *ch*. Nam respondeo, ab innominato authore ad Theodosium *primocherium* appellari, non quod voluit doctissimus Alciatus, quasi primus a manibus, sed quod primus potestate sit in ordine. Ita Suidas πριμικήριον interpretatur τὸν πρῶτον τῆς τάξεως, id est, primum in ordine. Et ideo quot erant ordines, tot primicerii numerabantur. Ita primicerius notariorum, qui honore primus inter notarios existit, puta principis notarius, vti apud Renatum Frigiridum, *in historia Honorij & Theodosij*, & sæpius repetitum *in nouell. constit.* 8. Dicitur quoque & primicerius fabricæ, vti *in l. 2. de fabricens. lib.* 11. Primicerius domesticorum appellatus in quadam Epistola Athalarici Regis Gothorum ad Senatores Romæ, & *in l. 2. & l. vlt. C. de domest. & protector.* & apud Hieronymum *in Chronicis Eusebij*, in qua lege etiam de primicerio equitum fit mentio. Primicerius præfectorum prætorio apud Vegetium *lib. 2. cap. 2.* Primicerius mensorum, *l. vnic. de mensor. lib.* 12. Primicerius adiutor, *in l. vlt. C. de offic. præfect. vrb.* Et primicerius exceptorum Singulariorum, Augustalium, Scriniorum, Deputatorum, Sacri cubiculi, *l. vn. quia prabitio. tyro. in C. Theodosi. & apud Cassiodorum lib.* 11. *variar. & in notitia.* Sic primicerius legionum apud Gulielm. Tyrensem Pont. *lib. 2. de bello sacro, cap.* 19. & alibi sæpe. Sic primicerius defensorum, & primicerius cantorum & Cardinalium primicerios, apud Luitprandum *lib. 6. de rebus per Europam gestis.* Primicerium scholæ candidatorum, scribit D. Hieronymus *in vita Martiani.* Primi-

cerius protectorum hoc in loco Ammiani Marcellini. Et *lib.29* vbi de Maurico primicerio,& *in l.2.C de domest.& protector.* Postremo & apud Ecclesiasticos præter Primicerium Cardinalem habemus & primicerium clericorum & canonicorum, qui scilicet præest in docendo *cap.1 de offic primicerij,lib.1.Decretal.tit.25.* Et ex rescripto Innocentii III. ad Tullenses canonicos, Primiceriatum esse beneficium cum dignitate. Hac eadem forma loquendi Augustinus *Serm.20.* D.Stephanum Primicerium martyrum vocat. Et Baldricus Dobensium Archiepiscopus *in Historia Hierusalem*, D.Petrum primicerium Apostolorum appellat. Eadem & figura *secundicerius & tertijcerius* dictus secundus & tertius in ordine, *lib.12.Cod.& in l.vni.de præposit.agent.in reb. & in Notitia aliquoties.* Sic apud Luitprandum libro citato, *Cardinalis secundicerius.* Zonaras meminit quoque μεγάλου πριμικηρίου, hoc est, magni primicerii.

Sed aduersus hanc nostram sententiam duplici modo instabit forte quispiam; Primo, eo quod *lib.Decret.1.tit.25. cap.1.* de officio primicerii, habemus inter clericos & diaconos. Primicerium esse subditum archidiacono, secundo, quod inter protectores præstantior esset tribunus primicerio, quod constat ex hoc Ammiani loco, scribentis, Valentinum ex primicerio protectorum tribunum factum; quod pariter confirmari potest ex Iustiniano, *l.2.de domest. & protector. lib.12.Cod.tit.17.* vbi inquit: *Primicerius quidem domesticorum & protectorum vtriusq; scholæ, post adeptum tribunatum inter eos spectabili dignitate perfruatur, qui ducatum gerere meruerint.* Nam priori obiectioni satisfacimus, dicentes, primicerium inter clericorum ordinem potestatem primam habere, nec tamen obstare, quin possit esse subiectus Archidiacono sicuti & hic Episcopo, & Episcopus summo Pontifici. Ita quoque secundum obiectum diluimus, cum dicimus, inter protectores primicerium primum locum obtinere, posse tamen ad tribunatum promoueri, & etiam ad ducatum, quæ dignitates sunt, & magis excellentes. Præterea ex locis adductis necessario non colligitur, intelligendum esse de tribunatu in ordine protectorum, sed intelligi

posse

posse de tribunatu alterius ordinis, qui præferatur protectorum primicerio.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XVIII.

Quem scissis callibus Molinæ ad calles arctandas ædificatæ densius constringebant.

INter plures *moles* vocis significationes, dicuntur moles structoriæ in mari, vel in fluminibus proiectæ *l. 1. ff. de impens. in re dot. fact.* Inter necessarias impensas esse, ait Labeo, moles in mare vel flumen proiectas. Velleius Paterculus lib. 2. de Lucullo: *Quem ob iniectas moles mari, & receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacete Pompeius Xerxem togatum vocare consueuerat.* In mari enim & fluminibus dicuntur *moles* opera seu aggeres, quibus excluditur aqua. Tacitus lib. Hist. 5. *Addiderat Ciuilis obliquam in Rhenum molem, cuius obiectu reuolutus amnis adiacentibus superfunderetur.* Cicero ad Atticum: *Constat enim aditus insulæ esse munitos miris molibus.* Moles diminutiuum fecit *molinam.* Ammianus inquit: *Ad vrbem Amidam ascensum perangustum scissis callibus molinæ ad calles arctandas ædificatæ densius constringebant.* Quum enim via arctissima esset, nec moles magnæ, sed paruæ admodum ædificari potuere, quas iure molinas, non moles ideo appellauit Ammianus.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XX.

Iacobus & Cæsius numerarij apparitionis magistri Equitum.

NVmerarii Iurisconsultis *lib. Cod. 12. titul. de numerar.* dicuntur, qui in officio magistratuum eodem munere funguntur, quo & tabularii in ciuitatibus & curiis. Chartas enim publicas administrare dicuntur, *l. 6. Cod. Theodos. de numerar.* tum etiam & rationes supputare, quod nomen ipsum demonstrat: nam à numerando sic appellati. Vnde Augustinus *lib. 2. de lib. arbit.* inquit: *Multos noui numerarios, aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summe ac mirabiliter computant.* Quibus sic se haben-

tibus, explicare possumus, hoc in loco *numerarios apparitionis magistri equitum*, qui rationes apparitionis magistri equitum supputant, quemadmodum *lib.26*. dixit idem Ammianus: *Leo sub Dagalaipho magistro equitum rationes tractans.* At quum superius *lib.15*. Remigium dixerit rationarium apparitionis magistri armorum, quem nos rationū supputatorem interpretati sumus, & hoc eod. lib. paulo ante etiam legamus: *Antonius quidam ex mercatore opulento rationarius apparitor*: certe non video, cur hoc loco eodem in sensu numerarium acceperit; Quamobrem nos, quam mox subiicimus, expositionem magis recipiendam censemus. Sicuti in legione certus erat & statutus numerus militum, ita & in reliquis officiis militum, præsertim officialium, determinatus numerus erat, & hi numerarii vocabantur, sicuti supernumerarii, qui præter destinatum numerum superaddebantur. Ita *l.7.C. de prox. sacr. scrin.* qui in sacris scriniis vltra numerum statutorum militabant, supernumerarii appellabantur. *Quod si quis* (inquiunt Imperatores) *de supernumerariis, qui statuti loco subire debuerat, ne pecuniam offerat, statuti etiam gradum recusare voluerit.* Hoc etiam confirmare possumus ex Suida, in dictione ὑπεράριθμος, & Vegetio, qui supernumerarios nuncupat, qui postea sunt additi, quum fuisset legio completa. Erant itaque Iacobus & Cæsius numerarii, hoc est, ordinarii, & ex numero statuto apparitores magistri equitum, & non supernumerarii. Alterutram, quam maluerit expositionem accipiat lector; vtramque enim sustineri rationabiliter posse arbitror. De magistro equitum Victore meminit Ammian. *lib.27*.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVI.

Arbetionem & Florentium officiorum magistrum, quæsitores dederat.

QVi Aulicorum officialium causas disceptabat & cognoscebat, illisque ius dicebat, magister officiorum dicebatur, vti patet apud Iurisconsultos, *l.4.C. de silent. & l.* [illegible] *C. de præpo. sac. cub. & l. vlt. C. de castr. & minist. l. in facto, & C. de* [illegible]

prox.sac.scrin.l.2. & *C.vbi Senat.l.3.* Quod enim esset iudex fabricensium, constat *ex l.fin.C.de fabricens.* Item cursus publici, *ex l.9.C.de curs.publico,lib.*11. Denique totius palatii officialibus ius dicebat magister officiorum. Vnde iure merito Theodoretus *lib.5.cap.*20. eum appellauit ἡγούμενον τῶν βασιλείων, id est, præsidem aulæ seu Regiæ. Fuit autem ante tempora Arcadii & Honorii Impp. magister officiorum per Orientem & Illyricum vnus, & per Occidentem alter, vt scribitur in libro, cui titulus, *Notitia vtriusq; Imperij.* Sub Orientalis dispositione erant scholæ, scutariorum prima, & secunda gentilium, sagittariorum, clibanariorum, armaturarum iuniorum, agentium in rebus Mensorum, Lampadariorum, Scriniorum, Memoriæ, Epistolarum, Libellorum, dispositionum, officiorum, admissionum fabricæ, Orientis vna, Ponticæ tres, Asiana vna, Thraciarum duæ, Illyrici quatuor. Erantque illi magistro officiorum de schola agentium in rebus adiutor; subadiutor, & huius adiutores duo, fabricarum tres, Barbariorum tres, Orientis vnus, Asianæ vnus, Ponticæ vnus, Thraciarum & Illyrici vnus. Curiosus vnus, cursus publici præsentialis vnus. Curiosi per omnes prouincias, interpretes diuersarum gentium. Hæc eadem munera fuerunt propria magistri officiorum per Occidentem. Detulerunt etiam leges istis officiorum magistris notionem militarium causarum quarundam, *l.1.2.3.* & 4. *C.de off.magist.offic.* Ex quibus patere facile potest, huiusmodi magistratus inter præcipuas fuisse dignitates, ab Imperatoribus dari solitas. Huius officii seu dignitatis meminit Diuus Ambrosius *lib.7.Epist.53.* & Nicephorus *lib.7. Hist.Ecclesiast.cap.7.* Idem Amm. hoc eodem lib. 20. præter locum citatum, vbi de Pentadio officiorum magistro. Et iterum Felicis officiorum magistri, & *lib.*22 Palladii magistri officiorum meminit. Et rursus de Anatolio officiorum magistro, & *lib.*21. dum inquit: *Sub Iuliano Augusto neminem celsum aliquid acturum in Regia repentinum, adhibitum, vel incognitum sed qui post decennium officiorum magisterium, vel largitionis, vel simile quicquam esset recturus, apertissime noscebatur.* Et *lib.*22. iterum de Florentio officiorum magistro verba

facit, & *lib.* 25. de Anatolio officiorum magistro. Et *lib.* 26 de Vrsatio officiorum magistro. Et *eod. lib.* de Euphrasio officiorum magistro. Et *lib.* 28. de Ampelio ex magistro officiorum ad proconsulatum gestum, indeque multo postea ad præfecturæ culmen erectum. Ex quibus harum dignitatum ordo dignoscitur.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXI.

Iter suum præire cum lanceariis & mattiariis, & cateruis expeditorum præcepit.

QVemadmodum à lancea lancearios milites vocauit Ammianus, & a mattia mattiarios dixisse arbitror, quam vocem etsi nullibi, quod meminerim, apud Latinos obseruauerim, nihilominus pro claua accipi vsque ad hodierna tempora notissimum est: namque *mazza* seu *mazza* vulgo dicimus clauæ speciem, quæ superna in parte rotunditate configuratur in crassitiem protuberantem, vnde claua dicta, eo quod ad claui similitudinem in supernis capite extat. Vnde forte apud Martialem *lib.* 14. *Epigram.* 27. pilas mattiacas legimus, hoc est, instar clauæ summitatis conformatas, & prægrandes, quamuis alii saporem vilem interpretentur à Mattiaco Germaniæ oppido ita appellatum. Clauam autem inter cætera armorum genera vsus fuisse antiquum, palam est; Nam (vt cæterum Herculis clauam omittam) Cicero 5. *in Verr.* *ad.* inquit: *Qui primo quum obsistere ac defendere conarentur, multa multati clauis ac fustibus repelluntur.* Idem de Senect. *Sibi igitur habeant alij arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clauam, sibi pilam, &c.* Mattiarios itaque dixisse puto Ammianum a mattia, non clauarios a claua, quia, vt alibi fuse docuimus, clauarii erant & dicebantur, qui donatiuo militibus distribuendo præerant; rectius certe clauatores appellasset, quod factum a Plauto scimus in *Mercat.* dum ait:

Egomet mihi comes, clauator, eques, agaso, armiger.

Et in Rud.

Eccum clauator aduenit.

Ammianus *lib.* 31. de Valente: *Imperator diris pauoribus circum-*

cun festus, paulatimq; transiliens funerum moles, ad Lancearios confugit & Mattiarios, qui, dum multitudo tolerabatur hostilis, steterant inconcussi.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXI.

Nec sub eo Dux quisquam cum Clarissimatu profectus est: erant enim, vt nos quoq; meminimus, perfectissimi.

DE Clarissimatu fuse nos *in annotatis in Vopiscum, in Aureliani vita*, quare duntaxat de *perfectissimis* dicendum. Perfectissimatus dignitas seu dignitatis titulus primus erat, ad quam cuiuis, nisi qui sordida conditione esset, aditus patebat, vti *ex lib. Cod. 12 tit. 33* intelligitur. Præses Arabiæ perfectissimus vocatus, *l. 4. C. Theod. de pœn.* & Dalmatiæ à Mariano. Præsidem Hispaniæ Tarraconensis, Præsidem prouinciæ Norici, perfectissimos dictos, ex marmoreis inscriptionibus antiquis, demonstrat Alciatus doctissimus *lib. Dispun. 3. c. 4.* Et magister census, *l. 30. C. de episc. & cler* & primicerii scriniorum, *l. 7. C. de Com. palat. sacr. larg. l. 7. C. Theod. de priuil. eorum, qui in sac. pal milit.* Duces quoque hoc titulo insignitos olim, constat ex hoc Ammiani loco. Verum dominantium arbitrio dignitates & titulos varie datos ex hoc loco dignoscimus, sed multo magis ex scribentium varietate. Quare cum Lactantio, *lib. 5. cap. 15.* concludamus; Nemo egregius, nisi qui bonus & innocens fuerit; Nemo clarissimus, nisi qui opera misericordiæ largiter fecerit; Nemo perfectissimus, nisi qui omnes gradus virtutis impleuerit.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXII.

Et in aridis quidem Capreoli vescuntur, & Buculi, & Bisulcinicia omni deformitate ridicula.

LEgo *Buculi:* sicut enim à sue dicuntur succula, ita & à boue bucula, hoc est, parua bos, & adhuc tenella. Plinius ... *Eidem morbo buculæ iecur contritum prodest.* Et Virgil. lib 1. Georg.

——— *Bucula cœlum*

Suspiciens patulis captauit naribus auram.

Et sicuti bucula bouis diminutiuum, est fœminini generis, ita & eadem deriuatione buculus masculini, quemadmodum & capreoli à capra deducti, quorum antecedenti dictione meminit Amm.

Buculi, hoc est, parui bouis, memoratus est Col. *lib.* 7 inquiens: *Quum deinde buculos comprehenderis.* Ita D. Hieronymus à boue *bucolia* in Ægypto bubulcorum loca appellauit; & bucolicos milites, & bucolicos versus eadem ratione nuncupatos, alibi docuimus. *Bubali* Turnebus *libro* 1 *aduers.* 21. *cap.* 1 legit, quæ lectio, quum magis distet à *Bucali*, quam *buculi*, minus placet. Scio quod Buculæ, quarum structores Paternus *in l. vltim. ff. de iur. immu.* vacationem munerum habere scribit, aliud sunt: nam à F. H. *in Comment. ver. iur.* pro instrumento accipitur, cuius meminit Vitruuius *lib.* 10. *cap.* 15. quamuis Turnebus *Aduersariorum lib.* 9. *cap.* 16. galeam interpretetur, & bucularios, quæ galeas faciunt, sed quum hæc ad rem propositam minime faciant, consulto omitto.

Bisturnicem quadrupes animal fuisse existimandum, quum vna cum capreolis & buculis connumeretur ab Ammiano. At quum apud Plinium, *lib.* 10 *cap.* 13. Spinturnicem auem legamus, quam & incendiariam dictam tradit, forte & Bisturnicias aues fuisse dubitandum, legendumque, *Spinturnicia*, tanto magis, quum ibidem scribat Plinius de Spinturnice aue, se non inuenisse, qui se scire diceret, quæ esset, quod & nos iure de Bisturnicio affirmare possumus; quamuis non parum pro eo dignoscendo laborauerimus, antiquorum & recentiorum volumina diu reuoluentes. At quum Am. dicat: *Bisturnicia omni deformitate ridicula*, Bistornicia potius legendum per *o*, non per *u*, censuimus, & nomenclaturæ rationem putamus à Græcis vocibus δὶς, quæ licet Latinis *bis* significet, tamen Græcis quandoque priuandi vim habet, vti in dictione δύσηνος, hoc est, *non bonus*, quum ἤνιος bonus significet, & altera voce τορνὸς, id est, *tornus*, quo instrumento res poliuntur, & ad amussim rotunda efficiuntur, ita vt animal huiusmodi

modi, *Bistornitium*, eo quod deforme sit & male deformatum & factum, ita sit dictum. Sic Horatius *in arte Poetica*, versus male tornatos, perperam factos appellat:

Bis terque expertum frustra delere iubebat,
Et male tornatos incudi reddere versus.

Ita & Vegetius *libro de re Veterinaria.* Bistùrnicios equos appellauit male conformatos, vt ego interpretor, & ita legendum puto, nequaquam *Bisturtitios*, vt alii contendunt, sed qua ratione, nescio; Et quibus assentiri, vel saltem non refragari videtur Turnebus *lib. Aduers. 21. cap. 1.* Cogitabam forte legendum *Bisontes*, hoc est, boues syluestres, sed verba illa, *omni deformitate ridicula*, repugnant. Quamobrem, in eam tandem veni sententiam, vt per Bisturnicia intellexerit Camelos seu Dromedarios Am. siquidem Cameli forma ridicula sane sunt conspicui, familiares vero Ægypto eosdem esse nemo ignorat, vnde apud Lucianum adagium obseruamus, *Camelus AEgyptius.* Ad hæc Camelum in aridis locis pasci, colligimus ex Plinio, *lib. 8. c. 18.* scribente de Camelis: *Sitim & quatriduo tolerant, implenturque quum bibendi occasio est, & in præteritum, & in futurum.* Denominationis vero ratio ex iam dictis facile elici potest, quum male formati sint, & ideo ridiculi. Quæ omnia textui Ammiani recte conuenire putamus.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXII.

Quod factum contuens Hydrus Ichneumonis genus.

ANimal esse Ichneumonem dicunt (inter quos Ambrosius Calepinus) magnitudine felis, specie muris. Sed quo authore id affirment, ignoro. Plin. *lib. 8. c. 24.* notum animal scribit, ea potissimum gloria, quod in Ægypto natum mergat se limo sæpius, siccetque sole, mox vbi pluribus eodem modo se coriis loricauit, cum aspide dimicet, & in dimicatione caudam attollens, ictus irritos auersos excipit, donec obliquo capite aspidem conspicatus, cui oculi hebetes, illosque non in fronte, sed in temporibus natura dedit, inuadat in fauces; nec hoc contentus, aliud haud mitius de-

bellat animal, nempe Cocodillum, eo modo, quo subse-quenti capite statim docet idem Plinius. Gal. *lib. 5. de Hippocratis & Platonis placitis, c. 5.* scribit, Ichneumonem natura nullo proposito præmio, ad victoriam aspirare. Ex quibus tamen formam Ichneumonis elicere non possumus. Certe Plin. *lib. 10. cap. 63.* de generatione terrestrium animalium verba faciens, ait: *Felium & Ichneumonum reliqua vt canum* quæ intelligenda sunt quo ad generationis modum, & tempus, vt ex antecedentibus & subsequentibus colligitur, non quo ad formam, seu corporis figuram. Ichneumoni inimicas natura apes, docet *eod. lib. 10. c. 74.* Virulentum esse animal tradit *lib. 29. c. 4. & lib. 31. c. 9.* remedia vtrobique illius venenato morsui obuiantia describēs. Quæ omnia si recte perpendantur inter angues seu serpentes Ichneumonem reponēdum, præsertim reponente eodem Am. eundem inter Hydros, qui inter angues sunt, testimonio Plinii *lib. 29. cap. 4.* scribentis: *In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est, quod in aqua viuit, Hydri vocantur, nullis serpentium inferiores veneno*, Quinimo Plinius *cap. 23. libri* 8. in quo de Serpentibus, statim annectit caput 24. vbi de Ichneumone. Vnde Nicandri interpretis inscitia præcipue patere potest; qui Nicandri versus, quibus illius & aspidis pugnam describit, interpretatur, Ichneumonem Aquilæ speciem Herculi sacram esse affirmare non erubuit. Hoc animal Cocodillum necare docent & Plinius loco iam dicto, & Am. hoc in loco, modum quo id faciat, describens.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXII.

Serpentes quoque alit Ægyptus innumeras vltra omnem perniciem sæuientes, Basiliscos, Amphisbænas, & Scytalas, & Aconcias, & Dipsadas.

BAsiliscum describit Plinius *li. 8. c. 21.* Amphisbænam c. 23. eiusdem lib. & ad amussim, vt satis sit ad ea loca lectorem relegare. Scytalam minime describit idem author, quamuis *lib. 32. c. 5.* Scytalę morsum venenatum tradat. Columella libro 6. cap. 17. *Mus araneum*, inquit, *quem Græci μυγαλῆν appellant, quamuis exiguus dentibus, non exiguam pestem molitur.*

militur. Acontiæ, quæ inter serpentes fuerint, à nemine descriptum legi; verum ita appellatas credimus, quod virus iaculentur, namq; Græcis ἀκόντιον, iaculum est. Vnde Plinius *lib. 2. cap. 25.* Cometæ speciem Acontiam vocauit, quod iaculi modo vibretur ocyssime. Dypsadis Plinius minime figuram tradidit, sed tantum remedia illis morsibus docuit *lib. 23. c. 8. & lib. 32. c. 5.* à διψῶ, quod est *sitio* dictum, nam suo morsu sitim maximam inducēdo perimit, quod docuit Lucanus *lib. 9. Phar al.* Ex Sostrato illius figuram habemus talem: *Cauda lineis distinguitur duabus nigris, corpore albicante reliquo, vipera magnitudine minor.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIII.

Missa per militares numeros expeditionali tessera, cunctos transire iussit Euphratem.

IN re militari numeri appellantur militum ordines, seu coetus, puta cohortes, centuriæ, turmæ, legiones, & alia huiusmodi. Ita Plinius *in Epist. lib. 4* inquit: *Neque enim adhuc nomen in numeros relatum est, ideoque liberum est nobis Siluanum in locum suum subdere*, loquutus de Tribunorum ordine. Et *lib. 10. Epist. ad Traianum: Vt iam sacramento dixerāt, nondum tamen distributi in numeros erant*; quod eliciamus etiam ex lib. 5. Epist. 8. Ex quibus patet, numeros accipi in re bellica pro ordinibus, turmis, aliisque militum societatibus, quæ Græcis ταγματα appellantur. Ita obseruamus dici milites nondum in numeros relatos, quum delecti quidem sunt, nondum tamen in suos ordines descripti, quod etiam apud Iurisconsf. legimus, vt *l. 2 § exercitum, ff. de iis qui not infam.* Exercitum, non vnam cohortem, neq; vnam aliam dicimus, sed numeros multos militum, quod patet etiam ex *l. 8. § Veterani, ff. de Procur. l. 4. ff. de re milit l. 31. C. loca. & tit de test. a. mil l. 47.* Sic inquit Vlp. *Ex eo tempore quis in re militari incipit testari posse, ex quo in numeros relatus est, ante non.* Proinde qui nondum in numeris sunt, licet iam lecti Tyrones sint, & publicis expensis iter faciant, nondū milites sunt; debēt enim in numeros referri. Scio iuris interpretes exponere eo in loco pro numeris catalogum, seu breuiariū, aut matriculam, in quo milites descri-

describuntur;at rectius certe pro ordinibus,in quibus vnusquisque miles locatur,intelligendum, quamuis & hi suis catalogis comprehendantur. Hoc idem ex Historiæ scriptoribus confirmari potest. Capitolinus in Macrino ait : *Quod si vnius numeri consensus accederet,neque ille recusaret.* Et Fla. Vopiscus in vita Probi : *Accepit 16.millia tyronum , quos omnes per diuersas Prouincias sparsit , ita vt numeris limitaneis quinquagenos & sexagenos inferret.* Et apud Senecam *de Tranquillitate vitæ, cap.3.* legimus numerorum stipendia. Denique Claudianus in Epithalamio Palladii & Serenæ scribit :

Regnorum tractat numeros,cuneosque recenset.

Et forte ita illud Virgilianum accipiendum :

Nauita tum stellis numeros & nomina fecit.

Hoc est, cœtus & ordines stellarum cognouit , eisque nomen imposuit. Demum Suetonius *in Vespasiano,cap.6.*ita habet : *Reuocatis ad officium numeris parumper* ; quamuis *muneris* Beroaldus & alii legẽdum,non *numeris*, sed minus apte censuerint. Milites apud Cic. legimus *numerum* pro ordine & cœtu , nullibi tamen pro numero militari. Frequens tamen Am. huiusmodi denominatio , quod ex hoc loco facile patet,necnon & aliis multis. Et lib. 20. *E numero protectorum* dixit ; Et lib.23. *Id numeri Gallicani fremitu lætiore monstrabant.* Et lib. 25. *Tertiacorum equestris numerus à legionibus incusatus est.* Et rursus : *Melobaudes, Neuita, & Victor insignium numerorum Tribuni.* Et lib.26. *Leo adhuc sub Dagalaipho magistro equitum [illegible] nes numerorum militarium tractans.* Vbi considerandum,non *numerorum* simpliciter,& absolute,vt alias,sed cum adiectione *militarium* dixisse. Et paulo post : *Et militares partis [illegible]* Et iterum de Procopio : *Ex iisdem numeris notos sollicitare [illegible] perans.* Et lib.27. *Iouinque & Victoris fidentibus viribus [illegible]* Et iterum:*Cum Illyricis & Italicis numeris,quos regebat.* Et lib.[illegible] *trecentis militibus per singulos numeros lectis.* Et deinceps : [illegible] *quibus triginta quinque oppetiuere Tribuni vacantes , & [illegible] rum rectores.* Tacitus in descriptione vitæ Agricolæ [illegible] *Prouincias numeri.* Quibus sic se habentibus, miror [illegible] Rhodiginum , virum in lectione antiqua omnibus [illegible] rendum,*lib.29.c.8.* ex Tacito *in Agricola* tradidisse, [illegible]

vnte

in re militari dici milites, qui legionibus non insunt, nec sine signis tamen, quando ducem agnoscunt proprium; Lanceas nunc vocant separatas, qua in re quantum aberrauerit, ex dictis satis patere existimo.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIII.

Nec ideo tamen stiuam ignorant.

ARatri partem stiuam esse omnes consentiunt, quamuis de illius qualitate varia scribant. Partem enim illam, quam & regulam dicunt, & quia supra dentem aratri est posita, à stando dictam esse tradit Cœl. Rhodig. *lib. 26. cap. 5*. Alii etiam partem, quam manicum appellant, stiuam esse contendunt. Alii Chetlen, id est, rectum lignum, quod manu continet arator; De ea Virgilius Georg. 1.

Stiuaque quæ currus torqueat imos.

Et Ouid. 8. Metamorph.

Aut Pastor baculo, stiuæque innixus arator.

Et 4. Fastor.

Inde premens stiuam designat mœnia sulco.

At certe hoc loco pro aratri parte accipitur à Marcell. nisi dixerimus protulisse partem pro toto, vt sit sensus: Hyrcanos etsi venatibus vescantur, non tamen ignorare aratro terram pinguem colere. Ita & *lib.* 14. de Saracenis grassatoribus inquit: *Nec eorum quisquam aliquando stiuam apprehendit, vel arborem colit, aut arua subigendo quæritat victum.* Et lib. 31. de Hunnorum gente: *Nemo apud eos arat, nec stiuam aliquando contingit.* Quæ expositio quam maxime textui aptari videtur. At si quis eam non receperit, & mendum in textu esse dixerit, & *satiuam* legendum, non *stiuam*, haud reluctabimur; nam satiuum agresti opponi, non est qui ignoret, sicque interpretabimur satiuam, id est, culturam terræ, & sensus erit idem.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXV.

Clamabant hinc inde candidati, quos disiecerat terror, vt fugientium molem, tanquam ruinam male compositi culminis declinaret.

CAndidati communiori appellatione dicebantur antiquitus magistratuum seu dignitatū petitores, eo quod veste candida induebantur postulationis tempore, quod clare colligitur ex Macrobio *Saturn. lib.*1. Valerio Max. *lib.* 4. *c.*5. vbi mentio fit de Cn. Africano superioris filio, & Cicereio scriba, Præturæ competitoribus, Cicereus enim cum vidisset omnibus se Centuriis Scipioni anteferri, abiecta candida toga, competitoris sui suffragatorem agere cœpit. Et Plin. lib. 7. c.34. *Scipio Nasica in toga candida bis repulsa notatus à populo.* Et Liuio *lib.*27. vbi de M. Liuio Salinatore, & *lib.* 37. vbi de Catone censuram petente.

Nec obstat, quod Liuius idem *lib.*39. scribat, Q. Fuluium Flaccum Ædilem curulem designatum, sine toga candida petentem; Nam respondendum, eo quod Q. Fuluius Ædilis erat designatus, illius magistratus vestem exuere ei non licuisse, & aliam induere. Nec etiam aduersatur, quod Spartianus scriptum reliquit *in Seuero*, illum scilicet a Marco non in candida, sed in competitorum grege Prætorem designatum; Nam id Imperatoria potestate factum, legibus & consuetudine posthabitis in Seueri honorem. Nec minus officit, quod idem Liuius *lib.* 4. tradit, Tribunos Plebis legem tulisse, ne cui album vestimentum addere petitionis causa liceret; Nam licet lex ea, reluctante maxime populo, victrix & lata sit, nihilominus postea abrogatā vel neglectam exoleuisse dicendum est. Cur autem postulantes veste alba vterentur, docet Plutarchus *in vita Pauli in Coriolano*, & *idem in Problematibus*. Et quomodo peterent candidati magistratus, explicat late Cic. *in orat. pro Plancio*, & *petendi ordinem ad Q. Fratrem de petitione Consulatus.* Nec solum candidati dicebantur Consulatus petitores, vt male reus stella [illegible] sed cuiuslibet magistratus quod adeo manifestum est, vt nulla indigeat prorsus probatione. Illud tamen non reticendum,

quod

quod Isidorus scriptum reliquit, candidam vestem, albam simpliciter non fuisse, sed candidæ intendendæ albedinis causa Cretam additam. Candidati quoque dicebantur, qui toga alba tyrones die Tyrocinii induebantur, quam & vestem puram dixere, quod constat ex Cic. *ad Atticum*, & Plinio *lib.* 8. Candidatos Principis obseruamus apud Suetonium *in Augusto*, c.... Et erant quos Principes populo commendabant in magistratuum petitione. *Quoties*, inquit, *magistratuum Comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circuibat, supplicabatq; more solemni, ferebat & ipse suffragium in trib. vt vnus è populo.* Horum meminit Quintil *lib.* 6. vbi inquit. Aug. Galbam pilam negligenter petenti dixisse: *Sic petis tāquam Cæsaris candidatus.* Hi enim negligenter petebant Principis cōmendatione securi, quam minime irritam futuram confidebant. Apud Iurisc. tamen candidatos Principis alios obseruamus. Nam Vlp. *l. vlt. ff. de off.* Quæst. candidatos Principis appellat, qui Epistolis siue orationib. Principis in Senatu legendis vacabant, quos & Quæstores candidatos vocatos alibi docuimus ex Lampridio *in Alex.* & ideo candidati dicebātur, quod officium illud esset quasi ingressus & primordium cæterorum honorum & magistratuum gerendorum, vt ibidē Vlp. & Dion *lib.* 54. docent. Hinc per translationem aliarum quoque rerum, præter magistratum, petitores & affectantes, candidati sunt dicti. Sic apud Quintil. *lib* 12. legimus candidatos eloquētiæ, & Plinium *in Paneg.* Candidatos gloriæ & immortalitatis, apud Hieron. Catechumenum fidei candidatū, & ad Panmachium, Munerarium, pauperū & egentium cādidatum dixit. Tranquillus *in Galba*, c.... Icelium libertum Equestris gradus candidatum appellat. Et Seneca ad Lucillum, Hominem multarū rerum candidatum scribit. Et candidatos restitutionis Tertullianus *lib.* 2. dixit. Ex his deducendum puto, in bello Imperatoris candidatos fuisse milites fortes & insignes, qui in pugna Imperatorem circuibant & propugnabant candida veste induti, & exornati, vt sub oculis Augusti præclare & strenue præliando, ostenderent, se ad maiora aspirare, & militaria officia merito ambire, ac ad dignitates militares iure promouendos.

Testem

Teſtem vnum habeo Vegetium *lib. rei militaris primo*, ſcribentem, candidatos milites dictos principales, quique priuilegiis muniuntur. Amm. *lib.* 31. de Valente Imp. *Sed cum candidatis & ſpadonibus paucis prope ad agreſtem caſum relatum.* Et rurſus: *Vnde quidam de candidatis per feneſtram lapſus, captuſque à Barbaris prodidit factum.* Et iterum: *Ex candidatorum numero, qui ad officia promouebantur, promoti dicebantur, donec officii adminiſtrationem ſuſciperent*; Ita, qui ad Tribunatum, exempli gratia, promouebantur, donec Tribunatum re ipſa aſſequerentur, Tribuni vacantes dicebantur, quorum meminit Amm. *lib.* 31. quemadmodum, & ibidem Potentiam promotorum Tribunum dixit. Et rurſus: *Partes enim noſtræ candidatos aliquos, qui pridie præterito ad eo defecerant pellexere.* Et paulo poſt: *Verrexere, vt ſtatutum eſt, candidati.* Hæc habui, quæ in re à nullo antea (quod ſciam) declarata, ex coniectura adducerem, & quæ textus ſenſui quammaxime conuenire palam eſſe putarim.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXV.

Veluti ad pallium mox reuerſuri.

AD pallium reuerſurum dixit Iulianum Am. hoc eſt, ad vitam priuatam, ac Philoſophiæ ſtudia, quibus antequam ad Principatum aſſumeretur quam maxime oblectabatur; Vnde Literionem Græcum ab adulatoribus Conſtantii vocatum per irriſionem, ſuperius *lib.* 17. idem Am. tradidit. Pallium enim, vt alias docuimus, Græcorum proprium, ſicuti toga Romanorum indumentum fuit, & præſertim Philoſophorum, vnde illud Herodis à Gellio *libro* 9. relatum: *Video barbam, & pallium, Philoſophum nondum video.* Ita Græci palliati, & palliatæ Comœdiæ ritu Græco ſcriptæ ſunt appellatæ. Procliuem autem Iulianum ad deponendum Imperium, & ad priuatam vitam ac ſeceſſum, illud commonſtrat, quod paulo infra tradit Am. idem: *Aliquotuſque tumentes armatos, diſceſſurum ad vitam minaretur priuatam, ni tumultuare deſiſterent.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XV.

Nec ad victum aliquid, nisi Abrotanum, & Absynthium, & Dracontion, aliaque herbarum genera tristissima.

QVum anno 1595. in suburbano meo Montanariæ, tertio amplius lapide ab vrbe Mantuana distante, perillustris Doctor & Eques Alexander Lisca, tunc Mantuæ præfecturam iustitiæ gerens, aliique viri nobiles vna rusticaremur, ac nobis prandentibus famuli inter bellaria obtulissent olus, quod Draconem seu Dracunculum vulgo vocant, cuiusque comestione vini potus sapidissimus redditur, dicebam ego, maxime mirandum, insignem hanc herbam, non nisi paucis annis antea notam; Quibus ille respondit me in errore versari, quum de ea Am. Marcell. *lib.25.* meminerit. Acquieui tunc doctissimi viri sententiæ; at postmodum codice assumpto, locum hunc perlustraui, & minime ad propositam rem facere cognoui, siquidem Dracontium, cuius verba facit Am. Abrotano Absynthioque coniungit, aliisq; herbarum generibus tristissimis, tantumque abest vt esui sit idoneum, quod etiam venenata qualitate nō careat, ex Dioscoride, *lib.2.c.155.* & *156.* vbi de Dracontiis seu Dragonteis verba facit, & docet etiam experimentum. Quinimo & de illius semine Plinius *lib.24.c.16.* ait, quod feruens mordaxq; est, tantumque ei inest virus, vt olfactum grauidis abortum inferat, quamuis de Aro, quam Draconteam minorem nos vocamus, dicat, eam in cibis præferri excoctam, quod quantum sit verum, nescio; Illud profecto nobis compertum est, illius radicem crudam comestam, ita fauces astringere, vt deglutionem propemodum intercipiat. Quamobrem concludendum, de Dracone nostro, nobilium mensis familiari, minime Ammianum hoc loco loquutum, sed de alia herba, *Dracontio* appellata; namque describit exercitum post Iuliani necem sub Iouiano male actum, inediaque vexatum, in amplissimam planitiem peruenisse aridam aqua, præter salsam & fœtidam, destitutam, & in qua nihil ad victum reperiebatur, nisi Abrotanum, Absynthium, & Dracontium, aliaque herbarum genera tristissima.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVI.

Et rumore tenui obscuris paucorum susurris nomen praestringebatur Equitii scholae primae scutariorum etiam tum Tribuni.

Literarium ludum seu Gymnasium communiori significatione Scholam significare notissimum est, vt millies vlus apud Cic. A qua voce *Scholares* dicti discipuli, & qui in Schola scientiis operam nauant, quam dictionem Latinam probat Alciat. *in post. anno. in lib.* C. auctoritate Quintiliani *lib.* 2. aduersus oppositum sententiis. A schola huiusmodi quoque scholastici dicti Rhetores & Declamatores, testimonio Plinii Epist. *lib.* 2 & Senecæ, *Epist* 155 & 156. & Taciti *lib. de Oratoribus* Iurisperitis tamē Scholastici sunt Aduocati, & causarum forensium actores, *vt in l.* 2. *C. de luc. aduoc.* & in Cod. Theodosii de iisdem est lex. *συνήγοροι* vocantur isti *Nouell.* 80. Ita & *in c.* 10. *Sardinensis Concilii*, & *in c.* 99. *Carthag. Concilii* & *in passione Dorotheæ Virginis.* Theophilus quidam Aduocatus præsulis, scholasticus appellatur. At sicuti hæc ciuilis scholæ significatio exiltit, ita & alia militaris, & palatina, seu aulica reperitur, corpora seu ordines officialiū seu militum significans, hoc est, eorum qui munere & officio aliquo, quod ad Principis ministerium pertineret, fungebantur. Harum vndecim Iust. *in l. vlt. C. de loca.* enumerat, cum Notitia tantum decem describat. Omnes autem sub magistri officiorum imperio fuisse constat ex l. 1 & pass. *C. de offic.* Sunt autem hæc Scutariorum 1. 2. & 3. Agentium in rebus, Armaturarum Seniorum, Armaturarum Iuniorum, Gentilitium seniorum, Gentilitium iuniorum, Scutariorum sagittariorum, Scutariorum clibanariorum, & fabricensium vndecim. Obseruamus quoque scholam equitum, & peditum. *l.* 6. *C. de aduo. diuers. iud* Scholam Scriniariorum, *l.* 9. *C. Theod. de anno. cum l.* Scholam domesticorum *l.* 3. *C. vbi Senat.* Scholam silentiariorum *l* 4. *C. de silentia*, Scholam Palatinorum, *l.* 11 *S. fin. autem*, *C de iudiciis.* Scholam societatis sacrarū largitionum, *l.* 13. *C de pal. sac. largi.* Et à scholis huiuscemodi scholares dicti, qui in eisdem continebātur, & versabantur. Vnde & militest-

lites scholares vocatos legimus *tit. C. de priuileg. schol.* & loca, in quibus degebant, & conueniebant, *scholæ* dicta, Plinio authore: *Alexandrum*, inquit, *& Philippum cum Minerua, qui sunt in schola Octauiæ Porticibus & Philippi.* Et apud Vitruuium obseruamus scholam in balneis seu thermis, in qua scilicet illorum officiales & ministri conuenire solebant, vt ego interpretor.

Sed ad rem propius accedentes; Qui scutarii essent (ex quibus tres constitutæ erant scholæ, vt diximus ex Iustiniano, cuius primæ hic meminit Amm. & secundæ *lib.* 25 inquiens, Valentiniano a Iouiniano Augusto Scutariorum secundam scholam regendam commissam) non facile est decernere, quum in re hac scriptores sobrii admodũ fuerint. Scutarii qui sint, aperuisse videtur Firmicus: *Mercurius* (inquit) *cum Venere in horoscopo partiliter constitutus in diurna genitura Scutarios faciet, vel Imperatorum protectores, vel qui proprio excubitu salutem Principis seruent.* Ex quibus forte quis existimare posset, scutarios ex protectorum numero fuisse. At hoc falsum manifeste, nam protectores multo nobiliores & præstantiores habebantur, vti demonstrauimus superius, quum de illis pertractaremus, nam illud, *vel protectores*, non coniunctiue intelligendũ, sed disiunctiue legẽdum. Milites certe fuisse scutarios, tum ex iam dictis colligimus, tum etiã quod scuto munirentur, & armarentur, à quo scutarii dicti; quemadmodum, & à scuto qui scuta faciunt, scutarios dixit Plautus in Epi.

Id modo videndum, vt materia suppetat scutariis.

Et Vegetius *lib.* 2 Scutarias fabricas in Romana militia habitas tradit. Non solum autẽ ex his dignoscimus, Scutarios milites fuisse, sed & equestris militiæ; nam Romani clypeos peditibus, scuta equitibus dedere, testimonio Seruii enarrantis eum Virgilii 9. *AEneid.* locum:

Trecentum scutati omnes Volscente magistro.

Et cum Palatinæ familiæ essent Scutarii, & equis stabuli Principis vsos existimandum. Vnde & hodiernis temporib. in Regia Gallorum qui Regis stabulo præest, *Magnus Scutarius* dicitur, & *Scutarii* qui sub eius potestate sunt positi

appellantur, qui antiquitus Comes seu Præfectus, & magister stabuli dicebatur,&erat in aula præcipua dignitas;Quod intelligi facile potest, quia Valentinianus Imperator creatus, in Imperii consortium Valentem fratrem asciscere volens, eum prius stabulo suo præfecit, cum Tribunitia potestate,mox Augustum pronunciauit. Nunc quoq; Venetiis *scholas* similitudine quadam appellant collegia & confraternitates laicorum, puta cerdonum, nautarum, fabrorum, & alia huiusmodi, ita & confraternitatem D. Rochi, Misericordiæ, & cæteras plures. De scutariis & scholis alibi etiam pluries Am.vti *lib.26.*de Sereniano, qui apud Valentem domesticorum præfuit scholę.Et lib.27.*Valerianus domesticorum omnium primus,& Natus spado quidam scutarius*, & paulo ante: *Lupicinus scutarius vnus, & alter è schola Gentilium.* Idem lib.14. de Constantii præcepto, Gallo Cæsari: *Solis scholis iussit esse contentum Palatinis & protectorum, cum scutariis & gentilibus.* Et paulo post : *Aduocatos Palatinos primos scholarum alloquutus est mollius.*Et li.31.*Et punito scutario proditore.*Quæ fusius diximus, quum ab aliis parce admodum & perperam quoque ab aliquibus, præsertim à Cassanæo *in suo Catalogo gloriæ mundi*, hæc &alia pleraq; consimilia sint exposita.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVI.

Insigni genere Procopius in Cilicia natus, & educatus, ea consideratione,qua propinquitate Iulianum postea Principem contingebat, à primo gradu eluxit; & vt vita moribusque castigatior (licet incultus erat & taciturnus) notarius diu perspicaciter militans, & Tribunus,iamque summatibus proximus.

PRocopium Notarium, pariter & Tribunum diu perspicaciter militasse tradit Ammianus; ita vt innuere videatur, notarios ex militum numero fuisse, quod tamen aliter se habere constare potest; Siquidem notarii Vet. Glossæ σημειογράφοι proprie dicuntur,qui excipientes verba dictantis per notas & compendia scribunt, ex Paulo *in l.Lucius Titius, ff. de milit.test.* ideo ταχυγράφοι Græce dicti, id est, velociter *scribentes.* Hos eleganter Basilius in Epistolis describit, & Ausonius *Epigram.*150.quum dixit:

Tam

Puer notarum præpetum.

Et Martialis libro 14. Epigram. 208.

Nondum lingua ſuum dextra peregit opus.

A notis itaque, quibus compendioſe ſcribebant, notarii appellati. Verum quum & literæ alphabeti *Elementa* ſcilicet & *Notæ* ſint dictę, hinc factum eſt, vt & notarii publice ſcribentes nuncupentur, quales præſertim apud nos actus publicos, pactiones contrahentium, voluntates, & teſtamenta literis excipientes. Vnde Plinius in Epiſtola: *Ad latus Notarius cum libro & pugillaribus.* Nam & notæ σημεῖα à Plutarcho in Cicerone nuncupantur, & Cicero ipſe *libro 12. ad Atticum*, inquit: *διὰ σημείων ſcripſeram.* Quam ſcribendi rationem à Tirone Ciceronis liberto inuentam, auctam demum à Mæcenate & Seneca, traditum eſt; & quamuis ad celeriter quiduis excipiendum percommodam, tamen Iuſtinianus in libris ſuis, notis quicquam ſcribi, *l. 2. C. de vet. iur. enuclean.* vetuit, & Paul. *l. 6. ff. de bon. poſſ. & l. 40. de teſt. mil.* quæ notis in teſtamentis ſcripta eſſent, pro non ſcriptis haberi voluit. Et ante ipſos Iuriſconſultos id quoque obſeruatum legimus apud Suetonium *in Galba, cap. 5.* Sed non ſolum iſti, ſed & qui Principum à ſecretis ſunt ſcribæ, notarii olim ſunt nuncupati, vti *libro 12. Cod. tit. de Primicerio & Notario.* Et apud Lampridium in Alex. *Eum notarium, qui falſum cauſæ breue in Conſilio Imperatoris retuliſſet, inciſis digitorum neruis, ita vt nunquam poſſet ſcribere, deportauit.* Et Spartianus in Diadumeno: *Iſtæ literæ per notarium proditæ illi puero multum obfuiſſe dicuntur.* Et Vopiſcus in Aureliano: *Mneſtheum quendam, quem pro notario ſecretorum habuerat libertum.* Et Ammianus *libro 26.* vbi de Iouiani Iuliani Auguſti notariorum primi nece. Et paulo poſt de Sophronio Valentis notario, præfecto poſtea Conſtantinopoleos. Notarium etiam Principis legimus apud eundem Ammianum *libro 30.* Sed non ſolum Imperatores, ſed & Duces militum, & Tribunos notarios habuiſſe conſtat ex Trebell. Poll. in D. Claudio: *Notarium quem refundat vnum*, & ex hoc Ammiani Marcellini loco, & aliis etiam; qui quum in militia deſeruirent, iure optimo militare etiam dicebantur. Ammianus libro 28. *Tranſiit cum*

notatio Dux, vt iussum est, statim. Et iterum: *Vt notarius in arra ptus*; Et *lib.* 29 de Theodoro: *Secundum inter notarios adeptus iam gradum.* Et libro 29. *Bassianus procerum genere natus, notarius militans inter primos.* Et libro 30. meminit Faustini filii sororis Viuentii præfecti Prætorio, & notarium militantem dicit.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVI.

Hæc implacabilitas causæ quidem piissima, sed victoriam fœdantis innocentes tortoribus expo'u't mu'tos. vel sub Eculeo caput [illegible] uos aut ictu ca. nificis torui substrauit.

Sl ab equo equuleum deriuemus, per *q*, non per c scribendum, quod plerique faciunt. Isidorus *eculeum* scribit, & ita dictum ait, quod extenderet, quæ sane deriuatio minus congrua videtur ex ipso vocum sono. Hunc autem apud antiquos tormenti genus fuisse manifestum est, quo ad veritatem à reis eruendam vtebantur. At quale instrumentum esset, memoriæ mihi ne traditum est. Inter recentiores Carolus Sigonius *lib. 3. de Iudi iu*, profitetur illius descriptionem ex veterum monumentis elicitam, inquiens *Equuleus catasta fuit lignea cochleata ad intendendum & remittendum apta.* Tormenti vero genus erat huiusmodi; Vbi catastæ haberet brachia pedesque eius, qui torquendus erat, neruis quibusdam, quæ fidiculæ dicebantur, alligauerant, tunc catasta intensa, atque in altum eleuata, vt ex ea, quasi ex cruce quidam ille penderet, eique compagem ossium diuellebant. Quod vero catasta huiusmodi lignea in altum attolli solita esset, comprobare conatur ex Sozomeno *Historiæ Ecclesiasti a libro 5. capite* 11. scribente de D. Vincentio: *Et quum ad tormentum lignum adduxisset, in sublime attolli iussit.* Et Eusebio pariter *lib. 5 Hist Eccles. lib. 5.* vbi habet de eodem: *Pedum extensiones in ligno.* Et Prudentio in Hymno eiusdem:

Euiscerandum corpus equuleo eminus pendere.

Et paulo post:

Iubet amoueri noxialem stipitem.

Et iterum:

Emitto vocem de catasta celsior.

Eandem

Fandem autem machinam cochleatam fuisse elicitur ex versu veteris Poetæ Pomponii; qui à Nonio Marcello profertur talis:

Et vbi insilui in cochleatum equuleum,
Ibi tolutim torqueor.

Quod autem brachiis, pedibusque equuleo fidiculis alligatis corpus hinc inde distentum diuelleretur cum dolore maximo, constat ex eodem Prudentii Hymno, vbi ita Tyrannus imperat.

Vinctum retortis brachiis
Sursum ac deorsum expendite,
Compago donec ossium
Diuulsa membratim crepent.

Item ex Hymno eiusdem D. Romani, vbi Martyr ita ex Equuleo loquitur.

Miserum putatis quod retortis pendeo
Extentus vlnis. quod reuelluntur pedes,
Compago neruis quod sonat crepantibus.

Euseb us equuleum summe distentum ait, quum ad quintum foramen peruenisset; inquit enim eodem lib. 5. τοὺς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν ἐπὶ πέμπτον διατουνομένων τρύπημα. Ideo Valerius Maximus *de patientia* inquit, laxato equuleo Zenonem Hiarcho Tyranno aurem morsu corripuisse. Et Hieronymus in Theodoro: *Fidiculas laxauit, soluit equuleum.* Et Quintilianus declamat. vlt. *Ideo enim equuleum mouebam artifex senex, tenebam fidiculas ratione sæuitiæ, vt leniter sedibus suis remota compago, per singulos artus membra laxaret.* Hæc profecto Sigonii sententia satis rationi consona videtur. Nihilominus non defuere, qui equuleum tormenti genus dixere, ita dictum ab equi forma, stipite scilicet, cui rei veluti equo imponebantur, ac varie torquebantur. cui opinioni fauet Turnebus *libro Aduersariorum* 15. *cap.* 16. scribens: *Equuleus tormenti genus est a similitudine nomen habens, quasi paruus equus sit, erat autem machina lignea equo similis, cui imponebantur, qui torquebantur.* Huic sententiæ suffragari videtur, quod temporibus nostris Iustitiæ præfectos videmus tormenti instrumenti quodam genere vti, quod iure

à similitudine equuleum appellare licet. Namq; quatuor stipites ita adnectunt, vt quatuor equorum crura videantur in infima parte, quæ solo hæret, exterius extensos, in superna vero ita compaginatos, vt hinc inde asseribus circumuesti in supremis in lineam rectam desinant, quæ acuminatam angularem peracutam formam efficit, hanc autem ferrea lamina circunducunt, cui Reos tanquam sessores imponunt pedibus grauibus ponderibus annexis, quæ tamen humum non contingant, & manibus retro ligatis. Nec præsens Ammianus refragatur, nam ait; Reos sub equuleo caput incuruos ictui carnificis substratos, quæ magis huic, quam priori sententiæ accommodari videntur. De Equuleo Iurisconsulti *C.d. malef. & Mathem. l. etsi excepta, in fi. De hoc. 23. q. 1. cap. 1. per Archidia. Seneca lib. 2. Epist. Cic. lib 5. Tusc ul. & lib. de Finibus 4.* ex quibus tamen equulei forma elici nullo pacto potest. Et Am. *lib.* 28. de Hemetio Africæ Proconsule: *Inductusque in iudicium, quamquam incuruus sub equuleo staret, pertinaci negabat instantia.* Quod vero fidiculæ non essent equulei pars, vt adnotauit Sigonius, patere potest ex eodem Ammiano *lib.* 29. scribente: *Intenduntur Equulei, expediuntur publica pondera cum fidiculis & verberibus.* Lib. 14. *Quorum aduentu intendebantur equulei.* Sed de fidiculis fusius in Suetonii dilucidationibus egimus.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVII.

AEdificia erigere exordiens noua, vel vetusta quædam instaurans, non ex titulis solitis parari iubebat expensas, & si ferrum quærebat, aut plumbum, aut æs, aut quicquam simile, apparitores immittebantur, qui velut ementes diuersas raperent species, nulla pretia persoluendo.

TItuli dicti à tuendo, quasi tutuli, quod libris, fabricis, prædiis, factum authoris, ac possessionem tueantur, ita tituli milites ob id dicti, quasi tutuli, quod patriam tuerentur, authoritate Festi Pompeii *lib.* 14. De titulo libri est illud Ouidii lib. de Remed. Amor.

Legerat huius amor titulum, nomenque libelli.

Et Martialis:

Vnum de titulo tollere iota potes.

Et quia olim tituli rubris literis inſcribi ſolebant, ideo rubricæ etiam dictæ. Iuuenal. Sat. 10.

Cauſſas age, perlege rubras maiorum leges.

Quod pariter docent Iuriſperiti *in l. 1. ff. ſi cert. pet. & in l. 2. §. penult. ff. de interdict.* De prædiorum titulis, in quibus ſcilicet Dominorum nomina erant inſcripta, vt ex eis, cuius eſſent, dignoſceretur, eſt rub. lib. Cod. 11. *Vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat.* Item de his, qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt. Appellantur & ſigna in rub. in ſequenti. Moris autem fuit, vt quum prædium aliquod fiſco caducum, commiſſum eſſet, Comes priuatarum rerum Principis, illi, publicis perſonis adhibitis, affigeret titulum, ex Valent. *l. 3. C. de bon. vacant.* De titulis ædificiis apponi ſolitis, Sueton. in Domitiano, cap. 5. *Plurima & ampliſſima (inquit) opera incendio conſumpta reſtituit, ſed omnia ſub titulo tantum ſuo, ac ſine vlla priſtini authoris memoria.* Et hoc loco Amm. de Lampadio, qui per omnia ciuitatis membra, quæ diuerſorum principum exornarant impenſæ, nomen proprium inſcribebat, non vt veterum inſtaurator, ſed conditor; Quo vitio laboraſſe Traianus dicitur Princeps, in quibus poſtremis verbis mendum ineſſe puto, & legendum potius *Domitianus*, cui hoc vitium adſcriptum diximus ex Suetonio: minime vero de Traiano id vllibi legatur. In iure Pontificio tituli dicti certæ ſedes clericis attributæ, in quibus ſuum munus exercerent, poſtea eo nomine prædia iis ad victum cultumque aſſignata, *lib. feud. 1. tit. 6* §. 1. ſi Epiſcopus, vel Abbas, vel Abbatiſſa, vel Dominus plebis feudum dederit de rebus Eccleſiarum, quæ iis ſubiectæ ſunt, & tituli vocantur. De eiſdem in Concilio Chalcedonenſi, & in Can. *neminem, diſtinct.* 70. Titulos etiam dicimus in magiſtratibus, per quos, gradus & dignitates eorum demonſtrantur. *Nou. de manda. Princip.* § *titulos, conſtit.* 17. Ita & tituli, & titulati, eccleſiaſtici & ſeculares. Ouidius lib. 2. Faſtorum:

At tum proſequimur ſtudioſo pectore Cæſar
Nomina per titulos ingredimurq; tuos.

Sic *tit. Iustiniani* inscribitur in Instit. At nulla harum significatione tituli hoc loco accipiuntur, sed eo modo, quo Iurisconsulti vtuntur passim, vbi de possessione & vsucapione loquuntur, & aiunt, quod tituli veri & iusti ad vsucapiendum illi sunt, qui ad rei dominium acquirendum & transferendum per dominum idonei sunt, qui iustam causam habent traditionis, qu les plures numerantur *lib. 7. Cod. tit. 26.* & alibi pluries. Insigniores vero sunt tituli legitimi vsucapionis, *pro soluto, pro transactione, pro emptore, pro donato, pro dote, pro hærede, pro derelicto, pro legato, pro suo.* Si vero causa, ex qua quis vsucapit aliquid, non soleat transferre dominium, possessio seu vsus illius rei minime legitimus & iustus erit, puta, si quis ex causa pignoris vel precario possideat & vsucapiat, vel si furto eam adipiscatur, siue nomine locationis, depositi, commodati. Itaque, inquit Am. Lampadium vrbis moderatorem, ædificia erigentem noua, & vetusta instaurantem, non ex titulis solitis, id est, suetis & legitimis, quales enumerauimus, parasse impensas, sed si ferrum quærebatur, & vel plumbum, immissos apparitores, qui diuersas raperent species, sicque iniuste ac illegitimo titulo illis vsum esse.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Natus ex patre Tubulario Præsidialis officij.

Doctissimus Budæus *in annot. in Pandect. in l. quidam Hyberus, de seruit. vrb. præd.* docet, non legendum *tribu[illegible]s*, sed *tubulos.* Tubi vero seu tubuli sunt canales fictiles, vel ex alia materia variis vsibus accommodati, præcipue vero ad aquam deducendam, Vlpian. de cloacis, l. 1. *Cloacæ appellatione & tubus & fistulæ continentur.* Et Proculus lege dicta: *Non licet autem tubulos habere admotos ad parietem communem.* Cic. de leg. inquit: *Ductus aquarum, quos isti tubos & euripos vocant.* De tubulis fictilibus meminit Vitruuius in 8. *Ductus* (inquiens) *aquæ fiunt generibus tribus riuis per canales structiles, aut fistulis plumbeis seu tubulis fictilibus* Et Plinius: *Pinus, picea & alni ad aquarum ductus in tubos cauantur.* Tubulos Paulus I.C. alibi pro caniculo, per quem paries calefit, interpretatur. Hi

calores

calores,inquit,in eisdem tubulis inueniuntur; Olim enim domos hyeme calefieri solitas, vapore calido per parietes cuniculis disseminato, constat vel etiam ex ipsis fabricarum antiquarum ruinis adhuc extant bus. Et Seneca 14. *ad Lucil.* docet,antiquos parietibus tubos immisisse,per quos circumfunderetur calor. quo ima simul & summa æqualiter fomentum caperent. Ex dictis itaque interpretari possumus, Ammianum Maximinum arguentem natalium obscuritatis, illius ; autem fuisse tubularium præsidialis officii scripsisse,hoc est,curam habuisse deducendæ aquæ ad Præsidis officium, vbi scilicet præses officium suum exercebat per tubos, vel excalefaciendi præsidis officii locum per calidos & ignitos vapores per tubos perductos. Si enim tabularium simpliciter vocasset, existimarem, intelligendum tuborum artificem, sed illud additamentum, *præsidis officij*, repugnare huic interpretationi videtur. Cur enim & non in communem aliorum vsum tubos fecisset, & cur opus præsidis officio peculiari & proprio tuborum seu tubulorum opifice indiguisset. Veniebat in mentem,interpretari posse tubularium tubicinem officii præsidis: A tubicinibus enim sacrorum tubas appellari tubos,docet Turnebus *lib.* 22. *Aduers.c* 9. ex Varrone *lib* 4. *linguæ Latinæ*, vbi de tubulustrio,siquidem magistratus præcipuos quoslibet suos habuisse tubicines, & hodie etiam habere manifestum est. Verum quum passim apud eundem authorem tubicines propria & vsitata appellatione dictos obseruemus, cur hoc loco tubularium tubicinem appellarit,non video.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Dum studebat inter altaria celsius gradientes, vt quidam memorant,imitari Bracmanos.

BRacmanos,seu,vt alii scribunt *Bracmanes*. alii vero *Bragmanos*,Indiæ populos hos esse,& inter hos sapientes seu Philosophos, tradidere Plinius *lib.* 6. *cap.* 17. Strabo *lib.* 15. Apuleius *lib.* 2. *Floridorum*. Philostratus *in vita Apollonij,lib.* 1. *cap.* 1. *&* 13. *& lib.* 3. *cap.* 4. Appianus *bell. ciuil. lib.* 2. Eusebius *libro Euangelicæ præparationis* 6. *cap.* 8. Hos & Syluicolas nunco-

nuncupatos, tradit Strabo *lib.* 5. quod in ſyluis degerent, ſylueſtribus fructibus viuentes, quod publico oryzæ & farinæ a[illegible]ntur cibo, & quum ad eos Rex acceſſerit, adorare il[illegible]is ſit, quod ſyderum diligentes ſint obſeruatores, (v[illegible]ad eos profectum Apollonium Thyaneum, vt Iarcham in ſolio aureo ſedentem de ſyderum motu audiret diſſerentem, tradit D. Hieronymus in præfatione Bibliorum) quod vini ac Veneris ſint expertes, quod infanti ſtatim nato adhibeant curatorem, & magiſtrum, cuſtodemque; quod virginem propter inopiam virum nanciſci non potentem in forum producant, & claſſico conuocata turba, pudibundisque oſtenſis, cui placeret, nuptui darent, quod à carnium eſu abſtineant; qui, & alii eorundem mores legi poſſunt apud præcitatos authores, necnon Porphyrium *lib.* 4. *de abſtinentia animalium.* Sed quod præcipue ad præſens negotium facit, apud Bardeſanem Babylonium, qui horum vitam, teſte Euſebio loco citato deſcripſit, eosque apud Indos ſapientes appellans, bifariam diuidit, in Samaneos ſcilicet & Gymnoſophiſtas. Hos alternis pedibus inſiſtentes ab exortu ad occaſum Solem contueri, inquit Plinius, *lib.* 3. *cap.* 2. Quod & D. Auguſtinus *lib.* 15. *de ciuit.* confirmat. Ad quæ forte reſpiciens Am. de Leone Maximini collega ſcribit, eum ſtuduiſſe huc & illuc contorquere pedes, vt ſaltare, non incedere, videretur, & imitari Bracmanas inter altaria celſius gradientes.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Nec ſi fieri fuiſſet neceſſe, inſtructiones, vel ex ipſis tabulariis ſuppeterent.

TAbularii olim dicti, qui ciuitatum aut prouinciarum chartas tractabant, vt liquet apud Iuriſconſultos, *l. penult. C. de tabula. lib* 10. *& l. vlt.* § *hi quoque, ff. de muner. & honor. l.* 3. §. 2. *ff. de tabul exhib.* Item apud eoſdem dicti tabularii, qui publicas rationes tractant & ſupputant: *ex l.* 1. *& l. miſsi. C. de exactor. trib. l.* 2. *C de numer. l.* 1. *C. de immu. nemi conceden. l.* 1. *C. de cenſibus.* Tabularii quoque ſunt dicti, qui non ſolum publicas

eas tabulas obsignabant, sed & qui in rebus priuatorum quoque adhibebantur, vt subscriberent, vel stipularentur, aut fide publica firmarent, vt passim apud Iurisperitos, & præsertim *in l.si quis decurio, C.de pactis, l.1. & 2. de tabul.Cod. lib.10.& in tit.de tabell.in Authenticis* Nouell. *Iustinianeis.* Et de iis pariter Cornelius Tacitus *lib.*14. inquiens: *Igitur Fabianus tabularius, quos modo memoraui, & aliis minus illustribus obsignat.* Quamuis *tabulas iis, quos modo, &c.* legendum, non *tabulariis*, ostenderimus in Liuii dilucidationibus. Tabularius quoque dictus calculator, quem Græci ψηφιστὴν vocant, qui scilicet in tabula calculandi & computandi artem pueros docet, vel alias eam artem tenet, *l.1. §.ludi.ff. de extra.cognitio & l.vlt. ff si mens.fals mod.ostend.* At certe nullo horum modorum hæc vox hoc loco accipienda, sed pro Archeio seu *Archiuio*, vt vulgo dicimus, scilicet pro eo loco, in quo instrumenta, literæ & tabulæ, cæteræque huiusmodi publicæ scripturæ asseruantur. Cicero de nat. Deorum, lib.3. *Sed exeamus è theatro, veniamus in forum sessum, ite precor, quid? vt iudicetur, qui tabularium incenderit.* Et in orat. pro Archia Poeta: *Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello incenso tabulario interiisse scimus omnes?* Et in orat. pro Rabirio: *De peculatu facto, de tabulario incenso.* Virgilius Georgic. lib.3.

Insanumq́; forum, aut populi tabularia vidit.

Liuius lib.43. *Censores è templo in atrium libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabulis publicis, clausoq́; tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se, &c.* Et Plutarchus *in Problemat.* ait, Tabularium dici Saturni templum, in quo tabulæ publicæ custodiebantur; Quod pariter Seruius in illum Virgilianum superius citatum locum confirmat. Ad huius quoque similitudinem dictus quoque locus, in quo priuata cuiusque patrisfamilias instrumenta & cæteræ scripturæ seruantur, l.92.ff.de leg.3. *In fundo autem vno,* inquit Paulus, *ex his, qui prælegati sunt, tabularium vnum est, in quo sunt & complurium mancipiorum emptiones, sed & fundorum & variorum contractuum instrumenta, præterea & nomina debitorum.* Itaque Ambr. se excusans, si non omnes neces in vrbe à Maximino & Leone

Leone iudicibus patratas describit, inquit, minime necesse fuisse narrare, quæ per viles personas, quas [illegible] appellat, transi-re, quod si fieri etiam fuisset necesse, nec suppeterent instructiones ex ipsis tabulariis excerptæ, hoc est, ex scripturis publicis in ipsis tabulariis custoditis.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Quum Iustitium esse quod timebatur, non Iudicium, aperte constaret.

IVstitium iurisdictionis intermissionem seu iuris cessationem dixere antiqui, quo tempore lege agi non poterat. Gellius *lib.*20 *cap.* 1. inquit: *Velut quoddam iustitium scilicet iuris, inter eos quasi interstitionem quandam & cessationem.* Et Tertullianus libro de Resurrectione carnis: *Vbiq,* ait, *iustitium est quies rerum.* Indicebant autem Romani iustitium in magnis tumultibus, mœroribus, luctu, & publicis calamitatibus. Vnde Liuius *lib.* 10. inquit: *His nuntiis Senatus conterritus, iustitium indici, delectum omnis generis hominum haberi iussit.* Et libro 7. *Quod per magnos tumultus fieri solitum erat, iustitio indicto, delectus sine vacationibus habitus est.* Et *lib.*4. de bellico tumultu Æquorum & Volscorum verba faciens, ait: *Edicitur iustitium, neq, aliud tota vrbe agi quam bellum apparari.* Et libro 3. *Iustitio indicto profectus ad tutandos fines.* Et libro . . *Dictator quum iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit.* Idem libro ... *Iustitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quempiam priuatæ quid quam rei agere.* Apud Tacitum *libro Annalium* 1. habemus, *Iustitium ob amissum Augustum.* Et Lucanus *lib.*5. inquit: *Tristi iustitio clausa fora.* Erit itaque sensus verborum Ammiani, quod sæuientibus etiam in innocentes multiplici flagitio Maximino & Leone Iudicibus, illud non erat iudicium, sed potius iustitium, quum scilicet leges non exercerentur secundum iustitiam, sed iura omnia & æquum vacarent, quibus rei inquisiti tutari possent, ac eorum innocentia demonstrari, eratque etiam iustitium, eo quod publica calamitas & timor omnium vigeret. Alludens enim verborum similitudini, iudicium iustitium

ſtitium appellat, quo pariter in ſenſu vſus eſt eadem particula *lib.29.* inquiens: *Horret reminiſci, quo iuſtitio humiliati tot rerum apices videbantur, & præcipue Conſulares, poſt Scipiones & Trabeas & Faſtorum munimenta mundana.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Frontinus Conſutarius antedicti miniſter fuiſſe conceptæ precationis arguebatur.

SI conſutarium à conſuo deriuemus, quod *inſimul compono*, aliquando ſignificat, poſſumus interpretari, *Frontinum Amantij conſutarium*, hoc eſt, participem precationis, iuxta illud Plauti in Amph.

Adueniſti conſutis dolis.

Vnde etiam *Sutela*, doloſa aſtutia, eodem Plauto, in Capt.

Ob ſutelas tuas te morti miſero.

At quamuis explicatio huiuſmodi cum verbòrum ſerie maxime conueniat, nihilominus non video, cur potius non dixiſſet *conſutorium*, quam *conſutarium*. Cogitabam itaque aliam expoſitionem, & an forte legendum *conſualium*, à Conſo ſcilicet conſiliorum Deo, de quo Dionyſ. Halycarn. *lib.2.* & Ouid. 3. Faſt.

Feſta para Conſo, Conſus tibi cætera dicet.

Arnobius *lib.3. aduerſus gentes*, inquit: *Salutaria & fida conſilia noſtris ſuggerit cogitationibus Conſus.* Ab iſto *Conſualia* dicta feſta, ex Liuio, *lib.1.* Plutar ho *in Romulo*, Varrone *libro quinto de lingua Latina*, Halycarnaſſæo *libro primo*, Cornelio Nepote *de viris illuſtribus*, *cap. 2.* in quorum celebratione Sabinæ rapta a Romanis; ita vt ſenſus eſſet, Frontinum fuiſſe Conſiliarium Amantij in deprecatione illa; Sed quamuis etiam hæc interpretatio textui aptetur optime, nihilominus nec ei vndequaque acquieſco. Sed puto forte legendum *Conſcutarium*, hoc eſt, quod & Amantius & Frontinus ex ſcutariorum eſſent ſchola, & ideo conſcutarius Amantij Frontinus. Quamlibet expoſitionem amplectatur candidus Lector, vel potiorem excogitet.

Id

Id certe firmiter possum deierare, & mendum in scriptura textus vere esse, asserere. Nec verba illa Suetonii in Vitellio, cap. 2 *Cuius filius sectionibus & consuturis vberius compendium nactus*, ad huius loci interpretationem quicquam faciunt, ab omnibus namque corruptus textus habetur, & pro *consutus* Torrentius, cui assentitur Turnebus *lib. Aduers. 5. cap* 1. in Commento, *cognituris*; & Muretus var. lect. lib. 11. cap. 13. *conciliaturis* reponunt, etsi in Ammiani textu *consutorius* legerimus, quid sutor vel consutor ad rem faciat, non video, quum Hymettius Proconsul, & Amantius aruspex essent.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Namq; & resticulam de fenestra Prætorij quadam remota dicitur, semper habuisse suspensam, cuius summitas quandam velut tamusam colligaret, nullis quidem indiciis fultam, sed nocituram insontibus multis.

HVius Ammiani textus subobscuri certe, sensum esse puto, Maximinum quidem virum crudelissimum, atque excitandis criminibus aduersus quemcunque promtissimum, habuisse funiculum perpendentem à quadam fenestra secretiori ipsius Prætorii, cuius summitati substantia quædam cruentosa alligaretur, non quidem aduersus aliquem verum faciens indicium, sed qua ipse vteretur velut i indicio aduersus carceratos insontes, quibus homicidium, aliudve sanguinarium delictum imponeretur. Resticulam namque paruam funem interpretor, diminutiuum scilicet Restis, qua voce significari funem, norunt omnes. Et qua voce idem Am. vsus est & *lib.* 14. inquiens: *Hirsutis resticulis cruribus eius innexis.*

Tamusam vero vocem compositam censeo ex dictione *tames*, cruorem sanguinis significante, vti interpretatur Turnebus *Aduers. lib.* 28. *cap.* 6. ex lexico veteri, & dictione Græca *ὀσία*, qua significatur essentia, natura, vel materia. Vnde Tamusa compositum verbum nescio quid cruentosum seu materiam quandam cruore sanguinis respersam significans. Illud sane ex Festo Pompeio *lib.* 18. addo, Zamaio

nam dici, quum ex labore viæ sanguis in crura descendit, & tumorem facit. Lucilius:

Inguen ne existat Papulæ tama neboa noxit.

Hæc habui, quæ in re sane perdifficili in medium afferrem, satius esse ducens aliquid proferre etiam cum periculo reprehensionis, quam in tenebris latere sensum scriptoris præstantissimi permittere. Libenter tamen acquiescam, si quis probabiliorem interpretationem adduxerit.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Oestro concepti furoris exagitati, cædes dedere luctificas.

Οἶστρος Græcis *furor* dictus, & verbum οἰστρέω est *insanio*; hinc *œstrum* pro furore, mutuata voce à Græcis, Latini accepere. Et Statius *lib. Theb.* 1. œstrum poeticum furorem appellauit, inquiens:

Tempus erit cum laurigero tua fortior œstro
Facta canam.

Quod si *œstrum* hoc loco simpliciter pro furore interpretemur, erit in textu nugatio manifesta: nam statim coniungit concepti furoris, quare nescio quid diuersum innuere Ammianum iure existimandum; ideo expono ego pro œstro stimulum. Nam & œstrum Latini, quod Græci οἶστρον dixere, insecti genus illud volatile est, quod vulgo *Asilum* seu *Zabanum* appellamus, apibus persimile. Quo addito Iuno vaccam Iuo stimulasse, ac in furorem egisse, fabulata est antiquitas. De quo Virg. 3. Georg.

Est Lucos Silari circum, ilicibusq; virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Asilo
Romanum est, œstrum Graij vertere vocantes,
Asper acerba sonans, quo tota exterrita syluis
Diffugiunt armenta.

Hoc nasci malum in extremis fauorum partibus, tradit Col. *lib.* 9. *cap.* 14. & Plinius *lib.* 11. *cap.* 16. ita scribit: *Nascuntur interdum in extremis fauis apes grandiores, quæ cæteras fugant, œstrum vocatur hoc malum.* Accepit itaque per similitudinem Ammianus hanc vocem pro punctione seu stimulo & irri-

tamento: nam οἰςρῶ etiam *irrito* significat, & *οἰςρησις punctio & stimulatio* est; ita vt sensus sit, quod Maratocupreni grassatores acri stimulo, veluti asili concepti furoris exagitati, ludificas cædes dederint, sanguinis nihilominus auidi, quam prædarum.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Castra, limitesq́; vigiliis tuebatur, & pratenturis.

CÆlius Rhodiginus *lib.* 14. *cap.* 14. ex Marcellino prætenturarum meminit, sed quæ essent, minime declarat. primus omnium, quos legerim, Adrianus Turnebus *lib. Aduers.* 3. *cap.* 7. vocem hanc declarauit peroptime, quod dictum sit, ne virum præcelebri doctrina insignem meritæ laudis defraudemus. Nos tamen & aliquid addere conabimur, vt clariorem quoque vberioremque declarationem habeamus. Limina Romanæ ditionis tuebantur milites Limitanei dicti, in Imperii finibus excubantes, eorumque defensioni operam nauantes, vti Spartianus *in Pescennio Nigro*, & Lampridius *in Alexandro*, & Suidas, Iurisperitique *in L. vlt. C. de offic. præfect. prat. Afr. l. fin. de offic. mil. iudic.* tradidere. Hi vero pacis tempore in castris & oppidis liminaribus commorabantur. At si finitimorum depopulationes & incursiones hostiles timebantur, pars eorum ad agrorum tutelam in agris stationes habebant, pars vero alia ad hostiles fines præcurrebat, perscrutatura hostium motus, & si occasio quoque daretur bona, pugnatura. Priores stationes, *mansiones agrarias* dicebant, posteriorem incessum *pratenturam*, quod ex Hyginio reperire licet, sed clarius atque fusius ex ipso Ammiano patere potest. Siquidem *lib.* 14. habet de Isauris: *Ibiq́; densis inter obsidentium itinera pratensuris prouincialium, & viatorum opibus pascebantur.* Et iterum: *Quia Mesopotamia tractus omnes crebro inquietare sueti, pratensuris & stationibus seruabantur agrariis.* Et rursus: *Salubriter & caute castris metata pratentura stationesq́; agraria totis rationibus ordinata.* Et hoc in loco: *Instaurabat vrbes & præsidiaria (vt diximus) castra limitesq́; vigiliis tuebatur, & pratenturis.* Et [illegible] ad *vigilias ordinandas & pratenturas.* Prætenturæ autem a prætendo,

tendo, hoc est, antetendo dictæ, cuius verbi in hac significatione frequens vsus D. Ambrosio, vt loco citato probat exemplis pluribus Turnebus. Nos vulgo *scorrerie* præcenturias dicere solemus, qđ colligere facile possumus ex ipsomet Ammiano, scribente paulo post locum allegatum lib. 28. *Arrianos à suis stationibus remotos aperte conuictos, acceptorum promissorumq́ magnitudine præmiorum allectos, quæ apud nos agebantur, aliquoties Barbaris prodidisse. Id enim illis erat officium, vt vltro citroq́ per longa spacia discurrentes, vicinarum gentium strepitus nostris ducibus intimarent.* Et lib 31. de Saturnino: *Iam enim aderat, & prætenturas stationesq́ disponebat agrarias.* Notandum autem, stationes dici Agrarias, ad differentiam Vrbicaru●: nam *lib.* 31. Nicen stationem non semel appellat. Nam stationes communi appellatione dicebantur loci, in quo milites ad tutelam vigilantes consistebant. Curtius de gest. Alex. Magni: *Cognitum id per exploratores, qui stationes hostium fuerant ingressi.* Et Virg. 9. Æneid.

Seruantq́ vices statione relicta.

Vnde & stationarii milites. Stationes quoque in castris obseruamus. Corn. Tacitus *libro Annalium primo*, vbi de aduentu Drusi ad legiones tumultuantes ait: *Portas stationibus firmant.* Et paulo infra: *In vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt.* Et iterum: *Legionibus Germanicis deficientibus, vigilias, stationes, & si quæ alia præsens vsus indixerat, ipsi partiebantur.* Et rursus: *Barbari perfringere stationes, seq́ inferre munitoribus, nisi lacessunt, circumgrediuntur, occursant.* Suet. de Tib. c. 72. *Disposita statione per ripas Tiberis, quæ obuium prodeuntes submouerent.*

Stationes itaque munimenta particularia fuisse puto, quibus pars aliqua exercitus contineretur, sicuti procinctus & castra totius exercitus.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Quid nu calceorum expertes, Cimessores, Statarij, Semicupæ, & Se:apini, & Cicimbricus cum Glaturio & Trulla, & Lucanicus cum Pordaca & Salsula, similesq́; innumeri.

PLebeios hos omnes nominibus hisce cultor & n[illegible] vocatos ait, nomina enim sunt & appellationes [illegible] plebe, inquam, calceorum expertes dicit, hoc est, vil[illegible] nihili faciendos, quamuis nominibus turgidi, siqui[illegible] calceati incedebant viles homines, & Suet. *in Vesp. c.8.* tra[illegible] illum ignominiæ notam inussisse classiariis militibus pe-tentibus aliquid sibi constitui calceariii nomine, iubens [illegible] in posterum excalceati cursitarent. Sic & hodie v[illegible] *scalcio* dicimus, vilissimum hominem denotantes. Vel al[illegible] causa istos nominat calceorum expertes, id est, sine calceis. Ita excalceatos Seneca vocat mimos, qui sine cothurno vel socco agunt fabulam: ex Senatorum enim numero paulo antea quosdam dixit mutuum ab amicis petentes, socc[illegible] hoc est, placidos & humiles, quales Comœdi, qui soccis [illegible]tebantur, econtra quum adiguntur, vt reddatur mutuum, cothurnatos fuisse, quales Tragœdi circa Principes personas versantes, turgidi & elati, qui cothurnis vsi sunt in scena.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVIII.

Vt in omni spectaculo Exodiario.

EXodia Aristoteli, *in arte Poetica*, ea sunt, quæ præter argumentum inseruntur in fabulis, quæ scilicet inter Comœdiarum vel Tragœdiarum actus interponebantur, e scena digressis Tragœdis vel Comœdis ad recreandos spectantium animos ridiculis quibusdam, à seria illa recitatione & actione seiunctis. Vnde Iuuenalis Sat. 6.

Rusticus ex odio risum mouet Atellanæ
Gestibus Artonoii.

Et Satyra 3.

Tandemq́; redit ad pulpita notum
Exodium.——

Sic olim Græcarum fabularum actioni Satyra interponi solebat, teste Horatio *de arte Poetica.* Erant autem vtplurimum exodia ista ex Atellanis fabulis constantia. Ita Suet. in Tiberio, cap. 45. *Vnde nota in Atellanico exodio proximis ludis assensu maximo excepta percrebuit, Hircum vetulum capreis naturam ligurire.* Et in Domitiano, cap. 10. *Occidit & Eluidium filium, quod quasi scenico exodio sub persona Paridis & Oenones diuortium suum cum vxore tractasset.* Liuius per initia lib. 7. *Iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaq́; fabellis, potissimum Atellanis sunt.* Exodia autem ista aliquando à mimis exercebantur, non ab Atellanicis, ex Cic. 9. lib. Famil. Epistol. 16. ad Pætum: *Quando tu secundum Oenomaum Actij, non vt olim solebant Atellanum, sed vt nunc fit, mimum introduxisti.* Exodium quidam ex Festo dictum putant ab ἔξω & ᾠδὴ, quod extra cantum, idque extra fabulam, vel quod sine cantu ageretur. Horum tamen sententia minime recipienda, quum testimonio Poetarum antepenultima semper corripiatur, quæ si ἀπὸ τῆς ᾠδῆς deduceretur, deberet ratione ω produci. Rectius itaque per denominationem desumunt ἀπὸ τῆς ἐξόδου, id est, ab exitu seu fine, quod in fine fabulæ seu exitu cuiusque actus illius tractaretur. Exodium autem pro fine seu exitu vocabulum non modo Græcis familiare, sed & ad Latinos translatum, patet ex Varrone scribente: *Quum in vinculis esset, & iam bibisset κώνειον in exodium vitæ.* Et iterum: *Vitæ cursum vt cognoscere possem, & quæ seruitutis & libertatis ab origine ad exodium ducta.* Et rursus: *Quod cœperas modo in via, narra, vt ad exodium deducas.* Et Apuleius: *Nullum ego eius rei exodium inueniebam.* Liber *Exodi* inscribitur, quasi exitus Iudæorum ex Ægypto. Et *Didymi exodium* nominat *in Rufinum* Hieronymus, hoc est, in Exodum commentaria, iuxta interpretationem Rhodig. *lib.* 19. *cap* 9. Ab Exodio itaque exodiaria spectacula dicta, & Exodiarii eorum actores. Vnde hoc loco Amm. Marcell. recte dixerit: *Vt in omni spectaculo exodiario, venatori, aurigæ, & histrionum generi omni, & iudicibus celsis, itidemq́; minoribus, necnon etiam matronis clametur assidue.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIX.

Ad extollendam eius vaniciem, sedem quoq́, si iussisset, exhibere posse promittens.

NVllibi, quod ego meminerim, scriptores alios Latinos hac voce vsos noui, certe quomodo Plautus vanitudinem dixit *in Captiuis*, pro vanitate, pari quoque licentia Ammianum vaniciem dixisse existimo. Verba Plauti sunt:

Vol ego vt rem videro, tu iuuentus vero vanitudine, qui conuincas.

Nisi errorem in textu accusemus, & *vanitatem*, non *vaniciem* legendum concludamus. Vanitatem semper Cicero profecto dixit passim & vbique.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIX.

Torulo capite circumflexo.

DIminutiuum *toruium* à toro, paruum lectum significare, manifestum est; at eam vocem semel obseruamus apud Plautum in Amphit. *Tum meo patri torulus inerit aureus sub petaso*, quo tamen in loco *trochulus*, non *torulus* legendum contendit interpres, nec iniuria quidem: nam quid paruo lecto cum petaso & capite? Quamobrem ego legendum puto, *torale capiti circumflexo.* Namque torale, siue per apocopen toral, est linea mappa, quam super linteola ponimus. Horat. lib. 1. Epist.

Nec turpe toral, nec sordida mappa.

Et in Serm.

Et Tyrias dare circum illota toralia vestes.

Toralium duo fuisse genera, tradit Paulus Iurisconsultus *in l. 5 ff. de supell. lega.* Vnum, quod straguli nomine continetur; alterum, quod non continetur. Hoc autem *plagam* appellatum, Nonius testatur, grande scilicet linteum tegmen, eo quod plagis seu foraminibus peruium sit. Quod si à torale torulum diminutiuum deriuatum dicamus, omnis difficultas, tum hoc in loco, tum in Plauti dictis tollitur: erit enim paruum linteum tegmen; quæ interpretatio quammaxime antecedentibus verbis conuenit. Namq;

ad

ait Ammianus: *Linteis quidam indumentis amictus, calceatusq; itidem linteis soccis, torulo capiti circumflexo, &c.* Torulum, quod nobis vulgo *benda* dicitur, fuisse antiquis, non dubitandum.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIX.

Apud Proconsulem Asiæ Dolobellam Smirnæa matersfamilias filium proprium & maritum venenis necasse confessa, quod filium ex priore viro ab eis occisum comperisset, & comperendinata, quum consilium, ad quod ex more dilata est, anceps quid inter vltionem & scelus statui debeat, hæsitaret, ad Areopagitas missa est, Athenienses Iudices tristiores, quorum æquitas Deorum quoq; iurgia dicitur distinxisse.

Comperendini dies appellabantur, quibus vadimonium dicere & vadare, iudiciaque addicere licebat, *ex Max. Valer. lib. 2. cap. 33.* & comperendinatio, *ex Asconio in 3. act. in Verr.* est ab vtrisque litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinum diem, seu vtriusque partis recitatio est. Et res comperendinata significat iudicium in diem tertium constitutum, *ex Festo, lib. 16.* Comperendino vero est, de die in diem protrahere seu differre. Comperendinari autem causam seu proprie reum dicebatur, quando iudices adhuc incerti, quid deberent pronuntiare, causam in diem perendinum, tertium scilicet, reiiciebant; Quamuis etiam pro quantumuis longa iudiciali dilatione acceptum obseruemus. Prioris habemus exemplum apud Ciceronem de clar. Orat. *Galbam autem verecunde & dubitanter causam recepisse, vnum quasi comperendinatus medium diem fuisse, quem totum ille in consideranda causa componendaq; posuit.* Secundi exemplum habemus ex eodem, in Verr. act. 3. *Vt his ludorum diebus interpositis, nemo istum comperendinatum iudicaret.* Quum itaque iudices minime resoluti erant in condemnando vel absoluendo, sed dubii, in aliud tempus sententiam differebant, vt melius consulti iudicarent, quinimo & ad aliorum consilium causam remittebant, reum vel causam comperendinare dicebantur, quod ex Gellio *lib. 14. cap. 2.* constare

 potest.

poteſt. Vnde reo & accuſatori bis dicere neceſſe erat de eadem cauſa, & ſicuti in priori actione actor prius dicebat, ſecundo loco defenſor, ſic in comperendinatione priore loco defenſor, poſteriori iterum accuſator, ſiue actor; Vnde Cic. *in 3. in Verr.* ſcribit: *Adimo comperendinatum, quod habet in ſe moleſtiſſimum, bis vt cauſa dicatur.* Comperendinatio propter accuſatorem magis, quam propter defenſorem eſt inſtituta, aut non magis propter illum, quam propter hunc; ſi enim numerum dicendi conſideres, ex æquo res eſt, ſi ordinem, accuſator eſt prior & vltimus: nam ſimul vt accuſator dixerit, reſpondet prima actione defenſor, & defenſionem tanquam duplicem in medio poſitam obruit vltimus accuſator. His ita ſe habentibus, videamus, quomodo Ammianus Smirnæam dixerit comperendinatam. Budæus *in ſuis annot. in Pandectas, in l. poſt, de orig. iur.* docet, quod in criminalibus rei comperendinati dicuntur, quos è cuſtodia dimiſſos, ſuæ ipſorum cuſtodiæ iudex commiſit, vt aut vrbem carceris loco iſti habeant, aut aliquam priuatam domum, vt interdum fit, ex perſonarum dignitate & genere cauſarum. Hanc Budæi viri de re literaria optime meriti, ſi ſpectemus ſententiam, dicendum erit, Dolobellam Proconſulem Aſiæ Smyrneæ cauſam cognoſcentem, ac ſententiam differentem, eam è carceribus dimiſiſſe, donec abſolueretur, vel condemnaretur, ac fidei ſuiipſius pro cuſtodia commiſiſſe. At certe hæc expoſitio Ammiani textui non conuenit: nam eam comperendinatam, ex more ad conſilium delatam inquit; & poſtea, quum & conſilium anceps eſſet, ad Areopagitas miſſam, nec rationi conſonum, mulierem confeſſam maritum & filium veneno peremiſſe, è carcere ante ſententiam dimiſſam. Itaque comperendinatam Smyrnæam vocat Ammianus, hoc eſt, quum Dolobella hæſitaret, conſiliumque, ad quod delata erat, anceps eſſet in iudicio proferendo, prolatam cauſæ cognitionem, atque miſſam ad Areopagitas, condemnandam vel abſoluendam ſcilicet, quæ interpretatio non ſolum verbis Ammiani quam maxime congruit, ſed & his, quæ præſcripſimus.

AMM.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIX.

Adultus quidam, ex his quos Pædagogianos appellant, ad obseruandum venatitiam prædam Spartanum canem retinere dispositus.

ET lib. 26. idem Ammianus scribit: *In Pædagogiani pueri speciem purpureis opertus tegminibus pedum, tunica auro distincta, &c.* Ex quibus colligere possumus, Pædagogianos pueros nobiles appellatos, qui principibus viris inseruiunt, eisque etiam sunt in deliciis, vulgo dicimus *paggi*, voce corrupta, sed non dissimili. Horum cœtus *Pædagogia* dictus à Seneca epist 124, *Omnium Pædagogia, velata facie vehuntur.* Pædagogiam pro seruitiis puerilis ætatis quoque accipit Vlpianus *in l. quæsitum est, §. 16. ff. de fundo instruct. & instrum. lega.* inquiẽs: *Si instructum fundum legaret, & Pædagogia, quæ ibi habebat, vt cum eo venisset, præsto essent, in triclinio legato continentur.* Pædagogium vero locus vocabatur, in quo pueri seruientes commorabantur. Plin. lib. 3. epist. *Puer in Pædagogio, mistus pluribus, dormiebat.* Quod pariter verbum obseruamus apud Plutarchum *in Pompeio*, quamuis alii ibidem Pædagogorum ludum interpretentur. Continebantur autem Pædagogiani sub castrensianis & ministerianis aulicis sacro Imperatoris ministerio deputatis, quorum extat Rub. *lib. 12. Cod.* vbi *l. 4.* legimus: *Veluti Prægustatores, Pincernæ, Vestitores, Pistores, Pædagogia.* Quinimo Pædagogiani vocantur Castrenses à Lampridio *in Alexandro.* De his Tertullianus lib. de Corona militis: *Nam & Castrenses appellantur.* Hi autem erant sub dispositione viri spectabilis Castrensis sacri Palatii, si credimus Cuiacio *in tit. 5. Cod. lib. 12.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXIX.

Aduentu itaque plurium copiarum animati Iudices, castrisque ad tempus breuissimum fixis.

MVltas alibi Iudicum differentias comprehendi. Hoc loco sat dixisse, propria, & communissima appellatione dici Iudices, Ius dicentes; Communiori vero omnes, qui suo iure, vel Magistratus, quẽ gerunt, iubendi, cognoscendi,

decernendi, ac iudicandi facultatem habent, Sic Iudicis nomen apud Iurisconsultos *tit. de iurisdict. om. iud.* accipitur. Ita Iudices pro magistratibus omnibus vsurpauit Vopiscus *in Aureliano*, inquiens: *Denique id tertio factum est, vt per sex menses Imperatorem Romanum orbis non habuerit, omnesque Iudices hi permanerent, quos aut Senatus, aut Aurelianus delegerat nisi quod Proconsulem Asiæ Falconium Probum in locum Aurelii Fusci delegit*; quod pariter ex Capitolino factum obseruamus, scribente in Antonino Pio: *Successorem viuenti bono Iudici nulli dedit.* Ita Aristoteles *lib. Polit.* 4. dixit Magistratus illos in primis appellandos, quibus dicendę sententiæ, iudicandi, & imperandi permissa est potestas, & Cicero de legibus 3. *Videtis* (inquit) *magistratus vim esse, vt præsit, præscribatque & vtilia coniuncta cum legibus.* Quum itaque magistratus omnes (præsertim maiores dicti,) iudicandi & imperandi facultatem habeant, idcirco non immerito aliquando iudices dicti; Quod & de exercituũ Ducibus fecit hoc loco Ammianus, & infra quoque libro 31. scribens: *Iudicesque etiam nunc eligunt, diuturno bellandi vsu spectatos*; Et rursus: *Hæc ita præter spem accidisse dictus Athanaricus Theuringorum Iudex.* Sed & Dionys. Halycarn. *lib.* 4. *Antiquit. Roman* Romanos Reges tradit Iudices fuisse, sic enim scribit: *Tullum Regem de regia potestate detraxisse dimidium, quumque Reges priores omnes ad se reuocarent Iudicia omnium litium, & cognitionem criminum, tam ad priuatas iniurias, quam ad Rempub. pertinentium; ipse separauit hæc, læsæ Reipublicæ se faciens Iudicem, priuatarum personarum iniurias ad alios relegauit Iudices,* Hoc pariter modo & Imperatores, & Pont. summos, Iudices dici posse non ambigendum. Et Senatus quoque & Populus Romanus Iudices nuncupari potuissent, quum iudicandi & imperandi, & decernendi ius haberent. Quorum passim extant exempla innumera, celebre tamen, nec reticendum, quod Vopiscus recenset *in Probo*, qui Senatui tribuit, vt ex magnorum Iudicum appellationibus ipse cognosceret, Proconsules crearet, Legatos Consulibus daret, Ius Prætorium Præsidibus, leges, quas ipse ederet, Senatusconsultis propriis consecraret. Quinimo, & ipse Am. *lib.* 29. de filia Constantii nuptura Gratiano inquit, *Messalam*

Proum-

Prouinciæ Rectorem etiam Iudiciali carpento impositum ad Sirmium cursu reduxisse effuso; vbi carpentũ ipsius Messalæ Iudiciale vocat, quum tamen ille Prouinciæ Rector esset. Et *lib* 30. de Valentiniano Imp. *Dum sperabatur, vt acer & vehemens mox Iudices damnari iussurus, quorum perfidia vel secessione Pannoniarum nudatus est latus.*

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXX.

Viator quidam ad inferiora festinans, quum cliuum armato milite vidisset oppletum, per posterulam tramitem medium squallentem fructetis & sentibus vitabundus excedens, &c.

A Postero adiectiuum diminutiuum formauit Ammianus *posterulam* dicens, foramen inquam paruum & paululum retro positum; ita enim posteri dicuntur, qui nos sequuntur, & posteri pedes, qui post primos sunt. Nisi dixerimus, ex præpositione Latina *post*, & verbo Græco ἐρωέω, quod est *recedo, procedo, retraho, auerto*, vocem *Posterulam* formatam, significantem posteriorem recessum. Sic vulgo Itali portam non frequenter vsitatam, nec ordinariam, Posterulam vocamus, talem in Vrbe nostra Mantua habemus in ambitu mœniorum; Ita quoque appellatam in eodem sensu in introitu Domus secundam ligneam portam minorem, Posterulam dicimus, hoc est, non principem, sed secundariam, quasi Portulam.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXVI.

At nunc videre est per omnes eos tractus violenta ac rapacissima hominum genera per fora omnia volitantium, & subsidentium ditites Domos, vt Spartanos canes aut Cretas, vestigia sagacius colligendo ad ipsa cubilia peruenire causarum.

A Nationibus & locis nomina canibus indita vulgatissimum est. Ab insula Melita Meliteos canes appellatos author est Callimachus ex Plinio *lib.3.cap.postremo.* A Laconia Prouincia Laconicę canes dictæ, ex eodē Plin. *lib.11.c.63* Ita Arcadicas, Locridas, Hyrcanas, Celticas obseruamus. Canes Indicas cæteris grandiores quoque adnotauit idem author *lib.7.c.2.* Gallicani canis meminit Ouid. Metam. lib. 1.

Vt canis in vacuo leporem quum Gallicus aruo
Vidit, & hic prædam pedibus petit, ille salutem.

Et quod ad præsens negotium facit, Spartanos canes dixit Ammianus, de quibus verba fecit 3. *Georg.* Virgilius:

Veloces Spartæ catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui.

Cretas vero appellauit Cretenses canes, quorum duplicem differentiam legimus apud Græcos, vnũ διαπόνους vocatum, quibus in venando gloria erat plurima, sic dicti à labore, siquidem noctu etiam laborabant, sæpeque feris assidentes dormiebant, mox exorta luce depugnaturi. Alterum vero quos παρίππους dixere, eo quod velocitate currentes equos associentur, ac præuertant, & equino cursu sint expeditiores. Nam παριππεύω, & παριππάζομαι obequito, & cursum equinum antecello significant.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXX.

Quartum atque postremum est genus impudens, peruicax, & indoctum, eorum, qui quum immature à literariis eruperint Ludis, per angulos ciuitatum discurrendo, mimiambos, non causarum remediis congrua commentantes.

IAmbus pes metricus dictus constans ex prima breui, & vltima longa, Horat. in arte Poet.

Syllaba longa breui subiecta vocatur Iambus.

Ad hoc Iambici versus, quibus conuiciari & contumeliari solebant antiqui, ita dicti ἀπὸ τοῦ ἰαμβίζειν, quod est conuiciis inuehi in aliquem. Vnde Horatianum illud:

Archilochum proprio rabies armauit Iambo.

Mimus autem quid sit, notissimum est, sane & pro dicto ridiculo quandoque translate accipitur. Suetonius in Othone, cap. 3. *Et satis visum, ne pœna acrior mimum omnem diuulgaret.* Ex binis itaque hisce vocibus Ammianus dictionem *Mimiambos* conflauit, quasi diceret forenses Oratores (in quos inuehitur) maledicentias risu dignas commentari, non orationes causarum remediis congruas.

AMM.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXXI.

Tragula Gurgulione confecto exanimis visa est iacens.

A Trahendo *tragulam* dici rete, vulgo *tractam* vocant, quasi trahendam, patet ex Plinio *lib.16.cap.8.* scribente: *Vsus suberis anchoralibus maxime nauium piscantiumque tragulis & cadorum obturamentis.* Idem lib.9. *Piscatorum verricula tragulæ vocantur.* Tragula quoque est instrumentum rusticale, quo fruges teruntur, à trahendo sine cōtrouersia ita dicta, quam per Epenthesin Virgilius *libro primo Georgicorum*, Thraeam dixit illo versu:

Tribulaque thraeæque & iniquo pondere rastri.

Est & tragula teli genus ita dictum, quod scuto vel corpori infixum, difficulter extrahatur, vel potius à trahendo, quod missile telum sit. Sal. lib. 4. Hist. *Et Metellus ictu tragulæ sauciatur.* Ita Plaut. in Epid.

Tragulam in te iniicere adornat.

Et in Cass.

Ego istam aliquouersum tragulam decidero.

Liuius libro 21. *Femur tragula ictus grauiter cecidit.* Varro in Meleagris:

Aut ille ceruum, qui volabile currens,
Sparo secutus, tragulave traiicit.

Hinc & tragularii dicti, qui eas iaciunt. Veget. *lib.2.cap.15.* vbi de Tragula inquit: *Ea igitur vbi corpus transuerberauit, quomodo extrahatur sæpenumero dubitatur, ac plerumque non tam retrahenda est metu magni doloris, & profusionis sanguinis, quam hinc vel inde decidenda, vt è vulnere sic cum minori noxa recipiatur.* Nulla tamen in harum significatione hoc loco tragulam accipi posse subsequentia verba illa textus demonstrant: *Exanimis visa est iacens.* Quamobrem alia expositio indaganda, atque excogitanda. Græcis τράγος, *hircus* Latinis est, teste Suida, ita dictus, vel quod cutem asperam habeat, vel à vocis asperitate, vel à rodendo vites. Vnde vites Græcis τραγᾶν, id est, *hirceſcere* dicuntur, si sterilescant, vel quod hircorum morsu excidantur, vel quod nimio humore, vuæ loco, foliis abundent; sicuti Hircos nimia pinguedine steriles euadere tradidit

didit Aristoteles. Ita Tragon vocant Græci in vitibus caussationem, vbi flatu grassante decutiuntur germina, Hirculum Latine posse appellari tradidit Cœlius Rhodiginus *lib. 23. c. 27.* Ita & alarum odor teter; quod Latina voce *hircus* dicitur, Caprum vocauit Catullus; Tragus dicitur Græcis; Hinc Aristophanes in fabula, cui titulus ἀχαρνῆς, *tragaseum* vocauit male olentem; & alibi *Tragœmaschalum*; Et Sex. Pompeius docuit in Censorino, pueros dici *Hirquetulos*, quum primum Venereis initiantur. Quibus sic se habentibus, arbitramur Ammianum Tragulam vocasse Hircum paruum, seu Hirculum dixerimus, quæ confecto gurgulione, hoc est, gutture (non enim de verme intelligendum, qui in horreis delitescens frumentum absumit, de quo Virgilius primo libro Georg.

Populansque ingentem farris aceruum
Gurgulio.)

exanimis visa est.

Vermem Gurgulionem Columella lib. 1. capite 6. *Curculionem* dixit per C, non per G. *Ea res ab noxa Curculionum fruges reconditas defendit, &c.* Gurgulio autem quasi totus hic vermis guttur sic appellatus. est enim gurgulio pars ea seu fistula, per quam spiritus attrahitur & emittitur, tracheam arteriam seu asperam vocant Medici, quam Ammianus in hircula confectam scribit. Nisi forte textum mutilatum dixerimus, deesse vocem vnam, puta auem, aquilam, vel aliud fœminini generis animal, quæ illi Gurgulione, hoc est, guttture tragula confecto, id est, telo, exanimis visa, publicorum funerum ærumnas indicabat.

AMM. MARCELLINVS, LIB. XXXI.

Reuersique ad vallum dimensum tereti figura, plaustrorum immanes spiritus latius porrigentes iubebant nostris per minaces literas, & legatum, Ætatem fide retinendæ salutis accepta, &c.

ADuerbium Comicis familiare *ætatem* obseruamus pro eo, quod (*Diu*) dicimus, & per totum annorum curriculum. Plautus . . . . .

Vt tibi superstes vxor ætatem sit.

Fit

Et in . . . . .

AEtatem velim seruire

Terentius in Hecyra:

Nam neque illi hoc animo erit ætatem.

Et in . . . . . .

Iam dudum ætatem lites sunt inter eos.

Et . . . . .

Iam dudum ætatem abiit.

Apud Asconium enim obseruamus ætatem pro ea, quam Græci γενεὰν dicunt, hoc est, vniuersum humanæ vitæ tempus, eius enim verba sunt in oratione pro M.Scaurio: *Vt tribus supra eam ætatibus iacuerit domus eius fortuna; Namque Pater, neque auus, neque etiam Proauus vt puto, propter tenues opes, & nullam vitæ industriam honores adepti sint.* Itaque Ammianus ætatem dixit pro eo quod est, quoad vixerint. Ita Cicero, *AEtatem agere*, pro viuere dixit, de clar. Orat. *Moleste tulit se non effugere hospitis speciem, quum ætatem ageret Athenis.* Et de Legibus: *Pater meus hic fere ætatem egit in literis.* Et in *Epist.* Agere ætatem cum aliquo.

MARCEL.

MARCELLI DONATI

IN IVLIVM CA-PITOLINVM DILV-CIDATIONES.

IVLIVS CAPITOLINVS IN ANTONINO PIO.

Idem fœnus trientarium, hoc est, minimis vsuris, exercuit.

VSVRARVM apud antiquos ſcriptores maximas alias, alias minimas, nõnullas medias obſeruamus, vti ex mox dicẽdis palam fiet. Centeſima vſura dicta fuit maxima in qua ex centũ partibus, 12. ſingulis annis pendebantur, vel ſingulis menſibus vna pars; ita vt intra centũ menſes æqualis eſſet pręſtatio vſurarum ſorti, & ob id centeſima dicta, vel etiam, quia centeſimus nummus pro fœnore ſtatueretur, centum enim nummi ſortis parerent ſingulos nummos menſtruos, ἑκατοστὴ vocatur à Plutarcho *in Lucullo*. Demuſthenes δραχμιαῖον & drachmalem vocauit, *in oratione κατὰ* [illegible] , eſt enim Drachma centeſima pars Minæ; Vnde centeſimo menſe Drachma in Minam euadit; Græci enim à Drachma vſuras denominarunt, vti Romani ab Aſſibus, & nos hodie a Denariis. Hanc centeſimam Martialis Libram vocauit *lib.* 11. *Epigram. epigr.* 106. inquiens:

Mittebas libram, quadrantem Gaurice mittis,
Saltem ſemiſſem Gaurice ſolue mihi.

Ex quibus facile deprehenditur error interpretum quorundam legum, & præcipue Accurſii, *in l. ſi non fortem, §. [illegible] , in verbo duplum, de condictione indeb.* qui [illegible]

centeſi-

centesimam vsuram esse, & dici, quæ intra annum æquat sortem, quando scilicet centum pro centum singulo anno lucratur. Apud antiquos scriptores maiorem vsuram centesima non obseruamus, & supremam eam ponit Iustin. *l. cos 26. §. super vsurarum, vers. in traiectitiis*, quam in traiectitiis tantum contractibus permittit. Ita enim centesimæ vsuræ graues visæ sunt antiquis, vt eas, nisi in certis permiserint negotiis, idque potissimum ratione periculi, quod in se creditor suscipiebat transuectionis mercium, vel pecuniarum; nam aliter prohibitæ, *ex l. nihil interest, l. 4. D. de naut. fœno.* Hinc facile colligitur Lud. Cœlium Rhodig. lapsum, dum *lib. 28. c. 39.* scribit, centesimas vsuras omnium minimas, ex Cæcilio *Epist. 8.* vbi inquit: *Proinde Epistolas mitte appositis vsuris, quas ego non possum parcius centesimis computabo*, si enim Cęcilii dicta recte perpendantur, centesimam vsuram maximam habet. Quum enim exposceret Epistolarum vsuram, ait se nequire computare minus cētesima vsura. Non minus errant etiam qui ex Cic. *in Verrem* (vbi Verri in Prætura Vrbana obiicit, quod pecuniam sibi tributam ad coemendum frumentum publicum vnde erat attributa, relictam duabus centesimis fœneratus sit) existimarunt, ducentesimam vsuram apud antiquos fuisse, sed perperam; Nam maiorem centesima vsura apud illos minime repertā manifestum est, ita vt nulla prorsus indigeat probatione, vt obseruarunt Budæus *lib. 1 de Asse*, Hermolaus Barbatus *in castigationibus Plinianis, lib. 15.* Ægidius Desinus *lib. de Asse*, Alciatus *lib. Parerg. cap. 23.* sensus enim genuinus verborum Cic. est, Verrem per latum tempus apud publicanos reliquisse pecuniam, vt inde vsuræ loco binas centesimas lucratus sit. Sciendum autem est, antiquos consueuisse singulis mensibus vsuras exigere, & rationes cum debitoribus inire, quod Horatius testatum reliquit libro 1. Serm. Sat. 3.

Odisti, & fugis vt Rissonem debitor æris,
Qui nisi quum tristes misero venere Kalendæ,
Mercedem, aut nummos vnd. extricauit amaras
Porrecto iugulo historias captiuus vt audit.

Et rursus lib. Epod. Ode 27.

Hæc vbi loquutus fœnerator Alpheus
Iam iam futurus rusticus
Omnem relegit Idibus pecuniam
Quærit Kalendis ponere.

Etenim Kalendæ dicuntur singuli dies primi mensium, vnde Kalendarium appellatus liber rationum earum, quæ ad fœnus pertinebant, & in quo nomina debitorum scribebantur; vt docent Iuristæ *ex l penultima, de reb. cred. in P. & l. repoti, l 6. de fundo instructo.* In formula vsurarum tradita à Paulo *in l. lecta, l. 40. de re. cred. in P.* huiusmodi: *Lucius Titius scripsi me accepisse à P. Meuio quindecim mutua, numerata mihi de domo sua; & hæc quindecim proba recte dari Kalendis futuris stipulatus est P. Meuius; spopondi ego Lucius Titius.* Monstruosas vsuras fuisse patet ex alia formula quoque apud eundem obseruata, quæ incipit: *Lucius Titius ita cauit.* Id quoque ex Cic. *in oratione pro Q. Rabirio* colligitur, vbi habet: *Qui tabulas conficiunt, menstruas pene in eas rationes transferent.* Solebant proinde Kalendarium diem execrari debitores, ex Plutarcho *in lib. non esse fœnerandum,* vbi ita scribit: *Kalendarium aut Neomeniæ recordaberis, qui dies etsi sacratissimi existant, nefandi tamen, & execrandi ab vsurariis redduntur.* Itaque Verrem deposuisse pecuniam apud publicanos, & inde binas centesimas lucratum inquit Cicero, id est, per binos menses, & singulo eorum recepisse vsuram centesimam, in ratione vsurę centesimæ pro quolibet mense. Sed vt reuertamur vnde digressi sumus, centesimam vsuram Romanis fuisse in ratione duodecim pro quolibet centenario singulo anno, eamque maximam, constat clare ex Plinio *in Epistolis ad Traianum,* vbi legitur: *Pecuniæ publicæ Domine prouidentia tua, & ministerio nostro etiam exactæ sunt, & exiguntur, quæ vereor ne ociosæ iaceant; rerum, ac prædiorum comparandorum aut nulla, aut rarissima occasio est, nec inueniuntur qui velint debere Reipublicæ, præsertim duodenis assibus, quanti a priuatis mutuantur. Dispice ergo Domine, nunquid minuendam vsuram, ac per hoc inuitandos idoneos debitores putes, & si nec reperiuntur, distribuendam inter debitores pecuniam, ita vt recte Reipublicæ caueant, quod quanquam inuitis & recusantibus, minus acerbum erit, leuiore vsura constituta.* Constitutio itaque (vt diximus) Romanorum vsu-

leua

bus vsuram denominasse, sciendum vlterius, id totum, quod assis nomine effertur in partes 12. seu vncias diuidi posse, quarum nomina sunt propria, ab vncia & semiuncia vsq; ad assem. Vncia est duodecima pars assis, Sextās duæ vnciæ, quę faciūt sextam partem assis. Quadrans tres vnciæ, quia quarta pars assis, quia quater tria faciūt duodecim. Triens, quatuor vnciæ, quia tertia pars assis. Quincunx est quinta pars assis, id est, quinque vnciæ. Semis, sex vnciæ, scilicet media pars assis. Septunx septem vnciæ. Bes octo, Dodrans nouem. Dextans decem. Deunx vndecim. As duodecim. Vncialis itaque vsura erit, quando vna pars centesimę, vncia scilicet ex 12. soluitur tantum, vt si pro cētum denariis vnus vsuræ nomine annuatim soluatur, ita vt ad æquandam sortem centum annis opus sit. Quo pacto Corn. Tac. *lib. 6. Annal.* scribit, lege 12. tab. cautum, ne quis amplius vnciario fœnore vsurā exerceret. Sextantes dicūtur vsuræ, dum sexta pars centesimę penditur annuatim, seu duæ vnciæ cētesimę, & hac æquatur sors intra 50. annos. Quadrantes vsuræ, quando tres partes vel vnciæ centesimæ soluuntur & æquant sortem intra 33. annos, & menses quatuor, id est, menses 400. Trientales, quando quatuor vnciæ, id est, quarta pars centesimæ præstatur annuatim, & sors æquatur 25. annis. Quincunces vsuræ habent quintam partem centesimæ, id est, quinque vncias, & æquant sortem 20. annis. Semisses dicuntur vsuræ, dum sexta pars centesimæ soluitur, id est, sex vnciæ, æquatque sortem 16. annis, & 8. mensibus; Et hæc vsuræ species quoque *in l. fin. de fisca. vsu. libro decimo Cod.* dicta fuit media centesima. Vsuræ Septunces, quandò septem vnciæ vel partes centesimæ penduntur, & æquant sortem annis 14. & mensib. 4. Besses, quando octo vnciæ, seu partes centesimæ soluuntur, quæ æquant sortem 12. annis, & mensibus 6. Hanc etiam vsuram Suidas ἐπόγδοον τόκον appellauit, quasi dixeris octauam vsuram. Dodrantes, vel Dodrantales vsuræ, dum nouem vnciæ, vel partes centesimæ soluuntur, quæ æquant sortem vndecim annis & mensib. tres. Dextantes, dum decem partes centesimæ, siue vnciæ soluuntur, æquantque sortem annis decem, Deunces, quum vndecim

partes centesimæ seu venciæ soluuntur, quæ æquant sortem centum nouem mensibus, id est, annis nouem, & mense vno. Assis dicitur, quum centesima soluitur, quæ (vt diximus) est) æquat sortem cētum mensibus, id est, annis octo, mensibus 4. Quæ omnia ex legum fontibus hauriuntur. Ex quibus locus hic facile explicari potest; Quod scilicet Antoninus Pius exercuerit fœnus trientarium, id est, mutuatus [illegible] pecunias, lucrum accipiens, quatuor pro singulo centenario annuatim. Quod & pariter fecisse Alexandrum Seuerum Ælius Lampridius in illius vita testatum reliquit, [illegible] hæc verba: *Fœnus publicum trientarium exercuit, ita vt pauperibus plerisque sine vsuris pecunias dederit ad agros emendos. [illegible] de fructibus.* Suetonius *in Augusto, cap 39.* ait: *Notauit [illegible] quod pecunias leuioribus vsuris mutuatus, grauiori fœnore [illegible]* Sed quis obiiciet, quomodo Capitolinus hic trientarium fœnus minimam vsuram dixerit, quum ex Tacito loco superius adducto habeamus, vncialem vsuram & semunciałem, quæ dubio procul minores vsuræ sunt, quum vnus vel dimidium minor numerus sit quam quatuor. Et in legibus 12. tabularum scriptum est: *Vnciario fœnore amplius ne exercito. Qui maius fœnus exercuerit, quadruplum luito.* Quæ lex a Tacito ibidem & Catone *libro de re Rustica,* & Cic. 2. *de Legibus* recensetur. Huic dubitationi satisfaciamus dicentes, Capitolinum non absolute minimam vsuram trientalem dixisse, sed intelligendum ex minimis vsuris, in quorum numero reponendum trientarium fœnus, nulli dubium; Vel etiam dicentes; Imperante Antonino, minimam vsuram, quæ esset eius temporis in vsu, trientalem fuisse. Dion Cassius *lib. [illegible]* scribit: *Quum ex spoliis victoriæ Octauiani contra Cleopatram & Antoninum plurimum auri Romam delatum esset fœnus quod [illegible] denario pendebatur, ad trientem tum recidisse*, quem locum [illegible] explicandum arbitramur; Vsuram scilicet ex copia pecuniæ, quæ Centesima prius erat, Trientalem factam, per denarium enim assem, seu libram totam, & per consequens centesimam intelligendam non ambigimus.

IVL. CAP. IN ANTONINO PIO.

Quadrupliciter extincti sunt.

ASconius Pædianus *in Diuinat.* ait, Quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui conuicti quadrupli, damnari soleant, vt aleæ, aut pecuniæ grauioribus vsuris fœneratæ, quam pro consuetudine, aut aliorum eiusmodi criminum. Et *in 1. in Verr. act. & 4.* Quadruplatores eos vocari tradit, qui eo quæstu se tuebantur, vt eas res prosequerentur, quarum ex legibus quadrupli actio erat. Hæc etiam fuit sententia Festi Pompeii, *lib. 15.* Nimis certe large Zasius, & parum apte Quadruplatores nominat, qui lucra ex ludis sumunt. Liuius *lib. 3. circa fin.* Quadruplatorem accipit pro litis alienę interceptore, & qui Iudex quum sit, in suam rem vertit; Quum enim P. R. Aricini & Ardeades de finibus contendentes iudicem fecissent, ille vero agrum, de quo erat quæstio, P. Romano adiudicasset, P. Romanum Quadruplatorem, & alienæ litis interceptorem, appellat. Nos hoc loco per Quadruplatores simpliciter omnes delatores Spartianum intelligere possumus, quib. bonorum damnatorũ quarta pars adiudicabatur, Nerone authore, qui ex testimonio Tranquilli *in illo cap.* 10 præmia delatorum Papiæ legis ad quartas redegit. Quod etiam confirmari potest ex Tacito *libro* 4. scribente: *Contra M. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit.* In hunc sensum Cicero *in 4. Verr.* inquit: *Homo omnium ex illo Quadruplatorum conuentu deterrimus.* Et in tertia eiusdem: *Nisi forte existimetis ei Quadruplatores ad fretum præsto fuisse.* Vopiscus in D. Aureliano: *Quadruplatores, ac delatores ingenti seueritate persecutus est.* Ad hæc, Capitolin. *in M. Philosopho*, qui Antonino Pio successit, ab eo adoptatus, inquit: *Calumniis Quadruplatorum intercessit, apposita falsis delatoribus nota.* Quadruplari verbo vsus est Plautus *in Persa*, etiam alia significatione:

Neque quadruplari me volo.

(inquit Parasitus.)

Neque enim decet sine meo periculo ibire aliena ereptum bona.

Neque illi, qui faciunt, mihi placent.

Cuius verbi significationem Budæum *in annot. in Pandect.* & Calepinum, seu Aldum *in addit. ad illum*, penitus ignorasse puto. Namq; Iurisperitis Quadrupulari precium alicuius rei dicitur, *l. 2. §. in hac actione, D. de vi bo. rapt.* quum eius precium in Quadruplum est. In hac actione inquit Vlpianus: *Intra annum vtile verum precium rei quadruplatur.* Ita apud Plautum, Parasitus ait se nolle ire ereptum aliena bona, ne Quadrupletur, id est, cogatur ad Quadruplum precium soluendum. Qui sensus certe ex ipsissimis verbis clare elicitur, tantū abest, quod viri doctissimi credidere, quod eo in loco Quadruplari accipiendum sit Quadruplaturam exercere.

IVL. CAP. IN ANTONINO PIO.

Puellas alimentarias in honorem Faustinæ, Faustinianas constituit.

COElius Rhodiginus *libro lect. Antiq. 13. cap. 24.* hunc locum enarrans, interpretatur puellas alimentarias, quæ publice alebantur; Breuis sane expositio, & quæ nec totum ferme explicet. Apertior lux ex Iurisperitis. His alimentarii dicuntur, quibus alimenta legata sunt, *l. penul. §. 1 D. ad leg. Fal. l. 8. §. 3. D. de transact.* Alimētorum autem nomine non solum cibaria, sed & vestitus, & habitatio continentur, *l. Legatis 6. D. de alim. & cib. legat.* A cibariis enim alimenta differunt, nam illorum nomine continentur, sine quibus alī corpus non potest, hotum vero tantum quæ ad cibum pertinent. Ita interpretandus Ciceronis locus in epistolis vel de lege alimentaria, qua filii parentes alere tenebantur, id est, præstare cuncta, quæ ad vitam ducendam & protrahendam necessaria essent. Sic Antoninus Pius in honorem vxoris Faustinæ, puellas instituit alimentarias, id est, quibus omnia ad victum pertinentia præstarentur ex ipsius reditibus, vel publicis pecuniis. Mammęanas puellas Alexander Seuerus in Mammeæ matris honorem, sicuti Faustinianas Antoninus in Faustinæ vxoris honorem instituit, teste Lampridio *in Alexandro.*

IVL. CAP. IN ANTONINO PIO.

Edita munera, in quibus Elephantos, Crocutas, & Tigrides, & Rhinocerontas, & Crocodilos, atque Hippopotamos exhibuit.

PLinius *lib.* 8. *c.* 21. Crocutas inquit, velut ex cane lupoque conceptos, omnia dentibus frangentes, protinusq; deuorata conficientes ventre. Hoc animal in Æthyopia gigni idem author tradit. Xiphilinus ex Dione *in Seuero* ait: *Crocuta id animal est Indicum, ac tum primum (quod sciam) Romam aduectum. Color eius est Leana permixta cum Tigri, figura quodammodo ex cane & vulpe constat.* Hæc habeo, quæ ex antiquis de huiusmodi animali adnotem. Quamuis autem in eadem re Plinius & Xiphilinus non concordent omnimodo, nec tamen valde discrepant. Illud sane haud difficultate caret, quod Capitolinus Crocutas primum ab Antonino Pio in spectaculis exhibitas tradit, Xiphilinus vero Seueri temporibus primum Romam id animal aduectum docet, in spectaculis exhibitum; At Seuerus multo post Antoninum imperauit; Quum tamen Xiphilinus adiunxerit verbum illud (*quod sciam*) eum ignorasse antea sub Antonino Crocutam Romã aduectam, & in spectaculis exhibitam; dicere possumus, & sic cum Capitolino conciliare. Verum nec prætermittendum, Plinium lib. citato, sed *cap.* 30. scriptum reliquisse, ex Hyæna & Leæna Æthyopica nasci Crocutam, quum tamen antea *cap.* 21. Crocutas ex cane lupoque conceptas dixisset; quibus in locis, nec etiam in cæteris huius ferę qualitatibus describendis sibi constare, ex lectione clare patet, ita vt eum non alio modo sanare me posse existimem, nisi dixerimus, altero in loco ex propria sententia eum loquutum, in altero vero ex aliena relatione.

Illud postremo addamus, Crocutam forte hanc bestiam ita appellatam, quod crocei coloris esset, qui color à Leæna matre non dissimilis. Sic Crocota vestis muliebris genus, de qua Cic. lib. de Aurusp. resp. *Clodius à Crocota, à mitra, & à muliebribus soleis, purpureisq; fasciolis repente factus est popularis.* De hac & Plaut. *in Epid.* & Aristophanes *in Ranis.* Vnde & Virgil.

lib. AEnei. 9. Vestem pictam croco, dixit. Hinc earum infectores Crocolarii Plauto *in Aulul.*

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Educatus est in eo loco, in quo natus est, & in domo aui sui Veri, iuxta AEdes Laterani.

ROmæ in Cœlio monte antiquitus erant ædes magnificæ, nobilissimæ familiæ Lateranorum, quam tamen per initia Reipublicæ plebeiam fuisse suspicor, quum Sextius Lateranus primus fuerit ex plebe Consul, ex Liuio in *calce lib. 6.* anno Vrbis 389. ex Chronologia Glareani. Harum ædium meminit Iuuenalis Saty 10.

Clausit, & egregias Laterani obsidet ædes,
Tota cohors.

Huius familię fuit quoque Iulius Lateranus, qui Consul designatus iussu Neronis interfectus est, teste Capitolino in *Aureliano.* Vbi hæ ædes erant, postea D. Ioannis Basilica ædificata est, dicta etiam Basilica Constantini antea, eo quod fuerit à Magno Constantino dono data Siluestro Summo Pontifici, authore Blondo *libro primo instauratæ Italiæ.* Vnde summus Pontifex quandoque Lateranensis dictus Episcopus. Et Lateranenses Synodi septem, quod eo loci fuerint coactæ. Prima sub Nicolao 2. Secunda, sub Calisto 2. Tertia, sub Innocentio 2. Quarta, sub Alex. 3. Quinta, sub Innocentio 3. Sexta, sub Eugenio 4. Septima, sub Iulio 2. Huius ædis meminit quoque Hieronymus *ad Marcell.* inquiens: *Quis credat mulierem nobilem & potentem in domo Laterani Consulis d[illegible] gn[illegible].*

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Tantum autem honoris magistris suis detulit, vt imagines eorum aureas in Larario haberet.

INter innumeros gentiū Deos, aut potius Dęmones, agnouit cœca antiquitas Lares Deos. Hos Apuleius nunc lares, nūc Genios nuncupat. Cic. in re hac vix sibi satisfacere videtur, namq; *lib. de Vniuersitate* ait: *Dii quos Græci Dæmonas appellant, nostri opinor Lares, si modo hoc recte conuersum videri potest.* Verum

quod magis mirandum, Larium Deorum multas ſpecies fecit ſtulta illa priſcorum vanitas, ne dicam ſuperſtitio. Romæ fuit vicus Larium muralium, quod docuit Petrus Victor. Horum meminiſſe puto Cic. 2. *de Legib.* quum ſcripſit: *Lucos in agris habento, & Larum ſedes.* De eiſdem Suet. in Aug. cap. 31. *Compitales Lares ornare bis anno inſtituit, vernis floribus, & æſtiuis.* Tibull.

Vos quoq; felices quondam, nunc pauperis agri
Cuſtodes, fertis munera veſtra Lares.

Quamuis & ludos compitalitios per compita in vrbe Laribus celebrata, non ambigendum, ex Ouidio præſertim, ſcribente lib. 1. Faſt.

Fitq; grauis geminosq; parit, qui compita ſeruant,
Et vigilant noſtra ſemper in vrbe Lares.

Et iterum:

Lucifero ſubeunte Lares delubra tulere.

Et Cic. in Piſon. *Quum in Kalend. Ianuar. Compitalitiorum dies incidiſſet.* Et rurſus de ludis compitalitiis ibidem, & ad Att. lib. 7. *Ego, quoniam 4. Non. Ian. Compitalitius dies eſt, nolo eo die venire in Albanum moleſtus familiæ.* Calpur. Eclog. 4.

Vt quoq; turba boni plaudat ſaginata magiſtri,
Qui facit egregios ad peruia compita ludos.

Ouid. 5. Faſt.

Sunt quoq; pro nobis, & præſunt mœnibus vrbis,
Et ſunt præſentes, auxiliumq; ferunt.
Et canis ante pedes ſaxo fabricatus eodem
Stabat. quæ ſtandi cum Lare cauſa fuit?
Seruat vterq; domum domino quoq; fidus vterq; eſt,
Compita grata Deo, Compita grata cani.

Et Lucanus lib. 1. Pharſaliæ:

——— *Vrbisq; laborem*
Teſtatos ſudare Lares.

Et Ouid. 5. *Faſt.* Lares præſtitos vocat:

Præſtitibus Maiæ Laribus videre Kalendæ,
Aram conſtitui, paruaq; ſigna Deûm.

Et cur ſic dicantur, paulo poſt declarat:

Causa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quod præstant oculis omnia tuta suis.

Et Varro *lib.2.de lingua Latina*, aut aliorum computatione, *quinto*, de eisdem. Et Dionysius Halycarnass. lib.4. *Sacrificia compitalia sacra facientibus non ingenuos, sed seruos ministrare voluit, quasi hoc gratius esset Laribus.* Quod festum nostra quoque ætate Romani agitant, paucis diebus post Saturnalia, cum primis celebre & sumptuosum, *Compitalium* appellatione; Duratque mos ille priscus in sacris placandi genios per seruorum ministeria, qui temporaria libertate fruuntur per eos dies, vt hac honorifica humanitate mansuetiores redditi dominos chariores habeant, & leuius ferant suæ fortunę inclementiam. His sacratas publicas ædes, ex Cic. *de natura Deorum*, vbi legimus: *Aedes Larum, & malæ Fortunæ.* Apud Varronem legimus *lib.1. cap.7.* Laribus dicatum Querquetulanum Sacellum, vnde Lares Querquetulani, quod in monte Cælio fuisse coniicimus, qui Querquetulanus à quernea sylua antiquis vocatus fuit. Plautus *in Mercat.* meminit Larium vialium, id est, qui viæ præsunt. Festus lib 8. *Romæ*, ait, *quod colebantur Lares hostiles dicti, quod ab iis hostes arceri credebantur.* Vnde illud:

Annibalemq́, Lares Romana sede fugantes.

Lares marinos obseruamus apud Nonium ex Varrone: *Suspendit*, inquit, *Laribus marinis molles pilas, reticula, strophia.* Liuius *lib.* 40. recenset, L. Æmilium Regillum Antiocho classe profligata Laribus marinis ædem vouisse, quæ annis quadraginta post dedicata est. Præter autem Lares publicos, de quibus hactenus, fuerunt & Lares familiares, peculiares, inquam, familiæ seu domus. Apuleius *in lib. de Deo Socratis*, inquit: *Cæterum Lares Deos domesticos fuisse.* Quod pariter confirmat Tertull. *in Apolog. cap.13.* Et domus custodes vocant Plutarchus *probl.* 50. & Arnobius *contra gentes lib.4.* Horum etiam meminit Cato *de re rust. cap.2.* inquiens: *Lar erat, qui domi à familia colebatur.* Plaut. in Aulul.

Ego Lar sum familiaris ex hac familia, vnde exeuntem me aspexistis.

Cicero in Verrem: *Relinquere familiarem Larem suum.* Et frequenti-

rum: *Redire ad Larem familiarem suum.* Et pro Quinctio: *Alicui manus allatas esse ante suos Lares familiares.* Salluſt.in Catilinam: *Illos binos & amplius domos continuare, nobis Larem familiarem nusquam esse?* Quamuis & his in locis poſitum Larem familiarem dicere poſſumus etiam pro domo particulari, vt Martialis lib.1.

O mihi curarum pretium non vile mearum
Flacce Antenoreæ ſpes & alumne Laris.

Horat.Serm.lib.1.Sat.2.

Qui patrium mimæ donat fundumq́; Laremq́;.

Et Cicero in Epiſt. *Craſſus pene à meis Laribus in prouinciam eſt profectus.* Verum quod ad larem familiarem ſpectat, nec illud omittendum, quod antiquitas eſt fabulata, ex Plinio, *lib.36.cap.27.* vbi legimus, Tarquinio Priſco regnante, repente in foco comparuiſſe genitale è cinere maſculini ſexus, eamque, quæ inſederat ibi, Tanaquilis Reginæ ancillam Ocriſiam captiuam conſurrexiſſe grauidam. Ita Seruium Tullium natum, qui regno ſucceſſit. Ideo & in Regia cubanti puero caput arſiſſe viſum, creditumque, Laris familiaris filium, & ob id compitalia, & ludos Laribus primum inſtituiſſe. Hinc factum puto, quod etiam larem accipiamus pro foco. Ouid.1.Faſt.

A quibus hoc populum ſpectat, at illa larem.

Et Col. lib.11. cap.1. *Conſueſcatq́; ruſticos circa larem domini, focumq́; familiarem ſemper epulari.* Et Ouidius libro primo de Triſtibus:

Illa etiam ante Lares ſparſis proſtrata capillis
Contegit exſtructos ore tremente cibos.

Et Plautus in Auiul.act.2.Scen.5.

Hæc imponentur in foco noſtro Lari.

At quod magis ad rem noſtram facit; Diis laribus ſeu penatibus, aut geniis familiaribus domi principes viri ſacrarium habebant, in quo illis ſacra faciebant, eoſdemque venerabantur, quod ſacrarium lararium vocabant; nec ſolum in eo lares Deos colebant, ſed & viros præſtantes, ac ab ipſis amatos, quosq; magnifaciebant. Ita Sueton. *in Vitel.c.2.* ſcribit, illum coluiſſe inter Lares aureas, Narciſſi & Pallantis imagi-

imagines. Refert & Lampridius, Alexandrum Seuerum Imperatorem in Larario suo coluisse inter cæteros, Abrahamum, & Christum, & Orpheum, & Apollonium, illisque sacra fecisse. Capitolinus hoc loco inquit, M. Antoninum Philosophum etiam tantum honoris magistris suis detulisse, vt imagines eorum aureas in Larario haberet. Illud autem non prætermittendum, Alexandrum Seuerum, teste Lampridio, in ædibus suis binos Lararios habuisse, alterum maius dictum, de quo diximus, & de quo rursus ibidem Lampridius: *Alexandrum vero Magnum inter Diuos & optimos in Larario maiore consecrauit.* Alterum fuit minus, & secundum appellatum, de quo idem author eodem in loco: *Virgilium autem, Platonem Poetarum vocabat, eiusq; imaginem cum Ciceronis simulachro in secundo Lorario habuit, vbi etiam Achillis, & magnorum virorum.* Vopiscus in Floriano, Taciti mortis omen fuisse scribit, quod in illius Larario Dii omnes concidissent. Liuius *lib.* 45. de Pauli Æmilii triumpho: *Nam duobus è filiis, quos datos in adoptionem, solos nomini, sacrorum familiæq; hæredes retinuerat domi, minor ferme duodecim annos natus, quinq; diebus ante triumphum, maior quatuordecim annorum post triumphum decessit.* Sacrorum, inquam, familiarium, id est, quæ sacra Laribus domi fiebant, vt ego interpretor. Ideo & Lares etiam, Geniales Dii dicti, quod veluti nobiscum geniti, & nos genitos tueantur, ob idque Euclides Socraticus duplicem omnibus hominibus appositum esse genium scripsit, seu duos Lares, alterum bonum, alterum vero malum, hosque coli, bonum scilicet, vt tueatur, malum, vt mala arceat. Quod & Luc. Florus videtur sentire, vbi de Bruto, cui malus Genius apparuit. Hos etiam Penates appellauere, hoc est, penes nos natos. Sic Virgilius de Ænea:

Ilium in Italiam portans, victosq; Penates.

IVL.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Et Seuirum turmis equitum Romanorum iam Consulem designatum creauit, edente cum collegis ludos Seuirales, adsedit.

DVumuiri, triumuiri, quartumuiri, quinqueuiri, septemuiri, decemuiri, vigintiuiri, centumuiri, passim in libris à scriptoribus priscis literis mandati. At *seuiros* seu *sexviros*, raro admodum apud eosdem obseruamus, nec minus *ludos seuirales*. Cic. 3. *de Nat. Deorum*, Sexprimos nominauit, n[illegible]uens, L. Albenium ex agro Piceno chirographum Sexprimorum imitatum esse. Qui, nescio, an hi fuerint, q[illegible]os F[illegible]ius præfectos sexuiros dictos tradit. Plutarchus per [illegible]a vitæ Camilli, Sexuiros fuisse ex numero tribunorum militum videtur affirmare. Seuiros autem turmis equitum Romanorum non alibi, quod meminerim, quam hoc loco, obseruaui. Cælius Rhodiginus *lib.* 21. *cap.* 31. corrupte apud multos codices, *Seuerum*, non *seuirum*, legi adnotauit, & *seuirum* præfectum equitum hoc loco interpretatur, sed sobrie sane. Amplior Turnebi expositio *lib. Aduers.* 25. *cap.* 19. ait enim: *Seuiros interpretor. qui equitibus sex classium praeerant. vt vnicuiq; classi suus esset, illisque, vt opinor, ducibus equites mense Quintili transuehebantur.* Libro vero 11. cap. 9. ita scribit: *Sex erant Romanorum equitum decuriæ: Rhamnenses Tatienses, Luceres, primi secundiq;. Erant enim primi Luceres, & secundi, ac sic quoq; Tatienses & Rhamnenses geminati erant. His qui praeerant seuiri vocabantur, ac in inscriptionibus antiquis seuirum equitum Romanorum reperimus, vt in hac:*

TRIB. MIL. LIB. LEG. VII. GEM. TELIC.
VI. VIRO EQVIT. ROM.

Et in illa:

X. VIRO STLITIB. IVDIC. VI. VIR.
EQVIT. ROM. TVRM.

Sententiam Turnebi ego quidem haud improbo, sed tria in ea potissimum desidero; nempe, antiquarum inscriptionum fidem & vbi locorum viderit & legerit, ne sui capitis esse, & ab ipso confictas quis caussetur; præsertim quum seuira-

seuiratum longe nobilissimam & principem dignitatem ex hoc loco colligamus, quam fuerit tribunatus milit. vel decemuiratus, litibus iudicandis, quibus cum seuiratum coniunxit. Secundo vellem, vt suam interpretationem Liuii firmasset authoritate. qui *lib.* 1. ita scribit: *Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Rhamnenses à Romulo, ab T. Tatio Tatienses appellati, Lucerum nominis & originis causa incerta est.* Et rursus: *Tarquinius equitem suis maxime deesse viribus ratus, ad Rhamnenses, Tatienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoq; insignes relinquere nomine. Id quia inaugurato fecerat Romulus, negare Actius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; nouum constitui, nisi aues addixissent, posse.* Et paulo post: *Neq; tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit, numero tantum alterum adiecit, vt mille DCCC. Equites in tribus centuriis essent.* Posteriores modo sub iisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt, quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Tertio optarem, ipsum non Decurias equitum, sed centurias (quod Liuius facit) nominasse, quod fit etiam, vt suspicer merito de fide posterioris inscriptionis ab eodem allatæ, in qua non *centuriæ*, sed *turmæ* ipse legit. Seuirales ludos interpretor, quia seuiris ederentur, quos ex seuirum placito extitisse varios censeo, nec magis hos, quam illos.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Post hæc Faustinam duxit vxorem, & suscepta filia, tribunitia potestate, addito iure quinta relationis donatus est, atq; imperio extra vrbem proconsulari, &c.

ADrianus Turnebus *Aduers. lib.* 21. *cap.* 18. interpretatur ius quintæ relationis fuisse, vt vno in Senatu, qui hoc iure poteretur, de quinque rebus referre posset in eo, id est, proponere quinque res seu causas discutiendas aut consultandas. Cælius Rhodiginus *lib.* 22. *cap.* 10. ius quintæ relationis exponit, vt quinquies super re iam iudicata referre ad Senatum posset, qui eo iure vtebatur, præiudiciis nihil officientibus; Quam & nos confirmare possumus ex Cicerone,

cerone, *in oratione pro domo sua*, vbi legimus: *Referre rem iudicatam.* Horum præclarissimorum virorum sententias haud improbare ausim, magis tamen rationi consonam illam Rhodigini puto, quam & sequutus est Pasius, vt interim omittam Alciati opinionem iampridem ab aliis explosam. Verum & nos aliam interpretationem proponimus, non vti prædictis anteferendam, sed ad docti lectoris ingenium excitandum. Illud profecto vti manifestissimum propono, illos qui aliquid in Senatu, aut ad populum referebant, id semper fecisse, vt propositæ rei seu causæ confirmationem & assensum obtinerent. Vnde apud Ciceronem, *reijcere iudices*, oppositum illius, quod est *referre iudices*, in oratione pro Planco obseruamus. Et qui rem aliquam referebat, illius sententiæ se authorem & assertorem profitebatur. Sic Cicero *in oratione post reditum ad Quirites*, ait: *Mihi in sententia simpliciter referenda fides non deerit.* Sic sæpe apud Tacitum, vti lib. 12. Annal. *Pallantem eius relationis repertorem ediderat Cæsar.* Et libro decimotertio: *Non ideo aut Consules mutauere relationem, aut Thrasea decessit sententia.* Et rursus: *Licere Patribus, quoties ius dicendæ sententiæ accepissent, quæ vellent expromere, relationemque in ea postulare.* Itaque qui referebat in Senatu, non solum proponere dicebatur, sed & suo voto confirmare propositam sententiam.

Quibus sic se habentibus, ius quintæ relationis puto interpretari posse illud fuisse, vt qui eo potiretur, sententiam referens suam, non simplex votum proferret, sed quinque votorum authoritatem haberet, ita vt in renuntiando decreto illius sententia quinque aliorum votis æquipolleret. Ita & nostris temporibus in Iudicum Senatu, Præsidis votum; nam si in re iudicanda discrepantes iudices æquas in partes diuisi fuerint, cui parti illius votum adhæreat, pro ea sententia refertur. Sic in Imperatoris electione æque dissidentibus Electoribus, Bohemiæ Rex, cui adhæserit parti, Imperatorem eligit; cum itaque Reipublicæ temporibus referre ad Senatum proprium esset Consulum, aut eorum, quibus cogendi Senatus erat potestas, & propositiones,

ſitiones, quæ relationes dicebantur, Senatorum ſententiis determinarentur, ſimplexque eſſet vnicuique Senatori ſuffragium; ſic procedentibus temporibus, & Reipublicæ ſumma ad Imperatores delata, Augusto, vt Dion ſcribit, quandocunque Senatus haberetur, ius tertiæ relationis permiſſum honoris gratia. Sic Pertinaci quartæ relationis ius. Et M. Antonino Philoſopho quintæ relationis, Capitolino authore *in illius vita.* Lampridius de Alexandro Seuero: *Vt & patris nomen, & ius proconſulare, & tribunitiam poteſtatem & ius quintæ relationis, deferente Senatu, vno die aſſumeret.* Vopiſcus in Probo: *Decerno igitur P.C. votis omnium concinentibus nomen Cæſareum, nomen Auguſtum, addo Proconſulare Imperium, Patris patriæ reuerentiam, Pontificatum maximum, ius tertiæ relationis & tribunitiam poteſtatem.* Sed quum nulli ſecundæ relationis ius vnquam permiſſum legamus, cur id minime factum ambigimus. Pythagoram duo feciſſe principia memoriæ proditum eſt, vnitatem ſcilicet, & dualitatem, hanc malorum, illam bonorum omnium exordium, & cauſam eſſe dicebat, & ex conſequentibus numeris parem deficientem & imperfectum demonſtrauit, imparem vero plenum & perfectum. Homerus & ipſe vnitatis naturam in bona quidem portione, in mali vero dualitatem conſtituit; nam bonum ἔννεα ſæpe dicit, & ἐνέην illius affectum, & econtra δυάζην vocat afflictionem & vexationem, & ſuperis imparia quidem ſemper attribuit, inferis vero paria: Nam apud eum Neſtor immolat ἔννεα ταύρους, Achilles vero Patroclo paria offert omnia. Hinc & illud Virgilianum:

Numero Deus impare gaudet.

Quum itaque ſuperſtitioſa illa antiquitas parem numerum abominaretur, quumque ius relationis alicui Imperatori multiplicauit, parem numerum euitauit, ob id Augusto ius tertiæ, non ſecundæ relationis detulit. Hanc noſtram ſententiam confirmat Capitolinus, qui ius quartæ relationis Pertinaci decretum, illi ominoſum & breui exitium portendiſſe ſcribit. Statuamus itaque ius tertiæ vel quintæ relationis, nil aliud fuiſſe, quam quod illius ſententia con-

ius

ius decretum erat, tribus vel quinque Senatorum relationibus seu sententiis æquipolleret. nam in hoc sensu relationem à sententia nil aliud differre putamus, nisi quod sententia proponentis in Senatu aliquid ad consultandum non simpliciter dicebatur sententia, sed relatio, propositio, inquam, cum proponentis voto. Alii vero ordine quodam rogabant, vt suam depromerent singuli sententiam, & ideo primus rogatus dicebatur primæ sententiæ Senator. Capitolinus in Maximo & Balbino: *Referente Consule de aliis rebus, qui primam sententiam erat dicturus, sic orsus est.* Et Trebellius Pollio in Pisone 20. Tyranno: *Aurelius Fuscus Consularis primæ sententiæ, qui in locum Valeriani successerat, ait.* Vopiscus in D. Aurel. *Tunc surrexit primæ sentētiæ Vlpius Syllanus, atq; ita locutus est.* Et iterū: *Quibus recitatis, Aurelianus Tacitus primæ sentētiæ Senator, ita locut⁹ est.* Et in Tacit. *Princeps Senatus recte Augustus creatur; Primæ sententiæ vir recte Imperator creatur.* Et in Probo: *Post hæc Mālius Statianus, qui primæ sententiæ tūc erat, ita locutus est.* Liuius lib. 37. *Ibi C. Liuius, is enim est primus rogatus sententiam.* Et Suet. in Aug. c. 35. *Sententias de maiore negotio non more neq; ordine, sed prout libuisset, prærogabat.* Idem in Iul. Cæs. c. 21. *Ac post nouam affinitatem Pompeium primum rogare sententiam cœpit, quum Crassum soleret, essetq; consuetudo, vt quem ordinem interrogandi sententias Coss. Kal. Ian. instituissent, eum toto anno conseruarent.* De re hac plura apud Gell. *lib. 4. cap. 10. & lib. 14. c. 7.* Quum hæc scripsissemus, incidimus in lectionem annot. M. Vertranii ad Tacitum, viri quidem doctissimi, eumque sententiam eandem ac nos amplexum, maxima cum voluptate cognouimus.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Ob hoc Antoninus Pius, quum sibi adesse finem videret, vocatis amicis & præfectis, vt successorem eum Imperij omnibus commendauit, atq; firmauit, stanteq; signo æquanimitatis, Tribuno dato, Fortuna aurea, quæ in cubiculo esse solebat, ad Marci cubiculum transire iussit.

A *Duersl. lib. 25. c. 18.* hunc locum explicans Turnebus, inquit: *Interpretor ab eo signum quod dam gestu manus vel cor-*

poris datum fuiſſe, quo ſignificabat ſe æquo animo de vita migrare, neq; ſe mortem grauiter ferre. Andreas Tiraquellus *in ſuis annot. in Genialia Alex.lib.4.cap.2.* ſignum æquanimitatis interpretatur ſigillum Imperatorium, quo in ſuis literis deſignandis vtebatur. Ego certe miror doctiſſimos viros adeo lapſos in re ſane plana. Nam Imperatores ſuæ Prætoriæ cohortis Tribunis ſignum cuſtodiæ dare ſolitos paſſim obſeruamus, & clare apud Sueton. *in Caligula, cap.56.* vbi ait, Caium Chereæ tribuno cohortis prætoriæ ſignum depoſcenti, vt eum mollem & effœminatum denotaret, Priapum aut Venerem dare conſueuiſſe; Signum autem huiuſmodi erat, quod noſtro æuo dicunt *dare il nome*, aut, *il contraſegno*, quod ſcilicet fieri ſolet, ne milites excubantes ab aliquo decipiantur: namque ſi quis aduenerit, nec nomen, quod tribunus ſeu quicunque militibus præeſt, illis ſecreto dedit, interpellatus reſponderit, tunc dolus aut inſidiæ præſupponuntur. Et *cap.58.* Sabinum alterum ex coniuratis tribunum, ſubmota per conſocios Centuriones turba ſignum more militiæ petiiſſe, & Caio Iouem dante, *Cheream, exclamaſſe, accipe ratum.* Ita Suetonius in Nerone, cap.9. *Primo etiam Imperij die ſignum excubanti tribuno dedit, Optimam matrem.* Virg.7.Æneid.

It bello teſſera ſignum.

Sillius lib.5.

Tacitum dat teſſera ſignum.

Liuius lib.7. *Cæteris omnibus teſſeram dari iubet.* Appianus libro 2.bell.ciuil. tradit, in caſtris D.Cæſaris, *Venerem genitricem* ſignum datum. In Pompeii Magni, *Herculem inuictum.* Et libro 3.in Pompeii Iunioris, *Pietatem.* Hircius in bello Africano, Cæſarem ſignum Felicitatis dediſſe ſcribit. Brutum Apollinis ſignum in Philippis dediſſe, teſtatur Plutarchus *in illo.* Xenophon *lib.3.* Cyrum dediſſe ſignum Iouem [illegible]torem; quamuis hæc poſteriora ſigna bellica potius dicenda, quam cuſtodiæ excubiarum. De qua re plura apud Vegetium *lib.& cap.7.* Ex his colligitur, ſenſum verborum Capitolini eſſe, Antoninum Pium, quum vitæ finem adeſſe videret, ſucceſſorem Imperii M. Antoninum Philoſo-

phum

phum omnibus commendasse, statimque æquanimitatis signo tribuno dato, Fortunam auream, quæ in cubiculo solebat esse, ad Marci cubiculum transire iussisse. Sic itaque commendauit & iussit, non ideo gestu manus vel corporis signum dedit, quod pariter in Antonino Pio per hæc verba refert idem Capitolinus: *Tertia die, quum se grauari videret, M. Antonino Rempublicam & filiam præsentibus præfectis commendauit, Fortunamq; auream, quæ in cubiculo Principum poni solebat, transferri ad eum iussit, signum tribuno æquanimitatis dedit.* Sed quæso, cur signum tribuno potius, quam præfectis, aliive principaliori, si de annulo intelligamus, & qualis facies æquanimitatis in eo insculpta? Dedit itaque signum Imperator ille optimus extremo vitæ tempore signum Tribuno æquanimitatis, quasi innueret, se successorem, qui esset æquo animo, qualis ipse extitisse profitebatur, derelinquere, ad quem auream fortunam, Imperii possessi velut indicium, deferri voluit. In hunc sensum Ælius Spartianus in Seuero: *Iussit deinde signum tribuno dari, Laboremus: quia Pertinax quando in Imperium adscitus est, signum dederat, Militemus.*

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Atq; hanc totam legem de assertionibus firmauit.

Asserere in libertatem est liberum se profiteri, seque in libertatem vindicare. Vlpian. *l. non solum, §. final D. de iniur.* Et, *Asserere ingenuitati*, dicit Saturninus *l. 2. D. si quis ingen. esse dicatur.* Itaque asserere in libertatem, est vindicare in libertatem, & affirmare aliquem seruum creditum esse liberum, cuius rei exempla passim habentur. Econtra vero asserere in seruitutem, est aliquem, qui pro libero se gessit, tanquam seruum suum vindicare. Liuius lib. 3. *M. Clodio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret.* Et assertor libertatis vindex dicitur Paulo, *lib. 5. Sen. tit. 1. & 33 in fin.* & Donato *in Terent. Adelph.* Assertio vero est libertatis causæ iudicium. Et assertoriæ lites, *l. 1. C. de assert. toll.* Et apud M. Fabium *lib. 5. cap. 2.* de secunda assertione verba facientem. Et Plautus in Curcul.

Memento promisisse te si quisquam hanc liberandi causa manu assereret,
Mihi omne argentum redditum iri.

Hinc & lex de assertionibus, qua scilicet cauebatur, ne liberi pro seruis haberentur, nec serui pro liberis, quam legem totam firmauit M. Ant. Philosophus, iubens in vrbe apud Præfectos ærarii Saturnii, vnumquemque ciuium natos liberos profiteri, per prouincias quoque tabularios in eundem vsum publicos instituens, apud quos idem de Originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ærarii, vt si forte aliquis in prouincia natus, causam liberalem, id est, libertatis diceret, testationes inde ferret, quibus omnis lis dirimebatur, & lege de assertionibus firmabatur, quæ antequam id prouisum esset, variis iudiciis agitabantur. Ioan. Baptista Egnatius *in suis annotat. in Capitolinum*, tradit, simile S. C. [illegible] nobilitatis assertionem Venetos sanxisse, vt scilicet quisque patricius liberos genuisset, ad Pub. Aduocatos, qui præsens esset, intra octo dies, qui absens, ad sex menses, profiteretur. Vnde postea & ætatis & natalium assertio peti posset.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Prætorem tutelarem primus fecit, quum ante tutores à Consulibus poscerentur.

EX Capitolini assertione non leuis oritur difficultas. Siquidem constat ex Liuio, *lib. 39.* Tutores olim non à Cōsulibus, sed à Tribunis & Prætore dari solitos, dū inquit: *Tutore à Tribunis, & Prætore petito, &c.* Quod partim apud Iuristas legimus *in l. prætor, & l. nec mandante, §. 1. &* [illegible] *& l. 1. C. de offic. prætor.* Vnde Vlpianus *cap. Instit.* 11. prætorium tutorem dixit, quod à prætore vrbis dari consueuit. Sicuti & tutores Iulianos vocauit ibidem, qui ex lege Iulia & Titia dabantur mulieribus & pupillis in prouinciis à Præsidibus. Non ergo à Consulibus. Huic [illegible] difficultati satisfacere posse putamus, si dicamus, quum M. Antoninus Philosophus ad Imperium peruenit, Consules [illegible]

dare consueuisse tutores, (quamuis id munus olim esset vrbis prætoris) qui quum Reipublicæ aliis multis negotiis implicarentur, statuit idem Marcus, vt eos hac molestia liberaret, vt particularis prætor crearetur, qui tutelaris diceretur, tutorem, quum opus esset, daret, & de tutelaribus causis cognosceret.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Fisco in causis Compendij nunquam iudicans fauit.

COmpendii verbo, lucrum, quæstum & vtilitatem significari, iuris interpretes docent *in l. data societatem, 71. §. duo, D. de calumniat. l. Iulianus, D. si quis missa causa test. & alibi sæpe in Pandect. l. iudices. C de anno. & tribu. lib. 10 l. cum virum, 16. C. de fideicommiss. in §. duobus.* In eadem significatione hoc verbo vsus est Cic. vti in Offi. *Is se negat omnino facturum compendij sui causa, quod non liceat.* Et in orat. pro Q. Rabirio: *Siquando me vis peierare, vt paululum tu compendij facias, paratum fore scito.* Et in orat. pro Flacco: *Is vberrima re turpe compendium effugit.* Et in Verr. *Ciues qui mercesSuppeditant cum quæstu compendioq;.* Et ad Herenn. *Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia & auaritia.* Et iterum: *Multi leue compendium fraude maxima commutauerunt.* In eadem significatione hac voce Tibullus vsus est:

Nec vagus ignotis repetens compendia terris,
Presserat externa nauita merce ratem.

Capitolinus in Pertinace: *Alimentaria etiam compendia, quæ nouem annorum ex instituto Traiani debebantur, obdurata verecundia sustulit.* Vopiscus in Aureliano: *Vellemus quidem singulis quibusque deuotissimis Reipubl. viris multo maiora deferre compendia.* Amm. Marcell *lib. 21.* vbi de Iuliano tonsorem interrogante verba facit, ita habet: *Interrogatus tamen ille, quid haberet ex arte compendij. vicenas diurnus respondit annonas, totidemq; pabula iumentorum & aureum stipendium graue.* Et lib. 28. vbi de Hymettio Africæ Proconsule verba facit: *Integrum compendium ad ærarium Principis misit.* Et l. b. 30. *Si hæc ante ingemiscenda compendia comperisset.* Suetonius in Vitellio, c. 2. *Cuius*

ſibus ſectionibus & conſutaris vberius compendium nactus. Liuius lib 9. *Addebat alacritatem, quod Dictator prædam omnem militibus edixerat nec ita magis publica, quam priuatum compendium in hoſtem acuebat.* Feſtus *lib.4.* & Varro *lib.4. de lingua Lat.* hoc verbum deriuatum putant a veteri æris penſandi ritu. Cui opponitur diſpendium. Erit itaque Capitolini verborum ſenſus, M. Antoninum Philoſophum in cauſis, in quibus agebatur de fiſci intereſſe, nunquam illius compendio fauiſſe, hoc eſt, illius vtilitati minime ſtuduiſſe.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Multi autem ferunt, Commodum omnino ex adulterio natum, ſi quidem Fauſtinam ſatis conſtat apud Caietam conditiones ſibi & nauticas & gladiatorias elegiſſe.

IOan. Baptiſta Egnarius *in ſuis annot.* interpretatur, Fauſtinam M. Antonini vxorem ſectatam bene mentulatos, Cælius Rhodiginus *lib.17.cap.29.* exponit, Fauſtinam apud Caietam bene naſatos ac mutoniatos ſeu dracos conquiſiuiſſe, qui laſciuiarum agerent valide. Verum vt ingenue, quid ſentiam, fatear, exiſtimo hanc explicationem magis coniecturalem & voluntariam, quam alicui authoritati innixam. Qua de re ego potius expono, Fauſtinam ſibi elegiſſe conditiones nauticas & gladiatorias, id eſt, coniunctiones Venereas cum nautis & gladiatoribus, quæ interpretatio authoritatibus fulciri poteſt. Siquidem Feſtus: *Conuenta (inquit) conditio dicebatur, quum primus ſermo de nuptiis & earum conditione habebatur.* Et apud Iuriſconſultos conditio ſponſaliorum & nuptiarum coniunctionem ſignificat, *l.ſi. in Vlp incip. qui libertos, D. de ritu nupt.* Ita Seneca *lib. Controu.* ait, conditionem nuptiarum illi inuentam, quam alio nullo modo poſſet. Et apud Liuium *lib.3.* legimus de Iculio Virginius (inquit) *viderit de filia, vbi venerit, quid agat, hoc tamen ſciat, ſi ipſe huius vindiciis ceſſerit conditionem filiæ quærendam eſſe.* *Appius namq; Decemuir, dum Virginiam puellam ardentius deperiret, eam ſeruam dicebat, vnde ab illo vindiciæ ſecundum ſeruitutem decretæ ſunt, quibus ſi Virginius puellæ pater ceſſiſſet, Iuliam &c.*

ait, aliam conditionem filiæ quærendam esse, hoc est, aliud matrimonium seu coniunctionem. Hinc scribit Caius *l.2.de diuort.* in renuntiatione sponsalium his verbis vsos antiquos: *Conditione tua non vtar.* In eundem sensum Cicero *in Philippicis* inquit: *Filiam eius sororem tuam eiecisti, alia conditione quæsita*, hoc est, alia muliebri coniunctione. Ita & apud Lampridium interpretor, quum inquit, Heliogabalum emissarios habuisse, qui ei bene nasatos perquirerent, eosque ad aulam perducerent, vt eorum conditionibus frui posset. Et paulo infra: *Lauacrum publicum in ædibus aulicis fecit, simul & palam populo exhibuit, vt ex eo conditiones bene nasatorum hominum colligeret*, id est, coniunctiones carnales & inhonestas. Nam hoc verbum modo in bonam, modo in malam partem ab authoribus accipi obseruamus. Suetonius in Cæsare, capite vigesimo septimo: *Ad retinendam autem Pompeij necessitudinem ac voluntatem, Octauiam sororis suæ neptem, quæ C. Marcello nupta erat, conditione ei detulit, sibiq; filiam eius in matrimonium petijt, Fausto Sullæ destinatam*; vbi in bonam partem. In malam autem apud eundem *in Augusto, capite sexagesimo nono*, quum scribit, conditiones quæsitas per amicos, non de nuptiis, sed de stupris intelligendum. Ita & Terent. in And.

Accepit conditionem, deinde quæstum occipit.

Et Cic. pro Cælio: *Habes hortos ad Tiberim, quo omnis iuuentus natandi causa venit; Hinc licet conditiones quotidie legas.*

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Et quum per Aegyptum Bucolici milites grauia multa fecissent, per Auidium Cassium refusi sunt.

CÆlius Rhod. *lib.27.c.2.* Rusticos milites interpretatus est. Turnebus *lib. Aduers.25.c.18.* inquit: *Bucolici milites erant Aegyptij, pastorinam vitam colentes, si nomen spectes, ex eo loco, qui Bucolia dicebatur: vallis autem erat, vt scribit author Aethiopicon, quæ Nili exundationes receptabat, immensa in medio altitudine, extremis in paludem degenerationibus, re vera tamen latrones*

erant, non pastores. Egnatius *in Annotationibus* Turnebo consentit; nam inquit: *Bucolici milites sic appellati a regione Bucolia latronum receptaculo, vt autor est Heliodorus Aethiopicum libro.* Vtraque sententia confirmari potest. Prior Rhodigini, eo quod pastores coniurasse aliquando, & militasse, obseruamus apud Liuium, *lib.*39. & apud Tacitum, *Annal.*4. vbi de tumultu seruili excitato à Tito Curtisio ita legimus: *Atque positis propalam libellis, ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus & ferocia seruilia.* Bucolicum autem pastorum & armentariorum genus à custodia boum, quæ præcipua animalia apud rusticos sunt, non est qui ignoret; vnde & Virgilii Bucolica dicta, & Bucolicon carmen. Secunda & ipsa confirmari potest, quum paulo infra dicat idem Capitolinus, M. Antoninum latrones Dalmatiæ atque Dardaniæ milites fecisse, ergo & latrones illos Ægyptios milites esse appellatos. Verum quum Bucolicos milites per Ægyptum multa grauia fecisse dicat, hoc loco puto intelligendum de latronibus, quorum Egnatius & Turnebus meminere, qui dicti Bucolici à Bucolia regione, quæ & ipsa forte sic vocata voce Græca, quod à rusticis, pastoribus & armentariis incoleretur, qui etiam & prædatoriam artem exercerent, loci & situs munimento confisi.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Verum Cæsarem, execto sub aure tubere, septennem amisit, quem non plus quinque diebus luxit, consolatusq; etiam medicos, actibus publicis se reddidit.

LÆuinus Torrentius *in suis Comment. ad Suetonium in Augusto, cap.*4. non *medicos* sed *amicos* legendum censet, inquiens: *Quis enim medicos consoletur? Aut qua medicorum in actibus publicis functio est?* Qua in re doctissimum virum hallucinatum putamus: namque tumores post aures, aut sub auribus, Medici *Parotidas* vocant, difficilis curationis esse fatentur omnes, & si non recte tractentur, sæpe mortem afferre, omnibus medicinam profitentibus receptum est, Quum itaque Medici Vero Cæsari ...

huiusmodi tumorem secuissent, illud, quod plerumque vsuuenire norunt medicinam facientes, mortis culpa in illos facile reiici poterat, quod scilicet puero tenello intempestiue tumorem secuissent, quam non solum non admisit M. Antoninus, sed eos consolatus est, qui dolebant, non modo optimi Principis orbitatem, sed & male audiebant, se mortis secutæ criminari, qua molestia eos leuare conatus est optimus Imperator, illos solando; Itaque consolatio non à medicis aliena, vti Torrentius censuit, quem præterea nimis oscitanter textum legisse existimandum, quum inquit: *Quæ medicorum in actibus publicis functio est?* Non enim verba Capitolini actibus publicis ad medicos referenda, sed ad Imperatorem, ait enim: *Consulatusque etiam medicos, actibus publicis se reddidit*, hoc est, post quinque dierum spatium, quibus filium luxit, ad munia publica se contulit.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Armauit & Diocmitas, emit & Germanorum auxilia contra Germanos.

EX Ammiano Marcellino, *lib.* 27. qui milites essent Diocmitæ, colligimus, ibi enim scribit: *Adhibitis semiermibus paucis, quos Diocmitas appellant.* Vnde Turnebus *lib. Aduers.* 25. *c.* 18. scribit: *Diocmitas arbitror fuisse homines leuissimæ armaturæ, vel semiermes potius, qui ad fugientes persequendo ipsa leuitate habiles essent*; Nos vero arbitramur semiermes fuisse ab Ammiano dictos, quod scilicet solis armis ad offensionem paratis essent instructi, nullis vero ad defensionem facientibus munirentur. Ob id Capitolinus ait, M. Antoninum eos armasse, hoc est, armis, quibus corpus muniretur, instruxisse. Cur vero Diocmitas appellarint huiusmodi milites, à nemine hactenus declaratú legi. Forte ita appellauere ἀπὸ τοῦ Διὸ, quod est *ideo*, καὶ ἀκμήτης, quod est, *infatigatus*, seu *indomitus*, & *in vigore existens*; quod scilicet, quia inermes essent, quo ad corporis tutelam, propterea essent infatigati, vel a δύο, hoc est, *duo*, & μίτος, quod est *filum*, seu *licium*, quod scilicet armarentur simplicibus pannosis seu lineis indumentis, inuicem consutis, ad corporis defensionem, quos, vt tutiores redderet,

M. Antoninus armauit ferreis teguminibus, vel æreis, & ideo semiermes dicti, quia licet armarentur tegumine illo, quo ad materiam, ex qua parabantur, parum ad corporis tutelam faciente, semiermes dici iure poterant. Illud profecto minime silendum, ne similitudine vocis quis forte decipiatur, apud Q. Curtium *de gestis Alexandri libro quinto*, legi, milites Dimachas his verbis: *Itaque delectis equitum sex millibus, trecentos, quos Dimachas appellant, adiungit. Dorso hi grauiora onera portabant, cæterum equis vehebantur, quumque res & locus posceret, pedestris acies erat.* Hos Diocmitas minime fuisse, satis constare existimamus, quod aliqui credidere, mendum in Q. Curtio esse putantes, quod Dimachæ grauioribus armis armarentur, ex Iulio Polluce *lib.* 1. *Onomasticon c.* 10. econtra vero, Diocmitæ semiermes erant, nullis, vel saltem leuibus armis induti, vt diximus.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Et multi nobiles bello Germanico, seu Marcomanico, imo plurimarum gentium, interierunt, quibus omnibus statuas in foro Vlpio collocauit.

FOrum Vlpium idem esse cum foro Traiani, quod & forum Neruæ & transitorium appellatum existimamus. Vlpium vero dictum, quod Vlpius Traianus Imp. extrui coeptum à Domitiano, ampliauit & ornauit, sicuti & Traiani eadem de causa, & Neruæ quoque; Nam Traianum à Nerua adoptatum illius nomen retinuisse, quod plerique alii fecere, ex illius numismatibus clare patet. Neruam enim ipsum, qui per annum & mensem tantum imperauit, hoc forum extruxisse nullus scriptor literis mandauit, econtra Traianum id fecisse plures recensent. Eundem autem & transitorium dictum constat ex Suetonio *cap.* 5. vbi illum forum extruxisse ait, quod nunc *Neruæ* vocatur. Id etiam colligimus ex Eutropio, qui in Domitiani vita, recensens illius opera, enumerat forum transitorum. Clarius vero Lampridius in *Alexandro Seuero*, inquiens: *Statuas colossæas, vel nudas, pedestres, vel equestres Diuis Imperatoribus in foro D. Neruæ, quod transitorium dicitur, locauit.* Eusebius & ipse in Chronicis, Domitianum

impera-

imperante forum transitorium excitatum ait, atque ita dictum, quod ad tria pateret transitus. Domitianum itaq; eum extruxisse primum arbitramur, eum vero ampliorem reddidisse Traianum, posita ibi columna illa insigni, quæ adhuc integra Romæ cõspicitur, ob id Neruæ, Traiani, & Vlpium postea dictum, quum antea transitorium appellaretur, quod tribus illis nominibus & prænominibus D. Traianus esset insignitus. Nunc in octaua Vrbis regione ponit Petr. Victor. Illud sane nonnihil difficultatis facit, quod idem Capitolinus paulo ante dixit, M. Antoninum auctionem fecisse rerum aulicarum in foro D. Traiani; Et paulo post, statuas in foro Vlpio collocasse, quæ diuersitatem quandam arguere videntur. His tamen non obstantibus, à priori sententia non recedo.

IVL. CAP. IN M. ANT. PHILOSOPHO.

Et Iuuenum nobilium sacra Serapidis à vulgaritate Pelusiæ submouit.

SErapim Deum apud Ægyptios coli solitum, passim apud authores obseruamus. Vnde Martialis:

Isæum Seraphim, Nilus veneratur Osirim.

Et Tacitus lib. Hist. 4. *Monitu Serapis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit*, vbi de Ægypti Alexandria verba facit. Pelusium autem Ægypti claustra vocauit Liuius *libro* 44. Et Mart. in Xeniis:

Accipe Niliacam Pelusia munera gentem.

Et Virgil. 1. Georg.

Nec Pelusianæ curam aspernabere lentis.

Et Pelusiana mala legimus apud Columel. *lib. 5. cap.* 10. Vnde Pelusiotæ populi Pelusium habitantes. Nos autem superstitiosissimos fuisse ex Plutarcho obseruamus, vt qui cæpas non comederent, quod solæ ex cunctis oleribus contra Lunæ incrementa & decrementa vices augendi & diminuendi habeant contrarias. Proinde Hieronymus *contra Iouini.* inquit: *Impellit se vates Pelusiotes, vt manducet cæpas.* Huius Dei cultum olim ex Ægypto Romam receptum, mox Pisone & Gabinio Consulibus reiectum, testatur Tertul-

Tertullianus *in Apologetico*. Verum & rursus introductam hoc loco colligimus, eiusque sacra celebrata, vti vulgo Pelusii fieri solebant à iuuenibus nobilibus, quæ submouit M. Antoninus; Namque Ægyptiorum sacra, Iudæorumque, ac alia externa, ac ceremonias ab Vrbe pellendas semper duxerunt Romani, vt Seruius in illud Virgilii *lib 7. Æneid.* adnotauit.

Necdum etiam geminos à tergo respicit angues,
Omnigenumque Deum monstra.

Inquiens, *ideo monstra dicit, quia sub Augusto necdum Romani AEgyptia sacra receperant.* Ex his patere puto, quid Pelusia vulgaritas (quod se ignorare fatetur Egnatius *in Annot.*) significet, qua voce, *vulgaritate* scilicet, non infrequenti, vsus est Capitolinus, hoc est, popularitate, & cõmunitate, seu communi vsu; sic & *vulgariam* pro *vulgarem* Næuius & Turpilius dixere, ille *vulgariam facilitatem*, hic *temeritatem vulgariam*.

IVL. CAP. IN PERTINACE.

Nam pater eius tabernam coactilitiam in Liguria exercuerat.

IOan. Baptista Egnatius *Coactiliariam*, & ex Florentino *Coactilia* interpretatur instrumenta viatoria sicut pelles, quibus inuoluuntur vestimenta, loraque quibus hæ pelles constringi solent; A cogendo autem, id est, à stringendo *Coactilia* dicta putat, vnde *taberna Coactiaria*; verum quantum ipse aberrauerit, & cum eo Oldendorpius, & Spiegelius eandem sententiam sequuti, ex infra dicendis patebit; Nam Coactilia ex Vlpiano, *l. argumento 25. §. Aristo. D. de aur. & arg. leg.* vesti cedunt; Dicebantur autem Coactilia ad differentiam earum, quæ ex liciis, seu filis, quibus in telis texentes implicant stamina, fiebant. Vnde trilicem vel bilicem nominamus vestem, quæ ex duobus vel tribus liciis constat. Coactilia vero diuersimode erant compacta ex villis coactilibus, quibus in simul coactis fiebant vestimenta, seu tegumenta Galli & Itali *Feltri* vocant. Ita Plinius lib. 8. cap. 48. *Lanæ* (inquit) *& per se coactæ vestem faciunt.* Et in libello *de rebus bellicis ad Theod.* ita legimus: *Hoc enim vestimenti genus, quod de coactilibus*

[illegible]

mensuram & tutelam pectoris humani conficitur, de mollibus lanis, tiriorus felicitudo solertiæ magistra composuit. Hanc sententiam secutus est Prateius in suo Iuris Lexico, quæ etsi docta sit, attamen, quod ad præsentis loci declarationem pertinet, nihili facienda; Nam *coctilitiam* legendum, non *coactilitiam*, vel *coactiliariam*, vt alii, clare constat ex his, quæ per initia vitæ Pertinacis idem Capitolinus scriptum reliquit, ait namque, Heluium Successum Pertinacis patrem, filium Pertinacem appellasse ex continuatione lignariæ negociationis, quod pertinaciter eam rem gereret. Si itaque Pertinacis pater cōtinuauit lignorum negociationem, necessario sequitur legendum *coctilitiam*: cui lectioni assentitur Baifius *ad d. §. Aristo*, testimonio etiam eiusdem Vlpiani, *l. ligni, in fi. D. de leg. 3.* de ligno cocto disputantis; Inter ligna enim igni destinata (καύσιμα Græci dicunt,) cocta recensentur, id est, bene exsiccata, & arida, quæ fumum non faciant, vel saltem modicum, ἄκαπνα Græcis. Sic enim apud Galenum eo nomine ligna omnino arida pluries appellantur. Hanc lectionem sequutus est quoque Cœlius Rhodiginus, *lib. 15. cap. 18.* male tamen Pertinacis patrem *materiarium* appellans, namque materiarius is est, qui ligna ad ædificia suppeditat. Plaut. in Milite:

Si non nos materiarius remoratur, quod quidem opus est,
Noui indolem vestri ingenii, cito erit parata nauis;

Vnde etiam materiarius faber, lignarius faber appellatus. & fabricam materiariam, id est, lignariam dixit Plinius lib. 7. c. 53. *Fabricam materiariam Dædalus, & in ea serram & asciam inuenit.* At Pertinacis patrem non fabrum lignarium fuisse, sed lignorum ad ignis vsum negotiatorem, ex ipsomet Capitolino manifestum fit; & ideo exercuisse tabernā coctilitiam, id est, emisse, & vendidisse ligna sicca ad coquendum apta, & in quoscunque ignis vsus adhibenda. Huic nostræ interpretationi fauet Trebellius Pollio *in D. Claudio*, vbi habet: *Ligni quotidiani pondo mille, si est copia, sin minus quantum fuerit, & vbi fuerit, coctilium quotidiana battila quatuor.* Ligna enim quotidiana intelligo, quæ in quotidianum vsum recenter excisa parantur, coctilia vero, ligna exsiccata.

IVL. CAP. IN PERTINACE.

Et Chirodotas Dalmatarum, & Cirratas militares purpureas, & Chlamydes Gracanicas atque Castrenses & Cuculli Bardiaci.

SVperius dixit Capitolinus *in Vero*, illum obtecto capite cuccullione vulgari viatorio, nocte vagari ille per tabernas & lupanaria. Et Cato de re rust. c. 2. *Quo opera per imbrem fieri potuerint, nouos fieri centenos, cucullionesve, familiam oportuisse sarcire.* Ex quibus patere potest, cucullos Bardiacos fuisse capitis tegmina, vel saltem vestis genus, cui cucullus in superiori parte annecteretur, vnde & monachi hodie eadem ratione cucullati appellantur. Columella lib. 2. cap. 8. *Cultam vestitamque familiam magis vtiliter, quam delicate habeat, munitamque diligenter à vento, frigore pluuiaque, qua cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, vel sagis cucullis.* Et Martialis libro 5. epist. 14.

Illinc cucullo prospicit caput tectus.

Et Iuuenal. Saty. 3.

Contentusque illic Veneto, duroque cucullo.

Et iterum:

Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos.

Quales vero essent cuculli Bardiaci, & cur sic dicti, indagandum. A Bardo *bardiacum* deriuatum fatentur omnes. Bardus autem Nonio appellatur hebes ingenio, & stultus, βραδὺς enim Græcis *tardus* dicitur. Vnde Homerus *Iliad.* 4 ἵπποι βραδέες. Festo quoque stultus & tarditate ingenii dicitur. Et Cic. pro Cæc. *Nimis audacem nimisque bardum* scripsit. Et lib. de Fato, *Zopyrus Physiognomon stupidum esse Socratem & bardum dixit.* Ex qua huius vocis, *Bardi* significatione, forte aliquis bardiacos cucullos dictos existimare posset, quum & nostris temporibus moriones, stulti & fatui, qui Principum deliciæ sunt, cucullati incedant. Verum aliunde petendam deriuationem huiusmodi existimamus. Ammianus Marcell. *lib.* 15. inter Gallos enumerat Bardos, quos fortia virorum Illustrium facta heroicis composita versibus cum dulcibus lyræ modulis cantitare tradit. Eosdem à studio Philosophiæ, vaticina-

vaticinationibus, & carminibus laudatos inprimis, Strabo *libro* 4. Diodorus Siculus *libro 6. cap. 9.* scriptum reliquere. Et de his intelligendum puto in Iuuenale *Saty.16.* illud:

Bardiacus iudex datur hæc punire volenti.

Nempe Gallicus Bardus, non militaris, vtl Turnebus interpretatur, *lib. Aduers.23, c.25. & lib.26.c.24.* nullam addens suæ interpretationis rationem. De his Luc. *lib.1.* scripsit.

Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Et Mart. lib. 4. Epigr. 4.

Lassi Bardiaci os quod euocati.

Hos autem Bardos cucullo vsos existimandum, vnde cuculli Bardiaci; ex quo forte euenit, vt posterioribus temporibus poetæ cucullati fingantur: Sic Petrarchæ & Dantis imagines pictæ & sculptæ cucullatę visuntur. Gallos itaq; cucullis vsos ex dictis constat, nec non etiã ex Iuuenale scribente Saty. 8.

——— *Si nocturnus adulter,*
Tempora Santonico velas adoperta cucullo.

Et Martiale lib. 14. Epigram. 128.

Gallia Santonico vestit te Bardo cucullo.

Santones autem populos Galliæ esse nemo inficiatur. Lamprid. in Heliog. *Tectus cuculli one mulionico, ne agnosceretur.* T. Pollio in D. Claudio: *Bardo cucullum vnum.* in Epist. Galeni, vbi de muneribus Claudio missis verba facit. Erunt itaq; Cuculli Bardiaci Capitolino, Cuculli Gallici, id est, quibus Galliæ populi vtebantur. Sicuti aliud vestis genus à Dalmatis supra *in Commodo*, & hoc in loco Dalmaticas vocauit, & Chlamydes Græcanicas, à Græcis.

IVL. CAP. IN PERTINACE.

Cirratas militares & Chlamydes Castrenses.

IOan. Baptista Egnatius legendum putat *citratas*, & eas vestes intelligendum, quas Festus citrosas ideo appellari dixit, quod in modum citri formatæ essent, hoc est, virgatæ, vt ipse opinatur. Rectius fortasse *cetratas*, hoc est, in scutorum more, quos cetras dixere, quib. Hispani armabãtur, in bello, picta & contexta, quam & scutulatã vocatã alibi demonstrauimus, vbi de cetra, vnde milites cetrati dicti Liuio, *libro* 41.

& Cæla-

& Cæsari *lib.1.belli ciuilis*. Ego vestes cirratas fuisse puto, quæ ex cirrato panno, laneo, serico, vel aureo confectæ essent. Pannos laneos, cirratos, id est, cirrorum, seu cirros habentes, nostris etiam temporibus vsui esse videmus, laneos nempe, & quibus lectorum præcipue fiunt coopertimenta, & centones, & quibus etiam inuoluuntur [illegible], & alii vilespauperesque homines. Sericus vero & aureos cirratos, id est, cirros habentes non solum, sed & cirros super cirros in [illegible] tum & principum vsus, quis ignorat? Huiusmodi autem fuisse cirratas vestes, de quibus Capitolinus meminit, existimo, eas vero vocasse etiam militares, quod illis potissimum vterentur in bello; tum quia magis aptæ essent ad cœli iniurias arcendas, tum etiam, quod ictibus cæteris melius resisterent, à cirro ita appellatas. In eodem enim sensu dicit Cirratos Cic. *pro Sestio*, & Persius:

Tene ciratorum centum dictata fuisse,
Pro nihilo pendas?

Et Ammianus Marcell. *lib.*14. à cirris fœminas cirratas scripsit. Has cirratas vestes militares Lampridius in Alexandro vocauit Chlamydes hirtas, hoc est, villosas & pilosas, seu setosas, nisi forte in eo differentes, quod villos minime [illegible] tos & in cirros plicatos hæ haberent; Chlamydes enim vestes militares fuisse, ex hoc etiam Capitolini loco constat, qui chlamydes castrenses nominat. Nonius Marcellus in *de genere vestimentorum*, inter militares vestes chlamydem enumerat. Et Virg. 8. Æneid.

—— ——Ipse agmine Pallas
In medio chlamyde & pictis conspectus in armis.

Et Plautus ad ornatum militis ait opus esse chlamyde, machæra, & petaso. Iulius Pollux quoque inter apparatus militares numerat Chlamydes. Quanquis & Regium [illegible] fuisse purpuream Chlamydem colligamus ex Eutropio *lib.* 10. *c.* 29. vbi de Diocletiano Imperatore loquens, ait: *Nam prius in Chlamyde purpurea Imperii insigne tantum erat.* [illegible] ipse author est, a Numa Romanorum Rege [illegible] repertam. Et ipse inter Lampridius paulo infra de Alex. [illegible] *ipse Chlamyde coccina sæpe.* Insuper & inter pu[illegible]

[illegible]

menta Chlamys recensetur ab Vlpiano, *in l. vestis, D. de auro & arg. leg.* quod pariter confirmat & Nonius Marcellus ex Catone *lib. de puellis ornandis*, inquiens: *Vt puellæ habeant potius in vestitu Chlamydas.* Quamuis & idem Cato lib. citato Chlamydem etiam fœminis adultis tribuat, vnde Virg. quoque *lib. 4. Æneid.* de Didone scribit.

Sydoniam picto Clamydem circundata limbo.

IVL. CAP. IN PERTINACE.

Vasaq; eluto auro, ebore, argento, citroq; composita, atq; etiam Phallouitroboli ex materie eadem, & vasa Samnitica.

PHallouitroboli vocem quis exacte interpretatus fuerit, adhuc ignoro. Ego ex tribus Græcis dictionibus compositam existimo, & *Phalouyttoboli* legẽdum; nam facile fuit errare scriptori vel impressori, ex similitudine, loco *T R*, apposita, φαλλὸς enim, teste Suida, Priapum significat, seu virile membrum pudendum, βύτλος pudẽdum muliebre, βολὴ vero iactus, percussio, ictus; fuisse itaq; Phallouyttouolos existimo, congressus pudendorum vtriusque sexus formatos ex ebore, auro, citroque, quos variis formis à Commodo excogitatos formandos inuenerat libidinosissimus Imperator, exemplo Tiberii, qui, *ex Suetonio in illo, c. 43.* Sellarium excogitauit, monstrososq; cõcubitus, spintrias triplici serie connexos inuicem se incestantes, cubiculaq; habebat disposita tabellis lasciuissimarũ picturarum, librisq; Elephanticis instructa; Menstrosis quoque libidinibus oblectatum Neronem, ex Suet. *in illo, cap. 28.* habemus; ab his, ne turpissima libidine infectus Commodus superaretur, & ipse, ad excitandas libidinis illecebras, conformauit ex varia preciosa materia figuras monstrosarum libidinum, quas Phallouyttouolos appellauit. Quod magis confirmari potest, quum statim addat Capitolinus, eundem habuisse vasa Samnitica calfactandæ resinæ ac pici, diuellendis hominibus, ac leuigandis, id est, ad depiles faciendos, vt molliores & pulchriores viderentur, cui rei Veneris studiosi incumbere potissimum solent. Huic nostrę explanationi fauent verba textus, enarrantia auctionem rerum Commodi à Pertinace factam.

Quum rarum esset Aquilas in his locis videri, in quibus natus est Albinus, septima eius diei hora conuiuii, quod celebritati pueri deputabatur, quum ei nomina fierent, septem Aquilæ paruulæ de nido allatæ sunt.

SI verborum seriem sequamur, in quibus septem aquilarum, & septimæ horæ fit mentio, videtur exponendum, fieri nomina, id est, die lustrico, in quo nomen pueris indi solere alias fuse demonstrauimus, septimo quidem die; sed quum numero plurali nomina dicat, non nomen singulari numero, hæc forte interpretatio minus recipiẽda; attamen, sub generali significatione nominis non solum nomen, sed & prænomen, cognomen, & agnomen contineri affirmare possumus. Vnde iure optimo numero plurali *nomina* dixisse. Verum quum de conuiuantibus verba faciat Capitolinus, in conuiuiis mos erat antiquis sortiri, qui conuiuantibus præsidens nomina daret, id est, leges, quæ ex Varrone, vti docet Cœl.Rhodig. *lib.*28.*c.*6.nomina vocabantur, forte interpretari possumus locum hunc, quod quum in conuiuio, quod celebritate pueri fiebat, leges à Rege conuiuii darentur, allatæ sunt septem Aquilæ paruæ, &c. verum quum leges huiusmodi, *Nomi*, non *nomina* dicantur Latinis, nec illa expositio placet. Facere nomen, Iuristis est in tabulas referre, quod alicui debeatur, & debitum in se contrahere, & se debitorem constituere. Vlp.l.2.ff.de proxenetis: *Si proxeneta interuenerit faciendi nominis, quasi mandator non tenetur, qui hic magis monstrat nomen, quam mandat, tametsi laudet nomen.* Senec.in princ.lib.1.*Non eligimus dignos, quibus tribuamus, sed nomina facturi diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus.* Idem lib.2. *Quidam volunt nomina secum fieri, nec interpositos pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dari.* Apud Columellam *libro & cap.*3. facere nomen cum vineis, est facere supputationem redditus vinearum. Quibus sic se habentibus, dicimus, quod quum in conuiuio, quod pueri celebritate agebatur, conuiuæ nomina facerent, id est, se debitores cõstituerent muneris quod puero assignabant, septẽ aquilæ

paruulæ

paruulæ de nidis allatæ sunt; Nam & nostris temporibus similis mos inoleuit in nuptiarum conuiuiis, præsertim apud Germanos, vt scilicet quicunque inuitati conuiuio assident, munus aliquod sponsæ seu nuptæ dent, cui officio obeundo non semel nos à Serenissimo Principe nostro, non tantum in Germania, sed & in Italia destinati fuimus, idque muneris expleuimus summa cum liberalitate. Ita & in solemnitate pueri recenter nati olim factum coniiciendum, præsertim ex hoc Capitolini loco. Harum expositionum quam maluerit candidus lector recipiat.

IVL. CAP. IN CLODIO ALBINO.

Accessit omen, quod quum russulis fasciolis pueri eius familiæ alligarentur, quod forte lotæ atque vdæ essent russulæ fasciolæ, quas mater prægnans parauerat, purpurea matris alligatus est fascia.

RVssulas diminutiuum à *Russo & Russeo* est. Apud Plin. mentio est Russæ seu Russatæ aurigæ. De quo forte Iuuenalis *Saty.* 7. & non de milite, vt alii credidere:

Parte alia solum Russati pone lacerta.

Trebellius Pollio *in Claudio* 2. inquit: *Tunicas Russas militares annuas.* Et Vopiscus in Aureliano: *Tunicas ducales Russas quatuor.* Quibus in locis perperam Turnebus *Aduers. lib.* 30. *cap.* 21. Phœniceas interpretatur, quod ex hoc Capitolini loco facile conuincitur; nam Phœniceus color, seu vt ipse voce Græca inquit, φοινικὶς, purpureum esse adeo manifestum est, vt nulla prorsus indigeat probatione. At hic felicis ominis loco acceptum ait Capitolinus, quod C. Albinus non russulis fasciolis, quod eius familiæ proprium erat, eo quod lotæ, madidæ essent, sed purpurea matris illigatus esset fascia, vnde illi nutricis ioco *Porphyris* nomen inditum; nam πόρφυρ᾽ Græcis, *purpura* Latinis est. Vnde Ouidius:

Et Porphyriacis figere labra genis.

Quare Russeum seu russulum alium esse à purpureo colore, clare patet. Russeum autem nos arbitramur colorem fuisse eum quem nos similitudine vocis retenta, vulgo *Rosso* dicimus, id est, rubeus, cuius diminutiuum *russulus*, id est, minus rubens, qualis à rosæ colore nobis vulgo dicitur

rosato. Plures enim rubei coloris adnotat differentias Gellius *lib.2.c.26.* inquiens: *Quippe rufus color à rubore quidem appellatus est, sed cum aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, aliter crocus, has singulas rufi varietates Latina oratio singulis propriisque vocabulis non demonstrat, omniaque ista significat vna ruboris appellatione. quum tamen ex ipsis rebus vocabula colorum mutuatur, & igneum aliquid dicit, & flammeum, & sanguineum, & croceum, & ostrinum, & aureum. Rufus enim color, & rubeus nihil à vocabulo rufi differunt. neque proprietates eius omnes declarant. ξανθὸς & ἐρυθρὸς & φοινικὸς, scilicet habere quasdam distantias coloris rufi videntur, vel augentes eum, vel remittentes, vel mista quadam specie temperantes.* Ex quibus Gellii verbis nostram firmari interpretationē palam existimamus. Russeas autem, seu Russas tunicas militares & Ducales Trebellius & Vopiscus non semel appellauere, quod huiusmodi tum milites tum Duces vterentur, nō modo honoris causa, sed ne sanguis e vulneribus, in bello forte manans, vestis colorem minime mutans, eos deterreret, vel hostibus vires adderet & ferociam. Ob quam causam & eisdem Persas vsos, testantur Plutarchus *in Artaxerxe*, & Xenophon *Pædia Cyri libro 6*.

IVL. CAP. IN CLODIO ALBINO.

Quod interim à te publicari nolo, ne aut ad ipsum Papirium, aut ad eius affectus perueniat.

AFfectus, seu affectiones proprie sunt animi passiones, quos Græci πάθη, Poetæ pro desiderio quandoque accipiunt, quæ si rectæ sunt, virtutes, si econtra, vitia appellantur, qua in significatione hoc in loco minime accipi posse manifestum est. Quare quum præter has & alias multas significationes obseruarem & apud Iurisconsultos affectus accipi pro liberis, *l. cunctos, 26. de Decur. lib. 12. C. Theodos.* in eam inclinabam sententiam, per affectus intellexisse Capitolinum Papirii filios, quibus interat scire, vel delictum a M. Aurelio Antonino in locum patris sem... Albinum Consulem suffectum. Verum quum apud eundem Capitolinum legerem: *affectus suos vnice dilexit, filium & ... filium & neptem religiose.* Et apud eundem in Maximino ...

pr...

militesq; ... quorum affectus in Albano monte erant, medio forte die ... Maximinum & filium eius, quiescentes ... viderunt. Et apud Vulcatium Gallicanum: *Neq; ... grauiter est iratus, nec in eius liberos aut affectus ...* dubio procul cēsui, per affectus hoc loco intelligenda ... non solum filios, sed & vxorem, aliosque dilectionis vel cognatione aut affinitate Papirio coniunctos, per quos nolebat Antoninus eundem, si conualuisset, scire, a se illi Albinum, si decessisset, in Consulatu suffectum. Sic apud Tacitum *Annal.14.lib.* lego: *Neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine liberis domos relinquebant*; *Non enim*, ait, *Legiones vniuersæ deducebantur cum Tribunis & Centurionibus, & sui cuiusque ordinis militibus, vt consensu & charitate Remp. efficerent, sed ignoti inter se diuersis manipulis sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis, quam colonia.* Sic intelligendus locus Ammiani Marcellini *lib.16.* dum inquit: *Inter hæc Helenæ sorori Constantii Iuliani coniugi Cæsaris Romā affectionis specie ducta Regina tunc insidiabatur*, affectionis enim intelligēdum *affinitatis*, nam erat Helenæ Regina Constātini vxor fratria. Idem affectus etiam vocauit charitatis, vti lib.20. *Charitates nostræ Alemannis denuo seruient.* Et iterum: *Charitates eius cum re familiari intacta publico cursus vsu permisso ad Orientem redire tutius imperauit.* Et *lib.23.* de Persis verba faciēs, multitudine pellicū solutis in Venerem ait: *Vnde apud eos per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Et lib. 24 *Reliqui vero cum charitatib. suis & supellectile humiliore cultu ad Syriacam ciuitatē Chalcida transmissi sunt.* Et iterū: *Animabat autem exercitū Iulianus, quū non per charitates, sed per inchoatā negotiorum magnitudinem deieraret assidue.* Idem lib. 28. *Vt omnes magnitudine malorū afflicti peremptis charitatib. propriis, proiectaq; in ignem mobilium censu, arsuros se certatim cogerent, in communem pereuntes Patriæ rogum.* Et deniq; lib.30. de Quadis: *Ancipites incertiq; accidentiū cum suis charitatib. secesserunt.* Necnon idē Am. & necessitudines vocauit, vti in calce li. 21. *Prope necessitudines eius humandum.* Et iterum: *Et necessitudine omni relicta digressus venit ad Constantium itineribus citis.* Et postea de Valentiniano Imperatore: *Necessitudinibus suis nihil indulgens.*

IVL. CAP. IN CLODIO ALBINO.

Nam & quingentas ficus passarias, quas Græci Callistrathias vocant, ieiunum comedisse dicit, & centum Persica Campana & Melones Hostienses decem, & vuarum Lauicanarum pondo viginti, & ficedulas centum, & ostrea quadringenta.

VAria Ficus genera enumerat Plinius *lib.* 11. *cap.* 18. inter quæ & Callistrathias in hæc verba: *Et Callistrathiæ parum sapore præstantiores, Ficorum omnium frigidissimæ.* Athenæus Callistrathias Ficus reliquis præstare omnibus in vrbe Roma scriptum reliquit; sic autem appellatas à Græcis docet Capitolinus hoc in loco, vnde coniectare licet Bassarias à Latinis dictas, eo quod sapidissimæ ac dulcissimæ essent, vt ex Athenæo diximus, à Passo, scilicet vino, quod ex vuis passis conficiebatur, teste Varrone apud Nonium, de quo & apud Nonium, & apud Iuristas, Vlpianus *l.* 9. *de trit. vin. & ol. lega. & Proculus, l. vlt. eod.* quodque præstantissimi saporis erat. Quæ vuæ passæ à patientia dictæ, si Plinio credimus lib. 14. *cap.* 1. Vel passarias, à passo participio verbi pando, id est, expansas, & magnas, quemadmodum, docte certe Turnebus *Aduers. lib.* 13 *c.* 1. apud Horat. *lib.* 2. *Sat.* 2. duplices Ficus interpretatur magnos, authoritate Virgilii scribentis 1 Georg.

Duplici Dentalia dorso.

Et 3 eiusdem:

Duplex agitur per lumbos spina.

Quorumque ficuum duplicium meminere Vegetius *lib.* 1. *artis Veterinariæ*, & Plinius *lib.* 20. *cap.* 6. cui interpretationi videntur verba textus accommodari, quum Capitolinus Albini voracitatem nō modo ex numero, sed & ex magnitudine ficuum demonstrare voluerit. Vel etiam possumus addere, dictos passos, vti vuæ passæ dicuntur, tales enim maxime optimi sunt, vel expansi, quia in maturatione medii scindantur & dilatentur.

Verum etsi hæ omnes interpretationes à me excogitatæ sustineri possint, nec à ratione sint alienæ; Attamen si nomenclaturam Græcam cum Latina confero, veriorem & probabiliorem me adinuenisse existimo, siquidem vocem illam

illam *Callistruthias* compositam esse existimo ex voce κάλλιστος quod est *optimus*, & στρουθίον, id est, *passerculus*, seu generaliter quæuis auicula, ita vt sensus sit, Latinis dictas passarias, eo quod illis libentissime auiculæ pascantur, ipsæq; ex earundẽ comestione pinguissimæ reddãtur, & optimæ, quod omnib. notissimum est. Quinimo ex ficuum esitatione non solum auiculas, sed & anseres pinguescere tradit Horat. lib. 2. c. 8.

Pinguibus & ficis pastum iecur anseris albi.

Quare si legamus, *passitrarias*, forte melior erit lectio, quam *passarias*.

Persica Campana quoq; fuisse magna & sapidissima colligimus ex Plinio scribente lib. 3. c. 5. *Campania ora per se, felixq, illa ac beata amœnitas, vt palam sit vno in loco gaudentis opus esse naturæ.* Iã vero tota ea vitalis, ac perennis salubritatis cœli temperies est, tam fertiles campi tam aprici colles, tam innoxii saltus, tam opaca nemora, tam munifica syluarum genera, tot montiũ afflatus, tanta frugum & vitiũ olearumq; fertilitas, tam nobilia pecori vellera, tot optima tauris colla, tot lacus, tot amniũ fontiumq; vbertas totã eam perfundens, tot maria & portus, gremiumq; terrarũ cõmercio patens vndiq; & tanquã mortales iuuãdos ipsa auide in maria percurrens.

Melones Hostienses eiusdem generis fuisse, scilicet vndequaque excellentes, & grandiores, ex hoc loco colligere possumus, quod & rationi consentaneum nõ ambigendum, siquidem Hostiam ciuitatem supra mare sextodecimo milliario ab vrbe Roma distantem, & ab Anco Martio conditam, vt testatur Eutropius per initia Hist. Rom. in cœnoso situ & præpingui solo, ad Tiberis ostium, vti docuere Strabo & Dionysius Halycarnassæus, sitam, ita vt ex onerariis nauibus ibi merces in paruas nauiculas ob fundi tenuitatem transportare necesse esset, ad melones perexcellentes gignendos solum aptissimum, tum ex pinguedine, tum ex Tiberis aquæ humore habuisse, sit dicendum.

Lauicos oppidum, & Lauicanos populos non plus 12. lapide prope Tusculũ & Algidum via Latina à Roma extitisse compertum est, ex Liuio præsertim, scribente libro 4. *Et nouos hostes Lauicanos consilia cum veteribus iungere.* Et rursus:

Lauicos legati missi. Et iterum: *Tusculanis negotium datum, aduerterent animos, ne quid noui tumultus Lauicis oriretur.* Et deinde: *Nuntiabant Legati Lauicanos arma cœpisse, & cum equorum exercitu depopulatus agrum Tusculanum castra in Algido posuisse.* Et deinde: *Quum è castris equites renunciassent Lauicanos victores magnam partem equorum Lauicos cõfugisse.* Et deinceps: *Senatus priusquam à Tribunis plebis agrariæ seditionis mentione illata de agro Lauicano diuidendo fieret, censuit frequens Coloniam Lauicos deducendam, coloni ab vrbe mille, & quingenti missi bina iugera acceperunt.* Et denique: *Captis Lauici, & tribunis militum creatis, &c.* Quod autem nobile oppidum essent Lauici, ex dictis patet, necnon ex eo quod Romæ fuerit porta Lauicana dicta, teste Plinio *lib.36. cap.5.* Ibidem humatum fuisse Alcimum scribit Mart. Epigr.47.1.libri.

Alcime quem raptum domino crescentibus annis
Lauicana leui cespite velat humus.

Eo loco quum colles aprici existant, & ibi satas vites quæ excellentissimas produxisse, iure existimandum, necnon & prægrandes, vti quas Plinius *lib.14.c.2.* Basilicas Dyrrhachinis celebres scribit.

IVL. CAP. IN MAXIMINIS DVOBVS.

Bibisse autem illum sæpe in die vini Capitolinam amphoram, & comedisse 40. libras carnis.

MAximinum bibacissimum fuisse ex eo demonstrat Capitolinus, quod vna die sæpe vini amphoram Capitolinam potasset. Amphoram sane vinarium vas fuisse colligimus ex Horatio lib.3.Carm.

Nec Læstrygonia Bacchus in amphora languescit mihi.

Et in orat. pro Font. *Itaq; Titurium Tolosæ quaternos denarios in singulas vini amphoras portorii nomine exegisse.* Ita & apud Vlp. l.15.§.4.*D.de vsuf.apud Pomp.Iulia.Procul.* pro vase vinario, & *l.1.* *& l.6.de trit.vin.& l.vlt.in fi.D.ad leg.Rhod.* Verũ non solũ vini, sed & aliarũ materiarum capax & cõtinens, præsertim liquidarũ, fuisse amphorã habemus ex Cic. *in Verrem* scribente *non quæro vnde CCCC.amphoras mellis habuerit.* Et Festus lib.15. amphoram tradit vas fuisse cuiuis rei continendæ. Et idem

l.206.de verb.significat. in amphoris non modo vinum, sed & aliud abdi posse. Cuiusuis autem materiæ vas fuisse, tradit Festus loco citato. Circa vero summam partem, gracilem, ex Catone intelligimus, quum inquit: *Amphoram defracto collo puram impleto aquæ puræ, ansas autem binas, alteram scilicet ex vtroq; latere habuisse, quibus capta portaretur, etymologia vocis declarat.* Sed quod magis ad rem præsentẽ facit, quanti ponderis vinum contineret, indagandum, qua in re varii varia dixere, recentiores scriptores. Angelus Politianus *lib. Epistol.* 10. de mensuris scribens ait, capere amphoram, quantum tessera quoquo versus in area pedum quatuor, qua in re carpitur à Budæo *lib. de asse* 5. qui & ipse rem declarare longa oratione conatus, quod mẽsuris Gallicis amphoram comparat, nobis satis obscuram suam sententiam dereliquit. Alciatus *lib. Dispunct.* 4. *cap.* 21. scribit, Amphoram continere heminas 96. Vrnam heminas 48. Modium heminas 32. Congium heminas 12. Sextarium vncias 15. Heminam vncias septem cum dimidio, sicque facta computatione continebat amphora sexaginta libras. Volusius Metianus Iurisconsultus *de ponderibus*, ait: *Quadrantale (quod nunc pleriq; amphoram vocant) habet vrnas duas, modios tres, semodios sex, congios octo, sextarios 48. heminas 96. quartarios 192. cyathos* 570. Columella *lib.* 20. *cap.* 12. scribit, amphoram continere vrnas duas. Festus sextarios 48. Cato *de re rust.* inter instrumenta villici amphoram quinquagenariam enumerauit, hoc est, libras quinquaginta comprehendentem, vt ego interpretor. Alex. ab Alex. *lib.* 2. *cap.* 20. scribit: *Amphorarum aliæ minoris mensuræ, vt Italicæ, vrnarum duarum, aliæ duplo maiores, vt Antiochicæ, Attica trium vrnarum.* Scribit Suetonius *in Tiberio, cap.* 42. illum ignotissimum Quæsturæ candidatum nobilissimis anteposuisse, ob epotam in conuiuio, propinante se, vini amphoram. Hunc ego fuisse suspicor Nouellum Torquatum Mediolanensem, de quo scribit Plinius *lib.* 14. *cap* 22. eum per honores publicos vsque ad Proconsulatum prouectum, & cognominatum tricongium, tribus congiis epotis vno impetu, spectante miraculi gratia Tiberio Principe. Ex quibus amphoram tres congios habuisse

coniectare licet. In tãta scriptorum varietate quid certi statuere non audeo, semper enim huius fui sententiæ quoad pondera, & mensuras, ac nummariam rem antiquorum, nihil firmi decernere nobis licere, ob temporum, locorum, ac imperantium varietatem, quod & nostris temporibus vsu venire dignoscimus. Illud sane statuendum, amphoram Capitolinam maximam fuisse, de qua Priscianus, seu Remus Faccinus, aut, vt alii, Rhennius Fannius author carminis *de ponderibus & mensuris*, ita scriptum reliquit:

Amphora sit cubus, quam ne violare liceret,
Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites.

Quem locum pulchre explicat Agricola *lib.1. de ponderibus & mensuris.* Quamobrem Capitolinus omnium bibacissimum maximum fuisse innuens, ait eundem potauisse vna die tantam vini copiam, quantam contineret amphora Capitolina, omnium maxima scilicet, vt diximus. Notum autem & illud existit, quod de Bonoso bibacissimo scribit Flauius Vopiscus in illius vita, qui quum à Probo superatus laqueo vitam finiuisset, militaris iocus iactatus est, amphoram pendere, non hominem. Illud etiam non prætermittendum, Xenarchum Rhodium ob bibacitatem metretam fuisse nuncupatum, apud Athenæum *lib.10. cap.12.* vbi plura de bibacibus. Metretam autem amphoræ speciem fuisse, seu non multum quoad capacitatem ab ea differentem, tradunt de ea scribentes. Et Pollux *in 10. de vocabulis*, ait, Cratinum Comicum metretam amphoram appellasse.

IVL. CAP. IN MAXIMINIS DVOBVS.

Fuit igitur Maximinus sub homine impurissimo tantum honore præditus Tribunatus, sed nunquam ad manus eius accessit, nunquam illum salutauit, per totum triennium huc atque illuc discurrens, modo agris, modo otio, modo fictis languoribus occupatus est.

MAnus potestatem significat, inde *manumissio*, à potestate liberatio est, Pomp. *in l. 2. ff. de orig. iur.* inquit: *Et quidem initio ciuitatis nostræ populus sine certa lege, sine certo iure*

primum

primum agere instituit, omniaq; manu Regis gubernabantur. Inde in manu vxoris esse dicebantur, hoc est, in potestate, Vlp. *ca. Instit. 9. & 22.* sicque dictam ab Ouid. in Epist.

An nescis longas Regibus esse manus?

Inde præsagium futuri Imperii Vespasiano fuisse, quod canis illo prandente manum humanam in triclinio intulerit, propterea solis Regibus extra manicas manus perferre licuisse, testatum reliquit Xenophon *lib. 2. rerum Græcarum,* Cyrumque occidisse Antobisacem & Metreum, filios Dariæ sororis Xerxis patris Darii, tradit, quod sibi occurrentes manus intra manicas non contraxerant. Sic Seneca vsurpauit manum pro potestate *in Thyeste* dicens:

Qui vult regnare, languida regnet manu.

In hunc sensum dicta Capitolini accipi posse videntur, quod scilicet Maximinus regnante Heliogabalo, nunquam ad eius manus accesserit, hoc est, nunquam in illius potestatem se tradiderit, sed modo huc, modo illuc discurrens, fictis languoribus se occupauerit. Sed & aliter interpretari possumus eadem dicta; nempe consueuisse principes viros antiquitus manum coniungẽdam dare, vel deosculandam in amoris & fidei signum, teste Plutarcho in vita Catonis Vticensis, eandemq; porrigi in signum fidei, tradente Plinio *lib. 11. c. 45.* Ex quo & illud Virg. lib. 1. Æneid.

—— Cur dextram iungere dextræ
Non datur?

Et libro 3.

Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.

Et iterum:

Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus,
Dat iuueni, atq; animum præsenti pignore firmat.

Et libro 4.

Tum decuit, quum sceptra dabas, en dextra fidesq;

Et rursus:

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido.

Et libro 6.

Dat dextram misero.

Et

Et libro 8.

Accepitq; manu, dextramq; amplexus inhæsit.

Et iterum:

Compellare virum, & dextram iungere dextra.

Et paulo post:

——— *Iuncta est mihi fœdere dextra.*

Et Plautus in Mercatore:

Vxor tibi placida & placata est, date dextras nunc iam.

Ouid. in Epist. Phyllidis ad Demophontem:

Iura fides vbi nunc? commissaq; dextera dextræ.

Et Liuius *lib. 1.* statim post principium ait: *Dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse.* Et lib. 25. *Præsentisq; coniungere dextram, id pignus fidei secum ferre.* Et lib. 26. *Inde dimisso conuiuio dextris inter se datis.* Et lib 30. *Data dextera in id, quod petebatur obligandæ fidei.* Et paulo post: *Et Scipionem recordatio hospitij, dexteraq; data.* Et Statius lib. 1. Thebaid.

Iam pariter coeant animorum in fœdera dextræ.

Probus Æmilianus *in Themistocle*, & Plutarchus *in Scipione*, idem affirmant. Et Cicero *in Antoniana secunda*, inquit, *Quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere violatæ.* Et Vopiscus in Aureliano: *Post hæc Valeriani dicta Aurelianus surrexit, atq; ad manus accessit, agens gratias militaribus verbis.* Ex his omnibus colligere possumus, Maximinum ad Heliogabali manum non accessisse, id est, fidei illius se non commisisse, quæ ex manus Principis osculo vel coniunctione fieri solebat, impurissimi Imperatoris perfidiam timens, nec se ipsum illius fidei committere ausum. Cui expositioni fauere videntur eiusdem Capitolini dicta in Maximino filio, huiusmodi: *Nam in salutationibus superbissimus erat, & manum porrigebat, genua sibi osculari patiebatur, & nonnunquam etiam pedes*, hoc est, licet manum porrigeret deosculandam vel coniungendam, nihilominus sibi genua & pedes deosculari patiebatur.

IVL. CAP. IN MAXIMINIS DVOBVS.

Deinde sine delicto Consulares viros, & Duces multos interimeret, alios Scythicis vehiculis exhiberet.

MAximini crudelitatem demonstrans Capitolinus, ait, illum Duces multos interemisse, alios Scythicis vehiculis exhibuisse, quæ verba quid significent indagandum. Certe Scythas domos nullas firmas habuisse constat, sed curribus vsos pro tecto & lare, vti Herodotus *lib.4.* Strabo *lib.7.* tradidere. Et Iustinus *lib.2.* scribit de Scythis: *Hominibus inter se fines nulli, neq; enim agrum exercent, nec domus illis vlla, aut tectum, aut sedes est, armenta & pecora semper pascentibus, & per incultas solitudines errare solitis.* Et Philostratus in vita Apollonii *lib.7.cap.12.* tradit, Scythas in curribus vitam degere. Cicero ob id currum seu vehiculum *in Tuscul.* Scythicum tegmen vocauit. Hos autem rapidos, feroces, & dira feritate grassantes, inquit Maternus *lib.1.cap.1.* Iidem peregrinos adeo insectabantur, vt eos omni vitæ commercio prohiberent, quinimo & quod inhumanius erat, eos immolabant, teste Herodoto *lib.4.* & Strabone *lib.7.* Apud Athenæum *lib.12.* legimus: *πάντων ἀνθρώπων, εἰς οὓς ἀφίκοιντο ἠκρωτηρίαζον τὰς ῥῖνας*, hoc est, *omnium, ad quos veniebant, nares amputabant.* Immanissimos denique eos fuisse, qui etiam mortuos deuorarent, Luciano teste *in libello de luctu*, vel arborum truncis suffigerent, scribente Silio lib.13.

At gente in Scythica suffixa cadauera truncis,
Lenta dies sepelit putri liquentia tabo.

Vnde Cicero *in Pisone*, immane facinus innuendo, inquit: *Quis hoc fecit vlla in Scythia Tyrannus?* Ex quibus omnibus patere puto huius loci claram expositionem.

IVL.

*D.de vsufruct.l.Lucius,ff.de legat.*3. Vinum de cupa; perperam enim qui coniunctim legunt *Decupa*, & interpretantur, qui vinum minutim vendunt. Vasa autem huiusmodi fuisse magna, elicimus ex glossis veteribus exponentibus, *βύτλαι μεγάλας*, comparata scilicet minoribus, puta amphoris, cadis & similibus: nam si dochis, doliis scilicet magnis, de quibus inferius, comparemus, minora erunt dicenda. Super dolia autem firmari posse pontes, nemo ambigit. Sic Lucanus ait:

Namq; ratem vacuæ sustentant vndiq; cuppæ.

Cupis enim naues in mari sustinentur, quum ipsarum latera resarciuntur. In hac significatione vsus est Vopiscus *in Aureliano*, inquiens: *Facta erat ratio Doche, cupparum, nauium, & operum.* Harum meminit & Cæsar *com.*2*.bell.ciuil.* inquiens: *Cupas tæda ac pice refertas incendunt.* Siue itaque priori siue posteriori sensu vocem hanc accipiamus, recta erit interpretatio, posteriori tamen ego magis assentior.

IVL. CAP. IN MAXIMINO IVNIORE.

Manserunt autem apud eam arrhæ Regiæ, quæ tales fuerunt, vt Iunius Cordus loquitur, ex his qui harum rerum perscrutatores fuisse dicuntur; Monolium de albis nouem, reticulum de Prasinis vndecim, dextrocherium cum costula de hyacintis quatuor, præter vestes auratas, & omnes regias, cæteraq; insignia sponsaliorum.

ARrhæ sponsalium argumentum tradunt Iuristæ, *l.si quis*,18*.D.de rit.nupt.l.*3*.C.de spons.lib.*5. Vnde arrhæ sponsalitiæ dictæ munera, quæ sponsis dabantur, quasi coemptionis futuræ prærogatiua, quæ restituebantur, quum sine culpa eius, qui ea dederat, nuptiæ impediebantur; amittebantur autem, si qui ea dedisset, rennebat contrahere matrimonium, *l.*3 *& fin de sponsal. & arrhis.* Hæc autem vox à Græco fonte fluxit *ἀῤῥαβὼν* enim appellantur à Suida, vnde non modo arrham, sed arrhabonem dixere Latini, præsertim Iuristæ; & pro obside etiam arrhabonem acceperunt, vti cōstat ex M.Catonis verbis, apud Gell.*lib.*17*.c.*2. & apud Terent.

Terent. in Heaut. act. & scen. 3. *Reliqui filiam adolescentulam, & relicta huic arrhaboni est pro illo argento.* Vnde & arrhæ pignora quoque dicuntur, *l. vni. C. si rect. prou.* Tanquam igitur pignus sponsalium & futuri matrimonii, dabantur munera sponsæ à sponso, & vtplurimum annulus, quod Plinius *libro 33. cap.* 1. adnotauit, & Iuuenalis *Sat. 6.* dum monet Vrsidium, ne facile patiatur se matrimonio alligari, inquiens:

Viderunt primos argentea secula mœchos,
Conuentum tamen, & pactum, & sponsalia nostra
Tempestate paras, iamq; à tonsore magistro
Pectoris, & digito pignus fortasse dedisti.

Et apud Terent. *in Hecyr. act. 5. scen. 3.* Annulus, quem detraxerat compressæ Philumenæ desponsatæ Pamphilo, inuentus in manu Bacchidis datus eidem à Pamphilo probauit matrimonium cum Philumena. Hinc est, quod annulus fidem arrhabonis præbeat, ita vt quæ annulos digitis defert, mulier desponsata præsumatur, vt ait Alexand. Summ. Pont. *cap. illud, 11. de præsumpt. lib. 2. Decretal. tit. 33. can. nostrates, 30. quæst. 5.* Apud Hebræos annulum fuisse arrhæ, docet exemplum Thamaris, quæ in concubitu passo ab Iuda petiit sibi dari pro arrhabone fidei præstandæ annulum & armillam, *Genes. cap.* 38. Ita & in casu nostro Maximinus filius, desponsata sibi Iunia Fadilla, dedit illi, Imperatoris filius quum esset, & futurus Imperator, arrhas Regias, quæ, eo interempto, ante consummationem matrimonii apud illam manserunt, monolium de albis nouem, reticulum de prasinis vndecim, dextrocherium cum costula de hyacintis quatuor, vestes auratas Regias, & alia insignia sponsalium. Monolium accipit pro monili Capitolinus, minus Latine, vt admonuit Egnatius, & Rhodiginus *lib.* 4 *cap.* tradidit. Per albos vero puto intelligere, si non Margaritas candicantes, saltem adamantes albescentes gemmas, per prasinos vero smaragdos.

IVL.

IVL. CAP. IN MAXIMINO IVNIORE.

Nam quum esset Maximinus pedum (vt diximus) octo, & prope semis, calceamentum eius, id est, Campagum Regium, quidam in luco, qui est inter Aquileiam & Arziam posuerunt, quod constat pede maius fuisse hominis vestigio atq; mensura.

CAligam fuisse campagum, constat ex subsequentibus eiusdem authoris dictis, quum ait: *Vnde etiam vulgo tractum est, quum de longis & ineptis hominibus diceretur, Caliga Maximini.* Caligam vero militare calceamentum fuisse, alibi fuse diximus. Et ex ea C. Cæsarem Germanici filium cognomen traxisse, *ex Tacito, lib. 1. & Suetonio*, vnde & caligata militia dicta *in l. ὑ μόνον, D. de excusat.* Campagum autem barbarum calceamenti genus hoc in loco interpretatur Rhodiginus *lib. 18. cap. 21.* Hanc ego vocem à Græco fonte deriuatam puto: est enim καμπὴ curuamen poplitis seu flexum post genu, ἀγὼν vero certamen, vnde campagum, hoc est, calceamentum militare, addidit vero *Regium* Capitolinus, vt intelligeremus, quasi Reges in bello vterentur. Et censendum puto, fuisse ocream, militaris scilicet calceamenti genus, ex ære vel ferro ad obtegendas tibias accommodatum. Nam si ex alia materia corruptili, panno scilicet vel corio extitisset, vtique non diu asseruatum in luco, qui est inter Aquileiam & Arziam. Quod etiam confirmari potest ex Pollione scribente in Galieni impurissimi Imperatoris vita, illum gemmato baltheo vsum, caligas gemmatas annectente, quum Campagos reticulos appellaret, hoc est, militarem ocream æream vel ferream, reticulum appellaret, hoc est, sibi fuisse inuisos, quod pedes veluti rete impedirent. Et forte constabat ex annulis inuicem connexis, quales apud nos *maglie* vulgo dicuntur, Latinis vero hami, vnde hamatæ loricæ, Virgilio *3. Aeneid.* Nisi forte etiam reticulos appellauit à similitudine; sicuti enim mulieres reticulum, quo crines colligebant, auro & gemmis exornabant, (vnde Iuuenalis Sat. 2.

Reticulumq; comis auratum ingentibus implet.

Et Trebellius Pollio *in Quieto 13. Tyranno*, Macrianorum fa-

miliæ mulieres in reticulis Alexandrum Magnum auro exsculptum semper gestasse) ita & Gallienus auro & gemmis excultos compagos haberet.

IVL. CAP. IN GORDIANIS TRIBVS.

Et erat quidem longitudine Romana, canicie decora, & pompali vultu, ruber magis quam candidus, facie bene lata, oculis, ore, fronte verendus, corporis qualitate subcrassulus.

POmpalis est vox noua & non alibi obseruata, à pompa formata: sicuti enim à triumpho triumphalis deriuatum, ita à pompa *pompalis* deflexit Capitolinus, vt maiori cum energia vultus Gordiani maiestatem ostéderet, quem specioso, illustri, splendido & fastuoso vultu fuisse colligimus; quum statim subdat, vultu fuisse magis rubeo, quam candido, facie bene lata, oculis, ore, fronte verendum, seu, vt alii legunt, venerandum: sicuti enim pompam obseruamus apud scriptores spectaculorum, ludorum sacrorum, ferculorum, nuptiarum, funerum, triumphi, magistratus; ita & verborum pompam rhetorum, dixit Cic. *in Tuscul. & de Orat.* Et pompalem vultum in eodem sensu hoc loco dixit Capitolinus, nouo sane, sed non inepto scribendi genere. Ita & aduerbiali voce (*pompaliter*) vsus est Trebellius Pollio *in Galienus*, inquiens: *Mille gladiatores pompaliter ornate* Et *in Zenobia* 29. *Tyrannorum*, comparatiuo (*pompabilius*) ita scribens: *Ducta est itaq. per triumphum ea specie, vt nihil pompabilius populo Romano videretur.*

IVL. CAP. IN GORDIANO IVNIORE.

Domus Gordianorum etiam nunc extat, quam iste Gordianus pulcherrime exornauit, & villa eorum via Prænestina, ducentas columnas vno peristyllo habens, quarum 50. Carystea, Claudianæ 50. Symnades 50. Numidicæ pari mensura sunt.

INter columnas ducentum cóstituentes peristyllum domus Gordianorum, quinquaginta fuisse Carysteas, totidem Claudianas, scribit Capitolinus.

Cryst.

Crystæ, seu vt alii, Carystos, fuit insula vna ex Cycladibus in Euboico mari, marmoris ferax, teste Ptolemæo, *lib.3.* & Strabone, *lib.10.* vnde excidebantur & exportabantur columnæ marmoreæ, quæ Carysteæ dictæ sunt. Hinc Lucanus lib.5.

Qui maris angustas fauces saxosa Carystos.

Et Seneca de eadem insula scribit: *Ferax varij lapidis Carystos, quodq́; varij marmoris columnæ inde exportarentur.*

Addidit & Claudianas, hoc est, quas Claudius primus Romam conuexit, quemadmodum & Plinius *lib.36.cap.2.* columnarum meminit marmoris Lucullei in atrio Scauri, à Lucullo scilicet sic ob eandem causam dictas. Plinius *Epist.101.* scribit: *Vitem quatuor columellæ Carystiæ subeunt.* Ex quibus facile erroris conuincitur doctissimus Rhodiginus *lib.8.cap.16.* dum lapidem Carystium interpretatur sui natura netilem, quique duci posset instar lanæ linive, ita vt ex eo conficerentur mantilia, quæ igne purgabantur, & candida reddebantur.

Quas vero vocet symnades columnas, nescire me fateri non erubesco. Forte mendum in textu, & non *symnades*, sed *symades* legendum: nam Syma vrbs fuit in Asia. Quin & pro monte posuit Orpheus *in Argonauticis.* Symæ quoque insula Straboni *lib.6.* & Plinio *lib.5.cap.8.* vnde forte Symades columnæ Romam perlatæ. De Numidico marmore plura *in Suet.* diximus.

Peristyllum autem locus erat antiquis apertus, omni ex parte porticibus & columnis innixus & circumamplexus. Vitruuius lib.6. *Peristyllia,* inquit, *in transuerso tertia parte longiora sint, quam introrsus, columnæ & tam alta, quam porticus latæ fuerint. Peristylliorum intercolumnia, ne minus trium vel quatuor columnarum crassitudine inter se distent. Item coniunguntur his domus ampliores, habētes latiora peristyllia, in quibus partes sunt quatuor porticus altitudinibus, aut vna quæ ad meridiem spectat excelsioribus. Id autem peristyllium, quod vnam altiorem habet porticum, Rhodiacum dicitur. Habent enim domus egregia vestibula, & ianuas proprias cum dignitate, porticusque peristylliorum, albariis & tectoriis ex intestino opere lacunariis ornatas.* Suetonius *in*

 Augusto,

Augusto, *cap.* 82. scribit: *Sæpe in Peristylio saliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat.* Varro *de lingua Latina* scribit, peristyllium dictum à περὶ Græca præpositione *circum* significante, & σῖλον, quod est *columna*, quemadmodum quod Capitellum vulgo dicimus, Epistyllium vocamus, & Tetrastyllion, & Decastyllion, à columnarum numero, & Pycnostyllium, in quo densiores sunt columnæ. Vitruuius libro 5. cap. 11. *In palæstris peristyllia quadrata, siue oblonga ita sunt facienda, vti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitionem.* Cic. in orat. pro domo sua ad Pontifices: *In palatio pulcherrimo prospectu porticum cum conclauibus, pauimentum trecentum pedum concupiuerat, amplissimum peristyllium.* Et in Verrem: *Porticus cum conclauibus, pauimenta trecentum pedum, amplissimum peristyllium.* Solebant antiqui etiam tegulis vel rete peristyllium cooperire, & tegere, & auiarium constituere. Varro lib. 3. de re rust. cap. 5. *Igitur testudo vt peristylium tectum tegulis, aut rete, sit magna, in qua millia aliquot merularum aut turdorum includi possint.*

IVL. CAP. IN GORDIANO IVNIORE.

Opera Gordiani Romæ nulla extant, præter quædam Nymphæa & Balnea.

THermas, Balnea & Nymphæa loca fuisse lauationibus destinata, munditiarum vel sanitatis gratia, plerisque receptum est, inter se tamen differentia, vt tradidere nonnulli, eo quod thermæ essent aquarum calidarum sponte nascentium, Balnea, vi ignis excalefactarum, Nymphæa, aquæ frigidæ. Valla *in Raudensem*, hanc inter thermas & balnea assignat differentiam, quod illæ sponte scaturientium aquarum sint, hæ vero igne calescentium, quæ tamen non vndique vera sunt. Nam in thermis publicis, quæ fere innumeræ Romæ fuerunt, nullæ aquæ sponte nascentes calidæ obseruantur, sed igne excalefactæ, necnon & frigidæ naturæ. Celeberrimæ Romæ thermæ fuere Agrippæ, ... Martiale *lib. Epigramm.* 3. & P. Victore ... *lib.* 35. *cap* 4 & *lib.* 36 *cap* 25. Neronianæ de quibus Martialis

*lib.2.Epigram.*48. & *lib.7.Epigram.*33. & *lib.*12.*Epigram.*48. & P.Victor *in regione* 9. Fuere & aliæ Vespasiani, quarum P. Victor in octaua regione vrbis Romæ meminit; & Titi, ex Suetonio *in illo. cap.*7. Dione *in eiusdem vita*, & Martiale, *lib.*3. *Epigram.*20. P.Victore *in regione tertia.* Domitiani, ex Plutarcho *in Publicola*; Gordiani, ex hoc Capitolini loco; Seueri, ex Sparriano *in illo*, & P.Victore *in regione prima.* Aurelii, ex P.Victore *in sexta regione.* Traiani & Philippi, ex eodem P.Victore *in tertia regione*, & Cassiodoro *in Coss.Rom.* Fuere & Constantini, ex Eusebio *in Chronicis Olymp.*217. Adriani, ex Victore *in nona regione*, & Vari, *in* 13.*regione.* Et etiam Diocletiani, tradente Vopisco *in Probo.* Necnon & Commodi, ex Cassiodoro *in Coss.* & Eusebio chronologo, & Lampridio *in illo.* Antonini quoque Caracallæ, ex Cassiodoro & Eutropio *in illo.* Et Decii, ex Cassiodoro; & Possedonii, *in Baiano*, & Ciceronis, ex Plinio, *lib.*31.*cap.*2. Olympialis, ex Victore *in nona regione.* In huiusmodi thermis tria, vel (vt alii) quatuor erant loca ampliora; In quorum primo erat aer calidus igne paratus, vti & nostris temporibus in hypocaustis, præsertim apud regiones frigidiores incolentes, fieri palam est. Hunc locum Laconicum appellabant, ex Gal. *lib.*10.*Meth.med.* & Celso, *lib.*1.*cap.*4. Cicer. *ad Att.* & Plutarcho *in Alcibiade.* Græci etiam πυελαθηρίον & ὑποχαυστὸν dixere, Latini calidarium seu cella calidaria; Seneca sudatorium appellauit. De hoc Martialis in Hetrusci thermis ad Oppianum:

Ritus si placeant tibi Laconum,
Contentus petis arido vapore
Cruda virgine Martiane mergi.

De harum structura Vitruuius *lib.*5. *cap.*10. & Plinius *Epist. lib.*5. Ex Laconico aditus patebat ad secundum locum calidum, quod proprie λυτρὸν dixere, ex Gal. loco citato, hoc est, calidum solium. Tertius locus erat frigidorium vocatus, in eum vsum, testimonio Gal. ibidem, vt quæ fuerant excalefacta corpora refrigerarentur, ac vires densata cute firmarentur. Quamobrem Carmes Massiliensis Medicus Neronis, damnatis prioribus medicis & balneis frigida

lauari, etiam hybernis temporibus, persuasit ex Plinio *lib.29.cap.1.* Quartum addidere locum nonnulli, Tepidarium eum vocantes, quod in illo loci in aere tepido versarentur, Apoditerium etiam vel Spoliarium alii. In Nymphæis autem vsum tantum aquæ frigidæ fuisse, nec minus absurdum, ex mox subiiciendis palam fiet. Quamobrem superiori distinctione omissa, Nymphæum alii a balneis & thermis distinxere, dicentes, quod in thermis, ex balneis publicis promiscue omnes lauarentur, vel saltem viri duntaxat, in Nymphæis mulieres tantum; quam opinionem retulit, quamuis ex aliorum decreto, Cælius Rhodiginus *lib.28.c.27.* inquiens, mulieres cōmuni appellatione nymphas dictas à membranula νύμφη vocata, quæ virginitatis signum in primo virili concubitu illis disrumpitur. Et ob id à mulieribus nymphis, & balnea, in quibus lauabantur, nymphæa appellata. Verum hæc sententia multipliciter peccare conuincitur. Primum, quia authoritate Vitruuii constat, in thermis seu balneis publicis duos ordines balneares extitisse separatos, quorum vnum mulieribus, alterum viris se balneantibus destinabatur. Namque, vt scribit Gellius *lib.10.cap.3.* authoritate Varronis 2. de Analogia: *Pudor non patiebatur vtrumq; simul lauari sexum.* Non negandum tamen, corruptis moribus & Principum licentia, promiscuum aliquando hominibus & mulieribus lauandi insimul vsum fuisse. Quem morem vti inhonestum arguere incessere Cecilius, Cyprianus, & Diuus Hieronymus. Et hanc nefandam corruptelam vocauit Clemens Alexandrinus, qui de moribus Christianis Pædagogi conscripsit libros sub Seuero & Antonino Principibus, in hæc verba. *Eo venere intemperantiæ mulierū nostri temporis, vt etiamsi ebriæ, dum lauantur. Viris autem & feminis aperta communia sunt balnea, ac ex eo exuuntur ad intemperantiam, ita quæ ipsis suus maritus non se exuerint, simulatum pudorem probabiliter præ se ferentes licet tamen aliis volentibus, eas quæ domi sunt inclusas nudas videre in balneis. Hic enim se exuere spectatoribus tanquam corporum cauponibus non erubescunt. Quæ autem non usque adeo pudorem exuerint, externos quidem excludunt, quæ autem*

suis ministris collauantur, à seruis nudæ exuuntur, & ab eis item nudis fricantur. In hanc thermarum licentiam non semel animaduersum legimus lege Censoria, vt à promiscuis abstinerent balneis; Ne mulieres commune lauacrum haberent cum viris, repudii & dotis amissione periculo, quod postea *in l. finali, Cod. de repud.* & fortius sancitum fuit subinde *in authent. de nuptiis.* Quinimo & in sacris literis valde mulierum nuditatem detestari obseruamus, vti *Ezech. cap. 16. Esaiæ 20. & cap. 43. & Hier. 4. 2. Regum, cap. 11. & Daniel. cap. 3.*

Ex his colligere possumus, haud veritati consentaneum, nymphæum fuisse balneum mulieribus tantum destinatum, præsertim quum legamus apud P. Victorem, Olympiadem in Suburra, & Agrippinam thermas in mulierum lauationem instituisse, & eiusdem generis habuisse trans Tiberim, Ampalidem & Priscilianam. Vnde Propertius in suis Amatoriis conqueritur, non eam esse tum Romanis virginibus libertatem, quibus cum more Spartano seu Laconico publice liceret certare, & lauari. Non tamen scriptores vnquam hos locos *Nymphæa* appellauere. Quamobrem alii nymphæam interpretati sunt, lacum seu aquas stagnantes, in quibus publice natarent, & lauarentur Romani, ita appellatum ab herba nymphæa dicta, quæ copiosissima in huiusmodi locis nascatur & concrescat. Antiquissimum enim natandi vsum Romæ fuisse, & frequentissimum exercitationis gratia, Vegetius testatum reliquit. Inter exercitia etiam natatio connumerata, ita vt Aristoteles *in problem.* eam cursui comparauerit, & Oribasius inter exercitationum genera eam statuerit; cui assentitur Galenus 1. *de sanitate tuenda*, scribens, Romæ suo tempore pueros in aquis γυμναστικὰς παιδιὰς facere consueuisse. In quem vsum M. Agrippam, vt populo placeret, centum septuaginta lacus in prouinciarum formam Romæ gratuito præbuisse, testatur Plinius *lib. 36. cap. 15.* Fuit & alias constituta piscina publica sub Cliuo Capitolino, ad quam natandi causa populus confluebat, teste Festo Pompeio; Et à Nerone [illegible], de quo Martialis *in primis Epigramm.* quod

erat in valle Vaticana, tradente Tacito, & Ægesippo autore Græco in D. Petri & Pauli Martyrologiis. Verum nec profecto hæc opinio recipienda, tum quia Nymphæa, alia à piscinis, lacubus & stagnis fuisse, ex iam dictis & infra dicendis constabit, tum etiam, quia nec Nymphæa appellata redarguit Dioscorides *lib.3. cap.149.* inquiens, herbam hanc Nymphæam vocatam ab aquis stagnantibus, in quibus frequens existit, quas aquas antiqui, mutata tantummodo litera, non solum Lymphas sed & Nymphas dixere. Ideo alii lacus Romæ ad natationem seu lauationem publice paratos Nymphæa dictos contendunt, quod ex aqua Virgine Romam deducta ab Agrippa, testimonio Plinii, *lib.& cap.* [illegible] essent paratæ. De cuius nuncupatione scribit Frontinus *de aquis vrbanis*, illi ita nomen inditum, quod quærentibus aquam militibus, virguncula quædam illis venas ipsius demonstrarit, atque iccirco ædiculam Virginis fonti appositam, quam postea Dianæ Triuiæ nomen adiecisse aiunt, à triplici fonte, quibus hæc aqua concipitur. Verum nec hæc opinio cæteris iam memoratis præferenda. Quum itaque apud Amm. Marcellinum *lib.15.* legam, Operis ambitiosi Nymphæum à Marco Imperatore conditum, & apud Plinium *lib.35. cap.12.* statuas fictiles seu lateritias in Nymphæo asseruatas; in eam venio sententiam, Nymphæum locum fuisse Nymphis dicatum, multiplici voluptatum ac deliciarum genere locupletem. Namque sicuti ex Nymphis alias Lympharum Deas, alias Montium, quas *Orendes*, alias Syluarum Dryades ac Hamadryades fabulata est antiquitas, ita illis non modo templum, sed fontes & lacus & syluas dicatas eodem in loco Nymphæo scilicet arbitramur, nemora, speluncas & antra, quæ omnia Nymphis sacrari [illegible]. Hinc Maro *Ecloga 5.* cecinit:

Quum solemnia vota reddamus Nymphis.

Et Ecloga 9

Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret vmbra?

Et Ecloga 3.

Et quo sed faciles Nymphæ risere sacello.

[illegible] Nymphis *Nymphais* insula, cuius meminit Plinius *libro* [illegible] 31. dicta, & Nymphæus fluuius, eodem authore *libro* [illegible]. Et fons Nymphæus, *libro 2. cap.* 106. & Nymphæus [illegible] *lib. eodem, cap.* 107. *&* *lib.* 4. *cap.* 8 Et Nymphæum Pro-[illegible], *libro 6. cap.* 27. & Nymphæum oppidum *lib.* 4. [illegible] De Nymphæo loco celebri, idem Plinius *libro* 5. *cap.* 27. [illegible]modi & locum fuisse arbitramur, quem Iosephus con[illegible] apud Ascalonem Herodem scribit. Liuius *libro* 26. [illegible] bello moto à Philippo Rege inquit: *His raptim actis, memor Aetolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum ex Berocamo in Thessaliam descendit.*

MARCELLI DONATI
IN ÆLIVM LAMPRIDIVM DILVCIDATIONES.

AELIVS LAMPRIDIVS IN COMMODO

Iam in his artifex, quæ stationis Imperatoriæ non erant.

QVID per stationem Imperatoriam hoc loco intelligendum sit, indagandum putamus; lucem obscuræ dictioni daturi. Stationē à stando actu, dictam non dubitamus, vnde huius vocis varię significationes omnes prodierunt, & fluxerunt. Stationem significare obseruamus apud scriptores, locum, vbi quis sui muneris obeundi causa se sistit, velut docendi, iudicandi, audiendi. Ita Gell. *lib.* 13. *c.* 13. scribit. Quæsitum esse memini in plerisq; Romæ stationibus ius publice docentium, aut respondentium. Sic & Iuuenal. Sat. 2.

Conuictus, Thermæ, Stationes, omne Theatrum.

Eodem modo sæpę Tertullianus stationes dixit loca, vbi Christiani die Dominico stantes, ad Dominum orabant. Stationes item vocantur loca, vbi frequentes homines conuenire consueuere, confabulandi vel animi recreandi gratia, Græcis σύστασις, & κύκλος, Latinis etiam Circulus. Plinius lib. 1. Epistolarum ad Senecam: *Plerique in stationibus sedent, tempusque audiendis fabulis conterunt.* Item libro 2. Epist. ad Apollin. *Itaque prehendo amicos, supplico, ambio domos, stationesque circumeo.* Fuerunt & Romæ in foro Romano stationes municipiorum, cuius rei author est Victor *de regionibus Ur-*

gionibus, in deſcribenda fori Romani regione. Et Plinius *lib.* 16. *cap.* 44. ait: *Radices eius in forum vſque Cæſaris, per ſtationes Municipiorum penetrant.* Statio quoque accipitur pro loco, in quo naues conſiſtunt tuto, & ad tempus. Sic apud Virgilium 1. Æneid.

Statio male fida carinis.

Et lib. 4 Georg.

Statio tutiſſima nautis.

Et 10. Æneid.

Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo.

Q. Curtius: *Cognitum id per exploratores, qui ſtationes hoſtium fuerant ingreſſi.* Et Cic. in Epiſt. *Vrbs, Portus, Statio quæ extra Vrbē ſunt.* Stationē enim à Portu Iuriſtæ diſtinguunt, Portum locū concluſum dicentes, Stationem vero Portum non concluſum. In hoc ſignificatu & ſacræ literæ Stationem aliquando accipiunt, vti Gen. 49. *Zabulon in littore maris vſq; in ſtationem nauium.* Hinc ſtationarii milites apud Paulum *l.* 4. *D. de fugitiuis*, dicti, qui in portuum præſidium locati ſunt. Liuius lib. 28. *Sed haud facile alia infeſtior claſſi ſtatio eſt.* Et paulo poſt: *Cum claſſe tam infeſta ſtatio accepit.* Et rurſus: *Viſa interdiu claſſis erat, nec ſine cauſa electa ante Vrbem ſtatio apparebat.* Et in calce eiuſdē libri: *Decem longis nauibus in ſtationem ad præſidium relictis.* Accipitur etiam ſtatio quandoque pro habitatione temporanea. Ita Cic. ad Att. *Athenis ſtatio mea nunc placet.* Et Metaphorice in Tuſcul. *Vetatq; Pythagoras iniuſſu Imperatoris, id eſt, Dei, è præſidio & ſtatione vitæ diſcedere.* Et in veteri ſcriptura ſacra Eſaiæ 22. *Et expellam te de ſtatione tua, & de miniſterio tuo deponā te.* Ita apud Iuriſtas, l. 13. D. de vſufru. *Statio iumentorum* appellatur. Aliquando ſtatio, ſtellarum manſionem ſignificat, vnde aliæ matutinæ, aliæ veſpertinæ, Aſtrologis frequens appellatio. Quandoq; ipſos milites certo loco poſitos ſignificat, vti apud Sueto. in Auguſto, c. 32. *Graſſatores diſpoſitis per oportuna loca ſtationib. inhibuit.* Et in Tiberio, c. 37. *Stationes militum per Italiam ſolito frequentiores diſpoſuit*, & in Nerone, c. 34. *Abducta militū & Germanorū ſtatione, cōtubernio quoq; ac palatio expulit.* Et in Othone, c. 6. *Sed obſtitit reſpectus cohortis, quæ tunc excubabat, ne oneraretur inuidia, quod eiuſdem ſtatione & Caius fuerat occiſus, & deſer-*

& desertus Nero. Et in Tiberio, c.72. *Disposita statione per ripas Tiberis.* Sic Tertullianus in Apologet. *Latronibus inuestigandis per vniuersas Prouincias militaris statio sortitur.*, Et Liuius lib. 41. *Nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes, atque omnia intrantes tutarentur.* Et lib. 28. *Hæc stationibus, vigiliis, omni iusta munitione custodia tuta, & firma.* Et paulo post: *Nec vnde ab stationibus Punicis conspiceretur.* Et rursus: *Punicum præsidium metu, ne excidio Vrbs esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret.* Similiter pluries. Suidas in verbo λιποταξία, scribit capitale fuisse apud Romanos aciem vel stationem derelinquere, in eodem sensu Modestinus *l. 3. §. qui stationis. de re militari, in Pandectis.* qui munus stationis reliquerit, plus quam emansorem esse dicit, & gradu militiæ deiiciendum. Ita & Plinius *lib. 10. Epist.* In sacris paginis 1. *Regum c 10. & 13. & 2. Regum 23. & 1. Paralip.* in eodem significatu fit métio stationis Philistinorum. Nulla harum significatione stationem à Lampridio sumi non dubito, sed per stationem intelligit, quod vulgo statum, id est, conditionem dicimus, quo in sensu millies Cic. & frequens apud omnes scriptores vsus. Ita & Iuristis status personarum conditionem significat, *tit. de stat. hom. & tit. de statu defunct.* Vnde instrumenta status, quibus manumissio vel ingenuitas probari potest, *l. 8. ff. quod met. causa.* Sensus itaque verborum Lampridii erit, Commodum fuisse artificem in his, quæ stationis Imperatoriæ non erant, vt calices fingeret, saltaret, cantaret, sibilaret, scurram denique & gladiatorem se perfectum ostenderet, quæ ad Imperatoris statum & conditionem minime pertinebant, sed Imperatoriæ dignitati & maxime, inconueniebant. Minus apte sane Turnebus *Aduers. lib. 25. cap.* Stationem in hoc Lampridii textu locum interpretatur. Suetonius *in Vitellio, c. 10.* Imperii maiestatem dixit, quam hic Lampridius stationem Imperatoriam, inquiens: *Nisi cætera magis ex natura & priore vita sua, quam ex Imperii maiestate gessisset.*

A L

ÆL. LAMPRID. IN COMMODO.

Colossi autem caput dempsit, quod Neronis esset, ac suum imposuit.

COlossos vocarunt antiqui, & vocamus nos statuas maiores, imo maxime naturalem hominum quamuis ingentium staturam exuperantes, ex gigantis vastæ immanitatis ratione, veluti κόλον ὄσσειν, vt refert Rhodig. *lib.* 17. *c.* 16. Scribit Plinius *lib.* 35. *c.* 7. Neronem Principem iussisse colosseum pingi 120 pedum in linteo, incognitum ad hoc tempus. Ea pictura quum peracta esset in Marianis hortis, accensa fulmine cum optima hortorum parte conflagrauit. Si itaque Neronis colossus ex pictura in linteo constabat, quomodo ei Commodus dempto Neronis capite suum ei imposuit, & quod magis refert, quomodo si conflagrauit Plinii temporibus, qui T. Vespasiano imperãte scripsit, quomodo eidem Commodus, qui post tanto tempore regnauit, potuit suum caput imponere, dempto alio Neronis caput repræsentante? Facile difficultas tollitur; Non enim solum Nero se pictura colosseum pingi voluit, sed & ex ære colosseum à Zenodoro illius imaginem repræsentantem fabrefactum tradit idem Plinius *lib.* 34. *c.* 7. At rursus maior insurgit difficultas; Nam damnatis Neronis sceleribus, Colossum huiusmodi Solis venerationi dicatum, idem author eodem cap. tradit. Quod à Vespasiano factum scribit Torrentius, perperam tamen; Nam teste Spartiano, ab Adriano id factũ est; ait namque, Colossum stantem atq; suspensum per Detrianum architectum de eo loco, in quo nunc templum Vrbis est, ingenti molimine, ita vt operi etiam Elephantes 24. exhiberet; Et cum hoc simulacrum post Neronis vultum, cui antea dicatum fuerat, Soli consecrasset, aliud tale, Apollodoro Architecto authore, facere Lunæ molitus est. Si itaque Soli ab Adriano huiusmodi colossus dicatus fuit, dempto Neronis vultu, quo pacto affirmare potest Lampridius Commodum, qui post Adrianũ regnauit, dempto eidem colosso Neronis capite, suum imposuisse? Conciliari posse horum auctorum dicta existimo hoc pacto; quod verba Spartiani de

Adriano

Adriano intelligenda sunt, quod ille non dempsit caput Neronis in consecratione, sed tantum radios apposuit & addidit, illum Soli sacrans. Quod colligi potest ex Martiale appellante *Epigram.2.* Sidereum colossum; & clarius *Epigram. 18. primi libri*, inquiens.

Nec te detineat mira radiata colossi,
Quæ Rhodium moles vincere gaudet opus.

Itaq; Commodus æque impius & scelestissimus caput Neroniani colossi additis radiis in illius cōsecratione Soli dempsit, & suum imposuit. Sed nec omittenda diuersitas inter Tranquilli, & Plinii scripta; Ille enim *in Nerone, cap.31.* hunc colossum 120. pedum fuisse tradit, hic vero cētum & decem tantum; Concordari tamen posse existimo, si Tranquillum non de æreo colosso, sed de picto verba fecisse dixerimus, quem & 120. pedum fuisse idem Plinius *lib. 35. c. 7.* affirmat. Plures celeberrimos colossos recenset idem author *lib. 34. c. 7. & 8.* Ante omnes autem in admiratione fuisse tradit Solis colossum Rhodi, quem fecit Chares Lyndius Lysippi discipulus, septuaginta cubitorum altitudinis; de hoc integrum librum scripsit Lugduni excusum Gulielmus à Choult, nobilissimus Gallus, quem adeat curiosus lector, qui de re hac plura scire optat. Et obiter dicamus, à Budæo metaphorice Colossica onera dici adnotatum *in l. sed addes*, quæ magnæ molis sunt. Lampridius *in Alexandro Seuero*, Statuas colossas illum omnibus Imperatoribus collocasse in foro Diui Neruæ scribit. Treb. Pollio in Galienis: *Statuam sibi maiorem colosso fieri præcepit Solis habitu, sed ea imperfecta periit. Tam magna denique fieri cœperat, vt duplum ad colossum videretur. Poni autem illam voluerat in summo AEsquiliarum monte, ita vt hastam teneret, per cuius caput infans ad summum ascendere posset.*

ÆL. LAMPRID. IN COMMODO.

Hostis patriæ, Parricida, gladiator in spoliario lanietur, hostis Deorum, carnifex Senatus in spoliario ponatur.

Inter acclamationes Senatus interfecto Commodo Imperatore ex Mario Maximo recenset Lampridius, plures acclamationum de illo, *in spoliario ponatur, in spoliario lanietur, gladiator*

diatoru cadauer in spoliario. Quis vero locus esset spoliarium, à nemine hactenus exacte declaratum legi. Turnebus *Aduers. lib.18. c.6.* ex Lexico veteri interpretatur spoliaria exteriores balneorum cellulas, sed quam minus apte hoc in loco, ex mox dicēdis palam fiet. Spoliarium ego existimo tunc temporis fuisse Romæ locum, in quo Imperatorū iussu ciuium corpora laniarentur, vbique de illis vltimum supplicium sumeretur. Quod primum coniicio ex Lampridii verbis, vbi habet: *In spoliario lanietur.* Mox ex Plinio, in Panegyrico: *Quam iuuat cernere ærarium silens, & quietum, quale ante delatores erat. Nunc templum illud, nunc vero Deus. Nam spoliarium ciuium cruentarumque prædarum sæuum receptaculum.* Ad hæc Seneca lib.13. Epist. *Nunquid aliquem tam cupidum esse vitæ putas, vt iugulari in spoliario, quam in arena malit?* Hinc apud Iuristas, *l. penul. D. de bo. damn.* spolia appellantur panni, quibus induebantur, qui ad supplicium ducebantur. Hunc locum etiam puto fuisse illum, qui à Plutarcho in Galba vocatur σηστέριον, dum inquit: *Galbæ caput multifariam cæsum, & omni contumelia affectum, postremo in eum locum abiectum, in quo eos necant, quos Cæsares supplicio dedunt*; puto autem mendum in litera Græca esse, & aliquid reponendum, quod à verbo σκυλεύω, quod est *spolio*, deriuetur, nam σηστέριον vocem Græcam non agnosco, nec quid ad rem nostram faciat, si *sestertium* vertamus, video. Erit itaque sensus verborum Lampridii, Senatum instantissime petiisse, vt Commodi cadauer laniaretur in spoliario, in quo innumeri ciues ipso iubente innoxii morte fuerant affecti.

ÆL. LAMPR. IN ANT. DIADVMENO.

Habete igitur Commilitones pro Imperio aureos ternos, pro Antonini nomine aureos quinos, & solitas promotiones, sed geminatas.

QVi ad Imperium promouebantur, solebant militibus donatiuum exhibere, sed hoc loco non possumus istud verbum *promotiones* ad Imperii assumptionem applicare, quum paulo antea habeamus illa verba: *Habete igitur Commilitones pro imperio aureos ternos.* Qua de re ego interpretor promotiones,

motiones, id est, stipem solitam persolui militibus qui in militiam asciscuntur, à verbo *promoueo*. Plinius Epist. *promotus ad amplissimas procurationes*. Possumus etiam interpretari *promotionem*, eductionem ad bellum; nam pro... idem est, quod Græcis ἐξάγω, à quo ἐξαγωγὴ, id est, *pro... & eductio*, ita vt sensus sit, erogasse in duplum solitam ... persolui militibus ad bellum promotis, id est, eductis. N... alibi recordor me hanc vocem apud Latinos scriptores ... seruasse; quamuis vulgare sit Romanæ Curiæ, & freque... facere promotionem, procreare Cardinales.

ÆL. LAMPR. IN ANT. DIADVMENO.

Panthagati in domo patris eius nidum fecerunt.

HAnc vocem, si Græcam significationem perpe... mus, *toti boni*, vel *omnia bona* significat; namque ... *bonum*, πάντα *omnia* significare notissimum est, verum ... specifice hanc vocem accipiamus, scilicet vt sit nomen ... speciei auis, mirandum, quod de huiuscemodi ... nullus author meminerit quod sciam, præsertim ... qui in hac re diligentissimus fuit. Quamobrem ... intelligendum generice *Pantagathi*, hoc est, omnino boni ... ues in domo patris Antonini Diadumeni nidum fec... Manlius ille, quod pecuniam ab omnibus aucuparetur, πάντα λαβὼν, hoc est, *omnia sumens* vocatus. Sic *Pantheum* ... plum omnium Deorum. Sic *Pancratium*, ludi Gymnici ... cies, quasi omnia potens, & *Panurgium* Plautus calliditatem ... rerum omnium experientiam habentem dixit, & Græci ... παναγαθὸς, omnium optimus, & πανάγιος Sanctissimus, ... lia plura huiusmodi. Apud Martialem *lib. 6. Epigr. 31.* legitur Epitaphium tonsoris cuiusdam Pantagathi nomine. Res hæc sane difficilis dilucidationis, & in qua nos hærere confiteri non erubescimus.

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Sed Semiamirica facta sunt Senatusconsulta ridicula de legibus matrimonialibus; Quæ quo vestitu incederent, Quæ cui cederet, Quæ ad cuius osculum veniret, Quæ pilento, quæ equo sagmario, quæ asino veherentur, Quæ carpento mulari, quæ boum, quæ sella veherentur.

Pilentum vehiculi genus fuisse, quo matronæ Romanæ vehebantur, idque carpento ignobilius, constat ex Liuio *lib. 5.* scribente, quod quum aurum non reperiretur à Camillo votum Apollini Delphico, illud matronas Romanas cōtulisse. Quæ res adeo grata Senatui, vt ob eam beneficentiam in illarum honorem decretum sit, vt pilento ad sacra ludosque carpento festis & profestis diebus vterentur. De hoc Virg.lib.8 Æneid.

——Castæ ducebant sacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus.

Et Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ:

Ante fores iam pompa sonat, pilentaque sacra
Præradiant ductura nurum.

Festus Pompeius lib. 14. *Pilentum* (inquit) *vehiculi genus quo matronæ ferebantur.* Horat.Epist.lib.2.Epist.1.

Esseda festinant pilenta, petorita, naues.

Varro *lib.* 14. scribente Gellio *lib.* 17. *c* 30. tradit, id vehiculi genus Hispanorum fuisse, sicut *Petoritum* Gallorum. Trebellius Pollio in Zenobia: *Vsa vehiculo carpentario, raro pilento, equo sæpius.*

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Romæ denique nil egit aliud nisi vt emissarios haberet, qui ei bene nasatos perquirerent, eosque ad Aulam perducerent, vt eorum conditionibus frui posset.

Asconius Pædianus Emissarios apud Cic. interpretatur conciliatores furtorum, atque internuncios improborum; Sic enim scribit Cic.in 5.in Verrem: *Dubitaturum quemquam existimas, quin illis emissariis hæc tibi omnis pecunia quæsita sit.* Et rursus: *Magni sui putabant interesse, publice potius, quam vnius magno*

 omi,

emi quam in aliquem istius emissarium incidere. Et iterum: *Turpis quidam istius excursor, & emissarius, homo omnium ex illo conuentu quadruplatorum deterrimus.* Et alio in loco: *Hunc præcursorē habere solebat, & emissarium* Et in Epistolis: *Persuaseratque nonnullis inuidis meis se in me emissarium semper fore.* Ego tamen existimo ampliorem in hac voce significationem inesse, tum ex iis, tum ex mox dicendis. Siquidem exploratorem, atque inquisitorem scelerum, & malefactorū indagatorem, & calumniatorem, ac delatorem significare censeo, semperq; in malam partem sumi. Am. Marcell. lib. 1. scribit: *Per emissarios quosdam fallendi perstringendique gnaros Persarum sciscitabatur consilia.* Lampridius hoc in loco inquit: *Roma deniq; nihil aliud egit, nisi vt emissarios haberet qui ei bene nasatos perquirerent, eosque ad Aulam perducerent, vt eorum conditionibus frui posset.* Suet. in Galba, c. 15. *Qui etiam Pop. Romano deposcente supplicium Haloti & Tigellini, solos ex omnibus Neronis emissariis incolumes præstitit.* Hos etiam Emissitios quandoque vocatos obseruamus, vti à Cic. 3 *de Leg.* vbi habet: *Gracchus ruinis & emissitiis, quas ipse se in forum proiecisse dixit, quibus digladiarentur inter se ciues, nonne omnem Reipub statum permutauit?* Et Plautus in Aul:

Circumspectatrix cum oculis emissitiis.

Vtrumque deriuatum à verbo *emitto*, quod est extra mitto. Ita emissarium Suet. *in Claudio* vocauit locum, per quem aqua educitur, inquiens: *Fecit emissarium Fucini lacus.* Sic Plin. *lib. 17. c. 23.* Emissarium vocauit palmitem ad superiora scandentem. Et in sacris literis *Leuit. c. 16.* Caprum emissarium obseruamus mittendum in solitudinem. Et *Eccles. 33. & Ierem.* [illegible] emissarium. Quamuis & homines seu seruos emissarios obseruemus; vti Regum primo, c. 22. *Et ait Rex emissariis suis, qui circumstabant eum, conuertimini, & interficite sacerdotes Domini.* Et Ezech. cap. 7. *Et introibunt in illud emissarii, & contaminabunt illud.* Et Michæ c. 1. *Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth.* quibus in locis denotari satellites, vel certe nefarios homines, existimo. Horum hominum pessimum genus è Rep. minime esse docet Tacitus *lib. Annal. 4.* & perniciosissimum vocari. Horum opere in immensum auctas fuisse opes Tiberii Cæsaris tradit Dion *lib. 57.* Interdum

dum reorum bona diuisim, vt in Drusi Libonis damnatione, præturasque eisdem Senatorii ordinis, & delationis dedit. Nero delatorum præmia ad quartam bonorum damnatorum redegit, teste Suet. *in illo, c.* 10. Verum quum sæpe hos ob leue vel simulatum cõfictumve crimen, ira, odio, vel pretio proborum mores falso criminari, & eorum vitam & patrimonium in discrimen adduci, multoties obseruatum esset, sublati omnino è Rep. fuere. Quia & Tiberius ipse, qui illis tantum tribuerat, omnes vna die occidi iussit, referente Dione *lib.* 38. & Titus omnes vrbe expulit, testimonio Xiphilini *in illo*. Antoninus Pius illos omnes extinxit, teste Spartiano *in illo*, & Eusebio *hist. Eccles. lib.* 4. *c.* 9. De Opilio Macrino Capitolinus *in illo*, & Herodianus *lib.* 5. sic scribunt: *Delatores autem, & serui omnes, qui Domino detulerant, patibulo suffixi, totaq; Vrbs, atque adeo Romanum Imperium sceleratis hominibus perpurgatum, partim supplicio affectis, partim exilio multatis.* Sed & Pertinax, authore eodem Herodiano *lib.* 2. Delatores vrbe exegit, & vbi inuenirẽtur, puniri imperauit. Gordianus item omnes exilio affecit, testimonio eiusdem Herodiani *lib.* 7. Aurelium Cæsarem idem præstitisse scribit Eusebius *lib.* 4. *Hist. Eccl. c.* 19. Capitolinus de M. Philosopho ita scribit: *Calumniis quadruplatorum intercessit, apposita falsis delatoribus nota.* Aurelianus Seuerus eos maxima seueritate persecutus est, teste Vopisco *in eo*. Traianus eos omnes nauibus impositos sine remis & velis naufragio exposuit, teste Plinio *in illius Panegy.* Isocrates *in orat.* 15. *de permut.* tradit in hosce leges maiores pœnas indixisse, quam in cæteros delinquentẽs. Arist. 6. *Polit. c.* 6. monet publicas accusationes quam rarissimas esse oportere in Repub. magna pœna constituta in falso accusantes. In eosdem inuehitur Cic. 2. *Offic.* inquiens: Duri hominis, vel potius vix hominis videtur inferre periculum multis; id enim tum periculosum ipsi est, tum sordidum ad famam, committere vt accusator nominetur. Non negãdum quidem, necessarios esse accusatores in scelestorũ odium, & terrorem, at hi cum temperamento admittendi, nec facile eis credendum. Ob id recte cauit Constantinus Imperator, *l. penultima, de delator. lib.* 10. *Cod.* ne quisquam

Delator esset primarius, & ne sine aduocato fisci vlla delatio fieret. Et Suidas author est in verbo *Bulgari*, Crem Bulgarorum legislatorum sanxisse, vt accusator non audiretur priusquã vinctus vel quæstioni exhibitus examinaretur. Emissarios istos ὠτακούστας vocant Græci, & πρόσαγωγεῖς. Plutarchus περὶ πολυπραγμοσύνης ait, à Tyrannis inuẽtos, quibus omnia nosse necesse erit. Vnde Amm. Marcell. *lib*. 14. refert, temporibus Galli Cæsaris, quibus crudeliter omnia gerebãtur, ob eius vxoris sæuitiam excogitatum esse, vt homines ignoti, vilitate ipsa parum cauendi, ad colligendos rumores per Antiochiæ latera cuncta destinarentur, relaturi quid audirent, iisque peragranter & dissimulanter cœtibus honoratorum assidendo, quæ audierant, per posticam postea ad Imperatorem admissi referebant, plura fingentes etiam mala & audita duplicantes, ita vt tunc parietes etiam solum conscii arcanorum timerentur. Dicti autem emissarii, eo quod ad inquirendum extra mitterentur, vnde Mandatores. Suet. *in Tito, cap*. 4. Delatores & mandatores coniunxit, & Iurisperitis mandator dicitur, quî mandat alicui, & instruit eum ad accusationem, *l*. 2. §. *Diuus*, *l*. 22. 23. 24. *D. de iure fisci*. Cuius meminit etiam Harmenopulus *lib*. 1. *tit*. 5. Μανδατόρω τῷ ὑπουργήσαντι εἰς τὴν τοῦ πράγματ© καταμήνυσιν.

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Salambonem etiam omni planctu & iactatione Syriaci cultus exhibuit, omen sibi faciens imminentis exitii.

VEnerem antiquorum Deam multis nominibus appellatam apud scriptores obseruamus; Nam Cypris, & Cypria Dea ab Homero, & aliis. Verticorda à Val. Max. *lib*. 8. *c. vlt*. Aphrodite ab Hesiodo & Platone. Ab Assyriis Melitta ex Herodoto *lib*. 1. *Clio*. Ab Arabibus Alitta, ex eodem Herodoto ibidem. A Græcis Pitho, ex Plutarcho *in Probl. c*. 10. Ab Eleis Vrania, ex Pausania *in Atticis, in Eleis, & Boeticis*, & à Luciano *in Amoribus*. A Scythis Arginipata, ex Strabone *lib*. 4. A Cypriis Barbata, ex Macrobio *lib*. 3. *Saturnal. c*. 8. Et calua quoque dicta, ex Lactantio *lib*. 1. *Diuinarum Institut. c*. 20. Et Armata, ex eod. ibid. & Pausania *lib*. 3. & Pandentans, ex Pausania

ſania *lib.6.& 9.*& Theocrito *in Epigram.* & aliis. Apoſtropha ab eodem Pauſania *lib.9.*Callipygos ab Athenæo *lib.12. c.32.* A Perſis quoque Mitra, ex Herodoto *in Thalia*, & Statio *lib. 1.Thebaid.* Poſtremo Salambonem appellauere Babylonii, vt teſtatum reliquit Macrobius, cui ſacra faciebant, Adonia dicta, in quibus deplorabant Adonidis interitum, de quibus Ammianus Marcell. *lib.22.* per hæc verba: *Euenerat iiſdem diebus annuo curſu completo Adonia celebrari ritu veteri, amato Veneris (vt fabulæ fingunt) apri dente ferali deleto.* Ardentiſſimos autem in Adonidem Veneris amores deſcripſiſſe Ouidium *lib. Metamorph.10.* omnibus notum eſt. Iure itaque hoc loco inquit Lampridius, ex celebratione horum ſacrorum cum planctu omen ſibi feciſſe Heliogabalum imminentis exitii.

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Nupſit, & coiit, vt & pronubum haberet, clamaretq; concide, magire.

HEliogabalus Zotico nubens pronubum habuit, qui clamaret *Concide, Magire*, hoc eſt, *cæde, macta*, qui enim virgini nupturæ pronubi præibant, eamque in mariti domum deducebant, ac concomitabantur, maritum in nubentis concubitum incitabant, ac futuræ coniunctionis veluti claſſicum canebant, ex Donato in illud Virgil. 4. Æneid.

—— Prima & tellus, & pronuba Iuno
Dant ſignum.

Et 7. eiuſdem.

Et Bellona manet te pronuba.

Et Claudianus de raptu Proſerpinæ *lib.1.* pronubam flammam dixit, quæ ætate maturas virgines, ad nuptias & concubitus incitat. Fuiſſe etiam pronubarum officium nouam nuptam in lecto collocare, colligimus ex Catullo in Epithalamio Iuliæ, & Manlii:

Vos vnis ſenibus bonæ
Cognitæ bene fœminæ collocate puellulam.

Et Terentius in Eunuch. Actu 5. Scena 5.

Deinde illum in lecto collocant.

Quum itaque pronubæ collocabant sponsam in lecto, incitasse maritum in sponsæ congressum coniiciendum, ob id Heliogabali pronubus clamabat, *concide, magire*, hoc est, *incide, macta*, quia virginibus in primo cum viro cógressu membranula illa Hymen dicta virginitatis signum disrumpatur, ac sanguinis fluor appareat μαγειρεύειν enim Græcis *mactare* dicitur. Potest etiam illud verbum *concide*, applicari Zonæ illi, quæ noua nupta circumcingebatur, quæ à viro nuptiarū die soluebatur vnde pronubus Heliogabali coitum festinās, non Zonæ solutionem, sed incisionem præcanebat, & mox mactationem, id est, défloratione m. De huiusmodi Zona Varro in Gerunto didascalo apud Nonium Marcellum, vbi de cingulo loquitur, & Festus Pompeius lib. 3. Catullus Epigram. 2.

Quod Zonam soluit diu ligatam.

Et Epigram. 62.

Nec quærendum aliunde foret neruosius illud,
Quod posset zonam soluere virgineam.

Et Horatius in Ode 30.

Et solutis Gratiæ Zonis.

Et Musæus, ὁ δ' αὐτίκα λύσατο μίτρην, id est, *hic vero statim soluit fasciam*. Et Homerus libro Odyss. 11. λῦσεν παρθενίην ζώνην, id est, *soluit virginalem Zonam*. Et in Hymno concubitus Anchisæ & Veneris: λῦσεν δέ οἱ ζώνην, id est, *soluit & illi Zonam*, Theocritus in Idyllio 20. λῦσε δέ οἱ μίτρην, id est, *soluit & fasciam*. Et Pindarus *Olymp. Od.* 6. ait, Latonam deposita Zona punicea peperisse Apollinem & Dianam. Quæ vero Egnatius de coquo, μάγειρος Græci appellato proponit *in suis Annot.* nihil ad rem facere mihi videntur.

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Primus deinde mensas & capsas argenteas habuit, primus etiam cacabos, vasa deinde centenaria argentea sculpta, & nonnulla schematibus libidinosissimus inquinata.

CEntenarii dicuntur Iurisconsultis, qui in cētena dignitate, de qua passim in C. Theodos. gradum in schola agentium in rebus tenebant, *l. 1. C. de lucru aduocat. lib. 12.* &

alibi etiam pluries in reſcripto Conſtantini, vbi: *Si quis à ducenariis, vel centenariis, vel fiſci Aduocatis læſum ſe eſſe cognoſcit adire iudicia, & probare iniuriam non moretur.* Centenarios interpretatur Turnebus *libro* 29. *cap.* 16. qui centeſimam hæreditatem exigebant. Centenarii quoque liberti *in l. Papia* vocabantur, qui centum millium ſeſtertium habebant, *l. ſi libertus, D. de iu. patrona. & § poſtea, Inſtit. de ſucceſſ. libert.* Et Hotom. libertos qui non vt olim centum millia ſeſtertiorum, id eſt, mille aureos poſſiderent; ſed acciſis Imperii Rom. & libertorum facultatibus centum aureos locupletes eodem in numero haberentur. Et *in l. quoniam veridiorum*, adnotauit Alciatus *in annot. in tres poſteriores lib. Codicis.* Centenaria eſſe ornamenta, quæ equorum pectoribus affigebantur; quamuis Suidas numiſmatum quantitatem dixerit. Centenarii quoque olim dicti ſunt, qui centum millibus æris cenſi erant, *ex Liuio libro primo, & Plinio libro trigeſimotertio.* Verum hæc nihil ad vaſa. Quare quis exiſtimare poſſet, vaſa centenaria dicta ea, quibus in cœnis centenariis appellatis, vterentur antiqui; cui ſententiæ ſuffragari videtur Septimius Florus in Apologetico: *In centenariis cœnis damnas ob centum ſeſtertiorum impendium, quando & in lances etiamnum totas producerentur metalla.* Verum aduerſus ſtat authoritas Tertulliani *in Apologetico, capite* 6. & Feſti Pompeii *libro* 3. ſcribentium, quod cœnæ centenariæ dicebantur, in quibus lege Licinia non plus centuſſibus præter terræ nata impendebantur, id eſt, centum aſſibus; qui erant breues nummi ex ære; Quod & Macrobius confirmat *libro* 3. *Saturnal. cap.* 47. inquiens: *Tamen Fannia lege id cautum; ob id Licinius Poeta centuſſim hanc cœnam vocauit. Fanni centuſſiſque miſellos.* Vtraque lege, ſcilicet Fannia & Licinia, idem ſancitum tradit Gellius *lib.* 7. *cap.* 24. Quamobrem ſi huiuſmodi cœnæ, frugales non opiparæ erant. Et Heliogabalus centenaria vaſa immodico luxui addidit; non ergo à cœna centenaria, vaſa centenaria denominata. Cœlius Rhodig. *lib* 28. *c.* 39. à pondere ita dicta centenaria vaſa exiſtimat, quod ſcilicet centũ pondo argenti conſtarẽt; quod & Egnatius *in Annot.* confirmat; Alii vero à cõtinentia, centenaria dicta cenſet, quod centum pondo continerent;

Quemadmodum & milliaria vasa Catoni *de re rust. 2. cap. 4.* & Columellæ *lib. 9.* & Palladio *lib. 1.* Ita & porticus milliares, quorum meminit Suetonius *in Nerone, cap. 31.* Milliarenses vocauit Vopiscus *in Aureliano*, mille passuum mensura, seu vt alii, pedum, constitisse fatentur omnes. Quæ omnes sententiæ etsi sustineri facile possint, nihilominus veriorem censemus, quam nos excogitauimus. Centenaria scilicet dicta vasa, quæ magna essent, & ingentia; ita & hodie apud nos vasa illa marmorea ingentia ad oleum seruandum qualiscunque sint capacitatis, *centenari* vulgari appellatione dicuntur. Eodem & sensu Varro *de re rust. lib. 3. cap. 3.* Apros milliarios dixit in hæc verba: *Et non pluris nunc tu a villa illic natos veteres lanio vendis, quam hic apros milliarios emit.* Et Seneca Epist. ad Lucill. 19. *Tunc te admirari quum contempseris necessaria, non magnam rem facis, quod viuere sine recto (vel vt alii legunt, sine Regio) apparatu potes, quod desideras milliarios apros, nec linguas Phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ, iam nota animalia fastidientis.* Quibus in locis per apros milliarios magnos, & in sua specie maximos intelligi non dubito. Quis enim vnquam mille librarum aprum vidit? nemo sane.

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Et masticatum, & pulciatum, & omnia hæc, quæ nunc luxuria retinet, primus inuenit.

COElius Rhodiginus *lib. 28. cap. 7.* legit *polentatum*, à polenta scilicet deriuatum. Cui quoque assentitur Egnatius *in Annot.* verum eorum sententia à ratione valde aliena, siquidem polenta & polentatum inter esculenta reponuntur, non inter poculenta, quorum series textus meminit, nam pulciatum, masticatum, & rosatum potionum genera fuisse, intelligendum constat; subdit enim Lampridius: *Nam rosatum ab aliis acceptum pinearum etiam attritione odoratius reddidit.* Deniq; hæc genera poculorum ante Heliogabalū non legūtur. Et rursus inferius: *Condito piscinas, & solia temperauit, Rosato atq; Absinthiato vulgus ad bibendum inuitauit, & ipse cum populo tantum bibit, vt in piscina eum bibisse intelligeretur, viso quod*

pnus bibisset. Et idem author in Alexandro Seuero: *Frigida semper vsus est, æstate vino cum Rosa condito, quod quidem solum ex diuersa genere Heliogabali tenuerat.* Legendum itaque *puleiatum* à pulegio herba odorata, ex qua potionis genus illud parabatur, sicuti ex rosis rosatum, ex absynthio absynthiatum, & similia. Nec obstat, quod olus illud pulegium appelletur, vnde dicendum *pulegiatum*, & non *puleiatum*, siquidem legitur vtroque modo, scilicet *pulegium* & *puleium*. De priori lectione nemo ambigit, de secunda testis est Cicero *lib de Diuinat.* ita scribens: *Nam & masculorum iecuscula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum florescere ipso brumali die.*

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Barbas sane Mullorum tantas iubebat exhiberi, vt pro Nasturciis, Apiastris, & Falceatibus, & Fœnu Græco exhibere plenus fabatariis & discis.

TVrnebus *Aduers. lib. 24. cap. 4.* legendum putat: *Et pro nascentis apiastri fasce laribus, & fœnu Græco, &c.* Qua in re, pace doctissimi viri dixerim, ipse toto errat cœlo. Nam ad demonstrandam portentosam Heliogabali, & insanam prodigalitatem in conuiuiis, inquit Lampridius, eum vice vilium epularum, quales Nasturtia, Apiastra, & fœnum Græcum, barbas mullorum copiosissimas exhibuisse. At quid ad rem istam, fasces apii nascentes laribus exhibuisse? Erroris autem causa fuit ignorantia significatus illius vocis *Facelaribus*, quam nos ex Græcis vocibus compositam existimamus, nempe ex dictione *φακὴ*, quod est *lens* seu *legumen*, & *λαρὸς*, id est, *dulcis*, vel *tener*, ita vt significet legumen seu lentem dulcem aut teneram, quod cibi genus vile sane cum nasturtiis, apiastris herbis, in quotidiano tamen vsu, vulgarique in mensis, connumerat & recenset Lampridius.

Fabatariis & discis. Profecto constat ex ipsomet textu, fabataria fuisse vasa magna, sed qualia essent ita dicta, satis obscurum est. Turnebus *lib. 24. c. 5.* lucem afferre conatus ait: *Fabataria intelligo vasa aut patellas, in quibus puls fabata ponebatur, & laribus offerebatur.* Suspicatus sum & aliquando *Gaba-*

tariis à Gabatis vasis legendum esse, sed id nimiæ audaciæ iure tribueretur. Quæ mihi sane haud improbantur. Sed quum nullibi, quod recorder, legerim, fabatam pultem laribus oblatam, haud in totum quiesco. Sed forte vir alioquin oculatissimus deceptus similitudine vocis; nam in Lemuralibus, id est, sacris, seu festo Lemurum, id est, laruarum nocturnarum, & imaginum terrificatione ex Nonio facta, nocte faba iaciebatur. Quod & Varro *lib.1.de vita pop. Rom.* scriptum reliquit, & Festus Pompeius *lib.6.* testatus est. De eisdem Ouid. lib.2. Fast.

Tum cantata tenet cum plumbo licia fusco,
Et viridesseptem versat in ore fabas.

Et Plinius *lib.18.cap.12.* de ea sic scribit: *Vel vt alij tradidere, quoniam mortuorum animæ sunt in ea, quoad causa parentando vtiq; assumitur.* Varro & ob hæc flaminem ea non vesci tradit, quoniam & in flore eius literæ lugubres reperiantur. In auspicando quoque auspices faba vsos, scribit ibidem Plinius, inquiens: *In eadem peculiaris religio; namq; fabam à frugibus referri mos est auspicij causa, quæ ideo refraria vocatur.* Et Macrobio Kalendæ Fabariæ sunt Iuniæ, quia hoc mense adultæ fabæ diuinis rebus adhibebantur. At vero cur vasa prædicta potius *fabataria* sint dicta, quam *fabaria*, non video; siquidem à faba fabariæ Kalendæ, & fabalia stipulæ fabarum. Et Varroni Pila fabaria, vas scilicet concauum ad fabam fresam pinsandam, à cuius similitudine lances forte concaui & patinæ patentes, fabataria dicta sunt, sicque potius legendum *fabariis*, quam *fabatariis*. Cogitabam quoque legi posse *Sabbathariis*; nam Hebræi Sabbatharii dicti. Martialis:

Quod ieiunia Sabbathariorum.

Iudæi vero in die Sabbathi nec cibum coquunt, nec mensam apparant, nec in eam dapes ferunt, sed anteriore die paratas ante Sabbathi ingressum in mensa collocant in totius diei cibum. Qua de re magnis vasis ipsis opus erat in id munus obeundum, quæ ab ipsis Sabbathariis forte *Sabbatharia* dicta, coniectura affirmari potest, quum nullam huius rei certam authoritatem habeamus. Possunt etiam dici fabataria à fabis, quod scilicet fabæ excoctæ in illis mensæ

appo-

apponerentur, ſicuti Boletaria vaſa boletis condiendis, ſeu accubantibus diſponendis à boletis fungis dicta, alibi docuimus, &c. De Diſco alio in loco plura diximus.

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Canes iecinoribus anſerum pauit.

Heliogabalus canes iecinoribus anſerum pauit, inquit Lampridius. Et rurſus: *Pſittacis atq; faſianis leones pauit, atq; alia animalia.* Et iterum: *Murenarum lactibus & luporum in locis mediterraneis ruſticos pauit.* Quibus in locis clare patet, pauire ad ſatietatem vſque, paſcere ſignificare, à verbo *pauio* antiquo, quum tamen communi in ſignificatu accipiatur pro *ferire*, *percutere*, *tundere.* Cic. 2. de Diuinat. *Sed quia quum paſcunt, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pauire.* Cato cap. 18. *Teſta arida pauimentum ſtruito, vbi ſtructum eſt, pauito, fricatoq;, oleo perungito, vti pauimentum bonum fiet.* Et Col. lib. 1. cap. 6. *Pauitumq; ſolum habeant, ne humorem tranſmittant.* Verum illud obſeruandum, hoc verbo *pauire* non abſolute de quocunque animante paſcendo vtplurimum accipi, ſed potiſſimum de beſtiis & animalibus, quæ in ſolo cibum capientes, quodammodo terram ferire ore vel roſtro videntur, quod ex ſuperius dictis palam fit. Apud Virgilium Bucol. Eclog. 1.

Ite meæ quondam felix pecus, ite capellæ,
Non ego vos poſthac viridi proiectus in antro,
Dumoſa pauere procul de rupe videbo.

Non enim *pendere*, vt alii, legendum, lectio ipſa ex ſe demonſtrat. Nec obſtat, quod Lampridius eodem verbo vſus fuerit in paſcendis ruſticis, qui in terra non comedunt, vti cætera alia irrationalia; nam reſpondetur, quod ruſtici animalia ſunt media inter bruta & homines, plus rationis expertes, quam rationis capaces, quod norunt illi, qui malo ſuo genio acti, cum illis conuerſari coguntur, quod ioco ſit dictum. Nam & exemplis mox dicendis, & ad homines transferri patebit quandoque; Hoc enim verbo vſus eſt in paſcendis hominibus, Am. *libro vigeſimo quarto*, cum tamen beſtiis cibantur, ſeu brutis edi ſolitis, vti in hæc verba; *In*

quo lo:o greges ceruorum plures inuenti sunt, quorum alij confixi missilibus, alij ponderibus elisi remorum, omnes pauerunt. Tacitus *lib.Hist.3.* de morte Blæsi à Vitellio patrata, se pauisse oculos spectata inimici morte iactauit. Liuius *lib.33. de proceribus Carthaginensium* inquit: *Tum vero istis, quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus.*

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Pisum cum aureis, Lentem cum cerauniis, Fabam cum electris, Orizam cum albis exhibens, albas praterea in vicem piperis piscibus & tuberibus conspersit.

QVum obseruassem apud Plinium *lib.19. cap.5.* Ceraunium in Thracia fungi genus esse, ab Athenæo *libro 2.* Istion dictum, & antecedentem clausulam, *sumina aprugna cum suis bulbis*, id est, papillæ suis lactentis salitæ: nam antiqui aprugnum aprinum dixere, ex Plinio lib.18. cap.51. *cum suis bulbis*, id est, condimento ex bulbis, allio scilicet, cæpa, ascalonia, aut id generis bulbo, in eam veniebam sententiam, Ceraunia tubera esse, ita & aurea, electra, & alba à colore ita dicta, quibus legumina illa condiret Heliogabalus; sed quum statim subdat Lampridius: *Albas praterea in vicem piperis piscibus & tuberibus conspersit*, inconuenireque tubera tuberibus condire, intimius rem perscrutari cœpi, ac sententiam mutare. Siquidem hæc omnia gemmas & pretiosa fuisse cognoui, quibus Heliogabalus vilia legumina permisceret, luxurians nouis inuentis semper: miscebat enim aureos pisis, ceraunia lentibus, quæ gemmæ species sunt, ex Plinio, *lib.37. cap.9.* Sic, Ceraunia coruscare, dixit Tertullianus *lib.6. de habitu muliebri*; habet enim intus stellam coruscantem, vt ait Zeno. De eisdem *in l.fin.§.species, D. de public. & vectig.* Iurisconsulti verba faciunt.

Fabam cum electris. Electra autem pretiosa esse constat. Nam electri triplex genus est. Primum gummi species omnibus notissimum. Secundum metallicum, id est, aurum, cui quinta portio argenti arte est immixta, quod est factitium. Tertium naturale, id est, à natura ita generatum, & hoc

hoc magis pretiosum. De quo *lib.33.cap.* 4. Plinius, & Pausanias *lib* 1. & Iurisperiti *in l.7. § voluntas, D. de acquir. rer. dom. l.4. D. de leg.* 1. & fuse Isidorus *lib.15. Etym. cap.23.* Et in sacris paginis in Ezech. cap. 1 *Quasi species electri.* Et 8. *Quasi species splendoris & visio electri.* Ex huiusmodi electro parabantur nummi electri dicti, de quibus Lampridius in Alexandro: *Alexandri habitu nummos plurimos figurauit, electreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos.* Parabantur & vasa, quorum Iuristæ *in l.32. § Neratius, D. de auro & argento legato* meminere. Lampridius ipse de eodem Heliogabalo inquit: *Scobe auri porticum strauit & argenti, dolens, quod non posset & electris.* Ex quibus electrum auro & argento pretiosius fuisse constat, electrum, inquam, naturale.

Oriza cum albis. Gemmæ albæ dictæ plures erant, quarum meminit abunde Plinius loco citato. Illud autem notandum, cum coloribus rebus pretiosis coloris consimilis legumina permiscuisse Heliogabalum. Sic idem Lampridius paulo infra scribit de eodem: *Miscuit gemmas pomis ac floribus.* Possumus etiam interpretari eadem legumina vasis ex auro, electro, & cerauniis, albisque gemmis constantia propinasse; nam infra idem Lampridius ait: *Parauerat & in Cerauneis & Hyacinthis, & Smaragdis venena, quibus se interimeret, si quid grauius immineret, dicens, etiam suam mortem pretiosam esse debere.*

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Sed vere ad sortem Scenicos vocauit, quum & canes mortuos, & libram bubulæ carnis haberet in sorte, item & centum aureos, & mille argenteos. & centum Folles æris, & alia talia, quæ populus tam libenter accepit, vt eum postea imperare gratularetur.

PRæter communissimum follis significatum, id est, instrumentum, quo aer attrahitur & emittitur ad ignem excitandum, accipitur etiam pro vtre seu sacco. Sic Liuius *lib.9.* scribit: *Eques folliculis in castra frumentum veheret.* Et Vegetius *lib.2. cap 20* ait: *Ex disciplina militari decem folles* (hoc est, decem sacci) *per cohortes singulas exponebantur, in quibus militum*

militum pecunia condebatur. Ita apud Iuriſconſultos *in l. 82. D. de condit. & demonſtrat. & l. 1. C. Theo. ſi quis pecu conflau.* follis & crumena, marſupium, ſeu ſacculus pecuniæ. Sed in hoc ſenſu minime intelligendam hanc vocem conſtat, ſiquidem Lampridius centum folles æris opponit centum aureis, & mille argenteis, hoc eſt, exiguam pecuniæ quantitatem magnis, quales iam diximus, ſicuti & paulo antea in ſortibus conuiualibus oppoſuit decem camelis, decem muſcas, decem libris auri, decem plumbi, decem ſtruthionibus, decem oua pullina, vt vere ſortes eſſent, & tentarentur fata; Follem autem æris, exiguum & minimum nummuſculum fuiſſe, colligimus *ex l. 2. & 3. C. Theo. quo. appell. non recip. & l. 2. C de præt. lib. 12. & l. 3. C de ſuar.* Et apud C. Harmenopolum, vel potius Iuſtinianum, *in lib. περὶ νόμων γεωργικ. tit. 2.* quod pariter docet Briſſonius *in l. 3. C. Th.* Moſcophobus φόλλεις interpretatur ὀβολὸς, quod & Suidas fecit. Heſichius minimum nummum fuiſſe tradit. Quibus concordant Euſebius *lib. 10. hiſt. Eccleſ.* & Euſtathius *lib. 1. Iliad.* Zonaras *tomo 3.* & Cedrenus, vbi de Leone Conone. Viliſſimum itaque nummi genus fuiſſe follem, ſicuti & obolum; & Romanis *ſextula*, & *teruntiares.* Follerales & terentiareos legimus apud Marcellinum Comitem *in Chron.* ſed mendoſe, & reſpondendum mea ſententia *folles & teruntios.* Verum iis dictis Auth. nonnullæ antiquorum ſcriptorum obſtare videntur, ex quibus coniicere licet, hunc nummum maioris pretii olim fuiſſe. Prima eſt Euſebii *lib. hiſt. Eccleſ. 10. c. 6.* vbi habet, Conſtantinum Cæſarem tria follium millia in Eccleſiis impartienda donaſſe; Quod ſane exiguum donatiuum fuiſſet, ſi folles adeo vilis nummus extitiſſet. Præterea paucula certe pœna temerariæ appellationi imponeretur, mulcta follium triginta, *ex l. 2 & 3. C. quor. appell. non recip.* Sicuti & in legibus Georgicis *tit. 4.* Agricolæ fodiendi tempore ligonem furanti, & *l. 10 eiuſdem tit.* furto ſubtrahente aratrum, vomerem vel iuga, pœna 12. follium exigua admodum fuiſſet, ſi minimus nummus adeo fuiſſet follis, vt diximus. Nec Plaut *in Epid.* pecunioſum hominem follitũ appellaſſet, ſi follis adeo exilis nũmuſculus fuiſſet, cum ait:

At ego follitum hominem ductitabo.

Adhæc quum tributi genus quoddam à follibus, qui persoluebantur, follis appellaretur etiam, quemadmodum obseruamus *in l.2.C.de prat.& hon.prat.* vbi Imperator huiusmodi collationem omnino iubet aboleri. Quomodo Zozimus *lib* 2. vbi de Constantino loquitur, iure scripsisset? *Habebat descripta clarissimorum virorum patrimonia. quibus & tributum imposuit. quod ille follem nuncupauit, quibus sane collationibus vrbes exhausit.* Quibus sic satisfaciendum putamus; Folles ex materia qua conflati erant minoris vel maioris pretii extitisse, minimi quidem ferrei, quales obseruamus apud Eustathium Homeri interpretem loco citato, vbi, si Græca Latina reddamus, inquit: *Obolum appellabant laminam quandam ferream.* Et mox: *Tales autem oboli (vt credi par est) sensim leuiores ac tenuiores facti, posteriores item exiliores folij instar atq; (vt ita dicam) superficiarios obolos fecerunt, qui folles appellantur.* Maioris aliquantulum pretii fuisse æreos folles ferreis censendum, quorum hoc loco meminit Lampridius. Hos longe excessisse argenteos folles, non ambigendum; quorũ meminisse Epiphanium existimamus, Græce scribentem, quæ nos breuitati studentes, tantum Latina apponimus: *Follis (inquit) quod etiam Talentium vocatur. Est autem duplex, quippe ex argenteis duobus compositum, & fiunt ducenti octo denarij, & folles, duo minuta secundum denarismum, non autem secundum argentismum.* Maioris pretii denum fuere folles aurei, quorum mentionem haberi *in l.2.& 3. C.Theod. quor.appell.non recip.* arbitratus est Pandulphus Prateus *in suo Iuris Lexico.* Addamus & forte follis pondus pro temporum diuersitate variasse. Quibus sic se habentibus, facilis est responsio, si statuerimus, orationes in oppositum adductas interpretandas esse de follibus aureis & argenteis, non de æreis vilissimis nummis. Tributum vero follis nomine ab Imperatoribus donatum, non quod exiguum esset, sed quia ad populi odium præcauendum, exiguum re, sicuti erat nomine, existimari iubebant.

ÆL.

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Fertur in Euripis vino plenis nauales Circenses exhibuisse, Pallia de Oenanthio fudisse.

MIrum profectò, quantum in huius loci explicatione hallucinatus sit Egnatius in suis annotat. dum scribit: *Corrupta lectio, & famosa, quam ita restituas; Pallia vino Oenanthio fudisse, id est, Maronco vino, ex Philostrato ab Oenantho Maronis patre.* Plinius *lib.*14.*cap.*16. vini Oenanthini meminit in hæc verba, de vinis factitiis tractans: *Fit e labrusca, hoc est, vite syluestri, quod vocatur Oenanthinum, flores eius libris duabus in musti cado macerati post triginta dies mutantur.* Qua de re quum Lampridius scribat, Heliogabalum in Euripis vino plenis nauales Circenses exhibuisse, subdens statim, pallia de Oenanthio fudisse, iure suspicandum, de vino Oenanthino intelligendum. At quæso, quæ gratia, quis luxus in perfusione palliorum vini Oenanthini. (Hæc enim verba seiunctim legenda constat, quum etiam addat Elephantorum quatuor quadrigas in Vaticano.) Rectius itaque intelligendum de vnguento *Oenanthino* dicto, odorato quidem, de quo Plinius *lib.*13.*cap.*1. vbi de vnguentis odoratis ita scribit: *Oenanthinum in Cypro maxime laudatum, deinde in Aegypto, præpositum postea Adramiteo.* Ita autem appellatum ab Oenanthe, hoc est, flore labruscæ, Græce οἰνάνθη, id est, *labrusca florens seu vitiflora*, de qua idem Plinius *lib.*12.*cap.*28. *& vltimo illius libri*, in hunc modum: *Eodem & Oenanthe pertinet; est autem vitis labrusca vua, colligitur cum flore, quum optime olet, siccatur in vmbra, substrato linteo, atque in cadis conditur.*

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Illud sane mirum videtur, quod dicitur ab eo factum, vt de croco sigma strauerit, quum summos viros rogasset ad prandium, pro eorum dignitate se dicens fœnum exhibere.

IOan. Baptista Egnatius *in suis annotat* inquit: *Sigma veteres sellam in formam Ϛ literæ coniunctam dixere, sinu inuolutam,* de qua

de qua Martialis & Sidonius meminere. Rhodig. *lib. 12 c. 18.* scribit: *Lego non semel apud Lampridium sigma pro diæta positum, siue stibadio siue cœnatione.* Et paulo post: *Et pro ingenij captu sigma dici posse videbam ab eius elementi titulo, qui foribus superpositus foret, quo nota discubiturus silentium indici videbatur, vt à conuiuio surgentes si quid forte licentius obloquutus foret quispiam, volentes obliuiscerentur.* At sigma nec sellam nec cœnationem fuisse, ex præsenti loco colligimus, siquidem ait Lampridius: *Vt de croco sigma strauerit, quum summos viros rogasset ad prandium pro eorum dignitate se dicens fœnum exhibere.* Ex quibus manifestum fit, sigma mensam fuisse non sellam. Et paulo post: *Habuit & hanc consuetudinem, vt octo caluos vocaret ad cœnam. item octo luscos, item octo podagrosos. octo surdos, octo nigros, octo longos, octo pingues, quasi capi non possent vno sigmate, vt de his omnibus risum citaret.* Et iterum: *Primus denique inuenit sigma in terram sternere, non in lectulis, vt à pedibus vtres per pueros ad reflandum spiritum soluerentur.* Ex quibus palam fit, sigma mensam fuisse vltra octonarium numerum conuiuarum non capiens. Quod manifestum etiam fit ex Martiale scribente lib 14.

Accipe lunata scriptum testudine sigma,
Octo capit, veniat quisquis amicus erit.

Et alibi:

Septem sigma capit. sex sumus adde Lupum.

Ex quibus colligimus etiam, sigma fuisse mensam incuruam & lunaris formæ. Si enim ex duabus semilunis opposite incuruatis consistere oculata fide probatur; & talis formæ fuisse mensam sigma dictam existimandum; nam *testudine Lunatam* incurnaturam ad Lunæ figuram interpretamur. Huiusmodi mensam alibi idem Martialis *Hexaclion* vocauit, id est, sex capiens conuiuas, inquiens:

Et testudineum mensis quater Hexaclion,
Ingemuit atrio non satis esse suo.

Huiusmodi autem mensæ forma commodissima erat, cum in curuaturis illis binis sedentes conuiuæ mutuo se respicere possent, & alioqui cum diætariis seu mensæ seruientibus, nullo impedimento obstante, à parte conuexa mi[?]i-

ſtrantibus. Hæc habui, quæ in re perdifficili adnotarem, & in qua recentiores ſcriptores non modo ſobrii, ſed propemodum ieiuni fuere.

ÆL. LAMPRID. IN HELIOGABALO.

Romanorum ducum primus publice exhibuit Hydrogarum.

GArum cum aqua hanc vocem ſignificare, nemo literarum Græcarum gnarus inficiari poteſt; Garum vero ſalſamenti genus fuiſſe antiquis, omnes tradunt, at quale, perpauci ſcriptum reliquerunt. Col. *lib.6.cap.9.* inquit, eſſe liquamen piſcium ſaxatilium & minutulorum vel ſcombrorum. Plinius *lib.31.cap.7.& 8.* clarius rem aperit: ait enim, de ſale verba faciens: *Aliud etiamnum liquoris exquiſiti genus, quod Garon vocauere, inteſtinis piſcium, & cæteris, quæ abjicienda eſſent, ſale maceratis, vt ſit illa putreſcentium ſanies: Hoc olim conficiebatur ex piſce, quem Græci Garum vocant. Hunc è Scombro piſce laudatiſſimum in finibus Carthaginis Spartariæ & cetarius, & Sociorum appellatur.* Et paulo poſt de eodem: *Cœpit tamen & priuatim ex inutili piſciculo, minimoq́ue confici.* Cæl. Aurelianus Siccenſis *in 2. Cronion lib.* ait, Garum eſſe liquorem confectum ex piſce Siluro. Ex Thynno quoque confectum, colligitur ex Martiale *in Xeniis*, vbi de muria non ſpecifice, ſed generice, garum etiam comprehendens, verba faciens, ait:

Antipolitani fateor ſum filia Thynni,
Eſſem ſi Scombri, non tibi miſſa forem.

Ex Apua piſciculo quoque factum garum, teſtatur Plinius, de quo Auſonius in Epiſt.

Iam patinas implebo meas, vt parcior ille,
Maiorum menſis Apuarum ſuccus inundet.

Dioſcorides *lib 2.c.31.* non ſolum ex piſcibus ſale maceratis, ſed & ex aliorum animalium carnibus ſalitis fieri tradidit, Quo loco non de vero garo, ſed de omni ſalis liquamine ſeu muria, abſolute locutum, dicendum. Idem Plin *lib.9. c.17.* liquamen & fluidum quid fuiſſe teſtatus eſt, de mullo piſce verba faciens; nam ita ait: *M. Apitius ad omnem luxum ingenio*

Ingenio mirus, & in sociorum garo (*nam ea quoq; res cognomen inuenit*) *negari eos praecellens putauit, atq; ex iecore eorum alicem excogitare prouocauit*. Idem quoque testatum reliquit Constantinus Caesar author Graecus, seu quicunque ille fuerit, γεωπονικῶν *lib*.20. Garum vero seu Hydrogarum & Eleogarum gari species fuisse constat, & per consequens plures: Namque Plinius loco citato 31 *lib*. ita scribit: *Transiit deinde in luxuriam, creueruntq; genera ad infinitum, sicuti garum ad colorem mulsi veteris, adeoq; dilutam suauitatem, vt bibi possit. Aliud vero ad castimoniarum superstitionem etiam sacris Iudaeis dicatum, quod fit è piscibus squammam habentibus* (ita enim legendum puto, non *squamma carentibus*) horum namque vsum Iudaeis interdictum, notissimum est. Gari dulcis meminit Galenus *libro primo de alimentorum facultatibus, capite primo*. Acidi vero gari *lib*.5. *de compositione pharmacorum secundum locos, cap*.9. Et gari cathartici *lib. de Dynamidiis*, qui tamen inter spurios recensetur. Praestantissimum eduliū, & pretiosissimum genus extitisse, ex hoc loco dignoscitur; Nam luxuriosissimus Heliogabalus, idemque in conuiuiis prodigalissimus, ni tale fuisset, loco mensae militaris (quae tenuis postea fuit sub Alexandro, vt in illius vita idem Lampridius testatur) haudquaquam eo vsus fuisset. Praeterea de eo Martialis *lib*. 13. ita scribit:

Nobile nunc sitio luxuriosa garum.

Adhaec Plinius *lib*.31. *capite octauo*, de eodem ita ait: *Singulis millibus numum permutantibus congios pene binos. Nec liquor vllus pene praeter vnguenta maiore in pretio esse coepit, nobilitatus etiam gentibus. Laudatur namque Clazomene Garo, Pompeyq; & Leptis, iam vero & Dalmatia*. Quod profecto mirum videtur. Nam Plinius loco toties citato, *cap* 7. de flore salis scribens, inquit, illum odore ingratum, ceu gari; Si itaque odore ingratum, quomodo adeo à gulae deditis expetitum? Praeterea, si ex intestinis piscium caeteris abiiciendisque, & sale confectum, vnde illi pretium ingens? Addamus, a Plinio putrescētium saniem appellari; Et Columellam de illo loquentem dixisse, à piscium salsura exudare exsaniareque; & Graeci γάρον σηπεδόνα interpretantur, hoc est, putredinem

& macredinem. Præterea & Martialis *lib.7.Epigram.* de Papilio ita scribit:

Vnguentum fuerat, quod Onyx modo parua gerebat,
Olfecit postquam Papilus, ecce Garum est.

Ex quibus colligitur, Garum quid fœtidum fuisse, quoniam Papilus odorans vas ex onyce lapide confectum vnguento plenum, ex solo olfactu & anhelitu reddidit vnguentum fœtidum, vt garum videretur; nam papilus ille cunnilingus erat. Adhæc Plato Comicus scribit, ἐν σαπρῷ γάρῳ βάπτοντες ἀποπνιξουσί με, id est, *in putrido garo suffocant me.* Quæ omnia illius vilitatem præ se ferunt. Quibus nos sic satisfieri posse credimus; Garum scilicet liquamen simplex non multi pretii fuisse, sed eo ad condimenta multa v[...]os priscos, aliis tamen commixtis pretiosioribus, vnde cibi illi seu potus à gari ingressu, gari appellationem quoque sortiti; quod palam fit: nam liquamini isti aliquando a[q]ua, aceto, vel oleo addito, Hydrogarum, Oxygarum, & Elogarum, quæ suauia profecto adeo gustui minime fuissent, nisi cibus & potubus illis, præter garum, aquam, vel oleum, suauia alia & pretiosa fuissent commixta; Quod pariter probare possumus ex ipsomet Plinio loco toties adducto, scribente de sale: *Conditur etiam odoribus additus, & pulmentarij vicem implet, excitans auiditatem, inuitansq; in omnibus cibis, ita vt sit ex eo peculiaris intellectus inter innumera condimenta. Ita est in mandendo quæsitus garo.* Ex quibus satis constare arbitramur assertionis nostræ veritatem. Non enim huius dubii solutionem accipiendam puto, quam Brasauolus *in com. lib. 1. Hip. de rat. victus in acutis*, tradidit, inquiens: *In Gallia casei quoddam genus probant, pedorem reddens, Italis supra modum displicet, eademq; multis in rebus ratio inuenitur.* Hæc enim ratio nullius est efficaciæ, siquidem antiquis omnibus probabatur garum, non Romanis tantum; Quare de re in nostra dubii solutione persistimus, concludentes garum duplici fuisse in differentia, quoad essentiam; Garum namque primum liquamen erat, seu liquor, quo vtebantur ad condienda cibaria, sicuti nos vtimur butyro, oleo, porcina adipe liquata, & similibus, & hæc materia

nota

non erat odorata, nec maximi pretii. Sic cerebra animalium & oua garo condiri tradit Galenus *Comment.1.in Hippocrat.de victus ratione*, & ficus cum sale, aceto & garo, *lib.2.de aliment facult.cap* 8. & fœnum Græcum ex garo, *libro eodem, cap.* 1. Secundum, gari appellatione nuncupabant dapes nonnullas gustui delicatas, ex pluribus aliis constantes vna cum gari ingressu & conditura. Primum probari potest ex Plinii dictis superius allatis *lib.31.cap.8* vbi inquit, bibi posse, & *lib.32.cap vlt.* vbi ait: *Quidam putarunt garum esse oleum ex ceto & maioribus piscibus confectum.* Galenus & ipse *lib.1.de aliment.facult.* docet, multa garo intingi & madescere, vti lupinos, ac alia legumina. Paulus Ægineta *lib.3.* pro hæmorrhoidibus panem in garum infundit. Galenus idem quoque *lib.7.de simplic.medic.fac.* idem confirmat, vbi de colla seu glutine ex garo. Antiqui idem Medici in coxendicum doloribus clysteres ex garo conficiebant; quamuis iure suspicari possimus, his in locis à Medicis accipi garum non pro liquamine piscium sapidissimo, sed pro simplici salsugine, in qua pisces saliuntur, seu sale condiuntur, vt diutius asseruentur. Sed quomodocunque garum, quo antiqui in cibariis vtebantur, vt diximus, conficiebatur ex piscium intestinis. Modum vero conficiendi docet Constantinus Cæsar *in Geoponico, seu de agricultura, lib.20.cap* 45. vbi binos illius conficiendi modos describit, quarum alteram confectionem gari à Bithiniis præparatam vocat, vnde *Garum Bithyniam* dictam. Alterius vero, quam vocat *liculmen*, ego reponerem *liquamen*, mendum in textu esse existimans, nisi Græcus scriptor voce Græca λυκύμαν nuncupasset. Ego ita appellatum puto voce composita à λύκος, quæ Græcis etsi communi significatione Lupum significet, nihilominus & instrumentum coquinarium designat, quemadmodum ex Pausania & Polluce docet Cælius Rhodiginus *lib.28.cap* 2. & *lib.29.cap* 26. nostris *Harpago* dictum, & altera voce ὅλμος, id est, pila vel mortarium, quibus instrumentis cum illa gari confectio pararetur, λυκόλμαν ideo vocatum, quæ vox postea à Latino interprete etiam recepta est. Sed cæteris excellentius garum sociorum dictum colligimus, ita

appellatum, quod ex Hispania, quorum populi socii P.R. dicebantur, excellens mitteretur garum; Scombri enim in Hispania,& præsertim in Insula Herculis,quæ & Scombria dicta, copiosi & pingues nascebantur, de qua Insula Strabo *libro tertio*, ex quibus pretiosius garum conficiebatur, cuius meminit Galenus *libro tertio de composit.medic.secund.loc.* vbi Archigenis pharmaca ad aurium dolorem refert, inquiens: *Garum Hispanum calefactum per strigilem instillato.* Hunc & nigrum appellauit idem author *libro eodem*, vbi remedia recenset ad vlcus depascens; ait namque: γάρυ μέλαν@ σωκιαϊσ λεγόμενον σοκιέρυ, id est, *Gari nigri sociorum appellati.* Ex quibus patere puto, hallucinatum Ioan. Langium *Epist. Medicinal.* 59. vbi contendit dicendum, *Garum* non *sociorum*, sed *associorum*, eo quod *associj* dicerentur prodigi helluones, quorum catalogum recenset Vlpianus apud Athenæum *lib* 4.*Dipno.* & meminit quoque Psellus *de victus rat.* Quod pariter confirmare possumus ex Antonio Gallo,*Epist.libro ad Paulinum*, ita scribente: *Quanto me affecit beneficio, non delata quidem, sed suscepta querimonia mea Pauline fili, veritus displicuisse oleum, quod miseras,munus iterasti: addito etiam Muria Barcinonensis condimento cumulatius præstitisti. Sic autem,meo nomen muriæ,quod in vsu vulgi est, nec solere, nec posse dicere, quum scientissimi veterum & Græca vocabula fastidientes, Latinum in Gari appellatione non habeant, sed quocunq; nomine loquor,liquor iste sociorum vocatur.* Bralauolus loco citato tradit,Garum sociorum appellatum, quod bibuli consocii,ac vino dediti ad sitim irritandam, dum inuicem propinant, eo vterentur; Qui in re ipse damnandus,dum inuehitur in Georgium Merulam, causam assignantem nomenclaturæ huius, quam & nos superius adduximus. Concludamus itaque, Garum sociorum nigrum & Hispanicum quoque vocatum. Describit Cæsar Constantinus loco citato etiam & confecturam gari *αἱματιον*, hoc est,sanguinei,ex sanguine piscium, ex quo conficiebatur, appellati,de quo Martialis *in Xeniis* inquit:

Expirantis adhuc scombri de sanguine primo,
Accipe fastosum munera cara garum.

Ex quibus colligimus, hunc primarium dictum, eo quod conficeretur ex primo sanguine scombri, non ex intestinis & aliis piscium partibus abiiciendis, & de hoc intelligendum puto Pauli Æginctæ dicta *lib.3.cap.59.* vbi ad Hæmorrhoidas restringēdas laudat panem purū intinctum in garo primario, quem γάρον πρώτειον appellat. Garum quoq; arcanum vocatum reperio à Martiale *in Epigramm. ad Dextrum*, qui integrum aprum à se occisum Martiali dono miserat, a quo inspecto, & culinæ futuræ sumptum reformidans, aprum simul cum Epigrammate ad Dextrum remisit, in quo ita scriptum legimus:

Sed coquus ingentem piperis consumet aceruum,
Addet & arcano mista falerna garo.

Cur vero arcanum vocauerit, varii varia scripsere. Nonnulli aiunt ita dictum, quod eo socii in compotationibus in loco secreto exercitis vterentur. Alii, quod ob perfectionem & excellentiam in loco arcano seruaretur, ne abriperetur ab aliquo. Alii demum aiunt, arcanum vocatum, quod in falerno permixtum falernus illi supernataret, ita vt eundem occultaret. Nos forte rectius existimamus dicendum, arcanum dictum, eo quod illius confectio & compositio Romæ ignoraretur, & in Hispaniis tantum excellens pararetur, indeque Romam conueheretur. Vnde Plinius *libro 32. capite 7.* de aurium vitiis agens, inquit: *Sunt qui laudant Gari excellentis sociorum cyathum*, addens particulam *excellentis*, quia sociorum Garus omnium erat præstantissimus.

Sed vnde digressi sumus reuertentes, illud postremo addimus, Garo in condiendis cibariis sapidissimis vsos antiquos, qui etiam ob id Gari nomenclaturam assequuti sunt. Quinimo & compositiones quasdam excellentes Garum appellarunt nonnulli, quamuis Garum minime recipientes, qualis est illa, quæ *libro 3. de medicamentis facile parandis* describitur sub inscriptione ista: *Confectio Gari Ioachi Martyropolitæ*, siue liber ille sit Galeni, siue cuiusuis alterius. Ita Oxygarum obseruamus apud Columellam, Moreti genus, tamen ab ipso factum. Moretum autem alte-

Idem autem puto significare *Cupediarium & cupedinarium*, ambo à cupedia deriuati; Nisi per cupediarium interpretemur eum, qui lautiores dapes excogitaret, & in vsum traheret, ipseque perficeret, vel coquis conficiendas iniungeret, & mandaret, quo genere hominum, sicuti etiam popinariis, tabernariis, seplasiariis, lenonibusque, Heliogabalum præcipue oblectatum idem Lampridius testatum reliquit. Budæus *in annotat. in Pandect. ad tit. si mens. fals. mod. dix.* cupedipetas vocat iudices cupediis inhiantes, qui scilicet muneribus esculentorum & poculentorum lautiorum ad iudicia ferenda incitantur; vnde ait: *Qui litium finem ac ærumnarum exitum cupiunt à foro cupedinis in forum iudiciale conuolandum.* Tradit Ammia. Marcell. *lib. 25.* de Iuliano Imp. *Cui non cupediæ ciborum ex Regio more, sed sub columellis tabernaculi porticus cœnaturo pultis portio parabatur exigua, etiam munifici fastidienda gregario.* Et lib. 26. vbi de Procopio: *Igitur Cupediarum vilium mercatores, & qui intra Regiam apparebant.* Et lib. 30. *Cumque apponerentur exquisitæ cupediæ.*

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Odores Indicos sine carbonibus ad vaporandas Zetas iubebat incendi.

TVrnebus *Aduers. lib. 24. c. 4.* Zetas *diætas* interpretatur, inquit enim: *Vt pro διαπλούτως ἐξαπλούτως dicitur, & in Antonini Itinerario Zarrhytum pro Diarrhyto, & apud Cyprianum, Zabolum pro Diabolo, ita & Zeta pro Diæta dici potest.* Addamus nos, quod Rhod. *lib. 12. c. 18.* adnotauit, in fragmentis Cæcilii Minutiani Apuleii *de Ortographia*, Diætam etiam Zietam dici, & præter Cyprianum, Hilarium, Ambrosium, Paulinum, Zabolum pro Diabolo, Zacynthum pro Diacynto, & Zaconum pro Diacono sæpe scripsisse, quam sententiam secutus Brissonius *de verb. sign. 4.* in quem perperam inuehi Torrentium *in Suet. Commentariis in Claudio, c. 10.* ex dictis constat. Est autem Diæta ædificium vel membrum domus, cœnationem & cubiculum habens. Plinius lib. 5. Epist. *Contra mediam fere porticum Zeta paulum recedit.* Ita & eam appellauit Iulius Pollux, Cœl. Rhod. loco citato hanc & ipse sequi senten-

ſententiam videtur, meminitque ex Strabone, ab Antonio Alexandriæ Regiam Diætam extructam, quam Timonium nuncupauit, quod Timoniam ſolitariamque vitam poſt Actiacam calamitatem eſſet acturus. Tranquillus *in Claudio,* Diætæ Thermææ verba fecit. Et Lampridius *in Alex.* tradit eum ſtruxiſſe Diætas, quas Mammeas vocauit. Lucullus, Plutarcho tradente, Diætam ædificauit Apollinis nomine celebrem, vnde illud: *Cœnatur in Apolline.* Hinc Zetarii apud Paul. *lib. 3. Sent. tit. 6.* iidem qui Diætarii dicuntur, *l. quæſitum eſt, §. idem reſpondit.* Plinius ſcribit vbi ſupra: *Eſt in hoc Zeta, dormitorium, cubiculum, quod die clamorem & ſonum excludit, iunctaque ei quotidiana amicorumq; cœnatio.* Alex. ab Alexandro, *Gen. lib. 5. c. 6.* ſcribit: *Zeta locus erat vnius cubiculi capax, Solem hybernum proſpectans, ita conſtructa, vt per heliocaminum vaporem acciperet: Erat enim cubiculum hybernum frigori accommodatum, quod nunc Sole, nunc igne æſtuaret.* De Zetæ heliocamino Vlpianus *in l. ſi arborem, D. de ſeru. vrb. præd.* quam vocem Budæus in prioribus Annot. interpretatur Solare vaporarium in aprico loco ſitum ad calorem Solis excipiendum, vt Zeta calefiat, de qua Plinius *lib. 2. Epiſt. 17.* ita ſcribit: *In hac Heliocaminus quidem alia Xiſtum, alia mare, vtraque Solem proſpicit.* Huic ſententiæ fauet nominis Etymologia, Zeta enim dicta ἀπὸ τοῦ ζέειν, quod eſt *feruere,* vel ἀπὸ τοῦ ζῆν, quod in ea commodiſſime viuatur, ob idque Cæcilius eam amores ſuos vocauit. Calepinus in dictione *Zeta,* inquit: *Eſt locus capax vnius lecti, cum ſellis duabus, qui velis obductis & reductis modo adiicitur cubiculo, modo auferetur,* ſed cum nullum habeat authorem, cuius authoritate id confirmet, cumque ex dictis ſuperius conſtet, ſtabilem fuiſſe locum, ipſius opinio penitus reiicienda. Plura de Zeta lege apud Io. Mariam Cataneum *in Commentario ad ſecundum lib. Epiſtolarum Plinii.* Zetæ diminutiuum *Zeticula,* de qua Plinius: *Mox Zetecula refugit quaſi in caminum.* Concludamus itaque, Zetam fuiſſe locum perſimilem illis, qui frequentiſſimi ſunt in Germania, ac ſtuffæ appellantur ab Italis, in quibus moram trahunt, & cœnant, prope etiam eſt cubiculum, in quo cubilia ad dormiendum fabrefacta. Ex dictis Nicolai Perotti *in Cornucopia* error detegitur, ſcribentis:

Zeta

Zetæ, quæ in vsu nostra tempestate non sunt: Veteres autem frequentissimas in domibus habebant, loca erat in variis partibus domus, ad quæ per meatus quosdam inter parietes relictos, qui tubuli dicuntur ascendentes ex imo spiritus frigidæ seu calidæ aquæ in paulmento inferiore sparsæ locum ipsum aut tepefaciebant, aut refrigerabant, prout ratio temporis exigere videbatur.

ÆL. LAMPR. IN HELIOGABALO.

Ad tibias dixit, tuba cecinit, pandurizauit, organo modulatus est.

ΠΑνδοῦρα, καὶ πανδοῦρις Græcis genus musici instrumenti est, & πανδουριστὴς, vel πανδουρος, qui eo instrumento vtitur, à qua voce verbum *pandurizare* deflexum, quod est eo instrumento vti. Aristophanes *in Themophoriazusis* Pandorum musici instrumenti meminit. Id autem curuum & cauum fuisse, sicuti nobis lyra, cithara, & quod vulgo *Leuto* dicitur, coniicere possumus; nam pando Latinis *incuruo* significat. Plinius lib. 6. cap. 42. *At populus circa omnia inferiora pandatur.* Et paulo post: *Facile pandatur iugulans.* Et Vitruuio arbores pandatæ dictæ, quæ in ædificiis curuantur. Et eidem lib. 7. cap. 1. *Pandatio in cauum curuatio.* Hinc & Virg. secundo Georg.

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta,

Id est, in cauum curuatis. Ibidem etiam & carinæ pandæ legimus. Et Martialis libro 14.

Hic tibi donatur panda ruber vrceus ansa.

Pandati etiam dicuntur, qui oneribus nimiis succumbentes incuruantur. Plinius de apibus: *Tolaque onustæ remeant sarcina pandatæ.* Panduram ex lauro marina compegisse Troglodytas, Varro & Martianus scriptum reliquere. Ab hoc instrumento *Pandurista*, qui illud pulsant, dicti, & *Pandurizare* est illud pulsare. Heliogabalus itaque sicut tuba cecinit, & organo modulatus est & ad tibias dixit, ita quoque Pandorum pulsauit, vel ad illius sonum cantauit, quod pandurizare significat, iure nullo refragante.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Tribunos qui per stellaturas militibus aliquid tulissent, capitali pœna affecit.

ANnotauit Ioan. B. Egnatius, in hoc loco, per stellaturas intelligendum stellionatus crimen, quod in re militari late patet, quodque locum habebat, quum tribuni milites fraudassent in annona vel stipendio percipiendis. Stellionatus namque appellatur à Iurisconsultis fraus omnis, crimen, dolus, atque impostura, quæ propriam significationem non habet, & in proprium delicti nomen non cadit, *l.* 7. §. 1 *D. ad Turpill.* Cœl. Rhodig. *lib.* 11. *cap.* 8. scribit: *Stellaturam sunt qui in fraudum vsurpent ratione. Illud grauius, quod eruditis obseruatum scio. Stellaturam in militaris annonæ erogatione videri in frumentariis tesseris persimilem, quibus acceptis plebi gratuito distribuebatur frumentum, quippe hac contributa vilius constabat militibus annona. Meminit in Alexandro Lampridius.* Hactenus Rhodig. Alciatus *in annot. ad tres post. lib. C. de erog. mil. Annonæ. l. septem dierum stellaturæ.* scribit: *Vocabulum hoc inuentu rarissimum interpretor, vt fere tesseram frumentariam significet, nisi quod tessera gratuitum frumentum plebi dabatur, stellatura viliore pretio militibus vendebatur, idque a Parocho seu opinatore, qui à munificibus paganis acceptas species adærabat, id est, æstimatas in militare ærarium (magazino vulgo vocant) referebat, vt nomine stellaturæ distribuerentur.* Wolphgangus Lazius *lib.* 12. *Comm. Reip. Rom. circa fi.* scribit: *Quando annona loco pecuniæ in solutum militibus dabatur, dicebatur stellatura, quæ per tesseras stellatas species alias pro annona accipiebant.* Ego certe, vt & meam sententiam in re perdifficili promam, existimo neminem ex superius adductis scriptoribus exacte stellaturæ significationem enarrasse. Et inter hos minus qui ad crimen stellionatus recurrunt; siquidem textus Lampridii verbis & alterius Spartiani *in Pescennio Nigro*, mox adducendi, minime aptari posse hanc interpretationem adeo manifestum est, vt in ea confutanda laborandum non sit. Itaque ipse quam magis probem explicationem huius vocis, ex Iurisperitis propono; Quæ si lectori placuerit non incassum excogitasse gratum erit, sin minus,

in d. dilucid. lib. voluisse sat erit. Tesseram militare signum præcepti seu mandati Ducis aut Imperatoris exequendi, fuisse manifestum est, præsertim ex Liuio *lib.* 27. scribente: *Tessera per castra ab Liuio Consule data erat, vt Tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet.* Et lib. 28. *Tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri equique pransi essent, armatus eques frenatos stratosque teneret equos.* Tesserarii vero dicebantur teste Vegetio *lib.* 2. *c.* 7. qui tesseram per contubernia militum nunciabant, vel deferebant. Huiusmodi namque bellicum symbolum ligneæ tabellæ latæ erat inscriptum, quod testatum reliquit Polybius de tessera militari scribens. Fuit & alia tessera militaris, quæ signum erat, quo milites singuli frumentum acciperent; cum tessera enim poterat vnusquisque miles certam partem annonæ petere, & tuto recipere *l. mortuo boue, l.* 50. *§.* 1. *de leg.* 2. *l.* 2. *de frumen. Alex. lib.* 11 *Cod. tit.* 27. *& alibi etiam*, statuto pretio persoluto, vel ad stipendii computum. Fuit tertio tessera militaris, & hæc stellatura dicta, qua milites annonam ex publico commeatu donatiui loco percipiebant, veluti buccellatum, aliumve panē, vinum, acetum, lardum, & carnem veruecinā, idque stellata tessera dicebatur, quod colligimus ex l. 12. C. de erog. mil. annonæ lib. 12. *Septem dierum*, inquiunt Impe. ad Anthemium, *per quos resistentes tribuni emolumenti gratia solemniter stellaturæ nomine consequuntur species, non aliter adhibentur, nisi vt in foro rerum venalium distrahuntur.* Quod & videtur expressum in Codice Theodosiano in Constitutione quadam Honorii & Theodosii ad eundem Anthemium in hæc verba: *Si quas sub gratia donationis, à militibus auferunt, quas merentur annonas: Duces seu tribuni iuxta nummaria defixa precia sine vlla dubitatione percipiant.* Ex quib. colligimus, quod si popul', aliive publicam administrationem exercentes, seu obtinentes, annonæ speciem donatiui loco debitam militibus non persoluerint, illis Ducibus seu Tribunis prædicti emolumenti gratia satisfaciendū iuxta pretium, quo in foro venali dictę species vēduntur, iuxta defixa precia, nā Tribuni postea prædictas res, seu earum precium militibus sibi subiectis sigillatim impartiebantur; Quos si per stellaturas militibus aliquid

aliquid tulissent, capitali pœna affecit. Alexan. Seuerus, ex Lampridio, quemadmodum ex Spartiano Pescennius Niger, tribunos duos quos constiti, stellaturas accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus iussit.

Cur autem hæc tessera stellatura dicta sit, varii varia dixere. Alciatus loco citato inquit deriuatum à columnis, seu pilis, in quibus fœdera scribebantur, quæ à Plin. *lib.6. cap.29.* stelæ dicuntur. Quæ tamen sententia minime recipienda, tum quia deriuatio nimis à lõge petita, tum quia stela in hac significatione, per simplex l, scriptũ obseruamus apud eundem Plinium & Isocratem *in Panegyrico*, & Demosthenem itentidem. Nec minus dicendum cum eodem Alciato, deriuari posse à suggestu regali, ex Am. *lib.*19. vbi habet : *Stella regalis cum aureo puluinare nullo vetante direpta est*; nam eo in loco inemẽdatus est codex, & legendum *sella* non *stella*, vt ipsemet adnotauit Pandulphus. Prateius in iuris Lexico rectius ἀπὸ τοῦ στέλλειν, id est, mittendo deducit vocabulum, nam per tesseram stellaturæ mittebantur militibus annonæ species, seu earum precium eo pacto, quo diximus. Nos existimamus à figura earundem ita appellatas; nam sicuti præmemoratæ taleolæ planæ & quadratæ erant & ligneæ, vt ex Polybio diximus, in quibus scribebatur, seu igne notabatur quod opus erat, scribente Plinio *libro 16. capite* 18. tesseris aptissimum ligustrum, lignum enim eius molle & tractabile, quæ postea & aliquando figuræ rotundæ fuerant, ex Dione *in Nerone, & Tito*, ita istæ forte senum laterum fuere, seu in stellæ figuram conformatæ, ad hoc, vt à cæteris diuersæ primo intuitu dignoscerentur. Hinc fortasse apud nos peruenit, vt taleolus paruus à stipite seu trunco crasso excisus, vulgo *stellas*, appellemus. Addamus verbum Græcum στέλλω etiam significare *ordino*, ob idque huiusmodi tesseram stellatam, seu stellaturam dictam, quia cum ea quid dandum militibus esset annonæ, & quantum percipiebatur.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

De promouendis etiam sibi annotabat, & perlegebat cuncta pictatia, & sic faciebat diebus etiam pariter annotatis, & quis, & qualis esset & quo insinuante promotus.

OMnia iudicum nomina per decurias scripta erant in loco, qui album dicebatur, Græcis λεύκωμα, ex Demosthene contra Timocratem, & Suida ex mox dicendis, nostratibus matrix seu matricula dicta, ex Vegetio & Ammiano Marcellino. Erat autem tabella dealbata, seu potius paries dealbatus, vbi etiam edicta publica describebantur. Suidæ hæc sunt verba: λεύκωμα τοιχός ἐστιν ἀληλιμένος γύψῳ πρὸς γραφὴν, πολιτικῶν πραγμάτων ἐπιτήδειος, id est, *Album est paries gypso illitus ad negotiorum politicorum descriptionem aptus.* Suidæ assentitur Turnebus *in præfatione ad Plinium.* Eiusdem opinioni fauere videtur Liuius *libro* 40. vbi habet de Lepido loquens: *Theatrum & Proscennium ad Apollinis ædem Iouis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locauit, & ab his columnis, quæ incommode apposita videbantur, signa amouit, clypeosque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit.* His se opponit Alciatus *primo Prætermissorum*, negans album de pariete dici posse. Nos de pariete, & charta, & aliis consimilibus dici posse existimamus. Quod etiam indicare videtur Vlpianus *in l. si quis id quod, l. 7. ff. de iurisdict. omn. iudic.* vbi inquit: *Si quis id, quod iurisdictionis perpetuæ causa, non quidem prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, dabitur in eum quingentorum aureorum iudicium.* Ita etiam *Pictatium*, quod nihil aliud significat, quam tabula ad scribendum parata & apta, à voce Græca πυκτίον, πυκτὶς, & πυκτὲς. Vnde *Pyctatium* per *y*, scribendum constat, & per *ct*, non per duplex *tt*, quod aliqui perperam faciunt. Et Pictacium accipit Cornelius Celsus *libro tertio, capite decimo*, pro panno albo illito medicamento quodam ad capitis & cordis dolorem sedandum. Et in decretis Canonicis *in cap. Pictatium, trigesimo, quæstione secunda*, accipitur pro libello seu charta epistolari, non scripta. Ita & lac, quod coaguli potestate coit, siue iuncatum, *Picten* dici testatur Rhod. *lib.* 7,

lib.7.c.29.& lib.9.c.23. tradit chartulas illas, quæ veluti amuleta ægrotantium collo ſuſpenduntur, Pyctaiola vocari. Sed ad rem noſtram reuertẽtes, dicimus Pyctatium, ſeu album, multi generis fuiſſe apud Romanos, quod ex lectione antiqua obſeruatur; erat enim album promouendorum ad magiſtratus, ſcilicet, in quo promouendi deſcripti erant nominatim. De quo hic Lampridius. Erat etiam album Iudicum, de quo Suetonius *in Claudio cap.16.* in hæc verba: *Splendidum virum, Graciaque Prouinciæ principem, verum Latini ſermonis ignarum, non modo iudicum albo eraſit, ſed etiam in peregrinitatem redegit.* Et in Domitiano, cap.8. *Equitem Romanum ob reductam in matrimonium vxorem, cui dimiſſæ adulterii crimen obiecerat, eraſit iudicum albo.* Meminerunt & iura de albo, in quo iudices deſcripti erant, *l.1.de albo ſcrib. lib.50.P. tit.3.* vbi docetur, quod qui prior in eo ordine ſcribitur, prior etiam dicat ſententiam. Et Senec. *lib.3. de benef.* ſcribit: *Iudex ex turba electorum, quem cenſus in album, & Equeſtris hæreditas miſit.* Fuiſſe autem & album Pontificium, videre eſt apud Liuium *libro 1.in* Anco Martio poſt principium, vbi habet de ſacris verba faciens: *Omnia ea ex commentariis Regiis Pontificum Maximorum in album relata, proponere in publico iubet.* Pontificii albi meminit quoq; Cic.2.de Orat. *Pontifex Maximus res omnes ſingulorum annorum mandabat literis, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, vt poteſtas eſſet populo cognoſcendi.* Ex quibus tamen percipere poſſumus, album huiuſmodi Pontificum non fuiſſe eius generis, vt in eo Pontificum Maximorum nomina deſcriberentur ſolum, ſed & acta quædam. Senatorii albi meminit Cornelius Tacitus *lib.4.* inquiens, Apidium Merulam, quod in acta D. Aug. non iurauerat, albo Senatorio eraſum. Albi Prætorii fit mentio apud Iuriſtas *in l.1. ff de eden. & in l.ſi quis id quod, & alibi ſæpe.* Erat & album Decurionum, de quo Vlpianus *in l.1. ff de albo ſcrib.* Symmachus *lib.1 epiſt.ad Theodoſium Auguſtum* ſcribit: *Sed quum V. nerem Stratonis illicitam, vſurpatamque militiam Marcellus argueret quod Decurionum deſcriptam albo, vt geſta: docuerunt, aduerſus leges & Palatina iura tranſiſſet, &c.* Et Sueton. in Tib. lib.51. *Inſtanti ſæpius vt Ciuitate donatum in decurias allegeret, negauit alia ſe conditione allecturum,*

quam

quam si pateretur adscribi albo, extortum sibi id a matre. Et Citharædorum albi meminit idem Suetonius *in Nerone cap.* 21. per hæc verba: *Sine mora nomen suum in albo profitentium citharædorum iussit ascribi.* Aliorumque ordinum & professionum aliarum artium apud Romanos alba, nempe matriculas fuisse (quod & hodie obseruatur) non ambigimus. In sacris paginis *Iosue* 9. *cap.* legimus, calceamenta perantiqua ad iudicium vetustatis Pytatiis consuta. Quo loco patet intelligi per *Pytatia* frusta corii, quibus calcei antiquitate disrupti & vsu, resarciebantur.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Quum edulitatem ab ipso Populo Romano peteret.

HOc vocabulo edulitatis vsus est Papinianus *libro* 17. *de compens.* inquiens: *Ideo condemnatus, quod arctiorem annonam edulitatis tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videtur, & ideo compensationem habebit.* Sunt tamen, qui eo in loco *edilitatis*, non *edulitatis* legunt. Sed male, testimonio Pratei *in iuris Lexico*, & Duar. *Disputat. libro* 10. *cap.* 26. ibidem interpretantium edulitatem, eduliorum largitionem, quæ à Principe in populum, quum magna esset annonæ caritas, fieri solebat. Horum sententiam improbare non audeo, mihi tamen videtur ex legis verbis, & ex hoc loco Lampridii affirmari posse, edulitatem fuisse potius esculentorum precii moderamen & diminutionem, quam eorundem donationem; siquidem cum Populus Romanus edulitatem ab Alexãdro Seuero petiisset, ipse interrogauit per Curionem, id est, per preconem, vt alibi ostendimus, quam speciem earum optarent, illi continuo exclamauerunt, carnem bubulam & porcinam. Tunc ille non quidem edulitatem proposuit, id est, vt ego interpretor, pretii diminutionem, sed iussit, ne quis suminatam occideret, hoc est, porcam lactẽtem, ex cuius papillis sumen, vulgo *somata* conficitur, ne quis lactentem, ne quis vaccam, ne quis damalionem iuuencam scilicet, quæ Græcis *δάμαλις* dicitur, tantumque intra biennium vel prope annũ porcinæ carnis fuit, vt bubulæ, vt quũ fuisset octominutalis libra (id est, quæ octo minutis nũmis,

id eſt, minimis vendebatur) ad duos vnumque carnis libra redigeretur. Quibus in verbis nullam eduliarum donationem, ſed pretii tantum diminutionem colligimus. Teſtatur Cœl. Rhodig. *lib. 9. cap. 16.* Edulitatem apud Neotericos pro annona panum Latine poſitam comperiſſe. Quæ interpretatio cæteris memoratis minus recipienda.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Qui de eo fumum vendiderat, & à quodam militari centum aureos acceperat, in crucem tolli iuſſit.

SVnt quidam Curiales, ſeu in aula verſantes, qui ſplendidis ac magnificis pollicitationibus, quæ tamen congruo carent effectu, ſimulatam apud Principem gratiam ac fauorem precio vendunt, qui fumum vendere, ac fumi venditores per translationem à Martiale *libro* 4. *Epigram* 5. ad Fabianum.

Vendere nec vanum circum palatia fumum.

Ita & hoc loco Alex Seuerum, qui de eo fumum vẽdiderat, à quodam militari centum aureos accipiens, in crucem tolli iuſſit, per eam viam, qua eſſet ſeruis ſuis ad ſuburbana Imperatoria iter frequentiſſimum. Et paulo infra, ſcribit eundem Turinum fumi venditorem ad ſtipitem ligari præcepiſſe, & fumo appoſito, quem ex ſtipulis atque humidis lignis fieri iuſſerat, necauiſſe, præcone dicente, *fumo punitur, qui vendidit fumum.* Adrianus, teſte Spartiano, libertos ſuos nihil apud ſe poſſe publice ſciri voluit, damnatis omnibus, qui ſe de eo iactauerant. Meminit Demoſthenes cuiuſdam legis de re hac Athenienſium in hæc verba: ἔστιν ὑμῖν νόμος ἀρχαῖος τῶν καλῶς δοκούντων ἔχειν, ἐάν τις ὑποσχόμενος τις τὸν δῆμον ἐξαπατήσῃ κρίνειν ἐὰν ἁλῷ, θανάτῳ ζημιοῦν, id eſt: *Vobis Athenienſes antiqua lex e probatarum numero, ſi quis aliquid pollicendo verba populo dederit, in iudicium duci, conuictum morte mulctari.* Et Lampridius ad Conſtantinum Imperatorem in calce vitæ Alexandri ſermonem dirigens, eum commone facie ut huiuſmodi hominum peſtem deuitet, inquiens, illos à Populo etiam amiciſſimum Principem ſeiunxere, quoque internuncii aliud ſæpe referunt, quam reſponderit Princeps,

ceps, claudentes eum & agentes ante omnia, ne quid sciat. *Scio Imperator Constantine, quo periculo ista dicantur apud Imperatorem, qui talibus seruit, sed salua Repub. postea quam intellexisti quid mali clades istæ habeant, & quemadmodum Principes circumueniant &c.* De Phoca Imperatore legimus: *Secreta cum suis aulicis Persico more disposuit, legatos audiebant, magistratus dabant. Quo in eo qui imperat, miserius, ac deterius est nihil. Paulatim enim fumi grauiter lædere solent. Gratiores apud eum erant, qui inexplebili rapacitate populos vexabant.*

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Oceani solium primus inter Principes appellauit, quum Traianus id non fecisset, sed diebus solia deputasset Antonini Caracalli Thermas additis sortionibus patefecit, & ornauit, &c.

NOn modo solium sedem præcipue Regalem apud Latinos significat, sed & vas, quo ad balnea vtimur; Ita Celsus ægros in solio aquæ calidæ dimittendos tradit; Et de Augusto Suet. *Insidens ligneo solio (quod ipse Hispanico verbo Duretam vocabat) manus ac pedes alternis iactabant.* Et Martialis:

Non vis in solio prius lauari.

Alex. itaque Seuerus in suis Thermis solium adeo magnum fabricauit, vt in illo quamplurimi lauarentur, quod Oceani solium vocauit à magnitudine, quemadmodum in sacris paginis capacissimum illud in templo vas à Salomone Rege dicatum, de quo; *Regum cap.* 7. Mare appellatur; Ex vasis quoque vastitate Oceanum solum in suis Thermis positum vocauit Alex. Seuerus, in quo quicunque voluisset, quocunque die lauari potuisset, quum Traianus in suis Thermis diebus solum destinatis solia deputasset, & in Caracalli Thermis non pro libito, sed sortionibus lauarentur. Legendum enim puto *sortitionibus*, non *sortionibus*. quæ vox minus Latina est, &c. Sic Nilum eadem de causa, Oceanum quandoque vocatum, adnotauit Cœl. Rhodig. *lib.* 20. *c.* 13. sic & locum in Theatro, in quo sederent Equites, qui quamplurimi erant, & ideo necessario magnæ capacitatis esse debebat, Oceanũ appellatũ puto apud Martial. *lib.* 5. *Epigr.* 3. ad Bassum:

Quæ postquam placidi Censoris cura renasci
Iussit, & Oceano certior audit Eques.

Et rursus Epigram.27.

Bis septem tibi iam non sunt subsellia tanti,
Vt sedeas viso pallidus Oceano.

Et lib.5.Epigram.6.

In Pompetano dormis Leuine theatro,
Et quereris, si te suscitat Oceanus.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Consulatum ter iniit tantum ordinarium, ac primo nundinâ alios semper suffecit.

QVum Comitia habenda essent pro lege aliqua sancienda, seu aliquo iudicio exercendo, aut magistratu creando, edicto publico indicebantur, & post edicta comitia trinundini spatium relinquebatur, partim vt ad eam diem populus vndiq; ex Italia conuenire posset ad suffragia ferenda, partim vt candidati populo frequentiori, & non modo vrbanæ, sed etiam rusticanæ multitudini supplicare possent. Erat autem trinundinum spatium dierum, ita appellatum, quoniam homines, quos ex agris ad comitia conuenire oportebat, nisi nundinis, hoc est, nono quoque die, non veniebant. Consulum autem munus fuisse cóstat, edictum comitiorum promulgare, trinundinum assignare, & prouidere, vt in diem comitialem dies edicto præstituta incideret; Quod scribit Liuius *libro* 22.*&* 35. Trinundinum autem obseruatum in magistratibus creandis etiam Reipub. temporibus, constat eo eodem Liuio scribente lib. 3. *Postquam Comitia Decemuiris creandis in trinundinum indicta sunt.* Et ex Cicerone *in epistola ad Tyronem* 11. vbi de Cæsare scribit: *Ad Consulatus petitionem se venturum, nec se iam velle absente se rationem haberi sui, se præsentem trinundinum petiturum.* In legibus quoque ferendis Trinundinum obseruatum docet Dionysius *libro* 10. inquiens, Tribunos plebis lege proposita trinundini spatium dedisse, vt interim suadendi legem vel dissuadendi potestas esset. Et Cic. in epist. *Lex non iure lata dicebatur, nisi trinundino ante esset promulgata.* Quod pariter confirmat

mat Macrobius *lib.1. Saturnal. cap.16.* Idem quoque fuisse factum in Iudiciis, manifestum fit ex Salustio de Catilina scribente, quod quum ille reus esset, non potuisse intra trinundini spatium iudicium eius perfectum esse, propterea[inter legitimos dies profiteri non potuisse. Et Cicero *in oratione pro domo*, accusationem quæ tribus nundinis fiebat, trinundinum appellauit. His itaque præmissis facilis est præsentis loci expositio, Alexandrum scilicet Suerum primo Trinundini die, quem primum nundinum vocat, cum ageretur de Consulis electione, sibi semper alios suffecisse,& ter tantũ Consulatum ordinarium iniisse. Nam Imperatorum tempore in se ipsos translata vniuersa Populi Romani authoritate, & Consulum designationem pro libito fieri volebant; Quod exemplo Cæsaris Dictatoris primi Imperatoris probari potest, qui Consulem se,&P.Seruilium Isauricũ designauit, vt ipsemet perhibet per initia libri tertii belli ciuilis, & Plutarchus tradit in illius vita. Posteriorum vero principum innumera sunt exempla.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Quum quidam ex honoratis vitæ sordidæ, & aliquando furtorum reus per ambitionem nimiam ad militiam aspirasset, iccirco, quod per Reges amicos ambierat, admissus, statim in furto præsentibus patronis detectus est, iussusque à Regibus audiri, damnatus est re probata. Et quum quæreretur à Regibus, quod apud eos paterentur fures, &c.

REges socios, & sibi subiectos Romanos habuisse manifestum est. At nulli sub Alexandro Seuero Reges Romæ fuere. Quos itaque Reges appellet Lampridius, indagandum. Regem sacrorum Romæ fuisse post Reges exactos qui sacra obire solebat, constat ex Liuio *lib.40.* vbi loquitur de Rege sacrificio sufficiendo in locum C. Cornelii Dolobellæ. At quum hic vnicus esset, de illo Lampridium minime verba fecisse dicendum est. Horat. *lib.1. Ode 35.* Regem magistrum appellat tralatitio nomine inquiens:

Acta non alio Rege pueritiæ mutataque simul togæ.

At quæso, qui magistri Romæ adeo potentes, vt honores

procurare, ac iudicia exercere possent? Quamobrem hoc loco per Reges interpretandum potentes, diuites, & principes viros, quos quis sibi patronos elegerit, in quem sensum & apud Martialem *lib.* 2 *Epigr.* 15. legimus:

Qui rex est, regem Maxime non habeat.
Quem regem, & dominum prius vocabam.

Et rursum eodem lib. Epigram. 48.

Quod te iam nomine saluto,
Qui se non habet, atque concupiscit,
Quod reges, dominique concupiscunt;
Seruum si potes Ole non habere.
Et Regem potes Ole, non habere.

Et lib. 5 Epigram. 22.

Rex nisi dormieris non potes esse meus.

Et Columella in præfat. lib. 1. *An honestius mercenarii salutatoris mendacissimum aucupium circumuolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus aucupantis: neque enim quid agatur intus respondere dignantur serui.* Ita quoque Horatius libro 2. Carm.

Siue reges, siue inopes erimus coloni.

Terent. in Phormio.

Regem me esse oportuit.

Et Cic. de lege agra. *Nihil aliud actum, nisi vt decem reges ærarii, vectigalium, Prouinciarum omnium, &c.* Ex his itaque colligo per Reges præsenti in loco intelligendum viros diuites, potentes, & principes in Vrbe, & apud Imperatorem tam vrbanos quam exteros.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Milites, quos ostensionales vocant, non pretiosis, sed speciosis clarisque vestibus ornabat.

OStensionales milites interpretatur *in Annot.* Egnat. qui ad ostentationem tantum instructi habentur in Vrbe, ab *ostento* verbo vnde ostentatio, iactantia, scilicet dict. Eandem sententiam secutus est Cœl. Rhodig. *libro* 21. *capite* 31. inquiens: *Ostensionales milites apud Lampridium videntur dici, qui ostentui modo habentur in vrbibus, non bellicæ rei causa.* Horum tamen

tamen clarissimorum virorum opinio minus forte placere posset: nam non per T, sed per S, scriptam legimus vocem hanc. Quare potius deriuatam puto ab *ostendo*, a quo *ostensum*, & *ostensionalis*, vnde forte Alex. habuit milites ostensionales dictos ab excellentia, eo quod strenui semper faciem hostibus ostenderent; nam ostendo dictum ab *os*, & *tendo*, os vero pro facie sumitur, quæ & pro toto corpore, vt Donatus interpretatus est in illud Terentianum in Eunucho: *O faciem pulchram.* Ita Nero habuit Augustanos consimiles milites nuncupatos, quorum in hæc verba meminit Tacitus *libro decimoquarto Annal.* Neronis gesta scribens: *Tumque primum conscripti sunt Equites Romani cognomento Augustanorum, ætate ac robore conspicui, & pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ.* Habuit & tales Claudius secundus, qui post Gutrinum Valeriani filium imperauit, ex Trebellio Polione *in illius vita.* quos Dacisianos appellauit. Aliter etiam interpretari possumus Lampridii textum hunc, nempe milites ostensionales fuisse honorarios milites, quales milites, seu equites, quos summus Pontifex, Imperator, aliive principes priuilegio tales efficiunt, quamuis togati aliqui sint & inermes, & bello exercendo minus apti, ostentationales potius dicendi. *Hos*, inquit, Alex. *non pretiosis, sed speciosis clarisque vestibus ornabat.* Quos & imaginarios ideo aliquando iure vocatos existimo. Suetonius in Claudio, capite vigesimoquinto. *Instituit imaginariæ militiæ genus, quod vocatur super numerum, quo absentes & titulotenus fungerentur.* Imaginarium enim dicitur, quod verum non est, sed ita animo concipimus, ac si verum esset. Ita Liuius libro tertio. *Imaginariis fascibus condere* dixit, *& emptio imaginaria* apud Iurisconsultos, *imaginaria locatio*, *imaginaria apocha*, *imaginaria solutio*, *imaginarii contractus*, *imaginarius colonus*, *imaginarius nuncius* *& diuortium imaginarium* legimus. Et apud Nonium, *imaginaria coemptio* Et Iudex *imaginarius* apud Ammianum Marcellinum *libro decimoquarto.* Et *libro decimooctauo*, militem inertem vmbratilem dixit, hoc est, ostensionalem, seu imaginarium, vt ego interpretor, & patet ex serie verborum illius eodem in loco.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Et Tunicas Asemas vel Macrocheras ex purpura non magna, ad vsum reuocauit suum, vocales, exoletos, Acroamata.

EXponit Egnatius *Asemas* vnicolores, quam expositionem licet non improbem, rectiorem tamen existimo, si simplices, id est, nullo opere exornatas interpretemur, *ἄσημος* enim Græcis est, quod nos sine signo dicimus. Idem *Macrocheras* explicet manicatas. Nos potius longas manicas habentes declaramus; Nam vox Græca *μακρόχειρ longimanus* Latinis appellatur, & Artaxerxes Plutarcho *in illius vita*, & in Apophthegm. *μακρόχειρ* dictus, quia manu altera lôgior. Idem cognomen Dario attributum à brachiorum & vlnarum longitudine, ex Strabone *lib. 15. circa fin.*

Ex purpura non magna; intelligendum puto vestes istas ex panno confectas, parum purpura infectas, & non magno purpureo colore & intenso coloratas; quæ Purpurula à Porphyrione dicta est, & minimi precii. Quibus vt Alex. vsus, vt sui vestitus nullum luxum ostenderet, sicuti inutilia seruitia populo donauit, tanquam à bono Principe minime expetenda, Nanos, Nanas, Moriones, vocales exoletos, Pantomimos, & omnia acroamata populo donauit.

Quæ essent Acroamata antiquis dicta, non omnibus eadem sententia. Egnatius interpretatur, quę auditu vocis oblectent. Apud Xenophontem Socrates in Symposio Calliæ laudans δεῖπνον ἄμεμπτον, id est, cœnam omnibus numeris absolutam; θεάματα καὶ ἀκροάματα, hoc est, quæ oculos & aures pascant adiicienda monet. Et Arist. in quadam sua ad Alex. Epist. auscultatorios libros suos ἀκροαματικοὺς λόγους vocauit, de recondita Peripateticæ sectæ disciplina editos. Cic. *lib. 5. de Fin.* ἀκροαματικὸν genus librorum limatius, quod in Cômentariis reliquerat Arist. vocat; Alterum vero genus ἐξωτερικὸν dicit populariter scriptum. Horû meminit Gell. *lib. 20. c. 4* in hæc verba: *Commentationum suarû artiumq; quas discipulis tradebat Arist. Phil. Regis Alexandri magister, duas species habuisse dicitur, alia erat quæ appellabatur ἀκροαματικὴ, alia erat, quæ ἐξωτερικὴ dicebant-*

dicebatur. Hæ ad Rhetoricas meditationes, facultatem argutiarum, eruditionemque rerum notitiam conducebant. ἀκροαματικὰ *autem vocabantur, in quibus Philosophia remotior subtiliorque agitabatur, quæque ad naturæ contemplationes, disceptationesve Dialecticas pertinebant.* Acroamata alii dixere etiam festiuas recitationes, ludicrasque narrationes, in quo significatu Cic. in Verr. sexta: *Hic quasi festiuum acroama, ne sine corollario de conuiuio discederet, emblemata euellenda curauit.* Et in orat. pro Archia: *Themistoclem illum summum Athenis virum dixisse aiunt, quum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissime audiret? Eius, a quo sua virtus optime prædicaretur.* Et similiter Plinius in Epist. *Audiebamus*, inquit, *acroamata.* Hoc tamen in loco Lampridius dubio procul acroamata accipit pro hominibus huiusmodi narrationes lepidas & festiuas recitantibus; in quem sensum & Suetonius *in Augusto, cap. 74.* vti nos adnotauimus, tradit, illum in conuiuiis solitum interponere acroamata, & histriones ludios, & aretalogos. Ita & Cic. in orat. pro Sestio: *Ille ipse maxime ludus non solum spectator, sed actor & acroama.* Ita & apud Macrobium *lib. 2. Saturnal. cap. 4.* Turonii seu Torani Mangoni dictum in Augustum interpretandum, quamuis Torrentius in præcitatum Suetonii locum, acroamata pueros Symphoniacos interpretetur, de quibus minime hoc in textu Lampridium intellexisse constat, quum *vocales exoletos* prius coniunxerit. Nisi acroamata generale verbum dixerimus.

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Vectigalia publica in id contraxit, vt qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam partem auri præstarent, hoc est, tricesimam partem.

HVius loci perdifficilis, ab omnibusque recentioribus scriptoribus, quos ego legerim, adhuc intacti, explanationem vt assequamur, nonnulla præmittenda sunt. Primum, *solidum & aureum*, synonyma fuisse antiquis, sicuti denarium Romanum cum Græcorum drachma conuenisse, & aureum apud posteriores scriptores Græcos generali

appellatione νόμισμα dictum, sicuti Latinis numisma, quod in Nouellis Iustiniani & aliorum Orientalium Constitutionibus, atque apud Theophilum, Harmenopolum, Nicephorum, Zonaram, Cedrenum, passim obseruamus. Quod rei nummariæ scriptores, vti Budæus, Agricola, Glareanus, Volusius Metianus, Couarruuias, & cæteri pleriq; vnanimiter recepere. Secundum, Aurei æstimationem factam aliquando numeratæ pecuniæ modo, nonnunquam ratione ponderis habita. Tertium vero, Non semper idem aurei nummi pondus fuisse, sed temporum successione variasse. Primum pro constanti iam positum. Secundum facile probari poteſt ex Plinio, *lib.* 33. *cap* 3. vbi habet: *Aureus nummus post annos 62. percussus est, quam argenteus, ita vt scrupulum valeret sestertios vicenos, quod effi-it in libras ratione sestertij, qui tunc erat, sestertios nongentos. Post hæc placuit 40. millia signari ex auri libris, paulatimq; Principes imminuere pondus, minutissime vero ad quadraginta quinque millia.* Idem quoque comprobare possumus ex ipsiusmet Lampridii verbis hoc in loco, vbi quaternarias, denarias & centenarias formas recenset ab Heliogabalo inuentas, hoc est, quatuor aureis, denis & centenis constantes, alias vero bilibres appellat. Tertium quoque ex præcitato Plinii loco manifestum fit, licet corruptissimus à Budæo & Agricola existimetur non solum, sed & deploratæ fere restitutionis, quem tamen Hotom. se restituisse profitetur suo de re nummaria libello, colligens primum ex qualibet auri vncia tres formatos aureos nummos, secundo loco tres cum dimidio, tertio quatuor, ita vt in qualibet auri libra prædicta fuerint aurei nummi 36. Postremo 48. inclinante Imperio longe dissimilis fuit ratio & qualitas aurei nummi. Nam Constantini ætate 84. aurei ex singula libra conflati, & per consequens septem ex qualibet vncia, & eo amplius etiam, quod aureus nummus tunc quatuor tantum scrupulos pendebat, quum antea didrachmalis fuisset, hoc est, sex scrupulorum: nam denarius argenteus drachmalis erat, & aureus nummus cum illo in dupla proportione se habebat, vt fere omnes fatentur de re nummaria scribentes, præsertim ex insigni Plinii loco, *libro* 19.

bro 19 *cap.*1.vbi inquit: *Quaternis denariis scrupula Byssi permutata quondam, vt auri, reperio.* At Fannius & Priscianus veteres scriptores, in drachma seu denario argenteo tria scrupula constituunt; Itaque efficitur ratione duplæ proportionis, aureum sex scrupulorum pondus habuisse, sique coniungamus sexies quaternos, efficietur numerus denariorum viginti quatuor, & totidem ratione materiæ, & addito denario altero ratione formæ, hoc est, mercede officinæ monetariæ, erunt viginti quinque, vt diximus, pro singulo aureo argentei denarii. Quod autem sub Constantino quatuor scrupulos nummus aureus haberet, constat ex l.prima, C.Theo.de ponde. *Si quis* (inquit) *solidos appendere voluerit auri cocti, septem solidos quaternorum scrupulorum nostris vultibus figuratos appendat pro singulis vnciis, quatuordecim vero pro duobus, iuxta hanc formam omnem debiti summam illaturus*; ita vt statuendum sit secundum prius pondus 84. redigenda esse ad 57. sex scrupulorum pro singulo. Post Constantinum Valentinianum ad grauiores aureos rediisse obseruamus, statuens, vt duo & septuaginta pro qualibet auri libra conflarentur, & ita erant sex nummi aurei pro singula vncia, quod colligitur *ex l.quoties*, *C.de suscept.* & clare etiam Harmenop.3.*Epit.* & Zonaras Nicænæ Synodi *cap.*17. Atque hoc est, quod Isidorus his significat verbis: *Solidus apud Latinos alio nomine Sextula dicitur, quod iis sexuncia compleatur.* Et apud Fannium legimus:

Sextula quæ fertur, nam sex bis vncia constat.

Hanc tamen ponderis rationem in aureo nummo & Nicephorus Phoca vitiauit, teste Zonara T.tertio, vbi habet, si Græca Latina reddamus: *Erat autem præter alia, etiam ardenti auaritia & pecuniæ præter modum appetens, quod vel hinc licet intelligi. Nam quum semper antea aurei omnes sextulam penderent, ipse quartarium excogitauit pondere leuiori ac diminuto. Exactiones quidem grauiori, largitiones autem & sumptus leuiore ac mutilato nummo faciebat.* Quam historiam Cedrenus & ipse Græcis exponit verbis, quæ sic Latine sonant: *Aureum* (inquit) *leuiorem fecit, Quartarium commentus, & quum ex eo tempore duo genera aureorũ essent, publicorũ quidem tributorũ functio grauiorem exigebat,*

exigebat, minor autem ac leuior in sumptus dispensabatur. Quum itaque nummorum pretium & pondus, quod etiam Arist. dixit, ex lege imperantium & populorum institutis proficiscatur, haud mirum esse debet, de re nummaria nil certi esse, quo ad pondus & pretium, quod regulam certam faciat, qua æstimare possimus aureorum nummorum pondus aut pretium antiquis Romanorum temporibus.

His ita præsuppositis, accedo ad Lampridii verba allegata interpretanda. Si author hic tradit, Alexandrum Seuerum ex tribus vectigaliorum binas exactionis partes remisisse, ita vt qui decem aureos prius præstiterat, tertiam tantum partem præstaret, hoc est, tricesimam, vtique inuenienda ratio est, qua declaremus, quomodo tricesima pars prioris vectigalis, & sic tertia tantum decem aureorum fuerit persoluta. Profecto si ad aurei valorem respiciamus, nullo pacto illi conuenire posse Lampridii dicta, manifeste dignoscimus, siquidem aureum vnum vigintiquinque argenteis denariis æstimari, omnibus receptum est, & præsertim conuincitur ex Dione, *lib.* 55. scribente, aureum nummum drachmas quinque & viginti valere; & Zonara, *tomo secundo*, idem tradente, ita quod decem aurei ducentum quinquaginta denarios continebunt, quorum tertia pars ad tricesimam, hoc est, tertiam partem reduci minime posse, luce meridiana clarius est; Nec minus ad asses seu sextertios, qui quum minoris æstimationis sint, magis etiam denariis ipsis multiplicari apertissimum est: namque decem asses æneos denarius æreus continet, & totidem æneos denarios argenteus denarius habet, & sextertii seu nummi centeni aureum faciunt. Quod ex Suetonio *in Othone, capite* 4. colligitur, vbi scribit, illum, quoties cœna Principem acciperet, excubanti cohorti aureos viritim diuisisse. Tacitus vero *libro Historiarum primo*, idem ita expressit: *Quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti centenos nummos viritim diuisisse.* Plutarchus vero χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων. Et quod idem Tacitus *libro Annal* 11. tradidit, scilicet Claudii instituto taxatum aduocationis honorarium decem sextertium millibus. Vlpianus l. 1. D. de extraord. cogn.

centum

centum aureis interpretatus est. Si itaque æstimationi numeratæ pecuniæ nullo pacto tricesima pars decem aureorum tertiæ parti accommodari potest, reliquum erit, vt videamus, an ponderis æstimationi aptari possit. Si scrupulos sex in singulo aureo nummo numeremus, in decem aureis erunt sexaginta, & ita tertia pars vigesima potius erit, quam tricesima, si ad vnciam, quum ex dictis septem ad summum Imperatorum temporibus singulæ vncię fuerint adscriptæ, nullo pacto tertiæ parti decem aureorum tricesima nec hoc modo conuenire poterit. Si ad libram auri recurrimus, vtique nonaginta aurei in libra includendi erunt, ad hoc, vt tricesima pars libræ auri fuerint triginta aurei, quod palam est iam dictis aduersari, siquidem si declinante sensim Imperio successiuis temporibus multiplicatos aureos in libra statuimus, nec numerum 84. excessisse deprehendimus, ergo tanto minus existimandum, sub Alexandro Seuero, qui per multos annos antea imperauit, ex singula auri libra nonaginta aureos nummos conflatos. Reliquum igitur est, vt aliam expositionem cogitemus, quæ est huiusmodi: Quod sicuti decem aureorum tertiam partem tres aureos dicimus, quamuis & tertia aurei particula addenda esset, ita & eadem proportione seruata decima, ad centum, licet triginta tres & alterius tertia pars exacte partem tertiam centum constituant, nihilominus eadem tertia pars tricesima appellatur: nam extra decennarium numerum nulla numeratorum aureorum intra decem ratio habetur, sed tantum decima, vigesima, trigesima, quadragesima, quinquagesima, & sic de singulis aliis vsque ad centum in partitione facienda seruatur proportio. Itaque Lampridius sicuti ait, Alexandrum vectigalia ita contraxisse, vt qui decem aureos sub Heliogabalo præstarent, tertiam tantum sub ipso Alexandro præberent, hoc est, tres, vel tres cum tertia amplius parte; ita in eadem proportione, qui centum prius soluebant, tricesimam tantum partem soluerent, quæ tertia centenarii pars eo, quo diximus sensu, existit. Sic vsuræ centenariæ etiam dictæ, quamuis duodecim tantum pro singulo centenario fructus gratia persoluantur. Et Zonaras

Nice-

Nicenæ Synodi, *cap.17.* inquit: *Vt nunc libræ auri sunt solidorum 72. ita olim centenariæ erant.* Concludamus itaque, per tricesimam partem hoc loco intelligendam tertiam partem centum aureorum ea proportione, qua decem aureorum tres tertiam partem dicimus. Hæc habuimus, quæ in re obscurissima in medium afferremus, non prætermittentes à nonnullis omitti tamquam superfluam hanc textus partem, hoc est, tricesimam partem, quod fecit Hotom. de aurei solidi partibus tractans. Leonardus de Portis *libello primo tractatus de ponderibus & mensuris*, hanc vidit difficultatem, à qua se extricat, inquiens: *Corrigo Argenti ex iis, quæ sequuntur, quia se declarando scribit: Hoc est, trigesimam partem, & si auri legatur, impossibile est tertiam partem auri esse trigesimam partem, si argenti, computationi Liuianæ congruit. Verbi gratia, sic statue, quod singuli aurei binas drachmas penderent, cuius ponderis fere omnes antiquos vidi. Decem huius ponderis viginti drachmas pendebant, & sic scrupulos sexaginta, quæ summa ratione Liuiana decies multiplicata sexcenta efficeret, cuius trigesima est viginti. Et ideo qui sub Heliogabalo decem aureos præstabat, videlicet sexaginta scrupulos, si ex decreto Alexandri viginti dedit computatione prædicta dici potest, quod tertiam partem ponderis auri, & trigesimam æstimationis, & sic argenti præstiterit: quæ computatio cuiuscumque ponderis fuerint nummi aurei, conueniet. Cogitabam tamen, quod illa dictio auri, quæ vbiq; in libris impressis, quos vidi, reperitur, aurei corrigi possit, & forte rectius, quod videlicet, qui sub Heliogabalo decem aureos præstitisset, tertiam aurei nummi sub Alexandro præstaret, quod idem esset, quia viginti scrupulos argenti eadem ratione præstaret.* Locus Liuii, cuius meminit Portus, est *lib.88. Decadis*, de Etolis, quibus concessum, quod denos argenteos nummos pro vno aureo persoluerent. At certe hæc argenti ad aurum proportio à Porto excogitata, quamuis ingeniosa, minus videtur authoris intentionem explicare, qui Alexandri Seueri liberalitatem in populum exponere satagit.

ÆL.

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Fasciis semper vsus est.

MVltiplex fasciarum vsus apud antiquos; Namque coronis sacrorum & ludorum fasciæ addebantur, quæ & tæniæ, lemnisci, strophea & vittæ dictæ sunt. Cuius rei testem habemus Theocritum *in Pharmaceutria* scribentem, *Populeam coronam vndiq; purpureis fasciis implicatam.* Virgilius lib.5 Æneid.

Puniceis ibant euincti tempora tænis.

Suidas scribit: στρόφιον τὸ στρογγύλον ζωνάριον, id est, *strophium Zonula est rotunda*, subdens, ὃ οἱ ἱερεῖς φοροῦσιν, hoc est, *quod Sacerdotes gestant.* Vnde & coronæ strophia dictæ, testimonio Plinii, lib.21. cap.2. *Tenuioribus vtebantur antiqui coronis strophia appellantes.* Item Plinius eodem lib. cap.3. *Crassus diues primus argento auroq; folia imitatus ludis suis coronas dedit, accesseruntq; & lemnisci, quos adijci coronarum honos erat.* Dictæ quoq; & vittæ Virg.2.Æneid.

Et falsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Et iterum 3.Æneid.

——— *Vittasq; resoluit*
Sacrati capitis.

Luc.lib.1.

Vestalemq; chorum ducit vittata sacerdos.

Et libro 5.

——— *Tum torta priores*
Stringit vitta comas.

Plutarchus *in vita Coriolani* ait; In Metellorum familia fuisse, qui Vittatus cognominaretur, ab vsu vittæ, qua vlceris tegendi causa procedebat in publicum obligata fronte; Ex his colligimus, priscos viros fasciis non solum vsos in coronis, sed & pro capillorum tegumento seu ornamento, quod & mulieres fecisse habemus ab Ouidio 1.Amorum, Eleg.7.

Sic nisi vittatis quod erat Cassandra capillis.

Vnde *in l.argumento, D.de auro & arg leg.* nonnulli legendum putant *fasciæ crinales*, vti Nebrissensis in Lexico, in verbo

crinale,

crinale, quam lectionem quoque sequutus est Tiraquellus *in legibus connubialibus, parte 3* Legit tamen & rectius, (vt infra dicemus) *crurales*. Alciatus, *Prætermissorum lib. 1*. Cui & lectio Florentina congruit. Vsæ quoque mulieres fasciis olim ad mammas cohibendas, vti docet Isidorus *lib. 20. c. 32.* Ouid. 1. *de arte amandi*:

——— Omne papillæ
Pectus habent tumidæ, fascia nulla tegat.

Martialis:

Fascia crescentes dominæ compesce papillas.

Propertius lib. 4. Eleg. 10.

Mollis & hirsutum sepit mihi fascia pectus.

Apuleius lib. 2. Meta. *Rosea fasciola prænitente, altiusculè sub ipsas papillas.* De huiusmodi & Cic. *de Arusp. resp.* In hunc sensum & in sacris literis, *Esaiæ 3.* legimus: *Pro fascia pectorali filicium.* Et Hier. 2. *Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui, & sponsa fasciæ pectoralis:* Quod fasciæ genus pectorale & *strophiũ* dictũ obseruamus. Turpilius in Philopatre: *Me miseram, quod inter vias epistola excidit mihi, Infelix inter tuniculam & strophium collocaram.* Et Nonius Marcellus *lib. de genere vestium* inquit, authoritate Turpilii, Plauti, Tullii & Varronis, strophium esse fasciam breuem, quæ virginalem papillarum tumorem cohibet. Et Catullus in Argonaut.

Nec tereti strophio lactantes vincta papillas.

De virginali zona plura nos alibi. Fasciis quoque vtebantur antiqui in obuoluendis puellulis infantibus; quod docuit Capitolinus *in Claudio Albino* scribens: *Quum pueri eius familia russulis fasciolis illigarentur, quum forte lotæ atq; vdæ essent russulæ fasciolæ, quas mater prægnans præparauerat, purpurea matris illigatus est fascia.* Habuere quoque prisci fascias ad vsum lecti cubicularis. Cic. 2. de Diuinat. *Defert ad coniectorem quidam, somniasse se, ouum pendere ex fascia lecti sui cubicularis.* Vulgaris est vsus antiquis fasciarum in medicinæ vsu, quod constat ex Oribasii lib. *de Fasciis*, quem conscripsit, & passim apud medicinæ scriptores omnes. Cic. de clar. Orat. *Cn. Octauius, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus.* Spartianus de Antonino Pio: *Sed quum esset*

longus

longus & ſenex incuruatusq́, tiliaceis tabulis in pectore poſitis faſciabatur. Faſcia inſuper priſci Principes viri & mulieres pro diademate vſi ſunt. Ita Plutarchus *in Luculli vita* ſcribit, Mithridatis vxorem Monymam illo deuicto, detracta mitra, quam capite geſtabat, & collo circumdato, ſuſpendio vitam finire voluiſſe. Candidam faſciam tam Romanis, quam exteris gentibus, regium inſigne fuiſſe à Libero patre inuentum, teſtatum reliquit Plinius *lib.7. cap.56.* Sic apud Valerium Maximum legimus, Fauonium dixiſſe Pompeio candida faſcia crus obligatum habente: *Non refert, qua in parte corporis geſtet diadema.* Tigranem quoque Armenium candidam faſciam inſigne regium ante Pompeii pedes abieciſſe, veluti à dominatione ſe abdicantem, teſtati ſunt Dion & Plutarchus. Et Alexander Magnus, quum equo deſcendens caſu Lyſimachum vulneraſſet, diadema detraxit, illaque vulnus deligauit, tradente Iuſtino *lib.15.* In nulla harum ſignificatione faſciarum voce hoc in loco vſum Lampridium cenſemus, ſed pro faſciis, quas ſuperius diximus, intellexiſſe crurales à Iuriſconſultis vocatas, quibus ſcilicet antiqui crura & pedes circumueſtiebant, vnde & *pedales* ſeu *pedulæ* dictæ; Quum enim dixiſſet, Alexandrum vſum faſceis, ſtatim ſubdit, *braccas albas habuit.* Quod autem priſci faſciis pro calceamento vterentur, facile probamus. Plinius *lib.8. cap.57.* ſcribit, mures arroſiſſe Carboni Imperatori faſcias, quibus in calceis vtebatur. Cicero in Clodium: *Tune quum vincirentur pedes faſciis?* Cato apud Nonium: *Mihi puero modicum fuit vna tunica, ſine faſciis calceamentum.* Valerius Maximus *lib.6. cap.2.* Pompeium, inquit, faſcia candida crus obligatum habuiſſe. Apud Quintilianum *lib.2. cap.3.* legimus: *Faſcias quibus crura veſtiuntur.* Et Col. lib.7. *Genibus applicantur, & faſciis circumdantur.* Cicero ad Attic.

Etenim mihi eius caligæ, vt faſciæ cretatæ,
non placebant.

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Matronas autem Regias contentas esse debere vno reticulo, atq; in auribus, & baccato monili, & corona, cum qua sacrificium facerent, & vnico pallio auro asperso, & Cyclade, quæ sex vnciis auri plus non haberet.

CYcladem vestem auratam fuisse, ex hoc loco dignoscimus, necnon ex Propertio, lib. 4. Eleg. 7.

Hæc nunc aurata Cyclade signat humum.

Muliebrem vero fuisse tradit Seruius, enarrans illud Virg. 1. Æneid.

Gentemq; togatam.

Et qua principes mulieres vterentur; namque ait Lampridius, Regias matronas decreto Alexandri, Cyclade vna contentas esse debuisse. Hanc quoque & tenuem ex Iuuenale, Sat. 6.

Hæ sunt quæ tenui sudant in Cyclade.

Fuisse quoque figuræ circularis, seu orbicularis, ex nomenclatura ipsa palam fit; nam Græci κυκλὸν *circulum*, & κυκλόω *circumdo*, dicunt. Vnde & vocatæ Cyclades insulæ in Ionio mari, quod in Cycli formam disponantur: nam à Promontorio Cerasto circa Delum in orbem sitæ sunt. Iosephus *lib. 19 cap. 1.* carpit Caligulam, quod cycladem & alia muliebria vestimenta indueret. Et Suetonius illum cycladatum appellat *in illius vita cap. 52.* Trebellius Pollio in Zenobia, illius vestitum describens: *Media etiam cyclade veluti fibula muliebri astricta.*

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Coquos, Piscatores, Fullones, non nisi seruos suos habuit.

FVere antiquitus Fullones, qui vestimenta polienda, curanda, lauanda, dealbanda, & expurganda, mercede accipiebant, vti colligimus ex *l. 2. D. de cond. sine caus. l. 3. § si Fullo, D. locat. l. 12. & l. 82. D. de furt. I.C. D. de via publ. & Tempsa.* Et eorum officina fullonica meritoria, *l. 13. § finali. D. de vsufruct.*

vsufruct. & Fullonicas instituere officinas, *l.3. D de aqua pluuia arcenda.* Fullonica item ars ipsa Fullonis dicta. Plautus in Asin.

Non didicisti Fullonicam.

Quam tamen Plinius *lib.7. cap.56.* Fulloniam appellauit à Nicia Megarensi inuentam tradens. Hinc dictum puto vulgo *il follo*, locum illum, quo ex decursu aquarum panni & alia lanea indumenta expurgantur & dealbantur, quasi dixerimus, officinam fullonicam. Græcis fullo dictus πλυνεὺς & πλύτης à verbo πλυνῶ, quod est *lauo*, necnon λευκαντής, hoc est *dealbans.* Hinc Varro eleganter dixit ἐν ταφῇ μενίππου, Cacodæmonem homines timere quosdam magis, quam fullonem vlulam, auem scilicet inauspicatam, & mortem portendentem: nam atrum vestitum Fullonis ipsis aduersatur, ex eo enim nullum lucrum percipere possunt. Fullonicam artem vilem & seruilem habitam olim constat, quod Lampridius cum coquis, piscatoribus & balneatoribus Fullones hoc loco commemorat, & paulo antea cum vestitoribus, pictoribus & pincernis, seruis omnibus. Et Ammianus Marcellinus *in calce libri decimiquarti*, obiicit Adramitteno Andrisco, quod licet in Fullonia natus, ob Pseudophilippi tamen nomen euectus sit. Immundam quoque & fœtentem, scribente Harmenop. lib.2. epistol. Iur. cap.4. *Opificia infectorum & fullonum absint ab ædibus planis sexcubitis, & besse vt euanescat eorum fumus pestilens.* Et Vlpianus legem addit ex Trebatio, posse prohiberi Fulloni, qui Fullonicas circa fontem perennem currentem instituit, ne aquam contineat, neve spurcam immittat, scilicet apud Trebatium *de aqua pluuia arcenda, libro trigesimo nono, P. titulo tertio*, & Iulianus *in l. æquissimum, l.17. § finali, de vsufruct. libro septimo, P. titulo primo*, refert, cum cui legatus est vsusfructus domus, meritoriam ibi facere non debere, neque Fullonicam. Præterea Plinius *libro vigesimo octauo, capite sexto*, Fullones in detergendis pannis vrina vti testatur, cui excremento fœtente detersoriam facultatem inesse palam est. Ob eandem forte causam puto Scarabæos vocatos Fullones, vt adnotauit Plinius *libro 3. capite* 11. quod scilicet im-

mundi ſint & fœtentes, vtpote qui ſtercora aſſidue permiſceant,& ex illis pilulas conficiant. Vnde Auſonius aduerſus Marcum quendam emaſculatorem quærit ex Pythagora:

Peruerſæ Veneris poſtico vulnere foſſor,
Lucilli vatis ſubulo pullo premor.

Cui Pythagoras reſpondens:

Non Taurus,non Mulus erit,non Hippocamelus,
Non Caper,aut Aries,ſed Scarabæus erit.

Hinc forte coniiciendum, apud ſcriptores Fullonis vocem in re obſcœniſſima obſeruari, vti apud Priſcianū *lib.* 10.inquit Næuius: *Quando ego plus ſapiui, qui Fullonem compreſsi quinquatribus.* Et apud Plautum *in Pſeud.* vbi introducit lenonis puerum ſeruum conquerentem, quod ſi non inuenerit munus, quod hero ſuo natalem celebranti det, Craſſilli potandus erit fructus Fullonicus, quem quum puer ſit,valde timet,quod id magno cum gemitu fiat, tamē id ſe compreſſis dentibus ſufferre poſſe aliquo modo. Idem etiam doctiſſimus Turnebus ſe adnotaſſe ex Tertulliano ſcribit *lib.Aduerſ.16.cap.6.* Poſſumus tamen & hos locos aliter interpretari, & in æquiorem ſenſum; Ita vt Næuius dixerit,ſe compreſſiſſe Fullonem, hoc eſt, pugnis & calcibus impetiuiſſe Fullonem, qui in dealbandis pannis & expurgandis, eos manibus & pedibus percutiunt & calcant, & ſic plus Fullone ſapuiſſe. Eodem modo & Plauti dicta exponenda, quod ſcilicet puer timeret ſe à lenone hero pugnis & calcibus percuti, quod tamen gemens & ſtrictis dentibus ſe paſſurum inquit. Cui interpretationi fauent eiuſdem Plauti dicta in Aſinariæ poſtrema Scena; vbi Antemonæ vxori Demenetæ ſenis, quæ illum apud Philenium ſcortum vna cum filio conuiuantem deprehenderat, ſuadet Paraſitus, vt non eandem pugnis & pedibus impetat, ſed digitis oculos inuadat,inquiens:

Si non didiciſti Fullonicam,non mirandum,
In oculos inuadere optimum eſt.

Non negauerim tamen, eiuſdem Poetæ dicta ſuperius allata,iocoſe & feſtiue prolata,vtique etiam ad obſcœnum ſenſum

ſum traduci poſſe, quod Comicis familiare & frequentatiſſimum eſſe, nemo ignorat.

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Leges in annos firmauit, easq; ipſe diligentiſſime ſeruauit.

HÆc Lampridii dicta intelligenda puto de legibus Annariis appellatis, quas Alexander Seuerus firmauerit, ac diligentiſſime ſeruauerit. Has autem in duplici potiſſimum differentia fuiſſe obſeruo, quarum altera verſabatur circa magiſtratuum ſuſceptorum durationem: Iulius namque Cæſar lege annaria ſanxit, ne Prætoriæ prouinciæ vltra annum, neve Conſulares plus biennio obtinerentur, teſte Plutarcho *in illius vita*. Altera vero circa ætatem promouendorum ad magiſtratus publicos, quæ & ipſa annalis dicta, ſeu annaria, qua, teſtimonio Feſti Pompeii *lib.*1. præfiniebantur anni magiſtratus capiendi. De his Cic. *in Ant.*5. inquit: *Legibus annalibus, quum grandiorem ætatem ad Conſulatum ſtatuebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur.* Et de Legibus: *Conſules ciuitatem annali lege ſeruanto.* Et de Orat. *Lex annalis, id eſt, quæ annorum numerum præfiniebat ad capiendos magiſtratus.* De eadem Liuius *lib.*7. vbi differit de Conſulatu ſuperioris Africani & T. Liuii. Et iterum *lib.*10. *belli Macedonici.* Hæc lex quoque dicta *Villia annalis*, quod eam tulit L. Villius Tribunus plebis, L. Manlio & Q. Fuluio Coſſ. anno 570. ab V.C. *ex Liuio, lib.*40. vbi tamen corrupte legitur, *ab L. Iulio Trib pleb.* vt adnotauit doctiſſimus Sigonius. Et *in lib. Epiſt. Cælij* 8. pro *L. Iulio annali*, in manuſcriptis legitur *L. Villio.* Et apud Valerium Maximum lib. 9. *L. Tullius annalis*, pro *L. Villius.* Quod Liuius loco citato hanc legem eo primum anno latam ſcribit, mirum profecto eſt, cuius hæc ſunt verba: *Eo anno rogatio primum lata eſt ab L. Villio Tribuno plebis, quot annos nati quemq; magiſtratum peterent, caperentq;. Inde familiæ cognomen inditum, vt annales appellarentur.* Quum vero *lib.*25. de Scipione tradiderit in hæc verba: *Huic petenti Aedilitatē, quum obſiſterent Tribuni plebis, negantes rationem eius habendam eſſe, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet.* Si me

(inquit) omnes Quirites Aedilem esse volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est, vt Tribuni repente incepto destiterint. Ex his colligi potest, tunc, anno scilicet 538. ab vrbe condita, leges Annales de magistratibus adipiscendis etiam seruatas, & per consequens non primum latas à L. Villio, quod asserit Liuius loco superius adducto, anno nempe 570. Hanc ego difficultatem sic tolli posse existimo; Leges annales de magistratibus nonnullas fuisse ante L. Villium, veluti erat illa, quod nulli ciui Romano petere & habere vllum magistratum vrbanum licebat, ni prius decem stipendia annua fecisset, hoc est, per decem annos militasset, teste Plutarcho *in vita C Gracchi* & Polybio *lib.6.* Ætas autem militaris erat 17. annorum, tradente Liuio, *lib.25.* Erat quoque inter leges annarias; Ne quis eundem magistratum intra decem annos peteret, ne duos magistratus vno anno gereret, *ex Liuio, libro 7.* Præterea lege Cornelia cautum, testatur Appianus *lib.1.bell.ciuil.* ne cui petere Præturam non liceret, qui Quæstor non fuisset, neque Consulatum, qui Prætor non fuisset, necessarioque inter Curules magistratus biennium interstitii fuisse. Ita & magistratus petendi erant ordines, vt prius Quæstura, mox Ædilitas, deinde Prætura, postremo Consulatus adirentur. Cuius rei testis est Cic. *in Bruto*, appellans extraordinariam C. Iulii Cæs. Consulatus petitionem, quia quum Ædilis fuisset, volebat, Prætura omissa, petitione Consul fieri. de qua re plura Asconius *in com. orat. pro Scauro* Et quod magis ad rem facit, Liuius *lib.32.* scribit, quod Tribuni plebis non patiebantur T. Quinctium Flaminium Consulatum ex Quæstura petere, dicentes, iam Ædilitatem Præturamque fastidiri, nec per honorum gradus documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad Consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Huiusmodi leges annariæ dici poterant, & vniuersaliori quodam modo, seu generice. At L. Villius eas magis specifice constituit, nempe, vt annus Quæsturæ obtinendæ esset 27. Tribunatus trigesimus, Præturæ 40 Consulatus 43. quod omnes de hac re scribentes vnanimi consensu

confir-

confirmant; quamuis nonnullos in historia obseruemus solutis legibus, vel nimia ipsorum potentia, vel populi Romani fauore ingenti, antea ad Consulatum peruenisse, nec magistratuum adipiscendorum ordinem seruasse. Quod de Scipione, Pompeio, Iulio Cæsare, Africano minore, T. Quinctio Flaminio, aliisque quamplurimis, præsertim Imperatorum tempestate factum obseruamus.

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Pontificatus & Quindecimuiratus, & Auguratus Codicillares, fecit, ita vt in Senatu allegerentur.

A Codice fuit diminutiuum *codicillum*, codex autem antiquis fuere tabulæ plures simul coniunctæ, vt inquit Varro *lib. 3. de vita P.R.* Vnde Seneca *lib. 1. de breuitate vitæ* tradit: *Codex, quia plurium tabularum contextus, quasi caudex apud antiquos vocatus*, sic publicæ tabulæ codices dicuntur *in l. 3. §. 1. D. de tabul. exhibend.* Codex etiam pro testamentaria scriptura sumitur à Iustiniano, *§. sed & vnum, Instit. de testam. ord.* Vnde Iuuenalis.

——— *Nam codice sæuo*
Hæredes vetat esse suos.

A *Codice* in hac significatione deriuati *codicilli*, quorum frequens apud Iurisconsultos fit mentio, & definiunt, quod sunt *testati vel intestati voluntas minus solemnis*; horum autem alios fideicommissarios, alios directos dicunt, quorum vsum primus introduxit L. Lentulus, *ex instit. de codicill.* Codicilli quoque dicti paruæ literæ ad amicum scriptæ. Sulp. ad Cic. *Puer Acidini mihi obuiam venit cum codicillis.* Et Cic. ad Q. Frat. *Epistolam hanc conuitio efflagitarunt codicilli tui.* Et alibi in Epist. *Accubueram hora nona, cum ad te harum exemplū in codicillis exaraui.* Sicuti autem Leo Imperator, *l. 3. agent. in reb. lib. 12. C.* Codices appellat tabulas continentes notitias dignitatum & administrationum ciuilium & militarium, & mandatorum principalium, & promotionum, ita & Codicilli quandoque accipiuntur pro diplomate, seu literis Princi-

palibus,vt *in l.administrantes,in prin. D. de excusat tut.& l.iudices,C.de dignit.lib.*12 quo in sensu vsus est Suet.*in Claud.c.*29. inquiens, reuocatas libertates, seu vt alii,liberalitates, eius iudicia rescissa,suppositos aut etiam palam immutatos datorum officiorum codicillos. Eadem & in significatione hoc loco Lampridius scribit, ab Alex Seuero Pontificatus, Quindecimuiratus,& Auguratus codicillares fecisse,id est, vt a Senatu dati publicis literis seu diplomatibus firmarentur, vel potius (vt ego existimo interpretandum) quod huiusmodi munia prius essent codicillaria, id est, codicillis scriptis ab Imperatoribus darentur, vt supra ex Sueton.*in Claudio* diximus fecisse, vt per Senatum eligerentur,ita vt punctus sit faciendus iuxta dictionem *codicillares*, postea legendum.*Fecit ita,vt in Senatu allegerentur.* Cæl.Rhodig.*antiq. lect.lib.*4.*cap.vlt.*codicillares magistratus appellat dignitates nomine tantum datas,re vero minime,id est,quę carent effectu,sed quam apposite, videant docti, Ego sane non assentior.

ÆL. LAMPRID. IN ALEX. SEVERO.

Fecerat deniq; sibi Argyraspedas & Chrysoaspidas.

Ἀργύριον & ἄργυρον argentum, χρυσὸν aurum, Græcis dictos palam est; ἀσπὶς vero eisdem est scutum rotundum, seu quod *parma* Latinis dicitur. Fecit itaque Alex.Seuerus,seu instituit milites gestantes scuta argentea & aurea rotunda. Ita *Aspis* Numidiæ promontorium, & *Aspis* insula prope Cycladas,vel etiam maris Mediterranei, authoritate Plinii, *lib.*5.*cap.*31. Ita vrbis Argiuæ partem *Aspidam* vocatam, tradit Plutarchus *in Pyrrhi vita.* Quæ omnes appellationes ex eo, quod rotundi clypei figuram præ se ferrent,deriuatæ. Ideo Sillius scripsit:

In clypei speciem curuatu turribus Aspis.

Et Strabo inquit: *Cosura insula est ante Aspidem Carthaginensem vrbē,quam Clypeā vocant.* Alexandrū Macedonem,cuius gesta pro posse imitari conatus est Imperator Alex. Seuerus,habuisse milites præeuntes argēteis scutis armatos, testati sunt Ælian.*lib.*9. Q.Curtius *lib.*4. Iustinus *lib.*12. Liuius *lib.*27.

*lib.*27.*&* 37. vbi loquitur de Antiochi militib. aduersus Romanos. De iisdem & Paulus Orosius *lib* 3. *c.* 21. de eadem re. Et Romanæ Reipub. temporibus, quod Seuerus Alex. instituit, quoq; factum tradit Liuius *lib.*9. vbi de Samnitibus cum Romanis pugnam instruentibus inquit: *Duo exercitus erant, scuta alterius auro, alterius argento calauerunt.* Idem Liuius *libro* 34. argenteorum clypeorũ meminit, vbi de Quinctii triumpho verba facit. Pœnos aureis scutis vsos tradit Plinius *lib.*35. *c.*5. Treb. Poll. *in D. Claudio*, inter munera illi à Valeriano missa recenset scuta Chrysogaphata duo, hoc est, auro intersculpta. Liuius lib. 45. *L. A bin us Consularis ducere aduersus Leucaspidem phalangem iussus, &c.* hoc est, quod scutos albos gestabat.

ÆL. LAMPR. IN ALEX. SEVERO.

Quum nihilominus post ista fremerent, exclamauit, Quirites discedite, atque arma deponite.

VNiuersum Pop. Rom. Quiritum nomine appellatum vbique obseruamus; non itaque vox contumeliosa, sed potius honorem præ se ferens. Nihilominus hoc in loco Alexandrũ milites ignominiæ causa appellare Quirites, haud dubium est. Nam Legionariis militibus seditionem mouentibus in concione ait: *Quirites discedite, atq; arma deponite,* iuxta illud Cæsaris apud Lucanum *lib.*5. Pharsal.

Tradite nostra viris ignaui signa Quirites,
Iam certe mihi bella geram, discedite castris,
Tradite nostra viris ignaui signa Quirites.

Pro concilio dicamus; Quod, etsi Quiritum appellatione totus P. Romanus comprehendatur, nihilominus, quia maior pars Pop. Rom. plebs erat, ideo Quiritum nomine Plebeios quandoq; accipi; quod patet ex antecedentibus Lampridii hoc in loco verbis; ait namque: *Ne vos hodie omnes vno ore atq; vna voce Quirites dimittam, incertum an Quirites; non enim digni estis, qui vel Romanorum plebis sitis, si Ius Romanum non agnoscitis;* Ita & Ouid. lib. Amor. 1.

An si pulsassem minimum de Plebe Quiritem. Et Pers. Sat. 1.
Heu steriles viri, quibus vna Quiritem
Vertigo facit.

MARCELLI DONATI

IN TREBELLIVM POLLIONEM DILV-CIDATIONES.

TREBELLIVS POLLIO IN GALIENIS.

Perdita Gallia, arrisisse, ac dixisse perhibetur; Non sine trabeatis sagis tuta Respublica est?

SAGVM vestis stragulæ genus fuisse, colligimus ex Suetonio *in Othone, cap. 2.* scribente: *Ferebatur & vagari noctibus solitus, & inualidum quemque obuiorum, vel potulentum corripere, ac distento sago impositum in sublime iactare.* Et in eodem sensu Cic. in Verr. *Sagum sumit, lucebat iam fere.* In eadem significatione puto accipi à D. Hieronymo *Exod. 26.* Saga Silicina vndecim. & cap. 36. *Fecit ergo saga vndecim de pilis caprarum.* Et Plinius *libro 16.* de visco loquens *cap. 44.* inquit: *Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce demetit, candido id excipitur sago.* Sed magis propria significatione sagum fuisse vestem militarem discimus ex Cic. scribente in Philipp. 8. *Propter cuius periculum ad saga issemus.* Et rursus: *Quum esset in sagis Ciuitas,* & 14. *Tumultum decerni, iustitium indici, saga sumi dico oportere.* Liuius in Epit. lib. 118. *Populus Romanus saga sumpsit,* & in Epit. lib. 72. *Saga populus sumpsit,* vtrobique de populo arma sumente verba faciens, sicuti in Epit. libro 73. *Ob eam victoriam Roma saga posita sunt.* Idem confirmari potest ex Suetonio *in Augusto, capite vigesimosexto,* vbi de illo Consulatum petente ait: *Consulatum vigesimo ætatis anno*

anno inuasit, admotis hostiliter ad vrbem Legionibus, missisque qui sibi nomine exercitus deposcerent. Quum quidem cunctante Senatu, C... Centurio Princeps legationis reiecto sagulo ostendens gladii capulum non dubitasset in curia dicere; Hic faciet, si non feceritis vos. Ex Capitolino in M. Philosopho idem demonstratur, vbi habet: *Per Brundusium veniens in Italiam, togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse iussit, nec vnquam sagati fuerunt sub eo milites.* Namque sagum belli, sicuti toga pacis indicium Rom. erat. Idem quoque testatum reliquit Nonius Marcellus, quo loco tractat de genere vestimentorum. Trebellius Pollio *in Saturnino vigesimosecundo Tyranno*, de illius seueritate in re militari inquit: *Huius insigne est, quod conuiuio discumbere milites, ac inferiora nudarentur cum sagis iussit, hyeme grauibus, æstate perlucidis.* Et in Regilliano nono Tyranno: *Arcus Sarmaticos & duo saga ad me mittas velim, sed fibulatoria, quum ipse miserim de nostris.* Et Zenobia vigesimanona Tyrannorum: *Imperiali sagulo perfuso per humeros habitu.* Quinimo id quoque elicimus ex sacris paginis, præsertim *lib. Iudicum, cap. 3.* vbi legimus: *Qui fecit sibi gladium ancipitem habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & accinctus est eo subter sagum in dextero femore.*

Non solum autem sagum fuisse militare indumentum manifestum fit, sed & Gallorum proprium, cuius rei testem adducimus, præter præsentem Pollionis locum Suetonium *in Augusto cap.* 48. vbi scribit: *Conuiuatum assidue per Prouincias duobus tricliniis, vno, quo sagati palliative, altero quo togati cum illustrioribus Prouinciarum discumberent*; quo loco interpretes vnanimi consensu per palliatos *Græcos* interpretantur, sagatos *Gallos*, sicuti togatos *Romanos*. Ad hæc Strabo *lib.* 4. *Geograph.* Sagum indumentum Gallorum fuisse testatur; ait namque, σαγηφορεῦσι δὲ καὶ κομοτροφοῦσι. Cui consentit Virgil. *lib.* 8. Gallorum habitum describens,

Aurea Cæsaries ollis, atque aurea vestis,
Virgatis lucet sagulis.

Quod vero addidit Trebellius, *trabeatis sagis*, ita intelligendum, quod Galli non modo sagis vterentur, sed & sagis trabeatis. Trabeam indumentum Regum fuisse docet Plinius *lib.* 8.

lib.8 *cap*.48.inquiens:*Trabeis accipio vsos Reges.* Et lib.9.cap.39. *Purpura vsum Romæ semper fuisse video.sed Romulo in Trabea.* Hinc Romulus Trabeatus dictus Ouid.lib.Fast.1.

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini.

Et Virgil.lib.7.Æneid.

Ipse Quirinali trabea,cinctusque Gabino
Insignis.

Et libro 11.

Et sellam regni,trabeamque insignia nostri.

Et Iuuenal.Sat y 8. de Seruio Tullo Rom. Rege 6.

Ancilla natus trabeam,& diadema Quirini,
Et fasces meruit Regum vltimus ille bonorum.

Suetonius libro *de vestium generibus*, affirmat, addens secundum genus Trabeæ fuisse Diis consecratum,quod tantum è purpura constabat, sicuti regali trabeæ album mixtum erat purpuræ. Tertium trabeæ genus fuit augurale, constans ex purpura & cocco Dionys.Halycarn.*lib*.2.Trabeam Sacerdotibus Saliis attribuit, & docet fuisse circumdistinctum purpura sub tegmine puniceo; & ita coloratum fuisse Gallorum sagum existimandum, quo genere præcipue vestis vsos equites milites dicendum; namque legimus in funere Germanici apud Tacitum *lib*.3.*Annal*. Trabeatos equites.Et apud Suetonium *in Domitiano* legimus, equites trabeatos præcedere iussos,inter apparitores,& lictores,Domitianum Consulem.Et Romani Equites Idibus Iulii, *ex Val. Max. lib*.2.*c*.1. in transactione, Trabea vsi sunt, ex Q. Fabii instituto. Fuit quoque Trabea vestis Consularis; Et de Trabea Consulari Halycarnassæus *lib*.5. Am. Marcell.*lib*.26. & Ausonio scribente in Protreptico:

Vt Trabeam,pictamque togam mea præmia, Consul
Induerer.

Quam &purpuream fuisse non dubitandum.Consules,belli tempore præsertim, vsos trabea constat ex Ausonio, vbi Gratiano Imperatori gratias agens pro Consulatu,inquit, se in procinctu dimicaturum, deposuisse palmatam vestem, quæ habitus esset Consulis in pace, & in victoria triumphantis, &assumpsisse Trabeam. Et Liuius lib,32. *Consul*,

inquit.

inquit, *quum Cercyræ hybernasset, vere primo in continente trabeatas ad hostem ducere pergit.* Et Ammianus Marcell. *per initia lib.* 23. ait: *Iulianus vero iam ter Consuli ascito in collegio trabea Sallustio Præfecto per Gallias quater ipse amplissimum inierat magistratum, & videbatur nouum adiunctum esse augusto priuatum, quod post Diocletianum & Aristobolum nullus meminerat gestum.* Ex quibus colligimus, Trabea belli tempore Consules vsos; nam tunc bellicam expeditionem parabat Iulianus. Vnde ait, Salustium ter Consulem ascitum ab eo in collegio Trabeæ; Quum in fronte *lib.* 16. scripsisset, Iulianum Cæsarem à Constantio Augusto in collegium Fastorum adscitum, nam tunc nullum bellum parabatur. Et idem Amm. *circa fin. lib.* 25. de Iouiano Imperatore cum exercitu reuertẽte à Parthica expeditione: *Adhibito in societatem Trabea Varroniano filio suo*, & paulo post: *Quod ipsi deferretur Trabea Consularis.* Itaque sagam Gallorum purpuream fuisse non dubitandum, dicente quoque Ammiano *lib.* 26. de Firmo desertore milites in ardore pugnæ alloquente: *Firmus equo celsiori insidens, sago puniceo, porrectius panso.* Sic Galienus paruifaciens Galliam perditam, & Gallos defecisse, in ea verba prorupit: *Non sine trabeatis sagis tua Respublica est*: quasi Gallorum arma deridens, qui in vestitu tantum celebres essent. A sago fit *sagulus*, vnde Tac. *de moribus Germanorum* inquit: *Nudi, aut sagulo leues, nulla cultus iactatio.* A sago item *sagarius*, hoc est, sagorum venditor, deriuatur. Et *sagaria* est sagorum negotiatio. *Vlpianus de tributo. act. l. cum Procuratoris, & l. cum duobus, §. Quidam pro socio.* De sagis vide quæ supra in Augusto.

TREBEL. POLLIO IN GALIENIS.

Conuocatisque Patribus Decennia celebrauit, nouo genere ludorum, noua specie pomparum, exquisito genere voluptatum.

ENcænia legendum considerat Cœl. Rhodig. *lib.* 22. *c.* 14. authoritate Suidæ, scribentis, sic dictam celebritatem, quum noui quippiam gestum fuisset, & in textu habeamus, Galienum celebrasse ludos nouo genere, noua specie pomparum, & exquisito genere voluptatum. Attamen *Decennia* legi

legi posse & debere credendum, quum idem Pollio in Salonino & Decennalium verba faciat. Decennalia ludos publicos fuisse non ambigendum; at cur ita dicta, in hoc laborandum. Sicuti Seculares ludi fuere, qui à prima origine singulis centum annis fiebant, ex Festo Pompeio *lib.* 17. & Censorino de die Natali, *cap.* 6. & D. Augustino *lib.* 3. *c.* 18. & Pomponio Læto *in Epit. Rom. Historia*, & Horatio scribente in Carmine Seculari:

Census vndenos decies per annos
Orbis vt cantus, referatque ludos,
Ter die claro, totiesque grata
Nocte frequentes.

Sic quinquenales ludi, quod singulo quinto anno celebrarentur, quorum Suetonius *in Augusto, c.* 98. *& in Nerone c.* 12. & Tacitus *lib.* 16. Ita & Decennia, seu decennales ludos singulis decem annis celebrandos instituisse Galienum contendunt nonnulli. Alii credidere, Decennales ludos dictos, quod decem diebus celebrarentur, quemadmodum de quinquenali ludo superius *in Augusto*, ex Suetonio supra docuimus, sicuti & denarias ceremonias & tricennarias in hoc sensu dixit Festus *lib.* 4. Verum neutra harum opinionum recipienda, quod mox, veram huiusce appellationis caussam demonstrantibus, ex re ipsa manifestum fiet. Decennalia dixere antiqui ludos ab Imperatoribus decimo Imperii sui anno celebratos, quod clare patet ex eodem Pollione *in Galienis eisdem*, circa finem, vbi legitur: *De annis autem Galieni & Valeriani ad Imperium pertinentibus adeo incerta traduntur, vt quum quindecim annos eosdem imperasse constet, id est, Galienum vsque ad decimumquintum peruenisse, Valerianus vero sexto sit captus, alii nouem annis, alii bis decem aiunt, alii etiam Galienum imperasse in literas mittant, quum constet & Decennalia Romæ ab eodem celebrata, & post Decennalia Gothos ab eo victos, cum Odenato pacem factam, cum Aureolo initam esse concordiam, pugnatum contra Posthumum, & contra Lollianum.* Ex quibus satis patere puto, Decennalia dicta ab annis decem Imperii, sicuti in eodem sensu etiam Theodosius imperator Constantinopoli Vicennalia edidisse, se & Festo Coss. teste Pomponio Læto Historiæ Ro-

manæ,

manæ, compendio *in illius vita*. Et Eusebius in calce suorum Chronicorum scribit, Constantini Vicennalia Nicomediæ acta, & anno sequenti Romæ edita. Et D. Hieron. in adiectione eorundem Chronicorum inquit: *Tricennalibus Constantini Dalmation Cæsar appellatus*. Et Paul. Oros. *lib. 7. c. 19. post principium* ait: *Constantinus Tricennalibus suis Dalmatium Cæsarẽ legit*. Ex quibus intelligere possumus dubio procul, Decennia fuisse ludos editos decimo Imperii sui anno à Galieno.

TREBEL. POLLIO IN GALIENIS.

Cyclopea luserunt etiam omnes Apenarii, ita vt miranda quædam & stupenda monstrarent.

CYclopas gigantea statura fuisse, omnes scriptores consentiunt, hos vero Siculam habitasse oram, pleriq; tradidere. Tibullus Eleg. 4.

Cessit & AEtneæ Neptunius incola rupis.

Eadem fuit & Thucydidis sententia, & Maronis *lib. 8. AEnei.* & Cic. *in Verrem*, scribentis: *Cyclops AEtnam solum, & eam partem Siciliæ tenuisse dicitur*; Quam tamen ex Homeri authoritate Turnebus *lib. Aduers. 24 cap. 10.* reprobare contendit, eos non Insulanos, sed continentis habitatores fuisse affirmans. Quinimo & Strabo *lib. 1.* Homerum Cylopas ex Hist. Scythica trãstulisse tradit. Cui assentiri videtur Plin. *lib. 7. c. 2.* vbi de Scythis; quamuis & Cyclopas in Sicilia & Italia fuisse tradat. Illud sane à nemine improbatur, vno oculo duntaxat præditos fuisse, vnde Virg. de Polyphemi Cyclopis oculo scribit:

Argolici clypei. & Phœbeæ lampadis instar.

Hos primos æris & ferri fabricam adinuenisse tradidit antiquitas, fabulata quoque eos ministros Vulcani, Ioui fulmina fabricare. Vnde Virg. 8. Æneid.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque & nudus membra Pyracmon.

Quamuis posteriorem Ouid. 4. *Fastorum libro* Amonidem, & Hesiodus Harpem vocent. Cyclopibus quoque oppidorum munitio attributa. Hinc Maro lib. 8.

— Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio.

Et Pausanias ab eisdem Tirynthea lapideo muro munitam testatum reliquit, cuius singulos lapides vix mouere potuissent pro telis mulorum. A Cyclopibus quoque munitam Micænas Græci scriptores docuere. Vnde & Aristoteles ipsis turrium fabricam adscripsit, testimonio Plinii *lib.7.c.66.* Hos corpore maximos, & viribus validissimis constat, ita vt arbores eradicarent, ingentia saxa euellerent, & iactarent. Vnde Maro libro Æneid.3.

AEtnæos fratres cœlo capita alta ferentes.

Cyclopea itaque interpretanda actiones Cyclopibus conuenientes, quas lusere Apenarii, Galieni iussu, miranda quędam & stupenda repræsentantes, ad quod spectat Horatianum illud de Sarmento & Oico, ore fœdo & facie turpissima, vt laruam diceres:

Campanum in morbum, in faciem permulta iocatus,
Pastorem saltaret; vti Cyclopa, rogabat,
Nil illi larua, aut tragicis opus esse cothurnis.

Verum qui fuerint Apenarii, difficilioris est indagationis. Cœlius Rhodig *lib.24.cap.28.* interpretatur, *Apenarii*, id est, vehicularii, nullam interpretationis rationem addens. Ego puto eam desumpsisse à voce Græca ἀπήνη, id est, *vehiculum, rheda, & currus*, de qua ipse Cœlius lib.13. c.17. *Apenæ* (inquit) *mulos equorum loco iungebat.* At quæso, quæ conuenientia inter cyclopas & vehicula? Quare expositio (quam ibidem vix vno verbo innuit Rhodiginus, explicans *Apenarii*, id est, *Arenarii*) magis recipienda; sed & ipsa amplianda, & clarificanda. Per Apenarios Pollionem intellexisse Gladiatores non dubito, qui in arena ferro ad vulnera & necem vsque pugnabant. Explicationis autem ea est ratio, quod Grǽce ἀπηνὴς *sæuus, crudelis immanis* dicatur, quales fuisse Gladiatores non dubitandum. Vnde Cyclopum actionibus monstrandis maxime conuenientes, quos Furnutus tradit Neptuni filios vocatos, quod violenti & audacioris animi essent; Verum ego hanc vocem non modo ad animi immanitatem, sed & corporis, referendam censeo, siquidem Apenarios istos fuisse corpore vasto, & ingenti, nam immane & magnum significare Græcam vocem obseruamus. Ita Pli-

nius

nius pretium immane dixit *libro 35. capite 11.* & Virgil. *libro 6.* habet:

Post itque immania templa.

Ita vt Apenarii non modo essent gladiaturam exercere soliti, & ideo inhumani, sed & corpore suetam & communem hominis staturam valde excedentes. Vopiscus *in Carino*, vbi ludos ab illo P. R. exhibitos commemorat, inquit: *Exhibuit & Cyclopem adornatum.*

TREBEL. POLLIO IN GALIENIS.

Quo comperto Scythæ facta carragine per montem Gessasem fugere sunt conati.

GOthi & Scythæ curruum multitudinem in bellicis expeditionibus habuere, quam barbara voce carraginem appellauere, quæ adhuc apud Gallos habetur in vsu, Carragium enim vocant. Verum sicuti curribus propemodum innumeris vsi sunt, ita & ex vsus diuersitate diuersimode carrago à scriptoribus accepta; simpliciter enim pro multitudine curruum ad belli vsum accepit Trebellius Pollio *in D. Claudio*, vbi Barbararum gentium exercitum numerosissimum describens ait: *Trecenta viginti millia armatorum fuerunt, adde seruos, adde familias, adde carraginem, epota flumina, consumptasque syluas.* Et iterum: *Carraginem tantam, quantam numerus hic armatorum sibimet aptare potuit, & parare.* Et rursus: *Ingens carrago deserta est.* Hinc deducta locutio, *Carraginem facere.* Sed nec vnica in significatione; siquidem Am. Marcell. *lib. 31.* accipit carraginem pro castrorum munimento curribus cōfecto, inquit enim de Gothis verba faciens: *Vnde haud longo spatio separatur vulgus inæstimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram multitudine digesta plaustrorum, tanquam intra muranis cohibita spatiis ocio fruebatur, & vbertate prædarum. Frenata igitur spe meliorū Romani Duces (si sors copiam attulisset) ausuri aliquid gloriosum Gothos, quicquid molirentur, sagaciter obseruabant, id scilicet præstruentes, vt si alio castra mouissent, (quod fecere creberrime) terga vltima adorti, plures perfoderent confossi, magnamq; spoliorum auerterent partem. Hoc intellecto hostes, vel transfugarum indiciis docti, per quos nihil latebat incognitū, in eodem loco diu manserunt.*

runt. Sed exercitus oppositi metu præstricti aliorumque militum, quo affluere iam sperabant, tessera data gentili per diuersa prope diffusas acciuere vestatorias manus, cuique optimatum acceptas, statimq; incensis malleolis ad carraginem, quam ita ipsi appellant, aliti velocitate regressa incentiuum audendi maiora popularibus addiderunt. In eadem significatione accepit Flauius Vopiscus *in D. Aureliano* in Epistola eisdē à Valeriano Augusto scripta, in qua legimus: *Tuum est pro virtutibus tuis, atq; solertia illic hyemalia & æstiua disponere, vbi tibi nihil deerit, quærere præterea vbi carrago sit hostium, & vere scire, quanti qualesq; sint.* Accipitur præterea *carraginem facere*, pro eo, quod est conclamare vasa, seu colligere sarcinas & impedimenta. Cic. *in sexta in Verrem* ait: *Ille ex Sicilia castra iam mouerat & vasa collegerat.* Et Cæsar *lib. 1. bell. ciuil.* scribit: *Factus ab hoc certior Cæsar duces aduersariorum silentio copias castris educere. Quo cognito signum dari iubet, & vasa militari modo conclamari.* Et lib. 3. *Qui cum magna expectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum, & noctu, neque conclamatis vasis flumen transiit.* In quem sensum Pollionem dixisse, carragine facta Scythas per montem Gessacem fugere conatos, non dubitamus, quamuis alii aliter senserint, quod refert Rhodig. *lib.* 18. *c.* 24. interpretantes Scythas facta carragine, hoc est, aperta via, qua plaustra commearent, per montem Gessacem fugere tentasse; Sic enim & vulgò *fare la carrara* Itali dicunt, quæ expositio magis ingeniosa est quam vera existimanda. Impedimentis itaque & sarcinis collectis, curribusq; impositis fugere conatos Scythas Carraginem fecisse, dicit Pollio hoc in loco, vt mea fert sententia.

TR. POL. IN PROOEM. XXX. TYRAN.

Scriptis iam pluribus libris, non historico, nec diserto, sed pedestri eloquio.

SVnt qui interpretantur, *pedestri eloquio*, id est, humili & simplici oratione, ita dicta, quod sicut pes inferior pars est in homine, ita oratio, quæ cæteris humilior existit, pedestris dicatur. Doctius, qui solutam orationem exponunt. Quintilianus namque *lib.* 10. *cap.* 1. de Platone verba faciens inquit:

inquit: *Multa supra prosam orationem, & quam pedestrem vocant Græci, exurgit.* Et Horatius *libro 2. Carm.* ad Mæcenatem scribit:

Tuque pedestribus
Dices historiis prælia Cæsaris.

Econtra vero Græci poesin, seu metricam orationem ἔποχον, hoc est, qui equo vehitur, ob magnitudinem, quam in se habet, & sublimitatem, appellauere, hincq; primum Poeseos scriptores prodiisse, mox qui metrum soluerint, astruxerunt Cadmus Pherecides & Hecatæus, quod prima in Homerum commentatione scriptum reliquit Eustathius. Vtraq; tamen interpretatio conuenit. Vopiscus *in Probo* dixit: *Longius amore Imperatoris optimi progredior, quam pedestris sermo desiderat.*

TR. POL. IN SATVRN. XXII. TYRAN.

Hic ea die qua est amictus à militibus peplo Imperatorio, concione adhibita, dixisse fertur, &c.

PEplum vestis genus solemne antiquis fuisse, non modo fœminis, sed & Xenophontis authoritate viris commune, docet Pollux *lib.7. c.13.* Fœminarum quidem exemplum habemus ex Virg.1.Æneid.

Crinibus Iliades passis peplumque ferebant.

Et in Claudiano de Nuptiis Honorii:

Et crines festina ligat, peplumque fluentem
Alleuat.

Et ex Homero *libro 6 Iliad.* referente, Hecubam consilio Heleni vatis, ex suis vestibus pretiosissimum peplum ad templum Palladis tulisse. Virorum etiam fuisse, præsertim Principum, hoc in loco ex Pollione, & infra in Celso colligimus. Sed & Deorum fuisse indumentum facile probatur, tum ex loco citato in Celso, vbi habet Pollio; Illum peplo Deæ cœlestis ornatum, præcipue vero Mineruæ, ex Plutarcho *in vita Demetrii*, & Virgilio *in Cyri.* Et Homero *6. Iliados*, quorum dicta infra describemus; Veneris quoque, namq; Homerus *libro Iliad. 5.* scribit, Diomedem vulnerasse manum Veneris, atque lanceam transfixisse per peplum,

quem ei Gratiæ confecerant. Et in Hymno Veneris, illius ornatum describens, quando cum Anchisa concubuit, πέπλον enumerat. Et Martianus *libro primo, de nuptiis Philologiæ*, tradit, Iunonis peplum esse caliginosum, quod tamen si appulsu cuiusdam luminis tangatur, inter obtenebrantes nebulas sudæ perspicuitatis gratia prænitet. In primo *Epigr. Græcorum* libro, Bacchus Νεβριδόπεπλος appellatur, id est, *peplo ex ceruinis pellibus vestitus*. Sinuosum vero & amplum longumque vestimentum fuisse peplum, colligimus ex ipso Homero *libro 6. 7. & 22.* qui mulieres Troianas ob id vocat ἑλκεσιπέπλους, hoc est, *longas vestes trahentes*. Et *libro 18.* eiusdem, Thetidem non semel τανύπεπλον vocat, id est, *longam vestem habentem*. Ita & Helenum τανύπεπλον *libro 4. Odyss.* etiam vocat *vltimo libro Iliad.* mulieres εὐπέπλους, hoc est, *pulchro peplo indutas*. Quod vero peplum amplum valde fuerit indumentum, comprobare etiam possumus ex Claudiani superius allegato loco:

———Peplumque fluentem
Alligat.

Quinimo pro curruum peristromate peplum aliquando accepisse Homerum, necnon & equorum instrato, ad puluerem arcendum, docet Cœlius Rhodig. *libro decimotertio, capite decimooctauo*. Et Aristophanes peplum etiam dici voluit velum Panathenaicæ nauis, quam quarto quoque anno honore Palladis instruebant, ducta pompa à Ceramico ad Eleusinum. Ex quibus pepli amplitudinem arguere licet. Et Lactantius Placidius interpres Statii *libro decimo*, scribit, peplum esse vestem candidam aureis clauis pictam sine manicis. Seruius enarrans illud Virgilii:

Crinibus Iliades passis peplumque ferebant.

Peplum, inquit, est palla picta fœminea. In peplo expingi consueuisse varia heroum facinora prodidit Li[illegible]us, & repetit Harpocratio. Et de Palladis peplo clare id docet Euripides *in Hecuba*. Et Virg. per initia Cyri scribit:

Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo
Qualis Erichthais olim portatur Athenis,
Debita cum castæ soluuntur dona Mineruæ.

Et paulo poſt:

Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ,
Magna giganteis ornantur pepla trophæis,
Horrida ſanguineo pinguntur prælia ſucco.

Et Plutar. *in Demetrio*, varias in Palladis peplo imagines effinxiſſe Athenienſes tradit. Plato *in Euthyphrone*, inquit: *In magnis Panathenæis peplum pictum in arce ſuſpendi ſolitum.* Et apud Apuleium legimus *peplos muſtellatos*, quaſi variegatos dixeris. Ex his omnibus exiſtimare licet, Peplum indumenti genus fuiſſe, quale apud nos *Manto* dicitur, quodque ſupremus cæteris veſtiatur, quod Theocriti interpres in Syracuſis innuere videtur, quum περονατρίδα interpretatus ſit peplum, ac indumentum, quod primo ſuccingeretur. Author eſt Porphyrius, conditum ab Ariſt. Commentarium, cui titulus *Peplum*, in quo Ducum deſcribebat Genealogias, & nauium numerum ad Troiam profectarum; Ad quod pertinet illud Cice. ad Atticum: *Pelographiam Varronis tibi probari non moleſte fero, à quo adhuc* ἡρακλείτειον *illud non abſtuli.* Ex quibus varietatem etiam in picto peplo coniicere licet.

Illud poſtremo adiicimus, non vulgare, ſed Principum virorum fuiſſe, ſeu Illuſtrium fœminarum & ſolemne indumentum; quod tum ex iam dictis patere puto, tum etiam ex Plauto ſcribente: *Nunquam ad ciuitatem venio, niſi quum infertur peplum.* Et quum Pollio in Celſo ait, illum à militibus Imperatorem vocatum, & peplo Deæ cœleſtis ornatum, exiſtimo intelligendum de Palladis peplo, de quo plura ſuperius. Nam conſueuiſſe priſcos Deos orantes & præcipue Palladem obſecrantes, peplo illorum ſimulachrum ornare, conſtat ex Virgiliano illo ſuperius adducto:

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant.

Et ex Homeri interpretis dictis, necnon & Æſchyli verbis, Turneb. *lib. Aduerſ.* 14. c 15. comprobat.

TR. POL. IN ZENOBIA, XXIX. TYRAN.

Fuit vultu ſubaquilo, fuſci coloris, oculis ſupra modum vigentibus nigris, ſpiritus diuini, venuſtatis incredibilis.

Aquilum colorem fuſcum, ſeu ſubnigrum eſſe, Calepinus docet, Pompeii Feſti ſententiam ſecutus, qui illius eſſentiam declarat *lib.* 1. ab aqua etymologiam deducens. Nam quum antiqui duos principes colores, & extremos facerent, album, ſcilicet, & nigrum, is quoque qui neutri ſimilis ſit, ab vtroq; tamen medius proprietatem trahat, aquilus dicitur ab aqua, cuius color incertus eſt. Quamobrem Zenobiam vultu ſubaquilo fuiſſe interpretari poſſumus *ſubfuſco* ſeu *nigro*, nam teſte Donato & Varrone, particula (*ſub*) temperamentum & diminutiuum ſignificat. Quam tamen ſententiam haud recipiendam puto, tum quia ſtatim ſubdit Trebellius *fuſci coloris*, quod vtique nō feciſſet, verboſitatem vitans, ſi dictio illa *ſubaquilo* de colore intelligenda eſſet. Ad hæc, quæ ex Feſto adducuntur, haud veritati conſentanea ſunt, ſiquidem obſeruamus, pictores & Poetas conſueuiſſe non inepte fluminibus pallorem quendam aſſignare, mari cœruleum, lacubus candidum, vnde aquam non coloratam, ſeu nullius coloris eſſe abſolute affirmare haudquaquam poſſumus. Itaque fuiſſe Zenobiam *vultu ſubaquilo*, interpretandum exiſtimo, hoc eſt, quoquo modo faciei aquilæ ſubſimili, ſicuti dicimus eodem in ſenſu *nares aquilinas*, quæ ſupra incuruantur in conuexum, infra vero acuminatæ ſenſim deprimuntur, ab aquilæ roſtri ſimilitudine. Et *Aquila* ventus, quod ſicuti Aquila velociter & impetuoſe volat, ita ventus ille à vehementiſſimo ac præceleri flatu appellationem adeptus eſt; Vnde iure optimo D. Hieronymus ſcopam viarum Aquilonem dixit, quod vehementer diſflando vias perpurget. Et Aquiliorum Romanam familiam potius ab Aquilis, quam ab Aquilo colore denominatam exiſtimamus, quicquid in oppoſitum ſenſerit Alex. ab Alexandro *libro* 1. *dierum Genialium*, *cap.* 9. niſi & colorem Aquilum ab Aquila deductum dicamus, quam coloris ſubnigri eſſe norunt omnes qui pennas contemplati ſunt. Fatemur enim

enim Plauti dictum de colore interpretandum, dum inquit in Pœnulo:

Statura haud magna corpore Aquilo,

Hoc eſt, colore ſubnigro, fuſco ſcilicet. Ita & Suetonii verba *in Auguſto, c. 79.* dum ait, illum fuiſſe colore inter Aquilum & candidum, id eſt, ſubfuſci coloris. At in præſenti loco non ita; nam quum dixiſſet Pollio, Zenobiam fuiſſe vultu ſubaquilo, ſeipſum ſtatim declarat, ſubdens, *fuſci coloris, oculis ſupra modum vigentibus, nigris*, quæ omnia Aquilæ oculis & colori conuenire nemo ignorat; Quod ſi nares addidiſſet, quales in Auguſto Suetonius loco citato depingit, à ſummo eminentiores, & ab imo deductiores, capitis Aquilæ anteriorem partem affabre figuraſſet; dixit autem *vultum*, non *faciem*, eo quod vultus ſit voluntatis indicium, docente Seruio, in quo à facie differre tradit, ex Virg. 4. Æneid.

Spem vultu ſimulat.

Subdens itaque poſt vultus expreſſionem, illam fuiſſe ſpiritus diuini, & venuſtatis incredibilis, vocis virilis, & moribus ſeueram, vbi neceſſitas poſtulabat, certe & aquilæ proprietates naturales fere apte cenſere videtur.

TREBELLIVS POLLIO IN TITO.

Calphurnia fuit ſancta, & venerabilis fœmina, de genere Cenſorinorum, id eſt, Piſonum, quam maiores noſtri vniuiriam ſacerdotem inter ſacratiſſimas fœminas adorauerunt.

CEnſorinos, Calphurnios, & Piſones in vna & eadem familia fuiſſe, ex hoc loco clare colligimus. Et Plutarchus *in Numa Pompilio*, ab illo Calphurnios originem duxiſſe teſtatus eſt, à Calpo ſcilicet Numę filio, quod & Pompeius Feſtus *lib. 3.* confirmat, ideo *Calpurnii*, non *Calphurnii* ſcribendũ. Horat. *in lib. de art. poet. ad Piſones*, idem tradit inquiens:

Vos o Pompilius ſanguis.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes tradunt, Piſones à Pompilio deſcendiſſe; nam Calpus Numæ Pompilii filius fuit. Dictos autẽ fuiſſe Piſones poſtea à piſendo, quod pilũ in piſtrinis inuenerũt, author eſt Pli. *li. 28. c. 3.* Cẽſorinos autem appellatos forte à cẽſura in ea familia præclare geſta.

Inter Pisones fuere viri & mulieres præclarissimi *Calphurnij & Calphurniæ* nomine donati; Vti L. Calphurnius Piso Trib. Pleb. qui Calphurniam legem repetundarum primam tulit, L. Marcio & M. Manilio Coss. anno V. C. 604. cuius meminit Cic. *secundo de Offi. in Bruto, & in quinta in Verrem act.* & Val. Max *lib. 2. cap. 2.* Fuit quoque C. Calphurnius Piso Consul, qui anno 686. ab V. C. Calpurniam legem *de ambitu* tulit, cuius Dion *lib. 26.* & Cic. *pro Murana, & pro Cornelio*, & in eam Asconius, verba fecere. Fuit & alia lex Calpurnia *de Ciuitate militibus virtutis ergo donanda*, quam & ab aliquo eiusdem familiæ latam arbitramur, quamuis Cisenna *Hist. lib. 4.* & Nonius in voce, *Ergo*, de ea memorantes, de authore eiusdem ne verbum quidem protulerint. Fuit quoque Calpurnius Piso, quem nobilem & ferocem virum appellat Tacit. *lib. Annal. 4.* accusatorum factionibus sub Tiberio strenue aduersatus. Lata quoque à Calpurnio Pisone vrbis Præfecto constitutio *de liberis impie non exhæredandis*, testimonio Val. Maximi *lib. 7. cap. 7.*

In eadem Pisonum prosapia mulieres Calpurniæ celebres fuere, quemadmodum Calpurnia L. Pisonis filia, C. Iulii Cæsaris vxor, de qua Suet. *in illo, c. 21.* Et Calpurnia Censorina, de qua hoc in loco Pollio; Et, vt ego arbitror, Calpurnia Plinii iunioris vxor, ad quam Epistola eiusdem 7. *lib. 6.* quam studiorum mariti ministram fuisse non desunt qui testentur: Non negauerim tamen, hoc forte nomen ad mulieres & viros alterius familiæ translatum; Nam fuere Calpurnius Agricola, qui bellum aduersus Britannos gessit, testimonio Capitolini *in M. Antonino Philosopho.* Et Calpurnius Bestia Consul, cum P. Scipione Nasica, qui pacem flagitiosam fecit cum Iugurtha Numidarum Rege, pecunia corruptus, quam postea Senatus improbauit, teste Eutropio *lib. Hist. Rom. quarto.* Cui etiam M. Cæcilius obiecit, ab eo dormientes vxores aconito tactis genitalibus, interemptas. Hinc illa atrox peroratio eiusdem. Nec prætermittendus Calpurnius Crassus, qui promissis ingentibus militum animos pertentans, detectus, & confessus, Tarentum relegatus, à Cocceio Nerua Imper. liberatus, patribus lenitatem

eius

eius increpantibus, Sex. Aurel. Vict. scribente *in Nerua*. Calpurnium Saluianum addamus, qui quum Sextum Marium coram Druso vrbis Præfecto Latinarum die, reum postulasset, in exilium actus est, Cornelio Tacito scribente *libro Annal.* 4. Postremo subdamus Calpurnium Lanarium, cui M. Portius Cato cum Claudio arbiter Claudium Centimalum damnauit, quod Claudius ab Auguribus iussus altitudinem domus suæ, quam in Cælio monte habebat, submittere, quia illis ex arce augurium capientibus officiebat, Calpurnio vendiderat, de industria Sacerdotum edictum supprimens, ex Valer. Max. *lib.* 8. *cap* 2. & Cic. *Offic.* 3. Fuere quoque mulieres Calpurniæ alienæ familiæ à Pisonorum gente, sicuti Calpurnia Bestiæ filia, de qua Paterculus, & Calpurnia causidica Licinii Bracteonis vxor, quæ Romæ insignis impudentiæ fuit, in foroque inusitatis latratibus tribunalia exercens, in causa fuit, quod mulieribus postea interdiceretur iudicandi munus, & publice agendi in foro, ex Val. Max. *lib.* 8. *cap* 3. de qua re Iurisconsulti *l. fin. de arbitr. l. cum prætor, D. de iud. & l.* 1. *§. sexum, de postul.*

Hæc omnia adnotare libuit, vt eorum refellatur opinio, qui Calpurnii & Calpurniæ nomina Romana, vnius tantum familiæ, Pisonum scilicet propria fuisse, non erubescunt contendere. Quorum tamen sententiæ fauere videtur Tacitus *libro Histor.* 4. vbi de cæde Calpurnii Galeriani, quem tamen C. Pisonis filium fuisse tradit. Sed ad ea, quæ potiora sunt, atque magis ad præsentis loci explicationem faciunt, accedamus. Appellat Calpurniam Pollio *vniuiriam Sacerdotem*, quæ verba enodanda sunt. Siquidem mulieres apud priscos gentiles sacerdotia exercuisse, non ambigendum, scribente Platone 6. de Legibus: *Sacerdotes tam viri quam mulieres æditui constituendi sunt.* Et Dionysio Halycarn. *in secundo antiq. Roman.* de Romuli instituto loquens: *Quoniam autem quædam sacra fieri oportebat per mulieres, voluit vxores cum suis maritis fungi sacerdotio. & si qua sacra viros obire vetaret mos patrius, ea relinqui fœminis.* Et Vopiscus *in D. Aureliano*, de illius matre: *Ex palliolo purpureo, quod soli sui temporis Imperator obtulerat sacerdos, mater crepundia filio fecisse perhibitum.*

Qua de re Calpurniam fuisse sacerdotem minime mirandum. At cur *vniuiriam* appellet Pollio, deinde perquirendum, ac cuius numinis sacerdos fuerit, indagandum. Apud scriptores sæpe sæpius obseruamus *duouiri*, *triumuiri*, *quinqueuiri*, *seuiri*, *decemuiri*, *centumuiri*, & huiusmodi magistratuum genera, sed in hoc sensu Calpurniam vniuiriam sacerdotem minime dictam existimamus, quum nullibi in historica lectione scriptum quidpiam adnotauerimus, vnde hanc expositionem firmare iure possimus; Qua de re illud memoriæ reuocamus, quod Valerius Maximus *lib.2. cap.1.* dum de nuptiis agit, literis mandauit, eas scilicet, quæ vno matrimonio contentæ fuerant, corona pudicitiæ honoratas apud Romanos, quod existimarent, eum præcipue matronæ incorruptum esse animum, quæ post semel depositam virginitatem ad secundas nuptias transire non pateretur: multorum matrimoniorum experientiam, intemperantiæ cuiusdam signum esse credentes. Et Plutarchus Problem. 99. *Quid est* (inquit) *quod publicis festis veteri more virgines non nubunt, viduæ nubunt? An quod virginibus decorum, viduis vero, multis præsentibus, fœdum nubere? felices namq; & faustæ primæ nuptiæ, secundæ vero tristes & detestandæ: pudet enim, viuis adhuc eis, quibus antea nupserant, alios accipere, mortuos autem lugent.* Hinc apud Virgilium Dido secundas nuptias *culpam* vocat, inquiens:

Huic vni forsan potui succumbere culpæ.

Et nostræ Christianæ Religionis instituta, etsi Polygamiam minime prohibeant, nihilominus in Concilio Neocæsariensi *c.1. de iis qui frequenter*, 31. *q.* 1. pœnitentia sæpe nubentibus iniungitur. Hinc Iura statuunt, secundas vel repetitas nuptias ineuntes, non benedici à sacerdote, quum tamen primæ benedicantur, *cap.1. & cap. vir autem vel mulier, de sec. nupt. lib.4. Decretal. tit.21. cap. fin. 23. distinct.* Quod etiam confirmat D. Ambrosius *tom.4. super cap.3. prioris epist. ad Timoth.* Ideo Bigamus, qui duas habuit vxores, vel viduam duxerit, non potest ordinari, & ad Dei ministeria promoueri, quod non semel iura Pontificia & ciuilia pariter præcipiunt. Et D. Hieronymus ad Saluiniam: *Nesciat*, inquit, *vidua digamia indul-*

indulgentiam. Et ad Geruntiam: *Non solum ab officio sacerdotij digamus excluditur, sed & ab eleemosyna ecclesiæ, dum indigna putatur stipe, quæ ad secunda coniugia deuoluta est.* Et in odium mulierum, quæ ad secundas nuptias transeunt, lex ciuilis matri, quæ ad secundas nuptias transierit, vim adimit reuocandi, propter ingratitudinem, donationes prioris matrimonii liberis factas, quum tamen ea vnius matrimonii vidua possit, *l his solu, l. 7. C. de reuoc. donat lib 8. tit. 56.* Accedit quod bona, quæ relinquuntur pro pauperibus mulieribus dotandis, non possunt distribui in maritandis viduis, quantumuis pauperibus, vt docuere Bal. & tradit Guliel. Bened. *in cap. Raynutius, vers. qui cum alia, num. 79. ∶. par de testam.* Neque subditi & clientes, qui pro maritandis filiabus virginibus domini seu patroni tenentur, pecuniam conferre pro vidua filia iterante matrimonium (vt notat Guid. Papeus, *q. 57. in fin.*) obligantur.

Exosa itaque nuptiarum reiteratio tum legibus nostris Canonicis, tum secularibus, tum etiam gentilium, vt diximus; qua de re haud mirandum, si Trebellius in hoc laudat Calpurniam, vniuiriam sacerdotem eam appellans, hoc est, vt ego interpretor, vnico viro contentam.

Sed cuius Dei vel Deæ sacerdos fuerit Calpurnia, videndum; Nam Veneris sacerdotem fuisse illam, ex verbis textus colligi posset, quæ sunt huiusmodi: *Cuius statuam in templo Veneris adhuc videmus Argolicam, sed auratam.* Sed quæso, quæ conuenientia Veneris voluptatum Deæ cum fœmina sacratissima & venerabili; qua de re ego potius decernendum puto, Calpurniam Dialem flaminicam seu flammeam fuisse, tum quia mulieri principi nobilissimæ & ditissimæ, vti quam Cleopatræ vniones habuisse perhibebant, & lancem centum librarum argenti, in qua maiorum suorum expressa erat historia, huic (inquam) sacerdotium cæteris præstans conueniens erat, quale Flamen Diale, quod omnibus aliis antiquius & nobilius fuisse, tradidere Gellius *libro 10. cap. 15.* Plutarchus *Problem. 42 & 48* Varro *lib. 5. de lingua Latina.* Dionys. Halycarnass. *lib. 2.* Liuius *lib. 1.* Adhæc quum Flamen & Flaminica Diales monogami esse deberent, & ab eo

ab eo ſacerdotio bigami excluderentur, *ex Aulo Gellio loco citato*, Calpurniam vniuiriam talem fuiſſe ſacerdotem iure putandum, præſertim quum habeamus à Plutarcho ſcriptum *in Problematibus*, de Flaminibus Dialibus: *Eodem tempore vxor cum viro conſecratur, quemadmodum multa ſunt in ſacris, quæ abſente viro agi nequeunt. Priore autem amiſſa alteram ſtatim ſuperinducere tum difficile eſt, tum vero iniquum & impium; Quare mortua vxore, Flamen Dialis ſeſe ſacerdotio abdicabat.* Nec obſtat, quod de Tito illius viro ſcribat idem Pollio, vix illius nomen agnitum, nec eum ſacerdotem Dialem fuiſſe memoretur, quinimo militum Tribunum dicat, & à militibus imperare coactum, & Dialis flamen exercitum armatum extra pomœrium videre non poterat, teſte Gellio *loco adducto*; nam non omnia de illo à Dexippo & Herodiano ſcripta, quos authores in Hiſtoria illius ſequitur Trebellius ipſe. Præterea potuit Titus vno tempore militare, & alio à militia vacare, & eodem ſacerdotium Diale Flaminium exercere vna cum vxore, ob idque Aulus Gellius non negat, Conſulem aliquando, licet rarenter, Flamine creatum, quum tamen bella Conſulibus mandarentur.

TREBEL. POLLIO IN CLAVDIO.

Nam quum eſſet nuntiatum 9. Kalend. Aprilis, ipſo in ſacrario Matris ſanguinis die, Claudium Imperatorem factum, &c.

Dlis antiquitas *Patris* nomen tanquam diuinitatis plenum, Deabus *Matris*, vt paſſim obſeruamus, attribuit. Sic Maro 2. Georg.

Huc Pater ô Lenae veni.

Et 3. Æneid. de Deo Tiberino:

Da Pater augurium.

Et octauo eiuſdem de eodem:

—— Et fortia corpora volues,
Tiberi Pater.

Et primo quoque de Ioue:

Diuûm Pater,

Et

Et 4. Georgicorum:

—— Simul ipse precatur
Oceanumq́; Patrem rerum.

Et 3. Æneid. de Marte:

—— Nymphas venerabat agrestes,
Gradiuumq́; Patrem.

Et de Ioue ipso 1. Georgic.

Ipse Pater media nimbos in nocte corusca
Fulmina molitur dextra.

Et iterum ibidem:

Ter Pater extructos disiecit fulmine montes.

Ita & de Deabus mater *Matuta* dicta, quæ Græcis *Leucothea*, ex Cic. 1. *Tuscul. & lib. 3. de natura Deorum.* De qua Ouid.

Leucotheaq́; cum matre Palæmona dixit.

Firmianus lib. 1. c. 21. *Leucothea, materq́; Matuta, filius eius Palæmon atq; Portumnus.* Et Terram matrem magnam dictam quis ignorat? Et Lunam matrem appellauit Liuius *lib. 45.* His sic se habentibus, perquirendum, quam Deam in hoc loco Pollio Matrem dixerit. Non enim matrem cum additione *sanguinis* legendum puto; nam, quæ mater sanguinis fuerit appellata, ignorare me fateor, nisi dixerimus Matrem magnam, Terram, inquam, quam & almam vocauere antiqui, quod omnia alat, & Deorum matrem, quod omnia generet, & sanguinis matrem, communi ea appellatione, qua dicimus hunc & illum esse huius vel illius sanguinis, & ipsam quoque nuncupemus. Sed aliter ego Pollionis dicta interpretanda puto; nempe, nono Kalend. Aprilis ipso in die sacrario sanguinis matris, nuntiatum, Claudium Imperatorem factum, hoc est, in die, quo non solum sacra fiebant magnæ Matri, sed & immolabantur victimæ; namque magnæ Matri, de qua non dubito hic intelligendum, cuius sacra fiebant, mactabatur porca prægnans vti docuit Seruius in illud Virgilii:

Tibi enim maxima Iuno.

Et Macrob. *lib 1 Saturnal cap. 12* Et ideo dies illa vocabatur sanguinis, dies sacra seu sacraria. Quod etiam confirmatur; namque huiusmodi sacra initium habebant octauo Kalen. Aprilis,

Aprilis, teste Macrobio, 1.*Saturnal.cap* 21. Hoc vero loco loquitur Pollio de secunda die, in qua immolabantur victimæ matri Deûm; ideo inquit *nono Kal. Aprilis*, non *octauo*, & iure eum appellat diem sanguinis, vt diximus. Ex quibus colligere possumus, quod sicuti diebus nundinarum vel comitialibus Senatus haberi non poterat, ita nec diebus sanguinis, hoc est, in quibus immolabatur & sacra fiebant. Quorum omnium ratio fere eadem est, ne scilicet à Comitiis ad suffragia ferenda, & à nundinatione & sacris faciendis Senatores ac Senatus assecl æ & ministri auocarentur, sed his omnibus vacare possent.

Non me latet, Hadrianum Turnebum *Aduers. lib.* 30. *capite* 21. interpretari, matrem sanguinis, quod ea die in sacris Galli fanatici Matris magnæ sacerdotes se cruentarent, per furorem alienata mente; Nos tamen nullibi legimus, sibi vulneribus sanguinem præ furore elicuisse: nam sicuti sanguine oblinisse crines capite nutantes & agitantes, ex Lucano, *lib.* 1. superius demonstrauimus, vbi de Gallis plura; Et quia sono rauco cornua personabant, & vndique furorem simulabant; ideo sæua dicta cornua, tympana & sacra; & eosdem sibi quùm sacerdotium assumerent, testes ademisse; ita minus verum esse censemus, quod in sacris peragendis vulneribus è corpore sanguinem elicerent, quod certe scriptores non tacuissent, si verum fuisset, nec *Hilaria* appellassent huiusmodi sacra, in qua non nisi festa facere & dicere licebat, teste Lampridio *in D. Aureliano*, quod fuse ibi docuimus. Qua de re nec huic interpretationi plene acquiescere possum.

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Item in Caucos, & Scyphos, & Zumapondo vndecim.

Caueum & scyphum, vasa ad bibendum parata fuisse non dubitamus, quibus argenteis vsos primarios viros colligimus tum ex hoc loco, tum etiam ex alio Spartiani *in Pescennio Nigro*, vbi de eo inquit: *Hic tantæ fuit seueritatis, vt quum milites quosdam in cauco argenteo expeditionis tempore bibere*

bere vidisset, iusserit omne argentum submoueri ab vsu expeditionali, addito eo, vt vasis ligneis vterentur. Ex quibus colligimus cauei argentei vsum priuatum, statum militum excessisse. Caueum autem fuisse multæ capacitatis existimandum; ita enim appellatum à cauea puto, & forte huiusmodi fuit cantharus Baccho attributus poculum, quod magnum à cantharo nauigii specie dictum, non dubitandum. Vnde Plinius *lib. 33. cap. 11.* scribit, C. Marium post Cimbricam victoriam cantharis potasse, Liberi patris exemplo. Scyphos autem fuisse minoris capacitatis, manifestum est, quibus veteres in sacris & conuiuiis vsi sunt. Virg. 8 Æneid.

Et sacer impleuit dextram scyphus.

Horatius Epod. 9.

Capaciores adfer huc puer scyphos.

Sed quid per zuma sit intelligendum, difficilioris inuentionis est, præsertim quum de re hac nihil apud recentiores scriptores inuenerim, quod mihi lumen aliquod præbere potuerit. Illud tamen, quod ipse sentiam, proponam, & doctiorum erit iudicium. Arbitror itaque, zuma fuisse vasis seu patinæ speciem, in quo panis mensæ inferretur & apponeretur, vulgo Panettera dicunt, ita appellata à voce Græca ζύμη id est *fermentum*, seu ζυμίτης, quod est *panis fermentatus*: υ enim Græcis loco *u* Latinæ literæ inseruire palam est. Scio Turnebum *Aduers. lib. 15 cap. 20.* loco *Zuma* legere *Trullas*, quam lectionem si receperimus, nulla erit difficultas; nam trullam & ipsam vas potatorium esse constat. Horat. 2. Serm. Sat. 3.

Qui Veientanum festis potare diebus
Campana solitus trulla.

Iuuenalis quoque Sat. 3.

Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Plaut. in Amphit.

Omnesq́; trullas hauriam.

At sic explicare se a difficultatibus mutatis verbis facile admodum est.

TREBEL.

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Cumacum Cypriam.

SI seriem antecedentium verborum & subsequentium perpendamus, diuinare licet, Cumacum fuisse genus instrumenti ad corporis ornatum pertinens, vti fibulæ, baltheum, brachiale, torques, & similia, & forte è fibularum genere; nam cum fibula coniungit, inquiens, *fibulam auream & Cumacum Cypriam vnam*; dictam *Cumacum*, quod illius ex oppido Asiæ Cuma vel Cumis vrbe Lucaniæ, sit vsus ad Romanos traductus; sicuti apud Nonium Varro dixit, *Cumanos calices*, & *testa Cumana*. Martialis *lib.4.Epigramm.* 114. Nisi *Comacum* legamus potius à *coma*, *comæ*, vel à *como*, quod est orno, deriuatum. Cypriam autem appellat, hoc est, ex ære paratam; nam ex Cypro æs optimum prouenie-bat, & ad Romanos vehebatur, & pro Cyprio, æs Cyprium intelligebant antiqui. Sic apud Plinium lib.36.cap.26. *Teritur Cyprio ære in Cyprio mortario.*

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Aclides duas.

ARmorum genus Aclides esse constat ex Virgil. *lib.7. Aeneid.* scribente:

——— Teretes sunt aclides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.

At qualia essent aclides arma, non ita notum. Turnebus *Aduers.lib.30.cap.21.* quosdam putare scribit ita dictos, quasi ἀκίδες, ab acumine & cuspide, ipse iacula aclides fuisse existimat, quum teretes dixerit illas, & teres sit iaculorum hastile; addit & Græcis ἀγκύλαι *iacula* esse, vnde luxata paulo fractaque voce *Aclidis* Latinis appellata.

Ego alterius sum sententiæ, & puto clauem ferream aclidem fuisse, quales & nostris temporibus, præsertim antecedentibus, in vsu extitisse compertum est, circa caput acuminibus quibusdam circummunitas, ad cassides præsertim contundendas, & dirumpendas loricas. Cui nostræ opinioni fauent Virgilii dicta, qui inquit, hæc solita lento aptari

aptari flagello, hoc est, loreo amento, brachio vel manibus alligari, ne graues quum sint, in ictu decidant, & facilius ictu peracto redire possint. Ad quid enim religari iaculum, quod iaciendum est, & manibus omni ligamento liberum contineri debet. Clauam autem teretem forma esse, nemo ignorat. Nec obstat quod Virgilius idem tela appell... *des*, & telum proprie sit, quod manu iaci potest ... ginquum manu mitti: nam Græcis τῆλε & τηλοῦ ... cat, & τηλόθεν *missa* dicitur. Et Festus *lib. 1.* tela ab ... prietate significationis hoc distare scribit, quod tela ... quibus procul præliamur, arma vero ab humeris dependentia. Nam largiori significatione telum accipitur pro quolibet armorum genere. Ita Virgilius gladium telum appellauit 9. Æneid.

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies.

Et generice magis Cic. 6. Verr. *Nemo Agrigenti neq; ætate tam affecta, neq; viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte eo nuntio excitatus surrexerit, telumq; quod cuiq; sors offerebat, arripuerit:* Aclidem autem clauam ferream puto appellatam voce Græca parum mutata ἀκλινής, quod est, *immobilis*, non vacillans, quale id armorum genus esse manifestum est.

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Cocum, quem refundat, Mulionem, quem refundat, Notarium, quem refundat. Structorem, quem refundat, latum clauum, quem refundat.

VErbum *refundo* significare Latinis propria significatione *rependere, restituere*, manifestum est. Seneca ... *non tam accipere beneficium, quam refundere.* Et ... *Quicquid dederit, ex meo refundam.* At certe non ... dum, Valerianum in Claudium liberalissimum, ... eum restituere quicquam, quod ab eo acceperit, præsertim vestes, puta togam & laticlauum, viles quidem respectu donantis & donati. Quamobrem ego interpretor hoc in loco *refundere*, hoc est, *renouare*, quo in sensu vsus est Cic:

lib. de nat. Deorum, inquiens: *Vaporibus altæ renouataq; stellæ refundunt eosdem.* Renouant scilicet, vti interpretatus est Marius Nizolius. Sic Ammianus Marcellinus *Oceanum refusum*, hoc est, cuius motus fluxu & refluxu, incremento & decremento renouatur.

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Pateras gemmatas, Discum Corymbiatum, Lancem pampinatam, Patinam hederatam, Voleta halieuticum.

HÆc omnia vasa fuisse, quibus esculenta & poculenta ministrarentur, non ambigendum, at nec synonyma dicenda, sed potius aliqualis inter ipsa differentia statuenda. *Patera* vas patens, & ad bibendum quoque aptum, patens & latum, quasi patula dicta. Virg. 1. Æneid.

——— *Impiger hausit*
Spumantem pateram.

Hac autem in sacrificiis & libationibus potissimum vsi sunt antiqui. Cic. 6 Verr. *Patera, qua mulieres ad res diuinas vterentur.* Idem de clar. Orat. *Mercurius è patera sanguinem visus est effundere.* Et iterum: *Pateræ coronaq; quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur.* Et, *excipere sanguinem patera*, in Parad. Virg. 1. Æneid.

Impleuitq; mero pateram.

Ad sacra itaque facienda Galienus Claudio pateras gemmatas misit, hoc est, gemmis ornatas, siquidem thuribulum, patellam & pateram dicit in omnibus fere locupletibus ædibus Siculorum fuisse. Cic. in Verr. *In patella Diis apponebantur epulæ cum Laribus & Penatibus sacra fiebant, patera vinum libabatur, thuribulo thus adolebatur.*

Sequitur, *Discum Corymbiatum.* Discus vas latum fuit ad portandas carnes artum, si Iulio Polluci id tradenti credimus, vt interim huius vocis alias significationes omittamus, Cic. de Orat. *Quorum auditores discum audire malunt, quam Philosophum.* Et in sacro Euang. Marci, cap. 6. *In disco caput Ioannis Baptistæ allatum.* Vnde & à Diuo Hieronymo dictus est *Discophorus*, qui Danieli prandium portauit. Dicit

vero

vero *Corymbiatum*, id eſt, Corymbis in argento opere expreſſis. Virg. Eclog. 3.

Diffuſos hedera veſtit pallente Corymbos.

Lancem pampinatam. Lanx fuit antiquis eſcarium vas, minus patina excauatum, in quo carnes menſæ, tam toſtæ, quam elixæ inferebantur. Iuuenalis Sat. 5.

Aſpice quam magno diſtendat pectore lancem,
Quæ fertur domino ſquilla, & quibus vndiq; ſepta
Aſparagis.

Ex quo magnam fuiſſe lancem deprehendimus. Vnde Plinius lib. 33. *Lances è centenis libris argenteis tunc ſupra quingentas numero Romæ fuiſſe conſtat.* Et iterum: *Seruus Claudij nomine Rotundus, diſpenſator Hiſpaniæ citerioris, quinquagenariam lancem habuit, & comites eius octingentas quinquaginta octo librarum.* Hanc fuiſſe figuræ rotundæ, colligimus ex Horatio, 2. Serm. Sat. 4.

Iligna nutritus glande rotundas
Curuat aper lances.

Dixit autem *pampinatam*, eo pacto, quo diſcum corymbatum Virgilius loco citato:

Lenta quibus torno facile ſuperaddita vitis.

Patinam hederatam. Patina vaſis genus, quo dapes iurulentæ in menſam feruntur. Vnde Plaut. in Aſin. *Quouis pacto conditas, vel patinarium, vel aſſum verſes.* Id quoque ex Horatio intelligi poteſt, ſcribente lib. 1. Sat. 3.

Si quis eum ſeruum patinam qui tollere iuſſus
Semeſos piſces tepidumq; ligurierit ius.

Maximam patinam habuiſſe Vitellium, teſtatur Suetonius *in illo, cap.* 13. quam ob immenſam magnitudinem clypeum Mineruæ dictitabat. In hac ſcarorum iecinora, phaſianorum & pauonum cerebella, linguas phænicopterum, murænarum lactes commiſcuit. De hac Plinius *lib. 35. cap.* 12. illam ducentum ſextertiis conditam, & cui faciendæ fornax in campis ædificata erat; fictilem enim aliquando fuiſſe conſtat, quum ſubdit: *Eo enim peruenit luxuria, vt etiam fictilia plus conſtent, quam murrhina.* Et lib. 10. *Maxime tamen inſignis eſt in hac memoria Clodij Aeſopi tragici hiſtrionis, patina ſex-*

centis sextertiis taxata, in qua posuit aues cantu aliquo aut humano sermone vocales, nummûm sex millibus coemptas. Ex quibus patet, non modo magnitudinem vasis admirandam, sed & ferculi ingens pretium, quod & ipsum patinam dixerint antiqui. Hispani *ollam potridam* frequenti nomine appellant. Nota & est Domitiani patina, in qua rhombus immensæ magnitudinis integer condiendus erat, de qua Iuuenalis *Satyr.4.* Sed ad rem nostram reuertamur. Fuit patina argentea hederata, hoc est, hedera exsculpta.

Voleta, Halieuticum. Hoc opus, hic labor est. Egnatius (vt sui moris est) duobus verbis interpretatur iaculum piscatorium. Sed quæso quid reti piscatorio cum argento? quum voleta viginti librarum argenti fuisse scriptum sit. Deceptus vir, alias multæ literaturæ, à voce Græca βόλος, quod est rete piscatorium. Præterea ad quid Trebellius addidisset, *Halieuticum*, quod est piscatorium, si à βόλος voleta deriuanda; ἁλιευτικὸς siquidem piscatorius dicitur. Adhæc haud rationi consonum videtur, inter vasa argentea & aurea & gemmata connumerasse Pollionem rete piscatorium. Melius sane & aptius Turnebus *lib. Aduers. 15. cap. 20.* non *Voleta*, vti legit editio Germanica, quam vt plurimum sequimur, sed *Boletera*, aut *Bolitera*, vel *Boletare* legendum tradit; ita vt vas fuerit, ita primum dictum à Boletis, quod scilicet in illo condirentur vel apponerentur comedenda: vasa enim aliqua à re illa, cuius in vsum parata erant, nomen desumpsisse, supra docuimus, vbi de Fabatariis disseruimus. De Boletariis verba fecit Martialis lib. 14. Epigram. 106.

Cum mihi Boleti dederint tam nobile nomen,
Prototomis, pudet heu seruio colliculis.

Legimus quoque apud Apicium lib. 2. *Exinanies in boletari.* Legendum itaque *Boletare halieuticum*, hoc est, vas Boletare dictum, piscibus condiendis accommodatum, siquidem pondus ingens librarum viginti efficit, vt putem potius coquinarium vas fuisse, quam mensale; Quod vero vasa alicui rei particulari destinata in alterius vsum traherentur, ex versibus Martialis colligitur, & ex superius dictis de Boletariis.

TRE-

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Chlamydes veri luminis limbatas.

TVrnebus *lib. Aduerſ.* 30. *cap.* 21. interpretatur *veri luminis*, id eſt, veri coloris, & nitidi, ex Tertulliano *lib. de Pallio*, ſcribente: *Et quidem in fama de ſubtegminis ſtudio, conſilio, & menſura temperamento.* Et rurſus *lib.* 50 *cap.* 20. interpretatur, *luminoſi caloris & flagrantis ardentisq́ue, qualis puniceus & coccineus.* Baptiſta Egnatius *veri luminis ſplendidiſſimas* exponit, quod non ad colorem referendum putamus, ſed ad materiam ipſam, ex qua conſtabant & contextæ erant, puta aurum, argentum, ſericum, quæ ſplendorem & lumen verum, vt ita dicam, veſtibus dare ſolent. Quod vero *limbatas* ait, ego expono, in extremitatibus limbis exornatas. Et paulo antea, vbi legimus *ſagochlamydes*, interpretamur medium indumenti genus inter ſagum & chlamydem, vtriuſque ſcilicet formam mixtam præ ſe ferens.

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Albam ſubſericam, paragaudem triunceam.

PAragaudæ veſtis fit mentio apud Iuriſconſultos, l. 1. & 2. C. de veſt. olobe. & aura. lib. 11. *Nemo auratus habeat in tunicis aut in lineis paragaudas.* Ex quo ex Iuriſtis quidam, vna cum Turnebo *lib.* 9. *Aduerſ. cap.* 11. paragaudes interpretati ſunt, quod ſint faſciæ, vel auratæ, vel ſericæ, quæ veſtibus intertexerentur, non autem inſtitæ adſuerentur. Alciatus vero *in annot. in tres poſteriores lib. Cod.* explicat, paragaudes eſſe genus veſtimenti virilis, vtplurimum linei, quod ſub alia veſte gerebatur, vinctum nunc vnico nexu, nunc pluribus loris, auratis fortaſſe: ita enim intelligit *dilores, monolores*, & ſimilia. Ego vero neutri interpretationi omnimodo aſſentior, licet ex vtraque genuinum ſenſum me elicere potuiſſe non diſſimulem. Namque paragaudam indumentum interpretor, vtplurimum lineum, quod interius ſub aliis veſtibus geſtabant antiqui, at circa extremitates opere Phrygio, acu aliquando & textura pictum, præſertim ad manus & collum, quod & in vulgaribus noſtris interulis lineis fieri conſueuiſſe norunt omnes, modo aureo, modo ſerico,

modo lineo filo, modo vnius coloris, modo plurium. Cui ſententiæ fauere videtur Cæl. Rhodig. *lib.16.c.10.* ſcribens: *Paragaudas legimus indumenta ex lino virilia, veſtibus aliis ſubijci conſuetas.* Vnde legimus apud Vopiſcum in Probo: *Interulas paragaudas duas*, hoc eſt, interulas opere Phrygio circa extremitates pictas. Et *in Valeriano* lineas appellat. Et Imperatorum Gratiani, Valentiniani & Theodoſii reſcriptum his verbis: *Nemo auratas habeat aut in tunicis, aut in lineis paragaudas*, ſententiam noſtram confirmare videtur. Necnon & Valentis, Valentiniani & Gratiani decretum: *Auratas & ſericas paragaudas auro intextas viriles priuatis vſibus contexere conficereq́; prohibemus.* Ex his enim conſtat, Imperatores luxui nimio cauentes prohibuiſſe, præſertim viris, vt interulas lineas faſciis intertextis, aut acu, auro vel ſerico confectas haberent. Vopiſcus in Probo: *Interulas paragaudas duas à Valeriano Probo inter cætera munera donatas.* Non negauerim tamen paragaudæ nomen, & ad alias veſtes translatum aliquando, vti apud Vopiſcum *in Aureliano* obſeruamus, cum inquit: *Paragaudes veſtes ipſe primus militibus dedit, quum antea niſi rectas purpureas accepiſſent.* Namq; militibus primum dediſſe Aurelianum veſtes Phrygiato opere, acu, vel textura exornatas, intelligendum, quum antea purpureas tantum rectas, id eſt, ſine vllo ornamento acciperent. Has autem paragaudes veſtes nonnullis datas monolores, aliis dilores, trilores aliis; & vſq; ad pentalores, quales hodie lineæ ſunt, ſubdit item Vopiſcus, hoc eſt, vnius, duorum, trium vel quinq; colorum, vt adnotauit *in Plinianis caſtigationibus* doctiſſimus Hermolaus Barbarus, quod ſcilicet variis coloribus eſſent Phrygiatæ veſtes illæ: non vero, quod docuit Alciatus, ita dictæ, quod vincirentur vnico vel pluribus liris, auratis ſcilicet vel ſericis. Nec minus cum Turnebo dicendum, ita vocatas, quod in illis vna, duæ, tres, & quinque eſſent paragaudæ, ſcilicet faſciæ depictæ. Nec quod alii tradidere, legentes *monicoros, dicoros, tricoros, pentacoros*, quia toties colore ſaturarentur infectione percellenti. Quod vero ad nominis rationem pertinet, ſiue ſit e Græco & Latino fonte compoſitū, à παρὰ & *cauda*, quod veſtes ſcilicet iuxta caudam,

caudam, hoc eſt, in extrema ora pictam vel contextam paragaudem haberent, ſeu à παρὰ & gaudium, quod ſcilicet veſtis ornamentum iſtud gaudium eſſet, ſeu à παρὰ καὶ γαυδᾶν, quod Heſychius λάμπειν interpretatur, quod ſcilicet qui iis veſtibus vterentur, ſplendide ſeſe oſtentarent; parum ego quidem facio, nam ſingulorum verborum nomenclaturæ rationem aſſignare æque ſuperfluum ac impoſſibile ſemper exiſtimaui. Verum vt & in re curioſa aliquid afferam & ipſe, dico, quod ſicuti interulam Latini quoque ſubuculam dixere, eo quod ſub culo connectatur, fœmoralibus ſuperpoſitis, ita forte paragaudem interulam Phrygiatam quoque dictam, quod iuxta caudam inuicem implicaretur: caudam enim dici os illud extremum ſpinæ, quod circa nates deſinit (*Coccygis* eam appellant medici Anatomici) palam eſt. Verum hæc friuola admodum, vt dixi, ſunt. Paragaudem itaque ſubſericam, hoc eſt, non ſimplici ſerico contextam, ſed & lineo filo permixto interulam interpretamur, opere Phrygio exornatam, iuxta extrema, triuncem, hoc eſt, pondere tantum trium vnciarum; quod adiectum, vt veſtis excellentia magis innoteſceret, ſubtiliſſimum enim fuiſſe ex hoc innuit Pollio.

TREBEL. POLLIO IN D. CLAVDIO.

Zanchas de noſtris Parthicis paria tria. Singiliones Dalmatenſes decem. Chlamydem Dardanicam mantuelem vnam, Cucutia villoſa duo, Oraria Sarbadena quatuor.

VEſtes Parthicas ex Imperatoris veſtiario deſumptas, & Claudio miſſas, *Zanchas* Turnebus interpretatus eſt *libro 15. cap. 20.* vocem Parthicam *Zancham* eſſe dicens; Qua in re vel nullo negotio in re perdifficili ſe extricat. Nos veſtis genus minime fuiſſe arbitramur, ſed potius calceorum ſpecies triplici ratione moti, quod Pollio ſcribat, *Zanchas de noſtris Parthicis paria tria*, indumenta enim pedum & manuum per paria communiter appellari conſueuere. Præterea vulgo *Zancham* appellamus ligneum illud inſtrumentum, quo pede ſuperpoſito, vt elatiores progrediantur, vel genu ſuperpoſito & alligato,

qui pede manco, vel crure decurtato sunt, vt commodius & stabilius incedant, vti solent. Adhæc *Zinchion* corrigiam calceaméti antiquis fuisse tradit Tiraq. *in suis Legib. connubialib.* vocat autem Parthicas, quod calceamenta huiusmodi elatiora essent ligno vel ferro aliquo soleis supposito, vt proceriores illis calceati videãtur, cuiusmodi & hodie Parthos, Persas, Turcas, & Pannones vti conspicimus, & præcipuus vsus nostris temporibus mulieribus, præsertim Venetiis, quæ in huiusmodi Calapodii genere maxime delinquunt. Quod vero *nostris* addidit, intelligendum à Galieno luxus studiosissimo in vsum tractos tzanchas à Græca voce, sed ad euitandam cacophoniam & duritiẽ pronuntiationis demptum T. Hanc nostram opinionem confirmare possumus ex verbis libelli, cui titulus, *de officiis aulæ Constantinopolitanæ,* quæ sunt ista: ἔστι καὶ ἕτερον εἶδος ὑποδημάτων, ἃ καλοῦνται τζάγκια, hoc est, *Est & alia calceamentorum species, quæ vocatur τζάγκια.* Vnde & *Tzanchas* hoc loco legendum puto, non *Zanchas.* Nam & Moscoph. *in lib. περὶ σχεδῶν,* τζαγκάριον cerdonem cohiorum vocat. Ita *in l. 3. & l. vlt. quo quisque habitu esse opor. in C.* [illegible] appellatione Tzancharum calceamenti genus intelligendum censeo, quicquid alii senserint; Erat autem proprium Regum, vt ex libello Græco supradicto constat, & Galienus Imperator ideo nostras appellauit.

Verumenimuero, quid per Singiliones intelligere debeamus, valde obscurum, quum nec ab antiquis, nec à recentioribus scriptoribus quicquam dictum viderim, quod aliqualem nobis lucem aperire possit. Vulgo *saglione* dicitur amictus genus illud, quod thoracibus ferreis superinduunt milites, quos forte *Singilliones* appellauit Pollio. Vel dicamus intellexisse cooperimentum illud, quod ad aeris iniuriam & inclementiam vitandam faciei superinducere, præsertim in aperto & iter facientes, solemus: *Baute* nostri vulgares dicunt. Legendum quoque potius *Sigaliones,* quam *Singiliones.* Nam Harpocratem silentii Deum, quem figurabant digito os prementem, *Sigalion* quoque ab Ægyptiis vocatum, legimus apud Ausonium Epist. 12.

Et tua Sigalion Aegyptius oscula signet.

Quid

Quod itaque munimentum illud os contegat, forte ab Ægyptiis *Sigalion* dictum, quam vocem vna cum indumento Romam transuectam arbitrandum.

Chlamydem Dardanicam Mantuelem. De Chlamyde alias fuse disseruimus. Cur vero Dardanicam vocarit, optime notum, non ita cur *mantuelem*, μανδύη penulæ genus Græca voce, vsu vero & Romanis, constat ex Suida & Dione *in Tiberio, & Domitiano*, Latini *Mantellum* dixere, Plinii testimonio *lib.* 7. *cap.* 2. vbi Scythas cutibus humanorum capitum cum capillo pro mantellis vti tradit, quod & Herodotus *in Melpomene* confirmat, à mantelo, *mantelio*, vel *manteli*, vt alii scribunt, *mantuelem* deductum, ita vt hoc loco intelligendum sit: *Chlamys Dardanica Mantuelis*, hoc est, qua tanquam mantelo vtendum sit, mantelum enim ponit metaphorice pro quolibet tegmine. Plautus in Capt.

Nec mendaciis subdolis mihi vsquam mantelum est meis.

Mantelo vulgo dicimus Itali, & Galli *Manteo*. De Bardocucullo abunde superius egimus.

Cucutia villosa Cucullia villosa duo & recte legendum docet Turnebus *libro Aduers.* 51. *cap.* 20 vt sit diminutiuum à cucullo, de quo superius plura. *Capitia* legit Egnatius. Vtraque lectio literæ sensui accommodata, magis tamen Turnebi sententia placet.

Oraria sarbadena, Saraptena legit Turnebus eodem in loco, ab vrbe Phœnicis. Egnatius vero *Sambadana* vela subtilissima, id est, ex Oriente, nam Sambara, inquit, genus est vestis Persicæ, & Sarabaitę Hæretici, DD. Augustino & Hieronymo. Addimus nos forte legendum *Sambræa oraria*, nam Sambræa est ciuitas Cappadociæ, Ptolemæo *lib.* 5. *c.* 6. Orarium vero syndonem Romanis fuisse, Rhodiginus docet *lib.* 19. *c.* 25. & nos alias fuse demonstrauimus. Egnatio fauere videtur Liuius *lib.* 28. scribens: *In ipsis quoque trepidatum nauibus, dum ne hostes cum suis irrumperent, trahuntq; scalas, oraque & anchoras.* Et apud Quintilianum legimus, *ora soluentibus*, quamuis nō ignorem, non deesse, qui vtrobiq; per *oram* interpretentur funem nauticum. De re hac lege etiam Rhodiginum *lib.* 27. *cap.* 7.

MARCELLI DONATI

IN FLAVIVM VOPISCVM DILV-CIDATIONES.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

... bus, quibus omnia festa & fieri debere scimus & dici, impletu ... lemnibus, vehiculo suo me, & iudiciali carpento præfectus Vr... is vir Illustris, ac præfata reuerentia nominandus Iunius Tiberianus accepit.

HILARIA quæ Romanis dicta sint festa & solemnia, non omnibus eadem sententia. Cœl. Rhodig. *lib.* 7. *c.* 16. scribit: *Hilaria vero festa erant, quibus læta omnia*, vt scribit Flauius Vopiscus, *& fieri consueuerant & dici celebrabantur*; Macrobio authore, *oct. iuo Kal. Aprilis, quando iam productiores sentiuntur dies.* Deo Pani credebantur sacra, quem vt omnium authorem coluit priscorum Vanitas. Io. Baptista Egnatius Hilaria & ipse Pani Deo dicata sacra seu Festa *in Annot.* tradit, in hoc Rhodig. consentiens. Verum hæc Rhodigini dicta bifariam peccant; Primo, quod Vopisco assignat dicta, quæ Pollionis sunt; Secundo, quod ex proxime dicendis manifestum euadet, Hilaria sacra non Panis, sed alterius deitatis fuisse. Turnebus Aduers. *lib.* 24. *cap.* 45. Martis sacra fuisse videtur affirmare. Verum illius sententia vitio Typographi transportar, & t, immutata, dum *matris* vel *Martis* legendum series verborum ostendit, sicque illius opinio licet prima facie videatur falsa, nihilominus re ipsa verissima existit. Quod enim

enim Hilaria matris Deum fuerint ſolemnia, conſtat ex ipſo Lampridio *in Alexandro* ſcribente, Alexandrum diebus feſtis faſcianum in menſa habuiſſe, inter quæ Hilaria matris Deum enumerat. Et Maximus Diui Dionyſii Græcus interpres Hilaria plura tum priuata tum publica enumerans, inter publica Romanorum Hilaria recenſet ἱλαρεία τῆς μητρὸς τῶν θεῶν. Ad hæc ipſemet Pollio *in Claudio*, Deæ matris ſacra celebrata nono Kalen. Aprilis Romæ tradit. Et Macrobius lib. Saturnal. c.21. *Simulatione*, inquit, *luctus peracta celebratur lætitiæ exordium ad octauum Kalen. Aprilis, quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore Sol diem longiorem nocte protendit.* Nec tamen Pollio Macrobio contrariatur, quod ille 9. & 8. Kal. Aprilis ſacra matris Deum celebrari dixerit. Nam Pollio de ſecundo die ſacrorum progredientium quo immolabantur victimæ loquitur, & ob id diem ſanguinis vocat, de qua re plura ibidem, hic vero de primo incipientium.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Adeo vt etiam Balliſtea pueri, & ſaltatiunculas in Aurelianum tales componerent.

DVplici, *L*, ſcribendum, non vno duntaxat, vt habet textus Germanicus, quo vtimur, voluit Egnatius, interpretatus quæ iacularentur in illum iocantes, ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Turnebus *libro Aduerſ.* 18. *cap.* 17. inquit: *Baliſtea cantica, quæ ſaltantur intelligo*; Nam βαλλίζειν hoc ſignificat. Ego Turnebo magis aſſentior, ſed & quod ſentio, addo; Vocem hanc ſcilicet ſignificare tripudium, hoc eſt, choream, & ſaltatiunculã, ad vocis ſeu ſoni concentum, à verbo Græcos βαλλίζω, quod eſt *tripudio*, vel βάλλω, quod eſt *iacio, vibro*, & Τιὸς quod eſt *ſonus*, ſeu *vox*, quod ſcilicet pueri ad cantum ſeu ſonum tripudiantes verſus illos modularẽtur. Ita βαλλισμὸς *tripudium*, ſeu *ſaltatio* quæ ad tympana crepitantia, vel ad Cymbala ſaltabatur, teſte Athenæo *libro* 8. quod ex recentioribus confirmat Rhodig. *lib.* 5. *cap.* 4. Vnde & hodie Itali & Hiſpani in vſum traxere vocem *Balare*, *Bailare*. Hinc & *Balliones* apud Latinos, non lenones à Plautino Ballione, quod ſenſit Rhodig.

lib. 13. *cap.* 2. seu tripudii magistros interpretari iure optimo posse arbitramur.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Arma tersa sint, ferramenta Samiata, calceamenta fortia.

Exacuta & mucronata interpretatus est Egnatius, *in Annot.* & Turnebus *Aduers.lib.*18.*cap.*17. samiata ferramenta explicat acuta & mucronata; vtrique innixi authoritati Nonii scribenti, veteres *Samium* pro acuto posuisse, & *Samiare* pro acuere, & quasi Samiæ testæ acumen inducere; nam Samias testas acutie præpolluisse constat ex Plinio scribente *lib.*35.*c.*12. Gallos Sacerdotes matris Deorum, castrari solitos testa vasis Samii, nec aliter citra perniciem, authoritate M. Cœlii. Nonnulli Samiata ferramenta exponunt ad nitorem fricata & tersa, authoritate Plinii scribentis *lib.* 35. *cap.*21. Lapidem Samium poliendo auro vtilem; Quam explicationem minime reiicere videtur Turnebus *lib.* 27. *cap.* 21. inquiens, Samarios, de quibus in inscriptione antiqua: SAMARIIS DORIPHORON, illos fuisse, qui ferramenta & arma ad nitorem fricabant, tergebantque. Verum quum antecedentia verba sint huiusmodi: *Arma tersa sint*, & statim subiungat *ferramenta Samiata*; non vtique Samiata arma in eundem sensum accipienda sunt; frustra enim inutilem repetitionem verborum Vopiscus apposuisset. Prior itaque magis recipienda expositio, quam quoque recepisse Didacum à Couarruuia lib. . . . non ignoramus.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Equum saginarium suum defricet.

Lampridius *in Heliogabalo* equi Saginarii meminit, quo in loco, non *saginarium* equum, sed *sagmarium* legendum contendit Turnebus *Aduers.lib.*24.*c.*8. hoc est, clitellarium, dosuarium, seu sarcinarium, à sagmate, id est, strato, cui onera ferenda aptantur, clitella scilicet, quam *basto* vulgo dicimus, quod pariter confirmat *lib.*30.*c.* 16. Quam sententiam ante ipsum Turnebum sequutus est Cœlius Rhodig. *lib.* 21. *cap.* 4.

cap. 14. Fateor ego authoritate Suidæ & Isidori, quæ dicuntur de equo sagmario & sagmate, vera esse; at mendum eo in loco Lampridii, nec in hoc Vopisci, minime esse. Quis enim quæso existimare iure poterit, in Senatulo illo muliebri, quem Semiamira Heliogabali mater mulier ambitiosissima instituit, statutum, vt matrona aliqua equo sarcinario seu sagmate strato per vrbem equitaret, & Aurelianum voluisse militem equum sarcinarium suum defricare? Addo, statim Vopiscum subdere; *mulum centuriatum comiter curet*, quem exponit Egnatius *in Annot.* quod singulis centuriis ad onera ferenda assignatus erat; quod & Turnebus, *lib. Aduers. 18. c. 19.* quoque confirmat, quo in sensu, & ager centuriatus dictus Festo *lib. 3.* qui à Romulo centenis ciuibus assignatus, hoc est, ducenta iugera. Si itaque ex publico mulus militibus ad ferenda impedimenta assignabatur, non ergo legendum *Equum sagmarium*, sed vti vtroque in loco communis habet lectio, *saginarium.* Ita autem appellatum puto à sagina, quod scilicet equis suis carne implendis & saginandis milites, equites scilicet, studerent, vt fortiores & pulchriores haberent in vsum belli, & præsertim pugnæ & prælii tempore, in quem sensum dixit Seruius *mulus saginarius*, & *mula saginaria.* Et verbo *sagino* pro *pinguem facio*, non semel vsus est Columel. nam *lib. 6. cap. 38.* habet: *Et herba viridis, nec tarde tamen arida fœni vice saginat iumenta*; Et ibidem *cap. 27.* inquit: *Hordeo saginandus equus.* Et Porcum saginatum appellauit Propertius lib. 4. Eleg. 1.

Parua saginati lustrabant compita Porci.

Ita & Patricii viri & Matronę equos saginarios appellauere, quibus per Vrbem superequitarent eadem de causa, quod scilicet illis impinguandis studerent, quodque maiori in pretio essent, qui carne & pinguedine plurima redundarent, & pulchriores essent, quod & nostris temporibus obseruatum quoque norunt omnes, vnde communi prouerbio dicunt, equi carnem quauis alia carius æstimari.

FLAVIUS

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO

Tunc enim Vlpius Crinitus publice, apud Byzantium, sedente Valeriano in thermis, egit gratias, dicens magnum de se iudicium habitum, quod eidem vicarium Aurelianum dedisset, quare statuit eum arrogare.

ADoptio, seu arrogatio, actus legitimus dicitur, per quẽ in alienam familiam quis recipitur, vt ait Modestinus, *l.1. de adopt. libro primo, D. tit septimo*, & Gellius *libro 5. cap. 19.* quaq; in locum liberorum extranei sumuntur, idque Theophilus addit in solatium eorum, qui liberos non habent. Hoc Aristoteles 2. *Politicor.* esse dixit θέσιν παίδων, vbi loquitur de legibus quibusdam, quas Thebanis Philolaus Corinthius scripserat de liberis adoptandis; in hoc enim actu filium alienum adsciscimus, cuius causam esse tradunt Imperatores *in l. 3. C. de adopt.* orbitatem liberorum. Nostra enim interest, si filios naturales non habemus, in eorum locum aliquos cooptare, vt habeamus successores certos. Sic Isocrates orat. 17. *Dignum est* (inquit) *lege succurrere, qua nobis adoptare filios licet, ac de nostris consulere rebus, reputantes apud nos, quod desertis nominibus, pucrorum loco sit lex huiusmodi; propter hanc enim agnati, ac nullo se sanguinis gradu respicientes magis inter se mutuo curantur.* Huius actus originem apud Romanos antiquissimam fuisse testatum reliquit Gellius loco citato, & quam plurima docent exempla. Cocceius Nerua Cæsar, Marcum Vlpium Traianum, quamuis extraneum, adoptauit, & in curia Cæsarem optauit, vt ait Xiphilinus ex Dione *in illius vita.* Sic Adrianus adoptatus à Traiano, ex eodem Xiphilino & Spartiano. Et Adrianus successorum sibi delegit Antonium, cui quum nulla virilis stirps fieret, Commodi filium adoptauit, adiuncto etiam M. Annio Vero, ex Xiphilino *in Adriano*, & Spartiano *in Vero.* Demumque mortuo Vero Cæsare, rursus adoptauit Adrianus Arrium Antoninum, qui postea *Pius* dictus est, ea tamen lege, vt idem sibi adoptaret Annium Verum & Marcum Antoninum, teste Spartiano *in Adriano*, & Capitolino *in Antonino Pio.* Iulius Cæsar adoptauit Octauium ex Actia nepo-

tem, tradente Dione *libro* 44. *&* 45 *Hist.* Octauianus adoptauit Lucium & Caium filios Agrippæ & sororis suæ, ex eodem Dione *libro quinquagesimoquarto*,.& hoc loco Vlpius Crinitus Aurelianum, quod & alii plures Rom. Principes fecere. Græcos quoque adoptasse sibi filios manifestum est ex Plutarcho *in vita Thesei*, dum ait, à Pandide Ægeum, ab Ægeo Theseum adoptatum. Et Platonis lex extat *libro nono de legibus*, vt qui plures liberos habeat, vno retento, non habentibus alios in adoptionem daret. Hebræi quoque adoptione vsi sunt, Iosephi testimonio *lib.* 1. *Antiq. Iud. cap.* 15. scribentis, Abrahamum adoptasse sibi in filium natum ex fratre suo Aaramo, & germanum vxoris suæ Saræ. Adoptabant etiam Hebræi sibi filias, vt Mardocheus Hester filiam fratris sui, *Hester cap.* 1. Qui mos & apud Ægyptios seruatus, exemplo filiæ Pharaonis, quæ adoptauit Mosem in filium, *Exod. c.* 2. Apud Longobardos quoque adoptandi mos inualuit, ex Paulo Diacono *libro sexto, de gestis Longobard. cap.* 15. Neque Franci adoptionis vsum ignorauerunt, tradente Trithemio *lib. Breuiar. Annal. Franc. in Rege* 52. Sigibertum, Regem Galliarum in Austrasia filium Dagoberti anno Domini 652. adoptasse Hildericum filium Grimualdi maioris domus, in filium, & regni successorem. Apud Assyrios etiam adoptandi vetustissimum fuisse morem tradit Berosus *libro* 5. & Diodorus Siculus *libro* 4. *Biblioth.* Idem confirmant, loquentes de 3. Rege Nino Babyloniæ, adoptiuos præferendos naturalibus esse, Adrianus Cæsar persuasum habuit, teste Xiphilino *ex Dione in eiusdem vita*; Et Plinius *Paneg. Traiani*, idem affirmat, forte ea ratione, quod præstantes viri solum in filios adoptabantur. Sic D. Ambrosius ad Simimum scribit: *Aut natura filios suscipimus, aut electione; natura casus est, in electione iudicium.* Sic Theodoricus Rex Gothorum adoptans in filium Regem Herulorum, *ex Cassiodoro lib.* 4. *Epist var.* 2. scribit, quod nõ est dignus adoptari, nisi qui fortissimus meretur agnosci, ignaui autem esse nesciũt, quos iudicia pepererunt; ii enim gratiam non de natura, sed de solis meritis habent, quando animi vinculo obligantur extranei. Quod pariter cõfirmare possumus ex Tac. *lib. Hist* 1. vbi

vbi Galbam cum Pisone de illius adoptione disserentem describit. Cuius oratio dignissima est, vt à quouis Principe legatur, atque memoriæ mandetur, cordique inferatur, vbi inter cætera inquit Galba; Non generari & nasci à Principibus fortuitum, nec vltra æstimatur adoptandi iudicium integrum, & si velis eligere, consensu monstratur. Idem quoque ex ipsomet Vopisco hoc in loco elicimus, vbi Vlpius Crinitus inquit: *Apud maiores nostros Valeriane Auguste, quod & familiæ meæ antiquum & proprium fuit, ab optimis quibusque in locum filiorum fortissimi viri electi sunt semper, vt vel senescentes familias, vel fœtus matrimoniis caducos substitutæ fœcunditatis prolis ornaret.*

Illud postremo adnotandum, Iurisperitos inter adoptionem & arrogationem differentiam statuere, quod adoptantur qui in aliena sunt potestate, patria scilicet, arrogantur vero qui sunt sui iuris, *ex Modest. l. 1. de adopt. in P.* §. 1. *eod. apud Iustinia.* Adoptio nihilominus apud scriptores Latinos accipitur absolute, & pro ipsa adoptione simplici, & pro arrogatione quoque ipsa, sicuti apud Iurisconsultos. Adoptio genus est sub se continens adoptionem specialem, & arrogationem, quod & ex hoc loco præsertim comprobari potest, nam Vopiscus de Aureliani adoptione ab Vlpio facta verba faciens, verbis arrogare, arrogationem, de arrogatione, in arrogando vtitur, postremo tamen inquit: *Adoptio vt solebat impleta.* Pro cuius declaratione illud quoque adnotandum, apud Romanos factam adoptionem seu arrogationem eorum, qui sui iuris erant, vel principis decreto, vti passim in iure ciuili, vel per populum, vt Gellius loco citato, vel lege Curiata in Comitiis arbitris Pontificibus, ex Tacito loco allegato, & Suetonio, vbi de adoptione Tiberii, & Cicerone in oratione *pro domo sua*, vel apud Prætorem magistratum, vel alium, penes quem esset legis actio, de qua re passim Iurisconsulti. Quin etiam & testamento, ex Suetonio scribente *in Tiberio, cap. 6.* illum adoptatum a M. Gallio Senatore. Lege autem actum in adoptione Aureliano ex textu ipso constat, vbi legimus dictum ab Vlpio Crinito ad Valerianum Imperatorem: *Iube igitur, vt lege agatur, sit[illegible]*

[illegible]

heres sacrorum, nominis, & bonorum, totiusque iuris Vlpio Crinito viro Consulari, ipse actu Crinite Iudex Consularis, Ex quibus & illud constare puto, adoptatum ab adoptante sumere denominationem consueuisse; Vnde Græci, teste Suida, adoptatum quod in alienam familiam transiret, ἐκποίητον, id est, à familia sua abalienatum dixere.

Verum obscurius illud certe, *heres sacrorum*. Nam quæso quæ bona sacra alicuius priuati dicenda propria, quum res sacræ in nullius bonis vnquam fuerunt? *ex l in tantum, §. sacræ res, de rerum diuisione, & § Nullius, Inst. eod. tit.* quod & Macrobius *libro 3. Saturnal. cap 3.* confirmat. Existimabam prima facie intelligendum de sacris Bonæ Deæ, quæ in domo Cõnsulis fiebant, testimonio Plutarchi *in Cicerone, & in Cesare*; nam adoptans Consularis, & Consularis adoptatus. Verum rem intimius perscrutatus, mutare sententiam coactus sum. Siquidem sciẽdum, res quasdam Romanis sacras dictas fuisse, quæ rite per Pontifices Deo cõsecratæ erant, veluti ædes sacræ, donaria, quæ ad Deorum ministeria dedicata sunt, quod ait Imper. §. *6. de rerum diuis.* Sic Trebatius: *Sacrum est*, inquit, *quicquid est quod Deorum habetur*, & Gallus Ælius apud Festum: *Sacrum*, inquit, *quodcunque modo & instituto Ciuitatis consecratum sit, siue ædes, siue ara, siue signum, siue locus, siue pecunia, siue quid aliud quod Diis dedicatum & consecratum sit. Hæ res publicæ sacræ, nullius priuati esse poterant. Sed erant aliæ res sacræ appellatæ, quæ & priuatæ erant cuiusque gentis, quibus paterfamilias Diis penatibus sacra faciens vtebatur*, quod constat ex Cic. *lib. 2. de Leg.* Emancipati autem liberi arbitratu suo sibi sacra constituebant. Hinc filiifamilias in sacris paternis esse dicuntur, *l. 2. C. de bonis, quæ liberis.* In sacris manere, *l. filiæ. 12. Cod. de collat. l. pen. C. de adopt.* In sacris parentum constituti, *l. vltima, C. de inoffi. testam. l. vlt. C. ad Tertull. l. vlt. C. de cur. fur.* In sacris positi, *l. in coniunctione, 20. C. de nuptiis.* In sacris retineri, *l. 3. C. de bo. mater.* Hinc adoptati, qui in alterius gentem transibant, in eius gentis sacra transire dicebantur, vt apud Val. Max. *lib. 7. cap. 7.* Et qui per emancipationem de familia demigrabant, à sacris paternis dimitti, & absolui dicebantur, *l. quidam 31. C. de fideicom. l. 1. C. de annal. except. l. de emanci-*

patis 13.*C. de legiti. hæred.* Sicuti autem res, quæ publice consecratæ erant, vere & proprie sacra dicebantur, ita minus proprie, si quis sibi sacrum constituisset, ita vt profanum appelletur, *l.6.§.2.D. de rerum diuis.* Ex his patet, quorum sacrorum hæredem dicat Vlpius Crinitus futurum Aurelianum sibi in filium adoptatum.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Et ego Domine Valeriane Imperator Auguste, ideo cuncta feci, ideo vulnera patienter excepi, ideo & Equos & Cantherios meos lassaui, vt mihi gratias ageret Respublica, & conscientia mea.

CAntherios scribendum, non *Canterios*, fine aspiratione, quod fecit Turnebus, nisi mendum in textu Typographi, docet vocis Græca deriuatio, nam κανθήλιος scribunt, non vtique *Cantherii* dicti, quod canterio testes equis adimi solcant, vt nonnulli commenti sunt testimonio Rhodigini *libro* 8.*c.*4. Cantherium rei rusticæ scriptores pedamentum, seu hastam, cui vites innituntur, vocauere, vti Columella *lib.* 4.*c.*12. Plinius *lib.*17.*c.*21. prope finem, a quo diminutiuum *Cantheriolum*, ex eodem Columella *lib.*11.*c.*3. Vitruuius *lib.* 4 Cantheria vocauit ligna, quæ in tectis à nobis *Cantherii* vulgo dicuntur. Inquit namque: *Et Cantherii prominentes ad extremam suggrundinationem, supra Cantherios templa.* At hoc in loco certe neutra significatio accommodari potest. Quadere dicamus, per Cantherios intelligendum esse equos castratos, qui enim integri sunt, generosiores euadunt, & proprie equi appellantur, econtra ignaui magis illi, quibus testes execti. Hinc quum quis lacessit ad pugnam, mox liquatur animo; *Cantherium in fossa*, dixere communi Adagio. *Erasm. Prouerb. Chiliad.*1.*Cent.*6.*c.*21. Varro *de agricult. lib.*2.*c.*7. *in fi.* de equis & equabus loquens inquit: *Dempto enim testiculi fiunt quietiores & ideo quod semine carent, ii Cantherii dicti, vt in porcis Matales gallo gallinaceus Capi.* Fest. Pomp. *li.*3. *Cantherius [illegible] ab Equo, quod Matalis a Verre, Capus a gallo, Veruex ab ariete.* A Cantherio *cantherinus* adiectiuum. Ita Plaut. *in Menæch. ibi* [illegible] *sine fores,*

Certe hæc mulier Cantherino ritu astans [illegible]

Namque equi stantes solent somniari, authoritate Plinii *lib.* 10. *cap* 42. Et Cantherii magis qui quod castrati sunt, somniculosi magis ob torporem videntur, & somniari pro delirare, & incongrua effutire, accipit Plautus hoc loco, & in Gurgulione scribit:

Non ego nunc inquiens, quos somnes somniat.

Cantherini hordei, hoc est, alendis equis conuenientis, meminit etiam Col. *lib.* 2. *c.* 9 Seneca de Catone verba faciens *episto.* 13. inquit: *Vehebatur hippoperis quidem impositis, vt secum vtilia portaret.* Quem locum interpretatus Plautinus interpres, cantherium pro vehiculo accipit, ridicula enarratione, quod Rhodig. loco allegato adnotauit. Nam paulo post Seneca seipsum interpretatur subdens: *O quantum erat seculi decus Catonem vno caballo esse contentum.* Gallios Cantherios dixit Plautus *in Aulularia*, viliores dicens:

Ego faxim, muli precio, qui superant equos,
Fient viliores Gallicis Cantheriis.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO:

Libet ipsius Senatusconsulti formam exponere, quo libros inspici clarissimorum iussit authoritas.

Mirum sane, quantum inter se Iurisconsulti digladientur in numero, speciebus, ordine, & præeminentia dignitatum tradendis, pluries meras nugas effutientes. Et inter cæteros Speculator *in prima parte, libro primo, particula prima, tit. de iurisd. omn. iud.* §. *iudicium igitur.* Cassaneus *septima parte Catal. Gloriæ mundi, quinta consideratione*; Ias. & Purp. *in l. prima, ff. de offic. eius*, & author libri qui inscribitur *Notitia Imperii.* Sed his omnibus longe melius doctissimus Alciatus *Dispunct. libro tertio, capite quarto.* Verum nos his omissis, quod ad presentem locum facit, tantum adnotamus, nempe *Clarissimos* proprie dictos Senatores, a quibus Senatusconsultum de inspiciendis libris Sibyllinis factum, tradens Vopiscus, *clarissimos* vocat. Constantinus *l. 2. C. de his, qui ven. ætat. impetr.* clarissimos viros Senatores appellat, cui accedit authoritas Vlp. tradētis *l. 8. ff. de Senator.* fœminā nuptam Senatori clarissimā esse, quod pariter habemus *l. 22.* § 1. *ad municip.*

Præterea Senatores clarissimos vocatos patet quoque ex *l. deferre. D. de adult. l. speciosas, D de verb. signif.* & *Nouell. 52.* & *alibi sæpissime.* Quod pariter confirmari potest ex Plinio *lib. 7. cap. 5.* scribente: *Vestilia C. Herdicii, ac postea Pomponii atque Orfiti clarissimorum virorum coniux quos Senatores fuisse constat.* Lampridius *in Alexandro Seuero* inquit: *Præfectis Prætorio suis Senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi essent, & dicerentur.* Non negauerim tamen, præter Senatores & alios quoque clarissimos appellatos. Ita Ambrosius *in Epist. ad Valent.* præfectum Vrbis clarissimum vocat; Et Seuerus *in l. 1. si ex fals. inst.* Proconsulem clarissimum appellat. Et dignitatem Consularem clarissimatum, *l. 2. C. de Dot.* Et Duces aliquando clarissimos dictos, colligere possumus ex Amm. Marcellino scribente *lib. 21.* sub Constantio neminem Ducum cum clarissimatu prouectum.

Nec minus ambigendum, Senatores quoque aliquando Illustres, aliquando & Spectabiles dictos, non semper Clarissimos. Nam Iulius Maternus *in principio sui Operis*, etiã Senatores vocat Superillustres, de qua re non multum mirandum. Namq; hosce titulos iure existimãdum ex arbitrio imperantium mutatos aliquando. Illud profecto suspiciendum, Iustinianum *in §. 1. Nouell. 71.* μεγαλοπρεπεστάτους ἰλλουστρίους, hoc est, *Magnificos Illustres* dixisse. Clarissimatus tradendi formulam habemus à Cassiodoro *lib. 6. var.* Veterum Clarissimos Senatores dici adeo manifestũ est, vt nullis probationibus indigeat probatione. Clarissimos vocatos & pueros & mulieres aliquando, Senatorios tamen, vt ego censeo, ex antiquis inscriptionibus seu Epitaphiis dignoscimus. Extat vna in via Ardeatina ad aquas Saluias in S. Anastasio, in qua legitur:

CÆCILIÆ VERISSIMÆ CLARISSIMÆ
ET FEMINÆ MEMORIÆ.

Altera est in via Cassia in suburbano D. Marii de Meliciis huiusmodi.

C. ANNIVS. FVNDANVS
CLARISSIMO PVERO. QVI VIXIT.
ANN. X. MENS. III.

FLAVIVS VOPISC. IN D. AVRELIANO.

Inter hæc fuit tetricus chlamyde coccinea, tunica galbina, braccis Gallicis ornatus, adiuncto sibi filio, quem Imperatorem in Gallia nuncupauerat, &c.

TVnicam Galbinam ita dictam inquiunt Ambrosius Calepinus, & Nicolaus Perottus à colore albo, & sublucido. Ego magis probarem à colore subluteo; Galbanum enim gummi species, cuius vsus frequens medicis & seplasiariis, lutei coloris est, cuius meminere Lucanus lib. 9.

Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant.

Et Plinius lib. 12. cap. 25. *Dat Galbanum Syria*, &c. à quo Galbano, seu Galbeo, vt ait Tranquillus *in eo*, quum diurna valetudine vteretur, Galba Imperator appellatus est, seu quod Galbano facibus illitis Hispaniæ oppidum diu frustra oppugnatum succenderit. Cassiodorus Galbam Imperatorem ita à colore lurido appellatum tradit, legunt alii, *lucido*. Est enim (inquit) Galbeus, vel Galbulus (vt alii legunt) passeris nomen luteis pennulis. Quæ Cassiodori opinio & nostræ fauet sententiæ; De qua aue Plinius *libro 30. cap.* 11. In Lexico Latino Græco legimus, Galbeum dici χλωρόν, hoc est, *flauum pallescentem*, qualem in segetem palea à viridi in flauum transeuntem conspicimus. Quo in sensu Plinius *libro 37. capite* 10. Chloritem lapidem herbacei coloris dixit. Sic Chlorion auis, eodem authore *libro decimo, capite* 29. totus luteus est. Sic Vegetius *in Veterinaria*, florem Eringii, ait esse Galbinei coloris. Sic Habentius Grammaticus Achatem lapidem Galbini coloris esse scripsit. His sic se habentibus, ego sane aliter atque cæteri, quos hactenus legerim, Martialis carmina interpretor *libro 3. Epigram.* 40. vbi de Zoilo inquit:

Iacet occupata Galbanatus in lecto.

Non enim (vt alii) *Galbanatum* interpretor effœminatum & mollem, sed potius colore subluteo infectum, quales esse solent, qui animi vel corporis aduersa valetudine laborant. Ita & *libro 1. Epigram.* 64. quum inquit: *Galbanos*, seu (vt alii) *Galbinos habet mores*, non expono (vt alii) molles, & effœminatos,

fœminatos, sed potius malos, & malignos, quales esse solent in illis, qui naturaliter colore subflauo, cum aliquali viroro præditi sunt; mores enim sequuntur temperaturam corporis, vti libello aureo docuit Galenus; tales autem mores inesse solent illi, cuius corpus bile flaua & porracea redundat. Huius coloris fuisse vestem, qua indutus erat Tetricus, non dubito, sicuti & chlamyde coccinea. Ad quod spectat illud Iuuenalis Saty. 2.

Cærulea indutus scutulata, aut galbana rasa.

Ioannes Baptista in suis adnotationibus adnotauit, à tunica galbina, *Gabano* vulgo dici exteriorem tunicam.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Vectigal ex Ægypto Vrbi Romæ Aurelianus Vitri, Chartæ, Lini, Stupæ, atque Anabolicas species æternas constituit.

TExtus quidam *Ambolicas* legunt, quasi dicat nauticas, nam ἄμβολα medium antennæ Græcis significat. Egnatius reponit in suis Annot. *Anatolicas*, hoc est, Orientales, namq; ἀνατολικός Orientalis dicitur. Turnebus lib. Aduers. 18. cap. *Embolicas* legendum putat, vt in sacro Codice embole legitur, & interpretatur *species embolicas*, species, quibus onustæ naues quotannis Romam mittebantur ex Ægypto, annuo vectigali. Embole tamen quid in sacris literis esse dicat Turnebus, nos ignorare fatemur, ἔμβολος certe Plutarcho rostrum nauis dicitur. Impressio Germanica habet *Anabolicas species*. Quæ lectio minime displicet, siue deriuemus à voce Græca ἀναβολῆς, quæ *scala* authoritate Suidæ dicitur, siue a dictione ἀναβολεύς qua significatur qui equum inscensuris adiumento est, ex Plutarcho *in vita Crassi*. Ita vt sensus sit, Aurelianum non solum vectigal æternum vitri, chartæ, lini, stupæ quæ ex Ægypto Romam veherentur imposuisse, sed & vniuersis aliis rebus, quæ in vrbem huiuscemodi [illegible] vectionis gratia importarentur, nam vulgo [illegible] scala [illegible] dicuntur, quæ in aliquem locum appellentes, ibidem merces [illegible] exonerantur, vel onerantur. Præterea [illegible] [illegible] ἀναβολεὺς pressus est, ita & [illegible]

[illegible]

ponendis erant qui præessent, ne vectigal defraudaretur, vnde species Anabolicæ dictæ. Possumus etiam deriuare hanc vocem *Anabolica* à verbo *ἀναβολαίω*, quod est *induo*, vnde & *ἀναβολαῖα* ornamenta & indumenta mulierum, vt sensus sit, æternum vectigal constitutum super indumenta, seu res indumentis inseruientes, quæ ex Ægypto Romam conueherentur. Sensum profecto genuinum esse existimo, qualisqualis sit vocis deriuatio; Aurelianum instituisse vectigal æternum rebus, quæ ex Ægypto Romam nauibus veherentur, namque paulo infra subdit Vopiscus: *Panibus vrbis Romæ vnciam de AEgyptio vectigali auxit.* Et rursus de illius epistola verba faciens: *Nihil mihi est magnificentius, quam quod additamento vnicæ omne annonarum vrbicarum genus iuui, quod vt esset perpetuum, Nauicularios Niliacos apud AEgyptum nouos, & Romæ Amnicos posui.* Quo in loco per Nauicularios intelligendum puto, nõ communi significatione pro nauclero, hoc est, nauis gubernatore, seu domino meritoriæ nauis, quo in significatu accepit Cic. *in Epist. & in 7. Verr.* & Nauiculatorem dixit quoq; *in orat. pro Lege Manilia.* Sed pro exactore vectigalis rerum, quæ naui onerantur. Sicuti enim Iurisconsulti *tot. tit. de Nauic. C. lib.* 11. accipiunt nauicularios, non solum pro nauium dominis, sed & pro his, qui accipiunt obuentiones & redditus omnes earum, ita haud mirum est vectigalia earundem onerariarum nauium vecturæ exigentem, naucletium seu nauiculatorem dici posse. Namque Ammonio & Hesychio nauclerus non solum nauis Dominus, sed & ædium locator dictus, sicuti & Naulũ pro hospitii precio, teste Cæl. Rhodig. *lib.* 15. *c.* 17. dictum. Et Vlpianus, *l. Mercedes*, 29. *de pet. hered.* naulum pro vectura nauium & iumentorum accepit, *nolo* vulgo dicimus. Et Vegetius *libro* 4. *de re mili.* Nauarchos, qui scilicet in classe singulis nauibus præsunt, Nauicularios etiam appellauit. Species autem accipit pro variis mercibus. Ita Ammianus Marcellinus *lib.* 27. de Lampadio Romæ præfecto: *Non ex solitis titulis parari iubebat impensas, & si ferrum quærebatur, aut plumbum, aut (æs) aut quicquam simile, apparitores immittebantur, qui velut ementes diuersas raperent species.*

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Idem concessit vt blacteas matronæ tunicas haberent, & cæteras vestes, quum antea coloreas habuissent, & vt multum oxypæderotinas.

BLacteas purpureas interpretandas manifestum est, à blatteis scilicet vermiculis, ex quibus floridissimus efficitur purpureus color, *Cremese* vulgo dicunt. Sic Sidonius in Panegyrico: *Pontus Castorea, Blattam Tyrus, AEra Corinthus.* Sic Cassiodorus in Epistolis: *Chamæleon, modo Prasina, modo Cyanea, modo Blattea varietate se commutat.* Eutropius scribit, Neronem solitum piscari rete, blatteis funibus annexo, Orosius purpureas dixit. Et Suetonius purpureas vocauit.

At quæ coloreæ fuerint tunicæ, non ita apertum. Turnebus Aduersariorum *lib.* 18. *cap.* 19. interpretatus est, cuiuslibet alterius coloris, præter purpureum. Valla *lib.* 6. *cap.* 33. coloreas explicat, ex lana non tincta, sed natiuo colore confectas vestes, & sic nigras, vel albas. Album enim & nigrum proprie colores dicuntur, cæteri vero medii ex horum participatione, & mixtura. Vtraque explanatio rationi consentanea, prior tamen iudicio nostro præferenda.

At quæ essent Oxypæderotinæ vestes, à nullo hactenus explicatum obseruaui. Nos talem nomenclaturæ rationem arbitramur. Apud Græcos ὀξύ plerumq; significat magnum & vehementem, & in compositione vim & acumen addit, quod Dionysius Lambinus *in Horatium* obseruauit, & Turnebus *Aduers. lib.* 11 *c.* 26. Pæderos vero gemmæ species est Opalum dicunt quoque, de qua Plinius *lib.* 37. *cap.* 6. de Opalis in hæc verba: *Est enim in iis carbunculi tenuior ignis & Amethysti fulgens purpura est, smaragdi virens more, & cuncta pariter incredibili mixtura lucentia. E t deinde hanc gemmam propter eximiam gratiam plerique appellauere Pæderota.* Ex quibus mihi videtur dici posse, quod sicuti in Opalo varii colores reperiuntur, ita & oxypæderotinas fuisse vestes dictas, quæ varii coloris essent, vulgo *mischie* dicimus, in eisque plures colores excellentes permixti essent; Ita vt purpureas à coloreis, scilicet coloratis distinxerit, hoc est, diuersorum colorum simplicium, has vero

vero oxypæderotinas à superius dictis omnibus, quod varicolores essent. Subiicimus, quod sicuti Opali speciem *pæderotum*, vocauere antiqui propter eximiam eius gratiam, & ob eandem causam Iaspidis genus Pæderotim quoque appellauere, *ex Plinio, libro eodem capite nono*, ita & huic nomini adiuncta particula *oxy*, excellentiam addens, oxypæderotinas vestes vocauerint, quæ in vnoquoque colorum genere valde splendidæ essent, & excellenter coloratæ, collucentes.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Facta erat ratio docha, cupparum, nau.um, & operum.

DOgæ legit Egnatius *in annotat.* at nullam interpretationem addit, sed corruptam lectionem tantum fatetur. Turnebus *Aduersariorum lib.* 18.*cap.*19. ait, se aliquando putasse legendum *do'iorum*, nam ad vocis vicinitatem accedit, & conuenit cum cuppis. Sed postea Dogæ vocem retinendam censet, quum in antiquo Lexico legerit, *Doga βύτλιν. Dogarius βυτλοποιός.* Huic Turnebi explanationi fauere videntur veteres glossæ, Dogas exponentes *βύτλεις*. Impressio Germanica habet *Dochæ*, non *Dogæ*, quæ lectio magis accommodata sensui videtur: nam *δοχαὶ* Græcis, quæ capacitati alicuius parata sunt, & capacitates ipsæ, vel mensuræ dictæ, quinimo *δοχεῖον* vas seu receptaculum significat, si priorem significationem sequamur, & si *cupposa docha* coniunctim legamus, erit sensus, factam rationem capacitatis cupparum, quibus contineri posset vinum perceptum ex vitibus plantatis, iussu Aureliani, & consertis in locis illis prius incultis, sicuti nauium, quibus Romam veheretur, & operum, quæ ad id munus necessaria essent, vt vinum populo Romano sine pretio diuideretur. Si autem vocem Dochæ à cupparum dictione seiungamus, Docham interpretabimur dolia seu vasa alia grandia in terram defodi solita. quibus vinum primum reconderetur. Vnde Vlpianus *lib.3.D.de trit. & vin.* tradit: *Non puto in doliis, verum vt vino le-*

Sato & dolia debeantur, maxime si depressa in cella vinaria fuerint, aut ea sint, quæ per magnitudinem difficile mouentur. Ita & Doliarium vas amplissimum & capacissimum, apud Caium, *l.35.§ penult.D.de contrahen.empt.* & Doliare vinum, *L. 1 final. D de per.& com.rei vēd.* dictumq; q adhuc in doliis est, nouum, scil. ad differentiā vini diffusi, hoc est, repurgati & defæcati, ex doliis in cupas, cados & amphoras diffusi, qui maioris pretii & suauior erat doliario. Vini doliarii meminit Cicero *in Bruto*, inquiens: *Non igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet.* Et doliaris vini vendendi legem Cato *in lib de re rust.cap.148.* exponit. Et *cap.147.* vinum doliare, vino pendenti opponit, hoc est, vuis nondum vindemia collectis. Ita Plaut. in Trinummo:

Tum vinum priusquam coactum est, pendet putridum.

Vini diffusi verba facit Horat.lib.1.Epist.5.

Vina bibes iterum Tauro diffusa.

Et Iuuenalis Sat.5.

Ipse capillato diffusum Consule potat.

Et rursus Horat.lib.2.Sat.2.

Et nisi mutatum parcit defundere vinum.

Et Cic.lib.2. de Finibus: *Quibus vinum defusum sit pleno Ornuphoro.* Huiusmodi quoque fuisse dictum vinum de Cupa, constat ex Cic. in Pison. *Panem & vinum à propala & de cupa.* Quæ omnia adnotauimus, vt demonstraremus, Dogas ideo Dochas dolia magna fuisse, in quibus vinum recenter vindemiatum colligeretur, cupas vero minora, in quibus depurgatum transfunderetur.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Ipsumq; primum donasse populo Romano Oraria, quibus vteretur populus ad fauorem.

ORaria, seu orarium, vocem infrequentem scriptoribus esse, nemo ambigit, ideo illius significatio satis obscura. Egnatius *in annotat.* inquit: *Oraria ad fauorem, quæ nunc emunctoria euentilandis hodieq; retinentur: nam oraria & ventilatoria significant.* Turnebus *lib. Aduers. 10.cap.21.* D. Hieronymi locum explicans huiusmodi: (*Alioqui ridiculum & plenum*

num dedecorum est, referto marsupio, quod sudarium orariumq; non habeas, gloriari) inquit: *Orarium multis videtur esse linteum, quo ori fauemus*, subdens ex Helychio, σιμικίνθια φακόλια, ζωνάρια, ὠράρια τῶν ἱερέων, ita ei est *semicinctum*, vt ex D. *Ambrosio de sancto Geruasio & Protasio scribente: Quanta oraria iactitantur? quam sententiam veriorem puto*. Hactenus Turnebus. Cælius Rhodig. *lib*. 19. *cap* 25. scribit: *Phossorium pro syndone reperias, orarium vocant Romani*. Hæ omnes explicationes mihi subobscuræ videntur, nec satis rem ipsam aperire. Quare ego per oraria puto intelligendum vittas, vulgo *bande*, quibus corpora cingere ab humero sursum, deorsum vero ad oppositum ileum solent, vel collo circumdare milites, vt cuius centuriæ seu legionis sint, dignoscatur, & sub quo Duce militent. Eisdem nostris temporibus tum viri tum mulieres mutuo se donant, tanquam amoris & beneuolentiæ signum fauorisque ergo gerunt. Vnde & communi appellatione *fauori* vocantur. Huiusmodi Aurelianum pop. Rom. donasse ad fauorem, inquit Vopiscus, vt ego interpretor, vt scilicet popularium animum in sui amorem alliceret, & popularem auram captaret. Oraria autem dicta existimo à similitudine, quam habent cum nauium seu anchorarum funibus, *oræ* dictæ: nam ex syndone lato multiplicibus flexuris inflexo fieri solent, capitibus nodo aliquo vel lemnisco colligatis. Quod autem funes nauticæ *oræ* appellentur, constat ex Quinctiliano scribente ad Tryphonem: *Permittamus, vela ventis oram soluentibus bene precemur*. Et Liuio *lib*. 28. tradente: *In ipsis quoq; trepidatum nauibus est, dum, ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas, pontesq; orasq; & ancoras*. Scio nonnullos interpretari Quinctiliani dicta, *soluere ora* pro *soluere a littore*, & apud Liuium contendere, legendum *lora*, non *ora*; sed quæso, quid nauibus cum loris conuenit? Et soluere nonne magis proprium funi, quam littori? Ab ora itaque orarium deriuare non inconuenit, tum ex similitudine dicta, tum etiam ex vsus conuenientia: nam & fune & orario circumdamus & circumligamus.

FLAVIVS VOPISCVS IN AVRELIANO.

Calceos mulleos, & cereos, & albos, & hederatios viris omnibus tulit, mulieribus reliquit.

FEstus Pompeius *lib.*11.tradit, calceos mulleos fuisse calceamentorum genus, quibus Albani Reges primum, deinde Patricii Romani vsi sunt, quod comprobat authoritate Catonis, *lib.de Origin.*7 vbi habet: *Qui magistratum curulem cœpisset, calceos mulleos ballucinatos, cæteri perones.* Nec non & authoritate Titinnii in Seciana: *Iam cum mulleu te ostendi[illegible] [illegible] biatu in calceos. Hos putant à millando, hoc est, suendo di[illegible].* Hæc Festus. Nos tamen, quum nullibi apud Latinos Græcosve scriptores *millare* pro *suere* obseruemus, ridiculam hanc interpretationem arbitramur, nec huius loci explanationi accommodandam. Quamobrem aliam in lucem re[illegible] [illegible]mus. Coloratos profecto mulleos calceos fuisse non dubitandum, sed quo colore, non ita facile, quum *albos* recenseatur, *cereos*, & *hederatios*, qui scilicet ceræ vel hederæ colores imitantur. Nonnulli a mullo pisce calceos mulleos dictos arbitrati sunt, qui purpurei coloris est, seu purpureos intelligendos. Mullum piscem Romæ Triglium vocant, voce fere Græca τρίγλα, nostrates vulgo *Barbum* appellant, quæ vulgaris appellatio rationi consentanea est, quum barbatus oculata fide dignoscatur, &, teste Plinio, piscis hic barba gemina insigniatur inferiori labro. Hinc a Cic. *in Paradox.* Barbatulus & Barbatus, a Varrone *lib.* 3. *de re rust.* dictus est. Verum quum multa sint purpuram magis referentia, præter piscem mullum, non possum ego credere, calceos mulleos ob id appellatos, sed alia de causa. Quam vt facilius assequamur, præmittendum, pisces huiusmodi priscis Romanis magno in pretio fuisse, quum referat Suetonius *in Tiberio. cap.* 34. tres pisces mullos triginta millibus nummum venisse. Et Plinius *lib.*8 *cap.*17. Asinium celerem virum Consularem Claudii Cæsaris temporibus mullum vnum octo millibus nummorum emisse. Seneca *Epist.* [illegible] *ad Lucilium* scribit: *Tiberius Cæsar missum sibi mullum, quem in macellum deferri & venundari iussisset, Amici (inquit) omnia me fallent.*

fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius; vltra spem illi coniectura processit, ambo licitati sunt, vicit Octauius, & ingentem consequutus est inter suos gloriam, quum quinq; sestertiis emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, nec Apicius emerat. Cur autem adeo ingenti pretio mulli emerentur antiquitus, nobis vero vili & communi pretio copiosissimi habeantur, causam puto, præter pecuniarum ingentes cumulos, quibus Romani totius orbis domini affluebant, quod non cuiusuis generis mulli maximo essent in pretio, sed duntaxat illi, qui ingentis ponderis & inusitati reperiebantur, quod rarissimi erant illis & à nostris quoque temporibus. Pisces enim parui mulli sunt natura, quoniam bilibres & trilibres rarissimi, qui si quandoque tales reperiebantur temporibus priscis, ingenti pretio emebantur, vt diximus. Quod comprobare facile possumus ex ipsomet Plinio, scribente loco citato: *Maxima est copia mullis, sicut magnitudo modica, vt hic piscis raro duarum librarum pondus excedat.* Vnde Iuuenalis Satyra 4.

—— Mullum sex millibus emit
Aequantem sane paribus sestertia libris,

Id est (vt inquit Merula) pendentem libras sex, pro numero sestertiorum; nam mille nummos sestertius valebat. Et rursus:

Nolo mihi ponas rhombum, mullumq; bilibrem.

Et Horatius lib. 7. Serm. Satyr. 2. *Laudas insane trilibrem mullum?* Licinius Mutianus, teste Plinio *lib. 9. cap.* 18. prodidit, mullum octoginta librarum in mari rubro captum. Ad hæc adnotanda, quæ à Seneca scribuntur *lib. 3. Quæstionum*, qui castigans Romanorum luxuriam ait: *Parum recens mullus, nisi qui in conuiuæ manibus moritur, vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes morte luctante spiritus vertit, alios necant in garo, & condiunt viuos: Ad hoc fastigium peruenere ventres delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem palpitantemq; viderint: Ad mortem mulli concurritur, nihil mullo moriente formosius, non sunt ad popinam dentibus, & ventre & ore contenti oculus quoque gulosi sunt.* In eandem sententiam Plinius loco iam dicto inquit

quit

quit: *Mullum ex ira tem versicolori quadam & ... tate spectatos pro eres ... narrant, rubentium ... pliui mutatione pallescentem, vt ... vitro spectetur ...* Ex quibus, si per mulleos calceos purpureos non intelligamus, varicolores vel mixti coloris dicendi, quod ... *schi* appellant, quæ interpretatio mihi magis placet ... Nam quum vox *purpureus* elegans & communis ... apud Latinos, cur non dixisset *purpureos*, sicuti ... Vopiscus? Et si per similitudinem explicare voluisset, cur ad mulli colorem recurrit, cum tot alia purpureum colorem referentia sint? Qua de re quum mixtum multis coloribus exprimere voluisset, dixit *mulleos*, id est, versicolores ... causa, quam supra mox retulimus. In arcu C.Marii ... inscriptionis obseruatum fuit, calceos puniceos ... triumphantium fuisse; Legimus enim ibi:

VICTOR VESTE TRIVMPHALI
CALCEIS PVNICEIS.

FLAVIVS VOPISCVS IN TACITO.

In eadem oratione cauit, vti quis argento publice priuatimque ... miscuisset, si quis auro argentum, si quis æri plumbum, capitale ... cum bonorum proscriptione.

ROmanis ex probo argento nummos seu pecuniam per initia cusos, ex Plinio constat, *lib.33. cap 3.* vbi tamen ... sam, quod Liuius Drusus in Tribunatu plebis octauam partem æris argento miscuit primus, inde cepit argenti puritas corrumpi. Et eodem libro inquit: *Miscuit denario Triumuir Antonius ferrum, miscuit æri falsæ monetæ, quam ... fuum 84. libro ...* Quo loco docet Budæus *lib 3 de asse* legendum ... *miscentur æra*, & recte. Libripens seu magister probandi nummos vocatur Iurisperitis Zygostates, *Iuliania C.de ponder lib. 1. & 2 eod. tit. in C. Theod.* Inde Zygostaticum munus, *in l. 1 de ... vrb. Alexand. in C. Theod. & in C. Iustinian.* Xiphilinus ex Dione in Antonino Caracalla scriptum reliquit; *Antoninus Caracalla quum in ceteris omnibus ... adulterinum erat, nam pro argento aurato, quod ... dares, plumbum*

bum inargentatum, & æs inauratum parabat. Cæsar in primo Consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit, si Suetonio credimus *in illius vita, cap* 54. Quamuis Plinius *lib.33.cap.3.* scribat, primo introitu vrbis in ciuili bello suo ex ærario protulisse laterum aureorum 26.millia, & in numerato pondo 300. nil de supposito ære tradens inaurato. Hippius Atheniensis, quum pecunia egeret, nummum Atheniensium fecit improbum, & ad se eorum argentum constituto pretio adferri iussit, & postea figuratam pecuniam nouo charactere ex eo argento dedit, vt narrat Aristoteles *2.Oeconom.* Quare oportuit, vt publicæ vtilitati consuleretur, & legè animaduerteretur in eos, qui nummos adulterinos cuderent, vel expenderent. Vnde, tradit Plinius, legem latam à Mario Gratidiano, vt ludus, id est, schola Romæ institueretur probandi numismatis, vt ægre fallere possent adulteratores nummi. Igitur ars facta denarios probandi tam iucunda lege plebi, vt Mario Gratidiano vicatim totas statuas dicauerit, mirumque, in hac artium sola vitia discuntur, & falsum denarii spectatur exemplar, pluribusque veris denariis adulterinus emitur. Et lege Cornelia cauetur, eum, qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos conflauerit, falsi crimine teneri, ex Vlp. *in l. Corn. l.9. ad l. Corn. de fal. in P.* Tenetur & l. Iulia *peculatus*, qui in aurum argenti æris ve publici quid indiderit, vel immiscuerit, & vt quid cudatur, immisceatur, fecerit sciens, dolo malo, quo id peius fiat. Adulteratur materia tincturis, quæ imitantur veri metalli colorem, minuitur rasione. Authoritas cudendi sine licentia Principis vsurpata, etiam punienda in proba materia & in improba, & qui hanc vsurparit, si liber, ad bestias dari, si seruus, supremo supplicio affici debeat, ex Vlp. *l. quicunq., l.8. eo.* Constantinus Cæsar eos, qui nummos falsa fusione formauerint, flammarum exustionibus vult mancipari, eorumque bona fisco Cæsareo addici, *ex l.1. & 2. de fals. mon. C.* Extat tamen alia constitutio Constantini, quæ pœnam pro discretione sexus & conditionis delinquentium statuit, *l.2. de fals. mon. lib.9. Cod. Theod. tit.21.* Valent. Theod.

& Arcad. falsæ monetæ reos maiestatis crimine, & [illegible] teneri statuerunt, *l. falsæ monetæ, 8. de fals. monet. cod.* [illegible] bent etiam Cæsares Valent. Val. & Gratian. *l. soluta,* [illegible], quicquid ex auro hominum priuatorum in moneta [illegible] cis inueniretur figuratum, largitionibus vindicari imperatoriis.

Fuit & capitalis pœna statuta in Cheimistas, quos [illegible] rarios dicit Constantinus, qui, vt ipse loquitur, ma[illegible] pecuniam non minus criminose, quam crebre separato argento ab ære purgabant, *l. comperimus, l. 5. de fals.* [illegible] *9 Cod. tit. 21.* Sanxit idem Constantinus *l. 1.* si qui [illegible] lum, *lib. 9. C. Theod. tit. 22.* maiori vel minori pretio [illegible] tem pecuniam eiusdem ponderis, quam statuerit Princeps, item eos, qui mensuram circuli exterioris [illegible] vel minuerint quantitatem, quive figuratum [illegible] dultera imitatione in vendendo suppo[s]uerint, capite puniri, aut flammis tradi, aut alia pœna mortifera affici. [illegible] Orientalium apud Constant. Harmenopulum *lib. 6.* [illegible] *iuris, tit.* 14. huiusmodi: *Qui adulterinam monetam* [illegible] *ipsis, & qui eis in ea re ministerium exhibuerunt, manus* [illegible] *tur.* Lex Longobardorum à Rotario Rege lata, [illegible] similis legitur, *lib. de legib. 1. Longobard. tit. de iis qui fals.* [illegible] *fec.* l. 1. & 2. *Si quis aurum sine iussione Regis figurauerit, aut* [illegible] *tam confinxerit, manus ei incidatur.* Idipsum firma[illegible] Carolus Magnus *titul. de falsa moneta.* Et lege W[illegible] rum: *Si seruus circumcidisset, rasisset, vel adulterasset solidum* [illegible] *tera manus amputabatur, si ingenuus, diues, mediam* [illegible] *tem fisco deberet si sine bonis, in seruitutem a Rege daretur* [illegible] *gerit Rex,* l. 2. de falsar. metall. lib 8. C. W[illegible] ctio Const[illegible] Iustiniani. C. C. l. 1 *si* [illegible] *mercandi causa transtulerit, aut vetitum* [illegible] lib. 9. C. Theod. tit. [illegible]. *Ne liceat alicui emere, vel vetitum* [illegible] *eam in vsu publico constitutam pretium* [illegible] Placuit deinque, vt si quis [illegible] qui in vsu publico probaretur, apud aliquem [illegible] fuisset inuentum [illegible] facultatibus vindicaretur. In oppositum tamen [illegible]

[illegible]

lib.33.c.3. scribit: Pecuniam, quam Victoriatam appellabant, impune ex Illyrico Romam mercis loco aduectam. Aufrerius *in decis. 162. Capel. Tolos.* docet, pœna falsæ monetæ non tam teneri authores, quam qui eam expendant.

Non solum autem Romani legislatores, sed & alii falsam monetam detestati sunt. Sic Demosthenes contra Timocrat. ait, Solonem statuisse, non minus seuere à iudicibus summis esse plectendum, qui leges corrupisset, & adulterinas induxisset, quam qui numismata adulterasset. Idem circa finem orationis in Leptinem inquit: *Miror eos, qui monetam adulterant, apud vos capite multari Athenienses, illis vero, qui totam ciuitatem adulterinam & infidam reddunt, dicendi fieri potestatem.* Laertius in vita Diogenis scribit: *Diogenes Cynicus cognominatus festimensarij filius Synopæus fuit, ambo quum deprehensi fuissent de ciuili moneta æs adulterasse exilio damnati sunt.* Aryandes Ægypti Prætor Darium, qui ex purissimo auro monetam cuderat, imitatus, & ipse ex purissimo argento fecit, cuius rei insimulatus, morte affectus, teste Herodoto *in Melpomene, seu lib.4.* Eadem de causa animaduersum in Perennium apud Herodianum. Non solum autem legislatores memorati monetam falsam seu nummos adulterinos appellant, sed ita Cic. *lib.3. de Offic.* inquiens: *Si sapiens adulterinos nummos acceperit, imprudens pro bonis.* Cæl. Rhodig. *lib.10. antiq. lect. cap.2.* ait, Cybdela vocari numismata oblæsa & adulterata. Græci χαράκτας appellant monetarios, & falsos monetarios παραχαράκτας. Ex quo sciendum, monetarios dici, qui in moneta publica operantur, ex *l.6. §.1. D. ad legem Iul. pecul. & l.2. C. qui ex caus. ser. pro præ. libert & l.6. C. de dignita. lib.12.* Ita & vocantur à Vopisco *in Aureliano*, vbi etiam ait, eos felicissimum bellum duce Imperatore Aureliano excitasse; quos tandem subiugans inauditis affecit suppliciis. Suidas inquit: μονητάριοι οἱ περὶ τὸ νόμισμα τεχνῖται, quod quam diuersum sit a communi appellatione, nemo ignorat, quum vocentur vulgo *Monetarij*, qui falsam monetam operantur. Quamuis Egnatius *in annotat.* aliter, sed perperam senserit, monetarios interpretatus textores vestium, & lanam ducentes, cui iure Turnebus *libro Aduers. 18. cap.17.*

Suidæ authoritatem opponit. D.Hieronymus in vita Antonii Eremitæ tradit, falsæ monetæ authores, ne ipso strepitu deprehendantur, ad eum vsum in eremis antra sibi parasse, & furtiuæ falsæque monetæ officinas. Quæ omnia eo libérius adnotare libuit, vt qui publicã curam gerũt, oculis non conniuentibus sibi inuigilandum sciant, ne fraus in re pecuniaria fiat. Quod munus Reipublicæ Romanæ temporibus præstantissimis viris olim iniunctum, ex historica lectione obseruamus. Namque triumuiros cudendæ monetæ præficiebant, quorum fit mentio apud Pomponium *l.2.de orig.iur.*§.16.Et meminit Cicero 7.*Epist.famil.ad Trebatium*, de Treuiris Gallis iocans: *Treuiros audio capitales esse, mallem auro, argento, ære essent.* Et 3.de Legib.*Aes, argentum, aurum publice signato.* Namque in quamplurimis numismatibus antiquis legimus nomen vnius vel plurium monetalis Triumuiri, cum huiuscemodi literis, A.A.A.F.F.id est, *æris, auri, argenti flati ferendi*, & in nonnullis ex illis etiam insigne eorum malleum insculptum obseruamus. A Liuio hos triumuiros mensatios vocari quidam putant, sed perperam (vt ego existimo) namque Triumuiros mensarios publicas rationes & pecunias attigisse tantum & tractasse, ex eodem Liuio coniicimus, non autem fabricandæ monetæ præfuisse; nam *lib.*23. L.Posthumio & T.Sempronio Coss. scribit, quod Romæ propter penuriam argenti Triumuiri mensarii ratione Minutii Trib.pleb.facti, L.Æmilius, qui Consul Censorque fuerat, & M.Attilius Regulus, qui bis Consul fuerat, & L.Scribonius Libo, qui tum Tribunus plebis erat. Clarius autem id patet ex eiusdem dictis, *lib.*26. vbi habet: *Aeris signati quina millia in singulos patresfamilias relinquamus, cæterum omne aurum, argentum, æs signatum ad Triumuiros mensarios extemplo deferamus.* Et paulo post subdit: *Pro se quisq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine inecto, vt prima inter primos nomina sua vel in publicis tabulis esse, vt nec Triumuiri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent.* Si itaque æs, argentum & aurum signatum accipiebant mensarii, non ergo signandis illis præfuisse dicendum. Alciatus *lib.*4 *Dispunct.cap.*22.docet, in recipiendo [illegible]

Argen-

Argentarios, Mensarios, Numularios, Campsores, Trapezitas, Collybistas idem esse & significare. Addamus nos ex Vlpiano in l. 7. *Sicuti argentarius & nummularius idem sunt, ita ad nummularios spectasse pecuniam probare vel improbare*, ex l. 39. D. de solut.

Postremo addamus, quod ærosa pecunia dicta subærata, quæ aurea vel argentea videtur, & habet in se æris plurimum, Græcis χαλκρίνας Sic Plinius *lib.* 34. *cap.* 1. ærosum lapidem dixit. & aurum ærosum. *lib.* 33 *cap.* 35 id est, cui æris vena inest. Et Festus *lib* 1. scribit Cyprum Insulam ærosam veteres appellasse, quod in ea plurimum æris nascatur. Hinc male Alciatus *lib. Dispunct.* 2. *cap.* 25. *in l. creditor*, 102. *de solut.* pro ærosa ἔργον reposuit, id est, mercedem vel collationem pecuniæ, vice cuiusdam tributi inditam. Quod vt facilius percipi possit, libet legis verba subnectere à Scrbidio Scæuola prolata: *Creditor obligatam à debitore pecuniam, vt alia die accepturus distulit, mox pecunia, qua illa Respublica vtebatur, quasi ærosa iussu Principis sublata est. Respondi, detrimentum creditoris non esse.* Male sane in textu scriptum legitur *herosa*; quum *ærosa* scribendum sit. Quod forte Alciato animaduertendi in eum fuit causa.

FLAVIVS VOPISCVS IN TACITO.

Diuorum templum fieri iussit, in quo essent statuæ Principum bonorum, ita vt iisdem natalibus suis, & parilibus, & Kalendis Ianuariis, & votis libamina ponerentur.

PAlilia nonnulli legendum putant, inter quos Festus Pompeius *libro* 14. à Pale Dea, & Propertius libro 4. Eleg. 4.

Vrbi festus erat, dixere palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Et Ouid. lib. 14. Metamorph.

——— *Festisq; palilibus vrbis*
Mœnia conduntur.

Et lib. 2. Eleg. 6. Tibullus:

At madidus Baccho sua festa Palilia pastor
Concinet.

Idem quoque confirmant Censorinus *lib.1.de die natali* & Eusebius *de temporibus*, & inter recen[illegible]iores [illegible] in suis Comment.in Suetonium, *in Caligula c.16* & [illegible] *perij Comment.* De Pale Dea Ouid.meminit 4 Fast.

Sylvicolam tepido lacte precare Palem.

Et rursus:

Alma Pales faueas pastorum sacra canenti.

Et iterum:

Pastorum domina grandia liba Pale.

Et Virg.lib.3.Georg.

Te quoq; magna Pales.

Quam Pastoream appellat Lucius Florus *gestorum Rom.lib.1. cap.20.*in bello Salentino. Quibus omnibus non obstantibus, Mario Victorino placet dici *Parilia*,non *Palilia*, non a Pale Dea, sed quod eo tempore animalia,sata, arboresque & herbæ parturiant. Addimus nos, ita & die 12.Kalend. Maii, quo die vrbis Romæ iacta sunt fundamenta, parilia celebrata, quasi quod ea die Romulus eam pepererit, ex Seruio *in tertium Georgicorum.* Et Caligula primum sui Imperii diem *parilia* vocari voluit, veluti argumentum rursus conditæ vrbis, teste Suetonio *in eo, cap.16.* Hanc quoque sententiam approbauit Athenæus *lib.8.* παρίλια vocans, quod & Vopiscus eodem hoc in loco facit,& Cicero *ad Attic.*Parilia dixit diem festum, quo vrbs Roma condita est. Inter recentiores vir doctissimus Cælius Rhodig. *lib.5 c 4.* scribit de Ballismo saltatione: *Cuiusmodi Parilibus fieret Roma,quæ mox Romæ adijci cepere, ciuitatis Fortunæ templum statuente Adriano.* De Kalendarum Ian.& dierum natalium festis alias fuse in nostris hisce dilucidationibus pertractauimus, ad quæ loca lectorem relegamus.

FLAVIVS

FLAVIVS VOPISCVS IN TACITO.

Cornelium Tacitum scriptorem historiæ Augustæ, quod parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iussit, & ne lectorum incuria deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitus in Euicis Archiis iussit, & in bibliothecis poni, &c.

MEndosum textum esse, contendit Egnatius *in annot.* & legendum putat, *in publicis archiuis.* Cæteri ne verbum quidem, quod sciam, quo subobscuro loco lucem afferant. Ego separandam puto literam *e* à *vicis*, & legendum *è vicis Archiis*, ita vt sensus sit, qui ex infra dicẽdis palam fiet. ἀρχεῖον Græci dixere proprie Curiam, Palatium, Regiam, & forum iudiciale, & ex Plutarcho & Xenophõte *in castris Pretorium.* Archia quoque dicta publica tabularia, Græcis *Carthophilatia*, posterioribus Latinis *Archiuia*, in quibus scilicet publicæ scripturæ adseruantur, dicente Suida, ἀρχεῖα ἐνθ' οἱ δημόσιοι χάρται ἀπόκεινται καὶ χαρτοφυλάκια, de quo Archiuio Iurisconsulti, *l. moris, § nonnunquam, D. de pœn.* & apud Iustinian. *Nouell.* 15. §. παρὰ τάξεις, vbi καὶ εἶναί τι παρ' αὐτοῖς ἀρχεῖον. Iulianus vertit *scrinium.* Sic Nouell. 74. ἀποτιθέσθω χαρτίον ἐν τῷ ἐκκλησίας ἀρχείῳ. Præterea & illud sciendum, olim vrbem Romam in plures vicos distributam; vicus autem ex pluribus domibus cohærentibus & ædificiis connexis constitutus, teste Varrone. Cic. pro Milone: *Nullum in vrbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus.* Fuit Romæ vicus Cyprius, vicus Africus, & vicus Sceleratus, de quo Ouid. Fast. 6.

Certa fides facti, dictus sceleratus ab illa
Vicus.

Fuit & vicus vnguentarius è regione fori Romani, de quo Horat. 2 Epist. 1.

Deferar in vicum vendentem thus & odores.

Fuit & vicus Æmilianus, cuius meminit Suetonius *in Claudio, cap.* 18. qui, teste Rufino, fuit in regione septima viæ latæ. Fuerunt & alii. Hodiernis temporibus Roma quatuordecim vicis seu regionibus partitur, vulgo *Rioni* dicuntur,

Latina voce *regione* corrupta, quorum rectores *Caporioni* dicti, sunt autem appellatæ *Monti*, cuius insignium tres montes, *Colonna* quæ habet columnam, *Treio* tres ensis, *S.Eustachio*, crucifixum inter duo cornua, *Ponte* pontem, *Regola* ceruum, *Ripa* rotam, *Transteuere* caput Leonis, *Campidoglio* caput Draconis, *Parione* Griffum, *Pigna* pineam, *Campo Marzo* Lunam, *S Angelo* Angelum, *Burgo* arcem magnam in cuius summitate Leo. Vicos itaque antiquitus singulos particulares archiuos habuisse & proprios existimandum, in quibus scripturæ ad vnumquemque illorum spectantes exscriberentur, & scriptæ adseruarentur; in his itaque Taciti historiæ libros transcribi decies singulo anno statuit Tacitus Imperator, atque in bibliothecis reponi. *In archiis* itaque *è vicis*, hoc est, *in archiis vici cuiuscunque*, legendum. Quod si etiam legimus, *in ciuicis archiis*, idem erit quoque sensus; *ciuicos*, inquam, ad differentiam publicorum, in quibus totius vrbis scripturæ fiebant & adseruabantur. Sicuti enim Neapolis vrbis familiæ diuisæ sunt per partes illas, quas vulgo *seggi* vocant, in quorum singulo particulares familiæ continentur, & horum vnusquisque particulares habet scripturas, quæ in propriis archiis repositæ conseruantur, ita & Romæ antiquitus factum non inconueniens, vt scilicet singuli vici propria haberent archiuia. Siue itaque legamus *è vicis*, siue *ciuicis*, vtraque lectio conueniens existimanda.

FLAVIVS VOPISCVS IN TACITO.

Seruos vrbanos omnes manumisit vtriusq; sexus, intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur.

HOc loco Vopiscus legis Caniniæ tantum meminit, quæ tamen *Furia* vel *Fusia Caninia* dicta fuit, quia à P. Furio Camillo & C. Caninio Gallo Coss. anno 752. lata fuit, Augusti Imperatoris temporibus, & ea cautum, ne testamento ex tribus seruis plures, quam duos manumittere liceret, ex decem quinque tantum, scilicet dimidiam partem.

tem, ex triginta tertiam partem, hoc est, decem, ex centum quartam partem, hoc est, vigintiquinque à centum, vsque ad quingentos quintam partem, & vltra ex quouis numero non plus quam centum, idque ne ciuitas repleretur sordidis hominibus. Huius legis meminere Iulius Paulus *lib.* 4. *recep. sent. c.* 14 *Vlp. tit.* 1. *Theoph. in* §. 1. *de lege Fus. Caius lib.* 1. *Inst. tit.* 2. *Cic. in* 3 *in Verr. act.* Hæc autem lex fuit sublata à Iustiniano speciali tit. qui habetur *lib.* 7. *Cod.* tanquam Iuri inuida & iniqua, ad fauorem libertatis.

At duæ in hac re non contemnendæ insurgunt difficultates, quarum prima est, quod à nonnullis hanc legem *Fusiam Caniniam*, ab aliis *Furiam* dictam obseruamus. Cui sic satisfaciendum putamus, quod antiqui, sicuti Valerios & *Valesios* nuncuparunt, ita & Furios *Fusios* dixere, cuius rei testis est Liuius *per initia lib.* 3. ita scribens: *Furios Fusios scripsere quidam, id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quorum nominum est, putet.* Altera difficultas est, quod manifestum fit ex locis citatis, Legem Fusiam Caniniam tantum respicere manumissiones, quæ testamentis fiebant, at hoc loco Vopiscus verba facit de manumissione facta à Tacito Imperatore viuente sine testamento. Cui obiectioni ita responderi posse existimamus, quod Tacitus legum obseruantissimus, quamuis sciret, sibi lege licere, dum vitam traduceret, quot vellet seruos manumittere, nihilominus intra centum se continuit, ne videretur legem transire Fusiam Caniniam, quæ testantibus vltra centum seruos manumittendi facultatem adimebat.

FLAVIVS VOPISCVS IN TACITO.

Nec vnquam noctem intermisit, qua non aliquid vel scriberet, vel legeret, præter posterum Kalendarum diem.

KAlendas aliquando obseruamus absolute scribi à Latinis authoribus, aliquando vero cum additione *primæ, secundæ, tertiæ, quintæ*, & tunc dici putantur, præsertim à Iurisconsultis pro vno, duobus, tribus, & quinque mensibus.

Ita Celsus, l.liber, 59. §.si ita, de hæred. instit. *Titius si intra tertias Kalendas nauis ex Asia venerit hæres esto*. Et Vlpianus *l.1 §. si qui, D de verb. oblig.* ait: *Si ita interrogatus intra Kalendas quintas responderit, Dabo Idibus, non obligabitur.* In eodem significatu accepit Martialis lib.1.

Atq; intra puto septimas Kalendas,
Mortes hæc tibi quattuor dederunt.

Nihilominus & Cato *lib. de re rustica*, primas Kalendas dixit, pro primo die cuiusque mensis; hinc *tertio Kalendas*, *quarto Kalendas*, pro aliis diebus prioris mensis, communi significatione accipi, nemo ignorat. Kalendis quoque additum reperimus mensis nomen, vti *Kalendis Ianuarij*, pro primo anni die, teste Plutarcho *in Problemat.* quod eo die primi Consules Regibus exactis creati sunt; vnde etiam constitutum, vt Consules deinceps omnes eo die magistratum inirent, quod tamen semper postea minime obseruatum, authoritate Liuii, *lib.* 8. vbi scribit, L. Æmilium Mamercinum, & C. Plautium Consules Kalendis Quinctilibus magistratum iniisse. Ita & Tribunos milit. Consulari potestate Kalendis Octobribus magistratum accepisse, tradit idem Liuius *lib* 5 & rursus *eodem libro*, alios Kalendis Quinctilib. Sed ad id vnde digressi sumus reuertentes, dicimus, Kalendas Ianuarias diem festum ac religiosum fuisse, necnon & solemnem strenis dandis & recipiendis, teste Suetonio in *Augusto*, *cap.* 1. & *in Tiberio*, *cap.* 33. & *in Caligula*, *cap.* 42. & Dione Cassio, *lib.* 57. Et Kalendas Ianuarias supplicio funestare nefas erat, testimonio Macrobii *lib.1. cap.* 10. Vnde Suetonius Tiberii Imperatoris sæuitiam detestatus, *cap.* 61. *in illo*, tradit, ineunte anno nouo animaduersum in quosdam. Eisdem Kalendis Ianuariis in acta Imperatoris iurabatur, ex Dione *lib.* 57. & post Kalen. Ian. die 3. pro salute Principis vota suscipi solita, scribit Plutarchus *in Cicerone*. & Caius *in l. si calumnietur*, 233. *de verborum significat.* Quamuis postea Kalendæ Martii primus dies anni habitus, in quo ignem nouum Vestæ aris incendebant, & eisdem persoluebantur mercedes magistris, quas completus annus deberi fecerat. Eisdem quoque comitia auspicabantur, & vecti-

galia locabantur, si Macrobio credimus hæc scribenti *lib. 1. Saturnal cap 12.* Eisdem quoque munera missa, & strenæ datæ, vnde illud apud Pomponium, l. sed si, 31. §. si erit, D. de donat. inter vir. & vxor. *Si vir munus immodicum Kalendis Martiis. aut natali die dedisset, donatio est.* Et Suetonius in Vespasiano, cap. 14. *Kalendis Martii apophoreta fœminis dabant.* Tibul. libro 3.

Martis Romani festæ venere Kalendæ,
Exoriens nostris huic fuit annus auis.
Et vaga tunc certa disc urrunt vndique pompa,
Perque vias vrbis munera, perque domos.

Plautus in milite glorioso:

Da mihi vir Kalendis, quæ mittam quum Martiæ venerint.

Et Tibul. libro 4.

Sulpicia est tibi culta tuis Mars magne Kalendis,
Spectatum è cœlo, si sapis ipse veni.

Et Horatius . . . .

Martiis cœlebs quid agam Kalendis?

Et Iouenal.

Munera fœmineis tractat secreta Kalendis.

Eisdem Kalendis Martii pensionis agrorum præstari solitas, patet *ex l. defuncta 58. D. de vsufruct. & l. 3. 19. C. Theod. de exactio.* Fuere & Kalendæ Quintiles, seu Iuliæ, celebres, eo quod dies illa erat solemnis migrandi ex habitatione conducta, vel prædiis conductis, *ex l. qui balneum, nona, ff. qui pot. in pign. hab.* Qui balneum ex Kalendis proximis conduxerat, pactus erat, vt homo Eros pignori esset locatori, donec mercedes soluerentur. Idem ante Kalendas Iulias eundem Erotem pignori dedit alii ob pecuniam creditam; Et paulo post: *Licet eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur,* id est, ante proximas Kalendas Iulias. Idem *in l cum in plures, 60 ff. locati, & l cum ab eodem, 41. de contrah. emp. l. cum precario. 12. D. de preca.* Vnde Martialis Epigram. 82. lib. 12.

O Iuliarum dedecus Kalendarum,
Vidi Vacerra, sarcinas tuas vidi,
Quæ non retentas pensione pro bina,

Portabat vxor.

Cicero episto. 11. ad Quintum Fratrem: *Domus tibi ad Lucum Pisonis Luciniana conducta est; sed vt spero paucis mensibus post Kalendas Quintiles in tuam commigrabis.* Ita Tiberius ex Suetonio in illo, cap. 35. *Senatori latum clauum ademit, quem cognouisset sub Kalendis Iulii demigrasse in hortos, quo vilius post diem ædes in Vrbe conduceret.* Hæc omnia recensere libuit, vt textus sensum genuinum indagare possemus. Verum quum ex serie verborum dignoscatur, nullo præmemoratorum modo, Kalendas à Vopisco acceptas hoc in loco, tum ex eo quoq;, quod absolute Kalendarum diem posterum dixit. Ob id aliam interpretationem venari cogimur. Quumq; apud Suetonium *in Augusto capite* 35. legerim ab Augusto decretum, nę plusquam bis in mense legitimus Senatus ageretur, Kalendis scilicet & Idibus, in eam veni sententiam, Tacitum postero die Kalendarum cuiusque mensis à lectione & scriptione vacasse, vt animum & corpus Senatoriis laboribus fessos recrearet, sed cur non idem fecisset & die postero Idibus, non videbam. Qua de re postremo in eam profectus sum sententiam, quam mox subiiciam, tanquam textus sensui magis accommodatam. Solebant antiqui Romani singulis mensium Kalendis pecunias fœnori dare, & exigere quoque à debitoribus, quibus fœnori ante pecunias dedissent. Quod ostendit Horatius Saty. 3. lib. 1.

Odisti, & fugis vt Rissonem debitor æris,
Qui nisi cum tristes misero venere Kalendæ,
Mercedem aut nummos vnde, vnde extricat amaras,
Porrecto iugulo historias captiuus vt audit.

Et rursus libro Epod. 2. Ode 2.

Hæc vbi loquutus fœnerator Alphius,
Iamiam futurus rusticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Quærit Kalendis ponere.

Et Martialis 8. Epigram.

Superbia densis pateat nummis,
Centum explicetur pagina Kalendarum.

Et Ouid.lib.2.de remed.Amor.

Qui puteal, Ianumque timent, celeresque Kalendas,
Torqueat hunc æris mutua summa sui.

Quum enim menstrua esset vsura, quod qui tabulas conficerent, menstruas pene rationes in eas transferrent, vt ait Cic. *pro Q. Rab.* solebant debitores Kalendarum diem execrari, quod fuse docet Plutarchus *in lib. cui tit. Non esse fœnerandum*, inquiens: *Dies Kalendarum etsi sacratissimi existant, execrandos tamen ab vsurariis reddi.* Quod pariter ex lure sc. probatur. Paulus in formula stipulationis vsurarũ inquit: *Lucius Titius scripsit me accepisse à P. Mænio quindecim mutua numerata mihi de domo sua, & hæc quindecim proba recte dari Kalendis futuris stipulatus est P. Mænius spopondi ego Lucius Titius, &c.* Hinc Kalendarium dictus Codex in quo ratio describebatur pecuniarum fœnori collocatarum. Seneca lib.13. Epist. *Diuitem illum putas, quia in omnibus Prouinciis erat, quia magnus ei Kalendarii liber voluitur.* Et Kalendariis præpositus, qui illius curam gerebat, *in l. pen. ff. de re. cred.* pro fœnerandis, exigendisque pecuniis. Meminit & Papinianus, *l. fin. §. item rescripserunt*, curatoris Kalendarii Reipub. & Kalendarium exercere legimus, *l. vxorem*, 41 *§. Legauerat. D. de leg.* 3. Hinc Kalendario destinatæ pecuniæ, id est, fœnerationi, *l.* 62. *D. de leg.* 3. Ita Kalendario conuersa pecunia, id est, fœnerationi tradita, *l.* 39. *§. negligentia, D. de admin. tut.* Sic accipitur Kalendarii nomen *in l. vlt. D. de peculio, l. 6. D. de inst. vel subst. l. 3. C. de comp. nsat. l. vlt. D. de muner. & hon.* & alibi persæpe apud Iurisconsultos. Quum itaque Tacitus, optimus Imperator, auaritiæ ac cupiditatis notam subterfugere vellet, quamuis lectioni & scriptioni quotidie sine intermissione incumberet, nihilominus postero die Kalendarum hæc munia intermittebat, nõ alia de causa, (vt ipse reor) nisi quod nolebat ab aliquo dici, quod lectioni & scriptioni eo tempore vacaret, vt rationes dati & exacti Kalendarum die antecedenti perpenderet. Optabat enim, & omni ratione curabat non solum criminis culpam, sed etiam suspicionem effugere. Illud præterea non reticendum, quod Kalendis omnibus fiebant sacrificia, vnde illud Virgil. *Eglo.* 10. in Bucol.

Bis senos cui nostra dies altaria fumant.

Quamob-

Quamobrem forte Tacitus in honorem ac reuerentiam peractorum sacrificiorum à scribendi & legendi munere vacabat etiam die subsequenti.

FLAVIVS VOPISCVS IN FLORIANO.

Tantum illud dico, Senatores omnes ea esse lætitia elatos, vt domibus suis omnes albas hostias cæderent, imagines frequenter aperirent, albati sederent.

IN Larario, seu domus sacratio, Romanos Patricios Deorum & præclarissimorum imagines habuisse, alibi fuse demonstrauimus, vnde forte quis arbitrari posset, Vopisci sententiam esse, Senatores in publica lætitia Lararia aperuisse, ac imagines Deorum ostendisse, præsertim quum subdat albatos sedisse, & albas hostias cædisse. Nihilominus quum imaginibus Deorum adiectiuum non adiunxerit, ego potius arbitror eum loquutum de imaginibus maiorum, quos Senatorii viri in atriis seruare solebant ad nobilitatis natalia demonstranda, easdemque (vt testis est Polybius *lib.6.*) festis diebus apertis armariis ligneis, in quibus asseruabantur, in domus atrio exornasse, atque etiam in domesticorum funere extulisse. Cic. *in Verrem*, scribit esse ius ponendi imagines ad memoriam posteritatemque prodendam. Et in orat. pro Rab. *Delectat* (inquit) *imago ipsa ad posteritatis memoriam prodita*, & in orat. pro Plancio: *Non dubitas quin omnes, qui fauent nobilitati, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te AEdilem fecerint.* Et in Pisonem: *Obrepsisti ad honores commendatione fumosarum imaginum.* Et pro Sulla: *Si quæris qui sint Romæ regnum occupare conati, ex domesticis imaginibus, inuenies*, Intelligens M. Manlium Capitolinum, qui ideo de saxo deturbatus est. Hoc idem indicat Liuius quum dicit: *Ancum Martium nobilem vna imagine Numæ.* Item: *Appium Claudium honoratissimæ imaginis ad posteros.* Et Iuuenal. Saty. 6.

Stemmata quid faciunt? quid prodest Pontice longo,
Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus
Maiorum.

Et iterum alibi:

Atria Pisonum stabant cum stemmate toto.

Martialis vero . . . . . .

Tota licet veteres exornent vndique cera

Atria.

Et Horatius:

Famæ seruit ineptus,

Qui stupet in titulis, & imaginibus.

Sicuti itaque imagines huiusmodi nobilitatem & antiquitatem familiæ demonstrabant, ita qui eisdem carebant, noui homines dicebantur. Suetonius in Vespasiano cap... *Flauia gens obscura, & sine imaginibus.* Et Cice. de se ipso homine nouo, in Rullum dixit ad Populum: *Quemadmodum quum petebam, nulli me vrbis authores generis mei commendarunt, sic si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.* Ob id apud Plinium *lib.33.cap.2.* legimus, Messalam Oratorem graui oratione prohibuisse inseri gētī suæ Læuinorum alienam imaginem. Et Messala senior indignatus, quum Scipionis Africani transisset atrium, vidissetque, adoptione testamentaria Salutionis (hoc enim ei fuerat cognomen) Africanorum dedecore notam irrepentem Scipionum nomini. Has imagines cereas fuisse constat, pictas tamen, & coloratas, quod ex Martialis & Iuuenalis locis citatis supra manifestum fit. Et ex Ouidio in epistola Laodamiæ ad Protesilaum:

Quæ referat vultus est mihi cera tuos.

Sed clarius ex Plinio scribente loco præallegato: *Apud maiores in atriis imagines erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra, aut marmora, expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, vt essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat, populus.* Hæ autem imagines non integri totius corporis effigies erant à capite ad pedes, membris omnibus & lineamentis conformatæ, sed humerorum tenus oris simulachrum effingebant; Quod inter recentiores docuit Turnebus *Aduersariorum lib.26. cap 3.* & ex vetustioribus Polybius *lib. 6.* scribens huius generis imagines ita effictas, vt magnitudine quam simillimæ apparerent, reliquo corporis trunco. Harum vsum multiplicem fuisse apud scriptores reperio, nempe ad nobilitatem testandam, quod superius ample

ple probarum. Præterea & ad successorum animos ad auitas virtutes imitandas excitamentum quoddam erant. Vnde Valerius Maximus de Torquato Silani patre scripsit in hæc verba: *Videbat se in eo atrio cõsedisse, in quo illius imperiosi Torquati seueritate conspicua imago posita erat, prudentissimoque viro succurrebat effigies maiorum suorũ cum titulis suis, ideirco in prima ædium parte poni solere, vt eorum virtutes posteri non solum legerent sed etiam imitarentur.* De hac re plura apud Tiraquellum *in Commentar. is de nobil tate cap.20, num.150.* Tacitus *lib. Annal.2.* de Libone Druso Scriboniano: *Proauum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti coniux fuerat, consobrinos Cæsares, plenam imaginibus domum ostentat.* Alter quoque vsus erat harum imaginum, vt scilicet in funere gentilium portarentur, quod iam ex Plinio ostendimus; & confirmatur ex Cicerone *in 2. de Oratore*, vbi habet: *Quum casu funere efferretur anus Iunia, tum Crassus: Brute quid sedes? quid illam anum patri nunciare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides?* Et Tacitus *in calce lib.3 Annal.* de funere eiusdem Iuniæ Catone auunculo genitæ C. Cassii vxoris M Bruti sororis, verba faciés inquit: *Viginti clarissimarũ familiarũ imagines antelatæ sunt, sed præfulgebant Cassius, atq; Brutus, eo ipso quod effigies eorũ non visebantur.*

Postremo has imagines summo studio cõseruauerunt, ac coluerunt. Narrat enim eo ipso, quem supra commemorauimus loco, Polybius, festis diebus apertis armariis illas exornasse, si Consulares, aut cum imperio fuissent, prætextis, si Censorii, purpureis vestibus, si Triumphales, auro intextis, addamus etiam coronatas, vt colligimus ex Cic. orat. *pro Muræna*, scribente: *Domum ne se verteret? vt eam imaginem clarissimi patris sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videret.* Hæc ita se habent: his, Vopisci sententia clara satis redditur, quæ prima facie obscura nimis videtur, & est huiusmodi, Quod Senatores in publica lætitia, quod lætarentur pristinam authoritatem sibi redditam, in suis domibus hostias albas cæderent, albati sederent, ac imagines frequenter aperirent, hoc est, reclusis armariis imaginum, eas conspiciendas ornarent, quod festis diebus fieri solebat.

FLAVIVS

FLAVIVS VOPISCVS IN PROBO.

Triumphauit de Germanis & Blemyis.

BLemyi inter populos Africæ recenſentur à Ptolemæo *lib. Geograph.* 4. & inter Æthiopes connumerantur. Quod pariter facit Plinius *lib.* 5. *c.* 8. Ammianus Marcellinus *lib.* 14. vbi de Saracenorum moribus inquit: *Initium ab Aſſyriis ad Nili cataractas porrigitur, & confinia Blemyarum.* At quod idem Plinius ibidem de Blemyis ſcribit, & Gellius quoque videtur affirmare ex veterum Græcorum authorum ſententia, ipſis ſcilicet capita abeſſe; ore & oculis pectori affixis, vel humeris, vt Gellius, ex hoc loco falſum deprehenditur; namque ſi Probus Imperator de monſtruoſis adeo populis triumphaſſet, non tantam ille laudem, nec rem tanti momenti adeo ieiune deſcripſiſſet hoc loco, & infra *in Firmo*, vbi illum cum Blemyis ſocietatem tenuiſſe ſcribit. Excuſandus tamen Plinius, qui ex aliena ſententia, non ſua, id protulerit, addita voce *traduntur.* Puto tamen, quod de Blemyis tradit Plinius, magna ex parte falſum, ſed non omnino; nam exiſtimo breuiſſimo collo fuiſſe, ita vt in pectore oculos habere viderentur & os, quum caput thoraci veluti iunctum eſſet, nam quod in aliquo certe admirandi eſſent, me mouet eiuſdem Vopiſci authoritas, cuius hæc ſunt verba in Probo: *Blemyas etiam ſubegit, quorum captiuos Romam tranſmiſit, qui mirabilem ſui viſum ſtupente Populo Romano præbuerunt.*

FLAVIVS VOPISCVS IN PROBO.

Omnium gentium Drungos, vſque ad quinquagenos homines ante triumphum duxit.

QVum in huius loci lectionem incidiſſem, fateor me vocis nouitate hæſiſſe, dumque pro illius intelligentia antiquorum & recentiorum ſcripta peruoluerem, reperi Turnebum *Aduerſ. lib.* 24. *cap.* 25. Vegetii locum *lib.* 3. *de re militari, cap.* 16. enarrantem, pauca de hac re ſcripſiſſe. Locus Vegetii eſt huiuſmodi: *Scire Dux debet, contra quos drungos, hoc eſt, globos hoſtium, quos equites oporteat ponere*, vnde colligit vocis

vocis similitudine hoc in loco per *Drungos* globos intelle-xisse, præsertimq; ex eo, quod tradit, Probum omnium gentium Drungos vsque ad quinquagenos homines ante Triumphum duxisse, quæ interpretatio haud displiceret, præsertim quum obseruauerim, à Græcis Δρόγγμα *manipulum* dici, vnde forte corrupta dictione *Drungi* dici. At certe rectius Drungos exponemus *Duces*, præsertim, si verum esse receperimus, quod idem Turnebus tradit, se in nonnullis libris legisse *Drungarius classis*, *Drungarius bigæ*, apud Imperatores Constantinopolitanos, quod scilicet Ductor vel Dux significare videtur. At certe libenter legissem, à docto viro libros citari, & librorum locos, vbi hæc obseruarit, quum mihi quamuis diligentissime perquirenti, id hactenus reperire haud contigerit.

FLAVIVS VOPISCVS IN SATVRNINO.

Omnes certe Lymphiones cuiuscunque artis videntur, & habentur.

QVæ fuerint Lymphiones, & quid pro illis sit intelligendum, varii varia scripsere. Egnatius *in suis annotat.* sarcagentes & curiosos innuere Vopiscum opinatus est, vel *diuinaculos* interpretandum, qui Græca voce .... dicuntur. Huic accedit Turnebi expositio *lib.* 30. *cap.* 20. *Aduers.* qui existimat, vt Græce νυμφῶνες & νυμφῶνες appellantur antra & specus Nympharum, vbi Deabus illis res diuina fiebat, sed & Thalami, sic Lympheones vocari Latine mutata litera, vt pro Nympha *Lympha* dicit Latinus, sicque per translationem Lympheones accipiendum pro officinis ac sacrariis artium, vel pro thalamis, seu quod cuique arti fuisset sua curia & sua sacra, ex cuiusque artis collegiis. Alii *Linteones* legendum cōtendunt, cuius generis multa sunt artificia. Sunt & qui *Lymphiones* explicent omnes eos, qui artes tractant, quæ aqua egent. Hæ sunt omnes huius vocis expositiones, quas mihi hactenus legere contigit. Prior Egnatii expositio cæteris magis arrideret, nam antecedentibus & subsequentibus maxime accommodatur & connectitur, ni esset penitus arbitraria, & quia vocis deriuationem nullam habet aominationem-

nexam. Secunda eiuſdem minus textus antecedentis & ſubſequentis ſeriei conuenit, nec video, cur diuinaculos, vel officinas ſacrorum, & alia huiuſmodi inſolito verbo deſcribere voluerit Vopiſcus. Sed nec Linteones ſingulares artifices voce vniuerſali cuiuſcunque artis aptari poſſunt. Eadem de cauſa, nec poſtrema explanatio recipienda, quum aquæ inſtrumenta non omnibus artibus ſint neceſſaria; Quis enim dicet, aquam vitrum conflantibus neceſſariam? cuius artis paulo antea meminerat. Quamobrem, quum mihi ipſi ſatisfacere non poſſet vlla prædictarum interpretationum, cœpi mecum cogitare, an alium intellectum huic voci rationi conſonum dare poſſem; reque ipſa exacte, quantum in me fuit, perpenſa, in eam veni ſententiam, quod vera lectio eſſet *Phylopones*, hoc eſt, induſtrioſi, ac laboris amici. Verum vt plerumque fit impreſſorum vitio, vno vel altero loco per initia vocis permutata litera, vice *Phylopones* reſtitutum à quopiam vitium dignoſcente, *Lympheones*. Quod autem hæc lectio genuina ſit cenſenda, illud potiſſimum ſuadet, quod miro quodam modo ſententiæ priorum & ſubſequentium verborum congruat; verborum ſeriem ſubdimus, vt veritas innoteſcat: *Ciuitas opulenta, diues, fœcunda, in qua nemo viuat ocioſus. Alii vitrum conflant, ab aliis charta conficitur, omnes certe Phylopones cuiuſcunque artis & videntur & habentur. Podagroſi quid agant habent, cæci quid agant habent, cæteri quid faciant, ne chiragrici quidem apud eos ocioſi viuunt.* Profecto hæc omnia Ægyptiorum induſtriam, ac diligentiam, ac ad labores in artibus propenſionem demonſtrant. Quare mihi videtur, vel bona fide deierare poſſe, hanc veram eſſe lectionem, quæ mendum & difficultatem omnem adimit.

FLAVIVS VOPISCVS IN SATVRNINO.

Calices tibi alaſſontes verſicolores tranſmiſi.

CViuſmodi ſint calices allaſſontes, à nemine vidi declaratum. Hos Ægyptios fuiſſe non dubitamus, quum ex ea regione, Seruiano Cōſule, ab Hadriano fuerint tranſmiſſi. Ægyptios autē calicēs vitreos extitiſſe, docet Cœl. Rhod.

 libr

lib. & cap. 27. Excellentes autem vitri conflatores ibidem reperiri, ex verbis eiusdem Epistolæ Hadriani colligimus. Hos vero vocauit *Allassontes*, verbo à Græcis dictionibus composito, nempe ἀλλοῖος, quod est, *varius, & diuersus*, & participio ὄντες, à verbo εἰμι, hoc est, *existentes*, ita quod Ægyptii calices huius generis, quoad materiam vniformes essent, vitrei inquam, varii vero, quo ad figuram spectat, vnde Allassontes. Et etiam quo ad colorem; diuersorum enim colorum particula illa statim subsequens *versicolores* indicat.

FLAVIVS VOPISCVS IN PROCVLO.

Nam quum in quodam conuiuio ad latrunculos luderetur, atque ipse decies imperator exisset.

QVis latrunculorum ludus fuerit antiquis, non omnibus eadem sententia. Turnebus *Aduersariorum libro* 27. scribit: *Ludus autem latronum erat, vt duos concolores, vnum discolorem includerent, & perimerent*, quod à viro doctissimo sobrie nimis, nec forte veritati consentaneum dictum. Huiusque assertionis habuisse puto Ouidium authorem *lib.* 3. *de arte amandi*, quum ait:

Cautaque non stulte latronum præmia ludat,
Vnus cum gemino calculus hoste perit.
Bellatorque suo pensus sine compare bellet,
AEmulus inceptum sæpe recurrat opus.

Alii latronum seu latrunculorum ludum existimant illum, in quo ludimus sexdecim scrupis gemina acie vtrinq; distinctis in tabula lusoria 64. taleolis distincta, nouem lineis ex vnaquaque parte se mutuo intersecantibus, in quibus scrupis duo sunt Reges inuicem contendentes, duæ Reginæ, quatuor Equites, quatuor Satellites, totidem Centuriones, & sexdecim pedites, vulgo *Gioco de Scachi* nobis dicitur. Cui sententiæ fauere videtur nomenclatura ipsius ludi, namque latrones antiquitus vocari conductitii milites ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, quod *inseruire* significat, quod scilicet mercede in bello seruiebant, vel quod (vt ait Varro *de lingua Latina libro* 6.) appellatos tradat a latere latrones, vt qui circa lateri assiste-

assisterent Regi in bello; ad quod pertinet illud Plauti in milite glorioso:

Nam Rex Seleucus me opere orauit maximo,
Vt sibi latrones cogerem & conscriberem.

Et alibi:

Qui apud Regem in latrocinio fuisti. stipendium acceptitasti.

Et Ennius: *Fortunasque, quas cœperunt latrones inter se memorare.* Latronum diminutiuum est *latrunculi*, qua voce etiam appellati calculi superius dicti. Ita eos vocauit Seneca *Epist. ad Lucillium lib.* 18. *Epist.* 106. Latrones nuncupauere, tum Ouidius loco citato, tum Martialis *lib.* 14. *cap.* 2. vbi pulchre hunc ludum describit lib. 14. cap. 2.

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles, & hostis erit.

Alexander ab Alexandro *lib. Genialium* 3. *c.* 21. ita scribit: *Ludus calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & Latrones dicti. Hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alii milites, alii hostes. Horum lusus erat, vt turmis instructis, veluti qui congredi acie parant, hinc inde sub hostium imagine procederent, at præscripto fine, quoad quisque progredi debeat, ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus.* Ex quibus videtur elici posse sensus verborum Vopisci, nempe Proculum, veluti ioco Imperatorem factum, quum in conuiuio latrunculis ludens, decies Imperator exisset. Namque Calculus, cui *Rex* seu *Imperator* nomen, pugnam non amittit, nisi ab aduersariis ita claudatur, vt se amplius loco mouere nequeat. Et Proculus Rex seu Imperator in ludo decies exiens, id est, non circumuentus ita ab oppositis latrunculis, quin euaderet, omen illi ad Imperium fecit, quod ex sequentibus manifestum fit.

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Rosis Mediolanensibus & triclinia & cubicula strauit.

NOn alibi memini me legisse Mediolanenses rosas celebres. Siquidem Plinius libro 21. cap. 4. vbi de rosarum excellentia ex professo tractat, inquit: *Genera eius nostri fecere celeberrima Prænestinam, & Campanam, addidere alii Milesiam,*

cuius sit ardentissimus color, non excedentis duodena folia, proximam ei Tarchiniam minus rubentem, mox Alabandicam viliorem, albicantibus foliis, vilissimam vero plurimis, sed minutissimis Spineolam. Et postea, Cyrenis odoratissimam nasci. Omitto enim omnes, quas sine odore commemorat. Cic. in Verrem: *Puluinus perlucidus Mytilensi rosa farctus.* In Pæsto oppido Lucaniæ celebres nasci rosas testatum reliquit Virgilius 4. Georg. inquiens:

Biferique rosaria Pæsti.

Et Ouid. 2. de Ponto:

Calthaque Pæstanas vincat odore rosas.

Rosarum Babylonicarum meminit Galenus lib. illi attributo *de Dynamidiis*.

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Quicunque ostiatim cupit noscere, legat etiam Fuluium Asprianum, vsque ad tædium, gestorum eius vniuersa dicentem.

HOstiatim alii perperam scribunt, nam aduerbium ab *ostio*, non *hoste*, & metaphorice dicitur de his, qui minutissime rem aliquam perquirunt mendicantis instar, & panis frustula per singula ostia perquirentis. Hac voce vsus est Cic. *in Verrem*, inquiens: *Nolite expectare dum ego hoc crimen agam ostiatim*, hoc est, nominatim, ac singulatim. Et rursus: *Vno imperio ostiatim totum oppidum compilarit.* Et Quintilianus dixit: *Neque sectanda singula, & velut ostiatim pulsanda.* Quamobrem iniuria affirmant quidam hac dictione minus Latine & eleganter vsum Vopiscum.

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Nam & Neurobaten, qui velut in ventis cothurnatus ferretur, exhibuit Toichobaten, qui per parietem vrso eluso cucurrit.

IN *neruis* non *in ventis* legendum censuit Turnebus acutissimus *libro* 11. *cap.* 25. vt sensus sit, Carinum exhibuisse veluti mirabile valde, qui velut neruis, hoc est, minutis funiculis, non iustis funibus cothurnatus ferretur. Subdens quod si quis *in ventis* legendum contenderit, immutandum

vocem *Neurobaten*, & scribendum *Anemobaten*, hoc est, qui velut ventos scandat, & quum ipse nomenclaturę huius causam reticeat, eam ego existimo, quod ἄνεμος Græcis est *ventus*, & βατὸς *peruius* significat. Sed ego non video, cur & prior communisque lectio non sit retinenda, *Neurobaten* scilicet, hoc est, qui neruis & viribus peruius velut in ventis esset; nam νευρόω Græcis significat, quod Latine sonat, *vires & neruos addo*. Sicuti & *Tachobiten* vocat ibidem Vopiscus, qui peruius per murum cucurrit; nam τοῖχος murus Gręcis est. Nec illud prætermittendum, hoc in eodem textu, itidem eundem Turnebum fateri, se non intelligere quid sibi velint verba illa: *Vt rete Flauo & pallio aurato*; vel vt alii legunt, *rete Flauie pallio*. Quod viro alioquin perspicacissimo condonandum. Nam mendosum textum habuit; legendum enim iuxta Germanicam lectionem, & recte, *si auiae pallio*, quę pulchre cum superioribus connecti, vbi de matris tunica, & patris lacerna, quis aperte non videt?

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Item & centum Salpistas vno crepitu concinentes, & centum Camptaulas, Choraulas centum etiam, Pithaulas centum.

PEr *Salpistas* Vopiscum intellexisse tubas existimo; nam & Cœlius Rhodiginus *libro 16. cap. 19.* tubarum genera Salpistica vocari docet. Ita & Turnebus *Aduers. libro 28. c. 6.* ex Lexico veteri, *Salpista* tubicen interpretatur, etsi textus habeant *Salpicta*. mendose, vt arbitror. Erant autem *Salpistæ* tubæ seu buccinæ in summa parte amplæ & concauæ, in infima vero arctæ; qua de causa acutum & stridulum sonabant, quemadmodum Aristophanis interpres docet, à voce Græca σάλπιγξ quod *tuba* est, *lituum, buccina*, vel à verbo Græco σαλπίζω, id est, *buccino*.

Camptaulas interpretatus est Rhodiginus *lib. 12. c. 5.* qui flexibili tibiarum cantu vtuntur, rectius mea sententia exponemus, qui tibiis seu fistulis obliquis seu flexis concinunt, siquidem αὐλὸς Græcis, *tibia vel fistula* Latinis dicitur. καμπτὸς *flexibile* in orbem scilicet, significat.

Pithaulas vero puto fuisse tibiæ specie concinentes, ita vt mulcerent aures; Et quasi audientes suaderent, nam πείθω est Latinis *persuadeo*, & in sententiam meam adduco, & πειθὼς *persuasio*.

Ita & Cheraulas à voce Græca χορὸς deductam arbitror, quod Latinis tripudium & chorum significat, vt esset tibiæ seu musici instrumenti genus, quod spiritu sufflato tripudia excitaret. Nec mirum, nam & nostro seculo fistularum seu huiusmodi musicorum instrumentorum varias species obseruamus, & in varias formas conformatas, quibus multis modis modulantur homines, & vulgo communi appellatione dicuntur, *instrumenti da fiato*.

Sed non satis mirari possum doctissimum Turnebum scribentem *Aduers. lib*. 11. *c*. 25. Camptaulæ vocem plane Græcam à Græcis ipsis nõ agnosci, & ideo tanquam irreptitiam, non accipere, & eius loco *Ascaulæ* reponere, vt sint, quæ instrumentum musicum vtriculum imitarentur, rectius sane Pythaulas ipse explicans tibicines qui Pythia canerent, ex Hygino *Mythologicon c*. 271. scribente: *Hi quoque ludos Pythaulæ, qui Pythia cantauerunt*, quorum meminit & Horatius in arte Poetica inquiens:

Qui Pythia cantat Tibicen.

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Matris tunicam dedit Mimæ, Lacernam Patris Mimo, & recte si auiæ pallio aurato, atque purpurato pro Syrmate Tragœdus vteretur.

Syrma vestis fuit fluxa & prolixa, humum verrens, seu cum cauda, quæ humo trahebatur, cuiusmodi varii antiquitus vsi sunt. Namque Reges Insulæ Taprobanæ Syrmate vsos, testis est Solynus *cap*. 66. Fuit quoque muliebre indumentum. Seneca de Baccho: *Qui habitu muliebri [illegible] quam se ornabat, auro decorum Syrma Barbarum*; Ex [illegible] plam, non nomen tantum spectemus, vniformam cum [illegible] la veste dicta fuisse dignoscimus; Huiusmodi enim veste caudata & oblonga quoque in vsu fuit tibicinibus, & histrionis. Sic Horatius in arte Poetica:

Traxitque vagus per pulpita vestem.

Et rursus:

Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ AEschilus.

Et Iuuenal.Saty.10.

Et quibus aurata mos est decurrere palla.

Fuit quoque Sacerdotum vestis, nam eam Orpheo tribuit Virg.6.Æneid.

Nec non Threicius longa cum veste Sacerdos.

Hanc etiam vestem videtur significasse Tibull. lib.3. Eleg.4.

Iamque videbatur talis illudere Palla.

At cæteris omissis, Syrmiam flexam (vt diximus) vestem Tragœdorum propriissimam fuisse colligimus ex mox dicendis. Martial.lib.4.ad Flaccum:

Musa nec insano Syrmate nostra tumet.

Et lib.12. Epigram 95. in Tuccam:

Transtulit ad tragicos se nostra Thalia cothurnos,
Aptasti longum tu quoque Syrma tibi.

Et Iuuenalis *Saty.* 8. vbi Neronem irridet, qui Tragœdias egit, inquit:

Ante pedes Domiti longum tu pone Thyestæ
Syrma, vel Antigones, seu personam Menalippes.

Quinimo *Saty.* 15. post principium, Syrma ponit pro ipsis Tragœdiis, dum scribit:

Nam scelus à Pyrrha, quamquam omnia Syrmata voluas,
Nullus apud tragicos populus fecit.

Quod vero Syrma Tragicorum esset indumentum, clarissime docent Vopisci verba, inquientis: *Si auia pallio atque purpurato pro Syrmate Tragœdus vteretur.*

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Iam, quid lineas petitas AEgypto loquar? quid Tyro, & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles.

DE plumandi arte varii varia in huius loci expositione tradidere. Turneb.*lib.Aduers.*11.*c.*25.speciem ait esse acu pingendi, quũ claui, aut patagia, aut segmẽta, aut scutulæ, aut

tassellæ, quæ sic aliæ aliis in veste superassuuntur, vt plumam avium referant; Cui interpretationi fauere videtur Maro lib. *AEneid.* 11. inquiens:

———Quem pellis ahenis
In plumam squammis auro conserta tegebat.

Et Salustius apud Seruium eodem 11. Æneid. *Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Et Papinius Theb. 11.

Qua male iam plumis imus tegit inguina thorax.

Hæc tamen explicatio, pace doctissimi viri, & quem semper honoris gratia nomino, minime textui accommodari potest; siquidem quis hoc pacto consutam vestem, tenuem ac perlucidam, quod ait Vopiscus, affirmare iure poterit? Alii *plumare* interpretati sunt, vestimenta auium plumis conficere, quo genere prisca luxuria delectata est. Ita Prudentius in Harmatigenia:

——— Auium quoque versicolorum
Indumenta nouis texentem plumea telis.

Huiusmodi autẽ opera ex Indiis ad nos exportari notissimũ quoq; est. Sunt etiam qui interpretantur plumandi artẽ, qua quis acu vel textura fingit vel exprimit animalium, auium, & plãtarum varias figuras, quales sunt peristromatum expressiones. Ita & D. Hieron. in Chronicis inquit: *Macedonio artis plumariæ.* Et in versione Exodi sæpe. Et Firmicus lib. 3. c. 13. *Faciunt linteones, aut tunicarum textores, & plumarios,* & cap. 10. *Qui erunt etiam linteones, aut plumarii.* Vnde & apud Iustin. l. C. de excus. artif. lib 10. non *plumbarios*, sed *plumarios* legendum censet Iac. Cuiacius; Cuius generis vestium meminit Ammian. Marcellinus *lib.* 14. in hæc verba: *Vt longiore fimbria tunicæ perspicua luceant varietate liciorum, effigiatæ in species animalium multiformes.* Cogitabam ego aliquando plumãdi artem esse [illegible] hi conficiendi serici illius artem, qui vulgo *Velluto* [illegible] lis dicitur, Gallis vero *Verous*, vel *Volours*, Hispanis [illegible], à villis scilicet & pilis, quibus splendentibus ac tenuissimis veluti plumeis constat. Ita Cicero *in Arat.* scribit:

Extrema nitens plumato corpore Taurus.

Huiusmodi autem vestes, quis tenuitate villorũ perlucidas

negare

negare poterit, oculorum fide obstante? Veniebat etiam in mentem, forte artem plumandi eam esse, qua vestes variis coloribus acu vel textura conficiuntur instar quarundam auium plumas; vti Cic. *de Fin.* inquit: *Pluma versicolores columbis.* Et in Arat.

Quem rutila fulgens pluma præteruolat ales.

Serici autem hoc pacto contexti *panni Cangianti* vulgo dicuntur, quæ tamen omnia lectoris doctissimi censuræ lubens submitto.

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Donati sunt ab Atrebaticis Birri petiti, donati Birri Canusini, Africanæ opes in scena non prius visæ.

Birrum vestem sericam fuisse, colligere possumus: nam Zonaras & Balsamon interpretantur σηρικὰ ὑφάσματα, id est, *serica vestimenta.* Harum vestium fit mentio in Concilio Gangrensi, καταψηφισάσθω τῶν τοὺς βήρρους φορούντων: ex quo colligere possumus, molle ac luxui dicatum fuisse Birrum indumentum. Et Euagrius scribit, βήρρους τε γαμηλίους ὑφάσματα. Vnde & nuptiale vestimentum quoque fuisse intelligimus. Birrum fuisse Romanam vestem, ex Græcorum autoritate, tradit Rhodig. *lib.* 16. *c.* 10. Martianus lib. 4. *Birrus* (inquit) *& tunica, nomen vestis habent.* Miror sane, Turnebum *lib. Aduers.* 22. *c.* 30. Birrum in laneis vestibus reponentem. Quinimo & *lib.* 18. *cap.* 26. crassum vestimentum appellat, quod ex iam dictis falsum conuincitur, tum etiam ex præsenti textu, in quo Vopiscus Carini prodigalitatem & luxum detestatus, tradit eum mimis & scenicis donasse etiam Birros Atrebatenses & Canusinos; præterea & antea solum vestium multi pretii meminerat. Adhæc D. Hieronymus *in Iouin.* vestes Atrebaticas fuisse pretiosas indicat; quis tales laneas crassas dicet? Nec obstat, quod ab ipso Turnebo scribitur, Birrum non fuisse sericam vestem, eo quod in Gallia sericum non texeretur, in qua Atrebates populos esse omnibus receptum est; namque id tanquam ipsius placitum, nulla authoritate suffultum verum esse negamus. Nec minus repugnat, quod quis posset obiicere, Canusi-

nam lanam laudatissimam, ex Plin. *lib.8.c.48.* & ob id Birros Canulinos laneos censendos; facilis enim est responsio, & Plinium ibidem multas alias vrbes lanis celebres commemorare, quas sericis caruisse pannis, & eorum textura, non ob id iure affirmandum.

FLAVIVS VOPISCVS IN CARINO.

Ne patrimonia sua proscriptis legitimis hæredibus Mimis & Balatronibus deputarent.

REponendum *Blaterones*, quidam existimauere, quos describit ex Aristophane Gellius *lib.1.c.15.* inquiens, esse homines in verba prouectos, locutuleios & linguaces, hoc est, incondite & inaniter loquentes; nam cum Mimis coniunxit Balatrones, seu potius *Blaterones*, dicunt isti, qui eiusmodi sunt & ipsi. At parcant mihi, frustra verba immutamus, quum sensus rationi consentaneus ex ipsissimis textus verbis elici possit. Namque si Balatrones cum Festo accipiamus pro nihili hominibus & nullius pretii, & cum Varrone, *lib.de re rust.2.c.5.* inquiente: *Videbo iam vos Balatrones, & tunc afferam meum corium & flagra*, à blateis scilicet, quæ sunt bullæ luteæ, ex itinere contractæ, quæ à soleis deraduntur; qua voce & nos Itali *Balatroni* homines nequam, & Galli *Belitrones* etiam dicunt, non bonæ frugis, & nihili faciendos viros, verbum Vopisci sententiæ maxime conueniens erit. At si etiam vaniloquos, quod isti faciunt, intelligamus, nec minus vox *Balatrones*, quam *Blaterones* accommodatissima erit, siquidem in hunc sensum accepit Diuus Hieronymus, inquiens: *Ne me putes in modum rustici Balatronis cuncta Origenis reprobare.* Et Horat.

Balatro suspendens omnia naso.

Et *Serm* 1.*Sat*.1. cum Mimis quoq; coniungit; ait namque:

Mendici, Mimæ, Balatrones hoc genus omne
Mœstum ac sollicitum est cantoris morte Tigelli.

Hinc Porphyrion interpres ait, balatrones dictos à balatu & vaniloquentia.

MARCELLI DONATI

IN ÆLIVM SPARTIANVM DILVCIDATIONES.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO.

Statim cursum fiscalem instituit, ne Magistratus hoc onere grauarentur.

IOannes Baptista Egnatius *in suis annotat.* non *instituit*, sed *inhibuit* legendum putat, sensu tali; Prohibuisse Adrianum ad conciliandam sibi famam boni Principis, ne fiscus acerbius pecunias exigeret. Quæ expositio (pace viri doctissimi sit dictum,) nimis extorta conuincitur. Quia paulo post inquit Spartianus, Adrianum ad colligendam gratiam nihil prætermittentem, infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur, priuatis debitoribus in vrbe atque Italia, in prouinciis vero etiam ex reliquis ingentes summas remisisse, syngraphis in foro D. Traiani incensis. Adrianus Turnebus *Aduers. lib. 29. cap. 12.* aliter exponit, & inquit, Adrianum instituisse cursum fiscalem, id est, vt fiscales cursus fisci sumptibus tolerarentur, quum antea illud esset magistratuum onus. Quæ explanatio certe manca & mutila est. Quis enim esset cursus fiscalis, prætermittit, in quo magis erat elaborandum. Cælius Rhodig. *lib. 21. cap. 24.* inquit: *Cursus publicus aut fiscalis dicebatur, quum ab Imperatoribus certis locis equi praeceleres destinabantur, quibus non vtebantur alij, nisi facultate impetrata, quam vocant tractatoriam.* Vir hic peritissimus antiquæ lectionis propinquius rem tetigit; at certe

nec exacte, nec sat bene rem ipsam aperit: nam que cursum fiscalem publicum fuisse, nulli dubium est, quod equis præceleribus constaret, quos ipse ibidem veredos appellat, non vndequaque verum; siquidem satis constat ex Procopio *lib.2.belli Persici*, equos publicos in eum vsum fuisse institutos, vt Veredarii celeribus equis inuecti Regum literas prouehherent. Hodie *correre la posta* vulgo dicimus, quod dispositis equis cursitare antiquiores dixere. Amm. Marcell. lib. 20. vbi de Florentii præfecti fuga: *Charitates eius cum re familiari intacta publico cursus vsu permisso ad Orientem redire tutius imperauit.* Et lib. 21. vbi de Tauro Præfecto Prætorio: *Victusq; mutatione celeri cursus publici.* Cuius instituti Xenophon *lib.8 Cyropædia*, Cyro tribuit laudem. Herodotus Xerxi *in Vrania*.

Verum sicuti veritati consentaneum fatemur, cursus fiscalis seu publici speciem fuisse cursum, qui fit dispositis equis frequenter mutatis, ita non omnem cursum fiscalem huiusmodi fuisse, ex mox dicendis luce meridiana clarius palam fiet; Siquidem cursus nomine hoc loco intelligendum iter quodcunque, fiscalis vero seu publicus, id est, fisci vel publici impensa factus, qui non solum equis, sed & vehiculis & nauibus perficiebatur. Hinc versuales equi, Cassiod. *lib.4.var.epist.ad Godiscalcum, l.9.C.Theod.de leg. & dec.leg.* quibus scilicet in causa principis vtebantur. Horum item meminit Amm. Marcell. lib. 28. *Transeo*, inquit, *quod pars eorum per ampla vrbis spacia, subuersosq; silices sine periculi metu properantes equos velut publicos signatis (quod dicitur) calceis agitant.* Et periuit ita *lib.15.* de Apodomio ad Constantium Galli necem perferente: *Equorum*, inquit, *permutatione velox.* Fuit quoque cursus publicus vehicularis, de quo *l.1. & vltima D. de mun. & hon.cur.publ.* Sueton.in Aug.cap.49. *Iuuenes primo modicis interuallis per militares vias, dehinc vehicula disposuit.* Spartianus in Seuero: *Post hac quum se vellet commendare hominibus, vehicularium munus a priuatis ad fiscum traduxit*, hoc est, quod priuatorum impensa fiebat, publica fieri fumptu. Et Amm. Marcell. *lib.14* de Gallo Cæsare vocato a Constantio: *Decem vehiculis publicis, vt præceptum est, vsus.* Et paulo

post.

post: *Itineribus per mutationem iumentorum emensis venit Pesobionem.* Et iterum de Constantio Imperatore: *Delegit potissimum, vt vehiculis publicis impositum paulatim permitteret militem imminenti casus atrocitati velocius occursurum.* Liuius lib.43. *Vehicula Mictoni publice locata, quæ eum Brundusium commode perueherent.* Et *l.4.C.de offic.præsid.* δημοσίαν ὁδὸν Græci appellant. Fuit quoque cursus publicus, qui nauibus perficiebatur, ex Amm.Marcell.*lib.*20.scribente, Iulianum milites cum familiis ad Orientem proficisci præcepisse, Clauularis cursus facultate permissa. Ibi enim per Clauularem cursum iter nauibus faciendum intelligendum constanter affirmo, siquidem longum iter ex Galliis in Orientem nauibus perficiendum erat, quod quum ægre ferrent milites, illis publica impensa naues, ad eos cum familiis transfretandos, Iulianus indulsit; namque ibi loquitur de Herulis, Batauis, Petulantibus, Celsis, & aliis, qui ex Galliis auxiliares à Constantio in Orientem transuehendos cum familiis suis, qui quum innumeri propemodum essent, non alio pacto publico cursu eo traduci poterant. Dicitur autem cursus clauularis à clauo, quo naues reguntur & diriguntur per maria & flumina. Scio profecto, Turnebum *lib.26. Aduersarior. cap.*34. clauularem cursum interpretari hoc loco cursum publicum militibus caligatis concessum, quorum caligæ clauulis confixæ erant. Verum, quam parum hic sensus verbis textus aptetur, non est qui non videat. Sed ne milites, qui in Orientem proficisci cum familiis renuebant, itineris maximam expensam causarent, voluit Iulianus eos publica impensa nauibus conuehi. Cursum autem dici non solum de itinere terrestri, sed & de nauigiis facto, constat ex Plin. scribente lib.12.cap.19. *Hi recto cursu per sinus instituent*, vnde & nauis cursoria Sidonio: *Typhim cursoriam ascendi.* His ita se habentibus, iure affirmare possum, hic apud Spartianum per cursum fiscalem intelligendum, publica expensa, seu fisci pecunia factum iter; Siquidem Adrianus ad captandam omnium gratiam, nihil prætermittens, Senatores vniuersos allicere studuit, iurans se nunquam Senatorem, nisi ex sententia Senatus puniturum. Illud insuper addens, quo

magi

magistratus omnes, qui per prouincias mittebantur, lo fieri amorem alliceret, vt illi publica pecunia itineris impensam explerent. Hi enim in prouinciam profecturi Augusti decreto, cuius Suet. *in illo, c. 36.* meminit, certa pecunia recepta ad malos & tabernacula, quæ antea publice locari solebant, digrediebantur. At Adrianus totam expensam ad fiscum pertinere voluit. Eadem de causa paulo infra refert idem Spartianus, eundem his, quos ad militiam vocaret, equos, mulos vestes, sumptus, & omnem ornatum semper exhibuisse. Capitolinus in Pertinace: *Dein præfectus cohortis in Syriam profectus, T. Aurelio Imperatore à Præside Syriæ, quod sine diplomatibus cursum vsurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est.* Vina fiscalia, hoc est, fisci, apud Vopiscum in Aureliano obseruamus.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO

Seruiano sororis viro, cui tantum detulit, vt ei venienti de cubiculo semper occurrerit, tertium Consulatum, nec secum tamen, quum ille bis ante Adrianum fuisset, ne esset secundæ sententiæ, non petenti, ac sine precatione, concessit.

TVrnebum, cuius ingenium summopere admirari soleo, hunc locum enarrantem hæsisse existimo. Ideoque ne veritas detrimentum patiatur, aliter explicanda Spartiani dicta censeo. Ait doctissimus vir lib. Aduers. 25. cap. 12. *Secundæ sententiæ est, qui post alium sententiam secundo loco dicit. Primæ enim sententiæ est, verbi gratia Consularis, qui tertium Consulatum gessit, si quis toties Consul fuerit, in Senatu, reperiatur, alter secundæ. Itaq; si plures totidem gesserint Consulatus, qui ante eum honorem adeptus est, primæ sententiæ erat Imperatorum ætate.* Proinde Adrianus tertium Consulatum Seruiano detulit, non secum tamen, ne quum ille bis ante Adrianum Consul fuisset, Adrianus secundæ esset sententiæ; Nos tamen aliter sentiendum existimamus, Adrianum, inquam, Seruiano tertium Consulatum secum non detulisse, ne Seruianus, quem maxime colebat, & qui ante ipsum quoq; bis Consul fuerat, esset secundæ sententiæ, hoc est, secundo loco sen-

tentiam

tentiam ferret. Nam primus locus ferendæ sententiæ Adriani fuisset, qui iam tertium Consulatum adeptus antea, & Imperator dubio procul primæ sententiæ fuisset, & sic Seruianus secundæ; quod placere non poterat Adriano, volenti summo honore afficere sororis suæ virum; ob id, quum eundem tertio Consulem faceret, voluit & ei collegam assignare, qui vel non ter Consul fuisset, vel si ter, posterior ordine esset Seruiano, cui ius primæ sententiæ ferendæ vel dicendæ esse volebat. Et hoc est, quod paulo supra scribit idem Spartianus: *Tertio Consules, quum ipse ter fuisset, plurimos fecit, infinitos autem secundi Consulatus honore cumulauit.* Illud autem obiter sciendum, ante Imperatorum tempus, vel saltem adhuc sub Imperatoribus, vigente Reipub. Romana, ius primæ sententiæ fuisse illius Consulis, qui & maior seu prior dicebatur, de quo Plinius *lib.7.* vbi de Balbo Cornelio. Et Cic. de semetipso *in orat. in Pis.* & Liuius *lib.29.* vbi de Scipione. Erat autem Consul maior, penes quem erant fasces, aut qui priori loco à centuriis Consul renuntiatus erat. Honor autem hic seniori tradi solebat, ex Plutarcho & Val. Max. quod si pares ætate fuissent, ille maior Consul erat, cui plures liberi fuissent; quod si par fuisset vtrique filiorum numerus, præferebatur, qui maritus. Aliter tamen obseruatum procedentibus temporibus, constat ex præsenti loco, in quo ille ex binis Consulibus præferebatur, qui dignior erat, & plures Consulatus gesserat, primæque etiam sententiæ vocabatur. De re ista plura, vbi de iure quintæ relationis verba facimus.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO.

Post hæc profectus in Gallias, omnes causariis liberalitatibus subleuauit.

CAusarios legendum ex propria & aliorum sententia, tradit Turnebus *lib.29. Aduersarior. cap.12.* Ita & Ioan. Baptista Egnatius *in annotat. suis in Aelium Spart.* vt sensus sit, Adrianum in Galliis omnes milites causarios subleuasse. Erant enim causarii milites, qui senecta vel valetudine

aduersa,

aduersa,aliove vitio corporis aut mentis,militia soluebantur, quorum meminit Liuius lib.7. *Tertius* (inquit) *exercitus ex causariis senioribusq;.* Eorum etiam meminit l[illegible] & Tacitus *in orat. Drusi ad legiones Illyricas tumultuantes.* Quæ expositio,sicuti minime displicet, nihilominus quum milites huius modi à militia remoti ob benemerita præterita in colonias mitterentur, vt agros acciperent, vel domi suæ manerent,etiam stipendia accipientes ob strenue nauatam operam Reipublicæ,dum militiæ habiles fuerant, non ob id existimandum, indigentes omnes ita in Gallis fuisse, vt liberalitate Imperatoris subleuandi essent, ideo & iure optimo magis arridet, vt nihil de textu mutetur, sed dicamus, scriptorem nostrum explicasse omnes in Gallis causariis liberalitatibus Adrianum prosequutum, oppressos scilicet vel bellorum incommodis vel tributorum aut vectigalium immodicis oneribus. Dixit autem, *causariis liberalitatibus*, hoc est, liberalitates, quæ ex causa fierent & procedirent, Imperatorisq; animũ iusta causa mouente. Ita *causaria missio*, de qua alibi fuse diximus, & *causarie* aduerbio eodem significatu vsus est Martianus *in l. milites agrum*, § *etiam*, D. *de re milit.* Quam interpretationem nec ipse Turnebus reiicit. Et *causare* pro causam afferre, Cic. pro Q. Rabirio: *Nunquid causare, quin ab iudicio abeas turpissime victus.* Et Sueton. in Nerone, cap. 49. *Causatus nondum adesse fatalem horam.* Item: *Syllanum ad necem compulit, causatus, quod [illegible] ingressum turbatus mare non esset secutus.* Et Gellius: *Negotium sibi esse causatur.* Et Virg.

Causando nostros in longum ducis amores.

Causari etiam est causam dicere vel defendere. Accius in Medea:

Qui potis est repelli quisquam, vbi nullus est causandi locus.

Afranius in Emancipato:

Facunde causatus patrem.

Pacuuius in armorum iudicio:

Qui sese ad finem esse ad causandum volunt,

De virtute is ego cernendi do potestatem omnibus.

Sic itaque interpretari possumus etiam *causariis liberalitatibus.*

tibus, hoc eſt, audita cauſa militum indigentium & grauatorum, eos liberalitatibus Adrianum ſubleuaſſe.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO.

Toparcas & Reges ad amicitiam inuitauit, inuitato etiam Coſdroe Rege Parthorum, remiſſaq; illi filia, quam Traianus ceperat, ac promiſſa ſella, quæ itidem capta fuerat.

TOparcas locorum Principes interpretandum non ambigendum, ſiquidem Græca nomenclatura demonſtrat. Hanc eandem ſellam Regiam, quam Traianus cepit, & Adrianus remittere promiſit, Antoninus Pius, teſte Capitolino *in illo*, Parthorum Regi repetenti pernegauit. Vocatum autem Cyri ſolium, ex Plutarcho in Alexand. μηδὲις ἄλλ☉ ἀνθρώπων καθίσειεν εἰς τὸν κύρε θρόνον πλὴν Ἀλεξάνδρυ. Appellauere enim Græci Regale Solium, θρόνον βασιλικὸν. Et Horat. lib. 3. Ode 2.

Redditum Cyri ſolio Phraathem;

Significans, reſtitutum illum in Imperium Parthorum & Perſarum. Non itaque mirum, ſi Coſdrus eorundem Rex adeo anxius erat de ſede iſta recuperanda, vtpote ſine qua ex longo vſu Reges in ea ſedentes, minime honorifice regnare poſſe putarentur.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO.

Catacrianos libros obſcuriſſimos, Antimachum imitando ſcripſit.

EGnatius fatetur ſe neſcire, quid intelligendum per Catacrianos libros, nec aliū ſcimus id explicaſſe. Nos vocem à Græcis deriuatam Spartianum mutuatam non dubitamus, nempe, compoſitam ex κατὰ præpoſitione, & κρείων, quod *Princeps* ſignificat, & νῦς *mens* Latinis, ita quod Catacrianos libros ſcripſerit Adrianus Imperator, qui ſe optimum Principem profeſſus eſt, *de mente Principis*, obſcuriſſime tamen id explicans, imitatus Antimachum Colophonium Poetam Græcum, qui, quum poema ſuum quondam in auditorio recitaret, atque omnes auditores, vno

dempto Platone, quum non intelligerent, *discessissent*; *Plato*, in quit, *mihi pro omnibus*. Cuius rei meminere Cic. & Plutarchus *in Lysandro*. Fuerunt quidem & alii Antimachi, nam Suidas duorum meminit, nempe Ægyptii Heliopolitani, & Melii Pisecæ, & Homerus alterius, Troiani. *lib.* 10. *Iliad.* Verum dubio procul hoc intelligendum de priori, Colophonio scilicet Poeta. Possumus etiam interpretari Catacrianos, hoc est, contra vsum: Catachresis enim significat *abusio*, seu contra vsum, ex *κατὰ*, quod est *contra*, & *χρῆσις*, id est, *vsus*.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO

Frigora & tempestates ita patienter tulit, vt nunquam caput tegeret.

EX hoc præcipue loco eorum sententiam fulciri video, qui Romanos priscos nullo capitis tegumento ordinarie vsos affirmant, quam assertionem Turnebum tueri scio. *Aduers. lib.* 8 *cap.* 4. & post eum fusius Iustum Lipsium, *libello de Amphitheatro*, prosequutum esse, qui tamen nec ita exacte rem hanc pertractauere, quin & nobis aliqua superaddenda reliquerint, præsertim quum locum hunc non obseruarint. Si itaque Adrianus nec etiam tempestatum & frigoris tempore vnquam caput tegebat, ergo nec etiam sereno & calido aere, quum intecto capite incederet, iuxta Romanum morem. Quod pariter confirmari potest ex Suet. *in Iulio Cæsare*, scribente *cap.* 42. illum ex omnibus honoribus sibi decretis non alium libentius vsurpasse, quam ius perpetuo gestandæ laureæ coronæ, idque ad caluitium celandum, cuius quidem coronæ nullus vsus, si alio tegmine caput cooperire mos Romanis fuisset. Quinctilianus & ipse... quum vestium omnium singillatim meminit vsque ad calceos, in capite solum capillum format. Et [illegible] Homeri interpretes *lib.* 1. *Odyss.* author est, ad Romanos [illegible] seu Græcis transiisse, capita retecta habere. Adhæc [illegible] statuam antiquam Romanam inueniemus [illegible] quam capite detecto. Nec alibi Homerus de [illegible] tegumento meminit. His tamen non obstantibus, [illegible]

[illegible]

ribus autoritatibus & rationibus hanc opinionem diruere conantur. Inquiunt enim, Martialem scripsisse lib. 11. Epigram. 7.

Permittis puteo pileata Roma. Et iterum:

Dumq; de ent nostrum pilea sumpta Iouem.

Et Plaut. in Amph.

Ego habeo vsq; in petaso pinnulas.

Cic. in Epist. ad Cassium: *Sed petasati veniunt, comites ad portam expectare dicunt.* Suet. in Aug. c. 82. *Solis vero hyberni quidem patiens, domi quoq; non nisi petasatus sub dio spatiabatur.* Vegetius inquit: *Vsq; ad praesentem aetatem consuetudo permansit, vt omnes milites pileis, quos Pannonicos vocant, ex pellibus vterentur.* Quod serui qui libertate donabantur, pileati essent, adeo manifestum est, vt nulla egeat probatione. Vnde illud, *ad pileum vocare* id est, ad libertatem, & Bruti statuis & numismatibus pileus additus, vti libertatis assertori. Praeterea seruos pileatos venum iri solitos, quorum nomine venditori nihil praestarent, scribit Gell. *lib. 7. c. 4.* ex sententia Caelii Sabini I.C. Ouid. 1. de arte amandi:

——— *Nec turpe putaris*

Pileolum nitidis imposuisse comis.

Et Plato 3 *de Repub.* pileum capiti imponi debere docet. Varro *lib. 1. de vita P.R.* inquit: *Minores natu capite aperto erant, capillo pexo, vtiq; innexis crinibus.* Ergo maiores natu aliter se habebant, nempe caput tegebant. Horat. epist. 1.

Vt cum pileolo soleas conuiua tribulis.

Apud Athenaeum Larensius laudans suos Romanos, ait: *Vestes etiam habemus, & calceatus, frugi ac simplices, & pileos capitibus circumponimus, ex ouium pellibus densos ac villosos.* Insuper habemus, caput aperuisse in honore habendo Romanis familiare, ergo caput tegebant. Sallustius scribit, Sullam Dictatorem in victoria equo descendere, Pompeio viro assurgere de sella, & caput aperire solitum. Et Seneca: *Si Consulem videro, aut Praetorem, omnia quibus honor solet haberi, faciam, equo desiliam, caput aperiam.* Addamus etiam, primis Romanorum pilei vsum familiarem, ex Liuio *per initia lib. 1* vbi ita scribit, Aquilam Lucumoni, qui postea fuit L. Tarqui-

nius, carpento ſedenti, cum vxore pileum abſtuliſſe, mox repoſuiſſe. Cui rei ſimile illud, quod Lampridius *in Antonino Diadumeno* ſcribit: *Hinc eidem Aquila pileum in agro ambulanti tulit.* Harum ſententiarum varietatem vt conciliemus, illud præmittendum; Dubio procul ſtatuendum, Romanos priſcos capita tegere conſueuiſſe, non ſemper & communi vſu, ſed aliquando tantum, veluti in publicis ſpectaculis, ludis, & ſacrificiis, in peregrinationibus, in bello, ad cœli iniurias arcendas, puta ventos, imbres & æſtus. Idem mos quoque ægris, vel qui integram valetudinem non haberent, vel etiam decoris gratia, & ad tegendum vitium aliquod capillorum, qui etiam mos conuiuantibus à balneo præſertim. Hos autem non iiſdem tegminibus indifferenter vſos clare patet; nam vel pileo, vel galero, vel galerico, ſeu capillamento, vel pileolo, vel petaſo, vel cauſia, vel velo, vel veſte, ſeu veſtis parte, puta lacinia. Pileolo vſi ſunt conuiuantes à balneo, & ægrotantes, qui nullo margine donabantur, ſed quales noſtrates dormitorii ſeu nautici pileoli, vnde forte Hippoc. *Statua pileolus impoſitus.* Petaſo vſi ſunt valetudinarii, & iter facientes, & milites. Erant autem hi craſſiores cæteris, & iniuriis aeris & inclementiæ arcendis habiliores, quales & militares fuere Vegetio. Cucullionem viatorium obſeruamus apud Capitolinum *in Vero*, vbi ait: *Obtecto capite cuculione viatorio, &c.* Quæ omnia ex iam dictis palam fiunt. Cauſia capitis tegmen fuit ex velis paratum, ſiue ſcilicet, arcendo calori aptum, quo mulieres vſas colligere poſſumus ex Plauto in Perſa:

Tunicam atq; zonam & chlamydem afferto, & cauſiam.

Et Valerius Max. *lib.* 5. tradit, Antigonum caput Pyrrhi retulisse cauſia, vt velatum caput more Macedonum haberet: ex quo etiam Regium capitis tegmen fuiſſe, coniicere poſſumus, præſertim Herodoto de Antigono idem ſcribente, & forte tale, quod *Turbante* Turcarum. Velo caput operiebant ſacrificantes, ex Virg 3. Æneid.

Et poſitis aris iam vota in littore ſoluti,
Purpureo velare comas adapertus amictu.

Idem ex Plutarcho *in Problem. cap.* 11. & Liuio lib. 1. *Vbi augur ...*

(inquit) *ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato* (filum lanæ velamen est) *Audi Iupiter* (inquit) *audite fines, audiat Fas.* Et iterum: *Augur ad leuam eius capite velato sedem cepit galericulo, seu capillamento ornamento capiti adaptabatur ad contegendam caluiciem seu raritatem capillorum*, ex Suetonio *in Othone & Caligula*, quod Corona fecisse Iulium Cæsarem diximus, de qua re alibi fusius. Pileo seu galero (parum enim vel nihil differre arbitror) in spectaculis publicis & ludis vsi sunt Romani. Statius lib.1. Thebaid.

Et temperat astra galero.

Et Iuuenalis Sat. 6.

Flauo crinem abscondente galero.

In communiori vsu fuisse Romanis constat caput veste circumtegere, eamque amouere aperiendo caput in alicuius honorem, quod tradit Plutarchus *in Problem.* inquiens: *Romani si cui obuiam facti sunt, cui honor habendus, si forte caput veste iniecta habeant, id reuelant.* Idem author in Gracchis de Nasica: *Laciniam togæ reijciens in caput.* Et Seneca de Mœcenate: *Hunc esse, qui in Tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinq; auribus.* Plutarchus quoque Demetrii Pompeiani liberti superbiam taxans ait, illum accubuisse habentem caput pallio obuolutum. Et Petonius describens accubitum mollissimum omnium: *Melchionum pallio* (inquit) *coccino adrasum inuoluerat caput.* Liuius lib.23. *Statua eius iudicio fuit Præneste in foro statuta loricata, amicta toga, velato capite.* Capitolinus in Pertinace, vbi de Læto Præfecto Prætorii ab eo ad milites misso, ait: *Sed ille declinatis militibus per porticus adaperto capite domum se contulit.* Et paulo post de cæde Pertinacis: *Ille precatus Iouem vltorem, toga caput operuit.* Liuius in Epitome lib.89. *Mutilus ex proscriptis vnus, clam capite adoperto ad posticas ædes Bastiæ vxoris quum accessisset, admissus non est, quia illum proscriptum diceret. Itaq; se transfodit, & sanguine suo fores vxoris respersit.* Ex quibus concludendum, Antiquis Romanis caput obtegere pileo, minime in communi vsu fuisse, sed inrecto capite processisse, & si quando tegere volebant, pallio obuoluisse, seu eius lacinia, præterquam tamen in iam memoratis ca-

ſibus. Cooperiendi autem pileo caput morem cum Romano Imperio Byzantium translatum, testatus est Nicephorus Greg. inquiens: *De capitis tegmine moris apud [illegible] Principes erat, vt ætate prouectiores aulici pileis [illegible] tur serico tectis, iuniores autem omnes prorſus nudi [illegible] capitibus.* Andronico autem Imperatore is mos adeo exoleuit, vt passim omnes, & seniores & iuniores pileis vterentur, non minus in palatio, quam in agris, iisque variis & peregrinis. Ex quibus facilis reſponſio ad authoritates in oppoſitum adductas.

ÆLIVS SPARTIANVS IN ADRIANO

Lenoni & Laniſtæ ſeruum vel ancillam vendi vetuit, cauſa non præſtita.

QVid ſit cauſam præſtare, ex Iuriſconſultorum fonte hauriendum, apud quos inter cætera ſignificata cauſa accipitur pro conditione & iure cuiuslibet rei, vti *l. ſi conuenerit, 18 §. ſi fundus, D de pign. l. alienatio, 67. D. de contrahen. emp. l. ſi debitor, 12. C. de diſtract. pign. & in Conſtitutione Seueri & Antonini, l. vnica, C. rem alien ger. & Paulus in l. via § fundus, D. de ſer. ruſt. & Vlpian. l. Pomponius, 13. §. 1. D. de acquir. poſſeſ.* Et præter Iuriſperitos Cicero etiam in eadem ſignificatione accepit cauſam, *in orat. pro lege Agraria,* inquiens: *Soluta [illegible] cauſa ſunt, quam obligata.* Ita quoque familiaris locutio [illegible] Iuriſperitis, *præſtare culpam, caſum, dolum, periculum, bonam fidem diligentiam custodiam factum*, pro euentum horum cuiuslibet in ſe recipere, ſeu cautionem dare ex [illegible] eorundem. In quem ſenſum quoque Cic. *lib. 3 Offic.* dixit: *Quicquid eſſet in prædio vitij, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtare oportere.* Ex quibus elicimus, [illegible] verborum Spartiani eſſe, ab Adriano inter cætera optima decreta, & illud ſancitum, ne quis vendere poſſet lenoni vel laniſtæ ſeruum vel ancillam, niſi præſtita cauſa, hoc eſt, niſi periculo in ſe recepto vel probato, quod ille, ſeu ſeruus, ſeu ancilla ſeruilis generis eſſet, forte enim vſu veniebat quod laniſtæ vel lenones [illegible] homines liberi [illegible]

emerent.

emerent ingenuos, vel libertinos, vel aliquos, cuius generis nulla certa haberetur notitia; cui malo occurrere voluit Adrianus, decernens, vti iam dictum est.

ÆL. SPARTIANVS IN AVRELIANO.

Decoctores bonorum suorum, si suæ authoritatis essent, catamidiari in Amphitheatro, & dimitti iussit.

DEcoctores bonorum suæ authoritatis appellat, qui sui iuris essent: frequens enim apud Iuristas authoritas pro iure dominii accipitur. Vnde ius sui vel alieni, non sui, inquam, id est, suæ potestatis, facultatis, liberi arbitrii. Sic sui mancipii esse, id est, sui, & non alieni dominii. Homo itaque suæ authoritatis seu iuris sui est, qui alteri non paret, nec in aliena potestate est, sed suus est, & suam, non alienam, sequitur sententiam. Si quis itaque sui iuris existens sua bona decoxisset, hunc catamidiari voluit Adrianus; ex quo distinguit ab illis, quos supra non vitio suo decoxisse inquit. Vtitur autem verbo Græco Spartianus; κατακμιδιᾶν enim est deridere vel ludibrio habere. Ita & nostris temporibus ob varia delicta quidam in publicis locis mitellati in scalari suggesto, vel ii, qui non sunt soluendo, silicem natibus percutientes, vel ferro aut palo alligati, populi exsibilationibus & aliis iniuriis exponuntur. Et catamiti dicuntur probrosi pueri, qui pudorem vendunt, & corpora prostituunt. Sic Ganymedes Iouis concubinus *Catamitus* ab antiquis vocatus. Et Catamitum Cic. *in 2. Philipp.* Antonium dixit. Infamia autem olim damnatos, qui sua prodige & luxuriose decoquebant & consumebant, patet etiam ex Solonis lege, referente Diogene Laertio *lib. 1 Decretorum Philosophorum.* Erat autem lex huiusmodi: τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δαπανήσων ἄτιμος ἔστω, hoc est: *Qui patrimonij sui versuram fecerit, ignominiosus esto.* Budæus *in suis annotat. in Pandect.* existimat, *catamidiare* consimile esse, quod Latini *traducere* dixere. Liuius *lib. 2.* vbi loquitur de Volscis publico consilio & præconis voce à spectaculis exactis: *Vos*, inquit, *omnibus ciuibus peregrinis, populis, spectaculo abeuntes fuisse;*

vestras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum. Et Vespasianus, referente Paterculo, vbi de delatoribus: *Hos assidue in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac nouissime traductos per amphitheatri arenam, passim subiici in seruos, ac venire imperauit, partim in asperrima insularum aduehi.* Quod si uti nobis probatur, ita sane minus recipiendum videtur, quod ex sacro Euangelio Matthæi, *cap.*1. traditur, in eadem significatione accipiendum, scilicet: *Ioseph autem vir ipse iustus, nolens eam traducere, voluit occulte dimittere.* Illud enim *traducere* Græci παραδειγματίζειν nil aliud significat, quam palam extra ducere, id est, illi libellum repudii, vti Hebræis mos erat, dare & dimittere de domo sua, iuxta præceptum Deuter. 24.

ÆL. SPART. IN DIDIO IVLIANO.

Inter viginti viros electus est suffragio Matris Marci.

VIgintiuiratus meminit Tacitus *lib.*3 per hæc verba: *Per idem tempus Neronem è liberis Germanici iam ingressum iuuentam commendauit Patribus, vtq; munere capescendo Vigintiuiratus solueretur.* At quis esset hic magistratus, Dion solus *lib.*53. docet, inquiens: *Vigintiuiri erant Triumuiri capitales, Triumuiri monetales, & quatuoruiri curatores viarum vrbis, & decemuiri, qui hastam centumuiralem cogebant.* Ex quibus colligimus, vigintiuiratum magistratum fuisse, ex quatuor aliis magistratibus collectum. Ex Neotericis Carolus Sigonius *de antiquo iure Italiæ, lib.*2.*cap.*2. scribit, Vigintiuiros Cæsarem intulisse in primo Consulatu, quum legem Agrariam tulit, quod inter omnes subdit, se videre conuenire. At quum nec Dion, nec Suetonius, qui vitam Iulii Cæsaris diligentissime scripsere, quicquam de re hac literis mandarint, quamuis de lege Agraria ab eodem lata verba fecerint, qui sint qui in re hac omnes conueniant, nescio. Eandem expositionem recipit Turnebus *lib. Aduersar.*1. *cap.*25. eadem Dionis authoritate Budæus *in post. annotat. in Pandect.* Vigintiuiratus meminit, sed qui essent, non meminit. Illud sane nos adnotamus, quod quum antea primus magistratus, qui peteretur, esset Quæstura, vt alias abunde docui-

docuimus, postea à Iulio Cæsare Vigintiuiris electis, magistratus scilicet constans ex iam dictis, hic primus erat ante Quæsturam petendus, & obtinendus. Quod clare colligimus ex Tacito loco citato scribente, Tiberium Neronem patribus commendasse, vt eum à munere capescendi Vigintiuiratum soluerent, & quinquennio maturius, quam per legem, Quæsturam peteret.

ÆLIVS SPARTIANVS IN SEVERO.

Quæsturam diligenter egit, omnibus sortibus natus militari, post Quæsturam sorte Beticam accepit.

IOan. Baptista Egnatius lectionem corruptam fatetur, at quomodo restituenda sit, silet. Nos arbitramur ita legendum: *Quæsturam diligenter egit, omnibus sortibus nactus militarem*, ibique sit punctus. Quis sensus vero sit, perquirendum. Per initia lege curiata Regibus permissa est Quæstorum electio, quibus extinctis, id munus Consulare fuit; Postmodũ populi suffragiis comitiis curiatis quæstores creati, quod ex Dionysio ad finẽ *li.*4.& Tac.*lib. Annal.*2.manifestũ fit. Sciẽdum prætereaq́; sortem cõmuniori significatione accipi pro fortuito cuiuscunq; rei euẽtu. His sic se habentib. dictorum Spartiani sensus erit: Seuerum nactum Quæsturam militarem omnibus sortibus, id est, Quæstorem factum, sorte omnium suffragiorum, nam quum suffragiorum euentus fortuitus esset, & incertus, sortes appellari suffragia possunt. Addamus sorte etiam postea eidem Quæsturam militarem obuenisse, nam creatis Quæstoribus, Quæsturas vrbanas, & prouinciales inter se sortiebantur ipsi, quod ex Cic. probari potest, scribente in Verrem: *Quæstor ex Senatusconsulto Prouinciam sortitus est.* Et ad Q. Fratrem: *Quæstorem habes, non tuo iudicio delectum, sed eum, quem sors dedit.* Et pro Mur. *Quæstura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit.* Et pro Sestio: *Quæstor hic C. Antonii collegæ mei fuit sorte.* Non negauerim tamen, Quæsturas authoritate aliquando S. C. vel lege aliqua, vel principis viri decreto, sine sorte datas. Sic Cic. in Antonium: *Quæstor es factus, deinde continuo sine S. C. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi.* Et in Epist. ad Att. *Pompeius* &

Cassium Quæstorem sine sorte delegit Cæsar Antonius. Ordinariè tamen sorte dabantur Quæsturæ. Erit itaque sensus verborum Spartiani, Seuerum ad quæsturam militarem peruenisse omnibus sortibus, id est, sorte suffragiorum Quæstorem factum, mox sorte illi militarem Quæsturam obuenisse. Dicebatur autem Quæstura militaris, quam Quæstor obibat, qui stipendia militibus persoluebat; Nam Asinius Pollio inter Epist. fam. Cic. *lib.* 10. *Epist.* 31. queritur quod Balbus Quæstor, magno pondere auri & argenti coacto de publicis exactionibus, ex Hispania fugerit, ne stipendio quidem militibus reddito. Et apud Liuium lib. 42. *Quæstores, quorum stipendia, quæ à Regibus aut Nationibus pendebantur, accipiunt.* Vnde in castris *Quæstorium* legimus apud eundem, Quæstoris scilicet habitationem, *lib.* 10. Huic nostræ interpretationi obiici potest, Imperatorum temporibus, præsertim postremum iam populi, Senatusque Romani potentia omni in illos translata, eos pro libito magistratus omnes dedisse, & sorte Quæstorias Prouincias minime partitas. Cui obiectioni facilis responsio, quum statim subiungat idem Spartianus, Seuerum post Quæsturã Beticam Prouinciam accepisse sorte. Verum libet & addere, secundum eandem lectionem posse interpretari, *omnibus sortibus*, id est, omnibus votis & suffragiis, vt scilicet (quod aiunt) nemine discrepante, Quæstor fuerit creatus. Addamus, sortes etiam oraculorum responsa dici ex Val. *lib.* 1. Cuius rei explorandæ gratia legati ad Delphicum oraculum missi, retulerunt, præcipi sortibus, vt aquam eius lacus emissam per agros diffunderent. In eodem significatu Capitolinus in Clodio Albino: *Quare sortem illam, qua Seuerum laudatum in Pescennii vita diximus, ad se trahebat.* Et rursus: *Quod quum ille sortem de fato suo tolleret, &c.*

Quibus sic se habentibus possumus etiam afferre hunc sensum, quod scilicet Seuerus adeptus fuerit Quæsturam, omnibus sortibus, id est, omnibus oraculis prædicentibus ei, vt interim omittamus sortis genus illud, quod vulgo *Lotto & Ventura* dicitur, cuius sæpe meminit Lampridius *in Heliogabalo*. Aliam quoque subdimus interpretationem, lectione non mutata, vt scilicet legamus *natus*, (non *nactus*) nam ...

litarem pro militari legendum constantissime credimus, & sensus erit, Seuerum omnibus sortibus natum, id est, eum aptum natura, & genitum, & habilem ad quæcunque munia publica, siquidem sors quandoque Latinis accipitur pro munere vel officio. Liuius: *Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, vt is, qui profligatum bellum haberet ad comitia Romam rediret, si id facere grauaretur quod non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum, quod Senatus censuisset.*

ÆLIVS SPARTIANVS IN SEVERO.

Post Quæsturam sorte Beticam accepit, atque inde Africam petiit, vt mortuo patre rem domesticam componeret; sed dum in Africa est, pro Betica Sardinia attributa est, quod Beticam Mauri populabantur.

QVidam interpretantur Beticam, id est, Hispanicam, eo quod Betis fluuius Hispaniam præterfluens, eam diuidat. Vnde Ausonius Epist. 15.

Qua Betis Oceanum Tirrhenumque vrget Iberus.

Verum, etsi nos fateamur Beticam aliquando accipi pro tota Hispania, nihilominus hoc loco non dubitamus interpretandum pro speciali Hispaniæ Prouincia, ita à Beti, ex ea demisso flumine, dicta; ab incolis *Turdetania* appellata, authore Strabone *lib.* 3. Ea nunc *Granata* dicitur, à Grano tinctorum, quæ Græcis κόκκος vocatur, vulgo *Grana* dicitur, de qua Plinius *lib.* 21. *c.* 8. cuius copia in hac Hispaniæ parte nascitur, teste Strabone *lib.* 10 & in ea lanas pulchro colore tingi ostendit Martialis inquiens:

Betis oliuifera crinem redimite corona,
Aurea qui nitidis vellera tingis aquis.

Eandem Prouinciam optimi salis feracem elicimus ex Sereno in Heroum tumulis scribente:

Sal niueum sumes, Beticum quem nomine dicunt.

Huic autem nostræ expositioni fauent verba ipsiusmet Spartiani, quæ statim subdit, pro Betica scilicet Seuero Sardiniam attributam, quod Mauri Beticam populabantur; Huius

cuius

enim Prouinciæ etiam nostro æuo incolæ vt plurimum Mauri sunt; quamuis Ferdinandi & Elisabeth Hispaniarum Regum imperio, quorum auspicio debellati fuere, Christianam fidem professi sint.

ÆLIVS SPARTIANVS IN SEVERO.

Ita vt mortuus ictu plumbea crederetur.

PLumbeam substantiuum nullibi obseruamus, quare si adiectiuum dixerimus, substantiuum aliquod subintelligendum erit, cui adnitatur, veluti *pila*. Sic Martialis dicit *Plumbea selibra*, vt sensus sit, pilæ plumbeæ funda vel alia machina bellica iacta Seuerum percussum. Vel, & forte rectius, legendum loco plumbeæ, *plumbata*, siquidem duas plumbatarum species apud scriptores legimus, quarum altera supplicium est, altera vero telum bellicum. Priori in sensu *plumbatæ* sunt verbera cum plumbo facta, quibus certis criminibus sontes cædebantur. Plumbatarum verbera leguntur apud Iurisconsultos *in l.2. de exact. tributo. lib.* 10. *Cod.* ita enim illic legendum docet lex tertia *de exactor. in C. Theod & l.2 § de quæst. & l.*80. *de Decurio in eod. Cod.* Et *in l.7. de exact. eod. Cod.* appellantur plumbi verbera, & *in l. vni. C. de his qui potentiorum nomine*, præcipiunt Imperatores, eos qui in potentiores litē transferunt plumbo affectos relegari. In eodem sensu apud sacros scriptores legimus. Ambrosius *lib. 5. Epist.* scribit aliquos Christianos gladio, aut fustibus, aut plumbis necatos. Idem in lib. de passione Geruasii & Protasii inquit: *Tanto indignatus Comes Astatius, iussit eum tamdiu plumbatis contundi, quamdiu exhalaret spiritum.* In libello quoque passionis Valeriani, Tiburtii, & Maximi martyrum, ita scribitur: *Ignorans quum peruenisset ad Almachum, quod Maximus Cornicularius cum suis omnibus esset factus Christianus, iussit eum tamdiu plumbatis tundi, quandiu spiritum redderet.* Et in passione quatuor coronatorum martyrum habemus: *Illis autem reluctantibus renunciatum est Diocletiano Augusto, qui ipsos iussit ante simulacrum ictu plumbatarum deficere.* Et Prudentius περὶ στεφάνων habet:

Tundat tergum crebris ictibus,
Plumboque ceruix verberata extuberet.

Tollere

Pulsatus ergo martyr illa grandine,

Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

Verum in hac significatione *plumbatam* minime accipi posse in præsenti loco, clarissimum est. Plumbata etiam fuit antiquis iaculi genus, cuius duo genera facit author libelli *de rebus bellicis*, qui *notitia Imperii Ro.* inscribitur. Vnum, cuius ligno ferrum ad formam venabuli infigebatur, fistula eiusdẽ ferri parumper extensa, super quam modico interiecto spatio, plumbo adhærentes aculei, velut tribuli, emergebant, quæ plumbata tribulata appellabatur. Altera vero erat mamillata, quæ bene extensa & directa virga accipiebat in extremitate sui rotundum & in acutum deductum ferrum, similibus locis quibus superior, in tribulata, plumbo & pennis adhærentibus. De eisdem meminit Vegetius *lib.1.c.17.& lib.11.c.15.* inquiens: *Plumbatarum quoque exercitatio, quas Martiobarbulas vocant, est tradenda iunioribus.* De his etiam inter recentiores Alciatus *Prætermissorum lib.1.*

ÆL. SPART. IN PESCENNIO NIGRO.

Hunc in Commodianis hortis, in porticu curua pictam de Musiuo inter Commodi amicissimos videmus sacra Isidis ferentem.

SPartianus ait, se vidisse Pescennium Nigrum in Commodianis hortis in porticu curua pictum de Musiuo, inter Commodi amicissimos sacra Isidis ferentem. Quæ vero pictura Musiua, seu de Musiuo fuerit antiquitus, perquirendum, cum vox hæc infrequens valde sit, nec alibi forte obseruata, præterquam apud D. August. *de Ciuitate Dei.* Vulgo *Mosaico* dicitur, & est opus ex varicoloribus lapillis simul compactis figuram quamuis repræsentans. Cuius operis meminit Scholasticus *Epigram.lib.4.* Versus Græcos non appono, binos tamen Latinos redditos in medium affero ad rem præsentem facientes:

Admiror qua arte ex aliis, aliisque lapillis

Tam cito compositum transierim in Satyrum.

De huiuscemodi opere quoque Plinius libro 37. *Interraso,* inquit, *marmore, vermiculatisque ad effigiem rerum, & animalium crustu.* Huiusmodi pulcherrima opera in Italia conspiciuntur

ciuntur in Æde Senensi Cathedrali, & in D. Marci Templo Venetiis. Cur autem opus istud ita appelletur colligere possumus ex Plinio *libro 36. cap. 21.* scribente: *Non praetermittenda & pumicum natura, siquidem ita appellant quidam ... saxa. In ædificiis vocant Musæa dependentia ad ... arte reddendam.* Nostris temporibus Romæ & Florentiæ pluribus locis videmus speluncas huius generis ... tophis, in quorum parietibus, lapillis versicoloribus ... connexis, variæ animalium figuræ, veluti depictæ essent, configurantur. Quæ omnia Musiuum opus Latine dici posse non ambigimus. Cum modi loca Musis & studiis dicata olim, & musæa vocata scimus, ita Strabo *lib. 17.* scribit apud Alexandriam fuisse nobilissimum Musæum. Stephanus *de Vrbibus*, esse tradit apud Olympum in Macedonia, ex authoritate Polybii. Spartianus *in Adriano* Musiuum appellat, inquiens: *Apud Alexandriam in Musiuo multas quæstiones professoribus proposuit, & propositas ipse dissoluit.* Et Plinius lib. 1. epist. ad Fundanum inquit: *O mare, o littus, verum secretumque musæum, quam multa inuenitis?* Ita Philostratus in vita Apollonii Thianei μουσεῖον vocat locum Musis sacratum, quod & Pollux affirmat. Varro *lib. 3 de re rust. cap. 5.* dixit, decurrere esse fluuium ab insula ad Musæum, ita vocat locum Musis & studiis dedicatum, proinde de Casinate fundo Varronis ita scribit Cic. in Antonium: *Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud non libidinum diuersorium.* Hinc adnotare libet, iure merito doctissimum Alciatum in Annot. Cod. in tres posteriores libros, l. 1. C. de excus. artif. lib. 10. *Musiuarios* legere, quod alii *Musiarios*, alii *Musarios*, Cuiacius *Musinarios* legunt, sed perperam hi omnes. Ita & apud Firmicum lib. ... 4. vbi habet: *Aut tauratores, aut Musinarios*, legendum ducit reponendum *Musiuarios*, artifices scilicet operum Musiuorum, seu Musiuo dictorum. Inter Musiui opera etiam recenset lithostratum, hoc est, pauimentum lapillis varii coloris stratum. Alteram etiam dicit Græca composita voce Xenodochus, qui pictos lapillis ... in faciendis pauimentis ... artificio, paruulis testulis in varios colores tinctis, & imagines ... præsentantibus Pap. lib. Sylnarum:

TALIS

Suber atque nouis asarota figuris.

De his plura apud Plinium *lib.36.c.25.* Dictum autem fuit *Lithostratum* dictione composita ex λίθος, id est, *Lapis*, & στρωτὸς, id est, *stratus.* Legimus in Euangelio Ioannis: *Et sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos.* Et Varro lib. 3. de re rust. *Quum villam haberes opere tectorio, atque intestino, ac pauimentis nobilibus Lithostrotis spectandam.* Sicuti autem Musiuum in parietibus appellamus hoc opus, ita & in pauimentis Lithostrotum, vel Asaroton, & vermiculatum opus, etiam communiori appellatione dictum in lapidibus, quod in lignis tessellatum appellamus, quum scilicet ex ligneis segmentis varii coloris variæ rerum figuræ conformantur, vnde vulgo *opus de Tarsia.* Trebel. Pollio ait *in Tetrico Iuniore* 24. Tyr. de Tetricorum domo in Monte Cœlio, in qua Aurelianus pictus est, vtrique prætextam tribuens, Senatoriam dignitatem, accipiens ab his sceptrum, coronam ciuicam, picturatam de Musæo.

ÆL. SPART. IN PESCENNIO NIGRO.

Idem pistores sequi expeditionem prohibuit, bucellato iubens milites & omnes esse contentos.

COElius Rhodig. *lib. lect. antiquarum 9.c.16.* bucellatum interpretatur frumentum excoctum ad vsus diuturnitatem, idq. authoritate Am. Marcellini, cuius hæc sunt verba, lib 17 *Viginti dierum frumentum, ex eo quod erat in sedibus consumendum, ad vsus diuturnitatem excoctum bucellatum, vt vulgo appellant, humeris imposuit libentium militum.* Sed quæso, quis in annona militari excocti frumenti vsus? & quæ ad diuturnitatem proficere potest excoctio? nisi & eundem in panem redactum dixerimus. Ad hæc, cur Pescennius pistores sequi expeditionem prohibuisset, nisi id genus frumēti in panem *bucellatum* dictum redactū fuisset? Quare per *bucellatū* dubio procul intelligendū id genus panis, quod nos biscoctum appellamus, cuius rei in expeditionib. bellicis, præsertim nauticis, frequēs apud omnes & nuc vsus, vnde & panis nauticus dictus. Vulcat. de Auidio Cassio tradit: *Præter laridū, ac bucellatum, & acetum militem portare prohibuit.* In eadē significatione accipi-

accipitur à Iuristis *in l. 1. C. de erog. milit. ann. lib. 12.* scilicet pro genere panis biscocti. Ita & Alciatus *in annot. in Cod. post. lib.* interpretatus est. Vnde non inepte Paulinus & Therat. in Epist. August. 36. *De buccellato Christianæ expeditionis, in cuius procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi misimus.* Dictus autem buccellatus panis, eo quod in bucellas & quasi tessellata frusta formetur, ad hoc vt facilius iterum coqui & exsiccari melius possit. Bucella enim buccæ diminutiuum est, & *bucca* frustulum est alicuius rei comestibilis, quantum bucca commode capere potest. Vnde buccellas dixit Tertullianus *lib. de Monogamia*, panis portionem, quam ministri Ecclesię mulieribus dabāt domum perferendam, Græcis δίπυρος, & ξηρὸς ἄρτος, & παξημαδιον, scilicet panis biscoctus & siccatus. Apud Georgium Turonensem legimus, ab Ætii bucellario Valentinianum interfectum fuisse, quamuis P. Diaconus à milite interfectū scribat, & Pomponius Lætus à Transtyla & Octila, Ætii militibus. Turnebus tradit *Aduers. lib. 24. c. 16.* Mauritii nescio cuius scriptoris Græci authoritate innixus, Bucellarios equites fuisse armatos Zabis, & manicis ferreis, contatos, & sagittarios, qui ante Imperatorem exercitus equitabant. Alciatus *Dispunct. lib. 3. c. 20. in l. fi. C. ad l. Iul. de vi publ.* quam Leo & Anthemius Imperatores lege Iulia *de vi publica*, eos teneri sanxere, qui vel Isauros vel Bucellarios domi haberent, & inquit, ex authore, qui sub Theodosio iuniore militiam Romanam descripsit, equites in exercitu Romano fuisse, quibus magister militum per Orientem præerat, quorum alii iuniores, alii seniores dicti, vt existimare liceat milites hosce latrocinatos, & rapto viuerė solitos, hosque ex Gallogræcis fuisse, quibus Isauri proximi, quum Suidas Gallogræcos βουκελλαρίους, & βουκελλάρειον Gallogræciam appellet. Hos certe latrones fuisse, sicuti & Isauri, constat, quia lege prouinciarum, *l. 9. C de episc. aud.* Honorius & Theodosius tolli citius quam potuerit latrones statuere, potissimum Isauros; Nec obseruandum, in illis torquendis & inquirendis, etiam sacrosanctum Paschatis diem; quia salus multorum ex eorum pœna pendeat; & Isauria subacta a Seruilio Isauro, ob id nyxarum muniво-

munitiones deletas testatus est Strabo *lib.* 12. Cogitabam etiam Bucellarios milites dici potuisse illos, quibus bucellati publici in procinctu & castris militaribusque expeditionibus custodia erat demandata, qui si forte rem minime fideliter gessissent, latronum loco haberentur, ac contra illos, sicuti & aduersus Isauricos prædones, *lege Iulia de vi publica*, agi posset, quemadmodum & contra eorundem fautores, quique domi suæ eos alerent, vt tanto odio legis & metu, bucellati administrationem fidam gererent. Obseruamus certe apud Zonaram Ducem Bucellariorum Gallogræcos quidem fortissimos & ferocissimos, ac indomitos bellatores fuisse, ex Liuio *lib.* 38. habemus; at nullibi eos prædones vocatos. Postquam hęc scripseram ad manus meas peruenit libellus Græcus Constantini Regis Porphyrogennetæ de Thematibus, siue de agminibus militaribus per Imperium Orientale distributis, cuius verba sunt per initia Thematis 6. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ θέμα τῶν βουκελλαρίων, οὐκ ἀπὸ τόπου τινὸς τὴν προσηγορίαν ἐκτήσατο, οὔτε μὴν ἀπὸ ἔθνους οὕτω καλουμένου, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπακολουθεῖν τοῖς στρατιώταις, καὶ τὰς τροφὰς αὐτῶν ἐπιφέρεσθαι. βουκελλάριος γὰρ κατὰ Ῥωμαίων διάλεκτον ὁ φύλαξ τοῦ ἄρτου καλεῖται, ὥστε εἶναι τοὺς στρατιώτας ἐλαφρούς, καὶ ἀβαρεστέρους τὸν πόλεμον· βούκελλος γὰρ τὸ κρικελοειδὲς ψωμίον καλεῖται κελλάριος δὲ ὁ φύλαξ τοῦ ἄρτου. Quæ Bonauentura Vulcanus ita interpretatus est: *Similiter & Thema Bucellariorum non à loco aliquo appellationem accepit, neque à gente aliqua, quæ ita vocaretur, sed quum militum asseclæ essent, & commeatus eis veherent. Bucellarius enim lingua Latina vocatur is, qui rei panariæ custodiam gerit, vt milites expediti, & ab omni onere liberi ad bellum essent. Bucellus enim vocatur cibarium, circularem formam præ se ferens, cellarius autem custos panis.* Quibus perlectis in libello Græcolatino nuper edito, mirum quanta lætitia affectus sim, quod in re obscura coniectura ductus genuinũ sensum diuinatus quodammodo fuerim. Non semper tamen milites bellantes tantum bucellato pane vsos colligimus clare ex Vopisco *in Aureliano*, scribente in Epistola Valeriani Imperatoris

Cicinio Albino Vrbis præfecto de Aureliano: *Supradicto viro efficies quandiu Roma fuerit panes militares mendos sexdecim. panes militares Castrenses quadraginta decernendos.* In expeditionibus sane militaribus, in quibus de annonæ defectu timebatur Buccelato vsi sunt milites Romani. Vopiscus de Tacito Imper. *Panem nisi siccum vnquam comedit.*

ÆLIVS SPARTIANVS IN ANTONINO CARACALLA

Inde quum in Asiam traiiceret, naufragii periculum adiit antenna fracta, ita vt in scapham cum protectoribus descenderet. Et paulo post: Occisus aut in medio itinere inter Carras & Edessam, quum leuandæ vesicæ gratia ex equo descendisset, atque inter protectores suos coniuratos cædis ageret.

HVIVS vocis *protectores* nullibi, quod meminerim, primæ classis Latini scriptores verba fecere. Apud I.C. non semel eam legimus; Adest enim tit. Cod. *de domesticis & protectoribus lib.* 12. Erant vero, qui armati, non solum se defendendi, sed & Imperatoris corpus tutandi solicitudinem gerebant, vnde illis protectorum nomen. Horum binum genus erat, nam eorum alii in acie militabant, alii inter familiares Imperat. ideo domestici protectores dicebantur, vt aiunt, *l.* 8. *& 9. tit. cod. in C. Theod.* Ex iis vero fuere aliqui equites, aliqui pedites, *l. vlt. C. cod. l. restituendæ. C. de aduo. diuers. iud.* De eisdem Cassiodorus *lib.* 1. *Var.* inquiens. *Domestici partis equitum & peditum, qui nostræ Aulæ videntur iugiter excubare.* De his domesticis verba facere vtrobique Spartianum non dubitamus; Imperatorem enim Antoninum Caracallam in naufragio non est verisimile cum bellicis protectoribus, sed cum domesticis, qui pauciores erant, terecepisse. & ab eisdem in illius cædem coniuratum. In aula Rom. frequens protectorũ fit mẽtio, sed in alio sensu, nam in sacro Senatu *Consistorio* dicto, vnaquæque Prouincia singulaque Regularium sodalitia habent suos patronos Cardinales scil. tutelares, quos protectores, vocant quorum munus est electiones & alias Prouinciæ suæ regulæ sibi addictæ causas in sacro Senatu proponere, & oppositoribus

nib.respondere. Protectorum meminit non semel Am. Marc.li.14.*Primũ solisq, accolis iussit esse contentum Palatinis & protectorum cum scutariis,*Et iterum. *Praefecti custodiã Protectoribus mandauerat fidis.*Et paulo infra: *Exindeque per protectores retractus arctissime tenebatur.* Et rursus: *Aduenit Arculanus protector domesticus.*Et li.15. *Missi igitur ad eos corripiendos Teutomates protector domesticus cum collega.*Et mox addit:*Protectores vero pronunciati vertere solum exilio.* Quinimo & ipsemet Am.Marcell.fuit protector domesticusConstantii Imper. vt refert *li.*15.in haec verba:*Protectores domesticos decem vt postularat,ad iuuandas publicas necessitates secũ duxit, inter quos ego quoq, eram cum Veriano collega,residui omnes propinqui & familiares.*Idẽ li.18.*Tribuni cum protectorib.missi.* Ex quib.constat, protectores milites fuisse se lectos & primarios inter caeteros.Ex iis vero domestici dicebantur,quib.principis,aut Imperatoris,aut Ducis custodia demãdata erat, qualis Verianus domesticus protector,quẽ sui collegam vocat Ammianus paulo post.quod clare patet ex eodem Ammian.li. 21.sic scribente: *Inducta in iudiciũ foemina quedam, quã Faltinum aduersariũ suum, è numero protectorũ cinctum praeter spem conspexisset,hoc factũ insolens querebatur tumultuando. Et Imper. Prosequere(ait)mulier,si quid laesam te existimas: hic enim sic cinctus est, vt expeditius per lutũ incedat, parum nocere tuis partibus potest.*Quod vero protectores,& domestici appellarentur, patet ex ipsomet Amm.qui *lib.*25.de Iouiano ad Imperium assumpto,illum inter domesticorũ ordinis primũ enumerat.Et paulo post:*Iouianum*(inquit)*ad vmbram Imperii adhuc protectorẽ adscitum.*Et li.26.*Masaucionẽ domesticum protectorem.* Officium protectoris dignitatem fuisse constat ex Amm. *li.*30.scribente de Gratiano maiore: *Post dignitatem protectoris,atque Tribuni,Comes praefuit rei castrensi per Africam.*Protectores Rom.Regũ tempore Celeres appellatos colligim⁹ exLiuio *li.*1.scribẽte de Romulo:*Trecentosq, armatos ad custodiã corporis,quos Celeres appellauit,non in bello solũ,sed etiã in pace habuit.*Et rursus deBruto Tarquinium è Regno expellẽte ait: *Praeco ad Tribunũ Celerum,in quo magistratu forte Brutus erat,populum aduocauit.*

AELIVS SPARTIANVS IN ANTONINO CARACALLA

In quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, quum Antoninus Commodus ita ea celebrauerit, vt & Anubin portaret, & Pausa sederet.

QVid hoc loco *Pausa* significêt, à nemine explicatũ ſcio. Egnatius neſcio quid de quiete feſta, eo quod παῦσις quies, & παύομαι quieſco Græcis ſit. Sed quæſo, quis tum ſenſus verborum Spartiani? Itaque crediderim ego, *Pausa* ſignificare ſellam, in qua Sacerdotes, & ſacra facientes, ſedentes quieſcerent; ita vt ſenſus ſit, Antoninum Commodum Anubin portantem *Pausa* ſediſſe, id eſt, ſella Sacerdotali. Ita apud Arnobium obſeruamus Pauſam Deum, ſcilicet qui Pauſam afferret, & quietem, ſcilicet bellis aduerſarium, ac Bellonæ poteſtati repugnantem; ſic enim ſcribit Arnobius: *Qui Faunos, qui fatuos Ciuitatum Genios, qui Pausos reuerentur atque Bellonas.* Pauſa ſiquidem etiam Muſicis quietis intermedium in canendo dicitur. Lucel. libr. 1. Saty.

Hæc vbi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.

Et Plautus in Rude.

Aliquando osculando melius est vxorem pausam fieri.

Id eſt, reddi quietam & pacificam. Et Lucret. lib. 2.

—————— *Nec dare pausam*
Conciliis, & dissidiis exercita crebris.

Accius: *Sed iam eum huc vadere cerno, & nobis datur pausa loquendi.*

IN VVL-

MARCELLI DONATI

IN VULCATIUM GALLICANVM, DILVCIDATIONES.

VULCAT. GALLICAN. IN AVIDIO CASS.

Auidio Caßio legiones Syriacas dedi, luxuria & Daphnicis moribus agentes.

FVIT Daphnis Antiochiæ ſuburbanũ, quod octoginta ſtadiorum ambitu claudebatur, teſte Srabone, in quo amœniſſimum quidẽ & delitioſiſſimum fuiſſe nemus teſtatur. De hoc Iulius Capitolinus: *Verus poſtquam in Syriam venit, in delitiis apud Antiochiam & Daphnen vixit.* Et Ammianus *lib.19. Apud Daphnem amœnum illud & ambitioſum Antiochiæ ſuburbanum.* De hoc loco legislatores *.l 1. de cupreſſ. lib.11. C. titulo* 77. vbi habemus, quod ementes & vendentes ex arboribus lucorum Daphnes in Syria, vel Perſidesin Ægypto 50. libras auri fiſco debebant. *Daphnicis* itaque *moribus agere* dicit, in delitiis ſcilicet viuere. Ita Scribonius Largus *cap.*180 Caſſiam Daphnitidem ponit in compoſitione medicamenti ad calculoſos, ideſt, quæ ex nemore Daphnes prope Antiochiam colligebatur, vti male interpretatus eſt Turnebus *lib. Aduerſ.17. cap.16.* nam prope Antiochiam nullam Caſſim nec ligneam nec fiſtularem naſci manifeſtiſſimum eſt. Quare potius interpretandum, Caſſiam quæ lauri folia ſimilia habeat; tales enim habere caſſiam ligneam ſcribunt omnes. In Daphne autem Antio-

 chiæ

ahiç ſuburbano, authore Auſonio, erant ſpectatiſſimæ lauri, a quibus & nomen ſumpſit. Addit Philoſtratus, in eo nata Cupreſſus inſolitos, in memoriam Cypariſſi, quem Apollo dilexit cui ille locus ſacer, cuius etiam meminere Arrianus, Pauſanias, Cæſar Iulianus, in Oratione quę inſcribitur, Miſopogon. Et Claudianus de eodem;

Ambit Apollinei nemoris nutriter Orontes

Fuit & munimentum *Daphne* appellata prope quod caſtrametatus eſt Valens, authoritate Ammiani Marcelli. *lib.* 27. Daphnen locum lauris conſitum vocauit Petronius, inquiens: *Flexitq, ſe in eum Daphnona, qui ambulationi hærebat.* Liuius de Anibale *in calce lib.* 33. Antiochū conuenientem inquit: *Quum audiſſet filiū eius ſolemne ludorum ad Daphnen celebrantem* Huius loci deſcriptam Iconem apud Ortelium in poſtrema Theatri orbis terrarum editione conſpicari licet, quo tamen in loco perperam numiſma æreū Conſtantini interpretatus eſt, cuius in oppoſita parte exculptæ ſunt arbores trophæis bellicis exornatæ, & Reges deuicti genuflexi, cum literis in illius orbe huiuſmodi

CONSTANTINIANA DAPHNE.

Cuius inſcriptionis rationem aſſignat Ortelius, quod Cōſtantinus eum locum excoluerit, & multis delitiis exornauerit. Nos è contra interpretamur, per Conſtantini Daphnē ſignificari trophæa illa & Reges deuictos, quod ſcilicet ſicuti alli Imperatores, preſertim Græci, voluptatibus Daphnis marceſcentes, ignauam vitam ac deſidem traduxerant, ſic ille è contra in belli laboribus conſenuerat, vnde victorias & Trophæa parta ſuas voluptates & ſuam Daphnem Conſtantinianam appellat. Sic Vulcatius ait, Auidiū Caſſium Syriacas legiones difluentes luxuria Daphnicis moribus ſeueritate ſua emendaſſe, & programmain parietibus fixiſſe, vt ſi quis cinctus inueniretur apud Daphnen diſcinctus rediret. De hoc plura apud Ortelium eundem cognoſcat lector,

VVLCA

VULCAT. GALLICAN. IN AVIDIO CASS.

Quas totas excaldantes se reperisse Cesonius Vectilianus scripsit. Et paulo post: Ille sane omnes excaldationes, omnes flores de capite, collo, & sinu, militi excutiet.

HAs voces *excaldare*, & *excaldationes* non alibi apud Latinos scriptores me obseruasse memini. Sed passim legimus *excalefacere*, & *excalfacere*. Sciendum tamen, quod sicuti calidus simpliciter dicitur ita per syncopam dici *caldus* Mart.

Frigida non deerit, non deerit calda petenti.

Sunt tamen qui differentiam faciant inter calidum & caldum; vt sit calidum, sponte & ex sui natura, nullo extrinsecus adminiculo adueniente, vt ignis ipse & spiritus noster animalis, qui ex se ipsis calidi dicuntur, & sunt. Caldum vero quod extrinsecus & ab alio deriuatur, & mutuatur, quo modo dixit Pædianus: *Corpus nudum caldatum, sicuti in lecto erat positum vt vulnera videri possent, in forum detulit.* Antiquis tamen frequentiorem vsum vocis caldi, quam, calidi constat ex Augusto in Epistolis ad Cæsarem scriptis, vbi emendauit illum quod *calidum* scribere maluisset, quam *caldum*, & *calidam* quam *caldam* non quia id non esset Latinum, sed quia esset odiosum, & vt ipse verbo Græco significauit περίεργον hoc est curiosum, & nimis affectatum. Ita & hoc loco Vulcatius scribit, Auidium Cassium Syriacas legiones totas se excaldantes reperisse. Et paulo post de eodem *Ille sane omnes excaldationes excutiet.* Est autem sensus quod quum Auidius Cassius reperisset Syriacas legiones diffluentes luxuria, etiam se ex caldantes, hoc est, ad ignem, vel potius in apoxariis & hypocaustis se excalefacientes frigoris tempore, id illis interdixisse, vt ad pristinā militiæ disciplinā reuocaret, quod clarum fit ex his, quæ mox subdit, nempe eundem iussisse, nisi corrigerēt suos mores idest, nisi abstinuissent ab excaldationibus, eos hyemem sub pellibus agere iussurū, quod est in aperto degere. Nec obstat Syriā Asiæ Regionem Orientalem esse, & ob id minime opus fuisse militib. vt se excaldarent. Nā de hac Ptolomæus ait, in medio Orbis cōstitutā, quo fit, vt nec calore

AB Ære *æruscare* verbum, & ab eo *æruscatores* voces sunt satis Latinis scriptoribus infrequentes. Gellius *libr.9. c.2.* vbi de Palliato quopiam crinito, barbaq; ad pubem vsque porrecta, Philosophum se esse profitenti, ab Herode Attico Consulari viro, æs ad panes emendos petenti, Musonius inquit: *Aeruscanti cuipiam id genus Philosophum sese ostentanti, dare iussit mille nummum.* Ex quib. colligimus *Aerusca re* nil aliud esse, quam fallaciis pecunias vndiq; colligere. Vnde æruscatores, qui id faciunt dicti inter quos qui Chadęi seu Genethliaci appellantur, ex eodemmet Gellio *lib. 14.c.1* qui de motu deq; positu stellarum, quæ futura sunt, prædicere posse profitentur, sicque pecunias ab insipientibus & credulis emungunt, aures alienas verbis ditantes & loculos suos nummis distendentes. Tales fuisse Mathematicos, qui Auidio Cassio Imperium affectanti, prædixere eundem imperaturum, adulantes, ac situm stellarum ac syderum ex libito ementientes; Hos itaque iure Vulcatius Æruscatores appellauit, in quos inuehitur Gellius loco postremo citato, & boni quique hominum à sacrosancta Ecclesia Catholica Romana detestatos abominantur. Capitolinus *in Pertinace* ait, illius Patrē Chaldæum consuluisse, qui quum illi futura ingentia prædixisset, stipem se perdidisse respondit,

FINIS.

INDEX RERVM MEMORIA ET NOTATV DIGNARVM:

Quæ in hisce Dilucidationibus Marcelli Donati continentur, serie Alphabetica miro ordine digestus.

Æto-

na

C.

Emissi-

Hi

FABA-

F.

Fasciam

Fisca

Gestatæ

H.

Hi-

K.

Ma-

O

Præ-

Quin-

cum

cures

Testa-

cede-

scri-

V

X.

FINIS.

A01 1467163

y Google

Digitized by Google